

ગુણમુંદરી અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પ્રવાગમ ૩. ૪-૪-૦

(સ્ત્રીહિતોપદેશ સચિત્ર માસિક)

[હિન્દ પંદાર ૩. ૫-૧૩-૦

પત્રી : જયકૃષ્ણ ના. વર્મા

સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૬

કાર્યાલય :

કપત્રી : યજ્ઞેશ ઉ. શુક્લ

થી

૧૧૪, ગીરગામ બેંક રોડ, મુંબાઇ.

ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૦

વર્ષ ૭મું : પુસ્તક ૧૩મું

અનુક્રમણિકા

વિષય	સંખ્યા	પૃષ્ઠ	વિષય	સંખ્યા	પૃ.
અખિલ ભારત અહિસા પરિષદ,			અખિલ ભારત સ્ત્રીકેળવણી ફંડ		
બાઈ:	૭	૪૩૧, ૪૩૭,	કાર્યવાહક સમિતિ	૧	૪૩૮
		૪૪૧, ૪૪૬,	આયમતા યુગની નારીપૂત	૧	૧૪૬
		૪૫૦	ધવેલીન, મીસ	૧	૧૬૭
(૧) આગેવાન કાર્યકરો,			ઈર્ષ્યાની આગ	૩	૧૭૦. મુખ;
(૨) કાર્યવાહક સમિતિ,					૩૫૩, ફેબ્રુ.
(૩) મીસીસ, કઝીન્સ,					મુખ.
(૪) મીસીસ હાઇડકોપર,			કોશ, મીસીસ દોમાય	૧	૨૬૩
(૫) સૌ. રામેશ્વરી નેહરુ,			મકાની રાશી	૩	૧૭૧. મુખ;
(૬) મીસીસ હમીદઅલી,					૩૫૪, ૪૫૭
(૭) મીસીસ. પી. કે. સેન.			કથા, શ્રી. મણિબહેન	૧	૭૧

સમાલોચના	૧૨૩,૨૪૦,૨૮૪,૩૫૬,૪૨૮	સીઝનલ	૬૩,૧૨૬,૨૩૪,૨૬૦,૩૬૪,૪૦૧
સુખદુઃખના સત્તાલ જ્વાળ	૫૬,૨૮૪,૪૨૧	સ્વ. અમૃતલાલ દામોદર રમારક	...
સંમતિવથ સમિતિનો નિર્ણય	...	૫૬	...

લેખક, લેખિકા યા સંપાદક

અણ્ણલ, રા. તારાચંદ્ર પો. ...	૩,૧૬૨	પ્રસાદ, રા. ...	૪૨
ઉદેશી, રા. ચાંપશી વિ. ...	૧૮૬	ભટ્ટ, રા. મહીપતરામ એમ. ...	૨૨૮
ઓઝા, રા. ચંદ્રકાન્ત મં. ...	૩૩,૨૫૦	ભટ્ટ, રા. રમણલાલ પી. ...	૪૬
ઓઝા, શ્રી મનોરમા મં. ...	૩૮૭	ભટ્ટ, શ્રી. લગવની ...	૪૦૬
કપાલી, રા. પુરુષોત્તમ એ. ...	૨૫૫	મધુપ	૨ ૧,૩૩૬
કપિ, રા. ન્હાનાલાલ દ. ...	૮૦,૧૪૩	મજમુદાર, રા. મંજુલાલ ર. ...	૧૮૩,૨૪૪
કાંઠાવાળા, સી. કપિલા મ. ...	૧૧૦,૨૬૬,૩૮૬	મદનભાઈ ગોરખનદાસ, શ્રી ...	૪૨૩
ખંધરીયા, રા. જદુરાય ડી. ...	૨૭૭,૩૭૬	મુનશી, સી. હુસુમશીરી ...	૪૦૬
ચટ્ટોપાધ્યાય, શ્રી કમળાદેવી ...	૪૪૫	મોહક, શ્રી. તારાખંડેન ...	૩૦૪
નગીરદાર, રા. ઇરાલાલ ડા ...	૧૫,૧૬૦	મોલીવાળા, ક. નિર્મળા મ. ...	૬૫
જ્યોતિ, રા. ...	૨૬૪	મોહિનીચંદ્ર, રા. ...	૨૮,૨૫૭,૩૭૮
ત્રિપાઠી, રા. ધનશંકર ડી. ...	૨૧૨,૩૧૪,૩૮૫	મહેતા, રા. રમણિક અ. ...	૨૬
ત્રિવેદી, રા. હરસાઈ ...	૩૩૮	મહેતા, રા. રમણિક શ્રી. ...	૧૧૨,૧૬૬,૨૫૧,૩૬૫
ત્રિવેદી સી. લીલાવતી ...	૩૨૪	મહેતા, શ્રી. ઇલા ...	૩૧૨
દલાલ, રા. રમણિક જ. ...	૨૫૮,૩૪૦,૪૦૦	મહેતા, સી. શારદા ...	૪૫૧
દવે, રા. મંજુલાલ જ. ...	૨૨,૧૦૪	યશસ્વિની, ક. ...	૬૧,૧૩૪,૨૮૬,૩૬૧
દવે, રા. જ્યોતીન્દ્ર હ. ...	૨૦૭	રામમોહનરાય જરાવંતરાય, રા. ...	૬૪
દિવાન, સી. ઇન્દુમતી ...	૩૨૬	રાયચુરા, રા. મોહનદાસ દા. ...	૨૦૦
દેસાઈ, રા. પ્રસન્નકુમાર મ. ...	૩૪૪	લલિત, રા. ...	૩૭૩
દેસાઈ, રા. બહુકામ ...	૮૬	વીમાવાળા, રા. નટવરલાલ ...	૩૭૪
દેસાઈ, રા. યશવંત મ. ...	૩૪	શાસ્ત્રી, રા. અરવિંદ ન. ...	૩૬૦
દેસાઈ સી. દીપકાબા ...	૨૦૬,૩૮૨	શાહ, રા. ખેતસિંહ શીવજી ...	૧૨૦
દિવેદી, રા. નારાયણજી ...	૩૩૭	શાહ, રા. ચીમનલાલ જ્યેષ્ઠ ...	૧૮૫
નાયડુ, શ્રી. સરોજિની ...	૪૪૩	શાહ, રા. હિંમતલાલ યુ. ...	૭૬
નીલકંઠ, લેડી વિદ્યાખંડેન ...	૪૩૧	શાહ શ્રી. તારામીરી ર. ...	૨૬૮ ૩૭૭
પાટ્ટીઆ, શ્રી. યુ. ડા. ...	૩૮૮	શાહ, સ્વ. શાન્તિલાલ પુ. ...	૨૧
પારેખ, ક. ચન્દુખંડેન ...	૩૩૮	શુક્લ, ખંડેન જ્યોત્સ્ના ...	૫૬,૨૮૪,૪૨૧
પીયૂષ, રા. ...	૨૨૩,૨૩૧,૨૭૧,૨૮૦,૩૪૮, ૩૫૪,૪૧૨,૪૨૬	સોઠ, રા. કેશવ હ. ...	૧ ૧૪૧,૩૦૩
પ્રભાસકર, રા. જનાર્દન	૨,૧૬૧,૨૪૩	સુધામંત રા. ...	૨૬૩

ગુણસુંદરી અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

[લલામ ૩. ૪-૪-૦]

(સ્ત્રી ઉપયોગી સચિત્ર માસિક)

[હિન્દ પહાર ૩. ૫-૧૩-૦]

તંત્રી : જયકુળ ના. વર્મા
ઉપતંત્રી : ચન્દ્રેશ હ. શુક્લ

માર્ચ ૧૯૩૦
થી
ઓગસ્ટ ૧૯૩૦

કાર્યાલય :
૧૧૪, ગીરગામ બેંક રોડ, મુંબાઈ, ૪.

વર્ષ ૭ મું

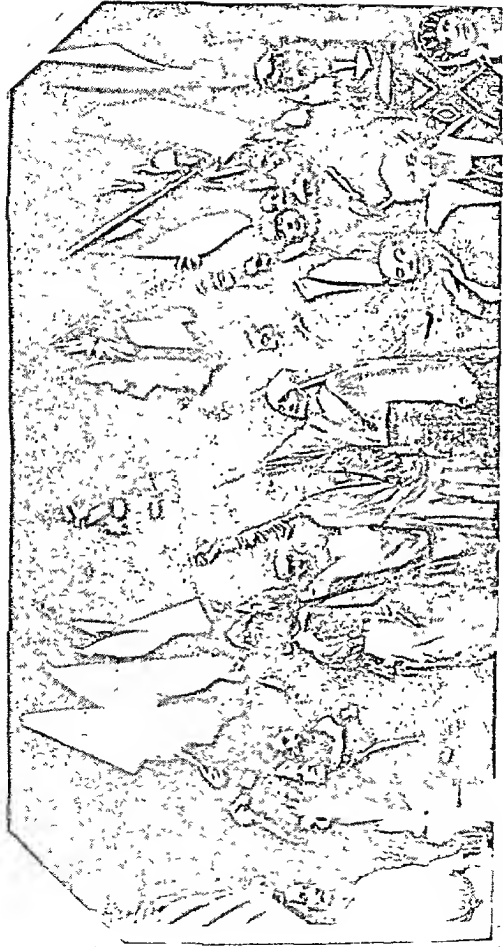
અનુક્રમણિકા

કોટો-ચિત્રો : ૭૯

વિષય	સંખ્યા	પૃષ્ઠ	વિષય	સંખ્યા	પૃષ્ઠ
અશુભ, મીસીસ વીરોનીક, ૧		૩૫૯	ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ, શ્રી. ૧	મુખ. એપ્રિલ	
અંગ તરનારીઓ ૧		૧૪૨	ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ કલકત્તા, શ્રી. ૧	૨૪૩	
અખ્યાસદાદાને વિદાય ૧		૨૫૩	ધડિયાલ અને નથી ગમતું ૪	૪, ૫	
ત્રેશ માટે કોઈ સાંભળશે ૧ ૪		૩૬૯, ૩૭૦	ધાટકોપરમાં સ્વદેસી બ્રાદર ૧	૨૬૦	
નાંતરકામી બોજનસમારભ ૧		મુખ. એપ્રિલ	ધીયા, સી ગુણવંતબહેન ૧	૨૨૭	
ખાંની આગ ૩	૧૪૧, ૧૯૬, ૪૦૪	મુખ. જુલાઈ	ચંદ્રદર્શન ૧	માર્ચ-મુખ.	
પતંગરની વીરાંગનાઓ ૧		૩૬૧	છાકરાં રે ૧	૧૭	
રેશ, સી. તારામતી જ. ૧		૩૪૯	નેડકણાં ૭	૨, ૩, ૧૮, ૧૯	
મહાબાઈ, મીસ ૧		૧૨૪	લ. નેશી, સી. નિર્મળા ૧	૨૩૦	
મળસુની કન્યા ૧		૨૨૫	પ્રીતીન્સન, મીસ ઇરા ૧	૩૫૭	
મનુરબા, માતૃશ્રી ૧		૮	તાલીની દુખાનની ચોક્કી ૧	૩૭૬	
શ્રી અને દીરુડું ૧		મુખ. ઓગસ્ટ	દેસઈ, સી. ભક્તિવદ્ધમી ૧	૧૬૫	
મુખ. સી. પેરીન બહેન ૧		૨૮૩	ધરાસણાના ધર્મશ્રેણે ૧	૨૫૪	
ખાંડાલા, ક. અધિવા ૧		૨૮૪	નખી સરોવર ૨	૧૨૪	
પરોબહેન, શ્રી. ૧		૭	નાથહુ સી. સરોજિની ૨	૨૨૮, ૩૬૭	
ગતી ગુજરાત ૧					

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ, રીપોર્ટ અને	ભારતસેવિકા સંઘ ...	... ૩૪૪
સ્નેહશી પ્રચાર ...	મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ...	૨૨૫, ૧૮૭, ૩૫૨, ૪૨૫
ગુણગરવી ગુજરાતણા માટે સ્ત્રી વિદ્યાલય...	વરતો ...	... ૨૦
નોંધ...	સમાલોચના ...	... ૧૫૦, ૨૦૨, ૨૮૧ ૪૧૫
બાલકીડાંગણ ...	સીન્સત્ ...	... ૧૫૫, ૨૧૧, ૨૮૩, ૩૪૭, ૪૧૮
લેખક-લેખિકા યા સંપાદક: ૭૪		
અકકડ, રા. વલ્લભદાસ...	પંડયા, રા. જમીયત દ.	... ૨૩૯, ૩૭૨
અનસુયાબહેન, કુ. ...	પાટડીયા, રા. સુ. ડા. ...	... ૩૯૩
હરેશી, રા. ચાંપશી વિ. ...	પારેખ, શ્રી. ચંદન ...	... ૧૫૩
એરબા, સી. તારામતી ...	પારેખ, શ્રી. મનોરમા ...	... ૩૩૩
એબા, રા. ચન્દ્રકાન્ત મ. ...	પારેખ, સી. તારાગૌરી ...	... ૨૭૦
કમળાબહેન, શ્રી. ...	પીપ્પુ ...	... ૧૪૦, ૧૯૦, ૨૭૨, ૪૦૫,
કાંઠાવાળા, સી. કપિલા મ. ...	પ્રભાસેકર, શ્રી. જગદીન ...	... ૯૩, ૩૬૭.
ખંધરિયા, રા. જહુરાય ડી. ...	પ્રસાદ, રા. ...	... ૯૯
ગ. શ્રી ઇન્દિરા બહેન ...	ગેઢાઈ, રા. સુદેશ ગો. ...	... ૩૮૬
ગાંધીજી, મહાત્મા ...	ભટ્ટ, શ્રી. ભગવત્ રા. ...	... ૧૮૯
ગિજુબાઈ, શ્રી. ...	ભટ્ટ, શ્રી. ભગવતી ...	... ૩૩૮
ગિરાશ, રા. ...	ભટ્ટ, શ્રી. મહિપતરામ એમ ...	... ૨૯, ૨૦૭.
ગોખલે, સી. અવંતિકા ...	ભટ્ટ, સી. રમાગૌરી ધી. ...	... ૩૪૪
ચટ્ટોપાધ્યાય, શ્રી. કમલાદેવી ...	મજુમદાર, રા. મંજુલાલ ર. ...	... ૧૭૦
ચન્દ્રશંકર, શ્રી ...	મધુપ, રા. ...	... ૧૭૮
નયચંદ્ર મહારાજ, શ્રી. ...	મુનશી, સી. બીલા ...	... ૨૬૯
તન્ના રા. નૈતલાલ ...	મોહિનીચંદ. રા. ...	... ૧૮૪
તાતા, કુ. મોકાં ...	મહેતા, ડો. કુ. કમુદ ...	... ૩૧૧
તારાબાઈ મા; સી. ...	મહેતા, રા. રમણિક ડી... ...	... ૩૭૩
તારાબહેન શ્રી. ૬, ૨૧, ૩૮, ૪૦, ૪૩, ૬૯, ૭૭, ૮૯, ૯૨	મહેતા, શ્રી. રાતનાઈ લ. ...	... ૩૦૩
તારામતી ગોરધનદાસ, સી. ...	મહેતા, સી. હંસાબહેન...	... ૩૦૦-
ત્રિપાઠી, રા. ધનશંકર હી. ...	ચરાચિવની, કુ. ...	... ૧૫૩, ૨૭૯
દવે, ડો. ઇન્દુલાલ સે. ...	રાયમોહનરાય જ; શ્રી. ...	... ૯૮
દવે, શ્રી. જીગતરામ ...	લલીક, ડૉ. ...	... ૬૨
દવે, સી. મહુલા જ. ...	લલિત, શ્રી. ...	... ૯૫, ૧૮૭, ૨૫૭
દિવેદીયા, સી. ઇરાવતી... ...	લક્ષ્મીબાઈ, સી. લેડી ...	... ૩૨૧
દીક્ષિત, શ્રી. સુરેશ ...	લોઠવાળા, કુ. અયુબહેન ...	... ૨૬૩
દેસાઈ, ગં. સુલોચના બહેન ...	વામાવાળા, શ્રી. નટવર... ...	... ૧૧૭
દેસાઈ, રા. ઝીણામાઈ ...	વ્યાસ, શ્રી. કમળાબહેન ...	... ૩૨૮
દેસાઈ, સી. દીપકબા ...	રાઈ, કુ. સાગર બહેન... ...	... ૩૨૯
દેસાઈ, સી. નીલમ. ...	રાઈ, રા. વેકુંઠ ...	... ૩૮૭
દિવેદી, રા. નર્મદાશંકર વ. ...	રાઈ, શ્રી. મણિલાલ ડા. ...	... ૮૬
દિવેદી, રા. નારાયણજી છા. ...	ચુક્લ, રા. ચંદેશ ...	... ૨૧૯
ધોળશ્રીયા, શ્રી. પ્રભુલાલ ત. ...	નંડ, શ્રી. કેશવલાલ હ. ...	... ૧૧૯, ૧૬૯
નર્મદાબહેન, શ્રી... ...	સૂરનગરી ...	... ૧૦-
પટેલ, ડો. અમૃતલાલ હ. ...	દેવસાઈ ...	... ૩૬.
પટેલ, સી. ગંગાબહેન ...		

नारीशुक्लानां निशान

आ भद्रिपद्मा भगवती विधिविध देखती श्रीश्रीश्री पोतपोताना स्वातंत्र्य-ध्वज प्रकाश्यां हता

આંતર-રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી-પરિષદ, બર્લીન

નિવિસ રામરાવ, નિવિસ અમરાવત્, નિવિસ ચટ્ટોપાધ્યાય
બર્લીન પરિષદમાં હિંદના પ્રતિનિધિઓ

પુસ્તક ૧૩ મું] સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૬ [અંક ૧ લો

વીરપસલી *

ભવરણમાં ભમતાં રમતાં વાયુ વગડાતા વાયા જોને ;
ઉડતા રસતરશયો ફૂલભરે શોષે શીતળ છાયા જોને ;

કદિ કદિ મુલે ધીમી અગમ્ય પ્રાણસરી :
મુલ્લી મુલ્લી ઉટે દૂરે દૂરે જ સંભરી :
ઠરો જાળ ખલત ન્યાં અનન્તમિત્રુ ખંભરી :
દોડી સોડી મીઠી મહેક્કતી મધૂપ મંભરી :

ભવરણમાં ભમતાં ભમરાને વસંતવાયુ વાયા જોને ;
રણુકિંગી અમૃતવલ્લરી શું લાગી રમતાં માયા જોને ;

શીળી શીળી મૃદુ મૃદુ ઝરે મધુર ચાદની-
ઝીલી ઝીલી ખીલી કળી, રસિક-ચિત્તરંજની :
વીણી વીણી સુખી રસે સુધેલ "સાગ્રમંજરી"-
ધરે પદામ્બુજે મધૂપ : અર્ધરાત્ર મુદરિ !

શીત મુદરિ ! જગમન્દિરની ; પુલ કુંજે રાસ વવાયા જોને ;
ફલિત ફૂલ ને તારાં, પુલવલ્લ સમર્પુ રસમાયા ! કોને ?

કેશવ હ. શેઠ

શ્રાવણનાં સરવડિયાં

આખ્યાં શ્રાવણનાં સરવડિયાં રે:

ઝહારી આછરી ચુદ્દી ભીંજય રે હો જહેની !

શ્રાવણનાં સરવડિયાં રે !

હું તો પાણીડાં ભરવાને નીમડું રે,

ભાઈ કે નહિ ભાઈ એમ કહે રે:

મનનો નહિ નિશ્ચય થાય રે હો જહેની !

શ્રાવણનાં સરવડિયાં રે !

હમણાં હજી ખુલ્લું આકાશ હવું,

કે'વા રમ્ય ને કુંભા પ્રકાશવણ:

ત્યાં તો વાદળી એક જગ્યાય રે હો જહેની !

શ્રાવણનાં સરવડિયાં રે !

જઈ કુવાને કાંઠે ભેડું ભરું,

હજી શિરપરે ન્યાં પાણી ફરે:

ત્યાં વાદળી દપકાય રે હો જહેની !

શ્રાવણનાં સરવડિયાં રે !

ઝહારી આશાની વાદળી આવે ચઢી,

કાળી તોય છે રૂપેરી રેખે મઢી:

કદિ વરસે ન વરસતી કયાંય હો જહેની !

શ્રાવણનાં સરવડિયાં રે !

એથ ને આશા ભેડ સરીખડાં રે,

ઘડીમાંહે શ્રીમંત — મરીખડાં રે:

હમણાં, તડકા જરીવારે ધાય રે હો જહેની !

શ્રાવણનાં સરવડિયાં રે !

એવી વાદળીનાં પાણી દપકી રહ્યાં,

ઝહારે માથેનાં, બેડલાં જલકી રહ્યાં:

ભીંજે ચુદ્દી ને હૈયાં ભીંજય રે હો જહેની !

શ્રાવણનાં સરવડિયાં રે !

જનાર્દન પ્રભાસ્કર

પારકાને પંનારે

કિંવા

મતલબી દુનીયા !

લેખક: રા. તારાચંદ્ર ચૌપટલાલ અડાચલ,

‘વીરના વાતો’ના કર્તા.

(૧)

“ના! બચ્ચાને આવાં ખોટાં લાડ ન લડાવો. મુંબાઈમાં તો ફીક પછુ દેશમાં રહેવાનું થાય ત્યારે.....”

“ગાંડી રે ગાંડી! તે વખતની વાત તે વખતે. કેમ જાણ્યું કે પછીના ભાગ્યમાં મુંબાઈ જેવા કોઈ ચહેરમાંજ જીવન ગાળવાનું નહિ લાખ્યું હોય?”

તીજેરીમાંથી નોટોનું એક બંડલ કાઢી તેમાંથી દસ રૂપિયાની એક નોટ પોતાની પુત્રી પુષ્પાને આપતાં. ચંપકલાલે ઉપરના શંકેદો ઉચ્ચાર્યા અને મમતાભરો નજરે પુષ્પા તરફ જોઈ રહ્યો.

“મારી બા તો એવીજ છે! એને પૈસા બહુ ગમે વળગે છે નહિં. ‘આપુ?’” એટલે ચડાવેલી પુષ્પાએ નોટ લેતાં લેતાં છબ્બકે કર્યો અને પિતાની કેટલે વળગી પડી. “આજે હું રામા સાથે જઈને પેલી સાત રૂપિયાની કુંદર ડાલી લઉં આવીશ. એની સાથે રમવાની એની મળ આવશે.....એવી મળ આવશે.....”

મંજાના મનમાં કંઈ કંઈ વિચારતરંગો ચાલતા હતા. એણે એક ઉડા નિસાસો નાંખ્યો.

નોટનું બંડલ કોટના મળવામાં જોડવાને

ચંપકે બહાર જવાની તૈયારી કરી એટલામાં દાદર ઉપર ‘ચંપકલાલ રતનલાલ’ નામની ખૂસ પાડતાં કોઇનાં પગલાં સંભળાયાં. જુએ તો તારવાળો.

મંજા અમટ્ટી: તાર કોનો હશે?

ચંપકે તાર લઈને ફાડ્યો, વાંચ્યો:—

In great difficulty, Please send five thousand by telegram, Kesharlal.

“બહુજ ભીડમાં છું. તારથી પાંચ હજાર રૂપિયા મોકલશે.”

કેશવલાલ

વિચારમાં ને વિચારમાં તે કોય ઉપર બેસી ગયો. દાદની આંગળાએ વચ્ચે પકડેલા તારવાળા કાગળ ઉપર ચન્ન દષ્ટિ રાખીને તે ઉંડા વિચારમાં ઉતરી પડ્યો.

“કોનો તાર છે?” મંજાએ તાર તરફ આંગળા ચોંધી અને આતુરતાપૂર્વક પ્રશ્ન કર્યો.

“મોટા ભાઈનો.” ચંપકની વિચાર-માળા ચાલુ હતી.

“શું લખે છે? બધા સાબતાળ તો છે ને?” મંજાની આતુરતા વધવા લાગી.

હમ્મણ ન હોવા છતાં ચંપકથી બોલાઈ જાયું, “ પાંચ દળર રૂપીયા મંગાવે છે. ”

“ પાંચ દળર ! દલ તો એ મદિના પહેલાં તમે તથા દળર મોકલ્યા હતા. એમ તારે ધરીએ ક્યાંથી મોકલાય ? ”

“ તારે બીજું શું થાય ? એની આખર જવા દેવાય ? ”

“ આખર હોય તો પછી અવળા ધંધા શા મરિ કરે ? અને તમે તે એમ ને એમ ક્યા સુધી આપ્યા કરશો ? એણે કદિ નમને મદદ કરી છે ? ”

“ મને તેમ તો પણ એ મોટા બાઈ છે. ” કહેતાં ચંપક કેમ ઉપરથી ઉઠ્યો અને તાર-ધરી યાગને મળ્યામા મુકતા એ દાર તરફ જવા લાગ્યો.

“ તારે તમે મોકલશે જ ? ” ગંગાએ કચવાળા અને પ્રશ્ન કર્યો.

“ હા, હા, હા. સા... બેશની જન ! સમજે કંઈ નદિ અને નાહક અદેખાઈથી જણા જાય. ” દારના પગથીયાં ઉતરતાં ચંપક બચ્યો, અને ગંગાને પુષ્પાંજલી (!) આપી.

નીચે ગદ જોઈને ઉભેલા શોરૂર ચંપક-લાલ મોઢેને જોતાંજ તેને સલામ કરી અને હેન્ડલ મારીને મોટરને તૈયાર બનાવી. શેઠ બેઠા અને છુંગળાનો ગોંડો બો અવાજ કરીને સોફોને ચેનવળો આપેલા મોટર મોટર ફકાન તરફ દાંડી ગયો.

[૨]

ચંપકલાલ અને કેશવલાલ અને અંધજી દના. એક નાનો અને બીજો મોટો. પરંતુ જનના સ્વભાવના જમીન આરમાનની કેર દેને.

કેશવલાલ કપરી, અંધજી અને અંધજી-સાથુ દનો સ્વર્ણ દોષ તારે કે. દના પગમાં પાટ. પંજુ ને નાગર જનના, પરંતુ કમ નરે

પછી તેને જાત મારવા પણ તૈયાર થતો. એણે કલકત્તામાં ધંધો જમાવ્યો હતો. એ તાર બાગીચોને રડાવ્યા હતા. છતાંય નવા નવા લોખી લાલાઓ તેની જાળમાં ફસાવા આવ્યા કરતા અને એ પારકે પૈસે પરમાનંદ કરતો. આ જમાનામાં તમને બોલતાં આવડતું હોય, જીભ છુટી રાખી હોય, કપડાંલત્તાની ટાપ-ટીપ અને ખોટો આડંબર કરતાં આવડતું હોય, ઘરમાં ભણેને દમઢોલ અને માંહે પોત જીવું હોય છતાં તમારી પાસે પુષ્કળ મુંજ છે એવો ડોળ નીભાવવાની પ્રવિણતા તમારામા હોય તો તમારો બેડો પાર સમજવો. કેશવ-લાલમાં આ બધી આવડત હતી—કુદરતે કંદાચ નદિ આપી હોય, છતાં તેણે એ આવડત કેળવી હતી એમાં તો શંકા નથી.

આપ કપટકળાનો પ્રયોગ કરતાં બીજાને ફસાવવા જતાં કોઈ વખતે માથાનો મળા જાય તો એ પોતે ફસાઈ જતો અને એ વખતે આજરના કાંકરા થના અટકાવવાને ખાતર તે પોતાના નાના બાઈ ચંપકલાલ તરફ નજર કરતો એક જ વાન. તારથી પૈસા મંગાવવા તાર એટલે જરૂરીયાત—કંઈ મદદવા કે લાય-બંદલા સંજોગની નિચાની ! અને બોળો આવ-બીનો ચંપકલાલ પોતાના બાઈની મુંજવળતા પ્રસંગે એનો ખારે ધાતો અને ફાળોનો પણ વિલંબ કર્યા વિના એને તારથી નાણું મોકલતો.

ચંપકલાલ સીધો મરણ અને નીતિવાન હતો. લોકો કહેતા કે એના મોંમાં સાકર, ખરી છે અને તમે એને વાત કરતાં ત્યારે તો એ વચનો સાચ સાચ લાગે. પોતાની મીઠી હાથથી એ બચ્ચલાને વશ કરી લેતો. મુંજ-ખમાં આવ્યો તારે એક કટસરીવાળાને ત્યાં પરચુરબ કામ કરવા સાધારણ નોકર તરીકે રજો દેતો. માદકોને જનાવવાનો માલ વીજ-ગીની ગરબથી તે કાઢી લાવતો એટલું જ નહિ, પરંતુ મોં એમને ટીકું કરતો દાય

તેમ ગ્રાહકને રૂએ તેવીજ કચોલાટી તેને જતા-
વતો. શેઠ એની આ પરીક્ષક શુદ્ધિથી પ્રસન્ન
થયા અને એને ' સેક્સમેન ' બનાવી વહરા
ઉપર રાખ્યો. પોતાની ખરી આવડત જતા-
વવાની એને તક મળી.

પછી તો ઓશીસોમાં ઓડર આવવો હોય
તે કામ પણ ચંપકલાલ જ કરે. ઓશીસવા-
ળાઓની કૃપા એણે સંપાદન કરી અને જો
તે જુદો વેપાર ખેડવા માંગતો હોય તો બીજા
વેપારીઓ કરતાં વિશેષ સગવડો તેને આપ-
વાની ઓશીસવાળાંઓએ ઇચ્છા જતાવી.

ચંપકલાલનું બાગ્ય ચમક્યું. એણે પોતા-
ની કટલરીની દુકાન કાઢી.

થોડાજ સમયમાં મદાસારત યુદ્ધ જામ્યું
અને વિદેશી માલના બાવ બમણા અને
ચાર ગણા શક ગયા. મુલ્કનમાંજ જે ઓ-
ડરો એણે મુકેલા તેમાંજ અનાયાસે એને
અણધાર્યો લાભ થયો અને કટલરી બજારમાં
શુભાર્થે ગણાતો ચંપકલાલ, જોતજોતામાં
લક્ષાધિપતિની ગંજુનામાં ગણાવા લાગ્યો.

એણે એક મોટર રાખી. પોતાની એકની
એક પુત્રી પુષ્પાને મારે એક બાઇ રાખી.
ધરે કામ કરનાર પાટી રાખ્યો. જૂના જમા-
નાની ખેલીને અદલે આલીયાન મકાનનો
એક આખો માળ ભાડે રાખી લીધો અને
ધરમાં બપોલદાર રાચરચીલું વસાવ્યું.

એની મીઠી જીભને લીધે ગ્રાહકો એના
તરફ આકર્ષાતા, એના ચોખ્ખા વ્યવહારને
લીધે વેપારીઓ એને જોઈએ તેટલું ધીરતા,
એની કાર્યકુશળતાને લીધે બજારમાં એની
સલાહ લેવાતી અને એની દુકાન દિવસે દિવસે
વધારે ને વધારે જામતી જતી.

મધ જુએ ત્યાં મળીઓ આકર્ષાય તેમ
ચંપકલાલની સારી રિયતિ જણી તેના સગા
બાલાઓ કંઈકંઈ બંદને મુજબ આવના
અને પડમા પાથર્યા ત્યાં રહેતા. ચંપકલાલને

ધંધા આડે કંઈ વિચાર કરવાની દુરસદ
નહોતી મળતી.

[૩]

આજે ચંપકલાલનું આખું કુટુંબ મા,
આપ, બહેનો અને બનેલીઓ-મુજબ આવ્યું
હતું અને ઘરમાં કવજવાટ થઈ રહ્યો હતો.

ગંગા મનમાં બધું સમજતી. ત્યારે ૩૦
ફેબ્રુઆરીમાં પોતાનો પતિ મુજબમાં નોકરી
કરતો ત્યારે એનો કોઈ ભાવ નહોતું પુછવું.
એ વખતે ગરીબ બિચારી ગંગા સાસુ સસરાના
દાખમાં દબાયલી, નૈજુદોના મેણાટોણાં ખાતી
આખો દિવસ વેનર કરતી છાનાં આંસુ પાડી
દિવસો વિતાડતી હતી. એ વખતે કોઈ એની
દયા નહોતું ખાતું. બધાય સપાનો જહાંગીરી
કોરડો એના ઉપર ફરવતાં અને એને કાપર
કરીને મનમાં રાચતાં.

આજે એજ બધાં એના ભરીભરીને વ-
ખાણ કરવા મંડી પડ્યાં છે. જે નજીક ધડીવાર
પણ પગવાળાને બેસવા નહોતી દેતી તેજ નજીક
' ભાભી, તમે રહેવા લો, ' કહીને હોંસે હોંસે
એના દાયમાંથી કામ ઝુંટવી લ્યે છે. જે
પુષ્પા જરા રડતી તો પણ તેને માર પડતો
અને ' મરી જાને રાંડ 'ના તિરરકારજનક
વચનો સાંભળવાં પડનાં તેજ પુષ્પાને હસાવવા
રમાડવામાં નમુંદ અને નજીક, સાસુ અને
સસરા ગાંડાધેલા બની જતા હોય એવું નાટક
બજાયે છે !

ગંગા આ બધું જોઈ મનમાં નિઃવાસ
મુકતી. ' કેવી મતલબી હુનીયા ! સૌ પૈસાનું
જ સગું છે ને ? ' તે બજડતી અને પોતાના
પતિના બેજાબજીને લીધે મનમાં ને મનમાં
મુંઝામ મરતી.

બધા મુજબની મોજ માણવા આવ્યાં
હતાં એટલે સવારના પ્લોરમાં નાસ્તા પાણી
કરી મોદમથી મુજબના આકર્ષક રમણો જોવા

નીકળી પડના તે હેઠ જમવા દાણે પાછા આવના, અને તૈયાર બાણા ઉપર બેસી જતા. જંગા બિયારી બધની મગવડ સાચવવામાં, સોનું મન રાખવામાં આડધી યથ જતી.

નજીદાએ માલીને નીચોવવાનો વિચાર રાખ્યો હતો. બપોરે જરા નયરા પડ્યાં એટલે 'બાબી ! તમારો કબાટ તો ઉઘાડો ! તોડ્યો તો ખરા અમારા બાઇએ તમને કેવા પરેખાં છુટા અપાવ્યાં છે !'

માસુ સસરાની શરમતે લીધે નજીદાને ના હરેવાય નેમ નહોતું. જંગાએ કબાટ ઉઘાડ્યો અને જેમ ગીધપટ્ટી મઠકું ચુંચવા મંડી ભય તેમ બને નજીદા આખો કબાટ ચુંચવા મંડી પડી.

"બાબી ! આ ઝીકચગાઈની બરેલી સાડી બદલ સારી છે હોં ! મારા અંગ ઉપર બરાબર ઢાંબે એવી જ છે ! " એક નજીદે 'દે દાલા !' નું મંગળાચરણ કર્યું.

"અને આ ફરક તો પુષ્પાને દેવે દુઠા પડનાં દશે. મારી 'બનજી' ને બરાબર યથ રહે નેના જ હોં ! " બીજી નજીદે આડ-બરી સુચના કરી.

"તમે ય શું મોટા બ્લેન એવા દુન-રેવા કપડામાં કવ પાડો છો. ચંપકમાઇ તો બાણેજ અને બાણુદને નવા કપડાં તથા દાગીનાથી શબ્દમારીને જ મોકલશે ! " પડે-લીએ નવો છુદો ઉઘાડ્યો.

જંગા સમજી ગયું. જનને નેતરે કમ માલ્યા વિના આ 'બ્લેન' બા 'સો' છેડે તેમ નથા એવી નેના ખાતી થય. સાસુ સસરાનું હરમાન થાય અને તેને ઓલીટરી કાપ-દાની માફક આર્ધન થવું પડે નેના પહેલા જ તેજે જાને નજીદા ધરાવ એટલા કપડાંને તેમના મોં અગળ દમ થયે. બારે મરનેા ફાટ દાણો કુમ રેતે. રમ મયો.

મદબાએ એવી અને દીરા જરીન દા-

ગીનાં તીએરીમાં દતા. 'તીએરીની ચાવી તમારા બાઇ પાસે છે' એમ કહીને દાગીનાં દેખાડવાની પીડા જંગાએ પરખારી પતાવી દીધી.

જંગા ઉપરના પોતાના અધિકારનું પ્રદર્શન કરી એ કાફલો મુંબઈ ડાહવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો અને બજારમાંથી ખરીદીની શરૂઆત થય. છેવટે દિવસે તો ચંપકલાલને પણ પોતાના ધંધાને ઉંધતો રાખીને તેમની સાથે કાપક મારકીટ, ચોકસી બજાર, જવેરી બજાર વિગેરે રથને ફરવું પડ્યું. બાણુએ માટે અને બાણુદએ માટે, બ્લેન માટે અને જાતેવી માટે, કાકા મામાના બાળબચ્ચાં માટે એમ કપડાસત્તાં અને દાગીનાની ખરીદી થય. ચંપકલાલ સાથે હોવાથી તે દરેક રથને પોતાને ખાતે લખાવીને માલ ખરીદ કરતો જતો એટલે કેટલા રૂપીયાનો આકેડો થયો તે જોવા ભણુયાની કોઇને દરકાર નહોતી. 'સેતો બૂલે' એ ન્યાયે સૌ સંભારી સંભારીને પોતાની જરૂરીયાતો એક પછી એક રજુ કરતા અને કિંમત મનનો ભોંટા ચંપક સૌને રાજ રાખવાના પ્રયત્ન કરતો.

પરંતુ ડોરડીના મનમાં દજી એક ઉબુપ રહી ગઇ હતી. "અરે, આ બધા તમે તમારું દંપતી કરો છો. પાણુ ત્યાં સગાબદાલાને ઘેર બાણું ડાંકવું પડશે તેનો કંઈ વિચાર કર્યો ! જ્યાં સગાઓ પોંખી ખાશે કે મોટે ઉપાડે મુંબઈ જઈ આવ્યાં અને બટકું દલવો કે મનરોઝી આપી જવાનો નો ચિલેક ન સુચ્યો !"

અને જોનંજોનામાં એક લીરટ નેયાર થય ગયું. કાચગ ઉપર નાદિ-પુરૂષાને એવી લાગી કરવામાં કાચગ અને પેન્સીલની મદદ લેવી પડે, ઓએ તો મોરે મોદિજ એક પડી એક નામેની દારમાળા ગ્લુ ફે અને એમાં એકે નામ ન શુધી જતાપ ! નગરીલાસ મુસાબદાસ જગી-વાગ નઃ મોદાઇ ખાનને ખૂબ ખરાડીને દલ-

વાના પરીકાનો નાનો શો ડગ મોટરમાં ખડ-
કાવીને એ કાફેલો ઘેર આવ્યો. ગંગા આ
અધુ' નેમને આમી બની ગંધ.

મુંબઈ છોડતી વખતે બધાએ પુષ્પાના
દાથમાં બેઠે રૂપિયા મુકવાનો વિચેક કર્યો.
“ ચાલ, દેશમાં આવવું છે ? તારી બાકરતા
પણ તને વધારે લાડ લગાવીશું ” એમ પુ-
ષ્પાને કહી પુષ્પાની ફાઇઓએ પોતાનો પુષ્પા
પ્રત્યેનો પ્રેમ પ્રદર્શિત કર્યો અને “ વહુ, દો-
કરા, સંભાળીને રહેજો. શરીર સાચવજો ” તે
ઉપદેશ કરતા ગંગાના સાસુ સસરા ગળગળા
થઈ ગયા. ‘ કમાઉ દિકરો માબાપને વ્હાલો ’
એ કહેવતનો ગંગાને સાક્ષાત્કાર થયો.

[૪]

ચંપકને ધધા આડે ભવિષ્યનો વિચાર
કરવાનું સુઝવું નહોતું. પેસાના લોભમાં તેણે
વિસ્તારી દીપેલી વેપારની બાજુ રહેલાઈથી
સંકેદી ભેવાય તેમ નહોતું. તે વધારે ને વધારે
ઉપાધિમાં પડતો ગયો. ધીરે ધીરે ચિંતા અને
મુંબઈની ધમાલીયા જીવંતીની તેના શરીર
ઉપર અસર જણાવા લાગી.

ગંગાએ મુંબઈ છોડવા બહુ સમજાવ્યો,
પણ શી રીતે છોડાય ? ચંપકના અકિતત્વને
લીધે આવતા વેપારની પાછળથી શી દશા
થાય ?

એક દિવસ એને કંઈ ઉમિ' થઈ આવી
અને પોતાના વેપારની કેટલીક જાણવા જેવી
વાનો એણે ગંગાને જણાવી. પોતાની પત્ની
અને પુત્રીના મુખને માટે પોતે આ ઉપાધિ
નોંદારી રહ્યો છે એમ પણ ઉમંગપૂર્વક
તેણે જણાવ્યું અને પોતાની પત્નીને અત્યંત
પ્રેમપૂર્વક આર્થિકગત આપને તે દુકાને જવા
નીકર્યો.

ગંગાના દર્પનો પાર ન રહ્યો. તેને ભવિ-
ષ્યના અનેક મુંબઈ રવખાં આવવા લાગ્યાં.

પરંતુ ભવિના પેટમાં કાણુ પેસી શકે
છે ? એ આનંદ આજેજ અત્યંત શોકમાં
ફેરવાઈ જશે એવી તેને શી ખબર ?

“ મહેતાજી ! જરા સોડા મંગાવો તો !
આજે જીવ મુંબઈ જાય છે, છાતીનાં પાડીયા
ભીંસાતાં જાણાય છે. ”

મહેતાજીએ સોડા લાવવા માણસ દોડા-
વ્યો. જોતજોતામાં દુકાનના માણસો ભેગા
થઈ શેડની સારવાર કરવા મંડ્યા. સોડા આ-
વ્યો, પરંતુ તે પીએ તે પહેલાં તો ચંપક
શેડના પ્રાણ નીકળી ગયા.

ડોક્ટરે અભિપ્રાય આપ્યો કે દારૂફેલ
થવાથી-હૃદય બંધ પડી જવાથી શેડનું મૃત્યુ
થયું છે !

મહેતાજીએ ઘેર ટેલીફોન કરાવી મોટર
મંગાવી. શેડના રાખને તેમાં નાંખી ઘેર લાવ્યા.
ગંગાને સાદ ફાટી ગયો. તેણે કપાળ કૂટ્યું.
તેનો સોભાગ્ય ચૂર્ સદાને માટે આધમી ગયો
હતો !

ધરમાં રડારોળ થઈ રહી. ગંગા અને
પુષ્પા ચંપકલાલના રાખને બાઝી પડ્યાં અને
ધૂરેકે ધૂરેકે રડવા લાગ્યાં.

દુકાનના નોકરો અને ચંપકના ગામવાળા
મુંબઈમાં વસતા તેના જાતિજનોએ તેના
મૃતદેહને રમણાનમાં લઈ જઈ અગ્નિશસ્ત્રકાર
કર્યો, અને તરતજ દેશમાં તેના માબાપને
અને કલકત્તા તેના ભાઈને તારથી મૃત્યુના
માહ સમાચાર મોકલ્યા.

ત્રીજે દિવસે ચંપકના માબાપ અને ભાઈ
પોકેપોક મુકતા આવ્યા, અને લોકાચાર
પ્રમાણે આખો માણો-ચરે આખો મહોલ્લો
મળવી મુક્યો. પોતાની લાગણી મનદર કર-
વાની આ જરી પુરાણી રીતનો નેમણે પૂરે-
પૂરો વેપ બજાવ્યો.

કહેવાય છે કે દુનિયામાં બે આંખની શરમ છે. એ આંખો સામી ન હોય એટલે એની જરાય શરમ ન લાગે-મનમાં જરાય સંકેત પણ ન થાય. જે જે વેપારીઓનું ચંપકલાલ પાસે લેખું હતું અને જેણે જેણે તેને માલ ધૂધો દનો તે તેનું અંવસાન થતાં ઉધરાળી અને તકારો કરવા લાગ્યા. દુકાનમાં એટલી સીંદ્રક નહોતી. માલ દતો પરંતુ તેથી બધાનું મન મનાવી શકાય તેમ નહોતું. મહેતાજીએ ચંપકના માથાપ પાસે આ દમીકત રજુ કરી.

“એમાં મુંઝવા જેટું શું છે? દુકાનમાં જે માલ પડ્યો હોય ને લેણદારોને વરાડે સોંપી દો! તેમનું મન ન માને તો બલે ધાતું કરે!” ચંપકના મોટાભાઈ કેશવલાલે પોતાની હમેશની નીતિ મુજબ તડને ફડ જવાળ આપી દીધો.

મહેતાજી આશ્ચર્યચ્છિન બન્યો. એક વેપારીના મોઢામાં આવા શબ્દો શોભે! અને તે પણ ચંપક શેઠ જેવા નીનિપરાયણ પ્રપના બાહના મ્હોંમાં?

મંઝા આ સાંભળી રહી હતી. પોતાના સદ્ગત પતિની પ્રતિધાને ધોઢા પહોંચે એ તેને મરવા જેવું લાગ્યું. ખુણામાં બેઠેલી એ બાળ વિધવાએ પોતાની કેડે બેસેલો ચાંદીના દુકનાજો ચાવીનો કુડો મહેતાજી તરફ ફેંક્યો અને મંદસ્વરે બેઠી, “મહેતાજી, આ તીજો-રીમાં દોષ તે લઈ લ્યો. એમની આજરજવા ન દેશો. એમના આત્માની ચાંનિ થાય એટલે બસ. મારું જે ચવાતું દશે તે યશે. પણ દુનિયામાં એમનું નામ વગોવાતું ન લેઈએ.”

મહેતાજી જિયારો આ પવિત્ર પ્રેમળ પાલીના ઉચ્ચ આદરોનો વિચાર કરતો શું કરવું તેની મુંઝવણમાં પડ્યો.

કેશવલાલ સાવધ બન્યો. શિકારી જેમ શિકાર ઉપર તરાપ મારે તેમ તેણે દાષ સંજાની ચાવીનો કુડો ઉપાટી લીધો.

“મહેતાજી! ચાલો હું દુકાને આવું છું. એમાં સ્ત્રીઓ ન સમજે.” કહી કેશવલાલ ઉઠ્યો અને મહેતાજીને ઘણ દુકાને આગ્યો.

વેપારીઓનું મોટું ટોળું દુકાન ઉપર એકઠું થયું હતું. કેશવલાલે કાવકું મોઢું ગળીને કહ્યું, “શ્રીયાઓ! ચંપકલાલે ઘરમાં વાલની વીંટી કે રાતી પાછ પણ રહેવા દીધી નથી. જે દોષ તે આ દુકાનમાં છે. આપ લેઈએ તો એની નોંધ કરી લ્યો. સૌ વરાડે વળેલી લ્યો.”

“તમે વેપારી થઈને આ શું બોલો છો બાઈ? આખો દુકાન વેચો તો પણ રૂપિયાની એક આની જેટલું ચુકવાય તેમ નથી. તમે એના ભાઈ છો. તમારે કોઈ પણ રીતે પતાવટ કરવી જોઈએ.” વેપારીઓએ બળજબળાટ મચાવી ચુક્યો.

“ભાઈ થયો એટલે કંઈ શુન્દેગારી કરી? મને એની સાથે કંઈજ લેવાદેવા નથી!” કેશવલાલનું અર્ધ પોત પ્રકાસ્યું.

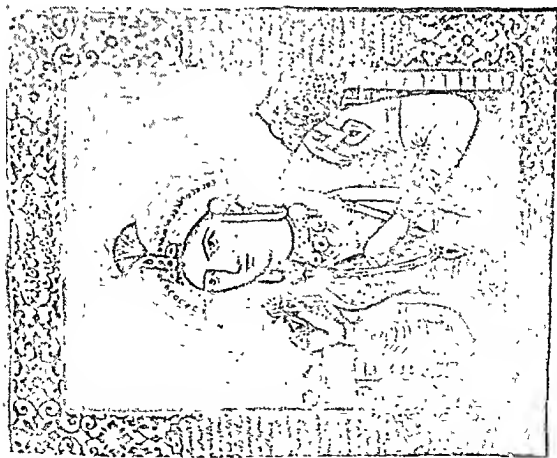
વેપારીઓનું ગાથું ફૂટ્યું. “ત્યારે દીવાળું કાઢવું છે એમ કહેને!”

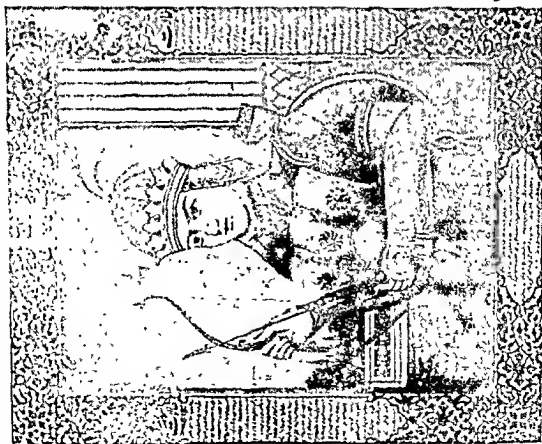
“હા, હા, એકવાર તદિ પણ સારી સાતવાર દીવાળું. કહો દને શું કહેવું છે?” કેશવલાલ તકટ બન્યો.

“થયું, દુકાન બંધ કરે. તમારા જેવા સ્વાર્થી ભાઈઓ દોષ તો દુનીયા રસાનાળ જાય. જરાય આંખરની પણ ક્યાં તુલના છે?” એવા એવા ઉદગારો કાઢતા વેપારીઓ અખડતા અખડતા ચાલ્યા ગયા અને આખા જગરમાં વાત ફેલાત મહ કે ચંપકલાલની દુકાનનું દીવાળું નીકળ્યું.

[૫]

કેશવલાલ ધૂંવાધુંવા ચનો ઘરે આગ્યો. જેઠ તરંકે પોતાની સત્તા ચલાવતો દોષ તેમ તાણીને તે બેલ્યો, “આ, વઢને કહી દે કે

જરા આમન્યતા રાખતા શીખે. સાદ્યું.
દેખતાં અને તે પંજુ ખુણામાં ખેડા દેવાય. તેણે
તાજ સાથે વાત કરતી અને દેવદંપ આપ્યું.
ગાછવા વિના આવીને ઝુંડોટાની માળ રાખતા
એ ડહાપણ કંઠાંથી ઝાંમ ફાટ્યું ફાટ્યું બોલો
દિ' કાંઠવાનો છે. ખાં જી હાં શી રીતે બેસે !
હાથ તે વેપરું અને બાઇને પંજુ આ બોલો
અહીં એ ?" શબ્દબાણ કે કાને-એ હોં મચ-
રિનથુંદ આલી ગર્ધ અને ગંગાના અંત-
ના કેડાંદાન બન્યું.

કરત" અરેરે ! હુનિયા આટલી બધી મનલબી ?
સાંભાળ વારંવારે હાંદરો રૂપીયા મંગાવતો
વતો, જે બાઇએ આખી તીન્તેરી પોતાને
હાથ કરી હતી તેજ બાઇ આપું નિધૂર વર્તન
રાખે ? જે નથુંદ 'લાલી, બાલી !' કરીને
મધ્યે વચને બોલ્યો બોલ 'જીલી લેતી, જે
નથુંદ વારંવાર મનમાની વસ્તુઓ પોતાની
પાસેથી મેળવી હતી તેજ નથુંદ આજે આમ
મેળાટોણાથી મારા હૃદયને વીંધી નાખવા-
અરે મારા અંગને ઢાંકવા પુરતા વસ્ત્રો આપ-
વો પંજુ વિરોધ કરવા તત્પર થાય છે ? જે
સામુસસરો 'કમાઉ, દિકરો વ્હાલો' ગળી ગો-
નાના નાના પુત્ર પાછળ ગાંડા થતાં દતાં અને
વારંવાર પૈસા મંગાવી સુખી જીંદગી નાખના
દના તેજ સામુસસરો અત્યારે પોતાને સદન
કરવું પડ્યું બધું દુઃખ અને પોતાને યતો
અન્યાય મુજે મોઢે જોયા કરે છે ? મતલબી
હુનિયાનાં એ માનવીઓ ! તમને પ્રભુએ હૃદય
જેડું કંઈ આપ્યું છે કે નહિ ? ના, ના, હું
શુકું છું, મતલબ-સ્વાર્થસાધના એજ તેમનું
ખેલ-એજ તેમનો ધર્મ છે ! વાદરે મતલબી
હુનિયા !

પરંતુ વાત આટલેથીજ અટકી નહિ.
નિર્દોષ બાળક પુષ્પા ઉપર પંજુ સંસ્કારો
ચીનવા લાગ્યા. આવડી મોટી યજ્ઞ તોય
વાસજી માંજતાં કે પાણી ભરતાંય આવડે છે ?

તારા જેવડી છોડી તો બેડે પાણી ભરે ! કાલે
ઉઠીને સાસરે જમણ ત્યાં શી વસે થશે ? સાંસુ
કહેશે કે મોટા હોરાયા જેવડી કરી, પંજુ
માખાપે કંઈ શીખવ્યુંજ નથી ! એવા એવા
વાકપ્રહારો યવા લાગ્યાં અને મુંબળતા વાના-
વરણમાં રહેલી, બાઇના હાંથમાં રમેલી અને
માખાપના લાડમાં ઉછરેલી પુષ્પાને પગવત
લાગ્યા. એ ગિચારી બીજું શું કરે ? વિનયા
માની ગોદમાં બરાબરે ફરીમાલ કરે. અને પારકે
પનારે પડેલી વિધવા માતા પંજુ શું કરે ?
પુત્રીને ફાસલાવી પેટાચી બને તેટલું કામ
કરતા સમગ્ગતી ક્યેના માથે વાતસલ્યબચો
હાય ફરવતાં છુપાં આંસુડા પાડે ! ગરીબ
ગિચારી ગંગા !

* * *

"કાકી ! પુષ્પા બહેનનું વેવિશાળ
થયું !" કેપાળમાં કંકુનો ચાંદલો તથા
ચોખ્ખા ચોડેલો અને દાયમાં સાકરનો બોબો
ભરેલો એવો કેશવલાલનો પુત્ર બીજા દાયે
મોંમાં સાકરનો ગાંઠડો મુકનાં બોલ્યો, અને
ખડખડ હસી પડ્યો.

ગંગા ચમકી. પુષ્પાનું વેવિશાળ ? અને
તે પંજુ પોતાની સંમતિ વગર ? આશ્ચર્યથી
એણે પૂછ્યું, "કોની સાથે ?"

"પેલા મોહન મંકોડીના તીકલા સાથે !"
અને પુનઃ ખડખડ દારય કરીને છોકરો
ચાલ્યો ગયો.

"તીકલો ? પેલો ચાર ચોપટી બજાનાં
બખુતાં માનરને તોખા પોકરાવનાર, કુતરા
સાથે કુસ્તી કરનાર, રખડેલ ઓકમલાલ
સાથે પુષ્પાનું વેવિશાળ ? એ પ્રભુ આ દું
શું મોંલયું છું ? એના કરતાં ગિચારીને કુરે
નાંખી દીધી હોત તોય સારું. એ કુર કેશવ-
લાલભાઈ ! આ તમને શી કુમતિ સુત્રી ?"

પરંતુ આ તેનો જબાહટ અરણ્યદન

સમો હતો. તેને કોણ ગણકારતું હતું ? બધી સત્તા કેશવજ્ઞાણના હાથમાં હતી !

પરંતુ ગંગાની ધીરજનો અંત આવ્યો. તેણે બંદ જમાવ્યું. સાસુ જેઠાણી અને નંબુદ પાસે તેણે પોતાની ફરીયાદ રજુ કરી અને સાદ જાણવી દીધું કે 'હું' પુષ્પાની મા છું-એ વેવિશાળમાં મારી સખમતી નથી-મારી રજા વિના કોઇથી એનું વેવિશાળ કરી નજ શકાય ન !'

કેશવજ્ઞાણના કાને આ શબ્દો પડતાંજ તેનો પીતો ઉછળ્યો. 'હસજ્ઞાન, એને ધમ-કાવીને ધાકમાં દબાવી દઉં એવું મન થયું' પરંતુ નરતજ બીજો વિચાર મુઝ્યો, 'મામમાં હોદ્દા થશે તો આજ મુખીનો બેદબરમ ભાંગી જશે અને પોતાનું પોત પ્રકાશમાં આવશે' આ વિચારે તેને અકળાવ્યો.

ફરીથી તેણે કપટકળાનો આશ્રય લીધો. દાયકું મ્હોં રાખીને તે યુક્તિપૂર્વક બોલવા લાગ્યો, "વહુ, બેટા ! તમે તો સમજી છો. આપણા કુળને શોભે તેવું ઘર આપણે શોધવું જોઈએ. મોહન મંડોડીની ખાનદાની સાત પેઠીથી પંકાય છે. એવું ઘર આપણા નસીબે ક્યાંથી ? અને મુરતીઆમાં પણ કંઈ કહેવા જેવું નહિ. કાંઈ સવારે ઉમરદાસક થશે કે દુકાનનો વહિવટ સંભાળી લેશે. અમે કંઈ મુખી નથી કે એમને એમ મારું ફરી નાખીએ. અમે તો તેમ જોઈએ, તેમની ધાર જોઈએ, અમને શોભેશોળ આના ખાત્રી થતી હોય તોજ જોઈવાનું ફરીએ. બોલ બોલાઈ ગયા પછી દવે ફરાય ? તો તો નાક નય અને અગારે જપાને અરીજી ખાધને મરવાનો વારો આવે."

ગળમાં માછલી ફસાય તેમ આ મીઠા શબ્દોમાં ગંગા ફસાઈ-ખરેખર ફસાઈ નહિ, પણ ફસાવવામાં આવી. બળમાં પુરાયલી ફરીણીને યુક્તિનો કોઈ માર્ગ ન મળતાં તે જેમ શાંત બની જાય તેમ ગરીબ બિચારી ગંગા દવે બીજો ઉપાય ન જોવાથી માગ્યને દોષ દષ કપાળ કુટ્ટી મુંગી મુંગી બેસી રહી.

થોડા દિવસ પછી ગંગાએ સાંબળું કે મોહન મંડોડી સાથે કેશવજ્ઞાણને કંઈ સંબંધ હોવાથી તેને રાજી રાખવા કેશવજ્ઞાણે નિર્દોષ પુષ્પાની આહુતી આપી હતી. પારકાને પનારે પડેલી પુત્રીના આવાજ હાલ ચાલ્યો એનાં ગંગાને સાક્ષાત્કાર થયો.

પુષ્પાના લગ્ન થઈ ગયાં, મૂખ અમણ પતિ મોટા કુળના મિથ્યાભિમાનમાં પુષ્પાને પુષ્પાંજલી (!) આપેતા અને વિધવા માતાની એક પુત્રી પુત્રી પોસ પોસ આંસુ, સારતી પોતાને આત્મા સ્થળે નાંખનાર ઉપર છુપા આપ વરસાવતી.

ગરીબ બિચારી ગંગા ! ફરજી દળીને, પાણી બરીને વાસીદું વાળીને, આખા ઘરનો વેક કરીને જે અટકું રોટલો મળે તેનાથી પેટના ખાડો પુરીને પોતાના દુઃખી દિવસો નિર્ગમન કરે છે અને ત્યારે ત્યારે પારકે પનારે પડેલી પેટાની અને પોતાની પુત્રીની દીનદીન દશાનો વિચાર આવે છે ત્યારે તેના અંતરમાંથી ઉંડા નિઃશ્વાસો સાથે ઉઠ્ઠારો નીકળી પડે છે- "વાદરે મનગળી દુનિયા !"- "નાદ સ્વાર્થા સંસાર !"

લેખક : રા. છાટાલાલ રાધાલાલ જાગીરદાર.

લીકાકીના 'ભાંગ્યું' ગાઝલું એ સુરતના જમાનામાં નવરાત્રિના ગરબાના દિવસોમાં તો એમજ કહેવાનું મન થયે જાય કે 'સોદા-મણી સુરતની વાટ એક દિન સોદાવળે હો રાજ !' મગર અંદરસોસ ! સંસ્કૃત મિશ્રિત મરાઠીમાં કહીએ તો મેલ્યા તો દિવસા. આજે સુરતની વાટ સોદામણી નથી પણ સુતી છે-વીજળીની, ખતીઆધએ એ વાટને સોદાવી છે છતાં ચે !

નવરાત્રિના દિવસો હતા. આપણે જાણીએ છીએ તેમ મકનકાકાએ સુરતની 'મીનીલીપા-લીટી, 'ની એકક, કાચ ડીધા પડી એવો એક પણ જાહેર કે ખાનગી મેલાવડો નહિ હોય જેમા ભાગ લેવા કાકા-કાકીને હજન. નહિ મળ્યું હોય. હોળીની ધીસના વરરાજના સાજન માજ નથી માંડીને નવાખજાદા મીર નસરવાખાનના મરલામ મંજીકથી નીકળતા તાબૂતના વાધોની સાકારી, જોવા, આવવા સુધીના નિમંત્રણોનો એમને ત્યાં ટેકરો થતો; એટલે નવરાત્રિના દિવસોમાં સુરતના એક પરામાં એક કંસારાને ત્યાં થનાર ગરબામાં કાકા-કાકીને નોતડે ના હોય એ બંનેજ કેમ ? એક વખત દિલ્લેજે ચંડે તો ઈંદ્રાસનને પણ ડોલાવી મારે એવી અધુરકંઠી કંસારણોનો

ગરબો અને તેમાંજે સુરતની પ્રખ્યાત ગરબા માનારી રાધા અને એની સાસુ વડોદરાવાળા હજી એ જો જ્યાં ગરબામાં ઉતરવાની વાત ફેલાઈ હોય ત્યાં સુરતીઓના ઉત્સાહનું પૂછ-વુંજ શું ? ધણી વખત રસિક સુરતીઓએ જોયું હશે કે રજાકમિયાં અને છોટુંમિયાં-એ હરીફ વાજવાળાઓની વાજની 'કુસ્તી' ચાલતી હોય ત્યાં લોકોનાં ટોળાને વીખેરી નાંખવા આવેલું પોલીસનું 'દગડું' પણ એ ઘડી તાનમાં આવી જઈ 'હોલંટ' થઈ જાય તો હજી અને રાધા એમે-સાસુ વંદુ-જ્યાં ગરબામાં ભાગ લેનાર હોય ત્યાં ગરબાની લક્ષ્મીની તો માત્ર કષ્ટનાજ કરવાની હોય ! અને એ વાત પણ ખરી કે આ સાસુવંદુ એકજ ગરબાંમો ભાગ્યેજ સાથે થઈ જતાં. હાથે ચંકેલો આવો વિરલે પ્રસંગ જતો કરે એવા ન હતાં અર્થસિક મકનકાકા કે ન હતાં કાકી-હજીયા સુધી ! કાકા કાકીનાં પણ મેણીયાં નહુ મડુ-ને મડુ પણ ગરબો જોવા જવાનાં જોત-રામાં જોરવાયાં. સુરતના આગાધ જદ્દ સૌને એ નવરાત્રિના ગરબાં માણવાનો શોખ ! હું પોતે પણ ખરો સ્તો !

આ સમયની મને અંગત માહિતી નથી. હોશિયાર એવા સ.

કાકાએ મોટી રેશમી કીનારનું નાગપોરી ધોતીઈ, સફેદ આલપાકોને પડદાવાળો હાથો અને ભારે વજનની લાલ પેદની પાંચડી પહેર્યા હતાં. ફુલીકાકી એ અતસસની સારી અને કાંચળી ચઢાવ્યાં હતાં અને ઇચ્છાએ આ ખાસ પ્રસંગ નિમિત્તે અનાવિલ ખાદ્યો પહેરે છે તેવી વિધવાએ પણ પહેરી રોકે એવી રેશમી મઘીઆ સાડી અને ચોળીનો દોરેડો કીધો હતો. બે બળદના સીંધરામનાં ડાળામાં અમાઈ મેજર પહોંચ્યું. ગરબાવાળા કંસારાને ત્યાં લોકોની ભીડની પુષ્કળ હતી. એ ગીરદીને ધસી આવતી રોકા બે બાજુએ બડા વાંસની 'આડી' લરી દેવામાં આવી હતી, અને ત્યાં દેખરેખ રાખવા પોલીસના માણસો બેસાડવામાં આવ્યા હતા. ગરબાની બરાબર મધ્યમાં કામળના ફૂલપાન અને વાવટા ઉડી રહ્યાં હતા. પ્રકાશને માટે ઠેર ઠેર ઝુમ્મરો અને કીટસનના દીવાઓ લટકાવવામાં આવ્યા હતા. ગીરદીમાંથી રસ્તો કાઢી અમે આંખો ત્યારે બે નાની છોકરીઓએ ગરબાની સરઆત કરી દીધી હતી.

'આવો આવો. હેડીઆ ! કંઈ મોડા મોડા ?' કંસારા મહાજને અમને આવકાર આપી અને બેરંઓને બેરંઓના ટોળામાં અને મને તેમજ મકનકાકોને એક મોટી પાટ ઉપર માઢી તકીમાં બીજાંબેલાં દનાં ત્યાં બેસવાની જોડવણુ કરી આપી.

'મોડા તો મોડા પણ આપવા કેની ?' હું કરીએ, કામકાજવાલા માનસ પછરા એટલે બહાર રખરવાની દહરીની કુરહડ કાંચી કાંચી, પને મેં જાણતું કે નંધ જઈ હું તો જોડું લાગહે કરીને આપવા.

દલે આ કોકાનું મધ્યુજ હતું. એને ગરબા સાંભળવાની દોડમણી થોડેણ હતી, પણ પ્રેરદીજનો પારો ધમ્મ ઇને ઉતરી

ના પડે તેવી એમણે આમ 'ઓરીશ્યત્ર એટીકેટ' નો આશ્રય લીધો હતો, પણ મકન કાકા જેવા શહેર સુધરામના સખ્ય સમાન 'મોટા માણસ' જે બોલે તે કંસારા મહાજનને મન સવાવીસજ હતું.

'તમે સાહેબની તો અંમ જેવા પર કીરપા બેઠાએ !' કરી કંસારા મહાજને વિવેક કીધો. દરમ્યાન ગીરદીનો થોંધાટ વધ્યે જતો હતો. લોકોને રાધા કે ઇચ્છા બોધતી હતી. તેઓ તો એનેજ સાંભળવા આવ્યા હતાં, કાંઈ મીંદીની જેમ ચીસ પાડતી નાની નાની છોકરીઓને નહિ.

'મિયાંઈ—' ગીરદીમાંથી એક મિલાડી બોલવાી એટલે બીજે દુતારાની માફક બચ્યો. ત્રીજાએ ગધેડાની માફક 'હોંચી હોંચી' કરી ભૂંકવા માંડ્યું. ગરબો ગવરાવનાર બાળાઓ માટે આ કસોટી હતી. રાધા ઓંઓના ટોળામાં બેઠી બેઠી પાન આવતી હતી તેવું કહ્યું 'અલી છોકરીઓ ! ગભરાતી ના ! બસતા દુતારા ને ભૂંકતા ગધેડાથી ડરીએ તો ગામમાં રહેવાય નહિ મારો મા !'

'પન તીઆરે તમને ઉઠતા હું ચાપ છે. ગાંધ લાખોની એકાદ કે દો ના છપને દાઢક ચાપ' ટોળામાર્થી એકે કહ્યું.

'અરે એતો બાર વાગે ઉઠહે તો લગીન બેઠી બેઠી પાન આપવા કરહે.' બીજાએ એકે પૂર્યો. રાધા અને ઇચ્છા બંને હસ્યાં. કારણ કે એ વાત ખરી હતી. રાતના બાર વાગ્યા સુધીનો ગરબો રગશિયાં ગાંધોની ચાલે ચાલતો પણ પછી રંગત નામતી; તે પહેલાં બીજાં બેરંઓ ગરબો ગાવાની હોંસ પૂરી કરી લેતાં; એટલે રાધા કે ઇચ્છા ગરબામાં જોડાં બિનરે તેને માટે પ્રેક્ષકો સિવાય કોઈને વાંધો નહોતો, પણ આજે તો લોકો જુદે ચઢ્યા

‘ ઇચ્છા, ઇચ્છા ! ’ ટોળાંએ જૂઠા પાડી
‘ રાધા, રાધા ! ’ ટોળાંમાંથી ફરી અવાજ
આવ્યો.

આખરે ઇચ્છા ઉઠી અને ટોળું શાંત
પડ્યું. પહેલાં તો એણે આટલાં મોટા ટોળાંને
મટે કોઇ પણ જાતની વ્યવસ્થા ના રાખી અને
ઊંચોને બચ્ચિત રિચિતમાં મૂકી દેવાં મટે
મરીબ બિચારા કંસારા મહાજનને ગરબામાં
લઇ નાંખ્યો. આખાં ટોળાંએ ઇચ્છાનો
આ ગરબો વધાવી લીધો અને શીઘ્ર કવિની
માફક ત્યાં ને ત્યાં ગરબો જોડી કંસારા મહા-
જનને એક ‘ બેટો ’ લેવા મટે ટોળાંને સાર્ન-
દાશ્ય થયું. ત્રણ ચાર સુંદર ગરબા ગવડાવી
ઇચ્છા બેઠી એટલે રાધા ઉઠી. એ આજે
કાંઈ અજબ તાનમાં આવી હતી. મધરાતની
નિરવ શાંતિમાં એના ગરબાએ લોકોને મુગ્ધ
કીધા; અને હવે તો કંસારણોમાંથી બે ચાર
મુખ્ય ગાનારીઓ પણ ગરબામાં જોડાઈ હતી
એટલે લોકોને ઉત્સાહ પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યો.
કૃષ્ણ અને ગોપી બનેલી બે કંસારણોએ દાણુ-
લીલાનો ગરબો ગવરાવ્યો ત્યારે તો રૂપાનોએ
ઉત્સાહ ઉછળી પડી ગરબાને તાલ આપવા
લાગ્યો. બસબસા મુદંગના બજાવવાને પણ શર-
માવી દે એવી બરાબર માપસર પડતી એક
સરખી તાલીઓ, વીણાને પણ શોભા આપે એવા
મંજુલ સ્વરે ગવાતો અને ઝીલાતો ગરબો
અને પ્રકાશથી જાણે પ્લીતી હોય તેમ છેટે
ઉભી આ સ્વર્ગીય આનંદની મોજ આખતી
રત્નિદેવીની હરીદાઈ કરતી હોય એવી મોજલા
સરતી ટોળાંની દીવાના પ્રકાશમાં જે પ્રસરી
રહેલી શાંતિ-ઈંદર સભા ના સભ્યો પણ
‘ ઓ હો હો ’ કહી નાંખે એવું તે દૃશ્ય હતું!
રાધાનો છેલ્લો ગરબો આ હતો.

‘ તમે ગોકુળના છે નંદલાલા
હરિ કૃષ્ણ કંદાન બંસીવાલા—

રાધાનો આ પ્રખ્યાત ગરબો ગવાવો શરૂ
થયો ત્યારે તો પ્રેક્ષકોનાં હૃદયનાં કુખકારા
સાંભળી શો એટલી શાંતિ હતી. પણ કંસારા
મહાજનની જશરેખા ટુંકી હતી. રાધાના
ગરબાથી મુગ્ધ થયેલો એક મવાલી વાંસની
‘ આડી ’ કૂદાવી રાધા તરફ દોડ્યો એટલે
તો ગરબામાં લંગાણ પડ્યું અને પ્લીતેલી
હરણીઓની માફક ગરબામાં ઉતરેલી ઓઝો
આમતેમ નાસવા લાગી. પણ રાધા કાંઈયે
ગભરાયા વિના ‘ ટટણખાર ’ ઉભી હતી.
એનેક ગરબાઓમાં ભાગ લેનારી એ જાના-
રીએ તો એવા કંઈક મવાલીઓને જોઈ નાંખ્યા
હતા. રાધાને કમરેથી પકડી પેલા મવાલી એક
‘ છુપ્પ કરતો કે ખેરસો ’ લે તે પહેલાં તો
તેણે પેલાને એક એવા તો જોરથી થપ્પડ
મારી કે ગરબાના તાનમાં મથગુલ થઈ આંખો
મીંચી ગરબો સાંભળતા સિપાઇનાં ‘ ટગ-
ડાંઓ ’ ગરબડ સાંભળી એકદમ ચમકી
ઉઠી પેલાને પકડવા દોડ્યા તેના હાથમાં
પેલો બેટો ઝીલાઈ ગયો! પકડાતાં પકડાતાં
પણ પેલા મવાલીએ રાધાનાં લૂગડાંના છેડાને
ચૂંચ્યો. પોલીસની ગમે તેટલી મહેનત છતાં
બહાર ઉબેલું આખું ટોળું ‘ આડી ’ ને
તોડી ફોડી અંદર ધસી આવ્યું અને માર-
પીટ અને હો હા શરૂ થઈ.

‘ હંદરીનાને આ કું હુંયણું ! ’ કહી
કંસારાઓએ પેલાં મવાલીને અચ્છી રીતે
ડીપી નાંખ્યો.

‘ અજ દિલ લગા તો ખેસા લે લિયા,
અખી પીટના હો ઉતનાં પીટા, તુમારાં બાપ-
કા માલ હંય ’! પેલા મવાલીએ નફટાઈથી
હસતા હસતા કહ્યું, એટલે તો લોકોને વધારે
શરૂ થયું. આખરે અર્ધાએક કલાકમાં પોલી-
સની બીજી વધુ મદદથી ‘ આગ ’ કાઝમાં
આવતા જર્મનસીલવરનાં પાતા રૂકાખીની
લઢાણી શરૂ થઈ મહોલ્લાની ફેટલીક ઓઝો

તો મામશે વીરતાજ સૌ સૌને ત્યાં પચાવન કરી ગઇ હતી તે મામશે શાંત થયેલા જોઈ લહાણી લેવા પાછી ફરી પણ બિચારા કંસારા મહાજનના આજે ભોમ હતા.

‘હવે એમ મોટા જંશનો લાડવો લેવા નીકળેલો તે ખરાખર બંદોખરત રાખતા હું થતું હતું! કોન દહરીનો આવે પછી ખેરતે રાત પૂરે ગરબા કૂટવા મોકલે છે’ તે તો જોઉં! જો વાત લાઇવો તે!’

આમ ચિત્ર વિચિત્ર રીતે લોકોએ બિચારા કંસારા મહાજનની ‘છાંખડી’ ખેસાડી દીધી. રાધાએ અને ઇચ્છાએ ‘પેણુ’ એને ઇપકા આપ્યો અને ત્યાં ને ત્યાં સોગંદ ખાધા કે રસ્તાની, વચ્ચે ગરબો હોય ત્યારે જોને ત્યાં ગરબો હોય તેણે પૂરતો બંદોખરત નહિ રાખ્યો હોય તો તેને ત્યાં ગરબો ગવરાવવા કદીએ જવું નહિ. સુરતના નવરાત્રિના ગરબાઓના રળિયામણા દિવસોના અસ્તનાં અનેક કારણોમાંનું એક કારણ આ મવાલીયાહી પણ છે. એ જો હો તે હો પણ આટલા બધામાંથી મક-

નકાકાએ તો કંસારા મહાજનને આવા સુંદર ગરબાઓનો આનંદ આપવા માટે એમની પોતાની ‘સ્પેસિયલ સ્ટાઇલમાં’ મુખારકેઆદીજ આપી અને લગભગ રડુ, રડુ થઈ ગયેલા મહાજનને ફર્યાદાએ પોતાની દિલસોજી બતાવી આખરે લહાણીનો કાર્વકમ ખલાસ થતાં ‘દહરીના મવાલીએ બધો ધાન બગારી લાઇયો’ કહી મકનકાકા પણ પોતિયું ખંખેરી લેખા થઈ ગયા અને અમે સૌ ઘેર આવી આપણા પારસીબાઇઓ કહે છે તેમ ‘ધોટાઇ’ ગયા.

* * *

સવારના ઇએક વાગ્યા. દરો. એ સમયે આરતીનો ઘંટોનાદ મારે કાને અફળાયો; હું જાગ્યો થયો અને સ્પષ્ટમાં માણેલા સંસારનું સ્મરણ થતા મેં આસપાસ જોયું તો ન. મળે મકનકાકા કે ન મળે કાકી-ફર્યાદા !!! ત્યારે હું ક્યાં? મારા જેવા સંસાર સ્વપ્નનો અનુભવ લેતા માનવીથી એ પ્રશ્નનો ઉકેલ સુલભ નથી !!!

સુરેશને લાગ્યું કે સુશીલા ઘણીજ ખર્ચ કરે છે. એટલે એક દિવસ તે ડાયરી લઇ આવ્યો અને તેની સાથે રૂ. ૨૦ આપી તેણે કહ્યું: “જે હવે આ ડાયરીમાં એક બાજુએ હું આપું તેટલા રૂપિયા લખજે અને બીજી બાજુએ એટું રૂં કપું તે લખજે.”

જે અકવાલીયાં પણ સુરેશ ડાયરી જોઇ તો એક બાજુએ લખ્યું હતું: ‘ગીઘ પેટે મળ્યા રૂ. ૨૦.’

સામી બાજુએ લખ્યું હતું: “બખા ખર્ચાવા.”

“તમે કાઇ વખતે જેલમાં ગયા છો કે?” મેજસ્ટ્રેટ ગુન્દેગારને પૂછ્યું.

“નહિ સાહેબ, કદિયે નહિ.” ગુન્દેગારે રડતાં રડતાં કહ્યું.

“ના, બા, રડ નહિ; હવે તું ત્યાં જઇ શકશે.” બીજાએ આશાસન આપ્યું.

આ. લીલી ગાલરખીટર

અમેરિકામાં (ગાલ્વેસ્ટન, ટેક્સાસમાં) થયેલી સૌંદર્યની દરિયાકાંઠામાં
વીએનાની આ રૂપસુંદરી પેલું ઇનામ જીતી ગઈ છે.

પ્રમાતના પહોરમાં પાતાના માથાના સોનરવને દીપાવવું એ દરેક સ્ત્રીઓનું કલંક્ય છે.

સરોજની હેર ઓઇલ

(૨૯૨૮૬)

શુભ અને સુમંધમાં અનુપમ છે.

સરોજની
હેર ઓઇલ

વાપરવાથી
મગજને ઠંડક
આપે છે, વાળ
ખરી જતા અ-
ટકે છે, તેમજ
વાળ સુંદર થ
ળકતા રેશમ
જેવા અને લ-
ચ્છાદાર બને છે
તથા માથાના
રોગો જેવાં કે
ખાંડો યુજ્જી
માથાનું તપી
જવું વિગેરે
રોગો મટી જાય
છે. એકજ વ-
ખત વાપર-
વાથી બીજા બ-
નાર તેહો વા-
પરવાનું દીલ
મશેજ નહિ
કી. બા. ૧
૩. ૧
વી. પી. જીડ

એમ. ડી. વોરાની કું.

ફોર્સ અને ફ્રીસ્ટ પા. બો. નં. ૨૦૦૩, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ નં. ૨

રંગરેલ

(રાગ : “ મેંદી રંગ લાગ્યો રે ! ”)

નેનન નેહ વરસી રહી, સખિ ! ઘેલુડાં કીધાં આહીરડે,
અંતર ઉછળે ઉદ્ધાસ રે: જાણે ટાળી દે તનડાની શુદ્ધ રે:
રંગરેલ રાચી રહી રે ! રંગરેલ રાચી રહી રે !
કાલીંદીનો રૂડો કાંકરો,— બાળક, યુવાન બલ મોડાં મહુયાં,—
અહીં બેલે ગોવાળ બાળ રાસ રે: પણ ઘેલાં શાં લાગે સૌ વૃદ્ધ રે:
રંગરેલ રાચી રહી રે ! રંગરેલ રાચી રહી રે !

વરો ગોવાળીઓ કાનુડો, ગાયો ચરની ઉભી રહી,
વાય બંસી બેસી તરુ ઢાળ રે: વળી થંભ્યાં કાલીંદીનાં નીર રે:
રંગરેલ રાચી રહી રે ! રંગરેલ રાચી રહી રે !
બંસીના નાદમાં શું રે મૂકયું,— પ્રભુ પંખી સૌ થંભી બધાં,—
એણે ઘેલા કીધા છે ગોવાળ રે: ચેલો ચંદ્ર ઘોલ્યો મધ સ્થિર રે:
રંગરેલ રાચી રહી રે ! રંગરેલ રાચી રહી રે !

લાગી લાખેણી - મોહિની,
એના ભેદે ભરેલ જાડુ જાળ રે:
રંગરેલ રાચી રહી રે !
એને બકિતમાં મૂક્યા તેને
આપે શાન્તિ યશોદાનો બાળ રે:
રંગરેલ રાચી રહી રે !

(સ્વ.) શાન્તિલાલ છાયાલાલ શાહ. *

* અમને નજીવતાં અત્યંત દિલગીરી થાય છે કે બાળ શાન્તિલાલ શાહ માત્ર ૨૧ વર્ષની યુવાન વયે તા. ૩૧ મી જુલાઈએ અવસાન પામ્યાં છે, જે બાળ હજતા કવિ-ચિત્રકાર હતા. સાહિત્ય પ્રત્યે તેમને અત્યંત પ્રેમ હતો. એમનાં અભ્યાસ સુધીમાં પ્રકટ થયેલાં તેમનાં અપ્રકટ કાવ્યો ઉપરથી એ બાળ ભવિષ્યમાં ધણી સારી કવિતાઓ કરી શકતે એની આશાવી થાય છે. એ બાળનાં અપ્રકટ કાવ્યોને લાભ ‘ ગુણેશુન્દરી ’નાં વાચકોને મળશે બાળ શાન્તિલાલનાં માતાપિતા તેમજ બાલવિધવા પ્રત્યે અમારી સદાનુમતિ છે. પ્રભુ એ બાળના આત્માને શાશ્વત શાન્તિ આપે !

ઉપવંત્રી.

સનત-કુમારી

(એક નાટક)

કવિ : ડૉ. મણુલાલ જમનારામ દવે,

એમ. એ., પી. એમ. ડી., ડી. લી. ડી.

પાત્રો :

ઉદયસિંહ : ચિતોડના રાજાજી.

મીનળદેવી : સનત તથા માનસિંહની માતા.

સનત : } ઉદયસિંહના પૌત્રો.
માનસિંહ : }

કુમારી : માનસિંહની પ્તેલી પત્ની.

નાનો રણધીર : માનસિંહનો પુત્ર.

વૈવરાળ, દારપાળ, સેવિકાઓ, મિત્રો, ઇત્યાદિ.

અંક : પહેલો :

પ્રવેશ : પ્તેલી : કિલ્લાને દ્વાર.

સેવિકાઓ (અંદરથી) : દરવાજો ખોલો !
દરવાજો ખોલો !

દારપાળ (અંદરથી) : કોણ છે ? શા મારે
તમે આવ્યાં ને મને જગાડ્યો ? નાને દરવાજો
થઈને આવે ? નવે સોથી-તે ઉધાડો છે !...
ખીજાં ઘણાંય નાનાં દાર છે !...

સેવિકા (અંદરથી) : દરવાજાના ઉમ્મરનો
પથ્થર તથા પગથીયાં ધોવા અમે આવ્યાં
છીએ; ઉધાડો, ઉધાડો...

ખીજા સેવિકા (અંદરથી) : અરે, મોટમોટાં
કાથોં થવાનાં છે ! મોટમોટા સમારંભો !...

ત્રીજા સેવિકા (અંદરથી) : અરે જનરો
ગમ્મત જમવાની છે ! ઉધાડો, જલદીથી
ઉધાડો !

સર્વ સેવિકાઓ : ખોલો ! ખોલો !

દારપાળ : થોભો, થોભો, દાર મ્હારાથી
ઉધડી શકશે કે નહીં તે હું નથી જાણતો.
કહીય તે નથી ઉધડ્યું. રહવાર થતાં સુધી ને
અજવાણું આવતાં સુધી થોભી જાવ...

પ્તેલી સેવિકા : મ્હાર પુષ્કળ ઉગમ છે;
આ તોડોમાંથી સૂરજ નારાયણ જોઈ શકાય છે.

દારપાળ : આ રહી મોટી કુંચીઓ...
અરે, અરે ! કેવો વિચિત્ર અવાજ થઈ રહે
છે ! મને મદદ કરો-મદદ કરો !

ખીજા સેવિકાઓ : અમે ખેંચીએ છીએ,
ખેંચીએ છીએ...

ખીજા સેવિકા : નહોં ઉધડે, નહોં ઉધડે...

પેલી સેવિકા: જો, જો, આ ઉધડે;
ધીમે ધીમે આ ઉધડે!

દારપાળ: પચુ કેવો ભયંકર અવાજ યદ
રહે છે? સારાય મહેલ હંમણાં નંગી ઉઠશે.

ખીજ સેવિકા (ઉમ્મર પર ઉભી): અરે,
ખારણે તો કેટલો બધો પ્રકાશ પ્રકટી રહ્યો છે!
પેલી સેવિકા: સાગર પર મૂય-ઉદય શરૂ
રહ્યો છે!

દારપાળ: જુવો ઉધડ્યો;...દરવાજો ફટાર
ઉઘડી ગયો!

(બધીજ સેવિકાઓ; ઉમ્મર: ઓળંગતી
દેખાય છે).

પેલી સેવિકા: પેલો ઉમ્મરનો પુસ્તક હું
સાફ કરીશ.

ખીજ સેવિકા: આ બધું તો કદીય પૂરે-
પૂરે સાફ નહીં થઈ શકે...

ખીજ સેવિકાઓ: પાણી લાવો! પાણી
લાવો!

દારપાળ: હા, હા, પાણી રેડો, પાણી
રેડો,...સારાય સાગરનાં પાણીએ પખાળા રહે,
અને છતાંય કદીય તે સાફ નહીં થઈ શકે...
તમે તે કદીય સાફ નહીં કરી શકો...

પ્રવેશ બીજો!

એક વનપ્રદેશ.

(ઝરણાની સમીપ બેઠેલ કુમારી નજરે
પડે છે. માનસિંહ પ્રવેશ છે).

માનસિંહ: આ વનમાંથી હવે બહાર
નીકળવું મુશ્કેલ છે. શોધ્યો ય રસ્તો જડે એમ
નથી લાગતું. પ્રભુને મલુમ કમ દિશાએ એ
શિકાર મને - આણી રહ્યો. મેં ધાતું કે મેં
તેના પ્રાણ હણ્યા. અને આ રણાં લોહીનાં
ચિન્હોય. પચુ-દવે તો તે ક્યાંય નથી દીસતો.
અને હું ય સાવ જુલો પડ્યો છું...દર ને દર
તેની વાંસે-તેની પુઠે પડીને. કુતરાઓય મ્હારા
મ્હારી ભાળ નથી કાઢી શકતા. પાછાં પગલાં

ભરે?...પણ, આ થી? કોણના રૂદનનો
અવાજ સંભળાય છે...અરે, અરે! પેલા
ઝરણાને આરે કોણ છે એ?...કોક...ન્હાની
ખાલા જલઝરણાને કિનારે બેઠી છે...(માનસિંહ
ખોખારો કરે છે) તે મને નથી મૂંઝવતી
દીસતી, તેમ હુંય તેનું મુંઝવે નથી નેમ શકતો.
(પાસે આવે છે, ને કુમારીને ખભે હોય મૂકે
છે) કેમ તું રહે છે? (કુમારી સંકળ ઉઠે
છે, ને ત્યાંથી ન્હાસી જવાનું કહે છે) બહીશ
મા. કશીજ બહીકતું તારે કારણ નથી. સાવ
એકલી અહીં છું શા માટે રહી રહી છું?...
કુમારી: મને અડકશો મા! મને અડ-
કશો મા!

માનસિંહ: બહીશ મા...હું તને કંઈજ
નહીં કરું...અરે, તું કેવડી બધી સુન્દર છે!

કુમારી: મને અડકશો મા! મને અડક-
શો મા!...નહીંતર હું પાણીમાં પડતું મૂકીશ!

માનસિંહ: હું તને નથી અડકતો...જો,
આ ઉભો હું. આથે-આ ઝાડને પડજો. તારે
બહીકું ન જોઈએ...કોણએ તને કંઈ ઇજા
કરી છે?

કુમારી: અરે, હા, હા, હા... (ઉઠે
આંકંદી રહે છે).

માનસિંહ: કોણ હવે એવું બન્યું કે
તને આટલાદલું રંગબેરંગી રહ્યું?

કુમારી: તેઓ બધા જ...તેઓ બધા
જ!

માનસિંહ: શા માટે? કેવી રીતે?

કુમારી: હું તે નહીં કહી શકું!...હું તે
નહીં કહું!...

માનસિંહ: આવ, આમ રડ ના...ક્યાંથી
તું આવે છે?

કુમારી: હું ભાગી આવી છું, હરી
આવી છું,...ભાગી આંતી છું હું!...
માનસિંહ: હા, પણ ક્યાંથી?

કુમારી: હું ભૂલી પડી છું !...ભૂલી !...
અરે, અહીં ભૂલી...અહીંની હું નથી તહીં
હું નથી જન્મી...

માનસિંહ: તું ક્યાંથી આવે છે ? તું
ક્યાં જન્મેલ તારે ?

કુમારી: અરે, અરે ! દૂર, અહીંથી ઘણે-
ઘણે દૂર !...

માનસિંહ: જલને છેક તપીએ શું પેલું
ચળકે છે ?

કુમારી: ક્યાં ?-અરે, તેણે આપેલ એ તો
મુગટ છે-મ્હારો મુવણો કિરિટ...રડતે રડતે
પડી ગયો...

માનસિંહ: મુગટ ? કેણે તને એ કિરિટ
આપેલ ?-લાવી આપું તને પાછો તે ?

કુમારી: ના, ના મ્હારે નયો જોઈતા-
નયો, નયો, નયો જોઈતા મ્હારે એ મુગટ !
એથી તો જલદી મરી જવું સારું છે-એકદમ
પ્રાણ ત્યાજ દેવા...

માનસિંહ: જરાય મસ્કેલી વિના હું તેને
જ્હાર આણી આપીશ...પાણી-કંઈ એવડાં
હાંડાં વધી...

કુમારી: મ્હારે તે નથી જોઈતા ! અને
જો તમે તેને જ્હાર આણીશો, તો તેને જલે
હું જતે પાણીમાં પડવું મૂકીશ...

માનસિંહ: ના, ના, ત્યારે તો છે રહ્યો
તે ત્યાં...બાકી ખરું પૂછાવે તો જરીય તક-
લીફ વિના તે પાછો લાવી શકાય તેમ છે...
કેટલો ખર્ચો મુન્દર એ મુગટ છે, તને ભાગી
આવ્યે ઝાઝો વખત થયો ?

કુમારી: હા, હા, હા...કેણે : છે તમે ?

માનસિંહ: રાજકુમાર માનસિંહ છું હું-
ચિતોડના વૃદ્ધ રાણા ઉદયસિંહનો પૌત્ર...

કુમારી: અરે, ક્યારનાં ય તમને પળીઆં
આવી ગયાં દોસે-છે ?

માનસિંહ: હા, થોડાક આ લમણાની
જાણુમાંના વાળ ઘોળા થઈ ગયા છે...

કુમારી: અને તમારી દાઢી પણ...મ્હારો
તરફ શા માટે આમ તાકીતે જોઈ રહો છો
જો ?

માનસિંહ: હું ત્હારાં નેત્રાં જોતો હતો
...કદીય તું તેમને મીંચતી નથી શું ?

કુમારી: હા, હા, રાતે તેમને મીંચું છું...

માનસિંહ: આંખડી ચકિત, કાં જણાય છે
તું ?

કુમારી: તમે કેક રાક્ષસ છો ?

માનસિંહ: એમ કાં ? બધાં મનુષ્યોનાં
સમો હું પણ એક મનુષ્યજ છું...

કુમારી: અહીં ક્યાંથી આવી મ્હડયા ?

માનસિંહ: મને તેની જાણ નથી...વનમાં
હું ધીકારે નીકળેલ ને એક છુંડની પુટે
પડેલ: ત્યાંથી દૂર રસ્તો ભૂલી અહીં આવી
મ્હડ્યો-તું ઘણી નાની જણાય છે. કેટલાં
વર્ષ થયાં તને ?

કુમારી: મને હંડી વાજતી લાગે છે...

માનસિંહ: મ્હારો સાથે આવશે તું ?

કુમારી: ના, ના, હું અહીંજ રહીશ...

માનસિંહ: તદ્દન એકલું અહીં ન રહેવાય.
આખી રાત અહીં ન રહેવાય...ત્હારું
નામ શું ?

કુમારી: કુમારી.

માનસિંહ: એકલા તને ખીંક લાગશે
કેવાં ય અહીં લખાનકં પ્રાણીઓ હશે ! સા-
રીય રાત...તદ્દન એકલી શક્ય નથી તે !

કુમારી, આવ, હાથ ત્હારો દે જો મને...

કુમારી: અરે, મને અડકશો મા...

માનસિંહ: આમ રડ ના...હું તને ફરોથી
નહીં અડકું...માત્ર મ્હારી- સંગાથે આવ...
રાત બહુ અંધારી ને શરદી લારી થશે...ચાલ
મ્હારી સાથે...

કુમારી: કિથે રસ્તે તમે જાવ છો ?

માનસિંહ: હું તે નથી જાણતો હું 'ય
મુશો પડ્યો છું.

(જાય છે.)

પ્રવેશ ત્રીજો:

કીલ્લાને એક ખંડ.

ઉદયસિંહ ને મીનળદેવી બેઠેલ જણાય છે.

મીનળ: આ પ્રમાણે એ એના બાપ સનતને લખે છે:—“એક સાંજે ઠંગલમાં રસો ભૂલી ભમતો હતો ત્યાં ઝરણાની નજ દીક રહી એને મેં જોયું. તેની જાત, તેની વય, તેનું નામ, તેમ તે કોણ છે ને ક્યાંથી આવે છે, એ કશું જ હું નથી જાણતો, તેમ તેને તે વિશે પૂછવાની હીમત મુદ્દાતે નથી કરી શકતો. કારણ કે અજબ ભય તેને ચિત્ત પેસી ગયો જણાય છે, જેથી જ્યારે જ્યારે તેને એવું કંઈક પૂછું છું કે તરતજ તે ચોધાર આંસુ ખેરી રહે છે, અને કારણે ભય ઉપજવી રહે છે...ઝરણાની નજદીક હું આવ્યો ત્યારે સોનાનો તેનો મુકટ શિરપરથી માંભ સરી પડેલ જણાયો. ઉપરાંત અંગે તેણે રાજકુમારીને યોગ્ય વસ્ત્રો સળ્યાં હતાં એ જોઈ કે વનના કાંઠાને આંખમાં થંકી તે ક્યાંક ક્યાંક ઉઝરડામાં ને ફાટેલાં જણાતાં...આજ છ મહિના થયાં હું તેની સાથે પરણ્યો છું, અને અત્યાર મુધી તેને વિશે કંઈજ જાણી શક્યો નથી. દરમિયાન, એ ‘બાલા સનત, નું ને હું જો કે એકજ પિતાના પુત્રો નથી છતાં ય હું તને સગા ભાઈ કરતાં વિશેષ આહુ છું’-તું મહારા પુનરાગમનને માટે તૈયારી કરી રાખજે...હું જાણું છું કે આ તો મને રાજ-પુશ્પીથી માફ કરી રહેશે પણ મને રાણાજીનો ભય છે, આપણા પરમ વંધ દાદાજીનો; તેમની અનેકશઃ મમતા છતાં મને તેમનો ભય છે, કારણ મેં આ લગ્ન કરીને તેમની બધીજ રાજકિય યુક્તિ-ઓને નષ્ટ બ્રજ કરી નાંખી છે, અને કુમારીનું સૌન્દર્ય મુદ્દાતે મહારી આ મુખાંધ તેમની દૃષ્ટિમાં ઓછી દોષપાત્ર નહીં કેરવી

રહે. આમ છતાં પોતાની જાતની કુંવરીની જેમ કુમારીનું સ્વાગત કરવા તેઓ સંમત થાય, તો આ પત્ર પોતાની ત્રીજી સહાંજે સમુદ્રને માપતા આપણા ભુરજની ટોચે એક દિપક પ્રકટાવજે...એને હું મહારા તુલકપરથી જોયું શકીશ. અને તેમ નહીં તો હું લાંબે ને લાંબે દર પળી રહીશ ને પુનઃ કદીય દેખા નહિ દઉં...” બોલો, હવે શું કરવું ?

ઉદયસિંહ: કંઈજ નહિ. વિધિનું નિર્મેલ જ કદાચ તેણે કહ્યું હશે...તેને લાય તેજ જનવાનું હશે...હું આટલો વૃદ્ધ થયો છું છતાં ય ક્ષણેક મહોત્સામાં મેં સ્પષ્ટ નથી નીરખ્યું, તો પછી બીજાનાં કૃત્યોને ન્યાય હું કેવી રીતે આપી શકું ? આંખો બંધ ન થાય ત્યાં મુધી હમેશ કાંઈ ને કાંઈ ભૂલ તો મનુષ્ય કરતો જ રહે છે. બાકી, માનસિંહે જે કાંઈ કહ્યું તે આપણને માત્ર વિચિત્ર લાગે છે, એટલું જ પોકટ વધતો છતાં તે એક નાદાન છોકરાની માફક ઝરણા નજદીક રહી એક માનકડી છોકરીને પરણી બેઠો !...આપણી નજરે આ વિચિત્ર જણાય, કારણ વિધિની ઘટનાની આપણે અવળી બાજુ જોયું શકીએ છીએ...અને આપણી પોતાની ય અવળી બાજુ...અત્યાર લગી બાકી તે મહારી સલાહ પ્રમાણે વત્તેતા; મહારા ય વિચાર તેને સુખી કરવાનો હતો ને તેથી જ મેં તેને કહ્યું હતું કે તે રાજકુમારી ઉર્મિલાનું માથું કરે... તેનાથી એકાંત સહન નહોતું થઈ શકતું, ને તેમાં જ એની માનસીના મરણ પછી વારંવાર તે એકલો જુઓં કરતો. ઉર્મિલા સાથેનું તેનું લગ્ન વર્ગોનાં યુદ્ધોત્સવ યુગોના કલહોનો અંત આણતે... પણ તેમ તેણે ન ધન્યું. તો ભલે જેમ તેણે ધન્યું તેમ થવા દો. મેં કદી ય વિધિની વચમાં વિલેપ નથી મૂક્યો; અને પોતાનું બવિષ્ય મહારા કરતાં તે વધારે સારી રીતે જાણે છે. ઉપરાંત, પ્રયોજનદીક તો કાંઈ વસ્તુ વા પ્રસંગ જનતાંજ નથી ને ?

મીનસ: હમેશાં તે ડાહ્યો, ગંભીર ને દૃઢ મનનો હતો... એને ઠેકાણે સનત હોત તો હું સમજી શકત... પણ એ...આવડી વયે... કેને આપણી વયમાં આપણા માંગે છે ? રસ્તા પરથી ઉંચકી આણેલ એક અણુમણી છોકરીને !...એની વહુના મરણ પછી તો માત્ર તેના છેવાની ખાતર, નાનકડા ચેલકા રણધીરની ખાતર જ તે જીવન જીવી રહ્યો હતો; અને કંઈકે તેની ફરીથી લગ્ન કરવા ઇચ્છા થતી તો તે તો આપણી સૌની વાર-વારની ટેકણીને લીધે...અને હવાં...જંગલ-માંની એક નાની છોડીરી !... બધું જ શું તે બૂલી ગયો ?...આપણે શું કરી શકશું ?... (સનત પ્રવેશે છે)

ઉદયસિંહ: કોણ આવે છે અંદર ?

મીનસ: એ તો સનત છે. રહે છે તે...

ઉદયસિંહ: તું છે સનત ? જરા પાસે આવ, પ્રકાશમાં...જેથી હું તને જોઈ શકું...

સનત: હાહા, માનભાઈના પત્ર સાથેજ આ બીજો પત્ર મને મળ્યો-મ્હારા મિત્ર અગ્નિતનો. તે મરણપથારી પર પડ્યો છે, ને મને જાણી રહ્યો છે...મૃત્યુ પહેલાં મ્હારું સુખ જોવા તે તથી રહ્યો છે...

ઉદયસિંહ: માનભાઈના આવ્યા પહેલાં જ ત્હારે જવાનો વિચાર છે ?...જાકી ખરું પછે તો ત્હારો મિત્ર પોતે માને છે તેટલો માંદો નથી જ...

સનત: પણ તેના કાગળના ચબ્દેશબ્દ-માંથી મરણના પુકાર સંજ્ઞાઓ રહે છે... તે લખે છે કે અમુક દિવસે જરૂર તે મરણ રાશ્ય વશે...અને મુસાફરી ધણી લાંબી છે. અને માનભાઈની વાટ જોઈ તો ત્યાં જવામાં અત્યંત મોડું થઈ જાય...

ઉદયસિંહ: છતાંય થોભી જવું ઠીક છે, સનત એનું અહીં આવ્યું આપણને શા માટે સત્તજ

કરે છે તે કોણ કહી શકે ? ઉપરાંત, અહીં ત્હારા પિતા, ત્હારા એ મિત્ર કરતાં, સવિશેષ ગંભીર માંદગીને વશ નથી શું ? પિતા ને મિત્રની વચમાં તું કેને વધુ પસંદગી આપશે ? ... (જાય છે)

મીનસ: જોજો, આજ સાંજે યુરજની ટોચે ઝમઝમતું પેલું ફનસ ટીમવાનું ન બૂકતો, સનત !...

(સૌ જાય છે)

પ્રવેશ ચોથો:

કિંદસા આગળ.

(મીનસેવી ને કુમારી પ્રવેશે છે)

કુમારી: આ વાડીઓમાં તો અધાર ઘોર છે. અને કેવાંક આ વન, લાંબાં ઘાટાં વન સારા મહેલ ધરતાં પથરાયાં છે !...

મીનસ: હા, હુંય અહીં પ્હેલજેલો આવી ત્હારે આમજ ચોંટી હતી...સર્વે કોઈને તે કારણ લાગી રહે છે. એવી પણ કેટલીક જગ્યાઓ અહીં છે, જ્યાં સરજનુ કિરણ મુકાં-તે પ્રવેશી નથી શકતું...પણ ધીમે ધીમે સૌ અણુગમે દૂર થાય છે...આજ લગભગ અગ્નિશ વર્ષ થયાં મને આવ્યે...પણ આ સામી બાલુએ જો, સાગરનો પ્રકાશ તું જોઈ શકશે.

કુમારી: નીચે કંઈક અવાજ યાય છે...

મીનસ: હા, કોંક આપણી તરફ આવતું લાગે છે...અરે, એ તો સનત છે...ત્હારી રાહ જોઈ જોઈને ખિચારો વાકી ગયો જણાય છે...

કુમારી: તેણે આપણને નથી દીઠાં હજી.

મીનસ: મને લાગે છે તેણે આપણને જોયાં છે, પણ શું કરવું-કંઈ દિશાએથી અહીં આવવું-તેની તેને જાણ નથી...સનત, સનત તું છે ત્યાં ?

સનત: હા, મીનસબા ! સાગર તરફ હું વળતો હતો...

મીનસ: અમે પણ; અમે પણ પ્રકાશની

શોધમાં હતો. બીજે બધે કરતાં અહીં કંઈક રહુ પ્રકાશ છે; અને છતાં સાગર અંધાર-રેા લાગે છે...

સનત: આજ રાતે તુફાન ચરે. દર રાતે હમણાં તુફાન યાય છે, અને છતાં અત્યારે સાગર કેટલો બધો શાન્ત છે?...અચાનમાં માણસ કેટલાય દિવસ નિજ આગમનને મુલતવી રાખે, નહીં ?

કુમારી: જુવો, બંદર પરથી કંઈક ઉપડતું જણાય છે...

સનત: મોટું જહાજ છે એ તો...તેના દીવા બારે પ્રકાશવાળો ઝો છે. હમણાં જ જણાશે, જેમ જેમ નજદીક આવશે તેમ તેમ. મીનલ: મને ખબર નથી આપણે તેને જોઈ શક્યું...સાગર પર દહન્ય ધુમસ વર્તી રહ્યું છે...

સનત: પણ ધીમે ધીમે તે ઓછું થતું જાય છે...

કુમારી: હા; પહેલે મને પ્રકાશ જણાય છે-પૂર્વે મેં તે હોતો દોરો...

સનત: દીવાદાંડી છે તે; બીજાઓ ધણી છે, પણ આપણાથી અત્યારે નથી જોઈ શકાતી...

કુમારી: છેક દૂર ઉપડમાં એ જહાજ હવાં પોંચી ગયું દોરે છે...

સનત: પરદેશનું જણાય છે...આપણા અહીંના કરતાં બહુજ મોટું...

કુમારી: એજ જહાજ મને અહીં લાવી રહ્યું હતું...

સનત: બહુજ ઉતાવળે તે ધપે છે...

કુમારી: એજ જહાજ મને અહીં લાવી રહેલ...એટલીજ ઉતાવળે...તેના શઠ મને બાધીતા છે...

(૧) સનત: રાતે એને તોફાન નડશે, કદાચ.

કુમારી: શા માટે આજ રાતના તે ઉપડે છે?...કદાચ તે કુબી પણ જાય...

સનત: રાતે સપાટાખંધ પહોં થું ?
(મૌન)

મીનલ: કેમ કાઈ ખોલેતાં નથી?... અન્યોન્યને તમારે કંઈજ કહેવાનું નથી હવા ? ...સાલો, ત્યારે આગણામાં પ્રવેશીએ...સનત કુમારીને માર્ગ દાખવ. હું જરા નાનકડા રણ-ધીરને જોઈ આવું...(જાય છે).

સનત: સાગરપર હવાં કંઈજ દેખાવાનું નથી...

કુમારી: મને બીજા દીવા જણાય છે.

સનત: તે બીજા દીવાદાંડીઓના છે... સાગરનો ધુ ધુ અવાજ સંભળાય છે?... પવન મંદે છે હવાં...આ રસ્તેથી ચાલો નીચે જતાં રહીએ; મને હાય રેરો તારો ?

કુમારી: જો, જો, મ્હારા બન્ને હાય ભરેલા છે...

સનત: હું ત્યારે તારાં કાંકું પકડીશ, કારણ રસ્તો સાવ સીધો છે ને આસપાસ અંધાર ધીર છે...કદાચ હું આવતી કાલે જઈશ...

કુમારી: અરે !...ક્યાં ?...શા માટે તું જાય છે ?
(જાય છે)

શિક્ષક: " કેમ તમે મને દસતા હતા કે ? "

વિદ્યાર્થીઓ: " ના, સાહેબ. "

શિક્ષક: " ત્યારે આ ઓરડામાં એવું દસવા જેવું બીજું શું છે ? "

ચાંદની

ચાંદની ચમકી રહીને ઉર મલકી રહી છે,
પૂનમ ચાંદની ચમકી રહી છે,

ઉંઠા સાગરમાં ભરતી આવી રહી છે,
પૂનમ ચાંદની ચમકી રહી છે.

દરો દિશાએ અમૃતહેલીઓ વરસી રહી છે,
પૂનમ ચાંદની ચમકી રહી છે.

માનવમેદની મ'દમીકું હસી રહી છે,
પૂનમ ચાંદની ચમકી રહી છે.

કઠણ ધરણી વેશ તવો ધરી રહી છે,
પૂનમ ચાંદની ચમકી રહી છે.

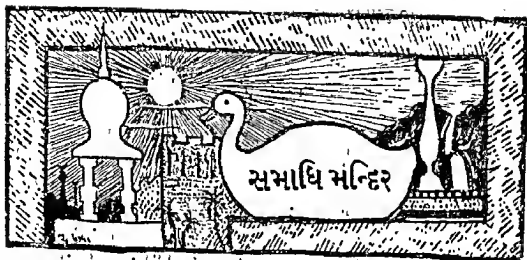
ઝીણી તારલીઓ મધુરતા ફેલી રહી છે,
પૂનમ ચાંદની ચમકી રહી છે.

ભૂરી વાદળીઓ ભવ્યતા પાથરી રહી છે,
પૂનમ ચાંદની ચમકી રહી છે.

આખા પ્રાંતમાં ચેતના બ્યાપી રહી છે,
પૂનમ ચાંદની ચમકી રહી છે.

તેમાં પ્રીતમની સુકમબ્યોત પ્રગટી રહી છે,
પૂનમ ચાંદની ચમકી રહી છે.

ગાહિનીચન્દ્ર

લેખક: શ. રમણિક અ. મહેતા.

અનેક વર્ષો પર્યટન કરી તે સંન્યાસી પાછો ફર્યો હતો. ગામની પડોશમાં એક મનોહર બાગ હતો. બાગમાં વિવિધ તરુઓ, રંગ ભેરંગીન પુષ્પ ઝાડ અને સત્તા કુંજ હતા. આ મનોહર બાગમાં એક સમાધિ મંદિર હતું. તે સંન્યાસી સમાધિ પાસે આવી ઉભો રહ્યો. એકાદ દૃષ્ટિથી તે પ્રતિમાને નિરખવા લાગ્યો. એને બેતાં બેતાં તેના મનમાં ભાવતરંગ ઉઠવા લાગ્યા.

એ પ્રતિમા તે તેની પોતાની જ પ્રતિમા હતી. મંજે મરમરની તે પ્રતિમા હસતી ન હોય એમ તેને જણાયું. બાવેની ઉદ્વિગ્નતામાં તે સંન્યાસી પ્રતિમાને સંબોધન કરી કહેવા લાગ્યો:—

“તું પાપાણુ છે. તું ગિરિની પ્રતિમા થઈ બેઠો છું. કેવું સાદસ્ય ! તારા જાણી આવરણુ તો બરાબર ગિરિને મળતું આવે છે. લેશ માત્ર પણ ફરક નથી. છતાં તારામાં હૃદયનો અભાવ છે. તું રોષ શકતી નથી, અદૃશ્ય પણ કરી શકતી નથી. તને પ્રસન્નતા કે પીડાનો અનુભવ થતો નથી. સંસારનાં અનેકાં સુખ મને છોડીને ચાલ્યાં ગયાં. સુખને શોભાવી શક્યો નહિ. કે જતાં અટકાવી શક્યો નહિ. છતાં આ શરીરપર કેવું

અપૂર્વ મમાવ હતું. આ શરીરની સ્મૃતિ માટે મેં તને નિર્માણ કરાવી. પણ તું કેવળ શરીરની આકૃતિ છે. તારામાં એ સ્પન્દન નથી, ઉચ્ચ વાસ નથી. નથી તારાથી આંસુની ધારે વર્ષાવાતી કે નથી પ્રસન્નતાની છાંય તારા મુખે ફીડા કરતી.

સંન્યાસી ઉપર પ્રમાણે કહેતો હતો પણ તે પ્રતિમા તો મૌન્યજ હતી.

સંન્યાસીએ પર્યટન કરવાનું સુકી દીધું. તે પોતાના સમાધિ મંદિરનો પૂજારી બની ગયો. તેના મનમાં એમ થઈ આવ્યું કે—જેવું તો ખરો કે આ સમાધિ મંદિર પર કોઈ આવીને આંસુ વહેવરાવે છે.

ગામમાં વાત ચાલી કે એ સમાધિ મંદિરમાં કોઈ પ્રભાવશાલી સંન્યાસી આવ્યો છે. ગામના લોકો પણ હવે સંન્યાસીનાં નિવાસથી તે પ્રતિમાને કોઈ શક્તિશાલી દેવ માની પૂજા અર્ચના કરવા લાગ્યા. કોઈ આવીને માનતા રાખવા લાગ્યા. કોઈ પુષ્પ ચઢાવી પૂજા કરવા લાગ્યા. સંન્યાસીનું પણ જીવન ત્યાં વ્યતીત થવા લાગ્યું; સંન્યાસી ત્યાં ઝાઝી વાર રહેતો નહિ. ગામની કોઈ પરિચિત વ્યક્તિથી તે છુપાતો હતો. બહુ માણસો આવે તો

બાગમાંની ઝોરડીમાં નિર્જન બેસી રહેતો. આમ કરતાં ઘણા દિવસો વહી ગયા.

[૨]

લતા તે ગામની એક છોકરી હતી. ગામના એક સુક્ષિત યુવક સાથે તેનાં લગ્ન થઈ ગયા હતાં. તે સદા માંદી ને માંદી રહ્યા કરતી હતી. તેની માતાએ તેને માટે બાધા રાખી હતી. આજ તેને સમાધિ મંદિરમાંની પ્રતિમાનું પૂજન કરવાનું હતું. તેને તે સન્યાસીની વિશ્વતિથી કલ્યાણ પ્રાપ્તિ જરૂર થશે એવો તેને વિશ્વાસ હતો. “આથી તેણે લતાને આજ પૂજન કરવા જતાં સાથે તેડી જવાને બોલાવી હતી.

લતા પોતાની સખીને લઈને તે બગીચામાં આવી. તેની માતા પણ સાથે હતી. સમાધિ પાસે આવતાંજ તેની સ્મૃત્તિને કંઈક આઘાત થયો. તેણે બેધું કે આબેદૂખ ગિરિની પ્રતિમા છે. તે પ્રતિમા તરફ એકાગ્ર ચિત્તથી બેઠા લાગી; બેઠાં બેઠાં તેની આંખોમાંથી આંસુ ટપકવા લાગ્યાં.

લતાની આ સ્થિતિ જોઈ તેની સખી મંજરી ગભરાઈ. તેને સમજ નહિ પડી કે એકાએક લતાને શું થઈ આવ્યું; તેણે ગભરાટમાં તેને પૂછ્યું. “લતા! આમ કેમ? તને શું કંઈ થાય છે આમ બેબાકળી થાથી બની ગઈ?”

લતાની મા તે સમાધિની પૂજન કરી રહી હતી. મંજરીએ ફરીથી પૂછ્યું. “કેમ તારી તબિયત આજે કીક નથી? કેમ કંઈ બોલતી નથી? હું બોલતો ખરી.”

લતાનું મન વિચારના વમળમાં ગરકાવ હતું. જૂતકાળની ખીના તેની સ્મૃત્તિને આઘાત કરતી હતી. લતાએ એક નિર્વાસ નાખી કહ્યું, “મંજરી! આ કેનો બાગ હતો તે તું

જાણે છે? આ કેનો સ્મૃત્તિ છે તેની તને ખબર છે? તે ગિરિનું નામ સાંભળ્યું છે ખરું?” મંજરીએ નકાર દર્શાવવા કેટલું ધુણધુણ ને સુખ રહી.

લતાએ કહ્યું. “આ બાગ ગિરિનો હતો. ગિરિ એક શ્રીમંત બાણસ હતો. સુખપ્રાપ્તિને માટે વિલાસિતામાં તે ડૂબ્યા રહેતો હતો. તેની એ લાલસા કદિ વૃષ્ટ થતી નહી. એક દિવસે બોગભોગે આ બાગમાં હું કુદ વીણવા આવી હતી. ગિરિની દૃષ્ટિ મારા પર પડી. એકાન્ત જોઈ તેણે મને રોકી અને કહ્યું: “લતા! તું તો મોટી અને સ્લાણી થઈ ગઈ લાગે છે”

હું ગભરાઈ કારણ કે ગિરિના નામથી ગામની સઘળા સ્ત્રીઓ કાંપતી હતી! મારા મ્હોમાંથી ચબ્દો બહાર નીકળ્યા નહિ. હું પથરના પૂતળાની માફક અવાક બની રહી. મારી આ સ્થિતિ જોઈ ગિરિએ ફરીથી કહ્યું: “કેમ લતા! તું બોલતી નથી?” શું તું ગભરાઈ છે?”

મેં પ્રત્યુત્તર આપ્યો: “તમારાથી ગભરાય નહિ એવું ગામમાં કોણ છે?”

“તો શું હું એવો પિથાય છું કે મારા નામથી સઘળાં બ્હીએ છે?”

હું નાદાન હતી. મને કંઈ જાન ન હતું. મેં જવાબ આપ્યો, “એમજ હશે, નહિ તો તમારા નામથી સઘળા શા માટે કંપી ઉઠે?”

કોણ જાણે તેના મનમાં શું થઈ આવ્યું કે તે એકાએક છુટણીએ પડી કહેવા લાગ્યો! “લતા! લતા! તું સરળ બાળિકા છે. તને સંસારની મલિનતાનો સ્પર્શ થયો નથી. તારું હૃદય તારાં વિકસેલાં ગુણબની માફક વિશુદ્ધ અને હૃદયરંજક છે જો તારા જેવું હૃદય મને મળે તો મારી સદાની અપ્સિ દૂર થશે; મારું જીવન પલટો ખાઈ મુંદરો! લતા!

લેતા ! હું ખરેખર અભાગી છું. મારા હૃદયનો અગ્નિ શીતળ પડતો નથી. હું આટલો હીણાઉં છું. તેનું કારણ છે. મારું આ સંસારમાં કોઈ નથી. મારે માટે કંઈ આંસુનું ટપકું સુદાં પાડે તેમ નથી.”

એટલું કહી ગિરિએ ઉભા થઈ લમણે હાથ મૂક્યો. મેં કહ્યું, “તમે કેટલાને માટે આંસુ સાંપ્યાં છે કે કોઈ તમારે માટે આંસુ સારે ?”

ગિરિ વિચારના ઉંડાં વહનમાં તણાતો હોય તેવી તેની મૂદા દેખાઈ. કોઈ પ્રકારના પશ્ચાતાપનો ડંખ તેનું હૃદય અનુભવતું હોય એમ જણાયું. તે પશ્ચાતાપના આવેગમાં થોડી વાર પછી કહેવા લાગ્યો : “લતા ! લતા ! આજે તે મારી આંખનું પડળ દૂર થયું છે, તે મારી જ્ઞાનચકુને ઉઘાડી છે. આખરે તો આ દેહ જળાને ભરમી-ખૂત થવાની છે. નથી તેનું કંઈ રહેવાનું ચિન્હ. માટી માટીમાં મળી જશે. અને યાદ કરનાર કોઈ નહિ હોય. આ જીવન અત્યાર સુધી પાણીની રેલની માફક ચાલ્યું ગયું. જીવન શું આમ વૃથા વેડશી નાંખવાને માટે હશે ? નહિ, તેના કોઈ હેતુ હોવો જોઈએ લતા ! લતા ! મને દુઃખ કર. હું આજથી એ હેતુની શોધમાં ચાલી નીકળીશ.”

હું કુતુહલ-વૃત્તિથી એની વાત સાંભળી રહી. પછી ઘેર ચાલી ગઈ. થોડા દિવસ પછી માંભણું કે ગિરિના જીવને પત્રો લીધા છે. હું એકાદવાર ફરી બાગમાં ગઈ હતી પણ તેની નજરે પડી નહતી; છતાં મેં જોઈું કે તેના જીવનની આશા મરી ગઈ છે કે તેના હૃદયમાં કંઈ બિયણુ આશા અને ત્યાગ વચ્ચે દેડ મચી રહ્યું છે.

[૩]

પરિવર્તન સંસારમાં પળેપળે થયાં કરે છે. બીમાંથી રોષો, રોપામાંથી વૃક્ષ, બાળકમાંથી

યુવક, યુવકમાંથી પુખ્ત મનુષ્ય એમ પરિવર્તન થયા કરે છે. ગિરિના મનનું પણ પરિવર્તન થયું. તેણે દૂર દેશથી શિષ્યકળામાં નિપુણ કારીગરોને બોલાવ્યા. ગિરિના એજ બાગમાં એજ ઢેકાણે ગિરિના રિમ્તિચિન્હ તરીકે તેની મૂર્તિ ત્યાં રથાપન કરવામાં આવી. એમાં એણે ઘણા પૈસા ખર્ચ્યા ત્યાર પછી એણે દેશ અને તિર્થયાત્રા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે સમયે તેને મળવા ઘણાં માણસો ગયાં પણ હું કાણ જણે કેમ ગઈ નહિ. આ બધી વાતનું મને આજે સ્મરણ થઈ આવ્યું.

મંજરી ક્ષણભર નીચું જોઈ રહી. લતા તોરડા મંમંભરી દૃષ્ટિથી જોઈ કહ્યું, “મને કંઈ થોડી ઘણી આ વાતની ખબર પડી હતી. પણ મારાં લગ્ન થવાથી હું સાસરે ચાલી ગઈ હતી.”

લતાની આંખોમાં ઝળઝળાયા આવ્યાં. તે મૌન્ય ઉભી રહી.

મંજરીએ પોતાની રિનગધ દૃષ્ટિ તેના પર રોપી કહ્યું : “સખી ! ખરું કહું ? એના પ્રત્યે તારી ઘણા ન હતી. પણ એ અવુરગા હતો.”

લતા માથું નીચું કરી ઉભી રહી.

એટલામાં લતાની મા પુખ્તો યાજ લઈ ત્યાં આવી; આવતાંની વાર તેણે કહ્યું : “લતા ! બેટા ! આજ તો તે સન્યાસી અહીં કંઈ જણાતા નથી. પુખ્ત, કયાં પછી આશિર્વાદ કોણ આપશે ? ચાલ્ય આપણે પાછાં જઈએ. કોઈ બીજો દિવસે આવીશું.”

સન્યાસી-વૃક્ષની ઘટામાં બેસી આ સર્વ દ્રશ્ય જોઈ રહ્યો હતો અને આ સર્વ વાત-ચીત સાંભળી રહ્યો હતો. તેના મનમાં પણ અવનવા ભાવ અંકુરિત થતા હતા. ભૂતકાળની ધરના દૃષ્ટિ સમક્ષ ખડી થતી હતી. આ કેવું અનેરું દ્રશ્ય હતું ? જે યુવતિ એમ કહેતી હતી કે આંસુ કોણ સારશે તેજ આજે આંસુ

સારતી હતી. તેના મનમાં એમ થઈ આવ્યું કે હવે છુપાઈ રહેવાની જરૂર નથી. લાવ ત્યાં તેમની સમક્ષ જઈ ઉભો રહું.

સન્યાસી ત્યાં જઈ ઉભો રહ્યો. સર્વે જણે ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કર્યા. સન્યાસીએ પોતાની શાંત અભિભરી દૃષ્ટિ લતા પર ફેંકી કહ્યું, “લતા! તે દિવસે સર્વ જણ આવ્યાં પરંતુ તું આવી નહિ. તેથી મારી તીર્થયાત્રા અપૂર્ણ રહી અને મારે અહીં પુનઃ આવવું પડ્યું. તું આજ આવી એટલે યાત્રા પૂર્ણ થશે.”

જા ઇશ્વર તારું કલ્યાણ કરે. તારી મનોવાંછના પૂર્ણ કરે. આજ પછી હવે ફરીથી હું અહીં નહિ આવું. તિર્થાટનમાંજ દિવસ વ્યતીત કરીશ.”

લતાની માતાના હાથમાંથી પુત્રનો થાળ પડી ગયો અને તે વિરમયતાથી બોલી ઉઠી. “કાણુ ગિરી?”*

* એક વાંચકી અંગ્રેજી વાર્તાના સ્મરણ પરથી થોડત.

શ્રીમતી સરોજિની નાયક.

અમેરિકા અને યુરોપની સફળ મુસાફરી કરી પાછ ફરેલાં ભારત કોંગ્રેસ શ્રી. સરોજિની નાયકને સન્માનવા માટે મુંબઈનાં ગુલ્તાની હિન્દુ સીમંડળ, બ્રિજિનિ સમાજ, પાદીદાર સીમંડળ, વગેરે મંડળોના આશ્રમે જ્યાં પ્રાસમાં ભારતીય વિદ્યાલય હોલમાં લેડી લક્ષ્મીબાઈનાં પ્રમુખપદે સીએનની એક સભા યોજવામાં આવી હતી. શ્રીમતી અવંતિકાબાઈ ગોખલેએ જણાવ્યું હતું કે અમેરિકા અને યુરોપની સફળ મુસાફરી કરી દેવી સરોજિનીએ ભારતની સીએનની જ નહિ પરંતુ અખિલ ભારત દેશની મદદન સેવા બોલી છે. દુનીઆની નજરે તેમણે ભારતની સીએનને કેવી ચડાવી છે. લેડી લક્ષ્મીબાઈએ પણ દેવી સરોજિનીએ કરેલી સેવાની પ્રશંસા કરી હતી. બાદ દેવી સરોજિનીએ પોતાનાં સંસ્મરણો કહેતાં નીચેનાં પ્રેરણાત્મક સંદેશ પાઠવ્યો હતા:—“અમેરિકાની અને આખી દુનીઆની સ્ત્રીઓ, તમે તમારો સંપૂર્ણ અધિકાર મેળવી દેશને સ્વતંત્ર કરવાની પવિત્ર બાંધના પૂર્ણ કરો એમ હજી રહી છે. દુનીઆની સ્ત્રીઓની પડખે તમારે યુદ્ધમાં તરીકે નહિ પરંતુ સમાન તરીકે ઉભા રહેવાનું છે. દિનમાં તમારે તમારી બલિ મારેજ સામાજિક કાર્ય કરવાનું નથી પરંતુ દેશને સ્વતંત્રતા બક્ષવાની લડતમાં તમારે તમારો સંપૂર્ણ દિસ્સો આપવાનો છે. ન્યાં ન્યાં તું જઈ તું ત્યાં ત્યાં સી અને પુરૂષ બન્નેને પોતાનાં સ્વદેશનાં કલ્યાણ કાર્યમાં મંડવાં એ નેતાં છે. અમેરિકાની સ્ત્રી ધર્મે પ્રેટરેટ પંચની હોષ કે કેચેલીક પંચની હોષ, કાળી હોષ કે ગેરી હોષ પરંતુ સૌથી પહેલી અમેરિકન છે અને સ્વતંત્ર ચહેરી તરીકે તે ઝીરવ લીએ છે. હિન્દી સ્ત્રીઓએ પણ સ્થાનિ નતિના બેદોને ફાલી દઈ વિદેશી યુદ્ધાભીમાંથી માનુષ્યમિતે મુક્ત કરવા કડીબજ થવું જોઈએ. દુનીઆની સ્ત્રીઓનાં આંતરરાષ્ટ્રીય એલાયન્સમાં હિન્દી પ્રતિનિધિઓએ ફરજિયાત પગલુ તમારે હડતો રાખવાનો છે. સામાજિક અનિયંત્ર કરી તમારે રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિમાં બાજ લેવો જોઈએ. મેડાની સ્ત્રીઓ કેનેડાના પ્રિન્સિપલ દાવે વળેલું અને કમિટી કમિટી ખરીદે છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ ખાદીનો ઉપદેશ આપ્યાથી તેઓ પ્રત્યે કેનેડાની સ્ત્રીઓને પૂર્ણમાત્રા જોડા બધ્યા છે. હિન્દી સ્ત્રીઓએ વિદેશી કપડા પહેરનાં સરખાવું જોઈએ. સ્વદેશી કપડા અને માલ વાપરવાની પ્રવૃત્તિ રહે અને હિન્દની સ્વતંત્રતાની લડતમાં વાજબ કહે.”

પુનમ ચાંદલો*

[વહેલા આવજો, હો લાલઃ એ ઢાળ.]

પુનમ ચાંદલો, હો રાજ,
આભ અગાશીએ ઉઘ્યોઃ
સાથે ચાંદની, હો રાજ,
સોભા રી જની, હો રાજ.—

પુનમ ચાંદલો, હો રાજ,
દીવડો આકાશી એ ઉઘ્યોઃ
ધોળયાં ગગનને, હો રાજ,
વાડી વનને, હો રાજ.—

પુનમ ચાંદલો, હો રાજ,
ગગનના ગરવા ગોખે ઉઘ્યોઃ
ધરણને ધોળતો, હો રાજ,
અમી અધોળતો, હો રાજ.—

પુનમ ચાંદલો, હો રાજ,
અમકતો ચંદન ચોકે ઉઘ્યોઃ
હૈયાં ઠાસ્તો, હો રાજ,
મુખડાં સાસ્તો, હો રાજ.—

પ્રેમલ ચાંદલો, હો રાજ,
માનવ મંદિરિયામાં ઉઘ્યોઃ
ધરધર ચાંદની, હો રાજ,
સોભા રી જની, હો રાજ.—

સ્નેહલ ચાંદલો, હો રાજ,
ઉછળતો દિલ્લરિયામાં ઉઘ્યોઃ
છલકે પ્રીતડી, હો રાજ,
અમીથી સીકડી, હો રાજ.—

ચંદ્રકાન્ત મંગળજી ઓઝા

* અપ્રસિદ્ધ “સાસમકુટ”માંથી.

હાલ્યા દીવાના*

લેખક : રા. ચક્રવર્તી મ. દેસાઈ, બી. એ.

શ્રીવલ્લભી સંધ્યા હતી..

સંધ્યાનાં માધુર્યથી ઉત્સાહી બનેલા વાતા-
વરણમાં ઝરમર મેદુલો વરસતો હતો. તેનું
મીઠું ટપકતું ગીત ગેબી અને દિવ્ય પડછંદા
પાડી, મંગળ બાવિ મુચવતું, શુભ રણું હતું.

અને તે શુભનને અમારી કહેવું દ્રિપથી
ફૂંટા પીના, જેનાં ઉન્માદથી અમારી કલ્પનાને
પોષના, અમે અમારી સંદર કરતા હતા.

અમારા ચિન્ન વ્યવહારક્ષેત્રમાં અમે
ત્રણે સંપૂર્ણ રીતે પારંગત હતા. અને તેને દીધે
અમારી દુનિયામાં અમે કીર્તિ અને માન
સંપાદન કર્યાં હતા. જરા હુંકામાં પતાવીએ તો
અમે અમારી જગતની અને અમારી નજરમાં
“ હાલ્યા ” હતા.

રેશન ઉપર અમારો અકરમાત મેળાપ
થયો હતો. બાગ્યવશાત્ અમે ત્રણે એક બીજાને
સારી રીતે જાણખના. કારણ કે પ્રજાનાં
‘ સંસ્કારી ’ વર્ગમાં અમે પ્રખ્યાત હતા.

• [નોંધ ખ્રીસ્તી ધર્મની પ્રસિદ્ધ કથાઓમાં
સગવાન હસસનાં જન્મ કાળ વેળાની ત્રણ હાલ્યા
પુરુષોની વાતો ઘણી જાણીતી છે. તેમાંથી પ્રેરણા
પામી William Locke નામના લેખકે “ A
Christmas Mystery ” અને Wilber Hall
નામના લેખકે “ The Three Wise Men ”
લખી છે. એ વાર્તાઓ ઉપરથીજ મને આ નવ-
લિખની કલ્પના સૂચનાઈ છે.]

તેજસ્વી આંખ, તેની વચ્ચે દીપતું તીલ્કું નાક,
તે બન્ને ઉપર શોભતું વિશાળ રેખાંકિત કપાળ
મનોરદાસનાં બેડી ખાંધણીનાં શરીરમાં વ્યક્તિ-
ત્વની છાપ પાડતાં. જરાક ખરબચડાં કપડામાં
સજ્જ થયેલા અમારા એ મિત્ર, વિદેશનાં
નામાંકિત વિશ્વવિદ્યાલયમાંથી રસાયણ શાસ્ત્ર
અને પ્રકૃતિ શાસ્ત્ર (Physics) ની ઉચ્ચ
ડીગ્રીઓ લાઇઆવ્યા હતા અને હમણાં અમારા
રાજ્યની સરકારી કોલેજમાં વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર
શીખવતા હતા. તેમની ભારી કાળી પાંપણો
વડે મને અને અમારા ત્રીજા સાથીને તીવ્ર
દૃષ્ટિએ જોઇ, તે બોલ્યા, “ હું તો આ રજા-
ઓમાં ગોપાલગિરિની વનકુળેમાં જઈ છું ”

હું આ સાંભળી ચમક્યો, ‘ આ તો
ખરેખર ધણજ આશ્ચર્યકારક છે. હું પણ આ
રજામાં ત્યાંજ જઈ છું. હું ધીમે અવાજ
બોલ્યો, કારણ કે મારો અવાજ જ એવો હતો.
મારા પહેરવેશ અને ખદારની આકૃતિ ઉપરથી
ધણા એમ સદજ ધારી લેતા દરો કે સામા-
ન્યત : હું ઘણો ગરો રહેતો હઉંશ. મારી
નખણી આંખો સાથે શાશ્વત મૈત્રી જમાવનાર
ચરમાનાં કાચ ઉપર બેઠકાશેથી ધૂળ રટી
ગઈ દરો અથવા તો તેની દાંડી કાનના ભાગમાં
બસેખર મૂકી પણ નહિં હોય આજી દાંડીને
નિશ્ચિન કદાહી નાંખવાની કાષ્ટક વેળા મેં

તરફી ન પણ લીધી હોય, અથવા મારા માથા ઉપરનાં વાળ ખરેખર સાફ ન પણ રખાયા હોય. તે બધું ગમે તેમ હોય પરંતુ તેની નીચે એક કવિનો આત્મા છૂપાયો છે એ વાત નિઃશંક છે. સાથે સાથે વળી સાહિત્યનાં વિવેચનની પણ મારામાં ઠીક શક્તિ છે એવી મારી એકલાનીજ નહિ પરંતુ ધણું સાહિત્ય-રસીઆઓની માન્યતા છે. “ એ ગોપાલગિરિમાં તો હુમણું ઉત્સવનાં દીવસે હશે કેમ ખરૂં ? ” મનોરદાસ બોલ્યા.

“ હા. હા. આ ગોકુળ આહમ એટલે તો આપણા રસજીવનનો ‘રસોત્સવ’ મેં અર્ધ કાવ્યમાંજ જવાબ આપ્યો. અત્યાર સુધી તો અમારા ત્રીજા ખીરાદર ચૂપજ રહ્યા હતા. નામદાર કાન્તિલાલ અમારા રાજ્યમાં એક અગ્રણી વ્યક્તિ લેખાતા કારણ કે અમારા રાજ્ય વેહીવટમાં તેમની દીર્ઘ દૃષ્ટિ અને અનન્ત શક્તિની ધણી ઉડી અને ચીરસ્થાયી અક્ષર થતી. લોકોમાં તેમજ રાજ્યકર્તામાં તે ધણી કીર્તિ પામ્યા હતા. પરંતુ તેમનાં એકાન્ત જીવનની આબુખાબુ લોકોની રસભરી કલ્પનાએ, સસ-અસત્યભરી વાતો ગોડવી દીધી હતી. એમની વૃદ્ધ આંખો જગત તરફ એક ચાકીને કંઠાળા ગયેલા મુસાફરની દ્રષ્ટિએ જોતી. શ્રમ અને ચિંતાની રેખાઓ ખેતરમાંનાં ચાસની જેમ તેમનાં મુખ ઉપર સ્પષ્ટ રીતે દેખાતી. સીંગારેટનો ધૂમાડો કહાડતાં તેમણે પોતાનું મૌન-તોડવાનો પ્રયત્ન કર્યો. અમને એમ લાગ્યું કે અમારી વાતમાં એમને પણ કંઈક રસ અને કુલ્લલતા મળે છે, તે બોલ્યા “ હું પણ ગોપાલગિરિજા જઈ છું. આ કેટલું વિચિત્ર ? ”

“ એને હું ધારૂં છું કે આપણે સાથેજ મુસાફરી કરીશું ! ” વિદ્યાનશાસ્ત્રીએ પોતાનો વિચાર ખતમીત કર્યો.

નામદારને કંઈક યાદ આવ્યું. તે અમારા

તરફ જોઈ બોલ્યો, “ હા રહેલે કંપનીએ મને આખો કબજો મુસાફરી માટે વાંધવાનો સમ-વડ કરી આપી છે અને આપણે ત્રણે તેમાંજ મુસાફરી કરીશું તો ખરેખર આપણા આનન્દમાં વધારો થશે. ”

‘ત્રેન આવી’ અને નોંમદારનાં આમંત્રણને અમે બન્નેએ માન આપ્યું.

ત્યારે ત્રેનની બહાર રસીલી કુદરત ખીલી રહી હતી, ત્યારે અમે ગોપાલગિરિ તરફ સ-ફર કરતા હતા.

[૨]

કૃષ્ણનાં ધસિદાસે હિંદુ જીવનનાં ધંડતરમાં અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે. હિંદુ ગૃહજીવનની મધુરતાનાં, તેની ગરબીઓ, રાસ અને ગી-તોમાં, હિંદુ સંસ્કૃતિનાં સુંદર પુષ્પની પાંખ-ડીએ પાંખડીએ કૃષ્ણદેવનાં રસ અને લીલા, તેમની ભક્તિ અને શીશુશી ભરેલાં છે.

તેના બંસીનાદનાં રમરણમાં લીન બની, ધણાથે દુઃખી હૃદયો પોતાનું દુઃખ વિસરી હજીય આનંદી બને છે, તત્વવેત્તાઓ એનાં જીવનમાં રસ ઉપરાંત કંઈક નૂતનતા, કુલ્લલતાનો અનુભવ મેળવે છે.

તેની જાત્યાવરણનાં ગોકુળનાં તોફાન આ જમાનાનાં બાળકોમાં નવું જીવન પ્રેરે છે; તેનાં યુવાકાળનાં પ્રેમપ્રસંગો યુવાનોમાં શુદ્ધ પ્રેમની ચીનગારી ચેતાવે છે; તેની વૃદ્ધાવસ્થાની ગીતા-શીશુશી, વૃદ્ધોમાં ભક્તિભાવના રેડે છે.

તેની પ્રજાજનસંસારીના સર હિંદુ હૃદયને હજીય આંજી નાખે છે !

આથીજ ગોકુળ આહમનો તહેવાર હિંદુ-સ્તાનમાં હોંશ અને ઉમંગભેર ઉજવાય છે.

અને અમારા મુન્દરનગરમાં પણ એમજ હતું. નિશાબોમાં, કોલેજોમાં, સરકારી અને બીજી એશીસોમાં ચાર-પાંચ દીવસની સામગ્રી રજા પડતી. અમારા નમરની આબુખાબુનાં

પ્રદેશોમાં અને ખાસ કરીને ગોપાલગિરિની રમ્ય વનકુંભેમાં રસોત્સવનાં પરમ મંડાતા. સુન્દરનગરનાં લોક બહારગામ જઈ, સગાં રોડીઓ સાથે આનંદદાય લાવેલાં.

સુન્દરનગરથી થોડે દૂર આવેલાં “ગોપાલ ગામે” રોડેનેથી ઉતરી પાંચેક માઇલ થોડા ગાડીમાં મુસાફરી કરી, ગોપાલગિરિ પહોંચાતું. ગોપાલગિરિની રમ્ય કુંભે સાથે ધણીએ ધાર્મિક-પૌરાણિક દંતકથાઓ જોડાવેલી હતી. આથી ગોકુલોત્સવનાં દીવસોમાં ધણાં લોકો ત્યાં જઈ યાત્રા કરવાતું પુણ્ય ગણતા.

અમે ત્રણ મહાપુરોનાં મગજમાં આ વખતે અમારી રમ્યમાં ગોપાલગિરિ જવાનું જ હતું. આ પહેલાં અમે ત્યાં અમારી સમગ્રણી અવરવામાં બાગ્યેજ ગયા દહશું. ગ્રહા મહાપુરો લોકોમાં બહુ બળતા નથી ખરું ને ?

જનતાની એ અંધ શ્રદ્ધા તરફ મનોરંજન વિજ્ઞાનીને થોડા શંકાની દ્રષ્ટિએ જોતા. ટ્રેનમાં બહારની માફક પુરાયલા લોકોને ખ્યાલ આણી, ટ્રેન ચર થયા પછી થોડી વારે તે જોડ્યા, “આ વિકાસ અને પ્રગતિનાં સુધરેલા જમાનામાં પણ આ બધા વહેમ અને ધાર્મિક ભાવનાને લીધે, લોકો ગોપાલગિરિ તરફ આંખ મીચીને દોડદોડ કરે એ શું વિચિત્ર નથી ? અહમૂત નથી ? આ બધી દોડદોડીનું કારણ એજ કે આજે કુખ્યતો જન્મ દીવસ છે.” તેનાં લાવભાવમાં મને કોઈ જણાયો.

પરન્તુ નામદાર કાન્તિલાલ તરતજ તે કોંધને શાન્ત કરતા જોડ્યા, “મને લાગે છે કે તમે પોતે પણ એવીજ આ મુસાફરી આદરો રજા છે ?”

“હા ! અને હાલની ક્ષી સક્રિ મને તેમ કરવા પ્રેરે છે તેનો સંદેહ જાણે ખ્યાલ પણ મને નથી આવતો; અને, ” તેમજે

આકાશ તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકી કહ્યું: “આ વર્ષાદનાં તોશન તરફ તો જુઓ ! આ મુસાફરી તો આપણને તો આ પોકરાવરો !”

અમે બધા હતાચ થયા, કારણ સંખ્યાનાં રંગ તો રાત્રીનાં અંધારામાં ક્યારનાં બળી ગયા હતા. ધનધોર કાળાં વાદળોંઓ અને વીજળીનાં ચમકારા અમને લપભીત કરી રજા હતા.

પરન્તુ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી મનોરંજન આજે કંઈક હમેશનાં રંગમાં ન હતા. “તે પોતાનો રોપ અમારી સમક્ષ આવી કરવા લાગ્યા “અને આજે ગોકુલોત્સવ છે માટેજ મારે મારી પ્રયોગશાળા બંધ કરી, મારા મૂર્ખા નિશાળીઓને રમ્ય આપવી પડી. મારા મુદર પ્રયોગોને મુલતવી રાખવા પડ્યા !”

આ હું અત્યાર સુધી અનિશ્ચિતપણે સાંભળ્યા કરતો હતો. મારું કાવ્યમય માનસ તો આ બધા રેડીઅમ, ઇલેક્ટ્રોન, વગેરે વિજ્ઞાનની કલ્પનાઓને નાદાનોનાં જ રમકડાં લેખતું. પરન્તુ એ રમકડાંને લીધેજ તેને લગતી નવી શોધોએજોને લીધેજ મનોરંજનને મદદન ખ્યાતિ મેળવી હતી. તેમનું ઉપરનું વાક્ય સાંભળી મારું કાવ્યશીલ મગજ પાકી આવ્યું. હું કટાક્ષમાં જોડ્યો: “જે પ્રયોગોજ ધણી અગત્યના લાગતા હતા, તે ચા માટે તમે એ ટેરટટયુઅ અને વીજળીની બેટરી સાથે લેબોરેટરીમાં ગોંધાઇ ન રજા ?”

“તે પ્રશ્ન મને પણ મુંઝવે રજો છે. મને પોતાનેજ એ સમજતું નથી”

“એટલે ?”

“એટલે એમ કે મારી પ્રયોગશાળામાં રહી વિજ્ઞાનની શોધ કરવાને બદલે શા માટે આ ધમાકમાં હું પણ જોડાઉં છું એજ મને સમજતું નથી.”

“મને પોતાને પણ એ એક કાવ્ય સમાન છે.” એ પણ મનોરંજનની વાવમાં સર પૂર્યો,

“હું નથી સમજતો કે શા માટે આ વર્ષે
હું ગોપાલગિરી તરફ જઈ છું:

નામદારનું પણ તેમજ હતું.

પરંતુ: હું તો મારી બહેનનાં બચ્ચાં-
ઓનાં ત્રાસથી ચાર દીવસ બચવા માટે નહારી
જતા હતા. કારણ બચ્ચાંઓજ સર્વ અનર્થનું
મૂળ છે એવી મારી-બ્રદા હતી. (કદાચ
મણા ‘ડાહ્યા’ અને મોટા માણસોની પણ
એવી શ્રદ્ધા હશે એમ મને શીકર છે.) નામ-
દાર કાન્તિલાસ પ્રગ્મની ધાંધલથી કંટાળી
ગયા હતા; તે ભાંગવશાત કદાચ, ગોપાલ-
ગિરીમાં કોઈ એકાન્ત, ખુલ્લો. મને તો ત્યા
વિશ્રામ લઈ, જંગલની ધાંધલથી દૂર કંઈક
નિરૂત્તિ મેળવવાની હોય. ગોપાલગિરી તરફ
ખેંચાયા હતા. એને બિચારાં. મનોરદાસ-સર-
કારો કહેજે, બંધ રાખી એટલે એને પ્રયોગ-
શાળાનાં વિયોગમાં ખૂંચવા કરતાં, નેત્રી જગ્યાએ
રખી રસપણ કે પ્રતિનિધી કોઈ નવ! તત્વની
શોધમાંજ રાચવાની મઝા પડતી.

છતાં પણ વિચિત્ર અદ્યુતતા તો એ છે
કે અમે ત્રણ ‘ડાહ્યા’ પુરૂષો એકી સાથે
અણધાર્યું ગોપાલગિરી જતા હતા. અને
મનોનાં તોફાની વખત સિવાય બીજો કોઈ
પણ વંચત અમને ત્યાં જવા માટે મળા શક્યો
ન હતા.

એ રહસ્ય અમારે મન અણઉકેલ્યું હતું.
અમે એક બીજા સામું વિસ્મયતાથી
એવા લાગ્યા. અમારા ત્રણેના મનમાં એક
જાતનું તોફાનજ જાગ્યું હતું.

પરંતુ બહારના વાતાવરણમાં પણ તેના
કરતાં વધારે બપોરે તોફાન શરૂ થઈ ચૂક્યું
હતું. વર્ષાદિ મુસળધાર પડવા માંડ્યો હતો.
વિજળીનો અમકારા નિશાન, હોર અધકારમાં
કવચિત કવચિત પ્રકાશ નાંખી, અમારા
દેશમાં કારમી પહીક ફેંકી જતા હતા.

અને એ તોફાનમાં અમે સીધા ગોપાલ-

ગિરી કેવી રીતે પહોંચ્યું? એ પ્રશ્ન પણ
અમને કુન્નરી છૂટાવતો હતો.

પવનના કુફાડા જોરથી આવવા લાગ્યા.
અમારી ‘મેગ’માંથી ગરમ ગલપટા અમે
અમારી ડોકની આજુબાજુ વીંટાળી દીધા,
અમારા બનુસ કહાડી, અમે તેનાથી અમારાં
શરીરને ઠંડીની પીડા ખમતાં બચાવ્યાં.

પોતાના બનુસને સંકેરતા સંકેરતા,
મનોરદાસ બોલ્યા: “હજી આપણને આ
મુસાફરી પુરી. ક્યાં પછી ગાડીમાં પાંચેક
માઈલ જવું પડશે. અને આ વર્ષાદિ અને
તોફાનમાં આપણે ગોપાલગિરી ક્યારે પહોં-
ચીશું? ખરેખર, હવે મને લાગે છે આ
મુસાફરી આદરી એ આપણી મૂર્ખાઈજ છે!”

“કિતામાં તો મને વર્ષાદિનાં તોફાનનાં
વર્ણન ઘણાં ગમતાં, પણ હમણાં મને લાગે
છે કે હું ન્યૂનોનીઆપી મરી જશ” હું
ગલપટથી બોલ્યો.

“એ તો ન્યારે નિર્મોયું હોય ત્યારે
મરવાનું તો બધાને છે” પોતાની સીગરેટ-
માંથી ધૂમાડો કહાડી, સુચનબધું ધીમું ફટાક્ષ
સ્મિત કરી, નામદારે પ્રારબ્ધવાદ રમ્યુ કર્યો.

“મને કાંઈ મરણની પહીક નથી, વિજા-
નનાં ઉસ્તાદ, મનોરદાસે પોતાની! હોમત
ખતાવવા પ્રયત્ન કર્યો, “સૂર્ય એ તો, ફકત
યાંત્રિક ક્રમ છે, પરંતુ હું તો” આ ઉપાધિ
અને મુસ્કેલીલરી મુસાફરીથી કંટાળી ગયો
હું.”

“એ તો જો ચવાતું હશે તે યશે જ”
પાડો પ્રારબ્ધવાદ બોલ્યો.

[૩]

એવી વાતચીત કરતા અડધા દીવાના
મથલા ત્રણ “ડાહ્યા” પુરૂષોને સાથે લઈ,
મુસવાટ કરતો ગાડી, તોફાની વાતાવરણમાં
દરેક ક્ષણે ગોપાલ ગાગની નજીક જતો હતો.

ગોપાલ ગામનું રેશન આગ્યું અને ટ્રેન થોભી.

તે એક-દાનું ક્ષેત્ર-રેશન જેવું હતું. એક જૂના થાંભલા ઉપર ઝીણા દીવો બળતો હતો. પરન્તુ તેવું તેજ ધણું ઝંખુ હોય, વાતાવરણ અધકારભયું અને ગેબી લાગતું. જાણે તે રથાન ખૂત-પિશાબોનાં નિવાસ માટેનું સર્જ્યું હોય. પ્લેટફોર્મ ઉપર કાદવ અને પાણી બન્ને હતાં-અને પૂરતાં ન હોય તેમ મેઘરાત્ન પણ આજે જમીન ઉપર પાણી છાંટવામાં ધણા ઉદાર થઈ ગયા હતા.

રેશન ઉપર રેલ્વેના એક બે તોફારો હતા. ઉતારોઓમાં અમે ફેન ત્રણ જ જણા હતા. ગોપાલગિરિમાં આ દીવસોમાં ધણી બીડ હોય છે. પરન્તુ અમારા જેવા મહાજનોની જેમ સામાન્ય જનતા રાતનાં દસ વાગે ગોપાલગામ રેશનથી તે ગોપાલગિરિ સુધી મુસાફરી કરવાનું યોગ્ય ધારતી નથી. ખરેખર ! મહારમાનાં ચેતાંતિ.....?

રેશનની બહાર નામદારના દુકમથી એક ગાડી આગળથીજ હાજર થઈ હતી. ગાડીવાને પોર્ટરની મદદથી અમારો સામાન ગાડીમાં મૂક્યો. અમારા આવવાથી તેને આનંદ થયો હોય એમ લાગ્યું કારણ કે તેણે તો એમજ ધારેલું કે નામદાર આવા તોફાનમાં ગોપાલગિરિ આવવાની તરફી નહિં, હે.

તેણે અસિદ્ધ પણ કાનને પ્રિય એવી ભાષામાં અમને જણાવ્યું કે આજે હંમેશા કરતાં વર્ષાદ ધણો છે. ખરું જોનાં તો આવ-ણીની વદ આક્રમ્ભો એ મદિમા ગણાય છે. પરન્તુ હજી સુધી રસ્તા ચોકખા છે એટલે અમને ખાસ મુશ્કેલી નહીં નહિ એવી એણે અમને ખાત્રી આપી તેથી અમે કાંઈક સંતોષ પામતા ગાડીમાં બેઠા. ગાડી ચાલવા માંડી. વર્ષાદનો ભેરથી પડવાનો અવાજ, અમારા

દેશમાં તોફાની ધ્વનિ ભરી, અમારા જીવનનાં ભાવી વિષય માટે નવો ઉત્સાહ રેડતો હતો.

[૪]

પરન્તુ એ મુસાફરી પૂરી થવા નિર્મોહજ ન હતી. બે એક માઇલ સુધી તો અમે તોફાની વાતાવરણમાં પણ આનંદનું આસ્વાદન કર્યું. જાહેર જીવનનો ધમાલમાંથી અથવા તો યાંત્રિક જીવનની શૃંખલામાંથી છૂટા થઈ કુદરતની અનેરી રસ-લદરી અનુભવતાં, દેશમાં આનંદ, શાન્તિ અને સ્વાતંત્ર્યની ઉર્મિઓ ઉછળતી હતી.

પણ તે ફાલુભંચર હતું. ઉર્મિના ઉછાળા ઉપર ફેટે તે નીચે પડવાનેજ ને ?

ગાડીવાને ગાડી એકદમ થોભાવી. નીચે ઉતરી અમારી પાસે આવી જણાવ્યું કે સડક ઉપર આગ્રતું એક મ્હોટું વાનું ઝાડ પવનના તોફાનથી પડી ગયું છે, એટલે ગાડીથી આગળ જવાય એમ નથી.

અમે બહાર નીકળ્યા.

સડક ઉપર આડા પડેલા મહાવૃક્ષ અને અમારી ગાડી તરફ અમે ભય અને બહીરસા જેવા લાગ્યા.

“દલે શું કરશું ?” મંત્રોરવાસ પહેલાં બોલી ચકયા.

“અહીંથી ગાડીનું એક ફાનસ લઈ ચાલી લઈએ તો ?” નામદાર લશ્કરી અમલદારની જેમ બોલ્યા.

“પણ” વિતાનીએ બહાનું જનાવ્યું, “આવા સખત વર્ષાદ અને પવનનાં ફુંકાડમાં મારા સંધિવાવાળા પગથી કાંઈ ચલાય નહિ.”

“ત્યારે શું કરશું ?”

અમે ત્રણ મુંઝાયા. ફુનીવાને દોરનાર અમે ત્રણ નામાંકિન ડાલા દના. પરન્તુ આ

સંકટ સમયે શું કરવું એ નહોતું કરી શક્યા નહિ. પરંતુ અમણ ગાડીવાને એ સંકટનું નિવારણ કર્યું.

જરાક દૂર કાંઈ ઝાંખા દીવા જેવું પ્રકાશનું હતું, તે એણે જોયું. બચના માર્ગ અને એ નહોતા જોઈ શક્યા. અમને આખી રાત ત્યાં પડી રહેવા જણાવ્યું. અને સવારનાં તો કોઈ પણ જાતની મદદ એ મેળવી શકે.

ગાડીનો એક દીવા અમારા હાથમાં લઈ અમે ત્યાંથી તે દીવા તરફ જવા નીકળ્યા. ગાડીવાને થોડાંને છોડી, એક ઝાડ નીચે બાંધી આખી રાત ગાડીમાંજ જેમ તેમ સૂઈ રહેવાનો વિચાર કર્યો.

અમારું આસપાસ સર્વત્ર અમને નિર્જન વન જણાયું. મૃત્યુના જેવી શાન્તિ ત્યાં પથરાઈ રહી હતી. પરંતુ એવામાં દક્ષિણ બાજુનું આકાશ કંઈક ખૂંટ્યું અને ત્યાં પ્રકાશતા ઝીણા તારાઓનાં તેજ અમે જોઈ શક્યા. વાતાવરણનું જેમી તત્વ, કુદરતની અશાન્તતા તથા વાંવાઝોડાં અને તોફાનમાં મૂકાયેલા કોઈ પણ માણસ સહેજે અમાનુષિ શક્તિઓનો વિચાર કરે તેમ અમને પણ થયું. વિજ્ઞાન-શાસ્ત્રી બચીત થયા હતા, તે ચાલતાં ચાલતાં બોલ્યા: "હું તો વિજ્ઞાનની શક્તિઓમાં માનનારો રહ્યો અને Super natural-અમાનુષિમાંની સોફાની માન્યતાને તો હું ધણી વખત શુદ્ધિવાદથી પર-લેખું છે. પરંતુ આજે તો મારા મનમાં તોફાન છે. મારી સાધારણ શુદ્ધિ કહે છે કે આ બધું કુદરતી છે; ભયારે મારું મન એમજ કહે છે કે કોઈ જેમી શક્તિ આપણા ઉપર રાજ્ય કરતી આપણને ભાગ્યે છે. મને સમજાવું નથી કે આપણું અહીં શું થયું? "

"શું આપણે ધર્મ પુસ્તકોમાં નથી વાંચના કે જે ધર્મરે આપણે માટે નિર્મ્યું હશે, તેનાથી બીજું કંઈ પણ આપણા ઉપર

વીતશે નહિં નહિં." અમારા પ્રારબ્ધવાદી મિત્ર બોલ્યા.

"એ તો બધા ધર્મીય છે." વિજ્ઞાન-શાસ્ત્રીનો નાસ્તિક અવાજ બોલ્યો. પરંતુ તેને તરતજ માર્મિક જવાબ મળ્યો: "અને આપણે બધાં? "

[૫]

થોડુંક આવી અમે, તે ઝાંખા પ્રકાશતા દીવાની નજીક આવી. પહોંચ્યા. અધારામાં જેવું દેખાય તેનાં ઉપરથી અમે અતુમાન કરી શક્યા કે કોઈ ગરીબ કુટુંબનું આ નિવાસસ્થાન હશે.

ધરતું ખારણું અંદરથી ખંધ હતું. પાસે આવી અમે ખારણું ઠોક્યું. અમને કશો પણ જવાબ મળ્યો નહિ.

થોડીવાર રહી અમે પાછું ઠોક્યું. પરંતુ અમારા અવાજની, અસંદર્ભ અંદર મૂલેલાઓનાં મન ઉપર જરા પણ લાભ એમ અમને ન લાગ્યું. પરંતુ તરતજ અમે ધરમાંથી તીકળતી એક કારમી ચીસ સાંભળી. અમાનુષિ તત્વની આગ્રમ રસ્તે થયેલી વાતચીતને લીધે અથવા તો તે ચીસમાંનાં ગર્ભિત દર્દને લીધે અમારી છાતી ધડકવા લાગી. નિર્જન વનનો અમારામાંથી કોઈને પણ અતુમલ ન હતો. તેમાં આણું બપોર તોફાની વાતાવરણ એ બધામાં સંભળાપણી આ કારમી ચીસથી અમે પણ થોડો ખીંધો. પરંતુ અમારી પ્રેરણાશુદ્ધિ (Instinct) કુખી માનવને મદદ કરવા થનગની રહી.

ખારણું ઉપર જોરથી હલો કરી, તેને તોડી અમે અંદર પેડા. અંદરનો ભાગ જોવાથી અમને તે કુટુંબની ગરીબાઈનો વધારે ખ્યાલ આવ્યો. અમે જેવા બંધારના ઓરડામાં પેડા કે તરતજ ધરનાં અંદરનાં ભાગમાંથી પહેલાં કરતાં પણ એક વધારે બપોર ચીસ સંભળાઈ. અમને લાગ્યું કે

કોઈ માનવી અસહ્ય વેદનાથી પીડાય છે. અમારામાંથી ત્યાં જવાની કોઈની હોંમત આવી નહિ. કારણ કે મારા અને વિદ્યાનીનાં મનમાં મૂત-વીગેરેની ધૂન વાતાવરણને લીધે ભરાઈ હતી. પરન્તુ નામદાર, બહોશ હતા. બહેર જીવનમાં એણે ધણા મોરચા માંડ્યા હતા. એટલે અમારા હાથમાંથી દીવો લઈ તે અંદર ગયા.

થોડી વારે પાછા આવી તેણે કહ્યું: "એક સીએ બાળકને જન્મ આપ્યો છે."

અમે ત્રણે અંદર ગયા.

અમે ત્રણ ડાહ્યાઓ આ નવા જન્મેલા દેહ તરફ વિરમવતાની દ્રષ્ટિએ જોઈ રહ્યા. અમારા વિદ્યાનશાસ્ત્રીએ ધરીઆળ કહાડી જોયું તે તેમાં ૧૨૫ વર્ષ ગયા હતા.

ઓર્થોટો હું બોલી ઉઠ્યો "આ તો કૃષ્ણ જન્મનો વખત થયો."

"અને આપણને પણ પ્રભુએ આ પુત્ર આપ્યો છે. આપણામાં પણ આજે નવી શક્તિ, નવી ભાવના બજત થઈ છે." શ્રદ્ધાળુ નામદાર જાણે સમાદિમાં ત્રણ સાથેનાં તાદાત્મ્યથી તીવ્રજતા આનંદમાં આવી બોલ્યા.

અમે તે બાળક સામે ફરી જોતા રતા.

મને કંઈ માદ આપ્યું. હું બોલ્યો:—

"Suffer little children to come unto me and forbid them not; for of such is the kingdom of God." (નાનાં છોકરાંએને મારી પાસે આવવા દો. તેમને રોકો નહિ. કારણ કે તેવાઓનેજ માટે પ્રભુનું રાજ્ય છે.) નામદાર બોલ્યા: "Unless ye be as little children ye shall not enter the kingdom of God."

કંઈક વિચિત્ર, કંઈક મેળી. સ્વચ્છ મનુષ્યો જન્મ્યું હતું, અમારી આંખમાંના મૂત્તા પડી દૂર થયાં હતાં. અમારી દ્રષ્ટિમાંનાં તેજમાં, નવીનતા, કશ્વતા, પ્રેમ અને શક્તિ લાગી હતાં. અમારી મોટાઈની ખૂમારી અમે શૂની

જઈ, નમ્રનાથી. તે બાળક તરફ અમે જોતા રતા.

વિદ્યાની બોલ્યા: "ખરેખર કોઈ પ્રેમાળ અને દયાળુ શક્તિ આપણને અહીં દોરી લાવી છે."

સંસ્કૃતિ રચાઈ છે તેમ અમે પ્રેરણા સુધ્ધિથી કુદરતી રીતે પ્રેરાઈ. તે સી પર આવેલી આશ્ચર્યમાં તેને મદદ કરવાનાં શક્ય પ્રયાસો કરવા લાગ્યા. અમે કેવી રીતે અગ્નિ સંગમની બળતણ તૈયાર કર્યું, ક્યાંથી અમે પાણી મેળવ્યું, કેવી ઉતાવળથી હું અમારી ગાડી આગળ દોડી જઈ અમારી બેગ અને બેગસ વીગેરે લઈ આવ્યો, એ બધું હવે અમને બરાબર માદ નથી. પરન્તુ એ તો ચોક્કસ કે નામદાર કાન્તિમાલ જે હુકમ કરવાને જ સમર્થ હતા તે ફરમાવતા અને અંગે બે તારે થતા.

પહેલેથીજ અમને લાગ્યું હતું કે સીનું બળ ઘટતું જતું હતું, તેથી તે વધુ વખત જીવી શકશે નહિ. આથી તે ગરીબ ઘરમાંની પંચારી આગળ તપાસે જીવે અને મૃત્યુ બેય સમતાં હતાં ત્યારે આ પ્રયત્નિવેદના શું છે તે અમે જાણી શક્યા. જીવનનો એક મહા અગત્યનો પ્રશ્ન અમે તેજ સંમયે જાણ્યો હતો.

જેવો બાળકના જન્મ સાથે તેનો રડવાનો અવાજ સંભળાયો કે તે બેભાન માતાનો ચરીરમાં મૃત્યુની છેલ્લી ઝલકથી વાગી રહી. ત્રણ ચાર વખત શ્વાસ જોરથી ઉઘો નીચો થતાં તેનો આત્મા ચાલ્યો ગયો. તે મૃત્યુ પામી.

તે બાળકને ગરમ પાણીથી અમે ધોયું. કોઈ નર્સ જે કામ કર્યું હોત તે બધું અંગે કર્યું. અમારા ગરમ બનુસમાં તેને લોટાળી. અમારા ગરમ કોટની તેને માટે પવારી પાથરી અમે તેને મુલાયમ અને અમારા યોગેશમાંનાં

દૂધમાં એક રેમાલને બીજીવી, તેનાં એક ઉપર
ચુસવા માટે મૂક્યો.

“ પ્રસવવેદનાથી પીડાતી કોઈ સ્ત્રી અહીં
મૃતી છે. આપણે તેને મદદ કરવી જોઈએ
કારણ કે તે બેભાન થઈ પડી છે. તમને કોઈને
એવા સમયની સારવારનો ખ્યાલ છે ? ”

“ મેં અને મનોરદાસે બધું સુચવતાં માથાં
દત્તાન્યાં. ત્રણે જણા એક બીજા સાથે એવા
લાગ્યા બધાની આંખમાં નિરાશા હતી.

જ્ઞાનનાં બંધાર સમા અમે ત્રણે જગતના
કાલ્યા પુરુષોમાં ખપી જતો હતો પરંતુ કુદ-
રત અને જીવનની આ સામાન્ય ઘટના આગળ
અમે ત્રણે જણ અજ્ઞાન, નિરાશ અને શરમ-
ભર્યા ઉભા હતા.

“ મારી પત્નીને તો હોકરાંજ ન્હોતાં.
અને હવે ધણી વયથી તો મરણ પામી છે. ”

“ અને મેં તો સ્ત્રીઓથી આંખી છંદગી-
બર દૂર ન્હાસ્યાં ક્યું છે. ” મેં જણાવ્યું.

“ અને મને આ જગતનાં રક્તિયકારણની
ઉપાધિમાં તેઓનો વિચાર કરવાની મુદ્દત કુદ-
સદ મળી નથી. પ્રભુ મને માર કશે ! ”

એ બધા શબ્દોમાં નિરાશાવાદની શીશુશી
તરતી હતી.

પરંતુ માનવમનમાં પ્રભુએ એવી ઘણી
સ્વભાવસિદ્ધ પ્રેરણાબુદ્ધિ (Instincts) મૂકી
હોય છે કે જેથી આદત અને બચના સમયમાં
ઓર્થોતા જ તેને દૂર કરવાની યુક્તિઓ સુચ-
વાય છે. “ હા ” નામદાર બોલ્યા; તેના શરી-
રનો થાક ઉતરી ગયો હતો, તેવું મન એક
મહાપ્રશ્નના નિરાકરણથી શાંતિ પામ્યું હતું.
“ એ ખરું છે, આપણને આજે પુત્ર મળ્યો
છે. આપણામાં આજે નવી શક્તિ, નવી
લાવના જન્મ પામી છે. ”

અમને પ્રભુએ કાંઈ નવું. હનામ બદલ્યું
હોય તેવા આનંદ સાથે અમે તે બાળકને
અમારી સાથે બંધારનાં જગતમાં લઈ ગયા.

અમે ત્રણે એકાન્ત બાળક વિનાનાં કાલ્યા
પુરુષો જીવનની મુદ્દત અને સારી ઘટનાઓથી
અને અમારા વિશ્વબંધુઓના દયાળુ મર્ગોથી
દૂર ન્હાસતા હતા; અમારા પુસ્તકોમાં અને
અવ્યવહાર જ્ઞાનમાં અમારા જીવનનાં વર્ષ
વીતીવના હતા. પરંતુ કોઈ પરમ સંક્રિય
કૃષ્ણજન્મના દિવસે અમને નવું જ્ઞાન આપ્યું
હતું, જગત સાથે જીવવાની નવી દૃષ્ટિ આપી
હતી, નવી આશાની પ્રેરણા પીવડાવી હતી.

હનીઆની સૌથી ધનિક બાલિકા:

અમેરિકાના કોલોરડો ક્રેડિટ બેંકના વાઇસપ્રેસિડન્ટની પત્ની ન્યુયોર્કની એલિસા વાઇસપ્રેસિડન્ટ
હનીઆની સૌથી ધનિક બાલિકા છે. અત્યારે તે માતા-પિતા વિનાની છે. તેની સંપત્તિ ચોક્કસ
કોલોરડોની છે. એક દરેક ઠાસ તેવું લાલનપાલન થાય છે. તેના લાલનપાલનમાં માસિક રૂ. ૧૫૦૦૦
ખર્ચાય છે. સુવર્ણના પાત્રોમાં તે નમે છે; અત્યારે મૂલ્યવાન વસ્ત્રો પહેરે છે. દરેક રૂપિયાનાં રમ-
કાં દરેક માસે ખરીદાય છે. તેનાં રક્તિય માટે બે મોટા ડોક્ટરીઓ રાખ્યાં છે. કારણ કે એ
બાલિકાના મરણની રાહ જોવારે વર્ષ પૂરે છે. દરેક તેના શિશુજીને પ્રાર્થના થયો નથી

લેખક રા. "પ્રસાદ"

અમારા લતામા આવે ત્યારે મારાં મીસીસ તરફ તમારૂં ધ્યાન ન ખેંચાય તે બને જ નહિ. "જમના બહેન, મંગળા થયાં" "અંપા-બહેન, શણગાર થયા" ની વરધી આપતાં, "જે જે" ની ગર્જના કરતાં, જમના અને અંપાની આગળ આગળ એકાદ કમાન્ડરની અદાથી ચાલતાં દેખાય, તે જ શ્રીમતી કંચનગૌરી.

કંચન દેવદાસનું લપ માથાપને ત્યાંથી જ વળગેલું. શીયાળાની કડકડતી હંડીમાં પણ સવારમાં નાહીને "મંગળા" કરી આવે. નવેક વાગે શણગાર થાય ત્યારે પણ રાંધતી હોય તો કપડું બદલીને દોડે. આલું પેરિશ્રામ એકજ હોલ થકે અને તે એ જ કે દસ વાગ્યાની અંદર રસોઈ થક થકે નહિ અને મારાથી રોજ નિધમ-સર નોકરી ઉપર જવાય નહિ. દરરોજ તો કું આ સદન કરી ભેતો પણ એક દિવસે તો વાતે વધી પડી. હંમેશાં મંગળા કરવા જતાં સુધીમા તો અડધી રસોઈ થક જતી, પણ તે દિવસે નવ વાગ્યા ત્યાં સુધી તો કંચનનોજ પત્તો ન દતો. ધણી વાર દાજ બાલ જમીને મેટલી તંપાર ન હોવાથી રોટલી વિના ચઢતી

ભેનો, પણ આજે તો મુસો જ હોડે હતો. ધણી વખત કંચનની સાથે મારે, પણ અગ્નીઆરસ, શીવરાત્રી, રામનવમી, જન્માષ્ટમી વિગેરે કરતું પડતું. તેથી રહેને આજે પણ તેતુ કોઈ પવ-હોલ ધારી મેં પંચાંગ બેધું પણ તેતુ કાંઈ નીકળ્યું નહિ.

છેવટે સવાનવ વાગે મીસીસનો ઘરો સંભળાયો. કોઈની સાથે વાંન કરતાં તે બહાર બારણા પાસે ઉભાં હતાં. વાતો ખૂટતી ન હતી તેથી અને વિચાર થયો કે જમને ધડીઆળ બનાવું કે વાતો કરવાનો હવે વખત ગ્યો ન હતો, પણ કોઈના દેખતાં તેમને ન બોલાવવાનો તેમને સખત મનાઈ લુકમ હતો, તેથી આપણે સુપ-કીટી પકડી. છેવટે સાડાનવ વાગે કંચન ધરમાં દાખલ થક.

"કેમ, આજે શીવરાત્રી છે, કે અગ્ની-આરસ છે, કે છે શું ?" મેં પ્રશ્ન કર્યો.

"એમ કેમ પૂછો છો ?"

"ત્યારે આજે શું બૂખ્યા જ નોકરી ઉપર જવાનું છે ? પોણાદસ તો થયા, અને પાંચ કલાકમાં તે ઘડું શું રાંધવાની હતી ?"

“આજે રવિવારે શાની નોકરી ? યામ
હે. ઘાળ ઓરું છું.”

“પણ આજે કાણે કહ્યું કે, રવિવાર
હે ? આજે તો હજી શનીવાર થયો, શની-
વાર.”

“હે !” કંચને ગભરાઈ જતાં કહ્યું.
રવિવારે સમજીને, તે ધીરે ધીરે કામ કરતી હતી,
પણ શનીવારનું નામ સાંભળતાંજ તે ખરેખર
ગભરાઈ ગઈ. પણ સંકટ સમયે ઓઝા ગભ-
રાઈ ન, જતાં સાંકળ ખેંચી શકે છે તેમ તેણે
સ્તવ ઉપર પેલા ચઢાવી થોડો શરિશ શેડી
નાંખ્યો અને મને જમાડી વિદાય ક્યો.

તે દિવસે ખરે જોતાં તો મારે અપેરે
હોલકમાં નાસ્તો કરી લેવો પડ્યો. સાંજે
પેર આવી બહુ વિચાર કર્યો કે આવી તકલીફ
ક્યાં મુઠી બોજવની ? અચાનક મને સસા-
ગ્રહનો વિચાર સ્ફુરી આવ્યો. ખારડોલી જેવા
નાનાં તાલુકાએ ખિરીશ સસ્તનતને નમાવી,
ગુજરાતે કોલેજના વિદ્યાર્થીઓએ શીરાઈ જેવા
નેહુકમી પ્રિન્સીપાલને નમાવ્યો, તો હું કંચ-
નેને કેમ નમાવી ન શકું ?

[૨]

તેજ રાત્રે મેં કંચનેને નોટીસ વાને
ચેતવણી આપી.

“જો કંચન, તું રોજ દર્શન કરવા દોડે
છે અને રસોઇનું ટેકાણું પડતું નથી, તે મને
જરાયે ખમણું નથી. કાલથી ત્હારે દર્શન કરવા
જવું નહિ, પણ ધેરજ પ્રેમુની આરાધના
કરવી.”

“એ જરાયે નહિ અને. હું તો મારે
જવાની બમવાનનાં દર્શન કરવાની ના પાડો
છો અને અવતાર તો દિંદુ જાતમાં લીધો છે !
તમે તે દિંદુ છો કે કાણુ છો ?”

“મારે એ જાંધું સાંભળવું નથી. ખસ

ત્હારે દર્શન કરવા બીલકુલ જવું જ નહિ,
નહિ તો જેવા જેવી ચર્ષ જશે.”

“એહોહો ! શું કરી નાખશે ?”

“જમ સત્યાગ્રહ કરીશ, અસહકાર કરીશ,
હડતાલ પાડીશ.” મેં કહ્યું.

“એટલે ?” કંચને કટાક્ષમાં પૂછ્યું.

“ત્હારો સંપૂર્ણ અદિષ્કાર ! બોલવા
ચાલવાનો પણ વહેવાર બંધ !”

“ખાશો શું ?”

“તેની ત્હારે શી પંચાલ ?”

“ઠીક ત્યારે, જાઓ યામ તે કરી લેજો.”
કંચનજોરી તરફથી નોટીસનો જવાબ મળ્યો.
તે જ દિવસથી બંધે તે જ ધરીથી મેં બોલવા
ચાલવાનો વહેવાર પણ તદ્દન બંધ કર્યો.
જમવા માટે લોજમાં ગોઠવણુ કરી. ધોતીયું
નાહીને હાથેજ નીચેની નાખવા માંડ્યું.
પીવાની જરૂર પડે તેમ પાણીનો લોટો પણ
નજેથી બરી લાવતો. આવી રીતે સત્યાગ્રહ
અને હડતાલનાં પગરણ મંડાયાં.

[૩]

શરઆતમાં મને જેટલી તકલીફ પડતી,
તેટલોજ કંચનને હોલ થતો. નજેથી હું
પાણી લઈ જઈ, માફ ધોતીયું મારે હાથેજ
નીચેની નોંખું, એ બધું જોઈ કંચનના સખી-
મંડળમાં ચંકચાર જાગી. કંચનને તેવું કારણ
પૂછ્યું અને આ પ્રશ્ન વધુ ચર્ચા તે જ સાંજે
જમના કાકીનાં પ્રમુખપણા નીચે તેમની જ
રૂમમાં તેઓએ મીટીંગ બોલાવી. કંચને પોતાની
ફરીવાર રજુ કરી અને મેં જે હઠ લીધેલી
તેનો પણ તેણે સ્ફોટ કર્યો. મારી હઠમાં
જમના કાકીને કાંઈક વલુદ લાગ્યું અને છેવટે
સમાધાની કરવાનો ઠરાવ વધુ મતે પસાર કરી.
જમના કાકીએ મીટીંગ અરખાત કરી.

સમાધાની કરવા જમના કાકી પેટે જમારી પાસે આવ્યાં.

“તારી હઠ ખોટી છે” તેમણે કહ્યું. “આર્યા હોય તો બિચારી દેવ દર્શન કરવા ના જાય? પણ ત્હારે જમવાનું રોજ મોકું થાય છે તે થવું ન જોઈએ, માટે જો ત્હારે તેને દર્શન કરવા જવા દેવી અને તેણે દસ વાઆની અંદર રસોઈ તૈયાર કરવી. પછી કાંઈ વાંધો છે?” જમના કાકીએ વચ્ચે તોડ કાઢ્યો.

દર્શનનું કાવમ રહેવાથી આજે નહિ તો મહીને બે મહીને પણ પાછી અસત્ સ્થિતિ ભોગવવી પડશે એ ધાસીથી મેં જમના કાકીની સમાધાનીની ચરતો સ્વીકારી નહિ. જમના કાકીએ ધણી હઠ લીધી. પણ છેવટે સમાધાની પડી ભાગી.

[૪]

હવે મેં કંચન સાંમે મોરચા માંડ્યા. કંચન પણ મારા જોટલી જ હકીલી હતી. તે પણ નમતું આપે તેમ ન હતી. અચાનક એક સાંજે મનહરલાલ અને હરલા તેમના ત્રણ ચીરંજીવીઓ સાથે અમારે ત્યાં મહેમાન તરીકે પધાર્યાં. તેમને માટે ચાની બ્વરથા કંચન ન કરે તો મારે કરવી એવો નિશ્ચય મેં કર્યો. કંચન પણ તેવો જ નિશ્ચય કરીને બેઠી હોય તેમ લાગ્યું કારણ તે પંચ ઉડી જ નહિ. છેવટે મેં ઉડીને સ્ટવ સળગાવવા માંડ્યો. મને સ્ટવ સળગાવતો જોઈ મનહરલાલને કનૂરો તરફ વિતરક થયા હશે. પણ જ્યારે ત્યારે ખબર તો પડવાની જ, નાથી આ બનાવવામાં હું મસ્તુક થયો.

હરોજ તો હું જવાદાર જ ચાલી લેતો. તેથી કંઈ ચીજ થયું છે તેની મને ખબર નહિ. છેવટે જાજમી ઉપર લીપ્તનું. એક તો

દેખાયો. તેની બાલુના ડામામાં ખાંડ હોવી જોઈએ એવું મેં અતુમાન બાંધ્યું અને તે સાચું જ પડ્યું. તે ડામામાંથી ખાંડ લઈ નાખી અને લીપ્તનના લેખલવાળા ડામામાંથી ચા નાખી. પંચ અડી જ મારી બૂત ચઢ. કંચને તે ડામામાં તો મીઠીઆવળના પાંદડાં ભરેલાં, પણ રાતને વખતે જોયા વિનાજ મેં ચા સમજીને તે નાખ્યાં. મનહરલાલ વળી મશાલાવાળા ચાના શોખીને હતો; તેથી જોડે જ મશાલાની શીશી હતી તેમાંથી મશાલો નાખ્યો. ચા તૈયાર થયા પછી બધાને આપી અને મારા માથું દુઃખતું હોવાથી મેં તો એકને બદલે બે પ્યાલા ચંડાવ્યા. કંચનને ચા કોણ આપે, પંચ સરલા બ્રહેન તેને જઈને એક પ્યલો આપી આવ્યાં; પણ મારાદેખતાં તેણે તે ખાળમાંજ દોળી દીધી. કદાચ તેણે સામે મારો પણ બહિષ્કાર કર્યો હશે!

મીઠીઆવળની એક ખાસીયાત એવી છે કે પાંદડાં વીણીને નાખ્યાં હોય તો એકલો જુલાઈ થાય, પણ સાથે કાંઈક પંચ નાખવામાં આવે તો જુલાઈ સાથે એક પંચ સળગડ આવે. આનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ અમને બધાને (કંચન સિવાય) અડધા કલાક પછી જ થયો. મને તો વધારેજ, કારણ મેં તો બે પ્યાલા પીધા હતા. મને તો આંકડી ઉપર આંકડી આવવા માંડી. કપાટમાંથી પેનકોલર કાઢીને પીંડું પણ કાંઈ વધ્યું નહિ. જાડા પંચ પાંચ સાત ચઢ ગયા. મનહરલાલ સરલાબ્રહેન અને તેમના ચીરંજીવીઓની પંચ એજ દશ હતી. હું તો પંચારીવંશજ ચઢ ગયો.

[૫]

છેવટે કંચનથી ન રહેવાયું. તે ઉડીને

• આમાં સ્વાદદેર તો લાગ્યો પણ મેં દુધનો વાંક ધાર્યો. મનહરલાલ તો પાકે પેર આ પીને પ્રિય ચી રીતે કરી રાકે!

ગણ અને જમતા કાઢીને ત્યાંથી ગોળીઓની શીશી લઇ આવી અને બધાને એ એ ગોળી આપી. છેવટે હૃદય તો આયમદિલાનું ને ! મારી પાસે આવીને મને પણ એ ગોળીઓ પાવા માંડી પણ આપણે તો અસહકાર હતો !

“ નહિ રખતી રે નહિ રખતી,
દવા કરી ગોલી નહિ રખતી ! ”

મેં ગાવા માંડ્યું, કંચન ગમરાઇ. “ આ શું બપડો છે ? આ ગોળી ખાઇ જાયો ! ”

“ ભલે કાવાના કટકા થાય,
અમે લીધી પ્રતીજ્ઞા પાળશું રે ! ”

મેં જરા ખુખારીને લાકડાકારનું શર ક્યું. કંચનને મારામાં ગાંડપણનાં ચિન્હો દેખાવા લાગ્યાં. મને સન્નીપાત થઇ જશે એવી તેને ચોક્કસ ધારતી લાગી. તેણે વધુ નજીક આવી મારા માથા ઉપર હાથ ફેરવવા માંડ્યો.

“ આટલી ગોળી મારે ખાતર નાંદ
ખાઓ ? ” તેણે ગળજળે સાદે પૂછ્યું.

“ કણુલ છે ? ” મેં સામે પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“ શું ? ” તેણે પૂછ્યું.

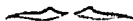
“ મારી સરતો ! ” મેં જવાબ આપ્યો.

“ કણુલ, કણુલ—હળોરવાર કણુલ—આ ખાઇ જાયોને, એટલે થયું. ”

કંઈક દર્પના આવેશમાં હું બેઠો થઇ ગયો અને દવા પીધી.

તેજ રાત્રે અમે બધાએ કંચનનાજ હા-
યની બનાવેલી રસોઈ ખાધી. મનદરલાલને
અને સરલાબહેનને અમારી વિચિત્ર વર્તણૂકનો
ખુલાસો કર્યો અને આવી રીતે અમારા મુદ્દનો
અંત આવ્યો.

અને કંચન પણ હવે કદીએ દર્શનનું
નામ સંજારતી નથી.

૧૦૦ વર્ષ જીવવું છે ?

વિદ્વાન જાપાનીઓએ ૧૦૦ વર્ષ સુધી જીવવા માટે નીચેના ૧૧ નિયમો નક્કી કર્યા છે :—

- (૧) ખુદથી હવાવાળી જગ્યામાં બની ચક્રે તેટલો વધુ-વખત રહેવું.
- (૨) રાત્રિ પડયા પછી જાગ અને તેમ વહેવાં સુંઘ સ્નાન સવારમાં વહેવું કરવું.
- (૩) જોડામાં જોડા છ કલાક અને વધુમાં વધુ જા ક્લાક નિંદ્રા લેવી. રાત્રે મગ્ગનમાં બત્તી ન હોવી જોઈએ અને બારી બારણાં ખુલ્લાં રહેવાં જોઈએ.
- (૪) ચાદ કે કાઢી વધુ ન પીવી, અને દાર કે બીજી સીગરેટ તો મુદ્દલ ન પીવાં.
- (૫) માંસાહારીએ દિવસમાં એકજ વખત માંસ ખાવું.
- (૬) સદન કરી શકાય તેટલાં ગરમ પાણીથી રોજ સ્નાન કરવું.
- (૭) ટીલાં વજ્રો પહેરવાં.
- (૮) સપ્તાહમાં એક દિવસ તદ્દન આરામમાંજ ગાળવો.
- (૯) કામ-કોથને ઉત્તેજન ન આપવું. મજામગીરો કામ બદલ ન કરવું.
- (૧૦) લગ્ન કરવું, વિધવાઓ અને વિધુરોએ પણ પુનર્વિવાહ કરવો.
- (૧૧) બદ્ધ ગરમી લાગતી હોય એવા મગ્ગનનો ત્યાગ કરવો.

પ્રાયશ્ચિત્ત

લેખક : રા. રમણલાલ પી. ભટ્ટ

કાન્તિલાલ હિવાચ : “ એ શું બોલ્યા ? વિધવા વિવાદ ! મને શું તમે વિધવા વિવાદમાં વિશેષ છે ? માફ કરજો સાહેબ, આ સરીસા પ્રાણ છે, ત્યાં સુધી તો એવું નહિ જ બને. ”

રાત્રિના દસ વાગી ગયા છે. એક મુશ્કેલી મહાન ધર્મેકદ્રીટ લાઇટના શુભ પ્રકાશથી શુભ બની ગયું છે. એ મહાનના એક ખંડમાં પરસ્પર વાતચિત્ત થતી માણસ પડે છે. બોલનારમાંની એક વ્યક્તિ કાન્તિલાલ નામધારી હતી.

કાન્તિલાલના ઉપયુક્ત શબ્દો સાંભળી અન્ય વ્યક્તિ બોલી : “ લાઇ, તમે આટલા આટલા મરમ કા થઇ ગયો છો ? આજ-કાલ ન્યાં ભુલો ત્યાં વિધવા-વિવાદનો પ્રચાર થઇ રહ્યો છે. દરે એ સમય તો મયો, કે ત્યારે એ વિવાદમાં અત્યંત પાપ સમગ્રનું હતું. હાલ તો એમાં કાંઈએ દાગિ હું દેખી શકતો નથી. ”

“ લાઇ, માફ કરો. પરંતુ હું તો એ સમજી શકતો જ નથી, કે મારી પાસે આ શબ્દો બોલવાની ધૃષ્ટતા પણ તમે શી રીતે કરી શક્યા ? ” કાન્તિલાલે કહ્યું.

“ આપ બધે એને ધૃષ્ટતા કહો. પરંતુ હું તો મારા કર્તવ્યનું પાલન કરી રહ્યો છું. અને એ કર્તવ્ય પાલન કરતાં કરતાં પુનઃ પુનઃ હું આપને આગ્રહપૂર્વક કહું છું, કે લક્ષ્મી ચાંદલો કરવા આવે ત્યારે મેં ધોવા જવા કરતાં કપાળ ધરવું ઉત્તમ છે. કહ્યું છે કે

“ સાંપત ગઇ તે સાંપડે,
ગયા વળે છે બ્રાહ્મ,
ગત અવસર આવે નહિ,
ગયા ન આવે પ્રાણ. ”

માટે આ અવસર ખાલી ન જવા દેતાં આપ એ કામ કરી લો. આપને આણું પાત્ર ફરી મલગે કે કેમ એ શંકાસ્પદ છે. ” અન્ય વ્યક્તિએ જવાબ આપ્યો.

પરંતુ આ સાંભળી કાન્તિલાલનું મુખ તો લાલચોળા બની ગયું, અને એકદમ અત્યંત કડક રીતે બોલ્યા : “ મને લાગે છે, કે તમ લોકોની બુદ્ધિ બેરે મારી ગઇ છે. મંદેરખાની કરી તમારી એ વાન એટલેથી જ અટકાવો. પુનઃ પુનઃ હું આપને પ્રાર્થના પૂર્વક કહું છું, એ વાન મારી પાસે મેં છેડો. ”

“ ભલે, જેમ તમારી ઇચ્છા. ” કહી એ વ્યક્તિ મકાન બહાર નીકળી આવી અને પોતાને માર્ગે જવા માંડી. જતાં જતાં માર્ગમાં જ બીજા એ નવયુવકો સાથે એને મુલાકાત થયું. અને એકે પૂછ્યું:

“ કેમ, બાઈ! શું પરિણામ આવ્યું? ”
“ પરિણામ શું? કાન્તિશાલ તો વળ-મૂર્ખ છે. વિધવા વિવાહ એની સમજમા ઉતરી શકતોજ નથી. આપણે શું? એને યે ઠોકરે વાગશે તો આપોઆપજ અછકચ આવશે. ડીક, આવજો બાઈ. ”
કહી એ વ્યક્તિએ ચાલવા માંડ્યું. બીજા દિશાએ ઉભય નવયુવકોએ પણ પ્રયાણ કર્યું. અને ધીરે ધીરે એક મકાન પાસે આવ્યા. એકે મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો, અને એક દાદરા ચઢી માળ ઉપરના એક ખંડમાં આવ્યો. એ ખંડમાં એક સર્વોચ્ચ દર પુવતિ પુરથી પર બેઠી બેઠી એક પુસ્તકનાં પાના ફેરવી રહી હતી આવેલા નવયુવકને દેખી એ પુવતિ બોલી: “ કેમ, શું થયું? ”

નવયુવક પોતાની ટોપી ઉતારતાં બોલ્યો,
“ શું થવાનું હતું? ન માન્યું. ”
આ સાંભળી પુવતિનું મુખ મસિત થઈ ગયું. એને આ પુવત્તી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન પડ્યો, એટલે પુનઃ પૂછ્યું: “ શું, ન માન્યું? ”

પુવકે બોલ્યો: “ ના. ના. ન જ માન્યું. માનવા જેટલીયે અછકચ તો ભેદ્યે ને! ”
પુસ્તકનાં પાનાં ફેરવતાં ફેરવતાં પુવતિ બોલી. “ તો દરે કાંઈ ઉપાય? ”
“ હું શું જતાવું? ” પુવકે જવાબ આપ્યો.

“ બિચારી મનોરમા નિરાશ થશે ” પુવતિએ કહ્યું.

“ તો શું થાય? એ માને ત્યારે ને? ” પુવકે જવાબ આપ્યો.

“ એ તો અન્યાય થાય છે. જ્યારે એ પોતેજ વિવાહ કરવા તૈયાર છે, ત્યારે એને અવિવાહિત રાખવી એ મહા પાપ નથી? ”

“ ભલે મહા પાપ હોય, કે અલ્પ પાપ હોય, પણ એનો ઉપાય શો? એનાં પિતાની ઇચ્છા સિવાય આપણે શું કરી શકીએ? ”

“ પરંતુ એનું પરિણામ સાચું તો નહિ જ આવે ને! ”

“ એ તો નિઃસંદેહ જ છે. ”

“ અરે, એ તો મને કાલાવાજા કરી કહેલી હતી, કે કાંઈ પણ રીતે મારા પિતા અને કહી મારો વિવાહ કરાવો. અને જ્યારેથી વિધવા-વિવાહ એણે જાણ્યો ત્યારથી તો એને એજ ધુન લાગી રહી છે. વળી એને દુઃખ પણ શું આણું છે? રાત દિવસ બિચારી દાસીની માફક કામ કરે છે. નહિ સુખે ખાવાનું, કે પીવાનું. કેણું જાણે એણે તે બિચારીએ શાં શાં પાપ કર્યાં દરો, કે આ ફલ ભોગવી રહી છે. ”

“ પરંતુ એમાં કર્યું શું? એ કાંઈ પથરો નથી કે ઉપાડી લવાય. ”

“ પથરાને તો ઉપાડી લાવવો અપરો પડે. પણ એને તો-એવા ચેતન્ય ને તો, કે જે સ્વયમ ચાલવાને ઇચ્છે છે, તેને તો ઉપાડી લાવવી સરલ છે. ” પુવતિએ કહ્યું.

“ પણ એ કેણું કરે? પ્રતિષ્ઠિત માણસ તો એવું ન જ કરી શકે ને! ” પુવકે જવાબ આપ્યો.

“ હું નો એને એજ સલાહ આપીશ કે, તું કોઈની સાથે ચાલી જા. ” પુવતિએ કહ્યું.

લવાં ચઢાવી પુવકે બોલ્યો: “ તરલા! આ તું શું કહે છે? ઘણી શરમની વાત છે, કે મારો સામે તું આમ વહે છે. ”

તરલા પોતાનાં નયનો નીચાં ઠાળી બોલી.
“ શું કહું? હવે જાણે છે, મને નો, કંઈ સુખ જ નથી; પુરૂષ માત્ર નો એમ જ સમજે

છે, કે સ્ત્રીઓને હૃદય નથી, નેત્ર નથી, કે કાને નથી; એ કાંઈ દેખી શકતી નથી; સાંભળી શકતી નથી, કે ઇચ્છાએ કરી શકતી નથી. બસ ત્યાં અમને ખેંચે ત્યાં અમારે ખેંચાવું પડે છે. અમે ચૂં ચાં પણ કરી શકીએ નહિ—કરી શકવા સમર્થ જ નથી—કે અધિકાર નથી.”

યુવક બોલ્યો: “વાહ! તું તો બહી પશ્ચિંતા થઈ ગઈને! હીક!! તારી સખીને તું એમ સલાહ આપીશ કે, કેાઈની સાથે નાસી જ! વાહ રે વાહ!! દેવી સુંદર સલાહ!! આનું જ નામ મિત્રતા કે? આને જ મિત્રતાનો હક અદા કરવો કહેતા હશે કેમ?!

“તો છેવટે શું આ પ્રકારે કંઈ જ ભોગવતી રહે?” તરલાએ કહ્યું.

“એ તો ભોગવ્યેજ છુટકો.” યુવકે જવાબ આપ્યો. મુખ ભોગવવાનો ચત્ન કરવો એ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. એણે એ કર્તવ્ય કરી લીધું. એને માટે એટલું જ બસ છે; હવે એ પ્રપત્ન નિષ્કળ નિવારણ તો એણે એટલેથી જ સમજ લેવું જોઈએ કે એના ભાગ્યમાં સદા દુઃખજ છે.”

યુવતિ બોલી: “એક મૂખ પિતાને પોતાની પુત્રી માટે એવું જ ઇચ્છે તો...”

એને વચમાંજ અટકાવી યુવક બોલ્યો: “ઇચ્છે તો શું? ઇચ્છે છેજ. માત-પિતા એ અને. જેવું ઇચ્છે, તે અને તેવું કરી પણ શકે છે. કન્યાને પોતાની જ ઇચ્છાનુસાર કાર્ય કરવાનો અવસર ક્યાં મળે છે?”

“હા.” તરલાએ કહ્યું. “આજ મુઠ્ઠીએ પ્રસંગ કદિ આવતો ન હતો. પણ હવે, ત્યારે સ્ત્રીઓને કેલવણી દેવામાં આવે છે, ત્યારે એમની ઇચ્છા ઉપર પણ ધ્યાન અપાવું જ જોઈએ; નહિ તો એ કેલવણી પણ વ્યર્થજ છે. એમને કેળવ્યા છતાં, પુરુષોને પોતાની ઇચ્છા-અનુસારજ એ કાર્ય કરવું હોય, તો તો ઉત્તમજ છે, કે સ્ત્રીઓને મૂખજ રહેવા

દેવી. નહિ તો શિક્ષિત સ્ત્રીઓ માટે એવી આરા રાખવી કે આંખ-કાન બંધ કરી સદા પુરુષની ઇચ્છા પ્રમાણે જ ચાલવું એ જૂથ છે. એ બેઉ વાત એક સાથે તો કદાપિ નજ આવી શકે.”

તરલાનાં આ વાક્યોનો સર્વ મર્મ યુવક સમજ ગયો. એણે વિચાર્યું કીક છે. અને કહ્યું: “તરલા, તારી વાત મથાર્ય છે પરંતુ એ સમયને હજ વાર છે. એ પ્રસંગે આવશે પરિવર્તન સદા ક્રમશઃ જ ચાલુ છે—ક્રાન્તિમાં એકદમ ઉતાવળથી ઉધું છતું થઈ જાય છે. જે વાત તું કહે છે તે ક્રાન્તિમાં બનવા જેવી છે. આપણી આખતને એની જોડે કાંઈ સંબંધ નથી.”

“તો મનોરમાને મારે શો જવાબ દેવો?”

“એજ, કે તારો પિતા માનતો જ નથી.”

“કદાચ તે મને પૂછે, કે ‘ત્યારે મારે શું કરવું?’ તો શું કહેવું?”

“તો તારે એવીજ સલાહ આપવી કે જેમ કેટલીક શિક્ષિત અને સમજી સ્ત્રીઓ ધૈર્યથી કંઈ સહન કરે છે તેમ તમારે ચે સહન કરી લેવું. આજ પણ હજારો સ્ત્રીઓ સામાજિક કુરીતોના ફલસ્વરૂપ અનેક કંઠો સહન કરી રહી છે, છતાંયે પોતાના કુલને કલંક લગાડનારું એક પણ કૃત્ય કરતી નથી. અને એ સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીઓ નહિ, પરંતુ દેવીઓ છે. મનોરમાએ પણ એ દેવીઓનું અનુકરણ કરવું જ જોઈએ.”

[૨]

x x x x અને એક દીર્ઘ નિઃસ્વાસ સાથે મનોરમાએ કહ્યું—“જહેન, તરલા! એ જીવન કરતાં તો મૃત્યુ ઉત્તમ છે.”

તરલા: “નિઃસ્વદેહ, પરંતુ મૃત્યુથી આત્મહત્યા તો થવાની જ ને! ત્યારે આત્મહત્યા કરવી એ તો કાયરનું કામ છે. જે કંઈ

સહન કરવાની શક્તિ ન રાખી શકે, તે આ-
ત્મહત્યા કરે. મનુષ્યનો સર્વોત્તમ ગુણુ તો એજ
હોવો જોઈએ કે ધૈર્યથી સર્વ કષ્ટો સહન
કરી લેવાં. કષ્ટ પડવાં છતાં પણ વિચલિત
ન થવું જોઈએ, અર્થાત એક પણ કાર્ય
એવું ન કરવું જોઈએ કે જેથી કુલને કલંક
લાગે.”

“ હા બહેન, ઉપદેશ દેવો સરસ છે-
કહી બતાવવા કરતાં કરી બતાવવુંજ અધરું
છે.” કેમકે-

“ પ્રસન્નિની પીડા રે, વંદા તે શું જાણે?”
મનોરમાએ કહ્યું.

“ અને એટલા માટે જ ઉપદેશક કરતાં
ઉપદેશ મદલુ કરનારનું સ્થાન ઉત્તમ છે. સં-
સારમાં ઉપદેશક મુધારો કરી શકતા નથી;
પરન્તુ ઉપદેશ મદલુ કરનાર મુધારો કરી
શકે છે.” તરલાએ કહ્યું.

“ ત્યારે બહેન; ધાર કે હું નિરૂપાયે કદાચ
કુકર્મ કરી બેસું તો પિતાજીની શી સ્થિતિ?”
મનોરમાએ પૂછ્યું.

“ ઘણી જ ખરાબ.” તરલાએ જવાબ
દીધો. “ પરન્તુ સાથે સાથે તમારેયે એટલું
ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું કે નમારી રિયતિ કાંઈ
મંદરે નહિ લોકો તેમને વગોવતા પહેલાં તો
તમને વગોવશે. એટલું જ નહિ પણ સંસાર-
માં તમે સુખ પણ પામી શકશો નહિ. જે-
ટલું કષ્ટ તમે હાલ ભોગવો છો એથી વધારે
કષ્ટ તમારે ત્યારે ભોગવવું પડશે. માટે હાલ
તો સર્વોત્તમ વાત એજ છે, કે શાન્તિથી
સર્વે તમાસો જોવા કરો. અને ધૈર્ય રાખી
કષ્ટ સહા કરો.”

આ સાંભળી મનોરમાની આંખોમાં આંસુ
આવી ગયાં અને એ ગદગદ કંઠે બોલીઃ
“ જો આજ મારી માતા જીવતી હોત, તો
મારે આ પ્રસંગ ન આવત. ત્યારે હું કોઈ
પણ પ્રકારે વિવાહ કરવા માટે ઉચ્ચ ન થાત.

પરન્તુ આ દશામાં-બહેન-આ દશા ?
ઘરમાં એકસી. પિતાજીની આ દશા કે સીધે
મોંએ તો વાતજ ન થાય, રાત દિવસ લુંઠી-
ની માફક કામ કરવું-ત્યારે તુંજ બતાવ કે
શું કરે?”

“ તારે સાસરે શું કામ નથી જતી ?”

“ બધો આ અવતાર. બહેન તે તો મને
બોલાવતાજ નથી. એક વખત તેણે લોક
લગ્નગ્નએ મને બોલાવવા મોકલ્યું, તો પિતા-
જીએ ના કહી, કે ઘરમાં કોઈ બીજું માણસ
નથી.” મનોરમાએ કહ્યું.

“ ત્યારે ઘરમાં તારે એટલું ગધું તે કયું
કામ કરવું પડે છે? એક નોકર છે, એક
દાસી છે, ઇશ્વરનો આખો ભણાર ભરપૂર છે.
અને આવી તો તારા હાથમાં જ છે. એથી
પછી બીજું શું હજી છે?” તરલાએ પૂછ્યું.

“ નોકર ચાકર તો બહેન, ઉપર ઉપર-
તુંજ કામ કરે છે. સિવાય ભોજનાદિ સર્વે
કામ તો મારે શિર છે. પોતાનું સુખદુઃખ
કાંઈ દાસ દાસિયોને ઓછું કહેવાય છે? આખા
દિવસના કામકાજથી કંટાળી રાત્રે સર્વે
નિદ્રાને વશ થાય; હુંયે નિદ્રાને વશ થવા હજી
હું, છતાં મને નિદ્રા આવતી નથી. આખી
રાત્રી ઉઘાડી આંખે જ ગુન્ગરું છું. બહેન, શું
કહું? ન કહેવાનું જે તમને કહેવાય જાય છે.
મારા પિતાજી પણ અભિચારથી મુકત નથી.
દરોજ રાત્રે દસ અગિયાર વાગતાં એક
વેસ્યા મારે ત્યાં આવે છે અને રાત્રિનો
કેટલોક વખત તેની સાથે ગુન્ગરે છે. બોલ,
દશ કાંઈ કહેવું છે?” અમ્બુબરી નયને
મનોરમાએ કહ્યું.

આ વાત સુણતાં તો તરલા સ્તબ્ધજ
થઈ ગઈ. શું કાન્તિલાલ આવો પાપી છે!
એણે વિચાર્યું. આવો નીચ છે!! ઘરમાં
લુવાન પુત્રી વૈધવ્ય સેવે અને એ શું વેસ્યા
સાથે મોજ માણે છે!!!

મનોરમા, તરલાનો મુખલાવ જોઈ રહી. પોતાની વાતનો સારો પ્રભાવ પંડયો જાણી મુનઃ આગળ બોલવાનું ચાલુ રાખ્યુંઃ “ બહેન, હવે તું જ બતાવ, કે આ પરિસ્થિતિમાં હું કેટલા દિનો ગુજરી શકું ? હું કઈ રીતે ધરમાં રહી શકું ? અથવા મારા કેકાણે જો તું જ હોત તો તું શું કરત ? ”

“ બહેન ! ” તરલાએ ક્રોધપૂર્ણ સ્વરે કહ્યુંઃ “ તારી વાત બધીયે સત્ય છે. તારો પિતા માનવ નહિ, શક્તિ છે. પરન્તુ ખેદ તો માત્ર એટલો જ છે, કે સામાજિક બંધનોમાં બીજા એટલી તો જકડાઈ ગઈ છે, કે એમને સૂઝી વચ્ચે સોપારી છે. એક તરફ કૂવો છે, ત્યારે બીજી તરફ ખાઈ છે. બંને તરફ દુઃખ જ છે. ”

“ ત્યારે બહેન, એ માર્ગે જવા માટે તો હું તૈયાર જ છું. ખાઈ અને કૂવો પ્રાણ લેશે, બીજું શું કરશે ? અને આ કષ્ટ સહા કરવા કરતાં પ્રાણ દેવો, એ હું તો ઉત્તમ માનું છું. ” મનોરમાએ કહ્યું

“ પણ મોત તે કાંઈ આપણા હાથમાં છે ? મોત માગ્યું મલતું હોય તો તો બોધએ શું ? ”

“ ત્યારે એજ મોટી વાત છે ને ! કેટ કેટલી વખત તો એમ થાય છે, કે જલ્દિ નકંચાત્રા કરવી પડે; પણ આત્મહત્યા કરી લેવી. ત્યારે તમે કહો છો, કે એ તો કાયરનું કામ છે. મારે કાયર નથી કહેવડાવવું. ” મનોરમાએ આવેશભર્યા સખ્તો ઉચ્ચાર્યા.

“ બહેન, આકળી મા બન. આપણી દિન્દુ નારિઓનું ગૌરવ એમાં જ છે, કે સર્વે સહન કરવું પણ મુખ્યથી એક પણ સખ્ત કાઢવો નહિ. ”

“ એ શું ગૌરવ છે ? આપણે શક્તિ-હીન છીએ, અબલા છીએ. અને એટલા

માટે જ કષ્ટ સહા છતાં વિવશ છીએ. સંસાર એને બન્ને ગૌરવ માને હું નથી માનતી. ગૌરવ તો ત્યારે જ સમર્પણ, કે ત્યારે આપણે પુરુષોની માફક સર્પણ બની, કષ્ટ સહન કરીશું. ” મનોરમાએ કહ્યું.

“ ના. બહેન ! ના. ધાર કે તું નાસી જાય, કોઈની સાથે ચાલી જાય કે કુકર્મ માટે તૈયાર થાય, તો પણ સંસારની એકે શક્તિ તને રોકી શકતી નથી; પરન્તુ જો તું શાન્તિથી-ધૈર્યથી કષ્ટ સહન કરે. તો એમાં તો તારું-તારા કુળનું ગૌરવ જ છે. ” તરલાએ કહ્યું.

“ બધું એ ગૌરવ હોય ત્યાંથી. ” એક દીર્ઘ નિશ્વાસ સાથે મનોરમાએ એ સખ્તો ઉચ્ચાર્યા.

[- ૩]

સાંજના પાંચ વાગી ચૂક્યા છે. કાન્તિલાલ પોતાના ખડમાં બેઠા બેઠા મિત્રો સાથે વાર્તાલાપ ચલાવી રહ્યા છે. એક મિત્ર કહી રહ્યો છેઃ “ કાન્તિલાલ, ઉત્તમ વાત તો એ જ છે કે તમારે-વિવાદ કરી લેવો. તમારી વિધવા પુત્રી ખૂબ કરે, તે કરતાં તો તમે ધરમાં બીજી શુદ્ધિથી લાવો એ હજાર દરજ્જે મારું છે. ”

“ વિવાદ ! હવે તે શું વિવાદ કરું ? ” કાન્તિલાલે કહ્યું.

“ કેમ ? તમારી વય કેટલી છે ? જહુ જહુ તો ચાલીસ વર્ષની દશે. પણ તમને ખબર છે, બાઈ ! કે એટલી ઉંમરમાં તો મજાથી વિવાદ થઈ શકે છે. ”

“ ચાલીસ તો શું પણ હું તો પીસ્તા-ત્રીસ સુધી પહોંચ્યો છું. ”

“ બહેને પીસ્તાલીસ. પણ એ તો એમ જ કહેવાય. ચાલીસ પીસ્તાલીસમાં તફાવત શો ? ”

“અરે બાઈ, મારે માનો તો તો કરી જ દોને વિવાદ !” બીજાએ પોતાનો અભિ-પ્રાય દર્શાવ્યો.

“હા. બાઈ, હા. કહો. છો તે ખરું. પણ દુનિયાનો કાંઈ ડર છે કે ?” કાન્તિ-લાલે કહ્યું.

“ડર શાનો ? એ ઉમરમાં જો કાંઈ વિવાદ ન જ કરતું હોય, તો તો આપણું નામ આગળ આવે. પણ એ ઉમરમાં તો કેટલાયે લોકો વિવાદ કરે છે.” એકે કહ્યું.

“અરે, એમ તે કાંઈ દુનિયાથી ડરાય ?” બીજાએ ઉમેર્યું.

છેલ્લે યાકીને કાન્તિલાલે જવાબ આપ્યો. કે “તો તૈયાર થાઉં, પણ કદાચ મારે પુત્ર મનદર ન માને તો ?”

“મનદર શું કામ ન માને ? એમાં તેનું શું બગડે છે ? તે તેની જાતે પરદેશ પડ્યો કમાઈ ખાય છે. એ કાંઈ તમને કામ લાગે છે ? કદાચ વર્ષમાં બે દિવસ આવે એ ખરો ને ને એ આવે. તેને તમારી ચિન્તા થઈ કે પિતા એકલા છે ? પોતાની જાતે એકે વખત તમારી સેવા માટે ચૂકતો ગયો ! બાઈ, આજ તો સર્વે સ્વાર્થનાં સર્ગાં છે. તમારે આ પુત્રી ન હોત તો તમારી શી અવસ્થા થાત ?” ત્રીજાએ કહ્યું.

“વાત તો સાચી. એક વખત મેં અહિં રાખવા કહ્યું, પણ પૂરા પંદર દિવસે ન રાખી અને તેણી ગયો.” કાન્તિલાલે કહ્યું.

“પણ એ ગિયારો એ શું કરે ? એને એ ઘરમાં એક જાતની આવશ્યકતા તો ખરી જ ને ?” બીજાએ કહ્યું.

“અને એટલા માટે જ કાન્તિલાલ, જો તમે વિવાદ કરી લો તો સર્વે ઉપાધિ ટળી જાય.” ત્રીજાએ કહ્યું.

“ત્યારે જો તમારા સર્વેની એજ ઇચ્છા

હોય તો હું તો તૈયાર જ છું.” કાન્તિલાલે હકારમાં જવાબ આપ્યો.

“તમે તો કોઈ અજબ પુતળું છો બાઈ !” પહેલા એ સહેજ મસ્કરીના રૂપમાં જણાવ્યું. “અમે તો ક્યારનાયે કહી રહ્યા છીએ, કે વિવાદ કરો. પછી ઇચ્છા શી ?”

“હા. પુત્રીનો જીવ પણ બચાવ કરતો મટશે એ પણ ઘરમાં એકલી છે, તો એનેયે વાતચીતનું ઠેકાણું મળશે. મને તો એની દશાપર બહુ જ દયા આવે છે કોણ જાણે કેમ, ઇશ્વરે એના ઉપર આદર્શો કોણ ઉતાર્યો !” કાન્તિલાલે કહ્યું.

“ખરૂર, એ તો બનનાર બન્યા કરે છે, એમાં કોઈનો શો દોષ ?” આશાજનક શબ્દો પ્રથમ માણસ વઘો.

“અરે, પેલા સીતારામજી પંદરેક દિવસ પર આવ્યાંતા.” કાન્તિલાલે વાત કરતાં જણાવ્યું.

“કોણ સીતારામજી ?”

“હા. હા. એની બહેન તરલાને મનોરમા સાથે સારો પરિચય છે.”

“પણ એમનું આગમન શા કારણે થયું હતું ?”

“મને સલાહ દેવા, કે મનોરમાનો વિવાદ કરી દો.”

“એમ ?”

“મને તો એકદમ ક્રોધ થઈ આવ્યો. અને મેં તો તેમને એકબીજાં જાણી દીધું, કે આવી વાત મને કહેતાં શરમાતા નથી ? અરે, એ તો કહેતાંતા કે મનોરમાની પણ એવી ઇચ્છા છે.”

“વાદ !”

“ત્યારે તમારે મનોરમાને પૂછવું તો હતું ?”

“શું ?”

“કે, તું વિવાદ કરવા તૈયાર છે ?”

“અરે, તમે પણ ગંડુજ છાને ! મારાથી મારી જ પુત્રીને એમ તે પૂછાય ? વાદ ! અક્ષલ, વાદ ! !”

“સમ્ભવ છે, કે સીતારામને તરલા મારફત મનોરમાએ કહાવ્યું હોય.”

“હું નથી માનતો કે એમ અન્ય હોય, છતાં એ કદાચ અન્ય હોય, તોપણ આપણાથી એવું કામ થાય ? પુત્રી તો ગમે તે કહે.”

“હીક છે ! આજની પુત્રીઓ કાંઈ થોડું, ધણું ભણી, એટલે થઈ ચૂકયું. એ કોઈને પૂછવાનીજ નહિ. એમનો મિત્રજ આસમાને પહોંચવાનો. મનોરમાએ ક્યાં સુધી અભ્યાસ કર્યો છે ?”

“મેટ્રીક સુધીનો.”

“અસ, ત્યારે તો નક્કીજ. એણે વિવાહની વાત પ્રગટ કરી હોય, તો એમાં આશ્ચર્ય તથી.”

“બહે, એ વાત પ્રગટ કરી હોય. પણ તેમાં સીતારામજી દ્વારા કહેવડાવવાની જરૂર હતી ? સ્વયમ્ મનેજ શું કામ ન કહે ?”

“ભલા, તમને તે તમારી પુત્રી એ આખત શી રીતે કહી શકે ?”

“ત્યારે એ સીતારામજીની બહેને તો એથી એ વધુ અભ્યાસ કર્યો છે. તેની શી મતિ ?”

“ઘણીજ ખરાબ. ભાઈ, ખરું જોતાં તો સ્ત્રીઓને ભણાવવીજ ન જોઈએ. અને બહુલી સ્ત્રીઓને આપણે ધરમાંયે ન આવવા દેવી જોઈએ. કારણ કે એમની સોજતથી આપણી કન્યાઓ પણ ખગડે.”

“અને એટલાજ મારે જ મને વિચાર થાય છે, કે મારે જ વિવાહ કરી લેવો. કારણ કે એકલાં રહેવાથી મનોરમાના મનમાં ખરાબ વિચારો જાગે એ ખતવા જોગ છે.”

“ત્યારે તો ભાઈ, શુભચ્ચ શીઘ્રમ કરી નાખો.”

“અસ, ત્યારે નક્કી. તમે કરો ગામમાં વાત.”

“અરે વાત તો છે જ. તમે તૈયાર થાઓને. આવતા જ માસમાં લગ્ન, પછી કાંઈ ?”

“તમારા મોમાં ઘી સાકર !”

[૪]

આ ઘટનાને એક વર્ષ વ્યતિત થઈ ગયું. કાન્તિલાલના પુત્ર મનદરે ઘણેય વિરોધ દર્શાવ્યો છતાં કાન્તિલાલે ન માન્યું અને ધરમાં ગૃહિણી રથાળી. મનદરે તો હવે પિતા પાસે આવવું એ છોડ્યું. બિચારી મનોરમાએ પણ આ કાર્યમાં ઘણો વિરોધ દર્શાવ્યો. પરંતુ કાંઈ વળ્યું નહિ.

કાન્તિલાલની ધારણા ધૂળમાં મળી ગઈ. એ માનતો હતો, કે મારું લગ્ન થતાં ધરમાં બીજી સ્ત્રી આવશે અને મનોરમા આનંદ પામશે. પરંતુ સાવકી માતાથી મનોરમા વધારે કષ્ટ પામવા લાગી. પ્રથમ તો એ સ્વતંત્ર જ હતી. પિતા સિવાય કોઈ પણ એને આજ્ઞા કરતું ન હતું. પરંતુ હવે તો એને એની આજ્ઞા માનવી પડતી. અને એ આજ્ઞા પણ અત્યંત કઠોર ! અભાગી મનોરમાના કુખને જાર ન રહ્યો. આજે દિવસ સારમી માતાની કઠોર આજ્ઞાતું પાલન કરતું પડતું. અને રાત્રે એકલાંજ રહેવું પડતું. ત્યારે પોતાના દુર્ભાગ્ય પર શ્રાવણ-આદ્રપદ દ્રવકાવતી એક દિવસ એ તરલાને ત્યાં ગઈ અને તેને અત્યંત શોકથી કહેવા લાગી :

“બહેન, તારું કહ્યું માની મેં સઘળું કઈ સદન કયું હવે સદન નથી થતું. એક તો જોતું મ્હોં જોતું પણ યોગ્ય નથી, તેને મારે માતા કહેવી પડે છે; તેની આજ્ઞામાં રહેવું પડે છે; અને હોય, ગમે તેવી પણ માતા છે. એની આજ્ઞામાં રહેવું એ મારું કર્તવ્ય છે. પણ એ મારી સાથે એવો દુર્વ્ય-

વદાર રાખે છે; એવાં તો કદ વાકયો સુણાવે છે; કે એનાં વાકય-ખાણો કરી ધા સમાં સાલે છે. વાતવાતમાં “અભાગણી-રાંડ-ધણીને યે ખાઇ ગઇ” કહ્યા કરે છે. અને એ વાક્ય તો દરેકે દરેક વાતમાં આગળજે રહેવાનું. પ્રથમ હું માનતી હતી, કે મને ધણું કષ્ટ છે; પરંતુ આજે મને માલમ પડે છે, કે આજ કરતાં મારી તે સ્થિતિ હજાર દરજ્જે સારી હતી. આજ તો પિતાજી પણ તેનો પક્ષ લે છે. અને એક દિવસ તો મને એમ કહી નાખ્યું કે ‘તારે લીધે મેં વિવાહ કર્યો. મારા મનમાં એમ કે તું એથી આનંદમાં રહીશ ને તેને બદલે હવે કંકાસ કરે છે. તારે એકદાનેજ આ સર્વ ધન-સંપત્તિની માલિક બની બેસવું છે. એટલે તને આ આવી તે ન ગમ્યું.’ આ સાંભળી મને ધણીયે દુઃખ થયું. પણ કેને કહ્યું? બહેન, પ્રથમ પણ તારી સલાહ મેં લીધી હતી, તારી વાત માન્ય પણ રાખી. હવે આજે પણ તુંજ સલાહ આપ. મારે શું કરવું?”

આટલું બોલતાં બોલતાં તો મનોરમા વ્યાકુલ થઇ ગઇ. તરલા કેટલીકે મિનિટ તો મૌનજ રહી મનોરમાને શી રીતે આસ્વાસન આપવું, તે એને ન સમજાયું. હેવટે કહ્યું: “બહેન, હવરનો આ એક પ્રકારનો કોપજ છે. તારો પિતા એ પિતા નહિ, પરંતુ પિતા રૂપે શત્રુ જ. એ પિતા કરતાં તો હજાર અનાથ ઉત્પન્ન કરે ને હજાર દરજ્જે સાફ છે. બહેન! મારે શું કહેવું! મારી પાસે તો એકજ શબ્દ છે, કે “ધીરજ ધરો!” હું સમજું છું કે આ અવસરમાં મારો એ શબ્દ નિર્ગર્હ છે. તારે એ સિવાય બીજું હું શું કહી શકું? સમાજની બહિ-વેલી પર તારું અને તારા જેવી અનેક દેવીઓનું બહિષ્કાર થઇ રહ્યું છે જનાયે. માત્ર હું કે એ બહિષ્કાર નિર્ગર્હ નહિ જાય. તમ દેવિઓનો

અશ્રુપ્રવાહ, સમાજની કુરીતિ-કાલિમા ધો-ઇને વહેવડાવી દેશે. ”

“એમ દુઃખ પામી પામી મરવા કરતાં તો એકજ વાર બહિષ્કાર થઇ જાય તો ઉત્તમ છે. ”

“એ તો બધાંયે સમજે છે બહેન, પણ એ આપણા દાયની વાત તો નથીજ ને? હાથ! કેટલો અનર્થ! કેટલો અન્યાય!! શદ્દ પિતા લગ્ન કરી મોજશોખ માણે છે, અને યુવતિ કન્યા વૈધવ્ય વદન કરી ધોર કષ્ટ તથા યાતનાઓ સહન કરે છે! આ દિ-દુ-સમાજ! તારા પર વજ્રપાત કેમ પડતો નથી; તું રસાતાલમાં કાં જતો નથી!

“બહેન, આ દશામાં હું વધારે દિવસ નહિ શુભરી શકું. ” મનોરમાએ અશ્રુપૂર્ણ નયને કહ્યું.

તરલા અનેક કાંઇ ઉત્તર ન આપી શકી. એણે ધાયું, કે એના જેવી દુઃખી ને તો મરવું જ ઉત્તમ છે.

“એક વાત છે, બહેન. ” મનોરમાએ કહ્યું.

“શું?” તરલાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“મારો આ માતા-કહેતાંયે શરમ લાગે લાગે છે-ધરના નોકર સાથે બહુ દસે છે; અને એના કામકાજનીયે અચ્છી રીતે પ્રથંસા કરે છે. ”

“હેં!”

“હા. સત્ય વાતજ કહું છું. ”

“તો તો મનોરમા, માની લેજો કે એક દિવસ એવેયે આવશે, કે તારા પિતાને પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું પડશે, અને એ આ શદ્દ-વિવાદનું જ પરિણામ છે. તે તારા પિતાને આ વાત કહી?”

“પિતાને શી રીતે કહું? સાધારણ વાત તો એ સાંભળતા નથી તો આ વાત શી રીતે સાંભળે? અને ઉશ્કરા મારો દુર્ગતી કરે. ”

“ કાંઈ શીકર નદિ. તો તું શાન્તિથી જોવા જ કરજે. અને જે કાંઈ અને તે જાણે અને. ”

“ એક દિવસ મેં કહ્યું-માતાજી, નોકર સાથે આ પ્રકારનું વર્ણન ન રાખો. પિતાજી જાણશે તો કોષ પામશે. બસ ત્યારથી તો એ મારા તરફ ધુધવાયલી નામણુ સમાન જ રહે છે. ”

“ એમ ? હીક છે. તો હવે તો તું ધૈર્યથી-દિનિતથી તમારો જોવા કર. ”

“ શો તમારો જોવો, ખેન ! મારે તો બધી તરફથી મુશ્કેલી જ છે. ”

“ ખૂબ આટલા દિવસ ધૈર્ય રાખ્યું તો હવે થોડા દિવસ વધારે. જે તો ખરી, કમ્પર શું કરે છે. ”

“ બસ, હવે તો એજ પ્રજ્ઞા છે, કે કમ્પર મનેજ ખેંચી લે. ”

* * *

ઉપરોક્ત ઘટનાને એક માસ વીતી ગયો. એક દિવસ પ્રાતઃકાલે મનોરમાએ ઉઠી જોયું, તો પિતાની વિમાતાને ન દીડી. એણે તરતજ જાહેર પિતાજીને પૂછ્યું “ મારી બા ક્યા છે ? ”

“ ઘરમાં દશે, ખીજે ક્યાં ? ” કાન્તિલાલે જવાબ દીધો.

“ ઘરમાં નથી. ”

“ નથી ! ક્યા ગઈ ? ”

“ મને શી ખબર ? ”

એજ સમયે ઘરની દાસીએ આવી કહ્યું : “ આજ હજી સુધી નોકર કેમ નથી આવ્યો ? ”

મનોરમા ચરચરી ઉઠી, અને આંખનાં બપાં ચઢાવી કહ્યું : “ નોકર નથી ? ”

“ ના જી. મેં સર્વજ તપાસ કરી. મને શોધી જડતો નથી. ”

કાન્તિલાલ તો સમજાઈ ગયો.

એણે ગભરાતાં ગભરાતાં કહ્યું : “ આ શું મામલો છે ? ”

“ શું જણાય ? ” દાસીએ જવાબ આપ્યો. “ મને તો લાગે છે, કે માતાજી નોકર સાથે નાસી ગયાં. કાલે એ બન્ને એકાન્તમાં કાંઈ સલાહ કરતાં હતાં. ”

“ શું બકે છે ? ” કાન્તિલાલે કડક સ્વરે કહ્યું. છતાં એના હૃદયમાં, જાણે કોઈ એમ ન કહેવું હોય, કે “ દાસી સત્ય કહે છે. ” એમ લાગ્યું. એટલે એ તરતજ પિતાની તીવ્રેરી તપાસવા ઉઠ્યો. તીવ્રેરી પાસે જઈ જોયું તો સર્વે ખાલી ખમ્, એના મુખમાંથી ફક્ત ‘ હા...ય ’ શબ્દ નીકળતાં તો એ બેહોશ બની ગયો.

આ દુર્ઘટનાનો એવો તો સખત આધાત એના હૃદય પર લાગ્યો કે એ ફરી ઉઠવા ન પામ્યો. એજ દિવસથી એને જવર લાગુ પડ્યો. અને પંદર દિવસમાં તો યમશયે યજ ગયો. મનોરમાએ પિતાની ઘણીયે સુત્રપા કરી, પરંતુ સર્વે વ્યર્થ ગઈ. કાન્તિલાલનો પુત્ર મનહરલાલ પણ ચારી પહોંચ્યો. કાન્તિલાલના અન્ત સમયે એની ચમ્પા પાસે મનોરમા, મનહરલાલ તરલા, સીતારામ વિગેરે બેઠા હતા. મૃત્યુ પૂર્વે ગદગદ-ધીમા અવાજે કાન્તિલાલ બોલ્યા— “ સીતારામજી ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. હું હવે મરી રહ્યો છું. મારા વિવાદ વખતે તમે પણ સખત વિરોધ દર્શાવ્યો હતો, છતાં મેં આપની વાત ન માની. ”

“ કાન્તિલાલ, ” સીતારામ બોલ્યા— “ આપ મારી ક્ષમા ન માગો, આ દેવીની ક્ષમા માગો. એણે અનંત દુઃખ સહન કર્યું છે છતાં એ એક પણ કર્મ એવું નથી કર્યું કે જે કુલને કશુંક લગાડે. તમારી બીજી પત્ની સાથે એ દેવીની ઊલના કરી જુઓ, કે એ કેટલી સચ્ચરિત રહી. ”

આંખો ફાડી મનોરમા તરફ બેતાં કા-
ન્તિલાલે કહ્યું: “ પુત્રી, મનોરમા ! તું ખરેખર
દેવીજ છે. તારા ચરણની ધૂળ પણ મસ્તકે
ચઢાવવા હું યોગ્ય નથી. તને કષ્ટ દેવા માટે
આજ હું આ પ્રમાણે અપમાનિત અને
લજ્જિત બની મરી રહ્યો છું. નિશ્ચય છે, કે
સમ્યક્ વિધવાઓ પણ હિન્દુ-જાતિનું ગૌ-
રવ છે, ભૂપણ છે, દેવીઓ છે. હાલ ! મેં
અયંકર ભૂલ કરી. એ પરમેશ્વર મને થોડું
છવન બહે, “તો હું મારી ભૂલનું ખરેખર
પ્રાયશ્ચિત્ત કરો લઈ ! લાવ, પુત્રી ! લાવ તારા
પગની ધૂલ મને મસ્તક પર ચઢાવવા દે-
તારી પવિત્ર વિભૂતિ દે, તો એથીયે મારો
આત્મા શાન્ત થશે.”

આતો કાંઈ પણ ઉત્તર મનોરમા આપી
શકી નહિ. એ શેતીજ રહી.

કાન્તિલાલે બોલતું ચાલુજ રાખ્યું: “ના.
ના. મારું પાપી મસ્તક તારા પગની પવિત્ર
ધૂળનો સ્પર્શ કરવા પણ લાયક નથી. દીકરી
મનહર ! મને ક્ષમા કર. અંતઃકરણપૂર્વક
ક્ષમા દે. તારી વાત પણ મેં ન માની.”

“ પિતાજી ! સર્વે જવા દઈ પ્રભુ સ્મરણ
કરો. તેનીજ ક્ષમા માગો, તાત ! ” આંસુ
લૂછતાં લૂછતાં મનહર બોલ્યો.

“ લાઈ, ઇશ્વરનું નામ પણ શી રીતે
લઈ શકું ! મેં ઓછું, પાપ નથી કયું.
લા...ઈ...! મ...ન...ઈ...ર...એતો સ્વર
તૂટવા લાગ્યો, “ પુત્રી...મ...નો—ર...મા—
મ...ને ક્ષ...મા...દા...ય...પ્રાય...શ્ચિ...
ત...! ” કહેતાંજ એ સદાને માટે શુષ્ક થઈ
ગયો.

અવિધ્યની સ્ત્રી

મુંબઈનાં હિન્દી સીમંડળ અને આંતર રાષ્ટ્રીય સીમંડળોની મુંબઈ સાખાના આશ્રયે ગયા
માસમાં સીમંડી લીલાબહેન મુનશીનાં પ્રમુખપદે રા. માણેકલાલ વક્રીએ “ આવી કલની સ્ત્રી ” એ
વિષય ઉપર બાપણ આપ્યું હતું. વક્રીએ વર્તમાન સમાચારનાં હાકરા-હાકરીનાં હોર સંબંધમાં
માળાપો એ વર્ણવત સજે છે તેનું વિવરણ મ્યાન કરી જણાવ્યું હતું કે વર્તમાન સમાચારમાં લખ
એજ સ્ત્રીની કારકીર્દિ છે. અવિધ્યમાં આવા ભેદ રહેવાના નથી. પછી બલે એની સ્થિતિને પહોંચતાં
પાંચ-કે પચાસ વર્ષો લાગે. અવિધ્યની સ્ત્રી, હાલમાં લખ ન હતું બરણપોષણનું ‘એકલું’ સાબન છે,
તેને વળગી ન રહેતાં વતે હપાઈન કરી પોતાની શક્તિ જીલ્લગે. અવિધ્યની સ્ત્રી હાલમાં માળાપો
પરણાવી દીઠે છે તેમ પરણવાની ના પાડશે. પોતે પ્રજા વચની ચતાં યોગ્ય વિચાર કરી યોગ્ય પતિ
સાથે લગ્ન કરશે. અવિધ્યની સ્ત્રી પોતાનું અવિધ્ય પોતાના હાથમાં રાખી જરૂર હશે તેવાંજ બાળકોને
જન્મ આપશે. અવિધ્યની સ્ત્રી આર્થિક સ્વતંત્રતા મેળવવા સતત પ્રયાસ કરશે. આ બધું થવા માટે
વક્ત્રીએ સહસ્રશબ્દોની જરૂરીઆત દર્શાવી હતી. સી. લીલાબહેન મુનશીએ પ્રમુખસ્થાનેથી જણાવ્યું કે
અવિધ્યની સ્ત્રી અન્યાયો જીલ્લ સહન કરશે નહિ. અન્યાયો પ્રત્યે તે હાથની માફક હાથ જોડીને બેસી
રહેશે નહિ અવિધ્યની સ્ત્રી સમાજમાં, રાજ્યમાં અને ઘરમાં સમાન હક માગશે અને મેળવશે.
અવિધ્યની સ્ત્રીનાં સમ્પ્રદાયમાંથી ભય શબ્દ નીકળી જશે. અવિધ્યની સ્ત્રી પુરોધાની દુન્યમ નહિ પણ
મિત્ર બની રહેશે. બાળકો હાલમાં તે પણ સ્ત્રીને માટે એક કારકીર્દિ છે એટલે અવિધ્યની સ્ત્રી પોતાને
એવાંજ બાળકો મેળવી તેનાં હોર પોતાને દાવે કરશે.

સંમતિવય સમિતિનો નિર્ણય

સહવાસ માટે સંમતિવય નક્કી કરવાના સંબંધમાં હિંદી સરકારે નાગપુરવાળા સર મોરે પંત જોવાના પ્રમુખપદે એક સમિતિ નીમી હતી. સમિતિના કાર્યક્ષેત્રમાં હિંદની સ્થિતિને અનુલક્ષી સંમતિવયના કાયદાની તપાસ કરવાની અને તેમાં નર્સરી ફેરફારો સુચવવાની બાબતોનો સમાવેશ કર્યો હતો. આ સમિતિને હેવાલ જુનના ત્રીજા અઠવાડિયામાં સરકારને મળ્યા છે અને સરકાર તે ઉપર વિચાર ચલાવે છે. આ સમિતિ ૧૯૨૮ ના જુનમાં નીમાઈ હતી, એટલે સમિતિને કામકાજ કરતાં બરાબર એક વર્ષ લાગ્યું છે.

સમિતિએ ૬,૦૦૦ વ્યક્તિઓને અને સ્થાનિક સરકારો દ્વારા ૧,૬૦૦ વધારે વ્યક્તિઓને પ્રશ્નો મોકલ્યા હતા; જેમાંથી ૧૨૦૦ ના જવાબો આવ્યા હતા. સમિતિએ આશરે ૪૦૦ સાક્ષીઓ તપાસ્યા, તેમાં સ્ત્રીઓની પણ સારી સંખ્યા હતી. સમિતિએ બહાદેશની મુલાકાત નહોતી લીધી, કારણ કે ત્યાં લગ્ન પછી સહવાસ નાની ઉંમરે થતો નથી.

સમિતિની ભલામણો સર્વાનુમતે થઈ છે. મોલ્લી મહમદ યાકુબે હેવાલ સાથે સંમત હોવા છતાં એક એવી નોંધ લખી છે કે વર્ક કાયદાની પેઠે જે પ્રાંતની ધારાસભાના મુસ્લીમ સભ્યોનો પોણો ભાગ સંમતિ આપે ત્યાંજ આ લગ્ન લગતા કાયદાનો અમલ કરવો.

મીસીસ ઝનજીવ નેહરુએ ટુંકી નોંધમાં ઠાકરીની ઉમ્મર ઉપર નહોં, પણ ગુન્હાની અંજીરતાના પ્રમાણમાં વતી ઓછી સંભ કરવાની સુચના કરી છે.

પડિત હાકુરદાસ બાગેવે ૧૫ વર્ષથી નીચેની ઉમ્મરની છોકરીને કળાને મેળવવાનો કે લગ્ન સંબંધના હક્કો ભોગવવા માટેનો ધણી દાવો

માંડી શકે એવી સમિતિની ભલામણનો વિરોધ કરનારી નોંધ લખી છે.

સમિતિની ભલામણોનો સાર આ પ્રમાણે છે:

(૧) લગ્નસંબંધમાં સહવાસ માટે સંમતિવય ૧૫ વર્ષની રાખવી.

(૨) ૧૫ વર્ષથી નાની ઉમ્મરની પોતાની સ્ત્રી સાથે ધણી શરીરસંસર્ગ કરે તો તે ગુન્હો ગણાય અને એ ગુન્હાનો લગ્નના ગુન્હાવાળા હિંદી ફોજદારી કાયદાના ૨૦ મા પ્રકરણમાં સમાવેશ કરવો.

(૩) આ ગુન્હાને લગ્નહક્કના ભોગવતાના દુર્વર્તન જરીકે ગણવો.

(૪) લગ્નસંબંધની બહારના બળાત્કાર માટે જ હિંદી ફોજદારી કાયદાની કલમ ૩૭૫ અને ૩૭૬ લાગુ પાડવી.

(૫) જે વ્યક્તિ તેનો ધણી ના હોય તેના બળાત્કારથી છોકરીનું રક્ષણ કરવા માટેની સંમતિવય ૧૮ વર્ષની કરવી.

(૬) બાળલગ્ન અને નાની ઉમ્મરમાં સંલોગથી થતું અનિષ્ટ અટકાવવા માટે ઓછામાં ઓછી સ્ત્રીની લગ્નવય ૧૪ ની નક્કી કરનારો કાયદો ધડકો.

(૭) તેટલા સમયને માટે વ્યક્તિગત કાયદાના કાંઈ પ્રબંધને આધીન રહી લગ્નના કાયદાની વિરૂદ્ધ કરેલા લગ્ન એમ ને એમ રહેવા દેવાં.

(૮) લગ્ન અને સંમતિવયના કાયદાને વિસ્તૃત બહેરાત આપવા અને તે સંબંધી જ્ઞાન ફેલાવવા પગલાં ભરવાં.

(૯) સરકારના વહીવટ ખાતાં મારફત એક નક્કી કરેલા રૂપમાં લગ્નનું નોંધપત્રક રાખવું. તેમાં લગ્નની વિગતો લખવી, તેમાં યુવકની ઉમ્મર પણ લખવી અને લગ્ન કરનાર જોડું અને તેના વાલીઓ ભંતે અમર સંતાવાળા આડનીઆ

દ્વારા નક્કી કરેલા સ્થાનિક સત્તાવાળાને એ વાતની જાણ કરે એવો કાયદાથી પ્રબંધ કરવો.

(૧૦) લગ્નની વાત જાહેર થાય ત્યારે જન્મે પક્ષને વગર ખર્ચે લગ્નનું પ્રમાણપત્ર આપવું.

(૧૧) લગ્નનું નોંધપત્રક રાખનાર અમલદારને લગ્નના કાયદાનો જાણ થયો હોય તેની, અગર લગ્નની વાત જાહેર કરવાનું ભૂલી જવાયું હોય તો તેની તેને ચોક્કસ હાથે તેવી પ્રાથમિક તપાસ પછી આવા કિસ્સા સાંભળવાની સત્તાવાળા નજીકના મેજિસ્ટ્રેટને ફરિયાદ કરવાની સત્તા તેમજ જવાબદારી આપવી.

(૧૨) શહેરી કે ગ્રામ્ય વિભાગમાં જે બાળક જન્મે તેના પિતા કે વાલીએ જ્યાં કાયદાથી અગત્ય ના આદ્યું આપવું હોય ત્યાં પણ ચોક્કસ કરેલા સમયમાં અને ચોક્કસ કરેલા પત્રકમાં જન્મ્યાના જન્મની ખબર નક્કી કરેલા સત્તાવાળાને આપવી અને એક વર્ષની અંદર જે તે બાળક જીવતું રહે તો તેના નામ સાથે ફરીથી એજ સત્તાવાળાને ખબર આપવી.

(૧૩) નિયત કરેલા સત્તાવાળાએ પોતાના અંકુશ તળેના અમુક ક્ષેત્રમાં જન્મનું નોંધપત્રક રાખવું અને જન્મની નોંધ ગાય તે માટે સખત પગલાં ભરવાં અને ચોક્કસ કરેલા સમયમાં ખબર ન આપે તેના ઉપર કામ ચલાવવું.

(૧૪) જ્યારે જીવતા રહેલા બાળકનું નામ સત્તાવાળાને જાહેર કરવામાં આવે ત્યારે એ જાહેર કરનાર યાજ્ઞને એ સત્તાવાળાએ જન્મની તારીખ, ભતિ, માળખા અને બાળકનું નામ અને બીજા જે કંઈ નક્કી થાય તે વિગતો સાથેનું જન્મનું પ્રમાણપત્ર મફત આપવું.

(૧૫) લગ્ન અને જન્મનાં નોંધપત્રકો કાયમને માટે સાચવી રાખવાં.

(૧૬) લગ્ન સંબંધી ગેરવર્તાવ, હાલની જેમ ધણી પોતાની સ્ત્રીપર બળાત્કાર કરે તે પ્રમાણે જમીનથી છુટી શકાય એવો અને રીતસર પોલીસ તપાસ વગરનો ગુન્હો ચલાવે.

(૧૭) જે છોકરીની ઉંમર ૧૨ વર્ષથી નીચેની હોય તો ગુન્હાની પતાવટ ન થાય, પણ જે તેની ઉંમર ૧૨ થી ૧૫ ની વચ્ચે હોય તો અદાલતની જમીની તેની પતાવટ થઈ શકે.

(૧૮) જે છોકરીની ઉંમર ૧૨ વર્ષથી નીચેની હોય તો ૧૦ વરસની કાચી કે સખત જલ્લ અને દંડ અને જે તેની ઉંમર ૧૨ થી ૧૫ વર્ષની વચ્ચેની હોય તો બંનેને ૧ વર્ષની સાદી કે સખત કેદ અને દંડની સજા કરવી.

(૧૯) કીમીનલ પ્રોસીજર કોડની પ્રકર ૫૬૨ માં કલમમાં થોડા પેટા કલમ ઉમેરીને એવો પ્રબંધ કરવો કે લગ્ન વિષયક ગેરવર્તાવના સંબંધમાં એ બંધનમાં હાલના પ્રબંધો ઉપરાંત છોકરીનો કબજો, અલગ રહેઠાણ અને બરજી પોષણ અને ન્યાયાધીશને ગુન્હો ફરીથી ન થાય તે માટે જરૂરી જણાય તેવી બીજી શરતો રાખવી અને એ બંધન ગુન્હો કરનાર અગર તેનો બાપ કે વાલી સ્વીકારે.

(૨૦) જ્યારે તહેામતદારને લગ્ન સંબંધી ગેરવર્તાવ માટે દંડ અથવા કેદની સજા કરવામાં આવે ત્યારે ધણી અગર જે તે નાની ઉમ્મરનો હોય તો તેના પિતા કે વાલી પાસેથી, જ્યાં સુધી તેની નાની ઉમ્મરની વડુ કાયદેસર સંમતિવચ પહોંચે ત્યાં સુધી તેના અલગ વસવાટ, કબજો અને ભરજીપોષણ માટે બાંહેધરી લેવાનો નવો પ્રેબંધ કરવો અને વખતોવખત જરૂરી જણાય તેમ એ હુકમ અગર તેની શરતોમાં ફેરફાર કરવાની અદાલતને સત્તા આપવી.

(૨૧) કીમીનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૧૨૨, ૧૨૬અ અને ૪૦૬અ નો એવી રીતે વિસ્તાર કરવો કે જેથી તે ૧૯ માં કલમમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણેના લગ્ન સંબંધી ગેરવર્તાવના કિસ્સામાં જમીનગીરીએ લાગુ પડી શકે.

(૨૨) ફક્કા પેશમાં દર્શાવેલ લગ્નના કાયદાના બંધ માટેની સજા કેદ અથવા દંડ અથવા બંને, નહીં કે માત્ર દંડનું રહે.

(૨૩) લગ્નના કાયદાની વિરોધ વર્તનનો ખરોચો ચલાવવાનો અધિકાર જે અદાલતને હોય તેને ગુન્હો સાબીત થાય તો ગુન્હોગાર પાસેથી જમીનગીરી સાથે કે તે વિના છોકરીના અલગ રહેવાની, કબજાની અને ભરજીપોષણ કરવાની અને છોકરી સંમતિ વચે પહોંચે તે પહેલાં લગ્નનો હુકમ લોચનાં ધણીને અટકાવવાની બાંહેધરી લેવાની સત્તા આપવી.

(૨૪) કીમીનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૧૩૨,

૧૨૬, ૧૨૬અ અને ૪૦૬અ ને એવી રીતે વિસ્તારતી કે લખના કાયદાના ભંખ સંબંધમાં ભમીનગરીઓને પણ અને તેટલે અંશે લાગુ પાડી શકાય.

(૨૫) ન્યાં ઉપર ફરિયાદી લલામણો અનુસાર નિર્દિષ્ટ કરેલી હમ્મરથી ઓછી હમ્મરની ઊઠકરીઓને કાઢપણુ વ્યક્તિ કે સંસ્થાના કબજામાં સોંપવામાં આવે ત્યાં લાગતા વળગતા પક્ષ પાસેથી કાયદાની અને બાંહેધરીની શરતના પાલન માટે આવશ્યક પ્રગતિ, સારી ચાલ અને બીજી માહિતીના વખતોવખત હેવાલ તપાસવાની, એ હુકમની શરતો રદ કરવાની કે તેમાં ફેરફાર કરવાના હુકમો કરવાની અદાલતને સત્તા આપવી.

(૨૬) ઉપથી લલામણો પ્રમાણે જે ઊઠકરીઓને લાલ મળ્યો હોય તેને રક્ષણ આપતી સંસ્થાઓ સ્થાપવા ચોગ્ય મદદ અને ઉત્તેજન આપવું.

(૨૭) સંલોગને લગતા ગુન્હાઓની શોધ કરવામાં લખ વિષયક ગેરવર્તાવ બળાત્કાર અને એવા જ બીજા ગુન્હાઓની બાબતમાં ઊઠકરીઓ અને સ્ત્રી સાક્ષીઓનાં નિવેદનો લેવામાં અને અદાલતમાં જતાં કે આવતાં અગર વૈદ્યકીય તપાસ માટે ન્યાં નજર નાણાંય ત્યાં ઊઠકરીઓ અને સ્ત્રીસાક્ષીનું રક્ષણ કરવા અને સાથે જવા મદદ કરવા મળી શકે ત્યાં એ લક્ષ્ય કે પડોરાની કોઈ અબરહાર અને બીનસ્વાર્થી સ્ત્રીને ઊઠકરીનું કે કોઈ સ્ત્રીસાક્ષીનું નિવેદન લેતાં હાજર રહેવાનું કહેવું.

(૨૮) બળાત્કાર કે લખવિષયક ગેરવર્તાવના બદલામાં કામ કરવા ખુશી હોય તેવી સ્ત્રીઓને ન્યુસર અને જેસેસર તરીકે નીમવી.

(૨૯) કામ ચલાવતા ન્યાયાધીશો અને મેજસ્ટ્રેટોને એવી સૂચના આપવી કે લખવિષયક ગેરવર્તાવના કિસ્સામાં કીમીનલ પ્રોસીજર કોડની ક્લમ ૩૫૨મી અનુસાર અપાયેલી સત્તાઓ નજર કપથોત કરવો.

(૩૦) ન્યાં ઊઠકરીની વૈદ્યકીય તપાસ આવશ્યક થઈ પડે ત્યાં તે સ્ત્રીસાક્ષીને મારફત કરાવવી.

(૩૧) તમામ અદાલતોમાં બની શકે ત્યાં ઊઠકરીઓ અને સ્ત્રીસાક્ષીઓ માટે અલગ બેસવાની જગ્યા (waiting rooms) રાખવી.

(૩૨) ૧૯૨૫ ના ૧૯ મા કાનુનની ૪૫ થી કલમ અનુસાર એવો પ્રબંધ કરવો કે જેથી જે ઊઠકરી પરણેલી હોય અને નવો કાયદો અમલમાં આવ્યા પહેલાં ૧૩ વરસની થઈ હોય તો ૧૩ અને ૧૫ વરસની વચ્ચેની સ્ત્રી સાથે સંલોગ કરવા સંબંધી સૂચવેલા સુધારાના અમલમાંથી મુક્તિ આપવી.

(૩૩) કહેવાતો ગુન્હો થયા પછી એક વરસે લખવિષયક ગેરવર્તાવને લગતા ગુન્હાની ફરિયાદ દાખલ ના કરવી.

(૩૪) કીમીનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૧ (અ) માં બળાત્કારથી શરૂ થતા અને 'બહુ' થી પૂરા થતા શબ્દોને સ્થાને 'લખવિષયક ગેરવર્તાવ' એ શબ્દો મુકવા.

(૩૫) ૫ મી બલામણુ, અનુસાર ઇન્ડિયન પિનલ કોડની ૩૬૧ મી કલમમાં 'સોળ' ને બદલે 'અઠાર' શબ્દ મુકીને સુધારો કરવો.

(૩૬) કીમીનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૫૫૨ માં પણ 'સોળ' ને બદલે 'અઠાર' શબ્દ મુકીને સુધારો કરવો.

(૩૭) ૧૮૭૨ ના હિંદી પ્રિસ્ટીઓના લગતા ૧૫ મા કાનુનની ૬૦ મી કલમમાં ૧૩ ને બદલે ૧૪ મુકીને સુધારો કરવો.

(૩૮) કાયદામાં એવી રીતે સુધારો કરવો કે જેથી લખના હક્કોના બોજવટા માટે સ્ત્રીને કબજે મેળવવા ન્યાં ઊઠકરીની હમ્મર ૧૫ વરસ કરતાં જોઈ હોય ત્યાં પ્રાણીની અરજ ચાલી શકે નહિ.

(૩૯) સ્ત્રી અને પુરુષોમાં સામાન્ય શિક્ષણના ફેલાવો કરવાનાં કાર્યસાધક પદોમાં ભરવાં.

સુખ--દુઃખના સવાલ જવાબ

તમારી નાની મોટી દરેક સુંઝવણ
અહીં પુછો..

સંપાદક :
બહેન જ્યોત્સ્ના
શુક્લ.

કોઈ પણ વાંચક જવાબ આપી શકશે
તે સિવાયના સવાલો સંપાદક ઉકેલશે.

રાશુલાથી એક સુવક પૂછે છે:-

(૧) દીધેલું દાન ફરી લેવાય કે ?

(૨) કન્યા કે જેને દાનમાં આપવામાં આવે છે, તેનો દાન લેનાર મને તેવો નિવેડે તો દુઃખ-છડા કરી રાકાય કે ? અથવા દાન લેનાર મરી નય તો બીજાને ફરી દુઃખ રાકાય કે ?

(૩) જેને આ શરીર દાનમાં આપ્યું છે, તેને માટે કેટલો ત્યાગ કરવો એ સવાલ સંભવે છે કે ?

(૪) સાચા પ્રેમમાં પોતાનું એવું અણદેહન-મિશ્રિત હોઈ શકે કે ?

જવાબ:-

(૧) આ પ્રશ્નનો ઉત્તર દાન આપનારની વૃત્તિ પર આધાર રાખે છે.

(૨) આ પ્રશ્નનું અનુદરશી છે. કારણ કે કન્યા એ દાનમાં આપવાની વસ્તુ છે કે કેમ એ અતિ મંહીર અને વિચારવા યોગ્ય પ્રશ્ન છે. એટલે જોને દાનમાં આપવાનો, અને પછી દાન લેનાર મને એવો નિવેડે તો દુઃખછેડા કરી રાકાય કે કેમ, અથવા મરી નય તો બીજાને દાન દુઃખ રાકાય કે કેમ એવા પ્રશ્નોને અવકાશ નથી. આ બધું પછ શકે કે કેમ અથવા કરવું ઘટિત છે કે કેમ એ પ્રશ્નો સૌએ પોતે વિચારવાના છે.

(૩) કોનું શરીર કોણે કોને દાનમાં આપ્યું એ સવાલ અહીં હમો ધાય છે એટલે મૂળ પ્રશ્ન ફરી નય છે.

(૪) હોઈ બધું શકે, પણ હોઈ શકે કે ન હોઈ શકે એની શંકા અને એવા પ્રશ્નો સાચા પ્રેમમાં હંમા ન માય.

એક બહેન: ભાવનગર-

(૧) સંયુક્ત કુટુંબોમાં આદર્શ યદ્યપે એવી ભાવનાજ માત્ર થઈ શકે છે. બાકી અમલમાં તો અનેક જડતાસૂચક રૂઢીઓ સ્વીકારીએ ત્યારે જ મુશય છે. પણ એ રૂઢી બંધનો નથી તોડતાં અને આદર્શ થવું છે. તો શું કરવું ?

(૨) વર્તમાન સુવમાં શિક્ષિત વર્ગમાં પુત્રપુત્રી ભેદ કેંકે ઓછા થયા છે. છતાં તેવા ભેદ ન ગણનારા, પણ પુત્રને આહે છે તે શા માટે ?

(૩) મહેન ખારી બહુ મહે છે. પણ તે શું ફક્ત સફેતન પહેરાય ? રંગીને, કસબ વગેરે મૂલ્યને બાળકોને પહેરાવીએ તો શું ખોટું ?

(૪) સંગીતની હું શોખીન છું, અને છે તે કરતાં વધુ વિકાસ કામ્ય છઠ્ઠું છું. પ્રયત્ન કરું છું, પણ છતાંયે રહેલો અને સરળ ઉપાય જણાયેતો ?

(૫) વર્તમાનયુગમાં સંયુક્ત કુટુંબોથી સમાનની હનનિ છે કે અવનતિ ?

(૬) "આવી કસોટી મહીં કંચન શા તવાવું ?" - 'વહિત' કહે છે તેમ શું તવાયાન કરવું ? કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ યોગ્યતાની તરફ ન હોય ?

(૭) વર્તમાનયુગમાં બાળકોનાં ટોળાં ઉત્પત્ત કરવાં અને ઉપતિષ્ઠવનમાં વાસનાને સ્થાન આપવું એ દિંદેને બાર રૂપ છે જેમ માનીએ છીએ. પણ અમારા શુદ્ધમાં આવી ખૂબ થઈયાં આદે છે અને વરિષ્ઠ વર્ગને અનેક ચંકાઓ અમારા માટે ધાય છે. અમે તો મુંઝાવા છીએ-શું કરવું ?

(૮) આદર્શ બાળકોની અભિલાષાઓ કયા ઉપાયે કનિષ્ઠ થાય ?

(૯) દરેક માસિકમાં સ્ત્રીઓના લેખ બહુ સુધારીને છાપી ન શકાય ? ક્રીત્તિના લોકો તે નથી પ્રસિદ્ધ કરતા તે સાચી વાત છે ? તો પણ સ્ત્રીકક્ષાર કેમ થઈ શકે ?

જવાબ:—

(૧) રૂઢીબંધનો ચમત્કાત પ્રમાણે ધીમે ધીમે દીર્ઘા કરી મુકમપણે આમળ વધવું એજ એક માર્ગ છે.

(૨) પુનપુત્રીના ભેદથી અને તેમના પ્રત્યેના વાત્સલ્યભાવથી પરિચિત એવાં કેઈ સન્નારીને આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા વિનંતી છે.

(૩) રંગીન ખાદી પહેરવામાં કરો વાંધા નથી. તેમજ તેના પર કોર વગેરે મૂકીને બાળકોને પહેરાવવામાં કે પોતે પહેરવામાં પણ કરો વાંધા નથી. માત્ર ખાદી પર વિદ્યાધી કોર ન રોલે એટલી કાળજી લેવી પડે.

(૪) સંગીત તો કુદરતી બક્ષિસ છે ને ? સંગીતના કેઈ સારા જાણકાર પાસે પદ્ધતિસર અને નિયમિત અભ્યાસ કરવા સિવાય બીજું શું કરી શકે ?

(૫) વંદોળે ચટલા આજના વાતાવરણમાં એનો નિશ્ચિત ઉત્તર આપવો કઠિન છે.

(૬) કેઈપણ વ્યક્તિને દેશની હમણાંની દશામાં નિષ્ક્રિય રહેવાનો અધિકાર નથી. પણ તમારી પ્રવૃત્તિઓમાં શી મુશ્કેલીઓ નડે છે ? બાકી પ્રવૃત્તિશીલ માણસોને અને રૂઢીબંધનોમાંથી

મુક્ત થઈ આગળ વધતાં માણસોને પણ ‘કંચન આ તવાણું’ તો પડેજ છે.

(૭) આદર્શ બહુ ઉત્તમ છે. પણ એ આદર્શમાં બદારનાં માણસો વિગત નાખી શકે એ અશક્ય છે. અને વિનાકારણ કોઈ ગમે એમ ધારે અથવા દોષ જુએ તેમાં આદર્શવાદીઓએ શા માટે ગમરાણું ભેળવે ? પોતાની હિંમત પર અજમાવણું છે, બીજાં શું કહે છે એ વિચાર છોડી દીધેજ દુટકો છે.

(૮) આ પ્રશ્ન વાચકો માટે ખુલ્લો છે.

(૯) બહુ થોડી દોષ તો છાપી શકાય. ‘શુભસુંદરી’ના તંત્રીઓ એમ કરે છે એમ માનું છું. બીજાં માસિકોવાળા સ્ત્રીઓના ઉપાર માટેજ માસિકો નથી કાઢતા એટલે એમ ન કરે. કેમ-તમારા લેખો મોકલવા છે ?

એક પંદેન: જામનગર:—

ચોટલો વાળવા ભેસું છું ત્યારે બહુ મૂઝાઈ છે. અંબોડો કેવો વાળવો-સાદો કે ગૂંથેલો ? મંદને તમારો અભિપ્રાય જણાવશો ?

જવાબ:—

તમારા માથાપર કેવો અંબોડો સારો દેખાય એ દૂર વસતાં માણસો કેમ જણી શકે ? તમારા વાળ કેવો છે એ પણ કેમ સમજ પડે ? અને ‘પરોધિન સ્વપ્ને સુખ ન લગાર’ એ વાક્યનો અર્થ નથી જાણતાં ? આવી સામાન્ય અને અંગત બાબતમાં સ્વતંત્ર મત બાંધતાં શિખો એ વધારે જરૂર નથી ?

संपादक : कु. यशद्विवनी

૧. એક માણસને ૯ છોકરા છે અને દરેક છોકરાને એક બહેન છે. તો તે માણસને છોકરાં કેટલાં ?
૨. એક ગધેડું ૪ શીટનાં દોરડાંએ બાધેલું છે. ૧૨ શીટ દૂર ધાસનો એક પૂલો છે. ગધેડું ભૂખ્યું હોવાથી એ ધાસ ખાવા છત્તે છે. તે ધાસ કેવી રીતે ખાઈ શકે ?
૩. પાંચ એકડા એવી રીતે ગોઠવો કે બેનો સરવાળો ૧૪ થાય.
૪. ૪ પાંચડાનો સરવાળો ૬૬ કરો.
૫. ત્રણ વર્ષમાં ૬૦ ત્રણ વર્ષ ઉપર હતો તેના કરતાં ત્રણ ગણી ઉંમરનો યુવક. તો અત્યારે મારી ઉંમર કેટલી ?

હરિકાષ્ઠમાં દાખલ થવા માટેની શરતો.

(૧) આ ઉપાધ્યાની હરિદ્રાષ્ટમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રીગ્રાહક તેમજ જે બહેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, બાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. સ્ત્રીગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ દરોદ્રાષ્ટમાં ભાગ લઈ શકશે. જ્યાંય લગ્ન મોકલનાર પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિદ્રાષ્ટમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૨) દરેક મહિનાના ઉપાધ્યાનો જ્યાંય તે મહિનાની આંખર તારીખ સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૩) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કાંઈ પણ સવાલ જ્યાંય કે પરિણામના વ્યાજખીન્ડેરવ્યાજખીપણા વિષે વાંધો લઈ શકાશે નહિ. (૪) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે.

કુપન—સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૯.
માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવાં ઘોષ બહેનો ઉપાધ્યા-
ની હરિદ્વાદમાં લાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે
આ કુપન ફાટીને પોતાના જવાબ સાથે એક આનાની
ડીકીટ સહિત બીડવી. એવી રીતે કુપન મોકલનારને
હરિદ્વાદમાં દાખલ કરવામાં આવશે.
તંત્રી, “ ગુણગુદરી ”.

જુલાઇ માસના ઉખાણાનું પરિણામ.

ખરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે:—

કા	મે	લ	ખ	લ	ક
ચ	લી	દિ	વ	પો	
મ	શ	અ	ય	ન	ગ
ન	ખ	ર	ચા	ર	
ના	ર	દ	ર	ત	વા
સા	કો	નિ	ક	ક	
ધ	ણી	મુ	રા	રી	એ
ક	વ	શ	દ	ત	ન
ખ	ટ	કો	સો	ર	હ

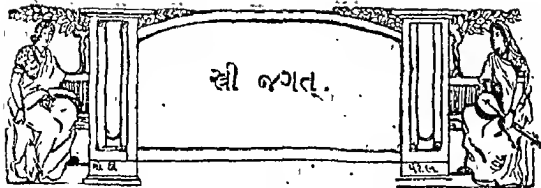
આ ઉખાણાના કુલ ૧૩ જવાબો આવેલા તેમાંથી સંપૂર્ણ સાચો એક છે અને ખાર ખોટા છે. ખરો જવાબ આપનાર બહેન નંદગોરી નરભેરામ ભટ્ટે બંગામનું પુસ્તક " ખાર મુદર વાતાંઓ " આપવામા આવે છે, જે તેમણે મંગાવી લેવું.

હનીઆત સૌથી મોટું અને સૌથી નાનું પુસ્તક

હનીઆત સૌથી મોટું પુસ્તક વિશિષ્ટ મુશ્કેલીમાં છે જે એટલું મોટું છે કે એક સાધારણ કદનો માણસ એની પાછળ સંતાઇ શકે છે. એ પુસ્તક બીજા ચાલસને નેચરલે ન્દની યાત્રાનાં સ્મરણાર્થે એમસ્ટર્ડમના વેપારીઓએ તેને લેટ આપેલો એકલાઇ છે. એની લીપા લેટીન છે અને હજુ પણ એ નકશા દુસ્ત છે.

એલ મુશ્કેલીમાં એક પુસ્તક એવું પણ છે જે અર્ધા પેસાની નીચે દંકાઇ નય છે. એ પુસ્તક ઉમરખેયામની સચિવ ' રૂબાયત 'નું છે જેમાં ૧૬ પછો છે. પુસ્તકની લંબાઇ ૧૧૬ હય, અને મોટાઇ ૧૦૦ હય છે.

હિન્દ

મ ગાંધીજીના જન્મદિનનો હીરક મહોત્સવ ઉજવવાની તૈયારીઓ મુંબાઈના શ્રી ભગિની સમાજ તરફથી મોટા પાયા ઉપર થઈ રહી છે. આ ઉત્સવ તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બરે ઉજવાશે. ને પ્રસંગે મુંબાઈની રથુ. શાળાઓઓમાં ગાંધીજીના જીવન અને કાર્ય સંબંધી આખ્યાનો ગોઠવવા માટેની ફરમાસ્ત સી. હંસા મહેતાએ સ્કુલ કમિટિમાં આજીવિ હતી. આ બાબત એક સબકમિટિને સોંપવામાં આવી છે.

વકતુત્વકક્ષામાં : એલ્ફીન્સ્ટન કોલેજની વિદ્યાર્થીનીઓની વકતુત્વકક્ષાની હરીફાઈ ગયા માસમાં થઈ હતી. ખેલુ' ઇનામ મીસ ગોડનને મળ્યું છે. મીસ મહેર, ગાંધી અને મીસ લીલા વાગલે અનુક્રમે બીજું અને ત્રીજું ઇનામ જીતી ગયાં છે.

વિધવા વિવાહને પંથે : મુંબાઈની એક આગેવાન વણીક કોમ-કપોળ જ્ઞાતિની એક મોટી સભા તા. ૧૭ મી ઓગસ્ટે હીરાબાગમાં રા. મંગલદાસ દેસાઈ, જેરીસ્ટરના પ્રમુખપદે મળી હતી જે પ્રસંગે પ્રમુખે તેમજ અન્ય વક્તાઓએ વિધવા વિવાહ માટેનો પ્રતિબંધ દૂર કરવાની મજાલુત દિવાયત કરી હતી. પરિણામે એક “કપોળ વિધવા વિવાહ સહાયક” મંડળની સ્થાપના થઈ છે. આ મંડળનો હેતુ વિધવા વિવાહ માટેનો નિષેધ દૂર કરી તે માટે જનતા સંગવટ કરી આપવાનો છે. એવા વિવાહ કરનાર વ્યક્તિઓ સાથે મંડળ સહકાર કરશે અને તેઓ જ્ઞાતિ બહાર ન પાથ તે માટે તેમને મદદ કરશે અને તેમની સાથેના જ્ઞાતિ તરીકેનો સર્વ વ્યવહાર મંડળના સભાસભો ચાલુ રાખશે.

આંતરકોમી લગ્નો સુખને માર્ગે દોરે છે ? એ વિષય ઉપર મુંબાઈ ઇલાકા શ્રીચેતન્યુ-એટ સંઘના આશ્રયે એલ્ફીન્સ્ટન કોલેજમાં ગયા માસમાં તિવ્ર ચર્ચા ચાલી હતી પ્રો. સાહે પ્રમુખ-સ્થાને હતા. મીસ લાલકાકા અને મીસ એફ. લેસા-નીઆની આગેવાની હેઠળ કરાવની તરફેણમાં અને મીસ. કે. કામા અને મીસ એલ. સી. વહઈદારની આગેવાની હેઠળ વિરૂદ્ધમાં વિવેચનો થયાં હતાં. પ્રો. સાહેએ ઉપસંહારમાં વક્તાઓની ફરીલોને ૪ મુદ્દામાં ધરાવી જણાવ્યું કે કરાવની તરફેણ કરના-રઓએ કહ્યું, છે કે જીવનશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ વિભાગીય લગ્નો ભવિષ્યની સંતતિમાં બળ અને, ઉત્સાહ પ્રેરે છે. આંતરકોમી લગ્નોથી દુનિયાના રાષ્ટ્રો વચ્ચે વધુ સારી સમજ થાય છે. તેઓની ઉલ્લેખ ફરીલક ધર્મને વધુ પડતું સ્થાન આપવામાં આવે છે એ હતી. વિરોધપક્ષ તરફથી ધર્મ, સંસ્કૃતિ, સામાજિક લાગણીઓ અને આદર્શો સંબંધમાં હુસા થતા મનભેદોની મુરાકેબીઓ જણાવવામાં આવી હતી. છેવટે કરાવ ૭૦ વિ. પર મતે જીતી ગયા હતા.

હિન્દુ દિનદયા સંઘ મુંબાઈમાં પાંચ વર્ષથી ચંક્રમસ્ત હિન્દુઓને સહાય કરવાનું કાર્ય કરે છે. હિન્દુ વિધવાઓમાં કામ કરવા માટે સ્ત્રી-જોતું એક જુડુંજ ખાતું રાખવામાં આગવર છે.

જૈન મહિલાઓ અને દિક્ષા : જૈન મુનિ-મહારાજે બાલકોને નીકાં આપી યતિ બનાવવાની પ્રવૃત્તિ આદરી છે તે સામે જૈન સમાજમાં ધણે જગતજાળે ગચી રહ્યા છે. મુવાન-જૈનો તરફથી મુનિમહારાજની આ પ્રવૃત્તિ સામે સખ્ત અણગમો દર્શાવવામાં આવ્યો છે, જ્યારે જૈન મહિલાઓએ

વડેજ વસણ દાખવ્યું છે. ગયા માસની

મીલ હડતાલમાં શ્રીઓ: (૧) મુંબઈમાં

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સીમંડળ

(૧) દેશભક્ત દાદાભાઈની જયંતિ

તા. ૪ થી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૬ ને જુધવારે સાંજે સાડાચાર વાગે (૨૯. ટા.) મંડળના હોલમાં લેડી બહેરામજી જીભાઈના પ્રમુખપણા હેઠળ સ્વ. દેશભક્ત દાદાભાઈ નવરોજીની જયંતિ ઉજવવા માટે. મેળાવડો યરો. આ પ્રસંગે ઇનામી નિબંધની તેમજ વકતુલકાળની અને લેખીત નિબંધની હરિદ્વારમાં ફતેહમદ થનારાઓને ઇનામો આપવામાં આવશે તથા ગરબાઓ અને સંવાદો પણ યરો.

(૨) ગૃહસ્થાશ્રમમાં “દેશ સેવા” ના નિબંધની માંગણી.

મંડળ તરફથી મંડળનાં સભાસદોને તેમજ દેશ દેશાવરોમાં વસતી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીઓને નમ્રતાપૂર્વક જણાવવામાં આવે છે કે ગૃહસ્થાશ્રમમાં દેશસેવા વિષે જે બહેનો નિબંધ લખી મોકલવા માંગતા હોય તેમણે તા. ૧ લી ડિસેમ્બર ૧૯૨૬ સુધીમાં પોતાના નિબંધો ગીરખામ બેક રોડ મંડળના સરનામે સેક્રેટરીઓ ઉપર મોકલી આપવા: મનકુર નિબંધનું લખાણ કુલસેપ કામળ ઉપર એક બાજુ ૧૪ થી ૧૬ પાનામાં સમાવેશ થાય તેટલું સાહીથી સ્વચ્છ સારા દસ્કતે લખાયલું હોય જોઈએ. નિબંધના લખાણ નીચે પોતાનું નામ નહીં લખતાં લેખ નીચે પોતે ધારણ કરેલી અમુક સંજ્ઞા લખતી અને તે કવર બંધ કરી મોકલવું તથા એક જુદા કવરમાં અમુક સંજ્ઞાઓ લેખ મારો છે એમ લખી પોતાનું આખું નામ તથા ઉમર ચોક્કસ ઠેકાણા સાથે લખી કવર બંધ કરી મોકલવું જોઈએ. હરિદ્વારમાં ફતેહમદ નીવડનારાઓને અનુક્રમે ત્રણ જણાને રૂ. ૪૦, ૨૦, ૧૦ ના ઇનામો સ્વ. ગયાવંતી દુલેરાય હનનલાલ ઇનામી નિબંધ ફંડમાંથી મળશે.

(૩) સભાસદોને વિનંતિ.

કેટલાંક સભાસદો પોતાના ઠેકાણા બહારવાની વખતસર ખજાર નહીં આપતાં હોવાથી તેઓને નામે મોકલવામાં આવેલા પત્રો પોષ્ટ ઓફિસમાંથી પાછા ફરે છે. માટે જે કોઈ સભાસદ પોતાનું રહેવાનું ઠેકાણું બદલે કે ટુરન પોતાના નવા ઠેકાણાની ખજાર મંડળની ઓફિસમાં આપવાની વિનંતિ કરવામાં આવે છે. દરેક સભાસદને પોતાનો રજીસ્ટર નંબર મોકલવામાં આવતા કાર્ડ-કવર ઉપર એક બાજુ જણાવવામાં આવે છે. માટે નામ ઠેકાણાં વગેરે જે કોઈ ફેરફાર કરવો હોય તે લખતી વખત પોતાનો રજીસ્ટર નંબર જણાવવો જોઈએ. આટલું ધ્યાનમાં રાખવાની અમે દરેક સભાસદને ખાસ વિનંતિ કરીએ છીએ.

(૪) વાર્ષિક લવાજમ ભરી દેવું જોઈએ.

જે સભાસદોએ પોતાનું વાર્ષિક લવાજમ હજી સુધી ભર્યું નથી તેઓને પોતાનું લવાજમ તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર સુધીમાં ભરી જવા વિનંતિ કરીએ છીએ. મુદત દર્શિયાન લવાજમ ભર્યું નહીં હોય તો તેમના નામ રજીસ્ટરમાંથી સંભાસદ તરીકે બંધ કરવાની દિલગીરી સાથે ફરજ પડશે.

મીલ હડતાલ સર થઈ ત્યાર-થીજ સ્ત્રી કામ-દારોએ તેમાં સામે ભાગ લી-ધો છે. સ્વયં-સેવિકાઓ તરીકે ધણી બહેનોએ કામ કર્યું છે. પીકેટીંગ કરતાં ગેરકાયદેસર વ-ર્તન ચલાવવા માટે જે સ્વયં-સેવિકાઓ ને પોલીસે પકડી હતી. તેમના ઉપર કામ ચા-લતાં મેજિસ્ટ્રેટ તેમને રૂ. ૭૫ નો દંડ અથવા ત્રણ અઠવાડિયાની જેલની સજા કરી. કારણબાદ નામની સ્વયં-સેવિકાએ દંડ ન ભરતાં દસતે મુજે જેલ સ્વી-કારી છે.

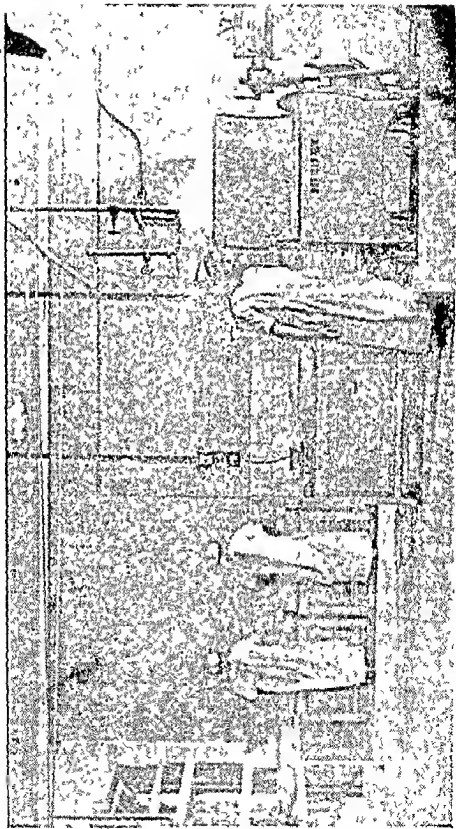
(૨) મીલ-હડતાલ સંબં-ધમાં તપાસ કરવા સરકારે નીમેલી તપાસ અદાલત સમક્ષ ગયા માસમાં નરીબાઈ નામ-ની એક સ્ત્રી કા-મદારની સાક્ષી લેવાઈ હતી.

તેણે જુબાની આપતાં પોતે એક માસ થયાં

તારીખે નવ બા ગેમાં સાસનપ્રેમીઓની મદિલાઓની સમાસો. રૂઢ-લીબહેનનાં પ્ર-મુખપદે મળી હતી. તે માં મુનિમદરાજની દીક્ષા પ્રવૃત્તિને સમર્થન આપતાં ભાષણો તેમજ ડરાવો થયા હતા. નાનાં બા-બકોને અપાતી દીક્ષા સાક્ષર-મત છે. એમ પણ કેટલીક બહેનોએ ભાષ-ણમાં જણાવ્યું હતું. પ્રમુખ બહેને જૈન સુ-ધારકોની પુન-ર્જાની પ્રવૃત્તિ શ્રીમતિનું અ-પમાન કરનારી હોવાનો ઠરાવ મુક્યો હતો. તેના સમર્થનમાં તે-મણે શીયલ એ શ્રીમતિનું ખરું આભૂષણ છે. અને વિધવા બહેનોને પુન-ર્જા કરવા ક-હેવું એ તેમનું પોતાનું અપ-માન કરવા બ-રોબર છે એમ તેમણે જણાવ્યું હતું.

સર રતન તાતા ઉદ્યોગશ્ર્લ

કાલીનુર મીલ આગળ પીકેટીંગ કરતી હોવાથી
જણાવ્યું. ત્યાં ગીલ મેનેજર મરફરી કરે
છે. એક વખતે મેનેજરે મને લાત મારતાં મેં તેને
સામી લાત મારાવી દીધી હતી. મેનેજર અમારી
ઝળી પાડવા માંત્રોતા હતો. અમે તેમ કરવા ના
પાડતાં અમને પોલીસ ચોકી પર લઇ જવામાં
આવ્યાં.

કાયદામાં સ્થાન: વડોદરા રાજ્યે હિંદુ કાય-
દામાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન શું છે તેનો નિર્ણય કરવા
અને તેમાં સુધારા વધારા સુચવવા એક કમિટિ
રા. બ. ગોવિંદભાઈ દેસાઈના પ્રમુખપદે નીમી છે.
આ કમિટિમાં સ્ત્રીવર્જના
પ્રતિનિધિઓ તરીકે સૌ.
દીપકબા દેસાઈ અને
મિસિસ મોડકની નિમ-
ણુંક કરવામાં આવી છે.
આ બંને બહેનોને અમે
અભિનંદન આપીએ છીએ
અને આશા રાખીએ છીએ
કે તેમના સહકારથી એ
કમિટિ સ્ત્રીઓ પ્રત્યેના
અન્યાય જલ્દી દૂર થાય
એવા સુધારા સુચવશે.

એક છતાં બે વિધવા:
નડિયાદના બ્રહ્મજી મહિ-
લાલ ગીરધરે પોતાના ૧૫
વર્ષના છોકરાને એક પત્ની
છવતી હોવા છતાં બીજી,
તેનાથી મોટી વયની છો-
કરી સાથે થોડા દિવસ
ઉપર પરણાવ્યો હતો.

તે છોકરો મરણ પામતાં બે છોકરીઓ વિધવા
બની છે. (૨) બચ્ચામાં પણ એવોજ એક
બેદનક બનાવ બન્યો છે. દોડ-એ માસ પહેલાં
દસલાલ જ્ઞાતિના રા. નગીનદાસની ચૌદ વર્ષની
પુત્રી બહેન મનહરને ડો. રતિલાલ નામના યુવક
સાથે પરણાવી હતી. પતિના અવસાનથી એ બહે-
નને વૈધવ્ય મળ્યું છે.

લલિતા-વનિતાવિશ્રામ, નડિયાદ; સ્વ.
સાક્ષરવર્ધ માવર્ધનરામ ત્રિપાઠીનાં પત્ની જ.
લલિતામૌરીના નામથી ચાલતી આ સ્ત્રીરૂપથી

સંસ્થા ટ્રસ્ટ કરીને ટ્રસ્ટીઓને સોંપવામાં આવી
છે અને વહીવટ ચલાવવા માટે એક વ્યવસ્થાપક
સમિતિ નીમવામાં આવી છે. આ સંસ્થાને મદદ
કરવા ફંડ માટે વિજ્ઞાપિત થઇ છે.

કુમારી ચતુર્લક્ષ્મી જોશી, એમ. એ. ને
અમલગાદના ઉચ્ચ યુવક સમાજ તરફથી લેડી
વિદ્યામૌરીનાં પ્રમુખપદે માનપત્ર આપવામાં આવ્યું
હતું. માનપત્રના ઉત્તરમાં કુ. ચતુર્લક્ષ્મીએ જણાવ્યું
હતું કે વધુ અભ્યાસ માટે પોતે ઇંગ્લેંડ જનાર
છે. રા. રામનારાયણ પાઠક, રા. દેરાસરી, દિ. બ.
દેસાવડાલ હ. કુવ વગેરેએ પણ પ્રાર્થનિક વિવેચન

કર્તા હતાં.

કુમારી વિનોદિની
નીલકંઠ, બી. એ. સ્વ.
સર રમણભાઈ અને લેડી
વિદ્યામૌરી જેવાં વિદ્વાન
માતાપિતાનાં આ વિદુષી
પુત્રી 'સમાજશાસ્ત્ર' નો
અભ્યાસ કરવા માટે મથા
માસની તા. ૧૪ મીએ
અમેરિકા જવા ઉપડી
ગયાં છે. તેમને અભિ-
નંદન આપવા તેમજ
સંજ્ઞ સફર ઇચ્છના અમ-
દાવાદમાં એક મેલાવડો
કરવામાં આવ્યો હતો.
તેમાં રા. ડાહ્યાભાઈ દેરા-
સરી, મી. દાવર, મી
ચીમનલાલ કવિ, શ્રી.
પાદેજ, વગેરેએ વિવેચનો
કરી બહેન વિનોદિનીને

તમારો કેકિલકંઠ દીપાવે
આત્માને ઉન્નત બનાવે
સંસારમા ત્વર્ય ઉતારે
એવો

સ્વ. ઉમિયામૌરી ડકર સ્મારક

ઉમા-ગીતાંજલિ

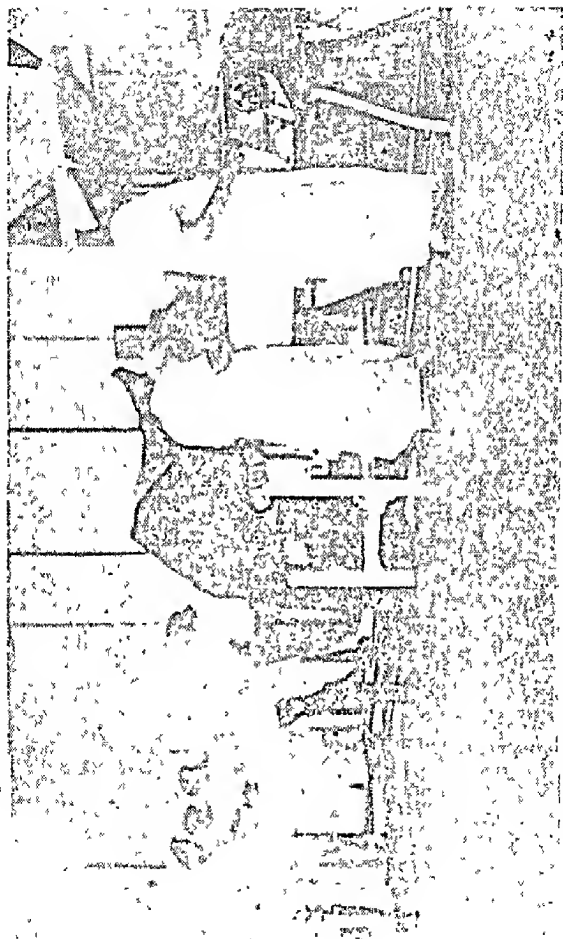
લગ્ન ગીતો, દાહરડાં અને
રાસનો અત્યુત્તમ સંગ્રહ

પ્રેક્ષી આદિતિની ૨૧૦૦ નકસો છ માસમાં
ઉપડી મહ. તમે રવી મથા હો તો આપેજ
પાંચ આનાની દીકરીટો મોકલ્લી
મંજારી લ્યો. પાછળથી કલય
નિ રા રા ચ પું ૫ ૩ શ્રે.

વ્યવસ્થાપક "ચુલસુંદરી",
૧૧૪, ગીરગામ એક રોડ, મુંબાઈ, ૪.

વિદેશમાં પણ હિન્દી સંસ્કૃતિને ન બૂકી જવાનો
આગ્રહ કર્યો હતો. બહેન વિનોદિનીએ ઉત્તરમાં અ-
ત્યંત સફળતાથી જણાવ્યું હતું કે વિદેશમાં તો હિન્દી
સંસ્કૃતિ વિરોધ યાદ આવે એટલે તે કદિયે બૂલવાય નહિ
અમે પણ બહેન વિનોદિનીને સંજ્ઞ સફર ઇચ્છીએ
છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે તેઓ બહેન
સંપૂર્ણ સફળતા પ્રાપ્ત કરી ચુનારાતનેજ ની
પરંતુ અખિલ ભારતને પોતાનાં જ્ઞાનનો દા-
આપશે.

વિધવા અને વિધુર: સંબંધી જ્ઞા થ

અનેક પ્રશ્નો વિષે મહાત્મા માંથીજે 'નવજીવન' માં પોતાના વિચારો દર્શાવ્યા છે કે-૫ ને હટ વિધુરને હોય તે વિધવાને હોવી જ નહિ. નહિ તો નિમવાઓ ઉપર બળાકાર થશે; વિધવાઓના પુનર્જન્મ સામે જે વાંધા ઉડાવવામાં આવે છે તેનો વિધુર બાબત વિચાર કરશે એ ચતો નથી. આ એકપક્ષી ન્યાય શું સૂચવે છે? એનું કે સ્ત્રીઓને લગતા કાયદા પુરુષોએ ઘટયા છે. કાયદા બનાવવાનું કામ જ સ્ત્રીઓએ હાથ લીધું હોત તો સ્ત્રીઓ

કદિ પણ પુરુષો કરતાં પોતાનો અધિકાર કલે રતો ન રાખત. પિતાનો ધર્મ છે કે તે પોતે નિર્દોષ વિધવા બાલિકાઓને પરણાવી દે, અને જે વિધવા પુનર્જન્મ કરવાની ઇચ્છા પ્રકટ કરે તેના રસ્તામાં કાંઈ પણ અડચણ ન નાંખે.

આવકારદાયક લગ્નક્રિયા: જીવાલ માસમાં ભેરાવનગરમાં થી. મહિલાલ દોહારીનાં પુત્રી ચિ. બહેન નવલ અને રાણુ-પુરના શ્રીમંત શહેરી શ્રી. નામરદાસના પુત્ર ચિ. ધરમચંદનાં લગ્ન અત્યંત સાદાઈ અને ઓછા ખર્ચે થયાં હરેક પ્રકારની ધામધૂમ અને અર્થ વગરની

વિધિઓ દૂર કરવામાં આવી હતી. જનમાં પણ ગદ્યાંગાદ્યાં ૨૦-૨૫ માણસો જ આવ્યાં હતાં અને જન લગ્નની સાંજ અને બીજા દિવસની સવાર એમ બે દેક જ રોકાઈ હતી.

બહેનોમાં ખાદી: કઠિયાવાટ રાજકીય પરિવહ તરફથી ખાદી પ્રચાર કરનારી મંડળીને કુટુંબમાં બહેનોએ ઠીક આવકાર આપ્યા છે બહેનોમાં ખાદીપ્રચાર થાય નહિ ત્યાં સુધી ખાદી

પ્રવૃત્તિ નબળી રહે એ ચોક્કસ છે. ખાદીની સાદી, તેમજ ચણીયા, ચોળી થઈ શકે એવી ખાદીની માંબ વધતી જાય છે. કન્યાશાળાનાં મુખ્ય શિક્ષિકા તથા અન્ય બહેનોએ ખાદી પ્રત્યે ઠીક પ્રેમ બતાવ્યો છે.

સૌ. વિનોદિની રમણલાલ યાજ્ઞિક, બી. એ. ઝાનસં: ભાવનગર મહિલા વિદ્યાલયનાં માનદ અધિકારી સૌ. વિનોદિની યાજ્ઞિક જીવાલની તા. ૩૧ મી એ ફેબ્રુઆરીના અવસાસ માટે

વંદન થયાં છે. તેમનાં કાર્યમાં ફોટો મળે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ. સુરેન્દ્રના યો. રાયજીના પુત્રી સૌ. હમુદા મહેતા પણ મથા માસમાં ઇન્કાંડ ગયાં છે.

ભાવનગર રા. બચનો લગ્નનો દા. ચહે: ભાવનગરની ન. હેર, પ્રભાએ વધાવી લીધા છે. એ ખરડા પ્રત્યે સંમતિ દર્શાવવા જુદાં જુદાં મંડળો તરફથી સ્ત્રી પુરુષોની સભા મળે છે અને તેમાં ખરડા પ્રત્યે સંમતિ દર્શાવનારાં ભાષણો અને દરાવો થાય છે. લેડી રમણેન પદ્મણીનાં પ્રમુખપદે મળેલી સ્ત્રીઓની સભામાં એ ખરડાને આવકાર આપના તેમજ નામદ

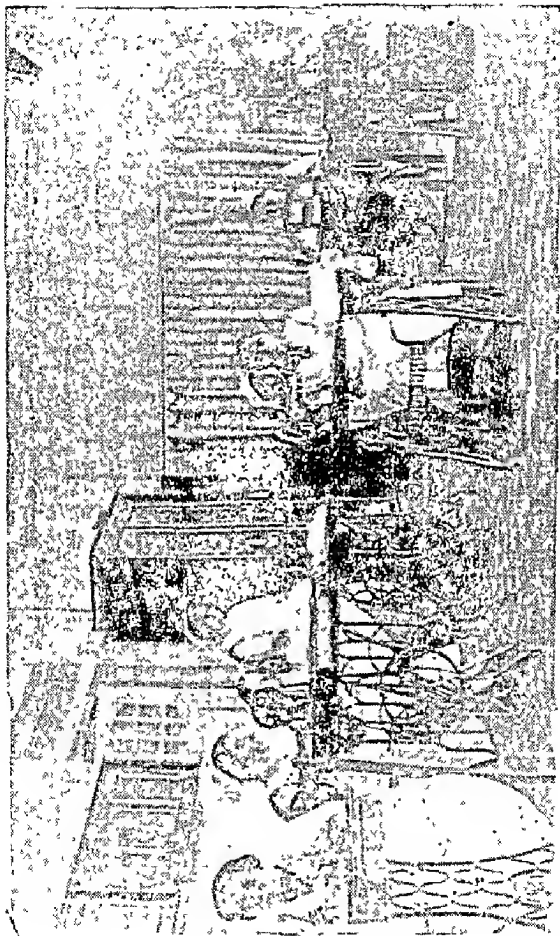
શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ.

લેખિત ધનામી પરીક્ષાનું પરિણામ.

મનુહર મંડળ તરફથી તા. ૨૦ મી એપ્રિલ ૧૯૨૬ ને રાજ બપોરના દોઢ વાગ્યે મંડળના હોલમાં "વિભક્ત તથા અવિભક્ત કુટુંબની ભાવના" વિષે નિબંધ લખવાને બાર બહેનો બેઠાં હતાં. મનુહર નિબંધો તપાસી તેનું પરિણામ જાણવાને કમિટીએ સૌ. મંજુલાબેરી સુનીલાલ સેતલવારને પરીક્ષક નિમ્યાં હતાં. તેઓએ નીચે મુજબ પરિણામ જાણાવ્યું હતું: ૧ હું ધનામ સૌ. કુંતુમબેરી મંજુલાલ સુન્દરી, ૨. ૧૫; બીજું ધનામ બહેન લીલબાઈ નેણસી ખોના, ૩. ૧૫; ૩ જું ધનામ ક. મંજુલા ધરમદાસ વોરા, ૨. ૯; ૪ જું ધનામ ક. પુષ્પા છોટલાલ પારેખ, ૨. ૭; ૫ જું ધનામ ક. ચન્દ્રપ્રભા તુલસીદાસ લાકડાવાળા, ૨. ૫; ૬ હું ધનામ સૌ મનોરમા ચાંતિરાય મનુસંદાર ૩. ૪; અને ૭ જું ધનામ સૌ. વીમળાબેરી આર પંડ્યા, ૨. ૩.

ઉપલા સથળા ધનામી સ્વ. પાર્વતીબાઈ દારકાદાસ ત્રિલોચનદાસ સ્મારક ધનામી નિબંધ ફંદ-માંથી આપવામાં આવશે.

રેનો આભાર માનતા દરાવો પસાર થયા છે. આ કાયદા તરફ સ્ત્રીઓનું લક્ષ્ય થયું છે. આથી છે. મહિલા વિદ્યાલય. દક્ષિણમૂર્તિ વગેરે સંસ્થાઓની બહેનોએ એ ખરડાની સંમતિમાં સહીઓ મેળવવાનો પ્રયાસ આદરી રીધો છે. થોડાક સનાતનીઓએ આ ખરડા ધર્મ અને સમાજને હાનિકર્તા માની તે સામે સખન વિરોધ દર્શાવ્યો છે.

ઔદિચ્ય યુવક સંઘઃ રાષ્ટ્રોત્થાનતિને પોષે
એવું જ્ઞાતિયું પુનર્વિધાન. કરવાના હોરાથી બાવ-
નમરના યુવાન ઔદિચ્ય યુવકોએ આ સંઘની
સ્થાપના કરી છે. 'સંઘ પ્રતિષ્ઠાઓ' એવા મનામાં
નીચે મંડળના આદર્શ

અને હોરા બ્યક્ત કરી
પત્રિકા બહાર પડી છે.
તેમાં (૧) એકવીસ વર્ષ
પૂરા થયાં પહેલાં યુવકે
અને પંદર વર્ષ વીત્યાં
પહેલાં યુવતિના હસ્ત
નહિ કરવાની. કરાવ-
વાની કે એવા હસ્તોમાં
ભાગ લેવાની; (૨)
ચાળીસ વર્ષ પછી
મુદત હસ્ત નહિ
કરવાની અને એવાં
હસ્તોમાં ભાગ નહિ
લેવાની ને ૧૮૨૨ પછે
એવા શુદ્ધહસ્ત અઠ-
કાવવા સાથે થવાની
કન્યાવિકલ્પ સંઘં તર
બંધ કરવાની, (૩)
સીમંત અને મરણ
પાઠળના જોગન વગેરે
નિર્ણયક વશોએ બંધ
કરવાની. (૪) પંદર
વર્ષ પૂરાં થયાં વિના
અકાળે વૈધવ્યવંતી બ-
નેલી બાળાઓને વિ-
ધવા નહિ મરણનાં તેનાં
પુનર્વંચ કરી આપ-
વાની અને એવાં પુન-
ર્વંચોમાં સદાકાર આ-
પવાની વગેરે પ્રતિ-
ષ્ઠાઓ છે.

૫૪ વર્ષે ૬ મી
રાણી ! ઝાણાના

પદ્મજ શયેલા અને હાથમાં ઇન્દોરમાં રહેતા રાજ
હસ્તસિંહ ૫૪ વર્ષની વયે નવમી રાણી કરવા લેવાર
થયા છે. તેમની પાંચ રાણીઓ મરી ગઈ છે. ત્રણ
જીવતી છે. ૮ મી રાણીને તે નેએ ૭ મંસ ૩૫૨

૪ પરથયા. અને હાથમાં ગદાક ખાતે નવમી રાણી
પરમુવાની તૈયારી કરી રવા છે. પ્રાગવર્ગ વિરોધ
કાઠોળો છે.

કુમારી ઉવા વિશ્વાસ, એમ. એ. બી. ડી. :

પટના અને મિટનાપુર-

ચાર મોગલ સ્ત્રીરત્નો

આ અંકમાં ૬-૧૦ પાના ઉપર ચાર મોગલ
સ્ત્રીરત્નોના ચિત્રો અમે આપીએ છીએ. એ ચારે
મહિલાઓ ઇતિહાસમાં અમર છે.

૧. હમીદા બાનુ બમહાદના સુલતાન બયા-
ઝીદની પુત્રી હતી. તેમુદે જ્યારે બમહાદ પર હલ્લો
કર્યો ત્યારે પુરયવેસમાં હમીદા યુદ્ધના મેદાનમાં
હતી હતી. તેના પિતાના સૈન્યનો પરાજય થયો.
તેના પોતાના હાથમાં બેશ્વેર પડી. તેમુદે હમીદાને
કલ્પ કરવાનો હુકમ આપ્યો તે સમયે તેના અધમ
હત્યની તેણે હીમતથી અટકાવી કાઢી. ત્યારેજ તે
એક સ્ત્રી છે એમ સર્વ લાણી શક્યા. તેમુદે કલ્પનો
હુકમ પાછો ફેરવ્યો અને હમીદાને પોતાની પત્ની
બનાવી. તે પછીથી પણ તેણે ઘણા યુદ્ધોમાં પતિ
સાથે ભાગ લીધો હતો.

૨. કુલલક નીગાર બેગમ દિલ્હીમાં મોગલ
સામ્રાજ્યના સ્થાપક શહેનશાહ બાબરની માતા
હતી. બાબરના કાકાએ જ્યારે એના પિતાના રાજ્ય
પર હલ્લો કર્યો ત્યારે આ મહિલાએ પતિના સૈન્યની
સરદારી લીધી હતી અને દુરમનોને હરાવી નસાદયા
હતા. ચિત્રકળામાં પણ તે અત્યંત પ્રતીક્ષુ હતી.

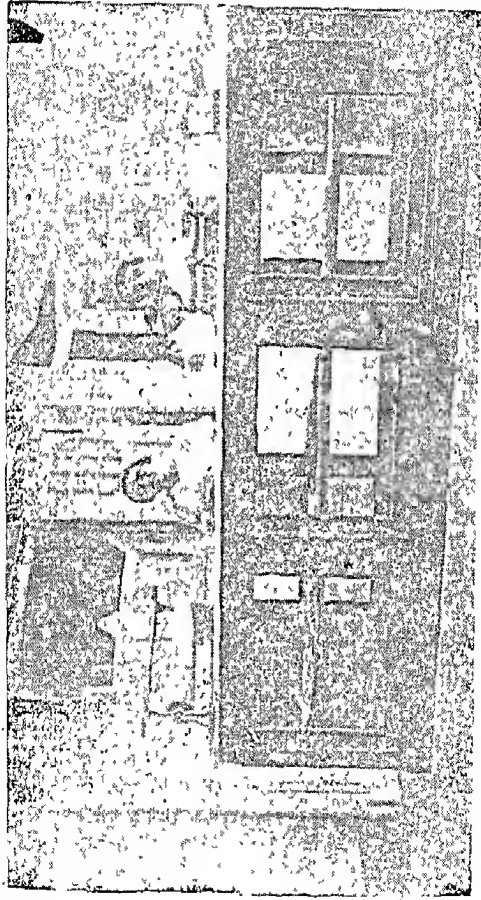
૩. સુમતાજ મહાલેને સાહનશાહની નજ-
મચાહર રાણીને કેમ નહિ જોગખતુ હોય ? આજનો
જગપ્રસિદ્ધ તાજમહેલ એના પ્રેમનું મહાસંજીત
રેવાવતો આગ્રેય હશે છે.

૪ અકબરી બેગમ શેહીલા સરદાર નઝી-
લુદ્દીલાની નવોજ હતી. તે સુંદર કાવ્યો રચતી.
એના એક કાવ્યે શહેનશાહ આરંજહેબને મુગ્ધ કરી
નાંખ્યો અને તે દિલ્હી સમ્રાજી બની. પતિ સાથે
અનેકવાર તેણે શિશાર જેવા હતા. તેનું નિશાન
અનૂક હતું.

પટના અને મિટનાપુર-
માં કેટલોક વખત સા-
બાઓનાં મદદનીશ
નિરીક્ષક હતાં. હાથ-
માં કલ્પતાની સ્ત્રીઓ-
ની એક હાથસ્થમાં
મુખ્ય શિક્ષિક તરીકે
કામ કરે છે. કુમારી
ઉવાએ ૧૯૨૪ માં કલ્પ-
કતા યુનિવર્સિટીની
એમ એ ની પરીક્ષા
અંગ્રેજ વિષય સાથે
પસાર કરી હતી. જે-
વણીના ક્ષેત્રમાં તેમણે
સુંદર કાર્ય કર્યું છે

ઉ. મીસ પ્રમા-
વતી દાસ શુભા બં-
માલ શામુકામદાર સં-
ધનાં પ્રમુખ છે. કામ-
દારોની તેણે ઠીક
સેવા બજાવી રહ્યાં છે.
હાથમાં કલ્પનામાં
શામુકામદારોની સામા-
ન્ય હલતાવ પડી છે.
એટલે પોતાની લાજ-
વતેના ઉપયોગ કામ-
દારો ઉપર કરી ન
શકે એટલા માટે ફોજ-
દારી કાવદાની ૧૪૪મી
કલમ પ્રમાણે તેમને
ફુગડી છલ્લામાં તેમજ
જનતાલમાં પ્રવેશ કર-
વાની બંધી કરવામાં
આવી છે

કુમારી અન્નપૂર્ણા: કલ્પતામાં ખૂબી પ્રતિ-
ષ્ઠા સાથે બાલકોની રેડીયા કલ્પ સાથે છે. ૧૦
બાલકોએ પોતાનું કાપડ મોંની વળી લેવાનું હાથ
પર લીધું છે. કુમારી અન્નપૂર્ણા બંગાળમાં ૪૮મી

શ્રદ્ધમાં બનતી વસ્તુઓના વેચાણ માટેના સ્ટોલ

અને સુંદર કાંતનાર બાબા છે. તેણે ૨૦૦ નંબરડું ૨૦૦૦૦ વાર સુતર કાંત્યું છે. હવે તે ૨૮૬ નંબરડું સુતર કાંતે છે. તેની વય માત્ર ૧૨ વર્ષની છે.

ફરજ્યાત પ્રાથમિક કેળવણી: પ્રાથમિક કેળવણી તપાસ સમિતિ સમક્ષ દિલ્હીમાં જુબાની આપતાં મીસીસ રેન્ડા હલીઆહે મુસ્લીમ કન્યાઓ માટે પ્રાથમિક કેળવણી ફરજ્યાત કરવા આગ્રહ કર્યો હતો. મી. ચેટરજીને તેમણે જણાવ્યું હતું કે પુરવ્ઠા બીજી નતિની પ્રગતિના વિરોધક છે એટલે મુસલમાનોના વિરોધને બહુ વળન ન આપવું. મીસીસ રેન્ડાએ શિક્ષિકાઓની અગત્ય જણાવી હતી.

સ્ત્રીઓની જડતી: લાહોરમાં કાવતરાં કેસની તપાસ ચાલે છે. તે વખતે કોર્ટમાં હાજર રહેવા માટે પરવાના કાઢવામાં આવેલા છે. પરવાના હોવા છતાં જુલ્હાહની આખરે આઠ જેટલી બહેનોને કોર્ટમાં હાજર રહેવા દેવામાં નહોતી આવી. આ સારે નલંબર કન્યા મહાવિદ્યાલયનાં પ્રિન્સિપાલ કુમારી હમ્મદેવીએ જણાવેલા પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ સમક્ષ સખ્ત વિરોધ દર્શાવ્યો હતો અને કોઈ પણ બાબત દ્વારા જડતી લેવા દેવાની તેણી બતાવી હતી. પાછળથી સ્ત્રીઓની જડતી લેવા માટે બોસ્ટલ ઇન્સ્ટ્રીક્શન બેંક વોર્ડેસને ખાસ દેખાવામાં આવી છે.

શ્રીમતિ રામોદેવી: નલંબર કન્યા મહાવિદ્યાલય માટે એક લાખ રૂપિયા એકત્ર કર્યા વિના વિદ્યાલયમાં પગ ન મૂકવાની લાંબમતિના લેનાર આ બહેને રૂ. ૬૫૦૦૦ એકત્ર કરી દીધા છે. અને બાકીના રૂ. ૩૫૦૦૦ એકત્ર કરવા માટે એક પ્રતિનિધિ મંડળ લઈ તેઓ મયા માસમાં મુંબઈથી મોંબાસા ઉપડી ગયાં છે.

પ્રગતિને પંથે મહિલાઓ: (૧) સિંધના ન્યુડીશીયલ કમીશનર મી. રૂપચંદ બીલાસનનાં પત્ની હેડીઝ કાર્મોપોલીટન કલબના પ્રમુખ સુંદયાં છે. (૨) શ્રીમતિ ટી. વી. માધવજી ત્રિવેન્દ્રમની એકાઉન્ટન્ટ એડિસમાં સેક્રેટરીયલ ક્લાર્ક નીમાયાં છે. આ પદ પ્રાપ્ત કરનાર તેઓ પહેલાં જ બહેન છે. (૩) પટના હાઈકોર્ટના જજ મિ. પી. કે. સેનનાં પત્ની શ્રીમતિ સુખમ સેન ભારતીય સ્ત્રીઓમાં શિક્ષણ પ્રચાર કરવાનું સુંદર કાર્ય કરી રહ્યાં છે. (૪) શ્રીમતી કલાવતી દેવી દક્ષિણ આ-

ફિકાની મહિલા છે. પહેલાં તેઓ ઇસાઈ ધર્માનુયાયી હતાં. તા. ૨૨ મે એ તેમને શુદ્ધિકારા હિન્દુધર્મની દિક્ષા આપવામાં આવી છે. (૫) મીસ બ્લેક હમ્મન ને લંડનની રાયલ એકેડેમી ઓફ મ્યુઝીકમાં સંગીત શાસ્ત્રનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવા માટે મેસુર સરકારે શિષ્યવૃત્તિ આપી છે. (૬) મીસ એન. કે. નારાયણી અમ્મા રંગુન મ્યુનિસિપાલિટીમાં મદદનીશ હેલ્થ એડિસર નીમાયાં છે.

વિધવા વિવાહ: (૧) લખનૌની હિન્દુ વિધવા સુધાર સંઘના આશ્રમે બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીના વડા મેડીકલ એડિસર ડૉ. એમ. એસ. વર્માનાં વિધવા બહેન શ્રીમતિ લક્ષ્મીદેવીએ મોરારજી દણાદના બાળ બંધીબહેનની વર્મા સાથે પુનર્લગ્ન કર્યું. (૨) વટવાણ તાબાના જોડુ ગામના ૧૮ વર્ષના સરાજત વણિક સુધાને બાલવયે પરણ્યા પછી પાંચ દિવસમાં જ વિધવા બનેલી બાલ મરથા સાથે પુનર્લગ્ન કર્યું. (૩) કનપુરનાં લાલા હમ્મદેન આશોરાની બાલવિધવા પુત્રી શ્રીમતી સરસ્વતીદેવીનું પુનર્લગ્ન મુંબાઇના લાલા કિશોરીલાલ આશોરા સાથે કર્યું.

પતિદેવ ! (૧) ગુન્નાનવાલાના વકાઇ પંડિત હરનારાયણ ઉપર તેમનાં પત્ની સીતાદેવીએ જીવન ગુન્નરવાના આરોપસર ફરિયાદ માંડી છે. ફરિયાદમાં સીતાદેવીએ જણાવ્યું કે પતિદેવને ગેન્યુએટ સ્ત્રી પરજુવાની ઇચ્છા હોવાથી પોતાને ધરમાંથી કાઢી મુકે છે. (૨) કશી નામની ૨૩ વર્ષની બહેન પતિદેવની મારહુડથી ત્રાસી નાસી છુટી અમદાવાદ આવી. તેને વરોદરાના આર્યકુમાર આશ્રમ તરફથી આજ્ઞા અજળાશ્રમમાં મોકલવામાં આવેલી. ત્યાંથી પતિદેવની રોષબોળ કરી, મારહુડ ન કરવાની સૂચના આપી પાછી રોંપવામાં આવી છે. (૩) મદ્રાસના એક પતિદેવે, પોતાની ઇચ્છાને માન આપી પત્નીએ કોઈક માણસને મળવાની ના પાડવાના ગુન્દાસર તપાવેલી છરીથી ૨૭ ડામ દીધા. પતિદેવ ૭ વર્ષની સહેલપણે ગયા છે. (૪) કાંઈક નજીવા કારણસર કરંચીતા કચ્છી યુવાન બચવાનજીએ ૧૬ વર્ષની પત્નીને વ્યાસતેલ છાંટી સગવળની મૂછી. (૫) પંડેળી આર્યસમાજના મંત્રી અંબાલાલે પોતાની પ્રથમ પત્ની અને ત્રણ પુત્રીઓ હોવા છતાં એક ૧૮ વર્ષની કન્યા સાથે લગ્ન કર્યું.

(૬) નાલગોડામાં પતિપત્નીના કલ્યાણને પરિણામે પત્નીએ જે બાળકો સાથે કુવામાં પડી આપધાત કર્યો છે. (૭) મુંબઈમાં કાન્તાબાઈ નામે ૧૭ વર્ષની હિંદુ પત્નીએ પતિ તેમજ સાસુના ત્રાસને લીધે કપડાં સળગાવી આપધાત કર્યો છે.

મહીણુ: (૧) અમદાવાદનાં પાર્વતીબાઈ સત્તિકાગૃહમાં એક બહેને ઓપરેશન કરતાં એક પુત્ર અને એ પુત્રી મળી

ત્રણ બાળકોને સાથે જન્મ આપ્યો. (૨) મુંબઈની રાજા સમિતિએ ઓક્ટોબરની ૨૮ મીથી નવેમ્બરની તા. ૪ થી મુદ્દી અણેશપી-ણમાં ભરાનારા અખિલ ભારત ગર્લ ગાઇડસ કેમ્પમાં ૧૦ ગર્લ ગાઇડ્સ મોકલવા માટે રૂ. ૨૫૦ નો અર્ચમંજુર કર્યો (૩) મુંબઈના એફ. અને જી. વોર્ડમાં ૬ થી ૧૦ વર્ષની મુસ્લીમ બાળાઓ માટે પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત થઇ. (૪) મુંબઈમાં મોટાંડા ઉપર રહેતાં કસ્તુરબાઈ જીલ્લા માસમાં સંજે દર્શને જતાં કોઇ હાલ-ગીર રૂ. ૩૦૦૦ ની મતા હાવી ગયો. (૫) ઢળવદના ઓદિચ્ય બ્રાહ્મણ મેતા નારણજીએ પોતાની નાની પુત્રી ત્રિશ્વ જુદર ચક્ર સાથે પરણવાની ના પાડવાથી જ્ઞાતિના પટેલીઆઓએ તેને જ્ઞાતિબહાર મુક્યો છે. (૬) પ્રીત-મનગર, અમદાવાદમાં કન્યા છાત્રાલય જાણકુ છે. (૭) મુંબઈની કોલેજોમાં શિક્ષણ લેતી છોકરીઓ માટેનાં યુનિવર્સિટી સેલેશન પેટના લાભાર્થી ગયા માસમાં જે જલ્દસ થયા હતા. (૮) બિહારની પડદા

વિરુદ્ધ લીંગે જીલ્લામાં ઉત્સવ ઉજવ્યો. (૯) ૧૯ વર્ષની યુરોપીયન કુમારિ ગ્રેસને તરતના જન્મેલાં બાળકને મારી નાખવા માટે લાહોરના સેસન્સ જજે જન્મ દેશનિકાલની સજા કરી. (૧૦) પોતાના પિતા ફોજદારી કેસમાં ગુન્હેગાર કરતાં કલકત્તાની આશાલતાદેવી નામની ૧૫ વર્ષની પુત્રીએ આપધાત કર્યો. (૧૧) મુંબઈમાં ગયા માસમાં જે સ્ત્રીએ

વૈજ્ઞાનિક નિબંધો માટે વિજ્ઞપ્તિ.

ગુજરાતી બાષામાં વૈજ્ઞાનિક સાહિત્યની અભિ-વૃદ્ધિ ઇચ્છનાર ગૃહસ્થો તરફથી સરળ અને સારી શૈલીમાં સર્વથી ઉત્તમ નિબંધ લખનારને નીચે પ્રમાણે ઈનામો આપવામાં આવશે:

૧. અર્વાચીન ગુજરાતીઓના શિક્ષણમા વિજ્ઞાનનું સ્થાન. રૂ. ૧૦૦)
૨. ગુજરાતની ખેતીનું સંપત્તિ. રૂ. ૧૦૦)
૩. ગુજરાતનું હવામાન. રૂ. ૧૦૦)
૪. ગુજરાતની વનસ્પતિઓ. રૂ. ૧૦૦)

દરેક નિબંધ ૪૦૦૦ થી ૫૦૦૦ શબ્દો જેટલા લાખે થવો જોઈએ, અને તા. ૩૧ મી જાન્યુઆરી સુધીમાં નીચેના સરનામે મળી જવો જોઈએ. અર્વાચીન શોધોના ધ્યયન, મનન અને સ્વતંત્ર વિચાર વજરના કેવળ લાખાંતર કે અનુવાદને ઉત્તેજન આપવામાં નહિ આવે. મળેલા નિબંધોમાંથી કોઇ પણ ઇનામને લાયક નહિ ગણાય તો ઇનામ આપવામાં નહિ આવે પરંતુ ફરીથી નિબંધો માંગવામાં આવશે અથવા તો હરિફાઇનો સમય લખાવવામાં આવશે. નિબંધ ઉપર માલિકીના બધા હક લેખકના રહેશે. વધુ માહિતી માટે લખો:—

પોપટલાલ ગોવિંદલાલ શાહ.
તા. ૨૧-૮-૨૬ લક્ષ્મીનગર-મુંબાઈ ૨૧.

દાઝી મરણ પામી. (૧૨) લાહોરમાં કાન-તરાં કેસના દેદીઓ માટે નીકળતાં સરથસ બંધ કરવાના મેજ-સ્ટ્રેટના હુકમને સાત આઠ બહેનોએ બંધ કર્યો. (૧૩) સુરતની યુવક સંપ્રદાઈ સમિતિ તરફથી લેવાયલી જીવનચરિત્રની પરીક્ષામાં સ્ત્રી વર્ગમાં બહેન જયમતી ગુલાબદાસ મુકાતી અને તારામતી મુકાતી ઉત્તીર્ણ થયાં છે. (૧૪) યુરોપની ૪૦૦૦ માઇલની આંતરરાષ્ટ્રીય વિમાની હરિફાઈમાં ૪૩ વિમાનીઓએ ભાગ લીધો છે. તેમાં ખાસ એવેલીન સ્પુનર પણ એક છે. (૧૫) ઇટાલા કન્યા વિદ્યાલયના મકાન માટે શેઠ મનસુખલાલે રૂ. ૧૦૦૦૦ આપ્યા છે (૧૬) ઓગો-

સ્ટા આર્યસમાજના પ્રમુખ પટેલ જીવેરભાઈએ ગુરકુળમાં લખુના પોતાના ૧૪ વર્ષના છોકરાને ગુરકુલમાંથી હાડારી લઈ ૧૭ વર્ષની કન્યા જેટ પરણાવ્યો. (૧૭) મુંબઈના સેવાસદને પુનામાં રાખા કાઠી છે તેમજ લેમરીના સમયમાં શિક્ષકઓને ટ્યુશનો વગેરે ચેજવા આગળ મદદ કરવા 'એન્જાયર્સ' યુરો સ્થાપી છે. (૧૮) પુનામાં

સેન્ટ. હેલેના ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલનાં વધારાના મકાનનો પાયો નાંખાયો. (૧૯) ભરૂચ આર્થસેવિકા આશ્રમે વિદ્યાર્થીઓના હાથમાં ફસાતી એક ૧૬ વર્ષની સ્ત્રીને બચાવી છે. (૨૦) મદ્રાસના ખા. બ. મીર મુહમ્મદ દીને ગરીબ ઇસ્લામી છોકરીઓને તળીયા અને આઈસના અભ્યાસ માટે શિષ્યવૃત્તિ આપવા રૂ. ૩૦૦૦૦ ની મિલકત આપી. (૨૧) કુમાર્ગે દોરવાયલી હિન્દુ બાળાઓને આશ્રય આપવા માટે મુંબઈમાં સર પુરુષોત્તમદાસ ઠાકોરદાસના પ્રમુખપદે શ્રદ્ધાનંદજી અનાથ હિન્દુ મહિલાશ્રમ શુલ્ક સુધાયું.

પરદેશ.

એક નાણીતી અર્થશાસ્ત્રીનું અવસાન: નાણીતી બ્રિટિશ કાર્યકર રેમ મીસીસન્ટ જેડેટ ફોસેટ તા. ૫ મી ઓગસ્ટે લંડનમાં અવસાન પામી છે. તેનો જન્મ ૧૮૪૭ ની ૧૧ મી જુને એલ્ડીખર્ન (સફેક) માં થયો હતો. ૧૮૯૭ માં તે નાણીતા અર્થશાસ્ત્રી હેન્રી ફોસેટને પરણી હતી. પોતે પણ અર્થશાસ્ત્રને લગતાં કેટલાંક પુસ્તકો

લખ્યાં છે. સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાની ચળવળ કરનારાં પહેલાં બાનુઓમાં એક મીસીસ ફોસેટ પણ હતાં. ૧૯૦૭ માં તેઓ સ્ત્રીમતાધિકાર માટેની સંસ્થાઓનાં રાષ્ટ્રીય સંઘનાં પ્રમુખ બન્યાં હતાં. ૧૯૨૫ માં તેઓ ઇ. બી. ઇ. બન્યાં હતાં. એમનાં લખેલાં પુસ્તકોની સંખ્યા લગભગ બાર સુધીની છે.

વિમાનમાં: (૧) ડચેસ ઓફ બેટફોર્ડ તા. ૨ જ એ કોઈડનથી વિમાનમાં હિન્દ આવાનાં હડયાં હતાં તે સોમવારે સાંજે કરાંચી હતર્યા હતાં. કરાંચીથી તેઓ મંગળવારે ઇંગ્લાંડ જવા હડયાં હતાં તે પાછાં શુક્રવારે કોઈડન પહોંચ્યાં હતાં. એક અડવાડીયામાં તેમણે વિમાનમાં હિન્દ અને ઇંગ્લાંડ વચ્ચે મુસાફરી કરી છે. (૨) ઓગસ્ટ માસમાં આખા યુરપની વિમાનમાં મુસાફરી કરવાની હરિફાઈ થઈ હતી જેમાં ૪૩ હરીફો હતર્યા હતાં. ફક્ત ૧૮ વિમાનીઓ ઠરાવેલા સમય પહેલાં આવી રાખ્યા હતા જેમાં એક બાનુ મીસ સ્પુનર પણ હતાં. આ મુસાફરી ૪૦૦૦ માઈલની હતી.

કેરીયા નિવાસીઓનો અન્ય વિશ્વાસ : પોતાનું દુઃખ દૂર કરવા સંબંધમાં કેરીયા નિવાસીઓમાં ઘણાજ અંધ વિશ્વાસ પ્રચલિત છે. તે લોકો કામળ ઉપર ભૂતિઓ બનાવી તે ઉપર પોતાનાં રાશીરિક અને માનસિક દુઃખો લખે છે અને પછી તે સળગાવી મૂકે છે. એક બીજો ઉપાય એવો છે કે ઘાસનાં પૂતળાં બનાવી તેને ઊંચે થોડાક પૈસા બાંધી તે રસ્તા ઉપર ફેંકી દેવામાં આવે છે. એ પૂતળું રસ્તામાંથી એ કોઈ ભૂલની, લીએ, નેના, હપર, એ સી દુઃખો, આવી, પરે, એથી, આપ્તયા, છે.

એક ચેલાએ પોતાના મુરને પૂછ્યું કે “ મને ભેટવા માટે એટલું બધું લોક આવે છે કે તેથી મને કંડાળો આવે છે અને ભારે ગીરદીથી ભક્તિ કરવામાં ખલેલ પડે છે. માટે એવું કેમ કરવું ? ”

શુએ કહ્યું: “ આવનાર માણસોમાં જે કોઈ ગરીબ અને રૂઝીર હોય તેમને કરજે નાણું ચીરવું અને જેઓ પૈસાવાળા હોય તેમની પાસેથી નાણું માગવું.”

દાકતર: “ આપણું જીવન બચાવવા માટે સર્વપ્રયોગ વિના બીજો ઉપાય નથી. ”

દરદી: “ તેનો ખર્ચ શું આવશે ? ”

દાકતર: “ માત્ર સો રૂપિયા. ”

દરદી: “ પરંતુ મારી પાસે સો રૂપિયા નથી. ”

દાકતર: “ તો એટલું કોઈ બીજું દવા કામ આવે તો. ”

નોંધ

આ માસના અંકથી “ગુણસુદરી” ૭ વર્ષ પૂરાં કરી સાતમા વર્ષમાં નવું વર્ષ પ્રવેશે છે. એ ૭ વર્ષ દરમિયાન માસિક બલ્લવેલી

સેવાનું વિધિવિધ અર્થ કરવાની જરૂર તરી. એના વાચકો એ સેવાઓથી અલગ નથી. એ સેવા ઉપયોગી છે તેની સાક્ષી એની બહોળી ગ્રાહક-સંખ્યા પૂરે છે. અમે એ સર્વ ગ્રાહક બાધબંધોને આ સ્થળે આભાર માનવાની તક હાથે છીએ. તેમણે કરેલા આર્થિક સહકારથી જ માસિક ૮૫ શક્ય છે અને ઉપયોગી સેવા બલ્લવેલી શકે છે. સંચાલક તરીકે ગુજરાતના સ્ત્રીવર્ગની ઉન્નતિ સાધવાના, તેમને ઉપયોગી થઈ પડવાના ઉદ્દેશથી માસિકને બને તેટલું આર્થિક અને ઉપયોગી કરવાના અમે પ્રયત્નો કર્યા છે. દર માસની ખોટી

વર્ષે પણ ચાલુ રાખી છે. તેમણે ઉપાડી લીધેલા એ ભાર માટે અમે તેમના ઋણી છીએ. અમને ખાતરી છે કે ગયા વર્ષની જેમ આ વર્ષમાં પણ એ યોજનાનો મોટા પ્રમાણમાં લાભ લેવારો. ચાલુ વર્ષથી ભેટનું પુસ્તક આપવાની પ્રથા સંચાલકોએ શરૂ કરી છે, જે ગ્રાહકોનો ચાહત પામશે એવી

અમને આશા છે. આ વર્ષની ખોટી ભેટ તરીકે રા. મસ્તકીરીની લખેલી આઠ સુંદર હાસ્યરસિક વાર્તાઓનું પુસ્તક ગ્રાહકોને ભેટ તરીકે અપાયું છે. વર્ષની રાશ્ત્રાત્મી ઓગસ્ટ ૧૯૭૦ સુધીનું લવાજમ ભરનાર પ્રત્યેક ગ્રાહકને એ પુસ્તકનો લાભ મળશે. આ પ્રથા હવે પછીના વર્ષોમાં પણ ચાલુ રાખવામાં આવશે. માસિકને ઉપયોગી અને આર્થિક બનાવવામાં અમારી સાથે સહકાર સાધનાર લેખક બંધેનો અને બહુઓ તેમજ ચિત્રકાર બાહ્યોને શ્રીજો

શ્રી. મણિબહેન કારા.

તારીએ એ નિયમિત પ્રકર થાય તે માટે પણ ખાસ કાળજ રખાય છે સાથે સાથે તેની હાલની આર્થિકતા, ઉપયોગિતા અને નિયમિતતા ટકાવી રાખી તેને બને તેટલું સસ્તું કરવાના પ્રયત્નો પણ થયા છે. ગયા વર્ષમાં માસિકના દિવસિકાએ ત્રણ વર્ષ મટિની કરેલી યોજનાનો મોટી સંખ્યાએ લાભ લીધો છે. એ દિવસિકાએ એ યોજના આ

પણ ઓછા નથી. ખાસ કરીને બાળક અંક અને મહિલા અંકના ખાસ તંત્રીઓની સેવા અમે બૂલી રાકીએ એમ નથી. એ સર્વનો અમે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે એ સર્વ બંધેનો અને બાહ્યો પોતાનો સહકાર આ સેવાકાર્યમાં આપવાનું ચાલુ રાખશે.

મુંળામળના - સમાજસેવકોમાં શ્રી. મણીબહેન કારાતું નામ આજે કેટલોક શ્રી. મણીબહેન સમય થયાં મોખરે છે. કારા સમાજસેવાની તાલીમ આપતા વર્ગોમાં નેટાઈઝ એ માટેનો પદ્ધતિસર અભ્યાસ કરનાર શ્રી. મણીબહેન પહેલાં ગુજરાતી બહેન છે. કામદાર સીવર્ષ અને બાળકોના લાભાર્થે તેમણે સરખાતથી પોતાની સેવા અર્પી હતી. થોડા સમય પર તારદેવના સેવામંદિર વિષે અમે ટુંક પરિચય ચિત્રો સહિત આપ્યો હતો. એ સેવામંદિરના સંસ્થાપક શ્રી. મણીબહેન છે. આજે એ સંસ્થા યરીબ શ્રી બાળકોની સુંદર સેવા કરી રહી છે, ૧૯૨૮ ના જુન માસના મહિલા અંકના એ બહેન એક ગ્રાસ તંત્રી હતાં પરંતુ એ અંક માટેની કેટલીક તૈયારી કર્યા પછી તેમને વધુ અભ્યાસ માટે યુરપ જવાનું પતાં એમનું સ્થાન શ્રી. ગણુબહેન ઘોઠવાળાએ રોજાબ્યું હતું. યુરપની-લીવરપૂથ, માન્ડેસ્ટર, બર્મિંગહમ લંડન અને પારીસની અનેક સેવા-સંસ્થાઓનો અભ્યાસ કરી એ બહેન દમખાંસ ત્યાંથી સ્વદેશ પાછાં ફર્યા છે. સાથે સાથે તેમણે જર્મની, સ્વીટ-લ્કાંડ અને ઇટાલીની મુલાકાત પણ લીધી હતી અને ત્યાંની અનેક પરિવહોમાં ભાગ લઈ બોહોળો અનુભવ મેળવ્યો છે. શાળા કે કોલેજમાં રહી માત્ર પુસ્તકોઆ જ્ઞાન જ નહિ પરંતુ કામદાર વર્ગમાં કામ કરી બેવહારિક અનુભવ તેમણે મેળવ્યો છે. એમનું એ જ્ઞાન અને અનુભવ એમની હિંદી બહેનોને અત્યંત ઉપયોગી થશે. “ગુણસુંદરી”ના વાચકો માટે તેમણે પોતાનું ઉપયોગી, પ્રવાસવર્ણન લખવાનું વચન આપ્યું છે. અમરેઈ આશા છે કે એ વિષેના એમના લેખોમાંથી યુરપની સંસ્થાઓ

વગેરે-વિષે અને ત્યાં ચાલી રહેલી સ્ત્રીઓની સેવા પ્રગતિ વિષે આપણને ધણું નવું જાણવાનું મળશે.

“ગુણસુંદરી”માં દર મહિને અપાતા સ્ત્રી-જગતના સમાચાર વાચનાર

ઈંગ્લાંડની સ્ત્રીઓ ‘વાચક’ પશ્ચિમની સ્ત્રીઓએ અને રાજકારણ વિશ્વવિદ્ય કાર્યક્ષેત્રમાં કેટલી પ્રગતિ સાધી છે તે સારી

રીતે જાણે છે. ગુજના સમયમાં પુરથો ન્યારે રુપેશ્વરમાં ગયા ત્યારે તેમનું સ્થાન સ્ત્રીઓએ સંભાળી લીધું હતું. એ સ્થાને હવે તેઓ ચોટી બેઠી છે અને તે ખાસી કસ્તને બદલે વધુ ને વધુ પગપેસારી કરી જાય છે રાજકીય ક્ષેત્રમાં જેને સીવીલ સર્વિસ-સનટી નોકરીને નામે ઓળખવામાં આવે છે તે નોકરીઓમાં પણ સ્ત્રીઓ દિવસે દિવસે મોટી સંખ્યામાં દાખલ થતી જાય છે. અત્યારે તો તેઓ ફક્ત ઇંગ્લાંડમાં જ રાજકીય નોકરી કરે છે પરંતુ હવે તેમની મહત્વાકાંક્ષા વધી છે. બ્રિટિશ સંસ્થાનોમાં અને હિંદમાં પણ તેમને એવી નોકરીઓ મળવા લાગે છે, જેવી ચળવળ તેમણે શરૂ કરી છે. તેમની અનેક પ્રગતિઓને અત્યાર સુધીમાં સફળતા મળી છે અને વખત જતાં આ ચળવળ પણ સફળ થશે એમાં શંકા નથી. પરિણામે અત્યારે ઇંગ્લાંડથી પુરથો કલેક્ટર-આઈ. સી. એસ. બનીને આવે છે તેને બદલે સ્ત્રીઓ અહિં આવશે અને આપણા ઉપર શત્રુત્વ ઘણાવશે. પશ્ચિમની સ્ત્રીઓ આ સ્થિતિએ ખોંટા છે ત્યારે હિંદની સ્ત્રીઓએ કેવું સ્થાન અત્યાર સુધીમાં મેળવ્યું છે અને હજી કેટલું કરવાનું બાકી રહે છે તેનો ચંભીરપણે વિચાર થવો જોઈએ. આ પ્રશ્નો અમે આપણા સ્ત્રી મંડળોને અને આગેવાન બહેનોને પૂછીએ છીએ.

“કેમ, પછી મેં કહ્યું હતું તે ફાક્તરને ત્યાં તમે ગયા હતા કે? અને માત્ર નામ દીધેલું ને?”

“હા.”

“અને તેમણે શું કહ્યું?”

“કે બીજા યહોલાં ચુકવણું પડશે.”

“એક મહાન લેખક પોતાની પત્નીને એક પુસ્તક સાથે સરખાવે છે.”

“તમે મારી પત્નીને પુસ્તક સાથે સરખાવી શકો નહિ.”

“કેમ?”

“તમે ચોપડીને બંધ કરી શકો છો.”

છે અને ત્યારે ને ત્યારે એભાગીએ એને પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન આપ્યાં છે. ભગિનીસમાજ આજે કંઈક વર્ષોથી મુંબઈ અને ગુજરાતના સ્ત્રીસમાજની યતિક્ષિત એવા કરી રહેલ છે અને પૂ. ગાંધીજીના આ હીરક મહોત્સવ પ્રસંગે એ સેવાઓને કંઈ સ્થાયી સ્વરૂપ આપાય અને હાલની ઉત્તમગતી કોઈ સંગીન રીતે યાચ એવી એના સભ્યોની વાંચના છે. આ માટે યોજનાઓ ધરાઈ ચૂકી છે. અને આ વેળા ભગિનીસમાજ એને ગાંધીજીના હીરક મહોત્સવની ચિરંજીવી સ્મૃતિએ એવું કોઈ સ્વરૂપ આપવા ઇચ્છે છે. એ દિવસે ભાષણો ધરી, કાવ્ય પ્રેક્ષકોના રંજનાર્થે કોન્સર્ટ કરવા બંધોનોને ઉમંગ છે એટલે એ પણ ધરી. પરંતુ એ ઉપરાંત કંઈક સંગીન સ્મરણચિન્હ હોયું કરવાની વાંચના એ ગુજરાતી બંધોને અને ભાઈઓ દે. પૂર્ણ સહકાર અને સહાય હે તો ન મૃતિમંત થઈ શકે, ગાંધીજીને 'દક્ષીનો' ની ઉત્તતિથી વધુ પ્રિય કાર્ય કોઈ ભાષ્યજ હશે. હિંદમાં તો સ્ત્રીઓ બિચારી આજે એ વર્ગમાં છે. સ્ત્રીઓ ગરીબાઈમાં કંઈક કમાતાં શીખી આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય મેળવે અને એ માટે સ્ત્રીઓને તરીકી સાધનો અને સમ-વહતા આપવામાં આવે એવું કોઈ કાર્ય હોય ધરાય તો ગાંધીજી જરૂર આવકારે. મુંબઈમાં ગરીબ ગુજરાતી દક્ષિણી હિંદુબંધોને તેમજ પારસી બંધોને તે પોતાના નિર્વાહ માટે ફાનલ વખતમાં ઘોડી ધણી કમાણી કરવાની સવડતા મળે તો એ એમને આશીર્વાદરૂપ નિવરે. આ ઇચ્છાથી ભગિની

સમાજે એક કાંકરે બે પક્ષી મારવાની ઇચ્છાથી એકાદ "ગાંધીજી ઉદ્યાન મંદિર" બોલવાની યોજના અમલમાં મુકવા માયું છે. આ માટે એના કાર્યકર્તાઓ ફાંડ ઉપરાવવા મથન કરે છે. આ કે એવીજ કોઈ સ્ત્રી ઉપયોગી યોજના હોય ધરાય. એ બહુજ કુશળ અને વિશ્વાસપાત્ર હાથોમાં રહેશે, એની તમામ વ્યવસ્થા એક ખાસ વ્યવસ્થાપક કમીટી કરશે, આ માટે મુંબઈના બહુજ પ્રતિષ્ઠિત સમાજીઓતું મંડળ યોજાયું અને એમણે કાર્ય શરૂ કર્યું છે પણ ખરું. એમાં હોશ લક્ષ્મીબાઈ, શ્રીમતિ તારાબહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદ, શ્રીમતિ વ્યયત્રીબહેન રાયજી, શ્રી. હરનાબહેન મહેતા, શ્રી. ઉર્મિલાબહેન મહેતા વગેરે અનેક બંધોનો છે. ગુજરાતના સેવાત્રાપી સમાજને આમહવે વર્તે નિર્વતિ કરવાની હે આવાં સન્નારીઓ તમારા આગળ તમારી બંધોનોની ઉન્નતિ માટે જોઈતાં નાણાં માટે જાણો ધરે ત્યારે તમે એમને તમારી હંમેશાની ઉદારતા પ્રમાણે છૂટે હોયે મદદ કરી અને તમારી ગાંધીભક્તિ વ્યક્ત કરજો આખી યોજના માટે નાણાં પ્રુકળ જોઈશે એ સાચું પણ ગુજરાત પોતાના સ્ત્રીસમાજ માટે એટલું એ ન કરે ? હું આસા રાખું કે તમે આ બંધોનોને પુરતું પ્રોત્સાહન આપી એમની બીજની જાણી ભરી દેવા ન સુકો.

મુંબઈ,

લી. સેવક,

કરંજનદાસ ચીતલીયા,

તા. ૨૨-૮-૨૬

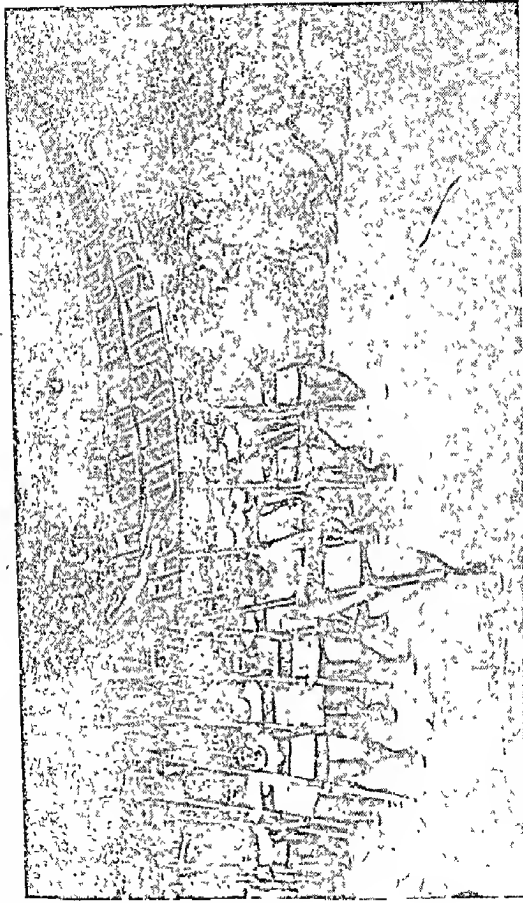
મંત્રી: ભગિનીસમાજ

૫૦૦ ફુટ ઉંચો પુલ

અમેરિકામાં હરોશ નામની નદી ઉપરથી ફેરને લાઇન લઇ નવા માટે એ પુલ બનાવ્યો છે. નદીનું 'ફર' પણ ઘણું જ લોવાથી પુલ સપાટીથી ૪૬૦ ફુટ ઉંચો થયો છે. પુલની પહોળાઈ ૨૭ ફુટ છે અને લંબાઈ ૧/૪ માઇલ જેટલી છે.

હારી—“ કાકાર સાહેબ, તમે મને સારો ખર્ચો છે તે માટે હું આપનો શી રીતે આભાર માનું ? ”

કાકાર—“ ફેડોથી કે ચેન્ડા. ”

ગુણસુંદરી

અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુસ્તક ૧૩ મું] ઓક્ટોબર ૧૯૨૯ [અંક ૨ નો

સેવના સ્વીકારને

પછી મધુરી ઓ પહેન (૨)

સંસારની કંઈ સેવના લક્ષિથી સ્વીકારને :

કરી ઉલખે લગાટ (૨)

સુકર્મતણો ચાંદલો શરીરને મોહવને :

દરિગીત : મળગી ઉઠયા સંસાર પર, પું સિન્ધ દષ્ટિ ઢોળને,
ધીકી ઉઠેલા દીલ પર, અમૃત અંજલિ છાંવને,

પછી મધુરી ઓ પહેન (૨)

આત્મના આતંદથી સંસારમાં મહાતને-

છાડી હૈયાનાં હેત (૨)

શુભ આ સમાજતણાં દીલમાં ભીંતવને :

દરિગીત : કંકની ધરી સેવાતણી, ચોગિની ખનીને છવને,
સદ્આશયી દીલડે પું સેવાના પ્રદીપ પ્રગટાવને;

પછી મધુરી ઓ પહેન (૨)

પુન દીલડે પું દિવ્ય તેજ દેખવે-

મૂકી મનહાનો મેલ (૨)

જગતમાં સુતેજના અંજારને ઉતારને :

હિંમતલાલ ચુ. શાહ

લેખક: રા. ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ, એમ.એ.

‘સ’ સારને સ્ત્રી જેટલી નિર્મળા છાટશે એટલો સંસાર નિર્મળ રહેશે’ એ માત્ર ભારતવર્ષનું સત્ય નથી, સર્વદેશીય સત્ય છે.

જન્મામૃત ઝીલવનાર નારી! તું નારાયણી:

કવિ કે સંસારચાત્રી જેવા મૂલ સુન્દરીનાં આંકશે, એવાં કવિના ને સંસારચાત્રીનાં મૂલ સંસાર આંકશે. નારીને નારાયણી ઉચ્ચરનાર કવિ આપણે મોંઘામૂલો ગુર્જરીકીરતો છે. સુન્દરીનાં સાચાં મૂલ પારખે છે. એ આંખો દેવકીકીઓને પામેલી જ છે.

દલપતરામ કહે છે કે ધન હો, વૈભવ હો, એવર્થ હો, પણ ‘ભાર્યા વિના અતિનના મંદે તુલ્ય બાસે.’

નવસરામભાઈ કહે છે:

સંસારનું દર છે નાર,

સજન! સંસારનું દર છે.

ખરેખર! સંસારની સૌન્દર્યભ્યોન સુન્દરી છે.

શ્રીશિક્ષણ પદ્ધતિના પામેક પ્રયોગો આપણે દેશે થયા છે: ૧ સરકારી શ્રીશિક્ષણ પદ્ધતિ; ૨ જાલધર કન્યાપુસ્તક પદ્ધતિ; ૩

વનિતાવિદ્યામ પદ્ધતિ; ૪ પ્રો. કર્વેની ચારલ-પીક; ૫ રાજકોટની દિન્દુ કન્યાશાળા.

પ્રથમ પગથિયે જ કહી લઉં છું કે આજે દેવે એ પ્રશ્ન નથી કે શ્રીકેળવણી આપવી કે નહિ? આજની-પ્રગયર્થાનું મધ્યમિન્દુ તો એ છે કે કેવા પ્રકારની શ્રીકેળવણી આપવી!

સરકારી પુરુષશિક્ષણપદ્ધતિથી થે જનતા સન્તોષાણી નથી, એમ સરકારી શ્રીશિક્ષણ પદ્ધતિથી થે જનતા અસન્તોષાણી છે એ કાંઈ આજની મ્હારી નવી શોધ આપને કહેતો નથી. પુરુષકેળવણી Clerk (કલાર્ક) ધડનારી કહેવાઈ છે. શ્રીઓને એ જ ઉંચી કેળવણી આપી Clerk (કલાર્ક) ધડવી છે! એક જાણીતા નવસ-કલાર્ક આજે કોલેજ વિદ્યાર્થીનીને શરાબખાનામાં ખડી કરે છે; ખીજ પ્રોફેસર કોલેજની કન્યાનું નાટક લખે છે; ત્રીજ પ્રોફેસર કોલેજ મેમેરીનમાં જ લખે છે કે That strange modern creature the New Woman.

‘કોલેજની કન્યા’નું નાટક ત્દમે આજે જોયું દશે: the New Womanના પ્રદસનનો એક ‘વિશુદ્ધ વિજય’ ને The New Manના પ્રદસનનો એક બેરિટર એવું તો પચ્ચીશોક વર્ષ પેલાં જોયો દતો બદબદ છપાશે પછી તરન

જ બ્રમણચન્દ્ર છંપાયો હતો. સનાતનીઓનાં ભદ્રંભદ્ર લખવાં અને હસવાં સહેલાં છે; સુધારાના ભદ્રંભદ્ર લખાય ત્યારે સેન્સોર સંભારવા છે. કહેવું સહેલું છે, સાંભળવું એ જ કષ્ટ છે.

‘‘ છતાં પરદેશના કે આપણા નવસુન્દરીના ડીકાકારને મહારી વિનંતિ એક જ છે: Halt; it is yet early to judge

નવસુન્દરીને જે મહારી વિનંતિ છે: એટલું તો હૈયામાં ઝીલજો કે તદ્દમારી અનિશ્ચયતાઓ જનતાને ગમતી નથી. પુરુષોના આયકાવેડા તદ્દમને જ ગમે; સ્ત્રીઓનાં આયકાવેડા પુરુષોને ગમેતાં નથી. ’’

સરકારી સ્ત્રીકેળવણીમાં માત્ર પ્રાથમિક ધોરણોમાં આસપાસિકાની શિક્ષણપદ્ધતિમાં ઘોડો ફેર છે: માધ્યમિક ને ઉચ્ચ કેળવણીના પ્રદેશો તો સરકારી સ્ત્રીકેળવણી તે સરકારી પુરુષકેળવણીના પચાતંથા પડ્યા જ છે. Woman is not underdeveloped man: સ્ત્રી તે અધકચરો ભાષડો નથી. તેમ જ આજ ને પાતાળ એક કરો, પુરુષ હંભામાથી દૂધ નીકળશે નહિ, ધવરાની શકારો નહિ.

સરકારી કેળવણીથી પ્રજા અસન્તોષાહ છે, ઉત્સાસતી નથી; છતાં હોયે-નોયે સરકારી સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિમાં જ એને ઉછરવું પડે છે. પચ્ચાસેક વર્ષો ઉપર સ્ત્રીકેળવણીના દિમાય-તીઓએ પ્રજાને આપેલાં વચનો ફરીથી આજ વાંચી જોજો. પ્રજાને દીધાં એ કાલ કેટકેટલા રહ્યા છે ?

ધણખરાં વનિતાવિશ્રામોમાં તો મોટા ભાગે Female Training Collegesનાં સરકારી ધોરણુ દાખલ થયાં છે, એટલે શિક્ષણપ્રયોગો પરત્વે વનિતાવિશ્રામની વિશેષતા ઘોડી રહી છે. તે રાજકોટ દિન્દુકન્યાશાળાનો શિક્ષણ પ્રયોગ તો એએક વર્ષ ચાલી અઢ પચો, એટલે એ પણ વિચારવાનો આજ એતો નથી. ‘આસિકાઓના અગીયો’ નામના

ઉપાના ત્રીજા પ્રકરણમાંની મહારી સ્ત્રીશિક્ષણ પદ્ધતિની લાવના જીવનમાં સંજીવન કરવાનો એ પ્રયોગ હતો.

તો હવે વિચારવાની સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિઓ એ જ રહે છે; જલંધર કન્યાશુરકુલપદ્ધતિ ને પ્રો. કર્વેની શારદાપીઠ. સરકારી સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિ સહામે એ એ જ બળવા આજ ખડા છે. અસહકાર તો સ્ત્રીકેળવણીના કાયદાને આગળા જે અડકાડી નથી. એમની સ્વદેશીયતા તો નવ-પુરુષો સુજનોને હતી, નવસુન્દરી સુજનોને નહોતી. અસહકારને મન તો પ્રજા એટલે પુરુષસંઘ.

સાધુચરિત પ્રો. કર્વેએ એ જોયું કે નવ-સ્ત્રીશિક્ષણ એ એક Accomplishment થયું છે. સ્ત્રીશિક્ષણ માત્ર અત્રંકાર નથી, પ્રગટેહતું અન્ન છે. સરકારી સ્ત્રીશિક્ષણ ગૃહિણીઓ સુજતું નથી; ને ગૃહિણીઓ વિના ગૃહ ન હોય, ગૃહસ્થાશ્રમ વિના સંસાર ન સંભવે. પ્રો. કર્વેના શારદાપીઠને મન્ત્રોચ્ચાર જ એ છે કે નવયુગની નવગૃહિણીઓ પડો. એમની બી. એ. ની પદવી નથી, જી. એ. ની પદવી છે. પ્રો. કર્વે મતુ મહારાજનું યુગયુગ-સિદ્ધ સૂક્ત ઉચ્ચરે છે કે ગૃહિણી ગૃહમુચ્ચત્તે. પ્રો. કર્વેની શારદાપીઠની સાખાઓ ગુજરાતે છે; પણ એ શિક્ષણપદ્ધતિમાં ગુજરાતને દજી શ્રદ્ધા નથી બેડી. અમદાવાદમાં તો સ્વયં પ્રધાન સંચાલકની જ એએ પુત્રી એ શાળામાં બણી નથી.

Yerroj Unvisitedની પેઠે હો કે હુંગરા દરથી ગળિયામણા હો: મ્હને પક્ષપાત છે જલંધર કન્યાશુરકુલનો. પ્રો. કર્વે સમાલાલા દેવરાજ સાધુચરિત સન્ત છે; પણ શીખુરુઓની પેઠે એ સન્ત વીરવચ્છો છે: એમનું કન્યાશુરકુલે વીરવચ્છું છે. એ કહે છે: મંસારમારમાં દખાવેલી-દુભાવેલી, દુખોને સંદી સેનારી દ્રોપદીઓ ને કુમુદો બદ્ધ થઇ: વિલાસ

પંખાળા ઉર્વશીએ ને અપ્સરાએએ ધર માંડ્યાં નહિ સંસાર હત્યા નહિ માંડુની રૂપ-મતી રૂપાળી હતી; પણ અહમદનગરની ચાંદ જેવી ચાંદબીબીએ અકબરશાહને હરાવ્યો. Life is not a song; long or short, life is an epic. વીથવીથ વરોધી યુગ-રાતને હું તો એ કહું છું: મંસારને હતનારી નેપાળી જોમણા જ્યાંએ ને ઉપાંએ મહારે તો નવયુગરાતે જોમણે છીએ: શીશમૂર્તિ, અહમદચરવી, તપેશ્વરી: દુનિયાને એક મીટમાં માપે ને પાંખને પલકારે તરે. એમાંની એકે સંસારઅન્ધને ગાંડી નથી. એકેએ સંસારને અપમાન્યો નથી. સ્ત્રી એટલે આઘશક્તિ—the Primal Energy. એનાં આનન્દ-જ્યોત ને સ્ત્રીપણુજ્યોત બન્ને સ્વરૂપે, અંખા ને કાલિકા, આપણે દેશે તો પૂનમાં છે. આઘશક્તિની અવતારરૂપિણી ભારતની નવ-મુન્દરી આનન્દજ્યોત ને વીરત્વજ્યોત અવતરશે. શંકરને ન્યાવનારી, રાવણને થંભાવનારી; સરસ્વતીચન્દ્રને મોહનદ્રામાંથી જગાડનારી, જગતજ્યન્તોની ગ્રેરણા સમી નવમુન્દરી ઝળહળશે. ભારત! તારાં ભાગ્ય મોટાં છે.

શિક્ષણ માત્રનો હેતુ એક જ છે—આત્મવિકાસ. ને શ્રીશિક્ષણનો હેતુ પણ છે આત્મવિકાસ.

છઠ્ઠાંડની પ્રધાન ચારદાપીઠો એક્ષિક્ષ્ડ ને કેમધીજ. એક્ષિક્ષ્ડ કેમધીજની વ્યુત્પત્તિ તો સહમજો છે ને? કેમ નદી ઉપર જ્યાં ધીજ છે ત્યાં વસેલું ગામડું તે કેમધીજ. એ ચારદાપીઠ જગતજાહ્નિને ઓળંગાવે. અને ટેમ્સ નદીને તીરે એક ગામડું હતું, ને તે ગામડાને ઘાટે નદીનો ઉતાર હતો. વ્રજમાં ચરી જમના ઉતરી ધણુ ગોકુળ આવતાં એમ સદામે તીરેથી ચરીને ધણુ ટેમ્સ ઉતરી એ ગામડે આવતાં. ટેમ્સનો જ્યાં ઉતાર હતો, ને એ ઉતારને આરે જે ગામડું હતું તો તે નામ

OX-ford બન્યોનો ઉતારઘાટ. પં. મોક્ષ-મૂલરે એનું સંસ્કૃત નામસંસ્કરણ કીધું—ઉક્ષ-તરણ. સજ્જનો! સાચું છે: બળદિયાને જે તરી ઉતરતાં શીખવે એ જ સાચી ચારદા-પીઠ: પછી એ છઠ્ઠાંડની હો કે ચંકરાચાર્યજીની હો!

કેળવણીનું એ ધ્યેય. સંસારને તરી ઉતરતાં શીખવવું: જગને હતતાં શીખવવું.

સંસારતરણ કાળે એક જ હોડી છે: આત્મબળ.

આત્મબળ ભારતનો જૂનો કીમિયો છે. મધ્યયુગમાં ભૂલાયો હતો, નવયુગમાં જાગે એ શીખવાનો છે.

જ્ઞાનભાતું જોમણે છીએ: જ્ઞાનભાતા વિના સંસારચાત્રા ન મંડાય. સાગર ઓળંગવા ને શિખરો ચઢવાં, વાતાવરણમાં ઉડવાં ને સિન્ધુને તળિયે વિચરવાં, વીજળીને વશ કરવી ને વાયુને થંભાવવો, મેધને ઉતારવો ને પૃથ્વીના સાત પેટાળના પટારા ઉઘાડવા. પાર્થિવતાનાં મહાઅંગને હતવાં ને વશ કરવાં; જૂગોળ ને ખગોળ ને વિશ્વકુંજનાં પાંદે પાંદડાં વાંચી વળવાં ને પુણ્યે પુષ્પના પરિમળ સંધરવા: એ માનવશુદ્ધિનો ધર્મ છે. આદ્ય વિશ્વનો જ્ઞાનમંડારી છે. વસીબનો એ ધર્મ છે એટલે જ અરન્ધતીનો. જે એ ધર્મ છે. પણ જ્ઞાનલક્ષ્મી તો રાવણને ગ્રેરે કર્યાં ઓછી હતી? એની મહેલાતોમાં મેઘ પાણી ભરતા, વાયુ વાશીફુ વાળતા, વીજળી દીવા કરતી. એટલેટલે જ્ઞાનમાર છતાં રાવણથી આત્મા જે છતાયો નહોતો, તો સંસાર તો ક્યાંથી છતાય?

સંસાર તરવાની નૌકા આત્મબળ: ને શિક્ષણ માત્રનું ધ્યેય એ માનવીના માનવપણાનો વિકાસ, આત્મધારીના આત્મબળનો વિકાસ.

ત્યારે આત્મબળ એટલે શું?

આત્મા હાથેળીમાં લઇ દેખાતો નથી, કે આત્મમંજરે પોંગપોંગના ટેબલ ઉપર ઉઠાવી દાખવાય નહિ. વાયુના વેગ અનુભવિયે છીએ એમ આત્મમંજરે અનુભવાય ને સ્હમમંજર.

જેનોની એક

સંજ્ઞાય છે: રાહનેમીની સંજ્ઞાય:

દેવરિયા મુનિવર !
ધ્યાનમાં રહેજો.

રાજુલ જોમ-
ણનાં એ વેણુ તે
આત્મમંજરનો અ-
ખંડ ઝરી.

કથા મહારા ક-
રતાં આપને સુવિ-
દિત છે. પણ ગુણના
એકાન્તમાં રાહને-
મીની આંખડી ચે
ફરકી તંદાં સંન્યા-
સિણીએ પડકાર
કોધો:

દેવરિયા મુનિવર !
સંયમમાં રહેજો:
સંયમથી હોય
ભંવનો પાર રે !

દેવરિયા મુનિવર !
સંયમમાં રહેજો.

વિકટ વેળાએ
ઉગારે એ અહારમ.

પુરુષોનાં પ્રલોભનોને, સંસારની મોહમાયાને,
જગતના રાવણોને, પરાજય પમાડતાં વિશ્વ-
સેન્યોનો મો ! ત્રિષ્ટક દ્વામ્નોના યડકાર સંભ-
ળાવે એ આત્મમંજર. પૂરને ખાળે કે પડતા
પત્થરને ઝીલી ઉઠાળે. પ્રારબ્ધનાં તીરની દાલ

ચાય કે માનવીના ભાલાઓને ઉડતા જાય, એ
આત્મમંજર. સહામે પૂરે તરી ઉતરે, Strugg-
gle of Existence જીતે, પૃથ્વીના ભીષણ
ધેરાઓને ચે ફેડે, ચોમેર અખંડ વીંટળાતા,

ડૂબાડવા મથતા
વાતાવરણને વિદારે:
એ આત્મમંજર.

જગતને જીતવું.
સંસારના Victor
કે Victoria જ્યા
કે જ્યંતં થયું એ
માનવજીવનનું ધ્યેય
તે માનવકેળવણીનું
ધ્યેય.

આજે જ ગરબે
ઝીલનારીઓએ માથું;

ચાલ સખિ !

ચાલ, આજ ઉધાના
તેજે અંધોળવા:
કાયલો બોલે છે તે
પોતે સ્હમજે, તો,
ખાળાઓ પોતાનું
ખોદયું સ્હમજે. નિ-
જમાયું ખાળાઓ
કંઈકે સ્હમજે તો
દેશ ઉપર ઉપા આજે
ઉપડે.

ઠરી પડતા સ-
સ્વંતીચન્દ્રને સચેત
કરે, રાહનેમીનાં પો-
પચાંનાં પલકારને

આંણુ દે, અરોહ વનમાંથી રાવણને ચે પાછો
વાળે, જીવનની મહાવાર્તાને પ્રસંગે જ્યંતને કહે
' હવે બહુ થયું: ' પડતા તારાને ચે ધંધાવે
એ કુમુદવું રાજુલનું સીતાનું જમાવું આત-

“ મસ્તકધીરની વાર્તાઓ ” માસિકના ચાલુ વર્ષનું સેટનું પુસ્તક

ઓગસ્ટ ૧૯૩૦ અને ઓગસ્ટ ૧૯૩૧
સુધીનું લગભગ જે જે ગ્રાહકોએ
બયું છે, તેમાંથી જેમણે સેટનું પુસ્તક
હજી મેળવ્યું નથી તેમણે એ પુસ્તકના
પોષ્ટેજ અને રજીસ્ટ્રેશન ખર્ચ માટે
ચાર આનાના રેટ્સ મોકલી એ પુસ્તક
તુરતજ મંગાવી લેવું. હીવાળા સુધીમાં
એ પ્રમાણે જેઓ એ પુસ્તક નહિ મેળવી
શે તેમને પાછળથી નકલો, શીલકમાં
નહિ હોય તો નિરાશ થયું પડશે.

મુંખાઇ અને વડોદરાના ગ્રાહકો નીચેના
સ્થળેથી એ પુસ્તક હાથોહાથ મેળવી
શકશે અને તેમને ચાર આનાનો
ખર્ચ કરવો નહિ પડે. ગ્રાહક નંબર
અને નામ ઠામ સાથે પાવતી કરી આપી
પુસ્તક લઇજવાની તેમને વિનંતિ છે.

મુંખાઇ વડોદરા
ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ, હુદાણામિત્ર પ્રેસ,
ગીરગામ એક રોડ.
રાવપુરા.

મખળ: વિકટ વેળાતું તારણુદાર ને અટપટા
અવસરનું ઉદ્ધારક.

સંસારને સ્ત્રી નિર્મળા છાંટશે એટલો
સંસાર નિર્મળ રહેશે.

સંસારને નિર્મળા છાંટતી, સંસારના અન્ધ-
કાર અજવાળતી, કે-ટની બિયોટ્ટસની પેઠે
ઉર્ધ્વગમનની પ્રેરણા પાતી, દ્રોપદી જેવી મહા-
કર્મોની વિશ્વવિધાપિની નવસુંદરી સુન્દરી એ
નવસ્ત્રીશિક્ષણનું આદર્શ. શું સ્ત્રી કે શું પુરુ-
ષને કાળે અમારે તો એવું નવશિક્ષણ જોઈએ
છીએ જે જગતને જીતતાં શીખવે.

પુરુષવર્ગને રૂચો કે ન રૂચો, આવતો
જમાનો સ્ત્રીયુગનો છે. ઇંગ્લાંડમાં આજ પુરુષ
મતાધિકારીઓ કરતાં સ્ત્રી મતાધિકારીઓ
વધારે છે ! કાલનો ઇતિહાસ સ્ત્રીસમાજ ધડો.
સુંદરી ધરમાંથી બહાર નીકળી છે, શરીરનું
નાકું વટાવી ગઇ છે, ચૌદાના ચોક વીંધી ચાલે
છે, રાજદરબારમાં પ્રવેશ છે. પુરુષો ! સન્મા-
નજો; યુગવિધાતાના આદેશ બૂલતા મા:

यय नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवता

Conservative પ્રધાન બોલડવીને
ઇંગ્લાંડમાં વધારી લીધી: ભારતના Conser-
vatives ! જવલંત દષ્ટાન્ત સન્મુખ છે,
ને સહ્યોધે છે.

સુંદરી ! તું સુંદર રહેજો: પુરુષની વિકૃત
પ્રતિમા બનતી મા. સુંદરી સુંદરી રહેશે તો
Chivalry સજીવન રહેશે, જીવનની રસિ-
કતા પાંગરશે, જગતની કવિતા જીવશે. તું
વિલાસની પૂતળી નથી, તું મોહલીપતું કૂદ
નેથી. તું મહામાયા છે. પ્રારબ્ધની ધડનારી,
મહાકર્મોની પ્રેરણા, માનવકુલની પાંખ તું
છે. પરબ્રહ્મની યોગમાયા, પુરુષની પ્રકૃતિ છે.
Victor ને Victoria સંગાથે વિચરજો.
જગતજેતા યદ્ય સજોડલે સંચરજો. ભારતની
નવસુંદરી ! વિલાસવૈભવને હજી વાર છે:
ભારતનાં ભાગ્ય હજી ઘડવાનાં બાકી છે. જગ-

તકલ્યાણના ઇતિહાસ ભારત હજી લખી
રહ્યું નથી.

સ્ત્રીશિક્ષણના પ્રવર્તકોને કહે છું:
ભાત તે કંપડું નથી, પોત તે કંપડું છે.
ભાત જગતમનોદરા પાડજો, પણ પોત વર્ષોનાં
વર્ષો ટકે એવાં વણજો.

કીર્તિ: સ્ત્રીર્થાક્ ચ નારીણાં સ્મૃતિ-
મેષા ઘૃતિ: ક્ષમા-

સ્ત્રીમાં હું કીર્તિ વાળી સ્ત્રી સ્મૃતિ મેષા
ઘૃતિ ક્ષમા.

ભગવાનના વિભૂતિયોગનોએ ઘડ મો સ્ત્રીક.

નવસુંદરી સંધના દીકાકારો ! જરા
ધીરા થાવ. નવપુરુષોની પેઠે નવસુંદરીનાં થે
આજે પહેલાં પૂર છે: બન્ને થે નિર્મળાં નથી.
સ્ત્રીશિક્ષણનો સાચો માર્ગ પ્રજાને લાધશે
ત્હારે વીજળાગ્રંથકંતી જ્યોતીષ્ય જોગમા-
યાઓ કાલે સરજશે. ઘડાતા ઇતિહાસનો
મ્હારો અબંધાસ કહે છે કે કાલે માનવકુલનું
મહાકલ્યાણ ભારતવર્ષ ધડશે. એ જગતઘડ-
તર શું ભારતનો પુરુષવર્ગ એકલવાયો જ
ધડશે ? પરબ્રહ્મ મહામાયાવિદ્યાણુ તો સૃષ્ટિને
સરજી શકતા નથી.

प्रकृति स्वामशृष्ट्य विसृजामि पुनःपुनः
भूतग्रममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्विशतं.
આલંબી પ્રકૃતિ મ્હારી, પ્રકૃતિવશ થૈ સહી,
ભૂતનો સંધ આ સર્વે સંજીવું છું હું ફરી ફરી

ગીતા, અ. ૯, શ્લો. ૮

સૃષ્ટિને સૂજતાં પરબ્રહ્મને થે યોગમા-
યાનાં અવલંબન આલંબવા પડે છે. તો એક-
લપંખાણો પુરુષ કેટલુંક ધડવાનો હતો ?
કે કેટલુંક સૂજવાનો હતો ? જગતસંસ્કૃતિ
ઘડતો ભારતનો નવપ્રાહ્મણ કાલે જન્મશે
ત્હારે નવસુંદરી થે શીલભૂતિ ને સૌમાન્યભૂતિ
અવતરશે. કોષ-કીર્તિભૂતિ કોષ-લક્ષ્મીભૂતિ કોષ-
વાણીભૂતિ કોષ-સ્મૃતિભૂતિ કોષ-મેધાભૂતિ કોષ

ધૃતિમૂર્તિ ક્રોધ ક્ષમામૂર્તિ ક્રોધ દયામૂર્તિ
ભક્તિમૂર્તિ પ્રીતિમૂર્તિ, ક્રોધ વીરતામૂર્તિ રસ-
મૂર્તિ પ્રેરણામૂર્તિ કવિતામૂર્તિ કલ્યાણમૂર્તિ
નવસુન્દરી કુલે કુલે અવતરી હશે; ધાવને ધાવણે
નહિ, પોતાનાં હૈયાનાં હીરે ભારતની મહાપ્ર-
ભને ઉછેરતી હશે; પવિત્ર ને પાવનકારિણી
કુલકુલને તારતી હશે; સંસારને નિર્મળી છાંટી
નિર્મળો કીધો હશે. ભારતનો પુરુષસંઘ જ-
ગતધોરી જેવો પૃથ્વીનાં પડ ખેડતો હશે. વિધિ
લખાંવે ને વિધાત્રી લખે એમ. ત્યારે ભાર-
તનો પુરુષસંઘ માનવકુલનાં ભાગ્ય ધડતો હશે,
ભારતનો સુન્દરીસંઘ માનવકુલનાં ભાગ્ય
ત્યારે સખતો હશે. પૃથ્વી અને આભ જેવો,
લક્ષ્મી અને નારાયણ જેવો, પ્રકૃતિ અને પુરુષ
જેવો યોગમાયા અને પરબ્રહ્મ જેવો સ્ત્રીપુરુ-
ષનો પરસ્પર સંબંધ છે. પુરુષનાં બુદ્ધિ પુરુ-
ષાતન સૂજશે ને નારીની હૃદયભાવનાઓ નવ-
સંસ્કૃતિને ધ્વરાવશે માનવકુલને મસ્તક વિના
યે નહિ ચાલે, હૈયા વિના યે નહિ ચાલે.
Super Woman વિના ભારતના Super
Man ના જીવનકોડ વણુપૂર્વાં ને અધૂરા રહેશે.
પાંખને આધારે પંખી ઉડે છે, નારીને આધારે
નર ઉડે છે. નરના મહાકર્તવ્યોની પ્રેરણા નારી

છે; ભીમસેનના ભીમ કર્મોની પ્રેરણા દ્રૌપદીની
હુદ્દી વેળી હતી. કુરુક્ષેત્રનો મહાસંગ્રામ એટલે
વેણીસંહાર. જ્યાં નારીપ્રેરણા નથી ત્યાં નર
નિષ્પંખાઓ છે: ચાલી શકે, ઉડી ન શકે.
પણ શું ભારતમાં કે શું અન્ય દેશે
ઈતિહાસસૃષ્ટા, કાળને ધડનારાં, પડતા આભને
ક્ષણેક થંભો દેતાં, પૃથ્વીસોહતાં Super
Man કે Super Woman ધર્મના નીતિના
સત્યના પરમેશ્વરના પરિત્યાગથી નહિ, પરિપા-
લનથી પાકશે. મન્દિરો તજનારાં નહિ, ફલ-
ખેને માત્ર સેવનારાં નહિ; મધદાનની મર્દાન-
ગીને જીતનારાં ને ધર્મ નીતિની ભગવી પામરી
ઑઢેલા દયાનન્દ, વિવેકાનન્દ ને રામતીર્થ નવ-
ભારતનો જગતકલ્યાણનો મહાસન્દેશ માનવકુ-
લને સંભળાવશે. ત્યારે નવ ભારતની શીલ-
મૂર્તિ-સૌન્દર્યમૂર્તિ નવસુન્દરી ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા
સમી અમૃતઝરણી ને અન્ધકારઅજવાળણ
દારિણી જગતઝરખે વિરાજતી હશે. એ ધન્ય
તિથિઓનાં પ્રભાત પ્રશ્ન સત્વર પ્રગટાવે! નવ-
ભારતની નવ સંસ્કૃતિના એ જગતજ્ય જોવાને
જીવતા હશે તે ત્યારે વિશ્વપડછન્દ શબ્દે
ગાશે કે:—

જન્મામૃત ઝીલવનાર નારી ! તુ નારાયણી.

હાથડું, હાથડું ભાઈ દેશાઈ.

ભાઈ શરદ

જીવન દલે હળાદળે ભયું છે. ત્યાં હું શાન્તિ શી રીતે મેળવું? સતત અશ્રુધારા સિવાય અન્ય કોઈ વસ્તુ મારે માટે રહી નથી. હું ક્યાં જઈ? મારા હૃદયનો ભાર કોની સમિપ જઈ હલકો કરું?.....કંઈ સદમજવું નથી.

દુઃખી છું એટલે યોગમ દુઃખ જ દેખાય છે. કોઈ કહેશે, “તને શેની ખોટ છે? શું ઓછું પડ્યું?” પણ ભાઈ! દુઃખ કંઈ સુંખ આપી શકતું નથી. ને એમ હોય તો રાગ મહાગાનઓ સ્વર્ગમાં જ મહાદેવતા હોવા જોઈએ. પણ તેમ નથી. પરિસ્થિતિ વિચિત્ર છે.

મારા વિષેની સર્વ વાત તું જાણે છે. એટલે વધુ શું લખું? હું કંટાળી ગઈ છું. હું તને દત્તાશ બની ગઈ છું. મારી નિંદ્રા હંમેશાં માટે ઉઠી ગઈ છે. મારું ચેતન જાગે ઉઠી જતું હોય એવું લાગે છે. શ્યામ કરતાં

ય જુરી રિથિતિ મારી છે. હું શું કરું? જીવનનો અર્થ આણું?

સૌભાગ્યવતી છતાં કારમું વેધવ્યવૃત્ત સેવતી આ દીન ભગિનીને કોઈ માર્ગ મૂકવશે?

હું તારા પત્રની રાહ જોઈશ.

લી. તારી દુઃખી જ્ઞેન તારી.

૨

પ્રીય જ્ઞેન

પત્ર મળ્યો.

પત્ર પર પીત્રજતા સાંભળ્યા છે?

એવી સરોજભાઈની હૃદયશિલા છે. તે પીત્રજા શકે તેમ નથી. મેં ધણાવ પ્રયોગો આપ્યા; પણ નિષ્ફળ નીવડ્યો છું. તને દુઃખ વાંધે એ હું સદમજ શકું છું. પણ શું કરવું? હુએ કંઈ સદમજ શકતો નથી. લગ્ન હું એક છેલ્લો પ્રયત્ન કરી જોઈશ. ને એ કંઈ

હિંદના પ્રતિનીધિ તરીકે અમેરિકા અને યુરપમાં
મુંદર પ્રચારકાર્ય કરનાર શ્રી. સરોજિની નાઇકુતું
મુંબાઇનાં અનેક ઓમંડળોએ જાહેર સ્વામત કર્યું હતું.

ટલીફન
૨૪૯૦૨

દીવાળીના શુભ પ્રસંગે

ટલીફન
૨૦૫૬૫

ભાઉ મેન્સન

ની

મુલાકાત લેવા ચુકશો નહિ.

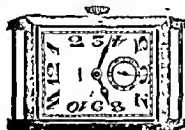

ચોખ્ખી ગીનીના
સોનાના દરેક
કોમમાં વપરાતા
ફેન્સી દાગીનાઓ
તૈયાર મળે છે.

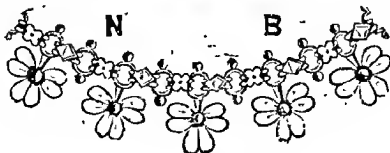
સો ટચ ચાંદીના પ્લેન
તથા નક્કી કામનાળા
વાસણો તથા ફેન્સી
ચીન્તે તૈયાર મળે છે
તથા ઓરડર મુજબ
ખાનાની આપવામાં
આવે છે.

રીસ્ટ તથા પોકેટ વોચ
એ લા મ્ તથા વાળ ના
ટાઇમ પીસો;
દીવાલના બેનમુન ઘડીયાળો
જોવા લાયક છે.

ચોખ્ખી રીયલ
ગીનીના સોનાના
તથા
લગના સોનાના
દાગીનાઓ.

હમારી ગરંટી
વાળી ચીજોના
નાણા ગરંટી
મુજબ આપવામાં
આવે છે.

નરોત્તમદાસ ભાઉ ઝવેરી

નવી તથા જુની દુકાન
શેખમેમલુ રોડ,

{મુંબાઈ, ૨}

ચાંદીની દુકાન,
સુતાર ચાવ,

સ્વમજે તો હીક નહિં તો.....જે સ્થિતિમાં છે તે જ સ્થિતિમાં મને કમને રહેવું પડશે. અન્ય કોઇ ઉપાય નથી. આપણા સમાજમાં ત્યારે જોવી અનેક આર્થિક લઘુતાઓનાં હુદય-માં ભપકર, હુતાશની શાન્ત રીતે પેતાની જવાબાઓ પ્રસારી રહી છે. પણ તે દરમ્યાન સર્વેએ સહન કરવાનું જ રહે છે.

સરોજલાલ લલિત પહેલાં મળે. "કહેતા હતા, "બિચારી તરે મહારી પાછળ મરી શીટ છે." આજે તે કહે છે, "તરે મનુષ્ય જ નથી." એ પરિવર્તનનું મૂળ ક્યાં છે તે હું સ્વમજી શકું છું. ત્યારે એમાં દોષ નથી. તું નિર્દોષ છે. ત્યારી નિર્દોષતાનો-નિર્દોષ પ્રેમનો એણે અનર્થ કર્યો છે, એ કહે છે, "એ તો સ્વાર્થી છે. મિથ્યા પ્રેમી છે, દોંગી છે, જુદી છે." પણ તું મનમાં કંઈ ઓણું ન લાવીશ. હું એને એક છેલ્લો પત્રો લખું છું.

તે દરમ્યાન તું એ મળજે. એ ત્યારી સાથે બોલશે નહિ એ પણ હું જાણું છું. છતાં મળજે. તિરસ્કારે તો તેટલો સમય તેટલું સહન કરી લેજે તિરસ્કાર રહેતાં એ તે એ કંઈ સ્વમજે તો ત્યારે હિત થાય. માટે જરૂર એને મળજે. એક જ માણાનો એ પંખી આમ

કલહ કરે એમાં બન્નેને ગેરલાભ છે. ન્યાયી હોય ત્યારે અને અન્યાયીને ય સહવાતું રહે છે. ત્યારી સંસાર વારિકા પુનઃ પ્રકુલ્લે એવી આશાએ પત્ર બધ કરું છું.

લી.

૨૨૨૬.

[૩]

નવાં થનાર ગ્રાહકો માટે

જેઓ ચાલુ વર્ષમાં નવેસરથી માસિકનાં ગ્રાહક થવા ઇચ્છતાં હોય તેમણે જેમ અને તેમ જરૂરી લવાજમના રૂ. ૪-૪-૦ મોકલી આપી પુરત જ નામ નોંધાવી દેવું જોઈએ. મોકલું કરનારને કદાચ નિરાશ થવું પડશે; કારણ કે આઠ સુંદર હાસ્પરસિક વાર્તાઓનું ચાલુ વર્ષનું ભેટનું પુસ્તક "મસ્તકંઝીરની વાર્તાઓ" નકસો શીલકમાં નહિ હોય તો તેમને નહિ મળી શકે. સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૯ થી કમમાં કમ એક વર્ષનું લવાજમ ભરનારને જ એ ભેટનું પુસ્તક મેળવવાનો હક્ક છે. મુખ્યપના માહકો ગુજરાતી હિંદુ શ્રી મંડળમાં લવાજમના રૂ. ૪-૦-૦ ભરી એ પુસ્તક અને ચાલુ વર્ષના પ્રકટ. ચલતા અંકો મેળવી શકશે. વ્યવસ્થાપક "ગુણ સુંદરી", ૧૧૪, ગીરગામ એક રોડ, મુખ્યપ, ૪.

શ્રિય બાઇ, ત્યારી સૂચના અતુસારે હું વર્તી છું. હું તેમને મળવાં દિવાનખાનામાં ગઇ. એમણે મહારો તરફ એક તિરસ્કારભરી દ્રષ્ટિકેંદી. હું પળવાર જ્યાં હતી ત્યાં જ થંભી ગઇ પુનઃ જવા મન લલચાવું. હું ત્યાં ગઇ. તેમની તીક્ષ્ણ દ્રષ્ટિ પુનઃ મહારા તરફ ઘળી. હું નીચું મુખ રાખી બચની મારી કંપતી ઉભી રહી. બન્ને કેટલીક પળ અબોલ રહ્યાં. હું બોલવા ગઇ પણ તેમ કરતાં મહારો બધ વધ્યો. મહારાથી એક શબ્દ પણ

ઉચ્ચારી શકાયો નહીં.

"મહારી સ્થિતિ વધુ દયાજનક બની. હું બોલી શકતી નહોતી તેમ ત્યાંથી પાછા ફરવાની હિમ્મતે ય નહોતી. શું કરવું? હું પરસ્વેદથી બીજાઇ ગઇ. મળે કંઈ સુઝવું નહીં.

નીચું જોઈ અંશુકાવતી ભૂમી ખસતી હું ત્યાં
કાષ્ટ પ્રતિમા સમી રિધર ઉભી રહી.

“ કેમ આવી ? ” તેમણે પુછ્યું.

મહારાથી પ્રત્યુત્તર ન દેવાયે. હૈમનો ક્રોધ
વધ્યો. તેમણે કહ્યું “ જા, ચાલી જા. અહીં શા
માટે આવી ? ”

પણ મહારામાં પગ ઉપાડવા જેટલી શક્તિ
રહી નહોતી. હું કંઈ કહી શકી નહિ.

“ મારે ને તારે શો સંબંધ ? ” તેમણે
કહ્યું. “ જા, ચાલી જા. કોની રજાથી તું અહિ
આવી ? ”

મહારાં નયનોમાં આંસુ તૂરી આવ્યાં. મેં
અંતે કહ્યું. “ આવું કમલકંકાસમર્થું ગૃહ-
જીવન ક્યાં મુઠી નમશે ? ”

“ તેમાં મારે શું ? મરવું હોય તો કુવા
તળાવો ધણું છે, જા. ” તેમણે મહારા હસ્ત
પકડી દિવાનખાનાની બહાર ધસડતાં કહ્યું.

“ હવે તો બીજો જન્મે જ હું તારાં,
નામ લખાય. ”

“ પણ ક્યાં શુન્દાની આ શિક્ષા ? ”
રહેજ દિમ્મત એગી કરી મેં પુછ્યું.

“ શુન્દા ! ગાંડી ! શુન્દા તો હજીતર છે ”
તેમણે કહ્યું. “ જા હવે બહુ થયું. મારે તારો
કશી જરૂર નથી ”

“ કશી જરૂર નથી ? ”

“ હા, જા, મારે તારી કશી જરૂર નથી. ”

“ સપ્તપદીની પ્રતિમા—”

“ જહાનમમાં ઝાઝા તારી સપ્તપદી
અને પ્રતિમા ! ” તેમણે કહ્યું. હૈમના એક
સપ્તાષ્ટકી બીગયા. નયનોમાં રનાશ છવાઈ,
ભવાં સંકોચાયાં. હૈમનું રૂદ સ્વરૂપ નિદાળા
હું કંઈ ઉડી. મને તમ્મર આવ્યા. મહારાં
હૃદયમાં એકાએક યજ્ઞ નાંખી. હું ભૂમી પર
પટકાઈ. મારું બાન ગઈ રહ્યું. કેટલો સમય
પસાર થઈ ગયો તે હું સ્વમજી શકી નહિ. મને

જ્યારે શુદ્ધિ આવી ત્યારે તે મહારા મરતકે
લાય ફેરવતા હતા. પણ જેવું તેમણે જાણ્યું કે
હું જન્મીત થઈ છું કે તુરત તે મહારી પાસેથી
ખસી દૂર જઈ બેઠા. આવું કારણ હું સ્વમજી
શકી નથી. હજીય, એમનાં હૃદયના એકાદ
ખૂણામાં ધ્યાનું નહાનું નિર્મળું ઝરણું જેવું હોય
એમ લાગે છે, પણ ભાષ શરદ ! એમણે હવે
મહારાં નામ ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે. હવે
મહારાં શું થશે ? આવું ને આવું રસવિહોણું,
જીવન ક્યાં મુઠી નભાવીશ ? મને અસહ
વેદના થાય છે. શું કરું ? ક્યાં જઈ ?
શરદ ! હવે તો નથી રહેવાનું.

લી. તારી

બહેન તરે.

[૪]

ચાલી બહેન તરે,

મેં એ એને પત્ર લખ્યો હતો. એનો પ્ર-
ત્યુત્તર હજી આજે જ આવ્યો છે. તેને મહારા
પત્રથી કોઈ જાતની અસર થઈ નથી. હવે
એ મને ચોકપુ જ લખે છે કે “ તારે
હમારા વિષે વધુ ચિંતા કરવી નહિ. હું છું
અને એ છે. બીજાએ શા માટે વચ્ચે આવી
ઉપાધિ બેઠી લેવી જોઈએ ? ” એટલે હવે
હું એને તારા વિષે પત્રો ન લખી શકું.
મને એ દુઃખ થાય છે. પણ હવે હું લાચાર
છું. મને એ સ્વમાન નહાણું છે. પણ બહેન !
હું આમ દુઃખને સંભાળી કરીશ તેથી કંઈ
એ એણે યવાનું નથી. માટે એ કંઈ
ધુંટડા ગગા જવામાં જ શ્રેય છે.

વધુમાં સરોજ આફ્રિકા આશ્વો જવાનો
છે, એ વાત તેને અત્યંત દુઃખ સાથે જણાવું
છું. ઘેર ધરજો. પ્રભુ સર્વેની પડખે છે. મેં
પુનઃ એને પત્ર લખ્યો છે. આફ્રિકા જવાનું
માંડી વાળવા મેં એને લખ્યું છે; પણ એણે
મહારી ય પરવાદ કરવાની મૂંઝી દીધી છે.

હાલ તો એજ વધુ ખીજ પત્રમાં.
લી. ત્હારો બન્ધુ
શરદ.

[૫]

ભાષ ચરદ,

પત્ર મળ્યો.

મ્હારા હૃદયમાં પડેલા વિપત્તિ ધણેને
રૂઝનાર સારી ય આલમમાં કોઈ નથી એ હું
વધુ સારી રીતે જાણી શકી છું.
બહે એ મને સાં જાણ્યું. હું હવે કંઈક
નિરુપ્તી બનતી જાઉં છું જીવનની કિમ્મત
મને નજીવી લાગે છે. ખસ!

લી. ત્હારી બગિની
તર.

[૬]

પ્રીય બગિની,

તું આજુ લખે છે એથી મને અત્યંત
દુઃખ થાય છે. જીવનનાં મૂલ્ય અંકાય એમ
નથી. આપણી સૌને શીરે છે. હેમાં વળી
જીવનની કિમ્મત શી રીતે ધટે એ મ્હારા
રહમજવામાં નથી આવતું. બહુ વિચાર કરીશ
નહિ. વિલુ ત્હારી કસોટી કરતો, હશે.

સરોજ અતે આક્રિશ ગયો! માત્ર ત્હા-
રાથી દૂર રહેવાના ઉદ્દેશે દ્રવ્યની ખોટ નથી.
પણ હું એને મન કંટકરૂપ બની ગયો છું.
પણ મ્હવરંથી કંઈ અંગણુ નથી. હું જાણું
છું તું નિર્દોષ છે. એને મન તું દોષિત છે.
પણ ન્યાય અને નીતિ ત્હારી પડખે છે.
એટલે વાંધો નહિ.

આપણા સમાજનો એક ગુણ છે કે ન્યારે
આવું કંઈક બને છે કે હેનાં સત્યાસત્યનો
વિચાર કર્યા વિના તે કંઈક ગપગોળા ફેકે
છે. પણ તેથી તું જરા ય આજુ ન લાવીશ.
વિજય અતે ત્હારો છે.

ત્હારાં અલંકાર એણે લખ લીધાં એ એણે
સાર નથી કયું. એમ કરવામાં એનો હેતુ

ત્હને સતાવવાનો જ છે. તું જરાય ચિંતા
કરીશ નહિ. હું પૈસા મોકલીશ. વિના સંકોચે
જોઈતી વસ્તુ મ્હારી પાસે મંગાવી લેજે.

હાલ તો એજ. લી.

શરદનાં સ્નેહ સ્મરણ

[૭]

ભાષ ચરદ,

પત્ર મળ્યો. પ્રથમ મને આત્મહત્યા
કરવાનું મન થયેલું એટલે જીવનને મેં નજી-
વું જ માની લીધેલું. હવે હું એમ કરવાની
નથી. પણ હું હવે ત્હને નિરુપ્તી બની ગયો
છું.

અહિના નગરશેઠને મળી તેમની લાગવગ
લગાડી કન્યાશાળામાં શિક્ષિકાની નોકરી મેળવી
લીધી છે. એટલે પૈસાની જરૂર પડે તેમ નથી.
પણ ભાષ પૈસા એ જ કંઈ જીવનની જરૂરિ-
યાત નથી. મને તો ત્હમારા મિત્રની ચિંતા
થાય છે. મ્હારાથી દૂર રહેવા એ પરદેશ વેઠે એ
મ્હારાથી સંબંધ નથી થતું. મ્હારો ગુંદો શું?
મ્હારી શી ભૂલ? માત્ર એક માન્યતા ત્હના
મગજમાં રાખ્યું કરે છે. તે કહે છે કે “હું
હુશિયાર નથી, અનધાં છું.” આ દલીલે
તેણે મને ત્યજી છે. આમ જ જો બને તો તો
હિન્દુ સંસારમાં કેટલીય લગ્નનાઓને ભૂખે
મરણ પડે. અને એમ કેટલે અંશે બને જ
છે. પિતાએ એટલું શિક્ષણ આપ્યું હતું કે
જેથી આજે હું શિક્ષિકાએ થઈ શકી. એટલો
એમનો ઉપકાર.

મ્હારો જિન્દુ નુમોનીઆથી પ્રીડાય છે.
ડોક્ટરની સલાહ લઈ છું. બનતા ઉપચાર
કરું છું. જે થાય તે ખરું. હવે હું મન વા-
ળતા શીખી છું. પ્રભુ સર્વ સાર જ કરશે.
તર.

[૮]

ભાષ

જિન્દુ ગયો! મ્હારા નયનોનું તેજ ગયું!

હવે હું શું કરીશ ?..... પણ હા, બરો-
બર છે, ત્યારે એને સ્મશાનભૂમી તરફ લઇ
ગયા ત્યારે મહારાં નયનોમાંથી એક અશ્રુએ
ન ખધું. અંતરમાં પડેલો કારી ધા હું જ
રહ્યો અને ખેંસી રહી. જીન્દગીમાં રસ જ
ક્યાં છે ? ખલાસ ! હવે તો—

“ બવસાગર સખ સૂક ગયા હે,

શીકર નહીં મોઢે તરનનકી...”

ભલે આપત્તિના અસખ્ય પ્દારો મહારા
શીર પર પુટી પડે. જે સાથ તે થવા દો ! એમાં
શું ? હું તદ્દન નક્કર બનતી જાઉં છું.
હુએને સ્વમજ્જાની શક્તિ હવે દૂર થાય છે.
“હું એટલું જ માંગું છું.”

લી. બહેન તરૂ.

[૯]

બહેન તરૂ,

ના. -૧-૧૯ ના વનમાનપત્રમાંથી
આટલું ઉતારી મોકલું છું.

“ અત્રેની ગુજરાતી શાળા ન—ના સિ-
ક્ષિકા બહેન.....ને એકએક રૂબ આપ-
વામાં આવી છે. કારણ હજી સ્વમજ્જાનું નથી.
હમારો ખબરપત્રી કહે છે કે કોઇ મેઝરની
વિચિત્ર માંગણીનો અસ્વીકાર કરવાથી તે
મેઝરે ઉઘા પાટા બાંધી એને બરતરફ
કરાવ્યાં છે. વધું બીજા અંકમાં.....”

આનો અર્થ શું ? સત્વર પ્રત્યુત્તર આ-
પશો ?

લી. શરદ

[૧૦]

બાઇ,

એ મહારાં વિષેજ છે. પેલો હમ્બરલાઇ
કાપડિઓ છે તે તે આ વર્ષે મ્યુનિસિપલિટી-
માં સભ્ય તરીકે ચુંટાયો છે. તે એક વખતે
શાળા માલુ હતી તે દરમ્યાન આવ્યો. વર્ગ
લેવો. અને અતે.....શું લખું ? એ લખેલ
છે. એની માંગણીનો મેં તિરસ્કાર કર્યો. એણે

મહારા પર અપમાન કરવાનું દોષારોપણ કર્યું.
મહારી પાસે તે વિષે જવાબ માંગ્યો. મેં ચો-
કણ જ લખી દીધું કે “ મેં અપમાન કર્યું
નથી. અધિકારની રૂએ જે કહ્યું હોત તે કરત
પરનું નીચ જીતિ તો ન જ પોષાય.” એ એને
કડવું ઝેર જેવું લાગ્યું. મહેને લાગવગથી બર-
તરફ કરી. ગરિબનું નથીજ ગરિબ !! હશે !
પ્રભુ મહારો બેલી છે.

લી. તરૂ બહેન.

[૧૧]

બાઇ શરદ,

શાળા છોડી; હવે બે ચાર ટયુશન રાખ્યાં
છે. ત્યાં સ્વવાર સાંજ જાઉં છું. આપના
મિત્રનો કંઈ પત્ર ? મહેને કોઈ કોઈ વાર અ-
સલ વેદના સાથ છે. પ્રભુ મહેને ક્યારે શાન્તિ
આપશે ?

લી. તરૂ.

[૧૨]

બાઇ શરદ,

મહારો પત્ર મળ્યો હતો. શાન્તિ હવે મહારે
માટે નથી મગજમાં મેંકડો વિચારો એક
સામગ્રી ધસી આવે છે. હૃદયમાં લાગણીઓનું
તુમુલ્લ યુદ્ધ મુએ છે. કંઈ માર્ગ મળતો નથી.
આત્મચૂંધન થાય છે. ટયુશન આપવાં છોડી
દીધાં છે. દિવસમાં એકવાર આહાર કરે છું.
તદ્દન સાદાઈ મેં સ્વીકારી લીધી છે. જીવનની
જરૂરિયાતો ઓછી કરતી જાઉં છું. જનાં ૫
પેસાનો જરૂર રહે છે. શું કરવું કંઈ સ્વમ-
જ્જાનું નથી.

આજે મહેને એક વિચાર આવ્યો. છુટા-
છેડાનો કાપડો હોય તો કેવું સારું ! આ કહે-
વાનાં લગ્નનાં ચોક્કામાં પડી છું ત્યારે જ
આ કુખને ? એ જ ન હોય તો ? ” આવું
આવું હું રોજ વિચારું છું. પણ એ વિષે
તદ્દને તો આજે જ લખું છું.

મહેને હવે આ સામાજિક બંધનને તોડી

ફેડીને દૂર ફેંકી દેવાનું મન થાય છે. નિરંતર આમ દુઃખની લાલમાં ખળ્યા કરવું એ શું ?

એક લંડન જમ “બેરીસ્ટર” થઈ આ-
વેલા મહારા મિત્ર છે. બહુ લગ્ન છે. અંગ્રેજી
પાંચમા ધોરણ સુધી તે મહારા સાથે હતા. મેં
અભ્યાસ છોડ્યો; પણ તેણે ચાલુ રાખ્યો અને
હમણાં જ તે બેરીસ્ટર થયા. હમણાં હમણા
તે મહારા ગૃહ તરફ આવે છે. મહેને સાન્તવન
દે છે. અનેક પ્રકારે મદદ કરે છે. બિચારા બહુ
ભાવ રાખે છે, હું ત્હને એમની સાથે પિછાન
કરાવીશ.

લી. ત્હારી બહેન તરફ.

['૧૩]

પ્રીય બહેન,

હમણા હમણાં ત્હારા પત્રો વિચિત્ર હોય
છે. ત્હારા વિચારમાં તુફાની તત્ત્વો રમતાં હોય
એમ લાગે છે. એ ‘છુટાછેડાનો કાપટો’ ને
‘સામાજિક બંધનો. તોડવાની’ ગાંડી ગાંડી
વાતો શું કરે છે ? એવું ત્હારાથી થાય ?
લોકો ત્હને દુઃખી ખાશે. સરોજ બૂલ કરે તેથી
ત્હારે ય કરવી ? એવું ન કરીશ. સત્વર પ્રત્યુ-
ત્તર આપશે ને ?

ત્હારા મિત્રની પિછાન જરૂર કરવાજો હો !

લી. શરદના રોડ સ્મરણ.

બાપ શરદ,

હવે મહારા આત્મા કરણ રૂદન કરી ચાકી
ગયો છે. એને હવે શાન્તિ જોઈએ છે. મેં
નિશ્ચય કરી રાખ્યો છે. મેં ત્હને લખ્યું હતું
કે હું નિઃસ્પૃહી બનતી જઈ છું ? એ વાત
ત્હને સાચી છે. સરોજ સુખી થાય એ જ
ઉત્તમ છે. હું તેમને સદાને માટે ત્યજી જઈ
છું. હવે તેમને શાન્તિ મળશે નહિ વાર ? ને
મહારા મિત્રને હવે ઓળખાવવાની કશી જરૂર
નથી.

છુટાછેડા કે સામાજિક બંધનો હવે મહેને
નડશે નહિ. ન્યાયી આવી ત્યાં જઈ છું.
બાપ ! અશ્રુ અમોલાં છે. ત્હને તું મિથ્યા
વહવા ન દેતો.

આં દુઃખી જગિની પ્રત્યેના ત્હારા લાવને
સમાજની રીતીની લોહચુંખલા તોડીફેડી
છિન્નભિન્ન કરી વ્યક્ત કરશે તો ન્યાં
રહીશ ત્યાંથી અંતરની આશીર્વાદ વર્ષાવતી
રહીશ. એ. જ.

લી. ત્હારી

સદાની તરફના

છેલ્લાં વંદન.

માસિકનું વાર્ષિક તેમજ ત્રિવાર્ષિક લવાજમ ભરવાના સ્થળ:

- (૧) શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઇ, ૪.
- (૨) ધી લુહાણામિત્ર પ્રેસ, ગવપુરા, વડોદરા.

ફક્ત વાર્ષિક લવાજમ માટે:

મેસર્સ આર. આર. શેઠની કંપની, કેસવખાગ, પ્રી-સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઇ, ૨.

જાહેરખબર માટેના અમારા એજન્ટો:

૧. મુંબાઇ: મેસર્સ ધી એડવર્ટાઇઝીંગ એજન્સી,
પીરભાઇ બીરડીંગ, પ્રી-સેસ સ્ટ્રીટ.
૨. અમદાવાદ: ધી હોલ ઈડીઆ એડવર્ટાઇઝીંગ એજન્સી,
બાકીની પોળ.

દુખે રે નૌકા

લેખક : શ. રા. રામમોહનરાય જસવંતરાય.

દુખે રે, નૌકા ઘોર તુફાનમાં !
ઉછળે મોલ ખડાડ સમાં ભયંકાર શાં ?
છૂટે રે, હૈયા કેશ બન્ધકા,
ગળે ઘેલો ધન ગગનેથી કરાળ આ !....દુખે રે

ધૂમે રે, ભરદરિયે ચકરે ચક્રી :
ફાટયા શઢ ને તૂટયા રે સહુ કોરકા ;
ડોલે રે, હાય સુકાન લીલું પડી,
કડકડ કરતા ચલો શઢના ભાગીયા !....દુખે રે

જામે રે, રાત્રી કાળી સમુદ્રમાં :
અન્ધારાં અતિ ગાઢ દિશાન્ત ગળી ગયાં ;
ચૂકે રે, નૌકા પન્થ હમેશના,
પળપળનાં દીસે અવ આયુષ્ય-માપ જ્યાં !....દુખે રે

જાયે રે, નાવિક સૌયે હાથથી :
બૂલી ભાન, તુફાની ખન પરે ચક્રકયા ;
ત્રાસે રે, યાત્રાળુ જનતા બધી,
દીન બની કપતાન રહ્યો બળહીન આ !....દુખે રે

છાયે રે, સ્યામ નિરાશા મોતની :
અણસમજૂ પણ ગાઈ તહમારાં બાળકાં ;
સ્થાયે રે, આવો ને. આ ભાવડી !
પ્રુકતો બેઠો તારણ તમ વીણુ ઠોણ આ ?
દુખે રે, નૌકા ઘોર તુફાનમાં !

આદર્શ ભાવના

લેખિકા :

કુ. નિર્મળા ભવાનીદાસ
મોતીવાળા

કલાકૃતિ

તમસો મા જ્યોતિર્ગમય.

અર્થાત મને તિમિરમાંથી જ્યોતિમાં લાઇ
ત. જીવનરૂપી દુનીયામાં કુલા પડેલા પચિસ-
રૂપી માનવીઓને યોગ્ય રસ્તો દેખાડનાર,
જીવમાંથી શીવ બનાવનાર, પશુમાંથી (જે
કામનાઓને વશ થયેલા છે) દેવ બનાવનાર
આદર્શ ભાવનારૂપી ભોમીઆ સિવાય કોઇ
સમર્થ નથી. આદર્શ ભાવનાની પાંખો ઉપર
પૃથિવમાંથી સ્વર્ગ તરફ, અત્તાનમાંથી રાત્રિ
તરફ, અન્ધારાના પ્રદેશમાંથી પ્રકાશના
પ્રદેશ તરફ ઉડે છે. એ આદર્શ ભાવનારૂપી
પાંખો સીવાય પગ ધસકતું, જડ જેવું, વિકાર-
મય, અપ્રકાશિત, અને અગ્રેરીત પ્રાણીજ
રહે છે. જીવનસંગ્રામના ભયંકર યુદ્ધમાં
વિજય મેળવવા માટે મનુષ્યજીવનનું સાર્થક
કરવા માટે અનેકાને માર્ગસૂચક થવા માટે

આદર્શભાવનારૂપી અમૃતનું પાન કરવું
આવશ્યક છે.

શરીરના બધારણ માટે જેવી રીતે યોગ્ય
અન્નની જરૂર છે તેટલીજ આવશ્યકતા
ચારિત્રના બધારણ માટે આદર્શ ભાવનાની
છે. આ સ્થૂળ શરીર જેનો આપણે નિરંતર
ઉપયોગ કરીએ છીએ, તે ખોરાકમાંથી
લધિલા પરમાણુઓનું બનેલું છે. ખોરાકનો
શરીરમાં ચુરો થાય છે, તે ઉપયોગી થવા
સાફ તેમાં કેટલીક ક્રિયાઓ થાય છે, અને
છેવટે લોહી, માંસ અને રક્તપ્રવાહ રૂપે ફેરવાઇ
જાય છે. જે ખોરાક લેવામાં આવે છે, તેના
પર શરીરની તંદુરસ્તીનો આધાર છે. હવે
માનસિક શરીર કે જેને આપણે જોઇ શકતાં
નથી, તેને પણ આજ નિયમ લાગુ પડે છે.
તે મનનું સાધન હોવાથી માનસિક શરીર
કહેવાય છે.

જેવી રીતે આપણે આપણા હાથને,
કોઇ પણ વસ્તુ લેવા માટે વાપરીએ છીએ,
તેવી રીતે આપણા માનસિક શરીરને વિચાર

• શ્રી ગુરુરાતી હિંદુ શ્રી મંડળની ઇનામી
હરિદાસમાં પ્રથમ સ્થાન પામેલો નિબંધ. આ
નિબંધ માટે લેખિકા જ્ઞેનને સ્વ. દુલ્લાહ
જગનલાલ ઇનામી નિબંધ ફંડમાંથી રૂ. ૪૦૦
ઇનામ મળ્યું છે.

—તન્વી.

આદર્શ ભાવના પાકી છટે રૂપે છે, જે કદી ખરી જશે નહિ અને જે વડે તેના માલી-કને સુખ અને શાંતિ આપે એવું એક પર્થ અને સુંદર મકાન તાકીદે ઉભું થઇ શકશે. અહંભાવનાના ત્યાગથી ધૈર્ય, યાન, કુશાગ્ર બુદ્ધિ અને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રેમમાંથી આનંદ અને સંગ જન્મે છે, અને ધ્યાનથી નમ્રતા અને ક્ષમા ઉદ્ભવે છે. આવી આદર્શ ભાવનાના સેવનથી વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ તરફ ધીમે ધીમે તે વળે છે. હું અજર, અમર અગ્નિાશી અને સર્વવ્યાપક છું એવી ભાવના રાખવી. હું પાપી છું, હું અનાય છું એવી ભાવનાઓનો સત્વર ત્યાગ કરી, હું ખુદા છું, હું જ્ઞાતા છું, હું રામ છું, એવી ભાવના કરવી એજ વેદાન્તનું શિક્ષણ છે. કારણ કે સર્વ જગત્ એ આપણી કલ્પનાનું, ભાવનાનું પરિણામ છે, માટે હું સચ્ચિદાનંદ છું એવી ભાવના કયાંથી આપણે તેવાજ બની જઇશું એવો વેદાન્તનો ઉપદેશ છે.

રાષ્ટ્રીયતાની ભાવના

“રાષ્ટ્ર ભાવના ચારો દિશિમે, શુચિ મહેરા પ્રકટાદે, પરાધીન તાકે બંધનસે, ભારત મુક્ત કરા દે.”

હિંદુસ્તાનના પ્રત્યેક સુપુત્રાએ રાષ્ટ્રીયની જ્વલંત ભાવનાનો દીપ પોતાના અંતઃકરણમાં પ્રકટ કરવા, તન મન અને ધનથી પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. જે પ્રમાણે બાલ્યાવસ્થા પસાર કર્યા સિવાય તરણાવસ્થા ઉત્પન્ન થતી નથી, તેજ પ્રમાણે સર્વ રાષ્ટ્રો સાથે ઐક્યતા અનુભવ્યાં સિવાય, પોતાની નસેનસમાંથી રાષ્ટ્રીય ભાવનાનું સ્ફુરણ થયાં સિવાય, પરમાત્મ તત્ત્વ સાથે ઐક્ય થવું શક્ય નથી, રાષ્ટ્રીય ભાવના એટલે સર્વવ્યાપક પરમાત્મ ભાવનાની સંપૂર્ણ તૈયારી સમજવી. “રાષ્ટ્ર એટલે વિરાટ ભગવાન” એ શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનું ગીના વાક્ય છે. હિંદી સુપુત્રે રાષ્ટ્ર તેજ પોતાનો

ઉપાસ્ય દેવતા ગણી, તેની સેવામાં પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરવા તૈયાર રહેવું જોઇએ. જેમ દુર્ગાની પાપાણ મુર્તિમાં પ્રાણ પ્રતિષ્ઠાની વિધિદ્વારા, હિંદીઓ પ્રત્યક્ષ દિવ્યત્વ ઉત્પન્ન કરી શકે છે. તેમ હિંદ માતાસ્વ જ્વલંત દુર્ગાના અંતઃકરણમાં રાષ્ટ્રીય જાગૃતી દ્વારા ચૈતન્ય ઉત્પન્ન કરી, તેનું નૈસર્ગિક ઐશ્વર્ય વ્યક્ત કરવું તેજ દરેક હિંદીનું કર્તવ્ય છે. મહાન સ્વામી રામતીર્થ કહે છે કે “પ્રેમ, ન્યાય અને સ્વતંત્રતા જેવી ત્રિપુટી ભાવનાનું પોષણ એજ વ્યવહારીક વેદાન્ત છે, એજ રાષ્ટ્રોન્નતીના ખીજ છે.”

આપણે સર્વે એકજ રાષ્ટ્રનાં ભિન્ન ભિન્ન અવયવ છીએ, આપણી સર્વેની ઉન્નતી એકજ પરિસ્થિતી ઉપર અવલંબી રહી છે. આવી ભાવના રાષ્ટ્રના પ્રત્યેક મનુષ્યોનાં અંતઃકરણમાં ઉતરવા પામી છે, તથાપિ રાષ્ટ્રીય ઐક્ય અને પરસ્પર ભાતુભાવની કલ્પના અઘાપી પર્થત જોઇએ તેટલા પ્રમાણમાં સર્વાન્તઃકરણ વ્યાપક થઇ નથી. એક ખીજની જાતિ પ્રત્યે દ્વેષ-ભાવ હોય તો તે રાષ્ટ્રીય ધર્મશુદ્ધિનાં અભાવનુંજ પરિણામ છે. એવી વિરોધ ભાવનાને લીધે રાષ્ટ્રની અતિશય શક્તિનો વિના કારણ વ્યયન થાય છે અને પરદેશીઓની આપસવાર્યો જોઇશુદ્ધિને પગપેસારો કરવાનું બહાનું મળે છે.

રાષ્ટ્રીય ભાવનાથી પ્રજામાં બળ અને શક્તિનું સ્ફુરણ થવા પામે છે. એ ભાવનાના બળે જપાને જોતજોતામાં પોતાને માટે મજૂરીભર્યું સ્થાન મેળવ્યું છે. રાષ્ટ્રીય ભાવનાથી મરત થયેલા યુવકોનાં જીવ જભાવી, ડા. મુન યાટ સેને ચીનમાં રાષ્ટ્રીયતાનો ચંપૂધ્વની ગળવ્યો. એ ભાવના ઝીલીને મહાસાગર ભરતીએ ચઢ્યો હોય, તેમ આજે ચીન ઉછળી રહ્યું છે. એ ભાવનાને પ્રતાપે યુગાઈના મીલમજુરોની કલત થતાં વિદ્યાર્થીના ડોઝેટોળા સદાય અર્થે નિકળી પડ્યાં, નિરા-

જોમાં તાળા દેવાયાં હડતાજો પાડી, જંગી સરખસો નિકળ્યા, ત્યાં વિદ્યાર્થીઓએ અંગ્રેજ સીપાઇઓની ગોળાએ વિધાઇ, ખતની કુરખાની કરવાનું પસંદ કર્યું.

હિંદના સમસ્ત યુવાનો આવી રાષ્ટ્રીયતાની ભાવનાએ રંગાય, અને તેમની પ્યારી ભારત-માતાની જંગુરો તોડવાના ભગીરથ કાર્યમાં, ચીનના યુવાનોની જેમ ઝુકાવે, એ વેળા પ્યારે આવશે ?

સત્યાગ્રહની ભાવના

સત્યાગ્રહની ભાવના એ ક્ષણભંગુર જડ પરતુ નહિ, પણ આત્માના બળથી ઉત્પન્ન થયેલી, ચૈતન્યથી ભરેલી, અમર ભાવના છે. એ ભાવનાના રંગે રંગાયલા હોવાથીજ મીરાબાઈ, પ્રદ્લાદ, અને હરિશ્ચન્દ્ર સંસાર સમુદ્રને તરવામાં સફળ થયાં હતાં. જેમ પાણી વિના માછલીની જીવવાની આશા નિરર્થક છે, તેમ વીરતા, ક્ષમા અને દયા વિના સત્યાગ્રહની ભાવના મનુષ્યોના અંતરમાં રહી શકે એ અસંભવીત છે. સત્યાગ્રહ ભાવના રૂપી પાકને પોષવા સારૂ પ્રયત્નની નથા સાદસરૂપી ખાતગી જરૂર છે. સત્યાગ્રહની ભાવનાથી મનુષ્ય સ્વતંત્ર બની ખરેખર મરદ અને છે. તેનામાં નિર્ભયતાનો પ્રવેશ થવાથી તે કોઇની ગુલામી નહિ કરે. મદાન દ્યુધરમાં સત્યાગ્રહની અડગ ભાવના હતી ત્યારેજ તે પોતાની કોમની સામે એકત્રો બાથ લીડવા તૈયાર થયો હતો, તેનાજ પરીણામે આજે જર્મની છુટ બોગની રહ્યું છે. કોલમ્બસ પોતાના બલાસીઓની સામે થઇ સત્યાગ્રહી થયો ત્યારેજ તે અમેરીકા જેવો ખંડ શોધવામાં સફળ થયો. આરડોલીના ખેડુતો, સત્યાગ્રહની અચળ ભાવનાને પ્રતાપેજ સરકાર સામે ટક્કર ઝીલી, વિજયમાળ ગળામાં આરોપી શક્યાં. સત્યાગ્રહની ભાવના ત્યારે મનુષ્યોમાં સ્ફુરશે, ભારે કુરીવાજોનો નાશ થશે,

અને સંસારરૂપી બાગમાં સુખની રેલંગેલ વરસી રહેશે. સત્યાગ્રહની ભાવનાથી જીવન-કલહમાં દેખને પ્રેમથી, અસત્યને સત્યથી અને બળાત્કારને સહનશીલતાથી છતી શકાય છે.

સૌંદર્યની ભાવના

સૌંદર્યની ગુપ્ત ભાવના પોષવી એ સંસ્કૃતિનું કામ છે. આદર્શ ભાવના તરફ જવાને, સૌંદર્યની ભાવનારૂપી પગથીયા પરથી સાચવીને ધીમેથી પસાર થવું પડશે. મહાન દિવ્ય મનમાં સર્વ વસ્તુઓનું સર્વ રમણે અને દરેક ક્ષણે પ્રતિબિંબ પડે છે. જેનામાં સૌંદર્યની લાગણી કેળવાઈ નથી, તેવી કલ્પના-શક્તિવાળો મનુષ્ય સુર્યોદય પ્રતિ જોતાં છતાં તેમાં સૌંદર્ય નથી નિહાળી શકે, તેનું કારણ માત્ર એટલુંજ કે તેની કલ્પનાશક્તિ દિવ્ય મનની લાગણીનું દર્પણ થાને અસમર્થ છે. પણ નાજુક પ્રકૃતિવાળો બાળક સુર્યોદયમાં કંઈક સૌંદર્ય જોશે અને ચિત્રકાર તેથી પણ વધારે જોશે. કારણ કે તે બાળક અથવા ચિત્રકાર પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં દિવ્ય મનની લાગણીના દર્પણ થઈ શકવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે.

જેવી રીતે સુર્યનો પ્રકાશ પુલતી કળીની આસપાસ અને કળી ઉપર પડીને તે કળીની બીડાયેલી પાંખડીઓને વિકસાવી તેનું પુષ્પ બનાવે છે, તેવી રીતે જગદ્ગુરુ પોતાના પ્રેમમય હૃદયમાં સર્વ મનુષ્યોને લપેટી લે છે અને તેમના પર દરેકજા એવી અસર કરે છે કે જેથી સૌંદર્યની કદર બુઝવાની અને સૌંદર્ય ઉત્પન્ન કરવાની ગુપ્ત શક્તિઓ પ્રકટ થાય, અને મનુષ્યો તેમની સુસ્ત દશામાંથી જાગૃત થાય, અને દિવ્ય મનની સાથે આનંદપૂર્વક બાગ લઈ શકે.

આ સૌંદર્યની ભાવના પ્રાથમિક રૂપમાં હોય છતાં તે આપણામાંના દરેકમાં છે. જે આપણે પાંદડામાં તેમજ ફાળીઓમાં સૌંદર્ય

શુદ્ધી અને સુખી જીવોને જોઈ તેમના તરફ ધ્યાન કે દ્રેષ ન કરતાં સંતોષ માનવો અથવા પોતાની કે પરની ઉન્નતી જોઈ આનંદીન થવું, તેને પ્રમોદ યા મુદિતા કહે છે.

આ મુદિતાની અથવા પ્રમોદની ભાવના ચાર પ્રકારની છે. (૧) આપાતરમ્ય પ્રમોદ, (૨) મહાહતુ પ્રમોદ, (૩) ભાવિ પરીણામ રમ્ય પ્રમોદ અને (૪) પારમાર્થિક પ્રમોદ.

(૧) દેખવા માત્રથી ઉત્તમ જાણાય છતાં પરીણામે દુઃખ રૂપ હોય, એવા પારકાના તથા પોતાના સુખને નિહાળી કૃતાર્થ માને તે પ્રથમ ભાવના છે.

(૨) વર્તમાન કાળમાં નીનિવાળી પ્રવૃત્તિ કરનારા અને તેને લઈ દેહાદિની નિરોગીતા અને વ્યવહાર કુશળતાને લઈ સુખમય જાંઘળી ગુજરનારને દેખી ખુશી થવું અને અને પોતે પણ તેવી પ્રવૃત્તિ કરી સુખી થવું તે બીજી મુદિતા છે.

(૩) દિલકારી પરિણામ, એટલે જે પ્રવૃત્તિનું પરિણામ, ભાવિકાળ માટે પણ સુખ રૂપમાં આવે છે, તે ત્રીજી મુદિતા છે. આ લોકમાં, ઘત, જપ, નિયમ અને પરોપકારનાં કાર્યો કરવાની તે પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેમાં પોતે આનંદ પામે છે, અને કોઈ કરતાં હોય તો તેઓને જોઈને પણ આનંદ પામે છે. આવા કાર્યના ફળરૂપે, આ લોકમાં તેની કિર્તી વધે છે, માન સન્માન વિશેષ મળે છે. લોકો તેની વાદવાદ બોલે છે, અને પરલોકમાં કલ્યાણની પરંપરા આપનારા અનેક સુખનો તે અનુભવ કરે છે.

(૪) તે ઉત્તમ એટલા માટે કે તેની પ્રવૃત્તિ, મોદ તથા અગાનનો ક્ષય થવાથી ઉત્પન્ન થતાં અર્પક સુખ તરફ હોય છે. દુનીયાનાં સર્વ જીવો કામમ સુખી થાય, પરમાનંદમાં મગ્ન થાય, અને શાશ્વત શાંતિ પામે, એવા પુરુષાર્થ તરફ પ્રવૃત્તિ કરનાર જીવોને દેખી તે આનંદ પામે છે. તે ઉત્તમ પરમાર્થ મુદિતાની ભાવના છે.

ઉપેક્ષાની ભાવના

ઉપેક્ષા એટલે મધ્યપથ, કોઈનાં કાર્યમાં આડે ન આવવું; તેના કર્મ તે જાણે, સૌ સૌના કરેલા કર્મ ભોગવશે, એવી ભાવના-લાગણી આ ભાવનાનો મુખ્ય વિષય છે.

આ ઉપેક્ષા ચાર પ્રકારે કરાય છે. (૧) અહિત ઉપેક્ષા (૨) ભાવિ ઉપેક્ષા (૩) વૈરાગ્ય ઉપેક્ષા (૪) તત્વ ઉપેક્ષા.

(૧) કોઈ મનુષ્યને અહિત કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થતો જોય છતાં વર્તમાનકાળના સુખ તરફ નજર નાખી તેના કામની આડે નહિ આવવું તે પ્રથમ પ્રકારની ઉપેક્ષા છે.

(૨) જેમ કે મનુષ્ય આજસંધી ધન ઉપાર્જન કરવામાં પ્રવૃત્ત થતો નથી, તો તેને અનુકુલ સાધનો નથી, અથવા તેનો ઉત્સાહ કે લાગણીઓ જોઈએ તે પ્રમાણમાં તે કાર્ય માટે વિકાસ પામી નથી, એમ ધારી તેની ઉપેક્ષા કરે અને વખતની રાહ જુએ, વખત આવતાં કાર્યમાં પ્રવૃત્ત કરાવે.

(૩) અનેક દુઃખથી વીંટાયેલા અને તેને લઈને દુઃખથી જુદા ન પાડી શકાય, તેવા સંસારનાં સુખમાં સુખ તે કેવળ દુઃખરૂપ છે, એમ વિચાર કરીને સર્વ ઇદ્રિયોને આનંદ આપનાર સુખને, દુઃખરૂપે સમજી તેની (સુખની) ઉપેક્ષા કરવી, તેનો ત્યાગ કરવો તે નિર્વેદ ઉપેક્ષા છે.

(૪) પરમાર્થશ્રુતિએ પોતાનેજ સુખ રૂપ પ્રત્યક્ષ કરાય તે તત્ત્વચિંતન ઉપેક્ષા છે.

આ પ્રમાણે સર્વ જીવો ઉપર પ્રેમ, સર્વ જીવો સુખી થાય તેવી લાગણીવાળી મિત્રતા, દુઃખી જીવો ઉપર કરૂણાની ભાવના, તેમના દુઃખ દૂર કરવાની લાગણી, શુભવાન ઉપર દ્રેષ કે ધ્યાન નહિ પણ તેમને સુખી જોઈને થતી આનંદવાળી મુદિતાની ભાવના, અને અધર્મી જીવો ઉપર તિરસ્કાર નહિ પણ ઉપેક્ષા, આવી પ્રવૃત્તિ કરનારા જીવો પોતાના પરિણામને શુદ્ધ કરી છેવટે આદ્ય ભાવનાને સિદ્ધ

કરે છે. યોગની પુષ્ટિ માટે આ ભાવનાને મહાત્માઓ રસાયણ સમાન ગણે છે.

“ અતઃ પાપક્ષયઃ સત્ત્વં શીત્તં જ્ઞાનં ચ શાશ્વતમ ।

તથાનુભવસંસિદ્ધ મમૂતં હૃદ ડવ તુાર્શ્વ ”

આ ભાવનાથી જ્ઞાનને આવરણ કરનારા ક્ષિણ કર્મેભિઃ ક્ષય થાય છે. સત્ત્વ, વીર્ય, વિકાસ પામે છે, ચિત્તની સમાધિ વધે છે, શાશ્વત, જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ આ ભાવના મોહરૂપી વિષનો નાશ કરનાર હોવાથી અમૃત સમાન છે.

આદર્શ ભાવના

વિશ્વવ્યાપી (આશુભાત્ર ઉપર) પ્રેમ એ મનુષ્ય જાતની આદર્શ ભાવના છે.

“ વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ એજ ઉત્કર્ષનું રહસ્ય છે. ”

વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ યવે એજ સાક્ષાત્કારનું અંતિમ ચિન્હ છે. આત્મ સાક્ષાત્કાર એજ જીવનની સાચી કતા છે. અને સાક્ષાત્કાર પ્રેમથીજ સંભવિત છે. શુદ્ધ અને સાત્ત્વિક વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ એજ ઉન્નતિનો રાજ્યમાર્ગ છે.

તે વિશ્વવ્યાપી પ્રેમની ભાવનામાં એટલું સામર્થ્ય છે કે તે રક્તને હસાવે છે, ફૂંખીને દિલાસો આપે છે, ઉત્સાહને પ્રેરે છે. તે નવિનતા વધારે છે, તે શત્રુતા બૂલાવે છે, તે મિત્રતા કરાવે છે, તે અબેદતા બતાવે છે, તે એકતા દર્શાવે છે અને “ અદાદા ” તેજ આખરે પ્રજુગ્રાપિ લઈ જાય છે. ખરેખર પ્રજુ પ્રાપ્તિનો સત્ય અને ઉન્નત માર્ગ વિશ્વવ્યાપી છે. સસની શોધમાં વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ મુખ્ય સાધન બૂત છે.

“ વેદાન્ત એટલે વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ ” એવો સ્વામી રામતીર્થનો સિદ્ધાંત હતો. “ યદ્દં તદ્દ્રષ્ટં ” એવી ભાવના થાય, સર્વ વસ્તુઓને ક્ષણિક સમજ તે ચિત્તમાંથી દૂર થઈ આત્મસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થાય, અને આપણામાં સર્વ અને સર્વમાં આપણે એવી આત્મીયમય

શુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય તોજ વિશ્વ વ્યાપી પ્રેમ આપણા અંતઃકરણમાં ઉદય પામે, સર્વત્ર ઇશ્વર, ઇશ્વરજ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. સર્વ વાદવિવાદ વિરામ પામે છે, સર્વ ક્રોધો ધસ-કાઈને વિલય પામે છે. ભીતી, શંકા અને દોર્બંધનું નિશાન પણ રહેતું નથી. સર્વ વાસનાઓ સંપૂર્ણપણે ક્ષય પામે છે, પોતે ધારણ કરેલી સ્વતઃના શરીર સંબંધી સંકુચિત ભાવનાઓ ક્ષય પામી, સર્વ ચરાચર એજ આપણું શરીર અને તેનો હું (આત્મા) સાક્ષી દેહી છું, એવો અનુભવ થઈ મનુષ્ય આનંદની પરમ ઉચ્ચ કોટીમાં પ્રવેશ કરે છે. એવી સ્થિતિ જ્યેને પ્રાપ્ત થઈ હોય, તેજ વેદાન્તી કહી શકાય.

વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ એ એક અદ્વિતીય વિશ્વ જીતવાનું સુદર્શન છે. લોકોનું સામાન્ય કથન છે કે “ પ્રેમ એ ઇશ્વર છે, અને ઇશ્વર એ પ્રેમ છે. ” પ્રેમ શિવાય અન્ય ઇશ્વર સંભવિત નથી. પ્રેમ એજ જીવનનો કાયદો છે. એ કાયદા પ્રમાણે વર્તન રાખવું જોઈએ. એ પ્રેમ સંકુચિત નથી પણ વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ છે, વિશ્વવ્યાપી પ્રેમની ભાવના એટલે સર્વત્ર ભાતુ-ભાવનું પૂર્ણ વિકસીત સ્વરૂપ છે. વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ યવે, સર્વ રૂપોને પ્રજુ રૂપ માની લીધા, અને સ્વસ્વરૂપે ગણીને સર્વ પ્રતિ વિશુદ્ધ પ્રેમભાવ કર્યો કે તે સાથેજ આપણે મનુષ્ય નહિ પણ પ્રજુ થયા સમજવું. સ્વાર્થત્યાગ એજ પ્રેમનો ઉદ્દેશ છે. અબેદતા એજ પ્રેમનું ધારણ છે, અને એકમ એજ પ્રેમનો અનુભવ છે. વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ એ પ્રજુના શુભ દાર ઉપાડવાની સરલ કુચી છે.

“ એ વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ યાતાં, રીપુને રીઝાવું હું જીવીને સર્વ શત્રુતા, હું સ્નેહને જગાડું છું. અભિન્ન ભેદ રૂપમાં રહેલ મારા રૂપને, જાણું હું ગાદ પ્રેમથી, અબેદતા વિચારીને, ”

સનત્કુમારી

(એક નાટિકા)

લેખક: ડૉ. મંજુલાલ જમનારામ દવે,

એમ. એ., પીએચ. ડી., ડી. લીટ.

(ગયા અંકથી ચાલુ)

અંક બીજો.

પ્રવેશ પ્લેસો.

મ્હેલના ખામને ઝરકંડ.

સનત તથા કુમારી પ્રવેશે છે.

સનત: તને હું ક્યા સમ આપ્યો છું તેની તને જાણ નથી? વાહીઓમાં જ્યારે બહુ ગરમી લાગે છે, ત્યારે વારંવાર હું અહીં આવું છું, ને બપોર માણું છું. વૃક્ષની ઝાયામાથી પણ આજ અકળાવી નાંખે એવડી ગરમી ઝરે છે ..

કુમારી: અરે, આ પાણી તો નિર્મળાં છે...

સનત: અને દિમાળા જેવા શીતળ. જુનો ને દવડ આ ઝરકંડ છે. કદં છે કે એકદા કોક ચમત્કારી રીતે તે આંધળાની આંખો ઉપાડતો. અને અલ્પિ તેને સૌ “અંધ-કૃપ” એ નામે પિજાને છે...

કુમારી: દવાં નથી ઉપાડતો તે આંધળાની આંખો ?

સનત: રાજાજી જાને જ લગભગ અંધ છે, એટલે કોઈ આ તરફ નથી આવતું...

કુમારી: કેવુંકે એકાન્ત અહીં લાગે છે !

...નાનો સરખો ય અવાજ અહીં નથી સંભાળો !

સનત: અજબ ને ચમત્કારી શાન્તિ અહીં વિરાજે છે-નીંદરનાં પાણીડાંનાં ય શ્વાસોચ્છવાસ સુષ્ણ્ણ રહે એવી...આ આરસની શીલા પર બેસવું તને રૂચશે ? વિશાળ આ વટવૃક્ષને વીંધી એક સૂર્યાકિરણ સુદૃઢિતે અહીં પ્રવેશી શકતું નથી...

કુમારી: હું આ શીલાપર સુષ્ણ જઈ છું- જાણનાં અતલ તળ જોવાં મને રૂચે છે...

સનત: અત્યાર સુધી કોઈપણ ય તે નથી જોવાયાં. સાગર શાં તે ઉંડાં દરે કદાચ કોઈને ય જાણ નથી કે આ પાણી ક્યાંથી અહીં આવે છે. કદાચ છેક પૃથ્વીના ઉંડેરા ઉંડાણમાંથી...

કુમારી: અને જનાં ય કોક ચળકતી વસ્તુ તેને તલ પડી દોષ તો પળ કદાચ જોઈ શકાય...

સનત: આવડી ન નીચી નમી રહે. કુમારી...

કુમારી: મ્હારે પાણીને અટકવું છે...

સનત: સંભાળ, સરી પડારો...લાવ, હું તારો હાથ પકડું...

કુમારી: ના, ના, ખંને હાથ મ્હારે માંલ બોળવા છે. મને લાગે છે હાથ મ્હારા આજ કળે છે...

સનત: અરે, અરે, સંભાળ ! સંભાળ !

કુમારી !...કુમારી !...અરે, ત્હારા વાળ !...

કુમારી: ના, ના, નથી ખેંચી શકાય એવું...ખટું ઉંડું છે આ તો...

સનત: પુણ ત્હારા વાળ પાણીને સ્પર્શી શક્યા...

કુમારી: હા, હા, મ્હારા હાથ કરતાં તે વધુ લાંબા છે—મ્હારા પોતા કરતાં પણ...

(મૌન)

સનત: તેણે ય તને જરણા સમીપ જ બેઠી ?

કુમારી: હા...

સનત: તેણે શું કહ્યું હતું તને ?

કુમારી: કંઈજ નહિ—મને યાદ નથી...

સનત: છેક ત્હારી સમીપ તે આવેલ ?

કુમારી: હા; તેને મને ચૂમવી હતી...

સનત: અને તે તને ન્હોતું રચતું ?

કુમારી: ના.

સનત: શા માટે નહીં ?

કુમારી: અરે, હમથું જ મેં જળને તળાએથી કંઈક પસાર થતું ન્યાળ્યું...

સનત: જો, જો, સંભાળજો હોં ! તું માંલ સરખી પડારો...એ શું ઉછાળ છે વાં ?

કુમારી: એ તો તેણે આપેલ વીંટી છે...

સનત: સંભાળ, તું તેને બોલ બેસશે...

કુમારી: ના, ના. મ્હારા હાથ સાવધ છે તો...

સનત: આવા અતલતલ જલને આરે બેસી એમ ન ઉછાળાએ હો...

કુમારી: પણ મ્હારા હાથ સ્થિર છે ને ?

સનત: કેવી તે સૂર્યના તેજમાં ચળકે છે !

...જો, જો, એટલી ઉચેચી ન ઉછાળ.

કુમારી: અરે !...

સનત: પડી ગઇ શું ?

કુમારી: પાણીમાં પડી !

સનત: ક્યાં ? ક્યાં વાં ? કંઈક દેખાય છે તે ?...

કુમારી: નથી જણાતું...ક્યાંક અંતઃ કિંડાણમાં જઈ બેઠી એ તો...

સનત: મને કંઈક ચળકતું દેખાય છે...

કુમારી: મ્હારી વીંટી ?

સનત: હા, હા, જો, મલે...

કુમારી: અરે, અરે, પણ કેટકેટલી દૂર છે તે ?...ના, ના, ન્હોલ તે...ગઇ...ચુમાવી...જળના એક કુંડાળા સિવાય કશું જ નથી જણાતું...શું કરશું ? હવાં શું કરશું જો ?...

સનત: એક વીંટીની ખાતર એવડી ચિંતા મા ધર કુમારી...કંઈ નહીં...ખીંછ વેળ શોધીશું...અથવા ખીંછ મેળવીશું...

કુમારી: ના, ના: આપણને તે ખીંછ વેળ નહીં જડે, તેમ ખીંછ ય પણ નહીં મળે... મેં માન્યું મ્હારા હાથમાં જ તે આવીને ઝીલાઇ ગઇ...મેં હાથ બંધ કર્યા, ને તેમ છતાંય તે ગરી પડી...ખટુંજે ઉંચે, છેક સૂર્ય-ાખ્ય સામે મેં તેને ઉછાળી હતી...

.. સનત: ચાલ, ચાલ, ફરીથી એકાદા આવશું અહીં...ચાલ, હવાં જવાનો વખત થયો...સૌ આપણને બોળતાં હશે...વીંટી પડી ત્યારે બરાબર બારના ટકારા સજાતાં હતા...

કુમારી: પૂછશે તો ત્હારા ભાષને શું કહેશું ?

સનત: સાચું જ...સત્ય જ...સાચું જ એક...

(જાય છે)

પ્રવેશ બીજો.

કિલ્લા ને ખંડ.

(પધારીવસ માનસિંહની બાબુમાં કુમારી બેઠેલ છે.)
માનસિંહ: હા: હા: હવે બા રૂઆતો અંધ

છે, કંઈજ ગંભીર ધજા જેવું નથી જણાતું...
 પણ એ એમ કેમ બન્યું તે નથી કળાતું...
 તદ્દન શાન્તિથી હું વનમાં શિકાર કરતો
 હતો, તેવે સદસા વિના કારણ મ્હારો ઘોડો
 ખીનીયો; કંઈક તેને અપરિચિત જણાયું
 દરો ?...ને તેજ સજો. મેં બારના ટકારા
 સાંભળ્યા. અને છેક છેલ્લે ટકારે તો તે
 સનજડ ખીનીયો હોય તેમ અંધ ને ઉન્મત્તની
 જેમ એક ઝાડની સામે છેક દોડ્યો મેં
 કશુંજ ન સાંભળ્યું, ને શું બન્યું તે ય હું
 નથી સમજી શકતો. પણ હું પડી ગયો, ને
 તે...હા, તે મ્હારા પર પડ્યો હોવો જોઈએ.
 મેં ધાયું સાંધ્ય જંગલ તેના સકળે ભાર
 સાથે મ્હારી છાતી પર પડ્યું; ને મ્હારું હૈયું
 છુંદાંધ રહ્યું...પણ મ્હારું અંતઃકરણ તો
 સાંભળી જાય છે. કશુંજ ગંભીર નથી યના
 પામ્યું...

કુમારી: જરા પાણી પીશો તમે ?

માનસિંહ: ના, ના, મને તરસ નથી
 લાગી.

કુમારી: ખીલું અરીકું ચૂકું ?...આ
 છે. તેના પર લોહીનું નાતુંક ટપકું છે માટે...

માનસિંહ: ના, ના, કંઈજ નથી તે.
 લોહીની વાતિ ચર્ષતી મને લોહી વાર પર...
 ફરીથી પાછી થશે કદાચ...છો રહ્યું તે.

કુમારી: ત્યારે તમને કંઈજ ભારે દરદ
 નથી, ખરું ?...

માનસિંહ: ના, ના, આના દરતાં તો
 કેટલાય ભારે સંકટોને દુઃખ વટાવી ગયો છું.
 લોહી તેમ લોહાની બટીમાં તપી હું કદાચ
 થયો છું...આ કંઈ ન્દાના બાળકનાં દાડમાંસ
 ન્દોય, નરમ ને સુંવાળાં...ત્યારે જરિય ચિંતા
 ન થરવી.

કુમારી: આંખો જરા મીચી દઈ ચુકાને
 પ્રયત્ન કરો...આખી રાત હું અહીં સૂચ્યા
 ફરતી બેસીશ...

માનસિંહ: ના, ના, આમ તું દુઃખી
 થાય તે મને નથી રમવું...મ્હારે કશાની
 જરૂર નહીં પડે; એક બાળકની જેમ હું
 નીંદરી રહીશ...પણ, શું થયું, એટલામાં ?
 કુમારી ? તું રડે છે કાં ?

કુમારી (અચ્ચુ બાળકની) હું ય, ...હું ય
 માંદી છું...

માનસિંહ: તું માંદી છે ?...શું થાય છે
 તને ? શું થાય છે ?...ક્યાં છે હર્દ,
 કુમારી ?...

કુમારી: મને સમજાયું નથી પડતી...
 અહીં મને નથી ગોઠવું...આજજ તમને હું
 કહી દઉં, મ્હારા પ્રભુ...હું અહીં સુખી
 નથી...

માનસિંહ: પણ શું થયું છે, શું થાય છે
 તને, કુમારી ? કોણેકે તને મુંઝવી છે ? કેકે
 તને કંઈ દુઃખ દીધું છે ?...

કુમારી: ના, ના, કોઈએ ય મને જરાક
 સરખું પણ દુઃખવી તેમ મુંઝવી નથી...ના,
 ના, તેમ નથી. તેમ નથી...પરંતુ અહીં મને
 નથી ગોઠવું, નથી ગોઠવું...કેમ તે હું નથી
 જાણતી. મને થાય છે ક્યાંક હું ચાલી જઈ,
 જતી રહું !...અહીં રહીશ તો હું મરી જઈશ.

માનસિંહ: જરૂર કંઈક થયું હોતું જોઈએ.
 તું મ્હારાથી તે ગુપ્ત રાખતી દરો. ખરું કહી
 દે, સૌ સાચું મને જાણવી રહે, કુમારી. રાખ્યા-
 જીએ તને કંઈ કશું ?...મીનળાએ દુભવી
 તને ?...મસ્તીખોર સનને તને કંઈક કયું ?

કુમારી: ના, ના; સનને કંઈ નથી કયું.
 કોઈએ કંઈ નથી કયું...તમે મને નથી સમજી
 શકના...

માનસિંહ: શા માટે હું ન સમજું ?...
 પણ તું કંઈ કહેતીજ નથી તો હું શું કરું ?
 કહે, ...મને બધું કહે, તો હું બધું સમજું ને ?

કુમારી: એ શું છે તેની મને યોત્તાને ય
 સમજ નથી પડતી...ખરેખર શું છે તે તે મને

ય નથી સમજી શકાતું... મહારાણી કહેવાય તો જરૂર તમને તે કહું... મહારા કરતાં કંઈક વધારે બળવાન છે તે...

માનસિંહ: આય, જરા ધીરી થા, કુમારી-કહે, હું શું કરું? તું કાંઈ નાની બાળક નથી હવે-મને છોડીને ચાલી જવા છૂટે છે તું?

કુમારી: અરે, ના, ના. તેમ નથી... તમારી સાથે ક્યાં ચાલી જઈ એવું થાય છે. અહીંજ મને એન નથી. મને લાગે છે હું અહીં નહીં જીવી શકું...

માનસિંહ: પણ તેવું કાંઈક કારણ હોવું જોઈએ ને. તને તેઓ ગાંડી ગણ્યો. કહેશે કે ખાલીશ સ્વપ્નો ને તરંગોવાળી આ તો છે. આમ આવ, સનત ત્હારી સાથે વારંવાર નથી બોલતો તેથી?...

કુમારી: હા હા. વખતે મહારી સાથે બોલે છે એ. તેને હું નથી ગમતી; મને એમ લાગે છે; તેની આંખોમાં મેં તે જોયું છે... પણ ત્યારે મળે છે ત્યારે તો મહારી સાથે તે બોલે છે...

માનસિંહ: પણ ત્હારે તે પર લક્ષ ન આપવું. હમેશનો તે તો એવોજ છે, સાવ વિચિત્ર. અને દમચૂનો તે દિગ્ગમીર છે, તે તેના મિત્ર અજીનને ચીંતી રહ્યો છે. અજીત મરણપથારીએ છે ને પોતાથી ત્યાં નથી જવાઈ તે તેને લાગે છે... પણ તેનામાં ફેરફાર થશે, તે પલટાશે, તું જોશે; તે બાળક છે...

કુમારી: પણ તેવું કાંઈ નથી... તેવું કાંઈ નથી...

માનસિંહ: ત્યારે શું છે?-અમે જેમ અહીં જીવન જીવીએ છીએ તેમ જીવવાને તું નહીં ટેવાઈ? અહીં તને બધું અંધકારમય ને સતકાર મમું લાગે છે?-એ ખરું છે, આ કિશોરો સાવ જીવંત ને અંધાર બરપુર છે... અત્યંત ઠંડા ને ઉંડાણમાં. અને માંદાનાં વસનારાં સૌ મોટેરા છે. ઉપરાંત ચારે બાજુએ

મરેશ પણ તેટલોજ ખિન્ન ને ઉદાસીનતા બરે છે, ઘાડાં ને તેજહીયાં જંગલોથી ઘેરાયેલો. આમ છતાંય મન મેઢાય તો આ બધાંને ખુશખુશાલીથી વધારી લે. અને આનંદ, હા, આનંદ કંઈ સદા તો નથી જ સ્પર્શતો ને? સંલોગોને વશવર્તી થવું એજ હોવાપણ છે... તો પણ, કંઈક કહે મને; તું ક્ષિણે તે હું કરું, બલે પછી તે ગમે તે હો...

કુમારી: હા, હા, તે ખરું છે. અહીં કદી ય નીલધેરાં આકાશ નથી નીરખતાં... આજ જ પહેલાં વાર પ્રભાતે મને તેનાં દર્શન થયાં...

માનસિંહ: એજ તને આટલાટલું સતોવે છે, મહારી ભણી કુમારી?-એજ એક? -ખુદમાં ઉઘાડાં આકાશ, નિરખ ને નીલધેરાં આકાશ-નથી. નીરખાતાં મટે તું આટલાટલાં આંસુ લાગે છે?-આવ, આવ, નાના બાળક સમી- તું હવે નથી કે તને આવી આવી ચીજો રહ્યાં રહે... થોડા વખતમાં તને નિરંતર આકાશ જણાઈ રહેશે-અને આવતે વર્ષે-આવ, આવ ત્હારો હાથ મને; અને ત્હારા નાજીક હાથ મને દે. (તે તેના હાથ લે છે) અરે, અરે, કુમળો આ હાથ જાણે ફૂલડાંની માફક હું છુંદી રહું... પણ અરે, મેં આપેલ વીંટી ક્યાં ગઈ?

કુમારી: વીંટી? માનસિંહ: હા; આપણી લગન-વીંટી, ક્યાં ગઈ?

કુમારી: મને લાગે છે... મને લાગે છે તે પડી ગઈ...

માનસિંહ: પડી ગઈ? ક્યાં પડી ગઈ? ...તે તો તેને તેથી બોધ ને?

કુમારી: ના, ના. તે પડી ગઈ... પડી ગઈ, દશે-પણ ક્યાં, તે હું નથી જાણતી...

માનસિંહ: ક્યાં પડી ગઈ?

કુમારી: તમે જાણો છો... તમે જાણો છો ને... પેઢી સાગરની યુદ્ધ...

માનસિંહ: હા.

કુમારી: ત્યારે, ત્યાં જ...ત્યાં જ તે હશે
...હા, હા, હવે મને યાદ આવે છે...સ્વવારે
ન્દાના રણધારને કાજ છોપોલીઓ વીણવાં
ત્યાં હું ગયેલ...તેઓ બહુ સુંદર છે ત્યાં
...તે વારે મ્હારી આંગળાએથી તે સરી
પડી...પછી ભરતી આવી ને તેને ચોખવાનું
મૂંઝી હું ચાલી આવી.

માનસિંહ: ચોક્કસ તું જાણે છે કે તે
ત્યાં છે ?

કુમારી: હા, હા, તદ્દન ચોક્કસ...મને તે
સરતી બાસેલી...પછી તરત જ મોઝનો
કુષ્મણ્ડ...

માનસિંહ: હમણાં જ જા ને તે લઈ
આવ.

કુમારી: હમણાં જ જઈ ને તે લઈ
આવું ?

માનસિંહ: હા.

કુમારી: હમણાં જ ?—એકદમ ?—આ
અન્ધારમાં ?

માનસિંહ: હમણાંજ, એકદમ, અન્ધારમાં
જા, ને લઈ આવ તે. એ એક વીંટીને સાટે
સર્વસ્વ મ્હારું ગુમરી રહું. તને ખતર નથી
એ શું છે તે. સાગર આજ સમયે મ્હક્યો
હશે. ત્હારા જતાં પ્હેલાં તે તેને મળી જશે...
ઉતાવળથી યા, એકદમ જા, ને લઈ આવ.

કુમારી: મ્હારી જાતી નથી ચાલતી...
એક્લી હું નહીં જઈ શકું...

માનસિંહ: જા, જા, ગમે તે કોષ્ટકને
સાથે લઈને જા. પણ એકદમ જા, સાંભળ છ
કે ?—ઉતાવળ કર: સનતને કહે, આવશે ત્હારી
સાથે એ...

કુમારી: સનત ?—સનત સાથે ?—પણ
સનતને તે નહીં રહે તો ?—

માનસિંહ: સનત તું કહેશે તે કરશે.
ત્હારા કરતાં તેને હું વધારે ઓળખું છું. જા,
જા, ઉતાવળથી યા. વીંટી મળશે ત્યાં મુખી મને
ચેન નહીં પડે, ...હું ચાલિયા નહીં મૂક
શકું.

કુમારી: હાય ! હાય ! હું સુખી નથી !—
હું સુખી નથી !...

(રડતી રડતી જાય છે)

પ્રવેશ ત્રીજો.

ગુફાને સુખદાર.

સનત તથા કુમારી પ્રવેશે છે.

સનત (ઉઠેરા અત્યોભયથી): હા,
આ રહી તે જગા. અન્તે આવ્યાં. આપણે.
અન્ધાર એટલેટલું છે કે તેમાં ગુફાવા ગુફાનું
દાર સુદાં તે જણાવું મુશ્કેલ છે. તેમ તારાઓ
તે બાણ તરફ નથી. થોભો જરા, અન્તે
પેલા મોટા વાદળને ચીરી મ્હાર નીકળવા
દો. સારી ય ગુફા તે અજવાળા રહેશે ને તે
પછી આપણે વિના ભયે માંલ ઉતરીશું. અજ-
બત, કોઈ કોઈ જગા વધારે ભયંકર છે, ને
અજાણ બે સરવરીઆની વચસો રસ્તો વિકટ
ને સાવ સાંકડો છે. મક્કાલ કે ફાનસ લાવવાં
મને ન મુઝ્યાં...માતું છું કે અન્તે આપણને
પૂરનો પ્રકાશ આપી રહેશે-તું કદીય અત્યાર
પ્હેલાં અહીં નહીં આવેલ, કેમ ?...

કુમારી: ના.

સનત: આવ, અંદર આવ...ને તે તને
પૂછે તો ત્હારે જરાબર આ જગાનું વર્ણન
દેવું પડશે...ને, વિશાળ ને સુંદર ગુફા છે
આ માંલ મનુષ્ય ને ફલહોડને મળના
આકારો દેખાવ છે, ને સર્વત્ર નીકળેરી છાયા
જવાઈ રહી છે. આરપાર હજી કોઈ તેને માથે
ચક્રું નથી. કહે છે કે માંલ ધનના અભ-
નાઓ છે. બાંજોને ચરા થયેલ પુરાણાં
જન્દાજના કંઈ કંઈ રત્નાસભા ભાગે અહીં
જણાય છે. પણ ભોમીઆ વિના બહુ દુર
જવું હીક નથી. કેટલાક માંલ પેટેલ તે ફરી
મ્હારજ નથી નીકળેલા. મને છેક છેવાડે
જન્દામાં જગિય ભય નથી પાણી વા આશ-
યનો પ્રકાશ બ્યાં અટકશે ત્યાં આપણે થોભી
જશું. નાનોક કોઈ રીતે અહીં પ્રકટાવે તો

જાણે ગુફાને મથાળે સાઈંચ તારામંડળ
પ્રકાશી રહે એવું લાગે છે. કારણ કહે છે કે
નાના નાના સ્ફટિકના કટકાઓના ચરતું તે
ખેલે છે. જો, જો, આકાશ નિર્મળું થતું
નય છે—દે તારો હાથ મને... ધુણશ ના...
આમ કપીશ ના. કશોજ ભય નથી અહીં:
જે ક્ષણે સાગરનો પ્રકાશ નહીં ન્માળીએ તે
જ ક્ષણે થંભી જશું... ગુફાનો ધ્વનિ તને
બીવરાવે છે? એ તો રાત્રિનો ધ્વનિ છે,
મૌનનો—સભર શાન્તિનો—એ ધ્વનિ છે...
આપણી પાછળ સાગરને તું જોય છે?...
આજ તે ખુશ નથી લાગતો... અહો! આ
આવ્યો પ્રકાશ!...

(અન્તેજે ગુફાનું દાર તેમ માલનો
કેટલોક ભાગ પ્રકાશી રહે છે. ગુફાને થોડેક
હિંડાણે એક ખડક પર ત્રણ વૃદ્ધ બીખારીઓ
એકમેક પર પડી ઉંઘતા નજરે પડે છે.)

કુમારી: અરે!

સનત: શું છે?

કુમારી: ખલે... (ત્રણ બીખારીઓને
હાખવે છે.)

સનત: હા. હા. મેં ય તેમને દીડા છે...

કુમારી: ચાલો જતાં રહીએ... જતાં રહીએ
અહીંઆંથી...

સનત: હા, ત્રણ વૃદ્ધ બીખારીઓ ગાઢ
નિંદ્રામાં પડ્યા છે. દેશમાં દુકાળ છે. ઉંઘને
માટે આ રથળ તેમને ઠીક મળી આવ્યું!...

કુમારી: ચાલો જતાં રહીએ!... ચાલ,
ચાલ—જતાં રહીએ અહીંઆંથી!...

સનત: સંભાળ, મોટેથી ન બોલતી... હા
સતા, આપણે નંધી જગાડવા તેમને, ચાલ.

કુમારી: છોડી દે મને, મ્હારો હાથ છોડી
દે; એકલીજ હું ચાલીશ...

(નય છે)

સનત: કોઈક બીજે દિવસે અહીં આવશું.

પ્રવેશ ચોથો.

કિશોનો એક ખંડ.

(ઉદયસિંહ તથા સનત બેઠેલ દીસે છે.)

ઉદયસિંહ: તું જાણ છે વધાએ મુસા-
ફરીમાંથી ઉગારી લઈ સઘળુંજ તને અહીં આ
ક્ષણે રોકી ગાખવા મથી રહ્યું છે તે? પહેલું
તો તારા પિતાની ગંભીર માંદગી. પણ તે
વિનાય ખીજાં ઘણાં કારણો છે. અને અસારે
ત્યારે ચારે બાજુ આપણા દુશ્મનો ઉછળી
રહ્યા છે, ને પ્રબળ સૈન્યો દુકાળથી પીડાઈ
ચોપાસ પકારી રહી છે, તે કાળે તારે જવું
ઠીક નથી, અને શા માટે એ લાંબી મુસાફરી?
અછત તો ગયો; અને એની કબરની મુલાકાતે
જવા કરતાં છંદગીને ખીજ ઘણીય ભારે
ફરજે બળવવાની છે. તું કહે છે કે નિઃશ્વર
તારી છંદગીથી તું કંટાળી ગયો છે. પણ
ક્રિયા તથા ફરજ રસ્તામાં નથી પડ્યાં કે એક-
દમ જડે. એ તો તેમને પસાર થતી વેળાએ
પકડવાં પડે, અને દરેકજ તે પસાર થઈ રહે
છે. તે તેમને નથી જોવા? હું તો લગભગ
અંધ થઈ ગયો છું, છતાં તને હું તે જોતાં
શીખવીશ; જે વારે તું તેમને બોલાવવા મરજશે
તે વારે હું તને તે ખતાવીશ. છતાં, આટલું
સંભળ, જે તને તારા આત્માના હિંડાણમાંથી
એ મુસાફરી માટે આગ્રા થઈ રહેતી હોય તો
તું સુખે જા: મ્હારે ના નથી; કારણ તારા
પોતા પ્રત્યે તેમ તારા વિધિ પ્રત્યે તારી શું
ફરજ છે તે મ્હારા કરતાં તું વધારે જાણે છે.
શું થનાર છે તે જાણી શકીએ લાંસુધી તું
થોભ એટલુંજ માત્ર હું તને કહી શકું...

સનત: કેટલો કાળ મ્હારે થોભવું પડશે?

ઉદયસિંહ: થોડાંકેક અઢવાડીયાં—કદાચ
થોડાકેક દિવસો પણ...

સનત: થોભી જમ્યા ત્યારે...

કેટલીક વાનીઓ

લેખિકા સી. કપિલા મહુભાઈ કાંદાવાળા.

૨૩ કોરેલા સંભાર.

૧ શેર પડોળાં

અચ્છેર બટાકા

૧૦ લીલાં મરચાં વાટેલાં

એક જુડી કાચભીર રામારેલી

લીલા નાળાંધેરતું ખમણુ ઝીણું

મીઠું જોષએ તેટલું

તેલ જોષએ તેટલું

ધઉંના લોટની કણક

પડોળાંના એક આંગળા જેવા કટકા કરી મહોની જળ અથવા ખી હોય તે કહાડી નાખવાં. પેલા બટાકાને બાશીને છોલવા; ચોળાને ખુબ લોચા જેવી લુગદી કરવી. ઉપર લખેલો મસાલો નાંખીને જરા પીત્તળની કદામમાં તેલ મૂકીને બટાકાનો માવો લાલરા પડતો સાંતળવો. પડોળાના કટકા તૈયાર કર્યા હોય તેમાં માવો ભરીને બે બાજુ ધઉંનો લોટ સીડી દેવો. પીત્તળની કદામમાં અધોળ તેલ, અધોળ પાણી નાંખવું. ચાર કોલસાં સગડીમાં ભરી, સંભાર મૂકી દેવા. સંભાર જરા કડક રાખવો; લોચો ન થાય. તૈયાર થાય ત્યારે બાણમાં મૂકતી વખતે બે બાજુનો ધઉંનો લોટ કાઢી નાખી સંભાર બાણમાં પીરસવા. ખાનારને એક છરી આપવી. એટલે પોતાની મેજે સરખા કટકા કરીને ખાય, કેમકે સરખો મસાલો દરેક કટકામાં આવે.

પડોળાંની ઋતુ ન હોય તો એવી જ રીતે ટમાંટાના પણ ભરાય છે. ટમાંટાને ઉપરથી જરા કાપીને, અંદરથી જરા પોલા કરીને મસાલો ભરવો. એકજ બાજુ કાણું પાડવું. ડોટા ભણી નહો.

બટાકા ન વાપરવા હોય તો ચણાનો લોટ તેલમાં જરા શેડીને અંદર ખીંચે બધો મસાલો નાખવો. લીલો મસાલો ન વાપરવો હોય તો મરી મીઠું ચાલી રાકશે.

તેવી રીતે કાઠીના પણ ભરાય છે. તેમાં પણ તેજ મસાલો ચાલશે.

૨૪ સાણુદાણાના પાપડ

સાણુદાણા શેર ૧.

મીઠું એક રૂપીઆભાર.

સાણુદાણા શેર એક લખ તેને સાફ કરી ઘેમ્મને આશરે દસ ઘણા પાણીમાં નાંખી ચુલા ઉપર ઉકળવા મુકવાં. તેમાં મીઠું એક રૂપીઆભાર નાંખી જરાજર હલાવ્યા કરવું. ચોટી જાય નહો. તેમજ ગાંડીઆ બાજે નહો તેની સંભાળ રાખવી. જો એકદમ જાડું થઇ જાય તો પાણી રેડતાં જવું, ને હલાવતાં જવું. પછી ચડીને દાણા ફાટી એક રસ જેવું પણ સહેજ દાણો દેખાય તેવું રાખડી જેવું થાય, એટલે ઉતારી લેવું. થોડું ટાડું થાય ત્યારે અમચા વતે મૂકવું. કપડામાં મૂકવાથી ઉપાડતાં બેડું મહેનત પડે છે, માટે આખરાના પાના પર સહેજ તેલનો હાથ મારી તેના પર રેડી

સહેજ પહોળું કરવું. બહુ નાહું રાખવું નહીં. પછી સુકાય ત્યારે ઉખડી લાંબ ધી અગર તેલમાં તળીને ખાવાના કામમાં લેવાં. આ પાપક માંદા માણસને ઘણા ઉપયોગી થઈ પડે છે, તેમજ સહેલા, સસ્તા, અને સ્વાદે પણ સારા હોય છે. તેમાં એટલાડનો સવાલ રહેતો નથી; તથા એકાદશીમાં પણ કામમાં આવે છે.

એની અંદર છૂટ તથા મરી નાખવા હોય તો નખાય છે; પણ તે કાળાશ પર પડે છે. બાકી મથાકાથી સ્વાદમાં પણ ફેર પડે છે, અને ઠીક થાય છે.

ખાખરાને બદલે કેળના પાનામાં સારા થશે—ને સહેલાઈથી ઉખડી ચકશે.

૨૫ પાંદડીઆ પુરી કરવાની રીત.

શેર એક મેદાનો લોટ
ચોખ્ખાનો લોટ નવટાંક
દૂધ શેર ફે
અટામણ કણકીનું

શેર એક મેદાનો લોટ લેવો, તેને સારી રીતે ઘીથી મોઢી દૂધથી કઠણ કણક ખાંધવી. પછી તેના મોટા લુઆ કરી રોટલી વણીએ છીએ તેવી ઝીણી રોટલી મોટી વણવી. સહેજ અટામણની જરૂર પડે તો લેવું. એમ કરી બધી રોટલી વણી-કાઢવી. તે સુકાઈ ન ગય તે સાચવવું. થોડો ચોખ્ખાનો લોટ લાંબ ધી ધણું નાંખી શીણવો. પછી રોટલી વણેલી હોય તેને એક લાંબ તેના પર શીણી. રાખેલા હોય તે લોટ સારી રીતે ચોપડવો. પછી બીજી રોટલી મૂકી તેજ પ્રમાણે કરવું. એમ પાંચ અગર છ રોટલી ઉપરા ઉપરી મૂકવી પછી તેને વાંટો વાળવો. વાંટાના નાની છરીથી કટકા કરી, તેની રવાની પુરી કરીએ તેવી નાડી પુરી વણી સહેજ ધીમા તાપે લાલ થાય ત્યાં સુધી ઘીમાં તળવી. વણતાં અટામણની જરૂર પડે તો લેવું. નહીં તો નહીં. આ પુરી ઘણી સરસ અને ખાખરાને બદલે તેવી થાય છે.

શિક્ષક—“ અત્યા રમણ, પરિક્ષા તિમે મજ કંઈ પૂછવું છે ? ”

રમણ—“ હા સાહેબ. ”

શિક્ષક—“ બોલ શું પૂછવું છે ? ”

રમણ—“ સાહેબ, તમે પરિક્ષાનું પેપર ક્યાં છપાવશો ? કૃપા કરી જરા એ પ્રેસનું સિનનામું આપશો કે ? ”

*

*

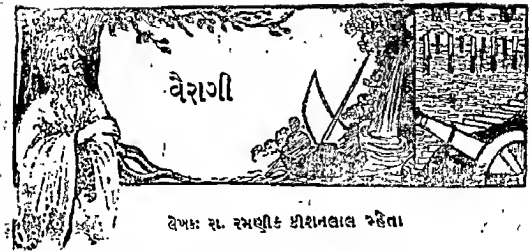
*

*

આચક—“ પ્રિયા, જો તું મારી સાથે પરણશે નહિ તો હું આપવાન કરી મરી જઈશ ? ”

પ્રિયા—“ તમે મરી જશો ત્યારે તમારી સાથે પરણીશ. ”

મ. લા. મ. મિસ્ત્રી.

લેખક: રા. રમણીક ધીરાનલાલ રહેતા

હૃદયમાં વેદનાના ભયંકર તુફાન સાથે
 હૈ તે ઘેર-પાછો આવ્યો. એની ગતિમાં
 ચંચળતા ન હતી, એની આંખોમાં પ્રસન્ન-
 તાની ન્યોતિ ન હતી. એના મ્હેરા પર સંતો-
 પની મધુર રેખા પણ ન હતી. ધણા લાંબા
 કાળ પછી ઘેર આવેલા પોતાના પ્રિય પુત્રને
 પિતાએ જોયો; અને સ્વજનોએ નિરખ્યો.
 પરંતુ એની ગંભીર વિષ્ણુતાતું-એના વિવાદ-
 ભર્મી જીવનનું કારણ પૂછવાની આવશ્યકતા
 કાઢીને ન સાગી. સૌએ એની સાથે વાતચિત
 કરી, એની કુશળતાના સમાચાર પૂછ્યા, કોઈ
 કોઈએ એની ઉદાસીનતાની હાસ્યાસ્પદ કલ્પ-
 નાઓ કરી અને એટલાથી પોતાનું કર્તવ્ય
 પૂરું થયું માની લીધું. પરંતુ માતાનું હૃદય
 સમસ્ત સંસારના માનવ હૃદય કરતાં કાંઈક
 જુદું જ હોય છે. સકળ વિશ્વની દયા, ભાવ-
 નાનો ભંડાર, સંસારભરનો પ્રેમ, દુનિયાની
 માયા, એ બધું જો કોઈ એક જ સ્થળે જોવામાં
 આવતા હોય તો તે માતૃવત્સલ હૃદયમાં જ-
 અન્યત્ર નહિ. અનિલની માતાએ પોતાના
 પુત્રને ઉદાસીન અને દુઃખિત જોયો ત્યારે
 એનું હૃદય દ્રવી ગયું: અવિશ્વાસના મૌન
 આધારથી એના પ્રાણ કંપી ઉઠ્યા; અને
 લાગલોજ પ્રશ્ન પૂછ્યો: “ આ વખતે ખાવા-
 પીવામાં હું ખૂબ જ કંજીસાઈ કરી લાગે છે
 ખરું અનિલ ? ”

માતાના આ બોળા પ્રશ્નથી અનિલના

વિવાદભર્મી અધર પર હાસ્યની એકાદી સૂકી
 રેખા નજરે પડી. હાય ! માતાને શી ખબર
 કે ત્હેનો પ્રિય પુત્ર આજે નારકીય અગ્નિની
 જ્વાલામાં બળી રહ્યો હતો ? સંસારતાપુર્ણ
 પોતાનાં નયનો માતાના ચરણોમાં નાંખતો
 અનિલ બોલ્યો: “ ત્હારાથી વિખૂટો રહીને પણ
 ત્હારો અનિલ પેટ ભરીને ખાઈ શકે છે એની
 ખાત્રી આ જીવનમાં ત્હને કરી આપીશ. હું
 બૂખ્યો રહું એ સંભવિત નથી, મા ! પણ
 આવી આવી નજીવી બાબતોમાં વાદવિવાદ શા ? ”

અનિલની વૃદ્ધ માતા ગદગદે થઈ ગઈ.
 તે મનમાં જ ગણગણી: “ આહ ! ત્હારો
 પ્રિય પુત્ર આટલો મ્હેટો થયો છતાં એ હજી
 ન્હાનો બાળ હોય એમ લાગે છે ! કેવી
 સ્નેહભરી એની વાણી ! કેવી નિર્દોષતાભરી
 એની વાતચિત ! ” વૃદ્ધ માતાના હૃદયમાં એ
 આનન્દ છૂપાવવાનું સ્થાન ન હતું. ધમર થું
 સૌને આના દીકરા આપે છે ?

“ હું તોં કહું છું, બેટા ! ”. થોડીવાર
 શાન્ત રહી માતા બોલી, “ કે તું બહુ દુખ્યો
 થઈ ગયો છે. હજી તો ત્હારી ઉંમર ક્યાં ?
 શરીરનાં એકેએક હાડકાં પાસળાં દેખાય છે.
 એ બધું સાચી ? ”

પોતાના પ્રશ્નનો ઉત્તર માગતી દ્રષ્ટિએ
 વૃદ્ધાએ અનિલ તરફ દ્રષ્ટિ ઢાળી; પરંતુ કાંઈ
 પણ ઉત્તર આપ્યા વિના જ અનિલ પોતાના
 ખંડમાં ચાલ્યો ગયો. માતાના ઉપરોક્ત પ્રશ્નો
 એ જો ઉત્તર આપે ?

[૨]

અનિલ જે વળે કાશીના દિન્દુ વિશ્વ-
વિદ્યાલયમાં દાખલ થયો, તે જ વળે એનું
લગ્ન થયું હતું. યૌવનકાળમાં માનવે અનેક
પ્રકારનાં રમણો સેવે છે, અને હૃદયમાં અનેક
મદત્વાકાંક્ષાઓ ધરવે છે. સ્વરૂપવાન પત્ની
મેળવવાની પ્રત્યેક યુવકની ઇચ્છા હોય છે;
પરંતુ સૈની એ ઇચ્છા પરિપૂર્ણ નથી થતી,
પણ અનિલ ભાગ્યશાળી હતો. એની એ
ઇચ્છા ફળી હતી. લગ્નોત્સવની ધામધૂમમાં
એક દિવસ અનિલની સાથે તેની પત્નીનો
પરિચય થયો. લગ્ન થયા બાદ પત્ની ઘેર
આવી.

કૌસેજ ઉપડનાં તરફરે એને કાશી જવાનું
થયું તરફરે એના હૃદયને ભારે દુઃખ થયું.
કોઈક અણુઅણુ આકર્ષણથી જેમાંથી એનું
હૃદય તરફ જતાં અટકાવતું હતું. દુઃખ વખ-
તમાં જ કદા પ્રત્યેક પ્રેમ અધિક થયો હતો.
એના હૃદયમાં પ્રેમની લાગતી આવી હતી.
એક પ્રજા લદરી ઉડગની હતી. એને પાળી
રાખતી એ તેની શક્તિ બદાતી પાત હતી.
એ એનાં પૂર્વમાં તણ્યો.

હૃદયની વિમલાગ્નિને હૃદયમાં જ સમાવીને
ખિન્ન હૃદયે અનિલને તે દિવસે સન્ધ્યા સમયે
કાશી તરફ જવું પડ્યું. જતી વેળાએ એના
હૃદયમાં જે દર્દ થયું હતું તે-કદાથી દર થતાં
વખત જતાં એટલું ઘણું એમ એણે માન્યું;
પણ એની એ માન્યતામાં ભૂલ થતી હતી.
એના વિનય દર્દ એટલું ઘણું જાણે વધતું
જ આવ્યું. અનિલને લાગ્યું કે રિયોગના
રિયોગે સુખની ઘડીઓની માફક જીવનને પામ્યાં
આવી જાય તેવા ન હતા.

મનપ્રવનમાં એવી અનેક ઘટનાઓ
ને છે કે જેના આદ્ય આપણે સ્વપ્ન સ્વપ્ન
નથી. એક દિવસ એના પત્નિ છે કે જે દવા
કરનાં વધેલા જ જાય છે; અને ને પ્રેમનો.

હૃદયને કાશીમાં રાખી એને ચાન્ત કરવાનો
પ્રયત્ન કરીએ છીએ તરફરે તે અંચળ અમલી
માફક ન્દાસી છૂટવાનો યત્ન કરે છે. હૃદયની
આ પ્રવૃત્તિ કારણ તો આપણે જાણતા
નથી; પરંતુ અનિલના હૃદયની દસા પણ
કાંઈક આવી જ થઈ. તે કદાને ભૂલી જઈ
અજ્ઞાસમાં જેટલો એકાગ્ર થવાને મથતો
હતો તેટલો જ તે કદાને કાળે બેચેન બનવા
લાગ્યો. કદામાં એની બેચેની પાગલપણની
સીમા પર્યન્ત પહોંચી મઠ હતી. અનેકવાર
એનું એ પાગલપણ એના મિત્રોમાં દાસ્યવું
કારણ થઈ પડ્યું.

હજી ઝાઝા દિવસો વીત્યા ન હતા. હજી
એણે કદાને બીજવાર જોઈ પણ ન હતી;
એવામાં એક દિવસ એના ઘેરથી તાર આવ્યો.
એ તાર ન હતો; પરંતુ વિપત્તિઓનો પદાર
હતો; અને એ તૂટી પડનાં જ એ દયાઈ
ગયો. એ તાર કદાની માંદગીને હતો. અનિલ
એ યાંચનાં જ મુશ્કેલી થઈ દળી પડ્યો.

બ્દાવરા સમે દોડ્યો દોડ્યો એ ઘેર
આગ્યો. કદાના ગેરા ગેરા દાઢ પોતાના
દાઢમાં લઈ એની વિખરાયેલી અલકલટોથી
બરપર મરનક પોતાની ગેદમાં લઈ, નિજ
આંખોમાં જઈ કદાના મુખમાંથી પરતી
સમસ્ત વિદ્યા કલિમાને ધોઈ નાખી.

અધોરની નિરસનાપૂર્ણ નિરસજ્ઞતામાં
કદાએ અનિલને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને
કહ્યું: " નાથ ! હું એક વાત કહેવા માગું
હું: રડ્યો નહિ, નેમ જ દુઃખ પણ આભણી
નહિ. હું દરે અમલની નથી. મારા પુરુષને
અન્ત આવી રહ્યો છે. વધુ વખત તમારી
સાથે રહેવાનું મોઝામજ લઈ હું આવી નથી.
પણ એક વાત હું કહું: વચન આપો કે તમને
એ દખલ રાખશે. "

" નહિ, કદા ! " અનિલની આંખોમાંથી
અશ્રુધારા વહેવા લાગી. રૂંધાયેલા સ્વરે એ

ખોલ્યો, “ નહિ, કલા ! તું એવું ન બોલ.
તારા વિના હું કેમ જીવી શકીશ ? ”

“ કલાના શુદ્ધ ઓષ્ઠ પર વિપાદભયું હાસ્ય
નગરે પડ્યું. એ હાસ્યમાં મૃત્યુની વેદના હતી,
અને સંસાર પ્રત્યેનો અવિશ્વાસ પણ હતો.
તે બોલી : “ મહારા જીવન ! તમને હજી કુનિયા
જોષ નથી માટે જ આપું બાળક સમું બોલો
છો. કહો, મહારી વાત કબૂલ રાખશે ને ? ”

“ કેમ નહિ, કલા ! ” અનિલે જવાબ
આપ્યો, “ એવી તે કંઈ વાત છે કે જે હું
ન માનું ? તારે માટે સર્વસ્વ અર્પણ કરવાને
હું તૈયાર છું. કલા ! અવિશ્વાસ ન લાવીશ.
હું સાચું જ કહું છું. ”

“ નહિ, મહારા દેવ ! ” કલા ફરીથી હસી.
“ મારે ખીલું કાંઈજ નથી જોઈતું. આજે હું
મહારા અંતરની એક વાત કહેવા માગું છું.
હજી તમારી ઉમર ખુબ ન્હાની છે. મહારા
મૃત્યુ બાદ અનેક કન્યાઓના પિતા તમને
તહેમના જમાબ ખતાવવાને તૈયાર થાના પડ્યા-
ઓની માફક ઘેરી લેશે. હિન્દુ સમાજમાં
આજકાલ યોગ્ય પર મળવો એ અતિ કઠીન
વાત છે. આવા સંજોગોમાં એમને સૌને
ધર્માંધર્મનું જ્ઞાન ન રહે એ સ્વાભાવિક છે.
પરંતુ નાથ ! તમને એવી પરિસ્થિતિમાં ન
રહેશે તમારા પર કોઈ પ્રકારની જવાબદારી
નહિ રહે. આપણા સમાજની લગભગ નક
સ્થિતિથી તમે અપરિચિત નથી. આપણા
દેશમાં વિધવાઓની મોટી સંખ્યા પતનની જે
નારકીય જ્વાલામાં ભસ્મ થઈ રહી છે એનાથી
પણ તમે અજાણ છો નથી. આવી પરિસ્થિ-
તિમાં મહારા દેવ ! શું તમને વિધુર બની
વિધવાઓની તપસ્વાની સાથે-એમની ગરમ
આહ્વાની સાથે મળી જઈ તમારું આદર્શ જીવન
ન ગાળી શકે ? આ કાર્ય સહેલું નથી એ
હું જાણું છું ; પણ યત્ન કરજો. કોણ કહેશે
કે તમારી તપસ્વાયું ક્ષણ નહિ મળે ? તમારા

યત્નમાં સફળતા પ્રાપ્ત નહિ થાય એમ કોણ
કહી શકશે ? પરંતુ સંયોગવશાત. કદાપિ એ
કાર્ય ન બની શકે અને લગ્ન કરવાની તમને
ફરજ પડે, તો કોઈ વિધવા સાથે લગ્ન કરી-
નાથ ! એના જીવનની જવાબદારી સાથે તમારું
જે જીવન બાળા ભરમ કરજો. કહો, મહારી
વાત કબૂલ રાખો છો ને ? ”

“ હા, કલા ! સંપૂર્ણ રીતે હું એ વાત
કબૂલ રાખું છું. ” અનિલે રૂંધાતા મ્હારે કહ્યું :
“ જીવનભર હું એ વાતને નહિ ભૂલું એની
ખાત્રી આપું છું, તું નિશ્ચિંત થા. ”

“ હવે મહારા નાથ ! ” કલાએ કહ્યું,
“ હું સુખે મરી શકીશ. જીવનમાં હવે મને
કોઈ વાતનું દુઃખ નથી રહ્યું. આજે મૃત્યુની
હથોળામાં પણ હું સુખની અદ્ભુત લહરીઓમાં
ઝોલા ખાઈ રહી છું. ”

કલા ચૂપ થઈ. અનિલે જોયું તો એનું
શરીર શિથિલ થતું જતું હતું, અને ઘોડી
વારમાં તો કલાનો આત્મા અનંતમાં લીન થઈ
ગયો. અનેક યત્નો કરવા છતાં અનિલ એને
ન બચાવી શક્યો. મૃત્યુથી અધિક બળવાન
જગતમાં અન્ય કોણ છે ?

છાતી પર પાથર મૂકી-હૃદયને વજ્ર સમું
કઠિન કરી અનિલે ચિંતામાં આગ મૂકી; અને
તે ભડમડ પ્રગ્વલી ઉઠી. કોણ કહી શકશે કે
એ ચિંતાની જ્વાલા સમી અનિલના હૃદયમાં
એનાથી જે અધિક લપંકર જ્વાલા નડોતી
બળી રહી ?

[૩]

માનવિ પ્રકૃતિઓની ગતિ પણ અસંત
વિચિત્ર હોય છે. કલાના મૃત્યુ પહેલાં અનિલ
એક ક્ષણ પણ એના વિના જીવિત રહી શકશે
એમ માનતો ન હતો. પરંતુ હવે જ્યારે
એના શબની દાદકિયા કરી પાછા ફર્યો બાદ
એની ધીરજ અને વિકારહીન મુખમુદ્રા જોઈને
તો લોકો અવાજ જ બની ગયા. એની આંખ-

માંથી આંસુનું એક ટીપું પડ્યું નહિ; કારણ કે એના આંસુનો ભંડાર તો સાવ ખાલી થઇ ગયો હતો, પરંતુ એના હૃદયમાં જે વ્તાલા ભમૂકી રહી હતી તે શું આંસુઓની સહસ્ર-ધારાઓથી પણ યુક્ત બરી ?

અનિલ એક દિવસ કોઇને કાંઇ કહ્યા વિનાજ ધરમાંથી ચાલી નીકળ્યો. સ્ટેશન પર આવ્યા બાદ કાંશી તરફ જવાનું એણે નક્કી કર્યું. પોતાના આ આકસ્મિક પ્રયાણથી એને વિસ્મય થયું. એણે ઘેરથી નીકળતી વેળા પોતાના પ્રયાણની વાત કોઇને પણ શા માટે ન કહી એ લેનાથી ન રદમગ્નયું.

કાશી પહોંચ્યા બાદ એણે પોતાનું ચિત્ત અભ્યાસમાં ધરાવ્યું. ધર્મ પ્રત્યેની ભાવના એનામાં જરાયે ન હતી, તેમાં જે પરિવર્તન થયું. તે કલાકાર કરવા લાગ્યો, વારતહેવારે ઉપવાસ કરવા લાગ્યો; અને ગીતાનો પાઠ એનું નિત્યકર્મ થઇ પડ્યું; લોકમાન્ય તિલકના 'ગીતા રહેસ્ય' થી એને અપૂર્વ શાન્તિ પ્રાપ્ત થતી હતી. આવી રીતે સ્વાધ્યાય, વ્રત, ઉપવાસ અને તપશ્ચર્યાનું જીવન ગાળતાં અનિલ કૌલેજમાં "વૈરાગી" ના નામે ઓળખાવા લાગ્યો.

પરંતુ ધર્મ અને તપશ્ચર્યાનું જીવન ગાળવા છતાં જે એને શાન્તિ પ્રાપ્ત ન થઇ. સાધનાની ભસ્મથી એની સ્મૃતિની ચિનગારી અવશ્ય છૂપાઇ ગઇ હતી; પરંતુ કોષ્ટકોષ્ઠવાર અશાન્તિનો વાયુ ફૂંકાઇને એને ફરી સતેજ કરવાની યોછા કરતો હતો. કોષ્ટકોષ્ઠવાર તો એ એટલી પ્રત્યક્ષિન બનતી કે. શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવાને માટે તે ગાંડો બનતો.

એકવાર એના એક ગ્રામ્યવાસી મિત્રે તેને પોતાને ત્યાં આમંત્ર્યે. અનિલ પહેલાં એકવાર એને ત્યાં-એ ગામમાં ગયો હતો. એ પ્રવૃત્તિના જાણીતા પ્રદેશ હતો. અનિલને એ સ્થાન અત્યંત પ્રિય હતું. ગામની મધ્યમાં

થઇ પડેલી સરિતાના તટ પર બેસીને કેટલીયે વાર અનિલે એને લેના મિત્રે જીવનના પેષેપારનાં સ્વપ્નલક્ષ્યાં દરમિયાન અનિલે નવ-નોએ નિરખ્યાં હતાં. કેટલીયે વાર એમણે બંનેએ નદીપાર જઇ દામાલગતની વાડીમાં ફળ ખાધાં હતાં. આવા આવા અનેક પ્રસંગો થાં આગી એના હૃદયમાં એક પ્રકારનો આનંદ જગાવતાં હતાં. કલાના મૃત્યુ બાદ અનિલ પહેલી જ વાર આજે હસ્યો. મિત્રનું આમંત્રણ સ્વીકારી તે લેને ત્યાં ગયો.

[૪]

સન્ધ્યા થવાને બહુ વાર ન હતી. નદીના બેઠે કિનારે લીલાંછમ વૃક્ષની ડાળીઓ પર પંખીઓ કિલકાર કરી રહ્યાં હતાં. નદીના કસકસ પ્વનિની મધ્યમાં અનિલનું નાવ હરિપુરના ઘાટ આગળ આવી પહોંચ્યું. માછીએ દલેસાં મારવાં બંધ કર્યાં; અને કિનારે આવતાંજ અનિલ નાવમાંથી 'ફરી પડ્યો. કોણ જાણે શાથીયે તે કિનારે ન પડતાં નદીના ઊછરા જલમાં પડ્યો. કપડાં ભીંગળા ગયાં. શરમના માધાં તેણે કપડાં નીચેથી નાખ્યાં. આ વખતે કોઇ અણજાણ કંઈયું ચુકન દાસ્ય એણે સાંભળ્યું અને પાછું જોયું. એણે જે કાંઇ જોયું એથી પોતાને વિસરી ગયો. તટ પર એક ચૌદેક વર્ષની બોણા આ-લિકા જલ ભરવાને આવી હતી. પાણીની ગાગર ભરીને તે કમર પર મૂકીને ચાલવા માંડતી હતી, એવામાં અચાનક અનિલને જલમાં પડેના જોઇ એનાથી સહસા દરમિ જવાયું. અનિલે જોયું તો આલિકા શેઠવ પસાર કરી ચૌવનના આંગળે આવી હતી. એ સાધારણ સુંદરી ન હતી. કોણ જાણે કોઇ આદ્ય આકર્ષણથી એ આલિકા નરદ પોતે આકર્ષણે. અનિલને પોતાની નરદ આવેના જોઇને તે આલિકા પણ ઉભી રહી; અને પોતાની દ્રષ્ટિ

નીચી ઢાળા. બાલિકાની સમીપ જઈને ધીમા સ્વરે અનિત્રે જૂમ પાડી: “ કિશોરી ! ”

અનિત્રને ખજર ન હતી કે જે નામથી તે બાલિકાને સંબોધી હતી તે જ ત્હેનું ખરું નામ હતું; પરંતુ એક અપરિચિત પરદેશીના મુખે પેતાનું નામ સાંભળી કિશોરીને આશ્ચર્ય થયું. દરિણી સમા ચચચ નયનોએ અનિત્ર તરફ એક દષ્ટિ માંડી અને બોલી. “ કહો, શું છે ? ”

“ જીવનચન્દ્રનું મકાન—” અનિત્રે પ્રશ્ન કર્યો, “ ક્યાં છે તે ત્હમે જાણો છો ? ”

જીવનચન્દ્રનું મકાન અનિત્રે જોયું ન હતું એમ ન હતું; પરંતુ બાલિકા સાથે વાતચિતનો આરંભ કર્યો એટલે કાંઈક બોલતું જ જોઈએ. અનિત્રને ગમરાટને લીધે કાંઈ ખીંચે પ્રશ્ન સૂચ્યો નહિ.

“ હા, ” બાલિકાએ સંકેત રહિત સ્વરે ઉત્તર આપ્યો, “ હા. એમને વળી કોણ નથી ઓળખતું ? જૂઓ પેટું પાકી બાંધણીનું મકાન દેખાય છે તે એમનું જ છે ” બાલિકાએ ઉત્તર આપી ચલવા માંડ્યું. એ ચાર ડગલાં આગળ ચાલીને તે સદસા ઉભી રહી અને બોલી, “ ત્હમે મ્હારું નામ ક્યાંથી જાણ્યું ? ”

“ નામ ? ” આશ્ચર્યથી અનિત્રે પૂછ્યું. “ હું ત્હમારું નામ નથી જાણતો ! ”

“ ત્હારે ત્હમે મ્હારું નામ લઈ કેમ બોલાવી ? ” બાલિકાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ ઓહ ! ” અનિત્ર બોલ્યો, “ શું ત્હમારું નામ કિશોરી છે ? મને એની ખજર ન હતી. મ્હેં ત્હમારું નામ જાણીને જૂમ પાડી ન હતી. ”

અનિત્રના જવાબથી બાલિકા કાંઈક ચમ્મચ ગઈ. એણે અનિત્રને એવો પ્રશ્ન શા માટે પૂછ્યો ? એણે પોને જ અનિત્રને એક અપરિચિત યુવકને—પોતાનું નામ કહી જાનારું.

કોણ જાણે એ મનમાં શાયે વિચાર કરે તો દશે ? બાલિકા ત્યાં વધુ વખત ન બોલતાં ચાલતી થઈ. અનિત્ર એટીટશે એના તરફ જોવાય ત્યાં સુધી જોઈ જ રહ્યો.

જીવનચન્દ્રને ત્યાં પહોંચ્યા બાદ પણ અનિત્ર એ બાલિકાને બૂલી શક્યો નહિ. એક જ દષ્ટિએ તે અનિત્રના હૃદયમાં કાંઈક અસ્પૃશ્ય સત્તા જમાવી ગઈ હતી. હાથ ! શાન્તિની શોધમાં અર્ધિ આલેશો અનિત્ર વળી નવીન અશાન્તિના પાશમાં ફસાઈ પડ્યો.

અનિત્રને કમાતી સ્મૃતિ યદ્ય આવી. એ સ્મૃતિની સાથેજ ત્હેને પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું પણ અચાનક સ્મરણ થઈ આવ્યું. તે એક જ શરને જીવો દત્તો અને તે વિધવા વિવાદની. આ તરફ અચાનક જ એનું હૃદય કિશોરી તરફ આકર્ષાયું હતું. પરંતુ કદાચિત કિશોરી વિધવા ન હોય તો એના પિતા તે કેમ જીવી શકશે ? જીવવાની વાત યદ્ય આવતાંજ એને કમાતું શુષ્ક દારૂ યદ્ય આવ્યું; જે ત્હેણે એના મુખ પર પ્રનિરા લેવશક્તી વેળાએ જોયું હતું.

એમ ને એમ કેટલાક દિવસો પીતી ગયા. અનિત્રનું ચિત્ત ચપદોણે ચડકાયું હતું. રત્નિદિવસ તે ઉઠાસ રહેતો. ખાવા પર ક્યેય પણ પ્રયત્નના જેરી ન હતી. દિવસોની લાક્ષણિકતા તે પડ્યો રહેતો હતો. સન્ધ્યા સમયે તે લંબેશાં નડી કિનારે જતો પરંતુ કિતોરીનાં દયન એને કદિ ફરીતી થતા નહિ.

અન્તે આ વાત જીવનચન્દ્રથી છાની રહી નહિ. એક દિવસ એકાન્તમાં એણે અનિત્રને પૂછ્યું: “ લાઈ અનિત્ર ! તું આમ ઉઠાસ કેમ રહે છે ? દિવસે દિવસે તું સૂતો જાય છે એનું શું કારણ ? સાચી દરજીકત હોય તે મને કહે. ”

તે દિવસે અનિત્ર જીવનચન્દ્રથી કાંઈ છુપાવવાની એને કંઈ

પણ ન થઈ. કલાના મૃત્યુની અને તેની પ્રતિ-
જ્ઞાની વાત એણે જીવનચન્દ્રને કહી સંભળાવી.
અનિલની બધી વાત સાંભળીને જીવનચન્દ્રે
કહ્યું: “ત્યારે શું તું કેહના પ્રેમમાં પડ્યો
છે?”

અનિલ એ વાતનો અચીકાર ન કરી શક્યો.

“એ લક્ષ્મી ક્યાંની છે, બાપ?” જીવ-
નચન્દ્રે પ્રશ્ન કર્યો: “કે જેણે તારા હૃદય
પર અધિકાર જમાવ્યો છે?”

“અદિની જ.” ગંભીરતાપૂર્વક અનિલે
જવાબ આપ્યો.

“અદિની?” જીવને આશ્ચર્ય પામી
પૂછ્યું: “શું કહે છે અનિલ? એ વળી કોણ
છે?”

“એક અનુપમ લાવણ્યમયી—” અનિલે
કહ્યું. “એનું નામ કિશોરી. એનું નામ તેનું
જ ૩૫ છે.”

“કિશોરી?” જીવને પૂછ્યું.

“હા.”

“પરંતુ અનિલ—” જીવનનું મુંઝવિનું
ચક્ર ગળું. “એ તો વિધવા છે.”

“વિધવા? શું એ વાત સાચી છે?”
અચિન્તાસભરી દૃષ્ટિએ અનિલે જીવનચન્દ્રના
સ્વપ્ન તરફ જોયું અને બોલ્યો, “બાપ! કલા-
ની સાથે એજ પ્રતિજ્ઞાથી તો હું બંધાયો છું.
તે મને જીવડાડ્યો છે, મારાં જીવન!”

“પણ અનિલ!” જીવને કહ્યું, “કેવળ
એટલી દક્ષીણથી આમ આનન્દ ન માન. એ
જાતે વાણીયાની કન્યા છે. તું સાદાણુ યદ્યપિ
એની સાથે કેમ લગ્ન કરી શકીશ?”

ક્ષણભર અનિલ ગંભીર વિચારમાં મરકાવ
થઈ ગયો. અને અચુક નિશ્ચય પર દડ થતાં
તે બોલ્યો, “બાપ! પ્રેમ એજ ધર્મ છે. પ્રેમ
એજ ધર્મ છે; અને સૌન્દર્યની સાચી અ-
વગતિ એજ પ્રેમ છે. હું એની સાથે લગ્ન
કરીશ.”

“પણ તેમ કરતાં પહેલાં ખૂબ વિચાર-

કરજે, જેથી પાછળથી પસ્તાવું ન પડે. આ
કાંઈ બાળકના ખેલ નથી: જીવનની વિકટ
સમસ્યા છે.” જીવનચન્દ્રે કહ્યું.

“મ્હારે હવે કાંઈ વિચારવાનું રહ્યું જ
નથી. હું મ્હારો વિચાર દઢ કરી ચૂક્યો છું,”
અનિલે જવાબ આપ્યો.

“પરંતુ તારા વડીલો તને આ લગ્ન
કરવાની સંમતિ આપશે ખરા કે?”

“લગ્ન વડીલોને નહિ પણ મ્હારે કર-
વાનાં છે.”

“પરંતુ કિશોરીના પિતા તો આવા
લગ્ન માટે કબૂલ નહિ થાય. જ્યાં સુધી
તારા વડીલો તને લગ્ન કરવાની રજા ન
આપે ત્યાં સુધી એના પિતા પણ કબૂલ
નહિ થાય. તું પ્રથમથી જ એવો ઉપાય અ-
જમાવ કે વડીલજનો રાજ થાય.”

“યત્ન કરીશ. સંધેશવંશાત જે લેખને
હું પ્રસન્ન નહિ કરી શકું તો.....”

[૫]

અનિલની વૃદ્ધ માતા પોતાના પુત્રને સં-
ત્યાસી જેવી હાલતમાં જોઈને શાન્ત ન
રહી ચકી. એક દિવસ સાંધકાળે તે અનિલના
ઓરડામાં જઈ બેઠી અને બોલી: “બેટા
અનિલ! તને મ્હારા સોગમ છે બાપા! મારું
કહે, તું દિવસે દિવસે આમ સૂકાતો જાય છે
તે સાચી?”

થોડી રકકડકડે અન્તે અનિલે પોતાના
હૃદયની વાત માતાને જણાવી. તે બોલ્યો:
“મા! હું લગ્ન કરવા ઇચ્છું છું.”

“શું કહે છે?” વૃદ્ધા બોલે આકાશ-
માંથી વીજળી પડી હોય તેમ બોલી: “શું
હું સાચું કહે છે? તારી વૃદ્ધા માની મરકરી
તો નથી કરતો ને?”

“ના, મા! સાચે જ હું લગ્ન કરવા
ઇચ્છું છું.”

“તો એને માટે અનિલ! આટલી ચિન્તા

કરીને શરીરને આટલું બધું ગાળા નાંખવાની શી જરૂર હતી? ત્હારો વિવાહ કરવાને તો ઘણાંય લોકો તત્કાલી રહ્યા છે. "વૃદ્ધાનું ગળું આનન્દથી ભરાઈ આવ્યું."

"પણ મા!" અનિલે કહ્યું, "મહે એક છોકરી પસંદ કરી છે. હું પરણીશ તો ખસ એનેજ. બીજાને નહિ."

"ત્હેં છોકરીને પસંદ કરી છે?" વૃદ્ધને એ વાતમાં બહુ આશ્ચર્ય ન લાગ્યું; કારણ કે એ સદમજતી હતી. કે આજકાલ લાણી ગણીને વિવાહ-લગ્ન જેવા આપસ્યક વિષયમાં છોકરાઓ કાંઈ બીજાંને ધર્યો પડવા દેવા નથી માગતા. ત્હેની આવી માન્યતા હોવા છતાંયે કોંઈક આશ્ચર્યનો ભાવ દાખવતા તે બોલી: "પસંદ કરી છે તો એ કોણ છે. ક્યાં રહે છે? એની ઉંમર કેવડી છે?"

માતાની આ પ્રશ્નપરંપગથી અનિલને હસવું આવ્યું. તે બોલ્યો, "ત્હારા આ બધા પ્રશ્નોનો ઉત્તર એક સાથે હું કેવી રીતે આપું મા? પણ એ વિધવા છે."

"વિધવા?" વૃદ્ધા એ ક્ષણાં પાછી દહી ગઈ: એના પગ તળે કુંડાડા મારતો કાળો નાગ આવી ગયો હોય એમ તે બોલી, "વિધવા? એ શું બોલ્યો બેટા, રામ! રામ!!"

"એટલુંજ નથી, મા!" અનિલે આગળ ચલાવ્યું, "એ આપણી નાતિની પણ નથી. તે અત્યંત સુશીલ, સુંદર અને સાક્ષાત દેવી સમી છે."

"તું ગાંડો છે બેટા?" વૃદ્ધાએ કહ્યું. "વિધર્મીની સાથે ત્હારે લગ્ન કરવું છે? ધર્મશત્રુ થવું છે? બાળીગણને આવી ગાંડી વાતો કરે છે? હિ! હિ!"

"પણ હું પૂછું છું મા! કે ઇશ્વરની સૃષ્ટિમાં પણ શું કાંઈ ધર્મીવિધર્મી હોય છે? ઉંચનીચ હોય છે? એ તો આપણા અદ-

કારનું પરિણામ છે. મા! એ ઇશ્વરની આગળ તો બધાંય સરખાં છે; સર્વ સમાન છે. એની દ્રષ્ટિમાં કાંઈ ન્હાતું મ્હોટું નથી, અને મનુષ્યનું હૃદય એ શું હૃદય નથી? એની કાંઈએ કિંમત નથી શું? હું એક પ્રશ્ન પૂછું મા?"

"પૂછ."

"તું મને ચાહે છે કે જાતિને?"

માતાનું હૃદય વિચલિત થયું. તે રિધાર ન રહી શકી; અને બોલી, "બેટા! તને!"

"સાસું કહ્યું મા! તું મ્હારી ખાતર જાતિનો ત્યાગ કરી શકીશ! બોલ, મા! નિશ્ચય શા માટે?"

"એવું શું કહે છે? એ શું સારું કહેવાય?"

"ત્હારે એટલું કહે કે તું સમાજના બચથી મ્હારો ત્યાગ કરી શકીશ? પણ શું હું પાપ કરવાને પ્રવૃત્ત થયો છું? ત્હારા સમી જમાં શું શું નથી થતું? બાળલગ્ન થાય છે. ન્હાના બાળકોના ગળે જીવાન પત્નીના બોજ બાધવામાં આવે છે; અને એથી બેચના જીવનનો સર્વનાશ થાય છે. મૃત્યુના મુખમાં જવાને તૈયાર થયેલા વૃદ્ધો દશબાર વર્ષની અબોધ બાલિકા સાથે લગ્ન કરીને પોતાનું જીવન સાર્યક કરવા ઇચ્છે છે. એ કાંઈ ત્હારી યી અગવડનું નથી. તુંજ કહે ત્હારે, મા! શું હું અધર્મનું કામ કરવાને તત્પર થયો છું?"

અનિલની વાતો માતાના હૃદયમાં ઉતરી ગઈ. એણે કહ્યું: "વાર બેટા! તું ખુદી ચા-ત્હારી ખાતર હું સર્વ કાંઈ કરવાને તૈયાર છું."

"મ્હારે કાન્ને તું વિધર્મી બનીશ?"

"હા."

"સમાજનો ત્યાગ કરીશ?" "હા."

"ધર્મનો રોંગ ત્યજીશ?" "હા."

"વાર, મા! ત્હારે હું પ્રસન્ન છું." મનુષ્ય નહિ પણ દેવ છે. ત્હારા જેની બધી

માતા હોય તો સાચેજ મા ! કેટલાંયે અભાગી
સુવક સુવનીઓનાં જીવન મૃત્યુના અન્ધકારમાં
વિલીન થતાં જાયે.”

[૬]

અનિલના પિતાએ લાલ લાલ આંખો
ફરી કહ્યું : “ અનિલ ! આ બધું શું તોફાન
માંડ્યું છે ? ”

“ શું ? ” અનિલે શાન્ત સ્વરે પૂછ્યું.

“ શું ? ”, કડક સ્વરે પિતાએ કહ્યું
“ કે તું એક વિધવા-વિધર્મીની સાથે લગ્ન
કરવા માગે છે. ”

“ બોલ, ચૂપ કેમ ઉભો છે ? મહે
સાંભળી છે એ હકીકત સાચી છે કે જૂઠી ? ”

“ સાચી છે. ”

“ તું વિધવા સાથે લગ્ન કરવાનો કેમ ? ”

“ હા. ”

“ પરગણિની ક્યા સાથે ? ”

“ હા. ”

“ તારી જાતિમાં કોઈ યોગ્ય છોકરી
નથી મળતી કેમ ? તારે માટે શું કુમારી
કેન્દ્યાઓ નથી ? ”

“ પરન્તુ હિન્દુ સમાજમાં વિધવાના લગ્ન
નથી થતા. ”

“ તો પછી ? ”

“ તો હું લગ્ન કેમ કરી શકું ? ”

“ કારણ ? ”

“ એજ કે પતિના મૃત્યુ બાદ એની
વિધવા પત્ની ફરી લગ્ન ન કરી શકે, તો
પત્નીના મૃત્યુ બાદ એનો વિધુર પતિ ગ્રીષ્ઠ
વાર કેમ પરણી શકે ? ”

“ પુરૂષ પરણી શકે, સ્ત્રી નહિ. ”

“ નો એ હડ્ડડનો અન્યાય છે. ”

“ હું તારા ઉપદેશ વચનો સાંભળવા

નથી માગતો. હું તો પૂછું છું કે જ્ઞાતાણની
જાતિમાં તને કોઈ સુન્દર છોકરી નથી મળે
તેમ કે આખરે એક અધર્મી વિધવાના રૂપ
ગુણને કાળે અતિવ્રષ્ટ થવાને તૈયાર
થયો છે ? ”

અનિલના હૃદયમાં આઘાત લાગ્યો. તે
તે મનમાંજ બોલ્યો : “ હાથ ! પિતા ત્દમને
સી ખમર પડે કે હું ક્યા રૂપ ગુણ પર ઉ-
ન્મત થયો છું ? સુન્દરતાજી શું પ્રેમના ચોરી-
દાર છે ? હૃદયનું શું કાંઈજ મૂલ્ય નથી ? ”

“ બોલ, ચૂપ કેમ ઉભો છે ? ”

“ હું શો ઉત્તર આપું ? ”

“ તો ભાઈ ! આ ધરમાં, એવી અનીતિ
નહિ નબી શકે. તારે માટે હું જાતિ અને
સમાજની વિરુદ્ધ નહિ થઈ શકું. સમાજ
આગળ હું શિર ઝુકાવવા નથી ચાલતો. હોં
તારી માતાને પણ તારા પક્ષમાં લીધી છેઃ
પણ યાદ રાખજે કે મ્હારા ધરમાં આવું
ધર્તિંગ નહિ ચાલવા દઉં. હવે હું તને મ્હારો
પુત્ર જ નથી માનતો. તને ફાવે તેમ કરી
શકે છેઃ પણ એટલું યાદ રાખજે કે તારો
અને મ્હારો હવે પછી કાંઈ જ સંબંધ નહિ
રહે. ”

પિતાની વાતો સાંભળી હૃદયની વેદનાથી
અનિલ મુદ્ધિચિત્ત થઈ ગયોઃ અને શુદ્ધિમાં આવતાં
તે ત્યાંથી ઉભો થઈ ધીરે ધીરે પોતાના ખંડ-
માં ચાલ્યો. હાથ ! પાપણ હૃદય અન્ધ પર-
પરા ! પુત્રના હૃદયની સુકુમાર તૃત્તિઓને
કચડી નાંખતાં હૃદયમાં કાંઈ પણ દર્દ ન થયું ?

*

*

*

ગીજે દિવસે અનિલનો ખંડ ખાલી પડ્યો
હતો. એ સરસ હૃદય વૈરાગીને આ જન્મમાં
ફરીથી કોઈ જોઈ શક્યું નહિ. *

* મૂળ લેખકઃ શ્રીયુત્તમ મુક્ત. *

વખતાર શાલ જિલસીલ શીવજી જોના

(૧) અગાધઓ.

અગાધઓ એટલે ગરમીની ફોડકી જેને અંગ્રેજીમાં “ પ્રીકલી હીટ ” Prickly heat કહે છે. આ દરદ ઉનાળામાં ગરમીથી શરીર પર થતી ઝીણી ઝીણી ફોડકી ઓ છે તેથી શરીર પર રતાશ જણાય છે અને ચર થતાં બળનગ્રા થાય છે.

ઉપાય. (૧) ફરીતો રસ શરીરે ઓપડી નહાવાથી મટે છે.

(૨) ફરીની ગોટલી વાટી શરીરે ઓળા નહાવાથી મટે છે.

(૩) પ.ણીમાં સાફ રસદાર લોશું નીચેવી નહાવું.

(૪) જસત બરમ (છંક ઓશ્વાહક) અને ગુખડ દુધની તર (મલાઇ) માં મેળવી લગાડવું.

ઉપાય નાં. ૪ વાળી દવાથી “ ધામીયા ” અને ગુખડા પણ સારા થાય છે.

(૨) અથડાઈ.

અથડાઈ એટલે ખટલગમી, અપચો. જેને અંગ્રેજીમાં “ ઇન્ડિજેશન ” Indigestion કહે છે. આ દરદ બારે ખોરાક ખાવાથી અને બેઠતા ખોરાક કિપરાંત ખાવાથી થાય છે. અને શરીરે નખખાઇ હોય તો ખરમી મંદ

પડતાં અથવા ગરમીનો ભાગ વધારે થતાં આ દરદ થાય છે. આમાં દરદો થતાં તરતજ ઉપચાર કરવો બેઠાંથી ધારણ કે એ રોગનો પરિણામે સંઘડણી જેના દરદો થાય છે.

ઉપાય. (૧) સુંક, મરી, પીપર, ત્રેં અંકેક ભાગ; સીંધાનુથુ, બે ભાગ; ગંધા ત્રણ ભાગ એમ દરેક ચીજ સાફે કરી, વડ વસ્ત્રગાળ કરી ઉપર મુગજ વગત લાઈ ભેગ કરવી. પછી લોશુંના રસમાં ખરાબર ખાર કસાઈ ધુંડી ચણેડી જેવી ગોળાઓ વાળવી. પછે નિત્ય એક ગોળી લેવી. એટલે અથડાઈ મટી ભૂખ લાગશે. પણ પેટ ભરી ખાવું નહિ અને ખોરાક લલકો લેવો.

આ દવા ચાલુ ખાર કસાઈ સુધી ધુંટી

ઉપાય. (૨) સુંક તોલો ૧૧; પીપર તેલો ૧. અગમોદ તોલો ૧૦૦, અગમો તોલો ૧૦૦ દરજેદળ તોલો ૪ એ મુગજની દરેક ચીજ પ્રથમ સાફ કરી, ખાંડી વસ્ત્રગાળ કરી ઉપર લાખ્યા વગને તોલો એકત્ર કરી ખરાબર ભેગા કરવા ખરત કરવી. પછી દરોજ તોલો ૧૦ ફાટી બરેવી. એમ મધ ખાવાથી ત્રણ દિવસમાં અનુકૂળ જણાય તો સાત દિવસ સુધી આગર બગાજ ખાર મંદ સુધી ચાલુ રાખવું.

(૩) ઇન્દ્રજનને કોરી તાવડી પર શેડી ઉપરની ફોતરી કાઢી નાંખી ચારીક વાડી મીઠાં સાથે ફાકી ભરવાથી અઢ્યુ મટશે.

(૪) ઇન્દ્રાણી યાને ઇન્દ્રવરણા ના ફળને કોણું પાડી ફળના સોડમાં ભાગ જેટલો અન્નમો તથા તેટલોજ ભાગ મરી ફળમાં ભરી કાણું પરી સુકવડું. સુકાયા પછી વાડી ચારીક ચુર્ચુ કરી તેલો ના પાની સાથે લેવું. •

(૫) સુંદ, હાંગ કુલાવેલી અને સંચળા, સરખેભ જે લાઇ ચારીક ચુર્ચુ કરી ફાકી ભરવી.

(૬) કારખોનેટ ઓફ સોડા, સાઇટ્રીક એસીડ, ચોખી સફેદ ખાંડ, સુંદની છુદી એ ચરે ચીને સરખે ભજે લાઇ ભેળા કરી જરૂર પડે તેની ફાકી ભરવી.

(૭) કારખોનેટ ઓફ સોડા તોલા ૨, ટાર્ટરીક એસીડ તોલા ૨, કિમટાર્ટર તોલા ૨, એપ્પલ સોલ્ટ (વિઝાવતી મીઠું) તોલા ૨, ચાલેલી ખાંડ તોલા ૨, એમ કુલ તોલા ૧૦ થય લાઇ. ખાંડ સિવાય ભેળાં કરી તાપ ઉપર તપાવી બુકા કરી; ખાંડ સાથેભેળા કરી, સોસીમાં ભરી રાખવું. ખપ પડે ઉપયોગમાં લેવું.

(૮) કારખોનેટ ઓફ સોડા તોલા ૧૦) સાઇટ્રીક એસીડ મેગ્નેશીયા, તોલા ૧૦) ટાર્ટરીક એસીડ તોલા ૭) કિમટાર્ટર તોલા ૫) એપ્પલ સોલ્ટ તોલા ૨૫) એમ કુલ તોલા ૩૫) સાડા ચોક્કસ વાડી બાટલો ભરી રાખવું. જરૂર પડે અનુકુળતા પ્રમાણે લેવું.

નોંધ: ઉપાય નં: ૧-૭-૮ "હુન્નર વિજ્ઞાન." માનિકમાંથી લેવામાં આવ્યા છે. સિવાય ઉપર-લખ્યા નં. ૧ થી ૫ દેગી ઉપાયો અનુભવેલા છે.

(૩) અતિસાર (ઝાડા)
અતિસાર યાને ઝાડા એ, બેગડીમાં

ફેરફાર થવાથી, અનિયમીત સમયે ખાવાથી, વાયુથી એમ અનેક રીતે થઇ આવે છે. તેમાં બેદરકાર રહેવાથી થયેા વખત થઇ જતાં ભયંકર દરદો લાગુ પડે છે.

ઉપાય ૧લો. જાયફળ, ખારેક, ચોખ્ખું અરીણ, ત્રણે સરખે ભાગે લાઇ ચારીક વાડી, પાનના રસમાં ઘુટી, ચણા જેવડી ગોળાઓ કરવી. તેમાંથી દરરોજ એક ગોળા. ગાયત્રી યાચના અનુપાન સાથે સેવન કરવાથી, ૭ દિવસમાં ભયંકર અતિસાર મટે છે.

૨જો. સારંગીના મૂળ, ઇન્દ્રજન, કાળા પાંડ, ખીલુ, અતિવિષ. મોષ, કાળામરી, એમ સાતે ચીને સમ-ભાગે લાઇ ખાંડી વજ્રગાળ ચુર્ચુ કરી તેમાંથી તોલા ૪ ચારને ઉકાળો કરી પીવું. આ દવાથી સોજા પથ્થ ઉતરે છે.

૩જો. જાયફળ, અરીણ, કુલાવેલી ટંકણખાર, શુદ્ધ ગંધક, અને છરૂ સમ ભાગે લાઇ તે સર્વેની ચરોતર કાચા દાડમના દાણા લાઇ સર્વ એકત્ર કરી. ઘુટવાં તે ચુર્ચુને એક દાડમમાં ભરી તેના ઉપર ઘઉંનો લોટ લમારી યાણાના દેવનામાં શેડી પછી તેમાંથી ૧ વાસ ખાવું. ત્રણ દિવસમાં અનુકુળ જણાય તો જરૂર લાગતા સુધી વપરાશમાં લેવું.

૪જો. વડની વડવાઇના કુંપર તથા વડના પાનના કુંપર સાતી લાકડાની ખાંચણીમાં ખાંડી, તેથી સોજા ઘણાં પાણીમાં એકત્ર કરી ઉકાળવું. અડધુ પાણી રહે ત્યારે કપડાથી ગાળી છોર કાઢી નાખી. ફક્ત ગાળેલા પાણીને ફરોથી ઉકાળવું. તે પાણીનાર ગોળના જેવું થાય ત્યારે ઉતારી લેવું. તેની અકેક વાસની ગોળાઓ ખનાવી દરરોજ બન્ને ગોળા ત્રણ વખત દરેક સાથે ખારી.

૫જો. અરીણ તોલો ૧૦, લાઇ તેનો ટચકાડી તપાવવું. તે ચાથણી જેવું થતાં તેમાં અન્નમો ભાજ કરેલ તોલા પા નાંખી બેથુ કરી સુકવડું. આ અનુકુળ પડે તેટલું વાપરવું.

ક્રિ. મોત્યરસ તોલો ૧, માયા તોલો ૧, ડાહીઓ લોખાન તોલો ૧, હાડમની જાલ તોલો ૧, અદીજી તોલો ૧, વડની વડવાદના કુંપર તોલો ૩ એ ચીત્તેમાંથી અદીજી તથા વડવાદ સિવાયની ચીત્તે આગેક વસ્ત્રમાળ કરી, પછી અદીજી તથા વડવાદ બુદ્ધ કુટી એકત્ર કરી, અચૂક ૨ કલાક ખરસ કરી એકેક વાજ ની ગોળાઓ વાળવી. ગોળા ન થાય તો થોડી સાકર પીસેલી મેળવી વાળવી. ને ગોળાઓ દિવસમાં ત્રણ વાર એકેકી લેવી.

(૪) અંતરંગાળ.

ઉપાય: ૧લો ઉન્દ્રાણીને ધ્વન્દી લેખ ખનાવી ત્રણ દિવસ લગાડવો.

૨જો હરોશ, દિરાદખણ, એળીમેલીરામોળ, સર્વને વાટી વસ્ત્રમાળ કરી સરથના પાણીમાં ગરમ કરી તેની ગાંઠ પર લેખ કરવાથી અંતરંગાળ મટે છે.

(૫) અપરમાર અને વાયુ.

ઉપાય: ૧લો. ઉન્દ્રકનીનું સુર્ણ સુંધવું અને વા વાળા ભાગ પર ચોપડાથી દ્વાપદો થાય છે. (આ સુર્ણ ગર્ભવંતી સ્ત્રીને સુંધાડવો નહીં.)

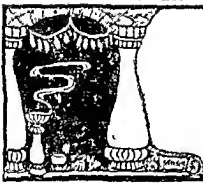
૨જો. કુશાવેશો ટંકણખાર ગ્રેન ૪૫ અને કરીપાનાની રૂદા ઓંશ ત્રણ બેળી કરી એકેક ભાગ, સુવાર, બપોર, માંજો આપવાથી અપરમાર, વાયુ, (વાદ ચડવી) વિગેરે મટે છે.

સાભાર સ્વીકાર: (૧) ધડીભર મોજ તંત્રી: રા. ભોળીકુમાર વ. ૧; અંક ૪ થી ૧૪ વા. લ. ૩. ૪-૦-૦ (૨) પોલમકાશ: તંત્રી: રા. સુદરજી પંડ્યા. પુ. ૧; અંક ૧૧ થી ૧૬. વા. લ. ૩. ૪-૦-૦ (૩) નાટક સીનેમલ તંત્રી: રા. બીમા-શંકર સર્મા. વ. ૧, અંક ૧ થી ૮ વા. લ. ૩. ૪-૦-૦ (૪) ટીકાકાર: તંત્રી: રા. અ. મે. ઓદવ. પુ. ૧. અંક ૩ થી ૫ વા. લ. ૩. ૧-૦-૦ (૫) હિંદુ ધર્મ પત્રિકા: તંત્રી: રા. ચંદ્રમણિ મોનીલાલ. વ. ૪, અંક ૩. વા. લ. ૩. ૦-૮-૦ (૬) લગ્નગુણ: તંત્રી: મેસર્સ ટરખીયા, દાણી અને બાયાળી. વ. ૫; અંક ૮. ૬. વા. લ. ૩. ૨-૦-૦ (૭) સમાજ સેવક: સં. મેસર્સ જોશી અને મહેતા. વ. ૬; અંક ૨. વા. લ. ૧-૪-૦ (૮) અચારક: તંત્રી. રા. ચંદ્રમણિ મોનીલાલ. પુ. ૧; અંક ૭. વા. લ. ૩. ૨-૦-૦ (૯) દલાપી. તંત્રી: રા. કાસમઅલી સમ્મત. પુ. ૧; અંક ૩. વા. લ. શી. ૬-૦-૦ (૧૦) સંદેશ: તંત્રી: શ. અંબાલાલ એમ. અમીન. વ. ૧; અંક ૬. વા. લ. શી. ૬-૦-૦ (૧૧) યસોદાસ તંત્રી: રા. મ. ન. દોશી. વ. ૩; અંક ૬ ૬. ૩. ૨-૦-૦ (૧૨)

ભાગ્યોદય: તંત્રી: રા. જ્ઞાલાલ ટ. દેવ. વ. ૧૭; અંક ૬. વા. લ. ૩. ૪-૦-૦ (૧૩) બ્રહ્મમટ પત્રિકા સં. રા. જયપ્રસાદ ત્રિ. જલમટ આવણ ૧૯૮૫ (૧૪) મોટ પત્રિકા: તંત્રી: રા. કે. સી. મહેતા. વ. ૩; અંક ૧. વા. લ. ૩. ૧-૮-૦ (૧૫) Our Funerals. By, O Tejpal, Rajkot. (૧૬) માંજાદારની વિરૂદ્ધ વનસ્પત્યાદારના પક્ષમાં વેદીય સિદ્ધિ. લેખક: રા. ડ. પ. નામ્ના-વદી. (૧૭) રીપોર્ટ: શ્રી. એ. રથા. જેન મિત્રમ-ગ્ન; ખરતાળા ૧-૬-૨૮ થી ૩૧-૮-૨૬. (૧૮) હેવાલ: શ્રી. જેન નીસા એસનાલ કલબવું વાર્ષિક સંપ્રેલન: ૨૬ ૫-૨૬ (૧૯) રીપોર્ટ: ગ્રોહવા સાવજનિક પુસ્તકાલય: વર્ષ ૫૨ મું. ૧૯૨૮-૨૬ (૨૦) રીપોર્ટ: પ્રબબ્ધુ દી હાઇસેરી, નમખ-બાબીઆ: ૧૯૭૬-૧૯૮૫ (૨) અહેવાલ અને હિસાબ: અંત્યજ સેવા મંડળ, કરાંચી. ૧૯૨૭-૧૯૨૬ (૨૨) હેવાલ: શ્રી જેન નીસા એસનાલ કલબ વર્ષ ૧૩: ૧૯૮૪-૮૫ (૨૩) અહેવાલ અને હિસાબ: સમાજ સેવા મંડળ, મોઆસા. ૧૧ ૮: ૧૯૮૪-૮૫

સમાલોચના

શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ આલસાદિત્યમાળાઃ
સંપાદકો: શ્રી. ગિજુભાઈ અને શ્રી. તારાબહેન પ્ર-
સાદ: શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર.
મૂલ્ય: દરેકનો દોઢ આનો.

આ લોકપ્રિય માળાનો ૭ વધુ પુસ્તકોનો ૧૦
મો સંગ્રહ પ્રકટ થઇ ગયો છે. એમાંનું નં. ૫૬
શ્રી. કમળાબહેન લખેલું છે; નં. ૫૭ શ્રી. તારા-
બહેનની કવચની પ્રસાદી છે અને બાકીનાં ચાર
શ્રી. ગિજુભાઈએ રચેલાં છે. નં. ૫૫ માં શ્રી.
મિજુભાઈ "મારી ગાય" દ્વારા જોપાલનના કૃષ્ણ
જાળીની સુંદર પાઠ રીખવે છે. નં. ૫૬ કમળા-
બહેનના પાઠો વિધવિધ વિષયોનું જ્ઞાન બાળકોને
મમે એવી સ્વેચ્છી ભાષામાં આપે છે. નં. ૫૭ માં શ્રી.
તારાબહેન જુદાં જુદાં ત્રણ ગિરિશીખર-ગિરનાર,
આબુ અને હિમાલયના પ્રદેશની ઝાંખી બાળકોને
કરાવે છે. નં. ૫૮ કાળાહાથ, કાળી દાઢીમાં
નવાં સંખ્યાબંધ જોડકાં છે. નં. ૫૯ ખળાવણ
અને-માં ગિજુભાઈને પ્રિય એવાં શ્રાવ્ય ઇવનશ
ચાર નવાં રચેલા રજુ થાય છે અને બાળકોને ગામ-
ડાંના અનુભવ લેવા પ્રેરે છે. નં. ૬૦ 'પૂછું?' માં
અનેક સવાલો પૂછી તેના ઉત્તરો પણ મિજુભાઈ
આપે છે. બાળકોને એમાંથી ધણું જાણવાનું મળશે.
માખાપો બાળકોનો પ્રશ્નોના જવાબ નહિ આપી
રાકના હોય તો તેમનું જ્ઞાન ધણું વધશે આ ૭
નવાં રમકડાં દરેક ઘરમાં અત્યાર પહેલાં પ્લેટો
અથાં હશે. જેમને ન મળ્યાં હોય તેઓ જલ્દી
મેળવશે ક્યે, કાસતુ મિજુભાઈ તારા કંજુસ છે. ખપ
પૂરી નહોતી છપાવે છે; પાઠ્યથી કદાચ નિદ્રા
પણ પડે.

ગુજરાતી બહેનો પ્રત્યે ત્રણ લેખો:
લેખકો: સ્વ. શ્રી. ચૈતન્યબાલા મનમુંદાર. પ્રકાશક:

૨૧ મંજુલાલ ૨. મનમુંદાર. શ્રી સયાજી સાહિત્ય-
માળા, સાહિત્ય મુચ્છ, પુષ્પ ૧૫૩ મું. મૂલ્ય:
રૂ. ૦-૧૧-૦.

૨૨. લેખિકાબહેનનો પરિચય અક્ષરરેઢે
"ગુણસુંદરી"ના વાચકોએ અનેકવાર કર્યો છે.
હેલા જીન ૧૯૨૬ ના મહિલા અંકમાં તેમની
એક પ્રસાદી તેમણે આપી છે. પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં
એ બહેને લખેલા ત્રણ અત્યંત ઉપયોગી લેખો
સંગ્રહાયા છે. પહેલો લેખ "સ્ત્રીઓ અને જનસેવા"
વિષે છે. નરિયાદની સાહિત્ય પરિષદમાં વાંચવા
માટે એ લેખ લખાવ્યો પરંતુ વિધિની ઇચ્છા
જીતી ન હતી. એ બહેને એ પરિષદ મળે તે પહેલા
સ્વર્ભવાસ કર્યો. એ લેખમાંથી ગુજરાતી બહેનો કેવા
કેવા પ્રકારે જનસેવા કરી શકે તે સ્પષ્ટ જોઈ શકશે.
બીજો લેખ "આધુનિક સ્ત્રી કેળવણીની ખામીઓ"
વિષે છે. એ નિબંધ માટે શ્રી ગુજરાતી લિન્ડુ
સ્ત્રી મંડળની ઇન. મી. દક્ષિણમાં એ બહેનને રૂ. ૫૦)
નું પેટું ઇનામ મળ્યું હતું. ત્રીજો લેખ બીજા
લેખની પૂર્તિ રૂપે છે અને "સ્ત્રીઓનાં તત્ત્વોની
દિશા" ચર્ચા ઉપયોગી સૂચનાઓ કરે છે.
દરેક બહેન આ પુસ્તક સંગ્રહે અને એ વાંચી
એમાં દર્શાવેલા સેવામંત્રો પોતાના ઇવનમાં ઉનારે
એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

અમર મહાજનો: હાથગુણ અને લેનીન:
લેખક: શ્રી. કલ્પભાઈ કે. શરી. પ્રકાશક: શ્રી સીરાજ
સાહિત્ય મંદિર, રાજપુર મૂલ્ય: ૦-૧૨-૦.

"સીરાજ" સાહિત્યમંદિરે અત્યાર પહેલાં
લિંદના પાંચ નરવીરોની ઇવનકથાઓ પ્રકટ કરી
છે. આ પુસ્તકમાં લિંદની બહારના બે નરવીરોની
ઇવનકથા આલેખાય છે. ઇચ્છાના હૃદયકે અપરુણ
પાશા અને રશિયાના તામરુદાર. લેનિનના નામની

આને કાણુ અપરિચિત છે ? પોતાપોતાના દેશના ઉદ્ધાર માટે એ બંને નરવીરોએ અનેક સફળ પ્રયત્નો કર્યા છે અને આત્મલોભ આપ્યા છે. અત્યારે જ્યારે આપણે સ્વાતંત્ર્ય માટે તૈયારી કરી રહ્યા છીએ ત્યારે આ પ્રકારનું સાહિત્ય અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડે અને એથી પ્રભાતી સાચી સેવા સાધી શકાય. ખાસ કરીને આ સાહિત્ય આપણા કેટલાક કહેવાતા મતાઓએ વાંચવું જોઈએ અને પોતાની મુશ્કેલી સુધારની નોંધજો. એ સાહેબો માટે આ પુસ્તક અત્યંત માર્ગદર્શક થશે.

સંપાદકનું નામ: લેખક રા. હિમતલાલ સુ. શાહ. પ્રકાશક: " નૂતન ગુજરાત " કાર્યાલય, અમદાવાદ. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૮-૦.

૧. અમદાવાદથી કેટલોક સમય થયાં પ્રકટ થતા સુપ્રસિદ્ધ અંગ્રેજીકી " પત્ર " નૂતન ગુજરાત "ના ચાલુ વર્ષની બેઠ તરીકે આ પુસ્તક પ્રકટ થયું છે. આદર્શ નવલકથામાં જેમ પાત્રો અને તેમના કાર્યો આદર્શ હોય છે તેમ આ નવલકથામાં વાચકને નહિ, દેખાય. હિંદુ સંસારનું વાસ્તવિક ચિત્ર લેખકે આમાં દોષ્યું છે અને તેમ કંઈક કદાચ વાચક-વર્ગની ઈતરાહ તેમને બોલી લેવી પડશે. એમના પાત્રોનું માનસ અને તેમના કાર્યો સર્વથા સ્વાભાવિક જણાય છે એક સુશીલાના પાત્ર સિવાય. એક ધનવાન, શ્રદ્ધસ્થ એક ગરીબ છોકરાને આશ્રય આપી બચાવે છે અને તેની સાથે પોતાની પુત્રીને ત્રિવાલ કરે છે. દરમિયાન મોટી છોકરી વિધવા બની પિયર આવે છે અને નાની બહેનના વિવાહિત, પતિ ઉપર તેને પ્રેમ થાય છે. બાપને તેની નજીક યતાં આશ્રિત યુવકને તે મોટી સ્ત્રીના પુત્રી સાથે લગ્ન કરવા કહે છે. યુવકને નાની પુત્રી-પોતાની, વિવાહિત, પત્ની માટે પ્રેમ હોવાથી તે ના પાડે છે અને પરિણામે આશ્રય સુમ્રણે છે. ધનવાન શ્રદ્ધસ્થની પત્ની મુશીબા તેને તેમ કરતાં આટલાંવાં નતાં અપમાન પામે છે અને એ શ્રદ્ધસ્થને કરે છે. આદર્શ કંઈક આદર્શ આવી જાય છે. ધનવાન શ્રદ્ધસ્થ નાની પુત્રીના લગ્ન ઉતાવળથી ખીલ સાથે કરી નાંખે છે. આખરે પેણે યુવક પણ 'મોટી' પુત્રીને પત્ની તરીકે સ્વીકારે છે. આદર્શ નવલકથામાં કદાચ તો એક જીભને માટે છુટી છુટીને મરી જત.

રા. હરિચંદ મેધાણી. પ્રકાશક: " સૌરાષ્ટ્ર " કાર્યાલય, રાણપુર. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૮-૦

આ પુસ્તક સુપ્રસિદ્ધ " સૌરાષ્ટ્ર " પત્રની ચાલુ વર્ષની બેઠ તરીકે અપાયું છે. એના પહેલા બે ભાગમાં સોરઠી બહુ રસીચ એની જેવી રસ-ભરી અને રોષાંચરક કથાઓ હીની તેવી જ ચર બીજી કથાઓ વિસ્તારથી આ ભાગમાં અપાઈ છે. પહેલા બે ભાગ વાચક પ્રભાતે દિલોભનથી સત્કાર્ય છે અને તેવી જ સત્કાર આ ભાગને પણ મળશે એમાં શંકા નથી. થોડા સમય પર આ બાકીના સાહિત્ય પ્રકટ કરવાથી પ્રભાતના માનસ પર ઉઘડી અસર થશે, એવો વિશેષ યથો હશે. બાઈ મેધાણીએ પોતાની વિદ્વતામરી મીમાંસામાં એ વિરોધનો સચોટ ઉત્તર આપ્યો છે. બીજા કોઈ કારણે નહિ તો પણ ફક્ત એના અંતિહાસિક મૂલ્યને ખાતર આ પ્રકારનું સાહિત્ય સચવાઈ રહેવું જોઈએ એમ અમે માનીએ છીએ તાઈ મેધાણીની મીમાંસા હંડા અભ્યાસનું સુંદર પરિણામ છે. છઠ્ઠાં અને હિંદના બીજા ભાગોના એવાં સાહિત્યની દૃષ્ટિએ તેમણે રસમરી તુલના કરી છે, અને સોરઠી બહારરસી આનું માનસ સમજાવ્યું છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં એક સુંદર વધુ પુસ્તકનો ઉમેરો કરવા માટે તેમને અને પ્રકાશકને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

સંપાદકનું નામ: સંપાદક: રા. જંગમોહનદાસ ધરમદાસ. પ્રકાશક: રા. હરિચંદ મેધાણી

સંપાદક અને પ્રકાશકના સ્વર્ગસ્થ બહેન સી. બાનુમતીના સ્મરણાર્થ આ પુસ્તક પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. સ્વર્ગસ્થના પરિચયમાં આવેલ અનેક વ્યક્તિઓએ તેમના ગુણગાન કરી સ્મૃતિચિત્રો આલેખ્યાં છે. સ્વર્ગસ્થના અવસાનથી મુંબાઈની કોણ જ્ઞાતિએ અને ગુજરાતે એક બેઠાવરોથી બહેન અને ચરની શ્રદ્ધાળી-ગુમસ્તુંદરી ગુમાવી છે. સ્વર્ગસ્થ બહેનના લાઈઓએ તેમના અમર આત્માને આ પુસ્તક પ્રકટ કરી જે નીરપસરી આપી છે તે અનુકરણીય છે. અમને એક જ ખામી લાગે છે. સ્મૃતિચિત્રો સાથે આ પુસ્તકમાં સ્વર્ગસ્થ બહેનને અત્યંત પ્રિય એવી સાહિત્યશૃતિએનો એક વિભાગ રખાશે હોત તો પુસ્તક વચરે ઉપયોગી બાન. ઉપરાંત એમને પ્રિય એવાં સ્ત્રીઉપયોગી સહિત્યના અન્ય પુસ્તકો પ્રકટ કરી વિના મૂલ્ય થા પડતર કૌમતે તેમને ફેલાવો કરી બાઈઓ વધારે

સોરઠી બહારરસીઓ: ભાગ ૩. સંપાદક:

સારી, સ્વર્ગસ્થના આત્માને વધુ સતોષ આપે એવી વીરપત્તની આખી રાક્ષસ-હંત પશુ આખી શકે.

સાંજવર્તમાન-પતેલી અંક: ૧૬૨૬. દર વર્ષની જેમ પ્રસિદ્ધ દૈનિકપત્ર "સાંજવર્તમાને" પોતાનો દળદાર પતેલી અંક પ્રકટ કર્યો છે અને ઉપયોગી તેમજ આદર્શક વાંચન પૂર પાડ્યું છે. અંગ્રેજ વિભાગમાં દિંદના તેમજ પરદેશના અનેક નામાંકિત લેખકોના વિદ્વતાભર્યા અને મનનીય લેખો અપાયા છે. ગુજરાતી વિભાગ પણ તેવીજ રીતે વિદ્વાન અને નબીતા લેખકોની અનેક નવી મોટી કૃતિઓથી ભર્યો છે. વાર્તા કાવ્યના શોખીનો માટે સંખ્યાબંધ વાર્તાઓ અને કાવ્યો ઉપરાંત પારસી ભાષાએ માટે જરૂરેસ્ટી ધર્મને લગતાં તેમજ પારસી કોમ સાથે સંબંધ ધરાવતા અનેક વિષયો વર્ચતાં સંખ્યાબંધ લેખો છે. વળી હમેશની જેમ રા. વાસોપરવાળા અને મિસિસ વાસોપરવાળાની કથાકૃતિઓ અને નજીતા નરનારીઓના ફેરો ચિત્રોથી અંક આકર્ષક અને સુશોભિત બન્યો છે.

અમરેશ્વરના ચાત્રાણુ: લેખક: રા. ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ, એમ. એ.

નબીતા ગુજરાતી ચિત્રકાર ભાઈ જમશેદન મોસીએ સન ૧૮૨૫માં દોરેલા એક સુંદર ભાવવાદી ચિત્ર ઉપરથી કવિશ્રીએ આ સુંદર નાનકડું કાવ્ય એમની સુપરિચિત શૈલીમાં લખ્યું છે. પ્રસ્તાવનામાં એ લખ ન કહેવાઈ હોત તો ચિત્ર ખેડુ કે કાવ્ય તે શોધી કાઢવું મુશ્કેલ થઈ પડત. કવિ-મૌલે ચિત્રને અનુરૂપ આ કાવ્ય લખી ચિત્રને અમર કરી દીધું છે.

"હિતેસ્થુ" મહિલા અંક: તંત્રી: રા. પુરોષોત્તમ લક્ષ્મણ શુક્તા, વલસાડ, પુ. ૪; અંક ૬, વા. લ. ૩. ૨-૦-૦૨

વલસાડની મોટી જ્ઞાતિ માટે પ્રસિદ્ધ થતા આ માસિકે જેઠ-આપાડનો સંપૂર્ણ અંક મહિલા અંક તરીકે પ્રકટ કર્યો છે. સામાન્યતા "મહિલા અંક" જેટલે ઓછાના લખાણોથી ભરેલા અંક એવી માન્યતા છે, પરંતુ આ અંકમાં મહિલાઓને લગતા

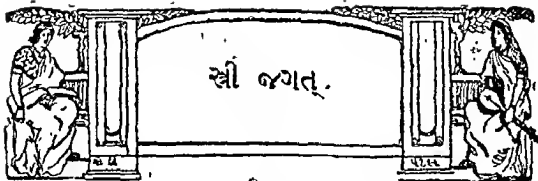
કે તેમની સાથે નિકટ સંબંધ ધરાવતા વિષયો પર પુરુષ લેખકોના લેખો છે. જે પ્રયાસ પણ અમે અભિનંદનીય ગણીએ છીએ. ખીલ અનેક કવ્ય ગણતી જ્ઞાતિઓ ન્યારે પોતાનું એકાદ ત્રિમાસિક પણ માંડ નિભાવી શકે છે ત્યારે આ માસિકના તંત્રી સાહે માસિક નિભાવી શકે છે તે માટે તેમને અને તેમની જ્ઞાતિને ધન્યવાદ પટે છે. ભવિષ્યમાં તેઓ ગુજરાતની મહિલાઓના લેખો મેળવી મહિલા અંક પ્રકટ કરી શકે એવી શુભેચ્છા અમે રાખીએ છીએ.

આદર્શ આર્ય સંસ્થાની સમીક્ષા: લેખક: રા. હાદાલાલ હરોલ્ડિંગસ મુની, ઓ. એ. આ નાનકડું પુસ્તક લખતાં અને છપાવવાનો ઉદ્દેશ અમે સમજી શક્યા નથી.

આદર્શ કુમારિકા: લેખક: રા. માવજી દામજી શાહ. પ્રકાશક: શ્રી જેન સરસ્વતી સાહિત્ય પ્રકાશક કાર્યાલય, કચેલા. આદર્શ કુમારિકા કોને કહેવી તે સમજવતા લેખકના વિચારો સુવ, સ્વચ્છો આ નાના પુસ્તકમાં આપ્યા છે.

રૂઢી બંધનને ઊંટ: લેખક: રા. હાદાલાલ પેલાભાઈ વલસાડવાલા. નામ પ્રમાણે પ્રચલિત ખંડાળ અને સંપૂર્ણિત રૂઢીઓને યોગ્યતા આ પુસ્તિકામાં ઉપદેશ છે. ખાસ કરીને પેટા ન્યાતના વાઝાં તોડી લગ્ન કરનાર વ્યક્તિઓ સાથે સહકાર કરવાની વરદણમાં લેખકે દર્શાવેલી કરી છે.

હિન્દુ અનાયાથ્રમ વડવાણુ કેમ્પ: ગુજરાતમાં જે અનાયાથ્રમો સુંદર સેવા કરી રહ્યાં છે. નડિયાદનું દિંડુ અનાયાથ્રમ અને અગરાવાદનું શ્રી મ. ર. અનાયાથ્રમ અનાથોની ચારી સેવા ખત્તવે છે. તેજ સેવા કાઠિયાવાડ પ્રદેશમાં વડવાણુ કેમ્પનું અનાયાથ્રમ ખત્તવે છે સંસ્થાનો ૧૮૮૪નો રીપોર્ટ દમગૂંજ પ્રકટ થયો છે જે ઉપરથી સંસ્થાના સેવાકાર્યોની જાંખી થાય છે. દાનવીએ આ સંસ્થાના કાર્યની કદર કરી પોતાનો ઉદાર હાથ તેના વરદ નરદ લખાવે.

૬૬.

શ્રી. ગાંધીજી હીરક મહોત્સવ: મુંબાઈના શ્રી ભગિની સમાજના આશ્રયે મ. ગાંધીજીની ૬૨ મી જન્મતીથિ મોટા પાયા પર ઉજવાઈ છે. આ સમારંભમાં મુખ્ય કાર્યક્રમ આગેવાન બહેનોએ અત્યંત શ્રમ લઈ કરેલો સંગીતનો જલસો હતો. આ જલસામાં સી. પ્રેમકીલા મહેતા, કુ. પન્ના અને કુ. વિશાખા મહેતા, શ્રી શાન્તાબહેન વગેરેએ સુંદર કામ કર્યું હતું. સી. અવંતિકાબાઈ ગોખલેએ સી. લેક્ષ્મીબાઈના પ્રમુખપદે 'મીરાંબાઈ' દ્વં કીર્તન માધવબાઈમાં કર્યું હતું. એ કીર્તન પ્રસંગે બહેન દીવાળીબાઈ શહેરો શ્રમ લઈ બાળાઓના જરૂરા સંવાદ વગેરેની જાહેરજી કરી હતી અને ગાંધીજીના જીવનકાર્ય વિષે વિવેચન કર્યું હતું. ઉપરાંત સી. સરોજીની નાયકતા પ્રમુખપદે મહોત્સવ સમિતિન માધવબાઈમાં ભરાયું હતું, > પ્રસંગે ભણીતા વક્તાઓએ ગાંધીજીના જીવન વિષે બાણીઓ કર્યાં હતાં. મુંબાઈ બહાર ગુજરાતના બીજા સ્થળોમાં ખાસ કરીને અમદાવાદમાં આ પ્રસંગ મોટા પાયા ઉપર ઉજવાયો હતો.

સી. કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય: અખિલ હિંદ ક્રીકેટવર્ણી પરિષદના મંત્રી, હિંદની સી પ્રતિનિધિ એક ભણીતા આગેવાન, આ બહેન યુરપની મુસાફરીથી હાથમાં પાછાં કર્યાં છે. યુરપમાં તેમણે જીનીવામાં મળેલી આંતરરાષ્ટ્રીય કેળવણી પરિષદમાં હિંદની બહેનોના પ્રતિનિધિ તરીકે આગેવાન ભાગ ભજવ્યો હતો. એ પરિષદમાં કુલ ૧૫ હિંદી પ્રતિનિધિઓ હતાં. નૂતન કેળવણી સંધની બીજી પરિષદમાં પણ તેમણે હાજરી આપી હતી. ઉપરાંત બીજાં પ્રતિનિધિઓ સાથે બર્લિનની મહિલા મહાસભામાં પણ સુંદર કાર્ય કર્યું હતું. એ મહાસભામાં હિંદના પ્રતિનિધિઓના પ્રયાસથી ઇંગ્લેન્ડમાં

માટે લગભગ ૧૬ ને બદલે ૧૮ ની રાખવાનો ઠરાવ થયો હતો. આવાં એક આગેવાન મહિલા સ્વદેશ પાછાં ફરે ત્યારે પરદેશી સરકારના જમતી અધિકારીઓ તેમને સામાન વિનાકારણ સુધી તેમને હેરાનગતિ મેળાવે એ હિંદ માટે અત્યંત રાશ્ત્રમત્રયું મળાય. એ અધિકારીઓના વર્તન સામે તેમણે મજબુત વિરોધ કર્યો છે. એમને આવકાર આપવા કાનરા સારસ્વત મંડળ અને મહિલા સમાજ એક જાહેરસભા બેલાવી હતી. એ પ્રસંગે હિંદની સામાજિક મુદ્દાઓ માટે પોતાના વિચારો તેમણે જણાવ્યા હતા અને તેમાં જલ્દી પ્રતિત કરવાની પ્રેરણા દીધી હતી.

રાક્ષિસ્વરૂપા શ્રીઓ: મુંબઈ ભગિની સમાજના આશ્રયે બોગસ્ટ માસમાં સી સરોજીની મહેતાએ 'યુગપરિવર્તન' એ વિષય ઉપર હિંદ સેવા સમાજ હોલમાં વ્યાખ્યાન આપતાં નીચેના વિચારો દર્શાવ્યા હતા: 'પુનર્જન્મ વિષે હિન્દુઓને વિરોધ ઓછો થતો જાય છે; પરંતુ હજી એ વિરોધ શમ્યો તો નજર કહેવાય. સૌથી પહેલું પુનર્જન્મ માધવજીએ રૂઢનાયકાસે કરેલું ત્યારે તેમને બરેલી બંદુક રાજે પોલીસ કમીસારે ધરે મુકવા હતું પડ્યું હતું. આજે પુનર્જન્મમાં સ્વેચ્છાનું દહિયું હિંદુ રાજે થવાથી, પુનર્જન્મનો હક્ક તરીકે સ્વીકાર થવાથી જરૂર છે પુરોગામી સીઓ પ્રત્યેનું દહિયું હજી બદલાયું નથી. સીઓને યત્ના અન્યાય સીઓને સાથે નહિ એ દુર્લભ છે. સીઓનું જીવન થઈ દિવાલોમાં ગોંધી રાખવામાં આવ્યું છે. સીઓ કોમ્પારટ્મન્ટ પાળી શકે છતાં સમાજ આંતરણ કે નાંખે છે? સીઓના કોમ્પારટ્મન્ટનો વિરોધ કરી સમાજ વિષવાઓ માટે સંવેદનશીલ કેમ આપા રહે છે? સીઓને આર્થિક સ્વતંત્ર્ય તો મળતું નેહનું

વારસામાં હાથ મળવો જોઈએ. દેશને મુક્ત કરવા માંગતા માણસોએ શ્રીસ્વતંત્ર્યને વિરોધ કરતાં યરમાણ જોઈએ લખ એ સ્વેચ્છાને વિષય છે. શ્રીએ અબગા નથી પણ સખગા છે. અબગા-પણાનો ખ્યાલ શ્રીએ છે. ટાડી દેવો જોઈએ એ ઇલાખને હવે શ્રીએ તિલાંજલિ આપવી જોઈએ. શ્રી સંક્રિસ્વરૂપા છે. તેણે આખલા મરી સખગા બનવું જોઈએ.

સ્વદેશી બહાર: મુંબાઈના યુવક સુદેશી સમય પર છનાદ દોલમાં એક સુંદર સ્વદેશી બહાર મોકલ્યું હતું, જેને અર્પુર્વ સંસ્કૃત: મળી હતી. જેણે બહાર વધારે મોટા પાયા ઉપર તેમણે માધવબાબામાં અર્પુર્વ હતું. એ બહાર બોલવાની ક્રિયા સી. કમ્પાઉન્ડી ચર્ચાપાત્રાયે તા. ૨૧ મી સપ્ટેમ્બરે સાંજે કરી હતી અને કે. વેશી-રીએ દુકાનો રાખવા માટે અગાડી પડાવડી કરી હતી અને ધનુને નિરાશ થઈ પડ્યું હતું. બહારની સાથે આનંદનક કાર્યક્રમ પણ સુંદર રીતે જાહેરાતો હતો અને તે માટે કુ. બોરોદ બાબુ. સી. પરીન કેપ્ટન, કુ. શીરીન છજામહ અને કુ. નવ બેસાનીઆ વગેરે બંનેનોએ અત્યંત કમ લીધો હતો.

અગાધતાને દફનાવો: સમસ્ત નાગર મંડળ તરફથી પૃથ્વીદાન અમારું હિને પદવી મેળવનારાઓને અભિનંદન આપવા સી. ચારદા મહેતાના પ્રમુખપદે મેળાવટો કરી હતો. નવા સ્મારકોને સી. ચારદા બંને નીચેના આદર્શ કરી હતો:— 'સાહીત્ય કે મુશીકાઈ નહિ જોઈએ,' એવા પોષાકો કરતા 'અજ્ઞાનતા નહિ જોઈએ' એવા પોષાક સિદ્ધિ યુવકોએ કરવો જોઈએ. કારણ કે દિ-હની વસ્તીમાં ફૂં ભાગ ભર્યું. અજ્ઞાનતાના બાધથી દબાવટો છે. એક મને તેથી રાજ રહેવાની બાવના હવે ભરી છે. અમતોલ કેળવે અને તે સાથે મનમાંની મહત્વાકાંક્ષાઓ અને નેચા અને સ્વાર્થભૂતા કમદા આદર્શ પામે. વળી તમારી બંનેની કેળવણી તરફ બેદરકાર રહે બન્યા. નહિ તો દેશની સામાજિક, સર્વોચ્ચ અને નૈતિક કલ્પદિ સહાયો નહિ બેટુઈ નહિ પરંતુ સ્વતંત્ર અને પ્રગટનાં બાધમાં પણ સાત માટે બંધાયે. અજ્ઞાનની ક્ષતિ ઉપર

હિન્દી સુવાનોને પોતાના અવિધ્યના રૂતેદનાં સ્વભાવો જોવાના નથી પરંતુ હુ:બો માનવતા માટે હવનાં અને મરવા શીખવાનું છે.

કુમારી ચતુર્વર્ણી લેશી, એમ.એ. કૃત્ય કેળવણી માટે વિદ્યાવત નંદાં દોહ તેમને માનપત્ર આપવા અખિલ ભારતવર્ષ શ્રીશિવ સંપત્તા આશ્રયે તા. ૨૫ મી એપ્રિલે એક મેલવટો વનિતા વિશ્રામ દોલમાં કરવામાં આવ્યો હતો. સ્ત્રી લક્ષ્મી-બાઈ પ્રમુખસ્થાને હતાં. મેટર્સ હર્ષદયાવ ત્રિવેદી, ગિરિભાઈ ત્રિવેદી વગેરેએ અભિનંદન આપ્યા બાદ સ્ત્રી લક્ષ્મીબાઈએ અભિનંદન આપી નજાણું કે બનાવસ દિંદુ સુનિવર્તીએ બંને ચતુર્વર્ણીને શ્રી લેક્ચર નીમવા નજાણું હતું પરંતુ તેઓ વધુ કેળવણી લેવા વિદ્યાવત બધ છે એટલે તે માંગતી સ્વીકારી નથી.

રાહીદને અંતરિ: લાડોર કાવતરાં કેસના એક આંદોષી નીન્દનાપ દોસ પંભળ સરકારની જેવામાં નવીય બેદનાવની નીતિ સામે વિરોધ દર્શાવી ૧૩ ફિવરના ઉપવાસ કરી તા. ૧૩ મી એ અવસાન પામ્યો. દેશને કાંઈ તેણે આભાન બલિદાન આપ્યું. સમસ્ત હિન્દુસ્તાને તેને અંતરિ આપી. બંને પણ એને અંતરિ આપવા ચૂકી ન હતી. લાડોર કલકત્તામાં અનેક બંનેઓએ તેને અંતરિ આપી પુષ્પ કુંડોને વધાવ્યો હતો. મુંબઈની રાજા કોલેજમાં એ વીર સતીત્વા માનમાં હડતાલ પડી હતી. તેમાં બંનેઓએ પણ સાહે ભાગ લીધો હતો. એન્ડીન્સ્ટન કોલેજના વિદ્યાર્થીઓને કોલેજમાં ન જવા દેવા માટે ક. કપિલા ખાંડ વાલાની આગેવાની દેશન પીકેટીંગ કર્યું હતું જો કોલેજના વિદ્યાર્થીઓએ હડતાલ પાડી મીસીસ દેની રાખવાનાં પ્રમુખપદે અંતરિ આપી હતી. રાષ્ટ્રીયકી સમાંએ અને લો. તિલક કન્યાશાળાએ તા. ૨૦ મી એ ખાસ સભા બેઠાણી હતી અને તેમાં અનેક આગેવ ન બંનેઓએ વિવેચન કર્યો હતો.

હાદાશાધ નર્થતિ: દેશમજા હાદાશાધ નવ-રોજની નર્થતિ ગુરુશી દિંદુ સી મંડળ તરફથી તથા માસમાં કલ્યાણ હતી. મંડળના દોલમાં મેદી સમા સ્ત્રી એશમજ છજામહના પ્રમુખપદે મળી હતી. બાળાઓએ પ્રાર્થના તથા બાદ પ્રમુખ, તેમજ શ્રી. નર્મદાબેન પાંડે વિવેચન કર્યો હતો.

વિધવા વિવાહનો પ્રશ્ન: મુંબઈની કોણ કોમમાં આજે વિધવા વિવાહનો પ્રશ્ન ઠીક ચર્ચા થવાની રહ્યો છે. સુધારક સ્ત્રી પુરુષો વિધવા વિવાહની તરફેણમાં પ્રચારકાર્ય સારી રીતે ચલાવી રહ્યા છે, જ્યાં વિરોધીઓ વિરોધકર્તાકે સમાજો ભરી હસ્યો કરી રહ્યા છે. વધતી જતી બાળવિધવાઓની સંખ્યાના માત્ર એ પ્રશ્નનો ઉદ્ભવ કરવાનો માર્ગ સૂચવશે.

વિધવા વિવાહ: (૧) ખડાલતા વસ્ત્રિક પ્રાપ્તિના વેટીનીરી સામર્થ્યનું હોં ગોરધનદાસ ત્રિશુ-વનદાસે અમદાવાદના નાણાંતો નેન વેપારીના વિધવા પુત્રી કાંતાબાઈ સાથે ગયા માસમા પુનર્લગ્ન કર્યું. (૨) શ્રીમતી દુર્ગાબાઈ તેલંગે શ્રી લક્ષ્મણરાવ ની. કેશીની સાથે ગયા માસની તા. ૧ લી એ મુંબઈમાં પુનર્લગ્ન કર્યું.

૩૧. ૧૦૦ વું 'ઈનામ: ' હિન્દુસ્તાનમાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો કેવી રીતે ઉચે લઈ જવો ' એ વિષય ઉપર સૌથી સરસ નિબંધ લખના માટે મુંબઈ સ્ટુડન્ટસ બંધારકુંડ તરફથી એલફીન્સ્ટન કોલેજનાર્ણા ગીચ સરસા દેરાઈને ર. ૧૦૦ વું શ્રી. મેળીવાળા ઇનામ મળ્યું છે.

ભાઈ પર ફરિયાદ: સુરતના હરિપુરાનાં બાઈ નંદશીરીએ રજાખંધનને દિવસે જોવા આવેલા દાગીના હસ્તપ્રત કરવાના આદેશની ફરિયાદ પોતાના ભાઈ અમૃતલાલ ઉપર માંડી છે.

આદર્શ લગ્ન: મુંબઈના વિદ્યાપીઠના માછ અધ્યાપક અને 'નૂતન મુંબઈ'ના તંત્રી શ્રી ઝીણુભાઈ રતનજી દેસાઈએ ગયા માસની તા. ૯ મીએ જલધર સુરજીનાં સ્નાતિકા કુમારી વિજય-દેવી સાથે વૈદિક વિધિથી લગ્ન કર્યું. વરપુત્રી વય અનુક્રમે ૨૬ અને ૨૦ વર્ષની છે. લગ્ન અત્યંત સાદાઈથી થયું.

જીવતા પતિએ સુન્દરીમઃ અમદાવાદના સીડી મેજસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં ચંચળ નામની એક કાઠિયાવાડી સ્ત્રીએ સંસાર ઉપરથી કંદાળો આવતાં હસ્તામ ધર્મ સ્વીકારવાની અરજ વકીલ મારફત કરી હતી. આ સામે કિંદુસમાના પ્રમુખ તેમજ ૧૪ સભ્યોએ વાંધો લઈ જણાવ્યું હતું કે બાઈનો પતિ જીવતા છે; અને તેણે કોઈ ફેળાદારી ચૂનો કર્યો

હોવાનો સંભવ છે. માટે તપાસ થાય તે દરમ્યાન તેને મહીપતરામ રૂપરામ અનાયાથમમા મુકવાની નજર છે. મેજસ્ટ્રેટે એવી મતલબનો હુકમ કર્યો હતો.

અળખા ? મહેમદાવાદ તાલુકાના મુંબઈ મઝમાં દિવાળી નામની બ્રહ્મજી સ્ત્રીએ પોતાના પતિદેવને ખોરાકમાં ધંતુરો આપી મારી નાખ્યા. તેને દેહ-નિર્ગમની સજા થઈ.

યુવતીઓની લગ્નવય કેટલી ? પહેલી કા ટિપ્પણીક યુવક પરિવદ પંડિત જ્વાહરલાલનાં પ્રમુખપદે તા. ૩૧ ઓગસ્ટ અને તા. ૧ લી, ૨ જી સપ્ટેમ્બરે રાજકોટ ખાતે મળી તેમાં અનેક રાજ-પ્રધી તેમજ સામાજીક હસરો ગયા હતા. સમાજીક હસરોમાં અત્યંત અગત્યનો હસર લગ્નવયની મર્યાદાને લગતો હતો. વિષય નિર્ણાયક સમિતિએ આ હસર ઉપર ચર્ચા કરી યુવક યુવતીઓની લગ્ન વય અનુક્રમે ૨૧ અને ૧૬ રાખવાનું હસવેલું. યુવતી માટે લગ્ન વય ૧૬ વર્ષનું નહિ પરંતુ ૧૮ વર્ષનું રાખવા કુમારી મદુલા અંબાલાલ સારાલાઈએ વિષય નિર્ણાયક સમિતિમાં લગ્ન ચલાવેલી પરંતુ ત્યાં એમનો સુધારો મંજૂર નહિ થતાં તેમણે ખુદશી જાહમાં એ સુધારો મુકવાની નોટીસ આપેલી. તે મુજબ જ્યાંદે યુવક યુવતીઓની લગ્ન વય ૨૧ અને ૧૬ વર્ષની રાખવાનો હસર મુક્યો ત્યાંદે તેમણે યુવતીઓની લગ્નવય ૧૮ વર્ષની રાખવાનો સુધારો મુક્યો અને તેમ કરતાં ચાર વાર વાતો મુખ્યત્વે કડી કે (૧) લાલતા કાંધા મુજબ ૧૮ વર્ષ પછી કન્યા લાયક ગણાય છે. (૨) ૧૮ વર્ષ પછીજ કન્યાનો સારીરિક અને માનસિક વિકાસ સંપૂર્ણ રીતે પહોંચી જાય છે. (૩) પુરુષની જેમ સ્ત્રીને પણ બાંજાં ઘેરમાં સ્વાસ્થતા મળતી જોઈએ. (૪) અદાર હર્ષ પહેલાંનું લગ્ન એ સ્ત્રીવતા વિકાસને આડે આવનાર છે, સ્ત્રીવતો ધાત કરનાર છે. તેમણે જણાવ્યું: "હું એમ પૂછું છું કે તમને કુમારીઓની લગ્નવય નક્કી કરવાનો શો અધિકાર છે ? સુરકોની લગ્નવય ૨૧ જોઈએ તે તમે નક્કી કરી શકો છો પણ યુવતીઓની લગ્નવય કેટલી હોવી જોઈએ એ કહેવાનો તમારો નહિ પણ અમારો અધિકાર છે. એટલેજ હું કહું છું કે ભારતના પુનરુત્થાનમાં તમે સ્ત્રીઓનું સ્થાન રાખવા માગતા હો તેો યુવતીઓની લગ્નવય ૧૮

થી નીચે નહિજ નવી નેહએ.” આ સુધારાને શ્રીમતી સરલાદેવીએ ટેકા આપ્યો. તેમણે જણાવ્યું કે મારા મત પ્રમાણે તો ૧૮ વર્ષની વય પછી નાની જ છે. સ્ત્રીઓને નબળી, સહતી રાખીને તમે આગળ વધી શકશો નહિ. માટે તમારે આગળ વધવું હોય, તો સ્ત્રીઓને આ અધિકાર આપવો જોઈશે. બીજી એક બે બહેનો તથા બાઈઓના અનુમોદન બાદ સુધારો પસાર થયો હતો.

વનિતા વિશ્રામ, રાજ-
કોટનો અને રોક ગો. ટુ. કન્યા-
શાળાનો વાર્ષિક સમારંભ તા.
૫મી સપ્ટેમ્બરે એન્ટ ટુ થી
ગવર્નર જનરલના પ્રમુખપદે
હાજર થયા હતા. બાળાઓએ
રાસ સંવાદ અને અંકસરતો
કરી બતાવ્યાં હતાં. હેરી સુપ્રી.
શ્રી હરીરાબાઈ રાવતે ત્રણ
વર્ષનો રીપોર્ટ વાંચ્યો. શાળા-
માં હાલ ૫૫ બાળાઓ ભણે
છે. શાળાની બોર્ડીંગમાં માસિક
રૂ. ૧૦) નો ચાર્જ લઈ બાળા-
ઓને દાખલ કરવામાં આવે છે.

હૃદયોગશાળા: અમરેશ્વી-
ના શ્રી જમનાબાઈ સ્ત્રી-હૃન્નર
હૃદયોગશાળાનો ઇનામોને સમા-
રંભ જન્માષ્ટમીને દિને જન-
વાયો હતો. સંસ્થાનો ત્રીસ
કન્યાઓ અને અનેક મોટી
જમ્મરની બહેનો હાજર હો
સીઓ માટે સંસ્થા આશીર્વાદ
૩૫ બની છે.

બહાદુર બહેન: બાવનગર
જાગે લોગડી ગામમાં એક રાતે
એક ખેડૂતના ઘરમાં ચોરી કરવા કેટલાક હસ-
મખોર છુસેલા. અવાજ થતાં ખેડૂતની પુત્રી
બગી જડી. ચોરોને જોતાં જીમ પાડીને તે
એક ચોરને બાંધી પડી. ચોરે તેના પંજમાંથી
છુટવા તેના પર છરીના ધા કરવા માંડ્યા પણ
બાળા હડી નહિ. બીજા માણસો આવતાં સુધી ધા
પડતાં છતાં તેણે ચોરને પકડી રાખ્યો. પંડિતજીએ
એ બહાદુર બહેન ત્યાં જ રાખ્યો થઈ પડી અને

મરણ પામી. એ બહેનના અમર આત્માને અમારાં
કોટિ વંદન છે.

વિધવા વિવાહના વિરોધીઓને અર્પણ:
કચ્છ મુંદ્રાની જમનાબાઈ નામની બારીયાણી
વિધવાએ ઝાડ તળે પુત્રને જન્મ આપી તેને ત્યાં
તજ હઈ ચાલી જતાં તેણે મૃત્યુ નીપજ્યું. આથી
તેની સામે જીનને આરોપ મુકાયો. કોર્ટે જો ત્યાં
સુધીની આશાન કેદ; અને ૫૦૦ ફારીનો દંડ.

દંડ ના ભરે તો તણ માસની
આશાન કેદની સજા થઈ.

સ્વ. લક્ષ્મીદેવી કુમ્ભ-
કોણમ ધારવાડનાં કણ્ઠક
મહિલા વિદ્યાલયનાં સ્થા-
પિકા, ધારવાડ વિદ્યાર્થીની
મંડળનાં પ્રમુખ અને જીલ્લા
મંડળમાં સભ્ય હતાં. હિંદી
પ્રત્યે અત્યંત પ્રેમ હોઈ વિ-
દ્યાલયમાં હિન્દીમાં શિક્ષણ
અપાઈ હતું.

વિલાયતને પંથે: હાજી
હેદાબાદના ડૉ. મહમ્મદ અસ-
દુલ હસુનાં પુત્રી મીસ રૈયા-
સુન્નીઆ દાકતરી અભ્યાસ
અર્થે ઇંગ્લંડ ગયાં છે. તેમની
વય માત્ર ૧૫ વર્ષની છે.

શ્રીમતી ડી. કે. માધવી
અરમ્મ સંગીતલું અધ્યયન
કરે છે અને બાળપણથીજ
સંગીત પ્રત્યે અત્યંત પ્રેમ
ધરાવે છે. કોણાચામ (મદ્રાસ)
માં ભરાયેલી થીયા સી પરિ-
પદે તેમની સંગીત નિપુણતા

ઉપર ખુશ થઈ મુવર્ણપદક આપ્યો છે.

મીસ મેરી જોન, બી. એ ત્રિવેન્દ્રમની સ્ત્રી-
ઓની ના મદ્રાસના કોલેજની વિજ્ઞાનની અધ્યાપિકા
છે. ઇંગ્લંડમાં હૃદયતર અભ્યાસ માટે તેમને મદ્રાસ
સરકારની શિખરવૃત્તિ મળી છે. મદ્રાસ યુનિવર્સિ-
ટીમાં ફિઝિક્સ લઈ તેઓ પહેલા વર્ષમાં એન્ટ્રાન્સ
થયાં હતાં. ચોડાજ વખતમાં તેઓ ઇંગ્લંડ જનાર છે.
નમ્બુદરી સ્ત્રીઓ અત્યાર સુધી પડામાંજ

મીસ વેજન્ટર

એવોરના સીવીલ અને મીલીટરી
સ્ટેશનના કમીસનર તરીકે નીમાનાર
એ પ્રથમ મહિલા છે.

રહેતી. ઇતિહાસમાં પહેલી વાર હમણાં ઉત્તર ત્રાવ-
ણકોરના કેટલાક ધનવાન નમ્મુદરી કુટુંબોની સી-
એએ પહોંચે ફાળી દીધી છે. તેઓ બહેરમાં
બહાર નીકળે છે અને મંદિરે પણ જાય છે. ત્રાવ-
ણકોરના નાના મહારાણીની પણ તેમણે મુલાકાત
લીધી હતી. મહારાણીએ તેમને પોતાની કન્યાઓને
શાળામાં મોકલવા અને કેળવણી આપવા સલાહ
આપી હતી.

મીસ ઇ. સુથાન્માહ ચિલ્લાયમપલીમ
પી એચ. ડી. ન્યુ થોર્કની કોલમ્બીયા યુનિવર્સિ-
ટીની 'ગ્રેડર એન્ડ ફિલોસોફી' ની ડીગ્રી મેળવી
ગયા માસમાં હિન્દ પાઠાં ફર્થ છે. લખનેની
ઇસાબેલા થોળન' કોલેજમાં તેઓ બાયોલોજીમાં
અધ્યાપિકા તરીકે કામ કરે. મીસ ચિલ્લાયમપ-
લીમ ભૂના (સીએન) માં જન્મેલાં હતાં. મેટ્રીક
સુધીનો અભ્યાસ ભૂનામાં જ કર્યો હતો. એન્.
એસસી. માટે લખનેની ઇસાબેલા કોલેજમાં
અભ્યાસ કર્યો અને બી. એસ સી. અને એમ.
એસ સી. માટે અલાહાબાદ યુનિવર્સિટીની મુર
સેન્ટ્રલ કોલેજમાં અભ્યાસ કર્યો હતો. ૧૯૨૦ માં
એમ. એસસી. ની પરીક્ષામાં એસનાર તેઓ
એકલાં જી હતાં અને આખી યુનિવર્સિટીમાં
પહેલાં આવ્યાં હતાં. તે બાદ ઇસાબેલા કોલેજમાં
વિજ્ઞાનનાં અધ્યાપિકા તરીકે તેમણે કામ કર્યું.
૧૯૨૨ માં અમેરિકામાં અભ્યાસ કરવા માટે
શિષ્યવૃત્તિ મળી ત્રણ વર્ષ સુધી કોલમ્બીયા યુનિ-
વર્સિટીમાં એક છદ્ધિમાન વિદ્યાર્થીની તરીકે તેમણે
નામના મેળવી. ત્યાંથી પાછા ફરી તેમણે કોલેજમાં
જ શિક્ષણ આપવાનું શરૂ રાખ્યું. ૧૯૨૮ માં
યુનિવર્સિટીએ તેમને હુલેન-પ્રાણીવિજ્ઞાનની ડીગ્રી
નીમ્યાં. કોલમ્બીઆમાં મીસ ચિલ્લાયમપલીમે જન-
ણીતા ડૉ. વિલ્સનના હાથ નીચે અભ્યાસ કર્યો
હતો. ત્યાંથી આવી તેમણે ખાસ વિનિયો લખને
યુનિવર્સિટીના પ્રૌથ વિભાગના સ્નાતકો પછીના
વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ કેટલાંક વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં.
૧૯૨૮ માં તેમણે સોલીડાન (હિન્દી ફરીઆમાંનાં
સામાન્ય શાક) ઉપર ગ્રંથ પ્રકટ કર્યો. આજ
ગ્રંથ કોલમ્બીઆ યુનિવર્સિટીએ પી એચ. ડી ની
ડીગ્રીના થીસીસ તરીકે સ્વીકાર્યો. માર્ચ માસમાં
ન્યુથોર્ક જઈ તેમણે પરીક્ષા આપી અને જૂનમાં
ડીગ્રી મળી. વિજ્ઞાનમાં સંશોધન કરીને સ્વદેશ

તરીકે ગ્રંથ લખનાર તેઓ પહેલાંનું મહિલા છે.
શુદ્ધ વિજ્ઞાન માટે પી એચ. ડી. ની ડીગ્રી લેનાર
પણ તેઓ પહેલાંનું છે. એમની આ સાધના હિન્દી
સીતલના ચળકતા સિતારાની નિશાની છે.

અહલ્યા સેવાસદન: દેવી અહલ્યા બાદ
હોલકરની ૧૪ મી સંવત્સરી ઇંદોરમાં ગયા માસની
૨, ૩, તારીખોએ ઉજવાઈ હતી. અને મહારાણીએ
ઉપરાંત રાજકુટુંબે બામ લીધો હતો. દેવી અહ-
લ્યાબાઈનાં જીવન સંબંધી વ્યાખ્યાનો થયાં હતાં.
પાલખી નીકળી હતી. મહારાણી ચંદ્રાવતીબાઈનાં
પ્રમુખપદે સીએની સમા મળી હતી. તેમાં પણ
દેવી અહલ્યાબાઈનાં જીવન વિષે કેટલીક બહેનોએ
વ્યાખ્યાન કર્યાં હતાં. ઇંદોરમાં અહલ્યા સેવાસદન
સ્થાપનાનો નિર્ણય થયો હતો. તે માટે મહારાણી
ઇંદોરબાઈએ રૂ. ૧૦૦૦૦) આપ્યા હતા.

શ્રીમતી સુખમાદેવી નમ્મપ્રસિદ્ધ વિશ્વ કવિ
રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનાં ભત્રીજી છે. અમેરિકામાં લાંબો
સમય રહી તેમણે સમુદાય શિક્ષણવિધિનો અભ્યાસ
કર્યો છે.

મીસ સુવર્ણવત્તા ઘોષ: પુણીઆના જલ્લા
અને સેસના જડનાં પુત્રી થાય છે. પઠના પુત્રી-
વર્સિટીની બી. એ. ની પરીક્ષા પસાર કર્યા બાદ તેમણે
શિક્ષકોની કેળવણી કોલેજમાં અભ્યાસ કર્યો. બિહાર
અને આરીસાની સરકારે તેમને શિષ્યવૃત્તિ આપતાં
વધુ અભ્યાસ માટે તેઓ ઇંગ્લેંડ ગયાં છે.

શ્રીમતી કુમારી હીલાવતી: દેહરાદુનની
ડી. એ. વી. કોલેજના પ્રોફેસર શ્રી. મૌરીયાંકરની
પુત્રી છે. કાશી હિન્દુ વિશ્વ વિદ્યાલયની બી. એ
ની પરીક્ષા તેમણે હાલમાં જ. માત્ર ૨૦ વર્ષની
વયે પસાર કરી છે.

કર્નલ બાર્કરની પ્રતિસ્પર્ધા: કર્નલ બાર્કર
સી હોવા છતાં તેણે પ્રૌથ વયમાં લગ્ન કર્યા એ
ફિરો નહીંતો છે. એક બહુચી બાળા સંબંધમાં
એથીવે ચડી નય તેવો ફિરો બન્યો છે. તેથી
એ બાળા કર્નલ બાર્કરની પ્રતિસ્પર્ધા લેખાય છે.

સહ્યા બને! મહાસત્તાની સહ્યા બનવા
માટે સીએને આગ્રહ કરવા માટે લાહોરમાં
એજસ્ટ માસમાં સીએની એક સત્તા શ્રીમતી
પ્રમિલાદેવીનાં પ્રમુખપદે મળી હતી. પ્રમુખે મહા-
સત્તાનાં સહ્યા તરીકે નામ નોંધાવવા વિનંતિ કરી

હતી. શ્રીમતી ચેનકાદેવીએ સ્ત્રીઓ રાજકારણ પ્રત્યે જે બેરકારી બતાવે છે તે માટે દિલગિરિ દર્શાવી જણાવ્યું કે પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓ મહાસમાજી સભ્યા ઘણી સહેલાઈથી થઈ શકે. શ્રીમતી સ્વદેશીકુમારીએ મહાસમાજના સ્વયંસેવિકા તરીકે નામ નોંધાવવા વિનંતિ કરી હતી.

અનીતિ માટે સ્ત્રીઓનાં હરણુ: બંધાવના આમડાંઓમાં અનીતિ માટે સ્ત્રીઓનાં હરણુ યવાના બનાવો ઘણા બને છે. તે સામે વિરોધ દર્શાવવા સ્ત્રીસંરક્ષક સંઘના આશ્રયે કલકત્તામાં બાણ રામાનંદ ચેતરહીનાં પ્રમુખપદે એમસ્ટ માસમાં એક સભા મળી હતી. આ સભામાં તપાસ કરાવવાની સરકારને વિનંતિ કરતો તેમજ હિન્દુઓને સ્ત્રીઓનાં માનમર્યાદા રક્ષવાની હાકલ પાડતો હાસલ થયો હતો. કાઠિયાવાડ, કચ્છ, રાજપુતાના, વગેરે પ્રદેશમાં પણ આવી ભતના બનાવો બને છે એમ બહુવામાં આશ્ચર્ય છે. આવા બનાવો અટકાવવાની ખાસ તકરાર છે. સરકારે તેમજ હિન્દુ સમાજે આવી બાબતો તરફ દુર્લેક્ષ ન આપતાં વાત્કાણિક પગલાં લેવાં જોઈએ.

શારદા બીહને રાખળ દે કો : સંસાર મુ-ધારાના પ્રથમ પગલા તરીકે આજે ભારતવર્ષનો મોટો ભાગ બાળલગ્ન અને સંમતિવચને લગના શારદા બીહને વધાવી રહ્યો છે. કામદામેથી એ બી-હની તરફેણ કરતા વારો અને હાથેલા વડી ધારા-સમાજના પ્રમુખને મળ્યા હતા. વડી ધારાસભાએ એ ખરડાને લગ્નની ચર્ચા ઉપાડી ત્યારે તેમાં ઘણા-ખરા નેતાઓએ તેમજ સરકારે ખરડાની તરફેણ કરી હતી. મહાત્મા ગાંધીજીએ તો ખરડાથી આગ્રહ જઈ ઠોકરીઓની લગ્નવય ૧૮ વર્ષની રાખવા આગ્રહ કર્યો છે. મુળમયી લેડી લક્ષ્મીબાઈ, ડૉ. દેશમુખ, આદિએ ખરડાની તરફેણ કરતા વારો પાડ્યા હતા. મુળમમાં મુસ્લીમોની એક સભાએ પણ ખરડો પસાર થાય એવી ઇચ્છા દર્શા-વતો હાસલ કર્યો હતો. ગયા માસમાં સર કાવસજી નર્સગીર દોલમાં મુળમના રાહેરીઓની એક મોટી સભા ખરડાને ટેકો આપવા મળી હતી. તેમાં લેડી લક્ષ્મીબાઈ, સી. દંસા મહેતા, સી. લીલા મુનશી; મી. ચામલા; શ્રી. જયમુખદાસ મહેતા, ડૉ. દેશમુખ વગેરેએ ખરડાની તરફેણ કરતાં વિવેચનો અને

હાથેલા કર્યા હતા. આ સામે કેટલાક સનાતનીઓએ વિરોધ દર્શાવતા હાથેલા પણ મોકલ્યા છે. બાલલગ્ન અટકાવથી કેમ બહો સનાતન ધર્મ રસાતળ જવાનો દોષ તેમ સનાતનીઓએ ખરડાનો વિરોધ કરવા સરકારને વિનંતિ કરી છે. એકંદરે શારદા બીહની તરફેણમાં ઘણું સાફ વાતાવરણ હતું પરિણામે એ ખરડો પસાર થયો છે અને તેને કાયદાનું સ્વરૂપ મળ્યું છે.

મંગલિતપદે મહિલાઓ: (૧) શ્રીમતી સામ-બીબી દક્ષિણ કાનરા જીલ્લા બોર્ડનાં સભ્ય નીમાયાં છે. (૨) મીસ હચીસલી એમ. ડી. અમેરિકામાં દાકતરીનો સાત વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરી પાછાં આવી છે. (૩) શ્રીમતી કે. ડી. રૂકમણીઅમ્મા બી. એ. ને ઉત્તરાધિકાર નિર્ણાયક સમિતિમાં મેસુર સર-કારે સભ્ય નિમ્ણાં છે. (૪) શ્રીમતી ડી. સકમ્મા કુર્ગમાં કાઠીની ખેતી કરનાર ધનવાન રમણી છે. કુરગીનાં સીડી એસોસિએશનને તેમણે હાલમાં ૩. ત્રીસ હજાર આપ્યા. (૫) શ્રીમતી બી. સાગી-રથી અમ્મા 'મહિલા' પત્રનાં તંત્રી છે. હાલમાં તેમના પ્રમુખપદે આરામર પરિવહ ભરાઈ. (૬) શ્રીમતી કે. એસ. પાર્વતી અમમલ ક્યુડામેહની જીલ્લા કેળવણી મંડળના સરકારી સભ્ય નીમાયાં છે.

અખળા દે અખળા ? (૧) જુલુઈ માસમાં શ્રીમતી રામદેવી નામની આર્યમહિલાએ, પોતાને સી. આઈ. ડી. તરીકે ઓળખાવનાર એક બદમાશ મુસલમાનને, વખતો વખત છેડતી કરવા માટે પગમાંથી જોડા કાઢી ટીપી કાઢ્યો હતો, એટલે તે ગુન્દાએ 'માતાજી ક્ષમા કરો' કહી માફી માંગી હતી. (૨) રંગપુરમાં ૨૭ વર્ષની કંદારી નામની સ્ત્રિય સ્ત્રીના ધરતી પાસે એક મુસલમાન રહેતો હતો. એક દિવસ મુસલમાન બળાત્કાર કરવાના હેતુથી ધરમાં દાખલ થયો. કંદારીનું લોહી લક્ષ્મી આબુ. બીએ કોઈ ઉપાય ન જાણાયો શસ્ત્ર લઈ તે ગુન્દા-નો શિરચ્છેદ કર્યો. તરતજ પોલીસને ખબર આપી. કામ આપ્યું. કંદારીએ કોર્ટમાં એકરાર કર્યો: "સતી-ત્વના રક્ષણાર્થે મેં તે ગુન્દાનો શિરચ્છેદ કર્યો." ન્યાયાધીશે તેને ધન્યવાદ આપી છાડી મૂકી. હવે કોણ કહેશે કે હિન્દુ સ્ત્રીઓ અખળા છે ?

મકીલુ: (૧) બિહાર ધારાસભાની આગામી બેઠકમાં સ્ત્રીઓને ધારાસભાની ઉમેદવારી કરવાની

દ્રુત રાખ્યાનો ઠરાવ રહ્યું થનાર છે. (૨) કલકતાની સુશીલાબાઈ નામની યુવાન વિધવાએ જેવે ગાઢ-રૂમાં પોતાનો ફેટો છાપવા માટે, પૂર્વદિશ્વ જેવે સામે દશ હજારની ટુકડાનીનો દાવો માંડ્યો છે. (૩) કેપટેનપુર છાના પટવારી ગામમાં એક માતાએ પોતાના સાચા પુત્રને મારી નાંખી તેના શરીરના કાપેલા ટુકડા પતિદેવના બોજન માટે પીરસ્યા ! (૪) મુંબઈ સ્ત્રી પરિષદ તા. ૨૧ મીએ મીસીસ સુદાબાઈ સીરનાં પ્રમુખપદે મહબારી મેમોરીયલ હોલમાં મળી. (૫) ભરચની પાયેનિયર હાથરુલે સદશિક્ષણનો પ્રયોગ અનુભવવા માંડ્યો છે. અત્યાર સુધીમાં ૧૨ છોકરીઓ દાખલ થઈ છે. (૬) સુરતમાં ઓગસ્ટ માસમાં નવત્ર ન્યાતિ ઉત્સવાઈ હતી તેમાં શ્રીમતી સુલોચના બહેન દેશાઈ અને શ્રીમતી ન્યોત્પત્તિ બહેન શુક્લે વિવેચનો કર્યા હતાં. (૭) મુંબઈની મીલ હટતાલમાં સ્ત્રી હડતાળીઓએ સ્ત્રી કામદાશને કામે ન લવા સમજવી હતી. (૮) ચાલુ બીમારીને લીધે કંઠાળી નઈ કમ્યાણુજ મૂલજ અને મીઠાબાઈ નામનાં પતિપત્નીએ અફિણ ખાઈ આપધાત કર્યાં. (૯) વડોદરા આર્યકુમાર મહાસાના આશ્રય સોનગઢમાં ચાલતાં ગુરુકુળને મકાનો ખાંધવા શ્રી. મનસુખલાલ હગનલાલે રૂ. ૧૫૦૦૦ આપ્યા. (૧૦) ધોરણદરી મેમણુ બાલુઓની સસા-એ લગ્ન પ્રસંગે હુજરાં, દાગીના વગેરેમાં થતો ખર્ચ ઘટાડવાનો ઠરાવ કરી ગરીબમાં ગરીબ માણસને પણ પરવડે એવું ધોરણ નક્કી કર્યું છે. (૧૦) સ્વ. શેઠ ગોરધનદાસ રણછોડાસ બગતનાં વિલ પ્રમાણે કાલબાદેવી શેઠ ઉપર હિન્દુ બહેનો માટે સુવાવડખાતું બાલવામાં આબંધું છે.

યૂરપ.

મીસ ઇલીનાર રેથબોન : છેલ્લી સામાન્ય ચુંટણીમાં પાલમિન્ટમાં ૬૯ સ્ત્રી ઉમેદવારોમાંથી ચુંટાયેલી એક સ્ત્રી ઉમેદવાર મીસ ઇલીનાર રેથબોન છે. મીસ રેથબોન લીવરપુલ સીટી કૌન્સિલમાં ૧૮ વર્ષ સુધી સ્વતંત્ર પક્ષના સભ્ય તરીકે બેઠાં હતાં, અને તેથી સ્થાનિક સરકારને લગતા બધાંએ કાયદાનું તેમનું જ્ઞાન ધણું અવધુ છે. કૌન્સિલ અને ખાસબોના હુદ્દાબાલુ એસોસિએશન તેમણે યુદ્ધ દરમિયાન લીવરપુલમાં સ્થાપેલ હોવાથી તેમજ ગોદીના કામદાશની સ્થિતિ સુધા-

રવાતું કામ કરેલું હોવાથી લોકોનાં હૃદયનું તેમને સારું જ્ઞાન છે.

મીસ સુસાં હોરેન્સ : લંડનની લગતાં પ્રધાન મંડળમાં પાલમિન્ટરી મંત્રી તરીકે નીમ્યાં છે. લંડન કાઉન્સિલના ઉપપ્રમુખ તરીકે અને સભ્ય તરીકે તેમણે લીધેલા લાગણી અતુલ્ય આ નવી નવાબદારી કોંગ્રેસમાં તેમને સારી મદદ કરશે.

મીસીસ સરાહ ગર્ટુડ મિલ્ડીન નામની એક બહુશીલી ટેબિલકએ ' રૂંડ ઉછલી મેઘલ ' માં દુનીયા પર અસર કરનાર દક્ષિણ આફ્રિકાની ૪ મહાન વિભૂતિઓ સંબંધમાં એક લેખ લખ્યો છે. આ ચાર વિભૂતિઓમાં તેણે મહાત્મા ગાંધીજીને પણ સમાવેશ કર્યો છે. ગાંધીજી સંબંધમાં તે નોંધાવે છે : “ ગાંધીજી અસહકાર અને સત્યાગ્રહનું અર્થશાસ્ત્ર દક્ષિણ આફ્રિકામાં શિખ્યા. દક્ષિણ આફ્રિકા વિના ગાંધીજી મહાત્મા ન બની શક્યા હોત; માત્ર એક વર્ગીય રહ્યા હોત દક્ષિણ આફ્રિકાએ ગાંધીજીને ઉત્પન્ન કર્યા નહિ પરંતુ ખીલ્યા તે ખરા. ”

સ્ત્રી-ઇજનેરે : ઇજનેરીના ધંધામાં સ્ત્રીઓએ બહુવાલેગ પ્રગતિ કરી છે. વીમેન્સ એજન્સીઓએ સોસાયટીના નળાબ્યા પ્રમાણે આજે એમાં ૧૫૦ સભ્યાઓ છે અને દરેક સભ્યાએ ઇજનેરીની ખાસ શાખાઓમાં કુશળતા મેળવેલી છે.

સેવાસો વયે લગ્ન : મીડલબર્ગના લેસેફ વિન્સોફ નામના ૧૨૮ વર્ષની વયના શુદ્ધરૂએ ૪૭ વર્ષની વયની સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યું છે.

સંમતિ વય કેટલી ? લંડનની ઇમ્પીરીયલ સોશીયલ હાઇલન કોમેસમાં સંમતિવય સંબંધમાં બેઠતાં ડૉ. એ. એલ. એફેરેરે છોકરીની લગ્નવય અને સંમતિવય તેની પ્રુપ્ત થયાની વય કરતાં ઘણી વધારે હોવી જોઈએ કારણ કે છોકરી પ્રુપ્તવયની એટલે કે ૧૪ કે ૧૫ વર્ષની થતાં કોઈ માતૃત્વનો ભાર વહી શકે એમ નથી. તેમ થાય તે હજી પણ નથી, એમ નોંધાવ્યું હતું.

સ્ત્રી-નોટોરીસ્ટ : જાન. મીસીસ વિક્ટર બ્રુસ નામની અંગ્રેજ બાલુએ ૨૪ કલાક સુધી એકલાં મોટર ઘાંઘી કલાકના ૯૦ માઇલની પ્રસારી

કરી છે. આટલા સમય દરમ્યાન તેમણે ૨૨૦૦ માસલની મુસાફરી કરી છે. મીસીસ બ્રુસે બ્રડપમાં ફીનીઆનો રોકાઈ તોર્યો છે.

મોટરનો રોકાઈ : મીસ વાથોલેટ અને મીસ એલેક્સીન નામની બે બહેનોએ સાઠ હજાર માઈલ મોટરમાં ૮૪ એ બાબત-માં આગેવાન પદ મેળવ્યું છે.

ડૉ. વીનીફ્રેડ યુલી-સ : લંડન યુનીવર્સિટી કોન્વેકેશનના ઉપપ્રમુખ નીમાયાં છે. આ માન મેળવનાર તેઓ પહેલાં બાબુ છે.

દુકાન કાઢી ! બર્મિન્ગહામના મહારાજાની નાની કુંવરી લલિતારાણીએ લંડનમાં દિંદી માલ વેચવાની એક દુકાન કાઢી છે.

પેરીસમાં ૨૪૩ સ્ત્રી લાકડો છે તેમાં ૧૪૫ પરિણીત છે.

ડૉ. રોબર્ટ બ્રુસ : મયા માસમાં જનીતામાં મળેલ પ્રતિનિધિ મંડળમાં સભ્યા તરીકે ડૉ. રોબર્ટ બ્રુસની પસંદગી થઈ હતી. પર્યામાં કાન્સર તરીકે કામ કરનાર ડૉ. બ્રુસ પહેલી જ સ્ત્રી છે. યુનીવર્સિટીની સ્ત્રીઓમાં ઓસ્ટ્રેલીયન સંઘનાં તેઓ માજ પ્રમુખ છે. ડૉ. બ્રુસ દેવ્ય અને પોર્ટ-બોન્સ સાથાનું સારું જ્ઞાન ધરાવે છે.

અમેરિકા.

નાગી સ્ત્રીઓનું સરપક્ષ : કેનેડાની સરકારે કેળવણી દરમ્યાન કરવાને લગતા કાયદાઓ કર્યાં. તે સામે વિરોધ દર્શાવના 'ફ્રીઓર્સ' નામની તદ્દન સ્વતંત્ર ભૂમિએ પશ્ચિમ કેનેડામાં નિર્વાહ દેખાવો કર્યા

હતા. એ ભૂમિના ૨૦૦ ઉપર સ્ત્રી બાળકોએ વેર-ગાનથી ખ્રિસ્તિ કોલમ્બીઆમાં આવેલા નેક્સન ખાતે તદ્દન ઉધાડે ચરીરે સરપક્ષ આધારે જવાની ગોઠવણ કરી હતી. ચોલીસ વચ્ચે પડ્યાં તેઓ એમ કરી શક્યાં ન હતાં. ઉપરી ભૂમિમાંથી પહાડો ઉપર કામ ચલાવવામાં આવનાર છે.

મીસ મેરી એલન સ્મીથ ખ્રિસ્તિ કોલમ્બીઆ પાલમિરમાં વાંકુંવર તરફના સભ્ય છે. અને ત્યાં પ્રધાન મંડળનો દરમજો ધોત્રવનાર પહેલાં જ બાબુ છે. લાલમાં જ મળેલી આંતર રા-

ષ્ટ્રીય મનુર પરિપત્તમાં હાજરી આપવા તેઓ યુ-રપ ચર્ચાં હતાં.

મીસીસ મેબલ વૉલ્કર વિલેજિન્ડ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના પહેલાં મદદનીસ એટર્ની-જનરલ છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની વિમાની કોરપોરેશનના સલાહકાર તરીકે તેઓ પોં. ૧૦૦૦૦ ના વાર્ષિક પગારે નીમાયાં છે.

તમારો કોફિલકંઈ દીપાવે
આમાને ઉન્નત બનાવે
સંસારમાં સ્વર્ગ ઉનારે
એવો

૨૬. ઉમિયાગૌરી ઠક્કર સ્મારક

ઉમા-ગીતાંજલિ.

જન્મ ગીતો, લાલરડાં અને
રાસનો અત્યુત્તમ સંબંધ

પહેલી આવૃત્તિની ૨૧૦૦ નકલો ૭ માસમાં
ઉપડી ગઈ. તમે રહી ગયા હો તો આજે
પાંચ આનાની દીછીટો મોટલી
મંગાવી સ્થો. પાછળથી કદાચ
નિરાશ થવું પડશે.

વ્યવસ્થાપક "ગુણગુહરી"

૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઈ, ૪.

સંપાદક : ડૉ. ચરશિવની

(૨) ચાર નવજા એવી રીતે ગોઠવો કે તે બરાબર ૧૦૦ ચા. ઇંચ ન હોય.

માણ અથવા યાચ છે. ૬૨

$1+4 =$ એક ફળ; $1+2+3 =$ એક ગામ; $4+4 =$ હાથ (સંસ્કૃત); $3+4 =$ સર્પવૃં ૬૨

રહેઠાણ; પે+કે=નકામું; ડ+કે= માપ; ડ+ર+પ=એક હથિયાર; ડ+કે+પ= કિંમત.
તો એ કવિ કયા ?

હરિકામમાં લાખલ થવા માટેની શરતો.

(૧) આ ઉખાણુની હરિદ્રાષ્ટમાં માસિકનાં દરેક ઓગ્રાહક તેમજ જે બહેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. ઓગ્રાહકોના કુટુંબની ઓગ્રાહકો પણ આ હરિદ્રાષ્ટમાં ભાગ લઈ શકશે. જવાબ લખી મોકલનાર પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિદ્રાષ્ટમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૨) દરેક મહિનાના ઉખાણુનો જવાબ તે મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૩) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કાંઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજખી-ઝેરવ્યાજખીપણા વિષે વાંધો ત્રણ શકાશે નહિ. (૪) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે.

માર્સ ક્રોધાક ન હોય તેવાં કોઇ જુદેના ઉખાણા-
ની હરિશ્ચંદ્રમાં ભાગ લેવા પ્રયત્નતાં હોય તો તેમણે
આ કુપન ફાટીને પોતાના જવાબ સાથે એક આનાની
ડીકીટ સહિત બીડવી એવી રીતે કુપન મોકલનારને
હરિશ્ચંદ્રમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

તંત્રી, “ ગુણસુંદરી ”.

નોંધ

આજ સમય સુધી વર્ષથી જે પરિણામની પ્રાપ્તિ માટે હિંદની સમગ્ર હિંદી જહેનોના જનતા-ખાસ કરીને હિંદી અપૂર્વ વિજય: બહેનો તનતોડ પ્રયત્નો કરી અભિનંદન ! રહી હતી, તે શુભ પરિણામ પ્રાપ્ત કરવા દેશ ભાગ્યશાળી થયો છે. હિંદનો સુધારક વર્ગ આજ લાંબા સમયથી બાળવ્યવસ્થાની બચાવ રીતોને નાણુદ કરવા પ્રચાર-મથા કરી રહ્યો હતો. પરંતુ આમ પ્રભની કહેવાતી ધાર્મિક અધશ્રદ્ધાને કારણે તેઓ પોતાના મંતવ્યો કાર્યમાં થોડા શક્યા ન હતા. લાંબે સમયે તેમના પ્રયત્નો પણ ફટકે અંશે ફળ્યા છે અને એ બચાવ રીતોને નાણુદ કરવાના પ્રથમ પગથીઆ રૂપ શારદા બીચે ધારાપોથી પર ચડી કાયદાનું સ્વરૂપ લીધું છે. સુધારક વર્ગે પ્રભમત ફેળવી જે દેવ તૈયાર કર્યું હતું તેમાં બીજા રોપવાનું કાર્ય રાજ સાહેબ હરવિલાસ શારદાએ કર્યું. તા. ૧લી ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૭ ને દિને તેમણે પોતાનું બાલવ્યવસ્થા પ્રતિબંધક બીચ વડી ધારાસભામાં રજૂ કર્યું. જે શુભ દિન પછી એ બીચને સત્કારવા માટે હિંદની સમગ્ર જનતાએ અને ખાસ કરીને સ્ત્રીમંડળોએ અને આગેવાન મહિલાઓએ તનતોડ પ્રયત્નો કરી પ્રભને તૈયાર કરી હતી. વર્તમાનપત્રોએ પણ એમાં સારો ફાળો આપ્યો છે. અગ્રે પણ એ સંબંધી વારંવાર લેખન ફેળવવા અને એ બીચની તરફેણમાં સમગ્ર બહેનોની સહીએ મેળવવા સફળ પ્રયત્નો કર્યા છે. આજે એ સર્વ પ્રયત્નોને પરિણામે પ્રાપ્ત થયેલ એ નવો કાયદો હિંદની ધારાપોથી પર ચડતાં અમને અત્યંત આનંદ થાય છે. હિંદમાં બાળવિધવાઓની બચાવ સંખ્યા અને પ્રભશરીરનો ઘસારો એ બચાવ રીતોને આભારી છે. એ નિંદ્ર રીતોને પ્રતાપે જ આજે હિંદની પ્રભ નિર્ભય જની સુવામી દેશમાં

સખડે છે. આ નવો કાયદો અમલમાં આવતાં એ બચાવ પરિસ્થિતિ દૂર થવાની આશા આપણને રહે છે. અવગત એ નવા કાયદાથી સમગ્ર અને સુધારક વર્ગ સંપૂર્ણપણે સંતોષ નથી પામ્યો; ઘણાં આગેવાન બહેનોને પણ એમાં કાચેલી લગ્ન-રતી હલ-કન્યા માટે ૧૪ અને છોકરા માટે ૧૮ વર્ષની-અસંતોષજનક લાગે છે. પરંતુ એ સર્વેએ એ દિશામાં એ કાયદાને પ્રથમ પગથીઆ રૂપ મળી બીચને સંમતિ આપી હતી; તેનું સમર્થન કર્યું હતું અને પ્રભ પણ તેનું સમર્થન કરે એવા પ્રયત્નો કર્યા હતા. આખા દેશમાં મહિલા મંડળોએ અને આગેવાન મહિલાઓએ આ બાબતમાં પ્રયત્નો કરવામાં બાકી નથી રાખી. છેલ્લાં છેલ્લાં એ બીચ વડી ધારાસભામાં બીચ અને ત્રીજવારના વાચન માટે નવા માસમાં રજૂ થયું ત્યારે એકવાર ફરીથી એ સર્વેએ મોટી મોટી સભાઓ ભરી દેશનો અવાજ રજૂ કર્યો હતો. મુખાધના અનેક સ્ત્રીમંડળોએ સી. લેડી લક્ષ્મીબાઈના પ્રમુખપદે મોટી સભા ભરી હતી, જે પ્રસંગે સી. દંસા મહેતા, ખાસ મીઠાં વાતા, મિસિસ તૈયબજી વગેરે બહેનોએ એ બીચનું સમર્થન કર્યું હતું. પુરૂષ વક્તાઓએ પણ તેમાં આગેવાન બાજ લીધા હતા. આર્થસમાજ હોલમાં પુરૂષોએ લુદી સભા, રાજા બેડાદુર મોવિંદલાલના પ્રમુખપદે ભરી હતી, જે પ્રસંગે રા. કૃતિલાલ મુન્શી અને બીજાઓએ એ બીચની તરફેણમાં બાજ લીધી. કઈ હતાં અમદાવાદનાં બહેનોએ પણ સી. સરોજિની નાયડુને પ્રમુખપદે પોતાનો મત દર્શાવ્યો હતો. મદ્રાસ અને જંજાલાની બહેનોએ પણ સફળ પ્રયત્નો કર્યા હતા. કલકત્તામાં તો સમાજ સુધારકમાં પછત મજાતી મારવાડી બહેનોએ સભા ભરી એ બીચને સ્ત્રીમતિના હિત માટે આવરક જગાવ્યું હતું. સીમલાની બહેનોએ વડી ધારાસભાના દ્વાર

આમળ દોળે મળી એ બીલને ટેકો આપવા સી સભાસદોને ભલામણ કરી હતી એટલું જ નહિ પણ રોજ મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી સર્વે ચર્ચા આતુરતાથી સાંભળી હતી. એ સર્વના સંકળ પ્રયત્નો માટે અને અભિનંદન આપીએ છીએ અને હૃદયથી એ છીએ કે સ્ત્રીપ્રવૃત્તિને આમળ ધપાવવા અને હિંદની સમાજ વ્યવસ્થા સુધારવા એવા સંકળ પ્રયત્નો કરવામાં એ બધાં હંમેશા એવી જ રીતે મંડયા રહે.

આજ અઢી-ચોણા વય વર્ષ પછી પણ એ બીલ હિંદની ધારાપોથી પર વધી ધારાસભામાં ચઢી શક્યું, એ હિંદી બહેનો માટે-હિંદની સમજી જનતા માટે અપૂર્વ વિજયનો પ્રસંગ છે. એ વિજય તેમને ભાવે કાર્ય માટે પ્રોત્સાહન આપશે; તેમની ખાતરી કરી આપશે કે પ્રભુભતને ચોક્કસ દિશામાં વાળવા માટે કરેલા પ્રયત્નો કદી નિષ્ફળ જતા નથી. મોઢા યા બેલા એ પ્રયત્નોના શુભ પરિણામ જરૂર આવે છે. કાર્યકર્તાઓએ તેથી યત્ન લીધે માટે નિરાશ થવાની જરૂર નથી. હિંદમાં ફેળવણીની ખામી જ્ઞેતાં એવી લીધે થાય એ કુદરતી છે. આમ પ્રભુ અજણ છે; વર્ણોની ફરીએથી તેમની વિચિત્ર માન્યતાઓ બંધાઈ છે, એ માન્યતાઓ તેમના કહેવાતા ધર્મશુરો અને આગેવાનો દ્વારા કરે છે. એ સર્વની સામે સમજી વર્ગે જીતુમવાનું છે; તેમની એ માન્યતાઓને જડમૂળથી નાશ કરી તેને ટેકાણે તેમને નવી દૃષ્ટિ આપવાની છે; જનતાની સામે કુચ કરતાં તેમને શીખવવાનું છે. સારલા બીલના સંબંધમાં જ કેટકેટલા વિરોધ એ અબજુ અને ભોળા જનતાને નામે તેમના કહેવાતા આગેવાનો અને ધર્મશુરોએ ધર્મનાં જોડાં બંધાના બતાવી કર્યો છે. જેમનો સ્વાર્થ એ અબજુ પ્રભુ પછાત રહે તેમાં જ રહેલા છે તે લોકો આવી બાબતો માટે વિરોધ કરે તે સહેજ સમજી શકાય, પરંતુ જ્યારે વધી ધારાસભામાં પ્રભુના પ્રતિનિધિઓ તરીકે ધૂસી અંબલા, પોતાની ફેળવણીને અને ધર્મશાસ્ત્રના જ્ઞાનને વગોવતા નેતાઓ આ બાબતમાં પ્રભુને નામે, તેમના કલ્યાણને બંધાને એ બીલનો વિરોધ કરે ત્યારે કોઈને પણ તેમને માટે સંજેદ આશ્ચર્ય જ નહિ પણ જરૂર તિરસ્કાર જ પામ્યા થાય. અજાણમાં એ બીલ પર વધી ધારા-

સભામાં બીજવારનું વાચન થયું હતું. એ પ્રસંગે અનેક કહેવાતા આગેવાનોએ તેમાં ફેરફાર કરવાના નિષ્ફળ પ્રયત્નો કર્યા હતા. 'આચાર્ય' નામને વગોવતા મદ્રાસના મી. આચાર્ય એમાં સીની મોખરે હતા. તેમની હાજરીથી આખી સભા પણ એટલી બધી કંટાળી ગઈ અને તિરસ્કાર બતાવવા લાગી કે પ્રમુખે તેમને બોલતા બંધ કરવા પડ્યા અને તે વીલે મોટી સભામાંથી ચાલ્યા ગયા. પં. માલવીયજીએ પણ જીના વિચારના કિલ્લામાં બરાજ એ બીલ સામે તોપો માંડી હતી. એમની ઉરાંજીમાં દલીલોનો અગ્રે અનેકવાર અગાઉ જવાબ આપી ગયા છીએ. એની એ જ દલીલો એમણે ફરી વાર રજૂ કરી; કન્યાનું લગ્નવય ઘટાડવાની વાતો કરી એ ભણે અબજુ દેશના દુસ્મન બન્યા. પરંતુ એમની તોપોનો મારો નિષ્ફળ ગયો. એક બાજુ જ્યારે પ્રગતિમાન મુસ્લીમ લોકોએ બીલને હિંદી જનતા ટેકો આપ્યો ત્યારે મુલ્લાઓના ફતવા પર જ છવતા અને કુરાનમાંથી શોધ્યા છતાં જ નહિ એવી બાબતો તેમાં છે એમ બતાવવા મથતા કેટલાક મુસ્લીમોએ પણ એ બીલનો વિરોધ કર્યો. ત્રીજી વારના વાચન સમયે પણ એ કાયદો મુલતવી રખાય એવા પ્રયત્નો એ વિરોધી પક્ષ વત્કથી થયા હતા પરંતુ તેમના પ્રયત્નો દેશના સાર્વભૌમ નિષ્ફળ નિવડ્યા. દેશના હિતચિંતક અને સમજી નેતાઓ-પંડિત મોતીલાલ નેહરુ, મી. જીના, સર પુરષોત્તમદાસ, મી. જયકર વગેરેની આગેવાની હેઠળ અનેક સભાસદોએ મોટી સંખ્યામાં એ બીલનું સમર્થન કરી ૬૭ વિરોધ ૧૪ મતે તેને ધારાપોથી પર ચલાવવામાં કીમતી ફાળો આપ્યો છે. એ સર્વના નામ દેશના ઇતિહાસમાં હિતચિંતકો તરીકે અમર રહેશે. એ બાબતમાં મોન્ટ ગોમરીના શય બહાદુર રામજીભાઈ બહુ સુંદર સુચના કરી છે. તેમણે એક સભ્ય ઉપર ૩. ૫૦૦) મોકલી આપી એવી માંગણી કરી છે કે એ બીલને ટેકો આપનાર તેમજ એનો વિરોધ કરનારનાં નામની એક આરસની તપતી કરી ધારાસભાના હોલમાં ચોટવી. એવી તપતી ચોટસી તે દેશની જનતા પોતાના હિતચિંતકો અને દુસ્મનો કોણ કોણ છે તેની સ્મૃતિ ચિરકાળ રાખી શકશે.

આ હુપયોગી બીજે કાયદાનું સ્વરૂપ લીધા પછી પણ સમગ્ર જનતાએ હમે શું ? અને મંડળોએ હજી ધણું કરવાનું બાકી રહે છે. એ કાયદો થવાથી જ બાળલંબો નાશ પડશે અને આઘોઆપ હિંદમાં સ્વર્ગ ઉતરશે એમ માની લેવાનું નથી. એ સ્થિતિ આણવા માટે હજી આપણે ધણા પ્રયત્નો કરવા પડશે. પ્રથમ પ્રયત્ન એ કાયદાની માહિતિ પ્રજાને આપવા માટે કરવાનો છે. હજી અમલ અને અજ્ઞાન આમ પ્રવલ્લો મોટો ભાગ એ કાયદાની કલમો વિમતવાર નહિ જાણતો હોય. તેમને એ વિષે વિમતવાર માહિતી આપવા ખાસ કરીને સ્ત્રીમંડળોએ અને યુવકસંઘની સાખા-એએ તેમજ કેળવણી સંસ્થાએ એ પ્રયત્ન પ્રચાર-કાર્ય કરવું જોઈએ. બીજી બાજુ એ કાયદો અમલમાં, અને તેટલી કડકમાં કડક રીતે, મુખી સામય તે માટે વ્યવસ્થા કરવા વિષે છે. એ સંબંધી પણ સ્ત્રીમંડળો અને યુવકસંઘ સાથે ફોજો આપી શકશે. તેમણે એક નાની કમિટી એ કામ માટે ખાસ નીમી આ કાયદો અમલમાં મુકાય તે જોવાની ફરજ તેને સોંપવી જોઈએ. કાયદો તા. ૧ ફી એપ્રિલ ૧૯૩૦ થી અમલમાં આવશે. એ દિવસ પછી કન્યા માટે ૧૪ વર્ષ અને છોકરા માટે ૧૮ વર્ષ-જોડામાં જોડી લગ્ન માટે જમર છે. એથી જોડી જમરે લગ્ન ફૂનાર કરાવનાર એ કાયદાની રૂયે ગુન્હેગાર બને છે અને તે માટે તેમને સજા કરાવી શકાયે. આ કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવા માટે ફરિયાદ પ્રેસીડેન્સી કે, પ્રેસીડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં કરવાની છે. એ માટેની ફરિયાદ કરવા સામાન્ય જાનમી બ્યક્તિઓ કદાચ ખર્ચ કરવા કે જોડેમત વેડવા બદાર ન પડે અને પરિણામે ગુન્હેગારો હજી જાલ અને જાળ-લગ્ન ચાલુ રહી કાયદાનો ઉદ્દેશ નહિ થાય. એટલા માટે એવી સમજૂતી થવી જોઈએ કે જે જાનમી બ્યક્તિની જાણમાં એવી બાબત આવે તે ફક્ત મંડળની કમિટીને તેની જાણ કરે અને તે પછી જુડે કાર્ય એ કમિટી ઉપાડી લે. કમિટી એ સંબંધી વિમતવાર તપાસ કરી પોતાના વજીલા રોકી ગુન્હે-ગારને અદાલતમાં ઉત્તા કરી દે. લાખો પત્રિકાએ કે પાપત્રોથી જે અટક નહિ થાય તે આવી જતલવા પાંચ પચીસ મુદ્દમાઓથી થઈ શકશે. પ્રજા સર્વજન

જનશ્રુત થઈ જશે અને કાયદાની વિમતો સ્વેચ્છાથી જાણી લેશે તેમજ તેનું ઉલ્લંઘન કરતાં ડરશે. આ પ્રકારની જોડવાણ ન થાય તો કાયદો અમલમાં પડ મુશ્કેલી જેવું ન થશે, એટલા માટે દેશના સર્વ સ્ત્રીમંડળોએ અને યુવકસંઘોએ અમારી નમ્ર પ્રાર્થના છે કે તેઓ પોતાના કાર્યપ્રદેશમાં આ કાર્યનો પણ ઉમેરો દેશની પ્રજાના કલ્યાણાર્થે બને તેટલી બહેલી તકે કરી લે.

જયા માસમાં રાજકોટમાં પંડિત જવાહરલાલ નેહરુના પ્રમુખપદે કાઠીઆ-

કાઠિયાવાડ યુવક સંઘની પરિષદ મળી પરિષદમાં હાજરી આપી હતી. આ પરિષદમાં મહિ-લાઓએ મોટી સંખ્યામાં

હાજરી આપી હતી અને તેની વિચારણામાં તેમજ કાર્યમાં તેમણે આગેવાન ભાગ ભજવ્યો હતો. બહેનોની દૃષ્ટિએ એ પરિષદ ખાસ કરીને ચિરસ્મ-સ્થાયી રહેશે-કુ. બહેન મૃદુલાના સુધારાને કારણે. પરિષદમાં અનેક ઠરાવો થયા જેમાંનો એક-ઠરાવ ૫ એ સામાજિક સુધારણા વિષે હતો. આ ઠરાવની ખુદી કલમમાં યુવક માટે ૨૧ વર્ષની અને યુવતી માટે ૧૬ વર્ષની લગ્ન માટેની જમર ઠરાવી હતી. યુવતી માટેની ૧૬ વર્ષની હદનો કુ. મૃદુલા અંબાલાલ સારાભાઈએ વિરોધ કર્યો હતો અને એ હદ વધારી કલમમાં કમ ૧૮ વર્ષની રાખવાની માંગણી વિષય વિચારણી સમિતિમાં કરી હતી. સમિતિમાં ગદા માણસોની બહુમતિ હતી એટલે તેમણે એ માંગણી જીતી ન શકી. કુ. મૃદુલાબહેને પોતાનો વિરોધદારક સુધારો પરિષદમાં લાવવાની નામીસ આપી અને તદ્દનુસાર પરિષદમાં તેમણે એ સુધારો રજૂ કરી તેની તરફેણમાં મજબુત દલીલો કરી. એમના એ સુધારાને એમના મદુશી સી. સરલાદેવીએ અને જાવનગર વિદ્યાલયનાં શિક્ષિકા કુ. બહેન જ્યોતિર્બાલા હોરાએ પોતાના સુંદર ભાષણોથી ટેકો આપ્યો. પરિણામે પરિષદે તે સુધારો વધાવી લીધો. કાઠિયાવાડની પ્રજા સામાન્યતઃ સામાજિક સુધારામાં પગલ મણાય છે છતાં તેમણે આ સુધારો જમાનાને માન આપી, હિંદનું જાતિ કલ્યાણ વિચારી વધાવી લીધો તે માટે તેમને ધન્યવાદ થઈ છે. એ પ્રભુ બદાદુર બહેનોને પોતાનું વકનબ્ય નિરૂપનાથી બ્યજા કરવા

માટે અમે અંતઃકરણપૂર્વક અભિનંદન આપીએ છીએ. એમણે ઠરાવેલી હદ પ્રમાણે નગરીકના ભવિષ્યમાં શારદા કાયદામાં સુધારો થાય તો અમે આશ્ચર્ય નહિ પામીએ.

અખિલ હિંદ સ્ત્રીકેળવણી પરિષદની વાર્ષિક બેઠક માટે પ્રતિનીધીઓ કેળવણી પરિષદ સુદવા અને એ પરિષદને માર્ગદર્શક થાય એવા ઠરાવો પસાર કરવા હિંદના જુદા જુદા પ્રાંતોની અને મોટા શહેરોની સ્ત્રીઓની વિસાગી પરિષદો દર વર્ષે અખિલ હિંદ પરિષદની બેઠક પહેલાં ભરાય છે. તે મુજબ મુંબઈની મહિલાઓની પરિષદ મહબારી મેમોરીઅલ હોલમાં શ્રી. સુદરાબાઈ શિરડના પ્રમુખપદે તા. ૨૧ મી સપ્ટેમ્બરે મળી હતી. પ્રમુખશ્રીએ પોતાના ભાષણમાં એ ત્રણ મુદ્દાઓ ઉપર ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. એમનો પહેલો મુદ્દો સદકારથી કાર્ય કરવા વિષેનો હતો. સ્ત્રીભવિતિ પર એક આક્ષેપ છે કે ન્યાયે પુરૂષો સેંકડોની સંખ્યામાં સાથે મળી કામ કરી શકે છે ત્યારે સ્ત્રીઓ તેવી રીતે ન કરતાં અંદર અંદર લહે છે. ઉદાહરણ તરીકે વર્ષથી સ્ત્રીઓએ એ આક્ષેપ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે અને સાથે મળી સુંદર પ્રગતિ સાધી છે. એમનો બીજો મુદ્દો સ્ત્રીભવિતિ પોતાની જ સહુ બને છે તે સંબંધી હતો. શુદ્ધમાં છોકરીના જન્મથી સ્ત્રીઓ પોતે કેવી નાખુશ થાય છે અને છોકરા તથા છોકરીઓના ઉછેરમાં તેમજ તેમના શિક્ષણમાં કેવો સેદબાવ રાખે છે તે તરફ ધ્યાન ખેંચી એ મનોવૃત્તિ ટાળવાની સૂચના કરી હતી. ઉપરાંત તેમણે ફરજિયાત કેળવણીના પ્રસાર માટે અને કન્યાઓના ઉચ્ચ શિક્ષણ વિષે મનનીય વિચારો દર્શાવ્યા હતા. ત્યાર બાદ પરિષદે કેટલાક અમત્યના ઠરાવો પસાર કર્યા હતા. આ ઠરાવો આ પ્રમાણે હતા: (૧) લગ્નવય વર કન્યા માટે અનુક્રમે ૨૧ અને ૧૬ રાખવા વિષે અને શારદા બીલને ટેકો આપવા વિષે, (૨) સંમતિ વયના રીપોર્ટને સમર્થન અને તે અમલમાં મૂકવાની સરકારને ભલામણ વિષે, (૩) મુંબઈના બી અને ઇ વોર્ડમાં કેળવણી ફરજિયાત કરવા માટેની મ્યુનીસીપાલિટીની દરખાસ્ત સરકારે નામંજૂર કરી તે તરફ નાખુશી બતાવવા વિષે. (૪) મ્યુનીસીપલ શાળાઓમાં ચોથા ધોરણની લેખિત પરીક્ષા કાઢી નાંખવા વિષે.

(૫) મેટ્રીક્યુલેટ શિક્ષકો માટેનો શિક્ષણક્રમ સુધારવા વિષે (૬) કેલેન્ડરમાં કન્યાઓની વધતી જતી સંખ્યા ધ્યાનમાં લઈ કેલેન્ડરના રટાફમાં તેમના લાભાર્થ એક સ્ત્રી ગ્રેડેસર નીમવાની જરૂર વિષે. (૭) વિદ્યાર્થીનીઓ માટે વસતિગૃહો સ્થાપના વિષે. (૮) હિંદુ કાયદામાં સ્ત્રીઓને વારસા હિસ્સાના હક આપવા વિષે. આ સર્વ ઠરાવો રજૂ કરી તેમને સમર્થન કરવામાં મિસિસ તેયબજી, સી. હંસા મહેતા, મીત્ર શાહ, મીસ બહુદરજી, મિસિસ ચોકસી, મીસ ચોમ્પસન, મીત્ર ગેજ. ડો. જરખાવ મીસી, મીસ કપીલા ખાંડવાલા, ડો. મિસિસ સુખતનકર, મીસ મીકાં વાતા, વગેરે એ ચર્ચામાં આગેવાન ભાગ લીધો હતો. પરિષદે તે પછી ડો. મીસ કાશીબાઈ નરરંગે શ્રી. હંસા મહેતા, મીસ એન્જનીઆર, મિસિસ મેકેન્ડ્રી, શ્રી. અવંતિકાબાઈ ગોખલે, મિસિસ તેયબજી, સી. સરોજિની મહેતા, મિસિસ કાશીબાઈ, મિસિસ અન્નીમીરી, અને મીસ ચોમ્પસનને આગામિ અખિલ હિંદ સ્ત્રી રિસદ મટે પ્રતિનિધિઓ નીમ્યાં હતાં. આ પરિષદ એ પ્રમાણે સંક્રાંતિપૂર્વક પૂરી થઈ હતી એ સંક્રાંતિ મટે કાર્યકર્તા બહેનોને અભિનંદન આપીએ છીએ. અખિલ હિંદ સ્ત્રીપરિષદની સ્થાપના ૧૯૨૬ માં થઈ ત્યારથી કેળવણી અને સમાજ સુધારાના ક્ષેત્રમાં સુંદર પ્રયત્નકાર્ય થયું છે અને આવનવી નમતિ આપી છે આગેવાન બહેનોએ ઉપયોગી કાર્ય થઈ રાખે તો એનાં સુંદર ફળ હિંદની સ્ત્રીજનતા યોગદાન સમયમાં આપી શકશે.

અમદાવાદના યુવક સંઘે (જેમાં અનેક મુશિ-
ક્ષિત બહેનો પણ છે.)

અમદાવાદનો અસાર પહેલાં અનેકવાર
યુવકસંઘ પ્રગતિને પંચે વિચરી પો-
તાની કાર્યદક્ષતાની પ્રતિભા

ખાતરી આપી છે. એ યુવકસંઘ ઉપર ગુજરાતની સમાજસુધારણા માટે સારી આશા બંધાતી હોય તો નવાઈ નથી. એ સંઘના સમાજ વિસાને ભાવિ સમાજસુધારણા મટે સુંદર કાર્યક્રમ ધરી કાઢે છે. એ કાર્યક્રમમાં લગ્નવય, શિક્ષણ, લગ્નવિકલ્પ, સંમતિલગ્ન, ન્યાતબળતા લેહો, અસ્પૃશ્યતા, વિધવા વિવાહ, ફરજિયાત કેળવણી, લગ્નહિ પ્રસંગે ખોલ ખચ, પ્રેતસોજન વગેરે અનેક બાબતોનો સમાવેશ થાય છે. આ બાબતોની ચર્ચા તેમની સામાન્ય

સમામાં કરવામાં આવી હતી. પ્રજા હજી આ સર્વ સુધારા સ્વીકારવા તૈયાર નહિ હોવાથી સંઘ તરફથી યતા ઠરાવો સર્વ સભ્યોને બંધનકારક નહિ ગણતાં જેઓ એ માટેના પ્રતિજ્ઞાપત્રો પર સહીઓ કરે તેમને જ તે બંધનકારક ગણવાનું હતું હતું. બ્યવહાર દૃષ્ટિએ આ યોગ્ય જ થયું છે હતાવળ કરવાથી કદાચ થોડું ધણું કાર્ય થતું હોય તો તે પણ અટકી નય એવો સંભવ છે. એને બદલે બનતા પ્રયત્નો આહુ રાખવાથી અને પ્રચારકાર્ય કરવાથી મોડા યા બહેલા સુંદર પરિણામો જરૂર પ્રાપ્ત થશે. સમાજે ધરેલા કાર્યક્રમમાંથી લગ્નવય થયાંને અતે છોકરા માટે ૨૧ વર્ષની અને છોકરી માટે ૧૬ વર્ષની ઠરાવી હતી, અને તે સંબંધી પ્રચારકાર્ય કરવાનું નક્કી કર્યું હતું. એક પર બીજી સ્ત્રી કરવાની બાબતમાં પણ ચર્ચા થઈ હતી અને એવો ઠરાવ થયો હતો કે 'એવાં લગ્નો પાશવચરિત્તે પેલવા માટેનાં તેમજ અનિષ્ટ હોવાથી તે નાબૂદ કરવાને પગલાં લેવાં અને તરછોડાયેલી પત્નીને આશ્રય અને ભરણપોષણ અપાવવા' યુવકસંઘના વકીલ સભ્યોદ્વારા મહદં કરવી.' કુ. મુદ્દલાં બહેને આમાં સુધારો મુચ્ચો હતો કે 'એકથી વધુ સ્ત્રી કરનારને ધારાસભા, મ્યુનીસીપાલિટી, લોકલબોર્ડ, રાષ્ટ્રીય મહાસભા વગેરેમાં પ્રતિનિધિ તરીકે ન મોકલવા અને તેઓ કમેલવારી કરે તો તેમની સામે ચળવળ કરવી.' આ સુધારો સમાજે સ્વીકાર્યો હતો. આ ઠરાવથી અનેક તરછોડાયેલી બહેનોને સક્રિય રહીત આપી શકશે અને તેમના આશીર્વાદ યુવક સંઘ મેળવી શકશે. આ ઉપરાંત લગ્નવિકલ નાબૂદ કરવાના અને છોકરા છોકરીઓને પરણાવવાની ફરજ વાલીઓની નથી, એવી માન્યતાનો પ્રચાર કરવાના પ્રયત્નો કરવાના ઠરાવો યથા હતા. આ સર્વ ઠરાવો માટે અમે યુવકસંઘને અભિનંદન આપીએ છીએ અને ઇચ્છીએ છીએ કે તેમના એ પ્રયત્નો નજીકના ભવિષ્યમાં સફળ થાય.

સ્ત્રીઓ ધારાસભામાં નય તો સમાજ સુધારાના ક્ષેત્રમાં કેટલું સુંદર સમાજ સુધારા કાર્ય થઈ શકે એની સાબીતિ માટે ડો. મુથુલક્ષ્મી રેડીના મુખ ડો. મુથુલક્ષ્મી રેડીના રુચ્ય પ્રયત્નો.

પરિણામે દેવદાસીની નિંદા અને અનીતિપોષક સંસ્થાને નાબૂદ કરવા માટેનો એક કાયદો અલ્પાર પહેલાં ઘડાયો છે. આ કાયદાની રચે દેવદાસી તરીકે એ સ્ત્રીઓને ઇનામ તરીકે જમીનો વગેરે મળી છે તેમના ઉપર અંકુશ મૂકાયો છે. એ સ્ત્રીઓ એ જમીનોના કબજે લોગવટો રાખી શકશે છતાં તેમને અનીતિનો ધંધો કરવાની ફરજ નહિ પડે અને એવો ધંધો કરવાની ફરજ પાડનારને કાયદાથી કરી શકશે. આટલું છતાં દેવદાસીઓનો એક ભાગ-જેમને ઇનામ તરીકે જમીનો મળી નથી તે-એ કાયદાની બહાર રહી નય છે. એ સ્ત્રીઓ ધાર્મિક અંધશ્રદ્ધાથી ગ્રેસાઈ અનીતિથી જીવનનિર્વાહ કરે છે એટલું જ નહિ પણ પોતાને પુત્રી ન થઈ હોય તો બીજાઓની પુત્રીઓને વેચાવી લઈ પોતાથી દત્તક પુત્રી બનાવી લે છે, પરિણામે ગરીબ લોકો તેમને પૈસાના લોભે પોતાની દીકરીઓ વેચે છે, જેમને અનીતિનો ધંધો સ્વીકારવો પડે છે. આ બધી અટકાવવા દેવદાસીઓના સમજુતવર્ગ તરફથી ડો. મુથુલક્ષ્મીને અનેક પત્રો મળ્યા છે, જેને પરિણામે તે એક નવું બીલ ધારાસભામાં થોડા સમયમાં રજૂ કરશે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે તેમનો આ પ્રયત્ન પણ પહેલાંની જેમ સંપૂર્ણ વિજય મેલવશે. તેમનો બીજો પ્રયાસ કુટણખાનાઓ ઉપર અંકુશ મુકવા વિષે છે. આ સંબંધી મદ્રાસના પુરુષવર્ગે બતાવેલી હદાસીનતા કહો કે બેરકારી અત્યંત તિરસ્કારને પાત્ર મણી શકાય એવી છે. એ સંબંધી બીલ રજૂ કરવાનું કાર્ય કેટકેટલા આગ્રહ પછી રા. ઐયર નામના એક સમાસદે માથે લીધેલું છતાં તેમણે પોતાની એ ફરજ બજાવવામાં અત્યંત બેરકારી બતાવી છે. આખરે તે બીલ રજૂ થયું; સીલિક્ટ કમિટિ નીમ્મઈ અને એ કમિટિમાં પણ ૩૦ સમાસદોમાંથી બહુ જોખાઓએ હાજરી આપી બીલ રજૂ કરનાર મી. ઐયરે પણ એ કમિટિમાં નિયમિત હાજરી નથી આપી; ન્યારે વિરોધપક્ષના મી. સત્યમૂર્તિ અને મી. ચેટ્ટીઅર જેવા નેતા નામને લગ્નવનાર સભ્યોએ ચીકટોટાથી હાજરી આપી એ બીલને બંધાડવામાં બાકી નથી રાખી ડો. મુથુલક્ષ્મીએ પોતાની જુદી નોંધ કરી પોતાની ફરજ બજાવી છે અને તે માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે મદ્રાસની ધારાસભા તેમના વિચારોને અનુરૂપ કાયદો પડી ઇલાકામાંથી એ કલંક મિથાવવામાં સહાયજીત થશે.

હજીરો દરદીઓએ વાપરી વખણાયેલી દવાઓ
આ દવાઓ વાપરવાથી ફાયદો કરતી નથી, એમ સાબીત કરનારને
૩. પાંચ ઇન્ડિયન આપવામાં આવશે.

દરેક ભતના
વા માટે શાસ્ત્રોક્ત

ચક્રમર્દન તેલ

આ તેલ મસજવાથી વામણી રહી ગયેલા, અકાકાઈ ગયેલા, કમરમાંથી પાંગળા થઈ
ગયેલા, ખેંચાઈ ગયેલા રોગીઓને વીજળીથી માફક અસર કરી પેતાનો અમત્કાર પતાવી
થોડા રોજમાં આરામ કરી શકે છે. ડી. નાટલી ૧ નો ૩. દોઢ રૂ. ૬૦.

સ્વચ્છ રોગોનો
ખાસ ચતુ

દરાજનો અકસીર મલમ

દરાજ, ખસ, ખુજલી, લીલુ ખરખરુ, મડમુમડ તથા મામડીના તમામ દરોને એક
વાર સમાડવાથી ચોવીસ કલાકમાં આરામ કરી શકે છે, એ વખત આ મલમ વા-
પરી શુષ્કની ખાતરી કરવા બહામખ છે. ડી. ડમી ૧ ના ચાર આના એક કલન મંજાવનારને
સવા બે રૂપીઆમાં ઘેર બેઠાં આપીશું.

સીઓ માટે પ્રદરની
ખાસ દવા.

પ્રદરારી વટી

સીઓના પ્રદર લોહીવા વિગેરે વાતકાનિક મટાડી. રૂ. સાદુ લાવી, કમરુ ૧૮૫૦,
પગેનો દુઃખાવો વિગેરે દરો મટાડી યૌવન રિયર રાખે છે, તેમજ સ્વચ્છ, સુરાસમ, કેડનો
દુઃખાવો તથા મુત્રાવડ થતાં મટાડી અર્ભાદય સુધારી વંધ્યતા દૂર કરે છે. ડમી એકનો રૂ. ૧
લખો: શ્રી આયુર્વેદ ઉપચાર આશ્રમ, મું. અવીધા. (અંકલેશ્વર યજ્ઞને)

દીવાળી માટે સુંદર ભેટ !

વીરરસથી ભરપૂર વાતોનો
સચિત્ર સંગ્રહ

વીરની વાતો

ભાગ ૧, ૨, ૩.

ત્રણે ભાગની નવી આવૃત્તિઓ

કિં. દરેક ભાગના રૂ. અઢી પો. બુકું.

લખો-ટી. પી. અડાલજ, મોઢી પાસે
વડોદરા

સ્વ. કવિ બોટાદકર રચિત.

કાવ્ય સંગ્રહો

કલ્લોલિની નવી આવૃત્તિ: સુંદર છપાઈ
મૂલ્ય: પાર આના: પો. ૦.૧૦

રાસતરંગિણી ચોથી આવૃત્તિ: વધારા સા
મૂલ્ય: દસ આના: પો. ૦.૨૦

સ્રોતસ્વિની નવી આવૃત્તિ: સુંદર છપાઈ
મૂલ્ય: પાર આના: પો. ૦.૧૦

(ચોથી મંજાવનારે તેટલી રકમની ચોષ્ટક
વીકાટા મોકલવી)

મળવાનું ઠેકાણું.

વ્યવસ્થાપક "શુભસુંદરી" ૧૧૪ ગીરગામ, ગિરનાર.
મુંબાઈ, ૪

અને બજારીવા બુકસેલરો પાસેથી

કુ. શાન્તિકા દેશાઈ, બી. એ. ("શશીકલા")

શુભસુંદરી

અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુસ્તક ૧૩ મું] નવેમ્બર ૧૯૨૯ [અંક ૩ નો

કલાસુંદરી

વન વન, વસન્તરાણી વિહરે ફૂલન પૂંજમાં,
કુંજ નિકુંજે દિલસર દેવીનાં દર્શન;
મુન્દરી, લવન-લવન લયશોભન ગુર્જરીકુંજમાં;
જેને શરદસોદીલી કલા સદૈવ પ્રસન્ન:
એવી ગુણગરવી ગૂજરાતણ અમ્મરવેલડી:

કંથક-કોરસરી હળવી ને હેતહુલામણી,
શુદની શુદિણી ને કુળની અજવાળી બીજ;
મધુરી મધુપમંજરી શી સંસ્કાર-સુદામણી,
વ્રત શીલ તપની તેજલ અંકે નયણે વીજ:
એવી ગુણગરવી ગૂજરાતણ અમ્મરવેલડી:

મંગલ પર્વે બહેલી અરુણપગલીએ ઉડતી,
કરતી અમૃતપ્રહરે વરુણ હ્રુદે અધોળ;
ગગનાંગણ નયમ ઉપા અલિનવ રંગા પૂરતી,
પૂરે કલાવિલસતી આંગણુલે રંગોળ;
એવી ગુણગરવી ગૂજરાતણ અમ્મરવેલડી:

વળજે વાતે, યલકે પાંપણ સદિયરવેલડી,
મુરતા નીરભરી શિર છલકે ગાગરબેઠ;
પનિદારણ પનઘટની શકુનવતી અલબેલડી,
છાપીલી અજબ છા-કાંઠ મોહક અંગમરોડ !
એવી ગુણગરવી ગૂજરાતણ અમ્મરવેલડી:

રસોડે અન્નપૂર્ણા દે વિધવિધ ભોજનવાનીઓ,
 મુખને મરકલડે નિતરે નયણે અમોભાવ;
 જેના પ્રસાદનો આસ્વાદ છતર નવ માણિયો,
 રસખસ રસના પામે પંચામૃતના લહાવ:
 એવી ગુણગરવી ગૂજરાતણ અમ્મરવેલડી:

સેથી-વેણી ગજરે: કલગી: કલકટારિયે:

મંજુલ દેલદાની પર: બહાલમને વરમાળ:

કોમલ કરંગૂલિએ ઉતની ગૂંથન દારિયે:

રમતી રમ્યમુરેખ કલા કમનીય રસણ:

એવી ગુણગરવી ગૂજરાતણ અમ્મરવેલડી:

મુલાયમ સાળુને પાલવડે: ચણિયે: ચોળીએ:

હિચોળે: પારણિયે: ગાલીચે: શય્યાસેજ:

મોતનને તોરણ: રૂમાલે: શિર છંદાણિયે:

ઝળકે ભરતગૂંથનનાં કલામલપતાં તેજ:

એવી ગુણગરવી ગૂજરાતણ અમ્મરવેલડી:

ઉગે શરદેન્દુ અવનીમન્દિરને અજવાળતો,

ખીલે કિરણે કિરણે કાન્તિકલાસૌભાગ્ય;

રેલી ધવળ શીતળ ચન્દ્રિકા, પૃથ્વી પખાળતો,

પ્રકુલિત હૃદયપોયણે સિંચે મધુર પરાગ—

ત્યારે, ગરવી ગૂજરાતણ રાસે રસવેલડી:

ચન્દની-સૌન્દર્યે ઝલકાતા ચાર ચોકડે,

રસરાસેશ્વરના મંગલ ઉત્સવ મંડાય;

કવિતા, સંગીત તર્તન-ત્રિવેણી સંગમ કાંઠડે,

ચકોરી રૂમઝૂમતી દુમતી ગરબે ગીત ગાય:

એવી ગુણગરવી ગૂજરાતણ અમ્મરવેલડી:

હલકે બજતી ઉરના સૂર સમોવડ ખંસરી,

રસની જામે રમઝટ હીંચતણે હિંચાળ;

ઝઝણાવે રણકારે અણુદીઃ આતમખંજરી,

ખલકે ખેલન નહિ ગૂજરાતણ ગરબાતોલ:

એવી ગુણગરવી ગૂજરાતણ અમ્મરવેલડી:

ઉડતા પંખેર શા પન્થી ! ઘડીકે પધારશો,

નવલા કલાભર્યા કાંઠ નિરખવા નવરંગ;

જેની રસરમણાએ વતસલ હૃદય ઠારશો,

જનની જગદમ્બા શી પાવન એમલ ગંગ:

દેવી ગુણગરવી ગૂજરાતણ અમ્મરવેલડી:

કેશવ હ. શેઠ

શરશય્યા

[“કુરુક્ષેત્ર” નામના મહાકાવ્યનો એકાદશ કાંડ]

લેખક : શ. ન્હાતાલાલ દલપતરામ કવિ, એમ. એ.

વિષયસૂચન

આ કાંડનો કથાભાગ ત્રીયેનાં અવતરણોથી સ્પષ્ટ થયો:

‘કુરુક્ષેત્ર’ જ્યાં પછી ‘નક્ષત્રોથી વિંટળા-
યેસો ચન્દ્ર હોય તેમ વેદવ્યાસાદિક મુનિઓથી
વિંટળાયેસો યુધિષ્ઠિર રાજા, ધૃતરાષ્ટ્રને આગળ
કરીને, હસ્તિનાપુર પ્રતિ જવાને નીકળ્યા...
ચન્દ્રદેવ અમૃતના, રંગમાં રહેલો તેમ સ્વેત
રંગના સોળે બળદ જોડેલા, યુગચર્મના
પડદાવાળા, બળમળાટ પ્રકાશી રહેલા રથે
ધર્મરાજ રહ્યા. ’ બીમે ગ્રાણ પકડી, અર્જુને
છત્ર ધર્યું. યુધિષ્ઠિર રાજા નગરમાં આવ્યા
ત્યારે ‘પૃથ્વી ઉપર પુષ્પો વેર્ષા’ હતા;
‘પતાકાઓથી રાજમાર્ગને શણગારી ધૂપોથી
સુવાસિત કીધો હતો; રાજમહેલ ફરતા ચંદન
બગેરે મુગધી પદાર્થોના ભૂકા છાંટવા હતા. ’

પછી ધર્મરાયને પટાભિષેક થયો. ‘ધૈર્ય
પરવેલી રમી હોમ કીધો; વાસુદેવે ધૃતરાષ્ટ્ર
મંત્રીમંડળે પાંચજન્ય શસ્ત્ર જળથી ભરી
ભરી અભિષેક કીધો; યુધિષ્ઠિર રાજાનું
સત્પુરોષોએ પૂજન કીધું. ’

‘જૂઠાં જૂઠાં શ્રાદ્ધ કરાવવાનો આરંભ
થયો. જે રાજાઓને શ્રાદ્ધ કરનાર પુત્રોદિકા ન

હતા તેમનું ઉત્તરકાચ યુધિષ્ઠિરે કીધું, તે
ઋણમાંથી મુક્ત થયા. ધૃતરાષ્ટ્રની આત્માથી
દુર્બોધનનો રાજમહેલ યુધિષ્ઠિરે ભીમસેનને
આપ્યો; દુઃશાસનનો અર્જુનને આપ્યો;
દુર્મપંથુનો નકુળને આપ્યો; દુર્યોધનો સહદેવને
અર્પણ કર્યો. ’ શ્રી કૃષ્ણને કહ્યું: ‘ત્વમારી જ
કૃપાથી અમને સર્વોત્તમ, જય મળ્યો છે,
અર્ધશ્રેષ્ઠ યજ્ઞ મળ્યો છે. x x x શ્રી કૃષ્ણ
ભગવાન મંદ મંદ હસતા બોલ્યા: શાન્ત
પડેલા અગ્નિની પેડે બાણશય્યામાં મોઢેલા,
પુરુષોમાં વ્યાધ સમાન, બીજમ મદાર ધ્યાન
ખેડે છે, નેથી દમણાં મોર’ મન તેમની પાસે
ગઈ હતી, કૌરવોનાં ધુરંધર પુરુષ ભીષ્મ છે.
તે અસ્ત પામ્યા પછી સર્વ જ્ઞાન અસ્ત
પામ્યો. માટે હે રાજા યુધિષ્ઠિર ! બપોર
પરાક્રમ કરનારા, ગંગાપુત્ર ભીષ્મની પાસે તમે
જાઓ, અને તેમના બંને ચરણોનો સ્પર્શ
કરીને મનમાં જે સંશય હોય તે તેમને પૂછો. ’

પછી પાંડવો પિતામહ કને કુરુક્ષેત્ર ગયા,
ત્યારે ‘કુરુક્ષેત્ર કવચો અને શરોથી ભરપૂર
હતું: તે જાણે કાળે ભોજન કર્યા પછી ત્યાગ
કરી દીધેલી પાત્રેક ભૂમિ હોય એવું દીસતું. ’
માગ માં શ્રી કૃષ્ણે સંગતપંચકની કથા કહી.

‘કુરુક્ષેત્રમાં ઓધવતી નદીના તીર ઉપર બાણશય્યામાં સૂતેલા બીભમ્ની કાંતિ, પોતાના કિરણસમૂહથી ચિંટળાયેલા સાયંકાળના સૂર્ય સમાન હતી.’

પછી ‘પશ્ચિમ વાયુ વાવા લાગ્યો; સવ દિશાઓ શાન્ત ને સ્વચ્છ દેખાવા લાગી; સૂર્ય નારાયણ, એકાંતમાં વનને બાળતો હોય એમ પશ્ચિમ દિશા લણી જતો દેખાવા લાગ્યો...ત્યારે બીષ્મ યુધિષ્ઠિરને પ્રશ્ન કરવાની આજ્ઞા આપી. એટલે યુધિષ્ઠિર રાત્રિએ પ્રશ્ન કર્યા.

શાન્તિપર્વ

અનુશાસનપર્વ

અને પિતામહે છેલ્લે કહ્યું: ‘હા, રાજન્! તું હસ્તિનાપુરે જા. તારો માનસિક સન્તાપ દૂર થાઓ. અનેક જ્ઞાતના યજ્ઞ કર. સર્વ પ્રજાને રંજન કર. x x x જ્યાં કૃષ્ણ છે ત્યાં ધર્મ છે; અને જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં જય છે.’

પછી સાગરમન્યનનો સૂર્ય ઉગ્યો, ને સંસારસાગરે રત્નો ઢાલ્યાં. સહસ્રેક વર્ષે એકાદ વાર ઉગે છે એ મહાયોગ ઉગ્યો હતો.

પ્રહ્લાદાદી આજ પ્રહ્લાદ ઉમેળવાના હતા,

અમરોની એ અમરતિથિ હતી.

ત્યારે આત્માના રત્નાકર ઉધડ્યા;

અનુભવના મહેરામણે મોતી ઉઠાવ્ય

સંસારયોગીએ સંસારમુક્તો ઉઠાવ્યા

યુગને સંકેલતાં સંકેલતાં

યુગમૂર્તિએ યુગધર્મ પ્રગાધ્યા.

ત્યારે શરશય્યાનાં શાલોડાં

દેવપુષ્પો થઇ પમર્યાં.

પરપ્રહ્લાદનાં પ્રહ્લાદાર

તે પ્રહ્લાતિથિએ ખુદ્ધાં હતાં.

માધ માસની એ મોક્ષતિથિએ

‘તે પછી મહાત્મા બીષ્મ પ્રાણવાયુને આધારયજ્ઞ વગેરે સ્થાનોમાં અનુક્રમે ધારણ કર્યા તે સમયે આશ્ચર્યકારક બતાવ બન્યો. બીષ્મ યોગ ધારણ કરીને જે જે અંગનો ત્યાગ કરવા લાગ્યા. તે તે અંગમાંથી બાણ બહાર નીકળી જવા લાગ્યાં. બીષ્મ શલ્યોથી ગ્રહિત થઇ ગયા એટલે તેમનો પ્રાણાત્મા મરતકને બેઠીને આકાશ ભણી ઉડ્યો.’

‘પછી પાંડવોએ મહાત્માના પિતૃમેધનો આરંભ કર્યો, તે સામવેદ ભણુતારાઓ સામે ગાવા લાગ્યા.’

તે તે પછી પાંડવોએ હસ્તિનાપુરે જઇને વેદન્યાસ તથા શ્રી કૃષ્ણની પ્રેરણાનુસાર અશ્વમેધ યજ્ઞ કીધો.

શાન્તિપર્વ, અનુશાસનપર્વ, અશ્વમેધપર્વ
ના અધ્યાયોમાથી.

જગતના છતેન્દ્રિય પ્રહ્લાદાદીએ પૃથ્વી ઉતારી પ્રહ્લાદઅંજો આઢ્યો. પ્રહ્લાદાંદનું એ આનન્દમુદ્ગર્ત હતું.

પિતામહેનો જીવનમન્ત્ર હતો

‘સંસારમાં પ્રહ્લાદર્શન’.

પાંડુકુમારોને આજ પિતામહે

સંસારસિંહાસને પ્રહ્લાદર્શન કરાવવાના હતા,

યુગાન્તરના છેલ્લા આશીર્વાદ અર્પવાના હતા.

આલમાં એ પુણ્યયોગ ઉગ્યો હતો

ત્યારે જીવન જ્યોતિર્મય થાય છે.

કમળની પાંખડીપાંખડી વેરતો

પૃથ્વિઉતર્યો ઐરાવત અમરાપુરીએ સિધાવે

એમ આત્માની પાંખડીઓ વેરતા

દેવવ્રત દેવદેશે સિધાવતા હતા.

મૃત્યુલોકનું એ કડ્યાણમુદ્ગર્ત હતું.

ઉત્તરાયન થયા હતા:

દિવસ ઘડી ઘડી વધતો હતો:
તેજમાં તેજ પૂરાતાં હતાં:
પૃથ્વી પ્રકાશવન્તી થતી હતી:
ત્હારે ઓઘવતીને આયુષ્યતીરેથી,
દેવમતે દેવેદાર લાણી જોયું,
દિશાઓને નમસ્કાર કીધા,
ને આસ ઓળંગવા આત્માને સજ્યો.
પ્રારબ્ધવાંચતા પરિજનોએ જાણ્યું
કે એ વિધિયોગ આવ્યો છે.

પૃથ્વી પરાક્રમીઓની છે.
અદાર તિથિએ અદાર શ્લાણી સંહારી
પાંડુકુમારોએ ત્રિકાળકે દીધો,
ને દેવોએ પુષ્પવૃષ્ટિ કીધી,
ને કુરુક્ષેત્રે વિજયલક્ષ્મીએ વધાવ્યા:
એમ દ્વાપરનો છેલ્લો ધનુર્માસ ઉજવી
પ્રતિપદાએ પાંડવો પાંડનગરે સિધાવ્યા.

પછી બીજની ચન્દ્રપાંદરી ઉગી.
જગતકૈયે પાંડવો જ હૈયારાજવી હતા,
તહો ચ રાજસિંહાસનનો વિધિ થયો.
પણ એ હતાં સૂનકારનાં સિંહાસન.
છત્ર ધરવા લીખ્મ ન હતા,
આશીર્વાદ ઉચ્ચરવા દ્રોણગુરુ ન હતા,
અર્ધપાદ અર્ધવા દુપદ ન હતા,
મુગટ ધરવા વિરાટરાજ ન હતા.
આજ મેઘસૂતાં હતાં,
પૃથ્વી પુરુષપ્રવરસૂની હતી.
વન સળગી જાય ને વડલો રહે,
કુલ નાશ પામે ને કુલપતિ રહે;
એવા વડલા સમા આર્યકુલપતિ
એકલ દૃષ્ટ્યચન્દ્ર ત્હાં હતા.
ફૂલવેણી વાડી સમા હસ્તિનાપુરે
મંજરીસૂના વૃક્ષરાજ શા પાંડવો ભાસતા.

એમ હસ્તિનાપુરમાં યુગપલટો થયો,
કૌરવમહેલોમાં પાંડવો જઈ વસ્યા;
ને અટકી પડેલો કાલઓઘ
જાણે પાછો વહેવા માંડ્યો હોય એમ
નૃલોકે યુધિષ્ઠિરશક ગણાવા માંડ્યો.
એવો એ શકવર્તી રાજ્યાભિષેક હતો.

પછી પૂર્ણિમા ઉગી
ને વસન્તના વાયરા વાયા.
ઉત્તરાયનનો અવસર આવ્યો
ને ધરતીએ તેજઓઢણી ઓઢી ત્હારે,
પાંડવો પાછા કુરુક્ષેત્રે ગયા:
પણ નિષ્કવચ, નિઃશસ્ત્ર, નિઃસૈન્ય.
શરઓળે દેવસેનાપતી સ્કન્દ સૂતા હતા,
પાંદડાની રેખાઓમાં બાલમુકુન્દ પોઢ્યા હતા,
શરશય્યાની વજ્રપાંખડીઓમાં એવા,
લબ્ધ મુન્દર આનન્દકુન્દ,
ઓઘવતીને તીરે પિતામહ હતા:
જાણે કેસૂમહેરો સાગ વૃક્ષ
નદીતીરે કે પડ્યો હોય ને !
ફરતા સન્ધ્યાના પડદા પડતા હતા:
જાણે પિતામહને પ્રારબ્ધનાં આવછાદન ઉતાર્યો

પિતામહે પૂછ્યું: 'પાર્થ ! આવ્યો ?'

પાર્થે દંડવત કીધા,
ધર્મરાય પ્રદક્ષિણા કર્યા,
ભીમે ચરણાંગુષ્ઠ નેત્રે ચાંપ્યા,
દૃષ્ટ્યક્ષત્રે મસ્તકે હસ્તસ્થળી સ્થાપી.

મન્દ મન્દ મલયાનિલ વાતો હતો,
સન્ધ્યાની સન્ધિકા વેરાતી વંસતી'તી,
ત્હાં પિતામહે મહાવાતી માંડી:
જાણે યુગસમાપ્તિના છેલ્લા મન્ત્રોચ્ચાર.

'ધર્મરાય મહારા ધર્મના વારસ છે.
પણ પાર્થ ! તું જ-જો

મહારા પરાક્રમેનો વારસ.
આ કુરુક્ષેત્રથી ચે કારમુંક
અંસાર મહાકુરુક્ષેત્ર છે.
સાંભળ કુરુક્ષેત્રનો સારસર્વસ્વઃ
પછી ભારતનું મહાભારત રચજે.
શરશ્યાની આ અઠ્ઠાવન વરધોમાં
શતાબ્દિની વેદના વેડી છે મહેં. '

દેવમન્દિરમાંની ભૂતિઓ સમા
પાંડુકુમારો મૌનધારી હતા.
ભર્યા ભર્યા ગહનતાના ધુમ્મટ સમો
એક સૂનકાર શબ્દ ઉચ્ચરતો.

‘ધર્મ ! પાર્થ ! આવો, ઓરા આવો.
સંસારયાત્રાની છેલ્લી તિથિ છે મહારી.
સન્ધ્યાની સન્ધિકાનાં ફેરાં ઉઠે છે.
પૃથ્વી આલમાં ઢાળાય છે.
મહારો ચે સાયંકાળ બેઠો,
ને રાત્રી પડશે હવે.
મૃત્યુ એટલે સન્તોને મોક્ષ,
ને પૃથ્વીશેને પુનર્જન્મ. ’

સિંહડેયામાં સિંહળાલ સમાય
એમ પાંડવો પિતામહના દેયામાં સમાયા.
ઉપર આસ્માનનો પડછાયો પડતો,
ને કુરુક્ષેત્ર ચોધરાલ્લેનાં આલિંગન નિહાળતું.

‘વીરભદ્રો ! હું સ્કંધમું છુંઃ
ત્હમે નહિ કહો, હું જ કહી લઉં.
શરશ્યાની મહાવેદના
એ લીધ્મનું છે પ્રાયશ્ચિત્ત.
દેવવ્રત લીધાં, બ્રહ્મચર્ય પીધાં,
ધનુષ્યટકાર કીધા દિશદિશમાંઃ
આયુધ્યભાર જીવનનો દિગ્વિજય માણ્યો.
પણ એ સંહાર હતા, માનવવધ હતા,
મૃત્યુનાં અંધાર વાવેતર હતાં,

લીધ્મ થઈ ધૂમ્યો પૃથ્વીભરમાંઃ
વીંધ્યા, પરીખ્યા, કાખ્યા, સંહાર્યા.
સંશ્રામ એટલે જ સંહાર;
ગુણર્ષિને યજ છે, બ્રહ્મર્ષિને હિંસા છે.
મહાયોધને, મહારાજ્યને, મહાપ્રજાને
અકર્ષર્ત્તિવનાં પ્રાયશ્ચિત્ત લોગવવાનાં છે.
પાર્થ ! પરાક્રમ એટલે જ પ્રાયશ્ચિત્તઃ
ને પ્રાયશ્ચિત્તને અન્તે છે
પુનર્જન્મનો પુનરુદ્ધાર કે મોક્ષના મહેલ.
મહારથીનાં પરાક્રમ ને પ્રાયશ્ચિત્ત
ઉભય હું લોગવી રહ્યો આજ,
જગત્સત્રિયોનો ધર્મ છે કે
હસતે મુખડે ને આનન્દતી ત્યાંબે
બાણ છોડવાં ને બાણ ઝીલવાં;
ને પ્રારબ્ધપાઠવ્યાં પ્રાયશ્ચિત્ત પીવાં.
અખિના અંગારા ફાટે તે ક્ષત્રિય.
સૂર્યને ચે ક્ષાત્રતેજ અંખવેઃ
કૃષ્ણદેવ ભાખશે એની આંખ્યાયિકાં.
ધર્મરાજ શરશ્યા એટલે પ્રાયશ્ચિત્ત. ’

‘પિતામહા સંસાર જ શરશ્યા છે,
સિંહાસને શરશ્યા છે. ’
મયૂરવેદે ને ઝંજીરી શબ્દ
ધર્મરાજ ઉચ્ચર્યા.

કાલાતીત મહાશબ્દો બોલતા
આયુધ્યના અતિથિ પિતામહે ભાખ્યુંઃ
‘ધર્મરાજ ! પ્રારબ્ધની સીમાઓ
પરાક્રમીને કાળે નથી.
મહાકાળને જીતે તે મહારથી.
યુગબ્દેણમાં ખેંચાય નહિ તે તારો;
યુગને ઘટે તે યુગાધીશ.
સદ્ધર્મની સમશેર રૂઢધરી છે,
ને રૂઢ છે શિવનું સ્વરૂપ.

ન્યાય સત્ય સદ્ગમ સંરક્ષા કાજ છોડેલાં
બ્રહ્માસ્ત્રને અગ્રે બ્રહ્મ વિરાજે છે.

પ્રારબ્ધવિજેતા પાર્થ !

બાણનાં ઓશીકાં તહે અર્ધ્યાંતાં,

પાતાળગંગાનું પાણી તહે પાયુંતું;

એમ ક્ષાત્રતર્પણ તહે કીધાંતાં.

કુરુક્ષેત્રવિજેતા ત્હારું ધનુષ્ય છે.

ત્રિકાળ ત્હારાં શુભગોરવ ગાશે.

કાળકૃણામાથે ઉલેલો તું મહારથી છે.

પિતામહના મહાશન્દો

યોધરાજે ઝીલતા, કુરુક્ષેત્ર ઝીલતું,

રાત્રીનો અન્ધકાર ઝીલતો,

દિશામંડળ કાન માંડીને ઝીલતું.

પિતામહને બોલે બોલે

પૃથ્વી પ્રાણવતી થતી.

ગહનતા નીતરતી હોય,

ગગન શબ્દો નિર્જરતું હોય,

એમ પછી કૃષ્ણદેવે કહ્યું:

‘પિતામહ ! પૃથ્વી નક્ષત્રી નથી થઇ.

કાલગર્ભમાંથી મહાધન્વાઓ પાકશે,

વસુન્ધરાના વસૂઓ વેરાઇ નથી ગયા.

પણ આજન્મબ્રહ્મચારી દેવમત

કાલકૃષ્ણે જન્મશે ત્હારે જાણીશું.

પિતામહ ! પરવરો છો, પણ

પૃથ્વીને વાંઝણી કરતા બજો છો.

પાર્થે કુરુક્ષેત્ર છત્યું,

સંસાર છતવો હજી બાકી છે.

કુરુક્ષેત્ર છતવાં કપરાં છે,

સંસાર છતવા એથી ચે કપરા છે.

પાર્થને સંસાર છતતાં શીખવી જાવ:

દોઢ શતાબ્દિના અનુભવમન્ત્રો

પૃથ્વીમાં કાલવતા જાવ આજ.

આયુષ્યની મહાપર્વણી ઉજવો.’

ધર્મટપકરે શબ્દે ધર્મરાય બોલ્યા:

‘પાર્થ ! પિતામહને પ્રશ્ન કર;

હૈયાધૂંચો ઉકેલાવી લે;

જગતની ભૂલભૂલામણીઓના

માર્ગમન્ત્રો પૂછી જો.

પિતામહ પ્રારબ્ધપારંગત છે.’

રજની ઘેરી થતી હતી.

માંડી મીટે તારલા નિહાળતાં કે

પૃથ્વીસંકેલતાં પિતામહને

ગાંડીવધન્વા શા પ્રશ્ન પૂછે છે.

સહસ્રધા ધૂમરીએ ધૂમે

પણ મહાનદ એક વહેણે વહે:

એમ શતધા મનોવમળે ધૂમરાતો પાર્થ

નાલીઉંડા આત્મગંભીર શબ્દે

મુખ્યાની લજ્જાથી ઉચ્ચર્યો:

જણે જલઓધમાંથી જલઅપ્સરા બોલે

‘આભના પડછાયા સમું

કુરુક્ષેત્ર આ ઘેરીને પડયું છે.

શુક્રઓ ગાજતી હોય એવી

દિશાઓ કાળબોલે ગાજે છે.

સમંતપંચકના વાતા વાયુ ઉચ્ચારે છે:

‘સંહાર’ ‘સંહાર’ ‘સંહાર.’

ત્રિકાળકીર્તિત છો, ત્રિલોકપૂજ્ય છો;

ભરતવંશના કુલગુરુ છો, પિતામહ !

પાંડુકુમાર તે ભીષ્મકુમારો જ છે.

પિતામહ ! ક્ષમા કરજો મુજ ગાલપ્રશ્ન

અન્ધકારમાંથી ઉઠતો, તેજને હોલવતો,

મહાવટોળ સમોવડો,

મહારા પ્રાણસ્ય પ્રાણમાં ધૂરમતો

એક જ મહાપ્રશ્ન છે આજ.

ઉકેલશે તો આત્મા ઢાળીશ અરણ્યમાં.

પિતામહ ! કુરુક્ષેત્રનો જગત્સન્દેશ જો

વીજળી વાગે ને જગ થંભે
એમ સંલેક જગત થંભી ગયું.
કુરુક્ષેત્રના મહાયોધરાજેની યે
વાણી ઝોસરી ગઈ,
ઇન્દ્રિયો આથમી ગઈ.
યોધરાજો ઝોછાયા જેવા ભાસતા.
શરશિરોમણિ, વીરમંડળના વિરેન્દ્ર
પાર્થના પ્રશ્ને સહુ આશ્ચર્યમૂર્છામાં પડ્યા.
વનમાં વહતા મહાવાયુના સિંહારશબ્દે
પછી પિતામહે કહ્યું:

‘પાર્થ ! પુત્રવત તું પૂછ છે આજ.
નહિ તો ગાંડીવધનવાને આ પ્રશ્ન શો ?
સમંતપંચકના શોણિતધરાઓ વચ્ચે
આવડેરોક પ્રશ્ન ન હોય.
જીવનયાત્રાની છેલ્લી વરથે
ત્રિલોકકંઠકારકારી ભીષ્મને ભાગ્યે
આ પ્રશ્ન સાંભળવાનો હશે.
પાયધારી એક ચાલ્યો-ચાલ્યો-ચાલ્યો,
આયુષ્યભર ચાલ્યો,
સંસારની પગથીપગથીએ ચાલ્યો.
જગતને વશ્રામધાટે જઈને ખેઠા ત્હેરે
પૃથ્વીને પ્રશ્ન પૂછ્યો:
ચાલવું એટલે શું ?
પાર્થ એવું ત્હે પૂછ્યું છે આજ.’

‘મહે શતાબ્દ ઉજવે
પણ, આયુષ્યમૂર્તિ પિતામહે !
પિતા કને તો પુત્ર જ છે ને પાર્થ ?
હસતા જગન સમ હસતા
ધર્મમૂર્તિ ધર્મરાય બોલ્યા.

પિતામહે વિચારવટોળે રહડયા.
ભેયું, ભેયું, ને ભણ્યું;
ભણ્યું, ભણ્યું, ને વાગીભણ્યું.

પછી હેચાદીવડો સંકોર્યો,
ને પ્રાણમાં પ્રકાશ પ્રોળવળ કીધો.
સાગરગભીરા શબ્દે પિતામહે બોલ્યા;

‘ના, ધર્મદેવ ! ના:

પૃથાનન્દન આછોતરું ન ઉચ્ચર.
મહાધનવા પાર્થનો પ્રશ્ન
ળાલકનો નથી, ત્રિકાળનો છે.
પૃથ્વીના મધ્યગિન્દુ શો છે એ મહાપ્રશ્ન.
નથી કોઈએ દીઠું કે કદ્યું;
છતાં સર્વને શોધે ને આકર્ષે છે એ.
કુરુક્ષેત્રનું દિશામંડળ નિહાળીને, પાર્થ !
ને વાંચ વાઢળલખ્યા વિધિલેખ.
પાંડવોનો પ્રારબ્ધપાઠવ્યો વિનય નથી,
પુરુવાર્ધપાત્ર્યો વિનય છે:
દેવદીપો નથી, વીરજીવ્યો છે.
વિનય વરે છે વીરના ધનુષ્યને.
પાંડવો ! ત્હેમે પ્રારબ્ધને જીત્યા છે.
હનિયાની જીવ્યોએઢણી સમે
દાપર ઉતરી ગયો.
જીરણ ખર્ચો ને નવપદ્મવ પ્રગટયાં:
જૂતાં ગયાં ને નવાં આવ્યાં.
ત્હેમો છે યુગનો યુગવિનય.
પાર્થ ! કુરુક્ષેત્રનો મહામન્ત્ર છે યુગપક્ષટો:
મહાભારતનો મહામન્ત્ર છે મહાસન્ધ્યા.’

લોકલોકના ચીલા સમા

આભમાં અટાપટા હતા.
એ કુંકુમકેસરની માર્ગરેખાઓ ઉપટી ગઈ,
અન્ધકારનો મેઘાડંબર ગોરંભાયો,
ને મંહીથી દેવદીવડિયા અગક્યા.
અનમનિગમના આદેશ સમા એ
અન્ધકારલખ્યા અક્ષરે અન્તરિક્ષ ઝીલતું.

‘આજે છે જન્માન્તરનો મહોત્સવ,

ટલીફન
૨૪૯૦૨

દીવાળીના શુભ પ્રસંગે

ટલીફન
૨૦૫૬૫

ભાઉ મેન્સન

ની

મુલાકાત લેવા ચુકશો નહિ.

ચોખ્ખા ગીનીના

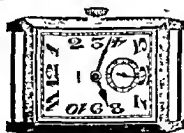
સોનાના દરેક
કામમાં વપરાતા
ફેન્સી દાગીનાઓ
તૈયાર મળે છે.

સો ટંચ ચાંદીના પ્લેન
તથા નક્કસી કામવાળા
વાસણો તથા ફેન્સી
ચીન્ને તૈયાર મળે છે
તથા ઓરડર મુજબ
ખનાવી આપવામાં
આવે છે.

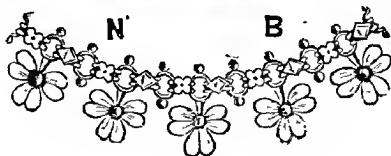
રીસ્ટ તથા પોકેટ વોચ

એ લા મ્ તથા વા બ ના
ટાઇમપીસો;
દીવાલના બેનમુન ઘડીયાળો
ભેવા લાયક છે.

ચોખ્ખા રીયલ
ગીનીના સોનાના
તથા
દળના સોનાના
દાગીનાઓ.

હમારી ગેરંટી
વાળી ચીજોના
નાણા ગેરંટી
મુજબ આપવામાં
આવે છે.

નરોતમદાસ ભાઉ ઝવેરી

નવી તથા જુની દુકાન
રોષમેમણ સ્ટ્રીટ,

{ મુંબાઈ, ૨ }

માંદોની દુકાન,
અતાર ચાલ,

શ્રી હરિના માર્ગ કપરાં નથી.
સાગરજલના જલથર સરિખડા
આલના અખરખથર છે.
રત્નાકરમાં રત્નમંડળ હોય એવાં
મંદી તારકરત્નનાં ઝૂમખાં છે.
સૂર્યચન્દ્રમાં થઈ વહતી યમકેડી
અન્ધારમાર્ગ નથી, તેજમાર્ગ છે.
પુણ્યમંખાળા આત્મા તો હુલ્લાસે છે
એ જન્માન્તરની ગેળી સહેલગાહમાં.
ચોતો માં; હયાપ્રત્નો પૂછ, પાથ !

વૃક્ષઅન્તરમાંના પડછાયા સમા
ઉરમાં આશંકાઓના ઓળા પાથને રમતા.
હૃદયીજને હિંસાદિશમાં ધુમાવી
પૃથ્વી ખણુતાં ખણુતાં પાથે પૂછયું.
'આર્થસંસારનો પાથો કિયો ?
ભરતવંશનાં મૂળ ને શિખર શાં ?'

હર્ષોત્સાહને શબ્દે પિતામહે કહ્યું:
'હુનિયાં દેવોની છે.
આર્થકુલ દેવકુલનો પડછાયો છે.
ભરતકુલને ચોલે એવું પૂછ છે.
આર્થસંસારનો પાથો છે
પૃથ્વીઅવિચળ ગુહસ્થાશ્રમ;
આર્થસંસારનાં શિખર છે
સિંહ સમા જીવન્મુકત પરમહંસો.'

નકુલથી મૌનવિવેક ન રહેવાયો.
ઉછળતા ઓઘના હયાઉછળો
એનો પ્રભાવકાર અબકી ઉઠયો:
'પિતામહે ! કલિ બેઠો.
જગતની પ્રારબ્ધઅન્ધારી જાડીઓમાં
ઉન્હાળો છે કેં સિંચાળો ?'
પિતામહે પ્રોછયું કે યૌવન ઉછળ્યું;

કુન્દનવર્ણી કાયાની ઠાળેથી
આત્માનો મયૂર ટહુક્યો.
સ્વાતીના મેઘ સમા શબ્દ ઝરતા
પિતામહે ઉચ્ચાર્યા:

'માનવકેયાનો પ્રશ્ન પૂછ્યો, માત્રિનન્દની
માણી બલે તલેગને તો
જગત્પાડીઓમાં છે નિત્યવસન્ત.
ચન્દ્રવિહોણી રાત્રી એક અમાવાસ્યા.
છતાં માનવસઘે કદખ્યા ને કહ્યા
કૃષ્ણપક્ષ ને શુકલપક્ષ.
ભર્યા ભર્યા મહાસાગરને
ઉભરાવાં શાં કે ઓસરવાં શાં ?
અન્તને જગતમાં છે નિત્યવસન્ત.
હા; કલિ બેઠો, યુગપણ્ટો થયો.
યોધપર્વણીના મધ્યાહ્ને કલિ બેઠો.
આત્માને પુણ્યપાપ ઘેરે છે,
આજ આ સન્ધ્યાની સન્ધિકા ઘેરે છે,
એવો કલિ ઘેરી વળશે સંસારને.
કલિમાં પ્રેમને નામે પાપ થશે,
અહિંસાને નામે હિંસા થશે,
સત્યને નામે અઠ પ્રવર્તાવાશે,
વરતુ કરતાં પડછાયા પૂભશે.
કલિની અવશુભગીતા સહુ ગાય છે,
કલિના શુભલંકાર કોક પ્રોછશે.
કલિમાં શ્રી હરિ સુલભ છે.
ચોટે વરસાદે ધરતી ધાન્ય દેશે,
ચોટે પુણ્યે પ્રારબ્ધ ધોવાશે.
સત્સુગમાં એકગણું દાન એકગણું પુ
ત્રેતામાં એકગણું દાન દસગણું પુણ્ય;
દ્વાપરમાં એકગણું દાન સોગણું પુણ્ય;
કલિમાં એકગણું દાન સહસ્રગણું પુણ્ય.
કરશે એવું પડછા સમું પામશે

કલિમાં આલ નીચાં ઉતરશે,
 ઘેરઘેર વિમાન ઉડશે.
 કલિમાં દિશાઓ સંકોચાશે;
 ને ધરતી ન્હાની થશે.

આત્માના પરિપન્થીઓ પાંગરશે,
 પણ થોડે વીરત્વે છૂટાશે.

કલિનાં કામણ કોડામણાં છે,
 છતાં મોહિની જીરવવી કપરી નથી.

સિંહની ગર્જનાઓ સંભળાશે
 એટલા પંખ નહિ વાગે.

જ્ઞાન યજ્ઞ તપશ્ચર્યા આજ અધરાં છે:
 કલો મક્તિ વ સેવના.

અંખે અજવાળે મારગ સૂઝશે.

ધન્ત્રિયોના ને સંસારવાયુના વટોળ

ઘોડાપૂર સમાજગતમાં ધૂમશે,

તો છે એસી જશે તે ખચી જશે.

આયુધ્ય દૂંકા થશે; પણ

એક યહોરમાં માનવી જીવન માણશે.

ઘેરઘેર હરિનાં કિરણ વરસશે

ને વાદળીને ફેરે ફેરે

કુલકુલની અટારીએ પ્રભુ પધારશે.

ઝીલાય તે ઝીલજો, ઝલાય તે ઝાલજો.'

મહાવૃક્ષના થડ સમા પ્રથંકકાય

લીમકમો લીમસેને પછી પૂછ્યું:

'હસ્તિનાપુરનાં તો ખડેર રહ્યાં છે.

પિતામહ ! જગતની મહાનગરી કહ્યું ?'

મેઘાચ્છાદનમાંથી સહસ્રા સૂર્ય અબકે

એવું પિતામહ હસ્યા ને વદ્યા:

'લીમના તો લીમપ્રશ્નો હોય ને ?

હિંદુજીવનના સ્વામી ! સાંભળ.

જગતની મહાનગરી છે સ્મશાન.

હબરો હસ્તિનાપુરની ભસ્મ

હસ્તિનાપુરના સ્મશાનમાં છે.

વૈશ્વાનરમૂર્તિ ! મહાહસ્તિનાપુર તો

હસ્તિનાપુરના સ્મશાનમાં સતેલું છે.'

'ત્હારે પિતામહ ! મહામારગ કિયો ?

અન્ધારી રાત્રીએ તારા ખરે,

એમ મૃત્યુશય્યા ઘેરતું વિષાદવહ્નું

ગંભીરમુદ્રાણું યોધમંડળે હસી પડ્યું.

ભીમે ભણ્યું ભૂલ કીધી.

પિતામહે લીમકર્માને બિરહાવ્યો.

'સો હાથીનું બળ છે ત્હારામાં.

વૃકોદર ! ત્હારા પ્રશ્ન અગ્નિના જ હોય.

મહાનક સમા પૃથ્વી વીંધી પડેલા

રાજમાર્ગ દુનિયામાં નદીઓ જેટલા છે.

જગતના સહુ રાજમાર્ગોથી ચે

એક મહામાર્ગ મ્હોટેરો છે:

તે જન્મમૃત્યુનો મહામાર્ગ.

વિષાતાની હાથેળી સમી ઉર્વિમાં

એ માર્ગે એવરેડેક માનવઓધ આવેળાય છે

કે વિષાતા ચે ગણતાં ઘડીક થાકે.

અનન્ત ભાસતા પ્રહ્લાંડને દિવાલો છે.

નિઃસીમ છે માનવીના ઉડવાના મનોરથ;

પણ વિધિનિર્માણની ભીંતોએ અથડાય

આત્માની પાંખો પીંખાય પડે છે.

એષણાઓ સદ્ગર્ભની ઉછેરને:

વિધાત્રીની દિવાલો ચે તો ઉદ્ધંધાશે.'

આકાશ આશ્ચર્યોથી ભરેલું છે:

એવા ગગન અભોવક કૃષ્ણચંદ્રે પૂછ્યું:

'પિતામહ ! દુનિયા સરિતા છે કે સાગર ?'

દેવ કો દેવાધિદેવને વન્દે

એમ પિતામહ કૃષ્ણચંદ્રને પ્રણમ્યા

પછી ઉરમાં અન્તર્ધાન થયા.

ધર્મીક સમાધિની પવનપાવડીએ ચહડ્યા,
લોકલોકને વિજળી શા નિહાળી વળ્યા.
સૂર્યચન્દ્રનાં કિરણો ઉઘડે એમ
આંખડલી ઉઘાડીને બોલ્યા:
જાણે ગિરિગુફામાંથી જોગી બોલતા ન હોય !
‘જ્ઞાતા પ્રથમ પૂછે
તે જ્ઞાન આપવા, જ્ઞાન પામવાને નહિ.
કૃષ્ણદેવ ! સ્વયં જ્ઞાનમૂર્તિ’ છોઃ
આપ પૂછા છો મહને અવબોધવાને.
સંસાર એટલે માનવમહેરામણ:
નિરાકાર બ્રહ્મની સાકાર મૂર્તિ:
શ્રુતિએ સદ્ગુણોર્ણાં ભાખ્યો છે તે.
એના અવિરામ છે ઉછળાટ.
ભરતી ને ઓટના તો છે આલાસ,
સંસારસાગર નિત્યભરેલો છે.
દૂંધે છે, તરે છે, ભાગે છે, ફૂટે છે:
ચક્રી જહાજોએ સાગર ખેડવાના છે.
જીતે તે સિંહાસન પામે.
સન્તોને છે સદ્ગર્ભને બહેપાર.
પાર્થ ! પુણ્યનાં જહાજ ભરજે, હો !
સાંકળ-વાસ્ત્યા વિના સૂવે તે સન્ત;
ઉરના આગળિયા ઉઘાડે તે સાધુ.
સંસાર એટલે સાગરશ્યા.
વીરને છે જન્મમૃત્યુના મહામોજ,
કાયરને છે કૌવચનાં વન,
ધીમન્તને છે કસોટીનો અવસર.
પણ અગ્નિને દિવસ શો કે રાત્રી શી ?
સન્તને યુગના ઓળા નથી અડતા.
જતુજતુના સમૈયા ભરાય છે;
ફૂલડાંના, મ્હોરના, મયૂરના, હરિણોના:
શસ્ત્રોના ને શસ્ત્રધારીના:
એવો છે આ સંસારસમૈયો.
સહુને વન્દજે ને વધાવજે.

‘સાગર એટલે હલાહલ’ એમ નથી.
મરજીવાં મોતી ફૂડાડે છે,
સુરાસુર મહારતનો મન્યે છે,
દેવો એમાંથી અમૃત પીએ છે.
મહેરામણની છાળે છાળે એ ચમકે છે,
પીપળાને પાને પાને ચમકે છે,
ગગનની ચાંદરણીચાંદરણીએ ચમકે છે,
માનવીની આંખડીઆંખડીમાં ચમકે છે:
બ્રહ્માંડની લહરેલહરે બ્રહ્મ ચમકે છે.
પૂર્ણિમાની પાંખડીઓ પ્રગટે
ને દેવસૌરભનાં કણ સમાં
અન્તરિક્ષ ભરી કિરણો પથરાય:
એવો વિધાત્રીએ અમૃતમન્ય લખ્યો છે,
ને એના અક્ષર છે આત્મન્યાયો.
સંસારની રેખાદેખામાં વાંચજો, ધર્મરાંજ !
અગમ્યના આદેશમન્ત્ર.
આ ગિરાજે આપણે આંગણે:
કૃષ્ણદેવ સ્વયં મહાકાવ્ય છે.
કેટલાં ચે મહાકાવ્ય લખાશે કૃષ્ણદેવને કોર્ણ.
બ્રહ્મક્ષીપીમાં આવેખાયેલી
બ્રહ્માંડ છે બ્રહ્મસંહિતા.
દેવદેખતી દૃષ્ટિ છે
એમને બ્રહ્માંડમાં બ્રહ્મદર્શન છે.

શબ્દેશબ્દે વિશ્વવૃક્ષાના તાર રંજીકતા,
પૃથ્વી પુણ્યવતી થતી.
વાયુરથ ધરતીપાટે ઉતરે એમ પછી
સૃષ્ટિવાર્તામાંથી સંસારવાર્તામાં
એ મહાલાગંકુરુપવીરે ઉતર્યા.

હિયાવેરા શબ્દે ધર્મરાંચે પૂછ્યું:
‘પિતામહા એકલસૂતું હસ્તિનાપુર હતું.
કુલસંહાર નહોતા, એ સંસ્કૃતિસંહાર હતા.
એવા વિજય પરાજય નથી ?’

આલના થરથરમાં દૃષ્ટિ પરાવતા
 ત્રિકાળદૃષ્ટા સમા પિતામહ બોલ્યાઃ
 ‘શ્રુતિ લગવર્તીનું’ પુણ્યવેણુ છે, ધર્મશય !
 પ્રજાને રંજન કરે તે રાજવી,
 ધરતીને ધારણ કરે તે ધર્મ.
 કરેખાઓનાં ધનુષ્યબાણમાં
 પુણ્યપાપના કયારા છે.
 અધર્મને અડતો ‘મા, પાર્થ’ !
 ધર્મવીરની અંગુલિઓમાં રમે છે
 ભરતકુલનું મહાભાગ્ય.
 ધર્મદેવા યુગપલટો ધરો. .
 કુરુક્ષેત્રના મહાસંહાર હતા,
 નવયુગના નવસુજનને કાળે હતા.
 સંહાર એટલે નવસુજનનું ખાતર.
 જન્માન્તર, યુગાન્તર, મનવન્તર,
 પ્રલય ને મહાપ્રલયઃ
 એ સૌ છે નવસુજનનાં નામાન્તર.
 શિવજીતાં તાંડવનૃત્ય એટલે
 બ્રહ્મદેવતાં નવસુજનનાં નવવિધાન.
 રાજવી ! રાજર્ષિનાં ધર્મ પાળજો,
 બ્રહ્મવેદા ! બ્રહ્મર્ષિનાં ધર્મ પાળજો.
 એક મા મથતો, પાર્થ !
 કૃત્યા કેહ સન્ધાય છે,
 કૃત્યા આત્મા નથી સન્ધાતા.
 કૃત્યો આત્મા સાંધવા મથતો મા.
 કૃટેલા આત્માના ધનવન્તરી
 એક જ છે—શ્રી હરિ.’

ધગધગતે હૈયે ધર્મશયે પૂછયુંઃ
 ‘નૃલોક એવો આત્મધનવન્તરીસૂનો છે ?
 દેવાનાં અમૃત ડુનિયા કાળે નથી ?
 સંસારનો પરમ રોગ કયો ?’

કાળમન્ત્રો વાંચી પિતામહ બોલ્યાઃ

‘મૃત્યુ વિનાનું’ મનુકુલ હશે, ધર્મશય !
 રોગ વિનાનો માનવવાસ નથી.
 સંસારનો પરમ રોગ છે એકઃ
 સંસારીઓના આત્મા એસરી ગયા છે.
 પાર્થ ! પૃથ્વીપાટલે આત્મવાન રહેજો, હો !
 આત્મહીપને યુગવા દેતો માઃ
 આત્મહીપ છે દેવલોખનો લોભિયો.
 વહમાં ચન્દ્રમાની કોર ખરે છે,
 જરા જરા ને ધીરે ધીરે,
 એમ અણુછતી ને અણુજણી
 આત્માની તેજસ્કોર ખરી પડે છે;
 ને છેલ્લે રમે છે અમાવાસ્યાના ઝોળાઓ.
 પાર્થ ! વાવાઝોડાં વાય
 પણ રત્નહીપ ન હોલવાય.
 પ્રાણને પ્લેશે ભરજો, પુત્રો !
 આત્મકોરને ખરવા દેતા મા.
 આત્મા અમૃતમણિ છે.’

‘પિતામહ ! શાસ્ત્રવચન લાખજોઃ
 સર્વગ્રેષ્ઠ યજ્ઞ ને યોગ કયા ?’

‘ધર્મમૃતિ ધર્મશય ! સાંભળો,
 ને ગ્રેષ્ઠકર લાગે તે હૈયે ઝીલજો.
 શાસ્ત્રો વિવિધ છે, વચનો વિવિધ છે.
 યુગયુગની સ્મૃતિઓ છે, પણ
 શ્રુતિસંહિતા તો ત્રિકાળ પર છે, હો !
 દેશ કાળ ને શાસ્ત્રનો સમન્વય
 એ યુગનો યુગધર્મ.
 માનવલોકમાંના મનુવંશને કાળ
 કેટલાક છે યુગધર્મ, કેટલાક છે નિત્યધર્મ.
 યુગધર્મની સ્મૃતિઓ યુગેયુગે નિરનિરાળી;
 નિત્યધર્મની સંહિતા છે ત્રિકાળગ્રન્થ.
 યુગધર્મને ઝોળાખી લેજો, પાર્થ !
 નિત્યધર્મનો પરમ શબ્દ ઠહું છે;’

અનેકવિધ યજ્ઞો ભાખ્યા છે:
સર્વશ્રેષ્ઠ છે આયુષ્યયજ્ઞ.
અનેક વિધ યોગ પ્રવર્તે છે:
સર્વશ્રેષ્ઠ છે જીવનયોગ.

‘જરાક અર્થ વિસ્તારશે પિતામહ !
સૂત્રો અધરાં પડે છે જીવવાં.
આજે અમારાં પુણ્ય ફળે છે.’

‘પાર્થ ! સાંભળ ત્હારે.
પુણ્યથી પૃથ્વી ભૂમેભૂમે છે.
જગતમાં પરમ યજ્ઞ છે આયુષ્યયજ્ઞ,
જગતમાં પરમ યોગ છે જીવનયોગ.
જીવતાં આવડ્યું એણે જગત જીત્યું.
જગત્તાથે જગતમાં પાઠવ્યા છે જીવવાને.
વનમાં હાથી થા, મૃગોમાં મૃગેન્દ્ર થા;
શરોમાં વજ્ર થા, પુષ્પોમાં પારીજાતક થા;
મહાસાગર મધ્યે ગઠક થા.
સંસારને સરોવરે જલકમલવત્ રહેજે:
સદા સૌરભવન્તો, છતાં નિત્યઅલિપ્ત.
પગથિયું, અષ્ટાંગુલે, પાર્થ !
હુનિયાને ઉંચેરી રહ્યાવીને જાજે.
આયુષ્યયજ્ઞની કોમસિદ્ધિ તે જીવનયોગ.
ઈન્દ્રિયારામીઓ ક્ષણિકના ઉપાસક છે,
આત્માનન્દીઓ ચિરંજીવના ઉપાસક છે.
બ્રહ્માંડર્વાધતાં બે પન્થ વહે છે:
પ્રારબ્ધનો ને પુરુષાર્થનો.
પ્રારબ્ધવાદી બહેણમાં વહે છે,
પુરુષાર્થવાદી રહામે પૂરે તરે છે.
પાંખની પ્રેરણા સહુને પ્રેરે છે.
મનુવંશજના આતમઆતમમાં છે
ઉર્ધ્વઉડણી એ એષણા.
જન્મમૃત્યુ હરિદ્વિજ્યાં છે,
જીવન માનવધડ્યું છે.

પાર્થ ! જીવનને જોગવી જાણજે:
જીવનને જોગવી જાણવું તે જીવનયોગ.
સંસારયાત્રા બ્રહ્મતીર્થે જવા કાજે છે.
બ્રહ્મતીર્થના તીર્થવાસીનો તીર્થમાર્ગ
એ નરલોકમાંનો જીવનયોગ.’

પડતા કાળના બાણને થંભાવ્યું તું:
ઉગામેલા યમહંડને આણી લીધી તી;
મૃત્યુના અમોઘ વજ્રને અદ્ધર રાખ્યું તું,
પિતામહે એ યોગલીલા પછી સંકેલી લીધી,
જેખવાસેલી ભોગળો ઉઘાડી નાંખી.
મહાયાત્રાનાં ફુંડણી વાગતાં સાંભળ્યાં.
મહામેધની છેડલી બડી વરસતી હોય
એમ પિતામહ વિદાયનાં વેણ પછી બોલ્યા:
‘જા, પાર્થ ! જા હવે.
દ્વધધારાએ ભોંધમની ચિતા છાંટી
સંસારના સમરાંગણમાં જા.
નિજનિજના ન્હાના કે મ્હોટા
સહુ કેા કુરુદ્વેષ જેલે છે ત્હાં.
સંસારમાં જા ને નીલકંઠ થા.
હસ્તાં હસ્તાં ઝેર પીજે.
મનુવંશનો મહિમા થા,
પુરુષોમાં પરમહંસ થા.
વિધવિધના યજ્ઞ આદર,
ને પ્રજાજનને રંજન કર.
મહાપ્રલય ને મહાસુજન છે
પ્રારબ્ધનાં પાનાંનાં બે પૃષ્ઠ.
પૃથ્વીને સિંહાસને છે પરબ્રહ્મ.
સંસારમાં બ્રહ્મદર્શન કરજે.
પ્રારબ્ધ ને પુરુષાર્થની બે પાંખે
સંસારના યોધરાજ ઉડશે
ત્હારે સસાર સમતોલ થશે.
સંસાર એટલે સચ્ચિદાનન્દની લી:

વેદ સ્વયં ઉચ્ચરતા હોય,
મહર્ષિ કે મહાવાણુ ભાખતા હોય,
એમ પિતામહ આયુધ્યવેણુ વર્ધતા.
પછી પડતો ગિરિધોષ સહસા થાશે,
સિત્ કરતોક મહાવાયુ શમી જાય, એમ
ત્રિકાળને ઈકારના ત્રણ અર્ધ અર્પી
બ્રહ્માંડશાથી પરબ્રહ્મને પ્રણમતા પ્રણમતા
દેવતત દેવલોકે સિધાવવા નીકળ્યા.
પૃથ્વીએ જાણ્યું કે વજ્ર પડ્યું:

એવે આણે પોપયું ઉઘાડ્યું,
પૂર્વની ક્ષિતિજરેખા સળગી,
ને પંચમીનું પોયણું પ્રગટ્યું.
કૃષ્ણપક્ષ પછી શુક્લપક્ષ થયો.
મંદીથી ચિતા સર્જાડો ચન્દ્ર ઉઘ્યો:
હિંગળોકવર્ણો ને રૂધિર લરેલો:
જાણે સમંતપંચકનો એક ધરો,
જાણે કુરુક્ષેત્રની એક ઠાલઅંજલિ.
ચન્દ્રવંશની છેલ્લી અમૃતજ્યોતને
તેડવાને જાણે ચન્દ્રદેવ પધાર્યા.
સુધાંશુને અગ્નિવર્ણો પેળીને
પાંડુકુમારોએ પ્રીછી લીધું કે
પિતામહની આને છેલ્લી વરધ છે.

પરબ્રહ્મની નયનલેખા શો
પછી ધીમે-ધીમે ધીમે-ધીમે
ચન્દ્ર ચાંદરણમાં ચ્હડયો.
અન્ધકાર ત્યાં ઉજળો થયો,
ને ક્ષિતિને તેજઝાલરો ઝીલી.
ચન્દ્રનો રૂદ્રવર્ણ ઉતરી ગયો;
અગ્નિની આંખડલી શો મટીને
અમૃતની આંખડલી શો ચન્દ્ર થયો.
કિરણકિરણમાં એ ચન્દ્રમાએ
તારલિયા પરાંબ્યા, તેજમાલા ચૂંથી.

ઉજ્જૈન અન્તરિક્ષ ને કુરુક્ષેત્ર બોળંગીને
અમૃતાકરણો પિતામહને આમન્ત્રણે ઉતર્યાં.
ને અમરોનો તેજઉપરણો
ને વિજયમાળા શી વૈજયન્તી કિરણમાળ
શરશય્યાશાથી પિતામહને ધરાવ્યાં.
શરભાલા જાણે તેજકમળ થઈ પ્રપુલ્હ્યાં.
ગહનતા જાણે હસતી હતી.
યુગતા મહાધોજની એ મહાક્ષણે
પૃથ્વીનો એ પુણ્યભંડાર,
જગતનો એ જ્યોતિર્દેવ,
કુરુક્ષેત્રનો એ વીરપ્રવર
આયુધ્યની અવધો ઉતરીને
અનન્તનાં આતિથ્ય માણવા સંચર્યો.
દિશદિશમાંથી કિરણો સંકેલી સૂર્યદેવ પરવરે
એમ અંગઅંગમાંથી પ્રાણ સંકેલીને
પિતામહ બ્રહ્મચાત્રાએ પરવર્યા.
બ્રહ્મચારીને પુણ્યનાં ભાતાં હતાં.
અનન્તને પન્થે એકલહંડી એ ચાલ્યો,
બ્રહ્મતીર્થનો દેવયાન માર્ગ ઝાલ્યો.
પિતામહ મૃત્યુ પી અમર થયા.
કુરુક્ષેત્રનો આત્મા જાણે ઉઠી ગયો;
સંસાર જાણે વીરત્વસૂનો થયો.
જગતે જાણ્યું આજ હિમાદ્રિ પડયો.
આણે એમને અન્તરમાં લીધા.
જતાં જતાં પિતામહ આયુધ્યમુક્ત ઉચ્ચર્યા:
'ત્યાં કૃષ્ણ છે ત્યાં ધર્મ છે;
ત્યાં ધર્મ છે ત્યાં જય છે.
જગત એટલે જીવનના જય.'
આપેની વિશ્વકન્ધરાઓએ કહ્યું: 'જય.'

ચન્દ્રોદયે કમળ કરમાય એવાં.

એ ચન્દ્રોદયમાં પાંડવવંદનો કરમાયાં.

અમરો આનન્દતા હતા ત્યાંદે

પૃથ્વીશો વિષાદવેદના પીતા હતા.
અવનીને ચન્દ્ર અજવાળવા મથતો,
પણ શોકસૂની સૌભાગ્યસૂની શી પૃથ્વી
અન્ધકારવસ્ત્રોમાં આચ્છાદાયેલી હતી.
કુરુક્ષેત્રમાં વન નથી;
પણ અન્ધારઅટવીના વનપડછાયા,
ભવની ભૂતાવળ શા,
એ ચન્દનીમાં ડોલતા તરવરતા.

એ દિવસે સાગર ફાટ્યા,
તે આંખનાં દ્વાર બાણે ઉઘડ્યાં.
માનવતાએ અન્તર ખોલ્યાં,
તે આત્મા પરમાત્માને સોંપી દે
એમ પૃથ્વીનું પુરુષાતન બ્રહ્મચરણે ધર્યું.
ત્હારે અન્તરિક્ષે ઘોપણા કીધી
કે ધરણીનો ધારણુહાર ગયો.
તે પ્રારબ્ધ પડઘો પાડ્યો કે 'ગયો.'

કુરુક્ષેત્રનો રામરામનો અંગિ
તે પ્રભાતે પ્રગટયો:
બાણે પૃથ્વીએ ઉદરજવાળા ઉછાળી.
સરસ્વતીને તીરે, બ્રહ્માવર્તને બ્રહ્મચારે
ધરીત્રીએ મ્હોં વિકાસ્યું,
વસુન્ધરાનો હૈયાવહ્નિ પ્રગટયો,
તે માનવમાતામહીએ બ્રહ્મચારીને પીધો.
કશે દિશાઓને પ્રબોધતો
શ્રી કૃષ્ણે શ્રાવણ વગાડ્યો.
ક્ષત્રિયોએ માન્યું જ્ઞાતૃત્વ સમેટાયું,
પાંડવોને લાગ્યું છતેલું રાજછત્ર હરાયું.
જનતા પામર ધર્મ, યુગ મહિમાસૂનો થયો.

તે તિથિએ દેવોમાં ઉત્સવ થયો,
તે જન્માન્તરના મહોત્સવનું
દેવાંગનાઓએ ઉત્સવગીત ગાયું.

આવળે રે !

ઉઘડે છે આંખ કેરાં ખારણાં;
આવળે રે !

જગના જયન્ત ! લેશું વારણાં,
જગને છત્યું અને યુગને સકલિયો,
પાડયા ત્રિકાળના પન્થ રે,
દેવમતીએ રચી ભવનસંહિતા,
લખિયા પ્રારબ્ધના ગ્રન્થ :

વીર ! લેશું વારણાં.
બ્રહ્મર્ષિ રાજર્ષિ કંઈ કંઈ બાણાવલિ,
પૃથ્વીએ અર્ગન દીધેલ રે;
દીધો નથી કે દેવસંઘને સોહાવતો

આવો આયુષ્યનો અંલખેલ:
વીર ! લેશું વારણાં.
આને તો સૂર્યનો સુભાવડ આવિયો,
આને ઉઘોળીને ચન્દ રે;
આને અમ આંગણે છે જન્માન્તરપર્વણી,
આને છે યુગનો આનન્દ:
વીર લેશું વારણાં.

આવળે રે !
ઉઘડે છે દેવ કેરાં ખારણાં;
આવળે રે !

જગના જયન્ત ! લેશું વારણાં.
તે રહવારે કુરુક્ષેત્ર સમાપ્ત થયું ભાસ્યું,
તે પાંડવો હરિજનાપુરે ગયા:
બાણે મન્ત્રસૂનો પન્થ બાણ પરવર્ચાં.

પાંડવોએ પછી હસ્તિનાપુરને રાજમતીએ
અન્ધમેધ યજ્ઞ આરંભ્યો.
કોઈ કહેતા એને યુગસંમાપ્તિનો યજ્ઞ,
કોઈ કહેતા એને યુગારંભનો યજ્ઞ.
હિમાદ્રિ કનેથી નવનિધિ લીધા,
સિદ્ધો કનેથી સિદ્ધિઓ લીધી,

સૂર્ય કનેથી તેજ લીધાં,
અન્દ્ર કનેથી અમૃત લીધાં;
ક્ષેત્રોનાં ધાન્ય લીધાં, ધેનુઓનાં ધૃત લીધાં.
અથ છાંડ્યો, યજ્ઞ માંડ્યો,
નગરચોક જેવડી વેદી કીધી,
ઋષિવંશને આમન્યા, દેવોને આહવાન્યા.
કર્મડંત્રમાંથી પાણી ઠાલવે એમ
ધર્મસાથે અન્તર ને સંહાર ઠાલવ્યાં.
ધર્મદેવે કહ્યું: 'સિંહાસને ધર્મ પધરાવ્યો';
ગાંડીવધન્યાએ કહ્યું: 'ભીષ્મોત્સવ ઉજવ્યો';
કૃષ્ણદેવે કહ્યું: 'યુગનો એ ઉપસંહાર'.

વાયુનાં વાવેતર સમુ' પણ સહુ વૃથા.
આયંન્યા સૂર્યને તેજ સ્હડતાં નથી:
હસ્તિનાપુરને મહિમાનાં તેજ ન સ્હડ્યાં.
કુરુક્ષેત્રે મહાપ્રજાનો સંહાર વળ્યો હતો:
મહાસંસ્કૃતિનાં હાડ સમોવડા
મહાકાળના પડછાયા
પાટનગરી ભરી પડેલા હતા.
અર્ધસુવણ્ણદિહી નકુલે આવી કહ્યું:
'ઉચ્છવૃત્તિ પ્રાણાણુના સકતપ્રસ્થ યજ્ઞ સમો
આયુગમહિમાગાજન્તો અશ્વમેધ યજ્ઞ નથી.'

સાગરનાંધી પૃથ્વીને પાંડવો છુંત્યા,
પણ હૈયાની હૈયાગાળ હોલવાઈ નહિ.
ધર્મદેવ પાશ્વિક હોમે કહેતા 'અધર્મ કીધો'.
વાહીમાં નહિ, વેશનમાં તે વિચરતા;
મહેલોમાં નહિ, ખંડેરામાં તે વસતા.
દુનિયા એમને અગ્નિચારીઓ શી દેખાતી,
કૌરવો ગયે પાંડવોને
હસ્તિનાપુરની હેમનગરી ચે
વિજયનગરી નહિ, વિજનતાનગરી ભાસતી.
પાનખર ઋતુમાં પદસવખરેલા
વૃક્ષરાજ સમા પાંડુકુમારે દીસતા.
વારંવાર ધર્મદેવ હૈયાઉદ્ગાર ઉચ્ચરતા:
'જલસૂના ગંગાઘાટે આશ્રમ માંડ્યા છે.'
છૂંત્યા, શોભ્યા, સિંહાસને વિરાજ્યા;
પણ પાંડવોના હૈયાઅગ્નિ હોલવાયા નહિં.

અખંડન્યોત ત્રિકાળતેજસ્વી
એવા છે પૃથ્વીના રાજર્ષિઓના
આતમદેશન અગ્નિહોત્ર;
એવી છે અગ્નિમુખી સંસારની શરશ્યા.
સંસારના એ અગ્નિમાં ચે
સચ્ચિદાનન્દનાં અમૃત છે.

અસ્પૃશ્યતા નિવારણ:

ગાંધીજીએ એક બાપણમાં કહ્યું છે કે જો મારે બીજો જન્મ લેવાનો રથો હોય તો અત્યંતમાં મારે
નર્મ થાઓ, એમ હચ્ચું છું. અસ્પૃશ્યતાનિવારણ એ ગાંધીજીને બીજ પ્રિય વસ્તુ છે એમ કહી
શકાય, અને જો આપણે ગાંધીજીને પ્રિય થાય એવું કાંઈ કરવા હચ્ચતા હોઈએ તો આપણે ખયા
ગાંધીજીને જણાવીએ કે આજથી અમે અત્યંત અસ્પૃશ્ય છે એમ માનતા અરકયા બીજે, અને દેડ
હોય કે બંબી હોય એને અડવાથી દોષ થાય છે એમ અમે માનવાના નથી.

પ્રભુએ એને જીવનમાં બધું આપ્યું [રા. કનુ દેસાઈ
 છે અને છતાં એને હું ત્યારે
 મળું છું ત્યારે એણે મેં મને
 તો ઉતરેણું જ માગ્યા હશે હં... [પૃષ્ઠ ૧૮૬

જૂલાણ પૂનમ !

સગની ! જૂલે આજ શરદની સુંદરી
ચન્દન તલાવડીની પાળે છે રેઃ
હોંચકો બાંધ્યો છે રેશમની દોરીથી,
આસોપાલવની રાંજે છે રેઃ

જૂલણ પૂનમની આળે છે રાતડી
જૂલે એ ચન્દનીને ઝાલે છે રેઃ
વાયુસંગરની દહેરે સાહેલડી !
ભાણે કો નાવડી ડાલે છે રેઃ

ઝરમરતાં કિરણોથી વરસે છે ન્યોત્તિનકા
આળે ધરતીને અંધાળે છે રેઃ
એમાં જૂલે એ શરદની સુંદરી,
જૂલે છે રસને હિંટોળે છે રેઃ

શરદ સોંઠામણી એ રેનેહલરી સુંદરી,
જગના પરિતાપ ભુજાવે છે રેઃ
ઋતુરાણીથી એ સોહે દલોલરી,
ઝલે ને જગને જૂલાવે છે રેઃ

આવો ઉત્સવપ્રિય જગનાં નરનારીઓ
આવો હૃદયતને યોળે છે રેઃ
આનન્દની આજ અપધિ, રસિકાં !
જૂલો ભૂજોત ને ખજોલે છે રેઃ

જનાર્દન પ્રભાસંકર

રાઠોડ વીર સૂળછ

અને

વીરખાળા

(એક ઐતિહાસિક વાર્તા)

લેખક: શ. તાશચંદ્ર પોપટલાલ અડાલજી

૧. ગૌરી માતાને ચરણે !

“ બહેન ! જુઓ, જુઓ આ સામેથી ધૂળના ગોટગોટ ઉડતા આ તરફ આવે છે ! ”

“ આવે રતો ! આજે તો પાર્વતી વૃત્તિયાનું મંગળ પર્વ છે એટલે અસંખ્ય લોકો ગૌરી માતાનાં દર્શન કરી પાવન થવા આવે એ સ્વાભાવિક છે. ”

“ ના ના, દર્શનાતુર ભાવિકજનોના પગની રજ આમ ન ઉડે ! આ તો પૂરવેગે ધસી આવતા ઘોડેસ્વારોનાં ચિન્હો જણાય છે. ”

“ આ દિશાથી ઘોડેસ્વારો કયાંથી આવે ? ”

“ એજ પ્રશ્ન છે ને ! મને લાગે છે કે જરૂર આજે કંઈ નવા જુની ધરો. ”

“ એવી અમંગળ શંકા શા માટે દરે છે ? રજપૂત વીરો આવા પરમ પવિત્ર દિવસે કોઈ પણ પ્રકારનું નિંદક કાર્ય નજર કરે. ”

“ પરંતુ રજપૂતો ઉપર બળાગ્રી રહેલા રેલા પડાણો તો હમેશાં લાગ શોધ્યા કરે છે. આજે આવા શંકુમેળાનો લાગ સાધાને એ દુષ્ટો રખે કંઈ નવાજૂની કરી બેસે. ”

“ ત્યાં સુધી આ મરબૂમિ ઉપર રાઠોડ વીરોની વીરદાક વાગે છે ત્યાં સુધી એમની તાકાત નથી કે આપણા સામે આંગળી પલ્લુ ચીંધી શકે. ”

“ છતાંય ચેતતા નર સદા સુખી ! ચાલો આપણે ગૌરી માતાનું પૂજન અર્ચન કરીને જલ્દી પરવારી જઈએ. ”

પોતાની સાથે લાવેલ પૂજન સામગ્રી ગૌરી માતાના ચરણે ધરવા અને એ મંગળમૂર્તિનાં દર્શનથી નયનોને તૃપ્ત કરવા અધીરી બનેલી એ અખળાઓ ત્વરાથી પાર્વતી મંદિરના પગથીયા ચડવા લાગી.

૨. પીપારનો મેળો.

મારવાડના ગામેગામથી આજે સ્ત્રીઓ અને યુરૂષો પાર્વતી વૃત્તિયાનો વસ્ત્ર ઉગ્રચા અને તે નીમિત્તે લેધપૂરના પીપાર નામના ગામને પાદર ભરાતા ભવ્ય મેળાની મોજ માણવા આવ્યા હતા. નાના સરખા ગામડામાં આજે માનવસાગર ઉભરાયો હતો.

મારવાડની રાજ્યધાની લેધપુરથી ૧૫ કોસના અંતરે પીપાર નામનું નાનું નગર આવેલું હતું. કહેવાય છે કે ઇ. સ. પૂર્વે ઉજ્જયિનીમાં ગંધર્વસેન નામનો જે પરમાર વંશનો રાજા હતો તેણેજ આ પીપાર નગરની સ્થાપના કરી હતી. એ ગામ આગળથી પ્રાપ્ત થયેલા એક રીઝાલેખમાં વિજય-સિંદ અને દેધુનછ રાગનાં નામો મળ્યા આવે છે. તેઓ ગિહસેત કુળમાં ઉત્પન્ન થયા હતા.

અને તેમણે પરમારોના હાથમાંથી આ નગર
છીનરી લીધું હતું એવું અનુમાન કરવામાં
આવે છે.

આ વાર્તાના સમયે પીપાર જોધપુરના
તાબામાં હતું.

ગિરકોત રાજામાર વીરવર ચંડે મંદોર પર
પોતાનો અધિકાર સ્થાપ્યો એટલે જોધાજીને
અરવલ્લીના ઘાડા જંગલમાં છુપાઈ રહેવું પડ્યું.
એ દુઃખી દિવસોમાં એક સમયે તેના ભાણીની
અણી ઉપર દૈવચક્રીને બેઠેલી જોડને તેના
ચારણે એને મહાન શુભ શુકન જણાવીને મંદોર
પર હલ્લો કરવા ઉત્તેજિત કર્યો. ભાગ્યોદય
યતાં જોધાજીએ મંદોર છૂટી લીધું. મંદોરથી
બે કોશના અંતર ઉપર ભાખર ચિડિયા
નામની પર્વતશ્રેણીમાં ફરતાં ફરતાં એક
એકાંત ગુફામાં તેને એક સિદ્ધ યોગીનાં દર્શન
થયાં. એ યોગીએ ત્યાંજ એક નગર વસાવ-
વાની આજ્ઞા કરી.

સંવત ૧૫૧૫ ના જેષ્ઠ માસમાં રાઠોડ
વીર જોધાજીએ જોધપુરની સ્થાપના કરી.
જોધાજીને ચૌદ પુત્રો હતા તેમાંના ઘણા ખરા
પ્રતાપી નીવડ્યા હતા. સૌથી મોટા સાંતળજીએ
સાંતળમેર નામનો કિલ્લો બંધાવ્યો હતો.
મોથા પુત્ર દુદાએ મેરતામાં સત્તા જમાવી.
સર્વગુણસંપન્ન અને પરમવિદુષી ભક્ત
મીરાંબાઈ તે આ દુદાજીનાં પુત્રી. દુદાજીના
પૌત્ર વીર કેસરી જયમતે દિલ્હીશ્વર અકબરની
પ્રચંડ સેનાની સામે યદ્ધ ચિત્તાડગદની રક્ષા
કરી હતી-તેની પાપાણુ મૃતિ આજે પણ
દિલ્હીના સિંદફાર પર વિરાજમાન છે ! જોધા-
જીના છઠા પુત્ર બિકાજીએ બીકાનેર રાજ્યની
સ્થાપના કરી હતી.

જોધાજીનો બીજો કુંવર સુગજી સંવત
૧૫૪૮ માં જોધપુરની ગાદીએ બેઠો. સુગજી
પરાક્રમી અને નીતપરાયણ હોવાથી તે અતિ
પ્રજાપ્રિય રાજા થઈ પડ્યો હતો. જહોર ઉ-

ત્સવોમાં તે હર્ષપૂર્વક ભાગ લેતો અને તેમ
કરીને પ્રજાનાં સુખ દુઃખ જાણવાના પ્રયત્નો
કરતો. પ્રજા પણ તેના તરફ પરમ પૂજ્ય ભાવ
પ્રદર્શિત કરતી.

પવિત્ર શ્રાવણ માસના શુકલ પક્ષની
પાર્વતી વૃતિયાને દિવસે પીપાર ગામે મોટો
મેળો ભરાતો અને શું ગરીબ કે શું તવંગર
તમામ લોકો એ મેળો જોવા ઉઘરી પડતા.

ઘેરઘાર ઘઘરા, તસંતસતી કાંચળી અને
રંગબેરંગી દોરવાળાં ઓઢણાં ઓઢીને યૌવન
મહમાતી મારવાડણો સરખી સાહેલીઓ સાથે
આનંદ કલ્પેશ કરતી. એ મેળા તરફ-મેળાના
મુખ્ય સ્થાન ગૌરીમાતાના મંદિર તરફ આવતી
અને પૂજનચાળ માતાને ચરણે ધરીને માતાના
દર્શનથી નેત્રોને વૃષ્ટ કરતી અને અખંડ
સૌભાગ્યની માચના કરતી.

બીજી તરફ પચરંગી પાઘડીથી શોભતા
જવાંમદો કાઢ વાંસળી વગાડતા, કાઢ પોતાના
હાથે સુથેલી પીત્તળની જળાથી શોભાપમાન
કડીલાળી ડાંગેને ફેરવતા, તે કાઢ સામસામા
દુદા લકડાડીને એક બીજાને રંગ આપતા
મેળાના માર્ગે ધસમસ્યા આવતા હતા.

પીપાર ગામમાં તે દિવસે માનવસાગર
ઉભરાતો અને ૧૫૦૦ ધરતું નાનું ગામ તે
દિવસે મોટું યાત્રાધામ બની જતું.

૩. " ધાળે રે ધાળે ! "

આજે પણ એ આનંદમય ઉત્સવદીન
હતો. સંવત ૧૫૭૨ ના શ્રાવણ સુદ ૩ નો
પાર્વતી વૃતિયાનો એ મંગળ દિવસ હતો.
પીપાર ગામે મોટો મેળો ભરાયો હતો. ગામના
પ્રજાજનો સંખ્યાબંધ સ્ત્રી પુરુષો ત્યાં એકત્ર
થયા હતા. અને નિર્દોષ રંગરાગ ઉડાવી રહ્યા
હતા. હાથ કાશીગીરીના માટીના અને લાક-
ડાનાં સુંદર રમકડાં લઈને બાળકો મનમાં
દરખાતા, નાના છોકરાઓ ગેડીદડા

હાથમાનમાં તેણે નિશ્ચય કરી લીધેલ સર-
દારનો હાથ તેના અંગને સ્પર્શે તે પહેલાં જ
તેણે કટારી વાળા હાથ ઉંચો કર્યો અને સર-
દારના હાથમાં એ તીક્ષ્ણ હથીઆરની અણી
ભેંડી દીધી.

“યા ખૂદા! સરદારના મ્હેંમાંથી એક
કારમો ચીસ નીકળી પડી. ત્યાંથી નારી જવા
માટે તેણે પોતાના અધને વાળ્યો.

વીરબાળાએ આ જોયું. સમયસૂચકતા
વાપરીને તેણે સરદારની કમરે લટકતા ધ્યાન-
માંથી તરવાર ખેંચી લીધી.

દિશાવરની નજર ચોરની વાડ તરફ જ
હતી. સરદારની ચીસ સાંભળીને તેણે પોતાની
નજર ફેરવી, મામલો વીકરેલો જોયો, અને
સરદારની સજામતી માટે તે તેની બહાર ધાવ્યો.

સરદારની જે તરવારને તેણે જીવનભર
નમન કર્યું હતું એજ તરવારની સાથે પોતાની
તરવાર અખડાવવાનો વિષય પ્રસંગ આવેલો
જોઈ તેને મનમાં ખેદ થયો, પરંતુ અત્યારે
એ વિચાર કરવાનો વખત નહોતો. ધ્યાનમાંથી
તરવાર ખેંચી કાઢીને તે વીરબાળાની સામે
થયો.

રખેને નદાસી જવાનો વખત આવે એ
વિચારથી તે પોતાના અશ્વ ઉપરથી નીચે ન જ
ઉતર્યો. ઘોડા ઉપર બેઠા બેઠા જ તેણે તરવાર
સમજુવા માંડી.

એ તરવારો અણખણી-એક ઘોડા ઉપરજ
બેસીને લડના દિશાવરની, અને બીજી ધરતી
ઉપર રણચંડીની મારફત ધુમતી રજપૂત વીર-
બાળાની!

વીરબાળા ચમુના ધાને અટકાવી તેને હાર
કરવાના પ્રયત્નો કરતી; દિશાવર પોતાનું અને
પોતાના સરદારનું રક્ષણ માત્ર કરીને વખત
માળી નાખવાનો પ્રયત્ન કરતો; ચોરની વાડની
પાછળ ઊડના ધૂળના ઝોટઝોટ દિશાવરને

ધીરજ આપી રહ્યા હતા. એ પોતાના સૈનિ-
કોની આતુરતાથી રાદ જોઈ રહ્યો હતો.

અને વીરબાળા પોતાનું ધાકું કરી શકે
તે પહેલાં તો ચોરની વાડને ચકાવે. લઇને
અસંખ્ય પકાણુ ઘોડેસ્વારો તીડની મારફત
ઉઠરાના એ તરફ ધસી આવ્યા. સરદારના
મુખમાંથી પુનઃ ‘યા ખુદા!’ ના ઉદ્ગારો
નીકળી પડ્યા પરંતુ આ વખતે એ ઉદ્ગારો
વેદનાના નદિ, પરંતુ ખુશાલીના હતા! એને
લાગ્યું કે એ ખુબમુશ્કેલ જીલ્લુકા હવે જરૂર
પોતાની જાનમાં સપકાઈ જશે!

હર્ષના આવેશમાં કટારીના ધાધી પીડાતા
હાથની વેદના પણ એ વીસરી ગયો.

૭ અંધન

દિશાવરના પગમાં જેર આગ્યું. પોતાના
માથુસો આવી લાગે ત્યાં સુધી એ રણચંડીના
ધાધી બચી જવાય એટલો જ પ્રયાસ કર-
વાની જરૂર હતી. નિશ્ચિંત બનીને સાવચેતી
પૂર્વક તે વીરબાળાના ધા ચૂકવવા લાગ્યો.

રજપૂત રમણીઓએ ચોરની વાડ પાછ-
ળથી નીકળી આવેલા પકાણુ ઘોડેસ્વારોને
જોયા અને તેમના મનમાં ધ્રારકો પડ્યો. તર-
વાર અને અંદુક સાથે સજા અનેશા એ
સ્વરો સામે માત્ર કટારીની મદદથી ફારી
ચકાવ એમ નહોતું. ‘શું કરવું’ એ વિચાર
સીના મનમાં ઘોળાવા લાગ્યો.

પકાણુ સ્વારો મારતે ઘોડે ત્યાં આવ્યા
અને અગાઉથી જ સંકેત કરી રાખ્યો હોય
તેમ તેઓએ પાવંતિ મરિચી પાછા ફરતી
રજપૂતણીઓને ઘેરી લીધી.

હરીલીની મારફત શાળાવારિને એ સ્ત્રીઓ-
એ નારી કુટવાનો વલ્લ કર્યો, પણ વ્યર્થ.
ઓમેર ઘોડેસ્વારોનો કોટ અંધાઈ ગયો હતો.
એક ચક્રાં સરખું એ તેમાંથી ફરકી ન શકે
તો પછી આ સ્ત્રીઓને નારી કુટવાની ખારી
નો ક્યાંથી જ મળે?

રજપૂતાણીઓ મુંઝાણી. પોતાનું શિયળ સાચવવા માટે આત્મવિસર્જન કરવા સિવાય બીજો ઉપાય ન જણાયો. પ્રૌઢ અને યુવતીઓ બાળાઓને મધ્ય ભાગે રાખીને તેમના ફરતું કુંડાણું કરીને ઉભી રહી.

પરંતુ પદાધ્ય - ધોડેસ્વારો પ્રથમથીજ નિશ્ચય કરીને આવ્યા હોય તેમ એ ઓઝો તરફ ધસ્યા, અને તેમને પકડવા માટે પોતાના હાથ લંબાવ્યા.

અયોચ્ય રજપૂત રમણીઓએ પોતાના અબોડામાં છૂપાવેલી કટારી કાઢી અને એ ધોડેસ્વારોને ડારવા લાગી.

દિલાવરે બાજુ ફરી ગયેલી જોઇ એ વીરાંગનાઓ જો દહે ચડે તો જોતજોતમાં પોતાના માથુસોનો કચ્ચરધાણુ વાળી નાંખશે એવી જાતિ એના અંતરમાં જતગી. મામતો વીરે તે પહેલાંજ મુકિતપૂર્વક ધાધુ કામ પાર પાડવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. બન્ને હાથથી અદ્ધ વાળતો હોય તેવો દશારો કરીને તેણે પોતાના માથુસોને સમજાવી દીધું કે એકદમ એ ઓઝોને બંધનમાં જકડી શ્યો !

સેનાપતિની આજ્ઞાને મરતાં મુખી પાળનારા પદાધ્ય સ્વારો ઓઝોના કુંડાળા ફરતા ફરી વળ્યા અને અકેક ઓને પકડીને પોતાના ધોડા ઉપર નાંખવા માંડી.

૮. રણચડી !

અનુદિકાળથી જોને સ્વામિભાન, સ્વધર્માં-ભિમાન અને શૌર્યતેજ વારસામાં મળ્યું હતું તે રજપૂત રમણીઓ મુંઝે મોટે વશ થાય એમ કદા અને ? તેમણે મહાકાંઠની માફક હાથમાં પકડેલી કટારીથી પોતાને પકડવા આવનાર રાત્રુને જ્યાં ફાધું ત્યાં હાથલ કરી લોહીથી રંગવા માંડ્યા.

કટારીના કારમા ધાધી વેદનાની ચીસો પાડના, એ દહીંથી એરતોને ગાલો દેના અને હાથમાં આવેલા દિકારને અરાબર સપડાવવાનો

પ્રયત્ન કરતા એ પદાધ્યોના ભોદા જેવા મજબૂત હાથોએ રજપૂત રમણીના કાંડાને મરડીને બાળાકારે કટારી જનવી લીધી. તરફડીયાં મારતી તરફીઓને પકડીને પોતાના અશ્વ ઉપર નાંખીને એ સ્વારો પૂર વેગે ત્યાંથી પલાયન કરવા લાગ્યા.

વીરખાળાએ આ જોયું. પોતાની ખહેનોનું આમ દરણુ થાય એ જોનાં તેની રોગરોગે વેરનું ઝેર વ્યાધ્યું. દિલાવરનું લોહી પીને એ વેરવૃત્તિ ગ્રાંત કરવાનો તેણે સંકલ્પ કર્યો. આ રથગેજ પોતાનું મૃત્યુ થાય તો બન્ને થાય, પરંતુ દિલાવરને તો અર્ધજ દાર કરી નાંખવો એવા નિશ્ચયથી તેણે જોરપૂર્વક દિલાવર ઉપર તરવારનો હા કર્યો.

દિલાવરે કોપાનગથી સજગતી લાલ અંગારા સમી, તેની આંખો જોઇ, કાળીકા સમું તેડું-ઉંચ સ્વરૂપ જોયું, અને તેની કાયા કંપી ઉઠી. આ રણચડી પોતાનું લોહી ચૂસ્યા વિના નહિજ છોડે એવી તેની ખાત્રી થઇ. પોતાના અંગ ઉપર ઉતરતી કાળચક સમી તરવાર તેણે જોઇ. પોતાનો કાળ સામે આવતો જણાયો.

જે ક્ષણે પોતાના સ્વારો ધાધુ કામ પાર પાડીને-વીરથી બનાંને પલાયન કરવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા એજ ક્ષણે પોતાના પ્રાણ-વિનાશની તૈયારી થઇ રહી હતી એ વિચારે દિલાવરના દિલમાં કંપારી વહુટી. કાળના મુખમાંથી છોડવાનાર કોઇ સેનિક એટલામાં છે કે નહિ તે જોવા માટે તેણે પોતાની નજર ફેરવી, અને બચાવ કરવા માટે પોતાના અશ્વની સજામ ખેંચીને તેને પાછળ લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. સરહાર મદની માફક આ દૃશ્ય જોઇ રહ્યો હતો, વીરાંગનાની સાદ-લિફટા અને નીચીમ નીડરતા જોઈને તે આવો બની ગયો હતો.

દિલાવરના બાઅમાં દજ વધારે વિમદ-

વધારે તોશન-વધારે મારામારીનો અનુભવ કરવાતું નિર્માણ થયું હતું. અત્યારે તો તે બચી ગયો નહિ, કોષ્ટકે તેને બચાવ્યો. રજા પૂત રમણીઓતું હરણુ કરી જતા પકાણામાંના એક સૈનિકે દિલાવરની કફેહી રિયતિ જોઈ લીધી.

પોતાના હાથમાં પકડેલી એક રમણીને તેણે ફેંકી દીધી અને પોતાના ઘોડાને વાળીને વીરબાળાનું કાકું પકડી લીધું.

દિલાવરના અંગ ઉપર ઉતરતી તરવાર એ અંગને છેદી શકે તે પહેલાંજ અટકી પડી. દિલાવર બચી ગયો.

“શાઆશ! મહમદ!” દિલાવરે એ સૈનિકનો ઉપકાર માન્યો અને એક ફાણ પથ્થુ ઘોંભ્યા વિના વીરાંગના વીરબાળાની ઉમ મુતિથી થરથર કંપતો દિલાવર ત્યાંથી જીવ લઇને નાહો.

૯ સરદારના સહજામાં.

વીરબાળાએ પોતાના ધાને અફળ થતા અનુભવ્યો, શીકારને છટકી જતો જોયો, પોતાને પકાણુના પંજમાં પકડાયેલી જોઈ અને એની નિરાશાનો પાર ન રહ્યો. મરણીઆ બનેલા મર્દની માફક તેણે પોતાની સર્વ શક્તિ એકઠી કરીને પોતાનું કાકું છોડાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

પરંતુ લોખંડી પંજમાં પકડાયેલું એ કાકું છોડાવવાનો પ્રયત્ન સફળ થાય તેમ ન લાગ્યું.

એકાએક તેને એક વિચાર સુઝ્યો. વિજાળાની ત્વરાથી તેણે પોતાના કાબા હાથે જમણા હાથની મુડીમાં દબાવેલી તરવાર પકડી લીધી અને એજ તરફડતી દશામાં દાંત કચકચાવીને નેરથી એ તરવારને મહમદની ગરદન ઉપર ઉતારી.

લોહીથી ભરેલા પાગની કાંધ જેવી

ગરદનને એ તરવારે છેદી, લોહીનો ઘોધ વહેવા લાગ્યો, પકાણુનો પંજે છુટી ગયો.

પરંતુ એની ડંસીલી વેરવૃત્તિ વીરબાળાને એમને એમ છટકી જવા દે તેવી નહોતી. બીજા હાથે તેણે પોતાની કમરમાંથી જમૈયો કાઢ્યો અને વીરબાળાના પડખામાં તે ઢુલાવી દેવા હાથ લાગ્યો.

જમૈયાની આગળ ત્યાંથી છટકી જવાનો પ્રયત્ન કરતી વીરબાળાના પડખામાં વાગી અને એ ધાયલ ધણ, વેદનાની જરાય દરકાર કર્યા વિના એ મુંઠી વાળાને ત્યાંથી નાસવા લાગી.

સરદારે દિલાવરને નહાસી જતો જોયો, મહમદને મોતના કાચામાં સપડાઈને તરફીયાં મારતો જોયો, બંધન મુકત બનેલી વીરબાળાને છટકી જતી જોઈ અને હવે શું કરવું તેની મુંઝવણમાં તે પડ્યો.

એને એક વિચાર સુઝ્યો. આવી રૂપ-મુંદરીને છોડીને જવું તેને ન ગમ્યું. પોતાના અશ્વને તેણે નહાસી જતી વીરબાળા પાછળ વાળ્યો અને એ એને તે પહેલાં તો એને કમરમાંથી ઉપાડીને પોતાના અશ્વ ઉપર નાંખી. વેદનાની પીડાથી મૂર્છાવશ થતી જતી વીરબાળા શું થાય છે તે ન જાણી શકી.

૧૦. અવળાની બહારે !

મેળાની મોજ માણતા મનુષ્યો “ધાવો રે ધાવો” ના આતંનાહો સાંભળીને દોડતા એ રથજે આવ્યા તો માર્ગમાંજ તેમણે મોળાના આભોચીયામાં તરફડતા પોતાના આયુધની છેદી ધડીયો ગણતા મદમદને જોયો અને શું થયું દેશે તેની જાતજાતની કલ્પનાઓ કરવા લાગ્યા.

એવામાં રોઠોડ વીર સુગજ મારતે લોડે ત્યાં આવી લાગ્યો. “વીર સુગજનો જય!” ના જયપ્થનિધી લોકોએ વાતાવરણ ગમવી મુક્યું.

“ ધીરબાળા ”

ચિત્રકાર :] સરદારનો દાય તેના અંગને સ્પર્શે [રા. કચ્છાબિધ
તે પહેલાં જ તેણે સરદારના દાયમાં
એ તીવ્ર દયિયારની આત્મ જોઈ દાધા [પૃષ્ઠ ૧૬૬

“ વીરબાળા ”

[ચિત્રકાર :]

[૧૫ કલાકિધ

સુખજીએ વીરબાળાના શરીરને ઉપાડીને
તેનું મસ્તક પોતાના બોળામાં મૂક્યું.

[પૃષ્ઠ ૧૮૧

એકદમ લોકોની બીડને ભેદતી એક રજ-
પૂત રમણી સૂત્ર પાસે આવી અને તેને
પ્રણામ કર્યો.

“કોણુ રૂપાદે ? તમે અહીં ક્યાંથી ?”

“દેવી પાર્વતીના હર્ષને મહારાજ !
પરંતુ એ બધી વાત પછી-હમણાં તો
આપ અબળાઓની બહારે ધાઓ. અનેક
રજપૂત બાળાઓ અને ‘યુવતીઓ’
હરણ કરીને, અસંખ્ય પંકાણુ ઘોડેસ્વારો
અહીંથી સામી દિશામાં નાસી ગયા છે. તેમની
પાછળ પડો.”

“ત્યારે તમે એકલા કેવી રીતે, બચવા
પામ્યાં ?”

“વીરબાળા બહેન-એમનાં એક માનીતા
સૈનિકનો પ્રાણુ સેવા તત્પર બન્યાં હતાં તે
જોઈને પેલા લોકોના આજોગીયામાં તરફડતો
પંકાણુ મને ફેંકી દીધે પોતાના મિત્રની બહારે
ધાયો એટલે સમયસુચકતા વાંપરીને આ
ઝાડની ઘટામાં સંતાઈને શું અને છે તે હું
જોવા લાગી. વીરબાળા બહેન, આ પંકાણુને
ધાયણ દર્શો અને નંદાસવા લાગ્યાં તેવામાં
બીજે એક ઘોડેસ્વાર પાછળથી આવીને તેમને
અશ્વ ઉપર નાખીને ઉપાડી ગયો. આજુ કણુ
તેની પુંઠ પકડવી. જોઈએ. જેમ જેમ વખત
જશે તેમ તેમ તે વધારે દૂર નીકળી જશે.”

રૂપાદેએ કરેલો ખુલાસો સાંભળતાં સૂત્ર-
જના ક્રોધાગ્નિ જણુકી ઉઠ્યો, પ્રતિજ્ઞા કરતાં
તેણે કહ્યું, “રૂપાદે ! હું સૂર્યદેવની સાક્ષીએ
કહું છું. આજે સંધ્યાકાળ પહેલાં એ
રજપૂત રમણીએને હું શત્રુઓના સંકળમાંથી
ઝાડાવીશ અથવા તેમની મુક્તિના સત્કાર્યમાં
મારો દેહ પાડીશ.”

એણે પોતાના અશ્વને ઓડી મારી. અશ્વ
ઉઠ્યો, વાધુ વેગ સામી દિશામાં ઉપડ્યો.
લોકો રતબ્ધ થઈ ગયા.

“મહારાજ ! આમ એકલા ન જવાય,

પૂરતા સૈનિકોના સાથ વિના એ વિકાળ વાધ
સર્મા શત્રુઓ સામે થવામાં સાર નથી.”
લોકો તેમની આડે પડીને સમજાવવા લાગ્યા.

“સૈનિકોની રાહ જોઈને અત્યારે જેસી
રહેવાય નહિ. ખરી બીડના વખતમાં મદદની
આશાએ વખત વીતાવે તે ખરો રજપૂત નહિ,
થવાનું હશે તે યશે. એક ક્ષણ પણ મારી
ધીરજ ટકે તેમ નથી.” એમ કહેતાં કહેતાં
તેણે અશ્વને પૂરપાટ દોડાવ્યો. લોકો વિચા-
રમાં પડ્યા.

૧૧. રૂપાદેના જય !

“ભાઈઓ ! વિચારમાં શું પડ્યા છો ?

જેને સૂત્રજીને સાથ કરવો હોય તે અત્યારેજ
મારી સાથે આસો. એકાદ અશ્વ અને તરવાર
તથા પુરપટો પોષાક મને આપો. હું સૌની
ખાખરે રહીશ અને મારી બહેનને બંધનમુક્ત
કરાવવા મારાથી બનતો પ્રયત્ન કરીશ.”

રૂપાદેના જવાબે મેદનીમાંથી જયવની
નીકળ્યો અને તરતજ એક યુવાને, પોતાનો
અશ્વ અને તરવાર તથા અંગરણુ અને પાંધડી
તેના અરણુે ધર્યો.

રૂપાદેએ સાડીતો કચ્છ વાળ્યો, અને અંગ
ઉપર અંગરણુ તથા માથે પાંધડી બાંધીને
ઘોડેસ્વાર બની ગામડે ગોકડેથી પોતપોતાના
શ્રેણ ઉપર સ્વાર થઈને મેળામાં આવેલા જે
રજપૂતો અહીં આવ્યા હતા તે તમામ તેની
સાથે આવી નીકળ્યા.

એક પણ શત્રુએ ત્યાંથી પાછું ડગ ન
દોધું. રૂપાદેના વીરત્વભર્યા વર્તનથી ઉત્તેજિત
થઈને ત્યાં હાજર થયેલા બાકીના તમામ
માણસો બંને તેટલી ત્વરાથી પાછળ પાછળ
પગપાળી દોડવા લાગ્યા.

૧૨. સરદાર ક્યાં ?

“મુખારક ! આજ તો બહોત ખુશન-
સીમી ! સાંખા વખતની મુરાદ આજે બર

આવી. સા.....કાકરો ! પોતાની સમસરનો રાખતા ફરતા હતા તે આજે પોતાની ઓરતો ગુમાવવા માટે પોકા મુકશે અને હાથ ધસતા. એસી રહેશે ! " બેઝીયાએ બહાધ મારી અને હા હા હા ! કરતો, હસી પડ્યો.

" અરે ધાર ! તું તો અમસેજ રહે ગયે ! દાદી ફની, પુણી જેવી સફેદ યંદ અધ તો પણ હજી તમારો હવસ પુરો ન થયો. પારકાં ઓરતની દામન લુટવાથી ખુદનો ખોડ આપણા ઉપર ઉતરશે અને..." મુખારકે સત્ય વાત જણાવી અને બેઝીયાએ મેઠો મેઠકોડ્યું.

" "બેવકુફ નહિ તો ! આવી પરીસ્થિતિ નાજનીન-ગુલાબની આવી ખાલતી કળી હાથમાં આવે અને એને જતી કરે એને તો ગંભાર જ સમજવો. ત્યારે 'રહે' તો ખરો, બહા, તું આ ખેલતી જુવાનીને શા માટે ઉઠાવી લાગ્યો ? " બેઝીયાએ બીજી રીતે એને પોતાના પક્ષમાં બેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

" ફક્ત "સરદારનો ફુકમને તાબે થવા માટે ! તોફર રહ્યા એટલે ફુકમ ખર્ચવો જ નેહએ. પાપી પેટને માટે ગમે તેવું કામ સેંચે તો મુગે મોઢે કરવું નેહએ. બાકી આપણી ખરી મદાનગી ઓરત જાતને પકડવામાં નથી..."

" ત્યારે ? " બેઝીયાએ વક્રદષ્ટિ કરતાં પૂછ્યું.

" ખરી મદાનગી તો બહાદૂર જવાસદો સાથે જંગ ખેલવામાં છે. ત્યાંજ આપણી બહાદૂરીનું પારખું થાય છે." મુખારકે તડ મેડ સાચી વાત જણાવી દીધી.

" બેઝીયાને મુખારકના આ વિચારો ન ગમ્યા. એણે બીજી વાત કહી, " એ તો અધુર સમન્યા હવે, પણ આપણા સરદાર ક્યાં ? મને લાગે છે કે કોઈ યુદ્ધભૂમિ સાથે મોઝ ઉડાવવામાં મસાચું બની ગયા હશે ! "

" અને કહાજી કોઈ રજપૂત રમણીના કટારના ભોગ પણ બની ગયા હોય ! " મુખારકે બીજીજ કલ્પના કરી.

" અરે ધાર ! તો તો જીલમ જ થાય ને ! આપણે પણ આંધળાની માફક આગળને આગળ વધવા કરીએ છીએ, પણ સરદાર ક્યાં છે તેવું તો કોઈને ખાન નથી. આપણે અહીં જ થોભી જઈએ અને સરદારની રાહ નેહએ." બેઝીયાએ મોતાના દોડતા ધોડાને અટકાવ્યો અને પોતાના સાથીદારને ત્યાં જ અટકી જવાની ઇશારત કરી.

૧૩ હાંકે મુલેમાન ગાદલી.

પ્રધાપ અટકી ગયા. દરેક થોડેસ્વારે પોતાના બાહુપાશમાં ડેડ કરેલી રજપૂત રમણીને નીચે ઉતારી અને જકડાઈ ગયેલા હાથને દાખતા દાખતા મનમાજ બેઝીયાનો ઉપકાર માનવા લાગ્યા.

એટલામાં મુઠીમાં જીવ લઇને ન્દાસી છુટેશો દીલાવર ખારતે થોડે ત્યાં આવી લાગ્યો. રજપૂત રમણીએ નેતાંજ વીરખાળાએ વીતારેલી આશન તે શૂલી ગયો. એ રમણી-ઓવા ધોવનનો ઉપભોગ કરવાના પાપી વિમારો તેના મજબૂમાં રમવા લાગ્યા અને રખેને હાથમાં આવેલો શિકાર છટકી જાય એ બચથી તમામ થોડેસ્વારોને ચેતવણી આપતાં તે બોલ્યો, " ખબરદાર આ ઓરતો બડી બદમાશ છે. તેમના ઉપર બરાબર નજર રાખતો ! ને એક પણ ઓરત છટકી જવા પામી છે તો સરદાર તમારું શીર ધડ ઉપરથી ઉઘાડી દેશે ! "

" અરે પણ સરદાર સાહેબ છે જ ક્યાં ? અમે એમનીજ રાહ નેહએ છીએ." મુખારકે આતુરતાપૂર્વક પ્રશ્ન કર્યો.

શું ઉત્તર આવેલો તે દિલાવરને ન સ્મર્યું. ખરી હકિકત જણાવે તો પોતાની યોદ્ધાશુલ્લી

વધ જાય ! હાંક સુધેમાન ગાંધીની માફક તેણે બનાવવી વાત ઉભી કરી.

“ સરદાર સાહેબ બીજે રસ્તે ગયા છે અને આ બધી સ્ત્રીઓને લખેને-સંતેર આવવાનું મને ફરમાન કયું છે. ”

“ દિવાવર, દોસ્ત, મહેનત કરી કરીને આપણે મરી જઈએ અને લાંબા બધો સરદારને મળે. એ તે કેવો ગેરકંસાફ ! યાર, ગમે તેમ કરીને આમાંથી એકાદ દુરને પંચીને તો જરૂર મારી બીમી બનાવવા દેજે ! ” બહેમિયાંએ મનની મુરદા જણાવી દીધી.

“ અરે યાર શીર વો મરીવમણુ બીયાચી કયા કરેમી ! ” મુખારકે એકા મિયાંને બનાવવા માંડ્યો.

“ તારા નામની પોક ” મુકશે ! બહેમીયાં ખૂબ સ્ત્રીગ્રાહ ગયા.

“ અરે, અરે, આ શું બોલ્યા ? બહેમીયાં તમે પણ યાર શાદીની બરખાદી કરો એનાજ છે તો ! મુરતમાંજ આપાં આવ્યા અપશુકતમયાં શરૂ બોલો છો ! ” મુખારકે વધુ ખીચ્યો.

“ ચલ, ચલ, પાગલ નહિ તો ! તું તારું કામ સંભાળ, મારી વાતમાં માયું મારવાનો તને કંઈ લક્ષ નથી. ” બહેમીયાંને મિમજ ગયો.

બેનબેનામાં વાત નથી પડે અને કઠાય મુખારક અને બહેમીયાં એકબીજા તરવારને જ ટકે આવી જાન, પરંતુ લડ એમના અચૂબની દેરી દુટવનો વખત આવી લાગ્યો. નેહો તેમના સદમ એ સરદાર વીરખાળાને લખે મારતે થોડે ત્યાં આવી લાગ્યો.

૧૪. વીરખાળા ગુમ !

દિવાવર મનમાં મુંઝાયો. પોતે જુડો હશે એ વિચારથી મનમાં સંકોચ પડ્યો. પરંતુ ક્યે તો પુરેરો લજબા વિના છુટકો નથી એમ જોણીને તે પોતાના થોડાંને એડી.

મારીને સરદારની સામે આવ્યો અને ઝુડીઝુડીને સંતાંમ બરીને બોલ્યો નાંમવર ! આપની રાહ જોઈને આ નાંચીઝં ઝુડીમં બધા સીપહોને અંદો રોકીને ઉભો છે. બંદિવાન અનેલા આ બંદિ છટકી જવા ન પામે તેવા પુરતો બંદોબસ્ત કર્યો છે !

“ શોખાશ ! દિલાવર ! તું હાથ ત્યાં વાંધો નજ આવે ! ” હાથના આવેશમાં સરદાર થોડા ઉપરથી ઠેકઠો મારી નીચે આવ્યો અને દિવાવરની પીઠ થોબંડીને તેને શામાંથી આપી.

દિવાવરના મનથી બંદિવાન બાંદીઓ ગણાતી-શત્રુઓનાં હાથમાં સપેડાયેલી રજપુત રમણીઓને ક્યાં લઈ જવી, ક્યાં રાખવી, એ આખનની સરદાર અને દિવાવર મસલત કરવા લાગ્યા.

વિરખાળાએ જોયું કે સરદાર કોઈ છુપી મસલતમાં ગુંથવાયા છે, એકાએક એના મગજમાં એક વિચાર સ્ફુર્યો તરતજ સરદારના અશ્વનું ચોકડું ખેંચીને તેણે થોડાંને વાળ્યો અને તેના પેડમાં પોતાના પગની બંને એડીઓનો અદાર કરીને એ અશ્વને તોડીને ચડાવ્યો. અશ્વ ઉછળ્યો, લાંબી લાંબી ફલંગો બરતો ત્યાંથી નાહો, અને દિવાવર ત્યાં સરદારનું લશ્ક ખેંચાય તે પહેલાં તો પવનવેગે વિરખાળાને લઈને દૂર નિકળી ગયો.

દિવાવરે ત્યાંથી નાંસી જતી વિરખાળાને જોઈ અને એકદમ તે ભુમ પાડી ઉઠ્યો, “ સરદાર સાહેબ ! મગજ થયો ! મગજ થયો ! ”

“ શું છે ? શું છે ? ” કરતા સરદાર સાહેબ ચમકી ઉઠ્યા. પાછળ મોં-દેરની બુરે તો પોતાના થોડા અને તેના ઉપર એકલી વિરખાળા ગુમ !

૧૫. યુક્તિ પ્રયુક્તિ.

સરદારના મોત્તેઆ મરી ગયા. મદ્ર મુશી.

મનમાં અનેક પ્રકારની કલ્પનાઓ કરતો એ સ્વાર રજપૂત સૈન્યને બેઠીને મોખરે આવ્યો અને સૂળછને સદૃશો દઢો.

પોતાની પડખે ઉભેલા એક સૈનિકના કાનમાં બેચાર શબ્દો નાખીને 'સૂળછ' ધીરે ધીરે પાછળે હઠતો ગયો અને શત્રુઓ સમજવા પામે તે પહેલાં તો સૈન્યની પાછળ આવીને થોડાક સૈનિકો સાથે વીરબાળાની સાથે સાથે પીપાર ગામના માર્ગે તેણે થોડા દોડાવી મુક્યા.

પહાણુ સ્વારોએ આ જોયું, પરંતુ સામી છાતીએ ન લડતા રજપૂત સ્વારો તેમને આગળ વધવા દે તેમ નહોતું. તેમની સાથે હિસાબ ચૂકવી લીધા વિના છુટકો નહોતો.

પીપારગામના માર્ગ તરફ થોડાક પંથકાપીને તરતજ વીરબાળાએ આડો માર્ગ લીધો અને ઉલ્ટી દિશામાં પોતાનો અશ્વ વાળ્યો. સૂળછ સમજી ગયો. પહાણુ સ્વારોને બૂલ્યાપ આપવાની એ એક મુકિત હતી !

“બહાદુર બાળા ! તમે આ સાહસ કેવી રીતે ખેડ્યું તે જણાવશો ?” સૂળછએ વીરબાળાની પડખે પડખ પોતાના થોડાને લઈને પ્રશ્ન કર્યો.

“એ વાત હાંખી છે, પીર નર ! અત્યારે તો હાથ પથ શુમાળ્યા વિના પાંજરામાં પુરામણી પંખણીઓને મુકત કરો, પછી હું બધી વાત માંડીને કરીશ.”

“તમારું નામ ?”

“વીરબાળા !”

“શાગ્રાહ ! નામ તેવાજ ગુણ છે !”

પરંતુ વીરબાળાએ પોત ના અશ્વની ગતિ, વધારી અને વધુ વાત અટકી પડી.

૧૮. દંડ યુદ્ધ

આ તરફ સંદાર ઉંડા વિચારમાં ઉતરી પડ્યો હતો અને પોતાના સૈનિકો વીરબાળાને લઈને પાછા ક્યારે આવે તેની આતુરતાથી

રાહ જોઈ રહ્યો હતો. તેણે દૂરથી ધસ્યા આવતા થોડેસ્વારો જોયા અને તેના હાથની પાર ન રહ્યો.

“ફતેહ ! ફતેહ ! એ પાંદોઓ ઉપર બરાબર નજર રાખજો !” રમણીઓની રખેવાળા માટે થોડાક પહાણુ સ્વારો ત્યાંજ રહ્યા હતા તેમને હુકમ કરતાં સંદાર મૂંછે તાવ દેવા લાગ્યો.

પરંતુ એ આનંદ અને એ અભિમાન ક્ષણિક નીવડ્યાં. પહાણુને બદલે રજપૂત સ્વારોને જોતાંજ સંદારે આંખો બંધી ગયો અને એકદમ ઉડીને એક પહાણુ થોડેસ્વારનું બાવકું પકડીને તેને નીચે ઉતારી નાખી પોતે અશ્વ-રૂદ બન્યો.

બીજો કાંઈ પ્રસંગ હોત, પોતે એકલો હોત તો તે તરતજ પોતાના ગણી ભત, પરંતુ પોતાને ખાતર પ્રાણ આપનારા થોડા પહાણુ હાજર હતા એટલે તેને નિરાંત હતી, અને આટલી બધી ખુશસૂરત નાજનીનાને છોડીને ચાલ્યા જવાને તેનું મન કણ્ઠ કરે તેમ નહોતું. પોતાની સમશેર તૈયાર કરીને તે દુસ્મનતી રાહ જોઈ રહ્યો.

રજપૂત સ્વારો આવી લાગ્યા અને તરતજ શત્રુઓ ઉપર ત્રાટક્યા.

વીરબાળાનું લક્ષ શત્રુના સકેળમાં સપડાયેલી રમણીઓ તરફ હતું. તરતજ તે થોડા માણસો સાથે પાછળ ચાલી ગયો. જુએ તો સ્ત્રીઓની અડધી સંખ્યા પણ ત્યાં ન મળે ! તેના પેટમાં ફાળ પડી.

પરંતુ રજપૂત રમણીઓએ રચેલી યુદ્ધિની વાત તેના જાણવામાં આવતાંજ તેને નિરાંત થઈ. પુનઃ તે આગળ આવી.

આગળ આવીને જુએ તો સંદાર અને રાહોડ વીર સૂળછ વચ્ચે કિપણુ દંડયુદ્ધ જમ્યું છે !

સૂત્રએ ધાયું હોત તો સુઝીલર પદાણ સ્વારને તો પોતાની સાથેના રજપૂતો મારફત કપારનાથ ચમસદનમાં પહેંચાડી દીધા હોત, પરંતુ એ રજપૂત બચ્યો. ધર્મયુદ્ધ ખેલવા માગતો હતો. તેણે સરદાર સાથે દંડયુદ્ધ આદ્યું હતું !

૧૯. જય પાર્વતી !

સરદારે જોયું કે પોતે આ વીરનરની સામે ટકર નહિ જીલી શકે. તેણે મદદ માટે પોતાના અનુચરને ઇશારો કર્યો.

અનુચર સમજી ગયો. સરદાર કપટકળાતો આશ્રય શોધતો હતો. દંડયુદ્ધ આદ્યું, હતું તેવામાં જ તેણે લામ બેઠને પાછળથી પોતાને ભાસો લંબાવીને સૂત્રને ધીપેડ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

પરંતુ એ બાલાની, અણી સૂત્રના પડખામાં પેસે તે પહેલાં જ ભાસો લંબાવનાર ના હાથ ઉપર તરવારનો ઝાટકો લાગ્યો. એ હાથમાંથી ભાસો નીચે સરી પડ્યો.

ભાસો લંબાવનારે પાછળ જોયું, “કમ બખત ઓરત !” કેષ અને વેદનાથી જન્મી બનેલો એ પદાણ પોતાને તરવાર મારનાર વ્યક્તિ તરફ ધુરક્યો અને એને દાર મારવાના નિશ્ચયથી તેણે પોતાના ડાબા હાથે બેટમાં ખોસેલો જમ્મો ફાડીને એ “ઓરત” તરફ તેનો છુટો ધા કર્યો.

“જય પાર્વતી !” પડખામાં પેસી ગયેલા એ જમ્મોને ખેંસી કાઢતાં એ સ્ત્રીએ પોતાની ઇશદેવીનું સ્મરણ કયું, અને પોતાનો સાડીનો પાલવ ફાડીને ધા બાંધી લીધો. જાણે કંઈ જ ન બન્યું હોય તેમ લાડવાને તે તપ્પર બની.

દંડયુદ્ધ ખેલના સૂત્રના કાને “જય પાર્વતી” નો અવાજ પડનાં જ તેણે પાછળ તપ્પર કરી. જુએ તો વીરખાળા !

“વીર રજપૂત ખાળા ! આ નરેપિશાચો માં તમારે કામ નહિ, તમે આત્મા બચો, અને તેમની સાથે દિસાળ ચુકવી લઇશું.”

“શહેરવીર, ધર્મયુદ્ધમાં આ લોકો કંઈ સમજતા નથી.” મારી તજ્જર ન ગઈ હોત તો હમણાં જ તમને પુરા કરી નાખત.”

સૂત્ર વચ્ચે રિયતિ સમજી ગયો. સરદાર કપટકળાતો આશ્રય લઈ પોતાને ઈલાવવા માગે છે એમ તેની ખાત્રી થઈ. મારવું કે મરવું એ નિશ્ચયથી તે સરદાર ઉપર ઝાટક્યો.

સરદારે જોયું કે કપટનીતિ અહિં કામ નહિ લાગે. વિજયી વીરનર તરફ કીર્તિ શ્રાવાનો તો તેને જરાય લોભ નહોતો. તેને તો આજે પેકડાયેલો શિકાર-પેલી રજપૂત રમણીઓને-ઉઠાવી લઈ જતાની લગની લાગી હતી. સૂત્રને અહિં જ પૂરો કરી નાખવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

અંતે જોત જોતામાં પુનઃ તરવારો ખેંચી ખંખી, અને લડવૈયાનાં શરીર છેદાયાં. કેસડાની કુલથી શોભતા ખાખરાની માફક સૂત્રની દેહલતા ધામાંથી નીકળતા લાલ લોહીને લીધે શોભતા લાગી.

૨૦ ખાટું બદલાઈ

એટલામાં ખાટું બદલાઈ. જે રજપૂતોને પકાણો સાથે પડતા રાખીને સૂત્ર પોડા માણસો સાથે અહીં આવ્યો હતો તે રજપૂતોએ મરવા કે મારવાનો નિશ્ચય કરીને પદાણ સ્વારો ઉપર એવો તો મારો ચલાવ્યો કે પકાણો કાયર કાયર લઈ ગયા, અને પીઠ ફેરવીને તાકા. રજપૂતો તેમની પાછળ પડ્યા. મારતે થોડે ધસ્યા આવતા પકાણુ સ્વારોને જોતા જ સરદાર અને તેના માણસોના પગમાં જોર આવ્યું. તેમને લાગ્યું કે રજપૂતોનું દલે આવી બન્યું.

પકાણુ સ્વારો આમગ આવી લાગનાં

જેવી મને યાદ થાય-હે, કારણ કે મારી નસ નસ જેવાતી નય છે, મારો કાળ વધુ ને વધુ નહક આવેનો નય છે, પરંતુ આપનાં વર્ણરંધણ ઉપર માથું મુકીને મરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો એટલે હવે હું મુજેથી મરીશ. મારા આત્માને પરમ યાંત્ર થશે.”

“સૂનજી પ્રેમપૂર્વક પોતાનો દાય વીરજાણાના મસ્તકે ફેરવવા લાગ્યો.

એટલામાં અસંખ્ય રજપૂત કન્યાઓને લઇને રૂપાદે ત્યાં આવી લાગી. રૂપાદેને પોતાની પાસે બોલાવીને વીરજાણા કીધી ક્વરે બોલવા લાગી.

“રૂપાદે! વીર સૂનજીની પ્રેમછાયામાં વધુવાર રહેવાનું મારા બાગ્યમાં નિર્માણ થયું નથી, પરંતુ તારી તીવ્ર ઇચ્છા છે તો હવે હું તેની પ્રેમભાગિની થજે અને પ્રેમપૂર્વક તેમની સેવા કરજે. મારે ખાતર રોકડ વીર તારો દાય સ્વીકારશે એવી મને ખાતરી છે.”

“રૂપાદેનો દાય લઇ તેણે સૂનજીના દાયમાં મુક્યો. સૂનજીએ તે મદ્ય ક્યો અને કહ્યું, “વીરજાણા! તમારી મૃત્યુ થયા ઉપરની માત્રણીનો દુઃસ્વીકાર કરી ચકતો નથી. બરે રૂપાદે મારી પ્રેમભાગિની થાય. પરંતુ ‘મારા આયુષ્ય’ કંઈ ઠેકાણું નથી, મારું સરીર ઠેકઠેકાણે પાચી ઉઘાયું છે.”

“હરકત નહિ વીર નર! રૂપાદેએ તેના વચ્ચેનો મર્મ સમજીને ઉત્તર આપ્યો, “રજપૂત જાણાઓ મૃત્યુથી ડરતી નથી. સાચી રજપૂતાણી તો સ્વામીના જીવના તેની સેવામાં રહે છે, અને સ્વામીનું મૃત્યુ થતાં તેની સાથે જ સ્વર્ગે સંયમે છે.”

“ધન્ય રૂપાદે!” વીરજાણાએ તેને અભિનંદન આપ્યું અને પુનઃ બોલી, “બહેન, આ બધી રજપૂત બહેનો સાથે એક વીરજાન ગાઓ, સૂનજીનાં વરોધાન ગાઓ, હું તે સાંભળતાં સાંભળતાં મારા પ્રિયતમ સૂનજીના શુભજાનમાં રાત્રી પદમ સાંનિમાં સ્વર્ગે સંયમીશ.”

૨૨. વરોધાન!

રૂપાદેની સૂચના મુજબ બધી રજપૂતાણીઓ સૂનજી તથા વીરજાણાની આસપાસ કુંડાણું વળીને ઉભી રહી. રૂપાદેએ વીરજાન ઉપાડ્યું. અન્ય કુમારીકાઓ તથા સ્ત્રીઓ તે ઝીલવા લાગી. વાતાવરણમાં વીરસની રમઝટ ગમી.

સુતાને જગાડે, પ્રમાદિને પ્રેરણા આપે, અને કાયરને ધરવીર બનાવી મુકે એવું વીર-રસભર્યું જાન. અને પોતાની પ્રેમપાત્ર સૂનજીના વરોધાન સાંભળતા સાંભળતા જ વીરજાણાનો આત્મા તેના દેહ પાંજરમાંથી ઉડી ગયો.

સૂનજીનું સરીર પણ ઠેકઠેકાણે ઉઘાયું હતું. વીરજાણા તેમજ યુધ્ધમાં મરાયલા રજપૂત સ્વારોના અગ્નિ સંસ્કારની વિધિ થઇ ગયા બાદ સૂનજી પાટનગર-જેઠપુરમાં આવ્યો અને ધા રૂઝાવવા માટે પાટાપીઠીના ઉપચારો શરૂ થયા. રૂપાદે રાત દિવસ તેની સેવા મુશુષા ભાવપૂર્વક કરી કરતી અને તેને સત્વર આરામ થઇ નય તેમ પ્રભુ પાસે પ્રાર્થતી.

પરંતુ સૂનજીના ધા એટલા બધા ઉંડા અને જીવલેણ દવા કે કોઈ પણ ઉપાયે તે નજ રૂઝાયા. લગભગ એક મહિના મુધી ખાટલે પડ્યા પછી સંવત ૧૫૭૨ (ઈ. સ. ૧૫૧૬) ના બાદપદ માસમાં તેણે આ અસાર સંસારનો ત્યાગ કર્યો.

અંતકાળ સમીપ આવ્યો તે વખતે પણ રજપૂત કુમારિકાઓ તેની આસપાસ ઉભી રહીને વીરજાન ગાતી હતી. સૂનજીએ તે સાંભળતાં જ પ્રસન્નતાપૂર્વક પ્રાણ ત્યાગ કર્યો.

આજે પણ રાજસ્થાનના બાદ ચારણો વીર સૂનજીની અને વીરજાણાની વીરતાનાં વખાણ કરે છે અને પાર્વતી વતીવાના પ્રેમ વખતે મોઠો એ વીર અને વીરજાણાનું સ્મરણ કરી તેમના વરોધાન ગાનારો ધન્ય બાદ પ્રાપ્ત કરે છે. ધન્ય છે એવા વીર પુણ્યમાઓને!

“ શૌક્યનો સાહબો ”*

[સંપાદક: રા. મંજુલાલ રબુછોડલાલ મનમુદાર, એમ. એ; એલએલ.]

પહેલાં તે બેસતા માફ ! હાથે રે લોલ:

હવે તકિયે બેસાડ્યા, રાંડે બે મળી રે લોલ—

—એહલુ લાણીને બીજ લાવલે રે લોલ—

પહેલાં તે ચઢતા માફ ! ઘોડલે લોલ:

હવે ગધેડે ચઢાવ્યા, રાંડે બે મળી રે લોલ—

પહેલાં તે પહેરતા માફ ! મોઝડી રે લોલ:

હવે વાધરી વીંટાવી, રાંડે બે મળી રે લોલ—

પહેલાં તે જમતા માફ ! ખીચડી રે લોલ:

હવે રાખડી ચૂંથાવી, રાંડે બે મળી રે લોલ—

પહેલાં તે આવતા માફ ! એહચી રે લોલ:

હવે હોંડીજી ચવરાવી, રાંડે બે મળી રે લોલ—

પહેલાં તે પોહતા'તા માફ ! ઢોલિયે રે લોલ:

હવે સાથે ચુવાડ્યાં, રાંડે બે મળી રે લોલ—

પહેલાં તે બાંધતા માફ ! પાધડી રે લોલ:

હવે ચીંધરાં વીંટાવ્યાં, રાંડે બે મળી રે લોલ—

● એપરખંડલ ધન્ડીપુટ, વડોદરાના સમ્રાટમાંની એક પોથીમાંથી મળેલું, બહુપત્નીકતાનું એક શ્રેષ્ઠ ચિત્ર ઉપરના લોકગીતમાં પડેલું એક રામાય છે. ‘શૌક્યનો સાહબો’ કહેવાતું નાણે સૌસામાને સહજ સ્વીકારી લીધું હોય એમ આ ગીતોનો ખુનિ નિકળે છે. બાકી, સામાન્ય હક્તિ તો એવી છે કે

“ બહુત વજન, બહુત એડિશન, રો નારી બરધાર; ”

“ બનકું કહો ક્યા મારના ? માર રહા કિરતાર. ”

‘ પ્રબોધમિન્તામણિ ’ નામના સંવતના પંદરમા ચતુકના એક ગુજરાતી કવિમાં એ અર્થનો દૂહો છે કે: બે ગૃહિણીઓ નાણે ધંડીનાં બે પડ ન હોય તેવી છે; અને વંચમાં આપનાર અનાજના કણ જેવી તેમના કન્યાની સ્થિતિ છે. આ પરિસ્થિતિમાં બે કણ કંઠી આપી બેગરી શકે ખરો ? એનો તો જવાબને અન્ત ન આવવાનો:

“ ધરડીપુડ નિમ બિ મરણી, કણક સરીખડ કિન્તુ: ”

કણક આપુ હિમ બેમરણ ? બરડી આપુહ અન્ત. ”

આખી રામાયણી ક્યા, બહુપત્ની કરવાના પ્રાયશ્ચિત્તપ ન નાણે ન રચાઈ હોય એમાં રામના વનવાસની માગણી કરનાર કેકેથી વગેરે જેવાં પાત્રો ઉપરથી કહેવાતું મન થાય છે. રામનો એકપત્નીવતનો આદર્શ બહુપત્નીઓવાળા દુશરના દીન અવસ્થા ઉપરથી કેમ નહીં રચાયો હોય એવાં એક પ્રશ્ન થાય છે.

—સંપાદક.

મારા ડાક્ટરી જીવનના

કેટલાક અનુભવો

લેખક:

રા. ચીમનલાલ જેથાંદ શાહ,
એમ. એ.

ગુજરાતની જનતાને મારે કહેવાનું ન હોય કે હું ગુજરાતની પ્રથમ ઓ ડાક્ટર છું. જીવનના અનેક અનુભવસૌ લાંટતા લાંટતા છેવટે આજે ડાક્ટરી જીવનના અણુમુલા અનુભવો અનુભવી રહી છું. આજથી આડેક વર્ષ પહેલાં એક વખત એવો પણ હતો કે ત્યારે પરિણીત જીવનના વિચાર મારે મને કંઈ કંઈ હિમ્મતોઓ થઈ આવતાં. મારાં એ રમ્ય સ્વપ્નોની આત્મારે મને વિચાર પણ નથી આવતો-ખરું કહું છું કે મને એટલો સમય પણ નથી. ગુજરાતના પરિણીત ઓ પુરોના જીવન રહસ્યો એટલા જોયાં જાણ્યાં છે કે ખરેખર હવે તો હું મુંઝાઈ જ ગઈ છું. મારી પરિણીત શક્તિઓ આ બધી મુંઝવણો આગળ ગોટવાઈ જાય છે. ડાક્ટર થઈ ગુજરાતની સેવા કરવાના મારા જીવન આદર્શો મને કહી રહ્યા છે કે "એન આ સેવા કરવાના ઢોળ મનમાંથી કઢાડી નાંખ. તારે આંગણે આવતા દુઃખો જીવેને તારો મીઠો સહકાર આપ એટલે બસ." મનમાં ચાલી રહેલી આ બધી ગંડમથકોમાં આડેક વર્ષ પહેલાંની પેલી માંડીધેલી ઇચ્છાઓને સ્થાનજ ક્યાંથી હોય ?

આત્મારે તો આ દુંકા ડાક્ટરી જીવનનાજ કેટલાક ચિત્રવિચિત્ર તેમજ દુઃખદ અનુભવોનો વિચાર કરી રહી છું. એ બધા વિચારો નજર આગળ ખડા થતાં મને બહુ ખરે ગભરાટ છુટે છે, અને કોઈ કોઈ વખત મારે 'યોયું' હૃદય જરા જરામાં રહી પણ ઉઠે છે. ડાક્ટરી જીવન માટે જો કે આ બધું અજીકરું છે, પરંતુ આજ કેટલાંએ વર્ષો થયાં પેલાઈ રહેલી હાર્દિક લાગણીઓ એમ સહેજે થોડીજ ભુંસાઈ જાય છે ? હું તો એમજ ઇચ્છું કે પ્રભુ એવો અવસર મારે માટે ન લાવશે. ડાક્ટરી જીવનની પ્રચલિત પુરુષતા કરતાં મને મારી નૈસર્ગિક માણસાઈ માટે વધુ માન છે. એ તરફનો મારો પક્ષપાત મને લોકોના ડાક્ટર થવા કરતાં બીજું કંઈ થવાનું વધુ પ્રેરે છે.

આજથી થોડો વખત પહેલાં મારા એક સામાન્ય પરિચિત મિત્ર મારી પાસે ઓર્થોતા આવી પહોંચેલા. તે દિવસે એમના ચહેરા ઉપર એક પ્રકારની કાળાશ અને એમના હિંમમાં ચાલી રહેલો વધારા પડતો ઉકળાટ હું સહેજે જોઈ શકતી હતી. એ ભાઈ કેલેજ સુધી પહોંચેલા છે, અને એમના પત્ની પણ

સંસ્કારી છે. બાકી એમનાં જીવનમાંથી કંઈ ખાસ બહુવાતું ન મળે. જરા થોડીવારે મેં પૂછ્યું: “આજે અત્યારે આ બપોરના સમયે મારું કંઈ ઓચીણું કામ પડ્યું? આટલા બધા ગભરાયેલા કેમ લાગે છે?” જરા અચકાતા અચકાતા એમણે ચલાવ્યું: “સરલા બેન, તમને કહેતાં મારી જીભ નથી ઉપડતી. મારાં અધઃપતનનું મારે મોઢેજ તમને બાન કરાવતાં મને શું નહિ થતું હોય! તમને મોટાં બેન સમજી આજે તમારી પાસે થોડી આવ્યો છું. તમે જાણો જ છો કે મને પંદરથી સોળ વર્ષની નાની ઉંમરે પરજીવી દીધેલા. આજે તો મને લગભગ સત્તાવીસ થયાં હશે. આ દસ બાર વર્ષમાં કંઈ કંઈ જોયું, અનુભવ્યું અને અત્યારે મરવાને અભારે જીવી રહ્યો છું. પરિણીત જીવનના પ્રથમ પાયેક વર્ષમાંજ બે બાળકો થયાં, અને સીધાવી ગયાં. ત્યારબાદ આજથી ચારેક વર્ષ ઉપર અમારો રમેશ આવ્યો. એના આવ્યા બાદ અમો બંનેનો નિશ્ચય કે હવે આમ ન ચકડાવું. સરલા બેન! ત્રણ દિવસનો અમારો નિશ્ચય પાર ન પડ્યો. અમે બંને મુઝાયા. ફક્ત પોણેસોની આવક અને મુંબાઈના ખર્ચા. આઠા અવળા ફાંફા તો બહુએ માર્યા, પરંતુ કાષ્ટએ દાય ન આપ્યો. આઃકર્મધેલા હિંદુસ્થાનમાં અમારા જોવાઓનું કુખ સાંભળવા જેટલી પણ કાષ્ટએ ધીરજ ન દાખવી. ત્યાં જઈએ ત્યાં બધાએ જીભડા બહાર કઢાવી અમને વધાવ્યા. છેવટે અમે તેમ કરી મન મનાવ્યું, અને અમારા બાળને જોવાને લાગ્યશાળી થયા. આને બાગ્ય કહ્યો. આ કમ-ભાગ્ય કહ્યો, બાકી અમારો આટલેથી જ અંત નહોતો આવવાનો. બાળુ અત્યારે તો નવેક મહિનાનો દશે પરંતુ એને સાતેક મહિના થયાં અને અમે તો અમારા જીવનની જીની ધરડમાં પાછા ખેંચાયા. સંજમ એ

વસ્તુનો અમે જેમ, જેમ વધુ વિચાર કરતા જઈએ તેમ તેમ એ તો અમારાથી દૂર ને દૂર ભાગતો જાય. ફૂળતો માથુંસ છેવટે જેમ એક તણખલાને પકડે તેમ કેટલાક કૃત્રિમ ઉપાયો તરફ હું ખેંચાયો. બાપડી વિમળાએ તો આવું કંઈ સાંભળેલું પણ નહિ. એટલે પ્રથમ તો એ ભાડી ઉઠી. “ત્રણ કરે તે ખર્ચ.” એ વાતમાં માનનારી એ બીચારીએ છેવટે કમને પણ મારી વાત કહી દીધી. આટલું જતાં એ ઉપાયોનો ઉપયોગ બહુનો, જોઈએ? વિમળાને મારા સિવાય એ બધું કાણ શિખવે? એ દિવસોમાં તો મારા અધઃપતનને શિખરે જઈ હું બેઠો. છઠ્ઠી ધડી મનમાં બળવા થઈ આવે, અને પાછો તેનો તે વિમળાનું જીવન કચડી નાંખ્યું એમ કહું તો પણ ચાલે. પરિણીત જીવન પાછળ રહેલી ભયંકરતાઓનો સાક્ષાત અનુભવ કર્યો. મારી મારફ કેટલાય પુરૂષો પોતાની ઓંચોને લગ્નરૂપી પરવાના હેઠળ સામાન્ય બળજ ઓંચોની દશાએ પહોંચાડી દેતા હશે. એ વિચાર માત્રે અત્યારે પણ હું ધ્રુજી ઉઠું છું. સરલા બેન, આટલેથી અમારો અંત નહોતો આવવાનો. આજે વખાનો માર્યો તમારી પાસે આવ્યો છું. વિમળાને બે મહિના થયા હશે. તમે મને ન બચાવો? લેશ પણ વધુ બેળો હવે મારાથી નહિ ઉપડે. બાકી છેવટે...” આથી વધુ લાઘ દેસાઈને સાંભળવા હું નહોતી ઇચ્છતી. એમને અર્ધેથીજ બોલતા મેં તો અટકાવ્યા. સત્તાવીસ વર્ષના બર જીવાનો નશીબે પણ હિંદુસ્થાનમાં આવા ભયંકર અનુભવો લખાયેલા છે તે તો મેં તેજ દિવસે જરૂર. એમની આંખોમાંથી દડદડ ટપકતાં આંસુના બિંદુઓ વધુ નીદાળવાને મારું હૃદય કહ્યું કરે તેમ નહોતું. ધીમે રહી મેં કહ્યું, “લાઘ દેસાઈ, તમે જરાએ મુંઝારો નહિ. તમારી મુશ્કેલી હું સમજી ચકું છું. હમણાં બે ચાર દિવસ આ બધું બૂઝી જવ એટલે પછી જેમ લખ્યું.”

બાપ દેસાઈના જીવનના આત્મનાદ પાછળ વધુ ડોકીયું કરવાનું બીજાને ન હોય. એ ભયંકરતા, એ પશુતા, તથા એ નરી રાક્ષસી માનવતાના પડદા પાછળ કંઈ કંઈ વિષમતાઓ સમાયેલી છે. આટલેથી આપણે સમજી લઈએ એટલે જમ. અપ્રિય પણ નર માદા એ પ્રાણી-માત્રના બે સમાન અંગો છે, અને એ અંગોના શારિરિક સંબંધો ઉપર સૃષ્ટિના કેટલાય શાસ્ત્રવત્તરવા અવલંબી રહ્યા છે. આવા શારિરિક સંબંધોમાં બેમાંથી કોઈપણ અંગની પુરી સ્વતંત્રતા જો ન જળવાય તો સૃષ્ટિનો ક્રમ ઉધો વળી જાય. ફેરફાર દુઃખી મુશ્કેલી નિહાળવાં પડે. આ નવી પાશવતા વધી પડે, અને કેટલાઓને કષોતે મરવું પડે.

ગઈ કાલેજ આ બાબત કંઈક નવું જાણવા મને મળેલું. મારી બાળ સખી મધુરી એક શ્રીમંત તૈમંજ સંસ્કારી કુટુંબમાં આજ પાંચેક વર્ષ થયાં પરણેલી છે. પોતે સામાન્ય કેળવણીથી છે, અને એની ઉંમર લગભગ પચીસેક વર્ષની હશે. પ્રભુએ એને જીવનમાં બેધું આપ્યું છે અને જતાં એને હું ન્યારે મળું છું ત્યારે એનું મોં મને તો ઉતરેલુંજ લાગ્યા કરે છે. ગઈ કાલે ન્યારે અમે મળ્યા ત્યારે આ બાબત કંઈક ખુલાસો થયો. થોડા વખત આડઅવળા મથાટા મારતા મેં પૂછ્યું, “મધુરી, તું મારાથી જરૂર કંઈ છુપું રાખે છે. તું મને શાં દુઃખી કેમ લાગ્યા કરે છે ? તારે તે હવે શા કોડ પુરવાના બાકી રહ્યા છે ?” જરા થોડી વારે જાણે વિચાર કરી રહી હોય તેમ એ બોલી, “સરલાબેન, તમારાથી મુંઝવણ વધુ છે ? આજ બપોળે વર્ષ થયાં તમારા ઔપચીક શા બોગે લેવાં પડે છે. તે જાણો છો ? હો, આજ તો જીવનનો બધો એકરાર તમારી પાસે કરી નાખ્યું. મારા પતિને સંતોષવા જતાં મેં મારું જીવન ધુળ કરી નાખ્યું. એમને પ્રથમ બે પાંચ વર્ષમાં જીવ-

નમાં ઝકડાયા. વિના જીવનના રસે લૂંટવાનું વધુ ઠીક લાગ્યું. મને કે કમને મેં એમની હામાં હા મેળવી, કેટલાક કૃત્રિમ ઉપાયો તરફ એમણે મને ધસાડી. મારું જીવન. રંગદોળી નાખ્યું અને ન્યારે - મારી તબીબત ગભરાઈ ત્યારે પેલા કૃત્રિમ ઉપાયો ઉંચા ચૂક્યા. એ વાતને પણ આજ બેથી ત્રણ વર્ષ થયાં, અને હજી તબીબત હતી તે નથી થતી, અને નથી અત્યારના અમારા જીવનની એકની એક ઇચ્છા પાર પડતી. સરલાબેન, આટલેથી મારી મુંઝવણનો સરવાળો કરી લેજો.”

મધુરીની આટલી વાતમાં કેટલું બધું જાણવાનું મળ્યાં આવે છે ? બાપ દેસાઈ અને મધુરીના જીવંતદ્રશ્યોતેને આંખે પૂરેપૂરા સમજી લઈએ તો એ ક્યાં ઓછું છે ? હું તો આ બધા ઉપરથી આટલુંજ તારવી શકું છું - પ્રથમ તો અપ્રિયતા આ સંબંધોમાં બને પુરતા સ્વતંત્ર હોવા જોઈએ, અને તેમાંએ ખાસ કરીને સ્ત્રીના સ્વાતંત્ર્યને વધુ અવકાશ રહેવો જોઈએ. વધતે ઓછે અંશે સારીએ દુનિયામાં આ સ્વાતંત્ર્યની સામે આંખમિંચા-મચા થઈ રહ્યા છે. પરંતુ આપણા દેશમાં આ વાતને હજી સ્થાનજ નથી મળ્યું. આતાં અનેક કારણો છે, પરંતુ મુખ્ય કારણો એ છે કે દુનીયામાં બધે અનોદિથી મનાતું આનંદ છે કે પરિણીત જોડલાંએ એકમેકના શરીરનો ગમે તેમ ઉપયોગ કરી શકે છે. વધુમાં એમને એકજ એરડામાં, એકજ પથારીમાં, અને સાથે સુવાનું હોય. પછી બહેને બે આર નાના મોટા બાળકો પણ એજ એરડામાં સુતા હોય. પ્રભુ જાણે આ બધી ઘેલછાઓને આપણે બધા કષારે ભૂલી જઈશું !

આપણે બધાએ સમજી જવું જોઈશે કે શારિરિક બોગોને જીવનમાં બહુજ મર્યાદિત સ્થાન હોવું જોઈએ. એમાંજ જીવનનો ખરો

આનંદ છે. સ્ત્રીપુરુષનાં 'જીવનની' ખરી પરાકાષ્ટા એમાંજ સમાયેલી છે. ઉપર જે સ્વાતંત્ર્યની વાત કરી તેમાં ગેરસમજ ન થવી જોઈએ, અર્થાત્ સ્વાતંત્ર્ય હોવું જોઈએ એટલે સંયમને પૂરતો અવકાશ હોવો જોઈએ. આમણે ત્યાં આથી તદ્દન વિરોધી સ્થિતિ છે. ખાસ કરીને આપણે ત્યાંના પુરુષવર્ગનો મોટો ભાગ તો સીધી યા આડકતરી રીતે, સ્ત્રી ઉપર જીવનનું શુભરતો હોય છે. મારી પાસે કેટલીએ બેનોએ આવા પ્રકારના રોહણો રોયા હશે. આ જીવનનો વિચાર કરતા મારું માનસ ઉકળી જાય છે. મારી આંતરડી કકળી ઉઠે છે. સામાન્યતઃ પુરુષોમાં રખડતો વર્ગ મોટો હોય છે. એ બહાર રખડી આવે, પોતાની સ્ત્રી સાથે સંબંધ તો ચાલુજ હોય, બહી બીચારી સ્ત્રીને અનેક મારો હર્દનો બોગ થયું પડે, અને એટલા પીડાતાં છતાં પતિની ઇચ્છાને તો માન આપવાનું હોયજ. મારે ત્યાં આવતી આમાંની બેચાર બેનો હરદમેશ ન્યારે મારે ત્યાં આવે ત્યારે ચોધાર આંસુ પાડે. કાંઈ ખોટું ન લગાડે, બાકી આ કંઈ કેવળ બીન કેળવાએ-લાઓનીજ સ્થિતિ છે એમ માની લેવાની કાંઈ બૂઝ ન કરશો. આવું આવું બીજું પણ કંઈક કહી શકાશે. સ્ત્રીને સ્વિસે રહ્યા છે. હવે કાંઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ શક્ય નથી. છતાં પેલા રાક્ષસી પુરુષ એનો છોડા છોડતો નથી. આના પરિણામોનો કાંઈએ વિચાર કર્યો છે ? અત્યારે એ વિદ્યાનમાં ઉતરવા જેટલી મને ધીરજ પૂજી નથી. મારે તો સ્ત્રી જીવનને આ બાબતમાં પૂરતું રક્ષાતંત્ર અપાવવું છે. અત્યાર સુધી કાંઈ પુરુષ મારી પાસે એવો નથી આવ્યો કે જેના ઉપર સ્ત્રી તરફથી જીવન થયો હોય. કંઈક આ બાબત રૂઝા એકજ રમુજ દાખલો મને મળેલો. એક દિવસ અમારા એક બેરીસ્ટર મિત્ર કે જેમના

પત્ની બી. એ. સુધી પહોંચેલાં છે, તેઓ મારી પાસે આવ્યા અને હસતા હસતા બોલ્યા, " મરેલા બેન બીજા બધાનું ગમે તેમ પરંતુ તમે કેળવાયેલી સ્ત્રીઓનો તો આ બાબતમાં પણ જીવનનું છે." આ બાંધતું જીવન વખતે અપવાદ રૂપે હોય યા પોતાનો ખ્યાલ કરી રહ્યા હોય તો ના નહિ ખરે દિસાળે તો એવું કંઈ શક્ય નથી. સરજનહાર સ્ત્રીને મૂર્તિમંત કામળતાનું અને દયાની દેવીનું સ્વરૂપ આપતાં પોતાની બીજા કૃતિને બહી મયા લાગે છે. એમને યાદ નહિ રહ્યું હોય કે આ સ્થિતિમાં પેલું પુરુષપ્રાણી મારી આ ઉત્તમ કૃતિને ધડીના છઠ્ઠા ભાગમાં ચૂંધી નાંખશે.

આ વિષય પરિસ્થિતિમાં શું કરવું તે રહેજે સૂઝે તેમ નથી. એક દિવસ પેલા બેરીસ્ટરના ટ્રેન્યુએટ પત્ની અમારે ત્યાં આવેલાં. રાતના ખાણું લીધા બાદ અમે બંને કેટલીક વાતચીત કરતા હતા. તેટલામાં આ વાત નિકળી. એ બેન સ્વભાવે તો કંડા છે પરંતુ સ્ત્રી સ્વતંત્રતાના એટલા ઘેલા ઉપાસક છે કે કેટલીક વાર એમને પોતાની મર્યાદાઓનો મણુ ખાસ નથી રહેતો. આ વાત નિકળતા જરાયે વિચાર કર્યા વિના એમણે ચલાવ્યું; " મરેલા બેન, આજની લગ્ન સરેલાને ઉમેડી ફેંકી દો. તમે લગ્નના બાના હેણ અમે સ્ત્રીઓના જીવન હરદમેશ માટે વેડથી નાખવા માંગો છો. સરલાબેન, તમે ઘેરઘેર જઈ આપણી અત્યારની પરિણીત બેનોને પ્રત્યેત્પત્તિ અટકાવવાના કૃત્રિમ ઉપાયોનું જ્ઞાન કરાવી દો અને એ બધાને જીજ્ઞાસી દો કે તમારા કહેવાતા પાલકો હવે પછી નમારા ઉપર આક્રમણ કરે તો એમને તમારામાં રહેલી પ્રત્યંકશક્તિઓનું જ્ઞાન કરાવી દેજો. આ સ્થિતિમાં બધે દુનિયા બરમાં દાવાનળ સળગી ઉઠતો. તેની મને લેશ પણ પરવા

નથી. એ દાવાનળમાં પછી લલેને આપણે બધાએ ભરમીભૂત થઇ જઇશું. બાકી આમ રીખાઇ રીખાઇને પુરુષોના પાપોતું હથિયાર બની રહીશું એ તો એક દહાડો પણ નહિ થાશે.”

કુસુમબેનને આટલા બધા ઉરકરાયેલાં મેં પ્રથમજ જોયા. જરા હડે પેટ મેં કહ્યું, “કુસુમબેન, આ બધા શા બકારા કહો છો ?—તમારો ઉકળાટ હું જરાયે જરા સમજી શકી છું. પરંતુ એમાં આપણું શું વળે ? લગ્ન સંસ્થા ઉખેડી ફેંકી દઇ તમે ક્યાં જવા માગો છો ? એમ કહો કે લગ્ન-સંસ્થા પાછળ રહ થઇ ગયેલી મેલી બેઅબ્જી-ભરી માન્યતાઓ ઉખેડી ફેંકી દો. આ પુરુષ બંનેને જીવનની આ બાબતોમાં પૂરતા સ્વતંત્ર થવા અવકાશ આપો. સંયમી જીવનનો બંનેનો માર્ગ મોકળો અને સરળ કરી આપો. બાકી કૃત્રિમ સાધનો માટેની ઉપયોગીતામાં હું હજી માનતી નથી થઇ. આટલી મુશ્કેલી આવી પડતાં છતાં પણ મરી માનવ થવું

ન્યારે બારે લાગે છે તો, પછી એવી સમવડીયા જીંદગીમાં તો રાષ્ટ્ર જીવનનો હાસંજ થઇ જાય. આવા સાધનોને માનવ જીવનમાં જે બહુજ મર્યાદિત સ્થાન છે તેનો વિચાર પણ તમારા જેવાઓએ નથી કરવાનો. એ વિચાર અને એ વિવેક અમારા ઉપર જ છોડી દો. બાકી તમારી બીજી વાતો સાથે હું મળતી છું. દાવાનળ સળગે કે ન સળગે તેની મને પણ પરવા નથી. પુરુષ પોતાનું બાન બૂલ્યો છે અને એનું બાન નહિ કરાવીએ ત્યાં સુધી માનવ જીવનના આદર્શો સુલભ નહિ થાય.”

આવી કંઇક થોડી ઘણી વાતો થઇ અને અમે છુટા પડ્યા. લમમગ એ વખતે બાર વાગ્યા હશે. અત્યારે પણ હમણા જ એકના ટકેરા થાય છે એટલે હું પણ બંધ વાળીશ આશા છે કે શુભરાતની જનતા પડકા પાછળના જીવનના આટલા દર્શન કરાવ્યા તે બદલ ક્ષમા કરશે.”

× લેખકના ટૂંક વખતમાં બહાર પડનારા “ક્યે રરતે” નામના પુસ્તકમાંથી.

ગાંધીજીનો વહાલો રૈટિયો

ગાંધીજી રૈટિયામાં તે શું જુએ છે કે એને આટલો વહાલો કર્યો છે, અને ધરડે ધડપણ માળા ફેરવવાને બદલે રૈટિયો ફેરવતા બેસે છે ? મુંબઈમાં રહેનારાને એનો બરાબર ખ્યાલ ન આવે. ‘નવજીવન’ વાંચનારાને કાંઈક ક્ષપ્ત આશે. બારડોલીની રાની પરજ વસ્તીમાં જાહેર જુઓ તો જે ધરમાં રૈટિયો પેડા છે તે ધરની સ્થિતિ કેવી પસંદાઈ છે તે બજાર પડે. સુરત જીલ્લાના અતા-વલાઓની ડોશીઓને જાહેર પૂછા તો રૈટિયો ફરીથી દાખલ થવાથી તેમને કેટલી ધીરજ મળી છે તે બજાર પડે. ‘નવજીવન’માં મદ્રાસ તરફના પાત્રો વાંચી તો બજાર પડે કે આઠ કલાક કામ કરતાં માંડ એક આનો મનુરી રૈટિયામાંથી મળે છે. પણ તે એક આનો કેટલો અમૂલ્ય લાગે છે કે એટલા માટે આઠ વર્ષની છોડરીથી માંડી ૬૦ વર્ષની ડોશીઓ માંચ-પાંચ સાત-સાત માણલથી સુતરનો બાર હંચકીને આવે છે, અને રૂનો કે પૂણીનો બાર હંચકીને બાંધે છે, અને ગાંધી આશ્રમના સ્વયંસેવકો-પર આશીર્વાદ વરસાવે છે. બંજારામાં જાહેર જુઓ તો બજાર પડે કે રૈટિયો કેવું દુઃખાળ-નિવારણું સાધન બન્યું છે. ગાંધીજી તો આખા હિંદુસ્તાનમાં ફરે છે એટલે એમણે રેરાની મરીબાઈ પોતાની આંખે જોઈ છે, અને રૈટિયો કરતાં વધારે મનુરી આપનાર બીજું કંઈ ન્યારે મળ્યું નહિ ત્યારે રૈટિયાને વળગ્યા છે. એ રૈટિયો એમને વહાલો લાગે તેમાં શી નવાઈ ?

કિશોરલાલ ધ. મરાઠવાળા.

શાને ચહે ?

(ગઝલ)

મેં તને ચાહ્યો નથી પ્રભુ ! તો ય' હું શાને ચહે ?
કદિ યે બોલાવ્યો નથી તો યે હરે શાને રહે ?
એ ઉદાસી વૃત્તિ મારી હસી હસી શાને સહે ?

.....મેં તને

જો મને માયા પુકારે " છ ! " કહી હાજરે રહું,
તું મને નિરાશિન પુકારે તો ય' હું અતંટો રહું
માન ને અપમાન શું પ્રભુ ! તુજ હૃદયમાં નથી કહે ?

.....મેં તને

તારી 'હા' ને 'ના' ગણી ને 'ના' ગણી તુજ 'હા' લીધી,
તેં કદિ કોપી બની તો યે નથી શિક્ષા લીધી;
અતિ દયાળુ હૃદય તારું દ્રવિત બની સાથી વહે !

.....મેં તને

હાય તેં મારે ધર્યો, મેં હાય ઊઘાવી લીધી;
સાથ તેં મારે ફર્યો, મેં સાથ ઊઘાવી લીધી;
" પુત્રવત મ્હાડે તને " એકું હજી શાને કહે ?

.....મેં તને

મેં કહ્યું " મારે કદી તારા પ્રભુ ! યાત્રું નથી ?"
મેં ચહ્યું ડાયા મહી તારી કદિ જાત્રું નથી;
" આપ ! હે પ્રિય પુત્ર ! " એ શાને હજી રહેતા રહે ?

.....મેં તને

હું અનાદર પ્રભુ ! કહું, આદર તું સામે કદી રહ્યો !
કેંકતો જોને હું તે સાદર તું સામે ધરી રહ્યો !
માનવી તારું હૃદય મારી સહે શું નાથ હે ?

.....મેં તને

ચાંપરી ચિત્રલકાસ ઉદરી.

સંતતિ નિયમન ?

લેખક: શ. હાદાલાલ ડાહ્યાભાઈ ભગીરદાસ

‘હું બાબુભાઈ ! આપ તારું ‘લેટેસ્ટ કોલેન્ડર કે ?’

યુરોપની યાત્રાથી પાંચ વર્ષે હમણું જ પાછા ફરેલા મારા મિત્ર મંજુભાઈએ મારા ઘરમાં-પગ મૂકતાં જ મારા ચાર વર્ષના નાના બુચાને ‘લોહને પૂછ્યું’.

‘ઝોહો ! વેલકમ ! મંજુભાઈ ! યુરોપની જાત્રા તને ફળી હોય એમ લાગે છે હીઅર ! આ કોચ પર બેસ ! That's it. હવે ને પૂછ્યું હોય તે પૂછ !’

મંજુભાઈ મારી માંગણી મુજબ કોચ પર બેઠા અને બોલ્યા. ‘હું તો હીઅર એમ પૂછતો હતો કે આપ તારું ‘લેટેસ્ટ કોલેન્ડર’ કે ?’

‘નહિ રે બા ! એ તો ‘લાર્ડ બટ વન’ છે !

‘નંબર થીઝ’ !

‘છશે અને સાતમો હજી ધાવ્યો છે !’

‘બાપ ! બાપ ! બાપ ! અને હજી તારાં મીસીસ જીવે છે ?’

‘ખુશાલ જીવે છે ! એટલું જ નહિ પણ દર સુવાવડે ઉલટાં બે વર્ષ નાનાં થતાં જાય છે !’

‘હવે નફટાઈ મૂક અને Be serious !’

‘I am all serious ! ખડું કડું છું હમણું તારી બાબી મંદિરેની દર્શન, કરી

આવરી. તેને જોશે એટલે એ ‘વાતની તને પ્રતીતિ થશે.’

‘એ આવશે ત્યારે જોઈશ પણ એ આવે તે પહેલાં એક બે વાતની ગંભીર ચર્ચા આપણે કરી લઈએ, Ready ?’

‘Yes !’

‘સંભળ ત્યારે ! તને આજ કેટલાં વર્ષ થયાં’

‘અંડતાળાસંમ’ ચાલે છે.’

‘હવે ત્યારે તું ચંદ્રસ્થાત્રમ હોડી વાન-પ્રસ્થ ક્યારે થાય છે ? નિર્ધન દિંદુસ્થાનને હવે વધારે સંતતિની જરૂર નથી.’

‘ઝોહો ! ત્યારે બાબન. બધી આમ છે. એમ કહેની તો ! યુરોપ જઈ આવી ત્યાંથી એકાદ નવું ‘વરેન્ડુ’ (Fiat) નહિ લઈ આવે તો પછી આપણા મંજુભાઈ શાના ?’

‘વળી પાછો ચગ્યો કે ? ખરું કહું છું આજ સુધરેલા દેશમાં ‘બચ’ કન્ટ્રોલ’ નો પ્રશ્ન Baring prohibition જેવો થઈ પડ્યો છે. અને દિંદુસ્થાનને પણ જો સુધરેલા દેશની હરોળમાં ઉમડું હોય તો એ સવાલ in-riglit earnest ઉપાડી લીધા મિવાય તેનો છૂટકો નથી’

‘પણ બાપુ તને ખબર છે કે આ દિંદુસ્થાન તો બહુ પુરાણો મુલક છે. તે ન્યારે યુવાનીમાં મહાલગ્ન દવું ત્યારે વું ને દેશની વાતો કરે છે તેનો તો ગર્મ પણ બંધાયો નહિ હતો’

‘હા હા, પણ તેથી તું કહેવા શું માંગે છે ? એ તારા ધરડા ટચરાને હવે વીંટી મૂક ! આજ તો યુવાનોનો યુગ છે !’

‘અરે એ યુવાનો પણ ધરડા થવા માટે સમર્થ છે ! અને એના યુવાનીના અનુભવોને જ્યારે કોઈ યુવાન ઠોકરે ચઢાડવાની શેખી કરશે ત્યારે એ ગારો ‘મુજ વીતી તુજ વીતશે ધીરો આપણીઆ !’

‘ત્યારની વાત ત્યારે છે ! પણ એ સવાલ સાથે ‘બર્થ’ કન્ટ્રોલ ‘ને શો સંબંધ છે ?’

‘હું એજ કહેવા જતો હતો ત્યાં તો તે વચ્ચે ડાકું માર્યું એટલે આપણે આડી વાંતે ઉતરી પડ્યા. દને ડાહ્યા દીકરાની જેમ અદમ વાળીને હું કહું છું તે સાંભળ ! દિંદુરયાન બહુ વૃદ્ધ થયું. એને ત્યાં એક કાળે ‘બર્થ’ કન્ટ્રોલની ‘ધૂન’ નદિ લાગી હોય એમ નદિ. પણ એટલું ખરું કે એ ધર્મપ્રાણુ દેશ હોવાને લીધે એના ‘કન્ટ્રોલ’માં ધર્મ અગ્રમગ્ને છે !’

‘બહુ રમુક વાત કહી તે ! ૧૩ ૧૪ ?’

‘ત્યારે હું આગળ વધું તે પહેલાં હું તને પૂછું તેના તું જવાબ આપ ! ‘બર્થ’ કન્ટ્રોલ ‘તું ચામટે છરડે છે ? સોવિષટ રૂચિપાનો એક નંસ્તિક ઉધરનો વર્ગ એ પ્રથમ લેયમેર ચયે છે તેથી કે દિંદુરયાનને એની ખરેખરી જરૂર છે તેથી ?’

‘આજે એની જરૂર પેમાંપાત્ર મુલકોને છે એટલે નિર્ધન દિંદુરયાનમાં એની કેટલી ખી ખી જરૂર હશે તે તો સહેજે કલ્પી શકાય એમ છે !’

‘વાર, ત્યારે ‘બર્થ’ કન્ટ્રોલ એટલે હાકરાં જ નદિ જેમ એ કે એક એ જેમ ?’

‘એક એ હોય તો હીક ! બાકી મોટી ‘રેન્જમીટ’ ઉમી ન ચાપ તે માટે ‘કન્ટ્રોલ’ની જરૂર છે.

‘એ કન્ટ્રોલ રીતે કહેવા !’

‘એ ‘કન્ટ્રોલ’ના શાસ્ત્રોએ એને માટે સાધનો શોધી કઢાડ્યાં છે તેના ઉપયોગથી સંતતિ થવા પર ‘એક’ મૂકવા છતાં ધણી ધણિયાણીની કુદરતી હાજત સંતોષાય છે !’

‘કુદરતની હદ થઈ ! પુરૂષ અને સ્ત્રીનાં છૂટાં પડેલાં જીવનસત્ત્વોને એમાં થતાં અટકાવવાં જેથી સંતતિનો સંભવજ ન રહે. એ યુક્તિથી સંતતિ થતી અટકે એની ના નદિ પણ મારા નમ્ર મન મુજબ એ યુક્તિનો શોધી કાઢનાર અને એમાંથી ધન કમાવા ખાતર એનો પ્રચાર કરનાર કોઈ ભારેમાં ભારે પાપી પિશાચ હોવો જોઈએ. એના ઉપર અંતરીક્ષમાં જીવન ભોમવવા માટે દેહ મેળવવા સાફ ટળવળતાં સેંકડો જીવોનો શાપ ઉતરશે ! અરે સો પુરૂષનાં જીવનસત્ત્વો રયાનબ્રષ્ટ થતાંજ ‘માણસની શક્તિ ખપી જાય છે એટલે એમાં તનદુસ્તીનો પ્રથમ પથ રહેતો નથી. ઉલટું આમ કૃત્રિમ રીતે ‘કન્ટ્રોલ’ને ‘છરડતાં’ સ્ત્રીપુરૂષો થોડે દલાડે નયુંસક થઈ અકાળે વૃદ્ધત્વને પામે છે. એવા પુરૂષો શરીરે ક્ષત્રી જઈ બેડોળ અને બદસીકલ બને છે. ખાસ કરીને સ્ત્રીઓની કમ્મર તૂટી જઈ તે કામ કરવાને અશક્ત બને છે. એનામાં શુદ્ધ પ્રેમ નાશ પામી પિશાચી પ્રેમ જામે છે ! અરે મંછુભંછ ! આવાં ગોદરોનો ગાંસડો બાંધી લાવતા તું યુરોપ ગયો હતો કે ?’

“ તારું ધાર્મિક માનસ એક વાર ઉંચે મૂક અને ચાંતિથી તું વિચારશે તો તને માલમ પડેલાં વખર નદિ રહે ” કે સંતતિ નિયમનના શાસ્ત્રને એ શોધેલાં સાધનો દિંદુરયાનમાં તો ચાપડપ નદિ પણ આસિપ રૂપ છે. તું આપણી દર વર્ષે એક કુરકુદિયું જણતી સ્ત્રીનું શરીર ભે; તેના નમંડા કુ કુટ કરતાં ટેંટિયાઓ તરફ નજર કર; એટલે સારી વાત તને વ્વાજબી લાગશે ” વળી નિર્ધન અને નિસ્તેજ માણસોને ચેનાને આવાંનાં

માં છે ત્યાં આ છોકરાંઓની ડોળનું હોજરું
પાંચી ભરવું ? ”

“ તારી આ વાત અક્ષરશઃ સત્ય છે:
તે પુરૂષની તંદુરસ્તી સારી ન હોય અને
તાતું પૂરું કરવાનાં ફાંફાં હોય ત્યાં
‘અર્થ કન્ટ્રોલ’ અતિ આવશ્યક છે એટલુંજ
નહિ પણ અત્યંત ધર્મ્ય છે એ તો હું પણ
સ્વિકારું છું ! ”

‘ કેવી ડાહી દીકરી ! — ’

“ પણ એ ‘ કન્ટ્રોલ ’ તું કહે છે તે
સાધનોથી તો નહિજ. ” ‘ ત્યારે કેવી રીતે ? ’

“ આ પુરૂષનાં જીવન સત્ત્વો રચાન
અણજ ન થવા પામે એ રીતે. ”

“ એટલે કે ‘ અમયર્થ ’ પાળવું એમજ
ને ? ”

“ એ અહમયર્થને ‘ અમયર્થ ’ કહી બસે
તું એની મશકરી કર પણ ‘ અર્થ કન્ટ્રોલ ’
ની હિંદુસ્થાનની રીત તો એજ છે અને એજ
રહેશે. ખરો ‘ કન્ટ્રોલ ’ એજ છે અને એજ
હોવો જોઈએ. આ પુરૂષનાં શરીર સુધારવાનું
એજ માત્ર ‘ એક’ અને અદ્વિતિય ’ સાધન
છે. ”

“ પણ એજ ‘ એક’ અને અદ્વિતિય ’
હોય તોયે સર્વથી એ પગાતું અલગ છે તેનું
કેમ ? ”

“ તું જે સાધન બતાવે છે તે કરતાં તો
તે લાખવાર વધારે સ્પષ્ટ છે એ હું અનુભ-
વથી જાણું છું. એ અહમયર્થ હું પાળું છું. ”

“ Pax Vobiscum ! શાન્ત પાપમ્ !
આ સાત સાત છોકરે તું અહમયારી કે એસ-
મારી ? ”

“ હા એ સાત સાત છોકરે પણ હું
અહમયારી છું ! અમારા જેવા નિયમ પાળી
સંસાર ભોજનવારને હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રે અહમયા-
રીજ કહ્યા છે ! ”

‘ અને એ નમાશ નિયમો ‘ શીજ ! ’ ..

‘ આ વિષયની પૂર ગંભીરાધથી આપણે
ચર્ચા કરીએ છીએ ત્યારે તો તે પણ સાંભળ-
એ નિયમ પાળનારો હું કંઈ એકલો જ નથી.
પણ અંગ્રેજ કેળવણીના સંસ્કારથી કમળ-
બિંદુવન રહેલા અને હિંદુ સંસ્કૃતિમાં પૂર્ણ
અધ્યાવાળા લાખો હિંદુઓ અદ્વંશો કે અધિ-
કાંશો એ નિયમો પાળી રહ્યા છે. સાત સાત
છોકરાઓનું પ્રમાણ તો બહુ છૂટથી મણત્રી
કરતાં સેંકડે એકાદ ટકાજ નીકળશે; ઉલટું
તેના કરતાં એક પણ સંતર્પિત ન હોવાથી
તેને માટે ટળવળનાં માખાપતું પ્રમાણ વધારે
નીકળશે. હિંદુસ્થાનને ‘ અર્થ કન્ટ્રોલ ’ ની
જરૂર નથી પણ ‘ અર્થ કન્ટ્રોલ ’ ની જરૂર
છે; હોકાને ખાવાપીવા માટે ચોખ્ખાં ઘી ફૂલ
ન મળે, ચોખ્ખાં અનાજ પાણી ન મળે, એ
ચોખ્ખી વસ્તુઓ ખરીદવા માટેના પૈસા
પાણીની માફક પરદેશ ધસકાણ જાય અને
હોકા બીખારી બને-આ વસ્તુસ્થિતિ ટાળી
હોકાનાં શરીર બળવાન અને તંદુરસ્ત થાય
તે માટે તમારા જેવા ભણેલાઓને પ્રયત્ન
કરવો નથી, પણ વગર મહેનતે જાણે કે દુઃખ
ટળી જવું હોયની તેમ તેને માટે એક એવો
ઉપાય બતાવી દેવો છે કે તેનાથી દુઃખ ટળ-
વાને બદલે ઉલટું તે અનંતમણું વધે. આ
પુરૂષોનાં શરીર સુધારવાનું મુખ્ય સાધન ‘ અર્થ
કન્ટ્રોલ ’ નથી પણ સંયમ અને તપ છે.
બીજા સંબંધોમાં કહું તો સારીરિક મહેનત
અને તેથી દદાવતો મનપરનો કાણ છે, વગીન ”

“ પાટા પરથી ઉતર્યો તું ! હું પણ છું
શું અને તું જવાજ શો દે છે ? ”

‘ તું મારા નિયમો માટે જાણવા માંગે છે
પણ મને એની એકદમ ચર્ચા કરતા કંઈક
સંકાય થવાથી આદતો વિસ્તાર કરવો પડ્યો.
સાંભળ, સંસાર ભોજનવામાં હિંદુ ધર્મ મુજબ
હું આદતો નિયમ પાળું છું. અને તેથી
સદેને ‘ અર્થ કન્ટ્રોલ ’ થઈ રહે અને

‘કન્ટ્રોલ’ ના થાય તોયે એ નિયમ પાળી સંસાર ભોગવનારને ખીજી હાનિ નહિ થાય. મને અને મારી ‘અભય’ પણ વ્યવહાર શ્રદ્ધાળુ પત્નીને સંસાર માટે આ દિવસો વળ્ય છે. રત્નેદર્શનની ચાર રાત્રી, શ્રાધ્ધપક્ષ, વ્રત અપવાસના દિવસો, આહમ, ચૌદસ, પૂનમ, અમાવાસ્યાની તિથિઓ, મંગળ, કુમ્ભ, શુક્ર અને શનિવારો, અને ગર્ભાધાન પછી ઓછામાં ઓછું છોકરું ધાવણું હોય અને તેને અન્ન-પ્રાશન વિધિ ન થયો હોય ત્યાં સુધીના દિવસો, સૂતકના સોળ દિવસો અને તેને અંગે પાળવાના શોક સંતાપના દિવસો-”

‘એ બંધો કંટાળો વેઠવો તેના કરતાં-’

‘એ બધો કંટાળો નથી પણ જે પાળે છે તેને એ નિયમો પાળવામાં ઉઘડી મજાદ પડે છે. મહિનામાં બે વાર દર એકાદશીએ માત્ર પાણી પી અમે અપવાસ કરીએ છીએ. છોકરાંઓને તે દિવસે અમે ફળાદાર કરાવીએ છીએ. ચાતુર્માસ અમે એક ટાણું કરીએ છીએ. પ્રભુના અવતારોની જ્યંતીઓ અપવાસ કે ફળાદારથી ઉજવીએ છીએ અને એ રીતે સંસાર ભોગવવાને અમારે હાથ ચાતુર્માસ બાદ જતાં આઠ માસ રહે છે. તેમાંયે વ્રત, અપવાસ, તિથિ વાર અને શોકસંતાપના દિવસો બાદ જતાં એક માસમાં ભાગ્યેજ અમે બે કે ત્રણ વાર મુદરચાત્રમ ભોગવતા હકશું; આમ છતાં ઇશ્વરની કૃપા ઉગે અને અમને સંતતિ થાય તો તે પ્રભુની પ્રસાદી સમજી તે માટે અમે રાચીએ છીએ; પણ તેનાથી કંટાળી પું કહે છે તેવાં સાધનનો ઉપયોગ સંતતિ થતી અટકાવવા માટે કરવાનું પાપ કરવાનો વિચાર તો હું કે મારી સ્ત્રી સ્વપ્રમાણે કરતાં નથી. દિંદુસ્તાન જેવા કૃષિપ્રધાન શ્રમજીવી દેશને મુદર manpowerની તો ઉઘડી ખાસ જરૂર છે. ઔદ્યોગિકતા પૂર્ણ ઉપયોગ કરી લેવા માગના યંત્રવાદીઓ સ્ત્રીનાં રત્નેદર્શનના

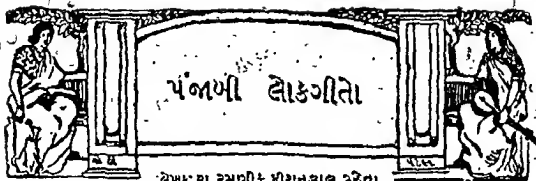
દિવસો તથા તેની સુવાવડના દિવસો ફેકટમાં જાય છે એમ માનતાં હોવાથી અને એ દિવસોમાં એ લોકોને આપવો પડતો પગાર એ લોકોને પરવડતો નહિ હોવાથી જાણે કે કેનો એક ગરીબો પર ઉપકાર કરતા હોય તેમ સંતતિ નિયમનની વાતો કરવા તેઓ નીકળી પડ્યા છે અને એજ ચરમે જોનારા આપણા કેળવણીના નાર્સ્ટિકો પણ ઇશ્વરેચ્છા અને ધર્મ કમને ટોડે ચઢાવી દધ પોતાને કાટલે ખીજીની શક્તિ જોખી એ લશ્કર આપણા ગરીબ દેશમાં છુસાડવા મથી રહ્યા છે! અસોસ! મંહુભાઈ! દશહજાર અસોસ! તમારા નામ પર અને તમારા કામ પર!”

“એ પું ગમે તેમ કહે પણ મને તો તારા નિયમો આજના જમાનામાં અશક્ય જેવા લાગે છે; આજનો જમાનો તારા નિયમો પાળવા ભાગ્યેજ તૈયાર થાય.”

“કદાચ ઇશ્વર અને ધર્મને નામે આજનો ‘સાક્ષર’ પણ ‘અણુકેળવાયલો’ જમાનો એ વાત ન માને એ અને પણ ‘હેલ્થ એન્ડ બ્યુટી’ ને નામે કોઈ અપવાસાદિ નિયમોની વાત અંગ્રેજીમાં કરશે તો આ નિયમોનો પ્રચાર થતાં વાર નહિ લાગે એ હું ચોક્કસ માતું છું! બાકી જેને નાચવું નથી તેને આંગણું ‘પુંક’ લાગે તે માટે કોઈ શું કરે?”

“વાર એક રીતે માનો કે તારા નિયમો પાળવાથી સંતતિ થવા છતાં શરીરને હાનિ પહોંચતી નથી તોયે ગરીબાઓ પ્રશ્ન તો ઉભોજ છે. એક એક સુવાવડે ઓછામાં ઓછા છેક ગરીબાઈથી ખર્ચ કરતાં સો દોઢસો રૂપિયા થાય તે એક ગરીબ માણસ ક્યાંથી લાવે?”

‘સુવાવડ માટે સો દોઢસો રૂપિયા! અને તે પણ વળી છેક ગરીબાઈથી કરતાં? મારી પત્નીની બે સુવાવડો એને પીઅર થઈ હતી એટલે એના ખરચની મને ખબર નથી. ખીજી ત્રણ સુવાવડ મારાં માતૃશ્રીને લાગે થઈ છે

લેખક: શ્રી રમણીક શીરાનલાલ મહેતા.

(૧)

નિર્દય સાસુના કઠોર વ્યવહારથી નવવધૂ કેવી દુઃખી રહે છે એનું આ ગીતમાં વર્ણન છે:

જદ મેરી માલનં ફૂલ ત્યાવે, તદ મેરે પિયા સેજ બિઝાવે:

જદ મેરે પિયાજી સેજ બિઝાવે, તદ મેરે નૈનાં નૂં નીંદ આવે.

જદ મેરે નૈનાં નૂં નીંદ આવે, તદ મેરી સરસ તાને લાવે:

જદ મેરી સરસ તાને લાવે, તદ મેરે નૈનાં નૂં રોજ આવે.

જદ મેરે નૈનાં નૂં રોજ આવે, તદ મેરી અમ્મઝી યાદ આવે:

જદ મેરી અમ્મઝી યાદ આવે, ચલ પિયા પ્યારે દૂર વસો.

બાવાર્થ: ભ્યારે માલજી ફૂલ લાવે છે ત્યારે હું મહારા પ્રિયતમની સેજ બિઝાવું છું. મહારા પ્રિયતમની સેજ બિઝાવું છું, ત્યારે મહારી આંખોમાં નીંદે ભરાય છે. ભ્યારે મહારી આંખો નીંદે ભરાય છે ત્યારે સાસુ મહેણાં મારે છે. સાસુ મહેણાં મારે છે ત્યારે મહારી આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવે છે. નેત્ર સજળ થતાં ખરે મહારી માતા યાદ આવે છે અને ભ્યારે મા યાદ આવે છે ત્યારે હું મહારા પતિને કહું છું કે “ચાલો, પ્રિયતમ! આ અગ્નિ મંત્ર કુટુંબથી જુદાં થઈ કોઈ દૂર દેશમાં જઈને પરીઓ.”

હિન્દુ સમાજની અવિભક્ત કુટુંબ-પ્રથાના સમર્થક શું સુવર્તીઓની આ આતવેદના સાંભળશે ખરા?

(૨)

વીરા ને તૂં ચલ્યા ચાકરી, મેરી લાખો દા કી હાલ, જુઝા લેંદી વીરાં નૂં:

લૈચે કણક બડોલે, ઘેઉ ઘડોલે, લૈચે ચરિયા કુટ કુટ પાવે, જુઝા લેંદી વીરાં નૂં:

વીરા કણક નૂં લગ ગણ સુરસરી, વીરા ઘેઉ નૂં લગ ગણ ખાણ, જુઝા લેંદી વીરાં નૂં:

લૈચે કણક નૂં પાદે સુઝણા, ઘે: નૂં પાદે કદાહી, જુઝા લેંદી, વીરાં નૂં:

બાવાર્થ: ભાઈ ચાકરી કરવાને બદલ ગયો છે. બાબીના સંકેતથી જ્હેન બાપને કહે-વગાવે છે કે “ભાઈ! તું ચાકરી કરવાને તો ગયો છે: પણ પહેલાં વિચર તો કર કે મહારી બાબીની થી દયા ધરો! એની સંભાળ કાણ લેશે! મારે દે લાક! દવે તું ધેર આવ.”

ભાઈ એનો ઉત્તર વાળે છે: “હે જ્હેન! કાઠી ભરીને ઘડે પડ્યા છે: અને ધીનો ઘડો ભરેલો છે. ત્હારી બાબી એમાંથી નિર્વાદ સારી રીતે કરી શકશે.”

જ્હેન બાપના ઉત્તરનો જવાબ આપે છે: “ભાઈ! ધડમાં તો કીડા પડ્યા છે અને ધીને સેફે જારી વગી છે. તું ધેર પાછો આવ.”

ત્યારે ભાઈ કહે છે કે “જ્હેન! પડેને તડે નાખજો અને પીને કદાહમાં ગરમ કરી લેજો.”

ચિત્રકાર :

સ્નેહવદને મધુરીનો ડાબો હાથ
પોતાના ડાબા હાથમાં લઈ તેની
આંગળાઓમાં પોતાની આંગળાઓ
બેરવી અને જમણો હાથ તેની
કમરની આસપાસ વિંટાળ્યો.

[રા. કલાખિલ
[પૃષ્ઠ ૨૦૩

(૩)

જે વખતે રેલ્વે અને તાર ન હતા તે વખતનું આ ગીત છે. લાહોરથી મુંબાઈ જતાં મહિનાઓ થતા હતા. આથી વ્યાપારી લોકો વિદેશથી દસખાર વર્ષે પોતાને ઘેર પાછા આવતા હતા. સ્ત્રીને સાથે લઈ જવાની સગવડ પણ ન હતી. રસ્તામાં લૂંટાઈ જવાનો ભય રહેતો હતો. આથી સ્ત્રીઓને ઘરમાં રહીને વિરહનું દારૂજી દુઃખ સહેવું પડતું હતું. કોઈ કોઈ વાર તેઓ વિરહથી અધીર બનતી અને સખી, સાસુ, અને નણુંદ વગેરેની પાસે જઈને પોતાના દુઃખનિવારણનો ઉપાય પૂછતી. નીચેનાં ગીતમાં એવીજ એક વિરહી સ્ત્રીના હૃદયોદ્ગાર છે:

સુન સખિયો ની ઈક સાવન આપા, ની ધમધોરો લાઇયો, બિજલી લસક રહી:
સુન સરસુ ની, ઈક પુત જી તેરાની, ની ઓહ કૌન્ટ ગૌરીદા, સો પરદેશ ગયા
સુન નહુંની ઓહ મેરા ન ધત્યાની ઓહ તેરા ન ધત્યાની, દમ્મો દે લોભ ગયા;
સુન નનંદે ની ઈક વીર જી તેરાની, ની ઓહ કૌન્ટ બાબો દા, સો પરદેસ ગયા.
સુન બાબો ની ઓહ મેરા ન ધત્યાની ઓહ તેરા ન ધત્યાની, દમ્મો દે લોભ ગયા:
સુન દોલ બે તે' નૂં લિખ બેલો ચીરિયો વે, બે સાંકે મન દિલગીરિયાં, રથપત આ ઘરે.
સુન ગોરિયો ની, સાંકા આમન નાહો, ની સાંકા આમન નાહો, શુવડા સહજ કરો:
સુન દોલા બે સાતે કૌન ચૈગિરિયાં, બે સાતે કૌન બઘેરિયાં, જિન તે' નૂં મોહ લ્યા ?
સુન ગોરિયો ની, ઈક રાદ પર ગુજરી, ની ઓહદે નૈજી રસીયે, ઉન સાનૈ મોહ લ્યા:
સુન દોલા બે, તેરી ગુજરી મંગામા, વે ઓહદે નૈજી કટામો, જિન તે' નૂં મોહ લ્યા.

આવાર્ય: હે સખિયો! આવજી માસ આવ્યો છે, ધનધોર ઘટા છાઈ રહી છે અને વીજળી ચમકારા કરી રહી છે. (આવા સમયે પિયુની યાદ આવે એ સ્વાભાવિક છે) “હે સાસ, ત્હમરો પુત્ર જે મ્હારા પતિ છે તે વિદેશ ગયા છે.” સાસુ વહુના કથનનો અથ રહમજી જતા કહે છે: “હે વહુ, એ કાંઈ મ્હારા કે ત્હારા કહેવાથી નથી ગયો: એ તો પૈસાના લોભે ગયો છે.”

સાસુના ઉત્તરથી નિરાશ થઈને અને પોતાની મનોરથસિદ્ધિ ન જોતાં તે નણુંદની પાસે જાય છે અને કહે છે: “હે નણુંદ, ત્હમરો ભાઈ જે મ્હારા પતિ છે તે આ વખતે પરદેશમાં છે.”

નણુંદ કહે છે: “હે બાબી! એ કાંઈ મ્હારા કે ત્હમરો કહેવાથી નથી ગયા. એ તો પૈસાના લોભે ગયા છે.”

નણુંદ પાસેથી પણ નિરાશાજનક ઉત્તર સાંભળી તે પતિને પત્ર લખે છે. “હે પ્રિયતમ! મ્હારું મન ઉઘાસ થઈ રહ્યું છે: ત્હમે ઘેર આવો.”

પતિ ઉત્તર આપે છે કે “મ્હારું આવવાનું મુસ્કેલ છે. હંમે ધીરજ રાખું.”

સ્ત્રીને પતિ પર સન્દેહ આવે છે. સ્વભાવે જ સ્ત્રી તો શંકાસીલ હોય છે. અને તે પર પતિનો આવો શુદ્ધ ઉત્તર મળતાં તે ત્હના ચારિત્ર પર સન્દેહ લાવે એ સ્વાભાવિક છે. તે ઉત્તર વાળે છે: “ખારા, મ્હારાયાં એવી મુન્દર તે કોણ છે કે ત્હમને મોહી લીધા ?”

સ્ત્રીનો સન્દેહ સાચો નીકળે છે. પતિએ સ્પષ્ટ લખી મોકલ્યું કે “રસ્તામાં એક રસ્તીયાં નપનોવાળી ગૂજરી ઉભી હતી અને એણે મ્હારું મન મોહી લીધું છે.”

ત્યારે પત્ની પ્રત્યુત્તર પાઠવે છે: “હે કાન્ત! હું ત્હમરી ગૂજરીને તેડી મંગાવી એની આંખોં દોઝવતી નાંખીશ. જેણે ત્હમને મોહી લીધા છે.”

સાચે જ સ્ત્રી શોકનું સાલ સહી શકતી નથી.

૧ મૂળ સંપાદક: બાઇ સન્તરામ બી. એ.

શક્તિ

લેખક :
શ. ગોપાલદાસ દા.
રાયચુરા

“કેમ સાહેબ ! ધર્મશાળામાં જવું છે કે ?”

“ધર્મશાળામાં સગવડો તો ઠીક છે ના ?”

“હા સાહેબ આપના જેવા માટે ધર્મશાળામાં ખાસ સગવડો છે. સામાન્ય માણસ માટે ઓરડીઓ છે, પણ મુંબઈના કાંઈ મુદરથો આદિ આવે છે એને માટે લુદા બેઠા ધારના બંગલાઓ છે.”

“અહિંથી કેટલે દૂર છે ?”

“આ રહામે દેખાય છે તે ધર્મશાળાનો બંગલો.” મજૂરે જરા ઉઘા યદિને રોશનની રહામે દેખાતી ધર્મશાળા તરફ રોડવદનનું ધ્યાન ખેંચ્યું.

“કેમ શક્તિ ધર્મશાળામાં જ ઉતરશું ના ?” રોડવદને પોતાની સ્ત્રી તરફ ફરીને પૂછ્યું.

“કોઈને ઘેર જવું તેના કરતાં ધર્મશાળામાં સ્વતંત્ર બંગલો મળે તો હોય એનો મદને બહુજ મમે. કેમ મધુરી બહેન ! તમે પણ મદારા જ મતને મળતાં છો ના ?

“જરૂર. સ્વતંત્રતાની વાનજ કંઈ ઓર છે.” મધુરી રોડવદનની રહામું જોઈ મીઠું મીઠું દસી.

“ત્યારે આલ ઉઠાવ સામાન” રોડવદને ફેટ હેટ માથાપર મકતાં મકતાં મજૂરને ફૂકમ ક્યો.

ભમનગરના રોશનપર મજૂર સાથે વાત કરતી આ ત્રણે વ્યક્તિઓએ આખાય રોશનનું ખાસ લક્ષ ખેંચ્યું હતું. શેકન્ડકલાસના કબામાંથી બહાર નીકળી એક યુવાન અને બે યુવતીઓ બ્યારે પ્લેટફોર્મ પર આવી ઉભાં ત્યારે આખું પ્લેટફોર્મ જવતું બન્યું હોય તેવું વાતાવરણ પ્રસર્યું.

રોડવદન રૂપાળો હતો, તેમાંય એનો પોપાક, એની દબાઈ અને એની છેલ્લામાં છેલી રોશન એની આકર્ષકતામાં વધારો કરતાં હતાં. શક્તિ અને મધુરી એ બંને પણ સ્તિકતાની દેવીઓ હોય તેવી એમની છાત્રિ-હિન્ડોલ દત્તી જેવી આ ત્રિપુરી માડીમાંથી ઉતરી કે તુરંત પ્લેટફોર્મ પર ઉભેલા માણસોમાંથી એક માણસે બીજાના કાનમાં કહ્યું કે “આ જુવાન તો માધવાનજ જેવો રૂપાળો છે અને આ બે મુન્દરીઓ મુન્દરનાની દેવીઓ તરીકે એની પછવાડે ઘેલી બની હોય તેવી દેખાય છે.”

શક્તિ રોડવદનનું રોડવદનું વદન નિદાળી નિદાળી સતોય પાગતી. પંડ્યાં પછી એણે ચન્દ્રિકાની માફક પતિના મુખચન્દ્રનું લરી લરીને અમૃતપાન કર્યું હતું. પોતાના સૌભાગ્યદેવને જોઈ એ ઘેલી ઘેલી બનતી. કોડીલા કંથના અનેક કોડ પુરા કરવામાં એ જવનનું સાદર્ય માનતી. એના જવનમાં એકજ દુગાસ હતો કે રોડવદનના રોડવદની

પુનરણુ યતુ", એના જીવનનો એકજ આનંદ હતો કે પતિના આનંદમાં સરખો ભાગ લેવો. મધુરી શક્તિની માસીની દીકરી થતી હતી. પંચમા પછી એનો પતિ તુરત બેરીસ્ટર થવા વિલાયત ગયો હતો એટલે એ શક્તિની સાથે જ રહેતી. સ્નેહવદનને 'પથુ મધુરીનો સડવાસ રૂચ્યો હતો. મધુરી વિવિધ સંસ્કારી ગુજરાતી વર્તમાનપત્રોમાં લખતી. ખાસ કરીને મહા-ગુજરાતનાં માસિકોમાં જૂની જૂની સંસ્કારી લખાવણા એના લેખોને પ્રગત્યે સકાર્યા હતા. મધુરીની લેખનશૈલી આકર્ષક હતી. અંગ્રેજી ભાષાનું તેને બીજકુલ જ્ઞાન નહોતું છતાંય એની નવલિકાઓ વાંચી ધ્યાનને શંકા થતી કે આ નવલિકાઓ કોમ અંગ્રેજી વાર્તાઓનું અનુદરશ્ય હોતું જોઈએ. એના ઓળખીનાઓ તો એની એ નવલિકાઓ વાંચી એની સાહિત્ય પ્રતિભાને મારે માન લેતા.

સ્નેહવદન કાઠિયાવાડની મુસાફરીએ ની-કળ્યો હતો. કાઠિયાવાડની લોકવર્તાઓ વાંચી એના દિલમાં એ પ્રેમશૌર્યની જ્વલિ જોવાની થતી જન્મી હતી. કાઠિયાવાડના જૂઠાં જૂઠાં સ્થળોમાં ફરવાના અભિલાષ તેનામાં જાગૃત થયા હતા. જામનગરનાં એણે ખુબ વખાણુ સાંભળ્યા હતાં. જામનગરની રસિકતા, જામ-નગરની કલા અને જામનગરની બાંધણી વિષે એનું ખાસ ધ્યાન એવાયું હતું. જામનગર એટલે 'ફૂલોનું નગર' એમ એના એક મિત્રે કહ્યું હતું એટલે મુખ્યથી ઉપડી શક્તિ અને મધુરી સાથે એ પહેલ વહેલે જામનગ-રમાં આવ્યો.

[૨]

"તહોમે મ્હારો છેલ્લો લેખ વાંચ્યો ?" મધુરીએ સ્નેહવદનના હાથમાં તુરતમાં આવેલ 'સાહિત્યવિનોદ'નો છેલ્લો અંક મૂક્યો.

"ત્હમારા લેખ વાંચું કે ત્હમારી વાતો સાંભળું ! ત્હમારાં કાવ્ય વાંચું કે ત્હમારે કંઠેથી

એ કાવ્યના લલકાર સાંભળું ! મ્હને તો હવે વાંચવા કરતાં ત્હમારી પાસેથી સાંભળવામાં વધારે રસ આવે છે." સ્નેહવદને મધુરી સહામે મીટ મારી.

"પથુ આપો લેખ થોડો હું મોઢે બોલી શકું—એ તો ત્હમે વાંચો ત્યારે જ એમાં રસ આવે."

"શા વિષય પર એ લેખ છે."

"એ તો ત્હમે પાના ઉઘાડીને વાંચો એટલે એની મેળે ખબર પડશે" આમ બોલતી મધુરીએ "સાહિત્યવિનોદ"નો અંક સ્નેહવદન તરફ ફેંક્યો.

સ્નેહવદને એ અંકને ઝીંથ્યો અને ઝીલતાં ઝીલતાં એણે મધુરી સહામું મીઠાશથી જોયું. આ વખતે શક્તિ બીજા ઓરકામાં પોતાના પહેરવાના કપડાં પેરીમાં મૂકતી હતી. તેની નજર મધુરીએ અંક ફેંક્યો અને સ્નેહવદને એ અંક ઝીંથ્યો એ વખતે બન્નેનાં નયનો પર પડી. એના મનમાં સદજ શંકાએ પ્રવેશ કર્યો. જામનગર આવ્યા પછી મધુરીને સ્નેહ-નનું વર્તન શક્તિને સદજ ખુશ્યું. મધુરી તરફ સ્નેહવદન જે રીતે જોતો અને મધુરી જે ભાવથી સ્નેહવદન સાથે વાત કરતી એમાં સખ્તે સખ્તે શક્તિને શંકા થતી ગઈ. તેમાંય આજના આ પ્રસંગે એની એ શંકાને ટેકો આપ્યો. મધુરી અને સ્નેહવદનમાં રોજ રોજ જે ફેરફાર થતો ગયો તે જોઈ શક્તિની ચિંતા વધતી ગઈ. પોતાની માસીની દીકરી પોતાના પતિ સાથે એક કરે, રમે, હસે ત્યાં સુધી શક્તિને વાંધો નહોતો પણ જ્યારે એ બન્નેની આંખોમાં ત્રિકાર દેખાયો, જ્યારે એ બનેલી ભાષામાં મોહ વણાયો, જ્યારે એ બન્નેના વર્તનમાં એક બીજા તરફની ન સહમજી શકાય તેવી ભાવના તરી આવી ત્યારે શક્તિને આ બન્નેનો સંબંધ જરાય ન ગંધ્યો. રોજ સહાજના ત્રણેય જામનગરની આસ-

પ્રાસનો પ્રદેશ જોવા જતાં. આખું જામન-
ગર તેઓએ દવે જોઈ લીધું હતું. જામનગ-
રની રસિકતા મધુરી અને સ્નેહવદનને બહુ
મમી. ધર્મશાળામાં રોજ સ્નાનના મોગરના
ફૂલની ટોપલી સ્નેહવદનને માટે આવતી
તેમાંથી મધમધતાં ફૂલ લઈ સ્નેહવદન મધુરી
પર એ ફૂલડા વેરતો.

“ત્હમે તો કવિ રહ્યાં એટલે કુલોની
દેવી અને કુલોનાં દોસ્ત” આમ બોલતો
એ ફૂલથી મધુરી સાથે રમતો. શકિન આ
બધું જોયા કરતી. આજનો સુધારો એટલી
સ્વતંત્રતા આપે છે એટલે એ કંઈ
બોલતી નહિ. પણ ભ્યારે એ સર્વતું પરિ-
ણામ સ્પષ્ટ થયા હામું ત્યારે શકિત મુંઝાઈ.
દવે આ બન્ને જો એ ચાર દિવસ પણ વધારે
સાથે રહેશે તો પરિણામ સારું નહિ આવે એવી
શકિતની ખાત્રી થઈ ગઈ હતી.

“કેમ દવે કારકા ક્યારે જતું છે?”
મધુરીએ સ્નેહવદનને પૂછ્યું.

“શું ઉતાવળ છે? આપણે તો મજા કરવા
નીકળ્યાં છીએ એટલે થોડા દિવસ ફળુ અદિ
જ રહીએ તો ઠીક.”

“પણ અદિ તો દવે બધું જ જોયું.
આજી યું રહું છે?”

“મને જામનગરની રસિકતા અને કલા
ખુબ ગમે છે એટલે આ શહેર છોડતા મન
નથી થતું.”

“ત્યારે ત્હમે અને મધુરી અદિ રહેા
ખીજું શું?” શકિનએ કટાક્ષ કર્યો.

“તોય યું બોલું છે? એ પણ ત્હારી
બેન છે ના?”

“મને એવી ખબર હોત તો હું મ્હારે
બહેને મધુરીને જ ત્હમો સાથે મોકલત અને
હું સુખી જ રહેત.” શકિનએ પાનિ મ્હામે
દષ્ટિ ફેંકી.

“પણ એકથી બે લડાં એમ તું અને

મધુરી સાથે છે. એટલે વિશેષ આનંદ આવે
છે.” પોતાના પર શકિતને કંઈ શંકા મળે
એ વિચારે ચેલો હોય તેવો ડાળ કરી સ્નેહ-
વદને વાતવું વળું બદલ્યું. “શકિત! જામ-
નગરનો લાખોટો જોવા જોવો છે હો! હું તો
ભ્યારે ભ્યારે ત્યાંથી પસાર થઈ છું ત્યારે
એ લાખોટો જોવાતું મન થાય છે.”

[૩]

શકિત સુધારાની ઉપાસક હતી. જુની
રૂઢીઓ, જુની પદ્ધતિઓ અને જુના રીવા-
જોમાં ફેરફાર કરવામાં તે માનતી હતી. કોઈ-
પણ પુરૂષને સ્ત્રી મિત્રો હોઈ શકે અને કોઈ
પણ સ્ત્રીને પુરૂષ મિત્રો હોય એમાં પણ ત્હને
કોઈ પ્રકારે વાંધો નહોતો. કુલોના રિવાજ
સામે તો તેને બારી તિરસ્કાર હતો. સ્ત્રી અને
પુરૂષ એક બીજા સાથે રમે, દરે દરે તોય
પવિત્રતા સાચવી શકે છે એમ તેણે માન્યું
હતું. પણ હમણાં સ્નેહવદન અને મધુરીએ એ
ફટનો જે રીતે ઉપયોગ કરવો શરૂ કર્યો હતો
એ જોઈ એને પોતાના સુધારાના વિચારોએ
વિમાસણમાં નાખી હતી. જે સુધારાનું પરિ-
ણામ આ રીતનું આવતું હોય તો એ સુધારા
કરતાં જીવન ધણે દરજ્જે સારું છે એ
ભાવના તરફ એણે વિચારજગ દળીતું હતું.

નવા જમાનાનો સુધારો અને જૂના જ-
માનાની રૂઢીઓ વચ્ચે આજે શકિતના વિ-
ચારોમાં ઘુસ જાયું હતું. તે પોતાના ઓર-
ડામાં અર્ધ જાગૃત અવસ્થામાં અને અર્ધ
નિદ્રાવસ્થામાં હોય તેમ સુતી હતી. છેલ્લા બે
દિવસથી ત્હના રોમ રોમમાં મધુરી અને
સ્નેહવદન તરફ શંકા જાગી હતી. તે ઉપાડી
આંખે રોશનમાં ઉમેલ એ જીનમાંથી નીકળતા
ધૂમાડા તરફ જોઈ રહી હતી એટલામાં તેને
મકાનની પાછળના લાગમાંથી મધુરી અને
સ્નેહવદનનો અવાજ સંભળાયો.

“ મધુરી ! ત્હમાઈ પેલું ગાયન બહુ મોહક છે. ”

“ ત્હમે પોતે મોહક રજા એટલે ત્હમને તો ઝાડનું પાંદડે પાંદડું પણ મોહક જ લાગે. ”

‘ મોહક ’ શબ્દ શક્તિએ બરાબર સાંભળ્યો. તે ધીમે પગલે ઉડી. અને એરડામાંથી એસરીમાં ધૂપાર્ધને બહાર આવી. અરધી એસરીમાં પથરની પાળ હતી અને પાળપર પથરના ગોળ થાંભલાઓ હતા. એક થાંભલાને અટલીને તે મધુરી અને સ્નેહવદનની વાતો સાંભળતી ઉભી.

“ મધુરી ! જનમનગરની આખીય રસિકતા એક ત્રાજવામાં મૂકું અને એક ત્રાજવામાં ત્હમારી કવિતા મૂકું તોય ત્હમે રસિકતામાં ચડો. ”

“ એ તો ત્હમે રસિકતાના પુખ્તરી છો એટલે ત્હમારો રસિક પ્રશ્ન ત્હમને સદુમા દેખાય છે. ”

“ પણ મધુરી..... ” આમ બોલતાં સ્નેહવદને મધુરીનો ડાબો હાથ પોતાના ડાબા હાથમાં લઇ તેની આંગળાઓમાં પોતાની આંગળાઓ ભેરવી અને જનમણો હાથ તેની કમરની આસપાસ વિંટાળ્યો.

આ વખતે મધુરીનું ધ્યાન એસરીમાં થાંભલાને અટલીને ઉભેલી શક્તિ ઉપર પડ્યું. તે એક ક્ષણ ચોંટી પણ બીજી જ ક્ષણે જાણે કંઈ ન જાણતી હોય તેમ તે સ્વસ્થ બની.

“ આ શું કરો છો ? શેલા તો નથી થયા ? ”

“ મધુરી-મધુરી. ”

“ મધુરી એટલે શું ? ” મધુરીએ સમય-સૂચકતા વાપરી.

“ મધુરી-મધુરી...” ફરી સ્નેહવદન ધુજતાં સ્વરે બોલ્યો.

“ સ્નેહવદન ! ત્હમે આ શું કરો છો. છોડી દો મ્હારો હાથ. ત્હમે શું માંગો છો ? ”

આમ બોલતી મધુરીએ આંખથી સ્નેહવદનને શક્તિની એસરીમાંની હાજરી વિશે સ્હમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

સ્નેહવદન મધુરીના નયનથી ચંતી વાતો લીકમાં સ્હમજ્યો નહિ. તે તો પ્રેમથેલો થયો હતો. પણ ચપળ મધુરીએ ત્હને મોહની નિદ્રામાંથી જાગ્રત કર્યો અને ઇશારાથી શક્તિ તરફ ત્હનું ધ્યાન ખેંચ્યું. શક્તિને જોતાં જ સ્નેહવદનની બધી શક્તિઓ દુરાધ ગઇ. તે મુંઝાયો, મભરાયો. પણ એક પલમાં મધુરીએ એને બચાવી લેવા પ્રયત્ન કર્યો.

“ જુઓ સ્નેહવદન ! આપણી વચ્ચે હમણું જે પ્રમાણે વાતચીત અને અભિનય થયો એ મ્હારા. ” અભિનય ના લેખમાં મ્હેં સ્હમજાવ્યું છે તે પ્રમાણે જ થયું છે. હવે મ્હને લાગે છે કે કોલેજના વિદ્યાર્થીઓના એમેચ્યોર તરીકે ભજવવાના નાટકમાં આ લેખ બહુ મહત્વનો યથ પડશે. હું જો કોલેજમાં હોઉં તો આજે જેમ ત્હમને મુખ્ય પાત્રનું કામ સોંપ્યું તેમ બેકમાં પણ ત્હમને જ સોંપું. ત્હમે એક પ્રેમી તરીકે બહુ અચ્છું કામ કરી ચકા તેમ છો. ત્હમે મ્હારા આંગળામાં આંગળાં ભેરવ્યાં એમાં સહજ ભૂલ હતી. જરા પૂરકની કંઈક શતા હતી. શ્રી જાતી એટલે સુકુમારતા અને એનાં આંગળાં પકડવાં એટલે ત્હમારે પણ થોડું સુકુમાર બનવું પડે, સ્હમજ્યા ? બાકીનો ત્હમારો અભિનય સુ-દર હતો. ત્હમે પ્રેમીની પરિક્ષામાં પાસ થાઓ તેવા છો. આજે શક્તિ બહેને ત્હમારો આ અભિનય જોયો હોત તો તે પણ જરૂર ખુશી થાત. ”

આ પ્રમાણે આખોય પ્રસંગ પસંદાવવા મધુરીએ પ્રયત્ન કર્યો.

શક્તિ મધુરીની આ બાપાનું સ્હસ્ત્ર સ્હમજી ગઇ. અને જેમ જેમ મધુરી પ્રસંગને ઠાંકવા માટે વધારે પ્રયત્ન કરતી ગઇ તેમ તેમ તેના તરફ શક્તિની શંકા દૃઢ થઇ.

[૪]

“ કેમ ડોક્ટર કેમ છે-તાવ કેટલો છે ? ”
સ્નેહવદને ચિંતાતુર સ્વરે ડોક્ટરને પૂછ્યું.

“ તાવ અત્યારે તો એછો છે. કાંઈ શીકર કરવા જેવું નથી. અદિં દમણું તો રોકાશે ના ? ” ડોક્ટરે ખુસી પર બેકક લીધી.

“ રોકાવાની કંઈ દરકત નથી. અદિં પણ જામનગરની માફક જોવાનું થયું છે પણ શક્તિની તબીબત લયડી એટલે દવે જમવું નથી. ”

“ દારૂમાં આપ્તો છો તો પ્રત્યુ સારું કરશે. ” વૃદ્ધ ડોક્ટરે પ્રશ્નમાં શ્રદ્ધા જતાવી.

“ પણ દવે તાવ કમી થાય તો હીક ” મધુરીએ ડોક્ટર તરફ આચામરી દ્રષ્ટી ફેંકી.

“ એમનો આ તાવ કંઈ અજાજ રીતનો લાગે છે. એના હૃદય પર ખાસ કંઈ ગંભીર અસર થઈ દોષ તેમ લાગે છે. પણ કંઈ ખાસ ચિંતાનાં કારણ નથી. ”

જામનગરથી સ્નેહવદન દારૂ આપ્યો પણ આવનાં દુરતજ શક્તિ તાવમાં સપડાઈ. જે દિવસે સ્નેહવદન અને મધુરીને ધર્મશાળાના કમ્પાઉન્ડમાં શક્તિએ જોવા અને સામજ્યાં તે દિવસથી શક્તિને જદુ આધાર થયો. તેને આ સ્થિતિ અસહ્ય લાગી. આના કરતાં તો મૃત્યુ આવે તો હીક એ વિચારે એના પર ખુબ અસર કરી. દિવમાં લાગેલા એ દરકાએ દુરત પરિણામ આપ્યું.

શક્તિને તાવ આવનાં જ સ્નેહવદન મંજૂર્યો એને પણ તે દિવસનું પોતાનું વર્તન શક્તિએ જોયું એ વિચારે દુઃખ થયું હતું. જૂલ મુશ્કેલી લેણે અને મધુરીએ પણ પ્રવળો કર્યા છતાં શક્તિ ઉપર તેની ક્રોધપૂર્ણ પ્રકારે સારી અસર થઈ નહિ.

શક્તિને તાવ પાછો વળેલો ડોક્ટરને

પાછો બોલાવાવમાં આવ્યો. ડોક્ટરે શક્તિને તપાસી અને મનું ધુણાવ્યું.

“ મોઃ ! અંત તો અંગેજી બોલેલા છે એટલે આપને કહેવામાં કંઈ ધારની નથી કે કેસ અત્યારે વધારે ગંભીર થયો છે. જરા સાવચેત રહેવા જેવું છે. હું દવા આપું છું. પ્રત્યુ સારું કરશે. ”

ડોક્ટર ગયા પછી શક્તિને લવાયો ઉપગો.

“ અરે ...તમે ..મુખથી ” રંધો...મધુરી મધુરી... ..હું તને ચુંડું છું. ઓ...હો... દરોગો ..અનિતર...ને લેખ ..કેવો...મુન્દર ...અને રડું પણ...કેવો ..અનિતર...કરી... જનાવ્યો...મેક ..”

આ લવ રો સાંભળી મધુરી અને સ્નેહવદન એવ ચોક્કાં. જ-ને સમજી ગયાં કે જામનગરમાં પોને કરેલી જૂનનું આ પરિણામ છે. રંધાંજના શક્તિને સદગ આરામ જણાયો. લેણે આખ ઉતારી સ્નેહવદન રંધામી મીઠ માંડી. સ્નેહવદન તેની પધારી પાં વધુ નગરિક આવ્યો.

“ કેમ કંઈ કહેવું છે ? ” સ્નેહવદને શક્તિના માથાપર દાથ ફેરવનાં પૂછ્યું.

“ હા મધુરીને બોલાવો ”

મધુરી દરની માટે કાંઈ કરતી હતી ત્યાંથી સ્નેહવદને બોલાવી.

“ કેમ બદેન રું છે ? ” મધુરી શક્તિની પધારી પર બેઠી.

“ જો મધુરી હું દવે જાઉં છું. મ્હારા સ્નેહવદનને હું રાંજાગરો... હું મ્હારી બદેન છે. મ્હારો પતિ જરા પણ કુખી ન થાય એનું ખાસ ધ્યાન રાખજો ” આટલું બોલનાં તે ચાલી ગઈ અને મધુરી રંધામે મીઠ માટી.

“ શક્તિ બદેન ! એ રું બે સં છે. પ્રત્યુ તને મરદ સારું કરશે ”

“મધુરી તને રોહવદન ચાહે છે. તું રોહવદનને ચાહે છે. હું એ સમજું જાણી ચુકી છું. હું મરું છું એટલે હવે ત્હમને એક પ્રકારે જે આડચણ હતી તે દૂર થાય છે...”

રોહવદન શરગને માર્યો નીચું જોઇ ગયો. એના ચહેરાપર દુઃખની રેખાઓ ચિતરાઇ ગઇ.

“જતાં મધુરી તું પરણેલી છે, આપ સંસારમાં પરણેલી સ્ત્રીથી બીજા પુરુષ તરફ પ્રેમ બતાવાય નહિ. તું રોહવદનને ચાહતી હો તો એ આપ સંસારની પવિત્રતાને જાળવીને તું એને જરૂર ચાહજે. હું તો એમ માનું છું કે પરણેલી સ્ત્રી પરપુરુષ સાથે ભાષ તરીકે, મિત્ર તરીકે સારો સંબંધ રાખી શકે છે, ઉભયને ચાહી શકે છે પણ પતિ અને પત્નીની પવિત્રતાને કલંકિત કરવી એને હું અનિષ્ટ સ્વપ્ન જ છું. હું સુધારાને આવકાર આપતા દમેશ તૈયાર હતી પણ સુધારાના પરિણામ જો બાબતો આવતાં હોય તો મને મારું જીવન સુજ્ઞાન ગમે છે. હું તો હવે જાઉં છું. એટલું કહેતી જાઉં છું કે દેશમાં સુધારો આવશ્યક છે પણ સુધારાનાં પરિણામને જો ત્હમે અપવિત્રતાથી અગત્યવશો તો ત્હમે સુધારકોની સંરચાને તોડી પાડવાના પાપના ભાગીદાર થશે. અટકું ધ્યાન રાખજો. પ્રભુ ત્હમારું કલ્યાણ કરે, ... બન્ન જાઉં છું...”

બીજી પળે શક્તિએ પધારીમાં પડખું ફેરવ્યું અને એની આંખો મિંચાઇ. ઘોડીવારમાં તો એ શક્તિનો આત્મા પ્રભુના દરજામાં સિધાવ્યો.

રોહવદન શક્તિને સંભારીને રડ્યો એટલું જ નહિ પણ શક્તિના હૃદયમાં વાડ્યોએ તેના ઉપર આજ્ઞા બાસર કરી.

સુખમાંના જાપાંઓમાં પ્રકટ થયેલ એક ફકરાએ આજે સારાય સમાજનું ધ્યાન ખેંચ્યું.

“બેરીસ્ટર થવા ગયેલ મી. મનોહરલાલ ચંપકલાલ મહેતા લંડનમાં મોટર અકસ્માતથી મૃત્યુ પામ્યા છે. મરહુમ ઘોડા વખત પહેલાં જ અભ્યાસ માટે ઇંગ્લંડ ગયેલ હતા. કમનસીમી તો એ છે કે પરણીને ત્રીજે જ દિવસે તેમણે હિંદુસ્થાનનો કીનારો છોડ્યો હતો. આજે એમના કુટુંબ તરફ અને ખાસ કરીને એ કુવાન વિધવા તરફ સારા હિંદુ સમાજની દીલસોજી છે.”

મધુરીનો વર મનોહરલાલ મૃત્યુ પામ્યો. એ વાંચી રોહવદન ખડું દિલગીર થયો. મધુરી રોહવદન સાથે હવે પુનર્લગ્ન કરશે એમ ધણાય કુધલીખોરોએ સમાજમાં વાત ફેલાવી.

“મધુરી ! ત્હમારે માથે ખડું સકંટ આવ્યું છે. પણ પ્રભુ ત્હમારા જેવાની જ કસોટી કરે છે.”

“અને શક્તિ બહેન જતાં ત્હમને પણ કંઈ ઓછું દુઃખ થયું નથી. હવે તો ત્હમે અને હું પવિત્ર રહી ભાષ બહેન તરીકે સમાજ સુધારા માટે બેખ લઇએ ”

શક્તિના મૃત્યુ પહેલાના શબ્દોને પોતાના જીવનના મુદ્દાલેખ તરીકે ગણી ભાષ બહેન તરીકે રોહવદન અને મધુરીએ નર્મદાને કાઠે એક આશ્રમ સ્થાપ્યો અને આસપાસના ગામડાંઓમાં ગરીબોની સેવા સાધવા અને સાચો સુધારો કરવાના અભિનાય પોષ્યા. આશ્રમનું નામ “શક્તિ આશ્રમ” રાખ્યું અને તેમાં શક્તિની મૂર્તિ પધરાવી.

શ્વપાત્મક રીતે એમના મગજ પર દસા-
માં આંધ્યુ' ને ઘી પાને શીકી ને શાહી
ડે કાબરચિત્રી અનેલી પાધડી એમણે પહેરી
એમ ખાતરી કરી કે ' આ મારોજ પાધડી
છે. ' ત્યારે એમને ખરી વસ્તુચિત્તિનું જ્ઞાન
થયું. ' આ કામ કોણે કયું ? ' એમણે પૂછ્યું.
હું પાસેજ હતો. પહેલાં તો મને ત્યાંથી ચલ્યા
જવાનું મન થયું. પણ પછી સત્યના મદિ-
મામાં ભાન બૂલેલો, વેશિંગ્ટનની કલ્પિત
કથાથી વ્યામોહ પામેલો એવો હું પ્રભાદવશ
થયો. મેં ગુનાની કથાજ્ઞાત કરી. ખોટી પર-
નું પહેંચાંપાથી એમનેજ ફક્તિલી જોડો તાકીને
મારીને એમની પાધડીને ખોટી પરથી કેરી
રીતે ઉધસાવી પાડી, ત્યાર પછી પહેલાં એમાં
હાથ ભરવાનો વિચાર કરીને તે કેમ માંડી
વાળ્યો, ધીના તપેલા તરફ ધ્યાન કેરી રીતે
એવાયું, ધીમાં એને પહેલાં ઉંધી ને પછી
ચત્તી એમ શી રીતે ડૂબાવી, પાધડી પરથી
ધીમાં પડેલો વાંદો બદાર કાઢી એમના અંગ
રૂખાના ગજવામાં મૂકવાનું કોણે ચૂચ્યું,
પાધડીને તડકે સૂકવી પછી તેના પર શાહીનો
મોટો બહિયો કેવી રીતે ખાસી કર્યો ને પાધ-
ડીને ખોટીએ પાછી ભેરવી ન રાકાપાથી
ખોટીની નીચે એને લુગડાના ઢગલા ઉપર
કાલી ગ્રેજીયાથી મૂકી દીધી, એ સર્વનું અવિ-
રત્તર વર્ણન મેં કયું. પણ આ સત્યપાલનનું
પરિણામ શું આવ્યું તે હું માદ કરવા માંગેના
નથી. દરેક સાચાબોલા બાળકના એ
સામાન્ય અનુભવની વાત છે. પરંતુ તે દિવસે
મારા શરીરનેજ માર નહોતો પડ્યો; ખરું
જોતાં એ મારે મારા હૃદયમાં રહેલી સત્ય
વિગેની અડગ શ્રદ્ધાને પડ્યો હતો. તે દિવસથી
મારી સત્ય વિગેની શ્રદ્ધાના પાયા ડગમગી
નિહયા. ત્યાર પછીના સામાના અનુભવે સત્ય
વિગેની માંડો શ્રદ્ધાને જડમૂળથી કોપેડી નાખી.

આમ મારો તો બાલકાગમાં જ સત્ય

વિગેની શ્રદ્ધાનો લોપ થયો. પરંતુ કેટલાકને
કપાળે એથીયે વધારે કડવા અનુભવો લખ્યા.
એલા હોય છે. મારા એક મિત્ર પોતાની સત્ય
માટેની શ્રદ્ધા ઘણા લાંબા કાળ સુધી સાચવી
રહ્યા છે. ' કોઈ કાળા ગાઝ પર તમાચો
મારે તો જમણો ધરવો ' એવા સૂતનું એ
યથાશક્તિ પાલન કરનારા હતા. એમને જેમ
જેમ થપ્પડો પડતી ગઈ તેમ તેમ થપ્પડ
ખાવાનો ઉત્સાહ એમનામાં વધતો ગયો. સાચું
બોલવાથી એમને જેમ જેમ સહેવું પડ્યું
તેમ તેમ સાચું જ બોલવાનો એમનો આગ્રહ
વધતો ગયો.

એમનાં નવોઢા પત્નીએ પૂછ્યું. ' તમે
મારી સાથે કેમ પરણ્યા ? ' એમણે તરત
જવાબ દીધો, ' ખીચ ન મળી તેમાં, ' ને
દામ્પત્ય ઇવનની શરૂઆતમાં જ કડદનાં બીજ
રોપાયાં. આજે બંને છૂટાં ગ્હે છે. એક વર્ત-
માનપત્રની અંદરમાં એઓ નોકરી કરતા.
એક વખતે તંત્રીએ પોતાના આમત્રેષ ' મોટે
પૂછ્યું ' કેવો કાચો છે ? ' એમણે કાણુના
પણ વિરંબ વિના જવાબ દીધો, ' મેં
આવો લેખ લખ્યો હોય તો કોઈ આગળ
મારું મોડું ન મતાવી શકું ' ! પરંતુ એમને
રજા મળી. એમના પેલાદાર કાકાને જુદા વયમાં
જુવરાન પ્રાપ્ત થયું. કાકાએ એમને પૂછ્યું
' છોડશાનું મોડું કેના જેવું કાચો છે ? '
' વાંદરા જેવું ' એમણે પગનાયે. દિવંજ
વિના જવાબ દીધો અને આર્થિક આશ્રયનું
એમનું એકનું એક સ્થાન દંમેશ મારે જતું
રહ્યું. આજે એઓ એક અંગ્રેજ ઓફિસર
માટે તેમને મોટે પોતાનો સત્યો અનિગ્રાહ
કહેવા બદલ જેઝમાં છે. છતાં જેવ જવાથી
મળતી નેહતી કોર્નિ પડું તેમને મળી નથી.
એઓ દરજે માન છે કે ' આખરે મેં સાચ-
નો જ જય થયો.

પરંતુ સત્યના જયની એ આખર પડી

કદી આવતીજ નથી. સર્વ પ્રકારની કલાના વ્યાપારોમાં અસત્યનું જ સામ્રાજ્ય હોય છે. કવિતા એટલે સુંદર અસત્યોની સુંદર રાખેદોમાં ગૂંચળી. ચિત્રકળા એટલે છવતાં પ્રાણીઓ કે પ્રકૃતિદેવોની અસત્ય પ્રતિકૃતિ-નાનકડા કાગળ પર કદી ન માંધ શકે એવી વસ્તુઓને કાગળ પર ઉતારવાનો, કદી બેગી ન થતી હોય એવી સમાનાન્તર રેખાઓને બેગી કરી ખતાવવાનો અસત્ય પ્રયોગો સંગીન એટલે જે રીતે જાડો ન થઈ ગયો હોય એવો એક પણ મનુષ્ય કદી ભાવ પ્રદર્શન ન કરી શકે તે રીતે ભાવ પ્રદર્શન કરવાનો અસત્ય પ્રયત્ન.

સંસારનો સર્વ વ્યવહાર અસત્ય સિવાય ખીન કરા પર નબી શકે ખરો? વિવેક, વિનય, મર્મદા, શિષ્ટાચાર સર્વ પ્રકારના ધંધા રોજગાર એમાં નુકું સત્ય દાખલ કરવા જઈએ તો પરિણામ શું આવે તે કદી શંકાય એમ નથી. રોજ કરવાથી માડી તે મસ્કરી કરવા સૂક્ષ્મની એકેએક વસ્તુ અસત્યને આધારે બની શકે છે.

સત્યની અતિશયોક્તિભરી પ્રશંસા કરનાર ધર્મ ને જાતિનો આધાર પણ અસત્ય પર રહ્યો છે. આપણા જાતિના ને ધર્મના સિદ્ધાન્તોમાંથી અસત્યને કાઢી નાંખીએ તો કાંઈ પણ બાકી રહે ખરું? નાહા વગર જમી લેનારો નરકે જશે ને પાંચ પચાસ વિધવાઓને રક્ષી દ્રવ્ય બેગું કરનાર કાશીની વાત્રા કરી આવ્યાથી સ્વર્ગ પામશે; અમુક વર્ષના દોહસો માણસો સિવાયના બાકીના દોહ કરોડ નિરંતર નરકના અગ્નિમાં સેકાયા કરવાના છે આવી-ભાવના સ્વીકારવી ને સ્વીકારાવવી એ અસત્યના પ્રભાવ વગર બની શકે ખરું?

અસત્ય ઝાંઝો વખત ટકી શકતું નથી એવો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે પરંતુ એ આક્ષેપ કેવળ નિરાધાર છે. આ જગતમાં જે

કાંઈ પણ વધારેમાં વધારે ક્ષણભંગુર વસ્તુ હોય તો તે સત્ય છે. એ એવું નાણુક છે કે એના પર નહિ જેવું. દયાણુ કરતાં એ કમ-રાઈ જાય છે. ને પરિસ્થિતિમાં જરા પણ ફેરફાર થતાં એ ગુંગળાખને મરી જાય છે. એક જ સ્વરૂપે એ રહી શકે છે. એના સ્વરૂપમાં લેશ પણ પરિવર્તન કરી શકાતું નથી.

અસત્યનું આથી ઉલટું જ છે. એ અનેક સ્વરૂપો ધારી શકે છે. સૌન્દર્યની પેઠે એ કણે-કણે નવીનતા ધારણ કરે છે. પોતાના વિરાટ સ્વરૂપે વડે એ સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પોતાં જીવનું લોકને માપે છે ને દરેક જાતની પરિસ્થિતિમાં, પરિવર્તનપરંપરામાં પણ પોતાનું સ્વત્વ સોંચી રાખી નિત્ય વિકાસે સોધે છે. આ વિસ્તૃતોત્તરગમનગમ્યપદ્ધતિ સંસારને વિષે જો કાંઈ પણ ચિંતેશ્વારી વસ્તુ હોય તો તે અસત્ય જ છે. જગતના આદિ કાંઈથી એજ ટકી રહ્યું છે ને પ્રલયકાળ પચન્ત ટકશે.

સત્ય જેનું મૂળ ગણાયું છે એવા ધર્મોમાં પણ આધારે અસત્ય સિવાય બીજું શું રહ્યું છે? જગતનો કાંઈ પણ ધર્મ તેના આદિ પ્રચારકે જે સ્વરૂપે પ્રેર્યો હશે તે સ્વરૂપે રહી શક્યો છે ખરો? પ્રત્યેક ધર્મના ક્રિયા સંસ્કાર આદિમાં આજે અસત્ય સિવાયનું કાંઈ પણ ટકી રહ્યું નથી. ધર્મ જગતને ટકાવી રહ્યો છે ને અસત્ય ધર્મને ટકાવી રહ્યું છે. આમ જગતનો આધાર અસત્ય પરજ રહ્યો છે.

અસત્ય જલદીથી પકડાઈ આવે છે એવો આક્ષેપ કરનારાઓ ભૂલી જાય છે કે સત્ય એનાથી પણ જલદી પકડાઈ આવે છે ને કાંઈ વસ્તુ પકડાઈ આવે મટે તે ખોટી એમ શી રીતે કહી શકાય? અને અમુક પ્રકારનું જ અસત્ય તરત પકડાઈ આવે છે. કેટલાક પ્રકારનું અસત્ય કદી પકડાઈ નથી.

સત્યની પેઠે અસત્યના ગણ ત્રણ પ્રકારે : આધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક ને આધિભૌતિક. રાતે મોડો ઘેર આવી ઓફિસના કામનું હાનું કાઢનાર પતિ, ન્યાતમાં મેયત થઇ છે એમ કહી મેય જોવા જનાર કલાર્ક, પરાધ વસ્તુને પોતીકી ગણાવવા મયનાર લેખક વગેરે આધિભૌતિક અસત્યની ઉપાસના કરે છે ને આધિભૌતિક અસત્ય ઘણી સહેલાઈથી પકડાઈ આવે છે. ગાયત્રી મંત્રનું વિરમરણ થયા પછી અમયું નાક પકડી સન્ધ્યાનો ઢાંચ કરનાર જૂદેવ, ધરાનીની રેરેટોમાં છાનીમાની ચઢા પી આવી પછી પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે સત્યનારા-યણની કયા કરાવનાર ભાવિક વગેરે આધિ-દૈવિક અસત્ય સેવે છે ને એવાં અસત્ય પક-ડાઈ આવે છે ખરાં-પણ બહુ સહેલાઈથી નહિ. 'મારો મોક્ષ થઇ ગયો છે; હવે મને પ્રાપ્ત પુણ્ય સ્પર્શ રોકે એમ નથી' એમ માની, યથેચ્છ વિદરનાર ગુરૂદેવ; બીજાના આત્માના કલ્યાણ માટે તેના શરીરને પીડનાર ધર્મપ્રેમી, 'પ્રજનાં સુખ માટે જ રાત્ર્ય

કરીએ છીએ' એમ આત્મવંચના કરતી પરદેશી રાજ્યકર્ત્રી પ્રજા, અને એવા રાજ્યનો ખુશીથી સ્વીકાર કરી લેતી પ્રજા એ સર્વ આધ્યાત્મિક અસત્યને ઉપાસે છે ને આત્મ વંચના કરી બીજાઓને પણ છેતરે છે. તત્ત્વ દર્શનના ઉપાસકો આધ્યાત્મિક અસત્યના જ ઉપાસકો હોય છે.

આમ જગતમાં અસત્ય જ જૂદે જૂદે સ્વરૂપે પ્રવર્તી રહ્યું છે ને વેદીજ તત્ત્વવિદે કહ્યું છે કે 'જગત્ અસત્ય છે,' પણ તત્ત્વ-વિદ આટલાથી સન્તોષ ન પામતાં આગળ કહે-છે 'હું એકલો જ સત્ય છું-આત્મા જ સત્ય છે.' તેને માટે 'હશે, બાપ! હશે' એ સિવાય આપણે બીજું કંઈ કહેવાનું નથી. સત્યનો સંભવ બેગં સમયે હોઈ શકે: જગત્ સરમયું ને પહેલાં તે જગત્ના પ્રલયકાળ પછી. તે સિવાય આ અસત્ય એ જ જ્ઞેયું તત્ત્વ છે એવા સંસારને વિષે સત્યનો સંભવ ક્યારેય નથી.

પરદેશી પુસ્તકો કેટલાં આવે છે ?

હિન્દુસ્તાનમાં બીજ વસ્તુઓ શયે પુસ્તકોની આયાત પણ પુષ્કળ થાય છે. ૧૯૧૭-૧૮ થી ૧૯૨૬-૨૭ ની આખર સુધીમાં પરદેશી નીચેની કિંમતનાં પુસ્તકોની આયાત થઈ:

૧૯૧૭-૧૮	રૂ. ૪૭૫૩૦૦૦	૧૯૨૨-૨૩	રૂ. ૫૦૯૮૦૦૦
૧૯૧૮-૧૯	રૂ. ૫૦૮૦૦૦૦	૧૯૨૩-૨૪	રૂ. ૫૧૪૨૦૦૦
૧૯૧૯-૨૦	રૂ. ૪૨૩૫૦૦૦	૧૯૨૪-૨૫	રૂ. ૬૪૬૭૦૦૦
૧૯૨૦-૨૧	રૂ. ૬૬૦૦૦૦૦	૧૯૨૫-૨૬	રૂ. ૫૬૮૮૦૦૦
૧૯૨૧-૨૨	રૂ. ૫૪૪૮૦૦૦	૧૯૨૬-૨૭	રૂ. ૫૬૯૦૦૦૦

દશ વર્ષનાં રૂ. ૫૪૧૫૫૦૦૦ ની રકમ પુસ્તકોની આયાત પાછળ પસંદગા. આટલીજ રકમનાં પુસ્તકો દેશી આપનાં ખરીદાયાં હોત તે ?

ચાંદલો

[રાસ]

કે આભમાં અદ્ભુત દીવડા ઝગમગે રે !

કે ચમકે એહવો સતીને ભાલ,

સોહાગણ,

ફેલે અખંડ એ ચાંદલો રે !...૧

કે ચાંદલે કુમકુમ સજનિ ! નીતરે રે !

કે ચાંદલે ચમકે સૂરજ સોમ,

સોહાગણ,

ફેલે અખંડ એ ચાંદલો રે !...૨

કે ચાંદલો દિવ્ય આભૂષણ ભાલનું રે !

કે ચાંદલો સાચો સતીના શણગાર,

સોહાગણ,

ફેલે અખંડ એ ચાંદલો રે !...૩

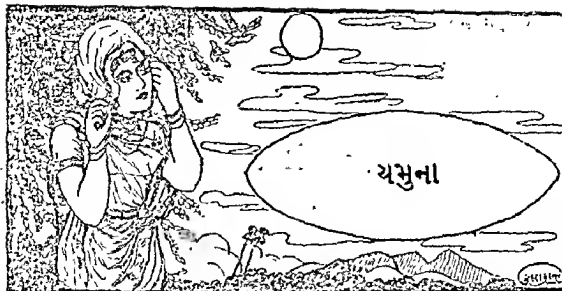
કે ચાંદલે સાહે શિયળપતી સુંદરી રે !

કે ચાંદલે નીતરે ચિર સૌભાગ્ય,

સોહાગણ,

ફેલે અખંડ એ ચાંદલો રે !...૪

“ મધુપ ”

લેખક : રા. ધનરા'કર. હીરાશંકર ત્રિપાઠી

શિવપ્રસાદ દૂર દેશાવર ધન કમાવા ગયા હતા. ત્યાંથી તેઓ પોતાને ઘેર ઓપુત્રો કન્યા સૌને ચકિત કરવા માટે કાગળ લખ્યા વિનાજ એકાએક આવી પહોંચ્યા. હજી તો માડીમાંથી ઉતર્યા નથી ત્યાં ઘરમાં રડારોગ થઇ રહેલી તેમને સંભળાઇ. પોતે ઘેર જશે ત્યારે આશ્ચર્યથી સર્વે જણ ફરકા મારતાં પોતાને બેટવા આવશે, એવા સ્વપ્ન તેમણે સેવ્યાં હતાં. પણ તેથી ઉત્કુંજ તેમણે અનુભવ્યું. સામાન ગાડીમાંથી ઉતારી, ગાડીવાળાને પૈસા ચુકવી આપી, પોતે હાફળા હાફળા ધરમાં ગયા.

જુએ છે તો તેમની ૯ વર્ષની પુત્રી યમુનાના દાયની ચુડીઓ તોડી નાખવામાં આવે છે ! અને સર્વાવદારાં આકંઠ કરી રહ્યાં છે. યમુનાની ચુડીઓ જે એક વિધવા તોડે છે, તેને પોતાના નાણુક દાયથી યમુના મારે છે અને કહે છે : “ મારી આવી સરસ ચુડીઓ શા માટે તોડે છે ? નારા આપતું મેં શું જમાવ્યું છે. !”

હાલ ! આ સરસ ચપ્પો આજ ત્રિચારી આગળીને કેમ બોલવા મંડે છે, એ શિવપ્રસાદ સમજી ગયા. એ ત્રિચારી વિધવા થઇ છે.

દિંદુસંસારના રિવાજ મુજબ એની ચુડીએ તોડી નાખવામાં આવે છે !

આંખમાંથી આંસુનાં ખરેલાં બિન્દુ લુછ નાખી ‘વિતપ્ત હૃદયે દરિને ગમ્યું’ તે ખર્ ! એમ કહી ઓસમૂસાવથી દૂર ગયા.

યમુનાનું લગ્ન રાવજડાદુર લક્ષ્મીપ્રસાદન ૧૨ વર્ષના પુત્ર શારદાચરણ સાથે થયું હતું છોકરા મૂળથી રોગી હતો; પરંતુ ખાનસા કુળવાન અને ધનવાનનું ઘર એટલે યમુનાન માત્રાપત્ની આંખમાં એ રોગ દેખાયો ન હતો. ખાસ કરીને યમુનાની માતા કાલિન્દીએ આ લગ્ન માટે ખુબ આત્મક કથોં હતો અને એ વર્ષ ઉપર એ લગ્ન થયાં હતાં. દિન્દુ સમાજની દ્વિજ જનિમાં પનિવિદોળી થનારીઓને ફરીથી પતિ કરવા દેવામાં આવતો નથી. યમુના દ્વિજ જનિમાં જન્મેલી છે. એને દલે ઘરખુણે રહેવું પડશે એનાથી કશાં સૌમાન્ય ચિદ્ન ધારણ કરી શકાશે નહીં. માયાના વાળ કાઢી નંખાવવા પડશે. કપાળમાં ચાંદ્રો કરી શકાશે નહીં. કાળાં કે સફેદ લુગડાં જ પહેરી શકાશે. ત્યારે સર્વાંગમાંથી એની કન્યાઓ, નવાનની કન્યાઓ, ગામની કન્યાઓ, આનંદ કરતી રશે ત્યારે ગંદેલી યમુનાને પરમાંજ પડી

રહેલું પડશે. આપું છવન એને આમ ને આમ વીતાવવું પડશે.

[૨]

રાવજીદાદર. લક્ષ્મીપ્રસાદ વટપૂરમાં રહે છે. શિવપ્રસાદ રાજનગરમાં રહેતા હતા. યમુનાને મરનાર પતિ, શારદાચરણ, મરતાં પહેલાં વટપૂરમાં માંદા હતા. રાવજીદાદરે, યમુનાને તે વખતે, રાજનગરથી તેડાવી, નહતી. હિન્દુ રિવાજ મુજબ, દલેથી યમુનાને સાસરે રહેવું પડશે.

નાનપણમાંથી રહેલી યમુના માટે આંતરમાં ખુબ જાળો શિવપ્રસાદ યમુનાને લઈને રાતની ગાડીમાં વટપૂર ગયો અને તેને સાસરે તેના મરનાર પતિ સિવાયનાં અન્ય મહત્તી દયા પર છોડેને આવ્યો.

વટપૂરમાં પહેલેજ પ્રાતઃકાલે યમુનાને ઠગેા અનુભવ થયો. રાવજીદાદરની પત્ની દુઃશિલા, યમુનાની નણદેા, યમુનાની જેઠાણી વગેરેએ એા પીધી પણ યમુનાને એક ટીપું સુદાંત આપવામાં આવ્યું નહીં. યમુનાની એક નાની નણદે નામે લક્ષ્મી હતી. તેણે જોયું હતું કે આ નવી ભાભીને એા આપવામાં આવી નથી. એણે કુદરતી બાળસ્વભાવે જ કહ્યું: “ભાભી, અમે એા પીધી ! તમને કાંઈ મળ્યા છે ? હો, યમુ !” એણે પોતાના લાંબની મુઠ્ઠી વાળી અંગુઠો ખુદનો રાખી યમુના તરફ દલાવ્યો; અને એણે ત્યાં એટલું કયું ત્યાં તો, શ્રીમતી દુઃશિલાએ વાગ્યાણુ ચર કરી દીધાં: “એ રાંડ અભાગણીને રોતી એા મળે ! કાંઈ જેની મારા લાડકપાયા દીકરાને આપને ધરાઈ નથી છું ? જા, તીકળ અમારી આગળથી ! તારે કાંઈના જેવું મેં ન જનાવું.”

અપમાનથી રોતી યમુના એાડમાં જતી રહી. “મારો રો વાંક દશે કે, આ બધો મને દાંડ દાંડ કરે છે !” એમ તે વિચારવા લાગી.

એવું હૃદય એને કરો. ઉત્તર આપી શક્યું નહીં.

દિવસભરમાં કાંઈએ તેને ખોલાવી નહીં; કાંઈએ તેના સાથે જોયું નહીં અને સૌ કાંઈ મરનાર માટે રાકકળ કરવામાં જ પ્રવૃત્ત રહ્યા. રાત પડી ત્યારે એક પાડોશણે દુઃશિલાને પૂછ્યું: “પેટીના મેંમાં કશું નાખ્યું ?”

“એને વળા શું આપવાતું હોય ?” દુઃશિલા તડુકો કરી ઉઠી:

“ના, ના. રાતના તો એને બાજરનો જે રોટલો સરખો અપાય. નહીંતર બિચારી મરી જશે.”

“કાલ મરતી હોય તો છો ને અત્તર પડી મરે !” સામુજીએ તોફા વેણ કાઢ્યાં.

આખરે લગભગ દસ વાગે તેને એક બાજરનો રોટલો અને ચપરી મીઠું ખાવા માટે અપાયાં. એક ચટાઈ તેને મુરાં માટે અપાઈ. સૌ ધરના ભુંદા ભુંદા ખંડોમાં મુક રહ્યાં. યમુનાને એક હવા અજબોળાં ચિનાના અંધારા એાડમાં સુતાડવામાં આવી.

[૩]

પંદરેક દિવસ વીત્યા ત્યાં તો યમુનાને મમજાઇ ગયું કે તે કસાઈવાડે ગાય તરીકે આવી છે ! તેનું લગન આ રાવજીદાદરના એક દીકરા સાથે થયું હતું અને તે મરી જવાથી દલે આપું છવન તેને આ કસાઈવાડામાં ગુમ્મરતું પડશે. તે મનમાં વિચારવા લાગી: એ મરી ગયો એમાં મારો રો અવરાવ ? મેં ફક્ત એકવાર એને જોવાતું યાદ છે, તેને મારી સાથે ચાર વખત છોકાછેડી જાંધીને ફેરવવામાં આવ્યો હતો. એ પાંત્રી મેં તેને જોયો ના. એની સાથે મારે કદી વાવ મુદાં થઈ નથી. એા મરી ગયો એટલે મારે શું એા, ધરને ખૂણે પડી રહેવાતું ?

પણ યમુનાને દલે ફક્ત ધરને ખૂણે જ

પડી રહેવાનું ન હતું. એની પાસે ધરતું કામ-કાજ કરાવવાનું શરૂ થયું. સહવારના પહેરમાંથી ઉઠે ત્યાંથી દેઠ રાતના સૌ સુષ જાગ ત્યાં સુધી તેને કંઈને કંઈ ધર-કામ કરાવવામાં આવતું હતું. સૌની પધારીઓ એણે ઉચકવાની, ધરનો તમામ કચરો એણે કાઢવાનો, વાસણ એણે માંજવાનાં અને તે ઝોઝાં ન હતી. દિવસમાં ચાર વખત એ કામ કરતું પડતું, સહવારે ચઢાનાં વગેરે. બપોરે રસોઈનાં વાસણ; બપોર પછીની ચઢાનાં વાસણ અને રાતના વાણનાં વાસણ. ૯ વર્ષની આ છોકરીમાં વાસણ બદાખર માંજવાની શક્તિ પણ ક્યાંથી હોય ? પરંતુ દુઃશિલા આખો વખત તેના માથા પર ઊભી રહી ગાળોનો વરસાદ વરસાવતી; અને ગરદાપાટુ પણ મારતી તેનામાં એ શક્તિ દાખલ કરતી હતી !

એક દિન યમુનાને સહવારમાં ઉઠતાં જરાક મોડું થયું. દુઃશિલાએ તેના ઘોરડામાં આવી લાત મારીને કહ્યું: “ મોટી સાહેબ-જાદી થઈ ગઈ હોય તેમ પડી રહેનાં લાજ આવતી નથી ! શંક, શા સુખે સુષ રહે છે ? ”

યમુના બિચારી ચૂપકીદીથી આ પુખ્ત-જસિ (!) મદન કરી રહી.

[૪]

યમુનાનો જેઠ રાજેન્દ્રપ્રસાદ મુંગાઈની કાલેજમાં બેઠો છે. તે બી. એ. કક્ષાસમાં છે. ઉનાગાની રજાઓમાં તે ઘેર આવ્યો. યમુનાની ઊંઘરમાં તેની પાસે કરાવાનું પુષ્કળ કામ તથા આખો દિવસ દેવાની કમદાદી તેમજ કોષ કોષવાર ગરદા પાડના પડના પ્રદાર વગેરે તેના નેત્રમાં આગળ ત્રણ ચાર દિવસ તો તે કાંઈ બોલે નહીં; પણ આખરે તેનું દિલ આ અત્યાચાર જોઈ કંપી ઉઠ્યું. તેણે માતા પાસે જઈ કહ્યું: “ આ બિચારીને શા

માટે સતાવે છે, મા ? એવી રીતે એની આંતરડી કકળાવવાથી ધ્રુવર રાજ નહીં રહે. ”

“ ત્યારે શું પાટલે બેસાડી એની હું પૂછ કરું ? ”

“ એમ નહીં. તારે સૌને સરખાં ગણવાં બેઠાં. ”

“ સૌને સરખાં ? જા, જા, માંડા તારી વહુને અને આને સરખાં ગણાવ ? મારા શારદાચરણનો વિવાહ આની સાથે થયો ત્યારથી આ રાંડના નેચ ગ્રહને લીધે તે મોઢો જ રહ્યો હતો. અને આખરે મરી ગયો. તારી વહુનાં પખવાં તો રૂકાં છે. ”

“ એ તારો ખોટો બકવાદ છે. ને આવી રીતે એને તું સત્યાવા કરીશ તો હું તેને તેના માપને ઘેર મોકલી દેવા મારા બાપુને કહીશ. ” એમ કહી તે બદાર ગયો.

દિ. ૬ - યમુના, છોકરાઓની આની ધમ-કીઓળી કરતી નથી રાજેન્દ્રપ્રસાદના કથ-નની અમર દુઃશિલા પર ઘણ નહીં. રાજેન્દ્ર-પ્રસાદે રાજવદાદર માટે જાને વાત કરી. તેણે દલીલ કરી કે “ જનનરો પર પણ ધાન-કીપણું અટકાવનારી મંડળીઓ હોય છે. શું આપણે માણસો જનનરો પા પણ નપાટ ! માના ને આવો કમ ચાલુ રાખ્યો, તો યમુના મરી જશે. ”

રાજવદાદરે કહ્યું: “ એના પિતાને મારાથી લખી શકાય નહીં કે, તમારે ત્યાં રાખો. એથી તો મારા કુળનું ખેડું દેખાય ! જાણે મને ખાત્રા મળતું નથી તેથી હું તેના પિતાને લખું છું, એમ લોકમાં કહેવાય. ”

“ ત્યારે માનના ત્રાસનો કાંઈ ઉપાય ? ”

“ એ તો એમ જ આવે. તારી મા કાંઈ યમુનાને મારી નાંખવા ઝોળો જ ઠગ્ગની દરી. કામ ન કરાવે, તો તે ધીખ્યો કરાવે ! ”

પિતાની બેપરવાઈથી રાજેન્દ્રપ્રસાદનું

અંતર કંકળી રહ્યું. પિતાને ખબર આપ્યા વિના જ તે રાજનગર ગયો અને શિવપ્રસાદને યમુનાના ત્રાસની વાત કહી; રાવખડાદ્વારની લોક-લાગ-ભીષ્ટાની પ્રકૃતિ પણ વર્ણવી અને સૂચવ્યું કે: “આપ પણ લખીને કોઈ બ્રહ્માનાથી યમુનાને બોલાવી લ્યો.”

શિવપ્રસાદના ગામમાં આગલે દિવસે એક વિધવા યુવતીનાં પુનર્લગ્ન થયાં હતા. ત્યારથી તેના મનમાં વિચાર રકુયો હતા કે “યમુનાનાં પણ પુનર્લગ્ન કરાવ્યા હોય તો કેવું સારું ?” રાજેન્દ્રપ્રસાદે ત્યારે યમુનાના દુઃખની વાત કહી ત્યારે શિવપ્રસાદે તેને જવાબ દીધો: “તમારા જેવા યુવક, યમુનાના દુઃખનો ઉપાય ફક્ત તેને પિયરમાં જ મોકલી દેવાનો સૂચવે એ જરાબર નથી. તમારે એથી પણ આગળ વધીને હિમ્મતભર્યો ઉપાય સૂચવવો જોઈએ.”

“તમે પુનર્લગ્નની વાત કરતા હો એમ લાગે છે.”

શિવપ્રસાદે હકારમાં ડોકું હલાવ્યું. રાજેન્દ્રપ્રસાદ બોલ્યો: “યમુના વપવતી હોત તો તેની ઇચ્છા જ ફક્ત આવા પગલા માટે પૂરતી થઈ પડત; પણ તે તો દંત્ર બાળકી છે. તેમજ મારા પિતા સમાજજીરૂ છે. જે તેઓ દિમ્મતવાન હોત તો હું જરૂર પુનર્લગ્નની જ સૂચના કરત.”

“પુત્રીને જન્મારા સુધી હૈયાહોળીમાં સજગવા દેવી એના કરતાં આ માર્ગ તેના માટે મને વધારે ઇચ્છ લાગે છે.”

“તમારી ઇચ્છા જોઈ મને આનંદ થયો છે. હું તમે અને મારા પિતા, એ ત્રણમાં આપણી બેની વધુમતી છે.”

“પણ તમારા પિતાની સંમતિની મુખ્ય જરૂર છે; કારણ પુત્રીને પરણાવ્યા પછી મારા દંત્ર તેના ઉપરથી ઉઠી ગયા ગણાય. તે તમારા ગોત્રમાં ભળી એટલે તમારા કુળની

આગંત્રની દૃષ્ટિથી તમે લોકો મારા વિચારોના અમલમાં કાયદેસર પગલાં લઈ વાંધો ઉઠાવો તો મારે લાચાર બનવું પડે.”

“ત્યારે મારા પિતાને આપણે સમજાવીએ”

“મને નથી લાગતું કે એ તકમાંથી તેજ નીકળે !”

“પ્રપાત કરી, બેવામાં શો વાંધો છે ?”

તેઓ બંને વટપૂર આવ્યા યમુનાનાં પુનર્લગ્નની વાત જ્યાં રાવખડાદ્વાર આગળ કાઢવામાં આવી ત્યાં તો તેમના ગુસ્સાની ડીઝીનો પારો ૧૧૦ ઉપર ચઢી ગયો અને શિવપ્રસાદને તેણે “પાપી” “કુળવિનાશક” “બૈદે” “અધમ છુદ્દિના” એવાં એવાં ખૂબ વિશેષણોથી વધાવી લીધા. રાજેન્દ્રપ્રસાદને તેમણે કહ્યું: “તારા વિચારોની તો મને લગીરે દરકાર નથી. તમે યુવકો તદ્દન મૂર્ખાંઓ હો છો !”

“શિવપ્રસાદ અને રાજેન્દ્રપ્રસાદ બંને હતાશ થઈ ગયા; પરંતુ “અર્ધ” ત્યજતિ પાડતા: “એ સૂત્રાનુસાર શિવપ્રસાદ “કસાઈ-વાડેથી ગાય છોડાવવાના” ચત્તમાં સફલ થયા. તેમણે ત્યારે યમુનાને પોતાને ત્યાં મોકલવા વાત કરી ત્યારે રાવખડાદ્વારે દુઃશિલાને પૂછી આસીને તેની હા પાડી. “મોઘ ! જતી હોય તો ! કાશ ટળશે !” એવી બ્રહ્મચરી (!) લાગણીથી દુઃશિલાએ યમુનાને તેને પિયરે જવા દેવા પરવાનગી આપી.

શિવપ્રસાદ યમુનાને લઈ જતા હતા ત્યારે રાવખડાદ્વારે તેને એક ચેતવણી આપી: “જો, જો જે ગાંડો વિચાર આ મૂર્ખ છોકરાને વાદે તમે મારી આગળ દર્શાવ્યો હો, તે અમલમાં મૂકશો તો કાયદેસર પગલાં લઈને તમને જેલમાં બેસાડીશ.”

હિન્દુ સંસારમાં કન્યાનો પિતા-અને તેમણે એક વિધવા કન્યાનો પિતા-વરના પિતાનાં અપમાનો દબાઈ ચુક્યાને સંદન કરી

હેતો, કાણે નથી નિહાળ્યો ? શિવપ્રસાદ
શૂંપકીદી ધારણ કરીને યમુનાને રાજનગર
લાવ્યો.

[૫]

‘ ઘોડાંકે વર્ષ વીત્યાં. રાજનગરમાં પ્લેગ
આવ્યો. એ એપી રોગની એવી વિચિત્ર આદત
છે કે, જેમણે સંસારમાં કોઈ ન હોય, જેમને
માથે ભારે વિપત્તિ હોય, તેઓને અડકતોયે
નથી ! યમુનાનાં ‘ માતા-પિતાને પ્લેગ થયો.
મા પ્લેગમાં મરણ પામી. યમુનાના પિતાને
પ્લેગ-હોરિપટલમાં લઈ જવામાં આવ્યો. યમુના
નિરાધાર થઈ ગઈ. એક પાડોશીએ તેને વટ-
પૂરની ટીકીટના પૈસા આપ્યા. તે સાજી
આવી. પણ સાસરામાં પગ મૂકતાં જ સાસુએ
ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. “ રાંડ, પ્લેગમાં
તું કેમ મરી ગઈ નહીં ? નક્કામી ભાર રૂપ
મારે ત્યાં શું કરવા આવી ? ”

“ બીજે ક્યાં જઈ ? સંસારમાં આપ
સિવાય મારું છે કોણ ? ”

“ તારા પિયરના કોઈ માટીએ તને ન
સંઘરી ? ”

યમુના અવાજ થઈ ગઈ. સાસુ આ શું
કહે છે ? ગરીબ માબાપને ત્યાં કુલ ધર્મ
અને નીતિ મર્યાદામાં યમુનાએ જીવન ગાળ્યું
છે. સાસુ તેના પર આક્ષેપ મૂકે છે ! મૌન
ધારણ કરીને તે સાસરામાં કામકાજ કરવા
લાગી.

એ દિવસની સાંજથી દુઃશિલાએ રાવ
બહાદુરના કાન બંધેરવા માંડ્યા. વડુ ખરાબ
ચાલની છે. મારાં બીજાં છોકરાંને બગાડશે.
એને અહીં ન રખાય. ”

“ કુટુંબમાં તેની ચે ગણતરી છે. ” રાવ
બહાદુરે જવાબ દીધો “ એના પિયરમાંથી મૌ
મરી પરવાયો. આપણા સિવાય તેને બીજે
ક્યાં કામ દેકાણું છે ? ”

“ પણ મારા ઘરમાં એ ન જોઈએ. ”

“ તો ક્યાં મોકલું ? ”

દુઃશિલા કોઈ સ્થાન બતાવી શકી નહિ.
વસ્તુતઃ એણે અન્ય સ્થાન હતું ચે ક્યાં ?
એમ છતાં તે બબડતી જ રહી : “ ગમે ત્યાં
જાય ! કુવો દવાડો પૂરે ! અથવા એના પિ-
યરના ગામમાં જેની સાથે બગડી છે, તેને
ત્યાં જાય ! ”

“ તું ખોટો બબડાટ કરે છે ! આપણા
ખાનદાન કુટુંબની એક વિધવા ગમે ત્યાં
જાય, એ તો આપણને કલંક રૂપ છે. એની
સાથે નિભાવી લે. તારા જીવને નકામો કઠાપો
ન કરાવ. ” રાવબહાદુરે એમ કહીને દુઃશિલા-
ની વધુ વાતચીત સાંભળવા ના પાડી.

પ્રકૃતિ મરણાન્તે પણ ટળતી નથી. યમુના
સહેજ કોઈ પર પુરૂષ સાથે વાત કરે કે,
દુઃશિલા તેના પર આક્ષેપોની દારમાળા લગા-
ડતી. રાજ એનાં એ મહેણાં. રાજ ‘ વેસ્યા ’
‘ ગણિકા ’ અને એવાં એવાં અશિષ્ટ ઉપ-
નામ !

એક તહેવારનો દિવસ આવ્યો. આખું
કુટુંબ જિનજીએ ગયું. ઘરમાં એકલી યમુનાને
રાખવામાં આવી. શેરીમાંથી ‘ પણ ઘણાં ખરાં
પાડોશીઓ તહેવારમાં આનંદ કરવા નીકળી
પડ્યાં.

રાત્રે જ્યારે સૌ પાછાં ફર્યા ત્યારે યમુના
ઘરમાં ન હતી ! ઘરના ખૂણાખોરના શોધવામાં
આવ્યા. પાડોશીઓને ત્યાં પૂછપરછ થઈ.
યમુના ક્યાંયે ન હતી !

“ આજ મારો તહેવાર ફળ્યો ! દાર !
દવે મને ટાઢક વળી ! ” દુઃશિલા બોલી.

શું આશ્લવિનાનું બોલે છે ! “ રાવ-
બહાદુરે તેને કહ્યું; પણ દુઃશિલા ભયંકર અને
રાક્ષસી અદ્વિદાર્ય કરતી જ રહી.

[૬]

એ ઘટનાને ત્રણ વર્ષ વહી ગયાં.
રાવબહાદુરની નાની પુત્રી લક્ષ્મીનાં સગવળી

પ્રદર

સકેદી

નબખાઈ જીવી

માટે
અકસ્મીર

સીરપ લુકોરીના

ઠાકટરો
વાપરે છે.

ઉપરના રોગો તેમજ તેનાથી થતો કમરનો દુખાવો, પગનું દુટવું, શરીરનું શીઝા પડવું વિગેરે સ્ત્રીઓના હરદો પર અકસ્મીર છે, બાટલીની કીમત રૂ. ૨) પોસ્ટેજ જુદું. દરેક દવાવાળા પાસે મળશે અથવા લખો.

ખનાવનાર-કલાર્ક એન્ડ કુંપની.

એજન્ટ-કોન્ટ્રીનેન્ટલ ડ્રગ સ્ટોર્સ-પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબાઈ ૨.

મુશોદ્ધ થતાં

દબરો માતાઓ પોતાના બાળકોને

મીઠીઆવાડી

બાલામૃત સોગડી

નિવશીત રીને પાપ છે. જ્યો દર્દી દ-
ખાતાં દબરો બાળકો આરોગ્ય આનંદ અને
નવચેતન પામ્યાં છે, તમે પણ આજેજ એક
સોમડી મંજાવી લો અને નીવશીત પાવાનું
ચર કરો. વેલો તેમજ ડાક્ટરો પણ બલામૃત
કે છે કિંમત ૩મી એકના આના બાર વી.
પી. પોસ્ટ જુદું.

વૈષ એન. એચ. મહેતાની

મીઠીઆવાડી બાલામૃત સોગડી

ડેપો-આવનગર.

“પેનકીલર” એ અમારો દ્રેગમાઈ છે.

Painkiller

પેનકીલર.

(પેરીડોવીસ)

ઠાકેરા, હલદી, ઝાડો, મરડો તેમજ પેટના
દુખારો ઉપર રાખવાયું હજાબ છે.

નક્કી ખાલથી સાવચેત રહેજો.

સોલ એજન્ટસ:-

પરસોતમદાસ હરજી એન્ડ સંન.

મુંબાઈ અને મદ્રાસ.

શા માટે ખોટા હેમમાં તણાઈ

તમારા શરીરને નુકસાન પહોંચાડે છે. હીસ્ટીરીયા, વાઈ, ફેફસે તથા મગજની નબળાઈથી ચતાં તમામ દર્દો કંઈ જન-મંત્રથી સારાં થશે તેવું માનનારાઓને ખાતરીથી કહીએ છીએ કે તેવા દર્દો માટે દવાની જરૂર છે.

આ બધી પીડામાંથી બચવાનો એક જ ઉપાય
ડૉ. કસેલ્સનું બજાવેલું
શાખામાંથી આપવામાં આવેલું છે.
તે દરેક ખતના મગજના દરદી
વાઈ, હીસ્ટીરીયા, ફીફસે, આંચકી
તથા ચાક લાગવાથી આવેલ
નબળાઈને હમેશા માટે દૂર કરશે.
હિંદુસ્થાનના એકલા આકનીયાઓ.
ડૉ. ઇંગ્લેન્ડના લાલની ફા.
મી. સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ નંર

ઉમન, બારલી ૧ ના રૂ. ૩૦. દરેક સ્થાને આબરુદાર અંગ્રેજી શોધો છે.

આ દવાના દારૂના નામ બાબતેન આવા નથી તેથી તેનો ઉપયોગ કોઈ પણ જાતના વેપારના ગણ વગર ઓ-પુરુષ નગર છોડાઈ ગમે તે સ્થિતિમાં ગમે તે ઉમરમાં કરી શકે છે.

ધામધૂમ થઇ રહી છે. રાવબહાદુરનો પુત્ર શારદાચરણ મરણ પામ્યા પછી ઘણે વર્ષે એમને ત્યાં આ મંગલપ્રસંગ આવ્યો છે. હવે એક સંતાન પરણાવવું બાકી રહેનાર નથી.

ખૂબ ખર્ચથી લગ્નનો આનંદ લૂંટવામાં આવનાર છે. વરપક્ષ પણ ભારે ખાનદાન છે. લક્ષ્મીના રસરા એક ડેરુડી કલેક્ટરનો ઝોલો ધરવે છે. સરકારમાં એ ગૃહસ્થ ભારે લાગવગવાળા છે. ખૂબ પક્ષ સમોવડીઆ એટલે નવેનિધિ ને અષ્ટમા સિદ્ધિનો યોગ મળ્યો છે.

રાવબહાદુરનો મોટો પુત્ર રાજેન્દ્રપ્રસાદ પણ આ પ્રસંગે આવ્યો છે. એન્સુએટ યવા પછી તે એમ. એ.નો અભ્યાસ કરે છે.

રાવબહાદુરની જહોજલાલી ચમકાવવા માટે ટેટલાક ખૂશામદખોરાએ યત્ન કરી કે-આ મંગલ પ્રસંગે વારાંગનાને જોશાવતી જોઇએ. એક ધર્મિષ્ઠ શાસ્ત્રીએ સૂચ્યું, હરિકીર્તન કરાવવું જોઇએ. રાજેન્દ્રપ્રસાદે શાસ્ત્રીજીનો પક્ષ લીધો. રાવબહાદુરે એ સાંભળીને હુકમ આપી દીધો: “જસ. વારાંગનાને જ જોશાવવામાં આવશે.”

લગ્નની મિજલસને ખૂબ શણગાર કરવામાં આવ્યો. રાવબહાદુરને ત્યાં લગ્ન છે; એટલે આખા ગામમાં ઉત્સાહ વ્યાપી ગયો. સ્ત્રીઓ બાળકો અને વૃદ્ધો પણ, મુંબાઇથી આવેલી ગણિકાતું દૃત્ય જેવા ઉત્સવમાં ગામના યુવકો એ જેવા આવે એમાં શી નવાઇ?

યથાસમયે તળાઈ-સારંગીના સૂર મેળવાયા. “ધિરૂ તામ ધિરૂ તામ.” ધ્વનિ તળાઈમાંથી આવ્યો; “કિંકો કિનકો કિનકો” સૂર સારંગીએ છેડ્યા. કંઈકવાર સુધી એ જેની મિલાવટ જારી રહ્યા બાદ મુંબાઇની પ્રસિદ્ધ ગાનારી દુરનગને પોતાના મોંપરથી શરૂઆત કરાવ્યો. તળાઈ-સારંગીના સૂરની

મિલાવટ ભેગો, “આ...આ...આ...” આલાપ લલ્યો. મિજલસ, તરફ દુરનગને હાથના હલકા શરૂ કર્યો.

દુરનગનનું સ્વરૂપ અને કોમળ સ્વર સાંભળતાંજ મિજલસમાં હાસ્ય ઉદ્ભાસના અવાજો થઇ રહ્યા. એના હાથના હલકા જોઇ કંઈક શોખીન છુટ્ટાવ્યો પણ પ્રુશ થઇ ગયા. એ વારાંગનાનું ગાન એ ત્રણ મિનિટ આશ્ચર્ય એટલે રાજેન્દ્રપ્રસાદ પોતાની જગ્યાએથી ઉઠ્યો. થોડાંક યુવકો એક બાલુ ખેડા હતા, તેમની પાસે જંઘ તેણે કાંઈક મસલત કરી.

પાંચ મિનિટ પૂરી થઇ હશે. એટલામાં તો રાજેન્દ્રપ્રસાદ મિજલસની વચ્ચેવચ્ચ આવીને ઉભો રહ્યો અને બોલ્યો: “આ નાચ આગળ નહોં ચાલવા દઉં. અહીં આવેલા સર્વ યુવકો મારી તરફેણમાં છે. અમે હરાવ કર્યો છે કે-લગ્નની પવિત્રતામાં આ અપવિત્ર બંદીની ધાંધલ નું નેઇએ.”

રાવબહાદુર ગુસ્સે થઇ ગયા એમના ખૂશામદખોરા અને બીજા અનેક વૃદ્ધો પણ ગુસ્સે થઇ ગયા. “જા, જા, ગાંડા!” રાવબહાદુરે કહ્યું: “ઘેર ઘેર લગ્ન-પ્રસંગોમાં નાચ થાય છે. શ્રીમતોને ત્યાં એ મિવાય બીલું શું થાય?”

હરિકીર્તન કરાવો. તેમ ન કરવું હોય તો અનાયાજોમાં નાચ્યાં આપો. શિષ્યવૃત્તિએ આપી કેળવણીની સંસ્થાઓને લાભ વધુ ને વધુ વિદ્યાર્થીઓને અપાવો. કન્યાશાળાઓને ઉત્તેજન આપો. વનિતા-વિશ્વામો સ્થાપો. શા માટે આ વિલાસ-ઉત્તેજક દૃત્યોમાં નાચ્યાં વેડફા છો?” રાજેન્દ્રપ્રસાદે કહ્યું.

રાવબહાદુર અને તેમના મિત્રો નિરતર રહી મુંઝાયા. આ છોકરો ‘પાગલ’ થઇ ગયો છે; એવું શું કરવું? તેમણે એ વિશે માહોમાહે મંત્રણા કરવા માંડી. એટલામાં એક ખાદીધારી આધેડ વયનો પુરૂષ રાજેન્દ્ર-

પ્રસાદની જોડમાં આવી ઉભો રહ્યો અને હાથ જોડીને મિજલસમાંનાં સૌને કહેવા લાગ્યો:

“ આ ભાઈએ જે સૂચનાઓ કરી છે, તે ઉપરથી હું એ સખ્દો આપ સૌને નમ્રતાપૂર્વક કહું છું તેથી મારું લગાડશો નહીં. આ વારાંગનાઓ કોણ હોય છે, એ આપ જાણો છો ? તમારીજ કુશલિઓનો ભોગ થઈ પડેલો, તમારાજ દિલ્લસમાજથી સતપ્ત અને દુઃખી થયેલી, કાંતો પતિથી તમયલી, કાંતો શોકયના માલથી ખેતર બનેલી, કાંતો વિધવા હોવાને પરિણામે અથવા તો પુનર્લગ્નની ના પાડવામાં આવેલી હોવાને પરિણામે કે એવા અનેક ત્રાસને પરિણામે સમાજ તણ ગયેલી યુવતી-ઓજ તેઓ હોય છે. લાખો ! તમે એમના દરેકના ઇતિહાસ તપાસશો તો જરૂર તમારાં પોતાનાં હિતો તેમાંથી મળી આવશે. આ વારાંગનાઓને તમે ઉત્તેજન આપો છો ! જેમ જેમ તમે તેઓને વધુ ઉત્તેજે છો તેમ તેમ તમારા સમાજનું ભવિષ્ય વધારે ખરાડો છો, એમ મારે કલા સિવાય ચાલતું નથી. મારે કૃપા કરીને આવાં ખર્ચ બંધ કરો.”

મિજલસમાં આવેલા યુવકોને આ ખાલીધારીનું કથન બહુ રમ્યું. તેઓએ તેની પુષ્ટિમાં આનંદની કીકીઆરીઓ કરી ચૂકી. તેઓ. વિશ્વા. થઈ ગયા.. “ નાચ, બંધ કરો.” “ નાચ બંધ કરો.” એવા પોકારો ત્યાં ત્યાં સંભળાઈ રહ્યા. રાવજદાદૂરના પક્ષકારોએ ચાન્તિ ફેલાવવા મારે સૌને સમજાવવા માંડ્યા. રાજેન્દ્રપ્રસાદની “ દાદીમાં હાથ નાંખીને ” એકે કહેવા માંડ્યું:

“ તારે પોતાનેજ ત્યાં હું આ ધાંધલ કરાવે છે, એ તને શોભે ? ”

“ જાઓ, જાઓ, મિસ્ટર ! સુધારો તો પોતાના ધરથીજ શરૂ થવો જોઈએ. આહે તે યાય. આજ આ નાચ નદી ચાલે છે.”

તેની પાસે ઉભેલા યુવકોને આજો તરે

શરૂ ચડ્યું. ખૂબ “ હો હો ” મચાવીને તેઓએ નાચ બંધ કરવાના અવાજ ચાલુ રાખ્યા.

અચાનક દુરનગને એ વખતે કહ્યું: “ ભાઈયો ! મેરી અર્ડ સુનો. આજ મથે ચે નાચ બંધ રકખુંગી; ઔર જે કુચ્છ વહાંપર કહેને મેં આયા હય ઉન્હી સાબિતીમે મેરી તવારિખ સુનાઉંગી.”

રાજેન્દ્રપ્રસાદે અને ખીલ બધાઓએ આ સખ્દો સાંભળ્યા રાજેન્દ્રપ્રસાદે સર્વને શાન્ત થવા કહ્યું અને દુરનગને આજ્ઞા કરી કે: “ તારી તવારિખ કહે.”

પ્રાઇ ગુસ્સાથી ધૂંધવાયલા, કોઈ હર્ષથી ઉત્તેજિત થયેલા અને કોઈ ચિકિત્સાની ખાતર એમ મિશ્રિત લાગણીઓથી સૌ ચૂપ થઈ ગયા. યોદીક લણોમાં ત્યાં શાંતિ છવાઈ રહી. એ વચ્ચે શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં મંદુલ સ્વરે દુરનગને પોતાની કથની શરૂ કરી.

[૭]

“ આજ તમે સૌ મને એક વેશ્યાના રૂપમાં જુઓ છો. ત્રણ વર્ષ પર હું એક કુલીન બ્રાહ્મણ-વિધવા હતી. નવ વર્ષ પર હું એક બાલવિધવા હતી. મારું સાસરું કોઈ સામાન્ય પંકિતનું ન હતું. મારે ખાનદાન અને ખુબ શ્રીમંત. મારા શ્રીમંત શ્વસુર નબળા મનના પરિસર, પણ માસ્તુ ગણતરી. દિલ્લી. કઠોરમાં કઠોર, પાપાણુકદથી રૂઢિરક્ષિતજાન માત્ર નહીં બદકે, કેવળ સ્વાર્થો, દંભી અને હલકા વિચારની હતી. જ્યારથી તેના તાબામાં હું પડી ત્યારથી મારા પર તેણે સિતમની કીડીઓ વરસાવવી શરૂ કરી. મારા એક જોડ જેમને હું ‘ દેવ ’ ની ઉપમા આપ્યા સિવાય રહી શકતી નથી, તેમણે મારું દુઃખ જોયું. મારા પિતાને મળી મારાં પુનર્લગ્ન કરાવવાની સૂચના કરી. શ્વસુરજાજને પૂછવામાં આવ્યું. મારી સાસુના યુલામ બનેલા એ નબળા દિલના શ્રીમંતે ના પાડી. એ પછી

ધોગ ચાલ્યો. મારાં માખાપ મરણ પામ્યાં. હું પાછો સાસરે આવી એટલે સાસુએ મારા પર બહોતાનો મૂક્યાં કે હું 'વેશ્યા' છું, પિયરમાં ખરાબ ચાલતી બતી ગઈ છું. મને ધરમાં બિચકુલ જાંપીને બેસવા ન દે. કામ કાજ કરાવે પણ વીંછીના ડંશની જેમ હમેશા આક્ષેપો અને ગાળો દીધાં કરે. મને કોઈ શુભ કાંમમાં બળવા ન દે. મને વાર-તહેવારના આનંદમાં ભાગ ન લેવા દે. જાણે માણસ જાતમાં હું નથી એવી પરિસ્થિતિમાં તેણે મને મૂકી દીધી. હું એક તહેવારને દિવસે ધરમાં એકલી હતી. કોષક અન્નપ્રમા મવાલીઓ અમારી શેરીમાં આવ્યા. મને એકલી જોઈ, તેઓ ઉપાડી ગયા. મહાશયો ! પરિણામે હું આ હાલતમાં આંવી છું. કહો, એમાં કેનો દોષ છે ?"

"એ શક, તારા ચસુરકુટુંબનો !"
રાજેન્દ્રપ્રસાદથી બોલી જવાયું.

"એ કુટુંબ શું હજી હવે છે ?"
ખાદીધારીએ સવાલ કર્યો.

તેના સવાલનો જવાબ નહીં દેતાં ફુરનનન એકદમ રાજેન્દ્રપ્રસાદના પગ પાસે બેસી ગઈ અને તેના પગ ઝાલીને બોલી: "હાય ! મારા ચસુર કુટુંબના સિતમ બ્યારે હું આજ યાદ કરું છું ત્યારે મને લાગે છે કે, તમો દિનદુઓના સમાજને કોઈ નવીના ધોધમાં ડુબાડી દેવો જોઈએ; તમારી નિર્દય રૂઢિઓને તોડી છૂંદી સળગાવી દેવી જોઈએ. પણ હું એકલી શું કરી શકું ? તમારા જેવા યુવકોએ એ કામ માથે લેવું જોઈએ. જાળ-વિધવાઓને તમારો સમાજ પુનઃસંજનનો છૂંટ આપે એવો આગ્રહ તમારે કરવો જોઈએ. જે સમાજથી કરી જવાની વૃત્તિ તમે યુવકોમાં દશે તો તમે કાંઈ કરી શકશો નહીં, પણ જે દિમ્બતથી તમે આજ આ નાચ જંધ કરાવતા આગ્રહ કર્યો; જે સંપ તમે યુવકોએ અત્યારે બતાવ્યો; તે દિમ્બત અને

સંપથી તમે જીતી કુરદિઓ તોડી શકશો."

"બેશક, તેમ કરવામાંજ હવે મારું હવન પીતશી." રાજેન્દ્રપ્રસાદે કહ્યું.

"પણ તું જે કુટુંબમાં વિધવા પુત્રવધુ તરીકે રહેતી હતી તે આજ હયાત છે ?"
ખાદીધારીએ પ્રશ્ન કર્યો.

"તમે આ ફુરનનનને ઓળખતા નથી પણ યમુનાને તો ઓળખો છો ને, પિતાજી!"
ફુરનનને કહ્યું:

"યમુના ! એ તો મારી વિધવા પુત્રી !"

"પિતાજી, એજ આ કમનસિય ફુરનન ! અને પેલા ગાદી તકીએ બેઠા છે તે રાવજહાદુર મારાં સસરા ! અને આ દિમ્બતવાન યુવક રાજેન્દ્રપ્રસાદ મારા જેક !"

મિજલસમાં બારે "હોહા" થઈ રહી. રાવજહાદુર સાહેબને ચોગરદમથી ધિચ્છાર અને ફિટકારની પુષ્પાંજલિનો ઉપહાર આપવામાં આવ્યો. શરમીદગીથી તેઓ પોતાનું મસ્તક નીચું ધાલી રહ્યા. એમના વેવાઈ ઉપુટી-કલેકટરને અહીં ઉભા રહેલું ફીક ન લાગ્યું. તેઓ એકદમ પોતાના પુત્ર સાથે મિજલસમાંથી ચાલી જવા તૈયાર થયા.

એ જોઈને યમુનાએ કહ્યું: "સખૂર ! ઉપુટી કલેકટર સાહેબ ! તમારા પુત્રનાં લગ્ન માટે તમે ચાહે તેમ કરજો; પણ તે પહેલાં મારી એક વિનંતિ સાંભળતા જાઓ. મારી પાસે બેકમાં ઘોડીક રકમ જમા થયેલી છે. તેમાંથી રૂ. ૩૦ દમરનો એક હું આપના હાથમાં મૂકું છું. કંઈ નહિ તો એક ઉપુટી-કલેકટર તરીકે આપ એ રકમમાંથી એક વિધવાગ્રમ સ્થાપવાનું વચન આપના જાઓ. બવિધ્યમાં લાચાર હાલતમાં અથવા બીજા કોઈ કારણને લીધે મારા જેવી ગતિ મારી અન્ય બહેનોની ન થાય, એવી ખાસ ઇચ્છાથી આ વિનંતિ કરું છું."

ઉપુટી-કલેકટર ઘડીભર વિચારમાં પડ્યો. ખાદીધારી શિવપ્રસાદે કહ્યું: "મારા તરફથી

૩. ૨૦ હજાર હું એ વિધવાશ્રમ માટે આપું છું. તથા મારું મકાન ૧૦ વર્ષ માટે કાંઈ પણ બદલો લીધા વિના એ સંસ્થા વાપરે એ માટે આપું છું. ઇશ્વર કૃપાથી કહો કે ગમે તે કહો, પ્લેગમાં મરી ગયેલા ધારવામાં આવતો હતો તેમ હું મરી ગયો ન હતો. પ્લેગ-હોરિપટલમાં મને લઈ જવામાં આવ્યો. હાં હું સાંજેં યથો અને જીવતો રહ્યો. ત્યાંથી હું આફ્રિકા તરફ ગયો હતો; ત્યાંથી સાડું ધન કમાઈને આવ્યો છું.”

એક શાસ્ત્રી, એ વખતે ઉભા થઈને બોલ્યા:

“ને આ દુરનગ્નન હવે પછી પવિત્ર જીવન ગાળવા બંધાતી હોય તો હું હિન્દુ શાસ્ત્ર મુજબ તેની શુદ્ધિ કરાવવા તૈયાર છું. શાસ્ત્ર શુદ્ધિની પરવાનગી આપે છે.”

યમુના બોલી: “ફક્ત નૃત્ય અને ગાન-નોજ ધધો મેં કર્યો છે. મારા શીશ્યવતને અઘાપિ પર્યાંત લાંછન નથી લાગ્યું એની સાબિતી મારા આ વૃદ્ધ તબલચી સાથીદાર આપી શકશે.”

“હાં; જનાબ, લડકી બિદકુલ સત્ય હી કહતી હય. ઇન્કે દામન પર દાગ નહોં લગાદય.”

“હું એની શુદ્ધિ થયા પછી એને પરણવા તૈયાર છું.” એક યુવકે આગળ આવીને કહ્યું.

સૌ તેના તરફ જોઈ રહ્યા. રાજેન્દ્ર-પ્રસાદે કહ્યું: “ઓ હો! કેવો શુભ મંથોગ! આ મારો સહાધ્યાયી છે એટલું જ નહોં પણ મારો મશીઆઈ બાઈ છે. યમુના! ઇશ્વરનો આભાર માન કે એક ટ્રેન્યુએટ અને વળી સુવક્ષણો ખાનદાન બાલકો યુવક તારો દાય માંગી રહ્યો છે!”

યમુના ખન્ને દાય જોડી ઉંચે નજર કરી રહી. એની આંખમાંથી મોતી-બિન્દુઓ ટપકવા લાગ્યાં. એ રિથિતિમાં થોડીક પગ રહ્યા પછી તે બોલી: “રાજેન્દ્રપ્રસાદજી! એક યુવક, વિધવા પુનર્લગ્ન માટે તૈયાર

થયો છે, એ જાણીને મને આનંદ થાય છે; પણ હું પુનર્લગ્ન ઇચ્છતી નથી. જે વિધવા-શ્રમની સ્થાપના હું અને મારા પૂજ્ય પિતા કરવા ધારીએ છીએ, તેની સંચાલિકા તરીકે રહીને હું મારું સેવાપરાયણ જીવન પૂરું કરીશ. આજ પછી હું એ રિથિતિ આપણા સમાજમાં જોવા ઇચ્છું છું કે જે બાલ-વિધવાઓ ફરી પરણવા ઇચ્છતી હોય તેમની સામે અંકુશ ન મૂકાય; અને બીજું એ ઇચ્છું છું કે જે હિન્દુઓ વટલાઈ ગયા હોય તેમની શુદ્ધિ કરવામાં આવે.”

ડેપુટી-કલેક્ટર સાહેબ યમુનાનાં આ નિર્મલ વેણ સાંભળી દ્રવ્યા. એમણે એજ સ્થળે સભા ભરી. રાવજદાદર લક્ષ્મીપ્રસાદ ક્રોધથી ઘૂંઘવાતા ઉઠીને ઉભા થઈ ગયા. ડેપુટી કલેક્ટર સાહેબે તેમના તરફ આંખ કાઢી. રાવજદાદરને ચૂપ થવું પડ્યું. સભામાં વિધવાશ્રમ સ્થાપનાનો ફરાવ થયો. તે ઉપરાંત ‘બાલ-વિધવા પુનર્લગ્ન મંડળ’ સ્થપાયું અને હિન્દુસમજમાં દુરનગ્નનને લેવાની શુદ્ધિની સરખામી દિવા થઈ.

“જમાનો બેકટક આડે રહેતે વહી રહ્યો છે!” એમ રાવજદાદર સાહેબ બોલતા સાંભળાયા. પણ એ સ્થળે એમનો અવાજ નગારામાં વૂટી જોવા હતો.

એ બાદ ડેપુટી કલેક્ટરે રાવજદાદરને પૂછ્યું:

“કેમ, હવે લગ્નની રીત ઢીલ છે?”

ડેપુટી-કલેક્ટર જોવા લાગવગવાળા વહેવાઈને રાવજદાદર શી રીતે ના પાડી શકે? દબાવલો અંધાવલો તે બોલ્યો “ઢીલ તો તમારીજ છે. અહીં બધું તૈયાર છે.”

એ કહેવાની જરૂર નથી કે ‘લક્ષ્મીનાં લગ્ન સંગોપાંગ પાર ઉતર્યાં.

શિવાપ્રસાદના મકાનમાં આજ યમુનાની દેખરેખ નીચે વિધવાશ્રમ સ્થાપનામાં આવ્યું છે.*

પ્રકરણ ૧ છું

અંગ્રેજોની છાવણી

રાત્રિ વીતી ગઈ છતાં સૂર્યોદય થવાને ઘોડી વાર હતી એટલે સર્વત્ર શાંતિનું સામાન્ય વ્યાધુ હતું. ખીલેલાં પુષ્પોની મધુર સુવાસ પ્રસારતી મંદ લહરી વહતી હતી. કવચિત્ પડીઓનો કિલકિલાટ શાન્તિનો ભંગ કરતો હતો.

ઉગતા સૂર્યની કિરણાવણીથી પૂર્વ દિશા રમણીય લાગતી હતી. સૂર્યનાં ઉગતાં તેજ સાથે નિરવ શાન્તિનો પણ ભંગ થતો જતો હતો. ગામમાં ઘરો, દેવળો, તેજ્યારામાં સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યાં. મોટાં ખેતરોની એક બાજુએ આવેલી અંગ્રેજોની છાવણી પણ દૃષ્ટિએ પડવા લાગી.

આજ ખેતરોની ખીજ બાજુએ ઇનિદાસ પ્રસિદ્ધ વિજયગ્રામ નામનું શહેર વસ્યું હતું. શહેરના પાદરે મોટું મેદાન હોય તેમાં નાના મોટા અસંખ્ય તંત્રીઓ નજરે પડતા હતા. દરેક તંત્રી ઉપર કંપની સરકારનું લાલ રંગનું નિશાન હતું. પાસેજ છાવણી જેવો દેખાતો નાનો સરખો પડાડ મદારાદ્રુ ઈનિંગીત સૂચવતો ઉભો હતો.

સૂર્યોદય થતાં છાવણીમાં પણ ગડગડ થવા માંડી. સૈનિકો નિદ્રાત્યાગી પોતાનાં નિત્યકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયા. કેટલાકોએ ચલમ કુંકવા માંડી. અત્યાર પહેલાં નિર્જીવ જણાતી છાવણી સજીવ દેખાવા લાગી.

છાવણીની ઉત્તરે એક નાની નદી હતી. ત્યાં નિસર્ગની રમ્યતા નિહાળતા બે જંગાળી યુવાનો ફરતા હતા. આમાંનો એક સૈનિક કાંછક મોટો, ઉંચો, સામર્થ્યવાન અને જોતાંજ માન ઉપજાવે એવો હતો. બીજો કાંછક નાનો, નીચો અને નિર્બળ હતો, જનને એ લાલ કોટ પહેરેલો હતો. જંગાળના ભાગ્યવિધાતા કર્નલ કલાઈવની 'લાલ પટ્ટણુ' ના તેઓ સૈનિકો હતા. પહેલા સૈનિકનું નામ રમેશ અને બીજાનું નામ વિશ્વનાથ હતું.

સિરાજઉદ્દૌલાનું મરતક દૂર કરાવી મિરજાદર જંગાળના રાજસિંહાસને વિરાજ્યો હતો. થોડીજ વારમાં તેને માલમ પડ્યું કે પોતે નામનોજ નવાજ છે; અરો નવાજ તો કલાઈવજ છે. એટલે કલાઈવનો દુકમ પાળવા તે ચતા તત્પર રહેવા લાગ્યો. જંગાળ પ્રાંતમાં રહેતા ફ્રેન્ચ સૈનિકો તેણે હલપાર કર્યાં. જંગા-

ગાંધી હદપારી પામેલા બીયારા ફ્રેન્ચ લોકો મુઝલીપટ્ટણમાં કિલ્લો બાંધી રાજ્ય કરવા લાગ્યા. ઇ. સ. ૧૭૫૩ થી ૧૭૫૮ સુધીના ૫ વર્ષો દરમિયાન તેઓએ આ સ્થાને નિઃકંટક રણે રાજ્ય કર્યું; જમીનદાર વિજયરાજ રાજા ફ્રેન્ચોનો આ સમય દરમિયાન ખરેખરો મદદગાર હતો. વિજયરાયનાં અવસાન બાદ આનંદરાજ ગજપતી ફ્રેન્ચ રાજાનો ગુમાસ્તો બન્યો.

ફ્રેન્ચોની સેવા કરવામાં પોતાને વધુ રવાન્ય કે અધિકાર મળશે નહિ એમ મનમાં આવતાં આનંદરાજે ફ્રેન્ચો વિરુદ્ધ કાવતરું કરવાની શરૂઆત કરી. કસકસા જઇ તેણે પોતાનો આ ઉદ્દેશ કંપની સરકારને જણાવ્યો. કારણ કે તે સમયે અંગ્રેજો અને ફ્રેન્ચો વચ્ચે બંધકર રણસંઘામ ચાલુ હતો. ગજપતીનો હેતુ જાણી કલાકત્વ ધણેજ આનંદ પામ્યો. તે તો ક્યારનો આવી કોઇ તકની રાત જોઇ રહ્યો હતો. કંપની સરકારની સત્તા વધારવા માટે આ ઉત્તમ તક છે એમ ધારી તેણે ગજપતીની વિનતી માન્ય કરી અને ૪૭૦ નું ગોરૂ સૈન્ય અને લાક પટ્ટણના બે વિભાગના ૧૯૦૦ સૈનિકોનું લશ્કર કર્નલ ફોર્ડની સરદારી હેઠળ વિજયગ્રામની સરહદ પર રવાના કર્યું. આ તેજ સૈન્યની છાવણી હતી.

મુઝીબર અંગ્રેજ સૈન્યથી ભારતવર્ષમાં અંગ્રેજોની સત્તા જમાવી શકાશે નહિ એમ કર્નલ કલાકત્વના પ્લાનમાં આવતાજ તેણે દેશી લોકોને લશ્કરી તાલીમ આપવી શરૂ કરી. જે કાળની આ કથા છે, તે કાળના બંગાળીઓ અને આજના બંગાળીઓ વચ્ચે મદાન ફેર છે. તે વખતના બંગાળીઓ સામર્થ્યવાન હતા. લાહી વગેરે આત્મરક્ષણના સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં કુશળ હતા. કલાકત્વે આવા બંગાળીઓની પસંદગી કરી. તેઓને લાક કપડા પહેરવા આપ્યાં. એ બંગાળીઓની લાક પટ્ટણ બનાવી તેને યુદ્ધક્ષમ સિપવવાનો

આરંભ કર્યો. લાક પટ્ટણના સૈનિકોને પણ તેમાં અત્યંત રસ પડ્યો. પોતાને યુદ્ધધિક્ષણ આપનાર કર્નલ કલાકત્વનો તેઓ આભાર માનવા લાગ્યા. આ લાક પટ્ટણના સૈનિકોએ મોટાં મોટાં યુદ્ધોમાં વિજય મેળવી પોતાનાં શૌર્યથી સૌ કોઇને અકિત કર્યાં હતાં. લાક પટ્ટણનાં પરાક્રમની કથાઓ સાંભળી સૌ કોઇ ચંબી જતું. લાક પટ્ટણમાં દાખલ થનાર વર્ગ બંગાળના શિષ્ટ કુટુંબોનો ન હતો. પરંતુ અછૂત વર્ગના તરફથી એમાં ઝાંઝી સંખ્યામાં બેસાયા હતા.

સૂર્યનારાયણના પ્રકાશથી હવે તો નદીનું પાણી પણ ચળકવા લાગ્યું. લોકો પોતપોતાને કામધંધે જવા લાગ્યા હતા. રમેશ અને વિશ્વનાથ નદી કિનારે ફરતા હતા.

થોડીવારે રમેશ વિશ્વનાથને પૂછ્યું: “આજે અહીં બે પલટણ આવવાની છે; તે કય છે તેની તને ખબર છે ?”

વિશ્વનાથે કહ્યું: “હા; ગોરૂ લશ્કર અને ત્રીજી લાક પટ્ટણ આવવાની છે.”

“આ લાક વાગતાં સૈન્ય અત્રે આવી પહોંચશે.”

“હા; સાત લાગ્યા છે એટલે હવે એક કલાકમાં તે સૈન્ય અત્રે આવી પહોંચશે.”

વિજયગ્રામમાં આ સૈન્ય આવનાર છે એવી ખબર પડી ગયેલી હોવાથી સૈન્ય જતવા માટે ઘણા માણસો ત્યાં આવી પહોંચ્યાં હતાં. આમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા પણ સારી હતી.

એક સ્ત્રીને જોઇ રમેશે કહ્યું: “વિશ્વનાથ ! આ આટલી સુંદર સ્ત્રી અર્ધિ ત્યાંથી ?”

વિશ્વનાથે જરા દરતી ઉત્તર આપ્યો:

“આજ ગામમાંથી, આ દેશની સ્ત્રીઓ ઘણીજ સુંદર હોય છે. વળી આ ગામની સ્ત્રીઓ પાંદેનદીન, નયો. તેઓ પૂરેપૂરો સ્વનંત્ર છે.”

એટલેમાં ધિતીયું, અંતરબો અને કમર

અંધ બાધેલા એક પુરૂષ ત્યાં આવી ચઢ્યો. તેને જોઈ વિશ્વનાથે પૂછ્યું. “ કેમ નાથુ! શી ખબર છે ? ”

નાથુ પશ્ચિમ પ્રાંતની ‘ કાદાર ’ જાતિનો છે. વખતો વખત જુદા જુદા પોશાક પહેરવાનો તે ભારે શોખિન છે. દિવસમાં ત્રણ ચાર વખત તે પોશાક બદલતો. છાવણીનો તે ચોકીદાર હતો.

નાથુ સૌનો વિશ્વાસ હતો. કોઈ પણ કામ તે હોંસથી કરતો અને તેથી તે સૌનો અત્યંત પ્રિય હતો.

નાથુ રંજે જરા ગોરા હતો પરંતુ શરીરે દુર્બળ હતો. ગાંઝે પિવાનો શોખીન હોઈ તેની દુર્બળતા વધતી જ જતી હતી. છતાંયે તેની કર્તવ્યનિષ્ઠા પ્રશંસનીય હતી.

ગાંઝાના વ્યસનને લીધે નાથુને ખાસીનો રોગ લાગુ પડેલો હતો. વિશ્વનાથે અશ્રુ પૂછ્યો તેનો ઉત્તર આપે તે પહેલાં જ તેને ઘણી ખાસી આવી, રમેશ અને વિશ્વનાથ તેના તરફ કંઈક દષ્ટિએ જોઈ રહ્યા.

લાલ પલટણના સર્વ સૈનિકો રમેશ તરફ અત્યંત માનની દષ્ટિએ જોતા. પરિશ્રમ અધિકારીઓ પણ રમેશ ઉપર અત્યંત પ્રેમ ધરાવતા.

લાલ પલટણના સૈનિકોનો મોટો ભાગ અમલુ હતો; પરંતુ રમેશ પોતે બંગાળી, ઉર્દુ અને સંસ્કૃત ભાષામાં પારંગત હતો. અંગ્રેજ સૈન્યમાં દાખલ થયા પછી થોડી ધણી અંગ્રેજી ભાષા પણ શિખ્યા હતા. તે ગંભીર છતાંયે આનંદી હતો. રમેશ કામકેશન, દૃઢચરિત્ર, અને સહનશીલ હતો. ઉચ્ચ પંશમાં જન્મેલા કોમ યુવાનના જેમ તેનો ચહેરો તેજસ્વી હતો. રમેશ કોઈ ઉચ્ચ જાતિનો યુવક છે એમ ઘણા લોકોને વિચાર આ-

વતો પરંતુ તે પોતે તો ‘ ગોપવંશીય છે ’ એમજ સૌને કહેતો.

વિજયગ્રામની ‘ સરહદ ’ પર અંગ્રેજોની છાવણી નંબાવાને બે માસ ચઢ ગયા હતા. શહેરમાં શ્રીમંત અને ગરીબ બન્ને વર્ગના લોકોની સંખ્યા હતી પણ શ્રીમંતો કરતાં ગરીબોની સંખ્યા - વિશેષ હતી. અંગ્રેજોની જેમ આ શહેરની સ્ત્રીઓ તદ્દન સ્વતંત્ર હતી. ગમે ત્યારે ગમે તે પુરૂષની સાથે તે બોલી શકતી; ફરી શકતી.

બંગાળમાં નરેન્દ્રનારા લોકોને સ્ત્રીઓની આટલી સ્વતંત્રતા ખુશતી; કાંઈક વિચિત્ર લાગતી.

આઠ વાગતાં અંગ્રેજ સૈન્યનું બહુમત વાગ્યું. અને જેની માર્ગપ્રતીક્ષા કરતા લોકો એકત્ર થયા હતા તે સૈન્ય આવી પહોંચ્યું.

પ્રકરણ ૨ બંનું

નવાં આવેલાં સૈન્યનો હાલચાલ થોડી વારમાં શાન્ત પડી ગઈ. નવા સૈનિકો જુના સૈનિકોને પોતાનાં નવાં સ્થાન સંબંધી અનેક પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યા.

સૈન્ય જોવા એકત્ર થયેલા ગામલોકમાંથી પણ ઘણાખરા ચાલી ગયા. કેટલાક પહાડ ઉપર જઈ સુશિસૌન્દર્ય જોવા લાગ્યા. કેટલાક ત્યાંજ ફરવા લાગ્યા.

આ વખતે એક માલજી અને એક તરણી, રમેશ અને વિશ્વનાથ ઊભા હતા ત્યાં આવતી હતી. સ્પર્શસ્મિથી ખીલેલાં કમળ જેવું સર્વાંગ સુંદર અને સુકુમાર તે તરણીનું મુખ હતું. તેનાં તારૂંપ અને રિમતથી અનેક તરણી ગાંડા બન્યા હતા. તે બંનેને પોતાના તરફ આવતી જોઈ વિશ્વનાથે રમેશને પૂછ્યું:

“ પેલી ઓઝો તને ઝાળખતી હોય એમ લાગે છે ! ”

“ હા, હું એ બંનેને ઝાળખું છું. પેલી માલણનું નામ તો મને ખબર નથી; પરંતુ લોકો તેને સુંદરી કહે છે. પેલી તર-શ્વીનું નામ કિશોરી છે. ”

“ કિશોરી ! છે તો ખૂબ સુંદર હોં ! અત્રે અનેક ઓઝો આવી હતી પરંતુ તેઓમાં કિશોરી જેવી સુંદર તો એક જ નહિ. તને એ લોકોની ઝાળખાણ કેટલા દિવસથી થઈ ? ”

“ અરે, દરેક દિવસ જ થયા હશે. પેલી માલણની એક મોટી વાડી છે. એ વાડીમાં જનતજનતાં ફળ, ફૂલ તથા શાક લાલ થાય છે. બે ત્રણ નોકરો તેની વ્યવસ્થા સંભાળે છે. નોકરો દ્વારા વાડીમાં થતી ચીજો વેચી નાખવામાં આવે છે. લોકો કહે છે તે પ્રમાણે કિશોરી કાંઈ માલણની સગી નથી; દૂરની ન્હાતીલી છે. તેનું કાષ્ટ ન હોવાથી માલણે તેને પાળી પોષી મોટી કરી. ”

“ કિશોરી હજી પરણી હોય એમ લાગતું નથી ! ”

“ નહિ ”

“ આપણા દેશમાં તો કિશોરી જટલી વયની સ્ત્રી છોકરાંની મા હોય ! ”

“ અહિં ઓઝો પછી મોટી વયે પરણે છે. લગ્ન સંબંધમાં દરેક સ્ત્રી અત્રે સ્વતંત્ર છે. પોતાને મનજમતો પતિ ઓઝોજ શોધી લીએ છે. ”

“ કેન્દ્ર અને અંગ્રેજોના આચાર વિચારથી દેરાઈ આવી પદ્ધતિ હાલમાં ચાલુ થઈ હોય એમ મને તો લાગે છે. આ નવો સામાજિક નિયમ તો પોષાતોનું આગાદ અનુકરણ જ છે. ”

“ નહિ; એમ નથી. આ પદ્ધતિ તો ઘણી જુની છે. કેન્દ્રો અને અંગ્રેજોના આવ્યા પછી જો આ પદ્ધતિ ચાલુ થઈ હોત તો તે આટલો બધો પ્રચાર પામી ગઈ ન હોત. વળી આ ગામમાં રહેનારા લોકો ખૌદધર્મી છે એટલે તેઓ મતિભેદમાં પણ માનતા નથી. ”

આ વાતચીત પૂરી થાય એટલામાં સુંદરી અને કિશોરી ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. રમેશને વંદન કરી સુંદરીએ કહ્યું “ પદ્મણુ સાહેબ ! થોડાક દિવસ ઉપર મારી વાડી જેવા આવ્યા હતા ત્યારે મને વચન આપેલું તે યાદ છે કે ? ”

રમેશ થોડી વાર વિચાર કરી બોલ્યો : “ હા; મને અત્યારે જ એ વાત યાદ આવી. અત્યાર સુધી હું એ વાત ભૂલી જ ગયો હતો. મને માફ કરજો. ”

આ બોલવાનો બરોબર સમય છે એમ ધારી સૌન્દર્યસંપન્ન કિશોરી, જરા હસી બોલી, “ સાહેબ, કૃપા કરી અમારું આટલું કામ કરશો તો અમે તમારાં જીવનભરનાં ઝાડી રહીશું ”

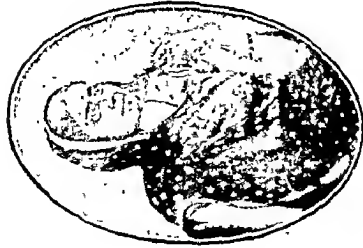
કિશોરીતી આ સ્મિતયુક્ત વિનંતી અસર રમેશ ઉપર ઠીક થઈ. કિશોરીના મંત્રુલ શબ્દોએ રમેશના ઉપર વિજય મેળવ્યો. છતાંયે મનના ભાવ જરા એ બદલ બતાવ્યા વિના રમેશ બોલ્યો, “ મારા હાથમાં છે ત્યાં સુધી તો હું પ્રયત્ન કરીશ. પરંતુ મારા પ્રયત્નમાં થઈ નહિ હોય તો ?—”

સહેજ નેત્રકટાક્ષ લગાવી, શુભાળી માલો ઉપર દારવજટા લાવી, કિશોરી વચ્ચે બોલી ઉઠી, “ અમે એમ સમજીશું કે તમે બરોબર પ્રયત્ન કર્યો નથી. કારણ કે તમારા જેવા કંપની સરકારના વિચાર પછી આટલું

શ્રી માણેકબહેન મરવંટ
“કાકાની રાણી” નાટકમાં ગરબાની સુંદર રચના કરનાર બહેન.

“ શાકાતી કથા ”

ક. સરસા દેસાઈ (‘નિપુમુખી’)

રા. પુરોષોત્તમ (‘કાકા’)

સો. વૃજકુમારી પુરોષોત્તમ (‘અંબાબહેન’)

કામ ન કરાવી શકે એ આશ્ચર્યજનક ! તમે તમારી ઇચ્છામાં આવે તો ગમે તે કરી શકો એમ છે ! ”

રમેશ પહેલાં હસી પડ્યો. હસતાં જ તેણે કહ્યું : “ તમારું કામ તો હું કપ્તાન સાહેબને કહી કરાવી દઉં; પરંતુ તેમાં અગત્ય શું ફાયદો ? મને શું આપશે ? ”

કિશોરી, હસી, અને બોલી : “ અમે આમરી ઘટતાં ચોખે વેચી પૈસા મેળવીએ અને તેમાંથી લાંચ આપીએ એમ કે ? એ સોદા સારો ! ! ”

રમેશ ફરીથી હસીને જવાબ આપ્યો : “ અમે તો કામ કરીને પેટ ભરનારા લોકો ! કામ કરવામાં પડતા શ્રમનો અલ્લો પશ્ચ માત્રીએ નહિ કે ? કામ કરાવવું જ હોય તો તો અલ્લો આપવો જોઈશે. ”

“ ઠીક; બોલો શું અલ્લો વેશે ? ” કિશોરી હસીને બોલી.

રમેશ થોડી વાર તો કાંઈ જવાબ આપી ન શક્યો. કાંઈ સૂઝવું નહિ, એટલે તેણે કહ્યું : “ હવે આજે એ વાત પડતી મૂકો. પછી જોઈ શકાશે. ”

આટલાં ઉત્તર મળતાં કિશોરી અને સુંદરી અને ત્યાંથી ચાલી ગયાં એટલે વિશ્વનાથે રમેશને પૂછ્યું “ આ બન્ને તો ઘણીજ સરળ મનની લાગે છે ! તેઓના કહેવાનો અર્થ શો ? ”

રમેશે હસીને ઉત્તર આપ્યો : “ સુંદરીના

બાગમાં ફળપ્રલ તેમજ શાકભાજી ઘણાં ધાય છે એટલે આપણા સૈન્ય માટે જોઈતાં શાકભાજી ફળ તેને ત્યાંથી આવે એવી મંજુરી અધિકારી પાસે મેળવી આપવા તે કહે છે. આને માટેજ બંધી વિનતિ ! ”

“ કેપ્ટનને તું કહેશે તો તરત જ મંજુરી મળશે ! ”

“ આજે જ હું એ વાત કેપ્ટન આગળ કાઢીશ. ”

એટલામાં સૈનિકોને એકત્ર થવા, હાઠલ પાડવું બુઝવણ વાગ્યું, મર્વે સૈનિકો એકત્ર થઈ ગયાં. મનુષ્યના અવર જવરથી માત્ર રહેલો નદીકિનારો જનચત્ત થઈ ગયો.

રમેશ છાવણીમાં જઈને તરતજ કેપ્ટન સાહેબને મળ્યો અને તેને બધી વાત કરી. કેપ્ટન સાહેબે તેને કાંઈક અગત્યનું કામ સોંપવાથી તે ઉતાવળે ઉતાવળે જતો હતો. ત્યાં કેપ્ટન સાહેબને મળવા એક ગૃહસ્થ સામે આવતો હતો; તેની સાથે રમેશ અથડાયો. બન્નેએ ધક્કાધક્કી થતાં સુધી એક મેક સામે બેઠું ન હતું.

ધક્કો લાગતાંજ નેત્રા ગૃહસ્થે રમેશના મોઢાં તરફ તાકી તાકીને જોયું. તેને આશ્ચર્ય લાગ્યું; કાંઈ જુની, જોળખાણ હોય એમ તેનું મન સાદી પૂરવા લાગ્યું. થોડો વિચાર કરી તેણે ઉત્સુકતાથી રમેશને પ્રશ્ન કર્યો, “ કોણ માધવેન્દ્ર ? તું અહીં ક્યાંથી ? ક્યારે આવ્યો ? ” (અપૂર્ણ)

ઈનામી ઉખાણું

સંપાદક : શ્રી. મહીપતરામ એમ. બહે.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨
૩૩	૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦
૪૧	૪૨	૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭	૪૮
૪૯	૫૦	૫૧	૫૨	૫૩	૫૪	૫૫	૫૬
૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૨	૬૩	૬૪
૬૫	૬૬	૬૭	૬૮	૬૯	૭૦	૭૧	૭૨
૭૩	૭૪	૭૫	૭૬	૭૭	૭૮	૭૯	૮૦
૮૧	૮૨	૮૩	૮૪	૮૫	૮૬	૮૭	૮૮
૮૯	૯૦	૯૧	૯૨	૯૩	૯૪	૯૫	૯૬
૯૭	૯૮	૯૯	૧૦૦	૧૦૧	૧૦૨	૧૦૩	૧૦૪

આકાશ :—
૧ એક મહાન
મીઠા બાદશાહ;
૫ પરિખાન; ૯
ફળદ્રુપ; ૧૦ મુ-
રાહ; ૧૨ ખોર;
૧૩ બળ; ૧૪
તરત સળગી ઉઠે
એવું ધાસ, ૧૫
આનંદ; ૧૬ તા-
ન્ન; ૧૮ કાપવાનું
ઓળાર; ૨૦ પ્રા-
તિશા; ૨૧ કાઠી-
યાવાડનું દેશી
શાન્ત્ય; ૨૩ પ્રા-
રખ; ૨૪ તૈયાર;
૨૫ તરીકું અપ-
લેશ. ૨૬ કાબ્યનો
એક શબ્દાલંકાર;
૨૮ શિલક; ૩૧

ચાપર; ૩૩ સોડું (સંસ્કૃત), ૩૪ મૂર્ધ; ૩૫ સાન. ૩૬ નાચ; ૩૮ બદ્ધોષ; ૪૦ એક
અવતાર; ૪૧ સુવાસ; ૪૨ વંડું (કંઈક અપભ્રંશ).

ઉલ્લા : ૧ બળજેરી; ૨ એક મિષ્ટ બોળન. ૩ કદ. ૪ ઝોણું; ૬ અંકુશ; ૭ પુત્ર.
૮ પ્રતિહારી; ૧૦ દેવીનું એક સ્વરૂપ; ૧૧ સાવળ; ૧૭ બદાહર; ૧૯ એક હીરો; ૨૦ એક
રાગ; ૨૨ માલતી યાદો; ૨૭ એક મત; ૨૮ એક નદી; ૨૯ સરખી; ૩૦ આશ્રય પમાડે
તેવું. ૩૫ બાળ; ૩૭ રમવું; ૩૯ લેખ; ૪૦ અદ્વાઈયાના દિવસ.

હરિદ્રાહમાં દાખલ થવા માટેની શરતો.

(૧) આ ઉખાણાની હરિદ્રાહમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રીગ્રાહક તેમજ જે બહેનો પોતાના
પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવનાં હોય તેઓ સર્વ બાગ લઈ શકશે.
સ્ત્રીગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિદ્રાહમાં ભાગ લઈ શકશે જવાબ લખી મોકલનારે
પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિદ્રાહમાં
નામ દાખલ નહિ થાય. (૨) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે મહિનાની આખર તારીખ
સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૩) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાયો.
કાંઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના બ્યાજગી-જોરબ્યાજગીપણા વિશે વાંધો લઈ શકો
નહિ. (૪) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબો જ સ્વીકારવામાં આવશે.

ઓગસ્ટ માસના ઉખાણાનું પરિણામ:

ખરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે:—

સ	ર	પા	વ		મા	લ	ડા	શ
ર	ગ	ડા		કા		ખ	ક	રી
સ	ત		મ	ગ	જ		મ	ગ
વ		વા	ટ		ખ	ગ		ત
	શ	ળ		સૌ		ની	ર	
ર		ન	વ		ખૂ	મ		ગ
તિ	લ		ચ	મ	ન		કા	મ
લા	જ	મ		સી		વા	ન	મી
લ	ળ	મ	ણી		મુ	લ	તા	ની

આ ઉખાણાના કુલ ૪ જવાબો આવેલા તેમાંથી બે ખરા છે અને બે ખોટા છે. ખરો જવાબ આપનાર બે બહેનોમાંથી સૌ. પદ્માવતી ચંડુલાલને ધનામનું પુસ્તક “ બાર સુંદર વાર્તાઓ ” આપવામાં આવે છે જે તેમણે મંગાવી લેવું. ખરો જવાબ આપનાર બીજા બહેન સૌ. લીલાવતી ન. દલાલ છે.

સપ્ટેમ્બર માસના પ્રશ્નોનો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. ૧૦ છોકરાં. દરેક છોકરાની એક બહેન તે નવે છોકરાની બહેન છે.
૨. ગધેડું ગમે તેટલે દૂર ધામનો પૂજો હોય તો તે ખાધ “ શકે. કારણ કે ગધેડાને પગે દોરડું બાંધેલું છે; પરંતુ દોરડું કયા સાથે બાંધેલું નથી.
૩. $11+11+11=14$.
૪. ૫, -૫, $\frac{5}{5} = 1$
૫. ૭ વર્ષ.

આ પ્રશ્નોના કુલ ૫૩ જવાબ આવેલા. તેમાં બે પોસ્ટકાર્ડના નિયમનો ભંગ કરતો હોવાથી તપાસ્યા નથી. બાકીના ૫૧માંથી ૪ના બધા ખરા; ૨૭ના ૪ ખરા, ૧૮ના ત્રણ ખરા, ૪ના બે ખરા, અને ૨ના ત્રણ ખોટા છે. પાંચેય પ્રશ્નોના ખરા જવાબો છે તેમાંથી શ્રીમતી મંજુલાગૌરી રાજેન્દ્રલાલ લક્ષ્મણિને ધનામનું પુસ્તક “ પાપાણી ” એટ આપવામાં આવે છે જે તેમણે મંગાવી લેવું.

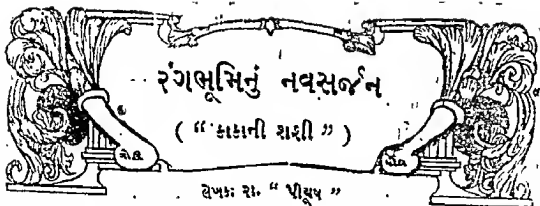
અરુ જવાબ આપનારનાં નામ નવે પ્રમાણે છે:—

પાંચ અરુ: શ્રીમતી બહેનો (૧) મંજુલાગૌરી; (૨) સુમતીબેન હોતોલાલ અંતા
ના; (૩) પુષ્પા; (૪) દાદીબેન મમનલાલ.

ચાર અરુ: શ્રીમતી બહેનો: (૧) વિદ્યાગૌરી રામલાલ, (૨) તારાબેન ઝોરભાઈ;
૧૭) ચંચળગૌરી વ્યાસ; (૪) પ્રીતીબેન નમીનદાસ; (૫) પદ્માવતી ચંદુલાલ; (૬) સન્મીનજ;
(૭) મિસિસ મદીપતરામ બટ્ટ; (૮) મંદુમતી; (૯) હિતમગૌરી; (૧૦) દાન્તા પરેશ; (૧૧) સુરજ
દાસ, (૧૨) દુન્દનકાન્તા; (૧૩) આ. નં. ૩૫૫; (૧૪) દેવુંબેન આણંદજી; (૧૫) મજરા
ગૌરી દેસાઈ; (૧૬) લક્ષ્મીનાથબેન; (૧૭) દેવજીભી; (૧૮) સુશીલા જોષી; (૧૯) સુશીલા
ભાંડકર; (૨૦) સીરાજીભી; (૨૧) નં. ૪૦૨૨; (૨૨) ચંદ્રકાન્તા; (૨૩) ચંચળબેન.

ત્રણ અરુ: શ્રીમતી બહેનો (૧) આ. નં. ૬૪૫; (૨) દાદી ગોરધનદાસ; (૩) મિસિસ
દરીલાલ રૂનરી; (૪) દરદાગૌરી રૂબે; (૫) સાન્નાગૌરી પરેશ; (૬) નં. ૪૨૭; (૭)
વિજયાગૌરી; (૮) સત્તા જિવેદી; (૯) નિર્મળગૌરી મોઝી; (૧૦) લીલાવતી દલાલ; (૧૧)
નંસાગૌરીભાઈ; (૧૨) લીલાવતી દેસાઈ; (૧૩) ચંચળબેન મિત્રી; (૧૪) દાદીગૌરી જોષી;
(૧૫) નં. ૩૦૫૮; (૧૬) ગુણાબાઈ દોશી; (૧૭) સચુજીગૌરી; (૧૮) વિમળાબેન.

બે અરુ: શ્રીમતી બહેનો (૧) દેવાગૌરી; (૨) વિદ્યાસરંતી; (૩) મદાલજીભી;
(૪) પ્રભાવતી.

ગુજરાતની સંડી ગયેલી રંગભૂમિને પુનરુદ્ધારવાની ધોયણા ધણી સમયથી થાય છે. છતાં એ માટે હજી ખાસ કોઈ સક્રિય યોજના થઈ નથી. એ કાર્ય માત્ર બેજ રીતે થઈ શકે એમ છે: (૧) સારા અને શિષ્ટ લેખકોને હાથે લખાયેલી નાટ્યકૃતિઓ રંગભૂમિ ઉપર રજુ કરવી; (૨) એ નાટ્યકૃતિને તેનાં સ્વાભાવિક સ્વરૂપમાં, પ્રેક્ષકો ઉપર ઊંડી અસર કરે એવી રીતે, શિક્ષિત યુવક યુવતીઓએ આભનય દ્વારા ઉતારવી. આજની રંગભૂમિ ઉપર ભજવાતી નાટ્યકૃતિઓ અને તે ભજવનારા નટો સમાજ ઉપર કોઈ પણ પ્રકારની સારી છાપ તો નજ પાડી શકે. હા, એની ખૂબી અસર તો પ્રેક્ષકો ઉપર જરૂર થવાની. ત્યાં સુધી ઉપરની બે બાબતો આપણી રંગભૂમિનાં મુખ્ય લક્ષણો ન બને ત્યાં સુધી ગુજરાતી રંગભૂમિ રંગભૂમિનાં નામને યોગ્ય થશે નહિ. ઉપરનાં બંને લક્ષણો આપણી રંગભૂમિનાં વિશિષ્ટ અંગો બનતાં જ આપણી રંગભૂમિનું નવમર્જન થશે.

ગુજરાતના કેટલાક શિક્ષિત યુવક યુવતીઓનું ધ્યાન હાલમાં આ દિશામાં ખેંચાયું છે એ આનંદની વાત છે. અમદાવાદમાં તેમજ મુંબઈમાં શિક્ષિત યુવાનો સાથે સંસ્કારી અને શિક્ષિત બહેનોએ દિગ્ભ્રમ બતાવી આ કાર્યમાં સારો સાથ આપ્યો છે. સંગીત અને ગરજા રાસ-ઉત્સવોમાં ગુજરાતી યુવતીઓએ અનેક વખત પોતાની કક્ષા દર્શાવી છે. પરંતુ કલાનાં

એક વિશિષ્ટ અંગ—અભિનયકલામાં—રંગભૂમિ ઉપર ઉતરી કુશળતા બતાવવાના પ્રસંગો ધણી ઓછા સંધાયા છે. આવો એક અપૂર્વ પ્રસંગ ગઈ તા. ૧૧ મી ઓક્ટોબરે મુંબઈમાં સંધાયો હતો.

સિંધ જનપ્રલય ફંડના સામાયે તા. ૧૧ મી ઓક્ટોબરે ગુજરાતી એમેચ્યોર્સે શ્રી. કનૈલાલ મા. મુનશી સિખિત ‘કાકાની શશી’ નામનું નાટક ભજવી બતાવ્યું હતું. શ્રી મુનશીનું આ નવું નાટક ‘એક પ્રદક્ષન’ છે, અને તેમાં સ્વતંત્રતાને નામે સ્વહંદતા પોષતી ‘આજની સ્ત્રી’ ઉપર માર્મિક પ્રદાર છે. તે સાથે કેટલાંક જુનાં રૂઢીખંડોની મસ્કરી કરતાં પણ રા. મુનશી ચૂક્યા નથી. નાટકનાં વસ્તુને આપણે એક માર્મિક પ્રદક્ષન જ માની લઈશું તો ઠીક પડશે. એટલે આ પ્રસંગે એ કૃતિના ગુણ દોષનો કે એમાં વ્યક્ત થયેલા વિચારોની ચર્ચા ક્યાં વિના એ નાટક ભજવાયું કેવી રીતે તેની જ વિગતમાં ઉતરીશું.

નાટકમાં ઉતરનાર બધાથે શિક્ષિત યુવક યુવતીઓ હતા. બે બેરીસ્ટરો હતા; એક એમ. એ. હતા. પાંચ બી. એ. હતા. અને બીજા પણ બધા મુશિક્ષિત હતા. સ્ત્રી પાત્રોમાં કુમારી શાન્તલા દેસાઈ બી. એ. ‘શશિકલા’ ના મુખ્ય પાત્રમાં ઉતર્યાં હતાં. ‘શશિકલા’ પાત્ર ‘આજની સ્ત્રી’ પું છે. સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યની ભાવના સેવતી શશિકલા અપૂર્વ સ્ત્રી

છે; રમતીયાળ અને હસમુખી; તેજસ્વી અને પ્રેરણાવાળા. એ પાત્રને અતુરપ કુમારી શાન્તિવાના અભિનયમાં આ બધાંએ વક્ષણો તરવરતાં હતાં. 'સચિકલા' કરતાં 'વિધુમુખી' નું પાત્ર કાંઈક અટપટું હતું.

કારણ કે 'વિધુ-મુખી' સ્ત્રી સ્વતંત્રતાની હિમાયતી છતાં પરણેલી સ્ત્રી હતી; પત્ની હતી. કુમારી સરલા દેસાઈએ આ પાત્ર અપૂર્વ સફળતાથી બજવ્યું હતું. પતિ ગમે ત્યારે ગમે તેની સાથે ફરવા જઈ શકે; પત્ની તેમ શા માટે ન કરી શકે? પત્ની પણ તેમ કરી શકે જ. આ ભાવના સેવતી 'વિધુમુખી' એવી રીતે વર્તી પણ ખરી. અને તે વખતનો કુમારી સરલાનો અભિનય; તેનાં મુખ ઉપરના ભાવ; તેનાં ચમ્પ્લો તદ્દન કુદરતી લાગતા હતા. રા. મુનશીનાં સ્ત્રીપાત્રોમાં 'વિધુમુખી' ના અટપટાં પાત્રને કુમારી સરલાએ અત્યંત સફળતાથી સજીવ રજુ કર્યું એમ કહેશું તો અતિચોક્કિત નથી. નાટકમાં એવું અત્યવનું સ્ત્રીપાત્ર 'ચંચળી'નું.

“કાકાની શરી”માં ગવાયેલો રાસ

યમુના તીરે કનકયા બંસી લેકે ખડે
બંસી બલવે, કાનો ઘેનુ ચરાવે, લેકે ખડે—
યમુના તીરે.

ગોવા વાછરૂં મૌના ચિત હરે,
નહિ ધાંસ ચરે નહિ જલ પીચે રે, લેકે ખડે—
યમુના તીરે.

(સાખી)

બંસી બલ અરે કનકયા
મુનત માંસુરી શુદ્ધ જુદ્ધ બીસુરી.
જુલ ગઈ અંગીઆ હમારી
લેકે ખડે, બંસી લેકે ખડે, યમુના તીરે ખડે—
યમુના તીરે.

વ્રજવું રાજ્ય જરો કૃષ્ણ ચોતે કરે
મૌના મન હરે મૌને વરા કરે રે, લેકે ખડે—
યમુના તીરે.

ગાપી મહિ વેચવાને પંચે પડે,
માર્ગ રોકે, નહિં લવા દીવે રે, લેકે ખડે—
યમુના તીરે.

ગાપી રોજે મળી સૌ વાતો કરે,
જઈશું યમુના તીરે, મળશું વ્રજ રાજ રે, લેકે ખડે—
યમુના તીરે.

સર્વે જઈ રાધાજીનો સંગ કરે,
જઈશું યમુના તીરે, મળશું વ્રજરાજ રે લેકે ખડે—
યમુના તીરે.

લાગતા હતા. રા. મુનશીનાં સ્ત્રીપાત્રોમાં 'વિધુમુખી' ના અટપટાં પાત્રને કુમારી સરલાએ અત્યંત સફળતાથી સજીવ રજુ કર્યું એમ કહેશું તો અતિચોક્કિત નથી. નાટકમાં એવું અત્યવનું સ્ત્રીપાત્ર 'ચંચળી'નું.

પતિના ગૃહમાં પાણી બરવું, રસોઈ કરવી, પતિ માટે પાટલો લોટા કરવો, વગેરે પડતા અસલ ત્રાસથી કંટાળી પતિગૃહનો સદાને માટે ત્યાગ કરી બાહને ત્યાં રહેતી 'શિવ-ગૌરી' નું કામ કરવા બાંધે કેમ કાંઈ બહેન તેવાર ન હોય અને તેથી જ કદાચ, એ કામ કરવા માટે રા. અનંત વીણ, બી. એ.ની પસંદગી થઈ હોય એમ લાગે છે. બહેનો સાથે કામ કરનાં સંકાય લાગ્યો હોય કે કેમ પણ રા. અનંત વીણ એમના કામને જોઈએ એટલો સારો ન્યાય ન આપી શક્યા. બાકીને રમવા સ્ત્રીને પુરૂષ જોઈએ એવી માન્યતા ધરાવનાં પારસી સ્ત્રીસ્વતંત્રતાવાદી 'પારિજાત' નું કામ મીસ મહેરાં, ગાંધીએ કયું હતું. તે બહેન જતે પારસી જ હોઈ એ

કામને પૂરતો ઇન્સાફ આપે એમાં કાંઈ પણ કેમ શંકા ઉઠાવી શકે? 'ગંગાબહેન' મહેતાજીનાં કામમાં મો. વ્રજકુમારી પુરંગતમે સુંદર કામ કર્યું હતું. અમને લાગે છે કે એમને 'શિવગૌરી' નું કામ સોંપાત તો સંપૂર્ણ સફળતાથી તે બજતી શક્યાં હોત.

પુરુષપાત્રોમાં સૌથી મુંદર અને રા. મુનશીનાં પાત્રોત્તેજનને સંપૂર્ણ ન્યાય આપે એવું કામ શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દ્વે એમ. એ. એ. દ્યુ. દત્ત. 'શિવમૌરી'ના પતિ ઇન્દ્રજિત તદ્દન નમાલો, માંદલો અને બ્લીકણ તેમજ વેદીઓ. એ બધાએ ભાવો ભાષ જ્યોતીન્દ્રના અભિનયમાં અકૃત્રિમ રીતે ઉતરતા હતા. અને તેમના શબ્દે શબ્દે પ્રેક્ષકોનાં હૃદય દા-મોહકાસથી ઉજળતાં. રા. જ્યોતીન્દ્રના અભિ-નયથી સર્વ ખુશખુશાલ હસતાં. તેમાં પાત્રને તદ્દન અનુરૂપ રા. જ્યોતીન્દ્રનું સરીર અંધા-રણ દત્ત. તે પછી 'દુર્લભરામ' નું પાત્ર

જુના વિચારના જુદા તરીકે રા. રમણ મુન-શીનો 'મેકઅપ' અને અભિનય પણ આ બાદ હતો. 'કાકા'ના કામમાં રા. પુરુષોત્તમ ત્રિકમદાસ બાર. એટ. લોએ અને કુંદનલાલ બનેલા બનેલા રા. ડી. એસ. વ્યાસ બાર-એટ-લોએ સદ્ગતાથી પોતાના ભાગ ભજવ્યા હતા.

એકંદરે નાટ્યપ્રયોગ અપૂર્વ સદ્ગતા પામ્યો હતો. અને એ સદ્ગતા માટે નાટક ભજવવા સજ્જ થયેલા સિદ્ધિ પુવક પુવ-તીઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

આવા પ્રયોગો વખતો વખત ભજવાય તો રંગભૂમિનું નવસર્જન થતાં જરૂરે વાર ન લાગે.

શ્રી જગત્

હિન્દ.

ગાંધીજી હીરક મહોત્સવ: જગતના મહાપુરુષ મહાત્મા ગાંધીજીએ પોતાનાં આયુષ્યનાં ૬૦ ઉર્ષો પૂરાં કર્યાં તેથી આખાંયે હિંદે તા. ૨૭એ ગાંધીજી હીરક મહોત્સવ ઉજવ્યો હતો. ગાંધીજીએ સોનતિની પણ કદિયે ન બૂલ્યા તેવી સેવા કરેલી હોય આ ઉત્સવમાં હિન્દની મહિલાઓએ આગેવાનીભર્યો ભાગ લીધો હતો. મુંબઈમાં શ્રી ભગિની સમાજ તરફથી લાખો કાર્યક્રમ ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. તેને લગતો કેટલોક હેવાલ જ્યાં અંકમાં આવી ગયો છે તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બરે માધવબાગમાં ખાસ સભા ભરાઈ હતી અને તેમાં મીસીસ ચેરીનબ્લેન કમ્પનનાં પ્રમુખ પદે શ્રી કિશોરલાલ મરાઠવાળાએ ' ગાંધીજીને પ્રિય ' એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપતાં બહેનોને રેડીયા, ખાદી અને અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. શ્રીમતી સંગેશિની નાયડુ, શ્રીમતી મીરાંબહેન (મીસ સ્લેડ), મીસીસ નબંજ પીટી વગેરેએ આ પ્રસંગે ખાસ સંદેશ પાઠવી ભગિની સમાજના ઉત્સવમાં સહાનુભૂતિ દર્શાવી મહાત્માજીની સેવાઓનાં ગુણગાન ગાવાં હતાં. શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સંમિત્તળની ચાન્તા-કુજ શાખાએ લેડી લક્ષ્મીબાઈનાં પ્રમુખપદે સભા ભરી હતી, તેમાં ' કોનીકલ ' પત્રના લંત્રી શ્રી. શેયદ અબ્દુલ્લા શેલ્લીએ મહાત્માજીનાં જીવન ઉપર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. ઉપરાંત સુરત, અમદાવાદ, તેમજ સમસ્ત હિન્દમાં આ ઉત્સવ ધણીન સારી રીતે ઉજવાયો હતો ધણું જીવો મહાત્માજી ।

નવરાત્રિનો રાસોત્સવ: મુંબઈ તેમજ પરાંની જુદી જુદી સ્ત્રીસંસ્થાઓએ નવરાત્રિ દરમ્યાન રાસોત્સવ ઉજવ્યા હતા. મુંબઈનાં શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સંમિત્તળ અને કન્યા મંડળ,

વનિતા વિશ્રામ અંગ્રેજી શાળા, ચંદા રામજી હિન્દુ કન્યાશાળા, રોક ગોકળદાસ તેજપાલ કન્યાશાળા, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ નવરાત્ર મંડળ, ભૂલેશ્વર કન્યાશાળા તેમજ ખીજ અનેક સંસ્થાઓ તરફથી જુદે જુદે દિવસે આ ઉત્સવ ઉજવાયો હતો. ગરબાનો વિવિધ કાર્યક્રમ ચાલ્યો હતો. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ નવરાત્રી મંડળ અને ભૂલેશ્વર કન્યાશાળાના મેળવદાઓમાં પ્રમુખપદેથી શ્રીમતી બસુબહેન લોટ-વાળાએ સ્ત્રીઓને શુભામી મનોદશા લાગ કરવાની હાકલ પાડી હતી. ચંદારામજી હિન્દુ કન્યાશાળાનાં રાસોત્સવમાં લેડી લક્ષ્મીબાઈએ પ્રમુખ સ્થાન લીધું હતું. વિલેપારલે મહિલા મંડળ, ચાન્તાકુજ સ્ત્રી મંડળ, અને વાંદરા મહિલા મંડળ વગેરે પરાંના મંડળો તરફથી પણ આવો ઉત્સવ ઉજવાયો હતો. સુરત, અમદાવાદ વગેરે સ્થળે પણ નવરાત્રિનો રાસોત્સવ ઉજવાયો હતા.

✓ કપોળોમાં વિધવા વિવાહ મુંબાઈમાં વસતી કપોળ જ્ઞાતિના મુધારકોએ જ્ઞાતિમાં વિધવા વિવાહની છૂટ મુકવા સંબંધમાં જખરી મુઝરા ઉપાડી છે. તેમાં કેટલાક શિક્ષિત યુવક યુવતીઓ-એ પણ સાથ આપ્યો છે. વિધવા વિવાહના પ્રચાર અર્થે કપોળ વિધવા વિવાહ સહાયક મંડળની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. ઉપલાં મંડળનાં આશરે તા. ૧૬એ શ્રી કૃષ્ણ સીનેમામાં શ્રી. કૃનેલાલ મુનશીની વિખ્યાત નવલકથા ' કોનો વાંક ? ' ઉપરથી ઉતારવામાં આવેલી એક નામની ફિલ્મ કપોળ ભાઈ બહેનોને ખતાવવામાં આવી હતી અને તેમાં વિધવા વિવાહના સમર્થનમાં ભાષણો પણ થયા હતાં. લાંખા સમયથી નડમૂળ ઘણી ગયેલાં આવાં રૂઢીખંડો દૂર કરવામાં હમેશાં જનતં આવ્યું છે તેમ રૂઢીચૂસ્ત લોકોએ

પોતાનો વિરોધનો સર પૂર્ણ છે અને તેમણે સારી પ્રવૃત્તિ ઉપાડી છે. જાનો, આગળ વધતો નય છે એટલું જ તેઓ ધ્યાનમાં રાખ્યા હોય તો કેલું ? શ્રીમંત કબોળ શેઠાણી મીસીસ ઝવેરભાઈ જળમોહનદાસે તેમજ બીજા અનેક ભાઈ બહેનોએ આ પ્રવૃત્તિમાં સાથ આપ્યો છે.

બ્રહ્મક્ષત્રિય મેટ્રીક હંચાને અભિનંદન બ્રહ્મક્ષત્રિય જ્ઞાતિમાં પ્રથમ મેટ્રીક થનાર શેઠ નરેન્દ્ર તમ વિઠ્ઠલ પરચોત્તમનાં પુત્રી બહેન રૂક્મણીને અભિનંદન આપવા સપ્ટેમ્બર માસમાં એક મેલાવડો થયો હતો. તે વખતે બહેન રૂક્મણીને અભિનંદન આપવા ઉપરાંત આગળ અભ્યાસ કરવાને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવ્યું હતું.

આંતરમાંતિય લગ્નઃ
ઉદ્યાદમાં ઉચ્ચસાક્ષીના સુધા-
રક અનાવિલ બ્રાહ્મણ રા.
મોહનજી નાયકના ૨૮ વર્ષના
પુત્ર શ્રી હર્ષભરામે નરોડાના
બાજી દેસાઈના કુળના શ્રી
ગણેશભાઈ પ્રધાનનાં ૧૯
વર્ષનાં પુત્રી શ્રી બલુલ સાથે
આર્થ વિધિથી લગ્ન કર્યું.
૧૨ ગુનગતી અને વધુ મહા-
રાષ્ટ્રીય છે.

ડૉ. શ્રી. અનંત રાજનાથગમ

એરોડમાં એમની નીમણૂક
એનરરી મેજસ્ટ્રેટ તરીકે થઈ છે.

શ્રી સુરત મહિલા મ-
દા વિદ્યાલય મંડળ ૧૯૨૮
-૨૯ ના દેવાવમાં જીલાવાડ
છે કે મંડળ તરફથી ત્રણ સંસ્થાઓ આવે છે. (૧)
ગોપીપુરા મહિલા વિદ્યાલય; (૨) હરિપુરા રાખા
મહિલા વિદ્યાલય; (૩) મોટી વયની સ્ત્રીઓનો
શિક્ષણ વગ. પહેલી સંસ્થામાં મુખ્ય યુનિવર્સિ-
ટીની મેટ્રીકની પરીક્ષા તેમજ ભારતીય મહિલા
વિદ્યાપીઠની પ્રવેશક પરીક્ષા આપી રાકાય
એની બવરયા છે સંસ્થા તરફથી મોટી વયની
સ્ત્રીઓ અંગ્રેજી, સીવણ, ભરત, સંગીત વગેરે
શીખી શકે તે માટે શ્રીશિક્ષણવર્ગ ખાલવામાં

આવેલો છે. આવી સંસ્થાઓને આર્થિક મદદની
ધણી જરૂર રહે છે. સ્ત્રીસમાજની ઉન્નતિ કરવામાં
સારો ફિરો આપતી આવી સંસ્થાઓને નિસા-
વની એ સી કાઢવી ફરજ છે.

પરણીતું છે ! (૧) અખિલ હિન્દ ઓદિવ્ય
સંમેલનના અધ્યક્ષ અને વડોદરાની ધારાસભાના
માજ સભ્ય શ્રી વિદ્યાશંકર વઘીલાના પુત્ર રા.
નટવરલાલ ઝવેરી વિધુર થતાં ૪૫ વર્ષની વયે
એક ૧૧ વર્ષની ગમર બાળાનો ભવ બગાડવા તૈયાર
થયા છે. શ્રી નટવરલાલ
ઝવેરાતનો ધંધો કરતા હોઈ
પારીસ અને નંપાન રહી
આવ્યા છે.

લોહીના લાડુ મામેઃ
ભાવનગરની ઓદિવ્ય જ્ઞાતિના
પટેલ હરગોવિન્દ દેવના ૨૦
વર્ષના એક યુવાન પુત્ર
સપ્ટેમ્બરની તા. ૨૭ મીએ
એકાએક અવસાન પ્રાપ્તતાં
૧૫ વર્ષની એક બહેન
વિધવા બની છે. આવી
હૃદયભેદક બનાવ બન્યા છતાં
હરગોવિન્દ દેવેએ લોહીના
લાડુ બગાડવાનો નિશ્ચય કર્યો.
પરિણામે એ લોહીના લાડુ
જમણુ અટકાવવા યુવકસંઘ
હટીબદ્ધ થયો. યુવાનોએ
સહગતના પિતાને આવું
ભોજન ન આપવા વિનંતિ
કરી પરંતુ તે નિષ્ફળ ગઈ.

યુવક સંઘ મહિલા વિદ્યાલયવાળાં કુમારી ન્યો-
તિર્થાના પ્રમુખપદે સભા ભરી પીકેટીંગ કરવાનું
કરાવ્યું. પત્રિકાઓ કાઢવામાં આવી. અથા માસની
તા. ૭-૮-૯ ના દિવસોએ ભોજન સ્થાન ઉપર
જઈ, યુવક સંઘના સાઠ ઉપર સ્વયંસેવકોએ
પિકેટીંગ કર્યું. પહેલે દિવસે 'લોહીના લાડુ જમરો
નહિ' એવાં પોસ્ટરો લાડુ બસતો એ શરી નાંખી
રોષ ઉઠાવ્યો. બીજે દિવસે તો બધાદાર કરનાર
ભાઈએ પોલીસ બોલાવી હતી. પીકેટીંગ કરતા

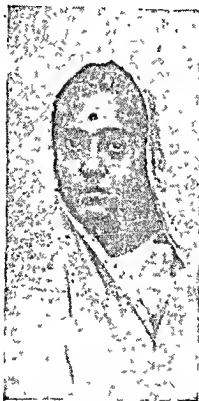
વચસેવકો. ઉપર લાદીના પ્રદાર થયા. પોલીસ પણ ભેદ રહી. ચાર પાંચ ભાઈઓને લાદીના માર પડ્યો. એક ભાઈને ઇસ્પતાલમાં મોકલવો પડ્યો. ત્રીજા દિવસે પણ પીકેટીંગ થયું. પોલીસે મુંડા-પાહી, ચલાવી. છતાં સ્વચસેવકો ન હયા અને અને લોહીના લાકડું જમણું નિરર્થક નિવડ્યું.

પટેલ યુવકોમાં ભગૃતિ: ભાવનગર રાજ્યના

ધોળા ગામ પાસેના ટીબી ગામે પહેલી પટેલ યુવક પરિષદ સપ્ટેમ્બર માસમાં ભરાઈ હતી. તેમાં બીજા કરાવો ઉપરાંત યુવકો માટે નીચેનું પ્રતિજ્ઞાપત્રક તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું:—
 (૧) કન્યા વિક્રય કરીશ નહિ. (૨) મરજ કરીશ નહિ અને કારજનું જમીન નહિ. (૩) મરજ પાછળ રડવા કહેવાનો રિવાજ મંદી નાંખીશ. (૪) બાળલગ્ન કરીશ નહિ. (૫) કરજ કરી વસે કરીશ નહિ. (૬) મા-બીવી-કોઈ પણ ભંતનું બચન રાખીશ નહિ. (૭) સ્વદેશીને ઉત્તેજન આપીશ. (૮) ધરણું પહેરીશ નહિ. (૯) લાંડભવાયા ભેદશ નહિ કે તેને ઉત્તેજન આપીશ નહિ. (૧૦) સુપાત્રે દાન કરીશ. આ પ્રતિજ્ઞા ઉપર ૮૦ જેટલી સહીઓ લેવાઈ ગઈ છે. વિશેષ લેવાય છે.

પુત્રને ભોગે શિયળ સાચવ્યું: ચેલાક દિવસ ઉપરનોજ આ કંઈ બનાવ છે. જુનાગઢ રેલ્વેના ચોક્કા સ્ટેશને ગાદીમાં બેસવા એક હવાર પોતાની સ્ત્રી અને ધાવણું બાળક સાથે આવ્યા. આ સ્ટેશને ગાદી એક બે મીનીટ હતી રહે. હવાર ગાદીમાં થઈ સામાન મૂકી રહે તેટલામાં ગાદી ઉપડી ગઈ. સ્ત્રી અને બાળક સ્ટેશન ઉપરજ રહી અયા-સ્ત્રીનાં ધરણું ભેદ સ્ટેશનના માણસોની

મતિ ભ્રષ્ટ થઈ. વેઈટીંગરૂમમાં તે બેઠી હતી ત્યાં બે જણે જઈ ધરણું માંગ્યાં. ઉપર સ્ટેશન માસ્તર અને બીજા ત્રણ મળી તે બાઈની હેડતી કરી. સમય ભેદ બાઈ, માણસોને પોતે લુપ્તરાંક કરી આવી ધરણું ઉતારી દેશે તેમ તેઓની પાપી ધમ્મક પૂરી કરશે એમ લાલચ આપી, વેઈટીંગ રૂમની બહાર આવી, બાઈનાની સાંકળ વાસી દોધી. બાળક વેઈટીંગ રૂમમાં રહી ગયું. પેલા પાપી-ઓએ બાળકને મારી નાંખવાની ધમકી આપી પરંતુ પેલી બાઈએ બાળકના ભોગે પોતાનું શિયળ રક્ષવાનું ચોક્કા ધાર્યું. એટલામાં એક લાસપાટી આવી પહોંચતાં બાઈએ ગાડીને બધી વિચત કરી. રૂમ બોલતાં બાળકના કંકડા ને પેલા માર પાપીઓ નીકળ્યા. પોલીસે તેઓને પકડ્યા છે.

કે. ચતુરલક્ષ્મી બેરી, એમ. એ. હિંદી સરકાર પાસેથી રકોલરશીપ મેળવી સાહિત્યના વધુ અધ્યાસ માટે ઇંગ્લેન્ડ ગયલાં ગુજરાતી બ્લેન.

લીબડી મૂ. જી. કન્યા-વિદ્યાલય: કેળવણીના નવા આદર્શો બ્યક્ત કરતું આ કન્યા વિદ્યાલય લીબડીમાં સાત વર્ષથી ચાલી રહ્યું છે. વિદ્યાલયનું ૧૯૮૦ થી ૧૯૮૪ સુધીનું પચ્ચવાર્ષિક નિવેદન લાલમાં પ્રકટ થયું છે. તેના ત્રણ વિભાગ ખાડવામાં આવેલા છે: (૧) નવનીત; (૨) માનસ, અને (૩) પ્રગતિ. પહેલા વિભાગમાં વિદ્યાર્થની શિક્ષણ પદ્ધતિ અને અન્ય કન્યા પ્રવૃત્તિનો હેવાલ આપવામાં આવેલો છે. બીજામાં

સરકારની ભાવના અને આદર્શો આલેખાયલા છે. અને ત્રીજામાં પાંચ વર્ષની પ્રગતિના આંકડાઓ રજૂ કરવામાં આવેલા છે. વિદ્યાલય પાછળ પાંચ વર્ષમાં રૂ. ૫૦,૨૯૨-૭-૦ જેટલી રકમ ખર્ચાઈ છે. વિદ્યાર્થનો લાગ ૨૦૦ ઉપર બાળાઓ લે છે. વિદ્યાર્થની આ પ્રગતિ માટે તેના સંચાલકો વગેરે અભિનંદનને પાત્ર છે.

હોદ્દાંઓ માટે વર્નાક્યુલર પ્રાધન્ય

પરીક્ષા: ૧૯૨૮ માં આ પરીક્ષા આખા ઇલાકામાં ૩૫ મથકોએ લેવાઈ હતી. તેમાં ૧૭૪૬ છાત્રીઓ બેઠી હતી. આમાં ૬૬ મુસ્લીમ, ૫૪ પઠાણ વર્ગની, અને ૧૫૯૬ બીજી જાતિઓની હતી. ૬૮૦ છાત્રીઓ પાસ થઈ હતી.

પતિ કે પિશાચ: હેરાબાદના હમીદુલ્લાખાન નામના સિપાઈએ પોતાની ૧૩ વર્ષની

બાળપત્ની પર અત્યંત જુદમ ગુન-

રવાથી તેને પકડ-

વામાં આવ્યો છે.

છાત્રીની ગંભીર માંદગીની જાણ થતાં તેની મા - તેને

તેડવા આવી હતી.

એક અઠવાડીયામાં પાછી મૂકી જવાની

ચાહે તેને મોકલવામાં આવી. છાત્રીની માંદગી વધી.

વિક્ટોરીયા જાનાના ઇસ્પતાલે આવી

સ્થિતિમાં છાત્રીને ઇસ્પતાલમાં દાખલ

કરવા ના પાડી.

એટલે પોલીસ ઇસ્પતાલમાં દાખલ

કરવામાં આવી અને છાત્રીને ગંભીર

ઇલાજ કરવાના આરોપસર પટિટિયને

પકડવામાં આવ્યા છે.

હા. એની બી-

સાન્ટની ૮૩ મી

જયંતી મઠ તા ૧ હી એ મદ્રાસમાં ઉજવાઈ હતી.

આચારના ધોઆસોદ્ધિલ મથકમાં સમાધે પ્રાર્થના થઈ

હતી અને ગરીબોને કપડાં પહેલવામાં આવ્યાં હતાં.

સાંજે જાન. મી. નરસિંહા રાનુનાં પ્રમુખપદે

સમા ભરાઈ હતી તેમાં ડૉ. બીસાન્ટનાં અવનકારે

ઉપર વ્યાખ્યાનો થયાં હતાં.

પડદાને" દક્ષિણે: બનારસનાં નવજવાન

અખેર વગેરે રથાને રા. સા. હરવિલાસ

શારદાને આશિન દન આપવા મહેત્રી રામાઓ સાથે આ રીતે

ચૂરત લોકોએ વિદોહનાં નિમ્જન પ્રદર્શનો કર્યા

હતાં. એક જે સનાતની પરિતરાજેએ તો પેતાને

મળેલા 'મહામહોપાધ્યાય'ના જિવાઓને પણ

લિલાંજિ આપ્યાં દીધી છે. એ કાયદાનો સવિ-

નય લેજ કરવાની પણ ધમકી અપાઈ ગઈ છે.

મંડળ તરફથી આવતી તા. ૧૩મીએ પડદા

વિદેહ દિન ઉજવનાર છે. તે માટે પ્રચાર કરવા

એક પ્રતિનિધિમંડળ નીકળ્યું છે. રાણીગંજ અને

લાલગુપ્તમાં જે સંજો સમારો ભરવામાં આવી

હતી. મારવાડી યુવતીઓ સમામાં આવી હતી.

સીંચોએ વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં. પડદાને

દક્ષિણવામાં સાથ આપવા સીંચે કમૂલ ક્યું હતું.

નવરાત્રનો રાસોત્સવ

શ્રી ગુજરાતી હિંદુ સીમંડળ:

મનુર મંડળ તરફથી દર વર્ષની જેમ ચાલુ વર્ષનો રાસોત્સવ માધવબાગમાં તા. ૬ હી એપ્રિલને ઉજવાયો હતો. આ ઉત્સવ માટે માધવબાગના ચોગાનમાં પાંચ જુદા જુદા ગોળાકાર રંગી તેમજે વીજળીની બત્તીઓ અને કુલપાનથી રાજગાર્યો હતા. લગભગ ૨૫૦૦ મહિલાઓએ એમાં ભાગ લીધો હતો. દર વર્ષે કરતાં આ વર્ષનો ઉત્સવ કંઈક વધારે વ્યવસ્થિત જાણાતો હતો. આ વ્યવસ્થા માટે મંડળની ઉત્સાહી વ્યવસ્થાપિકા બહેનોએ લીધેલા શ્રમ માટે ખાસ ધન્યવાદ ધરે છે. તેમજે કેટલાંક સમાસદ બહેનો પાસે આ ઉત્સવ માટે ખાસ ગરબા તૈયાર કરાવ્યા હતા. હજી વધુ મોટી સંખ્યામાં એવાં બહેનો આગળથી તૈયારી કરે તો ઉત્સવ વધારે આલ્હાદક અને આકર્ષક બને. ગુજરાતની સીઓનો એ અણુમૂલ્ય વારસો કલાની કિંચિત્તે ઉપભોગ્ય તો તે વ્યાસામ અને આનંદનું સર્વોત્તમ સાધન બની શકે છે. આ બાબતની ખાતરી " કાકાની રાસી " નામે નાટકમાં જે બહેનોએ ગરબો ગાયો હશે તેમજે કરી આપે છે. એ તરફ અમે મંડળના સંચાલકોનું ખાસ લક્ષ્ય જેઓએ સીઓ આ ઉત્સવ માટેનો સર્વ ખર્ચ સી. લક્ષ્મીજી પ્રમુખ દયાળ હરિયાણીએ આપી સંચાલકોને ઉત્સાહ વધાર્યો હતો તે માટે તેમને ધન્યવાદ ધરે છે.

હિન્દી સા-

માજ, સુધારાનું

પહેલું પગથિયું:

રા. સા. હરવિલાસ

શારદાને બાલ

લગ્નનો ખરો વડી

અને મધ્યરથ ધારા-

સમાઓએ સ્ત્રીકાર્ય

બાદ ગયા માસની

તા. ૧ હીએ ના.

વાઇસરોયે તેને

સંમતિનો સીકો

માર્પે છે. એટલે

આવતા વર્ષના

એપ્રિલ માસથી એ

કાયદો અમલમાં

મૂકાયે અને એ

કાયદાની વિરૂદ્ધ

વર્તનાર સજાને

પાત્ર થશે. આટ-

લે સુધી વાત

આવ્યા છતાં રી-

ચૂરત સનાતની

હિન્દુઓ અને મુ-

સ્લીમો ધર્મને નામે

હજીએ એ કાયદાનો

વિરોધ કરી રહ્યા છે.

અખેર વગેરે રથાને રા. સા. હરવિલાસ

શારદાને આશિન દન આપવા મહેત્રી રામાઓ સાથે આ રીતે

ચૂરત લોકોએ વિદોહનાં નિમ્જન પ્રદર્શનો કર્યા

હતાં. એક જે સનાતની પરિતરાજેએ તો પેતાને

મળેલા 'મહામહોપાધ્યાય'ના જિવાઓને પણ

લિલાંજિ આપ્યાં દીધી છે. એ કાયદાનો સવિ-

નય લેજ કરવાની પણ ધમકી અપાઈ ગઈ છે.

પ્રકીર્ણ (૧) મૈસુર રાજ્યમાં હિન્દુ કાયદામાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન અત્યારે છે તેની હંદી તપાસ કરવા માટે ડી. બી. ચંદ્રશેખર ઐયરના પ્રમુખપદે એક સમિતિ સરકારે નીમી છે. (૨) તાયકુંવરબાઈ મોહનલાલ નામની યુવતી સ્વયંથી દારૂ મરણ પામી છે. (૩) મુંબઈમાં તારદેવ હપર આવેલાં સેવામંદિરના લાભાર્થી આર્થિક નારક સમાજનો 'લખખંધન' ખેલ જ્યાં માસમાં લખખંધન (૪) વડોદરામાં નરસિંહજી પોળમાં એક યુવાન બ્રાહ્મણની સોળેક વર્ષની પત્ની અગ્નિ

તા. ૬મી સપ્ટેમ્બરે હિન્દુ ધર્મનો સ્વીકાર કરી બીજે દિવસે ડૉ. સોની નામના હિન્દુ દાકતર ભેડે લખ ક્યું હતું. બંને કિંયા બેંકોક આર્થ સમાજના માણ પ્રમુખ ડૉ. ભગતરામ સહજલે કરાવી હતી.

મીસીસ ડોકલુ અવસાન: મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન ચરિત્ર પહેલાં આલેખનાર દેવ. બે. બે. ડોકલુનાં પાત્ર મીસીસ ડોક ગયા માસમાં અવસાન પામ્યાં છે. ૧૯૦૮ માં દક્ષિણ આફ્રિકાના સત્યાગ્રહની લડત દરમ્યાન મહાત્મા ગાંધીપર ગંભીર હુમલો

શ્રી ભરૂચ આર્થ સેવિકાંશ્રમ

આશ્રમમાં બ્યાયામ શીખતા આવતી બાળાઓ

અને ઘાસલેટના સચાઇથી કોઇક કારણસર મરણ પામી. (૫) રહેણાં નામે એક સોળ વર્ષની વાણીયલ બાઇને મારી નાંખી તળાવના કામાં ફેંકી દેવામાં આવી છે. (૬) મણિબાઈ નામની ૧૬ વર્ષની યુવતીએ પતિના ઘરમાં પડતાં ફાંખથી કંટાળી આસતેલ છાંડી, સળગાવી આપઘાત કર્યો.

સૂરપ.

યુરોપીયન મહિલાની શુદ્ધિ: મંચિસ્થરમાં પ્રોફ. વાલ્ટરન નામનાં એક યુરોપીયન મહિલાએ

વધો હતો ત્યારે મોટીસ ડોક તેમની સારવાર કરા હતી.

મુધરેલાં કનેડાં! ઇંગ્લેન્ડના રજીસ્ટ્રાર જનરલના ૧૯૨૮ના હેવાલ પ્રમાણે સંખ્યાબંધ પુરુષો પોતા કરતાં ઘણી મોટી વયની સ્ત્રીઓ પરણ્યા હતા. ૨૦ વર્ષના કેટલાક યુવાનો પોતાથી એકઠી વયની સ્ત્રીઓ સાથે પરણ્યા હતા. ૩૦ કે તેથી ઓછા વયના ઘણા યુવાનો ૬૦ અને તેથી વધુ વયની સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન ગાંધાં હતાં. ૪૦ વર્ષની સ્ત્રીઓ સાથે ૩૫ થી ૫૦ વર્ષની ઉંમરના પુરુષો

લગ્ન કીધાં હતાં. ૫૭ છોકરી ૧૫ વર્ષની વયે, ૪૪૦ છોકરીઓ ૧૬ વર્ષની વયે, અને ૪૬૩ છોકરીઓ ૧૭ વર્ષની વયે પરણી હતી. ૧૯૨૮ માં હંસ્વાંડ અને વેલ્સમાં ૩૦૩૦૦૦ લગ્નો થયાં હતાં. ગટર મુકાદમ અને પોતાની સાવરણી ફેરવે તો ?

ઝીઓનું તોફાન: બ્રાઇટન ખાતે તા. ૩ જ એ મળેલી મજૂર પરિષદમાં જે સ્ત્રીઓએ પોતાને ગેલેરી સાથે સાંકળે બાંધી રાખી 'ફેડ કીધેલા' મજૂરોને છોડી મૂકે ' 'કલાહન્સનો પરાગ્વ્ય થાવ' એવા એવા પોકાર કરી તોફાન મચાવ્યું હતું. અત્યંત મુશ્કેલીથી તેઓને બહાર લઇ જવામાં આવી હતી.

રેસ્ટોરાંની સુદરી: ના. આગાખાન (જોબ્ન-ઓના ધર્મગુરુ), પેરીસના, એક રેસ્ટોરાંના માલીકની છોકરી મેરેલીન ફેરેલના પ્રેમમાં પડયા છે અને કહેવાય છે કે તેઓ તા. ૪ થી ટ્રીસ્ટમ્બરે તેની સાથે લગ્ન કરનાર છે.

બ્રિટિશ મહિલા પરિષદ: કોમનવેલ્થ બોર્ડ ઇન્ડિયા લીમી. લંડન શાખાના આશ્રયે તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બરે બ્રિસ્ટલમાં હિન્દી પ્રશ્નો ઉપર ચર્ચા કરવા બ્રિટિશ પ્રતિનિધિઓની મહિલા પરિષદ મળી હતી. તેનાં પ્રમુખસ્થાનેથી મીસીસ વિલી-અમ્સ ચેડામે જણાવ્યું કે હિન્દને ન્યાય મળતો નથી તેવી અને ખાતરી થઇ છે. સ્ત્રીમતાધિકાર વખતે સ્ત્રીઓને જે ફરિયાદ હતી તેનાં કરતાં હિન્દને દર ધણી વધુ ફરિયાદ છે. પાર્લામેન્ટના સર્વ-સભ્યો ઉપર આ સંબંધમાં અત્યંત દબાવુ કરવું જોઇએ. હિન્દને સાંસ્થાનિક સ્વરાજ આપવામાં હવે આપણે વિલંબ કરીશું તો એક મોટા દેશની મિત્રાચારી ગુમાવી બેસીશું. હિન્દને

સાંસ્થાનિક સ્વરાજ તુરત આપવાનો સરકારને આગ્રહ કરતો ઠરાવ થયો હતો.

✓ **હિન્દી સ્ત્રીઓ માટે કોલેજ:** લંડનમાં તા. ૧૪ મીએ મેન્સન હાઉસમાં લોર્ડ મેયરનાં પ્રમુખપદે મળેલી સભામાં હિંદી સ્ત્રીઓ માટે કોલેજને કાઢવા પૈ. ૫૦૦૦૦ ના ફંડનો અપીલ થઇ હતી. મીસીસ રામાસવે જણાવ્યું હતું કે સ્ત્રીકેળવણીના વધતા જતા પ્રવાહને આગળ વધારવા સ્ત્રીઓ માટે સરકારી કોલેજની સંખ્યા જોઇએ તેવી નથી. કન્યાશાળાઓની શિક્ષિકાઓનાં મંડળ તરફથી ડૉ. બ્રોકે જણાવ્યું કે તેનાં મંડળે આ ફંડ માટે પૈ. ૧૪૮૧ લેખા કર્યા છે. લેડી સાથમને હિન્દ અપાટબંધ આગળ વધી રહ્યું છે અને અમારી દિલસોજીથી વધુ આગળ વધશે એમ જણાવ્યું હતું. સભામાં મી. ૧૦૦૦ ભરાયા હતા. પૈ. ૫૦૦ વુલ. કેટલે એન્ટી-કુપની તરફથી, લેડી એલીસ તરફથી ત્રણ વર્ષ સુધી પૈ. ૫૦ અને સરમોન અને લેડી સાથમન તરફથી પૈ. ૫ ભરાયા હતા.

અમેરિકા:

આદર્શ પત્ની: કાન્સાસ સ્ટીટમાં મી. અને મીસીસ જે. સી. બેનેટ પડોશા બેનેટ બીજીની રમત રમતાં હતાં. તેમાં મીસીસ બેનેટ ૧૦ પેની હારી ગયાં. આથી મી. અને મીસીસ બેનેટ વચ્ચે ટંકો થયો. મી. બેનેટ મીસીસને મારી એટલે મીસીસ બેનેટ ગુસ્સે થઇ પોતાના કુવાના ઝોરડામાં જઈ રીવોલ્વર લઇ આવી પતિને ઠાર કર્યો. પતિસેવા કરવા માટે તેમને પકડવામાં આવ્યાં છે. કુમારીકા મેયો આ જોઇ શકશે ?

સમાલોચના

મોતીનાં તોરણ: (ભાગ ૧ થી) પ્રકાશક: રા. કરસનજી જીવરામ મોતીવાળા, દાંકા ચોખી, અમદાવાદ. મૂલ્ય: બાર આના.

ગુદરાણગાર એ ગુણસુંદરીને ખાસ વિષય હોઈ બહેનોના હૃદયોમાં માટે આ પુસ્તક ઘણું અગત્યનું થઈ પડશે. પ્રકાશકે સરળ ભાષામાં જુદી જુદી ભતના અને કીકાઈનના મોતીનાં તોરણો બનાવવાની રીતો આમાં આપી છે. સત્કારો ઉપર પાનાના આ પુસ્તકની હૃદયોગિતા જેનાં મૂલ્ય નજીક ન ગણાય. ચોવીસ વિધવિધ પ્રકારની કીકાઈનોએ એમાં સમાવેશ થાય છે, જેમાંથી જુદા જુદા પશુ પક્ષી, દેવ દેવીઓ અને શબ્દો વગેરેની આકૃતિઓ મોતીમાં ગુંથી શકાશે.

ગાંધીજી: લેખક: રા. જીવજીરામ દવે. પ્રકાશક: શ્રી ભગિની સમાજ પ્રકાશન મંદિર, મુંબઈ. મૂલ્ય: બે આના.

મ. ગાંધીજીના હીરક મહોત્સવ પ્રસંગે આ હૃદયોગી પુસ્તકથી ગુજરાતના બાળકોની લેખકે અને પ્રકાશકે સુંદર સેવા બજાવી છે. બાઈ જીવજીરામ “બાળકોના દોસ્ત” તરીકે નજીક છે; એમની આકર્ષક શૈલી પણ બાળકોને મુપરિચિત છે. આ પુસ્તકમાંથી બાળકો ગુજરાતે ભજવે તે અર્પેલા એ મહાન પુરુષ વિશે ઘણું જાણી શકશે; તેમના જીવનમાંથી અણમૂલ્યા પાઠ શીખી શકશે.

કિલ્લોલ: લેખક: રા. હરેશ્વર દેવેચાણી. પ્રકાશક: શ્રી મહિલા વિદ્યાલય; ભાવનગર. મૂલ્ય: ચાર આના.

રોરડી સાહિત્યના સમર્થ લેખક અને સંપાદક બાઈ મેઘાણી એક સાચા કવિ પણ છે એમ તેમણે “વેળીનાં ફુલ” નામે ગીતસંગ્રહથી સાબીત કરી આપ્યું હતું. લોકગીતોનું સંચયન કરતાં કરતાં તેમની મધુરતા અને તેમના લોકપ્રિય બળ એટલાં બધાં તેમણે પચાવ્યાં છે કે જે જાના બળમાં નવી ભાવનાનાં ગીતો રચવા તેમને માટે સુલભ કાર્ય થઈ પડ્યું છે. “વેળીનાં ફુલ” માટે જે ફરિયાદ અમારે કરવી પડી હતી તેજ ફરિયાદ આ “કિલ્લોલ” માટે પણ કરવી પડે છે. પ્રકાશકે ફક્ત ૧૦૦૦ નકલ છાપાવી છે. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે તેઓ બીજી આવૃત્તિ માટે સત્વર તૈયારી કરે નહિ તો અનેક બહેનોને આ સંગ્રહનો રસ હારવા માટે રાહ જોવી પડશે. નાની કન્યાથી માંડીને તરુણીઓ સુધીની દરેક વયની સ્ત્રીના હૃદયના ભાવો ઉઠે અને કંઈ ચડી નય એનાં આ સુંદર ગીતોની દસદસ નકલો આપી પડે.

કાન્તિકારી લગ્ન: મૂળ લેખક: લોકેશ પ્રેમજી અનુવાદક: રા. રણછોડજી કેસુરભાઈ મીસ્ત્રી. પ્રકાશક: શ્રી “પ્રસ્થાન” કાર્યાલય, અમદાવાદ. મૂલ્ય: ૦-૩-૦.

શ્રી “પ્રસ્થાન” કાર્યાલયે ચોગલી શ્રી “સત્સ્વતી ગ્રંથમાળા” નું આ ૭ મું પુસ્તક છે અને ગ્રંથમાળાના આદરે તે બે આને મળે છે. સત્સ્વતી પુરાણ સોપાનોએ દેશના સામાજિક, નૈતિક, ધાર્મિક અને રાજકીય પ્રદેશમાં કાન્તિ કરવાને કેવા કેવા આત્મસોગ આપ્યા તેની ગાંધી આ પુસ્તક

કંઈક કરાવે છે. હરેક યુવાન સ્ત્રીપુરુષને જ્ઞાનની ભુખ લાગી હતી; પોતે શિક્ષણ લઈ પોતાના ગરીબ દેશબંધુઓને શિક્ષણ આપવાના સ્વદેશ-સેવાના કોડ તેમના અંતરમાં બેસ્યા હતા. પણ સામાજિક બંધનો આટલે આવતાં તે યજ્ઞવા તેમણે "કાન્તિ-કારી લગ્ન"ની પ્રયાત્ની શોધ કરી. સ્વદેશ સેવાના કોડ ધરાવતા સ્ત્રી અને પુરુષ આ શોધને પરિણામે એક બીજા સાથે નામ માત્રની લગ્નઅંધિયારી બેઠાતાં પણ પતિપત્ની તરીકે જીવન ન ગાળતાં. દેશસેવા કરતાં, ઘણીવાર આવાં લગ્નોથી પરિણીત સ્ત્રી પુરુષને પરસ્પર માટે પ્રેમ થતો અને બનાવટી લગ્ન સંસ્કૃતિ લગ્ન બનેલાં. આ પુસ્તકમાં એવા એક લગ્નની કથા આલેખાઈ છે. બંને વાંચકોને આ પુસ્તક સિદ્ધ કરે છે કે હિંદની લગ્નપદ્ધતિ પુરુષની લગ્નપદ્ધતિ કરતાં પરિણામની દૃષ્ટિએ સારી છે. યુરપમાં પ્રેમ થયા પછી લગ્ન થાય છે અને પાછળથી છૂટાછેડામાં પરિણમે છે. હિંદમાં લગ્ન થયા પછી પ્રેમ થાય છે અથવા તો દુઃખી જીવન બંને બાળે છે. જેમાંથી ક્યું સારું તે કોયડો હજી અણ-કક્ષીય રહ્યો છે.

પ્રકાશક: (આલોપથોની નાટક): લેખક: રા. જીવનસારી મહે. સંપાદક: શ્રી ચરોતર એન્ડ-કેશન સોસાયટી, આણંદ. પ્રકાશક: શ્રી પુસ્તકાલય સંસ્થા સહકારી મંડળ, લી. વડોદરા. મૂલ્ય: રૂ. ૦-૪-૦.

બાળકોને સ્કેન્ડે ગમી જાય અને મોટું થઈ જાય એવી સ્કેન્ડે ભાષામાં લખાયેલું આ બાલ નાટક પ્રકટ કરી સંપાદકોએ બાળસાહિત્યમાં એક સુંદર પુસ્તક ઉમેર્યું છે. વેડળી ઉગ્રોગરાજાના વિગ્રાથોએ તે શ્રી. વલ્લભભાઈ સમક્ષ મળ્યું. સત્યાગ્રહાશ્રમના વિગ્રાથોએ તે ઓશીજી સમક્ષ મળ્યું. આ પ્રમણે એ નાટક બંધવવાના બે સંજ્ઞ પ્રયત્નો પણ થયા છે. સાળાઓના સંવાદો પોતાના વિગ્રાથોએ પાસે આ નાટક બંધાવશે તો તેમને અભિનયની તાલીમ ઉપરાંત સત્યાગ્રહનો સુંદર પાઠ શીખવી શકશે.

સંસ્કૃત: લેખક: રા. કવિ નંદલાલ વિદ્યલક્ષ્મી ચૈતન્યવાલ. પ્રકાશક: શ્રી સાહિત્ય સેવા મંદિર, અવરગરી, મુંબઈ, ૪. મૂલ્ય: રૂ. ૨-૮-૦

આ પુસ્તકમાં લેખકે રચેલાં, સુન્દરાતી, હિન્દી અને મરાઠી ભાષાના વિધવિધ રાસ, સ્તવનો અને ભજનો, રાષ્ટ્રગીતો, તત્વપ્રકાશ, ઉપદેશામૃત, પ્રકીર્ણ કાવ્યો અને સ્નેહદર્પણ નામે એક ત્રિઅંશી નાટકનો સમાવેશ થાય છે. લેખકની શૈલી સરલ અને ભાવવાહી છે, સાદી ભાષામાં તેમણે પોતાની કવિતા ગાઈ છે. એમના કાવ્યોની સંગીત દૃષ્ટિએ પ્રો. દેવધર નેવા સંગીતશાસ્ત્રીએ પણ મુક્તકે પ્રશંસા કરી છે, પુસ્તકની છપાઈ અને બંધાઈ-પણ આશ્ચર્ય છે.

ગીતસંગ્રહ: (ત્રીજી આવૃત્તિ): પ્રકાશક: શ્રી ચરોતર એન્ડ-કેશન સોસાયટી, આણંદ મૂલ્ય: બે આના.

આ સુંદર રાસસંગ્રહની ત્રણ વર્ષના અરસામાં આ ત્રીજી આવૃત્તિ થાય છે એજ એની લોકપ્રિયતાની સાબીત છે. બહેનોએ પોતાના એ અણમૂલ્ય વારસાને સાચવવા અને વિકસાવવા ને ચીવટતા બતાવવા માંડી છે તે ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. પ્રકાશકોએ આ સંગ્રહની પડતર કીમત જ. રાખી છે. ને બહેનને એ લેખક દ્વારા તે પોષણ સાથે ત્રણ આનાના સ્ટેમ્પ પ્રકાશકને મોકલી મંગાવી શકે છે. અમે માનીએ છીએ કે ૧૯૮૬ માં નવી આવૃત્તિ છાપવી પડશે.

એવા વર્ષની કાઉન ડાયરી: પ્રકાશક: ધી જનરલ બુક ડીપો, મુંબઈ, ૨. મૂલ્ય: રૂ. ૧).

ગયા વર્ષની જેમ આ વર્ષે પણ પ્રકાશકોએ તદ્દન જુદી કાત પાડતી પોતાની ડાયરીઓ પ્રસિદ્ધ કરી છે. સામાન્યતઃ ડાયરીઓ સંવત વર્ષ માટે હોય છે તેને બદલે આ પ્રકાશકોએ સંવત ૧૯૮૬ ની રાસ્યાતથી માંડીને સન ૧૯૩૦ ની આખર સુધીનાં પાનાં એમાં આપ્યા છે. બંને પ્રકારની વારીઓ નેવા ઇચ્છનારને એથી ઘણી સુગમતા થશે.

જોશી શામજી પ્રેમજીની મીઠાઈઓ: જુલેશ્વરના આ ભણીતા મીઠાઈવાળા ચોખ્ખા ધીની અને વિધવિધ પ્રકારની સુંદર મીઠાઈઓ બનાવવા માટે વિખ્યાત છે. તેમના તરફથી મળેલા પેકેટમાં રમણભાઈ રત્ન કેમ અને તેની સાથીતિ મળે છે નાણુનો પૈસો બદલો મેળવવા ઇચ્છનાર નરર એમની મીઠાઈનો સ્વાદ લઈ જુએ.

નોંધ

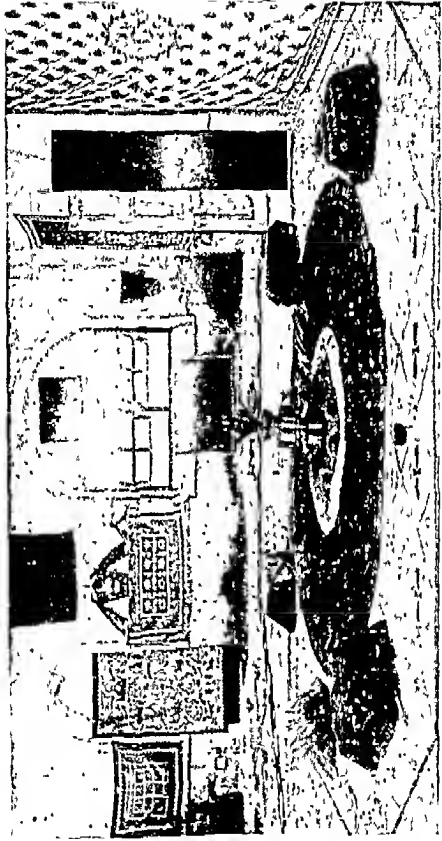
૧૯૬૭ વર્ષનો આ દીપોત્સવી અંક વાચક બહેનોના હાથમાં મુક્તમાં નૂતન વર્ષાભિ- આવવી કાલ માટે-બેસતા નંદન. વર્ષના શુભ દિન માટે અમે તેમને આતઃકરણ પૂર્વક અભિનંદન આપીએ છીએ અને સુખી શુદ્ધજીવન સાથે દેશની સ્ત્રી ભતિની પ્રગતિ અને જીવનિતિ નવા વર્ષમાં વધુ ને વધુ થાય એમ ઇચ્છીએ છીએ. જયા વર્ષમાં ગુજરાતી બહેનોએ હિંદની સ્ત્રી પ્રગતિમાં સારો ફાળો આપ્યો છે, અખિલ હિંદ સ્ત્રી પરિષદની પ્રવૃત્તિમાં અને બાળવ્યવસ્થા પ્રતિબંધક "સારદા કાયદો" પસાર કરાવવામાં બહેનોએ અત્યંત પરિશ્રમ લગાવ્યો હતો, તે બૂલી રાકાય એમ નથી. દરેક વર્ષ બહેનશ્રી અને આત્મશ્રી સુજાતશ્રી સ્ત્રી જીવન નેધએ તે બંને વચ્ચે મોટું અંતર નજાય છે. એ દર વર્ષમાં બહેનોએ ધરની અધારી દીવાલો બેઠી બંધારના જીવન પોષક પ્રકારનો વધુ ને વધુ લાભ લીધો છે અને શરૂથી સહઅક્રિય બનવાના, સમાજમાં પોતાનું સ્થાન સંભાળી લેવામાં અને દેશની પ્રગતિમાં ફાળો આપવામાં ચીવટતા બતાવી છે. નવા વર્ષમાં એ પ્રગતિ અને પ્રગતિ ચાલુ રહે એમ અને ઇચ્છીએ છીએ.

જયા વર્ષની સૌથી મોટી સફળતા અમારી પોતાની દૃષ્ટિએ રાજસાહેબ સારદા કાયદો. સારદાનો વડી ધારાસભાએ પસાર કરેલો બાળવ્યવસ્થા પ્રતિબંધક કાયદો છે. એ કાયદો પસાર કરાવવા માટે આખા હિંદની બહેનોએ તનતોડ નહેમત લગાવી છે. એ નહેમત નકામી ન બચ અને એ કાયદો નકામો થઈ અસરકારક પર ધુળ ખાતો

પડી ન રહે તે બેવાનું, તે માટે પ્રયત્ન કરવાનું એ બહેનોને જ શિરે રહે છે. જયા અંકમાં તે માટે અમે યોગ્ય સૂચના કરી છે. ગુજરાતના સ્ત્રી મંડળોએ અને સુસિક્ષિત બહેનોએ એ કામ ખાસ જવાબી લેવું જોઈએ. જામે જામ અને શહેર શહેર એ કાયદા સંબંધી લોકોને માહિતી આપવી જોઈએ. ન્યાં ન્યાં એ કાયદા વિરૂદ્ધ બાળવ્યવસ્થા યવાના સમાચાર મળે ત્યાં ત્યાં તે બંને તો અટકાવવાના પ્રયત્નો થવા જોઈએ અને એ પ્રયત્નો સફળ ન થાય-જુના વિચારના લોક પોતાની જાદુ આદરે તે તો તેમને અટકાવતે આંખે જમા કરી દેવા જોઈએ. આ કાયદો દેશના સ્ત્રી જીવનની પરવંતતાની બેઠીએ તોડવાની શક્તિ ધરાવે છે એટલું જ નહિ પણ આખા દેશની પ્રજાનું ધડતર ફેરવી શકે એમ છે. એ કાયદાનો બરોબર અમલ થાય તો એક પચીસમાં હિંદની પ્રજાના નખલા શરીર દૃષ્ટિસ્થર જરો અને તેને ટકાવે સમર્થ અને સુદૃઢ શરીરવાળી પ્રજા દેખાશે. એ કાયદામાં અમને તો દેશની ગુલામીની બેઠીએ તોડવાની ચાવી દેખાય છે. એ ચાવીથી દેશની સ્વતંત્રતાના સ્વર્ગના દરવાજા ખોલવા એ દેશના સમાજદાર સ્ત્રી પુરુષોની ફરજ છે. ગુજરાત-ખાસ કરીને ગુજરાતની બહેનો પોતાની એ ફરજમાં નહિ ચૂકે એમ અમે જરૂર ઇચ્છીએ. એમના કાર્યને સરળ કરવા એ કાયદા સંબંધી હંકમાં પણ જોઈતી સર્વ માહિતિ આપવું એક નાનકડું પુસ્તક પડતર કીમતેજ અપારો એવા પુસ્તકનો જન્મ બહેનો ફેલાવે થાય તેમ ગુજરાતને વધુ લાભ થશે. દેશના ને હિતચિંતક સ્ત્રી પુરુષો અને સંસ્થાઓ એ પુસ્તકનો પ્રચાર કરવા ઇચ્છે તેઓ અમને એ વિષે સેવાસર નજાવશે તો તે ગુજા પૂરની નકલો બાપવાની ગોઠવણ કરી શકાશે.

ગુણસુંદરી

શ્રી-દક્ષિણામુર્તિ બાલમંદિર, ભાવનગર

ગોન્ટસોરી સંમેલન પ્રસંગે ગોધવજી ભરત કલા પ્રદર્શન

“ ઈર્ષ્યાની આગ ” (ચાલુ વાર્તા)

અત્યંત મધુર કંઠે કિરોરીએ વીણા
સાથે એક ગીત ગાયું.

[ના. દસાબ્ધિ

[જુઓ મુદ્ર ૨૭૧

ગુણસુંદરી

અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુસ્તક ૧૩ મું] ડીસેમ્બર ૧૯૨૯ [અંક ૪ બે

મંજરી ખોલી રહી રે !

(સ્નેહધામ સુના સુનાં રે—એ દાળ)

રહારી નીલમલીલી કુંજમાં,
એક ગન્ધવતીની વેલ રે :
મંજરી ખોલી રહી રે ! ટેકે

વેલી વેલીએ ભર ગુન્જતા,
કરે વેલડીઓશું ગેલ રે :
મંજરી ખોલી રહી રે !

ખીલરો પ્રકુલ પુષ્પ પાંખડી,
ઝીલી અન્દ્રીનાં અમૃત રે :
મંજરી ખોલી રહી રે !

કુલ હાંકટો રીશી શો ભરો,
રસતેજ અલંકૃત રે :
મંજરી ખોલી રહી રે !

કાયા એની સુકુમાર ને,
શોભે ભર સાથેના વિહાર રે :
મંજરી ખોલી રહી રે !

કુમળી કળી નવ કીલશે,
કદિ પંખીકેશી ભાર રે :
મંજરી ખોલી રહી રે !

કુમળી કળી નવ તોડશે,
સજવા કુલશાળગાર રે :
મંજરી ખોલી રહી રે !

માનવી કેરા કરસપર્શથી,
વેડકારી સૌન્દર્ય કલાભાર રે !
મંજરી ખોલી રહી રે !

જનાર્દન પ્રભાસકર.

જનાર્દન કવિનું “ઉપાહરણ”

પરિચય કરાવનાર : રા. મંજુલાલ ર. મળસુદાર

એમ. એ., એલ.એલ. બી.

ઉપાહરણના પ્રસંગને સ્વતંત્રકાવ્ય તરીકે ગુજરાતીમાં જિતાવનાર, જનાર્દન ત્રવાડી પહેલાં, કોઈ પ્રાચીન કવિ થયો હોય એવું જાણવામાં આવ્યું નથી. સંવત ૧૫૪૮ માં આ ખડાયતા બ્રાહ્મણે બત્રીસ, સાઠાં લોકગીત જેવડાં, કડવાં-માં આ કથાભાગ ગાયો છે. કાવ્યનું નામ “અનિરુદ્ધ ઉપાનુ વિવાહ” * એમ એ આપે છે; માત્ર જ્યાં જ્વરની સાથેનું સુદ (કડવું ૨૫) વર્ણવ્યું છે ત્યાં જ

‘ ઉપાહરણ જે સાંભળે,
તિહાં મ કરસ્યું વિદ્યામ. ’

—એમ ‘ ઉપાહરણ ’ શબ્દ આખા કાવ્યમાં એક જ વાર, કવિએ યોજ્યો છે.

બાલુને ત્યાં પુત્રીજન્મની વધામણી આવી ત્યારે બાલ્યાસુર દર્પભર્યો ચિંતવવા લાગ્યો:

“ રા કહધ: કન્યાદાન દેસું એ,
લેશું જગદ્વ કોડિ.

દેવ ગંધર્વ નધ નાગમાંહી એ
જોસ્યું એહની જોડિ. ”

પરંતુ એટલામાં તો

“ અ કોશ શબ્દ ધમ ઉચ્ચરધ એ:

‘ ઇચ્છાવર વરસિ કુમારી ’ ”

આવી આકાશવાણીથી બાલુ ચેતી ગયો;

* આ કાવ્ય દી. બા. પ્રા. કેશવલાલ દુવ સંપાદિત “ પંદરમા રાતનાં ગુજરાતી કાવ્ય ” (ગુજરાત વર્તમાનસર સોસાયટી)માં છપાયું છે.

એને થયું પુત્રીને પરણાવું જ નહિ ને સંસારથી એને અળગી રાખું તો પછી એ પોતાની મેળે પરણવાનું ક્યાંથી સમજી જશે ? એટલે પુત્રીને જુદું મંદિર રચાવી આપ્યું. ચિત્રલેખાને ઉપાની સદિયર કીધી; અને એ કુંવરીની રાત દિવસ સંભાળ રાખવા, રખેવાળ મૂક્યા.

એક દિવસ ઉપાએ ઉમરા પૂજવા જવા પિતાની રજા લીધી; અને ચિત્રલેખા સાથે બન્ને કેલાસ પહોંચ્યાં. પાર્વતીએ ઉપાના શરીરમાં ધોવનનો સંચાર થએલો જોઈ એની સખીને પૂછ્યું:

“ પ્રીતિ પાર્વતીધ પૂછિજી, સાહેલડી રે:
હુધ વરજોગી, કુમારી ? સાહેલડી રે. ”

આ પ્રશ્ન સાંભળી

“ હેહું જોઈ ઉપા લાજિયાં, સાહેલડી રે:
ન કરિ વચન ઉચ્ચાર, સાહેલડી રે. ”

મૌનમાં થે જોઈ શકાતી સંમતિ ઉપરથી જગન્નાતા પાર્વતીએ કહ્યું કે, “ આજથી છઠ્ઠે માસે

“ સ્વપ્રાંતરમાં વર વરીશિ, સાહેલડી રે;
આવશિ તાહરી આવશિ, સાહેલડી રે.
વૈશાખ માસિ જિલ્લાસિજી, સાહેલડી રે;
માલિધ માઝિમ રાત, સાહેલડી રે.
દાદરીધ રંગી રમીસધ, સાહેલડી રે;
વું બરચાર નધ સાથિ, સાહેલડી રે. ”

આ પ્રમાણે મનવાંચિત ‘ પામી, ઉપા અને ચિત્રલેખા પાછાં વળ્યાં.

એક દિવસ, અવધ વીતવાની થઇ ત્યારે, ઉપા ભંધતી હતી અને :

“ માઝમ રાતિષ કન્ત સંધાતિ,
સુપનનિ પિરિ કન્ત રમી ગમ્મ એ. ”

એટલે એકએક ઉપા સંધાળી જાગી. સખીને સ્વપ્નાંતરની વાત કહી. પાર્વતીનું વરદાન સાંભળું; પણ ઉપાની દહતાબેવા સખીએ કહ્યું કે સ્વપ્નાની વાતે તો આજપંપાજ ગણાય:

“ સુદણુષ તે લાખ બન્ધાઇ રે,
તે વિહાણુષ મિથ્યા થાઇ રે. ”

છતાં ત્યારે,

“ ઉપા કદમ્બ, મુઝ તે પરુ રે; અવર પુરૂષ પિતા ગુર રે—” ત્યારે સખીએ ધારણ દીધી; અને સ્વર્ગ, પાતાલ વગેરે ચીતરીને ખતાવ્યાં; છતાં સ્વપ્નામાં પરણી ગયેલાને ન જોયો. પછી યાદવકુળ ચીતયું. ત્યાં અનિરૂદ્ધને ચિત્રલેખાએ આલેખ્યો ત્યાં ઉપાએ સહિયરને કહ્યું:

“ માહરૂં એ વર રે, સુણ સહિયર રે,
મન એણિ હરી લીધજી રે:
બાઈ, બાઈ રે, ન રહેવાઈ રે,
ઉપાલ જુમતિ કાંઈ કર રે. ”

ચિત્રલેખા દારકા ગઇ; અને ત્યાં નારદ ઋષિની સદાયથી નગરમાં પ્રવેશ પામી. રાજ-મહાસયમાંથી અનિરૂદ્ધના આવાસમાં ગઇ તો જણાવું કે:

“ અનિરૂદ્ધ સુપન લાખું,
રમણી રંગ રમખરુ અમૃતવયણી:
નયણિ હરણુ હરાવઈ રે ”

હરિવંશમાં કથા છે તેમ, જેવું ઉપાને સ્વપ્નું આવ્યું હતું તેવું જ સ્વપ્નું અનિરૂદ્ધને આવ્યાની વાત, જનાર્દન કવિએ ગોઠવી છે. કામકુંવર આવાસમાં પોટેલો હતો; તેની ‘ સેજ ’ જિંદગીને જ આકાશમાં ચિત્રલેખા

ઊઠી. અગીઆર સદસ્ય યોજન કાણમાં વટાવી, ‘ ઉપાનંદ મંદિર અનિરૂદ્ધ લાવી ’ મૂક્યો. ઉપાને મન આનન્દનું પૂછવું શું ?

પરંતુ કામકુંવર અનિરૂદ્ધ આવા ઉદ્ધાસના સ્વરથી જાગી ઊઠ્યો; અને એને નર-સિંદ મહેતાએ કહ્યું છે તેમ

‘ જાગીને જેઉં તો જગત દીસે નહિ,
જાંધમાં અટપટા ભોગ બાસે. ’

—એમ એવું દારકાનું જગત એને દેખાયું નહિ. એટલે જાંધમાં આવેલા સ્વપ્ના કરતાં આ જાગત સ્વપ્ન એને બહુ નવું લાગ્યું. એ સુતો હતો યાદવોની વચ્ચે; જાણે ત્યારે અસુરની નગરી જણાઇ, એણે ચારે તરફ નજર ફેરવી; અને સન્મુખ ઊભેલી બે સુંદરીઓને જોતાં જગ્ગ અસ્વસ્થ થયો. એમને એ પૂછવા લાગ્યો:

“ કવણુ નયર એદ પુદગીઈ ?
અનિ કુંવરી, કુંદુ એ છઈ કવણુતણી ?
કારણિ કવણુ હું આણિઉ રે ? ”

ઉપાની વતી ચિત્રલેખાએ જવાબ વાળ્યો:

“ બલિરાજ નણા કુંસની કન્યા,
આણસુરની છઈ એ ધન્યા તનયા;
પરિવા તુઝિ આણિયા રે—”

“ તમને વરવા માટે આણ્યા છે—” એવું સાંભળીને કામકુંવર તો ચમક્યો. એ બોલ્યો: “ આ લાજઈ યાદવકુલ કામનિ !

કુંવરી એ છઈ અનિરૂદ્ધ-બન્ધુ ના પરણીનઈ પા. એટલે શ્રીકૃષ્ણ ગરૂડ

“ અસુરકંડે આવ્યા; અને ત્યાં “સુરૂડ એવો મન તાપ વાગિ, છૂટા કુંવરના બન્ધ.” આગળ પાંદીમાં પડાવ નાંખ્યો; અને વિદિ બીજી-ઉદ્ધવને અંત્રીપદે સ્થાપી મોકલ્યા. ઉદ્ધવ નિસુરસભામાં આવ્યા; અને બોલ્યા:

“ આપઈ રે ઉપા અનિરૂદ્ધ હરિનંદ મનાવી મારસિંહ રે, મુરખ, તુદનંદ કુણ્ડિ કાં આવી ? ”

એટલે

“ બોલ્યું રે દૈત્યનુ રા,

એ ભરઆડ મારું જાણ્યું;

મરસિખ રે આસિ;

કાલિ કાઢ્યું અદિ આણ્યું.”

યાદવરાજ શ્રીકૃષ્ણની અણુપટતી નિંદા સાંભળી.

“ ઉદ્ધવ ભયરખ રે,

અંધ! આંખિ કાં ફૂટી?

ચક્ર પ્રાહારિ રે

તાહારી બાંહડી જાસિ વઢૂટી.”

વિદિ કરી ઉદ્ધવ પાછા આવ્યા. આ વેદિ નો પ્રસંગ જનાર્દનનો પોતાની ગાંઠનો. સંસ્કૃત મૂળમાં છે તેમ, એકદમ કૃષ્ણ આવીને શોણિતપુરને ઘેરી લે છે; તેના કરતાં, ખોવાઈ ગયેલા અનિર્દશના કુશલ સમાચાર મળતાં સ્વસ્થ થયેલા શ્રીકૃષ્ણે વિદિનો પ્રસંગ યોગ્યો છે તેથી, થનાર યુદ્ધની રમ્ય પચાઈ-ભૂમિ તરીકે આ બાવીસમું કડવું, કવિની સુરતિ તથા કલ્પનાશક્તિ દાખવે છે.

ઉદ્ધવનાં વચનથી બાણુ વિશેષ કોપે ચઢ્યો. તુમલ યુદ્ધ ચયું; તેમાં બાણુસૈન્ય નાહું. એટલે બાણુ શિવનું સ્મરણ કર્યું. શિવે તાવ ચલાવ્યા:

“ ટાઢ ચદિ નિ ઉટાંટિયુ,

વેજાનવર તે ચાઇ;

એકાંતર નવર નિ ત્રિહુ,

ચોષિઉ નવર જણાઇ.”

યાદવસેના આકુલ બ્યાકુલ થઇ. શ્રીકૃષ્ણે

“ વજ્રનંદ નવર મારિયા, બિતારિયા,” એટલે

“ (નવર) કરઇ પોઠાર:

‘મારતાં રાખુ, માહવજી!

નદિ આણું બીજી વારિ.”

શ્રીકૃષ્ણે નવરના ત્રણ ભાગ કર્યા; અને

એ તાવ ‘ તરિયા ’ કહેવાયા. નવરને આઠા કરી કે

“ ઉપાહરણ જે સાંભલઇ,

તિહાં મ કરસુ વિગ્રામ.”

પછી બાણુ ફરીથી સજજ થયો, અને હનર હાથે હનર બાણુ ફેંકવા લાગ્યો. કૃષ્ણે કોપ કર્યો એટલે

“ બાણુમુરની બાંહડી,

પડી ચ ચક્રનંદ માઇ;

‘ રાધિ રાધિ બે બાંહડી ’

પાય લાગી અસુરની માય.”

આ પળે થત લખ શિવ આવ્યા; શ્રીરંગે સારંગ હાથમાં લીધું. નન્દી અને ગરુડ પણ સ્હામસ્હામ આવ્યા. આ દરમ્યાં ત્રિભુવન ધ્રુજ ગયાં. એટલે વિદાતા બ્રહ્મા ત્યાં આવ્યા. એમણે બંનેને બોલાવીને તેમનું સમાધાન કર્યું. ‘ બોલાવિયા દરિદર બેડ, મલી મિલાવી કુટુમ્બ કયાં; ’ એટલે ‘ પરસ્પર હુઠિ રનેદ. ’

આ બ્રહ્માના સાંતવનનો પ્રસંગ મૂળ સંસ્કૃતમાં નથી. ત્રિભૂતિને એક ઢેકાણે લાવવાની યુક્તિ બ્યાન બેંચનારી છે તે પણ કવિ જનાર્દનની જ કૃતિ છે. સાંતવન કરતાં કરતાં, હર અને ગોપાલની એકઠી સ્તુતિ બ્રહ્માએ કરવા માંડી.

“ બ્રહ્માઇ વદતા વારિયા, હર ગોપાલા રે:
અન્ને એક જિ જાણિયા, હર ગોપાલા રે.
મયા કર અમ માધુરા, હર ગોપાલા રે:
પોડિ શમાવિ, ચાંકરણ, હર ગોપાલા રે.”

સમાધાન ચયું, એટલે યાદવો શોણિતપુરમાં દાખલ થયા. અસુરઓએ તેમનાં વધાયણું કર્યું. પછી અનિર્દશ અને ઉપાની વિનિતિથી શ્રીકૃષ્ણે યુદ્ધમાં પડેલા યોદ્ધાઓને જીવાંજા લગ્નમંગલમાં આથી આનંદ કલ્પેલનો વધારો થયો.

પછી સવિધિ લગ્નની તૈયારી થવા માડી;

કોકોતરી લખાઈ; તોરણ બંધાયાં; ચોરીમંડપ
રચાયો. ચરમાં કંસાર રંધાયો વર થોડે થદી
મંડપને દાર આપ્યો. તે વખતે એને ચાર
ચમર દળાતા હતા. ત્યાં

“ પુંખા અસુરની નારિ,
વારિ કરવઈ નામિયા એ,
કરાવા મધુપર્કનું પાન,
જોસી ઉચ્ચરઈ પક્ષમાન.
સમય વર્તુષ, સાવધાન !
ધરી લગનની સાચવઈ એ.
વરતિયાં તિદાં મંગલ આરી,
આપઈ રાજ દાન અપાર.
કરઈ વિપ્ર વેદ ઉચ્ચાર,
અનિરૂદ્ધ પરણી ઊડયા એ. ”

આ પ્રમાણે બ્રાહ્મ લગ્નવિધિ પરવાયો
પછી, પહેરામણી થઈ. કુંકુમકેસરનાં છાંટણાં
થયાં. જજરથ ભંડાર બાણે આપ્યા; અને
વાદવોડું સાજન સંતુષ્ટ થયું. ઉપાને સાસરે
વળાવી. અહીં વણુવેશે લગ્નવિધિ કવિ જના-
ર્દનના સમયમાં ગુજરાતમાં પ્રચલિત હશે એમ
માનવામાં હરકત નથી.

જતાં જતાં, ઉપા સખીઓની વિદાય
માગે છે. તે પ્રસંગે કવિએ સદિયરોની
સ્વાભાવિક લાગણી આબેહૂમ વર્ણવી છે:

“ ઉપા રે આલણુદાર,
સાર કરઈ સદિયર તલિં એ.

• આજ લીટીઓના અવશેષ ‘પ્રેમાર્નદ્વૃત

કિમ મલસુ રે શિરિ ?

હરિ સાસરે સદિયરતણું એ.
+ તુજ આગણિ કરતાં ગૂઝ,
બૂઝની સવિ તુદનઈ કલાં એ:
તુમ્હ મેદલાં મળ્લન સંભોદ,
મોદિ પડી મદિલા ધણું એ-”
સખીઓને બોલું આવેલું જોઈને,
“ કરજોડી કોલાંડ કદઈ,
‘ જોઈઈ તે સુ અમ્હ કહ્નિ એ ’
તિદારિ નયણિ નીર બરાઈ,
થાઈ તે અતિ આકલુ એ.
હું સહ મિલી લાગઈ પાપ,
માય માં ઉતારણુ એ:
સંભારણુ દારિકામાંદિ,
રાઈ બાણાસુર તારણુ એ. ”

સખીઓની વિદાય લીધા પછી, ઉપાને
વળાવી. વાગતે ગાજતે વાદવસાય નમરમાં પેડો.
તે વખતે ‘ રંકિમણી અતિ રણિયાત થાય; ’
કારણ કે ‘ શ્રીરંગ આવ્યા ઉપા અનિરૂદ્ધ સુ. ’
એ પ્રમાણે આ સૂત્રાત્મક છતાં, રસભયું
કાવ્ય પૂરું થાય છે. ...

“ બોખાદરણું ના પડ મા કુવામાં જોઈ સકાય છે :

‘ બોખાબાઈ આલ્યાં આલણુદાર,
સાય મુઝયો સદિયર તણે રે. ” (કડી ૧)
+ “ તુજને કહેતી શું જની વાત ” (કડી ૧૪)
હું “ બોખાબાઈ રહેને દારિકામાંદિ,
ત્યાં અમને સંભારજો રે:
ગોમતિ ન્હાને જમને ત્યાંદિ,
તણે પકડે તારજો રે. ”

ગિરા ગુર્જરી.

સ્નેહ સાથ વંદું માત ગિરા ગુર્જરી,
અંજ રંગ વ્યંગ દવનિ અલંકૃતિ ભરી.—

મુદુત્વ મોહિની પુમાં અમાપ મિષ્ટતા,
સુન્નતા લાલિત્ય પંચમ શ્લિષ્ટ સ્મૃતતા;
સરલતા પ્રવીણતા પ્રસાદ સ્નિગ્ધતા,
માતા, સ્તવિયે, નમિયે,
ગુપ્તશાતા, હિતદાતા, ભયનાતા,
પીયૂષનિર્ઝરી.—

શશિ વિષે રહેલ શિતળ તેજપુન્નતા,
સુમનમાં મરંદ કેરી જે મધુરતા;
શીખંડજલ વિષે લક્ષ્મી જે સુરમિતા,
અન્નમે, હૃદયે વિલસે,
વિજયવતી, મદ્ય અતિ, વિમલમતિ,
સ્નેહની ભરી —

છા, પવિત્ર મૂર્તિ દેવી સૌખ્ય સૂરતિ,
ભક્તનાં અમાપ પાપ મા વિદારતી;
મેદિની મહિં મહત્ત્વ મસમંસાવતી,
અનીતિ કાપે, સ્થાપે,
વિમળ ભાષ, સૌખ્ય ધાષ, જ્ઞાન શોષ,
કથવલ્લરી.—

કળા કૌશલ્યવાન ને વિજ્ઞાનથી ભરી,
સંગીત સામ્રાજ્યમાં અરેખરી વિદ્યાધરી;
મુસંપ્રદાય સ્થાપકોની ધર્મમંજરી,
પ્રતિભા, બુદ્ધિ, શુદ્ધિ,
ભક્તિમાન, શીલવાનનું નિધાન,
મા મહેશ્વરી.—

પ્રેમ, નૃસિંહ, દયા, સામળ, કવિ શિરોમણિ,
ભાલણ, વલ્લભ, પ્રીતમ, ત્રીશં, ધીર, રત્નની;
દલપત, નર્મદ, નવલ, ગોવરધન, મણિ, તણી,
માતા, મનિયા, કવિ આ,
સંસ્કારી, યશધારી, સુવિચારી,
ઉછંચ ઉછરી.—

ચંદ્રકાન્ત મંગળજી આજા.

ગુણસુંદરી

અર્જુનની ત્રી પરિપક્વતા ઇલાહના પ્રતિનીધિ

મિસિસ સ્ટરલીંગ

રેલીફિન
૨૪૯૦૨

દીવાળીના શુભ પ્રસંગે

રેલીફિન
૨૦૫૬૫

ભાઉ મેન્સન

ની

મુલાકાત લેવા ચુકશો નહિ.

રીસ્ટ તથા પોકેટ વોચ

એ લા મે તથા વા બા ના

ટાઇમપીસો;

દીવાલના બેનમુન ઘડીયાળો

જેવા લાયક છે.

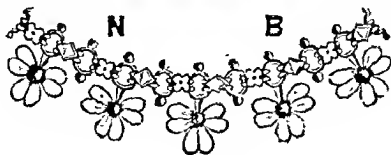
ચોખ્ખી ગીનીના
સોનાના દરેક
કામમાં વપરાતા
ફેન્સી દાગીનાઓ
તૈયાર મળે છે.

સો દેવ ચાંદીના પ્લેન
તથા નક્સી કામવાળા
વાસણા તથા ફેન્સી
ચાંદી તૈયાર મળે છે
તથા ચોરડર મુજબ
ખનાવી આપવામાં
આવે છે.

ચોખ્ખી રીયલ
ગીનીના સોનાના
તથા
દાગીનાઓ.

દમારી ગેરંટી
વાળી ચીજોના
નાણા ગેરંટી
મુજબ આપવામાં
આવે છે.

નરોતમદાસ ભાઉ ઝવેરી

નવી તથા જુની દુકાન
શેખરમેલુ રોડ,

{ મુંબઈ, ૨ }

ચાંદીની દુકાન,
સુતાર ચાલ,

લેખક: રા. રમણીક કીશનલાલ મહેતા

પ્રતાપ ! પ્રતાપ !! મ્હારી આ અશા-
ન્તિનું કારણ તું જ છે. મ્હારું લગ્ન થવાનું
હતું ત્હારે મ્હારી સખિયેએ મ્હને કહ્યું
હતું કે જોજો ! પ્રતાપને સારી રીતે
રાખજો, એને ત્હારો પોતાનો જ ગણજો,
નહિ તો ત્હને શાન્તિ નહિ મળે. ” પરંતુ હવે
મ્હને લાગે છે કે મ્હેં એના પર સ્નેહ જ ન
રાખ્યો હોત તો મ્હારી શાન્તિનો લોપ ન
યાત. તે બોળો બાળક મ્હને જોતાં જ
“ મા ! ” કહીને દોડતો આવે છે. હું એને
ગોદમાં લઈ લઉં છું ત્હારે શું હું કોઈ
ચન્હો-કરું છું ? નોકર ચાકર બધાં યે એને
ખવરાવી શકે, કેવળ હું જ નહિ. શા મારે ?
કારણ કે હું સાવકી મા છું. શું સાવકી મા
થવાથી જ મ્હારી બધીયે બાવનાઓ નષ્ટ
થઈ ગઈ ? શું મ્હારે હૃદય જ નથી ? હું
નોકર જ હોત તો ઠીક હતું. પ્રતાપને તો
હું ધરાઈને ખવડાવી શકત. આજે એની
ફાંદ એને મ્હારી પાસેથી લઈ તો ન. જાતઃ
પણ એના શબ્દો મ્હારા હૃદયમાં ચારપાર
બોલાઈ ગયા છે. “ બાબી ! આ બધો ડોળ
રહેવા દો. ત્હમે પ્રતાપ પર જે સ્નેહ દાખવો
છો તે સૌ કોઈ જાણે છે. ત્હમારા આ ડોળથી
બાઈ કદાચ બોળવાશે: પણ હું નહિ બોળ-

વાઈ ” ઓહ ! એ વખતનું દ્રશ્ય કેટલું બધું
હૃદયવિદારક હતું ! પ્રતાપે મ્હારો પાલવ
જોરથી પકડી રાખ્યો હતો. એની આંખો-
માંથી આંસુની ધાર વહેતી હતી. તેમ છતાંયે
એની ફાંદ ન માની; અને એને પરાણે ખેંચી
અંધ. હું કાંઈ જ ન કરી શકી; ફક્ત એ
જોઈ જ રહી. હૃદયમાં આગ, પ્રકટી ઉઠી
પરંતુ મ્હાર ન નીકળી શકી-હૃદયમાં જ એ
સમાઈ ગઈ. ફક્ત એની જલનના ચિહ્ન
સ્વરૂપે મ્હારી આંખો સજળ બની.

તા. ૧૦ મી. આગસ્ટ ૧૯૧૮

કાંઈ એની ફાંદ બ્યારથી મ્હારી પાસેથી
એને ધસડીને ખેંચી ગઈ ત્હારથી આખો
દિવસ મ્હેં એને જોયો, નથી. કોઈ કામમાં
પણ મન ન લાગ્યું. શાંત સમારતી વખતે
કેટલીય વાર મ્હને લાગતું હતું કે મજે
પ્રતાપ ચૂપડીથી મ્હારી પાછળ આવીને ઉભો
છે; પરંતુ પાછું ધાળીને હું જોતી ત્યારે કશું
જ નહોતું જણાતું. ધીરે ધીરે સાંજ પડી.
હું મ્હાર મન ઝાઝી વાર ન રોકી શકી.
જાનીમાની હું એને શોધવા નીકળી. ને
પોતાના ચોરડામાં ચૂપચાપ બેઠો હતો. એનું
મોં ઉતરી ગયું હતું. મ્હને જોતાં જ એ
બોલી ઉઠ્યો, “ મા ! મ્હને બહુ જ ભૂખ લાગી

છે. " મહે ઉતાવળે ચારે તરફ નજર ફેરવી અને પછી ધીમેથી મહેં એને મ્હારા ઓરડામાં આવવાની પ્રસારત કરી. ઓરડામાં જઈને મહેં બારણું ખંધ કરી દીધાં અને કેરી કાપી કાપીને એને ખવરાવવા લાગી. તે અત્યંત આનન્દપૂર્વક કેરીના કકડા ખાતો હતો, અને મ્હારી સાથે વાતો કરતો હતો. થોડીજ વારમાં એનું કરમાયેલું મુખ ફરીથી ખીલી ઉઠ્યું. એકાએક એણે સરલ દૃષ્ટિએ મ્હારા તરફ નેઘ કહ્યું: " મા ! મ્હને બધાં ત્હમ્હારી પાસે આવવાની મના શા માટે કરે છે ? " હું એને શો ઉત્તર આપું ? હું પોતે જ નહોતી સમજી શકતી કે લોકો એને મ્હારી પાસે આવતાં શા માટે રોકતાં હતાં. મહેં એને ગોદમાં લીધો અને એટલું જ કહ્યું કે " હું શું બાણું બેટા ! " એકાએક મ્હારા ખંડનું બારણું ખખડ્યું; અને એની દાદીને અવાજ સંભળાયો: " પ્રતાપ ! પ્રતાપ ! ! " અવાજ સાંભળતાં જ બાળક લયભીત થઈ ચારે તરફ નેવા લાગ્યો. મહેં પણ ખ્હીતાં ખ્હીતાં બારણું ઉઘાડ્યાં. એણે અન્દર આવતાં જ લાલ લાલ આંખો ખતાવી પ્રતાપને કહ્યું: " શું કરે છે ? " પ્રતાપના હાથમાંતો કેરીનો ટુકડો એમ ને એમ જ રહી ગયો. એ છીનવી લઈ ડોસીએ ફેંકી દીધો અને એનો હાથ પકડી મ્હને કહ્યું: " કેમ ! રાક્ષસી ! હવે ત્હારે કેવી ભળ પાશરવી છે કે આવી રીતે બારણું ખંધ કરી પ્રતાપને કેરી ખવરાવવા બેસી છે ? ત્હારી આંખમાં આ બાળક કેમ આટલો બધો ખટકે છે ? "

આજે હું સાવકી માને બદલે એની સાચી જ માતા હોત તો કાંઈ મ્હને એને કેરી ખવરાવવા માટે રાક્ષસી કહેત ખરું ? પ્રતાપ મ્હારી આંખમાં ખટકે છે કે એ મ્હારી આંખની ન્યોતિ છે એ તો ઇશ્વર સિવાય બીજું કોણ બલે ?

૧૧ ઓગસ્ટ ૧૯૧૮.

મહેં સાંભળ્યું છે કે કાલે પ્રતાપને એના પિતાજીએ માર્યો છે. કેવળ એટલા માટે જ કે એ મ્હારી પાસે બેસી કેરી ખાતો હતો. તેઓ એને મ્હારી પાસે આવતાં શા માટે અટકાવે છે એ રહસ્યમયું નથી. હાય ! એ બિચારા ન્હાનકડા બાળકના કેમજી સ્ત્રી પર આઘાત કરતાં ક્રાંતનોય હાથ શે ઉપડે ? કદાચ એને એક તમાચો માર્યો હોય: પરંતુ એ પણ એને માટે બહુ છે. હું કેવી અભાગિની છું કે મ્હારી સાથે બીજાને પણ દુઃખનો સાથી બનાવું છું. મ્હારું જીવન જ દુઃખમય છે તો પછી હું મ્હારા થોડાક સુખને સાર એ બોળા નિર્દોષ બાળકના સુખ પર પાણી શા માટે ફેરવું ? આટલું દુઃખ સહન કરે છું એમાં થોડું વધારે સહન કરીશ. હવે એને મ્હારી પાસે આવવાની હું જાતે જ ના પાડીશ. બિચારો આશ્તમાંથી તો બચશે. બધાંને, એ મ્હારી પાસે આવે છે એ ગમતું નથી; એટલા માટે એને ચાતના બોગવવી પડે છે. તો પછી હું જ એને મ્હારી પાસે આવતાં અટકાવીશ. હું બધું સહન કરી શકું છું: પરંતુ એ બાળકને મારપીટ ચાથ એ મ્હારાથી નથી સહું જતું. એના બલ્લાની ખાતર હું મ્હારા એ રહ્યા સહ્યા સુખને પણ ત્યાગી દઇશ. હવે હું એને મ્હારી પાસે આવવાની મના કરીશ. પ્રભુ મ્હને એટલું બળ આપે કે હું એને મ્હારી પાસે આવતાં અટકાવી શકું.

૧૨ ઓગસ્ટ ૧૯૧૮.

આખરે આજે મહેં એને મના તો કરી દીધી. રહાંજનાં તે દોડતો આનન્દબેર આવતો હતો. મહેં પ્રસારથી એને મ્હારા ઓરડામાં બોલાવ્યો. ચારે તરફ જોતાં કાંઈ ન હોવાથી તે આવ્યો. મહેં ગોદમાં લઈ લીધો. એની સાથે વાત કરવાની ઇચ્છા થતી હતી; પણ મુખમાંથી કાંઈ પણ શબ્દ ન નીકળ્યો. થોડી

વારે આઠી અવળી વાતો કરીને મહેં એને કહ્યું; “ બેટા ! તું મહારી પાસે ન આવ્યા કર ! ” મહારા સખ્તો સાંભળતાં જ તે ચમક્યો અને બોલ્યો; “ કેમ મા ! હવે તુમે મના કરવા લાગી ? તો શું સાચેજ હું તમને સારો નથી લાગતો ? ” હજારો ઉત્તર મહારા હોઠપર આવી અટકી જતા હતા. પરન્તુ શું કરે ? એ ઉત્તર આપવાનો સમય ન હતો. છાતીપર પ્રત્યર મુકીને હૃદયમા નળતી ભાવનાએને દબાવતાં મહેં કહ્યું; “ હા ! ” આ એક અક્ષરનો ઉચ્ચાર કરતાં મહારે મહારી ભાવનાઓ સાથે ધોર યુદ્ધ કરતું પડ્યું. હું કેટલી હાંપી ગઈ હતી ! એ અભિમાની બાળક મહારો જવાબ સાંભળતાજ સાંધી સાથો ગયો; અને જતાં જતાં મહારા સામું જોયા વિનાજ કહ્યું; “ ઠીક છે. તો હવેથી હું ત્હારી પાસે નહિ આવું. ” અરે બેટા ! તું મહારા અંતરની ભાવનાઓ શું સ્હમજે ? તું શું જાણે કે મહારું હૈયું ત્હને જોવા સાડ કેટલું તલપી રહે છે; ત્હારી સાથે વાતો કરવાની કેટલી ઇચ્છા થાય છે. પરન્તુ મહારી એ ઇચ્છાને કહીર સમાજ મ્હને ત્હારી સાવકી મા બનાવી કેટલી નિર્દયતાપૂર્વક પગતળે ખૂંદી નાંખે છે ! પ્રતાપ ! આટલી ન્હાની ઉમરમાં તું આટલો અભિમાની ક્યાંથી બન્યો ? શું સાચેજ તું એમ માને છે કે તું મ્હને મમતા નથી ?

૧૪ ઓગસ્ટ ૧૯૧૮.

કાલે મહેં ન્હારથી પ્રતાપને મહારી પાસે આવવાની મના કરી છે, ત્હારથી સાચેજ એ અભિમાની બાળક મહારી પાસે નથી આવ્યો. એને જોવાને સાડ મહારું હૈયું કેટલું તલપી રહ્યું છે. આજે મહેં સાંભળ્યું છે કે એને તાવ આવ્યો છે. હું કેવી રીતે એને જોવા જઈ ! લોકો તો એને મહારા પડછાયાથી પણ બચાવે છે; જાણે મહારા પડછાયામાંથી એ વસરતું ન હોય ! એની ફાઈ કહે છે કે

કાલે તે બહુ થાકી ગયો હતો એટલે એને તાવ આવ્યો છે. હાં. એતો એમજ કહેને ! એને તાવ આવ્યાનું કારણ એ શું જાણે ? એ તો ફક્ત હું એકલીજ જાણું છું. હોય ! આમ થશે એ જો પહેલેથીજ જાણતી હોત તો હું એને મહારી પાસે આવવાની કહિયે મના ન કરત. જો હું જાણતી હોત કે મહારા “ હા ” કહેવાથી એના કેમજ હૃદયપર આવો આઘાત લાગશે, તો હું જૂલે ચૂકે પણ “ હા ” ન કહેત. તે દિવસે ન્યારે એની દાદીએ મ્હને રાક્ષસી કહી હતી ત્હારે મ્હને બહુજ ખોટું લાગ્યું હતું; પરન્તુ હવે મ્હને લાગે છે કે એમણે સામુંજ કહ્યું હતું. હું ખરેખર રાક્ષસીજ છું. નહિ તો આવા સરસ બાળકને સતાવત શા માટે ? એની પાછળ ખાઇપીને પડત શા માટે ? હાય ! મહારે લીધેજ એને બિચારાને તાવ આવ્યો. હવે હું એને જોવાને કેવી રીતે જાઉં ?

૧૪ મી ઓગસ્ટ ૧૯૧૮

મન ન માન્યું. બહું માન-અપમાન જૂલી જઈ હું પ્રતાપને જોવા ગઈ. તરીચએગે એની પાસે કોઈ નહોતું. હું એના ઓરડામાં ગઈ. ઓહ ! એનું ન્હાનકડું મુખ કેટલું ફિક્કું પડી ગયું હતું ! એ ચૂપચાપ આંખો બંધ કરી પડ્યો હતો. ઓરડામાં જઈ મહેં એના માથા પર હાથ મૂકી તાવ જોયો. મહારા હાથનો સ્પર્શ થતાં જ એણે આંખો ઉઘાડી. પરન્તુ મ્હને જોતાંજ એણે આંખો માંચી દીધી અને પાસું બદલવા માંડ્યું. પોતાનું અભિમાન એ હજી સુધી જૂલ્યો ન હતો. મહેં ધીરેથી પૂછ્યું; “ ત્હારી તબિયત કેમ છે ? ” એણે મહારાં તરફ જોયા વિનાજ જવાબ આપ્યો; “ તું શા માટે પૂછે છે ? ” એનો ઉત્તર હું શો આપું ? મહેં ફક્ત એટલુંજ કહ્યું; “ શું કોઈ કોઈની તબિયતના સમાચાર ન પૂછી ચૂકે પ્રતાપ ? ” બહુ રોકવા છતાં મહારી આંખોમાંથી એ અશ્રુબિન્દુઓ

ટપકી પડ્યાં અને પ્રતાપના હાથ પર પડ્યાં. બાલહૃદયની બધીયે કણ્ણા પોતાની આંખમાં લાવીને બોલ્યોઃ “અરે મા ! તું રડે છે શા માટે ?”

એ રનેહભયું સંબોધન ! એના સુખમાંથી નીકળતાં “મા” શબ્દ કેવો મીઠો મધુર લાગે છે ! મ્હારી આંખોમાંથી આંસુની ધારાઓ અત્યંત વેગથી વહેવા લાગી. એ પણ મ્હારા પાલવમાં મ્હોં છૂપાવી રહ્યા લાગ્યો. એના રૂદનમાં પણ કેટલો આનંદ હતો ! એણે રોતાં રોતાં કહ્યું : “હવે તો મને ત્હારી પાસે આવવાની મના નહિ ડરે ને ?” મ્હેં આંખમાંનાં આંસુ છુછતાં છુછતાં કહ્યું : “ના બેટા !” હજુ વાત પૂરી પણ નહોતી થઇ, ત્યાં એની ઇચ્છા આવી પહોંચ્યાં; અને આવતાંજ એમણે મ્હારી તરફ કઠોર દ્રષ્ટિએ જોઇ કહ્યું : “તું અહિં શું કરે છે ?” હું ચૂપચાપ ઝોરડામાંથી બહાર નીકળી ગઇ.

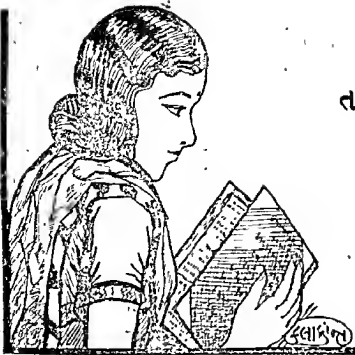
૧૫ મી ઓગસ્ટ ૧૯૧૮

આજે મ્હેં કેટલી ભયંકર ખખર સાંભળી ? મનવર કરે ને તે જૂઠી પડે. મ્હારા ઉઠ્યા બાદ પ્રતાપની તબિયત બહુજ ખરાબ થઇ ગઇ છે એમ સાંભળ્યું છે. એની ફાઇએ આવીને કેટલી દીનતાપૂર્વક મ્હને કહ્યું હતું : “માબી ! સાચું કહો ત્હમે એને કંઇ ચીજ આપી છે ? બહુ પૂછવા છતાંયે એ જવાબ નથી આપતો. તું મ્હારા પર એટલી દયા કર. ત્હારા કહેવાથી હજુયે એ બચી જશે. સાંભળો ! એતો આ ધરનો દીપક છે. એ જો ખૂટાઇ ગયો તો પછી ત્હમારું મ્હોં પણ કોઇ નહિ જુએ.” મ્હેં સોગનપૂર્વક કહ્યું કે “મ્હેં એને કોઇ પણ ચીજ નથી આપી” પરંતુ એ માને કોણ ? તે તો બખડતી ચાલી ગઇ. હું કાલે એને જોવાને ગઇ હતી એ સાચું પરંતુ મ્હેં એને “કોઇ ચીજ” આપી છે એમ એણે શાથી માન્યું ? “કોઇ ચીજ” એટલે શું એ રહમજતાં મ્હને વાર

ન લાગી. હું મ્હારા એકમાત્ર પુત્રને-એ પ્રતાપને જોને ખાતર હું હરધરીએ વ્યાકુળ રહું છું : એર આપું ? એહ ! જેની કલ્પના કરતાં જ હૃદય કંપી ઉઠે છે : એને અમલમાં તે કંઇ રીતે મૂકી શકાય ? દુનિય. પણ કેવી છે ? હશે : એ ગમે તેવી હોય : હું દુનિયાનો વિચાર કરું કે પ્રતાપનો ? પરંતુ આવા સંસારમાં હવે રહીને પણ હું શું કરીશ ? કાલે જ મ્હારા જીવનનો અન્ત આણીશ પરંતુ એ પહેલાં હું એને જોઇ આવીશ. કે એની તબિયત કેમ છે. ભલે એ બધાં મ્હારા વાળ પકડી જોવાને મ્હને કાઢી મૂકે પણ એકવાર એને જોવા તો હું જરૂર જમશ જ.

હવે તો થોડાજ સમય છે. ચાલ જઈ. પ્રતાપને ધરાધને જોઇ લઉં.

પ્રતાપ સૂઇ રહ્યો છે. એના પિતાજ દાદી, ફાઇ સૌ મૃતાં છે. ફક્ત મ્હનેજ બહાર કાઢી મૂકવામાં આવી હતી. લાવ. અત્યારે પ્રતાપને ધરાધને ગોદમાં લઇ રમાડી લઉં. પણ કદાચ આ બધાં જગી છે તો ! એને મ્હારા ઝોરડામાં લઇ જઉં. હવે મોકું નહિ કરું. બારણું બંધ કરી દઉં. પણ આ શું ? પ્રતાપની આંખો કેવી થઇ ગઇ ? એના હૃદયનો ધગધારો તો ક્યાંય નથી જણાતો હાય ! હાય ! ! આ શું થયું ? મ્હારો પ્રતાપ ક્યાં ચાલ્યો ગયો ? ઓ દાદીમા પ્રતાપની ફાઇ-એના પિતાજ ! જુઓ ! જુઓ ! એહ ; માથામાં ચક્કર આવે છે. કેમ જાણે એર ચંદ્રુ ન હોય ! ચાલ પ્રતાપ ! આપણે બન્ને એક સાથે જ એવા સોઠમાં ચાલ્યા જઈએ કે ત્યાં આપણને કોઇ નહિ સતાવી શકે. આવ ! ત્હને મ્હારી ગોદમાં લઇ મન-જૂત પકડી રાખું. હવે નહિ-નહિ-પ્રતાપ... પ્રતાપ... પ્ર-તા... ૧

તમારે ઉડવું છે ?

લેખક:

વિમાનવીર રા. પુરુષોત્તમ મેઘજી

કપાડી

પૂરેલાં તો આપણા ભોડા અને વર્તમાન-પત્રો અકસ્માતોને ઉત્તેજન આપી આપણને ખદાવરા બનાવી દીધે છે. તેથી વર્તમાન-પત્રોએ એવા અકસ્માતોને તહેરાત આપવી ભેષતી નથી. ખાલું, મારા જેવા મોટાં ઉડવનમાં (flights) કોઈ પણ તત્તની સમયક વિના નવા નવા દેશોમાં ઉડવામાં અને પાવલટોના નકામા ભેષ્યોમાંજ આવા અકસ્માતો યાપ છે. એટલે વિમાનીકક્ષા શીખનાર પોતાની કલાનો ઉપયોગ માત્ર પોતાની જરૂર પૂરેતો કરે અને પોતાની કલાની પારંગતતા બતાવવા ન જાય તો આવા અકસ્માતો ભાગ્યેજ થાય; અને મારા ધારવા પ્રમાણે એવા અકસ્માતો સંભળાયાતું જણવું પણ નથી.

મારા પોતાના અંગત અનુભવ પ્રમાણે, કોઈ પણ ઓ કે પુરૂષ વિમાની કક્ષામાં પારંગત ન થઈ શકે એમ હું માની શકતોજ નથી. જે પહેલેથી જ જમરાઈ જઈ, 'મોડો જાય તે મુવાની ખજર લાવે' એ કહેવત પ્રમાણે દિંમન શુભાવી બેમે, તો કોઈ શીખી શકાય નહિ. પરંતુ દિંમન દાર્ઘ્ય વિના જ જો કોઈ પણ આ કક્ષા શીખવા તેપાર થાય તો તે સાફ શીખી શકે. દવાઈ માંદગી જેને કહે-

વામાં આવે છે, તે પણ મારા ધારવા પ્રમાણે તો જૂઠભરેલી વાત છે. વળી ઉંચે ઉડવાથી ચક્રર આવે એવી માન્યતા પણ જૂઠભરેલી છે. વિમાન જમીન છોડે તે સાથેજ ટુનીઆને પણ છોડે છે; એટલે ગમે તેટલી ઉંચાઈપી જોતાં પણ કાંઈ થતું નથી.

મારા અનુભવ પ્રમાણે આપણી ઓઓ પશ્ચિમની ઓઓ કરતાં આવા સાદસ બેકવામાં કોઈ પણ રીતે ઉતરતી નથી. આપણા પુરૂષો સંબંધમાં પણ એમ જ છે. આમાં પાંચાપણું હોય તો તે એકજ છે કે આપણે ત્યાં સ્ત્રી એટલે ધરતું કામકાજ, સુલો અને રસોડું એટલા વિસ્તારમાંજ ખેડાણું પ્રાણી, એવી માન્યતા પ્રચલિત છે. આ ઉપરથી આપણા જુના વિચારના અંધ-શ્રદ્ધાળુ ભોડા ઉપર મને એક ટીકા કરવા જેવી વાત યાદ આવે છે. આપણા પૂર્વજો અને આપણા અનેક દેવોની સાહસકથાઓ સમજાવવા તેઓ કેમ પ્રયત્ન નથી કરતા ? શું પ્રાચીન કાળમાં ઓઓ ખદાર નડેલી પડતી ? પતિને મુદ્દમાં મદદ કરતી અને અનેક વખત પતિનું સંરક્ષણ કરતી ઓઓના

દાખલાની આપણે ત્યાં ખોટ નથી. સ્ત્રીઓ, પ્રાચીનકાળમાં માત્ર સલાહકારીજ ન હતી. અનેક કામોમાં તેઓ પુરૂષોને સક્રિય મદદ કરતી. આજે પણ જો સ્ત્રીઓને યોગ્ય રીતે કેળવણી આપવામાં આવે; સમજુતી આપવામાં આવે તો મારા જેવા યુવાન કરતાં પણ તેઓ ઘણું સાફ અને સાદસભયું કામ કરી શકશે એમાં મને લેશ માત્ર પણ શંકા નથી.

પશ્ચિમની સ્ત્રીઓ જ આવા સાદસો કરી શકે વા આવાં સાદસોમાં પુરૂષોને મદદ કરી શકે એ માન્યતા દૂર થવી જોઈએ. આવાં સાદસો કરવાં એ કંઈ તેઓનો હજારો નથી. હજારે તેઓને એવા કોઈ હજારો આપ્યો નથી. હજારને મન તો સૌ કોઈ સરખાં છે. આ મૌ આપણા પોતાના વાંકને જ આ-ભારી છે.

આપણી શિક્ષણપદ્ધતિ ખામીભરી છે. જેવું જોઈએ તેવું શિક્ષણ આજે મળતું નથી, તેવું આ પરિણામ છે. એક ખીણ ભ્રમભૂલક માન્યતા આપણામાં એ ધર કરી રહી છે કે આપણા કરતાં પશ્ચિમના સ્ત્રી પુરૂષોમાં વધારે ભુષિ છે. એ માન્યતા તદ્દન ખોટી છે એમ મારો અનુભવ કહે છે. છતાં તેઓનો એક ગુણ ખાસ અનુકરણ કરવા જેવો છે કે તેઓ અદેખાઈ નથી કરતા; સરસાઈ કરે-છે. કોઈ માણસ શું કરે છે, તેનાથી પોતે શું વધારે કરી શકે, એમ ત્યાંના લોકો ઇચ્છે છે. વળી તેઓ પોતાના જેવું જ સાદસ કરનાર કોઈને પણ જોઈતી મદદ અને સૂચના પણ આપવા ચૂકતાં નથી. સાદસમાં ચડી જનાર વ્યક્તિને ત્યાંના સમાજ પૂજે

છે. આપણે ત્યાં તો કામ થઈ પણ ન શકે અને કરનાર હોય તો તેને હરેક રીતે નીચે પાડવાની અનેક તદ્દખીરો રચાય.

આપણી સ્ત્રીઓ ધારે તો ઘણી આગળ વધી શકે એમાં આજે જ કોઈને શક હશે. વળી વિમાનની કલા શિખવા માટે અંગ્રેજ આવડવું જોઈએ એ તદ્દન ખીનજરૂરી છે. કશંચીમાં આપણા દેશની સ્ત્રીઓ ઉડતાં લીધે છે તેમાં કેટલીકને તો અંગ્રેજીનું તો શું પરંતુ દેશી ભાષાનું પણ સાફ જ્ઞાન નથી હોતું. વિમાનીકલાનું શિક્ષણ ફુનીઆની નજરમાં તમારી માન્યભૂમિનું રચાન ઉચ્ચતર ગનાવશે; દિન્-દુસ્તાનની કીર્તિ વધશે.

વર્તમાનપત્રોમાં આવતી આવાં સાદ-સોની કથાઓ વાંચી આપણે રામીએ છીએ અને આપણે એવું કંઈ પણ કરવાને અરુ-કિતમાન છીએ એમ માની આપણે નાસીપાત થઈએ છીએ. આવી જાહેરાતને લીધેજ અનેકમાં ઉત્સાદ રેડાય છે અને તેમની ખીસ્સામાં એક પેસો પણ ન હોય છતાં આત્રાં સાદસ ખેડાયાં છે અને એ રીતે અનેક દેશો આગળ વધ્યા છે, એનો વિચાર કરવો ઘટે છે. દિન્-દુસ્તાનનું નામ વિદેશમાં દરજી ઘણું ઓછું જાહેર થયું છે. તેથી જો આપણી સ્ત્રીઓ આવાં સાદસોમાં જંપલાવે, તો જરૂર ફુની-આની નજરે દિન્-દુસ્તાન અગ્રરચાન ભોજવે. આપણી સ્ત્રીઓ પણ ઉડી શકે છે; સાદસો ખેડી શકે છે. એમ ફુનીઆ જાણે તો દિન્-દુ-ની કિંમત ફુનીઆને સમજાય. ગુજરાતની ગુણસુંદરીઓ આમાં કેટલો દિગ્ગે આપે છે તે જોવાનું છે.

બ્રાહ્મક : " કેમ, દણુ સુધી કંઈ તમે બીલ મોકલ્યું નથી ? "

માલેક : " શૂદર્યો પાસે ફું પેસા માગતો નથી. "

બ્રાહ્મક : તમને કોઈ પેસા નદિ આપે તો ? "

માલેક : " તો તે શૂદર્ય નથી એમ ધારી પેસા માંગી લઉં છું. "

ॐ

नवरात्रोत्सव

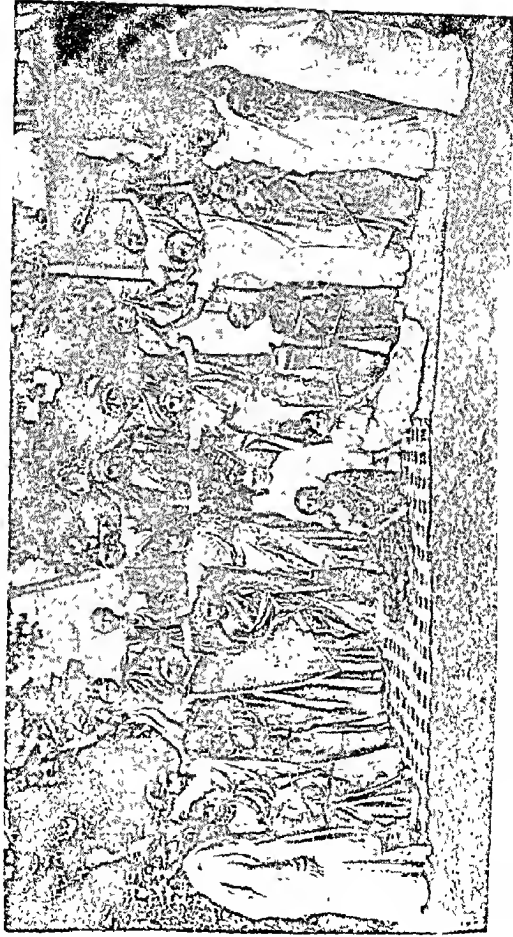
ॐ

ॐ

सं. ६। रा. ७८८ इ. न्यायाणां विचार्य (नीति) अ. २०।—२५

ગૃહિણીએ જયુને દૂર કરવા પ્રયત્ન કર્યો. અઠગાઈ ખસ પાડી. "આધો જા. આવા તાપમાં આમ ભટકાવું હશે ? ચાલ. રદામે આવી જા તો—"

માતાએ તૈયાર કચોરી જયુ તરફ ધરી. પરંતુ હાથ અવળો પડ્યો. બરડા પરથી ઉતરી જયુ સે ત્યાર પહેલાં મ્હોટાના આત્મ હસ્તે ક્યારનો ય એનો કબજે લઈ લીધો. થોડા ભાગ ઉડાવી પણ મર્યો.

બળતામાં ધી હોમાયું. ઉતરાયલા જયુના રૂદનથી આખું રસોડું સંજ્ઞાથી ઉઠ્યું. માતા કોપાવેશમાં તફૂકી " મેર આભાગિયા ! જયુનું ખાવાનું પડાવી લેનાર તું કોણ ? ભિખારડા ! અદુ ચરખી ચઢી છે કેમ ? " ઉંઠા ચીપીઆની બે ત્રણ ગપાટ મનુના બરડા પર કોતરાઈ ગઈ.

મનદરને પણ માતા તો દત્તી જ. ખાલકના આક્રંદરવેરે એ દોડી આવી. ગૃહપતિની એ વિધવા બ્હેન થતી. મનદર એનો એક-પુરો પુત્ર હતો. બાલકને પડખે લઈ એની ખદરે ચઢી " કેમ બ્હેન ! શું થયું છે ? ત્હમે પણ માતા છે. કુમળા બાલકને આમ દયા વિના મરાય ? મનુએ કચોરી લીધી તેમાં શું ઘસાઈ ગયું. ? "

ન્હાનકડા હમકલાનો મદાન સંગ્રામમાં રૂપાન્તર ચતાં યતાં ક્વેળાએ અન્ત આપ્યો. મધુ પિત્તાઈ બ્હેન હતી. વળા મરીજ ને અનાથ હતી. એને અશ્રુનો જ આશ્રય હતો. જોતજોતામાં આખું કુટુંબ એનું ચંદ્ર ગયું. થોડી બોલાચાલી ને ગાળાગાળા પછી સમરત કુટુંબનો નિર્ણય થયો કે મનુ જેવું કુબૂલ કાંઈના જીવનભરમાં નજરે નહોતું પડ્યું; ને મધુ પણ કેવી નાદાન ? બાલકનો પક્ષ લઈ પાલક રદામે ધવાતું હંસે ? કેવી કૃત-વત્તા !!!

મધુને માન મૂકી ધર ખદાર ચાલ્યા જવું પડ્યું. મનુજે સર્વ તોફાનનું મૂળ હતો;

અણધારી આપત્તિનું કારણ બન્યો હતો. એટલે એના બળતા બરડા પર બે ત્રણ તમાચાનો મરાલો ભલરાવી, મધુ પોતાના લેજ-વાળા ખંડમાં રવડતી રડવા લાગી.

બિચારો મનુ ! એને દર્શી જ રહમજ પડી નહિ. પોતાના તરફ લંબાયલા હાથમાંથી લઈ ખાવું એ ગુન્હો ગણાય એ એની કલ્પનામાં પણ ઉતરી શક્યું નહિ. લોખંડી ચીપી-યાના ફટકાની એને દરકાર નહોતી. બલવા-નનો માર નિર્જલ મનુએ વેઠવો જ જોઈએ એ તેને નૈસર્ગિક લાગ્યું. પરાજીત પક્ષના થોડાક કક્કલા પણ આકાશ નિર્મલ થવું જ જોઈએ એની તેની માન્યતા હતી. એવા હમકલા પર વળી લાંબા વિચાર શા ? પરંતુ આજે એને જગત પડતાઈ ગયેલું ભાસ્યું. ઘરમાં કોઈ એની માથે બોલતું નહોતું. બિનહુદયે તે આખા ઘરના ખૂળે ખૂણામાં ફરી વળ્યો. અન્તે એની માતાના ખંડના હારે આવી ઉભો. એના વદન પર વિપ્લાવની ગભિર રેખાઓ તરવરી રહી હતી છતાં એની માતાએ પણ તેના રદામું જોયું નહિ. આખા કુટુંબનો ભેદી કોપ ને નિરપૂર્ણ વાતાવરણ સદન કરતું. એના કુમળા હૃદયને કપરું ચંદ્ર પડ્યું. એની માતાના ખંડ આગળ એ પ્રણીવાર ઉભો રહ્યો. પછી ધીમે ધીમે તે દૂર ચાલ્યો. એને એકાન્ત રાત્રિ લીનાવવી પડી. એના ન્હાનકડા હૃદયમાં સ્વ-કાર પરપરાઈ મર્યો. નિદ્રાધીન થતી વેળાએ પણ એના કુખનો પાર નહોતો. એક ગજબ કાપડો વણકેલ્યો રહી જતો હતો. રોજ તો એ ફાટી તુટી પથારી પર પણ માતાની બદલસોવી મોદમાં લપાતો આજે તો એની માતાએ પણ એની અવગણ કરી હતી. માતાનો છણકો એને શલ્ય ચંદ્ર પડ્યો હતો— " દૂર ચા ! કમભાગી ! એવડા લોખી ચાને ચવું પડ્યું. ત્હારે પાપે મ્હારે કેટકેટલું વેઠ્યું ? "

દરોજ રહવારે બચુને બાબાગાડીમાં બેસાડી બહાર ફરવા મોકલવામાં આવતો. ગૃહિણી બચુને નવરાવી ભપકાદાર કપડાં પહેરાવી તૈયાર કરતી. માધુ બાબાગાડી સાર કરી ભવિષ્યના માલિકને પધરાવી રવાના થતો. મનુ કોઇ કોઇ વાર પગે ચાલતો તેમની સાથે જતો. પરન્તુ ધણું ખડું તો એની માતા શાક સમારતી ત્યાં એ બેસતો; ને બટાકા રોંગ-ણાથી રમતો. આજે તો મનહરે એની માતા પર રોષે બરાયો હતો. જરાક ખાવાનું ખાધું એમાં આટલું બધું બહાલ વિહોણું વર્તન !!! એ પણ એની માતાથી અમોક્ષા લેશે. ભલે એ મૂગી મૂગી બેસી રહે. પોતે પેલા વૃદ્ધ-પુરુષ પાસે જઈ બેસશે એ ચોરા પાસે આવેલા રામજી મંદિર આગળ મીઠાઈ વેચતો બેસે છે, પોતે તેને મદદ કરશે. ત્યાંથી ઘેર પાછો જ નહિ ફરે. નહિજ, કદાપિ નહિ. એ વૃદ્ધપુરુષ ધણીજ માયાળુ છે. તે હંમેશાં મનહરને મીઠાઈ ખાવા આપતો. કોઈ દિવસ એક પાછ પણ માગતો નહિ. પરન્તુ રામજી મંદિર ધણું દૂર હતું. ત્યાં શી રીતે જવું ? ત્યાંના માર્ગની મનહરને પૂરી ગમ નહોતી. માધુ તો ક્યારેતો ય નીકળી ગયો હતો નહિ તો એની પાછળ પાછળ જવાત ફીકર નહિ. માધુ સાંજે તો ફરવા જશે ને ? પોતે પણ છૂપાતો છૂપાતો તેની પાછળ જશે. આ દયાહીન મનુષ્યોથી દૂર દૂર ભાગી જશે. પેલા વૃદ્ધજનની માયાળુ છાંયમાં આનન્દશે. એને મદદ કરશે. એમાં શું મંઠા નહિ પડે ? ભલે એની માતા એકલી રવડતી. એને પણ માતા વિના ચાલશે.

સાંજ પડી. મનુ માળીના પુત્ર સાથે રમતો હતો. એકદમ તે દોડ્યો. કદાચ માધુ જતો રહે. દરવાજા બહાર માધુ કે બાબાગાડી જણાઈ નહિ. તે એકીઆસે દોડ્યો. દરપદે માધુને પહોંચી વળવાની આશા રાખતો તે આગળ ને આગળ દોડ્યોજ ગયો. અસ્તાચ્ચે નમતા

સૂર્યનાં આછાં થતાં ફિરણો બાલુનાં તરવરોનાં ગાઠ પડ્ડવોમાં ચમકી રહ્યાં હતાં. રસ્તામાં કોઈ રડ્યો ખડ્યો એકલા દૃષ્ટિએ પડતો કે કોઈ મુસાફર ગઝલ લલકારતો પંથ કાપતો જણાતો. બચુની ગાડી લઈ માધુ ક્યાં ગયો હતો ? પેલા તૂટેલા મંદિરનો માર્ગ બીજો હતો ? એવામાં એક ખંડેર નજરે પડ્યું. ખૂબ દર્ષમાં આવી જઈ મનહરે એમાં પ્રવેશ કર્યો. થોડીજ વારમાં પેલા જીનોદોરત મળશે, પોતે વિવાહ ને ચિન્તાને, ઈસ્લા પ્રણામ પાઠવશે.

અંધારું થયું. માધુ બાબાગાડી દોરતો પાછો ફર્યો. બચુ એકે ચડ્યો હતો. મધુ આતુરતાથી બહાર દોડી, "માધુ ! આ માધુ ! મનુ ક્યાં ?" તેણે પૂછ્યું.

માધુ વજનદાર બાબાગાડી ઓથરી પર ચઢાવતો હતો. "મ્હને ખંચર નંથી મનુને મ્હેં નથી જાણો." જવાબ મળ્યો.

ધરને ખૂણે ઓચરે પાકી તપાસ કરવામાં આવી. મનુનાં રોજનાં તમામ રથાને ખંચર કાઢવામાં આવી. પણ વૃથા. માધુએ પણ શેઠાણીના કટાક્ષની પરવા ન કરી. ગરીબ વિધવાના અશ્રુપ્રવાહે એ પણ ગળગળો થઈ ગયો. પાડોશની ગલીએ ગલી ખુદી વળ્યો. મનુનો પતો જ નહોતો. ભાણેજ ગુમ થયાનાં ખંચર ગૃહપતિને તો મળી શકી જ નહિ. આખા દિવસના અવિરત શ્રમ પછી મોંઘેરા વિરામ સેવતા પતિને પગવવા તે ગૃહિણીને મૂર્ખાઈભરેલું લોચનું.

પરન્તુ બીજો રહવારે અધધેલી બનેલી મધું કોઈની રોક્ષી રોકાઈ નહિ. એના આકંઠથી આખું કુટુંબ ગભરાયું. પોલીસને ખંચર આપવામાં આવી. મધુએ ઇનામ જાહેર કર્યું. પચીસ રૂપીઆની પોતાની તમામ મૂડી મનહરને શોધી લાવનારને સુપ્રત કરવા તૈયાર થઈ. પરન્તુ કોઈ ધરાક ન મળ્યું. દિવસો પર દિવસ વીત્યા. સુખદુઃખની સમયને ક્યાં પરવા છે ? એ વાતને છ વર્ષ થઈ ગયાં.

[૨]

વસંતમાં અવનિ. પેર અવનવો આહ્વાદ પથરાઈ રહે છે. સંસારસાગરમાં આનન્દના જીવાળ આવે છે. જનતા અનેક ઉત્સવો ઉજવે છે. તેમાં મુખ્ય આકર્ષણ રામલીલા છે. ગામડામાં રામલીલા જોવા ન્હાનાં મોટાં સર્વ ઉત્સુક બને છે. એમને 'મન સ્વયં' રામચંદ્રજી સ્વર્ગમાંથી ભાવિકે બકેતોમાં વિહરવા ઉતરી આવતા જણાય છે. અનેક વાર રામલીલા જોઈ હોય છતાં ફરી ફરી એ પ્રસંગો ગામડિયાઓ એટલાજ રસ-પૂર્વક નીડાળે છે. 'શ્રીમાન દશરથ રામની વિશ્વવિખ્યાત' રામચંદ્રનીના બનાવડી દર્શને તેઓ રાગે છે પંચવટીનાં 'નીલવર્ણી' ક્ષેત્રોમાં રામચંદ્રજીને ફરી ધૂમતા જોઈ આહ્વાદ પામે છે. લંકાનગરીમાં મૃત્યુની ગાઢ છાયા જાણે આજેજ પથરાતી હોય એમ તેઓ કલ્પના-તરંગે ધારી લે છે.

આજે મહા શુદી પૂર્ણિમાનો શુભ દિવસ હતો. રામજી મંદિરે મોટો મેળો ભરાતો હતો. અનેક લજ્જનમંડળોએ એકત્રિત થઈ ભક્તિ-સ્સની ધૂન મચાવનાર હતાં. રામલીલાનું એક મોટું સરવસ ગામની ગલીએ ગલીમાં ફરનાર હતું. બાલકોનાં ટોળેટોળાં સારાં સારાં કપડાં પહેરી ચોમેરથી ઉભરાવા લાગ્યાં. મહોલ્લા-ઓમાં જાણે અનેકવિધરંગી ધન્દધનુ' તણાયાં હોય એવો દેખાવ થઈ રહ્યો. જે. માર્ગે સર-વસ પસાર થવાનું હતું ત્યાં તો બીડનો પાર નહોતો. ધોંધાટથી આકાશ કાટી પડશે એવો ભય લાગતો. રસ્તાની બન્ને બાજુનાં-મકાનો સારી પેઠે શણગારવામાં આવ્યાં હતાં. દરેક બારીબારણામાંથી અધીરાં સ્થામ નયનો ચમકી રહ્યાં હતાં. પુરાણા યુગના આછેરા પડધાને માન આપવા આવેલા પ્રેક્ષકો અર્વાચીન કાલાબિંધમાં પણ ડહોળાયલા હતા. ગેવા મીઠાઈ પાનગુલાબ તે બરદશરબત વાળાની દુકાનો ધરાકોની મેઢનીથી - મધપુડા જેવી

બાસતી. કેટલાક પોતાનો તમામ માલ પાચરી લાવતાલ સાથે ખૂબો માર્થેજ જતા. ચોકની એક મુખ્ય ગલીની ડાબી બાજુએ એક જરા સુવડ મકાન આવી રહેલું હતું. એના ઝરુ-ખાઓ, અગાથીઓ, તે બારીબારણાંમાં એક તસુમાત્ર ખાલી જગ્યા નહોતી. આગકા છાનમાં જમાખૂમ કરતાં બાલકો રમી રહ્યાં હતાં. આવા આનન્દમય કાલાદલની વચ્ચે પાંચ છ બાલાઓ શાન્ત બેઠેલી હતી. એમનાં યુવાન વદનો અકુદરતી રીતે ગંભિર લાગતાં. એમની વેણી સોનેરી પડીથી ચુંથેલી હતી. એમની ઉંમર દશ કે બાર વર્ષથી વધુ નહોતી. છતાં પણ પોતાને તેઓ તોફાન મરતી માટે નાલાયક ગણતાં. અન્દરના ખડા પણ મહે-માનોથી ઉભરાતા હતા. સરવસ પૂરેપૂરું જોવાની તો કોઈને ય આશા નહોતી. પરંતુ એ નિમિત્તે ઘરકામ વિસારી બહાર નીકળતાં જ તેઓ આહ્વાદિત થઈ ગયાં હતાં. ટીપ્પણ કટાક્ષ ને હાસ્યનો પાર નહોતો. પોશાક ને ધરણીની વાતોનો સુમાર નહોતો. પાડોશણીની રહેણી કરણી પર મહેણાંની ટકોરોનો વરસદ વરસી રહ્યો હતો. માત્ર મકાનની ગૃહિણીઓ એ આનન્દ બરાબર લૂંટી ચકતી નહિ. પણમાગ્યાં મહેમાનનાં સ્વાગત કરવામાં એમને ધડીનીચે દુરસદ નહોતી.

સરવસની તો દહ નિશાની પણ દષ્ટિ-ગોચર થતી નહિ. ધૂળ ને ગરમી સર્વને અકળાવી રહી હતી. સર્વ અધીરાં બન્યાં હતાં; છતાં ય સ્ત્રી મંડળ વાર્તાલાપમાં જ ફતફૂથતા માત્રી રહેલું જણાતું.

એમાંમાં સંગીતનો કણપ્રિય ધ્વનિ થવલુ-પથે પડ્યો. આંબર ટોળાએ છૂટકારાનો દમ ખેંચ્યો. વાગ્ગના સરોદો નજીક આવવા લાગ્યા. શ્રીરામચંદ્રજીની જયગર્જના ગગનમેદી બની રહી.

પ્રથમ ડંકા નિશાનનાં દર્શન થયાં. અસ્વેના સુવર્ણ શણગાર પર સ્પર્પકાર અગ્નિના ત્રણખા શો ઝગકતો. પાછળ આવના

અન્વારોહી પ્રતિહારીઓના દર્શન માત્રેજ અધિરાષ્ટ્ર ને પરિશ્રમ અદશ્ય થયાં. સર્વેએ શ્રી રામચન્દ્રજીની જ્ય બોલાવી.

ધીમે ધીમે વરયાન જેવો સરધસનો મુખ્યભાગ દક્ષિણે પડ્યો. થોડાને ગાડીઓ ઉપરાંત આ વેળા તો એક હાથી પણ આણુવામાં આવ્યો હતો. ગામડિયાંઓનું એ ગજબ આકર્ષણ હતું. એના કમચારીઓએ ચમકભયાં વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં હતાં. એમના હસ્તમાં વિધર્મી વાવટાઓ ફરકતા હતા. કેટલાક 'અનુચરોએ રૂપેરી છડીઓ પ્રહણ કરેલી હતી. હાથી પર સેનેરી હોદ્દો ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. રાતા મખમલનો જરી-જડીત સામન પ્રેક્ષકોનું ખાસ ધ્યાન ખેંચતો. હાથીને ઓમેર ફરતી ન્હાની ન્હાની પાલખીઓ જણાતી. પિતાઅરધારી સેવકોએ તે ઉપાડેલી હતી. ફરેકમાં એકએક દૈવી દમ્પતી પધરાવેલું હતું. જાણે તેનીસ કરોડ દેવતાઓ સાક્ષાત રામલીલામાં હાજરી આપવા કૃપાવંત થયા હતા. આપણા ભાવિક હિન્દુઓ પણ એમને પ્રતિમંત દેવદેવીઓ માની રહ્યા હતા.

શ્રી રામચન્દ્રજીની જ્યગર્જના સાથે હાથી બરાબર ચોકની વચ્ચે આવી ઉભો. તેના ઉપર બે યુવાનો વિરાજમાન થયા હતા. એ મનુષ્યનોને પણ સર્વ માનવહૃદય નમી રહ્યાં. અટારીમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ યથા.

સરધસ ઉતર્યું. રામજી મંદિરના વિશાળ યોગાનમાં એક વિશાળ મંડપ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યાં સીતાહરણ ને લંકાંદહનનાં દશ્યો રજુ કરવામાં આવનાર હતાં. વેર-યલા સરધસના સંખ્યાબધ ભૂમીદરોથી મંડપ ખીચેખીચ બરાબ ગયો. એક-પૂણામાં વાંસ ને રંગીન કાગળોથી ફૂનિમ લંકાનગરી બનાવવામાં આવી હતી ખીજ ખાણુ પંચ-વટીનું મનોહર અરણ્ય આહલાદ આપી રહ્યું હતું.

રામલીલા શરૂ થઈ. દાનવાધિપતિ દશાનન જનકસુતા જનકીને હિપાહી ઉડ્યો. એવામા

લાકડાના એક મોટા પક્ષિરાજે એના પર ધસારો કર્યો. અપ્રતિહત ચંચુપ્રહાર કર્યાં બતાં થોડી જ વારમાં તે મહારાક્ષસની તલવારનો ભોગ યથા પડ્યો. રાવણ રવાના થયો.

પછી દશ્ય બદલાયું. લંકાંદહન શરૂ થયું. પેલા મહાવાનર હનુમાનજીના ઉત્સાસની હદ નહોતી. પૂછકું વીંઝી તે આગ લગાડ્યે જ બતા. ભરચક દારુખાનું ભરેલું હોવાથી દેખાવ પણ તાદ્રશ્ય થયો. લોકોને મજા પડી. ખાલકોએ તો જીવનનું અમોલ્ય દશ્ય જોયું.

પછી રામલક્ષ્મણનાં દર્શન થયાં. ફરી જ્યગર્જના યથા. ફરી પુષ્પવૃષ્ટિ પણ શરૂ કરવામાં આવી. રાવણનો વિનાશ થયો હતો. હવે સર્વ પુષ્પક વિમાને ચડી વિદાય લેનાર હતા.

એવામાં ત્યાં કોલાહલ મચ્યો. તકરાર જમી. ગાળોનો વરસાદ શરૂ થયો. કોઈ દૈવીયુગ્મ તરફ આવવા મથતું હતું. સેવકો એના પ્રયત્નોનો અવરોધ કરતા હતા.

અતે એક શ્વેત વસ્ત્રધારિણી વિધવા સમગ્ર ટોળાને હંકારી આગળ કુદી પડી. રામચન્દ્ર બનનાર યુવાન આગળ લળા પડી. "ઓ મનુહર! ઓ મનુ!" કોઈ વચ્ચે પડે. તે પ્લેલાં પિતાના બહાલા બાળકને એક ગાંઠ આલિંગનથી સુકરી નાંખ્યો.

હાણુબર જનસમૂહ અવાક બની ગયો. શું કરવું? તેની કોઈને સમજ પડી નહિ. મહા મહેનતે રામચન્દ્રના સેવકોએ એ બાલકનેલી પોતાને દૂર કરી. અસંખ્ય મનુષ્યોના યુગ્મ-પાત્ર થયેલા એ બાલકના મુખારવિદે પર તીરસ્કારની તીવ્ર રેખા પ્રગટી. રપષ્ટ અવગા દાખરી તે પોતાને પંથે પળ્યો.

"શ્રીરામચન્દ્રદેવની જ્ય" ટોળાએ જ્ય-ધ્વનિ કર્યો. મદમસ્ત માતંગ ધીમે ધીમે રંગ-શ્રુતિ પરજી અદશ્ય થયો.

એકવાર જાનબૂલી મધુએ અનળણતાં મન-દરની અવગા જરી હતી: આજે સ્વમાનજંગની એને પણ પૂર્ણ પ્રગીતિ થઈ.

● મૂળ લેખિકા-સીતાદેવી.

કંકાને-કાંકડે

લેખક: રા. સુધાકાન્ત

(રાસ)

કંકાને કાંકડે ચાલો સાહેલડી,
પાણીડાં નિરમળ ઝીલવા રે. —ટંક
સમિરની સેરે પાણી હેલે ચુડેલાં,
છાળ્યે અંખડ ત્યાં ભીંજવા રે.

કંકાને કાંકડે—

પાંચ પાંચ પાંખડીનાં કમળો ઉગેલાં,
રાગ ને પરાગથી પ્રફુલ્લતાં રે;
રાગી વિરાગી કોઈ દેવપાઠ પુજવા
એ દિવ્ય પુષ્પ ચાલો સખી વિષ્ણુવા રે.

કંકાને કાંકડે—

ચાર ચાર આરે રેલે કંકા તલાવડી,
બળે આરે તે વિશ્વ મ્હોરતું રે;
સ્નેહરાજ સ્નેહ-બંસી છેડે આ કાંકડે,
ત્યાં જ્ઞાન-યોગી બ્રહ્મ-શંખ પુકતા રે.

કંકાને કાંકડે—

સ્નેહીની સ્નેહ-બંસી હૈયાં હુલાવતી,
ઠારે એ બ્રહ્મ-શંખ યોગીના રે;
કોના પખાળી પાઠ પાંખડીયે પુજવા,
એક હૈયાં હુલાવે બીજો ઠારતો રે.

કંકાને કાંકડે—

બળે પાંખડી સ્નેહરાજને સમર્પશું,
બળેથી બ્રહ્મ-યોગી પુજશું રે;
એક રે વધી તે કોને દઇશું સાહેલડી,
સ્નેહરાજ કેરે તાજ મ્હોડશું રે.

કંકાને કાંકડે—

તમારા દાંતની સંભાળ લેઓ

લેખક: રા. “ ન્યાતિ ”

કે! પણ કબજ નહિ કરે કે સારા દાંત વિના આરોગ્ય રહેવું અશક્ય છે ? બાહોશ વૈદ્યીય પ્રમાણુગણ્ય વ્યક્તિઓ પણ હવે કાંઈ પણ અનાકાની વિના બહાર કરે છે કે મોટા ભાગે મનુષ્ય જાતિ જે જે રોગનાં દર્દ બોગવે છે તે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે મોદાનાં દર્દો, સડી ગયેલા દાંત અને રોગિષ્ટ અવાળાનેજ આભારી છે. સારા દાંત વિના ખોરાક ખરાબર ચવાતો નથી અને ચવાયા વિનાનો ખોરાક પચવો અશક્ય છે. અપચો, બંધ-કોશ અને પાચનક્રિયા વિષયક અન્ય ફરી-આદો બહુધા સડેલા દાંતને લીધે ઉત્પન્ન થાય છે; અને દરદીના મોંમાંથી દાંત ચિકિત્સક તે કાઢી નાખે છે એટલે મોદાની સ્થિતિ સુધરતાં દર્દ નાશુદ થાય છે.

ભારતવર્ષમાં આપણા ધણાખરા ધાર્મિક અને સામાજિક રિવાજો વૈજ્ઞાનિક પરિસ્થિતિ પર રચાયેલા છે; આના માટે ખરેખર જૂતકાલીન ઋષિ મુનિઓને અભિનન્દન ઘટે છે. એમાંના કેટલાક રિવાજો સંબંધી આપણે વિચાર કરીએ:—

આરોગ્યરક્ષા સંબંધી ગર્વાગીન વિકારાપૂર્ણ સંસ્કૃતિમાં વૈજ્ઞાનિકો હવે બલામણુ કરે છે કે રાત્રે સવારે તેમજ પ્રત્યેક બોજન પાછી મોં અને દાંત સાફ કરવાની અગત્ય

છે ! હિંદુ સંસ્કૃતિને આ શું નવીન આવૃત્તિ છે ?

કલકત્તા મેગેઝીનના એક લેખ પરથી જણાય છે કે થોડા વખત પર ત્યાં નિશાળોની દાંતરી તપાસ થઈ હતી અને તેમાં માલૂમ પડ્યું હતું કે કલકત્તાનાં ૩૦ થી ૪૦ ટકા જેટલાં શાળામાં બહુતાં બાળકોના દાંત રોગિષ્ટ છે. દાંતરોગ ચિકિત્સકોને બહોળે સામાન્ય દાંતરોએ આ તપાસ કરી હતી એમ મણુવા છતાં એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે કે બોસ્ટનના શાળામાં જતા બાળકોના કરતાં ઉપયુક્ત ટકાવારીનું પ્રમાણ ઓછું છે; ત્યાં ૯૦ ટકા બાળકોના દાંત રોગિષ્ટ છે હવે પ્રશ્ન એ થશે કે આટલો તફાવત કેમ હોઈ શકે ? ઉત્તરમાં નિશંકપણે કહી શકાશે કે હિંદુસ્થાનનો આ લાભજન્ય તફાવત એ જમ્યા પાછી મોં ખરાબર સાફ કરવાની આ દેશની ધાર્મિક પ્રથાને લઈને જ છે; અને ખાસ કરીને અહીંના ગામડાંની વસ્તીના ઑંકડા મેળવી યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ જેવા ગર્વાગીન સુસંસ્કૃત ગણાતા દેશોના રોગિષ્ટ દાંતની તુલના કરવાનો અભ્યાસ કર્યો હોય તો ખરેખર ઘણો રસ પડે એમાં શંકા નથી.

આમ છતાં કલકત્તા, મુંબાઈ, મદ્રાસ, મુરત, વડોદરા, અમદાવાદ જેવાં મોટાં શહેરોમાં

વહેલા વહેલા જમી લેવું, બહુ નરમ ખદ્યો ખાવા, ક્યારેક ધણા અવાંચીન દુધુળોનું આપણે અનુકરણ કરીએ છીએ એવો વિચાર આવતાં ખેદ દુઃખ થાય છે; અને આવી આત્મ-ધાતક પરિસ્થિતિ ચાલુ રહે તો થોડાંક વર્ષમાં આપણે ઉપર બતાવેલી પૂર્વકાળથી ચાલી આવતી મગરૂરી પાછી ખેંચી લેવી જ પડવાની ! શરીરના સર્વ અવયવોની આકૃષ્ટ દાન-ને પશુ વ્યાયામની જરૂર પડે છે. આથી જળા પહેલાં સંપૂર્ણ રીતે ચાવવાની જરૂર પડે એવો કદબ્ધ ખોરાક બાળકોને મારેજ નહિ, પણ મોટેરોને મારે પણ દિત-કારક છે, એનાથી દાંતને યોગ્ય કસરત મળે છે અને લોહિનો સારો જથ્થો પૂરો પડે છે. ઘણીવાર દિંદુ છોકરાને દાંતવડે શેરડી છોલી ખાતા કે રેસાદાર કેરી ચૂસતા જોઈને અંગ્રેજ તેમજ તેમની સંસ્કૃતિના આલ અનુકરણ કરનારા પારસી છોકરાઓ તેમને ઉપદાસ કરે છે, આ વખતે પેલી આખજની ઉકિત યાદ આવે કે “ Father, forgive them, for they know not what they do ” અર્થાત્ પ્રભો એમને ક્ષમા કરો કેમકે એઓ પોતે શું કરે છે તેનું એમને જ્ઞાન નથી. તાત્પર્ય કે ઉપયુક્ત તેમાંની કોઈપણ બાબત કરતાં કોઈએ પણ શરમાવાની જરૂર નથી; કેમકે આખી શેરડી એ ઉત્કૃષ્ટ ખોરાક છે એટલુંજ નહિ પણ તે મોંદાને બહુ ઉત્તમ રીતે સાફ કરે છે; તેજ પ્રમાણે રેસાવાળા કેરીનો ગોટલો પણ દાંતના બ્રહ્મની ગરજ મારે છે, અને ફળમાં રહેલી ખટારા આવે તે તો જુદી. એક વખતે, દંતચિકિત્સક સમાજની બેઠક વખતે, એક દિંદુ દાંતરે દિંદુસ્થાનમાં લોહી જે આવળ, વડ કે લીમડાના દાંતણ વાપરે છે તેને સર્વોત્કૃષ્ટ બ્રહ્મ તરીકે જણાવ્યાં હતાં, અને તે ખરેખર વાર્તાવિક છે, એનાં બે કારણ છે. પ્રથમ તો એ કે દરેક માણસ

દાંતણનો છેડો ચાવીને પોતાનુંજ ખાસ બ્રહ્મ બનાવે છે, અને બીજું એ કે દરેક દાંતણ માત્ર એકજ વાર વપરાય છે. ત્યારે સામાન્ય વિદેશી દ્રવ્ય બ્રહ્મ જે વપરાય છે તેને બરાબર સુધા અને સ્વચ્છ રાખવાં એ બ્યાવધારિક દૃષ્ટિએ બીલકુલ અશક્ય છે; તેમ છતાં ત્યારે આપણે સવાર સાંજ ગંદા બ્રહ્મથી દાંત મોં વાટે શરીરમાં વિનાશકારક રસી ભૂંડીએ ત્યારે આપણે માનીએ છીએ કે આપણે સુધરેલા છીએ, સુસંસ્કૃત છીએ, વૈજ્ઞાનિક છીએ ! હાં, તો કે એ બ્રહ્મને પણ સુકાં અને સ્વચ્છ રાખવાની ઘણી ઘણી રીતો કાઢી છે પણ દાંતણની પદ્ધતિ સાથે કોઈની પણ તુલના થઈ શકે એમ નથી. આથી દરીને અવાંચીન આરોગ્યહીન દ્રવ્ય બ્રહ્મનો બહિષ્કાર કરી જૂનાં અતિ જૂનાં આવળનાં દાંતણ સ્વીકારવાના આમદને કોઈ વિદેશી સંસ્કૃતિની સુગ કે ચીક તરીકે તો નહિજ માની લે. દાંતનો મલમ કે મંજન જોઈએ તો બહુજ બારીક વાટીને ચાળી કાઢેલી કોલસાની ભૂંડી કે અનુકૂળ પડે તો ચાક કે ખડીના ભૂંડાનો સારી રીતે ઉપ-યોગ કરવો; એટલે દાંત સાફ રાખવામાં કોઈને કયાનો ખર્ચ તો થતોજ નથી. છતાં એટલી વાત તો ચોક્કસ છે કે આપણામાંથી ઘણા જણ દાંતના રોગથી પીડાય છે.

હવે માતાઓ એ મનુષ્ય જાતિની સજ્ઞા છે-ધાત્રી છે. પરંતુ મોંદાના યોગ્ય વિકાસમાં બાળકની નાનપણની ટેવોનાં થતાં પરિણામ થોડીજ સંખ્યાએના ખ્યાલમાં હશે ! દાખલા તરીકે અંગ્રેજી કે આંગળી ચૂસવાની વાત લઈએ. આનાથી ઉપલો આમલો દાંત આગળ હસેલાય છે. અને નીચલો આગલો દાંત પાછળ ધકેલાય છે. પરિણામે જડબામાં ખામી આવે છે. હોઠ સાટવાથી પણ એવોજ પ્રકાર બને છે. આથી એટલું સ્પષ્ટ થાય છે કે મોંદા અને દાંતની કાળજી છેક બાલ્યાવસ્થા-

માંથી લેવાવી શકે યદ્યપ તે આજીવન ચાલુ રહેવી જોઈએ. આપણા અસલી રિવાજ પ્રમાણે છોકરાંને રમકડાં, પૂતળીઓ લાકડાનાં આપવામા આવતાં, જે રમતાં રમતાં વારંવાર મોંમાં ધાલી આવવાની ટેવને લીધે તેમના દાંત અને પાળીઆં નાનપણથી જ મજબૂત રહેતાં. તેને બદલે પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ અને દેશનના અનુકરણથી આપણે બાળકોને રબરનાં, જાનવરનાં પીછાંનાં કે ધાતુનાં રમકડાં લાવી આપીએ છીએ. જે કે એ બંને અનુકરણની બાબતો નુકસાનકારક જ છે. રબરનાં પીછાંના રમકડાંથી દાંતને પ્રારંભી બાવામ નથી મળતો; ધાતુનાં રમકડાંની અણીઓ મોમાં વાગતાં લોહી નીકળે છે. પુનઃ પહેલાં છોકરાંને ખાવા મારે ધાણીના ગુંથણા, ઘેર શેકેલા ચણા, કડૂક કડૂક બોલે એવા થાપડા કે મઠીઆ અને પટ્ટેઆ આપવામાં આવતા તે સર્વ સંસ્કૃતિ બદલાવાથી નીકળી જતાં હવે બજાર બિરહીટ, નાનખટાઈ, પેચીપૂરી, લાખરી વિગેરે અપાય છે. અગાઉ છોકરાં આમલીના કચુકા દાંતથી ભચડ ભચડ ચાવી જતાં, આખી બદામ દાંત પડેજ તોડી બીજ કાઢી ખાતા. આ સર્વ બાબતો દાંતના બંધારણ મારે અનુભવી છે! પરંતુ સંસ્કૃતિ અને શિષ્ટાચારના વહીવટમાં તણાતાં આપણે આપણા સામાજિક રિવાજોમાંની કેટલીય સારી વસ્તુઓ મૂકી દઈએ છીએ !

હવે પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ અને શિષ્ટાચારના જેટલેજ જ અંશે આપણી ાત્મિકિ એસ્ટેશિય આવતો અને સામાજિક રહેણાં પણ આ બાબતમાં જવાબદાર છે એ બુદ્ધિવાનું નથી. પાન તંબાકુ ખાવાનો વ્યાસજ એ આ દેશનું એક ગૃહસ્થાપનુ લક્ષણ ગણાય છે પરંતુ તેમાં પૂરતી શિષ્ટતા અને કાળજી નહિ રખાવાથી તે આજ કાલ ગૃહસ્થાપનુ મટીને મોટે ભાગે અંદાપનું લક્ષણ બની ગયું છે;

ને આ આખીય પાન ખાવાની પ્રથા અહીં છેડવા એસું તો લેખ લેણો લાભો થઈ જવાનો લાભ રહે છે; એટલે માત્ર એટલુંજ પૂછું કે પાન તંબાકુ ખાઈ મોમાં તંબાકુના કુંચા કલાકના કલાક, સુધી બરી રાખવા એ તંબાકુના હલાહલ વિષાકમાં આ દેહ મરિના મુખ્ય અવયવને તરબોળ કરી મૂકવા જેવું નથી થતું ? અને આ તો માત્ર બાલ દાંત પર થતી જ અસર ! પૃથ્વી એ વિષનું અંદર તો શું પરિણામ આવે તે બાબતે જ રહ્યું.

વળી આ વીસમી સદીમાં ધર આંગણે કરતાં બજારના પાનવાળાની દુકાનોનાં પાન ખાનારાઓની સંખ્યાનું પ્રમાણ વિશેષ નીકળે છે અને તે બાબતમાં ઉચ્ચ વર્ણના નાગર બ્રાહ્મણથી માંડીને છેક અતિશૂદ્ર મનાતા દેડ બંગી કે ચમાર સુધીના વર્ગોનો સમાવેશ થાય છે. એ સર્વને માટે હિંદુભાષા પા મુસલમાન બિરાદર કાવે તેની દુકાનની પેટી અંબુડી કે લોટીમાં પલાળેલો ચૂનો કાચો એક રાષ્ટ્રીય લાવનાનું ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ બતાવી આપે છે. ઉતાવળમાં ધરાકોની બીક વખતે ઝપાટાબધ પીછી ફેરવી નાખેલાં પાનમાં દમેશાં ચૂનો કાચો પ્રમાણસર પડે છે એમ કોઈ માની શકે ? પણ માનવું શું કરવા પડે ? આ વાંચનાર પેઢી ધણાને બજાર પાન ખાઈ જીવે ફેલાતાં ઉઠતાં બિચારા પાનવાળાને ગાળો દીધાનો અનુભવ થયો હશે. પણ હા ! હું પાછો આડો ઉતરી ગયો. ખરેખર ! આ પાનતંબાકુ ખાવાની લહેજત એ પણ ચાલુ પરિસ્થિતિમાં તો હિંદુ સમાજની એક બહી જ કહેવી પડશે.

પુનઃ આપણે ઓવર્થ પણ આ બાબતમાં કોઈ રીતે ઉતરે એમ નથી. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે ઓઝોને સમવાના સોળ શૃંગા-

રેમાં તાંબુલની પંજુ ગણના થયેલી છે * અને તેના ખાસ કરીને કન્યાના લગ્ન પ્રસંગે અખતરો કરવામાં આવે છે. સૌન્દર્યના શ્રુતાર તરીકે ગણવાનો હેતુ તેા સ્વચ્છ સકેદ દંતાવલિ તાંબુલ રસના આછા રંગથી વધારે મનોરમ દેખાય એ જ હોય શકે, પરંતુ પાછળથી તેટલી નિપ્તકાલિક સૌન્દર્ય દૃષ્ટિ નહિ ધરાતાં સમાજનેતા સ્ત્રીઓએ તેમ સુધારો કરી વધારે લાલ રંગના દાંતથી સૌન્દર્યમાં સારો વધારો થાય એવા ખાલથી કૃત્રિમ રીતે રંગની મોથીઓં મૂકી દાંતને આમલીથી સારી પેડે ખટાવીને રંગવાની વિધાતક પદ્ધતિ દાખલ કરી. એના પરિણામમાં અત્યારે સેંકડે સ્ત્રી ટકા લાલ દાંત રંગેલી સ્ત્રીઓ મુન્ધાવરયાનો ઉમરો ઓળંગી જતાજ કરવાનો પ્રયોગ કરતી જોવામાં આવે છે અને પછી તેના પર દરરોજ મશીના થર થર ચડે છે, ફૂગ લીલ જોવામાં આવે છે અને છેવટે દાંતમાંથી લોહી પડે નીકળતાં ભારે રોગો થઈ આખરે દેહનાથ જેનાં માઠાં પરિણામ નીપજે છે. એવી કોઈ મશીનથી સ્ત્રીના દાંતનું છેક સપાટીનું પડ જેવું હોય તેા કદાચ સ્વચ્છેષ્ણે કેટલાંય મશીના પડ ખોતરવા પડે ત્યારે પત્તો લાગે. અર્થાત્ આ દાંત રંગવાની કુપ્રથા નાબુદ કરવી અને પાન તંબાકુનું વ્યસન ઉત્તરી પ્રજામાં ન પેસવા દેવું એ કેળવણી બહેનો 'શુભસુંદરી' વાંચી તેના અભિનવ રસને વંચાવનાર શુભસુંદરીઓનો ધર્મ યથ પડે છે.

આરોગ્ય સંરક્ષક મંડળના તદ્દન નૂતન

* ૧. મંજીત, ૨. નીર ૩. દાર ૪. તંબાકુ, ૫. અરકાત્રો ૬. રોળ ૭. શીયકુલ ૮. રાખડી, ૯. ચૂની ૧૦. કંદિએખળા, ૧૧. ગણબંધ, ૧૨. મુક્તાદાર ૧૩. કંકણ ને ચૂની ૧૪. તુપર ૧૫. અજુ-વટ વીંછવા, ૧૬. ગંધરી (કવિ પ્રેમાનંદ)

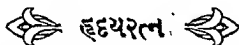
વિકાસના સિદ્ધાંત અનુસાર આપણી શાળામાં જતાં બાળકો અને મોટરોએ પંજુ આ એક સિદ્ધાંતને આદરે તરીકે માનવો પડશે કે સારા દાંત હોય તોજ સારું શાળા શીખ્ય રહે

ભારતવર્ષને માટે આ વાત તદ્દન નવીન તો નથી; પરંતુ આપણી ઉછરતી પેઢીને દરરોજ સવાર સાંજ અને જમ્યા પછી જરાબર સારી રીતે દાંત સાફ કરવાનો નિત્યક્રમ એ વૈજ્ઞાનિક સ્વચ્છપનો છે એવા ખાલ રહેવો જોઈએ. જો આપણે એનો અત્યારેજ આરંભ કરીએ તો કદાચ નજીકના ભવિષ્યમાં હિંદુસ્થાનની અંદર ઉદ્યમશીલતા વધવા છતાં છોકરાના દાંતના રોગો મટાડવા માટે શાળાઓમાં જાહેર દવાખાનાં સ્થાપવાની ખટપટ અને ખર્ચમાંથી બચે અંશે ખર્ચ જઈએ. યુરોપ, અમેરિકા વિગેરે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં સર્વત્ર નિશાળોની અંદર એવાં દાંતનાં દવાખાનાં તો સામાન્ય વાત થઈ પડી છે. સર્વને હિંદુસ્થાનમાં તેવી જરૂર અઘાપિ જણાઈ નથી; છતાં જો તદ્દન નરમ પદાર્થો ખાવાની, ઉતાવળે જમવાની, જમ્યા પછી જરાબર દાંત સાફ નહિ કરવાની, પાન તંબાકુ ખાવાની તથા સ્ત્રીઓમાં દાંત રંગવાની પદ્ધતિ ઇલાદિની સ્વચ્છ-દંતા-અટકે મૂખાંધ વિદેશી સંસ્કૃતિની નકલ કરતાં કિંવા સ્વદેશી રૂઢિ ને વળગી રહીને આપણે જારી રાખીશું તો તેવીજ નકલ આપણે શાળામાં દવાખાનાં સ્થાપવાની આખંતમાં પશુ કરીજ પડશે. એટલે અત્યારે જો કોઈ ખાસ કરવાનું હોય તો તે એટલુંજ કે માતઃઓએ પોતાના સંતાનોમાં આસ્વાસ્થ્યાથીજ દાંતની કળાજી સ્થાપવાની અગત્ય પાડી દસાવવી, સંસ્કૃતિ કે શિષ્ટતાની ખોટી મોટાઈ ત્યાગ કરવી અને અસહની વ્યાર્થારિક આખતોતો પુનઃ સ્વીકાર કરી

સંતતિનું સ્વાસ્થ્ય જાળવવું. શાળામાં તેમાં ખાસ કરીને કિન્ડરગાર્ટન અને પ્રાથમિક વર્ગોમાં શિક્ષકોએ-મુખ્ય શિક્ષકે ખાલકોના મગજમાં ઉક્ત સિદ્ધાંત ઠસાવવો જોઈએ કે દાંત સારા હોય તો સાફ આરોગ્ય રહે. કેમકે Prevention is better than Cure. અર્થાત્ રોગ મટાડવા કરતાં અટકાવવામાં આવે તો વધારે સાફ એ સર્વમાન્ય વાત છે.

દૂંકામાં આ પ્રશ્ન કેળવણીખાતાને લગતો છે, પણ તે ગૃહ કેળવણી હો-કે નિશાળની કેળવણી હો.

અને તે એ ખાતાની જવાબદાર વ્યક્તિઓ, તેમાં ખાસ કરીને માતાઓ, ગુજરાતની શુભસુંદરીઓ કે ગરવી ગુજરાતણે જે હાથમાં લે તો તેનો ઉત્તમ રીતે ઉકેલ આવી જાય તેમ છે.

હૃદયરત્ન

જ્યારે હું એકલી રાત્રીએ મારા પ્રિયતમને મળવા જઈ છું, ત્યારે પક્ષીઓ ખાતો નથી. પવન પણ ફરકતો નથી અને રસ્તાની બંને બાજુના ધરો શાંતિમાં ઉભા રહે છે.

ફક્ત મારી બંગરીઓ જ દરેક ડગલે એટલો અવાજ કરે છે કે હું ચરમાઇ જઈ છું.

જ્યારે હું ઝડપે બેઠી બેઠી તેના પગલાના અવાજ માટે રાહ જોઈ છું, ત્યારે પાંડાઓ જુદા ઉપર ઝૂલતા નથી, અને શાંત નદીના પાણી, ચૂતેલા સંત્રોના બોળામાં રહેલ તરવાર સમાન, સ્થિર ઉભા હોય છે.

ફક્ત મારું પોતાનું હૃદય બેઝાકળી રીતે યડકે છે, અને ખબર નહિ કેમ, હું તેને શાંત નથી કરી શકતી.

જ્યારે મારો પ્રણયી આવે છે, અને મારી પાસે બેસે છે, ત્યારે હું ધ્રુવ છું, આંખો ધેરાય છે, માથું અંધકાર છવાય છે, પવન દીપક ઓસવે છે, અને વાદળો તારલીઆને ઢાંકે છે.

મારા હૃદયમાં રહેલું આ રત્ન ઝળકે છે અને દિવ્ય પ્રભા ફેલાવે છે. હું નથી જાણતી કે આને કેવી રીતે ગુપ્ત રાખું.

તારાગૌરી રમણલાલ શાહ

કેટલીક વાનીઓ

લેખિકા : સૌ. કપિલા મહાબાઈ કાંઠાવાળા.

૨૬ રવાનો કેક-ખારો.

ધઉંનો રવો ઝીણો શેર ૧

હઠી શેર ૧

નાળાએર અડધાનું ખમણ

આદુ જરાક

મરચાં ૧૧ (લીલાં)

કોથમીરની છુડી એક સમારેલી

મીઠું જોષએ તેટલું

ખારો ૩ પેસાભાર

હળદર એક ચમચો

તેલ અઘોળ

રાષ જરાક

હોંગ જરાક

ધઉંનો રવો ઝીણો શેર તથા હઠી શેર અને ભેગાં કરી તેમાં નાળાએરનું ખમણ, આદુ, મરચાં, કોથમીર, મીઠું, ખારો, હળદર વગેરે નાંખી, અઘોળ તેલમાં રાષ તત્ત્વાળી અંદર હોંગ નાખી પેલા લોટમાં નાંખવું. તેને કઢાક બે રહેવા દઇ એક તપેલી, બરાબર ઢાંકણું બંધ બેસવું હોય, તેવી લઈ તેને તેલ અગર ઘી થોડું ચોપડી તેમાં આપી રાખેલો લોટ નાખી ચુકા ઉપર મુકવું. ઢાંકણું ઉપર પચુ દેવતા ભરવો; ઢાંકણાની માફક બહુ ન ભરવો; અને તપેલી પચુ સહેજ મોટી રાખવી, કારણ લોટ બહુ કુસે છે. પછી થાય ત્યારે ખાવાના કામમાં લેવો. આ ઘણો

પોચો ર જેવો થશે, એટલે ઘણો સ્વાદિષ્ટ લાગશે.

જો ગળ્યો કરવો હોય તો, ઉપરનો ખીજો મસાલો ન નાંખતા ફક્ત હઠી તથા તેથી અડધી ખાંડ નાંખી ઉપર લખ્યા મુજબ કરવો. પચુ ગળ્યા કરતાં ખારો સારો લાગે છે.

૨૭ બટાકાનાં વડાં.

૧ શેર બટાકા

૧૫ લીલાં મરચાં

૭૩ થોડું ખાંડલું (પસંદ હોય તો)

બે ચમચી મીઠું (જોષએ તેટલું)

૬ કળાઓ લસણની

૨ ગાંડીઆ કુંગળી

આદુ જરાક

હળદર જરાક

બટાકાને ખારીને ફોલી નાંખવા. તેનો ખારીક છુકો (માવો) કરવો. લસણ, મરચાં, આદુ, ત્રણે પહેલેથી લસોટી મુકવાં. કુંગળાને ફોલીને છેક ઝીણું સમારવી. બટાકાની અંદર મીઠું, ૭૩, તથા આ બધો મસાલો નાંખી પીડા કરવો. પછી વડાં થેપીને ચુકા ઉપર ઘી કે તેલ પેશ્તીમાં મુકીને તળવાં. વડુ એક બાજુ લાલ થાય એટલે વડાંને પેશ્તીમાં ફેરવવું. તેથાર થાય ત્યારે ઉતારી લેવું. આ વડાંને બહુ ખરાં ના મવા દેવાં, કેમકે બહુ ખરાં

યશે, તો કહુઆં લાગશે, આ વડાં ઉનાં ઉનાં
સારાં લાગે દે.

કેટલાક લોકો બટાકાની અંદર ચણાનું
વેસણ નાંખે છે. વેસણ તથા લસણ, કુંગળા-
માં વડાને પુલાવવાનો ગુણ છે. વડુ બહુ મોડું
ના રાખવું. ઘડતી વખતે સાધારણ જડું
રાખવું. વળી બહુ પાતળું યશે તો પુલશે
નહિ, ને સાફ પણ લાગશે નહિ.

બટાકાનાં વડાં અગીઆરસમાં ખાવાના
કામમાં લેનારે કુંગળા, લણણ, હળદર, ચણા-
નો લોટ એ ના વાપરવાં.

૧૮ વાંસની ગાંઠોનું અધાણું.

પાંચ શેર વાંસની કુંળા ગાંઠો છેલેલીના કકડા
(કુંળા ગાંઠો તરત પુરેલી હોવી જોઈએ)

છાશ (વાંસના કકડા હુણે એટલી)
અચ્છેર રાષ્ટ (બરડેલી છોડાં કાઢેલી)
નવટાંક મીઠું
તેલ અડધો શેર (શીણતી વખતે)

વાંસની ગાંઠો લાવીને ઉપરથી છોડાં કાઢી
નાંખવાં. અંદરથી ઘોળો ભાગ નીકળે તેવી
છોડાવી. પછી તેનો સારો અને કુંળો ભાગ

સમારવો. જ્યાં જ્યાં વાંસને ગાંઠો આવે, ત્યાં
ત્યાં તે ભાગ કાપી નાંખવો. જુલથી ગાંઠો
અથવા ઘરડો ભાગ સમારશે, તો અથાણે
નહિ. વાંસની ગાંઠોને સમારતી વખતે જે
કંઈ લાગે, તો સંભારવી નહિ. વાંસના ગોળ
પછતાં પાડવાં. બહુ જડાં હોય તો વંચેથી
ચીરી કરવી, ને કકડા કરવા; ને એ સમારેલા
કકડાને છાશ અથવા હઢીના પાણીમાં મીઠું
નાંખીને હુખાવવાં. બીજે દિવસે વાંસના કકડા
સારા પાણીમાં ઘાષ નાંખવા. પછી ઉપર
લખેલો મસાલો નાંખવો. પણ રાષ્ટ તૈયાર
કરવા માટે તેને અગાઉથી પાણીથી ઘોળને
તડક સુકવવી, ને સુકાઈ જાય ત્યારે બરડવી.
મુપડાથી ઝાડીને છોડાં કાઢી નાંખવા. રાષ્ટના
ડોળ હોય તો તેને પણ મુપડાથી કાઢી નાંખ-
વા. ખાણીમાં સારી ઝીણી ખાંડવી પછી
આપણે જેમ ચીરીયાં શીણીએ છીએ તેમ
આ વાંસના કકડા શીણવા. ત્યારબાદ બરણીમાં
ભરી દેવા.

આ અધાણું તરત ખાવામાં સાફ લાગે
છે. મંદવાડ અને સુવાવડમાં ગુણકારી છે.
વાંસની ગાંઠો શ્રાવણ, ભાદરવામાં જંગ-
લમાં ઘાય છે. મુખાષમાં છેલેલી તૈયાર મળે છે.

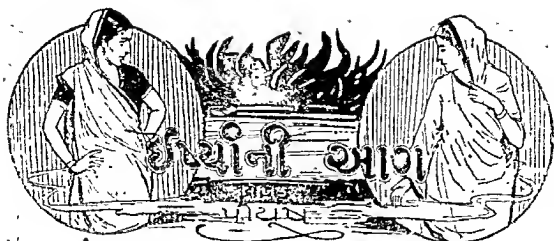
બાદ—(નોકરીના ઉમેદવાર રસોઈઆને) “ વારં, જે કોઈ દિવસે થોડું શાક
રાંધ્યું હોય અને અચાનક મહેમાન આપણા ઘરે આવે તો તું શું કરે ? ”

રસોઈઆ—તો મુઠ્ઠીલરીને રાંધમાં લાલ મરચાં હોમાવી દઉં.

ડન્સપેક્ટર—(કલાતમાં) “ સિપાઈની રી ધરજ છે તે તમે જાણો છો ? ”

એક નાટ વિદ્યાર્થી—“ હા સાહેબ, લાંચ લેવી, ગાંડીવાળાઓને હેરાન કરવા અને
રસ્તે ફરતી બકરી, ગાય, બળદ, હરણ પકડી કેટલે પોન્ડ (બચ્ચા)માં લઈ જતી. ”

ઈ. હા. મ. મિસ્ત્રી

પ્રકરણ ૩ જી

નવા આવેલા મનુષ્યના મુખમાંથી 'માધવેન્દ્ર' એ નામ સાંભળતાં જ રમેશ ચંભી ગયો. તેણે મોઢું સહેજ ઉતરી ગયું. પ્રશ્નનો કાંઈ ઉત્તર ન દેતાં તે નીચું મુખ કરીને આગળ ચાલવા લાગ્યો. બે ત્રણ ડગલાં તે ચાલ્યો નહિ હોય ત્યાં પેલા નવા આવેલા મનુષ્યે મોટીથી કહ્યું: "માધવેન્દ્ર! આમ ક્યાં ચાલ્યો? જરા થોભ તો ખરો. મારે તને ઘણું કહેવાતું છે. કેટલાયે દિવસો બાદ આપણે આશ્ચર્યજનક સંજોગોમાં પાછા મળ્યા છીએ ત્યારે તું આમ ચાલી ગય છે. મારાથી તારું અનિષ્ટ ઘરે એવું મનમાં જરાયે ન લાવતો."

નવા આવેલા મનુષ્ય આજે આવેલી બે પલટણુનો રસાવદાર હતો. તેણે નામ રામજીવન સરકાર હોય તે અંગાળનિવાસી હતો. રમેશને આગળ જતો જોઈ રામજીવને ફરી શ્રુમ પાડી એટલે રમેશ બોલ્યો: "મારા સંબંધમાં આપની કાંઈ ભૂલ થતી હોય એમ લાગે છે. આપે મને જે નામે બોલાવ્યો, તે નામ મારું નથી."

રમેશના બોલવાથી રામજીવનને હસવું આવ્યું. તે બોલ્યો: "આવાર સુધી મારા મનમાં જરા સંશય હતો તે તારો સૂર પાર-

ખતાં દૂર થયો છે. તું 'માધવેન્દ્ર' છે એ મારું અનુમાન હવે તફન ખરું છે. તેમાં મારી જરાયે ભૂલ થતી નથી. તે મને જોણખ્યો હોય એમ લાગતું નથી. હું રામજીવન સરકાર છું."

આટલું સાંભળી રમેશ નમ્રપણે બોલ્યો: "ક્ષમા કરો, મારું નામ 'માધવેન્દ્ર' નહિ પણ 'રમેશ' છે."

રામજીવન હવે તો ખડખડાટ હસી પડ્યો: "શું કહે છે? તારા મુખ ઉપરનો તલ અને કપાળ પરનો ધા અત્યારેય સ્પષ્ટ દેખાય છે. તું અને હું સાથે રમેલા. શાળામાં પણ આપણે સાથેજ જતા. તારા ગામમાં મારું મોસાળ હોય આપણું બાલપણ સાથેજ પીનેકું. એ બધી નાનપણની વાતો તું ભૂલી ગયો શું? તારા ચહેરા ઉપરથી તો એમ લાગે છે કે તું તને ચોતાને છૂપાવે છે. બાલપણના મિત્ર પ્રયે આપું વર્તન છાજે નહિ હોં!"

રમેશ કાંઈ પણ બોલ્યા વિના ચાલવા મંડ્યો. રામજીવન પણ તેની પૂઠે ચાલ્યો. ઘોડીજ વારમાં જન્ને વિશ્રાંતિ લેવા માટેના તંજુ આગળ આવી પહોંચ્યા ત્યાં કાંઈ ન હોવાથી રામજીવન બોલ્યો: "તારી અનેક

જગાએ શોધ કરી પણ કશય તારા પત્ની લાગ્યો નહિ.”

આ સાંભળી રમેશ ગંભીરતાથી બોલ્યોઃ
“હવે તો પત્ની લાગ્યો છે, પણ બાઈ સાહેબ !
હું અને અચાતવાસમાં છું તો કૃપા કરી
મારા સંબંધમાં એક અક્ષર પણ કોઇને કહેતો
નહિ: તારા મિત્રોના જાણવામાં પણ આ વાત
ન આવવી જોઇએ.”

રામજીવને એક ઉંડા નિસાસો નાખ્યોઃ
“હીક. તારી જે એવી ધૃત્ય: દર્શે તો હું
તારા સંબંધમાં એક અક્ષર સરખો પણ ઉઘ્યા-
રીશ નહિ. પણ એટલું તો મને ચોક્કસ
લાગે છે કે તું ધારે છે તેટલો ગંભીર, તારો
ચુન્હો નથી. તું સહેજે ક્ષમા મેળવી શકશે.”

“હું કાંઈ તેથી જમ પામતો નથી; પરંતુ
એક મુશીબ રમણી ઉપર આવી પડનારા
ક્ષત્રક માટે હું આ બધું સહન કરી રહ્યો
છું. હવે એ વાત જવા દો. પણ બાઈ; મારા
સંબંધમાં લોકો શું બોલે છે ?”

“તારા સગાઓમાં તારે માટે ઘણાનો મત
સારો નથી. પરંતુ મિત્રમંડળ તો તને નિર્દોષ
જ માને છે. ‘માધવેન્દ્ર આણું કામ કરે નહિ’
એવી સર્વ મિત્રોની માન્યતા છે.”

“મારા સંબંધમાં તું જેટલી માહિતી
જાણે છે તેનાં કરતાં મારું જીવન વધુ રહસ્ય-
મય છે. એ સર્વ વાત કહેવાનો અત્રે સમય
નથી. અધો કલાકમાં જ મારે જાવશી છોડ-
વાની છે.”

“કેમ ? ક્યાં જવાનું છે ?” રામજીવને
આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું.

“કેપ્ટન ફોર્ડ સાથે, અમારે દર રોજ
કોએ આનંદરાજ ગજપતીની ડાહીએ જઈ
તહનામા ઉપર તેની સહી લઈ આવવાની છે.
અમને પાછા ફરતાં બારેક કલાક લાગશે, કામ

જો જલદી ન થઈ રહે તો કદાચ વધુ સમય
પણ લાગે.”

“ત્યારે તો આ વખતે આપણી મુલાકાત
આટલી જ રહેવાની !”

“કેમ ? તું ક્યાં જવાનો ?” રમેશને
પણ આશ્ચર્ય ઉપજ્યું.

“આજે જે જે પલટણો આવી છે તેનો
હું રસાલદાર છું, અને આવેલું સૈન્ય બંગા-
ળના ઉપસાગર પર આવેલી ફ્રેન્ચોની કોઠીને
ધેરો ઘાલવા માટે સાંજે જનાર છે; એટલે
મારે પણ જવાનું છે.”

“હવે મને વધુ સમય નથી. આપણી
મુલાકાત અત્રેજ પૂરી કરો. કારણ કે કેપ્ટન
સાહેબના હુકમ પ્રમાણે મારે જવાની તૈયારી
કરવાની છે.”

તરતજ બંને ઉઠ્યા અને પોતપોતાને સ્થાને
જવા તૈયાર થયા. એટલામાં રમેશ બોલ્યોઃ
“બાઈ, તારાથી છૂપાવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો
તે માટે મારી પરિસ્થિતિ લક્ષમાં લઈ અને
ક્ષમા આપશે એવી મને આશા છે. હવે તો,
કોઈ સારો દિવસ ક્યારે દેખાડે તો, તને સૌ
કાંઈ સમજશે. અત્યારે તો મારા સંબંધમાં
કોઈ એક અક્ષર સરખો પણ જાણે નહિ
એટલી સાવચેતી રાખજો. હજી હું જીવતા છું.
તારા જેવો મને મિત્ર છે એ જાણી મને
આનંદ થયો છે. હું લાલ પલટણમાં સૈનિક
તરીકે કામ કરું છું. પણ, હવે માધવેન્દ્ર એ
જીવું નામ છોડી મને મારા નવાં જીવન આ-
રંભનું નામ લઈ બોલાવજો. આપણે એક-
બેકને સાંખા સમયથી જોળખાએ છીએ એ
વાત પણ કોઇને જાણવા દેતો નહિ. કારણકે
મને અચાતવાસ ઘણો પ્રિય લાગે છે.”

“પણ તું પલટણમાં કેવી રીતે દાખલ
થયો ?”

“મને આજસુ થઈ પડી રહેતું, તો પા-

લવેજ નહિ. મારી જન્મભૂમિ છોડીને હું નાંશી ગયો એટલે મારા શત્રુઓ મને દાર મારી નાંખવા પ્રયત્ન કરવા મંડ્યા. હું, બીખારીના વેશમાં રાત્ર્યહદ છોડી કલકત્તા આવ્યો. તે જ વખતે કનલ કલાધવ પોતાનાં સૈન્યમાં દેશી લોકોની ભરતી કરે છે એવી મને ખબર મળી. અસાતવાસ માટે મને પણ એ સ્થાન મારું લાગ્યું અને મેં સૈન્યમાં નામ નોંધાવ્યું.”

“પણ આ તોકરીમાં અત્યંત શ્રમ પડે છે. તેં શ્રીમંતાંધમાં તારા દિવસો વિતાવેલા. વળી અહીં તારા સાથીઓ પણ અશિક્ષિત. તેઓની વચ્ચે રહી કામ કરવામાં તને ત્રાસ નથી પડતો ?”

“ત્રાસ અને શ્રમ નહિ હોય એવી તોંકરી જ ક્યાં છે ? મને તો અહીં કાંઈ ત્રાસ લાગતો નથી. તાનપણથી જ મને લાઠી, નિશાન વગેરેનો શોખ છે. એટલે તે કામમાં મને શ્રમ ક્યાંથી પડે ?”

“પરંતુ લાલ પલટણમાં રહેવું એને તો ઉચ્ચ વર્ગ ઉત્તરતું કામ ગણે છે. અને તેમાં તો અરપૃથ્થ જાતિનો સમૂહ વધારે છે. સુશિક્ષિત અને ઉચ્ચ વર્ગના લોક પલટણમાં રહેતા નથી. માટે તું એ કામ છોડી દે.”

“લાલ, એ વાત કહીશ મા. મને તો એ કામમાં જ આનંદ મળે છે. જેને જગતમાં કોઈ જ નથી તેને એ કામ અથોગ્ય નથી લાગતું. નાનપણમાં જ માતાપિતા અવસાન પામ્યાં. તે બાદ કાકાએ મારું પાલન પોષણ કયું. પરંતુ હવે તેમણે જ મને અપરાધી ઠરાવ્યો છે તે તું જાણે છે. કાકા સખ્ય મનુષ્ય છે, કાકા શ્રીમંત છે; કાકા જમીનદાર છે. તેમનું કહેવું કોણ ખોટું માને ? અને હું તો માતાપિતા વિનાનો અનાથ ! મારું કોણ માને ? એટલે મારે માટે તો આ અસાતવાસજ સારો છે.”

“હીક; એ સંબંધમાં પગીથી જોઈ લેવાશે. પણ તને કાંઈ પેસાતી જરૂર છે કે ?” ગમજવને પહેલી વાત લાલમાં પડતી મૂકી બીજો પ્રશ્ન કર્યો.

“લાલ, તારા શબ્દોજ મારે મન હનરો રૂપીયા બરાબર છે. મને પેસાતી કાંઈ જરૂર પડતી નથી, મારો પગાર તો કેપ્ટન સાહેબને ત્યાં જમા થાય છે.”

એટલામાં એક સૈનિક ત્યાં આવી પહોંચ્યો; તેણે રમેશને બોલાવ્યો, એટલે બન્ને મિત્રો છૂટા પડ્યા.

પ્રકરણ ૪ થું

છાવણીમાં બ્યગસ વાગ્યું અને કેપ્ટન ફોર્ડ સાથે રમેશ વગેરે અગત્યનાં કામે નીકળી ગયા.

રામજીવન સરકાર પોતાના તંત્રમાં ખેસી આરામ લેતો હતો. આ પ્રાંતમાં દિવસે અત્યંત તાપ પડતો, રાત્રે એટલીજ ઠંડી પડતી. એટલે એ પ્રાંત બહારનાં મનુષ્યને તાપ અને ઠંડી બન્ને અસહ્ય લાગતાં. રમેશ જેવા લુના બાહરનેહીની મુલાકાતના આનંદમાં રામજીવન આ અસહ્ય તાપ ઠંડીને પણ ભૂલી ગયો.

રામજીવનની યુમાસ્તો સ્થામસુંદર રામજીવનની જાતિનોજ હતો તે કર્તવ્યનિષ્ઠ અને વિશ્વાસુ હોવા સાથે વ્યવહારનિપુણ હતો. તે વયમાં રામજીવન કરતાં કાંઈક મોટો હતો એટલે રામજીવન બાળુ તેને વડીલ બરાબર માનતા.

રામજીવન બાળુ રમેશની મુલાકાતના આનંદમાં મલકતો હતો ત્યાં સ્થામસુંદર તંત્રમાં આવ્યો. રામજીવન બાળુને મનમાંજ મલકાતા જોઈ સ્થામસુંદરે પૂછ્યું : “કેમ કાંઈ આજે તો બહુ આનંદમાં છો ?”

રામજીવને રમેશ સાથે થયેલી મુલાકાતનો નિર્દેશ કર્યો. રમેશ તે જ માધવેન્દ્ર છે એ જાણીને શ્યામસુંદરને પણ આશ્ચર્ય ઉપજ્યું. આજદિન સુધી રમેશ જીવંત જ નથી એવી શ્યામસુંદરની અને બીજા ઘણાઓની માન્યતા હતી. રમેશ લાલપલટણમાં રહ્યો છે એ જાણી શ્યામસુંદરને જરા ખેદ થયો.

તે બોલ્યો: “ગમે તેમ હોય; પરંતુ લાલ પલટણમાં રહીને રમેશ પોતાનાં કુળને હલકું પાડ્યું છે. “હ; પણ તેનું લગ્ન તો થયેલું નથી ને ?”

“નહિ. તેની પોતાની કાંઈ માલમિલકત પણ ન મળે; અને નાનપણથી જ તેનો આપ મિલકતમાં કરજનો મોટો ભોળો લાદનો ગયો હતો. એટલે એ છોકરાને બાગે તો કાંઈજ રહ્યું નથી.”

“પણ એના આપને તો કાંઈ પણ પ્રકારનું વ્યસન પણ નહતું તો એ એટલો બધો દેવાદાર શી રીતે બન્યો ?”

“એજ મોટો પ્રશ્ન છે. નવાજ સરકારના એક મુકદ્દમામાં તે સંડોવાયો હતો. ખરું કહીએ તો એમાં એને જરાયે લાગતું વળગતું ન હતું. પરંતુ કારણની લોકોની કારવાહને પરિણામે મુકદ્દમા ખરો થયો. અંગ્રેજોની ડાયરેક્ટર સભા પાસે તેણે ન્યાયની માંગણી કરી હતી પરંતુ તેની તપાસ પૂરી થાય તે પહેલાં તેનું મરણ નીપજ્યું. માધવેન્દ્ર પણ પોતાની શક્તિ અનુસાર પ્રયત્ન કરવા ચૂક્યો નથી.”

“એ ખરું તો હીક. પણ માધવેન્દ્રે પલટણમાં નોકરી લીધી તે હીક ક્યું ન કહેવાય.”

“પણ તે વિના બીજો ઉપાયજ ન હતો.”

“મને તો લાગે છે કે હવે તેનું વર્તન પણ બગડી ગયું હશે. વળી આ પ્રાંતમાં તો

સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર છે એટલે યુવાનોને ખમડતાં જરાયે વાર નથી લાગતી. આ કારણથીજ તેને આ નોકરીમાં આનંદ લાગતો હશે. નહિ તો ઉચ્ચ જાતિના મનુષ્યથી આ નોકરી થવી અશક્ય છે.”

“નહિ; રમેશ એવા પ્રકારનો માણસ નથી. તેના વિષે હું જાણું છું તેટલું હું બાગ્યેજ જાણતો હશે.”

એટલામાં એક નોકરે અંબી-રામજીવન બાણનો ઘોડો અત્યંત બીમાર પડી ગયો છે એવી ખબર આપી. એટલે રામજીવન બાણ તરતજ ઉઠ્યા. ઘોડારમાં જઈ, ઘોડાની રિયતિ જોતાં તેમને ઘણું-દુઃખ થયું. છાવણીના બે-વરથાપકને મળી ઘોડાની સારવાર કરવા જણાવ્યું અને પોતાને તો તેજ દિવસે છાવણી છોડી જવાનું હોય એ ઘોડો રમેશને સ્વાધીન કરવાની સૂચના આપી, રમેશ ઉપર એક પત્ર પણ લખી આપ્યો.

પ્રકરણ ૫ મું

સાંજ પડવાને હવે બહુ વાર ન હતી. સૂર્યોત્તરનું સાંધ્યતેજ અને શિતળ લદ્દરી દિલ્લ-હારક હતી. તે વખતે એક તરણ-વિજયગ્રામ શહેરની સરહદ પર આવેલા બાગના દરવાજા આગળ અટક્યો. એ તરણ વિજયનાય હતો.

દરવાજા આગળ અટકી જરા પૂછપરછ કરતાં માલમ પડ્યું કે આજ બાગ સુંદરી માલજીનો હતો. પોતે ફજાલના વેચાણ સંબંધી કાંઈક વ્યવસ્થા કરવા માંગે છે એમ જણાવી તેણે સુંદરીને મળવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી. એટલે બાગમાંનો એક નોકર તેને અંદર બોલાવી ગયો.

માર્ગની બંને બાજુએ જાતજાતનાં ફજાનાં વૃક્ષોની ઘટા હતી. આજુબાજુ નાની

નાની કુળેમાં અનેક જાતના રંગભેરેથી પુષ્પોની મધુર સુવાસ કોઈને 'પણ મુગધ' કર્યા વિના ન રહેતી. આ બધું નિહાળતો વિશ્વનાથ એક નાના ધર આગળ આવી પહોંચ્યો.

એક નાના દિવાનખાનામાં વિશ્વનાથને મોકલે બેસાડ્યો. દિવાનખાનામાં એક સુંદર ગાલીચો પાથર્યો હતો. એક તકીયાને એકીને વિશ્વનાથ બેઠો. એટલામાં સુંદરી અને કિશોરી આવી પહોંચ્યાં. વિશ્વનાથની દૃષ્ટિ કિશોરીના દિવ્ય સૌન્દર્ય ઉપર ઠરી ગઈ.

સુંદરીને તો એમ લાગતું હતું કે જ્યે વેશ્યાનાં પરવાને સહ રમેશ આવ્યો હશે ! પરંતુ બીજાજ મનુષ્યને આવેલો જોઈ 'તેણે શકા-પૂર્ણ રવરે પ્રશ્ન કર્યો : "તમને રમેશ બાપુએ મોકલ્યા કે ?"

આટલો સુખે વિશ્વનાથ તો કિશોરીનાં સૌન્દર્યનું 'પાન' કરવામાં જ રોકાયો હતો. સુંદરીના પ્રશ્નથી તે સાવધ થયો. ચંમકીને તે બોલ્યો : "નહિ; મને તો પલટણ સાહેબે મોકલ્યો છે."

"આ મરીખની કુંપડી પાવન કરવાનું કાંઈ કારણ જણાવશે ?"

"આજે સવારે જ તમે રમેશ બાપુ જોડે કરેલી વાત જૂલી તો નથી ત્યાં ને ?"

"અગત્યની વાત જૂલી જવાની મને ટેવ નથી. તમે તે કામ માટે આવ્યા છો ? મારા મને તો તે કામ થયેલું જોવું જ છે."

"હા, સાહેબે હુકમ કરી દીધો છે. આવતી કાલે સવારથી જ તમે જોઈતો માલ પૂરે પાડી શકશો ને ? તેના બાવતાલ સંબંધમાં તમે કોઈ માણસ મોકલી રસાલદાર સાથે નક્કી કરી લેજો."

"હીકે આવતી કાલે હું માણસ મોકલોશ. રમેશ બાપુને મારા તરફથી આજાર

માનજો. તેમણે મારી વિનંતિ માન્ય કરી આટલું કામ ફરી આપું તેથી હું તેમની પ્રણી થઈ છું."

કિશોરીએ સ્મિત કરી કહ્યું : "હું પણ તેમની બહુ પ્રણી છું, એમ તેમને કહેજો. તેઓ અહીં આવશે તો અમને ઘણાજ આનંદ થશે."

"હીકે."

સુંદરીએ રમેશ વિશે વિશ્વનાથને અનેક પ્રશ્નો પૂછ્યા. વિશ્વનાથે પોતાને માફતી હતી તેવા ઉત્તરો પણ આપ્યા. તે બાદ થોડાંક રૂબો લાવી વિશ્વનાથને સંકાર કરવા કિશોરીને જણાવ્યું અને તે ધરમાં ચાલી ગઈ.

અધાર થયું હતું એટલે એક તોફાર આવી દીધો સળગાવ્યો. કિશોરીએ થોડાંક રૂબો લાવી એક નાની રકાષીમાં સમારી આપ્યાં તે બાંધ, પાણી પી, વિશ્વનાથે કહ્યું :

"ત્યારે હું હવે જઈશ."

કિશોરી પોતાની આંખો નચાવી, ધીમું દસી વિશ્વનાથ તરફ જોઈ બોલી, "બસ જરો-?"

"અહીં હવે કેટલો વખત થોડું ? તમારા કામમાં વળી અડચણ પડશે ને ?"

"અરે, વાદ ! મને તો કાંઈ અડચણ નથી પડતી. તમારા જેવાનાં પગલાં અમારે ત્યાં ક્યાંથી ? આપ કોઈક વેળાં આવના રહેશો તો ઘણાજ આનંદ થશે."

"તમારા સંકાર મારે આંભોરી છું. એકાદ પ્રશ્ન પૂછું તો બોલું નહિ લાગે ને ?" કિશોરીએ હસીને સંમતિ આપી.

"તમારું લગ્ન થયું છે કે નહિ ?"

"નહિ; કેમ પૂછવું પડ્યું ?"

"બીજો કોઈ હિંદુ નથી. તમારા જેવી

કિશોરી તો અમારા પ્રાંતમાં બે ત્રણ બાલકોની માતા હોય છે. એટલે મેં આ પ્રશ્ન પૂછ્યો. ”

“ આ પ્રાંતમાં મારા જેવી સ્ત્રીઓ અપરિણીતાજ હોય છે. વળી, અહિં પતિની પસંદગી પણ કુમારિકાજ કરી લીએ છે. અન્ય પ્રાંતના કોઇ બ્રાહ્મણને અહિંની કુમારિકા પરણી શકે. લગ્ન બાબતમાં આ પ્રાંતની સ્ત્રીઓ તદ્દન સ્વતંત્ર છે. વળી મારા ઉપર તો અધિકાર ચલાવનાર પણ કોઇ નથી. ” કિશોરીએ વિશ્વનાથને વિસ્તારથી ઉત્તર આપ્યો.

“ કેના બાગમાં આ રૂન લખાયું શે ! પ્રભુ જાણે ! ” વિશ્વનાથ ધણીજીમાં સ્વરે આ શબ્દો બોલ્યો. આ શબ્દો કિશોરી સાંભળે એવી તેની અંતર્ગત ઇચ્છા હતી. કિશોરી તરફ તેણે નજર કરતાં કિશોરી ઊંચું હંસી પણ કાંઇ પણ બોલી નહિ.

એટલામાં ત્યાંજ પડેલાં એક પુસ્તક તરફ વિશ્વનાથની નજર ગઇ. તે પુસ્તકમાં સુંદર ગીતો હતાં. કિશોરી આ ગીતો ગાઇ શકતી

હશે એમ ધારીને વિશ્વનાથે એક ગીત ગાવા કિશોરીને વિનંતિ કરી. કિશોરી હસી પડી.

કિશોરી જેવી સુંદરીનાં હાસ્યથી વિશ્વનાથ જેવા તરુણે કેવા ઉત્થુ અને તેની તો કથન જ કરી લેતો. કિશોરી પોતાનાં કમળ સરખાં નયને એકી દ્રષ્ટે વિશ્વનાથ તરફ તારી રહી અને પછી અત્યંત મંજુલ સ્વરે બોલીઃ “આપની ઇચ્છા જ છે તો એક ગીત ગાઉં.”

અને અત્યંત મધુર કંઠે કિશોરીએ વીણા સાથે એક ગીત ગાયું. કિશોરીનો મંજુલ કંઠ અને તેમાં વીણાના તારનો મધુર આત્માપ સૌ કોઇને મુગ્ધ કરે એવાં હતાં. વિશ્વનાથને તો જાણે પોતે સ્વર્ગમાં બેઠો હોય; સંસારનાં સુખ દુઃખ સૌ કાંઇ જૂલી ગયો હોય એવીજ શ્રાન્તિ થઇ. સંગીત બંધ થતાં વિશ્વનાથને બાન આવ્યું. અંધકારનું સામાન્ય પૂર્ણપણે બ્યાપી ગયેલું હોવાથી તે ઉતાવળે ડાવણી તરફ રવાના થયો.

(અપૂર્ણ)

મહાપુરુષનું ઘડપણ:

કોઇ પણ માણસને એની ઉંમરને લીધે ધરડો કે જીવાન ગણવો એ જૂલમરેલું છે. કોઇ માણસ એનાં વરસ જવાથી ધરડો નથી થતો. પણ એવું તારુણ્ય ધરી જવાથી ધરડો થાય છે, પછી એની ઉંમર ગમે તેટલી નાની હોય. એવું તારુણ્ય કાયમ છે ત્યાં સુધી એ જીવાન છે; અને કોઇ મહાપુરુષની ઘડપણની વરસગાંઠ ઉજવવાની આપણને વૃત્તિ થાય છે તેનું કારણ એ ઉંમરમાં વધી ગયો છે એ નથી, પણ ધણી માણસ ઉંમરમાં વધવાની સાથે તારુણ્ય પણ બોધ બેસે છે, અને મહાપુરુષ તે જાણી શકે છે એવું પ્રગ્નને સાનંદાશ્વર્થ થાય છે, અને તેથી તેઓ તે ઉત્સવ મનાવે છે.

કિશોરલાલ ઘ. મશરૂવાળા.

સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય

(કલકત્તા ગુજરાતી સ્ત્રી મંડળ સમક્ષ તા. ૨-૧૧-૧૯૨૬ ને દિને હિંદુ નવલ વર્ષે શ્રી. જહુરાય ડી. ખંધડીઆએ આપેલું લાપલ)

શ્રીમતિ કેશરબહેન અને બહેનો.

આજે આપણું નવું વર્ષ છે. નવા વર્ષના શુભ દિને આપ બહેનો સમક્ષ બે વેળુ કહેવાને મને આજે જે તક મળી છે, એ માટે આનંદ થાય છે અને એ તક મેળવી આપવા માટે મારે અને તમારે આપના મંડળના ઉત્સાહી સેક્રેટરી બહેનો કેશરબહેન અને સૌદામિની બહેન એમનો આભાર માનવો પડે છે.

આજે મારે આપને સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય વિષે કંઈક કહેવું છે કારણ કે આજનાં યુગમાં સ્ત્રીઓને લગતો કોઈ પણ ગંભીર પ્રશ્ન હોય તો તેમના સ્વાતંત્ર્યનો છે.

સ્વાતંત્ર્ય એ પવિત્ર શબ્દ છે. “સ્ત્રીઓને સ્વાતંત્ર્ય આપો આપો” એવી ખૂંટો પડી રહી છે પરંતુ મારે મને સ્વાતંત્ર્યના અનેક પ્રકારો છે જેમાંના કેટલાક આપી શકાય તેમ છે; કેટલાક લાઇ શકાય તેમ છે; કેટલાક તો તમને છે જ અને કેટલાક તો ખુદ પુરૂષોનેજ નથી ત્યાં સ્ત્રીઓને શું આપી શકાવાનું હતું? પરંતુ એ વિષે વધુ વિચાર આપણે પછી કરી શકીશું.

સ્વાતંત્ર્ય માગવું સહેલું છે, પરંતુ ભોગવવું સહેલું નથી. એક દાખલો આપું. આજે

નવા વર્ષે હું ઘાસું છું કે આપ બહેનોએ લાપસી જરૂર આપી હશે. લાપસી આવી એમાં મજા છે, આનંદ છે પરંતુ બહેનો! તમે યાદ કરો કે એજ લાપસી સંધતા તમને કેટલી તકલીફ પડી છે અને લાપસી ખાઈ લીધા પછી વાસણ ઉટકવામાં પણ કેટલી તકલીફ રહેલી છે. આ દાખલો બતાવે છે કે માણસનું જીવન તથા ક્રિયાઓથી વિદાયેલું છે; તપ, ભોગ અને યજ્ઞ લાપસી સંધતા એ તેંપ છે આવી એ ભોગ છે અને વાસણ ઉટકવા એ યજ્ઞ છે. પરિણામે ભોગ ભોગવતાં પહેલાં અને ભોગ ભોગવ્યા પછી, અનિવાર્ય તકલીફો રહેલી છે એજ મુજબ સ્વતંત્રતામાં પણ સમજવાનું છે અને એના તથા પગથીયાં લાપકાત, હક્ક અને ફરજ. હુંકમાં સ્વતંત્રતાનો હક્ક ભોગવતા પહેલાં લાપકાતની જરૂર છે તેમજ હક્ક ભોગવવા સાથે તેમજ ભોગવ્યા પછી પણ માણસોની ગમત ફરજો રહેલી છે.

લાપકાતની જરૂર છે કે નહિ એ માટે એક દાખલો આપું. સ્ત્રીઓ આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય માગે છે પરંતુ એક પતિએ પોતાની પત્નીને સવારે એક રૂપીઓ વાપરવા આપેલો

એને સાંજે તેના હિસાબ આધાર સાહેબ આવે.
 રખાવે “કે પૈસાની કાયમીર, પૈસાનાં દાતણ,
 પૈસાનું આદુ અને સવા ચૌદ છાના પચ્ચુ-
 ણ” ત્યારે એ બહેનો સાચું આર્થિક સ્વા-
 તંત્ર્યે ભોગવે શકશે ખરી ? એ બતનું
 સ્વાતંત્ર્ય ભોગવતાં પહેલાં દાખલા, અર્થ-
 શાસ્ત્ર વિગેરેના જ્ઞાનની જરૂર છે જ. બીજે
 દાખલો એક ફ્રેંચ પતિપત્નીનો જણાયેલો છે.
 તે બંને એન્જનીયરિંગ કળાની ડીગ્રીઓ ધરા-
 વતાં હતા. બગીચામાં ફરવા ગયાં હતાં. ત્યાં
 જાહેરમાં પાણીનો નળ બેતાં માધ કહે.
 “તબીયતની દૃષ્ટિએ આ નળ અહીં નકામો
 છે. મ્યુનિસીપાલિટીની ભૂલ છે.” બહેન કહેઃ
 “એન્જનીયરિંગ દૃષ્ટિએ નળની અહીં જ
 જરૂર છે; તમારી ભૂલ છે.” આગમી બંને
 ઘડી પડ્યાં એને સીધાં કોરે જઈ ફારગત
 થયાં ! આ દાખલામાંથી જણાય છે કે
 પોતાના મતસ્વાતંત્ર્યનો, અર્થે એ બંને
 સમજ્યા ન હતાં, અને મતસ્વાતંત્ર્યનો હક
 ભોગવતી વખતે બીજા પ્રત્યે પોતાની ફરજ
 બજાવતા ભૂલ્યા હતા આ દાખલા પરથી
 બીજા એ ફકીકત પણ મળી આવે છે કે “સ્વ”
 એટલે પોતાનું અને “તંત્ર” એટલે વહીવટ એ
 શબ્દો ન પડતાં આપણે ભાવાર્થ લેવો
 જોઈએ અને સ્વાતંત્ર્યનો ભાવાર્થ એ છે કે
 પોતાની આબતમાં પોતાનું ચલણ અને
 નહીં કે પારકાની આબતમાં.

સામાયિક કાર્યોમાં તેમજ જે કાર્યોમાં
 ઝાંઝા હાયની જરૂર છે તેવા કાર્યોમાં “મારું
 જ ચાલે” એમ નથી બનતું. એ સ્વાતંત્ર્ય-
 તાની સાથે બાંધછોડની ફરજ પણ નરેલી
 છે અને ત્યાં એક બીજાના સહકારની જરૂર
 છે કારણ કે એક હાથે તાલી કદી પણ પડતી
 નથી.

બહેનો ! હવે હું તમને સ્વાતંત્ર્યના નવ
 સ્વરૂપ કહીશ. આપણા અગ્રંદાર શાસ્ત્રમાં

જણાવેલા નવ રસ પ્રમાણે સ્વાતંત્ર્યના નવ
 રસમિશ્રિત સ્વરૂપો છે. જેમકે:-હાસ્યજનક
 સ્વાતંત્ર્ય, કડ્ડણ જનક સ્વાતંત્ર્ય, ભયાનક
 સ્વાતંત્ર્ય, અદ્ભૂત શૃંગારિક, ભકિતરસીક,
 બિભત્સ, વીર, અને ગંભીર. ગાંડા માણસની
 સ્વાતંત્ર્ય હાસ્યજનક છે. યુરોપના દેશોની
 સ્વાતંત્ર્ય દયાજનક છે, માતેલા આખરાંની
 સ્વાતંત્ર્ય ભયાનક છે, ગુરૂ ગોવિન્દસીંહના
 પંખાબી બાળકોના સુંદર આત્મભોગભરેલું
 સ્વાતંત્ર્ય અદ્ભૂત સ્વાતંત્ર્ય છે, નરસીંહ મહેતા
 અને મીરાંબાઈની સ્વાતંત્ર્ય ભકિતરસીક છે,
 દારૂ પીધેલાનું બિભત્સ સ્વાતંત્ર્ય છે, સીંહનું
 વિરોધિત સ્વાતંત્ર્ય છે; બ્યારે હરણ અને
 પક્ષીઓનું બે ઘડી પ્રેમ ઉપજે એવું કામળ
 સ્વાતંત્ર્ય છે; આપણને માણસોને ગંભીર
 સ્વાતંત્ર્યનું સ્વરૂપ શોભશે. એ સ્વાતંત્ર્ય તે
 માણસનું સ્વાતંત્ર્ય-જે લોકમાન્ય તિલકના
 શબ્દોમાં કહું તો એનો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે.
 પછી તે પુરૂષ હોય, સ્ત્રી હોય, કે બાળક હોય.

કોઈ પ્રશ્ન ઉઠાવશે કે સ્ત્રીઓને સ્વાતંત્ર્ય
 કેવું ? હું તો એથી આગળ વધીને કહું છું
 કે સ્ત્રીઓને જ નહિ, પરંતુ બાળકોને પણ
 સ્વાતંત્ર્યનો હક છે અને તે આજે નહિ તો
 આવતા જમાનામાં મા-આપોએ આપવો જ
 પડશે. બાળકોનું પણ જુદું જમત છે. છુટું
 ફરાક પહેરવું કે પીથું પહેરવું, ઝાંઝર પહેરીને
 રમવું નાચવું કે બાપના બેડા પહેરીને રમવું,
 એક પૈસાની ટીકડી લેવી કે મમરા ખાવા એ
 બધું નહીં કરવાનું કામ તેમનું છે અને
 મા-આપોનું કદાપણ સાચવું જોઈએ નહિ.
 આજની મોન્ટેસોરી શિક્ષણ પદ્ધતિ બાળકોના
 એ હક્ક પરજ સ્થાપલી છે. બાળકોની વાત
 બાળકોએ મેલીએ, અને સ્ત્રીઓ વિશેષ વિચાર
 કરીએ તો ઉપરનો સવાલ આ દેશમાં જ
 ઉપસ્થિત થઈ શકે છે ! એમાં મૂળ વાંક
 આપણા શાસ્ત્રોનો છે. જે દેશના માણસોને

જન્મથી ગળથુથીમાં શાસ્ત્રના પ્રમાણનું ઝેર પાવામાં આવે એ દેશમાં આવી ઝેરી મતો-દશા હોય જ. આપણા શાસ્ત્રો ત્રણ પ્રકારનાં છે. તત્ત્વજ્ઞાનના શાસ્ત્રો તે શ્રુતિ (વેદ, સંહિતા, બ્રાહ્મણ અને બાળ્ય) આચાર વિચારના શાસ્ત્રો તે સ્મૃતિ અને નીતિ ઉપદેશના કથા-નકો તે પુરાણ, ગીતા, રામાયણ અને મહાભારત. આપણા આચાર, વિચારની સ્મૃતિઓમાં મત, પાંચશર અને યાસવદ્વક્યની સ્મૃતિઓ મુખ્ય છે : જેમના ઉપર અંગ્રેજ સરકારનો હિંદુ લો રચાયેલો છે. મતુ સ્મૃતિમાં એક શ્લોક સ્ત્રીઓને જંગમો અન્ધાય-કર્તા છે, એ શ્લોકનો ભાવાર્થ એ છે કે “સ્ત્રીને બાળપણમાં મા-આપ પાળે, યુવાનીમાં પતિ પાળે, અને ઘડપણમાં પુત્ર પાળે, માટે સ્ત્રી સ્વતંત્રતાને લાયક નથી.” આજનું સામાજિક અર્થશાસ્ત્ર જોતાં એ શ્લોકની પહેલી ત્રણ લીટીઓ ધણીજ મુજબ જોગ છે જ્યારે છેલ્લી લીટી છેડી નાખવા જોવી છે એટલે કે સ્ત્રીઓનું પોષણ કરવું એ સર્વની ગંભીર દુરજ છે અને તે ઉપરાંત સ્ત્રીના સ્વતંત્રતાના દુષ્ક હોવા જોઈએ. મતુ ભગવાને તો એજ પુસ્તક-માં બીજે ઠેકાણે લખ્યું છે કે જ્યાં સ્ત્રીઓની પુજા થાય છે ત્યાં દેવતાઓનો વાસો છે. કમ-નસીએ હિંદુ અંધુઓ મતુ ભગવાનને પુરેપુરે મન્સાદ ન આપતાં એક આઠા પાળે છે અને બીજી આઠા ઉઘાપે છે અને અત્યારે એ પરિસ્થિતિ છે કે જ્યાં જ્યાં સ્ત્રીઓ રહે છે ત્યાં ત્યાં દેવતા રહે છે ! ટુંકમાં મતુ ભગવાન કહે કે ના કહે, અંગ્રેજ સરકાર કહે કે ના કહે, હિંદુઓ આપે કે ન આપે પરંતુ સ્ત્રીઓ માણસ હોવાથી એમને પણ સ્વતંત્રતાના દક્ષ છે. પરંતુ ‘હું’ કહી ગયો એ પ્રમાણે સ્વાતંત્ર્ય આપવા લેવામાં તેના પ્રકારોનો વિચાર કરવો પડશે, મારે મતે સ્વાતંત્ર્યના સાત પ્રકારો છે. ૧ વિચારસ્વાતંત્ર્ય, ૨ મતસ્વા-

તંત્ર્ય, ૩ વાણીસ્વાતંત્ર્ય, ૪ વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય, ૫ સામાજિક સ્વાતંત્ર્ય, ૬ આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય અને ૭ રાજદારી સ્વાતંત્ર્ય, હવે આ પ્રકારોને થોડા વધારે સ્પષ્ટ કરે, ૧ વિચાર-સ્વાતંત્ર્ય—જમે તે પ્રકારનો વિચાર કરવાનો દરેક વ્યક્તિને હક છે. કોઈના મન અને મંગજ ઉપર કોઈની સત્તા ચાલતી ન હોવાથી ખરી રીતે સ્ત્રીઓ આ સ્વતંત્રતા ભોગવે છે જ છતાં પણ શાસ્ત્રની આજ્ઞાઓ, રૂઢીઓ, જહેમો, દેખાદેખી વિગેરેની પડી ગયેલી છાપ સ્વતંત્ર વિચાર કરવા દેતી નથી. માટે આ સ્વાતંત્ર્ય લેવું સ્ત્રીઓનાં હાથમાં છે. ૨ મતસ્વાતંત્ર્ય કેઈ પણ વ્યક્તિ, ગ્રાંતિ, સમાજ, રાજ, વસ્તુ કે બાબત વિષે કયો મત ધરાવવો અને આપવો તે મતસ્વાતંત્ર્ય છે. ઉપર જણાવેલા ફ્રેન્ચ પતિપત્નીની દાખલામાં આ સ્વાતંત્ર્યની લગાડ હતી. આ સ્વાતંત્ર્ય સ્ત્રીઓને છે જ, સિવાય કે રાજદારી જાહેર મતાધિકાર જે આપવો મુશ્કેલીના હાથમાં નહી પરંતુ કાયદા ઘડનારાઓનાં હાથમાં છે. ૩ વાણીસ્વાતંત્ર્ય ઉપર જણાવેલો મત કહેવો, બોલવો અથવા લેખ દ્વારા વ્યક્ત કરવો તેને વાણીની સ્વતંત્રતા કહે છે. આ સ્વાતંત્ર્ય મોટે ભાગે છાપાખાનાઓ, લેખકો અને વર્કતાઓને લગતી છે અને જેટલું પુરૂષોને છે એટલું સ્ત્રીઓને છે. એટલે એમાં આપવા લેવા જવું કંઈજ નથી; સિવાય કે બનેએ ભેગા મળી સરકાર પાસેથી લેવા જવું છે. ૪ વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય. યોતે કેમ ખાવું, પીવું, ફરવું, ઢરવું, સુવું, પહે-રવું, જોડવું અને વર્તવું આ ક્રિયાઓ વ્યક્તિ-ગત હોવાની એતુ સ્વાતંત્ર્ય-તે વ્યક્તિ સ્વા-તંત્ર્ય કહેવાય છે. ૫ સામાજિક સ્વાતંત્ર્ય જહારની સમાજમાં કેમ વર્તવું. કોની સાથે રનેદ સંબંધ બાંધવો, રાખવો, તોડવો એ બધી ક્રિયાઓ સમાજ સાથેનાં આપણા (અનુસંધાન માટે પાન ૨૮૩ જુઓ)

‘મંજરી’ની સૌરભ

(એક પત્ર)

સેખક: રા. વીરુપ

મુંબાઈ તા. ૧૧-૧૧-૨૯

પ્રિય બહેન યશ,

શૂરપુર્ણિમા ઉપર તને આ વર્ષે કેશ-વભાષ શેઠની ‘રાસમંજરી’ મોકલેલી. તેની પહેાંચ સ્વીકારતાં જ તેં એની કાંઈક જાંખી કરાવવા લખેલું. તુરતમાં એ બની શકે એમ નહોતું. એટલે છેક આજે મોડો મોડો આ પત્ર લખી તેની જાંખી કરાવું છું.

કેશવભાષ શેઠની જોળખ તો મેં આગળ ત્હને ‘રાસ’, ‘અંજલિ’ દ્વારા કરાવેલી. વળી ‘ગુણસુંદરી’ માં એમની કેટલીએ કૃતિઓ પ્રકટ થયેલી. તે દ્વારા પણ તેં એમની જોળખાણ કરી લીધી હશે! હજી વધારે જોળખાણની જરૂર છે? હુંકમાં હું તો તેઓ એક યુવાન કવિ છે. ગુજરાત અને ગુજરાતી તરફ તેમની અપૂર્વ ભક્તિ છે. અને પોતાની કાવ્યકૃતિઓ દ્વારા તેઓ એ ભક્તિ પ્રદર્શિત કરી રહ્યા છે.

‘રાસમંજરી’ નામ ઉપરથીજ, અને હવે તો વાંચીને પણ, તું જાણી શકી હશે કે એ રાસસંગ્રહ છે. ઉપરાંત એમાં કેશવભાષ જેને રસગીત કહે છે તેવા જ રસગીતો છે. એ પણ તું જાણી શકી હશે. એટલે એ વિશે તો કાંઈ ખાસ લખવાપણું રહેતું નથી.

રાસને આપણા કવિવર ન્હાનાલાલ શું કહે છે તેની તને ખબર છે? તેઓ કહે છે: “રાસ એ ગુજરાતીની રસવિશેષતા છે.”

ત્હને ખરું છે ને? ગુજરાતીમાં કલા અને રસિકતામાં અપૂર્વ છે. અને ગુજરાતીમાં રાસ, મરખાએ તો ધણાને મુગ્ધ કર્યા છે. કવિવર ટાગોર, ‘મોડર્નરીન્યુ’ ના તંત્રી બાણુ રામનંદ ચેટરજી, બાણુ ક્ષીતિ મોહન સેન વગેરે ગુજરાત અને ગુજરાતીની રાસકલા ઉપર આફરીન છે; એ તો તું જ જાણે છે.

કેશવભાષ પોતાના રાસ માટે ઢાળ વીણી વીણીને પસંદ કરે છે એમ તને આ ‘મંજરી’ જોતાં નથી લાગતું? મને તો લાગે છે. ગુજરાતીમાં સહેજે કંઈય થાય; જાવામાં જાત્રી અડચણ ન પડે એવા ઢાળ કેશવભાષએ પસંદ કર્યા છે. અને તેથી એ જવાય પણ વધારે ને? અમદાવાદમાં અને મુંબાઈમાં હાલમાં કેશવભાષના રાસ ઠીક પ્રમાણમાં જવાય છે. ખીજે જ જવાતા હશે.

આપણા અત્યાર મુઢીનાં રાસસાહિત્યમાં સામાન્ય રીતે, સંસાર, શૃંગાર અને એવાજ ખીજા બાવોતું આલેખન વિશેષ પ્રમાણમાં નજરે પડે છે. આમાં તને એ ભાવો ઉપરાંત કાંઈક વિશિષ્ટ બાવાલેખન નથી લાગતું? આપણાં સમાજના કંઈય ચિત્રો આલેખતા રાસ ઉપરાંત આ સંગ્રહમાં સ્વદેશભાવનાવાળાં રસગીતો છે. ખીજા સંગ્રહોમાં આ ભાવનાને પોષના રાસ ભાગ્યેજ જણાશે. આપણને અત્યારે શૃંગાર અને એવાં જ ભાવો આલેખતા રાસ, કવિતાઓ કરતા સ્વદેશભાવના

રેડતાં વીરકાવ્યોની વધારે જરૂર છે. એની તો કોઈ પણ ના પાડી શકવાનું નથી. આપણા કવિઓ અને યુવાન લેખકો આ દિશામાં પોતાની કવિતાનો પ્રવાહ વહાવે તો ? મારી માન્યતા પ્રમાણે તો ગુજરાતમાં એથી નવું પ્રાણુર્ભૂત જરૂર થાય.

કવિ રજા એટલે આ 'સંમદનું' અર્પણ પણ કવિતામાં જ કર્યું : 'વીરપત્તી' જોયું ને ? તારા જેવી 'ગંગાતીર્થ'ની જંગમ્યા'ને આ 'સંમદ અર્પણ' થયો છે. અને સાચું જ છે 'ગુજ વણુ' એ ખીન્ન 'કોને' સમર્પે ?

'રાસરજની' માં રાસ રમનારાઓને નિમંત્રણ આપીને તરત જ 'રાસરમણ' શરૂ પણ થાય છે. વર્ષા વિદાય લીએ અને શરદનું આગમન થાય, ત્યારે ચન્દ્ર-રજની; ચન્દ્રિકા-પોયણી રાસરમણ આદરે અને તે જોઈ સુંદરીના હૃદયપોયણે રાસરમણના ભાવ જાગે જ ને ? સુંદરીનાં એ ભાવ 'રાસરમણમાં' આલેખાયલા છે. 'શરદુત્સવનો' ભાવ તો તદ્દન સ્પષ્ટ છે. એમાં કંદપના ભાવ, તારાથી પણ વીણી લેવાય એટલાં સ્પષ્ટ છે.

એક વખત તે મને ગુજરાતણીની કલા વિશે પૂછ્યું હતું. યાદ છે ? મેં તને તેના જવાબ આપેલો પરંતુ તે પૂરતો સંતોષકારક નહોતો એમ તો તેંય મને જણાવેલું. હવે તો મને લાગે છે કે તને સંતોષકારક ઉત્તર આપી શકીશ. 'ગુણસુંદરી'ના દિવાળીઅંકમાં કેશવ-ભાષનો 'કલાસુંદરી' રાસ હતો. એમાં ગુજરાતણીની બધીયે કલા આલેખાઈ છે. આ સંગ્રહમાં પણ એને સ્થાન છે. પણ જો 'કલાસુંદરી' અને તે પછી છેક ૩૦ મે પાને આવેલ 'આદિરણુ' એ બેને સરખાવ; જન્ને સ્વરૂપચિત્રો છે. 'કલાસુંદરી' શહેરની પશ્ચિની છે; અને 'આદિરણુ' ગામડાની રમણી છે. શહેરની પશ્ચિનીમાં તો કલાજી હોય ને ? ગામડાંની રમણી કલાજલામાં નહિ સમજે.

તેનામાં તો વિરાંગનાની આત્મછટા હોય. શહેર અને ગામડાંની એ સુંદરીઓનાં આ એકબીજાંથી સુંદર સ્વરૂપચિત્રો છે ને ?

'કલ કાઝમણી' થી 'તુલસીચિત્ર' સુધીના ૪ રાસમાં એક ભાવકથા આલેખાયલી છે. આર્ય રાસ ભિન્ન સ્વરૂપે લેવા કરતાં એક ભાવકથા તરીકે સાથેજ નિરોક્ષવામાં આવે તો એમાં સુંદર ભાવના આલેખાયલી માલમ પડશે. એને માટે હું વિશેષ લખું તેના કરતાં 'કાગળ'માં કેશવભાષના શબ્દોજ દાંડું. "કન્યાને કન્થકોડ વગે છે; પછી તે 'સ્વયંવર' શોધી કહાડે છે, કન્યા એને 'અંજલિ' અર્પવા સંચરે છે, ત્યાં અણુગમતો ભમરો, એની આશાનો જામ ટોળા દે છે. કન્યા ગઈકાલનું પરવશ પરિન્દુ નથી-આવતાં યુગનાં ઊગતાં પ્હરોડની ઉપાકુમારી છે, તે ધન્યાવરની અછત જોઈ, બીજી મીરાં બને છે-નહિ; કૃષ્ણ સ્વરૂપ સોજે" કલાથી પૂર્ણ, એવા જીવનસખાની સૂક્ષ્મ પૂજારણુ 'ખતી નૈષ્ઠિક પ્રજ્ઞચારિણીનું' જલ્દત જીવન જીવે છે." આ ભાવના આપણા નવયુગને કેવી પોષે છે ? નવા યુગમાં આપણે 'તુલસી' જેવી નૈષ્ઠિક પ્રજ્ઞચારિણીઓ જોઈએ તો કાંઈ આશ્ચર્ય નહિ ઉપજે.

"વીણી-સૌન્દર્ય સજી સુંદરી રે લોલ,
રમણી-સૌન્દર્ય, હૃદય પદ્મ જો;
પદ્મે સૌન્દર્ય-સૂર્ય રાજતો રે લોલ,
સોહ સરોજ-સૂર્ય યુગમ-જો;

સૌન્દર્ય, સ્નેહ આરે પૂજનાં રે લોલ !
સજ્જનિ! સૌન્દર્ય મારે પૂજનાં રે લોલ !

'સૌન્દર્યપૂજન'ની આ છેલ્લી કડીમાં આખાથે રાસનો ભાવ ઉતર્યો છે. સજ્જનનુની ભાવનાને કેશવભાષ નવી જ રીતે આલેખના હોય એમ લાગે છે. બધાં સૌન્દર્યોનું સમગ્ર સૌન્દર્ય તે એક સુંદરી, ત્યારે સુંદરીનું સૌન્દર્ય કિયું ? તેનું હૃદય. અને હૃદય રૂપી કમલનું સૌન્દર્ય તે તેનો સ્વામી-સૂર્ય. શ્રીમદ્

ભગવતગીતાની હૃદયસ્થો જ્ઞનાર્જનઃ એ ભાવના આમાં ઉતરી છે હોં ! સરોજ અને સૂર્યનું યુગ્મ એટલે પતિપત્ની-શિવશક્તિનો એકાભિભાવ.

હવેના પાંચ રાસગીતો ('વેડાતી વાડીએ' થી 'એકલગાની' સુધીના) આપણા હિન્દુસમાજની ધીકતી ભૂમીમાંથી સર્જાયેલાં 'સાચ્યાં સંસાર ચિત્રો છે.' ગુજરાતનાં ગૃહસંસારમાં આવાં ધીકતા અંગારાથી સજાગતી હૈયાં સમડી ધણી મળી આવશે. 'વેડાતી વાડીએ' માં આપણા આજના હિન્દુ સંસારમાં સમાજના સિતમની

ીમાં પીસાતી 'અખળા'નું ચિત્રાલેખન છે. અને 'કરમાતી વેલ' તો બાલવિધવાનું ધણુંજ કંઈ ચિત્ર રજુ કરે છે. 'દાંપત્યલીલા'માં આપણા આજના હિન્દુ સંસારનાં સાચ્યાં ચિત્રદર્શનો છે. આજનું દેશની જીવન એમાં સજીવ રીતે આવેખ્યાલું મને તો લાગે છે. 'મેનારાણી' અને 'એકલગાની' માં પુરૂષની કઠોરતાનાં બે ભિન્ન પક્ષ સાચ્યાં ચિત્રો છે.

'ખૂદના પરાણને' માં શહેરી જીવનની મીઠી મઝાક થઈ છે. અમદાવાદની મીઠોના જૂંઝાંનાં કંકરેશ્વરનિથી ટેવાયેલા કેશવભાઈને કોઈ ગામડાંની હવા ખાવા જતાં આવો અનુભવ તો તદ્દિ-થયો હોય ?

કેશવભાઈને કુદરતે સર્જેલા સામાન્ય પુષ્પો કરતાંય કુદરતનાં વિશિષ્ટ સર્જનનું સ્ત્રીહૃદય પણ વધારે ગમે તો શું ખેલું ?

પછીનાં પ્રાચીન રાસોના ભાવ સ્પષ્ટ અને તું સમજી શકે એવા છે. માત્ર સમજવાનો પ્રયત્ન કર.

'મોર કલગી' તો આજના કલાકારને મીઠો ઉપાલબ્ધ છે. સંસાર, સમાજ, સ્વદેશ વગેરેનો ત્યાગ કરી માત્ર સ્વાત્મોન્નતિના કલ્પમાં મસ્ત રહેનારને 'રાજહંસ' માં આપણે

ટકોર કરી છે. અરવિન્દ ધોળ માટે આવું જ કહેવાય છે એ તને ખબર છે ને ?

'વલ્લુમ્હોરી હૈયાવેલ' તો કોઈ કવિના હૃદયમાં જાગેલું અપૂર્વ મન્યન આલેખે છે. કવિતા-હૃદયમાં રમે છે એવું કવિને જ્ઞાન છે; છતાં પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપે કવિના મૂર્તિમંત નથી થઈ; તે વખતે કોઈ પક્ષ કવિને આવો જ અનુભવ થાય ને ?

'માયામૃગ' થી સ્વદેશભાવનાપુરુષ રાસોની રચના થાય છે. 'માયામૃગ' નું વસ્તુ એટલું બધું પ્રાચીન અને જાણીતું છે કે કોઈ પક્ષ આપે રમખીને એવું જ્ઞાન કરાવવાની જરૂર નથી. પણ એ પ્રાચીન વસ્તુમાં કેશવભાઈએ 'આજની ભાવના' કેવી સુંદર આવેખી છે તે એની છેલ્લી બે કડીઓ વાંચતાં સમજશે. એ બન્ને પંકિતઓમાં વિદેશી કાપડનો મોદ લાગી સ્વદેશી કાપડ સજવાનો ધ્વનિ ધણો જ સ્પષ્ટ છે અને આજના યુગની તો એ પ્રધાન ધોષણ છે ને ?

'સરસ્વતી વિદ્યાપ' માં સહેજે ન સમજી શકાય એવી એક ગદન ભાવના રહેલી છે. હિન્દુ ધર્મમાં સંસ્કૃતિ વચ્ચે ઝરતા તણખા, અને ઉભય જાતિએ પોતપોતાનાં શાસ્ત્રોના ચોક્કસ અંશે કરેલ અનયોનું પરિણામ-એ બન્નેને લીધે થયેલી અથડામણીનું એમાં ગૂઢ આલેખન છે.

અને 'જોગમાયા' ના રાસમાં તો કેશવભાઈ આજના કેટલાક ક્રાન્તિકારોની ભાવના ઉચ્ચારી રહ્યા છે. અહિંસક અસહકારમાં નહિ; પરંતુ 'જોગમાયા' નું અપર પૂરાતાં દેશનો ઉદ્ધાર થશે એવું અવિધ્યાલેખન કરે છે. ભારત માતાઓનાં આસુનું પરિણામ કેવું આવે છે તે 'દિમાલપના આંસુ' દ્વારા જાણી શકાશે. 'વીરાંગના' માં આલેખેલી 'વીરાંગના' ની વાંચના આપણે કરીએ તો ?

રાસરમણા પૂરી ન થઈ ત્યાં તો પૂર્ણિમા આશ્રમવા મંડી; રસ મુન્દરીઓ અને હજીય થોભવા માટે ' રસ રાજવીને ' ત્યાં વિનવિ કરે છે. ' રાસમંજરી ' નો મ અને અંત આવે છે. એટલે રસમુન્દરીઓ હજીયે વધુ રાસોની માંગણી જાણે કરતી ન હોય એમ મને તો લાગે છે.

છેક છેલ્લે ' ગુજરાતના જલપ્રસવ ' નું હૃદયભેદક વર્ણન કરતો રાસડો આપવામાં

આવ્યો છે. તે વાંચી આજેય તે - સમયનાં કુરુણ ચિત્રો દૃષ્ટિ સમીપે ખાંડ થાય છે.

તદારા જેવી મુજરાતજોને તો આ ' રાસ-મંજરી ' જરૂર ગમશે. પત્ર લાંબો થયો છે; પરંતુ ત્દારી માંગણીથી જ. એટલે એમાં મને દોષ નથી દેવાનો ! આજે હવે એટલું જ.

લી.

તદારા

' પીયૂષ ' ના
' વંદિમાતરમ '

(અનુમંધાન પાન ૨૭૮ થી ચાલુ.)

સંબંધને લગતી હોવાથી તેનું સ્વાતંત્ર્ય તે સામાજિક સ્વાતંત્ર્ય છે. લાજનો રિવાજ ઓઝોના સ્વાતંત્ર્ય આડો આવે છે. મુસલમાન આભા ત્યારે એ રિવાજ ફેશન તરીકે અથવા તેમની બ્રહ્મકથી દાખલ થયેલો. હવે જમાનો બદલાયો છે. કેમેરા, નાટક સીનેમા અને ચોપાટી વિગેરે એ રીવાજની રેવડી કરી છે. ઉપરનું વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય અને સામાજિક સ્વાતંત્ર્ય આપવું અધુરું પુરૂષોના હાથમાં છે અને બાકીનું અધુરું સામુ, નણુદ, અને જોશીના હાથમાં છે !

૧ આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય: પોતાનું ધન કેટલું ક્યાંથી લાવવું, ક્યાં દેવું, ક્યાં રાખવું, કેમ આપવું, કેને આપવું, આ વ્યવસ્થા કરવી. આ બધી બાબતો ધનને લગતી હોવાથી એને લગતું સ્વાતંત્ર્ય એ આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય છે. આપણે જોઈ ગયા એ દાખલા પ્રમાણે આ સ્વાતંત્ર્ય મેળવવા પહેલાં ઓઝોએ અંક-અભિલ, અર્થશાસ્ત્ર અને ફનીઆદારી વિગેરે બજાવું જોઈએ. એટલે આ સ્વાતંત્ર્ય લેવું

અધુરું ઓઝોના હાથમાં છે. મનુસ્મૃતિના નિયમ પ્રમાણે ઓધનની પ્રથા છે ખરી પરંતુ એ ઓધનની દૃઢ રિવાજ પ્રમાણે બંધાયેલી હોવાથી એ કંઈ પુરું આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય ન કહેવાય. વળી દિંદુલો એ મનુ-સ્મૃતિના એ સિદ્ધાંત પ્રમાણે રચાયેલો હોવાથી દિંદુલોમાં પણ ઓઝોને વારસા હક્કમાંથી જાનલ કરવાનો ગેરહત્તા કરવામાં આવેલો છે. એટલું અધુરું સ્વાતંત્ર્ય આપવું પુરૂષોના તેમજ કાયદા ધરનારાઓના હાથમાં છે.

૭. રાજકીય સ્વાતંત્ર્ય: પોતાનું રાજ પોતે કેમ ચલાવવું એ રાજકીય સ્વાતંત્ર્ય છે, પરંતુ એમાં દેશના પુરૂષો પોને પણ લાચાર હોવાથી હલકું એ સ્વાતંત્ર્ય લેવામાં ઓઝોએ અને પુરૂષોએ ભેગાં થઈ પ્રયત્ન કરવાનો છે.

જોલો ! મારું વક્તવ્ય હવે પુરું થાય છે પરંતુ હું આજી રાખું છું કે મારા કહેવાનો અનર્થ ન કરનાં સાચોજ અર્થ મુદજ કરશે અને સ્વતંત્રતા અને સ્વચ્છંદતા વચ્ચેનો વિરોધ રાખી એના ત્રણે પત્રધિયાં સર કરશે.

ગુણસુંદરીના વાંચકોને.

સુખ-દુઃખના સંવાલ જવાબ

તમારી નાની મોરી દરેક મુજબલ
અહીં પુછો.

સંપાદક :
કહેત ન્યેલ્સન
શુક્લ.

કોઈ પણ વાંચક જવાબ આપી શકશે
તે સિવાયના સવાલો સંપાદક ઉકેલશે.

ભાવનગરથી એક ભાઈ પૂછે છે:—

(૧) હું જેટલું વાંચું છું તેટલું સમજતો નથી. મને લેખ લખનાની બહુ હોશ છે, બે ત્રણ નાની વાર્તા છપાણી છે, વાંચું છું બહુજ, મોટા લેખની ઉમેદ છે, શું કરવું ?

(૨) અમુક માણસ આપણને બહુ માન આપતો હોય, એની સાથે ખૂબજ રહીએ તો પછી આપણું માન આપણું થાય છે ખરું ?

જવાબ:—
(૧) તમે સમજ્યા વિના વાંચવા કરતાં થોડું સમજીને વાંચવાની ટેવ પાડો અને વાંચેલા પર વિચાર કરતાં શીખો. લેખની ઉપયોગીતા લેખકે કેટલાં પાનાં બધાં છે એ પરથી નથી અંકાતી પણ લેખમાં કંઈ સત્ય છે કે નહીં અને હોય તો કેટલું છે તે પરથી અંકાય છે એ ધ્યાનમાં રાખશો તો લેખની લાંબાઈ પહોળાઈ માપવા બેસવાનું કે તે પ્રમાણે લેખો લખવાનું મન નહીં થાય.

(૨) 'કુંગરા' દુરથી રળિયામણા' એવી કહેવત છે અને સામાન્ય જમતમાં ધળીવાર તે ખરી પડે છે. એ પ્રમાણે આપણામાં જે વસ્તુ ન હોય એનો પ્રાકૃત કયો હોય તો વધુ સદવાસે મૂળ સ્વરૂપ ઓળખાઈ જાય ને માન એણું થાય એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે.

એક નાગદંડેત: ભરૂચ:

(૧) કોઈ પુરુષ કોઈ સ્ત્રીને પરણવાનું વચન આપીને ફરી જાય તો તેના ઉપર સરકાર પગલાં લઈ શકે કે નહીં ?

(૨) પતિપત્નીમાં હંમેશાં કલેશ થતો હોય અને હિંદુ સંસારમાં છુટાછેડા થઈ શકતા નથી, તો તેવા પતિપત્નીએ શું કરવું ?

(૩) કોઈ સ્ત્રી પુરુષ પરસ્પર પ્રેમમાં પડ્યા પછી અને લૌકિક લગ્ન થતા પહેલાં પરસ્પર મેળાપ કરવો કે નહીં ?

જવાબ:—

(૧) આવાં સંજોગોમાં સરકાર પગલાં લઈ શકે કે ન લઈ શકે એ પ્રશ્ન બહુ અગત્યનો નથી. (દાવો મોડો તો કોર્ટ તુકરાની તરીકે નાણાં-બદલો અપાવે; પરણવાની ફરજ ન પાડી શકે. તંત્રી) ધારો કે સરકાર પગલાં લે અને વચન આપનારને તેણે જેને પરણવાનું વચન આપ્યું હોય તેને પરણવાની ફરજ પાડે; તો શું ? એથી શો ફાયદો ? વચન આપીને ફરી જનાર એવચની-દેવાદીણા માણસ સાથે કાયદાની મદદ લઈ પરાણે લગ્નથી નોંધાવામાં કંઈ સાર હોય ખરો ? એ પરણવા કરતાં સ્ત્રીનું પવિત્ર કીમાયું વધારે હજીવા યોગ્ય ન હોય ?

(૨) બીજી બધી વાતોમાં મનભેદ હોય તોયે એક વાતમાં બેડાં સંપૂર્ણ રીતે સંમત થવું, અને અન્યો-નવા માર્ગમાં ન આવવાની શરત કરીને બેડાં એકમતે છૂટા પડીને જૂદા રહેવું ને એ રીતે નિરાંતરની-પળપળની માનસિક ચાતુતા નિવારવાનો દૈક વાત કરવો.

(૩) પ્રશ્ન અસ્પષ્ટ છે.
એક ઉત્તર.

જાણી જલદ,

-તમારો લાંબો પત્ર મળ્યો. પુરુષ પત્નીને

બેવડા નિવડ્યો હોય અને કુછંદે ચડ્યો હોય ત્યારે પત્નીએ શું કરવું એ પ્રશ્ન નવો નથી. છૂછાછૂછા ન થઈ શકે એવી દરેક કોમમાં એ પ્રશ્ન વધારે ઉગ્ર સ્વરૂપ ધરી ઉભો છે, હજી સુધી અણઉકલ્યો પડ્યો છે, અને ત્યજ્યક્ષી-અનય સ્ત્રીએને ન્યાય આપવાનો કે રાહત આપવાનો કોઈ માર્ગ હજી કોઈ શોધી શક્યું નથી. આવા સંજોગોમાં નિર્વાહ પૂરતી સવક કરવા માટે સ્ત્રીએ કોઈ ઉલોગ શીખવો અને આપખોળે પ્રમાણીકપણે નિર્વાહના સાધનો મેળવવાં એ એકજ માર્ગ રહે છે. એવી સ્ત્રીને લગતા બીજા મુદ્દાઓ વિષે તદ્દમે જે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તેના વ્યવહાર ઉત્તર આપવા એ હિંદુ સમાજના બંધારણ પ્રમાણે અશક્ય છે. એ મુદ્દાઓ લેખરૂપે ચર્ચા શકાય; એનો વ્યવહાર ઉત્તર શો હોઈ શકે એ અકલ્પ્ય છે.

૧. પ્રશ્ન પૂછનારાઓને સૂચના.

સુખ-હૃદયના સવાલો મુદ્દાસર અને ટૂંકા-

ણમાં છતાં સ્પષ્ટ સમજાય એવા લખવા

વિનંતિ છે. કેટલાંક ખેંદેનો અને મ્હેરે ભાગે કેટલાક પુરોષો પ્રશ્ન પૂછતાં પૂછતાં બાણે લાંબો લેખજ લખી નાખે છે. અને મુદ્દો ખેચાર લીટીમાં સમાઈ જાય એવો હોય છે. વળી એવા લંબાયત્વા પ્રશ્નોમાં એક વિગતને અનેક રૂપે રજુ કરીને મૂળ પ્રશ્ન અત્યંત ગૂંચવણભર્યો કરી નાંખવામાં આવે છે. એક જે પાનાં બરાબ એવા લાંબા પ્રશ્નપત્રો (વધુ અગત્યના ન હોય છતાં) 'પ્રગટ થાય એ અશક્ય છે. વળી આવા પ્રકારના પ્રશ્નો પર ધ્યાન આપતાં વિલંબ પણ વધારે થાય છે એ વાત તરફ અમે એમનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. આ સાથે બીજી પણ એક વધુ અગત્યની સૂચના કરવાની જરૂર અમને લાગે છે. તે એ કે અમુક વિચાર અને પ્રશ્નો રજુ કરતાં ભાષા પર કાણુ રાખતાં શીખવાની પણ જરૂર છે. કોઈપણ પ્રકારના અશ્વિચ્છ કે અમર્યાદિત પ્રશ્નો પર હવે ધ્યાન આપવામાં આવશે નહીં એની નોંધ સૌ વાંચકોએ લઈ રાખવી.

સમાલોચના

રખડુ ટોળી: (પ્રથમ ખંડ): મૂળ લેખક: એ. એસ. નીલ. ગુજરાતીમાં ઉત્તરનાર રા. ગિજુભાઈ. પ્રકાશક: શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર. મૂલ્ય: આઠ આના.

આ વાર્તાની ' એક શિક્ષણ ગ્રંથ ' તરીકે સુંદર સમાલોચના કરતાં શ્રી. તારાબેન લખે છે કે " રખડુ ટોળી " પ્રાબલ્યે આશ્ચર્ય નેવી સીધી રીતે શિક્ષણની કે આનસરાસની ચોપડી ન કહી શકાય છતાં તપાસનારને તે શિક્ષણનો એક ખૂબ મૂલ્ય ગ્રંથ લાગશે " વાર્તા આથી છે. આખી વાર્તા વાર્તારૂપે તો રસભરી અને ઉત્તેજક છે જ પરંતુ આડકતરી રીતે તે બુગોળનું તેમજ ખીજ અનેક બાબતોનું શિક્ષણ આપે છે. વાંચનાર ભણે લેખક સાથે આફ્રિકાના પ્રદેશમાં ફરતો હોય એમ લાગે છે. આવા સુંદર ગ્રંથને સરળ ગુજરાતીમાં ઉતારવા માટે રા. ગિજુભાઈને ધન્યવાદ. અમે એના બીજા ખંડની આહુરતાથી રાહ જોઈએ છીએ.

શીવણ ભરત: લેખિકા: શ્રી. તારાબેન. પ્રકાશક: મંત્રીઓ: મોન્ડીસોરી શિક્ષણસંઘ, શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ બાલમંદિર, ભાવનગર. મૂલ્ય: દોઢ આના.

આ નવલકથા નિબંધ ગુજરાતની દરેક ગૃહિણીના વિચારો આચારમાં ૩. વધારે ઉપયોગી આ નિબંધ ગ્રંથોમાંના સંચાલકોને યરો. આખી હોવામાંના દેખાદેખી શીવણ ભરતનું જે અપય છે તે ગૃહિણીઓ બનતાં કેટલું જોઈએ તેનો વિચાર બાળે જ કાઢે છે. આ અગત્યની બાબત તરફ લક્ષ્ય એવી તારાબેન ગુજરાતી આવમને આભારી કરી છે. શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ બાલ સહિત્યમાળા:

સંપાદકો: રા. ગિજુભાઈ અને શ્રી તારાબેન. મૂલ્ય: દરેકનો દોઢ આના.

આ પ્રસિદ્ધ માળાની બાળોપયોગી પુસ્તિકાઓથી ગુજરાતના ધણાં બાળકો અત્યાર ખેલાં પરિચિત થઈ ગયાં છે. નંબર ૧૦ સુધીનાં પુસ્તકો તેમણે વાંચી લીધાં હશે એટલે બીજાં ૬ તેમને માટે તૈયાર થઈ ગયાં છે. નં. ૬૧ અને નં. ૬૨ માં કાકાસાહેબ કાલેલકર રચિત ' ઓતરાતી હીવાલો ' નામે પુસ્તક બાળકોને ગમે તેવી સરલ ભાષામાં ઉતાર્યું છે. એમાં કાકાસાહેબ રમુજ શૈલીમાં લેખનો અનુભવ કહે છે નં. ૬૩ " બુદ્ધચરિત " માં રા. ગિજુભાઈ ભગવાન બુદ્ધનું જીવન સરલ ભાષામાં આલેખે છે. નં. ૬૪ ગુજરાત-મહારાષ્ટ્રમાં રા. ગિજુભાઈ અને શ્રી તારાબેન ચોતપોતાના પ્રાંતની ખુબીઓ આગળ ધરે છે. નં. ૬૫ માં જોડકણાં અને નં. ૬૬ માં કહેવત સંગ્રહ છે. આગલાં પુસ્તકોની જેમ આ પુસ્તકો પણ બાલકોને રહેજે ગમી જશે.

બાલવાનાં પરાક્રમે: લેખિકા: સી. હંસાબહેન મહેતા. બી. એ. પ્રકાશક: બાલજીવન કાર્યાલય; વડોદરા. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦

બાલજીવન પુસ્તકમાળાનું આ ૧૭ મું પુસ્તક બાલસાહિત્યના નળીતા લેખિકા બહેને રચ્યું છે. એમાં એક લાકડાના બાવલાએ કરેલાં પરાક્રમેની કથા આલેખાઈ છે. એ વાર્તા મૂળ ધર્મશાસ્ત્રીય પુસ્તકમાંથી લેવામાં આવી છે. વાર્તા બાળકોને ખુબજ ગમે એવી છે. પ્રકાશકે બાલવાનાં પણ સારી કાળજી બતાવી છે.

વીરની વાર્તા: પુસ્તક ૩ છું (આરતિ બીજા): લેખક: રા. તારામંદ્ર પોપટ. આડાલન, કોડી વાસે વડોદરા. મૂલ્ય: રૂ. ૨-૧-૦૦.

રા. અડાલતની વાળીયી રાતના વાચકો અને ખાસ કરીને “ ગુણસુંદરી ” ના વાચકો સુપરિચિત છે, એમની એતિહાસિક વાર્તાઓએ વાચકપ્રભને મુગ્ધ કરી છે. એ પુસ્તકોની એક પણ એક આવૃત્તિએ પ્રકટ થાય છે એ તેની લોકપ્રિયતાની સાબીતિ આપે છે. એક-સવા વર્ષના અરસામાં આ પુસ્તકની પણ બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ કરવી પડી છે. એ માટે લેખકને અમારાં અભિનંદન આપીએ છીએ.

જનુ ગીતોઃ સંપાદક: રા. હવેરયંદ મેધાણી.
પ્રકાશક: શ્રી સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્યમંદિર, રાણપુર.
મૂલ્ય: બાર આના.

સૌરાષ્ટ્રના લોકસાહિત્યનો સાગર મયનાર બાદ મેધાણીએ આ પુસ્તક દ્વારા અભ્યાસકર્તાને અને સાહિત્યરોષીઓને વપત્રી કર્યા છે. જનુ કાવ્યો પ્રાચીનકાળથી જનતામાં એક યા બીજા સ્વરૂપે પ્રચલિત છે. વેદના મંત્ર દશ્યોથી માંડીને આજના કવિઓ સુધી કદરત જ તેમની પ્રેરણાજનતા બની છે. એ કદરત કવિત્વ હૃદય ઉધારે છે, પોતાના શુદ્ધ તાલોની તેને ઝાંખી કરાવે છે. ચારણી કવિ-ઓએ પણ એ રીતે કદરતાં બીતો ગાયાં છે. જાદુ મેધાણીનો પ્રવેશક અભ્યાસીઓને માર્ગ અનેક રીતે સરલ કરી આપે છે. તેમણે લીધેલાં શ્રમ મૂકે ધન્યવાદ.

ખાલજીવન (દીવાળી અંક): તંત્રી: રા. રમ-
ણલાલ ના. રાહ. મૂલ્ય: રૂ. ૦-૧૦-૦.

ગુજરાતના બાળકોની યથારાકિત સુંદર સેવા કરનાર આ માસિકનો દીવાળી અંક બાળકોને જ્ઞાન સાથે આનંદ આપે એવાં અનેક ઉપયોગી લખા-
લોથી ભર્યો છે, સરલ સુંદર કાવ્યો, હાસ્ય વાર્તાઓ, લેખો, ઉપાખ્યા વગેરે સારી સંખ્યામાં છે. સી. હંસાબહેન આ અંકથી સાહસની એક નવી ચાલ વાર્તા રાસ કરે છે. આકર્ષક ચિત્રો પણ આપ્યાં છે.

ધીબર મોત: (દીવાળી અંક) તંત્રીઓ:
રા. જોગીકૃષ્ણ અને રા. મસ્તકીશ્વર. મૂલ્ય: છ
આના.

નામ પ્રમાણે ગુણુ ધરાવતા આ સામયિકતા

દીવાળી અંકમાં દુરસદના સમયે આનંદ મળે એવા પુષ્પ સંભાર ભર્યા છે. “ પ્રથમ ગ્રાસે મક્ષિધા ” ની જેમ મુખપૃષ્ઠ કોર “ કેમ રજું, તે સમજાવું ” નથી. એ રજી સ્વ. હાજી મહમદનો ફેટો છાપ-
વાનો હતો પણ બેચાં નહિ મળી રાક્યો હોય. રા. મસ્તકીશ્વર, રા. જેજશંકર આસ, રા. હરિલાલ ભરવા, રા. ગોરધનભાઈ પટેલ વગેરે લેખકોનાં વિધિવિધ વિષય પર લખાયેલા લેખો અને વાર્તાઓ કે રસ્ય આ અંકમાં સંબ્રહ્યાં છે. સીનેમા અને નાટકને લગતાં પણ કેટલાક લેખો છે. ચિત્રો મોટા ભાગે સીનેમા સુષ્ટિમાં છે. પંડિત ઉદયચંદ વૈદ્યની *સમેશી વાર્તા* “ *મિલ્કુ કચરે આવશે?* ” અને ભૂલતા ન હોઈએ તો અગાઉ બે ત્રણવાર સામ-
યિકોમાં પ્રકટ થઈ ચૂકી છે.

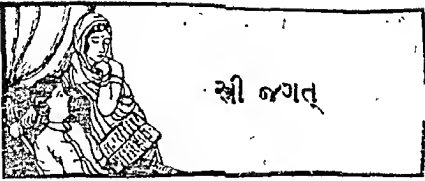
સીનેમા અને રંગભૂમિ (દીવાળી અંક):
તંત્રી: રા. સુંદરજી પંડ્યા. મૂલ્ય: ચાર આના.

નામ પ્રમાણે ગુણુ ધરાવતા આ પત્રના દીવાળી અંકમાં લેખો એ બંને ક્ષેત્રપ્રદેશોને લગતા છે તેમજ ચિત્રો સીનેમા પ્રદેશમાંથી જ લેવાયાં છે. હિન્દુ સમાજના સીતમનો ચીતાર આપતી બે ત્રણ વાર્તાઓ પણ આપી છે. બાહીયા રજુવંશી છે કે નહિ તે વિષેનો લેખ જ્ઞાતિ માસિકમાં વધારે સોજતાં અમરેલીના મહંત આધવદાસને. સીનેમા કે રંગભૂમિ સાથે શું લાગે વળગે તે પણ સમજાવું નથી.

જીવવાનોનાં કાવ્યો: લેખક: રા. લક્ષ્મણલાલ
રા. જોશી, “ સમાજસેવક ” કાર્યાલય, જામનગર.
મૂલ્ય: એક આનો.

“ સમાજસેવક ” માસિકમાં પ્રકટ થઈ ગયેલાં આ કાવ્યો જીવવાનોને નવા યુગનો-સમાજસેવાનો સાચો મંત્ર રીખવે છે, અને સમાજસેવાના પ્રદે-
શની ઝાંખી કરાવે છે.

પ્રથમવાડિક પંચાંગ હાથરી: ૧૯૮૬: પ્રકાશક:
મેસર્સ કે. કે. જોશી એન્ડ કંપન, કાંઠવાડી,
મુંબાઈ. બારે રાશિના વર્ષ ફળ વગેરે આમાં
આપ્યાં છે. ઉલ્લિત ન્યોતિષમાં માનનારને ઉપયોગી
યશે. રોજની નોંધ કે હિસાબ માટે પાતાં નથી
સખ્યાં.

હિન્દુ

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ શ્રી મંડળના સમા-
સરોવર નવા વર્ષ નિમિત્તે રનેહસંગેલ તા.
૧૪ અને ૧૫ મીએ તારેવ પર આવેલાં બાલી-
વાલાં ગાંડ લીએટરમાં વધુ હવું તે પ્રસંગે જરૂર
સંવાદો, નીતો, ગોષ્ઠ, જળવર્ષે યાજ્ઞો વગેરેનો
આનંદજનક કાર્યક્રમ ગોઠવવામાં આવ્યો હતો.
સમાસરોવરી સંખ્યા એકે દિવસે સમાર્થ રાકે એમ
ન હોવાથી બે દિવસ રાખવામાં આવ્યા હતા.
બન્ને દિવસોએ થીએટર શ્રીઓ, કુમારિકાઓ અને
બાલકોથી ભરાઈ ગયું હતું. આ પ્રસંગે લેણી
લક્ષ્મીબાઈએ હાજર રહેલી બહેનોને મંડળની
પ્રશંસામાં વધુ ઉત્સાહ લેવા વિનંતિ કરી હતી.
કાર્યક્રમમાં નીચેનાં બહેનોએ વાજ લીધો હતો.
શ્રીમતિ બહેનો સરોજિની દેસાઈ, ચરોદા; ઇન્દુ-
મતી દલાઈ; મૃદુલા; નલિની, અશ્વમતી, સુશીલા;
વસુમતી, લક્ષ્મી; કુસુમલતા; સુમનસીરી; વલ્લભા;
કુંજલીલા, મૃદુલા મુન્સી; સુંદર બેન, ચંદન;
શ્રીમતી; રાન્તિ, લીલા; વિદ્યામૌરી; અશ્વમતી
કાકેર, વિમલિતિ; વિએરે.

ઉપરનાં મંડળની શાન્તાકૃષ્ણ શાખાનો સમા-
રંજ શેઠ આનંદીલાલ પોદાર વિદ્યાલય હોલમાં
તા. ૬ મી એ થયો હતો. જરૂર વગેરેના કાર્યક્રમ
રાખવામાં આવ્યો હતો. પુસ્તકોની દલાળી કરવામાં
આવી હતી.

નવાં ઇન્ડુએટ બહેનો: મુંબાઈ યુનિવ-
ર્સિટીની બી. એની પરીક્ષામાં નીચેનાં બહેનો
પસાર થયાં છે. શ્રીમતી બહેનો મંડુ જવાનીરા-
કર મંત્રી, સુલોચના શાન્તાસમ અને ચંદ્રા કેશવ
શાંત્રી, શ્રીમતી નિર્મલા ભેરેય દેસાઈ બી. એસ.
સી. ની પરીક્ષામાં પસાર થયાં છે.

બે ધારાસંગી બહેનો: મુંબાઈ યુનિ-
વર્સિટીની બી. એલ. એલ. બી.ની પરીક્ષામાં
શ્રીમતી તારામતી પિતાંબરદાસ પટેલ અને શ્રીમતી
જમના સાહીબસિંહ શાહાની એ બે બહેનો
બી.એલ. વર્ષમાં પસાર થયાં છે. તેમને અભાર્થ
અભિનંદન.

શ્રી વનિત વિશ્વામ દેધનાંમ કોલેજ-
ની વાર્ષિક પરીક્ષામાં નીચેનાં બહેનો પસાર થયાં
છે: બી.એ. વર્ષ: મોદા એમ. ગેરા; શાન્તા - ડી.
તાન્ના, કેની કે. સાનખા; અમૃત એમ. પટેલ, ખોર-
રોડ એન. લાલા; અને નર્મદા છ. બદે.

પટેલ વર્ષ: ઇન્દુમતી એન. નાથક; આદુ પી.
આબાદાન, તહેમીના પી. મહેતા; દિના જે. પટેલ,
મણિ ડી. શાંત્રી; નાલ બી. કહેલી; સવિતા કે.
ત્રિવેદી; મંજલા શાહ, ગુલબાઈ કકશીઆ, ગુલબાઈ
કુપર; રામીબેન કકર.

વિધવાના જીવન ઉત્કર્ષને માર્ગ: બોમ્બે-
જર માસમાં મુંબાઈ ખાતે મળેલી કાઠિયાવાડ
દશા શ્રીમાળી વજીક યુવક પરિષદમાં સંસાર સુ-
ધારાલુના સંખ્યાબંધ ઠરાવો થયા હતા. તેમાં
સૌથી અગત્યના વિધવાને લગના બે ઠરાવો આ
હતા: (૧) વેધવ્યના કારણે શ્રીભતિ પર અ-
ત્યાર સુધી ગુજરેલા અન્યાય અને તેના પરિણામે
ઉપજેલા અનર્થોની આ પરિષદ રોષપૂર્વક નેધિ
લીએ છે તથા ફરજિયાત વેધવ્ય પાળવાની પ્રધાને
સખ્ત રીતે વખોડી કાઢે છે; અને મરજયાત પુન-
ર્જનને ખાસ આગ્રહાયક ગણે છે. તેમજ જે
વિધવા બહેનો પુનર્જન કરવા ઇચ્છે છે તેમને
દરેક પ્રકારની સહાય આપવાનું આ પરિષદ સ્વી-
કારે છે. અને આ મંડળની સાખા પેલા સાખાઓ-
ને આ પ્રયત્નોમાં દરેક રીતે ખાસ ધ્યાન આપવા

દરેક પત્રકું લેવા સૂચવે છે. (૨) એ વિધવા બહેનોને. ગુજ પ્રસંગમાં બાળ લેવા ન હય તે અન્યાય થાય છે તેને બદલે તેને શુકનવંતી સ્ત્રી એટલા હક્ક આપવા દરેક યુવકે પ્રયાસ કરવો, (૩) તથા આર્થિકતા માટે પતિની મિલકતમાંથી તેમને વારસાહક અપાવવા પરિષદ બલામણુ કરે છે. આ ઠરાવોના સ્મર્યનમાં જે વિધવા બહેનો યો-
ત્યાં હતાં, તેમાં એક વિધવા બહેન લગ્નકુંવર નસ' છે. તેમણે પોતાના અનુભવોનું હૃદયનેદ્ય બ્યાન કર્યું. હઠ્ઠ, બીજાં વિધવા બહેન જંગલ નામિ હતાં તેમણે પુનઃજન કરેલું છે.

અંત્યજ્ઞેની દીવાળી:
રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સભા અને એક વોડ' છત્વા મહાસભા સમિતિ તરફથી નવો વર્ષ નિમિત્તે અંત્યજ્ઞેની સભા શ્રીમતી રતન બહેન મહેતાનાં પ્રમુખપદે મળી હતી. અંત્યજ્ઞેનીઓએ જરબા અને સંવાદના પ્રયોગો કર્યા હતા. શ્રીમતી રતનબહેને છતાંમો વહેંચી' અંત્યજ્ઞે તરફ સંપૂર્ણ સહકારુચિત દર્શાવી હતી.

સાહીનો વિજય: કોદિ-
વલીની સેન્ટ' નેસેફ રક્ષના વિદ્યાર્થીઓએ કોમને પ્રગતિને પથે સાડા હથ નય છે કે પશ્ચિમના પોષાક. એ વિષય ઉપર તિત્રાચર્યા' કર્યા બાદ હિન્દી સ્ત્રીઓ માટે સાહીજ સૌથી વધુ સારો પોષાક છે એવો ઠરાવ બહુમતે થયો હતો.

લલિતકળા સમારંભ: (૧) સુરતના ગુજરાત સાહિત્ય મંડળ અને અમદાવાદનાં લારત કળા મંડળ તરફથી એકઠાબરની આખરે સુરતમાં લલિતકળા સમારંભ યોજવામાં આવ્યો હતો. તેને અંગે ચિત્ર પ્રદર્શન પણ ભરવામાં આવ્યું હતું. સમારંભ ૪ દિવસ ચાલ્યો હતો. તેમાં ત્રીજે દિવસ ખાસ સ્ત્રીઓ માટે રાખવામાં આવ્યો હતો.

તે પ્રસંગે જરબા ગવાયા હતા. શ્રીમતી શિરીનબાઈ લરકરીનાં પ્રમુખપદે સંભાળી હતી. તેમાં અમદાવાદ શારદા મંદિરવાળાં શ્રી સચિતા બહેને કળા વિષય ઉપર આખ્યાન આપ્યું હતું. ચોથો દિવસ નૃત્ય પ્રયોગો વગેરેને માટે હતો. તેમાં ખાસ નોંધવા યોગ્ય પ્રયોગ "મંગા. સ્ત્રી" નો હતો. એ પ્રયોગમાં સાધુ ચન્દ્રવદન મહેતા સાથે યુગ્મવાતી રંગભૂમિ ઉપર સ્ત્રીનું કામ કરી બતાવવામાં પહેલ કરનાર બહેન કુમારી સરલા દેસાઈએ સુંદર અને પ્રસંશનીય કાર્ય કર્યું હતું.

શ્રીસ અનસુયા પ્રાંજયે
એન્ટેસેરી પદ્ધતિને અભ્યાસ કરી
હમણાંજ દિંદ પાળાં કર્યા છે.

રાત્નિનિકેતનવાળા શ્રી સિ-
નીજ' બાણ સુરતની મુલાકાતે આવ્યા હતા તે પ્રસંગે તેમની ખાસ માંગણીથી 'સ્ત્રી સમાજ' તરફથી જરબાનો કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો. (૨) નવસારીમાં કલા પ્રદર્શન બરાયું હતું. તેમાં નવસારીની બહેનોએ એક હાલર નમુનાઓ રજૂ કર્યા હતા. (૩) અમદાવાદના યુવક સંઘ તરફથી શરદુત્સવ ઉજવાયો હતો. તેમાં બહેનોના જરબા રાસ; બહેન સુમિત્રા અને હૃદયસુધાનું સંગીત વગેરે કાર્યક્રમ આનંદનક હતો.

અલચારી દંપતી:
સુરતની વિદ્યા શ્રીમાળી જ્ઞા-
તિના આવક બાલુરાઈ માણુ-
ક્યંદ દિવાન અને પત્ની
કેસનબાઈએ આજીવન અદ્ય-
ચર્યું. આવણું મહાન ચતુર્થ પ્રત લીધું છે.

પ્રેતલોજન સામે ઝુંબેશ: મરણ પાછળના જામણુ અટકાવવા માટે યુવકોએ પ્રવૃત્તિ આદરી છે. તેમાં બહેનો પણ પોતાને દિસ્ટો આપે છે. ભરત અને અમદાવાદની અલક્ષત્રીય કોમમાં પ્રેતલોજન સામે ઝુંબેશ ઉપાડવામાં આવી હતી. તેમાં બહેનોએ સારો ભાગ લીધો હતો, કરાંચી, ધોળકા તેમજ બીજા સ્થળોએ પણ એ પ્રવૃત્તિ બેશકેર આવી રહી છે.

શ્રી વડોદરા સાહિત્યસભા તરફથી એકઠો-
બરની આખરે પ્રેમાનંદ ન્યાયિ હાજર રહી. તે
વખતે વક્તવ્ય કળા અને સંગીતની દક્ષિણ રા-
ખવામાં આવી હતી. તેમાં નીચેનાં બહેનો ઇનામ
મેળવવા બાબતમાં યથા દર્શાવેલ વક્તવ્ય કળા માટે
પદોક્ત ઇનામ રૂ. ૮૦ અને બીજા ઇનામ રૂ. ૫૦
અનુક્રમે શ્રીમતી બહેનો દારમબાઈ નરદરી
અને ગંગા મેર, માલવી દાલોલકર; શાન્તા પ્રધાન,
સુમિત્રા પાટકર; હેમલતા મહેતા. અને દોલત
કોન્ટ્રાક્ટર. વડોદરાની કન્યા-
શાળાઓ અને કેળવણીની
અન્ય કન્યા સંસ્થાઓ માટેનું
સ્વ. કૃષ્ણમસુંદરી સંગીત
કપ શ્રીમતી માલવી દાલોલ-
કરને એક વર્ષ માટે આપવામાં
આવ્યું છે.

સંસ્થા સુધારા સ-
માજ નામની એક સંસ્થા
અમદાવાદમાં ૨૫ વર્ષ યથા
સ્થપાયેલી છે પરંતુ એ
સંસ્થાની પ્રવૃત્તિ દાહમાં બંધ
પડી ગઈ છે. તેથી તેની
પુનરચના કરવા સંસ્થા
સુધારકોની એક સમાલોચી
વિગ્રામીરીનાં પ્રમુખપદે મળી
હતી. તેમાં એ સંસ્થા અને
સંસ્થા સુધારા સંબંધમાં
વિવેચનો યથા બાદ સમાજને
સંબંધન કરવા માટે તેના
ઉદ્દેશ તથા નિયમોમાં સુધાર-
ાની સૂચના કરવા માટે એક સમિતિ નીમવામાં
આવી હતી.

“ શ્રીઓએ કમાવાની જગ્યા ” અ-
મદાવાદની મુન્શિફ સાહિત્ય સમાજ શ્રી વિશ્વ-
વ્રતેશ્વર તથા માસમાં બે દિવસ હાજર
રહ્યા હતા. પહેલે દિવસે શ્રી સારા મહેતાનાં પ્રમુખ-
પદે શ્રી સમ્યક્ને હાજર રાખી ચર્ચા કરી
હતી. શ્રી વિગ્રામીરીએ કથન મુખે દર્શાવેલ
“ શ્રીઓએ કમાવાની જગ્યા ” અને તે બાદ

દશવની વિરૂદ્ધ અને ઉરફેલુમાં ચર્ચા થઈ ગઈ હતી.
ચર્ચામાં બામ લેનાર બહેનોએ દર્શાવેલા વિચારો
હુંમાં નીચે પ્રમાણે છે:—

શ્રી વિગ્રામીરી: “ દરેક શ્રીએ કમાવાની
જગ્યા છે કે નહિ એ સવાલ બહો છે. પરંતુ શ્રી
આને સંસારમાં જે આર્થિક પરવંતવા કોણથી
રહી છે તે જોતાં તેને કમાવાની છૂટ હોવી જોઈએ.
પુરુષના હાથમાં જ તેનો રાટલો ન રહે તેટલા
માટે એ સુધારો જરૂરનો છે. ”

શ્રી હીરા રેની

કામદારો માટેના બોટલો કમીસનનાં
એક સદાચક સમાસ (સિંધ).

શ્રી. ઇન્દુમતી દીવાન:
“ શ્રી કુંવારી દોષ ત્યારે
પિતાના, પરણેલી દોષ ત્યારે
પતિના, અને વિધવા યાર.
ત્યારે પુત્રના અંકુશમાં રહે,
એવા નિયમ તે બિચારીનું
શુભાખી ખત છે. શ્રી જે
ધર કામ કરે છે તેના બદ-
લામાં પુરુષ તેને કાંઈ આપતો
નથી. તેને કમાવાની છૂટ
અને વારસા હક મળવો
જોઈએ. ”

શ્રી. શાન્તાબહેન: “ શ્રીઓ
જે કમાવા માટે ધર બદલ
નથી તે પુરુષોને ધર કામ
માટે બાકીની માન્યતા શખવાં
પડશે. પુરુષોનાં જેવાં કામ
કરતાં આવશે કોર દમગું.
અને દયા તથા વાતચીતના
જેવાં શુભો ખાઈશું. કમાવા
જવાબી જીવનમાં નિરંકુશતા
વધશે. ”

શ્રી. મેનામીરી ચોટી: “ મધ્યમ વર્ગની અને
નીચલા વર્ગની શ્રીઓએ પુરુષોને માદ કરવા કમાવું
જોઈએ. ”

શ્રી. વરસવતી બહ: “ શ્રી કમાવા બદલ નવ
નો ધર ધર તળાં વસાવ અને પોણે પોણે બાલ-
કોને સાચવવા માટે બજારુદો જોઈએ. પછી
કુટુંબપ્રેમને તાબે રાખું ન રહે. શ્રી કમાવા થતી
બદલ જવાબી ધરમાં મદદ અને સદેહ કંમલ
વધશે. કમાતી શ્રી કામગીરી કોર બનશે. પછી

સ્રીઓ કમાતી હશે, ત્યારે આપણે પતિના આગ-
મનની શક્ય ભેટી બારીએ ઉમેરી સ્રી નહિ ભેઠએ;
પરંતુ ચાકીને હોય યથા ગાદી ઉપર પડેલી સ્રી
આપણા ઘરોમાં ભેઠશું । ખરેખર, તેથી શુદ્ધજીવ-
નની સુંદરતાનો નાશ થશે. ”

શ્રી. વિમલા દેસાઈ: “ ભે સ્રીઓ કમાય તો
શુદ્ધજીવનમાં સંતોષ પ્રસરે. ”

શ્રી. તરંગિણી નીલકંઠ: “કમાતી સ્રીએ બાલકો
પ્રત્યે બેદરકાર રહે છે. ”

શ્રી. મન્નાભટ્ટ: “પુર-
ણોને બાર રૂપ ન થવા માટે
સ્રીઓએ કમાઈને તેમને મદદ
દેવી ભેઠએ. ”

શ્રી. શશીવદના યાજ્ઞિક:
“ સ્રીએ કમાણું એ વિચાર
પશ્ચિમનો છે. પશ્ચિમનો
વિચાર આપણે ગ્રહણ કરવો
નથી. ”

શ્રી. જયવતી દેસાઈ:
“ પહેલાં સ્રીને કમાવાની
જરૂર નહોતી અને અત્યારે
જરૂર છે તો તેમણે જરૂર
કમાવું. ”

શ્રી સામરિકા બહેન:
“ સ્રીઓ કમાવા થર બહાર
જાયે તો ઘર બીચા જેવું
થશે. ”

શ્રી. સરોજ મહેતા:
“ સ્રીને કમાવાની છૂટ અને
શક્તિ હોવી ભેઠએ અને
પોતાની કમાઈ વાપરવાનો હક્ક હોવો ભેઠએ.
વારસા હક્ક પણ સ્રીઓને મળવો ભેઠએ. ”

શ્રી. નિર્મલા દેસાઈ: “ ભે સ્રીઓ કમાવા
જાયે તો આપણાં બાળકોને અને શુદ્ધજીવન-
જીવનને. ”

શ્રી. સવિતા બહેન: “ દરેક સ્રીએ કમાવું
ભેઠએ. ”

લેડી વિદ્યાગીરીએ ચચાના જવાબ આપ્યા
બાદ કશવ ઉપર મત લેવાતાં તે બહુમતીથી

પસાર થયો હતો. પ્રમુખે જણાવ્યું હતું કે જ્યાં સુધી
આપણે આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય નહિ મેળવી શકીએ
ત્યાં સુધી આપણે વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય મેળવી શકીશું
નહિ અને વ્યક્તિત્વ ખીલવી શકીશું નહિ.

ખીજે દિવસે નામ્ય પ્રયોગો તથા જરવાનો
સમારંભ થયો હતો. કવિશ્રી ન્હાનાલાલ, શ્રી કેશ-
વસાઈ શેઠ, શ્રી જનાર્દન પ્રભાસ્કર, વગેરેના રાસ
મવાયા હતા. પત્રલેખન અને વેણીગુંથનના મુ-
અભિનય પ્રયોગો થયા હતા. સંગીત, સંવાદ,

અને નૃત્ય પણ ગ્રાહ્યતા હતાં.
શ્રીમતી પ્રેમલીલા મહેતાએ
સંગીતની મધુર લ્હાણ કરી
હતી. ત્રીજે દિવસે ખાંચણ,
લોકગીત વગેરેના કાર્યક્રમ
હતા.

કુમારી પોણે મહારા-
ષ્ટ્રનાં પહેલાંજ વડીલ બહેન
છે. સ્વ. મોખળ કૃષ્ણ ગોખ-
લેનાં તેઓ બાણેજ યાય છે.
પુનાના છલ્લા જડન સમસ્ત
હાલમાંજ તેમણે પોતાનાં
કુળનો ઘણો અચ્છો બચાવ
કરી ફોલ મેળવી છે. તેમને
અભિનન્દોથી વધાવી લેવામાં
આયાં છે.

બાલકજનની વેરી પર:
દેદાબાદ રાજ્યમાં નીચેના
બે પ્રસંગોએ બાલકજન પ્રતિ-
બંધક ધારાની મોટી અજાણ્ય
સમર્થ છે: (૧) એક હિન્દુ

વણકર પોતાની બાળપત્ની નાસી ન જાય માટે
ધંડીનાં યાગાં સાંકળ વળી એક પથુના જેમ
તેને બાંધી રાખે છે. પોલીસે પતિદેવને પકડી
ધંડીનાં યાગા સાથે સાંકળવળી બાંધેલી. બાળ-
પત્નીની સાથે પોલીસ સ્ટેશને રહી કરવામાં
આવ્યો છે. (૨) બળજબરીથી પતિશુદ્ધ લઈ
જવામાં આવેલી એક બાળપત્નીએ ગમરાઈ જેમ
તેમ છૂટી ફવામાં પડી પ્રાણ આપ્યો છે.

પુનર્લેખ: (૧) રાજમહેદ્રીના વિધવાશુદ્ધનાં

મિશ્રિત હોમાય એફ. કરાકા

કામદાસે માટેના બ્લીટલી કમીસનનાં
ખીજ સહાયક સમાસદ (સિંધ).

શ્રીમતી સીતારામ્યાએ તેણી પંડિત શ્રીયુત લાલેપલી બેકટરામભૂતિ ગુરુ, જેણે ઓકટાબરમાં પુનર્વંશ ક્યુ" (૨) વડોદરા આર્થિકમાર આગ્રમમાં મહેમદા-વાદ વાલુકાના માંડવા મામતાં રહીશ વિધવા બહેન રામલક્ષ્મીએ તેમની જ જ્ઞાતિના બાઈ રમણલાલ જેઠાલાલ મહેતા સાથે પુનર્વંશ ક્યુ".

મદ્રાસમાં સ્ત્રી-પરિષદઃ કેળવણી અને સામાજિક સુધારાને લગતી રજી સ્ત્રીપરિષદ ગયા માસમાં લેડી સ્ટેન્લીએ મદ્રાસમાં ખુલ્લી મૂકી હતી. લેડી સ્ટેન્લીએ જણાવ્યું હતું કે હિન્દી સ્ત્રીઓની ઉત્તરિ થવા પામી છે. તેઓને બીજા દેશના જેટલી કેળવણી લેવાની તક મળતી નથી. પરિષદનાં પ્રમુખ મી. સીસ કઝી-સે હિન્દી સ્ત્રીપ્રવૃત્તિમાં થયેલી પ્રગતિનું બ્યાન કરી જણાવ્યું કે આખી દુનિયાની સ્ત્રીઓ આ ત્યારે નમત થઈ છે.

મીસ રોનાલ્ડ વાનુદેવ ગુપ્તચનકર ઉદ્ધારની શિક્ષણ સાળાઓના ડીરેક્ટર ડૉ. વી. એ. સુખપનકરનાં ૧૯ વર્ષનાં પુત્રી છે. ૧૫ વર્ષની વયે તેમણે અલાહાબાદ યુનિવર્સિટીની ગ્રેડીની પરીક્ષા સંસ્કૃતમાં સારે માર્ક સાથે પહેલા વર્ગમાં પસાર કરી હતી. ૧૭ વર્ષની વયે લખનૌની

ઇસાબેલા યોબર્ન કોલેજમાંથી ઇન્ટર મીડીયટ સાયન્સની પરીક્ષા પહેલા વર્ગમાં પસાર કરી. તે બાદ તેમણે આર્ટસ કૉર્સ લીધો અને આ વર્ષે તેમણે આત્રા યુનિવર્સિટીની બી. એ. ની પરીક્ષા પહેલા વર્ગમાં અને આખી યુનિવર્સિટીમાં પહેલે નંબરે આવી પસાર કરી. બી. એ. ની પરીક્ષામાં અંગ્રેજીમાં પહેલે નંબરે આવવા માટે તેમને જન્ય મ્યુનિસિપલ મંદ્રક મળ્યા છે.

મારવાડી કોમ અને પડોઃ મારવાડી કોમે પણ હવે સુધારા તરફ પગલાં માંડવા છે. હમણાંજ મળેલી અખિલ હિંદ માહેશ્વરી પરિષદમાં તેમણે પડોઢાની પ્રથા અને બાળ-લમ વિરૂદ્ધ કશો કયાં છે. મારવાડી સ્ત્રીઓની મોટી સંખ્યાએ ખુલ્લે મોઢે આ પરિષદમાં બાજ લીધો હતો. આ દાખલાનું બીજું સ્ત્રીઓ પણ અવકરણ કરવા લાગશે એવી આશા રાખી શકાય. કોમના યુવાનોએ એ બંને બંદીઓ દૂર કરવા ચળવળ શરૂ કરી દીધી છે. ખંડવા, ધમાલુ-ગામ યવતમાલ, વર્ધા અને આકોલા વગેરે

રથએ એ બાબતોના પ્રચારકાર્ય માટે મોટી સખાઓ થઈ હતી. ૧૩ મી નવેમ્બરના દિવસ તેમણે "પદવિરૂદ્ધિન" તરીકે પાઠ્યો હતો.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ

સુધારો-ગુણસુંદરીના ગયા ઓકટાબર અંકમાં પાને ૬૫ સ્વ. જયાવંતી દુલેરાય હનલાલ છનાની નિબંધ ફંડમાંથી રૂ. ૪૦૦૦ નું છનામ મળ્યું છે એમ વાંચકું.

મંડળમાં થયેલા લાઇફ મેંબર.

સી. નવલકીરોરી હરિલાલ દંતરી, સી. રાધાબાઈ રામલાલ જોબ મછીઆ, સી. દેવકાંબાઈ ત્રિકમદાસ રતનસી કોઠારી ઉપલાં બંનેના દરેક રૂ. ૧૫૦૦ લવાજમ ભરી મંડળમાં લાઇફ મેંબર થયાં છે.

મંડળને મળેલી ભેટો.

રૂ. ૪૮૦૦ રા. હીરાલાલ હનલાલ લોખંડવાળા તરફથી તેમના સ્વ. બહેન નિર્મળા હનલાલ સંસ્કૃત વર્ષને બીજા વર્ષની વાર્ષિક મદદ સને ૧૯૩૦ ના આગસ્ટ સુધીની.

રૂ. ૧૧૧૧ સાર્વજનિક ગુજરાતી એમેચ્યોર્સ તરફથી મંડળના લાભાર્થે "આર્થ અબળા" નો નાટક મજબી મેનેજિંગ ડીરેક્ટર શ્રી. હીરાલાલ રૂ. લાકડાવાળા મારફત મળ્યા.

રૂ. ૧૦૧૧ રોઠ જીવણદાસ વલ્લભદાસ તરફથી શ્રી. બાઈ કરસનદાસના ગુણ લખની ખુશાલીમાં મંડળને ભેટ મળ્યા છે.

મંડળે મોકલેલી મદદ.

આ સાલ દેવસંકટનિવારણ ફંડમાં રૂપિયા ૨૦૦૦ (બે હજાર) મોકલ્યા.

સર્પિ દેવસંકટનિવારણ ફંડમાં રૂપિયા ૨૦૦૦ (બે હજાર) મોકલ્યા.

નાચ સામે અંકુશ: સીકંદરાબાદમાં હિન્દુ સનાતનીઓ અને સુધારકોની એક સભાએ દીવાળી પ્રસંગે દેવદાસીઓના નૃત્ય સમારંભો અને બાણી લેવા ધરેધરે જવાની પ્રયા બંધ કરવા સંબંધમાં અમત્યનો સુધારો થયો છે આવી સીઓને ગૃહકલ્યાણ પૂરા પાડવાની સૂચના પણ થઈ હતી.

પતિદેવ ! (૧) આકાશથી ભૈભાઈદ્વર આવેલાં હમરી ખાતે ગોવિંદ નામના પતિદેવે કાશીખાઈ નામની પત્નીનું કુહારીથી પૂજન કર્યું.

પિતા કે રાક્ષસ ! સંયુક્ત પ્રતિના મેનપુરી જીલ્લાના પનાલાલ નામના જેડુંતે બરણ પોપણની કડાકૃત્માંથી બચવા પોતાની છ વર્ષની પુત્રીનું પૂજન કર્યું.

સાસુના સીતમઃ કલકતામાં ગયા માસ દરમ્યાન જે બંગાળી યુવતીઓએ બળી જઈ આપઘાત કર્યો છે. જુરીની તપાસમાં સાસુઓ અને ઘણી સામે ગેરવર્તણુકના આશેષો મૂકયા છે. પહેલા કેસમાં ઘણી અને સાસુની ગેરવર્તણુકને પરિણામે આપઘાત કરવાનો જુરીએ અભિપ્રાય આપ્યો હતો. બીજા એમાં મરનારે પોતાના મરતી વખતના જુલાસામાં જુલાબુ હાં કે સાસુએ તેને બળા મરવાની ફરજ પાડી હતી. તે એ કારણસર કે સાસુએ હાકરીના બાપ પાસેથી

ગળાની સાંકળી માંગી હતી જે તે આપી શક્યો હતો નહિ.

મીસ મૃણાલ દાસગુપ્તા: હાકાનાં સ્વ. સચ બહાદુર કમલનાથ દાસગુપ્તાનાં પુત્રી છે.

હાકા યુનિવર્સિટીની એમ. એ.ની પરીક્ષા તેઓએ સરકૃત અને બંગાળી લઈ પહેલે નંબરે પસાર કરી છે. એજ યુનિવર્સિટીમાં મીસ મૃણાલ શોધખોળનું કામ કરવા ધોરે છે.

સંસાર સુધારા પરિષદ: આખા હિંદની સંસાર સુધારા પરિષદ નાતાલના દિવસોમાં લાહોરમાં મળશે. સ્વાગત પ્રમુખ તરીકે પ્રો. ઝકીરામ ચંડાયા છે, અને વજવાળી કમિટિ નીમોઈ છે. દર વર્ષે પરિષદ દશવા કરીને હો છે. તેને બદલે આ વર્ષે કાંઈક સંગીન કાર્યક્રમ થશે અને પ્રાંતિક સમિતિઓ દ્વારા જે કાર્યક્રમ અમલમાં મૂકવાના પ્રયત્નો સતત ચાલુ રહે એનો સંચાલકોની ધ્વજા છે. એટલા માટે તેમણે જે દિશામાં કાર્ય કરતા મંડળોના અને સંસ્થાના અભિપ્રાય પૂછાવ્યા છે: આ પ્રમાણે યાચતો સુધારાની લડતને વધારે

બાળલગ્ન અટકાવનારોં કાયદો

બ્રિટિશ હિંદમાંથી બાળલગ્ન નાબુદ કરવા માટે જે કાયદો થોડા સમય પહેલાં વડી ધારાસભાએ ઘડ્યો છે તે કાયદાની કલમોનું અક્ષરસઃ ભાષાંતર અને વિવરણ

“ ગુણસુંદરી ” કાર્યાલય તરફથી પત્રિકા રૂપે પ્રકટ થયું છે. જેઓ એ કાયદાની વિગતોનો જનસમાજમાં પ્રચાર કરવા ધરણતા હોય તેમને એ પત્રિકાની બેઠએ તેટલી સંખ્યામાં નકલો પકતર કીંમતે અમારા તરફથી મળશે.

મૂલ્ય

દર ૧૦૦ નકલના રૂ. ૨-૮-૦
૫૦૦ નકલ અને તેથી વધુ લેનાર માટે
દર ૧૦૦ નકલના રૂ. ૨-૦-૦

(પોષ્ટેજ અથવા પારસલ ખર્ચ મંગાવનારને સિર)

લખો :

વ્યવસ્થાપક “ ગુણસુંદરી ”,
૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, સુબાઈ, ૪.

સાસુના સીતમઃ કલકતામાં ગયા માસ દરમ્યાન જે બંગાળી યુવતીઓએ બળી જઈ આપઘાત કર્યો છે. જુરીની તપાસમાં સાસુઓ અને ઘણી સામે ગેરવર્તણુકના આશેષો મૂકયા છે. પહેલા કેસમાં ઘણી અને સાસુની ગેરવર્તણુકને પરિણામે આપઘાત કરવાનો જુરીએ અભિપ્રાય આપ્યો હતો. બીજા એમાં મરનારે પોતાના મરતી વખતના જુલાસામાં જુલાબુ હાં કે સાસુએ તેને બળા મરવાની ફરજ પાડી હતી. તે એ કારણસર કે સાસુએ હાકરીના બાપ પાસેથી

જેર મળે અને તેનાં શુભ પરિણામ જલ્દી નોંધ શકાય.

શારદા બાલલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો: બાળલગ્નની કુર પ્રથાને દંતાવનારો શારદા બાળ.

લભ પ્રતિબંધક કાયદો એમરથી આવકાર પામી રહેલ છે. રાય-સાહેબ હરવિ-લાસ શારદાને અભિનન્દનો અ-પાયાં છે. જ્યારે બીજી બાજુએ સનાતન ધર્મને નામે કેટલાક સૂરત હિન્દુઓ એ તેમજ કુસ-નની શરિયતોને 'મે મુસ્લીમો' તો સામે નિ-રુદ્ધ વિરોધના ડાકારો કરવા માંડ્યા છે. મ-દ્રાસ અને પં-દરપૂરના ધર્મ-શ્રીમંતી લાલ-જોએ એ કાયદા સામે ચળવળ ઉપાડી છે અને સત્યાગ્રહ કર-વાની પાલુ ધ-મજી આપી છે. જ્યારે એ કાય-દાનો અમલ મુસ્લીમો ઉપર ન થાય એવી વિનંતિ કરવા મુસ્લીમોનું એક પ્રતિનિધિમંડળ ના. વાઈસરો-યની મુલાકાતે ગયું હતું. આ વિરોધ માત્ર નામનો જ છે. વિચારશીલ વર્ગ

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ

ગૃહસ્થાશ્રમમાં "દેશસેવા"ના નિષ્પંધની માગણી.

મંડળ તરફથી મંડળનાં સભાસદોને તેમજ દેશ દેશ-વરોમાં વસતી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીઓને નમ્રતાપૂર્વક જણા-વામાં આવે છે કે ગૃહસ્થાશ્રમમાં દેશસેવા વિષે જે બહેનો નિષ્પંધ લખી મોકલવા માગતા હોય તેમણે તા. ૧ લી જાન્યુઆરી ૧૯૩૦ સુધીમાં પોતાના નિષ્પંધો ગીંગામ બેંક રોડ મંડળના સરનામે મોકલેલીઓ ઉપર મોકલી આપવા:-મજકુર નિષ્પંધનું લખાણ કુલ્લકેપ, કાગળ ઉપર એક બાજુ ૧૪ થી ૧૬ પાનાના સમાવેશ થાય તેટલું શાહીથી સ્વચ્છ સારા દરકતે લખાણનું હોવું જોઈએ. નિષ્પંધના લખાણ નીચે પોતાનું નામ નહીં લખતાં લેખ નીચે પોતે કારણ કરેલી અમુક સંગ્રા લખવી અને તે કવર બંધ કરી મોકલવું તથા એક બુદ્ધ કવરમાં અમુક સંગ્રાવાળો લેખ મારો છે એમ લખી પોતાનું આપું નામ તથા ઉમર મોકલ ઠેકાણા સાથે લખી કવર બંધ કરી મોકલવું જોઈએ. દરિદ્રાશ્રમા ફતેદમંદ નીવડનારાઓને અમુકમે ત્રણ જણાને રૂ. ૪૦, ૨૦, ૧૦ ના ઇનામો સ્વ. જવાબતી દુલેરાય હમનલાલ ઇનામી નિષ્પંધ ફંડમાંથી મળશે.

સભાસદોને વિનંતિ.

કેટલાક સભાસદો પોતાના ઠેકાણા બદલવાની વખતસર ખજર નહીં આપતાં હોવાથી તેઓના નામે મોકલવામાં આવેલા પત્રો પોષ્ટ એરિસમાંથી પાછા ફરે છે. માટે જે કોઈ સભાસદ પોતાનું રહેવાનું ઠેકાણું બદલે કે વૃત્ત પોતાના નવા ઠેકાણાની ખજર મંડળની એરિસમાં આપવાની વિનંતિ કરવામાં આવે છે. દરેક સભાસદને પોતાનો રજીસ્ટર નંબર મોકલવામાં આવતા કાર્ડ-કવર ઉપર એક બાજુ જણાવ-વામાં આવે છે માટે નામ ઠેકાણાં વગેરે જે કોઈ ફેરફાર કરેલો હોય તે વખતે પોતાનો રજીસ્ટર નંબર જણાવવો જોઈએ. આટલું ધ્યાનમાં રાખવાની દરેક સભાસદને અમે આમ વિનંતિ કરીએ છીએ.

વાર્ષિક લવાજમ ભરી દેવું જોઈએ.

જે સભાસદોએ પોતાનું ચાલુ વર્ષનું લવાજમ ૬૪ મુખી બધું નથી તેઓને પોતાનું લવાજમ તા. ૩૧ મી જાન્યુઆરી સુધીમાં ભરી જવા વિનંતિ કરીએ છીએ. મુદત દર્શિયાન લવાજમ બધું નહીં હોય તો તેમના નામ રજીસ્ટરમાંથી સભાસદ તરીકે બંધ કરવાની દિલગીરી સાથે ફરજ પડે છે.

તો એ કાયદાને હર્ષભર્યા આવ-કાર આપી એ-નો અમલ કેમ સારી રીતે થાય તેના પ્રયત્નો સર કર્યા છે.

પ્રગતિને પંથે મહિલા-ઓ: (૧) કલ-કત્તની કુલદ નામની એક વીર કુમારિકાએ પો-તાને તરવાં ન આવડતાં હોવા છતાં એક બાલ-કને હળેતો બ-ચાવ્યો છે. (૨) શ્રીમતી એમ. ડી. મોહક લેલ. મામની લેડીઝ ક્લબનાં પ્રમુખ ચુંડયાં છે. (૩) શ્રીમતી કમલા-દેવી આંધ્ર પ્રાં-તિય મહાસભા સમિતિનાં પ્રમુ-ખ ચુંડયાં છે. કોલોનડામાં મ-ળેલી મહાસ-ભામાં સ્વયંસે-વિકાઓમાં તે-ઓ કપ્તાન હતાં (૪) શ્રીમતી આપેશા બી. એ. પલ્લુર (મદ્રાસ)માં પ્ર-થમ વિભાગના જોતરરી મેલ-પ્રેટ નીમાયાં છે. (૫) કુમારી

કે. મહાધીને સમૂહમાં પરીક્ષામાં સર્વથી પ્રથમ હતી. થયા માટે ઇનામ આપવામાં આવ્યું છે. (૬) હૈદરાબાદના શ્રીમાન રાજા હીનદયાલ મુસવર-નગના પોત્રવધુ શ્રીમતી શીલાવતી સ્ત્રીશિક્ષણના કાર્યમાં અત્યંત રસ લઇ રહ્યા છે.

પ્રકીર્ણ: (૧) શકુંતલાબાઇ નામની એક છોકરી મુંબાઇમાં ફાકાડાથી દાઢી મરણ પામી. (૨) મુસ્લી દયા પેરવાઢ યુવકમંજીને વિધવા વિવાહની દિમાયત કરી છે. (૩) ગાંધીજીનાં ભત્રીજી શ્રીમતી હમાગૌરીનાં સબ હોટેલરશાળા શ્રી સંકરલાલ અમવાલ સાથે ચતાર છે (૪) રાજકોટમાં વિધવાઓને મદદ કરવા બોજનશાળાઓમાં હુન્નર વર્ગ ઉઘાડવામાં આવનાર છે. રાજકોટની કન્યાશાળાઓનો સમય ૧૨૫ થી ૫ તો રાખી ફાલ્ગુના વખતમાં હુન્નર કળાનું શાસ્ત્રીય શિક્ષણ આપવામાં આવશે. (૫) પાટણની શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિએ વિધવાઓને જ્ઞાતિની અંદર નમવાની છટ આપી છે (૬) નૂતન સંગીત વિદ્યાલયનાં સંચાલિકા શ્રીમતી હીસબાઇ બજેડેકર અને બીજી નદીઓને ઇન્દોરનાં મહારાણીએ રૂ. ૩૦૦૦ ની રાશી ભેટ આપી. (૭) રેલ્વે કામદારોની સ્ત્રીઓ માટે એક પ્રસન્નિગદની યોજનામાં સહાય કરવા હિન્દી કારીગરીનાં નમુનાનું એક પ્રદર્શન ગયા માસમાં મુંબાઇ ખાતે ભરવામાં આવ્યું હતું. (૮) ભરૂચમાં શ્રીમતી રસિકમણિ દેસાઇની પ્રવૃત્તિનાં પરિણામે સ્ત્રીમંડળની સ્થાપના થઇ છે. (૯) અમદાવાદની મહાલક્ષ્મી દિમેલ ટ્રેડિંગ કોલેજ અને ગ્રેડ્સ હાઇસ્કૂલની વીસ વિદ્યાર્થીનીઓ ઓક્ટોબર માસમાં મીસ નાનુલીની આગેવાની હેઠળ ઐતિહાસિક સ્થળોનાં નિરીક્ષણ માટે ગઇ હતી.

ઓશિયા.

આરબ સ્ત્રીઓનો પડદા ત્યાગ: પેલેસ્ટાઇનના આરબ કેદીઓ તરફ પોલીસની ગેરવર્તણૂક; ઝિયોનીસ્ટ ઇમીગ્રેશન અને બાહ્કર ડેક્ટેરેશન સામે વિરોધ દર્શાવતો મદાસનાનો હરબ વડા કમીયનરને સુપ્રત કરવા પેલેસ્ટાઇનના બધા બાગની મુસ્લીમ અને ખ્રિસ્તિ આરબ સ્ત્રીઓનું

પ્રતિનિધિમંડળ પડદા વિના મળ્યું હતું પેલેસ્ટાઇનના ઇતિહાસમાં મુસ્લીમ સ્ત્રીઓના પડદા-ત્યાગનો આ પહેલોજ બનાવ છે.

યુરપ.

માર્ગેરી ગેસ્ટ નામની માત્ર બે વર્ષને બે માસની એક અંગ્રેજ છોકરી ૬૫ ફીટ જેટલું તરી રાકે છે ૧ તે બાલતાં શીખી ત્યાર પહેલાં તરતાં શીખી હતી.

૮૦ વર્ષની જીવાન: બોડલેન્ડની મીસીસ પી. બી. બરગોઈન ૮૦ વર્ષની વયે પણ ખૂબ જીવાન છે. તેઓ જોડાં ઇન્વેસ્ટમેન્ટ ટ્રસ્ટનાં પ્રમુખ સુઝયાં છે.

સ્ત્રી સાથે સ્ત્રીનું લગ્ન: પોર્ટ ગ્વાસગોની મેરી બ્લાઝ નામની સ્ત્રીએ પોતાની બહેનપણી એલીઝાબેથ સાથે રહી રાકાય તે માટે તેની સાથે સબ ક્યુ' હતું. સબ બાદ મેરીએ સ્ત્રી વેરામાં પોતાની બહેનપણીનું પોષણ ક્યુ' હતું. આનું સબ કરવા માટે મેરીને ચાકીસ દિવસની જેલની મહેમાની મળી છે.

નોબલ ઇનામો: (૧) સાહિત્ય માટેનું નોબલ ઇનામ પ્રખ્યાત જર્મન ગ્રંથકાર હેર થોમસ મેનને મળ્યું છે; (૨) ૧૯૨૮ નું ફીઝીકસનું નોબલ ઇનામ, લંડનની કોચ કોલેજના ડીરેક્ટર ઓફ ફીઝીકસ રીસર્ચ, પ્રો. ઓ. ડબલ્યુ. રિચાર્ડ-સનને મળ્યું છે. (૩) ૧૯૨૬ નું ફીઝીકસનું નોબલ ઇનામ પેરીસના ડક ડી બોનલીને મળ્યું છે. (૪) ૧૯૨૬ નું રસાયણશાસ્ત્ર (Chemistry) નું નોબલ ઇનામ લંડન યુનિવર્સિટીનાં બાયોકેમિકલ ખાતાના પ્રો. આર્થર હાડન અને સ્ટાકહોમના પ્રો. વોન યુલર વચ્ચે વહેંચી આપવામાં આવ્યું છે.

અનેક પત્નીની પ્રથા સામે જુ'એશ: પેરીસના કેટલાક નવયુવાનોની ધી ઇન્ડિયન સોસાયટી એન્ડ કોમર્શીયલ સંસ્થાએ હિન્દમાં પરણેલા હિન્દીઓએ યુરોપમાં વસી યુરોપીયન સ્ત્રીઓ સાથે સબ ક્યુ' હોય એવા હિન્દીઓને, તેઓની પ્રથમ પત્ની છવતી હોવા છતાં બીજવાર

લગ્ન કરવામાં ઉત્તેજન ન આપવાનો ઠરાવ કર્યો છે. દિનંદની લગ્નની પ્રભ એ ઠરાવને વધાવી લઈ એક સ્ત્રી છવતાં ખીછ સ્ત્રી નહિ કરવાં દેવા કાયદેસર અટકાયતની લડત હપાડી સ્ત્રી ભતિના હકકોને ન્યાય આપશે એવી આશા છે.

પતિને ખાતર તેણે પોતાનો કૌમતી દાગીનો વેચ્યો હતો. મરતી વખતે તેની સ્થિતિ એક લીખારી જેવી હતી.

અમેરિકા

પતિને ખાતર લીખારી બનીઃ માલ્ડોર્ન ક્યસરના બહેન મિસિસ બ્રુબોકે અવસાન પામ્યાં છે. ક્યસર તેમજ ખીલ ઘણાંઓની કચ્છા વિરૂદ્ધ તેમણે એક રશીયન સાથે લગ્ન કર્યું હતું. લગ્ન પછી તેના પતિએ તેને લૂંટી લીધી હતી.

મીસ રૂથ રોકવેલ નામની એક અમેરિકન છોકરીએ ગયા માસમાં વિમાનમાંથી લગ્નમગ્ન ૨૦૦૦ ક્વીટની હંચાઈએથી ફટી પડી, આપઘાત કર્યો છે. આપઘાત કરવા માટે તે વિમાનમાં હંચાઈ હતી.

સ્ત્રીઓ અને કલા:

આપણને શું શિક્ષણ આપવાનું છે તેની આપણે બહુ વાત કરીએ છીએ. આપણે પોતે શું શિક્ષણ જોઈએ તેના કેમ આપણે કંઈ વિચાર કરતા નથી? જૂતકાળનું માત્ર અનુકરણ કરવાથી રાષ્ટ્રનું પ્રતિજ્ઞાન થતું નથી. જૂતકાળમાં મેળવેલાં બધાં આપણે નવા માર્ગ શોધવાના છે. શું જુના ઉદ્યોગો મરી ગયા? તેણે આપણામાં રહેલી કલા કુશળતા અને જ્ઞાનથી આપણે નવા ઉદ્યોગો સર્જીએ. સ્ત્રીઓના ઉદ્યોગો મરતા જાય છે. જુના કલા દુનિયાની આપણને બહુ ઓછી જરૂર છે. પરંતુ તેનાં સર્જનમાં રહેલી શક્તિ દૃષ્ટ્યે છે. તો હવે તે બંધે દિનંદી કલાકૌશલની માતા બને. આપણે ખરી અભિલાષાઓ પ્રતિ આપણી આંખ ઉઘાડો. કોઈક યુગમાં સ્ત્રી પોતાની અજ્ઞાનતા અને સૌજન્ય માટે પ્રસંસા પામે છે. ખીલ યુગમાં તેની વિદ્વતા માટે પ્રસંસા થાય છે. બંને નિરૂપયોગી છે. એ માત્ર ફેશન છે. ખરો પ્રશ્ન આ છે: આ કે પેલી દિશામાં પોતાનાં દરેક બાલક દ્વારા જાતિએ કયું જ્ઞાન, કઈ શક્તિ, કયું શિષ્ટ અને કઈ સર્જનાત્મક જાવના ખીલતી છે?

નોંધ

ગુજરાતમાં સ્ત્રીકેળવણીની આદર્શ સંસ્થાઓ

• આંધળીને વેટે ગણાય એટ-

ગુજરાતની ઇહેનો- લીજ છે. એમની એક નાં એક સંસ્થા સેવા- સંસ્થા ભાવનગરનું સુપ્ર- ક્રેનો સ્વર્ગવાસ સિદ્ધ મહિલા વિદ્યાલય છે.

એ મહિલા વિદ્યાલયના આવ

સંસ્થાપક અને મુખ્ય અધ્યાપક બાઈ અમૃતલાલ વલ્લભદાસ દાણીના ભર યુવાન વયે યયલા અકાલ સ્વર્ગવાસથી ફક્ત એ સંસ્થાનેજ નહિ પણ આખા ગુજરાતને બારે ખોટ પડી છે. મુંબાઈ યુનીવર્સીટીના મેન્સુએટ યયાં પછી એ બાઈ થેડાક સમય સુરતના મહિલા વિદ્યાલયમાં જોડાયા હતા.

પરંતુ એમના હૃદયમાં એમના વતન-કાઠિયાવાડની બહેનોની કેળવણીની ખામી મુજ સાલતી હતી. અને તળ ગુજરાતને મુખાંગલે કાઠિયાવાડમાં સ્ત્રી કેળવણીલાક ઘણી જોઈ છે. એ ખોટ પૂરવા માટે તેમણે બા- પતાના કવે વિદ્યાપીઠને અનુસરીને ભાવનગરમાં આ- માહિલા વિદ્યાલયની સ્થાપના કરી હતી. અત્યારાન્યે સુધીમાં આ સંસ્થા દ્વારા અનેક બહેનો કેળવણીનેદાન પ્રકાશ પામી છે. મોટી હમ્મરની બહેનો માટે પણ એ વિદ્યાલયે શિક્ષણવગેની તેમજ બીજી પ્રવૃત્તિ- જોની ગોઠવણ કરી છે. સ્વ. બાઈ દાણીના શાન્ત અને મીલનચાર સ્વભાવને કારણે અને તેમની સાચી સેવાવૃત્તિને લીધે એ સંસ્થા દિન પ્રતિ- દિન પ્રગતિ કરતી રહી છે. અમે એમની પાસેથી બહુ બહુ આરાધ્યે રાખી હતી. મહારાષ્ટ્રના સાચા સેવક પ્રો. કવેને હાથે જેમ મહિલા વિદ્યાપીઠની સ્થાપના થઈ છે તેમ ગુજરાતમાં બાઈ દાણીને હાથે ગુજરાતી બહેનોના વિદ્યાપીઠની સ્થાપના થવાની અમને જોઈ હતી. એમના મુશિક્ષિત અને સુશીલ પત્ની શ્રીમતી જયાબહેન એમના કાર્યમાં સાચો સંહકાર આપી રહ્યાં હતાં. એ સહચાર

વધે તે માટે આજ અભ્યાસ કરવાની પણ તેમણે તૈયારી કરી હતી. એટલામાં બાઈ દાણી આંત- રાત્રી બીમારીથી પીડાવા લાગ્યા. જોડાઈમાં રહી થોડાક સમય વેદની દવા કરી પણ આરામ થવાને બદલે પ્રવૃત્તિ જગડતી ચાલી. પરિણામે તેમના મિત્રો તેમને મુંબાઈ લાવ્યા. સર હરશીરાનદાસ દોસ્તી- ટવમા ડો. ડી. એ., સાહેબે હાથે ઓપરેશન કરાવ્યું. એ ઓપરેશન શરૂઆતમાં ફેતેહમંદ લાગ્યું પણ પાછળથી તબિબત વધારે લયડી. લગભગ ત્રણ માસ સુધી શ્રી જયાબહેને બાઈ મેધાણીએ, બાઈ બળવંતરાય મહેતાએ અને જે ડો નાનાભાઈએ-બાઈ જમનાદાસ અને બાઈ દાસે તેમજ અન્ય સ્નેહીઓ અને મિત્રોએ સુકુષ્મા કરી છતાં યશ ન મળ્યો અને ૩૬ તા. ૨૦ મી નવેમ્બરે બપોરે પચાત્ત લઃ એમના અવસાનથી શ્રી. જયાબહેનને, બાઈએ અને તેમના બહેના મિત્રસમુ- પડેલી ખોટ માટે અમે અંતઃકરણપૂર્વક દેવાસન દઇએ છીએ. ગુજરાતને-ખાસ કરીને રાત્રી બહેનોને આ સહાય અને સાચા સેવા- ભાવી બંધુની ખોટ લાંબો સમય સાલશે. અમને આશા છે કે શ્રી. જયાબહેન એને સ્વર્ગસ્થના નાના બાઈએ એમનું અપુરું કાર્ય જંપાડી લઈ એમનું સાચું શ્રાદ્ધ કરશે. પરમ કૃપાળુ પ્રભુ એ સ્વર્ગસ્થ બંધુના આત્મને પરમ શાન્તિ અર્પે જેનું અમારી સહૃદય પ્રાર્થના છે.

અમે માનતા હતા કે એક વખત રાયસાહેબ હરવિલાસ શારદાવં બીલ આગલગતને વડી ધારાસભા પસાર કરી કાયદો દેશે અને એને કાયદાવં સ્વરૂપ મળી જશે એટલે એના વિરોધીઓ ઠંડા પડશે. પરંતુ જોડે રામાય

ધારો લાગુ મડરો. ગુન્દાની ફરિયાદ માટે સમયની હદ સારદા કાયદાની જેમ એક વર્ષની 'હરાવી' છે. ગુન્દાની સભ વિશે બંને કાયદા વચ્ચે કેટલોક ફેરફાર છે. સારદા કાયદો 'વંધુમાં વંધુ' રૂ. ૧૦૦૦ સુધીનો દંડ અને એક મહિના સુધીની સાદી કેદની સભ હરાવે છે ત્યારે આ ધારો દંડની રકમ ધટાડી રૂ. ૫૦૦ કરે છે અને કેદની સભ વધારી ત્રણ માસની હરાવે છે. એક ખાસ આવકારદાયક 'પત્રદ' આ ધારો વૃદ્ધલગ્ન પર અંકુશ મુકવા માટે લે છે જે સારદા કાયદાએ નથી લીધું. ૪૫ વર્ષથી વધુ ઉમ્મરના પુરુષને પોતાનાથી અર્ધી ઉમ્મરની સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવાની આ કાયદાથી ફરજ પડેશે એટલી મોટી ઉમ્મરની-૨૩-૨૪ વર્ષની ઉમ્મરની કુમારિકા તેને બાળ્યેજ મળી શકશે. એટલે તેણે પરણવું હોય તો વિધવા સાથે જ પૂનર્લગ્ન કરી શકશે.

આ કાયદો અમલમાં આવે તે પહેલાં એને પ્રચાર કરવાની અને અમલમાં આવ્યા પછી તેને શોધ્ય ઉપયોગ થાય તે માટે પત્રલાં લેવાની ફરજ આમણા યુવક યુવતીઓ ઉમર અને તેમના મંડળો ઉપર રહેશે. તેઓ આ બાબતમાં વેળાસર નવ્યત યથ પોતાની ફરજ બજાવવામાં ચૂકશે નહિ એવી અથે આશા રાખીએ છીએ.

મુંબાઈના રોડ મુવરાજ ખટાવું અને તેમના સતીની રોડ ત્રીકમદાસ અને સ્ત્રીઓ માટે રોડ ગોરધનદાસે ચોડાક કોલેજ. સમય પહેલાં રૂપીઆ અટ્ટી-લાખની નિર્દેશાદી રકમ બનાવસ. હિંદુ યુનીવર્સિટીને માટે એક ખાસ કોલેજ સ્થાપવા કાઠી આપી હતી. ઘાતાઓની ધન્ય મુખ્ય કોલેજમાં ફી લેવાતી નથી. એના મકાન પાછળ એક લાખ રૂપીઆ ખર્ચાયા છે. કોઈ તળાએ વિદ્યાર્થીનીઓને રહેવા માટે સગવડ છે. ઉપરના જે મંજલા પર અભ્યાસના વર્ગ રાખ્યા છે. મકાનની આલુબાળું કમ્પાઉન્ડ બાંધી લીધો છે, જેમાં ૨૦ એકર ન્યાસ રોકાઈ છે. હાલમાં જે કોલેજમાં વિધવિધ પ્રાંતોની બધી મળેને ૪૦

વિદ્યાર્થીનીઓ છે. એમાંની ૩૮ બહેનોએ અર્ટ-સના અને જે બધે સાયન્સનો અભ્યાસક્રમ લીધો છે. એમાંની ૭ બહેનો પરણેલી છે; ૭ વિધવા છે; ૨૭ કુમારિકાઓ છે, ત્રણ બહેનો બાળકની માતા પણ બની ચૂકી છે પહેલા અને બીજા વર્ષના અભ્યાસ કરનારી બહેનો અભ્યાસ માટે છાત્રાઓ માટેની કોલેજમાં નય છે. કોલેજના કમ્પાઉન્ડમાં જ વિદ્યાર્થીનીઓ માટે ટેનીસ, ખેડ-મીન્ટન અને બાસ્કેટ-બોલની રમતો રમવાની સગવડ છે. ઉપરાંત યુનીવર્સિટીના જે માઇલ લાંબા અને એક માઇલ પહોળા. વિસ્તારમાં તેઓ ફરવા પણ જઈ શકે છે. સાથે સાથે તેમને દેશી રમતો, લાડી ન્યુટ્રિટીસ વગેરે શીખવવાની સગવડ કરવી જરૂરી છે. મંડિત માલવીયજી તરવાની, ચોરસ્વારીની અને નિશાનબાજીની રમતો પણ હામલ કરવા છતાં છે મરતુ નાણાને અપાવે હજી તેમ બની શક્યું નથી. વિદ્યાર્થીનીઓ વિધવિધ પ્રતિભાંથી આવી ભેળા રહેતી હોવાને કારણે પ્રાંતિક દૃષ્ટિકોણ ટળી તેમનામાં શાષ્ટી દૃષ્ટિ આવે એ કુદરતી છે. ઉપરાંત ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગની બહેનો માટે આ કોલેજ આશીર્વાદ સમાન છે. કોલેજ ફી અને ચોરડાનું 'લાડું' આપવું મડતું નથી તે ઉપરાંત જણ દીક લગભગ રૂ. ૧૮) નો માસિક ખર્ચ આવે છે. નણીતા દેશદિવચિંતક રોડ ધનરયામદાસ બીરવાએ પોતાના રવ. પત્ની શ્રીમતી મહાદેવીને નામે દર રૂ. ૧૫) ની એવી કેટલીક સ્કોલરશીપો આ કોલેજની વિદ્યાર્થીનીઓ માટે સ્થાપી છે. એ સ્કોલરશીપોનો ૨૨ બહેનો લાભ લે છે એટલે એ ૨૨ જણને તો ફક્ત મહિને રૂ. ૩) જ પડેના ખર્ચવા પડે છે. દાનવીર સન્નનો આ સંસ્થા તરફ નજર કરે અને જેની નાણાંમીડ યાજે તો કોલેજ દિંદમાં સીકેળવણીનું કેન્દ્રસ્થાન બની રહે એમાં શંકા નથી. અત્યારે નાણાંને અપાવે પૂરતી સંખ્યામાં સ્ત્રી પ્રોફેસરો રાખી શકાતી નથી તેમજ કોલેજને અંગે જીવંત પુસ્તકાલય અને વાચનાલય પણ સ્થાપી શકાતું નથી. સેવાશ્રાવી શિક્ષિત સત્કારીઓ પોતાનો સેવા અર્પણ પણ કોલેજને મદદરૂપ થઈ શકે.

શ્રીમતી કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય
અમદાવાદમાં તા. ૧૪-૧૫ મી ડીસેમ્બરે મળેલી
મુંબાઈ છતાકા યુવક પરિષદનાં પ્રમુખ.

સી. ઇંદુમતી દિવાન.

અમદાવાદમાં તા. ૮ મી ફીસેબરે મળેલી
શ્રી ગુજરાત પ્રાન્તિક મહિલા પરિષદનાં પ્રમુખ.

ગુણસુંદરી

અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુસ્તક ૧૩ મું] જાન્યુઆરી ૧૯૩૦ [અંક ૫ મો

સૌભાગ્ય ચાંદલો

[શ્લોક : " જન્મનાને કાંકડે કળાએન મોરલો "]

મૃદિસોહાગ આલ પુનમનો ચાંદલો,
ચાંદલે રે, આંખ્યાં આંખડિયે તૂર !

નન્દન-વનરાઈએ સારદનો મોરલો,
મોરલે રે, કીધાં જાદુ મધુર ! —મૃદિ.

જાલે મેધધેલડી, મસ્ત પીત્તવેલડી;
વેલડી રે, પીતી અમૃતનાં પૂર : —મૃદિ.

સંસારે સોહલો રે માણીગર મોરલો;
મોરલે રે, લોટયાં અણુઓટયાં ઉર ! —મૃદિ.

સજ્જતી મુદાગણ સૌભાગ્ય ચાંદલો,
ચાંદલો રે, સોદે આતમને મુર : —મૃદિ.

સત્રારીઓને બે બોલ*

લેખિક :

શ્રીમતી તારાબહેન મોહક,
બી. એ.

પ્રિય બહેનો,

આ બે પચ્ચીસ પચ્ચીસ વર્ષોથી તમે આત્મોન્નતિ માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છો. ખરેખર એ આનંદની વાત છે. જે પોતે કરે તે જીતે, જે ખીલ ઉપર આધાર રાખે તેને તારવા કાઢ સમર્થ નથી. તમારો પચ્ચીસ વર્ષોનો ઇતિહાસ એટલે પોતાની જ જીવનતિ માટે પોતેજ કરેલા પ્રયત્નો. એ દૃષ્ટિએ તે બહુમુલ્ય છે. અનેક દિશામાં તમે પ્રયત્ન કર્યા છે ને સ્ત્રીજીવનતિના અનેક કામો હેંશભરે ઉપાડ્યા છે. જરૂર આ પચ્ચીસ વર્ષમાં તમારા પ્રયત્નોને ઠીક અંશે યશ પણ મળ્યો છે. તમને મારા અભિનંદન છે.

પંદર સોળ વર્ષ પહેલાં હું મુંબાઈમાં હતી તે વખતે ગુજરાતી સ્ત્રી સમાજ ક્યાં હતો તે હું જાણું છું. સ્ત્રીઓની મોટી જાહેર સભામાં અમુક અમુક સ્ત્રીઓ સિવાય બાપણ કરે કે આગળ પડતો ભાગ લે એવી સ્ત્રીઓ એ વખતમાં હતી જ નહિ. બે વર્ષ પહેલાં મેં એવીજ એક જાહેર સભા જોઈ

તો ત્યાં ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીઓ સિવાય ખીજી સ્ત્રીઓ ભાગ્યે જ દેખાતી હતી. જાણે કે ગુજરાતી સ્ત્રીઓની જ સભા છે અને દક્ષિણી પારસી અને મુસલમાન બેનો તો માત્ર થોડો જોવા ભાગ લેવા ત્યાં આવેલી છે. એ વખતે ગુજરાતી સ્ત્રીઓની પ્રગતિ જોઈને આશ્ચર્ય સાથે ખૂબ આનંદ થયો. પ્રગતિ જોઈને આનંદ તો સૌને યાવ પણ મારો આનંદ વિશેષ હતો કારણ કે હમણાં હું બે અરધીપરધી ગુજરાતી જ બની ગઈ છું ને ?

બેનો, તમે કામો તો અનેક ઉપાડ્યાં છે. અનેક દિશામાં પ્રગતિ સાધી રહ્યાં છો. પરંતુ પ્રગતિ અનન્ત છે. વળી મોટા સમૂહ પરત્વે તો એવી જ વાત છે. ખૂબ દોડી દોડીને ચાકીએ ને પાછું વળીને જોઈએ તો ખજાર પડે છે કે હજી તો માત્ર અર્ધું ડગલું જ આગળ ધપ્યા છીએ. આપણી સ્ત્રીઓની જીવનતિનું પણ આમ જ છે.

મોઢા આગળ દોડનારી પાંચ પચ્ચીસ વ્યક્તિઓ છોડી દઈ પંદરસોના સમૂહ સામે જોઈશું તો દેખાશે કે હજી બહુ જ ઓછું આપ્યા છીએ. હજી ઘણું કરવાનું બાકી છે. કા, માનો કે પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં જરૂર

* શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના સભાસભો પરત્વે સં. ૧૯૬૬ના 'નવા વર્ષ' નિમિત્ત.

જાણતા મુધારા થઈ ગયા છે, સર્વત્ર થઈ ગયા છે. પણ તેથી શું ? મુધારાની પર-પરા આપણી આગળ હજી ઉભી જ છે. મતલબ કે હજી ચાલ્યા છીએ તેથીએ વધારે ચાલવાનું બાકી છે અને પ્રગતિ કરનારને તો હમેશા એમજ રહેવાનું.

બેનો, તમે પહેલી લડત અધિકાર સામે આદરી. એજ સ્વાભાવિક ક્રમ છે. પ્રકાશ વિના તો એક ડગલું પણ ન બરાય. અધિકારની લડત ચાલુજ છે છતાં લુઓને હજી ટેટલું અધાર ઉલેચવાનું બાકી છે ? ત્યાં સુધી કંઈ નહિ તો ખુદ મુંબાઈમાંજ એક પણ બેન નિરક્ષર છે ત્યાં સુધી અચાન અધિકાર સામેની લડાઈ ચાલુજ રાખવી પડશે. આજે ગુજરાતી દિંદુ સ્ત્રી મંડળની પચ્ચીસો બેનો દર બે મહીને બીજી પચ્ચીસો બેનોને બે ફક્ત વાંચતીજ લખતી કરી દેવાનો નિયમ રાખે તો વર્ષાંતે મુંબાઈ શહેરમાં અજવાળું અજવાળું થઈ જવાનું. એ અજવાળું વીજળીની ખતીનું નહિ પરન્તુ જ્ઞાનનું દિવ્ય અજવાળું એટલું યશે ત્યારે પણ સ્ત્રી મંડળે એક અદ્ભુત કામ કર્યું કહેવાશે.

પ્રથમ એ કામ પાછળ પડે: બેનોની નિરક્ષરતા ફેડવાનું. અત્યારની ચાલતી ચએલી અન્વ પ્રવૃત્તિઓ નો ચાલુજ રહે. એ બમણી વધારીએ શકાય ને એ પ્રવૃત્તિનો લાભ અમુક વર્ગને અવશ્ય મળ્યાજ કરે. પણ દવે આગળ પગલું મૂકવાનું છે તે વિચાર પ્રવૃત્તિનું. દવે આજે શક્તિ અને સાધનો વધ્યાં છે. એટલે પ્રવૃત્તિ વધારે જોતથી ઉપડશે. કોલેજોમાં બજૂલી અને ક્ષીર્મંત અવકાશવાળી બેનો આ કામ ખૂબ જરૂરથી કરી શકશે. આ કામ સહેલું ને સરસ ઉપ-યોગી ને આવશ્યક છે સ્ત્રી પુરૂષ સૌને માટે જરૂરનું છે. ગુજરાતી સ્ત્રી મંડળ અચાન

અધિકાર દુર કરવાનું કામ પાર પાડી ઉત્તર-તિનાં માર્ગમાં આડે આવતાં પહેલા કિસ્સાને તોડે.

પણ આ અક્ષરતા એક સાધન છે તે ન ભૂલીએ. એ વડે સાધ્યને મેળવવું છે. અક્ષરતાની મદદથી મનની સંસ્કારિતા મેળવવી એ એક સાધ્ય. મનની પ્રગત્યતા આવે તેની મદદથી કૌટુંબિક અને સામાજિક મુધારા સાધવા એ એક સાધ્ય, અને અં. આ બધાની મદદથી નારીજીવનને સમૃદ્ધ કરવું, નારી જીવનના સર્વાંગમંદર વિકાસને માટે અનુકૂળ વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવું, અને નારી જીવનના વિકાસમાંથી ઉપજતા અખિત્ર માનવ જીવનના મંદર વિકાસના મધુર ફળો ચાખવાની ઉમેદ રાખવી એ અંતિમ સાધ્ય.

કુટુંબ અને સમાજ મુધારાની દિશામાં મંડળે પ્રયત્નો કર્યા છે. નારીજીવનની મુશ્કેલીઓને દૂર કરવાના પ્રયત્નો કર્યા છે. પણ મળેજ આ કાર્યપ્રદેશજ અસીમ છે. એમાં પણ બાકી ને બાકીજ રહેવાનું. પણ ચાકવાનું તો નહિજ. અત્યાર સુધી બાબ્યાનંથી, લેખોથી, કુરિવાળેનો વિરોધ અને સુરિવાળે તરફ અંગુલિનિર્દેશન થતું હોય તો દવે તેની આગળના ઉપાયો લેવા પડે. ઢેકઢેકાણે મંડળો થાય. કુરિવાળે સામે લડત થાય. મરણીયા થઈને લડે ને કુરિવાળેને નસાડે જ છૂટકો છે. ઓઝો ધારે તો તેઓજ તે કરી શકે. સ્ત્રીજીવનનો દેશ પરદેશનો ક્ષતિ-દાસ જોતાં સિદ્ધ થયેલી વાત છે કે સ્ત્રી ધારે તો અસંભવિતને સંભવિત કરે; તો અર્થ તો સંભવિતને પારજ ઉનારવાનું છે. ગુજરાતી દિંદુ સ્ત્રી મંડળ આનો યશ કેમ ન લે !

બેચક, કુરિવ જોતે કંદરામાં અમુક પ્રકારના બગની અપેક્ષા રહે છે. ત્યારે સુરિવાળેને દાખલ કરવામાં કંઈક બીજા પ્રકારના

બળની જરૂર છે. એક બળ તોડવા માટે, બીજું બળ ચલુવા માટે ઉભયમાં સમાજના ચાલતા પ્રવાહની સામે થઈને પોતે આકેલા માર્ગ પર અચલ રહેવાનું—એકલા અટુલા પણ રિયર રહેવાનું બળ તો જોઈશેજ. બોલવા લખવામાં તો માત્ર વિચાર કરવાની શક્તિની જરૂર છે. સારું શું નરસું શું તે જોવાની દૃષ્ટિની જરૂર છે. ત્યારે એ બધું પ્રત્યક્ષ કરવામાં સાચા આત્મબળની જરૂર પડે છે. ત્યાંજ મનુષ્યની ખરી પરીક્ષા થાય છે. અને આપણે તેમાંજ નાલાયક દર્પા છીએ. પુરુષો તો લાયકુદ્ધરા થઈ ચુક્યા. આપણે એવું અનુકરણ નથી કરવું. કહી બતાવવા કરતા કરી બતાવવામાંજ આપણી શોભા છે, આપણું કલ્યાણ છે. કોષ પણ સુધારાની મોઢામાંથી દજી વાત નીકળે તે પહેલાં તો આપણે તે ઝટ દબને કરીજ ના-બતાવી દિમ્મત કેળવીએ.

‘અમારો અમુક રિવાજ તો બહુ જોટો છે ને એની સામે થવું એ તો લાઠીચાળ તોખા,’ એમ કહી જો દરેક વ્યક્તિ રોડાંજ રૂએ તો શા કામનું ? એને બદલે કરવા માંડીએ. ઝટપટ લાજનિષેધ મંડળ, કન્યા-વિક્રય નિષેધ મંડળ, પ્રૌઢ કન્યા વિવાહ મંડળ, સર્વ સદ્બોજન મંડળ, વગેરે અનેકાનેક મંડળો એક પછી એક સ્થાપેજ નવું. એક કરી છૂટયા એટલે બીજું કામ હાથ ધરવું. ૨૫૦૦ ની સંખ્યામાં સ્ત્રીઓ ખરેખર કંઈ પણ કામ કરવા નીકળે તો કામ પાર પાડતાં કેટલી વાર ! સાચું સંબળળ કેળવણી તો તમારે હાથે ચમત્કાર થશે.

આજે આપણી સામે જે જટિલ પ્રશ્નો છે તે આવતી પેઢી માટે ઉકેલી ગએલા થઈ જવાનો સંભવ છે. કેટલીએક બાબતમાં એમજ થઈ ગએલું આપણી નજરે જોઈએ છીએ. પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાંની સ્ત્રીને પગમાં

જોડા પહેરી બહાર નીકળવું, તકકા વરસાદમાં છત્રી ઓઢવી કે દરિયા કિનારે શરવા જવું કે કોષ સભામાં હાજરી આપવી એવી નાની વાતો પણ મદાન સુધારાની વસ્તુઓ થઈ પડી હતી. માત્ર થઈ પડી હતી એમજ નહિ પણ ખરેખર અધરી હતી. આજે એક વિધવાને પુનર્લગ્ન કરવામાં જેટલી હિંમત કે આત્મ-બળની જરૂર છે, સમાજનિંદા સહન કરવાના સામર્થ્યની જરૂર છે, આખેજીથી છુટા પડી જઈ સહન કરવું પડે તેમ છે, તેટલાજ બળની અને શક્તિની તે વખતે એક સ્ત્રીને જોડા પહેરીને પોતાના પતિ સાથે શરવા નીકળવામાં હતી અને તેટલુંજ સહન કરવું પડતું. એ દૃષ્ટિએ જે સુધારા આજે અધરા લાગે છે તે આવતી પેઢી માટે સિદ્ધ થએલી વસ્તુઓ બની ગય તો તે સંભવિત છે. પણ એક પ્રશ્ન ઉકેલે તો બીજા નવા ક્યા ઓછા છે ? કદાચ મુંબાઈ પૂરતા આવતી પેઢી માટે લાજ, શાંતિભોજનો, કે શરવા જવું કે નિશાળે જઈને ભણવું વગેરે પ્રશ્નો તો તૈયાર થવાનાજ છે. આજની સ્ત્રીઓનું એક કામ પોતાના આજના પ્રશ્નો ઉકેલવાનું છે તો બીજું કામ અત્યંત મદ-ત્વનું કામ જ આવતી કાલના પ્રશ્નોની આગાહી કરી તેનો ઉકેલ કેમ કરવો તેનો વિચાર કરવાનું છે. આપણી કન્યાઓ ભવિષ્યની સફળ નારી કેમ બને તે જોવાનું આપણું કામ છે.

સારી નજર સામે જે થોડા ઘણા એવા પ્રશ્નો તરે છે તેવું નિદર્શન અદિ કંઈ. તમે પોતે પણ બીજા ઘણા વિચારી ચક્રશો. મારા ધારવા પ્રમાણે આવતી પેઢીની સામે સમૂહગત પ્રશ્નો કરતાં વ્યક્તિગત પ્રશ્નો વધારે આવશે. કારણ કે પહેલાં સામાજિક બંધનો ખૂબ હતાં, એટલે કોષપણ વાત એકાદ છૂટી વ્યક્તિ કરી શકે એમ હતું જ

નહિ. બધું કામ સામુદાયિક હતું. એટલે સમૂહને તૈયાર કરવાનું કામ ગઇ પેટી આગળ હતું પણ આવતી પેટી આજે એવા વાતાવરણમાં ઉછરે છે કે તેના મનને સમાજના બંધનો થોડું જ બાંધી શકશે. બાલ્યતઃ અથવા એક બીજાની જરૂર પડે તો તે અંશે ભલે માણસ અમૂક સામાજિક બંધનો સ્વીકારશે. પણ સામાન્યતઃ દરેક વ્યક્તિ પોતાનું જીવન પોતાની રીતે પોતાની દબે જીવવાનું પસંદ કરશે. અંદિ તેઓ મુસ્કેલીમાં આવી પડવાના છે. આપણે સમાજ સુધારકોએ સમાજની સામે જઇને સમાજના જોરજુલમરૂપ બંધનો તોડ્યાં છે; તોડ્યા જોડ્યાં એવું વાતાવરણ ઉભું કર્યું છે. તેનું પરિણામ એક વાર તો સમાજને બીજે છેડે જઇને સમાજને અવમાનીને આજવામાં આવશે એમ મારું ધારવું છે. વરતુ ડાહ્યાપમાન થાય એટલે એકવાર આમ નમે છે તો બીજવાર બાલુ નમે છે. પછી સમતોલ થાય છે.

સારાંશ, સમાજ અને વ્યક્તિ એક બીજાંથી કેટલાં બંધાએલાં રહે, કેટલાં સ્વતંત્ર રહે, એટલે કે બંધનમાં સ્વાતંત્ર્ય અને સ્વાતંત્ર્યમાં બંધનની મર્યાદાઓ નક્કી કરવાનું મહાન કાર્ય આવતી પેટીની સામે ઉભું છે. તેમાં આજની કન્યાઓ એટલે આવતી કાલની નારીઓ કેવો ભાગ ભજવે તે આપણે જોવાનું છે.

આવા મદત્વના પ્રશ્નમાં તેઓ બરાબરનો ભાગ ભજવે એમ કરવાના પ્રયત્નો આજે આપણે અત્યારથીજ ઉપાડવાના છે. જો આજની બાળાને બાલ્યાવસ્થાથીજ સ્વાતંત્ર્યનો સાચો ખ્યાલ મળે તો આગલ ઉપર તે સ્વાતંત્ર્યને નામે જે તે લઇને ભાગશે નહિ. જો આજે તેની બાલ્યાવસ્થાથીજ સ્વાતંત્ર્ય અને સમાજબંધન એ બેની વચ્ચેનો સાચો

સંબંધ અનુભવવાનું મળે તો આગળ ઉપજતા મોટા પ્રશ્નોમાં તે સાચો નિર્ણય કરવા સમર્થ થશે, પરંતુ આજે આપણે સમાજનો સડો કાઢવામાં પડ્યા છીએ, સમાજના જુલમભયો બંધનો તોડવામાં પડ્યા છીએ, આજે આપણે સમાજના દબાણથી કચરાઈ ગયેલી વ્યક્તિને સાચવવાની બાંજગડમાં પડ્યા છીએ અને જો એમાંથી આપણી બાળાઓ ઉપર કાંઈક એવી એકાંગી છાપ પડે કે વ્યક્તિએ તો સમાજ સામે બંડળ કરવાનું છે, સમાજ એટલે તો વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યને હણનારી વસ્તુ છે માટે જેમ અને તેમ તેને તોડવામાંજ લાભ છે. તો આગળ ઉપરના પ્રશ્નોમાં તેના બધા નિર્ણયો અવબાજ પડવાના ને તેથી સામાજિક અનવરથા ઉત્પન્ન થવાની. આવી સામાજિક અનવરથામાં વધારેમાં વધારે તો ઓનેજ સદન કરવું પડશે.

આવી અનવરથાની મને બીક છે તેનું એક બીજું કારણ પણ છે. આજે આપણે અને સૌથી વધારે મુંબાઇ અને તેના જેવા શહેરની ઓઓ પાશ્ચાત્ય વિચારોના આદિસનમાં ખૂબ તપડાએલાં છીએ, જાણે અનજાણે આપણે આપણા સુધારાની દિશા પાશ્ચાત્યોના અનુકરણમાં આંકી છે. ભલે શરૂઆતમાં આપણે તેમના દેશનુંજ માત્ર અનુકરણ કરવાના હેતુથી પગલાં માંડ્યાં હશે પણ એકવાર મન અનુકરણથીજ થયું એટલે શું કરવા જેવું અને શું ન કરવા જેવું તેની મર્યાદા રહેતી મુશ્કેલ અને છે. બહુ આકરા થઇને ફેલીએ તો કોઇ વાર એમ પણ કહેવાનું મન થઇ જાય કે આપણે આજ દિવસ સુધી જે કર્યું તે બધું કોઢીના મૂલતું છે. એક વાર તો બધું ઉઝાડી દઇએ અને ફરીથી નવેસરની શરૂ કરીએ તો ઠીક. કારણ કે જે કર્યું છે તેમાં સારું હોય તો પણ તે

અનુકરણ કરતાં કરતાં આવી ગયું છે માટે તે 'સાર્' પણ નથી જોઈતું. આદર્શ ગણી પરદેશીઓ સામે જોતાં જોતાં 'અહાહા ! તેઓ કેવાં સુંદર, કેવા હુશિયાર, કેવા પ્રગતિ-શીલ 'એમ' કહેતા કહેતાં જો અપણે પ્રૌઢ લગ્નો દાખલ કર્યા હોય, તેમના યુગ્મો જોઈને આપણે પતિપત્ની કરવા નીકળ્યાં હોઈએ, તેમની પ્રેમકથાઓ વાંચીને જો આપણે પ્રેમ-ગોષ્ઠી કરવા નીકળી પડ્યાં હોઈએ, તેઓનો શણગાર જોઈ આપણે આપણને શણગારવા લાગી ગયા હોઈએ, જો તેઓની મોટરો દોડાવીએ, તેમની દબે, હવા ખાઈએ, તેમની રીતે 'સોસીયલ વર્ક' કરીએ તેમની રીતે તેઓ કરે છે માટે તેઓ કરે છે એમ જો હોય તો તે બધું ફેંકીજ દઈએ. વસ્તુ સ્વતઃ દાખલ કરવા જેવી હોય કે ન હોય પણ જો તેની સાથે આજ મનઃસ્થિતિ, મનનું આ વલણ, માનસ આવતું હોય તો તે બધુંજ ફેંકી દઈએ. એકવાર તો જૂનાં બંધનો સ્વીકારી લઈએ. જૂનામાં બંધનો હતો, જીવમો હતો, અજ્ઞાન હતું, અવિકાસ હતો, અપ્રગતિ હતી છતાં જો બધું આપણું હતું.

આટલું બધું કહેવાનું કારણ ? કારણ ખોટો સ્વદેશપ્રેમ નથી. કારણ ખોટો પર-દેશી કે પાશ્વત્યનો વિરોધ નથી. કારણ રા-જકીય પણ નથી. પણ કારણ માનસિક Psychological છે. આવું માનસ આપણે ન જોઈએ શું એક ગુલામીમાંથી મુક્ત થવા પાડે અંધ અનુકરણની બીજ ગુલામી વહેરી લેવી ? લઈશું ?

વળી આજે તો આનાથી બીવાનું એક બીજું કારણ પણ છે. આ અનુકરણમાં ગુ-લામીતો ગ્રહેલીજ છે. એટલુંજ નહિ પણ તેમાં આપણા નાશનું બીજ પણ છે. આજે પા-શ્વત્ય દેશોમાં સામાજિક પરિસ્થિતિ વિચિત્ર છે. વાતાવરણ એટલું બધું વસોવાઈ ગયું છે

કે તેઓ પોતે તો તેમાંથી પસાર થાય છે એ-ટલે કદાચ ઉગરે પણ ખરા. કારણ કે ત્યાં એકમાંથી બીજ ને બીજમાંથી ત્રીજ પરિ-સ્થિતિ અનિવાર્યપણે ઉપજી છે. મતલબે ત્યાંજ તે ઉગેલી છે. તે તેમની છે. ન્યારે આપણે ત્યાં માત્ર અનુકરણના પ્રવાહમાં ત-ણાઈને ત્યાંની પરિસ્થિતિ ઉપાડી લાવીને આપણા સમાજને ચોટાડીશું તો તેમાંથી ઉગરવું મુશ્કેલ પડશે. તે આપણો ધાત કરશે.

બેશક આખી દુનિયામાંજ સારું હોય, લેવા જેવું હોય તે લેવામાં કરી દરકત ન હોય. ઉત્કૃષ્ટ આપણે એમ પણ કહીએ કે આપણે 'કૃપમંકુક' ન જ બનીએ. વિશા-ળમાં વિશાળ દૃષ્ટિ રાખીએ. ઉદારમાં ઉદાર છુદ્ધિ બતાવીએ પણ તે ઉધાડી આંખે. જગતી છુદ્ધિએ. આપણા લાભાલાભનો દુર પર્થત વિચાર કરીનેજ કરીએ.

મારા ધારવા પ્રમાણે આ પાશ્વત્ય પૂજા આપણી આવતી પેઢીને બરાબર મુશ્કેલીમાં ઉતારવાની છે. કેમકે બાહ્યતઃ આપણે પાશ્વત્ય બનતા જઈએ છીએ. તેમના કટનાં કપડાં પહેરીએ ને તેમની રીતે 'શેકહેંડ' કરીએ એમાં આપણે 'આપણે' મરીએ છીએ ને 'તેઓ' બની શકતાં નથી.

પાશ્વત્ય અનુકરણનો પ્રશ્ન ભાર દઈને ચર્ચવાનું કારણ તો એ છે કે જો અનુક-રણ માત્ર પોશાક અને એવી બાહ્ય બાબતો-માંજ હોત તો બહુ મોંઝી જવાનું કારણ ન રહેત. પણ પોશાક વગેરેની સાથે ત્યાંનાં સામાજિક રીત રિવાજો પરિણીત અપરિ-ણીત જીવનને એકંદર સ્ત્રી પુરુષ સંગઠનનો વ્યવહાર આપણે ત્યાં આવતો જાય છે તે તેની સાથેજ ચારિત્ર્ય સંબંધની નવી નવી માન્યતાઓ આપણે ત્યાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યાં આપણે જગવાનું છે.

આપણા બાળકોના મન ઉપરથી આપણે સામાજિક બંધનો ઉપાડી લીધાં છે. સાથે સાથે તેમની આત્મપાસ પાશ્વર્ય પવનનો સસવાટો પણ છે. આવે વખતે જો આપણે તેમને નીતિ અનીતિ પરત્વેની ચોખ્ખી સંસ્કારિતા ન આપી હોય, અંદરનું નિયમન, ચોખ્ખી વિવેકબુદ્ધિ અને ઝીણી વિચારશક્તિ ન આપી હોય તો તેઓ માર્યાજ જવાના.

મારું કહેણું એમ નથી કે આપણે ખીની પાછા પગલાં ભરીએ, ઉલટું આપણે આગળ જઈએ. પણ આપણે પોતાને પગલે જઈએ. પોતાને જોરે જઈએ. જંપું હોય તેટલા જઈએ. પાણીના વેગમાં નહિ, પવનથી ઢસડાઈને નહિ.

જરૂર સ્ત્રીપુરુષ સંગઠન પરત્વેના જુના સંકુચિત વિચારો છોડી આપણે સંગઠન ઉત્તેજ્યે પણ પ્રગતિના એક સંગીન પગલા તરીકે, જવાબદારી વગર, વિચાર-વગર, માણસો શું બોલે છે, શું કરે છે, તે તરફ આપણે દુર્લક્ષ નજરાખી શકીએ. આજે ધણી ધૂરપથી પાછા ફરેલા ફેશનેબલ માણસો સાહેબનો પોશાક ચડાવે છે ને પછી બોલે છે કે સ્ત્રીપુરુષ એક બીજાને સ્પર્શે તેમાં શું? એક બીજાને બચી ભરે તેમાં શું? નિર્લજ થઈ ત્યાં સુધી પણ જઈને કહે છે કે અવિવાહિત સ્ત્રીને બાળક થાય તો તેમાં શું? આ બેજવાબદાર લોકોના 'તેમાં શું'થી ચોંકવાનું ને ચેતવાનું છે. સમાજને પાશ્વર્ય અનુકરણથી થતાં આવતો આ રોગ છે. હડકવા છે. એમાં સમાજ ક્ષયના બીજ છે. આવા રોગથી વધારેમાં વધારે તુકસાન થવાનું છે. આપણી આવતી દાલની નારીઓને માટેજ વધારે ચેતવાનું હોય તો આપણેજ આપણી આવતી પેઢી, સ્ત્રી પુરુષનું સંગઠન યોગ્ય પાયા પર ખુજ

વધારે પરરપર સહકારથી ખુબ બળવાન બને એ આપણે ઇચ્છીએ. મારે આપણી દીકરીઓ અને દીકરાઓને તે પંથે મુકીએ. વિવાહ વિષયક કે બીજા સામાજિક વિષયો તેમની નજરે નિહરતાથી આપણે ચર્ચાએ પણ બે-જવાબદારીથી અથવા પોતાની તાત્કાલિક વિષયદષ્ટિનું સમર્થન કરવા માફ ઉદાર દેખાવાનો ડાળ કરી કોઈ પાશ્વર્ય ફિલસૂફી કોઈ આપણા બાળકો દેખતાં ન ફેંકે કે આપણા સમાજમાં ન પ્રવર્તાવે તે બેવાનું છે. માણસ મહેલાં વિકારવશ બને પછી ઉદાર મતવાદી બને તે કામનું નથી. હું બાહ્ય છું કે આંતરિક કે તેની પછીની પેઢીને આપણી વિવાહ સંસ્થાને પણ સારી રીતે તપાસવી પડશે. તેમાં યોગ્ય સુધારા કરવા પડશે. વિવાહ મનુષ્યની ઉન્નતિનું સાધન બને, તેની ઉન્નતિમાં આડો આવે તેવા ડેરા નહિ. એવા સમયાનુસાર ફેરફારો વિચારવા પડશે, અમલમાં મુકવા પડશે. આપણા કરતાંયે આગળના સામાજિક સુધારા બહુજ તેજસ્વી અને જીવંતને નિકટથી સ્પર્શે તેવા હશે પણ તેથી શું? મનુષ્ય પ્રગતિના માર્ગમાં છે ત્યાં સુધી બીવાની શી જરૂર. ખીલાનું તો છે પ્રગતિનો માત્ર આભાસ બતાવતી વસ્તુથી.

બેનો, સ્ત્રી મંડળેજ નારીજીવનના અનેક નાણુક પ્રશ્નો. પૂણું ગંભીરતાથી, ખુસાસાથી ચર્ચવાના છે. નારીજીવન એટલે સમાજ જીવનનું હૃદય, મમરિયાન. ઉઘાડી રીતે સુધારા કરવા જેવાં જ પ્રશ્નો આજે છે, જેના ઉપર વિચારી જનતા લગભગ એક મત છે, તેની પાછળ ગઈ પેઢી ને તે પહેલાંની કેટલીએ પેઢીની સ્ત્રીઓએ મુગે મોઢે, રંધાતા શ્વાસે, લોહીના આંસુથી સહન કંધું છે તે છે. આજે પણ આપણી બેનો એવા કેટલાંયે દુઃખો બળતે દેયે સહન કરી રહી છે. એ બળતરામાંથીજ જાવિસમાજની શું ચો

ઉકલશે. અને તે માટે આપણે આપણી દીકરીઓ સ્વતંત્ર, નિખાલસ, બળવાન ને સાચા પવિત્ર હૃદયની યાચ તે દિશામાં તેમને દોરીએ. તેમની સામે આવવાના નજીક અને દૂરના પ્રશ્નો, જોઈ લઈ તેમાંથી ચશસ્ત્રી રીતે પસાર થવાની તેમને શક્તિ આપીએ.

એ શક્તિ કેમ મળે ? સ્પષ્ટ કરું. તો માફ કરશો. હૈયે હૈયું ખોલીને કહેવા લાગ્યા માટે કલા વિના રહેવાતું નથી. બેનો ! આપણે અપાઠામંથ પ્રગતિ કરતાં દેખાઈએ છીએ ને સાચેજ આપણે વધ્યા છીએ પણ આપણે તપાસવું ધટે કે, જેટલાં દેખાઈએ છીએ તેટલાં સાચાં વધ્યા છીએ કે આપણામાં બહારનો બપોલો વધારે આવ્યો છે. આપણે જોતા રહેવાનું છે કે આપણું જીવન આ વીજળીની લાઇટથી ઝુગમગતા મુંબાઈ જેવું તો નથીને ? લક લક લાઇટ થાય એટલે મુંબાઈ શાંભિતું દેખાય ખરું પણ એજ રસ્તાઓ અને ચાલીઓ દિવસે જોઈએ ત્યારે તેની સાચી સ્થિતિ સમજાય છે. ને અમૂક દેખાવોના ભાગ છોડીને પાછલી બાલુ જોવા જઈએ તો ખરી મુંબાઈ શું છે તેનો સડો, તેની મરીબાઈ, તેનું હૃદય ચીરે તેવું દુઃખ આપણે જોઈ શકીએ. આપણી ત્વરિત પ્રગતિ ક્યાંય આ ઝળહળાટ જેવી ભ્રમણક્રીયા ન હોય તેની ખાત્રી કરવાની છે.

આપણે સભામાં જતા શીખ્યા, પાર્ટીઓ કરતાં શીખ્યાં, ને એવું એવું ધણુંએ કરતાં શીખ્યા; એ તો ઠીક છે. પણ તેથી આપણે અંતરમુખ મટી માત્ર બહિરમુખ ચલ્યે છીએ કે કેમ તેનો હિસાબ કાઢવો જોઈએ. આપણા સંસાર મુખ દુઃખમાં આપણો હિરસો કેટલો છે તે આપણે તપાસવું છે ? આ વાત હું વધારે ન કહું. એ વાત અંદરની છે ને આપણે તેનો વિચાર અંદરથીજ કરી લઈએ. પણ મારે કહેવું જોઈએ કે નારી-

જીવનની ખરી, સરળતા આપણા સ્ત્રી તરીકેના સફળ જીવનમાં છે. નારી જીવનની સાચી સમજણમાં છે.

ન્યાં સ્ત્રી રસિક છે, સંસ્કારી છે, બુદ્ધિ-શાળી છે, લાગણીની સુકોમળ છે, વિચારી છે, અને સૌથી મહત્વનું તો જ્યારે તે નારી-હૃદયથી સંસારમાં ઝંપલાવે છે ત્યારે સ્ત્રીનો સમગ્ર સંસાર સંપુષ્ટ, ઉન્નતગામી, ઉદાત્ત બાવનાવાળો બનીજ ગય છે

આપણે વિચારવાનું છે કે ૩૫ અને શલ્યુગારથી આપણે સંસાર સુખી કરીશું ? નહિ, નહિ, એમાં તો મૃગજળની પાછળ દોડવા જેવું છે. ૩૫ તો આજે છે ને કાલે નથી. આજે તો વાત અવળે રસતે ચડી ગઈ છે. પુરુષો સ્ત્રીના ૩૫થી મોહ પામવા લાગ્યા ને સ્ત્રીએ તેમાં આનંદ માન્યો તે જાતતે વધારે ને સુંદર કરવા તે પ્રેરાઈ. બહુજ ખાડામાં. બેનો, સ્ત્રીના ૩૫ની કિંમત વિશે રવિબાબુએ સુંદર વિવેચન કર્યું છે. ચિત્રાંગદાતું નાટક વાંચજો. ચિત્રા પણ ૩૫થી અભુજનને આકર્ષવાને રસતે ગઈ હતી ખરી અને અભુજન પણ સ્ત્રીના ૩૫થી મોહી પડવાની પાશવી અવસ્થામાં હતો એટલે ચિત્રાએ લીધેલો રસતો સફળ નીવડ્યો. પણ સમજીવનની સુખની ખાણ આવા ઉઠાંછળાપણામાં ક્યાંથી હોય ? એતો હૃદયોના ઉઠાણમાં તેમના પ્રેમ મિશનમાં જ તેમને લાધી.

એક બીજી વાત. બેનો માફ કરજો. સ્પષ્ટ વાણી માટે જોટું ના લગાડતા. આપણે આપણા શલ્યુગાર તરફ તો જરા નજર કરીએ. આપણું ઉઠાંછળું જીવન આપણા પોરાકમાં ઉતરી ગયેજ નથી લાગતું ? આપણે એ ધડી સમકતા ચટાપટા ને કુલ બાગામત ઉપર લોભાવા લાગ્યા. આજે આપણે પીતળ પાના જેવા સસ્તા લૂગડાં

વગેરેના વિલાયતી શણગારથી જાતને શણ-
ગારીએ છીએ. કળા રસિકતા છોડી દધએ;
ઝીની સદજ એવી સમ્યતાની લાવનાને
પણ છોડી દધએ તોયે આ શણગાર સરતો
પણ પડતો નથી. કેમકે જીવનની દૃષ્ટિએ તે
અત્યંત મોંઘો છે. તે વિદ્વાતક છે. નાગી
જીવનને અપમાનકારક છે. એમાં નારી જીવ-
નની બધી મહત્તા નથી પણ દીંગલીના
જીવનની પોણા હોંશ છે. એમાંથી આપણી
ભાવિ બેતોને બચાવીએ.

હું એમ નથી કહેતી કે આપણે શણગાર
માત્ર ત્યજી દધએ, બૂંડા બૂખ જેવાં યક્ષને
કરવામાં આપણું કલ્યાણ માનીએ. મનુષ્ય
જીવનમાં કલાને પૂરવું રથાન છે. જાનને
શણગારવાની વૃત્તિ પણ એક સહજક બૂખ
છે. પણ આપણે શણગાર નારીપદને શોભાવે
તેવો હોય. આપણી દેવીઓ પણ સોજે શણ-
ગાર સજીને નીકળે છે પણ શણગાર તેને
કહીએ કે શણગાર તરફ જોતાં નારી પ્રત્યે
રમકડાં કે હિંડતાં પતંગીયાનો ભાવ ન
આવે. એવો ગૌરવવાળો સ્વદેશી ને સ્વમાની
આપણો શણગાર હોય.

બેનો, હવે ઘોડુંએક આપણા કૌટુંબિક
જીવન પરવે. આપણી ભાવિ પેઢી માટે
આજથીજ સુંદર કુટુંબજીવનના ઉભી
કરીએ. માખાપ દિકરી ને દિકરાઓ વચ્ચે
અંદર અંદર જેટલો ગાઠ પ્રેમસંબંધ, જેટલો
વિશ્વાસ, માન અને શ્રદ્ધા કેળવશું તેટલું

આપણે આવતી પેઢીને સામાજિક બળ
આપીશું. કેમકે સમાજનું ખરું બળ તેના
કુટુંબોના જીવન પર અવલંબેલું છે. અને
જીવનને બળવાન બનાવવાનું વધારેમાં વધારે
આપણા હાથમાં છે. આપણા સૌસાપડી
વડથી આપણી સભા પરિપોથી, આપણી
રમત મમતથી, આપણી બધી પ્રવૃત્તિઓથી,
આપણું કુટુંબજીવન-વધારે ઘટ્ટ ચાપાં ને
પરિણામે કુટુંબજીવન વધારે નજીક અને પરસ્પરને
સમજનારાં, પરસ્પરની કદર કરનારાં બને તે
આપણે જોવાનું છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં સમાજને
વીધવાને તેવા અખતરા યજ્ઞ સુક્યાં છે. દેખાઈ
આવ્યું છે કે આખરે સમાજ દુર્બળ બને
છે. આપણે આજ દિન-સુધી બીજું બધું
જીવન ત્યાગી આપણા ધરની ચાર દિવાલોની
અંદર આપણી જાતને આપણે પૂરી, દીધી.
પરિણામ પણ કડવાં ચાખ્યાં. પણ દવે આ-
પણે બહાર જતાં છતાં, સામાજિક કાર્યો કરતાં
છતાં કુટુંબને સાચવવાનું, કામ કરવાનું છે.
એટલુંજ નહિ પણ બહારનાં બધાં કામોથી
કુટુંબ જીવન ઉત્તરું વિશેષ સમૃદ્ધ કરવાનું
છે. આપણે આવતી પેઢીને આ રીતે આજબ
વધારવાની છે.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીનું જ એક
શક્તિ છે. એ શક્તિ સમગ્ર ગુજરાત અને
બૃહદ ગુજરાતમાં દિનપ્રતિદિન અત્યંત પ્રયત્નો
કરતી માનવ જીવનના કલ્યાણમાં પોતાને
રાખી આપે અત્યંત.

વાત્ય જોજો બળેવને દિન
અમ બહેનોની રહાની.
દિનકરનાં કિરણે પાકવીશું એ ઉરતંતુઓ.

ઔરવાતંત્ર માટે જીવ્યો.
એને માટે દેહનાં દાન આપતાં ચેન ચૂક્યો.
વીરા! સૌને જીવનનાં અમી પાષ.
ઉડી ગયો તું અમરપથે.
જીવન નીચોવી, દીધાં “અમૃત” દહાણાં.

એ હતો અમરો જીવનદાતા.
જીવનસંગ્રામે જીતવાની અચલ દાસ.
એની હૃદયે રહી જગતજંગ જીતવાનું
સામર્થ્ય હતું.
પ્રભો! હણી લીધું એ અમ સામર્થ્ય.
સમાજનાં સીતમે સેધયેલાં
સદાયે આમંત્ર્યાં છે નિજ મંદિર.
સંસારની બેઠીએ જકડાયેલાં
એ હતો મુક્તિનું દાર.
એનાં નેતૃપદે જત્યા છે

યુવકોએ જીવનસંગ્રામે.
જગતમાં વીરની જેમ ધૂમતો,
ને વિખેરતો વિતકનાં વાદળો;
સુખચૂંકનાં દર્શન કરાવી,
દોરતો મૈત્રે એ સુખસાધનામ્યાં.

ભાષ:
અધુરી અધુરી છે ત્હારી આ જીવનરેખા,
અને રહેશે અધુરાંજ સદાયે ત્હારાં જીવનાલેખન.
સ્વીકારજો બહેનનાં એ આજ્ઞા ને અધુરા બાવો.

પ્રભો! સાચવજો એ અમ વીરાને
પ્રાણથી ચે અદેકરાં જતન કરીને.

● સ્ત્રીજીવલ્લીના લેખધારી સ્વ. અમૃતલાલ
હાણીના અકાળ અવસાનથી મહાગુજરાતની બહે-
નોનો ભાઈ ગયો. એ ભાઈનાં અવસાનથી અનેક
બહેનો વિલાપ કરે છે. ગુજરાતની બહેનોમાં-ગુજ-
રાતની ગુણસુંદરીઓના હૃદયમાં ભાઈ હાણીએ
ચોતાની સેવાભાવનાથી કેવું સ્થાન લીધું છે એ
શ્રીમતી બહેન ઇલા મહેતાનાં આ હુકા અલ્પશબ્દથી
સહેજે સમજી શકાશે. ઉપતંત્રી.

બાળકોનાં નામ કેમ પડે છે ?

બાળકોનાં નામ પાડવા સંબંધમાં ઘણું રચાને નિયમો ધડવામાં આવેલા છે. મુસ્લીમો
કાગળના હુકકાઓ ઉપર પાંચ નામ લખી કુરાનમાં રાખે છે; પછી એમાંથી એક હુકકો
ઉપાડે છે. તે હુકકા ઉપર જે નામ લખેલું હોય તે બાળકનું નામ પાડવામાં આવે છે.
મિસરમાં ત્રણ દિવાઓ પ્રકટાવવામાં આવે છે અને તેમાંથી જે દીવો લાંબો વખત બળે તે
ઉપરથી નામ પાડવામાં આવે છે. હિન્દુઓની એક જાતિમાં બાળક ૧૨ દિવસનું થાય ત્યારે
માતા તેનું નામ પસંદ કરે છે; પિતાને એ પસંદ ન પડે તો બીજું નામ શોધે અને એ
જન્મે નામોના હુકકા બાળી નાંખવામાં આવે છે. જે હુકકો મોટે ત્રકકે બળે તે હુકકા ઉપરનું
નામ પસંદ કરવામાં આવે છે. ચિનમાં હાકરીનું નામ સાસરીયાં પાડે છે.

[૩]

કપુરચંદ કુમ્મસ પહોંચ્યા પછી ત્રીજે દિવસે મોતીચંદને ત્યાં કાગળ આવ્યો કે—
“લલિતાએ દરરોજ સ્વપ્નારે પીપળાના ઝાડની ૧૦૮ પ્રદક્ષિણા ફરવી અને શનિવારે દનુમાનજીને તેજ અને આકાશનો દાર ચઢાવવા.”

પતિદેવનું કદમ્બાણુ વાંચ્યા પાતાળમાં પણ પ્રવેશ કરવો હોય તો તેમ કરવા આર્થ સ્ત્રીઓ તત્પર રહે છે. પોતાના ચતઃકરણમાં આહેં તેવી બકબકાટ હોળી સળગતી હોય છે તોપણ તેઓ બદારથી શીતળતાજ દાખવે છે. લલિતા શુદ્ધ મનથી ૧૦૮ તો શું પણ ૨૦૦ ફેરા પીપળાના જુદાની આસપાસ ફરવા લાગી; અને દિનરાત ધ્રુવર પાસે એજ પ્રાર્થના કરતી રહી કે : “ હે પ્રભો ! આહું તો માઈ આપણ્ય ખતમ કરું પરંતુ મારા પતિદેવને શુવાડો. ”

આઠ દિવસ વહી ગયા. કપુરચંદે કુમ્મસ જઈને દવાઓને બદલે મંત્ર તંત્ર પર વધારે લક્ષ આપવા માંડ્યું. દોરા ધાગા અમૃતલાસને દાઈ અને ગળામાં બાંધવામાં આવ્યા. જાનજો પાસે મૃત્યુંજયના જાપ જાપાવવા માંડ્યા. કંઈક ફરી મીઠાઓને બોલાવીને ‘ વળગાડ ’ ફર કરાવવા ખટપટો કરવા માંડી. આ બધું તેણે શું ડાકટરોની સલાહથી કરવા માંડ્યું દત્ત ? તે કુમ્મસ ખાને ડાકટરોની સલાહથી આવ્યો હતો. પણ કુમ્મસમાં આવ્યા બાદ તે ઔરક મંડળની અને છુતાં વિચારનાં વહેમો સગાં વદાણાં કે જે તેની સાથે આવ્યાં દનાં તેઓની સલાહ મુજબ વર્તવા લાગ્યો. એથી ઝૂં પાર આવશે અને પોતાના બંધામાં ઝૂં લક્ષ દમ ચકાશે એમ તેણે માન્યું.

કુમ્મસમાં એક ડાકટરની સારવાર દેહજ છે કે અમૃતલાસ હતો પણ દવા પી પીને તે એવો કંટાળી ગયો હતો કે દવાને અદ-

કવા ના પાડતો. એનાં માઆપને એથી વહેમ આવ્યો કે, જરૂર એને કોઈનો ‘ વળગાડ ’ છે; નહોતર દવાની કેમ ના પાડે ? ડાકટરની દવા દરરોજ સહવારે લાવવામાં આવતી રહી. પણ સાંજે તે ડોળી નાંખવામાં આવતી રહી. અને જેમ જીના વિચારનાં સર્ગાસંબંધીઓ કહે તેમ કંઈ કંઈ અવનવા પ્રયોગો દરરોજ કરવામાં આવતા રહ્યા.

કપુરચંદના ગામમાં આ વાતો પણ પહોંચી ગઈ. નિર્મળા અને સુનિદાનો મેળાપ થતાં નિર્મળાએ કહ્યું : “ બહેન, કપુરચંદ કસાઈના ઢંગ રંગ તો જો ! દવાફેર ડાકટરોની સલાહથી ક્યોં પણ પછી ડાકટરોની સલાહ પ્રમાણે આલવાનું તેણે બંધ જ પાડી દીધું છે ! અચાન દિનુ માઆપો આવી જ રીતે પોતાનાં સંતાનનો ઉચ્છેદ પોતાને દાઈ કરે છે ! ”

“ બહેન, પ્રભુ એમને સન્મતિ આપે. ”

[૪]

કપુરચંદનાં કુટુંબને કુમ્મસ ગયે પંદર દિન વહી ગયા. પછી મોતીચંદને ત્યાં બપોરે બે તારના સંદેશ આવ્યા. પાડોશીના એક અંગ્રેજ બજોલા ડોકરોને મોતીચંદે બોલાવ્યો અને તે સંદેશ વંચાવવા માંડ્યા. જે પહેલો તાર બોલવામાં આવ્યો તે વાંચીને તે ડોકરો આનંદમાં આવી ગયો.

“ શું છે ? ” મોતીચંદે પૂછ્યું.

“ તાર તમારા બચીગ નધ્યુચંદનો છે. એ પોતે બી. એ. મા પાસ થયો છે અને સાથે સાથે જખાવે છે કે તમારા જમામ અમૃતલાસ પણ બીગ વર્ષમાં પાસ થયા છે. ”

“ ભગવાનની દયા ! ” મોતીચંદે કહ્યું. પાડોશીના ડોકરોએ બીજે તાર વાંચ્યો અને એ વાચનાં જ એનું મોટું ધનરી ગયું.

“ કેમ ગભરાયો, ભાઈ ! ”

“ કાકા, મારા મ્હોંથી ન કહી શકું એવી બિના એમાં છે. ”

“ ભાઈ માઠામાં માઠા ખચર હશે તોયે કાંઈ ભગવાનની મરજી મુજબ તે માથે ચઢાવ્યા વિના ચાલશે ? કહે, જે લખ્યું હોય તે કહે. ”

છોકરાએ કહ્યું : “ તાર કુમ્મસથી કયુ-રચંદે કરેલો છે. તેમાં લખ્યું છે કે : અમૃત-લાલે આજ સહવારે પાંચ વાગે દેહ છોડ્યો છે ! ”

“ પ્રભુ ! પ્રભુ ! મારી લાડકી, લલિ-તાના અઢજ વાંકા ! ”

મોતીચંદના ઘરમાં રડારોળ ચક્ર રહી. પ્રભુપરાયણ લલિતાને ખૂબ જ આઘાત થયો. “ મારી વિનતિ, હે દયાધન ! તેં આખરે ન જ સાંભળી ! ક્યાં મારાં પાપનો ખદલો તેં મને આપ્યો ? ” એમ કહેતી તે અપાર અશ્રુ વહાવવા લાગી.

જેણે જેણે આ સમાચાર સાંભળ્યા તેણે લલિતાનો છેલ્લો પ્રશ્ન પરસ્પર પૂછ્યો. કોઈએ ધધરની ગહન ગતિ છે એમ ઉત્તર દીધો. કોઈએ ફક્ત નિસાસો નાંખી લલિતા પ્રત્યે સમભાવ દર્શાવ્યો અને કોઈએ વિધિનો વાંક કાઢ્યો. પણ નિર્મળાએ આ સમાચાર સાંભળી સુવિદાને કહ્યું : “ હિન્દુ સમાજનાં પાપનો એ ખદલો છે ! મોતીચંદ અને કપુરચંદ જેવાઓ કન્યાવિક્રયના રિવાજને પોષી રહ્યા છે એનો એ ખદલો છે ! ” તેણે વધારામાં અભિપ્રાય આપ્યો કે : “ જો મોતીચંદને લલિતા પ્રત્યે પૂરેપૂરો સમભાવ હોય તો તેણે તેને ફરીથી પરણાવવી જોઈએ. ”

“ શું બોલે છે, બહેન ! આપણા સંસારમાં એવું તે કદી બની શકે ખરું ? ”

“ એજ આપણો મોઠામાં મોઠો દોષ છે ! ત્યાં સુધી આવી બાળવિ-

ધવાઓને આપણો સમાજ ફરીથી પરણાવવાની છૂટ આપશે નહીં ત્યાં સુધી કન્યાવિક્રય, વરવિક્રય અને એવા એવા અનેક કુચારો ચાલુજ રહેશે. ઉદાંઘો ઓર દુઃખોમાં જ આપણે જકડાયલાં રહીશું અને કદાપિ આપણો જયવારો થશે નહીં. ”

સુવિદાનું અંતઃકરણ કહેવા લાગ્યું કે નિર્મળાનો અભિપ્રાય તો વ્યાજબી છે. પણ એનો અમલ કરનાર હિન્દુઓ ક્યાં છે ?

[૫]

ત્રણ વર્ષ વીતી ગયાં. વિધવા લલિતા એના શ્રીમંત સસરાને ત્યાં રહે છે. એને કશું દુઃખ નથી. એને ગરીબોની માફક રાંધવું પડતું નથી. ધરકામ કરવું પડતું નથી; કોરેણુ કે કપુરચંદને ત્યાં રસોઈઓ છે; નોકર ચાકર છે; ગાડી, વાડી અને સર્વ પ્રકારની શ્રીમં-તાઈ છે.

કપુરચંદ હમેશાં પોતાના ધંધામાંજ પ્રવૃત્ત રહે છે ન છૂટકે બપોરે ૧ વાગે ખાવા આવે. જરાક ખાધ પાછો ફુકાને જાય. રાતના આટલેક વાગે પાછો આવે અને પાછો ફુકાને જઈ અગીઆરને શુમારે પાછો ફરે.

એના ઘરમાં સૌને ‘ પ્રોતિક સ્વરાજ્ય ’ છે ! એની નવી સ્ત્રીનું નામ કલિન્દી છે. તે પોલે પેસાદાર કુટુંબની હતી. તેનું સાસરું પણ પેસાદાર. માઆપે લાડકોડમાં ઉછરેલી. એના બીજવર કપુરચંદે પણ એના લાડકોડ અને વૈભવમાં કશી કમીના રાખી નથી. કલિન્દી હમેશાં નવ વાગ્યાથી વહેલી કદી ઉઠતી નથી. એને ત્રણ છોકરી છે. મોટી ૮ વર્ષની, વચ્ચી પાંચની અને છેલ્લી ૨ વર્ષની. નોકરો એ અચ્ચાંઓની સંભાળ રાખે છે. નવ વાગે ઉઠીને એક કલાક ન્હાવામાં, અંબોડો વાળવામાં અને કપડાંની ટાપટીપમાં ગાળી ગાડીમાં બેસી કલિન્દી દેવદર્યને જાય છે.

એક-દોઢ કલાક પાછી ફરી નોકર ચાકરો રસોઈઓ વગેરે પર જરાક દમદાટી ચલાવે છે. ૧૧૧૧ કે ૧૨ વાગે જમે છે અને પછી પથંગે પોલી જાય છે. ઠેક ચાર-પાંચ વાગે ઉઠે છે અને પાછી એકાદ-કલાક કપડાંનાં હંઠરામાં ગાળી દેવદર્શને જાય છે.

લલિતાને આ ગૃહમાં ઇચ્છાનુસાર વર્તવાની ટેવ પડી ગઇ. એ શું કરે છે અથવા એ ક્યાં વસે છે એની પૂછપરછ કોઇ કરતું નથી. તેની કોઇ ચિંતિત્સાએ જોતું નથી તેમ તેને કોઇ સતાવતું પે નથી. કોઇ વાર સામુજી તેને પૂછે કે: “દેવદર્શને આવવું છે ?” તે હા પાડે તો લઇ જાય અને ના પાડે તો જરાક છણકો-તે પણ કોઇવાર કરે કે, “દેવદર્શન નહીં કરું તો તારા આત્માનું કલ્યાણ ક્યાંથી થશે !” લલિતા કદી એને કશો જવાબ દેતી નહીં. સામુજીને એનો જવાબ સાંભળવાની કુરસદ પણ મળતી નહીં.

કપુરચંદનું ગૃહ વિશાળ છે. બેદરકારી અને ચાહે તેમ વર્તવું એ આ વિશાળ ગૃહના પ્રત્યેક જથ્થોનો મુદ્રાલેખ યથુ પડ્યો છે.

[૬]

કપુરચંદનો સાથો વિહારી કોલેજમાં જાયવા માટે તેને ત્યાં રહેવા આવ્યો. ગૃહરાસીનો ભાઇ એટલે એને કાણ ના પાડે ? વિહારી બેઠો રમુજી છે. એણે કપુરચંદના ગૃહમાં પગ મૂકતાં-બધો મામલો જોઇ લીધો. એને આ ગૃહ ખૂબ પસંદ પડ્યું. રોજ સાંજે તમામ બાળકોને તે એકઠાં કરે છે; અને રમુજ તથા આનંદ કરાવે છે. ધણીવાર એની બહેન કાલિન્દીને એ દેવદર્શને જતી રોકી રાખે છે અને તેને તથા લલિતાને તે પોતાની અનેક રમુજોનો લાભ આપે છે. તે જુદાં જુદાં જનવરની બોલી-એનાં સુન્દર અનુકરણ કરી શકે છે.

સંગીતમાં ખૂબ પ્રવીણ છે. કાંઈ હાથ આલાકીના પ્રયોગો પણ કરી જાય છે. હસે છે હસાવી શકે છે. સૌનાં દિલ પોતાની તરફ ખેંચી શકે છે. પોતાના વિષે સારી છાપ પાડી શકે છે. એ જ્યારે આનંદ અને રમુજ કરાવે છે ત્યારે નોકર ચાકરો પણ કામકાજ પડતાં મૂકી એકઠા થઇ જાય છે. કોઇ વાર પ્રવૃત્તિમય જીવન બાળતા કપુરચંદને પણ તે થોભાવીને પોતાના પ્રયોગો બતાવતો રહે છે.

વિહારીના આગમન પછી કપુરચંદના ઘરમાં આનંદનો વાસો થવા સાથે કાંઈક સુન્ધવરથા પણ શરૂ થઇ છે. બાળકોને તે બાધાવતો રહે છે. બહેનને સંગીત અને હારમોનીયમ પ્રત્યે લગની લગાડે છે. તેને ગુજરાતી અને અંગ્રેજીનું અક્ષરજ્ઞાન આપવામાં પણ આકર્ષે છે. ટૂંકમાં એનું આગમન સૌને આનંદકર થઇ પડ્યું છે.

ત્રિવિધસ અને ઇન્ટર, વિહારી કપુરચંદને ત્યાં રહીને બધથો. એ એ વર્ષ બાદ એક દિવસ ત્યારે કપુરચંદ રાતના ૮ વાગે પોતાને ઘેર જમવા આવ્યો ત્યારે એક અજાણ ઘટના બની.

કાલિન્દીએ તેને એક એકાન્ત ઓરડામાં લઇ જઇને કહ્યું: “તમારો મરનાર દીકરાની વડૂને હવે એને પિયર ક્યારે મોકલવી છે ? હું તો એને આ ઘરમાં હવે નહીં રાખું.”

“કેમ એમ બોલે છે ?” કપુરચંદે કહ્યું.

“એને હું પહેલાં જીવતી કાકાજી કહેતી હતી એ જૂલી ગયા ? એના ધંધાની તમને ક્યાં ખબર છે ? તમારે તો રાત દડાડો બસ ફુકાન ફુકાન ને ફુકાનેજ રહેવું; એટલે એ અદિ” હાથે તેમ વર્તેજ ને ?”

“હાથે તેમ વર્તે એટલે શું ? તું અડી ઘરમાં એના પર દેખરેખ રાખનારી છે ને ?”

ળીજી મહિલા સંગીત પરિવહનાં પ્રમુખ, સ્વાગતાશ્વધી અને કાર્યવાહક.

(તા. ૨૯ મી નવેમ્બર ૧૯૨૯)

શ્રી. મણીબહેન મ. મનજી
મદિયા સંગીત પરિષદના સ્વાગતાધ્યક્ષ
મને “કાકાની શરૂ”માં ગરબાની
ધાર્મિક રચના કરનાર બહેન.

શ્રી. ચંદ્રા વીણ
“કાકાની શરૂ” નાટકમાં
“ગંગાબહેન”ની ભૂમિકા
કુશલતાથી ભજવનાર બહેન.

“ અરે મને તો એ ‘ ધોળાને પી જાય ’ એવી નીકળી છે ! એનાં કામ જાણે છે ? થોડાક વખતમાં તમારે ત્યાં એ પૌત્રનો જન્મ આપશે ! ”

“ હેં ? ! શું કહે છે ? ! ”

“ સાચું કહું છું. કાણ જાણે કોની સાથે એ વંદી ગઈ ! પણ એ સગર્ભા છે એ ચોક્કસ ! ”

“ એ તો બૂઝું ચું ! હવે શું કરવું ? ”

“ મોકલી દો એના બાપને ઘેર ! આપણે આજ પછી કદાપિ એવું મોહું નેવું નથી ! ”

કપુરચંદ મુઝાઓ પોતાની રાંડેલી મુત્ર-વધૂ સગર્ભા ચાપ એ તો પોતાની આજરને મોઢો બંદો !

“ શું કરવું એ વિષે હું વિચાર કરી નેહશ. ” એણે પોતાની ઓંતે કહ્યું.

“ આજ ને આજ એ વિચાર કરી નાંખવો. નહીં તો હું કાલે સવારે આ ઘર છોડી મારે પિયર ચાલી જશ ” કાલિન્દીએ છેલ્લી ચેતવણી આપી દીધી.

આ ચેતવણીથી ચોંકીને કપુરચંદ કાલિન્દીને કહ્યું : “ વડુ ક્યાં છે ? એને બોલાવી લાવ. આં ઝોરડામાં તું અને તે બેસો અને હું થોડાક સવાલો તેને કરી નેહું. ”

“ એમાં તમે હવે શા સવાલો કરવાના છો ? તમારાથી એને શું પૂછી શકાશે ? ”

“ તું એને બોલાવ તો ખરી ! લાજ મર્યાદાનો લગીરે લોપ ન ચાપ એમ હું તેને પૂછીશ. ”

લલિતાને બેસવા, મુઠા માટે ધરને ત્રીજે માળે એક ઝોરડો આપવામાં આવેલો. કાલિન્દી ત્યાં ગઈ. જુએ છે તો બારણાં બંધ હતાં. તેણે તે દરસેઘ્યાં અંદરથી સાંકળ દેવાયલી જણાઈ. કાલિન્દીએ લલિતાના નામની ખૂંસો મારી. પાંચ-સાત ખૂંસો છતાંયે તેને

જવાબ મળ્યો નહીં ! “ આમ કેમ ? ” તે પાછી ફરી. કપુરચંદ તેની સાથે ઉપર ગયો. તેની ખૂંસો અને બારણાંના ખખડાટનો પથ જવાબ મળ્યો નહીં.

“ અંદર ભરાઈ બેઠી છે ! શું મોહું લેખને બહાર આવે કે કશો જવાબ દે ! ” કાલિન્દીએ ટીકા કરી.

“ આપણે તપાસ કરવી નેહએ કે, એ અંદર છે કે નહીં ? ” કપુરચંદે કહ્યું.

નોકરેને બોલાવવામાં આવ્યા અને બારણાં ઉતારી નાંખવામાં આવ્યાં. અંદર જતાં તેઓએ હૃદયદાયક દશ્ય જોયું.

લલિતા જમીન પર ચત્તીપાટ પડી હતી. એના હાથમાં એક કાગળ હતો. એની નજ-દીક પાણીનો એક ખાલો અને જુનાં છાપાંની એક ચીખરડી એ બે વાનાં પડ્યાં હતાં.

“ ડાકટરને બોલાવો, ડાકટરને બોલાવો. ” કપુરચંદે કહ્યું.

“ ડાકટરને શું બોલાવે ? ” કાલિન્દીએ કહ્યું : “ જોતા નથી, એની આંખોના ડોળા ઉપર મથેલા છે ; કાળા દીકરાં જેવી યથ ગઈ છે અને જણે લાકડું હોય એવી પડી છે. નક્કી એણે આપઘાત કર્યો છે ! એની નાડી જુઓ તો ? ”

“ હેં ? ! ” એમ કહી કપુરચંદે નાડી નેહ. ખરેખર કાલિન્દીનું અનુમાન ખરું પડ્યું. એની નાડી ચાલતી ન હતી.

“ પેસો એના હાથમાંનો કાગળ વાંચો તો ! ” કાલિન્દીએ સૂચના કરી.

કપુરચંદે યથરતાં યથરતાં કાગળ હાથમાં લીધો. એમાં નીચેનું લખેલું હતું :

“ ને કે મેં સોમંત્ર ખાધને આપઘાત કર્યો છે તોપણ એ માટે વિદારી જવાબદાર છે. મને એણે મોહાંધ. ખતાવી પુનઃજન કરવાનું વચન આપ્યું અને મ્મારે એ પ્રમંજ આવ્યો ત્મારે એણે ચોખ્ખી ના પાડી. સ-

મારો આવા દંભી, બ્રહ્મ અને નાદિશ્વરવાન
યુવકોને જીવતા ને જીવતા બાળી મૂકવા
જોઈએ; પણ હા ! એ યુગ આવ્યો નથી
અને ત્યાંસુધી મારા જોઈએએ આપઘાત
જ કરવો રહ્યો ! જે આ ચીટ્ટી વાંચે તેને
મારાપર ક્રોધ ન કરવા વિનંતિ છે. મારા માટે
જે અશુભ પણ ક્રોધ ન સારે. આવા પ્રસંગો
ખતતા અટકાવવા માટે જોઈતી દિશ્વર
સમાજ અને તેના યુવકોમાં આવે તો મારો
આપઘાત નિરર્થક નથી નીવડ્યો, એમ મારો
આત્મા માનશે.

હી. દયાનો ભોગ અનેહી
લક્ષિતા."

"એ છોકરો ક્યાં છે ?" કપુરચંદે
ગુરસામાં પૂછ્યું.

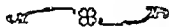
"એ તો સાજો બહારગામ ચાલ્યો ગયો
છે."

કપુરચંદેને તેના પર ધસ્યો ગુરસો ઉપનયો.
પણ શું કરે ? આખરે એની પત્નીનો એ
ભાષ દ્યો. આ ખનાવ સુપકાદીથી દાબી
દેવાયો અને ગુપ્તગુપ લક્ષિતાના દેહનો અગ્નિ-
સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો.

પણ લક્ષિતાના પત્રની વાત કપુરચંદની
ચાંતિમાં ધુપી રહી નહીં. ન્યારે નિર્મળા
અને સુવિદ્યા પુનઃ એકદાં મળ્યાં ત્યારે સુવિ-
દ્યાએ અભિપ્રાય આપ્યો: "નિષ્કુર દિ-કુ
સમાજ !"

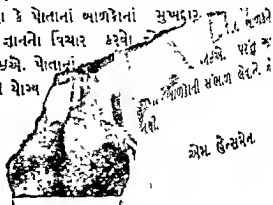
"માત્ર નિષ્કુર નહીં-અહીં દંભી અને
નાશાયક !" નિર્મળાએ ઉમેર્યું.

આ એ વ્યક્તિઓનો અભિપ્રાય સત્ય
કિંવા અસત્ય છે, એનો વિચાર વાચકવૃન્દે
કરવો રહ્યો.

શ્રીનું કાર્યક્ષેત્ર:

શ્રીએ પોતાના ઘરની સંભાળ લેવી જોઈએ અને તેમ કરતાં તેનાં માનસિક વિકાસ
અને સ્વતંત્રતામાં વિધ્ન આવતું ન જોઈએ શ્રીનું જીવન અને દહ્મો પુરુષોનાં જોવાં જ છે
એમ મનાવનારા શ્રીશ્રીશ્રીશ્રીશ્રી પદ્મતિની હું દિશાયત કરી શકતી નથી. પરિણીત
જીવનની પસંદગી કર્યા પછી ઘરનાં નાનાં ગુપ્તગુપને છોડી જાહેરમાં બાપણો કરે એ મને
હીક નથી લાગતું. શ્રીને જે ફુનીઆને કાંઈ પણ સદેશ આપવાનો હશે તો તે આપવાનો
માર્ગ તે જોણી લેશે. પછી તે પોતાના મુખદ્વાર કે પોતાનાં બાજુનાં મુખદ્વાર
વધુ સારી કેળવણી આપવા માટે અનુભવ અને જ્ઞાનનો વિચાર કરવો
બાજુનો મેળવનાં ગૃહજીવનને અસર થતી ન જોઈએ. પોતાનાં
શ્રીને સમય ન હોય તે ફુનીઆની સેવા કરવાને યોગ્ય

એમ હિન્દુસ્તાન

સ્વ. અમૃતલાલ દાણીનું સ્મારક

ગુજરાતના બહેર જીવનમાં પોતાના પ્રાણ નીચેની રહેલા નવજીવનોનું જે એક આહ્વાનપાત્ર નીચે લખ્યું થયું છે, તેમાંથી ભાઈશ્રી અમૃતલાલ વ. દાણીનો દેહ ઝડપાઈ જતાં આપણે તેટલા પ્રમાણમાં દરિદ્ર બન્યા છીએ. ભાઈશ્રી દાણીની બિદા સદેવાઈથી ન પૂરી રાકાય તેવી છે. માંડ માંડ પચમર થવા મથતા કન્યા-કેળવણીના ક્ષેત્રમાં : ભાઈ દાણીનો અભાવ નં ચલાવી લેવાય તેવા લાગે છે. તે અભાવને પૂરવાનો બલવાન પ્રયત્ન થવા જરૂરી જરૂર છે.

પોતાને આપરેશન થયું તેને આગલે દિવસે ભાઈશ્રી દાણીએ દુરંદેરી વાપરીને જે એક સુખ સંદેશ પોતાની નોંધ-પોથીમાં લખી રાખ્યો હતો તેમાંથી નીચેના ફક્ત એ ભાગના જીવન-ધ્યેયને સ્પષ્ટ કરનારા છે :

“ શુદ્ધ કેળવણી દ્વારા બાળકો, યુવતીઓ અને સ્ત્રીઓના હૃદય પરનાં Repression (દમન) આદિ શક્તિના ભાર કાઢવામાં ચતુરશીલ રહીને, તેઓ પ્રકૃત્યે, ને ખીલે એવી કેળવણી આપીને સૌને જીવનમાં ખીલતાં કરવાનો મારો હૃદય અભિલાષ હતો. એમને એ રીતે શિક્ષણ આપીને એમના બોર દૂર કરી-કરાવીને, તેમ જ તેમના આત્માઓ કોળી રાકે, પ્રકૃત્વી રાકે, ખીલી રાકે, એવાં જેટલાં સાધનો આપી-અપાત્રી-સ્થાપી રાકાય તે સ્થાપી-સ્થવાત્રી સુખી કરવાં—really happy and liberated—ખરેખર આનંદી, સુખી ને સુખ કરવાં એ મારું જીવન-ધ્યેય હતું. ••• મારી શિષ્યાઓ ને મારા મિત્રો એ હેતુને પાર પાડવા યત્નિચિત્ કરશે તો એ મને નિવાપાંત્રિ ગણાશે. એ બધું જોઈ હું ખૂબ રાશીરા. ”

ભાઈશ્રી દાણીનું આ જીવન-ધ્યેય એના દ્વંકમધુર આધુન્યની અંદર કેટલી વિરલ હદે પાર હતું છે તેનું પ્રત્યક્ષ દર્શન હોનાર સુંદર તથા ભાવનગર મહિલા વિદ્યાલયની સંખ્યાબંધ વિદ્યાર્થીની બહેનોનાં હૃદ આજે આપણી નજર સામે હયાત છે. અને એ આનંદ-ઝરણુ વહેતું રાખવા માટે ભાઈશ્રી દાણીએ માગી લીધેલી નિવાપાંત્રિ અર્પવાની આજે એના આખાંજનોની ફરજ થઈ પડે છે. સદ્ગતની એ માગણીના સક્રિય જવાબ વિનાનાં આપણાં તમામ આંતરું નિરર્થક છે.

એ નિવાપાંત્રિ આપણે સહુ કેવા સ્પર્શમાં આપી રાહીએ ? અમને કંઈક આવું સુઝે છે : એમના નામનું ફક્ત પાંચેક હજાર રૂપિયાનું એક સ્મારક હાંસ કરીએ : તે રકમ અનામત રાખતાં તેના વ્યાજના માસિક રૂ. ૨૦-૨૫ હતા યાય : આ માસિક વ્યાજની રકમ એના નામથી શિષ્યવૃત્તિ તરીકે અપાય : મહિલા વિદ્યાલયમાંથી હૃદય અભ્યાસ માટે મહિલા પાઠશાળામાં જનારી કોઈ બહેનને, અથવા તો સંગીત, શિક્ષણ, ક્ષેત્રોજ, ચિત્ર, કે એવા કોઈ ખાસ વિષયમાં તૈયાર થવા જનારી બહેનને એ શિષ્યવૃત્તિ-એનાયત યાય : બંરોળ વધતું જાય તે પ્રમાણમાં શિષ્યવૃત્તિઓ પણ વધે. મંરોળની વ્યવસ્થા માટેની એક સમિતિ, ઉક્ત રકમ ભરાઈ રહ્યા પછી એ બરનારાં ભાઈબહેનોની ઇચ્છા મુજબ નીમાય.

માગેલી રકમ અમારા મતે ઘણી નાની છે. કેટલાક મિત્રોએ તો પોતાનો ફાળો આપવા ક્યારની તૈયારી બતાવી છે. અને દાણીભાઈનું વિરાજ આખમંરોળ જેતાં આટલું બંરોળ તો વિના મુરકેડીએ સત્વર ભરાઈ જશે તેવી અમને પૂર્ણ અશ્વ છે.

આપ આપનો ફાળો નીચેની એ પૈઝી એક સંસ્થાને મોકલી આપશો : (૧) સૌરાષ્ટ્ર સેવા સમિતિ, રાણપુર. (૨) મહિલા વિદ્યાલય, ભાવનગર. મળેલ રકમોની પડોંચ ‘ સૌરાષ્ટ્ર ’ પત્રમાં પ્રસિદ્ધ થશે.

અમૃતલાલ વિ. ઠક્કર
શુભાબરાય ગો. દશાઈ
વલ્લભભાઈ ઉ. પારેખ
દરિલાલ ગોવિન્દજી પારેખ
અમનલાલ મા. વૈષ્ણવ
ભોગીલાલ ઠાકર

અમૃતલાલ દ. રોક
પોપટલાલ સુરગર
બળવંતરાય રો. મહેતા
કુલચંદ કસ્તુરચંદ નાદ
સવિતા ત્રિવેદી
મણિશંકર રામજી ત્રિવેદી

આપણી સ્ત્રીકેળવણી

આખ્યાતા: સૈદ. ઇન્દુમતી દિવાન.

[અખિલ હિંદ સ્ત્રી પરિવર્તની બેઠક બન્ધુઆરી માસમાં સૌ. સરોજિની નાયડુના પ્રમુખપદે મુખ્યાલયમાં મળશે. એ પરિષદ માટે પ્રતિનીધીઓ ચુંટવા અને ગુજરાતની સ્ત્રીકેળવણી સંબંધી પ્રશ્નો ચર્ચવા “ ગુજરાત પ્રાન્તિક મહિલા પરિષદ ” ની બેઠક તા. ૮ મી ડીસેમ્બરે અમદાવાદના ડો. મોલીબાઈ કાપડીઆ હોલમાં ‘મહુમ સર ચીનુભાઈ (પટેલ બેરોનેટ) નાં વિદુષી પુત્રી સૌ. ઇન્દુમતી દિવાનના પ્રમુખપદે મળી હતી. પ્રમુખપદેથી તેમણે આપેલું મનનીય લાઘવ્ય અહિં આપીએ છીએ. તં. શુ.]

આજે આપ સર્વેએ મળી મને પ્રમુખસ્થાન આપ્યું છે, બહેનો અને તે માટે હું આપભાઈઓ સર્વનો આભાર માનું છું. મારા કરતાં કોઈ અનુભવીને આ સ્થાન આપ્યું હોત તો તે આપણને માર્ગદર્શક થઈ પડત. આપ સર્વના પ્રેમથી મેં આ સ્થાન લીધું છે અને હું આશા રાખું છું કે આ કામ પાર ઉતારવામાં આપ સર્વ મને સહાયબૂત થશો.

આજે જગતભરના દેશોને એમજ લાગ્યું છે કે, દેશનો બધો કેળવણીનું મહત્વ આધાર, તેની ચડતી પડતીનો, અને તેની બંધિયની પ્રત્યક્ષ આધાર તેને જે કેળવણી મળે છે તે ઉપર છે. સમાજનું ઘડતર, તેની સંસ્કારિતા વગેરે બધાના મૂળમાં કેળવણીજ રહેલી છે. સાફ શિક્ષણજ સમાજને ધડી શકે છે, એ વસ્તુના બાનથીજ કેળવણી માટે જાતજાતના પ્રયોગો થાય છે. અને શિક્ષણ પદ્ધતિઓમાં ક્રાંતિ થઈ છે. રશીઆનો દાખલો

જોશે તો જણાશે કે એ લોકોએ ઉચ્ચ અને સંસ્કારી જીવન જીવવા માટે આખી જનતામાં તેની અભણતા દાળવાને (to liquidate illiteracy) કેળવણીનો પ્રયત્ન, તેનો ફેલાવો અને સૌથી પહેલું અને આવશ્યક અંગ માન્યું છે. રશીઆએ છેક માધ્યમિક કેળવણી સુધી મફત અને ફરજિયાતનું ધોરણ રાખેલું છે. વળી તે માને છે કે સશક્ત અને બળવાન, સાહસિક અને ક્ષેપવાન, આચાર વિચારમાં સ્વતંત્ર અને સંસ્કારી, સ્વમાન સમજતી સ્વાશ્રયી પ્રજા નહિ હોય તો બળવાનું પરિણામ ટકાવવું અસંભવિત છે.

ન્યારે માણસને પોતાના અજ્ઞાનનું અને અજ્ઞાનની દદનું ભાન થાય છે, ત્યારેજ તેને એમાંથી છુટવાનું મન થાય છે. માણસ આવા અજ્ઞાનમોયી છુટવાનો વ્યક્તિગત પ્રયત્ન પણ કરે છે. પણ મનુષ્ય એ એવું સામાજિક પ્રાણી છે કે તેને અધિક વસ્તુ સમાજમાં પ્રસારે નહિ ત્યાં સુધી સંતોષ અને લાભ થતો નથી. તેથી તે માત્ર પોતાનુંજ અજ્ઞાન દાગે

ઐતહાસી તે અજ્ઞાનમાંથી છુટી શકતો નથી, અને સમુદાયનું અજ્ઞાન ટાળવા તેથી તે પ્રેરાય છે.

આ દૃષ્ટિએ આપણે આપણા સામુદાયિક અને વ્યક્તિગત પ્ર-કેળવણીની વર્ત- યત્નો તપાસીએ. માન સ્થિતિ આપણે ત્યાં સ્ત્રી અને પુરૂષોની સા- માન્ય કેળવણીની સ્થિતિ કેટલી દયાજનક છે તે સરકારી આંકડા ઉપરથીજ સમજાય તેવું છે. તેથી આપ સમક્ષ તે રજુ કરું છું.

મુંબાઇ ઇલાકાનેા જે ભાગ અંગ્રેજ સરકારની સીધી હકુમત નીચે છે તે ભાગની વસ્તી, ૧,૬૨,૬૧,૭૧૯ ની છે. જેમાંની ૨૩ ટકા શહેરોમાં રહે છે, અને ૭૭ ટકા ગામડાં- જોમાં રહે છે. આખી વસ્તીમાંથી માત્ર બે ટકા સરકારી અને ખાનગી નોકરીકારા અથવા તો વકીલાત, એન્જનીયરીંગ, ડોક્ટરી ધંધા વગેરેથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. છતાં પણ વિચિત્ર વાત એ છે કે આખી કેળ- વણીની પદ્ધતિ જાણે માત્ર આ બે ટકા વસ્તીને માટેજ હોય એવી. રીતે યોજવામાં આવી છે.

મુંબાઇ ઇલાકાના આ ધંધામાં પડેલા- જોના આંકડાઓ રેસિક હોવાથી જાણવા જેવા છે.

	પુરૂષો.	સ્ત્રીઓ.
ડોક્ટરો	૧૧૦૦૧	૩૩૯
વકીલો અથવા ન્યા- યખાતાના સરકારી નોકરો.	૬,૯૭૪	૧૪૨
આર્કિટેક્ટ્સ, ઇન્જેનિ- અથવા વ્યાપારી પેદી- ઓના વ્યવસ્થાપકો અને માલીકો.	૬,૯૨૩	૨૬૬

શિક્ષકો.	૩૧,૪૮૧	૪,૩૩૯
સરકારી નોકરીમાં તે- મજ ખાનગી પેદી- ઓના હલકો ફરજગ- ના કારકુનો.	૧,૧૬,૩૯૦	૭૨૯૩

વ્યાપારી પેદીઓ કાર- ખાનાઓ વગેરેના વ્ય- વસ્થાપકો કે પેટા દર- જમના સરકારી કે પેદીઓના કે કારખા- નાઓના અમલદારો.	૨૦,૦૦૦	૩૦૦ (આશરે) (આશરે)
--	--------	----------------------

આથી ઉલટું ખેતીના ધંધામાંથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવનારાંઓની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે છે:—

પુરૂષો	સ્ત્રીઓ
૩૬,૭૨,૮૫૮	૧૭,૯૩,૮૪૬
આટલી મોટી વસ્તીવાળા ધંધાદારી- ઓની કેળવણી માટે સરકારે તેમજ પ્રજાએ શું કર્યું છે ? જાને જાને આમને માટે યોગ્ય કેળવણીની વ્યવસ્થા ન થાય ત્યાં સુધી તેમની પાસેથી કર લેવાનો સરકારને શો હક્ક છે ?	
માત્ર સ્વખાપાની છેલ્લામાં છેલ્લી પરીક્ષા ઐટલે વર્નાક્યુલર હાઇનસના આંકડાઓ આ પ્રમાણે છે:—	

૧૯૨૮ ની સાલના પરીક્ષામાં પુરૂષો સ્ત્રીઓ	બેઠા ૧૩,૭૫૮ ૧,૬૧૭
પરીક્ષામાં પાસતી	

સંખ્યા ૬,૨૯૨ ૬૫૦	
ઐટલે પુરૂષોની સંખ્યા કરતા સ્ત્રીઓની સંખ્યા લગભગ દસમા ભાગની છે.	

પ્રાથમિક, માધ્યમિક તેમજ કોલેજો
જથ્થે મળી આશરે દશ લાખ વિદ્યાર્થીઓ
બણે છે, તેમાંના માત્ર ૮ ટકાજ પ્રાથમિક
શાળાના ઉપવા ધોરણમાં, માધ્યમિકશાળા-
ઓમાં તથા કોલેજોમાં બણે છે. ઐટલે કે
જે યોગ્ય બણે છે, તે માત્ર નામનું જ બણે

શકતો નથી, અને શરીર પુરેપુરું ખીંચ્યા પહેલાંજ તે ઝિન્નભિન્ન અને નિર્મોહ્ય થઈ જાય છે અને છેવટે ધસારાથી આયુષ્ય પણ ટુંકું થાય છે. વળી આવી બાલમાતાઓ તેમનાં બાલકોનું યોગ્ય લાલનપાલન કરી શકતી નથી. એ તેમની શકિતની બહારની વાત છે. બાળઉછેર અને બાળકેળવણી જે મહત્વની વસ્તુ છે, તે આ બાલમાતાઓ કેવી રીતે સમજી શકે ? તેઓજ જ્યાં બાળક હોય ત્યાં તે તેમનાં બાળકોનાં પ્રશ્નો કેવી રીતે વિચારે ? બાળકો જે દેશની અને સમાજની ખરી સમૃદ્ધિ છે, જે ભવિષ્યની પ્રજા છે, અને જેમના ઉપરજ દેશના ભવિષ્યનો આધાર છે, તે બાળકો આ બાળમાતા પાસેથી કેવું શિક્ષણ લેવાનાં ? તેમનાં શરીરના બાંધા પણ કેવા નબળા થવાના ? ફુનીઆ ઉપર કોઈ જગ્યાએ નહિ તેવું મોઢું બાલમરણ્ય પ્રમાણુ દિન્દુસ્તાનમાં છે. તેવું કારણ બાલમાતાઓ અને સ્ત્રીઓનું સામાન્ય અજ્ઞાન છે. નાની માતાઓમાં તે જ્ઞાન ક્યાંથી હોય ? આથી અતિ બાલમરણ્યનું મૂળ બાળકમજ છે. શારદાબીજમાંની લક્ષ્મી અને સંપ્રતિવય આ દૃષ્ટિએ નાની છે. હું માનું છું કે આવી ગંભીર જવાબદારીઓ માટે ચૌદ અને પંદર વર્ષને બદલે અઢાર અને એકત્રીસ વર્ષની ઉમ્મરજ યોગ્ય ગણાવી જોઈએ. હિન્દુ અને ઇસ્લામી કોમના શાસ્ત્રોના શબ્દોને વળગી રહેનારાઓમાં આ માટે બહુ સંકુચિત દૃષ્ટિ છે. તેમને તેમાં ધર્મનું ઉલ્લંઘન લાગે છે પણ ધર્મ પણ દેશકાળને અનુસરીનેજ રચાય છે, અને તેમાં દેશકાળને યોગ્ય પરિવર્તનો થવાં જોઈએ. વળી એકલા કાયદાથી આપણું વળવાનું નથી. એ વસ્તુ ખોટી છે, એમ પ્રજાના મનમાં નહિ ઉતરે ત્યાં મુઠ્ઠી એ રીવાજ બંધ નહિ થાય. પોતાનું દિન રોમાં છે એ પ્રજાએ સમજવુંજ જોઈએ.

સ્ત્રી સ્થાનભ્રષ્ટ થઈ છે. કુટુંબમાં પણ તેનું જે સ્થાન હોય તે કુટુંબમાં સ્થાન જોઈએ, તે આજે નથી. આજે તેનું કુટુંબમાં શું સ્થાન છે ? તે માત્ર પુર-પના વિલાસ અને વાસનાઓ તૃપ્ત કરવાનું, અને સંતાન પ્રાપ્તિનું સાધન મનાય છે. તેની લાગણી તરફ કોઈ ધ્યાન આપવાની તરફી લેવું નથી. સ્ત્રી અને પુરુષના જીવનમાં એટલો ફેર પડી ગયો છે કે પુરુષ માત્ર તેના ખપ અને સગવડ પૂરતોજ સ્ત્રી સાથે સંબંધ રાખે છે. તેને સ્ત્રીના માન અપમાનની પડી નથી. પૈસાના મદમાં, અને નાની નાની વાતમાં વાંકુ પડતાં તેઓ ખીજ સ્ત્રી પરણે છે. અને ખન્ને સ્ત્રીઓના જીવનમાં કલેશ અને દુઃખ આવે છે. એક ઉપર ખીજ કરવાથી પહેલીને કેવી લાગણી થશે તેનો વિચાર તે કરતાજ નથી. જ્યારે એજ સ્ત્રીને ખીજ પુરુષ સાથે વાત કરતી જોતાં પણ તેને ઇર્ષ્યા આવે છે. એક ઉપર ખીજ સ્ત્રી કરવી તેનાથી ખીજું વધારે અપમાન સ્ત્રીજાતિ માટે કયું છે ? આપણા કુટુંબોમાં સ્ત્રી પુરુષો વચ્ચે કામની વહેંચણી એ જાતની થઈ છે કે જોયી સ્ત્રીનું જીવન કલેશવાળું અને છિન્નચિન્ન થઈ ગયું છે. કામ પહેલાં કરતાં વધુ છે જ્યારે તે કામમાં મજતી મદદ ઓછી થઈ છે. ઘરમાં ગમે તેટલું કામ પડ્યું હોય, બાળક માંદું હોય તો પણ પુરુષ ઘરના આગલે મેડે બેસી વાતોના ગપાટા મારશે પણ મદદ કરવા નહિ આવે. આપણે જે કાર્યક્ષેત્રના વિભાગ પાડ્યા છે તેમાં પણ જે આપણું હિત ચાહતાં હોઈયું તો ફેર કરવા પડશે. આજની રચનામાં પુરુષ માત્ર રળીજ લાવે છે, અને સ્ત્રી ઉપર ભુલગી સત્તા ધરાવે છે, અને સ્ત્રી ઘર કામમાં અને છોકરાંની ઉઠવેડમાં

પીલાઈ મરે છે. તે રચના ફેરવીને પુરુષે ધરકામમાં સ્ત્રીને મદદ કરવી પડશે. અને બાળકો જેને માટે સ્ત્રી અને પુરુષ બંને જવાબદાર છે, તેમને ઉછેરવાની મહેનત અને જવાબદારીમાં પણ તેણે ભાગ રાખવો પડશે. સ્ત્રીએ પણ પુરુષની કમાણીનો ઉપયોગ અને ઉમેરો કેમ કરવો તે બરાબર માણવું પડશે.

જેમ મુનેશ્વરને હાથે પગે ખેડીઓ પહેરાવી પછી જેલમાં આર્થિક સ્થિતિ પુરવામાં આવે છે તેમ સ્ત્રીને પણ ચારે બાજુથી, કાયદાઓના બંધનોમાં જકડી સંસારમાં ધકેલેલી દેવામાં આવી છે. આર્થિક પરતંત્રતા એ પક્ષીની પાંખો કાપી નાખવા બરાબર છે, તે કયા આધારે જીવન જીવી શકે ? પરાશ્રયી જીવનથી છુટવાનો ઉપાય તે આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય. આજે સ્ત્રીઓ પોતે કમાતી પણ નથી, અને તેમને મા બાપના વારસામાંથી પણ કાંઈ મળતું નથી. માબાપની એકની એક દીકરી ગરીબાઈમાં પડી રહે અને દૂંદૂરના પિત્રાઈઓ મિલકતના વારસદાર ગણાય છે. માબાપના ચાર પાંચ છોકરાઓમાંથી છોકરાઓ બાપની મિલકત ફાલે તેમ વેડછી નાંખે છે જ્યારે છોકરીને તેમાંથી પાંચ પણ મળતી નથી. માત્ર ગ્રેમ કે દયા કરી જે આપે તેજ. વળી પૈસાદાર માણસની પુત્ર વિનાની નિધવાને પણ સંયુક્ત કુટુંબમાં તેના પતિના ભાગની મિલકત મળતી નથી, અને તેને નિરાધારીમાં ખીંતની દયા ઉપર જીવન જીવવું પડે છે. કાયદાની દૃષ્ટિએ સ્ત્રીઓને આ બાબતમાં બહુ અન્યાય કરવામાં આવ્યો છે.

આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય માટે સ્ત્રીઓએ કમાવું જોઈએ. સ્ત્રીઓએ કમાવાની દિશ્મત પણ કરવી જોઈએ. કમાવાની આવડતને લીધે

સ્ત્રી જનસમાજને પણ ઉપયોગી થશે અને દેશની સંપત્તિ પણ વધશે. અત્યારે કમાવાનાં સાધનો નહિ હોવાને લીધે કેટલીએ નિરાધાર બહેનો અનીતિનો ભોગ થાય છે. તે જો કમાણીનાં સાધન વધે, તેને શોધવામાં આવે, તો સ્ત્રીઓ આર્થિક સ્થિતિએ, અત્યારે જે, “બાપડી ખીયારી” છે તે મટી જશે અને અનીતિમાં નહિ ફસાય. ઇંગ્લાંડમાં લગાઇ પહેલાં સ્ત્રીઓ અત્યારે કરે છે તેટલા ધંધા અને કામો નહોતી કરતી, પણ લગાઇમાં તેમણે પુરવોના કામો પણ કર્યા અને હજુ કરે છે. ત્યારથી સ્ત્રીઓ અમુક કામ ન કરી શકે એ માન્યતા ત્યાંથી ગઇ છે. અત્યારે તો કમાવાના દરેક ધંધામાં સ્ત્રીઓ કામ કરે છે અને કમાય છે. તેમ આપણે પણ દરેક ધંધા નોકરી વગેરેમાં કામ કરવું જોઈએ, કે જેથી આપણી પરાધીનતા દૂર થાય.

આને માટે સ્ત્રીમાનસ બદલવાની જરૂર છે.

સ્ત્રીઓ એમજ માને

સ્ત્રીમાનસ છે કે આપણાથી

અમુક વરતુ થાય ને

અમુક ન થાય. નાનપણથી તેને એવી રીતેજ કેળવવામાં આવે છે કે તે અજ્ઞા છે, પરાધીન છે, તે સ્ત્રી છે માટે તેને પરણવુંજ પડે, તેતો સાપના ભાસ સમાન છે, વિગેરે. ખરી વરતુ આમ નથી, છતાં આપણે આપણી જાતને તેવી બનાવી દીધી છે. શા માટે સ્ત્રીએ અજ્ઞતા રહેવું જોઈએ ? શા માટે તેણે પરાધીન જીવન વ્યતિત કરવું જોઈએ ? તેને પણ પુરુષની પેઠે ધર્મને નિર્માણ કરી છે. તેને પણ દારૂ, પગ, મરજ, બધું છે. પછી શા માટે જ આવાં બંધનો તેને જરૂરનાં છે એમ નવું ? નાનપણથીજ કેળવણી એવી રીતે જોઈએ કે જેથી તેનામાં આ વિચારો ન રે ન કરે. માટેજ આ માનસ દૈવે બદલવું જોઈએ.

છોકરા છોકરીનો જાતિભેદ જે આપણા
સુધરેલા સમાજમાં
અસમાનતા માટે પણ દુષ્ટ રખાય છે
સ્ત્રીઓની તે દૂર થવો જોઈએ.
જવાબદારી દૂધ દહિં જેવા પત્ન-
અર્થથી માંડીને કેળવણી

આપણા સુધી આ ભેદ રાખવામાં આવે છે.
આપણે સ્ત્રીઓએ એવી માન્યતા કરી દીધી
છે અને તેણે જડ ઘાલી છે. જ્યારે ખરું તો
સ્ત્રી અને પુરુષને માટે બધું સરખું જ હોવું
જોઈએ. સ્ત્રીઓ જે આ માનસ બદલશે
તોજ આ ભેદ દૂર થશે. ડોસો કુંવારો મરે
પણ ડોશીથી કંઈ મરાય ? કેમ ન મરાય ?
તેનામાં પણ દુષ્ટાશક્તિ છે, સંયમ છે તો
તેવુંજ જીવન શા માટે ભારા સમાન
લગવું જોઈએ ? નીતિનો પ્રશ્ન પણ
ખરી રીતે મનુષ્યના ધર્મની રીતે વિચારવો
જોઈએ. નહિ કે ઓપુરુષના જાતિભેદની
દૃષ્ટિથી. ઓવું પાપ પકડાય છે અને તે
અવગણાય છે, જ્યારે પુરુષવું પાપ કદાપિ જો
પકડાય તો પણ તે નિઝાવી લેવામાં આવે
છે જ્યારે સ્ત્રીને તેવું આપું જીવન એક
વખતની જૂલથી પાપમાજ માળવું પડે છે.
આનો અર્થ એમ નથી કે સ્ત્રીઓએ પણ
અનીતિ આચરવી, પણ સામાન્ય નિયમો તો
સરખાજ રહેતા જોઈએ, અને એ ધોરણે
સ્ત્રીઓ પણ કુંવારી રહે તો વાધો નથી એમ
મંત્રવું જોઈએ.

તંજન વિધવાનો પ્રશ્ન ઉકેલવો જોઈએ.
દરેક વૈધવ્ય પાળવું જેમ ફરજિયાત ન હોવું
જોઈએ તેમ પુરુષોનું કલ્પવૃક્ષ જોઈએ એવો
પણ કાંઈ નિયમ નથી. તેને કહે તો મુનલ્લભિ
કરે અને ન કાવે તો ન કરે. વિધવા છે માટે
તેણે તો અમુક રૂઢિ પ્રમાણેજ જીવન પાળવું
જોઈએ કે અમુક જપ જપ, મંદિરે જાવું
આવડું, તોરે સિવાય તેનાથી બીજું કાંઈ ન

થઈ શકે એ મનોવૃત્તિ આપણા આખાએ
સમાજની છે. એ મનોવૃત્તિ બદલાવી જોઈએ.
દરેક સંસ્કારી દેશમાં સ્ત્રીઓ જાહેર
જીવનમાં મોટો ભાગ
જાહેર જીવનમાં લે છે, જ્યારે આપણે
સ્ત્રીનું સ્થાન ત્યાં આંગળાને વેટે
ગંજી શકાય તેટલાં

બાદ કરીએ તો જાહેર જીવન એ શું છે તે
પણ સમજતા નથી. અને તેથી આપણે આ-
પણું ધ્યેય સ્વરાંજ જરૂરી પ્રહોંથી શકતાં
નથી. સ્ત્રીઓ વિનાનું જાહેરજીવન અપંગ છે.
સમાજ સુધારાની પ્રવૃત્તિઓ સ્ત્રીઓ વિના
આગળ વધી શકતી નથી, અને એ પ્રત્નો
પુરુષો ઉઠેલવા મથે છે તો પણ તેમાં સ્ત્રીઓની
સદાનુભૂતિ વિના ઉઠેલી શકતા નથી. બાળ
કેળવણીના અને બાળકોરેના કાર્યો સ્ત્રીઓ
એજ મળીને કરવાં જોઈએ. વળી વનિતાવિ-
શ્રામો અને પતિત સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર જો સ્ત્રીઓ
કામ ન કરે તો કેવી રીતે થાય ? આ કામોમાં
સ્ત્રીઓ વિના ચાલે તેવુંજ નથી. સ્ત્રીજ સ્ત્રીને
સમજી શકે અને સમજાવી શકે.

સ્ત્રીઓ જાહેરજીવનમાં ભાગ લેશે તો
ઘરની કોણ સંભાળ રાખશે એની જોએને
ચિંતા છે તેમની એ ચિંતા અસ્થાને છે.
ઘરકામથી અને કૌટુંબિક ફરજો બજાવવાં પણ
થોડો સમય કાઢી શકાય તેમ હોય છે. જેમ
પુરુષો પોતાના ધંધામાંથી વખત કાઢી શકે છે
તેમ. વળી આખો વખત એકના એક વાતા-
વરણથી ચાક અને કંટાળો આવે છે અને
તેથી જરા આનંદ માટે પણ બહાર નીકળ-
વાની જરૂર છે. વળી દરેક સ્ત્રી આગળ પડીને
કામ ન કરી શકે તે પણ રવામાવિક છે;
દરેક પુરુષ પણ નથી કરી શકતો છતાં પણ
દેટલીક સ્ત્રીઓ આજે માત્ર દેડેલાતી ધર્મિક
વૃત્તિથી દોરાઈ મુડેજો અને મદાશજો પાછળ
થેલાં કાઢે છે અને તેમના બોગ અને છે, તેને

સ્થાને તેમને સેવાનું માહાત્મ્ય સમજાવવાથી જરૂર તેઓ કાંઈ ને કાંઈ ઉપયોગી કામ કરશે. જેમ ડીપે ડીપે સરોવર બરાય છે તેમ મુખ્ય કામમાં તેઓ ઉપયોગી થશે.

વળી જે કેળવણીએલી બહેનો છે તેમણે એ પણ સમજવું જોઈએ કે જે સમાજ તેમને માટે કેળવણીનો પ્રાંધ કરે અને પૈસા ખર્ચે તેના કામમાં કોષ્ટક રીતે તો આવવું એ તેમની ફરજ છે. આજે સ્ત્રીસેવિકાઓની આપણા જાહેર જીવનમાં કેટલી બધી જરૂર છે ! જેઓ આખો સમય આપી શકે અને આપે તેવાં બહેનો મળે તોજ કરવા ધારેલા કાર્યો થઈ શકે. અલગત સમૂહમાં ન કરે તેના કરતાં તો કલાંક આપે તે પણ ઇચ્છવા જેવું છે પણ થોડાંકે આખો વખત આપે તોજ ખર્ચ કામ થઈ શકશે. જે બહેનો કેળવણી છે તેમાંની બધીએ લગ્ન કરવું જ જોઈએ એમ શા માટે માનવું જોઈએ ? એક વ્યક્તિને પોતાનું જીવન આપી દેવા કરતાં આ બહેનો જે સમાજના કામમાં પડે તો આપણું કામ ઝડપથી અને સહેલાઈથી થાય. વળી અમુક વિધવા બહેનો પણ લગ્નની પરંતપ્રતામાં પડ્યા કરતાં સમાજસેવા કરવામાં જીવનને સાર્થક કરે તે પણ ઇષ્ટ છે, કારણ સ્ત્રીઓ માટે ન્યાય સુધી સ્ત્રીઓ કામ નહિ કરે ત્યાં સુધી તે કદાપિ પણ થવાનું નથી.

સ્ત્રીઓની સામાન્ય સ્થિતિ હાલ અજ્ઞાન દશામાં છે. અત્યારે આપણું કામ તેઓ કેમ જાગૃત થાય, તેમની અલગતા કેરી રીતે મટે, તેમનાં દુઃખ કેમ ઓછાં થાય એ જોવાનું છે. હજી આપણી પ્રવૃત્તિઓ બરાબર વ્યવસ્થિત નથી. આપણે પરિપક્વ મેળવીએ છીએ, અને દરારો કરીએ છીએ, મંડળો કાઢીએ છીએ અને તેના વાર્ષિકોત્સવો ઉજવીએ છીએ. પણ વર્ષ દરમ્યાન શું

કામ થયું તેનું સરવૈયું નીકળતું નથી અને નીકળે છે તો તેના ઉપર કોઈનું ખાસ ધ્યાન પણ હોતું નથી. સ્ત્રીઓની અલગતા ટાળવા તેમને મુશ્કેલીઓ બનાવવા જેમ રસીઆએ કહ્યું છે તેમ આપણે ખુબ પ્રચાર-કામ કરવું પડશે.

આપણી આ પ્રવૃત્તિઓ વ્યવસ્થિત થાય તે માટે નિયમિત કામ

કામની કાચી કરનાર મંડળ હયા-
રૂપરેખા તીમાં આવવું જોઈએ.
આ મંડળે સ્ત્રીઓને

પોતાની સ્થિતિનું જાન કરાવવાનું કામ તો કરવુંજ પડશે પણ તે ઉપરાંત જાણીતાં અનિષ્ટો દૂર કરવાના વ્યવહાર પગલાં પણ ભરવાં પડશે. આથી આવા મંડળોમાં એવી બહેનોએ આવવું જોઈએ કે જેઓ નિયમિત સમય આ કામ પાછળ આપી શકે. કેવળ દરારો કરવા મંડળો હયાતીમાં આવે એ હવે ઇચ્છવા જેવું નથી. આનું મંડળ શું કામ કરે તેની એક કાચી રૂપરેખા નીચે રજુ કરે છું.

૧. કેળવણીના અભાવથી સ્ત્રીઓની કેવી દુર્દશા થાય છે તે માટે સ્ત્રીસમુદાયો એકઠા કરી સતત વ્યાખ્યાનો, ચિત્રો, સિનેમા, નાટકો વગેરેથી તેનું જાન કરાવવું. આ કામ આનંદ સાથે સહેલાઈથી થઈ શકે. તેમના ગૃહજીવનમાં નડતી મુશ્કેલીઓનો જેમાંથી ઉકેલ નીકળતો હોય તેવા જ્ઞાનનો પ્રચાર ઝડપથી થશે. કલા મારફત આ ફેલાવો સફળ રીતે થઈ શકશે. ગરબા-ઓમાં સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓ આવે છે, ન્યારે ભાષણોમાં તેમને રસ પડતો નથી. વળી આપણા જીવનમાંથી કલા ઓછી થઈ ગઈ છે, તેથી જીવનનો આનંદ પણ ઓછો થયો છે. આપણું જીવન કલેશ-વાળું થઈ ગયું છે અને તેથી આપણે આનંદ

શોધવો પડે છે. કલાદારા સ્ત્રીજીવનમાં આનંદ અને ઉત્સાહ આવશે તો પછી તેમને આ નવાં કામોમાં પણ રસ પડશે. જેમને અદ્ધરમાન નથી તેમણે પણ આ રીતેજ જ્ઞાન આપી શકાશે.

મજૂર વર્ગની સ્ત્રીઓમાં પણ કેળવણીનો ફેલાવો કેવી રીતે થાય તે જોવાનું છે. બાળ-ઉછેર, સ્વચ્છતા, આરોગ્યનું જ્ઞાન, વગેરેનો તેમનામાં ફેલાવો થાય અને તેમનું સામાન્ય જ્ઞાન વધે તે માટે સૌથી પહેલું કામ તો તેમના કામના કલાકો ઓછા કરાવવાનું છે. વળી જેઓ આ મજૂર સ્ત્રીઓ પાસેથી કામ લે છે તેમની દ્રવ્ય છે કે આ સ્ત્રીઓની કેળવણીના અને વિનોદના સાધનો તેમણે પૂરા પાડ્યાં. તેઓ વખતના અભાવે કેળવણી લઈ શકતાં નથી, તેથી આની વ્યવસ્થા કારખાનાઓમાં થાય તે ઇચ્છવા જેવું છે. તેમને અપાતી કેળવણી એવા પ્રકારની હોવી જોઈએ કે જેથી તેઓની કમાણીમાં વધારો થઈ શકે. આ માટે આ મંડળે પ્રયત્નો કરવા.

૨. સ્ત્રીઓના દૈનિક સામાજિક જીવનમાં ખાવાપીવાની બાબતથી શરૂ કરીને તે જાહેર નોકરીઓ સુધીના દક્ષો સ્ત્રીઓને સમજાવવા. સ્ત્રીઓને પોતાની આર્થિક દુર્દશા સમજાવવી, તેને કમાતી કરવી, લગ્નમાં સ્ત્રી પુરૂષની જવાબદારી સરખી છે તેનું જ્ઞાન કરાવવું, અને એવા પ્રયત્ન કરેલી સ્ત્રીઓને મદદ કરવી.

૩. બાળલગ્નો અને વૃદ્ધલગ્નો કાયદાની મર્યાદામાં રહીને આક્રમણના જે કોઈ ઉપાયો યોજાય તે ચોક્કસ પણ બંધ કરાવવાં, કોઈ છોકરીને એની મરજી વિરૂદ્ધ પરણાવવામાં આવતી હોય તો મંડળે તેને મુક્ત થવામાં મદદ કરવી.

૪. જે વિધવા બહેનોને પુનર્લગ્ન કરવું

હોય તેમને સગવડ કરી આપવી અને જેમનો ઇચ્છા ન હોય તેમને સામાજિક સેવાના કાર્યોમાં જોડવાની વ્યવસ્થા કરવી.

૫. જેમને કમાવાની જરૂર હોય તેમનાં માટે માનભરે કમાઈ શકાય એવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવી. શ્રીશિક્ષિકાઓ, નર્સો, કામદાર વર્ગની સ્ત્રીઓ વગેરેની ઉપરી અમલદારો મારફતે અત્યારે જે દુર્દશા થાય છે તેને દૂર કરવા પ્રયત્નો કરવા.

૬. સ્ત્રી કેળવણીની સંસ્થાઓનો કખળે લેવો અને તેને વ્યવસ્થિત અને ઉપયોગી કરવી. આ સંસ્થાઓ મારફતેજ બલિષ્ઠની ક્રાંતિનાં ખીજ રોપી શકાશે.

આથે મને આપની સેવા કરવાનો તક આપી છે તે માટે હું આપ સર્વનો ફરીથી આભાર માનું છું, અને ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરું છું કે આપણા વિચારો યોગ્ય રીતે અમલમાં મૂકાય.

ગુજરાત પ્રાંતિક મહિલા પરિષદ

અમદાવાદ

તા. ૮ મી ડીસેમ્બર ૧૯૨૯

ઠરાવો

૧. શ્રીશિક્ષણમાં અને વિશેષ કરીને ઉચ્ચ શ્રીશિક્ષણમાં અત્યંત રસ લઈ તે માટે પોતાનું જીવન સમર્પણ કરનાર સદ્ગત બાઈ અમૃતલાલ દાણીના અકાળ અવસાનની આ પરિષદ ખેદપૂર્વક નોંધ લે છે અને તેમના કુટુંબના દુઃખમાં સદાનુબુતિ દર્શાવે છે. સ્વર્ગસ્થનું જીવન ગુજરાતના યુવકોને પ્રેરણા રૂપ થાય એવી આ પરિષદ આશા રાખે છે.

૨. બાળલગ્નની વિનાશક રીતી નાબૂદ કરવા માટે લેજિસ્લેટીવ એગ્રેમ્બલીમાં રાય

સાહેબ દરખિસ્તાસ શારદાએ અચાગ શ્રમ ઉઠાવી જે કાયદો કરાવવામાં સફળતા મેળવી છે તે માટે આ પરિપદ તેમનો ઉપકાર માને છે અને તેમને ધન્યવાદ આપે છે.

આ પરિપદનું એવું માનવું છે કે બાળ-લગ્ન નિષેધનો માત્ર કાયદો પસાર થવાથી ધારેલું પરિણામ આવી શકે નહિ. જનસમૂહમાં તે કાયદાની માહિતી ફેલાવવા માટે તથા બાળલગ્નની વિરૂદ્ધ પ્રજામત કેળવવા માટે દેશમાં જુદે જુદે સ્થળે સતત પ્રચાર કાર્ય થવું જોઈએ. આવી જાતનું પ્રચારકાર્ય કરવા માટે તથા કાયદાને બંગ કરનારના યોગ્ય શાસન માટે ઉપાય લેવાની, કેળવાયેલાં સ્ત્રીપુરુષોને આ પરિપદ આગ્રહપૂર્વક વિનંતી કરે છે.

૩. ગુજરાતની સ્ત્રીઓમાંથી એલએલ. બી. ની પરીક્ષામાં પસાર થવાનું પ્રથમ ભાગ્ય શ્રી. તારાબહેન પટેલને પ્રાપ્ત થયું છે તે માટે આ પરિપદ તેમને અભિનંદન આપે છે.

૪. સ્ત્રીઓની પરાધીનતા દૂર કરવા માટે તેમજ તેમને ચતા અનેક પ્રકારના અન્યાય તથા તેમનાં દુઃખોના નિવારણ માટે દિન્દુઓના વારસાના કાયદામાં સ્ત્રીઓને યોગ્ય હકક મળે એવા ફેરફાર કરવા માટે વડી સરકાર એક કમીટી સત્વર નીમે એવી આ પરિપદ સરકાર પાસે આગ્રહપૂર્વક માગણી કરે છે.

૫. સ્ત્રીઓના સ્વમાનના રક્ષણ માટે અનેક પત્ની કરવાનો કુરીવાજ દૂર થવો જોઈએ તેથી આ પરિપદ સરકારને આગ્રહ પૂર્વક માગણી કરે છે કે તેમણે કાયદો કરી એક પત્નીની હયાતીમાં બીજું લગ્ન ગેરકાયદે કરાવવું.

૬. પાઠના હાનિકારક રીવાજો સ્ત્રીઓનું આરોગ્ય ખગડે છે, અને શિક્ષણ

તથા સામાજિક પ્રગતિમાં એ રીવાજ આડે આવે છે તેથી તે સદંતર બંધ થવો જોઈએ એવું આ પરિપદનું માનવું છે.

૭. કારખાનાઓમાં સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓ કામ કરે છે તેમને માટે સ્ત્રીધનરેકર્ડેસીની નીમણૂક થવી જોઈએ એવી આ પરિપદની માન્યતા છે.

૮. અનાથ અને નિરાધાર સ્ત્રીઓને ફાસ-લાવીને કુમારોં ધસડી જવાના તથા તેનું વેચાણ કરવાના દાખલા હાલમાં ઘણા જાણુવામાં આવે છે, એ રીતે ફાસાએલી અનાથ બાળાઓનું રક્ષણ કરવાને અખળા રક્ષણમુદ્દ (રેસ્ક્યુ હોમ) ની ખાસ જરૂર આ પરિપદ સ્વીકારે છે અને સ્ત્રીમંડળનાં સભ્યોને આ કામ ઉપાડી લેવાની વિનંતી કરે છે.

૯. કન્યાઓની ઉચ્ચ કેળવણીને વેગ આપવાની ખાસ જરૂર છે તેથી અહીં જે ખાનગી માધ્યમિક શાળાઓ છે તેને સારા પાયાપર લાવીને ઉચ્ચ આદર્શવાળા હાઇસ્કૂલો કરવાનું સંગીન કામ સ્થાનિક સ્ત્રીમંડળે ઉપાડવું અને આ વર્ષનું એ મુખ્ય કામ ગણીને તેને માટે પગલાં લેવાં એવી આ પરિપદ સ્ત્રીમંડળના સભ્યોને બલામણુ કરે છે.

૧૦. પ્રાથમિક શાળાઓમાં માત્ર પચાસ ટકા જેટલા ટ્રેન્ડ શિક્ષકોથી સંતોષ માનવાનું ધોરણ સરકારે સ્વીકાર્યું છે, તે તરફ આ પરિપદ નાપસંદગી બતાવે છે. દરેક શાળામાં બધાં શિક્ષકો ટ્રેન્ડ હોવાં જોઈએ એવી પદ્ધતિ ગ્રહણ કરવાની આ પરિપદ મ્યુનિ-સીપાલીટીઓ તથા લોકલ બોર્ડોને બલામણુ કરે છે. ટ્રેનીંગ કોલેજોમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ઘટાડવાની પદ્ધતિ સરકારે ગ્રહણ કરી છે તેને માટે પરિપદ ખેદ દર્શાવે છે, અને તે સંખ્યા વધારવા માટે આગ્રહપૂર્વક બલામણુ કરે છે.

૧૧. પ્રાથમિક કન્યાશાળામાં તેડાગેરા

રાખવામાં આવે છે તેની હજી દરેક ઠેકાણે જરૂર છે એમ આ પરિષદનો અભિપ્રાય છે. અને સરકારે તેડાગરો ખંધ કરવાની નીતિ પ્રચલિત કરી છે તેથી કન્યાશિક્ષણને દાનિ પહોંચશે એમ આ પરિષદ માને છે, માટે સરકાર તેડાગરો રાખવાની પદ્ધતિ કરી ચાલુ કરે એવો આગ્રહ કરે છે.

૧૨. રચાનિક સ્ત્રીમંડળનું કામ વ્યવસ્થિત રીતે કરવા માટે એક એપ્રીસ ચાર કરવાની અગત્ય છે એવું આ પરિષદનું માનવું છે. આ એપ્રીસના નિભાવ માટે જે ખર્ચ થાય તેની વ્યવસ્થા કરવાની સ્ત્રીમંડળનાં સેક્રેટરી

તથા પ્રમુખને આ પરિષદ સત્તા આપે છે. ૧૩. અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદ જે મુંબઈમાં જન-ધુઆરી ૧૯૩૦ માં ભરાવાની છે તેમાં ગુજરાત સ્ત્રીમંડળ તરફથી નીચેના પ્રતિનિધિઓ પરિષદ નીમે છે:

શ્રી. મધુરિકાબહેન અને શ્રી. તારાબહેન પ્રધાન (મુરત); શ્રી. સરલાદેવી અંબાલાલ, લેડી વિદ્યાગૌરી, શ્રી. શારદાબહેન, શ્રી. ઈંદુ-મતિ દિવાન, શ્રી. સવિતાબહેન, શ્રી. મનોરમા, શ્રી. તહેમીના, શ્રી. બાગવત અથવા શ્રી. પ્રેમલીલા, અને શ્રી. શીરોનખાઈ મહેતા (અમદાવાદ).

કંઈ ના ગમતું

લેખક: રા. “મધુપ”

(તોટક)

ગદીં જો ! પ્રિય ! પુષ્પ ખિલ્યાં મધુરાં
મીઠી મ્હેક દિગન્ત પ્રસારી રહ્યાં;
મધુરો મલયાનિલ શું વહતો ?
નવ કેં રસ એ ઉરમાં ભરતો...૧

‘કુહુ’ કોઝીલ કેં ટહુકાર કરે
મીઠડા ટહુકે શું દિગન્ત ભરે !
મધુરો યમ મસ્ત કળા કરતા
કદિ નર્તનથી દીવકું દરતા...૨

મધુરાં કમળો સરમાં શું ખિલ્યાં !
ભરો કંઈ તે પર ગુંજ રહ્યા,
રસનાં રસિયાં રસ-ઉત્સવ કે—
જગમાં સધળે રચળ રેલી રહ્યા...૩

× × × ×

— પશુ ના સમીપે વસતો પ્રિય ! તું !

— મુજ જીવન ! ઓ ! કંઈ ના ગમતું !...૪

ફક્ત સવા રૂપીઆમાં “ ગુણસુંદરી ”

આપવાની યોજના

“ ગુણસુંદરી ” ગુજરાતની ખેડેનામાં આત્મત પ્રિય થઈ પડ્યું છે; એ માસિક તેમના હૃદયમાં ઉચ્ચ સ્થાન મેળવ્યું છે. પરિણામે તેનો ખેડોળો ફેલાવો થાય છે. પરંતુ સ્ત્રી-ઉન્નતિ માટે ધનશ ધરાવતા માસિકના કેટલાક દિવસિંતક મિત્રોને એટલેથી સંતોષ નથી થતો. તેઓ એનો હજી પણ વધુ પ્રચાર થાય એ જોવા આતુર છે.

“ ગુણસુંદરી ” માસિક નિયમિત વાંચવા ઉત્સુક હોય છતાં આર્થિક સંજોગોને કારણ તેનું પૂરેપૂરું લવાજમ આપવા અશક્ત હોય એવી અનેક ખેડેનાના અને ઉગતી સ્ત્રી સંસ્થાઓ કે લાઘજરીઓના સંચાલકોના પત્રો અમને મળ્યા છે. એવી ખેડેનાને, સ્ત્રી સંસ્થાઓને કે લાઘજરીઓને માસિકનો લાભ નિયમિત મળી શકે તે માટે એ દિવસિંતક મિત્રોએ નીચે પ્રમાણે યોજના કરી છે:

(૧) માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૪-૦ (ચૅટ, પુસ્તકના રજીસ્ટ્રેશન, પોસ્ટેજ ખર્ચ સહિત) છે. આર્થિક સંજોગોને કારણ આખું લવાજમ ભરવાની અશક્તિ બતાવનાર ખેડેન, સંસ્થા કે લાઘજરી એ રૂ. ૮-૪-૦ માંથી ફક્ત રૂ. ૧-૪-૦ જ લવાજમ તરીકે ભરે.

(૨) બાકીની રૂ. ૩-૦-૦ ની રકમમાંથી રૂ. ૧-૦-૦ “ ગુણસુંદરી ” કાર્યાલય પોતે ભોગવી લે.

(૩) બાકીના રૂ. ૨-૦-૦ ની રકમ માટે એક ફંડ ઉભું કરવામાં આવે જેમાં સ્ત્રી-ઉન્નતિ માટે માસિકનો ખેડોળો ફેલાવો ધ્વજનાર, સાધનસંપત્તિ ખેડેનો, યા ગૃહસ્થો પોતાને યોગ્ય લાગે તે રકમ એક યા વધુ વર્ષ માટે મદદ તરીકે ભરે.

(૪) આ ફંડમાં જે રૂપીઆથી ઓછી રકમ નહિ લેવાય.

(૫) આ ફંડમાં નાણા ભરનાર પોતાની રકમના ઉપયોગ માટે નીચે જણાવેલી શરતોમાંની કોઈ પણ એક શરત નાણાં આપવા ધ્વજશે તો તેમ કરવાનો તેમને હક્ક રહેશે અને તે નાણાનો ઉપયોગ તે શરત પ્રમાણે જ કરવામાં આવશે:

(અ) અમુક રાત્રિની સ્ત્રીઓને જ માસિક આપવામાં એ રકમનો ઉપયોગ કરવો.

(બ) અમુક ગામ કે શહેરની યા અમુક બૌદ્ધિક વિભાગ (દાખલા તરીકે કાર્ડિયાવાડ, સુરત જીલ્લા, ભરૂચ જીલ્લા વગેરે) ની ખેડેનાને જ માસિક આપવામાં એ રકમનો ઉપયોગ કરવો.

(ક) અમુક મંડળ કે સંસ્થાના સભાસદોને જ માસિક આપવામાં એ રકમનો ઉપયોગ કરવો.

(પાછલ જુઓ)

હાલ પુરત માસિકની ૨૦૦ નકલો આપવાની વ્યવસ્થા થાય તો અત્યારની માગણીને પહોંચી વળાશે એમ અમને લાગે છે, એ ૨૦૦ નકલો માટે દરેક નકલ દીઠ રૂ. ૨-૦-૦ ના હિસાબે રૂ. ૪૦૦-૦-૦ ની રકમ ચાલુ વર્ષ માટે ફંડમાં ભરાવી જોઈએ. આ યોજનાને અંગે અત્યાર મુદ્દીમાં અમને નીચે પ્રમાણેની રકમોના વચનો મળ્યાં છે:

રકમ ભરનારનું નામ	રકમ	ચરત
શેઠ રતિલાલ ત્રિભોવનદાસ હંફર	રૂ. ૧૦૦-૦-૦	...
રા. હંરિલાલ જે. કણીઆ, એડવોકેટ	રૂ. ૨૫-૦-૦	...
રા. લાલજી ગોકુલદાસ,	રૂ. ૧૫-૦-૦	...
એક લોહાણા સદ્ગૃહસ્થ તરફથી	રૂ. ૨૫-૦-૦	લોહાણા યાત્રિની ખંદેનો માટે.

આ યોજનાનો લાભ લેવા જે ખંદેનો અને સંસ્થાઓ ઇચ્છતાં હોય તેઓ અર્ધા આનાની ટીકીટ મોકલી આપેલ થવા માટેનું ફોર્મ, વ્યવસ્થાપક " ગુણસુંદરી ", ૧૧૪, ગીરગામ બેક રોડ, મુંબાઈ, ૪, એ સરનામે લખી મંગાવી લે એવી તેમને વિનંતિ છે.

ઉપર જણાવેલી યોજના ઉપરાંત અમે અમારા તરફથી એક વધુ સગવડ ઉત્સાહી વ્યક્તિઓને આપવા ઇચ્છીએ છીએ. જે ફોર્મ ખંદેન થા ભાઈ માસિકના. પાંચ સામાન્ય (વાર્ષિક કે ત્રણ વર્ષના) આદક કરી મોકલશે તેમને અમારા તરફથી માસિક ફક્ત સવા રૂપીઆમાં અપાશે. લવાજમના સાવ વર્ષના રૂ. ૪-૪-૦ અને ત્રણ વર્ષના રૂ. ૬-૧૨-૦ છે.

ઉપરની યોજનાને અંગે આ ફંડમાં જે ખંદેનો થા ભાઈઓ પોતાનો ફાળો આપવા ઇચ્છતા હોય તેઓ નીચેનું ફોર્મ ભરી તે સાથે પોતાના ફાળાની રકમ અમને કૃપા કરી જેમ બને તેમ જલ્દી મોકલી આપે:

ફક્ત સવા રૂપીઆમાં " ગુણસુંદરી "

.....૧૯

વ્યવસ્થાપક "ગુણસુંદરી", મુંબાઈ, ૪.

જત મેં ફક્ત સવા રૂપીઆમાં " ગુણસુંદરી " આપવા વિષેની તમારો યોજના વાંચી છે અને એ માટેના ફંડમાં નીચે પ્રમાણે રકમ આપવા ઇચ્છુ છું, અને એ રકમ આ સાથે

મોકલી આપું છું.

રકમ રૂપીઆ _____ ર _____ વર્ષ માટે

ચરત _____

લી.

નામ _____

સરનામું _____

૧ અર્થ જે રીતે નાણા મોકલવા દોષ-અનુભવોદયી, ચેકથી થા માગુસ સાથે-તે જલ્દી.

૨ અર્થ જે રીતે વર્ષ માટે તેનો અર્થિ લખવો.

૩ અર્થ જે રીતે ૨૫૪ રીતે લખવો.

શ્રાવ !

[રાત્રું રાત્રું શુભાખતું કૂલ, શુભાખમાં રમતી'તી. *]

હતી નિર્જય શુભાખની વાલી, શુભાખમાં રમતી'તી;
એક ઉચું શુભાખ કુલકાળી, શુભાખમાં રમતી'તી.

કળી ખીલી શુભાખરંગ લાગ્યા, શુભાખમાં રમતી'તી;
નહોતા કોના ય દંશ ઉચુ લાગ્યા, શુભાખમાં રમતી'તી.

નહીં લાલું શુભાખ કેમ ફેરે ! શુભાખમાં રમતી'તી;
સખિ ! શાને ભમર વળે ટોળે ? શુભાખમાં રમતી'તી.

એક દીકરો ભમર ગૂલ ગૂલે, શુભાખમાં રમતી'તી;
એક તો ઉઠાડયો સખિ ! યહ ગુસ્સે, શુભાખમાં રમતી'તી.

એક શુભાખ લાગ્યું અદૂલું, શુભાખમાં રમતી'તી;
એક મુકાબ ચાલ્યું અમૂલું ! શુભાખમાં રમતી'તી.

દૂર એકો ભમર રાપ દેતો ! શુભાખમાં રમતી'તી;
કોણ સમજાવે સખિ ! એના ભેદો, શુભાખમાં રમતી'તી.

નારાયણજી દ્વિવેદી.

* એક લોકગીતની ઉદ્ધૃત કડી.

બાળકોને મારશો નહિ !

આખ્યાતા: કુમારી ચંદુબહેન પારેખ અને શ્રી હરભાઈ ત્રિવેદી

[વસંત બાળશિક્ષણ પ્રચારનાં ભાષણો કાર્તિક વદ ૧-૨ ના રોજ શ્રવણતર્કમાં થયાં હતાં. બે વનમરમાં એ પ્રસંગે ક. ચંદુબહેન પારેખ અને શ્રી હરભાઈ ત્રિવેદીએ 'આપણાં ભાષણો નીચે આપ્યાં છે. તં. ગુ.]

કુ ચંદુબેન પારેખનું ભાષણ.

બહેનો;

આજનો વિષય 'બાળકને નહીં મારવા વિરોધો છે' વિષય એટલો બધો સરસ અને સમજવા લાગે છે કે મેં તો ઘણી બહેનોની દાનવીની અપેક્ષા રાખેલી પરંતુ આટલી ઓછી સંખ્યા છે તે આપણી બહેનોની અજ્ઞાનતા સ્વયં છે છતાં આપણે નિરાશ નહીં થઈએ કે વિચારો તમે સહજરો તે તમે અમલમાં મૂકશો તથા પાઠશાળામાં મૂકાવશો તો પણ આપણું કામ સધું ચાલશે.

આપણે બાળકને ન મારવું જોઈએ તેમાં ભાષણ આપવા જેવું શું છે ? બાળકને મારવાથી બાળકને ચોક્કસ નુકસાન થાય છે. આ મારો જાત અનુભવ છે. માળાપો અને શિક્ષકોએ બાળકને ધડીએ ધડીએ બહુ મારવાની બહુ દેવ હોય છે. આજ હોલમાં મેં પણ એક શિક્ષક જોતો માર આધો હતો અને એ બહેનને માટે મને કંઈ પણ માન હશે એમ તમે માને છો ? નહીં.

માર મારવામાં તો પુરોષો પણ એટલા જ હોખમાત્ર છે પરંતુ બાળકો તો બહેનો, મારે તમને કહેવાને કહેવાનું તો તેથી મારું છે કે તમારું

માવાઓએ એ બલ કદી કરવી ન જ જોઈએ. મારી તમને વિનંતિ છે કે બાળકને મારવાને બદલે તેની સાથે સમજવટથી કામ લેવો, તેની સાથે પ્રેમથી વર્તો. શિક્ષાનાં કરતાં પ્રેમ એ ઘણું સબળ હથિયાર છે તે તમે સમજ લેજો શિક્ષાથી બાળક ડોંગી બને છે, જીકા બોલું બને છે અને છેક જ રીડું બની નય છે. શિક્ષાથી બાળક સુધરવાને બદલે ચોક્કસ બગરે છે. અમુક કામ બાના દેખતાં કરીશ તો બા મારશે તેવા વિચારથી તમારાથી તે છૂટું કરવા લલચાય છે. બાળકની છાંદગી ઉપર સૌથી વધારે ખરાબ અસર તમારા મારથી થવાની છે. બીજી બાબત પ્રેમથી તમે બાળકને સુંદર બનાવી શકવાના છે. પ્રેમથી નિર્દોષ બાળક પોતાની નિર્દોષતા સ્વચ્છી રાકે છે. પ્રેમથી બાળક સાચું પ્રેમી બને છે તમે બાળકને પ્રેમથી ચોક્કસ વશ કરી રાકો છો. બાળક તોફાન કરે, બાળક બૂલ કરે તો તેને મારવાને બદલે પ્રેમથી સમજાવો પણ તેને મારવાની બૂલ કદી જ ન કરો.

કુમાં મારે તમને જે કહેવાનું છે તે બાળકને શિક્ષા કરવાને બદલે પ્રેમ કરો, પ્રેમથી તમે બાળકને સાચી માણસ બનાવી શકો.

શ્રી. હરભાઈ ત્રિવેદીયું ભાષણ

બહેનો,

શ્રી. ચંદુબેન તમારી માસે બાળકોને નહીં મારવાના સંબંધમાં સૂત્ર રૂપે થયું કહી દીધું છે. મને લાગે છે કે તેમણે જે કહ્યું છે તેટલું જ બાળકને નહીં મારવા માટે તમારી ખાતરી કરવા સારું બસ બસાય. ચંદુબેન ખરું જ કહી ગયા છે કે બાળકને મારવાથી બાળક ઢોંગી થાય છે, બુદ્ધિ બાધ થાય છે અને માર ખાધ ખાધને રીતું બની જાય છે.

હું પણ તમને એજ સંબંધમાં કહેવા માગું છું. આપણે બાળકને મારીએ છીએ તે બાળકના કોઈ દોષને માટે મારતા જ નથી. આપણે તો આપણી ખીજ બાળક ઉપર હતારીએ છીએ. ચંદુબેન ખરું જ કહ્યું છે કે સાસુ સસરા કે નણંદ ઉપરની રીસ આપણે આપણા બાળક ઉપર કાઢીએ છીએ. આ રીત સારી નથી. હું નહું છું કે આજના ભાષણોથી તમે આવની કાલથીજ બાળકોને મારતા બંધ નથી થવાના. આપણે માણસ છીએ અને માણસની નિર્બળતાથી ભરપૂર છીએ. બાળકના નિર્દોષ છતાં તોફાની વર્તનથી તમે જરૂર ચીડાઈ જવાના છો. એ ચીડને પરિણામે તમે બાળકને જરૂર મારવાના પરંતુ આપણે બાળકને મારીએ તે આપણી નિર્બળતાનું પરિણામ છે. આપણી ભૂલ છે તેટલું આપણે સમજી લઈએ તે બહુ જરૂર છે. આપણી ભૂલ આપણને સમજાય એટલે પણ તેમાંથી છટી જવાના પ્રયત્નો આપણે જરૂર કરવાના. બાળક તોફાન મસ્તી કરે છે તે પોતે બાળક છે અને અજ્ઞાન છે તેથી કરે છે નહીં કે બીજાને નુકસાન કરવા કે બીજાને ચીડવવા. આમ હોવા છતાં બાળકના દેહ કે તોફાનને આપણે બાળકનો ગુન્હો ગણીએ છીએ અને તેને સુધારવા માટેનો ઉપાય શિક્ષા સમજીએ છીએ.

ધારો કે બાળક જે તોફાન કરે છે તે પોતું છે તો પણ તેને મારવાથી તે સુધારી શકવાનું નથી. બાળકની જાત બંધ હોય કે તેના કાન બંધ હોય કે તે શરીરે માંદગી હોય તો તેને આપણે મારીને નથી સુધારી શકવાના. તેવીજ રીતે બાળકના કોઈપણ શરીરના કે મનનાં ગુન્હા માટે તેને મારવું તે તદ્દન અશુભ છે.

માતાઓ પ્રેમનો સાગર મનાય છે. આપણે તો કહીએ છીએ કે ' થોડે ચડતો બાપ મરતો પુત્ર હરણા દળી મા ન મરતો. ' તમે બધા બંધો છો કે બાળકની ખાતર તો માતા મરવું પણ પસંદ કરે. તમે તમારા બાળક માટે શું શું નથી કરતાં ? બાળકના ગુ મુતર ઉસડવાનું કામ જતમાં માતાજી કરી શકી છે. ત્યારે તમારા એ બહાલા બાળકની ખાતર તમે તમારા ક્રોધને રહેજ કાણમાં નહીં રાખી શકો ? જે બાળક ખાતર તમે આખી જીંદગી કુરબાન કરવા તૈયાર છો તે બાળકના ભલા માટે તમે તેને મારતા નહીં અટકો ? અને તમે કોને મારો છો ? એક નાનકડું નિર્દોષ બાળક કે જેની તમારી પાસે કરીજ સત્તા નથી, તેને મારીને તમે શાં થાઓ તો તો માતાને રામભાવું થતે ને !

અને છતાં આપણે બધા સમજીએ છીએ કે તમને બાળક ઉપર ગુસ્સો અને રીસ ચડવાનાજ છે તો મારી તમને સલાહ છે કે ઘરમાં રીસ અને ગુસ્સા માટે એક વસ્તુ નક્કી કરજો. ગુસ્સાને થાંભલો કે રીસને ગોળો રાખશો તો ઠીક પડશે. તમને ગુસ્સો ચડે તો પેલા થાંભલો ઉપર હતારશો. તમને રીસ ચડે તો ગોળા ઉપર ખાસી કરજો. આથી કરીને ચાર આનાનું નુકસાન અને બે બેઠાં પાણીનો ફેંસ તમને થશે તેથી રીસનું પરિણામ બરાબર જણાશે.

હુંકમાં તમે અહીંથી બાળકને મારવામાં આપણીજ નબળાઈ અને આપણીજ ભૂલ છે તેટલું લઈ જશો તો પણ આજનું ભાષણ સંજ્ઞ થયું ગણીશ.

લેખક: શ્રી રમણીકલાન જયચંદલાઈ દલાલ,

બી. એ. એલએલ. બી.

[૧]

(રચના: શ્રીમતી સુધીલાનું દિવાનખાનું. મ્હાપાણી ચાલી રહ્યાં છે.)

સુ શીલા—સરલાબહેન ! સાંભળ્યું કે ?
ચેલા કનિદરાબહેન વિશાપતથી પાછાં
વળ્યાં છે. આવતી કાલે તે વર પસંદ કરવા
જવાનાં છે. ખરી વાત ને ?

સરલા—હા બહેન ! (મ્હાનો એક
કુંટડો પી) અરે ! પણ ખાંડ જડુ સરતી
યમ ગમ જણાય છે ?

સુધીલા—(પતિને હાંક મારી) અરે !
જરા આમ આવ તો. (પતિ શીયાનીયા
યતો આવે છે) આ સરલાબહેન કહે છે તે
સાંભળ્યું કે ? આજકાલ બાપડાને કહી કહી
યાકીએ, હોય 'લાજ નહિ. ગણેડા જેવડા
થપા હોય મ્હા કરતા ન આવડી ! (સરલાને)
પણ બહેન ! એને દોળ દીધે શો કાયદો ?
એના બાપે શીખવાલયું હોય તો આવડે ને ?
આપણે તે શું કરીએ ? મરીએ ? (પતિનો
હાન પકડી) શું કશું ? મરે ? શું કશું ?
ધરમાં ખાંડ પધી પડી છે કે શું ? કમાઈ
કમ હતે અમારો દમ નીકળી મળ્ય હોય
આ ગણેડાને—

સરલા—(વચમાંજ) જડુ યડુ. સુધીલા-
બહેન ! એ તો ઘેર ઘેર માટીના બુલા.
મ્હારે ત્યાં પણ એવી એ મોંકાણુ છે. રાંધતાં
આવડે નહિ. મ્હા કરતાં પણ આવડે નહિ.
કથીજ ગમ નહિ. એવાને ધર સોંપવાનું ને
આપણે મ્હોટી મ્હોટી વાતો કરીએ. એને
જોઈ મ્હને તો એાશીસનું કામ પણ મુઝતું
નથી. આવી દરામખોતી પુરખોને શોભે ?

સુધીલા—જમાનો જ બદલાઈ ગયો ને ?
બહેન ! પછી બાકી શું રહે ? સરલાબહેન !
મ્હેં તો નિશ્ચય ક્યો છે કે એને પદીએર
મોટી આપવો. આપણે ખચ નહિ, ખટખટ
પણ નહિ. પણ બહેન ! પાંચ વાગી ગયા,
નહિ ! કલખમાં જઈશું ને ? જરા મોડાં
પડીશું. (પતિને) અરે ! આમ બહેન જોવો
શું ઉભો રહ્યો છે ? યમૂનાને કહે, મોટાર
તૈયાર કરે આ પ્યાલા મ્હાણી સાક કરી
નાખજે જો કુટી ન મળ્ય. ને સાંભળ, અમે
પાછાં વળીએ ત્યારે મ્હોઈ તૈયાર ચર્ચ જવીજ

જોઈએ. જતાં ને આવતાં આવતાં તો લાત જ કામની—

સરલા—તમને કહો. હો તમાં જરા વ ખોટું નથી.

સુશીલા—(કાન દબ) મોટોર આવી જણાય છે. (પતિને) ચાલ, રેકેટ લાવ તો. પેલા ખંડમાં છે. (પતિ પગલું ચ ચસકતો નથી) કેમ રે! રેકેટને નથી પિછાનતો? ખજા તારી અછત. રોજ કંઠમાં લઈ જઈ છું તે—

(પડદો પડે છે.)

[૨]

(સ્વગત: અમલદારોની કક્ષા. ફેટલીક સ્ત્રીઓ ગપાટે ચઢી છે. ફેટલીક વર્તમાનપત્રો વચ્ચે છે. ફેટલીક ટેનીસ, બેડમીન્ટન, છત્વાદિ રમે છે.)

(સમય: પહેલા પ્રવેશ પછી ફેટલાક દિવસે.)

રમા—કેમ ઇન્દિરાબહેન! વર પસંદ ક્યો? કેવોક છે?

ઇન્દિરા—હીક. હજી હમણાં જ બી. એ. ની ડીગ્રી મેળવી છે.

સુશીલા—રામ રામ રામ રામ! એટલું બધું શીખેલો વર. શું કામ લાગ્યાં? માથે ચઢી વાગશે માથે. એતો ભાવડાની જાન-રક્તન્યાં?

ઇન્દિરા—હા! હજી તો આગળ અભ્યાસ કરવો છે.

સુશીલા—(Times of India માંથી ડોકું કાઢી) શું કહ્યું? ઇન્દિરાબહેન! એને આગળ બહુવાનો વિચાર છે? પછી ઘેર કામકાજ કે.ણ કરશે? એ કોલેજમાં જશે. તમને ઓશીસમા ફસાઈ રહેશે. લગ્ન થયા પછી હોકરીઓ સાથે હોકરાને કોલેજમાં મોકલવું પાલવે કે?

ઇન્દિરા—એમ નહિ. સુશીલાબહેન! એને

તો ઘેર બેઠે અભ્યાસ કરાવીશું. હું. પણ મહારી નવરાસે થોડું થોડું શીખવીરા.

સરલા—એટલે? પાછો આપણે માથા-ઝીક કરવાની? ભાવડાને બહુવું હોય તો ભણે; નહિ તો જહાનનમમાં જાય. પણ ઇન્દિરાબહેન! પહેરામણી વગેરે ફેટલું મળ્યું? તમને તો કશુંય લેવાનાં નહોતાં ને?

સુશીલા—ને. "દાસ" "તું" નામ શું રાખ્યું છે?—જવાબ દેતાં શરમ તો નથી આવતી ને?

ઇન્દિરા—શુ શુ-કેમ રે! પારકા ભાવડાની આમ. છડેચોક, મશ્કરી કરવાની કે? તે છોકરા મળે તો પસંદ પડ્યો છે. શું નામ પાડીશું? મળે તો 'પ્રમાદર' 'હીક' લાગે છે. હીક છે ને?

સુશીલા—પણ આજે Timesમાં Pages for men વાંચ્યું? અમેરિકામાં પુરુષોએ સાવકલ પર બેસવા માંડ્યું. 'ફિકેટ રમવાતું' પણ શરૂ કર્યું.

રમા—રોજનું રોજ નવીનજ સાંભળવાનાં. આ બધુંય કેળવણીનું પરિણામ.

સુશીલા—અરે! ઇન્દિરાબહેનને ખોટું લાગશે.

સુશીલા—ને આ જુઓ (Times ધરી) રાજેન્દ્ર નામના એક માણસે પુનર્વિવાહ કર્યો. બગ્ચો આ સુધારો—

રમા—સુધારો કે બગાડો? મહારા તો આન્યામાં જ નથી આવતું.

સુશીલા—હ્યો વાંચો. સારે. પુરુષો તો દલે જે નહિ કરે તે ઓછું.

ઇન્દિરા—પણ બહેન! એમાં ખોટું શું છે? પેલાએ પુનર્વિવાહ કર્યો એમાં નવાઈ શું યમ? આપણે સ્ત્રીઓ ફાવે તેટલાં લગ્ન કરી રાડીએ ને ગિયારા પુરુષને માત્ર એકજ વાર લગ્ન કરવાનું. બેગબેગે પત્ની દેવલોક પામે તો પછીના દોહલકા દિવસોમાં પણ આનંદ માનવો? કેવું તમારું તત્વજ્ઞાન? હું

તો માનું છું કે પુરોષોને પણ આપણા જ્વોજ્ઞ
દક્ષ હોવા જોઈએ.

રમા—વાદ રે ! ઇન્દિરાબાઈ ! પુરોષો
ઝીઝોની જરાજરી કરશે ? એવું તે કયાંય
જન્યું છે ? પગના જોડા તો પગમાંજ શોભે-
મ.થે ન મુકાય.

સુસોયના—હું 'કમોઝર'ની દરખાસત મૂકું
હું. દવે તમારી ચર્ચા બંધ કરો. ચાલો !
રમવા કોણ ઉઠે છે ? 'ખીલીઅડ' પર કોણ
આવે છે ?

રમા—હું તો 'ધીજ' રમીશ.

સુસોયના—આવો છો ને ? સરલાબહેન !
પચાસ પચાસની લાગી—(રમન સારૂ થાય છે.
મુદ્ધ દાર્શોર્મિ વેરાય છે. સરલા દારે છે)

રમા—કોણ દાયું ? સુસોયનાબહેન કે ?

સરલા—છે : આજ તો હું દારી. મદારો
બાલ જ એમણે ઠેકાણે કયો, નદિ તો હું
જરૂર જીતત. પણ બહેન ! (પોલકાના ખીલા-
માંથી ધડીઆળ કાઢી) કેટલું જન્યું મોડું
સહ મધુ ? મદારે ઘેર જવું જ જોઈએ. વાળુની
વાટ જોમ એ બેસી રહો દરો.

સુસોયના—એને જગી લેવાનું કહીને કેમ
નથી આવતાં ? કલ્પજમા મોડું પણ ચર્ચિત્તય.
એ કયા મુખી વાટ જુએ ? વળી આપણે પણ
બંધનમાં ?

સરલા—અરે ! વાન ના પૂઝો. એમનું
પન્નીવન ! ! ! એમના પ્દીએરનો રીવાજ !
મદારી એંડી થ.જામાં જ એ ખાઈ રાકે : નદિ
તો નો જવાય-નો !

સુસોયના—ફીક બંદન ! ચાલો Good
Night...

૩

(રમન પરના આંખનામાં કેટલાક પુરોષો
રસમ લખ બેસા છે. કોઈ દાળ વીણે છે.
કોઈ વાનો કરે છે.)

(ભમય—ખીન પ્રવેશ પછી એક મદિનો.

વિનોદ—(દાળ વીણતાં) કેમ મધુ !
પેલા દેસાઈના પ્રભાકરનું લગ્ન થયું કે ?

મધુ—હાં બાઈ ! એ ખિચારાની માતાને
મરી ગયે પુરો મહિનો ય નહોતો થયો. પરંતુ
ધરમાં અન્ય કોઈ સ્ત્રી મળે નદિ. ખાપ
ખિચારો એકસો. જેમ તેમ પતની નાંખ્યું.
મદારા બાઈ ! ચિન્તા દૂર થઈ : પણ ધર
સારું મળ્યું હોં કે !

નવીન—કયું ધર ? જમાના પ્રભાણે
પતની કેળવાયલી જ દરો.

મધુ—અરે ! એ તો આઈ. સી. એસ.
થઈ આવી છે. માતા વિનાના જમ્યાને હીક
ધર મળ્યું. નદિ તો મદા મદા વીતત વળી
કુટુંબ શ્રીમંત છે. આ છોકરો પણ નાંખી
દેવા જેવો નથી. ખી. એ. થયો છે.

વિનોદ—અરે ! એથી યે આગળ બહુત.
પણ શું કરે ? માતા મરી મદા એટલે એનું
કોણ ? જુગાને, લગ્નની પણ કેટલી ઉતાવળ
કરી ? ખાઈ એ કાંઈ મદોરો નથી થઈ ગયો.

મધુ—એ ખર્ પણ છૂટકો નદિ એટલે
શું કરે ? ઘેર ખાપ એકસો. ખેતીનું ઉત્પન્ન
જનુ મળે નદિ છોકરાને કોલેજમાં કંઈ મકન
મોકલાય છે ? વળી આટલું બપોરો છે એ
પણ કાંઈ જોણું છે ? ધરકામમાં પણ પાવ-
રયા થયું નેપ્રએને ? છોકરાને જનુ બજારને
કામ પણ શું ? ત્યારે ત્યારે ધર માંડવાનું જ
ને ? હું તો કહું છું કે પુત્ર દોલ તો એને
બસે બજાવો. પરંતુ એને હજી યાવ કે
તુરત પરજાતી દેવો. આ સાદેજસારી રીત
આપણને તો ખા ! પસંદ નદિ. છોકરાને
ગ્રીસ વીસ વર્ષના ગયેલા થવા દેવા એ તે
કાંઈ હીક મદેવાય ? એ તો ફીક કે પ્રભાકર
પાસેથી કન્યાએ પદેશમખી ન લીધી. નદિ
તો એવા છોકરાને નાંખવો કયાં ? આ તો
પ્રભાકરને મી. વ. જનાવરા પારે છે.

વિનોદ—એમ ! એ કોણ તે ?

મધુ—પેલાં ધન્દિરાખ્દેન !

વિનોદ—કાણુ ? પેલી ધન્દિરા ! તે દિવસ આપણે મોટર હાંકતાં જોઈ હતી એ કે ?

નવિન—એજ. હવે તો એવી વાત જ ન કરશો. લગ્ન થયું કે પતિને પડખે દબાવી મોટોર શીખવવા આત્માં !

મધુ—પ્રભાકરે સમજવું જોઈએ. પુરુષો બરરરતે મોટર ચલાવે એ ઠીક કહેવાય ? ગામમાં વાતો થાય. બહેલી છોકરોઓ પણ શંકાસ્થી નજરે જુએ. બહેને છોકરો ગમે તેટલું પત્નીમત પાળતો હોય !

વિનોદ—ભાઈ ! ઓઝાથી તો પ્રભુ તોળા !

ઝેથી તો લગ્ન ન કરું સાહે.

મધુ—રામ રામ રામ રામ ! આપણાથી આવું બોલાય ? એ તો આપણી મહાદેવી. લોકો ગમે તેમ કહે. આપણે તો એની ચરણરજ.

વિનોદ—અરે ! બાપસાહેબ ઓપ્રીસથી આવી મયાં જણાય છે. બાપઝો ! જરા બેસજો હોં ! હું ચ્હા બનાવી આ આબો—*

• મરાઠીમાંથી.

સ્ત્રી અને પુરૂષનો સહચાર:

‘સ્વતંત્રતા’ એ શબ્દનો કેટલીક વખત અનર્થ થાય છે. એના ખોટા પ્રકાશકોને લીધે, કેટલીક વખત, એનો અર્થ બહાદુરી, સ્વીકૃત રિવાજ તરફ બેદરકારી અને યોગ્ય સત્તાનો અનાદર, થાય છે. પરંતુ એ શબ્દનો ખરો અર્થ તો સુવર્તન અને વિનયને તદ્દન બંધબેસતો થાય છે. સામુદાય સત્તામાંથી છટકવાની ઉતાવળમાં જીવનના ઊંબરેથી દૂર જઈ, ગૃહથી દૂરનાં બંધાં જુદાંજુદાં સામે ધસી જવા છોકરી લાયક છે. સ્વતંત્રતા-એ હું તે સાડી માફક પહેરી શકતી હોઉં તો-દરેશાં પહેરવી જોઈએ. પરંતુ તેનો ઉપયોગ તો સમય પ્રમાણે કરવો જોઈએ. આપણે આપણું ઘર વાળતાં હોઈએ કે રાંધતા હોઈએ; આપણા બાળકોને ન્હવડાવતાં હોઈએ કે તેઓ જોડે રમતાં હોઈએ ત્યારે આપણે સારાં કપડાં પહેરી શકતાં નથી. બનારસી સાડીઓ મુંદર અને ધ્વજવાયોગ્ય છે પણ તેની સાથે ખાદીની પણ આવશ્યકતા છે. સ્વતંત્રતા માટે પણ આમજ છે. મ્યુનિસિપલ સભ્ય કે મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે દેશના ભલા માટે કામ કરતી સ્ત્રી દેશની સ્તંભ સમાન છે. પરંતુ આપણે બધીઓ કાંઈ તેમ કરી શકીએ નહિ. આપણે માટે નાનાં ક્ષેત્રો છે. કાંઈ નહિ તો આપણે સ્વતંત્ર યજ્ઞ શકીએ. સ્ત્રીઓને ગુલામીનાં બંધનમાં જકડી રાખનાર અચાન છે. આપણું મન કે શરીર કેવી રીતે કેળવવું; અને વહેમોને કેમ ફગાવી દેવા તે આપણે બણું નથી. ઘણી શિક્ષિત સ્ત્રીઓ હજી પણ કેટલાક રિવાજો અને વહેમો-જે હાનિકારક છે-તેને પોષી રહી છે. આવતી જનતાને તેઓ જ બંધનમાં નાખે છે. સ્ત્રીના કાર્યક્ષેત્રને પુરૂષના ક્ષેત્રથી બ્યારે તદ્દન જુદું પાડવામાં આવે છે, ત્યારે સ્વતંત્રતાની ન્યોત ઝાંખી થાય છે. સ્ત્રી પુરૂષનું ‘અધુ’ અંગ છે એટલે જન્મે એ ‘બેગુ’ કાર્ય કરવું જોઈએ. અને એક આદર્શગૃહમાં પતિના દરેક કાર્ય અને અભિલાષાઓમાં પત્નીએ જુદાંજુદાં પ્રવેશી શકવું જોઈએ. તે સાથે પિતાએ બાળકોની સંજાળ અને શિક્ષણમાં ધ્યાન આપવું જોઈએ.”

એમ. હેન્સમેન.

ચીનમાં સ્ત્રીપ્રવૃત્તિ

લેખક : રા. પ્રસન્નકુમાર મલ્લિકાલ દેસાઈ, બી. એ.

સ્ત્રી જેમ પુરુષનું અડધું અંગ ગણાય છે, તેમ સમાજનું પણ અડધું જ ને ? તો પછી સમાજનું એક અંગ, એક વર્ગ મોટા મોટા કદમ ભરી રહ્યો હોય, ત્યારે બીજો વર્ગ કીડીના વેગે કે બિલકુલ જ ગતિ ન કરતો હોય તો એ સમસ્ત સમાજની પ્રગતિ કેમ સંભવે ? સમાજની પ્રગતિ તો ત્યારે જ કે બન્ને વર્ગો એક બીજાથી આગળ ધપવાની ધગશ સાથે એક સરખી કુચકદમ કરી રહ્યા હોય. સ્ત્રી તથા પુરુષ એ બે અન્યોન્યના અનુપૂર્તિપૂરક બળો છે. એ બે બળો, એ બે શક્તિઓ વિરુદ્ધ દિશાઓ તરફ ખેંચાય તો સમાજન્યવસ્થાના શા હાલ ?

માંડી છે. ઉત્તર-દિન્દની સ્ત્રીઓ : દક્ષિણની સ્ત્રીઓ કરતાં કાંઈક ઓછા પ્રમાણમાં નાહરે જીવનમાં ભાગ લીધે છે. એવી પ્રસિદ્ધ સ્ત્રીઓની સંખ્યા જો કે થોડી છે, પણ દિન્દની ખ્રિસ્તીય શિક્ષિત સ્ત્રીઓનું પ્રગતિમંથન મુશ્કેલ છે. જાપાન પણ સ્ત્રીપ્રવૃત્તિમાં છેલ્લા પચીસ વર્ષમાં પશ્ચિમની રીતિએ ભારે પ્રગતિ કરી શક્યું છે. પણ છેલ્લા દશ વર્ષમાં ચીનમાં માનવામાં ન આવે એવા ચમત્કારિક પરિવર્તન થયું છે. અંધકાર યુગના અજ્ઞાન અને વહેમ ભર્યા વાનાવરણમાંથી યુરોપની પ્રજાઓ ઉગરી ત્યારે એ ખંડમાં જે અનુકૂળ તેલુંજ કાંઈક આજે ચીનમાં બની રહ્યું છે.

ને અરેખર, પશ્ચિમનું અનુકરણ કરતી અર્ધ વાળવાળી, કે સદાચથી હોળી વીટેના કેશવાળી, પણ હેટના ત્રાસથી ઘણુંખરું મુક્ત ચીની સ્ત્રીઓના ટોળાંઓને રસ્તામાં છૂટથી હરતાં હરતાં, દુકાનોમાં ખરીદી કરતાં, રસ્તાના ખુણાઓમાં, વાતોના ગપાટા હાંકતી, કે રિક્ષાઓમાં ફરતી ઉદ્ધાસ ભરી ચીની સ્ત્રીઓને આજે જોઈએ છીએ ત્યારે થોડાક જ વર્ષો પહેલાં તેમને ઘરની બહાર કદિ પણ જોઈ શકાતી નહિ એ માનવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

શિક્ષણનો આદર્શ ઉદારતા અને ક્ષમ-

આપણા દિન્દુસંસારમાં પુત્રીના જન્મ વખતે શોક કયાં નથી દર્શાવતો ? યુવાનો-સમાજના આંતરિક તેમજ બાહ્ય વાતાવરણમાં, દુનિયા ભરમાં છૂટથી સ્વતંત્ર ફરી ફરી શકે, ત્યારે યુવતીના ભાગ્યમાં તો આ જીવન શૂન્ય અંતરપટમાં છૂપાઈ રહેવાનું ! ચીનની સ્થિતિ પણ આ દિશામાં દિન્દની સ્થિતિ સાથે ગાઢી સમાનતા ધરાવે છે, ધરાવતી હતી.

પણ આજે એ શબ્દો ચીનને લાગુ પડતા નથી. તેમ દિન્દમાં પણ સ્થિતિ બદલાવા

તાથી વિચારવાની શક્તિ ખીલવવાનો હોવો જોઈએ. સર્વ શિક્ષણની સમાપ્તિ ચાલિ-
યમાં જ થવી જોઈએ. તે મુજબ શિક્ષણ
અને વ્યવસાયમાં સમાન પાવરી મેળવવા
માટેની પશ્ચિમની સ્ત્રીઓની હકત વિશે જોઓ
જાણે છે તેઓને માટે ચીનમાંની આજની
પરિસ્થિતિ વધુ રસ અને જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન
કરનારી છે. કારણ, ચીનમાં સ્ત્રીઓની સર્વ
પ્રવૃત્તિને પ્રજ્ઞતમ ટેકો દેનારા તેમના પતિ,
પુત્રો અને બંધુઓ જ છે. ત્યાંની સ્ત્રી-
ઓએ પોતાની માનસિક પ્રપાસની શક્તિ
સિદ્ધ કરી બનાવી છે, ને તેથી તેઓ દરેક
સ્થળે પુરુષો સાથે સહોદ્યોગી તરીકે
સ્વીકારાય છે. કાર્પેક્ષેત્રનાં સમજાં દ્વારા તેમને
માટે ખુદ્દાં-મૂકાયાં છે. ત્યાં સ્ત્રી ડોક્ટરો,
શિક્ષિકાઓ, અધ્યાપિકાઓ, ધારાશાસ્ત્રીઓ,
સેફ્ટરીઓ, પત્રકારિકાઓ તેમ તંત્રીઓ
પણ ધણી મળી શકે. શેંપાઇની એક
બેન્કની વ્યવસ્થાપક પણ સ્ત્રી છે, ને તે
બેન્ક-એટલી બધી તો ફોર્ટકમ્પેન્ડ થયેલી છે
કે તેને નાના મકાનમાંથી નીકળી મોટું
મકાન શોધવું પડ્યું છે. હિન્દમાં હજી કોઇ
બેન્કની વ્યવસ્થાપક સ્ત્રી હોવાનું સંભળાયું
નથી. અલબત્ત, આવી સ્ત્રીઓની સંખ્યા
દેશના પ્રમાણમાં ધણી નાની છે, પણ
કુદકે અને ભૂસ કે વધતી જાય છે.

ચીનની આ સ્ત્રી ચળવળ ત્યાંના રાષ્ટ્રીય
જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં વ્યાપક અસર કરી
રહી છે. ખાસ કરીને વૈદક અને શિક્ષણના
ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓનો પ્રભાવ ઉત્તરોત્તર વધતો જ
જણાય છે. પણ અન્ય દેશની પેઠે ચીનમાં
પણ રાજદારી ક્ષેત્ર દેશની એ 'પાંચમી મૂડી'
ની બારતીથી મુક્ત રહ્યું નથી:

ચીનની રાજ્યકાન્તિથી રાજદારી હેતુઓ
માટે સ્ત્રીઓમાં સંઘટન માટે ભારે પ્રેરણાદન
મળ્યું. ને ૧૯૨૨ માં ચીનના કેટલાક દક્ષિણ

પ્રાંતોમાં 'સ્ત્રીઓના મતાધિકારની સંસ્થા'
અને 'સ્ત્રીઓના હક્કોનો સંઘ' સ્થાપનામાં
આગ્રા. રાજ્યપંચાયતમાં સ્ત્રીઓને સમાન
હક્ક આપનાર હયુએન પ્રાંત પહેલોજ હતો.
૧૯૨૧ ની પેકિંગની લઘુજીવી પાત્રોમેન્ટમાં
એક સ્ત્રીપ્રતિનિધિ પણ મોકલી આપી. કવે-
ન્ટ્રંગમાં આજે એ બે સંસ્થાઓ 'સ્ત્રી પ્ર-
વૃત્તિની સાર્વજનિક સંધિ' ના નામ હેઠે
એકત્ર થયેલી છે. એ નવી સંસ્થાની સંખ્યા
બંધ શાખાઓ પ્રાંતમાં વિસ્તરેલી છે.
અને હજારો સ્ત્રીઓ તેની સભ્ય છે. સંસ્થાની
પ્રમુખ શ્રીમતી લીચંગ કેન્ટનમાં રહે છે. ૧૯૨૭
ના મે માસમાં, એ સંસ્થાએ 'અન્ય દેશોની
સ્ત્રીસંસ્થાઓ' ને એક સંદેશો પાઠવ્યા, તેમાં
તેના સભ્યોએ દેશહિત માટે કાર્ય કરવાની
પ્રતિજ્ઞા લઇ જણાવ્યું હતું કે તેઓ "ચીન
અને બીજા મહારાજ્યો વચ્ચે સુર આંતર-
રાષ્ટ્રીય સમજૂતી માટે" પ્રયાસ કરતા હતા,
"જેથી અન્યોન્યમાં સાચા દિલની શુભેચ્છા
સાધી શકાય."

૧૯૨૭ના અંતમાં શાન્તિ અને સ્વતં-
ત્રતા માટેના સ્ત્રીઓના આંતરરાષ્ટ્રીય સંમે-
સદાનુભૂતિ અને શુભેચ્છાના સંદેશ સાથે
ચીની સ્ત્રીઓની મુલાકાતે એક પ્રતિનિધિ
મંડળ મોકલ્યું હતું. તે વેળાએ ૧૯૨૮ માં
૮ મી માર્ચના 'આંતરરાષ્ટ્રીય સ્ત્રી દિને'
કેન્ટનમાં ચીની સ્ત્રીઓની ગંગવર, પ્રચંડ
સભામાં તેમને બોલવા માટે નિમંત્રણ હતું,
તેમજ ચીનમાં દરેક વિદેશી સ્ત્રી રહેવ સીને
પણ ખાસ નિમંત્રણ હતું, ને જોઓએ તે
સ્વીકાર્યું તેમને માટે સલાસન પર એકઠા
અનામત રાખવામાં આવી હતી. ધ્વજ પતા-
કાઓ સહિત એક હજાર ઉપર સ્ત્રીઓનો
સમુદાય, અને કંઈક સેંકડો પુરુષો, ત્રણ
કલાક સુધી રસના કાંઈ પણ વિશેષ વિના
વિવિધ સ્ત્રી સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓનું

વક્તવ્ય સાંભળતા હિમા હતા. કોઈ પણ પોલિસની અસ્તિત્વા ન હતી, કુમારવીર બાળાઓ (Girl Guides) જ સર્વ વ્યવસ્થા બજાવતી હતી.

ત્રણ કલાકને અંતે એક નાની નાબુક સ્ત્રીએ મેગનિફિકેન્સ (Megaphone) માંથી કેટલાક આદર્શ સૂચકો (Slogans) ની પરંપરા પોકારી, અને એ પ્રયત્ન સમૂહે હાથ ઉંચા કરી એ દરેક વાક્યોને પોકારી વધારી લીધા. એમાંના કેટલાક બાળુલા જેવા સૂચકો આ રહ્યાં.

૧. સ્ત્રીઓની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ એકત્ર કરો.
૨. સ્ત્રીઓ અને પુરુષો માટે સમાન શિક્ષણ.
૩. સ્ત્રીઓ અને પુરુષો માટે ઉલ્લેખ વ્યવસાયમાં સમાન પાયરી.
૪. કાયદા હેઠે સ્ત્રીઓ માટે સમાનતા.
૫. સ્ત્રીઓ અને પુરુષો માટે રાજ્ય (પગાર) ની સમાનતા.
૬. માતૃત્વનું સંરક્ષણ.
૭. બાલકામદારોનું સંરક્ષણ.
૮. સ્ત્રી કામદારો અને સ્ત્રી ખેડૂતોનું સંધન કરો.
૯. સ્ત્રીઓ માટેની શિષ્ટાચારની ગુલામીનો નાશ કરો.

૧૦. બહુપત્નીવાદનો વિરોધ કરો.

૧૧. બાળવિવાહ અને બાળપણમાં કન્યાને સાસરે મોકલી દેવાની પ્રથાનો વિરોધ કરો.

૧૨. સ્ત્રીઓ અને પુરુષો માટે નીતિના સમાન ધોરણની માંગણી કરો.

આ પ્રમાણે રાજદારી ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓની બરતી આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યવહારના ક્ષેત્રમાં પણ વિસ્તૃત અસર પહોંચાડશે. 'ચીનમાં સર્વ શાન્તિ માટે સાચી આદત, સુદ્ધ તરફ તિરસ્કાર, અને સરસ વિશ્વ-સંધન ઉત્પન્ન

કરવા માટે બીજા રાષ્ટ્રો સાથે સહકાર કરવાની ઇચ્છા સર્વ રથને જોવામાં આવે છે. શંકા અને પેકિંગમાં ચીની સ્ત્રી વ્યક્તિઓ વિદેશી સ્ત્રીઓ સાથે મળીને સર્વત્ર સહભાવ કેળવવા, દેશબરમાં બગિનીબાગ અને શુભેચ્છા પ્રસારવા કાર્ય કરી રહી છે.

નાનકિંગની એક સ્ત્રી અધ્યાપિકાના પત્રમાંથી નીચેનો ભાગ સમજવા, વિચારવા જેવો છે:

“ રાષ્ટ્રમાતા તરીકે સ્ત્રીઓએ શાન્તિના એ સ્વપ્નાને પ્રત્યક્ષ સત્ય કરવા જગતને માગણી કરવી જોઈએ, આજા દેવી જોઈએ. સ્ત્રીઓએ જ એ કરવું જોઈએ; અન્ય કોઈ તેમને માટે એ કરી શકે નહિ. એટલા માટે જ આત્મશક્તિ ધરાવનાર જીદિમાન સ્ત્રીવ્યંતરદષ્ટિ ધરાવનાર, સ્વધર્મને સમજનાર, અને માનવજગતમાં તેમના ફાળાનું અસ્તિત્વ અનુભવાવવા સાધનયુક્ત સ્ત્રીઓની જરૂર પોકારાય છે. પ્રથમ તો સ્ત્રીઓએ પોતાની જરૂરિયાતો સમજી લઈ, તેને વળગી રહેવું જોઈએ અને દૃઢ નિશ્ચયથી તે માટે ખડા રહેવું જોઈએ...હું એટલું જ ઇચ્છું છું કે પૂર્વ કે પશ્ચિમના સર્વ રાષ્ટ્રોની સ્ત્રીઓની એ શાન્તિમાં મનુષ્યની નજરમાં પૂર્વ કે પશ્ચિમનો ભેદ ના જ હોઈ શકે. રાષ્ટ્રવ્યંધનોથી યુક્ત માનવગતિના ઉદ્ધારના કાર્યમાં એ શાન્તિ જરૂર સેવા બજાવશે. ”

ખરેખર, આપણને લાગશે કે આવી મુદ્દા સ્ત્રીઓથી દોરવાતી ચીનની સ્ત્રી પ્રવૃત્તિ આપણી આજા પૂરે છે કે અધિકારના કૃપામાંથી ઉદય પામતું આજનું નૂતન ચીન વસુધૈવ કુટુંબમાં વિશ્વશાન્તિના રક્ષક તરીકેનું સ્થાન પામશે વિન્દની સ્ત્રી પ્રવૃત્તિઓને પણ એમાંથી પ્રજાગ્રેરણનાં પીયૂષ પીવા મળશે.

રોજ રોજ વાંચી જશો ?

બાળકોને ન બીવરાવો.

ભૂતથી બાળકને ન બીવરાવો.
ખાઉહાઉથી ન બીવરાવો.
શિંહવાઘથી ન બીવરાવો.
દેડકાથી ન બીવરાવો.
થોડથપાટથી ન બીવરાવો.
સિપાઈથી ન બીવરાવો.
ખાખા બૂધી ન બીવરાવો.
લલા થઇને બાળકોને ન બીવરાવો.

બીવરાવવાથી શું થાય ?

બીકથી બાળક ડરેકણુ થાય.
બીકથી બાળક નામરદ થાય.
બીકથી બાળક હિંમત ખુએ.
બીકથી બાળક પાછું પડે.
બીકથી બાળક શક્તિ ખુએ.
બીકથી બાળક હારી જાય.
બીકથી બાળક નાસી જાય.
બીકથી બાળક જાન ખુએ.

બાળકને કદિ ન બીવરાવો

બીક લગાડી ન બીવરાવો; વાતો કરીને ન બીવરાવો;
ન બીવરાવો, ન બીવરાવો, બાળકને લાઇ ન બીવરાવો.

બાળકોને ન મારીએ

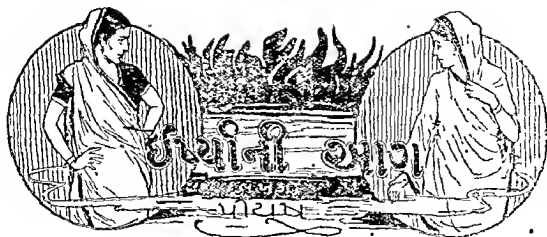
બાળકોં તો નાનાં છે. આપણાથી બળવાન નથી. આપણી સામે	
થઇ શકે એમ નથી. મારીએ તો રડીને બેસી, રહેશે;	
કસકાં ભરતાં સૂઇ જશે; ભૂખ્યાં તરસ્યાં સૂઇ જશે.	
નબળાંને મારવામાં શી વડાઇ ?	મારવાથી કશું નહિ વળે.
અશક્તને મારવામાં શી બહાદુરી ?	મારવાથી અકલ નથી આવતી.
પરાધીનને મારવામાં શી હુશિયારી ?	મારવાથી યાદ નથી રહેતું.
પુરું બોલીને સમજાવી પણ ન શકે	મારવાથી કુટેવ નથી ભૂલાતી.
તેને મારવામાં શી શેખાઇ ?	મારવાથી હાલોપણ નથી આવતું.

પણ

મારવાથી બાળકનું શરીર ખંવાય.	મારવાથી બાળક જૂઠું બોલે.
મારવાથી બાળક મારખાઉ થાય.	મારવાથી બાળક બૂઠું થાય.
મારવાથી બાળક મારકણું થાય.	મારવાથી બાળકનું અપમાન થાય.
મારવાથી બાળક બીકડું થાય.	મારવાથી બાળક લુચ્ચું થાય.

તમારા બાળકને કદિ પણ ન મારશો.

નોંધ: આવા ઉપયોગી લખાણોની ભરતિ થોડી રાખવા કે તજ્જલમાં મહત્તી રાખવા
ચોગ્ય મોટા ટાઇપમાં છપેલી નકલો અર્થા આનાની કીમતે શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પાલમંદિર,
ભાવનગરથી મળી શકશે. તં. રૂ.

પ્રકરણ ૬૬

મધ્યાહનનો સૂર્ય પ્રખર ફિરણો વર્ષાવતો હતો. તે સમયે રમેશ છાવણીના પ્રમુખ પાસે જઈ, સલામ કરી, બોલ્યો. “આપે મને બોલાવ્યો?”

“હા; તમારે એક બે દિવસમાં છાવણી છોડવી પડશે. ત્યારે તમે તમારા મિત્રનો મંદિરો ઘોડો કયાં મૂકી જશો?”

“વિજયગ્રામની સરહદ પર આવેલા બાગની માલણ સાથે મારે ઘોડો પરિચય છે. તેને એ ઘોડો સોંપી શકાશે.”

“હીક; ફે-ચોની કોડી ઉપર હલ્લો કરવા કેટલું સેન્ય જવાનું છે? તમે જાણો છો?”

“નહિ; મને જરાજર ખબર નથી. કેપ્ટન ફોર્ડ યોડુંક સેન્ય પોતાની સાથે લઈ કોડી ઉપર હલ્લો કરવા જનાર છે એટલી જ મને તો ખબર છે.”

“ત્યારે તો છાવણી અત્રેજ રહેશે.”

“હા.”

“આ પ્રદેશમાં તાપ પુષ્કળ લાગે છે. અમને તો અહીં રહેવું પણ ત્રાસદાયક લાગે છે. તમને કેમ લાગે છે?”

“અમારા ખંભાળમાં તો તાપ તપ્ત પડે છે એટલે અમને અત્રે કાંઈ ત્રાસ પડતો

નથી. પરંતુ તો આપ ઠંડા પ્રદેશના રહેનાર એટલે અહીં રહેવામાં તમને અત્યંત ત્રાસ પડે એમાં જરાયે શંકા નથી.”

સાહેબે કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ એટલે તેમને સલામ કરી, રમેશ બહાર નીકળ્યો. રામજીવન બાબુના માંદા ઘોડાની તપાસ કરતાં આલમ પાસું કે ઘોડો મંદિરો પડેલો નથી પરંતુ અત્યંત પરિશ્રમને લઈને તેને હાંફણ ચઢી ગઈ છે અને ખાવું પીવું છોડી દીધું છે. તેને દવા આપવાની વ્યવસ્થા કરી રમેશ, સુંદરીના બાગ તરફ જવા નીકળ્યો.

ગ્રીષ્મઋતુમાં બપોર જેટલી અસેલા હોય છે તેટલી જ સાંજ મંદમંદ લડરીથી દિલહારક હોય છે. સાંજે સર્વત્ર આનંદ અને ઉત્સાહનું વાતાવરણ લાગે છે. અવા આનંદ જનક સમયે રમેશ ગાયન ગાનો ગાતો સુંદરીનાં આંગણે આવી પહોંચ્યો. સુંદરી તેને હર્ષભર્યો આવકાર આપી દિવાનખાનામાં લઈ ગઈ. કિશોરી પણ ત્યાં હતી.

રમેશને જોતાં જ કિશોરીએ મન્દ હાસ્ય અને ચંચલ નેત્રકટાક્ષથી તેનો સત્કાર કર્યો અને સેન્ય ગાટે ફાળેના દુક્રમ કરાવી આપવા બદલ રમેશનો આભાર માન્યો.

રમેશે કહ્યું: “ઓમાં ગે” કાંઈ વધુ કયું

નથી. જોટલા પ્રમાણમાં તમારાં ફળ ખપવાની
મને આશા હતી તેટલા મોટા પ્રમાણમાં હવે
ખપશે નહિ. જોટલો મને જરા ખેદ થાય છે.”
સુંદરીએ જરા વ્યગ્ર થઇ પૂછ્યું; “કેમ;
કાંઈ કારણ ?”

“આવતી કાલે ઘણું ખર્ચ સૈન્ય અત્રેથી
ચાલ્યું જનાર છે.”

“કલકત્તા જાય છે ?”

“નહિ; કંપની-સરકારની જે કોઠીઓ
ક્રેન્ચોએ પોતાના તાબામાં લીધેલી છે તે પાછી
કબજે કરવા મુખ્યે જનાર છે.”

“પણ ક્યાં જનાર છે ?”

“તે કાંઈ ચોક્કસ નથી.”

“અહીં કાંઈ સૈન્ય રહેશે કે નહિ ?”

“અહીં થોડું સૈન્ય રહેશે અને તેને
બેઠાં પ્રમાણમાં ખરીદી થશે.”

“હશે, તેમ શું ? જરૂર હોય તે પ્રમા-
ણમાં જ ખરીદી તો થાય.” એટલે એ માટે
તમારે જરાયે દિવંગીર થવું ધરે નહિ.”

તે પછી, રમેશે સુંદરીને રામજીવન બા-
ણુનો થોડો રાખવા સંબંધમાં વાતચીત કરી;
બીજે દિવસે સવારે થોડો અને તેના ખર્ચ
પેટે રૂ. ૫૦) મોકલવાનું નક્કી કર્યું. રમેશ
પોતે પણ સુદમાં જવાનો હતો એટલે તેણે
સુંદરીનો આશીર્વાદ માંગ્યો. સુંદરી આશીર્વાદ
આપી કાંઈક કામ હોવાથી ઘરમાં ચાલો ગઈ.

કિશોરી થોડે દૂર ઉભી હતી. સુંદરી
ચાલી ગઈ એટલે તે રમેશ પાસે આવી.
પોતાનાં સુંદર વિશાલ નેત્રો, તેનાં મુખ ઉપર
તાજી, તે બોલી: “હું તમને જવા દેવાની
નથી.”

આ સુંદરીનો દિવ્ય સ્વર સાંભળતાં જ
રમેશના મનમાં કાંઈ કાંઈ થઈ ગયું. તે બો-
લ્યો: “મને ક્યાં નથી જવા દેવાની, કિશોરી ?”

“અહીંથી કો જ નથી જવા દેવાની,”
કિશોરીએ જવા લાડ કરી, ઉતાર આપ્યો.

“પણ મારું અહીં કોણ ? મારે અહીં
સંબંધ શો ? હું તો કંપનીનો બાંધેલો નોકર.
હુંકેમ યાય ત્યાં જવાનું. અહીં કેમ રહેવાય,
કિશોરી ?”

કિશોરીના અહેરો ઉતરી ગયો. રમેશને
કિશોરી ખિન્ન લાગી. કિશોરીનો પ્રદુષ્ટ અહેરો
નિરસ્તાહી લાગ્યો. આનું કારણ રમેશને સ-
મજાયું નહિ.

કિશોરીના ઉદાસ અહેરો બોધ રમેશનું
હૃદય જરા ધ્રુણું. કોઈ બીજો ઉદ્ધુ તરણ
હોત તો કંપની સરકારની નોકરીને જરૂર
તિલાંજલિ આપી, આ સૌન્દર્યદેવીને પ્રસન્ન
કર્યા તેને અરણ્યે પડ્યો હોત ! પણ રમેશ
એવો ઉદ્ધુ ન હતો. તેને પોતાના કર્તવ્યનું
બાન હતું આત્મસંયમન કરી તે બોલ્યો,
“કિશોરી, હું ફરી અહીં આવીશ; પણ મારા
ઉપર તારી કૃપા તો આવી ને આવીજ રહેશે
ને ?”

“તમને ચાંકા લાગે છે ? અરે રે; તમે
મારું હૃદયજ પારખી ન શક્યા ! તમે પાછા
આવશો નહિ ત્યાંસુધી મને જરાયે મુખ
ચવાનું નથી. તમે ક્યારે પાછા આવશો ?”

“તે કેમ કહેવાય ? આ તો મુદ્દમાં
જઈએ છીએ. આ દેહ કાયમ રહેશે કે કેમ
એજ ચાંકા છે ને !”

“હટ; એવું નહિ બોલો. પરમદયાળુ
પ્રભુ તમને તો સદાયે સુરક્ષિત રાખશે ! તમે
કહેતા હતા કે કંપની સરકાર ક્રેન્ચોએ લઈ
લીધેલી બધી કોઠીઓ પાછી લેનાર છે, એ
ખર ને ? પણ ક્રેન્ચોના સુમારતા આનંદરાજ
ગજપતીને જે તમારી આ યોગનાની ખબર
પડશે તો ઘણું ખરાબ થશે ! તેની છાવણી
પર તમે ફેરી રીને દડો કરી શકશો ? આની
કાંઈ વ્યવસ્થા કરી છે કે નહિ ?”

“અરે એની વ્યવસ્થા કરવાની કાંઈ જરૂર
નથી. કારણ કે ગજપતી તો અંદરનાની

અમને મળી ગયેશે છે. અને તેની સાથે નો
તેહનામું પણ થઈ ગયું છે.”

રમેશના આ શબ્દો સાંભળી કિશોરી
થોડો સમય વિચાર કરી બોલી: “આનંદરત્ને
આ કામ સારું કયું?”

“ નહિ. ”

“ કારણ ? ”

“ અવી એવકાઈ મનુષ્યત્વને હીન્દુ
બનાવે છે. ”

“ મને તો લાગે છે કે તેણે એ કામ
યોગ્ય કયું છે. ”

“ કેમ; તેનું કારણ ? ”

“ કારણ ? અંગ્રેજોનું બળ ધણું જ
વધારે હોય તેઓ વિજયી થવાનાજ છે.
દિવસે દિવસે તેઓનું બળ વધતું જ જાય
છે. થોડા વખતમાં સમસ્ત ભારતવર્ષ
અંગ્રેજોના કાબુમાં આવશે. તો પછી અંગ્રે-
જોના હુકમન બનવા કરતાં મિત્ર બનવું સારું
ને ? કોઈ પણ બ્યવહારકુશળ માણસ આવી
તક ચૂકે નહિ. ”

કિશોરીના શબ્દો સાંભળી રમેશ તો
ચંબી જ ગયો. સ્ત્રીઓ આટલી ચતુર હોય
છે, એ જાણી રમેશ આશ્ચર્યમગ્ન બન્યો.
એટલે કિશોરી પાછી બોલી: “ કેમ; મેં
કહ્યું તે સંબંધમાં તમે શું કહે છે ? ”

“ કહેવાતું એટલું જ કે બંગાળી સ્ત્રીઓ
આમ કહી શકે નહિ. ”

“ બંગાળી સ્ત્રી શું કહે ? ”

“ બંગાળી સ્ત્રી કહેશે કે ધર્મદાનિ થાય
એવું કોઈ પણ કાર્ય કરવું યોગ્ય નથી. ધર્મ
દાનિ થયા પિતા જે સ્વાયં સંધાતો હોય તો
જ સાધવો એ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. ”

“ હીં; હવે આ વાત જવા દો. યુદ્ધ
માઠ તમે જાવણીમાં પાછા આવો કે પહેલાં
મે મળશો એવું વચન આપો. ”

“ એમાં વચન આપવાની શું જરૂર

છે. ? યુદ્ધમાંથી પાછા આવતાં હું પહેલ
તને જ મળીશ. ”

એટલામાં એક દારીએ આવી રમેશને
સુંદરી બોધાવે છે એમ કહ્યું એટલે રમેશ
હાથો અને પાસેના ઝોરડામાં ગયો. સુંદ-
રીએ ત્યાં રમેશ માટે નાસ્તાપાણીની તૈયારી
કરી હતી. રમેશ નાસ્તો કરવા બેઠો.

દિવાનખાનામાં કિશોરીએ વીણાના તાર
મેળવી એક ગીત ગાવાની શરૂઆત કરી.
કિશોરીનો કોલિકતકંઠ રમેશને સ્પષ્ટ સંભગાતો
હતો. સંગીત હૃદયવેધક હતું. રમેશનું લક્ષ
નાસ્તામાં રહ્યું નહિ. કિશોરીનું મધુર સંગીત
તેનું દિલ ડોલાવી રહ્યું હતું.

રમેશ હવે જાવણી છોડીને યુદ્ધમાં જનાર
હતો. કલકત્તા છોડી પોતે આટલે દૂર આવ્યો
હતો; કલકત્તામાં તેનું કોઈ ન હતું; અહીં
પણ તેનું કોઈ નથી. તે મરણ પામે તો તેની
પાછળ આંસુનું એક ટીપું પાડનાર પણ કોઈ
નથી. કારણ તેનું કોઈજ ન હતું. પણ “આ
અપરિચિત દેશમાં પણ મારે માટે તજસનાઈ”
એક હૃદય છે, ” એમ રમેશને લાગ્યું. તે
સ્વગત વિચારવા લાગ્યો: “ હું ક્યાંથી આવ્યો
છું અને ક્યાં જવાનો છું તેની કોઈને ખબર
નથી. તેમ મૃત્યુ તો મારી પાછળ પાછળ જ
આવે છે એટલે હું ક્યારે તેના પગમાં ઝડ-
પાઈ જઈશ તે પણ નક્કી નથી. મારી કોઈ
શોધ પણ કરશે નહિ. મારે માટે કોઈ કોમળ
હૃદય રડનાર નથી. ત્યારે આ કોલિકતકંઠ
મારા વિયોગ માટે આટલો દુઃખીત કેમ
યાય છે ? ”

રમેશ ઘણો વિચાર કર્યો પણ તેને કાંઈ
સમજ પડી નહિ. તેને એમ વિચાર આવ્યો
કે કિશોરી મારા હિપર પ્રેમ કરતી હશે અને
તેથી તે આટલી દુઃખીત થતી હશે.

ખરેખર, રમેશ તું દિશ બૂઝ્યો ! પણ

એમાં તારો દોષ નથી. આવી બૂલ બધા કરે છે.

પ્રેમ અને વાસનાને વિભિન્ન કરવા અશક્ય છે. પોતાના સુખ માટે બીજા ઉપર પ્રેમ કરવો; પોતાના સુખ માટે બીજાને રીઝવવો; પોતાની નેત્રતપ્તિ માટે બીજાના સુખ ઉપર હાસ્ય લાવવાની વાટ લેવી, વગેરે જે કાંઈ પોતાને માટે થાય છે તેને લોકો પ્રેમ કહે છે. ખરી રીતે તે પ્રેમ નથી પણ વાસના છે. બીજાના હાથમાં આપણું સર્વસ્વ સોંપી; બીજાના સુખ માટે આત્માર્પણ કરવું એ ખરો પ્રેમ છે. પણ તેવો પ્રેમ છે ક્યાં ?

નાસ્તો કરી રહ્યા બાદ રમેશે મુંદરીની રમ માગી. એટલે મુંદરીએ કહ્યું: “ બસ; જશો ? હું. પણ તમે કિશોરીને જરૂર મળતા જાઓ. તમારા ઉપર તેને ઘણો પ્રેમ છે. ”

રમેશ, ઓરડી છોડી, કિશોરી બેઠી હતી તે, દિવાનખાનામાં આવ્યો. તેને જોતાં કિશોરી ઉભી થઈ. અને પ્રેમપૂર્ણ ચંચળ નેત્રો દ્વારા રમેશને નિરખી રહી. અત્યંત મૃદુ સ્વરે તે બોલી:

“ બસ; આટલામાં જ તમે અમારું ઘર છોડી જશો ? ”

“ હા, કિશોરી; હજી મારે ઘણું કામ છે. હવે જો બચીશ તો તને જરૂર મળીશ. ” રમેશે પણ પ્રેમાળ સ્વરે કહ્યું.

“ પણ તમે જાવ તે પહેલાં તમારો ખરો પરિચય મને નહિ આપો ? ”

“ કેમ; તે દિવસે મેં તને મારો બધો પરિચય આપ્યો હતો. હું બંગાળનો એક દરિદ્ર મનુષ્ય છું. ”

“ નહિ. તમે આપેલી માહિતી ખરી નથી. ”

“ ત્યારે હું કોણ છું ? ”

“ તમે કોઈ પણ ઉચ્ચ વંશના તરૂણ છો અને કોઈ ગર્વ શ્રીમંતના વારસ છો. ”

“ કિશોરી ! તને કોઈએ આ તદ્દન ખોટી માહિતી આપી છે. ”

કિશોરીએ રમેશનું હૃદયનરહસ્ય અણવા ધણી પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ રમેશે ‘ છેવટ સુધી પોતે આગળ કહેલી વાતજ તદ્દન ખરી છે એમ જણાવ્યું. એટલે છેવટે કિશોરીએ શોક પૂર્ણ સ્વરે કહ્યું:

“ કીક, ત્યારે જાવ. પણ એટલું યાદ રાખજો કે આ નિર્જન ઉદ્યાનમાં એક અનાથ અને દરીદ્રી તરૂણી તમારી રાહ જોઈ રહી છે. ”

કિશોરીનું શોકથી મ્લન થયેલું વદન જોઈ રમેશને શું થયું હશે, તેની કલ્પના આલોખ્યા એમ નથી.

મકરણ ૭ મું

બંગાળના ઉપસાગર આગળ સમુદ્ર કિનારે ફ્રેન્ચોએ બાંધેલી કોડીઓ ઉપર લાલ રંગનું નિશાન ફરકતું હતું. કોડીનો ફરતે કોટ બાંધેલો હતો. તે વખતે ફ્રેન્ચો ઘણા જ સામર્થ્યવાન ગણાતા હતા. પરંતુ કલાધવની આયુષ્ય લુપ્તિએ ધીમે ધીમે તેઓને પરાસ્ત કરી સામર્થ્ય મેળવવા માંડ્યું હતું. બંગાળ છોડી ફ્રેન્ચ લોકો આ સ્થાને આવી પાછું બળ મેળવવા પ્રયત્ન કરતા હતા પરંતુ આ સ્થાને પણ કલાધવ તેઓને જાંબીને બેસવા દીધે એમ ન હતું.

કોડીના આરામગૃહમાં આ વખતે ફ્રેન્ચ ગવર્નર પોતાનાં સલાહકારો સાથે મસલત કરતો હતો.

વિન્યયશીલ દિવાન વિશ્વાસઘાત કરી કલાધવની સાથે મળી ગયો. અને તેને પરિણામે કલાધવ પોતાનાં સૈન્ય સાથે તે ગામમાં આવી ઉતર્યો. કલાધવે કોડી ઉપર હલ્લો કરવાની તૈયારી કરી. વિજયગ્રામમાં છાવણી કાયમ રાખી કોડી ઉપર હલ્લો કરવા થોડું

સૈન્ય રવાના પશુ - કધું છે; આ બધી આતમી છૂપા આતમીદારો તરફથી કેન્ય ગવર્નરને મળી ગઇ હતી. એટલે હવે શું કરવું એ પ્રશ્ન બધીયે વિચારણાનું કેન્દ્ર બન્યો.

સેનાપતિને એક યુક્તિ સૂઝી કે “કોઠી પાસે આવવાનો એક જ માર્ગ પર્વત ઓળંગીને આવવાનો છે. માટે પર્વતના અગ્રભાગે સૈન્ય રાખવામાં આવે તો તેઓનો માર્ગ રોકાઇ જાય. સમુદ્રદ્વારા આવવાનો બીજો માર્ગ પણ છે એટલે કોઠી ઉપર પણ થોડું સૈન્ય રાખવું કે જેથી સમુદ્ર માર્ગે આવેલાં સૈન્યનો તે મુકાબલો કરી શકે પર્વતવાળો માર્ગ અત્યંત વિકટ છે. એટલે એ માર્ગે જો તેઓ આવશે તો તેઓનો વિશ્વંશ કરતાં મને જરાયે વાર લાગશે નહિ.”

“તમારું કહેવું ઠીક છે. પણ એટલું યાદ રાખજો કે કલાકપત્રી તો કણ નજર ચારે બાજુ ફરે છે. આપણે પણ એટલી જ સાવ-ચેતી રાખવી જોઇશે. શત્રુઓ આપણી નજર ચૂકવી આપણને ફસાવી ન જાય એ આપણે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.”

સેનાપતિની યુક્તિ સ્વીકારાઈ. અને સૌ કાંઈ પોતપોતાને લગતી વ્યવસ્થા કરવા વિખેરાયા.

પ્રકરણ ૮ મું

સાંજ પડી અને પ્રકૃતિએ પણ કાળો અંજળ ઓઢવા માંડ્યો. આ વખતે કેન્ય સૈન્ય સાથે સેનાપતી પર્વતના દક્ષિણ ભાગ દરેક આવી પહોંચ્યો. હાથી, ઉંટ, પાષણ અને ઘોડેસ્વારનું જનેલું ચતુરંગી સૈન્ય હતું. સેનાપતી સાહેબ એક નીલ રંગના ઘોડા ઉપર નેસી સૈન્યના અગ્રભાગે ચાલતા હતા. પર્વતના ઉત્તરણીવાળા ભાગ આગળ આવતાં

છાવણી નાંખવાનો હુકમ થયો અને બધે તંબુ ઉભા કરવાનું કામ ચાલુ થયું.

શત્રુપક્ષની હીલચાલ જાણવા માટે સેનાપતીએ કેટલાક છૂપા આતમીદારો પણ છોડ્યા. અને પોતે પોતાના ખાસ તંબુમાં વિશ્રાંતિ લેવા ગયો.

મધ્યરાત્રિ થઇ. કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્દશી હોઇ સર્વત્ર અંધકાર હતો. સમુદ્ર, પર્વત અને બીજાં સર્વ સ્થાનો અંધકારમાં ભયાનક લાગતાં હતાં. માત્ર નીલાકાશમાં કવચિત કવચિત તારા ઝળકતા હતા.

એટલામાં એક છૂપો આતમીદાર સેનાપતીનાં તંબુ આગળ આવ્યો અને બહાર ઉભેલા પ્રતિદારીદાર સેનાપતીને “અત્યંત અગત્યના કામસર પોતે મળવા માંગે છે,” એમ જણાવ્યું એટલે તરતજ તેને અંદર લઇ જવાની આજ્ઞા ફરમાવવામાં આવી.

સલામ કરી આતમીદારે કહ્યું: “શત્રુ સૈન્ય ઘણુંજ પાસે છે. સૈન્ય ઝપાટાખંખ આવે છે એટલે સત્રાર પડતાં તો પર્વત ચઢવાનું કામ શરૂ પણ થઇ જશે.”

સેનાપતી સાહેબની ઉંઘ ઉડી ગઇ. તેમણે પૂછ્યું: “તારી કાંઈ બૂલ તો નથી થતીને !”

“જરાયે નહિ. મેં ચોક્કસ ખાતરી કરી છે. હવે જે કાંઈ કરવું હોય તે કરવામાં જરા પણ વિશંબ કરવો પોતે નથી.”

સેનાપતી સાહેબ અસ્વસ્થ થઇ ગયા હતા. તેમણે કહ્યું: “તને કાંઈ સૂઝે છે ?”

“હા; મને એક યુક્તિ સૂઝી છે પણ...”

“પણ શું ? આ વિચાર કરવાનો વખત નથી. જે કહેવું હોય તે જટ કહે.”

“તમારે કાંઈ કરવાનું નથી. એ કામ પતાવવાનું હું મારે માથે લઇ લઉં છું. પરંતુ એ કાર્ય કરી હું પાછો આવી શકીશ કે કેમ એ મોટી શંકાની વાત છે. હું, તમારે માટે, તમારા જેવાર માટે એ બધુંકર કાર્યમાં

“ ઇર્ષ્યાની આગ ”

કિશોરી: “ બસ; તમે અમારું ઘર છોડી જશો ? ”

“ કાકાની યાદ ”

“ ભાગ્યદીપ્તિ કુવાલે મોડે ”

હાથ નાખવા તૈયાર છું. પણ એ કાર્ય કરતાં જો મારું મરણ થાય તો મારા કુટુંબનું પાલનપોષણ કરનાર કોણ નથી. ”

“ એટલે ? શું તું આ કારણસર કર્તવ્ય બ્રજ થશે ? ”

“ નહિ. હું કર્તવ્યબ્રજ થઈ શકુંજ નહિ. પણ મારા કુટુંબનું પાલનપોષણ કરવાનું જો ગવર્નર સાહેબ પોતાને માથે લીએ તો હું શાન્તિથી મરી શકું. ”

“ મારા કઠિવામાં તને વિશ્વાસ હોય તો હું કહું છું કે તારા કુટુંબનું પોષણ ચરોજ. તેની સર્વ વ્યવસ્થા હું કરીશ. ઇશ્વર કૃપાથી તું એ કાર્ય કુશળતાથી પાર પાડી મને જરૂર પાછો મળશે. તું યશસ્વી થશે તો તારો પગાર ખમણી કરી આપીશ. ”

“ મને તમારા વચનમાં શ્રદ્ધા છે. હવે તમે મને એક ફ્રેન્ચ વેપારીનો પોશાક અપાવો. ”

સેનાપતીએ પોશાક અપાવ્યો.

“ ઠીક, હવે તારી શું યોજના છે ? ”

સેનાપતીએ પૂછ્યું.

“ મેં યોજના કરી રાખી છે પણ તમારી કાંઈ આશા હોય તો કહો ! ”

“ મારા મત પ્રમાણે તું પર્વતની ઉત્તર

ખાણું તરફ જઈ કોષ્ટક સ્થાને છપાઈ રહે. અને અંગ્રેજ સૈન્ય તે તરફ આવતાં જ તેને કુશળતાથી મળી જા. ”

“ અને તે પછી તેને સરળ માર્ગે આ તરફ ન આવવા દેતાં રહેતા ચૂકવી સમુદ્રને મળતાં સરોવર તરફ લઈ જવું એમ જ ને ? ”

“ બરોબર છે. તું ઠીક સમજી ગયો. તેમ થતાં અંગ્રેજ સૈન્ય ચારે માણુથી ઘેરાઈ જશે. અને તે સ્થિતિમાં અંગ્રેજ સૈન્ય જીવતું રહી શકશે નહિ. હવે એ સર્વ કાર્યની સફળતાનો આધાર તારા હિપર છે એ જૂલો નહિ. ”

ખાતમીધારે કાંઈ પણ બોલ્યા વિના ફ્રેન્ચ વેપારીનો પોશાક પહેરી લીધો; અને અધારામાં જ તંબુ છોડી બહાર નીકળી પડ્યો.

સેનાપતીને પણ તે પછી નિદ્રા ન આવી. તેણે સૈન્યના મુખ્ય-મુખ્ય માણસોને બોલાવી કામ સોંપવા માંડ્યા થોડી જ વારમાં સૈન્યના ત્રણ ભાગ કરી નાંખ્યા. દશ હજારનું સૈન્ય લાંબ સેનાપતિ ખતે સરોવર બહારી ગયો. બાકીનું થોડું સૈન્ય જાવણીમાં રહ્યું અને થોડું પર્વત ઉપર રહ્યું. (અપૂર્ણ)

આપણી કેળવણી !

સાચું જ્ઞાન મેળવવાની નિષ્ફળતા અને જીવનને આવશ્યક રસોત્પાદક શક્તિનો અભાવ એ આપણને મળતી કેળવણીનાં સ્પષ્ટ ચિન્હ છે. મુંબાઈ બંદરે ઉતરેલા માલે કરી આપણે નિર્ધન અને નિરશ્રમી બન્યા અને મુંબાઈની ફેલાયેલી કેળવણીએ આપણને વિચારસ્ત્રાતંત્રથી અને સ્વનિર્માણની શક્તિથી વંચિત કર્યા છે. એની અસરથી આપણા જીવનમાંથી રીતરિવાજમાંથી સુસંગતિ અને સુઝોળપણ નાશ પામી નકલી સમ્મતા અને વર્ણશંકર આકૃતિઓને જન્મ આવ્યો છે. દેશમાં આગેવાની ભોગવતા હજારો માણસો ઉપર આવો આક્ષેપ મૂકવો એ ધૂષ્ટતા ગણાય પણ કમનસીબે તે સત્ય છે.

રવિશંકર રાવળ.

(એક દૃષ્ટિપાત.)

કરનાર: શ. “ પીયૂષ ”

૨ “ગભૂમિનું” નવસર્જન કરવાની પ્રેરણા આજના સરકારી યુવક યુવતીઓમાં જાગી છે. અને એ પ્રેરણાના પરિણામ રૂપે આજે ગુજરાતમાં સર્જનાત્મક રંગભૂમિ રચાઈ રહી છે. ગુજરાતની સામાજિક અને રાજકીય પુનર્વ્યવસ્થામાં રંગભૂમિનું નવસર્જન શો શો આપે છે તે જોવાનું રહ્યું.

ગુજરાતમાં નાટક મંડળીઓ આજે રંગભૂમિને ગટરની ઉપમા અપાવી રહી છે, જનતાની અધમ વૃત્તિને પોષી રહી છે. શિષ્ટ લેખકોના લખેલાં નાટકો પ્રજા ઝીંકે નહિ એવા આવી ધંધાદારી મંડળીઓના માલેકોના અભિપ્રાય નવા યુગનાં યુવક યુવતીઓ જુદા પાડી રહ્યાં છે. અને એના પૂરાવા રૂપે જાણીતા નવલકથાકાર શ્રી કનેયાલાલ મુનશી કૃત સામાજિક હાસ્યરસિક નાટક ‘કાકાની શશી’ રજૂ કરી શકાય.

સિંધ રેલસંકટ નિવારણ ફંડના હાલાર્થે તા. ૧૧ મી ઓક્ટોબરે ‘કાકાની શશી’ પહેલી વાર ગુજરાત એમેચ્યોર્સ રાયલ ઓપેરા હાઉસમાં રજૂ કર્યું હતું અને તે અપૂર્વ સફળતા પામ્યું હતું. ‘ગુણસુંદરી’ ના દીપોત્સવી અંકમાં તેને લગતો લેખ પ્રકટ થયો છે. એ પ્રયોગ જોવા માટે મોટી

માનવમેદની મળી હતી. છતાં ધણાને નિરાશ થવું પડ્યું હતું. ધણાની માંગણીને પરિણામે તા. ૨૯ મી નવેમ્બરે રાયલ ઓપેરા હાઉસમાં એ પ્રયોગ બીજવાર ભજવાયો અને તેણે સફળતા પામ્યો. કહી શકાય. જોકે પ્રથમ પ્રયોગ જેટલી સફળતા પ્રાપ્ત કરી શક્યો નથી, એમ પહેલી વખતનો પ્રયોગ જોનારને લાગ્યા વિના રહેશે નહિ.

પહેલા પ્રયોગ વખતે એના કામમાં એક બાબતે સાડી પહેરી રજૂ થવું પડ્યું હતું. શિવગૌરીના કામમાં બાંધ અનંત વીણ બી. એ. ઉત્પન્ન હતા. જાણે કેમ એ કામ કરવા કેમ જાહેન તૈયાર ને હોય ! પહેલા પ્રયોગનું અવલોકન કરતાં શ્રીમતી વ્રજકુમારી પુરોષોત્તમ એ કાર્ય ધણી કુશળતાથી કરી શકે એવી અટકળ મેં કરી હતી. બીજા પ્રયોગ વખતે એ સૂચના અમલમાં પણ મુકાઈ. શ્રીમતી વ્રજકુમારીને ‘શિવગૌરી’ નું કામ સોંપવામાં આવ્યું અને ખરેખર, તેમણે એ કામ અપૂર્વ સફળતાથી પાર પાડ્યું છે. એમણે પોતાનાં પાત્રને પૂરતો ન્યાય આપ્યો છે એમ કલા વિના ચાલે એમ નથી.

‘શશીકલા’ ના કામમાં શ્રી. શાન્તિકા દેશાઈ બી. એ. આ વખતે પણ ‘નવી

શ્રી ' તરીકે આજ્ઞા સફળ થયાં. તેમણે પોતાના હાવભાવ દર્શાવવામાં, શ્રી. મુનશીનાં ચરિત્રનિરૂપણને સફળ બનાવવામાં સારો શ્રમ લીધો.

શ્રીમતી સરલા દેસાઈ ' વિધુસુખી ' તરીકે અપૂર્વ સફળતા પામ્યાં છે. તેમનાં નૈસર્ગિક અને વાસ્તવિક અભિનય, મુખ ઉપર ભાવ તાદશ કરવાની શક્તિ અને યોગ્ય વર્ણન આપી શબ્દોચ્ચાર કરવાની તેમની વક્તૃતા ધણાના રમરણ પટ ઉપર લાંબા સમય સુધી રહેશે. શ્રીમતી સરલાનો અભિનય ભવિષ્યમાં તેઓ ધણું સારું પાત્રનિરૂપણ રજુ કરી શકશે એની અચૂક ખાત્રી આવે છે. અમે હજીએ છીએ કે એ જાહેન પોતાની કલા ઉત્તરોત્તર ખીણવતાં જાય અને અભિનયકલામાં પારંગત બને.

' ગંગાજહેનતું ' પાત્ર આ વખતે શ્રી. ચંદ્રાવીણે ભજવ્યું હતું. અને તેમણે પણ એ પાત્રને યોગ્ય ન્યાય આપ્યો છે.

' પીરોજન ' તું પાત્ર પહેલા પ્રયોગમાં મીસ મહેરા ગાંધીએ અપૂર્વ રીતે ભજવ્યું હતું. બીજા પ્રયોગમાં શ્રી. શિરીન દસ્તુર એ પાત્ર ભજવવા ઉતર્યાં હતાં. પહેલા પ્રયોગ જોનારને ' પીરોજન ' તું બીજા પ્રયોગતું પાત્ર જોઈએ તેટલું રમ્ય ન લાગે.

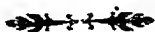
પુરૂષ પાત્રોમાં અભિનયની દૃષ્ટિએ શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દેવે ' ધનુદયુત ' માં; શ્રી. રમણ મુનશી ' હૃદયભરામ ' માં; અને શ્રી. સનતકુમાર વીણુ ' વલ્લભરામ ' માં સફળ નીવડ્યા કહી શકાય. શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર અને શ્રી. રમણ મુનશીએ પ્રેક્ષકોને દસાવવામાં અપૂર્વ શ્રાબો આપ્યો છે. “ કાકા ” તરીકે ઉતરેલા શ્રી. પુરુષોત્તમદાસ બોલી સારું શક્યા હતા. તેમનાં

શબ્દો અસરકારક હતા. પરંતુ તેમનામાં અભિનયની ઉણપ જણાઈ આવતી બાકી એકંદરે તેમનું કામ સારું કહી શકાય. ' કુદનવાલ ' માં ઉતરેલા શ્રી. વ્યાસે હીક કામ કયું હતું. શ્રી. રમણ દેસાઈ ' ગૌરીશંકર ' તું પાત્ર ભજવતાં પોતાની દૃષ્ટિ સમક્ષ કોઈ જાણીતા કવિને રાખના હોય એવી શંકા મને લાગી છે. શ્રી. ચૌહાણ અને શ્રી. દેવીદાસ કસબવાળાએ પોતાના પાત્રોને યોગ્ય ન્યાય આપ્યો હતો.

ત્રીજા અંક દરમ્યાન શ્રી મણિજહેન મથુરાદાસ મનજીએ ગરબાની ગોઠવણ કરી હતી. શ્રી. માણેજહેન મરમન્ટ અને શ્રી. ત્રજકુમારી પુરુષોત્તમે ગરબો ગવડાવ્યો હતો. ગરબાની પસંદગીમાં આ વખતે ખરેખર ગંભીર ભૂમ થવા પામી છે. એક નાટકના ફારસમાં ગવાતાં ગાયનની ચાર પાંચ લીટીઓ શા કારણે ઉપાડી લેવામાં આવી હતી એ સમજી શકાતું નથી. એવાં કવિત્વ વિનાનો ગરબો પસંદ કરવામાં ખરેખર ભૂલ થઈ છે. પહેલા ગરબા કરતાં બીજો ગરબો વધારે ખીટ્યો અને વધારે સફળ થયો હતો, તે એ જ કારણે. અસમત બન્ને ગરબામાં શ્રી. મણિજહેનની કલાત્મક રચના અત્યંત પ્રશંસનિય હતી.

દરેક અંકની વચમાં પ્રોફેસર દેવધર અને તેમના શિષ્યોનું દિંદી વાદ્ય-સંગીત મધુર અને દિલ્લદારક હતું.

આવા નાટ્ય પ્રયોગો ભજવી શુભગાનની રંગભૂમિનું નૂતન સર્જન કરવામાં પરિશ્રિત શ્રાબો આપના પ્રયોગમાં ઉતરેલા દરેક બાઈ જાહેનને અમારાં અભિનંદન છે.

બાલગીત: (ભાગ ૧ લો: શાયોપયોગી)
લેખક: રા. સુનીલાલ કુબેરદાસ સાહે. પ્રકાશક:
મેસર્સ જીવનલાલ એન્ડ સન્સ, મુંબાઈ, ૨, મૂલ્ય:
૪ આના.

“ શુભસુંદરી ” ના ભૂતપૂર્વ વ્યવસ્થાપક અને
“ બાલજીવન ” ના ભૂતપૂર્વ તંત્રી રા. સુનીલાલ
સાહેને શિક્ષક તરીકે બાલમાનસનો જીવો અનુભવ છે.
બાલસ્વભાવને રૂઝે એવા વિષયો પસંદ કરી,
બાલકો ગાઈ શકે એવા સરસ ગીતોમાં આ ગીતો
લખાયાં છે અને બાળકો તે હોંશથી સત્કારો એવી
આશા રાખી શકાય ગીતોને અનુરૂપ ચિત્રો આપી
પુસ્તકનું આકર્ષણ અને જીવંતિતા વધારવામાં
આવ્યાં છે.

મોજડીનાં મૂલ્ય: લેખક: રા. હમિયાસકર
જી. ઠાકર. પ્રકાશક: મેસર્સ સી. એચ. દવેની કંપની,
આણંદ મૂલ્ય: અડી આના.

આ નાનકડા પુસ્તકમાં એક રાજકુમારીની
બાલવાર્તા છે, રાજકુમારીની મૂલ્યવાન મોજડી એક
સમઢી ઉપાડી નય છે અને નંબરમાં નાખે છે.
ત્યાંથી એક રાજકુમાર તે પાછી લાવે છે બદલામાં
રાજકુમારી તેની સાથે પાછી છે. વધારામાં રાજકુ-
મારીના ગળામાં નવલખો ચમત્કારિક હાર છે, જેમાં
રાજકુમારીનું જીવન છે. હાર નય તે કુમારી મૃત્યુ
પામે. બાળવાર્તાઓમાં આવા ચમત્કારની કે એવીજ
બીજી અસંભવિત બાબતો ભેગવવાથી બાળમાનસ
ઉપર કેવી અસર થાય તે તો બાલમાનસના અ-
ભ્યાસીઓજ કહી શકે. એટલું ચોક્કસ છે કે અદ-
ભૂત તત્ત્વવાળી વાર્તા બાળકોને વાંચવી બહુ ગમે
છે. વાર્તાની શૈલી સરળ અને લાપા સાદી છે.

બાલપત્રો: લેખક: રા. વલ્લભદાસ અકકડ.
પ્રકાશક: રા. બાલભાઈ કરસનદાસ નારણદાસ.
મુકસેદર, સુરત. મૂલ્ય: અડી આના.

બાળકો પોતાના વિચારો મૂર્ત સ્વરૂપે રજૂ
કરી શકે અને પોતાને ગમતા વિષયોની ચર્ચા
પોતાના મિત્રો કે વડીલો સાથે કરી શકે, એવા
કહેરાથી પત્રવ્યવહારનું શિક્ષણ આપવા બાદ
અકકડે આ વીસ પત્રો યોજ્યા છે, બાપા સાદી
અને સરળ છે. આ પ્રકારના પુસ્તકોની આપણા
બાલ સાહિત્યમાં ઘણી જરૂર છે.

દાલચીવડાની દસ વાર્તાઓ: લેખક: રા.
ગોકુલદાસ દારકાદાસ રાયચુરા. સોલ એન્ટરપ્રાઇઝ:
મેસર્સ બેચર મેથજ એન્ડ સન્સ, રાજકોટ. મૂલ્ય:
રૂ. ૧-૮-૦.

બાદ રાયચુરાની બાનીથી આ માસિકના
વાચકો સારી રીતે પરિચિત છે. એમના “સારદા”
માસિકમાં “દાલચીવડા”ના તખલ્લુસથી એમણે
લખેલી, દેશના અને સમાજના પ્રયોજાણસરસિક
રીતે ચર્ચાતી દસ સુંદર વાર્તાઓ આ પુસ્તકમાં
સંગ્રહાઈ છે. રા. ચન્દ્રસંકર પંડ્યાએ આલેખક
પ્રવેશક લખી લેખકની સારી પિછાન કરાવી છે,
જે કે વાર્તાઓની વાચકપ્રભને લાઈ રાયચુરાની
પિછાન કરાવવાની ભાગ્યેજ જરૂર રહે છે. એમની
રસીલી વાર્તાઓને જે હોંશથી વાચકવર્ગ સત્કારી
છે તેટલીજ હોંશથી આ વાર્તાઓ પણ સત્કારી.
શ્રી. પુરષોત્તમ, રા. કલ્યાણિ અને રા. ફકરુના
ચિત્રો પુસ્તકને વધુ આકર્ષક બનાવે છે.

અભિમન્યુ: લેખક: રા. મનસુખલાલ મ.
ઝવેરી, બનમગર. મૂલ્ય: એક આનો.

કવિ કલિદાસના “ મેઘદૂત ”ના અનુકરણમાં
“ ચન્દ્રદૂત ” લખનાર શ્રી. ઝવેરીએ આ જુના
વિષયને પૂત: નવિન સ્વરૂપે આ પુસ્તિકામાં રજૂ
કર્તા છે. ૪૫ કડીનું આ વીરસ પ્રધાનકાવ્ય કડીએ
કહ્યું લેખકની પ્રતિભાનાં દર્શન કરાવે છે. કાવ્ય-
શૈલીનો એ જરૂર વાંચે; એક આના કરતાં એ
વધુ મૂલ્યવાન છે.

ધર્મચાર્યોની સત્તાનો સિતમ: લેખક:
રા. ગોકુલદાસ હી. ઠાકર. પ્રકાશક: “સમાજસેવક”
કાર્યાલય નભમગર. મૂલ્ય: એક આનો. આટલ
ર જી. હિંદુ સમાજના કહેવાતા ધર્મચાર્યો કેવા
અધર્મચરણો કરે છે અને ધર્મને નામે સીતમ
જુલરે છે તેનો ચિતાર આપવાનો પ્રયત્ન આ
પત્રિકામાં થયો છે. ધર્મચાર્ય સમાજની આંખ
ખોલવા આવા સાહિત્યની જરૂર છે.

કાશ્મીરથી નેપાળ: લેખક: રા. હરિચંદ
લક્ષ્મીચંદ મહેતા. મૂલ્ય: રૂ. ૨-૦-૦.

અંગ્રેજ લાપામાં યુરપ અમેરિકાના તેમજ
એશિયાના ઐતિહાસિક તેમજ નેપાળ લાપા સ્થળોના
વર્ણનો આપતાં અને બારીક વિગતવાર માહિતિ

આપતાં અનેક પુસ્તકો છે. એવાં પુસ્તકો યાત્રીઓને ભોમીઆની ગરજ સારું છે અને તેમની ધન્ય મુશ્કેલીઓ ઓછી કરે છે. આ પ્રકારનાં પુસ્તકો ગુજરાતી ભાષામાં બિલ્કુલ નથી એમ કહીએ તો અતિશયોક્તિ નથી. લેખકે એ ખોટી પૂરી સાહિત્યમાં એક ઉપયોગી પુસ્તક ઉમેર્યું છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ થઈ છે. તેમના આ પુસ્તકમાં હિમાલય પ્રદેશના અનેક યાત્રાધામોના વર્ણન ઉપરાંત મુસાફરીને અંગે જરૂરી બારીક વિગતો આપવામાં આવી છે. યાત્રીઓ આ પુસ્તકનો લાભ લેશે તો તેમને ઘણું લાભ થશે. માર્ગદર્શક નકશો સાથે આપી લેખકે પુસ્તકની ઉપયોજિતા વધારી છે. હિમાલયના પ્રદેશને મુસાફરી માટે અગવડભર્યા માનનારનો ભ્રમ આ પુસ્તક સ્હેલાઈથી દાખરો.

સાદી રીખામંજુ: પુસ્તક ૭ મું: પ્રકાશક: રા. મગનભાઈ રાંકરભાઈ પટેલ; પાટણ. મૂલ્ય: રૂ. ૩-૦-૦.

આ પ્રકારના છ પુસ્તકો પહેલાં પ્રકટ થઈ ગયાં છે; આ ૭ મું પુસ્તક છે. જુદા જુદા પુસ્તકો અને સાધનોમાંથી આ પુસ્તકોઠું વસ્તુ ભેજું કરવામાં આવે છે એટલે એક સાથે અનેક પુસ્તકોના હોદ્દનનો લાંબ વાચકોને મળી શકે છે. પ્રકાશક એક પણ એક ૭ પુસ્તકો આ નવતર પ્રકટ કરી રાખ્યા છે તે બતાવે છે કે પુસ્તક વાચક પ્રવ્રાને પ્રિય છે. ૨૦૦-૨૨૫ પાનાના પુસ્તક માટે રૂ. ૩-૦-૦ ની કામત કાંઈક આફરી છે.

આધ્યાત્મિક ભજનપદ પુષ્પમાળા: સંસ્કૃતકર્તા મુનિશ્રી નાનચંદ્રજી. પ્રકાશક: શ્રી અન્નસમરજી જૈન વિદ્યારાજાના કાર્યવાહક. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૮-૦.

આ પુસ્તકની અત્યાર સુધીમાં બે આવૃત્તિ ખલાસ થઈ ગઈ છે; આ ત્રીજી આવૃત્તિ છે. જૈન પ્રવ્રાનેત્રેના ભક્તિરસિક વાચકવર્ગને જ્યે એવાં વેરાચ્છેદી કુલ ૮૫૫ ભજનો એમાં આપ્યા છે.

વડોદરામાં આળીસ વર્ષ: લેખક: રા. બ. ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ. પ્રકાશક: શ્રી પુસ્તકલય સહાયક સહકારી મંડળ લી. વડોદરા. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૮-૦.

વડોદરા રાજ્યની ૪૦ વર્ષ સુધી સતત નોકરી

બળની હમણાં જ નિવૃત્ત થયેલા નાયબ દિવાન રા. બ. ગોવિંદભાઈએ આ પુસ્તકમાં એ ૪૦ વર્ષની નોકરીનાં સંસ્મરણો આલેખ્યાં છે. વડોદરા રાજ્યમાં સામાન્યતઃ બને છે તેમ લેખકને પણ અનેક ખાતાઓનો અનુભવ થયો છે. ન્યાય, પોલીસ, બેલ, વસ્તીગણતરી, મુલકી, દુકાળ, કંગોલ વગેરે અનેક ખાતાઓમાં તેમણે રાજ્યની સેવા કરી છે. તેમના અનુભવોનું વર્ણન નવા અમલદારોને ઘણું માર્ગદર્શક થશે. ખાસ કરીને તેમણે છેવટના પ્રકરણમાં કરેલી સૂચનાઓ અમલદારો તેમજ પ્રવ્રાને આગેવાનો માટે ધન્ય ઉપયોગી છે. સામાજિક બદીઓ દૂર કરવા માટે દર્શાવેલા માર્ગો અમલદારો અને પ્રવ્રાને સહકાર હોય તો જરૂર સફળતા અપાવે.

પારેવાં: લેખક: રા. ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયસુરા. મૂલ્ય: છ આનાં.

જુદે જુદે પ્રસંગે જુદા જુદા વિષય પરત્વે લાઇ રાયસુરાને સ્ફુરેલા વિચારોનો આ નાનકડા પુસ્તકમાં સંગ્રહ થયો છે. પ્રત્યેક વિચાર ઉચ્ચ ભાવનાભર્યા અને આત્મશુદ્ધિને પાયે દોરનારો છે. પુસ્તકની ટળછબ એવાં સુંદર અને આકર્ષક છે કે સ્નેહીઓને ભેટ આપવા માટે થોડા વસ્તુ ગણાય.

વાર્તા શૈલી: લેખક: રા. ફિરોજશાહ રસ્તમજી મહેતા. વાર્તા સાહિત્યના હંડા અભ્યાસી રા. મહેતાનો આ નિબંધ નડિયાદની સાહિત્ય પરિષદમાં સ્વીકારાયો હતો. વાર્તાઓના લેખકને આ નિબંધમાંથી ઘણી ઉપયોગી સૂચનાઓ મળી રાકશે અને પોતાની અનેક ત્રુટિઓનું બાન થશે.

સાહિત્યમાં નવું દષ્ટિબિન્દુ: લેખક: રા. "ધુમકેતુ" પ્રકાશક: શ્રી શુભરાત્રી સાહિત્ય મંડળ, સુરત. પ્રકાશક મંડળના ગયા સપ્ટેમ્બરમાં મળેલા છઠા સંમેલન પ્રસંગે લાઇ "ધુમકેતુ" એ આ મનનીય નિબંધ વાંચ્યો હતો. લોકજીવન ઉપર સાહિત્યની કેટલી અસર થાય છે તે આ નિબંધ સ્પષ્ટ કરે છે. નિર્માલ્ય કવિતાઓ લખવામાં રાચતો આપણો યુવાન સાહિત્યક એમણે રજૂ કરેલું નવું દષ્ટિબિન્દુ સ્વીકારો સાહિત્યના સર્જન કરે તો શુભરાત્રી લોકજીવન કંઈક અજબ રીતે પલટાય.

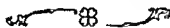
ખડાયતામિત્ર: મહિલા અંક: તંત્રી: રા.

રાવણાલ હ. ચેક. કોમી માસિકોમાં તરી બાત
સાડતા આ માસિકોને મહિલા અંક બેઠને અમને
માનંદ થયો છે. એના તંત્રી રા. કેશવભાઈ
ગુજરાતની બહેનોના પ્રિય કૃતિ છે અને સ્ત્રી-
નતિ માટે બનતા પ્રયત્ન કરવા તેમનું દીલ તલસી
હે છે. એમણે અમદાવાદમાં પોતાની જ્ઞાતિની
બહેનો માટે અનેક પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ કરાવી છે. આ
મહિલા અંકમાં ખડાચતા જ્ઞાતિની અનેક બહેનોએ
મનનીય લેખો લખ્યા છે. સ્ત્રીઓ પોતેજ પોતાના
પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે પ્રચારકાર્ય કરતી થાય તો
શુભ પરિણામ જલ્દી આવે. જ્ઞાતિની દૃષ્ટિએ એવા
પ્રશ્નોની ઠીક ચર્ચા આ અંકમાં થઈ છે. દુખી
સંસારને લગતાં દર્શનોના આક ચિત્રો આ અંકની
ઉપયોગિતા વધારે છે.

સામાજિક સ્ત્રીકાર: (૧) આશા: તંત્રી રા.
લક્ષ્મીનાથ દે વેદ. વ. ૧; અંક ૨. વા. લ. ૩.
૨) (૨) તાલક-મિત્રેશ: તંત્રી રા. બીમાસંકર
શર્મા. વ. ૧; અંક ૧૬-૨૨. વા. લ. ૩. ૪).
(૩) બલિદાન: તંત્રી રા. ચં ગી. જરીવાલા
વ. ૧; અંક ૬-૧૦. વા. લ. ૩. ૨-૧૨-૦ (૪)

ચેતન: તંત્રી રા. બ. રા. પટેલ. વ. ૩. અંક ૧૧.
વા. લ. ૩ ૨) (૫) ઉર્મિ: તંત્રી રા. હરિદાસ
વલ્લભદાસ વં. ૫; અંક ૧૧. દીવાળી અંક કિંમત
આઠ આના. (૬) લોહાણા અલ્પચુદય: તંત્રી:
રા. ક. બ્હા. કંકુર. વ. ૧; અંક ૨. વા. લ. ૩.
૨). (૭) નવું ચેતન: તંત્રી રા. રા. કા.
ચૌહાણ. પુ. ૪; અંક ૫-૬. વા. લ. ક્રી.-પોષ્ટર
ખાર આના. (૮) હારત: તંત્રી: રા. હી. ના.
બ્યાસ પુ. ૨; અંક ૩૬. વા. લ. ૩. ૪). (૯)
બ્રહ્મક્ષત્રી હિતેશુ: તંત્રી રા. હરીલાલ વલ્લભદાસ
વ. ૧; અંક ૧-દીપોત્સવી અંક ૬૧ આઠ આના
(૧૦) સંદેશ: તંત્રી રા. અં. મ. અમીન.
દીપોત્સવી અંક વ. ૧; અંક ૩. વા. લ. ૬ શી-
લીંમ. (૧૧) બ્રહ્મક્ષત્રિય (ત્રિમાસિક):
તંત્રી: રા. કેશવપ્રસાદ છા. દેસાઈ. વ. ૨૨; અંક
૪. વા. લ. ૩. ૧-૮-૦ (૧૨) અહેવાલ તથા
હિસાબ: શ્રી ગુજરાત બ્યાયામ પરિષદ, નડિયાદ.
(૧૩) નિવેદ: સાવશી તાલુકા રેલ સંકટ નિવારણ
સમિતિનું. (૧૪) રીપોર્ટ: શ્રી જૈન વીક્ષા આશ-
વાલ કલણ.

જાંદગીની ભેટ

એક સ્ત્રી હતી. ઉંઘમાં તેને સ્વપ્ન આવ્યું. જાંદગી બે હાથમાં બે ભેટ લઈ-
એક હાથમાં પ્રેમ અને એક હાથમાં સ્વતંત્રતા-ઉભી હતી. જાંદગીએ તે સ્ત્રીને કહ્યું: ”
આ બેમાંથી એક પસંદ કર. ”

અને તે સ્ત્રી તો ચંબી રહી. લાંબો વિચાર કરી તેણે કહ્યું. ” સ્વતંત્રતા ! ”
અને જાંદગીએ કહ્યું તેં ઠીક પસંદગી કરી. બે તે ’ પ્રેમ ’ કહ્યું હોત તો મેં તને તે
આપ્યો હોત અને તારી પાસેથી હું સદાને માટે ચાલી જાત. પણ હવે તો એવા દિવસ
આવશે કે જ્યારે હું પાછી ફરીશ અને તે દિવસે મારા એક જ હાથમાં એ બન્ને ભેટો
લાવીશ.

તે સ્ત્રી ઉંઘમાં જ દસતી હતી.

ઈનામી પ્રશ્નો

સંપાદક : ડૉ. યશસ્વિની.

૧ ઉપરનું ચિત્ર એક કાઠિયાવાડી બાલકનું છે એ છોકરો છે કે છોકરી

૨ એ બાલકનું વય આસરે કેટલું ?

હરિકાષ્ઠમાં દાખલ થવા માટેની શરતો.

(૧) આ ઉખાણાની હરિકાષ્ઠમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રીગ્રાહક તેમજ જે બહેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, બાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ બાગ લઈ શકશે. સ્ત્રીગ્રાહકના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિકાષ્ઠમાં બાગ લઈ શકશે. જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિકાષ્ઠમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૨) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૩) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કાંઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના બ્યાજબી-ગેરબ્યાજબીપણા વિષે વાંધો લઈ શકાશે નહિ. (૪) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. કુપન મોકલનાર પણ જવાબ એક સાદા કાર્ડમાં લખી તે કુપન સાથે પરખાડીઆમાં બંધ કરીને મોકલી આપે

નવેમ્બર માસના ઉપાણાનું પરિણામ.

ખરો જવાળ નીચે પ્રમાણે છે:—

સિ	કં	દ	ર	કા	ક	ચિ	દા	નં	દ
ર	સા	સ	કા	મ	ના	ખ	દ	ર	
જો	ર	રા	જી	દ	પં	ન	વા		
રી	શુ	કા	ત	ર	પા	ન			
ખિ	ર	દ	મે	ર	ખી				
ખા	વી				સ	જ			
સ	ર	તા	જ	મ	ક				
જો	તા	જ	જી	સ	જી	અ			
ક	વિ	હે	મ	ર	વી	અ	વ		
મં	હા	ર	ના	લે	સી	વા	મ	નં	
પ	રી	મ	જી	લ	પ	ર	ન	વું	

આ ઉપાણાના છ જવાબો આવ્યા હતા. તેમાંથી એક ૪થી શરતનો ભંગ કરતો હોવાથી તપાસ્યો નથી. શ્રીમતી સરલા ત્રિવેદી અને શ્રીમતી હરદાગૌરી દવે એ બે બહેનોના જવાબ ખરા છે. શ્રીમતી સરલા ત્રિવેદીને ધનામનું પુસ્તક “ પુણ્યલક્ષિ ” સૌ બહેન બાબુમતિ કૃષ્ણા, બી. એ. તરફથી આપવામાં આવે છે જે તેમણે મંગાવી લેવું.

કુપન—જાન્યુઆરી ૧૯૩૦
માસિકના આહક ન હોય તેવાં કોષ્ટ બહેનો ઉપાણા-
ની હરિદાષમાં લાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે
આ કુપન દ્વારાને પોતાના જવાબ સાથે એક આનાની
ટીકીટ સહિત બીડવી. એવી રીતે કુપન મોકલનારને
હરિદાષમાં દાખલ કરવામાં આવશે.
તંત્રી, “ ગુણસુંદરી ”.

અરે હવે જવાય છે: જરા આ પાક તો ચાખો.

કમળા: કાન્તા ખંદેન શું ચાલે છે ?

કાન્તા: કેણુ કમળા ખંદેન । આવો આવો. આજ તો કાંઈ સવારના પહોરમાં ?

કમળા: અહિં શાન્તિખંદેનને ત્યાં રાતની આવી હતી.

કાન્તા: એમ ? કાંઈ સાંપડયું ?

કમળા: હા. ભગવાને દીકરો આપ્યો.

કાન્તા: બહુજ આનંદની વાત. મને તો મદદમાં બોલાવવી તી

કમળા: કાંઈ જરૂર જેવું નહતું એટલે નહિ બોલાવ્યાં. નર્સ ને ડોક્ટર. બન્ને

હતાં. લ્યો હવે હું બઉં.

કાન્તા: અરે એમ ઉભા ઉભા તે જવાય. જરા બેસો તો ખરાં.

કમળા: ના. પાછું તમારા ભાઈને રસોઈતું મોડું થશે.

કાન્તા: હવે જવાય છે. નહિ મોડું થાય. જરા આ પાક તો ચાખો.

કમળા: કેમ તમે પણ બનાવ્યો ?

કાન્તા: હાસ્તો. તમે કહો એટલે કંઈ ચાલે ? જુઓ તો ખરાં કેવો થયો છે.

કમળા: થયો છે તો ઘણો સરસ. ચીન્ને બધી જાંગીર મસાલાવાલાને ત્યાંથી મંગાવી હશે.

કાન્તા: હા. બીજેથી તો માલ કરતાં કચરો વધારે આવે.

કમળા: જરોજર છે. શાન્તિખંદેનને માટે પણ હમણાંજ મેં શુદ્ધ; સુંક વગેરે માલ ત્યાંથીજ મંગાવ્યો છે. બપોરે આવીને કરી આપીશ.

કાન્તા: ત્યારે તો મને પણ બોલાવજો.

કમળા: જરૂર.

સ્ત્રીજંગલ

હિન્દી.

મહીલા સંગીત પરિષદઃ ગાંધર્વ મદા-
વિદ્યાલયની બીજી મહિલા સંગીત પરિષદ તા.
૨૬ મી નવેમ્બરે ઝીણા હોલમાં મીસીસ રાફી
તેયબજીનાં પ્રમુખપદે મળી હતી. મહારાષ્ટ્ર

સંગીત વિદ્યાલયની બાઈ-
ઓની પ્રાર્થના બાદ સ્વા-
ગત સમિતિનાં અધ્યક્ષ
સૌ. મણિબેન મધુરાદાસ
મનજીએ સ્વાગત કરતાં
અયા વર્ષની પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે
સંતોષ દર્શાવી જણાવ્યું
હતું કે કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ,
સ્ત્રીઓ અને પુરુષો બંનેના
સહકાર વિના સફળ
થવાની નથી. આટલી બધી
બહેનો આપણી પ્રાચીન
કલામાં પોતાનું યોગ્ય સ્થાન
લેવા બદલ આવી છે,
ત્યારે હિન્દી સંગીત કળાનો
પુનરોદ્ધાર થવામાં જરાયે
શંકા નથી. સંગીત એ
એક દેવી કળા છે. હિન્દની
એ દેવી કળા પ્રગતિ કરતી
જશે એવી આશા છે. તે બાદ

શ્રી. માણેકબહેન મરચંદ અને શ્રી વ્રજકુમારીની
દરખાસ્ત અને અનુમોદનથી મીસીસ રાફી તેયબજીએ
પ્રમુખપદ લીધું હતું. મીસ એન્જનીયરે છેલ્લી
પરિષદનો હેવાલ વાંચ્યો બાદ મીસીસ રાફી
તેયબજીએ જણાવ્યું કે સંગીતની બાબત આખી
દુનિયામાં સમાજમાં આવે છે. હિન્દી સંગીત
પ્રાચીન કાળથી અસ્તિત્વમાં છે મોત્તવ રાહેન-

શાહ અકબરના જમાનામાં સંગીતકર્તા પોતાની
ઉન્નતિનાં ઉચ્ચ શિખરે હતા. મુઝી ધારણા પ્રમાણે
આને હિન્દી સંગીત માટે અજકત બિબ્ધ છે.
યુનિવર્સિટીએ હિન્દી સંગીતની એક શિક્ષણ સંસ્થા
સ્થાપવા નેમીએ અને અભ્યાસક્રમ ઠરાવી પરી-

તમારો કોલેજકંઠ દીપાવે
આત્માને ઉન્નત બતાવે
સંસારમાં કુર્મ ઉતારે
એવો ગીતસંગ્રહ
સ્વ. ઉચિયાંગૌરી ઠક્કર સ્મારક

ઉમા-ગીતાંજલિ

સગ્ન ગીતો, હાલરકાં અને
રામનો અત્યુત્તમ સંગ્રહ

પહેલી આવૃત્તિની ૨૧૦૦ નકલો છ માસમાં
ઉપડી ગઈ. તમે રહી ગયા હો તો આજેજ
પાંચ આનાની ટીકીટો મોકલી
મંગાવી લ્યો. પાછળથી કદાચ
નિરાશ થવું પડશે.

વ્યવસ્થાપક "ગુણગુદરી"

૧૧૪, બીરગામ બેક રોડ, મુબાઈ, ૪.

દુસરો લેવી નેમીએ હિન્દી
સંગીતનું ભાવી બહેનોના
હાથમાં જ રહેલું છે. કુમારી
માદ્રી દેરાઈએ (૧) સંગી-
તને મુબાઈ યુનિવર્સિટીને
કોલેજમાં અભ્યાસક્રમમાં
દાખલ કરવાનો; (૨)
મેટ્રીકની પરીક્ષામાં સંગીત
અનિબંધ વિષય રાખવાનો
(૩) આ સંબંધમાં તપાસ
કરવા સમિતિ નીમવાનો;
અને (૪) સંગીતનાં લાખણો
ગોઠવવાનો ઠરાવ મૂક્યો
હતો. તે મીસ લીલા
ઓંકના ટેકાથી પસાર થયો
હતો.

સ્તંભડળનો વાર્ષિક
કોલેજ બેલેવેલ્સ લોગમાં
ગયા માસમાં ઉજવાયો
હતો. તેમાં બહેનોએ પણ

સારો ભાગ લીધો હતો. સૌ લીલાવતી મં-
દેરાઈએ મધુર સંગીતનો કાર્યક્રમ રજુ કર્યો
હતો. સૌ લીલાવતી દિનકરરાવે દીલરબા ખબડ્યું
હતું. ગુજરાતી બહેનોના ગરબાનો રસિક કાર્યક્રમ
પણ રાખવામાં આવ્યો હતો. સૌ સુવર્ણ દેરાઈએ
ગરબો ગવડાવ્યો હતો. મીસ શાન્તા અમલાદીએ
સંગીત આપું હતું.

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદ મુંબાઈમાં ઉજવાયો હતો. મીસીસ પાટકરે ઈનામ વહેંચ્યાં યુનીવર્સિટીના કોન્વોકેશન હોલમાં આવતી તા. ૬વાં. ન્યાયમૂર્તિ પાટકરે પ્રગતિમાન સ્ત્રી કેળવણી ૨૦ મી થી તા. ૨૪ મી સુધી ભારતકોક્ષિલા પ્રતિ સત્તાપ દર્શાવ્યો હતો.

શ્રીમતી સરોગિની નાયડુનાં પ્રમુખપદે મંજૂરો.

ઉદ્યોગમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓ: શાહી મજૂર કમી-શનની મુંબાઈની તપાસ દરમિયાન ડો. મીસ એમ. બાલ્ડર અને ડો. રાકુતલા તલપટે એ ઉદ્યોગમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓ સંબંધમાં જુલાની આપી હતી. ડો. બાલ્ડરે જણાવ્યું હતું કે સ્ત્રી કામદારીમાં વાંચી શકે એવી સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ ઘણું જાણું છે. માતૃત્વના લાભને પ્રેમ ઘણો અનુભવે છે: તેથી તેની પૂરી તપાસ થવાની જરૂર છે. સ્ત્રી કામદારોને માતૃત્વના જે લાભ મળે છે તેનો ઉપયોગ માતાનાં પોષણ અને સારવાર પાછળ નહિ યાચ એવા સંભવ છે.

પ્રગતિમાન સ્ત્રી કેળવણી:

મુંબાઈમાં ખેતવાદી ઉપર આવેલી શ્રી નાથીબાઈ હામોદર ઠાકરસી કન્યાશાળાનો પત્રો વાર્ષિક મેળા-વડો ગયા આસમાં ન્યાયમૂર્તિ પાટકરના પ્રમુખપદે

૨૫૦૦૦ નકલો ઉપડી ગઈ!

બાળલગ્ન પ્રતિબંધક

શારદા કાંચદો

મૂળ કાચદાની કલમેનું ભાષાનર, દરેક કલમને લગતી તરણ સમજુતિ સહિત

સંપાદક:

રા. જયકૃષ્ણ નાગરદાસ વર્મા

બી. એ. એલ. એલ. બી., એમ. એસ. સી.,

બેરોલર-એલ-સી., લંડો "ગુલુમુંદરી".

આ પત્રિકાની ૨૫ હજાર નકલો એક માસમાં ઉપડી ગઈ છે. દેશમાંથી બાળલગ્ન નાબુદ કરી દેશની ઉન્નતિ સાધવા હઝાર પ્રત્યેક દિંદીની ૧૨૦૦ છે કે આ પત્રિકાનો જેમ અને તેમ બહેનો પ્રચાર કરવામાં મદદરૂપ થાય. કાર્વાલયે એમાંથી કમાણી કરવાનો ઉદ્દેશ નથી રાખ્યો અને તેથી જે કોઈને જોઈએ તેને એ પત્રિકાની નકલો પડતર કીમતે મળી શકે છે. પ્રત્યેક રાત્રિના આજેવાનોએ પોતપોતાના રાત્રિજનોમાં આ પત્રિકાનો છુટથી પ્રચાર કરવો જોઈએ.

મૂલ્ય: ૧૦૦ નકલના રૂ. ૨-૮-૦; ૫૦૦ કે તેથી વધુ નકલ માટે દર ૧૦૦ નકલે રૂ. ૨-૦-૦ [પોષ્ટેજ અથવા પારસલ ખર્ચ મગાવનારને સાર]

લખો :

વ્યવસ્થાપક " ગુલુમુંદરી ",

૧૧૪, ગીરગામ બેકરોડ, મુંબાઈ, ૪.

નવાં દાકતર

બહેનો: એલ. સી. પી. એસ. ની પરીક્ષામાં મીસીસ બનકી બાઈ નરતાર; મીસ રાજેલ જુહાપ; મીસ વત્સલા મેનડક, અને મીસ સેવતીબાઈ વીપ-પુટે એ ચાર બહેનો પસાર થયાં છે. સમાજ સેવક શિક્ષણ વર્ગની પરીક્ષામાં મીસ એલ. વ્યાસ; મીસ એમ. પવાર; મીસીસ જી. બી. અરુર, મીસ નાતપરી અને મીસીસ એલીસા, પસાર થયાં છે.

સ્ત્રીઓને વારસામાં હક્ક: અખિલ ભારત મહિલા પરિષદની વડોદરા શાખાની સભાનાં પ્રમુખપદેથી શ્રીમતી અરબિન્દેવીએ હિંદી સ્ત્રીઓના હક્ક અને જવાબદારીઓ વિષે વિવેચનાયું ભાષણ આપતાં વડોદરા રાજ્યના બાળલગ્ન નિષેધક કાયદાને

શારદા કાંચદાની સપાટી ઉપર આણી મૂકવાની સૂચના કરી હતી. સભાએ ઊભા ઊઠકરી માટે હાથ વચ ૨૦ અને ૧૮ રાખવાની સૂચના

કરનારો; વયમાં યોદી તફાવત હોય એવાં હતા, નાપસંદગી દર્શાવનારો તથા અખિલ ભારત મહિલા પરિષદ માટે પ્રતિનિધિઓની નીમણૂક કરતા ઠરાવ કર્યા હતા.

પુનર્લગ્ન: 'ખાલમિત્ર' માસિકના તંત્રી શ્રી ચંદ્રશંકર મણિશંકર ભટ્ટે અમદાવાદની અનુનિસિપલ સ્કુલના સીનીયર શિક્ષિકા શ્રી. રૂકિમણી સાથે નવેમ્બરની આખરે પુનર્લગ્ન કર્યું છે. શ્રી. ચંદ્રશંકર ૨૬ વર્ષના રાયકવાલ બ્રાહ્મણ છે જ્યારે શ્રી. રૂકિમણી ૨૨ વર્ષના વડાદરા બ્રાહ્મણ છે. તેઓ ૧૩ મે વર્ષે બાળવિધવા થયાં હતાં.

શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય: હિન્દનાં નહિ પરંતુ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્ત્રીજનતામાં નહીતાં થયેલાં શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય, અમદાવાદમાં ગયા માસમાં ભરાયલી મુંબઈ હિલામ યુવક પરિષદના, ચુંટાયલા પ્રમુખ શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝ ન આવી શકવાથી, પ્રમુખ ચુંટાયેલાં હતાં. તેમણે પોતાનાં બાષણમાં યુવકોને પ્રેરણાત્મક સંદેશ આપ્યા હતા. એમણે જણાવ્યું હતું કે આપણે આપણાં ગળાં ઉપર છરી ન ચાલે ત્યાં સુધી શહીદ થવા સુધી તૈયાર થઈએ છીએ. પરંતુ જ્યારે આપણાં ગળાં ઉપર છરી ફરવાનો વખત આવે છે ત્યારે આપણે ખામોશ પકડી જઈએ છીએ. તમારે તો કોઈ પણ કોળે સવિનય લંગ ચાલુ કરી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા નહરે કરી સ્વતંત્રતા સ્થાપતી બેઠએ.

વિધવાઓ અને દેશ સેવા: અમદાવાદના બોજાનાથ લેક્ષ્મી ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં શ્રી. બિપિનચંદ્ર પાલનાં પુત્રી શ્રીમતી શોભનાદેવીએ નવેમ્બરની આખરે એક બાષણ આપ્યું હતું: સ્ત્રી શિક્ષણ ઉપર ખાર મૂકી તેમણે તેની ઉપયોજિતા સિદ્ધ કરી હતી. તે બાદ વિધવા વિવાહના વિવાદમસ્ત

વિષયને છૂટાં તેમણે જણાવ્યું. હતું કે સધવા-ઓના વિવાહ જેટલો એ પ્રચલિત નથી. સ્ત્રીઓ બી. એ. એમ એ. થાય તેથી કંઈ સંગીન કાર્ય સાધી શકાતું નથી. યોગ્ય શિક્ષણ જ સાચી ઉન્નતિ સાધી શકે. બધી વિધવાઓને ઉચ્ચ સંસ્કારી શિક્ષણ મળી શકતું નથી. પ્રાથમિક શિક્ષણ સ્ત્રીઓના હાથે જ સારી સફળતાં પામી શકે. વિધવાઓ પોતાના હાથમાં પાલક બાલિકાઓની કેળવણી ઉપાડી છોએ તો તેઓનાં નિરસ જીવન પણ સાર્યક બને. નર્સિંગ-સારવારનું કામ પણ તેઓ કરી શકે. વિધવાઓ ધણી રીતે દેશની

હિતમ સેવા બજાવી શકે. દેશભક્તિ, દેશસેવા વગેરે હતકટ આદરોઈ સુશિક્ષણ વિધવાઓ નાનપણથી જ બાહકોને આપી શકે.

બાળક-અંક

માર્ચ ૧૯૩૦ નો અંક બાળક-અંક થશે. એ અંકના ખાસ તંત્રીઓ:

શ્રી તારાબહેન મોહક } તંત્રીઓ,
૨૧. ગિજુભાઈ } "શિક્ષણપત્રિકા"
૨૨. ચંદ્રશંકર મ. ભટ્ટ, તંત્રી, "ખાલમિત્ર"

આ અંક માટેની લેખ તામશ્રી તંત્રીઓને નીચેને સરનામે તા. ૧૫મી જન્યુઆરી સુધીમાં મોકલી આપવી:

શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ ખાલમંદિર, ભાવનગર.

સ્વ. અમૃતલાલ દાણી: શ્રી કેળવણીના લેખધારી શ્રી અમૃતલાલ દાણીનાં અવસાન નથી બાવનગર, તેમજ મહાશુભરાતમાં શોભતું વાતાવરણ છવાયું છે. બાવનગરમાં, એમનાં અવસાન માટે શોક પ્રદર્શન કરવા બે સંખ્યાઓ મળી હતી. એક સામળદાસ કોલેજના કોલેજીયનોની પ્રે. સા-

દાણીનાં પ્રમુખપદે અને બીજી મહિલા વિદ્યાલયમાં શ્રી. શુભાભરાય વકીલનાં પ્રમુખપદે. બંને સ્થાને સમયોચિત બાષણો અને ઠરાવો થયા હતા. લીબ્રેરીમાં પણ સભા મળી હતી. અમદાવાદનાં શારદામંદિરે તેમજ સુરત મહિલા વિદ્યાલયે શોકદિન પાળ્યો હતો. ડૉ. સુમન્ત, સી. શારદાબહેન વગેરે તરફથી આવ્યાસન પત્રો આવ્યા હતા. સુરતની સ્વ. દાણી ભાઈની શિષ્યાઓએ ગુરને અંજલિ આપી તેમજ સ્મારક રાખવાને લગતી વ્યવસ્થા કરી છે શ્રી. અમૃતલાલ ઠક્કર; શ્રી. અમૃતલાલ રોક, શ્રી. સવિતા ત્રિવેદી, વગેરે તરફથી સ્વ. દાણીનાં સ્મારક સંબંધી યોગના થઈ છે જે અન્યત્ર છપાઈ છે. સી

ફળવણીના રસિયા સ્વ. હાણીનાં સ્મારકમાં પોતાનો ફાળો મોકલી આપે એટલીજ મર્યાદા.

શ્રીપુસ્તકાલય: અમરેલીમાં કારતક પશ્ચિ-માએ પુસ્તકાલય પર્વણી ઉજવાઈ હતી, બાલોપ-યોગી પુસ્તકોના પ્રદર્શન ભરાયું હતું. શ્રીમતી ભાટનાં પ્રમુખપદે ધરેલી શ્રીઓની સખામાં શ્રીઓ માટે અલગ શ્રી પુસ્તકાલય ઉઘાડ્યું કરવા હુકમ હતું.

પ્રેતભોજન સામે હું બેશ: (૧) કરંચીમાં ધંધાચે વસતા ભાઈ પ્રેમ-ચંદ હાખાણી નવેમ્બરમાં અવસાન પામેલા. તેમની પાછળ લોહીના લાડ થવાના છે એ ત્યાંના જ્ઞેન યુવક સંધની જાણમાં આવતાં એ સામે હું બેશ ઉપાડવામાં આવી. સ્વ. હાખાણીના કુટુંબને સમંતવચામાં આબુ પછુ પાછળથી વિચાર ફરી થયો. એટલે યુવકોએ ન-મવા જનારાઓને શાન્ત રીતે સમભવી જમવા જતા અટકાવવાનો નિર્ણય કર્યો. પ્રેતભોજનને દિવસે સ્વ. હાખાણીના મકાન આગળ યુવકોએ પહેરે ભરવા માંડ્યો. રૂઢી બ-કોએ આ સામે કોપિત થઈ પોલીસ બોલાવી યુવકોને માર મરાવ્યો આ બધું અપમાન. ધમશ્રી અને માર સહન કરીને પછુ યુવકોએ પોતાની હું બેશ શાન્તિથી ચલાવી. પ્રેત

ભોજન જમવા જનારામાંથી ઘણાએ જમવાનું માંડી વાળ્યું હતું (૨) રાજકોટમાં એક વળીક યુવકનાં અવસાન નિમિત્ત થતાં પ્રેતભોજન સામે જ્ઞેન યુવક સર્વે હું બેશ ઉપાડી હતી.

નાયગામમાં શિશુ પ્રદર્શનમાં ઉત્તમ ફરેલાં બાલકોને લેઈ સાહકસે ધનાયો વહેંચ્યાં હતાં છ માસથી માંડીને ૨૪ માસ સુધીનાં ૧૬ બાળકોને ધનાયો આપાયાં હતાં.

બાલકન કરવાની મંજુરી !: ૧૨ વર્ષના એક સગીર પણ ધનિક છોકરાને ૧૧ વર્ષની છોકરી નેડે લગ્ન કરવાની પૂર્વ ગોઠાવરીના છલ્લા જડને મંજુરી આપી હતી. તે એ કારણે કે એપ્રિલથી બાળકન પ્રતિબંધક કાયદો ચર થાય છે એટલે છોકરાને તે પછી પરણતાં ઘણાં વર્ષો ચોબડું પડશે તેથી સગીર ધનિક હોઈ કુમારો ચાલ્યો જવાનો સંભવ રહે છે. આ મંજુરી સામે વડી અદાલતમાં

અપીલ થતાં તે સ્વીકારાઈ હતી અને છલ્લા જડજની મંજુરીમાં ન્યાયની સમ-તોલવાનો અભાવ હોવાનું જણાવી સખ્ત ટીકા કરી હતી.

શિક્ષકા બેનો: મે-રકારા ખાતે ડાન્વેન્ટ મહર્સ સ્કૂલના એક કોલેનો પાચો નાંખતાં લેઈ ધરવીને શ્રી ફળવણી માટે યતા પ્રયા-સોનું અવલોકન કરી વિદ્યાર્થીનીઓને શિક્ષકોનો ધધો લેવાની શિખામણ આપી હતી.

બહાદુર બાલક: વિજેશપદ્મનાં વાંસનાં જંગલમાં એક ડોસી કુમળા વાંસ વીણતી હતી. ત્યાં વાંસે તેના પર ત્રાપ મારી હતી. ડોસીના ૮ વર્ષના છોકરાની નજર પડતાં તેણે વાધને પત્થર મારી નસાડી મૂક્યો. આમ છતાં ડોસી ઘર આવ્યા

બાદ ઘણું બોલું છવી શપ્ત. છોકરાને ઈનામ આપાયું છે. અને લશ્કરી નોકરી માટે તેને ફળ-વણી આપવાની અપીલ થઈ છે.

પુરૂષમાંથી સ્ત્રી: પુરુના રેખુડી તલસીલદાર મુસાફરી કરતા હતા ત્યાં સ્ત્રી જેવા દેખાતો પુરૂષ તેમને મળ્યો હતો. તેણે જણાવ્યા પ્રમાણે ૨૫ વર્ષની વય પછી તેના પુરૂષ તરીકેના અંત શરી-રમાં રામી ગયાં અને ધીમે ધીમે સ્ત્રીર્ધામાં

મીસ શાન્તા સુખચનકર.

ઈઠોળના ફળવણી અધિકારી ડો. વાસુદેવ સુખચનકરના આ વિદુષી પુત્રી આત્રા યુનીવરસીટીની બી. એ. ની ડીગ્રી માટેની પરીક્ષામાં જયે નંબરે આવ્યાં છે અને અંગ્રેજીના વિષયમાં પ્રથમ આવવા માટે જ્ઞેન્સ મેમોરીઅલ મેડલ જીતી ગયાં છે.

દલાઈ ગયાં. હવે તેને પુરૂષો ભેડે વાત કરતાં જી. શરમ લાગે છે એટલે તે સ્ત્રીઓ સાથે જ રહે છે.

વિદ્યાર્થીનીઓની હડતાળ: મદ્રાસ મેટ્રિકલ કોલેજની બાહ્ય ભાગ દોસ્તેલની ૪૦ હિંદી વિદ્યાર્થીનીઓએ સારો ખોરાક ન આપવા સામે તેમજ રહેવા જમવાના દર વધારવા સામે વિરોધ દર્શાવી ગયા માસમાં હડતાળ પાડી હતી.

છૂટાછેડાનો કાયદો: મદ્રાસની સ્ત્રીઓની સંસાર સુધારા પરિષદે પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ માટે કાયદાપૂર્વક છૂટા પડવાના એકસરખા હક્કો અને છૂટાછેડાનો એક સરખો કાયદો મેળવવાની માંગણી કરતો ઠરાવ કર્યો છે. મંજૂરમનાં બાનુ જમીનદાર મીસીસ સુબ્બારાયને આ ઠરાવને હિન્દી સ્ત્રીઓના લોકને ગુસ્સાનકતો લખાવ્યો છે.

અનુકરણીય દર્શાવ: ગુમસરનાં ૭૦ વર્ષનાં વૃદ્ધા બનકીદેવીએ પોતાનાં રાંકર અને મહાવીરનાં મંદિરો સર્વ જાતિના હિન્દુઓ માટે ખુલ્લાં મૂક્યાં છે. અસ્પૃશ્યોએ મંદિરમાં જઈ દર્શન કર્યા હતાં.

શ્રીમતી રાજબાલા-દેવી: બીહાર અને બોરીસાના માનવુમ જિલ્લાનાં રામચંદ્રપુર ગામમાં શ્રીમતી રાજબાલાદેવી 'વરણ શક્તિ' નામનું પત્ર સંપાદન કરી રહ્યાં છે. કેટલાક માસ ઉપર આશ્રમના સ્થાપક રાજકીય ગુન્હાસર સજા પામ્યા એટલે તેણે આશ્રમ શ્રી. રાજબાલા દેવીને સોંપ્યા, તે સમયથી શ્રીમતી રાજબાલા ગામડાની છોકરીઓની સવિશાળા ચલાવે છે; 'વરણ શક્તિ' પત્ર સંપાદન કરે છે. અને આશ્રમનો બધીયે બંધવર્યા કરે છે. ગામડાની બહીષ્કર્ણ પ્રત્યે તેમનાં કામમાં અનેક મુશ્કેલીઓ લગી કરે છે. આર્થિક મુશ્કેલી પણ ઘણી નડે છે. એક દહાર ગુરુરથે પત્રનો

બધોયે ખર્ચ આપવાનું કણલ કર્યાથી પત્ર નીલી રહ્યું છે. બીજે બધોયે ખર્ચ શ્રીમતી રાજબાલા શિક્ષણ અને રેડીયાથી મેળવે છે. તેમની હિંમત અને સેવાજાવના આત્મભોજનો અપૂર્વ પૂરાવા છે.

છૂટાછેડાની માંગણી: અખિલ ભારત મહિલા પરિષદની બનારસ શાખાની સભાએ રાજ સાહેબ શાસ્ત્રી અને સંમતિવચ સમિતિના સભ્યોને અભિનંદન આપતો, સારણ કાયદાને અનુમોદન આપતો અને તે સામેની બધીયે પ્રવૃત્તિનો વિરોધ

કરતા ઠરાવ કર્યા છે. હિંદુ સ્ત્રીઓને વારસામાં સરખા હક્ક મળે અને હરતા, ત્યાગ, અનીતિ અને એવા બીજા પ્રસંગોએ હિન્દુ સ્ત્રીઓ છૂટાછેડા કરી શકે એવી મતલબનો ખરડો વડીધાસ સભામાં લાવવાની સભ્યોને વિનંતિ કરી હતી.

શ્રી ઉર્મિલા સિંહ:

કોમીલા (બંગાળ) ના સ્વ. શુદધ્યાળ સિંહે ત્રીસ વર્ષ પહેલાં 'ત્રિપુરા હિતેષી' નામનું આઝાદીક પત્ર અને સિંહ પ્રેસ માધ્યો હતો. શ્રી. સિંહ અને તેમના પુત્રનાં અવસાન બાદ સ્વ. સિંહનાં પુત્રવધુ શ્રી. ઉર્મિલા સિંહ આજે એ પત્ર અને પ્રેસ ચલાવી રહ્યાં છે. બંગાળમાં પત્રકારિત્વના ક્ષેત્રમાં થોડાં બહેનોમાં શ્રી. ઉર્મિલા સિંહ એક છે.

કુમારી સુચબા રાય: મયમનસિ હતી વિદ્યા-મયી કન્યાશાળામાંથી મેટ્રિકની પરીક્ષા પસંદ કરી, કલકત્તાની ડાયોસેસન કોલેજમાંથી બી. એ અને બી. ડી. થયાં છે. કેળવણી શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા સરકારી શિષ્યવૃત્તિ મેળવી તેઓ છઠ્ઠાં વર્ષ હતાં અને હંડન યુનિવર્સિટીની કેળવણીની ગ્રાજી-મા મેળવી તેઓ હિન્દ પાઠ્યાં કર્યાં છે.

સ્વયં-સગડીને. લોગ: (૧) સુરખાઈ

નામની ૧૭ વર્ષની પત્ની મુંબાઈમાં ગયા માસમાં સજાત: પ્રાયમસ સ્ટવની આજુબાજુ જમીન સાફ કરતાં સાડી અચાનક સળગી જવાથી મરણ પામી હતી એ ગુજરાતી સ્ત્રીએને પ્રાયમસ વાપરતાં શી-ખવા જણાવ્યું હતું. (૨) કલકત્તા કોલેજનાં પ્રો-વેન્ડરનાં ૨૮ વર્ષનાં પત્ની શ્રી. જ્યોતીમયીદેવી તેમનું તરતજ જન્મેલું બાલક અને દાંયણ કલક-તાથી નવ માઈલ દૂર ખરંડામાં કારખાનીક એપ્રીલ મેસના ઝેરથી મરણ પામ્યાં છે. જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે સુવાવડવાળા એરડામાં સગડીમાં કાલસા બળતા રાખવામાં આવ્યા હતા અને બધાં બારી બારણા બંધ હતાં.

શારદા બાળલગ્ન
પ્રતિભાંધ કાયદો: સમસ્ત હિન્દનાં શિક્ષિત બાલક બહેનો આ કાયદાને આવકાર આપી રહ્યાં છે. દલકતાનાં ગુજરાતી સ્ત્રીમંડળની નવેમ્બરમાં મળેલી સભાએ એ કાયદાને આવકાર આપતો અને રાય-સાહેબ હરિવિલાસ શારદાને અભિનંદન આપતો ઠરાવ કર્યો છે. તે ઉપરાંત છાકરા છાકરીની લગ્નવય ૨૦ અને ૧૬ વર્ષની રાખવામાં આવી હોય તો, બહુ લાભકારક થાત એવો મત દર્શાવ્યો છે. આથી ઉલટું કેમ જાણે બાળલગ્ન કરવામાંના સનાતન ધર્મ સમાયલો-હોય તેમ ધર્મીય સનાતનીઓએ એ કાય-દાની વિરોધ બળાપા કરવા માંડ્યા છે. મદ્રાસ અને લાહોરની પંડિત સભાઓએ એનો વિરોધ કરવા ઠરાવો કર્યા છે અને કેટલેક સ્થળે તો એ કાયદાનો ભંગ કરવાની ધમકી પણ આપાઈ છે. શારદા કાયદા સામે વિરોધ દર્શાવવા માટેના ખાસ મદ્રાસમાં નવેમ્બરની તા. ૩૦ અને ડીસેમ્બરની ૧-૨-૩ ને રોજ અખિલ ભારત સનાતન પરિષદ બરાહાંહતી. અને તેમાં એ કાયદાનો નિષેધ કરનારા ઠરાવો અને ભાષણો થયા હતા. શારદા કાય-દાના કદર વિરોધી મદ્રાસના શ્રી. એમ. કે. આચા-

મિસિસ લક્ષ્મીપતિ
મેજવાડામાં મળેલી આદ્ર
સીકેળવણી પરિષદનાં પ્રમુખ.

ચંતો શારદા કાયદામાં ચોક્કસ ફેરફાર કરાવનાર બીલ વડી ધારાસભાની આગામી બેઠકમાં લાવનાર છે. શારદા કાયદો એપ્રીલથી ચાલુ થતો હોય સુરત, ભરૂચ, અમદાવાદ વગેરે સ્થળે અનેક બાલકઓ ફટીબંધનને લીધે થયાં છે; પાંચ-છ. ધર્મીય સનાતનીઓ સાથે ઝડપી મોલતીઓની બંનેરણીથી મુસલમાનોનો કેટલોક ભાગ પણ એ કાયદા સામે ઉલટ્યો છે. મુસ્લીમોને આ કાયદો લાગુ ન પડે એવી તેઓની માંગણી છે. થોડાના મતનાં સમ-ર્થનમાં તા. ૨૬ ની નવેમ્બરે મુસ્લીમોએ 'સર્વત્ર

હકતાલ પાડી હતી. આ સાથે સેયદ રેજાઅલી જેવા મુસ્લીમો જણાવે છે કે આમાં કાંઈ ધર્મનો સવાલ હશે થતો નથી. સેયદ રેજાઅલીએ મુસ્લીમોની ચળવળ વખોડી કાઢી હતી. દિલ્હીના કેટલાક મુસ્લીમોએ તો શારદા કાય-દાની તરફેણમાં એક સંઘની સ્થાપના કરી છે.

પ્રગતિને પાંચે મહિ-
લાઓ (૧) મદ્રાસ પોર્ટ ટ્રસ્ટના કાર્યકર મી. જેમ્સ ચાન્સની પુત્રી મીસ મિલિસ ચાન્સ વિલાયતની રાયલ એકેડેમી ઓફ મ્યુઝીકની પરીક્ષામાં પાસ થયાં છે. (૨) શ્રીમતી એ. જી. સર-સ્વણી નામંબરજીમ કૃષ્ણા હંજા (મદ્રાસ) ની જીદા કેળવણી સભાનાં સભ્ય નીમયાં છે. (૩) શ્રી-મતી શંકર પિલ્લે ત્રાવંકુર

મહિલા મંદિરમ એસોસીએશનનાં પ્રમુખ નીમાયાં છે. (૪) શ્રીમતી રામનાથમમ એલ એમ. પી. એ-રોડ (મદ્રાસમાં) પહેલાં વર્ગના એન. મેલ્ટ્રેડ નીમાયાં છે. (૫) શ્રીમતી એમ. શિવબાબ્યવલ્લી હિન્દુ બી. એ. થનાર પહેલાં સીલોન નિવાસી મહિલા છે. (૬) શ્રીમતી કે. પાર્વતી અમમલ મદ્રાસ યુનિવર્સિટીની બી. એ. પરીક્ષામાં રસાયન શાસ્ત્રમાં પ્રથમ વર્ગમાં પસાર થયાં છે. અંગ્રેજ સાહિત્યમાં વિરોધ યોગ્યતા હોવા માટે એ સુવર્ણ પદક પણ તેમને મળ્યા છે. (૭) શ્રીમતી કે. નાગરતમ કલ-

યુનિવર્સિટીની બી. એસસી. પરીક્ષામાં શ્રેણીમાં પસાર થયાં છે. તેઓ હાલ એન. વર્સિટીમાં લેક્ચરર તરીકે કામ કરે છે. (૮) લલિતના બહેન મી. જોશુઆનાં પુત્રી મીસ એલી એમ. એ. ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે વિદાયત થયાં છે. (૯) શ્રીમતી યુ. અબ્યમ્બલ પ્રેમુરની મહિલા વિદ્યાપીઠના અર્થશાસ્ત્રનાં અધ્યાપિકા છે. પ્રેમુર સરકારે તેમને ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે ઇન્કાંડ મોકલ્યાં છે. (૧૦) મેનપુરીના શ્રી. લક્ષ્મીપતિ ચતુર્વેદીનાં ૧૨ વર્ષનાં પુત્રી કુમારી પદ્માદેવી મિશ્ર સંસ્કૃતની પ્રથમા પરીક્ષામાં પાસ થયાં છે.

૧૬ લગ્ન સામે જુન-એરા: (૧) મુંબાઈના શ્રી કમ્બી વિશ્વા આશવાળ યુવક સંઘના મંત્રીઓ શ્રી. વીરજી લાલાભાઈ અને કાકાભાઈ દીરજીએ કમ્બીમાં જૈન મુદ્રાર્થ પક્ષના સહાય સહકારથી નવેમ્બરની તા. ૧૬ થી ૨૬ સુધીનાં સપ્તાહમાં ૧૬ લગ્નો સામે જુલિસ ઉપાસી ૭ ૧૬ સમપણો અટકાવી લગ્નો ૨૬ કરાવ્યાં છે અને એ રીતે ૭ મરીબ બાલાએને બચાવી લીધા છે. (૨) પાટણના ઝવેરી નટવરલાલ વિદ્યાલંકર (વય ૪૫) ૧૧ વર્ષની એક કન્યા સાથે પરણનાર હતા. ૫-૨૦ ઓગસ્ટ યુવક સથે તેમની મુલાકાત પાર પડવા લીધી નથી. ઝવેરીએ બીજી બાલાને સપડાવવા પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ ત્યાંય યુવકો આઠા આ-યા ! (૩) મોતાના એક અમરવય પાકીદાર પોતાના ૪૫-૫૦ વર્ષના પુત્રને ૧૩ વર્ષની બાળા સાથે પરણાવવા તૈયાર થયા છે. વરણબતાં એક પત્ની દર્દે છે. (૪) વડોદરા રાજ્ય ધારાસભામાં ૧૬-લગ્ન પ્રતિબંધક બીલ રજુ થયું છે. એ બીલ પ્રમાણે ૫૦ કે તેથી વધુ વર્ષના પુરુષ અને ૧૮

વર્ષથી ઓછી વયની સ્ત્રીનાં લગ્ન રૂદ્ધ લગ્ન ગણાયો. જેમાં જન કરનાર વરને તથા કરાવનાર વધુના માળાપ અમર વાલીને ૭ માસ સુધીની આશાન કેદની અમર રા. ૫૦૦ સુધીના દંડની શિક્ષા થશે. (૫) વેડછાના ૫૫ વર્ષના શ્રી. પ્રા-મજ દેશીરામને ૬ વર્ષની છોકરી સાથે લગ્ન કરતા અટકાવવાનું ઇન્કેશન મુરતનાં છલ્લા બડો આખું હતું.

પ્રતીજ્ઞા: (૧) નમનમરમાં બાલલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો કરવાની પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે. (૨) મહાત્મા ગાંધીજીના ભત્રિજાનાં પુત્રી હમામીરી (વય ૧૮)નું લગ્ન મેવાડના શંકરલાલ અમપાલ સાથે થયું છે. (૩) પુણીના અનાવિલોએ રહવા કુટવાના રિવાજ અને પ્રેતજોગન બંધ કરવાના, જનોઈમાં કોડી ને મુપડાનો ખર્ચ કાઢી નાંખવા અને એક પત્ની પર બીજી પત્ની ન કરવાના કાયદા કર્યા છે. (૪) મુરતની રાણા (ગોલા) જ્ઞાતિએ લગ્ન પ્રસંગે ચમન પાણી કરવાનો પ્રતિબંધ કર્યો છે. (૫) મુરતમાં બાલમંદિર સ્થપાયું છે. (૬) બાલકો માટેની બાઈ નરબાઈ વાડીઆ ઇન્સ્પેક્ટાલ ના. ગવ-નરે જયા માસમાં પુસ્કી મૂકી. (૭) ૧૦ વર્ષની બાલ-પત્ની ઉપર બજાસર ગુનરવા

મિસ્ત્રિ શ્રીવાસ્તવ
સંયુક્ત પ્રાંતો માટે કામદાર
કમીશનનાં સહાયક સમાસદ.

માટે નિજામુદીન અબ્દુલકરીમ નામના પતિદેવ સાથે કોર્ટમાં કામ ચાલે છે. (૮) અનાવિલ-જ્ઞાતિના કોણીના રહેવાસી દેસાઈ ડાહ્યાભાઈ પરચોતમના નાનાભાઈ કાળીદાસનું લગ્ન મંદિર મામલા દેસાઈ લક્ષ્મીભાઈનાં પુત્રો પાર્વતી જેડે કાંઈ પણ ભતના બચકારિ રીતભાવ કે ખર્ચ વિના સાદાઈથી થયું. (૯) મુનશીમંજના કાકી મંદિર સત્યાગ્રહમાં સ્ત્રીઓએ પાત્ર ખાત લીધા છે. રા. દાસનાં પત્નીની આંખોવાની દોષ ૫૦૦ નામદાદ સ્ત્રીઓએ પુન-પ

માળા અને મીઠાઈ લઈ મંદિરે ગઈ હતી. પરંતુ દરવાજા ખોલવામાં આવ્યા નહતા. (૧૦) અલ્લાહ-ખાદમાં મીસીસ મોનીલાલ નેહરુએ સ્વદેશી બજાર ખુલ્લું મૂકતાં સ્વદેશી માલ વાપરવાની દિશાવશ કરી હતી (૧૧) અમદાવાદમાં સેનેટરી એસોસી-એશન તરફથી તથા માસમાં બાંધરક્ષા સંસ્થાદ્ ઉત્પાદનું હતું. (૧૨) શ્રી. આર. ડી. ખીરલાએ પોતાનાં પુત્રનાં લગ્ન પ્રસંગે રૂ. દોઢ લાખની સન્માનવત કરી છે. (૧૩) અધ્યાપીસ્તાનમાં પડદો ઠાલ્ય રહેશે. (૧૪) રાજકુમારી મેરી કમલા રાજે સિંધિયાએ વ્હાલીયર પાસે રાયપુરા ખાતે ૧૦ ફીટ ૪ ઇંચ લાંબા વાઘનો શિકાર કર્યો છે. રાજકુમારીએ આ પાંચમો વાઘ માર્યો છે.

ચૂરપ.

હિન્દનાં સામાજિક અનિષ્ટોઃ લેડનંગી ઇસ્ટ ઇન્ડિયા એસોસીએશન સમક્ષ તથા માસમાં બ્રાહ્મણ આપતાં મીસીસ અંડરહીલે નિષ્ણાનું કે આપણી સ્વતંત્રતા અને આપણાં જીવનની બધીયે મુશ્કેલીઓ મીતે પૂર્ણને આશ્રી છે. તેથી આપણે પૂર્વના દેશોની પ્રભુની સેવા કરવી પડે છે. હિન્દમાં પડદાની પ્રથા નાબૂદ કરવા માટે જતાર હિન્દ હજી તૈયાર નથી. તે માટે કેળવણીનો બ્લોગો પ્રચાર આવશ્યક છે. લગ્નવય લાલમાં જ વધારવામાં આવી છે તે આવકારદાયક છે. હિન્દમાં સામાજિક કાર્ય માટે વિચારો જોઈ પડે છે. પરંતુ લાલમ પામેલા હિન્દુ કાર્યવાહકોની યોગ છે. એ ખોટ પૂરી પાડવા આપણે રાજ્યાત કરવી જોઈએ.

વિધવાઓને પેન્શનઃ આમની સત્તાએ જુદાં વિધવાઓને પેન્શન આપવાનો ખરેખર પસાર થયો છે. વિધવાઓને આસરે પોંટ રખ મળશે. સરકારને ૮૦ લાખ પોંડનો વાર્ષિક ખર્ચ થશે. એકી વખતે ૪ ખાલકઃ નરમીસ્ટનમાં

હવેલીના નામની સ્ત્રીએ એકી વખતે બે પુત્ર અને બે પુત્રીઓનો જન્મ આપ્યો છે. આ સ્ત્રીએ આગળ ૬૫૨ પુત્ર બે બાળક જન્મેલાં છે.

મોટરમાં દુનિયાનો પ્રવાસઃ મીસીસ આલોહા વન્ડરવેલ નામની એક મહિલા પોતે ૧૬ વર્ષની હતી ત્યારે ૧૯૨૨ માં પોતાના પતિ કેપ્ટન વોલ્ટર વન્ડરવેલ સાથે મોટરમાં દુનીયાના પ્રવાસે નીકળી હતી. હિન્દ અને ખીલ ૪૩ પ્રદેશો ફરી તે ઇંગ્લેન્ડ પહોંચી છે. ૭ વર્ષ દરમિયાન તેણે ૬૦૦૦૦ માઇલની મુસાફરી કરી છે.

સીગારેટ પીવાની હરિદ્વાઃ જર્મનીમાં ક્રાંકફોર્ટ ખાતે સીગારેટ પીવાની જાહેર હરિદ્વાઈ થઈ હતી. તેમાં ત્રણ સ્ત્રીઓએ વ્યાજ લીધા હતા. ત્રણ સ્ત્રીઓ પૈકી એક જીવ ગતરાઈ જવાથી અધવચ ચાલી ગઈ હતી. બાકીની બેમાંથી એકે ૭૮ મીનીટ અને બીજીએ ૮૦ મીનીટ સુધી છુમાડા કાઢ્યા હતા. પહેલા તબીબનું ઇલામ બે કલાક સુધી છુમાડા કાઢીનાર એક મરદ હતી ગયો છે.

વીએના યુનિવર્સિટીની બે અધ્યાપિકાઃ ઉલ્લા મહાપુત્ર પહેલાં ઓસ્ટ્રીયન એસોસીએશન ઓફ યુનિવર્સિટી વીએનામાં પ્રમુખ ડૉ. એક્સીસ રીરટર વીએના યુનિવર્સિટીનાં પહેલાં અધ્યાપિકા હતાં. બાલમનોદરાની માનસશાસ્ત્રીય શોધબોજ માટે જાણીતાં થયેલાં ડૉ. રાલ્ફેટ જુહવર હવે વીએના યુનિવર્સિટીનાં ખીલ અધ્યાપિકા બન્યાં છે. ડૉ. જુહવર લાલમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં વ્યાખ્યાનો આપી રહ્યાં છે.

માતૃપદનું શિક્ષણઃ વીએનામાં યુવતીઓ અને નવવધુઓને માતૃપદનું શિક્ષણ આપવા માટે વીએનામાં કેટલાક માસ થયાં સાળા સ્વપાઈ છે. આ સાળા ફેલ્ડમંદ ચાલી રહી છે.

(પાંચમું કુલ શ્રી આલ.)

માંડ્યો છે. સદમાએ જાણીતા મુસ્લીમ અને હિંદુ આગેવાનોએ એ વિરોધને નિષ્ફળ કરવાનો પ્રયત્નો શરૂ કરી દીધા છે. એ પ્રયત્નોમાં શ્રીપરિવર અને શ્રી સંસ્થાઓ ચોખ્ખું સહકાર અને બળ અર્પે એ અત્યંત જરૂર છે. કાયદો પસાર કરાવવા માટે જેમ લાખો સહીઓ સાથે અરજ મોકલાઈ હતી

તેમ એ કાયદો કાયમ કરવા માટે અને વિરોધીઓનાં હાથ હેઠા પાડવા માટે પ્રયત્નો કરવાની જરૂર છે. સાથે સાથે એ કાયદાનો બંધ કરનારને ચોખ્ખું સંભવ કરાવવા માટે વેળાસર વ્યવસ્થા કરવાની જરૂર છે. આશા છે કે પરિવર અને સંસ્થાઓ પોતાની એ પવિત્ર ફરજ નહિ ચૂકે.

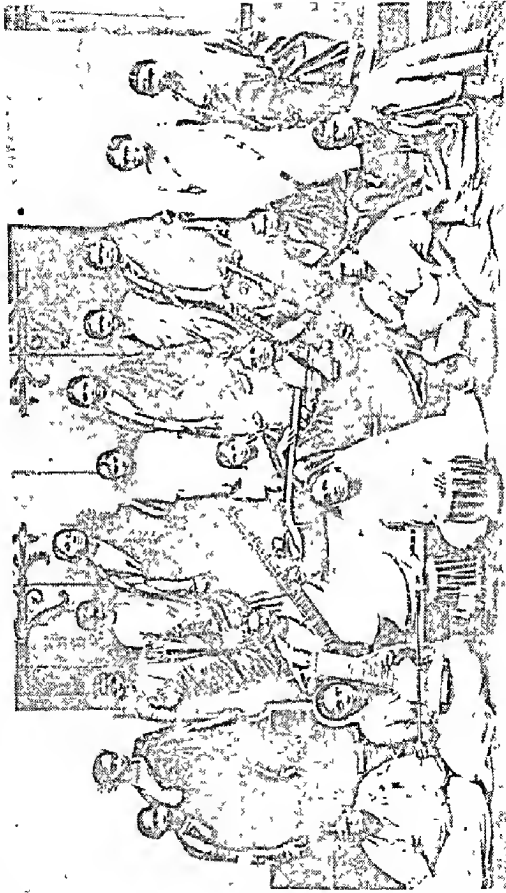

નોંધ

અખિલ હિંદ શ્રીપરિવર્તની યોશી બેઠક ચાલે
માસની આખરમાં મુંબાઈમાં
અખિલ હિંદ સો. સરોજિની નાથકુમાર પ્રમુ-
શ્રીપરિવર્ત બપોરે મળશે. એ પરિવર્તના
બંધારણ મુજબ પરિવર્ત માટે
પ્રતિનીધિઓ ચુંટવા તેમજ પોતાપોતાના પ્રાંતનું
દક્ષિણ રજુ કરવા હિંદમાં જુદે જુદે સ્થળે
પ્રાંતિક પરિવર્તો ડીસેમ્બર માસમાં મળી હતી.
ગુજરાત માટેની પ્રાંતિક પરિવર્ત અમદાવાદમાં સૌ.
ઈંદુમતી દિવાનવા પ્રમુખપદે તા. ૮ મી ડીસેમ્બરે
મળી હતી. પરિવર્તના પ્રમુખ તરીકે એ વિદુષી
બહેને આપણું ભાષણ તેમજ એ પરિવર્તે પસાર
કરેલા કાગળો અમે આ અંકમાં પૃષ્ઠ ૩૨૬ થી
૩૩૧ ઉપર આપીએ છીએ. સૌ. જ્વેન ઈંદુમતીનું
ભાષણ ગુજરાતમાં સ્ત્રીફળવળી તેમજ સ્ત્રીઓની
સામાજિક અને આર્થિક સ્થિતિ કેવી સોચનીય
દશામાં છે, તે સ્પષ્ટ અને સચોટ રીતે બતાવે છે.
એ આપું'ય ભાષણ ધ્યાનપૂર્વક વાંચી જવાની
અમે અમારા વાચકોને ખાસ ભલામણ કરીએ
છીએ. ભાષણના ઉવરના બાજમાં એ બહેને
સ્ત્રીફળવળિ માટેના કામકામની જે રૂપરેખા આપી
છે તે આપણા પ્રાંતની આગેવાન બહેનોને અત્યંત
માર્ગદર્શક થઈ પડશે. જે પરિવર્તે પસાર કરેલા
કાગળોમાં બાળલગ્ન સંબંધી કાગળ ઉદ્ધરની રીતે
અમરદાન લે છે. બાળલગ્ન ઉપર અંદુશ મુકનારો
કાયદો સંજ્ઞતા પૂર્વક ધ્યાન-
શારદા દાયરો સમામાં પસાર કરાવવા માટે
રાયસાદેબ દરવિદાસ શારદાને
અમિનંદન આપતાં એ કાયદા વિષે જનસમાજમાં
માહિતી ફેલાવવા અને બાળલગ્ન વિરૂદ્ધ પ્રભુત્વ
ફેલાવવા દેશમાં સતત પ્રચારકાર્ય કરવાની તેમજ
કાયદાને બંધ કરનારને શેષ સાસન-અપાવવા
ઉપાય લેવાની, એ પરિવર્ત સર્વ ફેળવાયલાં
સ્ત્રીપુરોને આમદપૂર્વક ચિનતિ કરે છે. એ
બાળલગ્નમાં અમારી ફેર બાળલગ્નની તૈયારીઓ
અમે અત્યાર પહેલાં કરી રાખી છે. બાળલગ્નના
કાયદાનું સંપૂર્ણ ગુજરાતી ભાષાંતર સરજ સમ-
જીતિ સંદિન પત્રિકા રૂપે પ્રકટ કરી પ્રચારકાર્ય
કરવા હવેનાયોએ અમે બનતી સમજૂતી કરી

આપી છે. અત્યાર મુંબાઈમાં એ પરિવર્તની
૨૫૦૦૦થી વધુ નકલો જનસમાજમાં પહોંચી ગઈ
છે અને પ્રતિદિન વધુ નકલો માટે માંગ મળી ચાલે
છે. એ પરિવર્તનો બહેનો પ્રચાર થઈ શકે એટલા
માટે એની કીમત પણ અત્યંત સસ્તી રાખી છે.
અમે ઇચ્છીએ છીએ કે પરિવર્તના કાર્યવાહીએ
પત્રિકાની નકલો મેટી સંખ્યામાં બહેનો પોતાના
ઉપરોક્ત કાગળને જેમ બને તેમ જલ્દી અમલમાં
મુકશે. જુદી જુદી જ્ઞાતિઓના કિતચિંતક આગે-
વાનો પોતાપોતાની જ્ઞાતિમાં એ પત્રિકા છુટાથી
બહેનોવાની ગોઠવણ કરે તો એ સંબંધી માહિતી
ધરણે પહોંચાડી શકાય એમ અમને લાગે છે. આ
બાબતમાં લોહાણા જ્ઞાતિએ જે પહેલ કરી છે તે
અમિનંદનને ખાતર છે. એ જ્ઞાતિના યુવક સમે-
લની સ્ટેન્ડીંગ કમિટિએ એ પત્રિકાની નકલો
મેટી સંખ્યામાં લઈ પોતાના યુવક મંડળોદારા તે
બહેનોવાની ગોઠવણ કરી છે. અન્ય જ્ઞાતિઓ પણ
એજ પ્રમાણે ગોઠવણ કરે એ જાગરું છે. સૌ.
સંસ્થાઓ માટે મુંબઈનાં શ્રી ગુજરાતી હિંદ.
શ્રી મંડળે અનુકરણીય દાખલો બેસાડ્યો છે અને
પોતાના સમાસદોમાં એ પત્રિકાની નકલો બહેનો
છે. ગુજરાતની અન્ય સૌસંસ્થાઓ તેમજ યુવક
સંઘો એ દાખલાનું અનુકરણ કરશે એવી આશા
રાખી શકાય.

મુંબાઈમાં ગળતારી અખિલ હિંદ શ્રીપરિવર્ત
પણ એ બાબત પર ખાસ બાર
પહેલું કાચું મુકવે પડશે અને એ સંબંધી
પ્રચારકાર્ય કરવાને ધ્યાન ગાળ-
વજુ કરવી જોઈશે. સ્ત્રીફળવળીને તેમજ દેશની
પ્રબળા સદીર બંધારણનો મુખ્ય આધાર બાળલગ્ન
બીદાવવા ઉપર રહેલો છે. બાળલગ્ન નામુદ થશે
તો જ-બાળાઓને ફેળવળી લેવા માટે પૂરતો
સમય મળી શકશે. દેશની સ્ત્રીફળવળિ માટે પહેલ
કાર્ય એ જ છે. અત્યારે એ કાયદાના વિરોધીઓ
તેને નિમુજ કરવાને બનતા પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે.
મદ્રાસના મી. આચાર્ય સાહેબ સમજાવે તો મૂર્ખ
ધર્મના એક દોષ એ કાયદાને વિરોધ કરવાની
લગત ઉપાડી છે. મુસ્લીમ બાઇઓએ પણ પહેલ
અગેવાનોના બેદાનવાહી એનો વિરોધ કરે

“ ધર્પાની આગ ”

ચિત્રકાર :] કેન્ય વેપારી : “ હું ખોટું શા માટે ખોટું ? ” [રા. “કલાબ્ધિ”
[પૃષ્ઠ : ૪૧૩

ગુણસુંદરી

અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુસ્તક ૧૩ મું ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૦ [અંક ૬ હો]

અંતસ્તત્ત્વ પ્રભુને—

અંતસ્તત્ત્વ રૂપે છૂપ્યા-
દિરણ્યગર્ભ શાઃ પ્રભુ !
હેતને હીર જુહાવું-
લિંગાને ઉરને પ્રભુ !

અનેરૂ અંતરે ફેખું-
આળેખું નગે ઓળખું :
ઐશ્વર્યે ઓકસરખા-
રોમે રોમે રીઝું પ્રભુ !

ઉમું ને નાચું ને ગાઉં-
તારાં ગીત સદા પ્રભુ !
છીપને અંખના ભૂલી-
દેશને નગ ત્યાં પ્રભુ !

—સલિત

લેખક: રા. નરવરહાલ વીમાવાળા

અક્ષાદિન અને તેનો કંઈક દીવો-આ વાત બાગસાહિત્યમાં લાંબા વખતથી બહુ આગળ પડતું સ્થાન ભોગવતી આવી છે. જગતની એક પણ ભાષામાં એ નહિ હોય એવું ભાગ્યેજ અને. ઘણા ખરા દેશની વાંચનમાળાઓમાં પણ એવું સ્થાન ખરુંજ. એ અત્યાર સુધીમાં જુદી જુદી રીતે અબજોવાર છપાઈ હશે. આમ છતાં કોઈનું ધ્યાન એમાંના એક અગત્યના મુદ્દા તરફ ખેંચાયેલું નથી દેખાતું. એ વાત ચીનની વાર્તા તરીકે લેખાય છે. મુસ્તફા નામનો દરજી ચીનમાં રહેતો હતો એવી એની શરૂઆત છે. અને ખરિજાએ એમાં ચીન દેશનાજ પાત્રો છે એમ ગણાય. એવી બાળક પર હાથ તો પડેજ ને છતાં કોણે વિચાર્યું કે મુસ્તફા નામ ચોક્કસ મુસ્લમાની છે? ચીની નામ નથી. અક્ષાદિન નામ પણ ચોક્કસ મુસ્લમાની છે, ચીની નથી. દુકામાં એ આખી વાત મુસ્લીમ ગણી શકાય, ચીની તો નહિજ! છતાં આ જૂલ સુધારવાનું હજી સુધી કોઈને કેમ નહિ સૂઝ્યું હોય?

✽

તેણેનું દરજી: મારા ઘર સામે એક નિયાળ છે. કહો કે બાળ મન્દિરજ છે, કેમકે આ નિયાળ માત્ર બીજી ત્રીજી ચોપડી સુધીની છે

તે પછીનાં ઘોરણો એમાં નથી. એક દિવસ દરેક વાગાને શુભારે બારીએ ઉભો હતો. એટલામાં એક છોકરાને તેની મા- (મા જ હશે એવી કલ્પના છે) ધસડતી ધસડતી લાવી. છોકરો પોસ પોસ આંસુએ રડતો હતો. તેને નિશાળે આવવાની ઇચ્છા હોય એમ ન દેખાયું નામરજી જ હતી. માતા-એ બાહ આશરે ત્રીશક વરસતી હતી, બંતે મુરતની ધાંચણ જેવી દેખાતી હતી. હાથમાં રસેટ અને બાળ-પોથી વગેરે ચોપડી દતાં. છોકરો એટલું બધું રડતો હતો કે ગમે તે પારકા માણસને પણ દયા આવે. પરંતુ આ બાહએ શું કયું તે જુઓ. નિયાળ પાસે આવી છોકરો ચાલવા ના પાડે; બાહ તેને ધસડે. છોકરો જમીન પર પડી ગયો ને આગળ ખસે નહિ. બાહએ બે પાંચ તમાચા તો ખેંચી કાઢ્યા. એક બે લાન મારી. પણ એથી સંતોષ ન થયો. તેણે બે હાથ વડે છોકરાનું માથું ઝાડ્યું અને ધમધમધમ જમીન પર પાંચ માન વાર પહોંચ્યું! એ તે મા દશે કે કોઈ વેરણ! આ વાત કોઈ માનશે ભાગ્યેજ! પણ મૂળી આંખે તેણેચી વાન છે. શ્રીજાને પણ અતવેશી, એટલુંજ નહિ પણ ત્યાં દયવીર માણસનું દોષું પણ બેયું થઈ ગયેલું. આવી રીતે બાળકને મારવાનો માખા-

પને શો અધિકાર છે ?—હોય શકે ? મુંઝા પ્રાણીઓ તરફ ધાતકીપણું દર્શાવનારાઓને કાયદામાં ધમકી સકાય છે. તો આ બેજાતતા પ્રાણીઓનું શું ? એ બાદએ એ છોકરાને કેટલી કરતાથી ને કેવો પછાડેલો એ ત્યારે યાદ આવે છે ત્યારે હલુય કપોરી છૂટે છે. ને આટલી કૂરતા શાને માટે ? નિશાએ ન જવા ખાતર ? એક દહાડો નિશાએ ન જાત તો એ છોકરા શું અલણ રહી જતે ! અને આ મારનું પરિણામ શું ? છોકરાનો લ-ણતર અને નિશાજ પ્રત્યેનો શોષ-પ્રત્યેનો અણુગમો વધ્યો, ધનિષ્ઠ થયો, સખજ થયો.

આપણું અચાન ક્યારે દૂર યશે ?

✽

ગોકુલાદેવીનો દિવસ હતો; સંવત ૧૯૮૪ ની શ્રાવણ સુરતમાં ગોકુળ આદેમનો મેળો સારો ભરાય છે. ભાગોળથી રોશન મુખી તારઓરીસ મુખી માણસો, ધમાયકડી, બીડ ગરદી સારા પ્રમાણમાં રહે છે. અને છોકરાં ઈયાંઓ ખોવાઈ જવાનો સંભવ ધણો રહે છે. તેથી રક્ષાઉટોની એક દુકડી એક કેકાણે જાવણી નાંખે છે અને આસપાસ ફરતી રહી ખોવાયલાં છોકરાંઓને જાવણી ખાતે બેગા કરે છે. અને પછી 'સૌ છોકરાઓને પૂરતી તપાસ કર્યા બાદ તેમને ઘેર પહોંચાડવામાં આવે છે હું ફરતો ફરતો ત્યાં જઈ ચઢ્યો. એક છોકરા રડતો રડતો ઉભો હતો. તે બૂલો પડેલો. સારા નસીબે તેને પોતાનું નામ કામ ખચર હતું અને શેરી પણ જાણતો હતો. પણ શેરી તરફ જવાનો રસ્તો બરાબર ન જાણે તેમજ ગરદીમાં પોતાના દાદાની સાથેથી છૂટો પડી જતાં ખૂબ ગભરાઈને શુંયંવાઈ ગયેલો તેથી કંઈ સમજાવું નહોતું. મારે તેની શેરી ભણીજ નવાવું હોવાથી તેને ત્યાં પહોંચાડી દેવાનું મેં માથે લીધું ને હું તે શેરીમાં ગયો. છોકરે ઘરે તો ઝટ બોળી

કાકડું ને બતાવ્યું ને તેમાં પેરો. હું પણ મથો ને ખૂમ પાડી ઘરમાં કોણ છે ?...આ તમારું છોકરું બૂલું પડેલું તે સંભાળી લ્યો. સાંભળતાંજ ઘરમાંથી બે ત્રણ બેરાં બહાર નીકળી આવ્યાં. તેમાં એક પચાસેક વરસની ડોશી હતી. પેરો છોકરા હલુ તો પોતાના ગભરાઈને લીધે રડવાજ કરતો હતો ત્યાં તો પેરો ડોશીએ તેને સડસડ ત્રણ ચાર તમાચા ચોડી કાઢ્યા અને ગાળોનો વરસાદ ચડ કરી દીધો. અને હું તેમની સાથે લડ્યો ત્યારે માંડ શાંત રહ્યાં ! કેટલું લયંકર અચાન ? જે છોકરું બૂલું પડીને અકળાયેલું છે તેને ગોદમાં લઈ બે બોલ હેતના કહી શાંત કરવા બોલ્યો કે આ પ્રમાણે તેને ઝપેડી કાઢવાનું ? એમાં બચ્ચાનો વાંક પણ શો હતો ? ખરું જોતાં વાંક તેના દાદાનો હતો કે તેને સંભાળી ન સક્યા ! નહિ તો દાદાને તેની સાથે જવાની જરૂર પણ રી હતી ? અને આ બધામાં સૌથી બેદરજનક ખીના તો હવે આવે છે ! મને માલમ પડ્યું કે બાળક બિચારો સાવ અનાથ જેવો હતો. નમાયો ને નમાયો ! ને તેને તેનાં દાદા દાદી આવી રીતે ઉછેરનાં હતાં ! રે અચાન !

✽

ઉપર કહ્યું તે દષ્ટાંત તો એક છે. પરંતુ એવા બનાવ તો રોજ જ ઘેરેઘેર બને છે એમ આ વાંચનાર સૌ કેાઈ મુદ્દમ નજરે જોશે તો માલમ પડશે. છોકરાનો વાંક થાય ને તેને જરા ધમકાવે કે કદાચ મારે તે અક્ષમ્ય હોવા છતાં સમજી સકાય એવી વસ્તુ છે. પણ ત્યારે બચ્ચું સંકટમાં પડે, દુઃખી થવું હોય ત્યારે પણ એજ વર્તન થાય એ કેટલી હીન બનોદશા ! છોકરું દાદરેથી ગળડે ત્યારે પણ તેને માર પડતો ઘણે સ્થળે જોયો છે. (ને જાતે અનુભવ્યો છે. તે પર તો બે દાયકા પણ વહી ગયા !)

✽

અરરશુભા જીવનનું નામ હિન્દમાં પણ
 ઘણાએ માંભળ્યું હશે. વિલાપતની, હાલતી
 સ્ત્રી નવલકારોમાં એનું સ્થાન ઘણું ઉચ્ચ
 ગણાય. એની નવલકથાઓનું આકર્ષણ જાણે
 રહેવાથી સાપ્તાહિક એની વાત માટે પડાપડી
 કરે છે. તેણે આક્ટોબર ૧૯૨૮ ના પીપર્સન
 વીકલીના એક અંકમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું
 વાંચ્યું.

“ જ્યારે મેં એક પુત્રને જન્મ આપ્યો
 ત્યારે, ઘણીક માતાઓ પેકે, એની કેળવણી
 વિષે મેં ઘણાજ દૃઢ નિર્ણય કરી લીધેલા
 હતા. એને કાંઈ કાંઈ અનિર્ણય બાકી મેં
 કરી લીધું. મારું બાળક નાનકડું જ હતું
 ને હું વિધવા યથા મને લાગ્યું કે આ બાળ-
 કનું લવિષ્ય મારી જ હથેળીમાં છે. જવા-
 બદારી ઘણી લાગે છે.

સીઓએ-એકકથાપાઠ સીઓએ ઉછેરેલા
 ઘણાક પુત્ર માવડીમુખા હોય છે. માતાના
 હેતુ સાથે સમતોલ ન કરવા પિતાની જે
 નજર લેઈએ તેનો લાભ લેને નથી મજેસો
 હોતો. પરિણામે એનામાં દૈવન નથી રહેતું.
 મારે તો માતા પણ થવાનું હતું ને મારા
 પુત્રના પિતા પણ થવાનું હતું. મારે મારા
 સ્ત્રીત્વની ઉંડી ડાખ બાળક પર ન પડી જાય
 એ લેવાનું હતું. મારા જીવનનો સૌથી મોટો
 કષ્ટો એ મને એજ લાગ્યો.

મેં જુદી જ પદ્ધતિથી શરૂ કર્યું. બાળ-
 ઉછેરના અધાય સિદ્ધાંતને પ્રગાવી દીધા અને
 કેવળ મારી વિવેકશુદ્ધિ પર જ આધાર રાખ-
 વાનું દર્શાવ્યું. એક મદિનાતો જ હતો ત્યારથી
 હું એના વ્યક્તિત્વને બરાબર માન આપવા
 લાગી. હું એને એક મોટા મરદની નાનકડી
 આદૃતિ જ ગણતી. દરે પછી એ મરદ
 બનવાનો છે એમ હરગીઝ જ વિચારતી.

અને હજુ આથી ૫ મુંદર વિચાર્યો-ના
 વિચારો નહિ, એણે અજમાવેલું, અમલમાં

મૂકેલું વર્તન સ્પષ્ટ ચોક્કસ ને મચોટ રીતે
 રજુ કરે છે.

હું એની ખાતર બરદાશ ન કરતી-એની
 તોફારી રૂપે ન બનતી. એને પોતાની મેજે
 પોતાનું કામ ઉકેલી લેવા દેતી. એના બટ
 પોતાની મેજે પહેરતો થયો ત્યારે એની પહેલી
 વરસગાંઠે ૫ ધણી વાર હતી. પછી એ
 ઝલકું માથેથી પહેરતો થયો. થોડેજ ગાળે એ
 આપ મેજે પોતાના અધાં કપડાં. પહેરનાં
 શોખી થયો.

ફક્ત ૧૮ જ મદિનાતો હતો ત્યારે.
 એકસો એકસો એ મિલકત લેવા દોડી જતો.
 બોલી ન શકતો, પણ બતાવી બરાબર શકતો.
 જ્ઞાક શું છે એ એ નહોતો. જાણતો-એ
 એક નવગાંઠીયે મેં એને મુક્ત રાખવા
 કેટકેટલો પ્રયાસ કરેલો ! કાળજી અને સાવ-
 ધતા મેં ખીસત્યાં પણ જ્ઞાકને તો ફર જ
 રાખી. દુનિયામાં શરમાળ માણસો માટે જરાય
 જગા નથી એ હું સારી પેકે જાણતી. ને
 મારી યોગનામાં સૌથી અગત્યની વસ્તુ એ
 હતી કે સૌને મિત્ર પેરે ગણતાં એ શોખે જ
 શોખે જ. વગર કારણે કાંઈ પણ જનનો
 અભાવો એનામાં ન જ હોય.

ને આગળ જુઓ. આ વાત કેટલાંતે ગળે
 પણ ઉતરતી મુશ્કેલ પડશે:

મા એ બાળક-જીવનનું મુખ્ય ઘડતર-
 રચાણ છે. મેં મારા બાળકને મારા જીવનની
 મહત્તમ જવાબદારી તરીકે સ્વીકાર્યો. મેં એનો
 બાળક તરીકે ઉપભોગ કરવાના સ્વાદ
 ખાતર, મારા આનંદ ખાતર રમાડવાની પણ
 દુરમન નથી કરી. મારે મન એકે એક
 પણ એના ઘડતરમાંજ વાપરવાની-અનિયમ
 કીમતી હતી. જે જાનવી હું જીવનને સમર્પવા

ધમ્મુ તેનું બરાબર ઘડતર કરવા શિવાય બીજો મને વિચાર જ નહોતો.

✱

કચી મા આવા વિચાર પોતાના બાળક માટે જાહેરમાં લખશે ?

એ હુશિયાર નથી. મારે હુશિયારી વેંછતી પણ નથી. પણ હું એટલું તો માંગુજ છું કે એ, માણસ તરીકે સરસ હોય, એની જાતિની, એના કુળની પ્રતિષ્ઠાને એ જાળવી રાખેજ, અને એના જીવનથી જગતને કંઈક ને કંઈક ફાયદોજ હોય.

હવે એ મોટો થયો છે. એની ઘડતર કાંઈ માંથી હું હવે નિરૂત્તિ લઉં છું.

હું ફક્ત એટલું જ વિચાર છું-મારા

મનને એજ પૂછું છું. આ માણસ મારો પુત્ર છે ! એને માટે હું ગૌરવ લઈ શકું ?

હું ધમ્મુ છું કે એ મને આમ સંભારે આ સ્ત્રી, મારી માતા હતી !

✱

લેખમાંના મહત્વના ભાગોજ ફક્ત અહિં ઉતાર્યા છે. પૂરતા છે. પોતાના બાળકને માટે એક માતાને કેટલી ધગશ હોઈ શકે-હોવી ઘટે તેનો આ નમૂનો છે. એક જાણીતી રમણી તેનો ખુલ્લો એકરાર કરે છે. આટલી જવાબદારી લેયો વિચાર કરનાર રમણીઓ ગુજરાતમાં કેટલી હશે ? બધાં મુખી સતત પ્રચારકાય ન થાય ત્યાં મુખી આંગળીના વેદા પર ગાગાય એટલી પણ નહિજ.

આશીર્વાદ

ગુકની અમૃતધારા ઝરેતી હતી.

‘ આ જગત આનંદમય છે. આ વિશ્વકલાનું ધામ છે. મુખ દુઃખ મનુષ્ય પોતાની મેજેજ સજે છે. કર્મનાં બોલ નજે કદાપિ કચરાશે નહિ. કલંબ્યમય આશાવાદ અમર છે. નિષ્કામ નિરાશાવાદ નશ્વર છે. ’

દિપક લ્યોત પ્રગટાવતાં :

‘ પ્રગટા સૌસૌના મહત્ત્વે દીપમાલિકા, ને કંઠભોજો અન્ધારના ગાદા પડે તમસા મા ક્વોતિર્ગમય ’

ધૂપ જલાવતાં :

‘ બાજો મંત્રી અંશુચિને ને પ્રગટાવો સુવાસં દેવાના ધૂપની : અતત્તો માં સદ્રમય ’

‘ પ્રેમના પરિમલથી અમૃતના દાન શીખવ : મૃતોમામૃતગમય ’

તારાગૌરી રમણલાલ

ચાંદો ઉગ્યો

[' હાં રે, મારી ક્યારીમાં મહેંક મહેંક મહેંક,]

હો રાજ ! કોઈ વસન્ત હ્યો, વસન્ત હ્યો. ' એ દાળે]

રાજ ! એક ચાંદો ખિલ્યો ચાંદો ખિલ્યો !

હાં રે, એની આંખોમાં ગ્રેમ મો દીઠો !

હો રાજ ! એક ચાંદો ઉગ્યો, ચાંદો ઉગ્યો :

રાજ ! એણે વાદળીમાં આશા ખતાવી :

હાં રે, મારા હૈયામાં ઊંચા ઉધારી :

હો રાજ ! એક ચાંદો ઉગ્યો, ચાંદો ઉગ્યો :

રાજ ! વ્યોમદેવી શું પારણું બુલાવે :

હાં રે, મહી ચાંદાને હેતશું બુલાવે :

હો રાજ ! એક ચાંદો ઉગ્યો ચાંદો ઉગ્યો :

રાજ ! ચાર પાસે ફૂલોનો ફાલ ફાલે :

હાં રે, મહી રાજ વસન્તદેવ મ્હાલે :

હો રાજ ! એક ચાંદો ઉગ્યો, ચાંદો ઉગ્યો :

રાજ ! રયામ-પેરું ગંધીર આભ ગાળે :

હાં રે, મહી સુધાનાં ગીતડાં વિરાળે :

હો રાજ ! એક ચાંદો ઉગ્યો, ચાંદો ઉગ્યો :

રાજ ! એક ચાંદનીના હૈયાનો હીરલો :

હાં રે, રોલે એનો રસિકવર મોરલો :

હો રાજ ! એક ચાંદો ઉગ્યો, ચાંદો ઉગ્યો :

મોહિનીચન્દ

૧૬૧ કરોડના ચીર પુરવા !

લેખક: રા. જહોરાય ડી. ખંધડીઆ,

મૂલપૂર્વ સહકારી: 'ગુણસુધરી'

૧૬૧ સુરતની પ્રખ્યાત ગરબા ગાનારી
ધર્યા કંસારણના ખેનમૂત અનાજના
વખાણ સાંભળી (વાંચો: રા. જગીરદારને
આજ માસિકના છેલ્લા વાર્તા અંકમાંના લેખ)
આ વિચાર મુઝ્યો.

કહે છે કે:—

‘બેરાંઓ લણે તેને તો એક મગવડ.
વખતે કવખતે પોતાનું ગુજરાન, શિવણ, ભરત
ચુંથણ, સંગીત વગેરે દ્વારા કરી શકે. અથવા
મહેતી બનીને પણ નિબી શકે. પરંતુ બીયારા
૧૬૧ કરોડ અલણ બેરાંનું શું ? એ બીયારાં
શું જાણે છે તે વિધવા થાય કે સમય ત્યારે
પોતાનું નીલાવી શકે ?’

દેશનો દરેક અર્થશાસ્ત્રી ઉપયોગ સવાચ
બીજાને પૂછે છે ને પોતે મુઝાય છે! કદાચ
‘ચરમાને લીધે તેની નજર’ બહુ લાંબી નહિ
હોડી શકતી હોય! મારા ધારવા પ્રમાણે અલણ
બેરાંઓ પાસે ગુજરાનનાં સાધનો લણેલાં
કરતાં પણ વિશેષ છે. અનેક બેરાંઓ તે
સાધનો અજમાવી ચૂક્યા છે—અજમાવી રહ્યાં
છે. જેવા કે:—

(૧) ધરકામ કરી ગુજરાન કરવું.

(૨) દુકાનદાર થવું. (ગુજરાતમાં ચણા,
મમરા, પાન, કાગ વગેરે દુકાનો બેરાંઓ
જ ચલાવે છે.)

(૩) ડોરીવેદું કરવું, દાણણ થવું.

(૪) ગૃહઉદ્યોગ. રેડીયો કાંતવો, બીડી
વાગવી, પીસ્તાબદામ ફાડવા વગેરે.

(૫) મજુરી કરવી: (ખેતરે અથવા
દાડીએ.)

(૬) હવેલા ધંધો કરવો.

પરંતુ મારે મતે હજી કેટલાક એવા મા-
ધનો છે જેનો ઉપયોગ આ અલણ બેરાંઓ
અજાનને લીધેજ, કરી શક્યા નથી. આવા
કેટલાક સાધનો વગર શીએ અહીં જાણાવવોને
મારો હેતુ એટલોજ છે કે તેમનું અને તેમની
બીજી બહેનોનું કલાણ થાય! અલણ બેરાંઓ
માટે ગુજરાનના એ નવા માર્ગો આ રહ્યા:—

(૧) લગનના દસાવ બનવું, નહિ જેવી

શી રાખીને લાકડેમાંકડાં વળગાડી આપવા.
જેમકે વેશવાગનો સો લુગડાં. લગનના સવાસો
લુગડાં ને એક દાગીનો. એકની વાંત બીજે
થેર નાંખ્યા મારે એકે લુગડું વગેરે. આ
યોગનાથી અનેક વૃદ્ધોને, બાળકોને, કુંવારા-
ઓને અને વરવિક્રય તેમજ કન્યાવિક્રય કર-
નારાને મુખ થઈ જશે. દલાલીનો ધંધોજ એવો
છે કે મહિનામાં એકજ સોદો થાય ત્યાં ત્રીસ
દિવસનું સાદું વળી જાય ને વળી દલાલે
દીવાળું હોતું નથી. ખાત્રી ન થતી હોય તો
પૂછો હીરા મોતી સોતું વગેરે ચીજોની દલાલી
કરનારાઓને ત્રીસ દલાલ એસી રહે ને એક
દલાલો ચીલડું મળી જાય! આ માર્ગને

ઘેર ઘેર, નજે નજે, કુવે કુવે ગાવો, ને ગ્રાહકોને દર્શને લઇ જવા. જોઇ ત્યો ટંકશાળ પડે છે કે નહિ. જોશી મહારાજને મેળવીને પણ કમીશન ખાટી શકાય.

૬ વાંઝીયા મહેલુ ટાળવા માટે પેટંટ દવા બનાવી તેનું મોટે ઉપાડે ખીંચેલ કરવું. એમાં કંઈ દવા દાણની જરૂર નથી. ખાટલીમાં પાણી ભરીનેજ વેચવાનું છે ! માત્ર થાંટલી ઉપર દવા વાપરવાની સૂચના નીચે મુજબ લખવી:—

• સૂચના:

૧ પ્રભુ મને આળક દે એવો ૨૪ કલાક વૈપ કરવો.

૨ ખીંચના આળકા જોઇ બળવું નહિ પરંતુ સરસ આળકાનાં ચિત્રો જોવાં કરવાં.

૩ ૭ મહિના સુધી મુનિવત પાળવું.

૪ આ દવા એક ચમચો લઇને પાણી સાથે પીવી.

મારા ધારવા પ્રમાણે સૂચનાઓ પોતેજ દવા જોવી છે. એટલે ખાટલીની દવા તો માત્ર પૈસા પેદા કરવાનું એક ઝાડું છે. સૂચનાઓથીજ દર્દીનું દર્દ મટશે. પરંતુ કોઈ દર્દીને અસર ન થાય તો ૪થી સૂચનાનો ભંગ કરવાનો તેના પર નિરાંત જીવે આલેખ કરવો. મને ખાતરી છે કે અધા નિષ્ઠજ ગયેલા કેસ ત્યાં આગળ પોતાની ભૂલ કમીલ કરીને દવાની ખીજ ખાટલી ખરીદી જશે. કીંમતમાં લુગડાં દાગીના જ માગવા.

૭ રાજ્યા કુપની બોલવી:—

અનેક અધકચરા લણેલ ઘેરાં આ રોવા કુટવાનો વહેવાર ભૂલી જવાથી કાણે જતાં સરમાય છે. પેટી ઇચ્છા ગરબા ગાનારી માટેક કાઢ હોંશયાર રોનારી કુટનારી આ ધંધો બોલે તો કમાઇ જાય ! લાડેથી રોવા કુટવા જવું. હાર્મોનીયમ સાથે રાજ્યા ગાવાની

સ્પેશીયાલીટી રાખવી. ઘેર ઘેર ઝાંડર લેવા જવુંને કહેવું:—

“ અમારું નામ તોંધી રાખજો, ત્યારે ખી તમારે ત્યાં મરણ થાય ત્યારે અમને બોલાવજો, તમે માત્ર મોઢું રડવુંજ રાખજો, બાકી શયું અમે સંભાળી લેશું. ”

અને શી નીચે મુજબ રાખવી:—

(૧) છેડા વાળવા માટે એક શોગીયું.

(૨) રાગ તાણી રોવા માટે એક શોગીયું ને એક ચુંદડી.

(૩) કુટવા માટે એક સુટ.

(૪) જાણ્યાં લેવા માટે એક સાડી.

(૫) રાજ્યા ગાવા માટે એક સાડી ને એક દાગીનો.

(૬) હાર્મોનીયમ, ૧ સુટ, સાડી, શોગીયું ને દાગીનો.

(૭) બંધીજ ક્રિયાઓ કરવાની હોય તે દાઇમ પ્રમાણે શી રાખવી.

જેમકે:— ૧) કલાકની એક સાડી.

૨) કલાકનો એક સુટ ને સાડી.

૩) કલાકના ચુંદ, સાડી, શોગીયું ને દાગીનો.

આ ધંધો જેમ જેમ ખીલતો જાય તેમ તેમ સાથે સાથે ખોપણ લોકડા ખાતું પણ બોલવું ને ઘેર ઘેર જાહેર ખબર કરવી છે:—

“ એક વાર અમારા ખોપણ લોકડા વાપરી લુઓ, તમને એટલો સંતોષ થશે કે તમે દરરોજ વાપરશો. અમારા ખોપણ લોકડામાં હિમાલયની મહુદ્ધ જડીબુટીના ઉપયોગ કરેલો હોવાથી મરનાર ૧૦૦ ટકા સ્વર્ગેજ જાય છે. ” વગેરે વગેરે.

આ અને આવા રસ્તા તો ઘણા છે. પરંતુ હાંસ પુરત રતિવારથી શનિવાર સુધીના આ જ રસ્તા મુજરાતણે અજમાવશે પછી ખીજ વાત.

કસોટી

લેખિકા: સૌ. દીપકબા દેસાઈ,

(અનુક્રુપ)

સ્મશાને શન્યતા ભાસે, ગાજન્તી શ્યામ યામિની;
પુત્રને હૃદયે ભીંડી, કરે કલ્પાંત કામિની.

(મન્દાકિન્તા)

ઓ લાહિલા ! નયન મણિ ! શેં હાથ ! સૂતો રોસાઈ ?
મીઠી વાણી વહો ન રોઝવે કાં દયા નાંધી મહારી ?
સ્વામી કેરા વિરહ દુખથી ચિત્તમાં હું મુંઝાતી;
તહેમાં રે રે ! તુજ મરણથી વાગોયો ઘાવ કારી.
સોહન્તો શો અતુલ રૂપથી સફળુણો શા પ્રકાશે,
મિત્રો સાથે સુમન વિણવા ભાઈ ! જાતો ઉલ્લાસે;
શાને આજે મણિધર ઠંસી ઝૂંટયો લાકવાયો;
આજે પુરૂં ઋણ ચુકવોને સ્વર્ગમાં એ સુહાયો.
હા ! આ હુઃખી જીવન ધરૂં શેં આત્મહત્યા કરૂં હું;
શાસે તહેમાં મહફ કહ્યું છે પાપ તેથી કડૂં હું;
ગાળું દિનેા મધુર પ્રતિમા સ્થાપોને ઉર માંહે;
હોમું વન્હિ મહિ કુસુમ શેં પૃથ્વી ! કાં ના શમાવે ?

(અનુક્રુપ)

મૂઢી નિઃશ્વાસ હુઃખિની, ચિતાગ્નિ પ્રકટાવતી;
સૂવાડી બાલ વહાલાને, ચુંબનોથી ભીંભાવતી.
અર્ધદગ્ધ થયો બાલ, આવ્યો સ્મશાન રક્ષક;
‘ અરે ! આ શું ? દઈ દેને, અમારો કર સત્વર ’.

(માલિની)

નર્થો નર્થો કંઈ પાસે શું કરૂં આ સમે રે
મૂઢલ કુસુમ મહારૂં વન્હિને સોંપવા દે;

વખત વધુ જશે તો કોંપશે ખાઈ મહારાં;
તુજ હૃદય દયાનાં બહેણ હા ! શે' ન બહેતાં ?
(અનુષ્ટુપ)

કાલાવાલા ન માનું હું, આપને 'કર' સત્વર;
સૂણી ચંડાલની વાણી, બની એ બહુ વિબલ.
(ઇન્દ્રવજ્ર)

રે ! રંકની ઉપર મહેર લેવો,
છે રંક શ્રીમંત શું એક ધારો;
પાસે નથી કૂટી બદામ એકે;
શું પુત્રને કાગ શૂગલ દેલો ?
(અનુષ્ટુપ)

વિનવણી કંઈ ના ચાલે, વધુ શું કહું હું તંને;
નથી શે' જો ! દોંસે આ શું ? વેચ મંગલસુત્રને.
(વસંતતિલકા)

રે ! હાય ! આ શું નિરખું પલટયું શું લાવિ !
ભાળે ન સ્વામિ વિણ એ વરદાન પામી;
ચંડાલ કેમ તવ મંગલસુત્ર ભાળે,
ચૂકી કદિ ન શીલવૃત્ત યક્રી અરે રે !
શું લાવિ ? રાજ્યત્યજી કાન્ત વિયોગિની આ,
વેચાઈ બાલસહ રે ! દિવ્ય મન્દિરે હા !
તહેમાં, ચયું મરણ, કારણું પુત્ર કેરું;
આવી સ્મથાન મહિ હુઃખ પડયું અનેરું.
આ વેળ પૃથ્વી કયમ બાય રસાતલે ના,
શાને છૂપાય ન, અશિ નભમંડલે હા !
શે' પિતૃદેવ સહુ, અંતર ના લખયે;
ત્રિશંકુ કુંદલવધે હાય ! હુએ સુંગાયે.
(અનુષ્ટુપ)

હા ! હા ! આ દૃષ્ય શું લાગું ? બહાલી તારા તું ખરે;
શીલવન્તી સતી જોને, તહારા નિર્ભાગી નાથને.

સત્યતા કાજ, વેચાણો, નીચ ચંડાલને ગૃહે;
હરિશ્ચંદ્ર વધાવે જો ! પુત્ર અશ્રુને જલે.
બહાલા ! કેમ કરી વેચું; નિશાની આ સુહાગની,
સુંદરી ! શું કરું મહારે, સ્નામિ આજ્ઞા ય પાળવી.
(સોરઠો)

આવી તતક્ષણ ત્યાંક, રાજ અતુચર બોલતો,
માયો રાજકુમાર, નારી હોયે ડાકિની.
મારો ગરદન આજ, રખે કરે વિલંબ તું;
કોખા છે મહારાજ, ખડ્ગ ધરી, એને કહો.
(વસંતતિથક્ષ)

લાવિ તણી ખજાર રે નંદી કોઈને હા !
ત્યાગી હું રાજ્ય ભટકું શું સ્મશાનમાં આ.
હંસ્યા રમાની કરતાં શું સ્વર્ધમ ચૂકું ?
થાયે વિચાર ક્યમ રે ! દિનદાસ હું છું.
રે ! આવ ઘા કરું હું શિર પવિત્ર દેવી !
હોલાવ પુત્ર વિરહે સંજગન્તો હોગી;
ઓ સત્યતા ! અધિક આર્થો વિપત્તિ આવે;
હોયે ત્યજું ન તુજને કદિ પ્રાણ જાયે !
(સોરઠો)

જૂઠું કલંક હોય ! આંખું હોય કૃતાર્થ થઈ;
મરણુ પ્રીતમ હોય, થઈ સંકલ આ છંદગી.
બહાલા ! ન કરે વાર, ના મૂંઝાઓ ચિત્તમાં;
ફૂલમાલા સમ નાય ! માતું ઘા સમશેરના.
(અનુષ્ટુપ)

ખડ્ગ હસ્ત ધરી રાજ, ઉગામે સતીને શિર;
'હાં હાં ચોભ' વદી આંખ્યા, દેવતા સહુ તે સ્થળ.
કસોટીમાં કસી રાજ પારખ્યું શુદ્ધ કાર્યન;
અમૃત અંજલી સીંચી, કર્યો બાલ સજીવન.
સત્યતા આદિ સફુણો, કસોટીથી વધુ અંગે;
તવાતાં ને ટીંપાતાં તો, તેજ દુન્દનનાં વધે.

મોખડાજીનું પરાક્રમી ઘડ !

(એક ઐતિહાસિક ઘટના)

લેખક: રા. ધનરાજર હીરાજીરા ત્રિપાઠી

૨૧ જાણીપજાના પરમાર રાજાની કુંવરી રાણી-
પુર વસાવનાર રાણીજીના પુત્ર મોખડાજી
ગોહેલ સાથે પરણી હતી. મોખડાજીએ ઇ.
સ. ૧૩૦૬ ની સાલમાં વાળા જાતના ૨૦-
પૂતો પામેથી ભીમડાદ અને કાળીએ પામેથી
ઉમરાળાજીની લઈ, ત્યાં રાજગાદી સ્થાપી હતી.

મોખડાજી બહાદુર અને સ્વધર્મરક્ષક
હતા. એમનો સમય જ એવો હતો, જેમાં
મુસલમાનો સાથે યુદ્ધ કર્યા વિના ચાલતું જ
નહોં. જે યુદ્ધ ન કરે, તેમનાં રાજપાટ જાય
અને કંગાલ હાલતે રવડા પડે. અર્થાત્ જીવ-
નનો મુખ્ય પ્રશ્ન, એ સમયમાં, યુદ્ધ હતો.
મોખડાજીએ પોતાનું રાજ્ય વધારવા માટે
ખોખરા અને ઘોઘા મુસલમાનોના તાજામાંથી
છતી લીધાં: ઉપરાંત ખારીઆ જાતિના કાળી
લોકો પામેથી પીરમ ખેટ છતી લીધો. છેવડું
સ્થળ તેમને ગમવાથી ઉમરાળાનો વસવાટ
તરતે તેમણે પીરમ ખેટમાં રાજગાદી કરી.
ઘોઘા ગોહેલ મોખડાજીએ 'છત્યુ' એની જગ્યા
દિલ્લીના બાદશાહ જુમાંખાનને યદ્ય. પોતાના
બાળેજને બાદશાહે પોતાની 'પામે ભોલાવી
હુકમ આપ્યો: જતેઓ, ગુજરાતમાં, મોખડાજી
ગોહેલથી માંધ લઈકે' અપની નોખ રજો.
કિંમી તંરજીએ બી ઘોઘા અપને હાય મે
કિર આના ચાલ્યો. "

એક મોટું લશ્કર લઈ બાદશાહના ભાણે-
જે ઘોઘા તરફ ફર્ય કરી. શાહી લશ્કર એટલે
દાદમાની કમીના નહોં. તેમજ લશ્કરીઓનો
પાર નહોં. પાયદળ, ઘોડેસવાર, તિરંદાજ,
અને એવા અનેકથી ભરપૂર શાહી લશ્કરે
સમુદ્ર કિનારે હાજરી નાંખી.

આ વાતની જાણ એક દલદારાએ પીર-
મની ગુફામાં મોખડાજી ગોહેલને આપી. ગોહેલે
સિંહની પેઠે ગર્જના કરી, ગોરવથી કહ્યું:
શા ભાર છે મુસલમાનોના કે સમુદ્ર તરીને મારા
ખેટમાં આવી શકે ? દરિયાનાં મોંઝાંની જંગી
છાજો જોઈ એ દિવસમાંજ તેઓને ખેખર
પડશે કે, પીરમમાં આવવું મહેલું નથી. "

મોખડાજીની મગફરી અસંતપ ન હતી.
હાજરી નાંખ્યા પછી મુસલમાન લશ્કરે આ-
કાશ માર્ગે તીર ફેંકી મોખડાજીને લયજરત
જનાવરા ચલ કર્યો પણ વ્યર્થ ! અને " ધુ
ધુ " ધુધવતો સમુદ્ર જણે તેઓની હાંસી
કરતો હોય તેમ જંગી મોઝાં ઉઠાજતો હો-
વાથી બાદશાહનો ભાણેજ નિરાશ બની ગયો ?
" કઈ રીતે પીરમ જવું ? " આ સવાલ
તેને મુંઝવી રહ્યો. લશ્કરના અમલદારોને
એકલા કર્યો મજબૂત કરી તેઓએ એમ દ-
રાવ્યું કે, " કાઠ પાણી યુક્તિથી ખેટની બહાર
ગોહેલજી આવે, એમ કરવું જોઈએ. "

રજપૂત જાતિ વજ્ર જેવું બાણ સહન કરી રહે; પણ વચનબાણ કદી સહન ન કરે. વચન-બાણથી ધાયલ થયેલો રજપૂત એ બાણ મારનારના ટૂંકડા કરવાજ મથે. રજપૂતની આ પ્રકૃતિ ધ્યાનમાં લઈ, શાહી લશ્કરના અમલદારો એ, એક બાણમાં એક ચીઠ્ઠી લખીને બાંધી અને એ બાણ પૂર વેગથી પીરમ તરફ છોડ્યું.

સાયંકલનો સમય હતો. મોખડાજી પોતાના મહેલ બહાર ફરી રહ્યા હતા તે વખતે બાણ આવીને તેમના પગ પાસે પડ્યું. બાણ તરફ નજર જતાં તે ઉપર એક કાગળ વીંટલો જણાયો. સ્પુર્તિથી તેમણે તે 'ઉઠાવી લીધું' અને કાગળ ખોલી વાંચવા માંડ્યો.

“ દિલ્હીના આદશાહનું ઘોષા બંદર લઈ, ધરમાં ભરાઈ પેઠાથી કાંઈ મદદની ગણત્રીમાં ગણાશે નહીં. જીગર હોય તો બહાર આવો અને અમને બતાવી આપો કે જીતેલું જીતવવાનું તમારામાં જોમ છે. સિંહ હોય એ શુદ્ધમાં ભરાઈ ન પેસે. એ તો મયદાને પડી પોતાની સરસાઈ સાબીત કરે. ”

કાગળ વાંચતાં મોખડાજીની આંખો લાલધુમ થઈ ગઈ. વાત તો સાચી હતી. દુશ્મનનું લશ્કર આવ્યું છે, તો સામી જાતી-એ તેની સાથે લડવાને બદલે પોતે તો ભરાઈ બેઠા છે ! ” હે, શું જીતેલું જીતવવાનું જોમ નથી ? ”

કાગળના ફેફેફા ઉઠાડી દઈ કોષથી મુકીઓ વાળી, મોટાં પગલાં ભરતા મોખડાજી ધડીભર અહીં તહીં ફરવા લાગ્યા અને કેસરીની પેટે ગર્જના કરતાં બોલી ઉઠ્યા :

“ જરૂર જરૂર સામી જાતીએ લડીશ. મરીશ તો બહેતર પણ મુજ જીવતાં એ શાહી લશ્કરને ફરી એમ કહેવા તક નહીં આપું કે હું સિંહ નથી. ”

પોતાના સૈનિકોને મોખડાજીએ તાબડોતો

તૈયાર થવા હુકમ આપ્યો અને કહ્યું : “ શાહી લશ્કર કદાપિ બેશુમાર હશે તોપણ હું એની સાથે ખુલ્લા હાથે લડવાનો છું. જેને એ રીતે મારી સાથે રહી લડવું હોય, તે આવે-આડીના સુડિઓ પહેરી અહીં બેસી રહે. ”

જેનો અગ્રેસર શરો; જેનો નેતા હિમ્મતવાન; જેનો શિરચ્છન જીગરવાળો, તેનું લશ્કર પણ તેના જેવુંજ કેમ ન હોય ? એકે એક રજપૂત, ગોહેલજી સહિત મુસલમાનો સામે લડવા જવા તૈયાર થયો. *

રાતોરાત મોખડાજી ગોહેલ, લશ્કર સહિત પીરમબેટથી નીકળી ઘોઘે આવ્યા અને પોતાના લશ્કરને તેમણે હુકમ કર્યો : . . .

“ દરવાજા ખોલી નાંખો. ”

ન માપી એમણે દુશ્મનના લશ્કરની સંખ્યા; ન ખ્યાલ કર્યો કે સામે જંગી લશ્કર હશે તો મારું અને મારા સૈનિકાનું મોત થશે; અથવા ન ગણત્રી કરી એમણે પોતાના ય લશ્કરની ! બસ લશ્કરને મોખરે હાથી પર પોતે તીરકામઠા સહિત બેઠા.

ન્યાં દરવાજા ખુલ્યા કે “ હર હર મહાદેવ ” ની ગર્જના સહિત મોખડાજીએ શાહી લશ્કર પર ઘસારો કર્યો.

બન્ને પક્ષો વચ્ચે હાથોહાથ લડાઈ ચાલી. હાથી પર બેઠેલા મોખડાજીએ તીરોનો વરસાદ શાહી લશ્કર પર વરસાવતાં લગીરે આધું પાછું ન જોયું. વીર-હાક પાડતા જાય અને યુઓને ટપોટપ ધાયલ કરી ધરણી પર પાડતા જાય. એમની વીરતા જોઈ એમના સૈનિકાએ મદદનગી બતાવવા માંડી. શાહી સૈન્યની સંખ્યા ક્ષીણ થતી જોઈ જુમ્માખા-નનો લાલ્લેજ મુંઝાયો. તેણે પોતાના પાંચ બહાદુર તીરંબાજોને પોતાની પાસે બોલાવી ફરમાવ્યું કે : “ બીજા કોઈની કનવાર ન કરતાં નમારી નેમ ફક્ત મોખડાજી પર રાખો. ”

પાંચે તીરંદાજોએ તીરેતો સામટો મારો મોખડાજી પર કર્યાને પરિણામે મોખડાજી હાથી પરથી જમીન પર પડી ગયા. તેમનું માથું ધડ પરથી છૂટું થઇ ઘોઘાના દરવાજામાં પડ્યું.

પણ એ માથું કેનું હતું ? એક મરણીઆનું ! દુરમન સામે લડવાની કીયામાં અને દુશ્મનને મારવાનીજ ઝંખનામાં ધડથી છૂટું પડેલું એ શીશ પોકાર કરવા લાગ્યું :
“ મારો, મારો ”

જેટલીવાર શીશના મુખમાંથી એ લાકડ પડે તેટલીવાર તે હંચુ ઉઘળે. દરવાજામાંના રજપૂત સૈનિકો એ જોઈને અજબ થયા. પરંતુ તેમની વધુ અગત્યથી ત્યારેજ થઇ કે ત્યારે એ મસ્તકના પોકારો સાંભળીને, મોખડાજીના હાથી આગળ પડેલું એમનું ધડ ઉડીને ઉડ્યું થયું અને એ સૈનિકોના હાથમાંથી તસ્વારો ઝૂંટવી અને હાથે, એ

માથા વિનાનું ધડ, જેમ ઘાસ વાદળું હોય તેમ, ઘસુઓનાં મસ્તક છેદવા લાગ્યું !

બાદલાહના લાણેજની અગત્યથીનો પાર રહ્યો નહીં. રજપૂત સૈનિકોને પાણી ચડ્યું. નેઓ પરાક્રમી ધડનું અનુકરણ કરીને સરદારમાં ઝુંડવા લાગ્યા.

“ હવે શું કરવું ? ” બાદલાહના લાણેજે પોતાના સૈન્યના અમલદારોને પૂછ્યું. એક જલ્દે નુરખો ખતાવ્યો અને એ મુજબ, મુસલમાનોએ ગળાથી રંગેસો દોરો ધડના માર્ગમાં આડો નાંખ્યો. એટલે ધડ ત્યાંથી આગળ વધ્યું નહીં; જમીન પર પડી ગયું; તેની તલવારો સાવતી બંધ પડી !

ઘોઘા અને પીરમ મુસલમાનોને હાથ આવ્યાં પણ ત્યારે બાદલાહને મોખડાજીના ધડનાં પરાક્રમોની જાણ થઇ ત્યારે તેણે ઉદ્ગાર કાઢ્યા : “ ધન્ય હિંદુ ! ” x

x ટોટ સંસ્થાનના આધારે.

ન્યૂનતા

(હરિગીત)

મુજ ઉરને મુખમાંથી સાચત વિશ્વમાં મળેતી નહિ,
છે મને રેનેહી વંદે તોએ ન્યૂનતા ટળતી નહિ,
ઓ ધૃત જે આ જીવનની તુટી હોય તે તું પૂરજે,
દહ આત્મકંદ્રી મમ દિલને સેવા થકી મુકાવજે.
ચત જન્મનાં કર્મો કદી દસ આપવા પ્રેરાય તો,
અમી દષ્ટિ તારી કેટલી, મદુ તેમને કરજે પ્રતો.

મનોરમા મંગળજી આજી

યૌવનોત્સવ

મહોર્ધાં દેશુડાંનાં કુદે છે વન ન્યાં
આશ્રમ રૂઢા કુલરને ભર્યા,
અમૃત ઉછાળતાં હરણાં કાંડે
યૌવન-ઉત્સવ આરંભ્યા શીળા

જે ન્યોતિમય વિસ્તીર્ણ ન્યોમને
નીચે પ્રદયારીઓ પ્રભાવતા,
લખ-લખ નવાળા વેદિથી પ્રગટે
દિગ-દિગન્તે અનવાળાં યતાં !

અર્પે છે પુષ્પ-અર્ધ વનદેવી આન હો
વેણમાં રસમુર વસન્તે ઉડ્યાં,
દિમથી મુસોબિત ગિરિ-શૃંગામાં
રસીલી ચન્દ્રીએ રાસો ખેડ્યાં !

ઉજળાં યૌવનના ઉજળા ઉત્સવમાં
પ્રાણ ને પ્રેરણાના તણખા હરે,
અવન-રૂધિરના પ્રત્યેક મિનુડાં
ઉછળતા લોમના કુવાસ ભરે !

ચુ. ડા. પાટડીઆ

કેટલીક વાનીઓ

લેખિકા: સો. કપિલા મહુભાઈ દાંડાવાળા

(૨૬) ચોખાની કટલી

ચોખા ૧ શેર.

મીઠું ૫૫ મુઝાન.

૨. પેઇસા ભાર ખારો.

અડધો શેર દહીં.

૧૨૨ આદુ.

૧૦ મરચાં લીલાં.

અડધી કાચલીનું ખમણ.

કાચમીર એક કુટી.

ચોખા શેર ૧ લઈ સારા સાદ કરી ધો-
ઇને કપડામાં મુકવવા ને જરા લવાવાળા રહે.
ત્યારે દોઢગાનું ભરડીએ તેવું નાકું ભરડવું.
પછી તે લોટને સત્રે ઉના પાણીમાં પથાળી
રાખવો. તેમાં મવારે ખાટા ખાવા હોય તો
અડધો શેર દહીં ખાટું નાખવું; નહીં તો
મોળું દહીં. મીઠું જોઈએ તેટલું, તથા ખારો
એ પેસાભાર તથા આદુ મરચાં નાખીને,
વેલણથી હલાવવો. આ ખીર નાની નાની
તામકામાં જરા જરા નાકું પાચરવું. તેપેલામાં
પાણી ભરી ચામણી મૂકવી અને ચુલે તપેડું
મૂકવું. દોઢગાંની માથક મૂકવું; એટલે જુલોને
ખુબ નાકું થશે. પછી ઉનું ઉનું એમને
એમ ખાવું હોય તો ખાવું; નહીં તો દોઢને
તેલ કે ઘી મૂકીને વધારીને ખાવાના કામમાં
લેવું. આ મગસી વાની છે.

(૩૦) ખાંડની પાપડી.

૧. દોઢ પાસેર ખાંડ કે આદર.

૨. અધોળ ઘી.

૩. જલમ પીસતાં પેસાભાર.

૪. ખસખસ પેસાભાર.

ખાંડની ચામણી એકતારી કરવી. કઠાઇમાં
ચોડા ધીમાં કારો લોટ સૂખડીની પેટે મૂકવ-
વાનોને પછી પેલી ચામણીમાં લોટ નાખી
દેવો. એક કરી દધ હાંડી યાગીમાં કાઢી લઇ
ઉપર લખેલો મસાલો નાખી દેવો. જરા ટાટું
પડે ત્યારે ચકતાં પાડવાં ને ખાવાના કામમાં
લેવાં.

(૩૧) કેળાંના રસેયાં.

૧ શેર કેળાં આમડીઆં.

નવટાંક કાચમીર.

પેસાભાર આદુ.

નવટાંક મરચાં.

પદસાભાર ચણાનો લોટ.

એક ચપટી ખારો.

મીઠું જોઈએ તેટલું.

ઉપર લખેલો મસાલો નાખવાનો, તે
ખાંડીને કે વાડીને તૈયાર રાખવો. કેળાંના
રસેયા-ભરવાના તે છેડવાળો, છેડાં કાઢી
નાખીએ તો ગુંદા જેવા થઇ જાય, ને ભાવે
પણ નહિ. ઝોડાવાળાં દરેક કેળાના વચમાંથી
જે કડકા કરવા, અને વચ્ચેથી ચીરવા.
પછી મસાલો મીઠું ભરી કઠાઇમાં તેલ, થોડું
નાખી મૂકવાં. સઘડીમાં તાપ થણે ઓછો
રાખવો. ચટ્ટેથી ઉનારવાં.

મેરી સિપરીડોનોવા

લેખક:

રા. અનવિન્દ નર્મદાશંકર

શાસ્ત્રી

સ્વ તંત્રતાની વેદી પર ફેટલાએ વીરાત્માએ પોતાના દેહનાં બલિદાન આપ્યાં હશે. ફેટલાએ પોતાના અમૂલ્ય જીવન એને માટે વેડફ્યાં હશે. સ્વતંત્રતાના માટે પ્રાણાર્પણ કરનાં ઘણી સ્ત્રીઓએ પણ અમૂલ્ય ભાગ જીવ્યો છે. ખાસ કરીને રશિયાના આધુનિક ઇતિહાસના સેંકડો પૃષ્ઠ રમણીઓની રતાના રંગે રંગાયાં છે. તેઓનાં સુવર્ણ મો ઇતિહાસમાં મુવર્ણાક્ષરે અંકિત થયાં. આમાંની એક વીર રમણી મેરી સિપરીડોનોવા કે જેણે પોતાના દેશ કાળે દેહનું બલિદાન આપી પોતાને માટે રશિયાના સ્વતંત્રતાના ઇતિહાસમાં શહીદ પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે.

આજથી લગભગ એવીસ વર્ષ પહેલાંની વાત છે. રશિયાના તમ્બોક્ પ્રાન્તમાં લયંકર પ્રકારના લુદ્ધો થઈ રહ્યા હતા. એ પ્રાન્તના હાકિમ લુજેનોવસ્કીએ પોતાના સીપાઇઓને મનમાનતી છૂટ આપી હતી અને એથી તેઓએ હજારો ખેડૂતની ક્ષત્ર કરી હતી. હજારો ખેડૂતોને જેલમાં મોકલી દેવામાં આવ્યા હતા. ઝારના સીપાઇઓને અખગાઓ પર અત્યાચાર કરતાં તેમજ લૂટતાં કાંઈ પણ અટકતી શકે એમ ન હતું અને આથી તેઓ દિન પ્રતિ-દિન પોતાનો અત્યાચાર વધારતા જતા હતા.

ન્યારે વિદ્રોહીઓની સંસ્થાએ જોયું કે આ અત્યાચાર અટકાવવાનો કાંઈ પણ ઉપાય નથી ત્યારે તેમણે પોતાના ખાસ સંમેલનમાં ફરાવ કર્યો કે “ જે મનુષ્યની આત્માથી આ લોહી રેડાઈ રહ્યું છે તેના લોહીથી જ પ્રજાની પિપાસા શાન્ત થશે. ”

મેરી સિપરીડોનોવા તમ્બોક્ની ક્રાન્તિકારી સમિતિમાં સભાસદ હતી. એ સમયે એની વય વીસ વર્ષની જ હતી ચાર પાંચ વર્ષ પહેલાં પણ એ જેલની મુલાકાત લઈ આવી હતી અને એનું નામ સરકારી દફતરમાં કાગા અફરોએ લખાઈ પણ ગયું હતું. ન્યારે સમિતિએ ઉપસો ફરાવ કર્યો ત્યારે એનું હૃદય હર્ષથી ઉજળ્યું. તે બોલી કે “ આ ફરાવને અમલમાં મુકવાનો સર્વે ભાર મારા શિર પરા હું લઉં છું. આપ સર્વે આ આજ્ઞાથી નિશ્ચિન્ત રહેજો. ”

૧૯૦૬માં પોલીસને સમિતિના ફરાવની અને સિપરીડોનોવાના સંકલ્પની ખબર પડી સિપરીડોનોવાને આ વાતની ખબર પડી એટલે એ પોલીસથી ચેતની રહી. તેણે પોતાનો પોશાક એવી ખુબીથી બદલ્યો હતો કે તેના અંગન મત્રે પણ પારખી શક્યા અચકન હતા પોલીસે તેને પકડવાની અધાગ મહેન

કરી પણ ચાલાક સ્પિરીટોનોવા તેઓના હાથમાં સપડાઈ નહિ.

લુજેનોવસ્કીના રક્ષકને ખબર પડી કે એ ક્રાન્તિકારીઓ તેના માલીકનું ખુન કરવા પ્રયત્નો કરી રહી હતી. એથી સ્પિરીટોનોવાએ લુજેનોવસ્કીનું ખુન કરવા જે જે પ્રયત્નો આદર્યા હતાં તે બધાં તે રક્ષકની સમયસૂચકતાથી નિષ્ફળ નિવડ્યાં હતાં. પ્રયત્નો નિષ્ફળ જવા છતાં પણ સ્પિરીટોનોવા નિઃસ્વાહી નહોતી થઈ. તે એક પછી એક ઉપાયો યોજ્યાં કરતી. આખરે કેટલોક સમય વીતી ગયો એક દિવસે લુજેનોવસ્કી પોતાના ઘર પરથી નીકળ્યો અને સ્પિરીટોનોવા પણ લાગ જોઇને પોતાનો સંકલ્પ પુરો કરવાના હેતુથી નીકળી પણ એટલામાં લુજેનોવસ્કીના પાંચ સાત મિત્રો તેની સાથે થતાં તેના મનોરથો નષ્ટ થયાં. ૧૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૦૬ માં ત્રીજા વર્ગની ટીકીટ લઇને એ જરદેવના સ્ટેશન પર ટ્રેનની પ્રતિક્ષા કરી રહી હતી. એટલામાં લુજેનોવસ્કી એ ટ્રેન મારફતે જ બૌરીસોગિલ્લુક નામક સ્થલે જવા તૈયાર બની ઉભો હતો. સ્પિરીટોનોવાને આ વાતની ખબર પડી એટલે એણે તરતજ ત્રીજા વર્ગની ટીકીટ બદલીને બીજા વર્ગની લીધી અને ગાડી આવતાંજ લુજેનોવસ્કીની પાસેના ડબ્બામાં બેસી ગઈ. બૌરીસોગિલ્લુક સ્ટેશને પહોંચતાંજ તે બહાર નીકળીને ટ્રેનની સીડી પર ઉભી રહી. એક નિશાળમાં લણવા જતી બાલા જેવો પેશાક પરિધાન કરી તે પ્લેટફોર્મનું દૃશ્ય જોવા લાગી. બળવાન કોઝક સીપાઇઓ અને શરીરરક્ષકો બધાને બાજુ કરી રહ્યા હતા. જ્યારે આખું પ્લેટફોર્મ ખાલી થઈ ગયું ત્યારે લુજેનોવસ્કી દમામથી સ્ટેશન પર ઉતરી અને સીપાઇઓની વચ્ચે ચાલવા લાગ્યો. પણ એટલામાં રીવોલ્વરનો અવાજ થયો અને લુજેનોવસ્કીની છાતી છેદતી

એક ગોળી આરપાર નીકળી ગઈ. લુજેનોવસ્કી નીચે પડ્યો કે તરત જ સ્પિરીટોનોવા ટ્રેનમાંથી કુદીને એની પાસે ગઈ અને બધાંના દેખતાં એની પર ઉપરા ચાપરી ત્રણ ગોળીઓ છોડી એની છાતી ચીરી નાંખી. તેણે આ કામ એટલી ત્વરાથી કર્યું કે લુજેનોવસ્કીનાં શરીરમાં એકબીજાનું મુખ જોતાંજ રહી ગયાં. એ પછી પાંચમી ગોળીથી તે પોતાના દેહનો અન્ત આણવા ઇચ્છતી હતી પણ એની એ ઇચ્છા પૂર્ણ ન થઈ કારણ કે એ જેવી પોતાના પર રીવોલ્વર છોડવા જતી હતી કે તરત જ એક કોઝક અફસરે એના હસ્તમાંથી રીવોલ્વર ઝૂંટી લીધી અને એના બે હાથ પકડી એને સખ્ત માર માર્યો. સખ્ત મારથી એ બેહોશ થઇને નીચે પડી. જ્યારે લુજેનોવસ્કીના સીપાઇઓ એને મારતાં ચાકી ગયા ત્યારે તેઓ એને પકડીને સ્ટેશનની બહાર લઈ ગયા. બેલાન હાલતમાં એને શહેરની કોટવાલીમાં પહોંચાડવામાં આવી.

મેરી સ્પિરીટોનોવાના જીવન-લેખકે આ પ્રસંગ માટે લખ્યું છે કે એ કાલ કોટડીમાં તદ્દન નમ્ર હાલતમાં હતી અને સીપાઇઓ વારે વારે તેને અસહ્ય શબ્દો બોલી ચીડવતા હતા. થોડો વખત પછી તેના પર ચાણકનો માર પડવા લાગ્યો. આ મારથી સીપાઇઓને સંતોષ ન થતાં તેના દીકર પર અગ્નિ સળગાવ્યો અને તેના દેહની ચામડી ચીરી નાંખવા લાગ્યા એ વખતની એની સ્થિતિ જોઈને ભલભલાના હૃદય પણ એ શોકપૂર્ણ ક્રાય પર આંસુ સારે. પણ દ્રવતાની મૃતિરૂપ સ્પિરિટોનોવાએ આટલાં કષ્ટો શિર પર પડ્યાં છતાં પણ ક્રાન્તિકારીઓના પક્ષે તેમજ એ આંદોલનને તોડી પાડવામાં કોઈ પણ જાતની સહાયતા આપી હતી નહિ. સીપાઇઓના અમાનુષી અત્યાચારથી તેની એક આંખ

ગઇ હતી અને તેનું શરીર પણ અસંખ્ય ધાથી મરણ જેવું જ થઇ રહ્યું હતું.

કેટલો સમય પછી સ્પિરીટીનોવા તમ્બોક પહોંચી અને કૌશ અદાલત દારૂ એના અપ-રાધપર વિચાર ચાલવા લાગ્યો. પન્દર સોલ દિવસ એ તમ્બોકની જેલમાં રહી. એ દર-મ્યાન પોતાની માતાને મલવા માટે એણે અધિકારી વર્ગ પર ધબ્બો પત્રવ્યવહાર કર્યો ત્યારે એની માને મલવાની એને છુટ મળી. પોતાની પ્રાણાધાર ‘મરસીમા’ની રૂણાયસ્યા નેહને એ સ્થંભી ગઇ. એ કેવું દારૂણ દ્રવ્ય હતું ! એની એ લાડકી દીકરીના અંગમાં અસંખ્ય ધા પડ્યા હતા અને તે-માંથી રૂધીરનો પ્રવાહ વહી રહ્યો હતો. થોડા વખત સુધી એની મા ઓરડાના દરવાજા પર નુપચાપ ઉભી રહી; પછી એની પાસે જઈને એને દીકરીકીને નેવા જાગી. એની સ્થિતિ નેહને માતાની આંખમાંથી અશ્રુઓનો પ્રવાહ રૂપે વહી મંડ્યો. મા-બેટી વચ્ચે શું વાનગીત થાય છે એ સાંભળવા માટે એક અમલદાર ઉભો હતો. પણ એ બેઠેલા સુખમાંથી એક પણ શબ્દ બહાર નીકળી શક્યો નહિ.

સ્પિરીટીનોવા એ સમયે લાનમાં હતી એટલે ઘણી મુશ્કેલીથી એ લાંબા તુટયા શબ્દોમાં બોલી કે “હું” ઘણા આત્મવશી મરીશ. મને કુઝ એ થાય છે કે હું એજ વખતે મારો જીવ આપી ન શકતાં આ નીચ પાપીઓના હસ્તમાં જીવનીજ પકડાઈ.”

કૌશ અદાલતે બંધ ઓરડામાં સ્પિરીટી-નોવાનો વિચાર કર્યો. એટલામાં સ્પિરીટીનો-વાની તબીબત ધીમે ધીમે સ્વસ્થ થતી હતી. બેરીસ્ટરે દર્ખાસ્ત કરવાથી એના ધાની તપાસ ડોક્ટરની મારફતે થતી હતી. આ ડોક્ટરે સીપાઈઓના તેમજ લુએનોવસ્કીના અમ-લદારોની પાલિકતા અને નૃશંસતા પર એવો પ્રકાશ પાડ્યો કે જેથી સરકાર સાથે સમ્બન્ધ

ગાળનારાઓના શીર લગ્નગંધો નીચાં નખી ગયાં.

ન્યાયાધીશે પ્રશ્ન કર્યો કે “તારે તારા બચાવ માટે કંઈ કહેવું છે ?” એના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સ્પિરીટીનોવાએ નિર્ભયતાપૂર્વક કહ્યું કે “મહારાજો! આ દેશ પર આપ ચાહો ત્યાં દષ્ટિ નાંખો તો પણ આપને મંત્રુષ અને સુખી પ્રજા ક્યાંએ નહિ મળશે. જે લોકો મરીએને સતાવી રહ્યા છે, જેઓની સત્તા ચોતરફ વ્યાપી રહી છે તેઓ પણ અત્યારે સુખી નથી. એમની સુખ શાન્તિમાં વિધ્ન કરનાર જ્ઞાન કે વિશ્વાસ છે કે એમનો એ વિજય ફક્ત થોડા વખતને માટેજ છે અને આ વિચાર ઉત્પન્ન થતાંજ તેઓ શોક સાગરમાં મરકાવ થઈ જાય છે. જેઓ આજે અન્યાય અને અસાચારની ચક્કીમાં પીસાઇ રહ્યા છે તેઓ પણ વખત આવતાં એકતારને માટે કાષ્ઠપણ પ્રકારે પ્રયત્નો કરશે. મારા પોતાને માટે મને કાષ્ઠ પણ પ્રકારનો હર નથી. મોટામાં મોટી સત્તા તમે મને મોતની આપી શકશો. આપ મારો આ વિચાર પણ નષ્ટ નથી કરી શકતા કે એક સમય એવો આવશે કે ત્યારે ન્યાયાધીશો સ્વતંત્રતાનું સુખ અનુભવશે, ન્યારે સત્ય અને ન્યાયનું રાજ્ય પ્રવર્તશે, મુખાનતા સ્વતં-ત્રતા અને વિશ્વમન્દુત્તનો લાભ મનુષ્ય-જાતિના પ્રાકૃત જીવનમાં સ્થાન લેશે. આવા સુન્દર ભવિષ્યના નિર્માણને માટે એક જીવનનો સાગ કરવો એથી અધિક સુખ બીજું કંઈ હોય ? આ સિવાય મારે કંઈ કહેવું નથી.”

ઘણી મુશ્કેલીથી સ્પિરીટીનોવા આટલું બોલી શકી. ન્યારે એ બોલતી ત્યારે એને ઘણી ઉધરસ આવતી અને એમાંથી લોહી પડતું. એ વખતના એની સ્થિતિ ઘણીજ દયાઝનક હતી. સ્પિરીટીનોવાને મદદ કરવાને માટે એક કારકુન આપવામાં આવ્યો હતો.

આ કારકુન કેટલોક સમય પહેલાં સ્પિરીટો-
નોવાની સાથે દરતરખાનામાં કામ કરતો
હતો. ઘણી વાર સુધી કારકુન સ્પિરીટોનોવા
તરફ જોઈ રહ્યો પણ એ એને ઓળખી
શક્યો નહિ. અંતમાં એણે કહ્યું કે “ નહિ
આ મેરી સ્પિરીટોનોવા હોય એ બનેલ નહિ.
આ કોઈ બીજાનું યુવતી છે.”

સ્પિરીટોનોવાના મેરીસ્ટર મી. તેરનેકોએ
એના કરતાં પણ ઘણીજ જોરદાર સેત્રીમાં
ભાગલું આપ્યું હતું. જેકોફ પ્રીકુકરના પુસ્ત-
કમાં કે જેને આધારે આ મેમ લખાયો છે
એમાંથી નીચેનું અવતરણ તમારી આગળ
રજુ કરું છું.

“ ને આપ આપના હૃદયથી પુછશો તો
આપને દેખાશે કે સ્પિરીટોનોવા જેવી તેથી
અકિત નથી પણ રક્ષીયાની એ દેશાંગના છે.
વર્ષોથી અમારા દેશપર જોરજુલમ અને ખુન
ખરાબી ચાલતી આવી છે. રીજળી, તાર,
દેશીદાન એકથી એક ચઢીયાતી ચીજોની શોધ
થવા માંડી છે પણ અમારા માટે તો એ
દેશની દુરવસ્થા કે દારૂ સમાચાર પહેંચાડ-
વાનાં સાધન છે. અમારા દેશના વર્તમાનપત્રો
ને ખરું પુઝો તો શાહીથી છપાતાં નથી
પણ આવા શહિદોના ખુનથી છપાય છે.
દેશની વેદીપર રોજ આવા બળિદોનો અપાયા
કરે છે. સ્પિરીટોનોવાએ જુજેનોવસ્કીના
પ્રાણ લેવાનો મંકદપ કેમ કર્યો એ આપ
સાંભળી ચુક્યા હશો. એણે કહ્યું હતું કે
“ ત્યારે જુલમ હદ ઉપરાંત વધ્યો અને
પ્રજના અધિકારો પર ત્રાપ મારવામાં આવી
ત્યારે મને લાગ્યું કે મારું જીવનું મને ધિક્કાર
રૂપ છે. ત્યારે મેં ‘જોયું’ કે એક એકાદ
પોતાના દુઃખથી પીડાઈ રહ્યો છે અને એક
બાલિકાનું શિયળ કોઝેક સિપાઈઓના અસા-
ચારથી છૂંટાઈ રહ્યું છે ત્યારે મેં મંકદપ કર્યો
કે બંને મારે મારા દેહનું પ્રાણ બળિદાન આ-

પણ પડે પણ એ દુષ્ટ જુજેનોવસ્કીને જીવતો
ન રહેવા દઉં.”

“ હું ફરીથી કહું છું કે સ્પિરીટોનોવાએ
જે કંઈ કર્યું છે એ રશિયાને માટે કર્યું છે.
આજ ન્યાય અન્યાયના નિર્ણય માટે આપની
સન્મુખ જે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થઈ છે એમાંના
ઘણા લોકો પર સ્પિરીટોનોવાની માંદક જ
જુલમનો વર્ણવ વર્ણવો છે. રશિયામાં જે અ-
શાન્તિ ફેલાઈ છે એનું કારણ રાજ અને
પ્રજા વચ્ચેના પ્રેમનો અભાવ છે. આપ આ
બાલિકાની રક્ષા કરીને દેશમાં શાન્તિ-સ્થાપ-
વાના ગણેશ માંડી શકો છો. મારી પ્રાર્થના છે
કે આપ એના દોષદોષનો વિચાર કરતાં
પહેલાં આ વાતોને ધ્યાનમાં રાખજો.”

પણ ન્યાયાધીશની પાસે તો પહેલેથીજ
સરકારનો હુકમ પહેંચી ગયો હતો આથી તે
પોતાની સ્વતંત્ર શુદ્ધિનો ઉપયોગ ક્યાંથી કરી
શકે ! સ્પિરીટોનોવાને એણે પ્રાણદંડની
શિક્ષા કરમાવી.

રશિયામાં આ નિર્ણય સાંભળતાંજ તેની
સામે સમ આસેરો થયા લાગ્યા. વર્તમાન
પત્રોએ પણ આ નિર્ણયના વિરૂદ્ધ પ્રયત્ન
આંદોલન શરૂ કર્યું. એઓએ પણ પ્રગટ
કર્યું કે સ્પિરીટોનોવાને મારનારાઓને હું કે
સમયમાં ચોગ્ય દંડ મળશે. બીજાં દેશોએ
પણ આ પ્રાણદંડની આગનો તીરકાર કર્યો.
કાન્સના ઘણા પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનો તથા
રાજનિતિજોના હસ્તાક્ષર સહિત એક વિનંતિ-
પત્ર જારને મોકલવામાં આવ્યું હતું. હસ્તાક્ષર
કરનારાઓમાં પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર અનાતોલે
કાન્સ પણ હતા. આ વિનંતિપત્રની અસર
એ થઈ કે રશિયાની સરકાર પ્રાણદંડને બદલે
આજીવન દેશનિવાસની સજા કરી. આ જતાં
પણ આશા ન હતી કે સ્પિરીટોનોવા ક્ષય
રોગમાંથી બચશે. તેને કેટલોક સમય શાન્તિમાં

રાખ્યા પછી રશિયાની સરકારે સાષ્ઠબેરીયામાં મોકલી દીધી.

સાષ્ઠબેરીયામાં એને દેશનિકાલ કરવાથી આખું રશિયા ખળભળી ઉઠ્યું. સ્પેશીયલ ટ્રેન મારફતે એને ત્યાં મોકલવામાં આવી હતી. રેસ્તામાં ન્યાં ન્યાં ટ્રેન ઉભી રહી ત્યાં ત્યાં પ્રજા તરફથી એનું સ્વાગત થવા લાગ્યું અને ક્રાન્તિકારીઓની પ્રત્યે સહાનુભૂતિ પ્રગટ થવા લાગી. ન્યારે સિપરીડોનોવા અને એના સાથીઓ કેદખાનામાં પહોંચ્યા ત્યારે ત્યાં વસતા કેદીઓએ એ લોકોનું અપૂર્વ સ્વાગત કર્યું. પહેલાં તો એને ત્યાંના કેદીઓ સાથે રાખવામાં આવી પણ પછી તેને અને ખીજા પાંચ

સ્ત્રી કેદીઓને ખીજા સ્થાનમાં મોકલવામાં આવી. એ સ્થાન પર જવા મારે એઓને દસ દિવસ સુધી બરફથી લદાયલી જમીન પર ચાલવું પડ્યું હતું. ન્યારે તેઓ નિયત કરેલાં કારાગારમાં પહોંચ્યા ત્યારે ત્યાંની ભયંકરતા દેખીને એ સમજી ગઈ કે એને અહીં શા ઉદ્દેશથી લાવવામાં આવી હતી.

આ બાબત રશિયામાં ન્યારે અમલદારોએ તેમજ અધિકારીઓએ પ્રજાની માંગણી સ્વીકારવા ના પાડી ત્યારે મેરી સિપરીડોનોવાની સાથે દુર્ઘટવાર કરનારા મોટા બે ત્રણ અધિકારીઓને ક્રાન્તિકારીઓએ પરત્તોકમાં પહોંચાડ્યાં.

ઘર ઉપધોગી

(૧) પેટન્ટ ચામડાના છુટ કે ચંપત્ર ઉપરથી કાઢ્ય ભીંતો હોય ત્યારેજ ઉખેડી નાખવો. સુકાઈ ગયા પછી તમે ઉખેડશો તો ઉખેડતા તેના રંગન ઉખડી જશે, અને તમારા છુટ કે ચંપલ કાયમ બેડોળ દેખાશે.

(૨) મેથેલેટ રૂપીરીટથી રાખ બીની બીની કરીને રૂપાના વાંસણ માંજવામાં આવે તો તે તરતજ ઝાંખાં પડતા નથી.

(૩) ફૂંગળીનો રસ ને સરકો (Vinegar) ભેગા કરીને ઝરી સાફ કરો. તેમ કરવાથી સહેલાઈથી સાફ થઈ જશે. ૩ ભાગનો સરકો ને એક ભાગનો ફૂંગળીનો રસ લેવો.

(૪) કાળા રંગના કપડાં વારંવાર લુખરા પડી જાય છે તો તે દુઃખ દુર કરવા ૧ ભાગનો કાળો રંગ ને ૩ ભાગનો બ્લ્યુ રંગ ભેગો કરીને તેમાં તે કપડું રંગો.

(૫) ઓઇલ-પેઇન્ટીંગ ઝાંખું પડી ગયું હોય તો તેના ઉપર કાચા બટ્ટાના બે ફાડીઆ કરીને ફાડીયું પેઇન્ટીંગ ઉપર ઘસો. નવા જેવું થઈ જશે.

(૬) મધમાખ કે કોઈ પણ જંતુના ડંખ ઉપર ફૂંગળીનો રસ ત્રણડવાથી દુઃખ તરતજ ઓછું થઈ જાય છે.

(૭) જાજમ પાથરો તે પહેલાં ઓરડાની જમીન ઉપર ફટકડી છુટી છુટી વેરી દ્યો. એથી જાજમને ઉધાઈ જાયશે નહિ.

હીંદીલાલ એચ. પારેખ

પ્રતાપ-પ્રતિજ્ઞા

મૂળ લેખક: શ્રી. સુદર્શન

અનુવાદક: શ. રમણીક ડી. મહેતા

સ્થળ:

કામલમેરનો ગઢ.

સમય:

પ્રભાતકાળ.

[દરબાર ભરાયો છે. પ્રવિત્ર અગ્નિ પ્ર-
જ્વલિત છે; અને પુરોહિત હવન કરી
રહ્યો છે. હવન કુંડની સમીપ આસન પર
જગમગસિંહ બેઠો છે. હવનની સમાપ્તિ થતાં
થતાં સૌ દરબારીઓ ઉભા થાય છે; અને
મેવાડનું જાતીય ગીત ગાય છે.]

ગીત.

વિશ્વસરનું છે તું અરવિન્દ;
રિપુદગની આગળ પહોંચી યાત્રા નવ લેશજ મન્દ.
એ મેવાડ નિરખી તુજને પુલકિત યાત્રાં ગાત;
નષ્ટ તુજને નવ કરી શકે નિષ્કુર મુદ્-હિમપાત.
તવ ભક્તભ્રમર સુખચક્રી કરતા સદૈવતુજ ગુણગાન
મુક્ત હસ્તથી તું પહોં દેતો નિત્ય મધુર, રસ-દાન
તુજ કીર્તિ સુગન્ધ સહુ મનને કરતી અતિ મુગ્ધ:
તુજ વૈભવ નિરખી ઇન્દ્ર પહોં યાત્રા અતિ લુગ્ધ.
શરદ્-વિમલ વિંધુ સમ સુખદાયક તું અમને મેવાડ;
તું જ છે સર્વસ્વ અમારું, તું છે જીવન-પ્રાણ.
તુજ વિશ્વ કદિ આવી મળે ભાગ્યવશ અમને સ્વર્ગ;
સ્વીકાર નવ લેશ પહોં કરશું ત્યજી તુજને ધરીગર્વ.
સુબલ્લા સુદલા સસ્ય સ્વામલા કાટિ કામ કમનીય;
પ્રાપ્ત થને અન્ય જગમગમાં પહોં પ્રિય ભૂમિ ત્વદીપ.

પુરોહિત: જગમગસિંહ ! પવિત્ર અગ્નિ
તરફ નજર કરો.

જગમગ: એના તરફ નિરખી રહ્યો છું
મહારાજ !

પુરોહિત: આપની તલવારને સ્પર્શ કરો.

જગમગ: તલવારને સ્પર્શ કરું છું.

પુરોહિત: કહો, કે હું સાચા રાજપૂતોની
વીરમલામાં પ્રતિજ્ઞા કરું છું.

જગમગ: હું સાચા રાજપૂતોની વીરસ-
લામાં પ્રતિજ્ઞા કરું છું.

પુરોહિત: કે જ્યાં સુધી મેવાડ દેશ પર
અધિકાર ચલાવીશ.

જગમગ: કે જ્યાં સુધી મેવાડદેશ પર
અધિકાર ચલાવીશ,

પુરોહિત: ત્યાં સુધી બ્રાહ્મણ ગૌમાતા
અને શરણાગતની રક્ષા કરીશ,

જગમગ: ત્યાં સુધી બ્રાહ્મણ, ગૌમાતા
અને શરણાગતની રક્ષા કરીશ,

પુરોહિત: દેશહિતનું સદાયે ધ્યાન રાખીશ,
જગમગ: દેશહિતનું સદાયે ધ્યાન રાખીશ,

પુરોહિત: મેવાડના દુશ્મનોની આગળ
શિર નહિ નમાવું,

જગમગ: મેવાડના દુશ્મનોની આગળ શિર
નહિ નમાવું.

પુરોહિત: પૂર્વજોના ગૌરવને ઉજાવવો
રાખીશ,

જગમગ: પૂર્વજોના ગૌરવને ઉજાવવો
રાખીશ.

પુરોહિતઃ અસત્ય નહિ આચરું.

જગમલઃ અસત્ય નહિ આચરું.

પુરોહિતઃ નિજ મુખ અને લાલને સારું.
દેશની હાનિ નહિ થવા દઈ.

જગમલઃ નિજ મુખ અને લાલને સારું
દેશની હાનિ નહિ થવા દઈ.

પુરોહિતઃ અને જો ત્હમારી આ પ્રતિ-
જ્ઞાતું પાત્રન ન કરો, તો પરમાત્મા કરે આ
તલવાર તમારા શરીરના ટુકડેટુકડા કરી નાંખે,
આ અગ્નિની જ્વાલા ત્હમને ભસ્મભૂત કરી
નાંખે અને આ ભયો દરબારમાંથી કોઈ વીર
ત્હમારી સહાયાર્થે આગળ ન વધે. બીલ સર-
દાર આવી ગયા કે ?

બીલઃ હા હાજર છું.

પુરોહિતઃ આવો, આમને રાજતિલક કરો.

(બીલ સરદાર આગળ વધે છે. દર-
બારી વાદો વાગે છે. એકએક રાજમાતા
અને પ્રતાપ પ્રવેશ કરે છે.)

રાજમાતાઃ ઉભા રહો, બીલ સરદાર !
સિંહનો ભાગ શિયાળને આપવાની બૂલ ત્હમે
ન કરો.

પુરોહિતઃ રાજમાતા !.....

રાજમાતાઃ મહારાજ ! હું આપનું કહેવું
પૂર્ણરૂપે સ્વમંજુ છું. આપ કહેશો કે મહા-
રાણાએ નિશ્ચય કર્યો હતો કે એમના પછી
રાજસિંહાસન પર જગમલને બેસાડવો.

પુરોહિતઃ હા. અને આ બધું એની
સાક્ષી રૂપે છે.

રાજમાતાઃ પરંતુ એ અનુચિત છે.

પુરોહિતઃ (આશ્ચર્યથી) અનુચિત !

રાજમાતાઃ જગમલના નિર્બલ સ્વકંઠ આ
જવાબદારીને ભાર વહી રહે એમ નથી. અને
અત્યારે મેવાડને કોઈ વીર રાજ નહિ મળે
તો એના બચવાની કાંઈ જ આશા નથી.

પુરોહિતઃ પરંતુ આ તો મહારાણીની
આજ્ઞા હતી; એમની અંતિમ હક્ક હતી.

રાજમાતાઃ દેશની ખાતર મહારાણીની
આજ્ઞા પણ કાંઈ જ નથી.

પુરોહિતઃ રાજમાતા !.....

રાજમાતાઃ મહારાજ ! ત્હમે શું કહો
છો ? જરા વિચાર કરો. આ મેવાડ કેવો
હતો ? અને આજે એ કેવી અધોગતિએ
પહોંચ્યો છે ? એનાં હરિયાવાં ખેતરો હજારો
ચંપ ગયાં છે; એનાં સુંદર ભુવનો તૂટીને
ખંડિયેર બની ગયાં છે; અને એનું પ્રાચીન
ગૌરવ ભૂતકાળની ઘટના જેવું બની ગયું
છે. મુગલ આદલાહ એના તરફ લોભની દ્રષ્ટિએ
નીરખી રહ્યાં છે. એનાં મૈત્ર્યના સિંપાહઓ
બૂખ્યા શિકારી કુતરાઓની માફક મહારાણી
અને અન્ય દેશભક્તોનું રક્ત શૂંગનાં એમની
પાછળ ફોડી રહ્યાં છે; કે રાજપૂતી રિવાસનો
પર ફરફરતો, મેવાડના ગદ પર ફરફરતો જાંઠા
નજરે પડે...નહિ, નહિ. આ બાળક કાંઈજ
નહિ કરી શકે. દેશને અત્યારે કોઈ વીરપુત્રની
જરૂર છે.

જગમલઃ અને એવો વીર માડીનયો
કાણ છે ?

રાજમાતાઃ એને તો મેવાડનાં ઐ બાળ-
કાએ જાણે છે.

જગમલઃ પણ એનું નામ ?

રાજમાતાઃ (ધીમેથી) પ્રતાપ.

પ્રતાપઃ નહિ, હું એને યોગ્ય નથી.

જગમલઃ જુઓ, તે પોતેજ કહે છે કે
તે લાયક નથી.

રાજમાતાઃ પરંતુ આખામે મેવાડમાં એ
એકજ છે કે જે મેવાડને બચાવી શકે.

જગમલઃ કારણ કે એ ત્હમારો પુત્ર છે.

રાજમાતાઃ નહિ, નહિ. કારણ કે તે વીર
છે. જરા મહારી દશાનો ખ્યાલ કર. અત્યારે
હું મહોંતના કિનારેથી બોલી રહી છું. મહારો
પુત્ર રાજ-સિંહાસન પર આવે કે અન્ય કોઈ
એની મદને પરવા નથી; પરંતુ એક વાતની

મહેને ચિન્તા છે, અને મૃત્યુ બાદ પણ રહેશે, કે આ સિંહાસન પર ઢાઢ. એવો માનવી ન બેસી બચ કે જેનો બાહુમાં બળ, હૃદયમાં સાહસ, મસ્તિષ્કમાં શુદ્ધિ, અને, લોહીના બુન્દેબુન્દે દેશલકિતની પાગલ બનાવી દેનારી ધૂન ન હોય; અને એ અણુભોજ ગુણ પ્રતાપમાં ન હોત અને આંકે દેશનો પ્રત્યેક બાળક એને તખ્ત અને તાજનો અધિકારી માની લેત, તો પણ હું એ મહોત્તવું અમરણ કરીને જે મહારી પ્રતિજ્ઞા કરી રહ્યું છે અને એ પવિત્ર ચરણોનાં સોગન્દ લાકને જેમની સાથે હું સતી થવાની છું. સાચું કહું છું કે મૌથી પ્રથમ હું જંગ એને, એ તખ્ત ઉપરથી ઉતારી મૂકતુ અને કહેન કે સાવધાન! એ સિંહાસન પર પગ ન મૂકીશ; નહિ! તો માતો શાપ તને નષ્ટ કરશે.

જંગમલ્લ: હા! આ બધી તો કહેવાની વાતો છે.

રાજમાતા: એવંકુ છેકરા! તને ત્હારી માતાનું અપમાન કરતાં શરમ નથી આવતી! પ્રતાપ! તું શું માંભળી રહ્યો છે? જંગમલ્લ મહાર અપમાન કરી રહ્યો છે.

એક સરદાર: રાજમાતાનું અપમાન અમલ છે; જંગમલ્લ સિંહ! મારી માગો.

જંગમલ્લ: જંગમલ્લની જાણ મારી માગવાનું નથી બાણતી.

બીજો સરદાર: તો એવું પરિણામ મોઝ નહિ આવે. અમે ગાંધ કાઢનાં મહારાણી અને આજના રાજમાતાની વિરુદ્ધમાં એકે પાંચે દુશ્મન સાંભળી રાડોશું નહિ.

જંગમલ્લ: પરંતુ હું મહારાણી છું.

બીજો સરદાર: ત્હમે મહારાણી નથી. જેની જાણ પોતાને વશ નથી; જે માન અને અપમાનની રીતિનીતિયો તદ્દન અજાણ છે, તે દેશની નીકા મધ્યધારમાંથી બચાવી ગઈ એ કેવળ મમ છે.

રાજમાતા: પ્રતાપ! આગળ આવ, અને એને આસન પરથી ઉતારી મૂક. એ અસંખ્ય રથાન રાજદરબારમાં નથી. દરબારની બેઠાર છે.

પ્રતાપ: માતા! મહેને વિવેક ન કરો. મહેને રાજ્યની કાંમતો નથી.

રાજમાતા: પરંતુ રાજ્યને ત્હારી કાંમતો છે.

પ્રતાપ: (કાંઈક વિચારી) દરબારીઓની શી આરા છે? મહારાણી પદનો સ્વીકાર પ્રતાપ કરે કે જંગમલ્લ?

દરબારીઓ: પ્રતાપ! પ્રતાપ!

એક બે અવાજ: જંગમલ્લ સિંહ.

જંગમલ્લ: દરબાર મહારી સ્વીકાર કરે છે.

પ્રતાપ: હું રાણી પદનો સ્વીકાર નહિ કરું.

રાજમાતા: નહિ કરે?

પ્રતાપ: ના. એ મહારે સારું કહીને છે.

રાજમાતા: પણ શા માટે?

પ્રતાપ: એથી ટરો થશે.

રાજમાતા: તો તું કાયર છે. મહેને એને પણ આશા ને હતી કે તું તલવાની ચમકે ને બાણથી ઘરમાં ધૂપાઈ જાયશે.

પ્રતાપ: શુદ્ધિ, માતા! હું કાયર નથી.

હું મહોત્તવું નથી કરતો; પરંતુ જરા વિચાર કરો. અત્દારે મેવાડની આગળ વીરપુત્રોને કેટલો અભાવ છે! હું ઘરની લકાણમાં એ મનો વધુ બોલ લેવા નથી ઇચ્છતા. જંગમલ્લ ભણે રાણાનું પદ સ્વીકારે હું સિંહાસન બની.

એના રાજ માંથી દેશને ખાતર મહારાજાન પણ કુરબાન કરીશે.

જંગમલ્લ: પ્રતાપ પોતે જ રાજ્યની વાંચના નથી રાખતો. તે પોતે જ પાંછો હો છે.

દરબારીઓ: પરંતુ અમે એમને નહિ લેવા ઇચ્છીએ.

પ્રતાપ: માતા! મહેને આશ્ચર્ય ન કરો. મારે રાજ્ય નથી જોઈતું.

રાજમાતા: નથી. જોઇતું ! જો, આ અભાગી પ્રાંતની ભૂમિ સોનું હિંગાડતી હોત, એનાં ખેતરો ધાનથી લચી રહ્યાં હોત, એનાં શહેર આજાદ હોત, ખગર રૌનકદાર હોત, મહેલ આનન્દવિલાસના પ્રકાશથી ઝગહગતું હોત, અને એનાપર દુરમનોના આક્રમણનાં વાદળ ઘેરાયેલાં ન હોત, તો ત્હારા મુખમાંથી આવ્યા શબ્દ કદિ ન નીકળત. પરંતુ આજે આ દેશ અભાગી છે. તું પણ એની સેવાથી દૂર હડે છે. તું આવનારી વિપત્તિઓ જાણે છે. (દીર્ઘશ્વાસ લઇ) ઠીક, જા. તું મેલાડની રક્ષા ન કરીશ: તે એની રક્ષા જાતેજ કરી લેશે: પણ યાદ રાખજે, સતી ત્હને શાપ આપે છે. અને એ શાપ હરવખતે અને પ્રત્યેક સ્થળ ત્હારી ત્હારી સાથેજ રહેશે: પર્વતો અને જંગલોમાં: શહેરો અને બિયાઓમાં.

પ્રતાપ: ઓ ભગવાન !

રાજમાતા: પ્રતાપ ! આગળ ધપ ! મેવાડ ત્હને પોકારી રહ્યું છે; નહિ તો...

પ્રતાપ: બરાબર સ્હમજી છું કે સતીમાની શાપ મ્હારો ધ્વલોક અને પરસોક અને બગાડશે. મ્હારી વીરમાતા મરતી વેળાએ મ્હારા તરફ અપ્રસન્ન હતી એ ખ્યાલથી, હું જન્મભરને સારુ જીવનના આનન્દથી વંચિત રહીશ. આ જન્મે હું કુતરાના મ્હોતે મરીશ: અને આવતા જન્મે નીચ ચોનિમાં જન્મીશ: આ બધુંયે ભણે બને: પરંતુ આજે બ્યારે દેશને વીરપુત્રોની આવશ્યકતા છે ત્હારે, હું રાજ્ય પ્રાપ્તિને ખાતર રક્તનું એક પણ છુન્દ વહાવવાને તૈયાર નથી થઇ શકતો.

જગમલ: કેવી સાચી માતા ! કેટલો નિઃસ્વાર્થી પુત્ર ! હું ત્હમને બન્નેને પ્રણામ કરું છું. મેવાડની ત્હમારા પર સદાયે શ્રદ્ધા રહેશે.

રાજમાતા: આ શબ્દો તું બોલે છે ?

જગમલ: હા. માતા ! હું બોલું છું. આવ પ્રતાપ ! (આસનપરથી ઉતરી) આ

આસન પર તું વિરાજ હું એને યોગ્ય નથી
રાજમાતા: જગમલ ! જગમલ ! !

જગમલ: આવ ભાઇ પ્રતાપ ! હું મ્હારી રાજપુત્રીથી આ રાજસિંહાસન ત્હને સોપું છું.

પ્રતાપ: ભાઇ.....

જગમલ: નહિ. મ્હારે કાંઈ ત્રીથી ચાલતું. આ જવાબદારીનો ત્હારે સ્વીકાર કરવો પડશે.

રાજમાતા: બેટા ! તું ધન્ય છે.

પ્રતાપ: જે રાજ્યને ખાતર સોહીની નદીઓ વહે છે, ભાઇ ભાઇ વચ્ચે તલવારો હડે છે, આખી જીંદગીને સાડ વૈર બંધાય છે, જે રાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાને સાડ ધોર પાપ કરે છે, એ રાજ્યને મુઠ્ઠીમાં લઇને, આવી સીતે, માટીના ટગાની માથે છોડી દીધું છે. આજે ત્હમે કેટલા મહાન, કેવા ત્યાગવીર જણાઓ છો !

રાજમાતા: આરતનાં ભાવિ સન્તાનો તમ બન્નેના નામ પર ગર્વ કરશે.

(પ્રતાપ આસન પર બેસે છે.)

પુરોહિત: પ્રતાપસિંહ ! આ પવિત્ર અગ્નિ તરફ નિહાળો.

પ્રતાપ: જોઇ રહ્યો છું. મહારાજ !

પુરોહિત: તમારી તલવારને સ્પર્શ કરો.

પ્રતાપ: (તલવારને સ્પર્શ કરે છે.)

પુરોહિત: કહોકે હું સાચા રાજપૂતોની વીર સભામાં પ્રતિજ્ઞા લઉં છું.

પ્રતાપ: હું સાચા રાજપૂતોની વીર સભામાં પ્રતિજ્ઞા લઉં છું.

રાજમાતા: (વચ્ચે જ) કે જ્યાં સુધી મેવાડ ભૂમિ સ્વાધીન ન બને, એનો પ્રાચીન વૈભવ પાછો ન આવે, એના અસહાય પુત્રો પોતાના કર્તવ્ય અને મંતવ્ય પૂર્ણ સ્વરૂપે ન સ્હમજે, જ્યાં સુધી એની અબળા પુત્રીઓમાં, નિર્ભયતાથી દેશના એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી ચાલીને જવાનું સાદસ ન આવે,

ત્યાં મુઠ્ઠી મહેલમાં આરામ નહિ કરું, યાજ્ઞ-
બોજન નહિ કરું. પક્ષંગ પર પગ નહિ મૂકું.
કહે, આ પ્રતિજ્ઞા લાઇ શકે છે ?

પ્રતાપ: આ માતાની પ્રતિજ્ઞા છે ! પુત્ર
એનું પ્રાણાન્તે પાલન કરશે.

રાજમાતા: પરંતુ એ પ્રતિજ્ઞા અત્યંત
આકર્ષી છે.

પ્રતાપ: માતાની આશીર્વાદ એને સરજ
અનાવશે.

રાજમાતા: પ્રયોજનો ત્હારા માર્ગમાં જળ
ગિજાવશે.

પ્રતાપ: ત્હારા પુત્રને એવો તુચ્છ ન
માનીશ. તે શીષ્યપિતામહની પ્રતિજ્ઞા તાજ કરી
અનાવશે.

રાજમાતા: મ્હારો આશીર્વાદ સદાયે ત્હારો
આથેજ રહેશે.

(જવાને તૈયાર છે)

પ્રતાપ: મા !.....

રાજમાતા: અમ્મ, બેટા, હવે મ્હને ન
બોલાવ. ત્હારા પિતાજી એકલા મુંઝાઇ રહ્યા
દશે. હવે મ્હને મળી યજ્ઞ. રાજપુરોહિત ! ત્હમે
ત્હમારું કામ શરૂ કરો. (વેગપૂર્વક ચાલી
જાય છે.)

પ્રતાપ: (ખૂબ પારી) ચાલી ગઈ
મા ! મા !.....

પુરોહિત: સંસારનો એજ નિયમ છે.
નથી અર્ધ કાંઈ રહેતું: નથી કાંઈ રહેવાતું.

મનુષ્ય દુનિયામાં આવે છે અને પોતાનો ખેલ
પૂરો કરી ચાલી જાય છે. જે માનવી પોતાની
જનની જન્મભૂમિને માફ કાંઈ કામ કરી
જાય છે તે ધન્ય છે. આપની માતાએ એમ-
ની લીલા સંભાળ કરી લીધી: ત્હમે ત્હ-
મારા કાર્ય તરફ ધ્યાન આપો.

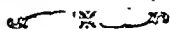
[પડો બદલાય છે. રાજમાતા પતિની
લાશની સાથે બગતો નજરે પડે છે. પ્રતાપ
દાંડો આવે છે.]

પ્રતાપ: મા ! મા !..... (કાંઈ ઉત્તર
નથી મળતો. મા આગની જ્વાલામાં ઢંકાઈ
જાય છે.) અંસ, ચાલી ગઈ ! લગવાનું !
એકની આ બેય નદીઓ સૂકાઈ ગઈ. એનું
સ્થાન કદિયે પૂર્ણ નહિ થાય.

મંત્રી: મહારાજ ! શાન્તિ ધારણ કરો !
આપને રક્ત કરવું હાજરું નથી. આપ
મહારાજા છે. આપને અધીર જોઈ પ્રજાની
સો દશા થશે ?

પ્રતાપ: (ચમકીને) મહારાજા ! શું
એને રડવાનો પણ અધિકાર નહિ ? જે એક
ભિખારી કરી શકે, તે મહારાજાને કરવાનો
હક્ક નહિ ? શું આ અધિકાર આ રાજ્ય:
આટલા મોંઘા છે ? ઠીક, હવે હું નહિ રહું.
આ આંસુ દેશ અને જાતિનાં છે એમને મ્હારે
ખાતર હવે આંખમાંથી બહાર નીકળવા નહિ દઉં.

(મંત્રી દરબારી સર્વે શિર નમાવે છે.)

ચર ઉપયોગી

(૧) કુળજીનો વાસ હાથ ઉપરથી રાખના ભુકારી હાથ ધોવાથી મહેલાઈથી જતી રહેશે.

(૨) આરમી ઉપર સૂર્યા કિરણ પડવાથી તેનું તેજ દમેશા ઓછું થતું જાય છે.
જે કાંઈ ઉડી જાય છે. તેથી કાંઈ વિચાર નડકમાં ન મૂકતા.

દરીલાલ એચ. પારેખ

લેખક: રા. રમણીકલાલ જયરાંદભાઈ દલાલ.

ખી. એ. એલ. એલ. એલ. એલ.

“આવી અથડામણથી તો પ્રભુ તોઆ !”

“મહેને તો કાકી ! આપ પ્રવાસો બહુજ ગમે છે. જરા નીચે ઉતરી સ્થામેના ખેતરમાં ચાલવા દો તો ખૂબજ આનંદ આવે.”

“એસ, એસ, કાકીલિ ! આવી છોકરીઓ તો મહે ક્યાંય ન નેહ. ખેતરમાં બાપે લાડવો દાટવો હશે તે દહેલવા મરવું છે. ત્હારી તો વાતો જ અવળી થવાની.”

દીકાપાત્ર થયેલી બાલાએ તો જરા હસીને જ આગળ ચલાવ્યું, “છોકરુને તો કાંઈ કાંઈ મન થાય, કાકી ! લેકો તો કરણીમાં શાણાં થવા જાય છે. કામનાઓની કાંઈ જ પરવા કરવું નથી. જુઓ ગાડીમાં આમ અકડાઈ મરવા કરતાં જરા છૂટા ફરવાનું લ્હમનેજ મન નથી થવું ?”

“ના. બા ! જરાય નહિ,” કાકીએ હડે પેટે ઉત્તર દીધો. “તે કે ગાડીની ગતિથી તેઓ અવિરત ડાલી રહ્યાં હતાં.” અમે તો બા ! જૂના જમાનાનાં, રસ્તાઓમાં, ને ખેત-રામાં અમને તો દોડવું ન ગમે. ઓ, રામ ! આ તાપં પણ ઓછો તપે છે ? હજી દસ

તો વાડ્યા નધા ત્યાં અંગાર. વરમવા માંડ્યા. કાણુ જાણે ? ક્યારેય પાર આવશે ? મેર પહોંચતાં તો શુંનું શું, યદ જશે ?”

પરમપવિત્ર તીર્થક્ષેત્ર પ્રયાગનો એ રાંજન-માર્ગ પાપહારિણી ધમ્મનાને અડીને આગળ વધતો. જૂના જમાનાની ગાડી ધીમે ધીમે વાટ કાપતી. એના ખોખરા અવાજ સાથે ધૂંગ પણ મેસમાર ઉડતી. અન્દર ચાર પાંચ બેરાં ને એક બાજક ડાલી રહ્યાં હતાં. એક વૃદ્ધ પુરુષ હાંકનારની બાલુમાં જોડવાયો હતો. એક હિન્દુસ્તાની બોમ્બેનો થોડો ચઢી ગાડીને દોરતો. વચ્ચે હિન્દી ને ગુજરાતીમાં શવેગતેમ ભરકયે જતો. માત્ર ડોસોજ એને, કદી કદી જવાબ વાગતો. પરન્તુ મોટે ભાગે એ શાન્ત નિરાશામાંજ ખેરી રહેતો. ગાડીની અન્દરના ઉતારઓ તો શાન્ત રહી શકતાજ નહિ.

“જુઓ ! જુઓ ! કાકી ! કેવો સુન્દર બગીચો ! જુઓ ! પેલો સ્તંભ ! કેવો વિશાળ ! પણ અન્દર એક પ્રણ, ધર કેમ નહિ હોય ?”

“જો નવનીત ! થોડી વાર મુઝો મરે તો દીક. બાઈ જ્ઞેનમાં જરાય ફેર નહિ.”

આનન્દી કે નવનીત બેમાંથી એકેક એક પલકવાર પણ શાન્ત રહી શકે નહિ. ”

આનન્દી હસી: “ જોહાં આવી નાહી પરવારવાની મહે તમને મહેમેથીજ સૂચના કરી હતી. હવે સ્વમેનંત્ય છે ? બધાંયે, સાથે આવવું જરાય હીક નહિ. કોઇને કોઇ ને કોઇને કોઇ. કોઇ રોપે મુઝાપ તો કોઇ કોથે ભરાંય. ”

જોહાંનાં મહાલયોથી બન્યાપણો એ સૂજ-માર્ગે નહોતો. એ રસ્તાની બંને બાજુએ તો વૃક્ષવટા જમીન ગંધ હતી. વચ્ચેના પોલાણ-માંથી દૂર દૂરનાં ગામડાંનો ઘર દહિજોગર થતાં. રસ્તાની એક બાજુએ નીલવણી ખેતરો આવી રહ્યાં હતાં. દરેક ખેતરે વાડવાડાલી-યાંથી વીંટાયલું હતું. ફેટલાંક મચ્છનોતે ફરતી દિવાંધે પછી આંધી લેવામાં આવી હતી. અન્દર ફલફલાદિનાં બગીચાની તૈયારીઓ જણાતી. એ માર્ગની ખીજ બાજુએ કાલિન્દીનાં કાળાં પાણી ચાહોમ આગળ વધી રહ્યાં હતાં. તેની સ્થામે પારે હરિયાળાં ફેરો નયનને આકર્ષાદ અપતાં.

“ જોહાં ! જોહાં ! પેલું ખડે જોયું કે ? ત્યાં કોણ રહેવું હશે ? ”

“ તારાં કાકા ! ” આનન્દીએ દસતાં દસતાં કહ્યું: “ એતારી ! આપણો પ્રવાસ પૂરો થયો જણાય છે. ”

યશીજ મુશ્કેલીથી પેલો વૃદ્ધ પુરુષ સંભો-ગથી ઉતરવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. જુવાન બોમિયો તો ચપગતાથી કુદી પડ્યો. તેણે આડીનું આરણ્ય ઉધારી આપ્યું. “ બાઈ-સાહેબ ! ઉતરો ! ” તેણે કહ્યું. “ કામદેવનું સ્થાનક આવી પહોંચ્યું છે. આપણે અહીંજ ઉતરવાનું છે. ”

અન્દરના ઉતારોએ એક પંડી એક ધીમેથી બહાર પડ્યાં. બાકાં નવનીત તો કુલોજ. ધોનીની આંડી આવનાં શુદ્ધ આદ્ય ગયો. ધરીબર એનાં જુમરાણુંથી એ સ્થાન સજ્જ

અતી રહ્યું. એનાં કાકી તો એને ધમકાવવાજ મંડી પડ્યાં. હિન્દુસ્તાની ભોમિયોએ ઘોડાધાંડ કરી ચૂકી, પેલા વૃદ્ધ પુરુષે બધાને શાન્ત પાડ્યાં. “ આયો-પછી તાપ ચદશે. ”

રસ્તાની બાજુથી એક પગથી એક નીચે સરી જતી હતી. ભોમિયો માર્ગદર્શક ! બન્યો. યાત્રિકા એને અનુસર્યાં. આનન્દીએ નવનીતનો હાથ ઝાલ્યો. “ હવે કુદશ મરવા છે કે ? એકજ કોકરે સરિતાના અંકમાંજ વિહાર કરવો પડશે. ”

પેલી શુલાંટના કપડાં અનુભવથી જ નવનીતનો ઉત્સાહ નરમ પડી ગયો હતો. એટલે હવે તે સ્ત્રીયો સ્ત્રીયો ચાલવા લાગ્યો. જોહાંના હાથમાંથી હાથ છોડાવનાં જરાય નજવીજ કરી નહિ. કાકીના હાથમાં પિત્તળનો કુંભ હતો. બીજે હાથે તેઓ પોતાની ઉડતી બનારસી સાડીને સંકારતાં મંદ ગતિએ નીચે ઉતરી રહ્યાં હતાં. આનન્દીની મુવણી કિનારની સાડીનો છેડો ભાતપ્રદેશથી જરા વધારે નીચે ઉતરે ગયો હતો. તે નવનીત જોડે જરા ઝડપથી આગળ વધી. રહી હતી. કાકીથી એ ખમાયું તહિ. “ બાલકની પેંકે દોડોદોડ શું કરે છે ? આવાં જંગમી છોકરાંથી તો પ્રભુ તોળા ! નરસીજ તો પુટલું છે છતાંય જ પતી નથી. ”

સાથેની ત્રણેય વિધવાઓ પિત્તળના કુંભ ને સાડીઓ સંકારવામાં રાગવટી હતી. ધીમે ચાલતી ને ટોળાટપા ઉડાવતી. પરંતુ કોકર ન વાગે તેની ખાસ સંભાળ રાખતી.

સરિતાનાં શીતલ શીકરોથી પ્રદુષિત થયેલો પવન આનન્દીના ક્યોત પ્રદેશ રનેહીના પ્રથમ સ્પર્શના ભણકાર દેવા લાગ્યો. “ જોહાં ! કેવું સુંદર સ્થાન ! ” નવનીતયા શાન્ત ન રહેવાયું. “ ફરીથી આપણે એકત્રાં અહીં આવીશું. કાકીને નહિ લાગીએ. ”

ભોમિયો બાજુમાંજ ચાલતો. સ્વામંજ

એકે અશ્વત્થ વૃક્ષ હતું. નીચે એકે ન્હાનકડું દેવાલય હતું. “માતાજી ! આજ કામદેવનું મંદિર.” ભોમિયાએ સમસ્ત મંડળીનું ધ્યાન ખેંચ્યું “આ સ્થાનકડું માહાત્મ્ય અજ્ઞા છે. એમને આંગણે ત્હમે સ્થાય તે કામના કરો, એ ફલિભૂત થવાની જ.”

“કામદેવનું મંદિર”-એ શબ્દોનાં શ્રવણેજ આનન્દી ચમકી. ઘડીલર રતબ્ધ જની ગઇ. વળી આગળ વધી. મંદિરની પગથિયો વટાવી. એના યુવાન મુખારવિન્દ પર સ્થામળી જાયા છવાઇ ગઇ. એક પ્રૌઢાની ગંભિરતા આવી ગઇ. પ્રતિમાને તેણે ભાવલયુ નમન કર્યું. અલૌકિક એકામતાથી તેણે ક્ષણભર પ્રાર્થના કરી. એ સરસ શાન્તિમાં અન્તિમ ઘડીએ એક બ્હાલસોથી વંદના દઇ તે ઝટપટ બહાર પડી.

કાકીની મંડળી તો ક્યારનીયે બહાર નીકળી ગઇ હતી. ભોમિયાના મંગલ મુખે દેવબલની પ્રશંસા સંપૂર્ણ સાંભળ્યા પછીજ મંદિરમાં પ્રવેશ કરવાની તેઓએ સંભાળ લીધી હતી. સાપ્તાગ દંડવત કર્યા વિના તો ત્યાં આવેલું અક્ષય જન્ય ને સ્વાર્થ તો ઘડીએ ન વિસરાય-“મહારા ભગીજી-જમાઇનો પત્નો લગાડજો. બાપજી ! આપની બાધા રાખીશ.” પ્રદક્ષિણા, ઘંટાનાદ, વંદન મધ્યગ્ન્ય જોતજોતામાં સમેટી લેવાનું.

આનન્દી તો અશ્વત્થની શીતલ જાયાના જ આશ્રયે ગઇ. ઘણીયે ઇચ્છા હતી કે ત્યાં ઘડીક રોકાઇ જવું. પરંતુ સમસ્ત મંડળીની અધીરાઇએ એને નિરુપાય બનાવી. બધાંની સાથે ગયા વિના છૂટકોજ નહિ. સર્વે ઘાટપર આવી પહોંચ્યાં. થોડે દૂર જોજરા પાણીમાં એક નૌકા તરતી હતી.

“હુમાં રહો. હું છુટ કાઢી નાંખું” નવનીન નાવને જોતાંજ હર્ષમાં આવી ગયો, “પરંતુ હું એ રાખીશ ક્યાં ?”

“ગાડીમાં જ મૂકતા આવવું” તું ને” તેની ખેંચે ઉપાય કહ્યો.

“એટલે નિરતિ ચોરાઈ જાય” કાકીએ અનુભવ ઉકેલ્યો. “ત્હારામાં તો નવનીતની અક્ષય પણ ન મળે. ગાડીવાળો કયો ઝોળખીતો છે ? એને ભરોસે કેમ રહેવાય ?”

ગાડીતનું ભોંડુ પણ ચૂકવવામાં આવ્યું નહોતું. નવનીતના પુરાણા છુટ હજમ કરતાં એને ચોક્કસ ભારે પડી ગત. પરંતુ કાકીનું વચન ફરે ? એટલે આનન્દીએ એટલેથી જ પતાવ્યું. “સાત, કાઢી નાંખ તો હું ઉચકાં લઇશ.”

એટલામાં ભોમિયાએ પેલા વૃદ્ધ પુરુષને સાથે રાખી નાવ દરારી બધાં ય નાવ પર ચઢ્યાં. નૌકાવિદ્યારની અગત્યની સૂચનાઓનું એક ન્હાનકડું લાપણ મારી બહારીએ નાવ હંકારી.

સરિતાના વક્ષઃસ્પર્શે તાપનો ય ત્રાસ ગળી જતો જણાયો. બધાં ય ઉત્સાસમાં આવી ગયાં. આનન્દીનું મુખાવરણ હડી ગયું તેની પણ તેને સરત રહી નહિ. એનાં નયનોમાં નીલવર્ણી તરંગિણી પ્રતિબિમ્બિત થઇ. જલ-સમૂહના સંગીતે એનું હૈયું હલમલી ગયું. એની ધબકતી શિરાઓમાં અર્ધવિસરાયલાં સ્મરણો ગુંથ રહ્યાં.

ન્હાની મોટી અનેક વિધ નૌકાઓને ઉર્મિભર્યાં ઉરોભાગે આશ્રય દેતી કલ્લોલિની વિવિધ વર્ણના યાત્રાગુજનોને અભિનન્દી રહી હતી. હિન્દના ખૂણેખૂણેથી પ્રવાસીઓ કાલિન્દીને કંઠે આજ ઉતરી પડ્યા હતાઃ કેઇ ધર્મભોવનાથી પ્રેરાયલાઃ કેઇ સૃષ્ટિસૌદર્થ માણતાઃ કેઇ ધરીર સ્વાસ્થ્ય સંપાદન કરવા મથતા. દક્ષિણ હિન્દની વનિતાઓની વિશ્વરંગી સારીઓથી ને ધરનામ મહિલાઓની સુવર્ણી કુલ ભર્યા પોશાકથી અનુપમ રંગયમકારનો અનુભવ થતો. કેટલીક નૌકાઓમાંથી સંગી-

તના મધુર સરોવો ઝરતા તો કોઇકમાં વાગ્યુલો ગાજતાં. કોઇમાં હિન્દી પ્રણયગીતો ગવાતાં તો કોઇમાં બાલકો દિલ્લિલાટ - કચ્છી-મૂકતાં. કેટલાંક મ્હોટાં ઝહાળે પણ એક ખૂણે લાંગ-રેલાં હતાં. કેટલીક ગુજરાતણે એની છુતક પર દષ્ટિગોચર થતી. તેઓ યાત્રાળુ વર્ગ પર આશ્ચર્યચક્રિત દષ્ટિપાત કરી રહી હતી.

સ્થાને કિનારે ક્ષેત્રોનાં ક્ષેત્રો ક્ષિતિજ સુધી પથરાઇ ગયાં હતાં. નીલવર્ણી ધાન્ય સમદમાં ફૂંપિવડેલાં નંદનકડાં ઝૂંપડાંઓ ઝૂલી રહ્યાં હતાં. અલક્ષ્યરૂપે સેંચા સમોવડી નાણુક પગથિઓ અગમ્યતામાંજ અદસ્ય થતી. દૂર દૂર પુરાણાં મંદિરોનાં ખડેરો ગગનમંડળની શ્યામ વાદળીમાં શોભતાં. એક બાલુએ વૃક્ષ-કુંજના પિશાગ ધુમ્મસનાં કોઈ વાત્સલ્યભરી માતાના બાહુપાશમાં બીડાયલા બાલક સમેત-વડું એક ન્હાનકડું ગામડું વાડોક્ષિયાના માળાની પેઠે લપાઇ રહ્યું હતું.

“ જહેન ! જહેન ! પેલું લાલ મકાન કાવું ? અંત્રેનેની કોડી એજ કે ? જો ને-એની એશરીમાં કોઇ સાહેબ પણ ઉભો છે ” નવનીતે એ અલંગ ઉત્સાહમાં આનૂરતાને માર્ગ દીધો.

આનન્દી ઉત્તર વાળે તે પહેલાં તો પંડો કિન્દુસ્તાની બોમિયો હિન્દીમાં સડસડાટ વિવરણ કરવા મંડી પડ્યો. એ પુરાણી ભાષાનું આછેરું જ્ઞાન પણ ન હોવાથી નવનીત માત્ર ચિન્મયથી મ્હોં ધારી જોઇ રહ્યો. પેલા વૃદ્ધને એની યુવયણુ સહમગ્ધ “ એ સમ્રાટ અક-અરેતો પુરાણો કિલ્લો છે. અત્યારે ત્યાં અંત્રે-નેની ડાવણી છે. ”

એ પિશાગ દુર્ગ પર ત્રણ ત્રણ સદી-ઓનાં વ્હાણાં વડી ગયાં હતાં. કાલક્રાંતિએને શિવનિર્માત્ર્ય ગણતો એ હજીએ ઉન્નન મસ્તકે નિહાળી રહ્યો હતો. એના આજ્ઞે ગુલાબી ગંભિરતા ડયાની. એનું પ્રતિબિમ્બ યમૂના

જલે હજીએ સંપૂર્ણ ને અલંગ હતું. પુરાણી બાદશાહીની અંત-પુરે મહિલાનાં રથામનયનાં મુખારવિન્દો માત્ર એ . ઝડપાઓની ગળીશી બારીઓ ન્હોતી આચ્છાદતી. સરીતા સંગીતને તાલ-બદ કરવા એમનેતો નૃપૂરજંધાર હવે ન્હોતો રહ્યો. અત્યારે તો કોઇ કોઈ શ્વેતા-કૃતિઓ લસકરી લેઆસમાં ઝૂલતા . ઝંડપા પર સરિતાના શીતલ વાયુનો ઉપભોગ કરતી. એમની રિથર દષ્ટિ યાત્રાળુ પ્રમદાનાં હૈયામાં ભયકમ્પ સ્પન્નવતી.

તેઓ આગળ ને આગળ વધતાં જ ગયાં. પુરાણો ડકકો તેમની બાલુએ થઇ સરી ગયો. બોમિયાનાં કીર્તિગાન વધતાં જ ગયાં. બધિર યાત્રાળુઓ પોતપોતાનાજ તાનમાં હતાં. એ-વામાં એક વૃદ્ધ ધુમટો સંભાળી બખડીઃ “ આપ રે ! કેટલા બધા મૈનિકો ! આનન્દી ’ આધું’ એવ. નવનીત ! સીધો બેસ-બેઠી આવ. ”

નવનીત હસ્યો. ઉલટો દૂર ગયો. આનન્દીએ એ સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું ક્યું.

નૌકા ત્રિવેણી સંગમ પર આવી પહોંચી. ત્રિવેણીની સરસ્વતી તો ક્યારની ય મુકાઇ ગઇ હતી પણ ત્રિવેણી નામ સ્વીકારવા કોઇએ નારાજ ન્હોતું. કાલિન્દીનાં કાળાં પાણીમાં પુણ્યગંગા ભાગીરથીનાં શ્વેતવારિ વેગથી ધસતાંઃ ઘેરો ગડગડાટ ગમ્મવતાં. ગંગા ઉંડાણે આછેરી પણ વેગ ગળજ. નૌકાએ એને આલિંગવા પ્રયાસજ ન કર્યો. ને યમ-નામાં જ સ્તંભી.

યાત્રિકોનો કોશાદસ વધ્યો. આનન્દીનાં વિચાર-એણીમાં ભંગ પડ્યો. અનિચ્છા જતાં ય એનું દિલ વર્તમાન તરફ વળ્યું. એણે પણ ત્રિવેણીના ગળજ ચકાવા પર દષ્ટિપાત કર્યો. દૂર દૂરની નૌકાઓમાં યાત્રિકો ચિત્રા-વટ્ટી સમાં ભાસતાં. સાનિધ્યમાં એ માપાનો વિનાશ થતો. એ મદ્ભયું આકર્ષણ

હુડી જતું. કેટલો વિશાળ માનવમેળો !
સ્નાન ઘાટે તો પાણી પંકમયજ બની ગયું
હતું. તેથી કાંઈ યત્રિણુનો હિસાહ એમરી
જતો નહિ. દૂર દૂર પથરાતા સલિલસમૂહ પર
નજર કરવાની પણ એમને પુરસંદ નહોતી.
પુલ ને દુધનાં બલિદાનનો વરસાદ વરસતો.
એમના જીભરાણે પુણ્યોદક પણ ભયસીંચારે
કમ્પી ઉઠતું.

છતાંય ગુજરાનનાં એક દૂરના ગામડાથી
આવતી આનંદીને ઉત્તરનું આ તીર્થસ્થાન
રમણીય લાગ્યું. સદાકાળને માટે તે આ
સ્થાને ન રહી શકે ? આ ધ્રુવવતી માનવતાથી
દૂર દૂર આવેલાં પેલાં શૂપડાની હારાવણિ આ-
ગળ એક કદયાણી કેટિર ન રચી શકે ?
વાયમાં વિહરતા વિધરંગી વાવટાઓ એને
આમનંદણુ આપી રહ્યાં. હંમેશ અતેક વિધ,
યાત્રાણુનાં દર્શન થશે સદૈવ સરિતા સંગીતની
ધૂન મચશે. દૂર દૂર સરી જતા ડાખાવત
આશ્રમે એના જીવનમાં શાન્તિનું સામ્રાજ્ય
ભરશે.

બાણુના ઘાટ આગળ નૌકા લાંગરી,
પ્રહા ને વિધવાની મંડળી સ્નાનાર્થે, ઉતરી.
આનંદી સ્નાન કરવા રાજ નહોતી, એથી
વિરોધનું તોફાન મંડાયું. પરન્તુ એ તો નવ-
નીત સાથે નૌકામાંજ રહી. નૌકાતી બાણુએ
અદેલી નવનીત પાણી ઉછાળતો હતો.
એવામાં એક કાયબાંએ મોઢું કાઢ્યું. એણે તો
ભયની રાડ નાંખી. ભયનો માર્યો નાવની મધ્યમાં
ગબડી પડ્યો. આનંદીએ હસીને તેને શાન્ત
પાડ્યો. ફરી પાછી પોતાની ધૂનમાં લીન બની.

સ્નાનાર્થે ઉતરવાર સમૂહમાં સ્ત્રીઓનીજ
સંખ્યા વધારે હતી ને તેમાં યં મુખ્યત્વે વૃ-
દ્ધાઓ. થોડીકં સુવાન લક્ષ્મણાઓ પણ સ્નાન
કરતી. યાત્રાણુઓની સ્થિર નજર એમને
અવસ્થા બતાવતી.

પડયાઓના જીભરાણે પાર નહોતો. એ-
મના હાથના આગા અટકતાજ નહિ. માત્ર

પૈસા પડાવવાનું જ અનન્ત ધ્યેય હતું.
કેટલાક જલમિશ્રિત દૂધ ને કરમાયેલાં પુલે
મ્હોં માગી કીંમતે વેચતો. નાવી આલ્મણોનો
ધધા પણ દીક જામ્યો હતો.

એવામાં એક વૃદ્ધ પંચકેશથી પરવારી
કેટલાક ગોળમટોળ પંડયાઓને પડખે લઈ
આનંદીની નૌકા નજીક આવ્યો. ગત સ્વંજ-
નોનાં પુલ પવિત્રજલે પથરાવ્યાં હતાં. પરન્તુ
દ્રવ્યના દર્શને પંડયાઓએ કંલહ માંડ્યા.
આનંદીને ધિક્કાર છૂટ્યો. તેણે ખીછ તરફ
નજર કરી.

એકાએક નવનીતે એને ધ્યાનલગ કરી:
“ બહેન ! ને. ને. પેલી નૌકા પર દાગીની
ત્રિચિત્ર મૂર્તિ ! ને. પેલો સન્યાસી ! ઘંટ
વગાડી દાનયાચના કરી રહ્યો છે. એને મ્હોંડું
નહિ હોય તે આમ દાન દોંડી નાંખે છે ? ”

આનંદી ફરી વતમાન થયે અવતરી. પૈસા
મન્યાસી તરફ પૈસા નાંખ્યો. નવનીત એની
મુસોટતા પર આકર્ષીત થઈ ગાજી ઉઠ્યો.
“ વાહ ! બહેન ! પૈસા બરાબર કેવીને ચરણે
જઈ પડ્યો. પણ ને તો. પેલી કાંઈ ઇસ્લામ
શાહજાદી જણાય છે એને દેહે કેટલું જવા-
હીર લાદ્યું છે ? ને એ મન્યાસી તરફ
રૂપિયો કેંકે ચરે ! એ તો પાણીમાં પડ્યો !
બહેન ! કેમ નથી બેતી ? આમ બેને એને
પડખે ઉભેલો પેલો પુરુષ એને કેવો દંપકો
આપે છે ? આવા ભામદાને વળી રૂપિયો
શાનો ? ”

પરન્તુ આનંદીનું વહન ઓચિન્તું કરમાયું.
એક મહાનિનોદે એના કર્ણ સમસ્ત સંસારને
કાગિયો કરી જવા જાણે કાગપુત્રી કાલિન્દી
ઉછળી રહી. નવનીતને ધુળરી છૂટી “ બહેન !
યું છે ? દીક નથી ? કાકાને બોલાવું ? ”

આનંદી જેમ તેમ સ્વસ્થ થઈ. ફરી દૂર
દૂર નજર નાંખી. પેલી નૌકા સંલગ્ન દૂર સરી
ગઈ હતી. નીલ વસ્ત્રધારી રત્નખચિના પ્રમદા

૧૬૭ થે સ્મિત કરી રહી હતી. ૬૭ થે એનો આથી એની પડખેજ હતો.

એને જ માટે આજ આઠ આઠ વર્ષ થયાં આનંદી વાટ જોઈ રહી હતી. એના યુવાન હૃદયનો સર્વ દ્રવ્યસંચય એને અર્ધ પડવા સદાય તૈયાર રહેતો. 'લગ્નની મનોહર મન્યાએ એ આદલાદલથી વદનનાં દર્શન કર્યો' હતાં. પછી એ પ્રભુદર્શન માટે આનંદી ધોંસી બની હતી. કદપનાના જયોતિલયાં તરંગે તરંગ છોકરી એ રમણીય મૃતિને વધારે ને વધારે સૌંદર્યમયી કરી પતી. એની ફરતે નેરેકે ધિજ્જરી હતી પરંતુ આનંદી એને હૃદયદેવ ગણી આરાધતી. એ દૂર હોય જ શકે નહિ. એ રચય ત્યાગ કરે જ નહિ. એનું વિધિ જ ચિકિત્સા હતું. એની વ્હાલસોયા વાટ જોવામાંજ તે કંટકમય છવનમાર્ગ વટારી રહી હતી. વિચ્છિન્ના કોઈ દૂરના ખૂણામાં એ પશુ એની વાટ જોઈ રહ્યો હશે એમ એને ખાતરી હતી. પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર પળેપળ તેમને સમીપ આકર્ષી રહ્યા હતા. તેઓ એક શ્રીમતી નહક જ આવતા જતા હતા. એજ પરમ સત્ય હતું. એમાં જ આનંદીને અવિચળ વિશ્વાસ હતો.

પણ એ આજ હોય શકે ? ફરીયા એ

મનોહર મુખારવિન્દ એને દૃષ્ટિપથે પડે એ સંભવિત ખરું ? ને આ ? શું આ નિષ્કૂર સ્વપ્ન નહોતું ? આથી મિથ્યા સંસારનાં જગ-રણુ ફરી માંડવાનાં નહોતાં ?

નૌકા પંથ કાથે જતી હતી, આનંદીને હવે કશામાં રસ નહોતો. પેસો મનુષ્ય એક વાર અન્દર જઈ પુનઃ ખંદાર આવ્યો. આનંદીએ પોતાનું વદન ફેરવી લીધું.

પછી કંઠમાંથી એક લેકિટવાળી યેઠનિ ઉતારી, દરેકજાને તે કંઠે રાખતી. આજે તે સરિતાને સમર્પણ કરવામાં આવી. પેસો હૃદયે અસ્થિપુલ, પધરાવ્યા હતાં એજ રથાને તે પડી કેટલાકનું ધ્યાન ખેંચાયું. સર્વ આશ્ચર્યો વિમુદ્ગ જાની ગયા.

વૃદ્ધા નાહી પરવારી. ગંગાના પત્નિન જલે પેસો પિત્તળનો કુંલ ભર્યો. એના વદન પર પરમ સ્મૃતિપ હતો. "લે થોડું જલ મસ્તકે ચઢાવ. એથી પરમ શાન્તિ વળશે."

પેસો વૃદ્ધજનને ઉદ્દેશી તે બોલી "નૌકા કામદેવને મંદિરે યઈ લેવા સૂચના કરવ્ને. હું ફરીથી પગે પડીશ. કદાચ તે મ્હારી આશા પૂરશે."

આનંદી કંટુતાથી હસી. કામદેવે એની પ્રાર્થના તો જરૂર સાંભળી હતી. *

* મૂળ લેખિકા શ્રી-સીતાદેવી,

ચર ઉપચોગી

(૧૦) આદેવ જાદેદાના વધેજ પાણીમાં રૂપાની ચીજ ધાવાંધા રૂપાનાં કાષ્ આંધ્યાં જાય છે.

(૧૧) શાકીનાં કાષ આંગળા ઉપરથી તમેદાને રસ ધસવાથી સહેલાઈથી જતા રહે છે.

(૧૨) નમારા હાર્મોનીયમમાં કોઈપણ જગ્યાએ કપુર રાખશો તો તેની વાસમાં કંસારી વગેરે નાના જનુ નેમા વાસ કરતા અચકશે.

હરીલાલ એચ. પારેખ

“અમારી સભા”

લેખિકા: શ્રી. ભગવતી ભટ્ટ

આજે અમારા “યુવાન મંડળની” બીજી મીટીંગ હતી. અમારાં મંડળમાં પુરુષ કે સ્ત્રી દરેકને આવવાની છુટ હતી. ને દરેક પોતાના વિચાર છુટથી દર્શાવી શકતાં. હું કહેવા ધણોજ ખુશી છું કે સેવક એ મંડળના સેક્રેટરી હતા. કેવું સરસ ?

“શું કરે છે, શિક્ષિત પુરુષો ને સ્ત્રીઓ ?” એ વિષય આજે ચર્ચાવાનો હતો. મિ. પ્રભો-ધકુમાર શાહ પ્રમુખ હતા.

મિ. વિનોદે હટ ઉતારી બોલવું શરૂ કર્યું : “ભાઈઓ ને બહેનો ! શિક્ષિત પુરુષ શું કરે એ સવાલજ નથી. એ તો ધણું કરી બતાવે છે. સમાજમાં ભાગ લે, સુધારા કરે, પરદેશ જાય, નવી નવી વિદ્યાઓ શીખે, ને તેનો પોતાના દેશમાં આવી પ્રચાર કરે. આ ફક્ત કહેવાનુંજ નથી, ને આપણા આજના કેળવાયલા ઐન્સ્યુએટે ને બીજા ઘણા યુવાનો પોતાના ઘરમાં ને સાતિમાં ફેટકેટલા સુધારા કરે છે. વળી પોતાની પત્નીને પણ સુધારે છે. મારા મત મુજબ તો શિક્ષિત પુરુષો ધણુંજ કરે છે. આજ પંહેલાંનાં દસ વર્ષ ઉપરનાં હિન્દમાં ને હાલનાં હિન્દમાં ફેરવો ફેર પડ્યો ? તેનું કારણ શિક્ષિત પુરુષો જ છે. પણ સ્ત્રીઓ ? શિક્ષિત સ્ત્રીઓ બહુ ઓછી હોય છે, ને કેળવાયલી સ્ત્રીઓ બહુ અહંકારી ને ગુમાની હોવાથી તેમની કેળવણી મોટે ભાગે અફળ જાય છે. ને ઘણી તો કેળવાયલી સ્ત્રીઓ

પરણતીજ તથી. માટે સ્ત્રીઓનું શિક્ષણ તો તદ્દન નકામુંજ જાય છે.” મિ. વિનોદે આટલું બોલી ખુરસી પર ખીરાગળા એટલે તેમના આ વિવેચનથી છ’છેગાઇ ગયલાં લીલા બહેન બોલવા ઉભાં થયાં. તેઓ હજી કુમારાં હતાં ને પ્રીવીયસ સુધીનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

“મિ. વિનોદરાય કહે છે, કે કેળવાયલી સ્ત્રીઓ પરણતી નથી, માટે તેમને કેળવણી ન આપવી, અથવા તેમની કેળવણી નકામીજ છે. શું ન પરણે એટલે કેળવણી નકામી જાય કે ? પરણવું એજ શું શિક્ષણનો ઉદ્દેશ છે કે ? વળી મિ. વિનોદ કહે છે કે શિક્ષિત પુરુષો તો સમાજ અને દેશને બહુ ઉપયોગી છે, ને તેઓ તો બહુ બહુ સુધારા કરે છે. હું એકજ પ્રશ્ન પુછીશ મિ. વિનોદરાય ! તમે શિક્ષણ લખને શા શા સુધારા કરી નાખ્યા ? કઈ શોધ કરી ? આપણા હિન્દના યુવકોએ ને સુધારા કર્યો હોય તો તે કેવળ આમ મિટીંગમાં બોલવા પુરતાજ અથવા તો તમારા શબ્દોમાં સુધરેલા એટલે “યુરો-પીયન સ્ટાઇલ”માં સજ્જ થઈ દોરેલી મુલાકાત લેતા પુરુષોજ આવી શકે ને એજ સુધારો ને સાચો હોય તો હિન્દને સ્વરાજ્ય ક્યારનું થ મળી ગયું હોત. હિન્દના યુવકોને શિક્ષણ પચાવતાં નથી આવડતું ને સ્ત્રીઓ શિક્ષિત સ્ત્રીઓ બહુજ થોડી છે. પણ તેટલી સ્ત્રીઓ ને કંઈક કરે છે તેટલુંજ

ત્હમે ક્યારે કરી દોષ છે? તેનું કારણ તમે સ્ત્રીઓને વ્યવહારે છે, તેનાથી દુર રહેવા પ્રયત્ન કરો છો! તમને પોતાને મોટા-સર્વ મોટ માની બેઠા છે, ને માટેજ-માટેજ-ત્હમે કંઈ નથી કરી શકતા. નથી ત્હમે સાચા દિન્ટી રહ્યા, નથી ત્હમે યુરોપિયન બનીશકયા. નથી ત્હમાડામાં દેશદાજ કે નથી ત્હમને ત્હમારું પોતાનું જ્વમાન. શિક્ષિત પુરોએ શરમાવું નેહએ કે તેઓ તેનાં શિક્ષણના પૈસા મફત મુમાવે છે. પરદેશીઓ ત્હમને-ત્હમારું માન-દિનપણીને નેહું હસે છે, ને ત્હમારા દેશ-બંધુઓથી કે કુટુંબીઓથી ત્હમે દૂર થવા માગો છો! શો ત્હમારું શિક્ષણનો ઉપયોગ! સાચો મુદારો ને અંધ અનુકરણમાં કે બીજામાં-પરદેશીઓમાં અંબઈ જ્યામાં આવનો હોય તો તે ત્હમનેજ મુઆરક; અમારે નથી નેહતો એ ત્હમારું પ્રતાપ! "

"એટલે શું લીલાબહેન ત્હમે એમ કહેવા માગો છો કે અમે પરદેશીનું અનુકરણ કરીએ છીએ? " મુકુંદ ક્યારનો ચીંતાઈ રહ્યો હતો તે એકદમ ઉભો થઈ ગયો. ને બોલ્યો. "અનુકરણ તો વધારે સ્ત્રીઓ કરે છે. દેશન વધારે તમને સ્ત્રીઓને નેહએ છે. ને સ્ત્રીઓ ન હોય, તો આ કાપડની મારફટવાળાનો બંધો તુટે, સ્ત્રીઓ ને મુંગાર બોલા કરે તો આ ગ્રેવી ગન્નરના વેપારી રડી ઉઠે. પાસ્ટી પુરોપિયન ને દક્ષણી એ ત્રણેનું સાથે અનુ-કરણ કરનાર આપણી ગુજરાતી બહેનોજ છે. ને પુરોનાં પ્રત્યેક સારાં કામમાં આડે આવનાર પણ સ્ત્રીઓજ છે. ને ખરેખર અમારી સાચી ને કદી દુરમન ને કંઈ હોય તો તે એ કૌવચ જેની સ્ત્રીઓજ છે. એમનાં અંતાને ને તાસે અમારા બધા આંદોશ ધૂળ મેલે છે. સદાય આપણની વાત તો દુર મધ પછે અમારા કાંપોમાં તે આડે ન આવે તો ય અડ સાગ. અમારી પાસે અજ કં. દિમ્મત છે.

શક્તિ છે, પણ અમે શું કરીએ? સવારથી સાંજ લગી વૈતરું કરવામાંજ એ બધા શક્તિ જતી રહે."

"ત્યારે જરા લોભ બોલો રાખો" વચ્ચે એક અવાજ આવ્યો. "તો પછી જૈરી છોકરાંનું પુરું કેમ થાય?" બીજા મીસ્ટર બોલ્યા. "ત્યારે છવવું એ શું કેવળ જૈરી છોકરાં પુરું ન કે? "મધુરી બહેને વચ્ચે દટકો પુર્યો." જો જૈરી છોકરાં બહુ ભારે પડતાં હોય, ત્રાસદાયક લાગતાં હોય, તો પરણવું મુકી દો."

"તો શું હુમે બધા કુંવારા રહીએ?" મોહનથી ન રહેવાયું. "તો શું અમને તમે નાકક નિવાં નં કરો?" મણીબહેન બોલ્યાં.

"મને લાગે છે કે પુરોમાં હવે બળ નથી રહ્યું, લણી લણી મગજ કંટાળી ગયું? છે તેનો રોગ કેના ઉપર કાટે? તેમાં તેઓ બધાં વાંક સ્ત્રીઓનો કાટે છે." લીલાબહેને ઉમેર્યું.

"શું અમારામાં બળ નથી? શક્તિ નથી? અરે! 'દિવાલો દુર્ગની કાટે અમારાં હાથ પડવાથી' સામે સો માણસ આવે તો પણ અમે હિમ્મત હારીએ એમ નથી હવે ત્હમે ચોડાજ વખતમાં નેહ યકશે કે અમારું શિક્ષણ ને બળ શું નથી કરતું?"

"અરે! મુસલમાનો લાડી લઈને આ તરફ આવે છે." એક ભેયો કહેવા આવ્યો એટલે તો ત્રણે હલેકદ્રીક શોક લાગ્યો હોય તેમ બધાં ઉભા થઈ રોપમાં સાથે તૈયાર થઈ ગયા. "અરે! પણ મારે ઝટ નીકળી જવું છે," મુકુંદ તો અપાટાબંધ દોડ્યો.

"વિનોદલાઈ! ત્હમારી નેહ આવું..." મધુરીએ પુછ્યું.

"હું...હું...કે...રેહારે કંઈ દેશનું નહિ. ને તોશન બહુ દશે તો?" કદી તેમણે પંથ આજવા માંડ્યું. તેમનો આસ તો માતો નોનો. "અંધક ચાલ જમી! એ...મોહન...અરે! દમણાં રોજા આવી લાગશે તો નીકળશે નહિ"

કરતો. મ્મવીણ હોડયો. હોડતાં ગભરાટમાં ઉમ-
રાતી કેસ વાગવાથી પડ્યો. અમે બધાં હસી
પડ્યાં. “હસો છો શું? આ કંઈ હસ-
વાનો વખત છે?”

પાટણુની ધુળ ખંજેરતા તેઓ ઝટ ઝટ
ચાત્રી ગયા. બધા ગયા. રણમાં લીલાબહેન,
ને પ્રેમોધભાઈ.

“પ્રેમોધભાઈ! નેહ આમ હિમ્મત અતા-
ધાય? ” મહે હસતાં હસતાં કહ્યું.

“એ તો “હસતાં કુત્તા કાટે નહિ, ને
ગાત્ર્યા મેહ વરસે નહિ.” હજી હિન્દના યુવ-
કામાં હિમ્મતજ નથી. ને હિમ્મત વિના કાંઈ
પણ ચમજ ન શકે. જગતમાં ક્યાં પણ બહાદુરી
વિનાનાં પરાક્રમે સાંભળ્યાં છે? શિક્ષણ ન
હોય તો ચલાવી લેવાય. પણ બહાદુરી, જુસ્સો
હિમ્મત વગેરે કુદરતી ગુણો તો આપણે કેળ-
વવાજ નેહએ. બારણે તોફાનની છુમ પડતાં
નાસી જનાર હિન્દના યુવકોને હજી બહાદુર ને
હિમ્મતવાન બનતાં વરસો લાગશે.”

“ત્યારે આપણી આજની સલાનો રીપોર્ટ
શું લખું? ” મહે પુછ્યું.

“રીપોર્ટ!” બધાં હસી પડ્યાં. “રીપોર્ટમાં
લખને કે સલાં અધુરી રહેવાનું કારણ
આપણે બહાદુરીથી પાછા લેવા.” મધુરી બોલી.

“મધુરી! તમે અમને પુરોગોને મહેણાં
મારો છો!” મહે કહ્યું.

“જુઓને! રમેશભાઈ! સ્ત્રી સ્વભાવ મુજબ
મધુરી બહેન કદાચ મહેણું મારે, પણ ત્હમે
પુરોગો પણ ક્યાં અમને મુખી દો છો?”

“ચાલો હવે, નહિ તો પાંખી લડાઈ શરૂ
શશે.” મધુરીબહેન કહાપણથી બોલ્યાં.

“મધુરીબહેન! યુવાન એટલે જ તોફાન.
યુવાનને નોતરવાં એટલે તોફાનને નોતરવું.
યુવાનમાં ભગવું એટલે તોફાનમાં ભગવું તો
પછી એથી દંટાળે કેમ ચાલે? લડતાં વડતાં
પણ અમારું મંડળ કેવું સંપીકું છે!”

“તમે તો બધાં ગાંડાં છો. હજી કાલાં
ક્યારે થશે. પણ એ તો અમે કાલાંજ છીએ.”
લીલાબહેન બોલ્યાં. “જુઓને “છે જગતને
ઉંધાં ચરમા કાઢ્યા દીવાના લાગે”

ધર ઉપયોગી રૂઝ

(૧૩) દાન્યા ઉપર તરતજ છુકોનો રમ ચોપરી દેવાથી દાન્યાની પીડા બહુ ઓછી
ચાય છે.

(૧૪) મગ, વાલ, વટાણા વગેરે કઠોરની સાંચે બોરિક એસીડ (Boric Acid)
ની જુકી બહુ થોડી મેળવીને સંગ્રહ કરી રાખવામાં આવે તો લાંબો વખત સુધી સડતા નથી.

(૧૫) તમારા પોતાના પરસેવાથી તમારા જુટમાંથી ગંધ આવતી હોય તો તેમાં
બોરિક એસીડની જુકી ઝાંડી જુટ પહેરો તો બહુ ઓછી ગંધ આવશે.

(૧૬) કેરીનો રસ ને સહેજ ખાટો લાગતો હોય તો તેમા રતી કે બે રતી ખા-
વાનો રોડાં નાખી હલાવી ખાઓ, ખટાસ ચાલી જશે.

હરીલાલ એચ. પાંડે.

વિભક્ત અને અવિભક્ત કુટુંબની ભાવના*

લેખિકા: સૌ. કુમુદગૌરી મંગળદાસ ગુનશી:

વિભક્ત અને અવિભક્ત કુટુંબની ભાવના એ પ્રથમ આપણી પ્રગતિને માટે અત્યંત અગત્યનો છે.

આ બન્ને વિષયો ભાવનાનું આવેશન તથા એ બન્ને ભાવનામાં રહેલા ગુણદોષ ભારતવર્ષની સંક્રાંતીના સમયમાં અતિ મહત્વના છે, અને તેમાં પણ ખાસ કરીને સ્ત્રી-મતિને એથી કેટલા ન્યાય અન્યાય થાય છે, તથા સ્ત્રીઓએ એમાં શું ભાગ ભજવવાનો છે, એ બાબત પર યથાર્થ વિચાર કરવાની જરૂર છે.

અવિભક્ત કુટુંબ એટલે એકત્ર અથવા સંયુક્ત કુટુંબ, જેને અંગ્રેજીમાં Joint Family System કહે છે. તે પ્રથા પશ્ચિમવર્તી ચાલી આવે છે. એની પ્રાર્થના તથા ઉત્કૃષ્ટતા, શાસ્ત્ર અને પુરાણોમાં, તથા દંત-કથાઓ અને ઇતિહાસોમાં, દષ્ટિગોચર થાય છે.

આઘ પુરુષના વર્ષતમાં માનવીની રચિતિ ધણી વિચિત્ર હતી. તે સમયે કુદરતી તથા ઘણાંજ વિકટ સંયોગોમાં જીવન ટકાવી રાખવું પડતું. તેવું વખતે સ્ત્રીઓને પુરુષોને આધારે રહેવું પડતું. એટલે પુરુષ કુટુંબને સંભાળે અને સ્ત્રીઓ તથા બાળકો તેની નોકરી કરે, એટલે પુરુષની બીજું મિલકત સાથે બાળકો પણ તેની માલિકીની મિલકત ગણાવા લાગ્યાં. આ સ્ત્રી, બાળકો અને પુરુષોનો સુમળો, તે એકત્ર કુટુંબ તરીકે ગણી શકાય. સ્મૃતિ લખાઈ તે સમયમાં પણ આપણા દેશમાં એજે ભાવના પ્રબળ હતી.

તેમજ અન્ય દેશો જેવા કે રોમમાં પણ તેજ ભાવના સર્વોત્કૃષ્ટ લેખાતી. પણ વર્ષતના વહેવા સાથે ત્યાં એ ભાવના વધુ વખત ટકી નહી, ત્યારે આપણા દેશમાં એવી ગુંથણી ધર્મની સાથે થવાથી તે કાયમ થઈ ગઈ.

પાશ્ચાત્ય કેળવણી તથા સંસર્ગનું અનુકરણ કરવાથી વિભક્ત કુટુંબની નવી ભાવના જેને અંગ્રેજીમાં Individual Family System કહી શકાય છે, તે નવી ભાવના સાથે જુની ભાવનાનું સતત વહન મિથણ થતાં ધણીવાર નવિન ભાવના તરફ આપણું મન સદાજ આકર્ષાય છે. પણ એ બંને ભાવનાના લાભ અને ગેરલાભ બેતાં અવિભક્ત કુટુંબની ભાવનાનો આદર્શ મૂળ-રૂપમાં તે સર્વોત્કૃષ્ટ છે.

અવિભક્ત કુટુંબની ભાવનાનો મહામંત્ર “આત્મભોગ” છે. એ આત્મભોગની ભાવના એકત્ર કુટુંબમાં યથાર્થિત ખીલી શકે છે. અન્યના શોષ સંગર્ભની ખાતર સ્વભોગ આપવાની વૃત્તિ એકત્ર કુટુંબમાં કેળવાય છે. વ્યક્તિગત દુઃખના સમયમાં બહેાળા કુટુંબમાં હેવાથી પૂરવું આશ્વાસન મળે છે, પરસ્પર મંદદં પણ દંડી શકાય છે, આર્થિક, સામાજિક, અને ધાર્મિક ઉન્નતિ પણ કરી શકાય છે તેમજ સહયર્થતા અને સહકાર્યતા, સહન-શીલતા અને સહિષ્ણુતા તથા હાંમા અને શાંતિ, જેવા ઉચ્ચ ગુણો પણ એકત્ર કુટુંબમાં રહેવાથીજ વધારે કેળવી શકાય છે.

એકત્ર કુટુંબમાં દરેક વ્યક્તિ પોતાનું કામ યથાર્થિત બજાવે જાય છે. શ્રેય કેમ થાય, એ વિચારે વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્ય “Self”

* સ્વ. પાવેલીબાઈ કારાંદાસ ત્રીશોવંદાસ છતાંમી લેખિત નિબંધની પરીક્ષામાં ૧૬મી મનામ ૩. ૧૫૭ મેળવનાર નિબંધ.

ને દાખી કૌટુંબિક - જીવન - higher Self જીવે છે. એટલે અવિલકત કુટુંબમાં મેં ઉપર જણાવેલા કાયદાઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

આ ભાવનાં ઘણી - જુની અને ઉત્કૃષ્ટ તથા આદર્શ રૂપો છે; પણ સમય જતાં તેની ગંભીરતા એટલી વધવા લાગી કે એ પ્રથમે આધારે કુટુંબનાં મોટાંઓ નાનેરાના રક્ષકને બદલે ભક્ષક બનવા લાગ્યાં. કન્યા જીવનને પિતા પોતાની મોટી મિલકત ગણવા લાગ્યા તેથી કન્યા વિકલ્પનો મહા સડો દાખલ થયો. વહુ એટલે સુધ્ય ખરચી આણેલી વસ્તુ. તે બાપડીની દશા “ ધાંચીના બગદ ” કરતાં પણ વધારે અધમ, અને ગુલામી વખતમાં ચાલતા જુલમી અને ત્રાસદાયક પ્રસંગો કરતાં વધારે બયંદર જણાવા લાગી. માનવ જીવનની સ્વતંત્રતા ને અધોગતિ મળવાના પ્રસંગો ઉપસ્થિત થતાં પ્રજાએ એ સામે પોકાર કરવા માંડ્યો, આપણા ગુજરાતના કવિ શ્રી રાયચુરાએ રચેલા આપણા ગુજરાતના એક કાઠિયાવાડી કંઈક લોકગીતમાં પત્ની પોતાના પતિને ધરમાંથી રસોડા, ધંટી, ખાંડધુઈ, તથા ગાય મુદાં કાઢી, સાસુ સસરા, અને નણંદ બોખમનાં, ઉપરથી મીઠા પણ અંદરથી વિપ સમાન, લાગતાં વાતાવરણમાંથી પોતાને સ્વતંત્રતા તથા ઉત્સાસને લ્હાવે લેવાને વિનંતિ કરી રહી છે. એ પરથી એ ભાવના એક સદી પહેલાનું હોવાનું દિગ્દર્શન થાય છે.

આપણા જીવનનું વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્ય નષ્ટ થવાથી આપની ઉન્નતિ થવી અશક્ય છે. અને જુની ભાવનાનો હિંદુ સંસારમાં એટલો બધો દુરુપયોગ થાય છે, કે જ્યાં સુધી તેમાં સુધારો કરવામાં નહીં આવે અથવા તેને નષ્ટપ્રાય નહીં કરી શકાય, ત્યાં સુધી નવી ભાવના આપણા સમાજને માટે વધારે શ્રેયસ્કર છે એમ માનવું, બુદ્ધભરેલું, નથી. આપણા સંસારમાં રથને રથને અને ગઢે ગઢે

એ ભાવનાને કારણે અનેક મનુષ્યોનાં જીવનની દાનિ થાય છે. અવિલકત-કુટુંબની ભાવનામાં પ્રેમ છે, સૌંદર્ય છે, મર્યાદા છે, પણ થોડી ઘણી સ્વતંત્રતા મેળવ્યા વિના કેવળ પરાધિનતામાં જડાઈ રહેલી અને તેવીજ ભાવનાને પોથી તેવા વાતાવરણમાં રહેનાર સ્ત્રી પોતાના જીવનની ઉન્નતિ કરવા કેવળ અસમર્થ નિવડે છે.

જે પ્રથામાં “ નારી નર્કની ખાણ, સ્ત્રીઓમાં : આત્મા નથી, સ્ત્રીઓજ મનુષ્યનો સ્વર્ગમાંથી અધઃપાત કંઈવે છે, તથા “ સ્ત્રીની શુદ્ધિ પગની પાનીએ ” એ માન્યતાઓ દઢ થઈ ગઈ છે, તે પ્રથામાં સ્ત્રી જાતિનું જીવન ઉન્નત કોઈ પણ પ્રકારે જની શકે નહિ એ બનવા ભોગ છે.

અવિલકત કુટુંબની જુની ભાવનામાં કન્યા જન્મથીજ વગેવાતી, તેને કેળવણીની ખાસ જરૂર હોઈ શકે નહીં તથા પિતાની સંપૂર્ણ માલિકીની વસ્તુ ગણાય છે, બધારે પત્નીને, વચર પગારનું પેટીકું દોર, સલામથી સાંજ સુધી તનતોડ મહેનતથી લોહીનું પાણી કરી, પોતાની જીલ શિવાય બીજાઓના ગુનામાં પણ સંપૂર્ણ અધિકારી બની, ધરનાં નાનાંથી તે મોટાં સુધીનાં મેણાં ટોણાં ખાતી, અને દૈવ વશાત વિધવા થતાં મેસ પગલાની મનાઈ કુટુંબના માણસોથી તિરસ્કાર પામીને ધરના કોઈ ખુણામાં અધકારમય જીવન વ્યવિત કરતી વ્યક્તિ તરીકે જોવામાં આવે છે.

વર્તમાન હિંદની સંકાંતીના સમયમાં એજ કન્યાએ અને એજ સ્ત્રીએ બંગલો ઉઠાવવાની, અને જુની પ્રથાને યા તો પુરી સુધારવાં યાનો નષ્ટપ્રાય કરી વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્ય મેળવવાની ખાસ જરૂર છે.

વર્ષો અને સુગંધી ચાણી આવની આ પ્રથામાં સુધારો કરવા સ્ત્રીઓની તો જરૂર છે. પણ તે સાથે ‘પુરુષવર્ગ’ પણ પોકાર કરી, સમાજની આંખ ઉઘાડવાની ખાસ જરૂર છે.

મુંગાઇ તથા ગુજરાતનાં બીજાં અનેક સુધરેલાં શહેરોમાં સ્ત્રીઓની કમકમાટી ઉપજાવે એવી સ્થિતિ વધારે પ્રમાણમાં જોવામાં આવતી નથી. પણ નાનાં શહેરો અને ગામડાંઓમાં તથા ખાસ કરીને કાઠિયાવાડ અને કચ્છમાં પડદા પાછળ દુઃખી સ્ત્રીઓના ધુધટ ખોલી, બારીક નગરે નિરિક્ષણ કરીશું, તો સમજશે કે સંયુક્ત ભાવનાની પ્રબળતામાં કેટલી નિર્દોષ સ્ત્રીઓ અનહદ દુઃખ ભોગવી રહી છે, તેમજ “ગૌરી” જેવી નિર્દોષ અને કુમળા બાળાઓનાં, આપણા કલ્પિત ગૃહજીવનની વેદીપર અનેક અગિદાઓ પ્રતિ-ર્વા અપાય છે. છતાં અનેક રંક અજાણા પોતાની ખાનદાનીથી સહિષ્ણુતાના ઉચ્ચ ગુણને અનુસરી, સ્વ. કવિ કલાપિત

“હૃદાલી બાબાં ? સહન કરવું એય છે એકે હૃદાણું” એ આદર્શથી પોતાના જીવનની કુરબાની કરી રહી છે.

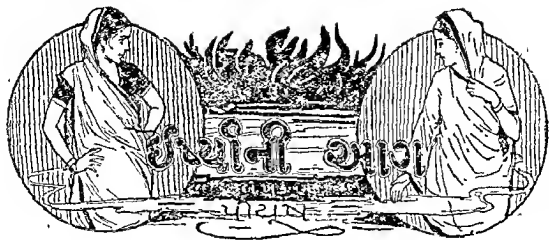
શ્રીયુત ચીતળીઆનાં શબ્દોમાં લખીય કે

“૩૦ ને બદલે ૩૦૦ મહાસલાઓ ભરવામાં આવે, વિખ્યાત વક્તાઓ અનેક વર્ષો સુધી ગાતાંગાતાં હંમે ઉડતા રાજહંસની માર્ક સંગીતમાં વ્યાખ્યાનો કરે, તેમજ ઇંગ્લાંડ તો શું પણ ઠેક પાર્લામેન્ટ સુધી એના દુઃખો રડી કહેવામાં આવે, અને અસહ્યર આદિશસ્ત્રોનો ઉપયોગ દેશની સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે કરવામાં આવે, તો પણ ન્યાં સુધી અમારા સંસારમાં, સમાજમાં, સ્ત્રી જીવનની અધોગતિ કરનાર જુની પ્રયાને પુરે-પુરી સુધારી અગર તો નહિપ્રાય કરી, આપણી વિલુણી બાળાઓનાં જીવનને ઉન્નત કરવાની કોશિશ કરવામાં નહીં આવે, તેમજ આપણા ગૃહજીવનમાં સ્વરાજ્યની સ્થાપના કરવામાં ન આવે, તથા સ્ત્રીઓને ઉન્નતિના

માર્ગપર ચઢવાના તથા તેનું જીવન સુખમય, આનંદમય, અને શાંતિમય ગાળવાના સતત પ્રયત્નો કરવામાં નહિ આવે, ત્યાં સુધી આપણા દેશનું સ્વરાજ આપણે માટે ધણું દુર છે.”

જે સમાજમાં સુધારો કરવા ચાહતા હો તો, જે સમાજની ઉન્નતિ કરવા ચાહતા હો તો, તદ્મારી જુદો, માતાઓ, પુત્રીઓ, જે હાલમાં પરાધિનતાની બેડીમાં જકડાઇ, અનેક દુઃખો ભોગવી હાથ નાંખી રહી છે, તેને યોગ્ય સ્વતંત્રતા આપી તે હાલ જે સ્થિતિ ભોગવે છે, તેમાંથી તેનો ઉદ્ધાર કરો. તેથી તદ્મને તદ્માર્ કાર્ય કરવામાં મદદ મળવાથી તે જલદી ઉદ્ધારો, તેમજ સહચાર વધવાથી જે કામો અતિ વિકટ લાગે છે, તે સુલભ થઇ પડશે. હવે જમાનો આગળ વધે છે અને રંક અજાણાઓના પ્રારબ્ધે થવાનું હતું તેવો થયું. પણ હવે તે ન બનવા પામે એવા પ્રયત્ન આદરી તેમની હાથ ને બદલે આશિષ લઇ સુખ આપો.

અને જુદો તદ્મને તદ્માર્ મનોબળ, અને આત્મશ્રદ્ધાથી, સત્યતા અને નીતિને વળગી અને તદ્માર્ વર્તન અને વિચાર, વધુ ઉચ્ચ બનાવવા પ્રયત્ન કરો, તો નિશ્ચય માનજો કે જે મહાન ઇશ્વરે પોતાના અંશ રૂપેજ આપણને પેદા કર્યો છે અને તેજ મહાન શક્તિથી અચળ નિશ્ચય અને ભક્તિ આપણે રાખતાં શીખીએ, તો આપણી વચ્ચે આપણને દેખાતા કંટકો પોતાની મેજેજ દુર થઇ, આપણી ઉન્નતિ કરવાને સરળ માર્ગ કરી આપશે. અને આપણું જીવન જે આપણને અધિકારની સુતિ સધું લાગે છે, તેને બદલે અનેરી આરામની ન્યોતથી જળાદગતું દેખાશે, અને તે વખતે તદ્મારી નિંદા કરનાર પણ સત્ય મળવાથી તદ્મારી પ્રસંશા કરી અન્યને તદ્મારે પગલે વિચરવા સલાહ આપશે.

પ્રકરણ ૯ મું

પ્રભાતની શીતળ લહરી મંદ મંદ વહતી હતી. સૂર્યોદય હજી થયો ન હતો. કંપની સરકારનું સૈન્ય તિહાના પર્વતની ઉત્તરે, નજેડી આગળ આવી પહોંચ્યું.

તિહાના પર્વત, સમુદ્ગતીરની દક્ષિણે આવ્યો હતો. આજે તો તિહાનાનું કાંઈ અસ્તિત્વ નથી. બાકી તે વખતે ઇતિહાસમાં તેનું નામ કાયમ રહે એવું કાંઈ તેણે કહ્યું હતું. આજે તો તેનું કાંઈ નામરમરણ પણ નથી.

પર્વતની તળેડી આગળ સૈન્ય આવી પહોંચતાં સેનાપતી ફોર્ડ સાહેબે સૈન્યને થોડી વેળ વિશ્રાંતિ લેવાની આજ્ઞા કરી. અને હવે તું કરવું તેની વિચારણા શરૂ થઈ.

ફ્રેન્ચોની ઠોડી ઉપર હલ્લો કરવા માટે પર્વત ઓળંગવાની ખાસ જરૂર હતી. એટલે બધાં સૈન્યે એક સાથે પર્વત ચઢવાની શરૂઆત કરવી કે કેમ એ પ્રશ્ન ઉપર કેપ્ટન ફોર્ડ બીજા સેનાપતી દુધ્મ સાથે ગંભીર ચર્ચા કરી રહ્યા હતા. કેપ્ટન ફોર્ડનો વિચાર એવો હતો કે સૈન્ય પર્વત ચઢવાની શરૂઆત કરે તે પહેલાં, એ ગુપ્તચરો દ્વારા ચતુષ્પક્ષીની ત્રીજાયા જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો. સેનાપતી દુધ્મનો વિચાર બધું સૈન્ય તરતજ પર્વત ઓળંગી નાથ એવો હતો. સેનાપતી દુધ્મની

દલીલોને કાંઈક વજન હતું. એટલે કેપ્ટન ફોર્ડે બધાં સૈન્યને પર્વત ચઢવાનો હુકમ આપ્યો. રસ્તા ઘણોજ ભયંકર હતો એટલે કંપની સરકારનું સૈન્ય ધીમે ધીમે પર્વત ચઢવા મંડ્યું.

આવો મુરદાલીભર્યો માર્ગ કાપતાં સૈન્ય ત્રાસ ત્રાસ પામી ગયું; પરંતુ છૂટકો નહતો. સાત માઈલ ઉપર પર્વતની દક્ષિણ બાજુએ ઉતાર હતો. સૈન્યે ત્રણેક માઈલ કાપ્યા હશે એટલામાં એક ફ્રેન્ચી કેપ્ટન ફોર્ડને સલામ કરી જણાવ્યું: “ આ રસ્તા ઉપરથી પસાર થતા એક ફ્રેન્ચ વેપારીને અમે પકડ્યો છે. આપનો હુકમ હોય તો તેને હાજર કરે. ”

કેપ્ટન ફોર્ડે એ વેપારીને તાત્પર્યથી હાજર કરવાનો હુકમ કરતાં તેને હાજર કરવામાં આવ્યો. સર્વ સૈન્યને ત્યાં જ અટકાવવામાં આવ્યું.

કેપ્ટન ફોર્ડે, ફ્રેન્ચ વેપારીનું બારીક અવલોકન કરી, કહ્યું: “ મીસ્ટર, આપ કોણ છો ? ”

અત્યંત ખિન્ન થયેલો હોય એવું મુખ કરી, સરળ ભાવે તેણે ઉત્તર આપ્યો: “ સાહેબ, હું એક ફ્રેન્ચ સભ્ય વેપારી છું. મારી જાનિ પ્રત્યેનાં અભિમાનથી આજ દિન મધી હું

ફ્રેન્ચોની કાઠી સાથે સંબંધ રાખી વેપાર કરેતો હતો. પરંતુ આખરે હું ફ્રેન્ચો એક ખોટા આરોપસર ગવર્નરે મને સજા કરી. એટલું જ નહિ પરંતુ મને હદપાર ક્યો. મારે સર્વરવં પણ લૂંટી લીધું. એટલે હું અંગ્રેજોનો આશ્રય શોધવા જતો હતો ત્યાં તો મને પકડવામાં આવ્યો. મને લાગે છે કે આ સૈન્ય અંગ્રેજોનું જ છે !”

“હા; તારી માન્યતા ખરી છે. પણ તે જે વાત કરી છે તે સાચી છે કે ખોટી, તે અમારે કેમ જાણવું ?” કેપ્ટન ફોર્ડે સંશય ખતાવ્યો.

“હું મારું જીવન આપને સોંપું છું. એટલે મેં કહી તે વાત ખરી છે કે ખોટી તેનો નિર્ણય આપ કરી શકશો.” ફ્રેન્ચ વેપારીએ નિર્ભયતા દર્શાવી.

“હીક છે;” અમે ફ્રેન્ચોની કાઠી ઉપર હક્કો કરવાનું જઈએ છીએ તો અમારી સાથે રહી અમને બરાબર માર્ગ બતાવજો. અમારો વિનય થતાં અમે તને બધું નુકસાન પહોંચાડીશું. અને તારો વેપાર પણ સારી રીતે ચાલે એવી વ્યવસ્થા કરી દઈશું.”

“આપના હાથમાં મારું જીવન છે. આપ મારો તે વખતે મારું મસ્તક ધડથી જુદું કરી શકો. એટલે હવે તો મારા બેલવામાં આપને અવિશ્વાસ નહિ આવે એમ હું માનું છું.”

“ખરી વાત છે.”

“તો હવે તમને શાની માહિતી જોઈએ છે તે કહો.” ફ્રેન્ચ વેપારીએ યોગ્ય તક સાધી.

“કંપની સરકારનું સૈન્ય ફ્રેન્ચો ઉપર હક્કો કરવા નીકળ્યું છે એ તમને જાણ છે કે ?” કેપ્ટને ઉત્કંઠા દર્શાવી.

“હા; તેઓ એ વાત જાણે છે અને નેમણે પાકેલા જંદોબરત પણ ક્યો છે. તિહાના

પર્વતની દક્ષિણ તબેડી આગળ ફ્રેન્ચોનું મોટું સૈન્ય તોપી ગોઠવી અંગ્રેજ સૈન્યની સાથે જોડે રહ્યું છે.” ફ્રેન્ચ વેપારીએ ગંભીરતાથી કહ્યું.

“તું ખોટું તો નવા બોલતો ને ?”

“હું ખોટું શા માટે બોલું ?”

“હીક; તો હવે બીજા જે કાંઈ હકીકત તું જાણતો હોય તે કહે.”

“તમે આવ્યા છો એ માર્ગ પણ તમે ધારો છો એટલો સુરક્ષિત નથી. પર્વત ઉપર ફ્રેન્ચ સૈન્ય એકઠું થયું હતું. તમે પર્વત ચઢવા માંડ્યો એટલે તે સર્વ સૈન્ય નીચે ઉતરી, તમે જે માર્ગ આવ્યા તે માર્ગ રોકી બેઠું છે.”

ફ્રેન્ચ વેપારી પોતાનો એકે એક શબ્દ એટલી ગંભીરતાથી બોલતો હતો કે કેપ્ટન ફોર્ડે તેનો શબ્દ શબ્દ ખરો લાગ્યો. કેપ્ટન ફોર્ડે ઘણું ગલરાઈ ગયો.

“ત્યારે તો મારું સૈન્ય બંને બાજુથી ઘેરાઈ ગયું.”

“હા.”

ફોર્ડે સાહેબ યોદ્ધાવાર વિચાર કરતાં રહ્યા. એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાંખી તેઓ બોલ્યા: “હીક. આપણે બરાબર અર્થે રસ્તે આવ્યા છીએ. તો હવે સૈન્યનાં બે લાગ કરી બંને છેડે એક એક લોગ મોકલી આપું છું.”

“નહિ સાહેબ; એમ કરશો નહિ. પર્વતના શિખર ઉપર થોડું ફ્રેન્ચ સૈન્ય સંતાઈ રહ્યું છે અને તેણે મોટા પથરાના ઢગ કરી દક્ષિણ અને ઉત્તર બંને બાજુનો રસ્તો બંધ કર્યો છે.”

“મને લાગે છે કે તું હવે ખોટું બોલે છે. તું કાંઈ ફ્રેન્ચ જાસુસ હોય એવી પણ મને તો શંકા લાગે છે.” કેપ્ટન ફોર્ડે સંશય દર્શાવ્યો.

“હીક; તમને મારા બેલવામાં અવિશ્વાસ

આવે છે તો, બે ઘોડેસ્વાર મોકલી ખાતી કરાવે. બે તે સ્વારો આવી મારું કહેવું જોડું છે એમ જણાવે તો તરતજ મને દાર કરો; ખરું છે એમ કહે તો મને જીવતો રાખજો.”

કેપ્ટન ફોર્ડે બે ઘોડેસ્વાર સ્વાના કયાં અને થોડીજ વારમાં તેઓ તપાસ કરી આવ્યા. ફ્રેન્ચ વેપારીનું કહેવું સાચું હતું.

ફ્રેન્ચ ગુપ્તચર અથવા વેપારી ફ્રેન્ચ વેપારીની આ બંધી બાજુથી કેપ્ટન ફોર્ડે ધણેજ ગુંચવાઈ ગયો. છેવટે કાંઈ ઉપાય ન મળતાં તેણે ફ્રેન્ચ વેપારીનો જ આશ્રય શોધ્યો: “હવે આ સંકટમાંથી પાર ઉતરવાનો કાંઈ ઉપાય તું મૂક્યો?”

“હા; બે આપને મારામાં વિશ્વાસ હોય તો હું મૂકીશ.”

“તો કહે; હવે વિશ્વ ન કર.”

“અહીંથી દશિણ તરફ થોડેક જતાં પહાડ ઉપર ચઢવાનો એક બીજો માર્ગ છે. તે હું તમને બતાવીશ ત્યાંથી તમે પર્વત ઉપર ચઢી શકશો. પર્વત ઉપર ચઢ્યા બાદ ગાખી બાજુએ જઈ સપાટ મેદાન ઉપર ઉતરવું અને ત્યાંથી સામેજ દેખાતી ફ્રેન્ચ ઠોડી ઉપર હલ્લો કરવો. મને ખબર છે ત્યાં સુધી ફ્રેન્ચોએ પોતાની ઠોડી ઉપર સંરક્ષણ માટે કાંઈ સૈન્ય રાખ્યું નથી.”

“પણ આ માર્ગની ફ્રેન્ચ સેનાપતીને ખબર હશે ને ?”

“નહિ; ફ્રેન્ચ સેનાપતીને આ માર્ગની જરાયે ખબર નથી.”

કેટલાક દિવસો સુધી તો ફ્રેન્ચ વેપારીની સલાહ ઉપર કેપ્ટન ફોર્ડે વિચાર કર્યાં કર્યો. સૈન્યની આવ સામગ્રી પણ ખૂટી ગઈ. બીજા સેનાપતીએ ફ્રેન્ચ વેપારીના કહેવા પ્રમાણે કરવાની સલાહ આપી.

કેપ્ટન ફોર્ડે નિરાશાપૂર્ણ ચરે બોધ્યો

“જે માણસ પોતાની સ્વનિર્ણય ઉપર છોડી દે તે માણસ ઉપર પારકાએ વિશ્વાસ મૂકવો યોગ્ય નથી. પરંતુ હવે બીજો કાંઈ ઉપાય નથી. એટલે કાંઈ આપણે તેનીજ સલાહ પ્રમાણે ચાલવું પડશે.”

પ્રકરણ ૧૦ મું

બીજા દિવસે સવારે કેપ્ટન ફોર્ડે તે વેપારી ફ્રેન્ચ વેપારીને બોલાવી કહ્યું: “તારા કહેવા ઉપર વિશ્વાસ મૂકી તારા બતાવેલા માર્ગે હું આજ સર્વ સૈન્ય સાથે પ્રવાણ કરું છું. તું વિશ્વાસઘાત નહિ કરતો; તને સોગંદ છે.”

તે બાદ કેપ્ટન ફોર્ડે રમેશને બોલાવી લાલપલટણનાં ૫૦૦ નાં સૈન્યનું અધિપતિત્વ સોંપ્યું અને તેને આગળ દૂર કરવાની આજ્ઞા આપી. પોતે બાકીનાં સૈન્ય સાથે ધીમી ધીમી દૂર કરવા માંડી.

એએક કલાક સુધી રમેશ તે વેપારી વેપારી અને સૈન્ય સહીત દૂર કરતો એક ગિરિ સરોવર આગળ આવી અટક્યો. આજુ-બાજુની પરિસ્થિતિ બેતાં જ ચાલુક્ય સુદ્ધિવાળા રમેશ ચોંક્યો. તેને લાગ્યું કે “આપણે વિશ્વસ્ય સંકટમાં આવી પડ્યા છીએ.” અને એ વિચાર આવતાં જ તેણે સંકેત ધ્વનિ કરી પાછળ આવતાં સૈન્યને ત્યાંજ થોભવા સૂચવ્યું. એટલે પાછળનું સર્વ સૈન્ય ત્યાં થઈ ગયું.

આટલી વ્યવસ્થા કર્યા બાદ, રમેશ, ફ્રેન્ચ વેપારી તરફ કોધિત થઈ, કંઠોર સ્વરે કહ્યું: “અમને બધાને તું ક્યાં લઈ આવ્યો છે, બોલ ?”

ફ્રેન્ચ વેપારી જતા વ્યવ થઈ બોધ્યો: “તું અમારી મૈત્રિક છે. તારાં પેટને ખાતર

તું આ નોકરી કરે છે. તારા હિતની એકે ચાંત મારે કરવી છે. સાંભળીશ ? ”

રમેશ આશ્ચર્યમંત્ર થઈ બોલ્યો : “ તારે એ કાંઈ કહેવું હોય તે જલદી કહે. અત્યારે નકામો સમય ગુમાવવાનો વખત નથી. ”

“ હું તેજ કહું છું. કેપ્ટન ફાઈમાં જરા હાપણુનો અભાવ હોય એમ લાગે છે. તે અંગ્રેજ છે છતાં બંગાળી લોક ઉપર આટલો વિશ્વાસ કેમ રાખે છે ? અને બંગાળી લોકો એટલો વિશ્વાસ કેમ પામે છે ? બંગાળી લોકો સ્વાતંત્ર્ય ઝુંટની લેનાર એ અંગ્રેજો. બંગાળી લોકોનો વેપાર કના કરનાર પણ એજ અંગ્રેજો. ખરી રીતે બંગાળી લોકોનું સર્વનાશ કરનારો અંગ્રેજો જ છે. એટલે બંગાળીઓનાં તો અંગ્રેજો કદા શત્રુ છે. શત્રુ ઉપર વિશ્વાસ મૂકવો એ કેપ્ટન ફાઈનું વર્તન મૂર્ખાઈભર્યું જ છે ને ! ”

“ આવી નકામી વાતોમાં સમય ન ગુમાવ. અંગ્રેજો અમારા શત્રુ છે કે મિત્ર તેનો અમારે વિચાર કરવાનો છે. તારે એની સાથે શું લાગે વળગે ? ” અંગ્રેજો આવે તે પહેલાં કેટલાયે વર્ષોથી મુસ્લીમોએ બંગાળીઓને પરાધીનતાની ઝુંઝરીમાં બાંધેલા. તારે મને જે કહેવું હોય તે પહેલાં કહે. ”

“ હું તો તારા લાભની વાત કરું છું. આવા અનેક યુદ્ધોમાં રખડતાં પણ તને કદિ નહિ મળે એટલી દશ પંદર હજાર રૂપિયાની રકમ તને સહજમાં મળે એમ છે. ” ફ્રેન્ચ શુપ્તચરે પોતાનો પાસો ફેંક્યો.

રમેશને હવે ઘણો ક્રોધ ઉપજ્યો. તે તિવ્રસ્વરે બોલ્યો : “ મને હવે ખાતરી થઈ છે કે તું ફ્રેન્ચ શુપ્તચર..... ”

“ પણ એમાં તને જ લાલ છે ! તારો પર્વત અંગ્રેજોની ગુલામી કરતાં પણ મને એટલી રકમ મળવાની નથી. તો તને

એટલા ઓછા પડતા હોય તો પાંચ હજાર વધારે લે. ”

“ બદમાશ ! બંગાળીઓ વિશ્વાસઘાતી નથી. હમણાંજ તારાં માથું ધડધી છુદું કરી નાંખું પરંતુ કેપ્ટનનો હુકમ નથી. કેપ્ટનનો હુકમ મળે તહિ ત્યાંસુધી તું મારો કદી છે. ”

રમેશના આ શબ્દો સાંભળી ફ્રેન્ચ શુપ્તચર ખડખડાટ હસી બોલ્યો : “ મને કેદ કરતાં પહેલાં જરા તું તારી સ્થિતિનો વિચાર કરી લે. આ હમણાંજ તને પાંચસો મહોર આપું છું. તું કેપ્ટન ફાઈને મદદ ન કરે તો સૈન્યને આગળ આવવા દે. ”

હવે રમેશને અત્યંત ક્રોધ થઈયો. થોડીવાર શુપ્તચર તરફ નેઘ રહી રમેશ પાસે ઉભેલા સૈનિકને આજ્ઞા કરી : “ આ વેપારીને કેદ કર ! ”

શુપ્તચરને કેદ પકડવામાં આવે. તે પહેલાં તો તેણે સંતાડી રાખેલી એક નાની છુટારી ધરી, બે ત્રણ વાર વગાડી. એટલામાં અંગ્રેજ સૈનિક તેને કેદ પકડ્યો.

છુટારીના સાંકેતિક શબ્દોના પ્રતિબંધિથી ગિરિકંદરો ગાછાઉક્યાં. અને તેની સાથે જ છપાછ રહેલાં ફ્રેન્ચ સૈન્યે અંગ્રેજો ઉપર હલ્લો કર્યો.

ત્રણ બાણુથી ફ્રેન્ચોનો હલ્લો થયો. રમેશની લાલચલટણુ તેમાં સડોવાઈ. તોપોની લપંકર જર્જના થવા-માંડી. કેપ્ટન ફાઈ આ આકસ્મિક હલ્લાથી ગભરાઈ ગયો.

રમેશ થોડીવાર શાન્તિ રાખી બાણુ-બાણુની સર્વ પરિસ્થિતિનું બારીક અવલોકન કર્યું. શત્રુપક્ષ પાસે તોપો હતી. રમેશ પાસે માત્ર બંદુકો અને તલવારો હતી. એટલે શત્રુઓનો સામનો કરવાનું કામ નાશને આમંત્રણ કરવા બરાબર હતું. તોપોનો માર

અસલ હતો એટલે છેવટે સરોવર તરફ જવાનું જ વધારે સુરક્ષિત લાગ્યું. અને બધુંયે સૈન્ય રમેશને આતાધીન રહી સરોવર તરફ ચાલ્યું.

કેપ્ટન ફોર્ડને પણ જીવન મરણનો સોદો હતો. રમેશ સાથે સામનો કરવામાં નિષ્ફળ નીવડેલું ફ્રેન્ચ સૈન્ય કેપ્ટન ફોર્ડનાં સૈન્ય સાથે યુદ્ધ મચ્યું.

રમેશનું સૈન્ય સરોવરના પાણીમાં હતું. પણ થોડે દૂર ગયા પછી પાણી ઘણા ઉંડા હોય એમ લાગ્યું. એટલે આગળ જવું સલામતીભર્યું નથી એમ ધારી ત્યાંજ અટક્યું.

આજ સ્થિતિમાં રાત્રિ પણ પડી.

આવી સ્થિતિમાં આધારણ રીતેજ સૈન્યમાં અશ્વતોષ પ્રવર્તે પરંતુ રમેશની પ્રેરણાએ વાણીથી સૌ કોઈએ ફ્રેન્ચોને આધીન થવા કરતાં આજ સ્થિતિમાં મરવાનું પસંદ કર્યું.

સૌને પોતાનું મૃત્યુ ઘણું નજીક લાગ્યું. નિરાશાએ સૌનાં હૃદય ઘેરી લીધાં. ત્યાં આશાનું એક કિરણ અબૂકર્યું. દૂર દૂર સમુદ્રમાં એક દીવો સજગતો, એક સૈનિકની દૃષ્ટિએ પડ્યો. તેણે રમેશને એ સજગતો દીવો બતાવ્યો.

એ દીવો આધારણ વહાણ ઉપર બળતો દીવો ન હતો પરંતુ કોઈ યુદ્ધનૌકા ઉપર બળતા દીવો જેવો હતો. વળી એ દીવો બેડેનું નિશાન લાલ રંગનું હતું. અને લાલ રંગનું નિશાન અંગ્રેજોનું હતું. ફ્રેન્ચોનું નિશાન શ્વેત રંગનું હતું. એટલે એ યુદ્ધનૌકા અંગ્રેજોની જ હોવી બેઠકએ એની રમેશની આગ્રી થઈ. રમેશના મુખ ઉપર આનંદની સુરખી ઉગી. રમેશે લાલ રંગનું નિશાન દર્શાવી સંકટ સમયે મદદની સૂચના કરી. એ નિશાન જોતાંજ તે યુદ્ધનૌકા ઉત્તાવળી ઉતાવળી પામે આવવા લાગી.

થોડે દૂર નૌકા ઉભી રહી. પાણી છાછરાં હોઈ નૌકા આગળ આવી શકે એમ ન હોવાથી એક હોડીમાં ઘોઘાક સૈનિકો રમેશ અને લાલ પલટણની નજીક આવી પહોંચ્યા. એક સૈનિકે પ્રશ્ન કર્યો: “તમે અહીં શું કરો છો?”

પ્રશ્ન થતાં જ રમેશે કહ્યું: “આ અંગ્રેજોનું લાલ પલટણ સૈન્ય છે અને મોટા સંકટમાં અંગ્રેજો ઉભું છે.”

“તમારા કેપ્ટનનું નામ શું?”

“ફોર્ડ સાહેબ!”

ફોર્ડ સાહેબનું નામ સાંભળતાં જ હોડીમાં આવેલા સૈનિકો આનંદ પામ્યા. એક સૈનિકે રમેશને કહ્યું: “તમારી બધી પલટણને હું યુદ્ધનૌકા ઉપર લઈ જઈશું. ત્યાં કેપ્ટનને બધી વાત કહેજો.”

અને લાલ પલટણના વીસ વીસ સૈનિકો તે હોડી દ્વારા યુદ્ધનૌકા ઉપર પહોંચ્યા. એક ભયંકર સંકટમાંથી લાલ પલટણનો છૂટકો થયો.

યુદ્ધનૌકાને કેપ્ટન રિલીયમ માનીપર તરણ હતો. પોતાની કુશળ શુદ્ધિ અને કુશીલારીથી તે આટલી નાની વયે કેપ્ટનનું પદ મેળવી શક્યો હતો.

રમેશ યુદ્ધનૌકા પર આવી પહોંચતાં કેપ્ટન માનીપરે બધી પરિસ્થિતિ કહેવા શરૂ થાયું એટલે રમેશે બધીયે ઘટના કહી.

તે બાદ રમેશે કહ્યું: “તમે આવી પહોંચ્યા તો અમારાં જીવન અચ્છાં. પરંતુ હવે કેપ્ટન ફોર્ડના પ્રાણ બચાવવાની જરૂર છે. કારણ કે શત્રુઓએ તેમના પર દડો ફેંકી દેશે એવી મારી માન્યતા છે.”

“પણ આટલા દિવસ નમે કેવી રીતે સુરક્ષિત રહી શક્યા?”

“અમે જે ટેકાએ હતા તે ટેકાએ નિહાળી પર્વતનું એક ઉંચું શિખર અમારું રક્ષણ

કરવું હતું. તેમ શત્રુઓને અમારા પર હક્કો કરવાની યોગ્ય તક પણ મળી નહિ. માત્ર આજે તો કેપ્ટન ફોર્ડ સંકટમાં છે. આપણે હવે બે અગત્યનાં કાર્યો કરવાનાં છે. એક તો કેપ્ટન ફોર્ડને આ સંકટમાંથી ઉગારવાનું અને બીજું ફ્રેન્ચોનો વિધ્વંસ કરવાનું. ”

થોડી વાર રમેશ વિચારમગ્ન રહ્યો. તે બાદ ફ્રેન્ચ ગુપ્તચર તરફ આંગળી ચીંધી તેણે કહ્યું : “ આ ફ્રેન્ચોનો ગુપ્તચર છે. આ બધુયે કરવાનાર એજ છે. એટલે મેં તેને કેદ કર્યો છે. મને લાગ્યું આપવાનો પણ એણે પ્રયત્ન કર્યો છે. એને બરાબર સુરક્ષિત રચળે રાખો. અને એની પાસે સંકેતપત્રો કરવાની તુતારી છે તે ખુશ્કી લો. ”

રમેશનાં હોવા પ્રમાણેની વ્યવસ્થા થઇ ગઇ. એટલે રમેશે કેપ્ટન માનિયરને કહ્યું : “ હવે આપણે સૈન્યના બે ભાગ કરી ડાળી અને જમણી એમ બંને બાજુથી શત્રુ ઉપર હક્કો કરવો જોઇશે. આ રીતે બંને બાજુથી શત્રુ સૈન્ય ઘેરાઇ જતાં તોપોનો મારો ચલાવવામાં આવશે. ”

રમેશની આવી કડપનાએ કેપ્ટન માનીયરનું દિલ પણ છતી લીધું. ડાળી બાજુથી પર્વત ઉપર ચઢી ફ્રેન્ચ સૈન્ય ઉપર હક્કો કરવાનું મૂશ્કેલીભર્યું કાર્ય. રમેશે ઉપાડ્યું અને અગ્રેજ સૈન્યે ઉઘાડા મેદાનમાં જમણી બાજુથી ફ્રેન્ચો ઉપર હક્કો કરવાનું નક્કી કર્યું.

યુદ્ધ નીકળી સાથેની ચાર હોડીઓમાં રમેશ અને તેનું સૈન્ય પર્વત આગળ ઉતર્યું. અગ્રેજ સૈન્ય પણ ત્યાંજ ઉતર્યું. બંને સૈન્યો પોતપોતાની કામગીરી બજાવવા ચાલી નીકળ્યાં.

મકરણ ૧૧ મું

રમેશની સાથે, થોડાં અગ્રેજ સૈન્ય સાથે સહકારી કેપ્ટન મેકડોનાલ્ડ હતો. બધુયે સૈન્ય

પર્વત ચઢી રહ્યું. અગ્રેજ સૈન્ય પર્વતનો માર્ગ ચઢતાં અત્યંત તાસ પામ્યું.

પર્વત ઉપર આવતાં રમેશે, મેકડોનાલ્ડને કહ્યું : “ સાહેબ, તમે ઉત્તર તરફ તોપો ગોળી અગ્રેજ સૈન્ય સાથે ત્યાં જ ઉભા રહો. અને હું અર્ધા ફ્રેન્ચ સૈન્યને બકરાંની માફક તમારી તોપોનાં મોઢાં આગળ હાંકી કાઢું છું. ફ્રેન્ચ સૈન્ય તમારી તોપો આગળ આવતાં જ તમે તેમના ઉપર મારો ચલાવજો. ”

રમેશનાં ઉત્સાહપૂર્ણ વર્ણનો સાંભળી મેકડોનાલ્ડે કહ્યું : “ બંગાળી તરણ, જે બંગાળી લોકો ખેડીકણ તરફે જાણીતા છે. એટલે શત્રુ સૈન્યથી ભય પામી તું પીઠ ન દેખાડતો. કારણ કે તેમ ચતાં હું મોટા સંકટમાં સપડાઇશ. તું પાછો હઠતાં ફ્રેન્ચો એકદમ મારા ઉપર હક્કો કરશે. અને મારે પાછો હઠવાનો કોઈ માર્ગ નથી. હું પાછળ હવા જાઉં તો સંસ્ત્રાવરના અથાગ જળમાં અમારે સર્વને જળસમાધિ કરવી પડશે. માટે દૂપા કરી મને કલકત્તાનાં પુનર્દર્શન કરવા દેજો. ”

રમેશ ધીમું હસી બોલ્યો : “ કાં સાહેબ, કલકત્તાની કોરી ઉપર આપના મેમ સાહેબ હોય એમ લાગે છે ! ”

“ ખરું છે. આ દેશમાં મારા વિના તેને બીજો કોઈ આધાર નથી. હું જે મરણ પામું તો તેની શી રીતિ થાય ? ”

“ એમાં સાહેબ, ભય શું કામ પામે છે ? એ કાંઈ બંગાળી સ્ત્રી નથી. બંગાળી સ્ત્રીએ તો પોતે મરણ પામે ત્યાંસુધી મૃત પતિનું જ પ્યાલું ધરવું પડે છે. તમારાં મેમ સાહેબને કાંઈ એવું થોડું જ છે ? તમે યમશરણ થાવ તો વળી મેમ સાહેબ કોઈ બીજા પતિદેવ શોધી લઇ મીસીસ એન્ડ્રુસ કે મીસીસ પેટુ બની આનંદમાં રહેશે. માટે તમે એવી નકામી ચિંતા ન કરતાં નિશ્ચિંતાનાથી નમાઈ કામ બજાવો. ”

રમેશે પોતાના સૈન્યના બે લાગ પાડી ઉત્તર અને દક્ષિણ તરફ રવાના કર્યાં. પોતે દક્ષિણ તરફ ગયેલાં સૈન્યને મળવા ઉપડ્યો. કારણ કે તે બાલુએ રરતો હોઈ કેપ્ટન ફોર્ડ પોતાના સૈન્ય સાથે ત્યાં જ હોવાનો મંલવ વિશેષ હતો. પોતાના કેપ્ટનને સંકટમાંથી મુક્ત કરવો એ રમેશનું કર્તવ્ય હતું.

ભગવાન સૂર્યનારાયણનાં બાહરશિખરે અંધકારને મીટાવવાની શરૂઆત કરતાં જ મેકડોનાઈડે પોતાની તોપો ગચ્છત કરી. આખો તિલાના પર્વત ધ્રુષ્ટ ઉઠ્યો.

આકસ્મિક થયેલા આ ભયંકર અવાજથી ફ્રેન્ચ સૈન્ય ગભરાઈ ગયું. કારણ કે હવે વિજય આપણો જ છે એમ માની તે મલકાવું હતું. કેપ્ટન ફોર્ડનાં સૈન્યની રાહ જોવું ફ્રેન્ચ સૈન્ય પર્વત ઉપર બેઠું હતું. ત્યાં આ ઘડાકા શરૂ થયા એટલે આશ્ચર્ય અને ભય મને ઉપસ્થિત થાય એ સાહજિક હતું.

આ નવી સ્થિતિથી ગભરાઈ ફ્રેન્ચ સેનાતિએ ૨૦૦ સૈનિકો સાથે સરોવર તરફ પાણી ક્યું. પણ તે બે ત્રણ માઇલ પહોંચ્યો હિ હોય ત્યાં લાગ પડતીઓ જોયાં ગયો અને બન્ને વચ્ચે તુમુલ્ય યુદ્ધ શરૂ થયું. મેકડોનાઈડની તિલાણી દૃષ્ટિએ આ બનાવ પડ્યો અને તેણે પણ ચોક્કસ તક સાધી યોડા નિકા અને બે તોપો સાથે ખીચી બાલુથી ફ્રેન્ચો ઉપર દડો કયો.

આ બાલુ કેપ્ટન ફોર્ડનો માર્ગ રોકી બેસી રહેલાં ફ્રેન્ચ સૈન્ય ઉપર રમેશે પોતાના ગર સૈનિકો સાથે દડો કયો એટલે ત્યાં પણ એ બન્ને વચ્ચે ઘનથોર યુદ્ધ ચાલી ગયું.

તોપોના ભયંકર ઘડાકા; બંદુકોનો અવાજ અને તલવારોના ખલખલાટ કેપ્ટન ફોર્ડને કાતે પડેગ્યો. ઉપર યુદ્ધ ચાલે છે એમ તમેકી

આગળ કેપ્ટન ફોર્ડને માલમ પડ્યું. અને તરતજ તેણે તપાસ કરવા એક ઘોડેસ્વાર દોડાવ્યો. ઘોડેસ્વારે, લાગપડતણ અને ફ્રેન્ચો વચ્ચે ચાલી રહેલાં યુદ્ધની ખબર આપી.

તોપોનો ભયંકર અવાજ દક્ષિણ તરફથી આવતો હતો. કેપ્ટન ફોર્ડને 'લાગુ' કે "આપણે હવે અહીં સ્વસ્થ બેસી રહેવું થોડું નથી." અને તરતજ તે પોતાનાં સૈન્ય સાથે પર્વત ચડી ઉપર આવી પહોંચ્યો. આ વખતે મધ્યાહ્નનો સૂર્ય પ્રખર કારણે વર્ષાવતો હતો. રમેશનું સૈન્ય પોતાના છત્ર ઉપર આવી લડતું, કેપ્ટન ફોર્ડે જોયું. અસંખ્ય બંગાળી અને ફ્રેન્ચ સૈનિકો યુદ્ધમાં વીરશ્રી વરી ગયા હતા. હવે સંપૂર્ણ વિજય કોને મળે છે તેજ જોવાનું બાકી હતું.

કેપ્ટન ફોર્ડે થોડી વાર વિચાર કરી ફ્રેન્ચ સૈન્ય ઉપર પાછળથી દડો કયો. ફ્રેન્ચો નબળા તો પડી ગયા હતા ત્યાં આ દડો થયો એટલે તેઓ થોડીજ વારમાં અગ્નિને શરણ આવી ગયા. અગ્નિને એ તેઓનાં શસ્ત્રો ઝૂંટવી લઈ, સર્વને કેદ કર્યાં.

સરોવર આગળ પણ લીપણ યુદ્ધ ચાલી રહ્યું હતું. કેપ્ટન ફોર્ડ પોતાની વિજયી લાગ પડતણ સાથે ત્યાં પહોંચી ગયો અને ફ્રેન્ચો ઉપર દડો કયો. અને થોડીજ વારમાં ફ્રેન્ચ સૈન્ય અગ્નિને આધીન બન્યું.

એક બાલુનું યુદ્ધ પૂર્ણ થયું અને તેમાં અગ્નિને વિજયશ્રી વરી. આ વખતે આંગ પડી ચૂકી હતી.

પ્રકરણ ૨૨ મું

બાકી રહેલાં સર્વ સૈન્ય સાથે કેપ્ટન ફોર્ડ બે પ્રદર રાત્રિના સમયે પર્વતની દક્ષિણ તરફના રસ્તા આગળ આવી પહોંચ્યો. મોટા

મોટા પત્થરોથી રસ્તો બંધ કરેલો હોય
આગળ કેવી રીતે જવું એનો વિચાર ઉપભવ્યો.

ફોર્ડ સાહેબને વિચાર કરતા બેઠ, રમેશ
આગળ આવી બોલ્યો: “ સાહેબ ચિંતા ન
કરો. તે આજીવનું સૈન્ય લડવામાં શકાયલું છે
એટલે આપણે રસ્તામાંથી પત્થરો દૂર કરીશું
તો તેની નજરમાં આવવાનું નથી. બંદુક
અને તોપના અવાજમાં આપણે અહીં શું
કરીએ છીએ, નો કાણ જાણવાનું છે ? ”

રમેશની સૂચના ફોર્ડ સાહેબને પસંદ પડી
અને, “રસ્તો રોકી રહેલા પત્થરોનો ઢગ તર-
તજ કાઢી નાંખી રસ્તો મોકલો કરો ” એવી
આજ્ઞા પણ આપી દીધી.

એ પ્રહર જેટલી રાત્રિ વીતી હતી; સર્વત્ર
અંધકાર હતો. એટલે મોટી મશાલો સળગા-
વવામાં આવી. હુકમ પ્રમાણે બધું સૈન્ય
પત્થરો દૂર કરવાના કામે વળગ્યું. પરંતુ પત્થરો
ખસેડવાનું કામ કુછરે હતું. માણસોને એથી
અત્યંત શ્રમ પડતો. રમેશની નજર તે તરફ
ગઇ. અને તેણે નવીજ સૂચના કરી. સૈનિ-
કોને થોડે થોડે અંતરે ઉભા રાખી એકના
હોથથી બીજાના હોથમાં પત્થરો ફેંકવાથી
જલદી કામ થઈ જશે એમ તેને લાગ્યું. એ
સૂચના પ્રમાણે કામ કરતાં પંજુ અગ્નિ
સૈનિકો હાંસી ગયા એટલે રમેશે તેઓને દૂર
કરી લાલ પત્રટણ દ્વારા રસ્તો સાફ કરાવ્યો
અને અગ્નિ સૈન્ય પર્વત ઉપરથી નીચે
ઉતરી ફેન્ય સૈન્ય ઉપર તૂટી પડ્યું. થોડીજ
વારમાં ફેન્ય સૈન્ય તોબાહ પોકારી ઉઠ્યું.
ધણાખરા ફેન્ય સૈનિકો માર્યા ગયા હતા. અને
બાકી રહેલા થોડા સૈનિકો કેદ પકડાયા.

યુદ્ધ પૂરું થયું. હવે બીજા કાંઈ પણ
કામ કરતાં, અગ્નિ સૈન્યને ખાવા પીવાની
અને વિશ્રાંતિની વધારે આવશ્યકતા હતી.
એટલે અગ્નિ સૈન્ય ત્યાંજ જાવણી નાંખી
સ્વપાકની તૈયારીમાં પડ્યું.

એ કામ પત્યા પછી ફેન્ય કોડી ઉપર
કેવી રીતે હલ્લો કરવો તેને લગતી મંત્રણા
કરવા કેપ્ટન ફોર્ડ, વિલિયમ મીનિયર; મેકડો-
નાલ્ડ વગેરે મુખ્ય મુખ્ય કાર્યકરો બેઠા
મળ્યા.

કેપ્ટન ફોર્ડનો મત એવો હતો કે હવે
ઝાઝો વિલંબ ન કરતાં ફેન્ય કોડી ઉપર તર-
તજ હલ્લો કરવો. મેકડોનાલ્ડ સાહેબ પોતાના
સ્વાર્થનીજ વાતો કરતા હતા. ફેન્ય કોડી
ઉપર હલ્લો કરવાની વાત ચાલી રહી હતી
ત્યાં તેમણે પોતાના સ્વાર્થની વાત પહેલી
શરૂ કરી. તેણે કહ્યું:

“ આપણાં સૈન્ય સામે ફેન્ય સૈન્ય ઝાઝો
વખત ટકી શકવાનું નથી એ ચોક્કસ છે.
એટલે હું એક વાત કરી લઉં. આપણે લાલ-
પત્રટણને ફેન્ય કોડી લૂંટવા દેવી નહિ. ”

“ કારણ ? ” ફોર્ડ સાહેબ આશ્ચર્ય પામી
બોલ્યો.

“ કારણ શું વંળાં ? આપણને યુદ્ધમાં
હુટ, ઘોડા, ગાડી વગેરે સાધન આવશ્યક છે,
એટલી આવશ્યકતા આપણે લાલપત્રટણની છે. ”

“ ફોર્ડ સાહેબ, મેકડોનાલ્ડની સ્વાર્થપરાયણ
વાત સોલળી થીયું હસ્યો. તેણે કહ્યું: “ આ
લાલપત્રટણ તૈયાર કરનાર કર્નલ કલાઇવ જેવી
દૂરદર્શી અને ચાણક્ય વ્યક્તિ બહુ એકી
હોય છે એ યાદ રાખજો. તેણે ઘણો વિચાર
કરીને લાલપત્રટણ રચાવેલી છે. તેમના મન
પ્રમાણે અહીંના જેવાં સ્વામિનિદ્ર, વિશ્વાસુ
અને શ્રમસહિષ્ણ લોક આપણને બીજા કો
મળનાર નથી. અને આપણાં બધાં યુદ્ધનું
સરપૈયું કાઢોને ? ત્યાં જુઓ ત્યાં લાલપત્ર-
ટણને લીધેજ આપણે વિજયશ્રી વરેલા છીએ.
એટલે લાલપત્રટણને ફેન્ય કોડી ન લૂંટવા
દેવી એ તો અયોગ્યજ કહેવાય. હાં; એટલું
બતી શકશે કે લૂંટનું બધું જ કામ એમ

કરી તેના ભાગ એવી રીતે પાડવા કે જેથી અંગ્રેજોને લંબુ અને બંગાળીઓને ઓછું ધન મળે. બંગાળીઓ જે મળે તેથી સંતોષ પામનારા છે એટલે આ યોજનામાં હરકત આવશે નહિ. ”

“ હીક; પણ એક બીજી વાત. આ યુદ્ધનો હેવાલ : તમે લખો. તે તદ્દન ખરો લખશે તો તેથી અંગ્રેજોનું ગૌરવ ઓછું દેખાશે. ”

“ હર, હર, કેટલી અનુદારતા ! ખોટું લખીને બીજાની કીર્તિથી આપણે માન મેળવી આપણું ગૌરવમાં વધારો કરી શકીશું કે ? નહિજ. અંગ્રેજોને બીજાની કીર્તિ ઉપર ગૌરવ મેળવશે નહિ. ”

કેપ્ટન ફોર્ડનાં આ કેપટ વચનો સાંભળી મેકડોનાલ્ડ અને તેની કોટીના અંગ્રેજો નીચું મોઢું ધાલી ગયા. તે બાદ યુદ્ધ સંબંધી મંત્રણા ચાલી અને બધાં સૈન્યે તુરંતજ ઉપડવાનું નક્કી થતાં સૈન્યે ફર્ય કરી.

સંખ્યાકોળ થતાં સૈન્ય ફ્રેન્ચેલી કોટી આગળ આવી પહોંચ્યું. અને તરતજ મુખ્ય કોટી ઉપર તોપનો મારો શરૂ કર્યો. ફ્રેન્ચોનું અસાવધ સૈન્ય આ આકસ્મિક હુમલા આગળ ઝાઝો સંમય ટકી શક્યું નહિ. આખી રાત્રિ ભર યુદ્ધ ચાલ્યું. પરંતુ છેવટે ફ્રેન્ચ સૈન્ય પરાલભ પામ્યું અને અંગ્રેજોનો જય થયો. ”

(અપૂર્ણ.)

૧ સંસ્કૃતિનાં નવવિધાનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન

સ્ત્રીપ્રવૃત્તિ, એ સ્વતંત્રતા માટેની દેશની વિશાળ લડતનો એક ભાગ છે. સ્વતંત્ર ભાત તને મળતી સત્તા, લાભો તેમજ જવાબદારીઓમાં પુરો સારો સમાન ભાગે કાજો આપવાની ઇચ્છા વિન બની છે. પુરુષ, સ્ત્રી કે રૂઢી કોઈનું ઇમાન આપણને ન બેઠાયે. એ આપણું ધ્યેય છે. આજના અન્યાયી લખધારાઓ જેવી બાબતોમાં, સાવચેતી અને સમાધાનીથી હિમાયત કરનારાઓની અંધ દોરવણીને આપણે તાણે ચલાવવા નથી. સ્ત્રીઓની વ્યાવહારિક જરૂરીઆતો ઉપર ધ્યાનપાત્ર પહેલાં તેઓએ વિચાર કરવાની જરૂર છે. કોઈકે યોગ્ય કહ્યું છે કે : “ સંસ્કૃતિનાં નવવિધાનમાં સત્તાનું મધ્યબિન્દુ સ્ત્રી રહેશે. ” અનેક માર્ગોદ્ધાર આ વિચાર પરિપૂર્ણ થવા આવ્યો છે અને ભારતને પરાધીનતાની જંહીમાંથી મુક્ત થયેલું બેવા ઇચ્છતી હિન્દી સ્ત્રીઓ પોતે ભારતની માનવંતી અને દેશપ્રેમી રાણી છે એમ પૂરવાર કરવા તૈયાર થઈ રહી છે.

ડૉ. મીસીસ લક્ષ્મી પટ્ટી

સુખ-દુઃખના સવાલ : જવાબ

તમારી નાની-મોટી દરેક સુંઝવણ
અહીં પુછો.

સંપાદક :
હરેન્દ્ર ચૌહાણ
શુકલ.

કોઈ પણ વાંચક જવાબ આપી શકશે
તે સિવામના સવાલો સંપાદક ઉકેલશે.

સુરતથી એક સ્નાયુ પૂછે છે:—

(૧) હાલમાં હમ્મર વર્ષ ૨૨ની છે. લગ્ન થયાને લગભગ ૧૭ વર્ષ થયાં. સહવાસ છેલ્લા ચાર વર્ષથી થાય છે. છતાં ફેરફાર બાબતમાં બૂલો સુધારવા માટે બહુ પ્રયત્નો કર્યા છતાં સુધરતી નથી, તો શું કરવું ?

(૨) હાલતાં ચાલતાં હંમેશાં બૂલો થાય છે. કંઈ કહેવાતું નથી. સહનશીલતા ધણી રાખીએ છીએ છતાં નાહટકે કહેવું પડે છે ત્યારે મોઢું ચઢાવે છે. એટલે હંમેશાં કંઠાસ થાય છે. તો તેવી બાબતો દૂર કરવા માટે શું કરવું ?

(૩) છોકરાંઓને મારવા અગર ધમકાવવા માટે ના કહેવા છતાં પણ પ્યાનમાં લેવાતું નથી અને ધડી ધડી મારે છે ત્યારે અમારે પણ તેની સાથે મુદ્દમાં ઉતરવું પડે છે. પંછી લડાઈ વધી જાય છે. કંઈ ઉપાય ? જવાબ:—

(૧) ઉપર આપેલા દરેક પ્રશ્ન અવ્યવસ્થિત છે. તેણે એ લાઈ પોતાની પત્ની વિશે હકીકત લખતા હશે એમ માની લખ્યો છીએ. પણ ૨૨ વર્ષની વય કોની-પોતાની, કે સ્ત્રીની, કે બેઢીની ?

(૨) પત્ની બૂલો કરે છે એમ એણે કહે છે, અને સહનશીલતા રાખ્યા છતાં કંઠાસ થાય છે એમ કહી એ લાઈ પોતાને નિર્દોષ જાહેર કરવા મથે છે, પરંતુ પત્ની શા પ્રકારની બૂલો કરે છે એ લખ્યું નથી એટલે

બૂલો ખરેખર પત્નીની હોય છે, કે એમની પોતાની હોય છે કે બેઢીની હોય છે એનો નિર્ણય કરવો મુશ્કેલ છે !

(૩) સ્ત્રી છોકરાંઓને મારે છે; પણ કોનાં છોકરાં એ સમજાતું નથી. સ્ત્રીની વય બહુ નાની છે, એ વયમાં એનાં પોતાનાં ફેરલાંક બાળક હશે એ પ્રશ્ન મુઝવણમાં નાખે છે અને સ્ત્રીના તરફ દયાની લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે. અને આમ સ્ત્રીના પોતાના સંભોગો કેવા છે એ સમજા શકાતું નથી, એટલે પ્રશ્ન પૂછનાર લાઈને શા ઉપાય બતાવવા એ પ્રશ્ન મુશ્કેલ છે. આ ખુલાસો ન થાય ત્યાં સુધી તો એ લાઈ વધુ ધીરજ અને સહનશીલતા કેળવે એ સિવાય ખીલે કોઈ ઉપાય નથી. એક વિદ્યાર્થી: દેવગઢખારીઆ:—

(૧) નિશાળનું લેશન વાંચવાં બેસું છું ત્યારે માથું દુખે છે. તો પછી પરિક્ષામાં કેવી રીતે પાસ થવું ? અને પાસ થવા માટે કેવી રીતે વાંચવું ?

(૨) ડાક્ટરોની દવા ખાઈને થાક્યો પણ શરીરમાં તાકાત આવતી નથી. તો તાકાત લાવવા માટે શું કરવું ? જવાબ:—

(૧) આ પ્રશ્ન હમણાના ધણા વિદ્યાર્થીઓ પૂછે છે. આ પ્રશ્નના મૂળમાં મુખ્ય કારણ બે છે: એક અત્યારનું પુસ્તકીઆ શિક્ષણ, અને બીજું વિદ્યાર્થીઓનાં નૈયાળાં શરીર. પ્રજનની શરીરશક્તિ ક્ષીણ થતી જાય

છે. આ સંન્નેગોમાં નિશાળનું લેશન વાંચતાં
માથું ન દુખે તો બીજું શું થાય? અને પરિ-
ક્ષામાં પાસ થવા માટેજ વાંચવું પડે એ સ્થિતિ
પણ ઓછી લયકર નથી. પણ તમારાં વડિલો
આ હકીકત જાણતા નથી? તમારું શરીર
સુધરે, મગજની નબળાઇ દૂર થાય, ત્યાં સુધી-
ત્હેમને નિશાળના લેશનમાંથી અને પરિક્ષા
પાસ કરવામાંથી મુક્ત રાખે એટલી સમજણ
ત્હેમનામાં નથી? ન હોય તો ત્હેમે ત્હેમને
એ વાત સમજાવો અને થોડા વખત મગ-
જને આરામ આપી શકિત ખીલવો તો?
એ સિવાય બીજું શું થઇ શકે?

(૨.) શરીરમાં તાકાત લાવવા માટે
ડાક્ટરેની દવા ખૂબ ખાંચ્યા એથી વિશેષ
કાપડો ધવાનો સંભવ નથી. તમારા શરીરમાં
કાંઈ રોગ હોય તો ડાક્ટર કે વૈદની દવાથી
તે રોગને કાઢો; પણ તાકાત મેળવવા માટે
તો કુદરતી જીવન જીવતાં રીખો, સાદો સાત્વિક
અને પૌષ્ટિક ખોરાક લો અને શરીરશક્તિને
યોગ્ય એટલો શ્રમ કરો; તો ડાક્ટરની તાકા-
તની દવા કરતાં વધારે સારી તાકાત આવશે.

* * * ભાવનગરના એક બહેનના પ્રશ્નો
મળ્યા છે. 'પણ' તે આવતા અંકમાં પ્રગટ થશે.

સાબાર સ્પીકાર: (૧) કેલેન્ડરો: ૧-૨.
મેસર્સ ધી મોડર્ન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમિટેડના
એ સુંદર ત્રિરંગી મહિનાની તારીખવાલા કેલેન્ડરો
૩. મેસર્સ જાંગીર સી. મસાલાવાલાનું રોજની
તારીખ ફેરવવાનું નાનું સુંદર ત્રિરંગી કેલેન્ડર.
૪. મેસર્સ હરિલાલ ઇન્વરસાસ મસાલાવાલાનું
મહિનાની તારીખ સાથેનું સુંદર ત્રિરંગી કેલેન્ડર.
૫ મેસર્સ ધી યુનીવર્સલ એડવાઇઝર્સ એન્ડ
સ્ટોર્સ મહિનાની તારીખ સાથેનું ત્રિરંગી કેલેન્ડર.
૬. ધી રોનીય લાઇફ એસ્યુરન્સ કં. લી. નું મહિ-
નાની તારીખ સાથેનું સુંદર ત્રિરંગી કેલેન્ડર. (૨)
આશા: વંત્રી રા. ભગવાનદાસ હે. વેદ વ. ૧;
અંક ૩. વા. લ. ૩. ૨) (૩) નાટક-સિનેમા:
વંત્રી રા. બીમાઇકર રામી. વ. ૧; પુ. ૨; અંક
૧-૩ વા. લ. ૩. ૪). (૪) ખલિદાન: વંત્રી રા.
ચં. ગી. જીવીલાલ વ. ૧; અંક ૧૧-૧૨. વા. લ.
૩. ૨-૧૨-૦ (૫) એતાન: વંત્રી રા. બ. રા.
પટેલ વ. ૩. અંક ૧૨ વા. લ. ૩. ૨) (૬)
લોહાણા અભ્યુદય: વંત્રી: રા. ક. જ્ઞા. કકર.
વ. ૧; અંક ૩ ૪ વા. લ. ૩. ૨). (૭) નાગર
એતાન: વંત્રી રા. વિ. ના પંડ્યા વ. ૧; અંક
૨ વા. લ. ૩. ૨) (૮) ભણે સમાચાર: પ્રા-
સા: રા. જ્ઞાંગીર અ. ગાંધી. પુ. ૫૨; અંક ૧-૩
(૯) યશોદા: વંત્રી: રા. મ. ન. દોશી બી. એ.
વ. ૨; અંક ૧૨. વા. લ. ૩. ૨) (૧૦) સંદેશ:
વંત્રી રા. અં. મ. અમીન, પુ. ૧; અંક ૫, વા.
લ. ૬ શાહી. (૧૧) સમાજસેવક: વંત્રી: રા.

ગી. હી કકર. વ. ૬; અંક ૧-૭. વા. લ. ૩.
૧-૪-૦ (૧૨) ચાંદ: હડ્ડા આશ્રિત: વંત્રી: મુન્શી
કનૈયાલાલ એમ. એ. વા. લ. ૧, ૮) (૧૩) મનુષ્ય:
વંત્રીઓ: મેસર્સ ધી. કે. તુરખીઆ, તા. લ. દાણી
અને રો. વ. મો. ભાયાળી: વ. ૫; અંક ૧૨ વા.
લ. ૩. ૨) (૧૪) ભાગ્યોદય: વંત્રી: રા. જી. કે.
દેવે. વ. ૧૭; અંક ૧૦. વા. લ. ૩. ૪) (૧૫)
વીરગજનાથવંત્રી: રા. વામન મુકાદમ, પુ. ૨;
અંક ૯. વા. લ. ૩. ૩) (૧૬) નવચુવાન: વંત્રી:
ઓ: મેસર્સ બ. દેસાઇ અને ચં. પટેલ વ. ૧;
અંક ૧૧-૧૩ વા. લ. ૩. ૪) (૧૭) ઉદ્ધાત્ત:
વંત્રી: રા. મસ્તકીર વ. ૧; અંક ૧-૮ વા. લ.
૩. ૪) (૧૮) ધરીભર મોજ: વંત્રી: રા. ભોજી-
કુમાર પુ. ૨; અંક ૭-૮ વા. લ. ૩. ૪) (૧૯)
શ્રી હિંદુભગિની સમાજ હુન્નર ઉદ્યોગમૂલક:
અહેવાલ સં. ૧૯૮૪-૮૫ (૨૦) શ્રી અમરેલી મહિલા
યુસ્તકાલય સીમંડળ તથા શ્રી ચીમનાબાઈ સીમંડળ
રીપોર્ટ તથા હિસાબ: સં. ૧૯૮૫ (૨૧) ભાગ્ય-
લાલારી લેહુઆ સપ્તિના સંમેલન (આલાવડ) ના
પ્રમુખ શ્રી. કેશવજી અરજી પટેલનું. (૨૨) શ્રી
સાવજીભાઈ: વંત્રી: રા. બા. તુ. ચાલિક (૨૩)
કન્યાવિકાસ નિયંત્રક કલ્પા: લ. રા. ગી. પુ. પટેલ
આટોટ (૨૪) બાળદાન નિમૂળ કરો: પત્રી
નં. ૭: પ્ર. મંત્રીઓ ઔદિચ્ય યુવકસંઘ, બાલનગર
(૨૫) અનાવિલ પેાકાર: વંત્રીઓ: મેસર્સ
દોલતરાય રતનજી અને મળીલાલ ડાલાબાઈ પુ. ૭;
અંક ૧. વા. લ. ૩. ૨-૦-૭

૧૧	૮૮	૫૫	૬૬	૭૭	૮૮	૯૯	૧૦૦
૨૨	૩૩	૪૪	૫૫	૬૬	૭૭	૮૮	૯૯
૧૦૧	૧૦૨	૧૦૩	૧૦૪	૧૦૫	૧૦૬	૧૦૭	૧૦૮
૧૦૯	૧૧૦	૧૧૧	૧૧૨	૧૧૩	૧૧૪	૧૧૫	૧૧૬
૧૧૭	૧૧૮	૧૧૯	૧૨૦	૧૨૧	૧૨૨	૧૨૩	૧૨૪
૧૨૫	૧૨૬	૧૨૭	૧૨૮	૧૨૯	૧૩૦	૧૩૧	૧૩૨
૧૩૩	૧૩૪	૧૩૫	૧૩૬	૧૩૭	૧૩૮	૧૩૯	૧૪૦
૧૪૧	૧૪૨	૧૪૩	૧૪૪	૧૪૫	૧૪૬	૧૪૭	૧૪૮
૧૪૯	૧૫૦	૧૫૧	૧૫૨	૧૫૩	૧૫૪	૧૫૫	૧૫૬
૧૫૭	૧૫૮	૧૫૯	૧૬૦	૧૬૧	૧૬૨	૧૬૩	૧૬૪

બીચા; ૧૫ પાંચાણીક
મંત્ર; ૧૬ ચામડીના રોગ;
રાંત; ૧૭ એક જોતનું કોળ; ૧૮
ગણિતની એક સંખ્યા; ૨૦
રંગ; ૨૨ હાંશલુતું દરદ; ૨૪
અભિમાન; ૨૬ અવાજ; ૨૮
તૃપ્તિ; ૩૦ હાથ (સંસ્કૃત);
૩૧ એક જળચર પ્રાણી; ૩૩
લીન; ૩૪ સ્ત્રીનું નામ; ૩૫
એક રોશનનું નામ.

ઉદા: ૧ સરકારી 'મંગળીયાનું' તોંધપત્રક; ૨ સહેલું; ૩ કણ; ૪ સાર; ૫ પુરુષ; ૬
વ્યાયામ; ૭ રામાયણનું પાંચ; ૧૨ કણ; ૧૩ હાથનો એક ઝેરી ભાગ; ૧૫ રોકડ; ૧૭
પરવાનો; ૨૧ એક જોતનું 'કંડુ' પણ મીઠ પીણું; ૨૩ અભિપ્રાય; ૨૪ ધણું, ૨૫ અડચણ;
રંગ; ૨૬ વાહન; ૩૦ દેવું; ૩૨ થોડું; ૩૩ માવો.

હરિદાસમાં દાખલ થવા માટેની શરતો.

(૧) આ ઉખાણાની હરિદાસમાં માસિકનાં દરેક સ્ત્રીગ્રાહક તેમજ જોડેનો પોતાના
પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પતિને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે.
સ્ત્રીગ્રાહકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિદાસમાં ભાગ લઈ શકશે. જવાબ લખી મોકલનારે
પોતાના ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિદાસમાં
નામ દાખલ નહિ થાય. (૨) દરેક મહિનાના ઉખાણાનો જવાબ તે મહિનાની આખર તારીખ
સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૩) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાયો.
કાંઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજબી-એવજવાબીપણા વિષે વાંધો લઈ શકાશે
નહિ. (૪) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબો જ સ્વીકારવામાં આવશે. કુપન મોકલનાર
પણ જવાબ એક સાલ કાર્ડમાં લખી તે કુપન સાથે પરખીડીઆમાં બંધ કરીને મોકલી આપે.

(૧) ભાભીના ભાવ મને હીંગવે રે લોલ !

(૨) ન્હાનાલાલ, દલપતરામ, ખજરદાર, દયારામ અને નર્મદ.

(૩) ગોવર્ધનરામ અને સરસ્વતીચંદ્ર અથવા દલપતરામ અને દલપત કાવ્ય.

આ પ્રશ્નોના કુલ ૧૨૪ જવાબો આપ્યા હતા. તેમાં ૧૫ જવાબો ૪૫૧ સરતનો ભંગ કરના હોવાથી તપાસ્યા નથી. બીનગ્રાહક બહેનો હરિદાસમાં ઉતરવા પ્રયત્ન કરી હોય તેમણે સાદા કાડ સાથે કુપન અને એક આનાની ટીકીટ કચરમાં મોકલવી. ૭ જવાબો ભાષાઓ તરફથી મળ્યા હતા તે હરિદાસમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા નથી. જાણીતા ૧૦૨ જવાબોમાંથી ૮૨ ના ત્રણે ખરા; ૧૭ના બે ખરા અને ૨ નો એક ખરો છે; એક ખોટો છે. ત્રણે ખરા જવાબોવાળાં બહેનોમાંથી ડૉ. ઉર્મિલા મગનલાલ મોતીલાલને ઇનામનું પુસ્તક "વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ" આપવામાં આવે છે જે તેમણે મંગાવી લેવું.

ખરા જવાબ આપનાર બહેનોનાં નામ.

ત્રણ ખરા: ગીમતી બહેનો (૧) ડૉ. ઉર્મિલા મગનલાલ (૨) સરસ્વતી, (૩) સદ્મીબહેન પટેલ, (૪) વિમળાગૌરી પટેલ, (૫) એદલતા યાજ્ઞિક, (૬) સૂર્યબાગા ત્રિપાઠી, (૭) પુષ્પાવતી આસ, (૮) વસંતકુમારી ડોશ્તર, (૯) રાધાબાઈ દોશી, (૧૦) નિર્મળા મોદી, (૧૧) સુરજ, (૧૨) વિદ્યાસવતી દેસાઈ, (૧૩) ચંદ્રાવતી દવે, (૧૪) શાન્તા દેસાઈ, (૧૫) જીતીબેન શાહ, (૧૬) મુલોચના વડીલ; (૧૭) ઉત્તમગૌરી શરીયા, (૧૮) તરિંગબા વડીલ, (૧૯) મુશીકા મહેતા, (૨૦) રેવાગૌરી, (૨૧) હમયંતી, (૨૨) વિજયાગૌરી પરીખ, (૨૩) મોતીબાઈ, (૨૪) મુમિત્રા પાઠશુ, (૨૫) રમણુગૌરી ઝવેરીલાલ, (૨૬) ગ્રસ્તવતી ઝવેરી, (૨૭) મહેશ્વર પંડ્યા, (૨૮) ઉર્વશી જુય, (૨૯) મધુમતી, (૩૦) પુષ્પાવતી દેસાઈ, (૩૧) ગજરાબેન, (૩૨) સુપ્રીલ્લા કુ, (૩૩) મંજુલા વસાપતી, (૩૪) મંજુદેવી પંડ્યા; (૩૫) દક્ષાગૌરી મોદી, (૩૬) પાર્વતીબહેન, (૩૭) સુવિત્રી ઓઝા, (૩૮) સુધા દેસાઈ, (૩૯) પદ્માવતી, (૪૦) સરસ્વતી સાલ્વી, (૪૧) દેવુંબહેન ચાવડા, (૪૨) જ્યાગૌરી દાહર, (૪૩) સદ્મીબાઈ, (૪૪) ચંચળગૌરી બામ, (૪૫) રમણકોના, (૪૬) કપિલા ભટ્ટ, (૪૭) પુષ્પાવતી શામન, (૪૮) વિદ્યાગૌરી, (૪૯) પ્રેમકુંવર, (૫૦) મુખદાબહેન ગલ્લાર, (૫૧) મરણ ત્રિવેદી, (૫૨) મધુરી આશર, (૫૩) સીતાવતી અમીન, (૫૪) જ્યાકુંવર ભજુમાતી, (૫૫) મુમતિ, (૫૬) સીતાવતી મોદી, (૫૭) કુતુમાવતી પંડ્યા, (૫૮) માણેક શાહ, (૫૯) દમ-

મન મજસુંદાર (૬૦) નંદનગૌરી ભટ્ટ, (૬૧) કુસુમવતી મોદી, (૬૨) પદ્માવતી વીરપ્રસાદ, (૬૩) ઇન્દિરા ચોક્સી, (૬૪) નર્મદા મોદી, (૬૫) હરદાગૌરી દેવે, (૬૬) પ્રભાવતી મોદી, (૬૭) ભાનુમતિ ભટ્ટ, (૬૮) સવિતા પટેલ, (૬૯) જયા શાસ્ત્રી, (૭૦) કમળાબહેન પટેલ, (૭૧) પુષ્પાવતી દેસાઈ, (૭૨) સુશીલા માંકડ, (૭૩) ઇન્દુમતી દેવી, (૭૪) શ્રીદેવી ધ્રુ, (૭૫) નરભેવંતી દલાલ, (૭૬) નિર્મળાબાઈ, (૭૭) અંસુમતિ શ્રોફ, (૭૮) મહાલક્ષ્મી મોદી, (૭૯) જયા, (૮૦) વિજયાલક્ષ્મી, (૮૧) સુરજ ચંદુલાલ કાશી, અને (૮૨) ગ્રાહક નં. ૪૦૩૯

એ ખરેઃ શ્રીમતી બહેનો: (૧) ચંચળબહેન છોટાભાઈ, (૨) સવિતાગૌરી અગાસી-વાળા, (૩) દેવલક્ષ્મી, (૪) મંગાબહેન પટેલ, (૫) સુમતિ ગજવાળા, (૬) મંગળાગૌરી ભટ્ટ, (૭) શોનખાઈ ખોના, (૮) વનિતાબહેન ગલિયારા, (૯) નાનુબાઈ આસર, (૧૦) ઉર્મિલા ખાલવૈલ, (૧૧) સુવિદ્યા દેવે, (૧૨) મોહિની, (૧૩) શંકુતલા સંપટ, (૧૪) નિર્મળગૌરી મંકડાડી, (૧૫) ભાનુમતી, (૧૬) લીલાવતી દલાલ, અને (૧૭) કાશી વી. ઠક્કર.

એક ખરેઃ શ્રીમતી બહેનો (૧) નંદગૌરી મહેતા, અને વિદ્યાગૌરી ડોકટર.

શારદા-કાવ્યદો અને સાહિત્યના ચોર !

બાળલક્ષ્મ પ્રતિબંધક (શારદા) કાવ્યદાની કલમોનું ભાષાંતર અને તેની સરજ સમજૂતિ અમે પત્રિકા રૂપે પ્રકટ કર્યા પછી એ દિરામાં યયલા કેટલાક અપ્રામાણિક પ્રયત્નો જોઈ અમને અત્યંત ખેદ થાય છે. એ પત્રિકાની મોટી સંખ્યામાં થતી અપત જોઈને એ દેશહિતના કાર્યમાંથી પણ કમાણી કરવાની હીન મનોદશા કેટલાક પ્રેસવાળાઓએ તેમજ બીજાઓએ બતાવી છે. અમારી પત્રિકા અક્ષરસઃ તેમણે અમારી પરવાનગી વિના અને નજીબદાર છપાવી હજારો નકલો તેમણે વેચી છે. એવી રીતે છપાવી વેચનાર અપ્રામાણિક માણસોએ કાવ્યદાનું ઉર્વેપન કર્યું છે અને અમને નુકસાન કર્યું છે, એ નુકસાન માટે તેઓ જવાબદાર છે અને તે તેમની પાસેથી વસુલ કરવા અમને કદાચ કોઈદેસર પમલાં લેવાની ફરજ પડશે.

સાહિત્યના એ ચોરોએ હલકા કાગળ વાપરીને અને ખરાબ છાપકામ કરીને તેમાંથી લાભ ખાટી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. પોતાના દુઃકૃત્યનો તેઓ એવો હુલો બંગાવ કરે છે કે તેમનારા હક્કની અમને ખબર ન હતી અને અમે તો પ્રચારકાર્ય માટે છપાવી છે. કાવ્યદાનું અધ્યયન તેમનો બચાવ કરી શકતું નથી અને અમને નુકસાન કરીને અમારા હક્ક પર ત્રાપ મારી તેઓ પ્રચારકાર્ય કરી શકતા નથી. એ ભલતા માણસોને અમે આથી ચેતવણી આપીએ છીએ કે એ પત્રિકા અમારી પરવાનગી વિના ને કોઈ છાપરો, છપાવરો યા વેચરો તે શુદ્ધેશ્વર મજારો અને અમને તેથી થતા નુકસાન માટે જવાબદાર રહેશે.

લો.

વ્યવસ્થાપક “ ગુણસુંદરી ”

બાલકેળવણીનું નવસર્જન

(વસંત બાલશિક્ષણ પ્રચાર યોજના પર દૃષ્ટિપાત)

લેખક : રા. “ પીયૂષ ”

“બાલકો પ્રભુનાં પયગમ્બર છે ” કવિવર ન્હાનાલાલની એ ઉક્તિ સાચી છે; તેટલીજ અર્થગંભીર છે. બાલકો અવતરે છે ‘ પ્રભુના પયગમ્બર ’ તરીકેજ. પરંતુ તેઓ સદાકાળ ‘ પ્રભુના પયગમ્બર ’ રહે એવું આજે તો કાંઈ યત્ન નથી. અને તે માટે બાલકો જવાબદાર નથી. પરંતુ બાલકોના માતાપિતા અને તે પછી આજની શિક્ષણ પદ્ધતિ છે.

આજની સરકારી તેમજ અન્ય શાળાઓમાં આપવામાં આવતી કેળવણી પ્રત્યે લાંબા સમયથી પોષક ઉદ્દેશો છે. એ શાળાઓમાં અપાતી કેળવણી બાલકોનાં માનસને વિકસાવવાનું તો બાલુએ રાખે છે; બચ્કે કુમળાં ફૂલ જેવાં બાલકોનાં માનસના વિકાસને રૂંધે છે. અને તેથી આજની આ શિક્ષણપ્રણાલીમાં સુધારાને ખૂબ અવકાશ છે. આજની શિક્ષણ પ્રણાલીનું નવસર્જન કરવાની આવશ્યકતા છે.

અને એ નવસર્જનની શરૂઆત યદ્યપણ ગઇ છે. સુરેષના સમર્થ કેળવણીકારોમાં સ્થાન પામી ચૂકેલ એકલાં સમર્થ આકેળવણીકાર ડૉ. મોન્ટેસોરીનું નામ આજના કેળવણીકારોથી અજાત નથી. તેમની શિક્ષણપ્રણાલિ ‘ મોન્ટેસોરી પદ્ધતિ ’ નાં નામથી આજે જાહેર યદ્ય ચૂકી છે. પરંતુ દશ એ પદ્ધતિનો પ્રચાર આપણે ત્યાં બાલ્યાવસ્થામાંજ છે. ગુજરાત-કાર્યાવાડમાં એ કેળવણીની પ્રવળ દિશાપત્રી તરીકે એક સંસ્થાનું નામ સર્વત્ર જાણીતું છે. એ સંસ્થા તે બાલનગરનું શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ જાલમંદિર.

શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ જાલમંદિર તરફથી આ સંબંધમાં અત્યાર મુધીમાં ઘણું સુંદર કામ થઇ રહ્યું છે. ગુજરાતી જનતાને કાને નૂતન બાલકેળવણીના વિચારો નાંખવાતા શુભ ઉદ્દેશથી મુંગાઇના શોક હીરાનાત્ર અમૃતલાઝ શાહે બાલકોના વિકાસ સંબંધી વિચારો ફેલાવવા માટે ઉપરોક્ત સંસ્થાને રૂ. ૫૦૦૦)ની ઉદાર રકમ સોંપી છે અને તેને અંગે ‘ વસંત બાલશિક્ષણ પ્રચાર ’ ની યોજના ઉદ્ભવ પામી છે. યોજનાના પ્રચારકો શ્રી. નાનાલાલ અને શ્રી. ગિજુલાલ છે.

યોજનાને અંગે હાલ ઘુરત ત્રણ કામો હાથ ધરવામાં આવ્યાં છે: (૧) નવી બાલકેળવણીને લગતાં નાનાં નાનાં પુસ્તકો સ્વી પડતર કિંમતથી એછે ભાવે આપવાં; (૨) જાહેર વ્યાખ્યાનો કરવાં અને (૩) જાહેરપરો ફેલાવવા.

પુસ્તક પ્રકાશન સંબંધમાં અત્યારસુધીમાં સુંદર કામ થયું છે. યોજનાને અંગે અત્યાર મુધીમાં ૧૯+૧=૨૦ પુસ્તક-પુસ્તિકાઓ પ્રકાશન પામી છે. વસંત બાલશિક્ષણ પ્રચારમાળાનું દશમું પુસ્તક ‘ મોન્ટેસોરી પદ્ધતિ ’ લગભગ ૩૦૦ પાનાનું છે. તેમાં ડૉ. મોન્ટેસોરીના ચિત્ર ઉપરાંત બીજા ૧૪ ચિત્રો છે. એટલે તેની કિંમત રૂ. ૨) રખાઇ છે. બાકીની બધી પુસ્તિકાઓ તદ્દન નજીવાં મૂલ્યે મળી શકે છે. અત્યાર મુધીમાં પ્રકાશન પામેલી પુસ્તિકાઓ નીચે પ્રમાણે છે: પહેલો ગુચ્છ: (૧) સ્વતંત્ર બાલશિક્ષણ; (૨) બાલકોનાં રમકડાં, (૩) શિક્ષણના બ્લેમ, (૪) બાલકવનમાં શિક્ષણ, (૫) બાલકોનું

ખીલું, (૬) બાલમંદિરમાં, (૭) બાલકોનો પહેરવેશ, (૮) બાલકોનો ખોરાક, (૯) બાલકોની કુટેવો; ખીલો ગુચ્છ: (૧૧) બાલગૃહ (૧૨) નવી દરિ, (૧૩) દવાખાને નજી ચઢ્યો, (૧૪) બાલપ્રેમ, (૧૫) બાલકની માગણીને હક; (૧૬) તોફાની બાલક; (૧૭) બાલકની આવડતનું પ્રદર્શન, (૧૮) આજની મોજો, (૧૯) ઢીંગલીની રમત, અને (૨૦) નવા આચારો.

ઉપરનાં પુસ્તક-પુસ્તિકાઓનો લખનાર શ્રી. ગિજુભાઈ અને શ્રી. તારાખેન છે. બાલજીવનનાં ઉંડા અભ્યાસી તરીકે શ્રી. ગિજુભાઈ અને શ્રી. તારાખેન ગુજરાતભરમાં જાણીતાં છે. બાલસાહિત્યમાં તેમણે આપેલો ફાળો અપૂર્વ છે અને બાલશિક્ષણ માટે તેમણે અત્યાર સુધી ઉઠાવેલી જહેમતો તેમને બાલશિક્ષણના બેખંધારીઓ કહાવે એવી છે. ઉપરની પુસ્તિકાઓની નામાવલિ વાંચતાંજ એમાં કયો વિષય ચર્ચામાં આવ્યો છે તે સમજાઈ જાય એવું છે. બાલજીવનને લગતા દરેક દરેક પ્રશ્નની ચર્ચા એમાં આવી ગઈ છે. પ્રચારમાળાની પુસ્તિકાઓ એટલી બધી સરળ, સાદી અને સચોટ શૈલીમાં લખાઈ છે કે સાધારણ ગુજરાતી જાણનાર પણ એ વાંચી શકે, સમજી શકે. આટલી પુસ્તિકાઓનું વાચન, વાચનારને નવી બાલકેળવણીનું અચ્છું જ્ઞાન કરાવી શકશે એમ અમને લાગે છે. દરેક દરેક પુસ્તિકામાં શ્રી. ગિજુભાઈ અને શ્રી. તારાખેનના બાલમાનસના અભ્યાસ અને અનુભવ સારા પ્રમાણમાં ઉતર્યા છે. અને તેટલા પૂરતી એ પુસ્તિકાઓની અગત્ય વધી છે. ગુજરાતનાં શિક્ષણ સાહિત્યમાં એ પુસ્તિકાઓનો ઉમેરો ધણેજ સંગીન છે; એમ કહેવું બેઝરી.

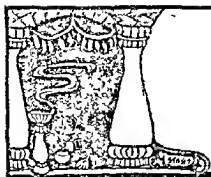
યોજનાનું ખીલું કાર્ય જાહેર વ્યાખ્યાનો

કરવાનું છે. એ કાર્યને અંગે કારતક વદ ૧-૨ ને દિવસે ભાવનગર, વાંકાનેર, મોરબી, પોરબંદર, રાણાવાવ, કુંડલા, શિહોર, વરતેજ, પાલણપુર, વગેરે સ્થળોએ એક વા એ ત્રણ સભાઓ ભરી (૧) બાલકોને માર્શો નહિ; અને (૨) બાલકોને ખીવરાવશો નહિ. (ખીવરાવવાથી થતું નુકસાન) એ બે વિષયો ઉપર વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં હતાં. ભાવનગરમાં એજ દિવસે શ્રી. હરભાઈ ત્રિવેદી અને શ્રી. ચંદુબેન પંરીએ આપેલાં ભાષણો 'ગુણસુંદરી'ના જનનુચારી માસના અંકમાં છપાઈ ગયાં છે. અન્ય સ્થળોએ વ્યાખ્યાનો આપનારાઓમાં શ્રી. ગિજુભાઈ, શ્રી. તારાખેન, શ્રી. અનસુયાખેન, શ્રી. રસિંહપ્રસાદ ભટ્ટ મુખ્ય હતાં. ખીજા ઘણા ભાઈખેનોએ વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં.

ત્રણેક માસ પછી અમદાવાદ, વડોદરા, મુંબાઈ, સુરત, ભરૂચ વગેરે મોટા શહેરોમાં અને નાનાં નાનાં ગામોમાં ફરીવાર આવાં વ્યાખ્યાનો કરાવવાનો પણ વિચાર ચાલે છે. અને એ વિચાર ખરેખર આવકારદાયક છે.

યોજનાનું ખીલું કાર્ય જાહેરપત્રો ફેલાવવાનું છે. આ કાર્યને અંગે પ્રકટ થયેલાં જાહેરપત્રો પણ 'ગુણસુંદરી'ના જનનુચારી અંકમાં ૩૪૭ પાને છપાયાં છે. એ લખાણો ભીતિ યોદી રાખવા તેમજ મદાવવા યોગ્ય છે.

નવી બાલ કેળવણીની દિશામાં આટલું સંગીન કાર્ય કરી રહેલી આ યોજના જનતાના લોકાદરને યોગ્ય છે. લવિષ્યની જનતાને માટે, પોતાનાજ બાલકો માટે આ યોજનાને યોગ્ય સહકાર આપવો એ સૌ દેશની ફરજ છે. માળાપોએ પોતાના સંતાનોને ખાતર આ યોજના વધાવી લેવી જોઈએ. અમને આશા છે કે ગુજરાત આ યોજનાને વધાવી લેશે અને એ યોજનાને નિભાવવામાં સક્રિય ફાળો આપશે.

સમાલોચના

શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ ખાલસાદિત્યમાળા: નં. ૬૭ થી ૭૨. સંપાદક: રા. ત્રિજીભાઈ અને શ્રી તારાબેન. શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર. મૂલ્ય: દરેકને એક આના.

આ બાળોપયોગી આકર્ષક માળાના પહેલાં ૬૬ પુસ્તકોનો પરિચય અત્યાર પહેલાં બાળકોએ કરી લીધો છે. આ સાથે બીજાં ૬ વધુ પુસ્તકો તેમના હાથમાં સંપાદકો મૂકે છે. નં. ૬૭ માં રા. ત્રિજીભાઈ બાળકોને સત્યવાદી દરિદ્રી દ્રવી વાત તેમને મળી નય અને પચી નય એવી સ્ટેડી બાપામાં કહે છે નં. ૬૮ એમ કેમ ? માં કુવારો કેમ ઉઠે ? ઇયળમાથી પતંગીડાં કેમ થાય ? જોડે છે બાળતો એજ બડા બાઈ સરળતાથી સમજાવે છે. નં. ૬૯ માં શ્રી તારાબેન શી રીતે સ્નાત્ત રહીએ તેની ઉપયોગી સરળ સૂચનાઓ આપે છે. નં. ૭૦ માં રા. ત્રિજીભાઈએ વ્યાકરણ સમજાવ્યું છે અને નં. ૭૧ માં વરતક્ષત્રાદ કર્યાં છે. નં. ૭૨ પણ નં. ૭૧ ની જેમ રમત બેડકણાંથી બંનેએ મળીને બર્થો છે. આમલાં પુસ્તકોની જેમ આ પુસ્તકો પણ બાળકોને પૂર્ણ ઉપયોગી લાગશે. બંને સંપાદકો ન્યારથી તેમને ઘટે શ્રમ લેવા માંડ્યો છે ત્યારથી તેમનાં બાબ્ય ખુલી ગયાં છે. પ્રથુના એ પથમખડોની સંભાળ લેવા માટે બંનેને ધન્યવાદ.

જગત પાઇલનું જગત: લેખક: રા. આનંદ પ્રકાશક: રા. ચરેશ દ. શુક્લ, ઉપનંત્રી "ગુણ-સુંદરી" મૂલ્ય બાર આના.

જીવનના સંપાદક તત્ત્વોને જોળખવાનો—જનને જોળખાવવાનો, પદ્મ પાઠગના જગતનું દર્શન કરવાનો લેખકે સુંદર પ્રયાસ કર્યો છે. કવિપર ન્દાનાશયે એની કૃતિ પણ સારમર્મિત પ્રસ્તાવના

લખી છે. સંસારની મદનતા ઉકેલવાનું આ અર્ધાં કાર્ય લેખકે કુંકા કુંકા બાવનાંચિત્રો આલેખી સાધ્યું છે. બાવનાશીનાં વાયક હૃદયોને ને નર આકર્ષશે

બાલ રામાયણ: અનુવાદક: શ્રી લીલાવતીબેન. પ્રકાશક: શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશનમંદિર, ભાવનગર. મૂલ્ય: દસ આના.

મૂળ બંગાલી "ઉલ્લેસ રામાયણ" ઉપરથી આ પુસ્તક શ્રી. લીલાવતીબેને ગુજરાતીમાં ઉતાર્યું છે. અનુવાદની ભાષા એટલી શુદ્ધ અને સરળ છે કે એ પુસ્તક મૂળ ગુજરાતીમાં જ લખાયું હોય એવું લાગે. બંગાલી ભાષામાં બાળકો માટે આવાં અનેક પુસ્તકો છે. અત્યારે રામાયણ મહાભારતની કથાઓ માતાઓ ભૂલતી નય છે; ગાણુમટ્ટોની સંસ્થા પણ નહ યતી નય છે. તેવે સમયે આપણી એ પ્રાચીન સંસ્કૃતિ જળવી રાખવા અને બાળકોના મગજ પર તેની છાપ પાડવા આવા પુસ્તકોની પાણી જ નર છે. બંગાલી જનજનાર ગુજરાતી બાઈબેને આવાં ઉપયોગી પુસ્તકો ગુજરાતીમાં ઉતારી સાદિત્યની સારી સેવા કરી થો. શ્રી. લીલાવતીબેને આ પુસ્તકને અનુવાદ કરી આપણા બાલસાદિત્યને સમૃદ્ધ કર્યું છે. બાપ, ઉપાધ જોડે એટલાં સુંદર છે કે બાળકો તે હોંસથી સત્કારશે

મોતીની તોરણમાળા (૨૮ નમુનાવાળું મણકો રહે): પ્રકાશક: મે. મોતીવાલા ને. ચીમ-નલાલની કંપની, દિલ્લા મોતી સામે, અમદાવાદ. મૂલ્ય: બાર આના.

મોતીના તોરણો ગુજરાતના મદનખાતનું એ સુંદર અંગ છે. અનેક ઉર્ણો અને કલપિત મદિત્તીઓ નરરાશના સમયે કુપતીમાં સમય નહિ

માળતા એ ઉદ્યોગ લઇને બેસે છે. આપણી એ પ્રસંગે અન્ય પ્રલબ્ધોએ પોતાની મુક્તિ કેવા સાધવા અત્યારના સમયમાં કંઈક બતાવેલી નથી છે. ધર્મથી મેળવી તેનું જ્ઞાન અત્યંત માર્ગદર્શક અને તેને સહયોગ કરવામાં આ પુસ્તક સારું ફળો પ્રેરક થઈ પડે. ઇસાલીના દેશમાંકોતેએ વીર સરદાર આપશે. એમાં ૨૮ જુદી જુદી આદતિના તોરણો બનાવવાની સમજૂતિ સરળ ભાષામાં આપી છે. કેટલાં અને કેવા રંગના મોટી લેવાં, દરેક હારમાં કેવી રીતે ગોઠવવા વગેરે બાંધકામ રીતે સમજાવ્યું છે. ઉદ્યોગી શ્રદ્ધિથીએને આ પુસ્તક ઉપયોગી નહીં હશે. દરેક શ્રીશ્રાવનના ચિત્રો આપ્યા હોત તો પુસ્તક વધારે ઉપયોગી અને આકર્ષક બનત, પણ તેમ કરતાં કીમત નરર વધારે રાખવી પડે.

ઇસાલીનો મુક્તિ-યજ્ઞ લેખક: રા. નરસિંહભાઈ હરવરભાઈ પટેલ, પ્રકાશક: શ્રી "પ્રસ્થાન" કાર્યાલય, અમદાવાદ. મૂલ્ય: ૬ આના.

શ્રી "પ્રસ્થાન" કાર્યાલયે સાર કરેલી સરસ્વતી મંથમાળાના પુષ્પ ૯-૧૦ તરીકે આ માર્ગદર્શક અને પ્રેરણા પાતું ઉપયોગી, પુસ્તક પ્રકટ થયું છે. રા. નરસિંહભાઈની સરળ અને વેગવતી બાંધીથી ગુજરાતના વાચકો સુપરિચિત છે; દેશના ઉત્કર્ષ

ફક્ત સવા રૂપીઆમાં: "ગુણસુંદરી"

જે બહેનો અને સંસ્થાઓ "ગુણસુંદરી" માસિક નિયમિત મેળવવા ઉત્સુક છે છતાં આર્થિક અશક્તિને કારણે તેનું આજુ લવાનું ભરી શકતાં નથી, તેમને ફક્ત સવા રૂપીઆમાં બાર માસ સુધી માસિક મળી શકે તે માટેની યોજના અમે ગયા અંકમાં પ્રકટ કરી છે. એ યોજનાનો લાભ લઈ કેટલાં બહેનો અને કેટલીક સંસ્થાઓ અત્યાર આવમય માસિકની આદક બની છે. હજુ વધુ સંખ્યાને એના લાભ આપી સમય એમાં છે, તો એમને એ લાભ લેવાની હમજાય તેઓ અર્ધા આનાની દીકરી રોકડની યોજનાની નકલ અને અરજીનું ફોર્મ મંગાવી શકે છે.

એ યોજનાને અંગે અમે ખેલેલા ફંડમાં રૂ. ૧૬૫ ની રકમ જુદા જુદા ઉદારચિત્ત ગૃહસ્થો તરફથી મળ્યાતું અમે ગયા અંકમાં સ્વીકાર્યું છે. એ ફંડમાં, જે વધુ ઉદારચિત્ત ગૃહસ્થો તરફથી અમને રકમો મળી છે. અરિયાનિવાસી ઉદારચિત્ત લોહાણા સમજાન રા. બ. દેવજીભાઈ દયાળ, ઠક્કર તરફથી રૂ. ૫૦ ની રકમ અમને એવી રીતે આપવામાં આવી છે કે તેમાંથી અર્ધો રકમ ફક્ત પ્રદેશની લોહાણા કન્યાશાળાઓ અને બાંધીની અર્ધો રકમ અન્ય પ્રદેશોની લોહાણા કન્યાશાળાઓ માટે વાપરવી. આવી કન્યાશાળાઓના સંચાલકોને અરજીનું ફોર્મ મંગાવી ભરી મોકલવા અમે વિનંતિ કરીએ છીએ.

બીજી રૂ. ૨૫ ની રકમ અમદાવાદના ઉદારચિત્ત શેઠ ઠાકોરલાલ ચીમનલાલ મુનશા તરફથી અમને એવી રીતે મળી છે કે એ રકમનો ઉપયોગ કંચામાં ઠાકોર અને અમદાવાદની દશાનાગર વણીક જ્ઞાતિની બહેનોને પ્રથમ પસંદગી આપવી. એ જ્ઞાતિની બહેનોને પણ અરજીનું ફોર્મ મંગાવી ભરી મોકલવા અમે વિનંતિ કરીએ છીએ.

લી. ન્યવસ્થાપક, "ગુણસુંદરી", ૧૧૪, ગીરગામ એક રોડ, મુંબાઈ, ૪.

જેરીબાદશીની આગેવાની હેઠળ પોતાના દેશને પરદેશીઓના પંજામાંથી મુક્ત કરવા એ ભગીરથ પ્રયત્નો કર્યા તેની આ પુસ્તકમાં આપેલી કથા દેશના દરેક યુવાને પાંચવી જોઈએ.

(૧) રામ અને કૃષ્ણ, (૨) બુદ્ધ અને મહાવીર: લેખક: રા. કિશોરલાલ. ધનશ્યામલાલ મરાઠવાળા, પ્રકાશક: શ્રી "પ્રસ્થાન" કાર્યાલય, અમદાવાદ. મૂલ્ય: (અનુક્રમે) રૂ. ૬ ને આઠ આના.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર તરફથી આ બન્ને પુસ્તકો ૭ વર્ષ પહેલાં પ્રકટ થયાં હતાં. આ બીજી આવૃત્તિ છે. પ્રસ્તાવનામાં લેખક કહે છે તેમ એ પુસ્તકો આર્થિક દૃષ્ટિએ લાભદાયક નથી નીવડ્યાં. તે માટેનાં તેમણે જે કારણો આપ્યાં છે તે પણ સમજી શકાય એવાં છે. હજુ આપણે પાંચકર્ગ એ મહાપુરોએ પુરૂષો તરીકે નહિ પણ ધૃતરાષ્ટ્ર તરીકે અમાનવ તરીકે જોવાયે છે; તેમની માનસિક પૂલ કરે છે; તેમના નામો-

માટેની તેમની તીવ્ર લાગણી પણ જાણીતી છે. અત્યારમાં પૂણ્ય માંને છે. રામના ભક્તો રામના અત્યારે દેશ મુક્તિનાં સ્વપ્નાં એવી રહ્યો છે. એવે મહાન ગુણોનું અવકરણ કરવાને બદલે તેમના નામને

જપ કરવામાં જોતાની ફરજ પૂરી થયેલી માને છે. એને બદલે એ મહાન પુરોષે જે શુભેને લીધે મહાન થયા તે શુભે કેળવવાને આપણે મળીએ તો આપણે પણ તેમના જેવાજ મહાન થઈ શકીએ. આ પુસ્તકો એ દષ્ટિએજ એ મહાપુરોષે ઉપર ઇલાહ રહેલું અવતારી આવરણ દૂર કરીને લખાયાં છે. અમે એ બંને પુસ્તકોને સંદર્ભ વધાવી લઈએ છીએ અને હમણીએ છીએ કે આપણે યુવાનવર્ગ એને ઘટો સત્કાર આપે. નવા જમાનાને અનુકૂળ એ પુસ્તકો ભાવિ પ્રવૃત્તિ માનસ ધરવામાં બહુ સારો ફાળો આપી શકશે.

મિત્રરત્નો મુક્તિસંગ્રામ: ખંડ પહેલો: લેખક રા. ઝવેરચંદ મેઘાણી, પ્રકાશક: શ્રી “સૌરાષ્ટ્ર” કાર્યાલય, રાણપુર. મૂલ્ય: બાર આનાં.

પરદેશીઓની શુંસરીમાંથી મુક્ત થવા હચ્છતી કે મુક્તિ પામેલી પ્રત્યેકના છતિહાસ આપતાં ચાર પુસ્તકો અત્યાર આગમ્ય “સૌરાષ્ટ્ર” કાર્યાલયે પ્રકટ કર્યાં છે. માર્છ મેઘાણીની ભણતી લોકપ્રિય કલમથી લખાયેલું આ પુસ્તક તેમાં કોમની ઉમેરો કરે છે. શુભરાતના વાચકો બાહ્ય મેઘાણીની સચેત, રસભરી અને મર્મભેદક બાનીથી મુપરિચિત છે. આ પુસ્તકમાં તેમણે ઇતિહાસની પ્રત્યેક માંડેલા મુક્તિ-સંગ્રામની કથા સન ૧૮૦૦ થી ૧૮૮૨ સુધીની કહી છે. બીજા ખંડમાં આનંદિન સુધીની વિગતો આપવાનો તેમનો ઇરાદો છે. આ પુસ્તક વાંચનાર એ બીજા ખંડની આદરતાથી રાહ ભેરો. ઇતિહાસના મુક્તિસંગ્રામ સાથે હિંદને બહુજ નિકટનો સંબંધ છે. બાહ્ય મેઘાણી કહે છે તેમ હિંદને મુક્તિ ન મળે ત્યાંસુધી મિત્રરત્નો પણ સંપૂર્ણ મુક્તિ ન મળી શકે, એવા વિકટ સંજોગો છે. અત્યારે આપણે મુક્તિસંગ્રામ ખેલી રહ્યા છીએ તે પ્રસંગે આવાં પુસ્તકો આપણને જરૂર માર્ગદર્શક બને છે.

પુષ્પાંજલિ: અનુવાદક અને પ્રકાશક: રા. રમણીલાલ જી. દલાલ, બી. એ. એલ.એલ. બી. મૂલ્ય: એક રૂપીઓ.

સુપ્રસિદ્ધ બંગાલી નવલકથાકાર બાલુ બક્ષિમ-ચંદ્રની “રત્ન સુંદર” નવલિકાઓ આ પુસ્તકમાં અનુવાદકે લવારી છે. એમ કરતાં તેમણે મૂળ

વાર્તાઓનું ભૌગોલિક વાતાવરણ બદલી શુભરાતને અનુરૂપ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે, જે ભેદએ તેટલો સફળ નથી થયો. એટલી તુટી બાદ કરીએ તો વાર્તાઓ રસભરી છે અને અનુવાદકની ભાષા સરલ અને સુંદર હોય વાતશીખોનો એકી બેઠકે તે વાંચી નાંખવાનું મન થાય એવી છે.

નૈવેદ્ય: અનુવાદક અને પ્રકાશક: રા. નરસિંહ-ભાઈ હમ્બરભાઈ પટેલ, “પાટીદાર” મંદિર, આણંદ. મૂલ્ય: આઠ આનાં.

કવિવર રવિન્દ્રનાથ ‘ટાગોર’ની મૂળ બંગાળી પુસ્તકોના આ શુભરાતી અનુવાદ છે. ‘પરમ તત્વ’ સાથે તાદાત્મ્ય રચતાં, કવિવરની અનેરી શૈલ્યુત્તીથી અને ભાવનાઓથી ભરેલાં એ ૧૦૦ ગીતોનો આ શુભરાતી ગદ્યાત્મક અનુવાદ શુભરાતના ભક્તિરસ-લીનાં હૃદયોને જરૂર આધર્મશે. અનુવાદની ભાષા સરળ તેમજ સારી છે અને મૂળ શુભરાતીમાં જ પુસ્તક લખાણ હોય એવી લાગે છે. આવા પુસ્તકની છ વર્ષે બીજી આવૃત્તિ થાય એ શુભરાત માટે સરમાવા બેનુ’ તો ખરું !

વિજયતી આવી: અનુવાદક: રા. અંબાલાલ શીવલાલ પટેલ, બી. એ., એલ.એલ. બી. પ્રકાશક: રા. હનનલાલ કાલીદાસ પટેલ, કડી. મૂલ્ય: છ આનાં.

અંગ્રેજીમાં મેચ્યુઅલ ટૉસને લખેલા The Law of Success નામના પુસ્તકનો આ શુભરાતી અનુવાદ છે. મનુષ્યજીવનમાં વિજય મેળવવાના મુખ્ય મુખ્ય તત્વોની આ પુસ્તકમાં ચર્ચા કરવામાં આવી છે અને એ તત્વો-શુભે કેમ ખીલવવા તે બતાવ્યું છે. જીંદગીમાં નિમ્બળ થયલા તેમજ યુવાન માણસો નેએ હજી જીંદગીની શરૂઆત કરતા હોય તેમને આ પુસ્તક ઉપયોગી થઈ પડશે.

સદબોધ શતક: કર્તા: રા. વલ્લભદાસ બ-જણાયા. પ્રકાશક: રા. નંદલાલ હનનલાલ, સે લીસીદાર બાઈ જણાયા સારા સંસ્કૃતજ્ઞ તેમજ સારા કવિ છે. સંસ્કૃત ભાષાજ્ઞાન અને કાવ્યશક્તિ માટે તેમને “કાવ્યનીર્ણ”ની ઉપાધિ મળી છે. તેમનાં રચેલાં ૧૦૧ શ્લોકોની આ નાનકડી પુસ્તિકા નામ પ્રમાણે સદબોધથી ભરેલી છે. પ્રકાશકે તે જોતાના દાવિત્તનોમાં વિનામૂલ્ય બેંચવા પ્રકટ કરી છે,

અખિલ ભારત મહિલા-પરિષદ-મુંબઈ

તા. ૨૦ થી ૨૪ જાન્યુઆરી ૧૯૨૯

પ્રમુખ: સૌ. સરોજિની નાયડુ

અખિલ ભારત મહિલા-પરિષદની ચોથી બેઠક મુંબઈમાં સૌ. સરોજિની નાયડુના પ્રમુખપદે તા. ૨૦ થી ૨૪ થી જાન્યુઆરીના દિવસોએ મળી હતી. એ પરિષદની પહેલી બેઠક પૂનામાં વડોદરાનાં ના. મહારાણી સાહેબાના પ્રમુખપદે, બીજી બેઠક દીલ્લીમાં કોપાળનાં ના. રામચંદ્રાલાલના પ્રમુખપદે અને ત્રીજી બેઠક ચંદીમાં મંડીનાં ના. રાણીસાહેબાના પ્રમુખપદે મળી હતી એ ત્રણ વર્ષની પ્રણાલિકાનો ભંગ કરી આ વર્ષે પ્રમુખપદ કોઈ દેશી રાજ્યની રાણીને બદલે સૌ. સરોજિની દેવીને આપી પરિષદના કાર્યવાહકોએ આજના યોજનાસન યુગને અનુરૂપ પોતાની વિશાળ દૃષ્ટિનો પરિચય કરાવ્યો તે માટે તેમને ધન્યવાદ થતો છે.

આઠમું છતાં પરિષદ ખુલ્લી મુખવાની કિંચા કેઈ મોટા અધિકારીની પત્નીના હાથે કરવાની છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી પહેલી પ્રણાલિકા આ વર્ષે પણ ચાલુ રહી અને આ બેઠક ગવર્નરના પત્ની લેડી સાઈક્સના હાથે ખુલ્લી મુખાઈ. આ પ્રથા સામે સુજાતાના પ્રતિનીધિ બહેનોએ વ્યાજબી રીતે સક્રિય વિરોધ દર્શાવ્યો હતો. એ વિરોધને પરિણામે હવે પછી એ પ્રથા બંધ કરવાનું કાર્યવાહકોએ ઠરાવ્યું છે એ જાણી અમને આનંદ થયો છે.

પરિષદની આ બેઠક માટે હિંદના જુદા જુદા ભાગમાંથી લગભગ ૩૦૦ પ્રતિનીધિઓ આવ્યાં હતાં. બંધારણ મુજબ જુદા જુદા મતદાર વિભાગમાંથી કુલ ૩૨૦ પ્રતિનીધિઓ આવવાં જોઈએ, એ બીના દૃષ્ટિમાં લેતાં હાજર રહેલ પ્રતિનીધિઓની સંખ્યા એમના ઉત્સાહ માટે માન ઉપજાવે એવી છે. દરેકના પ્રદેશમાંથી, જેમણે એકલાં બહાર કદી પગ મૂક્યો નથી અને આખું જીવન પડદામાં જ વીતાવ્યું છે એવી ધણી પડદાનશીન બહેનો પણ આવી હતી અને ચર્ચામાં ભાગ લીધો હતો. પોતાની ભવિત્તિ ઉન્નતિ માટે એ બહેનોએ બતાવેલી હિંમત ધન્યવાદ આપવા યોગ્ય છે.

પ્રતિનીધિઓ ઉપરાંત પરિષદમાં પ્રેક્ષકો તરીકે બહારની તેમજ મુંબઈની બહેનોની બહુ જુદા સંખ્યા હાજી પડદાનશીન બહેનોની હાજરીને કીચે પુરોષોને પરિષદમાં ન જોવાથી રાજ્ય એ વાત સમજી શકાય એવી છે, પરંતુ સ્ત્રીઓને પ્રેક્ષક તરીકે સારી સંખ્યામાં આકર્ષવા કાર્યવાહકોએ બનવું કર્યું જોઈએ એમ અમને લાગે છે. મુંબઈમાં અનેક સ્ત્રીઓ છે તેમના દ્વારા જે બરોબર પ્રચારકાર્ય થયું હોવા તો સ્ત્રીઓની મોટી સંખ્યા આ બેઠકમાં હાજરી આપી એના કાર્ય વિશે માહિતી મેળવી શકત. બેઠકનો સમય પણ મુંબઈની સ્ત્રીઓને અનુકૂળ આવે એવો ન હતો.

આ પરિષદે છેલ્લાં ત્રણ વર્ષમાં સ્ત્રીજનવૃદ્ધિ અને સમાજસુધારાના ક્ષેત્રમાં વખાણવા યોગ્ય કાર્ય કરી બતાવ્યું છે. “શારદા” કાયદો એની મોટામાં મોટી દંતેહ છે. એ કાયદો અમલમાં મુકાય તે માટે તેમણે કરેલો ઠરાવ અમે વધારી લઈએ છીએ. એ ઠરાવ મુજબ દરેક પ્રાંતમાં “શારદા” કમિટિ સ્થાપી પરિષદના કાર્યવાહકો એ કાયદાનો પ્રચાર કરે અને એનું ઉત્કલ્પન કરનારને યોગ્ય સજા કરાવે, એ અત્યંત જરૂરનું છે. આ સંબંધી અમે અગાઉ ચર્ચના કરી હતી અને તે સ્વીકારાઈ તે જોઈ અમને આનંદ થાય છે. લગભગ વધારવા સંબંધી અને રૂઢિચુસ્ત પર અંકુશ મુકવા માટે એ કાયદામાં સુધારો થવાની જરૂર છે. ઉપરાંત સ્ત્રીઓના વારસાહક સંબંધી ત્રણ બીજો અત્યારે વડી ધારાસભા સમક્ષ છે, તેમનું સમર્થન કરવા આખા હિંદમાં લોકમત કેળવવાની જરૂર છે. આ અને એવાં બીજાં કાર્યો કરવા માટે પરિષદના કાર્યવાહકો જુદા જુદા પ્રાંતમાં તે તે પ્રાંતની ભાષાદ્વારા પૂરતા પ્રયત્નો કરવાનું સત્તર ઉપાડી લ્યે એમ અમે ઈચ્છીએ છીએ. અત્યારે પરિષદને શિરે એ આશ્વેષ છે કે તેના કાર્યક્રમ અંગ્રેજીમાં હોવાથી અંગ્રેજી નહિ જાણનારી બહેનોને તેનો લાભ મળી શકતો નથી. પરંતુ જે દરેક પ્રાંતમાં પ્રાંતની ભાષાદ્વારા એ કાર્યક્રમને અનુરૂપ પ્રચારકાર્ય શરૂ થાય તો એ આશ્વેષ આપોઆપ નાજુદ થશે.

સ્થિતિ તે સાંખી રહેવાની નથી અને પુરુષોને ગમે કે ન ગમે તેની દરકાર રાખ્યા વગર પોતાનું અર્થ સ્થાન મેળવશેજી. વારસાદકમાં અમુક ફેરફાર કરતાં અમુક અડચણો પડશે; વેપારીઓના વેપારની મૂંઝાંચામાં ભાગ પડશે, ધરના ભાગ થઇ જશે, મિલકતો નાની થઇ જશે. 'Vested in forest'—જમીનમાં હિતવાળાઓને નુકશાન થઇ જશે એવી એવી દલીલો જરૂર થવાની અને એ દલીલો સાચી પણ છે, પરંતુ ન્યાયી નથી. પરંતુ સ્થિતિ એ દલીલવાળા કહે તેવી થશે પણ તેથી કાંઈને ચાલતો અન્યાય ચલાવ્યા કરવાનો હક નથી. આપણા રાજ્યકર્તાઓ આપણને સ્વરાજ્ય ન આપવાની પણ આવીજ દલીલો કરે છે; વધારામાં કહે છે કે જેમને લાલ કરવા માટે સ્વરાજ્ય માગે છે તેમના હકમાં નુકશાન થશે. એજ મુજબ આપણા કટલાક ભાઈઓ પણ કહેવા આગળ પડ્યા છે કે સ્ત્રીઓ વારસાદક લેવા નીકળી છે તે પહેલાં વિચારી જુએ કે તેમને લાલ છે કે નુકશાન અને તેમને તો તેમાં નુકશાનજ જણાય છે. નફા કે નુકશાનનો વિચાર કરવા કરતા ન્યાય અન્યાયનો વિચાર વધારે મહત્વનો છે અને નુકશાન થાય એમ સ્ત્રીઓ માનતી નથી તેમજ જે ઉદાર દિલના નિઃસ્વાર્થી ભાઈઓ છે અને જેમણે સ્ત્રીઓ માટે આ ભગિરથ લડત ઉપાડી છે તેઓ પણ સ્ત્રીઓને નુકશાન કરવા આગળ પડ્યા છે એમ માની રાંધાય તેવું નથી.

સંયુક્ત કુટુંબમાંથી નાણાં વાપરી વિશેષ કમાણી કરનાર પુરૂષની કમાણી માત્ર નાણાંને જ આધારે હોય અને તે માણસની જીવિ અને મહેનતનો તેમાં કાંઈ હિસ્સો ન હોય એમ કાયદો માને છે. એવે પ્રસંગે એ મર્વ કમાઈ તેના સંયુક્ત કુટુંબીઓની ગણાય એ ન્યાયપુરુષોને નથી. નાણાં આવે પાછાં વાળા

લેવાય પરંતુ કમાણી પર તો કમાનારના સ્ત્રી આજકાનેજ હક હોવો જોઈએ. આ સંબંધમાં કાયદામાં ફેરફાર થવો ઘટે છે. એકની કમાઈને આધારે પડી રહેવાની હીન વૃત્તિ સંયુક્ત કુટુંબમાં પોષાય છે એનો વહેલો અંત આવે એ ઇચ્છવા જેવું છે. વળી મનુષ્ય સંબંધમાં Magic of property કહેવાય છે તે અંશ એટલો બળવાન છે કે તેને લીધે જ દરેકજણ ઉલ્લભ કરવાને પાત્ર થાય છે. કમાઈ કમાઈને બીજાને આપી દેવાનું હોય ત્યાં જીવિ બિત્તવી પ્રયત્નશીલ થઇ વધારે કમાવાની પ્રયત્ન કરનાર પ્રવર્તમાન થતાં ઘણી વાર લાગે છે.

આપણા દેશમાં વિધવાઓની જે ચોરી-આળા હાંદગી હોય છે તેમાં મોટામાં મોટું કારણ તેઓને વારસાદક કાંઈજ હોતો નથી તે છે. સંયુક્ત કુટુંબના લક્ષાધિપતિ સમ્રાટની વધુ તેના ઘણીના મરણ પછી ટુકડો રોટલો ચાર ટુકડાં અને હવે ત્યાંમુધી પડી રહેવાનું નહીં જેવું સ્થાન એટલાની અધિકારી થઇ જાય છે. તેને જે મુખ્યલવમાં રહેવાનું હતું તેનો ત્યાગ કરવો પડે છે; તેને જેટલું જીવ આપવામાં આવે તે માટે પણ સામ્રાટની લગભગ ગુલામી કરવી પડે છે. આ દશ સ્ત્રીઓની અધમનાની સૂચક છે અને વિધવાઓને ઘણી વેળા કુમાર્ગે લઇ જનાર સાધન રૂપ અને છે. પોતાના બાપનું કુટુંબ સદાશાંતને માટે છોડી આવનાર, બીજાના કુટુંબમાં તેના એક ભાગરૂપ દાખલ થનાર બાદના દુહાંગે તેનો પતિ મરણ પામે તો તે કેવળ નિરાધાર બની જાય—જની ગીલકતે એ કેસ ન્યાય કહેવાય? અલગત દલીલો લાવી રાંધાય કે ધનનો સદુપયોગ કરનાં તેને આવડે નહીં, બીજાની એતરાય, પરંતુ પુરૂષો વારસા મેળવે છે ત્યારે આવું નથી બનતું એમ કાંઈ જાની દોષીને કદી શકે તેમ છે? અલગત મનુષ્ય માત્ર

ભૂલને પાત્ર છે. કદાપિ સ્ત્રીઓ પુરતી શિક્ષિત ન હોય તો વધારે ભૂલ કરે માટે તેને નિરાધાર કરી, પરાધીન કરી, ખીનને આધાર નાંખી પૂરે ગૌરવ-સાક્ષ કરવો એ કયો ધર્મ છે ? તદન નાલાયક પુરુષવારસો માટે આવો વિચાર સરખો કરવામાં આવતો નથી.

સંતાન વગરની સ્ત્રીઓ દત્તક પુત્ર લઈ શકે એવી વ્યવસ્થા આપણાં ધર્મશાસ્ત્રોએ કરી છે જેથી કરીને એવો પુત્ર પોતાના પુત્ર જેવોજ ગણાઈ વારસાના હક પ્રાપ્ત કરે છે. સ્ત્રીઓના હિતનો આ રીવાજ છે પરંતુ તેની અંદર પણ સ્ત્રીને મનગમતી છૂટ લેવા દેવામાં આવતી નથી અને અંતરાયો રહેલા છે. એ સર્વ ખસેડવા લેખ્યું.

હંકામાં સ્ત્રીઓને લગતા સર્વ કાયદાઓમાં એક અંતર્ભૂત રહેલી વાત લેવામાં આવે છે કે સ્ત્રી માત્ર પોતાની જાતિને લીધે ઉતરતી કોટીનું મનુષ્ય છે. તેને જેમ અને

તેમ દાખી રાખવી, તેનો આર્થિક, માનસિક, નૈતિક વિકાસ સાધવાનાં દ્વારો બંધ કરવાં અને નૈતિક વિકાસમાં તેને માટે પુરૂષ કરતાં મહત્ત્વ ઊંચો આદર્શ રાખવો આ અશક્ય વસ્તુ શક્ય થઈ નથી અને સરખાપણાના સમાનતાનાં આ જમાનામાં સ્ત્રીઓ તે સહન કરી શકશે નહીં. જે પુરૂષો આ વસ્તુસ્થિતિ પારખી શક્યા છે તેમને અનેક ધન્યવાદ ઘટે છે અને ધારાસભાઓમાં તેમના પરિશ્રમમાં મુશિક્ષિત સ્ત્રીવર્ગનો તેમને સંપૂર્ણ ટેકા છે.

આપણો દેશ ગંરીય છે. લાગે સ્ત્રીઓને વારસામાં મીલકત 'જેવું કાંઈ લેવાનું હોતું' નથી. આ કાયદા બંધ થોડાને લાલ કરી શકે એ સત્ય સ્વીકારવા સાથે એમ કહેવુંજ લેખ્યું કે ન્યાય અન્યાયમાં સંખ્યા એ મહત્વની નથી. થોડાને પણ ન્યાય મેળવવા સહાયભૂત થવા સર્વ બહેનોએ તૈયાર રહેવું લેખ્યું. એથી બાકીનાને કોઈ રીતે નુકશાન કરતાં નથી એમ આપણે જાણીએ છીએ.

સ્ત્રી પુરૂષના સમાન હકો:

દરેક ધર્મ અને સ્ત્રી પુરૂષના હકકો સમાન છે એવી મહત્ત્વ માન્યતાને વળગી રહી ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટીએ ધા. ૮૦૦. ઇ.સ. તરીકે વહેંચવાનો અસ્વીકાર કર્યો છે. વૉલ્ફામ કોલેજના એક વખતના સ્કાલર સ્વ. ડૉ. જે. એમ. લોકેટ અમુક મિશ્રિત યુનિવર્સિટીને સોંપવા અને તેની આવકનો ઉપયોગ, યુનિવર્સિટીના પુરૂષ વિદ્યાર્થીઓ પાસે છતાંમી નિબંધની હરિશ્ચંદ્રમાં કરવાનું જણાવ્યું હતું. હરિશ્ચંદ્રમાં આજ બેઠે લાવનો અને અસંધાનતાનો યુનિવર્સિટીએ અસ્વીકાર કર્યો છે.

છોકરોને શિક્ષણ આપતાં તમે એક જ વ્યક્તિને શિક્ષણ આપો છો, જો તમે છોકરીને કેળવણી આપો તો તમે ઓખાથે કુટુંબને કેળવો છો તેથી છોકરાઓના શિક્ષણ કરતાં છોકરીઓના શિક્ષણ પાછળ વધારે ખર્ચ કરવાની જરૂર છે.

અખિલ હિંદ સ્ત્રી-પરિષદ-મુંબઈ

ઠરાવો

વિભાગ ૧ લોઃ કેળવણી વિષયક

૧ મુંબઈ યુનીવર્સિટીની મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષા માટે નવો અભ્યાસક્રમ રચવાનો છે તેથી આ પરિષદનો એવો અખિલાય છે કે પરિષદના સભ્યોનું એક ડેપ્યુટેશન મુંબઈ યુનીવર્સિટી તરફ મોકલવું અને પરિષદે જે ધોરણ સ્વીકાર્યું છે તેને અનુસરીને-આસ કરીને વિદ્યાર્થીનીઓ માટે અભ્યાસ રચાય તે માટે યુનીવર્સિટીને મદદ આપવા માંગણી કરવી.

૨ ઇંગ્લીશની શાળાઓ માટે મકાનોની નંબી માલુમ પડે છે તેથી આ પરિષદ એવું ઠરાવે છે કે:-

(અ) શાળાના મકાનો માટે ફંડિંગમાં " ગ્રાન્ટ પબ્લીક ડે સ્કૂલ કંપની " છે તેના ધોરણ પર આ દેશમાં પણ જુદાજુદા પ્રતિભાં તેની કંપની સ્થાપવા માટે ચળવળ કરવી.

(બ) ઑલ ઇન્ડિયા નીએન્સ એન્ડુકેશન ફંડ એસોસીએશનને આવતા વર્ષ માટે આ ચળવળ હાથમાં લેવાની ભલામણ કરવી.

૩. મુંબઈ યુનીવર્સિટી તથા બીજી જે યુનીવર્સિટીમાં નીચે પ્રમાણે સમજાવે ન હોય તેને આ પરિષદ ભલામણ કરે છે કે:-

(અ) અનુમાપાને દરેક પરીક્ષામાં સંસ્કૃત, પર્સીયન વગેરે ભાષાઓ જેવું જ એથિક ભાષા તરીકે સ્થાન આપવું જોઈએ.

(બ) ફર્સ્ટ ઇયર આર્ટસની પરીક્ષામાં ફીઝીકસની સાથે એથિક વિષય તરીકે જુદાજુદા વિષયને સ્થાન આપવું.

૪. આ પરિષદ ઠરાવ કરે છે એજે એન્ડુએટો અને મેટ્રીક પાસ થયેલાઓને માધ્યમિક શાળાના શિક્ષક તરીકે વધારે લાયકતાવાળા કરવાને માટે એક મધ્યસ્થ કૉલેજ સ્થાપવા વારંવાર કહેવા કરાવવો અમલ કરવાને તાકીદે પગલાં ભરવા તથા ફંડ એસોસીએશનને આવી કૉલેજ સ્થાપવા માટે તાણાંતી લેખવાઈ કરવા વિનંતિ કરવી.

૫. આ પરિષદ ફંડ એસોસીએશનને ભલામણ કરે છે કે મામડાંના તેમજ શહેરોના બાળકોને ઉપયોગી થઈ શકે એવું જુદાજુદા શિક્ષણ આપનારા શિક્ષકો તૈયાર કરવા માટે એક ટ્રેનીંગ કૉલેજની યોજના દોરવા માટે એક કમીટીની નિમણૂક તાકીદે કરવી આ ટ્રેનીંગ કૉલેજને અભ્યાસક્રમ અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદે રજુ કરેલા ધોરણ પર રચાયેલા હોવો જોઈએ.

૬. ફરજિયાત પ્રાથમિક શિક્ષણ વખત પ્રકારનું ચાલ તે માટે આ પરિષદનો એવો મત છે કે:-

(ક) શિક્ષકો કેળવણી વધુ સંસ્થાએ માત્ર વિભાગોમાં ખેલવી અને તેમાં મામડાંના પ્રદેશોમાંથી ખેલેલા શિક્ષકોને એમના પોતાના વિભાગોની પરિસ્થિતિને અનુકૂળ શિક્ષણ આપવું. આ શિક્ષકો બનતા સુધી માધ્યમિક ધોરણના હોવા જોઈએ અને ધીમે ધીમે નીચા ધોરણના બધા શિક્ષકોને રોકવાનું બંધ કરાવું જોઈએ.

(ખ) દરેક શિક્ષકની સંસ્થામાં શિક્ષિકાઓ માટે નિરાસજુદ પુરા પાડવા જોઈએ.

(ગ) જે વિભાગોમાં ફરજિયાત શિક્ષણ હોય તે વિભાગોમાં તરીબ મા-બાપોને મદદ કરવા માટે નિશાબે જવા યોગ્ય કરતાં તેની નાની ઉમરના બાળકોની સંભાળ માટે પારખા જુદો અને

બાળશુદ્ધોની સ્થાપના નિરાણોની નજદીકમાં કરવી જોઈએ.

(ધ) શાળાઓ માટે સ્વચ્છ, બેઠવિનાના, હવા ઉત્તરવાળાં અને રમતગમતોની થોડા સમ-વડવાળાં મકાનો હોવાં જોઈએ.

(ઙ) માધ્યમિક શાળાઓ માફક શાળાઓમાં પણ પીવાના પાણી ઇત્યાદિ બાબતોમાં આરોગ્યના નિયમોનું પાલન કરાવવું જોઈએ.

(ચ) પાઠ્ય પુસ્તકોને બાળકની પરિસ્થિતિ ને માનસ સાથે સંબંધ હોવો જોઈએ.

(છ) શુદ્ધિવાનનું શિક્ષણ પ્રગતિમય અને ઉચ્ચકોટિનું થાય એ હેતુથી વધારે સ્ત્રીઓને આ બાબતની તાલીમ આપવી જોઈએ. આવા શિક્ષણને પાયા તો પ્રાથમિક શાળામાંજ નખાવો જોઈએ.

(જ) દરેક પ્રાંતમાં જોરાકની પોષણસક્તિ વિશે શોધખોળ કરવા માટે સંસ્થાઓ સ્થાપવી જોઈએ; અને તેમાં થોડા જોરાક સંબંધી માહિતી મળે એવી ગોઠવણ થવી જોઈએ.

૭. આ પરિષદ બારપૂર્વક જણાવે છે કે પ્રાથમિક શિક્ષણ ફરજિયાત કરવા નતાં શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓના આરોગ્યની બાબત તરફ તેમજ વર્ગોમાં થતી લીડ તરફ ઉદાસીનતા ન રખાવી જોઈએ.

૮. આ પરિષદનો એવો મત છે કે શાળાનાં બાળકોની શારીરિક તપાસ નિયમિત રીતે થવી જોઈએ અને તેના રીતસરના પત્રક રખાવા જોઈએ.

૯. ટ્રેનીંગ કોલેજમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ઓછી કરવાનું ધોરણ સરકારે સ્વીકાર્યું છે તેને માટે આ પરિષદ અસંતોષની લાગણી જાહેર કરે છે, અને આગ્રહપૂર્વક માંગણી કરે છે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યામાં વધારો કરવો.

પ્રાથમિક શાળાઓમાં પચાસ ટકા ટ્રેન્ડ શિક્ષકો રાખવાનું ધોરણ સરકારે સ્વીકાર્યું તે બહુજ ઓછું છે. તેને બદલે મ્યુનીસીપાલિટી તથા સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓને આગ્રહપૂર્વક સૂચના કરે છે કે શાળામાં ટ્રેન્ડશિક્ષકોજ રાખવા જોઈએ.

૧૦ મેટ્રીક્યુલેટ શિક્ષકોને માટે તાલીમનું નો ધોરણ રાખવામાં આવ્યું છે તે બહુ અસંતોષકારક છે. અને તે માટે તેની પરીક્ષાનું ધોરણ

ઉંચું કરવા તથા તાલીમને માટે સારી વ્યવસ્થા કરવાની માંગણી સરકાર પાસે કરવી જોઈએ. વળી અંગ્રેજ છઠ્ઠા અને સાતમા ધોરણમાં પાસ થયેલી બાળકો માટે શિક્ષકાવર્ગ સરકારે યોગ્ય નથી તેથી આ પરિષદ એક જાહેર કરે છે અને કેળવણી ખાતાને વિનંતિ કરે છે કે સ્થાનિક ટ્રેનીંગ કોલેજમાં આ માટે વ્યવસ્થા કરવી.

૧૧. આ પરિષદ જુદી જુદી યુનીવર્સિટીઓની સેનેટને વિનંતિ કરે છે કે એમની સાથે જોડાયેલી કોલેજમાં વિદ્યાર્થીનીઓ માટે નિવાસગૃહોની (હોસ્ટેલ) ગોઠવણ થાય એ માટે તત્પર બની જાય, અને તેથી ગોઠવણ થઈ છે કે નહિ તે બાબતનો રિપોર્ટ કરવા તપાસણી સમિતિઓને સૂચવવું.

૧૨. આ પરિષદ એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે વૈદકીય કોલેજમાં અભ્યાસ માટેનો સમય લાંબો હોવાને લીધે અને એ કોલેજના કામની કમજોરતાને કારણે આવી કોલેજોની નજદીકમાંજ વિદ્યાર્થીઓને માટે નિવાસગૃહની ખાસ અમરતા છે તેથી આ નજરીયાત પૂરી પાડવાની બલામણુ વૈદકીય કોલેજોને કરવામાં આવે છે.

૧૩ મુંબઈમાં કોલેજોમાં વિદ્યાર્થીનીઓની મોટી સંખ્યા જોતાં દરેક કોલેજોમાં એકએક સ્ટ્રીપોફેસર હોવાની જરૂર છે એમ આ પરિષદ પોતાનો મત ફરીવાર જાહેર કરે છે. આ પ્રોફેસરનું એક કામ વિદ્યાર્થીનીઓની નજરીઆતો તરફ ધ્યાન રાખવાનું હોવું જોઈએ.

૧૪. આ પરિષદ બલામણુ કરે છે કે કન્યાશાળાઓનું ઇન્સ્પેક્શન કરનાર સઘળા સ્ત્રીઅમલદારોજ હોવાં જોઈએ અને દરેક ઇલાકામાં કેળવણી ખાતાના વડા અમલદાર તરીકે પણ એક સ્ત્રીની-બનતા સુધી હિન્દી સ્ત્રીની-નિમણુંક થવી જોઈએ.

૧૫. આ પરિષદ બલામણુ કરે છે કે દરેક કન્યાશાળાની સાથે રમતગમત, કસરતના મેદાનો હોવા જોઈએ અને દરેક કન્યાશાળામાં પુરતી લાયકાત ધરાવતો અને આખો વખત કામ કરતો એક શિક્ષક રૂબ અને રમતો શીખવવા માટે નિમાવો જોઈએ તેમજ સ્વરક્ષણને માટે

ઉપયોગો-કસરતો તથા લાડીનો ઉપયોગ તેમજ અર્ધઆઈડીઝ કન્યાઓને શીખવવાં જોઈએ.

૧૬. આ પરિપદ સરહદનાં વાયવ્ય પ્રાંતોમાં કન્યાકેળવણીની સ્થિતિ તરફ લક્ષ આપવાને સરકારને વિનંતિ કરે છે અને પ્રાંતમાં છોકરીઓ માટે એક હાઈસ્કૂલ સત્વર સ્થાપવા માટે માંગણી કરે છે.

૧૭. આ પરિપદ છોકરા અને છોકરીઓ ઉચ્ચ અને માટે પ્રાથમિક શિક્ષણ ફરજિયાત હોવાને આગ્રહ ધરાવે છે; અને પરિણામે સ્થાનિક સરકારો તથા સ્થાનિક સ્વરાજની તમામ સંસ્થાઓને શહેરોમાં તેમજ ગામડાઓમાં એવી રીતે ફરજિયાત શિક્ષણ હાજર કરવાની બલામણુ કરે છે કે જે ૧૮ પ્રાંતમાં મુખ્ય મથકો અને શહેરોમાં પાંચજ વર્ષમાં એ યોજના પૂર્ણ અમલમાં આવે અને ૨૦ વર્ષમાં એ સર્વવ્યાપી થઈ રહે. આ પરિપદનો અભિપ્રાય છે કે આ ફરજિયાત શિક્ષણ સઘળા બહેર શાળાઓમાં જેની પૈસા ખર્ચવાની સ્થિતિ ન હોય એવાંઓને મફત આપવાની ગોઠવણુ હોવી જોઈએ.

૧૮. 'નામસુદ્રી' કન્યાઓને શિક્ષણ આપવા અને ત્યાં જરૂર હોય ત્યાં એમને માટે ખાસ શાળાઓ ઉઘાડવા માટે તાકીદે પગલાં લેવા આ પરિપદ એ સંબંધે જે પ્રાંતિક સરકારને હાજર વળગરૂં હોય તેને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરે છે.

વિભાગ ૨ જો: સામાજિક

૧. અસ્પર્શતા નિવારણાર્થે દેશમાં જે પ્રચલિત મઠ રહ્યા છે તેને આ પરિપદ આવકારે છે અને અસ્પર્શ વર્ગોની અમલદાર યોજનાને મી. નયકરે રજુ કરેલ ધારાના ખરડાને તેમજ હાઈ નિયેમના, શ્રી તથા બાળકોના અનીતિ માટે થતા વેચાણની અટકાયતના કાયદાઓને અને મદ્રાસ ઇલાકાની દેવદાસીની પ્રથાનો નાશ કરવા, કુટુંબ આજ્ઞાઓનો નાશ કરવા અને એવી બીજી બહોળા અટકાયતવાળા ધંડામાં આવતા તમામ કાયદાઓને ટેકો આપે છે.

૨. બાળરક્તજનું યોજનાઓને મદદ કરવાં ઉપરથીતાલોની, અનાયાશોની અને કેદખતાઓની મુલાકાત લેવા, રોગચાળી પ્રચારાર્થે બીજા પગારે

કામ કરવા, ગ્રુસ્ટ - ગાઈડ, કુટુંબજાનાઓ બંધ કરવા અને અનીતિમાંથી સ્ત્રીઓને બચાવવા વગેરે કાર્યોમાંથી ગમે તે એક કાર્ય હાય ધરી સમાજ તરફની પોતાની જવાબદારી બળવરા પ્રત્યેક સ્ત્રીને આ મહિલા પરિપદ બલામણુ કરે છે.

૩. (ક) આ પરિપદ બાળવયન પ્રતિબંધક કાયદો પસાર થયો તે તરફ પોતાનો સતેજ બહેર કરે છે અને રાવસાહેબ હરખીલાસ ચારદા તથા એ કાયદાના પસાર થવા માટે જમણે મદદ કરી હોય તે સર્વને તેમની સફળતા માટે અભિનંદન આપે છે.

(ખ) આ પરિપદ વધુ આગ્રહ કરે છે કે આ કાયદામાં સુધારો કરીને પરિવરે અગ્ર કરેલી ગુચના મુજબ સ્ત્રીઓને માટે લગ્નની વય ૧૬ વર્ષની અને પુરુષોને માટે ૨૧ વર્ષની કરાવી.

(ગ) આ બાળવયન પ્રતિબંધક કાયદાનો સચોટ અમલ થાય તેટલા માટે તેમજ એક બંગની અટકાયત માટે ચારદા કમીટીઓ નિમની.

(ઘ) આ કાયદાના અમલ માટે લગ્ન નોંધાવવાની અને જન્મની સાચી નોંધ થાય એવી સંમતિવય કમીટીના ગુચના મુજબની ગોઠવણુ કરી.

(ડ) આ કાયદાનો બંધ થતો અટકાયત માટે જે જે દેશી રાજ્યોમાં આવે કાયદો ન હોય ત્યાં આજ ધોરણુપર કાયદો કરવા આ પરિપદ આગ્રહપૂર્વક બલામણુ કરે છે.

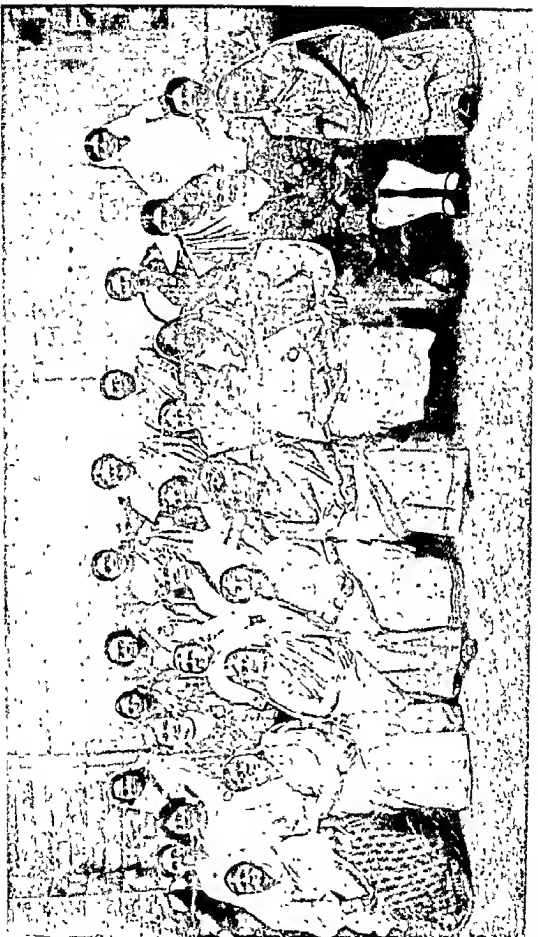
(ચ) આ કાયદાની સામે ચલાવાની ચળવળ અને એમાંથી મુક્તિ યોગ્યતા માટે આજુબાજુ આવેલા સુધારાઓ સામે આ પરિપદ અજુગમે બહેર કરે છે.

૪. વારસાના હક્કો:—

(ક) આ પરિપદ પોતાનો અભિપ્રાય બહેર કરે છે કે વારસાના હક્કોનો બાબતમાં તેમજ મીઠાતની જ્યારપામાં પુરુષ અને સ્ત્રીઓને સંપૂર્ણ સરખા હક્કો મળવા જોઈએ.

(ખ) આ હેતુની પૂર્તિ માટે વડી ધારાસભા સમક્ષ નીચેના બીજો રજુ થયાં છે તેને આ પરિપદ પોતાનો સંપૂર્ણ ટેકો આપે છે જેના કે:—

(૧) પોતાની વિદ્વાતા દ્વારા દિનુંએ કરેલી કમાણીને સ્વપાઈત મિલકત મનુષ્ય સંબંધી મી. જયકરુ બી.

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદ

ચોથું અધિવેશન

પ્રમુખ: શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ

તા. ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪ જાન્યુઆરી ૧૯૩૦

[અમારા ખાસ પ્રતિનિધિ તરફથી]

પરિપદનું ઉત્પત્તિસ્થાન:

૧૯૨૬ માં પ્રો. કર્વેની મદિલા વિદ્યાલયનો પદ્મીદાન સમારંભ હતો. તે સમયે મીમીસ માર્ગદર્શક કમીટીને આખા હિન્દની મદિલાઓની પરિષદ ભરવાનો વિચાર પ્રથમ ઋચ્યો. એ વિચારને બીજાઓ તરફથી પણ કાંઈક પ્રુવિ મળી. મીમીસ કમીટીએ વર્તમાનપત્રો દ્વારા એ સંબંધમાં સતત પ્રચારકાર્ય આરંભ્યું અને તેને પરિણામે ૧૯૨૭ માં પુના ખાને વડોદરાનાં ના. મદારાણી સાહેબાનાં પ્રમુખપદે પહોંચી અખિલ ભારત મહિલા કેળવણી પરિષદ મળી. ત્યારબાદ ૧૯૨૮, અને ૧૯૨૯ માં દિલ્લી અને પદ્મણા ખાને આ પરિષદની બીજી અને ત્રીજી બેઠકો બોલાવવાનાં ના. બેગમમાના અને મંડીના રાણો સાહેબા લલિતકુમારીનાં પ્રમુખપદે મળી. પદ્મણા ખાનેની પરિષદમાં અખિલ હિન્દ મદિલા કેળવણી પરિષદ એ નામનાં 'સામાજિક' એ ગ્રાન્ડ ઉમેરવાનું ફરતાં આ વખતે મળેલી ચોથી પરિષદ અખિલ ભારત મદિલા કેળવણી અને સામાજિક પરિષદ બની.

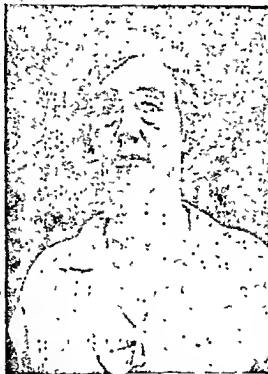
પદ્મણી ગળુ પરિષદનાં પ્રમુખસ્થાન માટે પસંદ કરવામાં આવેલી અક્ષિઓ દેવી રામચોડાનું રાજીપદ ધરાવતી હતી. લોકચાસનના

આ કાળમાં રાગ-રાણીઓની કિંમત ખાસ વ્યક્તિત્વ ન હોય તો કાંઈ રહી નથી. એટલે મુંબાઈમાં ના. રામચોડા તા. ૨૪મી સુધી મળેલી આ પરિષદની ૪થી બેઠક માટે ભારતકાલિદાસ શ્રીમતી સરોજિની નાયડુની પસંદગી થઈ હતી. માત્ર હિન્દમાં જ નહિ પરંતુ યુરોપ અને અમેરિકામાં પણ આજે દેવી સરોજિનીનું વ્યક્તિત્વ અજબ જાણ પાડી રહેલું છે. એટલે એ પસંદગી પૂર્ણરે યોગ્ય હતી. આ રીતે આ પરિષદમાં લોકચાસનનું પ્રથમ પગરબુ મંડાવ્યું.

લોકચાસનના યુગમાં ન આજે એવું એક બીજું પગરબુ પણ પરિષદ ખડે છે. એ પગરબુ તે દરેક પરિષદ ખુલ્લી મુકવાની ક્રિયા પાછ-સરોજ-ગવર્નર કે કોઈ મોટા અધિકારીની પત્ની પાસે કરાવવાની પદ્ધતિ. મુંબાઈમાં પણ આવી જ પદ્ધતિ અખત્યાર કરવામાં આવી હતી. કાર્યક્રમ નક્કો કરવા પહેલાંની કાર્યવાહક મિમિનીમાં પરિષદ ખુલ્લી મુકવાની ક્રિયા મુંબાઈના ના. ગવર્નરની પત્ની લેડી સાઈકમને દાયે કરવાની દરખાસત રજુ થઈ હતી. ગવર્નરનાં જાણીતાં લોકચાસન યી. ચાર્લસ મદેના તેમજ મુન્ડરાનના પ્રતિનિધિઓએ આ આગમનો વિરોધ કર્યો. છતાં તેઓ તાબુમનીમાં દેવાપાતી

દરખાસ્ત પસાર થઈ ગઈ. અને એ રીતે સોમવાર તા. ૨૦મીએ લેડી સાઇકસના હાથે પરિષદ ખુલ્લી મૂકવાનું નક્કી થયું હતું.

પરિષદ ખુલ્લી મૂકવાની ક્રિયા સોમવાર તા. ૨૦મીએ જ વાગ્યે થનાર હતી. પરંતુ છેક પાંચ વાગ્યાથી જ કોન્વેન્શન હોલ ભારતના જુદા જુદા પ્રતિનિધિઓની ભરાવા માંડ્યો હતો. લગભગ ૩૦૦ ઉપર પ્રતિનિધિઓ હાજર હતા. ગ્રેફહાઇની સંખ્યા મુંબઈના પ્રમાણમાં ઘણી જ ઓછી હતી એમ કહેવું પડશે. જો કે પહેલે દિવસે ખાસ આમંત્રણને લઈ કેટલાકે જાણીતા ગૃહસ્થો અને બહેનો નજરે પડતાં હતાં. કેપ્તીન, નાવલ્યુટર, ઉદ્યોગ, જેવા દૂર દૂરના પ્રદેશોમાંથી પણ આ વખતે પ્રતિનિધિઓ ઘણીજ સારી સંખ્યામાં હાજર રહ્યા હતાં. ગુજરાતના પ્રતિનિધિઓની સંખ્યા પણ સારા પ્રમાણમાં હતી. ગુજરાત તરફથી

મિસિસ મહારાજ કીન્ડેસ

ઉપપ્રમુખ: કાર્યવાહક સચિતિ

પરિષદના ઉત્પાદક અને પ્રાણ

સૌ. શારદા મહેતા, લેડી વિલાબહેન નિવૃત્તકંઠ, સૌ. ઇન્દુમતી દિવાન, મીસ ઇન્દિરા ભાગવત, શ્રી. સચિતા ત્રિવેદી, શ્રી. મનોરમા ત્રિવેદી, સૌ. પ્રેમશ્રીલા મહેતા, મીસ તહેમીના ભાવનગરી, શ્રી. મધુરિકા મહેતા, વડોદરા તરફથી સૌ. સરલા મહેતા અને સૌ. અવંતિકા આચાર્ય; વગેરે નજરે પડતાં હતાં. ગુજરાત ઉપરાંત ખીજા બે વિભાગોમાંથી ગુજરાતની બ

હેનો પ્રતિનિધિ તરીકે આવ્યાં હતાં. ઇન્દોર તરફથી સૌ. જ્યોત્સ્નાબહેન મહેતા અને ખીજાનેર તરફથી લેડી ધનવંતા મનુભાઈ મહેતા હાજર રહ્યાં હતાં. મુંબઈના ગુજરાતી પ્રતિનિધિઓમાં સૌ. હંસા મહેતા, સૌ. સરોજિની મહેતા, સૌ. તારાબેન પ્રેમચંદ; વગેરે હતા. એકંદરે એમ કહી શકાય કે પરિષદમાં ગુજરાતનું પ્રતિનિધિત્વ જુદા જુદા વિભાગો તરફથી ઠીક જળવાયયું હતું.

ગુજરાતનો વિગ્રંથ:

પરિષદ ખુલ્લી મૂકવાની ક્રિયા લેડી સાઇક્સ કરવાનાં હોવાથી તે સામે વિરોધ દર્શાવી સૌ. શારદા મહેતા તેમજ ગુજરાત અને વડોદરાનાં કેટલાંક પ્રતિનિધિ બહેનોએ હોલમાં પ્રવેશ કર્યો નહતો. સૌ. કમળાદેવી જવાહરલાલ નેહરૂ પણ આ વિરોધમાં સામેલ થયાં હતાં. આ વિરોધનું કારણ સૌ. શારદા બહેન એવું જણાવતાં હતાં કે લેડી સાઇક્સ

ગવર્નરની પત્ની છે. માટે તેની પાસે પરિષદ ખુલ્લી મુકાવવી એ પ્રથા યોગ્ય નથી. લેડી સાઇક્સે એવું વ્યક્તિત્વ કાંઈ બતાવ્યું નથી કે તેના ઉપર તેમની પાસે પરિષદ ખુલ્લી મુકાવી શકાય. માત્ર એક અધિકારીની પત્ની તરીકે તેને આ માન આપવામાં આવે એ આ યુગમાં કાંઈ પણ રીતે ઇન્જુરા યોગ્ય નથી.

લેડી સામકસનું લાપણુ: . . .
 પ્રો. દેવધરતી, સંગીતશાળાની બહેનોનાં
 સંગીત બાદ, લેડી, સામકસે પરિપદ ખુલ્લી
 મૂકતાં સ્ત્રીકેળવણીના અનેક પ્રશ્નો ચર્ચા
 હતા. તેમણે કહ્યું કે, “પૂર્વ હવે સદીઓની
 નિદ્રામાંથી જાગ્યું છે. પરંતુ આપણે હિન્દના
 જ નવલંત જૂતકાળમાંથી પ્રેરણા લઇ શકીએ.
 આપણાં આ હિન્દે, અહ્યાબાઇ હેલ્લર
 અને ઝાંસીનાં રાણી લક્ષ્મીબાઇ જેવાં યુદ્ધ-
 પ્રવીણ વીરંગનાઓને જન્મ આપ્યો છે. અને
 અત્યારે આપણા જ યુગમાં બોપાલનાં બેગમ
 જેવા રાજકર્તા આપણી પ્રવૃત્તિને આગળ
 ધપાવી રહ્યાં છે એટલે આપણે કાંઈ પણ
 રીતે નિરાશ થવાનું કારણ નથી. કેળવણીએ
 તુર્કની સ્ત્રીઓ માટે શું કર્યું છે તે આપણે
 જોઈએ.”

સ્વાગતાધ્યક્ષ લેડી તાતાનું લાપણુ:

લેડી સામકસે પરિપદ ખુલ્લી મૂક્યા બાદ
 સ્વાગત સમિતિના પ્રમુખ લેડી મહેરબાઇ તાતાએ
 પ્રતિનિધિઓ અને પ્રેક્ષકોને આવકાર આપતાં
 અત્યંત હર્ષ બતાવી, પ્રતિનિધિઓ માટે
 કરવામાં આવેલી સગવડમાં કાંઈ ખામીઓ
 રહી ગઇ હોય તો તે માટે ક્ષમા વાચના કરી
 હતી. તે બાદ તેમણે જણાવ્યું કે:—

“કાયદા દ્વારા લખવચ નક્કી કરવાનો
 વિચાર કાંઈ પણ સંસ્થાને પ્રથમ આવ્યો
 હોય તો તે સંસ્થા આ મદિસા પરિપદ જ
 છે. પુનામાં મળેલી આ પરિપદની પહેલી જ
 બેઠકમાં એવી મતલબને ઠરાવ પસાર કર-
 વામાં આવ્યો હતો જેને પરિણામે શારદા
 બીલ ધડવામાં આવ્યું અને જે હવે તો કા-
 યદાનું ૩૫ પાર્શ્વ છે. પરિપદનાં પ્રતિનિધિ
 મંડળે ના. વાઇસરોયની મુલાકાત લીધી હતી
 તેને પરિણામે સંમતિવચ સમિતિમાં મીસીમ
 રામેશ્વરી નેહરૂની નીમણૂક થઈ હતી. આ-
 વતા એપ્રિલની તા. ૧લીથી શારદા કાયદો

અમલમાં આવશે. અસંખ્ય અનિદ્યોતાં મૂળ
 નાંખનાર બાલકર્મની પ્રધાને હિન્દની સ્ત્રીઓ
 હવે કદિયે નિલાવી લેશે નહિ.”

ગયા વર્ષ દરમ્યાન પરિપદે વારસાહકમાં
 મુધારા, પડદાનો ત્યાગ અને અનેક પત્નીત્વના
 વિરોધનો પ્રચાર ઉપાડ્યો હતો અને તેને
 પરિણામે કેટલાક ખરડાઓ વડી ધારાસભામાં
 મંજૂર થયા છે.

વડી ધારાસભામાં સ્ત્રી સંમિતિનાં અભાવ
 શારદા બીલના હીમાયતીઓને માર્યો છે. શારદા
 કાયદો અમલમાં આવ્યાથી, કન્યાકેળવણીના
 માર્ગમાં આડે આવતું એક મોટું વિઘ્ન દૂર થયું
 છે. સ્ત્રી કેળવણીના પ્રતીક, ચર્ચા કરતાં મારે
 મારી માન્યતા જણાવવી જોઈએ કે સ્ત્રીઓની
 પ્રાથમિક અને માધ્યમિક કેળવણીના અભ્યાસ
 ક્ષમની યોજના એવી રીતની થવી જોઈએ કે
 જે વધુમતીની જરૂરીઆતોને અનુકૂળ થાય.
 આપણી સ્ત્રીઓનો મોટો ભાગ પત્ની અને
 માતા થવાને નિર્માયકો છે. આ છતાં
 અત્યારના જેમ કોલેજ કે યુનિવર્સિટીમાં
 કાંઈ સ્ત્રી શિક્ષણ લેવા ઇચ્છતી હોય તો તેમાં
 કાંઈ અંતરાય હોવો ન જોઈએ.

પડદાની પ્રથા:

સ્ત્રી કેળવણીમાં આડે આવતી એક ખીજ
 પ્રથા પડદાની છે. પડદાની પ્રથા નોંધુદ યતાં
 સ્ત્રી કેળવણીના માર્ગ ઘણા જ સંરજ થઈ
 જશે. સ્ત્રીની પ્રગતિ માટે પણ પડદાની પ્રથા
 નાણુદ થાય એ આવશ્યક છે. વડોદરાના
 ના. મહારાણી; બોપાલના બેગમમાતા જેવાં
 શિક્ષિત દિન્દુ અને મુસલમાન સ્ત્રીઓ ભડેર
 કાર્યો પ્રસંગે પડદાનો ત્યાગ કરે છે એવી
 ઘણું મુંદર દૃષ્ટાંત ખડું થાય છે.”

આ ઉપરાંત લેડી તાતાએ દેવદાસી;
 મલનિવેધ; દ્રવ્યખાનાં; અસ્પૃશ્યતા નિવારણ,
 વગેરે પ્રશ્નો ચર્ચા કરી પાછો આવકાર
 આપ્યો હતો.

પ્રમુખપદની દરખાસ્ત:

મીત્રીસ ફૈઝ નૈયબજીએ શ્રીમતી સરોજિની નાયકને પ્રમુખપદ આપવાની દરખાસ્ત મૂકી હતી. તેને મંજૂરનાં મીસ લાઝરસે અનુમોદન આપતાં શ્રીમતી સરોજિની નાયકને પ્રમુખ સ્થાન લીધું હતું. તે બાદ પરિષદના વ્યવસ્થાપક મંત્રી મીત્રીસ કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયે ગતવર્ષના હેવાલ વાંચ્યો હતો. હેવાલમાં પરિષદની આખી વર્ષની પ્રવૃત્તિનું વીગતવાર વ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું. બાદ શ્રીમતી

સરોજિની નાયકને નીચે પ્રમાણે લાખણ કર્યું હતું:

શ્રીમતી સરોજિની નાયકનું લાખણ:

“મારા પહેલાં ખોલી ગયેલા ત્રણ વક્તાઓ પછી મારે માટે કાંઈ ખોલવાનું રહેલું નથી. લેડી સાધકને સ્ત્રીઓની મુક્તિના વિચારો ચોખ્ખી રીતે કલા છે. આજની સ્ત્રીઓની સંભવિત પ્રવૃત્તિ વિશે લેડી તાતાએ

જણાવ્યું છે અને મંત્રીના હેવાલ પરિષદની સાધનાઓની રૂપરેખા દોરે છે. આના કેળવણીના નિષ્ણતા અને સમાજસુધારક આગલ ખોલી ગયા છે ત્યારે મારા જેવી એક કલ્પનામાં રમનારી, સ્વનાં સેવનારી અને કવચિત્રિ માટે શું ખોલવાનું બાકી રહે? સિવાય કે જે કહેવાયું છે તેનેજ નવાં સ્વરૂપમાં ફરીથી રજુ કરે.”

જીવનની વિગતોમાં કે જીવનની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં માથું મારે એ મારે કાગ કદિયે

રજુ નથી. મારું ખાસ કાર્ય અને મારા જેવા બીજા સ્ત્રીપુરુષોનું ખાસ કાર્ય તો માનવતાની સાધના સંભવિત અને એવા આદર્શો ચેતાવવાનું, સંસ્કારવાનું અને ઉછેરવાનું છે. તેથી જાતિ, વર્ણ કે સંસ્કૃતિથી પર હોય એવા પ્રશ્નો હું અને ચર્ચાશ કે જે મહાન માનવતાને પ્રગતિપથે લઈ જાય.

લેડી સાધકને આપણને જણાવ્યું છે કે આપણે મોટી રાજકીય અને સામાયિક ઉત્ક્રાન્તિના પગથારે છીએ. અને એ ઉત્ક્રા-

જીવનનું પૂરક તત્વ-સ્ત્રીત્વ
શ્રીમતી સરોજિની નાયકનો સંદેશ
[“યુલ્કાંદરી” માટે ખાસ]
“સ્ત્રીના પ્રશ્ન દેશના કે પુરુષના પ્રશ્નથી જુદો છે એમ હું માનતી નથી. સ્ત્રીત્વ એ જીવનનું પૂરક તત્વ છે અને સર્વ પ્રકારના, વિવિધ રૂપોમાં જીવનની મૂલ્યવાન પરિપૂર્તિમાં ખરી કેળવણી સમાયતી છે. જીવનના અમત્કારિક લેહનો અસ્વીકાર એ સર્વોપરી ગુન્હો છે પણ તે લેહમાંની અવિભાજ્ય એકતાનું દર્શન એ સર્વોત્કૃષ્ટ સંદેશ છે.”

તા. ૨૫-૧-૩૬ સરોજિની નાયક

ન્તિમાં હિન્દના સ્ત્રીત્વની પુનર્જાગૃતિનું ભવિષ્ય દેખાય છે. પુના, દિલ્હી અને પટણા જેવાં ઐતિહાસિકસ્થળોએ ભરાયેલી ત્રણ પરિપક્વનાં પ્રમુખસ્થાને થાલી દરજ્જાની સ્ત્રીઓ હતી. પરંતુ મુંબાઈ જેવા પચરંગી શહેરમાં બધાએ દરજ્જા મરખા છે અને બધીએ સંસ્કૃતિનો શ્વેતી સંસર્ગ થાય છે ત્યારે આપણે

રાજસાસનથી મોક્ષાસન ઉપર આવીએ એ તદ્દન યોગ્ય છે. આ પરિષદ હિન્દી સ્ત્રીત્વની મોટામાં મોટી પ્રતિનિધિ છે અને તેથી આ પરિષદનાં પ્રમુખસ્થાને ચુંટાના બદલ મને મગરૂમી થાય છે.

હિન્દી રાષ્ટ્રીય મદાસમાં એ માત્ર રાષ્ટ્રીય સંસ્થાજ છે. એવે સમયે આ પરિષદ સહેજે ઔરવ લાઇ શકે કે હિન્દમાં તેની પ્રવૃત્તિ ચોથી મોટી આંતર-રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિ છે. આ બૂમિ પ્રત્યે જે કાંઈ ગોનાના જીવનનું નકલ રીકા-

સ્વાતૈવાર હોય તે દરેકે ધર્મ, જ્ઞાત કે વણુનો બેદ રાખ્યા વિના આ પરિપદના, સમ્યથ વર્તવું પડે છે.

કેળવણી અને સમાજસુધારાને લગતા દશવે વધુ ને વધુ પસાર કરવા એ આ પરિપદનો હેતુ નથી. આપણે તો માનવીને મૂલ્યવાન હોય એવા વધુ હેડા, અને વધુ અમત્યના પ્રશ્નો માટે છીએ. હિન્દી સ્ત્રીત્વ સામે એવો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે કે તેઓની બુદ્ધિમત્તા અગગા રહેવાની છે અને બધાંયનો ભાર નશીબને આધીન કરવાની છે અને તેઓ રેડીના બંધનમાં જકડાયેલાં-હોઈ મૃતપ્રાય માન્યતાઓ અને વિચારોની જગ્ગોમાંથી છટકી શકતાં નથી. મને લાગે છે કે આ પરિપદ એ આક્ષેપનો સચોટ રદીયો આપે છે કે હિન્દી સ્ત્રીઓની બુદ્ધિમત્તામાં સર્વ કાંઈનો સમાવેશ થાય છે. હિન્દી સંસ્કૃતિનો આખોયે ઇતિહાસ સર્ગનાત્મક છે અને રાજ્યોની દુરમનાવટને પહોંચી વળવા પણ તે સમર્થ થયેલી છે. બધીયે જાઓના આર્થિકમાન્ય સ્વચારનો આ પરિપદ ખરેખરે પૂરાવે છે.

હું સહને માટે એક માનવપ્રાણી છું, અને માત્ર જાતિ કે ભૌગોલિક અંકુશોને ખાતર માનવતાના બેદ પાડવા હું તૈયાર નથી. પુરોહિતોએ યુદ્ધો કરી સ્વાર્થી લાભોની ખાતર રાજકીય અને આર્થિક વિલાસો પાડ્યા અને મિત્રો અને દુરમનોના વિલાસો પણ રચ્યા. પરંતુ આ બધુંયે કામચલાઉ છે. દેશનાં કે વિશ્વનાં ઇવનમાં સ્ત્રીત્વનો હેતુ તો આ કામચલાઉ અંકુશોને દૂર કરવાનો છે. આપણે તો માનવતાના સમાન હક્કોની પ્રાપ્તિ માટે તેમજ એક દેશથી બીજા દેશને બૂસાતો અટકાવવા માટે પ્રયત્ન કરનાર, શાન્તિના સંદેશવાહકો છીએ.

હું પોતે ફેમીલીસ્ટ (સ્ત્રીત્વવાદી) નથી

અને થવાની પણ નથી. સ્ત્રીઓ માટે ખાસ વર્તમાની કે રીતભાતની માગણી કરવી એ આપણાં ઉત્તરતાપણાનો સ્વીકાર કરવા બરેબર છે. હિન્દ જોવા દેશમાં આની જરૂર નથી કારણ કે આ દેશની સ્ત્રીઓ તો હમેશાં રાજકીય સંભાષણોમાં કે યુદ્ધક્ષેત્રોમાં પુરોહિતો પડખેજ રહી છે.

સ્ત્રી અને પુરુષ એ બંને જાતિમાં સહચાર અને બીરાદરીની લાવના ઉત્પન્ન કરવા માટે સહશિક્ષણ એ સર્વોત્તમ સાધન છે.

આપણી સ્વતંત્રતાની લડતમાં કડવાશ, શોક અને પરસ્પર વિરોધના પ્રસંગો ઉપસ્થિત થશેજ. આ કડવાશ દૂર કરી મીઠાશનું વાતાવરણ જમાવવામાં આ પરિપદ ધણુંયે કરી શકે. દેશપ્રેમ અને રાષ્ટ્રવાદ એ કાંઈ માત્ર વસ્તુઓજ નથી. આપણે તે માટે કામ કરવું જોઈએ અને માનવતાના સદચારનું તેજ સમાન બંધન છે. જે જાતિ, વર્ણ અને ધર્મના બંધનોથી પર છે.”

તે પછી સાંઘણીનાં રાણીસાહેબાએ લેડી સામ્રાજ્યનો આભાર માન્યો હતો. તેને ખીસીસ ડી. એમ. સીરે, અનુમોદન અપાયા બાદ ‘વંદેમાતરમ’ ગવાયું અને પહેલા દિવસની બેઠક પૂર્ણ થઈ.

સહાનુભૂતિના સંદેશ:

પરિપદની પહેલી બેઠક તા. ૨૧ મીને મંગળવારે સવારે ૬ થી ૧૧-૩૦ સુધી મળી હતી. રાજાતંત્રમાં ખીસીસ કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયે પરિપદની સફળતા ઇચ્છતા આવેલા સંદેશ વાંચ્યા હતા. મંડીના રાણીસાહેબા લલિતકુમારી, મજુર કમીશનના સમ્યક્ ખીસ બેરી પાવર અને ડૉ. ખીસીસ મુથુલક્ષ્મી ચેટ્ટીએ એ પરિપદમાં હાજર ન રહી શકવા માટે દિલગીરી દર્શાવી, પરિપદની સંપૂર્ણ સફળતા ઇચ્છી હતી.

સુધારાના હિમાયતીઓ:

તે બાદ મી. મઝરૂફ હક, મી. ચીપ્પુલુ-
કર, અને મી. ગોકલનાથ મિશ્રનાં અવસાન
માટે શોક દર્શાવતો હરાવ પ્રમુખશ્યાનેથી
મુકયો હતો તે સર્વજ્ઞે ઉભા થઈ પસાર
કર્યો હતો. પછી જુદા જુદા વિભાગમાં કેળ-
વણી વિષયક અને સામાજિક કાર્ય કરવા
માટેના મંત્રીઓના હેવાલો વંચાયા હતા.

સાંજે સરકારી મહેલમાં લેડી સાઇકલો
પ્રતિનિધિઓના મા-
નમાં એટલેમ 'નો
મેલાવડો કર્યો હતો.
સ્ટ્રી કેળવણીના
પ્રશ્નો:

શુધવારે પરિષ-
દની બીજી બેઠક
સવારે ૧૨-૩૦-
સુધી મળી હતી. તે
સમયે કેલવણીને
લગતા હરાવો હાથ
ધરવામાં આવ્યા
હતા. આરંભમાં સૌ
સરેજિની નાપકુએ
વડોદરાનાં ના. મહા-
યણી તરફથી પરિ-
ષદની સફળતા પ્રગ્લોતા આવેલો તાર
વાંચ્યો હતો.

મેટ્રીકની પરીક્ષા માટેના નવા અભ્યાસ-
ક્રમ સંબંધેના પહેલો હરાવ મીસ બહાદુરજીએ
મુકયો હતો. હરાવના સમયર્થનમાં જોકરીઓની
કેળવણીની જરૂરીઆતો પૂરી પાડવા માટે
લખાણ કરવા-યુનિવર્સિટી સેનેટમાં બેઠકે
તેટલા સભ્યો નથી તે માટે તેમણે દિલ-
ગીરી દર્શાવી હતી. મીસીસ આંગેલાંવડર

અને મીસ કોનેલીયાં સોરાબજીએ હરાવને
અનુમોદન આપતાં તે પસાર થયો હતો.

બીજો હરાવ મીસીસ હાઇકોપરે મુકયો
હતો તે મીસીસ દેસાઈ અને મીસ વિન્સેન્ટનાં
અનુમોદનથી પસાર થયો હતો.

યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓમાં માનુભાષા
ને સંસ્કૃત, પર્શિયન, વગેરે ભાષાઓ જેવું
અચિંત્ય સ્થાન આપવાને લગતો બીજો
હરાવ મીસ શીરોઝદિને મુકયો હતો. લેડી

વિદ્યાજીએ એ હરા-
વના સમયર્થનમાં
સુંદર અને હૃદય-
સ્પર્શી વિવેચન કર્યું
હતું.

મેટ્રીક ટ્રેઇનીંગ
કોલેજ:

સૌએ માટે
મખ્યસ્થ ટ્રેઇનીંગ
કોલેજને લગતો હ-
રાવ હરાવ મીસ યંગે
મુકયો હતો. તે ખૂબ
ચર્ચાસ્પદ નીવડ્યો
હતો. મીસીસ રસ્ત-
મજી, અને મીસીસ
કઝીએ, હરાવને સ-

મયર્થ આપ્યું હતું. સૌ શારદા મહેતાએ
આ હરાવનો સખ્ત વિરોધ કર્યો હતો. હંડનો
નકમો વ્યય કરવા જેવો આ હરાવ છે એવી
તેમની માન્યતા હતી. તેમણે પ્રાંતવાર જુદી
જુદી સંસ્થાઓ સ્થાપવાથી નાણાંની સાર્થ-
કતા થશે એમ જણાવ્યું હતું. મીસીસ
ઇન્ડિરાબાઈએ સૌ શારદાજીને ટેકો આપ્યો
હતો. મીસ માયાદાસે પણ હરાવનો વિરોધ
કર્યો હતો. જતાં વધુમતે હરાવ પસાર થયો
હતો.

લઘ્ય આદર્શ
શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયનો સંદેશ
[" ગુણમુદરી " માટે ખાસ]
માત્ર, તમારા દેશનાજ નહિ પરંતુ
માનવતાના ખરેખરા સેવક બનો. જાતિ,
વર્ણ કે દેશનો જરાયે ભેદભાવ રાખ્યા
વિના પીડીતોના હિમાયતી બનો. દરેકે
દરેક પુરુષ, સ્ત્રી અને બાલકને આત્મ-
નિર્ણયની સંપૂર્ણ તક મળે-કે જે જીવનનો
ખરો હેતુ છે-એવું વિશ્વસર્જન તમારે
લઘ્ય આદર્શ હો ।

તા. ૨૫-૧-૩૦ કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય

દરજ્યાત પ્રાથમિક કેળવણી

લગતો ફોદા દરાવ અગત્યનો હતો. મીસીસ જણાવેનર્યાએ એ દરાવ રજુ કરતાં આમવર્ગમાં જાવણીનો પ્રચાર કરવા માટે દરજ્યાત પ્રાથમેક કેળવણીની આવશ્યકતા દર્શાવી હતી. શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયે દરાવને સમર્થન આપતાં દરજ્યાત કેળવણી મફત હોવી જોઈએ એમ જણાવ્યું હતું. આ દરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

બાકીના દરાવો ઓછી વધતી ચર્ચા બાદ પસાર થયા હતા.

સામાજિક દરાવો:

પરિપક્વ ત્રીજી બેઠક, પણ એજ સમયે શરવારે મળી હતી. તેમાં સામાજિક દરાવો હાથ ધરવામાં આવ્યા હતા. છોકરા છોકરીની લક્ષ્ય અનુક્રમે ૨૧ અને ૧૬ વર્ષની હોવી જોઈએ એવો શારદા કાયદામાં હતો મુધારો થવાની અગત્ય છે એમ દર્શાવતો અગત્યનો દરાવ પરિપક્વ આ વિભાગમાં કર્યો છે.

પારસામાં સમાજ હક્ક:

વારસાના હક્કો અને મિલકતની વ્યવસ્થામાં પુરૂષ અને સ્ત્રી સમાન હક્કો હોવા જોઈએ એવું દર્શાવતો એથો દરાવ મીસ મીમાં તાતાએ મૂક્યો હતો. મીસ મીમાં તાતાએ જણાવ્યું હતું કે હાલનો કાયદો ઘણેજ કઠોર છે. મીસ ફિરોઝદીને દરાવને ટેકા આપ્યો હતો. લેડી વિદ્યાબહેને દરાવને વધુ સમર્થન આપતાં અત્યારના કાયદા પ્રમાણે આ સંબંધમાં સ્ત્રીઓને કેટલો અન્યાય થયેલો છે તેનું દીક્ષસ્પર્શી વિવેચન કર્યું હતું. મીસ ખરે અને મીસીસ નેહરૂના વધુ અનુમોદન બાદ દરાવ પસાર થયો હતો.

બાલકો ઉપર આપના જેટલાજ માને વાલીપણના હક્કો છે એમ જણાવતો ૧૦ મો

દરાવ પણ મીસ મીમાં તાતાએ મૂક્યો હતો તે થોડા અનુમોદન બાદ પસાર થયો હતો.

શારદા કાયદાને હિન્દુ મુસ્લીમોના ટેકા:

તે બાદ શારદા કાયદાને લગતો અત્યંત અગત્યનો દરાવ ત્રીજો મીસીસ રામેશ્વરી બ્રિજલાલ નેહરૂએ મૂક્યો હતો. મીસીસ નેહરૂએ કાયદાની અગત્ય દર્શાવી તે સામેના પોકળ વિરોધ સામે અસંતોષ દર્શાવ્યો હતો અને દેશી રાજ્યોને પણ બ્રિટિશ હિન્દુ અનુકરણ કરવા આમ્રદ કર્યો હતો.

મીસીસ શરી તૈયબજી અને મીસ ફિરોઝદીને આ કાયદા સામે મુસ્લીમોએ ઉપાડેલા વિરોધને સખ્ત શબ્દોમાં વખોડી કાઢ્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું હતું કે આ કાયદાથી શરીયતનો કાંઈ પણ રીતે ભંગ થતો નથી.

પડદા સામે બળવો:

મીસીસ શરી તૈયબજીએ દરજ્યાત પડદાની પ્રધાને ધીકારતો ૮ મો દરાવ મૂકતાં પડદા સામે બળવો જગાવવાની સત્તાક આપી હતી. કેટલીક હિન્દુ મુસ્લીમ બહેનોએ આ દરાવનાં અનુમોદનમાં સુંદર વિવેચન કર્યો હતો.

અરંપરયતા નિવારણને લગતો ૧ લો દરાવ પ્રમુખરથાનેથી મૂક્યો હતો તે સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

ધારાસભામાં સ્ત્રીઓ:

ધારામંડળો અને અન્ય ચુંટણી વેળા સ્ત્રી ઉમેદવારો બહાર પાડવાની રાજકીય પક્ષોને ભલામણ કરતો દરાવ સૌ સરાજિની મહેતાએ મૂક્યો હતો. દરાવના સમર્થનમાં તેમણે જણાવ્યું કે વડી ધારાસભામાં જો બધી સ્ત્રીઓ જ હોત તો શારદા કાયદો કલમના એકજ ઝટકે પસાર થયો હોત. એ કાયદો પસાર કરાવવામાં આવેલો અધો વખત ગુમાવવામાં આવ્યો ન હોત. પ્રત્યેક સ્ત્રીને પોતાની જવાબદારી અદા કરવાની ભલામણ કરતો

દ્વાર પસાર થયા ગાદ પરિવર્તની એક મુવટી રહી હતી.

છેલ્લી એકઠક:

શુદ્ધારે સવારમાં એકીકન્ટા જવાની યોજના થઇ હતી એટલે પરિવર્તન ક્રમશઃ સગમગ દોરેક વાગ્યે સર કાવચછ જવાંગીર દોડમાં શરૂ થયું હતું. કેળવણી વિભાગના મંત્રી મીસીસ દાહડકોપરે ૧૯૩૦ ના કાર્યક્રમની રૂપરેખા દોરી પદ્મ પડિવર્તના ૮ થયાં ઓછી વયનાં બાલકોની કેળવણીની નવાગને લગતા દેશવતો ખાસ નિર્દેશ કર્યો હતો. દરેક પ્રાંતના પ્રતિનિધિઓનો તેમણે સદકાર માગ્યો હતો.

સામાજિક વિભાગના મંત્રી મીસીસ રામેશ્વરી નેદરએ સમાજસુધારા સંબંધમાં ચર્ચા કરતી માગણી કરી હતી. અને વિનંતિઓ સત્કારાદ્ય હતી.

તે બાદ કાવચી સમિતિના દોરેદારોની મુવટણી થઇ હતી. તીમે પ્રમાણે દોરેદારો નિભાયા છે:—

પ્રમુખ: મીસીસ પી. કે. સેન.

મંત્રી: (કેળવણી વિભાગ) મીસીસ દાહડકોપર.

.. (સામાજિક વિભાગ) મીસીસ રામેશ્વરી નેદર

ઉપપ્રમુખ:— મીસીસ કાન્નડા: સેડી તાતા: ડા.

મુવર્તની ટ્રી: મીસીસ દંસા મહેતા:

મીસીસ અન્નામ તેવજી (દેવીરાજ્યો)

અને લેડી અન્દુર શરીર.

તે બાદ એકઠક ન્દા માટે મુવટી રહી હતી.

પાછી એકઠક મળતાં શુદ્ધારના એકમાં

બાદી રહેવા સામાજિક રૂપિા દાપ પદવામાં

આવ્યા હતા. બાદી રહેવા આ દેશવતોમાં

પોમ રૂપિા પ્રમુખગણેમો મૂલમાં આવ્યા

હતા. એ પોમ દેશવતોમાં ૧૯૩૦ના વચ્ચે

કાવચમાં મુવર્તે મુવર્તે, કોલકાતા માટે

વચ્ચે ૧૯૩૦ના ન રૂપિા રૂપિા એમ જાણ

વતો, તેમજ ઓનરેટરીને પદવા દેશવતો

મનાવેશ થયો હતો. અને પત્નીવતે લગતો

દ્વાર મીસીસ અન્દુરવતીએ મૂલ્યો હતો:

અનુભાવ મળતાં તે પસાર થયો હતો.

બાદી એ દેશવો મજુર પ્રકોને લગતા હતા.

બધાએ ઓરોગિર વિસ્તારોમાં ઓરો બાલ

કોની જરૂરીયાતો અને લાભોની દેખરેખ

રાખવા માટે રૂપિા પ્રમાણમાં નિર્દેશિકાઓ

રાખવાનો દ્વાર મીસીસ બીખાઈજી એન્ડની

પર મૂલ્યો હતો તેને મીસ વિંગેટે અનુભાવ

આપ્યું હતું. મજુર વિસ્તારોમાં રોગપ્રસાર ઓ

બાલકોની કિયતિ તપાસવાને લગતો દ્વાર

શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયે મૂલ્યો હતો.

તે પણ પસાર થયો હતો.

આભાર પ્રદર્શન:

મીસીસ કાન્નડા: સેડી તાતા, તેમની કાવ

વાદક સમિતિ અને મુવર્તના પ્રતિનિધિ

ઓનો આભાર માન્યો હતો. પ્રત્યુત્તરમાં સેડી

તાતાએ પોતાની ખામીઓના સંબંધમાં કોમા

વાચી કેટલીક કંઠી મુવર્તઓ પણ કરી હતી.

અન્દુરવાગાં મીસીસ વચ્ચેવતીબાને પ્રમુ

ખનો આભાર માન્યો હતો. તેને મીસીસ કા

નેલીયા સોરાજીએ અનુભાવ આપ્યું હતું.

પ્રમુખ શ્રીમતીના ઉપસંદાર:

શ્રીમતી ઓરોગિની તાપડાએ ઉપસંદારમાં

રિન્દના દરેક દરેક ભાગમાંથી આવેલાં પ્રતિ

નિધિઓને આલંદી બવવાનો ઉપદેશ કર્યો

હતો. તેમણે જાણવું કે માનવ માત્ર જૂવને

પાત્ર છે. પ્રતિનિધિ જદોનો પોતાના પ્રતિમાં

જાણીએ મુવર્તીઓને પાર ઉતારી રહ્યો. અને

આ પરિવર્તમાંથી તે કાંઈ પણ મીખવાનું

મળવું રૂપિા તે તે આ રોગ-આ રૂપિાનું

જાણવું છે. માત્ર અધિરૂપિામાં આપણે જે

રૂપિાને અને મજુરને મૂલમાં નથી આપણે

રૂપિાના મૂલ્યવાર રૂપિા આપણે આવી

રૂપિાં મૂલમાં રૂપિા તે અ.પ.નું જેવડીની

મનાઓનો નરિ. પરંતુ પોતાની જાહેરની મંચ

કરનારી નમ્ર સ્ત્રીઓ તરફ. આપણો સ્ત્રીત્વનો સહચાર છે; પીડિત સ્ત્રીઓનો સહચાર છે. આપણે સ્ત્રીત્વનું ભાગ્યવિધાન કરવાનું છે.

પરિપક્વતા અર્થમાં ફાળો આપવાની શ્રીમતી નાયકુએ વિનંતિ કરી હતી.

સાંજે લેડી તાતાએ 'એટલામ' નો મેલાવડો યોજ્યો હતો.

બીજો વિવિધ કાર્યક્રમ:

પરિપક્વતા કામકાજ ઉપરાંત પ્રતિનિધિઓ માટે બીજા પથ્થ કાર્યક્રમ યોજવામાં આવ્યો હતો. આ કાર્યક્રમ પ્રમાણે પ્રતિનિધિ બહેનોએ ગામડિયા સ્કુલ, ફેલોશીપ સ્કુલ, સેવા મંદિર, વિક્ટોરીયા અંધ શાળા, સર રતન તાતા સ્ત્રી ઉદ્યોગશૃલ, સેવા મંદન, કામા સ્ત્રી ઇન્સિતાસ, પ્રહલાદ મીસ, રેસ્કયુહોમ, વગેરે જુદી જુદી સંસ્થાઓની મુલાકાતો લેવાની યોજના કરી હતી. શુક્રવારે સવારે એલીફન્ટા જવાની યોજના થઈ હતી.

આ ઉપરાંત મંગળવારે રાત્રે ૯ વાગ્યે સર કાવસજી જહાંગીર હોલમાં જાહેર જલસો રાખવામાં આવ્યો હતો. એ જલસામાં પ્રતિનિધિ બહેનોએ પણ ભાગ લીધો હતો. પ્રે. દેવધરની હિંદી સંગીત શાળાનાં બહેનોએ સૌ. મણીબહેન મથુરાદાસ મનજીની આગેવાની હેઠળ સંગીત અને ગરબાનો મનોરમ કાર્યક્રમ રજુ કર્યો હતો.

શુક્રવારે બપોરે મી. એમ. આર. જયકરે સર કાવસજી જહાંગીર હોલમાં 'હિન્દુ સ્ત્રીઓના વારસા હક્ક' વિષે સુંદર વિવેચન કરી હાલના કાયદાની ક્ષતિઓ જણાવી હતી. શુક્રવારે સાંજે મેઝમ પોત કીલર અને ડૉ. મીસ વિંક્સને સીનેમાં વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં. શુક્રવારે સાંજે શ્રી. કનૈયાલાલ એમ. વડીએ 'હિન્દી કલા' સંબંધમાં લેન્ટર્ન સ્લાઇડ સાથે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

પરિપક્વતા ફેલો:

આ પરિપક્વતા એક જણવા જેવી અસર એ પડી છે કે સ્ત્રીઓ હવે પોતે પોતાનું સંભાળી શકી છે. આ આખીયે પરિપક્વતામાં સ્ત્રીઓએ પુરોગામી મહદ લીધા વિના પોતાનું કામકાજ સુંદર રીતે આટાપી લીધું છે. પરિપક્વતા આ એક ફેલો છે.

પરિપક્વતા ફેલોમાં મીસીસ કમળાદેવી ચક્રોપાધ્યાય, મીસીસ કમ્લીજ, મીસીસ હાઇડ-કાપર, મીસીસ બ્રીજલાલ નેહરુ અને મુંબાઈની સ્વાગત સમિતિની કાર્યવાહક સમિતિની મહેનત પ્રસંશનીય છે.

ભરતની મહિલાઓ પોતે શુભાવેશનું સ્થાન પામ્યું પ્રાપ્ત કરે-તે માટે અંત્યારે તેઓએ જે જુએશ ઉપાડી છે તેમાં શુજરાત પણ પોતાનો હિસ્સો સારા પ્રમાણમાં આપે, અને ગુજરાતીશુજરાતનું-ભારત માતાનું ગૌરવ જળજે એટલીજ શુભેચ્છા.

ફિનલેન્ડમાં લગ્નનો સામાજિક કાયદો:

લગ્નમાં સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેની સંપૂર્ણ સમાવતાનો સિદ્ધાંત સ્વીકારતો નવો લગ્નનો કાયદો ફિનીશ પાર્લામેન્ટે ગયા માર્ચ માસમાં પસાર કર્યો હતો. ગઈ તા. ૧૩મી જુને રીપબ્લીકના પ્રમુખે તેને મંજૂરી આપતાં તા. ૧લી જાન્યુઆરીથી એ કાયદો અમલમાં મૂકાયો છે. આ નવા કાયદા પ્રમાણે ગૃહિણી તરીકેનું સ્ત્રીનું કાર્ય કુટુંબના નિભાવમાં તેના કાળાંરૂપ ગણાય છે. એટલે કુટુંબના નિભાવમાં પુરુષ અને સ્ત્રી બન્ને સરખો ફાળો આપતાં ગણાય છે. આજકાલના સંસ્કાર માટે પતિ અને પત્ની બન્ને જવાબદાર છે. નવા કાયદા પ્રમાણે લગ્નથી પુરુષને નેટલી છૂટ મળે છે તેટલીજ છૂટ સ્ત્રીને પણ મળે છે. સ્ત્રી પોતે કાયદેસરની જવાબદારીઓ વહેરી શકે છે. કોન્ટ્રાક્ટો ઉપર સહી કરી શકે છે; અને વખત આવે કાર્ટમાં હાજર થઈ પોતાની આજ્ઞાનો નિદાન લાવી શકે છે.

મિસિસ પી. કે. સેન
પ્રમુખ, કાર્યવાહક સમિતિ

મિસિસ વમીદઅલી
પ્રમુખ, કાર્યવાહક સમિતિ

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદ

૪ થું અધિવેશન-મુંબઈ ૧૯૩૦

સંસ્મરણ

લેખિકા: સૌ. શારદા મહેતા બી. એ.

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદનું ચોથું અધિવેશન મુંબઈમાં તા. ૨૦મીથી શરૂ થયું અને તા. ૨૪મીએ સંપૂર્ણ થયું. આ પહેલાના અધિવેશન પૂના, દિલ્હી, અને પટ્ટણામાં થયાં હતાં. પૂનામાં ૧૯૨૭ ના બૃન્યુઆરી મહિનામાં પ્રથમ આ પરિષદ મળી હતી. તે પહેલાં જ મહિલા પહેલાં તેનું આરંભિક કામ થયું હતું અને પ્રાન્તિક સંમેલન થયાં હતાં. તે વખતે માત્ર કેળવણીનો જ પ્રશ્ન હાથમાં લેવાયો હતો. કેળવણીના કાર્યમાં બાળકોને એક મોટું બાધક તત્વ હોય છે તેથી તેને અંગે બાળકોના પ્રશ્ન પણ હાથમાં લેવાયો હતો. આ પ્રકારની પરિષદ ભરવી એ વિચાર પહેલ પહેલો મિસીસ કઝી અને આંબ્યા અને તેમણે પોતાના મિત્રવર્ગ, પોતાની બહેનીની સંસ્થાઓ માઈટ એ વિચારનો પ્રચાર કર્યો. અને પછી જન સમાજ આગળ મુકાયો. શ્રદ્ધાવિધિ રીતે શરૂઆતમાં અમુક વ્યક્તિઓના હાથમાં તેની કાર્યવ્યવસ્થા રહી.

છતાં જે વખતે પૂનામાં પરિષદ મળી ત્યારે આખાએ દેશમાંથી પ્રતિનિધિ તો સર્વે સંખ્યામાં આંબ્યા હતાં અને વિચારની આપ લે બહુ સારી રીતે થઈ હતી. ઉંચા આદર્શવાળા બહેનોએ તેમાં ભાગ લીધો હતો. સંખ્યા થોડી હતી.

ત્યારપછી આ પરિષદે બાળકોના પ્રશ્નને ધણું મહત્વ આપ્યું. અને શારદાબિલાલ ત્યારે એસેમ્બલીમાં આંબ્યા ત્યારે તેને માટે ખૂબ કાર્ય કર્યું અને બિલ પસાર કરવા માટે પ્રયત્નમત ખૂબ ફેળવ્યો અને છેવટ તે બિલ પસાર થયું. આ કાયદો થવામાં આ પરિષદનો

હિસ્સો નહોતો હોતો નથી. સંમતિવધની જે કમિટી થઈ તેમાં પણ આ પરિષદ ખૂબ સંદાય કરી છે. પ્રથમ ત્રણ પરિષદોનાં પ્રમુખ તરીકે ત્રણ રાણીઓ ચુંટાયાં હતાં. જગતમાં લોકશાસનની ભાવનાનાં મૂળ હવે ધણાં છોડાં જતાં ગયાં છે તેથી આ વર્ષનાં પ્રમુખ સાંમાન્ય જનતામાંથી પસંદ કરવામાં આંબ્યા અને તે પ્રમુખ ભારત સ્ત્રીઓનાં અગ્રગણ્ય નેતા, જગતભરમાં એક અદ્ભુત શક્તિ તરીકે પ્રસંસા પામેલાં શ્રીમતિ સરોજીની નૈકુ હતાં.

શ્રીમતિ સરોજીની નૈકુ જેવાં પ્રમુખ હોવાને લીધે આખાએ પરિષદની ભાવનામાં ફેર પડ્યો. અત્યાર સુધી પરિષદ જાંચી ટાચી ઉપરનાં માણસોને લઈને કામ કરતી હતી, ઉંચા મધ્યમ વર્ગને માટે કામ કરતી હતી. પરિષદના કાર્યક્રમમાં આ વર્ષથી જે સંગીન ફેરફાર કરવામાં આંબ્યા છે. તે ફેરફાર જેવા નથી.

મનુષ્યને પ્રથમ જરૂરીઆત ખોરાક અને કપડાંની છે. પેટનો ખાંડો પુરાયો હોય નહિ, શરીર દાંડવા માટે એકે વસ્ત્ર પણ હોય નહિ ત્યાં સુધી કેળવણીની વાતો કરવી એ ફાગટ છે. સહુ જાણે છે કે આપણા દેશમાં ફરોડો સ્ત્રી પુરોહિતો એકવાર પણ પુરો ખોરાક મળતો નથી, શરીરની લાજ દાંડવાને પણ પુરાં વસ્ત્ર મળતાં નથી. આવી દીન, અધમ સ્થિતિ છે. અખિલ ભારત પરિષદ જે ભારતવર્ષની સેવા કરવાની ઇચ્છા રાખતી હોય તો આ પ્રશ્ન પહેલો જ હાથમાં લેવાનો છે. અને તે ચીજ મનુરવર્ગની, કંગાલવર્ગની સ્ત્રીઓને ફેવી રીતે મદદ કરી શકાય એ પ્રશ્ન આ

મિત્રિસ પી. કે. ષેન
પ્રમુખ, માર્ચવાહક સમિતિ

મિત્રિસ વમીદાસી
અધ્યક્ષ, માર્ચવાહક સમિતિ

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદ

૪ થું અધિવેશન-મુંબાઈ ૧૯૩૦

સંસ્મરણો

લેખિકા: સૌ. શારદા મહેતા બી. એ.

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદનું ચોથું અધિવેશન મુંબઈમાં તા. ૨૦મીથી શરૂ થયું અને તા. ૨૪મીએ સંપૂર્ણ થયું. આ પહેલાના અધિવેશન પૂના, દિલ્હી, અને પટણામાં થયાં હતાં. પૂનામાં ૧૯૨૭ ના બુનુઆરી મહિનામાં પ્રથમ આ પરિષદ મળી હતી. તે પહેલાં જ મહિના પહેલાં તેનું આરંભિક કામ થયું હતું અને પ્રાંતિક સંમેલન થયાં હતાં: તે વખતે માત્ર કેળવણીનોજ પ્રશ્ન હાથમાં લેવાયો હતો. કેળવણીના કાર્યમાં બાળલગ્ન એક મોટું બાધક તત્વ હોય છે તેથી તેને અંગે બાળલગ્નનો પ્રશ્ન પણ હાથમાં લેવાયો હતો. આ પ્રકારની પરિષદ ભરવી એ વિચાર પહેલ વહેલો મિત્રીસ કમીન્સને આવ્યો. અને તેમણે પોતાના 'મિત્રવર્ગ', પોતાની ગૃહીતી સંસ્થાઓ ભારત એ વિચારનો પ્રચાર કર્યો. અને પછી જન સમાજ આગળ મુકાયો. સ્વાભાવિક રીતે શરૂઆતમાં અમુક વ્યક્તિઓના હાથમાં તેની કાર્યવ્યવસ્થા રહી. છતાં જે વખતે પૂનામાં પરિષદ મળી ત્યારે આખાએ દેશમાંથી પ્રતિનિધિ તો સંખ્યામાં આવ્યાં હતાં અને વિચારની આગ લે બહુ સારી રીતે થઈ હતી. હંચા આદર્શવાળાં બહેનોએ તેમાં બાજ લીધી હતો સંખ્યા ઘણી હતી. ત્યારપછી આ પરિષદ બાળલગ્નના પ્રશ્ને પ્રવૃત્ત મહત્વ આપ્યું. અને શારદાબેન ન્યારે એમેન્સીમાં આવ્યું ત્યારે તેને માટે ખૂબ કાર્ય કર્યું અને ગિર પસાર કરવા માટે પ્રયત્ન ખૂબ કર્યો અને છેવટ ને ગિર પસાર થયું. આ કાર્યો કરવામાં આ પરિષદનો

દિલ્લો નહોતો મનો નથી. સંમતિવધની જે કેમિટી થઈ તેમાં પણ આ પરિષદ ખૂબ સહાય કરી છે. પ્રથમ ત્રણ પરિષદોનાં પ્રમુખ તરીકે ત્રણ સ્ત્રીઓ ચુંટાયાં હતાં. જગતમાં લોકશાસનની ભાવનાનાં મૂળ હવે ઘણાં હોય જતાં ગય છે તેથી આ વર્ષનાં પ્રમુખ સામાન્ય જગતામાંથી પસંદ કરવામાં આવ્યાં અને તે પ્રમુખ ભારત સ્ત્રીઓનાં અગ્રગણ્ય નેતા, જગતભરમાં એક અદ્ભુત ઘડિત તરીકે પ્રસન્ના પામેશાં શ્રીમતિ સરોજીની નેક હતાં. શ્રીમતિ સરોજીની નેક જેવાં પ્રમુખ હોવાને લીધે આખાએ પરિષદની ભાવનામાં ફેર પડ્યો. અત્યાર સુધી પરિષદ જાંચી ટોચ ઉપરનાં માણ્યોને લઈને કામ કરતી હતી, હંચા મધ્યમ વર્ગને માટે કામ કરતી હતી. પરિષદના કાર્યક્રમમાં આ વર્ષથી બે સંગીન ફેરફાર કરવામાં આવ્યા છે. તે ફેરફાર દેવા નથી. મનુષ્યને પ્રથમ જરૂરીયાત ખોરાક અને કપડાંની છે. પેટનો ખાંડો પુરવો હોય નહિ, પછી નાંકવા માટે એક વસ્ત્ર પામવું હોય ત્યાં સુધી કેળવણીની વાતો કરવી એ કામદાર છે. સદુ જલ્દ છે કે આપણા દેશમાં કરોડો સ્ત્રી પુરોગતે એકત્ર પછુ પુરા ખોરાક મળતો નથી, શરીરની લાજ ધોંધવાને પણ પુરા મળતાં નથી. આવી દીન, અધમ સ્થિતિને અખિલ ભારત પરિષદ ને ભારતવર્ષ સેવા કરવાની, ઇચ્છા રાખતી હોય તો પ્રથ પહેલાં હાથમાં લેવાનો છે. અને ધોંજ મહુલવર્ગની, કંઠાવર્ગની જેની રીતે મદદ કરી સહાય એ પ્રથમ

વર્ષે હાથમાં લેવાયો છે. પરિપદનાં કાર્યવાહક મંત્રિ શ્રી. કમલાદેવી. અદ્યોપાધ્યાયના સતત પ્રયાસને લીધે આ પ્રશ્નને મહત્વ અપાયું છે અને મહેને આશા છે કે દરેક પ્રાન્તિક સમિતિઓ આ પ્રશ્નને માટે સારી મહેનત કરીને આવતે વર્ષે સારો જવાબ આપશે.

બીજો મહત્વનો ફેરફાર તે એ છે કે પ્રથમનું અધિવેશન પ્રોડેસનાં મહારાણી સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે થયું હતું. ત્યાર પછીનાં અધિવેશન બોપાળનાં બેગમ સાહેબ તથા મંડીનાં રાણીસાહેબાના પ્રમુખપણાં હેઠળ થયાં હતાં. પ્રમુખ હોવા છતાં છેલ્લાં બે અધિવેશન તથા આ વર્ષનું અધિવેશન એ ત્રણે વખત પરિપદ ખુલ્લી મુકવાની ક્રીયા વાઘઃ સરોયના પત્ની કે ગવર્નરનાં પત્નીને હસ્તે થઈ હતી. કોઇ પણ વ્યક્તિ સ્કામે વાંધા હોઇ શકે નહિ. પણ મોટા અધિકારીનાં પત્ની તરીકે કોઇ પણ કામ સોંપાય એ પૃથા સ્કામે વાંધા હોયજ. પ્રમુખ, ઉપપ્રમુખ, કે ગમે તે અધિકાર સોંપવામાં તે વ્યક્તિના શુભ પ્રમાણે સોંપવો જોઇએ. તેને માટે જાત, ન્યાત કે સ્થાનની ગણતરી ના હોવી જોઇએ. આ સિદ્ધાન્ત ખૂબ ચર્ચાયો અને પ્રમુખ જે સુટાય તેને જ હાથે આરંભ પણ થાય એ વાતનો સ્વીકાર થયો.

પહેલાં ત્રણ વર્ષ માત્ર કેળવણી અને લેખના પ્રશ્ન ચર્ચાતા હતા. આ વર્ષથી કેળવણી અને સામાજિક વિષયો બન્નેને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ ચારે તરફથી સ્ત્રીઓની સંખ્યા બહુ સારી હતી. ૩૨ પ્રાન્તિક સમિતિઓમાંથી એક દરે ૩૨૦ પ્રતિનિધિ આવવાં જોઇએ. અને લગભગ ૨૮૦ પ્રતિનિધિ હાજર હતાં. આ સંખ્યા બહુ સારી કહેવાય. મુસલમાન પ્રતિનિધિઓ સારી સંખ્યામાં આવ્યા હતા. એટલું જ નહિ પણ તેમાંનાં ધણાં તો બહુ જ કળેલ હતાં. જે ભાગમાં સખત પડે પગાય છે તે ભાગોમાંથી પણ આટલે દૂર સ્ત્રીઓ એકઠી આવે તે ધણું જ શુભ ચિન્હ ગણાય.

આ પરિપદમાં ધણા મહત્વના ઠરાવ પસાર થયા છે. હવે જે ઠરાવ પસાર થયા છે તેની સફળતા લાવવા માટે પ્રાન્તિક સમિતિનાં સભ્યોએ ખૂબ કામ કરવાનું છે. દરેક પ્રાન્તના જીલ્લાનાં મોટાં ગામોમાં જીલ્લા સમિતિઓ કહાડીને પરિપદનો આદેશ સમજાવવાનો છે. સ્ત્રીઓમાંથી નિરક્ષરતા નાબૂદ થાય, શારદા કાયદોનો પ્રચાર થાય અને પ્રાથમિક શિક્ષણ સારું થાય-આ ત્રણ પ્રશ્ન અને તેજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓને પગલાર થવા માટે ધરગથ્ય ઉઘોગોનો પ્રચાર કરવાનો પ્રશ્ન. આ પ્રશ્નો દરેક સમિતિએ હાથમાં લઈ લેવાનાં છે અને દરેક પ્રાન્તોમાં જૂદી જૂદી ઓપીસ રાખી, પગારદાર કાર્યવાહકો રાખીને આ કામ વ્યવસ્થાપૂર્વક થાય તો સફળતા મળે.

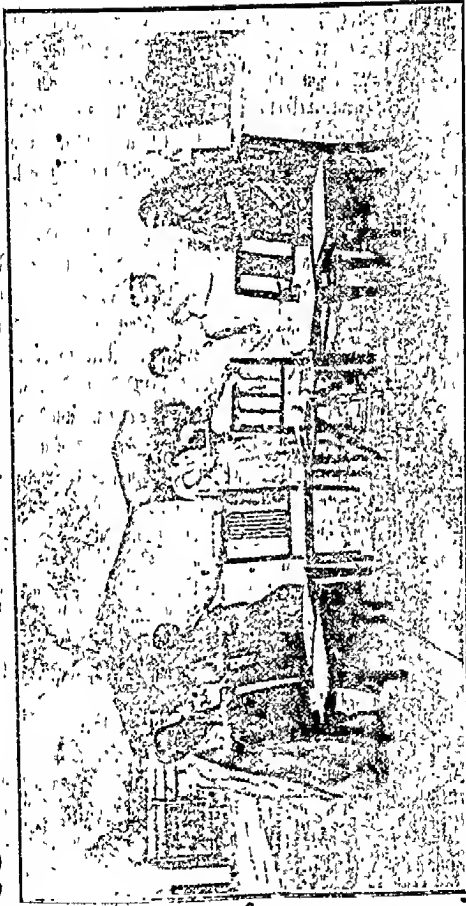
પરિપદનો આદેશ સારતે વર્ષમાં પ્રચાર પામે તેને માટે All India Women's Conference day-અખિલ ભારત સ્ત્રી પરિપદ દિન રાખવાની વ્યવસ્થા થેઇ છે. તે દિવસે ગામે ગામ શહેરે શહેરમાં સ્ત્રી પરિપદનો આદેશ સંભળાય અને તેને અંગે કામ કરવાની વ્યવસ્થાનો આરંભ થાય.

સ્ત્રી શક્તિ જન્યુત થઇ છે. સ્ત્રીઓને પોતાનું કાર્ય સમજાવ્યું છે. પણ વ્યવસ્થા કરવાની જરૂર છે. વ્યવસ્થાપકો નથી. કાર્યકર્તા નથી. જે લોકો થોડું ઘણું કામ કરે છે તેને માથે જાણી બોલે આવે છે.

કામની વહેંચણી થવી જોઇએ. અને જૂદાં જૂદાં કામ કરનાર તૈયાર થવાં જોઇએ. શહેરના કામ કરનાર બહેનોએ પાસેનાં ગામોમાં જઈને પ્રચારકામ કરવું જોઇએ.

પરિપદ તો માત્ર માર્ગદર્શક છે. ખરું કામ તો પોતપોતાની સમિતિઓમાં છે.

પરિપદ મળે તેની લીધે એક પ્રકારનો ઉત્સાહ આવે અને તેની કામ કરનારાંની સંખ્યામાં વધારો થાય તો તે જ પરિપદની સફળતા.

પ્રશ્ન :] ગંગાજીન શિવગૌરી પિરોન શાશીકલા મનહરલાલ વિદ્યુશી [“નવચીત-
મનહરલાલ: “ જોગમાયાઓને તો હું દૂરથીજ નમસ્કાર કરું છું ! ”

પોતાના પતિની મિલકતમાં મળવા ભેષ્ટતા હિસ્સાને લગતો ખરડો વડી ધારાસભામાં હાથ ધરવામાં આવશે. (૧૧) વડી ધારાસભામાં રજુ થયેલ આર્થિક લખના ખરડો સીલકટ સમિતિને સોંપાયો છે. (૧૨) સુરતની કસ્ટરબા કન્યાશાળાનો પારિતોષિક સમારંભ ગયા માસમાં ઉજવાયો. (૧૩) સુરતની દયા શાળાના જ્ઞાતિની ૧૪ અને ૧૬ વર્ષની બે બહેનોને દીક્ષા અપાવી પાલીતાણાના ઠાકોર સાહેબ અટકાવી છે. (૧૪) નડીયાદમાં કન્યા બ્યાયા-મમદિર રાત્રે થયું છે. (૧૫) સફર હાલના રોડરી ખાતે એક સુવાવડખાતું અને એક અનાયાચમ બાંધવા તથા નીમાવવા રોક ચંદીરામ બેરડોમથે રૂ. ૧ લાખ આપ્યા છે. (૧૬) રાત્રી કાચદામાં સુધારો રજુ કરનારો ખરડો મી. એમ મજ નવી વડી ધારાસભામાં મૂકનાર છે. (૧૭) ના. લેડી હિન્દીને ગયા માસમાં મુબાઈનાં સેવા સદનની મુલાકાત લીધી હતી. સંસ્થાના કાર્ય પરત્વે તેમણે પ્રશંસાના ઉદ્ગાર કાઢ્યા હતા. (૧૮) વડોદરા રાજ્યની ધારાસભાએ કલેઝાં સામે પ્રતિબંધ મૂકતા ખરડો મંજૂર કર્યો છે. (૧૯) નણીવી માનારી મીસ ગોહરાબન રૂ. ૧૫ લાખની અસક્યામત મૂકી મરણ પામી છે. (૨૦) અધ્યાનીસ્તાનમાં અમીર નાદીરખાને સ્ત્રીઓને પડદામાંથી બહાર દરકાર કરવાની છૂટ આપી છે. (૨૧) કલકત્તાની સરોજ નાલિની મેમોરિઅલ એસોસીએસન તરફથી લેડી નેક્સને સ્ત્રીઓની હસ્તકલાત્ પ્રદર્શન ખુલ્લું મુક્યું હતું.

દુરૂપ

બાહોશ અંધ બાળા: લંડનની બાહોશ વિદ્યાર્થીઓ સાથેની ખુલ્લી હરિજનમાં હેન્સેલ વીન્ટર નામની ૧૭ વર્ષની અંધ બાળાએ એલ્ફર્ડમાં પો. ૬૦ ની શિષ્યવૃત્તિ મેળવી છે.

પારસી ધારાસભા સ્ત્રી બહેન: મીસ લીજુ બારલીવાળા નામના ૧૬ વર્ષના પારસી બહેન કાચદાના અભ્યાસ માટે ઈન્ડિયા ગયેલાં છે. તેઓ લંડન બારની રોમન લેનો પરીક્ષામાં પહેલા વર્ગમાં માન સહીત પસાર થયાં છે. કીમીનલ લેનો પરીક્ષા પણ તેમણે પસાર કરી છે. બેરીસ્ટર થવા માટે તેઓ વધુ અભ્યાસ કરે છે.

હસાબેલ એખરહાટની પ્રતિમા ચેરી-

સમાં હાલમાં જ મી કરવામાં આવી છે. હસાબેલ એક નજીવી લેખિકા હતી. સ્ત્રીસુલભ કેમળતા કરતાં તેનામાં પત્થર જેવી સખ્તાઈ વિશેષ હતી. એક વર્ષ જીવર તેનું અવસાન થયું. આફ્રિકાના એક કેન્સર સેનિકની તે પુત્રી હતી. આરબોની રજડની હાંદીનો તેને અન્ય શોખ હતો. એટલે તે આરબ વેશમાં, ડુરખનો વેશ પહેરી આરબોમાં અને આરબોમાં જ ખૂબ ફરી. તેણે પોતાનું નામ સીમહમદ રાખ્યું હતું. કેટલાંય વર્ષો સુધી પોતે સો છે અને તે પણ ગરીબ સ્ત્રી છે એમ તેણે કોઈનેય નજીવ લીધું નથી.

શ્રી એન્ના વેસ્ટગાર્ડ ડેનમાર્કની સ્ટેટ રેલ્વેના નવરલ હીરેક્ટોરેટની સભ્ય નીમાઈ છે. આનું સ્થાન ધરાવનાર તેણે પહેલાં - સ્ત્રી છે. વર્ષો થયાં તેણે રેલ્વેની સેવા કરી રહ્યાં છે અને પોતાની સંસ્થાનું એક પત્ર પણ ચલાવે છે.

લેટાવીઆની સ્ત્રીઓ ૧૦ વર્ષ થયાં સમયે રાજકીય હક્ક મેળવે છે. પહેલી બે પાર્લિમેન્ટમાં કેટલીક સ્ત્રીઓ સભ્ય હતી તેમાંની એક નહેર કેળવણીના પ્રધાન મંડળની જીમ્મીની હતી ત્યાર બાદ ચુંટણીના ધારામાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો. બે ફેરફારથી કોઈપણ સ્ત્રી ચુંટાય શકી નહિ. મ્યુનિસિપલ ચુંટણીમાં પણ એમનું બન્યું. અનેક નિમ્મળતા પછી હવે કોઈક સફળતા મળવા માંડી છે.

સ્ત્રીઓને મતાધિકાર: બાલ્કન રાજ્યોમાં સ્ત્રીઓને સમાન હક્કો મળવા માંડ્યા છે. ગ્રીસમાં ૩૦ વર્ષની જીવનની સ્ત્રીઓને મતાધિકાર મળ્યો છે. જુગોસ્લાવીઆમાં એકથી વધુ પતની કરવાનો રિવાજ બંધ થયો છે.

અમેરિકા.

વચનભંગનો દંડ: ડેટ્રોઇટ ખાતે લખ કરવાનું વચન આપી તે ભંગ કરવાના આરોપસર એક સ્ત્રીએ એક થીમંત વેપારી જીવર ઠાવો માંડતાં કોર્ટ ૪૫૦૦૦૦ ડોલર એટલે પો. ૬૦૦૦૦ ફરિયાદીને આપ્યા છે. કોર્ટની જુરી ૮ સ્ત્રીઓ અને ૪ મરદોની બનેલી હતી.

રાષ્ટ્રખળા ઘટાડવા માટેની અરજ જીવર એક કોલે ને વીસ લાખ અમેરિકન સ્ત્રીઓએ સહી કરી છે. નવાનની સ્ત્રીઓની પણ અરજ થઈ છે. આ બંને અરજીઓ લંડનમાં મળનારી હિરિઆઈ પરિષદમાં રજુ થશે.

પુસ્તક ૧૪ મી]

માર્ચ ૧૯૩૦

[અંક ૧ લો.

જોડકણાં

એક, હેતું બુલબુલ,
એને બડયું લાલ ફૂલ;
લાલ ફૂલમાં રતી કીડી,
કીડી મારે હાથે ચડી.

એક હતી ચકલી,
એ રેતી એકલી;
એકલી એકલી ઉંચી ગધ,
ઉંચતા ઉંચતા પડી ગધ;
પડતાં પડતાં ઝળકી,
ને લેંચ ગધ હળકી.

મોટા તારા ચકચકે,
ઝીણા તારા ઝગમગે;
ને લાલીઓ કુતરે લખલખે.

સરખે સરખી સાત સાહેલી,
રમવા ચાલી વહેલી વહેલી;
સરખે સરખી રમતે ચડી,
રમતાં રમતાં રાત પડી;
રાતે તો અંધારાં વેર્યાં,
આકાશે તારલીઆ ખેર્યાં.

એકે હતું અંગ,
એને લાંબા લાંબા પગ;
પગને માથે મગ,
ત્યાંથી નીકળ્યો ઠગ;
ઠગ કરે ઠેકડી,
માથે મોટી ફેગડી;
ફેગડીમાં દોરા ને
જમે નકરા વોરા.

આસમાની આકાશ,
લીલવણી ધારા;
ધોળા ધોળા દૂધમાં,
ખાંડ નાખી ખાસ.

માના હાથમાં છોકરું,
ને માથે મેલ્યું બોધરું;
બાબુનું માથુ બોહું,
ને ચોરનું માથુ ફેહું;
કામ કર્યું જલદી,
ને ઢેલને માથે કલગી;
ભાઈ કાળો કામણગારો,
ભાભીને માથે મોટા ભારો;
ભારા સોતી ભટકાણી,
ને એક મોટર અટકાણી.

ગોળા ઉપર મોરીઓ,
વહેા જય થોરીઓ;
થોરીઓમાં ધાણી,
ગાય પીએ પાણી.

એ હેતી સળીઓ,
તેણે કાગળ લળીઓ;
લખતાં લખતાં રાત પડી,
ને કાગળ ઉપર ભાત પડી.

એક હેતું બગડું,
એને જડ્યું ડગડું;
ડગડામાં ફોડી,
ગોળી નાંખી. ફોડી.

મારી ફળીમાં કદળી કદળી,
કદળીના લાંબા પાન, લાંબા પાન;
મારો વીર છે ગોરો વાન, ગોરો વાન,
બાબી મારી બીને વાન બીને વાન;
બીને વાન તો ભગવાન:
ખેડેની આવે બસો પાન.

મારા વાટામાં તાંગળીઓ તાંગળીઓ,
આલમાં ઉગે ચાંદલીઓ ચાંદલીઓ;
વાંદે ચમકે તારલીઓ તારલીઓ,
તારલીઓ તો ઝગમગે,
ને વીરની પાંભરી ફગફગે:
લેજે જેની ચમચકરડી ચમચકરડી.

મારા ઘરમાં મીંદડી મીંદડી,
મીંદડીના ઉંચા કાન ઉંચા કાન;
વાધની એ માચીઆ માચીઆ,
જપ જાણે હંદરડી:
ફરજે જેની ફરડી.

કમળાખેન

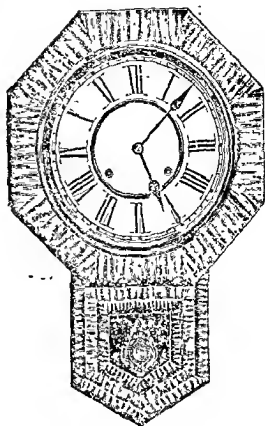

ઘડિયાળ મને નથી ગમતું

ઘડિયાળ મને નથી ગમતું. ઠંડા મીઠા પવન ધારીએથી આવતો હોય, સુંદર શુભાખી ઉંઘમાં મીઠાં મોણાં ચાલતાં હોય, એટલામાં તો ટન્ ટન્ ટકોરા વાગે ને 'એ વખત થયો' એમ કરીને ઉઠવું પડે. ઘડિયાળ મને નથી ગમતું.

ઘડિયાળ મને નથી ગમતું. પતંગિયાની પાછળ દોડ દોડ કરીને થાકી રહ્યા હોઉં, ગાલ લાલ થઈ ગયા હોય, મોઢા ઉપર પરસેવાના ધિન્દુઓ ધાડ્યાં હોય, અને મહા મહેનતે હાથમાં પતંગિયું જાલે પકડાશે એમ કરીને પતંગિયું જાલવા હાથ લાંબાં હોય ત્યાં ટન ટન ટકોરા વાગે ને બાપા ખુશ પાડે, “મગન, ઓ મગન, વખત થયો. ચાલ, પાઠ કરવા બેસ.” ઘડિયાળ મને નથી ગમતું.

ઘડિયાળ મને નથી ગમતું. પાઠ કરી રહે તેને વાર્તા વાંચવા મળે છે. જટ જટ પાઠ કરી અધુરી વાર્તા પૂરી કરવા માટે એકતાર થઈ વાર્તા વાંચી રહ્યો હોઉં, ને એવી મજા આવતી હોય કે બસ! ત્યાં તો ટન્ ટન્ ટકોરા વાગે. ને બા કહે કે “ઓ મગન, જમવા ચાલ” વાર્તા પડી મૂકી જમવા ઉઠવું પડે. ઘડિયાળ મને નથી ગમતું.

ઘડિયાળ મને નથી ગમતું. જમી કરીને જરા બાના પલંગમાં આબોહું અને ખાધેલ સુરખાના ઘેનમાં આંખના પોપચાં ભારે થાય ને એકાદ રસ્તાની શરૂઆત થાય ત્યાં તો ટન ટન ટકોરા વાગે ને રામો કહે, “ભાઈ, ઉઠો જાંડી તૈયાર છે. શાળાએ જવાનો વખત થયો” ઘડિયાળ મને નથી ગમતું.

ઘડિયાળ મને નથી ગમતું. ઇતિહાસ તો મને આવડે છે, ને ભૂગોળ પણ આવડે છે. ઇતિહાસ-ભૂગોળનો અવર પૂરો થાય ને પાંચ મિનિટનો ઘંટ વાગે. પાઠ આવડ્યાના આનન્દમાં જરૂર ટહેલતો હોઉં ત્યાં તો ટન ટન ટકોરા વાગે ને ગણિતના અવરને! સમય આવે, એ હવે શું કરવું? ઘડિયાળ મને નથી ગમતું.

ઘડિયાળ મને નથી ગમતું. વાળુ કરીને લાઇ, પહેન સાથે રમતાં હોઇએ. ગમ્મત ઉડાવતાં હોઇએ. દિવસની વાતો કરતાં હોઇએ, ત્યાં ટન ટન ટકોરા વાગે ને શિક્ષક આવીને કહે “આલો લણસા

બેસો.” આખો દિવસ લણવાનું ને રાતે વળી લણવાનું! શું કરીએ? ઘડિયાળ મને ગમતું.

ઘડિયાળ મને નથી ગમતું. પથારીમાં પડ્યાં પડ્યાં હસતાં હોઇએ. પહેન સાથે ગલ્લોટિયાં ખાતા હોઇએ ને ગમ્મત ઉડાવતાં હોઇએ ત્યાં ટન ટન ટકોરા વાગે ને બાપ કહે, “આલો હવે જમ. સૂઈ નાવ, સવારમાં બેઠું ઉઠવાનું છે વખત થઇ ગયો.”

ઘડિયાળ મને નથી ગમતું.

ગિલુબાઇ

સ્વયંસેવક

આજે તિલક મહારાજની જયન્તિ છે.

આજ બધા બહુ આનંદમાં છે.

બાળકોના હરખનો તો પાર નથી

તેઓ બધા આજે સ્વયંસેવક થવાના છે.

બધા સ્વયંસેવકોને લાલ લીલા ખાદીના

સુંદર પટા મળ્યા છે.

આજે સરથસ નીકળવાનું છે અને આં-

બાવાડિયામાં સભા થવાની છે.

સ્વયંસેવકોને આજે સવારથી સાંજ સુધી

કામ કામને કામ જ.

સ્વયંસેવકો પરાડીયામાં નહાઈ ઘોઘ પોશાક

સજીને તૈયાર થઈ ગયા

સાત વાગે બધા આંબાવાડિયામાં ભેગા

થયા. ત્યાં સરથસની ને સભાની

કવાયત થઈ.

ગાંધી સાહેબ કામ વેહેંચી લીધાં

પાંચ સાત જણે સભાનો મંડપ શણગા-

રવાતું કામ લીધું.

પાંચ સાત જણે ગામમાં ધન પતાકાની

શોભા કરવાતું કામ લીધું.

આઠ દશ જણે સરથસને રસ્તે છંટકાવ

કરવાતું કામ લીધું.

રાતે સરથસ સભા બંધ પતી ગયું.

હાથ કરીને સ્વયંસેવકો બેઠા. બધા થાકીને

લોથ થઈ ગયા હતા.

કેટલાકનો તો સાદ બેસી ગયો હતો. કંઈ

ઝોઝાં ગીત ગાયાં હતાં. કંઈ

ઝાઝી 'તિલક જય' બોલાવી હતી!

હે તિલક મહારાજ, આવા સ્વયંસેવકોની

મહેનત સામું જોજો. જે સ્વરાજ.

બુગતરામ દવે

ચોકખી હવા

નાક મોઢું બંધ કરો.

કાં કેવા સુંઝાયા ?

નાક-આગળ આંગળી ધરો.

કેવો પવન ધીમો છે ?

શાન્ત સ્થિર થઈને બેસો.

શ્વાસ કેવો સાંભળો છો !

શ્વાસ આપણી ધમણ છે.

ચોકખી હવા અંદર લે છે

ખરાબ હવા બહાર કાઢે.

ચોકખી હવા એ લોહી સાફ.

ગંદી હવા એ લોહી ખરાબ.

ગામ બહાર ફરવા જાઓ.

લાંબા લાંબા શ્વાસ દ્યો.

હવા દ્યો, ચોકખી લો.

તાબ તાબ થયા કરો.

હવા ખૂબ આધા કરો

સાબ તાબ ફર્યા કરો.

ગરવી ગુજરાત

“ જય જય ગરવી ગુજરાત. ”

એમ આપણે રાજ ગાઈએ છીએ.

પાઘડી પનાતું ભરૂચ અને સહિ-
લાણી સુરત, પાટનગર અમદાવાદ
અને ગાયકવાડી વડોદરા ગાંધી
ગુજરાતમાં જ છે.

રાજકોટ, બુનાગઢ ને ભાવનગર
વાણું કાઢ્યાવાડ પણ ગુજરાતનું જ
અંગ છે.

શ્રી કૃષ્ણની દ્વારકા ને સુદામાતું
પોરબંદર એ ગુજરાતનાજ ગ-
દરા છે.

ભાવનગર અને ભરૂચ એ બે
શહેરા સામસામું બુએ છે. વચમાં
દરિયો ઘુઘવે છે.

આપણા ગુજરાતીઓ રંગુન, ઠેં-
લરબો અને ડરબન સુધી ગએલા છે.

સુગંધ જેટલી મરાઠાની છે
તેટલી આપણી પણ છે.

બુગતરામ દવે

ચંદ્રમા

આ ચંદ્રમાં બહુ નિચિત્ર છે. કોઈ દિવસ આખો દેખાય છે. કોઈ દિવસ સાવ
ઝીણી પટ્ટી જેવો દેખાય છે ને કોઈ દિવસ તો સાવ દેખાતોજ નથી. પણ એને ફાવે
તેવું રૂપ કંઈ એ નથી લાઈ શકતો.

ભગવાન કહે અમ તેને કર્ણ પડે છે. અમાસને દિવસે આવવાની એને બંધી
છે. પૂનમને દિવસે આખો આવવાનો તેને ફૂકમ છે.

બીજને દહાડે એ બહુ ઝીણો હોય છે. ધારી ધારીને ભેંધએ ત્યારે દેખાય.
બીજ પછી ચંદ્ર રાજ થોડો થોડો વધતો જાય છે. એમ એને આખો ચતાં પંદર દહાડા
લાગે છે. આખો થયા પછી પાછો ચંદ્ર ઘટવા લાગે છે. કપાતો કપાતો પંદર દિવસમાં
આખો કપાઈ જાય છે.

એ બે પખવાડીઆં કહેવાય. અજવાળિયાની રાતે કેવી સરસ ચાંદની હોય છે !
રમવાની બહુ મન પડે. અંધારીઆમાં તો રાત અંધારી ઘણી જાય. પંદર દહાડા અજ-
વાળીઆના ને પંદર દહાડા અંધારીઆના. એટલે ત્રીસ દિવસ. એનું જ નામ મહીનો.

કીડી અને ટીડડું

(એકાંકી નાટક)

સમય: શિયાળાનો ઠંડો દિવસ.

સ્થળ: ખુલ્લી હવા.

પાત્રો: કીડી અને ટીડડું.

કીડી કહે, “સારું થયું કે મેં આખો ઉનાળો કામ કર્યું. ચાલ, હું મારા કોઠારમાંથી દાણા કાઢું ને સમા કરું.”

ટીડડું—કેમ કીડીબાઈ ! બહુ કામમાં પડ્યાં લાગો છો ?

કીડી—આ દાણાં સમા કરું છું. ઉનાળામાં સંઘર્યાં છે તે.

ટીડડું—અરે બહેન ! મને એક બે દાણાં આપો ને ! આ ટાઢમાં ભૂખે મરું છું.

કીડી—ભાઈ, ઉનાળામાં કર્યાં ગયા હતા ? આજસ બાજસ તો નહોતી થઈ ને !

ટીડડું—ના રે. બહેન, આજસ કેવી ! આખો ઉનાળો એવું સરસ ગાયું કે બસ.

બસ મેં તો ગાયાજ કર્યું.

કીડી—ઠીક ભાઈ, ઉનાળામાં ગાયું હવે શિયાળામાં નાચો !

ગિબ્બુભાઈ

ઉંબરો

ફળીઆમાં ઉંબરો હતો.

ઉંબરો ઉપર ઉંબરાં આગ્યાં.

ઉંબરાં ખાવા પક્ષી આગ્યાં.

ચકલી આવી, કાબર આવી.

કળુતર આગ્યાં, કાગ આગ્યો.

મેના આવી, પોપટ આગ્યો.

પાકાં પાકાં ઉંબરાં આધાં

કાચાં કાચાં રહેવા દીધાં.

ધરાઈ ધરાઈને પેટ ભર્યાં.

પેટ ભરીને હડી ગયાં.

ફળીઆમાં ઉંબરો હતો.

ઉંબરા ઉપર ઉંબરાં આગ્યાં.

ગિબ્બુભાઈ

છોટુની બકરી

મારી બકરી મરી ગઈ. હવે હું શું કરું ?
આજે લખમણભાઈ રામેસરાથી આવ્યા હતા.
તે કહે કે “છોટુ તારી બકરી મરી ગઈ.”
એ બકરીને હું રોજ ચારવા જતો.
હું બોલાવું કે તરત મારી પાસે આવતી.
હું તેને માટે પાલો લઈ આવતો.
હું તેને દાણા પછુ આપતો.
મારી બકરી મને બહુ બહાલી લાગતી હતી.
હું તેને કોઈ દિવસ મારતો ન હતો.
એક દિવસ મને રીસ ચડેલી તેથી એને
મેં મારી હતી.

મારી વહાલી બકરી તું, પાછી આવે તો
તને કોઈ દિવસ નહિ મારું.
મારી બકરી નાની ન હતી. એ તો મોટી
લેસ જેવડી હતી.
તેના આંચળ તો જલે દૂધના બે કપા.
તેના કપાળમાં ઘોળું ટીકું હતું. તેથી તે
ગાય જેવી રૂપાળી દેખાતી હતી.
બકરી માતા, બકરી માતા, તું મને બહુ
ચાદ આવે છે.
તું પછુ મને ચાદ કરે છે કે નહિ ?
તને મારી બહેન કરીને રાખીશ.
મારી વહાલી બકરી, તું મને જૂલો જઈશ
નહિ.

ભુગતરામ દવે

બાર વાંદરા

બાર વાંદરા હતા. તેઓ એક વનમાં રહેતા બારે વાંદરાની લંગર સાથે જ
રહેતી ને સાથેજ ઝાડ ઉપર ઠેકડા મારતી.

વાંદરાઓ ફળફૂલ ખાતા ને મન કરતા ત્યાં એક વાર વાઘના પંતમાં સપડાયા.
એ લંગર હોડી જતી હતી ત્યાં વ ઘ છાનો માનો આવ્યો ને છેલ્લા વાંદરાની પૂંછડી
પકડી.

એ વાંદરાને થયું કે હું એકલો જ મરી જતો તે કરતાં બીજાઓને આલી
રાખું એણે અગીયારમાના પૂંછડી પકડી પાડી. અગિયારમાના મનમાં પછુ એજ પાપ
હતું એટલે તેણે દસમાની પૂંછડી પકડી એમ બારે વાંદરાની સાંકળ બની ગઈ ને તે
પેલા વાઘના હાથમાં આવી. એ કહે આ હીક છે.

પછી તેણે બારમાને ખાધો. ને અગીયારમાની પૂંછડી આડના થડ સાથે બાંધી
દીધી. એને ખબર હતી કે આ મૂંઝાઓ એક બીજાને છોડવાના નથી. વાઘ પોતાના
સગાં બહાણને જઈને બોલાવી લાવ્યો મૂંઝા વાંદરાઓને ત્યાંજ હતા. બધા
વાઘને વગર મહેનતે શિકાર મળી ગયો. તેમણે વાંદરાઓનો ફાંદી ખાધ.

: વિજળી

ધબ ઝંધારાં,
વાદળ કાળાં;
કંકડકંડ કંકડકંડ,
સંડડ સખાકં.

વિજળી ઝલકી,
નાચે ઉતરી;
ઉંચે ચડી,
વાદળ ઉપર સંતાઈ ગઈ

વાદળ બધાં ગડ ગડતાં;
બીકણ બધાં ચર ચરતાં.

સૂરનગરી

કે દિ' મોટો થાઉં ?

કે દિ' મોટો થાઉં ?
ભાઈ, ક્યારે મોટો થાઉં !
મોટો થઈને બનું પિંભરે,
ગામ આખાનો રાખું ઈભરે;
બાળો ભોળો છઉં રૂપાળો,
ક્યારે થાઉં દાદી મૂછ વાળો ?
મારી પીંજણ બોલે ઢંઢ ઢંઢ
હું પીજું કેમ ? ચપ, ચપ
ફનો ઢગલો કેવો ?
જરફના ઢગલા જેવો.
પોલ મારો કેવો ?
ધીના ઢગલા જેવો.
પૂણી મારી કેવી ?
ધોળી શેતર જેવી.
મારો ગોટીલો કેવો ?
કાળો મેશ જેવો.
મારી પૂણીમાં કણ નહીં
કીટી નહીં,
નહીં ગળદે, નહીં ગાંઠ;
ઝાશીમા સારાં હોય તો
સુખે નંખર કાઢે સાઠ.

ઝાશી કાંતે ને દિકરીએ કાંતે;
વળી કાંતે ઘર વહુઆરે.
સારા પેન્દેલની વળી પૂણીઓ હોય તો
નાના છોકરાને બહું સારે.
ઝાશીમા કાંતજો !
ખેનીળા કાંતજો !
વહુભા કાંતજો !
બધાંય કાંતજો !
કાંતતા કાંતતા શું, શું, થાય
કાંતતાં કાંતતાં વાતો થાય,
કાંતતાં કાંતતાં વેણ લેવાય;
કાંતતાં કાંતતાં ગીતો ગવાય,
કાંતતાં કાંતતાં ભાગ પણ લેવાય.
કાંતવું કાંતવું શું કરે છે ?
સંભળ પાંખરાભાઈ
આશું હોયું પીજી દેતો.
અમને પેટમાં ભણું થાય.
વાહ ! પાંખરા વાહ !
વાહ પાંખરા છે ને કાંઈ ! ! !

સૂરનગરી

કરોળિયાની જાળ

ધર હતું. ધરને મોટી પરસાળ હતી. પરસાળને એક જણે કરોળિયા જાળ વણતો હતો. રમુ કમુ રમતાં તાં.

કમુ—રમુ, આ જો કરોળિયા જાળ વણે છે.

રમુ—હં....અ સ્તો ! વાહરે કરોળિયા ભાઈ !

કમુ—કેવી સરસ ગૂંથણી કરે છે ! કેવો સરસ આકાર કરે છે ! આણું મને તો શું પણ મોટી જહેનનેય ન આવડે !

રમુ—હં જહેન, તે કરોળિયા આવી જાળ શીક વણતો હશે ? એ જોતું ઘર હશે, નહિ ?

કમુ—ભાઈ કોણ જાણે ! (એટલામાં મોટાભાઈ આવે છે)

મોટા—કાં, શું જુઓ છો ? તાકી તાકીને !

રમુ—કમુ—આવો, આવો; મોટાભાઈ, નવી નવાઈ બતાવીએ. જુઓ આ કરોળિયાભાઈનું પરાક્રમ !

મોટાભાઈ—હં, જાળ ગૂંથે છે.

રમુ—મોટાભાઈ, એ જાળ શીક ગૂંથે છે ? જોતું એ ઘર, નહિ ?

મોટાભાઈ—ધરેય ગણાય ખરું; પણ એનો ખરો ઉપયોગ તો એ બીજા કામ માટે કરે છે.

કમુ—કયા ?

મોટા—ખાવાનું મેળવવા.

કમુ—જાવ, જાવ, હવે બતાવો છો ! અહીં તે એને શું ખાવા મળે ? કયાંક

જમીન પર કે ભીંત પર જાય તોય ઠીક છે. ખરું કહોને મોટાભાઈ.

રમુ—હાં, એમ વાત ન ઉડાવો.

મોટા—(હસતાં) અરે હું ખરું જ કહું છું. દેવો ચાલો, ખાત્રી કરીએ.

રમુ—કમુ—ચાલો.

(બંધાં જાળની છેક પાસે આવે છે.)

મોટા—હં, હજી થોડોક લાગ ખાત્રી છે એ વણી રહે એટલે જોજો.

કમુ—ઓહો ! ભાઈ કેવી અડપથી દોડે છે ! ને તાર આમ આમ ફેરવે છે.

રમુ—આટલા બંધા તાંતણા એને ક્યાંથી મળતા હશે ?

કમુ—લે, આ તો સાવ અજાણ્યો, જોતો નથી એના મોંમાંથી જ કાઢે છે તો !

રમુ—અદ્યા હાસ્તો !

કમુ—એ....હં—અરે ! આ તો નીચે અદ્ધર ટીંગાથો ! તાંતણા તૂટી ગયો લાગે છે. હવે ?

રમુ—એ—હં પાછો ચડશે ! એ—હં જઈ પહોંચ્યો.

x x x
મોટા—અરે જાળ પૂરી થઈ. હવે જશ ધ્યાનથી જોજો. (રમુકમુ જોઈ રહે છે)

રમુકમુ—(એકાએક) અરે શું થયું ? એ શું ચોંટયું કાળું કાળું ! કાંઈ હાલે છેને ? માખી તો ન હોય !

મોટા—હા, હા, માખી.

કમુ—તે એ ચોટી શી રીતે ગઈ ? અરે ! તરફડીયાં મારે છે !

મોટા—એ જ ખૂબી છે ને. કરોળિ-

યાની જાળ પાસે આવે એટલે માખીભાઈ
જેવાં ચતુર હોય તેય છેતરાઈ જાય ને
જાળમાં શું ચવાઈ જાય.

રમુ—અરે ! અરે ! હજીય નથી
કુટાતું. ઉલટી વધારે શું ચવાય છે !

કમુ—ને કરોળિયો શું કરે છે ? એની
આસપાસ ફરી તાંતણા વીંટિ છે નહિ ?

મહો—હાં.

રમુ કમુ—અરે તારીની ! આ તો
ગદમાશ લાગે છે !

(મહોટાભાઈ માખીને નીચે પાડી
તાળે છે)

કમુ—હાથ, સારું કયું મહોટાભાઈ.
ગાપડીનો છવ ઉગર્યો !

રમુ—પણ હજીય માખીથી ઉડાતું
નથી. ગાપડીના આખે શરીર કેવા તાંતણા
વીંટાઈ ગયા છે !

કમુ—એ-છ ઉડી. એ-ગઇ.

રમુ—ઠીક થયું.

મહો—પણ કરોળિયાભાઈ ક્યાં ?
(રમુ કમુ શોધે છે)

કમુ—પેલો રહ્યો. પેલી વળી ઉપર.

રમુ—ભાઈની જાળ તૂટી એટલે નવું
ઘર ખોળ્યું, નહિ ?

મહો—ના રે, એ તો ફરી જાળ
ખાંધશે.

રમુ—હવે તો ખાંધાઈ રહ્યાં !

કમુ—ના રે, ખાંધશે જ. જો એ-છ
લટકયા !

રમુ—અહ્યા હા ! એ તાર લાંબો
ધયો.

મહો—જુઓ એટલી વારમાં તો
ભીતિ પહોંચી ગયો.

રમુ કમુ—હા, હા, એ પાછો ઉપર
ચડ્યો.

મહો—હયો ઠીક ત્યારે, હવે તમે
જુઓ, મારે જરા કાંમ છે.

અન્દ્રશંકર

કરોળિયાનું પડ

ઘરની પાછલી પરસાળમાં બેસી કમુ
'જાલમિત્ર' વાંચતી હતી. પાસે રમુ રમતો
હતો. રમતાં રમતાં રમુની નજર ભીંત
તરફ ગઇ. અચાનક એ બોલી ઉઠ્યો,
“ ખડેન, ખડેન, અહીં આવ તો, જો તો
જારી આ શું છે ? ”

કમુ—“ શું છે ? ”

રમુ—આં જો, આ ઘોળું ઘોળું કુંડા-
ળું શું હશે એ ?

કમુ—કોણ જાણે મેંય આજેજ જોયું !
રમુ—ચાલો, મહોટાભાઈને પૂછીએ.
વળી આમ-કયાંક કરોળિયાનું ઘર ન હોય !
(જાને મહોટાભાઈને તેડી લાવે છે)

રમુ—આ રહ્યું જુઓ. આ ભીંતના
રહેજ ખાડા ઉપર છે. ચોમેરથી બંધ છે.
કાગળ તો નથીજ.

કમુ—મહોટાભાઈ, કહોને કે એય
કરોળિયાનું ઘર.

મહો—હા, હા, તારે મન મસ્કરી છે; પણ સાચેજ એ કરોળિયાતું ઘર છે.

રમુ—કમુ—શું કહો છો ?

મહો—હા, એમાં એનાં ઈંડાં છે !

કમુ—એમ ?

રમુ—મારે બહાલે ચામેરથી જાંખ કેવું કરી લીધું છે ! મને તે દિવસ પેટી ભીંતે શુંદરશ્વ કાગળ ચોડતાં કેટલી મુશીબત પડીતી ને આ ભાઈએ તો કાંઈ બાકી નથી રાખ્યું !

કમુ—મહોટાભાઈ, ખરું હોય તો કરોળિયો બતાવો. આટલામાં છે કયાંય ?

મહો—હોવો જ એમણે.

રમુ—(જરા ઉંચે જો) પેલો આવે ! પેલો !

કમુ—હં, જરા આઘા ખસી જાવ નહિ તો વળી ચાલ્યો જશે.

રમુ—એ-ઈ ભાઈ પાસે આવ્યા, એ બરાબર ઘર પર બેઠા !

કમુ—એ અંદર જશે કે મહોટાભાઈ ?

મહો—ના, અંદર તો ઈંડાં જ હશે. આ ઉપર બેસી ઈંડાં સેવશે. મરઘી સેવે છે ને ? એવી રીતે.

રમુ—પછી ?

કમુ—પછી એમાંથી થશે કરોળિયા.

મહો—તે દિવસ પેલો કમુ કશુંક વગાડતો હતો તે કોઈને યાદ છે ?

રમુ—કમુ—હા, હા, પેલું કશું ધોળું ધોળું—આ પડ જેવું લાગ્યો તો ને એને હોઠ પર મુકી વગાડતો હતો તે ને ?

મહો—હં, તે આવું જ પડ. આવું કયાંક ચોંટ્યું હશે તે ઉપાડી લાવેલો !

કમુ—ભલું કરોળીએ લેવા દીધું !

રમુ—શું કરે બિચારો ?

કમુ—મહોટાભાઈ, પણ અંદરનાં ઈંડાંતું શું થયું હશે ?

મહો—કાંઈ નહિ. નીચે પડી કચરાઈ ગયાં હશે. બીજું શું ?

કમુ—અરર ! એ તો પાપ થયું ગણાય.

મહો—હાસ્તો.

રમુ—હું તો એને સંભળાવી દઈશ કે જો ફરી એવું પાપ કરીશ તો તારી સાથે અછા કરીશ.

મહો—ટીક ત્યારે ચાલો જમવાનો વખત થયો છે.

રમુ—કમુ—(જતાં જતાં) કરોળિયાભાઈ, અહીં જ બેસી રહેજો. અમે પાછાં આવીએ છીએ હોં કે તમારાં બચ્ચાં ચમારે જોવાં છે.

વાડામાં ગલ.

મારા વાડામાં ગલ છે ઉગ્યો;
 આવજો જોવા છોકરાંઓ
 રધા તું આવજો, મેઘાને લાવજો
 આવજો જોવા છોકરાંઓ.
 લાણી તું આવજો, નાનીને લાવજો
 આવજો જોવા છોકરાંઓ.
 નાના ક્યારામાં ગલ છે ઉગ્યો
 આવજો જોવા છોકરાંઓ.

ગલનાં પુલકાં રાતાંને પીળાં
 આવજો છોકરાંઓ જોવાને.
 ગલનાં કુલકાં રંગના છાંટણે
 આવજો જોવા છોકરાં
 છાળભરી પુલકાં, થાળી ભરી પુલકાં
 આવજો જોવા છોકરાંઓ.
 હાર કરી પહેરશું, ગોટાં કરી મુંઘશું.
 આવજો જોવા છોકરાંઓ.

મારા વાડામાં ગલ છે ઉગ્યો

આવજો જોવા છોકરાંઓ.

માકણ કરડયા !

ટન્ ટન્ ટન્, દસના ટકોરા થયા.
 'બાલમિત્ર'નાં મુકેનું કામ કોરે મૂકી હું
 ઉંઘવા સૂતો.

દરરોજ તો ઉંઘ ક્યારે આવી જાય છે
 એની જ ખબર પડતી નહિ; પણ આજે
 મન જરા ભારે લાગ્યું, કંઈક અતડું લા-
 ગવા માંડ્યું; છતાં પાસું ફેરવી સૂઈ ગયો.

આંખો જરા ભારે થવા માંડી, મન
 શાન્ત થવા લાગ્યું. લાગ્યું કે આજે ઉંઘ
 ક્યારે આવે છે તે ખબર પડશે !

ઝીણી ખત્તી ખળતી હતી, આંખો
 મીંચી સૂતો હતો, ઉંઘની વાટ ભોતો હતો.
 ત્યાં ગોઢડામાં કંઈક સળવળાટ જણાયો.
 એક ચટકો ને જરાક ખજુરી જેવું લાગ્યું.
 અરે ! માકણ છે કે શું ?
 ખત્તી સળગાવી મેં ગોઢડામાં ભેળું

પણ માકણ ન જણાયા, હોય ક્યાંથી ?
 નથી ઘરમાં નાવું મોડું કે નથી ઘરમાં
 ઠારઠાંખર. પછી તે માકણ શેના આવે ?

વળતે ખોટો ભ્રમ થયો હશે, ઉંઘ ન
 આવે ત્યારે એવું લાગતું હશે.
 ખત્તી ઝાંખી કરી સૂઈ ગયો.

ચટ ચટ

ખજુરી ખજુરી. નકકી કંઈક છે.
 માકણ નહિ તો માકણનો ભાઈ, કંઈક છે
 જરૂર.

ઝટ ઘડને બેઠો થયો, ઝટ ઘડને
 દીવો કર્યો, ઝટ ઘડને નીચે ભેળું.

મેં માકણ દોડયા જતા હતા. અરે
 મેં માકણ હતાં. અરે તારીની ! ચટ
 ચટ માકણ વીણી લીધા ને ખારીએથી
 ફેંકી દીધા. વળી આખા ગોઢડા ઉપર નજર

નાંખી; પણ એક નાના, ફીક્કા માકણના બચ્ચા વિના કંઈ ન જણાયું. લાગ્યું કે આ કંઈક આવી વડયા લાગે છે; પણ હવે ઠીક છે. એ ફેંકી દીધા એટલે નિરાંતે ઉંઘાશે.

ફરીથી અંધારૂં, ફરીથી આંખો બંધ: ચટ્ ચટ્ અરે! હજી એકાદ બે રહી ગયા લાગે છે.

દીવો કર્યો જડયા એટલા માકણ ફેંકી દીધા. આ વળતે તો ઘરાઘરા ચોકસજ કરીનેજ સૂતો.

પણ તે જિ માકણ કરડવાનું જ સર-ભયું હશે તે કેમ મટે ?

વળી ચટ્ ચટ્ ચટ્ !

દીવો કરી આમ આમ જોયું. કંઈ ન મળે ! ત્યારે કરડયું શું ? ખોટો કામ હતો ?

ઠીક છે, પણ લાવને આ ઝોશીકું તો ઉંચકી જોઉં, કોઈ માકણ રહી ગયો હોય તો !

ઝોશીકું ઉંચકયું. ફેરવીને નીચે જોયું. એ...હ શાળાશ ! માકણની મોટી ફાજ ચોંટીતી ! એક નહિ, બે નહિ; ત્રણ ચાર નહિ, પણ પાંચ પચીસ !

વીણી વીણી બધા માકણ ફેંકી દીધા. નાનું બચ્ચું ચ છટકવા ન દીધું પછી જરા નિરાંતે સૂતો.

પણ વળી પાછું ચટ્ ચટ્ ! છે શું ?

વળી ઝોશિકા નીચે જોયું. જોયું તો તો બે પાંચ ચોંટયા તા જ. અરે રામ !

આ ઝોશિકુંજ એમનું ઘર લાગે છે. ખૂણે ખૂણે જોવા માંડયું ત્યાં તો એક ખૂણે બે પડ વચ્ચે ઘરના ઘર ગાંઝેલા નાનાં

નાનાં બચ્ચાંનો તો સુમ્માર નહિ ! ઘોળાં ઇંડાનો પાર નહિ !

આખું ઝોશિકું ફેંકી દીધું. ચયું કે હવે ક્યાંથી આવશે ? ખાટલાની ઇંડોમાં ભરાઈ રહેવાય એમ છે જ નહિ.

પણ ધારણા ખોટી પડી. પાટી નીચેથી આવી આવીને લાઇબંધો હાજર થવા લાગ્યા. છેવટ ખાટલો છોડી નીચે સૂતો, ત્યારે ગોદડામાંથી નીકળવા લાગ્યા છેવટ ગોદડાં છોડી એક સાદસી પર પડ્યો.

બાર વાગ્યા !

જરાક નિરાંત યઇ. જરાક આંખ મીચાઈ, ત્યાં વળી ચટ્ દઇને ચટકો ! અરે! હજીય છાલ નથી મુકતા !

દીવો જાગતો કરી આમતેમ જોયું. ફર ફર એક મહેરગાન પૂરવેગે દોડયા જતા હતા, ઝટ લઇને મેં એમને પકડયા. ને જોર કરીને ફેંકયા. વળી આડો પડ્યો. મારા ખીજવાટનો પાર નહોતો

અડધી ઉંઘમાં હતો, અડધી જાગૃત દશામાં સૂતો હતો; ત્યાં અચાનક કંઈક અવાજ આવ્યો. “ગાલુઆઈ, ખીજવાવો છે શેના ?”

કોણ બોલ્યું એની પરવા કર્યા વિના જ મેં જવાબ દીધો, “ખીજવાય નહિ તો કરે શું ? આખો દિવસ કામ કરી કરીને યાકી જઈએ ત્યાં તમે રાતેય અંપવા ન દો.”

“પણ એમાં અમારો શો વાંક ? અમે ક્યાં વળતેડયા આવીએ છીએ ?”

“ત્યારે શું મેં નોંતરું મોકલ્યું તું ?”

“હા, મહેરગાન.” જરા ગમ્મતમાં જવાબ મળ્યો.

“એટલે ?”

“તમારા પરસેવાની ગંદકીમાંથી અમે જન્મ્યા ને તમારા ખાટલાં ગોદડાંનાં પાણુમાં ઉછર્યા. અમે કાંઈ પરગામથી ઇથી આવ્યા, તમેજ ઉપજાવ્યા છે.”

મારી નવાઈનો પાર ન રહ્યો.

“પણ હવે આપ સિધારશો ? મારે મહેમાનગતિ હવે નથી કરવી.”

“હા, ખાટલો ગોદડાં તડકે સૂકવો,

જરા વધારે ચોકખાઈ રાખો. તો, પછી તમારે ત્યાં ડાણુ ઉભુ રહેશે ! બીજાં ઘણાંય ઘર છે.”

“એમ ?”

x x x

ખાટલા ગોદડાં તડકે સૂકવી સાફસૂક કર્યાં; જરાય કચરો રહેવા ન દીધો, બીજે ત્રીજે આદર ધોવા માંડી, ત્યારે માકલુ સેના સિધાવી ગઈ.

અન્દ્રશંકર.

આવે રે મેહુલો.

આવે રે મેહુલો અધારાં ઘોર છે.
 આવે રે મેહુલો મહુહુહુ ગરજે.
 આવે રે મેહુલો વીજલડી અમકે.
 આવે રે મેહુલો પાણીડાં વરસે.
 આવે રે મેહુલો મેવાં ભરાય છે.
 આવે રે મેહુલો છોકરાં ન્હાય છે.
 આવે રે મેહુલો છળ છળ થાય છે.
 આવે રે મેહુલો ખળ ખળ નાય છે.
 આવે રે મેહુલો નદી ભરાય છે.
 આવે રે મેહુલો દરિયામાં નાય છે.
 આવે રે મેહુલો ભીંજાણી અકલી.
 આવે રે મેહુલો મુજે છે અકલો.
 આવે રે મેહુલો પાણીડાં નાય છે.
 આવે રે મેહુલો પારેવાં ન્હાય છે.
 આવે રે મેહુલો ધરતી ધોવાય છે.
 આવે રે મેહુલો ખાસ ભરાય છે.
 આવે રે મેહુલો ભેસો ભીંજાય છે.

છોકરાં રે

છોકરાં રે
હો રે.

મેહુલો ગરબ્યો:

કેવો ગરબ્યો ?

હંડુહંડુ ગરબ્યો

કંડુકંડુ ગરબ્યો

ધડુધડુ ગરબ્યો

ગડુગડુ ગરબ્યો.

છોકરાં રે
હો રે.

મેહુલો વરસ્યો:

કેવો વરસ્યો ?

ધડ ધડ વરસ્યો

સડ સડ વરસ્યો

ફણ ફણ વરસ્યો

દડ દડ વરસ્યો.

છોકરાં રે
હો રે.

મેહુલો વરસ્યો:

ક્યાં ક્યાં વરસ્યો ?

ખેરડે વરસ્યો

ખેતરે વરસ્યો

આંગણે વરસ્યો

શેરીએ વરસ્યો.

છોકરાં રે
હો રે.

મેહુલો વરસ્યો:

ક્યાંથી વરસ્યો ?

આબથી વરસ્યો

નાભથી વરસ્યો

આમથી વરસ્યો

તેમથી વરસ્યો.

છોકરાં રે
હો રે.

મેહુલો વરસ્યો:

કાણે ઝીડ્યો ?

પહોડે ઝીડ્યો

નદીએ ઝીડ્યો

ભોયે ઝીડ્યો

મં ઝીડ્યો.

છોકરાં રે
હો રે.

મેહુલો ગરબ્યો

કેવો ગરબ્યો ?

હંડુહંડુ ગરબ્યો

કંડુકંડુ ગરબ્યો

ધડુધડુ ગરબ્યો

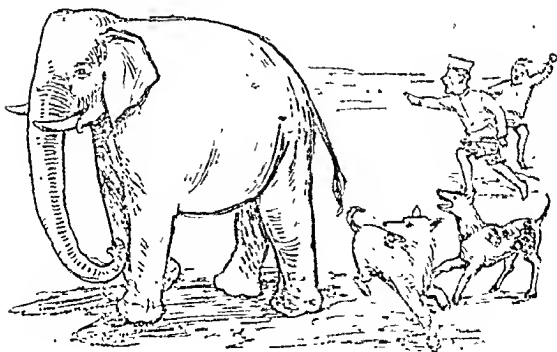
ગડુગડુ ગરબ્યો.

નોડકણાં

માગે ઘેર ફરી ફરી,
 આપો કોઈ જાણુ આપો;
 આંધળો છું એકલો છું,
 ભૂખ્યે મરી જાઉં હવે;
 ભગવાન ભણું કરે,
 એકવીશ એકના દે;
 માગે ઘેર ફરી ફરી,
 આપો કોઈ જાણુ આપો

ધીમો ધીમો ધીમો ચાલું,
 ધીમી ચાલે ખૂળ મા'લું;
 ભલે શ્વાન ઘણું ભસે,
 ભલે પોરાં ઘણું હશે;
 ભલે ધૂળ વાંસે ઉડે,
 ભલે વડે કાંકરાઓ;
 ધીમો ધીમો ધીમો ચાલું,
 ધીમી ચાલે ખૂળ મા'લું.

પીઠ ધરે સવાર ને,
પંથ કાપ્યે પાવરધો;
લીલું નહિ ખાશે કદા,
આન કર્યે જશે મદા;
હણહણ હણેકાટ,
તળકડ તળકાટ;
પંથ કાપ્યે પાવરધો,
પીઠ ધરે સવાર ને.

શીંગ મોટાં ડોળા મોટા,
પંડ મોટો પાડા જેવો;
પાડાની છે મગી ખડેન,
ગારા ખાડે પડે ચેન;
કાળી ને રૂપે ભડે,
દૂધ મીઠું છલો છલે;
શીંગ મોટાં ડોળા મોટા,
પંડ મોટો પાડા જેવો.

ગિજુભાઇ

વરતો.

નહિ વાંસલો નહિ વીંધણું
નહિ કારીગર સુતાર
અદર ગદ ચણાવીયા
રાગ ભોજ કરે વિચાર. મુગરીનામાળો

એ બુંદો આખો દિવસ દોડે પણ બેળો
ન થાય. આંખો.

રાગની રાણી ગોખલામાં બેડી બેડી
કાગલા આવે. બાલુડાં
રોજ છૂટીને કોશી દરમાં હાથ નાખે.
કાપડં.

તમે રોજ ગોદડલાઈની સાથ મુઓ છો.
ગોદડાં.
ચડી મહિનાની છોડી કેડમાં કોડકું રમાડે.
કોડો.

બત્રીશ ખૂણાની ગોખત્રીમાં નાની એવી
રાજરાણી. દાંતને જીભ

તળાવ સુકાણું ને તીનોભાઈ મરી ગયા.
દીવો.

એ ભાઈ દહાડે મૂંડા, રાને બેગા.
ખારણાં.

સઃ કાથી પરણાવી દો.
જઃ અરણી ઉપર અરણી,
કાથી વન્ય પરણી.

સઃ ભગવાનને પરણાવી દો.
જઃ અંદીથી નાખું દોરડી, આકાશે ચણાવું ઓરડી;
ઓરડી ઉપર અરણી, ભગવાન વન્ય પરણી

સઃ રાગ રમાડી દો.
જઃ અંગ તાણું તંગ તાણું,
તંગના દોરા તાગ;
કાથી ઉપર ગદ ચણાવું;
રમતા આવે રાગ

સઃ દરિયો તોળી દો.
જઃ પાણીતાળાની પાંચશેરી ને તળામના તોણા,
થેડી ગામના કાળા ને દરિયો લીધો તોળા.

પારશલ લાંબા

મહેશ—હેં નહ, તને ખબર છે, આ લાડુ ક્યાંથી આવ્યા ?

નલુ—હારતો, આવે ક્યાંથી ? એ તો માશીખાએ બનાવ્યા.

મહેશ—(હો, હો, હો હો હસે છે) ખોટું ખોટું, ચાટ પડ્યા ખરું ? ખાણુ, લાડુ તો મુંબઈથી માએ મોકલ્યા. ટપાલ પારશલથી.

નલુ—પણ એમાં એટલો કુદ છે શું ? હસે છે શું ?

મહેશ—ખુદુ ગમ્મત આવી, બહુ મજા પડી, ભારે થયું.

નલુ—શેની ગમ્મત કહે તો ખરો.

મહેશ—ટપાલ ઑફિસથી પારશલ લાંબાની. એકલો હું, હું પોતેજ પારશલ લઈ આવ્યો એકલો.

નલુ—હેં ? તું ? તું એકલો જઈને લાંબો ? પણ ભાઈ તો સાથે હતા ને ? નહિ તો રામજી આવ્યો હશે.

મહેશ—ના, ભાઈ, ના, પૂછ જાને હું એકલો જાતે જઈને પારશલ લાંબો.

નલુ—પણ હેં ! તને કેમ ખબર પડી કે પારશલ ક્યાં મળે ને કેમ લેવાય ? ને તને ખીક ન લાગી કે વળતે ઢોક આપણને વઢે.

મહેશ—વઢે શું કામ ? વગર રજાએ જ્યાં ત્યાં અડીએ તો વઢે ના ? અમશા શુ કામ વઢે ? અને એ તો ભાઈએ મને સમજાવ્યું હતું કે પારશલ ઑફિસમાં જવું, ને રસીદ આપવી ને પારશલ માંગવાનું. મેં એમજ કર્યું ને પારશલ મળ્યું.

નલુ—મહેશ, આવું કરવાનું તો મનેય ગમે, એકલાં જવું ને આવવું ને કંઈક લઈ આવવું ને. જો; હવે ફરીથી પારશલ આવેને તો હું પણ આવીશ હો.

ભાઈ—હો ત્યારે આજેજ આ રસીદ આવી છે, જાઓ, રેશને જઈને પારશલ લઈ આવો. માસી માટે ચોપડીઓ આવી છે.

માશી—પણ ભાઈ છોકરાંએ રેશન ઝુધી ક્યાં જશે ને કેમ કરશે ! પારશલ નહિ ઉપડે તો મુંબઈ.

મહેશ—ગરે માશીખા, એમાં મુંબઈવાનું છે જ નહિ, તો મને બધી ખબર છે. પારશલ મોકલું હશે તો વળી ઉપડાવી લઈશું.

માશી—શું ખબર છે ? પ્રાંધ્ર જોડાણો કરી આવશે.

મહેશ—ના રે ના. ગોઠાજો શેનો ? બધું થઈ રહેશે.

નલુ—ને હું પણ આવવાની હો.

માશી—પણ લાઇ, સ્ટેશન કેટલું બધું આધું. તમે બે જણાં કેમ કરી જાશો ને ત્યાં શું કરશો ? આ પોસ્ટ પારશવતું તો ઠીક પાસે હતું. ને એ મનુરોએ કેવા હોય છે ! છોકરાં ભાળીને બે આના વધુ કહેશે.

ભાઈ—રમાણહન, જવા ઘોને, ધારો કે એકાદવાર મનુરી વધારે આપશે, પણ છોકરાંઓ શીગશે, એ તો એમજ ઘડાય ને હુશિયાર થાય.

માશી—ઠીક લાઇ, તમે કહેતા હો તો ભલે પણ સ્ટેશને જવાનું મને તો ઠીક નથી લાગતું. એટલે આવેને.

મહેશ—અરે, માશીજા, આધે હોય તો ભલેને હોય અમે મોટરગસમાં જઈશું, પેલા કાસમની અર્ડીથી રાજ નીકળે છે તે, ને કાસમ તો મારો ઝોળખીતો છે.

જા—હા, કાસમની મોટરમાં જાઓ તો તો હરકત નહિ. એ ભલો છે.

x

x

x

ત્રણ વાગ્યા ને પોંમ, પોંમ પોંમ. નલુ ને મહેશ તો ગારણા આંગળ તૈયાર જ હતા. મોટર આવી ને બેઉ જણા હોડ્યા.

માશીને જીવ રહ્યો નહિ, એ પણ બહાર આવ્યાં. છોકરાંને લખાવ્યા, “ એ ભાઈ, છોકરાંને સાચવીને લઈ જાજે ને પારશવ ન ઉપડે તો ઉપડાવજે, નહિ તો મનુર કરી દેજે.”

મહેશ તો હસતોજ હતો. નલુ હજવેક દઇને ક્યારની મોટરમાં બેસી ગઈ હતી.

માશીએ પુછ્યું, “ મહેશ, રસીદ ક્યાં છે ? પૈસા ક્યાં છે ? ”

મહેશ હસતો હસતો કહે, “ માશીજા, શું એમ ધાયું કે અમે એ ભૂટ્ટી ગયા હઈશું. જુઓ મારા કોટના આ ખીસ્સામાં રસીદ છે ને નલુ પાસે પૈસા છે. અમે સાચવવાનું કામ વહેંચી લીધું છે.”

માશી—જાઓ ત્યાં, જળસં છો તમેય તે. પાછા વહેલાં આવજો.

x

x

x

ચાર વાગ્યાને ફરીથી પોંમ પોંમ. મહેશ ને નીકુ નાયતાં કુદતાં પારશવ ઉપાડીને આવી પહોંચ્યા.

મહેશ—અહો, માશીજા, આ પારશવ તો અમે આમ ઉપાડી લીધું એમાં શું ? આટલા મોટેજ મનુર કેનુર કહેતાં હતાં કે ?

માશી—હા, પણ જરા લારે તો દેખાય છે.

નલુ—નારેખા એમાં જરાયે લાર નથી જો મેં આ ઉપાડયું. મોટરથી ઘર સુધી મેંજ ઉપાડીને આણ્યું હતું.

મહેશ—ને ઓપીસથી મોટર સુધી મેં ઉપાડયું હતું.

માશી—હા લાઇ હા, પણ હવે કહોં તો ખરાં કે ત્યાં કેમ કર્યું.

મહેશ—એમાં કરવાનું શું. સ્ટેશને ઉત્યાં. ટીકીટ લઇએ છીએ ત્યાંજ મેં તો રસીદ બતાવી, ટીકીટ મારતરે મને પારશલ ઓફિસ બતાવી. ત્યાં જઇને રસીદ આપી એટલે એણે મને પારશલ આપ્યું.

નલુ—ખા, ત્યાં કોઇ વદ્યું નહિ. કોઇએ ધમાકાવ્યું પણ નહિ, ઉલ્લસ એતો બધા કરે છેને આ છોકરાં, નાનાં છે પણ કેવાં ચાલાક એમ કહીને પારશલ તુરત આપ્યું.

મહેશ—પારશલ લઇને આવતા જરાક.....

નલુ—હું કહું ? એતો ખા. મહેશે પારશલ ઉપાડયું હતું ને હું એની પાછળ આવતી હતી ત્યાં તો ગાડી આવી ને માણસો એવાં ઉતાવળે ઉતાવળે આવતા હતા, કે એક માલિસનો મને ધકકો લાગ્યો.

માશી—પછી રડવા લાગી કે ?

મહેશ—નાના જરા રડવા લેવી તો થઇ ગઇ હતી, પણ હરકત નહિ એમાં શું એટલે પતી ગયું.

નલુ—પણ ખા મોટરમાં તો બહુ મજા પડી.

માશી—વાહ ! તમે તો ખરા નીકળ્યાં, આખરે પારશલ લઇ આવ્યા ખરા.

તારાબેન મોડક

બાળકો, તમારે શું ખાવું જોઈએ ?

લેખક : ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ, હૈન્ડ ઓફિસર, સુરત.

બાળકો બાળકો, તમારે શું ખાવું જોઈએ તેનો જવાબ જો હું તમારી પાસે માથું તો તમો બધા એમજ જવાબ આપશો કે અમને માફ માફ અને મીઠું મીઠું ખાવાનું બહુ ગમે છે અને અમારે તેજ ખાવું જોઈએ. પરંતુ મારે તમને જણાવવું જોઈએ કે તમને જે જે વસ્તુ ખાવા પીવાનું મન થાય તે બધી સારી અને ફાયદાકારક હોતી નથી. તમો ઉમ્મરમાં નાના અને બિનઅનુભવી છો, અને તમારા શરીરની સાચવણી અને ઉત્પત્તિ માટે તમારે શું શું ખાવું પીવું જોઈએ તેની તમને પૂરેપૂરી ખબર ન જ હોય.

મને ખગર છે કે તમને ગળી ચીજો બહુ ભાવે છે, ઘરમાં જન્મતી વખતે તમે દરરોજ કંઈક મીઠું મીઠું ખાવાની માંગણી તમારી માતા પાસે કરો છો અને તમને ગળી વસ્તુ ખાવા ન મળે તો કંકામ કરો છો. વળી તમને તીથું તમતમતું અને ખાદું, ચટાકેદાર ખાવાનું પણ બહુ ગમે છે તમારા બાપાજી કે મા તમને નિશાળે ખાવાનું ખાવા માટે પૈસા આપે તેનું તમે શું લઈને ખાઓ છો તેનો મને ખબર છે. લાલનું બનાવેલું કેકમ કે આમલીની ચટણી વાગુ લેજ તમને બહુ ભાવે છે. તે ઉપરાંત દહિં અથવા આમલીના પાણીમાં બેળેલી પુરી પકોડી પણ બહુજ ભાવે છે. ગાઠીઆ જોમાં તમે ગનતા સુધી પેપરમીટની ગોળીઓ, ચોકલેટ અથવા મીઠાઈ લઈને નિશાળે ખાઓ છો. મારું કથુલ કરવું જોઈએ કે હું નાનો હતો ત્યારે મને પણ તમારી માફક જ આવી વસ્તુઓ ખાવાની બહુ ઇચ્છા થતી હતી પરંતુ મને સારા નમ્રિએ નિશાળે લઈ જવા માટે ખાવાનું ગનતા સુધી ઘરેથીજ મળતું હતું તેથી લાલની પકોડી ખાવાનો લાગ મને બહુ મળતો નહિ.

તમારી નિશાળ પાસે વેચાતી ખાવાની વસ્તુઓ તો તમારે માટે બહુ બચકર અને ઝેર સમાન છે એમ જો હું તમને કહું તો તમે તે વાત જોકદમ માનવાને તૈયાર નહિ થાઓ. પરંતુ હું જે કહું છું તે વાત તફન સાચી છે અને અનુભવ અને અખ-તરાથી સાબિત થયેલી છે તે ધ્યાનમાં રાખ્યો.

નિશાળની બહાર વેચાતી વસ્તુઓ તફન સરતા અને ઘણી વખત બગડેલા કે સડેલા પદાર્થોમાંથી બનાવેલી હોય છે અને તેમના ઉપર મરી મસાલો અને મટાણી વિગેરે લગાવી સ્વાદવાળી બનાવેલી હોય છે તેથી તે તમને મારી લાગે છે. આ વસ્તુઓ પર કેટલી માખીઓ બેઠેલી હોય છે તે તો તમે જોઈ રહો. વળી આ વસ્તુઓ કાંઈ દરરોજની તાજ બનાવેલી જે ^{જે} ઘણી વખત વાશી અને બગડી ગયેલી પણ

હોય છે. આવી વસ્તુઓ ખાવાથી શરીરને નુકશાન થાય છે. તમારી તંદુરસ્તી બગડે છે અને તમારું શરીર ધીમે ધીમે સુકું અને તાકાત વગરનું બની જાય છે. જે માખીઓ રસ્તાની ગટરોના કચરા અને મેલાં ઉપર બેઠેલી હોય છે તે નિશાળ પાસે વેચાતી ખાવાની વસ્તુઓ ઉપર બેસે છે અને તમારી ખાવાની વસ્તુઓને બગાડે છે અને ખિમારી-ઉત્પન્ન કરે તેવાં જંતુઓ તેમાં સુકે છે. રસ્તા ઉપર ઉડતી બારીક ધૂળ પણ તમારા ખાવાની વસ્તુઓમાં પડે છે આટલા માટે તમારે કોઈ દીવસ નિશાળ પાસે વેચાતી વસ્તુઓ ખાવી નહિ. તમે એક બે પૈસા ખરચી જે ચીજો નિશાળ પાસે વેચાતી હોયને ખાઓ છો તેનાં કરતાં સારી વસ્તુ તમને તમારા માળાપ ઘરેથી બનાવીને આપી શકે છે અને તેનો ખર્ચ તેથી પણ ઓછો આવે છે. તમારા માળાપ કદાચ ગમે તે કારણથી તમને ઘરેથી ખાવાનું નહિ આપતા પૈસો બે પૈસા વાપરવા આપે તો તમારે તે લેવા નહિ અને માળાપને કહેવું કે અમને ઘરે બનાવેલું ખાવાનું આપો. આવું ઘરનું બનાવેલું ખાવાનું તમને જરા વધુ પ્રમાણમાં મળશે અને તે તમને જરા પણ નુકશાન નહિ કરે.

તમારે માટે કયો ખોરાક ફાયદાકારક અને કયો નુકશાનકર્તા છે તે હું હવે તમને બતાવીશ.

તમે ગામડાનો ખેડૂત ભોલો છો ? તે કેવો મજબુત, લાલચોળ અને ધીંગા દેખાય છે ! વળી તમે શહેરમાં ગાડી ઘોડા કે મોટરમાં ફરતા શ્રેડીઆ લોકો અને સાહેબ જેવા દેખાતા બીજા કેટલાક માણસો પણ ભોલો હોયો. આ માણસો સાધારણ રીતે દુળખા-પાતળા અને માંદા જેવા દેખાય છે. ગામડાના ગરીબ લોકોનાં શરીરમાં અને શહેરના પૈસાદાર લોકોના શરીરમાં આટલો બધો ફેર. શાથી હશે તેનો તમે કદાપિ વિચાર કર્યો છે ? આ બાબતનો જરા વિચાર કર્યો તો તમને માલુમ પડશે કે માણસની તંદુરસ્તીનો આધાર તેના ખોરાક પર છે. ખેડૂતના છોકરાને ફરેજ સાડું સાડું ખાવાનું મળતું નથી. તેને બહુ તો રોટલો અને છાશ, ફૂદા અને શાક મળે છે. તેની યાળીમાં ફરેજ પાપડ, અથાણું, ચટણી, રાયતું વિગેરે વસ્તુઓ પીરસાતી નથી તે હમેશા સાદી અને થોડા મસાલાવાળી વસ્તુઓ ખાય છે અને તેથી તેનું શરીર સાડું રહે છે. જે બાળકો ફરેજ ગળી વસ્તુઓ ખાય છે તેમનું શરીર ખરાબ થઈ જાય છે તેમને આડાનો રોગ થાય છે, તેમના પેટમાં કરમ પડે છે અને તેમની ચામડી ઉપર ફોલ્લાં વિગેરે થાય છે. જે બાળકો અતિશય મરચાં, આમલી અને બીજા ગરમ મસાલાવાળી વસ્તુઓ બહુ ખાય છે તેમને પણ આડા થઈ આવે છે અને ખાંસી થાય છે.

બાળકો, તમારે યાદ રાખવું કે જે છોકરો ફરેજ સાડું સાડું વેચાતું હોયને ખાય છે તેને હમેશાં સાડું જ ખાવાની ટેવ પડી જાય છે. તેને સાદો ખોરાક ગમતો નથી અને ઘરમાં રાખતી ફરેજની ખોરાકની વસ્તુઓ તેને ભાવતી નથી, ફરેજ

ખજરમાંથી સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ લઈને ખાવાનું મન તેને ગાડું થાય છે અને જો પોતાની પાસે આવી ચીજો લેવાને પુરતા પૈસા ન હોય તો તે ઉધાર લઈને ખાય છે અથવા ચોરી કરી પૈસા મેળવે છે. જે બાળક નાનપણમાં ઉધાર પૈસા લઈ ખાવાનું ખાય અથવા ચોરી કરી ખાવાનું ખાય તે ભવિષ્યમાં ગાડું હુમ્મો અને ચોર માણસ થાય છે.

આ લેખ પુરો કરતા અગાઉ એક બીજી ચેતવણી મારે તમને આપવી જોઈએ. આજકાલ શહેરોમાં અને ગામડામાં પણ ચ્હાની હોટેલો ઘણી થઈ ગઈ છે કેટલીક નીશાળોની પાસે પણ આવી હોટેલો હોય છે અને તેમાં જઈ ચ્હા, ખીસ્કટ અને ચેવડો ખાનારા છોકરાઓ મેં જોયા છે. હોટેલની અંદર જે વસ્તુઓ વેચાય છે તે ઘણી ખરી સારી હોતી નથી અને તુકશાનકારકજ હોય છે. વળી હોટેલોમાં અનેક જાતના સારા, ખરાબ માણસો ચ્હા પીવા આવે છે અને બાળકોએ આવા માણસોની પાસે બેસવું તે હાનિકારક છે આટલા માટે તમારે કોઈ દીવસ હોટલમાં જવું નહિ.

છેવટે નિશાળ પાસે વેચાતી કુલડી મલાઈ અને આઈસક્રીમ અને ખરફના ગોળા માટે બે શબ્દ મારે તમને કહેવા જોઈએ. નાના બાળકોને સારો ખરાબ વસ્તુઓ પારખવાની શક્તિ નથી તે ખાવાનું વેચવાવાળા બધા ફેરીયાઓ જાણે છે તેથી તેઓ હમેશા બીજે ન ખરે તેવી વસ્તુઓ નિશાળ પાસે વેચે છે. નિશાળ પાસે વેચાતી કુલડી અને આઈસક્રીમ તદ્દન ખરાબ અને મલાઈ વગરના ગંદા ફુધની હોય છે. તેમને ખનાવવામાં પુરતી સંભાળ રાખવામાં આવતી નથી અને આવી વસ્તુઓ ખાવાથી બાળકને ઝાડા અને તાવ પણ આવે છે. ખરફના ગોળા ઉપર જે સાકરનું લાલ પીળું પાણી છાંટવામાં આવે છે તે ગંદુ અને શરીરને તુકશાનકર્તા હોય છે. માટે તેવા ગોળા કદાપી તમારે ખાવા નહિ.

છેવટમાં યાદ રાખશે કે બથપણમાં તમારું મન અને શરીર જેટલા કુમળાં અને નાબુક છે તેનાથી વધારે નાબુક અને કુમળાં તમારી હોજરી અને આંતરડાં છે અને તેટલા માટે તમે જો તુકશાનકારક ખોરાક નિશાળે ખાઓ તો તમારું શરીર ખગડશે, તમે મજબુત બની શકશો નહિ અને સારી રીતે જાણી શકશો પણ નહિ. એક કહેવત છે કે “ પહેલું સુખ તે જાતે નર્વા ” એટલે કે આ દુનિયામાં મનુષ્યને માટે મોટામાં મોટું સુખ તે તંદુરસ્ત શરીર છે જો શરીર તંદુરસ્ત ન હોય તો બીજા બધા સુખ નકામા છે શરીર તંદુરસ્ત રાખવા માટે સાદો અને પુષ્ટિકારક ઘરેળના વેલો ખોરાક છે અને બાળકોએ તેવોજ ખોરાક ખાવો જોઈએ.

છેવટમાં તમે કદાચ મને પૂછશો કે તમને નિશાળે ભુખ લાગે ત્યારે તમારે ખાવું શું ? તેનો જવાબ એ કે તમારા ઘરમાં ખનાવેલી વસ્તુઓ નિશાળે લઈ જઈ તમારે ખનતા સુધી ખાવી અને તેમ કોઈ વખત ન જ ખને તો, તમારે શેકેલા ચણા, મંમરા સુકો મેવો, અને તાજ પાકેલા ફળ ખાવાં, આ વસ્તુઓ રીતસર ખાવાથી તુકશાન નથી કરતી. પરંતુ યાદ રાખશે કે કાચા ફળ અને વધારે પ્રમાણમાં ઝમઝમ, સ્ફીતાફળ અને બોર તમને ગાડું તુકશાન કરશે.

આલા ખાચર

આલા ખાચર રાજ હતા. આલા ખાચર દેવ જેવા હતા. ન્યાય તો એનોજ. આલા ખાચરના રાજ્યમાં કોઈ બન્ધ બારણે ન સૂવે. આલા ખાચરમાં રાજ્યમાં કોઈ અધિકાર ન સૂવે. આલા ખાચર જેવો રાજા એના રાજ્યમાં બીક કોની ?

આલા ખાચરમાં ખારી રાજવટે હતી ને દેવવટેય હતી કુશ્મનોના દેન નહિ કે એના રાજ્યમાં રંભડ કરે.

એક વાર આલા ખાચરના દરબારમાં ફરિયાદ આવી કે એક ખેડુતાનું દંતાળું કોક ચોરી ગયું છે. આલા ખાચરનો ક્રોધ ક્યાંઈ માથ નહિ. “હું, શું મારા રાજ્યમાંથી દંતાળું ચોરાય ? ચોર પકડાય તો બંનથી મારી નાખું.”

તપાસ કરતાં ચોર પકડાયો અને તે આલા ખાચરના મામાજ હતા. અધાને વિચાર થઈ પડ્યો કે હવે એના મામાને કાંઈ થોડીક સજા ફરે. હવે ન્યાય નહિ મળે. પણ આલા ખાચરને તો ન્યાય કરવો હતો. એના મામાએજ દંતાળું ચોર્યું એટલો તો એ વધારે કડક થયા. અને એ દંતાલાથીજ મામાને મારી નાખ્યા. ત્યારથી તો એના રાજ્યમાં કોઈના નહિ કે રાત્રી પાછ પણ ચોરાય.

૨

એક વાર આલા ખાચર દેવપૂજા કરવા બેઠેલા. અને એકએક રાજમહેલ સજાઓ. અધાં દોડયા ને ફરે, “બાપુ,

ઉઠો, ઉઠો, રાજમહેલમાં આગ લાગી છે. તમે ખડાર નીકળી જાઓ.” પણ બાપુ કહે “ના, હું તો પૂજામાં બેઠો છું. હવે મારાથી ઉઠાયજ નહિ.” રાજમહેલ સજાગે છે. આલા ખાચર અંદર બેઠો છે; પણ પ્રભુને કરતું છેને તે દેવપૂજાના ઓરડાને ઉની આંચે ન આવી.

વળી એકવાર આલા ખાચર દેવપૂજામાં બેઠેલા. મોટો જ્વજરમાન સાપ નીકળ્યો ને ઘઘાચે એમને ઉઠી જવા વિનવ્યા. પણ એ કાંઈ ઉઠે ? એ તો અડગ બેસીજ રહ્યા. સાપ એના ગોઠણ ઉપરથી ચાલ્યો ગયો. એમને કાંઈ ન થયું. અને ત્યારથી તો એ દેવજ મનાવા લાગ્યા. અને એના નામની માનતાઓ પણ માણસો કરવા લાગ્યા.

૩

એકવાર આલા ખાચર ઘોડેરવાર થઈ ફરવા નીકળેલા. માર્ગે એક ખેતરમાં ઘોડાપુર મોલ ઉભો હતો આલા ખાચર ઉભા મોલમાં ઘોડો નાખ્યો. પણ ત્યાં તો ખેતરની માલીકણ બાઈએ એમને જોયાને માંડી ગાલ્યુની તરમચુટ નરસાવવા. “કોણે ઇ ઉભા મોલમાં ઘોડો નાખ્યો ? આ મોલનો કચરધાણ વળી વ્યય છે. લાગતો નથી આંધળો” છે ? ” આલા ખાચર ગાળો સાંભળે છે ને હસે છે. બાઈની પાસે જઈને ફરે, “બાઈ ગાળો શું કામ દેહ ? તારૂં યાચ તે નુકસાન લેશે.”

બાઈ-“જો આવ્યો છે બિચારો તુકશાન આપવા વાળો. મારા મોલમાં ઘોડો ના-
ખ્યેજ શું કામ ? આ કાંઈ પોપાળાઈતું
રાજ નથી. આ તો છે ખાચર આલાતું.
ખરી હોઈ તો તને ત્યાં લેખડાવું ત્યારે
ખરી. ઘણી ખમ્માં આલા ખાચરને. ઘણી
ખમ્માં એલી મેડીયુ વાળાને (રાજમહેલ
તરફ આંગળી ચીંધી) કે એના રાજ્યમાં
અમે સખે રોટલો ખાઈએ છીએ, તારા
જેવા તો છપ્પનશે આવ્યાને છપ્પનશે
ગયા.” બાઈ તો ઘોડેસ્વાર આલા ખાચરને
ગાળ્યુ દેતી જાય ને રાજમહેલના આલા
ખાચરને વેણે વેણે ખમ્મા કહેતી જાય.

આલો ખાચર-“પણ બાઈ તું છ મેડી
વાળાને ઓળખે છે ?”

બાઈ-“ઓળખીયે નહિ એટલે કાંઈ
ફરીય દ ન સાંભળે ? એ તો રાજા માણસ
કહેવાય એને અમે કયાંથી ઓળખીયે ?”

“રાજા ઉપરના બાઈના ભાવથી આલા
ખાચર મનમા ખુશી થઈ ગયા બાઈ બઠ-
બઠતી રહીને આલા ખાચર ઘેર આવ્યા.

ખીજે દિવસે દરબાર ભરાયો. આલા
ખાચરે હજુરીઆને કહ્યું કે “ફલાણા ખેત-
રની માલીકણુ બાઈને બોલાવી લાવો.”

સીપાઈ બોલાવવા ગયો બાઈને તો
આલા ખાચરનું તેડું છે એમ સાંભળી
ફાળ પડી. આલાખાચર બોલાવે ત્યારે
કાંતો ચાલ કરી દે ને કાંતો ન્યાલ કરી દેને
કાં તો મોત ઉણું થાય. બાઈ તો થર થર
ધૂજતી દરબારમાં આવી વચ્ચેવચ ગાદી
તકીઆ ઉપર બેઠેલાને એણે તરત ઓળ-

ખ્યો. એજ કાલનો ઘોડેસ્વાર જેને પોતે
ઘણી ગાળો દીધી હતી. એજ રાજા હતો.

બાઈને તો થયું કે હવે આવી જન્યું.
આલાખાચરનેજ ગાળો દીધી. હવે એ
કાંઈ જીવતી જવા દે.

બાઈ તો થરથર ધૂજતી, આલા ખા-
ચર પાસે જઈને ચોધાર આંસુ વરસાવતી
બોળો પાથરતી. બોલી, ભાપુ મેં કાંઈ
તમને ઓળખ્યા નહોતા. એકવાર માફ
કરો. મોલ ભાંગ્યો તો ભલે ભાંગ્યો તમા-
રોજ હતોને.

આલા ખાચર-“બાઈ, તું રામા તેં
ગાળો દીધી તેમાં તારો વાંક નથી. તેં
કાંઈ મને ઓળખ્યો નહોતો. અને તારું
તુકશાન કયું તે ગાળ્યુ દેજ ને. હું તો
તારા ઉપર ખુશી થઈ ગયો છું. મેડીવાળા
ને તું ખમ્મા ખમ્મા કરતી હતી ને
મેડીવાળો હુંજ છું. એલા-કયાં ગયો
ખજાનચી આ બાઈને એક હજાર રૂપિયા
આપો ને આજથી એની જેટલી જમીન
હોય એના કર વેરા માફ કરો.”

૪

એકવાર દરબારી રસોડે કોઈ ગરીબ
મહેમાન આવ્યો. જમતા વખતે અથાણું
માગ્યું. રસોયો કહે, “એવા સવાદીયા
હોઈએ તો અથાણું ગાંઠે બાંધીને નીકળી-
યેને !”

આલા ખાચરને ખબર પડી. તે કહે,
“મારા મહેમાનનું આણું અપમાન ! હું
કેઈને ત્યાં મહેમાન થાઉં છું ત્યારે અથા-

હારે ગાંધી નથી જતો. પણ મારે એ રસોયોજ ન લેઈએ.”

આલા ખાતર બે ચાર દિવસે રસોડે જાય ને રોટલા જુએ. રોટલા નાના કરે ને ચરમાળ મેમાન હોય તો ભૂખ્યો રહેજે. એટલે અધવાલીનો એક એક રોટલો બાળે તો રસોયાને તરત રબા મળે.

આલા ખાતર વિનોદી પણ હતા. એકવાર એ હજમત કરાવતા હતા. હજમની ગફલતની જરા સજાયો વાગી ગયો.

આલા ખાતર—“બાપુ, મારાથી તરવારના બટકા સહન થાય પણ આ તારા સજાયોનો માર ન સહન થાય.”

ગિજુભાઈ

“માયાળુ કૃત્ય”

રશિયાના મહાન તત્ત્વવેત્તા કાઉન્ટ ટોલસ્ટોયને એક દીકરી હતી. તે નાની હતી.

એક દિવસે તેણી ઘરના આંગણમાં એડુલના છોકરાઓ સાથે રમતી હતી. આખરે રમતા રમતા તેઓ તકશર કરવા લાગ્યાં અને છોકરાંમાંથી એકે તેણીને હાથ પર ધબકા કરી.

તે છોકરી તરત રકતી રકતી ઘરમાં ગઈ અને કહેવા લાગી કે “મને મારનારને હું ચાખુક વતી શિક્ષા કરીશ !”

ટોલસ્ટોયે તરત તેને પાસે બોલાવીને બહાવથી કહ્યું “નાની દીકરી” તેને મારવાથી શું તને કંઈ સાડું થશે? ઉલ્ટુ તારી ઈજામાં વધારો થશે. તેથી તો. તે ગુસ્સે થયો હતો તેથી તને તેણે ઈજા કરી. તેણે તને ફક્ત એક મિનિટ ધિક્કારી. હું જો તેને શિક્ષા કરું તો તે મને પણ ધીકારશે. કદાચ આપણને તે વધારે સહાએ એમ આપણે કેમ ન કરી શકીએ? જા, તું પેલા સરખતમાંથી એક ‘ખ્યાલું’ ભરીને તેને આપ.”

બહાલાં બાળકો, તમે ધારી શકશો કે જ્યારે તે છોકરીએ મીઠા અમૃત જેવા સરખતનું એક ‘ખ્યાલું’ ભરીને તે ગુસ્સે થએલા છોકરાને આપ્યું ત્યારે બેડે વચ્ચે કેવી લાગણી થઈ હશે ?

સવારની સુખડી

ટીન.....ટીન.....ટીન.....ટીન.....ટીન.....ટીન.....

ઓહો હો ! છ તો વાગ્યા. ચાલો ઊઠો.

બા, દાતણ આપ તો. હવે....?

જેન, નાવાતું પાણી કાઢી આપશો કે ?

જેન તો કંઈ જણાતાં ચ નથી. ઠીક; લ્યો આજે હું જ પાણી લઈ લઉં.

અરે ! કપડાં લાવવાનાં તો રહી ગયાં ! બા, ઓ બા, આજે ભૂલી ગયો છું, તમે જરા દુવાલને ધોતીયું નહિ આપી જાઓ ?

એ નંદુ, એ રમુ, ઊઠો ઊઠો. હવે શું ઉઠ્યા કરો છો ! બખર નથી-હું નાહી છું સેવાપૂજા માટે તૈયાર પણ થઈ ગયોને ?

“ મૂકું કરેતિ વાયાલં પંથુ લેંધયતે ગિરિમ્.”

ચતુર્યા તમહં વદે પરમાનંદ માધવમ્ ॥ ”

ચાલો, ઉઠ્યા કે ? અલ્યા ઊઠો....નંદુ, તું બાગમાંથી થોડાં પુલ લઈ આવેલ, ને રમુ, તું પેલાં કેળાં ને નારંગી કાઢ તો.

મંદિર તો ચોકણું કરી દીધું. હવે ધૂપ કરીએ ને પેલી અગરબત્તી સજગાવીએ. હા હા ! કેવી સુંદર સુવાસ ! ! મંદિર તો કેવું મધમધે છે ! !

ચાલો ઠાકોરજી, ઊઠજો હાં કે. એ ઘંટનાદ થાય છે: ટીનીની-ટીન....ટીનીની-ટીન....ટીનીની-ટીન....એક; બે ને ત્રણ વાર થઈ ગયા.

નાહી લો, નાહી લો....એ ઠાકોરજી નાહી રહ્યા; ને આ કપડાં પણ પહેરી દેવાનાં.

ઠાકોરજી, કાઢ્યા થઈને રહેજો હોં ! આ માળા ને મણકા ને મુગટ બધું હિરાવું છું; ને પછી વળી પેલા નંદુની કરેલી કુલની માળા ને તુજશી પણ.

રમુ, કેળાં લાવી કે ? જા તો, દોડ દોડ, જહન પાસે પેલો દાલડો છે તેમાંથી થોડી ગોળપાપડી ને દળ ને એવું એવું કંઈ લઈ આવ.

જુઓ ઠાકોરજી, આ દળ; આ કેળાં; આ ગોળપાપડી ને આ નારંગી-બધું તમારે માટે છે તે ખાજે હોં. બધું ખાશો કે ? ના, ના, ભાઈ, એવું કરશો મા. અમે બધાં પાછા પરસાદમાં ન રહીએ નહિ રે ભાઈ !

આલો, આલો, ઠાકોરજી જમી રહ્યાં. અલ્યા નંડુ, રમુ, દ્યો તો આ પરસાદ જરા બાલુચો મૂકો, ને આરતીની તૈયારી કરો.

એ કિંવટ લાવ, દિવટ; અને પેલા મેજ પરથી દિવાસળી ન બૂલતાં.

મધુ, ઉઠ, જલદી કરને, બેસી શું રહી છે ? વગાડ ઘંટડી.

આરતી સળગી ને ઘંટડો પણ વાગી: ટીનીનીની....ટીનીનીની....ટીનીનીની.... ટીન....ટીન....ટીન....ટીન. અલ્યા નંડુ, ગા, ગા તો ખરો:

“ અચ્યુતમ્ કેશવમ્ રામનારાયણમ્
કૃષ્ણ દામોદરમ્ વાસુદેવમ્ ભજેત
શ્રીધરમ્ માધવમ્ ગોપિકા વલ્લભમ્
શ્રી જનકીનાયકમ્ રામકૃષ્ણ ભજે.”

રામ....રામ....રામ રામ....રામ....રામ....” ટીનીનીની....ટીન

બસ, બસ, બસ. આરતી ઉતરી-ગઇ. પગે લાગો. જે ઠાકોરજી મહારાજ ? જે !

હવે સુઈ જાઓ, ઠાકોરજી, સુઈ જાઓ. જો જો, ઉતાવળ નાંહ કરતા. હું જ તમને સુવાડું છું. તમે જો બૂલચૂકે બેસી જશો તો પાછા હવું. વળી તો સ્વભાવમાં ખરું ને ? ખરું છે કે પેલા નટવરીયાના ઠાકોરજી બેસી ને પૂછ્યું “ અરીસા નથી તે ? ”

આ....લો ઠાકોરજી સુઈ ગયા.

હવે આવી જાએ. પરસાદની ઉબાણી સ્તો. !

લે નંદુ લે; તને ખાઉ જોઈએ છે કે ? ને રમુ, તને શું આપું ? ગોળપાંપડી ? ઠીક લે. મને તો ભાઈ, નારંગી ખહુ ભાવે. ઉડાવ, દોસ્ત, ઉડાવ.

અરે, પણ આજે ઠાકોરજીને પાણી પાવાનું તો રહી જ ગયું. આપણે પણ આજે પાણી વિના જ ચલવી લેવું જોઈએ.

એ હવે ઉપડો બા પાસે.

કેમ બા, શું કરો છો ? સેવા કરો છો કે ? હું કુલ લાવું ? આ નંદુ-રમુ પણ આવ્યા છે. એમને માળા કરતા સરસ આવડે છે, નહિ ?

હાં ને બા, ત્યારે અમે બેસીએ કે ? તને ખબર છે ને કે તારા ઠાકોરજીના પેલા ત્રણ મિત્રો આવેલા છે ?

દૂધ ને પૂરી ને અંલુર-ખદામ મળ્યાં આજ તો. આપણને તો મોજ છે ભાઈ. લ્યો બા, જઈએ છીએ હોં ! કાલે ક્યારે ? અત્યારે જ ને ?

વાહ ! ઠાકોરજી વાહ ! ! તમે તો ખહુ ભલા છો હોં. રાજ એવા ભલા થઈ પરસાદ આપતા રહેજો.

એ તો આપણા બેઢની સવારની સુખડી !

વલ્લભદાસ અમ્મડે

ત્રિ

ત્રિ

ત્રિ

નાહી લો, નાહી લો....એ ઠાકોરજી નાહી રહ્યા; ને આ કપડાં પણ પહેરી દેવાનાં. ઠાકોરજી, ડાહ્યા થઈને રહેજો હોં ! આ માળા ને મણકા, ને મુગટ ખડું પહેરાવું છું; ને પછી વળી પેલા નંદુની કદેલી કુલની માળા ને તુળશી પણ.

૫

શ્વેતળાલા પરીઓના ઝુંપડાંમાં મુખેથી દિવસ પસાર કરતી હતી. થોડા વખત પછી એક દિવસ શ્વેતળાલા બાગમાં ફરતી હતી તેવામાં રાણીની એક દાસી જંગલમાંથી જતી હતી. તેણે મને જોયું, અને ઓળખી. તે જ્યારે ઘેર ગઈ, ત્યારે રાણીને કહ્યું કે “શ્વેતળાલા આ જંગલમાં એક ઝુંપડાંમાં રહે છે.” જ્યારે રાણીએ સાંભળ્યું કે શ્વેતળાલા મરી નથી ગઈ. ત્યારે તે ઘણીજ ગુસ્સે થઈ. તેણે અરીસાને પુછી જોયું કે “સહુથી સુંદર કોણ છે ?” “અરીસાએ કહ્યું કે શ્વેતળાલા.” આથી રાણીએ એક સફરજન લીધું. તેના એક ભાગમાં કાણું પાડ્યું તે કાણાંમાં કાંઈ દવાનો ભુકો મૂક્યો. પછી તેણે જુનાં કપડાં પહેર્યાં. અને તે ઝુંપડી તરફ ગઈ. તેણે ત્યાં જઈ ખૂમ પાડી “અહીંયાં કોણ છે કે ?” શ્વેતળાલાએ બારણું ઉઘાડ્યું. અને ખદાર આવી. રાણીએ કહ્યું “જુઓ હું કેટલાંક સુંદર સફરજન લાવી છું. તેમાંનું એક ખાઓ.” શ્વેતળાલાએ એક લીધું અને પૂછ્યું. “તે મીઠું છે ?” રાણીએ કહ્યું “જુઓ હું સફરજનની એક બાબુ ખાઈશ ત્હમે બીજી બાબુ ખાઓ, અને પછી ત્હમેજ નાણુશો કે તે કેટલું મીઠું છે.” પછી રાણીએ જે બાબુ દવાનો ભુકો મૂક્યો હતો. તેની બીજી બાબુનું ખાધું. એટલે શ્વેતળાલાએ બીજા ભાગમાંથી થોડું ખાધું, કે એકદમ નીચે પડી ગઈ. અને મરણ પામી. હુશ રાણી પોતાને ઘેર ગઈ. પોતાના ઓરડામાં જઈ તેણે જાડું અરીસાને પૂછ્યું. “અરીસા તું જાણ. સહુથી સુંદર કોણ છે ?” અ. રીસાએ જવાબ આપ્યો રાણી તું સહુથી સુંદર છે.” રાણીને હવે ખાતરી થઈ કે શ્વેતળાલા મરણ પામી છે.

૬

જ્યારે પરીઓ ઝુંપડીમાં આવી, ત્યારે શ્વેતળાલાને મરણ પામેલી જોયું. સાતે પરીઓને બહુ દુઃખ થયું. ને રહવા લાગી. પછી તેઓએ નકકી કર્યું કે આપણે આ શ્વેતળાલાના શરીરને એક સુંદર કાચની પેટીમાં મૂકીને પેટી ઉચી ટેકરી ઉપર મૂકીએ. કે દરેક જણ એને જોઈને એની સુંદરતાને નિહાળી શકે. ગરફવાળા ડુંગરા ઉપર બરફ જેવી શ્વેતળાલા ઘણી સુંદર લાગશે. આથી તેને એક પેટીમાં મૂકી અને તે પેટી ટેકરી ઉપર લઈ ગઈ. અને છ પરીઓને કહેવા લાગી. કે હવે દરેક જણ તેની તરફ જશે અને જોશે કે તે કેટલી સુંદર હતી. પછી સાતે પરીઓએ પેટી ઉપર ઘોળાં ફૂલ મૂક્યાં. અને ઝુંપડી તરફ જતી હતી. એટલામાં એક રાજકુમાર ત્યાં થઈને જતો હતો. અને પેટીની અંદર શ્વેતળાલાને જોયું, અને જાણ્યો. તે અત્યંત સુંદર છે. તેને અહીં. મુકવી જોઈએ નહિ. મહારા બગીચાના હોલમાં તે વધારે સુંદર દેખાશે તે હોલ સંગેમશ્વરનો બનેલો છે, આપણે તે પેટીને હોલમાં લઈ જઈએ. પરીઓએ તે વાત કબુલ રાખી. રાજકુમારે તેના નોકરોને પેટી ઉઠાવવા કહ્યું. તેઓએ પેટી લીધી એટ-

લામાં જ એક નોકરને ઠેસ વાગવાથી પડી ગયો, પેટી પણ પડી. તેની સાથે શ્વેત-
ખાલા પણ પડી ગઈ, અને તેનાં મ્હોંમાંથી સફરજનનો દુકડો પડી ગયો. તે એકદમ
ભગી બેઠી થઈ. અને પૂછ્યું. “હું કયાં છું ?” (રાજકુમાર તો ઘણો અભયબ
થયો) અને બોલ્યો. “તું મારી સાથે છે. મેં કદી તકારા જેવી સૌંદર્યવાન કુંવરી
જોઈ નથી. તું મારી સાથે આવ અને મારી રાણી બન” પણ શ્વેતખાલાએ રાજકુમાર
સાથે લગ્ન કયું ને તે હંમેશને માટે સુખી થઈ.

૭

સાત પરીઓ કોઈ કોઈ વાર તેને મળવાં જતી. ને તેને સુખી થયેલી જોઈ
આનંદ પામતી. દુષ્ટ રાણીને જ્યારે આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તે ઝેટલી બધી
ગુસ્સે થઈ કે તે બેભાન થઈ ગઈ અને આખરે તે મરણ પામી.

સૌ. ધરાવતી દીવેટીઆં

(ઇંગ્રેજ ઉપરથી)

ભરવાડયો

નાનું એવું ગામ છે,
ગામની પાસે શહેર છે,
શહેરમાં મોટા કંદોઈ છે,
જખરી એની દુકાન છે.

ગાંઠીઆ ને પેંડા કરે,
મેશુબ ને હલવો કરે,
જલેબી ને સારા કરે,
દૂધનો દૂધપાક કરે,
શિખંડ ને ખાસુંદી કરે.

દૂધનો એને ઘણો ખપ;
દૂધના મોટા હાંડા રાખે.

પુનીખાઈ ને મેધાખાઈ,
અનાખાઈ ને જુઠીખાઈ,
સોઢી ને સાજણુ,
સાત આઠ ભેગી થાય;
મોહું એક ટોણું જાય.

માથે બે હાંડા
ને

હાંડા ઉપર ગોધડું,
એક હાથમાં તાંબડી

ને

એક હાથમાં કામળી.

દૂધ બધું દાંડ્યું છે,
છલો છલ સર્થું છે,
ધીમે ધીમે અય છે,
મોં સૂઝણું થાય છે.

અત અતની વાતો કરે:

ધર ને પરધરની,
સાસુ ને નણંદની,
દોર ને દૂઆણીની,
લુગડાં ને લાંચાની,
વિવાહ ને વાજમની.
તરેહ તરેહની વાતો થાય;
સ્તો એનો ખૂટતો અય.

માલાભાઈ દધ લ્યો,
સુખાભાઈ દધ લ્યો,
મેચરભાઈએ દધ લીધું,
વીર્યંદભાઈએ દધ લીધું.

* * *

તાવડો ચૂલે મૂક્યો છે,
હેઠે મોટો લડકો છે.
હાથમાં બે તાવેથા લઈ,
ભરવાડય માવો કાઢે છે.

ખૂબ ખૂબ હેલાચું,
ધણીવાર હેલાચું.
આહું અવળું હેલાવી,
પાતળું દધ અહું કર્યું.

અહું યકને હરી ગયું.
એનો મોટો ગોળો કર્યો;
દધ મરીને માવો થયો.

ભરવાડયો બધી ચાલી નીકળી,
ગાંઠે પેસા ખાંધી લીધા,
ખાલી વાસણ લઈ લીધાં.

સવારે રાજ અય છે,
સાંજે પાછી આવે છે,
કામ એવું કરે છે,
સુખમાં દિવસ કાઢે છે.

હેસુભાઈ

હતા. પહેલાં અમને રણછોડજીભાઈ કુંડ જોવા લઈ ગયા. ત્યાં અમે મોટી મોટી માછલી જોઈ. ને ત્યાંથી ઉપર પાણી જોવા ગયાં. ત્યાંથી અમે ઝુલતા પૂલ ઉપર ગયાં. ત્યાં અમે ખૂબ ફૂફકા માર્યા અને ખૂબ નાચ્યાં. અને ખૂબ હીંચકા ખાધા.

નાચતાં નાચતાં સુમતીબેનના કાનમાંથી સાચાં મોતીની નખલી ઝુલતા પૂલના પાટિયા ઉપર પડી ગઈ. પૂલનો પાટિયા ઉપરથી પાણીમાં પડતી હતી ત્યાં સુરજબેને ઉપાડી લીધી. તોપણ સુમતીબેનને ખબર ન હતી ચોડીવાર પછી બાળીએ સુમતીબેનને કીધું કે તમારા કાનમાં સુરજબેને લીધું છે પછી સુમતીબેને સુરજબેન પાસે મોઝ્યું. પછી સુરજબેને નખલી લીધી. ને કીધું કે હવે કોઈ દિ ખેરતા નહિ.

પછી અમે બધા જમવાનો વખત થયો એટલે જતાં હતાં. એમાંથી અમે છ જણ વાતમાં ને વાતમાં ખૂબ પાછળ રહી ગયાં. જતા જતા અમને ગિનુભાઈ બોલાવવા આવતા હતા.

ગિનુભાઈએ અમને ગામડીઆ લાપામાં પૂછ્યું કે “તમે હંધા ક્યાં જાવ છો? તમે ક્યાં લણાસો?” પછી અમે જવાબ દિધો કે “એ... પલોટ સે ને ત્યાં બાળમંદર કે સે ને ત્યાં.” ત્યારે ગિનુભાઈ કહે કે, “ત્યારે ત્યાં લણાવે સે.” ત્યારે મેં કીધું કે “ના.” ત્યારે ગિનુભાઈ કે કે ત્યારે તમને શી રીતે આવડે?

ત્યારે મેં કીધું કે ઇ તો ઇમના ઇમ. પછી ગિનુભાઈ કે કે ઠીક હવે આપણે મંગળવારે બાલમંદિરમાં નાટક કરશું. ત્યારે અમે કીધું કે ઠીક પછી ગિનુભાઈ કે કે હાલો હવે ખાવા. પછા અમે ખાવા ગયા. ખાઈને અમે ઘેર ગયા.

...છા...છા...

કનુનો ગુલાબ

બા એ, બા જોતો ખરી.

આ મારા ગુલાબની ડાળી પવન તોડી નાખે છે એને ના તો કહે?

બા-હું તો આ કહું પવન બંધ થા, પણ ક્યાં બંધ થાય છે.

કનુ કહે “પવન બંધ થા, નહિ તો મારા બાપુને કહી દઈશ.”

કનુ બાપુને કહેવા ગયો.

કનુ-“કહે જુવો તો ખરો, આ મારા ગુલાબની ડાળી પવન તોડી નાખે છે, એને તમે ના કહો.”

બાપુ કહે “હું ના કહીશ પણ પવન બંધ નહિ થાય.”

કનુ-ત્યારે શું કરું?

પછી કનુના બાપુ કહે “તારા ગુલાબને ઢાંકી દે. પછી કાંઈ પવન ડાળી તોડી નાખશે.”

કનુએ ગુલાબ ઢાંકી દીધો.

તારાબેન-મુશીલા

પ્રિય વાચક ભાઈબહેનો,

. આજ ચાર વર્ષથી ' શુભમુંદરી ' દ્વારા વર્ષમાં એકવાર તમને મળવાનો લાલ લીધો છે. અમારી આવડત ને શક્તિ પ્રમાણે આપની ચતુર્કિંચિત સેવા કરવા ભાગ્ય-શાળી ધયાં હતાં. પણ આજે વધારે ભાગ્યની વાત કે આપની પાસેથી સેવાની માગણી કરવાની તક અમને મળે છે. રૂનેહુ સંબંધ તો આમજ વધેને !

આ સાથેની યોજના વાંચશો. યોજનાની યોગ્યતાયોગ્યતા કે જરૂર ન જરૂર વિષે કાંઈ લખવાની હું જરૂર જોતી નથી. યોજના પોતેજ આપની આગળ ધરૂં છું. આપનો રોજનો થોડોએક વખત આપની પાસે માગી લઉં છું. થોડીએક લાગણી માગું છું.

આપણા બધાની આસપાસ અભણવર્ગ તો પડેલો જ છે. તેને જોતવા બહુ દૂર જવાની જરૂર પડે તેમ નથી. આપ ઘરનાંથી શરૂ કરી આસપાસનું મોટું એવું વર્તુળનું અંધારું દૂર કરી પ્રકાશિત કરશો. અંધાપો મટાડીને દેખવું કરશો.

નીચેનો 'દેશ' સરી મોકલશો.

એ નાની માગણી પાછી તો ના જ ઠેલશો એવી આશા સાથે

દક્ષિણમૂર્તિ ખાલમંદિર,

ભાવનગર.

તમારી તારાબેન

અક્ષરજ્ઞાનની યોજના

એક વિગ્રાંખિત

પ્રિય વાચક,

અમે આપની પાસે એક યોજના રજૂ કરીએ છીએ. એ યોજના નિરક્ષરોને અક્ષરજ્ઞાન આપવાની છે.

આપણા હાલનાગી દેશમાં આપણી આસપાસ કરોડો નરનારીએ વાંચી શકતાં નથી, નિરક્ષર છે, છતી આંખે આંધળાં છે. આંખનો અંધાપો દુઃખ છે પરંતુ તેથીયે દુઃખ મનનો અંધાપો છે. આંખ બિનારો માણસ પરાધીન અવસ્થાની છે.

આપણે ક્યાં બહુતાં નથી કે આપણું બધું દુઃખ આપણા અજ્ઞાનમાંથી જન્મેલું છે ?

[કાપીને ભરી મોકલવાનું શરમ]

તંત્રવાદકો,

અક્ષરજ્ઞાન યોજના,

દક્ષિણમૂર્તિ ભવન,

ભાવનગર.

આપની યોજના વાંચી હું તે યોજનાનાં પ્રેમપૂર્વક ભેટાકું છું. મારું નામ તોંધી લેશો.

મને અક્ષરજ્ઞાન આપવાની વિસ્તૃત યોજના મોકલી આપશો એટલે મારું કામ સારૂ કરી દઉં

6 મારા કામનો ફક્ત અહેવાલ દર પંજરાડીએ આપીશ

[પાછળ જુઓ]

આપણા કુરિવાળો, આપણી કુરિદિઓ, આપણું અનારોગ્ય અને મંદક્રી, આપણી ગુલામી ને અપમાન બધું અજ્ઞાનને લીધે છે. આંખ હઘરે તો જ માણસ બંને !

આ બધું જાણીએ છીએ છતાં આપણા ઘરમાં જ નિરક્ષરતા છે ત્યાં સુધી આપણે ભણેલાં કેમ જ મહેવડાવીએ ? આપણી સેવા કરનાર આપણા નોકરચાકરો, આપણા ઘોળી, આપણા દૂધવાળો બધા નિરક્ષર છે ત્યાં સુધી આપણે સુખેથી ચોપડી વાંચીને બીલ્ડિક આનંદ કેમ જ લૂંટી શકીએ ? આપણા મીઠમનુરો, આપણા ઢેઢભંગી, આપણા કાળીવાધરી બધા અજ્ઞાનમાં કચરાઈ મરે છે ને આપણું હૈયું ન થડકે એ કેમ જ બને ? ને આપણા ખેડુતો ? પોતે બૂજે મરીને આપણને ખવડાવનાર આપણી માતા સમાન આપણા ખેડુતો અજ્ઞાન રૂપી રોગથી મરણ પધારીએ છતાં આપણે સુખેથી કેમ જ સૂઈએ ?

નહિ જ; આપણે સુખેથી સુધ નહિ રહીએ. ભણેલાં તરીકે આપણી નિરક્ષર તરફની ફરજ બનવવા આપણે જાગીએ. જગ્યા ત્યાંથી સવાર જાણીને ઝટ કામે લાગીએ.

અમારી યોજનાનું દેંદું સ્વરૂપ સાથે છે. વિગતવાર પત્રિકાઓ પછી આવશે આ યોજનામાં જોડાવા ઇચ્છનાર તુરત સાથેનું ફોર્મ બરી મોકલી આભારી કરે.

શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ

ભવન

ભાવનગર

આપનાં

નૃસિંહપ્રસાદ ઠા. ભટ્ટ

ગિજુલાઇ ખડેકા

તારામન મોડક

ગોપાળ જ વિદ્યાન

હરભાઇ

અક્ષરજ્ઞાનની યોજના

દૂંધી રૂપરેખા

ઉદ્દેશ: અભણ લોકોને વાંચતાં કરવાનો.

સહાયક: કોઈ પણ સ્ત્રી યા પુરુષ આ યોજનામાં જોડાઈ રહે—જે ભણેલ હોય, જે આ યોજના પ્રમાણે કામ કરવા તૈયાર હોય, જેને માણસનો પ્રેમ હોય.

કાર્યની દિશા: પોતાને કુરસદ મળે ત્યારે એક અથવા એકથી વધારે માણસોને ઘરમાં, આસીમાં કે ગમે ત્યાં પોતાને જેટલી વખત કુરસદ હોય તેટલી વખત અક્ષરજ્ઞાન આપવું.

તૈયારી: આ યોજનામાં કામ કરનારે ‘ અક્ષરજ્ઞાન કેમ આપવું ’ તે વિષયનો અભ્યાસ કરી લેવો. વ્યવસ્થા: અભ્યાસ થેર બેઠાં થઈ શકશે. યોજનામાં જોડાનારને અભ્યાસક્રમ તથા શીખવવાની રીતિ ટપાલથી ચૂચનાઓ સાથે મોકલારો. વખતો વખત પત્રવ્યવહારથી કેમ શીખવવું વગેરે બાબતમાં ખબરો આપવામાં આવશે.

શીખવના પછી: જેઓને અક્ષરજ્ઞાન મળ્યા જય તેમનું બૂલાઈ ન જાય માટે તેમને માટે ખાસ વાચન તૈયાર કરવામાં આવશે. તે તેમને પહોંચાડવાની યોજના રમવામાં આવશે. તે યોજના અનુસાર તેમને અનેકવિધ જ્ઞાન મળે તેવી સગવડ જોવાશે.

જેઓ મારી પાસેથી અક્ષરજ્ઞાન લઈ લેશે તેમનાં નામ ઠામે! હું વખતો વખત મોકલીશ આપની યોજનામાં હું સંપૂર્ણ માનું છું અને તેથી તેનો અમલ કરવા હત્તસાદ ધરાવું છું.

આપનો

નામ

સરનામું

ગામ

સંસાર અને આળોકો

મુખ્યજીવનમાં સંસાર એ એક અદ્ભુત વસ્તુ છે. તે અદ્ભુત વસ્તુનો અદ્ભુત-તર એવો પરિપાક તે આળોકો છે. સ્ત્રી અને પુરુષ એક થાય, હૃદય હૃદય એક થાય, બે શરીર છતાં એક આત્મા યદ્યપિ હોય, એક મને હોય, એક આત્માએ હોય, તે એકતા-તે સંસાર. આ શૈલ્યમાંથી અનેક થવાય. ને અનેકથીજ એક થઈ જાય. કુટુંબરૂપે એક મોટો એકમ ઉભો થાય.

સંસાર અને આળોકોનો પરસ્પર સંબંધ પરસ્પરને દૃઢ કરીને, પરસ્પરને સુદૃઢ બનાવવાનો છે. સંસાર આળોકથી ટકે ને આળોક સંસારથી ટકે. આમ છતાં ધણીવાર અવસરમાં એ બે વસ્તુ પરસ્પર વિરોધી બનેલા જણાય છે. સંસારજીવન માણુવા ઇચ્છનારાઓ આળોકને ઉપાધિરૂપ ગણે છે, અને આળોકની મધુર વાદીમાં વચનારાઓ સંસારજીવનને બેગેજ તેમ કહે છે. આળોક એકતા વધારવાને જદે ને બે હોયો હમેશ માથેજ રહેવા માગે, નેમને છૂટાં પાડનારાં સાધનો અને છે.

આળોકના અવતાર પહેલાં સ્ત્રી પુરુષ સાથે ખાતાં, સાથે પીતાં, સાથે કરતાં, સાથે રમતાં, સાથે વાંચતાં, સાથે તખ્તાં, સાથે બેસતાં, સાથે ઉડતાં તે હવે જુદાં પડે છે. પુરુષ જરૂરે ત્યારે સ્ત્રી આળોકની સારવારમાં હોય છે. પુરુષ કરવા જાય ત્યારે સ્ત્રી આળોકને સુવસતી હોય; પુરુષ વાંચે ત્યારે સ્ત્રી આળોકનાં મધુરવાચથી રાજી થતી હોય અથવા નેના હરખેદી કંઈની અજાણી હોય. નૂતન

પરિણીત, સસિક છવન માણુવા ઇચ્છનાર દંપતિ જુદા પરિણીતોનાં આ સંસારજીવનનાં ચિત્રો જોઈ નહીં કરે છે કે શારાં ટાપડીપીપાં કપડાં પહેરી બેઠે ઉપર કરવા જતું હોય, સાંઢનીમાં ગળીયામાં કે નદી કિનારે વિહરતું હોય; રાતના બે વાગ્યા સુધી નાટક મિતેમા જોવાની મન મેલી હોય તો આ આળોકની ઉપાધિ ટાંગવી જોઈએ. ઘણા જુદા પરિણીત દંપતિઓ પોતે પણ નવાની અદેખાઈ કરતા માત્રમ પડે છે. અનુભવ લીધા પછી ત્યારે તેઓજ ઉદ્ધાર કાઢે, "ઝોડો તમે કેવાં મુખી. અમારું તો હવે ધર્મ રતું. આ છોકરાં આપ્યાં એટલે ક્યારી જતું નહિ, આવતું નહિ. બે મિનિટ શાંતિથી બેઠીને બોલવાનું ન મળે." ત્યારે નૂતન દંપતિ પોતાના વિચારમાં વધારે દૃઢ થાય તેમાં શી નવાઈ !

જુદા સંસારમાં જતાં પહેલાં પણ કરવા જવાની કે સાથે વાંચવા બોલવાની વાત ને હતી ત્યાં છોકરાં થયા પછી દંપતિના સદજીવન ને તેમનો વ્યત્યય ક્યાં સંભવે ? ત્યાં તો આળોક એટલે જીવોને ધરતી અંદર રળીને કરી શકાય એવો સાંગે ઉદ્યોગ. અને પુરોષને અવસરવા એકાગ્રતાના હોવાની શક્તિ એ શિવાય આળોકના આગમનથી બેના જીવનમાં જડુ ફેર પાડે નથી. માટેજ ત્યાં સંસાર અને આળોક વચ્ચે જડુ વિગેધ ઉત્પન્ન થતો નથી; મિયાય કે આખો દિવસ 'ત્યાં' કામો ને 'આળોક' માગવાવાળું કામ ને

રાત્રિના ઉત્તમગરા ને એકંદર બાળકના પન્ન-
વાટથી ને વારંવારની સુવાવડથી દિવસે દિવસ
સ્ત્રી જલદી ઢાકતી જાય ને તેથી પુરુષના
સંસારજીવન માટે નિરૂપયોગી થતી જાય.
પણ તે માટે તો આપણા હિંદુ સંસારે
એક જીવતી છતાં નવી કરવાનો, અને
મરી ગયા પછી તો વધારે યોગ્ય રીતે
નવી લાવવાનો હક્ક પુરુષોને આપ્યો છે.
એટલે બાળકોને લીધે પુરુષોના સંસાર જીવ-
નમાં પહોંચતી ખલેલનો ઉકેલ આવી ગયો.
હા, મધ્યમ વર્ગના છતાં ગરીબ હોય એવાં
કુટુંબોને જરા ત્રાસ પહોંચે છે ખરો. પણ
આપણા ફિલસૂફ મનોને ' નથી નેમ્મતાં ત્યાં
ઈશ્વર થું કામ છોકરાં આપતો હશે ! '
એટલો વિચાર કરી શાંત બેસવાનું ક્યાં
નથી આવડતું ? એમ ન આવડતું હોત
તો મુંબાઈ જેવા શહેરમાં ૫૦ રૂ. ના પગા-
રમાં ૧૫ રૂ. ની ઓરડી રાખીને ૫-૬
છોકરાંનો સંસાર ચક્રવર્તી હજારો કથુર-
ખાનાંઓ હોત કે ! મારાંશઃ જૂની સંસાર
પદ્ધતિનો આ પ્રશ્નજ નથી.

પ્રશ્ન છે નવાં, ભણેલાં, રસિક, સુખોપ-
ભોગની નવી નવી કલ્પનાઓ રાખનારાં એવાં
દંપતિનો અને શહેરોમાં એવાં દંપતિઓ કાંઈ
ઓછાં છે? એટલે સમાજના થોડા ભાગનો પ્રશ્ન
છતાં કાંઈ કેવળ એ પાંચનો નથી પણ હજારોનો
છે. ને આજે જે હજારોનો છે તે આવતી
કાલે લાખોનો ને પરમત્વિસે કરોડોનો થઈ
જાય એવો સંભવ પણ નજીકમાં સ્વરાજના
વાયરા વાતા મંભળાતા હોય ત્યારે કલ્પી
શકાય. કેમકે કેળવણી વધે તેની માથેજ આ
પ્રશ્નો ઉભા થવાના છે.

ખરી રીતે વિચાર કરીએ તો દેખાય છે
કે સંસાર અને બાળકોમાં વિરોધ ન હોવો
જોઈએ. બાળકો તો સંસારજીવનનાં પુખ્તો
કહેવાય. એની સુગંધીથી, સંસાર જીવન સુ-

ગંધી થાય છે; એની મિઠાશથી મીઠું થાય;
એના અજવાળાથી અજવાળીત થાય. તેને
બદલે આવો વિરોધ જ્યારે જ્યારે લાસે ત્યારે
ત્યારે ક્યાંક જૂલ છે એમ સમજવું પડે છે
ને તે તપાસની પડે છે.

પહેલી અને મોટી જૂલ આપણા સમા-
રજીવનના રસિકપણાની કલ્પનામાંજ છે.
રસિકતાની કલ્પના મોટે ભાગે આપણે પા-
શ્ચાત્યો પાસેથી લીધી છે, ને એ કલ્પના ખરી
રસિકતાની ખરાં સુખી સંસાર જીવનની નથી,
પણ વિશ્વાસની છે. જેમ કે દંપતિ સાથે
સિનેમા નાટકમાં જાય, કે વરલી ઉપર ફરવા
જાય તેમાંજ બધું સુખ આવી ગયું, ને
તેટલું ન કરવા મળે તો બધું નકામું થઈ
ગયું. લોકોએ જવાબદારી વગરનું, ત્યાગ
વગરનું, જરા પણ મુશીબત વગરનું સુખ
મેળવવાનાં ઘણાંએ દાંડાં માર્યાં :છે. ને તે
નિષ્ફળ ગયા છે. ધારો કે એવું સુખ મળ્યાનો
આભાસ થતો હોય તોપણ તે ઉચ્ચ પ્રકારનું
ન હોવાથી કદાચ શરીર સંતોષ થતો હોય પણ તે
સાથે માનસિક સંતોષ, કે આનંદની ઉત્કટતા કે
જેમાં સાંસારિક સુખની પરિસીમા લાગે છે એવી
વસ્તુથી તો માણસ વચિતજ રહે છે. એ
ત્રિપે વધારે કહેવાની જરૂર નથી. એટલું
જ કહીએ કે રસિક સંસાર અને વિશ્વાસમાં
જમીન-આસ્માનનો અંતર છે. માટે આ
વિરોધાભાસ સંસાર ને બાળકો વચ્ચે નથી.
પણ વિશ્વાસ ને બાળકો વચ્ચે છે. અર્થાત્
એ એ રસ્તાજ નૃદા છે. તે માર્ગે જતારને
એટલુંજ કહીએ કે " સાકર શેરડીનો સ્વાદ
ત્યજીને, કડવો તે લીમડો ધોળ મા. " કેમકે
તેમની આગળ સાંસારિક જીવનનાં રહસ્યનાં
પડદા અણઉઘડ્યા હોય છે. એક એક
હતા, તે બે મળી એક થાય એ હતો
તે અનેક મળી એક થાય. ને છતાં એકમ-
એકમજ રહે. એમાં રહેલો આનંદ તે મનુષ્ય-

વિદ્યાસમાં રહેલો આનંદ છે. હૃદયના વિદ્યાળ બનવાથી વિદ્યસાથીજ મનુષ્ય કુટુંબપ્રેમ, અપ્રેમ કેળવે છે. અને તે પ્રેમની અ-હૃદયતા જેલે ચાલીજ નથી તેને બીજું શું કહીએ !

એ સિવાયનો બીજો એક સાંસારિકનો વર્ગ છે જેમનાથી બ્રહ્મભૂતમાં સંસાર અને અને આગ્રહ પુનઃ વિરોધ ઉપાન્ન થઈ જાય છે. વિરોધ જેમણે છે ખરો. પણ તે માત્ર જીવનની બૂલબૂલી ગોઠવણને (Adjustment) લીધેજ હોય છે. તેમને માટેજ ખરો વિચાર કરવો રહ્યો.

સંસાર જીવન એટલે અહીં દંપતિજીવન એવો કુંઠા અર્થ લઈએ તોજ સંસાર ને આગ્રહમાં વિરોધ દેખાય. બાળકોનો જન્મ દંપતિ જીવનને આડે આવતો દેખાય ખરો. પહેલાં પતિપત્ની બેજ હોવાથી જેટલું સહ-જીવન જીવી શકતાં હતાં તેટલું આગ્રહ આવ્યા પછી શક્ય રહેતું નથી. પત્ની માતાનાં કર્તવ્યો બદલાયામાં એટલી બધી પડી જાય છે કે પતિને જોતાનો વખત કાઢવા કશળ, મિત્રો કે કાંઈ નહિ તો જાપાની સંગીત શોધવી પડે છે. પત્નીને આખું જીવન ભરાય એવું કામ મળી જાય છે ત્યારે પતિ નવશે પડે છે. પહેલાં બે મળીને એક પ્રદેશમાં વિદરતાં હતાં તેને બદલે બેના જલ્દે કાર્પપ્રદેશો જૂઠા પડી જાય છે. પત્નીને કાર્પપ્રદેશ મળી જાય એટલે પતિને પોલિ-વિદ્યામાં કે બીજા જાહેર જીવનમાં પડવું પડે છે. એવી રીતે બેના કાર્પપ્રદેશો જૂઠા પડે કે આવને આવને બેનાં જીવનો પણ કેટલેક અંશે જૂઠાં પડી જાય છે અને દંપતિ જીવનને મારી રીતે ઘડી પડેલો છે.

ઉપાય તો એજ છે કે એવી રીતે આ-ગ્રહ કેટલું કામ પત્નીએ જોતાને ધોરે લેવું નહિ ને પતિએ થેલા થેલું નહિ આગ્રહ

લેવું છે. તે બેની સારવાર માગે છે. બાળ-કનું પ્રયુક્ત હાથ જેટલું જોતાની માતાને માટે છે તેટલુંજ પિતાને માટે પણ છે. આગ્રહના રૂપમાં ધૃતરી રૂપા જાને ઉપર ઉતરે છે. ને બે મળીને તેને ઉછેરે, બે મળીને તેની ચિંતા ઉઠાવે, તેની સંભાળ લે, તેના હસવાથી હસે ને તેના રડવાથી ચિંતામાં પડે ત્યારે દંપતિનું સહજીવન વધારે નિષ્કટ ને દૃઢ બને છે; એટલીજમાં વધારે શંકજાય છે; વધારે એક બને છે; એટલીજને સમજવાની શક્તિ એટલીજમાં આવે છે; એટલીજની એટલીજ કેટલી ગરજ ભોગવે છે તે રૂપક શ્રતાં વધારે પાસે આવે છે.

બીજું ત્યારે એમ કંચાને બદલે માતા એટલીજ આગ્રહજેનો ભાર ઉપાડે છે, અથવા તેની ઉપર તે આવી પડે છે ત્યારે બે જૂઠાં પડે છે. એટલુંજ નહિ, પણ માતા તે કામમાં થાકી જાય છે. ને કામ પણ એકાંગી અને અધુરા જેવું થાય છે. પણ ત્યારે માનપિતા બંને કામ ઉપાડે છે ત્યારે માતાનો ભાર લગવો થાય છે, પિતાને જે અબજમની નવરાશ આવી પડી હોય છે તે દૂર થાય છે, અને કામ બેના સહકારથી ચુંદર થાય છે. મારે ઓંએ સદકાર માગવો જોઈએ; પુરૂષે સદકાર આપવો જોઈએ.

આ સદકારને કાર્પપણ જાતના દક્ષ કે મમાનના વગેરેના જંજારાને ચકાવવાની જરૂર નથી. સીએ એમ કહેવાનું નથી કે “ હું એકલીજ સેની આગ્રહને રાખું ? ” પુરૂષે એમ કહેવાનું નથી કે, “ પુરૂષ ધકલે મારે હવે હોદ્દાં રાખવાનું કામ કરવું ! ને કેમ બને ! ” આ રમ્ને યગીવાર ગાયું ચડી જાય છે. કેમકે ભગેશી સેની મગજમાં સ્વાનંદ્ય અને ગ્રાહનનાનો બોલો પડતો આ જમાનામાં પેલી જતાં ક્યાં તાર લાગે છે ! અને આ-પણા દિંદ મગજના-તરેને યુરોપિયન અપ-

હૃદિના, ઉચ્ચ વિચારી પુરુષો પોતેજ એક અવિચારી, અનધિકારી, સ્વચ્છંદી સ્ત્રીના ગુલામ બની બેસે છે. આ માર્ગથી પોતે દેહાડી હાલતમાં આવી પડે છે. એ વાત બાળુએ મુખીએ તો પણ સ્ત્રીનો ઉદ્ધાર પણ તેમને હાથે થતો નથી. તેમની સેવાને લીધે સ્ત્રી ઉન્નત અને પ્રગટ્થ બનવાને બદલે ઉદ્ધત અને સ્વચ્છંદી- (એટલે પોતાની મનસ્વી રીતે પોતાના કામકાને કે વ્યવહાર ચલાવવા માગતી) અને તો પુરુષો વિચાર કરેલાં જોઈએ. આખો દિવસ ધરતું કામ ને સાથે સાથે રાત્રિ દિવસ છોકરાને રાખવાં પડે તો સ્ત્રી વધારે પડતી યાદી બન્ય છે. તેમજ આખો દિવસ કામ કર્યા પછી ધરતી ધુર-સદનો બધો વખત જો પુરુષ ઉપર છોકરાં સાચવવાનું કામ આવી પડે તો તે પુરુષોને માટે પણ વધારે પડતું થઈ પડે. પરિણામે બેમાંથી કોઈ પણ રીતમાં પતિપત્નીનું ઐક્ય બાળકોને લીધે વધવાને બદલે તેઓ એક બીજાંથી દૂર પડે છે. ખરો મહકાર તો એક બીજા પ્રત્યેના પ્રેમમાંથી જ આવી શકે. અમુક કામો તો પુરુષોથી કોઈ કામ થાય જ નહિ એવી જોડી પ્રસાદ પુરુષોએ છોડી દઈ, જરૂર હોય ત્યાં મદદ કરવા તૈયાર થવાનું છે અને પુરુષો મદદ કરે છે માટે તેમને વિચાર કર્યા વગર ત્યારે ને ત્યારે કામ ચીંધાજ કરવાની કદંગી રીત સ્ત્રીઓએ છોડી દેવાની છે.

બાળકના જન્મ પછીની સ્ત્રીઓની એક બીજી રીત અપતિજન્યને હરકત કરનારી છે. બાળકના જન્મ પછી તે પોતાના બાળકમાંજ એટલી બધી મશગુલ થઈ જાય છે કે પતિ સાથે વાત કરવા, કે કોઈ પણ રીતે સદૃશ્ય બાળવા તેઓ નવરાશજ મેળવતી નથી, કારણ કે તત્કાલ તો બીજી બધી વાતોમાંથી તેનો રસજ ઉડી જાય છે. પોલિટિ-

ક્સ કે સાહિત્ય કે સામાજિક કે કૌટુંબિક કોઈ પણ જગતના વિષયમાં રસ લેતી તે મરી જાય તો તે હલે માતા તરીકે હવે છે, પણ પતિને એ એટલી બાળકની માતાથી જીવન પૂર્ણ નો કેમ લાગે ! તેને સદૃશ્ય જોઈએ. બાળકના જન્મથી તેના જીવનમાં એક આત્મા વધવાને બદલે તેના જીવનમાંથી તેની મુખી પણ આવી જાય તો તે ઉલટા એકાદી બની જાય છે. ઘણી હાલતો અને પોતાના પતિની સાચી અર્ધાંગના બની ગયેલી સ્ત્રીઓથી પણ આવી ભૂલ થઈ જાય છે. બાળકની સારવારમાં તેમને પોતાનાં કપડાં ઘરેણાં કે કશું યાદ આવતું નથી. ઘરનો શણગાર, પોતાનો શણગાર બધું ભૂલી જાય છે. તેનું જીવન તેના બાળકથી પૂરેપૂરું ભરાઈ જાય છે, પણ તે વખતે તેણે પતિનો વિચાર કરવાની જરૂર છે.

બાળકના જન્મ પછી બે ત્રણ મહિના તે રજા ઉપર રહી શકે. પણ પત્નીનાં કર્તવ્યો કરવામાં કાયમ માટે દીલ કે બેધ્યાન તો તેનાથી નજર કરાય. નવા માનસ-શાસ્ત્રમાં અનેક દાખલાઓ જડે છે કે ત્યાં બાપ પોતેજ પોતાના દિકરાની ઇર્ષ્યા કરે છે. મોટા ભાઈ કે બેન નાના ભાઈકાની ઇર્ષ્યા કરે. એવા દાખલા અને તેનું કારણ માતાનું કે પિતાનું કે બંનેનું અસમતોલપણ હોય છે. બાળક અત્યંત જડાઈ લાગે માટે પતિને કે બીજાને સાવ વિસારો નજર મૂકાય. પરિણામે સ્ત્રી ધણીવાર પુરુષને કાયમનો પણ જોઈ બેસે છે. રોજને રોજ જો તેને સ્ત્રીવિદ્યાણુ ધરમાંજ આવતું પડે ને રહેતું પડે તો તેને તે આસ્તે આસ્તે અસહ્ય થાય, ને તેનું મન સેહેજેજ બીજે પરીવાર જાય. ક્યાં જાય તે વ્યક્તિ પરત્વે બને. કોઈ જાહેર જીવનમાંજ પડી જાય, કોઈ પોલિટિક્સમાં પડે, તો કોઈ કુછે પણ ચડી જાય. ગમે તેમ પણ પતિ-

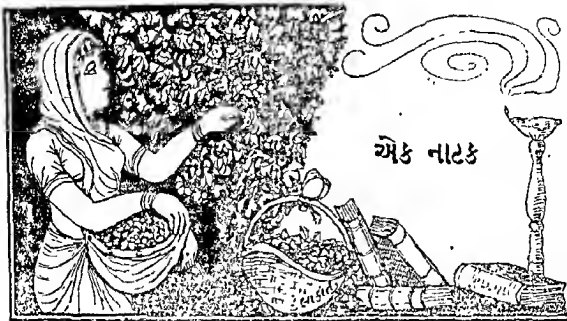
પત્નીનાં હૃદયો છૂટાં પડે છે. માટે સ્ત્રીએ આ વખતે બરાબર સમતોલ રહેવાની જરૂર છે. બાળક એક પોતાના જીવનનીજ કાંઈ અણુભોલ પ્રાપ્તિ છે એમ કરી એકલી બધી જવાબદારી પોતેજ ઉઠાવી લે ને પતિનું પોતાના જીવનમાંથી સ્થાનજ કાઢી નાખે તો ન ચાલે. એવી સ્ત્રીઓ પતિનું સ્થાનજ ધર-માંથી ઓછું કરી નાખે છે. જરૂર બે મળીને બાળકને પહેલું સ્થાન આપે ને પોતે ગમે તે અગવડ સહેવા તૈયાર થાય એ બરાબર છે. પણ સ્ત્રીથી તેમ બને તો ન ચાલે. બાળકનું કરવા કરવવામાં પતિને નહાવા જમવાની, કે સુવા બેસવાની કે કોઈ સગવડજ ન મળે, ધ્યાનજ ન અપાય એ બરાબર નથી. પતિ-પત્ની માતૃપિતા બને છે તેની સાથેજ પતિ-પત્ની તરીકે, એકબીજાના સાથી તરીકે, સહ-ચરો તરીકે તેઓએ વધારે પાસે ને પાસે આવવાનું છે. હાલે કરવા જવાનું કે નાટકમાં જવાનું તેઓ પોતાની મેળે બાળક ખાતર જતું કરે તો બાળકના પારણા પાસે બીજી જાતનું સહજીવન જમાવે. પણ બાળકની ખાતર બે જીવો છૂટા તો નજ પડે. પુરૂષે જેમ બાળકને તેના પારણામાં રસ લેતા થવાનું છે તેમ સ્ત્રીએ પણ પોતાને પારણાના

ચાર ખુણાની અંદર પૂરી લેવાનું નથી. પતિની બહારની વાતોમાં તેણે રસ લેવાનું ચાલુ રાખવાનું છે. અને અભાવેજ આજે આપણામાં પ્રવર્તતી સ્ત્રીની સ્થિતિ ઉદ્દભવી છે. એકવાર તો સ્ત્રીપુરૂષની સમાનતાજ હશે. પણ સ્ત્રીએ આરતે આરતે બહારના કામકામે-માંથી મન કાઢી લઈ ઘર ને બાળકમાં જ આધુનું ને પુરૂષને તેમાં મન પરીવવાની જરૂર ન રહેવાથી તે બહારની બાબતોમાં મશગુલ રહ્યા. પરિણામે આજની સ્થિતિએ આપણે આવ્યા. માટે સ્ત્રીએ બાળક આવતાં આ બાબતમાં સમતોલ ગોઠવણ adjustment કરી લેતાં ચૂકવું ન લેઈએ.

એકંદર સારાંશ એ છે કે સ્ત્રી અને પુરૂષે બાળક મળ્યા પછી બાળકને વચ્ચે રાખી, કેન્દ્રમાં રાખી તેની આસપાસ તેના જીવનની ઉન્નતિનો ક્રમ ગોઠવવાનો છે. મૂળે મનુષ્ય-જીવનની સર્જનાત્મક વૃત્તિના વિકાસ માટે તેના દર્શન માટે સંસાર સ્થાપના થઈ. ત્યારે બાળકના અવતારથી સંસાર વિખરાઈ જાય એમ નહિ પરંતુ પતિપત્નીનાં સંસારબંધનો વધારે દૃઢ ને મીઠાં થાય અને એમ કરતાંજ જીવન મધુરતાની હજી નહિ જણાએલી નવી-નતા અને હલાવો દંપતિને મળશે.

તારાબહેન

પાત્ર: લીલુ, કુમુદ, કિશોર.
સમય: બપોર.
સ્થળ: શાળાનો એક ખંડ.

[લીલુ ફૂલદાની ભરતી હતી. કુમુદ એની પાસે ગઈ.]

કુમુદ—આટલો હંસ કાઢી આપીશ ? મને બરાબર નથી આવડતો.

લીલુ—હા, ચાલ, આ ફૂલદાની પેલા ટેબલ પર મૂકી આવું.

[લીલુ ખુલામાં પડેલ ટેબલ પર બેસી હંસ ચિતરવા મઠિ છે.]

કુમુદ—અહીં આ ટેબલ રાખ્યું છે તે અંધારું પડે છે. ચાલ પેલા બારણા સામે; ત્યાં લીક પડશે.

લીલુ—બરાબર છે. ચિતરવાની ઉતાવળમાં હું તો બરાબર વ્યવસ્થિત બેસવાનું બૂલીજ ગઈ.

[બંને બારણા સામે ખુલ્લા પ્રકાશ ને હવામાં યાગ સામે બેઠાં...હંસ ચિતરાય છે. કુમુદ જુએ છે...લીલુએ સંતોષથી છેલ્લી પીંછી ઉપાડી અને કુમુદ પણ ઉંચી થઈ સંતોષથી બોલી.]

કુમુદ—મરસ થયું.

(કિશોર પ્રવેશ કરે છે.)

કિશોર—મૂર્ખી, તું એને ચિત્ર કાઢી આપે છે તે એને ક્યારે આવડશે?

લીલુ—આવડ શરતો. હમણાં જોશે. થોડા વખત પછી કાઢશે.

કિશોર—શરતો કપાળ. આમ ને આમ બીજાને તું 'હુલાં' કરે છે.

લીલુ—કાંઈ હલુ થતું નથી. મારી પાસે આવે એને હું કાંઈ નિરાશ કરું ?

કિશોર—હા, ધક્કો મારીએ, નહિ તો સીધા થાય નહિ. હાથપગ બાંધીને બેસે ને આજસમાં મરે આના કરતાં ધક્કા મારવો મારો નહિ ? અથવાય કુટાય મહેનત કરે તે સીધા થાય

લીલુ—તારી શિખામણ મને નથી રચતી. મારી પાસે આવેલાં કાંઈએ ચિત્રમાં પાછળ પડ્યાનું મેં નથી જોયું. દરેકે દરેક કંઈ ને કંઈ લઈ ગયું છે.

કિશોર—એ લીક છે. પણ એવું પોચા-

પણ ક્યાં સુધી ચલાવયું ? એમાંથી કાંઈ અસાધારણ બળ આવે !

લીલુ—ધડીએ ધડીએ માણસને નિરાશ કરીએ તો પોતાનું હોય તેય ગુમાવી બેસે એમ નથી લાગતું ?

કિશોર—હા, કેટલોક સમય એમ લાગે, પણ આખરે તો બહુજ ઝડપથી આગળ વધે.

લીલુ—તું આખરે શિક્ષાને દિકરો રહ્યો એટલે એવી આકરી શિક્ષા કરવાનું મૂકે છે. ઘણીવાર એવુંએ હોય છે કે રેખાઓના વળાક કેમ લેવા એની ખબર નથી પડતી. એવું ચિત્ર એવું વાંકું ચુંકું વિચિત્ર દેખાય છે. પરમ સ્વપ્નની કુખ્ત જ દેખાય. ન્યારે બીજાને ચિતરતા જુવે છે ત્યારે રેખાઓ લેવાની કળા ચટ મનમાં ઉતરી જાય છે. જે પહેલાં ધૂડીયું કામ કરતો હોય તેજ અદ્ભુત દેખાય છે.

કિશોર—આ વાત તો 'સારી ૧૦૦ ટકા સાચી પ...ણ વાંધા એક મોટો...બસો ટકાનો છે.

લીલુ—શું ધૂળ વાંધા ! તારી ચીકારોય હદપારની છે તો. અને તારી ને મારી દષ્ટિ-માં ભેદ છે. તું લોકોને તપાવીને સીધા કેમ કરવા એ રીતે જુવે છે, ને હું આસ્વાસન આપીને ને મદદ કરીને સીધા કરવામાં આ-નંદ માનું છું.

કિશોર—બરાબર, એમાંય હું કાંઈ ના પાડી શકું તેમ નથી.

પણ માણસ એવું એક આગસુ પ્રણી

છે કે જેના પ્રમાદને સીમાજ નથી. કરોડો વરસ સુધી બેઠાં બેઠાં હાથ પગ હલાવ્યા વિના ખાવાનું મળે એવી યોજના વિચારતાંય એ અચકાતાં નથી. એજ આગસને ધકેલી પાડવાની હુકિતઓ કામે લગાડવાનું તને સૂચવું છું. (એવામાં બાનો અર્વાજ આવ્યો.)

[ત્યાં એના શિક્ષક લીલુને પીરસવા જવાનો ઇસારો કર્યો.]

લીલુ—હું હજી તારી સાથે લડીશ. આજે તો હું મારા કામ પર જઈશું.

કિશોર—ચાલ હું તને મદદ કરું.

લીલુ—મારી આગસને, મરવા દે ને...
...હું કાંઈ ઓછી આગસુ નથી. કાંઈ કરી આપે તો હું એક અંધારા ખુણામાં માખીઓ બંધુબંધુવતી બેસું ને મચ્છર કરડે તોય ઉઠવાનું ન મૂકે.

કિશોર—હં.....એજ વાત હું તારી સામે ધરવા માયું છું કે, જોઈ લે આ શું ચીજ છે. એ ચીજ એટલી જુરી છે કે ન પૂછો વાત.

લીલુ—એટલે દુ'કંથી શું પતાવે છે. એમજ કહેને કે એનો નાશ કરવાને સો વર્ષનું તપ કરવું પડે તોય કુરબાન છે.

કિશોર—બસ—બસ !!! આપણે બે એક ચર્ચિ ગયાં.

લીલુ—આવ્યા લડવા પણ બેસી ગયા મળવા.

કાંતા—હવે તારી ચર્ચા શેક. પાંચજ મિનિટમાં આ સાફસુક ને અધર પીરસણ પૂર્ણ થવું જોઈએ.

કમળાબેન.

બાલવાંચન—

પુસ્તકાલય

અમારાં ઘરમાં નાનાં બાળકો છે. તેમને વાચતાં લખતાં આવડ્યું છે. તેમને વાંચવાનું બહુ ગમે છે. નવી નવી ચોપડીઓ ફેટલીયે તેમણે વાંચી નાખી છે. તેમને માટે અમે ઘરમાંજ જાતજાતનાં પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયો ગોઠવ્યાં છે. દુકામાં અમને બાળકો અને તેના વાચનનો છેડાં સાત વર્ષનો થોડોએક, અનુભવ છે તે આ પ્રસંગે હું છૂટથી લખી જણાવું છું.

જ્યારે ઘરમાં રધુ એકલોજ હતો અને પાંચ વર્ષે તે વાંચના લાગ્યો ત્યારે અમે વાંચવાની ચોપડીઓની શોધ કરવા લાગ્યા. બાળપોથી વગેરે ચોપડીઓના ટાઇપ ક્રીજી લાગ્યા અને તેનાં વાક્યો વગેરે સરસ ન પડ્યાં. રધુ પાડીમાં કે બારણાપર ચાકથી લખેલા શબ્દો બહુ વાંચતો. મને એકદમ 'શબ્દપોથી' ની જરૂર લાગી. એવી ચોપડી તો ક્યાંઈ મળતી ન હતી એટલે મેં જાનેજ મોટા મોટા અક્ષરે એક ચોપડી લખી નાખી. જાતજાતના અને ભાત ભાતના શબ્દો તેમાં મૂક્યા. રધુએ એ ચોપડી બહુ વાંચી. વિષ્ણુ સહજનો પાક જેમ કાંઈ વૈષ્ણવ કરે તેમ રધુ તે ચોપડી રોજ રોજ ને વારંવાર વાંચી જે જાતના શબ્દો મૂક્યા હતા તે તેની દુનિયાના હતા. સરસતાના કમ પ્રમાણના હતા. રધુનો શબ્દ વાંચવાનો શોખ જોઈ મેં 'શબ્દપોથી'ઓ બનાવવા માંડી. ફેટલીએ બનાવી નાખી. મને ને બનાવનાં બધા નખત અને મહેનત

લાગ્યાં. મને થયું આવી શબ્દપોથીઓ તૈયાર મળતી હોત તો 'ધર્મજ' ફીક થાત. ખરીદીને 'શબ્દપોથી'ઓથી રધુનું પુસ્તકાલય બનાવી દેત, 'શબ્દપોથી' માંથી મને વાક્યપોથીનો વિચાર મૂક્યો. એક નાની એવી જાતજાતનાં વાક્યોની ચોપડી હાથે લખીને બનાવી: એક 'ચોપડી' બનાવતાં તો ફેટલોયે વખત જતો અને રધુ તો થોડીજ વારમાં વાંચી જતો. મેં એવું કહ્યું કે રધુ જેટલી વાર વાંચે તેટલી વાર ચોપડીને છેડે એક એક ૦ મીડું કરે. મેં બીજી વાક્યપોથી કરી ત્યાં તો રધુએ બસો મીડાં મૂકેલાં. વાક્યોની પસંદગી વિચારી વિચારીને કરી હતી. એકેએક વાક્ય ગમ્મત આવતું હતું:

રધુની એક નાની એવી રીતની પેરી હતી. એમાં એ પોથીઓ ગ્રખનો. અમે રધુના પુસ્તકાલયનું નામ 'પેરી પુસ્તકાલય' પાડેલું.

જ્યારે હું બહાર કામ પર જતો ત્યારે રધુની મા રધુને એક રમત રમાડતી: કાગળની કપડીમાં એને ચિટ્ટી લખી આપે ને રધુએ તે પ્રમાણે કરવાતું. જેમકે 'પાણી કાવ' રધુ તે વાંચી પાણી લાવે. રોજ ફેટલીએ ચિટ્ટી લખાવ.

સાંજે આ બધી ચિટ્ટીઓને હું એકઠી કરી એક ચોપડીમાં લખતો. અને એ ચોપડીનું નામ પાડ્યું 'ચિટ્ટી પોથી' રધુના પેરી પુસ્તકાલયમાં એક ચોપડી વધી.

નાનાં બાળકોને નાનાંઓ માંબળવી અને

વાંચવી અને ગમે છે. પણ તે વખતે હંસાગ્રેનની મોટા ટાઇપની બાલવાર્તાઓ જેવી બાલવાર્તાઓ નહોતી છપાઇ. ખરી રીતે તો વાંચવા જેવી બાલવાર્તાઓજ નહોતી છપાણી. બાળકોને માટે અનેક રીતે લખાએલી ચોપડીઓ ખરી. પણ બાળકોને વાંચવી ન ગમે એવી. બાળકની દૃષ્ટિએ આપણને પણ વાંચવી ન ગમે એવી.

પછી મેં નાની વાર્તાઓ લખવા માંડી. 'મીડી અને કબૂતર', 'માખી ને કાગડો' ને એવી એવી બાલવાર્તાઓ નાનાં નાનાં વાક્યો બનાવીને લખી આપી. મોટા અક્ષરેજ તો. અને રધુને નવો ખોરાક મળ્યો. વાર્તાઓ લખીને દેવી કંઈ સહેલું ને જડ બને એમ ન હતું. રધુ જુનાં ને નવાં પુસ્તકો વાંચી વાંચી એચાર દિવસ વાંચ્યા વિનાનો રહે ત્યારે માંડમાંડ એક ચોપડી લખી શકું.

પણ રધુનું વાંચવાનું તો રોજ ચાલે ને મારે તેને શી રીતે પહોંચવું ? મેં અગ્ર-ક્રમાં બાલપુસ્તકોની તપાસ કરવા માંડી. બાલ સાહિત્યની ચોપડીઓ જોઈ. દિવસે દિવસે કપાટાં ભર ચોપડીઓ નીકળતી જતી હતી. હું રોજ લાવતો ને વાંચતો, રધુને આખા પહેલાં અમે વાંચી જતાં. બાળકના હાથમાં ચોપડી દેતાં પહેલાં માખી વાંચવી જોઈએ ના ? બધી ચોપડીઓ કાંઈ સરખી થોડી હોય છે ? નાની ઉંમરે ગમે તે વાચન બાળકના હાથમાં કેમ જવા દેવાય ? ખોરાક કરતાં સારામાફા વાચનની અસર કામચલાઉ છે. વાચન એક સુંદર પ્રકૃતિ છે પણ તેજ પ્રકૃતિ જો વાચનનું વસ્તુ ખરાબ મજે તો નુકસાનકર્તા થશે.

રધુને માટે વાચનની ચોપડીઓ જોળાતી હતી ને નક્કી થતી હતી. એટલામાં ચંપા વાંચવા જેવડી થઇ. હવે બંનેને મારેના લાયક પુસ્તકાલય કરવાનો પ્રયાસ આવ્યો.

જે બાળકો માટે અમે જે પુસ્તકાલય બોધ્યાં એક ચંપાનું અને બીજું રધુનું, ચંપાનું પેટી ઉર્ફે કબલામાં અને રધુનું એક ટાંકામાં.

રધુને વાર્તા વાંચવી બહુ ગમી. વાર્તાઓની ચોપડીઓ ઉપર તે અવાધો પડે. રોજ રોજ વાર્તાની ચોપડીઓ ક્યાંથી કાઢવી ? રામાયણ અને મહાભારત જેવી વાર્તાઓ ઘણા દિવસ ચાલે પણ તેવી ચોપડીઓ તો આપણે ત્યાં નથી. જો રામાયણના એક એક કાંડની એક એક ચોપડી, મહાભારતના એક એક અધ્યાયની એક એક ચોપડી અને ભાગવતના એક એક સ્કન્ધની એક એક બાળચોપડી હોતે તો વાર્તાની વાર્તાને વાંચવાનું ઘણું મળત. રધુને વાર્તા ગમતી એ ખરું પણ બીજું તેની પાસે કશું હતું પણ નહિ. આપણા સાહિત્યમાં જૂઠા જૂઠાં વિષયો પર ચોપડીઓ લગભગ નથીજ. બાલકો નવી વાર્તાઓ વાંચે રાખે ને કેવળ વાર્તાની સ્મૃતિનો પરિચય કહે તેમાં એકાંગી વાચન છે. તેમાં જે કંઈ મજે તે એકાંગી શક્તિ વધારે અને ઘણીવાર અશક્તિ પણ આવે. બાળ સાહિત્ય અનેક દિશામાં હોવું જોઈએ. અને તે જનતાએ માગવું જોઈએ અને તૈયાર કરનારાઓએ જનતાની સહાયથીજ તૈયાર કરવું જોઈએ. પણ જો તૈયાર થાય ત્યાં સુધી માખીપે શું કરવું ? બાળકો તો મોટું થાય છે. તેને વાંચવા જોઈએ છે અને આપણે તેને આપી શકતા નથી. આવે વખતે મેં ઇતિહાસ બુજોળ વિજ્ઞાન વગેરે પુસ્તકો ઘરમાં આવ્યાં. મને તો ઝોઝો સમય હતો પણ બાળકોની માને બપોરનો ખૂબ વખત મળતો. તે તે પુસ્તકો વાંચવા માંડી. રાત પડે એટલે બાળકોને હું અને તે વારંવાર આ નવા વિષયોની વાતો મોટેથી કહેતા. અને બાળકોની જીજ્ઞાસા ને બાળકોની બૂખને ટાળતા. આપણે એક સંપૂર્ણ સુંદર પુસ્તકાલયની તરફેણ કરી શકીએ.

આપણે એવો પણ આગ્રહ રાખીએ કે વ્યવસ્થિત અને સંપૂર્ણ પુસ્તકાલય બાળકોને આપણે મોટેથી જ્ઞાન આપીશું અથવા આપવાની આપણે માટે કાયદા છે તેથી વધારે છે. પણ તે જ્ઞાન આપશે. કારણ કે પુસ્તકાલયમાં તેવી શક્તિ છે. માણસ પોતાનો વખત બચાવીને બાળકોને કેટલુંક કહી કે બતાવી શકે ! દરેક માણસની શક્તિ પણ પરિમિત છે. દરેક પાસે જ્ઞાન પણ નથી હોતું. પણ એક પુસ્તકની કસોડો નક્કો દરેક ઘેર જઈ શકે છે. અને દરેક બાળક તેનો લાભ ઉઠાવી શકે છે. પણ જ્યાં મુશી આવું વાચનાલય નથી ત્યાં મુશી માથાપે બાળકોને મોટેથી વાતો કરવીજ નેહાયે. અમ ઉઠાવીને પણ કરવી નેહાયે.

આગળ કહ્યું તેમ પુસ્તકો નીકળવા માંડ્યા હતાં. એમ તો થોડા વખતમાં જુદા જુદા વિષય પર કંઈક પુસ્તકો નીકળ્યાં. રઘુને હવે પુસ્તકાલય વધારે વ્યવસ્થિત રીતે રાખવાની જરૂર પડી. હું થોડાંએક વધારે પુસ્તકો લાગ્યો બધાનો દગલો કરી નેનું વર્ગીકરણ કર્યું. વાર્તાના, ઇતિહાસના, પ્રવાસના વાચનમાળાના, કવિતાના વગેરે આ વર્ગોથી બાળકની નજર વાચનમાં કેટલીક વિવિધતા તરફ જાય છે. બાળકના મનમાં જ્ઞાનના વિષયની રુચિઓ ઉદ્ભવના લાગે છે. વર્ગો કરી ચોપડીઓને વર્ગ વાર રાખી. દરેક ચોપડીઓ થયી બધી ન હતી તેથી વર્ગીકૃત પુસ્તકાલય પાટણે ચાને આઉન પેપરની કાચીઓ દ્વારા આદ્યું. દરેક કાચીઓમાં એક વર્ગની ચોપડીઓ મૂકી તે પર તે વર્ગનું નામ મૂક્યું. કાચીઓને ભીંતની એક બાજુએ ખૂણામાં ઢબી કરી રાખી. --

અમારું હમેશનું એક ખાંડુ કામ હતું. ચોપડીઓ બાળકને કદ જાય છે તે કર્મનથી ગમી તે કંઈવાળું. ચંપા કે રઘુ જે ચોપડી-

ઓને અડેજ નહિ તે અમે ફરી વાંચતા. તેમાં કંઈ ખામી છે તે શોધતા. કંઈ વાર લાગ્યા કંઈ જાણતી. કોઈવાર વિષય મર્યાદાની બહારનો નીકળે. કોઈવાર ટાઈપ અને છપામણી બેઠંગ માનુષ પડે. કોઈવાર વિના કારણજ બાળકે તે ન સીધી હોય. ચોપડીઓની ભૂલો આપણે કંઈ થોડી સુધારી શકીએ છીએ ? કાં તો ભૂલોવાડી ચોપડીઓ બાળકો વાંચી જાય તે જે લાભ અલાભ મળ્યો તે ખરે; અગર તો તેવી ચોપડી વંચાયા વિનાની રહે. જે ચોપડીઓ વિના કારણ રહી જતી તે ચોપડીઓમાંથી અમે બાળકોને પ્રસંગોપાત વાંચી સંભળાવતા. માથાપોએ હરહમેશ સારી સારી નવી નવી ચોપડીઓ ધરમાં લાવી તે વિશે કંઈક પ્રસ્તાવના રૂપે કહેવું ઘટે છે. વળી કોઈ કોઈવાર એમાંથી થોડું થોડું વાંચી સંભળાવવું પણ નેહાયે. પણ થોડું થોડું બધા વખત બાળકને વાંચી સંભળાવવાની રીતથી બાળકો જાતે વાંચવાની બાબતમાં અપંગ બને છે. મોટેથી બધું કહી દેવામાં પણ એક રીતે પરાવર્તી બને છે. પુસ્તકો પોતાની મેજ વાંચે એ સ્થિતિ આવ્યા પછી આપણી સીધી મદાય ઝોઝી થઈ જવી નેહાયે.

વર્ગીકૃત પુસ્તકોથી રઘુને મન આવી. ઘણીવાર નવું પુસ્તક આણી કયા વર્ગમાં મૂકવું તે તેનેજ સોંપતા. તે વાંચતો અને વર્ગ નક્કી કરી લાવતો. કાચીઓમાં વર્ગ ન હોય તો તે વર્ગ માટે નવી કાચી કરતો ને પટ્ટી ચોટાડતો.

અમારો વિચાર એવો હતો કે રઘુ કે ચંપાને માત્ર પુસ્તકો વંચાવવા નહિ પણ તેને પુસ્તકાલય વ્યવસ્થાની થોડીએક આવડત બતાવવી. રઘુને બતાવ્યું હતું તેથી નવી ચોપડી પર તે મામાન્ય નંબર અને વર્ગનો નંબર આપતો. એક ચોપડી અપેક્ષી તેમાં તે ચોપડીને નોંધતો. ચોપડીના નામ સાથે લેખ-

કનું નામ અને કિંમત નોંધતાં પણ શીખવ્યું હતું. કોઈ કોઈવાર રઘુને હું નવી ગમત આપતો. કાચળીઓમાંથી બધી ચોપડીઓ કાઢી દગલો કરી તેને કહેતો હવે વર્ગવાર ચોપડીઓ ગોઠવો જોઈએ. રઘુ આ કામમાં લાંબો વખત લેતો. તેને વર્ગના અર્થનો વિચાર કરવો પડતો.

બન્યું એવું કે અમારા પાઠોશમાં અમારા મિત્ર રહેતા હતા. તેના છોકરાઓ માટે પુસ્તકો લાવતા, હતા તેના વર્ગો અને તેની નોંધ વગેરે. તે છોકરાંઓ દેખાદેખીને હેશિ હેશિ કરવા લાગ્યાં. તે માઆપોને તો દેખાડવાની તરહીએ ન પડી.

અમને એક બીજો વિચાર આવ્યો. લલા આપણે તો પહોંચતાં છીએ તે પુસ્તકો ખરીદી લાવી શકીએ છીએ પરંતુ આસપાસના પાઠોશી આડોશીનાં બાળકોનું શું ? તેમનાં માઆપ પુસ્તકો ખરીદી શકે તેમ નથી. સૌ બાળકોને વાંચવું તો ગમે; પણ સૌએ વાંચવું ક્યાંથી ? મને થયું ખરો ઉકેલ તો એમાં છે કે દરેક લક્ષમાં, મોટા શહેરમાં દરેક ચાલીમાં જાહેર બાળપુસ્તકાલય અને વાચન જોઈએ. જેમ મોટાઓનું પુસ્તકાલય વાચનાલય છે તેમજ અને બાળકો ત્યાં જાય તે વાંચે. બાળકોને પ્રવૃત્તિ મળે, જ્ઞાન મળે અને દરેક માઆપને જૂદો ખર્ચ કરવો ન પડે. આવાં જાહેર વાચનાલયો રાખ્યો કરે, મ્યુનિસિપાલિટીઓ કરે અગર લોકો પોતેજ કરે એટલે કે પાંચ દશ માઆપો ભેગાં મળીને કરે.

પણ એ તો વિચારમાં આવતી વાત. અમે વ્યવહાર રચતો કાઢ્યો. પ્રથમ તો રઘુ પાસેથી યજ્ઞ બાળુબાળુનું દરેક બાળક એક ચોપડી લઈ જાય તે વાંચીને પાછી લાવે એમ ગોઠવ્યું. રઘુની પાસે નોંધણી રખાવી. બાળકોને ચોપડીઓ 'ઈસ્યુ' કરાવતાં જોઈ અમને આનંદ થયો. અમારી ચોપડીની

સાર્થકતા લાગી. અમે વાંચવા લાઈ જનાર માટે થોડાએક નિયમો રચ્યા. રોજ સાંજે પાછી દેવા આવવી. પૂરી ન થઈ હોય તો ફરી નોંધાવવી. ઘરમાં બીજાને વાંચવી હોય તો આપવી. વાંચીને ચોપડી સાચવીને પેટી કે કપાટમાં મુકવી. તેમાં લીટા કે ગાંધા પાડવા નહિ. વાંચવાના શોખીનો આ નિયમો મહેલાઈથી પાળી શકે છે. સિવાય કે ઘરનું નાનું ભાંડરડું વખતે ચોપડીને બગાડી નાખે.

અમને એક તુકા આવ્યો. આપણી બોશરીનેજ એક પુસ્તકાલયના રૂપમાં ગોઠવી દઈએ અને બાળુબાળુના બાળકોને આવવા જવાની સગવડ કરી આપીએ તો ?

તો તેમના વાચનપર આપણી વધારે નજર રહે. તેમને આપણે વધારે સમજી શકીએ. તેમને કંઈક કંઈક વખતે દોરી પણ શકીએ.

અમે બોશરીમાં એ ત્રણ જાતનાં પુસ્તકાલયો ગોઠવ્યાં. એક 'વર્ગીકૃત કાચળીઓ નું બીજું' 'શબ્દચોથીઓ નું' ખાસ જુદું. ત્રીજું 'પોટકા' નું આ 'પોટકા' પુસ્તકાલય જાણુવા જેવું છે. બાળકો રહે તે તો વર્ગીકૃત પુસ્તકોમાંથી લઈને વાંચે. પણ શરૂ શરૂ, બાળકો કે જેમને હજી ખબર ન પડે કે કયું પુસ્તક વાંચી શકીશું અને કયું નહિ તેમને માટે તેમની કક્ષા પ્રમાણેની બચત ચોપડીઓ લઈ એક કપડાના કટકામાં વીંટવી અથવા બાંધવી અને જ્યારે તેઓ વાંચવા આવે ત્યારે તે ખુલ્લું મૂકવું. સહેલથી તેઓ પોતાનાં ચોપડી તેમાંથી ઉપાડી શકે. વેળી તેવું પુસ્તકાલય બહુ સહેલથી નવેસર વારંવાર ગોઠવી શકાય. બાળકની કક્ષા બદલાતી જાય તેમ તેમાં ચોપડીઓ ફેરવાતી જાય. ઘરમાં કે પુસ્તકાલયમાં જગા પૂરતી ન હોય તો એક કપાટમાં બધી ચોપડીઓ રાખ્યા પછી જરૂરી ચોપડીઓ આ લૂગડાના કટકામાં બાંધીને વાંચવા

મૂકવી. વંચાઈ રહ્યાં પછી પોટકું પેટી પર કે ખીલીએ મૂકી દેવાય. Folding ફોલ્ડીંગ પુસ્તકાલય આવું નામ રાખી શકાય !

ત્યારે આલુઆલુના બાળકો વાંચવા આવ્યા ત્યારે એક સમુદ્ધની પ્રવૃત્તિ થઈ એટલે કેટલાએક નિયમો રહેજે દાખલ કરવા પડ્યા. અમારા ઝોશરી પુસ્તકાલય વાંચનાલયના નિયમો આ હતા.

૧. સ્વચ્છ કપડે, વાળ ઝોળીને, હાથ, પગ, મોં સ્વચ્છ કરીને આવવું.

૨. સામે મૂકેલ કાચમાં મોં નોંધ નહીં કરવું કે બરાબર છે કે નહિ. બરાબર ન હોય તો તે પોતાવું ઘર પાસેજ હોય તો બરાબર થઈ આવવું.

૩. જોનાં ઘર પાસે ન હોય તેનેજ માટે પાણીની બાશ્વટી અને લુગડું રાખેલું. ત્યાં તેણે મોઢું વગેરે ધોવું ને સાફ થવું.

૪. નખ, આંખ, કાન, નાક, કપડાં વગેરે રઘુને બતાવીને જ દાખલ થવું.

૫. પગ કાચળા પર લુછીને ઝોશરીમાં આવવું.

૬. વાંચવું હોય ત્યાં સુધી રોકાવું. વાંચીને ચાલતા થવું, નકામું રોકાવું નહિ.

૭ બીજા વાંચનારને અંડચણ ન પડે માટે અંદર અંદર વાતો કરવી હીક નહિ. કદાચ વાતો કરવી હોય તો ધીમેથી કરવી. વાંચનાર આંગળી ઉંચી કરે તો વાતો બંધ કરવી.

૮ લીધેલી ચોપડીઓ ઢેકાણે મૂકવી.

અમારું “ઝોશરી પુસ્તકાલય” સુંદર ચાલ્યું. ચાલીના એટલે કે આલુઆલુના બાળકો અમારાં દોસ્તો થયાં. તેઓના માળાપે કંઈ સારું થયું કે તમે આવું કાઢ્યું. છોકરાં ઘરમાં અને બહાર ધમપછાડા કરતા હતાં અને પજવતા હતા. હવે બંધ કરશે નહિ. જોઈએ તો કંઈક શી લો.

રઘુ અને ચંપાને વ્યવસ્થિત વાંચનાલય મળ્યું. તેઓએ તો વાંચનાલયમાંજ ઘર જમાવ્યું. મોટા ભાંગ ત્યાંજ પડી રહે. બસ વાંચાળ કરે. વાંચ્યા આડે કંઈ ખીલું ગમેજ નહિ. પોતાની ચીજો વગેરેની વ્યવસ્થા પણ ભૂલી ગયાં. વાંચવાનો શોખ, વાંચવાની મજા એવી છે. નવું નવું વાંચવાનો પણ કાળ આવે છે. ઋતુ આવે છે. એમાં બાળક ન વાંચે તો ક્યારે વાંચે ! આવેલી રતુએ પુલો ઉઘડવા ન દઈએ તો ક્યારે દઈએ ?

પણ સાથેજ અમારે થોડુંએક તો જોવુંજ પડ્યું હતું. વાંચવાનો રસ બૌદ્ધિક અને લાગણી વિષયક હોય છે. શરીર થાકે છે. આંખો ખેંચાય છે તો પણ આ રસને લીધે માણસો વાંચે જાય છે. આમાં કંઈક વધારે ખેંચાણ થાય છે ને પરિણામે ઘણીવાર શરીરને પાછું પડતાં એકન્દર થોડું ધણું નુકસાન થાય છે. વાંચનારને પરાણે વાંચતો રોકવો અઘરું છે ને તેથીજ બરાબ છે. કેમકે જીવ વાંચવામાં હોય ને મન ચોપડીમાં હોય ને શરીરને લઈ લઈએ તો શરીર બીજે કામે લાગતું નથી અને બાકીનો બધો વખત નકામો જાય છે. એમજ બાળક વાંચણીયુંજ કેવળ થઈ જાય એટલે કે વાંચે ત્યાં સુધીજ જીવનમાં મજા આવે ને ન વાંચે ત્યારે કંટાળતું કરે તે પણ વાંચનની સારી અસર રૂપ નથી, અગર વાંચનનું વધારે પડતું બંધાણ થયા બરાબર છે. વિચાર કરતાં એમ જણાયું કે વાંચનાલય કે પુસ્તકાલય સાથેજ ઘરમાં કે બહાર વાંચનાલયો હોય ત્યાં થોડી-એક ઘંટા પ્રવૃત્તિઓ જૂદી જૂદી દૃષ્ટિથી રાખવી જોઈએ. ત્યારે પ્રધાનપણે વાંચન જીવિતો આનંદ છે તો પ્રધાનપણે લાગણીના આનંદને માટે સારાં મગનનાં બાળકોને ગમે તે પ્રેરે તેવાં ચિત્રોનો સંગ્રહ (નાનો ચા મોટો) એકાદ ટેબલ પર કે કાચળીમાં કે પોટકામાં

લેખ્યે. એમજ વાચન મનની આંતર ક્રિયા થયે છે તેની સાથેજ તનની બહિર ક્રિયાઓ ચાલે તેવી થોડીએક પ્રવૃત્તિઓ ધરમાં તેમજ બહાર વાચનાલયોમાં ગોઠવવી લેખ્યે.

અમારા આ વાચનાલયમાં અમે ઉપરની દૃષ્ટિએ થોડીએક પ્રવૃત્તિઓ ગોઠવી. ત્યાં લેવા માટે ચિત્રો મૂક્યાં રમકડાં કરવા માટે માટી મૂકી, થોડાએક કાગળો અને કાતર મૂક્યાં અને બંગલા કરવા માટે પેટીઓ અને એક માકિનો મૂક્યો; બાળકોને આ સહાયક પ્રવૃત્તિઓથી ખુબ મજા પડી. વાંચે ત્યાં સૂધી વાંચે ને પછી આ પ્રવૃત્તિમાં રોકાય. પરિણામ એ આવ્યાં. કેટલાંએક અત્યંત વાંચવા પર ચડી ગએલાં બાળકો લાંબે વખતે પણ આ પ્રવૃત્તિઓમાં લાગ્યાં અને તેમના વાચનની અતિશયતા ઘટી. બીજી એકાદ નવી ચોપડી આવે ને સૌ તેનીજ રાહ લેખને ખેસે અને જૂની ચોપડીઓનું પુનરાવર્તન પસંદ ન કરે ત્યારે જે કંટાળો આવે ને કંટાળાને લીધે અસ્વસ્થતા આવે તે અટક્યાં. આજે ચોપડી નથી મળતી તો કશી ફિકર નહિ. બીજી પ્રવૃત્તિઓ ક્યાં નથી એમ કરીને પણ છોકરાઓ આ પ્રવૃત્તિઓ કરવા મંડી પડતાં.

આ હાથકારીગરીની પ્રવૃત્તિઓ મારી દૃષ્ટિ સમીપ ચાલી. તેની વિસ્તારપૂર્વક વાત અત્રે નથી કહેતો કેમકે અહીં તો પુસ્તકાલય વાચનાલય કેમ ચાલ્યું ચલન્યું તે વિશે કહું છું. માટે આ બાબત પર કોઇ અન્ય ગ્રમયે.

એક બીજી વાત નોંધવા જેવી ગણાય. ઘણીવાર એકાદ પુસ્તક વાંચવા જેવું લાગ્યા પછી બાળક તે વારંવાર વાંચે છે, વારંવાર જતે વાંચી તેનો રસ લે છે, વાચન શક્તિ વધારે છે. આ પ્રસંગ ઓળખવો લેખ્યે છે. એકાએક મોટું પુસ્તકાલય સ્ત્રી દેવાથી બાળક ગુંગળાય છે અને ક્યું વાંચવું અને ન વાંચવું તેના વિચારમાં તે

અક્રિય બને છે. મેં સરથીજ એમ ક્યું હતું. ઉપરાંત જે નવા નવા બાળકો અમારા એશરી વાચનાલયમાં દાખલ થતા હતા તે પરત્વે કરતો હતો. વંચાઈ ગએલા પુસ્તકો વાચનાલયમાંથી તુરત ઉઠાવી લેતો હતો; ઝડપેજ ને રોજ નવાં પુસ્તકો પીરસતો ન હતો. બધાં પુસ્તકો બધાં બાળકો વાંચી નાખે તોપણ થોડો વખત રહેવા દેતો અને બાળકોને પુનરાવર્તન કરવાનું મન થાય એમ છે કે નહિ અર્થાત્ ફરી ફરીને વાંચવાની દમજા અશુભ થવા માટે પ્રેરણા કરી લેતો; એકાદ ગમી ગએલું પુસ્તક લખને કહેતો 'એકજ વાર વંચાય એમ કંઈ નહિ. ગમે તો સો સો વાર પણ વંચાય. હજારવાર પણ વંચાય. ગમે તો લાખવાર પણ વંચાય. વળી એમ પણ કહેતો કે 'જે સો વાર વાંચે તે પોતાનું' નામ પુસ્તક પાછળ સો વાર લખે. પચાસ વાર વાંચે તે પચાસ વાર લખે. 'બન્યું' એમ કે બાળકોને જે પુસ્તકો સાચેજ ગમ્યાં તેને તેમણે વારંવાર વાંચ્યાં અને તેની પાછળ પોતાનાં નામો પણ મૂક્યાં. એ ઉપરથી કેવાં પુસ્તકો બાળકો વધારે, વાર વાંચવા પસંદ કરે છે તે જોટલું જણાયું તેટલું કહીશ.

૧ પુસ્તકોનો અક્ષર (Dipal) મોટો હોય તે બાળક હોંસે હોંસે વાંચે છે; મારું વસ્તુ હોય પણ ટાઈપ ખરાબ હોય છે તો તે વાચન જુવું કરે છે. સારા ટાઈપ સાથે નકાશું વસ્તુ પણ વાંચી કાઢે છે. અત્યારનાં બધાં બાળપુસ્તકો ટાઈપ અને વસ્તુ બન્નેની દૃષ્ટિએ સતોષકારક નથી પણ બાળકો પોતાની દૃષ્ટિએ સાથે છે. મોટા ટાઈપ વાંચે છે; સાથે ગમે તે વસ્તુ વિશે પરવા કરવું નથી. એ સ્થિતિમાંથી બાળક પોતાને ઉગારી શકે તેમ નથી તેથી આપણેજ તેનો ઉપાય કરવો પડશે. મારે તો પુસ્તકોની એ રીતે ચોટી કરવી પડતી. મોટા ટાઈપની

કે નાના ટાઇપની ચોપડીઓ જાતે વાંચી ગયા પછીજ વાચનાલક્ષમાં મુકતો. મોટા ટાઇપની કે નાના ટાઇપની ન-સારી ચોપડીને ઘરમાં લાવતો જ નહિ.

૨. શબ્દપોથીઓ, નાનાં નાનાં મુઠક વાક્યો ભરી વાતો, પાઠો કે વારતાઓ બાળકો ખૂબ વાંચે છે. કારણ એ છે કે તેઓને વાંચતા તસ્દી પડતી નથી. નાના છતાં રસમય વાક્યો એક પછી એક વાંચવામાં એક પ્રકારની સહેલાઈ, સરસતા અને આનંદ દેખાયો છે.

૩. બાળકોની આલુઆલુની પરિસ્થિતિ એટલે કે તેમના બાળજીવનની આસપાસના વિષયો પર રસેલા પાઠો વાતો તેઓને ખૂબ ગમે છે. કારણ કે તે વસ્તુને તેમને પ્રત્યક્ષ પરિચય અને પક્ષપાત હોય છે. તેઓને તે જીવંત લાગે છે.

૪. બાળકોને કોઈ પણ પુસ્તક ઝટ ઝટ પુરું થવું હોય તો તે ગમે છે. નાની સાક્ષ-અની અને થોડાં થોડાં પાનાંની બાળવાંચનાર-આનંદનાં પુસ્તકાલયમાં બહુ વંચાય છે.

૫. નાનું કે મોટું બાળક વાર્તાઓ વાંચવાનું બહુ પસંદ કરે છે. મોટા ટાઇપની રસિક વાર્તા બાળક વારંવાર વાંચે છે. સારી વાર્તાના અમુક લક્ષણો ખૂબ આકર્ષક અને છે. હુંકા વાક્યો, શૈલીની મધુરતા, અદ્ભુત વસ્તુ.

૬. સારી રીતે જખાએલી (spaced) અને સારાં, ઉત્તમ ચિત્રાવાળી ચોપડીઓ પણ બાળકને પ્રિય થઈ પડે છે.

બાળવાચનાલક્ષની સાથે બીજી પ્રવૃત્તિઓ જેવી ત્યારે થોડાંએક વિશેષ સમગ્ર કરવી પડી.

૧. રોપણી રાખી. કામ કરનાં કચરો પડે તે રોપણીમાં નાખવો.

૨. કામ કરીને સૌ પોતપોતાની પ્રવૃત્તિનો કચરો વાળીને રોપણીમાં નાખે.

૩. લીધેલી ચીજ તેની જગ્યાએ મૂકે.

૪. તેવાંરે ચએલી ચાંને ઉપર પોતાનું

નામ અને તારીખ નાંખી તારીખ જનબુવા માટે ત્યાં એક તારીખીયું ટાંચું.

૫. કામ કરી દાય ઘેઈ પોતાને ત્યાં જાય.

ઘરનાં બાળકો કે બહારનાં બાળકોને દમેશ વંચાવવું જોઈએ એમ મેં કદિ માને-લુંજ નથી. કોઈ વાર કોઈને વાંચવુંજ ન હોય તો બીજી પ્રવૃત્તિઓ પણ કરે. એમ વાંચવું પસંદ ન પડે તો શું કરવું તે પ્રશ્ન એક વાર મારી સામે ખડો થયો. મને થયું આ આપણે માટે તો સંપૂર્ણપણે શક્ય નથી પણ જો એકાદ આદર્શ બાળવાચનાલય પુસ્તકાલય ખોલવું હોય તો આ પ્રમાણે ગોઠવણ થવી જોઈએજ. અને એવી ગોઠવણ હોય ત્યારેજ સંપૂર્ણ વાંચનાલય થયું કહેવાય.

જેમ સર્જનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ જોઈએ તેમજ આનંદ વિરામદાયક પ્રવૃત્તિઓ (Recreative) પણ જોઈએ. બાળવાચનાલયની બાલુમાં સુંદર નાનો બગીચો જોઈએ. બાળકો બાગમાં ફરે અને વનસ્પતિનો પરિચય અને જુલોનો ગંધ લેવા બાગમાં પડીઓ અને પશુઓની પાલનશાળા હોય. બાળકો ત્યાં જાય તેમને ખવરાવે પીવરાવે, તેમને હેજવે, તેમની સાથે રમે ને તેમને હેત કરે ને હેનાગ થાય. વળી બાળવાચનાલયની સાથે ખેલવા ફરવાનું મેદાન હોય. બાળકો વાંચી કે વાંચ્યા પહેલાં રમે ને ફરે, કેનીના દગલા, અખાંડા, દયા, વગેરે ઘણી જાતની રમતોના સાધનો પડ્યા હોય ને તે બાળકો તેનાથી રમે. ઉપરાંત બાળ લીલી મરોની બિજાવન, રંગીન માછલીઓ જેમાં નરતી હોય એવા હોજ, હડી રહેલો પુવારો, છટા મળના પડીઓનો મળુનરો, એ બધાં વચ્ચે બાળક વાંચે, રમે, ફરે, આરામ લે ને બાળજીવનનો બધવ આનંદ લૂટે. આનું સુંદર બાળવાચનાલય માર્ગ એક બાળવાચના માનવિનાજ

પોતાને ત્યાં આપી શકે. પણ 'આવું' બાળ-
વાચનાસય કેષપણુ બાળપ્રેમી પ્રજાપ્રેમી રાજા
તો પોતાની પ્રજાનાં બાળકોને જરૂર આપી
શકે. બાળ સુંદર દેખાય છે. બાળની અંદર
પક્ષીઓ, વૃક્ષો, લીલોતરી સુંદર દેખાય છે.
પણ તે વચ્ચે નાનાં હસતાં રમતાં ને કિલ-
કિલાટી કરતાં બાળકો કેવાં સુંદર લાગે ?
બાળમાં યુક્તો ઉધડે છે, મધમાખી
મધ કરે છે, પક્ષીઓ ચારો શોધે છે, માળી
બાળને ઉછેરે છે ત્યાંજ સૌની સાથે બાળક
પણ ઉધડે, વાચનમાંથી જ્ઞાનમધ એકઠું કરે,
નવું નવું વાચન શોધે અને આપણે તે માટે
અનુકૂળતા કરી આપીએ: કેટલું મન મોહક
દર્શન છે. ન્યારે પ્રજા અને રાજાને આ
દર્શનની કાંખી થશે ત્યારે સ્થળે સ્થળે આવા
બાળવાચનાસયો આપણે જોઈશું ને આપણી
આંખો ફરીશું.

વાર, મારા ધરની આસપાસ આવું કશું
ન હતું. મને બહુ વખત પણ ન હતો. મેં એક
પાડોશીની મદદ માગી. ન્યારે બાળકોને વાંચવું
ન. ગમે અથવા વાંચવા જેવું કશું નહોત્ય
ત્યારે તે તેમને આળુબાળુના લતામાં,
મંદિરોમાં ફારીગરોને ત્યાં એમ જૂદે જૂદે
સ્થળે જોવા લાઇ જાય. આ બાળતમાં પણ
કેટલુંએક નોંધવા જેવું છે પણ તે વિષય પણ
અપ્રસ્તુત છે માટે છોડીનેજ ચાલીએ.

હું આગળ કહી ગયો કે હું ચોપડીઓ
પર ચોકી રાખતો. કઈ કઈ ચોપડીઓને
ધરમાં આવવા દીધી ને કઈ કઈ ન આવવા
દીધી તેની લાંબી યાદી અહિં નહિ આપું.
પણ કેવા પ્રકારની ચોપડીઓને મેં બાળ-
વાચનાસયમાં પેસવા ન દીધી તે પ્રકારો
જણાવીશ.

૧ જે ચોપડીઓમાં અત્યંત ઉપદેશ,
ઉપદેશ અને ઉપદેશ ભરેલો હતો, જે ચોપડી

બાળકને માત્ર આમ કરો તો આમ કાયદો
થશે ને આમ નહિ કરો આમ હેરાન થશે
વગેરે લાલચ અને ધમકી ભરી ચોપડીઓ.

૨. જે ચોપડીઓ વારતાની હતી પણ તે
કેવળ તરંગી, કેવળ વાસ્તવિકતાથી વિમુખ,
કેવળ કલ્પનાનું પણ ખૂન કરનારી હતી તે
જાતની.

૩. જે ચોપડીઓ ભડે રસિક, સરસ,
શૈલીભરી હતી પણ તે વાંચવાથી બાળકો ખી
જાય, ખીક તેના મન પર ચોંટી જાય, ખીકને
લીધે તે વાંચતાં વાંચતા પણ 'વાંચે છતાં
ખીક, પરિણામે વાતો વાંચવાને કારણે' ન્યાં
ત્યાં ખીક કલ્પે, અને રાતે અથવા અંધારામાં
અથવા એકલાં ખીવા લાગે તેવી ચોપ-
ડીઓ. સાચેજ બાળકોને ખીતાં કરી શકે
છે. ખીકવું એ ન્યારે ભૂલ અથવા નાદારી
ગણાય છે ત્યારે તો વાચન વગેરેથી બાળકો
ક્યારે ખીતાં થાય છે તેની પણ ખબર પડતી
નથી અને બાળકો ખીકના રોગથી પીડાત
લાગી ચૂક્યાં હોય છે.

૪. જે ચોપડીઓ સ્વર્ગ અને નર્ક આ-
લોક તથા પરલોક, દેવ અને દેવીઓ, માતા
અને મેલડીઓ, જોગી, જતી, વેરાગી, સમ-
ત્કાર, શૂત, પ્રેત, જતી, વગેરે બાળતો છેજ
એમ હસાવતી હોય ને તેમ કરી માણસમાં
અનેક બેરોમો અને લય પેદા કરતી હોય તે.
બેરોમો ચોપડીઓમાં પ્રેતની કે ભૂવાની કે એવી
બધી વાતો આવી શકે. પરંતુ તેની લખાવટ
વાતનું સાચાપણું હસાવવા માટે ન હોય પણ
પ્રચલિત વિચાર રીતો, તેની વિચિત્રતા, અને
પોદગપણું ઉઘાડું પાડવા કે તેના હાંસી થવા
માટે જ.

૫. આજે જે સામાજિક બદલી છે,
જે પરંપરાથી આપણામાં ઉતરી આવી
છે, તેનું ચોપણ કરતી, તેનો પક્ષપાત
કરતી, તેનો મોહ કરતી, તેમજ

હોયું જોઈએ અને અન્યથા ન હોય એવું
હસાવતી ગથી ચોપડીઓ.

૬. જે ચોપડીઓ ખોટા દંડો, પાખંડી
મતપંથો, ખોટી મોટાઈ, નાકાંચક સમજ્યો
અને સત્તા, નિંદ્ર વ્યક્તિઓ અને સંસ્થાને
માન્ય કરતી હોય, તેના ગુણગાન કરતી હોય,
તેનું 'વહીવટપત્ર' કે મોટાપત્ર' હસાવતી હોય તે.

૭. જે ચોપડીઓ ધર્મ ધર્મનીજ વાતો
કરતી હોય તેમજ જે ધાર્મિક જીવનની વિરોધી
હોય, જે વાંચવાથી માણસ કુટિલ અને અતી-
તિવાન અને એવું લાગે તે ચોપડીઓ. અજ-
ગત ચોપડીઓ માત્રમાં નીતિ સમગતવા,
ધર્મ સમગતવા, સાદું સમગતવા તેની જીજ્ઞાસુ,
તેનું જીજ્ઞાસુ 'પડખું' ચીતરવામાં આવે
છે તે જુદી વાત છે અને જે ચોપડીઓમાં
એજ વાત મુખ્ય હોય છે, માનનીય અને
શુભ હોય છે તે ચોંધાજરેલી છે.

૮. માનસશાસ્ત્રની અને શિક્ષણની દૃષ્ટિ-
એ, જે વાંચવાયોગ્ય ક્રમખાળ ન મળાય
તેની ચોપડીઓ એટલે કે જે ચોપડીઓ
માનસશાસ્ત્ર અને શિક્ષણશાસ્ત્રે ક્ષીણશા-
સિદ્ધાન્તોનો અસ્વીકાર કરી તેના વિરુદ્ધ સિદ્ધા-
ન્તો ઉપર પાતાનું ક્રમખાળ, કથન, માર, ઉપદેશ
આપે તે.

૯. જે ચોપડીઓનું ક્રમખાળ અસંસ્કારો,
ક્રાંતીન, અસંમનોગ, ઉત્તેજક અથવા માદક
હોય તે.

અમોગ વાચનાત્રયમાં ઉપરની દૃષ્ટિ
રાખી ચોપડીઓ લાવવામાં આવતી. પ્રથમ તો
દુઃ અને મારી આ અને મારી ચોપડીઓ
વાંચી કરતાં તે પામ નાપાસ કરતાં પણ
જેમ જેમ ચોપડીઓ વધતી ગઈ તેમ તેમ
ગિરોની મદદ લેવી પડે. ફેરવીએક ચોપડીઓ
તો કેવળ ફેરવી દીધેલી.

ઉપરના નિયમો ખાતરમાં રાખી ચોપડી
પસંદ કરી ન કરી એ કામ યુરુષ માગે

છે. સંમગજી અને સક્તિ માગે છે. જાન
માગે છે. મને જોતાને કાગળ' કે એક માત્રાપ
તરીકે આ કામ કરી ન છે. ખરી રીતે આ
કામ કેળવણીકારો અને પુસ્તકાલયની પ્રગતિના
વિચારકોનું છે. સાદેસ્ય કેળવણીના ઉપર
અંકુશ મૂકી સકાય નહિ. અંકુશ મૂકવા જતાં
તેઓ દયાહીન થાય. તેમની સામે શુદ્ધ સા-
દિસનું ધોરણ મૂકી શકીએ. તેમની નાહારી
ચોપડી પસંદ ન કરી તેની અવધારિક કિમત
પણ નથી તેનો ખ્યાલ આપી શકીએ. 'પણ
અર્થ' કામ તરફ જીવિના વિચારકનું છે.

ધરમાં કે ઓશરીમાં 'કે ચાકીમાં, 'કે રીત-
સરના તે માટેના મકાનમાં વાચનાત્રય પુસ્ત-
કાલય ચલાવનારમાં વ્યવસ્થા રખાવવાની તેમજ
વાચનાત્રય રસિક અને ઉપયોગી કેમ કરવું
તેની આવડત જોઈએ. વ્યવસ્થાના નિયમોમાં
નીચેની જામતો ખાસ જાગવડી:

૧ રચના.

૨ પ્રત્યેક પુસ્તકની નિશ્ચિત જગ્યા.

૩ પુસ્તકો વાપરવા અંબધી ચોક્કસ
સૂચના ને તેનો સમજણપૂર્વક ચોક્કસ
અમલ.

૪ વાંચનારને પડતી મુશ્કેલીઓનો અ-
ભ્યાસ ને તે તાત્કાલિક દૂર કરવી.

૫ એકની કદંગી દેવો જીવને નહીં
અરધાવડી.

ત્યારે 'દુ' વાચનાલય સંચાલના તવાં
આ જગ્યા જામતો મારે જુદી જુદી ઘાંટણ
શખનો: ફેરવાએ નિયમો મોરેથી કરી અંબ-
જાવનો અને ફેરવાએક લખીને દાંગી શખનો:
એમવાનું, કાવે છે 'કે નહીં તે જોતાં ને ફેર-
કારો કરી આવનો. વાપરાને, જવા આવરાને,
આકના લોટા કરી શખનો. અમુક નહીં
પ્રમિત આપી ને ને કેમ કરતી ને જાલોનો

આખ્યાં પહેલાં બરાબર સમજાવતો. તેને લગતા નિયમો આપતો. પહેલેથી બાળકને જે કંઈ ચોક્કસાઈ આપીએ છીએ તે તે ખુશીથી લે છે. એક વાર અચ્ચવસ્થામાં તણાઈ ગયા પછી બાળકને રરતે લાવવું આડકં પડે છે.

બાળકો વાંચતાં હોય કે કામ કરતાં હોય પણ વચ્ચે વચ્ચે હું તેમને આરામ આપતો. આરામને અમે શાન્તિની રમત કહેતા. આસ્તેથી વાચનાલયની જગામાં અંધારું કરતાં. બારી બંધ કરતાં. પડદો પાડી દેતાં. અંધારામાં કામ રહેજે બંધ પડવું. તે વખતે ડાહ્યવાર એકાદ ગાયન ગવાવું. વાંચન વિશે કંઈક બોલતો. શાન્તિ કેટલી બધી સુંદર છે તે તરફ ધ્યાન ખેંચતો. સારી રીતે વિરામ આપ્યા પછી કામ પાછું શરૂ થવું.

નવી ચોપડી આવતી તો બાળકનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચવા હું જાહેરાત મૂકતો. ‘આજે અમુક ચોપડી આવી છે.’ ‘વાંચવા જેવી છે.’ ‘ઇતિહાસ કે ભૂગોળની છે.’ ‘વારતા કે વિજ્ઞાનની છે.’ આવી જાહેરાત બાળકને ચોપડી પસંદ કરવામાં મદદ કરે છે. વાચનને કંઈક પ્રેરે પણ છે.

વળી બાળકો જે ચોપડીઓ દેખીતી રીતે આકર્ષક ન લાગવાથી ઉપાડેજ નહિ પણ ચોપડીઓ જરૂર વાંચવા જેવી હોય ને વાંચવા લે તો ગમી જાય તેવી હોય તે ચોપડીઓમાંથી હું થોડું થોડું વખતો વખત વાંચી સંભળાવતો. ચોપડી આખી વાંચી નજ સંભળાવું. તેનો રસિક ભાગ થોડો વાંચી, રસ જગાડી તે છોડી દેતો. બાળકો સ્વતઃજ તે તરફ ખેંચાતાં ને પેલો રસ લેવા ચોપડી વાંચી કાઢતાં. ચોપડીનો બાળકને રસ આપવામાં આપણી આટલી મદાય આ-

વશ્ય છે. ચોપડીની અંદરનો રસ ચખાડીને જ આપણે બાળકને વાંચવું કરી શકીએ. ચોપડીના માત્ર વખાણો નહિ.

વળી બાળકોને વાંચી સંભળાવ્યા કરવાથી તેઓ પરાવર્તી બને છે. આજસુ બને છે. તેમને ચોપડી બહુજ ગમતી હોય પણ જો તેઓ વાંચીજ શકતા હોય તો આપણે વચ્ચે પડીને વાંચી સંભળાવવા ન જવું અને તેમના સ્વાવર્તનને તોડવું નહિ. છતાં વાંચી સંભળાવવાના પ્રસંગો આવતા. ત્યારે બધાં બાળકો ડોઈ ડાહ્યવાર સર્જનાત્મક પ્રકૃતિઓ ઉપર ચડતાં ત્યારે હું તેમને ગાંધી સંભળાવતો કે વાંચી સંભળાવતો. આ વખતનું વાચન તેમના કામમાં બમણો રસ પ્રેરે ત્યાં સુધી ચલવતો. કામ છોડી સૌ સંભળવા આવે એટલે ચોપડી તેમનેજ સોંપી દેતો.

લગભગ બધા બાલ સાહિત્યકારો મારા મિત્રો છે. તેઓ અવારનવાર મારે ત્યાં આવતા એટલે હું બાળકોને સીધાજ તેમનો પરિચય કરાવતો અને લેખક દ્વારા લેખનમાં રસ ઉત્પન્ન થવાનો માર્ગ ઉઘડતો. મને લાગે છે કે હરકાંઈ વાચનાલય કે પુસ્તકાલયમાં લેખકોનાં ફોટાઓ મુક્યા હોય તો બાળકોને ને જોવા ગમે. વાચનશાય ચિત્રો વિનાનું તો નજ હોય પણ તેમ આ લેખકોના ચિત્રો તો હોયજ. મારી આ દરખાસ્તથી તમામ લેખકો ખુશી થશે.

મારી સાથે બાળકો વાંચે તો તેઓ કેટલું વાંચે છે કયું કયું વાંચે છે તેની નોંધ મારે રાખવી જોઈએ. તેથી એકતો મને જણવા મળે કે વાંચનાર બાળક કેવી વૃત્તિનું છે. ને ઇતિહાસપ્રિય છે કે વિજ્ઞાનપ્રિય, ને વારતાપ્રિય છે કે દરીકતપ્રિય છે. તે ઉપરથી હું બાળકની બાંધે છંદગીની દિશા નેતી કરી

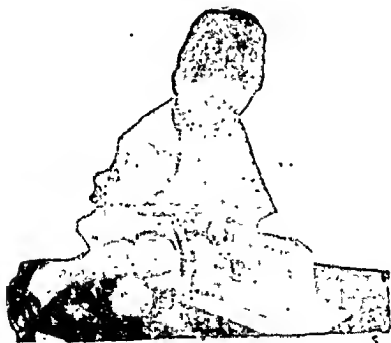

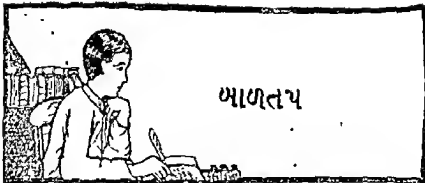
સમગ્ર શકું. તેને ગમતાં પુસ્તકો વધારે મેળવી આવું. તે માર્ગમાં ખૂબ આગળ વધવા અનુકૂળતા કરી આવું; અગર અમુક પુસ્તકો મી મુખ્યધારણ બાજકને ગમે છે' છતાં અમુક બાજકને નથી ગમતાં નો તેનાં કારણોમાં ઉતરી તેના વિશેષ માનસને જાણું અને પછી તેને માટે શું કરવું ન કરવું તેનો વિચાર કરે. અને ઉપાય શોધું. વળી કેવી જાતનાં પુસ્તકો બાજકે દાયમાં લે છે અને કેવાં નથી જ લેતાં તે જાણવામાં આવતાં તેનાં કારણો શોધી કાઢી શકાય અને લેખકોને એનવગી મળે કે બાજકો તો આવું માલિયા આવી રીતે લખેલું વધારે પસંદ કરે છે. લેખકોની મનરથી કદમે લખેલું ચાહે અને ન પણ ચાહે. નોંધમાંથી જાત જાતનાં આંકડા તારવી શકાય છે. અદિ તેની દિશા સૂચક

જાદી આવું છું અને આંકડા આપવાની જરૂર તો છે જ નહિ:

- ૧ કેટલાં પુસ્તકો બદલ વંચાય છે.
- ૨ કયું પુસ્તક વારંવાર વંચાય છે.
- ૩ કયું પુસ્તક કોઈપણ વાંચતું નથી.
- ૪ કેટલાં બાજકોએ કેટલાં પુસ્તકોનો લાભ લીધો.
- ૫ કયા વર્ગના પુસ્તકો વધારે વંચાય છે.
- ૬ કયો લેખક વધારે વંચાય છે.
- ૭ કેવી સામગ્રી અને દાખા વધારે ગમે છે.
- ૮ દર માસે અમુક બાજક કેટલાં પુસ્તકો વાંચે છે.
- ૯ સરેરાશ દરેક બાજક કેટલાં પુસ્તકો વાંચે છે.

ગિજુભાઈ

બાળતત્વ

“જનર આદિ વ્યાધિથી ઉત્પન્ન થયેલ તપ ખરેખર મહાન છે.”

અહમદરખક, ઉપનિષદ.

“સઘળા દષ્ટિથી શીળા કચરો કહાડી નાંખનારી વ્યાધિ ગણી શકાય, કદાચ તેના કરતાં શરીરને સ્વચ્છ કરનાર કે માનવ રોગ નહિ પણ હોય, અને તેથી તેની આરંભથી યોગ્ય સારવાર થાય તો પરિણામે તે આવ-કારદાયક છે.”

મૅકફેડન વિદ્યાનચક.

“સારી પેદે નીકળેલી શીળાથી ક્ષય, કંકભાગ, વિષકોટક આદિના ઝેરાથી બાળકો શારીરિક મોક્ષ મેળવે છે, અને આ જન્મે ખીજી રીતે તે લાગ્યેજ મળી શકે છે.”

હેન્રી સ્પિન્ડલાર્ડ, એમ. ડી.

“આમડી સ્વચ્છ રાખવાની યોગ્ય સંભા-ગના અભાવથી શીળા નીકળી આવે છે,”

ડૉ. એક. ઇ. ગિલ્ક.

(૨)

આપણા દેશમાં બાળમરણપ્રમાણુ બીજા દેશો કરતાં વધારે છે, તેના ઘણા કારણોમાંથી બાલઉછેરઅજ્ઞાન પ્રધાન પદે છે. આપણે ત્યાં એ વિશે વિશેષ સાહિત્ય પણ નથી, તેમજ આપણા ગૃહશિક્ષણમાં એને સ્થાન પણ નથી; વર્ષો પહેલાં ઘરમાં ડાશોમા એ સંબંધે કેંક જણતાં પણ હમણાં એમની જગ્યા મંબાજો એવી વૃદ્ધા કે ભાગ્ય-શાળી ઘરે હોય છે.

બાળઉછેરમાં બાળઆરોગ્યશિક્ષણ એ

અગત્યનો વિષય છે, અને એ વિશે તો એક અધિકારજ લખાય, એ તો નિરાંત અને નવરાસની વાત ! હમણાં તો આજની ધડીપે આક્રમ્ય શીળાના ઉપદ્રવ વિશેજ થોડોક સૂચનાંઓ લખવી જરૂરી છે.

બાળકોને ઘણો રોગ થાય છે, જીવલેણ પણ નીવડે છે, પણ તે બધામાં શીતળા કે માતા એક સામ્રાટ બાળબોગ લે છે જેઓ તેના ભયંકર પંખમાંથી છટી જાય છે, તેના પર પણ તેની કુરતાના સ્મારક રહી જાય છે. ફૂલની પાંખ સમા સૂંઘાળા બાળ ગાલ પર માતાના કણ રહી જાય છે, તેમજ દીવા સખી દીપતી બાલ આંખ પર પણ માતાના ડાંધ રહી જાય છે. એ કયા માઆપથી જોયા જાય, તેમ છે ?

મૃહોની ગતિને એ રોગ આધિન છે. જમડેલો મંગળ એના કારણે રૂપ મનાય છે. તેથી વાતાવરણમાં હિચ્છુતા વ્યાપી રહે છે. કમળાં બાળ શરીરો એ સહન કરી શકતાં નથી, એટલે એ ફૂટી નિકળે છે. પણ તેને માટે પૂરાયલા હિંદોવાળી આમડી અને મળ્યા બરેલા આંતરડાવાળી યોગ્ય બ્રૂમિકા તો આવશ્યક છે.

ઘણે ભાગે ઉચ્ચ પ્રકૃતિના અને કોષિત સ્વાભાવના બાળકો પરજ તેની અસર વધારે થાય છે. વળી નિર્ધન માઆપને ત્યાં જન્મેલા બાળકો પર તેની અસર વિશેષ હોય છે, તે પણ અસ્વચ્છતાને કીધેજ !

શીળા, શીનળા કે ગાનાનો કૃત્તિ-ધ-

તિલામ્મ સદીઓ પહેલાંનો છે. તે પૃથ્વીપરના લગભગ બધા દેશોમાં સેંકડો વર્ષોથી ઉપદ્રવ-રૂપ છે. તે ઘણીવાર જીવ લેણુ થઈ પડે છે. આપણા દેશ કરતાં ઠંડા પ્રદેશોમાં એ વધારે લયંકર મનાય છે, પણ ત્યાં એની સારવાર પણ સારી પેઠે થાય છે.

આપણે તો વહેમના બોગ બની માતાની માનતા માનીએ છીએ કે બળીઆ દેવને પ્રાર્થના પ્રાર્થએ છીએ. આ આપણી સાર-વાર, કેટલી સુરક્ષા ? “શ્રદ્ધાચિકિત્સા”ની દૃષ્ટિએ એ પણ કું અયોગ્ય નથી, પણ એટલામાં કત્તવ્યની ધતિ કૃતિ માની લેવાથી રોગીની વિશેષ કાળજી કે સંભાળ લેવાતી નથી, તેથી કેટલીક વાર ભારે હાનિકારક પરિણામ નિપજે છે.

“પેટ સાફ” અને “શરીર સાફ” એં માતાં ચાલતી હોય, ત્યારે પ્રત્યેક બાળક માટે અતિ જરૂરનાં છે. મા બાળકને દિવસમાં એક વાર શરીરને સારી પેઠે ચોળાને નવડાવે અને અંકવાડિયે એકવાર બાળકની વચના પ્રમાણમાં એરંડિઉં પિવડાવે, તો મીળા નિકળવાનો સંભવ ઘણો ઓછો રહે. વળી ખાનપાનમાં મરીમસાધાવાળા પદાર્થોને બદલે દૂધ, કાળી દ્રાક્ષ, આલુ, ખૂખારા, અંજીર આદિ ફળો ઉમેરે, તો તે પણ બહુ લાભપ્રદ થઈ પડે. શીંગીના વાપરામાં બાળકને કેવળ દૂધ અને ફળોપર રાખવા તે એના સામે વીરો ઉતારવા ગરાજર છે.

બાળકને શીંગીવાળા બીજા ગોઠિયા સાથે રમવા કે બીજી કશી રીતે સંદર્ભમાં આવવા દેવા નહિ, એ પણ એક અગત્યની વાત છે. એ રોગ પોને મંદ ચેપી છે, ચૌદથી ઓગળીસ દિવસ લગી તો એનો ચેપ શરીરમાં વહિ પામ્યા કરે છે. પછી તબી

યાર દિવસ તાવ આવે છે, ત્યારે પેટમાં ગોળા વળે છે, મહોડે ઉબકા આવે છે, કેડમાં તથા ચાપામાં પીડા થાય છે.

શીંગી નિકળ્યા પછી બાળકને તરસ વધારે લાગે છે, ત્યારે નવસેકા પાણી સાથે મધ મિલાવી દેવી અને નવસેકા દૂધ સિવાય બીજી કોઈ ચીજ ખાવા આપવી નહિ. નવસેકા દૂધ પાણી તે મારો તેટલી વાર કશી આનાકાની કે સંકોચ વિના આપવા, તેથી અંદરની ઉબ્બતા ગમે છે, અને શરીરનાં અવધવો ધોવાય છે, સાથે સાથે ચોપણ પણ પૂરતા પ્રમાણમાં મળ્યા કરે છે.

ઝાડાની કબજાયાત આ રોગમાં અત્ર-ભાગ લગજ છે. નવડાંક કાળી દ્રાક્ષ અને એક તોલાભાર ત્રિકુળા ચૂર્ણનો પાસેર પાણીમાં ઉકાળો કરી ઉમરના પ્રમાણમાં બાળકને પાવો, અને બની શકે તો એનિમા કે દૂસ વડે પેટ સાફ કરવા પ્રયાસ કરવો.

રોગીની શય્યા સ્વચ્છ રાખવી. ઓઢવાના ઓઢાક અને પાથરવાના પાથરણા પ્રતિદિન ધોવા કે તડકે મૂકી તપાવવા. બની શકે તો રોગી માટે ઓરડી પણ જૂઠ્ઠી રાખવી. તેમાં જરૂરની થોડી ચીજો સિવાય કશી વધારાની સામગ્રી રહેવા દેવી નહિ. જરૂરના માણસો સિવાય બીજાઓની પણ આવન રાખવી નહિ ત્યાં પૂરતા પ્રમાણમાં હવાની અવરજવર રહે તેવી ગોઠવણ રાખવી; આરી બારણાં ઉઘાડાં રાખવાં, તેથી બગિયાના ફાણાં તરતજ સૂકાવા માંડે છે. તાવ આવ્યા પછી ચૌદથી એકવીસ દિવસમાં તો બાળક પ્રથમ કરતાં વધારે પવિત્ર બની કરે કરે છે.

આ ચૌદ દિવસની બાળનપત્રમાં છે, ચૌદ દિવસ લગી તપ તપી બાળક વધારે સ્વચ્છ અને વધારે સ્વસ્થ થાય છે.

બાળકની કશુકથા

ઓ રામાં અંધારું હતું. ખુલામાં આટલા ઉપર એક બાઇ વિચારમાં પડી હતી. એનું શરીર બહુજ નબળું હતું. પાસેજ એક નાનકડું બાળક સુતેલું હતું. ઓરડામાં મચ્છર ઘણાં હતાં. બાળક અને તેની બાને મચ્છરો દરડી રહ્યાં હતાં. ચાર દિવસ પહેલાંજ જન્મેલું કુમળું બાળક મચ્છરોના ત્રાસ સહન કરી શકતું ન હતું, એના ઉપર માતા એક સ્વચ્છ લુગડું ઓઢાડી એના મચ્છરોથી બચાવ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહી હતી; પણ પ્રયત્ન નિષ્ફળ જતો હતો. ચક્રિલી માતાને જરા નિદ્રા આવી, ને નિદ્રામાં એને એક સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નામાં એક હાડપિંજર રૂપ બાળક હળવે હળવે એની પાસે આવ્યું એને 'બા, બા' કરીને અત્યંત દીન સ્વરેથી સાદ પાડી એની સામે આંગળી ચીંધી ઉભું રહ્યું:

“કોણ બાણ ?” બાંએ ગભરાઈને પૂછ્યું ‘તું એકલો કેમ ?’

‘હા, બા, હું તારો બાણ, એકલો કેમ આવ્યો અને એ બધું હું હમણાંજ તને કહીશ, કૃપા કરી વચ્ચે વચ્ચે પૂછ પૂછ

ના કરતી. હું માત્ર એ ચાર જ શબ્દો બોલી શકતો હતો, તે આજે આટલું બધું કેમ બોલી શકું છું, એ માટે પણ આશ્ચર્ય પામવાની જરૂર નથી. હું આજે તારી પાસે પેલા જડ શરીરથી બોલતો નથી. પણ હું આજે મારા પ્રાણથી તને મારી કથા કહીશ. હું જે જે કહું તે ધ્યાન દઇને સાંભળ. ધીરજ રાખીને સાંભળજે. રડ્યા વિના સાંભળજે.”

“અરેબર બા, મારો કથા હુખ પૂર્ણ છે. જન્મથીજ મને કે ભાગ્યહીન હતો. મારા જન્મ વખતેજ તને બહુ કષ્ટ પડ્યું. પછી તારી સંભાળ સારો રીતે નહિ લેવાયાથી તને તાવ ચડ્યો. બાળકના ભાવી આરોગ્યનું મૂળ - માતાનું ધાવણ - મને તારો માંદગીને લીધે મળ્યું નહિ. એ માટે હું તને દોષ કેમ દઉં ? મને બૂખ્યો તડકડતો જોઈ તારું મન બહુ દુભાતું હતું. વારું, ધાવણ ન મળ્યું તો કાંઈ નહિ પણ બીજું દૂધ કાગજથી પ્રમાણસર પાણી તેમજ દધા નાખીને તૈયાર કરીને પાવું જોઈતું હતું, તે પણ થયું નહિ. ગાંધનું દૂધ વખતે મળતું અને ન પણ મળતું. ખાત્રીનાયક દૂધ નથી મળતું એમ

વિચારી તમે ભેંસનું દૂધ દેવાં લાગ્યા. એ પણ પ્રમાણસર પાણી નાખ્યા વિના દીધું નહિ ને મને અપયો થવા લાગ્યો. હમેશ મારા પેટમાં દુઃખવા લાગ્યું. હું રડયાજ કરતો, પણ મારા રોવાનું કારણ સોધવાની કાંઈ તરદી ન હેતું. તમે મને રોતલ કુટ્યાળો વિગેરે કહેતા. હું રડ રડ કરું નહિ માટે તમે ચપ્પરની ટોટી મારા મોઢામાં નાખી મને છાતો રાખતા. રાત ને દિ હું ચુર્યા જ કરતો ને તેની ધૂનમાં મારું દુઃખ જૂલી જવાનો ચત્ત હું કરતો. નવાઈની વાત એ છે કે તમે લોહિા મને બધો વખત ટોટી દેતા પણ ત્યારે તેની ખાસ જરૂર જણાતી (દૂધ પીવાની વખતે) ત્યારે તો તમે મને એ આપતા જ નહિ. એકાદ વાટકીમાં દૂધ લઈ ગમે તેવી ગંદી ચમચીથી દૂધ ગળામાં રેડતા. હું ખૂબ રોતો. મને ખૂબ અગવડ થતી. પણ તમે તો તે તરફ ધ્યાન પણ દીધા વગર એક પછી એક ચમચી મોઢામાં નાખ્યા જ કરતાં. પરિણામની ખબર છે ? દૂધ સીધું પેટમાં જવું ને મોઢાની લાજ સાથે મળીને જવું જોઈએ તેમ ન બનવાથી મને તે પુરવું પચવું નહતું. આથી મારું પેટ બગડેલું જ રહેતું.

ખરી રીતે ટોટી વારે થડીએ બદલવી જોઈએ. પણ એ કાણ કરે ? એ તો બધો વખત મોઢામાં રહેતી. તેની ઉપર પુગી વળી જતી. ગંધાઈને તેમાંથી ખાટી વાસ મારતી. ટોટી કાંઈ પાણીમાં નાંખી ઉકાળવું નહતું. ટોટી જમીનપર કે ગમે ત્યાં પડેલી હોય તો તે ઉપાડી મારા મોઢામાં નાખતા મને તે બિઝકસ ગમતું નહિ. પણ કરું શું ? ટોટી સુસવાની બહુજ ટેવ પડેલી તેથી હું એ મોઢામાં લેતો ને ચૂસતો.

આ, નાનપણમાં મારાં કાડકાં કાણ જાણે

કેમ પણ બહુજ નયોળાં હતાં. મને પગ ઉપર ઉછું રહેવું નહોતું આવડતું, ને નહતું ગમતું. મારી ડોક પણ બરાબર સીધી નહતી રહી શકતી. છતાં તમે મને પરાણે પકડી પકડીને ઉભા કરવાનો પ્રયત્ન કરતાં. મારા કુણા ને નાભુક કાડકાં દુખવા આવતાં. કાડકાં મજબૂત થવાને બદલે ઉલટું વાંકાં ચુકાં થયાં.

દુધમાં પ્રમાણસર અને પુરવું પાણી, ન નાખવાથી મને કબજાઆત રહેતી. કાંઈક કાંઈક વાર તો દરત બે દિવસે પણ આવતો નહતો. કહો જોઈએ તમે તે તરફ થોડુંકેક ધ્યાન આપતા કે ? થશે, ઝાડો થશે; આજે નહિતો કાલે થશે ! એમ ધારીને તમે કાંઈ ઉપાય પણ કરતા ન હતા. એક પ્રસંગ બરાબર મારા ધ્યાનમાં છે. તે કહું કે ? એકવાર મને બે દિવસ સૂધી દરતજ ન હતીયો, ને પેટ ચડ્યું. બેચેની વધવા લાગી એટલે તમે ડાક્ટરની દવા કરાવી. ડાક્ટરે પીચકારી અપાવી. ત્યારે મને ખુશ્ખોશી ઝાડો હતીયો ને હું રમવા લાગ્યો. એવું વારે વારે થતું. પણ તમને કાંઈને નાનાં છોકરાંઓ માટે મળતી પિચકારી લાવવાનું સૂઝ્યું નહિ.

હું એમને એમ મોટો થવા લાગ્યો. કુદ-રતના નિયમ પ્રમાણે મને દાંત આવવા લાગ્યા. એ લગવાન, તે વખતના ત્રાસનું વર્ણન તે કેમ કરું ? દાંતના પેદામાં સખાકા આવતા ને લગભગ આંખ સુધીનો બધો ભાગ દુખવા આવતો. મને મોટા મોટા ઘોળા ભુજાવ થતા. પણ એ તો નાના છોકરાને દાંત ટુટે ત્યારે એમજ થાય એમાં દવા બવા શું કરવીતી ? એક કરીને તમે કાંઈ ગણકારતાજ નહિ; ને કાંઈ પણ ઇલાજ કરતા નહિ. હા, ઘરમાં તને ખૂબજ કામ હતું; રાત સુધીમાં તું બહુજ ચાટી જતી એ પણ ખરું, પણ આ થોડાક વખત કાઠીને મને ધિમીભાળા ને વજ

ધસીને દેતી હોત તો મને થોડો ઓછો ત્રાસ થાત. હશે. એ તો ગયું. આ માફું ના લગાડતી.

એમ કરતાં તો બે બે દાંત આવ્યા. પાડોશીની ડોશીઓ કહે કે 'છોકરાને દાંત આવ્યા છે, હવે એને થોડો નરમ ભાત દેવો જોઈએ.' તેં મારું અન્ન ખોટણ ક્યું. મારી છાતી ધડકી ઊઠી. મને થયું કે, હજી તો મને દૂધ પણ બરાબર પચતું નથી તે હું અન્ન કેવી રીતે પચાવી શકીશ ? 'પણ પછી તો મને ભાત લાવવા લાગ્યો. ને હું અકરાંતીઆ જેમ ખૂબ ભાત ખાતો... હવે ભાત સારો મળતો ન હતો. ઓખા જરા શેકીને થોડા તિખા મિઠું નાખી તૈયાર કરેલો ભાત મળતો હોત તો ? પહેલા વહેલા બે ચાર દિવસ તેં મારા માટે નોખો નરમ ભાત કર્યો પણ પછી તો અધાં માટે જે ભાત થતો તેમાંથીજ મને પણ આપતા ને હું પણ તે ખાતો. આથી એ ભાત મને મારક આવવાને બદલે ઉલટુંજ થયું. હું રોજ ઘોળા ઘોળા પોદળો કરતો. પણ તને કશી ફીકર થઈ નહિ. તું કહેતી 'એ તો પહેલાં મુદ્દલ હંગાળોજ નોતો તે હવે ખુલાસેથી ઝાડો ઉતરે છે.' હળવે હળવે હું દુબળો પડતો ગયો. પેટ મોટું દેખાવા લાગ્યું ને હાથ ને પગ સૂકલા બની ગયા. તમને હવે લાગ્યું કે મને હવે દાકતરને દેખાડવો જોઈએ. દાકતર બીજું શું કરે ? તેમણે કહ્યું કે મને 'રિક્ટમ' છે, તેણે એકદમ અન્ન બંધ કરવાનો હુકમ કર્યો. મારું અન્ન બંધ થયું પણ મને તો હવે બેંસતું દૂધ પણ પચવાની મુશ્કેલી પડી. પણ તમે લોકોએ ગાયતું દૂધ દેવામાં કેટલી બધી ઢીલ કરી બીજી રીતે મારું આરોગ્ય સાચવવામાં પણ તમે ધ્યાન દીધું નહિ. પરિણામ શું આવ્યું ?

બીજી વાત મારા ઘોડીઆ ઉપર મચ્છર-

દાનીને ઠેકાણે મારી બેજવાળી મુતરવાળી ગોદડીઓ સુધાવા માટે નખાતી. અંદરથી મને બેજવાળી હવા મળતી. મારો શ્વ મુંઝાતો હતો પણ શું કરે ? મુતરની ખરાબ વાસથી મારું માથું દુઃખવા આવતું. પણ હું પોતે ઉઠીને તે કાઢી નાખવા સમર્થ ન હતો. વળી તમે મને માત્ર એકજ કુડતું પહેરાવતા, તે પણ એવું કે મારો અડધો વાંસો ઉધાડો રહેતો. અરધા ઉધાધા શરીરે હું જમીન પર આળાટતો. જમીન છાવાળી હોવાથી એ બેજવાળી રહેતી. તે ઉપર હું લસરતો હતો. આ તારા વગર મને એક ધડીએ સોરવતું નોતું પણ તું તો આખો વખત રસોડામાં કાંઈ ને કાંઈ કામમાંજ રહેતી એટલે મને પણ ત્યાંજ બીનાશમાં, ટાદમાં માખોના બણબણાટમાં બેસતું કે સુતું પડતું,

કોઈક વાર તમે મને એકલાનેજ ઘોડી-આમાં રડતો મૂકીને પોતપોતાના કામે લાગતા. પહેલેથીજ મારી તબીબત નરમ રહેતી તેમાં પણ તમે મને એકલાને મૂકી જતા તે મને મુદ્દલ ગમતું નોતું. મને રમકડાં દઈ, હાલસાં ગાઈ રમાડવાને કોઈને નવરાશ ન હતી. દરેક જણ પોતાના કામમાં પરાવાઈ જતાં. જે કોઈક પાસે આવે તો તેને બચી દેવી પડે. પ્રથમ તો ગમે તે માણસ આવીને મને બચી લેતું તે મને ગમતું નહતું. પણ જ્યારે મને ખબર પડી કે જે મને બચી ભરવા આવે તે મને પંખાળે છે, મારા ઉપર વહાલ કરે છે ત્યારે તો હું રાજપુશીથી બચી દેવા લાગ્યો. એટલુંજ નહિ પણ બીજાઓનું મારા તરફ ધ્યાન ખેંચવા માટે હું પોતેજ મને બચી લેવા માટે મોટું આગળ ધરતો તેથી મારું આરોગ્ય બગડે કે ન બગડે તે બાબતમાં હું નિરૂપાય હતો.

વળી કુંગળી, લસણ ચેવડો કે દેબરાની વાસ મારતું મોટું મારા મોઢાને સૌ અડા-

ડતા ને મને લુલ્લ લુલ્લ સ્વાદનો અણગમતો અનુભવ મળતો. વળી મને એક અવરાવવામાં તો તમે કોઈ વાર વિચારજ ક્યો નહિ. મને કોઈ અડુ ભાવતી પણ મારે માટે થોડી ભુકી નાખીને લુગડાથી ગળીને તે મને આપવામાં આવતી નહિ. પરંતુ દરેક જણ પોતાની રહેઠીમાં વધેલી કોઈમાંથી ચમચો ચમચો આપતું. એ કોઈ નહિ પણ કોઈનો કચરોજ કહેવાય. કોઈને નામે 'બધાવું' એકું મારે અણગમતું આવતું જ પડતું. બાળકની મનોવૃત્તિની કોને ખબર પડે !

આ, આ બધી બાબતો દેખાવમાં જીલ્લી લાગે છે. પણ તેનાથી માફ આરોગ્ય સચવાતું નહતું. વળી તંદુરસ્ત બાળકોને એટલું બધું ન સાચવીએ તોય કંઈક ચાહે પણ મારી કિયલિ કેવી થઈ હતી તેની તને તો ખબરજ છે. હું અડુજ દુખેજ થઈ ગયો હતો ને વધારે હીલચાલ કરવાની મારામાં તાકાત નહતી. આલુઆલુના પાકિશમાંથી એકાદ ચપળ કોકરૂં મારી આગળ આવીને દોડદોડ કરતું તે મને ગમતું. વળી કોઈક કહેતું 'એ બાલુ તારામાં આટલું જ જોર નથી ! આમ ટોકવાથી મને ખૂબ લાગી આવતું ને દુઃખી થતો. કાણ કેવા ભાવથી બોલે છે, એ બધું તાના બાળકો સમજી સમજીએ છીએ; તમારા જેમ અમને પણ મુખ દુઃખની લાગણીઓ છે.

હા. કાણે રોગની પરીક્ષા સારી કરે છે. એવી તેમની કીર્તિ સાંભળી તમે મને તેમને દેખાડ્યો. તેમણે દવા આપી ને મને જરાક નહિ જેવું સાફ થયું; પણ થોડા દિવસ પછી હું ફરીવાર માંદો પડ્યો. તમારે મને ફરીવાર તેમને દેખાડવો જોઈતો હતો, માફ વગળ લેવું જોઈતું હતું તેમજ મારે મારે તમારે કાંઈક કરવું જોઈતું હતું. પણ નેમાંથી તમે કાંઈજ ક્યું નહિ. ઉત્તરું તમારી જી પાવર્મેન્ટમાં-મંડળમાં દળવે દળવે હું મુધાગ

પર આવું છું એવો ઠરાવ પસાર કર્યો. ત્યાર પછી હું શું કરું ? નિરાશ થઈ દેવ ઉપર ભરોસો રાખીને હું બેઠો.

એક વખતે આપણે ત્યાં એક મિત્ર આવ્યા હતા. એ કહેતા હતા કે અહીં પામેજ એક અધિનીકુમાર નામના ડોક્ટર રહે છે. તેઓ આવા રોગ ઉપર હોમિઓપાથીની દવા કરે છે, તેમણે આના જેવી ક્ષિતિવાળાં બેચાર બાળકોને સાજા કર્યાં છે. તમે પણ એને દેખાડો. ત્યારે આપણે પણ કહ્યું કે "લાલ એક ડોક્ટરની તે દવા કરે છે અને તેને મારું પરિણામ આવ્યું છે." આમ કહ્યા બાદ મને એમની દવા કરવા વિશે પેલા મિત્રે આગ્રહ કર્યો. મને થોડોક આશા ઉત્પન્ન થઈ ને તમે શું કરો છો તે જાણવા હું ઉત્સુક થયો. પણ એટલામાંજ નીચેનાં વાક્યો સાંભળી હું સાચ નિરાશ થયો. "એમનું નામ અધિનીકુમાર હોવાથી, શું થઈ ગયું. એ થોડાક ધન્યવંતરી છે. હા. કાણેને એક વાર દેખાડ્યું છે ને દવા ચાલુ છે. એનાથી થોડું સાફ પરિણામ પણ દેખાય છે; હવે એક ડોક્ટરને ડોક્ટરી બીજીની દવા લેવાની કાંઈ જરૂર નથી. એના નરીખમાં લશે તે થશે."

હવે તો હું સાચેજ દેવ ઉપર ભાર દઈ દિવસો કાટવા લાગ્યો. આ વખતે મને એકજ મુખ હતું ને તે તારો મદવાસ. પણ મારું દુર્ભાગ્ય મને નેટવું પણ મુખ લાંબા ગ્રમય સુધી બોગવવા દેશે નહિ એમ બાગવું. કારણ કે જોજ મડીલાનાં માથે બીજી બાદ આવવાનું હતું. પછી મારું શું થશે એ વિચારથીજ હું મુંઝાયો. વધારે ને વધારે તારી પામે રહી કાળ વીનાવવા લાગ્યો હું કીધું થઈ ગયો હતો મને બદાન્તી ચોક્કસી દવા અડુ ગમતી પણ તું તો ચાલી ચકતી ન હતી ને ઘરમાં બીજી કાંઈ મને લાચારી ફેરવી નહિ એવું મોટું માણસ નહતું. તાના

છોકરાને કે પદ્માવાળાને આપી મને બહાર મોકલવામાં આવતો. તે મને એવી રીતે તેડતા કે મારાં બધાં હાડકાં દુખવા આવતાં ને મારો જીવ મુંઝાતો. પણ બહાર ફરવાની ઇચ્છાથી હું એ બધું સહન કરતો. હળવે હળવે તારા નવ મહિના પૂરા થયા. એટલા વખત સુધીમાં મેં વિચાર કરી કરી નક્કી કર્યું કે હવે આ લોકમાંથી હું પરલોકમાં જઈ તો કાંઈ ખોટું નહિ. કારણ કે તું મારી પાસે રહી નહિ શકતી હોવાથી મારે દિવસ કેવી રીતે ગાળવા તેનો મને વિચાર થઈ પડતો. એક દિવસ રાત્રે એકદમ હું ઝળકી ઉઠ્યો ને જોઈ છું તો હું એકલો છું. મને તો એવું થયું કે જાણે આખું જગત ફરે છે. એવેનીતે લીધે મને ઉધ આવી નહિ. સવારે મને તારા પડખામાં મૂકવામાં આવ્યો ત્યારે તો મારી જગ્યાએ તારા પડખામાં બીજા નવાં બાળકને સુતેલું જોઈ મને તેની અદેખાઈ આવી. હવે તો તારી સામે જોઈ જ નહિ એમ મને થયું. વળી બા હવે આપણને આગલની જેમ નહિ મળી શકે એમ લાગવાથી મેં આલ્યા જવાનો નિશ્ચય કર્યો. એક બાજુ શારિરીક દુઃખ, બીજી બાજુ માનસિક દુઃખ. પછી કેવી રીતે જીવવું? તને સુવાવડ આવી તેને ચોથે દિવસે જ મારો જીવ જવાનો વખત આવ્યો. છેલ્લી ઘડીએ

તારો ઓળો મળે તો 'કેવું સાઈ' એમ મને થતું હતું. પણ આ મારા નાના ભાઈએ તારી ભાઈજાંધી એવી સારી રીતે કરી કે જેથી મને તારો ઓળો તો નહિ પણ તને અડવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું! તમારા બધાનું કલ્યાણ ઇચ્છી મેં મારા લાકડી જેવા શરીરનો ત્યાગ કર્યો ને પરમેશ્વર પાસે જવા નિકળ્યો. પણ એટલામાં તારો પ્રેમ મને સાંભરી આવ્યો ને તને મળવાની જગ્યા ઇચ્છા થઈ. હું તારી પાસે ફરીવાર આવ્યો ને તમારા અસ્થાન ને ગફલતને લીધે મારા જેવા બાળકોને ફેટલું નુકશાન થાય છે તે કહેવા અને આગળ ઉપર બીજા બાળકોનું આમ ન થાય તે માટે હું તને મારી કરૂણ કથા સંભળાવવા આવ્યો.

“બા, મારા ઉપરની રાસ વગેરે બધું હું ભૂલી જાઉં, ને આ નવા જન્મેલા બાળક ઉપર હેત રાખી ને ઉત્સાહથી ઉછેરી એને સર્વોત્તમ કરાવું. આજ આપણી છેલ્લી મુલાકાત. બા, હવે જઈશ.”

“બાણુ, આ બાણુ, ક્યાં ગયો. જરાક ખમ..” આમ કહી માતાએ તેને પકડ્યા પોતાનો હાથ લંબાવ્યો પણ હાથ તો નવા બાળક ઉપર પડ્યો ને તે જંગમી ઉઠી.

શંદિરાબેન ગદ્દે

આલ્સ્યાવસ્થાની ખરાબ ટેવો

અભિધાનક્રમમાં કે આગપણમાં જે ખરાબ ટેવો સંભળત રીતે પડી જાય છે તે તોડવી બહુજ મુશ્કેલ થઈ પડે છે. અને ઘણીવાર તો એમ દેખાય છે કે તે તાત્કાલીક જાય તો પણ આગળ-ઉપર તે ફરીથી ડોડીયું કરે છે. એટલા માટે આગકનો સ્વભાવ અને ટેવો આલ્સપણથી કે પ્રારંભથીજ યોગ્ય રીતે ધ્યાય તે જરૂરનું છે. નિયમિતતા, શારીરિક સુદૃઢતા, શ્રદ્ધા પાત્રન અને ઉત્તમ રીતે પોષાએલું અપજ શરીર આ ચાર છવનના સંદેશ તરવો છે. નર્વસ (ખીંટલું), અસમતોલ, ઉદ્વેગ, હાડકા ને મસ્તિષ્ક વાંકે છવનારા એવાં આગકોનેજ ખરાબ ટેવો જલદી પડી જાય છે અને તે કોઈ રીતે દૂરતી નથી. આગકોમાં કથી ટેવો ખાસ આવે છે તેના થોડાએક પ્રકારો નીચે છે:

બીજી જગ્યાએ લઈ જતાં હોઈએ તો પથારી અગાડવાની ટેવ પડતી નથી. એટલે એમ કે આગકના પહેલા મહિનાઓમાંજ તેને પગે ધરીને એક બે કલાકને અંતરે પેશાબ કરાવીએ તો પથારીમાં ન મુતરવાની ટેવ પડે પડે છે. આની ટેવ પાડી હોય તે આપણે પાસે ન હોઈએ તે આગક ચાલવા સીએલું ન હોય તો આલોટીને પથારીની નીચે જઈને પેશાબ કરે છે. પણ પથારીમાં તેને ગમતુંજ નથી એથી વિરૂદ્ધ પરિણામ આપણા વિરૂદ્ધ વર્તનથી આવે છે. પહેલેથી બ્યાં બ્યાં પેશાબ કરવા દઈએ, પથારી પસાળવા દઈએ તો પછી આગકને તેવીજ ટેવ પડે છે. આનો આધાર મોટે ભાગે માતા કે આગકને સંભાળનાર બાઈ ઉપર છે.

૧. આંગળા અથવા લુગડું સતત ચૂસ્યા કરવું. ચૂસણીની ટેવ પાડવાથી તેને અંગે આ ટેવ પડે છે. આ ટેવ કદાચી નાખતા વર્ષો ચાડ્યા જાય છે. ને ત્યાં સુધી તો આગકનો જડયું ને પાત્રન આદિ અવયવોમાં એવું તો ગંભીર નુકસાન થઈ ચૂક્યું હોય કે જેની કદી પણ ભરપાઈ નજ થાય.

૨. નખો ચાલવા અને ઢૂંડ ખાવી. આ બેય ટેવોથી ગંભીર નુકસાન પહેલે છે. આવી ટેવો પડે છે એમ ખબર પડતા વેંત હજી ટેવ સંભળત થઈ નથી હાંજ તે ગમે તે ઉપાયે કાઢી નાખવી લેખ્યે.

૩. હંમેશાનું પથારીમાં મૂતરવું. આગકને બેલામાં બેસી તકે દિવસેજ નિયમિત રીતે અને પેશાબની જગ્યાએજ પેશાબ કરવાની ટેવ પાડી હોય તેમજ રાત્ર પણ પેશા-

બાગકની સામાન્ય તંદુરસ્તી અને જ્ઞાન-તંત્રની સમતોલતા ઉપર પણ ઘણો આધાર છે. સામાન્ય સમધારણ આગકોમાં પથારીમાં મુતરવાની ટેવ ખીજા વર્ષ સુધી હોય છે. કવચિત ત્રીજા વર્ષ સુધી પણ ચાલે છે. ત્રીજા પૂર્વ થતાં પણ જે ટેવ ચાલુ રહે તો તે બાળકમાં જરૂર ડોક્ટરની સલાહ લેવી લેખ્યે. આમ થવાનું કારણ મોટે ભાગે શારીરિક અસકિન હોય છે. સામાન્ય આરોગ્ય (bygones) ની જીણી જીણી બાબતો પણ બાળકમાં લઈને અમલમાં મૂકવી. ઘણી વાર આમ થવાનું કારણ પેશાબથી થતા irritation હોય છે. ડરલીકવાર પેટના કૃમિને કીધે પણ થાય છે. પ્રો. હોન્ડ કહે છે “ આવી ટેવવાળા આગકને સવારે બેલાં પુકળ પાણી અને દૂધ આપવા. પણ સાંજે ચાર પાંચ વાગ્યા પછી પ્રવાહી ખાણું કે

પીણું આપવું જ નહિ. આવા બાળકનું સન્નિવું જમણુ સૂકું અથવા લગભગ મુકા પદાર્થનું જ રાખવું. અને રાત્રે દસેક વાગે તેને પેશાબ કરાવીને સુવરાવવું. ”

૪. શી ચૂંથવાની કુટેવ. બાળકને જેમ આંગળા ચૂસવાની કે નખ કરડવાની ટેવ પડે છે તેમજ કોઈપણ વસ્તુના વ્યતિય વિકારોના ભાન વગર આ પણ ટેવ પડી જાય છે અને મોટાં ઓળખાતાં ધ્યાન ન હોવાથી તો તે આગળ વધે છે.

આ વિષય ઉપરના ખાસ અભ્યાસીઓના લખાણોમાંથી નીચેના ઉતારા લીધા છે.

શી ચૂંથવાની નાનપણમાં પડેલી કુટેવની બાળકના શારીરિક અને માનસિક વિકાસ ઉપર બહુજ ખરાબ અસર પડે છે. તેના નૈતિક વક્ષણ ઉપર તો વિશેષજ અસર દેખાય છે. આને લીધે ૮/૯ વર્ષ જેટલાં નાના બાળકો પણ અતીતિનો ચેપ ફેલાવનાર થઈ પડે છે. તે ચેપ પોતાના મિત્રોને જ નહિ પણ ઘણીવાર આખી શાળાને આપી દે છે.

પ્રો. હૉલ્ટ ‘ માતાઓ અને નર્સેસ ’ની હેડ્યુકમાં લખે છે, “ આ કુટેવ (masturbation) એટલે શું છે ? ઇન્દ્રિયને હાથથી અથવા કપડાથી, અથવા પથારી સાથે અથવા બે સાથળથી ચૂંથવાની ટેવ. કાંઈ કાંઈ વાર બાળક જમીન ઉપર બેસે છે ને સાથળ દબાવીને આમ તેમ ડાલે છે. આવી નાની નાની બાબતો તો મોટે ભાગે ધ્યાન બહાર જ જાય છે. ઘણીવાર બાળકની એક વિચિત્ર રમત તરીકે ઓળખાય છે.

આ કુટેવ બહુજ નાની ઉંમરનાં એટલે એક વર્ષના બાળકમાં-છોકરી ને છોકરી બે માં જણાઈ આવે છે.

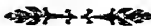
આવી કુટેવનો શો ઉપચાર ?—અધી

કુટેવોમાં આ સૌથી વધારે હાનિકારક કુટેવ છે. માટે શક્ય તેટલી વહેલી તકે તે કદાવવી જોઈએ. બાળકને સૂતી વખતે અને સુષ્ટને ઉઠતી વખતે ખાસ અવરોધવાં જોઈએ. શિક્ષાથી કરી લાલ થતો નથી, એટલું જ નહિ પણ ઉઘટો ગેરલાલ થાય છે. કુટેવનું કારણ શોધીને તે દૂર કરવું જોઈએ. ઘણીવાર ઇન્દ્રિય ઉપર ધર્પણ આવવાથી આવી ટેવ પડી જાય છે. ટાઇટ યુનિફોર્મ વગેરે કારણ-ભૂત હોય તો તે બૂલ સુધારવી. ઇન્દ્રિયની ચામડીમાં જ દોષ હોય તો ડૉક્ટરની સલાહ લેવી.

શિક્ષણના પ્રો. કૉટન લખે છે. “ ઇન્દ્રિય ધર્પણના શક્ય તેટલા બધાં કારણ પ્રથમ દૂર કરવાં જોઈએ. અભણપણે બાળકનો જે આ ટેવ પડી જાય છે ને તેમાંથી તેને એક જાતનો આનંદ મળતો લાગે છે તેમાંથી તેને છોડાવવા માટે માતાએ બહુ જ દક્ષ રહેવું જોઈએ. બહુજ સૂક્ષ્મ અને સતત અવરોધનની જરૂર પડશે અને બાળકનું ધ્યાન બીજી તરફ વાળવા માટે સતત પ્રયત્ન જોઈએ.”

લંડનના પ્રેફેસર ડૉ. સ્ટીલે આવા કદ કેસ તપાસ્યા. તેમને વિષે લખતા તે કહે છે કે “ ઓગણચાળીસમાંથી એકત્રીસ છોકરીઓ હતી અને તેમાંથી પચીસમાં આ કુટેવ તેમની બે વર્ષની ઉંમરમાં જ પડેલી હતી. સાત કેસમાં તો સાત મહિનાની ઉંમરે પડેલી હતી. ” તે આગળ લખે છે, “ આ કુટેવના ઉપચારમાં મદત્તની બાબત એ કે. તે કુટેવ તરીકે જોવામાં જોવાથી ધ્યાનમાં આવતી જોઈએ. અર્લકાવરમાં આ ટેવ જલહી નાશુદ થઈ. શકે પરંતુ વર્ગો સુધી જ્યારે તે ચાલ્યા કરી હોય ત્યારે તેને કદાવવી મુશ્કેલ બને છે.

તારાબેન

આપ અને દીકરો

ત્રણ વરસનો બાળક છે. બાપા બહારથી હાથમાં ચેવડાનું પડિકું લઈને આવ્યા.

છોકરો: બાપા ! શું આવેલું લાવ્યા ?

બાપા: એ તો તમ્બાકુ છે. જો ક્યારમાં મૂકું છું. અડતો નહિ. નહિ તો તમ્બાકુ ઉંચે ને ગળામાં ભરાઈ જશે.

છોકરો: દીક.

બાપા બીજા ઝોરડામાં ગયા. એટલે છોકરે ધીમે રહીને ક્યાર ઉઘાડ્યું. પડિકું ઉઘડ્યું, ચેવડો ખાઈ ગયો; ને ખાલી કાગળ મૂકી હાથ મેં ઘોળીને રમવા લાગ્યો.

યોડીવારે બાપા આવ્યા અને ક્યારમાં ચેવડો લેવા ગયા તો ખાલી કાગળ. છોકરાને પૂછ્યું: અડ્યા, આમાંથી ચેવડો કેણુ ખાઈ ગયું ?

છોકરો: બાપા, એતો તમ્બાકુ હતી ને? તમ્બાકુ કાંઈ ખવાય ? મેં નથી ખાધી.

તમ્બાકુ ખાઈએ તો ગળું બજે ને ઉધરસ થાય.

બાપા પોતાની ભૂલ અને છોકરાની ચતુરાર્થ સમજી ગયા.

[૨]

સ્વદેશીની ચળવળ ચાલતી હતી. ઘરમાં દિવાળીમાં ફટાકડા ફૂટતાં હતાં. બાપા રોજ ઘરમાં વાતો કરે કે “ લાખો રૂપિયાનો ધુંવાડો થઈ જાય છે, ”

બાપાને સીગરેટ પીવાની ટેવ હતી. સીગરેટ પીતા જાય અને ઉપર-પ્રમાણે બોલતા જાય,

બાળક રોજ માંભજે.

એક દિવસ બાળક કહે: બાપા, તમે સીગરેટમાં કેટલા પૈસાનો ધુંવાડો કરો છો ? સીગરેટ મૂકી દો તો કેટલા પૈસા બચે ? ”

બાપા હતા રામજી બાળકની વાત પી ગયા અને સીગરેટ પીવી છોડે દીધી.

નર્મદાબેન

મુંબઈવાસી કચ્છી માબાપોને

મુંબઈમાં વસતાં કચ્છી લાઈ બહેનો 'ગુણ-સુંદરી' ને પોતાના કુટુંબનું માનીઈ માસિક ગણે છે, એટલે 'ગુણસુંદરી' પોતાનો 'બાળક અંક' પ્રગટ કરે તે ટાંકણે મુંબઈવાસી કચ્છી માતા પિતાઓને ઉદ્દેશીને 'બાળક માટે શું કરીએ?' એ વિષયમાં એક કચ્છી તરીકે, બે શબ્દો લખવાને પ્રેરાયે છે.

મુંબાઈમાં કચ્છીઓનું સ્થાન મારી પેઢે ઉંચું ગણાય. લાંબા વસવાટથી તેમણે મુંબઈના રહેણી કરણી અને વિચાર વાતાવરણને ઠીક પચાવ્યાં છે, તેમ છતાં પણ તેમનામાં રહેલી પ્રાંતીય અસ્થિતાએ તેમને 'બરા કચ્છી' જ રાખ્યા છે,

મુંબઈગરે કચ્છી એટલે આગેવાન વેપારી. મુંબઈના વ્યાપારમાં મોખરે રહેતાર કચ્છી પોતાના મૃદુલજનમાં કેટલે અંશે સફલ થયો છે એ હવે તેણે બાણુવું પડશે. પોતાની બાવિ આત્મા માટે પોતે શું કરે છે એ તેણે બતાવવું પડશે. આજ સૂધી પોતાના મૃદુલજનના ભોગે તેણે પોતાનું વ્યાપારિક ઐશ્વર્ય અનેક રાખ્યું. આવા ભોગો માનવ-જાતિની બદતીના વિઘાતક છે. હવે તેણે પોતાના એ યશસ્વી જીવન વ્યવસાયમાંથી લાવિ પેઢીની ખાતર પોતાના મૃદુ માટે વધુ જવાબદારીવાળા થવું ન્દેઈશે?

લીધા દીધાની અહોરાત્રની ધમ્માઘ, નફા તોટા કે હુંડીયામણની ગૂંચો ઉકેલવાની તક-માર અને દોડધામ, આ બધા જીવન સંગ્રામમાં આપણાં બાળકો ગિયારાં કયાંયે વીસ-રાઈ જાય છે. બાળકોને સમજવાનો, તેના માટે વિચાર કરવાનો કે તેમના સાથે વાત કરવા નેટલો. યે આપણને સમય નથી મળતો. બાળકો સાથે બે ઘડી બેસી હસી રમી, કે તેમની નિર્દોષતાના અમૃતે નહાઈ સ્વર્ગીય મુખ ભોગવવાનો ધન્યરક્ત પ્રસાદ માણવાનો

સમય આપણને નથી મળતો. શેઠ સૂરજ વઝ-ભદાસ કે શેઠ વેલજી લખમશી નવું સરીખા કેટલાક માનવંત અપવાદો બાદ કરતાં સર્વજ્ઞ આ ક્ષિતિ પ્રવર્તે છે. આપણા બાળકો માટે એકાદ શિક્ષક-મે'તાને શેઠશ્રી એટલાથી જ આપણા કર્તવ્યની સમાપ્તિ નથી થતી. મે'તા બાળકને પટપટ મોપાઈ લેવરાવે અને કડકડ વંચાવે એટલે બાળકો બરાબર લાગે છે એ વિચારને હવે તજવો પડશે. બાળક એ શું છે, બાળકનો વિકાસ શાથી થાય, બાળકને કઈ પ્રવૃત્તિ આપીએ તો બરાબર, બાળક શું ભોગે છે, સાચી કેળવણી કઈ કહેવાય એ બધું બાળકોના હિતની ખાતર આપણે વિચારવું પડશે. વગર સમજે મે'તાના હાથમાં બાળકને સોંપી દેતાં વાત સો ગળણે મગવી પડશે.

પ્રશ્ન થશે કે તો પછી બાળકને કઈ રીતે કેળવવાં? સારી કેળવણી આપવાના આપણને કોડ છેજ, આપણા પાસે સાધનો પણ છે; નથી એક માત્ર તે માટેની સાચી યોજના-વિચારણા. આપણી પ્રવૃત્તિ એવા પ્રકારની રહી કે આપણે કચ્છીએ તેટલો વખત બાળકોને નથી આપી શકતા. આપણાં આજનાં ઘરોમાં પણ તેમને વિકાસ વાતાવરણ કે પ્રવૃત્તિ મળી રહે તેવી વ્યવસ્થા નથી, નથી વાતાવરણ. જીવનની તાલીમ કે સાચું ધડનર થાય તેવું વાતાવરણ ઘરમાં આપણે નથી ઉભું કરી શક્યા. આવી સ્થિતિમાં એક જ ઉપાય છે; સાચી કેળવણી જીવનની તાલીમ આપતાં બાકમૃદો-બાકમંદિરો આપણે સ્થાપીએ. દ્રવ્યનો સવાત્ર આપણને મુંઝવે તેમ નથી. કેળવણી પાછળ આપણે દ્રવ્ય ખર્ચીએ પણ છીએ. પણ તે સાચી રીતે ખર્ચાય એટલું જ થવાની આજ જરૂર છે. સ્થાનિક

મુંબઈમાં વસનારા કે પરાંવાસી લાઇઓ પોતાનાં બાળકોને ફેળવવા અર્થે 'ખાનગી શિક્ષકો' રોકે છે તેના કરતાં અધા લાઇઓ સાથે સહકાર કરીને વ્યવસ્થિત બાલમંદિરો સ્થાપે તો બાળકોને અનેક ગણે લાલ થાય. જૂદા જૂદા શિક્ષકો પ્રત્યેક ગૃહ રોકે તેના કરતાં લતે લતે બાલમંદિરો સ્થાપે આથી બાળકોને સાચી વિકાસક પ્રવૃત્તિ, સાચો માર્ગ ત્યાં સાંપડશે. એકલાં અદુલાં એકલાં ઘુટતાં અને ગોખણુપટ્ટી રૂપી રાક્ષસના બાહુમાં સપડાયલાં બાળકોને સાચું સામાજિક જીવન જીવવાનું ત્યાં સાંપડશે. તેમના વિકાસને પેષક પ્રવૃત્તિઓ ત્યાં તેમને હાથ લાગશે. આમ સાચું બાલજીવન ત્યાં વિકસશે.

આપણા અસંસ્કારી નોકરોના પાસમાંથી બાળકોને આપણે છોડાવીએ. તેમના સહવાસમાંથી તેમને મુક્ત કરીએ. તેમની ટેવો, તેમનાં દુષ્કર્મો અને તેમનું કલુષિત વાતાવરણ આપણાં બાલપુષ્પોને કરમાવીને દુર્ગતિની હાંડી ગર્તામાં ધકેલી દેશે. આપણી શ્રીમંતાઈ આવા નોકરોથી આપણા બાળકો અસ્પર્શ રહેતો નથી લગવાઈ મરવાની. શ્રીમંતાઈના દોરમાં આપણે બાળકોને નોકરોના હાથમાં મૂકી તેમનું ખૂન કરીએ છીએ. બાળક દુરાચરણી થાય એ તેનું ખૂન નહિ તો શું ?

આપણા નોકરો અને આપણોના કાકા પચ્ચે આપણું બાળક ગુલામી જીવન જીવી રહ્યું હોય છે. આનું જીવન શ્રીમંતાઈમાં સાંપડતું હોય તો આ કરતાં મુક્ત કંગાલીપન દમ્ભરગણી બહેનર છે. અપંગના એ શ્રીમંતાઈની નિયાતી દરગીજ નથી. અપંગ માણસ માણસાઈ ગુમાવે છે. શ્રીમંતાઈના કેશમાં બાળકોને નોકરો અને આપણોના ગુલામો કેમ બતાવીએ ?

પરેણાં પહેરાયી બાળકોને લાડ કરવાની

રીત નહું જંગલીપણું છે, એ વિચાર હવે આપણે ફેટલેક અંશે સમજ્યા છીએ. દાગીનાનો શોખ આપણા કચ્છી શ્રીમંતોમાં ખૂબ છે. દાગીના પહેરાવી બાળકોને આપણે અસમાનતાના પાક આપી નૈતિક દષ્ટિએ નીચું પટ્ટીએ છીએ. ધરણાં તેના ઘરોરવિકાસને અવરોધે છે, ગંદકીનું ઘર છે, તેના જીવને તોખમમાં મૂકે છે; એ અધાં કરણો તો દાગીના પહેરાવવાની વિરૂધમાં છેજ. ધરણાંથી લાદવામાં આપણો પ્રેમ બતાવીએ એ સાચું નથી. બાળકને આપણી શ્રીમંત દાહતના પ્રદર્શનરૂપ બતાવી મૂકવા માટેજ જો આપણે દાગીના પહેરાવીએ તો તો આપણા વિષે શું સમજવું ? એટલે અંશે આપણે હજી વિનીયાન નથી થયો. આપણાં લાડ તેને સાચા વિકાસને માર્ગે લઈ જવાનાં હોય.

કેળવણીનું આપણું આજનું બિન્દુ ફેરવીએ. આપણે રક્ષા વેપારી. આપણી નજર બાપરમાં વ્યવહારોપયોગી કેળવણી લેવા નરક રહે એ વાજબી નથી. 'કેળવણી એટલે જીવનની તાલીમ: જીવનનું ઘડતર' એ વિચાર આપણે સમજી જીવનના ઘડતરમાં કેળવણીમાં આપણે ઉપયોગી વિષયો સિવાય બીજાં વિષયોનું શું સ્થાન છે તે આપણે મમજીએ કેળવણીના સાચા માર્ગે જતાં સાચો વિકાસ સાંપડતાં આપણાં, બાળકો અવસ્ય સાચા અને ઉત્તમ વેપારી બનશે, જો તેમનામાં એ સંસ્કારોનું પ્રાધાન્ય હશે તો. જીવનની પૂર્વ તૈયારીરૂપી સર્વાંગ વિકાસક કેળવણી આપણાં બાળકો પામે તેવો આશ્રય આપણે હમેશ મેલીએ.

કચ્છી માબાપો પોતાનું ઉમતા ખમીર 'બાળકો' માટે વિચાર કરવામાં નરક અર્ગશે પ્રભુલાલ જ. ધોળકીઆ—ભુજ

બાલકીડાંગણ

ઘરમાં હડધૂત થતાં ને શેરીમાં રજળતાં રખડતાં બાળકોને કોઈ પંથું પ્રચારને બચાવવાં જોઈશે. તેમને ગંદકીમાંથી, ગંદી રમતોમાંથી, અવ્યવસ્થા ને જંગલી-પણામાંથી, ગાળાગાળી ને બાઝાબાઝીમાંથી કોઈ પક્ષ લોગે બચાવવાં જ જોઈશે.

એવો ઉપાય શોધવો જોઈએ કે જેથી બાળકોને ખુલ્લી હવા ને તરફો મળે. રમવા માટે વિશાળ અને ખુલ્લી જગા મળે, છૂટથી ને સુખથી રમવાનું ને ફરવાનું મળે. નિશાળના સખત ઉપરીપણા અને લણાવવામાંથી મુક્તિ મળે.

એવો ઉપાય શોધવો જોઈએ કે જેથી બાળક ગંદું મટીં સ્વચ્છ થાય, શોભીતું થાય, રૂપાળું થાય. બાળકના હાથપગ મજબુત અને કાણુવાળા થાય; બાળકની આંખો ચપળ થાય, બાળકનો કાન તીવ્ર થાય, બાળકની સંધ્યની ઇંદ્રિયો સશક્ત ને તેજસ્વી થાય.

એવો ઉપાય શોધવો જોઈએ કે જેથી બાળકની છત્રાસા વધે અને તૃપ્ત થાય; પળે પળે હંડતા સ્વાદોનો જવાબ મળે; નવું નવું જોવાની વૃત્તિને અવકાશ મળે, નવું કરવાની ઇચ્છાને જોળવાનું મળે. નવું આંલખવાનું મળે, નવું ગાવાનું મળે, નવું છવવાનું મળે.

આ ઉપાય તે બાલકીડાંગણનો છે. ઠેરઠેર બાલકોડાંગણો કરીએ. ઠેરઠેર બાલવિકાસની વાડીઓ રચીએ. એ વાડીએ બાલકાસ્યનાં ફૂલો ઉધડશે; એ વાડીએ બાલયુષનાં ગીત ગવાશે. એ વાડીએ મનુષ્યજીવનની પ્રગતિનાં પગલાં મંડાશે.

: : : : આજે તો બાલકીડાંગણ એક જ માર્ગ છે : : : :

: બાળકોને એક જ ભેટ છે : : બાળકોનું એક જ કલ્યાણ છે :

કુદરતી ઇલાજ

નહીના અચ્ચંચોને માટે કુદરતી ઇલાજની ખાસ જરૂર છે કારણ કે તેમનું શરીર નિર્મલ હોય છે એવા વખતે વિદેશી દવા રૂપી ઝેરી ભરવામાં આવે તો પ્રભાણમાં નુકશાન થાય છે. આ બાબતની સાબીતી અમેરીકામાં થઈ ચુકી છે, એટલે આ વિશે વધારે લખવાની જરૂર નેતો નથી.

તદ્વન ન્હાના બાળકને ઉપવાસથી અત્યંત લાલ થાય છે, કે તેટલો મ્હોટાને થતો નથી. કુદરતી અને પાણીમાં ઝુલવાવાળા અચ્ચાઓથી લઇને ૧૪-૧૫ વર્ષના બાળકને માટે ઉપવાસ ઘણો લાલકર્તા છે. તેમને નાની મોટી ખીમારીઓ થયા કરે છે. જે માઆપ સાહસ ને વિશ્વાસની સાથ રોગો થતાંજ બોગ્ગન અંધ કરી દે તો રોગ દેખતા દેખતા આશ્ચર્યથી દૂર થઈ જાય. શરીરથી લઇ મોટા મોટા ભયંકર જવરો સુધી રોગ આ પ્રકારે મહત્ત્વથી દૂર કરી શકાય છે. એક, બે, ત્રણ, ચાર ઉપવાસોથીજ ધારેલ કલ તત્કાલ થાય છે.

આસકાનું શરીર સંગ્રહન એટલું જાણુ ઉત્તમ અને આરોગ્યવર્ધક હોય છે કે તેમને કોઇ પણ પ્રકારની ઔષધીની જરૂર ન પડતી નથી. જ્યાં તેમને રોગ થાય કે તત્કાલ બોગ્ગન અંધ કરી દેવું જોઈએ પણ પાણીની તરસ લાગે તો થણુંજ ગરમ પાણી ઉડાવી દારીને તે પીવા આપવું. પ્રકૃતિ ઉપર નિર્ભર

રીતે છોડી દેવું આ માટે સગારે ભય રાખવાનું કારણ નથી. કારણ કે આનાથી મોટી ખીજી ચિકિત્સા છેજ નહીં (હોઇ ન શકે). જે માઆપ એક બે વાર પણ આની પરીક્ષા કરશે તે આપો આપ જોશે કે આ કુદરતી ઇલાજ અમોઘ અને રામબાણુ ઇલાજ છે.

પણ કોઇ બાળકને મહીના મહીના સુધી તરેહ તરેહની ઝેરી દવાઓ પાછ પાછને, તેનું સ્વાસ્થ્ય તદ્વન બગાડી નાખ્યું હશે તેને માટે ઉપવાસ નક્કમો છે. કારણ કે તેને મરણના મુખ સુધી પહોંચાડ્યા પછી આ ઇલાજ થું કામ કરી શકે ? એ દેખીતુંજ છે.

જેમ પ્રતિષ્ઠિત મજ્જનની પ્રકૃતિ ચોરી નીગેરે ઝુલ્યાઓ, કરતાની હોય નહીં તેમ અચ્ચાઓની પ્રકૃતિ ચિકિત્સા હોતીજ નથી. પરંતુ માઆપ અસાનપણથી વધારે ને વધારે ખાનપાન દેવાથી તેઓની તબીયત નાદુરસ્ત કરે છે અને તે તબીયત સુધારવા માટે ઉપરથી દવાઓ રૂપી ઝેર દેવામાં આવે છે તેથી ઉત્કટ એવડુ આસકનું આરોગ્ય નાશ થાય છે.

પ્રકૃતિ કહે છે કે બાલક જન્મથી લઇ ત્રણ દિવસ સુધી દુધ પીતુંજ નથી. પછી ક્રમશઃ (દુધ) પીએ છે. જોઇતા પ્રમાણથી વધારે તેનું પેટ પચાવી શકતું નહીં હોવાથી અછણું ચિગેરે થાય છે. મોળ થાય છે, નાવ આવે છે, ત્રોડો ઉઘડી ચિગેરે નવેક

તરેહની વ્યાધીઓ થાય છે. આ માટે એકજ ઉપાય બસ છે અને તે ઉપવાસ. આ ઉપવાસમાં માત્ર પાણીજ પીવાની છુટ છે એથી બાલકોના તમામ રોગો મરી જશે. આ માટે ઘણાએ ઉદાહરણો મોલુદ છે. જેઓને જોઈએ તેઓને અમે બતાવી શકીશું.

બાલકો ઉપવાસ કેમ કરી શકે ?

પહેલીજવાર આ વાત વાંચીને લોકોને આશ્ચર્ય થશે કે બાલકો ઉપવાસ કેમ કરી શકે ? ઘણીજ અસંભવ વાત ! પણ વાંચક આ માટે કાંઈ પણ નવાઈ પામશે નહીં. અમેરીકામાં ૫ વર્ષના બાલકે ૭ ઉપવાસો કરી પોતાનો રોગ મટાડ્યો છે. અરે ૪ મહીનાનું બાળક પણ રોગ હોય તો એક ઉપવાસ કરી શકે છે. જરૂરિયાતોને પચાવતું હોવાથી વગર ખાદ્ય રહી શકાય છે, એ ચોક્કસ છે.

બાલક રૂવે ત્યારે શું કરવું ?

બાલક રૂવે ત્યારે શું દુધ નજ પાવું ? ન પાવું કેમ થાયે ? આ માટે જવાબ એજ છે કે બાલક રોગી હોય અને રહે તો તેને દુધ ન પાતા એક ચમચો પાણી પાછ દેવું એટલે સડતું બંધ થઈ જશે.

બાલકને રોગ કેમ થાય છે ?

બાલકને સ્વભાવિક રોગ કોઈ થતો નથી પણ માઆપની ભૂલથી રોગનું ભોગ થઈ પડે છે. માટે ખાસ ધ્યાન રાખવું કે જ્યારે

રૂવે ત્યારે ખાસ કારણ જુખતુંજ છે એમ માનવું નહીં.

જો બાલક થોડું દુધ પીએ તો માનવું નહીં કે રોગી છે માટે દવા પાવ. દવાઓ બાલકના શરીરમાં ઝેરની ગરજ સાર છે માટે સૌને મારી સૂચના છે કે આ માટે હજારો પૃષ્ઠના પુસ્તકો અંગ્રેજીમાં હાલ તૈયાર મળે છે તે વાંચવાથી તમામ શંકાઓ દૂર થશે. દુકામાં બાલકોના તમામ રોગ માટે કુદરતી ધલાજ (ઉપવાસ) અમૃત સમાન છે.

આ માટે મહારા પોતાના હાથેજ ઘણા દાખલાઓ અનુભવ્યા છે.

આ સિવાય પાણીના પ્રયોગથી પણ બાલકોના તમામ રોગો મટે છે કારણ કે બચ્ચાઓને ઘણા ભાગે આહારના અતિક્રમથીજ રોગો થાય છે અને તેના માટે તેટલા પુરતોજ ઉપાય કરવાથી આરોગ્ય થાય છે. બાલકપણમાં શરીર ઘણુંજ નિર્મલ હોવાથી દવાઓ અનહદ નુકશાનદર્તા નીવડે છે. હજારો બાલકોના મરણ દવાઓથી થાય છે તેમાથી બચી જાય તો ઘણાજ દુકં મુદતમાં આયુષ્ય પુરું કરે છે. અમેરીકાના કુદરતી ધલાજના ડાક્ટરો પ્રબલ મેધધ્વનીથી જણાવે છે કે માઆપોએ બાલકોના શરીર દવાઓથી ઝેરથી બચાવવા નહીં કે જેથી તેઓ તંદુરસ્ત રહી (૧૦૦) સો વર્ષ જીવે. આ બાબત જેઓને વધારે પુછવા હોય અગર પોતાના બાલકોને યથેશ રોગોના ઉપચાર પુછવાની જરૂર હોય તેઓએ એક આનાની ટીપીટ બીડી નીચેને શરનામે પુછવું:

જયચંદ મહારાજ

(c/o શા. મુરછભાઈ મેઘજી,)
ખંડવા, G. I. P. Rly.

બાળ-ચોર

શાળા ભેવા મેમાનો આવ્યા. કલ્યાન-દિર ને ચિત્રમંદિરો લેઈ બોલ્યા “આવી મુંદર વસ્તુઓ આમ ખુલ્લી મુખી દીધી છે તે છોકરાંઓ ચોરી નથી જતાં ?”

‘ચોરી નથી જતાં’નો પ્રયોગ મારા કાનને નવો લાગ્યો, ને ખૂંચ્યો પણ ખરો. મેં કહ્યું, “હા, બાળકોને બહુ ગમે છે ત્યારે કાષ્ટવાર તે લઈ જાય છે, પણ તેને અમે ચોરી નથી ગણતાં.”

ખરેખર, આપણે આપણી ભાષાથી અને ભાષાની પાછળ રહેલી આપણી માન્યતાઓથી બાળકોને ધણા દુર્ગુણો શીખવીએ છીએ. બાળકને ખોટું બોલવું કરીએ છીએ, ચોરી કરવું કરીએ છીએ. મોટે ભાગે આપણે જ તેને ધણી ખરી અનિષ્ટ વાતો ને તેની ભાષા આપીએ છીએ.

એક નિર્બાળ બાળકને આપણે કેમ ચોર બનાવીએ છીએ તે જોઈએ. બાળક એકઠી વસ્તુ ઉપાડે છે. પોતાની પાસે રાખે છે. બાળકને તે બહુ ગમતી હોય છે. બાળકને તે જોઈતી હોય છે. કેટલીક વાર તે આપણા કામની હોય છે કેટલીકવાર કામનીયે નથી હોતી.

આપણે તેને તરત શું કહીએ છીએ ! “મગન, મારી ચોપડી કેમ ચોરી ગયો ? મારી પેન્સિલ કેમ ચોરી ? ચોર છો.” બાળકને ત્યાંસુખી ચોરી કરતાં એટલે શું એનો

ખ્યાલ હોતો નથી. બાળક તો તેને ગમે છે તેને પાસે રાખવાનું મન થાય છે માટે વસ્તુ લે છે ને પાસે રાખે છે. બાળકની આ સાદી સરળ ક્રિયાને આપણે ચોરી તરીકે ઓળખવાની ઉત્તરૂણ કરીએ છીએ અને બાળકને પણ ચોરીનો અરુપિત ને ખોટો ખ્યાલ આપીએ છીએ.

બાળક વસ્તુ ઉપાડે તે માટે આવા સંબોધનાં ઠપકા આપવાથી પરિણામ એ આવે છે કે બાળક જે વસ્તુ ઉઘાડી રીતે પોતાને માટે લઈ જતું હવું તે ઠપકા સાંભળવો ન ગમવાથી જાની રીતે લઈ જવા લલચાય છે ને ચોરી છુપીથી વસ્તુઓ કેમ ઉપાડી લેવી તે શીખે છે.

સારાંશ આપણા ઠપકા અને ભાષા બાળકને ધણીવાર ચોરી કરવાનું શીખવે છે. આ રીતે બાળક સાચી રીતે ચોરતાં શીખ્યું હોય તોપણ તે ચોર બને છે એમ નથી. બાળક પરત્વે તો જે વસ્તુ તે સરલ ઉઘાડે માર્ગે નથી લઈ શકતું તે તેને જાની રીતે લેવી પડે એટલેજ ખ્યાલ હોય છે, પરિસ્થિતિ બદલાય તો બાળક પણ બદલાય છે. તેથીજ ધણા લોકો જેઓ બાસ્થાવસ્થામાં સખ વાતાવરણમાં ચોરી કરે છે તેઓ મોટપણમાં સ્વતંત્ર થયા પછી ચોર રહેતા નથી. એટલે કે દરેક ચોરનાર બાળક ચોર હોય છે એમ પણ નથી. જનાં એટલું તો ખરું કે ચોરી કરવાની

ટેવ પડે તે બાળકના નૈતિક વિકાસને વિધા-
તક તો હજ. તેની પાછળ ચારિત્ર્યની નિર્ભ-
ગતા રહેલી છે. આત્મસન્માનનો અભાવ રહેલો
છે, પરમ્-માનની વૃત્તિનો પણ અભાવ છે.

બાળક વસ્તુઓ લે છે જેને આપણે ચોરી
છે એમ કહીએ છીએ તેની પાછળ બે વાતો
હોય છે. પહેલી વાત એ હોય છે કે બાળકને
તે વસ્તુ પ્રત્યે આકર્ષણ હોય છે. વસ્તુ તેને
ગમે છે. પાસે રાખવાનું મન થાય છે.

બીજી વાત એ હોય છે કે બાળકને
બીજાની મિલકત શું પોતાની શું, ને એક-
બીજાને સ્વાસ્થ્યથી હાનિ પહોંચાડવાનો
બીજાની મિલકતને ત્રાસવધી જોઈએ, સન્માનની
જોઈએ, માત્ર ઉપાડીને પાસે રાખવાથી કાંઈની
મિલકત પોતાની થઈ શકતી નથી. કાંતો તેણે
આપણને તે ભેટ આપી દેવી જોઈએ ને કાંતો
આપણે તે ખરીદવી જોઈએ. ! ને ખરીદવામાં
પણ બીજાની વેચવાની ઇચ્છા હોય ને વેચવા
માટે તે જે મૂલ નક્કી કરે તે આપવાની
આપણી તાકાત હોય તોજ તે ખરીદી શકાય
છે વગેરે વ્યવહારનીતિની તેને સમજણ હોવી
જોઈએ.

બાળકને ચોરવાની અથવા વસ્તુઓ લઈ
લેવાની ટેવ ન પડે. તે માટે આ બે વાતો
આપણે ધ્યાનમાં લઈ ઉપાય કરવો ઘટે.

પહેલાં આકર્ષણની વાત લઈએ. બાળ-
કને વસ્તુ ગમે છે. તેમાં પણ વધારે જુદા-
કરણની જરૂર છે. ઘણીવાર બાળકને વસ્તુનું
આકર્ષણ થાય છે. અથવા પાસે રાખવાનું
મન થાય છે તે માત્ર દેખાદેખીથી હોય છે.
મોટા લાઘ પેન્સિલ કે ખરીદીયો રાખે છે માટે બે
રસમો નાનો લાઘ પણ તે લેવા દોડે છે.
એક વર્ગના બીજા છોકરાઓ પાસે કાંઈ
હોય તો તે પોતાની પાસે રાખવાનું મન થાય
તે દેખાદેખી થઈ.

દેખાદેખી ફેટલીકવાર ચોખ્ખી દેખાદેખી
હોય છે જ્યારે ફેટલીકવાર તેની પાછળ
મિલકતની શ્રેષ્ઠતાનો ભાવ હોય છે જ્યારે
કે વર્ગનો એક છોકરો બે પેન્સિલો ને ચાર
કલમો રાખતો હોય ને તેની અધિક વસ્તુઓને
લીધે તે શ્રેષ્ઠ ગણાતો હોય તો બીજા બાળ-
કને તેવીજ રીતે શ્રેષ્ઠ થવાનું મન થાય છે.
તેમને પોતાની કનિષ્ઠતા સાહે છે તેથી તેઓ
કનિષ્ઠતા દૂર કરવાનો તેમને મન સીધો ને
સરલ લાગતો રહેતો લે છે.

દેખાદેખી અથવા સરસાઈના કારણે
બાળક વસ્તુ લે છે તેમાં બાળકને તે વસ્તુને,
ખુદ ઉપયોગ કે આકર્ષણ હોવું નથી.

અર્થાત્ દેખાદેખી કે સરસાઈ બોગવવાને
કારણે તે કાણે તો તેને અમૂકજ વસ્તુ ચોક્કસ
જોઈએજ એમ થઈ જાય છે ખરું. પણ
શતિનું જુદાકરણ કરીએ તો તે વિશિષ્ટ
વસ્તુમાં ખુદખુદ તેને ખાસ આકર્ષણ હોવું
નથી.

આથી વિરુદ્ધ ખૂદ આકર્ષણના દાખલા
પણ હોય છે. બાળક વસ્તુ લે છે તે કોઈ
લીધી છે માટે નહિ પણ કારણ: તેનેજ તે
એટલી બધી ગમે છે કે તે પાસે રાખ્યા
વગર તેને સંતોષજ થતો નથી. જેમકે પ્રદ-
ર્શનમાં કે બજારમાં કાચની લખોડીઓ જોઈ
હોય ને અત્યંત આકર્ષણને કારણે બાળક તે
ઉપાડી લે અને જો તે જાણતું હોય કે
ઉપાડી રીતે ઉપાડીશ તો સામું માણમ વડે
તો તે જાનું માનું પણ ઉપાડી લેશે. આની
પાછળ તેનું વસ્તુ પ્રત્યેનું જુદા આકર્ષણ
હોય છે.

આ સિવાય બાળકને વસ્તુનો ઉપયોગ
હોવાથી વસ્તુઓ લેવા માગે છે. ઘણા બાળ-
કને પતંગ કરવાની ચિત્ર ચિતરવાની ને
એવા એવા કામોની હોશ હોય છે પરંતુ

તે કામને જરૂરી એવી અર્થ વસ્તુઓ તેને તરત મળતી નથી ને તેથી તેને ધણી અગત્ય ઉત્પન્ન થાય છે તે સ્થિતિ તેને ગમતી નથી. માટે બાળક ગમે તેની વસ્તુ ઉપાડી લે છે. એમાંએ બે પ્રકારના છે. બાળકને જરૂરની વસ્તુ ઝટ અપાવી દેવાની માયાપો દરકાર રાખતાં નથી એટલુંજ નહિ પણ ધણીવાર તે; મોટાંઓને બાળકની માગણી નકામી લાગે છે અથવા મોટાંઓની અર્થ-વ્યવસ્થામાં બેધમેસતી આવતી નથી ને તેમની પાસેની બાળકની માગણી વ્યર્થ ગણાય છે. તેથી બાળકને તે વસ્તુ મેળવવાના બીજા રસ્તા મોતવા પડે છે. બીજા પ્રકાર એ છે કે બાળકને જરૂરની વસ્તુઓ મળતી હોય તો પણ બાળકને તે સાચવીને વ્યવસ્થિત રાખવાની ટેવ ન હોવાથી તે વારંવાર આડી-અવળી ખોવાઈ જાય છે ને જરૂરને વખતે મળતી નથી. બાળકને જરૂર પડે ત્યારે વસ્તુ પાસે ન હોવાથી અગત્ય આવે છે. મોટાંઓને કહેવા જવાનું તેને મન હોયું નથી કેમકે તેને લઈ આપેલી વસ્તુઓ સાચવીને ન રાખવા બદલ કપકો સાંભળવો પડે તે તે તેને ગમતો નથી. અથવા માયાપોએ એકવાર લઈ દીધેલી વસ્તુ ફરીવાર નહિ મળે એમ તેને લાગે છે તેથી તે કાંઈના વસ્તુઓ ઉપાડીને પોતાની ફરી લેવાનો રસ્તો લે છે. કારણ એ માર્ગ તેને મહેલો ને ઝાઝી મુશ્કેલી-વાળો લાગે છે.

આમાંથી કોઈ પણ કારણથી બાળક ચોરી કરતો હોય અર્થાત્ કાંઈની વસ્તુ તેની રજા વગર લઈ લેવું હોય ને પોતાની ફરી બેસવું હોય તેનું કારણ તો ઉપર કહેલી બીજી વાતજ હોય છે કે બાળકને બીજાની મિલકત મંબધે પાળવાના નિયમેનો ખ્યાલ દોતો નથી. તેની દષ્ટિ માત્ર subjective

પોતા તરફની હોય છે, મારે જોઈએ છે એટલેજ વિચાર તે પડેલો કરે છે. પણ પાછળથી ત્યારે તેને ખબર પડે છે કે આ વસ્તુને બીજા બાળુ પણ છે જેની વસ્તુ પોતે ઉપાડે છે તેને આ વાત પસંદ પડતી નથી. ત્યારે તેને ન સમજાય, ખબર ન પડે એવી રીતે વસ્તુ ઉપાડવાની જરૂરિયાત ઉત્પન્ન થાય છે. ને બાળક તેમ કરવા પ્રવૃત્ત થાય છે. આને ત્યારે મોટાંઓ ચોરી કહીને સખેલે ત્યારે તે પણ તેને 'ચોરી' કહે છે. તે 'ચોરી' કરવા નીકળે છે. આપણે આપેલાં આકરાં નામો બાળક બોલે છે પણ તેની પાછળની કુબ્જતાનો તેને ધણીવાર ખ્યાલજ હોતો નથી. એક ચાર વર્ષનું શક્તિવાન બાળક છે, મુશ્કેલી સામે ન કરનાર પણ હિંમતથી તેને ટપી જવાવાળું પ્રાણુવાન એવું આ બાળક અમને કહે છે: "હું ચોર છું. પૈસા ચોર છું. ચેવડો લઈને ખાઈ છું. બાપાની પેટીમાંથી ચોર છું. ખીસામાંથી ચોર છું." વગેરે તેની નિખાત્ત કથુવાન ઉપરથી ને વાતો કરવાની મોહકી રીત ઉપરથીજ આપણી ખાત્રી થાય છે કે બાળક ચોરમાત્રસવાળું નથી. પણ subjective છે. તેને જોઈએ છે તે કાંઈ ન આપે તો ગમે તે સાદસ કરીને લેવાની તેનામાં હિંમત છે. મુશ્કેલી સામે હારી બેસવાનો તેના સ્વભાવ નથી પણ રસ્તો શોધી કાઢવાનો સ્વભાવ છે.

શરૂઆતમાં બાળક કોઈપણ કારણે વસ્તુ લેવું હોય. ચોગ્ય વખતે તેની આ ટેવને ચોગ્ય વજાજ ન મળે તો આ અસામાજિક ટેવ તેનામાં રૂઢ થવાનો સંભવ રહે છે. માટે બાળકને આજ્ઞાનમાં ચોગ્ય વજાજ મળવાની તો આગમ્યકતા જરૂર છે. માત્ર ને ચોગ્ય રીતેજ થવું જોઈએ.

આમાન્યતઃ આપણે બાળકને વડીએ

છીએ; શિક્ષા કરીએ છીએ. ‘તું’ ચોર છે. ખરાબ છે.’ વગેરે ‘કટુ’ શબ્દોનો પ્રહાર કરીએ છીએ. પરંતુ બાળકને આ રસ્તો શા માટે લેવો પડ્યો તેની શોધ કરતા નથી. માટે આપણા ઉપાયથી તેની મુશ્કેલી દૂર થતી નથી. કાંતો આપણી શિક્ષાને કટુ વચનથી તે વધારે શુભ રીતે ને સફળ રીતે વસ્તુ કેમ લેવી તે શોધવાના ઉદ્યોગમાં પડે છે ને વધારે હોશીયાર ચોર બને છે. કાંતો ચોરી કરતાં કરતાં અટકે છે પણ દુનિયા સામે સખ્ત વાંધા રાખીને ફરે છે. ને ખીજ અનેક રીતે અસામાજિક બને છે. વળી બાળક નબળા મનવાળું બને છે. નિરત્સાહી ને નિરાશ પણ બને છે. કારણ તેના જગતમાં તેને હક્કકાંઈ ભોગવવી પડે છે. ને આગળ આવવાનો જે રસ્તો તેને ચોખ્ખો લાગ્યો તે પણ મોટાંઓ તરફથી બંધ થઈ ગયો તે જોઈ તે હતપ્રાણ બને છે. એમ ચોરી કરવાવાળામાં બે પ્રકારે હોય છે. એક હિંમતવાન પ્રાણવાન હોય છે માટેજ ચોરી કરવાવાળા, બ્યારે શ્રીજ બીકણ. ઉધાડી રીતે કાંઈપણ કરવાની તેમને હિંમતજ હોતી નથી. એટલે જાનું જાનું કર્યા ફરે છે. વસ્તુનીજ ચોરી એમ નહિ પણ બધાંની ચોરી.

આનો ખર્શ રસ્તો તો એ કે બાળક જે કારણોથી, આ માર્ગે ચડે છે તે કારણોનો ઉપાય કરવો જોઈએ.

તે દેખાદેખીને રસ્તે ચડ્યું હોય તો દેખાદેખી તેમનામાં ક્યાંથી આવી એજ પ્રથમ જોવું જોઈએ. મોટે ભાગે ઘરનાં મોટાંઓજ ન્યાં દેખાદેખીથી જીવતાં હોય આડેશ પાડે-શની દેખાદેખી ચાલતી હોય, સગાં સંબંધી-ઓમાં દેખાદેખી ચાલતી હોય, ઘરમાં નવી વસ્તુ વસાવવાનું કારણ શું તો કે ફલાણાએ તેમ ક્યું છે, ફલાણાએ એમ ક્યું છે. આ

બધું બાળકને નજરે આવતું હોય તો બાળક પણ તેજ રસ્તે જાય એ સ્વાભાવિક છે. આપણમાં દેખાદેખીનું ધોરણ ન હોય જતાં બાળક તે રસ્તે જતું દેખાય તો તો સીધું સમજાવતાં બાળક સમજે છે કે વસ્તુ આપણા ઉપયોગ માટે છે ઉપયોગની ન હોય તો ફલાણાએ લીધી માટે આપણે શખવાની જરૂર નથી. બાળકને જે જોઈએ તે માગે ને માગે ત્યારે આપણે માગણીની જરૂર તપાસીએ, તેને સમજાવીએ કે શા માટે જોઈએ છે. એકવાર વસ્તુ લાવીનેય ખાત્રી કરી દઈએ કે આપણે ઉપયોગની ન હતી. જેમ કે બીજાં આડેશ પાડેશનાં છોકરાં વોટરકલર રાખે તેટલા ખાતર આપણું બાળક માગે ને ન આપીએ તો કોકની પેટી ઉઠાવીએ લાવે. એમ ખચર પડે તો બાળકને લાવી દઈને ખાત્રી કરી દેવી કે વોટર કલરનાં પોતાને તેવાં ચિત્રો કરવા હોય તોજ વોટરકલરની જરૂર હોય છે. ન કરતા હઈએ તો રસિકલાઈ પાસે છે માટે રાખવાની જરૂર નથી.” ઉલટું ન જરૂરની વસ્તુઓ રાખવાથી આપણો નકામો ભાર વધે છે. જરૂર આ વિવેક એક દિવસમાં કે એક વ્યાખ્યાનથી તેનામાં આવી શકે નહિ. આપણું હમેશાનું ધોરણ એ હોય ને ધણી વાર તો બાળકને વૃથા ભાર વેંદારીને વૃથા તકલીફ કેમ પડે છે તેનો અનુભવ કરીનેજ બાળક દેખાદેખીથી વસ્તુઓ રાખવાનું છોડે છે. પણ આપણો અહીનો પ્રશ્ન તો બાળક ચોરીને વસ્તુ ન લઈ લે તેનો છે. માટે અનુભવ થાય ત્યાં સુધી તેને કાંઈક લાવી દેવાનું આપણે માથે આવે છે. બાળક જે જોઈએ તે નિષ્ણાસતાથી આપણી પાસે માગે ને આપણે તેની માગણીનો સન્માનપૂર્વક વિચાર કરીએ છીએ એવો સંબંધ તેની ને આપણી વચ્ચે ઠઠ થવો જોઈએ. એનો અર્થ આ નથી કે દરેક માગણી આપણે પૂરી

પાળવા બંધાઈએ છીએ. પણ છટકી માગી શકે, શા માટે નેહએ તે કહી શકે, ઉપયોગ સિદ્ધ કરી આપે, વગેરે છૂટ હોવી નેહએ. એટલે દેખાદિખીથી ચોરી લેવાને રસ્તે જવાનું પ્રયોજન તેને ન રહે.

સરસાઈની બાળતમાં પણ ઉપર પ્રમાણેજ. આપણા સામાજિક વિચારો, તેનું પ્રદર્શન અને તેના ઉપર રચાએલા આપણા જીવનમાં સુધારો ન થય ત્યાંસુધી બાળકમાં પણ આવી ખોટી સરસાઈ ભોગવવાની ઇચ્છા જાગવાનીજ. આપણેજ વધારે વસ્તુ રાખવાની શક્તિ એટલે સાધન અંપતતાને શ્રેષ્ઠ માની સન્માનીએ છીએ. પોતે પણ તેજ રીતે આપણાથી ઓછા સંપત્તિ માણસો ઉપર સરસાઈ ભોગવવા નીકળાએ છીએ તે બાળકથી કેમ અજાન હોય. આપણી સ્પર્ધાત્મક ગુણતા કરીને બાળકને મઝાવવાની તે હિતારી પાડવાની રીત પણ બાળકમાં કેાઈ પણ રીતે સરસાઈ ભોગવવાની તીવ્ર ઇચ્છા જગાડવામાં કારણીભૂત છે. ઘણીવાર એમ નજરે આવે છે કે અભ્યાસમાં દોઢ હોય, અથવા તબિયતે નબળું હોય એવુંજ બાળક વધારે વસ્તુઓ રાખી તે વડે સરસાઈ ભોગવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. 'તે તેનામાં વસ્તુઓ રાખવાનીયે શક્તિ' ન હોય તો પછી તેને ચોરી લેવા નીકળવું પડે છે. સાર એ છે કે આ પ્રકારની ચોરીનું મૂળભૂત કારણ બાળકને તેની સમાજમાં પોતાના પ્રત્યે લાગતી નાનમ inferiority બીજાથી હિતરતાપણાની લાપતા છે. માટે બાળકને પોતાની શક્તિઓમાં શ્રદ્ધા ઉદ્ભવે, તેનામાં ધણું ધણું કરવાની શક્તિ છે તેવું તેને લાન થવું નેહએ. તેમજ નકામી ઘાતક ગુન્નાથી તેને મુક્ત રાખવું નેહએ. તે ચીજ આ બંને ત્યાંસુધી તેને inferiority ના એની પરિસ્થિતિ ઉભી કરવી નેહએ. કાંતે તેને જે વસ્તુઓ રાખવાથી તાત્કાલિક સતેષ

થાય કાંતે બીજાની ગુણતામાં તે હિતરતા દેખાતો હોય તે સમાજમાંથી તેને ઉપાડી લેવું નેહએ. શ્રીમંતોની શાળામાં ગરીબના છોકરાં જાય, અથવા શ્રીમંતોના ઘરે રમવા જાય તેથી એમ બનવું હોય તો આવી વિષમ પરિસ્થિતિમાંથી બાળકને ઉપાડી લેવું નેહએ. આ સમાજે ઉભી દરેકી ખોટી અસમાનતાથી બાળકને કારણ વગર ધણું ધણું નુકસાન પહોંચે છે. ખાસ કરી આત્મસન્માનવાળા બાળકનેજ આવી અસમાનતા ખૂંચે છે. માટે આવા કેસોમાં ચોરી ન કરવાના ઉપદેશ કરતાં બાળકને ચોરી કરવા સુધી લાઇ જનાર તેની વિષમ પરિસ્થિતિનો અંદોળરત પ્રથમ કરવો નેહએ.

શુદ્ધ આકર્ષણની બાળતમાં તો બાળકને તે વસ્તુ મળવીજ નેહએ. બાળકના વિકાસમાં તે વસ્તુની સાથેજ દિગ્મત હોય છે. શુદ્ધ આકર્ષણ શુદ્ધ છે કે નહિ તેટલું નક્કી કરવું નેહએ. ઘણીવાર આકર્ષણ અત્યંત તીવ્ર એટલું બધું તીવ્ર કે ચોરી કરીને પણ વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છા બાળકને થાય એટલું તીવ્ર થવાનું કારણ વસ્તુ પ્રત્યેનું ખુદ આકર્ષણ નહિ પણ વસ્તુ મળવાની અશક્યતામાંથી ઉભી થએલી તીવ્રતા હોય છે. બાળકને કેાઈ વસ્તુની 'ના' પાડી હોય અથવા તે વસ્તુ તેને હાથ ન આવે એટલા માટે તાળા કુંચીમાં રાખી હોય તો બાળકને તે વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છા તીવ્ર થાય છે. તેજ બાળકને સોંપી દીધી હોય તો બાળક તેને તદ્દન ભૂંચીયે જાય છે. માટે આવું દૃઢિમ આકર્ષણ છે કે કેમ તેટલું નક્કી કરવું નેહએ. સામાન્યતઃ બાળકના આંતર વચણ પ્રમાણે દરેક બાળકને ઘણી એવી વસ્તુઓ હોય છે કે તે તેને પાસે રાખવાની બુદ્ધિ ગમે છે. બાળકને તેને પોતાની કંઈ પાસે રાખવાનો દક્ષ મળવાજ નેહએ. મોટે ભાગે તેમની ગામગીઆ નાની

હોય છે. છતાં તેમને માટે તે મોટીજ ને તેમના જીવન પૂરતી જીવનન્યાયજ્ઞ હોય છે. એક ગુણીલી ને શાંત એવી નાની બાળાને મેં બાલમંદિરમાંથી જીણા રંગીન મોતી લઇ જતાં જોયા. બાળાને પુછતાં ને અવલોકતાં જણાયું કે તેને મોતી પરોવવાની ખુબ હોંશ હતી. બાલમંદિરમાં તે કામ અપાતું નથી. ઘરે મોતી નથી. એટલે તેની નાની બુદ્ધિ પ્રમાણે તેને જે સીધો રસ્તો લાગ્યો તે તેણે લીધો. માથાપોને ઘરે મોતી લઇ દેવાની ચિટ્ટી આપી ત્યારથી તે બાળાને બાલમંદિરમાં રમવા આપેલાં મોતી ઉપાડી જવાની જરૂર રહી નથી આવી. શુદ્ધ આકર્ષણ અને શુદ્ધ જરૂરિયાતની વસ્તુઓ દરેક બાળકને મળવાનો તેનો હક્ક છે. ને તે તેને મળવીજ જોઈએ. બાળક જુઓ હોય ને ઘરમાં ખાવાનું પૂરતું ન મળવાથી તે ક્યાંક ચોરી કરીને ખાય તેનું પાપ અસંમાન સમાજ વ્યવસ્થા અલવનાર મૂરખ સમાજ ઉપર છે. ચોરી કરનાર ઉપર નથીજ. ભૂખ અનેક પ્રકારની હોય. શારીરિક હોય તેમજ aesthetic કલાપ્રધાન હોય. બૌદ્ધિક હોય; અનેક પ્રકારની હોય. એકાદ સુંદર વસ્તુ જરૂરિયાત કે ઉપયોગ ખાતર નહિ પણ તેની સુંદરતાની ખાતર પણ બાળક પાસે રાખવા માગે. ઘણા બાળકો રંગોથી ખુબ આકર્ષાય છે તે કાચના હીરા (prisms) રંગીન ગોળાઓ જાતજાતની બંગડીઓ કે બંગડીના કટકા વગેરે પાસે રાખે છે. બાળકનો આવો સંગ્રહ નકામો જોજરૂરી ન ગણવે જોઈએ. દોષીતો નકામો લાગતો સંગ્રહ બાળકના આત્માને સમૃદ્ધ બનાવેતો હોય છે. મોટાંમાં બાળકની આવી માનસિક ભૂખ ઓળખતા નથી તેથી ઘણીવાર સંપન્ન માથાપોના છોકરાં લુગડેલતે સમૃદ્ધ છતાં આત્મિક બીખારીપણું બોગવતાં હોય છે. એકાદ નાનું એવું ચિત્ર કે એવું કાંઈ કાકનું ઉપાડી પાસે રાખતાં આપણે તેને જોઈએ છીએ.

માર કે બાળકની તમામ જરૂરિયાતોને આપણે સમજવાની છે, સન્માનવાની છે, શક્ય તેટલી પૂરી પાડવાની છે, તેનો ભૂખમરો ન થાય તે જોવાનું છે. બાળક કાંઈ વસ્તુ કાકની ઉપાડી લાવ્યું હોય તો તેને ચોર કારવી વદવાથી ઉતારી પાડવાથી કપકા કે શિક્ષા કરવાથી તેના રોગનો ઉપાય થતો નથી કે નિવારણ પણ થતું નથી. પણ બાળક શા માટે ઉપાડી લાવ્યું તેનું પૃથક્કરણ કરી બાળકને જણાવવાની જરૂર ઉભી થાય છે.

બાળકને ધારો કે તીવ્ર જરૂરિયાત ઉભી થઈ કે આકર્ષણ થયું તોપણ જો તે બીજાની મિલકત પરત્વેનું સન્માન જાણતું હોય, એક બીજાની વસ્તુઓની આપણેનો વ્યવહાર જાણતું હોય તો તે કદી પણ વસ્તુ ઉપાડી લેવાને રસ્તો જશે નહિ. ચોરીના એટલે જોને આપણે ચોરી કદીએ છીએ તેના અટકાયત માટે બીજો ઉપાય તે મિલકત સન્માનનો પૂરો ખ્યાલ ને સંસ્કારિતા બાળકને આપવાનો છે. મિલકતનો ખ્યાલ તો બાળકને મિલકત રાખવાથીજ આવે છે. પોતાનું ટેબલ પોતાનું આસન કે પોતાના કાગળપેન્સિલ વગેરે કાંઈ પણ બાળક પાસે તેની મિલકત તરીકે હોય તો તેને સાચવતા રાખતા બાળકમાં કાકની વસ્તુઓ અથવા કાકની મિલકત એટલે શું તેનો ખ્યાલ આવે છે. મારું આસન કાક મને પુછ્યા વગર કેમજ ઉપાડી શકે એ ખ્યાલની સાથેજ આસ્તે આસ્તે એ ખ્યાલ પણ આવે છે કે કાકનું આસન મારાથી પુછ્યા વગર કેમજ લેવાય. આ ખ્યાલ આવવાની ક્રિયા સૂક્ષ્મ છે. માનસિક છે એટલે જેમ ઉંચાઈ મપાય તેમ તે માપી શકાતો નથી છતાં ઉંચાઈમાં કે વજનમાં વધેલું જેમ આપણે જોઈ શકીએ છીએ એટલીજ સ્પષ્ટતાથી આ નૈતિક ખ્યાલ આવેલો પણ આપણે જોઈ શકીએ છીએ. માત્ર તેમાં એક બાબત રહેલી છે. શાળામાં

કે ધરમાં મોટાંઓએ નાનાંઓની વસ્તુઓ પ્રત્યે પૈસુ તેટલું જ સન્માન થતાવતું જોઈએ. આપણે ત્યાં મોટે ભાગે એવો નિયમ હોય છે. નાનાઓની વસ્તુ લેવી હોય વિખરી હોય તો આપણે તેમને પૂછવા જતાં નથી. પણ આપણી વસ્તુઓને ન અડવાનો તેમને માટે નિયમ હોય છે. એ ન ચાલે. જાણકનો કબાટ, પેટી કે ખુણો તેનો પોતાનો જ હોવો જોઈએ. ને તેને પૂછવા વગર તેની વસ્તુઓને આપણાથી પૈસુ અડાય નહિ. તેને પોતાને પ્રત્યે તેને જે અતુલ્ય થાય તેમાંથીજ તેને ખીર્ગ પ્રત્યેનો ખ્યાલ આવવાનો છે. માટે તે જાણતમાં આપણે સંભાળ રાખવાની છે. આપણે મોટા માટે સત્તાધારી માટે વિખમના ચક્રાવીએ એવી જોડુકમીમાં ઉછરતા જાણકને આ પ્રકારનો નૈતિક ખ્યાલ કે સંસ્કારિતા આવતીજ નથી.

આ ઉપાયો એ પ્રકારના બાળકોમાં નિષ્કર્ષ નીપડે છે. એક જે જાણકો એવાં કુટુંબોમાંથી આવે છે કે ત્યાં સાચું જોડું અથવા ચોરી વગેરે સંબંધની સંસ્કારિતા ન હોય તેવાં જાણકો અમુક પરિસ્થિતીમાં કનચ કાકતું કાંઈ ન લેવાના નિયમને આધીન થાય ખરાં પણ તે સંબંધની અંતરની સંસ્કારિતા તેમનામાં આવતી નથી. એવું કારણ કોટુ-ખિક ચાતાવરણ હોય છે. ખાસ કરીને માતાની રીતભાતની બાળક ઉપર મૂલ્ય અસર હોય છે. કાકની વસ્તુ આપણે કેમજ લેવાય ! લેવામાં પેલાનું નુકસાન છે એ વાત જુદીજ પણ ત્રણ લેવું એ આપણને કેમ શોભે ! કાકને ખબર ન પડે તો પણ આપણને તે ગમેજ કેમ ! એ ભાવનાને દુઃ આ પરત્વેની નૈતિક સંસ્કારિતા કદું છુ. ને આપણી મમાજ સંબંધે સામાન્યતઃ એમ કહી શકાય કે આપણે આવી નૈતિક સંસ્કારિતામાં પગાલ ખીંચે.

ખીજ પ્રકારનાં જાણકો તે એવાં જાણકો કે જે કુદરતી રીતે માનસિક ખામીવાળા અંધારણને લીધેજ આવી સંસ્કારિતા અદલ કરવા માટે અસમર્થ હોય છે. આવી રીતે માનસિક ખામી કેમ આવે છે તેની શોધ આપણા જાજના પ્રદેશની બહારની ગણાય. જેમ સંગઠ અહિંસા આંધળા વગેરેને સામાન્ય બધા અવયવવાળાના નિયમો કાઠૂ ન પડે તેમજ આવાં ખામીવાળા પણ સામાન્ય નિયમોમાંથી બાદ થાય છે.

તેમની માનસિક ખામીઓને લીધેજ તેમને ઘણી જ્ઞાનની અસામાજિક પ્રવૃત્તિ કરવાતુંજ મન થાય છે. એવાંઓથી, સમાજને ખચાવવી જોઈએ, ને તેમને માટે શુદ્ધાઓ કરવું અશક્ય થાય પણ અને તેટલું ચિકિત્સાનો અવકાશ મળે એવી અવસ્થા સમાજ તરફથી થવી ધટે.

આ સિવાય ચોરી લુકાણું વગેરે રસ્તે ચડી ગયેલો એક બાંને વર્ગ છે. તેઓ કુદરતી ખામીવાળા હોતા નથી. પણ તાત્કાલિક તો ખામીવાળાજ અર્થાત્ ચિકિત્સા રૂતિ-વાળા-માંદા કહી શકાય એવાં હોય છે. તેમને ચિકિત્સા કરતાં ઔષધોપચારની જરૂર રહે છે. કાષ્ઠિપણ રીતે દખાએજા, જેમને ચિકિત્સાને પૂરતો અવકાશ મળેલો નથી, જેમની સામે કુટુંબમાં અથવા સમાજમાં અન્યાય થયેલો છે, જેમને છવવા માટે પૂરતો અવકાશ નથી એવાં દસિન, દખાએજા, ત્યન્તએજા, ક્યરએજા વર્ગમાંથી ઘણાંઓ પોતાની અસહ્ય પરિસ્થિતી સામે જગડવાનું તેમની તાકાત બહારનું હોય છે. તેથી તેમને દુનિયા માથે કાયમનો વંધો પડે છે. ને તે વંધાવાળો મનઃ સ્થિતીમાંથી તેમની અસામાજિક મનઃસ્થિતી ઉત્પન્ન થાય છે. આમાંના કેટલાંએક કેલો અદુજ સખ્ત હોય છે. ત્યારે સામાન્ય દુનિયામાં હમેશા

નજરે પડતાં સામાન્ય કેમો તો ધણાજ છે. કારણ આગદુનિયા આજે સર્વ સામાન્યતઃ દયાએત્રી ને દયરાએત્રીજ છે. આગકોનું સ્વાતંત્ર્ય, તેમનું બંધિતત્વ, તેમનું સંભાન, તેમને છવયા માટે અનુકૂળ એવું કુટુંબ વાતાવરણ વગેરે વિચારો દલ પણ માત્ર હવાઈ કિલ્લાઓ અથવા ફેટલાંએક ધૂતી લોકોની ધૂન, અથવા ગાંડાઈજ શ્રેષ્ઠાપ છે. ત્યાં સુધી સામાન્ય તંદુરસ્ત ગણતાં ગમ-ધારણ ગણતા આગકોમાં પણ આવી વિદિ-તિઓ ધણી મળવાની છે. ને વિદિતિનું કારણ છેદું હોવાથી ખજર પડતી પણ સુરેકલ હોય છે. સિવાય આવી વિદિતિનો ઉપાય વિદિતિ દૂર કરવાને જલદ દદ કરવાના ઉપાયોજ જેવાં કે વડયું, મારયું, ધિઃકારયું વગેરે જ રૂદ હોવાથી આવા વિદિત કેસો દિવસે દિવસે વધતા દેખાય તો શી નવાઈ! સામાન્યતઃ ત્યાં આગકોને સખ્તાઈ, દયાણ, અપમાન, વગેરે ન હોય ત્યાં આગકોમાં આવી વિદિતિ આવતી નથી. બીજું ધરમાં એક એવું વાતાવરણ હોય કે આગકોની જરૂરિઆતો તરફ ખ્યાન અપાશેજ, ને બીજું ધરમાં તેમનો પણ દક્ક છે, ધરની વસ્તુઆ જેમ મોટાંએના છે તેમ તેમને જોષ્ટલી વસ્તુઆ તેમનીજ છે તો આગકોને કાંઈ વળતે જાનામાના કાંઈ પણ લેવાની છંદા ન થાય. ધણીવાર આગકો જાંચ રોતે ચોર હોતા નથી પણ ફેટલાંએક જાનાંમાના

આઈ જવાવાળા હોય છે; તો ફેટલાંએક પેમો લઈ બગરનું ખાવાની દેવવાળા હોય છે; કાંઈ પેન્સિલ કે એવી વિશિષ્ટ વસ્તુ લેવાવાળાં હોય છે. આ બધાનું કારણ માગ્યાપોએ વિચારી લેવું જોઈએ કે ધરમાં આપણે આગકોને પુરતું સ્થાન આપ્યું છે? ખાવાની ખાત ખાણપણમાં ખરેખર દયા ઉપગતે એવી છે. આગકોને ભાવની વસ્તુઓ તેમને તૃપ્તિ થાય ત્યાં સુધી કવચિતજ મળે છે. આ ખાતમાં તૃપ્તિ ક્યારે થાય છે તેની શોધની જરૂર છે. જે ભાન્યું તે ખાવા દેવામાયે નથી, ના પાડવામાયે નથી, પેટ બગડે ત્યાં સુધી આધાર કરવામાં નથી, પેટ બગડશે માટે પહેલેથી જોણું ખા એમ કલા કરવામાયે નથી. એમ ધણીવાર આગ-કોનું પુરતું ખાવાનું લેવા જતાં અનૃપિ ઉત્પન્ન કરનાર વાતાવરણ હોય છે.

છેલ્લે એક વાત તરફ ધ્યાન ખેંચવાનું ધણીવાર જેમ ચેપી રોગોનો ચેપ લાગે તેમ આવી કુટોવોનો પણ સારાં આગકોને બીજાં આગકોનો ચેપ લાગે છે. માટે ચોરી લુકાણું વગેરે માટે ઉપાય લેતાં પહેલાં આગકોની સંગતિ પણ તપાસવી જોઈએ.

દુકમાં ચોરાંનો ઉપાય તેનું સાચું કારણ જોતી કાદવામાં છે.

તારાબેન

જાહેનોને એ બોલ

“ સ્ત્રી એ જંગતની માતા ” ધણાંએ કહ્યું, સૌએ સાંભળ્યું. આવા જરૂરના વિષય ઉપર કેટલાએ કેટલો સમય ગાળ્યો હશે ?

હિંદનાં દાદા દાદાભાઈ નવરોજી, લોકસંઘ જગવનાર લોકમાન્ય તિલક, દુન્યાના મહાન પુરુષ શ્રી મહાત્મા ગાંધી, સંસતનતનાં સરંદારોને અકળાવનાર લાલાજી - લજપતરાય, અને વિદેશીઓમાં હિન્દી સાયન્ટીસ્ટ તરીકે હિંદુનું નાક શ્રી બોઝ અને એવા કેટલાએ, આદર્શ પુરુષો, એજ જનનીને ઉઠે જન્મ્યા, જગતે વિખ્યાત થયા, હિંદમાં પૂજાયા, ને વિદેશે વખણાયા

ધણાં વંદેનો એ માતાઓને કે જેમણે વીર અને આદર્શ વ્યક્તિઓને જન્મ આપ્યા.

જેને લોક વખાણે, દેશ ચ્હાય, દુઃખીનો બેઢી, શ્રીમંતોનો આરામ, પોતાના પૂરાક્રમથી ઉભો થનાર ને ખીન્નને મદદ કરનાર, એવા યશસ્વી પુત્ર પોતાને થાય, એમ કઇ માતા ન ઇચ્છે ?

એવા પુત્ર મેળવવા અલગઅલગ કાંઈક આત્મભોગ, કાંઈક, પરિશ્રમ, અને કાંઈક ઉત્સાહ તો અવશ્ય જોઈશેજ.

સ્ત્રીએ સંસ્કાર આપે, પુરુષ બળ આપે-તેજ આપે. સ્ત્રીને પ્રેરે, ઉત્તેજે, અને મદદ કરે.

ગર્ભનું બાળક એટલે પુષ્પની કળી, અણુવિકસેલી ચૂંટાતા એમ ને એમ કરમાઈ જશે. વિકસવા દેશો-વિકસાવશે, તો એમાંથી ફેરબો પુટશે, અને કેટલાએ લોકો સુગંધિ લેવા લલચારો-દોડયા આવશે.

ગર્ભવતી સ્ત્રી એ કુળનો હિરો, દેશનો દિપક, સૌન્દર્યનો આત્મા, કલાનો સર્ગક મહાન નર ઉત્પન્ન કરનારી એટલેજ જંગતની માતા છે; એ પુરું સમજે, અને ગર્ભવતીને-ભાવિ માતાને જરૂર ફળવો-સંસ્કારિત કરો.

સો. તારામતી ગારધનદાસ

ગોકુલદાસ અને દયાગજી અને સોનીના, એકજ શેરીના એકજ ઘરમાંથી સરખે ભાગે પડેંચાયેલા જુદા જુદા ઘરમાં વસતા દાદા દાદાના છોકરાઓ છે. અને ચાર વર્ષની ઉંમરના છે. અને આગોલા આગમંદિરમાં આવે છે.

ગોકુલદાસ એક પછી એક સાધન વાપરતો હતો. ચિત્રકામ અને અક્ષરના વર્ગમાં મુકવા જેવા થાય છે. આખે પાટાખાંડીને કે કાંઈક પર આકૃતિઓ ગોઠવવી, રંગ ગાઠવવા કે સ્પર્શનાં કપડાં ગોઠવવામાં કલાકના કલાક આવે છે. આગોલામાં એમના ચણા મિત્રો છે. રમતમાં સાહે સરીર સ્વાસ્થ્ય બતાવે છે તથા દેખાવમાં સરીર સ્વાસ્થ્ય ને ધારીયું છે. સંગીતના ઠીક રસીયા છે: કુચ લગાડના તો તીર મદારથી છે.

દયાગજી મોટે ભાગે પાટીયાપર, રેતીમાં ને બદાર માવતી લગાડઓમાં સામેજ દોષ છે. ચિત્રકામ એને કામ પર લેવા ખાસ પ્રયત્ન કરીને અંદર લાવે છે ત્યારે ધોડીવાર દરિય પિકામના સાધનો વાપરતો પાછા બદાર ચાલ્યા જાય છે. ચાન ચાનમાં ખોળ ખાગો પર કાચ મળ્યાં કે છે, ને પાણીવાર પડે બાખડે છે. સરીર સ્વાસ્થ્ય છે. સંગીતમાં કુચ

લગાડમાં જરા રસ લે, છે. એમને કેવી રીતે વ્યવસ્થિત કામ પર લેવા એ વિચાર સાથે છે ત્યાં નીચેના એક પ્રસંગે એ પ્રશ્નના ઉત્તર માટે વધારે પ્રકાશ પાડ્યો.

એક દિવસ દયાગજીના એક સવાળે વર્ષના ભાઈ લખુને એની આંખે જરા નિશ્ચિત મેજવવા આગમંદિરમાં ગયો મોઢલો દનો. પડેલાં નો દયાગજી એને કારો નહોતો, પણ એના આંખે સડીને સાથે ગોઠીમાં બેસાડ્યો દનો. આગમંદિરમાં આવતાં. અને જણા જરા આમનેમ ક્યાં પાટીયું નજરે પડતાં દયાગજી તો દોડતો ત્યાં ચાલ્યો ગયો ને લપટવા લાગ્યો. જખુ રડ્યો એ માંખનું પખુ જોનાતો આનંદ મુશીને એને મમનવચા કે નવા રચાનમાં માલીનમાર કરીને જરા ગમે એવું કરવા આવવા છતાં ન થઈ. લખુ રડતો રડતો દયાગજી તરફ જવા લાગ્યો, પણ રસ્તામાં દેસ ચાનતાં પડી ગયો ને તાંત્ર ઉત્તો રહી મોટેથી રડવા લાગ્યો. દયાગજીએ એ ત્રણપર એના સામું નેયું પખુ ઉડતા મામા દાંતીયા કરીને પરપરાત લપટવા માંયું. દુઃ આમને સાથે આ નિમ રડતા દનો. લખુના પાંચે જવા વિચાર કરતો દનો ત્યાં પચ્ચેથી મેડો

લદાસ પસાર થયા. એણે જોયું કે લખુ રડે છે તો એકદમ એની પાસે ગયો. “ લખુ તું આવ્યો છે ? કેમ રડે છે ? ચાલ ચાલ જો તને બાલમદિર બતાવું ”, એમ કરીને બિલાડીનું બચ્ચું મોટા ઉંદરને પકડે એમ ઉંચકીને મારી પાસે લાવ્યો, “ આ રોવે છે, એને બાલમદિર જોયું છે. ” મેં કહ્યું “ હા, બતાવોને. ”

ગોકુલદાસ પહેલાં એને ન્યાં ચિત્રો પડ્યા હતા ત્યાં લઇ ગયા. “ અહીં મળના ચિતર છે, જો. ” એમ કરીને લગભગ અર્ધો કલાક સુધી ચિત્રો જોયાં ને બતાવ્યાં. દરેકની આવડે તેવી સમજણ, પણ આપતાં મન. ત્યાંથી સાધનોના ઝોરડામાં, સંગીતના ઝોરડામાં એમ બધે ફેરવીને બતાવવા લાગ્યા. મેં જરા જોવા માટે પુછી જોયું : “ ગોકુલભાઈ તમારે કાંડ પર આકૃતિઓ નથી ગોઠવવી ? ” “ હા, ગોઠવવી છે પણ આ લખુને બાલમદિર બતાવું છું. ” એ ત્રણવાર સંભારી આવ્યું, પણ એ તો એમાંજ તક્લીન રહ્યા.

નાસ્તા વખતે મોડા આવ્યા. પ્યાસો એક જ હતો ને એઓ બે હતા. ગોકુલદાસ બેઠા; પણ બીજાજ પળે એમણે લખુ સાચું જોયું. ને કહ્યું, “ લખુ, લે તારે નાસ્તો ખાવો છે ? હું નહિ ખાઉં. ” બધાં બાળકા ને હું એના તરફ જોઈ રહ્યા હતા. (મોટો-ભાઈ નહાના ભાઈને પોતાનું આખું રાજપાટ સોંપી દેતો હોય એવો દેખાવ થઈ રહ્યો હતો !) ઝડપ લઇને એક મોટા બાળકે પ્યાસો ખીરસીને ગોકુલદાસ પાસે મુક્યો. બન્ને જણુ ખુશી થઈને જમવાં લાગ્યા. જમીને જરા મારી પાસે આવ્યા. લખુને આ બતાવ્યું ને તે બતાવ્યું, લખુને આ ગમે છે ને તે ગમે છે એવી એવી વાતચીત કરવા લાગ્યા. એમાં પોતે કેટલો આનંદ, સતોષ, ને વિજય અનુ-

ભવતા હતા. એ સ્પષ્ટ જણાતું હતું. ખરેખર ! ગોકુલદાસે આજે વધારે કામ ક્યું હતું ને એમાંથી જે હૃદયનો વિકાસ મેળવ્યો હોતો તે અણમૂલ હતો.

સૌ ઘેર ગયાં. લખુ ગોકુલદાસ સાથે ચાલતો હતો. ઘેર જતાં જતાં પણ દયાળુએ લખુની આંગળી પકડી ન હતી.

‘આ આશ્ચર્યકારક’ બનાવ જોઇને એના કારણની શોધ માટે એ બન્નેના ઘેર એકએક દિવસ કાળજી વખતમાં જઈ આવીને તપાસ કરવાનું નક્કી ક્યું.

ઘેર જઈને જોયું તો ગોકુલદાસને ત્યાં એક ગાય છે, એક વાછરડી છે; ફળીઆમાં એક તુલસી ક્યારો છે ને ઘર બહુજ સુધડતાથી ગોઠવાયલું ને સ્વચ્છ છે, ગોકુલદાસનાં આ ગીતમેથી હરિભક્ત છે.

સવારમાં હમેશાં પહેલાં હડી સાફસુદ, પાણી વગેરે લરીને નાહીને ઝારી લઈને તુલસીને પાણી પાય છે, ક્યારામાંથી અને આસપાસે સાફસુદ કરી, તુલસીનું એકે એક પાંદડું ધોવાઈ નય. એવી રીતે પાણી છાંટી હથેથી તુલસીને પૂજી, વધાવીને એકાદ મોટા પાંદડાને ચુંબન લઈ આંખે અડાડી એના તરફનો ભક્તિભાવ પ્રગટ કરે છે. પછી ગાયને તથા વાછરડીને ખાણ મુકી દોહવા બેસે છે. બપોરે હમેશાં વાછરડીને હેતથી પંખાળીને રોટલા, ગોળના લાડવા ખવડાવે છે. સાંજે પણ સારી રીતે નીરજીખાણ મુકીને, પાણી પાઈ, પંખાળીને દોહે છે. ઘરમાં કાંઈ જમણુ ક્યું હોય કે હમેશાં જમતાં પહેલાં ગાયનો ભાગ કાઢવાનો એમને ત્યાં નિયમ છે.

આ બધું ગોકુલદાસ હમેશાં જુએ છે ને કેટલીક વાર તો એની બાને આવા કામમાં

લાગે છે. સવારમાં બાતો ગાવાનો અવાજ આવે કે એકદમ ઉડીને હસતો હસતો એની પાસે દોડી જાય છે, “ બા આ ફરું ? આવ લઉં,” એમ કરીને કાંઈ કાંઈ કામ પડાવે છે ને કરે છે. બા મીકું હસીને ઘણું ખર્ચ કરવા દે છે. પોતે પણ નાહીને બાની ઝારીમાં થોડું પાણી લઈને તુલસીને પાવા જાય છે ને આમ બધી કરીને આંખે અડાડે છે. વાઞરડીને બા પાણી પાતી હોય કે શેટલા ગોળના લાડવા ખવાડતી હોય ત્યારે ગોકુલદાસ એને ધીમેથી આમ આમ પપાળે ને એની ડોહને બચમાં લઈને મીઠી એવી બધી લે છે. ગાય દોહાવાય ત્યારે ગોકુલદાસ એની પાસેજ બેસે છે. જેમ જેમ ધારા છુટતી જાય એમ એમ એના મોંમાં પાણી છુટતું જાય છે, ને ગાય દોહાવાઈ રહે કે તુરંત બે ત્રણ પ્યાલા કુધ પી જાય છે.

બીજી તરફથી દયાગજીને ત્યાં તફાન લુન્ડ જ વાતાવરણ છે. દયાગજીને બે ત્રણ ભાંડુઓ છે. એને ત્યાં ગાય નથી, તુલસી નથી. ફળીયામાં બધાં છોકરાંએને દિશાએ જવાનું છે ને રાખ માટી વગેરે જ્યાં જ્યાં પડેલું રહે છે. ઘરમાં ચારે તરફ કપડાંનાં ગંજ ને ભગિના રમકડાં તથા કચરા પડેલાં હોય છે. દયાગજીના બાપા ઉડીને હોઠલી

ભરે ત્યારે ચીપીયો, તમાકુ વગેરે લાવવાનું કામ દયાગજીનું છે; ન કરે તો માર પડે છે. દયાગજી પડી જાય કે કપડું ફાટે તો એની બા ધમેકી નાખે છે. એના બાપા સ્થા સાથે આવ્યા થોડા ગાંડીયા લાવે તો બધાં છોકરાં તાણાતાણી કરે છે, ને દયાગજી ન્હાનાંઓનાં હાથમાંથી ઝૂંટાવીને ખાઈ જાય છે, જે પડી મારનો વિધિ અને રડારોજ થઈ રહે છે.

મને થયું કે આપણા હિન્દુ ઘરોમાં સાચું હિન્દુત્વ પૂર્ણ સ્વરૂપે પ્રકાશી ને ગમે તેવાં આપણાં સાદાં ઘરોમાં પણ સ્વચ્છતા ને સુધડતા સાથે પ્રેમ ઝળકી રહે તો તે બાલવિદ્યાસ માટેનાં કેવાં સુંદર સ્થાનો થઈ પડે ! એકજ ડાળનાં બે પાંદડામાં ફેટસો ફરક ! એકજ સ્થિતિના એકજ દુકાને બેસી કમાઈ ખાતાં બે કુટુંબનાં ફળોમાં ફેટસો આસમાન જમીનનો ફરક !

અમે દયાગજી માટે શાળામાં ને ઘેરજઈ સમજાવવાના બને તેટલા પ્રયાસો કરીએ છીએ. ઘેર બહુ ફરકાર થાય તેવું નથી; વધારે દયાથી કરવા જતાં દયાગજી માટે બાલ-મંદિરના બારણાજ બંધ થાય તેમ છે. હ-મેશાં દયાગજી ને ગોકુલદાસમાં આસમાન જમીનનો ફરક રહેવાનો છે.

મણિલાલ ઠાકરજી શાહ

૨ મોઢામાં આંગળાં.

ખાલમંદિરના આટલા અનુભવમાં નાના માળકા પરવે એક બહુજ ખરાબ ટેવ ને કાઠી નાખવામાં બહુજ અધરી ટેવ એવી દેખાઈ આવે છે કે જે તે મોઢામાં નાખવાની. કપડાં ચાવવાં, આંગળા ચૂસવા, રમકડાં મોઢામાં નાખવા, કાંકરા, મોતી, કોડી જે હોય તે. ગરીબ શ્રીમંત, સંસ્કારી અસંસ્કારી, લણેજા, ન લણેજા બધા કુટુંબોમાંથી આવતા બાળકોમાં આ કુટુંબ દેખાઈ આવી છે. ને મોટે ભાગે તે સારી રીતે ઉંડું ધર પાડીને બેઠેલી માણસ પડે છે. કેમકે આ આ દસ દસ વરસનું બાળક થાય ત્યાં સુધી પણ તે ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં ચાલુ રહેલી દેખાય છે.

એને માટે ઉપાય તરીકે તો અમે એટલું જ કરીએ છીએ કે મોઢામાંથી આંગળા ને હાથકું લઈ લઈએ. મોઢામાં નાખેલા આંગળા ઘોષ આવવાનું કહીએ છીએ. એ ગંદું છે, એકું છે, ખરાબ છે, એમ કહીએ છીએ. 'મોઢામાં આંગળા નહિ.' એમ સામાન્ય શરમાળ રૂપે બોલીને બાળકનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ જેથી બાળક આંગળી લઈ લે. છતાં કેટલાંક બાળકોની ટેવ આવા સૌમ્ય ઉપાયોથી જ નથી, એમ દેખાય છે.

વિચાર કરતાં મને એમ લાગ્યું છે કે આવી ટેવ ત્રણ ત્રણ ચાર વર્ષ સુધી પડ્યા દહને પછી એને માટે ઉપાયો લેવા તે કદંબી પાત છે. અવલોકનથી એમ લાગે છે કે બાળક બે અઢી મહિનાનું હોય કે તે પહેલાં આંગળા ચૂસવાની ટેવ પોતાની મેળે પાડી લે છે. પણ એમ જણાય છે કે બાળક ટેવ પાડી લે તે પહેલાં તો મોટાંઓ તેના મોઢામાં તેની આંગળી નખાવીને ટેવ પાડે છે. બાળક રડે તો તે જાનું રહી જાય ને મોટાંઓને તેને તેડવાની કે રાખવાની જરૂર ન પડે એટલા માટે મોટાંઓ આમ કરે છે. બાળકને સાચવવા માટે મોટાંઓ આમ કરે છે. બાળકને સાચવવા માટે જો આવા કે આવી રાખી દોય

તે તો.. નકકીજ આવું કરી બેસે છે. પણ ધરતી સ્ત્રીઓ ને ખુદ માં પણ તેને તેમ કરવાનું નથી શીખવતાં એમ. નથી. બાળકને ચૂસવાના વ્યસનમાં પાડી શકાય છે એ શોધ જૂની છે ને તેથીજ તો બાળકને વ્યસન ખાતર ચૂસવાની ચૂસણીઓ પણ એકવાર દેશનમાં આવી ગઈ ને આજે થોડા ઘણા તેનું નુકસાન જાણનાર લોકો સિવાય ઘણાઓ તેના ઉપયોગ કરે છે. રજરની ચૂસણી આપવાની બધી લણેજા અને પાશ્ચાત્ય અનુકરણશીલ કોષ્ટકોમાં છે, ત્યારે આંગળા, હાથકું વગેરે ચૂસવાનું શીખવવાની બધી સામાન્ય કોષ્ટકોમાં છે. જે વચ્ચે ગુજના કરી આનાથી આ સારું એમ કહી શકાયજ નહિ; કેમકે એવું કુદરતે દેવા છે ને બાળકનું ગંભીર નુકસાન એ ટેવને લીધે થાય છે. મુખ્ય તો કારણ વગર આખો વખત ચૂસચૂસ કરવાથી બાળકનું જમકું નખણું પડે છે અને ટોનસીટસ, અંડીનોંછડ જેવાં ગંભીર રોગો બાળકને થઈ બેસે છે. બીજું રજર સડી જાય છે, તેની આસપાસ દૂધ સડી ગએલી સ્થિતિમાં રહે છે, તેમજ જમીન ઉપર કે ત્યાં ત્યાં ચૂસણી પડે છે ને બાળકના મોઢામાં જવાથી બાળકને ઝાડા, મરડા અપચો વગેરે રોગો થાય છે. આંગળા કરતાં ચૂસણીમાં આટલું વધારે વાંધા જેવું ને તેથીજ કેટલાક ડોક્ટરો આમ કહે છે કે ચૂસણી કરતાં તો આંગળાં સારા. પણ એમાંય અર્થ નથી. આંગળાં પણ એના થઈ શકે છે. ને મોટે વધિ તો એ કે ચૂસણી તો બાળક પાસેથી લઈ શકાય છે ત્યારે આંગળાંની ટેવ કદાચ નાખતાં બહુજ મુશ્કેલી. કારણ આંગળાં તો એના પોતાનાંજ, એની પાસેના પાસેજ હોય છે. માટે ઉપર કહ્યું તેમ આ સારું કે આ સારું એનો વિચારજ સંભવતો નથી. એક વા બીજા રૂપમાં તે ચૂસવાનીજ ટેવ છે માટે તે ખરાબ ને ત્યાજ્ય છે.

શારીરિક નુકસાન મિવાય આ ચૂસવાની ટેવમાં માનસશાસ્ત્રીઓ માનસિક નિર્બળતા પશુ જુએ છે. સ્વદમરીને તેમાં masterbation-નું તત્ત્વ રહેલું છે એમ તેમનું માનવું છે. સાર એ કે આ નાની સામાન્ય દેખાતી ટેવમાં ગંભીર નુકસાન રહેલું છે તે તરફ આસ કરીને માયાપોએ ધ્યાન દેવાની જરૂર છે. કેમકે રાા/૩ મહિનાની ઉંમરે એ ટેવ કદાચી નાખતી જેટલું સહેલું છે તેટલી આગળ જાંઘા કાઠ સુધી આ ટેવનું ભોગ થયા પછી તે અધરી છે.

મૂળ વાત એ છે કે માયાપોએ આની ગંભીરતા સમજવાની જરૂર છે. અને દત્તાથી તેની પાછળ પડવાની જરૂર છે. તેમણે બાળક ઓલીસે કસાક અથવા દિવસરાતનો મોટો ભાગ સૂવામાં કાટે છે કે કેમ તે નાની ઉંમરથી જોતા રહેવું જોઈએ. આપણાં માથુસો, નોકરો કે ધરનાં મોટાંઓ તેને તેની ટેવ પાડે છે કે કેમ તે પણ જોતા રહેવાનું છે. બાળકનું કામ એવું છે કે જેના અંતઃકરણમાં તેને પ્રત્યે પ્રેમ ઉદ્ભવ્યો છે તેઓજ આવી ઝીણી વાતોનું ધ્યાન રાખી શકે ને બાળકોને તેમાંથી બચાવી શકે. પૈસા આપીને ગ્રાએલાં માથુસોને તો મોટે ભાગે એવો પ્રેમ હોતોજ નથી. ને ધીરજ કે સહનશક્તિ તો નથીજ હોતી. બાળક રડે તો તે શા કારણથી રડે છે તે જોવું, કે બાળક એક જગ્યાએ પડ્યા પડ્યા કંટાળ્યું છે માટે તેને ક્યારેક તેડવાં જોઈએ, હેરવવા ફેરવવાં જોઈએ વગેરે વાતો તેઓ જાણતા પણ નથી હોતાં અને કરવાનો કંટાળો તો પૂરેપૂરો હોય છે. માટે નોકર રાજાચાણાઓએ તો ખાસ ધ્યાન રાખવાનું છે કે નોકર બાળકને આવી ટેવ પાડી ન દે. હાથે અંભાળનારાઓએ તો તેથીયે વધારે ધીરજ કેળવવાની છે. કેમ કે જેમને ગરીબ રિયતીના હોષ હાથે બીજું કામકાજ પણ કરવાનું હોય છે તેની સ્ત્રીઓ આવી ટેવને તો નજીવીજ ગણી કાઢે છે. તેની સ્ત્રીઓ તો બાળકને અરીણ ખવરાવતા પણ અવધાની નથી. એવા દાખલાઓ એક નહિ પણ અને-

કાનેક છે. અમારાજ પાડોશી પોતે જાણેલા જાણેલા, વિચારી, બાળકની અંભાળમાં જાણવાળા. તેમની સ્ત્રી બાળકને બાળાગોળી આપતા. ખજર પડી એટલે તેમણે સત્યાગ્રહ કર્યો. બાળાગોળી બંધ ન થાય ત્યાં સુધી જમું નહિ કરીને એક ઉપવાસ પણ ખેંચી કાઢ્યો સ્ત્રીને આ પરિસ્થિતી ગમી નહિ એટલે બાળાગોળી બંધ કરવાનું વચન આપ્યું. સ્ત્રીને બાળાગોળીથી થતું નુકસાન સમજતી કારતીને તેઓ જમ્યા. પંદરેક દિવસ યજી સ્ત્રીએ પોતેજ મારી પાસે વાત કરી કે હું તો બાળાગોળી દઉંજ છું. એક એમને જણાવા દેતી નથી. પણ મારે કરવું શું? મારે કામકાજ કરવા કે નહિ? " પેલા ભાઈ માને છે કે સત્યાગ્રહથી મેં બાળાગોળી બંધ કરાવી. સ્ત્રી માને છે કે કેવી સુક્તિથી મેં બાળાગોળી ચાલુ રાખી! આપણા સમાજની આ સામાન્ય અવધમ દશા છે. આવી રિયતિમાં આંગળા ચૂસવા જેવી કે જે તે મોંઠામાં નાખવા જેવી સાધારણ ટેવની ગંભીરતા સમજાવવી એ વાત અપરી છે. પણ સમજી લોકોએ એની સાધારણ નજીવી દેખાતી પણ ખરેખર ગંભીર નુકસાન કરી ટેવ સામે પણ જુએજ હડાવતીજ જોઈએ. અને માનપિતા તથા શિક્ષકોનું આ તરફ ધ્યાન ખેંચવું જોઈએ. કોઈ પણ શાળામાં પણ મૂકતાવેત આપણને જે બહુજ પ્રધાન-પણે દેખાય છે તે મોંઠામાં કપડાં નાખવાની વાત શિક્ષકોને જાણે દેખાતીજ નથી; કદંબી લાગતીજ નથી એવું જોવામાં આવે છે. મારે આ ટેવ સામે બાળકોનીઓએ બરાબર લગાઈ કરવું જોઈએ. ને ટેવ કાઢવાનું ઉત્તમ સ્થળ પર અને ઉત્તમ શાળા યજીવી જ મહિનાનો હોષ મંજાપો આગળ આ વાત સદા જવાની જરૂર છે. હતાં પછી ગમેતી ટેવ સામે શાળામાં કરવાપડતું તો રહેજ છે. મારે સ્ત્રીને પપ્પ ચેનાવવાનું રહે છે. તારાએન

ગર્ભ શિક્ષણ.

બાળ કેળવણી એ આજના દરિદ્ર અને મુર્ખ દેશમાં, અતિ અગત્યની છે. પણ અનુ-લવથી કહી શકું છું કે જે કેળવણી માતાના ગર્ભમાં બાળક મેળવે છે, તેનાથી પા અંગે પણ બાળક પછી કેળવણી મેળવી શકતું નથી.

મારે એક ત્રણ વર્ષની બેબી છે. એ ગર્ભમાં ને મારી તબીબત જેમતેમ ચાલતી હતી તે એને કેળવવા બહુ પ્રયત્નો કરેલા અને આજે અમે બહુ સંતોષકારક પરિણામ જોઈએ છીએ. ઝીણી ઝીણી બાબતોમાં એનું મન વગર કંભે બહુજ દોડે છે. પ્રત્યેક કામ પોતાને હાથે કરવું ગમે છે. અને કોઈ વસ્તુ જોતાં એ કેમ બનાવ્યું, કેટલાકનું આપણું વિગેરે પૂછે છે. ચંદા કે ફૂલનો કપ પડ્યો હોય, ને પીવાને વાર હોય તો કહે છે કે ચંદા પી જાવ, નહિ તો એમાં માંખી પડશે (અથવા) કંડી થઈ જશે. વિગેરે એટલા શુદ્ધિવાળા સવાસ પૂછે કે તે વખતે કદાચ કોઈ હોય તો સગાવ કરે કે તમારી નીલમને બધી ધરતી ચિંતા છે.

હવે મારા એક ઓળખીતાની છોકરી છે. મારી બેબી કરતાં બરાબર વર્ષ મોટી. એ ગર્ભમાં હતી અને એના માએ ખુબજ માટી બાધેલી. એ છોકરી એટલી બધી સૂઝી છે કે એના બેગમાંતો જાણે માટીજ ભરેલી. કશી ખજર નહિ, માત્ર ખાવું જાણે, અને એની માની સાડમાં ભરાઈ રહે. હેત કશી આકર્ષિ તો જરાયે ન શકે એની મા મારી છોકરીને ખુબ રમોડે, અને કહે છે કે મારી દીકરી આના કેરતા મોટી છે, પણ બીચારી ઝાઝું સમજતી નથી. હું એ બાધને કહું છું કે ખહેન, એ તો

ગર્ભશિક્ષણના પ્રતાપ. પણ એમના ધ્યાનમાં હજી બરાબર નથી આવતું. એ બાધ કહે છે કે એ તો જેનાં જેવાં નશીબ. દુનિયામાં આટલાં બધાં હુશિયાર છોકરાઓ હોય છે તેની માતા શું બીજે કંઈ ધધોળ નહિ કરતી હોય ને આજો દિવસ ગર્ભશિક્ષણ આપ્યા કેરતી હશે ? હું એમને કહું છું કે ખહેન, કોઈકે માતાને નશીબે તેની આસપાસનું વાતાવરણ એવું શુદ્ધિશાળી હોય છે કે ગર્ભમાં બનાવાસેજ શિક્ષણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. બાકી તો શુદ્ધિશાળી બાળકની તે ધન્ય માતા ગર્ભ-બાળકને જરૂર શિક્ષણ આપતી હશે. બાકી જો તમે આટલી બધી માટી ખાવાનો નાદ ચાલુ રાખ્યો ન હોત, અને પંદર વીસ શેર માટી પેટમાં નાખી તેને બદલે બઢામ ખાધી હોત તો આજે એનું પરિણામ જુલુંજ આપ્યું હોત. ને તમે ગર્વ કરવા યોગ્ય માતા બની શકત. પણ હવે થયું ન થવાનું નથી.

પણ મારું આપને એમ કહેવાનું છે કે બાળશિક્ષણને જેટલું આવશ્યક જાણો છો તેથી પણ ગર્ભશિક્ષણ તો અત્યંત આવશ્યક છે. બાળક પોતાનું માનસ, શરીરનો અધિ જે કહો તે સર્વ ગર્ભમાંજ મેળવે છે. પછી કેળવવા પાછળ વર્ષો વાપરી નાંખવા તેના કરતાં બાળકને ગર્ભમાંજ અમૂલ્ય એવી કેળવણી મળવી જોઈએ. બાળ અભિમન્યુ વીર કહેવાયો તે માતાના ગર્ભશિક્ષણને પરિણામે. પ્રહલાદ ભક્ત બન્યો તે ગર્ભશિક્ષણને પરિણામે. માટે ગર્ભસંસ્કારને ભૂત્રવા ન જોઈએ પણ મુત માતાએ અત્યંત અગત્ય આપવી જોઈએ.

સો. તારાબેન જોરધનદાસ.

બાળકોનો જલસો—

સંગીત વાર્તા વગેરેના જલસામાં જતાં આપણે મોટાંઓ તો ટેવાઈ ગયાં હોય. હવે આપણે બાળકો માટે એવા જલસાઓ કાં ન મોઢવીએ ?

બાળકોને વાર્તા પ્રિય છે. બાળકોને અમુક સંગીત પણ પ્રિય છે. બાળક સંગીતવાર્તામાં મગ્ન થઈને બેસે છે. વાર્તામાંથી તે બાધા મેળવે છે તે બીજી યે ધણું મેળવે છે. તે સૌથી મદદરૂપ વાર્તાઓ આનંદ તો લેતી જ છે. સંગીતમાંથી તેને શાંતિ મળે છે, સંગીતની સુરોત્તિ પણ કેળવવા છે. જરૂર બાળકો માટે મહિને બે મહિને એવા જલસાઓ મોઢવવા જોઈએ છે.

જલસો કરનારે એક બે વ્યવસ્થાની વાતો ધ્યાનમાં રાખવી પડે. મોટાંઓની બધીઓ એ બાળજલસાઓમાં પેસવાની હોય તો તે બાળકોને તેમાંથી બચાવીને જેવાં જોઈએ, બારણામાંથી ધક્કા છુટી કરીને ધુસડું, જ્યાંને માટે ઉપજી ઉપર પડી આગળની જગ્યા મેળવવી, અંદર ગયા પછી મુખે ટાંપાટ કરવો, પગે બાળકોના જલસામાં ન આવડું જોઈએ.

માટે વ્યવસ્થાને લગતી સચવા બાળકોને પહેલેથી જ પહોંચી જતી જોઈએ તેમજ બાળક મને તેવાં કપડાં પહેરી, મોઢા મંદા નખ લઈ, મને તેવા વાળ લઈ, હાથ, પગ, મોઢું મંદા હોય એવી સ્થિતિમાં જલસામાં ન જ બેસે. માટે બહાર બાળકો પાસે નખ વાગ કે હાથ મોટાં સાફ કરવાનાં સાધનો મૂકાય કે જેઓ રેશમી સડકસુકં થઈને ન આવ્યા હોય તેમને સાફ થવાની તક મળે. બહાર બાળકોની પેશાબ પાણીની પણ બરાબર વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ. બહાર જ્યાં ત્યાં પેશાબ કરીને સંગીતની સુરોત્તિ કેળવવાની રીત આપણે નથી જોતી.

જલસાનો કાર્યક્રમ પણ બાળકના હાથમાં આગળે દિવસે પડેલા હોય તો તે માટે તે તૈયાર થઈને આવે. ને વધારે રસથી તે જલસાનો લાભ લઈ શકે.

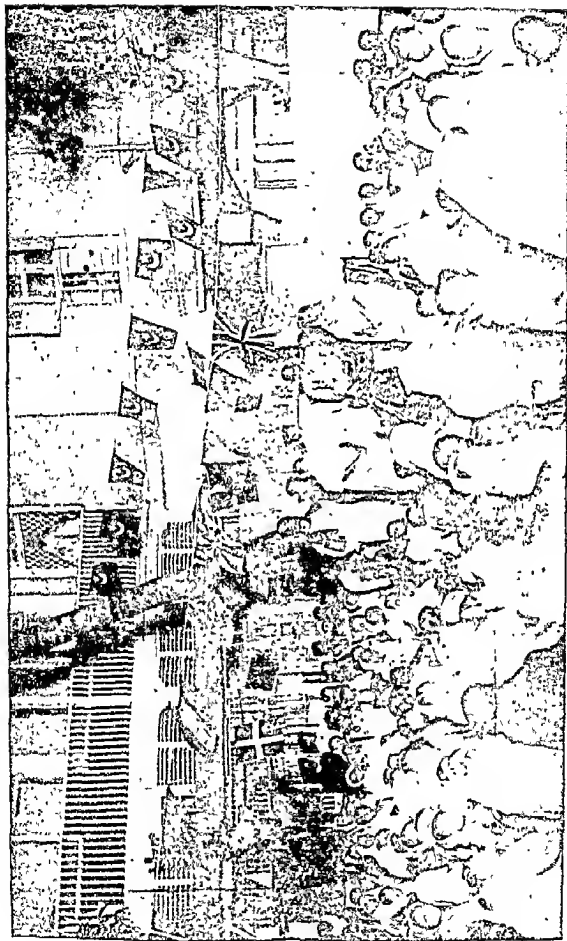
વ્યવસ્થિત રીતે ને સંઘટિત રીતે આનંદ લેવા બેસાં થવામાં બાળકો છવનની ધણી સંસ્કારિણ મેળવશે એમાં શંકા નથી.

બાળવાચનાલયો-બાળકો જેલે નાના કદના પૂર્ણ માનસોન છે. તેથી મોટાંઓના બધી જરૂરિયાતો બાળકોને પણ હોય. બાળકોને માટે બાળ વાચનાલયો સ્થાપવાની ખાસ જરૂર છે. વડોદરા શાળા આ વિષયમાં પહેલ કરી વડોદરામાં સુંદર વાચનાલયની એક બાળકો આગળ મરી. પણ મુંબઈ

જેવા મોટા સંદેરે પણ આ વિષય ઉપાડ્યો નહિ એ દુઃખની વાત છે. ખરી રીતે લતા લતામાં એ એક નાનું બાળવાચનાલય મુંબઈને જરૂર પેસે. હાલ બાળકો માટે હીક હીક પુસ્તકો અને માસિકો નિકળે છે. તેમને માટે નાનાં નાનાં દૈનિકો ને અઠવાલિકો પણ વોદાજ કાળમાં નિકળવું અશક્ય નથી. બાળક એક જવાબદાર માણસની જેમ કુરસદો. વખત વાચનાલયમાં જઈ વાંચી આવે એ દરમિયાન બેસી બેસી ઉન્નતિનું ચિન્હ છે.

બાળ અખાડા-અથવા રમતસ્થાનો-બાળકોને વાંચવું કરવાની દિમાઈત કરતાની સાથે અખાડો આંખ આમળ આવે છે. વાંચનારો મોટાંઓ કેવા પુસ્તકના કીટા બની છવનની ધણી ખરી બાળકોમાં નાલાયક બની જાય છે તે આપણે, શરીર રીતે બહુએ છીએ. અખાડો અથવા રમતસ્થાનો વગર વાચનાલયો નહીં ઉત્તેજ્ય. રમતસ્થાનોમાં ઘોડીઓ હોય, દીમાવવાનાં સાધનો હોય, બગીચા કામ કરવા માટે સાધનો હોય, યજમા જેવાં કંટો હોય, હોલકું, ડેકકું વગેરે રમતો રમવા મુકી જાય હોય તો તે રમતસ્થાન બની શકે. બને ત્યાં વાચનાલય ને રમતસ્થાન ખાસે પાસે જ હોય તોયે આવે. બાળક વાંચી રહે એટલે બહાર થેડું રમીયે છે ને ઘેર જાય. આવાં વાચનાલયો ને રમતસ્થાનો સાળાઓ પણ પૂરાં પાડી શકે, ને ગામ પણ પૂરાં પાડી શકે. સાળા કરતાં પશ્ચિમક સ્થાનો એક રીતે વધારે પસંદ કરવા જેવાં બન્યાં. કદરૂ જાતી પોતાની જવાબદારી ઉપર લાયકરી-મોઢવ મેંધાં એની જેમ ત્યાં જાય, પોતાની જોખાણી પસંદ કરે ને ક્લાક અર્થો ક્લાક ત્યાં ગામે મન ગમે તે રમત રમે ને ઘેર આવે એ બાળકનો સ્વાસ્થ્ય તાની દષ્ટીએ વધારે ઇચ્છવા જેવું છે. ખીડું નહીં સાળા બંધ હોય તે રમવા-કુરસદના વખત માટે જ વાચનાલય ને રમતસ્થાનોની જરૂર છે. જાનેજ સોંપીએ તો માનવજીને કુરસદો વખત ન રહે. જરૂર દેક સાળાએ પણ સાળાના વખતમાં વધારામાં આવે તે માટે પોતાનાં વાચનાલયો ને રમતસ્થાનો રાખવાનાં જ. ને ગામડામાં આજ સ્થાને બીજા માણસ રાખી રમતે વખતે ઉપાડાં રાખી કામ ચલતી હોય જોઈએ. પણ મુંબઈ જેવા સંપન્ન અને મોટા શહેરમાં ત્યાં રમતો પણ હોય શકે. તારાએન મોઢા

વન, વેલી અને વૃક્ષ.*

લેખક: રા. મુરેશ દીક્ષિત. બી. એ. એમ. એસ. સી

આ સૃષ્ટિમાં જે કંઈ આપણે જોઈએ છીએ અને સર્વ કંઈ છે તેના બે વિભાગ કરી શકાય—સજીવ અને નિર્જીવ. સજીવ જેવાં કે ઝાડપાન અને પ્રાણી માત્ર. નિર્જીવ જેવાં કે લોખંડ, ચાક, મીઠું વિગેરે. ઘણાં પૂરાણા તથા વનસ્પતિમાં આપણા જેવો જ જીવ છે એમ મનાવું તે આજે વિજ્ઞાને ચોક્કસ ક્ષમ્ય છે. આપણને જેમ હવા, પાણી અને ખેરાતની જરૂર છે તેવી જ આવશ્યકતા લીસોતરીને છે. વૃક્ષ અને વેલી ખાંધ છે, પીચ છે, શ્વાસ લે છે અને જન્મે મરે છે. જગતના સર્વ જીવો પૃથ્વી તે નહાવું શું ઘાસ હોય કે મોટું માણસ હોય પણ એક જ તત્ત્વથી (Protoplasm) ઘડાયેલ છે.

આપણા જીવનમાં વનસ્પતિ એટલી બધી સુચાયલી છે કે તેને જુદી પાડવા જતાં આપણું જીવન અવશ્ય બને. આપણાં સર્ગાંવ હાલાં કે મિત્રો વિના જીવન ટકાવી શકાય પરંતુ વનસ્પતિ વિના તો ન જ નથી શક્ય. આપણે ધાર્મિક દ્રષ્ટિએ વનસ્પતિ પૃથ્વીએ છીએ. ખેરામાં ખાળાઓ ઝાંઝાતા હોય પૂછે છે, ઓળો વડની પૂતલ કોણે છે, અને સર્વ હિંદુઓ દરેક જગતની નમે છે. જતાં આપણને એમના જીવન મરણની જરૂર

માહિતિ નથી કે તેમાં રસ પણ નથી. આપણી શ્રદ્ધા તે અધશ્રદ્ધા છે. માંદ પડીએ તો વનસ્પતિ આપણને સાગ્ન કરે, હરેરોગ તેના ઉપર ગુજરાન ચલાવીએ છીએ અને શુભ પ્રસંગે ફૂલ પાંખડીથી શરીરને મઢીએ છીએ. ક્વીનાઈન, કપુર અને કેસર વૃક્ષ અને વેલ: માંથી જ નિપજે છે. એવા અનવધા જીવનમાં શું એ મોહિની હશે-શું એ ચમત્કાર હશે ?

જગતમાં લાગ્યે એવું ઘણું પણ સ્થળ હશે કે ત્યાં લીસોતરી (vegetation) નહિ હોય. ખાળમાં, તળાવમાં, નદીમાં, દરી-આમાં, હુંગરમાં અને ત્યાં માણસ પણ ન જઈ શકે ત્યાં લીસા હોય હશે છે. જગતની સર્વ વનસ્પતિના બે વિભાગ કરી શકાય. પુષ્પ અને પુષ્પ વિનાની. પાણીમાં આમલી, લીલ, દરીઆમાં ચતા ઘણાખરા હોય, હુંગરમાં ઉગતા હંસરાજ, પુષ્પ વિનાની વનસ્પતિમાં ગણાય. એ હોડને કદીય ફૂલ આપનાં નથી એમનું જીવન એટલું છુપું હોય છે કે તે જાણવા જોવા સુક્ષ્મદર્શક યંત્ર (Microscope) જોઈએ. ફેટલાક હોય તો એટલા જીણા હોય છે કે નંદી આંખે તો ન જ દેખાય પરંતુ તેમને જોવા હનર ઘણા મોટા કરવા પડે. એટલી આંખે તો રવખે પણ ન જાણાય એ વનસ્પતિના ભાનભાતના તરેહવાર રંગ અને જીવનનો કમ ધણો રસ-

મય અને અદ્ભુત હોય છે. પાણી વિના તો તેમનું જીવન અશક્યજ અને.

ખીજ વર્ગનાં ફૂલવાળાં વૃક્ષ તો આપણે સર્વ જોળખાએ છીએ. ફૂલવાળાં સર્વ છોડના બે વિભાગ પાડી શકાય. જે છોડના ખીના બે સરખા ભાગ કુદરતી રીતેજ પડે તેવા અને ખીજના બે ફેડા સહેલાઈથી થઇ શકે— એ જાતના છોડ, વૃક્ષ, વેલી ધણાં છે. ઘઉં, ચોખા અને મકાઈના દાણાના ભાગ ન પડે.

પહેલી જાતનાં ઝાડ વર્ષોના વર્ષ (સિ-અસે.) સુધી પણ જીવી શકે. જ્યારે ખીજ જાતનાં ઘાસ જેવાં હોય છે અને બહુ તો એકાદ કે બે પાંચ વર્ષમાં મરી પરવારે.

જેમ આપણને હાથ, પગ અને માથું છે તેવીજ રીતે વૃક્ષ અને વેલીનાં શરીરને અંગ અને અવયવ છે. તેના અંગોમાં મૂળ, થંડ પાંદડાં, ફૂલ, ફળ અને ખીજ મુખ્ય છે. મૂળમાંથી તે પાણી અને ખોરાક લે છે અને

એકજ સ્થળે જમીનને વળગી રહે છે. આદુ, મૂળા, ગાજર એ મૂળાંમાંનાં ગણાય. થંડ તેનું ખીજું મુખ્ય અંગ છે. એને પાંદડાં, ફૂલ, અને ફળનો ભર સહેલા પડે છે. તે હમેશા આકાશ તરફજ વધે છે. બટાકા સુરણ જેવાં થંડ જમીનમાં ભરાઈ રહે છે. કેટલાંક વૃક્ષ ખસેા ત્રણસેા ફૂટ ઉંચાં વધે છે— ઘણી વખત આપણા ઘરના ત્રીજા માળને પણ અડકે છે. થંડ આપણને સૌથી વધુ

ઉપયોગી છે, તેમાંથી ઘર બંધાય છે અને જગતભ્રમમાં વપરાય છે. પાંદડાં તો હરહમેશ નવ્યાણું ટકા લીલાંજ હોય. તેના ઉપર શ્વાસ લેવા હમરો છીએ હોય છે. તે સૂર્યના પ્રકાશમાં જેરી હવા (CO₂) લઇને લીલા રંગના ક્લોરોફીલ (chlorophyll) સાકર બનાવી આપાય વૃક્ષને ખાવાને વહેચે છે— અને વધે તો કાઢાર ભરે છે. હુંગી, લસણ અને કેળ પાંદડાં ગણાય છે. ખંડે જોનાં તો

સ્વજન સંકથાર

(ધનાશ્રી)

મદ્ય હો પ્રભુ ! સ્વજન સંકથાર—
એક આઝ સડકાર ફળે, પ્રભુ !
વસંતને ચમકાર—

સંમેલનના આવે વિક્રમે—
પ્રભુ ! પ્રણય સંચાર—

રસ સુગંધભર વિમલ વિલાસે,
મુંદર હો સંસાર—

સહજવન લાવના રમ્ય, પ્રભુ !
જનજગનો આધાર !

સચરાચર તો પરસ્પરાધીન—
ધૂમિયે હારોહાર !

લલિત

આખા વૃક્ષના શરીરમાં શ્વાસ લેવાની શક્તિ છે. પરંતુ જેરી હવા તો લીલાં પાનજ પ્રકાશ હોય તોજ લઈ શકે.

છોડ ઉમર લાયક થતાં તેને પુષ્પ આવે છે, પુષ્પ તેનું યૌવન છે. પુષ્પના રંગ અને સુવાસથી આપણું ધણાય મોડી પડીએ છીએ. જાતજાતના રંગ અને ભાતભાતની સુવાસ આપણને આકર્ષે છે. વનસ્પતિના જીવનનું તાત્પર્યજ ત્યાં સંતાપું છે. વૃક્ષના પુષ્પમાં

જાતિ વિકાસ (Sex Evolution) પ્રાણી જેવોજ છે. મોટે ભાગે તો એકજ ફૂલ નર-નારીની જોડ જેવું છે. પરંતુ કેટલાક છોડનાં પુષ્પ કો તો એકજ નર કે નારી હોય છે. કાકડી, દૂધી કે મકાઈના ફૂલ કો તો નર થાં માદા છે. કાકડી કે દૂધીની વેલમાં તો માનવ મંડળ જેવાંજ સ્ત્રી કે પુરુષ સ્વરૂપ જુદાં હોય છે. કુદરતમાં નર અને નારીનાં મૂલ્ય સરખાં જ હોય છે. પુરુષના મનાન્વિય યાગ નીચે નારી

રહેતી નથી. સરખી સ્વતંત્રતા અને છવનની છુદ બનને છે.

વેલ અને વૃક્ષ સર્વને લગ્ન કરવાની જરૂર પડે છે. પણ જાગૃત્યને તે કદીય નથી કરતાં. તેમના લગ્નમાં જળ વાયુ અને પતંગીઆં કે મધમાખ જેવાં છવડાં દસ મેળાપ કરાવે છે. પુષ્પની સુમધુર સુવાસ, સુંદર સાંઠ જેવા પાંખડીના રંગ અને વધારામાં મધ પીવાને લેભે એ છવડાં બોળવાય છે. આંખ ન ચડે એવડા રંગકણ જેવડા વરસાદનું છુપાઈને પતંગીઆં કે મધમાખને પહે વગળી કે ખભે બેસી બીજાં છાંડ ઉપર જાય છે અને પુષ્પરાણીને પરણે છે. પુષ્પરાણીને લેભાવાને કે આકર્ષવાને ધારધારથી યાગા જેવી પાંદડી પહેરે છે-અદ્ભૂત કરામત કરે છે. વનસ્પતિમાં સર્ગાં લાઇબેન ન છુટકે જવલેજ પરણે છે. તેમજ એકજ વનતના છાંડ બીજા વનતના (species) છાંડ સાથે લગ્ન બદલાર નથી જ કરતા. કેટલીક વખત રંગકણ જેવા નર વાયુની સંસારીએ કે પાણીને પ્રવાહે અથડાતા કૂટાતા વધુ શોધવા નિહાળે છે. મકાઈ જેવા છાંડમાં તો ૧,૫૦,૦૦૦ નર એક કનાના અંધપરમાં જંપલાવે છે. નારી દેહ તો એકને પરણે છે અને જાગને સામુયે ન લેતાં રજાવા દે છે. આમ જન પડી પુષ્પમાંથી રજા થાય છે. ત્યારે મુત્રામ અને રંગલરી પાંદડીઓ ખરી પડે છે. કેળુ, ટોમેટા, બોર એ ગધાંજ રજા છે. રજાના પેટમાં ન્હાનાં જાગક જેવાં જા હોય છે. એ બીજા તે વૃક્ષનાં સંતાન અને વંશવારસ. માયાપના શુભ્રદુર્ગુણ લઇને તે અવતરે છે. સંસારનું ચક્ર ને દેશ ચક્ષાવે છે. માયાપ છાંડનાં ચોતાને પગલર થાય ત્યાં નુધી ચાલે એટલું લાથું-ખોરાક આપતાં જાય છે. બી વગર પણ વૃક્ષ ઉગી શકે. એકાદ ઝાળ કટી જમીનમાં મેળવાથી તેમાંથી આખાં યાં થાય

છે. આપણે આપણો દાય કાપી જમીનમાં રોપીએ તો નદિ ઉગે પણ વનસ્પતિની ઝાળ ઉગે છે એ એની અસીદિક શક્તિ છે.

વૃક્ષ અને વેસીના શરીરમાં સ્વાયુ છે. આપણે એમને કાપી તપાસીએ તો તેમાં પાણી અને ખોરાક લઈ જવાની નળી જેવા રેવા, ખોરાક ભરી ગાખવાની વખારો, ખોરાક તપાર કરવાના ચંચ દેખાશે. કેટલાકના શરીરમાં દૂધ ભરેલું હોય છે, તો બીજા જેવામાં લાળ ભરેલી હોય છે. વૃક્ષ અને વેસીએ શરીરનો જથ્થા કરવા આગડી ઉપર વાળ ઉગાડે છે. દોર અને માણસથી બચાવ કરવા ઘણી વખત ભાક્ષા જેવા કાંડા ઉગાડે છે. જાવજળા કાંડા ઘણાને વાગ્યા હશે.

આપણે માંદા પડીએ છીએ અને રોગ સાપ છે તેગજ વનસ્પતિને પણ રોગ અને માંદગી આવે છે. તેમના શરીર ઉપર લુ, જગાઈ, માંકણ જેવા છવ થાય છે. તેમને ફાંદા ચઢ કરેલાં બને છે. વનતનતના રોગથી તે મરે છે.

કેટલાક છાંડ ક્ષાર અને બીજાં સાદાં નિર્જીવ ખોરાક છોડી માંસાહારી બને છે. ઝીંબાં છવડાં તેમને લાવે છે અને ખુશીથી ખાય છે. કેટલાંક દીવસોના દીવસો નુધી ઉપવાસ કરી શકે છે. કેટલાંક પરોપજીવી (Parasitic) પણ હોય છે. અમરવેશ જેવા છાંડ બીજાં જાડના શરીર ઉપર બાઝી તેને ચૂસી લે છે. વગર નોતર્યાં જનને તેઓ બીજાનું હુંટયી લે છે. એવા છાંડ શીશા પીળાશ રંગનાજ રહે છે. આપણી રોટલી ઉપર ઉગ ચમે છે કે કડવી ઝેર જેવી દૂધીડું રસોઈઓ શાક કરે છે ત્યારે આપણે ચીકાઈએ છે. જગતમાં ધંતુરા, અરીણ જેવાં ઝેરી છાંડ છે છતાં દુર્ગુણી માણસ કરતાં દુર્ગુણી વનસ્પતિ થોડીજ હશે. ઉગ કે ચોમાસે ઉગી પાંચની ઝાડી જેવી વનસ્પતિ સદાય સફેદ

પૂણી જેવી હોય છે. તે મરેલા પદાર્થ ઉપર જીવે છે, તેમનું જીવન બીજા કરતાં ઉંધા પ્રકારનું છે. સૂર્યનો પ્રકાશ તેમને ગમતો નથી-આંધારે અને વખતે હવા વિના હોઝલ પડેલા રાખી તે જીવવા પ્રયત્ન કરે છે.

કેટલાંક વૃક્ષો ઉંદાળે પાંદડાં ખેરવી લાંબી ઉંધ લે છે, તો કેટલાંક અંગ બીડા-યક્ષા રાખે છે. કેટલાંક વૃક્ષ દહાડે નળે છે અને રાતના પાંદડાં મીચી મુઠ્ઠા બન્યા છે. લગભગની જેવા કેટલાંક છોડ તો એવા શર-માળા હોય છે કે તેમને અડકતાંજ અંગ ચકોડી રીસાય છે. કંઈક કંઈક છોડ તો રડતા હોય તેમ આંસુધારા જેવી જળધાગ ટપકાવે છે. વૃક્ષ કે વેલ નવસરેજ ઉગાઉ-ખર્ચીજા હોય છે. જીવનમાં જેમ ઉધારનાં સમતોલ રાખે છે. થોર જેવા ઝાડ આવી રીતે ભૂખ્યાં તરસ્યાં વરસો મુખી જીવે છે. કેટલાંક છોડ યુનો ખાવો પસંદ કરે, છે તો કેટલાંક મીઠું ખાઈ શકે છે-પણ ઝેર ખાય તો બધાંજ મરે છે. કસોરોદિર્મથા તેમને ખેશુદ પણ બનાવી શકાય છતાંય તમે

એમ તો નહિજ માનો કે તેમનામાં બુદ્ધિ છે. વિચાર કરવાની શક્તિ છે. મુખ્ય દુઃખ જેવું તેમના જીવનમાં કંઈજ નથી.

માનવ સંસ્કૃતિ અને વનસ્પતિનો સહ-ચાર અમૂલ્ય અને અનુપમ છે. તેની કસોટી કરવી મુશ્કેલ છે. ચ્હા, કારી કે કોડો ન હોતે તો કયું અમૃત પીવાત ! કપાસનો છોડ મરી પરવારશે ત્યારે માનવ જીવન ફરી જંગલી બનશે. રજારનો છોડ જશે ત્યારે શું એ દશા થશે ! અગ્નિને વર્ષ પહેલાં વૃક્ષના શરીર દહનાઈને કાલસા રૂપે રહ્યાં છે. જગતમાં કાલસા કે પેટ્રોલ નહોતે તો કંઈ આગગાડી કે મોટર અકાયાન ? વનસ્પતિ વિના વન અને રણનો તફાવત કેમ જોવાત ? સહરાનાં રણ અને કાશ્મીરની વાડીઓ કેમ જણાત ! વર-સાદ અને વૃક્ષનો મળાંધ પણ બણો ઘાડો છે. વનસ્પતિ વિના સુંદર વન ઉપવનમાં શકુંતલા કે સીતા કયમ રમત ! એવા જગ-તમાં આપણને પણ જીવવાનો શો મોહ રહેત ! વનસ્પતિ એ માનવ સંસ્કૃતિનો આત્મા છે-માનવ અસ્તિત્વનો મર્મ છે.

બાળ સાહિત્યની નવી મૃષ્ટિનું દર્શન

આપણે બરાબર જાણતા નથી કે બાળકમાં આપણી જેમ જ અનેક સાવાલાવ છે. તે આપણી પેઠે જ અને ઘણી વાર વધારે સદમતા અને તીવ્રતાથી રસાનુભવ કરે છે, 'જે લાગણીઓથી આપણે ભરેલા છીએ તેજ લાગણીઓથી તેઓ ભારોભાર ભરેલાં છે; અર્થાત બાળકની રસવૃત્તિ હવેળી શકાય તેવી નથી. તેની સમજણ અને અનુભવ મેળવવાં જોઈશે, અને તેના જ્ઞાનમાંથી આપણે આપણા સાહિત્યને રચવું જોઈશે, રસવું જોઈશે ને રસિક કરવું જોઈશે. 'એક રસભયું' બાલસાહિત્ય આપણે ત્યારે જ ઉપગમીશું કે ત્યારે આપણે તેમના જીવનને સન્માનીશું, તેમની લાગણીને આપણી સાથે જોડી તેનું હૃદયનું હૃદય સાંભળી શકીશું, આપણી 'અમુક જોઈએ ને તમુક જોઈએ'ની દ્રષ્ટિ કારે મૂકી 'જે હોય તે જ્ઞેયા' તથા ધમશું. ઉધડેલી આંખને બાળકો જ આજે એક નવી મૃષ્ટિ લાગે છે ને તેની સાથે જ તેની સામે બાલસાહિત્યની નવી મૃષ્ટિનું દર્શન થાય છે.

હિન્દવાણી

હિન્દવાણી ! તારે ઓઠણે રે,
ચાંદા-સુરજ શા આ ગુંધેલ ?
ધન્ય માડી ! તારી ગોદને રે,
અવતારે શ્રી હારએ લીધેલ . હિન્દવાણી !

શિર સુમેરુ ગગનમાં રાજે, ઉન્નયન મુગટ મુહાય;
સિંહલ સોનેરી પદ્મે, પદ રતનાકરથી હુવાય રે, ...હિન્દો
સિન્ધુ ને આન્ધ્રુ, બે કરથી તું દે સંરક્ષણ, માત !
કરચુગ-ગંગા યસુના જોડી, આપે જીવન અમાપ રે, ..હિન્દો
રેવા મહાનદી કટી મુન્દર તુજ, પાલવ પ્રજાણુદેશ;
પગપદ-કૃષ્ણા ને કાવેરી, પાટણી પંચવટેશ રે, ...હિન્દો
આશ્રમને આદેશ તું દેતી, જગતું ધર્મ સ્થાન;
હિન્દુ, બૌદ્ધ, ઇસ્લામી, ઇસાઈ, પારસીતું પ્રિય ધામ રે, ...હિન્દો
સરખાં ખાત ગધાં તારે ઉર, 'પર' નિજ'નો નહિ ભેદ;
પાયે અમૃત સાથે સહુને મા ! દુનિયામાં એક રે, . હિન્દો
ધર્મ સનાતનની જનનિ ઓ ! સંસ્કૃતિ પુનીત પુરાણ;
મધુર ત્રહાય ધરી મોહન યૌવન રહે નિત મા તુ મહાન રે, ..હિન્દો
દિગ્વિજયી યે નમીયા તુજને, અજબ તહારું નૃસ;
જગત સકળ પર રેલી રહે તું પુણ્યભાવતું પૂર રે, . હિન્દો
પરમ સહનતા, પરમ દાન ને પરમ અહિંસા, માત !
યુગયુગનાં તારણ તુજ અહ્લુત પરમ પ્રેમ સાક્ષાત રે, ...હિન્દો

હિન્દવાણી ! તારે આંઘણે રે,—

હિન્દવાણી ! તારે અંતરે રે,

ચાંદા-સુરજ શા આ ખીલેલ ?

ધન્ય માડી ! વિરયે સંચરે રે,

પુણ્ય પીયૂષ તારાં ઝીલેલ ...હિન્દો

રામમોહનરાય જસવંતરાય

લેખક : સ. પ્રસાદ.

અકસોસ એટલોજ હતો કે હું હજી કુંવા-
રોજ હતો. ને છુટ્ટાજી છવતા હોત તો
અત્યારે મારાં પાછાં ફેલતાં મોં દુઃખત, અને
હું ક્યારનોય. " અડપાઠ " સુક્યો હોત,
પણ કમનસીબે તેમના જેવા મુત્સદ્દી મારે
માટે થોભી શક્યા નહિ, અને હું આ ભવ-
સાગરમાં અટલોજ રહી ગયો.

મારા તમામ મિત્રો પરથી સુક્યા હતા,
પણ મારી જાતિમાંથી કોઈની આંખ મારા
ઉપર ઠરતી ન હતી. રનેહીએ મારફતે આઠ-
કતરી રીતે ચાર પાંચ જાતીજનોને મારા
સસરા બતાવવા પ્રયત્ન કરી સુક્યો, પણ
નસીબ કુટેલ લાગણું હતું. છેવટે કંટાળીને
એક દોસ્તની સલાહથી મેં એક જાણીતા
સાંતાહિંકમાં નીચે મુજબ જાહેરખબર આપી.

" જોઈએ છીએ—એક જગવાયજા,
૧૫૦૦ ની આવકવાળા નવયુવાનને ૧૫ થી
૨૦ વરસની કુમુદ, બધા કે મંજરી જેવી
સંસિકે કન્યા. વધુ વિગત માટે લખો. x x ને
આ પત્રની ફેરમાં. "

જાહેર ખબર છપાયા પછી થોડા દિવસ
બાદ તે પેપરના વ્યવસ્થાપકે મારા ઉપર
આવેલા બે પત્રો મોકલી આપ્યા. પત્રો નેઈ

હદય ગુણગુણી ઉત્થું. વારંવાર અક્ષરના
મરોડ તરફ નેઈ રહ્યા. ક્યારે ફેલતા પહેલાં
અક્ષરો સામે ટીકીટીકીને નિહાળ્યા કર્યું.
છેવટે અક્ષર અને મરોડ ઉપર આકર્ષીત થઈ
મેં એક ક્યારે ફેલી તેમાંનો પત્ર વાંચવા માંડ્યો.
જરવિજા, ચોપટી રી ફેલસ,
મુંજાઈ, તા. ૨૪-૭-૧૯૨૯

મીસ્તર એક્સ,

તમારી એદવરતાઈઝમેન્ટ પાંચી માર
છગર તે તરફ વળીયું. હું તમારા જેવાજ
આછડીઅસ હસજન્દને લાયક આછડીઅસ
વાઈફ છેઉં; અને હલુનવેર અદરાઈ પન
નથી. મને બહુ તો જીવ્યાસ વરસ થીપાં
હોસે. મેં પપ્પાના કહેવાથી ઇન્ટરમાંથી સ્તદી
છોરી દીધી જ, પન વેલ, પરથમ તમો મુને
નીચેના સલાસોના ખોસસા આપસોજી, જંથી
મુને દીગાર્ફ કરતાં કાલે. આમ જોલ જોલ
એદવરતાઈઝમેન્ટ કેમ આપોય.

૧ તમો આવક ૧૫૦૦ ની જનાવોય તે
મહીનાની કે ચાર મહીનાની ? અને તેખી
કેસ આવેય કે જગીન તે ઘેરનાં ભાગાં
ઉમેરીને આંકેરો લખીએય ?

૨ તમુ એડ્યુકેટેડ છે તે કાં વેર ? ખી.એ.

કે એમ. એ. પાસ હોય તો અત્યાર વેર કુંવારા કેમ રહી ગયા ?

૩ પંદરથી વીસ વરસની કનીયા કાંય ? મને તો છવીસ થીયાં તો ખી હું તો કનીયાજ છેલ્લું તે આશું કે નહિ ?

૪ કુમુદ ને જ્યા કે મંજરી જેવી કનીયા તમારે જોયે પન તમે પોતે સરસવતી ચંદર કે કાક જેવા છેવટે ? મેં તે શુકસ વાંચેલી તે પરથી પુછુંછ.

૫ તમે છેવ કોન ? વાન્યા છેવ કે પારસી ? તે તો બોલાસો જાહેરખખરમાં કરીયોજ નથી. મારા જેવી તમે પારસી હોસો ધારીને લખે ને તમે તો વાન્યા નીકળો તે સા કામતુ ?

મને ઉપરને એકરમે તુરત જવાખ આપસોછ.

લી. મહેરાં.

'તાર નખખોદ જ્ય તાર મહેરાં ! તેંખી દીક વફીલની માફક મને કોસ ક્યો ! હવે ખીજે પત્ર ફેડતાં દીક ચાડ્યુ નહિ. છેવટે વાંચ્યો તો ખરોજ, ધારા દિંમત રાખી ખીજે પત્ર ફેડ્યો.

જેતપુર,

તા. ૨૩-૭-૨૯

મી. એકસ જોગ,

જત અમેજો તમારી જાહેરખખર છાપામાં વાંચી છે તે ઉપરથી આ કાગળ તમને લખીએ છીએ. અતરે એક કન્યા ખારેક વરસની વાણીઆની છે. કન્યા રૂપાળી છે, અને તેનાં માઆપ માંડવા ખરચ અને ઉપર ફક્ત પાંચ હજાર રોકડા મંગે છે. એક જણ સાન હજાર આવીને માયુ કરી ગયો હતો પણ સદરદ હસમ અમેને દીક ના લાગવાથી અમે તમને લખ્યુ છે, તો જો તમારો વિચાર હોય તો અમે કન્યાને નેહીને ત્યાં આવીએ, નહિ તો તમે આવીને જોઈ

જવ. - અમને ત્યાં બોલાવવા હોય તો તેના આવતા જતાના ભાડાના રૂપીઆતું મ. એ. કચેંથી અમે આવીશું. આવો અવસર ફરી ફરી મળતો નથી. માટે વિચાર કરવા રહેશે નહિ, પણ તરત જવાખ આપશે.

લી.

ઉજમશી વખતચંદ વોરા.

પાંચ હજાર રૂપીઆ અને ઉપરથી આવો અવસર ફરી ફરી ના મળે ! ખરેખર, વાંચક, મારે કેકાણે તું હોય તો આ બુને કાગળ વાંચી આપવાત કરે. પણ કંઈ નહિ. ખીજે દિવસે કંઈ નવા કાગળો આવશે ધારી મેં કસેજે હંડકે રાખી.

ચાર પાંચ દિવસ વિતી ગયા. જાહેરખખર બીજા અકવાડીઆમાં પણ છપાઇ. આખરે બીજા બે પત્રો મને મળ્યા. ફરી પાછું કુતુહલ ઉત્પન્ન થયું. આખરે એક પત્ર હિંમતથી ફેડ્યો અને ધક્કતે હૈયે વાંચવા માંડ્યોઃ શ્રીમાન મહારાજ,

વહેમાતરમ્, આપની જાહેર ખખર વાંચી. હાલમાં અમારા અનાથ આશ્રમમાં વિવાદ યોગ્ય પાંચ બાળાઓ છે. બે વાણીઆ, એક બ્રાહ્મણ, એક બીસ અને એક ધારાળાની. તેમાં આપને જાતી મુજબ જે યોગ્ય લાગે તેની સાથે આપ લગ્નગ્રંથીથી જોડાવા ચાછ હો કે કેમ તે જણાવશે. વધુમાં આપની આવક રૂ. ૧૫૦૦ છે એ આનંદનો વિષય છે. આપ આશ્રમને પણ બસોએક રૂપીઆની મદદ કરવાની ઉદારતા દર્શાવશે, એવી આશા રાખું છું.

લી.

સેક્રેટરી.

મારી પાસે રીવાઝર હોત અને આ અનાથઆશ્રમનો સેક્રેટરી મારો મામે ઉભો હોત તો તેને શુદ્ધ કરત. પણ તે અશક્ત હતું, જેથી મારી રીસ મેં કાગળ ઉપર કાઢી.

તેના દુકડે દુકડા કરી નાખ્યા. બીજી કવર
પણ હવે કાઢ તેવાનુંજ હશે ધારી વચ્ચેથી
આકુળ ફાડી નાખ્યું. તેનાં પણ દુકડા કરી
નાખવાનો વિચાર કરતો હતો, પણ કોનો કાગ-
ળ છે તે જોવાની જાણસા ઉત્પન્ન થઈ. આખરે
કાગળના બંને દુકડા જોડીને વાંચવા માંડ્યો.

પ્રિય સખે !

ત્હારી બહેર
ખચર વાંચી હૃદયમાં
જે અવલુનીય આ-
નંદ ઉદભવ્યો તે
શી રોતે વર્ણવું ?
(માફ કરજે, પણ
દુંકાર કુદરતીજ લ-
ખાઈ ગયો છે અને
તે પ્રેમીઓ વચ્ચેના
હિન્નભાવને તોડી
નાંખે છે). જ્યા
અને મંજરી જેવી
સી લેખકે એજ
ત્હારા ઉચ્ચ આદર્શો
મૂલ્યવે છે. એ પુસ્તકો
મહું વાંચ્યાં ત્યારે
મહેને પોતાનેજ કાક-
કે સરસ્વતીચંદ્ર જેવો
પતિ મેળવવાના કાંડ
ઉત્પન્ન થયા હતા,
અને મારી તે વાં-
ચના રૂળીભૂત થતી
લેઉં છું સમિક્ષા !

ત્હારો વધુ પરિચય

આપીશ ? હું હાલ અગ્રે કન્યાશાળામાં
શિક્ષિકા છું અને ત્હારા જેવાજ દિવસાં દિવો
સમજી સકનારા યુવાન સાથે લગ્નપ્રતિયો
જોગયા આનુર છું. પ્રત્યુત્તર જાહેરી પાઠવીશ ?

ત્હારીજ
રંભા

આફરીન ! બહાસા વાંચનાર ! આફરીન !
હિન્દીઓને સ્વરાજ્ય મળતાં જેટલો આનંદ
થાય તેથી હજારગણો આનંદ મને આ પત્ર
વાંચીને થયો. રંભાની મૂર્તિ મારી નજર
સામે તરવરવા લાગી. ખાતાં, પીતાં, ઉઠતાં,
બેસતાં. બસ - રંભાનાજ વિચારો આવવા

લાગ્યા. મેં તેને નીચે
મુજબ જવાબ લખી
નાખ્યો.

મુંબાઈ.

પ્રિય રંભો,
પત્રરૂપી દર્શન
થયાં. પ્રત્યક્ષ દર્શને
ક્યારે આપીશ ?
ત્હારા જેવીજ મુલ-
ચરીની શોધમાં હું
હતો; અને. તુંજ
મને મળીશ, તે માટે
હું મારાં અહોભાષ્ય
માનું છું. મહેં તો
મ્હારો પ્રેમ ત્હનેજ
અર્પણ કરી દીધો
છે, અને ત્હારી પ્રે-
મમૂર્તિ જેવા તલસું
છું. ક્યાં સુધી તલ-
સાવીશ ?

હી. ત્હારોજ
મુખનનાથ

કાગળ લખીને

ટપાકમાં નાખી આ-

વ્યો. જવાબ માટે ત્રણ દિવસ મેં બહુ મુશ્કેલીથી
વિતાવ્યા-એ તો જેને વિષું દોષ તેનેજ
ખ્યાલ આવે. આખરે ત્રીજે દિવસે જવાબ
આવ્યો. એવુંજ કવર ! એજ અક્ષરો !
હૃદય નાચી ઉઠ્યું. મદ કવર ફાડી વાંચવા
માંડ્યું.

ફક્ત સવા રૂપીઆમાં “ગુણસુંદરી”

આ યોજના માટે જાહેલા ફંડમાં અમને
લીબડીના સ્વન્યુ કારખાની શ્રી. ત્રીભોવનદાસ
જગજીવનદાસ તાજ તરફથી રૂ. ૧૦૦ની રકમ એ
યોજનાનો લાભ લેહાણા જ્ઞાતિની જહેનોને
આપવા માટે મળી છે, એ જાહેરતા માટે અમે
શ્રી. રામનો આભાર માનીએ છીએ.

હજી સારી સંખ્યામાં લેહાણા જ્ઞાતિની
જહેનોને, લેહાણા જ્ઞાતિની કન્યાશાળાઓને,
અને હજી નાગર વહીવટ જ્ઞાતિની જહેનોને
એ યોજનાનો લાભ મળી શકે તેમ છે. જે જહેનો
એનો લાભ લેવા ઇચ્છતાં હોય તેમને અર્ધા આનાની
દીક્રીટ મોકક્રી અરજીનું ફોર્મ પુરત મંગાવી લેવા
અમે વિનંતિ કરીએ છીએ. મોટું ચરો તો તેમને
નિરાશ થઈ પડશે.

અન્ય જ્ઞાતિની જહેનો અને મંડયાઓ
માટે પણ યોગ્ય સંખ્યા બાકી છે. જેઓ લાભ
લેવા ઇચ્છતાં હોય તેઓ અર્ધા આનાની દીક્રીટ
મોકક્રી ફોર્મ સત્તર મંગાવી લે નહિ તો તેમને
નિરાશ થઈ પડશે.

હી. વ્યવસ્થાપક “ગુણસુંદરી”

બહાલા !

આતકની માફક રાહ જોવાવાળા પછી તહારો પત્ર આવ્યો. પ્રભુ કેવો દયાળુ છે કે આપણુ બન્નેનો સંયોગ કરી આવ્યો । હવે તો રૂબરૂ મળવા દિલ તલસે છે, જોયી થોડા દિવસની રાત્રી લખતે તહારા તરફ રવિવારેજ આવું છું. વધુ રૂબરૂમાં.

તહારીજ રંભા.

નવોદા જેમ પતિના મૃદુઆગમનની રાહ આગુર નયને જીવે તેમ મેં રવિવારની રાહ જોવા માંડી. રંભા. કદ દૂરમાં આવશે તે લખેલું નહિ, તેથી બન્ને દૂર જોવા નિશ્ચય કર્યો, અને રવિવાર આવતાંજ કાંકડા પોશાકમાં સળંગ થઇ રેશન તરફ રવાના થયો.

થોડી વારમાંજ દૂર આવી. પેસેન્જર ઉતરવા લાગ્યા. પણ રંભાને જાણખતી શી રીતે ? પૂછવું પણ કેને ? છેવટે વિચાર કરી ટીકટ કલેક્ટરની પાસે ઉભો રહી બહાર નીકળતી સ્ત્રીઓને ખારીકાઇથી નીરખવા લાગ્યો. દરેકની સાથે કોઇ બાળક કે પુરૂષ હોયજ, અથવા તો સ્ત્રીજ કોઇ વૃદ્ધા હોય, એટલે તેઓમાંની કોઇ તો રંભા હોયજ નહિ. તેવામાં એક યુવાન બાળા એકલીજ ત્યાં આવી અને ટીકટ આપી બહાર નીકળી. તેની ચાલવાની છતાં, પહેરવેશની હબ વિ. માં સંસ્કારીતા જોઇ તેજ રંભા કેમ ન હોય, તેની ખાત્રી કરવા તેની પાછળ પાછળ હું બહાર આવ્યો. ગાડીવાળા સાથે તે બહુ દંડાવતી હતી. પાછળ જરા દૂર ઉભા રહી મેં સાંભળવા માંડ્યું.

“ ક્યાં જવું છે બહેન ? ”

“ જુલેશ્વર-ડોકામરડી પાસે; બોલ શું લખ્યું ? ”

થયું. આ રંભા ન હોય. રંભા તો મારા ઘરનું સરનામું આપે અને આ બાપ સાહેબનો ડોકામરડીમાં જવાનાં હતાં. પાછળ જોયું તો બધા પેસેન્જરો નીકળી ગયા હતા.

ખીજ દૂર આવવાને દોઢ કલાકની વાર હતી, જોયી વખત ગાળવા સામેના ઉપહાર મૃદમાં જઈ એકાં. થોડી થોડી વારને અંતરે કરીને દોઢ કલાકમાં ચાર બહાલા ચા ઢીંચીને હું પાછો, પ્લેટફોર્મ ઉપર આવ્યો. દૂર આવી. મેં સ્ત્રીઓના ડાબા આગળ તપાસ કરવા માંડી. થોડા થોડા પેસેન્જરો બહાર નીકળવા માંડ્યા. એક યુવતી પણ ડાબામાંથી ઉતરી હેન્ડબેગ નીચે મૂકી સાડી ટીક ટીક કરવા લાગી. તેની સાથે કોઇ ન હતું. “ શુભાશી સાડી-માં તેવું ગોળ મુખકું ચમકી રહ્યું હતું. મેં ઉપર રતાશ આવી ગઈ હતી. વાંકી પાંધી પાડી સાડીમાં પીન ખોસી હતી. સાડી ટીક કરી તેણે હેન્ડબેગ ઉપાડી ચાલવા માંડ્યું.

“ એજ રંભા ” મારા અંતઃકર્ણમાંથી

સાદ સંભળાયો. તેને ખોસાવવી શી રીતે ? છેવટે મેં તેને આગળ પસાર થવા દીધી અને અને તેની બરાબર પાછળ જઈને મેં રામ-ભરોસે કહ્યું.

“ રંભા ! ”

પેલી બાળાએ ચમકીને પાછું જોયું અને મળી દટ્ટે દટ્ટે !

ત્યાં તો “ મીસ્ટર, તમારા ઘરમાં મા બેન છે કે નહિ ? ” પેલીએ ધડાકા કર્યો. “ એકલ દોકલ સ્ત્રીને સતાવોછો તે સીધા...”

પછીના શબ્દો સાંભળવા હું ઉભો ન રહ્યો. ઉતાવળે હું બહાર નીકળ્યો અને ગાડી કરી ઘેર પહોંચી ગયો. હવે ખીજ ગાડી ચાર વાગે આવતી હોવાથી રંભા ઘર જાગતી ભલે આવે એવો વિચાર કરી મેં રેશન હિપર જવાનું માંડી વાળ્યું અને ચેવડાનું પડકું છોડી, તેના ઉપર હાથ મારી લંબી તાણી.

હું કેટલીવાર ઉંઘ્યો તે ખબર નથી, પણ મારું બારણું નેરથી કોઇએ ટોક્યું એટલે હું જાગી ઉઠ્યો.

“ સુમનલાઈ, એ સુમનલાઈ ! ઉઠો. આ તમારે ત્યાં કોઈ આવ્યું છે. ” અમારી જોડેની રૂમવાળાં સવિતાજીનેનો અવાજ સંભળાયો. “ કોઈ આવ્યું છે, ” એ શબ્દોએ મને અંપૂર્ણ જાગ્રત કરી દીધો. શું રંભા આવી હશે ? ધડીઆળમાં જોયું તો સાડાચાર થયા હતા. બસ એજ.

મારે શરીરે ગલ-ગલીઆંથવા મુંડ્યાં. મેં ધીમે રહી બારણું ઉઘાડ્યું. સવિતા જોઈને ઉભાં હતાં તેમણે આંગળી કરી કહ્યું “ આ જોઈને તમારે ત્યાં આવ્યાં છે ” આટલું કહી તે તેમની રૂમમાં ગયાં. આગુર નયને મેં નવિન આગંતુક તરફ જોયું તો-તો શું ? કાલસાથી કંઈક શ્વેતવર્ણી, ગજગામિની, કાળા પટાવાળા સફેદ સાળુમાં સજ્જ થયેલી મંદ-મંદ રિમત કરી રહેલી ઉભા સોટા જેવી એક યુવતી ઉભી હતી ! આગળના એ દાંત એક

ખીમતી સ્પર્ધા કરતાં આગળ નીકળી આવ્યા હતા. માત્ર ઉપરનાં ઢાંકાં સ્પષ્ટ જોઈ શકતાં નહોતં.

“ કોણ સુમનલાઈ ? ” તેણે દાખલ થતાં પૂછ્યું.

“ કોણ રં.....આ ? ” તેણે દરદરમાં શેડ પૂછાવ્યું.

“ એ અમાવાસ્યાના દુકડા ! તારી બેન-સુન દંતપંક્તિ બતાવતી રહેવા દે. ” એવું જ કંઈક કહી નાખવાનું મન થઈ ગયું પણ આવેશ દબાવી દીધો.

“ કેમ આવો બની ગયો છે, બંડાલા ? ” રસિકડી રંભાએ મારા જેવા રસિક છવડાને પ્રશ્ન કર્યો.

આજથી અમલમાં આવે છે !

બાળલગ્ન પ્રતિબંધક

શારદા કાયદો

આ અંક વાચકોના હાથમાં આવશે તે દિવસથી એટલે કે તા. ૧લી એપ્રિલ ૧૯૩૦ના દિવસથી બાળલગ્ન પર અંકુશ મુકનારો “ શારદા કાયદો ” અમલમાં આવે છે.

એ કાયદાનાં ફરમાન બ્રિટિશ હિંદમાં વસનાર દરેકને લાયક પડે છે. “ યુલ્ફુરેટરી ” નાં વાચકોના લાભાર્થે ચેરનાહનિવાસી શેઠ હરખચંદ મોનીચંદ તરફથી એ પત્રિકાની નકલ આ અંક સાથે મોકલવામાં આવી છે શેઠ હરખચંદની એ ઉદારતા માટે અમે તેમનો આભાર માનીએ છીએ.

વાચકોને અમારી ખાસ વિનંતિ છે કે તેઓ એ પત્રિકા ધ્યાનપૂર્વક વાંચે અને પોતાના સ્નેહી-સંબંધીને તે વંચાવે. જેઓ એ પત્રિકાની નકલોની દહાણી કરવા ઇચ્છતા હોય તેઓ જોઈની નકલો મંગાવી રાકે છે.

આ કાયદાનો અમલ દેશના દિન સાથે બહુ અમલ્યનો સંબંધ ધરાવે છે. એટલા માટે યુવક સંયોગી, સ્ત્રીસંસ્થાઓની અને સ્ત્રીતિમંદજોની ફરજ છે કે પોતાપોતાના પ્રદેશમાં અને સમૂહમાં તેનો અમલ કરાવવાની ખાસ કાળજી રાખે અને તે માટે જરૂરી કમિટિઓ સત્તર નીચે.

“ તારું કાનું જોઈને ” એમ કહેવાનું મન થઈ ગયું પણ મનનો આવેશ દબાવી મેં બંડાનું કાઢ્યું.

“ જરા માથું ટુપે છે, તેથી. ”

“ અરે ! માથું ટુપે છે ? લાવ તો, જરા દબાવું. મને ખાતરી છે કે તું બહુ મજાજમારી કરતો હોઈશ. ” એમ કહી માટી પાસે આવી તેણે તેના બોળામાં માથું માથું લીધું. એ પાક પર-વરદીગાર ! આ તારા નાચીજ બંદા ઉપર કંઈક તો રદમ કર ! આરતેથી મેં માથું માથું તેના બોળામાંથી ખસેડી

મારા હાથ રૂપી ઉમીદા ઉપર ગોઠવ્યું. એવામાં સવિતા જોઈને મારા બારણામાં દાખલ થયાં, પણ આ દેખેલો જોઈને પાછાં વળ્યાં. મોઝકસ બારે ગેરમમજ ઉત્પન્ન થશે ધારી મેં બૂમ મારી.

“ સવિતા જોઈને, આવોને ! ” સવિતા જોઈને આવ્યાં. “ એ તો હું પૂછવા આવી હતી કે કયું કયું જોઈએ છીએ ! ”

દર્શન રહેશે. મા. નવાન અને તેમના અભિ-
પ્રાયો સાથે મળતા યતા કેળવણીકારે પોતાની
દલીલ રજૂ કરતાં કહે છે કે “જીવનના સર્વ પ્ર-
શ્નોમાં સ્ત્રીઓ પણ પુરુષોની સાથે સાથેજ હબી
રહે એટલા માટે જરૂર” છે કે બંનેને એક સરખું
શિક્ષણ અને એક સરખી સંસ્કારિતા મળવાં જોઈએ.
આણું થવા માટે જરૂર” છે કે સ્ત્રીઓ અને પુરુષોના
ક્રમ એક સરખાજ હોવા જોઈએ.” પ્રો. ક્વે’ અને
તેમના મતના કેળવણીકારો પુરુષો અને સ્ત્રીઓના
અભ્યાસક્રમમાં તફાવત રાખવાનું સુચવે છે:
“સ્ત્રીઓનો મોટો ભાગ તો કુદરતે તેમને જે લા-
ચકાત આપી છે, તે પ્રમાણેના જ પ્રધાનમાં પોતાનું
જીવન વ્યતિત કરશે અને તે મોટા ભાગ માટે કે-
ળવણીકરો નક્કી કરવા એ જરૂર” છે એમાં કોણ
ના પાડી રાકશે ? તે ક્રો પુરુષોના કમોથી લત-
રતા ન હોવા જોઈએ; પરંતુ જીવનની જરૂરીયાતો
પ્રમાણે જુદી પંક્તિના તો અવશ્ય હોવા જોઈએ.”

આ વિષયમાં અમેરિકન સુપ્રસિદ્ધ કેળવણીકાર
ચાર્લ્સ ડબ્લ્યુ. ઇલીયટ ક્વે’ની સ્ફૂર્તે મનજીવ
ટોકો આપે છે. તે જણાવે છે કે: “સ્ત્રીઓની
શક્તિ પુરુષો કરતાં ઓછી છે કે તેમની માનસિક
શક્તિ પુરુષો કરતાં હલકા પ્રકારની છે માટે તે બંને
વચ્ચે તફાવત છે તે માનવું જરૂર નથી. પરંતુ
તે બંનેના જીવનપર બંધપણમાંથી જ સમાજ તર-
ફથી જે સંસ્કાર પાડવામાં આવે છે તેમાં અત્યંત
ભેદ હોવાને લીધેજ બંનેની માનસિક પ્રવૃત્તિમાં
આપણને ફરક માલમ પડે છે સ્ત્રીઓની ભવિષ્યની
કેળવણીમાં આપણે વિગતેજ લીધે પ્રાકૃતિક તફા-
વતનો વિચાર રાખવાનો નથી પણ સ્ત્રીઓની સા-
માજિક જરૂરીયાતો અને સામાજિક આદર્શોનો જ
વિચાર કરવાની જરૂર છે.”

સ્ત્રીઓને જીવ્ય કેળવણી આપનારી સંસ્થાએ
પોતાનું ‘ધ્યેય શું’ રાખવું જોઈએ તે સંબંધી લ-
ખતાં આજ ગૃહસ્થ લેખે છે કે: “કેલેજોમાં ભ-
વતી યુવાન સ્ત્રીઓની સમજા જે આદર્શ ખેડો કર-
વાનો છે તે આ છે: જે જે શક્તિથી જીવનની
સંપત્તિ ફરજે માન, ન્યાયથી અને સીધશીજ નહિ
પરંતુ આનંદથી અને પોતાને અને પોતાના કુટુંબને
વધારે સુખી બનાવે તેવી રીતે અદા કરી રાખાય
તે તે શક્તિની પ્રાપ્તિ.”

જે વિચાર અમેરિકન કેળવણીકારે અમેરિકાની
સ્ત્રીઓ સાર દર્શાવ્યા છે તેજ વિચાર હિંદની
પરિસ્થિતિને બંધ બેસતા છે. એમ ધણા જણીતા
કેળવણીકારો કહે છે, ડો. સર રામકૃષ્ણ બંડારકર,
સર લલ્લુભાઈ આચારામ શાહ, સર રાંકરન નાથર,
સર ચુનીલાલ વિજયુખણદાસ મહેતા વિગેરે
ગૃહસ્થો પણ આજ વિચારોને મળતા થાય છે.
મહાર માનવું પણ એજ છે. કે સ્ત્રીઓને સ્ત્રીઓની
જરૂરીઆતોને ધ્યાનમાં રાખીનેજ કેળવણી આપ-
વાની પણ સંસ્થા હોય તો તે બહુ આવકારદાયક
આચારો અને એક બહુ મોટી એટ પૂરી પાડશે.
વળી તે આપણા સમાજના બહુ મોટા લાભને
લપકારક થશે. તે સાથે બીજ કેળવણીની સંસ્થા-
ઓની પુર્તિરૂપ તે થઈ પડશે. આ હેતુથી મંડળે
આ કાર્ય હાથડણું છે અને તેનો લાભ આપ બે-
હનો મોટી સંખ્યામાં હોશે એવી આશા છે.
હવેની વાતો બીજ સ્ત્રીઓના સંબંધમાં ખરી છે,
તેના કરતાં શુજરાતી સ્ત્રીઓના સંબંધમાં તે
દરા બણી ખરી છે, એમ લંબે સર્વે કબુલશે એવી
મને ખાતરી છે.

આણું વિદ્યાલય કઢાડવાનું સાહસ હિંદના
મુખ્ય જેવા આગેવાન શહેરમાં અમે હાથ ધર્યું
છે. મંડળની પશ્ચિમી વર્ષની જુવાની પછીજ
આ કાર્ય અમે હાથ ધર્યું છે એટલે મંડળના
ઇતિહાસમાં જ્યોતિષી જન્મવાયા પછી આ બીજો
આજનો પ્રસંગ અમે એટલોજ ગ્રંથવા વધારે
મહત્વનો ગણીએ છીએ. તેથીજ આજે આ મેળા-
વડો ભરી શુજરાતના દિવસિંતક પ્રતિગિત પુરુષને
હાથે આ કામનું શુભ મુદ્રત યાય એ જેવા અમે
ઇતેજર હતાં તે ઇચ્છા પાર પડી રાખી છે તે સાર
પરમેશ્વરનો અમે મોટો પાડ માનીએ છીએ. આવા
વિગ્રાલય સાર જે અલાહોદી, વિરાજ, સુરોચિત
ને રાત્ર વાતાવરણવાળી જગ્યા જોઈએ તે મેળ-
વડા અમે હજુ સુધી નશીબવંત નથી થયાં એ
અમારી પહેલી અચ્ચલ છે. પરંતુ પ્રમુખી
કૃપાથી તે અચ્ચલ પણ ફર થશેજ. શુજરાતી
જાણેલી જાણેલી પદવી ધરાવનારી બહેનોને આ
કામમાં મદદ આપવા અમે વિનંતી કરી હતી
પણ કેટલીક સંસારી અચ્ચલોને લીધે તેઓની
મદદ અમે જોઈએ તેટલી હજુ સુધી મેળવી રાખ્યા
નથી પણ આશા છે કે તે સત્વર મળશે. આવી

મદદ હજી પણ હમને મળે તો તેનો લાભ અવશ્ય અમે આભારની લાગણી સહિત સ્વીકારીશું. આ અડચણ કરતાં અમારી સહયોગી મોટી અડચણ પૈસાની તંગીની છે.

વિદ્યાલયમાં પ્રથમથી જ ધણી સારી સંજ્યામાં બહેનો લાભ લેતી થઈ જાય એવું અમે ઇચ્છીએ છીએ; પણ આખા વર્ષ સુધી નિયમિત હાજરી આપી બહેનો લાભ હાવતી રહે એ આદર્શ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તો ખચિત મંડળ ને ગુજરાતી કોમ લાગ્યશાલી ગણાશે. પણ તેમ જો ન થાય ને થોડાજ બહેનો આરંભમાં લાભ લે ને તેઓને વાસ્તે અમારે વિદ્યાલયનો ખર્ચ ચાલુ રાખવો પડે તો ગુજરાતી સર્વે લાઇ બહેનોને અમારા કાર્યને નાસીપાસી મળી છે એમ માની ન લેવાને અમે ખસુસ વિનંતિ કરીએ છીએ. મંડળ તરફથી હાલ ચલાવવામાં આવતા વગેરે પણ ધણી મુશ્કેલી વચ્ચે પસાર થયા પછીજ કેટલા વર્ષો રહીનેજ ફતેહ મળી છે. તેવીજ રીતે ખંતથી અમે કામ ચાલુ રાખીશું ને ગુજર પ્રત્ન અમારા અલ્પ પ્રયત્ન તરફ કૃપાદ્રષ્ટિથી જોતી રહી અમને હર હમેશા ચાલુ મદદ આપવાનું ભરી રાખશે તો જરૂર જે શુભ અને ઉચ્ચ આદર્શથી અમે કામ ઉપાડ્યું છે તેમાં અમને આશ્વે ફતેહ મળ્યા વગર રહેશેજ નહિ એવી અમાસ પૂરી આતી છે.

આ વિદ્યાલય કંઠાડવાનું જે સાહસ અમે ઉઠાવ્યું છે તે માટે આપ સર્વેની ઉદાર-સહાયની કેટલી બધી જરૂર છે તે નીચેની વિગત પરથી સ્પષ્ટ જણાશે. વિદ્યાલયમાં દાખલ થનાર બહેનો પાસે વાર્ષિક તદ્દન નજીવી ફી લેવાનું ધોરણ મંડળ તરફથી અમે કરાવ્યું છે અને જે શિક્ષણ વર્ગો ચલાવવામાં આવે છે તે ચાલુ રાખી તે ઉપરાંત અમે વિદ્યાલયના ખર્ચનો ખોલે માથે ઉઠાવ્યો છે. આ સાદ પ્રથમ વર્ષ માટે માસિક રૂ. ૪૦૦) સુધીનો ખર્ચ કરવાની તથા પ્રાથમિક ખર્ચ રૂ. ૧૦૦૦) સુધીનો કરવાની મંજૂરીયાત મંડળની કમિટીએ અમને આપી છે. મંડળ તરફથી હાલ ચલાવવામાં આવતા વગેરે માત્ર શિક્ષકોનેજ માસિક પગાર રૂ. ૩૨૫) નો અમને ધાય છે વિદ્યાલયનો બીજો વર્ષે બીજો વર્ગ ખોલતાં અમને વધુ ખર્ચનો ખોલે ભોગવવો પડશે. તેમજ ત્રીજે

વર્ષે આ આર્થિક ખોલે વધશે. આ સાદ અમે આ વિદ્યાલયને અંગે એક સહાયક મંડળની સ્થાપના કરી છે. તેમાં શ્રીકેળવણીની હિમાયત કરનારા શ્રી પુરુષો અમને રૂ. ૫ થી રૂ. ૨૫ સુધીની વાર્ષિક મદદ આપવા આગળ આવશેજ એવી અમને હમદ છે. કાનપૂર ખાતે બહેર જુસ્સાવાળી એકજ બ્યક્તિએ રૂ. ૩૫ લાખ એકઠા કરી લાં શ્રીઓ સાદ નમુનેદાર હાઇસ્કુલ ખોલી છે. આ ગૃહસ્થલું નામ મી સેન છે.

મુંબઈ શહેરમાં બહેર જુસ્સાવાળા કરોડાધિપતીઓ તથા લંકાધિપતીઓ છે તેઓ પ્રોફેસર ક્વે અને મી. સેન જેવા નરવીરો શ્રીકેળવણી પ્રત્યે જે ધગશ ધરાવે છે તેની ધગશ રાખી શ્રીકેળવણીના વેગને સર વિહલદાસના પગલે ચાલી જો બાદશાહી સખાવત કરી આગળ વધારશે તોજ શ્રીકેળવણી થોડા વર્ષમાં ધણી આગળ વધશે. પૈસાદાર બહેનો તથા લાઇઓ ન્યાયે અમારી બહારે આવશે ત્યારેજ અમારો અખતરો ફતેહમંદ નીવડી શકશે. ધણા લોકોમાં જ્યુનિલી પ્રસંગે અમને જે ઉત્તમ સહાયતા મળી હતી તે પરથી એવો ખ્યાલ આવી ગયો છે કે મંડળ પાસે લાખો રૂપીયા છે ને તેને વિરોધ પૈસાની જરૂર નથી. આ વિચાર ભૂલભરેલો છે. મંડળને રૂ. ૬૨૫૦૦ ની મદદ જ્યુનિલી પ્રસંગે મળેલી તેમાંથી સર્વે ખર્ચ બાદ જતાં ખાસ કામ માટેની શરતે ભરાએલી રકમો રૂ. ૪૪૦૦૦ ની છે. ન્યાયે બાકીની રકમ રૂ. ૪૧૦૦૦ ની છે આ મુદ્દલ રકમમાંથી અમારે માત્ર વ્યાજજ વાપરવાનું છે એ બીના જોતાં લોકોમાંની આ માન્યતા ભૂલભરેલી છે એમ રહેજે જણાશે. ગુજરાતી હિતચિંતકો પાસેથી ન્યાયે હું આર્થિક સહાયતાની મામણી કરું છું ત્યારે અન્ય પ્રકારની સહાયતાની પણ યાદ દેવડાવવાની જરૂર ધારૂં છું. ગુજરાતી માખાખો ચેતાની દીકરીઓને બહેર થા ખાનગી શાળાઓમાંથી હડાઈ લે છે. અથવા તેમને હડાઈ લેવાની જરૂર પડે છે. પણ રહને આશા છેકે તેઓ ચેતાની વહુ દીકરીઓને આ વિદ્યાલયમાં તો જોડાવા જરૂર કહેશે ને સાથે સાથે તેઓ નિયમિત હાજરી આપી વિદ્યાલયનો લાભ સારી પેઢે લે તે સાદ તેઓને સર્વે પ્રકારની સગવડ કરી આપશે. અમારો તરફથી

આવી નિયમિત હાજરી આપવા સાથે ઉત્તેજનાથે અગ્રોએ બહેનોને પરીક્ષામાં પાસ થયેથી તેને રૂ-પાના ચાંદ આપવાની પદ્ધતિ દાખલ કરવાનું ઠરાવ્યું છે. અને વાર્ષિક પરીક્ષામાં સૌથી વધુ માર્ક્સ મેળવનાર બહેનને સોનાનો ચાંદ આપીશું.

વિદ્યાલયનો અખતરો ફોટોગ્રાફ નીચે તે માટે ગુજરાતી ભાષા બહેનોને અમોને વખતો વખત સૂચના કરશે તો તે સૂચના પર વિદ્યાલયની સલાહકાર સમિતી પૂરતું ધ્યાન આપશે, એવી હું તકમે સર્વેને ખાતરી આપું છું વિદ્યાલયની યોજના તથા સમસ્ત ગુજરાતી બહેનોની કેળવણી સંબંધી હનતિ સાધવા લાવિષ્યમાં મંડળે કેવાં પગલાં લેવા, ક્યારે લેવા, વિગેરે અગત્યના સવાલોનો બધી બાબતુએથી ફક્ત વિચાર કરી નિર્ણય થાય એ ધમ્મલા લેજ છે. ને તે સાથે મંડળની કમિટિ ને મહારી નમ્ર પણ તીવ્ર ધમ્મલા ગુજરાતી સ્ત્રી પુર-ષોની પરિપક્વ ભરવાની છે મહેને પૂરતી આશા છે કે આ સૂચના પર વિચાર કરી મંડળની કમિટિ એ સંબંધી યોગ્ય પગલાં લેશે તો આપણે માર્ગ સરળ થઈ પડશે.

વિદ્યાલય સંબંધી સર્વે બાબતોપર ચીવરાધ-થી લક્ષ આપી અમને બધી રીતે મદદગાર થઈ પડનાર રા. રા. ભાઈ હિંમતલાલ ગણેશજી અંભ-રીયાનો હું આજે નહેરમાં ખાસ આભાર માનું છું. આ સાથે જ ભાઈ બહેનોએ કામ કરવા ખુશ બતાવી છે તેઓના પણ હું મંડળ તરફથી મોટા આભાર માનું છું. ગુજરાતમાં એમ કહેવાય છે કે આજે જે મુંબઈ કરે છે તે કાલે ગુજરાત અમલમાં મૂકે છે. આ સિદ્ધાંત જ સત્ય હોય—ને હું માનું છું કે તે સત્ય છે—તો મંડળે જાણી લીધેલો આ અખતરો સર્વ પ્રકારની સહાયતા મેળવી ફોટોગ્રાફ નીચે એ જોવા અમે ઘણા ઉત્સુક છઈએ. આટલું પ્રસન્નને અનુસરતું વિવેચન કરી મંડળ તરફથી તથા તમે હાજર રહેલા સર્વ સ્ત્રી પુરુષ દિનચિં-તકો તરફથી સ્ત્રીવિદ્યાલય ઉદ્ઘાટનાની શુભ કિંથા પોતાના મુળારક દરેકે કરવાને હું રા. રા. ભાઈ ભુલાભાઈ હવણજી દેસાઈએ એટલેકેટલે આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરીશ. જેની યશસ્વી કારકીર્દી તેમની નીચડી છે તેવીજ યશસ્વી કારકીર્દી આ વિદ્યાલ-યની નીચડે એવી આજના શુભ દિવસે પ્રથમ પ્રત્યે અઢારી પ્રાર્થના છે.

બાદ શ્રી. ભુલાભાઈ દેસાઈએ વિદ્યાલય ખુલ્લું મૂકી જણાવ્યું કે “બહેનો પોતાના શિક્ષણનો ઉપયોગ માત્ર પોતાનાં વાંચન લેખન માટે નહિ પણ સમાજ સેવાનાં કાર્યમાં કરે તો તેઓનું શિક્ષણ સાર્થક થયું ગણાશે. માટે મારી તેમને આગ્રહભરી વિનંતિ છે કે સમાજસેવાનાં કાર્યમાં તમારાં શિક્ષણનો ઉપયોગ કરો. બાકી માત્ર નવરાશની વખતે નોવેલો વાંચવા માટે જ ને શિક્ષણ લેવું હોય તો તે શિક્ષણનો કાંઈ અર્થ નથી.”

સ્ત્રીવિદ્યાલયની યોજના.

મંડળ તરફથી સ્ત્રી વિદ્યાલયની વિસ્તૃત યોજના પ્રકટ થયેથી છે. તેમાંનો ઉપયોગી ભાગ નીચે આપવામાં આવ્યો છે. વિસ્તૃત યોજના જોઈતી હોય તેમણે મંડળમાંથી યોજનાની નકલ મંગાવી લેવી.

સ્ત્રી વિદ્યાલયની યોજના નિવેદન

વેદના તથા મહાભારતના સમયમાં દિન્દી સ્ત્રીઓનો સાંસારિક દરજ્જો ઘણો ચઢીઆતો હતો. વીસમી સદીના પહેલા દાયકા સુધી આ સ્થિતિ ધીમે ધીમે નબળી થતી થતી છેવટ તો અર્ધમા-વસ્થાએ પહોંચી. છેલ્લાં વિરોક વર્ષ થયાં આ સ્થિતિ સુધરવા સંબંધી પ્રયાસો શરૂ થયા છે; પરંતુ તે પ્રયાસો હજી તો અસ્પષ્ટપત્ત લેખાય તેવા છે. આપણા દિન્દી રિવાજોને અનુસરી ઘણી મોટી સંખ્યામાં સ્ત્રીઓને અનુકૂળ આવે તેવા નવિન અખતરો મહારાષ્ટ્રના કર્મચાર ગ્રૌન્ડર ઘોડું કરાવ કર્વેએ પુનામાં કર્યો છે, અને તેનાં માર્કાં ફળ આપના આપણે ભાગ્યશાળી થયા છઈએ, જ્ઞે કે તે અખતરોમાં પણ અંગ્રેજી માટે જે આગ્રહ રાખવામાં આવ્યો છે તેથી સકળ દિન્દીમાં સ્ત્રીઓનું સંગઠન થવાનો લાભ રહેલો છે, છતાં તેનો લાભ લેનાર સ્ત્રીઓની સંખ્યા તો અવશ્ય મર્યાદિતજ રહે છે. દિન્દીસ્થાનમાં સ્ત્રીકેળવણી માટે કરા પ્રતિબંધો છેજ નહિ; છતાં આપણી પ્રગતિ માત્ર ગ્રામજ ગાયના નેટરીજ છે, જે આપણને શોભાપ્રદ નથી. દિન્દી સ્ત્રીઓની વાત રહેવા દઇ માત્ર આપણી ગુજરાતી દિન્દી સ્ત્રીઓની પરિસ્થિતિ જોઈશું તો જે પ્રકારની પ્રગતિ આપણે

જેવા ઇચ્છીએ છીએ તે હાંસલ કરતાં સદીએ નીતી નરો, જેવા અમને લાય છે. ગુજરાતી ભાષાએ પોતાની છાકરીએને ખાનગી અથવા મ્યુનિસીપલ શાળાઓમાં ઉચ્ચ વર્ગોના પૂરતો લાભ લેવા દેતાં નથી એ વાત આપણે સહુ જાણીએ છીએ; પરંતુ એ ખુશી થવા જેવું છે કે તેવી ખાળાઓને આ મંડળમાં ચાલતા હંચા વર્ગોના શિક્ષણને લાભ દેવા મોકલવામાં આવે છે; પણ અહિંના વર્ગોમાં તો બધી ઉમ્મરની સ્ત્રીઓ દાખલ થતી હોવાથી યુવતીઓની પાછળ જેટલું લક્ષ અને જેવા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવું જોઈએ તે અપાતું નથી. સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવી સંબંધે હવે સુભાગ્યે આ સદીમાં મતફેર નથી, પણ ગુજરાતી બહેનોને “ કેવા પ્રકારની ” કેળવણી આપવી તે મતભેદ કદાચ લાંબા વખત સુધી ચાલુ રહેશે. આવા સંજોગોમાં આ સંક્રાંતિ સમયમાં કોઈ પણ વ્યક્તિને આંચકો ન આવે એવી ભલતની કેળવણી સ્ત્રીઓને આપવાની યોજના કોઈ જાહેર સંસ્થા ઉપાડી લે તો તેવા પ્રયાસ સફળ નીવડ્યા વગર નહીં રહે એમ અમારું માનવું છે. પુરૂષ વર્ગની માફક બી. એ., એમ. એ., નો અભ્યાસ કરવા પુરતી સગવડો હસ્તીમાં છે. આ સાથે અંગ્રેજીને ગ્રામ્ય અંશે આવશ્યક ગણ્યા પછી માતૃભાષાદ્વારા સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવા માટે કવેની લીમેન્સ યુનીવર્સિટીની પણ સગવડ છે. અંગ્રેજી આવશ્યક ગણાતું કોઈ કવેની યુનીવર્સિટીને પણ ગુજરાતી બહેનો મોટી સંખ્યામાં લાભ લઈ રાકે એ અમને સંકારુપદ લાગે છે મંડળ તરફથી છેલ્લા ૧૬ વર્ષો થયા ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીઓના લાભાર્થે જે શિક્ષણ વર્ગો ચલાવવામાં આવે છે; તેનો લાભ કેટલો વખત થયાં મોટી ઉમ્મરની સ્ત્રીઓ જે મોટી સંખ્યામાં લે છે એ જોતાં એ વર્ગો ચાલુ ગળી તે ઉપરાંત ગુજરાતી દ્વારા અને ગુજરાતી સ્ત્રીઓને અવકાશ પડે તેવે વખતે યુવતીઓને પણ ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવાની યોજના કરી. અર્ચની ખોટી કરકસર કર્યા વિના કુશળ શિક્ષકો મારફતે અને વ્યવસ્થિત રીતે કંઈ શિક્ષણ આપવાના પ્રયાસો આદરવાનો હવે સુસમય આવી લાગ્યો છે એમ અમને લાગે છે. મુંબઈમાં જુદી જુદી જે સ્ત્રી સંસ્થાઓ છે તેમાંની કોઈપણ સંસ્થાએ જુવાન

ગુજરાતી સ્ત્રીઓ સાથે માતૃભાષાદ્વારા જરૂરી સંબંધિત કેળવણી માટે ઇલાયતું વિદ્યાલય સ્થાપવાની વ્યવસ્થા કરી હોય એમ અમે જાણતા નથી.

કદરદાન ગુજરાતી પ્રજાએ ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળની જીવનશૈલી પ્રસંગે મંડળની પચ્ચીસ વર્ષની કારકીર્દીની યોગ્ય કદર કરી, ભવિષ્યમાં અમારાથી ગુજરાતી બહેનોની ઉન્નતિ અર્થે વધુ સંબંધિત કામ કરી શકાય તે માટે અમને મુંબાઈના બારિક આર્થિક વખતમાં પણ જે સારી મદદ કરી છે તે સાથે મદદ કરનારા બાઈ બહેનોને જેટલો ઉપકાર માનીએ એટલો જોઈ છે. આવી રીતે જમા થએલા નાણાંનો સૌથી સારો ઉપયોગ કેળવણીદ્વારા ગુજરાતી બહેનોની ઉન્નતિ સાધવામાં વપરાય એ ઇચ્છવા જોય છે એમ સૌ કોઈ કબૂલ કરશેજ. આ માટે મંડળને અંગે બાર વર્ષથી વધુ ઉમરની કન્યાઓ અને યુવતીઓ માટે બપોરના (૨૯૫ ટા.) ૨ થી ૫ સુધી માત્ર નામનીજ વાર્ષિક ફી લઈ ઉત્તમ ગૃહિણી, ઉત્તમ માતા અને ઉત્તમ શહેરી યવાને જેટલું જ્ઞાન જરૂરનું મહાપ તેટલું જ્ઞાન ગુજરાતી ભાષા દ્વારા આપવાનું સાહસ ખેડવા અમે ઇચ્છીએ છીએ કોઈપણ ધંધામાં પ્રવિજ્ઞતા પ્રાપ્ત કરવા માટે તે ધંધાની જરૂરી માહિતી સંપાદન કરવીજ જોઈએ, એ વાત આપણે સ્વીકારીએ છીએ છતાં પણ આ સર્વ દિશા તરફ ચાલુ રહેલી પ્રયત્નિના સમયમાં પણ યુવતીઓને લાયક ગૃહિણી, લાયક માતા અને લાયક શહેરી તરિકેટું આવશ્યક જ્ઞાન પણ વ્યવસ્થિત રીતે અપાતું નથી. આણું જ્ઞાન, આપનારું વિદ્યાલય ખર્ચાળ થઈ પડે એ તો સ્વાભાવિક છે અને રાજાગતમાં લાભ લેનારાં થોડાં હોવાને લીધે ખર્ચાનું પ્રમાણ ઘણું વધારે પડતું જણાય, તો પણ તેવી સ્થિતિમાંથી કોઈ દિવસે પણ પમાર થયા વિના મુશ્કેલ નથી; એ વિચારીને એવું એક વિદ્યાલય રાજ કરવામાં આવે તો ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીઓનો ગૃહસંસાર યશસ્વી નીવડે તથા પુરો સાથે તેમની પત્નીઓ પણ આપણી પરાધીન વ્યવસ્થામાંથી મુક્ત થવાના પ્રયત્નોમાં પડજે રહી, પુરોને ઉત્સાહ અર્પી, બધી રીતે મદદ કરનારી થઈ પડે એ દેખીતું જ છે. સ્વચાલ્યપ્રાપ્તી માટે પણ આ માર્ગ સંકેતો અ સરળ થઈ પડે એ

નિઃસંદેહ છે આવા પ્રકારની સહાયતા આપવાની લાયકાત માટેનું બહુ જરૂરી જ્ઞાન બહુ થોડા વખતમાં આપવું અશક્ય છે. જોછામાં જોછાં પાંચ વર્ષ તો લેજો. ત્રણ વર્ષના અરસામાં પણ કાંઈક ઠીક જ્ઞાન આપી શકાશે એમ અમને લાગે છે. આ ધ્યેયને સફળ કરવામાં પડનારી અડચણો જેવી કે માળાપો તથા ખતિઓનું આ બાબતમાં હુકુંદ, જરૂરી શિક્ષણ મેળવવા તરફ ખુદ સીઓમાં પણ જોઈતા ઉમંગની ખામી, ઠીક ઠીક મહેનતાણું આપવું છતાં પણ ગુજરાતી સીશિક્ષિકાઓ મેળવવાની મુશ્કેલી, જરૂરી પાઠ્ય પુસ્તકોની ખોટ, શિક્ષણ આપવા બહાર પડનાર દિગ્ભટવાન અને ત્યાગી સ્ત્રી પુરુષોનો અભાવ, સારી પુસ્તી સંગ્રહ વાળા વિરાળ જમાની તંગી, સાથે પરિણામ આવે તે માટે પ્રથમથી પ્રવિણ શિક્ષકો અને પૂરતાં સાધનો મેળવવા માટે લેજેલા મોટા ફંડની ગેર-દાનવી, આ બધી અડચણોથી અમે પૂરતા વોકેંડ છીએ, પણ અદ્ય વાળી મેસી ન રહેતાં ઉદ્ભવ થઈ, સારી નિષ્કામી લાય ધરેલું કામ મોઢે યા વહેવે ફળદાયી નીવડશે, અને ફળપ્રાપ્તી નિહાળી ગુજરાતીઓનું હિત હોયે ધરનાર સમજાન સી-પુરુષો અમને અમારા ધ્યેય પહેંચાડવા પૂરતી આર્થિક તથા અન્ય પ્રકારની મદદ કરવા તરફર યશે એવો અમને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

ગુજરાતી હિંદુ સીમંડળ સીઓને નવા જમાના માટે લાયક બનાવવા ઇચ્છે છે. નવા જમાના માટે સીઓએ કાંઈ પુરુષ બની જવાની જરૂર નથી. નવા જમાનામાં સીઓએ પુરુષોના હારિફ બનવાની જરૂર નથી નવા જમાનામાં સીઓએ આદર્શ ગૃહિણી, ઉત્તમ માતા અને બળવાન દેશોદ્ધારક વ્યક્તિઓ બનવાની જરૂર છે. તેવી લાયકાત મેળવવા માટે સતત પ્રયાસો વધારી આપર્યક્તા છે.

પ્રાથમિક શિક્ષણ મેળવેલું હોય તેવી યુવતીઆ જોછામાં જોછા પાંચ વર્ષ માટે અભ્યાસ કરે તો નવા જમાના માટે પૂરી લાયકાત મેળવી સી વરિકે માન પામે અને પેટીકું કર્તવ્ય બનવી શકે તેવી સ્ત્રી થઈ જાય એમ અમારું માનવું છે. પરંતુ એક સાથે પાંચ વર્ષની યોજના રજૂ કરવાની અભારે જરૂર લાગતી નથી, એટલે દ્વાલ તરેલ તો ત્રણ વર્ષનો ક્રમ રજૂ કરવામાં આવે છે.

દરેક વર્ષને અતો પરીક્ષા લેવામાં આવશે અને પાસ થનારને મંડળ તરફથી સર્ટીફિકેટ આપવામાં આવશે; તથા ત્રણ વર્ષનો અભ્યાસક્રમ પૂરી કરનાર બહેનને છેવટની પરીક્ષા પસાર કરેથી મંડળ તરફથી પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે.

વિદ્યાલયના નિયમો.

૧ ઉદ્દેશ:—ગુજરાતી હિંદુ યુવતીઓને તે-જોના નવજરાના વખતમાં હિંદુ લાવના અને માન્યતાની પરંપરાનું રહસ્ય સમજી શકે તેવી રીતે પ્રગતિના અર્વાચીન યુગમાં પ્રવિણ શિક્ષિકાઓ તથા શિક્ષકો મારફતે માન્યતા દ્વારા દેશ, કાળ અને સ્થિતિને માફક આવે તેવું તથા સીઓની મુખ્ય ફરજ સમજાપૂર્વક તેઓ બનવી શકે તેવું વ્યવહારોપયોગી જ્ઞાન આપી તેમને સુશિક્ષિત અને સંસ્કારી બનાવવી એ વિદ્યાલયનો હેતુ છે.

૨ આ વિદ્યાલય સને ૧૯૩૦ ની સાલથી શરૂ કરવામાં આવશે. પહેલા વર્ષનો વર્ગ આ વર્ષ માટે માફક માસથી શરૂ કરવામાં આવશે.

૩ વિદ્યાલયના સત્ર (ટર્મ) બે, રાખવામાં આવ્યાં છે એક કાર્તિકથી ચૈત્ર (નવેમ્બરથી એપ્રિલ) અને બીજું જાન્યુઆરીથી બાદરવો (જુનથી સપ્ટેમ્બર). તહેવારો સિવાય હરિયાનો વખત રહે. ટા. ૨ થી ૫ સુધી રાખવામાં આવેલ છે.

૪ વિદ્યાલયનો લાભ ગુજરાતી ચાર ધોરણ પસાર કરેલ હોય તેવી ગુજરાતી હિંદુ બહેનો લઈ શકશે; પરંતુ ઉપેદ્યવારની ઉમર જોછામાં જોછી ખર્ચ વર્ષનો હોવા જોઈએ.

૫ દાખલ થવા ઉચ્છનારે હાપેલું પ્રવેશપત્ર બરી યોકલવું. મંડળની વ્યવસ્થાપક કમિટીની મંજૂરી મળેથી વિદ્યાલયમાં નામ દાખલ કરી શકશે. નામ નામંજૂર કરવામાં આવશે તો તેના કારણે આપવામાં આવશે નહિ.

૬ દાખલ થવા ઉચ્છનારે જો ગુજરાતી હિંદુ સીમંડળ કે કન્યા મંડળના સભાસદ હોય તો દરેક સત્રની ફી રૂપીઆ એક અને સભાસદ નહીં હોય તો દરેક સત્રની ફી રૂપીઆ બે લેવામાં આવશે. ૭ સત્રની ફી સત્રની શરૂઆતમાં જ આવશે.

૮ વિદ્યાલયના અભ્યાસ સંબંધિ સપ્તમી જનવનું કામકામ જેવું કેન્દ્રમ નહીં કરવો, પાઠ્ય

પુસ્તકો ઠરાવવાં, પરીક્ષા લેવાવવી વગેરે સુધ્ધા જાતનું કામગામ ચલાવવા નીચેના ગૃહસ્થો અને સન્નારીઓની એક સમિતિ નીમવવામાં આવી છે:-

શ્રીયુત દિગ્મતલાલ અણ્ણાણ અંભરિયા એમ. એ, એલ એલ. બી.

શ્રીયુત બવાનીદાસ નારણદાસ મોલીવાલા બી.

એ એલ એલ. બી.

સી. ભાનુમતી દીરાલાલ ઠણીઆ બી. એ.

સી. કાન્તા ધીરજલાલ ખાંડવાળા બી. એ.

૬ આ વિદ્યાલયને ધરાતી સલાહ આપવા માટે બીજા બહુલેશુ ગૃહસ્થો અને સન્નારીઓની એક સલાહકારક સમિતિ નીમવામાં આવી છે.

સર ગુનીલાલ વિજયજીજીદાસ મહેતા એમ. એ; એલ એલ. બી.

શ્રીયુત દીવાન બદાદુર કજીલાલ મોહનલાલ જવેરી એમ. એ, એલ એલ. બી.

શ્રીયુત નગીનદાસ ત્રિભોવનદાસ માસ્તર બી. એ, એલ એલ. બી.

શ્રીયુત ઇમનલાલ લાખરાંકર બક્ષી બી. એ, એલ. ડી.

શ્રીયુત નવકૃષ્ણ તાગરદાસ વર્મા, બારીસ્ટર-એટ-લો.

જાં સ્વ. સુરજળાલ ચંડુલાલ કાજી.

સી. મુદ્રિશ દિગ્મતલાલ અંભરિયા.

૧૦ આ વિદ્યાલય એક અનુમતી અને પ્રતિષ્ઠિત લેડી સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટની હેઠળેનું હેઠળ ચલાવવાવશે.

૧૧ વિદ્યાલયના અધ્યાપકક્રમમાં ફેરલાક ફરજિઆત અને ફેરલાક મરજિઆત વિષયો રાખવામાં આવ્યા છે, અને બીજા મરજિઆત પણ લેવા દેવામાં આવશે. ફરજિઆત વિષયો બધાએ લેવા ન જોઈએ ફરજિઆત માટે ગુજરાતી યોગ્ય મોરણ નેરણે અધ્યાપક નરેનો માન્યો છે, જેમને અંગેજી તજી મોરણ પાસ કર્યા હશે તેમ અંગેજી મરજિઆત લઈ શકશે. બાકીના મરજિઆત વિષયમાં અમુક લાવલાક ઠરાવવાનું નરેનું માન્યું છે. બધાએ કંઈ પણ એક મરજિઆત વિષય ફરજિઆત તરીકે લેવો ન જોઈએ, પરંતુ બધારમાં બધારે જોઈલા વિષય મરજિઆત લેવા હશે તેટલા લઈ શકશે. અધ્યાપકક્રમમાં વખતે વખત ફરજિઆત અધિકાર મંડળને રહેશે.

૧૨ વિદ્યાલય સ્થાયી સ્વરૂપમાં આવે અને તેનું કામ સ્વતંત્ર રીતે સંજોનપણે ચાલુ રહે તે માટે "વિદ્યાલય સંકાયક મંડળ" એક નિરાણું મંડળ સ્થાપવામાં આવશે. આર્થિક સહાયતાના પ્રમાણમાં મંડળના સભાસદોમાં વાર્ષિક રૂપિયા ૨૫, ૨૦, ૧૫, ૧૦, ૫ આપનારાના જુદા જુદા પાંચ વર્ગ રાખવામાં આવ્યા છે.

૧૩ વિદ્યાલયની વાર્ષિક પરીક્ષામાં બદારનાં ગુજરાતી હિન્દુ ઓ વિદ્યાર્થી પણ બેસી શકશે. તે માટે પરીક્ષા આપનાર વિદ્યાર્થીનીએ પૂરતો અભ્યાસ કર્યો છે તેનું કંઈ સંભાવિત વ્યક્તિ તરફનું પ્રમાણપત્ર અરજીની સાથે પરીક્ષાની તારીખ બહુલવવામાં આવે તે તારીખથી એક મહિના અગાઉ લેડી સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને મોકલવું જોઈશે. પરીક્ષામાં બેસવા માટે રૂપિયા એ ફી લેવામાં આવશે, જે ફી અરજીની સાથે મોકલવી જોઈશે.

પહેલા વર્ષનો ક્રમ.

(ફરજિઆત વિષયો)

માતૃભાષા:-ગુજરાતી અથવા નવનીતનાં સુદેલા વિષયોના ૧૩૮ પૃથ્થું વાચન. પદ્ય કવિચાળી અને ગુજરાતી કવિતા એ એ પુસ્તકના બીજા બાગ અંશિત:-ગોખે હૃદ બાજ બીજે.

શિવલય:-(૧) હાથનું જોડણી હાથ રમાલ (૨) હાથનો બળીમો હાથ રમાલ (૩) મશીન પર ક્રમનું શીવનું (૪) મશીન પર ક્રમનું સાયની તજીઆ જોલ શીવની (૫) તજી કાપની અને બે કાપની યોગ્ય માપ લઈને વેતરની અને શીવની. ક્રમનું અને જોલ બને નંગ અને યોગ્ય ચાર નંગ તેવાર કરવી.

ઘટિહાસ-મૂળોળ:-ઘટિહાસમાં (૧) આપણા દેશનો ઘટિહાસ ન. કા. બદ. હૃદ હિન્દુસ્તાનનો (૨) ગેટ વે જોડી ઇન્ડિયા સીરીઝ પહેલી. બ્રજોળમાં હિન્દુસ્તાન અને ગ્રિગીરા સામ્રાજ્ય આજનાંની હિન્દુસ્તાનની મૂળોળ નકશાનું વાચન. શ્રીકૃષ્ણોળી કેટલીક નરેરી બાખતોનું

સામાન્ય જ્ઞાન.

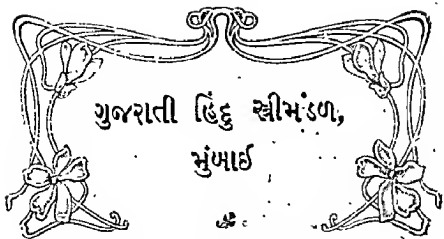
(૧) વેડીય:-તારીની રચના, આસો-આસ, લોહીનું ક્રમનું. વાચન ક્રિયા, અને મહેનતજની ક્રિયાએ વિષેનું જ્ઞાન. (૨) અક-

સ્માતઃ—પડવું, હાડકું, ભાંગવું, સળગી જવું, કાંઈ અયોગ્ય પદાર્થ ખાવામાં આવી જવો, ગડ-ગુમડ તથા ખસ વગેરેના ચોપી રોગો, વખતે લેવાની સંભાળ. (૩) આર્થિકઃ—તાણું અને તેની ઉત્પત્તિ, ધરનો હિસાબ, રોજીંદા ખર્ચ માંડવાની આવડત, સેવિંગ્સ બેંક, પોષ્ટ ઓફિસ વિમો વગેરેની જરૂર અને વિમાનાં પ્રિમિયમ ભરવાની જરૂર અને સમજ (૪) વૈજ્ઞાનિકઃ—કાંટ, બગાડ અને સડવામાં થતા વૈજ્ઞાનિક ફેરફારો. હીલો બળે ત્યારે શું થાય છે ? અંગારા છાંટવા કે ઝાલવવા; ગેસ અને વરાળ શું હશે ? આમ-ગાડી કેમ ચાલે છે ? ગેસ કેમ ચાલે છે ? પદાર્થની ત્રણ સ્થિતિ (૫) રાજકીયઃ—મ્યુની-સિપાલીરી અને તેની કાર્ય પદ્ધતિ હિંદુસ્તાનમાં સરકારનું રાજ્ય કેવી રીતે ચલાવાય છે. દેશી રાજ્યોમાં કેમ ચાલે છે ? સ્વરાજ્ય એટલે શું ? કોંગ્રેસ અને તેનું કામ. (૬) ધાર્મિકઃ—હિંદુ, જૈન, શીખ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રીસ્તી ધર્મના મૂળગત મુખ્ય સિદ્ધાંતોની સમજ હિંદુધર્મમાં શિવ, વેંશુવ, સ્વામિનારાયણ, આર્યસમાજ એ ચાર મોટા મોટા વિભાગની તથા જૈનના ત્રણ ફરકાની સાધારણ માહિતી. નેદ કૃતિ, સ્મૃતિ અને પુરાણો તથા રામાયણનું જાણક જ્ઞાન. (૭) નૈતિકઃ—નિયમિતપણું, નિષ્કાલસપણું, સ્વાસિ-માન, ન્યાય અને સત્ય, કદાચતા અને જ્ઞાન એ વિષે સમજ અને શક્તિ અનુસાર પાલન. (૮) સાંસારિકઃ—વ્યકિત, કુટુંબ, જ્ઞાતિ અને દેશ, લગ્ન, શ્રદ્ધાર્થ, શ્રદ્ધાસેવા, હિંદુસ્તાન, ભાષાન, અમેરિકા અને ઇંગ્લાંડમાંની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ વિષે માહિતી. શ્રદ્ધાસીંદ્યની ભાવના અને તેની અમલ કરવા માટે દરેક ધરની વ્યવસ્થા. સમામાં કેમ વર્તવું, ન્યાત ભતના મેળાવણામાં કેમ વર્તવું, વખતનો સહુપયોગ, કેમ કેવી રીતે કરવો તથા શરી અને આમની સ્વચ્છતા માટે દરેક વ્યકિતએ કેમ વર્તવું.

(મરજીઆત વિષયો.)

વીચેના વિષયોમાંથી ઓછામાં ઓછા એક વિષય તો દરેક વિદ્યાર્થીનીએ લેવો જોઈએ. વધારેમાં વધારે જોઈલા વિષયો લઈ શકાય તેટલા લેવા બાધ નહિઃ—

(૧) ત્રિવચ્ચાલેખનઃ—લીલીનું જ્ઞાન, સૃષ્ટિપરથી દૂર પાંદડાં દોરતાં અને પાણીના રંગે રંગતાં, મેમરી. ડ્રોઇંગ, મોડલ ડ્રોઇંગ મેમરી ઉપરથી સહેલી ડીકાઇનો દોરવી અને પેન્ટ કરવી. (૨) ભરત શુશ્રુષુઃ—(૧) એક કપડા ઉપર જુદી જુદી ભતના ફેન્સી ટાંકા, (૨) કેનવાસનું ભરત નંગ ૨, (૩) સેયનું શુશ્રુષુ રમાલ અને લેસ, (૪) બે સોયાનું શુશ્રુષુ જેવાં કે બાળકોની ટોપી, મોન, કમકું, વગેરે (૫) દેશમનું સાદું ભરત, કોર ટોપી, સ્ક્રીપર કે તકીયા નંગ બે બે કરવાં (૩) સંગીતઃ—રાગ વિભાગ (૧) રાગ-ખિલાવલ, ખમાચ, કાફી, બેસ્વી, એના આરોહ અવરોહ અને વર્ણ્ય સ્વરો સહિત. (૨) રાગ ખિલાવલ, ઝીંઝોદી; કલ્યાણ, સારંગ, ખિલાવ, દેરા, સોરઠ ખમાચ, કાફી, બેરવી આરાવરી ઝોડવં; ખાડવ, સંપૂર્ણ સમજુરી, કલ્યાણ, સારંગ અને ગીઠ મદદાર સહિત (૩) તાલ-ઢાદો, અપતાલ અલવી, વાછંતમાં હારમો-ન્યમ દિવરખા નોટઃ—રાગનો આરોહ અવરોહ વાદી-સંવાદી, વર્ણ્ય વર્ણ્ય સ્વરો અને તાલના વાલી માત્રા વગેરેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન-રાગનો વખત. (૪) શારીરિક વ્યાયામઃ—દરેક વિદ્યાર્થીના શરીર અને સ્નાયુઓ સંપૂર્ણ રીતે બળવાન થાય અને સંપૂર્ણ આરોગ્ય ભોગવી શકે તેવી ભતની શારીરિક કસરત. (૫) અંગ્રેજીઃ—હાઇસ્કૂલના ૪ થા ધોરણ જેટલો કામ. (૬) સંસ્કૃતઃ—માર્ગોપદેશિકા પાઠ ૧૬, પાંચવાર્તાના, ૩૦ શ્લોક તેમાંથી દશનો મૂખપાઠ.

તા. ૧ લી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૭ થી તા. ૩૧ મી ઓગસ્ટ ૧૯૨૬ સુધીનો

રિપોર્ટ

ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળનાં સભાસદોની દિવાનિક સભા તા. ૧ લી માર્ચે સાંજે ૪-૩૦ (સ્કા. ટા.) વાગ્યે મંડળનાં હોલમાં લેણી સી. લક્ષ્મીબાઈનાં પ્રમુખપદે મળી હતી. સંયુક્ત મંત્રી શ્રી. રસિકમણિ ખી દેશાઈએ ગયા બે વર્ષનો હેવાલ રજૂ કર્યો હતો જે નીચે પ્રમાણે છે:—

પરમ દુષાણુ પરમેશ્વરની દુષાથી ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી વર્ગની ઉન્નતિ, ઉત્કર્ષ અને કલ્યાણના માર્ગે ગ્રહણ કરનાર ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ આજે ૨૭ વર્ષનું જીવન ભોગવવાં ભાગ્યશાલી થયું છે. ખંત, ઉત્સાહ, ધિરજ અને આડમ કર્તવ્યપરાયણતાથી સ્ત્રીમંડળના હજારનું નામ ફેરલાક અવનવા બનાવેલા વિચ્છેદથી બચી, અવિચરમાં પ્રાપ્ત થનારા મુખાવક ફળો માટે અપૂર્વ ઉત્સાહથી મુસાફરી કરી રહ્યું છે. મંડળના ઉદેશ ધણા છે, પણ મુખ્યત્વે કરીને સ્ત્રીઓને ઉપયોગી અનુકૂલ શિક્ષણ આપવા માટે ખાસ લક્ષ આપવાનું યોગ્ય ધારવામાં આવ્યું છે. કેળવણીથી જ દેશની ઉન્નતિ સધાય છે એ સિદ્ધાંત સર્વમાન્ય છે. વ્યાખ્યાનો, ભાષણો, સ્નેહસંમેલનો, મેળાવડાઓ, ગરબા પાર્ટીઓ વગેરેના પ્રબંધો કલ્પ કૅટલીક વ્યક્તિઓને નજીવા લાગતા હશે પણ અમે હિંમતથી અને અનુભવથી કહેવાને તૈયાર છઈએ કે ગુજરાતી સ્ત્રીવર્ગની હમણા થોડી ઘણી જ કંઈ પ્રગતિ દેખાય છે તે ઉપરાંત પ્રબંધોને લઈને જ છે. પરસ્પરના મિલનવડે પરિચય વધે છે, નવું નવું જાણવાથી, નવું નવું સાંભળવાથી અને જોવાથી

સ્વુત્તી, ઉત્સાહ અને જ્ઞાન મળે છે. જાહેર પ્રજાની ઉન્નતિ અર્થે કામ કરનારી સંસ્થા કે મંડળની ખ્યાતિ તેમાં જોડાનારા સભાસદોની સંખ્યા ઉપરથી કક્ષી સકાય છે. આ મંડળમાં અત્યારે સને ૧૯૩૦ માં સભાસદોની સંખ્યા લગભગ ૨૫૦૦ જેટલી છે. હજી આ સંખ્યા ગુજરાતી પ્રજાની વિશાળ વસ્તીના પ્રમાણમાં કંઈ જ નથી એમ અમે માનીએ છઈએ. યુરોપના દેશોમાં નજર કરશો તો લાંબી સંસ્થાઓમાં સભાસદોની સંખ્યા લાખોથી અંકાય છે. મુંબઈમાં વસતી સમગ્ર ગુજરાતી પ્રજાને મંડળની મેનેજીંગ કમિટી નમ્રતાપૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે દરેક પંદર વર્ષની ગુજરાતી સ્ત્રીએ તથા બાર વર્ષની કન્યાઓએ પોતાની ગુજરાતી કોમનું અભિમાન રાખીને ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળમાં સભાસદ થઈ જવું જોઈએ.

સને ૧૯૨૮ માં મંડળને પચીસ વર્ષ પુરા થયેલા હોવાથી સીલ્વર જ્યુબીલી ઉજવવામાં આવી હતી. આ મહોત્સવ પ્રસંગે સમગ્ર ગુજરાતી પ્રજાએ ઉત્સાહથી ભાગ લીધો હતો. ગુજરાતી સમગ્ર સ્ત્રી યુરોપોએ મંડળ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવી લગભગ બાણું હાલર રૂપીઆની સીલ્વર જ્યુબીલી ફંડમાં મદદ કરી હતી. મંડળના કાર્યકર્મોને વિસ્તાર વધારવાને હાલ તુરંત આટલી મદદ અમે ધણી કીમતી લેખીએ છઈએ; પણ સાથે એટલું જાણવવાની અમે નજર ધારીએ છઈએ કે ગુજરાતી સ્ત્રીઓ અને થોડી વંચતી કન્યાઓ કે જેઓ થોડુંક શીખી શક્યાં છે તેઓને અનુકૂળ વખતે ઉપયોગી

કેળવણી મળે, તેઓની માનસિક સ્થિતિમાં વિકાસ થાય તેવા સાધનોની યોગ્ય જોગવાઈ કરવા માટે પ્રયત્ન અને ભારે ખર્ચ નીભાવવાની જરૂર પડે છે. ન્યુબીલી ફંડમાં ઉપસી ને રકમની મદદ મળી છે તેમાંથી લગભગ ૪૫ હજારની રકમ તો અમુક અમુક કાર્યોમાં તેની વાર્ષિક વ્યાજની રકમ વાપરવાની શરત સાધની છે બાકી ૪૦ હજારની રકમનું વાર્ષિક વ્યાજ મંડળના ચાલુ ખર્ચોમાં વાપરી લાયક તેમ છે. ન્યુબીલી ફંડની રકમ, મંડળના ખર્ચોમાં વાપરી નાંખવા માટેની નથી પણ તે રકમનું ઉપજતું વાર્ષિક વ્યાજ વાપરવાનું મેનેજીંગ કમિટીએ ઘોષ્ય ધાવું છે, આટલું છતાં બિવિધમાં મોટી મદદની આશાએ મુંબાઈમાં ગુજરાતી શ્રો-વિદ્યાલયની સ્થાપના કરવાનું એક મહાન પગલું ભર્યું છે. અમેને સંપૂર્ણ આશા છે કે અમારા સુજ્ઞ, દાનવીર ગુજરાતી બંધુઓ અને સન્નારીઓ પ્રસંગોપાત આ સંસ્થાના કાર્યોને પુરતી સહાયતાથી નીભાવી રાખવા માટે ઉદાર દિલે ઉત્સાહથી મદદ કરવા કહિ પણ પાછળ દડરો નહીં. હજી પોતાનું સ્વર્તન મોકન પણ કરવાને મંડળ શક્તિ ધરાવતું નથી. વાર્ષિક વ્યાજની રકમ, સભાસદોનું વાર્ષિક લવાજમ તથા પરચુરણ નાની નાની રકમની-બેટોથી શિક્ષણ વર્ગો તથા જીવં જીવં કાર્યકર્મો કરકસર કરીને નીભાવવામાં આવે છે. આટલું સ્પષ્ટિકરણ કરવાની જરૂર માટે જરૂર ધારીએ છીએ કે કેટલાક એવું માની બેઠાં છે કે મંડળને બહુ પૈસા મળ્યા છે પણ વસ્તુસ્થિતિનો તોલ કરતા કાંઈપણ પ્રૌઢ વિચારવંત સુજ્ઞ બહેનો અને બંધુઓ કબુલ કરશે કે આપણી ગુજરાતી કોમને ધોગ્ય ને ને કાર્યો મંડળ હાથ ધરશે તેને મોટી મદદ કરવાની જરૂર છે

સદ્ગત જમના બહેન સહાયએ મંડળની સ્થાપના કીધી ત્યારબાદ અત્યાર સુધી સર્વના સહકાર પડે મંડળને પાળીપાળી તેના તત્વોને ખીલવનાર અને ઉદાર ભાવનાથી મંડળની કીર્તિ જ્વલંત કરનાર મંડળના પ્રમુખ સી. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જન્મોદનદાસે મંડળનું માનવ દીપાવી મંડળની ને ને સેવાઓ બતાવી છે અને જાનવે જાય છે તે માટે મંડળ તેમનું સહાય આભારી છે અને રહેશે.

મયા એ વર્ષનો નાજુવા હાયક આ હુંક અહેવાલ વાંચવાથી ખાતરી થશે કે મંડળે ખત અને ધીરજથી સીસુધારણાની જુદી જુદી પ્રયત્નિઓ ઉપાડી લીધી છે. મંડળના કાર્યોની પ્રસાર કરવાનું અમેને પસંદ નથી પણ જાહેર પ્રભને મંડળના કાર્યકર્મો પ્રદેશ જણાવવાની આવશ્યકતા છે એમ માનીને આટલું જણાવીએ છીએ.

અમેને જણાવતાં ભારે ખુશાલી થાય છે કે મંડળની સીલ્લર ન્યુબીલી પ્રસંગે સુપ્રસિદ્ધ રોક સર જન્મોદનદાસ વરજીવનદાસ નાઇટ અને મંડળના ઉત્સાહી પ્રમુખ સી. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જન્મોદનદાસે પોતાની તરફથી વાર્ષિક મદદ મળતી રહે તે જોવાની ઇચ્છાથી ન્યુબીલી ફંડમાં મંડળની ન્યુબીલી કમિટી રૂપીઆ પચાસ હજાર સુધીની અથવા તેની અંદરની જેટલી રકમ લેગી કરે તેટલીજ રકમના ચાર ટકાની વ્યાજ લેખેની રકમ મંડળને દર વર્ષે આપવાની ખુશી જણાવી છે.

મંડળને આવી ઉદાર દિલસોજ બાદશાહી રકમની ભેટ માનવંત સર જન્મોદનદાસ વરજીવનદાસ અને મંડળના પ્રમુખ સી. લેડી લક્ષ્મીબાઈએ ગુજરાતી શ્રો. વર્ગની જ્ઞાતિ અને કલ્યાણ માટે કરી તે માટે મંડળની મેનેજીંગ કમિટી અંતઃકરણથી તેમનો ધણેજ આભાર માને છે. આની ઉપયોગી સંગીન મદદ કરવા માટે ગુજરાતી હિંદુ શ્રો. વર્ગ અદર્શિત તેમનો આભાર માન્યા કરશે.

સીલ્લર ન્યુબીલી પ્રસંગે ખીલ એક બાદશાહી રકમની ભેટ સ્વ. રોક દેવીદાસ પ્રભુદાસ કોઠારીના દેસી રોક શામળદાસ પશુદાસ કોઠારી ને. પી. એ સ્વ. રોક દેવીદાસ પ્રભુદાસ કોઠારી અને સદ્ગતના સ્વ. પત્ની બાઈ હેમકોર બાઈના સ્મરણાર્થે રૂ. ૨૦,૦૦૦ (વીસ હજાર) અને દેવીદાસના પુત્ર સ્વ. નવીનચંદ્ર તથા સ્વ. પુત્રી બહેન લીલાવંતીના સ્મરણાર્થે રૂ. ૫૦૦૦ (પાંચ હજાર) મળી કુલે રૂપીઆ પચીસ હજારની કાંઈ પણ ભતની શરત વગર કરી છે. મંડળ પ્રત્યે સહાયભૂતિ દર્શાવી શ્રો. વર્ગના અબસુદાય માટે રોક શામળદાસ પ્રભુદાસ કોઠારીએ આપેલી ઉદાર રકમની ભેટ મંડળને ઉપયોગી થઈ પડશે. આવ

સંગીત મદદ માટે મેનેજીંગ કમિટી શેઠ શામ-
ળદાસનો અંતઃકરણપૂર્વક ધણો આભાર માને છે.

શેઠ રતીલાલ ત્રિભાવનદાસ કક્કરે પોતાની
સ્વ. પત્ની બાઈ હમિયામીરીના સ્મરણાર્થે રૂ.
૩૧૦૦ ની કિંમતના ટેલીફોન ડાયલ-અર્સ મંડળને
સ્વાધીન કીધાં છે તે માટે કમિટી તેમનો ધણો
આભાર માને છે.

મંડળના પ્રવર્તક અને મુળ સ્થાપક શ્રીયુત
ભાઈ ભવાનીદાસ નારણદાસ મોતીલાળાની મંડળ
પ્રત્યેની અપૂર્વ સેવા માટે મંડળની મેનેજીંગ કમિટી
અંતઃકરણપૂર્વક ધણેજ આભાર માને છે. મંડળના
સીક્રેટરી જીજીશી ફડેમાં આટલી સારી રકમ
પ્રાપ્ત કરવામાં મંડળ જે બાબતે થયું છે તે
અમારે કહેવું જોઈએ કે તે ભાઈ મોતીલાળાના
અચાંચ પ્રેમ અને ઉત્સાહના સતત પ્રયત્નથી જ
સીક્રેટરી જીજીશીના સથળા કાર્યક્રમો, અને ફંડ
ઘરાણવામાં ફળદાયક અને ફેલોમર્સ પરિણામ
આણું છે.

સીક્રેટરી જીજીશી પ્રસંગે સથળા સમારંભો
વગેરેના કાર્યક્રમો ફળાશ્રુત કરવાને સર નમ-
મોહનદાસ વરજીવનદાસ નાઇટ, દીવાન બહાદુર
કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, શ્રીયુત ભવાનીદાસ
નારણદાસ મોતીલાળા, શ્રીયુત કાંતિલાલ છગન-
લાલ કાકીર, શ્રીયુત નયકૃષ્ણ નામરદાસ વર્મા,
શ્રીયુત કેશવલાલ બીખાલાલ મણીઆર વગેરે
બંધુઓ જે ખંત ઉત્સાહ અને આનંદથી મંડળને
ધણી ઉપયોગી સહાયતા આપી હતી. મેનેજીંગ
કમિટી અંતઃકરણપૂર્વક તેમનો આવી સેવાપરાય-
ણુવૃત્તિ માટે ધણેજ આભાર માને છે.

આ મંડળ તરફથી લગભગ ૧૯ વર્ષે થયા
કન્યાઓ અને મોટી વયની સ્ત્રીઓ માટે જુદાં જુદાં
વર્ગો જેવાં કે ગુજરાતી, અંગ્રેજી, સંસ્કૃત સંગીત,
કસરત વગેરેનાં શિક્ષણવર્ગો બપોરના ૨ થી ૫
(સ્ટે. ટા.) સુધી પગારદાર શિક્ષકો રાખી
ચલાવવામાં આવે છે.

કપડાં વેતરવા તથા શીવવા વગેરે ફ્રેન્સી
કામકામ શીખવાનો ગૃહદુનનરણોએ વર્ષ
ચલાવવામાં આવે છે. આ વર્ષમાં કપડા વેતરવા

શીખવાનું, તકીઆ સાડીઓ પેન્ટ કરવાનું; સાડી-
ઓમાં બાફવા બરવાનું, કોક, ઝમલાં, ટોપીઓ
વગેરે બાળકોના કપડાં પોતાના હાથે સારી રીતે
બનાવવાનું, મોતીના તોરણો, પડદાઓ, રંજબેરંગી
કુલો વગેરે ગૃહરાણુગારને લાયક વસ્તુઓ કે જે
બજારમાંથી ખરીદ કરતાં રકમબંધ પૈસા આપવા
પડે છે તેવી ચીજો બનાવતાં શીખવાય છે. આ વ-
ર્ષમાં પોતાના હાથે કારીગરીની ચીજ બનાવી હોય
અને તે બનાવવાની મહેનતનો બદલો તેને જોઈતો
હોય તો તેને પૈસા પણ મળે છે આ વર્ષમાં
પોતાને ઇચ્છિત વસ્તુઓ અથવા હરકોઈ નમુનો
બતાવવાથી તે પ્રમાણે બનાવી આપવાના ઓર્ડરો
લેવામાં આવે છે. આ વર્ષમાં તૈયાર થયેલી ચીજો
એટલી બધી આકર્ષક, અને સસ્તી છે કે ટેટલીક
યુરોપીયન સ્ત્રીઓ આ વર્ષમાં બનેલી ચીજો જો-
વાને આવે છે અને તેઓ ઘણી ખુશીથી તેવી
ચીજો ખરીદ કરી નય છે. આ દુનનરણોની
ચીજોનો સંપ્રદ રવિવાર સિવાય બપોરના ત્રણથી
પાંચ વાગ્યા સુધીમાં મંડળની ઓફીસમાં આવ-
વાથી જોઈ શકાય છે.

મંડળના કાર્યક્રમો ભારે ખંત, ઉત્સાહ તથા
સલાહ સંપથી બનવાનાર જો. જો. સેક્રેટરીઓ
શ્રીમતી રસીકમણી બી. દેસાઈ, શ્રીમતી મંમળા
બહેન મોતીલાલ ફીરચંદ તથા સી. કળાવંતી
ભવાનીદાસ મોતીલાળાનો મેનેજીંગ કમિટી ધણો
આભાર માને છે.

આજે ૨૮ વર્ષે થયાં પોતાનું સમસ્ત જીવન
મંડળને અર્પણ કરી મુગે મોટું ખંત, મળજી
અને ઉત્સાહ પૂર્વક નિઃસ્વાર્થપણે મંડળની અ-
પૂર્વ સેવા કરનાર ભાઈ કેશવલાલ બીખાલાલ મણી-
આરને મંડળની મેનેજીંગ કમિટી ધન્યવાદ આપી
અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માને છે. આવા શુદ્ધ-
ભાવથી સેવા કરનાર ઉત્સાહી બંધુ પ્રાપ્ત થવા
માટે મંડળ પોતાને ભાગ્યશાળી માની, તે બંધુએ
મંડળની અને તે દ્વારા બહેનોની જે કીમત સેવા
બનવી છે તેની કમિટી અત્રે ખાસ નોંધ લે છે.

જો. જો. આસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરીઓ તરીકે મયા
બે વર્ષમાં શ્રીમતી વીમળામીરી સેતલવડ અને સી.
કુસુમગૌરી મુન્શીએ કીમતી સહાયતા આપી હતી
તે માટે કમિટી તેમનો ધણો આભાર માને છે.

સીંદુર ન્યુબિલી પ્રસંગના મેળાવણાએ વગેરેની વ્યવસ્થા સાચવવામા અને પ્રદર્શન વગેરેમાં ઉત્સાહ પૂર્વક પોતાના કિમતી વખતનો લોક આપી મંડળનાં વાલંટીયરોએ ન મદદ આપી હતી તે માટે મેનેજીંગ કમિટિ તેમનો ધણો આભાર માને છે.

મંડળની લાયબ્રેરીમાં લાયબ્રેરીયન તરીકે કામ-કામ કરવા માટે શીમતી સરસ્વતી પ્રતાપરાય જગડ અને સૌ. નયનસુખજવરી મનહરલલ મરચડેનો ધણો આભાર માનીએ છીએ.

કોઈ પણ કાર્યનો આરંભ કરવામાં અને આરંભ કર્યા પછી તેને પ્રગતિમય કરવાને આર્થિક સહાયતાની જરૂર પડે છે. ગુજરાતી સ્ત્રીઓના ઉદ્ધારની આ આદર્શ સંસ્થાને ગુજરાતી સ્ત્રીઓ ગુજરાતના દાનવીર લક્ષ્મીવાનોને નમ્રતાપૂર્વક મદદ કરવાને અરજ ગુલરે છે. ગુજરાતી સ્ત્રી પુરૂષો પોતાના વીલમાં લાગેલી સખાવતો કરી નય છે. આવા સુધ્ધ સ્ત્રી પુરૂષોએ મંડળને પોતાના વીલમાં થોડા ઘણી પણ આર્થિક સહાયતા આપવાનું લખવું એ પોતાની કેમનું, સ્ત્રી જાતિનું અને પોતાના દેશનું સ્વમાન અને ગૌરવનું રક્ષણ કર્યા બદ્દેબર લેખારો. આ પ્રસંગે અગ્રે અમારા વિદ્વાન ગુજરાતી સોલીસીટરોને તથા વકીલોને વિનંતિ કરીએ છીએ કે પોતાના અસીયોને લીલ કરવાના પ્રસંગોએ મંડળને મદદ કરવાને સલાહ અને સંમતિ આપવી. બુદ્ધિશાળી, નિચાર-વંત બધુઓ અમારી ઉપસી વિનંતિ સ્વીકારી મંડળને આભારી કરશે જો એનો અગ્રે આશ્ચ સાબીએ છીએ.

તે બાદ એડીટર મી. પી. એમ. રાયચ એ એડીટ કરેલા હિસાબ હાલ કીધા હોતો. હેરાલ અને હિસાબ સૌ તારાબહેન કાપડીયાની દરખાસ્ત અને સૌ. લક્ષ્મીબહેનનાં અનુમોદનથી સર્વાનુમતે પસાર થયાં હતાં.

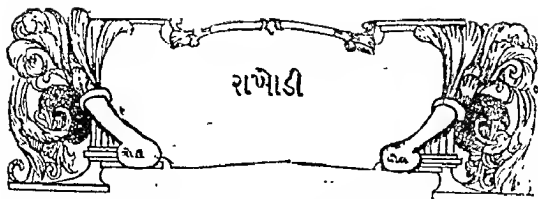
શ્રી ડાહીબહેન દેસાઈની દરખાસ્ત અને સૌ. કુંજલોલા વર્માનાં અનુમોદનથી ફાદેન થતી સમિતિનો આભાર માનવામાં આવે છે.

લેડી સૌ. લક્ષ્મીબાઈ જમમોહનદાસ ને. પી. ની પ્રમુખ તરીકે સર્વાનુમતે ચુંટણી થઈ હતી. તે બાદ પેટન સિવાયના ૨૩ સભાસદોની વ્યવસ્થાપક સમિતિ ચુંટાઈ હતી. એ ૨૩ સભાસદોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે: (૧) લેડી સૌ તારાબાઈ મહેતા; (૨) સૌ. નયશ્રી રાયચ; (૩) શ્રી. રસિક મણિ દેસાઈ, (૫) સૌ. વિદ્યાગૌરી મુનશી; (૬) સૌ. કમળાવતી ખંભાતી; (૭) સૌ. જમનાબીરી મુનશી; (૮) સૌ. વીરમતી મણિવાર; (૯) સૌ. લલિતાબહેન દમણિયા; (૧૦) સૌ. ગંગાબહેન પટેલ; (૧૧) મં. સરસ્વતી જગડ. (૧૨) સૌ. મહીમન-ગૌરી પંડયા; (૧૩) કું. વિન્યાકુમારી વોરા, (૧૪) સૌ. કાંતાબહેન મરેયા; (૧૫) સૌ. નંદાગૌરી જન-પતિ; (૧૬) સૌ. જીતેન્દ્રમણિ ઠાકર; (૧૭) સૌ. મણિબાઈ રતનસી ધંરમસી; (૧૮) સૌ. મુમનગૌરી નાણાવતી; (૧૯) સૌ. લમિલા પારેખ; (૨૦) સૌ. કુસુમગૌરી મુનશી; (૨૧) સૌ. રૂકિમણિ માળવી; (૨૨) સૌ. કાંતાબાઈ પરશોત્તમદાસ અને (૨૩) સૌ તારાબહેન શ્રોફ.

અન્યાયનું ભાન થવાની જરૂર

સામાજિક સુધારા વિના સઘળું વ્યર્થ છે. ભારત માતાનાં રૂદન માટે દેહાર્પણ કરવા છન્ડતા દેશાભિમાની જે સમાજમાં ઝડપી અને અન્યાય પામતી પોતાનીજ માતા તરફ દૃષ્ટી કરશે તો તેના પર થતા અન્યાય દૂર કરવા એ કોઈપણ બોગે તેવાનું થશે. અને બીજાનામાં એ અન્યાયની જાંખી કરાવીએ તે પહેલાંજ આપણને થતા અન્યાયનું આપણને પોતાને ભાન થવું જોઈએ. અને બીજાને તે સમજાવી શકવું જોઈએ. ખાસ કરીને માગ મન પ્રમાણે કેટલીક જાખલોમાં કાયદામાં ફેરફાર થવો જોઈએ અને કાનુનો એ મુજબ અમલમાં મુકાવા જોઈએ.

[જેન મહિલા પરિષદનાં પ્રમુખસ્થાનેથી શ્રી ગુલાબબહેન મકનજી રહેતા.

રા. રા. તંત્રી: ગુણસુંદરી.

આ પતો તાન્ને ફેશુઆરીનો અંક ઉચલા-
વતાં ૪૪૮ મે પાને નજર પડી. ત્યાં
જે વાંચવામાં આવ્યું તેનાથી ખેદ પણ થયો
અને કુતુહલ પણ થયું. એ પાના પર હરિ-
લાલ કે હીરાલાલ પારેખ કરીને કોઈક આપના
લેખક જંહેનોતે એવી સલાહ આપે છે કે
મગ, વાઘ, વટાણા વગેરે કઠોળની સાથે
ખોરીક એસીડની ભુપ્રી બહુ થોડી મેળવીને
સંગ્રહ કરી રાખવામાં આવે તો તે લાંબો
વખત સુધી સડતા નથી.

હિન્દુ રમણીઓને ત્યારે આ જાતની
સલાહ છાપાઓ દ્વારા અપાય ત્યારે એમ
સમજવું પડે કે સલાહ આપનાર કંઈ જાણુતા
કે સમજતા નથી. આપણે ત્યાં મગ, વાઘ,
વટાણા વગેરે કઠોળને રાખમાં નાંખવાનો
રિવાજ છે અને એકંકડા વરસથી એ
રિવાજ મુજબ કઠોળનું રક્ષણ થતું આવ્યું
છે. એ રાખને માટે કશા પૈસા જેમ્સતા
નથી, અને વગર પૈસા કઠોળનું રક્ષણ થાય
છે તે તે કરવાનો રિવાજ આપણાં આપના-
દાઓ આપણે માટે પાડી ગયેલા છે. દરે
ખોરીક એસીડ જેવી પરદેશી વસ્તુ કઠોળનું
રક્ષણ કરવા માટે વાપરવાની મુશ્કેલી અપાય
એ આ પરથી કેટલું હસામણું (Ridicu-
lous) લાગે છે ! ખોરીક એસીડના
પૈસા ખેસે તે તે પૈસા સીધા પરદેશ જાય.
ત્યારે આપણી પરાપૂર્વથી વપરાતી રાખોડી
પૂર્ણ પરદેશી હોય તે દ્વારા પાછા પણ આપણા
રેલમાંથી ધમધમ્ જતી નથી.

આંપણી આ રાખમાં તો ઘણાથે ગુણ
છે. ત્યારે કોઈને ઉલટી થાય ત્યારે પણ તે
ઉલટીની ઉપર રાખ લલરાવી દેવામાં આવે
છે. આજે કોઈને કદાચ શીનામલ નાંખવાનું
મન થાય પણ તેણે સમજવું ઘટે કે જે
ગુણ પરદેશી (કે દેશી) શીનામલમાં છે
એજ ગુણ-દુર્ગંધ ફેલાતી અટકાવવાનો રા-
ખોડીમાં પણ છે. અને તેથીજ રાખોડી
અત્યાર સુધી વપરાય છે. એમાં અત્યંત કે
અનાડીપણું નથી.

ત્રીજું હમણાં આગકાને શીતળા ટંકાપ
છે. આ શીતળા ટંકાયા કેડે ત્યારે તે ફાણા
મોટા થઈ રૂઝાવાં મડિ ત્યારે તે ઉપર જગા-
ધવાને ખોરીક એસીડની ભક્ષામણ થાય છે.
આ ખોરીક એસીડ અસખત, અખરમાંથી
વેચાતો લાવવો પડે. પણ દાકતરો કે ટાંકનારો
કોઈ એમ કહેતા નથી કે તમારે અડાયાની
રાખ લરી દેવી. અડાયાની રાખ અસખતથી
સંપા માટે આપણે ત્યાં વપરાતી આવી છે
અને તેમાં ખોરીક એસીડના બધા ગુણ છે
તે વધારાનો મહત્વનો ગુણ તે એનું પરદેશી
ત્વ અને મહત્વપાત્ર છે. આવો જામ છતાં
અડાયાની રાખને બદલે ખોરીક એસીડ પાવ-
ડર વાપરવો એના જેવી ખૂબ બીજી ક્ષ-
તિ હોય છે.

ઘણી રમુજ કાગે એ રા એક મુશળ આ
સાથે કરે. મને એ વિચાર ઘણા વખતથી
સૂઝેલો છે. પણ હજી સુધી તે પ્રગટ થયો
નથી. અત્યારે મુખાષ જેવા કોવેરમાં તે

રાખોડી

રા. રા. તંત્રી: ગુણસુંદરી.

આ પતો તાને ફેણુઆરીનો અંક ઉચ્ચા-
વતાં ૪૪૮ મે પાને નગર પડી. ત્યાં
ને વાંચવામાં આવ્યું તેનાથી ખેદ પણ થયો
અને કુતુહલ પણ થયું. એ પાના પર હરિ-
લાલ કે હીરાલાલ પારેખ કરીને કોષ્ટક આપના
લેખક બહેનોને એવી સલાહ આપે છે કે
મગ, વાલ, વટાણા વગેરે કઠોળની સાથે
ખોરીક એસીડની લુકી બહુ થોડી મેળવીને
સંગ્રહ કરી રાખવામાં આવે તો તે લાંબો
વખત સુધી સગતા નથી.

હિન્દુ રમણીએને ન્યારે આ ભતતની
સલાહ છાપાંઓ દ્વારા અપાય ત્યારે એમ
સમજવું પડે કે સંભ્રાહ આપનાર કંઈ બહુતા
કે સમજતા નથી. આપણે ત્યાં મગ, વાલ,
વટાણા વગેરે કઠોળને રાખમાં નાંખવાનો
રિવાજ છે અને મેંકડો વરસથી એ
રિવાજ મુજબ કઠોળનું રક્ષણ થતું આવ્યું
છે. એ રાખને માટે કશા પૈસા બેસતા
નથી, અને વગર પૈસે કઠોળનું રક્ષણ થાય
છે ને તે કરવાનો રિવાજ આપણા બાપદા-
દાઓ આપણે માટે પાડી ગયેલા છે. દંવે
ખોરીક એસીડ જેવી પરદેશી વસ્તુ કઠોળનું
રક્ષણ કરવા માટે વાપરવાની સલાહ અપાય
એ આ પરથી કેટલું હસામણું (Ridicu-
lous) લાગે છે ? ખોરીક એસીડના
પૈસા બેસે ને તે પૈસા સીધા પરદેશ ન્યારે
આપણી પરાપૂર્વથી વપરાતી રાખોડી
પૂર્ણ પરદેશી હોય તે દ્વારા પાછ પણ આપણા
દેશમાંથી ધમધામ જતી નથી.

આપણી આ રાખમાં તો ધણાયે ગુણ
છે. ન્યારે કોષ્ટકને ઉલટી ધાય ત્યારે પણ તે
ઉલટીની ઉપર રાખ ભભરાવી દેવામાં આવે
છે. આજે કોષ્ટકને કદાચ શીનાઇલ નાંખવાનું
મન થાય પણ તેણે સમજવું થટે કે જે
ગુણ પરદેશી (કે દેશી) શીનાઇલમાં છે
એજ ગુણ-દુર્ગંધ દેવાતી અટકાવવાનો રા-
ખોડીમાં પણ છે. અને તેથીજ રાખોડી
અત્યાર સુધી વપરાય છે. એમાં અગાન કે
અનાડીપણું નથી.

ત્રીજું હમણાં બાળકોને શીતળા ટંકાય
છે. આ શીતળા ટંકાયા કેડે ન્યારે તે ફાણા
મોટા યર્ષ રૂઝાયા માડે ત્યારે તે ઉપર લગા-
વાને ખોરીક એસીડની ભલામણ થાય છે.
આ ખોરીક એસીડ અસમત, ખમ્મરમાંથી
વેચાતો લાવવો પડે. પણ દાકતરો કે ટાંકનારા
કેઈ એમ કહેતા નથી કે તમારે અડાયાની
રાખ ભરી દેવી. અડાયાની રાખ અસહ્યથી
સેવડ માટે આપણે ત્યાં વપરાતી આવી છે
અને તેમાં ખોરીક એસીડના બધા ગુણ છે
ને વધારાનો મહત્વનો ગુણ તે એવું પરદેશી
૧૧ અને મહત્વપાણું છે. આવો જામ છતાં
અડાયાની રાખને બદલે ખોરીક એસીડ પાવ-
ડર વાપરવો એતા જેવી ભૂત બીજી કંઈ
હોઈ શકે

ચર્ણી રમુજ લાગે એવો એક મૂચના આ
સાથે કરું. મને એ વિચાર થયા વખતથી
સૂઝેલો છે. પણ હવે સુધી તે પ્રગટ કર્યો
નથી. અત્યારે મુંબાઈ જેવા શહેરમાં તો

અડાયાની રાખ મગની પણ મુશ્કેલ ધર્મ પડે. જોને જોઈતી હોય તેને પણ ન મળે. આ સંજોગોમાં અડાયાની રાખનો ધધો કેમ ઉપાડે તો હું ધાડું છું કે તેમાં નુકસાન નહિ જાય. રીતસર ચોકખી અડાયાની રાખના ડબ્બાઓ પેક કરીં ટાપટીપથી બજારમાં મૂકવા જોઈએ, અને લોકોને તે સસ્તે-નામની કિંમતે-પણ દેર દેર મળી શકે એવો બંદોબસ્ત કરી તે વિષે જાહેરાત દ્વારા કે બીજી રીતે લોકોને બજાર આપવી જોઈએ. આ વાત ઘણી દસ્તામણી લાગશે પણ પરદેશીઓ એજ રીતે આપણે ત્યાંનો પૈસો હરી જાય છે અને મલકાતે વઢને આપણે તે આપીએ છીએ. ઘણાંયે કેવળ નકામી કે વગર કિંમતની વસ્તુઓ તેઓ આપણે ત્યાં ટાપટીપ ભેર મોઢલી સારી પેટે પૈસા ધાળડે છે. ચાકનો જૂઠો મંજન તરીકે હિંદુસ્તાનમાં કેટલોયે ખર્ચો ને ખર્ચે છે, એ વાત નવેસરથી જણાવવી પડે તેમ છે ?

વારે પણ અડાયાની રાખનો ધધો તો બીજી દૃષ્ટિએ પણ ચાલે તેમ છે, તે હું ખતાવવા ઇચ્છું છું. આપણે ત્યાં સારા કુટુંબોમાં એટલે કે જ્યાં પૈસા કુદતા હોય ત્યાં છેક નાના બચ્ચાંઓ પર પાવડર લગાડવાનો શોખ ગયા પચ્ચીસ વરસથી દાખલ થયો છે અને જાતજાતના ફેંચ અને ઈંગ્લીશ પાવડર ધુમ ખર્ચે છે. આજથી ૩૦-૪૦ કે બહુ તો ૫૦ વરસ પર એ પાવડરનું નામ પણ નહોતું અને અડાયાની રાખજ બચ્ચાં

ને ડીઝે લગાડાતી. અત્યારે વપરાતા પાવડર કરતાં એ રાખમાં વધારેજ ગુણ છે એની જેમને શંકા પડી હોય તેમણે ખાતરી કરી લેવી. આ પાવડર બચ્ચાંને ‘ગરમી રખે યાય’ એટલા અથવા એવા બહાના હેઠળ વપરાય છે. આ પાવડરથી તેવી અસર કેટલે અશે યાય છે એ કાણ જાણે પણ અડાયાની રાખથી તો એ અસર જરૂર દેખાશે અને ગુણાય જગમાં તેને કાલ્પના લગાડવાથી તો કશી મણાય રહેશે નહિ.

એટલે હું જે કહેવા ઇચ્છું છું તે એજ, કે અડાયાની રાખને પાવડર રૂપે વેચવાનો ધધો કરનાર કાંઈ નીકળે તો વેચાણનું બહોળું ક્ષેત્ર મળ્યા વિના નહિ રહે. માત્ર તેને રહેજ સુચસિત બનાવી ટાપટીપથી પેક કરી બજારમાં મૂકવાની આવડત જોઈએ. આ રીતે પણ અડાયાની રાખનો ધધો થવો જોઈએ અને એવી ટાપટીપ ભરેલી રીતે આપણા લોકો જરૂર એને સ્વીકારશે.

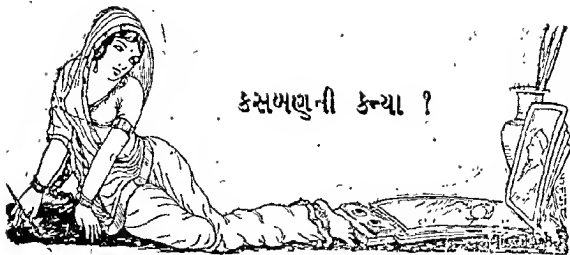
આ ચર્ચામાં ધંધાવાળા ચર્ચા કદાચ પુરોગાને ઉપયોગી હશે પણ બાકીની બધી વાત જોનેને ધણીજ કામની છે એટલે આ ચર્ચા “ગુણગુંદરી”માં અરંધાને નહિ ગણાય. હું પોતે જણાવીશ કે મારા આગક માટે હું પાવડર નથી વાપરતો પણ અડાયાની રાખજ વાપરું છું ને તેથી સ્વાનુભવની ખાતરી આપું છું. આશા છે કે આ લેખ વાંચી જોનેને પાવડર-શોખ કંઈક ઓસરશે.

નટવર વીમાવાળા

સાહિત્ય એટલે ?

ભાષા, વસ્તુ અને શૈલી આ ત્રણે મગીને સાહિત્ય ઉપજવું જોઈશે. અને સાહિત્ય એટલે હૃદયો ડોલાવે તેવું, ભુદ્ધિને ઓપ આપે તેવું, છતાંસાને પોષે તેવું, આત્માને ઉત્તમ બાવના અને આદર્શની ઝાંખી દર્શાવે તેવું ને છતાં સરલ, પ્રવાહી, મીઠું, ધીર અને ગંભીર છતાં હસવું રમવું એવું હૃદયના ઉંડાણમાંથી ઝળઝળાતું જીવનભક્ષિ શોધવા માટે બહાર આવી ગએલું સર્જન.

ગિજુભાઈ

કસબાણની કન્યા ?

લેખક: શ. કેશવલાલ હ. શેઠ

દરબારી ડાયરો જાગ્યો હતો, અને જા-
ગેલી મહેલિકની મધ્યે કપાનો નકરીદાર ફક્ત;
વારાદરતી કકક ગડાકુતી સિંગત ચખાડી
રહ્યો હતો. કસબાણી ઘોળાઇ રહ્યાં હતાં
અને રફતે રફતે, ઝડઝમક તથા સખ્તચમત્કૃતિ-
વાળાં ચારણી નેડકણીનો લલકાર કોલન
ઉત્પન્ન કરાવતો હતો.

અતલમની ગાદી અને મશરૂના લેખગોળ
તકીએ હાંકર બેઠા હતા. હાંકરની હકરાત
વિષે-ખાસ કરીને આત્મપ્રશંસાના શબ્દો
ચારણીગીતમાં યુંચાય ત્યારે એમના શિરપર
જોભના કસબી કિનારના રેશમી સાફ ઉપર
કરકરતી કંકડી કલગી-મેરકલગી પેડ-હાગવી
જગતી કોલતી હતી અને હાંકરની સુરમે
અંજાંપલી આંખો ખીલી ઉઠતી-એવી ખાંતી
ગડતી બસ પૂછો જ મા !

ઘોડીક રાહ નેવરાખ્યા પછી પગનાં જાં-
ઝરેનો જનનન છુમછુમ અવાજ સંભળાયો !
સૌ ટટાર થયા, અને એક કસબાણ-કન્યાએ
દરબારખંડને સૌન્દર્યથી ભરી દીધી. ઉમ્મ
તપશ્ચર્યા સેવતા દુવખાતકને ચલિત કરવા
અમરાપુરીથી મરરર કરવી સરકેલી અપ્પરા
જેવી કે શુદ્ધેચ્છને મોહિત કરવા છન્દે મોક-
લેલી રમ્મા જેવી કે શિવજીને પરચો ખતા-
વવા આવેલી, જેવી “મોહિની” જેવી એ નર્ત-

કીને નેઈ, અગે હેખતા અનુલવતો આખેંય
ડાયરો હળવે હાથે પેંખતો વાયરો ખાનો
સ્થિર નજરે મંત્રમુગ્ધ બની ગયો.

તપશ્ચર્યાનો તપશ્ચંક્ર પર હાથ પડ્યો. ‘સિ-
તારના તારે ઝણઝણ્યા અને નર્તકીએ મંગીત
સાથે નૃત્ય-આરંભ્યું’:

“શામ ! તારા હું ગરિયાપર બોલે ઝીગા મોર !

“મોર ને બોલે બપેયાં બો ..લે,

“કાયલ કરે રે કલરોર રે કલરોર રે કલરોર-બોલે”

અને ડાયરોમાંથી ‘વાહવાહ વાહ, ચલતે દો,
કયા સિંગત’ને: શબ્દારવ ગાઇ રહ્યો. સ્વ-
રૂપ કાળ તાલને હમકે મુંગું નૃત્ય અને પછી
પાછું ખુલ્લું સંગીત, એવો ક્રમ ચાલુ હતો:

“ખાઝમ શતે, વિજલગી ચમકે,

“છાંઈઘડા રાં ધનધોર રે ધનધોર રે ધનધોર-બોલે”

અને ખરેખર, આજના નૃત્યમંગીને જ ધનધોર
જવાહ રહી હોય તેમ કારભારીનો પ્રવેશ થયો.
તેણે ઝૂંકીને હાંકરને સલામ ભરી અને કાનમાં
કંઈક કહ્યું. હાંકરનો વિશ્વાસરસ ટોળાઇ ગયો-
અથવા અધુરો રહ્યો. ડાયરો વેરાયો. કારભારી
વઘાય થયો કે તરન મનકાના મુખે હાંકર
નર્તકીને પૂછ્યું:—

“કહે, શી ઇચ્છા છે ? ખુબ ખુશ થયો.
આવું મંગીત અને અવાજ ! ખરું કંઈ ને

આ નૃત્ય ! ખરસ, જન્મારામાં આજે જ થયું ! કહે તે આપું. ”

નર્તકીએ સવિનય અને પૂરા મલામતથી શિર નમાવ્યું. તે હુલ્લુલુલ જેવો મિશે બોલ બોલી : “ સંગીત અધુરું છે, પછી માગીશ; માગીશ તે દેશો ને ? ”

“ એ શું બોલી ? ” કહેરે પાણીપાણી ૧૪ જતાં ખાતરી દીધી : “ ન હઉં તો આ લીલીના સોગન્દ...”

—અને તે જ દારો, એક જલુંને લઈને કારભારી દાખલ થયો. નર્તકી બાલુપર ખસી ગઈ. તેણે જતાં જતાં કારભારી સાથેના સંજ્ઞાનને નખશિખ નિહાળી લીધો. તે વખતે નર્તકીના આંતરતાર, પેલા અધુરા સંગીતનો આલાપ ધુટી રજા હતા :—

“ બાઈ મારાં કહે, પ્રભુ શિરધર—નાજરઃ
“તું” મહારાજિતડાનો ચાર રેડું ચાર રેડું ચાર—આલે...”

૨૪

કોકેરના અંતઃપુરમાં ત્રણ જણ ખાનગી મસલતમાં ગુંથાયા હતા, અને પડખેના ખંડમાં, પડદા આડે બેઠેલી નર્તકીના સરવા કાન, એ ખાનગી ગુફતગો સાંભળી રહ્યાંતા.

“ કોકેરસાહેબે તમને મુલાકાતનું માન આપ્યું છે. તેઓશ્રીની તમારા પ્રત્યે કેવી ખતી લાગણી છે, તેના વિચાર કરી, પોતે પૂછે એનો કીકીક જવાબ આપો અને જીંદગીને ખરખાદ કરનારો ધન્યો છોડી દો તો સારું. ”

કારભારીએ, પોતાની સાથે આવેલા સંજ્ઞાન પ્રત્યે ચીપી ચીપીને મિટ્ટા ગોળા ગળાડાવી.

“ બહી લાગણી પ્રગપર વર્ષે તો રાત્રી આખાદ થાય અને ‘ જીંદગીને ખરખાદ કરનારો ધન્યો ’ આપોઆપ બન્ધ પડે. ” સંજ્ઞાને કારભારીની ગોળાને બંગના રખડ-તીરે પીંધી નાખી.

“ અત્યારે પ્રજાની વાત નથી થતી; તમે તમારું જ હિત વિચારો તો ! ” કોકેર સાહેબે કહ્યું.

“ પ્રજાના જ હિતમાં હું સ્વહિત જોતો હોઉં, ત્યાં મારાથી એને નોખી કેમ પડાય ? ” સંજ્ઞાને મર્થોદાપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો.

“ કિતુરી ચગવળથી જ પ્રજાહિત જગ-વાય એમ મનો છે ! ” કારભારીએ કારો-ખારની રીતે વાત છેડી : “ તેથી તો રાત્રી અને પ્રજા, બન્નેને વેકવું પડે. તમે નથી સમજતા ? વધારે શું કામ કહેવરાવો છો ? ”

“ આપણીથી અથવા ‘ સત્તા એ જ કાયદો ’ એ રીતે વર્તવાથી બન્નેને ન વેકવું પડે વારું ! ” સંજ્ઞાનની દહતા ડગની નંકતી.

“ હવે ભાંજગડ જવા દઈને કહો, ” કોકેરનો આવેશ ઉભરાઈ જવા લાગ્યો : “ તમારે શું જોઈએ છીએ ? સત્તા, મતા કે સજા ? સત્તા જોઈએ તો સારો ચાન્મ મળી શકશે; મતા જોઈતી હોય તો માગી લઈને અક્ષીથી મૂગા મૂગા ભાગી જાઓ; સજા જ બોગવવી હોય તો તમે જાણો. ” એમ કહીને કોકેર સાહેબે સંજ્ઞાનનો ભાવ જાણવા તીરડી નજરે તેના સામે જોયું.

“ ત્રણમાંથી એકેકેય ચીજની અપેક્ષા નથી. ” સંજ્ઞાને મક્કમતા દર્શાવી.

“ તમે હકમનો અનાદર કરીને શુંકેગાર થયા છો—ખરર છે ? ”

“ અને એક રાત્રીનંત્રમનવાદીને માન હોદ્દાની કે કાંચરરતનની કાલક દઈને છત્તરી કાંતુનનો ભંગ કોણ કરી રહ્યું છે એની પણ મને ખબર છે, દો ! ”

કોકેરે કારભારી સામે જોયું. કારભારી ચમ્પે. કોકેરની દહેરિયાં લેતી આંખો જોઈને નેત્રે મુન્સદીપણે કશું : “ ખીલ મહત્વના કામમાં વિરોધ પડે છે ખરું ? મહારાજ, આપ પધારો. પછી હું મળું છું. ”

હતભાગ્ય છે દેશનું, કે ઉભરે પૂરે દડવાઈ ગયા વગર ધાંધળિયાઓના છવને જ્યાં જ નહિ વેળવાનો. ફીક ભાઈ, ખોસો, તમારે હલુય વિશેષ સંભળાવવાનું ખાત્રી છે ? હોય તો કહી નાખો. ” કહીને કારભારી તોજકું દર્યો. કાકિરસાહેબની ગારી હવે ખાલી પડી હતી.

“ માફ કરજો, મારે જ મહોડેથી સાંભળવા સારૂ મને અહીં તેડી આણ્યો તો પરસતાની દ્યુપર છવતાં ધણાંખરાં દેશી રાજ્યોમાં બને છે, તેમ તમારે સાંધ એની એ આપશુદ્ધતાનું સામાન્ય પ્રવર્તી રહેવું મેં ન્નેયું. મુખ્યમંત્રી, કલમબંધી અને પગબંધીના કાયદાઓથી તમે ન ધરાયા, ત્યારે ખાનગી મુલાકાતો ગોઠવવા લાગ્યા ! અમુકને પેટે જન્મ્યા માટે જ કાકિર ચક્ર બેડેલા બાકડ બોધારમો તો ફરિ તેમ નામે, પણ કારભારી, તમેય નથી સમજતા ! કકરાળને પારસો મળ્યો મારે પ્રજાને ચુરી લેતા ? રેસા જ નાખ્યા ? કટકેટલા કરનો બોલો ! અને ને કાની ગિલેરી તર કરવા ? એનો ઉપયોગ શો ? બોગવિલાસ ને રંગરાગ પાછળ પ્રજાનો પૈસો ફના નથી થઈ જતો ? રાજ્યો પાસે વિપુલ ધનસંપત્તિ અને પ્રજા મુશ્કેલી બેઠાર ! આ તે કારભાર ! ! અરેખિયન નાઇટ-સુમાં વંચાની વાતો જેવી મસમોટી મહોલા તોમાં પ્રજાછવનનાં ચણુતર નથી ચણતાં ? ખરું કહો, તમે વિચાર્યું છે કહી ? ગરીબ રૂપતની ‘ હાય ’ સાંભળવાની દૂરસદ મેગવી છે કાંધવાર ? ચૂરપની સેંઘગાહો, સરતી છુગાર, શિકારપાર્ટિઓ, મહેફિલ-જલસા, એ બધા દાઢ માટે નાણાં વટાય, પણ પ્રજા...”

“ તમારા આ ત્રોળા લાપણુનો મારે શો અર્થ સમજવો ? ”

“ હકીકત ખરી લાગતી હોય, તો તમે ચ મહારી જોડમાં બેસો-પ્રજાના આશીર્વાદ

લ્યો, કમરના કૂપાપાત્ર ચાઓઃ બીજો શો અર્થ હોય ? ”

“ હજું નાહ માનો ? હક નહિ જ છોડો ? ” કારભારીએ મૂળ મુદ્દો ચર્ચવા માંડ્યો.

“ એટલે તમારી પેટે ગુલામી અધિકાર ચડવું, એમ કહો છો ? ”

“ જેલ-મહેલ સેવો. ” કારભારીનો આ અંતિમ ઇન્સાફ હતો.

મૃ

અજવાળી રાત હતી. બીજનો અંદર ખીન્ચો હતો. કમરપૂર ધાસને વટાવવું-ગાડું, બે ફુંગરની વચ્ચેના રસ્તે થઇને રવાણમાં ચાલવું હતું. જેતરે જોડાયલા બળદના ગળાની ધંટડીનો રજુકા સિવાય, માનવીનો અવાજ કશુંગિયર થતો ન હતો. ગાડાવાળો કદિ કદિ ગામડી દોહા છોડતો, અને ફુંગરાળ ટિગ્નતમાં એના પડખે પડતા. નિર્જન ગામપ્રદેશમાંથી તમારો તો કોઇ કોઇ દિશામાં સિયાગવાનો કર્કશ અવાજ, એકાન્તની શાંતિમાં વિશેષ પાડતો હતો.

ગાડામાં એક પુરુષ અને એક સ્ત્રી-એમ બે જણ બેઠાં હતાં અને ત્રીજો ગાડાવાળો. ગાડાવાળાની આંખો જોલાં ખાવા લાગી, તેના દોહા ધીમા પડ્યા અને તે અર્ધનિદ્રાવસ્થામાં પડ્યો, તદોય બોમિયા બળદ, ચીમે ચીમે અને ધીમા હલકારે વાંકડી શિંગડીઓ હલાવતા ગાડું એવ્યા જતા હતા. ધવળ શીતળ ચન્દ્રિકા વિશેષ ને વિશેષ પ્રકાશતી હતી. તે વર્ણિતે ગાડામાં બેઠેલા પુરુષે સ્ત્રીની સામે નજર નાખી. હા, નજર; પણ નરદમ નિર્વિકારી. સ્ત્રીએ પુરુષની સામે ન્નેયું. એના હૃદયના ભાવ, પુરુષબુદ્ધિને અગમ્ય હતા.

“ તમે કાંઈ કહેવા જતા હતા, ખરું ? ” સ્ત્રીએ વાતના ગંભીર માંડ્યા.

“ હા, હું એમ પૂછતો હતો, કે...પણ તારું નામ ? ”

“ બાપા. ”

“ કે તું ઇચ્છતી હતી એવી આ એકાન્ત-
છે. દિશાએ સિવાય, અન્ય સાંભળી નય
એવું અહીં કાંઈ નથી... ”

“ તમે ? ” બાપાના વદનપર સ્મિત દરકથું.

“ બે મારી અને દાવથી રીતે વર્તજે;
મને રીખજ પસન્દ નથી, ખાસ કરીને
સ્ત્રીઓનાં. ”

બાપાના મુખપર સદૃજ જ્ઞાનિ અને
વિશેષ ગંભીરતા હવાઈ; તે ખીની ખીની
બોલી: “ એટલા બધા અરસિક છો ? ”

“ તું ખીજ ન વાતપર ઉતરી નય
છે ! એવી રીત ચડે છે ! પણ શુ કરે ?
તારા મારાપર ઉપકાર...”

“ હવે જાણ મૂકો. ઉપકાર ! હા; ખરું ! ”
બાપા વિચારમાં પડી, યુવાન સામે છૂપી
નજરે જોતી હતી.

“ હવે કહીશ કે આ બન્ધિવાન બન્ધન-
મુક્ત કેમ થયો ? ” યુવાને મૂળ વાન છેડી.

“ કેમ વાર ? ગાડામાં બેસીને ધરતો
રસ્તો માપી રહ્યા છો એમસ્તો-બન્ધનમુક્ત
થયા તે એમ ! ”

“ પણ શી રીતે ? ” યુવક ચીડતો હતો.

“ બે હાથ લાવો. ” બાપાએ યુવાનના
બન્ધને હટાવ પકડીને એકલા કર્યા: “ આના-
પર બેડી જડાઈ હતી; તે છોડી નાખી એટલે
છૂટા થયાં ! ” બાપા બડી મોજમાં આવેલી
લાગતી.

“ તું મને હાથે છે, હો ! નથી સમ-
જતો એમ નહિ. કહે, ખરેખર કહેવું છે
કે નહિ ? ” યુવાને પોતાના હાથ, બાપાના
કરકમલમાંથી પાછા ખેંચી લેતાં કહ્યું.

“ તારીને શું કરશે ? ” બાપા હલુ
હડે કમળે બોલતી હતી.

“ હે ! ” શું કરશે ? ” યુવાને ચાળા
પાટનાં કહ્યું: “ ઉપકારીનું કાચ વાગવું એ
મનુષ્યમાત્રનો ધર્મ છે. ”

“ બંધે અમૃતનો ધુંટડો પાયો ! યુવાન. ”

બાપા હવે સ્વસ્થ મને કહેવા લાગી: “ ધ-
ર્મની ધગથ તારમાં કેવી છે, તે પડદાઓ
રહીને હું સાંભળતી હતી... ”

“ એક ! ” યુવાન અચ્ચો પામ્યો
“ દોષરત્ના અંત:પુરમાં હતી તું ? ” બાપા-
ખવા સાથે યુવાને બાપા સામે મીઠ માંડી.

“ ઉંચા આકાશ સામે લુઓ; આકા-
શમાં ખીલેલા ચન્દ્રને લુઓ; એની ચન્દ્રિકાને
લુઓ. ચન્દ્રિકાથી ઉજામાળા બનેલી આ
રડિયાળી કુદરતને લુઓ-મારા સામે શું જોઈ
રહ્યા હશે ! ખી મરું છું... કે ઘેર મૂકીને
આન્યા હશે એનો ચીતાર...”

“ ઘેર કાંઈ રાંડનારું નથી. ” યુવાનથી
ન બોલવાનો બોલ બોલાઈ જવાયો.

“ ને ઘર માંડનારું ય પણ ? ” બાપાને
યુવાનનો બોલ બોલો હીમ લાગ્યો હતો.

“ મને કહી દે, હું કેમ છૂટ્યો ? ”
યુવાન પાછો મૂળ વાતપર આવ્યો.

“ હ્યો ત્યારે સાંભળો: દોષરત્નાદેખ
જાણતી બન્ધાઈ ગયા હતા તે મારે વાસ્તે
બહુ આશાભર્યા હતા—”

“ ત્યારે વાસ્તે ? એટલે તું કાણ છે ? ”

“ હવે કહું તે સાંભળશે કે આડીતેડી
વાતો દરવી છે ? ” બાપાએ દમ ભરાવ્યો.
યુવાન ઉતરને મળી ગયો. બાપાએ કહેવા
માંડ્યું: “ હું માગણી કરું તેને દોષરત્નાદેખે
માન્ય રાખતી ન પડે એવો ધાટ ઉતર્યો
હતો. મેં કહ્યું: “ સ્વયંસેવકને જોડી મેલો. ”
યુવાન આશ્ચર્યમૂલ્ય થતો દર્શાવત સાંભળ્યો
જતો દનો: “ તેમણે કેટલીયે આનાકાની પડી
કચરાતા મને કળ્પ કયું, પણ એ ટરતે, કે
એક ન રાતમાં એમના રાજ્યની દદ વટાવી
જવી જોઈએ ! સહિસ્રામન નમને રાજ્ય-
હદની બહાર મૂકી આવવા ગાડાની ગોઠવણ
કરી અને આપણે અહીં સુધી આવી પહોંચ્યાં
છીએ. ખેડા કાટના પહેલાં ના...”

“ બાલા, બાલા ! મારી ખાતર આ અધુ ? ” યુવાનનું ઉપકરવશ મન વિદૂષ બન્યું. “ એક આપખુદ સત્તાના બન્ધનમાંથી મુક્ત કરી, તે ઋણના બન્ધનથી મને બદ્ધ કર્યો ! કહે, શી રીતે બદલો વાળું ? ” બાલાના સુક્રમજ દેહની આસપાસ યુવાનની લાવબીની ભૂખ વીંટળાઈ વળી.

“ મને પરણીને ! ” બાલાએ, યુવાનની હડપચી, હેતપૂર્વક અને લાડથી ઉત્પી કરતાં કહ્યું. યુવાનની નજર તેની આગળથી ખસતી નહતી.

“ કેમ ? બોલોની ” બાલાનું હૃદય-મન્થન અજબ હતું. યુવાન કાંઈ પૂછવા જતો હતો-આપણે કશીએ, કે પરણવાની વાત નીકળી, એટલે એના અનુસન્ધાનમાં સંસારતી રીત પ્રમાણે તે બાલાની નાત-જાત પૂછવા જતો હશે પણ એટલામાં ગાડાયાળાએ ખૂંખારો ખાધો. તે જગી ઉઠ્યો અને જોયું તો ધૂધવની નદી પાસે આવતી જણાઈ; તેણે ગાડું અટકાવ્યું: “ અહીં જ થોભવું પડશે. ભરખાંખર થયા વગર નદીપાર નહિ જવાય. પાણી ચડ્યાં લાગે છે. ” કહીને તેણે ગાડેથી બળદ ઊડવા માંડ્યા.

તે વખતે ચન્દ્ર આથમી જવાની તૈયારીમાં હતો.

લોક માનતા, કે બાલા કસબણની કન્યા છે; નાયનારી છે, ઉસ્તાદ ગાનારી છે: પણ લોકમંતવ્ય સદૈવ ક્યારે સાચું હોય છે ? “ વા વાણથી નહિયું ખસ્યું ” જેવા કેટલાય કિસ્સા, અનુમાનની ઇબ્રાત પર ચણાય છે. બાલા નાયનારી હતી અને ઉસ્તાદ ગાનારી હતી, પણ ખરેખાત કસબણની જ કન્યા હશે કે નહિ, એની ખાતરી કરવા કેાઈએ કાળજી ધરાવેલી નહિ અને લોકવાયકાને જ વાપરે હકથી એવાદમાં તેની ગણના થતી.

ખરી હકીકત શૂતકાળનો પડદો ઉઠ્યકાલ તો જ માલમ પડેને ?

બાલા કસબણની કન્યા ન હતી; પણ ઉચ્ચ મનાતી વર્ણના કુલીન કુટુંબનું કરજન્દ હતી. કન્યાશાળાની નાની-નાની ઊઠરીઓ એકવાર ઉભણીએ નીકળેલી, ત્યાંથી તે ભંણતી બાલા, મુંડના હાથનો શિકાર થઈ પડી. માખાપે એની તજવીજ-તપાસ-માટે આરમાન-જ-મીનને ખુંદી વળવી જેટલા ભગીરથ પ્રયાસો કર્યા, પણ પત્તો ન મળ્યો અને પેટની એકની એક દીકરી પાછળ ઝૂરી ઝૂરીને બન્નેનો જીવ ગયો-માખાપને “ દીકરીએ દીવો ” ય ન રહ્યો અને ઘેર ઉજડ થયું.

થોડાક કલદારને સોદે બાલા ફલાલણને સોંપાઈ અને ફલાલણે એનું સૌન્દર્યના બજારમાં લીલામ ક્યું. બાલા નાયકણને પનારે પડી.

તે નાયકણ ખરી, પણ ઉખડેલ વેશ્યા નહિ. મિજલસ-જલસામાં નિમંત્રણ મળે ત્યાં જત્ય અને સંગીત માટે જ જાય. એને ત્યાં હવંસના કાંમી કીડઓ વાસ્તે દાર બન્ધ હતાં. એવા એક જ યાર હતો, જેને-પેલી નાપ-કણ-દાર, દેહ અને દિલનો ભોગવટો ભોગવવા દેતી. બાલા એને ત્યાં ઉઠરીને મોટી થઈ, તેણે જત્ય-સંગીતની અચ્છી તાલીમ મેળવી ને તેમાં ઠીક ઠીક નિશ્ણાત થઈ-કેહ ઉમર લાયક થતા સુધી, પ્લેલ પાડ્યા વિનાના રત્ન જેવી બાલાએ એના રૂપ અને શિયળ પર આભડ-છેટનો ઝોળો સરખો પડવા દીધા સિવાય સંભાળપૂર્વક અણીશુદ્ધ જાળવ્યાં હતાં.

બાલા અણશુદ્ધા ફૂલ જેવી અથવા વણવીધી ફૂલકળી જેવી હતી. એની ખીલતી ચૌવનવસન્ત પર, નાયકણનો આશક-બ્રમર મોહમુગ્ધ થયો. બાલા એના ચેતચાળા સમજી રોકે એટલી હવે સમજણી થઈ હતી. તે ચગી ગઈ, કે હવે કાલસાની ખાણમાં

ઝાઝો વખત રહેવામાં સાર નથી. સરકારી કુટુંબની બાલા અનુકૂળ સંયોગની હરપજે રાહ જોતી. એવો એક પ્રસંગ, સ્વસ્થ કાળમાં તેને તેડી જવા આવ્યો. નાયકણના પાશકની વર્ષગાંઠ હતી. એ નિમિત્તે તેણે ઠલસાનો કાર્યક્રમ ગોઠવ્યો હતો; પણ તે જ મરસામાં નાયકણ ઇન્ડિયન એજન્સી પીકાતી તી, તેથી તે ન જમ શકી. નિમંત્રણનો નેરોદર ન થાય, માટે બદલામાં બાલાને મોકલી.

બાલાએ તબલચી સાથે તે દિવસે નાયકણનું ઘર છોડ્યું. એનો સહવાસ છોડ્યો, નામરજીનો-કૃત્રિમ-વિલાસ છોડ્યો. અહીંના ત્રાસથી કંટાળેલા તબલચીને પ્રથમથી જ તેણે સાધી મૂક્યો હતો : બન્ને જણે, નાયકણના આશકને ત્યાં જવાને બદલે, ટેકસીમાં બેસી સ્ટેશનનો રસ્તો લીધો.

ત્યારથી તે આજની ધડી પર્વત બાલા નિર્મળ જીવન ગાળતી. ધન્યાની દષ્ટિએ વૃત્ત-સંગીતમાં તે રેત રહેતી. પણ નિર્વિકારી ભાવે. એની ખ્યાતિ સાંભળીને કાઠિાર-સાહેબની આંખો-આંખો જ શા માટે ? આંખો જીવ-અધીર-થયો : તેને પોતાને ત્યાં તેડાવી; પંદરેક દિવસ અગ્રય ઉતારે રહી અને કાઠિારને ખુશ બ ખુશ કરી, તેણે ઇનામમાં જે મેળવ્યું, તે સ્વયંસેવક પેટ્રો ફૂટડો યુવાન.

એ ખરું કે મનથી શુદ્ધ જતાં વાચાચી તે વટલાઇ હશે-નાયકણને ત્યાંના યાગમાં જમતી હશે. જો કે તે યાગ ચોકખી ચિનાઇ ચાંદીના હોય, રસોઈ શુદ્ધ બ્રાહ્મણીઆ કરતાંય સવાઇ શુદ્ધ હોય, જતાં અન્ન તો નાયકણનું ને ! એટલેજ વાંધો ખટકતો હોય, તો દેહશુદ્ધિ પ્રાયશ્ચિત્તના વિધિ કાંઇ મરી પરવાયો નથી. દલીલ દાખલ એમ પણ કહી શકાય, કે મનસા વાચા કે કર્મણા કેટ-કેટલા અવતાર અભડાયાં જાય છે ! એની

સામે કોણ જીએ છે ? અખાલ ને અપેય ખાનખાનથી કોણને ઠંડો કરનાર હજારે માન-વજીવડાઓ ક્યારે દેહશુદ્ધિ પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે-અને જતાં. કથા પણ વાંધા-વિરોધ સિવાય, ભર્યા સમાજમાં પવિત્રતાના પાર-સપુતળા પેઠે તેઓ ક્યાં નથી મહાસત્તા ? બાલા વિચારતી : " સાચેસાચું કહી દઉં છું એ જ મારો ગુન્હો ! "

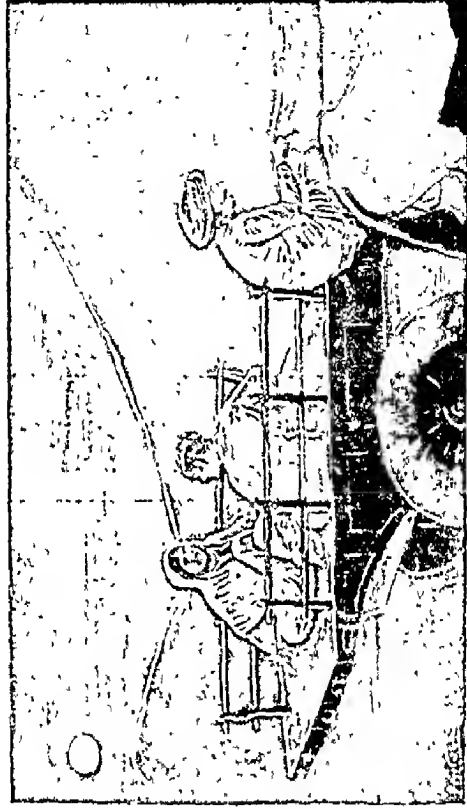
બાલાના મુખમાંથી, તેની કરુણ કથા યુવાને સાંભળી અને કસબજુદે ત્યાં તે રહી હતી એ વાક્ય ઉચ્ચારાયું કે તરત, બાલાના કટિપ્રદેશે પિંટળાયેલો યુવાનનો હસ્ત, સરી જતા સર્પ પેડે, ધીરે ધીરે શિથિલ થઇને સરકી પડ્યો ! જાહેર જનનાના ઉદ્ધાર માટે મથનાર એ સ્વયંસેવકને હવે બાલાને જોઇને જાણે ચીતરી ચડી !

✽

સ્વયંસેવક અને બાલા : બન્નેને સહિસ-લામત નદીપાર ઉતારીને અથવા કાઠિાર સાહેબની હકુમતવાળી હતી બહાર મૂકીને ગાડાવાળો એને રસ્તે પડ્યો હતો અને પુરુષ-પ્રકૃતિની બેલડી, નદીને કિનારે પણ ફર ફર ઉમેલાં વૃક્ષ અને વેલડી પેડે, એક બીજાની અડાઅડ સ્પર્શીને, જતાં જીવનની જુગાર અનુભવતાં એક સિવાપર બેઠાં હતાં. ઉપાકારની ઉગીને આથમી પણ મર્દ હતી, જતાં આ બેમાંથી એકકેયના જીવનપ્રદેશમાંથી ઉપા પહેલાંના અન્ધકાર નહોતો વેરાયો.

બાલાએ પોતાની રજેરજ અને સાચે-માચી પીતક વાત સ્વયંસેવકને કહી સંભળાવી. તે મધુમક્ષિકા જેવું જીવન જીવતાં જીવતાં જેવા સંસારસુક્રાન્તીનાં સ્વપ્ન સેવતી હતી, તેવી રનેદમૂર્તિ એની લાગરાદલ્લુર બેઠી લાગતી, અને એ સ્વપ્નમતવાદી, પરમજી, જનનાના હિત ખાતર ચાહોમ ઝંપલાવનાર

“ The Unborn ”

ચિત્રકલા :

“ તમે કાંઈ કહો છો ? ” બોલે છે. “ બોલો વાતના ગણેશ મીડયા. ”

મે તેને અંગે વિપત્તિ નડે તે સામે જીવનના ઉમદા જવાહીરથી યુગનાર પ્રસ્તુત સ્વયંસેવકરૂપ પોપટની મેના થવા મથતી હતી. બાલાને જીવનભર મધુમક્ષિકા નહોતું રહેયું; એને એવા સંસ્કાર જ નહોતા મળ્યા. ઠાકારસાહેબના ડાયરાની છેલ્લી મહેફિલ પ્રસંગે, ખાનગી ગુફતગો સાંભળ્યા પછી, સ્વયંસેવકના મૂલવતા તીર અરબા પ્રત્યુત્તરેએ, બાલાના બેદિલ દિલમાં ડુંડી કદાચ અવિચળ-છાપ પાડી હતી અને એ અસરની તણાઇ અહીં સુધી આવી હતી- ધરબદાર છોડીને, એકઆરામ ત્યજીને, વકાદાર અને ગિર્યામુ પોતાના તખલ્લુસોનો ય ત્યાગ કરીને અને નર્તકી કે ઉસ્તાદ ગાયકની નામના તથા નામનાને અંગે મળતાં મહામૂલાં નજ-શાણું-મર્વસ્વને ફેગાવી દઇને તે યુવાન-સાથે ખેડી હતી-એની સાથે ગૃહસ્થાશ્રમી થવા.

બાલા યુવાનની સ્પર્ધે તેની દેહવેલી નાખીને પડી હતી, નત મસ્તકે, દેહડતી જાતીએ આશાતુર નયણે; એની છુદ્દી શિરવેણી, વડેતી વાયુલહરથી, યુવાનના વૃક્ષસ્થળને કુમાર આપવા ફરફરતી હતી, પણ સ્વયંસેવકનું હૃદય ! નહી તડે, દેરં દેર વેરાપલા પેલા પત્થર કરતાં જરાય નરમ નહતું લાગતું. એની નીચો નમેલી આંખનું પોપટું ય ફરકતું ન હતું. “કસળાણીને ત્યાંની કન્યા !” મગજના તંત્રુએ તંત્રુમાં એક આજ સાવનાનો ડંખ એને ડંખ્યા કરતો.

“વિચાર જ ક્યાં કરશે ?” બેદિલ બાલા આશાનો એક ખોલ ખોલી.

“તારો ઝણી છું; લાગે છે, કે પનિ નદિ યથ શકાય.”

યુવાને દુબાતે દૈયે, જનાં મણે અનિમ નિરાકારણ કહી સંભળાવતો હોય તે રીતે કહ્યું.

“મરજો તો પણ ?”

“તો પણ; બાલા, મને ગદ્દ દુઃખ થાય

છે-તને આવો ઉત્તર સંભળાવતાં; પણ નિરુપાય...સમાજનાં બંધન !” યુવાને નિઃશ્વાસ નાખ્યો.

“બંધન ! અને વળી સમાજનાં ?”

બાલા આવેશમાં આવીને બોલતી હતી: “તમે રાજ્યના કાયદાનો છડેચોક લાંગ કરવા બેઠલી તાકાત નહોતી બતાવી ? આજ સમાજના ફરિબંદ કાયદાને ન કચરી શકો ? સમાજના એ એક જ કાયદાનો લાંગ કરોને ! લલા પુરુષ, ચિત્તથી મને ચાહો જ છે, તો વર્ણ-તર લગને ચીસે ચાલો ને...” બાલાના કાકુલદીલમાં કાલાવાલા, એની રમતીઆળ જટામાં રમણીય એટલા જ હૃદયવેષક હતા. યુવાનનું અંતર કળવું મુરકેલ હતું. તે બાલાની કંગાલ મુખ-મુશને અકચ નજરે જોતો હતો. બાલા હજુ બોલતી અટકી નહતી: “શું બેધ રહ્યા છે ? અંગના અવયવો ! શંકા છે ? કાકારની પરીક્ષામાંથી પાસ થાઉં તો તો પછી ધર ઉઘાડી આપશોને...”

“વ્યર્થ કંપના કરી મનને વ્યાકુળ ન કર. બાલા, તારા શિયળ વિષે મને જરાયે સંદેહ નથી. તું અમથી અકળાય છે.” પોતે નિષ્ફર નથી, એની પ્રતીતિ કરાવતા યુવાનના રાજ્યે સાંભળીને બાલાને લગીર શાંતિ વળી. તે બોલી: “ત્યારે ખીન્ને શો બાધ નડે છે ? કસળાણીને ત્યાં ઉછરી તે ! અરે યુવાન,” બાલાએ યુવાનના લલાટ આગળ આવેલા ગુચ્છના વાગને ધારવંકા કરતાં કહ્યું: “મને કપ્પીય, અહાના મુખમાંથી નીકળેલા બાહાણની ચોનિમાં અવતરેલો જીવ જે મલમાંસ સેવના હોય તો તે જાતનો બાહાણ જતાં નાપાક ગણાય, તો કસળાણીને ત્યાં રહ્યા જતાં શુદ્ધ રહેનાર સુન્દરીનો પવિત્ર આત્મા તરીકે શા સાર સ્ત્રીધાર ન થાય ? બાહાણ, માટેજ ને પવિત્ર નદિ, તો અબાહાણ, માટે જ અપ-

વિત્ર ? વિચિત્ર નથી લાગતું તને ? કહે મને.
 બિસ્વગંગાનો ઉદ્ધાર કરનારી વેરૂયા હતી,
 છતાં એની આગળ તારું શિર ન ઝુકે ?
 મારા મજનૂ, તું મહાત્મા મુળદાસ જેટલો
 ઉદાર ન થાય-મારી ખાતર પ્રભુની ખાતર-
 એક વખાના માર્યા ધુરતા જીવનો ઉદ્ધાર.
 પાંતું પુણ્ય ન મેળવે ? રેતીના રણમાં
 પ્રાણાષ જતા પ્રેમનો જીવનદાર થાને ! તું
 કહેતો, કે યુવાળના ફૂલ જેવી છું, ના, મારા
 દિવસર, છત્રછાયા વિના વીલાષ જતો યુવ-
 છોડ છું; એનું છત્ર થા ને । ”

જાત્રાએ-યુવાન સામે આશાભરી મીટ
 માંડી; તેણે જોયું, કે સમાજનાં બંધનને
 લીલાં કરનારું શસ્ત્ર કદાચ ઇન્દ્રરાજ કે સ્વર્ગને
 કાઈ ફિરિરતો ફેંકનાર હોય, તેમ યુવાનની
 દષ્ટિ ગંગના ચન્દ્રવે ચોંટી રહી હતી.

“ આમ જો, ” જાત્રાની કાંકડી,
 સામે જ પહેતાં નદીનાં નીર પેકે અસ્ખલિત
 પ્રવાહે વહ્યા કરતી; મને કહે, સંભળ ન ।
 પંકમાં ઉગેલાં પંકજ દેવકંઠ ચડે છે કે નહિ ?
 ‘ કરાળજીનો સદવાસ ’ એટલાજ ક્ષંકથી
 તું કંપી ઉડતો હોય, તો રાતનો પેલો ચન્દ્ર ।
 ક્ષંકિત છતાં તને એ નહોતો ગમતો ? એની
 ચાંદનીના પૂરને તું નહોતો પીતો ? મને
 ખાતર છે-હું માનું છું, મને ખાતરી છે,
 કે આ ઉજ્જમાળા જીવન પ્રત્યે તને કેવી
 મિટી મમતા છે. એ ઉજ્જવળતામાં ‘ કસ-
 બળ ’ શબ્દની કાળાશનો તું કાંઈ દેખે છે ?
 માન કે એટલો કાંઈ છે-ત્યારે તું એને
 બૂંઝી નાખે ! કાળી કાળી ધૂપસળીની
 મુગ-ધને, સમાજના અનિષ્ટ બંધનને બેગે
 વેડકાઈ જવા દરશ ? ના, નહિ; એમ ન
 કર. દવાણુ યા. કાળી કાળી લોય કાજર કે
 વાગોળ નથી, કોયલ હું. અંતરે ઉઠીને
 જોઈ લે-પછી કહે, કેવી છું ? ” ઉમ
 તપમ્બર્યાને અંને વરદાન દેતા દેવતા વરદ

હસ્ત ઉર્ધ્વગામી થયા હોય અને તેમના
 પ્રચલ્લ વદનથી, ઇચ્છાને કળિભૂત કરનાર
 પેલું વચનામૃત- ‘ તથારણ ’ હમણાં જ
 સંભળાવાનું હોય, એવી ઉત્કટ ને તીવ્ર ઉત્ક-
 ઠાપૂર્વક, યુવાનનો અંતિમ નિર્ણય સાંજ-
 ણવા જાત્રાની બધી જ ઇન્દ્રિયો એકતાર
 થઈ.

-અને, અગાધ સમાધિમાંથી જાગી,
 પોપચું જોલી, તપસી તેનો હોઠ કહાવતો
 હોય એમ, સ્વયંસેવકે બારે મનોમન્યનને
 અંતે અવિચળ નિરધાર ‘ સંભળાવ્યો :
 “ જાત્રા, ‘ તારો ઋણી છું. ’ જાણતું
 દમ્ય વધારે વેગથી ધડકવા લાગ્યું : “ તારા
 સુંદર ચોવનને અને નિર્મળ જીવનને હું હમ-
 ધૂત નહિ થવા દઉં ; ” જાણને હલુય એક
 જોત્ર સાંભળવો હતો. અતિશય આતુર નયણે
 યુવાન સામે તે તાકી રહી. યુવાને જોઈને
 જોત્ર છોડ્યો : “ હડધૂત નહિ થવા દઉં ; કહેતી
 હોય તો દિનકુ સજા માર્કત શુદ્ધિના વિધિથી
 તું સમાજમાં ભળતી થાય એવી જોડવણ
 કરી દઉં—”

“ અને પછી ? ” જાત્રા બહુ અધીર
 બની ગઈ હતી.

“ પછી સમાજમાં અનુકૂળ રચાન શોધી
 લઈ જીવનનો નિર્વાહ ચલાવી શકશે. ”

યુવાનનો આ અંતિમ નિરધાર હતો-
 મદા મનોમન્યન પછીનું નવનીન તે આ ।
 સાંજગીને જાત્રા રતબ્ધ થઈ ગઈ : “ શુદ્ધિ
 થવા પછી. મમાજ સુદાં અપનાવી લે તે-
 પછી પાત્ર, અવેશ ખાતર બેખનો અંચલો
 એકનાર સ્વયંસેવક, સમાજની એક સંજોગ
 સુદ-છતાં નિઃસહાય-વ્યક્તિને ‘ પોતાની ’
 મણીને ચૂકમન્દિરે નહિ થાપવા જેટલો નબળા
 મનનો । અરે, મારા પ્રા...ણ ! ” કહીને
 જાત્રા, તૂટી પડતી લતા પેઠે, યુવાનને ચરણે

મસ્તક નાખતી હતી પડી. આજા હમણે વળી ગઈ. તેની સામે જોવાય તો મન કદાચ વિદ્વજ થાય ને નિશ્ચયથી ડગી જવાય એવી ધાસ્તીથી, કરમાયલા કૂચને ફેંકી દેતો હોય તેમ, પોતાને વળગી રહેલી આજાથી એક જ તરછોડે છૂટે. યાદ, યુવાન ઉભો થયો-આજાના સામે સહજ દૃષ્ટિપાત સરખો કર્યા સિવાય તે ચાલ્યો-નદીની રેતાળ ને પાંધર ભૂમિ વટાવી, પગ દોડી જેવી સાંકડી ગલીમાં થઈને વતનની વાટે ચાલ્યો, ત્યારે વાલુની હજી લહરી વાતી હતી અને તેના રસ્તે, વડ આદિ વૃક્ષોપરથી ખરી પડેલાં સુકાં પાંદડાં, તેના પગ તલે કચરાઈ જવાથી, કડકડ અવાજ કાને પડતો હતો.

✽

દેશનેતાઓ જે કોટિના સ્વયંસેવકો ઇચ્છતા હતા, જે સમસ્ત દેશમાં સ્વાતંત્ર્ય અને સ્વાયંત્રતાસનની હાલક પહોંચાડી શકે, લોકમતને અચ્છી તરેહથી કેળવીને ‘કાયાપલટ’ કરી દે તથા બેધારી તક્ષવાર જેવી, દેશને માથે ઝૂક-મતી પરમ્પરાતુલું ઇન્દ્રાક્ષન ડગમગ ડાલાવી દે, એવા મુશ્કેલ સ્વયંસેવકોમાં આ યુવાનની ગણના, રંચ માત્ર શંકા સિવાય થતી. વર્તમાનપત્રોમાં એની ભારિભાર પ્રશંસા છપાતી, એના વિશે કવિતાઓ રચાતી અને કોઈક જાહેર સભારમ્મોમાં ગવાતી પણ ખરી; એની પ્રતિભા અજબ ! એની હાજરી હોય, ત્યાં નવું ચેતન રેડાય.

એની મુજબ દોરે દમણ જ પુટતો દવો-પહેલી જ પચ્ચીસીને આરે તે પહોંચ્યો હતો. દેખાવડો, કાન્તિમાન, વિહાન, પ્રતિષ્ઠિત, મોભાવાળો, જહોળો માન-મત્તો ધૂસવનાર, આયામનો શોખીન; દુકામાં સૌ સારાં માણસોને ગમી જાય એવો એ સ્વયંસેવક હતો.

એની રંગે રંગે સ્વદેશના સિદ્ધમંત્ર માટે, નોકરશાહી સામે વિપ્લવ જગાડનારી જવાબા ધીકતી. ખંડખેલી નામાવસિ નોંધાય, તો

પહેલી સડી એની જ વંચાય-એટલી એને પોતાના દેશ પ્રત્યેના નગદધર્મ માટે ધગથ હતી. પ્રજાકીય કામોમાં મગ્યા રહેતાં, દેટલીય ટંકા તેણે ચવાણું ફાંકીને કહાડી હરો. નિરતિ સુએ નહિ; ધસાઈ જતી છાંદગી સામે ‘લુએ નહિ, પગવાગીને બેસે નહિ; જ્યારે લુએ ત્યારે સ્વદેશનો એ સિપાઈ, ખડે પગે તૈયારનો તૈયાર ! સમાજને-દેશની તેજીસ કાટિ વરિત-વાળા વિશાળ સમાજને સડતા-સુડા જેવો રાખીને, સ્વદેશને સ્વતંત્ર કરવાની તેને તમના લાગી હતી !.

“ પાછળ પાછળ ક્યાં સુધી આવવું છે ? છાન નહિ છોડે ! સ્ક્રીલક કહી છે તે ખોટી નથી ! ” યુવાનના ઉડ્યા પછી, તેનાથી તરછોડાયેલી આજા, હજીય આજા નામના પંખીને, સુતરના કાચા તાંતણે ટીંગાઈ રહેલું જોઈ રહી હતી. તેણે યુવાનની ફેડી લીધી અને રાતી, કુસકાં ભરતી, આછછભરી લાગણી ફાલવતી, કપાઈ જતા કનકવાની દોરી પેડે યુવાનની પાછળ ધસડાતી હતી યુવાન તેને ઉપરુકત કપડો દેતો ઉભો હતો.

“ કહું છું કે દેડો મેલ ! ” ધુરડીને યુવાને આગળ ડગલું ભર્યું-આજા તેને વળગી પડી. વિખરાયલા વાગથી : વધારે એઆકળી લાગતી આજા-આલિંગનવડે, સ્પર્શે, નિઃશ્વાસે નિજ મનથી માનેલી રનેહમૂર્તિના હાથપર દેવાયલાં ચુખ્ખને, યુવાનના સર્થાંગને, એની ‘અધોંગના’ ચત્રા ઇચ્છનાર પ્રેયસી-‘અભાગતી’ રહી હતી : “ મારો કે તારો, તમારે ખોળે છું. ” આજાના આકન્દથી, કલકલ નાદે વહેતી નદી મુદ્દાં રડી ઉઠી.

“ તારા કરતાં પશ્ચિમ વધારે જૂડું નહિ હોય ! ” યુવાનનાં વચ્ચેણ મુણ્ણિને, આસપાસ ઉભેલાં વૃક્ષોનાં મૂળ, ધરતીની અન્ન-ત્રાસથી જાણે મુછ ઉડ્યાં !

છવને સજીવ છવ તરછોડી ગયે; જડ

ધરતીના બોળા સોને વારતે ને સદાકાળ
મોઢળો છે. બાલા ધરતીપર પછડાઇ. યુવાનનાં
“દમ ત્યાંથી ઉપડતાં હતાં.

ગામની રખવાળી કરતાં અને રખવાળી
નાર ગામથી દૂર દૂર-સીમના સીમાકાથીય
આગળ-કેટલાય ખેતર વડાવ્યા બાદ, શુભ
શિવાલયમાં શિવલિંગ અને પાર્વતીજીનો
નિવાસ હતો. ગામનો કોઇ પૂજારી, એ બોળાં
દેવ-દેવીને પ્રસન્ન કરવા આવ્યો હશે, તે
શિવાલયમાં પેસતાં જ નજર સામે અંધા-
યલા ધંટની ટોકરી વગાડી રહ્યો હતો. શિવા-
લયનો ધંટારવ, ગામ તરફ જતા યુવાનને
કાને અચગયો અને મોડી મોડી બળે
અણુદીક કોઇ દેવી પ્રેરણાએ તેને સચેત કર્યો
હોય, તેમ ચાલતાં ચાલતાં તે એકાએક ચંબી
ગયો. પછવાડેનાં દિશા ભણી એવું મ્હોં ફર્યું.
તે ક્ષણભર અવાચક જેવો ઊભો રહ્યો.
હડપચી આગળ હાથની આંગળી ટેકવો,
બીની થતી પાંપણોને નીચી ઢાળી, વિચાર
કરતાં કંપી હકચો: “એની આસાને છુંદી
નાખી ! ખીલતા એક નિર્મળ જીવનપુષ્પને
અકાસે કરમાઇ જવા દેવાનું મહાપાપ હું
વ્હોરી રહ્યો છું ! નિર્દોષ બાલાનો બેચો મારા

જેવો નહિ ચાપ તો એને પછી કાનો
આધાર ! ”

યુવાન ઉતાવળે પગલે પાછો ફર્યો.
થોડી જ વારમાં એ નિઃશ્વાસબીના રચલે
આચી પહોંચ્યો, ત્યાં અનાથ-ભક્ષાશ બાલા
ધરતીપર બેકાટ પડેલી એણે જોઇ હતી; પણ
હવે તેનો જીવન્ત દેહ ત્યાં નહતો-જમીનપરના
દડમાં આકૃતિ માત્ર દેખાતી હતી યુવાને
બાલાનું પગનું પારખી કહાણું અને એને
પગલે પગલે પાછળ ચાલ્યો. બાલાનાં પગલાં
કેંદ જળ-છલકાતી નદીની કિનાર સુધી પહોં-
ચતાં હતાં, પછી અદૃશ્ય થયાં હતાં ! યુવાન
ગલરાયો. નિમિષમાત્રમાં તેણે અનુમાન કરી
લીધું-એવું અનુમાન ખોટું નહવું. દૂર દૂર
નદીના ગહન જળ તરફ દૃષ્ટિ નાખતાં તેણે
જેવું કે ત્રીજા જળમાં ઉગેલા શ્વેત કમળ
પેટે, ખૂણી બાલાના ફિક્કા વ્હોરાએ જરાવાર
દેખા દીધી, ન દીધી, ને-એનાપર પ્રલપ જેવાં
લાગનાં જળ ફરી વળ્યાં ! એ દૃશ્યને જોતાં,
યુવાનની આખો મીંચાઇ જતી હતી, તે જ
ક્ષણે, માનવીની ખૂણા જતી છેલ્લી-જાંખી
આશા જેવો, જળમાં તણાતો ઘીના દીવાનો
દડિયો, તરંગના એક જ હલકારે હાલવાઇ
ગયો.

સરસ્વતીના ઉપાસકો

માદિયમ્બેવક એટલે સરસ્વતીના ઉપાસક. એને શોભે એટલી લક્ષ્મીની એના સાથે
આપણે આપણી પ્રતિષ્ઠા કર્યે જઈએ. આપણે સ્થિત થયા વિના ચાલીએ. આપણે ગરી-
બીથી ગિરફતાર ન થઈએ. પ્રસિદ્ધિ એ આપણું માપ ન હોય. પ્રસિદ્ધિ સંનિગોને અધીન
છે. પ્રસિદ્ધિમાં દમેશ રાચી કિંમત હોય જ છે એમ નથી. પ્રસિદ્ધિ એ લોકદૃષ્ટિ છે,
અહિરૂદ્ધિ છે; અંતરૂદ્ધિ તો આપણી પાસે છે. તેની જ કસોટીએ આપણે ચક્રવું જોઈએ.
અંતરાત્માનો સંતોષ એ જ મોટું પારિનાયિક સમજીએ. ત્યારે આપણે અંતરમુખ રહીને
આત્માનંદને ખાતર જ આપણી પ્રતિષ્ઠા કરશું ત્યારે તેમાં સમી શક્તિ આવશે; સમતેજના
અને સ્વચ્છતા આવશે; તેની આગે નહિ તો કાસે પૂરેપૂરી કિંમત અંકાશે. એ કિંમત
દ્રવ્યથી તો નહિ જ પણ તેના ઉપયોગથી, નેના બીકારથી. આપણે સાચી કિંમત માટે જ
આપણી પ્રતિષ્ઠા સમજીએ.

ગિરુભાઈ

નખી સરેવર-માઉંટ આણુ

લેખક: ડોક્ટર ઇન્દુલાલ સે. દવે, એમ. બી. બી. એસ.

ગુજરાત, કાઠીયાવાડ અને રજપૂતાનાના પ્રદેશમાં ગીબ્બ ઋતુના શ્રી સવિતાનારાયણના પ્રખર કીરણોની અસહિષ્ણુતાથી તપ્ત થયેલ અનેક યુવાન, યુવતિઓ અને રાજ, રજવાડાના પ્રભાવશાળી મનુષ્યો ત્યાં વાસ કરે છે તે માઉંટ આણુ ગુજરાત, રજપૂતાના વચ્ચે ઉમેસો આ ભવ્ય, પ્રભાવશાળી, અતિગૌરવવંતો ગીરરાજ બંને દેશ ઉપર પોતાની છાયા સરખી રીતે પાડે છે. આણુ-રાજ ગુજરાતીઓનો તેમજ રજપૂતાના વાસીઓનો પણ ખરો પરંતુ ગ્રીબ્બ ઋતુમાં જો વસતીગણતરી થાય તો ગુજરાતીઓ નિદાન બમણી સંખ્યામાં જણાઈ આવે. અમદાવાદ, વડોદરા, સુરત અને મુંબાઈ સુધીના ગુજરાતીઓ બહુ સારો લાભ લે છે, અને દિન પ્રતિદિન વધુ પ્રમાણમાં ત્યાં જાય છે.

આ પહાડ ગુજરાતની સપાટી કરતાં સાડાચાર દગ્ગર ષ્ટ હંચાઈએ આવેલ હોવાથી ભગવાન સૂર્યનારાયણનાં પ્રખર કીરણોનો સખ્ત તાપ જરાએ જણાતો નથી. આણુરોડ સ્ટેશનથી ખરા બપોરે મોટરથી નીકળી માત્ર દોઢ કલાકમાંજ આ પર્વત ઉપર આવનારને તે ગ્રીબ્બ ઋતુમાં છે-કે કેમ તેનો ખ્યાલ સુધ્ધાં ભૂલાવી દે છે. જેમ જેમ ઉંચે ચઢતો જાય તેમ તેમ માણસ કંડક ભોગવતાં ભોગવતાં, કુદરતી લીલાનાં દર્શન

અને વિરાન વડે સુંદર, સપાટ, પર્વતો કાતરી કાટેલોં રસ્તો અને મોટર જેવા યંત્રથી ઉતાવળે ઉંચે ચઢતો માણસ ખરેખર ઇશ્વર ની અગાધ શક્તિ અને મનુષ્યકળા અને કૃતિ બંનેને એક સરખી રીતે જોખખતાં શાળે છે. ઇશ્વર અને મનુષ્યનો આભાર માનતો તે પોતાની મુસાફરી પૂરી કરે છે.

માઉંટ આણુ અનેક સુંદર, રંગબેરંગી, બંગસાઓ ઉપરાંત રજપૂતાનાના પ્રત્યેક રાજ્યના સુંદર ગ્રીબ્બ મહેલો (Summer Houses) અને વક્રીસતોનાં મકાનો દર્શિતે શેકે છે. સરકારી મકાનો-હોટેલ-કલબ-ટેનીસકોર્ટ્સ-ભવ્ય પોલો ગ્રાઉન્ડ ઉપરાંત અનેક સ્થળો આ પહાડની સુંદરતામાં વધારો કરે છે. જૈન ધર્મનાં જંગ વિખ્યાત દેલવાડનાં દેહરા-શિલ્પકળાનો અન્નેડ નમુનો પણ અહીંજ છે હિંદુધર્મનાં જાત્રાનાં સ્થળો-અધર દેવી-ગુરૂશિખર, વસીષ્ઠાશ્રમ-ગૌમુખ-અચળેશ્વર-ઇત્યાદિ આ ગીરરાજનાં પ્રાચીન ગૌરવવંતાં રમણીય સ્થાનોએ અનેક જાત્રીઓ પગપાળા જવે આવ કરે છે પહાડોનાં પડોમાં કુદરતી પહેલી બજોસોની ગુફાઓમાં અનેક સતો-મહાત્માઓ-સાધુ સંન્યાસીઓ વાસ કરી પ્રભુમાં તલ્લીન થવા યોગાર્થ થઇ તપ તપે છે.

આવી અનેક વિશિષ્ટતાઓથી આણુરાજ

દેદિપ્યમાન થયેલ છે. પરંતુ સૌથી સુંદર, રમણીય, આદ્યાદ્યનક, શીતળ, અને મોહક સ્થાન તો માત્ર એકજ છે. દેવેના નખવડે, જગત્તી ઉત્પત્તિ સમયે, અનેક યુગો પૂર્વે, બંધાયેલ નખી-સરોવર તે એકજ સ્થાન છે કે ત્યાં કોઈ પણ માણસ મુખ્ય માણી શકે છે. ચારે બાજુ પહાડોમાંથી વહેતાં ઝરણાં અનેક રંગી સૂર્યકીરણથી રંગાતાં રંગાતાં આ સરોવરને ભરે છે. ઢેલકાંઝે વર્ષોથી આ સરોવર ખાલી થયેલ જવડું નથી. ઉંચા ઉંચા પહાડોની વચમાં આવેલ આ સરોવર કીનારે ગ્રીષ્મ ઋતુની સાયંકાળે ચાર પાંચ વાગેથી સૂર્યાસ્ત સમય મુધી અનેક સ્ત્રી પુરુષો વિહાર કરે છે. ગુજરાતની રંગબેરંગી સમીપ્તિ, યુવતીઓનાં નિર્દોષ હાસ્યમય ચિત્રો અને યુવાન દંપતિઓ તેમજ પ્રૌઢ ઉમરે પહોંચેલાં સ્ત્રી પુરુષો પણ આ સ્થળનો આનંદ આપવા તત્પરજ હોય છે. મુંબાઈની ચોપાટી માફક આ સરોવર કીનારો કોઈ દીવસ ખાલી રહ્યો નથી જાણે તેમાં કાંઈ દેવી અંશ હોય તેમ અનેક પદ્મનગીન યુવતીઓ પણ પોતાના પ્રદેશથી દૂર આશુમાં આવી કુદરતની લીલા નિહાળવા પડશે ચીરી નાંખે છે અને દિગ્ગતથી, વગર સંકાપે, ખુદાં મોંઝે, વિહાર કરે છે. આગરી ઇસમો પણ નખી-સરોવરની દવા ખાધા વિના રહેજ નહીં એટલી સુંદરતાનું આકર્ષણ ત્યાં છે. ચારે પાસ ફરવા માટે રસ્તા બાંધેલા છે ત્યાં અનેક કર્મ-દાનાં ઝાડ તેમજ ફળદ્રુપતા અનેક પ્રકારની વનસ્પતિથી આચ્છાદિત પહાડોનો આનંદ મને તેના દ્રશ્યને સ્પર્શ કરે તેમ છે. આ રસ્તા ઉપર ચ્યજે રથજે, માક ખવા નદી પણ નિરતિ બેસી કુદરત નિહાળવા વ્યવસ્થા છે. ત્યાં રૂઢ નરનાગીઓ શ્રમ ઉતારતાં આ-

નંદ અનુભવે છે, યુવાન દંપતિઓ અનેક શુભ શૃંગારિક વાર્તાસ પીએ છે તેમજ યુવતી સંઘો પોતાનો નિર્દોષ આનંદનો સમય વ્યતીત કરે છે. કોઈ વધુ નાણુક યુવતી, કોઈમળ 'ચરણોને - શ્રમ ન અપાય તો રીક્ષામાં (Rickshaw) બેસીને પણ આ સરોવરની પ્રદક્ષિણા કરી જાય છે. આંખ યુવતીઓમાં આ પ્રચાર વધુ જોવામાં આવે છે.

કર્મદાનાં ઝાડો અનેક જોવામાં આવે છે પરંતુ તેથી એ વધુ સુંદર આકર્ષણ તો જંગલી, સફેત તેમજ શુભાળી, શુભાળનાં વન, આશ્રયદાની સુંદર સુવાસ, ચમેલી અને શુભાસના રંગો, અને સૌથી વધુ પ્રમાણમાં આશુ ઉપર વડના ઝાડ જેવા સોનેરી ચંપાનાં વૃક્ષો ત્યાંના આકર્ષણમાં અનેક ગણે ઉમેરા કરે છે. સરોવરને પૂર્વ કીનારે ઉંચી ટેકરી ઉપર નામદાર એ. જી. જી. નો બંગ્લો અને 'પુતીધન જેક' નો રાષ્ટ્રધ્વજ ખાસ ખ્યાલ બેંચે નેવાં છે. અગ્નિ ખૂણામાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચી ટેકરી ઉપર જ્યપુર રાજ્યની ઢાહી અને તેના અનેક મીનારા ઉપરથી આ સરોવરને જોનાર તો ખરેખર ભાગ્યશાળી મનાય.

વૈશાખ સુદ દશેમથી પુનેમ મુધીના દિવસોએ તો રાત્રે આ સરોવર મનુષ્યોથી ભરપુર હોય છે. ગ્રીષ્મની સાયંકાળે તેમજ ચાંદની રાત્રે અનેક સહૃદયી યુગલો નાવ દંકારી આ સરોવરની મજા માણે છે ! તેમાંએ રશિક નરનારીઓ નાવની ઝડપથી ચાલતી ગતિ સાથે મધુર સંગીત છંદે છે તે કીનારે ઉમેલા-ઓનાં હૃદય વીંધે છે. તે નથી વીંધના માત્ર ફરતા પહાડોની શુદ્ધાઓમાં વસના મદાતમા-ઓના હૃદય ! ! ! આવા મદાતમાઓ પણ ત્યાં અનેક વસે છે અને ઇશ્વરને શોધે છે.

કેટલીક વાનીઓ

લેખિકા: સૌ. કપિલા મ. કાંતાવાળા

(૩૨) ખારો શીરો

એક શેર ઝીણો રવો.

મીઠા લીમડાના પાનાં પચીસ.

રાધ, મરી, છરં, નેંધએ તેટલાં.

અધોળ તેલ અથવા ઘી.

ત્રણ શેર પાણી

થોડું મીઠું.

ગળ્યો ખાતારને માટે જરા ખાંડ.

ખારો શીરો કરવો હોય ત્યારે ઝીણો ખારીક રવો લેવો. અધોળ તેલ કે ઘીમાં ધીમા તાપે સેકવો. રાધ, તલ, અને મીઠા લીમડાનાં પાના મૂકીને આપણે વધાર કરીએ છીએ તેવી રીતે પાણી વધારવું. પાણી સારું ઉકળ્યા પછી રોકેલા લોટમાં રેડી ઘઉં શીરાની માફક હલાવવો. ગળ્યો કરવો હોય તો મીઠાની, જળ્યાએ ખાંડ નાખવી. ઉઠ્ઠો ઉઠ્ઠો પીરસવો નેંધએ.

(૩૩) લીલાં નાળીએરના ચકતાં

એક લીધું નાળીએર.

અન્ડેર ખાંડ

પાવલી ભાર કેસર દુધમાં ધુટેલું.

અધોળ બદામ છોલી કાતરી કરેલી

(કડવી આવી ન જાય)

અધોળ પીસ્તાં ઝીણું કાતરેલાં.

લીધું નાળીએર છોલીને એ સરખાં ભા-

ગવાં. દરેક કાચલાનું કોપર ખમણીથી ખમણવું. સરખાં કાચલાં હશે. તો સારું ખમણારો. કોપરાના ખમણેલા માવાની અંદર ખાંડ નાખી મેળવવી. પછી તપેલામાં નાખી એ બધું ચુલે મૂકવું. એ સેકાઇને લાલ થાય, ત્યારે નીચે ઉતારી અંદર કેસર, બદામ, તથા પીસ્તાં નાખી બરોબર મેળવવાં. થાળામાં એ બધું નાખી દઇને ચાખડવું. સીને ત્યારે ચકતાં પાડવાં.

(૩૪) તરત ખાવાનું અથાણું

૧ શેર કાચા લીધું.

મીઠું નેંધએ તેટલું.

નવટાંકે ગોળ.

જરા હોથ

અધોળ તેલ.

લીધુને ચુલા ઉપર તપેલામાં પાણી મૂકીને પહેલાં બાફવા. બાફી જાય ત્યારે લીધુને ઉપરથી ચાર ચીરી કરીને બધો મસાલો તેલને ગોળ સિવાયનો ભરવો. ચૂલા ઉપર તપેલીમાં તેલ મૂકી લીધુ મૂકવાં. પછી ગોળ નાખવો. ગોળનું પાણી થાય ને બળે કે તરત કઠણ ચતાં પહેલાં ઉતારી લેવાં.

મુસાફરીમાં આપણી પાસે કોઈ પણ અથાણું ન હોય તો આ રીત કામમાં લાગે છે. અને આ અથાણું આઠ દસ દીવસ સારું રહે છે.

સ્ત્રી જાતિ કેવી રીતે

સુખી બને ?

લેખિકા: શ્રી નર્મદા મહેન.

સ્ત્રી જાતિ કેવી રીતે સુખી બને અને પ્રમત્તા ઉદ્ધારમાં કેવી રીતે સહાયક થાય; એવા પ્રશ્નો આજે ઘણા વખતથી પૂછાયા અને ચર્ચાયા કરે છે. તેના ઉત્તરોનો પણ કંઈ તોટો નથી, છતાં આપણી સ્ત્રીઓની સ્થિતિમાં કંઈ ફેર પડ્યો નથી એ શું નવાઈ જેવું નથી ?

ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓ પોતે પોતાના મોટે ઉન્નતિનો રસ્તો તૈયાર ન કરે ત્યાં સુધી બહારના સેંકડો ઉપાયોથી પણ આપણું કલ્યાણ થવાનું નથી. સ્ત્રીઓએ પોતપોતાની સ્થિતિ અને સંયોગો વિચારી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ધર્મ, નીતિ, જ્ઞાન અને દેશના કાર્યમાં ભાગ લેવો જોઈએ.

જેમ ધર્મ, નીતિને આપણા જીવનમાં જરૂરી ગણીએ છીએ તેમ દેશસેવાને હાલના જીવનમાં આપણે અતિ જરૂરી ગણવી જોઈએ. એજ આપણા ધર્મ હોવો જોઈએ, અને અત્યારે આપણે જાગૃજ યોગી મહેનતે તે ધર્મ કહો કે દરજ બળવી શક્તિએ એમ છીએ.

તે ધર્મ બીજને કાઢ નહિ પણ આપણે વિચારપૂર્વક વિચારતી કપડાં હરામ કરીએ અને શુદ્ધ સ્વદેશી આપણાજ દેશમાં વણાવવી ખાદી-પહેરીએ, બીજન બધાને ખાદીમાં રહેલા શુભોચી જાણીના કરીએ.

અત્યારે જે બાપડો આપણી ગેરીએ ગેરીએ ફરી ખાદીના કાપડોના પ્રચાર કરી રહ્યા છે તેને બદલે આપણે સ્ત્રીઓજ એ

કામ ઉપાડી લઈએ, તો હું નથી ધારતી કે આપણી જહેનો કે ભાંઈઓનાં અંગ ઉપર એક પણ વિચારતી કાપડ રહે.

આપણને હજી આત્મવિશ્વાસ નથી એટલે એમ થાય છે કે એવું કામ આપણાથી ન બને. પણ હું એમ માનું છું કે કેટલાંક કામો આપણે કરી શકીએ નથી. એમાં ભણતર જોઈતું કે નથી એમાં વિદ્વતા જોઈતી. ફક્ત કામ કરવાની ઇચ્છા હોય તો પણ કામ કરી શકીએ. એક સ્ત્રી જેવું અને જોડલું કામ કરી શકે તેવું અને તેટલું પુરુષથી ન યથ શકે. કહેવાય છે કે 'સ્ત્રીઓના કામોનું માપ કાઠવું સૂરકેલ છે અને તે સાચુંજ છે.

આપણા જે વીરનરો દેશની ખાજખાજ પ્રાણ આપી રહ્યા છે તેના ધન્યવાદ તે વીરનરોને નથી પણ તેમની માતાઓને છે. કારણ કે તે માતાઓએ પોતાના પુત્રના રંગરો રંગરોમાં દેશભક્તિ રૂપી રૂધીર ભરી દીધું છે. જે આપણા છોકરાં છોકરીઓને તેવા બનાવવા કાઠ માતા ઇચ્છતી હોય તો તેણે પોતેજ દેશના કાર્યમાં ભાગ લેના અથવા જન્મું જોઈએ. હું કામમાં મમાજતે ઉન્નત કરનાર કાઠ હોય તો તે સ્ત્રીઓજ છે (પુરુષો નહિ.) બધા માનવ મમાજતમાં સ્ત્રીઓજ સ્તેદ, દયા, ગતિઅ અને યોગ્યકારનો અમૃત પ્રવાહ વહેવરાવી શકે છે.

આટલું કહેવાઈ ગયા પછી સ્ત્રીઓને

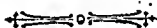
લાગ્યા વિના નહિ રહે કે સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય અને જવાબદારી કાંઈ જેવાં તેવાં નથી.

આપણું રાજ્ય રનેહનું છે, પ્રીતિનું છે, સેવાનું પણ છે, સત્તાનું કે આરાયલાવવાનું રાજ્ય નથી. રનેહ અને પ્રીતિના રાજ્યમાં કાંઈ ડખલ કરી શકવું નથી. સેવા, ભક્તિ અને મનની શુદ્ધિ ભગવાનને પણ વરા કરી દે છે. અજ્ઞાન અને દૂર પશુઓને પણ કુટુંબ જેવા બનાવી દે છે. તો પછી મનુષ્યને માટે કહેવું જ શું ?

કેટલાક સ્ત્રી સ્વતંત્રતાના હિમાયતીઓ સ્ત્રીઓમાં પણ પુરૂષો જેવા ગુણો ખીલવવા તત્તેજ મહેનત કરી રહ્યા છે, એ વાત કેટલાક પુસ્તકમાં વાંચી છે પણ મને એમાં

શંકા નથી. સ્ત્રી ગમે તેમ તો પુરૂષ ન જ બની શકે. આર્ય સ્ત્રીઓ જે રનેહ, પ્રીતિ, દયા, સેવા અને સહનશીલતાના દૈવી વાતાવરણમાં ઉછરેલી છે, જેની રંગરંગમાં આર્ય-સતીઓનું લોહી વહી રહ્યું છે, જેઓ કુટુંબની સેવાભક્તિ કરતાં નાની ઝૂંપડીમાં મરવાનું પસંદ કરે છે, તેઓ પુરૂષો બનવાનો સ્પષ્ટ-માંએ કેવી રીતે વિચાર કરી શકે ?

જે બહેનો કંઈ વિચાર કરી શકતી હોય અને તે વિચાર અમલમાં મૂકી શકે તેવી હોય તે અચારે ને અત્યારે જ બહાર નીકળી પોતાનાં નામ કામ કરનાર તરીકે નોંધાવે. હવે વિચાર કરવાનો વખત ગયો છે, લાપણુ કરવાનો વખત ગયો છે અને હવે તો કામ કરવાનો વખત આગ્યો છે.

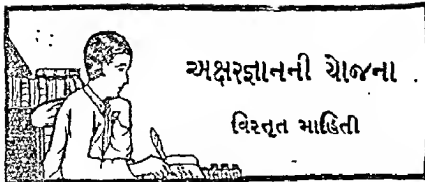

શિક્ષિત સ્ત્રીઓનો ધર્મ

કેળવણી પામેલી સ્ત્રી હવે પોતાના સમાજનાં નિષ્ઠુર રિવાજો તરફ દુર્લક્ષ્ય ન કરી શકે. મારા નાનું અંભિપ્રાય પ્રમાણે રાજકીય સુધારા માટે જેટલી ચળવળ કરીએ છીએ તેનાથી અરંધ પણ જે સામાજિક સુધારા માટે કરીએ તો આપણી અધોગતિ લગભગ પોણા ભાગ દુર થાય. આપણામાં થોડીક જ બહેનો એવી હશે કે જે પોતાના અંતરમાં આવા રીતરિવાજોથી ત્રાસતી ન હોય છતાં એક કરે તે બીજાએ કરવું અને આપદાદાયીં ચાલતી આવેલ રૂઢી શી રીતે મુકાય એ બે બીકથી મને કે કમને પણ એના વખતમાં ખેંચાય છે. રંડવું કુટવું, ન્યાતવરા પાછળ બીનેજરો હજારો રૂપિયા ઉઘાડવા, આવા રિવાજો તો દુઃખ ઉપર ડહામ સમાત છે. અને તે કેવી રીતે અને શા માટે હસ્તીમાં આવ્યા હશે તેનો લેશ પણ ખ્યાલ ક્યાં વગર ગાડરિયા પ્રવાહની માફક તણાયે જાય છે. આ પ્રગતિના જમાનામાં આવા નિષ્ઠુર રિવાજો આપણે એક દિવસ પણ સાંખી શકીએ એજ આપણી નિર્બળતા ગણાય. જે આપણે એકમતે આવા રિવાજોને વખોડી કાઢી આવા કુરિવાજોને દુર કરવા નિશ્ચય કરીએ તો થોડાક જ વખતમાં એ રિવાજોને જડમુળથી નાંખી દે શકીએ એ નિર્વિવાદ છે. અને સમગ્ર પુરૂષો પણ આપણને આ પ્રયાસમાં અવશ્ય મદદ કરશેજ.

જૈન મહિલા પરિપક્વનાં પ્રમુખસ્થાનેથી]

સૌ. ગુલાબબહેન મંડનજી મહેતા

અક્ષરજ્ઞાનની યોજના

વિસ્તૃત માહિતી

હેનો અને ભાઈઓ,

આજ અમે આપની પાસે એક યોજના લીકાર અગર અસ્વીકાર અગર સુધારા વધારા માટે લાવીએ છીએ. આપ આ યોજના અવધાનથી સાંભળી એ ઉપર વિચાર ચલવી અમને યોગ્ય સૂચનાઓ અને સલાહ આપરો.

આ યોજનાને અમે 'અક્ષરજ્ઞાનની યોજના' એવું નામ આપીએ છીએ.

જ્ઞાન એ એક શક્તિ છે. આજનો યુગ જ્ઞાન-પ્રધાન છે. જે માણસ જ્ઞાનવાન છે તે આજે સરસાધ કોમલ છે. તે આજે સુખના સાધનો હાથ કરી શકે છે. તે આજે ઉંચો રહી શકે છે. ન્યારે અજ્ઞાની માણસ પાછળ હટે છે. પોતાના સુખનો માર્ગ શોધી શકતો નથી. સ્વાધીનતાથી ઉંચો રહેવાને બદલે બીજાને પરાધીન રહે છે-રહેવું પડે છે. જીવનની લડતમાં તે હારે છે અને જીવતો છતાં મરેલ જેવો રહે છે અગર જીવવાને અધિકારો હોવા છતાં તે મરી નય છે.

જ્ઞાન મેળવવાના નૃદા નૃદા યુગમાં નૃદા નૃદા માર્ગો જોવામાં આવ્યા છે. આજે 'અક્ષરતા' 'અક્ષરજ્ઞાન' એ જ્ઞાન મેળવવાનું પ્રમુખ અને વ્યાપક સાધન છે અને તે દિન પ્રતિદિન બંતું નય છે. આજનો યુગ યંત્રનો છે. જાપજાનુ આ યુગનું એક ફળ છે. જાપજાનને અક્ષરજ્ઞાનને જ્ઞાનના સાધન તરીકે સિંધ અને સરલ કરેલ છે જાપજાના દ્વારા એક માણસનો વિચાર કરોડો માણસ પાસે સહેલથી પહોંચી શકે છે. જાપજાના દ્વારા એક જ્ઞાન પેર બેઠાં હરેક જગુને પહોંચાડી શકાય છે. એટલે જ 'અક્ષરતુ જ્ઞાન' એ આજના યુગમાં જ્ઞાનનું પ્રમુખ સાધન બન્યું છે. એટલે આજના માણસને જ્ઞાનવાન સરાકત કરવા

માટે 'અક્ષરજ્ઞાન' એ પ્રથમ વસ્તુ છે અને તેથી આ યોજનાને આજે અવકાશ છે.

'અક્ષરજ્ઞાન' ની આ યોજનાનો ઉદ્દેશ હિંદી હરેક જગુને અને આજે આપણી ત્યા-ગુજરાતી-દ્વારા હરેક માણસ ગુજરાતી અને અમલ જુદન ગુજરાતીને વાંચતો કરવાનો છે. 'વાંચતો કરવાનો છે,' એમાં 'વાંચતો' શબ્દ તરફ અમે આપનું ખાસ ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. વાંચતો એટલે હાથમાં ફક્ત વાંચી શકે તેવો. તુરતમાં લખી શકે તેવો નહિ કારણકે વાચન સિંધ થયા પછી માણસના હાથમાં આપણે ઉપયોગી વસ્તુ મૂકી શકીએ, એટલે જ્ઞાન ઉપાર્જનનું કાર્ય તુરત શરૂ થાય. શરૂઆતમાં આપણે વાંચનારને લખવાનું શીખવા માટે શેકીને તેનો વખત ન લઈએ. અમલને વહેલી તકે વાંચતો કરવાથી તેને વાચનનું મહત્ત્વ વહેલું સમજાય; તેને તેનો લાભ ઝટ મળવા લાગરો અને તેને વાંચતો નેઈ-વાચનનો આનંદ અને લાભ ઉડાવતો નેઈ-બીજાએ તે તરફ વહેલા આવરો. જ્ઞાન વાચન દ્વારા મેળવવાનું છે. લેખન દ્વારા જ્ઞાન બીજાને આપવાનું છે. અમલ માણસને પહેલું કાર્ય આજે તે વાચનનું કરી લેવાનું છે. આજે અમલને બીજાઓના વિચારોથી સમૃદ્ધ થઈ આગતી કાલે પોતાની વહેલી શક્તિનો પોતાની કલમથી વખતે લાભ લેવાનો છે. આવની કાલની વાત કાલ ઉપર છોડી આપણે આજની જરૂરીઆતને સાધવાની આવશ્યકતા હોઈ આજે તે આપણે લેખનનું કામ છોડી દઈ માત્ર વાચનની યોજના વિચારી છે.

આજનું કલું તેમ આ યોજનાનું કાર્યક્ષેત્ર ધણું વિશાળ છે. એટલું બધું વિશાળ ન હોત તો કદાચ આ યોજનાને અવકાશ ન રહેત. બહુવા દેશોમાં ન્યાં મત્તર સુધી વાંચે છે ત્યાં આવી યોજના ભૂતકાળની છે. પણ આપણે ત્યાં બહુ

થોડા માણસો ભણેલા છે. પુરવો ભણેલા છે તેના કરતાંયે સ્ત્રીઓ તેા ઘણી જ યોડી ભણેલી છે. શહેરોમાં કંઈક થોડો ધણો ભાગ ભણેલો છે જ્યારે ગામડાંમાં તેા કેવળ નિરક્ષર છે. અને આપણે મોટી સંખ્યામાં તેા ગામડામાં જ રહીએ છીએ. અર્થાત્ આપણો મોટો ભાગ હજી નિરક્ષર છે. મારી પાસે અભારે આપણા દેશનાં-ગુજરાતનાં- અને અન્ય દેશોના આંકડાઓ તૈયાર નથી; જો હવે તેા હું ખતાવી શકત કે આપણો દેશ જેટલો નિ-

ની યોજના, એક નહિ પણ અનેક, એકને હાથે નહિ પણ અનેકને હાથે હાથ ધરવી જોઈએ. કેળવણી સાંવૈત્રિક અને ફરજિયાત કરવાતું કાર્ય આપણા હાથમાં જ્યાં સુધી નથી ત્યાં સુધી અક્ષરજ્ઞાનની યોજના જોસભર જેટલી ચલાવીશું તેટલું વધારે નજીક આપણે કેળવણીને ફરજિયાત અને સાંવૈત્રિક કરવા તરફ પણ જઈ શકીશું. જેટલા ભણેલા વધશે તેટલી શક્તિ વધશે. તેટલો સાંવૈત્રિક ભણતરનો ભાગ વધશે. તેટલો આગ્રહ પણ

વધશે. અને જ્યારે ભણતરને ભણેલા લોકો ફરજિયાત બનાવી મૂકશે ત્યારે અક્ષરજ્ઞાનની યોજનાને આરામ મળશે. તેને મુખ શાન્તિના દિવસો આપડશે.

અક્ષરજ્ઞાનની યોજના ઉપાડવાતું આપણે સાક્ષરોને એટલે જોને જોને વાંચનાં અવડે છે. તેને માથે આવી પડે છે. પરમાર્થ કહો તેા પરમાર્થ અને સ્વાર્થ કહો તેા સ્વાર્થ

અડગ સૈનિક

(ગઝલ)

તોફાન પાતાવરણમાં પણ હદય ડગમગશે નહિ !
છે ધ્યાન જેના ચરણમાં એ ચર્ણથી 'ટળશે નહિ !
કિરમત ! ભલે તારા પ્રહારો અણુદીકા આવી રહ્યા ;
નિશાન એતું હદયપટ પર એક પણ જડશે નહિ !
આ ધા ઉપર ધા આવતા, ભાવી દીસે આશાહીણું ;
સંભ્રામથી ચરવીર પણ પાછો કદી ફરશે હિ !
ટકરાઈ જા તું ખડાને, પાતાળ પર પગ ચાંપ કે ;
કિરમત ! કલેન્ડર મુજ સમો પથર સખત મળશે નહિ !
આડી, ઉભી, નીચે, ઉપર જળરી વણે તું જાળ છે ;
સંતોષને પણ બેટતાં દિવાલ એ નડશે નહિ !
અજમાવ તુજ શક્તિ બધી, સાધન બધાં લે કામમાં ;
મુજ રોમ કે મુજ આંખની પાંપણ જરા દલશે નહિ !

આંખથી વિઠ્ઠલદાસ ઉદેશી

અક્ષરજ્ઞાનનો યુગ ઘણા વખતથી જોસી જયો છે અને છતાં હજી સુધી નિરક્ષરતાના આંકડા જમકંડર આવે તેમ છે તેવું કારણ એ છે કે આપણે ત્યાં પ્રાથમિક કેળવણી સાંવૈત્રિક અને ફરજિયાત નથી જ્યાં સુધી કેળવણી સાંવૈત્રિક અને ફરજિયાત નથી ત્યાં સુધી નિરક્ષરતા મિટાવવાનો કામગામ તેા ખંધ જ છે. ત્યાં સુધી અક્ષરજ્ઞાન-

બંનેરે સાધવા માટે એ કાર્ય આપણે જ ઉડાવવું જોઈએ. આપણે એટલે હરેક અક્તિએ, હરેક વાંચી શકે છે તેણે. આપણે લાગણીવાળા હોઈએ તેા આપણે જે દષ્ટિમુખ અનુભવીએ છીએ તેના સહભાગી આંધળાઓને ક્યાં વિના કેમ રહીએ ? આપણે વાચનથી જો સચવડ, સુખ, આનંદ લઈએ છીએ તે નહિ વાંચનારાઓને આપણે કેમ ન આપીએ ? સ્વળ શોધવા માટે અમણ અંધાર જાણને પૂછે છે અને ચીડાય છે. આપણે સહેલથી પાટીયાં વાંચીને પત્તો

અક્ષરજ્ઞાનનો યુગ ઘણા વખતથી જોસી જયો છે અને છતાં હજી સુધી નિરક્ષરતાના આંકડા જમકંડર આવે તેમ છે તેવું કારણ એ છે કે આપણે ત્યાં પ્રાથમિક કેળવણી સાંવૈત્રિક અને ફરજિયાત નથી જ્યાં સુધી કેળવણી સાંવૈત્રિક અને ફરજિયાત નથી ત્યાં સુધી નિરક્ષરતા મિટાવવાનો કામગામ તેા ખંધ જ છે. ત્યાં સુધી અક્ષરજ્ઞાન-

મેળવી લઈએ છીએ. અમણ રેશને રેશને પૂછે છે 'ભાઈ આ રેશન ક્યું આનું?' કહો તો જોઈએ. 'આપણે તુરત પાટીયું' વાંચીએ છીએ. અમણ મુસાફરીનો બધો વખત અસ્વસ્થ રહે છે. રખેને રેશન ચાલ્યું નય. બહેણો સ્વસ્થપણે મુસાફરી કરે છે. આ તો બહેણ અમણની સમવડનો એક જ ઝાખડો. આવા રેંડો દાખલાઓ આપી શકાય. પણ એ બધા આપના નંસુવામાં છે એટલે અહીં છોડી દઈએ. આપણે બહેણા બહુતરને લીધે આપણું કામ કેટલીયે બાબતમાં હલાવળથી કરી શકીએ છીએ. ન્યારે અમણ એટલો એક કામ આપે છે. ન્યાં વાચનની થોડી પણ જરૂર પડે છે ત્યાં તેન હાથ પગ જમા રહે છે અને તે રાજિવાન હોવા છતાં અટકી પડે છે. ધરના નોકચાકરો નાની નાની બાબતમાં પણ તેઓ વાંચી બહુતા નથી તેથી એણ લાયક (in-efficient) એણ ફક્ત કામગીર માલમ પડે છે અને આપણે તેને એાછી મલુરી કે પગાર આપીએ છીએ. આપણે બહેણા અમણને અશક્ત હોવાથી ઉતરતો ગળીએ છીએ ને એણ પગાર આપીએ છીએ. એ તો ઠીક પણ માત્ર તે વાંચી શકતો નથી અને તે આપણી પેટે જ્ઞાનના મંદિરમાં પેસી શકતો નથી તેથી તે આપણાથી દિન પ્રતિદિન નદેડો રહે છે, નદેડો પડે છે અને આપણી અને તેની વચ્ચે અંતર વધે છે. પરિણામે આપણે અને તેઓ એવા બે વર્ગો બંધાય છે અને સાંધવાનું સાધન ન હોવાથી બન્ને વર્ગો એક બીજાના મદદગાર થવાને બદલે વિરોધી થઈ પડે છે ને તેમ થઈ પડ્યા છે. બન્ને એકબીજાથી બીએ છે. બન્ને એકબીજા પાસેથી-પૈસા બીજા પહેલા પાસેથી અને મલુરી પહેલા બીજા પાસેથી-પડાવવા મહેનત કરે છે. આ ભેદ-આ અંતર માણસોને બાઈઓ મટાડીને દુરમનો કરે છે વળી સેંકડો બલકે કૌરો અમણ મ.ણસોના બહેણા બાઈઓ, બહેણા રોડીઆઓ અમણ બાઈઓની અમણતાને લીધે અપંગ છે. આપણે એક બીજા એક બીજાના હાથ પગ છીએ. બહેણના હાથ પગ અમણ હોય છે ત્યાં બહેણ અપંગ છે અને અમણ તો કેવળ હાથ પગ વિનાનો જ છે. આપણે આપણી વચ્ચે બીજાઓને જેટલા ગંદા, ચેપી રાગવાળા રહેવા દઈએ તેટલું જોખમ આપણા જીવનને છે. તેટલી

સહીસલામતી આપણી પોતાની એાછી છે એ જ રીતે નિર્ધન વચ્ચે ધનવાનની સ્થિતિ છે. એ જ રીતે અમણ વચ્ચે બહેણની સ્થિતિ છે. અમણનાં દુઃખો વધી એવું ફળ આપદે બહેણા જ ભેગવે છે. અમણ ઉપર આવી પડતી અનેક વિધ આપતિના આખર ભોગ બહેણા થયા વિના રહ્યા જ નથી. અમણ પર આવી પડેલી ગુલામી આજ નહિ તો કાલે બહેણને ગુલામ બનાવે છે. અમણની નિર્ધનતા બહેણના દ્રવ્યને હમેશ ભયરપ છે. એટલે ભાઈ બાઈના પ્રેમ માટે કે પોતાના સ્વાર્થ માટે એ તો આપણી જ ફરજ નહિ તો જરૂરીયાત હોય થાય છે કે આપણે જ નિરક્ષરતા ફીટડવી જોઈએ. આપણે જ પાટોરાતી ખાળ સાફ થાય તેનો ઉગાથ કરવો જોઈશે. આપણે જ પાટોરામાં ચેપી રાગ ન રહે તેની મહેનત હાથવધી જોઈશે.

બહેનો અને ભાઈઓ ! આટલી સાદી બાબત છે છતાં તે ઉપર અમે આપનો આટલો વખત લીધો છે તે એટલા માટે કે એ પાત બહુ સ્પષ્ટ છે, હથાકી છે માટે જ તે ઘણી વાર નજરે નથી ચડતી. માટે જ તે ટાંકેલી રહે છે. માટે જ તે મદત્વની છતાં એક બાજુએ પડી રહે છે અને પડી રહી છે. ત્યારે હવે આપણે આ ધોળના કેવી રીતે હાથીને પાર પાડીશું ?

પણ આપણે એટલે કોણું તેનો વિચાર કરીએ. 'ન બિદલી કુનોકા માર' એમ આપણે એકબીજા આ ધોળના પાસે બેઠલ કે હબેલને ભલાવી દઈશું તો તે આસી સફરો નહિ. તો આપણી હાતત સાફ નથી. તો આપણે આપણા અજ્ઞાની બાઈ-ઓના અંધાપાનું દુઃખ સમજી શક્યા નથી.

આપણે એટલે આપણે સી કોઈ. આપણે એટલે હરેક શિક્ષક ભાઈ-તો પહેલો જ. તેણ તો અધ્યયન અધ્યપનનું કામ જ છે. આપણે એટલે હરેક વાંચી ભણતી બેન પોતાની બેનને નિરક્ષર કેમ જ સહી શકે ? પોતાની આસપાસ પોતાની કામગીરી નિરક્ષર છે; પોતાની પાટોરાશી નિરક્ષર છે; પોતાની દુધવાળી, તેલવાળી, લાકડાવાળી નિરક્ષર છે. પોતાને ત્યાં બેલાવી બેસારી શું સહેરમાં કે ગામડામાં તે અક્ષરજ્ઞાન આપી શકે છે બેનોને બપોરે નવરાશ મળે છે તેનો આ કાર્યમાં તે સુંદરમાં સુંદર ઉપયોગ કરી શકે છે આપણે

અમલદારો એટલે ત્યાં ત્યાં આપણે ઓફીસોમાં હોઈએ ત્યાં ત્યાં આપણા પઠાવાળાઓને આપણે કેમ ન શીખવીએ ? એક અમલદાર પોતાના પઠાવાળાને મોટાઈ છોડી પાસે જોડાઈ અક્ષરજ્ઞાન આપવા બેસે એ કેવું સુંદર દ્રશ્ય છે ? કેવું પવિત્ર છે ? કેવું તારક છે ? એક એક ઓફીસે એક એક જાણી શીખનાર અને શીખવનાર છે. આપણે એટલે આપણે જીવાનો, જીવાન વિદ્યાર્થીઓ. આપણો તનમનાટ હાથમાં ન રહે તેવો છે. તે કંઈક માગે છે. સેવા માગે છે. અને તેની સેવા આપણી સામે ખરી છે. જીવાનો તો રાત્રિશાળીઓ કાઢે, ગામડે ગામડે ફરે ને 'અક્ષરજ્ઞાન' શાળાઓ ચલાવે. શેરીએ શેરીએ અને લતે લતે રાત્રે કે દિવસે બેસી કે બાઈઓ માટે અક્ષરશાળાઓ ચલાવે ચીનના જીવાનોએ એક જ વર્ષમાં આખા ચીનને અક્ષરજ્ઞાન વાળો કરી મૂક્યો. જીવાનો ધારે ને હાથ પર લે તો યજ્ઞરાત્રી નિરક્ષરતા કેટલા દિવસ નબે ? અને આજે તો યજ્ઞરાત્રીના જીવાન બીજા દેશના જીવાનો સઘે મુગબજો કરી લે તેવો હત્યાલમાં અને યન-મનાટમાં છે આપણે એટલે રિહાયડ-નિવૃત્ત યજ્ઞેલા અધિકારી અને વૃદ્ધો. આપણે વૃદ્ધાવસ્થામાં આ એક પ્રવૃત્તિ લઈશું તો જીવંતીના વિરામ ચોળી હશે. પળેપળ સદૃશપ્રતિતી થશે. વૃદ્ધાવસ્થા ભગવાને આપી અને ટકાવી તે સાચુંક થશે અને આપણને એક પ્રવૃત્તિ મળતાં આયુષ્ય પણ લંબાશે. ખરી રીતે એકે એક ભણેલ તો આ યોજનામાં જોડાઈ શકે. આ યોજના નથી એકલા સમાજસેવકોની, નથી યુવકમંડળ કે સ્ત્રી-મંડળની, નથી રાજ્યદ્વારી વિચારકોની, નથી ખેડૂતસંઘનો કે શિક્ષકોની, પણ તે સૌની છે. એક-એક ભણેલાની છે. જોને માત્ર વાંચતાં આવડે છે તેની છે. દરેક ભણેલા આમાં જોડાઈ શકે છે. પોતાના બાઈને વાંચતો કરી આપી શકે છે.

ઉપરાંત આ યોજના ચલાવવાને માટે વિશેષ પ્રવૃત્તિઓની આવશ્યકતા છે અને તે ધપાવવી જોઈએ. દેશ આખામાં 'અક્ષરજ્ઞાન યોજના કાર્યાલયો' સ્થપાવાં જોઈએ. પ્રત્યેક કાર્યાલય નીચેનાં કાર્ય હાથ ધરી શકે:—

૧. 'અક્ષરજ્ઞાન યોજના' ને-લોકોમાં પ્રચાર

કરે. અર્થાત્ તે શું છે તે લોકો પાસે મૂકી લોક-મંત તૈયાર કરે.

૨. જેઓને 'અક્ષરજ્ઞાન યોજના' ગળે ઉતરે તેમને 'અક્ષરજ્ઞાન યોજના' ના સંસ્થા બનાવે. યોજનાનો સભ્ય એટલે અક્ષરજ્ઞાન આપવાની પ્રવૃત્તિ હાથ ધરનાર સપ્તસ. આવા સેંકડો સંસ્થા બનાવી તેમને અક્ષરજ્ઞાન આપવા છોડે.

૩. 'અક્ષરજ્ઞાન' યોજનામાં જોડાનારને કેમ વાંચતા કરવા તેની પદ્ધતિ શીખવે.

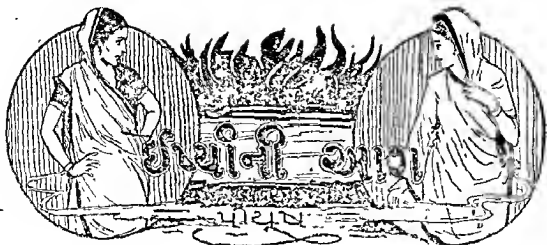
અહીં જરા સ્પષ્ટતા કરવી પડશે. દરેક જાણી બીજાને હોંશ હોય તો ચોતે જે પદ્ધતિથી ભણેલ છે તે પદ્ધતિથી શીખવી શકે છે. અને ત્યાં સુધી તે સરલ અને સહેલી પદ્ધતિ હાથ ન કરી શકે ત્યાં સુધી રાહ ન જુએ પણ જીવી પદ્ધતિથી પોતાનું કામ શરૂ કરી શકે. પરંતુ આપણે એક એવી પદ્ધતિ અખતરાથી નિર્માણ કરવી જોઈએ કે જે પદ્ધતિથી કામ ઝડપ ચાલે. શીખનારને તરફી ઓછી પડે અને પરિણામ આવે. આવી પદ્ધતિ બધે ઠેકાણે સરખી રીતે-અલગલગ પરિસ્થિતિ અનુસાર સુધારા વધારા સાથે-ચાલે તો કામ કરવાની રીતમાં એક જાતની એકતા, ચોક્કસાઈ, સમાનતા આવે ને તેથી કામની જાત સુધારવાનું સહેલું બની શકે. પદ્ધતિ જેટલી સુધારી શકીએ તેટલો લાભ સૌને માટે વધતો. જન્ય પદ્ધતિ જેટલી વ્યાપક થાય તેટલું કામે પહોંચી વળવાને માટે પણ સહેલું પડે.

૪. 'અક્ષરજ્ઞાન કેમ આપવું' તેની પદ્ધતિથી વાકેંક થએલા ખાસ શિક્ષકોને પગારદાર નોકર તરીકે અથવા સ્વયંસેવકો તરીકે ગ્રામડાઓ કે શહેરોમાં વર્ગો ચલાવવા મોકલી આપે.

૫. જેમ તૈયાર થએલા શિક્ષકોને અક્ષર ભણાવવા મોકલી આપે તેમજ તૈયાર થએલા શિક્ષકોને પદ્ધતિ ભણાવવા મોકલી આપે.

બધા જાણી સ્વયંસેવકો કાર્યાલયમાં આવી પદ્ધતિનો અભ્યાસ કરી જન્ય એ રાકય નથી. એમાં ખર્ચ ને અવકાશનો પ્રશ્ન નડે છે. પદ્ધતિમાં પણ તૈયાર થએલ બાઈઓ અગર બહેનો ફરીને બીજાઓને પદ્ધતિ શીખવી શકે છે.

૬. આપણે નહીંએ બીજે કે, જો સેંકડો

પ્રકરણ ૧૩ મું.

રમેશ યુધ્ધે ગયા પછી વિશ્વનાથ વખતો વખત સુંદરીની વાડીમાં આવતો. કિશોરી તેને હરેક વખત મળતી. કિશોરી અને વિશ્વનાથ એકાંતમાં બેસી લાંબો સમય વાર્તાલાપ કરતો.

એજ રીતે એક દિવસ સુંદરી અને કિશોરી ગાઠ ઉપર આવેલાં ફળફૂલ જોતાં હતાં. ત્યાં વિશ્વનાથ વાડીમાં આવી પહોંચ્યો. વિશ્વનાથને જોતાં તેઓ સામાં આવ્યાં. સુંદરી કુશળ સમાચાર પુછતી હતી ત્યાં તો કિશોરીએ પોતાનાં સ્વાભાવિક અભિનયથી કહ્યું: “કાં, આજે તો ઘણું દિવસે દર્શન દીધાં? રસ્તો બૂલ્યા કે શું?”

કિશોરીનાં હાસ્યભર્યા સત્કારથી વિશ્વનાથ પાણી પાણી થઇ ગયો. કિશોરીનાં લીલાભર્યાં મુખારવિંદ તરફ નજર નાંખી તેણે કહ્યું: “આજમુઘી એટલાં બધાં કામમાં રોકાયો હતો કે બહાર નીકળવાને એક મીનીટનો પણ અવકાશ નહતો. આજે પણ જેમ તેમ નીકળી આવ્યો છું.”

કિશોરીએ આશ્ચર્ય દર્શાવી પુછ્યું: “કેમ, એવું તે શું કામ આવી પડ્યું?”

“ફેન્યની કાઠી ઉપર હલો કરવા માટે

લાલ પક્ષટણુ લઈ રમેશ ગયો છે; અને ફેર્ડીન ફોડ પછુ થોડુંક સૈન્ય લઇ ગયા છે. એ બન્ને સૈન્યનો કશો પતો નથી. એટલે એ સૈન્યોની શોધમાં એક યુદ્ધ નૌકા મોકલવામાં આવી છે. મારે પણ એ નૌકામાં જવાનું હતું પરંતુ મને અહીંના સૈન્યની દેખરેખ રાખવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું. આ ધમાલમાં મને જરા પણ સમય કેવી રીતે મળે?”

“કેમ, કાંઈ બીજાં ચોક્કસદાર ન હતા?”

“હતા તો ઘણાં, પરંતુ ડાવણીમાં સૈન્ય ધણુંજ થોડું છે અને ફેન્યનો ભય વણો છે એટલે સાવચેતી બહુ રાખવી પડે.

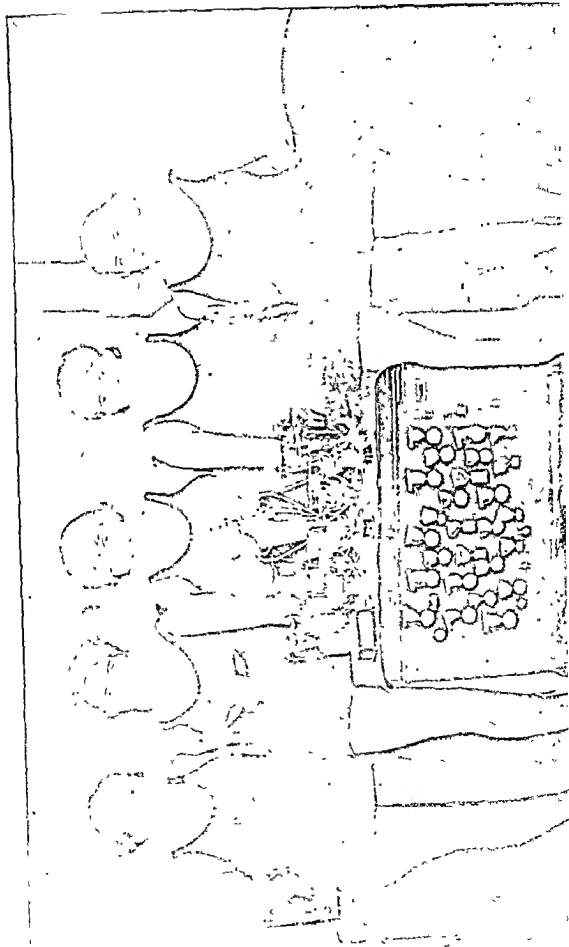
“હવે જવા ઘો એ બધું. આપની દર્શનનો મને લાલ મળ્યો એ મારા બાગ્યો-દયની નિશાની છે.”

એટલામાં સુંદરીએ વચ્ચેથીજ વાત ઉપાડી. “એ કીક, પણ અહીં આંગળ એક ગૃહસ્થ આવ્યા હતા. તેનું નામ શું જો? હં રમેશ; અરેને વિશ્વનાથ? તે રમેશ અહીં આવવાનો છે કે નહિ?”

સુંદરીએ આમ વચ્ચે પ્રશ્ન પુછ્યો તે કિશોરીને રૂચું નહિ. તે જરા ચીદાઇને ખોલી: “કેમ, તેની ચિંતા કરવામાં ઉંઘ પણ નથી આવતી શું?”

ચિત્રકાર :] રમેશે ખીસ્સામાંથી મૂલ્યવાન રત્નમુદ્રિકા કાઢી [રા. કલાબિંધ
અને દિશેરીની દરાંગુલીમાં ખેરાવી.

“ ચિંતા કેમ ન થાય ? તેની પાસે તો પૈસા થોડાના અર્થને હિસાબ લેવાનો છે.”

“ ત્યારે તો તમને માણસ કરતાં પૈસાની વધારે ચિંતા છે ! ”

“ હાસ્તો; નહિ તો તે મારો શું થાય છે ! મને તો રૂપીઆ મળે એટલે ખસ; કેમ વિશ્વનાથ ? ”

વિશ્વનાથે કહ્યું : “ ખરું છે. હાં, પણ તેની પાસે તમારા કેટલા રૂપીઆ નીકળે છે ? હિસાબ કર્યો છે ? ”

“ હિસાબ કર્યો નથી એટલે આંકડો કહી શકાય એમ નથી. પણ તે પાછો આવશે કે નહિ ? ”

“ આગતની પરિસ્થિતિ તો એવી છે કે તે કદાચ પાછો આવવા નહિ પોમે. ”

“ હાય ! હાય ! તે નહિ આવશે તો મારા પૈસાનું શું થશે ? ” સુંદરી ગલરાઇને બોલી. ”

“ તમારી પાસે થોડા છે ને ? તે થોડા વેચીને પૈસા મેળવી શકાશે. ”

“ હાં એ કીક. પણ કંપની સરકારનો થોડા છે એટલે કાંઈ વાંધો નહિ આવે ને ? ”

“ નહિ; તેને લગતી બધી વ્યવસ્થા હું કરી આપીશ. ”

“ તો સાહેબ. ભગવાન તમારું લખું કરે. તમારો મારા ઉપર ધણેજ ઉપકાર. એ ઉપકારનો બદલો વાળવાનું મારી પાસે કાંઈ સાધન નથી. ”

સુંદરીએ વિશ્વનાથની બની તેટલી પ્રશંસા કરવા માંડી. પ્રશંસા કરતાં ટ્રાને ન આવડે ?

બાદ વિશ્વનાથને કળાદિ આપવાની સૂચના આપી સુંદરી ચાલી ગઇ. વિશ્વનાથને પણ એકાંતજ બેઠવું હતું. કિશોરી સાથે તે હસતો હસતો ઘરમાં ગયો. અને કિશોરીએ સમાજી આપેલાં ફળને ઈસાફ આપવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૪ મું

તેજ રાત્રે કેપ્ટન ફોર્ડ ફ્રેન્ચો ઉપર વિજય મેળવી વિજયગ્રામની સરહદે આવેલી છાવણીમાં આવી પહોંચ્યો. સર્વત્ર જયધ્વજોના યજ્ઞ રહી. ફ્રેન્ચોને બેવડા નીવડનાર આનંદ-રાજ ગળંપતિ. પણ આનંદ પામ્યો. અને એ આનંદનો ઉભરો એક સાંજે મુખ્ય મુખ્ય દેશી અને વિદેશી સરદારોને ભોજન આપી શમાવ્યો. આનંદરાજ ગળંપતિને ત્યાં ભોજન માટે રમેશને પણ નિમંત્રણ મળ્યું હતું.

ભોજન સંમારંભમાંથી પરવાર્યો બાદ રમેશ, કેપ્ટન ફોર્ડ પાસેથી રજા મેળવી સુંદરીની વાડી તરફ આવવા નીકળ્યો. પૂર્ણિમાની ચન્દ્રિકા ચોપાસ દેલાઇ રહી હતી. મંદમંદ સંભાર લેતો હતો. સુંદરીની વાડી દૂરથીજ દેખતાં રમેશને અનેક તરંગો આવવા માંડ્યા. કિશોરીનું સુંદર મુખ તેની નજરે પડ્યું. પ્રેમીજનને મળવાનો આનંદ તેના હૃદયમાં ઉભરાયો. રમેશનું હૃદય આનંદ-સાગરમાં ઉછળવા માંડ્યું. સુંદરીની વાડી આજે ઘણીજ સુંદર લાગી.

વાડીમાં પ્રવેશી રમેશ સીધો ઘર આગળ આવ્યો અને બારણું ઠોક્યું : “ કાંઈ છે કે ? બારણું ઉઘાડો. ”

કિશોરીએ અત્યંત મધુર સ્વરે ઘરમાંથી જ ઉત્તર આપ્યો : “ હું છું. તમે કાણ છો ? ”

કિશોરીનો સ્વર સાંભળતાંજ રમેશ હસી આવ્યો. થોડીવાર તો તેના મુખમાંથી એક શબ્દ સરખો પણ નીકળી શક્યો નહિ. થોડી વારે તે બોલ્યો : “ એ તો હું, રમેશ. ”

‘રમેશ’ એ શબ્દ સાંભળતાં કિશોરીએ તરતજ ઉડી બારણું ઉઘાડ્યું. કિશોરી રમેશ તરફ એટી ટકો નેહ રહી. જાણે તેનો આનંદ સાતો ન હતો !

થોડા વખત મુઠ્ઠા તો બંને એક બીજા

સામે જોઇ રહ્યાં: “કિશોરી, તું મને યાદ કરતી ખરી?”

કુલટા કિશોરી, કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યા પહેલાં તેને, હાથ પકડી ઘરમાં લઇ ગઇ. ખાટલા ઉપર તેને બેસાડી પોને તેની પાસેજ બેઠી. પછી બોલી: “તમે મને યાદ કરતા ખરા કે? મને લાગે છે કે તમે મને ખૂબી ગયા હતા.”

“એમ કાં બોલે છે, કિશોરી?”

“મારા મનમાં થતી વેદના જો તમે જાણતા હોત તો તમે મને પુછ્યું જ ન હોત કે હું તમને યાદ કરતી કે નહિ. તમેજ મને યાદ કરતા નહિ હો!”

“અરે તારી મૂર્તિ તો મારી નજર સામેથી કદી ખસતીજ નથી. ફેન-ચી તોપ સામે લડતી વખતે પણ તારી મૂર્તિજ મારાં હૃદય-ગાં બિરાજમાન થયેલી હતી.”

“હવે રહેવા દો એ બધું. જો મારે માટે આટલો બધો પ્રેમ હતો તો જાવણીમાં આવ્યે તથા દિવસે કેમ મોડું બતાવો છો? તથા દિવસમાં છેક અત્યારે અહિં આવવાની દુરસદ મળી?”

કિશોરીને આ નાત્ર દપકો સાંભળી રમેશે કોમળ સ્વરે કહ્યું: “તથા દિવસ સુધી જાવણીમાંથી કોઇને પણ બહાર જવાનો હુકમ ન હતો. ફેન-ચી વખાર છુટતાં હાથ આવેલું બધું દ્રવ્ય હાજર કરવાનું હતું. કોઇ બહાર ન મૂકી આવે એટલા પૂરતો એ હુકમ હતો. એમાં મારો કાંઈ દોષ છે ખરો?”

“તે ઐનિકાએ હુંદીને જો દ્રવ્ય એકલું ક્યું તે બધું કંપની સરકાર લઇ લેશે કે?”

“નહિ; તો પણ તેમણે મોટા ભાગ કંપનીએ પોતાની પાસે રાખ્યો છે. થોડા ભાગમાંથી દેશી ઐનિકાને બચીસ આપી છે.”

કિશોરીના કપટભર્યા પ્રશ્નનો રમેશે તદ્દન સરળતાથી ઉત્તર આપ્યો.

થોડીવાર રહી કિશોરી બોલી: “મને એવી ખબર મળી છે કે તમે હુદમાં મોડું પરાક્રમ દર્શાવ્યું છે: ખરેખર! રમેશ, અંગ્રેજ સરકારનો વિજય તમારાં વીરત્વ અને ચાલુ-કમ બુદ્ધિને આભારી છે?”

“મેં શું વધારે કરી નાંખ્યું છે? જેવું લખ્યું ખાઇએ તેને વફાદાર રહેવું એ તો નોકરોનું કર્તવ્ય છે.”

“પણ તમને બક્ષીસ ફાં મળી?” કિશોરીએ મુખ્ય મલકાવી પ્રશ્ન કર્યો.

“મને કેપ્ટન સાહેબે એક તલવાર અને એક વીંટી બક્ષીસ આપ્યાં છે.”

“તલવાર! હી! તેવું આપણને શું કામ?” કિશોરીએ આશ્ચર્યથી નજરે રમેશ તરફ જોઇ મધુર સ્વરે કહ્યું.

“એમ કેમ? વીરને તલવારની બક્ષીસ મળે એ તો મોડું ભાગ્ય કહેવાય?”

“હીક; પણ વીંટીની કીમત કેટલીક હશે?”

“તેની કીમત ઘણી છે, કારણ કે તે હીરાની છે.” રમેશે નિખાસતાથી ઉત્તર આપ્યો.

“તમે એ વીંટીનું શું કરશો?” આ પ્રશ્ન કિશોરીએ એવા પ્રેમપરિપૂર્ણ, અભિનયે કર્યો કે તેથી કોઈ પણ માણસ ફસારી જાય: તો રમેશ ફસાવ એમાં શું આશ્ચર્ય? તેનાં પ્રેમ કટાક્ષથી રમેશ ખીંચ્યો અને અત્યંત પ્રવૃત્ત થઇ તે બોલ્યો,

“શું કરીશ? તને આપીશ.” એમ બોલી રમેશે ખાતસામાંથી મૂલ્યવાન રત્ન મુદ્રિકા કાઢી અને કિશોરીની કરાંચુડીમાં પહેરાવી. સુંદર તરણીના મુખદ સ્પર્શથી રમેશના હૃદયમાં અદ્ભૂત આનંદ સદૃશ વ્યાપી એટલુંજ નહિ પરંતુ એ સ્પર્શનો અનુભવ ચાલુ રહે

એવો પણ ઇચ્છા તેના અંતરમાં ઉદ્ભવ્યો. કિશોરીએ પણ પોતાનો હાથ હતો તેમજ રાખી મૂક્યો. કિશોરી ખરેખરી પ્રેમિકા ન હતી. તે તો દ્રવ્ય મેળવવાને તલસતી તરણી હતી. હીરાજડિત વીંટી મળવાથી તે ઘણીજ આનંદ પામી. વીંટી તરફ ઘણી વાટ સુધી જોઈ રહી તેણે કહ્યું: “

“ ખરેખર! વીંટીમાંના હીરા ઘણો તેજ-દાર છે. ”

અને આ સ્તુતિવાક્યની અસર રમેશ ઉપર ધરવા જેવીજ થઈ. તે અત્યંત પ્રેમ-પૂર્ણ સ્વરે બોલ્યો: “ આટલી રાત્રિ વીતી છે પણ હું સતી કેમ નથી વાર ? ”

“ મને ઉંધ તે ક્યાંથી આવે ? મારી ઉંધ તો તમે ચોરી ગયા છે ! બ્યારે ને ત્યારે તમારાજ વિચારો આવ્યા કરે છે. આવી તો કેટલી યે નિદ્રાહીન રાત્રિઓ મેં માળી છે. ”

કિશોરીના આ ઉત્તરથી તો રમેશ તદ્દન પામથ બન્યો. તે બોલ્યો: “ કિશોરી ! તું મારે માટે કેમ આટલી ખીડાય છે ? હું તારો કાણુ યાઉં ? હું તો એક ગરીબ સૈનિક છું. જતાં તું મારે માટે કેમ તલસે છે ? હું તો કંપનીનો નોકર છું. હુકમ ચતાં ગમે ત્યારે ચાલ્યો જમણ. પછી તારું શું થશે ? મારે માટે તું આટલી તલસે તે ચોખ્ખું નથી. ”

“ હું એ બધું સમજું છું. મને એ સ્વર્ગનો વિચાર પણ થાય છે. પણ મારું મન માની શકું નથી. મારા નશીબમાં જે લખ્યું હશે તે થશે. ”

પુલ્કની થોડી વધુ વાતચીત કર્યા પછી રમેશ બોલ્યો: “ ઠીક; હવે તો બહુ મોકું પડે ગયું. મારે હવે જાવણીમાં જવું જોઈએ. ”

“ જાવણીમાં જવું જ જોઈએ કે ? અહીંજ સહ રહેા તો નહિ ચાલે ? ”

“ રાત્રિ અને સંપૂર્ણ એકાંતમાં કિશોરી સરખી સુંદરીના મુખમાંથી નીકળેલા આ પ્રશ્નનો રમેશ શો ઉત્તર આપે ?

પણ રમેશ તદ્દન સામાન્ય કાઠીનો યુવક ન હતો. તેણે પોતાના મન ઉપર કાણુ મેળવ્યો હતો. તે વીર હતો. તેણે કહ્યું: “ નહિ; અહિં નહિ સહ શકાય. મારે જવું જ જોઈએ. ”

“ કેમ ? અહિં કાંઈ તથિ છે ? ” કિશોરીએ જરા રોષ કર્યો.

“ તું અહિં એકલી છે. ઘરમાં બીજો કાઈ પુરુષ નથી. એટલે જો હું અહિં રહું તો લોકો શું કહે ? ” રમેશ ગંભીરતાથી કહ્યું.

“ મને લોકોની કે તેમની નિંદાની જરાયે બીતિ નથી. ”

“ જે વ્યક્તિ મારે આપણને પ્રેમ હોય, તે વ્યક્તિ ઉપર કાંઈ પણ પ્રકારનું કલંક લાગવું ન જોઈએ એવી મારી માન્યતા છે. મારાથી તે કદિયે સહન નહિ થાય. એટલે તારે મને આગ્રહ નહિ કરવો. હવે હું જાઉં છું. ” રમેશ ગંભીરતાથી બોલ્યો.

“ તો ઠીક. કાલે આવશોને ! મને બુલશો નહિ હોં ! ”

“ કિશોરી ! તને કેમ બુલાય ? તને એવી શંકા કેમ થાય છે ? આ વિશ્વમાં તુંજ એક મારી અધિષ્ઠાત્રી છે. ”

બન્ને એકમેક સામે પ્રેમપૂર્ણ નજરે જોતાં રહ્યાં રમેશ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. કિશોરી દીપકના પ્રકાશમાં ઘણો વખત સુધી હીરા-જડિત વીંટી જોતી રહી. અને તે પછી એક કોર પણ વિગતી દ્રાવ્ય કરી નિદ્રાહીન થઈ.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

સુંદરીએ ઘોડાની સારવાર લીધી હતી. ઘોડો ખરેખર સાત્તે યધ ગયો હતો રમેશ, બીજે દિવસે આવી ઘોડો જોતાં જ ખુશ થયો. ખર્ચના રૂપૈયા ઉપરાંત રમેશે સુંદરીને બધીસ પણ આપી. એટલે સુંદરી રમેશ ઉપર ખુશ ખુશ થઈ ગઈ.

ઘોડો કલકત્તા મોકલવાનો હતો; સગવડ મળે કાંઈ સાથ ગોતી ઘોડો કલકત્તા મોકલવાનો રમેશનો વિચાર હતો. તે દરમ્યાન કંપની સરકારની છાવણીમાં ઘોડો રાખવામાં આવ્યો. રમેશ, સાંજે ઘોડેસ્વાર થઈ ખૂબ ફરતો.

એવી જ રીતે ઘોડેસ્વાર થઈ સાંજે રમેશ નીકળ્યો હતો. ખૂબ વિચારમાં હોય એમ તેના મુખ ઉપરથી લાગતું હતું. પોતે કયાં જાય છે તેનું પણ તેને ભાન ન હતું.

તે સ્વગત વિચારતો હતો: “મારું જીવન શું આ અચાતવાસમાં જ વ્યતિત થશે? મારી જન્મભૂમિમાં જઈ મારાં સગાં સંબંધીઓને હું કદિયે ન મળી શકું? મારું પાલન પોપણ ફરતારની કાંઈ પણ સેવા હું નહિ કરી શકું? ખરેખર! મારું જીવન—”

છેલ્લું વાક્ય પૂરું થાય તે પહેલાં તો રમેશની નજર આગળ એક સુંદર મુખનો આભાસ થયો. એ મુખ કિશોરી સિવાય કોનું હોઈ શકે?

રમેશની વિચારસરણી આગળ આવી: “ખરેખર! મારા અધિકારમય જીવનમાં પ્રકાશનું એ એક જ દિરણ છે! કિશોરી મારી સહધર્મચારિણી થાય તો મારું જીવન પ્રકાશમય બને. કિશોરી મને આપે છે. લગ્ન કરીશ તો તેની જ સાથે. તેના વિના મારું જીવન વ્યર્થ છે. પણ તે મને પરણશે કે?”

આ પ્રશ્ન સાથે તેણે ઘોડાની સગામ એવી અને સુંદરીની વાડી તરફ ઘોડો વાળ્યો. જોન-

જોતામાં તે સુંદરીની વાડી આગળ આવી પહોંચ્યો. કિશોરી ધરના એટલા ઉપર જ બેસી હતી. ઘોડેસ્વાર રમેશને જોતાં જ તે દરવાજા આગળ આવી પહોંચી.

રમેશને ઘોડા ઉપર સ્વાર થયેનો કિશોરીએ પહેલી જ વાર જોયો. ઘોડો સુંદર હતો. અને તેના ઉપર સ્વાર થનાર તરૂણ? કિશોરી લાંબો સમય મુઠી ઘોડેસ્વાર રમેશને. નીરખી રહી. પછીથી મંદ સ્મિત કરી બોલી:

“રમેશ, આજે તમે ઘણું જ સુંદર લાગો છો હોં!”

સૌન્દર્યસંપન્ન અને અવિવાહીત યુવતીના મુખમાંથી આવા પ્રસંગોદ્ગાર નીકળતાં ક્યા તરણને આનંદ ન થાય? રમેશને એ શબ્દો સાંભળી ખૂબ આનંદ થયો. પરંતુ તેણે તે આનંદ બહાર દષ્ટિએ પડવા ન દીધો.

ઘોડી વાર રહી કિશોરી પાછી બોલી:

“ઘોડા ઉપર તમે બહુ જ શોભો છો હોં! મને લાગે છે કે ઘોડા ઉપર બેસી ફરવા માટે જ તમે સન્નિધા છો. ખાંધ ઉપર બંદુક ભરાવી પથણી સાથે આમ તેમ ભટકવું એ આપણું કામ નથી” કિશોરી અત્યંત કૌતુહલથી નજરે રમેશ તરફ જોઈ રહી.

“જા, જા, તારી કલ્પના તો કોઈ કવિના જેવી છે! વાસ્તવિકતા સાથે એને કાંઈ સંબંધ નથી. કિશોરી! તને જોતાં મને ઘણું જ આનંદ થાય છે હોં!”

“મારું મોઢું ભાગ્ય!” કિશોરી પણ આનંદની પરાકાષ્ટાએ પહોંચી.

“કિશોરી! જે દિવસે મેં તને પહેલી જોઈ તે દિવસથી મારું હૃદય તારે માટે તરૂણ રહ્યું છે. તેજ સમયથી હું તારો દાસ બન્યો છું. કિશોરી! મારી પ્રેમદેવને! તું આજીવન મારી થશે ને?”

કિશોરીએ આ પ્રશ્નનો કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ. તેણે મુખારવિંદ જરા સ્પર્ક અને અંધર પર આંધી હાસ્યરેખા ફેટી થોડી જ વારમાં એ હાસ્યરેખા નષ્ટ પણ પામી.

મૌન એ સંમતિનું લક્ષણ છે એમ વિચારી રમેશ બોલ્યો: “આ વાતમાં તું માની સંમતિ લઈ, લેશે કે મારે લેવી પડશે? અને મારા એક એ મિત્રને આ આનન્દ સમાચાર આપું ને?”

કિશોરી શરમાઈ ગઈ; જરા હસી મુઠ્ઠાસરે તે બોલી: “સમાચાર આપો તેની મને દરકત નથી પણ આ વાત આટલી વહેલી, બહાર ન પડે તો મારું.”

જાણે ખૂબ શરમાઈ ગઈ હોય તેમ આટલું બોલી કિશોરી ધરમાં આંધી ગઈ; અને રમેશ છાવણી તરફ થોડો મારી મૂક્યો.

પ્રકરણ ૧૬મું

ઉપરનો પ્રસંગ બની ગયાને ત્રણ દિવસ થઈ ગયા હતા. તે દરમિયાન રમેશ બીજાં કેટલાંક કામકાજમાં પડવાથી કિશોરીને મળી શક્યો ન હતો.

ચોથે દિવસે સવારે છાવણીમાં શાક ભાજ અને ફળ લાવનાર માણસ ચાથે કિશોરીએ એક પત્ર રમેશને મોકલ્યો. રમેશ પોતાના તંત્રમાં બેઠો હતો. એક ફ્રેનિકે આવી રમેશને પત્ર આપ્યો. કિશોરીના અક્ષર તેણે પરખ્યા. પ્રણયપત્રિકા હશે ધારી ઉતાવળે ઉતાવળે પત્ર વાંચવા માંડ્યો.

“પ્રિય રમેશ,

ત્રણ દિવસ થયાં તારાં દર્શન માટે તકનું છું પરંતુ નિરાશા મળે છે. હવે દર્શન આપીશ?

યુદ્ધમાં લાગ લેવા માટે આનન્દરાજ ગજપતિનો ભત્રીજો શિવાજી, વિશ્વનાથ વગેરે બધાય આવનારા છે. તારે પણ આવવાનું છે હોં!

આપણે ત્યાંથી થોડેક દૂર આવેલાં અનારપૂર ગામમાં એક અમ્લો કલાકાર રહે છે. એ કલાકારે મારા સુંદર તૈલચિત્ર તૈયાર કરેલું છે. આજનાં મહલયુદ્ધમાં જે જીતશે તેને હું એ તૈલચિત્ર ભેટ આપીશ.

તું જરૂર આવી પહોંચજો હોં!

લી.

દર્શનાતુર

કિશોરી

પત્ર વંચાતો ગયો તેમ તેમ રમેશનાં મુખ ઉપર ગ્લાનિ ઇલાતી ગઈ. રમેશનાં મનમાં અનેક કલ્પના થવા માંડી. તે વિચારવા લાગ્યો: “મહલયુદ્ધમાં જીતનારને કિશોરી પોતાનું તૈલચિત્ર આપશે? એ પ્રાણહીન ચિત્ર માંથે કિશોરી પોતાનું સજીવ ચિત્ર પણ તે તરફને અર્પણ કરશે ને? એવાં પ્રણયખેલમાં જીતને હું શું કરું? આવા પ્રણયખેલ મારે ખેલવાં નથી.”

ચાર વાગતાં સુંદરીની વાડીનું યોગાન તરણથી લાગી ગયું. સ્ત્રીઓની સંખ્યા પણ ઘણી હતી. વિશ્વનાથ, આનન્દરાજ ગજપતિનો ભત્રીજો શિવાજી બધાથે આવ્યા હતા. માત્ર રમેશ આવ્યો ન હતો. કિશોરીએ આજે પોતાની પાસેનાં મારામાં મારાં વસ્ત્રો અને આભૂષણો પહેર્યાં હતાં. અપ્સરા સમી તે દીપતી હતી.

બેગા થયેલા જનસમૂહ તરફ એક દષ્ટિ કિશોરીએ ફેટી. બધા આવી ચૂક્યા હતા. માત્ર રમેશ ન હતો. તે તહિ આવ્યો તેથી શું કાંઈ મહલયુદ્ધ બંધ રખાય? જરાબર ચાર

એમ તું માનતો હશે પરંતુ એમાં તારી ભૂલ છે. હું તારી જ છું મારા પર આટલો ક્રોધ કરવાનું કારણ શું? તે દિવસનું. મદદ-યુદ્ધ! પણ તે તો રમત હતી. તેમાં શિવાજી વિજયી નીચડ્યો એની તો તને ખબર હશે. શિવાજી સાથે મારો ખાસ બહેનપણી પર-ણવાની છે. એની તને ખબર નહિ હોય! શિવાજીનાં લગ્ન પછી હું તેને મારું જે ચિત્ર આપીશ તે મારી બહેનપણીને ધરે-રહેવાનું છે. તો એટલું મારે તું આટલો વિવાદ કેમ કરે છે? તું-શું મને બૂઝી રાકશે? નહિ જ. મારી ખાત્રી છે, કે તું મને કદિયે વિસરનાર નથી. તારા વિના હું કેટલી તકસું છું? પત્ર

વાંચી મને તરત મળજે. હું તારી રાહ જોતી રહીશ. મને નિરાશ ન કરતો.

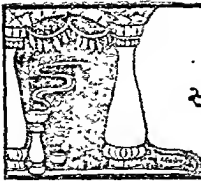
લી.
તારીજ
કિશોરી”

કિશોરીના આ કવિત્વપૂર્ણ પત્ર વાં-ચતાં રમેશ પાછો મુગ્ધ થઈ ગયો. તેણે માની લીધું કે “કિશોરી મને અત્યંત આદરે છે.” તેના મોહમાં આગળના બધાથે વિચારો તે ભૂલી ગયો. તેના મનમાં કિશોરી રમી રહી. કિશોરીના જ વિચારમાં તેણે રાત્રિ પણ વીતાવી. પ્રભાતનો સૂર્ય ઉઠ્યો. પણ રમેશને કંઈ એનું પડતું ન હતું. (અપૂર્ણ)

સામાર સ્ત્રીકાર: (૧) કેલેન્ડર: (મ) મેસર્સ આસ્ટર એન્ડ કંપનીનું લીલે ટાંચવાનું અંગ્રેજ મહિનાની તારીખો સાથેનું સુંદર ત્રિરંગી કેલેન્ડર. (બ) “લ્યાગ્મિ” માસિકના સંચાલકો શ્રી સરના સાહિત્યમંડળ અન્વેષક તરફ. ત્રિરંગી કેલેન્ડર. (૨) ભરૂચ સમાચાર: પ્રકાશક: શ. જહાંગીર અરહેશર માંધી. પુ. ૫૨; અંક ૪ થી ૯. (૩) ઉદ્ધાસ: તંત્રી: શ. “મસ્તકીર” પુ. ૧; અંક ૧૧ થી ૧૪. (૪) નાટક-સ્ત્રીનેમ: તંત્રી: શ. લીમારકર સર્મા. પુ. ૨; અંક ૭ થી ૯. (૫) જ્ઞાનપ્રચાર (તક્ષશીલા અંક) તંત્રી: શ. ચુનીલાલ બે. ભદ્ર પુ. ૧૨; અંક ૧-૨. પ્રાચીન તક્ષશીલા સંબંધી અનેક ઐતિહાસિક માહિતીઓથી ભરપૂર અંક. (૬) હિંદુ ધર્મ પત્રિકા: તંત્રી: શ. ચંદ્રમણી મોતીલાલ વ. ૪; અંક ૯. (૭) સંદેશ: તંત્રી: શ. અંબાલાલ મ. અમીન. ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૦. (૮) સમાજસેવક: તંત્રી: શ. ગોકલદાસ હીરજી ઠક્કર (અત્યારે ભમસાહેબની જેલમાં). મહા ૧૯૮૧. (૯) લોહાણા અભ્યુદય: તંત્રી: શ. કદાનજી વઢાલજી ઠક્કર. વ. ૧;

અંક ૫. (૧૦) કેમ્બ્રિજ તંત્રી: શ. હમીદદાસ એસ. માસેકર. પુ. ૧; અંક ૪-૫. (૧૧) અના-પિલ પોકાર: તંત્રીઓ: શ. દોલતરામ રતનજી અને શ. મણીલાલ ડાહ્યાભાઈ. પુ. ૭; અંક ૨-૩. (૧૨) નાગરચેતન: તંત્રી: શ. વિહંગરાય નાનાલાલ પંડયા. વ. ૧; અંક ૪. (૧૩) ડાકજી કે જેડી? સામ ૧-૨ લેખક: શ. નાગભાઈ લાખાભાઈ જુમાણ. કી. ૨. ૦-૧-૬. હિંદુ સમાજના સીતમ ચર્ચાતી ટુંકી વાર્તા. (૧૪) ન્યાયનો નાથ: શ. મનહરનાથ મા. ધારિજાનની પ્રસિદ્ધ તપલકયા ઉપરથી તૈયાર થયેલા અને અમદાવાદમાં આર. સી. ઇન્સ્ટીટ્યુટના વિદ્યાર્થીઓએ પોતાની લાઈબ્રેરીના લાભાર્થે બજાવેલા નાટકનો સાર. (૧૫) લાખજી: જુનરમાં મળેલી જેન મહિલા પરિષદના પ્રમુખ સી. ગુલાબજીને મળતી મહેતાનું જેન મહિલાઓને પ્રેરણા પાતું બાપજી. (૧૬) શ્રી મહર્ષિ ગુરુકુલ પ્રદ્યુત્યર્ચાશ્રમ જુનાગઢનો સં. ૧૯૭૮ થી સં. ૧૯૮૪ સુધીના ૭ વર્ષનો અહેવાલ અને હિસાબ. (૧૭) રીપોર્ટ અને હિસાબ: શ્રી મુંબાઈ જેન સ્વયંસેવક મંડળ, મુંબાઈ. સં. ૧૯૮૩ થી ૧૯૮૫.

સમાલોચના

વેણીનાં કુલ: લેખક: રા. ઝવેરચંદ મેઘાણી.
પ્રકાશક: મંત્રીઓ, ભાવનગર સ્ટ્રીટવળી મંડળ.
મૂલ્ય: ચાર આના.

આ નાનકડા સંપ્રદાયી પેઢી આરતિ ૧૯૨૮ ના એપ્રિલમા છપાયેલી અને પ્રકાશકોએ તેની ૧૦૦૦ નકલો ખોલાં ખોલાં કરાવેલી. અમે પુસ્તક ભેળવે ન, તેમને હપ્તો આપેલો, પરિણામે, એવરેસ્ટ ૧૯૨૮ માં બીજી આરતિ તેમને પ્રકટ કરી પડી. એ વખતે પણ કાંઈક હરથી તેમણે ૨૦૦૦ નાકલ કરાવી. પરિણામે ફરી ૨૦૦૦ નકલ લાન્યુઆરીમાં કરાવવી પડી છે. બાક મેઘાણીના આ "વચસાના કુલ" માં મીઠાસ અને સીરમ એટલાં બધાં ભર્યાં છે કે કુળચાલો તેની સુચંધ લેનાં ધતતી ન થયો. અનેકની વેણીએ એ કુલો ચડી ચૂક્યાં છે; એમની વેણીએ નથી ચડ્યાં તે એ બ્લેન્ડની છાંવો કરે છે, અને પોતાની વેણીમાં એ કુલો સુંધવા અપીરી બને છે. પ્રકાશકો આવતા વર્ષમાં ચોથી આરતિ માટે તૈયારી કરી, રાખે.

ભગવાન, જડેશ્વર: લેખક: રા. પોપટલાલ પું. સાહ. પ્રકાશક: રા. ઈશ્વર પું. સાહ. કીમત: સવા આનો.

"સારા" માં પ્રકટ થયેલો આ લેખ કાફિ-વાચકનાંઆંમનેર પાસે આવેલો એક સુપ્રસિદ્ધ નિર્ધર્યાન અને આરોગ્યસ્થગતું સુંદર વર્ણન આપે છે. સાથે સાથે એ સ્થળને લગતી આશ્ચર્યચિત્ર રસમદી, બાનીમાં લેખકે આપી છે.

મધપૂરો: (અંક ૧ હો): તંત્રી: રા. નરવર-લાલ વીમવાળા. પ્રકાશક: શ્રી માંડીવ સહિત્ય મંદિર, સુરત. મૂલ્ય: બે આના.

સ્વ. રમણભાઈ હરેચંદ્રાસ કાંઠાવાલાની સ્મરણાર્થે મુજબની સહિત્ય પરિષદ મંડળના આ-અપથી પ્રકટ થતી બ.વસાહિત્યમાળાનું આ પ્રથમ

પુસ્તક છે. એ તૈયાર કરવામાં તંત્રીએ જે સત્વર ના હેમન હાથથી છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. પ્રત્યેક લખાણ પાળકો હેલિ હોસે વાંચે અને આનંદ સાથે જ્ઞાન મેળવે એવું છે. અનેક સુંદર ચિત્રો એ આશ્ચર્યનામાં વધારો કરે છે. ચિત્ર-વાર્તા, ભુગોલ, વિજ્ઞાન, પ્રાચીનકાલ, ભૂવિજ્ઞાન, સ્મૃતિ વગેરે અનેક વિષયો એમાં ભર્યાં છે. એક બે બાબત અમને નહીં જમી એક વાર્તાના ચિત્રો આપ્યા છે ૨૨-૨૩ પાત પર અને વાર્તા અપાઈ છે ૬૫ મા પાત પર; "બાર વાંચા મધના"ની વાર્તાના દેટલાય દુકા કરી નાખ્ય છે. પેઢી બા-બત બાળકો પોતાની કાંપના કરે તે માટે હશે પણ બીજી બાબત સમજવી મુશ્કેલ છે.

કાવસા કાકા: લેખક: રા. નરવરલાલ વીમા-લાલ; માંડીવ બાલોદાનમાળાનું પુસ્તક ૬ ફુ. કીમત: પાંચ આના.

બાલસાહિત્યના સર્ગક વડીકે બાલ નરવરલાલ સિદ્ધહસ્ત છે. આ વાર્તા તેમણે એક અંગ્રેજી વાત પરથી બાળકો માટે તેમને રચે એવી આકામાં લખી છે અને કાલસાની ખાજુ વિષે હપ્તોથી મા-હિતી આપી છે. બાળકો જે વસ્તુ વિષે આનંદ સાથે જ્ઞાન મેળવશે.

વનંત: (આરતિ બીજી): લેખિકા: સ્વ. સી. અર્ચમન મહેતા. પ્રકાશક: બાલચંદન મર્વાલ, વડોદરા. કીમત: એક આનો.

આ નાનકડી પુસ્તિકામાં લેખિકા બ્લેન્ડ એક પ્રમાણિક બાળકની બાળમાનસને જમી ભષ એવી વાર્તા સહેલી આકામાં લખી છે. આ પુસ્તકની પેઢી આરતિ આઠ વર્ષ પેઢીમાં પ્રકટ થઈ હતી. આટલો લખા જાનો બીજી આરતિ માટે ત્રણે તેથી અબધતો થાય છે.

સ્વામીમજાન મુરબાણ (આરતિ બીજી):

લેખક રા. માધવરાવ વાસ્કરરાવ, કલ્પિત. પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. કીમતઃ એ આના.

આ પુસ્તકની પણ ખેલો આદતિ આઠ વર્ષ ખેલો યયયી. નાટકની લખાવટ જોતાં એમ લાગે છે કે તે બહુ મોટી ઉમ્મરના બાળકોને જ અનુકૂળ આવશે. પાત્રોની સંખ્યા બહુ જ મોટી રાખી છે. ઇપકામની ખાસ કરીને જોડણીની ભૂલો અસંખ્ય છે. કેટલેક સ્થળે

તો ઇપકામમાં ચોખ્ખી બેદર-કારી જણાય છે. બાળકો માટેનું સાહિત્ય એવી ભૂલો કે બેદરકારીથી પૂર હોવું જોઈએ.

બીલોરી પહાડ (૫રી ક્યાં): લેખક રા. રમણલાલ ના. શાહ, તંત્રી, "બાલજીવન." પ્રકાશક: શ્રી ગુર્જર મંથ રત્ન કોર્પોરેશન, અમદાવાદ. કીમત: ત્રણ આના

દમણાં દમણાં આપણું બાલસાહિત્ય આવી પરીકથાઓ અને અસંખ્ય વિત વાંતોથી ઉમરાવા માંડયું છે.

આવી વાંતો કુમળા મગજ પર શી અસર કરતી હશે તે તો બાળમાનસના અભ્યાસી-ઓજ કહી શકે. એ માટે બાલમાનસના અભ્યાસી-ઓએ પરિષદ બેરી તાત્કાલિક તોડ કાઢવો જોઈએ. નહિ તો આવું સાહિત્ય ભાવિ પ્રલને કાંઈ ઉત્ક્રાંત કરી બેસશે. નહુ, રાક્ષસો, પરીઓ, પવન પાવડીઓ વગેરેની વાંતોને બદલે વિજ્ઞાનની વાંતો

સારી સહેલી અને આકર્ષક શૈલીમાં બાળકો માટે લખાય તો વધારે ઉપકારક નીવડે.

તરલા અથવા ઉર્મિનો આલેખ: લેખક: સ્વ. ભોળાન્દ્રરાવ દિવસિયા. પ્રકાશક: રા. જીવનલાલ અ. મહેતા. મૂલ્ય: રૂ. ૨-૦-૦

આ નવલકથા વર્ષો ખેલો સ્વ. ભોળાન્દ્રરાવે

એક ઉપયોગી સૂચના

બાલનગરથી રા. વી. એલ. નની નામે એક શુદ્ધ અમને નીચે પ્રમાણે લખી જણાવે છે:

"રા. રા. જયકૃષ્ણ નાગરાસ વર્મા, જેમ આપના તરફથી "શારદા કાથદા"ની ચોપડી ઇપાઈ પ્રકટ કરનાર "ગુણસુંદરી" કોર્પોરેશને ધન્યવાદ પટે છે. ગુજરાતી પ્રલને આ નાની ચોપડીથી જણવાનું મળ્યું છે. વિ. કાઠિયાવાડમાં બાલનગર રાજ્ય તરફથી તા. ૧-૪-૩૦ થી લખના કાથદા અમલમાં આવનાર છે. હજી રાજ્ય કંઈ પણ ઇપા દ્વારા ગામડીઆને ખબર આપી નથી. જે આપ આ ધારા મંજાવી આ ચોપડી સાચે અગર જુદી ઇપાવશે તો જરૂર પ્રલ ઉપકાર માનશે."

આ બાધની સૂચના અમને અત્યંત ઉપયોગી લાગે છે. બાલનગર ઉપરાંત ગુજરાતના બીજાં ત્રણ ચાર દેશી રાજ્યોએ બાળલખ ઉપર અંકુસ મુકનારા કાથદા ઘડયા છે. "શારદા" કાથદા સાચે એ સર્વ કાથદા ઇપાવી તેનો બ્હોળો ફેલાવો જનસમાજના જ્ઞાનમય અને દેરાના લાભાર્થ કરવાનો અગ્રે વિચાર કરી રહ્યા હોએ. એવી પત્રિકા "શારદા" કાથદાની પત્રિકાની જેમ બને તેટલી સસ્તી કીમતે પ્રલને પૂરી પાડવામાં આવશે. પરંતુ "શારદા કાથદા" સંબંધી અમને કહેવા અનુમત થયો છે. કેટલાક સાહિત્યના ગ્રોહએ અમરી પત્રિકા પરવાનગી વિના અક્ષરસઃ ઇપાની મારી તેમાંથી કમાણી કરી છે અને અમને ઉત્ક્રાંત કયું છે. પરિણામે ઉપર જણાવેલા બન્ના કાથદાની એક ભેળી પત્રિકા ઇપાની વખતે જરૂર પૂરતીજ નહોતી માઢવામાં આવશે. જેમને એ નવી પત્રિકાની નકલો જોઈતાં હોય તેઓ અમને તુરત જ લખી જણાવે. ઇપેડી નકલો ખુરી જતાં પાછલથી કદાચ નિરાશ થવું પડે.

લી. વ્યવસ્થાપક "ગુણસુંદરી", મુંબાઈ, ૪.

લખેલી અને "સીબોધ" માસિકમાં ઇપાયલી એ માસિકના સંચાલકોએ જુની કાપડમાંથી એ નવલકથા કાઢી પુસ્તકાકારે ઇપાવી આવું વર્ષમાં પોતાનાં માહકોને ભેટ તરીકે આપી છે. સામયિકોમાં પ્રકટ થવું કેટલુંક સાહિત્ય વિરંજન દેશે આ લાગી સમય રહે એવું હોય છે. એવાં સાહિત્યને પુસ્તકાકારે પ્રકટ કરવાની પ્રકાશકોની ફરજ છે, એમ અમે માનીએ છીએ અને એ માન્યતા અમલમાં

પણ મૂરીએ છીએ. "સીબોધ" ના સંચાલકોએ એ ફરજ બજારી છે તે માટે ધન્યવાદ. સ્વ. ભોળાન્દ્રરાવની મૈલિ ગુજરાતી વાચકોને જણાવી છે. આ નવલકથામાં તેમણે આદેશમાં પાત્રો અને ચર્ચકો પ્રેરના બીજાંવેના ગુજરાતનાં નથી; પશ્ચિમ પાસેથી લઈતાં લીધાં લાગે છે. "શારદા" કાથદો અમલમાં આવ્યા પછી કન્ય.ઓ મોટી થાય

અને નવે પસંદગી કરીને લખ કરવા માટે તે પછી કાશ્ય એ પ્રશ્નો ગુજરાતને મુજબરો. કેટલાંક કંઠાગામથી વહુનપ્રસંગો બાદ કરતાં વાર્તા નાંચતી અને એવી છે.

વીર વૈરાગી અંધવા બન્દાબદાદુરઃ પ્રયોજકઃ
દિન્દુ ત્રિમુર્તિ. પ્રકાશકઃ રા. નારાયણ વિ. ૬૬૩૮.
મૂલ્યઃ ૦-૧૨-૦.

દિન્દુ ગીરવ મંધમાળાનું આ પુસ્તક બીજું પુષ્પ છે. પહેલા પુષ્પ " ગુરુ ગોવિન્દચંદ્રિ " ની સમાલોચના અને અત્યાર પહેલાં પ્રકટ કરી ગયા હોય. આ પુસ્તક તેના અવસાન રૂપે છે. ગુરુ ગોવિન્દચંદ્રિ રા. ૧૩૬૦ સ્વાતંત્ર્યપદ્ધતિ તેમને શિષ્ય બન્યા સાથે રાખે છે અને તેમાં પોતાના પ્રાપ્તિની આનુષ્ઠિતિ આપે છે. અત્યારે કેટલેક અંશે ઘરપાંક અનેકી આગળી દિન્દુ નીતિને આ પુસ્તક ધર્મશાસ્ત્રો, તે માટે તિરક બનવાનો, સુંદર અને અનુભવી પાઠ શીખવશે. આ પુસ્તકમાંની બીજા સ્ત્રીતિદશિ છે, એમાં ત્રણ પક્ષ રા. નથી. એ ઇતિહાસની પુનરાવૃત્તિ કરવા દિન્દુ જનતા પ્રેરણ એ ન આ મંધમાળાને લેવું છે. દિન્દુધર્માવલ-બીએનો થતા જાસ અદાવવા અત્યારે અનેક ગો-વિન્દચંદ્રિ અને બન્દાચાની આપણને તરફ છે.

દસકાંડોલ સંવાદઃ રા. બનવાલ વિ.
રાવલ પ્રકાશક શ્રી કાંઈસ ગુજરાતી સભા.
મૂલ્યઃ ૦-૧૦-૦.

સેરાગના લોકગીતોનો સંગ્રહ કરી રા. મેધાળીએ ગુજરાતી સાહિત્યની સુંદર સેવા કરી છે. તેવાજ પ્રકારની સેવા કેટલાંક અંશે ગુજરાતના લોકગીતોનો સંગ્રહ કરી રા. રાવલે કરી છે. તેમને સાહિત્યશીખ નાગીતો છે અને રજાવરણા હતાં તેમને આ ગીતો સંગ્રહ કરવામાં ઉદ્દેશી નદેમત અનિર્નાનિવ છે. આ ગીતોમાંથી ગુજરાતની સ્ત્રીઓ જ્ઞાતિનું ઇત્તન પ્રતિબિંબિત થાય છે દલ એમાંના ધણ ગીતોના જાણ મામદાના ઇત્તનમાં અનુભવાય છે; શહેરની સ્ત્રીએ એ જાણ લાગેજ સમજ રાશી.

સંવાદિતઃ લેખકઃ રા. પાવલકાલ પુ.
સાદ. પ્રકાશકઃ રા. દર્શકાલ પુ. સાદ. મૂલ્ય
૧. ૧-૦-૦

જાણીએમાં બન્દી સમય એવા બાર સામાન્ય

અને નવ જૈન સંવાદોનો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં થયો છે. સંવાદોનું વસ્તુ વૈવિધ્યવાળું છે અને પસંદગી માટે પૂરતી છુટ આપે છે. બાપા પક્ષ સાદી ને સરળ હેતુ પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓના બાળકોને અનુકૂળ આવે તેવી છે.

ચિત્રમય જગતઃ (ઔદ્યોગિક અંક) :
તંત્રીઃ રા. ત. ગી. યાજ્ઞિક. નન્યુ. ફેબ્રુ. માસનો સંયુક્ત અંક.

પૂનાથી પ્રકટ થતાં આ નાનીતા માસિકનો આ અંક " ખાસ " ઔદ્યોગિક અંક તરીકે પ્રકટ થયો છે. એ વધારાનો અંક નથી, ઉદા. એ માસનો સંયુક્ત અંક છે છતાં " ખાસ " રાજ કેમ વપરથી હશે ? તંત્રીએ નદેમત ઉદાની દિંદની પ્રાપ્તિ ઔદ્યોગિક નદેમતથી અને એ ઉદ્યોગોને નહ કરવા આપણી કદેશી દવાલુ સરકારે કરી નિર્દેશતા વાપરી છે, તે મૂર્તિમંત કરવાનો સફળ પ્રયત્ન કર્યો છે. એ પત્રમિત્રના આ સુંદર અને ઉપયોગી પ્રયત્નને અને સદા વધાવી લઈએ છીએ.

એ ધારી મેળ (ઇ. અંક) : તંત્રીઓઃ
રા. રાવલ અને રા. સારીક.

દળડું સાહિત્ય ગીરસમાર આ નાનીતા સાપ્તાહિકે પોતાનો તા. ૨ ૭ માર્ચનો અંક બંધ રાખી તેને બદલે આ દળદાર ઇ. અંક રમકડાં હવે રાંખે પ્રસિદ્ધ થયો છે. ઇ. સંવાદી ખાસ જુન લખાણે બાદ કરતાં બીજા લેખો ઉમેર્યાની જમ અપાયા છે. પરંતુ એના તેનો અને વાર્તાઓની સંખ્યા પ્રમાણમાં સામાન્ય અંક ગણાં મોટી દોષ વાચકોને સારા મોરાર પૂરો પડે છે. ગાપામમાં ખાસ કરીને ચિત્રોની ઉપાલમાં વધારે કાળજી લેવાઈ દોષ તે અંક બન્યા છે તે કરતાં વધારે આશ્ચર્ય બનત.

ચાંદ (ફડું) આરતિ : તંત્રી મુન્દરી ૧-૨-૨૫.
લાલ લખાણઃ ૧ ૮-૦-૦. મુપ્રિય દિંદી મા-સિ " ચાંદ "ના સંવાદોએ બન્યુઆરી મા-સથી એ માસિકનો ફડું લખાણમાં આરતિ પ્રકટ કરવા માંડી છે " ચાંદ "ની ઉપર વિશ્વેસ પૂરેશ તેની લોકપ્રિયતામાંથી મત્ત રહે છે. દિંદી માસિકમાં એને ફેલાશે સીધી વધારે જોડાશે છે એવા આ નવા આદમને અમે વધાવી લઈએ છીએ.

ઈનામી પ્રશ્નો

સંપાદક: કુ. યશસ્વિની અને શ્રી. ચંદન પારેખ

૧. ચણ્ણવરો નો કોઈક વર્ષમાં, માતૃપદની મહત્તા દર્શાવનાર કાવ્યપંક્તિને અનુલક્ષીત કવચિત્ર આવતું હતું. નીચેના અક્ષરોમાં એ કાવ્ય પંક્તિ ગુચવાયેલી છે, તે ઉકેલો:—

હા હુ પા તે પં સે તં છુ વે લ જે ચ ર જ શ ક ગ ર ન રે

૨. નીચેના શબ્દોમાંથી ગુજરાતના ૪ સમયગ્રંથોનાં નામ વીણી કાઢો:—

મં રા ન્હા ના સ ર જ સ ચં ર રી ચં ન્હા ની રા ડિ ના સ ક ડિ

૧	૨	૩	૪
૫	આરંભ કર્યો છે. મીઠાંતા		
૬	જોવા માટે તેઓ અમદા-		
૧૩	પ્રાના ઢાંધી મામે પગપાળા		
	થે લપડ્યા છે અને તા. ૫ મીએ		
	(૧) તેમને પકડવામાં ન		
	હ્યાં તેમને વિદાય આપવામાં		
	લાયે શ્રીઓની ધણી મોટી		
	લાદેની અંબાલાલે મ. ગાંધી-		

આ ચોરસનાં ૧૬ ખાનામાં એકથી પંદરે દરેક સુધીના આંકડા અને એક મોડું છે. એ આંકડાઓને નીચે

જોરશબ્દન ક્રમ, (૫) શ્રી. કમળાબા આલુથી ૪
(૬) શ્રી. સરવાબ્દન ક્રીયા, (૭) શ્રી. સરવાબ્દની
ક્રીયા છે. અવાહાબાદમાં મદ્યસમાન ૧ શ્રી.
જવાહીરલાલ નેહરુનાં પત્ની શ્રીમતી, કમલાદેવી
નેહરુએ પણ સ્વયંસેવિકા તરીકે નામ નોંધાવ્યું
છે. જોરસદ તાલુકામાં પણ ધણી બહેનો સત્યાગ્રહ-
માં જોડાયા તૈયાર થઈ છે. કલકત્તામાં શ્રીઓની
સભામાં સ્વયંસેવિકાઓ નોંધવા સમિતિ નીમાઈ
નુંજે સ્થળે વિદેશી કાપડનો
પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ
શ્રીઆહોરના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરીકેશમાં લાગ લઈ શકશે.
પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવરય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય
નામ દાખલ નહિ થાય. (૨) દરેક મહિનાના ઉખાણુનો જવાબ તે મહિ
સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૩) તંત્રીનો નિ
કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાજગી-જેરવ્યાજગીપણા વિ
નહિ. (૪) માત્ર ચોરસમાં લખેલા જવાબો જ સ્વીકારવામાં આવશે.
પણ જવાબ એક સાદા કાડમાં લખી તે કુપન સાથે પરખીડીઆમાં બંધ કરી

જાન્યુઆરી માસના પ્રશ્નોનું પરિણામ

પરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. છોકરી

૨. વય ૫૫ માસ

આ પ્રશ્નોના કુલ ૩૪ જવાબો આપ્યા હતા. તેમાં બે જવાબો ૪થી શરતનો

અને ભત્રે પસંદગી કરીને લગ્ન કરવા માટે તે પછી કદાચ એ પ્રતિબંધનું અવરોધનું કારણથી વધુ ન પ્રસંગે બાદ કરતાં વાર્તા વાંચવી અગ્રે એવી છે.

વીર વૈરાગી અથવા બન્ધાબદ્ધાદુર પ્રયોજકઃ
હિન્દુ ત્રિમુર્તિ, પ્રકાશકઃ, રા. નારાયણ વિ. કકુર.
મૂલ્ય: ૦-૧૨-૦.

હિન્દુ ગૌરવ ગ્રંથમાળાનું આ પુસ્તક-ખીલુ પુષ્પ છે. હેલા પુષ્પ " ગુરુ ગોવિન્દસિંહ " ની સમલોચના અને અત્યાર હેલા પ્રકટ કરી અથા ણીએ આ પુસ્તક તેના અનુસંધાન રૂપે છે. ગુરુ ગોવિન્દસિંહે રાત્ર કરેલા સ્વાતંત્ર્યપ્રેરણા તેમનો શિષ્ય બન્ધા આદિ રાજે છે અને તેમાં પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપે છે. અત્યારે કેટલેક અંશે રૂપોક અને સ્ત્રી આપણી હિન્દુ ભવિષ્યે આ પુસ્તક ધર્મરક્ષણને, તે માટે નિરૂપણવાનો, સુંદર અને અણમૂલ્ય પાઠ રીપરો. આ પુસ્તકમાંની બીના ઐતિહાસિક છે, એમાં જરા પણ રાત્ર નથી. એ ઇતિહાસની પુનરાવૃત્તિ કરવા હિન્દુ જનતા પ્રેરણા એ જ આ ગ્રંથમાળાનો હેતુ છે. હિન્દુધર્મવલ્લ-ખીઓના યતો હાસ અટકાવવા અત્યારે અનેક ગો-વિન્દસિંહ અને બન્ધાઓની આપણને ૧૯૨૨ છે.

સ્ક્રિપ્ટોલ સંપાદકઃ

રાવલ પ્રકાશક

મૂલ્ય: ૦-૦-૦

અને નવ જન સંવાદોનો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં થયો છે. સંવાદોનું વસ્તુ વૈવિધ્યવાળું છે અને પસંદગી માટે પૂરતી છુટ આપે છે. સાથ પલ્લ સાદી ને-સરળ હેઠળ પ્રાથમિક અને માધ્ય-મિક શાળાઓના બાળકોને અનુકૂળ આવે તેવી છે.

ચિત્રમય જગત- (ઓલોગિક અને) :
તંત્રી : રા. ટી. બી. પાણિક. નન્યુ. ફેસ. માસનો સંયુક્ત અંક.

પૂનાથી પ્રકટ થતાં આ ભણીતા માસિકનો આ અંક " ખાસ " ઓલોગિક અંક તરીકે પ્રકટ થયો છે. એ વધારાનો અંક નથી, હજી એ માસનો સંયુક્ત અંક છે છતાં " ગો-વિન્દસિંહ " કેમ વપરાયો હશે ? તંત્રીએ હિન્દી પ્રાચીન ઓલોગિક બહો હોવાનો નમ્ર કરવા આપણી સમક્ષે કેવી નિર્દયતા વાપરી કરવાનો સફળ પ્રયત્ન કર્યો છે. આ સુંદર અને ઉપયોગી પ્રયત્ન વધારી લઈએ છીએ.

એ ધડી જોબ (૧૯૨૨)

રા. રાધા અને રા. સાદીક.

હજી સાહિત્ય પીરસના

શ્રી પુરુષને સમાન વારસા હક્ક.

પુત્ર અને પુત્રી વચ્ચે વારસાહકમાં કાંઈપણ ફેર ન હોવો જોઈએ. એકજ પિતાના અને આગાધાને સરખીજ અભિલાષ હોય છે. અને કાલે તેમાં આટલો ફેર રાખે એ કેમ આવે ? અને તેથીએ વધુ પોતાની અંગત પુત્રી મુકી બે પિતા અપુત્રવાન ગુજરી જાય તો દુરનાં પર પિત્રાઈ હકદાર થાય એ તે કયો ન્યાય ? પુત્રી બીજા કુળમાં પરણી જાય તેથી તેનો હક કુળી જાય એ હમવા જેવું છે. એથી પણ આગળ વધીને કહીશ કે પુત્રીને પુત્ર કરતાં મદદની વધારે જરૂર છે. માટે પુરુષ સ્ત્રીના વારસાહકને તો સમાન હોવો જોઈએ. આ હક્ક તરફ આપણે ધણુંજ દુર્લક્ષ કરીએ છીએ. આ તરફ આપણે દરેક પ્રકારની ચળવળ કરવી જોઈએ અને સર્વજી દિશામાંથી સહાનુશ્રુતિ મેળવી જેમ અને તેમ જલદી એ હક્ક મેળવવા જોઈએ.

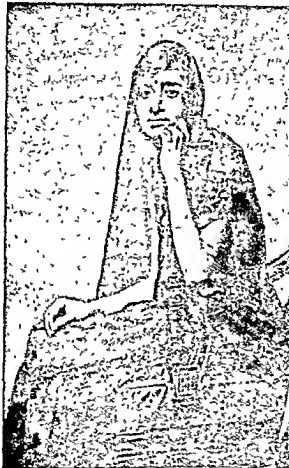
જન મહિલા પરિપક્વ પ્રમુખસ્થાનેથી]

સી. ગુલાબબહેન મકનશ મહેતા

ચાલુ કાયદાની ક્ષતિઓ દુર કરતો હોય તે મુંબાઈની ધારાસભાના ચાલુ અધિવેશનમાં હાય ધરાવે બેઠકે એવી વિનંતી કરી હતી. નવા કાયદા પ્રમાણે અનીતિની કમાણીપર ગુજરાત ચલાવનાર સ્રી કે પુરૂષ બન્ને ગુન્હેગાર હરો.

૨૫. શ્રી. મગનજીવેન જે. પી. : જેન મહિલા રત્ન શ્રી. મગનજીવેન માણિક્યદ જે. પી.

તા. ૭ મી ફેબ્રુઆરીએ અવસાન પામ્યાં છે. શ્રી. મગનજીવેન આગ ૧૯ વર્ષની વયે વિધવા થયાં હતાં. તેમના પિતાએ શ્રી. રતનજીવેન શ્રાવિકાશ્રમની સ્થાપના કરાવી અને શ્રી. મગનજીવેન એ આશ્રમને પોતાનું જીવન અર્પણ કર્યું. વીસ વર્ષના પરિણામે આશ્રમની બહેનો અને સ્ત્રીઓએ આશ્રમો ખોલી સારી છે. ભારતીય દિગ્ગજ્યની મહિલા પરિષદની સ્થાપના તેમણે કરી હતી. તેઓ પહેલાં જેન મહિલારત્ન જે. પી. હતાં. તેમનાં અવસાનથી જેન કામે એક આદર્શ સેવિકા ગુમાવી છે.

સ્રી. કમલારેવી નવાહિરલાલ નેહરુ જેમણે સલામતના ધર્મયુદ્ધમાં એક સૈનિક તરીકે નામ નોંધાવ્યું છે.

ખાત્રી રહેતી રૂ. ૧૭૪૪-૧-૧૧ ની રકમે કેળવણી અને સમાજ સુધારાને લગતી મુંબાઈની સ્રીઓની સમિતિને સોંપી દેવાનું ક્યું હતું અને સમિતિ વિચારન થઈ હતી.

બેઠકનાં બાળાઓ: નવસારીમાં એક દાંડેડી બેઠકનાં રોડને લાં મુરતથી કટલીક યુવાન બેઠકના બાળાઓ મહેમાન તરીકે આવેતી તે વડાં મુંબાઈની

રત્ન સિવાય સીનેમા જેવા જવાથી નવસારીની જમાતમાં સખત ચક્રવાર નેમી હતી.

મુરતમાં નર્મદ જયંતિ ફેબ્રુઆરીમાં જન્મદિન તે પ્રસંગે સી. લીલાબહેન મુનશીએ પ્રમુખસ્થાનેથી તેમજ સી. જયમનગીરી પાંડકરે કવિ નર્મદનાં જીવન અને જીવન સંબંધમાં વિવેચન કર્યું હતું.

પરજીવાની નોંધ: મુરતની દશા પોરવાડ ક્ષતિની સત્તર વર્ષની બાળા કુ. ચંદ્રમણી ડા. રાંદેરીઆના વિવાહ ૪૭ વર્ષના વિધુર સાથે થયા તે સામે ક્ષતિના જીવાને અને ખૂદ એ બાળાએ, પણ વધી જઠાવ્યો છે. એ બાળાએ પોતે એક નિવેદન દ્વારા આ લગ્ન

સામે વધી દર્શાવ્યો છે.

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદની સ્થાપના સમિતિ ફેબ્રુઆરીમાં લેડી તાતાનાં પ્રમુખપદે મળી હતી તેમાં પરિષદના દિસાળ અને હેવાલ રજી થયા હતા. પરિષદમાં ૨૦૮ પ્રતિનિધિઓ આવ્યાં હતાં કુલ આગ ૩. ૯૯૦૭-૨-૦ થઈ હતી. અને ખર્ચ ૩. ૭૧૬૩-૦ ૧ થયા હતા. એટલે હવે

પટોલા આર્થ કન્યા વિદ્યાલયની શ્રદ્ધા ચારિત્રીઓએ અમદાવાદમાં ફેબ્રુઆરી માસમાં બ્યાચમ, સંગીત અને સંવાદના પ્રયોગો કર્યા હતા ત્રીજા પ્રયોગ વખતે પ્રમુખસ્થાને સી. સારદાબહેન હતાં પ્રજ્ઞાચારીણીઓએ લાડી અને ભાલાના પ્રયોગો સુંદર કર્યા હતા. પ્રયોગ પૂરા થયા પછી

બ્રહ્મચારિણીએ પોતાને મુકામે જતી હતી ત્યારે આઠ દસ મુસ્લીમ ગુન્ડાઓનાં ટોળાંમાંથી એકે એક બહેનનો છોડા ખેંચવા પ્રયત્ન કરતાં વીર બ્રહ્મચારિણી સરસ્વતીએ પોતાની લાકી ઉઘાડી ગુન્ડાને બે ચાર ફટકા લખાવતાં ગુન્ડાઓ ભામી ગયા હતા એ વીર બ્રહ્મચારિણીને ધન્યવાદ પટે છે ।

વડોદરા વિમેન્સ એસોસીએશનની સભા ફેબ્રુઆરીમાં મીસીસ અબ્બાસ તેયબજીનાં પ્રમુખ પદે મળી હતી. તેમાં મુખ્યાલમાં મળેલી અખિલ ભારત મહિલા પરિષદનો હેવાલ રજૂ થયો હતો રાજસ્થાના શ્રી કમલાદેવી તેમજ સી. વિમલા રાજે હાજર હતાં, સી. સરલા મહેતાએ ફેબ્રુઆરીના કારણે સવિસ્તર સમજાવ્યા હતા. એક બે બહેનોએ પરિષદના અનુભવ કહ્યા બાદ આશ્રમી વર્ષ માટેની સુઠણી થઈ હતી.

બાળાપર અત્યાચાર : આસોજમાં ફોજદાર શંખપાળના અત્યાચાર કહાણીની ખબર આવી છે. લાહુકંવર નામની બ્રાહ્મણ બાળા ઉપર એજ રીતે દામનગરના ફોજદારે અત્યાચાર ગુજાર્યો છે.

શ્રી ફેબ્રુઆરીની પ્રગતિ માટે ના. મદારાણી ચિમનાબાઈ સાહેબ ધાયકજી ૧૯૧૪ ના એપ્રિલમાં ૩૧ લાખની નમીનગિરિઓ પાંચ ટ્રસ્ટીઓને સોંપી હતી. એ ફંડના ૧૯૨૩ થી ૧૯૨૬ સુધીનાં સાત વર્ષનો હેવાલ ટ્રસ્ટીફંડના મંત્રી સી. ચારદા બહેને પ્રકટ કર્યો છે. ૭ વર્ષ દરમિયાન ફંડમાંથી ૬૮૦ વિદ્યાર્થીનીઓને શિષ્યવૃત્તિ અપાઈ છે.

આશ્રમમાં લગન : મદારાણી મંદીરની રૂઝિમણી દેવીનું લગન શ્રી. બનારસીલાલ ખલ્લજ સાથે ગયા માસમાં સાબરમતી આશ્રમમાં થયું છે. વરવધુએ લગને દિવસે ઉપવાસ કરી પંચવિધ સામાજિક ક્રિયાઓ કરી હતી. મંદીરની દોહરીમાં લગનક્રિયા થઈ હતી. મ. મંદીરને આશીર્વાદ અને ઉપદેશ આપ્યો હતો.

શ્રી ખડાયતા ભગિનીસમાજ (અમદાવાદ) ની સામાન્ય સભા વસંતપંચમીને દિને સી. ધનલક્ષ્મી પારેખનાં પ્રમુખપદે મળી હતી. મંત્રીઓનાં નિવેદન તથા દિસાબ હેવાલ રજૂ થયા બાદ બંધારણ પસાર થયું હતું. પ્રમુખે ચારદા કાયદા વિષે પ્રવચન કર્યું હતું. ચારદા કાયદાને

અનુમોદન આપનારો ઠરાવ થયો હતો. બાદ વાર્ષિક કાર્યક્રમ નક્કી થયો હતો.

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય પરિષદનું પ- મું અધિવેશન પાટણમાં ગયા માસની તા. ૧૬-૧૭ મીએ લેડી વિદ્યાભૌરી નીલકંઠનાં પ્રમુખપદે મળ્યું હતું. લેડી વિદ્યાભૌરીએ પોતાનાં ભાષણમાં વડોદરા રાજ્યની પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની સમાલોચના કરી બાદ અનુસારવાં ટાળવાની હિમાયત કરી હતી. પુસ્તકાલયની ઉપયોગિતા વિશે પણ તેમણે મનનીય વિચારો દર્શાવ્યા હતા.

જેન મહિલા પરિષદ જુનિયરમાં ફેબ્રુઆરી માસમાં શ્રી. શુભાબહેન મકનજી મહેતાનાં પ્રમુખ પદે મળી હતી. પ્રમુખ બહેને પોતાના ભાષણમાં શ્રીપ્રવૃત્તિને લગતા પ્રશ્નોની સમાલોચના કરી હતી, તેમજ સામાજિક કુરિવાજોની ઠીક ઠાઠકણી કાઢી હતી પરિષદમાં શ્રીઓની પ્રતિ સુંચરે એવા ઠરાવો થયા હતા

છોકરીઓનાં અપહરણ : સિંધ હૈદરાબાદમાં અમદાવાદની હલખી કામતી છોકરીઓને ફોસલાવી લઈ જઈ વેચવામાં આવે છે એવી ઘણા સમયથી વાત હડયા કરે છે. આવા આરોપસર ગયા માસમાં સિંધની પોલીસે અમદાવાદ ખાતેથી બે બાઈઓને પકડી છે. ઇંદોર પાસે આવેલાં બાળપુ- રમાંથી એક રબારજીની પરિણીત છોકરીનું અપ- હરણ કરી ૩૧. ૧૨૦૧)માં અમદાવાદ ખાતે લગ્ન કરેલું તે સંબંધમાં પણ એક માણસ પકડાયો છે.

યુનીયન જેકને નહિ નગરીએ : દિલ્હીની કેટલીક ગર્લ માઈડોએ યુનીયન જેકને નામ નહિ કરી સમવાથી રેક્રીમાં હાજરી આપી નહિ એટલે તેઓના નામ દિલ્હી ગર્લ માઈડસ એસોસીએશન માંથી કાઢી નાંખવામાં આવ્યાં છે. બધી છોકરીઓ દિલ્હીનાં નજીતાં કુટુંબોમાંથી છે

અલાહાબાદ શ્રી પરિષદ ઓમની સરો- જિની નાયડુનાં પ્રમુખપદે ફેબ્રુઆરીમાં મળી હતી. તેમાં ચારદા બાલલગન પ્રતિબંધક કાયદાને અનુ- મોદન આપતો અને તે સામેની અજવજનો વિરોધ કરતો ઠરાવ પસાર થયો હતો. સીકેળવણીને લગતા તેમજ બીજાં પણ કેટલાક ઠરાવો થયા હતા. બાદી જ એકાદા : અલાહાબાદ સી યુનિ- વર્સીટીના પદવીદાન સમારંભ ફેબ્રુઆરીમાં થયો

હતો તે વખતે પદવી લેનાર બહેનોએ વિદેશી કાપડનાં ગાઉન પહેરવા નાં પાડયાથી દુસ્તા દુસ્ત બાદીના ગાઉન બનાવરાવવા પડયાં હતાં.

હટાછેડા: સ્વ. લોર્ડ સિંહાનાં પુત્રી રમલા ગુપ્તાએ વડી ધારાસભાના માજી સભ્ય મી. ટી. સી. ગોસ્વામી સાથે આડો વ્યવહાર કર્યાથી, તેના પતિ મી. એન. એન. ગુપ્તાએ હટાછેડાની વિનંતિ કરી હતી. કલકત્તા હાઇકોર્ટે વિનંતિ માન્ય કરી જવાબદાર પાસે રૂ. ૧૦૦૦૦ની નુકસાની અને ખર્ચના રૂ. ૫૦૦૦૦ આપવાની ડીક્રી કરી આપી છે.

સ્થાન લોગવે છે. ગયે વર્ષે બંગાળનાં એકેડેમિક લાગમાં બેઠાઓએ મોકલી ૬૦ નવી મહિલા સમિતિઓ સ્થાપી છે. અચાર સુધીમાં બંગાળ અને બીજાં પ્રાંતોમાં મળી આ સંસ્થાએ શ્રી પ્રવૃત્તિની ખીલવણી માટે ૩૦૫ મહિલા સમિતિઓ સ્થાપી છે. એ સંસ્થા તરફથી ૧૯૨૫ માં હલોગ શાળા સ્થાપવામાં આવી હતી. રાજ્યાતમાં ૩૦ વિદ્યાર્થીનીઓ હતી. આજે એમાં ૨૦૦, વિદ્યાર્થીનીઓ છે તેમાં અર્ધી ઉપર વિદ્યવાઓ અને પરિશિત સ્ત્રીઓ છે.

બંગાળ શ્રી કેળવણી પરિષદનું ૪ યુ અધિવેશન કલકત્તામાં ફેબ્રુઆરીમાં, મધુરનંદના મહારાણી સુચાદેવીએ ખુલ્લું મુક્યું હતું. મીસ રીવેટ બંગાળમાં શ્રી કેળવણીનાં પ્રચારને અને મીસ રાણી થાપે મુખાંધની અ. સા., મ. પરિષદને હોવાલ રજૂ કર્યો હતો. મીસ સુરમા. વિશ્વાસે શિક્ષણના ધંધા ઉપર અને મીસ મોસે શિક્ષક ક્વા હોવા જોઈએ એ વિશે બાપણ ક્યાં હતાં

સત્યાયુદ્ધમાં શ્રીઓ: બંગાળમાં બંગાળીવા ખાતે ફેબ્રુઆરીમાં ૩૨૭૩ સત્યાગ્રહની શરૂઆત થઈ હતી. તેમાં શ્રીઓએ પણ સારો હિસ્સો આપ્યો છે. કામીનીદારી નામનાં એક બહેનને ૩૨ ન જરવા માટે રૂ. ૧૦ નો હંડ વા ૧ માસની કેદની સજા થઈ હતી. ૧૪૪ મી કલમ પ્રમાણે સંબાધીને હુકમ થયો હતો. તે હુકમનો અનાદર કરી શ્રી. અરોહન લતા દેવી; મીસ શાન્તિદાસ, મીસ રેણુ સેન ને ગેરેએ સજાઓ ભરી બાપણ ક્યાં હતાં.

કુમારી તારામતી પી. પટેલ,
બી. એ., એલ. એલ. બી.

પિંતા કે પિરાય ?
કલકત્તાના શ્રી. પંચાનન

શ્રીમતી અનુરૂપા દેવી : બંગાળનાં જાણીતાં નવલકથાકાર છે. બંગાળીમાં તેમણે ઘણી નવલકથાઓ લખી છે. જાણીતા બંગાળી લેખક અને વિચારક બુથેન મુખરજીનાં એ પત્ની છે અને સામાજિક વિચારોમાં પણ તેઓ સંસ્કૃતિવાદી છે. બહેર પ્રવૃત્તિમાં પણ તેઓ લાગ લે છે. હાલમાં મુમુક્ષુપુરમાં મળેલી શ્રી ચંદ્રામતી પરિષદનાં પ્રમુખસ્થાને તેઓ બિરાજ્યાં હતાં.

હતને ચેતાની ૭ વર્ષની પુત્રી ઉપર ધાતકપણું ચુલવવા માટે સજા થઈ છે. છાકરીની આ ત્રણ વર્ષ ઉપર ગુજરી ગઈ ત્યારથી પંચાનન છાકરી કમનશીબની છે માટે તેને ગમે તે જોગે મારી નાંખવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો. છાકરીને યાંબલા સાથે ગાંધી માર મારતાં; હાથે પગે કડીઓ પહેરાવતો અને ઠંડીમાં જાહાર કાઢી ધરાવતો, તેમનાં મારવા જખમો પર ઠંડું પાણી નાંખી ચંચલવતો હતો.

શ્રી મહેશ્વર તલિની દત્ત સ્મારક એસોસીએશન બંગાળનાં સોલવનમાં ધોરવપત્ર

કુમારી વાસન્તી દાસ: કલકત્તાની પ્રેસીડેન્સી કોલેજના એમ. એસસી. વર્ગનાં વિદ્યાર્થી હતાં.

તા. ૧૬ મી ફેબ્રુઆરીએ હૃદય બંધ પડી જવાથી તેઓ અવસાન પામ્યાં. કુમારી વાસન્તીએ ઇન્ટર આર્ટ્સ અને ઇન્ટર સાયન્સની પરીક્ષાઓ સ્ત્રી વિદ્યાર્થીનીઓમાં પહેલે નંબરે પસાર કરી હતી. ગયે વર્ષે જ ગણીતના વિષયમાં એનર્સ મેળવી તેમણે બી. એસસી. ની ડીગ્રી મેળવી હતી.

દેશપ્રેમી વિદ્યાર્થીનીઓ : કલકત્તાનાં બહો બાલિકા-શિક્ષાલયનો વાર્ષિક સમારંભ ફેબ્રુઆરીમાં થયો હતો તે વખતે વિદ્યાર્થીનીઓના સખ્ત વિરોધ છતાં પ્રિન્સિપાલ મીસ એફ. સેકરે (એમતું ખરું નામ મીસ સરકાર; પરંતુ યુરોપીયન જેવા દેખાવા માટે તેમણે સરકારતું સેકરે કયું છે) રમત ગમતમાં મેદાન યુનીયન લેકથી રાજીઆયું. વિદ્યાર્થીનીઓએ યુનીયન લેકને સ્થાને રાષ્ટ્રીય નાવડાનો ઉપયોગ કરવાની માંગણી કરી પરંતુ તે અસ્વીકાર્ય એટલે વિદ્યાર્થીનીઓએ સમારંભનો બહિષ્કાર કર્યો.

હિન્દુ સમાજમાં છટાછેડા : લાહોરમાં ફેબ્રુઆરી માસમાં “છટાછેડા કરવા કે નહિ ?” એ પ્રશ્ન ઉપર ચર્ચા થઈ હતી. પ્રમુખસ્થાને સર શાહજીવીન હતા. કુમારી નાયડુએ સ્ત્રીઓના આત્મ-વિકાસ માટે છટાછેડા આવશ્યક છે એમ જણાવ્યું હતું. ન્યારે શ્રીમતી નંમુદીને એ પ્રયાત્ન ફળ અનિષ્ઠ આવે છે એમ જણાવી વિરોધ કર્યો હતો. પ્રો. ભદ્રાચાર્ય અને પ્રો. દિવાનચંદ્ર રામ્સે છટા-છેડા કરવાની તરફેણ કરી હતી. ત્યારે પ્રો. સિદ્ધાંત અને પ્રો. મેક્સવાઇલ્ડએ વિરોધ કર્યો હતો. પ્રમુખે છટાછેડાની તરફેણ કરી જણાવ્યું હતું કે સ્ત્રી અને પુરૂષ જરૂર પડે અને ઇચ્છા હોય તો એક બીજાને કાયદેસર ત્યાગ કરી શકે.

સ્વયંસેવિકાઓ માટે : હિન્દુસ્થાન સેવા-દળના હરેશોને સ્ત્રીઓમાં પ્રચાર કરવાના મર્જો સચવવા લાહોરની સેવાદળ પરિષદે શ્રી. સરોજિની નાયડુ, શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય, મીસીસ રૂકિમણી લક્ષ્મીપથી, કુમારી લક્ષ્મવતી, મીસીસ હમાબાઇ કુંઠાપુર અને ડૉ. હાર્ડિકરની સમિતિ નીમી હતી.

શ્રીમતી શાન્નોદેવી જલંધર કન્યા મહા-વિદ્યાલનાં મુખ્ય અધ્યાપિકા છે. મહાવિદ્યાલય માટે રૂ. ૧ લાખ એકત્ર કર્યા વિના વિદ્યાલયમાં પગ ન મૂકવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ તેઓ હિન્દના પ્રવાસે

નીકળ્યાં. હિન્દમાં રૂ. ૬૫૦૦૦ એકત્ર થયા એટલે ખૂટતી રકમ મેળવવા તેઓ આફ્રિકા ગયાં. ટાંબા નેકમાંથી જ ખૂટતી રકમ મળી ગઈ એટલે ડીસેમ્બરમાં તેઓ પાછા ફર્યા છે.

પુનર્લગ્ન : (૧) વડોદરાના અબળા આશ્રમ-ની બહેન યશોદાદેવીનાં પુનર્લગ્ન મુંબાઈના શ્રી. કુંજલાલ વર્મા સાથે વડોદરામાં થયાં. (૨) અમદા-વાદમાં શાહ ડાહ્યાભાઈ મગનલાલે બાઈ સમજકુવર સાથે પુનર્લગ્ન કયું. (૩) કરાંચીના તુલસીદાસ બાટીયાએ તુલસીબાઈ નામની ૧૩ વર્ષની વિધવા સાથે પુનર્લગ્ન કયું. (૪) વર્ધાનાં મુકેશ્વરી કોમળાં બાળ વિધવા શાન્તિદેવીએ શ્રી. બાલાપ્રસાદ ચારબા જેડે પુનર્લગ્ન કયું.

બાલલગ્નનો રાષ્ટ્રોદ્ધાર : શારદા બાલલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો આજથી અમલમાં મૂકનાર હો-વાથી તથા જે માસમાં બાલલગ્નનો રાષ્ટ્રોદ્ધારો હતો. બંગાળ, સિંધ, ગુજરાત વગેરે માર્ગમાં અનેક બાલલગ્નો થઈ ગયાં છે. કુમળાં બાળક બાલકીઓને તેમનાં માબાપોએ જ બાલલગ્નની વેદી ઉપર હોમી દીધાં છે. બંગાળ અને સિંધમાં બાલ લગ્નોની એટલી વૃદ્ધિ થઈ હતી કે લગ્ન કરાવવા માટે બાકસો પાણી નહોતા મળતા તેમજ લગ્ન માટે જરૂરી વસ્તુઓના ભાવ પણ ખૂબ વધી ગયા હતા. મુસ્તાનમાં એક વિધવા પોતાની ૪ વર્ષની છોકરીને ૭ વર્ષના છોકરા સાથે પરણાવી દેતી હતી. પરંતુ એ વિધવાના પતિના એક સગાએ છલ્લા કોર્ટમાં અરજ કરતાં તે લગ્ન અટકાવવામાં આવ્યું હતું. બંગાળમાં પણ આવા એક બે કેસ બન્યા છે. હજી સનાતનીઓ એ રૂઢી સંમિ પોતાનો વિરોધ બતાવ્યા કરે છે. જેડે સત્યા-ગ્રહ કરવાની અને એવી બીજી ધમકીઓ, આ-જથી કાયદાને અમલ થતાં, કેવી અમલમાં આવે તે હવે જોવાનું છે. આપણા ગુજરાતમાં માતર અને એવાં બીજાં સ્થાનોએ માત્ર બાલલગ્નો જ નહિ પરંતુ છોકરીઓનાં-વેચાણ કરવાના પ્રસંગો બન્યા છે. રાજમંત્રી મંડળ અને વડી ધારા સ-ભામાં એ કાયદામાં સુધારો કરવાને હવતા ઠરાવો પણ લાવવામાં આવનાર છે. આફ્રિકામાં મારી તરુણશમાં આશ્વપ્રતિનિધિ સભાએ શારદા કાયદાને તેમજ આર્થ લગ્નના ખરડાને આવકાર આપતા ઠરાવો કર્યા છે.

✓ પ્રગતિને ૫ થે મહિલાઓ : (૧) ગી-
સીસ ટી. ટી. હ્યુસ રંશુનનાં ગ્રીન્ વર્ષનાં જોન-
રી મેલસ્ટ્રેટ નીમાયાં છે. આવે સ્થાને આવ-
નાર તેઓ પહેલાં બર્મન શ્રી છે. (૨) ગ્રીસ
જે. એમ. કીકીન્સન મુંબાઇ ધારાસભાનાં સરકાર
નિયુક્ત સભ્ય બન્યાં છે. મુંબાઇ ઇલાકામાં ધારા-
સભામાં નીમાનાર તેઓ પહેલાંજ બાનુ છે. (૩)
કે. સુશીલા પાઇ એમ. એ. રાજકોટ વનિતા વિ-
શ્રામ હાઇસ્કુલનાં સુપરિન્ટેન્ડન્ટ નીમાયાં (૪)
બેળીતા મુસ્લીમ નેતા મી. કીશ્વના બહેન મુંબાઇ
મ્યુનિસિપાલ શબ્દાઓના ઇંતના નિરીક્ષક નીમાયાં
છે ઇંતનાં ઇક્કર થનાર તેઓ પહેલાં હિન્દી
બહેન છે.

સ્વયં સગડીનો લોભ : (૧) ગયા માસમાં
રાધાબાઇ નામની શ્રી સ્વયંથી ઇચી મરણ પામી.
(૨) ગોદાવરીબાઇ નામની ૧૬ વર્ષની સ્ત્રી સ્વયંથી
સાડી સળગી જતાં ઇચી મરણ પામી (૩) માહિ-
મમાં યમુના નામની એક વર્ષની છોકરી સગડી
પાસે રમતાં ચાલુ ગરમ પાણી પડવાથી ઇચી
મરણ પામી. (૪) અમદાવાદમાં બાઇ ભૂરી સ્વયં
ફાટવાથી મરણ પામી. (૫) રમણુબાઇ બ્યંટેશ
રાંધતાં સગડીથી ઇચી ફેશુઆરીમાં મરણ પામી.
(૬) પારીબાઈ નામની ૨૨ વર્ષની શ્રી રાંધતાં
ઇચી મરણ પામી. (૮) મુંબાઇમાં દયાદેવર
નામની સ્ત્રી સગડીથી સાડી સળગી જતાં ઇચી
મરણ પામી. (૯) વિદ્યાપારલામાં દિવાળીબાઇ
નામની ૧૩ વર્ષની છોકરી સ્વયં સળગવાવા જતાં
ઇચી મરણ પામી. (૧૦)

✓ બાળલગ્નના અપ્પરમાં : (૧) મોરબીની
બાળીયા ફાતિની ૧૩ વર્ષની એક બહેન પરણ્યાને
૪ માસ થતાં જ પતિ અવસાન પામતાં વિધવા
બની. (૨) ગિરિજાદા દાગી નામની ૧૦ વર્ષની
પંબળી છોકરીને તેની મા સારદા કાયદામાંથી
છટકા પરણાવવા માંગતી હતી. તે છોકરીને તેના
કાકાએ બચાવી છે. (૩) બેરણા ગામના માદમાં
એક અલમદ પોતાના દોઢ વર્ષના પુત્રને બાળ-
લગ્નની વેદીમાં હોમવા તૈયાર થયા છે.

✓ પૃથ્વલગ્નના અપ્પરમાં : (૧) આણંદના
પડયા હમિયાશંકર ૫૦ વર્ષની વયે છ છોકરાં
હોવા છતાં બાર વર્ષની બાલા સાથે પરણ્યા. (૨)
સુરતમાં રિયાડદ માગલતદાર તપોધન આજણ

શ્રી. ભાઈશંકર ૫૮ વર્ષની વયે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે
૧૩ વર્ષની બાલકીને લવ બગાડવા તૈયાર થયા છે.

✓ પૃથ્વલગ્ન સામે જુએશ (૧) મુંબાઇમાં
શિક્ષક તરીકે કામ કરતા પોસરાના નીહાલાઇ એક
બાળકન્યા સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થયા તે સામે
નવસારી કોર્ટે મનાઈ હુકમ પહોંચાડ્યો છે. (૨)
પાટણની જૈન વિધવા બાઈ સુરજ પોતાની ૧૩
વર્ષની કિકરીને વિવાહ ૫૦ વર્ષના છુટ્ટા સાથે
ક્યો. તે લગ્ન અટકાવવા અમદાવાદની હલ્લા
કોર્ટમાં અરજ થતાં કોર્ટની પરવાનગી વગર કીક-
રીને ન પરણાવવાનો બાઇને હુકમ થયા છે.

✓ આંતરકોમી લગ્નો : (૧) ઇન્દોરના મીસ
હંસાબાઈ મી અબ્દુલ રશીદને પરણવા તૈયાર થતાં
તેની માએ મીસ હંસાબાઈનો કબજો મેળવવા
દાવો માંડ્યો હતો. મીસ હંસાબાઈ પુખ્ત વયનાં
ક્યાંય દાવો કાઢી નાંખવામાં આવ્યો છે. (૨) સ્વ.
મી. એન. જી. પ્રાંતપેનાં પુત્રી મીસ અનંસ્યા
દોહર કોલેજના માછ પ્રિન્સિપાલ મી. પીઅર્સ
સાથે પરણ્યાં.

મદીજુ : (૧) મૈસુરમાં છ થી બાર વર્ષનાં
બાલકોને ફરજિયાત શિક્ષણ આપવાનો ખરડો સીલેક્ટ
સમિતિને સોંપાયો છે. (૨) અમદાવાદની મહા-
લક્ષ્મી કીમેલ ટ્રેધીંગ કોલેજની વિદ્યાર્થીનીઓને
ખાસોડાનાં મીઠાના અગરો જોવાની સરકારે પર-
વાનગી આપેલી તે ગાંધીજીની મીઠા-સલાહને
પરિણમે પાછી ખેંચી લેવાઈ છે. (૩) આફ્રિકાના
શેઠ નાનજીભાઈ કાંકીદાસે પોતાનાં માતા પિતાનાં
સ્મારક અર્થે રૂ. ૪૦૦૦૦ ના ખર્ચે રાવલમાં બે
સરસ્વતી મંદિર બંધાવ્યાં તે ફેશુઆરીમાં ના.
બમસાહેબને હાથે ખુલ્લાં મૂકાયાં. (૪) યુનિવર્-
સીટીની વિદ્યાર્થીનીઓ અને શ્રી કાર્યકર્તાઓ માટે
વિદ્યાર્થીશુદ્ધના લાભાર્થે ગયા માસમાં એક જવસો
થયો હતો. (૫) મુંબાઇની અંધ શ્રીઓ માટે
ઉચ્ચગૃહ સ્થાપના માટે રૂ. ૫૦૦૦૦ એકત્ર થયા
છે. એ ફંડમાં ઉમેરો કરવા માટે ગયા માસમાં
દિલ્લપકીર મેળાની યોજના થઇ હતી. (૬) વડોદરા
સમ્યક્તાં હોદ્દામ, અને કરજણમાં ફેશુઆરી મા-
સમાં આરોગ્ય પ્રદર્શન અને બાલ સંપ્રદાહ ઉજન-
વાયાં. (૭) સુરતના સ્વ. મટુલાલ ખરડીવાળાએ
પોતાની તમામ મિલકત ગુજરાત વનકલ્પકર સો-
સાયટી, સાહિત્ય પરિષદ મંડળ અને હિંદ સેવક

સમજાને અર્પણ કરી છે. સ્વનાં પત્નીએ યોગી-
પુરામાં જીવાચનાલય બોલ્યું છે. (૮) તારાપુર
(ખંભાત) ના એક ઘણમદ્ ગ્રીહવારનાં પત્ની અને
સંતાન હોવા છતાં યોગી વાર પરણ્યા તેયાર થયા
છે. (૯) મુંબાઈ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનમાં શ્રી.
જનનાથસ મહેતાએ ગુજરાતી સ્ત્રીઓમાં દાસી જ-
વાના અકસ્માતો બહુ બનતા હોવાથી પ્રાયમસ
સ્થવ વાપરવાની બંધી કરતો કાયદો ઘડવાની સર-
કારને વિનંતિ કરવાની ફરખાસ્ત મૂકી હતી. એ
બાબત કમીશનર પર નોંધ અને હેવાલ માટે મો-
કલવાનું ક્યું હતું. (૧૦) મ્યુનિસિપલ કાલણાદેવી
ગુજરાતી શાળા સાથે બાઈ શુભળબાઈ હરોભાઈ
ચાહતું નામ નોડવામાં આવ્યું છે. (૧૧) મુંબાઈનાં
બાદીયા સ્ત્રી મંડળે જ્ઞાતિની બંદેનોને સમજા સુ-
ધારણામાં તેઓ ભાગ લઈ રાકે તેનાં પ્રાયમિક પચ્ચાં
તરીકે એસોસીએટ સ્ત્રી સમાસદ તરીકે મંડળમાં દા-
ખલ કરવા માંડ્યાં છે. (૧૨) મુંબાઈની ચંદારામભ
ગલ્સ હાઈસ્કૂલનો વાર્ષિક પારિતોષિક સમારંભ
વડોદરાનાં ના. મહારાણીનાં પ્રમુખપદે ફેલ્યુઆ-
રીમાં થયો હતો. (૧૩) દિલ્હીના સ્ત્રી
મંડળે ફેલ્યુઆરીમાં પ્રીતિભાજન યોજ્યું હતું
તેમાં ભણિતા આગેવાનોએ ભાગ લીધો હતો.
(૧૪) પુરીમાં વિધવા કેળવણીની સંસ્થા સ્થા-
પવા સ્વ. પ્રભુલ ચેટરજીનાં પત્નીએ રૂ. ૧૦૦૦૦
આપ્યા છે. (૧૫) શાદહ દાસી નામની ૧૮ વર્ષની
સ્નાયુબદ્ધ સ્ત્રી દિવસે શહીદી તરીકે રહેતી પશુ
રાતે પ્રુથ પોચાકમા ચારી કરતી કલકત્તામાં પક-
ડાઈ છે (૧૬) છોદરાનાં કોડાધીપતિ સર હુકમ-
ચંદ અને તેમના પત્નીએ જર્મન રો. વોરોનેફને
બાદરાહી રકમ આપી વાંદરાની ગાંડ મૂકવાનું
ઓપરેશન કરાવી પુનર્થેવન પ્રાપ્ત કર્યું છે.
(૧૭) સમાજ સેવા સંઘ-મુંબાઈનાં મહિલા મં-
ડળે સેન્ટરલ્સ રોડ પર શીવલુનો વર્ગ ખુલ્લો
મૂક્યો છે. (૧૮) સ્થાનિક ધારા સમાજોની સુઠ-
ળીમાંથી નતીય ભેદભાવ દૂર કરવાને લગતો ક-
સોવ બંજાળ ધારાસમાજે હડાલી દીધી છે. (૧૯)
મુંબાઈ ભગિની સમાજના ગાંધીનું સુવર્ણ મહોત્સવ
ફંડમા બન્યુચારી સુધીમાં રૂ. ૮૦૧૦ ભરવા
હતા (૨૦) હેદાબાદના એક મોટા ધોસીસ અમ-
લગરે સીનેમાના રીઝાઈ વર્ગમાં એક સીને એ-
ક્ટ્રી નેહ તેની છેડતી કરતાં સ્ત્રીએ અમલદાર

સાહેબને ચોવાના મુઠથી સારી ભેટ (૧) આપી.
(૨૧) હૈદ્રાબાદના અમુલલાલ ત્રવાડીને પુનર્જન
કેરવાની કુંવારી પુત્રી જોડે પરણ્યા માટે ન્યાત-
બહાર મુંબામાં આવ્યો. (૨૨) હૈદ્રાબાદમાં નાનાં
છોકરાંએ-મેટીબાગે છોકરીઓનાં હરણ થવા સં-
બંધમાં ૪૦ બદમાશોની હુકમીની એક સ્ત્રીને પો-
લીસે પકડી છે. (૨૩) વિદેષારથેના મહિલા મં-
ડળના શિવજી અને વેતરણ કામની સીનીયર અને
જુનીયર વર્ગનાં અનુક્રમે ૫ અને ૮ બહેનો
પસાર થયાં છે.

વૈતરૂં કરાવવા દત્તક: સીલોનમાં સારી
સ્થિતિવાળા સોંબાડીઓમાં મરીબ "બાલકોને દત્તક
લેવાનો રીવાજ છે. અગાઉ આ રિવાજ વાંધાજર્થો
ન હતો. પરંતુ આજે એનો ઉપયોગ વૈતરૂં કરાવવા
માટે નોંધે મેળવવામાં આવે છે એટલે લાંબી
ધારાસમાજે એ બહી અટકાવવા કાયદાનો ખરેખરો
રજૂ કર્યો છે બાલસંરક્ષક મંડળ પણ કાલેજોમાં
સ્થપાયું છે.

પૂરપ

રોમમાં શાહી લગ્ન: બેલ્જિયમની રાજકુમારી
પ્રિન્સેસ મેરી નેસ અને ઇટલીની રાજકુવરડ
લગ્ન રોમમાં થઈ ગયું છે. પ્રિન્સેસ મેરી નેસ
બેલ્જિયમની ૧૫ કરોડ ક્રોનનો દાંપત્ય લાવી છે.
રાજકુવરની ખાતશી અને નહેર આવક પણ ધણી
છે એટલે આ દંપતી યુરોપનાં ધનવાનમાં ધનવાન
દંપતીમાંનાં એક બન્યાં છે.

પરિણિત સ્ત્રીઓનું સમૂહ: આંતર રાષ્ટ્રીય
સ્ત્રી સભા અને ઇન્ડર નેશનલ એલાયન્સ ઓફ
વીમેન ફોર સફેડ અને ઇક્વલ સીટીઝનશીપ
તરફથી તા. ૧૩ મી માર્ચ હેગમાં પ્રત્યસંધની
પહેલે સીડીફીકેશન પરિષદ ભરાનાર હતી. પરિ-
ષદમાં બીજા પ્રશ્ને કપરાંત પરિણિત સ્ત્રીઓનાં
ગૃહસ્ત્રની ચર્ચા થનાર હતી અને નહેર સભામાં
" સ્ત્રીને, પણ તે પરિણિત હોય કે અપરિણિત
હોય, ચોતાનું રાષ્ટ્રવ રાખવાનો કે બદલવાનો પુર-
વના એટલો જ અધિધાર હોવો જોઈએ " એ
કરાવનાં સમર્થનમાં જુદાં જુદાં દેશનાં વક્તાઓ
વિવેચન કરનાર હતાં

પુરજા જન્મે: કોનીશબર્ગ (જર્મની) ની

ધર્મોદ્ધાર ઇસ્તિતાવના ગાયનેકોલોજીકલ ખાતાના વડા પ્રો. એફ. અર્થરબર્ગે એવી શોધ કરી છે કે બાઈ કારબોનેટ એફ સોડાથી પુત્ર જન્મશે. તેમણે ગાય ઉપર અખતરો કર્યો છે અને ૫૩ દાખલામાંથી ૫૨ દાખલામાં પુત્ર જન્મ્યા છે.

પતિહત્યા: એસ્ટ્રીયામાં પતિને મારી નાંખવાનો પત્ર વાલા માંડયો છે. દ. હંગેરીમાં ફેનીઝ ખાતે એક સ્ત્રી ઉપર પાંચ જણની મદદ સાથે પતિ અને માતાને મારી નાંખવાનો આરોપ મૂકાયો છે. જેના પર પતિને મારી નાંખવાનો આરોપ મૂકાયો હતો તેવી એક ૧૦ વર્ષની સ્ત્રીએ આપઘાત કર્યો છે. ક્રાંક વારગા નામની ૪૧ વર્ષની ખેડૂત સ્ત્રીને પતિને ભેર આપવાના ગુન્દાસર જન્મ કેદની સજા થઈ છે.

રશીયન રાજકુમારી હેનીયા ૧૯૨૧ માં ૧૬ વર્ષની વયે અમેરિકાના મોટા વેપારીના દીકરા વીલીયમ લીડર ઝેડે પરણી હતી. એણે પતિથી છૂટાછેડા મેળવ્યા છે. મી. લીડરની સાવકી મા જે થીસની રાજકુમારી છે તે આ લગ્નની સખત વિશેષી હતી.

તુર્કીમાં સ્વદેશી અચાર: તુર્કીની મહિલા-લાઓએ દેશનો આર્થિક ખીલવણી કરવાના હેતુથી એસોસીએશન સ્થાપી છે. તેમાં જોડાનાર સ્ત્રીઓએ આખી ઋતુ માટે સાંજનો એક જ પોશાક રાખવાનો હોય છે. રમજાનના આખા માસ દરમિયાન પણ દરેક સાચા મુસલમાનને તુર્કીમાં બનેલા જ માલ વાપરવાનો આજ્ઞા કરવામાં આવ્યો છે. ઉચ્ચ દરજ્જાની સ્ત્રીઓએ ખર્ચાલ વિદેશી વસ્તુઓ ન ખરીદવાની પ્રવૃત્તિ પણ હુપાડવામાં આવી છે. વાર્ષિક 'ગોલ્ડ' નો સમારંભ આ વર્ષે નહિ થાય તેને બદલે લીડન મ્હા નાથની મિજલરા થશે. લીડન મ્હા એ ઠી નિવારવા માટેની તુર્કી પેદાશ છે. આ સંબંધોમાં તુર્કીની આગેવાન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યવાદી લીડી હાતુમ કહે છે કે: 'રાષ્ટ્રીય કરકસરના અમારા વિચારો જોતાં આશ્ચર્ય કરેલી મ્હા અને ગોડી પણ હીક સાથે પૂરશે એમાં શંકા નથી.'"

અમેરિકા.

એક નવો નિયમ: યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ કસ્ટમ કેટ' કાઉન્સિલ' છે કે: પત્ની હવે કોન્ટ્રાક્ટો કે સહેરી પહોંના હક્કો સંબંધમાં પતિના સમાન દરજ્જાની અવદેસર જુદી જ વ્યક્તિ છે પતિનાં ચેરવર્તન.

વાત્યાગથી કે તેની સંમતીથી પત્ની જીવું રક્ષવાની સહે, 'આ નિર્ણય લખાતી ગાનારી અને મી. હેરોલ્ડ મેકકોરમીકની પત્ની મીસીસ ગાના મેકકોરમીકે કસ્ટમ્સ એજન્ટ પર માંડેલા દાવાનાં પત્રિકાએ થયો છે સપ્ટેમ્બરમાં પેરીસથી આવતાં મીસીસ મેકકોરમીકે પોતાની અંગત મિલકત પર જકાત આપવાની ના પાડી કારણ કે પોતે પેરીસની વતની છે અને તેથી તેના તરફ ખાન સહેરી જેવું વર્તન થવું જોઈએ. કસ્ટમ્સ એજન્ટ એવું જણાવ્યું તેના પતિનું નિવાસસ્થાન ચિકાગો છે એટલે પત્નીનું પણ તે જ મણાવું જોઈએ. આ સાથે તેણે વિરોધ કરતાં ઉપરનો તેની તરફેણનો નિર્ણય આવ્યો છે.

૫૦૦૦ ડોલરનું ઇનામ : યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ સુપ્રીમ કોર્ટ આગેવાન સ્રી માસિક દર વર્ષે કાંઈક કિંમતી શોધખોળ માટે સ્રીઓને ૫૦૦૦ ડોલરનું ઇનામ આપે છે. આ વર્ષે ક્લયને લગતી ફેક્ટરી કિંમત શોધખોળ કરવા માટે એઈનામ ડો. ફ્રેન્ક રેન્સ રેના એજીતને આપવામાં આવ્યું છે ડો. એજીત અમેરિકાની એક મોટામાં મોટી દારૂતરી શાળાની પહેલી અધ્યાપિકા છે અને નેશનલ એકડેમી એફ સાયન્સની એક માત્ર સ્રી સમાસદ છે.

મિસીસ ફેથ બ્રાયન એક વન યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ હાઉસ એફ રેજીસ્ટ્રેટરીની વિદેશને લગતી બાબતો માટેની અમલની સમિતિમાં પહેલાં સ્રી સભ્ય નીમાયો છે.

બાર આનામાં છુટાછેડા: અમેરિકામાં છુટાછેડાનું પ્રમાણ સીધી વધારે છે. પતિનું વગન જોઈએ તે કરતાં વધારે હોવાથી છુટાછેડાની માંગણી કર્યાના કિસ્સા દેટલાથ બને છે. છુટાછેડાનું આખું મોટું પ્રમાણ જર્મની રશીયામાં છુટાછેડા કરનાર માણસોની એક સીલિંગથી આઠ સીલિંગ સુધી કર લેવાની શરૂઆત થઈ છે ગરીબ ખેડૂતોને અને મહિને સાડા સાત પૌંડથી ઓછા અનુવક હોય તેને આ કરમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી છે.

ફ્રંસીસે મં:અટે: મીસીસ ઇરહેગન નામની ૫૨ વર્ષની અમેરિકન સ્ત્રીને ખૂન કરવા માટે ફ્રંસી દેવાઈ છે ફ્રંસીને માંચટે ચરનાર આ પહેલવી અમેરિકન સ્રી છે.

મુંબાઈના શ્રી ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળે ઘોડા સમય પર જોલેલા સ્ત્રીવિદ્યાલય ઘાલવની યોજના આં અંકમાં અમે અન્યત્ર પ્રકટ કરીએ છીએ. એ યોજના વાંચીને કેટલાક હિતચિંતક મિત્રોએ મંડળના સંચાલકોને પોતપોતાની મતિ અનુસાર સૂચનાઓ કરી છે. એ સૂચનાઓ જે પ્રકારની છે. એક પક્ષ કહે છે કે વિદ્યાલયનો અભ્યાસક્રમ એવા પ્રકારનો રાખવો કે જેથી તેમાં અભ્યાસ કરનારી બહેનો અમુક-ત્રણ કે પાંચ-વર્ષને અંતરે પૂનાના શ્રી નાથીબાઈ (કર્વે) સ્ત્રી વિદ્યાપીઠની પ્રવેશક (મેટ્રીકની) પરીક્ષામાં બેસી શકે અને તેઓ આગળ અભ્યાસ વધારવા ઇચ્છતાં હોય તો એ, વિદ્યાપીઠે સ્વીકારેલી કોલેજોમાં તે પછી દાખલ થઈ શકે. બીજા પક્ષની સૂચના એવી છે કે વિદ્યાલયને ગુજરાત માટે વિદ્યાપીઠનું સ્વરૂપ આપવું અને મંડળે તેવી વિદ્યાપીઠ સ્થાપવી.

આ બંને પ્રકારની સૂચના કરનારા મિત્રો મંડળના સંચાલકોનો ઉદ્દેશ પૂરેપૂરો સમજ્યા નથી એમ લાગે છે. મંડળે વિદ્યાલય સંબંધી પ્રકટ કરેલી યોજના અને વિદ્યાલય ખુલ્લું મુકવાના સમારંભ પ્રસંગે મંડળનાં પ્રમુખ હેડી હર્મી-બાઈએ કરેલું બાપણુ (આ બંનેને ઉપયોગી સાર-લાગ અમે આ અંકમાં છાપ્યો છે) વ્યતિપૂર્વક વાંચનાર એ ઉદ્દેશ બરોબર સમજી શકશે. પૂનાના સ્ત્રી વિદ્યાપીઠના અભ્યાસક્રમનો લાભ જેમને અનુકુળતા હોય તેવી સર્વ ગુજરાતી બહેનો લઈ શકે છે. એ અભ્યાસક્રમ શીખવવા માટે મુંબાઈમાં શાળા પણ અત્યાર ખેલવાં ચાલુ થઈ ગઈ છે. અમારા નમ્ર અભિપ્રાય મુજબ એ અભ્યાસક્રમનો લાભ જેમને માથે યુદ્ધિણી તરીકેની ફરજોનો બોલો નથી એવીજ બહેનો ફક્ત લઈ શકે એમ છે. એવી બહેનોને માટે એક શાળા ચાલુ હોવા છતાં બીજી એટલે જ શાળા સ્થાપવાથી કંઈ પણ અર્થ સરે કે ખાસ લાભ પામી શકે તેવું માનવાને કારણ નથી. કાચ દલીલને ખાતર માત્રી લઈએ કે મુંબાઈમાં એ અભ્યાસક્રમનો લાભ લેવા જેમને અનુકુળતા

અને હલસુક્તા હોય એવી બહેનોની બહુ મોટી સંખ્યા છે અને તેમને માટે એક કરતાં વધુ શાળાની જરૂર છે તો એ માટે મંડળની આર્થિક સ્થિતિ પૂરતી છે કે કેમ. તે જોઈ લેજો. એજ આર્થિક કારણ બીજા પ્રકારની સૂચનાને પણ લાગુ પડે છે.

આ વિદ્યાલય જોલી મંડળ નું ખાસ જરૂરી આવડે ખેલેલી વળવા ઇચ્છે છે તે તદ્દન જુદાજ પ્રકારની છે. એ નાની વયની બાળાઓ સામાન્ય શાળાઓમાં જઈને પ્રાથમિક અભ્યાસ કરી શકે છે તેમનો પ્રશ્ન મંડળે વિચારવાનો નથી. એવી પ્રાથમિક શાળાઓ સાથે હરિકૃષ્ણ માંડવાને મંડળને કારણ નથી. બીજી તરફ એ બહેનો પ્રાથમિક અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી, સંસ્કારની છુંસરીમા નથી પડી અથવા પડ્યા છતાં પૂરેતો સમય મેળવી શકે છે, તેમને માટે મુંબાઈ યુનીવર્સિટીના ઘોરણની અંગ્રેજી શાળાઓ અને હાઈસ્કૂલો મુંબાઈમાં અનેક છે, એટલે એવી બહેનો માટે ગોઠવણ કરવાનો પ્રશ્ન પણ હલો થતો નથી. મંડળને જે પ્રશ્ન મુંઝવે રહ્યો છે અને જેના ઉકેલ માટે આ વિદ્યાલય દ્વારા તેના સંચાલકો પ્રયત્ન કરવા માગે છે તે પ્રશ્ન પરિણિત બહેનોના-શુદ્ધિણીઓના અભ્યાસનો છે. આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ કે બાળવયની પ્રથાને કારણે ઘણી બહેનો પ્રાથમિક અભ્યાસ પૂરો કર્યા પહેલાં અથવા પૂરો કર્યા પછી દુરતજ લગ્નના બંધનમાં પડે છે. ત્રીવચ ઘણા માળાઓ પોતાની દીકરીઓને કોંતો બીડકુલ બાળાવતા નથી અથવા શાળામાં મોકલે છે તો ૧૧-૧૨ વર્ષની હમ્મર થતાં તેમને શાળામાંથી હટાડી લે છે અને તેમના લગ્નની તૈયારી કરે છે આવી બહેનોની સંખ્યા ઘણી મોટી છે. એમના વધુ અભ્યાસ માટે ગોઠવણ કરવાનું મંડળના સંચાલકોએ આ વિદ્યાલય દ્વારા સ્વતંત્ર પગલું બંધું છે અને તે માટે તેમને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો છે.

એ બહેનોમાંની જેઓ સર્વથા નિરક્ષર છે તેમને પ્રાથમિક જ્ઞાન આપવા માટેના વર્ગો મંડળ

આજ કેટલાંક વર્ષો થયાં ચલાવે છે. એ વર્ગો-
માંથી નીકળેલી યા ફક્ત પ્રાથમિક અભ્યાસ
પૂરો કરીને રાજામાંથી હઠી ગયેલી શૃદ્ધિ
ખેડેનોના વધુ અભ્યાસ માટે આ વિદ્યાલયની
સ્થાપના કરવામાં આવી છે. અભ્યાસ માટેનો
સમય પણ એમને અનુકૂળ આવે તેવો-બપોરના
૨ થી ૫ વાગ્યા સુધીનો રાખ્યો છે જેથી તેઓ
શૃદ્ધિકર્તાથી પરવારીને સ્વેચ્છાથી આવી શકે.
અભ્યાસક્રમમાં માત્ર એવા જ વિષયો રાખ્યા છે
જેથી તેમના મગજ પર નિરર્થક જોત્તે ન લાદતાં
તેમને શૃદ્ધમાં ઉપયોગી થાય અને તેમનું જીવન
ઉત્તર અને સરળ બને એવું અને એટલું જ્ઞાન
ત્રણ વર્ષમાં આપી શકાય.

આ અભ્યાસક્રમ આગ્રજ ઉપર વધારીને પાંચ
કે સાત વર્ષનો કરવો કે કેમ તેનો નિર્ણય અ
વિદ્યાલયને મળતી સંજ્ઞના જેવા પછી જ કરી
શકાય. મંડળના સંચાલકોએ પચીસ વર્ષના અનુ-
ભવથી જોયું છે કે જે કાર્યની શરૂઆત કરવામાં
આવે તેમાં સાવધાનતા રાખવી અને ઉતાવળિયા
ન થવું એ વધુ હિતાવશ્યક છે, અત્યારથી એને
વિદ્યાપીઠનું મોટું નામ આપી મંડળને ખોટી
વાહવાહ નથી કરાવવી. એ વિદ્યાલયના કાર્યકર્તાઓ
જણે છે કે એમણે થોડોતો અભ્યાસક્રમ અનેક
ઉપયોગી બાબતોનું ફક્ત પ્રાથમિક જ્ઞાન જ આપી
શકશે. એ જ્ઞાન વિસ્તારવા માટે બંધનમાં અભ્યા-
સક્રમની સમય મર્યાદા વધારવી પડશે. પરંતુ એ
બધા વિચારો હાલ કરવાથી કરો ફાયદો નથી.

જેઓ મંડળના સંચાલકો પાસે વિદ્યાપીઠ
સ્થાપવાની ઇચ્છા રાખે છે તેઓએ કેવા પ્રકારની
વિદ્યાપીઠ તેઓ માંગે છે તે સ્પષ્ટ કર્યું નથી. જો
તેઓ પૂનાની સ્ત્રી વિદ્યાપીઠ જેવી વિદ્યાપીઠ
ગુજરાત માટે મંડળ પાસે સ્થાપવાના ઇચ્છતા હોય
તો એવી ખોટી હરિકાઈથી શું અર્થ સંધી શકાય
તે અમે સમજી શકતા નથી. કવે વિદ્યાપીઠ વસ્તુતઃ
ગુજરાતના-ગુજરાતીના નાણાંથી જ ચાલે છે. એના
સંચાલનમાં ગુજરાતીઓ વધુ રસ લેતા થાય તો
એનો લાભ ગુજરાતી ખેડેનેને જરૂર વધુ પ્રમાણમાં
મળી શકે; અત્યારે લેવાય છે તે કરતાં પણ
વધારે મોટી સંખ્યામાં.

એ મિત્રોની ઇચ્છા એમ જ હોય કે વિદ્યાલય
માટે અત્યારે જે અભ્યાસક્રમ રાખ્યો છે તે જ

વિકસાવીને તેને વિદ્યાપીઠનું સ્વરૂપ આપવું તો તે
વિચાર કરવા જેવી વાત છે. પરંતુ એનો આધાર
અમે ઉપર કહ્યું તેમ વિદ્યાલયને મળતી સંજ્ઞના
ઉપર રહેશે. અત્યારે તો મંડળ આટલા વિદ્યા-
લયના ખર્ચ માટે પણ મુંઝવણમાં પડ્યું છે.
લોકો માની બેઠા છે કે મંડળે સીધવર જ્યુબીલી
પ્રસંગે લાખો રૂપિયા બેળા કર્યા છે. ખરી વાત
એ છે કે એ પ્રસંગે મળેલી રૂ. ૬૨૦૦૦ની રકમ-
માંથી લગભગ અર્ધી રકમ અમુક શરતે જ વાપરવા
માટે મળી છે જ્યારે બાકીની અર્ધી-માંડ
રૂ. ૫૦૦૦૦ની રકમનું બ્યાજ આ વિદ્યાલયના
સંચાલન માટે વાપરી શકાય એમ છે. એટલા
માટે જ સંચાલકોએ ગુજરાતી જનતાને વધુ નાણા-
રહાય માટે વિનંતિ કરી છે. અમને આશા છે કે
એ વિનંતિને માન આપી ગુજરાતી સંજ્ઞનો એ
વિદ્યાલયના સંચાલક મંડળના સભાસદો બની
પોતપોતાનો યોગ્ય ફાળો દર વર્ષે મંડળને આપશે.
મુશિક્ષિત ગુજરાતી ખેડેનો આ વિદ્યાલયમાં શિક્ષણ
આપવાનો જોગે હાલથી જ તો મંડળની આર્થિક
મુંઝવણ આપોઆપ ટળી જાય એમ છે. સંચા-
લકોએ તેમને પણ વિનંતિ કરી છે અને તે
વિનંતિને માન આપી સી. કુસુમખેડેને કણીઆ,
બી. એ. અને કુમારી પાર્વતીખેડેને બદલે જોશી,
બી. એ. જેવાં ખેડેનોએ પોતાની સેવા આપવાની
શરૂઆત કરી દીધી છે. એ ખેડેનોના નિસ્વાર્થ
સેવાભાવ માટે અમે અતંકરણપૂર્વક ધન્યવાદ
આપીએ છીએ અને ઇચ્છીએ છીએ કે બીજાં
મુશિક્ષિત ખેડેનો તેમનું અનુકરણ કરી પોતાનાં
જ્ઞાનનો લાભ તેમની ખેડેનોને આપવા સત્વર
તત્પર થાય.

ગાળજગત પર અંકુશ મુકનારો રા. સા. હર-

વિલાસ શારદાનો કાયદો તા.

શારદા કાયદો ૧ લી એપ્રિલથી અમલમાં

આવે છે, એ વાત હવે ફરી

ફરી જણાવવાની જરૂર ન હોવી જોઈએ. આટલું
છતાં અમારે તે જણાવવી પડે છે. ઘણાઓ એમ
માને છે કે મુસલમાનો અને સનાતનીઓના વિરો-
ધને કારણે એમાં ફેરફાર થશે અને તેટલા માટે
હાલ તુરત તે અમલમાં મુકવાનું સરકાર મુત્તાવી
રાખશે. આ માન્યતા સતંતર પાયા વિનાની છે.

મુસલમાનો અને સનાતનીઓ એ કાયદામાં એ ફેરફાર કરાવવા માગે છે તેવો કસો ફેરફાર થવાનો જરાય સંભવ અમે તેમ જાણતા નથી. વડી ધારા-સમાની છેલ્લી બેઠકમાં એ માટે સુધારો લાવવાનો એક પ્રયત્ન થયો છે તે ઉપરથી એમ માની શકાય કે વિરોધીઓ હવે એ બાબતમાં કંઈ વધુ કરવા ઇચ્છતા નથી. ઇશ્વરે એમને મોડા મોડા પણ સદ્બુદ્ધિ પ્રેરી હોય એમ લાગે છે. પરંતુ એવા ફેરફાર બિવિધમાં થવાનો સંભવ હોય છતાં હાલ તુરંત એ કાયદો એના અભ્યાસના સ્વરૂપમાં જ તા. ૧ જી એપ્રિલના દિવસથી અન્યુક અમલમાં આવે છે એમાં કોઈએ કશી પણ શંકા કરવાની નથી. કેટલાક એમ માની બેઠક લાગે છે કે એ કાયદો અમલમાં મુકતાં ખેલમાં સરકાર નોટીસ આપશે. એવા પ્રકારની નોટીસ સરકારે છ મહિના ખેલમાં આપી દીધી છે તા. ૧ જી એપ્રિલના ૧૯૨૬ને દિને ના. વાઈસરોયે એ કાયદોને પોતાની સહી કરી ધારાપોથી પર ચલાવ્યો તે જ દિને બ્રિટિશ હિંદની સમસ્ત પ્રજાને નોટીસ આપી દેવામાં આવી છે કે એ કાયદો તા. ૧ જી એપ્રિલ ૧૯૩૦ના દિવસથી અમલમાં આવશે. હવે વધુ નોટીસ આપવાની જરૂર રહેતી નથી અને સરકાર તેથી નોટીસ આપશે પણ નહિ. જેઓ એવી નોટીસની જામણમાં પડી એ કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરશે તેઓ તેમાં ઠરાવેલી સજાને પાત્ર ગણાશે.

અમે અગાઉ અનેકવાર જણાવી ગયા છીએ કે એ કાયદો દેશની ઉન્નતિ સાથે નિકટનો સંબંધ ધરાવે છે. એ કાયદાના અમલથી બાલવિધવાઓ આપોઆપ નાણુદ થશે અને દેશ તેમના શાપમાંથી ઉગરી જશે; બાલિ પ્રજાના શરીર વધારે દૃઢ અને બળવાન બનશે અને તેમનાં આયુષ્ય વધશે. પરિણામે એ પ્રજા દેશને શુભામી બુદ્ધિસૂચીઓ મુક્ત કરવા માટે લાયક બનશે. આવા કાયદાના વિધાન બાબી તેને અમલમાં મુકાવવા માટે દરેક દેશમત્ર હિંદીએ-પુરોધાએ તેમજ સ્ત્રીઓએ પોતાથી બનતું કરવાની પોતાની પવિત્ર ફરજ છે એમ સમજવું જોઈએ. “ગુણસુંદરી” ના નામથી એ કાયદાના વિધાનો બાબી રાફે તે માટે આ અંક સાથે એ કાયદાની પત્રિકાની નકલો રોક દરખાસ્ત મોનીટરિંગની ઉદારતાથી મોકલીએ છીએ. અમે

ઈચ્છીએ છીએ કે જેમના જેમના હાથમાં એ પત્રિકાની નકલ આવે તેઓ પોતે એ ધ્યાનપૂર્વક વાંચે એટલું જ નહિ પણ પોતાના સ્નેહી સંબંધી વર્ગમાં પણ તેનો પ્રચાર કરે. આટલી ફરજ તો સૌ કોઈ બાંહે. હજી આપણા ધણાં બાઈ બહેનો એ સંબંધી અજ્ઞાન દરામાં છે એ કાયદાના લાભ તેમને સમજાવવા એ દરેક સમજી બાઈ બહેનોની ફરજ છે. હજી પણ જેદ સાથે અમે જોઈ શકીએ છીએ કે ગયા લશ્મણાની જેમ આ કામજી માસમાં પણ અનેક માળાપોએ, દોડાદોડી કરી પોતાના કુમળા બાળકોને “શારદા કાયદા”ના અમલમાંથી બચાવવા લગતી હોળીમાં હોળી દીધા છે. વડોદરા રાજ્યના કડવા પાટીદારો પણ પોતાના બાળકોની એ પ્રમાણે હોળી કરવા તૈયાર થઈ ગયા હતા અને તેમણે એ રાજ્યના બાળકોના કાયદામાંથી મુક્તિ મેળવવા સરકારને અરજ કરી હતી. બ્રિટિશ હિંદના કાયદામાંથી કડવા પાટીદારોને કે કોઈ પણ અન્ય જાતિને મુક્તિ આપવામાં આવી નથી, એટલે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે તેમની અરજ નામંજુર કરી છે. એ સ્તુત્ય નિર્ણય માટે અમે શ્રીમંત મહારાજ સાહેબને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

અમને ઘણાઓ આ કારણ સંબંધી સલાહ પૂછવા આવે છે કે કોઈ દેશી રાજ્યની હદમાં જઈને લગ્ન કરી નાંખીએ તો આ કાયદો લાગુ પડે કે નહિ ? આ સલાહ શંકાસ્પદ તેમજ ચર્ચાસ્પદ છે. કાયદામાં એ વિષે સ્પષ્ટ વિધાન નથી. બ્રિટિશ હિંદમાં કન્યાપક્ષ થા વરપક્ષ વસતા હોય અને તેઓ આ કાયદા વિરુદ્ધ દેશી રાજ્યની હદમાં લગ્ન કરી આવે તો તેમના ઉપર કામ ચલાવી તેમને સજા કરાવી શકાય કે કેમ તેનો આધાર ન્યાયાધીશો ઉપર રહેશે. એવા એક એ કેસમાં એ ન્યાયાધીશો તેમને શુન્દેગાર ઠરાવશે તો એવી બાબતોને પણ એ કાયદો તે પછી લાગુ પડશે. આવી બાબતમાં સલાહ લેવા ઇચ્છનારા માળાપોને અમે એટલી જ વિનંતિ કરીએ છીએ કે કાયદાની સુગ્રાહમાંથી છટકાવી બારી શોધવાને બદલે તમારા બાળકોનું અને તેમના બાલિ સંતાનોનું લિંગ પ્રથમ વિચારવું એ તમારી પવિત્ર ફરજ છે. આમાપો એ પવિત્ર ફરજ ન મનગરે તેઓને

તે ફરજ સમજાવવી એ દરેક સમજી માણસનું કર્તવ્ય છે. તેમ છતાં પણ તેઓ ન માને તો આ કાયદાની રૂએ તેમને અદાલત સગવડ તેમના ગુન્હાની સજા ખમવા માટે ખડા કરી દેવા જોઈએ. જામ કરવાથી એકાદ બે વ્યક્તિને કાંઈ અંગત નુકશાન થશે પરંતુ એથી દેશનું મોટામાં મોટું હિત સાધી શકશે એ નિઃશંક વાત છે. એને પ્રસંગે સાચા સેવકો શરમમાં તણાયા વિના દેશનું હિત જ પહેલાં વિચારે. એવી રીતે કાયદો અમલમાં મુકવા માંડશે અને ગુન્હેગારોને સજા કરાવશે તો જે લોકો સીધી રીતે નહિ સમજતા હોય તે સજાથી ડરીને પણ બાળકોના કરતાં ચૂંટકરો.

અમે અનેકનાર અગાઉ કહી ચૂક્યા છીએ કે આ કાયદાનો કડક રીતે અમલ થાય તે જોવાની મુખ્ય ફરજ આપણી સંસ્થાઓની, આપણા શુભ સંઘોની અને આપણા ક્ષાતિમંડળોની છે. એ સંસ્થાઓ, સંઘો અને મંડળો પોતાની જુદી "શારદા કમિટિઓ" જેમ બને તેમ જલ્દી નીની દે એવી અમારી ખાસ વિનંતિ છે. અગિય દિવસ સ્ત્રી પરિપદે એ માટે ખાસ ઠરાવ પણ કર્યો છે, છતાં હજી સુધી એક પણ સ્થળે એવી કમિટિ ની-માઈ હોય એમ જાણવામાં નથી. અમને આશા છે કે એ પરિપદના સંચાલકો પોતાનો એ ઠરાવ ધવે તુરંત જ અમલમાં મુકશે એવી કમિટિઓની ફરજ એ કાયદાનો અને તેટલો પ્રચાર કરવાની અને જો એ કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરે તેમને, યોગ્ય માહિતી મેળવી, અદાલતમાં ઘસડી સજા કરાવવાની રહેશે. દરેક પ્રદેશમાં એવા બે ચાર કેસ થતાં જ અણસમજી પ્રેત પણ પોતાની ફરજ સમજી જશે અને સજાના દરથી તેનું ઉલ્લંઘન કરતાં ચૂંટકરો. અમને આશા છે કે આ સંસ્થાઓ, સંઘો, મંડળો અને સેવામાંના બાઈ પહેલો પોતાની આ પવિત્ર ફરજ અદા કરવામાં નહિ ચૂકે.

વડી ધારાસભાની છેલ્લી બેઠકમાં મુખાધના નાજીતા બેરીસ્ટર અને સ્ત્રી રા જયકરના ઉન્નતિના હિતચિંતક રા નવા બીલો. મુકુંદ સમરાવ વચકરે કેઠ-લાંક બીલો રજૂ કર્યા છે.

આ બીલો દેશની સ્ત્રી-ઉન્નતિની દૃષ્ટિએ અત્યંત આવશ્યક હોય છે અને સ્ત્રી જનતાએ એમનું ધન કરી એ બીલો ધારાસભાથી પસંદ કરે તે માટે

સત્વર પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. (૧) એમના એ બીલોમાં સીધી અગત્યનું બીલ હિંદુ કાયદામાં સુધારો કરવા સંબંધી છે. એક હિંદુ બાપ પોતાના છોકરાઓને સામાન્ય કેળવણી ઉપરાંત કોઈ ધંધા-ધરી કેળવણી આપે અને તેવી કેળવણીને પરિણામે છોકરા કમાણી કરે તો તેવી કમાણી સંયુક્ત કુટુંબની મીલકત ગણાય છે. આનું પરિણામ વ્યવહારમાં ઘણું ભયંકર આવે છે. દાખલા તરીકે એક હિંદુ બાપના બે છોકરા હોય. બન્નેને બી. એ. થવા સુધીની સામાન્ય કેળવણી આપી હોય. પછી એક દીકરો વેપારમાં પડે અને બીજો દીકરો આગળ અભ્યાસ કરી વકીલ થઈ વકીલાત કરે. પહેલો દીકરો વેપારમાં જે કમાય તે કુટુંબની મીલકત ન ગણાય પણ બીજો દીકરો વકીલાતથી જે કમાય તે કુટુંબની મીલકત ગણાય. એનું પરિણામ શું આવે? જે એ વકીલ મરો નય તો તેની મીલકત તેની પત્ની કે છોકરીને ન મળે; તેનો બાઈ તેનો વારસ ગણાય. પરિણામે કમાનારના પત્ની અને છોકરી માત્ર ભરણપોષણ મેળવવાને હકદાર ગણાય. આ સ્થિતિમાં સુધારો કરવાને અને એવી મીલકતને કુટુંબની નહિ પણ આગવી મીલકત ગણવી એનું બીલ રા. જયકરે રજૂ કર્યું છે, (૨) એમનું બીલું બીલ લગનના કાયદામાં ફેરફાર કરવા માટે છે. હિંદની બે જુદી જુદી કોમની વ્યક્તિઓ પરસ્પર લગ્ન કરવા ઇચ્છી હોય તો અત્યારના કાયદા મુજબ તેમને એવો એકરાર કરવો પડે છે કે અમે કોઈ પણ ધર્મમાં માનતા નથી. આવો ખોટો એકરાર કરવાની જરૂર ન રહે એટલા માટે કાયદામાં યોગ્ય સુધારો કરવાનો રા. જયકરનો પ્રયત્ન છે. (૩) એમનું ત્રીજું બીલ દેવદાસી સંબંધી છે. ધર્મને બદલે ચાલેતે એ વેશ્યાવાડો બંધ કરાવવાનો એમનો પ્રયત્ન અત્યંત સુત્ય હોઈ દેશના દરેક સમજી માણસની પસંદગી પામશે અને કહેવાતા ધર્મો સાચા સી કોઈ એ બીલને સમર્થન કરશે. આ ત્રણે બીલો સ્વીકૃતિના ઉન્નતિ અર્થે હોઈ હિંદની સ્ત્રી સંસ્થાઓ તેનું સમર્થન જરૂર કરે.

સ્ત્રીઓના હિતને લગતું એક વધુ બીલ રાય સાહેબ હરવિલાસ શારદાએ પણ વડી ધારાસભામાં રજૂ કર્યું છે. એ બીલનો ઉદ્દેશ 'વિધવા' સ્ત્રીને

પોતાના પતિનો ભાગ કુટુંબની મીલકતમાંથી અંધાવવાનો છે. આ બધા બીણો હાથ તુરત તો સીલકેટ કમિટિને સુધારા વધારા માટે સોંપાયા છે. સીલકેટ કમિટિ એમાં ફેરફાર કરે તે દરમિયાન દેરાની સમજી જનતાએ અને ખાસ કરીને સ્ત્રી વર્ગે એ બીણના સિદ્ધાંતો અને હેતુઓને વધાવી લેવા પોતાથી બનતા સર્વ પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

ખ્રિસ્તિય મહારાજ્યમાં પાટનગરથી બીજે નંબરે ગણાતા મુંબાઈ મુંબાઈનું કલંકે રાજદેરામાં વેરવાદિતિ અનુદદ ટાળવા વધી ગઈ છે. ખાસ કરીને એ રાજદેરામાં ચાલતા સંખ્યા-બંધ કુટુંબનાઓ એવું મોટામાં મોટું કલંક છે. એ કલંકને ટાળવા માટેના કાયદો થોડાક વર્ષ ઉપર-સન ૧૯૨૩ માં ઘડાયો છે પરંતુ અંતુર્ગત બતાવી આપે છે કે એ કાયદો એ કલંક ટાળવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યો છે. એ કાયદાની બારીકાઓના લાભ લઈ, શુભેચ્છાઓ પોતાનો નિંદ્રા ધંધો કોઈ પણ પ્રકારના અંકુશ વિના ચલાવે જાય છે; અને અનેક નિર્દોષ સ્ત્રીઓના જીવન પોતાના લાભને ખાતર નષ્ટ કરે છે. આ નિંદ્રા કાયદો માટે, હિંદના બીજા ભાગોમાંથી તેમજ પરદેશથી અનેક ભોળા અને નાદાન સ્ત્રીઓને ફસાવી કે ફોસલાવી લાવવામાં આવે છે. સન ૧૯૨૩ના કાયદાની અપૂર્ણતાઓ તરફ મુંબાઈની વીજલ-સંસદ સોસાયટીએ સરકારનું વારંવાર ધ્યાન ખેંચ્યું હતું જેને પરિણામે એ કાયદામાં સુધારો કરવાનો ખરડો સરકાર તરફથી ધારાસભાની ડેબટી બેઠકમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. એ સુધારાઓને પરિણામે કુટુંબના ચલાવનાર ઉપર પૂરતી રીતે અંકુશ મુકી શકશે તેમાંથી કમાણી કરનાર સ્ત્રીઓ તેમજ પુરોષોને સજા કરી શકશે. સાથે સાથે એવા અનોખા કાયદો માટે થઈ જાય અપનાર ધરધાળીઓને પણ સજા કરાવી શકશે. આ નવો કાયદો અમલમાં આવતાં જે નિર્દોષ અને ભોળા સ્ત્રીઓ જાદુશાસ્ત્રીની કપટબળોને ભોગ યજ્ઞ પડી છે તેમને એ નર્કમાંથી ઉગારી નીતિને માન જવાની અને હુતર ઉઘોગ શીખી પ્રમાણિકપણે ગુજરાત કરવાની સગવડતા થશે. અત્યારે જે પ્રકારે એ વેરવાદિતિ મુંબાઈમાં પ્રસરી રહી છે તે ખરેખર કમકમાટી ઉપજાવે એવી છે. મુંબાઈનો એવા એક

પણ આખરે હાર લાગે નથી જે એવા નિંદ્રાસ્થાનો વિનાનો હોય. પરિણામે ચામડીના દહેનો બહેનો ફેલાવો થયો છે. એવીજ સ્થિતિ કેટલેક અંશે ઇલાકાના બીજાં રાજદેરાની પણ છે અને ત્યાંથી વેરવાદિતિ નાબુદ કરવા એ કાયદો ફક્ત મુંબાઈ રાજદેરાને જ નહિ પણ આખા ઇલાકાને લાગુ પાડવો જોઈએ. ધારાસભાની ચર્ચા દરમિયાન તુરતના પ્રતિનીધિ ડૉ. દિક્ષિતે એ માટે કદેશી ચૂંટનાનો સ્વીકાર થાય એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

ઉત્તર હિંદના એક દેશી રાજ્ય-પતિયાલાના રાજા શુભેન્દ્રસિંહે પોતાના રાજ્ય-પતિયાલા અને ની સ્ત્રીઓ, ઉપર કરેલા અ-સ્ત્રીઓ ત્યાંનારોની વાત જમનહેર યજ્ઞ ચૂકી છે. એ અત્યાચારો-

ની તપાસ કરવા શુભરાતના સંતપુરુષ શ્રી. અમૃત-લાલ ઠક્કર, 'સોરાઈ' ના તંત્રી શ્રી. અમૃતલાલ શેઠ વગેરે પાંચ ગૃહસ્થોની સમિતિ નીમણ હવી. એ સમિતિએ પ્રકટ કરેલો અહેવાલ એ અત્યાચારોની વિગત તે માટેની ચોંકાવનારી જીભાની સહિત આપે છે. એ અહેવાલ પ્રકટ થયાને લાંબો સમય થયા છતાં પતિયાલાના રાજાએ તેમાં-લખેલી બીના બોલી કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી. 'એ અહેવાલ પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે એ રાજાએ પોતાની વિષયવાલસા તૃપ્ત કરવા માટે પોતાની સત્તા અને સાધનો તેમજ રાજ્યના નાણાંનો ધુમાડો કર્યો છે અને પ્રેમની વહુ દીકરી પર અમલુથી અત્યાચાર વર્ષાવ્યા છે. એ અત્યાચારો સામે પોતે જાણવા મુંબાઈની સ્ત્રીઓની' એક જાહેર સભા 'સંસ્કૃત' સંઘ' ધંડીયા સોસાયટીના હોદ્દામાં સી. લીલાવતી એન્ડરના પ્રમુખપદે મળી હતી અને તે પ્રસંગે લેલી લક્ષ્મીબાઈ, સી. ગંગાબહેન પટેલ, શ્રી. રતનબહેન મહેતા તેમજ પ્રમુખશ્રી વગેરે બહેનોએ પોતાનો ફાળ પ્રકટ કર્યો હતો. લેલી લક્ષ્મીબાઈએ સાકું કહ્યું હતું કે "હિંદી સ્ત્રીને માટે શિયળ એક સર્વસ્વ છે." એ શિયળ ધન હુંડનાર નરપિય ચ રાજાને ચોગ્ય નસિયન આપવી જ જોઈએ આપણી ખ્રિસ્તિય સરકારનો હાલો હિંદની પ્રજાના જન મા-લતું રક્ષણ કરવાનો છે એ હાલો સાચો હોય તો તેણે આ બાબતમાં પતિયાલાની પ્રજાને ચોગ્ય ન્યાય આપવા અને એ રાજાનો દુષ્ટચેતનો અસાધ્યમાં તપાસ કરાવવા તત્પરતા બતાવવી જોઈએ.

ગુણસુંદરીઓને આપુજનો સંદેશ

‘ગુણસુંદરી’ના ઉપતંત્રી રા. યજ્ઞેશ શુક્લે તા.
૧૩-૪-૩૦ ને રાજ દાંડીમાં વિનંતિ કરતાં, આપુજનો
નીચેનો સંદેશ આપ્યો હતો:—

‘ગુજરાતની ગુણસુંદરીઓ પોતાના ગુણો
દીપાવે અને આજે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ
કરે’

૧૩-૪-૩૦ }
રવિવાર

મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

આપણી 'દેશીઓ' અને

પ્રાચીન લોકસંગીત

લેખક: મંગુલાલ રજુછોડલાલ મલમુદાર,

એમ. એ. એલ.એલ. બી.

અતિ પ્રાચીન કાળથી શહેરી અને ગામ-ડિયા, શિષ્ટવર્ગ અને જન સમુદાય-એવા સમાજના બે ભાગ પડેલા છે. ધર્મ, સાહિત્ય, સંગીત અને કલાઓમાં પણ એવી જ રીતના બે ભેદ જોવામાં આવે છે. આ પ્રકારના બે પ્રવાહ સંગીતમાં પણ અનાદિ કાળથી વર્ણા કરે છે. રામાયણમાં 'માર્ગી સંગીત' અને 'દેશી સંગીત' - એવા સંગીતના બે ભેદ હોવાનો ઉલ્લેખ છે. પ્રાચીન કળિના સંગીતના આચાર્યોએ દરવેળા નિયતોને-માર્ગને અનુસરીને ચાલતા સંગીતનું નામ 'માર્ગી સંગીત'; અને સામાન્ય જનતાએ પોતાના હૃદયના ભાવો પ્રકટ કરવા કાઢેલા ઇચ્છાનુસારી આલાપનું નામ 'દેશી સંગીત.'

'સંગીત રત્નાકર' માં શારંગદેવે 'દેશી'નું લક્ષણ એમ વ્યાખ્યાનું છે કે: દેશે દેશે જનનાં ચ, યદુચ્છાદૃદ્રજકમ્પા ગાનં ચ ષાદમં નૃત્યં તદેશીર્યમિધીયતે ॥ -દેશદેશના લોકોની રુચિને અનુસરવાથી જે હૃદયનું રંજન કરી શકે છે એવાં ગાન, વાદન અને નૃત્ય-એ 'દેશી' એટલે અમુક દેશનું વિશિષ્ટ સંગીત કહેવાયું છે.

ગુજરાતના દેશી સંગીતના પદ, કડવું, રાસ, પ્રાંધ, રાસડા, પોવાડા, ધલ્લ-વગેરે જેવા પ્રકારો છે તેવા જ પ્રકાર ગરબા ગરબીના પણ છે. 'પદ'નું જ બીજું નામ 'દેશી' છે. બુદ્ધ બુદ્ધ દેશની દેશીઓ-જેને ગુજરાતી

કવિઓએ નામ સાથે સ્વીકારી છે, અને તેનો પ્રચાર કર્યો છે તેમાંની-ચેરાડી, માવવ, સિંધી, ગોડી, મારુ, ખંભાતી, સોરઠી-એટલી આપણને નામથી પરિચિત છે. તેની ગાવાની પદ્ધતિનો ખ્યાલ આપણને આજે ન આવી શકે એ રસાભાવિક છે. છતાં પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો અને રાસાઓમાં કરાતા ઉલ્લેખો ઉપરથી, તેની ગાવાની પદ્ધતિ લોકોમાં પ્રચલિત અને પ્રિય પણ થઈ હશે એમ માનવાને હરકત નથી.

હિંદુસ્થાનમાં અનાદિ કાળથી ધર્મ એ જ સંગીતનો પ્રાણ અને સંગીત એ જ ધર્મની વાણી મનાયાં છે. આપણા દેશમાં જે જે સમયે ધાર્મિક ભાવનાનો પુનરુદ્ધાર થયો છે તે તે દરેક પ્રસંગે લોકસંગીતનો પ્રવાહ ધોધની માફક વહ્યો છે. કીર્તનોની કીર્તન-ગંગા, ભજનોની ભક્તિસુધા, રાસડાઓની રસ-સરિતા, અને ગરબાની-પાવનગંગોત્રીઓ-એ બધું લોકોના હૃદયમાં ધર્મભાવનાના જીહ્વાગ્રાની સાથે જ વહેવા માંડ્યું છે; અને દેશભરમાં રેલાયું છે. ગુજરાતમાં, બૌદ્ધોની જેમ પ્રાકૃત અને લોકભાષામાં જ ઉપદેશ કરવાની પદ્ધતિ સ્વીકારનાર જૈનોના જિનશાસનના પ્રચારની સાથે, ધાર્મિક બુદ્ધિથી રચાયેલા 'રાસાઓ' અને 'પ્રાચીન' સાહિત્ય જન્મવા પામ્યું હતું. જૈન યતિઓએ રાસા, પવાડા, આખ્યાનો અને લોકવાર્તાઓદ્વારા શીલ, તપ, બ્રહ્મચર્ય,

અસ્તેય-વગેરે ગુણોનાં કીર્તન કર્યાં; અને તે દ્વારા સમાજના મધ્યમ અને તીવ્રતા થયે તેમના ઉપદેશ પહોંચી શક્યો હતો.

આ યતિઓને મન લોકસંગીત એટલે

જનુનું જ સંગીત એમ કોઈ નહોતું; કારણ કે જનુનું સંગીત ભગવાન કાળની આગળી માંથી ચળાઈને આવેલું હોય છે. સૌ કંઈ વ્ય માં એકવાર ને દાગ નક્કી કરેલો હોય છે તે બદલ-વાને લોકહૃદય તૈયાર નથી હોતું. જેમ શરીર અને આત્મા ભુદાં પડતાં ફૂલાય છે, તેમ લોક-સંગીત અને લોક કાવ્ય પોતાનો મેળ ઓડતાં અકળાય છે.

નવા પ્રયોગો એવા હોય તો નવાં ગીતો

જરૂર લઈ શકાય; પણ જે ગીતો જે કહેવર શોધ્યું તે જ તેનું કાયમનું ગણાતું. તેથી જ આપણે જૈન કવિઓના અસંખ્ય રાસાઓમાં "દેશી" ની પસંદગી અને યોગ્યતા આ મંદાર કરેલી જેઈ શકીએ છીએ. ધર્મના

ઉપદેશક, મિશનરી જેવા આ કવિઓને ખસર હતી કે જૂનાં ગીતો એટલે અનેક જર્માની પસંદગીથી લોકમાન્ય થયેલાં કાવ્યરત્નો. તેમાં પ્રખરો પ્રાણ, સ્ફુરે છે. માતાના ધાવણની પેઠે વગર આપાસે સમાજને તે પગી જાય છે. તેથી જ આપણી પાસે જેટલા પ્રસિદ્ધ જૈન રાસાઓ છે તેમાં કોઈને કોઈ ખાસ લોક-પ્રિય 'દેશી' અથવા 'દાગ' નો ઉલ્લેખ કરેલો હોય છે.

સત્તા

સ્ત્રીઓમાં સ્નેહશક્તિ બળવત્તર હોય છે. બુદ્ધિબળ તેમજ ક્રિયાબળને કાર્મિબળના સતત અંકુશ તથા રાખવાની, તેમનામાં વધારે શક્તિ રહેલી છે. પરિણામે માનવ-જાતિ અને પુરુષવર્ગ વચ્ચે, સ્ત્રીઓ મધ્યવર્તિની તરીકે, સ્વાભાવિક રીતે બિરાજે છે. શ્રી પરમાત્માએ સંસારમાં નીતિનિયમનનું કાર્ય ખાસ સ્ત્રીઓને સોંપ્યું છે. વિચાર અથવા વર્તનમાંથી ઉદ્ભવતી અનેક વ્યથાઓ, પુરુષને સર્વતોમુખ પ્રેમના પ્રભાવક્ષેત્રમાંથી પરાસ્ત કરી નાખે છે. તેમનામાં એ પ્રેમનો અપરોક્ષ અને અખંડિત વિકાસ સ્ત્રીઓ દ્વારાજ પરમાત્મા સર્વદા કરાવે છે. આમ પ્રત્યેક સ્ત્રીની એકરૂપી સત્તા પ્રત્યેક પુરુષમાં માનવજાતિ પ્રત્યે પ્રેમ પ્રકટાવવામાં પ્રવૃત્ત થાય છે.

આ સંસારસેવના એટલી અગત્યની અને કઠણ છે, કે જાણે આપણા તરફથી પરમાત્માને જવાબ આપવાનો હોય તેમ, આપણામાંનાં દરેકને એ દેવીઓમાંથી એ તે એકની સત્તા નીચે મૂકવામાં આવે છે. આ નૈતિક સત્તા ત્રણ સ્વરૂપ ઝડણ કરે છે—માતા, પત્ની અને પુત્રી. સમાજસંગઠન, અર્થાત્ સમજાણીનો પ્રત્યે સમભાવ પ્રવર્તાવવાની ત્રણ રીત છે—સંતાપાદન (obedience); સંયોજન (union), અને સંરક્ષણ (protection). આ ત્રણ સ્વરૂપો આ ત્રણ રીતનો નિર્દેશ કરે છે. ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય સાથે આપણને સંબંધમાં લાવી, યુગેયુગનું સાતત્ય સાધનાર ટ્રાડિશનરૂપો પણ એજ ત્રણ છે. આપણી પારમાર્થિક જીતિઓ ત્રણ છે—પૂજ્યભાવ (veneration), સ્નેહભાવ (attachment) અને સહભાવ (benevolence). એ જીતિઓને પણ એ ત્રણમાંની પ્રત્યેક અનુક્રમે ઉતોજે છે.

—કોંતે

ગાની, (૧૦) આછે લાલવાળી, (૧૧) કડખાની, (૧૨) ચુનડીની, (૧૩) હમચડીની, (૧૪) મુઝાની, (૧૫) મનભરનાની, (૧૬) કુંગરિયાની (૧૭) પવાડાની, (૧૮) ધણુરા દોલાની, (૧૯) સાદડાની, (૨૦) અલબેલાની—વગેરે વગેરે

જે. તેથી જ આપણી પાસે જેટલા પ્રસિદ્ધ જૈન રાસાઓ છે તેમાં કોઈને કોઈ ખાસ લોક-પ્રિય 'દેશી' અથવા 'દાગ' નો ઉલ્લેખ કરેલો હોય છે.

કેટલીક દેશીઓનાં નામ ક્રમ તેમની પહેલી લીંટીના પહેલા બોલ ઉપરથી પહેલાં હોય છે. જૈન રાસાઓમાંથી (૧) સાહેલડીની દેશી, (૨) બટાઉની, (૩) બેરીડાની, (૪) ઉલ્લાળાની, (૫) નાપડાની, (૬) વિંછિયાની, (૭) હમીરિયાની, (૮) હોડાની, (૯) કુમખ-

પહેલા શબ્દથી, ઘણે ભાગે, ઓળખાવાઇ છે.

એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે કે દેશી-ઓના જે બે ભેદ પડી શકે છે. કેટલીક દેશીઓ આખ્યાન શૈલીની દૃષ્ટિએ, એટલે માત્ર શ્રાવ્ય પ્રસંગોમાં, ન્યારે કંઇ ઇતિહાસ વર્ણવવાનો હોય છે ત્યારે, સનિશેષ અનુકૂળ જણાઈ આવે છે. અને કેટલીક ખાસ કરીને ગેય જ હોય છે. તે 'ગીત' નામથી ઓળખાય છે. ઉપર જે દેશીઓનાં નામ ગણાવ્યાં, તથા લેખને છેડે દેશીઓનાં ઊપડતાં ચરણોની જે નોંધ આપી છે તેમાં શ્રાવ્ય દેશીઓ છે જ; પરંતુ એ દરેક દેશીનું મૂળ રચના શોધી કાઢવા માટે વ્યાપક અને ઊંડા અભ્યાસની જરૂર છે; તે સિવાય આ કાર્ય હાય ધરી શકાશે નહીં.

હવે આખ્યાનશૈલી માટે અનુકૂલ એવી દેશીઓની વાત કરીયે. વિક્રમના સત્તરના શતકના પ્રારંભથી કડવાખદ, આખ્યાનોની રચના [ઉદાહરણ તરીકે સં. ૧૬૦૧માં નાકરનું 'વિશાટ પર્વ' રચાયું હતું; અને તેથી જે પહેલાં 'ચંદ્રહાસ આખ્યાન' સં. ૧૫૭૫ માં રચાયાનું મનાય છે.] વિશેષે કરીને બ્રાહ્મણીય સાહિત્યના લેખકોએ કરેલી જોઇ શકાય છે. પદ જેવાં ટૂંકાં કડવાંવાળાં આખ્યાનો [ઉદાહરણ તરીકે સં. ૧૫૪૮ માં રચાયેલું જનાર્દન ત્રવાડીનું 'ઉપાહરણ'] આ સમય પહેલાં થયાં છે, પરંતુ કડવાંથી લિન્ન એવા આખ્યાનકાળના દેશી કડવાના, ત્રણ વિભાગ પડી શકે છે: (૧) રાગસૂચક મુખ્યબંધ, (૨) ઢાળ અને (૩) વલણ અથવા જયલો. મુખ્યબંધ ઉપર આશાવરી, દેશાખ, કેદારો, મેવાડો, રામગ્રી, ધન્યાશ્રી વગેરે આખા કડવાના રાગનું નામ આપવામાં આવે છે. ઢાળના ખાસ કરીને ત્રણ પ્રકાર હોય છે. એ ઢાળની દેશીઓ એક રીતે તપાસતાં, કોઇ પિંગળના હરિગીતને મળતી, કોઇ ચૌપાયાને મળતી તો કોઇ ચૌપાઈને મળતી હોય છે.

પરંતુ સોળમા શતકનાં પ્રકાશમાં આવેલાં જૈનેતર કવિઓનાં કાવ્યો તપાસિયે છિયે ત્યારે જણાય છે કે તે વખતની રચના આ પ્રમાણે એકધારી નથી. તેમાં દૂહા, ચૌપાઈ અને છંપય ખાસ કરીને વપરાયા હોય છે. વચમાં વચમાં કોઇકમાં 'ગીત' મૂકેલાં નજરે પડે છે. જૈન રાસાઓમાં દૂહા, ગાથા, ચૌપાઈ અને વસ્તુ જેવા અપભ્રંશકાળના છન્દો ઉપરાંત, 'ઢાળ' અથવા 'દેશી' ની યોજના ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

જૈનેતર કાવ્યોમાં અતિ પ્રાચીન એવા પદ્યનાલકૃત 'કાન્હડકે પ્રબંધ' [રચના સંવત ૧૫૧૨; બેરીસ્ટર દેરાસરીની આશ્રિત બીજામાં] પૃ. ૨૭ ઉપરનું

" માંડવિ મિલછ સુહાસણી, સખી

ઊઠણિ નવરંગ ઘાટ કિ:

જાઇ સહીય વધામણી,

હજયડલછ હર્ષ ન માય કિ-

છત્ર સહી "

—એ 'ધન્યાસી'નું ગીત;

તથા પૃ. ૭૪ ઉપરનું

" એક પનુતી બગલડી છ,

તેહયા ગ્રેમ અપાર;

પીયુ પોખઈ પાવસિ ચડી છ,

સુખ લીઈ સંસારિ "

—એ શિખરી ગીત; તથા પૃ. ૧૦૬ ઉપરનું

કરુણગીત—

" રૂપિં સલ્લણડી સવિ સાહેલડી,

વેલડી રહી રે નિહાળતી રે:

ટોડડે આવી ય આંસુડાં,

વહાવી ય જલહર પરવત વધાવીડ એ.

અને પૃ. ૧૧૨ ઉપરનું સામેરીનું ગીત:

" પુરવ ગ્રેમ સંભારીડ,

આંસુડે ભીનુ હાર છ;

• ગુણુ શીટી અવગુણુ ધયા,

અલ કહિ કારણુ સિણુગાર છ ? "

એટલાં ગીતોને, કાવ્યના સામાન્ય રચનાબંધ

લુદાં પાડવામાં આવ્યાં છે, તે સહેજે જોઈ શકાય છે.

કર્મભૂમંત્રીના “સીતાહરણ” [રચના સંવત ૧૫૫૬; દી. બા. કેશવલાલ કુવની આવૃત્તિ: ‘પ્રાચીન ગુર્જરકાવ્ય’] માંનું પ. ૪૪ ઉપરનું ‘અપનગીત’:

“ એક જ અચરજ સહી ! આ ભણું,
બોલણ ત્રિજટા બહિન;
રામ લક્ષ્મણ બિહ બાણું
લંકા આવ્યા વાનર મેનિ:
—મઈ લાધું અપનું સખિ ! ”

તથા ‘સીતાહરણનાં ધૂલ’-એ, કાવ્યમાંનાં દહા, ચૂપછ, છાપચ, પવાડુ-વગેરે સર્ગંગ રચના-બંધના કલેવરથી લુદાં પાડી શકાય છે.

તે જ પ્રમાણે બીમદૃત “ હરિલીલા પોદશકલા ” [રચનાસંવત ૧૫૪૬; શ્રી. અંબાલાલ જ્ઞાનીની આવૃત્તિ] માંનાં પ્રારંભનાં ‘ગણેશગીત’, ‘સરસ્વતીગીત’, તથા વેલાહલિ વાણી ગીત (પ. ૬૮):

“ યડવિણ એક મહાવ્રક્ષ ગિયુ,
પ્રસરી શાખા પંચ. ”

‘પ્રદહાદનું’ રતવન’ (પ. ૧૦૩):

“ ત્વં હરિ એક સનાતન,
લક્ષ્મણસહ લગવંત હો;
સર્વભૂતનઈ હરિ વસઈ,
અંતરયામી અનંત હો. ”

તથા કૃષ્ણજન્મોત્સવનું ‘વસંતગીત’ (પ. ૧૪૧):

“ નન્દ કર્ણ આનન્દ,
પુત્ર જનમ્યા પરમાનંદ:
હરખ્યુ સુરનરનાયક ઇન્દ,
કોપ્યુ કંસાસુર મંદ કે:
રે ગોકુલિ જનમ્યા ગોવિન્દ—”

અને ‘રાસદીકા’નું વિરાડી ગીત (પ. ૧૫૩):

“ આનંદ એક અલિનવુ રે,
વૃંદાવન મઝારિ;
વંશ વળવણ વિઠ્ઠલુ રે,
તેશુઈ હંદઈ નાયઈ નારી.
વૃંદાવનિ ગોપી નાયક રે,
તેશુઈ રંગિ રાયઈ રામ—”

તે જ પ્રમાણે મધ્યઅખાડા વખતનાં સિંધુ રાગનાં ‘ત્રોટક’ સાથેનાં પદ. (પ. ૧૧૦—૧૬૧); હમરગીતાનું પાંચડી ‘હંદનું’ ગીત (પ. ૧૬૭); રુક્મિણી-હરણનાં ‘ધવલ’; હેલુ કલશનું ગીત (પ. ૨૧૬)—એ પ્રમાણે આશુ પદઅંધથી નિરાગાં પાડેલાં એવાં ગીતો પ્રાચીન કાવ્યોમાં મૂલ્યેતાં જોઈ શકાય છે.

લાલણુ : કૃત. ‘નગાખ્યાન.’ [રચના સંવત ૧૫૪૫ (?); શ્રી રામલાલ મોદીની આવૃત્તિ; કડવું ૧૮], માં

“ પિયુડા ! આવો રે, ભણ કરે છે વ્યાસ
નળ મૂકાવો રે—”

જેથી દેશી દીપ્તામાં આવે છે; છતાં એ કાવ્ય, સત્તરમાં શતકથી” શરૂ થયેલી કડવાઅંધ આખ્યાનોની પદ્ધતિને વધારે મળતું આવે છે. એટલે એમાંથી વધારે ઉદાહરણો લેવાં હીક નથી.

જનાદિનના “ ઉપાંહરણ ” (રચના-સંવત ૧૫૪૮) માં તે દરેક ‘ કડવું ’ જ નહાતા પદ જેવું છે. એટલે એ આંધ્રી ગીત-કાવ્ય જ છે એમ કહિયે તો ચાત્રે. છતાં પણ એમાં યે (પ. ૮૦):

“ આદિ ઉપાએ આલોચિણે, સાહેલડી રે
ગવરીવર ! કરિ સાર, સાહેલડી રે”
એવી ‘સાહેલડીની દેશી’; તથા (પ. ૮૩).

“ ન પરાણું રે અસુર કુંઆરી ”

ના. કુવપદવાળું પદ સોગમું: તથા
“ અલ્યાઈ વદતા વારિયા, હર ગોપાલા રે—”
—વાળું સત્તાવીસમું પદ—એટલાં ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે; અને તે પદ વિશેષે કચીને ગેય હશે એમ લાગે છે.

આ પ્રમાણે સોગમ સ્થાનનાં નૈનેતર કાવ્યોનું કલેવર છે. નાકરના સમયથી (સં. ૧૫૭૫—૧૬૨૫) કડવાંબદ્ધ આખ્યાનોની શરુઆત થયેલી તે છેક પ્રેમાનન્દયુગના અંત સુધી, એટલે લગભગ વિક્રમના ઓગણીસમા

શતકની રચનાત યતા મુખી ચાલુ રહી. તે પછી છૂટક પદ, ભજન, ગરબા અને ગરબી-નો યુગ આવ્યો. પ્રેમાનન્દ કવિનાં 'દશમ-સ્કંધ અનુવાદ' તથા 'ઝોખાહરણ' જેવાં રસપૂર્ણ કાવ્યોમાં; આખ્યાનના રચનાબંધ ભેગાં વણી લીધેલાં સુંદર ગીતો મળ્યા આવે છે અરં; તોપણ સામાન્યતઃ આખ્યાનના એક-ધારા રચનાબંધમાં ખૂબ વૈવિધ્ય લક્ષુ હોય એવાં કાવ્યો જૈનેતરોમાંથી ખોળી કાઢવાં અઘરાં છે; લગભગ અશક્ય છે.

જૈન રાસાઓમાં તો દ્વહા યોગાધના વર્ણનાત્મક કાવ્યબંધના ભેગી, સ્થળે સ્થળે શોકપ્રસિદ્ધ દેશીઓ અને ગીતોની રમ્ય ધૂનણી કરેલી જોષ શકાય છે. આ દેશીઓ યોગબાવવા માટે તેનો પહેલો સ્વયં જાહેર રખાય છે; અને બીજી દેશીઓ માટે ઊપડતું ચરણ મથાજે ટાંકવામાં આવે છે. આવાં સુંદર ઊપડતાં ચરણોવાળાં ગીતો કેટલાં મધુર હશે તે માત્ર તેની પ્રારંભની રીટીથી કંઈપી શકાય છે. પરંતુ ઢાળ તરીકે મથાજે ટાંકેલી લીટી ઉપરથી તે દેશી, આખ્યાન માટેની હશે કે કોઈ લોકપ્રસિદ્ધ ગીતની કશે તે સમજવું સહેલું નથી.

આ દેશીઓની યોજના માટે એમ કાંભવે છે કે જૈન યતિઓ ચોમાસું કરવાને નિમિત્તે દેશપરદેશ ફરતા ચારે તે તે દેશના દેશી સંગીતની રચનાઓને સાંભળી લેતા; અને તેને અનુસરીને પોતાની દેશીઓ રચતા. આના સ્પષ્ટ અંગીકાર રાસાઓમાંથી જડી શકે છે. એ રીતે ગુજરાતના શોકસંગીતમાં નવાં તત્ત્વોનું હરણુ એમની દ્વારા થતું હતું. આ જૈન કવિઓમાં ખાસ પ્રસિદ્ધ એવા મંડુલદાસ અને સમયસુંદરનાં કાવ્યોમાંથી, એ લેખકોને લોકસંગીત સાથેનો માઠ પરિચય પાને પાને જોષ શકાય છે. દેશીઓની રચનાદષ્ટિએ આ કવિઓનો અભ્યાસ ચવાની ખાસ જરૂર છે.

દેશીઓનાં ઊપડતાં ચરણો તરફ સહજ નજર કરવાથી જણાય છે કે એમનું મૂળ આંધ્રી હાલતી ગુજરાતની સીમાની બહાર ખોળવું પડે તેમ છે. અકબરે ઇ. સ. ૧૫૮૫ ના અરસામાં ગુજરાત પ્રાંતની સીમાઓ નવે-સર નક્કી કરી; અને મારવાડ, માળવા તથા ખાનદેશને ગુજરાતથી છૂટાં પાડ્યાં. તે સમયથી વર્તમાન ગુજરાતની સીમામાં રહેનાર ગુજરાતીઓનો સંબંધ એ પંડોશના પ્રતિાથી અલગ થતો ગયો. બીજા એ પ્રાંતોએ ગુજરાતની સંસ્કૃતિ ઉપર ખાસ અસર કરી જણાતી નથી; પરંતુ મારવાડ અને એ ઉત્તરના ભાગો ગુજરાતની મુખ્ય જાતિઓનાં આદિનિવાસ-સ્થાન હોવાથી, —તેમની સાથેનો સંબંધ છેક ભૂલાયો નહી. તેથી જ આપણી ભાષા અને સાહિત્યને, તેમ જ કેટલાક આચારવિચારનો મારવાડ તથા મજ સાથે જોડેલો સંબંધ છે તેટલો અંગાળ, મહારાષ્ટ્ર કે સિન્ધ સાથે નથી.

તેથી જ ગુજરાતના દેશી સંગીત ઉપર મારવાડની સ્પષ્ટ અસર છે. પ્રચલિત ઢાળોનાં મૂળ ખોળીશું તો કોઈ મારવાડી ગીત સાથે એનું સંયુગ્મ શોધી કઢારો.

“લાલણ ! કારતક મહિને રથ

બદવરાય જેતયાં હો લાલ,

વહેલા આવજો હો લાલ.”

—એ ગીતનું પુરાગામી આદર્શ ગીત સં. ૧૭૧૭ ના એક જૈન રાસામાં ટાંક્યું છે. લાં પણ એ આદર્શ ‘ઢાળ’ તરીકે જ ગીતની લીટી આપેલી છે; એટલે તેથી જે પ્રાચીન એ ગીત હોવું જોઈએ એમ કહી શકાય. એ લીટી આ રહી:

“ચારાં મોહલા ઉપરિ મેહ,

મરખે વીજળી હો લાલ,

મરખે વીજળી હો લાલ.”

દ્વારામલાધના ‘માતા જસોદા ક્રૂણાવે પુત્ર પારણે’ વાળો પ્રસિદ્ધ ‘પારણાનો ઢાળ’, [‘શીલવતીના રાસ’ (મ. ૧૭૦૦ માં)]

‘સપ્તિ’ ગદ્યમાં ગાજે શબ્દ મૃદંગના’
-એ ગીત સાથે પૂરેપૂરો મળતો આવે છે.

‘આમ જોઇ શકાય છે કે આપણાં ગીતોના પ્રચલિત ઢાળો મૈકાઓ જૂના છે. આ હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં, આપણા પ્રાચીન દેશી સંગીતના અભ્યાસ માટે મારવાડી ગીતોનો ગાઢ પરિચય કરી લેવાની જરૂર છે. હિંદી પંડિત કવિશ્રી. રામનરેશ ત્રિપાઠી ઉત્તર હિંદુસ્થાનનાં લોક-ગીતોનો સંગ્રહ. હાલમાં કરી રહ્યા છે. * એમણે મારવાડી ગીતો ઠીક ઠીક બેગાં ક્યાં છે. એ ગીતોથી આપણી દેશીઓ ઉપર સારું અજવાળું પડશે એમ આશા રાખી શકાય.

લેખને છેડે પરિશિષ્ટરૂપે આપેલી કેટલીક દેશીઓનાં ઊપડતાં ચરણોની યાદી, વાંચકમાં જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરવા માટે આપી છે. ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે કે આ ઊપડની લીંટીઓ ઉપરથી એ પણ જાણી શકાય છે કે જૈન કવિઓ, પ્રચલિત લોકસાહિત્યને તથા આજણીય સમાજનાં ગીતોને પણ લેવાતું ચૂક્યા નથી; કારણ કે તેમને ખૂબર હતી કે જેમ ઢાળ વધારે પ્રચલિત અને લોકપ્રિય તેમ તેમને પોતાના કાવ્યની ક્ષેત્ર તેટલા પ્રમાણમાં વિશેષ યોગ્ય લાગતી.

આ ઉપરથી જણાશે કે ઊપડની લીંટીઓ જ જેની આજે પ્રાપ્ય છે તેવાં ગીતોને, લોકસાહિત્યના સંશોધકો અને સંપાદકોએ શોધી કાઢ્યા જેવાં છે, શ્રીયુત મેઘાણી તથા શ્રીયુત રાયચુરા, શ્રી. જગનનાથ રાવળ, શ્રી. મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ, પંડિત લાલચંદ્ર ગાંધી, પંડિત બેચરદાસ, મુનિશ્રી જિનવિજયજી વગેરે વિદ્વાનો આ દિશામાં ખાસ શોધખોળ કરે એમ સૌ કોઈ ધૃષ્ટિશે જ. જો તેમ થશે તો દ્વારામ પહેલાંનાં જૂનાં ગીતોના પ્રાચીન ઢાળ આપણે મેળવી શકીશું.

અને તે રીતે આપણું ગીતોના ઢાળનું જ્ઞાન કેટલાંક સતત પાછળ લઈ જઈ શકાશે.

અહીં આપેલી, જૈન રાસાઓમાંથી વીણી કાઢેલી આદર્શ દેશીઓની યાદી ઉપરથી જે વાંચકને આખાં ગીત ખૂબર હોય તેણે તે ગીતો સાહિત્યરસિકો માટે આ માસિકમાં અથવા બીજે કંઈ, પ્રકાશમાં મૂકવા તસદી લેવા વિનંતિ છે, જેથી ભૂતકાળ પાસેથી આપણે કંઈ સંગીત મેળવી શકીશું એમ મારી ધારણા છે. ગુજરાત કાઠિયાવાડનાં પ્રચલિત લોકગીતો, આવાં અસલી ગીતોની જ બીજી, ત્રીજી અથવા ચોથી આશ્તિ હોય એમ સંભવિત જણાય છે.

પરિશિષ્ટ.

કેટલીક દેશીઓનાં ઊપડતાં ચરણો.

- (૧) ‘અડશો માં જો, હાં રે વાલમિયા !
અડશો માં જો.’
- (૨) ‘અજ તું ધીરો રે.’
- (૩) ‘અનોપમ સુપનડાં રે.’
- (૪) ‘આજ નિહો મેટ દીસે નાહમે.’
- (૫) ‘એક વજ જીજાગતો રે’
- (૬) ‘એણે આંગણડે પિયુ રમિયો’
(હોરી)
- (૭) ‘એ કુખ કુણ મુજ મેટે ? મન મે
રંગ રલી.’
- (૮) ‘આવો અલગેલા હો નાહ ! રમવ
કરો મુજ મન્દિરે જી.’
- (૯) ‘આજ સપ્તિ ! મનગોડનાં.’
- (૧૦) ‘આવી ધૂતારા નંદના, તે ધૂતડું
ગોકુળગમ.’
- (૧૧) ‘આજ ધુરાધુર ધુંધળો હો લાલ.’
- (૧૨) ‘ઓ સપ્તિ ! જગ્યો ચંદ કે,
ચહિ અમી ઝરે કે’
- (૧૩) ‘આજ હનરી દોસો પ્રાદુણો.’
- (૧૪) ‘અમદાવાદના ખેડવા રે, વાલિમ !
વહેતો આવજો.’
- (૧૫) ‘ઓસે કડિ ગંગા ને રેસે કડિ યમુના’

- (૧૬) 'આધવ માધવને કહેજો.'
 (૧૭) 'આધવ પ્રીતિ વચન, ગોપી બોલે રે.'
 (૧૮) 'જામરિયાને ગાજો હો, ભદ્રિયાણી
 રાણી, ચિહ્ન દિશે.'
 (૧૯) 'એડીરી ગેડી કરં, મહારા લાલ.'
 (૨૦) 'ઈડર આંખા આંખલી રે, ઈડર
 દાડમ દ્રાખ.'
 (૨૧) 'એક દિવસ રુખમણિ હરિ હાથે.'
 (૨૨) 'કપૂર હોયે અતિ જગજો રે.'
 (૨૩) 'કેસરવર્ણો હો, કાઠિ કસુબો મહારા
 લાલ.'
 (૨૪) 'કહું કહું મન મૂરખ મેરે.'
 (૨૫) 'કાન્ધા, પ્રીતિ લાગી હો.'
 (૨૬) 'કહાન બળવે વાંસળી, હરિ નેવે
 સરીખો.'
 (૨૭) 'કુંતા રે માતા ઈમ ભણે.'
 (૨૮) 'કોષ લો પર્વત ધુધલો રે લો.'
 (૨૯) 'કાગળિયો કિરતાર લણી શી રીતે
 લખું રે ?'
 (૩૦) 'કાયા-વાડી કારમી.'
 (૩૧) 'કામણકું કીધું રાણી મીણલ કાળિ.'
 (૩૨) 'ગદડામેં ખૂલે સદિયાં, હાથણી ?'
 (૩૩) 'સખિ! ગદડામાં વાજે શબ્દ મૃદંગના'
 (૩૪) 'ગેરી માહરી, છોડો ઘોડલાની
 વાઘ રે, લરકર વહી ગયું રે'
 (૩૫) 'ગિરધર આવે લો.'
 (૩૬) 'ગળિયારે સાગન મિલ્યા'
 (૩૭) 'ઘર આખો જી આંખો મોરિયો'
 (૩૮) 'ચતુર સનેહી મોહનાં.'
 (૩૯) 'ચંદનરી કટકી લલી, '
 (૪૦) 'ચરણાલી ચામુંડા રણ ચટ્ટે.'
 (૪૧) 'ચાલ ચતુરા ચંદ્રાનની.'
 (૪૨) 'ચંચ રણુરંજ મંગલ હુઆ
 અતિ ધણી
 ભૂરિ રણુતૂર અન્નિદર વાજે'
 એ કડખાની દેશી.
 (૪૩) 'જાનો રે જીપીને કંતા ! ક્યાં
 ગયો રે ?'
 (૪૪) 'જૂઠાખોલા રે જાદવા !'
 (૪૫) 'જાગ રે બાંધવ ! તું બડો'
 (૪૬) 'જીવણજી, બોલ દીનિયે જી'
 (૪૭) 'જોઈ રે શામળિયાતું મુખડું'
 (૪૮) 'જી રે મારે જાગ્યો કુંવર જામ,
 તવ દેખે દોલત મળી'
 (૪૯) 'કુંગરપુરસા સોનીડા, મને વિજ-
 થડો ધડી આલ રે'
 (૫૦) 'કુમ્હે પીતાંબર પહેર્યો જી'
 (૫૧) 'તેતરિયા લાઈ તેતરિયા'
 (૫૨) 'તિહુમણતારણ તીરથ, પાસ-
 ચિંતામણિ રે.'
 (૫૩) 'ચરચર કંપતી રે.'
 (૫૪) 'ચારાં મોહલા ઉપરિ મેહ, ઝરખે
 વીજળી હો લાલ, '
 (૫૫) 'ચારા ને મહારા કરહલા, ચરતાં એ
 કણ કામ, હમીરા.'
 (૫૬) 'ચારો નગર ભડો, જોધાણો રામજી.'
 (૫૭) 'દેવર, દૂર ખડા રહો લોક
 ભરમ ધરેંગા.'
 (૫૮) 'દેહુ દેહુ નણુન્દ, હડીલી.'
 (૫૯) 'દખણુ દોહલો હો રાજ !'
 (૬૦) 'ધોખીડા રે, ધોજે રે મેલાં લુગડાં રે'
 (૬૧) 'નિંદાલી વેરણુ હોષ રહી.'
 (૬૨) 'નથ ગઈ-મેરી નથ ગઈ.'
 (૬૩) 'નાનો તે નાનો નાહલો રે.'
 (૬૪) 'નદી ચમુના કે તીર, જાડે દોષ પંખિયા'
 (૬૫) 'પ્રીતમ સેંતી વિનવે, પ્રેમદા
 ગુણની આણુ મેરે લાલ.'
 (૬૬) 'પ્રોહિતજી અવગા રહોને.'
 (૬૭) 'પંડિતિયા રે ! તું તો જોવે
 જોય કે.'
 (૬૮) 'પરદેશી લાલ ! મોરી અખિયાં
 લગી-'
 (૬૯) 'પ્રેમલહેવ પ્રેમશું, મનભમરા રે.'
 (૭૦) 'પુરવ મિત્રતિહાં તેડિયા, સાહેલડિયાં'

- (૭૧) ' ખેડલે હાર ઘણો છે રાજ ! વાતાં
કમ કરો છો ? '
- (૭૨) ' ભાદવે બીસ મચાણી. '
- (૭૩) ' મેઘ ! મન કાંઈ ડમડાલે ? '
- (૭૪) ' મન મધુકર મોહી-રહો. '
- (૭૫) ' મુજરો માનો, જલીમ જાણી. '
- (૭૬) ' મેં તો તને છાનો હો રસિયા !
તેડિયો. '
- (૭૭) ' મારગડામાં લેઉં છું આવે પ્યારો
કાનું. '
- (૭૮) ' મહારા આલીગરા નાહ ! મારુડરી
મહારી નય ગઈ એ. '
- (૭૯) ' માહરો નન્દકુંવર કેણે દીડો ? '
- (૮૦) ' મ મ કર છવડા ઓ માહરો માહરો. '
- (૮૧) ' મારગ સન્મુખ તામ, જીડે ખેડ
પણી રી. '
- (૮૨) ' મારો દેને દેને હો નણદશ પોમચો. '
- (૮૩) ' યોગીજાને કહેજો રે આદેશ '
(મીરાંતું પદ)
- (૮૪) ' રજની ન જાવે રે. '
- (૮૫) ' રામચન્દ્રકે ખાગ, ચાંપો મધુરો
રહો રી. '
- (૮૬) ' રાણી હાથિં કુકડો, લેઈ ડાડસ
રોય. '
- (૮૭) ' રાવણ સરિજો રાજપી રે. '
- (૮૮) ' રહો રહો રહો રહો વાહલા. '
- (૮૯) ' રતનકુંવર મુખેસાંકોસો રે, સાંદિયા ! '
- (૯૦) ' રાજ ! મુજ લેખ મામર્યે એ. '
- (૯૧) ' રાડયડાં મારે આંગણિયે, કાંઈ જામત
કરી ધર આપ્યા મહારા રાજ ! '
- (૯૨) ' રાખિયો લેઈ લોચને, જોખ-
ખિયો અહિનાણ, હો પન્થી મારા. '
- (૯૩) ' મોહારણુ જાઓ દીકરો, મોનારી હો. '
- (૯૪) ' લીજુડાની મારી નહી મરું રે
વાલા, બોલ વચન જગી જડું એ. '
- (૯૫) ' વાડી ફૂલી અતિ ઘણી, મન
ભમરા રે. '
- (૯૬) ' વીણા બજાવે રે. '
- (૯૭) ' વાદ્ય દશે દિશ જાનલાં. '
- (૯૮) ' રોરી માંહે રમતો દીડો. '
- (૯૯) ' ગહેર લખું પણ સાંકડું. '
- (૧૦૦) ' સાચી વાત કહું છું આજ, મુણો
સહુ કાને રે. '
- (૧૦૧) ' મુણ મેરી સજની ! રજની તજાવે રે. '
- (૧૦૨) ' સુડલા સંદેશો કહેજો મહારા
પૂજ્યને રે. '
- (૧૦૩) ' સખિરી, કુંગરિયા હરિયા હુઆ. '
- (૧૦૪) ' સનેદો સાંભળો, એ તો સરમ કયા-
અધિકાર, મુણો મૂકી આમળો. '
- (૧૦૫) ' સાહેલડી હો ! લૂંખા જૂંખા વર-
સજો મેહ. '
- (૧૦૬) ' મુણ બહેની ! પીકડો પરદેશી. '
- (૧૦૭) ' સાહેલડી, ચૌવનલાહો લીજીઈ
હો લામ. '
- (૧૦૮) ' મુણ મુણ કંતા રે, શીખ
સોડામણી. '
- (૧૦૯) ' શિયાજો ભસે આવિયો. '
- (૧૧૦) ' મુધારસ મોરલી વાગે. '
- (૧૧૧) ' મુણ મુણ પિય મુજ વિનતિ. '
- (૧૧૨) ' સાંસો ધ્રીયો, સામણિયા. '
- (૧૧૩) ' સુતો સિંદ જગાવિયો. '
- (૧૧૪) ' સુરત બંદર મંડણો. '
- (૧૧૫) ' સહેર લખું પણ સાંકડું. '
- (૧૧૬) ' સ્વર્ગ લોકથી ફૂલડું આપ્યું. '
- (૧૧૭) ' દરિયા ! મન લાગો રે. '
- (૧૧૮) ' હો મનવાસે સાગનાં. '
- (૧૧૯) ' લોચ રે લોચ, લખ્યાં દિડાવે. '
- (૧૨૦) ' દસીજાને મ લગો તેલનિવાહો. '

ગુણીયલ ગુર્જર સુંદરી રે—

[રાસ.]

કે વનમાં દીપલ કંઈ દહોડા કરે રે,

કે ગીતડે બાળવે ગુર્જર ચોક,

સાહેલી,

ગુણીયલ ગુર્જર સુંદરી રે.

કે આશમાં ચળકે લેવી ચંદની રે,

કે ઝોલવા ઝોના રસચમકાર,

સાહેલી,

ગુણીયલ ગુર્જર સુંદરી રે.

કે કુંલે કુંલે કુસુમ કંઈ ફેરવાં રે,

કે પમરે ઝોવી ખીડી મુવાસ,

સાહેલી,

ગુણીયલ ગુર્જર સુંદરી રે.

કે પરમેશ્વર ગણી પતિને પૂજતી રે,

કે દીપારે સદ્ગુણથી સંસાર,

સાહેલી,

ગુણીયલ ગુર્જર સુંદરી રે.

કે હીડી કે કે જગની સુંદરી રે,

કે એમાં અનુપમ જગને ચોક,

સાહેલી,

ગુણીયલ ગુર્જર સુંદરી રે.

—“ મધુષ ”

વહેમ રાક્ષસ પર વૉરંટ !

લેખક : શ. ધનરાજી દીરાજી ત્રિપાઠી

દુર્ગાશંકર મુજરાતના એક જીલ્લાના કલેક્ટર-
હિંદુ નો હેડ કલેક્ટર હતો. ૨૦ વર્ષની તેની
નોકરી થઇ હતી. તે મુંબાઇ યુનિવર્સિટીનો
બી. એ. હતો. સનાતન ધર્મના પ્રબળ સંસ્કાર
એનામાં હતા અને સંસ્કૃત પુસ્તકોના અભ્યા-
સથી તેણે તે વધારે દૃઢ કર્યા હતા. પશ્ચિમ
અને પૂર્વના જ્ઞાનસંગમ વાળો આ દુર્ગાશંકર
તેની ઓફિસમાં ખંતીશે અને સાવધાન ગ-
ણતો પણ તેની એક પ્રકૃતિ અજળ ગણાતી.
તે વહેમો હતો. શુકન અપશુકનમાં જુદું
માનતો. આથી તેના હાથ નીચેના કારકુનો
અને કાષ્ટ વાર તો કલેક્ટર સુદાંતને એમ
કહેવું પડતું કે, તે એક ભયંકર વિદ્વાન છે !

જે સાહેબ પાસે સહીઓ કરાવવામાં કા-
મનામાં લઇ જતી વખતે કાઢતે એક જાંકિ
આવે તો દુર્ગાશંકર એકદમ સંસ્કૃત પુસ્તકમાં-
નો સ્લોક ટાંકીને થોભી જાય અને પોતાને
અપશુકન થયા, એમ કહીને પોતાના હાથ
નીચેના માથુસને સાહેબ પાસે સહીઓ કરા-
વવા મોકલે. તેની ઓફિસના સિંપાઇથી,
શાહીનો ખડીઓ પૂરવા જતાં, જે શાહી
લેગાય તો તે શુકન માને; પણ ખડીઓ
લાંગી જાય તો અપશુકન માની જીંદગી
જાય !

દુર્ગાશંકરે પાંચ દિવસની રજાની અરજી
કર્ધાથી કલેક્ટર મિ. રિમ્બે તેને પોતાની
પાસે બોલાવ્યો અને કહ્યું : “ જમાજીની
મોસમની અધવચમાં હું તમને એક દિવસની

પણ રજા આપી શકું નહિ. જુઓ, આજે
મારે જીલ્લાનાં ગામોની તપાસ માટે ઉપડી
જવાનું છે. હું તમને દેવી રીતે છુટા કરી
શકું ? ”

દુર્ગાશંકરે કલેક્ટરને ખૂબ કરગરીને કહ્યું :
“ સાહેબ, હું મોજ ઉડાવવા રજા માગતો
નથી પણ દરજ્જાજનક સંબોધને લીધે રજા
માગું છું. મારી એકની એક પુત્રી ધણીજ
ખિમાર છે. આં ગામમાં આવેલા એક દુધીર
મૌકાને બોલાવીને મારે તેની મારફત મારી
પુત્રીનું દંદ મટાડવા ગોઠવણ કરવી છે.”

કલેક્ટરે પૂછ્યું : “ દુધીરે કંઈ ડાકટરી
પદવી મેળવી છે ? ”

દુર્ગાશંકરે જવાબ દીધો : “ તે ડાકટર
નથી. તંત્રવિદ્યામાં બહુ પ્રવીણ છે. કમન-
ચીએ મારી પુત્રીને ભૂતનો વળગાડ છે એટલે
પદવીધર ડાકટરને લાધે અને નહોતું મટે.
તણ તણ. માસથી તેઓની દવા કરી હું
કંટાળી ગયો છું.”

કલેક્ટરે કહ્યું : “ આશ્ચર્યની વાત છે
કે તમારા જેવા અગ્રેજી ભણેલાઓ પણ
ભૂતના વળગાડમાં માને છે ! ”

આના જવાબમાં દુર્ગાશંકરે લાંબી લાંબી
સંસ્કૃત શિલ્પમુશી ટાંકીને ભૂતપ્રેતોના અસ્તિત્વ
વિષે ભાષણ કરવા માંડ્યું. કલેક્ટર કંટાળી
ગયો. “ યુનિવર્સિટીનું શિક્ષણ તમારા પર
સરળ નીવડ્યું છે ! ” એમ કહી તેણે આ
હડીલા દુર્ગાશંકરને પાંચ દિવસની રજા આપી.

તેના જવાબમાં ક્લેકટરને વિચાર આવ્યો કે તે તેનો એક જુનો અને સારી મોકરીના સર્ટીફિકેટ વાળો હેડ-ક્લાર્ક હોવાથી. કાંઈ નહિ તો માનવહિતને ખાતર. પણ તેની સાંસારિક આદતમાં તેને મદદ કરવી જોઈએ. રેવ. ડેવિડ નામનો એક પાદરી ક્લેકટર નજીકના ગામમાં થયેા પ્રખ્યાત હતો. મિ. સ્મિથનો તે મિત્ર થતો હતો. મિ. સ્મિથે નવનીતલાલ નામના પોતાની ઓફિસના એક જુવાન અને તાજા ગ્રેજ્યુએટ ક્લાર્કને બોલાવીને પાદરી ક્લેકટર પાસે જવા કહ્યું અને તેના ઉપર એક લલામણ-પત્ર લખી આપ્યો. તે ક્લેકટરે પાદરી ક્લેકટર ઉપરના પત્રમાં લખ્યું કે “મારા હેડક્લાર્કની એકની એક છોકરી ત્રણ માસથી માંદી છે. મારો હેડ-ક્લાર્ક એમ માનતો હાગે છે કે તે છોકરીને જૂતનો વળગાડ છે ! આ વિચારના જમાનામાં અને ખાસ કરીને સંશોધિત પદ્ધતિની તમામ દવાઓ અસરકારક રીતે કામ કરતી સાબિત થઈ ચૂકેલી છે તે જમાનામાં એક અગ્રેજી લાલેસો માણસ ‘જૂતનાં વળગાડ’ માં માની કદીરો મારફત તંત્રજગતથી તે દૂર કરાવવા ઇચ્છે એ મને તો વિશ્વિત દેર છે. આજ આઠે રસ્તે જતા માણસો દયાપાત્ર છે. બીજાઓ વિષે હું કાંઈ કહેવા માગતો નથી. પણ આ માણસ મારો હેડક્લાર્ક છે અને તેની પર સાંસારિક આદત આવી પડી છે, તો તેનો બ્યાજખી ઉપાય કરવામાં આપણાથી બનવું કરવું એ હેતુથી બે દિવસ માટે અહિં આવવા મારી તમને ખાસ લલામણ છે. હું આજે જીજ્ઞાસામાં થવાસે જવાનો છું પણ મારો બંગલો તમારા વસવાટ માટે ખુલ્લો છે. ઉપરાંત આ પત્ર લખનાર મારા બીજા ક્લાર્ક મિ. નવનીતલાલ તમારી પાસે રહી મારા હેડક્લાર્ક મિ. દુર્ગાશંકરને ત્યાં તમને લઈ જશે. જરૂર આવશે.”

રેવ. ડેવિડ એક લાંબો પાદરી હતો. મિ. સ્મિથનો પત્ર લઈ નવનીતલાલ તેની પાસે ગયો; એટલે જરૂર ‘કેસ’ની વ્યવસ્થા કરીને પોતાના દવાખાનામાંથી છૂટો થઈ બીજા દિવસે સવારે તે દુર્ગાશંકરના ગામમાં આવ્યો.

બે દિવસ વહી ગયા. તેજ દિવસે સાયં કાળે ત્યાં મિ. સ્મિથનો મુકામ હતો ત્યાં પાદરી અને નવનીતલાલ ઉદાસ અહેરે જઈ પહોંચ્યા. તેમની ઉદાસીનતા જોઈ મિ. સ્મિથે તેનું કારણ પૂછતાં પાદરીએ કહ્યું: “તે છોકરીનું ખૂન કરવામાં આવ્યું છે !”

ક્લેકટરે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું: “ખૂની કાણ છે ?”

“તે છોકરીનો પિતા !”

“નવનીતલાલ, પોલિસની મદદ મેળવો અને રીતસર વારંટ કાઢીને દુર્ગાશંકરને પકડાવો.”

“આપ સાહેબને આ કેસની વિગત સાંભળવા મારી નમ્ર અરજ છે” નવનીતલાલે કહ્યું: “પાદરી સાહેબે વાપરેલો ‘ખૂન’ શબ્દ વાપરીને કહ્યું તો એ ખૂનમાં એક બકિતનો હાથ નથી. અનેકનો છે અને તેમાંથી સૌનો એક વિચિત્ર માનસિક વણલું તે માટે વિશેષ જવાબદાર છે. જૂતના વળગાડના વહેમીઓની વહેમી હકીકાતથી એ છોકરીનો જીવ ગયો છે ! કમનસિબે અમારા હિન્દુ સંસારમાં જૂતના વળગાડનો વહેમ જુના જમાનામાં અસંખ્ય સ્થળોએ માલમ પડે છે અને એને પરિણામે, પાદરી સાહેબના શબ્દો વાપરે તો ખૂન તો, ફટલાયે ‘ખૂન’ થતાં રહે છે.”

“હા, હા” ક્લેકટરે કહ્યું: “ત્યારે તો દુર્ગાશંકર અને કદીર વિષે મારે કાંઈ નવું જણવાનું હશે. મને ‘કેસ’ની વિગતો કહેવા પછી શું કરવું, તે હું જણાવીશ.”

રેવ. ડેવિડ ક્લેકટર મિ. સ્મિથને વિગતો

કહેવા માંડી: “ મિ. સ્મિથ, તમારા હેડક્વાર્ટર્સના ગંદા ઘરના નાના સરખા બારણામાં પ્રવેશ કરતાં મારી નવી ટોપી ઉથલી પડી અને મને માથામાં જરાક વાગવાથી લોહી નીકળ્યું. ત્યાંથી તમારા હેડક્વાર્ટર્સ વહેમની શરૂઆત કરી. તેણે કહેવા માંડ્યું કે આ તો અપશુકન થયા ! અને તેના શબ્દો તેના મકાનમાં એકઠાં થયેલાં સગાંઓએ ઉપાડી લઇને મારું આગમન. અપશુકનીઆળ દરાવી મારી મદદનીશના પાડવા માંડી. પણ આ મિ. નવનીતલાલે દુર્ગાશંકરને તમારું નામ દીધું અને તમારા ખાસ પત્રથી મને મોકલવામાં આવ્યો છે એમ જણાવ્યું ત્યારે તેણે ખ્બીતે ખ્બીતે સૌ સગાંઓને વાત કરી અને તેઓને આજીજી ભરી રીતે સમજાવવામાં લગભગ ૨૦ મિનિટ ગાળ્યા પછી તો મને ખેસવા માટે તેણે એક પુરથી આપી. જે આરડામાં તેની પુત્રીને સુવાડેલી હતી તેમાં તેઓએ મને જવા દીધો નહીં; અને તેને બહારના આરડામાં લાવવામાં આવી. તે છોકરી એક નખળી અને શીછી પડેલી મુછી પાતળી છોકરી હતી. પણ તેનું મોં ગોળ ચન્દ્રાકાર હતું અને. આંખો મોટી હતી. તેની ઉંમર ૧૨ વર્ષની હતી. તેને મેં તપાસી. મને માલુમ પડ્યું કે તેનાં દર્દનાં ચિન્હો, લગભગ ક્ષય રોગનાં હતાં. તેનામાં વાયુવિકાર વિશેષ હતો; તે છોકરીના મગજના સ્નાયુઓ અશક્ત થઇ ગયા હતા. પરિણામે વારંવાર ‘ હિસ્ટી-રીઆ’ના હુમલા તેને થતા. જે સાવધગિરીથી તેની દવા કરવામાં આવે; તેને મારી હોસ્પિટલમાં રાખવામાં આવે અને તેની સારવાર ઉપર લક્ષ આપવામાં આવે, તો તે મટી શકે એવો મેં અભિપ્રાય આપ્યો. એટલે તો એનાં સર્ગાંશબંધીઓએ ખૂબરાણ કરી મૂક્યું અને ખિસ્તિને ત્યાં કેમ મોકલાય ? છોકરીને, જાદુ કેમ કરાય ? વગેરે કહેવા માંડ્યું. ”

“ એક હિન્દુ દરદીની આસપાસ વીંટળાઇને બેસી રહેવું અને દરદીને આઘાત થાય એવા શબ્દો કહેવા, એ તો હિન્દુઓની ખાસ ટેવ છે. તેનાં પરિણામ કેવાં ખરાબ આવે છે તેનો ખ્યાલ તેઓને હોતો નથી; પણ અચાનક તેજ વખતે મારાં જ્નેવામાં એવું પરિણામ આવ્યું. દરદી છોકરીએ ચીસો પાડવા માંડી અને જમીન પર આઘાતવા માંડ્યું. ‘ અધકોરને’ પરિણામે કે મુક-આવતી હોવાને પરિણામે તે તેમ કરતી હશે એમ માનીને મેં તેનું પેટ તપાસવા માંડ્યું તેવામાં ફકીરનું આગમન થયું એટલે મને તપાસવા ના પાડવામાં આવી. તે : ફકીર. એક કાળો ઝંભો પહેર્યો હતો. અને તેના હાથમાં એક નેતરની સોટી હતી. મેં તેને જોયો ત્યારે પ્રેરંપેરો અને તેની જાદુ સોટી મને યાદ આવી. ”

“ એ ફકીરને તો છોકરી પરનો પૂણું અધિકાર આપવામાં આવ્યો. તેણે મર્યાંતી ધુણી કરી. તેમાં લોખાન નાંખ્યો. પોતાની સોટી તેના શરીરની આસપાસ અને માથા ઉપર ફેરવી લેઈ ફકાવવા માંડ્યા અને એ બાદ ધુરકતા અવાજે ખૂબ પ્રત્નો પૂછી તેને અકળાવી નાંખી. તે છોકરી તે બાદ આમ તેમ ધુણવા લાગી અને કાંઈક જોલવા લાગી. તમારા ક્વાર્ટર્સ નવનીતલાલના કહેવાથી મેં જાણ્યું કે તેનું કહેવું એવું હતું કે, “ એક પીપળાના ઝાડ પર રહેનારી હું એક ડાકણ છું. હું શિકાર શોધતી હતી. આ છોકરી ઝાંડની આસપાસ રાજ ફેરવવા આવતી હતી. એક દિવસે લાગ જોઇ મેં તેના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો છે. તે છોકરીએ ત્યારે આમ કહ્યું ત્યારે ફકીરે એક શીશી તેની આગળ મૂક્યો અને પછી પોતાની જાદુ સોટી તેને અકાડીને કહ્યું : “ ઉતર આ શિશામાં ” છોકરીએ જવાબ દીધો : “ નહી ”

તારલીઓ

[૧]

ફેરી વાદળાં ફોડતાં આલમાં રે, એમાં તારલીઓ :
મહલાતા વિધવિધ જાળરંગ વ્યોમમાં રે, એમાં તારલીઓ :
રજની મધુર સુર રેલતી રે, એમાં તારલીઓ :
એની મોહિની પ્રહાંડને લાગતી રે, એમાં તારલીઓ :

[૨]

અમૃત શી યશુના વહી જતી રે, એમાં તારલીઓ :
દીપે દીપે ચેતનવ્યોત જગતી રે, એમાં તારલીઓ :
ઘેર ઘેર મોતીની માળા લટકે રે, એમાં તારલીઓ :
તે શુ' મંગળગીત ટપકે રે, એમાં તારલીઓ :

[૩]

આંખે ફેાયલ હાળી ફૂલતી રે, એમાં તારલીઓ :
ફૂલ ફૂલને જમમાં ધૂમતી રે, એમાં તારલીઓ :
પેલા સાગરનાં પાણી ઊછળે રે, એમાં તારલીઓ :
આવી અંદા આકાશને વિછળે રે, એમાં તારલીઓ :

[૪]

હેયું ગાળે ધરતીનું ઉલ્લાસમાં રે, એમાં તારલીઓ :
ગાળે નણનો પ્રદેશ ઉલ્લાસમાં રે, એમાં તારલીઓ :
વ્યાપી વ્યોમમાં મધુરતા વિલસે રે, એમાં તારલીઓ :
ઉડતા ફવારા હવના હીસે રે, એમાં તારલીઓ :

મોહિનીચન્દ્ર

માતૃશ્રી તાપીબહેન મુનશી

માસિક દશહજારની આવકને હોકર મારી સ્વાતંત્ર્ય સુદમાં
 કંપલાવનાર ગણીતા ધારાશાસ્ત્રી અને નવલકથાકાર
 પુત્ર ભાઈ કનૈયાલાલ મુનશીને હસ્તે મુખે જેલમાં મોકલનાર
 વીરમાતા

ગુણસુંદરી

માતૃશ્રી મણિયમ્બાજી

પૈસાદારના ઘરમાં બાળકની સ્થિતિ વિશે સામાન્ય ખ્યાલ

લેખિકા: કુ. અનસુયાબેન ગોપાળજી

પૈસાદારના ઘરમાં બાળકને નાનપણથી પરા-
ધીનતાની દેવ પડી હોય છે. અને એ દેવ
પછી મોટા થાય તો
પણ જતી નથી.
આનું ખાસ કારણ
તો માઆપ છે.
બાળકને નીચે તો
પૈસારાય નહિ ખો-
ળામાં અથવા ચાકળે
મુકાને અને તેય તે
એકલું તો નજ ખે-
સારાય; એકે જણ તો
એની ચોકી કરવા
માટે રહે. બાળકને
પોતાની મેળે ચાલવું
ગમે પણ, નોકરીથી
તેને ચાલવા દેવાય
નહિ અને ચાલવા
રજા આપે તો નોકર
શેઠ શેઠાણીનો કપડો
સાંભળી બેસે. પણ
માઆપને ખબર નથી
કે તે બાળકનો વિ-
કાસ અટકાવે છે અને
પરાધીન બનાવે છે.
બાળક જરા દોડે છે
તો તેને દોડવા પણ
નહિ દેય કે કદાચ પડી
જશે. નાવાનું પણ
બાળકને હાથે નહિ,

સ્નેહારાધિન શ્યામને

[દેશ-ત્રિતાલ]

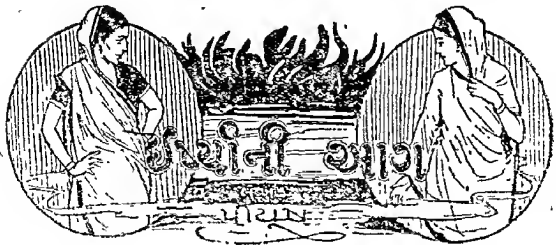
સ્નેહારાધિન શ્યામ !
સાધું તુજ પ્રેમલક્ષિત નિષ્કામ !
મનભરણી મુરલિને શુન્ન-
અંતરપ્રધુનાને રસરજન-
વિશ્વાસે વિશ્વાસ-
ગીતું તુજ પુણ્યાંજન અવિરામ !
પરમાદ્યુત એ પ્રાણસમર્પણ-
દિવ્યોન્નવલ એ પ્રભુતાદર્શન-
નમ્રભવિત નયધામ-
જૂલું તુજ અદોલન અવિરામ !
વસંત વર્ષા રસરંગીતા-
મયૂર કોકિલા ફજનધેતા-
સોહન પ્રજાસુરધામ-
ગળું પ્રકુલ સૂર અવિરામ !
સ્નેહલરી ઉલ્લાસ ભટ્ટિ-
પુણ્યલરી કલ્યાણ મટ્ટિ-
સ્વસ્થ સર્વ જગદામ-
ધૂતું સત્યબોધ અવિરામ !
યુગલચોગીજન વંદુ પરિચરણ-
માનવદેવ બની રચે નન્દન-
સર્વાથે હિતસામ્ય-
રહાણું મરત મને અવિરામ !
આકર્ષણે આરાધું અનામ !
સ્નેહારાધિન શ્યામ !

—લલિત

તે તો બંધા જાય છે.
શેઠાણી કંપાઈ
એના કામમાં પડ્યાં
હોય અને શેઠ એના
કામમાં પડ્યા હોય
છે. અને બાળકો
નોકર પાસે હોય છે.
ખરી રીતે તો નોકરોજ
બાળકને ઉછેરનાર
હોય છે. મા તો માત્ર
જન્મજ આપી જાય
છે. બાળકને પાસે
રાખતાં આ જમાનામાં
માઆપ શરમાય છે.
ખોટી ફેશનને ખાતર
બાળકને કોના હાથમાં
સોંપે છે તેની ય તેમને
ખબર નથી હોતી.
બાળકો માઆપને લપ
જેવા લાગે છે, જો
કે તેમાં બહુ ખોટી
વાત નથી. માઆપની
ઉમ્મર હજી તો યુવાન
હોય છે, યુવાનીની
મનમાં બાળક થાય
છે અને તે ય તે
ઉપરા ઉપરી અને
માઆપને મોજ શોખ

નોકર નવરાવે, ખવરાવે, પણ કાપ, પાણી પીવું
હોય તો પણ નોકર પાણી પીવરાવે, કપડાં
પણ નોકર પહેરાવે. મોટા લાગ તો બાળકને
ઉડાવવામાં બાળકો લપ જેવા લાગે છે. પણ
જ્યાં મુઠ્ઠી માઆપ સંયમ નહિ પાળે અને
જેટલાં બાળકો આગવી એ તેજસ્વીજન જન્મ

પ્રકરણ ૧૭મું

એક નાના અને અર્ધ ઉઘાડા તંબુમાં ઝાંખો દીવો બળતો હતો. પવનના સુસવાટથી દીવાની બોલત પલક પલક થતી હતી.

દીવો સળગતો જોઈ રમેશ તંબુમાં આવ્યો. દીવા આગળ પચારી પર એક માણસ સૂતેલો હતો. બાલુમાં એક કૂતરો પણ પડેલો હતો.

તંબુમાં કોઈ માણસે પ્રવેશ કર્યો છે એની જાણ થતાં જ સૂતેલો મનુષ્ય સંકળો જાગી ગયો. રમેશ તેને ઓળખ્યો. તે નાથુ હતો. રમેશને જોઈ નાથુ હસીને બોલ્યો: “કાં, રમેશજી ? આટલી રાત્રિ ગઈ અને હજી તમે ફરો છો ?”

“રાત્રિની શરૂઆતમાં જ મને નાદ નિદ્રા આવી ગઈ અને પછી જાગી ગયો. એટલે હવે નિદ્રા આવતી નથી. તેથી આમ તેમ કરું છું.”

આ શબ્દો સાંભળી નાથુ ગંભીરતાથી બોલ્યો: “રમેશજી ! માણસ ન્યારે પ્રેમ રૂપી તોફાનમાં પોતાનું જીવન ફેંકે છે ત્યારે નિદ્રાભાગનો રોગ તેને લાગુ પડે છે એવું તત્ત્વજ્ઞાની લોક કહે છે. એક કાળે મારી પણ એવી જ સ્થિતિ હતી.”

પોતાના મનમાંની વાત નાથુના મોઢેથી આમ સાંભળતાં રમેશને સંકોચ થયો અને શરમથી તેનું મુખ લાલ થઈ ગયું. છતાં આત્મસંયમ કરી તેણે નાથુને કોઈ ઉઘાડે જવાનું આપવાની મનમાં જ ગોઠવણ કરવા માંડી. પરંતુ પોતે કાંઈ બોલે તે પહેલાં જ નાથુએ કહ્યું: “પ્રત્યેક રાત્રે હું તમારો વિચાર કરું છું. રાત્રે સામાન્ય વાચાથી સવાર પર્વત મારો પહેરો હોય છે એટલે જાગતો હોઉં છું. તે વખતે મને તમારા સિવાય બીજા કોઈનો વિચાર આવતો નથી. એ વિચાર દરતાં મને એમ લાગ્યું કે તમને કોઈ પણ પ્રકારની મદદની અપેક્ષા છે.”

નાથુના એક પછી એક નીકળતા શબ્દો સાંભળી રમેશ તો થંભી જ ગયો તે કાંઈ પણ બોલ્યો નહિ. તે વિચારવા લાગ્યો: “હું પ્રેમનાજી વિચારમાં મોડે મુઠી ભટક્યા કરું છું એ નાથુ કેવી રીતે જાણી ગયો ?”

રમેશને સ્તબ્ધ જોઈ નાથુ વળી બોલ્યો: “મારા શબ્દો સાંભળી તમને મારા ઉપર કોઈ ઉપનયો હોય તો બહે ! અથવા મારા શબ્દોથી તમને હસવું આવે તો બહે દસે.

પણ એક દિવસ એવો આવશે કે ત્યારે તમે મારા ઉપર ક્રોધિત પણ નહિ થાવ તેમ હસશે. પણ નહિ, આજે તો તમને પોતાને પણ લાન નથી કે તમે તો પ્રેમમાં સ્વછંદી બની ગયા છો. ”

થોડીવાર ઉધરસ, આવ્યાથી નાથુ થંભી ગયો. પછી આગળ બોલ્યો: “ મારા સંબંધમાં તમે આજે કંઈ વિચાર ન કરતા. મને આજે શું થાય છે તે હું કહી શકું. એમ નથી. ગમે તેમ હું બડબડું છું. એટલે મારા શબ્દોને વિશેષ મહત્વ આપશો નહિ. ”

નાથુને ઉધરસો આવ્યા હતા. વળી પાછી તેને ખૂબ ખાંસી આવી. રમેશને તો લાગ્યું કે આ અગ્રેજ મરણ પામશે. પણ થોડીવારે નાથુ સ્વસ્થ થયો અને આગળ બોલ્યો: “ પૂર્વે હું એક ઘણો કુલિન અને ધનિક ગૃહસ્થ હતો. સંઘર્ષો, તીર્થો અને દેશાનુ મેં પર્યટન કર્યું છે. અત્રે એ બધાંથી પરવાર્યા બાદ હું આ જાવણીમાં સુખે નોકરી કરી રહ્યો છું. આપણે બધા અત્યારે જે માર્ગે જઈ રહ્યા છીએ તે માર્ગે આપણે કોઈ પણ સંકટમાં સપડાઈ જઈએ એવો સંભવ છે. અને તે દરમ્યાન આપણને કોઈ પણ પ્રકારની મદદ આવરણક થશે. ”

નાથુનું આવું ગૂઢ બોલવું રમેશ કંઈ સમજી શક્યો નહિ. તે નાથુના મોઢા તરફ તાકી રહ્યો. થોડીવાર પછી તેણે નાથુને પ્રશ્ન કર્યો: “ નાથુ! મારા ઉપર કંઈ સંકટ આવનાર છે? ખરેખર! અત્યારે તો મને એવો કોઈ ભય લાગતો નથી. ”

નાથુએ ગંભીરતાથી ઉત્તર આપ્યો: “ અત્યારે તો આપણે બધા કુંડળ - છીએ પણ હમેશ માટે કંઈ આવી સ્થિતિ થોડીજ રહેવાની છે? તમે મારા ઉપર ઘણા ઉપકાર કર્યા છે તેથી હું તમને સહાય કરી તેનો બદલો વાળવા માંગું છું. હાં, જુઓ, એક

આશ્ચર્યકારક વાત કહું છું. સાવિત્રી પહાડ ઉપર ફરવા ગયો હતો. ત્યારે એક સંન્યાસી સાથે મારે અકસ્માત પરિચય થયો. સંન્યાસી મોહિત હતો. મેં તેની સારવાર કરી. પરંતુ તે આખરે તો સ્વર્ગવાસી થયો. મરતાં પહેલાં તેણે મને એક અપૂર્વ વસ્તુ ભેટ આપી. ”

એટલું બોલી નાથુએ આંખમાંની કાંચળામાંથી એક હાડકાંની વીંટી બહાર કાઢી, રમેશને આપી. રમેશે એ વીંટી તિક્કણ નંગરે જોઈ પણ એમાં કંઈ આશ્ચર્ય ઉપજે એવું દેખાયું નહિ. થોડીવારે નાથુ બોલ્યો: “ એ વીંટીની કિંમત કંઈ નથી! પરંતુ એ વીંટીમાં અદ્ભૂત સામર્થ્ય છે. એ વીંટી માણસને મારી પણ શકે છે તેમ જીવાડી પણ શકે છે. ”

રમેશ તો આ સાંભળીને હેસી પડ્યો. તેને એમાં મુદ્દલ વિશ્વાસ ન બેઠો. એટલે નાથુએ કહ્યું: “ એ વીંટી આપતાં મને સંન્યાસીએ કહ્યું હતું કે: ” આ વીંટીથી તું તેને પોતાને કંઈ કૃપાદો નહિ કરી શકે; પણ બીજાને તું ઘણોજ લાભ કરી શકશે. સૂચાર્સ્ત થયા પછી આ વીંટી ડાબા હાથમાં રાખવી અને આંખ બંધ કરી જે છાંજા મનમાં થાય તે સિદ્ધ થશે. પણ એ યાદ રાખજે કે આ વીંટીથી તું કંઈ મેળવી શકશે નહિ. ”

રમેશ ઘણો સમય સુધી હત્યો. પછી તેણે પૂછ્યું: “ ઠીક, પણ, નાથુ! આ વીંટીનો પ્રયોગ તે કોઈ વખત કરી જોયો છે ખરો? ”

“ નહિ. આટલા દિવસ એ મારી પાસે એમજ પડી છે. એ દ્વારા લોકોપકાર કરવાનું કામ મેં કદિ કર્યું નથી. અને અહીં મારે કોઈ સચું કે મિત્ર પણ નથી. એટલે કોના ઉપર ઉપકાર કરે? અત્યાર સુધી મેં વીંટીની પરીક્ષા કરી નથી પણ હવે તમારે માટે એની પરીક્ષા કરે. ”

સુંદરીના ચન્દ્રો પર કિશોરી કેટલોક વખત વિચાર કરતી રહી. પછી બોલીઃ
“હીક; હું હવે લગ્ન કરીશ. હવે તમે રાજી
છો ને ?”

“પણ લગ્ન કોની સાથે કરશે ?”

“તે તો અત્યારે કેમ કહેવાય, વખત
આવશે ત્યારે કહીશ.”

“સારું બાપ સારું. તારી મરજીમાં
આવે એમ કરની.” પણ એટલું જોણસ ક
હવે તારાથી આ ઘરમાં જાગ દિવસ રહી
રહશે નહિ. મેં તારા તરફ જાણી જૂની
દુર્લક્ષ રાખ્યું તેનું એ પરિણામ. તે રાત્રે
હું ચોરી છૂપીથી પથારીમાંથી ઉઠી બહાર
ગઈ હતી. તે શું મને કાંઈ ખબર નથી કે ?
તને પોતાને બહુ આલાક સમજતી હશે.
અને સૌની આંખમાં ધૂળ નાંખતી હશે પણ
હું કાંઈ ‘પ્રેમાંધ તરૂણી’ નથી. મારી
આંખમાં ધૂળ નાંખવી બહુ બારે છે. સમ-
જને ?” એટલું બોલી સુંદરી ત્યાંથી ચાલી
ગઈ. કિશોરી વિચાર કરતીજ બેસી રહી.
તેને કાંઈ ચેન પડતું ન હતું. “લગ્ન કોની
સાથે કરવું ?” એનો વિચાર ક્યાં પછી
રમેશ સાથે લગ્ન કરવા તેણે નક્કી કર્યું.
રમેશને બોલાવવા તેણે એક પત્ર લખ્યો.
રમેશને મળવાની ઉત્સુકતામાં જ તે રાત્રિ
વીતી ગઈ,

પ્રકરણ ૧૯મું

બીજે દિવસે સાંજે વાડીના એક બાગમાં
રમેશ, કિશોરીની રાત્રી જોતો ઉભો હતો. ઉમાં
ઉમાં કિશોરીનાજ વિચાર ક્યાં કરતો હતો.
કિશોરી કાગેજા સમય કરતાં જરાં ઘોડી
પારી. આરતીની સાથેજ કિશોરીએ - મધુર
વરે કહ્યું: “તમને માગે વાટ જોવી પડી
શે; માર કરજો.”

કિશોરીના ચન્દ્રથીજ રમેશનું હૃદય આનંદ
સાગરમાં ‘ડોલવા લાગ્યું’. “કિશોરી, એક
કલાક ચર્ચા તારો વાટ જોતો ઉભો છું.”

“મારે જરા રોકાઈ જવું પડ્યું. હીક
પણ મારી જીબી પ્રમંદ પડી ને ?” કિશો-
રીએ કાંઈક લાડ કરતાં પૂછ્યું.

“હા: જીબી તો પ્રમંદ પડી. પણ આ
સજીવ મૂર્તિ અહીં ઉભી છે ત્યાં જીબીની
શી કિંમત ?”

વાડીમાં માળી પાસેજ પાણી પાતો હતો.
એટલે ત્યાં બેસતું હીક ન લાગ્યાથી કિશોરી,
રમેશને ઘેર લઈ ગઈ. પોતાની બોલીમાં એક
કાંચ ઉપર રમેશને બેસાડ્યો. અંધારું થતું
હતું એટલે કિશોરી દીવા મળગાવી, રમેશની
પાસેની બેઠક ઉપર બેઠી.

કિશોરી ઘોડી વાર એકીટસે રમેશ તરફ
જોઈ રહી. પછી એક કટાક્ષ ફેંકી ગપુડેં હતી
અને બોલી: “હવે તો મારા ઉપર કાંઈ
પણ પ્રકારનો રાય નથી ને ?”

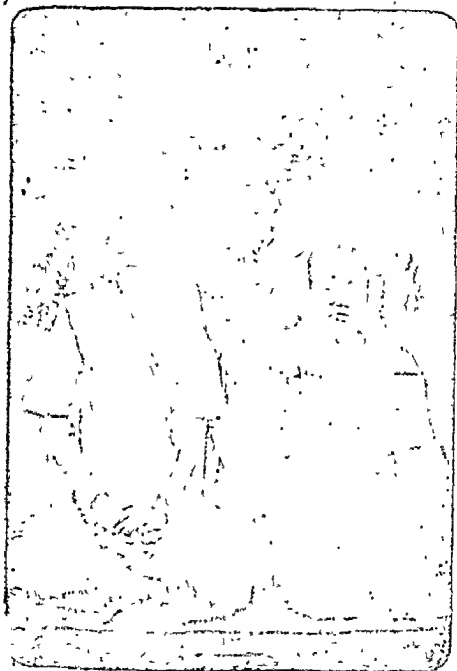
કિશોરીનાં નેત્ર કટાક્ષ અને હાસ્ય
રમેશના હૃદયમાં સોસિરાં પ્રવેશ્યાં. તેના હૃદ-
યમાં અપૂર્વ પ્રેમાર્મિ ઉજળી. અપાર આનં-
દમાં પ્રયતો રમેશ ધીમું હતી બોલ્યો:
“અરે ! તારા ઉપર કંઈ રાય ચાય ?”

“ત્યારે તમે મને ‘ચાહો’ છો, એમ
મારે માનવું ને ?” કિશોરી ! પ્રુજ ચરમાઈ
મઈ હોય એવો અભિનય કરી, બોલી:
“એક દિવસ હું તમારી યધય.”

“એમ નહિ; હું મને ચોકપું કહે.”

“હવે પછી હું તમને ચોકપું કહીશ.
પણ તે પહેલાં તમે મને તમારા મૂતકાગની
ક્યા કહે. તમારું પૂર્વજીવન જાણવા યજી
છતેજર છું.”

કિશોરીએ, રમેશનું પૂર્વજીવન જાણવા
જ પડી. પણ તેનું પૂર્વજીવનનું નામ

શ્રી. મીડુ બહેન પીટીટ. સો. ભક્તિલક્ષ્મી દેસાઈ ["બેઘડી મોજ"
 સૌ. બહેન ભક્તિલક્ષ્મીએ એમના પતિ દરબાર ગોપાલદાસ
 દેસાઈને લઈને મુખરો જ્ઞેવમાં મોકલ્યા છે. શ્રી મીડુ બહેન
 પીટીટનું નામ તો ગુજરાતમાં ઘેરઘેર જાણીતું છે.
 આરોડાલી સત્યાગ્રહ પ્રસંગની તેમની સેવાઓ જુદા-
 નેમ નથી. આ યુદ્ધમાં પણ તેમણે પીકાંઓ પર પીકીટીંગ
 કરવાની પ્રવૃત્તિની આગેવાની લીધી છે અને સફળતા મેળવી છે.

રમેશને ધારવા કરતાં કસકસાતું વધારે સંભવે રહેવું પડ્યું. લડાઈ પૂરે જોશમાં ચાલતી હતી. રમેશને આવી ગયે પચીસ દિવસ થઈ ગયા હતા. કિશોરીને મળવાની રમેશને ઘણી ઇચ્છા થઈ હતી. એવામાં ફ્રેન્ચોનો પરાજય થયો અને બધુંયે કૌન્ય વિશ્રાન્તિ લેવા લાગ્યું. એ વખતે રમેશે ‘અગત્યના કામસર’ ત્રણ દિવસની રજા મેળવી અને ભારતે ઘોડે તે વિજયગ્રામ આવી પહોંચ્યો. છાત્રાણીમાં જઈ કપડાં બદલ્યાં અને લાગસોજ તે સુંદરીની વાડીમાં દોડ્યો.

વાડીમાં પહોંચતાં જ રમેશને ખજર પડી કે કિશોરી વૃક્ષઘટામાં ફરવા ગઈ હતી. એટલે રમેશ વૃક્ષઘટા તરફ ગયો. કિશોરીને આશ્ચર્યમંત્ર કરવાના ઇરાદાથી અત્યંત ધીમે પગલે તે ચાલવા લાગ્યો. થોડુંક ચાલ્યો ત્યાં તો તેના પગ તફન થઈ ગયા. તેના હૃદયમંત્રો ઉલ્લાસ કંપાંબ ઉડી ગયો. તેના મુખ ઉપર શોકની છાયા છવાઈ.

વૃક્ષઘટામાં એક મોટી શીલા ઉપર કિશોરી બેઠી હતી અને તેની સામે એક ખીજ શીલા ઉપર વિશ્વનાથ બેઠો હતો. બન્ને વચ્ચે ચાલતો દષ્ટિવિનીમય જોતાંજ રમેશ થઈ ગયો. થોડીવાર રહી બન્નેની નજર ન પડે તે રીતે રમેશ, કિશોરી અને વિશ્વનાથની વાતચિત રૂપદ સંભળાય એવે સ્થાને સંતાપ્યો.

વિશ્વનાથ ઉભો થયો અને બોલ્યો: “કિશોરી! હવે હું જઈશ. બહુ સમય થયો.”

કિશોરી એક નેત્ર કટાક્ષ ફેંકી બોલી: “બસ, જશો?”

“તને છોડીને જવાનું મન નથી થતું. પણ કંઈ છુટકો છે?”

“વિશ્વનાથ! ખરેખર કહો; નમે મને આદો છે?”

“કિશોરી! હજી તમે ખાતરી નથી થઈ? તારા ઉપર મને કેટલો અનહદ પ્રેમ છે ‘તે તું’ હજી નથી કળી શકી?”

“પણ એવા પ્રેમનું શું? તમે મારી સાથે લગ્ન કરશો?”

“લગ્ન? લગ્ન કરવામાં શો વાંધો? માત્ર તારી મરજી જોઈએ. પણ હવે તો હું જઈ.”

“પાછા ક્યારે મળશો? તમારા વિના મને જરાયે સ્વેન નથી પડતું.”

વિશ્વનાથ ઉત્તર આપવા જાય ત્યાં તો રમેશ સાંમે ખડો થઈ ગયો. વિશ્વનાથ જાય-મિશ્રિત આશ્ચર્ય પામ્યો. પરંતુ જરા ગંભીર થઈ બોલ્યો: “ઓ હો! રમેશબાણુ! ક્યારે આવી પહોંચ્યા! અરે તમારી તખીયત કેમ આમ થઈ ગઈ? કંઈ પાણી માફક નહિ આવ્યાં શું?”

રમેશ, બન્ને તરફ તિવ્ર દષ્ટિથી જોઈ રહ્યો. વિશ્વનાથ ગભરાયો. પણ કિશોરી ઘણી જ ચતુર હતી. જાણે પોતે નિર્દોષ જ હોય. તેમ ગંભીર ચહેરો કરી તે શાન્તિથી તે બોલી: “કેમ બાણુ સાહેબ! કંઈ બોલતા નથી? મેં આપનો શો અપરાધ કર્યો?”

અપરાધ કરી ‘શું’ અપરાધ કર્યો’ એમ પુછનાર જો તરફ રમેશને તિરસ્કાર ઉપજ્યો. કિશોરી કેવા પ્રકારની સ્ત્રી છે તે રમેશ પારખી ગયો. કંઈ પણ ઉત્તર આપ્યા વિના તે ત્યાંથી ઉતાવળો ચાલી ગયો.

રમેશના ગયા પછી વિશ્વનાથ સમક્ષ કિશોરીએ ખુલાસો કર્યો: “રમેશ મને પર-ણવાની ઇચ્છા દર્શાવી હતી; મેં તે મનકામાં સ્વીકારી હતી. અત્યારે આપણી વાતચીત સંભળી તેને ક્રોધ ચડ્યો. પણ તેમાં હું શું કરું?”

સાસુજનાં અથાણાં સારાં કેમ ?

સુમતિ : કેમ પન્ના જ્ઞેન, શું લખવા માંડ્યું ?

પન્ના : આવો, આવો જ્ઞેન. આ તો અથાણામાં જોઈતી. વસ્તુઓની યાદી કહું છું.

સુમતિ : તે તમે અથાણાં અહિં બનાવો છો ?

પન્ના : હા, હું તો દર વરસ ચાર પાંચ જાતનાં અથાણાં નાંખું છું. કેરીની મોસમમાં કરી લખજો જોટલે આખા વરસની નિરાંત.

સુમતિ : તે તમારા નાંખેલાં અથાણાં ખાર મહિના ટકે છે ખરાં ?

પન્ના : જરૂર. કેમ આમ પૂછો છો ?

સુમતિ : બા, મેં તો શરૂઆતમાં જો ત્રણ વરસ અથાણાં નાંખ્યાં પણ દરેક વખત જો ચાર મહિના થાય કે બગડી જાય. મારાં સામુજી પણ ખુબ ખીજવાયાં કે 'નકામા પેસા બગાડે છે. હવેથી અહિં' નાંખતી નહિ હું સુરતથી બનાવીને મોકલીશ." ત્યારથી મારાં સામુજી ત્યાં જ અથાણાં નાંખે છે અને પછી અહિં મોકલી આપે છે.

પન્ના : સામુજીના નાંખેલાં અથાણાં નથી બગડતાં ?

સુમતિ : ના, તે તો આખો વરસ ટકે છે. અહિં જોઈતી વસ્તુઓ ત્યાંના જેવી સારી મળે નહિ જોટલે. પછી અહિં નાંખણું અથાણું બગડી જ જાય ને ?

પન્ના : કોણે કહ્યું અહિં સારી વસ્તુઓ નથી મળતી ? ગમે તેવા રેંછપેંછ મંધીને ત્યાંથી કચરો માલ બંધાવી મંગાવો ને આખા મુંબાઈને દેવે દો તે સાફ કહેવાય ? મારાં અથાણાં તો કોઈ કહાડો બગડતાં નથી.

સુમતિ : તે મારા બાઈ ક્યાંથી મેલ બંધાવી લાવે છે ? હું તો એમને લોસ્ટ કરીને આપતી તે એ બંધાવી લાવતા !

પન્ના : તમે થો ખાંડો છો, જ્ઞેન. એમાં કાચડાઓને શી સમજણ પડે. હું તો આ જાગીર મસાલાવાળાને ત્યાં જાતે જઈને બંધાવી લાવું છું. એનો માલ એવો સરસ ને ઉંચો આવે છે કે અથાણું બગડવાની જગ્યા થી જીક ન રહે.

સુમતિ : ત્યારે તો હું પણ આ વખતે એમ જ કહું.

ટેલોફોન નં. ૨૦૬૭૦

ગીરગામ બેંક રોડ

‘શારદા’ પુસ્તક પ્રકાશન વિભાગ

શુભરાત-કાઠિયાવાડના મુખ્યસિદ્ધ ઠવિ-લેખક

માઈ રામચુરાકૃત લોકાપ્રય પુસ્તકો

સ્નેહપૂર્ણા (શ્રીપયોગી સચિત્ર નવલકથા)	રૂ. ૩-૦-૦
સોરઠી વીરાંગનાની વાતાંઓ (સચિત્ર)	” ૨-૦-૦
વ્યાસજીની વાતાંઓ	” ૧-૮-૦
કાઠિયાવાડના લોકવાર્તાઓ	” ૧-૮-૦
દાત્રીવીરની દસ વાતાંઓ	” ૧-૮-૦
રામચુરાની રસીલી વાતાંઓ (સચિત્ર: ખીલ આવૃત્તિ)	” ૧-૮-૦
રાસમંદિર	” ૧-૦-૦
રસયાંના રાસ (લોકગીતોનો સચિત્ર સંગ્રહ)	” ૧-૦-૦
કાઠિયાવાડી ફુલા (સચિત્ર)	” ૧-૦-૦
પારેવાં	” ૦-૬-૦
નવગીત	” ૦-૮-૦
આ પુસ્તકો મળવાનાં ઠેકાણાં	

મુખ્યાઈમાં: આર. આર. શેઠ બુકસેલર્સ

વડોદરામાં: પુસ્તકાલય સહાયક સ. મંડળ લી.

રાજકોટમાં: બેચર મેધલ એન્ડ સન્સ બુકસેલર્સ

અને

મહાશુભરાતનું માનીવું માસિકપત્ર

શારદા

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬ તંત્રી: જોડુલદાસ રામચુરા

એ તો તદમારે ત્યાં આવવું જ દશે ન આવવું હોય તો આજે રૂ. ૬-૮ નું

મનીઓરડર કરો:

વ્યવસ્થાપક ‘શારદા’, રાજકોટ (કાઠિયાવાડ).

થોડીક વધુ વાતચીત પછી બંને છૂટા પડ્યાં. વિશ્વનાથ ડાવણીમાં આવી પહેચિ તે પહેલાં રમેશ કલકત્તા તરફ વિદાય થઈ ગયો હતો.

પ્રકરણ ૨૧મું

ત્રણ દિવસની રજા લઇને ગયેલા રમેશને તુરતજ પાછો ફરેલો જોઈ સૌને આશ્ચર્ય થયું. એક સેનિકે તો રમેશને પ્રશ્ન પણ કર્યો કે “ કેમ આવેલા બધા વહેલા આવી પહોંચ્યા ? ”

રમેશે ચહેરા પ્રકૃષ્ઠિત કરી કહ્યું : “ જે કામ માટે ગયો હતો તે કામ અત્યારે થઈ શકે એમ ન હોવાથી પાછો આવ્યો.”

આટલો ઉત્તર આપી રમેશ પોતાની ઓરડીમાં ચાલ્યો. તેના મનમાં અનેક પ્રકારની ગઠમથલ થયા કરતી હતી.

પોતે જેના ઉપર અત્યંત પ્રેમ કરતો હતો તે કિશોરી આવી નીકળી ! એ વિચાર રમેશને કેટલોએ સમય મુધી વ્યથા કરી રહ્યો. કિશોરીનાં સૌન્દર્યમાં છૂપાયેલું જર હવે તેને દેખાયું. નાચુના શબ્દો પણ તેને યાદ આવ્યા. અને હવે પછી કિશોરીનું નામ પણ ન લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. કિશોરી તરફ તેને અત્યંત તિરસ્કાર ઉપજ્યો. છતાં તેના હૃદયમાંથી કિશોરીને દૂર થતાં ધણો સમય લાગ્યો. કિશોરી પ્રત્યેના તેનો મોહ નાશ પામતાં વાર લાગી.

થોડા દિવસ વિત્યા પછી રમેશને દેખત હુકમે તરત વિન્યયામ ઉપડવાનો હુકમ કેપ્ટન ફોર્ડ તરફથી મળ્યો. ‘ કેમ ’ અને ‘ શા કારણસર ’ તેનો પત્રમાં મુદ્દલ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો ન હતો.

રમેશ તરતજ વિન્યયામ આવી પહોં

ચ્યો અને કેપ્ટન ફોર્ડને મળ્યો. કેપ્ટન ફોર્ડે તેને ખુશ ખબર આપ્યા કે “ તારા કામથી પ્રસન્ન થઈ, તને ત્રણસો પદાણીની એક ટુકડીની સરદારી સોંપવાનો અને રૂ. ૮૦ નો પગાર આપવાનો હુકમ થયો છે. આ બાબત પત્રમાં લખવી થોડી ન લાગ્યાથી તને અહીં બોલાવ્યો. ”

રમેશે ફોર્ડ સાહેબનો આભાર માન્યો. અને આ સંભાચારથી હર્ષિત થઈ, તે બહાર નીકળ્યો. આ વખતે તેને કંઈક યાદ આવ્યું. તેને એમ થયું કે “ કિશોરી સરખી પત્ની હોત તો આ સંભાચાર બહુ કેટલી આનંદ પામત ! ” પણ થોડીવારમાં તેણે એ વિચાર કાઢી નાંખ્યો.

આનંદરાજ ગજપતીએ હવે ફેન્સોનો આશ્રય છોડી દઈ અંગ્રેજોનું રક્ષણ છોડ્યો કે કબુલ કર્યું હતું. અને એ કબુલાતના બદલામાં અંગ્રેજ સૈન્યના વિન્યયામના કાયમના નિવાસ માટે એક કિલ્લો બંધાવવાનું તેને માથે પડ્યું હતું. એ કિલ્લાનાં બાંધકામ ઉપર દેખરેખ રાખવાનું કામ રમેશને સોંપાયું.

એક દિવસ કિલ્લાના કામકાજથી પરવારી રમેશ ફરવા નીકળ્યો હતો. ત્યાં કાંઈ વિદ્યસણ યોગથી કિશોરી અને રમેશનો મેલાપ થઈ ગયો. તેઓ બેઠાં ત્યાં હતાં. બીજું કાંઈ ન હતું. રમેશ એક તિરસ્કારભરી નજર ફેંકી ચાલી જતો હતો ત્યાં કિશોરીએ પહેલાંના જવોજ અભિનય કરી કહ્યું : “ કાં બાણુ સાહેબ ! આ દાસીને શૂઢી ગયા લાગે છે ! ”

પણ રમેશે તેને કાંઈ ઉત્તર ન આપ્યો. તિરસ્કારભરી બીજી નજર નાંખી તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. કિશોરી સાંજ દાંત પીસતી થોડીવાર ઉભી રહી અને નિરાશ થઈ રચકે ચાલી ગઈ.

(અપૂર્ણ)

જીઓનું વિશેષ કામ

(મધપાન નિષેધ અને રૂબરૂની પ્રચાર)

લેખક : મહાત્મા ગાંધીજી

દાંડીમાં તા. ૧૩ મી એપ્રિલ ને રવિવારે જીઓની પરિષદ યદ્ય અને પછી ૧૬ મીએ વેળાપુરમાં બીજી યદ્ય. પહેલીમાં મેં સોએક બહેનોની આશા રાખી હતી તેને બદલે હજાર યદ્ય, અને બીજીમાં તો માત્ર અમદાવાદથી અને મુંબઈથી કેટલીક બહેનો આવવાની હતી તેમને જ મળવાનું હતું. પણ મુસ્ત જિલ્લાની બહેનો આ વાત જાણી હતી, એટલે દાંડીના કરતાં પણ વેળાપુરમાં વધારે બહેનોએ હાજરી આપી. તેથી આ બીજી પરિષદ યદ્ય. નીચે પ્રમાણે ઠરાવો દાંડીમાં પસાર થયા :

"૧. દાંડીમાં તા. ૧૩ મી એપ્રિલને દિવસે મળેલી મુળતત્ત્વની સીપરિષદ ગાંધીજીનું બ્યાખ્યાન સાંભળ્યા પછી એવો ઠરાવ કરે છે કે હાજર રહેલી સીએ દારનાં અને તાડીનાં પીઠાંની ચોખી કરશે, એટલે કે પીઠાંના માલિકોને પોતાનો આ ધંધો બંધ કરવા વીનવશે અને દારતાડી પીનારાઓને આ રાક્ષસી બસન છોડવા પણ વીનવશે. અને એજ પ્રમાણે વિદેશી વસ્ત્રોની દુકાનવાળાઓને વિદેશી વસ્ત્રોનો વેપાર બંધ કરવા અને વિદેશી વસ્ત્ર લેનારને તે છોડવા વીનવશે અને તે અર્થે દુકાનોની ચોખી કરશે.

આ પરિષદ માને છે કે વિદેશી વસ્ત્રો બહુ ખાર ખાદીની મારફતે જ યદ્ય રહે, તેથી હાજર રહેલી સીએ દારે પણ ખાદીનો જ ઉપયોગ કરશે અને પોતે રોજ અને ત્યાં લગી સ્વાત્ર મંત્રશે, ૧ પાંજરો અને કાંતવા લગીની બધી કિંવાબે શીખી લેશે અને કરશે. અને પોતાના પાંડરામાં રહેતાં બહેનો અને સાહજીમાં સ્થિર કાંતવા લગીની બધી કિંવાબે શીખી લેવાનો અને કરવાનો પ્રચાર કરશે.

૨. આ પ્રવૃત્તિને અગે આ પરિષદ નીચેની બહેનોની કાર્યવાહક સમિતી નીમે છે; એ સમિતિને આ પ્રવૃત્તિને અગે ધારાધારણ બનાવવાનો ને તેમાં સુધારાવધારા કરવાનો અધિકાર આપે છે, અને સમિતિમાં બીજી બહેનોને ઉમેરવાનો પણ અધિકાર આપે છે :

૧. મિસિસ તેયબજી પ્રમુખ
૨. શ્રીમતી મીહુમહેન પિંટીટ મંત્રી સભ્યાઓ
૩. શ્રી મણિબહેન પટેલ
૪. „ રાહિણી કેસાઈ
૫. „ ચંદુબહેન

આ પરિષદ આશા રાખે છે કે મુળતત્ત્વ બહેનો આ પ્રવૃત્તિ વધારી લેશે અને તેમાં ભાગ લેશે. "

વેળાપુરમાં એ જ ઠરાવો પસાર થયા, પણ પહેલા ઠરાવના બે વિભાગ પાડવામાં આવ્યા. મધપાનનિષેધના અને ખાદી મારફત વિદેશી વસ્ત્રના બહિષ્કારના એમ બે ભાગ નોખા પાડયા, જેથી એકને જ માનનારી બહેનો તેની જ. ઉપર મત આપે. બીજી પરિષદમાં સમિતિમાં નજુ નામે ઉમેરાયા :

- શ્રી શારદાબહેન સુમંત મહેતા
- શ્રી સચિતાબહેન ત્રિવેદી
- શ્રી સુરજબહેન મણિલાલ

આ મતની કિંમત બહુ આંકવાની નથી. મુખમાં એક પણ ઠરાવનો વિરોધ નથી થયો એટલી એની કિંમત છે; એટલે કે હાજર રહેલી સીએ એ ઠરાવનો અમલ કરવા તૈયાર ન હોય છતાં તેની વસ્તુને પસંદ કરતી હતી.

આ બન્ને પરિપક્વમાં ગામડાંની બહેનોની સંખ્યા વધારે હતી. આ વખતની લડત ગામડાંની જ વિશેષ છે. ગામડાંની જાગૃતિ આશ્ચર્યજનક છે. અને આ શુભ ચિહ્ન છે. નિમક, વિદેશી વસ્ત્ર-બહિષ્કાર અને મઘપાનનિષેધ એ ત્રણે વસ્તુ ગામડિયાઓને અર્થે વિશેષ છે, તેમથિ શ્રીઓનો લાભ વિશેષ સમાયેલો છે.

આ દરવાની પાછળ થોડીક બહેનો પણ પ્રાણપથારી કરવા તૈયાર હશે તો તે આગળ આવશે. એમું નહિ હોય તો પરિપક્વ અધૂરે ગયેલી ગણાશે. પરિપક્વમાં થયેલી શ્રીઓની હાજરી કામ લેનાર હોય તો શ્રીઓના કામ આપવાની તૈયારી સૂચવે છે.

પ્રત્યેક સંસ્થાનો પ્રાણુ તેની કાર્યવાહક સમિતિ હોય છે. એટલે સમિતિમાં જે બહેનોએ પોતાનાં નામ આપ્યાં છે તે બહેનોની ધગશ, તપશ્ચર્યા અને કાર્યકુશળતા ઉપર કાર્યની સફળતાનો આધાર છે.

મીઠુબહેન પિટીટ તો કાર્યનો આરંભ પણા વેગથી કરી દીધો છે. તેમના વર્ણન પ્રમાણે, શરાબ પીનારા હેરિહેરિ તાડીનાં માટલાં લાંગી નાંખે છે. સુસ્તમાં શરાબ પીનારા હજારો પોતાની નાતમાં શરાબ નહિ પીવાના દરાવો કરવા લાગ્યા છે.

શ્રીઓમાં આત્મવિશ્વાસ આવી જાય, શ્રદ્ધા જામે તો જે કામ રાખવામાં આવે છે તેને સાદ કંઈ કારણ નથી એમ બહેનો અનુભવી લેશે. મનુષ્યમાત્રમાં રામ અને રાવણ વસે છે. જો શ્રીઓમાં રહેલા રામની મારફતે શ્રીઓ કામ લે તો મનુષ્યમાં રહેલો રાવણ જોર ન જ કરી શકે. શ્રીઓના કરતાં પુરૂષોમાં રામ મોડો જાગે છે. જેને રામ રાખે તેને કાણ આપે ? જેની ઉપર રામ રૂંડે તેને કાણ રાખે ?

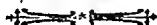
મઘપાનનિષેધના કામમાં પ્રથમની બીક ચાલી જાય પછી તે સહેલું થઈ પડે છે. કેમકે તેમાં માત્ર ચોટી કરવાનું હોય છે. પીનારા કુદ નથી હોતા, બોળા હોય છે. પીનારાનો પીવામાં સ્વાર્થ નથી. એ સમજે એટલે શરાબ છોડી દે. પીધવાળાનો સ્વાર્થ હોય, પણ તે જાણે છે કે એ વેપાર ગંદી વસ્તુ છે.

પણ વિદેશી વસ્ત્રનો બહિષ્કાર કહ્યું વસ્તુ છે. અને વળી તેનાં બે અંગ છે: બહિષ્કાર અને ખાદી ઉત્પન્ન. બહિષ્કારના કામમાં બહુ ઉદ્યમની જરૂર નથી રહેતી. બહિષ્કારના કામમાં થોડી સેવિકાઓથી ચાલે. ખાદી ઉત્પન્નમાં હજારો અથવા લાખોને નિયમિત રીતે ઉદ્યમ કરવાનો રહ્યો. એટલે તેમાંથી સંગઠન, યોજના ઇત્યાદિ શક્તિ પેદા થઈ શકે. પણ આ કામ ધીમું છે, એમાં ક્ષુદ્ધિશક્તિ, શ્રદ્ધા એટલે હૃદય જોઈએ. એમાં કંરોડો બહેનોના દૃષ્ટ અને અદૃષ્ટ સંબંધમાં આવવાનું રહ્યું છે. એમાં શહેરો અને ગામોમાં શુદ્ધ અનુસંધાન છે. અને આ સાધનથી હિંદુસ્તાનની જરૂરિયાતપૂરતી ખાદી અસ્થ કાળમાં પેદા થઈ શકે. એ પેદા કરવાનાં બધાં સાધન આપણી પાસે પડ્યાં છે. તે ઉત્પન્ન કરવા પૂરતો હુન્નર પણ આપણી પાસે છે. માત્ર કાર્યકર્તા નથી. તે તે બહેનોએ પેદા કરવાના છે. એ તો તો જ પેદા થાય જો બહેનો પોતે લોડવા, પીંજવા, કાંતવાની કળા શીખી લઈ સ્ત્રીપુરુષ બધામાં એનો પ્રચાર કરે.

મજકર બે પરિપક્વમાં દરાવો પસાર કરી મુજરાતની બહેનોએ જવાબદારી લઈ લીધી છે, અને તેમની વતી બેગમ અમીના તૈયબજી અને તેમની સમિતિએ બોંબે ઉઠાવ્યો છે.

છત્તર, તેમને શક્તિ બસો.

(નવચર્ચન)

સમાલોચના

અક્ષરજ્ઞાનની યોજના: કેમ શીખવવું: (પત્રિકા ૧૫ માં): યોજના: શ્રી દક્ષિણમૂર્તિ ભવન, આવનગર. લેખક: રા. ત્રિલોકભાઈ.

અથા અંકમાં અમે આ ઉપયોગી યોજના વિસ્તાર પૂર્વક પ્રકટ કરી અથા છીએ. બ્રિટિશ હકુમતના ૧૭૫ વર્ષના પ્રયત્નોને પરિણામે દિ-દની ૬૭ દશ-બારે દશ જનતા ન લખી વાંચી નાંખે છે. બાકીના ૬૦ દશ ૬૭ અજ્ઞાનપ્રકારમાં સમજે છે અને પરદેશી મુસરીને દાખવી રાખવાના કારણભૂત બને છે. આપણા એ બાંહેબને જ્ઞાનનો પ્રકાશ આપવાના ઉદ્દેશથી યોજનાએ આ યોજના પ્રકટ કરી અમલમાં મૂકવાની શરૂઆત કરી દીધી છે. આ માસિકના વાચકો પણ પોતાના દેશજનો પ્રત્યેની યોજનાની ફેરફાર સમજે અને આ યોજનામાં નેણાય જેમ અમે હજીએ છીએ લખતા શીખવવાની લાંબી કડાકટમાં પડ્યા વિના ફરકને નહી વાંચના કરી દેવાનો આ પ્રયત્ન સત્વર ફળદાયી નીવડશે. યોજનામાં નેણાનાર ફરકને ' કેમ શીખવવું ' તે સુગમ થઈ પડે તે માટે એ વાગની નાની પત્રિકા યોજનાએ પ્રકટ કરી છે અને તેમાં યોગ્ય સૂચના આપવામાં આવી છે. સાથે સાથે શીખનારાઓના ઉપયોગ માટે ' ચાલેક વાંચીએ ' નામે નાની પુસ્તિકા પણ પ્રકટ થઈ ચૂકી છે. ગામડાનાં પ્રદેશમાં શિક્ષણ તેમજ સુ-શિક્ષિત બહેનો આ યોજના ઉપાડી લે તો એને નહી સમજાય મને એમાં સંકા નથી.

કાઠિયાવાડની ફતહચાએ: સંપાદક: રા. હીરસિંહ બેરબાઈ ગોદિવ પ્રકાશક: રા. દયારામ શે. અડાલજ, દોહી પામે, વરોડા. મૂલ્ય: રૂ. ૨-૦-૦.

કાઠિયાવાડના જુના લોકસાહિત્યને પ્રગટમાં લાવવા પ્રયત્નો કરી રહેલી જૂના બજારીઓમાં રા. ગોદિવનું નામ પણ મુખ્ય મનાય છે આ બેલાં એમણે જે સાહિત્ય પુસ્તક બેસ્યું છે અને વાચાનું મન રહેને આપણે જેવી રીતી દાખ કરી લીધી છે. આ પુસ્તકમાં એ આપણે ગીતીમાં

એમણે રજુ નાની મોટી વાર્તાઓ લેખી કરી છે. સાદસ, સીયં, ચતુરાઈ, પ્રેમ વગેરે વિષયો ગું-થની આ વાર્તાઓ એવા સ્વરૂપમાં અદિં વાચકો સમજી રજુ થાય છે કે એક વખત પુસ્તક હાથમાં લીધા પછી તે પૂરું કર્યું ન છુટકો. જે વાર્તાઓના પાત્રોને મૂર્તિમંત કરતા રા. ' કલાખિય ' ના લક્ષમ ૨૨ આકર્ષક ચિત્રો પુસ્તકનું મુલ્ય અને આકર્ષકતા વધારે છે. આ સાહિત્ય પુસ્તક-કારે પ્રકટ કરવા માટે અમે સંપાદક તેમજ પ્રકાશકને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

કુમારદેવી: લેખિકા: સી. લીલાવતી મુનશી મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦.

સંસદ મંથાવણનાં ૧૯મા મંથ તરીકે પ્રકટ થયેલું એક ઐતિહાસિક વીરાંજનાની સૌશકિતના ફાંન કરાવતું આ સુંદર નાટક કેટલોક સમય પહેલાં ' ગુજરાત ' માં અમે ' વાંચ્યું ' હતું. તે સમયે ન ' કુમારદેવી ' એ અમને આજી રીતે આકર્ષ્યા હતા. આજે પણ તે ફરી ફરીને વાંચવાની લાલસા આજી રાખતી નથી. દિંદના ઇતિહાસમાં ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય પછી લક્ષ્મણ ૧૫૦ વર્ષે થયેલા ગુપ્ત વંશના પ્રથમ મહારાજા ચંદ્રગુપ્તની ' કુમારદેવી ' મહારાણી થાય. સ્વાનંધને જીવનમંથન ગણતા પ્રભસત્તાક શિષ્યની પ્રદેશની એ મહત્વાકાંક્ષી સ્ત્રીએ ચંદ્રગુપ્ત સાથે પરણી તેને ચક્રવર્તી બનવાની પ્રેરણા પાછા અને અનેક યુદ્ધમાં એને પડેલે રહીને લડી. આજની બીજા અને એમી સ્ત્રીઓએ ' કુમારદેવી ' નું આ અદ્ભુત ચરિત્ર ત્વરે વાંચવું એજાએ અને તેમાંથી નિઃસ્વાદનો પાક શોખી લેવો જોઈએ.

રત્ન મહોત્સવ: ગુજરાત સાહિત્ય સમાજ અમદાવાદ. પ્રકાશક: એજ સમાજી રત્ન મહોત્સવ સમિતિ.

૨૫. ભાઈ રત્નજીતરામે પ્રમથો પોણેલી આ સંસ્થાએ પેનાનો રત્ન મહોત્સવ ૧૯૨૮ માં ઇચ્છ્યો. એ મહોત્સવના કાર્યક્રમનો આ અંદેશ સંસ્થાએ ૨૫ વર્ષમાં ફરીથી ઉપયોગી સેવાની ઝાંખી કરાવે છે. આવી ઉપયોગી સંસ્થા નથી

રીએ આ પુસ્તક પ્રકટ કરી પાતિયું શ્રાદ્ધ યોજ્ય રીતે કરવાનો ન પ્રયત્ન કર્યો છે તે, માટે, તેમને ધન્યવાદ થતે છે.

વાર્તાઓના પુસ્તકોનો - પરિચય: આમ
૧ હોઃ તૈયાર કરાવાના: શ્રી વરોદરા ચામ્ય પુસ્તક મહત્વ પરિવર્ત મંડળ, વરોદરા પ્રસિદ્ધ કરનાર શ્રી પુસ્તકમહત્વ સંઘાત સંઘાતરી મંડળ, લીમોટર; વરોદરા. મૂલ્ય: ૦-૮-૦.

વરોદરા ચામ્ય પુસ્તકમહત્વ ખાતાના અગ્રમ, માર્ચવાદક રા. મોટીશાહ ન. અમીત અને રા. નાનુકલાલ નંદલાલ ચોડશીના પ્રયત્નોનું આ ગુપ્ત ફળ અમે ધન્યવાદ સાથે વધાવી દઈએ છીએ. આ પુસ્તકમાં લગભગ ૩૭૫ પુસ્તકો-ગુજરાતી સાહિત્યના વાર્તાના પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ કરી તે વિષેના અભિપ્રાય સાથે ખાતરી આપવામાં આવી છે. અલગત ૯૭૫ પૃષ્ઠો અભિપ્રાય અને ઉપયોગી પુસ્તકો. જેમાં સમાવી શકાયાં નથી પરંતુ તે સર્વ પૃષ્ઠ દ્વે પછીના ભાગે આવી જશે અને આ પ્રયાસ સંપૂર્ણ થશે એવી આશા રાખી શકાય. આ પુસ્તક ખાસ કરીને પુસ્તકમહત્વના સંચાલકોને અત્યંત માર્ગદર્શક અને ઉપયોગી થશે.

અભિપ્રાય સંદેશ અનુવાદક: રા. દરેવ
પ્રજ્ઞાશમ જે. પ્રકાશક: શ્રી કાનમ સ્વદેશી વસ્તુ લંકાર, કોચલ મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦.

મૂળ હિંદીમાં રા. સત્યમત વિદ્યાલંકારે લખેલા આ ઉપયોગી પુસ્તકનો અનુવાદ કરી અનુવાદકે ગુજરાતી સાહિત્યમાં એક સારા પુસ્તકનો ઉમેરો કરી શક્યા સમયના ખોટ પૂરી છે. શિક્ષણશાસ્ત્રીએ અને તે કે સંતતિશાસ્ત્ર-પ્રવચનશાસ્ત્ર સંબંધી રૂપત વિનયસંકેત કેલપદ્ય પ્રકારની ખોટી શરમ શબ્દ: વિના ઉચ્ચા યુવાનોને આપડું એકજે. આશર મુખી એ ખોટી શરમને પરિણામે થતું અનિદ ભોજવવા પડ્યાં છે. કેટલાક આ પ્રકારના સાહિત્યને “ ધાસવેલી સાહિત્ય ” કહી તેની દબેશ કરે છે. આ પુસ્તકની પ્રસ્થાવના ખારનંદન સ્વ. સ્વામીશ્રી શ્રદ્ધાનંદજીએ લખી આપી છે, તે ઉપરથી આપણે કહી શકીએ કે એ પદસેશ સાહિત્ય તથા પૃષ્ઠ ઉપયોગી અને અનિવાર્ય છે અને યુવાનોના હાથમાં બેસવું જોઈ શકાય એવું છે.

અનાવિલ પોકાર: મહિલા અંક: તંત્રી-
ચો. સી. શાન્તાનોરી કલ્યાણશય દેવાઈ, અને સી. વિન્યા અનાવિલ-સ્નાતિકા.

આ ક્ષતિ માસિકે એપ્રિલ માસના અંક મહિલા અંક તરીકે પ્રકટ કર્યો છે એ અંકના ખાસ તંત્રીઓ તરીકે બે વિદુષી બહેનોએ ફરજ બજાવી છે અને એમના પ્રયત્નના પરિણામે અનાવિલ ક્ષતિની અનેક સુશિક્ષિત બહેનોએ પોતાની કલમની પ્રસાદી આપી છે. લેખોમાં વૈવિધ્ય છે એટલું નહિ પણ લેખોના વિષયો ક્ષતિના સંકલિત ક્ષેત્રમાં ગુંથાઈ જવાને બદલે સર્વ સામાન્ય છે અને કોઈ પણ ક્ષતિની કે કોમની બહેનોને એ લેખો ઉપયોગી થઈ પડે એવી દૃષ્ટિથી લખાયાં છે. આવો-સુંદર અને ઉપયોગી અંક તૈયાર કરવા માટે અમે તંત્રી બહેનોને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

સાબાર સ્વીકાર: (૧) સને ૧૯૨૬ ના
ગુજરાતી સાહિત્યનું દિગ્દર્શન: ગુજરાત સાહિત્ય સમા તરફથી કરનાર રા. શમ્ભુશયન વિદ્ય નાથ માક (૨) ભરૂચ સમાચાર: તંત્રી: રા. નેહાંબીર અરેસર. આંધી. પુ. ૫૨; અંક ૧૦-૧૪ (૩) હોડાણા અભ્યુદય: તંત્રી: રા. કદાનલ બા. કકુર. વ. ૧; અંક ૧ જ. (૪) ન્યોતિ: તંત્રીઓ: રા. મે ગો બદ; અને રા. મે. અ. પટેલ. વ. ૮; અંક ૧-૭. (૫) ધર્મીબર મેલ: તંત્રી: રા. ભોળીકમાર. પુ. ૨. અંક ૧૮-૧૯ (૬) પ્રજામિ હર્મપત્રિકા: સં. મનલાલ ક. મનમર. પુ. ૧; અંક ૫. (૭) સંદેશ: તંત્રી: રા. અંબાલાલ મ. અમીત માર્ચ ૧૯૩૦ને અંક. (૮) નાગરવેતન: તંત્રી: રા. વિદુલશય ના. પડયા વ. ૧; અંક ૫ (૯) કર્મયુગ: તંત્રી: મળીલાલ એન્ડ નાગેશ. પુ. ૧. અંક ૬. (૧૦) ચંદ્રન્યોતિ: તંત્રીઓ: રા. યુ. કે. સાદ અને રા. ય. પ્રા. રોઠ. પુ. ૧; અંક ૧ (૧૧) ઉદ્યાસ: તંત્રી “મનમર” પુ. ૨ અંક ૧૬. (૧૨) નાટક-મીનેમા: તંત્રી: રા. બ્રહ્મચંદર રામ. પુ. ૨; અંક ૧૨-૧૬ (૧૩) સૌરાષ્ટ્રમિત્ર: તંત્રી: જા. દ. બ. તલાખવાલા. પુ. ૫; અંક ૧. (૧૪) ઉડી અહેવાલ: શ્રી ૧૭ હો. સ્વર્ણસેવક મંડળ-૧૯૮૫.

ઈનામી ઉખાણું

સંપાદક દા. મહીપતરામ બટ્ટ.

૧	૨	૩	૪	૫	૬
૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮
૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪
૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦

આકાશ: ૧ સગંધી છોડ, ૪ લપડો, ૭ ખૂમચો, ૮ નીરાંત, ૧૦ વાળ, ૧૨ વટ, ૧૩ એક વાજાંત, ૧૪ ગર્વમાં ચક્રચૂર, ૧૫ દાઢમાઢ, ૧૮ વિગત, ૨૧ રૂદિ, ૨૨ છાશ (મરાઠી), ૨૩ સ્ત્રી, ૨૪ નગર, ૨૬ નિખાલસ, ૨૭ દાંત (સંસ્કૃત).

ઉભા: ૨ દોલત, ૩ પ્રકાશ, ૪ મદારીનો એક વાઘનો અવાજ, ૫ ગોરમ; ૬ ઘડા, ૬ દાર, ૧૧ તીર, ૧૨ એક તીથિ (અપવંધ), ૧૫ એક હથિયાર, ૧૬ અભિપ્રાય, ૧૭ એક માસ, ૧૮ જરા, ૧૯ રામાયણનું

પ્રખ્યાત પાત્ર, ૨૦ એક રોગ. ૨૩ સોના ચાંદી તોલવાનું એક માપ, ૨૫ નકામું.

દરિદ્રાઈમાં દાખલ થયા માટેની શરતો.

(૧) આ ઉખાણુની દરિદ્રાઈમાં મોસિકનાં દરેક સ્ત્રીઆદક તેમજ જે બહેનો પોતાના પતિ પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતાં હોય તેઓ સર્વ લાગ લેઈ શકશે. સ્ત્રીઆદકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ દરોશાઈમાં લાગ લઈ શકશે. જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો દરિદ્રાઈમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૨) દરેક મહિનાના ઉખાણુનો જવાબ તે મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૩) તેઓને નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કોઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના વ્યાખ્યાન-ગેરવ્યાખ્યાનપણા વિષે વાંધો લઈ શકશે નહિ. (૪) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે. કુપન ગોચરનાર પણ જવાબ એક સાદા કાર્ડમાં લખી તે કુપન સાથે પરખીડીઆમાં બંધ કરીને મોકલી આપે.

કુપન—મે ૧૯૩૦

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેજ કોઈ બહેનો જવાબની દરિદ્રાઈમાં લાગ લેવા માગતાં હોય તો તેમણે આ કુપન ફોડીને પોતાના જવાબ સાથે એક આનાની રીકટ સહિત બીજી રીતે કુપન મોકલનારને દરિદ્રાઈમાં દાખલ થવામાં આવશે.

તારી, “ ગુણસુદરી ”.

રૂપીઆ પાંચ ઈનામ

હબરો દરદીઓએ વાપરી વખાણેલો

ત્રવ્યા રોગનો ખાસ શત્રુ

યાને

દરાજનો રામખાણ મલમ

આ મલમ દરાજ, ખસ, ખરજી તથા મડગુ-
મડને એકવાર લગાડવાથી ૨૪ કલાકમાં આરામ
કરી ચાલિ બેઠે છે. આ મલમથી ક્યારેય થતો નથી
એવું સાબીત કરનારને રૂ. ૫ નું ઈનામ અપાયે.

કીમત: ૧૫ની એકના ચારે આના

એકે કેવળ સામગ્રી મંગાવનારને સવા બે
રૂપીઆમાં ઘેર બેઠા મળશે.

વૈદ્ય ગરબકદાસ દલપતરામ શાહ,

શ્રી આયુર્વેદ ઉપચાર આશ્રમ, ગુ. અવિધા
(અંકલેશ્વર ચક્રને)

સ્વ. કવિ બોટાદકરનાં રચેલાં

સુંદર કાવ્યસંગ્રહો

રાસતરંગિણી: મૂલ્ય ૦-૧૦-૦૦, ૦-૧-૦

કલ્પલિની : " ૦-૧૨-૦ " ૦-૧-૬

નિર્ઝરિણી : " ૦-૧૨-૦ " ૦-૧-૬

સ્તોતરિણી : " ૦-૧૨-૦ " ૦-૧-૬

સૌવલિની : " ૧-૦-૦ " ૦-૨-૦

—પોષ્ટથી મંગાવનારે તેલથી રકમની ટીકોટી

મેકલવી—

ખાસ લાલ: પાંચે પુસ્તકો સાથે મંગા-

વનારને રૂ. ૪-૦-૦માં ઘેર બેઠાં મળશે

લખો: વ્યવસ્થાપક "ગુણસુંદરી"

૧૧૪, ગીરગામ બેઠરાઈ, મુંબાઈ, ૪

વાર્તા શોખીનો માટે

" ગુણસુંદરી " કાર્યાલયનું સુંદર નવું પુસ્તક

સોળ સુંદર વાર્તાઓ

ગુજરાતના બહુતા બુદ્ધા બુદ્ધા લેખકો—રા. રાયચુરા, રા. બાગીરદાર, રા. વર્મા,
રા. બહુરાય, ખપડીઆ, રા. પુરુષોત્તમ શાહ, રા. મનુભાઈ બેઠાણી વગેરેની
આનંદકાયક ટુંકી રસમયી વાર્તાઓનો આ પુસ્તકમાં સુંદર સંગ્રહ થયો છે.

મળવાના કેકાણાં:

શ્રી " ગુણસુંદરી " કાર્યાલય, ૧૧૪, ગીરગામ બેઠરાઈ, મુંબાઈ, ૪,

શ્રી પુસ્તકાલય-સહાયક સહકારી મંડળ લી. રાવપુરા, વડોદરા,

અને બહુતા ગુરુસેવક પાસેથી

ઈનામી ઉખાણું

દ્રુષ્ટાંત્રી માસનો ઉખાણાનું પરિણામ

ખરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે:

૬	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૬	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૬	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૬	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૬	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૬	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૬	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૬	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૬	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨
૬	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨	૨

આ ઉખાણાના કુલ ૧૩૨ જવાબો આવેલા તેમાંથી ૧૩ પોસ્ટકાર્ડના નિયમનો ભંગ કરતા હોવાથી કે ખાના પાડ્યા વગર આવ્યાથી તપાસ્યા નથી. ૭૪ જવાબો ખરા છે અને ૪૫ ખોટા છે. ખરા જવાબોમાંથી શ્રીમતી બહેન સાવિત્રી ઝાઝાને સંપાદક બહેન તરફથી ઇનામનું પુરસ્કે " વિનોદ વાર્તિકા " આપવામાં આવે છે; જે તેમણે મંગાવી લેવું.

ખરો જવાબ આપનાર બહેનોનાં નામ

શ્રીમતી બહેનો: (૧) સાવિત્રી ઝાઝા, (૨) સરસ્વતી ઝવેરી, (૩) નંદગૌરી મહેતા, (૪) નિરૂપમા મજુમદાર, (૫) મનોરમા મજુમદાર, (૬) ભાનુમતી પટેલ, (૭) પ્રભાવતી મોદી, (૮) પ્રભાવતી કણીયા, (૯) ગુણવતી, (૧૦) સરયંબાલા, (૧૧) સુમિત્રા કોઠાર, (૧૨) વસુમતી શાહ, (૧૩) હંસાગૌરી મોદી, (૧૪) વીરમતી પંડિત, (૧૫) નરભવંતી દલાલ, (૧૬) ચૈતન્યબાળા, (૧૭) લવાનીબાઈ ચૌહાણ, (૧૮) ચક્રંતલા સંપટ, (૧૯) ચંચળગૌરી, (૨૦) સુલોચના, (૨૧) લીલાવતી મહેતા, (૨૨) નિર્મળા ભટ્ટ, (૨૩) જમનાબેન મરચંદ, (૨૪) કમળાબેન પટેલ, (૨૫) હરદાગૌરી દવે, (૨૬) કમલાદેવી જાની, (૨૭) લક્ષ્મીબેન પટેલ, (૨૮) પદ્માવતી દેસાઈ, (૨૯) કાંતા પટેલ, (૩૦) લીલાવતી શાહ, (૩૧) મહેન્દ્રબા સાહેબ, (૩૨) સવિતા મહેતા, (૩૩) ચંદ્રાવતી દવે, (૩૪) લીલાવંતી, (૩૫) પાર્વતીબહેન, (૩૬) ઇન્દુમતી દેસાઈ, (૩૭) પુષ્પાવતી દેસાઈ, (૩૮) લીલાવતી દલાલ, (૩૯) મનહરબાળા, (૪૦) નિર્મળગૌરી મંડાડી, (૪૧) મોતીબાઈ મરચંદ, (૪૨) વિદ્યાગૌરી ડોહર, (૪૩) મુષા દેસાઈ, (૪૪) સરસ્વતી શાસ્ત્રી, (૪૫) વિજયાબેશી, (૪૬) સુશીલા મુખત્યાર, (૪૭) મનોરમા ઝાઝા, (૪૮) પદ્માવતી, (૪૯) પદ્માવતી તોલાટ, (૫૦) મુલદ્રા ગવ્ગર, (૫૧) સીરીન વાસણીયા, (૫૨) સરીકળા શ્રોફ, (૫૩) સુશીલા ત્રિવેદી, (૫૪) કાશીગૌરી ખટ્ટેરોયા, (૫૫) કુમુદ, (૫૬) પ્રેમકુંવર, (૫૭) શ્રીદેવી પ્રુ. (૫૮) મંજુલા લક્ષપતિ, (૫૯) શાન્તાલક્ષ્મી શાહ, (૬૦) લીલાબાઈ ઉદેશી, (૬૧) સુલોચના કામળવાળા, (૬૨) સુમન મુખત્યાર, (૬૩) ઇન્દુમતી ખાસગીરાણે, (૬૪) પદ્માવતી ચંદુલાલ, (૬૫) મંજુલા બક્ષી, (૬૬) શાન્તા કાસારી, (૬૭) કુસમગૌરી ઝવેરી, (૬૮) ગુણવંતી માંકડ, (૬૯) નંદનગૌરી ભટ્ટ, (૭૦) ચંદ્રમણિ, (૭૧) સુવિદ્યા દવે, (૭૨) હેમકળા, (૭૩) પ્રીતિબેન નગીનદાસ, (૭૪) વિદ્યાગૌરી ધડવાળા

દાન વિશે !

હિંદુ અનાથાશ્રમ-વઢવાણ કેમ્પ

મામાય વગરના, સ્વજનથી ત્યજાયેલા, અનાથ દશામાંથી ઉદ્ધાર પામેલા બાળકોને દાન કરવાના હરેક પ્રસંગે જરૂર યાદ કરી ન્હાની મોટી સખાવત મોકલાવશે.

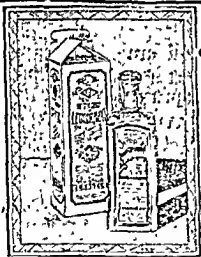
હાલમાં ૬૦ ઉપર અનાથ બાળકો છે.

હરેક પ્રકારના દાન લેવાય છે.

રિપોર્ટ માટે લખો—

ઓનરરી સેક્રેટરી, હિંદુ અનાથાશ્રમ,

વઢવાણ કેમ્પ (કાઠીયાવાડ).

પદર

સફેદી

નબ્બળાઈ જવી

માટે
અકસીર

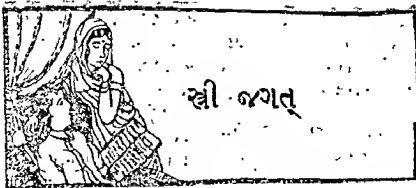
સીરપ લકોરીના

રાકટરો
વાપરે છે.

ઉપરના રોગો તેમજ તેનાથી થતો કમરનો દુખાવો, પગનું દુટકું, શરીરનું શીઘ્ર પડકું વિગેરે બીજાના હરદો પર અકસીરછે, બાટલીની કીમત રૂ ૨) પોસ્ટેજ ભુદુ હરેક દવાવાળા પાસે મળશે અથવા લખો.

ખનાવનાર-કલાર્ક એન્ડ કુંપની.

એજન્ટ-કોન્ટીનેન્ટલ ડ્રગ સ્ટોર્સ-પ્રા.સેસ સ્ટ્રીટ સુબાઈ ર.

શ્રી જગત્

હિન્દ

પતિયાલા નરેશનાં અત્યાચારઃ મુંબાઈની નેશનલ કોન્સિલ ઓફ વીમેન ઓફ ઇન્ડિયાની કોન્સિલ સમિતિએ તા. ૨૭ એપ્રિલે લેડી લાતાલા પ્રમુખપદે કાર્ય કર્યા છે કે. દેશી રાજ્ય પ્રતિપતિ સમિતિએ પતિયાલા નરેશ સામે ને રીતના આક્ષેપો કર્યા છે તે તરફ આ સમિતિ ગંભીર અને ત્રાસની નજરે જુએ છે. આ આક્ષેપોમાં, મુખ્ય કરીને રાજ્યની કોઈ પણ જાતિની સ્ત્રીઓની આખર ઉપર કરવામાં આવેલા હુમલાઓ અને કેટલાક સંજોગોમાં તેઓના મરણ નીપજવવાના, જેલમાં મોકલવાના અને તે ઉપરાંત અસંખ્ય જુદા-જુદા ગુનારવાના અને તેઓનાં ધરના માણસોનાં પશુ-મરણ નીપજવવાના, મુખ્ય છે. આ સમિતિ હેરાંલમાં મુંબાઈમાં આવેલા જુદા જુદા આક્ષેપો પ્રતિ ના વાયસરોયનું ધ્યાન ખેંચે છે અને વિનંતિ કરે છે કે આ આક્ષેપોની તુરત તુરત તપાસ કરાવી, આક્ષેપો પૂર્વાર થાય તે ગુન્દેખાને તેના હરજનનો ખ્યાલ કર્યા વિના યોગ્ય સજા કરવી."

મુંબાઈ સેવા સંદેને ૨૧ વર્ષ પૂરાં કર્યા છે. મીસ બીઆઈજ ઇન્ડીયન રાજઆલયી એનું મંત્રીપદ નિસ્વાની રહ્યાં છે. અત્યારે એના સંદેન કેમલબી, કમીંગ, સમાજ અને આરોગ્ય સંબંધમાં પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યાં છે.

પતિદેવના ત્રાસથી કંટાળી મુંબાઈમાં જોતવાલીમાં રહેતી અનમુયાબાઈ કાશીનાથ નામની ૬૮ વર્ષની સ્ત્રીએ અંદીશુ ખાઈ આપવાન કર્યો. પતિદેવ તેને ખૂબ મારતા હતા.

કુંભારી લક્ષ્મીજીવેન - લોહાખા - જાતિના અંગેવાન રોક-સરક વસ્ત્રમણનાં પુત્રી, લક્ષ્મી-

જીવેન ૧૫ વર્ષની વયે પણ સંસ્કૃત અને હિન્દીમાં સુંદર બાબલુ આપી રાખે છે. મુંબાઈ ગાયક સમાજના વાર્ષિક સંમેલન પ્રસંગે એ બહેને આપેલા બાબલુ બદલ સમિતિએ તેમને 'વાગ્વિચારક' ની પદવી આપી છે. એ બહેનને અમારાં અભિનંદન!

મીસ આઈ. એમ. ડીકીન્સન મુંબાઈ હવામાંની ધારાસભામાં નીમાનાર પહેલાં ન મહિલા છે. વીજલેન્સ એસોસીએશનમાં તેઓએ કરેલા સુંદર કાર્યને, પરિણામે મુંબાઈ હવામાંની વેશાવૃત્તિના કાયદો સુધારવામાં તેઓ ઉપયોગી થઈ પડશે એમ ધારી તેઓને સંકલ્પ નીમવામાં આવ્યાં છે.

પતિત બહેનોને મદદઃ મુંબાઈ સોશીયલ ખોરીટી લીમિટેડની અનીતિના ધંધાને લગતી બધી ખર્ચો ઉપર થાંપણ ધ્યાન આપવામાં આવે છે. ફોનહારી ગુન્દાનો ભોજન થઈ પડેલી બહેનને સંપ તરફથી કચડાની સલાહ મફત મળે છે. નરર પડે શ્રી. જંગલેન છ. પરલ અથવા મી. બી. ડી. ચેરમાનને (સોશીયલ ખોરીટી લીમિટેડ, સ્ટેન્ડર્ડ બિઝીનેસ હોર્નખીટલ, માલ, મુંબાઈ) લખવું.

નવી શિક્ષકાઓઃ મુંબાઈ યુનિવર્સિટીની બી. ડી. ની પરીક્ષામાં નવા મળેલા પ્રગણે શ્રી. મુખતા લેલે; અને ઇન્ડિયન તાલકર બીજા વર્ગમાં અને શ્રી. યમુના નાડકર્ણી, એમી ધનજીભાઈ મસાની મીરા એસ. રામલાલ અને કીના જોતાલમ ઇસાક પાસ વર્ગમાં પસાર થયાં છે. શ્રી. એલન હોરમસન બાના, એની સેમસન અને રેનો સાપુ-રજ મહેલા બીજા વિભાગના પહેલા વર્ગમાં અને હીર નનાઈન દિક્ષીત અને સે કિયા નાથન ત્રીજા

વિભાગમાં પસાર થયાં છે. જુના કાનુન પ્રમાણે માણેકબાઇ ખાવરી અને કપિલા દુલભરામ ખાંડવાલા પહેલાં વર્ગમાં અને મીરાં માંડર; ગુલાં શરાફ, અને માણેક પટવર્ધન બીજા વર્ગમાં પસાર થયાં છે.

પ્રાયમસ રદવથી થતા અકસ્માતો: મુંબાઇનાં બાંદીયા મિત્ર મંડળના સી એસીસીએટ સમાસદ વર્ગ તરફથી - ગયા માસમાં સીએનો સમારંભ થોભયો હતો. તેમાં જ્ઞાતિમાં વધી ગયેલા રીતરિવાજોથી ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગને ધણું સહન કરવું પડે છે તે કેવી રીતે ધમડી રાક્ષય તે સંબંધમાં પ્રાસંગિક વિવેચન કરી શ્રી. જી. નાનાબાઇ ગોવિંદજીએ રીતરિવાજનો ખરડો રજૂ કર્યો હતો તે વૈધુ વિચારપર મુલતી રહ્યો છે. બાદ શ્રી. હીરાંબાઇ હરેશીએ 'પ્રાયમસ રદવથી થતા અકસ્માતો' સંબંધમાં વિવેચન કરતાં પ્રાયમસ રદવનો સર્વતર બદિષ્કાર કરવા બંજાવ્યું હતું.

રદવ-સમગ્રીના લોગ (૧) મુંબાઇમાં કંઈ નંગીનલાલ નાપની યુવતી માર્ચ માસમાં રદવ અંગભાવતાં ફાંટી મરણ પામી. (૨) કૃષ્ણબાઇ નામની સ્ત્રી પણે એવીજ રીતે મરણ પામી. (૩) મનોરમાબાઇ નામની આંગડીથી પીડાતી સ્ત્રી અચાનક આંગડી આવતાં ઘુમટું લીધા કપર પેડવાથી, ફાંટી મરણ પામી.

આંતરજાતીય લગ્નો (૧) ભણીલા ગુજરાતી પહેલવાન પ્રો. હેડામણ શાહે ઇટાલા ગુરકુળના સ્થાપક સ્વામી ધર્માનંદનાં પુત્રો શ્રી સંવિત્રીદેવી જેડે લગ્ન કર્યું; વરવધુ વગીક અને પાટીદાર છે. (૨) પાટીદાર કામના શ્રી અંબાઇદાસ કાશીબાઇ અમીને સુરતના અનાવિલ ગૃહસ્થ શ્રી. મણિલાલ દેસાઇનાં પુત્રી શ્રી. લલિતા જેડે લગ્ન કર્યું.

વડોદરામાં રાષ્ટ્રીય સંસ્થાદ ઉત્સાહભરે ઉજવાયું હતું. તા. ૬ દીએ સવારમાં સરખસ નીકળ્યું હતું. તેમાં સીએની મોટી સંખ્યાએ ભાગ લીધો હતો. મીસ યાન્તાબાઇ ભાગવતે મો. ખરે રાષ્ટ્રવાજ પાળ્યો હતો. શ્રી. અબ્બાસ તેવબજનાં પુત્રી મીસ રદના તેવબજના અયાગ પરિશ્રમને લીધે સખાદ સરખ રીતે ઉજવાયું.

પાટીદારનું તંત્ર: આજુઈથી પ્રકટ થતાં પ્રસિદ્ધ જ્ઞાતિ અસિંહ 'પાટીદાર' નું તંત્ર શ્રી. નરસિંહભાઈ ઇશ્વરભાઈ પટેલ ચલાવતા હતા.

સત્યાગ્રહ પ્રવૃત્તિને અંગે શ્રી. નરસિંહભાઈ સરકારની છ માસ સજા કેદની મહેમાનીએ ગયા છે. એટલે 'પાટીદાર' નું તંત્ર તેમનાં પત્ની જીજ્ઞાએ હાથ લીધું છે.

મહુમ ડૉ. મીસ મોટીબાઇ કાપડીયા: અમદાવાદ-ગુજરાતનાં આ ભણીતાં પારસી બાલુ વાંદરા ખાતે જેઠસ્તનશીન થયાં. ડૉ. મોટીબાઈની સેવાઓ ભણીતી છે. તેમનાં માનમાં અમદાવાદની કેટલીક સંસ્થાઓ બંધ રહી હતી. અમદાવાદના મહિલા મંડલના તેઓ આજીવન સભ્ય હોઈ તેમના અવસાન નિમિત્તે શોક દર્શાવવા લેડી ચિત્રમાઇનાં પ્રમુખપદે સમા. મળી હતી. લેડી વિદ્યાબહેન, શ્રી. મહાલક્ષ્મીબહેન, શ્રી. સરલાદેવી, સી. શારદાબહેન, વગેરેએ ડૉ. મીસ મોટીબાઈની સેવાઓની પ્રસંશા કરી હતી અને શોકદર્શક દર્શાવ થયો હતો.

વૃદ્ધ લગ્નના ખર્ચરમાં: (૧) થોડાક માસ ઉપર લોગડીયામાં એક પર વર્ષના વૃદ્ધે દશ વર્ષની બાલા જેડે લગ્ન કર્યું હતું. એ વૃદ્ધ હાલ અવસાન પામ્યા છે અને સાથે દશ વર્ષની બાલાને વિધવા બનાવી તેનો ભવ બચાડી ગયા છે.

વિધવા વિવાહ: લીરમંગામના દશાશ્રીમાળી લેન વણિક શ્રી. જુરાભાઈ પ્રેમચંદ શાહે પેરબંદરની રહીશ દશા સોરઠીયા વણિક વિધવા બાઇ દિવાળીબાઇ સાથે મુંબાઇમાં પૂનર્લગ્ન કર્યું.

સ્વ. સૌ મણિજીહેન કોઠારી: લીધુશ્રાવ શ્રી. મણિલાલ કોઠારીનાં પત્ની માર્ચની તા. ૩૦ મીએ પાંચ દિવસ પાંદની લોગવી સ્વર્ગવાસ પામ્યાં છે. પોતે જુના વિચારનાં હોવા છતાં શ્રી. કોઠારીની બહેર પ્રવૃત્તિમાં તેઓ સહાયરૂપ થતાં પ્રમુ તેમના આત્માને શાન્તિ આપો.

વનિતા વિશ્રામ: પેરબંદરમાં આવતા માસની તા. ૪ થી એ ખુદ્દ મૂકનાર છે. વનિતા વિશ્રામ મોટે પેરબંદરનાજ શોક ભાણુજી લવજી શીવાજીએ એક લાખ રૂપિયા આપી મંદિર બંધાવી આપ્યું છે. શોક ભાણુજીમાઇએ બીજા એક લાખ રૂપિયાની રકમ ખર્ચ આરોગ્યમુવન પમ બંધાવ્યું છે.

પારસીસુરસીમ લગ્ન: વાડીયા મિલમણે કુટુંબના મી. ડી. એમ. 'પાટીયા'નાં પુત્રી મીસ

વિશેષબાધાએ મયા માસમાં જોપાવેના મહુમ નવાબના પદા પુત્ર પ્રિન્સ મહમદ હુસૈન દુલ્હન ખાનને યરવડા-ખુનામાં લગ્ન કર્યું છે. લગ્ન કર્યા પહેલાં મીસ પી-નોનએ મુસ્લીમ ધર્મ સ્વીકારી પીરોજ દુલ્હન જિયમનામ ધોરણ કર્યું હતું.

મહારાજીએને મારા નાશિકના કા-દારામ મંદિરમાં પ્રવે-શના માટે અસ્પૃશ્યોએ સત્યામદ આદરેલો છે. સત્યામદીઓમાં મહારાજીઓ પણ સારી સં-ખ્યામાં છે. મનાઇ દુકમ છતાં ખાનખા પ્રવેશદારે સત્યામદ કરવા માટે કેટલીક મહારાજીઓ પકડાઇ હતી પરંતુ પાછો-તરત છૂટી મછ હતી. તથા માસમાં અસ્પૃશ્યો સામે સનાત-નીઓએ હાલ કર્યા હતા. તેમાં કેટલીક મહારાજીઓને પણ નિર્દયતાપૂર્વક મારવામાં આવી હતી.

ગ્રેમ કે ગોડ ? આગળથી મણિક પર્વ ઉપર પુનાના બાંકારકર હડેખનાં શ્રી માલિની મનનીકરે મી. ખાન નામના મુસ્લીમ સાથે સીનીવ મેરજ એકઠાની રૂએ લગ્ન કર્યું હતું. દિનું સ્ત્રીઓએ એ લગ્નને સખ્ત વિરોધ કર્યો હતો. જે લગ્નનું પરિણામ હવે પ્રયત્નમાં આવ્યું છે. અને શ્રી માલિની લગ્નમાં ધનંદાર ખાતે પોતાના એક

પાસેના સગા મી. બાંકારકરને ત્યાં રહે છે. કંઈકેકાની બંગલીઓથી એતલો આવપણ તરફ હાલમાં કચકડાની બંગલીઓ પહેરવાનો મોદ

અક્ષરજ્ઞાન યોજનાની ઝાણી.

અમર 'અક્ષરજ્ઞાન યોજના' કાઢી. અત્યારે તેમાં ૧૦૦ જેટલાં સભ્યો નોંધાય ચૂક્યા છે. લોકોમાં તેને મોડો આવકાર મળ્યો છે આ યોજના આગળની ધારાએ અતિ આવશ્યક હતી, એવો સી કાંઈને મત પડ્યો છે. તે ઉપકારક થશે ન, જેમાં કાંઈને શંકા નથી. યોજના અનુસાર સાથે 'કેમ શીખવવું ?' તે જોપણ તથા 'ચાલો વાંચો' તે 'કપાઈ ગયાં છે, કેમ શીખવવું ?' શીખવનાર માટે છે ને 'ચાલો વાંચો' તે લખનાર માટે છે. યોજના પ્રમાણે વર્ગો ઉધડવા લાગ્યા છે. બહુવાનરાઓએ બહુવાનાની અને બહુનારાઓએ બહુવાની મદદ આપી; પણ બીજી મદદની જરૂર છે. જેની પાસે ને છે, તેની તેઓ મદદ આપશે ? શાળાઓ માટે ગ્યાસતેલ અને બત્તી જેમણે છે. શાળાઓ માટે પાટીયાં અને ચાક જેમણે છે. શાળાઓ માટે સાવરણી અને ડસ્ટરો જેમણે છે. બહુવારને માટે જોપણીઓ આપનાર જેમણે છે. 'અક્ષરજ્ઞાન' ના આ સમગ્ર પૂરવઠામાં દરેક જણે પોતાનો ભાગ આપી રાકે. ઉપડી સામગ્રી ઢગલાબંધ જેમણે. શ્રીમતો પોતાના ખીસ્સામાંથી કેટલું મોકલશે ? ત્રીજા બહુવારને કેટલી મદદ કરશે ? એક પાડળી દરહલ્લર રૂપિયા ચૂકીની રકમ આ યોજના માટે છે. જેનાથી કેટલું મોક-લાય તેટલું મોકલી આપશે ?

કાળ લય છે ને કરણી રહી લય છે : હાથે તે સાથે.

આપના નુસિં દમસ્તહકા. હાટ ગિજુગાઇ બધેકા તારામેન મોહક દરમાઇ ત્રિવેદી ગોપાળ ગં વિદ્યાંસ

રવાદેવી ચીધરાણી, લેડી દેડરી, રાજકુમારી બીબી અમલકુંવર, મીસીસ હમીદઅલી, શ્રીમતી રામેશ્વરી, મેહર. શ્રી. પ્રતિમા દેવી, મીસ ખરીબ જિયમ,

વચ્ચે લય છે. તે પ્ર-સંગે નીચેનો ખનાવ જેતવણી લેવાં રહેવા છે. નવાબશાહ હાલમાં એક સ્ત્રીએ પોતાના પુત્રનાં લગ્નની ખુશાલી-માં ઝાણી સુંધી હાથને કચકડાની બંગલીથી રા-ખુચાર્યો હતો. મહેમાનો મોટે લોજન તૈયાર કરતાં ગમીથી તેની બંગલીઓ સેજમી હડી તેથી સખ્ત દાંડતાં તેનું મરણ ની-પળ્યું.

મંગલિને પંથે મ-હિલાઓ: (૧) મીસીસ કે. ડી. આચાર્ય મદ્રા-સના એન. મેલસ્ટ્રેટ નીમાયાં છે. (૨) શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઈ રાજપાટે એલ. એમ. એસ. (મુંબાઈ), એમ. આર. સી. એસ. (ઇંગ્લાંડ), એલ એમ. (રોટ્ત્રા, ડાનીન) હિરેટોરીકલ રોડર્ડ ક-મીસનનાં સભ્ય નીમા-યાં છે.

એરડીયાઇક્લી પ-રિપદ: શ્રીમતી સરો-જિની નાયક ડૉ. મુકુ-લક્ષ્મી દેવી, ડૉ. હિબાસ, લેડી અબ્દુલ મદર. મી-સીસ રસ્તમજી, મી સ-

શ્રી. પદ્માબાઈ સંબંધ રાવ, અને રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડેની સદી નીચે આખા એશીયાની સ્ત્રી પરિવ્રજામાં હાજરી આપવા માટે એશીઆઈ મહિલાઓને આમંત્રણ થયું છે. તેમાં જણાવાયું છે. કે પરિવ્રજા આવતા વર્ષના જાન્યુઆરીમાં અખિલ ભારત મહિલા પરિવ્રજા ભરાયા પહેલાં કે પછી લાહોર ખાતે ભરાશે. પરિવ્રજાની અસર આપણા ઉપર પૂરેપૂરી થતી હોય ત્યારે આપણે એક બીજામાં એશીઆઈ લાવવાના ખાલિયાને કે જેથી આપણી વર્ણોની રાષ્ટ્ર અને સામાજિક સંસ્કૃતિમાં. શું રાખી મૂકવા જેવું છે અને પરિવ્રજામાંથી શું લઈવું લેવા જેવું છે તે નક્કી કરી સકાય, એવા પરિવ્રજાને હેતુ છે. પરિવ્રજાના વ્યવસ્થાપકો ઉપર એક પત્ર લખતાં શ્રી સમ્રાટ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે પરિવ્રજા પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવી જણાવ્યું છે કે નિઃસ્વસંસ્કૃતિની સમૃદ્ધિ માટે પૂર્વની સંસ્કૃતિનું વ્યવસ્થિત જ્ઞાન એ પ્રાથમિક પગલું છે. સંસ્કૃતી જીવનના મૂળ સંસ્કૃતો તરીકે સ્ત્રીઓ એકત્ર મળી એશીઆએ વિશ્વને શું આપવું તે નક્કી કરે એ પણ કિમતી છે."

શારદા કાયદાનો ભંગ: મયા માસની તા. ૧લી થી શારદા બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો અમલમાં મૂકાયો ચૂસ્ત સનાતની હિંદુઓએ અને કેટલાક ધર્માન્ધ મુસ્લીમોએ એ કાયદા સામે પોકાર કરવામાં કાંઈ બાકી ન રાખ્યું. સનાતની હિંદુઓ એ કાયદાનો ભંગ કરવા સુધી જવા તૈયાર થયા હતા. પરંતુ એ કાયદો અમલમાં મૂકાયા બાદ એમ કરવાની કોઈ પણ સનાતની હિંદુની હિંમત ચાલી નથી મુસ્લીમો સંબંધમાં એથી ઉલટું જ થવા પામ્યું છે. એ કાયદો અમલમાં આવે તે પહેલાંથી જ મોલાના મદમદઅલી વગેરેએ એની સામે સખ્ત પ્રચારકાર્ય માંડ્યું હતું. કોણ જાણે કેમ તે મદમદઅલીના મદારાજ જેવા બાળલગ્નના દિમાગીએ પણ એ કાયદો અમલમાં મૂકાય તે પહેલાં ચોતાના ૭ વર્ષના કુંવરનું લગ્ન કરી નાખ્યું. મુંબાઈ, દિલ્લી, મુરત, વગેરે સ્થાનોના મુસ્લીમોએ સમાજો ભરી એ કાયદાના અમલમાંથી મુસ્લીમોએ મુક્તિ રાખવાના ઠરાવો કર્યા. અને તેમ જાનવા પામ્યું નહિ એટલે તેમણે એ કાયદો અમલમાં મૂકતાં તેનો છોડાઈ જઈ કરી સરપલો

કાઢ્યાં છે. દિલ્લીમાં, મુંબાઈમાં અને હૈદરાબાદમાં મુસ્લીમોએ નાનાં નાનાં બાળકોને એ રીતે બાળલગ્નની વેદીમાં હોમી દીધાં છે બીજા બાળકો એ કાયદાનો તરફેણમાં પણ સખ્ત પ્રચાર કાર્ય ચાલી રહ્યું છે. સમાજો ભરાય છે અને તેમાં એ કાયદાને ટેકો આપનારા ઠરાવો પણ થાય છે. કાયદાના અમલ દરમ્યાન કાયદાના ભંગ માટે સભ કરવામાં કાંઈક ઉદારતા હાજરવાની સરખારે છલ્લા મેછરૂંને સૂચના આપ્યાનું પણ કહેવાય છે.

પ્રકીર્ણ: (૧) નવસારીનાં ચીમતાબાઈ મહિલા વિશ્રામો પરિતોષિક સમારંભ માર્ચ માસમાં ના. મદારાણીશ્રીનાં પ્રમુખપદે થયો હતો. (૨) છટાવા આર્થ કન્યા વિદ્યાલયમાં ૧૦૦ કન્યાઓ સ્વતંત્ર શિક્ષણ લીધે છે. ૭ દેખીએ ચાલે છે. (૩) વડોદરાના અબળા આશ્રમનો ૧૬૧૬ ના બોકટોબર સુધીમાં ૩૩ બહેનોએ લાત લીધે (૪) પાટણના ઔદિચ બાલલેખમાં કન્યા શિક્ષક પુષ્કળ થતો હોઈ, એવા વ્યવહાર કરનારાઓ જેઠે વ્યવહાર બંધ કરવાનું અમુક બાઈઓએ ઠરાવ્યું છે. (૫) અમદાવાદના છલ્લા જડજના મનાઈ હુકમ છતાં ધેડુડાના લક્ષ્મીચંદની વિધવા બાઈ જંબાએ ચોતાની ૧૧ વર્ષની પુત્રીનું લગ્ન ખરાબ ચાલ ચલમતવાળા બળદેવ જેઠે ક્યું તેથી કોર્ટ બીએ હુકમ મળે નહિ ત્યાં સુધી ઠાકરીને સાસરે ન મોકલવા હુકમ કર્યો હતો. (૬) છતોરમાં ગયા માસમાં મદારાણી શ્રીમલ હરિપાલ વર્મા રાજકુમારી સ્નેહલતા રાણે વોર્ડ બાંલો માટે ખુલ્લો મૂકાયો. (૭) છટાવા આર્થ કન્યા મદાવિદ્યાલયને ૫ મો વાર્ષિક મહોત્સવ માર્ચની આખરે લગ્નથાણે હતો. (૮) અલાહાબાદ સહેરના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ ઠાકરીઓ માટે પ્રાથમિક કેળવણી દાખલ કરવામાં આવી છે. (૯) મદાસ ઈલાકાની હેલ્થ એસોસિએશનની 'બાલ લગ્ન' વિષયક નિબંધ દર્શિશમાં શ્રીમતી ચિન્તા મણુને સુવર્ણચંદ્રક, ચાંદીનું કપ અને પહેરુ ઇનામ મળ્યું છે. (૧૦) મીસીસ મનુબાઈ બાપટને 'કેસર-દિન' ચંદ્રક આ વર્ષે મળ્યો છે.

પરદેશ

ચીનાઓમાં લગ્ન: ચીનાઓમાં ૯૦ ટા

પુરુષો વિદેશી સ્ત્રીઓ જોડે પરણે છે. ન્યારે વિદેશી પુરુષો સાથે ભાગ્યે જ દસ ટકા જેટલી પણ સ્ત્રીનીઓ પરણતી હશે. વિદેશી ઊઝરીઓ જોડે પરણવામાં સ્ત્રીઓ હજારો કરે છે. ન્યારે વિદેશી પુરુષો સ્ત્રીઓને પરણે તેમાં પ્રેમ અને પૈસા એ બે જ કારણો છે. 'યુવાન સુંદર અને સજ્જ મહેનતુ વિદેશીઓ' જોઈએ છે એવી જાતની જાહેરાતો પુષ્કળ પ્રમાણમાં થાય છે.

સાહસિક સ્ત્રી-વિમાની: 'સેસ એન્ડ બેન્ડ' સાહસિક સ્ત્રી-વિમાની છે. તેઓ વિમાનની હડપનો રોકડ તોડવા માટે પ્રયત્ન કરનાર છે. મીસ્ટન, બેન્ડાઝી, એલીપટ, ખારતુમ, વગેરેના માર્ગે તેમણે પસંદ કર્યો છે આ હૃદયનમાં ધણું જોખમો સમાવેલાં છે.

મીસ કે. એસ. રંગારાવ એફ. આર. ઇ. એસ. મદ્રાસની મ્લીન-મેરી કોલેજનાં બ્યાખ્યાતા છે. એટ પ્રિન્ટની યૌવલ ન્યોઆફીલ્સ સોસાયટીનાં તેઓ ફોટો નીમાયાં છે. આ પદ મેળવનાર તેઓ પહેલાં જ દિલ્લી જુડેન છે. ૧૯૨૬ માં મીસ રંગારાવ ઇંગ્લેન્ડ ગયાં હતાં. લંડન યુનિવર્સિટીની શિક્ષિકાની અને ભૂગોળની ડ્રમો મેળવી તેઓ હાલ બેન્ડાઈ કોલેજમાં ભૂગોળનો વિશેષ અધ્યાપક રી રહ્યાં છે.

વિધવાનું સ્વર્ગપ્રાપ્તિ: જુલપેરેટની સોએસડર વોન વર્ટસી અત્યંત યુગ્મસુરત અને પૈસાદાર વિધવા મણાય છે. તેણે પોતાની સર્વ મિલ્કત મ. માંથી અને ચરણે અર્પી છે.

સફળાગ્યે બચી! રીઅર એડમીરલ ગ્રેસની પુત્રી અને જાણીતા ક્રિકેટર ડૉ. ગ્રેસની પૌત્રી મીસ ગ્રેસ ગ્રેસ વિમાન હૃદયન કરવા શરૂ છે. માત્ર માસમાં તેઓ એક હજાર અઝવાળ કરતાં

હતાં ત્યાં બે હજાર ફીટ ઠંથેથી વિમાન ઘૂમી પડ્યું હતું. મીસ ગ્રેસ સફળાગ્યે બચી ગયાં છે.

સ્ત્રીઓટરીફ્ટ : ગયે વર્ષે ક્રાન્સમાં ૩૪૩૦૫ સ્ત્રીઓને મોટર હાંકવાના પરવાના અપાયા હતા.

રાજદારણ અને સૌન્દર્ય : આમની સભામાં અત્યારે ૧૫ સ્ત્રીઓ છે. બુખરા વાળ અને મુખ ઉપર સજ્જાની કરચલીઓ એ ચાલુ જમાનાની રાજકારણમાં પડેલી સ્ત્રીઓનાં લક્ષણ ગણાતાં. પણ હવે નવા નવા લક્ષી, મેળવવા માટે યુવાન સ્ત્રીઓ આ ક્ષેત્રમાં પડતી જાય છે અને તેઓ પોતાનું યૌવન જાળવી રાખે છે. અત્યારે સૌથી વધુ યુવાન સ્ત્રી સમય ૨૪ વર્ષની છે અને તે સુંદરી છે.

આરોપીના ઉપવાસ : પેરીસમાં કમ્પાઈને લગતા એક મુકદ્દમામાં મેડમ લેમાઈ નામની સ્ત્રી આરોપી છે. તેણે ઉપવાસ કરવા માંડયાથી દરેક રીતે તે ઊડાવવાનો પ્રયત્ન થયો છે. ત્રણ નોકરોને તેની પાસે બેસાડી લડેલતરેલના જોખમો જમાવવામાં આવતાં અને તેમને જમતા જોઈ તેને જમવાનું મન થાય એવી આદા રાખવામાં આવી હતી.

સંતાન કે જન્મદા ? ન્યુ જર્સીમાં આવેલાં એટલાંટીક શહેરમાં ફોરેડ પારસીઓ એક વિધવા જોડે પરણ્યા. ફોરેડને ૧૧ ઊઝરાં હતાં અને વિધવા પત્ની વધુ બાલકો લાવી એટલે કુલ ૨૪ ઊઝરાં થયાં. આ ૨૪ બાલકો પરસ્પર લડવાડ કરવા મંડયાં તે વાત એટલે મુશી વધી કે સોને જોડે જોડે ન્યોને જમવા બેસાડયા પડ્યા. આ બાલકોની વય ૪ વર્ષથી ૨૨ વર્ષ મુશીની હતી. છેવટે કંટાળી વિધવા પોતાનાં બાલકોને લઈ ચાલી ગઈ અને પતિ ઉપર ભરણપોષણની ફરિયાદ માંડી. ફોરેડ દર અઝવાળે પૌ. ૩ અને ૧૫ રી. કમ્પાય છે. એટલે કોઈ એક પૌંટ દર અઝવાળે ભરણ પોષણ માટે આપવા હાથ કર્યો છે.

ચોખ્ખો માલ ચોખ્ખો બવહાર....

....વિનમ્રભરી વાણી વાજખી ભાવ

એ નિયમ પ્રમાણે

....ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળની સામે

માલતી અમારી દુકાનમાં

મસાલા—તાલ : ઉચા : ચોખ્ખા

અનાજ—સાર : સાફ કરેલું

ચા—સરસ : લહેજ તદ્દર

ધી—ઉચું : ભેળ વગરનું

ખાંડ, સાકર, ગોળ, તેલ, પાપડ, સૂકા મેવો, સુરખા,
સેન્ટ, સાબુ વગેરે વગેરે ઘર ઉપયોગી અનેક વસ્તુઓ

તેમજ

ઝંડુ ફાર્મસીની.....

....મશહૂર દેશી દવાઓ

હમેશાં તૈયાર રહે છે....

અઠવાર ખરીદી ખાતરી કરો

હરીલાલ ઇશ્વરદાસની ડું.

ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળની સામે
....ગિરગામ પંક રોડ, મુંબઈ

મસાલાવાલા

લેખક: રા. તમોદાશંકર વ. દિવેદી

૧૯૨૦-૨૧ની લડત અને ૧૯૩૦ની લડત બે પ્રકારે લિન છે. એક એ કે ૧૯૨૦-૨૧ માં પ્રજાનો અમુક જાગ તેમાં જોડાયો હતો. ૧૯૩૦ માં પ્રજાનો મોટો જાગ તેમાં સામેલ થયો છે. બીજું એ કે ૧૯૨૦-૨૧ માં બહેનોનો હિસ્સો બહુ ન કહેવાય, ઉત્સાહ પણ ઓછો ગણાય, ત્યારે ૧૯૩૦ માં બહેનોનો હિસ્સો લગભગ પુરોના નેટલોજ કહી શકાય, અને ઉત્સાહ માટે તે પૂછવું જ શું?

આ દૃષ્ટિએ જોતાં મુંબાઈ ઉપનગર જિલ્લા સત્યાગ્રહ જાવણીમાં બહેનો કેટલો જાગ લીધે છે અને આ સત્યાગ્રહની પ્રવૃત્તિને લીધે ઉપનગર જિલ્લાની બહેનોમાં કેટલી ભગ્વતિ આવી છે તેનો આજો 'ખ્યાલ' 'ગુણસુંદરી'નાં વાંચકો સમક્ષ મૂકવો ઉચિત ધારું છું.

મ. ગાંધીજીએ બહેનોને સ્વયંસેવિકા થવાની તા પાડવાથી થણાં બહેનો સત્યાગ્રહમાં જોડાતાં અટકી ગયાં છે, છતાં વીલેપારલેની જાવણીમાં ૬ સ્વયંસેવિકાઓમાંથી ૨ દક્ષિણી અને ૪ ગુજરાતી બહેનો છે. આ બહેનોમાંથી ૧ બહેન સત્યાગ્રહ માલવણ જઈ કામ કરી રહ્યાં છે.

આ ૬ બહેનો જાવણીમાં જ રહે છે, અને મુખ્યત્વે રસોડાનું અને માંદાની માવજતનું કાર્ય કરે છે. ઉપરાંત તેઓ ગેરકાયદેસર મીઠું વેચવા બહાર નીકળે છે. આ દુકાડીમાં અમ-

દાવાદનાં શારદા મંદિરવાળાં કમળાબેન અને શ્રી. કિશોરલાલ ભાઈનાં ધર્મપત્ની જોમતીબેન મુખ્ય છે. વીલેપારલેની બહેનો પણ આ કાર્યમાં રસપૂર્વક જાગ લીધે છે.

દક્ષિણી તેમજ ગુજરાતી બહેનો અવાર-નવાર ધડા લરી સમુદ્રનું પાણી જાવણીની કપારીઓમાં નાંખી જાય છે અને એ રીતે સ્વયંસેવિકાની પાણી લાવવાની મહેનત બચાવે છે. વીલેપારલેની કેટલીક સેવાભાવી બહેનો રસોડાના કોમમાં પણ મદદ કરી જાય છે.

તા. ૧૩મી થી ૨૦મી સુધીમાં વીલેપારલેમાં બે સ્ત્રીઓની સલા થઈ હતી. એક તિલક મંદિરમાં દક્ષિણી બહેનોની અને બીજી ઉપનગર જિલ્લાની સ્ત્રીઓની પરિષદ જાવણીમાં. આ બંને પ્રસંગે શંકરરાવ દેવ અને સ્વામી આનંદે બહેનોને વિદેશી કાપડના બહિષ્કારમાં અને મલનિષેધની પ્રવૃત્તિમાં જોડાવા આગ્રહ કર્યો હતો. સાન્તાક્રુઝવાળાં ગંગામહેન પટેલ જેમનો આ કાર્યમાં ઉત્સાહ માતો નથી તેમણે આ પ્રસંગે કહેલું કે: "આજની દાર-નિગેધની લડત મુખ્યત્વે રાજકારી છે અને ગૌણ રૂપે સામાજિક છે; કારણ કે તેનો મુખ્ય આશય દારમાંથી થતી સરકારને ૬૦ કરોડની આવક અટકાવવાનો છે. દારની બદી અટકાવવા માટે બહેનોએ ઓછામાં ઓછા

ત્રણ કલાક તો આપવા જોઈએ. " સ્વામી આનંદના ભાવણનો ધ્વનિ પણ એવોજ હતો કે મહાનિષેધની. ચળવળમાં પુરૂષો અત્યાર સુધી નિષ્કળ ગયાં છે. માટે બહેનોએ એ કામ ઉપાડી લેવું. આ પ્રસંગે ૫૦૦થી વધુ બહેનોએ હાજરી આપી હતી તેજ તેમનો ઉત્સાહ બતાવી આપે છે.

આ પ્રકારનો બહેનોનો ઉત્સાહ માત્ર વી-લેપારલેમાં છે એવું કાંઈ નથી. ગાંતાકુજ અંધેરી, મગાડ, મોરી-વલી, ઘાટકાપર આદિ તમામ પરાંઓ અને આલુઆલુનાં ગામોમાં એક સરખો ઉત્સાહ જોવામાં આવે છે અને ભાઈઓ જેટલા જ ઉમંગથી બહેનો પણ તેમાં ભાગ લેતાં થયાં છે એ આનંદની વાત છે.

મહાડમાં કમળાખેન અને તારાખેન એકંઠા આ કાર્યમાં આગળ પડતો ભાગ લઈ રહ્યાં છે. તેમણે બંનેએ મળી કુદલે સવાત્રણ મણુ મીઠું ઇલણીને ભેટ ધયું છે.

વેસાવામાં તા. ૨૦મીએ કાપડાં લંગ માટે સરધસ નીકળેલું તેમાં બહેનો પણ સામીલ હતી. એજ તારીએ એટલે ૨૦ મી તારીએ ખાર અને સાંતાકુજથી બહેનો અને ભાઈઓનું સરધસ સવારમાં સમુદનું પાણી લઈ રાષ્ટ્રગીતો ગાવું સત્યાગ્રહ ઇલણીમાં આવ્યું હતું.

ઇલણીમાં દરરોજ સવારના પાંચ વાગે પ્રાર્થના થાય છે તેમાં ઇલણીની બહેનો ઉપરાંત બીજાં કેટલીક બહેનો ભાગ લેવા આવે

છે. સાંજની પ્રાર્થના જે આઠ વાગે થાય છે તેમાં બહેનો મોટી સંખ્યામાં ભાગ લેવા આવે છે. વીલેપારલે ઉપરાંત અન્ય પરાંઓમાંથી પણ બહેનો આવે છે. પ્રાર્થના વખતે લગભગ ૧૦૦ બહેનો હાજર રહેતી હશે.

વીલેપારલેના મહિલા મંડળ તરફથી રાષ્ટ્રીય સપ્તાહ પહેલાં કેટલુંક વિદેશી કાપડ ઉત્પાદનમાં આવ્યું હતું, જેની જાહેર સભા સમક્ષ ઇલણીમાં તા. ૬ ફીએ ઘોળી કરવામાં આવી હતી.

સવા રૂપીઆમાં "શુભસુંદરી"

સવા રૂપીઆમાં માસિક આપવાની યોજના હેઠળ જે ફંડ બચે હતું કરેલ તેમાં મળેલી રકમ પૂરી ગઈ ગઈ છે અને નવા નામો માટે હવે જગ્યા રહી નથી. માટે રૂપા કરી કોઈએ નવા ફોર્મ મંજૂરવાની તરફી લેવી નહિ. અમે જાણીએ છીએ કે હજી એ માટેની માંગણી મોટી છે પણ ફંડના અભાવે તેનો સત્કાર નહિ કરી રાખ્યા લાચાર છીએ.

પરંતુ લોકોના બહેનો અને લોકોના કન્યાશાળાઓ માટે હજી થોડી જગ્યા ખાલી છે. જેમને એ યોજનાનો લાભ લેવો હોય તેઓ અરજીનું ફોર્મ અર્થાં આનાની ડીપાર્ટમેન્ટની સત્વર મંગાવી લ્યે.

લી.

અવરથાપક: "શુભસુંદરી", સુંબાઈ, ઇ.

મહિલા મંડળ તરફથી સ્વદેશી કાપડ વાપરવાની પતિનાનાં પત્રો ઉપર કુલે ૨૫૦ બહેનોની સહીઓ લેવાઈ છે અને શ્રી. હસમુખગૌરી મુનશીએ પણ આશરે ૫૦ બહેનો પાસે સ્વદેશીની પ્રતિષ્ઠા લેવાની છે.

આ પ્રમાણે આ પ્રવૃત્તિમાં બહેનો વધુ ઉત્સાહ બતાવતી જાય છે. હવે તેઓ દાર નિષેધ અને વિદેશી કાપડના અહિંચારની પ્રવૃત્તિમાં પડે એવો સંભવ છે.

આ કાર્યમાં તેઓને સંપૂર્ણ સહનતા મળે એ આશા આપણે જરૂર રાખી રહીએ.

આખરે ગરવી ગુજરાતણા રસોડામાંથી નીકળી મયદાને જંગમાં પુરૂષોનો સહયોગ કરવાની શરૂઆત કરી ચૂકી છે; એમની આ નવી પ્રવૃત્તિ એમને અને સમાજને ઉપકારક થઈ પડશે એટલું જ નહીં, પણ આ દેવી સમાન શક્તિઓની જાગૃતિ ભારતની સ્વતંત્રતા પુનઃ સ્થાપિત કરવામાં અજબ બળ પ્રેરશે.

બાપુજીનાં પુણ્યદર્શને

જનાર: ૨૧. યજ્ઞેશ-શુક્લ

ભારતના ઐતિહાસિક મુક્તિસંગ્રામની શરૂઆત તા. ૬ દી. એપ્રિલથી ખરે-ખરી શરૂ થઈ. તા. ૧૨ મી માર્ચથી એ સંગ્રામ માટે મોરચો શરૂ થયો હતો. અને એ તા. ૧૨ મી માર્ચથી તે તા. ૫ મી એપ્રિલે મહાત્મા ગાંધીજી પોતાના શરૂ ૮૧ સાથે દાંડી-પુણ્યધામ દાંડી પહોંચ્યા, ત્યાં સુધીનો સમય પ્રમુખ્યત્વે જાતીય અને નવચેતનાનો સંસાર કરવામાં આત્મિક સફળતા પામ્યો છે.

દાંડી, ભારતના મુક્તિસંગ્રામનું પુણ્યધામ બન્યું છે. સ્વતંત્ર ભારતનું એ અપૂર્વ યાત્રાધામ બનશે. કારણ કે એ પુનિત સ્થળે, એકે પુણ્યાત્માના હસ્તે સ્વતંત્રતાનો ઝંડો રોપાયો છે. એ ઝંડો સદાકાળ માટે ઉડશે, ફરતો રાખવાનું કામ આપણું, પ્રજાજનોનું છે.

મુક્તિસંગ્રામની દૈનિક કદમ દરમ્યાન બાપુજીનાં પુણ્યદર્શન કરવા અનેક યાત્રીઓ ઉપડી ચૂક્યા. મોટે ભાગે જીવ, પણ બાપુજીનાં પુણ્યદર્શન માટે તલપી રહ્યો હતો. પરંતુ તલપી રહેલા જીવને તા. ૧૩ મી એપ્રિલ સુધી તપાસ જ કરવું પડ્યું. તા. ૧૩ મી એપ્રિલે જ એ જીવ શાન્ત થયો.

મીડિયા કાયદાનો સચિનય લેણે કરી, સરકારને યકની નાંખવાના હેતુથી સંગ્રામની શરૂઆત થઈ. ભારતની, અને તેમાં જ ખાસ કરીને ગુજરાતની બહેનો સંગ્રામમાં

લાગ લેવા તત્પર થઈ રહી. પરંતુ મ. ગાંધી-જીનું ફરમાન થયું કે બહેનો મીડિયા કાયદાના લેણમાં ભાગ નહિ લઈ શકે. સ્ત્રી-સન્માનની હિમાયતી અંગ્રેજ પ્રજા બહેનો ઉપર હાથ નહિ ઉગામે. (જો કે એ માન્યતા દિલ્લીમાં બે બહેનોને પકડીને અંગ્રેજ સરકારે ખોટી પાડી છે) એટલે બહેનો નિરાશ થઈ.

બહેનોની એ નિરાશા દૂર કરવા માટે મ. ગાંધીજી કોઈક યોજના વિચારી રહ્યા હતા. એમની એ યોજનામાં દારૂ તાડીનાં પીકાં અને વિદેશી વસ્ત્રોની દુકાનોની ચોક્કસ મુખ્ય સમાવેશ હતો. એ યોજના ગુજરાતની બહેનો સમક્ષ મૂકવા અને તેમને તેમનાં કર્તવ્યનું જ્ઞાન કરાવવાના હેતુથી તા. ૧૩ મી એ એટલે કે રાષ્ટ્રીય સપ્તાહનાં અંત દિને દાંડીમાં ગુણગરની ગુજરાતજોતી પરિપક્વ મળી. એ પરિપક્વમાં ' ગુણસુંદરી ' ના ઉપતંત્રી તરીકે લાગ લેવાની મને ફરજ સમજાઈ. અને બાપુજીનાં પુણ્યદર્શન સાથે ફરજ અદા કરવાનાં જ્ઞાનથી હું તા. ૧૨મી એ સુખાનુષંગથી રવાના થયો.

હૃદયમાં અપૂર્વ ઉત્સાહ હતો. આનંદની ઉર્મિ-ઉજળાતી હતી. દૈન્ય હાથમાં રહેતું તંબુ હોતું. ' ક્યારે દાંડી પહોંચું, બાપુજીનાં પુણ્યદર્શન કરું ' એ વિચાર અધીરાં માનસમાં ઘોળાયા કરતો હતો. શનિની રાત્રિએ ઉંઘ પણ એ વિચારમાં ઉડી ગઈ.

રવિવારે સવારમાં નવસારી રેશને પહોં-
ચ્યો. દાંડી નવસારીથી ૧૨-૧૩ માઈલ ઉપર
આવેલું છે. શહેરી જીવનને અંગે પગને તરફી
આપવાનું તો ભૂલી ગયેલો એટલે રેશન
ઉપરજ દાંડી જતી મોટરની શોધ ચલાવી.
દાંડી જઈ આવેલા મિત્રો તરફથી તો સાંભ-
ળ્યું હતું કે ત્યાં જવા માટે નવસારી રેશને
અસંખ્ય મોટરો મળે છે. એટલે તરતજ મોટર
મળી જશે એમ ધાર્યું હતું. પરંતુ મારી
ધીરજની પણ કસોટી થવાની હતી. રેશને
એકેય મોટર નહિ મળે. જરા વિચાર ઉપજ્યો
ત્યાં થી. કચ્છાણુજીભાઈ મળ્યા. મને જોતાં
તેઓ હસી પડ્યા. તેમની સાથેની વાતચીત
ઉપરથી માથમ પડ્યું કે જાપુજીનાં દર્શન
માટે યાત્રીઓને દાંડી લઈ જવામાં પણ
વડોદરા સરકારના મોટરવાળાઓને પુણ્ય મળી
જવાનો સંભવ ખરો ! એટલે વડોદરા સર-
કારની મોટરવાળાઓ પાસે બ્રિટિશ હદમાં
મોટર હાંકવાના બ્રિટિશ પરવાના હતા તે
છીનવી લેવામાં આવ્યા ! અને યાત્રાળુઓની
ધીરજને કસોટીએ ચઢાવી.

એટલે નવસારીથી દાંડી જવા માટે માત્ર
ત્રણજ મોટરો હતી. તેમાં ગુજરાતજોની પરિ-
ષદ હોઈ અનેક બહેનો બહારગામની આવી
હતી. એ બહેનોને ગમે તે ભોગે પહેલી વ્ય-
વસ્થા કરી આપવી જોઈએ ને ? બે કલાક
સુધી રાહ જોતાં પણ નવસારીથી દાંડી જવા
માટે મોટર નજ મળી. આખરે વડસાડચી
મારા કેટલાક મિત્રો મોટર દ્વારા સડકને રસ્તે
જ દાંડી ઉપડ્યા હતા. નવસારીમાં તેમની
મોટર મને હાથ લાગી ગઈ અને વાહનોની
વિડબણામાં મારી ધીરજને કસોટીએ ચઢાવ્યા
બાદ હું બેઠો.

રસ્તે બધે કોઈ મહાયાત્રાએ નીકળ્યા હોય
તેમ સ્ત્રી પુરુષ અને બાલકોનાં ટોળાં દાંડી
પ્રતિ જઈ રહ્યાં હતાં. આમાં વયનો કાંઈ

બેદ ન હતો. એ બધાને પગલાળાં જતાં જોઈ
એ ત્રણ માઈલ પગે ચાલતાં યાત્રી જતાં
શહેરી સ્ત્રી પુરુષોની મને દયા ઉપજી ! પોતાને
માટે પણ મને દયા ઉપજી ! ખરેખર !
આટલા પૂરતા પણ આપણે સ્વાથવી નથી
થઈ શક્યા એ શું દયા ઉપજાવે એવું નથી ?
' વંદે માતરમ્ ' ના પોકારો તો રસ્તે બધે
સહજ હતા.

આટ ગામનાં પાદરે એક કોળી કુટુંબનું
ઘર હતું. ત્યાં થોડો આરામ લેવા અમે બેઠા.
એટલા થોડા સમય માટે પણ એ કોળી
કુટુંબે અમારો સત્કાર કરવામાં કાંઈ બાકી
ન રાખી. આતિથ્ય સત્કારનું ખરું દર્શન તો
આવાં ગામડાંઓમાં જ થાય એવું મને લાન
થયું.

અને પછી અઢી ત્રણ માઈલની ખાંજણ-
માત્ર રેતાળ જમીન-પસાર કરી. એ દરમ્યાન
સખ્ત લૂ વરસી રહી હતી. પવન પણ ઉના
ઉના વાતા હતા અને દાંડે એવું લાન થઈ
હતું. છતાં ' જાપુજીનાં દર્શન ' તો ઉત્સાહ
એ બધુંએ ભૂલાવી દેવા માટે બસ હતો. એ
પવિત્ર પળની રાહ જોવામાં ગમે તેવાં કષ્ટો
સહન કરવાનું અગમ્ય બળ મળી રહેતું
અનુભવ્યું.

દાંડી પહોંચ્યા અને મોટરમાંથી ઉતરતાં
જ જાણે કોઈ પવિત્ર ધામે આવી પહોંચ્યા
હોય એમ લાગ્યું. ત્યાંના વાતાવરણમાં પવિ-
ત્રતા રમી રહી હતી. દાંડી જેવું નાનું ગામ
અને તેણે દરિયા કિનારે કોઈપણ જાતની
આવક વિનાનું ગામ મહાત્માજીનાં પુનિત
પગલાંથી મહાયાત્રાનું ધામ બન્યું હતું.
સત્યાગ્રહી સૈનિકોની છાવણીએ ત્યાંની પવિત્ર-
તામાં અપૂર્વ રમણીયતા રેડી હતી. અને
એવા ધામનું સમગ્ર વાતાવરણ પવિત્ર અને
રમણીય હોય એમાં આશ્ચર્ય શું ?

સત્યાગ્રહી સૈન્યની છાવણી અને જાપુજી-

નો મુકામ એ એ વચ્ચે પાંચેક મીનીટના માર્ગનું અંતર હતું. અને સ્થળેએ ત્રિરંગી રાષ્ટ્રધ્વજ ફરતો હતો અને હાંડીમાં રવતંત્ર ભારતનાં ઘર્ષન કરાવતો હતો.

પહેલાં છાવણીમાં ગયો. નાના નાના તં-જુઓ કોટી દેવામાં આવ્યા હતા. અને એમાં કૌનિકા કાંતવામાં, વાંચવામાં કે કોઇ બીજા કામમાં રોકાયેલા માત્રમ પડ્યા. તેમના મુખ ઉપર એક પ્રકારનું શાન્ત તેજ ચમકતું હતું. તા. ફટીથી રોજ સરકારના મીક્સના કાયદાનો લંગ કર્યા છતાં એક પોલીસ સરજો પણ છાવણીમાં કે તેની આસપાસમાં ફરક્યો ન હતો. અને તેથી બધા સત્તાઝડીઓના મુખ ઉપર પકડાઇ જવાની અધીરતા જણાતી હતી. મ. ગાંધીજી અને તેમના અનુયાયીઓએ સરકાર સાથે અસહકાર જાહેર કર્યો એટલે સરકારી અમલદારોએ મ. ગાંધીજી અને તેમના કૌનિકા જોડે, અસહકાર આદર્યો હોય, આદરવાની ફરજ પડી હોય તો કોણ જાણે !

સવિનય કાયદા લંગ થાય છે તે સ્થળ જોયું. મ. ગાંધીજીએ મીકું ઉપાડ્યું તે સ્થળ જોયું અને પછી બાપુજીનાં મુકામે-મી. વાસી ના બંગલે પહોંચ્યો. બપોરનો સમય હતો એટલે બાપુજી આરામ લેતા હતા. બંગલે પહોંચનાં જ મીકુંજોડેન મળ્યા. નમસ્કાર કર્યા તેનો ઉત્તર તેમણે દસતાં દસતા નમસ્કારમાં વાળ્યો. થોડીક વાત તેમની સાથે કરી અને બંગલે પહોંચ્યો.

બાપુજી આરામ લેતા હતા એટલે તેમના કાંતનું તુરંત થાય એમ ન હતું. એટલે ત્યાંજ થોડો વખત એ ત્રણ ઓગળીતા કૌનિકા જોડે વાતચીતમાં ગાળ્યો.

આરામ લઇ બાપુજી ઉઠ્યા. એટલે મેં ત્રીટી મોકલી. મને જોવાવરા તેમણે જણાવ્યું. એટલે હું રાત્ર જોતો બેઠો. ભવિષ્યની કાંઇ મંત્રણા માટે વિમલ સલા મળી હતી. એમાંથી

પરચાર્યા બાદ સ્ત્રીઓને પરિપદ્માં જવા માટે સલા મંડળમાં જવા બાપુજી નીકળ્યા. અને હું તેમની સાથે થયો. રસ્તે ચાલતાં કરવા જેટલી વાતચીત કરી ત્રીટી. નવસારીથી મોટરની અલંત અગવડ છતાં હમર ઉપર બહેનો હાજર રહી હતી તે જોઇ બાપુજી ખૂબ આનંદ પામ્યા. અને પુરોની હાજરી પણ પાંચ છ હમર. જેટલી ખરી. આટલી અગવડ વેડી આટલા લોકો ત્યાં મુઠી આવે એટલું તેમને પ્રજ્ઞના ઉત્સાહની યાદી આપવા માટે બસ હતું.

ચાલતાં ચાલતાં જ તેમણે ‘ સ્ત્રીઓની પરિપદ્માં કોઈ પણ લાઇએ આવવું નહિ ’ એવી આજ્ઞા કરી. એટલે મેં દસીને પૂછ્યું: “ બાપુજી, મારે આવવું કે નહિ ? ”

બાપુજીએ હાસ્યભર્યો ઉત્તર વાળ્યો: “ ‘શુભસુંદરી’ના ઉપતંત્રીએ તો આવવું જ જોઇએ ને ? ”

અને અમે પરિપદ્માં પહોંચ્યા. આખા ગુજરાતમાંથી બહેનો પરિપદ્માં હાજરી આપવા ઉતરી આવી હતી. અમદાવાદનાં બહેનો આવી ચકયાં નહેતાં એટલે તેમને માટે બીજી પરિપદ્ રાખી હતી. મુંબાઈથી શ્રી. ગંગાજીને પટેલ, શ્રી. કિશોરલાલ મહાદેવાજાનાં પત્ની શ્રીમતી જોમતીજીને, લગિનિ સમાજનાં મંત્રી શ્રીમતી સુરજીજીને, શ્રી. જમનાલાલ જાગજાનાં પત્ની શ્રીમતી જનકીબાઈ ખાસ પરિપદ્ માટે આવ્યાં હતાં. સુરત, બારડોલી, અને ગુજરાતનાં બીજાં ગામેતી બહેનોમાં અપૂર્વ ઉત્સાહ માત્રમ પડતો હતો. એ પરિપદ્માં તથા તે પછી વિજયપોરમાં મજેલી પરિપદ્નાં કામકાજનો ખ્યાલ ‘નવચંચન’માંના બાપુજીના લેખથી (જે અન્યથ આપ્યો છે) આવશે. એટલે તે સંબંધમાં વિશેષ ન લખતાં બાપુજીએ પરિપદ્માં કરેલાં ઉદ્દેશોધનમાંથી કેટલાક મહત્વના ફકરા નીચે ટાંકીશ:-

“ x x x ઘણાં વર્ષો યયાં માઈ સ્વપ્ન ” એટલે કે સ્ત્રીને, માતા, પુત્રી કે બહેન બના-
 છે કે બહેનોએ પુરુષોના જેટલાજ હક્કો ભો- વળી જોઈએ. x x
 ગવવા જોઈએ. પુરુષોના જેટલીજ તેની હિંમત એવાં એ કામ છે જે તમે નહિ કરો તો
 છે, એ બધા આપણે જાણતા ચઈએ. કદિ નથી ચવાનાં, એવો મારો નિશ્ચય છે.

ન્યારથી હું હિં-

દુસ્તાનમાં આ-
 વ્યો છું ત્યારથી
 બહેનો સાથે
 પણ મને પુરુ-
 શોના જેટલોજ
 પરિચય થયો

છે. લાખો બહે-
 નોના પરિચય-
 માં હું આવી

ગયો છું. તે
 ઉપરથી હું

જાણવા પાગ્યો
 છું કે બહેનોની

ઉન્નતિ કરવી
 હોય તો અ-

ક્ષરશાન માટે
 રોકાવું ન જો-

ઈએ. અક્ષર-
 શાનવાળીજ સ્ત્રી

વધુ શક્તિવાન
 છે એમ જાણુ-

તાં હું પોતે
 ચીકાઈ જઈ

છું. કરતુરખા
 અક્ષરહીન છે

પણ તેમની
 પાસેથી હું
 શીખ્યો કે સ્ત્રીને

વસંત વ્યાખ્યાનમાળા

વ્યાખ્યાન બીજું

બાલકીડાંગણ

‘દક્ષિણમૂર્તિ ભવન’ હસ્તક ચાલતી આ વ્યાખ્યાનમાળાને
 અંગે બીજું વ્યાખ્યાન તા. ૬ માર્ચ રવિવારે ગુજરાત, કાઠિયાવાડ
 અને કચ્છના ભૂદા ભૂદા ગામોમાં થયું હતું. કુલ ૨૨ ગામોમાં
 કુલ ૨૫ વ્યાખ્યાનો યયાં હતાં. ગુજરાતના સુરત, વલસાડ, ભરૂચ,
 વડોદરા વગેરે મોટાં સ્થળોએ તેમજ કાઠિયાવાડના ભાવનગર,
 પોરબંદર, ચોરવાડ, વડવાણ, ગોંડળ, હાંબડી, ભોઘાદ, વળા,
 લાઠી વગેરે મોટાં સ્થળોએ તેમજ ગામડાઓમાં વ્યાખ્યાનો
 ગોઠવ્યાં હતાં. આ વ્યાખ્યાનની વિશેષતા એ હતી કે એકજ
 દિવસે એકજ વિષય પર વ્યાખ્યાનો થવાથી તે વિષય પરત્વે
 લોકોના વિચારનું વાતાવરણ બજવાન બને છે. વ્યાખ્યાતાઓ
 તરીકે સ્ત્રીઓ અને પુરુષો બન્નેએ બામ લીધો હતો. વ્યાખ્યાનનો
 વિષય “બાલકીડાંગણ”નો હતો. એની હુંક મતલબ એ હતી
 કે બાળકો સેરીમાં અને ઘરમાં હડધૂત થાય છે. તેઓને મનઃમતી
 પ્રવૃત્તિ મળતી નથી. તેઓની બાહ્યાવસ્થાની કિમતી છંદગી
 નકામી જાય છે. માટે દરેક ગામમાં અને શહેરમાં દરેક લતે લતે
 બાલકોના વિકાસને માટેના સ્થાનો સ્થાપવાં જોઈએ. આં સ્થાનો
 એટલે બાલકીડાંગણ. અહીં બાળકો આવે, રમે, વાતાંઓ સાંચળે,
 ગીતો ગાય, રૂચ કરે અને શરીર અને મનની તાજગી મેળવી
 પેર જાય. આવાં સ્થળો ‘સ્વપાલ’ તે માટે દરેક વ્યાખ્યાનમાં
 કહેવામાં આવ્યું હતું.

કેટલાંએક સ્થળના લોકોએ પોતાને ત્યાં “બાલકીડાંગણ”
 સ્થાપવાનો વિચાર દર્શાવ્યો હતો.

રખડતાં, રજળતાં અને બાહ્યાવસ્થાને પાણીને મૂકે કેંડી
 હેતાં બાળકોને તેમાંથી બચાવી લેવાનો એકજ ઉપાય છે. અને
 તે બાલકીડાંગણનો.

૧૯૨૨માં હા-

રોને જે વાત
 મેં મૂકી દીધેલી

તે જો બહેનો
 પાસે કરાવી

હોત તો સ્વરા-
 જ મળી ગયું

હોત પણ તે
 વખતે મને સૂ-

ઝયું નહિ. બહેનોની

શક્તિ વિશે
 પહેલાં મને

અવિશ્વાસ હતો.
 એ કામ તે

દારૂનાં પીકાં
 બધ કરાવવાનું

અને વિદેશી
 વસ્ત્રોના બહિ-

ષ્કારનું. જગતનો

ઇતિહાસ સ્ત્રી-
 ઓએ માર ખા-

ધાવું શિખવે
 છે; મારવાનું

નહિ. સ્ત્રીઓ
 હાથમાં છરી

લઈ રોકે, રીવો-
 લ્વર ફાંડી રોકે
 એ બહાદુર કહે-
 વાય અને સખ્ય કહેવાય એમ મને ગમતું
 નથી. હિંદુસ્તાનની બહેનોને એ નથી આવ-
 ડતું. અત્યારનું યુદ્ધ શાન્તિનું છે એમાં

અહેનો શોભી શકે, પુરુષોનાં કરતાં વધારે. જો
અહેનો સમજી જાય અને બહાદુરીથી આ
કામ કરે તો અહેનોએ વિદેશી કાપડનો બ-
હિષ્કાર કરાવ્યો, અને દારૂનાં પીકાં બંધ
કરાવ્યાં એમ કહેવાયું.

એટલે ખસ. મીઠાનો
કાયદો રદ થાય અને
આ એ કામ થાય તો
સ્વરાજ આપણી પડખે
છે અને લાંબા લાંબાએ
એટલીજ વાર છે. ”

આપુણએ ઉદ્-
બોધન કર્યાના એ
કામમાં પડનારી મૂશ્કે-
લીઓનો ચિતાર પણ
આપ્યો હતો. ‘ સર-
દાર પકડશે ’ એવા
શબ્દો આપુણનાં મુખ-
માંથી નીકળતાં કેટ-
લીક અહેનો નીડર-
તાથી બોલી લેતી હતી:
“ ભલેને પકડે, કેટ-
લાંકને પકડહે ! ”
ગુજરાતની આમ્ય
પ્રજામાં આટલી નિડ-
રતા આશ્ચર્યકારક છતાં
આજે સહજ છે.

ચોથી મુંબંધમાં
કાંઈ શંકા હોય તો તે
દૂર કરવા માટે ગામ-
ડાંની અહેનો જરા પણ
સંકેત વિના પ્રત્નો
પૂછતી અને એનો

ઉત્તર પણ આપુણ સતોષપૂર્વક આપતા. ત્યારે
ગુજરાતની સ્ત્રી શક્તિ કેટલી જાગૃત થઈ છે
તેવું મને ભાન થયું. ગુજરાત, એક વખત

નમાયું ગણાતું ‘ ગુજરાત, આજે વીર-વીરા-
મનાઓથી શોભીતું બન્યું છે. ‘ ઠીકું પોતું
ગુજરાત ’ ગધું અને તેની લક્ષ્મમાંથી ‘ વીર
ગુજરાત ’ જન્મ પામ્યું. એ બધા પ્રતાપ

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ.

સ્વદેશીના પ્રચાર માટે કરાવ,

મજદૂર મંડળની મેનેજિંગ કમિટીની એક સભા
અઠ તા. ૨૩મી એપ્રિલ ૧૯૩૦ ને બુધવારે સાંજે
રે. ટા. સારાચાર વાગે મંડળના હોલમાં મળી
હતી. સભાનું પ્રમુખસ્થાન લેડી સી. લક્ષ્મીબાઈ
જામોહનદાસે લીધું હતું. કમિટીએ સ્વદેશીનો
પ્રચાર કરવાને નીચેનો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો.

ઠરાવ:—“ મંડળની મેનેજિંગ કમિટી સર્વાનુ-
મતે ઠરાવ કરે છે કે—મુંબઈની સર્વ કોમની
આગેવાન સ્ત્રીઓ તરફથી મુંબઈની પ્રજા જોગ
સ્વદેશીના પ્રચાર માટે જે બહેનમાં જે અપીલ
કરવામાં આવી છે તે સારા મંડળની કમિટી આ
બહેનોને ખસ અંતઃકરણથી અભિનંદન આપે છે
અને તેઓનાં કાર્યને સમ્પૂર્ણ ટેકો આપે છે. અને
મંડળના પ્રમુખ, ઉપપ્રમુખ અને સેક્રેટરીઓને
પોતાના નામથી બહેર અપીલ બહાર પાડી મંડ-
ળના તમામ સભાસદોને સ્વદેશી કાપડના પ્રચાર
કાર્યમાં મદદ કરવાનો વિનંતિ કરવા સત્તા આપે
છે તેમજ સ્વદેશીના પ્રચાર કાર્ય માટે જે બહેનો
પોતાનાં નામો આપશે તે બહેનોમાંથી એક સભ
કમિટી નામવાની તેમજ તે કમિટીને બીજા વધા-
રનાં નામો ઉમેરવાની સત્તા આપે છે અને તે
કમિટીને મજદૂર ચળવળ સમ્પૂર્ણરીતે ફેરવેલું
નીચે તે માટે સઘળી યોજના ઘડવાનું તથા તે
કામને અંગે સર્વ વ્યવસ્થા કરવાની સત્તા આપે
છે તેમજ મંડળના સભાસદો સિવાયના ગુજરાતી
બહેનો અથવા અન્ય કોમની જે કોઈ બહેનો આ
કાર્યમાં સહાયતા આપવા બુદ્ધિ દશે તેઓની મદદ
સખ કમિટી બુદ્ધિથી સ્વીકારશે.

સાખરમતીના સંત
મહાત્મા ગાંધીજી અને
ગુજરાતના સરદાર
વલ્લભભાઈ પટેલનો.

પરિપૂર્ણ કામ-
કાજમાં ભાગ લેનારાં
બહેનોમાં મે નામેનો
ઉલ્લેખ ખાસ આવ-
શ્યક છે. એક શ્રીમતી
મીહુબહેન. કરોડપતિ
પારસી કુટુંબના આ
બહેન. કૃષ્ણી લાંબ
ગુજરાતની અમૂલ્ય
સેવા બજાવી રહ્યાં
છે. અને ભારતની
શુદ્ધામી ટકાવી રાખ-
વામાં પારસીઓ જે
કાળો આપી રહ્યા છે
તેવું જાણે તેઓ પ્રાય-
ચિત કરતાં હોય તેમ
ગુજરાતને. તેમણે
પોતાનું જીવન સમ-
ર્પણું છે. બીજાં સર-
દાર વલ્લભભાઈનાં
પુત્રી કુમારી મણિબહેન
પટેલ. એમણે પણ
પોતાના પિતાને પગલે
ચાલી ગુજરાતની સે-
વામાં દેહ અર્પણ કર્યો
છે. આ ઉપરાંત પણ ઘણાં બહેનો આમાં
સક્રિય કાળો આપી ગુજરાતની ગુજરાતજીનાં
નામને શોભાવી રહ્યાં છે.

એ પરિવહ પછી, પુરોગાની સલા મળી, તેમાં આપુણએ કહેલું વ્યાખ્યાન અપૂર્વ મનોમન્યન સૂચવતું હતું. અને વ્યાખ્યાનોથી મારું હૈયું ડોલી રહ્યું, તેમ અનેકનાં હૈયાં જરૂર ડોલી રહ્યાં હતાં.

સલાતું, કામ પત્યા પછી સંદેશ માટે હું આપુણને મળ્યો. તે વખતે તેમનાં પરિખરણ દર્શન થયાં. તેમની - આગળ કોઈનું પશુ હૈયું નથી જાય. 'પથર પશુ પીગળે' એમ કહીએ તો ખોટું નથી. તેમના ચરણારવિંદમાં મારું હૈયું નમી રહ્યું. એ પણ અપૂર્વ હતી. મારાં આખાં જીવનમાં એ ધન્ય પણ હતી એમ કહું તોય ચાલે.

આપુણએ સંદેશ આપ્યો. અને હું મીઠું ખુદેને મળ્યો. તેમની પાસે પણ સંદેશ લીધો. એ અને સંદેશ આ અંકમાં સામેલ છે. શ્રી. મીઠુંખુદેને સાત વાગ્યે ત્રીસેક ખુદેનોને લઈ વાહનનાં સાધનને અભાવે નવસારી સુધી ચાલતાં ઉપડી ગયાં હતાં. એ ખુદેનો-પગપાળાં ચાલતી ખુદેનો ગુજરાતની સ્ત્રીશક્તિઓ સમી શોભતી હતી.

દાંડી છોડતાં તો ઘણું જ દુઃખ થયું. એમ પણ થયું કે હવે અહીં જ થોભી

જાઉં. પણ પરિસ્થિતિ અને સંજોગોની લાચારીને લીધે દુઃખિત હૃદયે દાંડી છોડ્યું. એ પવિત્ર ભૂમિને વંદન કર્યાં. ત્યાં વસતા પવિત્ર આત્માને વંદન કર્યાં. ભારતની મુક્તિ માટે ઝડપી રહેલા વીરોને વંદન કર્યાં.

આવતી વખતે દશ બારેકની દુકડી આંટ સુધીનો પગપાળો જ આવી પહોંચી. ચંદ્રિકા નીતરતી હતી એટલે ખુદી રેતાળ જમીનમાં ચાલવાની એર લહેજજત આવતી હતી. આંટ પહોંચ્યા. ત્યાં ખજર પડી કે, આટના એકેએક ધરમાં મણુ-દોડમણુ એમણુ એમ વર્ષ ભર ચાલે એટલું ગેરકાયદેસર મીઠું છે. પરંતુ ત્યાં કાયદો કેવો? નવસારીથી દાંડી

સુધીના માર્ગમાં અંગ્રેજ સરકારનું રાજ્ય જ દેખાતું નહોતું, તો પછી તેનો કાયદો ત્યાં ક્યાંથી હોય? બ્રિટિશ સરકારનું શાસન ત્યાં છે એવું સિદ્ધ કરતી એકેય વસ્તુ મારી આ યાત્રા દરમ્યાન જણાઈ નથી.

આટથી ગાંડો લાડે કરી નવસારી આવ્યા અને ત્યાંથી આ મહાયાત્રાનાં પવિત્ર સ્મરણો હૃદયપટમાં અંકિત કરી ભારતની મુક્તિની ઝંખના કરતો હું મારે પથે વળ્યો. જય ભગવતિ સ્વતંત્રતે!

ધી હિન્દુ સોસીયલ ખોરીટી લોગ

ઉપરોક્ત નામની સંસ્થા કેટલાક ઉત્સાહી સેવાભિલાષી બાંધઓના સહકારથી સ્થાપવામાં આવી છે. ઉદ્દેશો નીચે મુજબના છે:-

- (૧) બાળજન સમાજની બચાવ કરવી છે, તેમ જ ખુદેને અટકાવવા એકીસ માસની પહેલી તારીખથી શારદા એકદ અમલમાં આવેલ છે. તે એકદનો બંચ યતો અટકાવવા અગર બંચ કરનારને યોગ્ય નસીયતે પહેંચાડી દાખલો બેસાડવા.
- (૨) કેટલાક ભતિય તેમજ નિભતિય ગુંડાઓ હિન્દુ સમાજની ભાજી સ્ત્રીઓની તેમજ ભાજપણુનો અગર કફોડી સ્થિતિનો લાભ લઈ જઈ જાય છે. તેવી સ્થાયેલી સ્ત્રીઓને યોગ્ય મદદ આપવા અગર સંસારી અટકાવવા.
- (૩) આ ઉપરાંત સમાજની અધોગતિ કરતી બીજી કુટુંબીઓનો અંત લાવવા બની શકતી મદદ આપવા. લીજના સમાસદો નોંધવામાં આવે છે.

આવી એક સામાજિક સેવા કરવાની ધમશવાળી સંસ્થાને તાકીદે સમાસદ થઈ અગર મદદ કરી ઉત્તેજન આપવાની ખાસ જરૂર છે.

બયોરના બારથી બે

રાત્રિના આઠથી દસ

} એકીસ ખુદી રહેશે.

લી.

આસ્તોડીયા ચક્રા,

માંડવીની પોળ બહાર નાકે,

અમદાવાદ.

લા. ત્રી. સલાડીયા.

મંત્રી, ધી હિન્દુ સોસીયલ ખોરીટી લોગ.

મુક્તિ સંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

ભારતની રંગરંગમાં, ભારતના એકે એક સપૂતમાં આઝાદીની તમન્ના પ્રકટી છે. દોઢસો વર્ષોની ગુલામીથી કંગાળ બની ગયેલું ભારત જગતના મહાપુરુષ વિશ્વવંદ્ય મહાત્મા ગાંધીજીની હાકલે, જગત અન્યું છે. અને

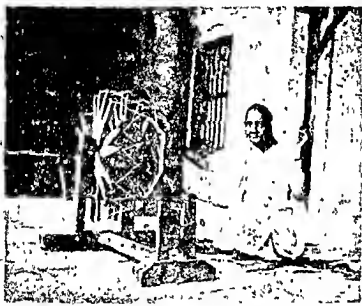
એ ગુલામીની ખેડીઓ દગાવી દેવા સંજ્ઞા થયું છે. ભારતનું આ ધર્મ યુદ્ધ છે; છે-હશે મુક્તિ સંગ્રામ છે. એમાં પુરુષ શું કે સ્ત્રી શું, બાલક શું કે વૃદ્ધ શું, સૌ દા-ખએ યાહોમ અં પલાવ્યું.

છે. ભારતની મહિલાઓ આ મુક્તિ સંગ્રામમાં કેવો ફાળો આપી રહી છે તેનું આપણે અત્રે વિદગંધાવલોકન કરીશું.

મહાત્માજીએ પોતાનાં સૈનિકોમાં બહેનોને લખત થવા ના પાડી, પરંતુ અન્યત્ર તો બહેનોનાં નામ, સ્વયંસેવિકાઓ તરીકે નોંધાયાજ હતો. મુંબાઈમાં આવાં નામો નોંધાયાં હતાં, તે અમે ગંધી અંકમાં આપી ગયા છે. ત્યાર પછી પણ અતેક બહેનોએ પોતાનાં નામો નોંધાવ્યાં છે. તેમાંના કેટલાંક

આ રહ્યાં શ્રીમતી બહેનો અંપાવતી ચેંઘાણી, ડાહીબેન-જેડીશનદાસ, નિર્મળા હરકિસનદાસ દલાલ, નિર્મળા બહેન બરશીવાળા, મણુલા મહેતા, રમાગૌરી ભટ્ટ, જડાવબેન ચીમનલાલ વિણ, સાવિત્રીબાઈ ખોરકર, જયદેવી દવે,

સુભદ્રા દવે, ઉપાકુમારી જગનલાલ હુકુમચંદ, વત્સલા મહાદેવ સામંત, રમતી-બાઈ, ગુલાબ દેવી, સુશી-લાગૌરી જા-પ.બાનાંવાળા, મથુરા-બાઈ, વગેરે. મુંબાઈમાં સવિનય

માતુશ્રી કસ્તુરબા

માટે તા. ૭ મી એપ્રિલ રાખવામાં આવેલી હતી. અને સવિનય કાનૂનભંગ માટે વરલી જનારી પહેલીજ દુકડીમાં મુંબાઈનાં એ આગેવાન મહિલા રત્નો શ્રીમતી કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય અને શ્રીમતી અવંતિકાબાઈ ગોખલે સામેલ હતાં. સવિનય કાનૂનભંગના દિન પહેલાં એટલે કે તા. ૬ મી એપ્રિલ મુઘીમાં શ્રી. રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સભા તેમજ બીજી એક બે સ્ત્રી સંસ્થાઓ તરફથી સભાઓ દ્વારા, કાકા કંગેલકર, પંડિત મુંદરજીજી, તેમજ શ્રીમતી કમલા-

દેવી, શ્રીમતી અવંતિદાસાઈ ગોખલે, શ્રીમતી રતનબેન, ડાહીબેન, વગેરે બહેનોએ મુંબાઈની મહિલાઓ ભારનમાં આઝાદી જંગમાં શો કાજો આપી શકે તે સમજાવનાં હતાં અને તેને અંગે મુંબાઈની મહિલાઓમાં ઘણી જાગૃતિ આવી હતી. સવિનય કાનૂનભંગના દિવસ પહેલાં મળેલી સામુદાયિક સભાઓમાં પણ સંખ્યાબંધ બહેનો હાજર રહેતી હતી. અને બહેનો પણ આ સંગ્રામમાં સામેલ છે એમ જતાવતી હતી.

તા. ૭ મીથી મુંબાઈમાં ખરેખરી લડત શરૂ થઈ. અનેક બહેનોના આશીર્વાદ મેળવી મુંબાઈના સત્યાગ્રહીઓની પહેલી ટુકડી વીર નરીમાનની સરકારી ફેક્ટરી આગળ ધપી. શ્રીમતી કમલાદેવી અને શ્રીમતી અવંતિદાસાઈ મોખરે હતાં. ટુકડી કૂચ કરતી વચ્ચે પરના હાથ અડી પોઇટ પર પડેલી અને ત્યાં અનેક પ્રેક્ષકોની જયજયગાના સાથે મીઠું પકાતી કાપડોનો ભંડો થયો. પોલીસ હાજર હતી. છતાં જલ્દી કાંઈ બન્યું જ નહિ હોય

તેમ માત્ર 'આવળતરના અવસરે'નું નિરીક્ષણ કરી રહી અને વિજયા મત્યાગ્રહીઓ પુનઃ મદાસભાગૃહમાં પધાર્યા. મંત્રે મોટી સંખ્યામાં સત્યાગ્રહીઓને અજિનંદન અપાયાં

જાણ્યું, મુંબાઈની લડતનો આરંભ થયો. નિત્ય આવાજ કમ પ્રમાણે મીઠું

પકવવાનું કામ શરૂ થયું. ચોપારી ઉપરથી દરિયાનું પાણી ભરી કાવતું અને મદાસભા કચેરીનાં અગાડીમાંનાં પાણીની સીમેન્ટના ક્યારાઓમાં રેડી એ પાણી મૂકતી મીઠું પકવવામાં આવ્યું. અને પછી એ મીઠાનું 'સ્વરાજ સબરસ'નું ઊંઝોડ લીકાંડ અને વેચાણ થવા માંડ્યું. મુંબાઈના નેતાઓ

પકડાવા માંડ્યા. તેમ

તેમ પ્રજામાં ઉત્સાહ

વધતો ગયો. પરિણામે

મુંબાઈના કામકામનો

સર્વ ભાર કામની

કમલાદેવી ચઢોપાધ્યાય,

શ્રીમતી નાપુ વગેરે ઉપર

આવી પડ્યો, એમ ક-

હીએ તો ચાલે.

પછી તા. ૧૦મીએ

મુંબાઈની મદાસભા ક-

ચેરી ઉપર પોલીસે દરોડો

પાડ્યો. મદાસભા કચે-

રીની ઓફિસમાં જ્યાં

મારે પોલીસ ધસી. ત્યાં

સામે શ્રીમતી પેરીનબહેન,

જમનાબેન વગેરે બહેનો

હુરજ બાંધી ઉભી રહેલી.

પોલીસે ખસી જ્યાં વિ-

નનિ કરી પરંતુ એ

બહેનો વિરોધના હતી.

શમિતકાળે હતી મ-

હેજે ખસી જતા. એવી ન હતી. દયાવાદ

મીનીટ મુખી એ બહેનોએ પોલીસને દંડાવ્યા.

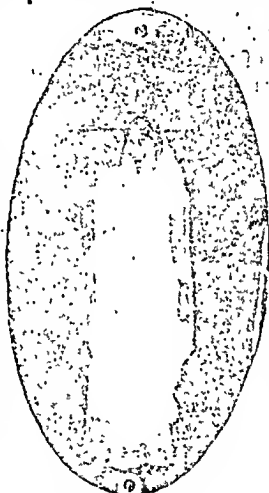
હેજે 'મુખરેડી સરકાર' (!) ની પોલીસ

બહેનોએ પણ મારી અસહ્યતાની આપણા

પ્રકટ કરી મદાસભા કચેરીમાં જતા મુખી ને

ખાદ નીચે મીઠાના ક્યારા તોડવા મારે પોલીસ

મજબૂર થયો. ત્યાં પાંચ ૧૦૦ અવરોધો

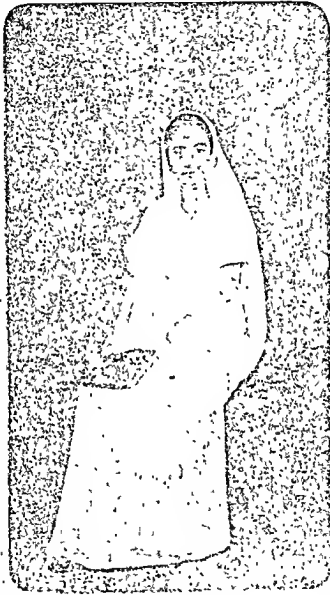

સી. લીલાવતી મુનશી

પતિને નેદમાં મોઝાદનાર વિરોધના

માથે મુંબાઈની બહેનોએ પોલીસને પોતાની ફરજ બજાવતો ત્રાસત્રાસ પોકારાઓ હતો. શ્રીમતી કમલાદેવી તેમજ બીજા બહેનોને સહજ સહજ ઇજ્જત પણ થઈ હતી. પરંતુ

ભારતની મું-કિત માટે માથું હાથમાં લઈ ફરનારી એવી રાંગનાઓને એના શા દિસાખ ! તે દિસે મુંબાઈ પ્રાંતિક મ. સમિતિના મંત્રી શ્રી. આબીદઅલી, ઉપરાંત યુવક નેતા શ્રી. મહેરઅલી અને ભાઈ માદ્રીક પટેલયા. એટલે પતિની ખાલી પડેલી જગ્યા પૂરવા મારે મીસીસ આબીદઅલીએ રજાગણમાં મંપત્રાનું લાઈ સાદિકનો વ્યોરુદ માત્રુથી પણ સાદિકને વિદાય આપતાં પોતાને 'મો સાદિક હોત' એવી અભિપ્રાય વ્યક્ત કરી.

સૌ. ગુલુવંતજીન ધીયા પતિને જ્વેતમાં મોક્ષનાર વીરોગતા

પોલીસના ઝુલ્મનો આ વતોવ મુંબાઈની મહિલાઓમાં અજબ ચેતન લાવવા માટે બસ હતો. હાલ પડી અને પડી તો મુંબાઈના એકેક લતાની સંખ્યાબંધ બહે-

નોએ હાથમાં લોટા લઈ દરિયાતું પાણી લઈ આવી મીડું પકવવા માંડ્યું. મુંબાઈની સરકારને એ બહેનોએ 'નરો ચોખ્ખું' આપવાનું કયું ! પણ સરકાર એ જગદંબાઓને હાથ

અગાડી શકતી નહતી. કદાચ તેને લાયકાઓ હશે કે એ જગદંબાઓ કોપરો તો તેના શ્રાપથી આખીયે મિટિલ સસ્તનત આપ થઈ જશે ! હજીએ સંખ્યાબંધ બહેનો દરિયામાંથી પાણી લઈ આવી કોન્સેલ લાઉમના ક્યા-રાઓમાં રેડી આવે છે. એટલે મુંબાઈમાં સ્ત્રી સંકિત બન્યું છે એ માટે બીજા કોઈ પુરસ્વાની જરૂર નથી રહી.

અને ગેર-કાયદેસર મીડું તો અનેક ધરોમાં પ્રસારી રહ્યું છે મુંબાઈમાં લાખો જોવા

કોઈ ધર હશે જેમાં ગેરકાયદેસર-સરકારની નજરે-પણ આપણી નજરે તો સ્વરાજ સમરમતી પ્રસાદી ન પહોંચી હોય. શ્રીમતી કમલાદેવી, શ્રીમતી મુસોજિની નાયક, શ્રીમતી

લીલાબહેન મુનશી, ઉપરાંત ખીજી ઘણીએ બહેનો છડેચોક એ ગેરકાયદેસર મીઠાનું વેચાણ કરી રહ્યાં છે. શ્રીમતી કમલાદેવીએ તો હાઈકોર્ટમાં મુદ્દાં એ ગેરકાયદેસર મીઠું વેચ્યું છે અને પોલોલાખ રૂપેયા એકત્ર કર્યાં છે. શ્રીમતી સરોજિની નાયડુએ પણ દશ-આર હજાર એકત્ર કર્યાં હશે.

સ્વરાજ સંબંધનું વેચાણ તો ચાલીજ રહ્યું છે ત્યાં મહાત્મા ગાંધીજીએ બહેનોને મદનિષેધ અને વિદેશી વસ્ત્ર બહિષ્કારનું કામ સોંપ્યું છે. મદનિષેધ માટે મુંબાઈમાં દારૂનાં પીઠાંની ચોરી કરવા માટે ૨૫૦૦ સ્વયંસેવિકાઓની માગણી શ્રીમતી હંસા મહેતા, શ્રીમતી જયશ્રીબહેન રા-યજી, લીલાવતી ખેંડર, વગેરે બહેનોની સહી નીચે થઈ છે. ખીજી બાજુએ મદનિષેધ અને વિદેશી વસ્ત્રબહિષ્કાર બંને માટે પીઠાં અને વિદેશી વસ્ત્રોની દુકાનો

પર ચોરી કરવાના કામગીર શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ, શ્રીમતી લીલાવતી મુનશી, રતનબહેન મહેતા વગેરેએ ‘દેશસેવિકા સંઘ’ની સ્થાપના કરી છે.

મુંબાઈમાં વિદેશી વસ્ત્રના બહિષ્કારની પ્રવૃત્તિ પણ જોશબેર ઉપરી છે. બહેનોની સલાહો લરાય છે તેમાં ખાદી અને સ્વદેશીને ઉત્તેજન આપવાનું બહેનોને જણાવાય છે.

મુંબાઈની પ્રવૃત્તિમાં સર્વ જાતિની બહેનો ભાગ-લીએ છે અને તેમાં કેળી બેદલાવને જરૂરે સ્થાન નથી એ જાણનાં મૌને આનંદ થશે.

પરાંઓમાં પણ શ્રીમતી ગંગાબહેન પટે-લની આગેવાની હેઠળ મદનિષેધ અને વિદેશી વસ્ત્રબહિષ્કારની પ્રવૃત્તિ ઉપારી લેવામાં આવી છે. પરાંઓની મહિલાઓની પ્રવૃત્તિ સંબંધમાં જુદોજ લેખ અન્યત્ર અપાયો છે એટલે તેનો વિશેષ ઉલ્લેખ અત્રે નહિ કરીએ.

મુંબાઈની પ્રવૃત્તિ સમેટી લેતાં એટલે ઉલ્લેખ ખાસ કરવાની જરૂર છે કે શ્રીમતી કમલાદેવી ચર્ટાપાધ્યાય અને શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ મુંબાઈને અગ્રભાગે રાખવામાં અગ્રાગ

કાળો આપી રહ્યાં છે. શ્રીમતી કમલાદેવી ચર્ટાપાધ્યાય અને શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ બંને આંતરરાષ્ટ્રીય જગતમાં વિખ્યાત છે. શ્રીમતી કમલાદેવીએ તો ભારતના આઝાદી જંગમાં ઝંપલાવવા માટે અખિલ ભારત મહિલા પરિષદનાં વ્યવસ્થાપક મંત્રીપદેથી પણ રાજીનામું આપી દીધું છે અને આજે મુંબાઈ

સૌ. સરોજિની નાયડુ

છતે તેમની વ્યવસ્થા શક્તિનો સાક્ષાત્કાર થયો છે. મુંબાઈની પ્રવૃત્તિનો મુખ્ય આધાર આજે એ નણુંદ, ભોળાઈ ઉપર જ છે. શ્રીમતી કમલાદેવી, શ્રીમતી સરોજિની નાયડુના ભાળી થાય છે એ જાણનારાઓને ‘નણુંદ ભોળાઈ’ શબ્દથી આશ્ચર્ય નહિ થાય. મુંબાઈની એ બંને ખરેખરી સૌ શક્તિઓ છે. મુંબાઈ સરકારનો એમની સામે ડાળો તો ક્યારનો ફરજી રહ્યો છે પરંતુ સૌસન્માનની ભાવના કરતાં આંતરરાષ્ટ્રીય સમાજમાં તિરસ્કાર પામવાના ભયે હજી સુધી એ બહેનો ઉપર હાથ અડકાયો નથી. છતાં મુંબાઈ

સરકાર ક્યારે પોતાનું બેલું ને ગુમાવે એનું કાંઈ કહેવાય નહિ..

હવે આપણે ગુજરાત-મહાગુજરાત તરફ

વળીશું. દાં.

ડીમાં તેમજ

સુરત, ભરૂ-

ચ, અદવ-

પુર, આટ,

ધોનેરા તેમ-

જ અન્યત્ર

જ્યાં ત્યાં

જાવવાનો

ત્યાં ગ-

ચેલી છે ત્યાં

ત્યાં અસ-

ખ્ય બહેનો-

એ સવિનય

કાનૂન ભંગ

કર્યો છે. જ-

લાલપુર તાલુકામાં તો બહેનો વર્ષબર

ચાલે એટલું મીઠું પણ ઘરમાં ભરી

મેડી છે. વળી જલાલપુર, બોલપાડ,

સુરત, અને ભીમરાડમાં માતૃશ્રી

કરવરઆ, મીસ હમીદા તૈયબજી,

શ્રીમતી મીકુબેન પીટીટ, અને મીરીસ

ગુલાબજીએ દેસાઈની આગેવાની

હેઠળ બહેનોએ દારૂ તાડીનાં પીંઠાંની

ચોરી શરૂ કરી દીધી છે અને તેને

પરિણામે ત્યાંના પીંઠાંમાં આજે ચલી-

યું સરખું પણ ફરકતું નથી. સુરતમાં

સૌ. ગુણવંતજીએ ઘીયા પણ

આં પ્રવૃત્તિમાં આગેવાની ભર્યો ભાગ

લીએ છે. શ્રી. રોહિણી દેસાઈનું નામ

પણ ઉલ્લેખના યોગ્ય છે. એટલે સુરત

જિલ્લામાં હામહામે આ પ્રવૃત્તિમાં

બહેનો ઝંપટાવી ચૂકી છે. ભરૂચમાં તેમજ

ખીજે સ્થાને પણ અંબેડકરો પ્રેરેપ્રેરે સહકાર

છે અને ગુજરાતનું પાટનગર અમદાવાદ

કાંઈ ઓછું શાન્ત બેસી રહે ? ત્યાં સૌ. શારદાજીએ મહેતા, શેઠ અંબાલાલ

સારાલાઈનાં પુત્રી કે. મદુલાજીએ, સ્વ.

દાદાભાઈ ન-

વરેજીનાં પૌ-

ત્રી શ્રી. જો-

રશેદ જીએ,

શ્રીમતી ઇ-

ન્દુમતી દિ-

વાન, કે. સા-

વિત્રી જીએ,

લેડી તનુમ-

તી, વગેરે

એ વિદેશી

વસ્ત્ર બહિ-

ષ્કારની ઝું-

બેશ ઉપાડી

છે, અને ભા-

પણો, સર-

ધસો દ્વારા

વિદેશી વ-

સ્ત્રોનો બહિ-

ષ્કાર પ્રચાર-

વા માંડ્યો

છે. ત્યાંના

મજૂર સંઘ

તરફથી પી-

ંઠાંની ચોરી

સફળ તાથી

ચાલતી હોય

એ બહેનો

પીંઠાંની ચો-

રી કરનાર

નથી. જતાં

સૌ. હંસાજીએ મહેતા

મુળાઈમાં પોકેટીંગ પ્રવૃત્તિના આગેવાન

સાહિત્ય તથા ભાષણો દ્વારા મઘનિષેધનો પ્રચાર

તો તેઓ કરે જ છે. ગેરકાયદેસર મીઠું વેચતું

એ તો બહેનોનું સામાન્ય કાર્ય થઈ પડ્યું છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં સ્વયંસેવિકાઓ માટે તાલીમ વર્ગ પણ ખોલવામાં આવેલો છે.

કાઠિયાવાડમાં પણ અનેક બહેનો ગેર-કાયદેસર મીઠું લીંચે છે. અને લડતમાં ઝંપલાવવા તૈયાર છે.

હવે આપણે દિલ્લી તરફ વળીએ. દિલ્લીમાં સવિનય કાનૂનભંગ થતાં શ્રી દેવદાસ ગાંધી અને ખીજા આગેવાનો પકડાયા તેમાં સ્થામી શ્રદ્ધાનંદના પુત્રી શ્રીમતી સત્યવતીદેવી અને પંચમના અગ્રણી મદિ-લા કાર્યકર્તા શ્રીમતી પાર્વતીદેવીને પણ ધિ-રિશ સરકારના સ્ત્રી સન્માનના ભારનાને બા-લુએ મરા પકડ્યાં હતાં. શ્રી. દેવદાસ અને ખીજા આગેવાનોને સગ થઈ. તેમાં એ બહેનો પણ સમાયેલાં છે કે કેમ તેનો સ્પષ્ટ ઉત્તર આપણે પણ જગાએ થયેલો જણાવો નથી. ઉપરાંત મીસીસ ઇન્દીરા આગેવાની હેઠળ બહેનો-એ વિદેશી વસ્ત્રોની દુકાનો પર ચોરી કરવા માંડી છે. “બંગડી સંઘ” નામની એક સંસ્થા ત્યાંની બહેનોએ સ્થાપી છે અને એ સંઘની બહેનો ચોરી કરે છે. તેમાં અત્યાર સુધીમાં સારી સફળતા મળી છે.

લાહોરમાં યુવકોમાં માનીતા થઈ પડેલાં મીસ ઝુંત્સીએ પણ સવિનય કાનૂનભંગ કર્યો છે.

બંગાળ તો વળી સવિનય કાનૂનભંગ માટે બધાં કરતાં આગળ વધી ગયું છે. ત્યાં સવિનય કાનૂનભંગ માટે બહેનોની જુદીજ સમિતિ સ્થપાઈ છે અને એ સમિતિદ્વારા સરકારે કાઠિયામાં આવે છે સભાઓ ભરવામાં આવે છે અને સવિનય કાનૂનભંગ કરવામાં આવે છે. ફાજદારી કાયદાની ૧૪૪ મી કલમ પ્રમાણે સંભાળધીનો દુકમ થયો હતો પરંતુ શ્રીમતી જયેલીમંથી ગંગુલીએ એ કાયદાનો અનાદર કરી બહેર સભામાં ભાગણ આપ્યું હતું. પોલીસે બળજબરીથી મહા વિખેરા નાખવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. અને તેથી કેટલાકને ઇજા પણ થઈ હતી. વિદેશી કાયદાની દુકાનો પર ‘ચોરી કરવાનું’ કામ પણ સારું થયું છે. શ્રીમતી હર્મિલા દેવી, શ્રીમતી શાન્તિદેવી, મોહિની દેવી, ગિરિઆલા શાય, હેમ-પ્રભાદેવી, અશોકલાદેવી વગેરે બહેનો સુંદર કામ કરી રહ્યાં છે.

સૌ. નિર્મલા કેવળરામ જોશી
પતિ સાથે યુદ્ધમાં નેડાયાં છે

કાનપુરમાં પણ શ્રી-મતી લુગલદેવી, શ્રીમતી રૂપકુમારી આગા, મીસીસ સીતાદેવી શર્મા, શ્રીમતી વાસંતીદેવી, તેમજ અન્ય બહેનો સંઘામમાં ઝડપી રહી છે.

અને અલાહાબાદમાં રાષ્ટ્રપતિ જવાહરલાલ નહેરૂનાં પત્ની શ્રીમતી કમલાદેવી નહેરૂ, પંડિત જવાહરલાલનાં માવૃત્રી સરપ-રાણીદેવી, પંડિત શ્યામલાલ નહેરૂનાં પત્ની શ્રીમતી હમા નહેરૂ, પંડિત મોતીલાલનાં પુત્રી

શ્રીમતી કૃષ્ણા નહેરૂ માથે અનેક મદિલાઓ કાપવાલાગ કરી ચૂકી છે. વિદેશી વસ્ત્ર અધિકારનું પણ પ્રચાર કાર્ય ચાલી રહ્યું છે.

મદ્રાસમાં મીસીસ ડી. પ્રકાશમની આગેવાની હેઠળ બહેનોએ કાપવાલાગ કર્યો હતો.

આ ઉપરાંત, કરાંચી, મદરાસ, કલ્કત્તા,

મધ્યપ્રાંત વગેરે સર્વથળે ભારતના મુક્તિ સંગ્રામમાં મદિલાઓ પોતાનો અંપૂર્ણ દિસ્સો આપી રહી છે. ભારતને સ્વતંત્ર બનાવવામાં ભારતના યુદ્ધોના જેટલો દિસ્સો સ્ત્રીઓએ પણ આપ્યો છે એટલું કહેવાકવા પૂરતું કાર્ય ભારતની મહિલાઓ કરી રહી છે. જ્ય ભારતની સ્ત્રીશક્તિનો !

ગુજરાતની બહેનો

‘ગુજરાતી’ના વપતંત્રીને શ્રીમતી મીઠુ બહેન પીટીટ તા. ૧૭-૪-૩૦ ને રોજ નીચેનો સંદેશ આપ્યો હતો.

હાલનાં ધર્મયુદ્ધમાં પુરંધો જે ભાગ આપી રહ્યા છે તે જોઈ બહેનોએ ભેરો રહેવાનું નથી. બહેનોને માટે બે કામ મહત્વાકાંક્ષી છે. એક મરુતિરેષ; અને બીજું પરદેશી કાપડનો બહિષ્કાર. એને માટે દબરોની સંખ્યામાં બહેનોએ નીકળી પણ જ્યાં પોતાનો પૂરેપૂરો દિસ્સો આપી સરકારે જે સંખ્યાકની રાજનીતિ રાખે કરી છે તેનો બહેન જવાબ આપવાનો છે. માટે ગુજરાતની-હિન્દુસ્તાનની બહેનો પાસે દૂં પ્રાપ્તના કરૂં છું કે વપત ગુમાવ્યા વિના ભમ બને તેમ જલદી આ કામ જવાબ લેવું.

નોંધ

ભા. રત-સપૂત, વિશ્વવંદ મહાત્મા ગાંધીજીએ તા. ૧૨મી માર્ચે સાબરમતીના તટથી પોતાની ઐતિહાસિક કુચ યાત્રાનો યુગધર્મ ઓરંભી અને હિંદની પ્રભને સત્યાગ્રહના મહામંત્રની દીક્ષા હેઠળ, જગતભરની પ્રચંડ બ્રિટિશ રાજસત્તાને પડ-કાર દીધો ત્યારથી કાયદાનો સવિનય ભંગ એ આજનો યુગધર્મ બન્યો છે ભારતવર્ષના પ્રત્યેક નરનારીનો, આબાહુદ્ધ સર્વનો એ યુગધર્મ બળવવાનો હતસાદ આજે હજી ઓળંગી ગયો છે. સાબરમતીના સંતની તપશ્ચર્યાએ આજે આખા ભારતવર્ષને સ્વાતંત્ર્યના સંગ્રામમાં ખડો કરી દીધો છે અને બ્રિટિશ સક્ષતતત્ત્વ ઇંદ્રાસન ડોલાવી મૂક્યું છે. દેશના સર્વ પ્રાંતોમાં ઠેર ઠેર મીઠાના કાયદાનો ભંગ કરવાની પવ્તિ ચાલી રહી છે. એ સર્વમાં શુભશત સર્વની મોખરે હોય એમાં નવાઈ નથી. ગાંધીજીના એ શુભશતે વાણીયાવેડા છોડી દીધા છે; નફાતોટાના હિસાબ માંડવા મૂલ-ત્વ શપ્થા છે. આજે તો એને સ્વરાજ્ય ઘર કરવાની તાલાવેલી લામી છે. ધોલિરા-વિરમઆમથી માંડીને મુંબાઈ સુધીનો મહાશુભશતનો પ્રદેશ સંગ્રામની એક મહાન છાવણી બની ગયો છે. છલ્લે છલ્લે અને તાલુકે તાલુકે સંગ્રામના મોરચા મંડાયા છે, અને અત્યાર સુધીમાં તો મીઠાના કાયદો આપણે નાણુદ કરી દીધો છે. સરકારના નોકરો અને થોડાક ખુશામદખોરોને બાદ કરતાં આખી પ્રભએ એક ચા બીજા પ્રકારે આ કાયદો નાણુદ કરવામાં પોતાનો ફાળો આપ્યો છે. ફક્ત જીવાનો જ નહિ પણ વૃક્ષોએ અને બાળકોએ પણ આ હડતમાં પોતાનો હિસ્સો હતસાદથી અને નિઃરતાથી આપ્યો છે. જેલ જવાની બીક તો હવે ભાગ્યેજ કોઈને ડરાવી શકે છે. સરકારે આ પ્રવૃત્તિના પ્રાણરૂપ અનેક આગેવાનોને અત્યાર પહેલાં પરદેશ કરી પોતાના મહેમાન બતાવ્યા છે,

એટલું જ નહિ પરંતુ એ કાયદાનો ભંગ કરનાર આમલર્થ પર અમાણી સીતમો ગુલરવા માટે પોતાની બનતું સર્વ ક્યું છે. નેતાઓને સળ કરવામાં એણે પોતાની ન્યાય પદ્ધતિની પોલ લગાડી પાડી છે અને રાજકીય કારણોને ખાતર ન્યાયનું કીલામ ક્યું છે. એકજ પ્રકારના ગુન્દા માટે જુદે જુદે રથજે જુદા જુદા પ્રકારની સત્તાએ એ નેતાઓને કરવામાં આવી છે. આટલું છતાં એવી ધરપકડો નામની જ થઈ છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી. સરકાર પાસે મોટી સંખ્યાને જેલમાં રાખવા માટે પૂરતી જગ્યા નથી એટલે તે ફક્ત ગણ્યાગણ્યા નેતાઓને જ પકડે છે અને જેલમાં પૂરે છે. બાકીના સત્યાગ્રહીઓને તે મારફત ડરી સતાવે છે; નિઃશસ્ત્ર ટોળાપર લાડીવાળા સીપાઈઓ છોડી મૂકી નિર્દોષનો લોહી રેડવામાં બંદાડેરી મારે છે. આવા વર્તનના પરિણામ સરકાર ધારે છે તે કરતાં ઉલ્ટાંજ આવે છે. સરકાર માનતી હરો કે એમ કરવાથી લોકો ડરી જશે અને યજ્ઞવળ દબાઈ જશે. પરંતુ એથી લોકો વધારે મક્કમ બને છે અને વધુ ને વધુ નેતાઓ બંદાર પડતા જાય છે અને સત્યાગ્રહીઓની સંખ્યા વધતી જાય છે, ઘટતી નથી.

આ હડતમાં બંદેનોનો હિસ્સો પણ જેવો તેવો નથી. વ્યક્તિગત બંદે બંદેનોનો હિસ્સો નાંચે આ હડતમાં કેવો અને કેટલો આત્મભોગ આપ્યો છે અને આપે છે તેની સવિસ્તર નોંધ અને અન્યથ આ અંકમાં આપી છે. આખા દેશમાં અનેક માતાઓએ પોતાના બાળકોનું આ યજ્ઞમાં બલિદાન આપ્યું છે. અને પત્નીઓએ પોતાના પતિઓને હસ્તે મુખરે જેલમાં મોકલી આપ્યા છે. એ માતાઓ અને પત્નીઓએ તેમજ અન્ય બંદેનો-એ એ જ ક્ષણે પોતાના સક્રિય અને સંગીન ફાળો આ હડતમાં આપ્યો છે. તેમની હાજરી પુરૂષ સ-

ત્યાગ્રહીઓ માટે પ્રેરક બની છે. એટલું જ નહિ પણ તેમના મોલન પણ કાંઈમાં રાખી રાખી છે અને અહિં સંઘર્ષ તેમની પાસે સર્વાંશે પાલન કરાવ્યું છે. મુંબાઈમાં સી. સરોજિનિ નાયક અને સી. કમલાદેવી યદોપાધ્યાય, શ્રી રતનબહેન મહેતા, સી. પ્રીતમબહેન કેપ્ટન વગેરે સાથે મુઝી રહ્યાં છે. એ સર્વમાં સી. કમલાદેવીએ તો હાથ કરી છે. આખા મુંબાઈને સત્યાગ્રહી-ગાંધી મીઠું ખાતા કરી દરેક પ્રભાત પાસે સવિનય બંજ કરાવ્યો છે. મુંબાઈમાં એ બહેનોની હરોલમાં સી. બહેન લીલાવંતી મુન્શી પણ પતિને હરતે ચોટે નેવ ચોકલી જોડાયાં છે. મુદ ગાંધીજીની નજીક શ્રી. મીઠુબહેન, માતૃશ્રી કસ્તુરબા, વગેરે પીકાંપર પીકેટીંગ મુન્શી કાર્ય કરી રહ્યાં છે. મુરતમાં સી. શુભરંત બહેન એમના પતિ ડૉ. ધીયાને એવાજ મીઠી-નોરાંવનાને શોભે એવા-વિદાય દીધી છે. ખેડા અને અમદાવાદે ખાડી નથી રાખી સી. સારદાબહેન, કે. મુદલાબહેન વગેરે એ હડતાન મેદામાં ધુમી રહ્યાં છે. ધોલરાના સત્યાગ્રહી સરદાર બાહ અમૃતલાલ શેઠને તેમના પત્ની સી. રુક્મણીબહેન અને પુત્રી ચિ. લામુબહેન વિદાય દીધી છે આમ આખા ગુજરાતમાં અને હિંદમાં મહિલાઓ પ્રાચીન ઇતિહાસની-સામ્યુઅલ નમાનાના શૌર્ય અને ગૌરવની ઝાંખી કરતી રહી છે. તેઓ છોટોક સવિનય બંજ અંદરે છે છતાં સરકાર તેમને પકડતી મથી. એ અગેવાન બહેનો હપરાંત મુંબાઈમાં તો પ્રત્યેક મકાનમાંથી મહિલાઓએ દરિયાનું મીઠું લાવી અને તે પકાવી તેમજ હપથોત્તમાં લઈને સવિનયસંગ કપો છે. સરકાર કોને અને કેટલાને જેલમાં પૂરશે ?

પરંતુ હજી તો હડતાની શરૂઆત છે. અત્યાર મુખીમાં સ્વાતંત્ર્યની વેદી બહેનોનું વિશેષ કામ પર અનેક બત્રીસ વહાણના બંદિહાન ચઢી ચૂક્યાં છે અને હજી ચક્રો આ હડતામાં સીંચીએ ને લાગ લોધો છે તેની પ્રશંસા કરતા છતાં મુખ્ય સેનાધિપતિ ગાંધીજી તેમને એ કાર્યમાંથી ખસી જવા અને તેમનું પોતાનું ને ખાસ કામ છે તે ઉપાડી લેવા આજી આપે છે. આ ખાસ કામ શાં છે તે ગાંધીજી પોતાના એક લેખમાં સ્પષ્ટ કરે છે, ને લેખ અંગે આ અંકમાં અગ્રેષ્ઠ છાપીએ છાંચે

તેમાં જણાવ્યા મુજબ ને બહેનોને આજને પ્રસંગ સુગમ જાનવવાની તાલાવેલી લાગી હોય તેમજે મહાનિર્ધેષ અને સ્વદેશી પ્રચારની પ્રવૃત્તિ ઉપાડી લેવાની છે. અલબત્ત પોતાના પુત્રોને, પતિઓને કે પિતાને દેશની આઝાદીની આ હડતામાં જોડાવાની પ્રેરણા બહેનોએ જ પાત્રાની છે. પરંતુ તે હપરાંત ન્યાયે પુરવો કાવધાનો સવિનય બંજ કરતા હોય ત્યારે તેમજે પોતે આ બંને પ્રકારના કાર્યો કરવાનાં છે. ૧૯૨૧ ની હડતા વખતે પીકાં અને પરદેશી કાપડની દુકાનો પર પીકેટીંગ કરવાનું કામ પુરુષ-સ્વયંસેવકોએ ક્યું હતું. તે વખતે એ કાર્યને જોઈએ તેટલી સફળતા મળી ચક્રી નહિ, કારણ સ્વયંસેવકો ખસે તેટલા શાંત રહે તે છતાં સ્વાર્થીઓ અને સરકારના માણસોએ ઉરકેરણી કરીને હુલ્લોડો અને ભાંગફોડ કરાવ્યાં. એમાં માર સ્વયંસેવકોએ સહી લીધો હશે છતાં મારફાડ ને તોફાન કરવાની જવાબદારી તેમને જ માથે આવી. એવા પુરુષ સ્વયંસેવકોને ઠેકાણે સ્ત્રી-સ્વયંસેવિકાઓ હોત તો મારમારી કે ભાંગફોડ કરવાના આજીપ તેમના સામે કદી પણ લાવી ન શકાત અને હડતાને પૂરી ફતેહ મળી હોત. આ કારણે ગાંધીજીએ એ કાર્યો પાછા પોતાના સમય અને શક્તિ અર્પવા અને દેશની સેવા એ રીતે કરવા બહેનોને આજી દીધી છે.

પીકાંઓ અને પરદેશી કાપડની દુકાનો પર પીકેટીંગ કરવા માટે બહેનોની યોદ્ધા સંખ્યાની જરૂર છે. એ કાર્ય માટે મુંબાઈમાં દેશ સેવિકા સંઘની સ્થાપના કરવામાં આવી છે અને જાણીતા અગેવાન બહેનોએ સર્વને સ્વયંસેવિકા તરીકે જોડાવા વિનંતિ કરી છે. અમને આજી છે કે મુંબાઈની મહિલાઓ એ વિનંતિના જવાબ યોદ્ધા સંખ્યામાં આવશે. ને બહેનો એ કાર્યમાં જોડારો તેમજે દિવસનો અમુક નામ-અમુક કલાક આપવા પડશે. એટલે ને બહેનોએ એ માટેની અનુકૂળતા હોય તેઓએ એમાં ઝંપલાવી શકશે. હપરાંત કેટલાક લતાઓમાં આવેશ પીકાં પર પીકેટીંગ કરવા જતાં મવાલીઓની સતામાગીના પણ લેખ થયું પડે. અલબત્ત તેમના રક્ષણ માટે કદાચ સ્વયંસેવકોની ગોઠવણ કરવામાં આવશે,

પરંતુ તેમ ન થાય તો એ બહેનોએ કોઈ પણ પ્રકારની સહાયની આશા રાખ્યા વિના પોતાની ફરજ બજાવવી પડશે. આ કારણે એ કાર્યમાં અડચતિ ધિમતવાળી બંદાફર બહેનો ન જોડાય એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

પીકેટીંગ ઉપરાંત બીજી પણ અનેક રીતે એ બે દિશામાં કામ કરી અન્ય પ્રકારે. બહેનો પોતાની ફરજ બજાવવી શકે છે. દારૂની બદી ઝાઝી

કરવા માટે તેઓ ખાસ કરીને મજૂર અને દલકા વર્ગોની સ્ત્રીઓમાં અસરકારક પ્રચારકાર્ય કરી શકે. એ વર્ગની ઘણી સ્ત્રીઓ પણ દારૂ પીતી હોય છે. તેમને એ બદીમાંથી બચાવવાના પ્રયત્નો ઉચ્ચ વર્ગની બહેનોએ કરવાના છે. ઉપરાંત જેમના પતિ દારૂડીયા હોય તેવી કમનશીબ બહેનોને પતિની એ લત છોડાવવા તેની સાથે સત્યાગ્રહ કરવાનું એ બહેનોએ ન શીખવવું પડશે. સ્વદેશી કાપડના પ્રચાર માટે તો ફરક બહેન ધારે તો બહુ બહુ કરી શકે એમ છે. સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે આજે દિલ્લી પ્રભ ને દુરમન સાથે લડી રહી છે તેના સંબંધમાં ગાંધીજીએ એક સુંદર કલ્પના કરી છે. એ દુરમન ૩૦૦ માથાં ધરાવતો રાવણ રાજ છે. એ ૩૦૦ માથાં તે દિલ્લીના જુદા જુદા રજવાડા ઉપરી ગેરા હાકેલો. એ રાવણના હાથ પત્ર તે હાથ નીચેના નાના અમલદારો. પરંતુ એ રાવણનું પેટ તો લોકેશીવર છે; અર્થાત્ ઇચ્છાંકનો કાપડ સુવરનો જીવી છે. આપણે અંગ્રેજી કાપડ-સુવર વાપરી એ પેટમાં ધોરાક નાંખી રહ્યા છીએ અને એ રાક્ષસરાજને જીવંતો રાખીએ છીએ. એ રાવણને મારવાનો ઉપાય આપણા રામે-ગાંધીજીએ બતાવ્યો છે. અને તે એ કે રેંદીઆ રૂપી ધનુષ્યમાંથી નીકળેલું જાદૂી રૂપી બાણ એના પેટમાં મારવું એટલે એ રાક્ષસ આપોઆપ મરી જશે. આ બાણ મારવામાં દેશની ફરક વ્યક્તિ ખાસ કરીને બહેનો યથાશક્તિ સહાય આપે તો એ રાક્ષસને મારી સ્વતંત્રતા મેળવવાનું કામ બહુ દુસ્તર નથી. ને બહેનો રેંદીયા કાંતી પોતાના ઉપયોગ પુરતું કાપડ પેદા કરી શકે તેણે તે ફરજ બજાવવી જોઈએ. ને એ કાંતી શકે એમ ન હોય તેઓ પોતાના

માટે સ્વદેશી કાપડ વાપરવાની ન પ્રતિજ્ઞા લે અને પોતાના કુટુંબીજનો પાસે પણ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવડાવે. આવી પ્રતિજ્ઞા ઘેર ઘેર લેવાય તો પરદેશી કાપડની દુકાન પર પીકેટીંગ કરવાની જરૂર પણ ન રહે. કોઈ ખરીદવા ન લાયક એટલે વેપારીઓએ પોતાની દુકાન બંધ કર્યું ન છુટકો છે. એવા વેપારીઓ ખુશીથી સ્વદેશી કાપડ વેચતાં થઈ જશે. આ કાર્ય ઉપાદી લેવાનું કામ દેશના સ્ત્રી મંડળોનું છે. સુબાઈમાં એવું આગેવાન મંડળ શ્રી ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રી મંડળ છે એ મંડળ ધારે તો વ્યવસ્થિત યોજના સાથે પ્રવૃત્તિ કરીને ચોક્કસ સમયમાં ને પોતાના સભાસદોના ૩૦૦૦ કુટુંબોને સ્વદેશી વસ્ત્રધારી બનાવી દે. એટલું ને નહિ પણ એ સભાસદો દ્વારા સુબાઈની આખી ગુજરાતી જનતાને સ્વેચ્છાથી પેટોની વળી શકે. આ કાર્ય પાર પાડવા માટે મંડળે એક ખાસ કચેરી છે અને કાર્યની શરૂઆત કરી દીધી છે ને બહેનો આ કાર્યમાં ફાળો આપવા ઉત્સુક હોય તેમને સ્વયંસેવિકા તરીકે નોંધી તેમની મારફત માળે માળેથી સ્વદેશીની પ્રતિજ્ઞા ઉપર સહીઓ મેળવતો, એવી બહેનોના પ્રયત્ન સરખસો નીકળશે અને સ્વદેશીના ગીત ગાતાં આખા શહેરમાં ફરશે સ્વદેશી કાપડ ઉત્પન્ન કરવા માટે યોગ્ય વ્યવસ્થા થશે એટલું જ નહિ પણ એક સ્ટોર સ્થાપી ખાત્રીનું સ્વદેશી કાપડ જમને જોઈએ તેમને મેળવવાનું સુલભ કરી અપારો આ અને આવા બીજા અનેક પ્રકારે સ્વદેશી પ્રચારનું કાર્ય મંડળ કરશે. દોહ્લીમાં જિલ્લાહી બહેનોએ “બંગડી સંઘ” સ્થાપી ને સ્વયં કાર્ય કરવા માંડ્યું છે, તે અનુકરણીય છે. એ બહેનો ને પુરવેશ સ્વદેશી વસ્ત્ર ન લે તેમને ખેંચવા માટે “બંગડી પણ તૈયાર રાખે છે અને તેથી જ એમના સંઘનું નામ “બંગડી સંઘ” પડ્યું છે. આવા અનેક અસરકારક ઉપાયો પોતે દેશ જરના સ્ત્રી મંડળો સ્વદેશી પ્રચારનું કાર્ય સફળતાપૂર્વક કરી શકે છે. અને રાવણરાજનું પેટ ફાડવામાં આપણા રામ-ગાંધીજીને મદદ કરી શકે છે. અમને આશા છે કે ફરક બહેન આ અણીને સમયે પોતાની ઉપયોગી સેવાનો ફાળો જરૂર મારવાનું મન રાખે.

શુભસુંદરી

શુકિતસંપ્રાપ્તિ મહા સેનાપતિ

પ્રેક્ષક]

વિશ્વવંદ્ય મહાત્મા ગાંધીજી

["ગુજરાતી"]

—અત્યારે ધરવડા જિલ્લામાં સરકારના મહેમાન છે—

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ અને અન્ય સંસ્થાઓએ યોજેલું
મહિલાઓનું સરઘસ.

ગુણસુંદરી

અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુસ્તક ૧૪ મું

જુન ૧૯૩૦

[અંક ૪ થો]

મીઠી મહારી

[આવી મહારી કુંપડીને આજ મહારા સ્વામી...એ દાગ]

મીઠી મહારી જન્મભૂમિ મુખકાર,
હિન્દમૈયા ! પાચે પડું વારવાર.

ધનધાન્યની ન ખોટ ન્યાં લગીર છે,
હળવાં નરવાં નવાણનાં ન્યાં નીર છે;
જેની સંસ્કૃતિથી મોઢે સંસાર,
હિન્દમૈયા ! પાચે પડું વારવાર.

પ્રજુગ્મેમની 'તું' રમ્ય ફૂલવાડી,
ગાય ગાંધર્વ ગીત તહારાં માડી !
યાય પૂર્વધી પ્રકાશનો મચાર,
હિન્દમૈયા ! પાચે પડું વારવાર.

પૂરી ખીતે જનેતા ! 'તહને સેતું',
અજનબલિદાને ચૂકાતું તહાં રેતું;
ધન્ય ભારતમાં અવતાર,
હિન્દમૈયા ! પાચે પડું વારવાર.

ચંદ્રકાન્ત મંગળજી ઓઝા

લેખક: રા. ગ્રીષ્માભાઈ દેસાઈ

દિન પ્રતિદિન છાપાઓ શહેરોની પ્રચંડ સલાઓનાં વણુન આપે નવ છે. પણ ખરે વિપ્લવ તો ગામડાંઓમાં ભલુકી રહ્યો છે. ત્યાં શું ચાલી રહ્યું છે તેનો નંજરે નેચા વિના ભાગ્યે જ ખ્યાલ આવે. પુરુષોમાં તો પ્રચંડ નગ્નતિ છેજ, પણ બહેનોની નગ્નતિએ તો હદ વાળી છે. બીમરાડના પોલિસ પટેલે મીઠું લેનાર બહેનોને ડરાવવા ધારેલી, પણ તે બહાદુર બહેનોની નિડરતા આગળ તેવું બધું શરાતનું આસરી ગયું હતું, એ વાત તો હવે સૌ કોઈ જાણે છે. મુંબઈના ટાઇમ્સને પણ કચુલ કરવું પડેલું કે "આ ધિરીઓથી તો પ્રભુ તોખા! એમનાં ઝવુંની ગીતો જોતાં ત્રાસી જવાય છે. છડે-ચોક સરકારને ઉચલાવવાની એ, બધી વાતો કરે છે!" એ વણુન તદ્દન ખૂટ છે. એ બહેનોનો વીરત્વને પ્રેરે એવો દેખાવ કેવી રીતે વણુવી શકાય? પ્ર. ગાંધીજી જે આદર્શ સૈનિકોની માગણી કરે છે તેવી એ બહેનો છે. કુદરતને ખોળે મહાશત્રી એ બહેનોમાં શહેરના રોગ નથી- પેદા. તેમનામાં ખોટી શરમ, પોચાપણ કે ખોટી નાલુકાઈ નથી. તેમને નાલુકું દેખાયા કરતાં ખંડન-દેખાવું

ગમે છે. તેમનો પોશાક પણ સાદો. પ્ર. ગાંધીજી જે કચ્છની ભદ્રામણ કરી રહ્યા છે તેવો કચ્છ અને ઉપરનો ભાગ, ઢાંકવા એક યોગ્ય અને આદર્શ એટલે તેમનો પોશાક. તેઓ જે ગીત ગાય છે તે ખરેખર હલમ-લાવી નાખે એવાં હોય છે. એવું આંખાદ દરમ મેં આટમાં જોયું હતું. ગઈ તા. ૬-મી એ સવારે હું આટ ગયો હતો. આસરે દોઢેક હજાર માણસ ખાડીમાંથી મીઠું લેવા ઉતરી પડ્યાં હતાં. તેમાં સાતસો આઠસો બહેનો હશે. એક બ્રહ્મમાં રોપસો રાખી, ઝુંકીને એક હાથે મીઠું વણુતી, વીરત્વભર્યાં ગીતો લલકારતી એ બહેનોને જોઈ કાપરને પણ શરાતન ચડે એવું હતું. એક બાળુ એ દાય જોઈ હું મુગ્ધ બનતો હતો, ન્યારે બીજી બાળુએ સામે કંઈ એક ખુણામાં હિન્દી પોલિસો અને અમલદારો હતા. આ બહોદુર બહેનોની આગળ એ બધા પામર નેચા દેખાતાં હતાં, અને પોતાની સ્થિતિવું જ્ઞાન થતાં: તેમનાં મુખ જાણે વ્હીલાં પડી ગયાં હોય એમ લાગતું હતું. આ બહેનો કાયદોનો ભંજ સમજીને કરે છે કે માડરિયો પ્રવાહ

આવી રહ્યો છે તે જોવા એક બહેનને મેં પૂછ્યું:

“મીઠું લેવાથી કેદમાં જવું પડે એ તમે નહો છો?”

મારા પ્રશ્નના તેણે તેની ગામડિયા ભાઈ પામાં ઉત્તર આપ્યા. તેનો ભાવ કાયમ સખી આવરયક લાગાશુદ્ધિ સાથે તે બહેને જે ઉત્તરો આપ્યા તે હું નીચે આપું છું. તેણે કહ્યું:

“કેમ નહિ? પણ એને કેદ કોણ કહે? કંઈ ચોરી થોડી જ કરી છે? ચોર તો પેલા ત્યાં ખાંચામાં સૂતાય છે તે છે. અમે કંઈ જોઈએ છીએ? ચોરી છપીથી આ કામ કરીએ છીએ? પેલા એને તો તેમનાં મોં બતાવતાં પછે શરમ આવે છે?”

“એ ખરું પણ કેદમાં લઈ જશે તો શું કરશે?”

“ઓ હો! એમાં કરવાનું વળી શું? અહીંયા પણ મજૂરીની કરીએ છીએ ને? અને આ દરબારી સાથુ અને મનુભાઈ આવ્યાં તે પહેલાં તો રોજ અમારા બાકય વરની ગાળ એને સાત ખાતાં તે તો જુડું. બહુ યત્ને એ બાંધેલો” કે તેમણે અમારું ધર મુખી કયું. એટલે કેદમાં જઈશું તો કંઈ જાત હયું ચતું નથી થઈ જવાનું અને કેદવાને ખવડાવશે? અમે તો રોજ પેલા આદિવાને કહીએ છીએ કે “લઈ જા!” પણ તે શરમાય છે.”

“પણ આજે કદાચ તમે માંધીજીના જોર ઉપર ફેલાઈ દરોઠા ધારો કે માંધીજીને સરકાર લઈ જાય પણ તમે શું કરશો?”

“લઈ તો જાય. એ મહાત્માનાં તપથી સરકાર બળને ભરમ થઈ જશે અને આજ કયાં મહાત્મા અમારું રક્ષણ કરવા આવ્યા છે? અંચે” તો રોજ અહીં આવી મીઠું લઈ જઈશું. ખાખી મહાત્માને પકડે પણ અમે કંઈ જાણ્યાં નથી રહેવાનાં.”

તેના આ ઉત્તરથી હું જરા અસ્વસ્થ બન્યો. એટલે તરત જ મેં પૂછ્યું.

“શું તમે તોફાન કરશો? આ પોલિસને મારશો?”

એ બહેન જરા નારાજ થઈ હોય એમ લાગ્યું, અને આવેશમાં આવી ખોલી ઉઠી:

“તમે અમને હોયકારાં ધારો છો? પેલા મુઠી ભર માણસોને અમે આ પાંચસો સાતસો જણ મળીને મારીએ? એવું અમારે કરવું હતું તો અમે આ મહાત્માને શા સારે અહીં રાખીએ? એને કાઢી મૂકી જે કંઈ કરવું હોય તે કરીએ. કાલે માંચ સાત જણ આવી દરબારીને સાતસો આઠસો જણમાંથી લઈ ગયા! એ લોકો નહો છે અમે તેમને મારવાના નથી, અને તેનો તે લાભ લે છે.”

“એટલું મીઠું લેવાથી થોડી જ છત થવાની છે. તમે ખાદી તો પહેરી નથી.”

મેં તેનાં આઠણા તરફ નજર કરતાં કહ્યું.

“જીવાને ભાઈ, અમે ગરીબ માણસ વસ્ત્ર દહોડે એ આઠણાં નોંધએ. આ બધાં ખાદી જેવાં જ નહાં છે, એટલે અમને ખાદી નથી મમતી એમ નથી. પણ અત્યારે જે કપડાં છે તેને ક્યાં નાખું? જો પૈસા હોત તો આજે જ ખાદી લેત. અને હવે કોઈ રેડીઓ અને પુણી આપે કે તરત કાંતવા માંડવું છે. મારે ક્યાં બહુ કપડાં નોંધએ છે? થોડા વખતમાં વસ્ત્રનાં કપડાં જેટલું મુતર કાંતી નાખીશ.”

“અને ખજુરાંનું શું?”

“મારે ત્યાં તો ખજુરાં છે જ નહિ. જેને ત્યાં છે તેને એ કાઢતાં જરા ભારે તો પડશે. પણ ધીરે ધીરે એ જતાં રહેશે.”

આ વાતચીત પછી મને જરા પણ શંકા રહી નહિ કે આ બહેનો જરૂર સ્વરાજ ઘેર આણશે. કરાડીની સભામાં ભાઈ રમીતદાસ કાપડીયાએ મને એક બહેનને દરથી બોલાવતાં કહ્યું. “આ બહાલીબહેન પાંચસો સ્ત્રીઓનું નેત્ર લઈ કહો ત્યારે મેઘને પડ્યા તૈયાર છે.” તેને જોતાં મને રમીતદાસનું કહેવું મોઢું છે એમ ન જ લાગ્યું. તેની મુખન મુખમુદ્રા અને ખડતલ દેખાવ નોંધ મને ખાતરી થઈ કે પોલિસ તેને પકડતાં જરૂર ડરે. સ્વરાજ આવી જ બહેનો લેવાની છે, કારણ કે ખરું સ્વરાજ એમને જ માટે છે.

વીરાનાં વારણાં

[રાગ: રહેને આડો. મેલો કાન.]

જરા ધીરો રહે વીર,
ખાંધે જહેન ધનુષ્ય-તીર.

ધાલે તું ધનુષ્ય ધરીને વીરા !
તાણીને રહાળે તીર,
ધાયાં નિશાને તોડળે તાકી,
હસ્ય ધારી ધીર.
ખાંધે જહેન ધનુષ્ય-તીર.

ખાંધું તહારી કટિયે તોણી,
તાતી કહારી વીર;
ખાંડાની ધારે જહવવા જાળે,
ધડ કહડે પડે શિર.
ખાંધે જહેન ધનુષ્ય-તીર.

હાલ હજકતી હાય હિલતી,
આખ્યા ધાને ઝીલ !
કોણ પડે એના રેહનાં રક્ષણ,
હાખવ રક્ષક હિલ !
ખાંધે જહેન ધનુષ્ય-તીર.

વીરો તહારાં વારણાં બેતી,
રેતી આશિષ ચિર;
કુળ-ઉભાજણ અખવ કાળે,
પ્રાતી કુહડે હીર.
ખાંધે જહેન ધનુષ્ય-તીર.

જરા ધીરો આને વીર,
ખાંધે જહેન ધનુષ્ય-તીર.

નારાયણુ છા. દિવેદી

લેખક: રા. જમિયત કુ. પંડ્યા.

[૧]

ગોમતીને ત્રણ દિવસના ઉપવાસ હતા. કારણ કે તેને એકનો એક દિકરો રામ પચારીમાં દર્દથી પીડાતો હતો. ગોમતી ધડીમાં ત્હેને ગોદમાં લેતી અને ધડીમાં સુત્રાડી, ત્હેની સમીપે બેસી રહી છે. થોડાજ દિવસ પર નિર્દોષ ગમ્મત કરતા અને ખેલતા બાળકને અચાનક શું થઈ ગયું તેનું નિદાન કાઢ કરી શક્યું ન હતું. અને એવા દર્દી બાળકની માતાને અન્ન પાણી શે લાવે ? ગોમતીના દુઃખનો પાર નહોતો. આ વર્ષમાં તેણે પોતાનાં બે ફરજદારે ગોગા માતાની ગોદમાં સોંપ્યાં હતાં અને તેનો પતિ તો તે પહેલાંની સ્વર્ગમાં સિધાઈયો હતો. એટલે હવે આ હતભાગિનિનો આધાર માત્ર રામ જ હતો. રામ પર ત્હેનું જીવન અવલંબી રહ્યું હતું. “ શું, ધધર આટલા એક બાળકને પણ મારી ગોદમાંથી કુટવી લેવા ધારે છે ? ” આ જ વિચારથી ત્હેની માનસિક ત્રિયતિ વિપરીત થઈ હતી. તે અરજાર આંસુએ રસતી હતી.

રામ માંદો થયો તે પહેલાં ગોમતી ત્હેને એક કાણુ પણ બીજો મુક્તી ન હતી. ધાસ કાપના જાપ કે કાપીને બજારમાં વેચવા જાય, દરેક રથજે તે આ બાળકને સાથેજ રાખતી હતી. અને વળી રામ માટે તેણે એક ન્હાની ખરપડી બનાવરાવી હતી. રામ માતાની સાથે ધાસ ઉપાડતો અને ગર્વથી કહેતો કે “ મા ! મ્હને પણ હવે ત્હારા જેવી મ્હોટી ખરપડી બનાવરાવી આપ. હું ખુબ ધાસ કાપી લાવીશ. અને તું ઘરમાં નિરાતે બેસી રહેતે મા ! હું તે ધાસ વેચીશ. ” મા પૂછતી કે “ મ્હારે માટે શું શું લાવીશ બેટા ? ” રામ લાલ લાલ સાડીઓ ત્હેને લાવી આપવા કહેતો અને પોતાને ‘માટે ગોળતું’ એક ધડયું લાવવાની ઉમેદ રાખતો.

આ બધી વાતો સ્મરણમાં લાવીને ગોમતી રડી રહી હતી.

[૨]

ત્રણ પ્રહર રાત્રિ વીતી ચુકી હતી. ગોમતીનું ચિંતામ્મત મન કંઈ કંઈ વિચારો

કરી રહું હતું. ક્યાં દેવીને સરણે જાય ?
ક્યા દેવતાની આધા રાખે ? જેથી ત્હેનો
રામુ સાંભળેમો થઈ જાય. આવા વિચારોમાં
ત્હેને એક ઝોકું આવી ગયું.

સ્વપ્નામાં તેણે જોયું કે પોતાનો સ્વામી
રામુના માથા પર હાથ ફેરવી રહ્યો છે અને
કહે છે કે “ગોમતી ! ત્હારું બાળક સારું
થઈ જશે, તું રડીશ મા; કાલે આપણા કંઠા-
રજીની પૂજા કરી આવજો. તે ત્હેને સહાય
કરશે ” આટલું કહીને ચાલ્યો ગયો.

તેજ વખતે ગોમતીની આંખ ઉઘડી
ગઈ. “ અવશ્ય મ્હારા સ્વામીજી આવ્યા
હતા. ” તે બબડી. આમાં ત્હેને કોઈ સંદેહ
જેવું ન લાગ્યું “ તેઓ હજી પણ મ્હને
સંભારે છે, મ્હારા પર પ્રેમ રાખે છે ” આ
વિચારે ત્હેનું હૃદય પ્રકુલિત થઈ ગયું.
પતિના તરફની ત્હેની પૂર્ણ શ્રદ્ધા સાથે ત્હેણે
રામુને ગાદમાં લીધો અને આકાશ તરફ
જોઈને બોલી:

“ ભગવાન ! મ્હારું કુલ સાજું થઈ જાય.
હું ત્હમરી પૂજા કરીશ. આ અનાથ વિધવા
પર દયા કરો ! ”

એજ વખતે રામુની આંખો ઉઘડી ગઈ.
ત્હેણે પાણી માગ્યું. ગોમતીએ દોડીને પવા-
લામાં પાણી લઈ ત્હેને પાડ્યું.

“ મા ! રાત છે કે દિવસ ? ” પાણી
પીને રામું બોલ્યો.

“ બેટા, હજી તો રાત છે. ત્હારું સરીર
કેમ છે ? ” ત્રણ દિવસથી એક પણ અક્ષર
નહી બોલેલા રામુના શબ્દો સાંભળીને આનં-
દિત થતી ગોમતી બોલી.

રામુ હસીને બોલ્યો “ બહુ સારું છે
મા ! હવે મ્હને મટી ગયું. ”

“ ત્હારા મ્હોમાં ઘી સાકર બેટા ! ”
ગોમતીએ આંસુભીની આંખે કહ્યું “ કંઠા-

રજીની આંસીયે તું બદલી સારો થઈ જા.
કશુ ખાવોનો વિચાર છે ? ”

“ હા મા ! થોડો ગોળ આપો. ”

“ બેટા, તું ગોળ ન ખાવાય, ખીચડી
ખનાવી દઉં ? ”

“ ના, ના, ઓ લલી મા ! મ્હને ગોળ
આપ. ત્હારે પગે પડું ” માતા આ આગ્રહને
તરછોડી ન શકી. ત્હેણે ગોળનું વાસણ
ઉઘાડી ગોળ આપ્યો. રામુએ તે ખાધો અને
થોડીવારે પાસુ બદલી સુઈ ગયો.

[૩]

રામુનું સરીર આજે આખો દિવસ સારું
રહ્યું. થોડી ખીચડી પણ ત્હેણે ખાધી. પોતાની
મેજે ચાલતાં ચાલતાં તે દ્વાર આગળ જઈને
પડોસના ગોડીઆઓની રમતને જોઈ રહ્યો.

ગોમતીએ જાણ્યું બાળક સારું થઈ
ગયું. એએક દિવસમાં પેસાં આવશે કે દુરત
કંઠારજીની પૂજા કરી આવીશ. આખો દિવસ
ત્હેણે આનંદમાં પસાર કર્યો. સંધ્યા વખત
થઈ અને રામુને કંઈક અમુક લાગ્યું એટલે
તે પંથારીમાં જઈ સુઈ ગયો.

ત્હેને સુતેલો જોઈ ગોમતી ગલરાઈ ગઈ.
ત્હેને દુરત શંકા આવી કે પૂજામાં વિલંબ
થયો તેથી રામું ફરીથી પછડાયો. “ હજી થોડો
દિવસ બાકી હતો. ” રામુને અંતરે અંતરે સ્નેહથી
એક કપડું ઓરાડ્યું અને ગોમતી પૂજાનો
સામાન એકઠો કરવો લાગી. ફૂલ તો જમીન-
દોરના બંગીયામાંથી મળ્યાં. તુળસી પણ
આરણ્યમાં જ હતી. પરંતુ કંઠારજીને માટે
કંઈ મિશન જોઈએ. નહીં તો ગામનાં છોક-
રાંઓને તે પ્રસાદ ક્યાંથી આપે ? અને
કંઠારજી પાસે બેટ સુકવાનો ઓઠામાં ઓઠો
આવો તો જોઈએ જ. ”

આખા ગામમાં તે ફરી વળી પણ ત્હેને
કોઈએ ઉઘીના પેસાં ન આપ્યા. આથી

ગોમતી હતાય ન થઈ. પોતાના હાથપરનું આંદીનું કંઈ ઉનાયું ને તે વાગીઆને ત્યાં મુકીને થોડા પૈસા લઈ આવી. તહેમાંથી તહેણે મીઠાઈ આણી. તહેણે પૂજનો સામાન તૈયાર કર્યો અને રામુને ગોદમાં લઈને મંદિર તરફ ચાલવા માંડ્યું.

મંદિરમાં આરતિનો ઘંટ વાગ્યો રહ્યો હતો. પાંચ માત્ર ભક્તગતો ઉમા હુમા સ્તુતિ કરી રહ્યા હતા. એટલામાં ગોમતી મંદિરની આગે આવી, હુમી રહી.

ગોમતીને સ્તુતિ થઈ રહ્યા પછી મુઠ્ઠા બારણે આવ્યા અને ગોમતી તરફ દષ્ટિ પડતાં જ પૂજરીજી બોલ્યા: “કેમરે ! તું શું કરવા આવી છે ?”

ગોમતી ચતુરતા પર આવી અને બોલી:—
“હકારજીની માનતા ચલાવવા મહારાજ ! પૂજન કરવા આવી છું !”

પૂજરીજી આખો દિવસ માણેતુનગરોની પૂજન કરતા હતા અને સદયાર રહાંજે હકારજીની પૂજન કરતા અને હકારજીનો પ્રસાદ જમી મુક રહેતા હતા. તેઓ સ્વચાલના વ્યાજી હતા. અને મરજીદી તો એટલા હતા કે દિવસમાં ત્રણયાર વખત નાલા સિવાય તહેમને ચેનજ ન પડે.

તેઓ બોલ્યા: “તો શું તું અંદર ચાલી આવીશ ? પૂજ તો થઈ ગઈ છે. અંદર આવીને તું ખું જાવ કરવા માગે છે ?”

એક ભકતે કહ્યું: “હકારજીને પવિત્ર કરવા એ તો આવી છે.”

ગોમતીએ દીન વદને કહ્યું: “હકારજીનાં ચરણો પૂજવા આવી છું. સરકાર ! પૂજની બંધી સામગ્રી લાવી છું.”

પૂજરી: “કેટલી બેરહમજની ચાંત કરે છે ! તું કંઈ પાગલ તો નથી થઈને ? તું હકારજીને શી રીતે પૂજ સમીચ લાવ ?”

ગોમતીને કેઈ દિવસ હકારજીનાં આચારનો અવસર મળ્યો નહોતો. તે આશ્ચર્ય પામી બોલી: “સરકાર ! એ તો આખા સંસારના માલીક છે. એમનાં દર્શને તો પાપી પાવન થાય. તો એ પતિનપાવન મ્હારી પૂજથી અણગારે ?”

પૂજરી: “પણ તું તો ચમાર છે ને ?”

ગોમતી: “તો શું પ્રભુએ ચમારને નથી. મન્યા મહારાજ ? ચમારના ભગવાન કેઈ બીજા. હશે ? આ અમ્યાની માનતા છે સરકાર !”

આ વખતે એક ભક્તગત સ્તુતિથી પરવાર્યા હતા. તે બોલ્યા “મારીને કાઠી મૂકા એ મુકેલને. ખું જાવ કરવાને આવી છે તે, ફેંકી દો યાગી બાગી. સંસારમાં તો કેટલીયે આગ લાગી છે. ચમારો હકારજીની પૂજ કરશે તો પૃથ્વી રહેશે કે રસાતાગ જશે ?”

બીજા ભક્ત બોલ્યા: હવે તો બીચારા હકારજીને ચે ચમારના હાથનું ભોજન કરવું પડશે. પ્રલય થવામાં કંઈ કસર છે ભાઈ !”

ગોમતી હંડીથી કંપી રહી હતી. અને આ ધમધુરધરો તો પૃથ્વી રસાતાગ જતી શેકવાના પ્રવત્નોમાં પડ્યા હતા. રામુ સંખત હંડીને લીધે માંતાની ગોદમાં વધારે ને વધારે જપાતો જતો હતો. પણ ગોમતીને અહીંથી પાછા જવું હીક લાગતું નહતું. તહેને વિચાર આવ્યો કે હોડીને હકારજીના ચણોમાં આબોડી પડું ? હકારજી શું હમ જેવા ગરીબોના નથી ? પણ આ ભોડા પૂજની યાગી ફેંકી દેશે તો, બીજી પૂજ, ક્યાંથી લાવીશ ? આ વિચારે તે પાંચી ચાંત પડી. તહેને એક વિચાર આવ્યો અને તેણે ચાલવા માંડ્યું.

તે એક ઝાડને આથે લંપાઈને બેઠી અને આ ભાઈને ભકતોની જુવાની વાટ જોવા લાગી.

[૪]

તે પછી ભક્તજનોએ ક્યાં સુધી શ્રીમદ્ ભાગવતનો પાઠ કરવા માંડ્યો. આ બાલુ પૂજારીજીએ સુલો સળંગાવ્યો અને ભોજન બનાવવાના મહદ્ કાર્યમાં પડ્યા. પરંતુ કોઈ-તેય આ એકના એક પૂજને ખાતર રહતી વિનવતી ચમાર સ્ત્રીની દયા ન આવી. પૂજારીજી સુલાની રહાએ બેસીને જોખરી છાતી-માંથી હું...હું...હું કરતા જતા. વચ્ચે વચ્ચે વાતમાં ટાપસી પૂરતા હતા. રાતના દસ વાગ્યા. સુધી ભક્તજનો બેસી રહ્યા અને હાં સુધી બિચારી ગોમતી તાઢમાં ધ્યાનાવસ્થા દશામાં રામુને ગોદમાં ડાખી કંપતી બેસી રહી.

છેવટે એકે એક ભક્તજનો વિખરાયા. અને પૂજારીજી એકલા રહ્યા. એટલે ગોમતી પૂજનો યાગ અને રામુને લઈને પૂજારીજી સમક્ષ આવીને ઉભી રહી. પૂજારીજી, ક્રુધા તૃપ્ત કરવામાં મગ્ન હતા. ત્હેમણે એક સળ-ડકા મારીને ઉંચે જોયું તો ગોમતી દીનવદને ત્હેમની સમક્ષ ઉભેલી ત્હેમણે જોઈ

તે ચીડાઈ ગયા અને બોલ્યા: “ કેમરે ! હજી તું અહીંજ ઉભી છું ? ”

ગોમતીએ પૂજનો યાગ જમીનપર મુક્યો અને એક હાથે ભીક્ષા માગતી આર્જવતાથી બોલી: “ પૂજારીજી ! હું અભાગિની છું. આ છોકરો જ મહારા જીવનું રતન છે. મહારા પર દયા કરો. ત્રણ દિવસથી ત્હેણે માયું નથી ઉચકયું. ત્હેમને બહુ યશ મળશે મહારાજ. ”

આટલું કહેતાં ગોમતીનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તે રડી પડી. પૂજારીજી દયાળુ તો હતા જ પણ ચમારને મંદિરમાં ઠંકારજી સમક્ષ જવા દેવા જેટલી દયા બતાવવા તેઓ રાજી ન હતા. આ ગુસ્સા બદલ ઠંકારજી આખા ગામનો નાશ કરે તો ?

તેઓ બોલ્યા: “ ઘેર જઈને ઠંકારજીનું નામ લેં બાઈ ! ત્હારું બાળક સારું થઈ જશે.

આ તુજસી દળ બચ્ચાને ખવડાવજે ને આ ચર્ણામૃત ત્હેની આંખો પર લગાડજે. ઠંકારજીની મરજી હશે તો બધું દર્દ મટી જશે. ” પરવારીને પૂજારીજી બોલ્યા..

ગોમતી: “ ઠંકારજીના ચર્ણમાં નહીં પડવા દો મહારાજ ! બહુજ દુઃખીની છું. ઉધાર પૈસા લાવીને આ પૂજની સામગ્રી તૈયાર કરી છે. એ કાલે સ્વપ્નું દીકું હતું કે ઠંકારજીની પૂજા કરજે, છોકરો સાંભળે થઈ જશે એટલે હું અહીં દોડી આવી છું. મારી પાસે છે તે બધા. લઈ દ્યો, પણ એકસણુ આ બાળકને ઠંકારજીના ચર્ણમાં લોટવા દો. ”

પૈસાના પ્રલોભને પૂજારીજી જરા ડચ્ચા. પણ ઠંકારજીના શુસ્સાનો ડર ત્હેમને વધારે હતો. તેઓ બોલ્યા:— “ અરે પાગલ ઠંકારજી તે ભક્તનું હૃદય જુવે છે કે ચર્ણોમાં લોટવાનું ? ત્હે સાંભળ્યું નથી કે “ મન મંગા તો કથરોટમાં ગંગા ? ” મહારી પાસે જો એક જંતુ છે તેના બહુ પૈસા પડે છે.. ત્હેને એક રૂપીઆમાંજ આપી દઉં છું. અને આ બચ્ચાના ગળામાં લગાડજે. બસ. કાલે બચ્ચું રમવા માંડશે. ”

ગોમતી: “ તો ઠંકારજીની પૂજા નહીં કરવા દ્યો મહારાજ ? ”

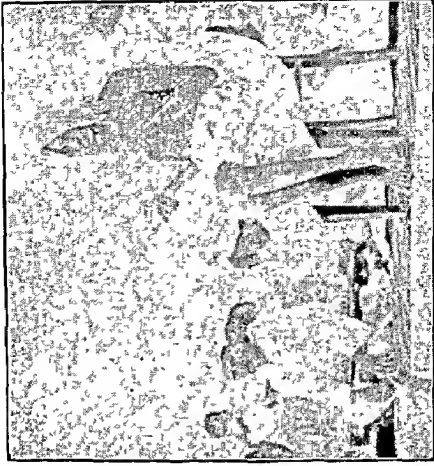
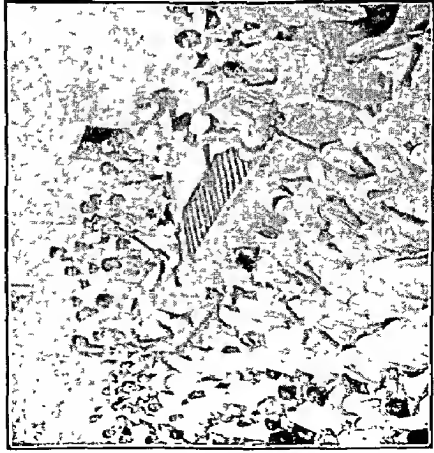
પૂજારી: “ ત્હારે માટે આટલીજ પૂજા બસ છે.. જે વાત કોઈ દિં નથી બની તે આજે હું બનાવું ? અને એથી ગામમાં કંઈ આશંક આવે તો શું થાય ? એ તો વિચાર કરે. તું આ જન્તર લઈ જા. પ્રભુજી ત્હેનું દર્દ મટાડી દેશે. કોઈની નજર વાઈ હશે તો તે પણ મટી જશે. છોકરું બહુ ચંચળ છે. ”

ગોમતી: “ જ્યારથી તે માંદો થયો છે ત્યારથી મહારો પ્રાણ તરફથી રહ્યો છે, મહારાજ. ”

પૂજારી: “ પ્રભુ ત્હેનું સંકટ કાપી નાંખશે. ”

મહા સેનાપતિ સુકિતનો મંત્ર આપે છે

બંદોધ]

સરકારના મહેમાન થયા તેને આગશે દિવસે (તા. ૪થી મે એ.) સુરતની સ્થામાં

[“ગુજરાતી”

ગોમતી: “ તો જન્તર શી રીતે બાંધું મહારાજ ? ”

પૂજારી: “ હું કપડામાં બાંધી આપું છું. તું હમણાં નવું વસ્ત્ર ક્યાંથી જોળશે ? બસ ત્હેને ગળામાં બાંધી દેજે. ”

એક તો કહું ગોમતીએ વાણીયાને ત્યાં મુકયું હતું અને બીજું અત્યારે પૂજારીને આપી દીધું. અને જન્તર કાઢીને તે મનને સમજાવતી ઘેર આવી.

[૫]

ગોમતીએ ઘેર આવીને રામુના ગળામાં જન્તર બાંધ્યું. પણ જેમ જેમ રાત્રિ વધારે વીતતી ગઈ તેમ તેમ રામુને તાવ પણ વધારે ચઢતો ગયો. આથી ગોમતી ગભરાઈ ગઈ. અને વિચારવા લાગી કે હાલ હું ખાલીજ સંકોચાઈ અને કાઢિરજીનાં દર્શન ક્યાં સિવાય જ યાત્રી આવી. અગર જો હું અંદર દોડીને કાઢિરજીના ચણેમાં આજોડી પડી હોત તો એ લોકો મહેને શું કરવાના હતા ? ધક્કા મારી કાઢત કે માર મારત એજ ને ? પણ મારો મનોરથ તો પૂર્ણ થાત ને ? મંદિરમાં કાઢિરજીનાં ચણેમાં મહારાં આંસુથી હું લીંગની દેત, અને બચ્ચાને તેમની ગાદમાં મુલાડી દેત તો ત્હેમને ક્યા ન આવતું ? આવા વિચારે ગોમતીનું હૃદય અધીરું થઈ ગયું. તે બોલી “ ના, ના, હવે વિલંબ કરવો ઠીક નથી. હું અવશ્ય ફરીથી કાઢિરજીને મંદિર બહાર અને કાઢિરજીના ચણેમાં રડીરડીને ત્હેમને વિનવીને મહારા રામુના જીવનની બીજા માથું.” આ સિવાય ત્હેને મારું એક પણ રસ્તો ખુલ્લો નહોતો. “ મંદિરનું દાર બંધ હશે તો હું તોડીને અંદર જઈશ ” તે બોલી. “ શું કાઢિરજીને ત્હેમણે વેચાતા લીધા છે ? ” અને ચામડી થીજી બંધ એટલી ઠંડીમાં તે પોતાના બહાર રામુને ગાદમાં લઈ કામજો.

ઢાંકી બીજા હાથમાં પૂજા થાળ સાથે મંદિર તરફ ચાલી.

રાતના ત્રણ વાગી ગયાં હતાં. ઠંડા વા-
યના સૂસવાટો ત્હેનું શરીર કંપાવીને આરપાર થઈ જતા હતા. ઠંડી રેતીથી તેના પગ શીથિલ થઈ જતા હતાં. રાત્રી ગાદ અધારી હતી. એક ન્હાની પગદંડી મંદિર તરફ વૃક્ષોની નિચે થઈને જતી હતી આ રસ્તામાં ચુકેલ અને ભુતનો વાસ હોવાનું ગોમતીએ સાંભળ્યું હતું. સ્મરણ પણ પાસે જ હતું અને ત્યાં એક ચીતા બળી રહી હતી. ગીધાએ પોતાના કંકેશ અવાજે “હુઆ હુઆ” શબ્દોએ રાત્રિને વધારે ભયાનક બનાવી હતી.

હાય ! જો કોઈ લાખ રૂપીઆ આપત તોય ગોમતી આવી ભયાનક અને ઠંડી રાત્રિમાં પોતાના રામુને લઈને નીકળત ખરી ? પણ આજે રામુના જીવનની ખાતર ગોમતીએ બધી ખીંકને જતી કરી હતી. “ હે ભગવાન ! તારો આશરો છે ” આ બંધ બંધતી તે મંદિર સમીપ ચાલી જતી હતી.

થોડીવારે મંદિર આગળ આવીને ગોમતીએ જોયું કે મંદિરના દારપર મોટું ખં-
ભાતી તાળું લટકી રહ્યું છે. પૂજારી તો પોતાની ઓરડીમાં નિરતે ઉંઘતા અને નાક-
માંથી ધસધસાટ કરતા રાત્રિની ભયંકરતામાં ઉમેરો કરતા મુતા છે.

પૂજાનો થાળ નીચે મુકીને ચાલુતરા પાસેથી એક છટ લાવી ગોમતીએ તાળામાં બેરથી મારના-માંડી. કાણ જાણે આજ ત્હેનામાં આટલું બધું બેર ક્યાંથી આવ્યું હતું. બે ત્રણ ઘા વાગ્યા અને ઘુરત છટ અને તાળુ બંનેય ભાંગીને નીચે પડી ગયાં. ગોમતીએ દાર ઉઘાડ્યું અને અંદર જવા તૈયાર થઈ એટલામાંજ પૂજારીજી ઉઠ્યા. અને ગભરાતા ગભરાતા “ ચોર છે ચોર છે ” ના

અવાજે બારણું ખોલીને ગામ તરફ નાહા-
ગામના લોક ઘણા ખરા ખેતરમાં જવા માટે
ઉઠ્યા હતા. તેઓ બધાય કોઇ લાકડી, તો
કોઇ ધારીયું, વિગેરે જે હથિયાર મળ્યાં તે
લઇને અહીં આવી પહોંચ્યા.

એ ચાર જણુ સામટા બોલી ઉઠ્યાઃ
“ ક્યાં છે ? ક્યાં છે ચોર ? ”

પૂજારી: “મંદિરનું દાર તોડીને કોઇ
અંદર જતું હતું.”

આ બધી ગરબડ સાંભળતી ગોમતી હજી
દાર આગળજ ઉભી હતી. તે ચતુરતા પર
આવી અને બોલી: “ ચોર નથી, હું છું.
ઠંકારજીની પૂજા કરવા આવી છું અને હજી
તો હું અંદર પણ નથી ગઇ. ”

પૂજારી: “મહેરોડા અનર્થ થઇ ગયો. મં-
દિરમાં જઇને ઠંકારજીને બ્રષ્ટ કરી આવી. ”

પછી તો શું પૂછો છો ! કોઇએ ક્ષાત,
કોઇએ પાદુ, કોઇએ ઢોંસા, જેને જે કાચું
તે મારવા માંડ્યું. ગોમતી એક હાથમાં
પાંચને પકડીને બીજા હાથે પોતાનો બચાવ
તરી રહી હતી. એકે તહેને જોરથી ધક્કો માર્યો
અને આ ધક્કા સમેતજ રામુ તહેના હાથ-
માંથી છુટીને જમીનપર પછડાયો. છતાંય ન
તેણે રાંડ પાડી કે ન કંઈ બોલ્યો. તુરત
ગોમતીએ દોડીને રામુને પોતાની ગાદમાં
બેવા માંડ્યો.

આહ ! પણ રામુમાં આતમરામ હોવા
વિષેની તહેને શંકા ઉપજી. તહેણે હજીય પડતા
મારને સહન કરતાં કરતાં રામુની છાતીપર
થડકારો જોયો. એક પણ ટકારો તહેને ન
જણાયો. આખું શરીર ઠંડુગાર થઇ ગયું હતું.

એક પુર્ણ નિશ્વાસ નાંખીને તે ઉઠી.
તહેની આંખમાં એક પણ આંસુ ન હતું.

પરંતુ તહેમાં અંગારા વરસી રહ્યા હતા. મોઢું
કોધથી આરકત થઈ ગયું હતું. તે દાંત
પીસીને બોલી:

“ પાપીઓ, મહારા રામુના પ્રાણ લઇને
હવે તો તહેમે શાંત થયાંને ? હવે મહેનેય મારી
નાંખો એટલે તહેમે વધારે શાંત થશો. લોહું
પારસને અડકે તો લોહું સોતું થાશે કે પારસ
લોહું થાશે ! ઠંકારજી મહેને અડકતાં અપવિત્ર
ચાત તો મહેને બનાવતાં તે અપવિત્ર ન
થયા ? પણ હવે હું કદી વ્યક્તવા નહીં
આયું. હવે ઠંકારજીને નિરાંતે તાળામાં પુરી
રાખજો કે ઉપર પેંરા રાખજો. તહેમે બધા
કઠોર છો નિષ્ઠુર છો. તહેમે બાળ્યઅચાંવાળા
થઇને એક માંદા બળકની કરગરતી માતાની
દયા ન લાવી શક્યા, અને આવી નિર્દયતા પર
ધર્મના ધુરંધર થવા બન્યો છો ખરે ?
હત્યારાઓ ! ”

કોઇ બોલી ન શક્યું. બધાય પાશાણવત
ઉભા રહ્યા હતા. અને આટલા વખતમાં
આખું ગામ ત્યાં આવી ગયું હતું. ગોમતીએ
રામુ તરફ દષ્ટિ કરી તહેને હૃદયભરી નિરખ્યોઃ
જાનીએ આંખો: “ હાથ મહારા લાલ ! ” તે
બોલી-તહેનો અવાજ હૃદયના ઉંડાણનો હતો-
તે પછી મુર્ચ્છિત થઇ જમીન પર પછડાઇ
તહેનો પ્રાણ પરલોકમાં ગયો.

આવા પોકળપર રચાયેલો આપણો સમાજ
આવા કેટલાય નિર્દોષનો ભોગ લઇ રહ્યો છે
અને એજ અસ્પૃશ્યો તુળસી અને રામને
છોડી ઇસુ અને ક્રોસને પૂજતા થાય ત્યારે
એ બડા સાહેબની કેટલી ખુશામત કરી રહ્યો
છે ! *

ગુજરાતની બહેનોનો સંકલ્પ

[ગુજરાતની બહેનો પણ આજના રાષ્ટ્રીય યુદ્ધમાં અંપલાવવા તૈયાર થઈ છે. તેમણે પોતાને સારી દારૂનિષેધ અને વિદેશી વસ્ત્રબહિષ્કારનાં બે જીદાં જ દેવે શોધી કાઢ્યાં છે. એ બહેનોએ કાર્યના આરંભ કરતાં ત્રાસરસાયને જે કાગળ લખ્યા છે તે નીચે આપ્યા છે.]

નાંમદાર, ત્રાસરસાય સાહેબ,

અમે નીચે સહી કરનારી ગુજરાતની સ્ત્રીઓ એવા નિર્ણય ઉપર આવી છીએ કે અત્યારે ચાલી રહેલા મહાન રાષ્ટ્રીય ઉત્થાનથી અમે અલગ રહી શકતી નથી. મીઠાવે-રાની બાબતમાં કાયદાના સવિનય ભંગની જે લડત ચાલી રહી છે તે પ્રત્યે અમારી સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ છે. ગામડાંની અમારી બહેનો તો ક્યારની બિનજકાતી મીઠું તૈયાર કરવા મંડી પણ પડી છે.

પરંતુ અમને લાગે છે કે અમે સ્ત્રીઓએ અમારી પ્રવૃત્તિ માટે વધારાનું અને ખાસ ક્ષેત્ર શોધી કાઢવું જોઈએ. ગાંધીજીની સૂચના અમને બહુ વાજબી લાગે છે કે અમે સ્ત્રીઓ દારૂનિષેધ તથા પરદેશી કાપડના બહિષ્કારનાં કાર્યો ઉપાડી લેવાની વિશેષ યોગ્યતા ધરાવીએ છીએ. દારૂને ઠેકલાયે કુટુંબો પાલકાઈ કરી

નાંખ્યાં છે અને પરદેશી કાપડે કરોડો હિંદી સ્ત્રીઓની નવરાશ—જે વરસમાં કુલ ચાર મહિનાથી ઓછી નથી હોતી—તે વખતમાં કરી શકાય એવો ધંધો જુટવી લીધો છે.

એટલે આ બે કાર્યો પુરૂષના કરતાં વિશેષે કરીને સ્ત્રીઓનાં છે. આ પ્રયત્નોનો ઉકેલ ચોખી (પિંકેટિંગ) થી એટલે કે જે લોકો આ બે વસ્તુઓને વેપાર કરતા હોય તથા જે લોકો દારૂના પીકા તરફ કે પરદેશી કાપડની દુકાન તરફ લાલચમાં ફસીને જતા હોય તેમનાં હૃદયને અપીલ કરીને એટલે દરજ્જે કરી શકાય એટલે દરજ્જે કરવામાં અમને લાગે છે કે અમે પુરૂષો કરતાં વિશેષ સફળ થઈ શકીશું. વળી આ કાર્યો સ્ત્રીઓ દ્વારા થતાં હશે તો તેમાં શાન્તિ તો આગેઆપ જળવાશે.

અમે આ લડત ઉપાડવા ધારીએ છીએ

તેથી આટલી વસ્તુ આપના ધ્યાન ઉપર લા- એટલું થોડું છે કે ખાદીને એનાથી વધારી રળ લઈએ છીએ કે દારૂ તથા ખીજા ખીજા જેવું કશું જ નથી.

કેશી પદાર્થોના વેપાર બંધ કરવો તેમજ પરદેશી કાપડની આયાત અટકાવવી એ રાજ્યની જ ખાસ ફરજ છે. દારૂનું સેવન કરનારનો માનસિક અને શારીરિક વિનાશ થાય છે, અને પરદેશી કાપડે આ દુઃખી દેશનાં ગામડાંના આર્થિક વિનાશ કર્યો છે. પરદેશી કાપડની આયાત બિંને કહેતાં આ પણ કહેવું જોઈએ કે જે દલીલ પરદેશી કાપડને લાગુ પડે છે તે દલીલ હિંદુસ્તાનની મિત્રોમાં તૈયાર થતા કાપડને પણ દેટલેક અંશે લાગુ પડે છે. માત્ર હિંદુસ્તાનની મિત્રોનું

ગુજરાતની બહેનોને શ્રી. કાકાસાહેબનો સંદેશો

સ્વરાજ તો મળવાનું છે જ, પણ એમાં હિંદુસ્તાનની બહેનોનું કશું સ્થાન હશે? એ આપવાથી સ્થાન મળતું હોય તો હિંદુસ્તાનના પુરુષો બહેનોને એ તે હંથું સ્થાન આપવા તૈયાર થશે. પણ સ્થાન તો આપ્યું અપાતું નથી. સ્વરાજ એ કાંઈ ખાસ હક નથી, પણ હાથકાત છે. એ કેળવે જ આવે એ કેળવવાની સુંદરમાં સુંદર તક ઝાંધીછએ બહેનોને આપી છે.

હિંદુસ્તાનની બહેનો સ્વરાજની હાથકાત કેળવે એ માટે ગુજરાતની બહેનોએ અનેક બાબતમાં પહેલ કરવી પડશે. આપણે જોઈએ છીએ કે બહેનોમાં અનેક ભતની હાથકાત અને આવડત હોવા છતાં એક હિંમતને અભાવે તેઓ બેસી જાય છે. હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓનું શિષ્યણ આખી દુનિયામાં મશહૂર છે, પણ હિંમતને અભાવે એ શિષ્યણનું તેજ પડતું નથી બહેનો એ તે કામ કરવા તૈયાર થઈ જાય, પણ એમને કોઈ પુરુષની મદદ, સલાહ અને ઓથ હોય તો જ. એ સ્થિતિ દૂર થવી જોઈએ. એટલા માટે જ ઝાંધીછએ અસંત મદત્તનાં બે કામો ખાસ બહેનો માટે જ નોંધી રાખ્યાં છે. અને એ કામો એવાં કે એમાં સફળ થઈએ તો એટલાથી સ્વરાજ મળી જાય. એ બંને કામો સહેજે સિદ્ધ થવાનાં. અને સખત મહેનત કરી હોય તો એ સિદ્ધ થવામાં કરી મુશ્કેલી આવવાની નથી. પરદેશી માદનો બહિષ્કાર અને દારૂબંધી બે એવાં કામો છે કે આખા સ્ત્રીવર્ગમાં બારે પરિવર્તન થઈ જવાનું. પરદેશી કાપડનો વિરોધ મોઢ તો સ્ત્રીઓને જ છે. પુરુષોને એણે છે એમ નથી. પરદેશી કાપડની સ્ત્રીઓને લત લગાડનાર પુરુષો જ છે એ પણ ખરું. પણ આજે બહેનો નિશ્ચય કરે તો જ પરદેશી કાપડ આપણે ત્યાંથી જવાનું છે. પુરુષો એમને સમજાવી શકે એવી સ્થિતિમાં નથી. સ્ત્રીઓએ જ એ શક્તિ કેળવવી રહી. દારૂની બાબતમાં એથી હલકી સ્થિતિ છે. દારૂની લત પુરુષોમાં જ છે એમ કહીએ તો વધી નથી. એ બંદીમાંથી તેમનો હક્કાર બહેનો જ કરી શકે એમ છે. સ્ત્રી આચળ પુરુષ સંસ્થામાં છે; છાંડેલી માણસાઈ પાછી ધારણ કરે છે. સ્ત્રી ભતિનો સંયમ અને એમની પવિત્રતાના એ શક્તિ છે.

એટલે દેશમાં કહીએ તો પરદેશી કાપડનો મોઢ તણ સ્ત્રીઓ આત્મશુદ્ધિ કરે-અને દારૂની બંદીમાંથી પુરુષોને બચાવી તેમની શુદ્ધિ કરે-આ રીતે ધારસંસાર શુદ્ધ થશે અને સ્વાતંત્ર્ય-લક્ષી પ્રસન્નતાથી દેશમાં વિચરશે. —કાકા કાલેલકર

૨૪

૨૫

ખીજા પ્રા- ન્તની અમારી બહેનોનો અ- લિપ્રાય મેળવી લેવાનો અમને સમય મળ્યો હોત તો સારું થાત. પરંતુ એમનો અલિ- પ્રાય શો હોઈ શકે એ અમે જાણીએ જ છીએ. આ કાંઈ નવા પ્રશ્નો આજે અમે ઉ- પાડીએ છીએ એમ તો નથી જ. રાષ્ટ્ર આ- ગળ તો પો- તાની રાષ્ટ્રીય સંસ્થા-મહાસ- ભા મારફત કેટલાયે વરસો- થી તે રજુ થયેલા જ છે. અમે તો એટલું જ કરવા ઇ- ઝ્છીએ છીએ કે પૂર્ણ સ્વ- રાજ્યને અર્થે જે પ્રતિજ્ઞા આપી રહી છે તેમાંથી વિરોધ દાખ ધરીને

તેને અને સમર્પિત થઈએ.

શ્રી. સેવકે.

શારદા મહેતા

ઈંદુમતી સી. દીવાન

મનોરમા ચીનુભાઈ

પાવંતીબહેન ગિરધરલાલ અમૃતલાલ

મહાલક્ષ્મી મનસુખરામ

વિજયાગૌરી દુર્ગાપ્રસાદ લશ્કરી

અપુરલક્ષ્મી જીવજીલાલ દીવાન

વિજયાગૌરી બળવંતરાય કાનૂગા

અમીતા કુરેશી

લક્ષ્મીબાઈ ખરે

મીડુબહેન પિટીટ

અમીતા તૈયમજી

કંચનગૌરી મંગળદાસ ગિરધરદાસ

સુલોચના ચીનુભાઈ

તતુમતી ચીનુભાઈ એમ. રણછોડલાલ

સરલાદેવી અંબાલાલ સારાભાઈ

વસંતગૌરી નરસીદાસ

મિત્તિસ ચીમનલાલ નગીનદાસ

અનમુયા સારાભાઈ

મોતીબાઈ રણછોડલાલ

લીલાવતી હરિલાલ દેસાઈ

નિર્મળા બકુભાઈ મનસુખભાઈ

સંતોક એમ. ગાંધી

દુર્ગા મહારેવ દેસાઈ

મંગાબહેન રણછોડદાસ ભાટિયા

સવિતા ત્રિવેદી

મિત્તિસ જયંતિલાલ અમૃતલાલ

વનિતાવિશ્રામ ટ્રેનીંગ કૉલેજ, મુંબઈ.

શિક્ષિકા થવા ઇચ્છતી ગુજરાતી હિંદુ તથા પારસી બહેનો માટે ઉત્તમ તક.

આ કૉલેજ રજા પછી જુનની તા. ૧૬ મીએ ઉદ્ઘાટશે. નવાં બાઈઓને કૉલેજ ઉદ્ઘાટના પછી એક અઠવાડીઆ સુધીજ દાખલ કરી શકાશે.

લાયકાત:—અંગ્રેજી ધોરણ પાંચમામાં અથવા વ. ક્ષા. માં પાસ હોય તેને વર્ષ ૧ લા જુનિયરમાં અને અંગ્રેજી કદા ધોરણમાં પાસ હોય તેને વર્ષ ૧લા સીનિયરમાં દાખલ કરવામાં આવે છે. દાખલ થવા માટે ઉમર વર્ષ ૧૫ પુરાં જોઈએ. વનિતાવિશ્રામ શાળાને અંગે વર્નાક્યુલર શાળાનલો કક્ષાસ ચાલે છે તેમાં તા. ૯-૬-૩૦ થી દાખલ થઈ શકાશે. વધુ વિગત માટે પ્રીન્સીપાલ મીસ. એમ. પી. શાહ (બી. એ. એલ. ટી.) ને લખવું.

વનિતાવિશ્રામ

સેન્ટ્રલ રોડ મુંબઈ.

}

H. M. Mehta

આ. સેક્રટરી.

(૧) સ્વદેશી પ્રચાર.

અત્યારે દેશની સ્વતંત્રતા માટે જે મહાન યજ્ઞવળ ચાલી રહી છે તેનાથી બંધેનો અન્ય નથી. જનતા મહાન પ્રયત્ન અને આપણા પૂજ્ય બંધુ મહાત્મા ગાંધીજીએ ઉપારેલા એ મહાન કાર્યમાં હિન્દુ માતાની પુત્રીએ તરીકે આપણે પણ આપણા સંજોન ફાળો યથાશક્તિ આપવો જોઈએ. આપણે જે ફાળો ફેરવે અંશે અને કેવા કેવા પ્રકારે આપી શકીએ તે મહાત્માજીએ વારંવાર આપણને જણાવ્યું છે. જે સર્વ પ્રકારના કાર્યોમાં સ્વદેશી પ્રચારનું કાર્ય અત્યંત મહત્વનું અને ઉપયોગી હોઈ જે કાર્ય પાછળ બંધેનોએ સત્વર મંડી જવું જોઈએ.

અત્યાર સુધીમાં મંડળે પોતાના હૃદય મુજબ સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ અને સુધારણા માટે અનેક પ્રકારની ઉપયોગી પ્રવૃત્તિ કરી છે. મંડળે મુખ્ય-કર્મની ગુજરાતી બંધેનોમાં કેળવણીનો પ્રચાર વધારવા, તેમની સાંસારિક અને શારીરિક સ્થિતિ સુધારવા, તેમને ઉદ્યોગ-દુનંદનું શિક્ષણ આપવા તેમજ તેમનામાં પરસ્પર સ્નેહ અને સહકારની લાગણી ઉત્તેજવા અને તેટલી સફળ પ્રવૃત્તિઓ કરી છે. સ્વદેશી પ્રચારનું કાર્ય પણ એવીજ એક ઉપયોગી અને મહત્વની પ્રવૃત્તિ છે; અને અત્યારના સંજોગોમાં જે પ્રવૃત્તિ ઉપાદી લેવાની આપણી ખાસ ફરજ છે.

દેશની સ્વતંત્રતામાં પ્રયોજાતા એટલા જ આપણે સ્ત્રીઓને દિસે છે; એટલે તે માટેની હઠતામાં પણ આપણે આપણા યોગ્ય દિસે આપવો જ જોઈએ. પૂજ્ય મહાત્મા ગાંધીજીએ અનેક કાર્યો સ્ત્રીઓ માટે ખાસ દર્શાવ્યાં છે. દરેક બંધેન પોતાની શક્તિ અને પોતાના સંજોગોને

નિવાર કરી અતુલ્યતા પ્રમાણે એમાંના એક વા વધુ કાર્યોમાં પોતાનો દિસે આપી શકે છે. આટલું છતાં જે બંધેન વધુ કાર્યો ન ઉપાદી શકે એમ હોય તે પણ સ્વદેશી પ્રચારના કાર્યમાં પોતાનો દિસે નરર આપી શકે, અને તેમ કરવું જે દરેક બંધેનની દેશ પ્રત્યેની પવિત્ર ફરજ છે.

જે પવિત્ર ફરજ બળવવાનું કાર્ય હરતર ઉપાદી લેવાનો મંડળની કમિટીએ કાવ કર્યો છે. મંડળે સ્વદેશી પ્રચારના કાર્ય માટે બની શકે તેટલી સર્વ પ્રકારે પ્રવૃત્તિ ઉપાદી લેવાની છે. જે પ્રવૃત્તિમાં આપ બંધેન આપનાથી બને તેટલી સર્વ રીતે સહકાર કરો, અને મદદ આપશો એવી મંડળ તરફથી આપને અમારી નમ્ર વિનંતિ છે.

આપણે સ્વદેશી વસ્તુઓ અને ખાસ કરીને સ્વદેશી કાપડ સા માટે વાપરવું જોઈએ જે હવે બંધેનોને વિચિત્રવાર સમજાવવાની જરૂર નથી. આપણે દેશ બહોળા સાધન સંપત્તિવાળો છે, આપણા દેશની જમીન અત્યંત ફળદ્રુપ છે, અને તેમાં પુષ્કળ કાચો માલ પાકે છે, તેમજ આપણા દેશની પ્રજા અત્યંત ઉદ્યોગી છે, તેમ છતાં આપણે અત્યંત ખરીબી વેઠવી પડે છે, અને દેશના અનેક ભાગ બંધેનોને અર્ધાં નાશા ફરવું પડે છે. કે અર્ધાં ભૂખ્યા મરવું પડે છે. આનું કારણ એટલું જ છે કે આપણે આપણા દેશના ઉદ્યોગોને અને તેમાંથી ઉત્પન્ન થતી સ્વદેશી વસ્તુઓને ઉત્તેજન આપતા નથી, ન્યારે પરદેશી વસ્તુઓના મોદમાં તજાઈ આપણે પરદેશી વસ્તુઓ અને કાપડ ખરીદીએ છીએ, અને તેમ કરી પરદેશીઓનાં ખીરસાં ભરીએ છીએ. આપણા જે પરદેશીના મોદ અને સ્વદેશ તરફની બેઠકોને લીધે પરદેશીઓને સમૃદ્ધ બના-

નીચે છીએ, અને દેશનો પેસો પરદેશ મોકલી દેશને કંગાલ બનાવીએ છીએ. આપણે આ સ્થિતિ યજ્ઞની હોય અને દેશને સમૃદ્ધ બનાવી આપણી સ્વતંત્રતા પાછી મેળવવી હોય તો આપણે ગમે તેટલા ભોગ આપીને પણ સ્વદેશી વસ્તુઓ ન વાપરવનો મુકમ કરાવ કરવો જોઈએ, જેમ કરતાં આપણે થોડાક આત્મશ્રોમ આપવો પડશે, થોડી ધણી અગવડ પણ વેઠવી પડશે અથવા કોઈક વસ્તુઓ વગર ચલાવી લેવું પડશે. આપણા દેશની સ્વતંત્રતાની ખાતર આપણે એટલો પણ ભોગ ન આપી શકીએ તો આપણું જીવન નકામું ગણાય; અને હિન્દુ માતાની પુત્રીએ તરીકે ગણાવાને આપણે હાયક નથી જેમ ન ઠરે. અમને આશા છે કે કોઈ પણ બ્લેન એટલો ભોગ આપવા તો જરૂર તૈયાર થશે, અને પોતે હિન્દુ માતાની સાચી અને હાયક પુત્રી છે એમ સાબીત કરી આપશે.

મંડળે સ્વદેશી પ્રચારનું કાર્ય સરળ થાય તે માટે પ્રતિજ્ઞાપત્રો તૈયાર કર્યાં છે. પ્રતિજ્ઞાપત્રો પર બંધે સહી કરીને તેમજ પોતાના સ્નેહી સંબંધિ, અને જોગબીતાઓ પાસે સહી કરાવીને દરેક બ્લેન આ કાર્યમાં સંજીન મદદ કરશે એવી આશા છે. ઉપરાંત જે બ્લેનો રેડિયા અને તકલી ઉપર કાંતવાનું શીખવાને હતુંકે હશે તેમને માટે થોડા સમયગ કરી આપવાની મંડળે ગોઠવણ કરી છે, જેનો લાભ પણ બ્લેનો મોટી સંખ્યામાં જે એમ અમો છચ્છીએ છીએ.

અંતમાં નજીવવાનું કે મંડળે ઉપાડેલા આ સ્વદેશી પ્રચારના દેશહિતના મહત્વના કાર્યમાં આપ સ્વયંસેવિકા તરીકે જોડાઈ તેમજ અન્ય પ્રકારે મદદ કરી એ કાર્ય સફળતાપૂર્વક પાર પાડવામાં મંડળને બળતી સહાય કરશો એવી નમ્ર વિનંતિ કરીએ છીએ.

સ્વયંસેવિકા તરીકે નામ નોંધાવવાનો સમય: જે બ્લેનો સ્વયંસેવિકા તરીકે નામ નોંધાવવા ઇચ્છતાં હોય તેમણે મંડળની એડીસમાં બથોરે ૩-૩૦ થી ૪-૩૦ (સ્થા. યા.) કૃપા કરીને આવડું સહી કરવા માટેનાં પ્રતિજ્ઞાપત્રો પણ જેજ સમયે મળી શકશે.

લી. ગુપ્તેચ્છક,

સૌ. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસ એ. પી.
સૌ. લેડી કૃષ્ણાગૌરી ચીમનલાલ ચેતલવાડ.

શ્રી. અંદાગવરી ઠાકોરદાસ દેસાઈ.
સૌ. લેડી તારાબાઈ ચુનીલાલ મહેતા.
સૌ. છાવતી ભવાનીદાસ મોતીલાલ.
ગ. સંસ્કૃતમણી બાળમુકુંદરાય દેસાઈ.
મ. મંગલાબાઈ મોતીલાલ ફરીચંદ.
સૌ. કુસુમગવરી મંગળદાસ મુનશી.

(૨) બાળસગન પ્રતિષ્ઠા (શારદા) કમિટી

બાળસગન ઉપર અંકુશ મુકનારો “શારદા” કાયદો તા. ૧ લી એપ્રિલથી અમલમાં આવ્યો છે. મુંબાઈમાં વસતા ગુજરાતી હિન્દુઓમાં એ કાયદો બરોબર અમલમાં મુકાય અને તેમાં દયાવિત્તી વરત્તનાની અનુક્રમે ૧૮ અને ૧૪ વર્ષની હમર પહેલાં લગ્ન ન થાય, તેની ચાકરી રાખવા મંડળે નીચે પ્રમાણે એક પેટા-કમિટી નીમી છે. આ કમિટી મુંબાઈની ગુજરાતી જનતામાં એ કાયદાની કલમોનો પ્રચાર કરશે; એ કાયદાનું ઉલ્લંઘન થાય એવાં લગ્ન થવાનાં છે એવી ખબર મળતાં પક્ષ-કારને એવાં લગ્ન નહિ કરવાની ચેતવણી આપશે અને એવી ચેતવણી આપ્યા છતાં યા ચેતવણી આપી શકાય તે પહેલાં લગ્ન કરી નાંખ્યાં હશે તો તેવા પક્ષકારો સામે થોડા પગલાં લેશે કમિટીના સભાસદોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

સૌ. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસ, એ. પી., પ્રમુખ.
સૌ. તારાબહેન માણેકલાલ પ્રેમચંદ, એ. પી., ઉપ-પ્રમુખ.
શ્રી. સંસ્કૃતમણી બાળમુકુંદરાય દેસાઈ,
શ્રી મંગલાબૌરી મોતીલાલ ફરીચંદ, } મંત્રીઓ.
સૌ. કુસુમગૌરી મંગલદાસ મુનશી,

કુ. તારામતી પીતાંબરદાસ પટેલ, ઉપ-મંત્રી.
બી. એ., એલ.એલ. બી

સૌ. હંસાબહેન રહેળ, બી. એ., એ. પી.

સૌ. જયશ્રીબહેન રાવજી, બી. એ.

સૌ. કુસુમગૌરી હરિલાલ કણિયા, બી. એ.

સૌ. મંગાબહેન ગોરખદાસ પટેલ

શ્રી. રત્નબહેન લક્ષ્મીદાસ રહેતા.

કુ. નિમળા ભવાનીદાસ મોતીલાલ.

આ કમિટીને કાયદા સંબંધી તેમજ બીજી જરૂરી સલાહ અને સૂચના વખતે વખત આપવા માટે નીચેના સદસ્યોની એક સહાયક કમિટી નીમવામાં આવી છે:

સ. હમનલાલ નરસિંહલાલ કાનુભા, બી. એ. એલ.એલ. બી.

લોકો કહે: “ આ ધનનેરે એક હોલીડેને દિવસે ઘડી લાગે છે. ”

કવિઓ કહે: “ સુંદર સ્ત્રીનું વર્ણન કરવા માટે અમે પુનઃપુનઃ ચંદ્ર, કમળ, કેળ, હાથી, રૂપેરી ઘંટડી, નાગ, ભમરો, એમ બધા હથિયારો વાપરી ચૂક્યા. હવે આને માટે શું વાપરશું ? ”

શાસ્ત્રીઓ કહે: “ વિશ્વામિત્રનું તપ નિષ્ફળ કરવા અમે હિંદની સુંદરમાં સુંદર અપ્સરા પસંદ કરી મોકલી ને થોડી સફળતા મેળવી ચક્યા; તે વખતે તો અપ્સરાની આ માર્શી મળી હોત તો ? ”

વેપારી કહે: “ આ નવો નમૂનો અમે કાઈ પણ કારખાનામાં કદી નથી જોયો. અમારી જાહેર ખજાનોમાં એની છબી વાપરવા દેવા માટે શું પૈસા લેશે ? ”

યુરોપીઅનો કહે: “ અમારી વિશ્વસૌંદર્યની હરિશ્ચંદ્રમાં (world beauty contest) જે આ હિંદી સુંદરી આવે તો અમે તેને “ મીસ ઇન્ડિયા ” (કુમારી ભારતી) નોજ નહિ પરંતુ “ મીસ વર્લ્ડ ” (કુમારી દુનિયા) નો ખિતાબ વગર હરિશ્ચંદ્રએ તવાડીએ. ”

પણ એલા ધનનેરે ભાઈ, ઉભો રહે ને હરખાઈ જાણશો. ને એ જોખમાં એકદમ છવ મુકીશ મા. હજી તો ફક્ત રૂપસુંદરીજ બની છે. તેને ‘ આદર્શ સ્ત્રી ’ બનાવવા માટે તેનામાં કેટલાક મસાલા ઉમેરવાના છે ! તે સાંભળો:—

(૧) સૌથી પહેલાં તો તેમાં થોડું “ મીઠું ” નાંખજે ! (પણ મરઘારી મીઠું નહિ ગાંધીજીનું મીઠું !)

(૨) પછી જોઈએ પંજાબી કે રજપુતાણીના ચીર્ષ, બુરસો મરી, ફીટવાની ધગરા, અને ‘ મરોનગી ’ ના મર-

ચાંની જુડી, તજ મરી ને સરીંગ ! જેથી એ ‘ પોપાયાપ’ બનતી ચડે.

(૩) પછી દેજે ગરવીગુજરાત છુના વ્યવહારિક જ્ઞાન અને કલાનું ધાણા છડે. જેથી એમાં કુમાશ આવે.

(૪) હળદરને કેસલો, દક્ષિણી સ્ત્રીની સાદાશ વાપરજો જેથી એના છવનમાં એકજ રંગ રહે.

(૫) બંગાલછુના જંગલ અને ભક્તિભાવના રાષ્ટ્રમેથી ઉમેરતાં વધારની જેમ એની સૌરભ ધડાશે.

(૬) કાઠિયાવાડછુની તંદુરસ્તીનો એમાં થોડો ગોળ મેળવશે તો જ વૈદ્યોની બાટલી વગર એ નમૂનો કાંપી મુદત રહી શકશે.

(૭) અનેક વાનીઓ તૈયાર કરતી વખતે જેમ આપણે પેણામાં તાપીએ કલા ભરી રીતે અને પરસેવો ઉતાર ચક્ષાવીએ છીએ તેમ આ વાની બનાવવા માટે પણ યુરોપીઅન સ્ત્રીની કાયદક્ષતા અને સખ મહેનતની જરૂર પડશે.

(૮) આદર્શ સ્ત્રીની વાની કમલગ તૈયાર થવા આવી છે પરંતુ હજી તેના પર થોડી વિધિની જરૂર છે જેમકે મુસ્લીમ સ્ત્રીની ચીઠી જાનના લીજુનો રસ અને તેની ઉપર પારસણ બહેનના મળતાવડા સ્વભાવ (adaptability) જેવા દરેક વાનીમાં ભળી જાય તેવા કાયમીર અને કોપર !

અસ; આટલી તૈયારી પછી તેમાં છવ મુકીને “ ઝાડીનો થોડો રમતો જમતો છટો ” મુકી દેવો !

આખી દુનિયામાં હો હો ધમ જશે. જેને ઘું (દળનેર), ડું કે તંત્રી કાઢ નહિ પહોંચી શકે ! માત્ર “ આદર્શ સ્ત્રી ” તેને પહોંચી વળશે.

લેખક: રા. ગિરીશ

બહુ જુની વાત નથી. માંડ પચાસ ખીટીઓ મારતા જાય, ખાળીયા જોડતા જાય વર્ષ થયાં હશે. અને સડકનું કામ કરતા જાય.

વળા બ્રાહ્મણોનું ગામ છે. ત્યાં ઘણા ખરા વયમાં હીરબાઈની જમીન આવી હીર-બાઈનો સાસરો અને વર

હિંગમણી ભોં દરબારની સંત અને પ્રભુ તો કાંઈ કરી શકે તેમ ન હતું. હીરબાઈને થયું કે આવી સોનાના કટકા

ધોળાથી વળા મુઘી-ની પાકી સડક તૈયાર થતી હતી. ધોળાથી રામપર મૂલે જતી ન કરાય. એણે તૈયાર કરતાં બહુ અડ-તાણ ન આવી; પણ

રામપરની પેટી. મેર દેઠ વળા મુઘી-રા-૩ ગા-તાણું કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

ઉમાં બધી બ્રાહ્મણોની જ જમીન. તે દિનાં લોક કાય-દાથી બહુ દરે. પોતાના સાસરાવરને કહ્યું કે તમે

ક્યાંક જાહેરાતની હદમાં ચાલ્યા જાઓ. અહીંનું હું સંભાળી લઉંશ.

હીરબાઈનું પીયર ઘાંધળી અને સાસરું વળા, બહોળું કુટુંબ. હીરબાઈએ તો પો-તાના કપાતા ખેતરમાં

સાસરો જીવે પણ જરા સાગ ગાંડા જેવો. વર ખરો, પણ તે પણ ને છોકરાંને લઈ આવી રહી.

પિયારો ભગવાનનો માણસ ચાર. દીકરા ને કંત્રાટી હતો ઘાંધળીનો. હીરબાઈની જમીન જોડવાનું આવ્યું, પણ ત્યાં તો હીરબાઈ

એક દીકરી. સંતાનમાં બધાં કેડાવેડીયાં વાઘણ જેવી બેઠી હતી. દાઢ એક ખીટી મારે તો તેને આખો ખાઈ જાય. તેને થયું કે

નાનો છોકરો તો ધાવણો. સડકના કંત્રાટી બ્રાહ્મણોની જમીનમાં

હીરબાઈ કંઈ આગળ આપણું કંઈ નહિ ચાલે. કામ પડતું મૂકીને એ તો ગયો વળાના કાર-ભારી બજાભાઈ પાસે. બજાભાઈ જતના નાગર એટલે પક્ષા મુત્સદ્દી. વાત બધી સાંભળીને રેવા-નિંદ તપાસ માટે હીરબાઈની પાટીમાં જવાનું દરાવ્યું. બજાભાઈ કારભારી, કલ્યાણપરના દરબાર, વળાના બે ચાર આજદાર પટેલીયા, એ બધાનું મંડળ પહોંચ્યું હીરબાઈની કુંપડીએ.

હીરબાઈને આના સમાચાર મળી ગયેલા. એણે એક ગોળાની દીપ્તમાં ખાસો મળીને જાણાનો દેવતા પ્રગટાવી રાખ્યો. નાહી ઘોષને વાજ રાખ્યા છૂટા રેશમી સાડી શરીરે ધારણ કરીને તેનો એક છેડો વીંટ્યો રૂડે. કપાળમાં મીંદુરની આડ કરી ને હાથમાં રાખી એક ઉઘાડી તરવાર બધાને આવતા દીઠા એટલે પેત્રી દીપ્તની શગડી લીધી માથે ને ચાલી પેત્રા આવનારાઓની સામે. શરીર આખું ધુન્ને, આંખમાંથી અંગારા ઝરે, ને સતીમાતા જેવી હીરબાઈ સામે ચાલી આવે છે.

બજાભાઈએ શગડી ઉતારી નાખવાનું

કહ્યું પણ એમ કાંઈ હીરબાઈ માને ? એ તો કહે તમે અમારા ગરોબનાં ગળાં કરવા બેઠાં છો. ભૂંઓ, આ ધડીએ હું સતી થઈ મારો જીવ દહું છું, પછી તમ તમારે સડકું બાંધે જાતે, પણ યાદ રાખજો અમારી આંતરડીની કડુવા લેનારનું નખખોદ નીકળી જશે.

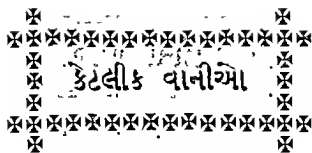
કલ્યાણપરના દરબાર ભડું માણસ. તેણે ત્રિષ્ટિ આદરી. સારામાં સારી ભોં બદલામાં ખીન્ને ઠેકાણે હીરબાઈને અપાવવા, બજાભાઈ આગળથી વેણ લીધું અને અંદર બધું બરોબર થયું છે એમ ખાત્રી થઈ ત્યારેજ હીરબાઈએ શગડી માથેથી ઉતારી. છાંદરને લઈ આડ મારગને રસ્તે થઈ, થઈમઈ ધર બેગી.

આજે એ હીરબાઈનું 'બહોશું' કુટુંબ હયાત છે. કોઈ અંગ્રેજ નિશાગમાં શિક્ષક છે. કોઈ મહેસુલી વહીવટદાર છે. કોઈ રેશ્મેનો ગાડું છે તો કોઈ વોશી ચલાવે છે. પણ એ નર, એ શર, એ આગ્રહ, એ નિહરતા હવે ક્યાંય દેખાતાં નથી.*

*હીરબાઈના એક જન્મદીકરા પાસેથીજ સાંભળેલ.

બહેનોનું ખાસ ક્ષેત્ર

ખાદી માટે વિદેશી વસ્ત્રોનો બહિષ્કાર એ બહેનોનું ખાસ ક્ષેત્ર છે. અથવા હોય જોઈએ. કેમકે વિદેશી વસ્ત્રે કરોડો ધર બરબાદ કર્યાં છે, ને કરોડો બહેનોને 'પોતાના મદદનીશ ધંધા વિનાની કરી મૂકી છે. વિદેશી વસ્ત્રે હિંદુસ્તાનના સાત લાખ ગામ બરબાદ કર્યાં છે. એક તરફથી બહેનો ધંધા વિનાની થઈ. બીજી તરફથી જે વસ્ત્રો તે પોતાના ગામડામાં પેલા કરાવતી હતી તે વસ્ત્રોના તેમને પૈસા આપવા પડે. લોકોને વિદેશી વસ્ત્રોના ભારે શોખ થયો. એટલે તેઓ બહુ પ્રયત્ન વિના, ભારે તપશ્ચર્યા વિના છોડે નહિ. એ તપશ્ચર્યાની મૂર્તિ તો બહેનો છે. તે જે અસર લોકો ઉપર પાડી શકે તે પુરૂષો કદી ન પાડી શકે. વળી વિદેશી વસ્ત્ર પહેરનારમાં બહેનોની સંખ્યા પુરૂષો કરતાં વધારે છે. એ બહેનોની ઉપર છેવટે અસર તો બહેનોનીજ પડવાની.

લેખિકા: સૌ. કપિલા દાંડવાળા

(૩૫) ઉપમા

ચોખ્ખા શેર ૧.

મીકું જરા.

રાષ્ટ્ર જરા.

ચોખ્ખા શેર ૧ લાલ સાફ કરી, ઘોષ
ગળા દળવા; તેમાંથી ઝીણો લોટ કાઢી લેવો.
રવા જેવો લાલ રાખવો. તેને શીરાની માફક
તેલમાં લાલ થાય તેવો શેકવો. ગરુ લાલ ન
થવા દેવો. શેકતાં થોડી રાઈ નાંખવી પછી
શીરાની માફક લોટથી ત્રણ ગણ પાણી
ગરમ કરી રાખવું. તેમાં બેઘએ તેટલું મીકું
નાંખી લોટ રોઝાય એટલે ગરમ કરેલું પાણી
તેમાં રેડી દેવું. પછી શીરાની માફકજ હલાવીને
ગરમ ગરમ ખાવો.

(૩૬) ટમાટાની કરી (સુપ)

૨ શેર ટમાટા પાકા

રાઈ.

તેલ કે ઘી.

હાંગ.

લીકું મરચું.

જરા ખાંડ.

એક નાળાએર.

પાકા ટમાટા ૨ શેર લાવીને, તેને તપે-
લામાં પાણી મૂકીને ૧૦ મીનીટ ચુલા ઉપર
રહેવા દેવાના. સહેજ કરચલી વળે ઉતારવા;

દંડ પડે ત્યારે એક ઝીણા કપડામાં નાંખી,
ઘણી ટમાટાનો રસ કાઢી લેવો. બી તથા
છોડા ફેંકી દેવાં. આ ટમાટાના રસને રાઈ,
હાંગ મૂકીને વંધારવો. જરા ઉંકળે ત્યારે લીલા
નાળાએરનું દુધ નાંખવું. પછી ખાવાના કામમાં
લેવું. આ ખીચડીમાં ખાવાની સારી લાગે છે.

(૩૭) મીઠાનું શાક

દુધ શેર ૧

પાણી શેર ૩.

મીકું વડાગઈ ૩. ૫) ભાર.

લસણ ૧ ગાંઠીઓ.

મરચાં ખાડેલાં ૨ ચમચા,

ધાણાંજીર ૧ ચમચો.

દુધપાણીમાં મીકું નાંખી ગરમ કરવા
મૂકવું. ઉલટાય નહીં માટે હલાવ્યા કરવું.
ન્યારે ખરોખર કાઢી નાખ, ત્યારે તેને નીચે
ઉતારી એક ટોપલી અથવા ચાળણીમાં
સફેદ કડકો પાથરી કાઢી લેવું. પાણી નીતરે
તેના પર ખીણું પાણી નાંખી નીતરવા દેવું.
પછી તેલનો વધાર મૂકી મરચાં, લસણ,
ધાણા જીરો વાટી તેમાં હળદર નાંખી એ
ખધું વધારમાં પાણીમાં ડાઘને નાંખવું. તે
સડસડે પછી કાટેલા દુધના કુચા નીતરી
રહેલા હોય તે તપેલામાં નાંખી જરા ઉકાળાને
ઉતારી લેવું.

ગામડાના પ્રવાસે

લેખક: કુ. અનસુયાબેન ગોપાળજી

રવિવારે લોકલમાં લાવનગરથી બેઠા અને સાંજે લગભગ સાડા પાંચે મોનગઢ રેલ્વેને ઉતર્યા. અને ગાડાવાળા તો રાહ જોઈનેજ બેઠા હતા. સાથે બળદનો સુશોભીત અને દાય કારીગરીનો શણગાર લાવ્યા હતા તે તેમના સરસ દાથી જેવા બળદને પહેરાવ્યો. પછી તો બધા ગાડામાં બેસી ગયા. અને બળદના ડોકમાં રહેલા ધુધરાનો ધમધમ અવાજ યતો હતો તે ખુલ્લી કુદરતમાં મીઠો લાગતો હતો અને બળદને ચડાવેલા શણગારમાં આલસા તારાની જેમ ચમકતા હતા. ગાડા ચાલતા જાય અને કુદરત પોતાનું મીઠું સંગીત અંભજાવતી હતી અને જાડો પણ વાંકા વળી વળીને બધાને નમસ્કાર કરતા હતા અને સાથે સાથે પૃથ્વીદેવી પોતાને કીમતી પાવડર બધાની મરજી નહિ હોવા છતાં આમલ કરી કરીને છાંટતી હતી. બ્યારે સુપંદેવ પોતાનું છેડું કીરણ ફેંકી પૃથ્વી માતાને વાત્સલ્યભર્યું સુખન લઇને કાંઈ દુરના દેશમાં જતો હતો તે વખતે બલુડના પાદરે પોંચ્યાં. ગામમાં ગાડા ચાલ્યાં અને ગાડામાં બેઠેલા ગાયન ગાતા હતા. અને બળદ શણગારાયેલા હતા તેથી ગામના લોકો ઘર-માંથી બહાર આવીને જન આવી છે તેમ જોવા લાગ્યા. ત્યાંની નિશાળમાં ઉતર્યા અને અન્દરે બધું દાય કારીગરીનો સામાન આકળા ચંદરવા વિગેરી કલાત્મક દષ્ટિથી ગોઠવેલું હતું. પટેલીઆઓ બધા જિજ્ઞાસુ અને તારા બેનને મગવા આવ્યા. પછી બધા જરા બેઠા; પાણી પાણી પીને તાગ્ન થયા. ત્યાં તો પછી નાસ્તાની નૈવારી થઈ. બધા નાસ્તો કરી રહ્યા

પછી ત્યાંની રાત્રીશાળા જોવા ગયા. રાત્રીશાળામાં પચાસ સાડા વિદ્યાર્થીઓ છે એ સાંભળીને મને બહુજ નવાઈ લાગી કે બહુજ જેવા ગામડામાં આટલા બધા વિદ્યાર્થી લોકો હશે. ગામડામાં રાત્રીશાળા ચલવવી મુશ્કેલ પડે છે. કેમકે એક તો બધા લાલુતાર વિદ્યાર્થીઓ દિવસના કામકાજથી થકેલા હોય છે અને પુરતા શનસ પણ ગામડામાં નથી હોતા અને ખુબ આંખો ખેંચવી પડે છે. છતાં બલુડમાં બધા ઉત્સાહથી લાલુતા હતા. એ ધન્યતા તો પ્રભુભાષેનેજ છે કેમકે વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી ઉત્સાહથી કેમ કામ લેવું તે પોતે જાણતા હતા. લોકોને ખાતર પોતે ધુડીયા ગામડામાં રહે છે. દાથે બધું કામકાજ કરીને પણ લોકો કેમ આગળ વધે કેવી રીતે વાંચતા થઈ જાય તેમ ઇચ્છતા હતા. આટલા બધા વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે પોતે એકજ; બધાને પોંચી વળવાની જરૂરતા તેનામાં છે. તે છતાં તેમનો સ્વભાવ શાન્ત અને નમ્ર છે. તેમને તેમના વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે ખુબ પ્રેમ છે. જિજ્ઞાસુઓ વિદ્યાર્થીઓને સરસતાથી ધણે સમજાવવી દીધું અને પછી ગરબી લેવાની હોવાથી અને બાળકોને ઉંઘ આવતી હોવાથી ત્યાંથી બધા ઉઠ્યા અને નિશાળ પાસેના ચોકમાં બધા આવ્યા અને લાવનગર રેલ્વે-નથી લઈ ગયેલી લાઇટ બધાને ખુબ ઉપોગમાં આવી. ત્યાં લાઇટ દીગાડી અને બધા લોકો ગરબી લેવા ઉતરી પડ્યા. અમે તો ગરબી જોઈને દીગજ થઈ ગયા. તેના આખા શરીરનો વળાંકો તાલબદ્ધ યતો હતો અને તાલ જરાય શીખરવામાં આવ્યો નહિ હોય

જતાં સરસ લેંકાદાર લટકા કરીને હાથ પગ વિગેરેનાં લેંકા કરતા હતા. એ પણ એક જનનો નાચજા છે અને ગરબીના કુંડાગાની અન્દર રહેલા બે માણસોએ તો ગજબ કરી હતી અને તેમાંય તે એક વૃદ્ધ માણસ તેની જેવડા કોઈ શહેરી હોય તો લાડીનો ટેકા લઇને ચાલે તેવા તે આદમી આખા કુંડાગામાં એક જીવાનને સરમાવે તેમ નાચતો હતો. બધા બાળકો પણ આ જોઈને ખુબ ખુશી થઇ ગયા. પછી દાંડીયારાસ લાધા. તે પણ બહુજ સરસ હતા. લેવારના અને જોતા-રના બંનેનાં હૃદયો આનન્દથી ઉછળતા હતા. અને છેવટે પછી બધા ઉડ્યા અને સુષ્કજાની તૈયારી કરી અને વાતો કરતા કરતા મુઠું પણ ગયા. સવાર કેમ પડી તે પણ ખચર પડી નહિ અને ૭ સાડા ૭ વાગ્યે તારાબેન મોંઘીબેન વિગેરેએ પ્રભાતીયાં ગાયાં.

સવારની અજબ શાન્તીમાં એ પ્રભાતીયાં કેટલાં મીઠાં લાગતાં હતાં. પછી બધા મોટા ઉડ્યા અને બાળકો પણ ઉડ્યા અને નોતા ઉડ્યા તેને ઉડાડ્યા અને બધા બાળકોએ ગિલુલાઇના હૃદયથી પોતપોતાના મુખીને વંદન કર્યાં. પછી ઘાતણ કરીને ખેડના સાધનો લેવા ગયા. સાધનો એક પછી એક બધાની સમજણ પટેલીયા પાડતા ગયા તે જોવામાં બાળકોને પણ ખુબ રસ પડ્યો. અને મોટાને પણ થણું જાણવાનું મળ્યું. જે અનાજ આપણે ઘરે બેઠા હોયથી ખાઈએ છીએ તેને કેવી રીતે પકવવામાં આવે છે તે જાણવું કોને ન ગમે. એ બધા સાધનો નિરાતે જોવા પછી બધા દૂધ પિયા માટે મેડા ઉપર ચડી ગયા અને છેવટે તારાબેન પણ ચડુ કે ન ચડુ વિચાર કરતાં કરતાં ઉપર ચડ્યાં અને બાળકો અને મોટાઓએ તાળીઓના ગડગડટ સાથે વધાવી લીધા. ત્યાંથી દૂધ પીને કંતાદે આવ્યાં ત્યાં પણ પાણું ફરીથી બધા

એ ચા કુધ લીધું અને કપડા લઈ લઇને નાના માટે બધા નિકળ્યા. રસ્તામાં ચાલતા ચાલતા પણ બધા મોઝાઓએ ખુબ ચર્ચા કરી હતી. છેવટે જે વાડીએ જવાનું હતું ત્યાં પહોંચી ગયા. દિશાએ જવું હતું તે તે જમ આપ્યા પછી બાળકો કોસના પાણીમાં નાવા બેઠા ખુબ મજનથી નાયા. તેમને ઉડવુંજ નોતું મમતું પણ ઉડ્યા વિના કાંઈ ચાલે ? ત્યાર પછી લાઇઓ નાયા બેનો માટે તો ઘરેજ નાવાનું હતું. પછી બધાએ ઘઉંનો પોંક, ઓળા, અને શેલડી ધરાઈને ખાયા. કોસ કાઢતા હતા તે જોતા જોતા ખાવાની ખુબ મજા પડી હતી. ત્યાર પછી ઘરે આવ્યા અને રીંખડ પુરી જમ્યા. ત્યાં તો રેશને જવાનો વખત થયો બાળકોનું માફું સોનગદ મધું અને અમે મણીસરાને રેશને આવ્યા. ત્યાં બધા પધારો પાથરીને બેઠા અને ટ્રેઇન આવી ત્યાં મુઠી બધાએ વાતો કરી, ચર્ચા કરી, અને ગિલુલાઇએ તો પોતાની અન્નત વાર્તા કરી. બધા છુટા છુટા સુતા હતા. ઉપર આકાશમાં ખીજ ખીજી રહી હતી. તારલી-આઓ બધા આપણને દેખીને જાણે, દર્પે શેલાં ન બની રહ્યા હોય તેમ દેખાતા હતા. અદા, કેવું મજનું એ સુંદર દ્રશ્ય. સાથે સાથે મીઠો પવન પણ વાતો હતો. છેવટે ટ્રેઇન આવી અને તેમાં જમ્યાના અભાવને લીધે છુટા છુટા બેસવું પડ્યું. નિઝા-જાને રેશને ઉતર્યા પણ દાશીરામના ગાડા આવેલા ન હતા કેમકે પત્ર મળ્યો ન હતો. પછી વેષ્ટર્ડેજ રૂમમાં બેઠા અને બે તણ જણ તેજ વખતે દાશીરામને ત્યાં જવા નિકળ્યા અમે તો નારનો કરી બાર વાગ્યે સુતા. ગિલુલાઇને પરાણે એક મુશોખીત બેન્ય ઉપર માન સહિત સુવાઈ પણ જરા શાન્ત વાતાવરણ થયું ત્યાં બેન્યમાં રહેલી માકડ-પાટીએ ગિલુલાઇનું સ્વાગત કર્યું. પણ

ગિજુભાઈએ તે સ્ત્રીકાચું નહિ અને બેન્ચને બહાર કાઢીને નીરતિ માંડવું અપમાન કરીને નીચે સૂતા. સવાર પડીને ગાડાંઆત્યાં અને બધાં ગાડામાં બેઠાં. ગાડામાં પ્રભાતીઆં ગવાતાં હતાં અને જુદા જુદા પક્ષીનું નામ ગાડાવાળાને પુછતા અને તેનો ઉત્તર, પણ સાચો મળતો. ગામમાં પ્હોંચ્યા અને કાશી-રામ હાથમાં પંચવટીયુ માથે કાળીયું એરેડું અને દાદી થોડી થોડી વધીને એ જોઈને મને એમજ થયું કે આ માણસ શું નિશાળ ચલાવતો હશે. પણ ઉતારે પ્હોંચ્યા અને તેની નિશાળની ચોપડીયુ અને નોટો, માસીકો, ચિત્રો, વિગેરે જોઈને મને ખુબ આશ્ચર્ય લાગ્યું કે આ માણસનાં બેનમાં કેટલું ભયું છે. તેની નિશાળ જોઈને પણ ખુબ આનન્દ થયો. એ પોતાની નિશાળ વિશે બોલતા બોલતા ગાંડા થેલાં થઈ જતા હતા. એને ખરેખર કેળવણી ઉપર, શીશુયુ ઉપર ઘેલછા લાગી હતી અને એની ઘેલછા જે સોમોંથી પાંચને લાગે તો પણ આપણો દેશ ખરેખર આખા બને. એકજ પોતીયા પર ચલતી લેનર સાતજ રૂપીયામાં પોતાના કુટુંબનું ગુજરાન ચલાવનાર એ એક તપસ્વીની જાંબી કરાવના હતા. હજી મુખીમાં એ જે ખરેખર કેળવણીપ્રિય કે જેને માટે મરી શીટતો માણસ જોયો હોય તો એનેજ જોયો છે, કાશીરામ તો ચીંચરામાં વિંટાયણુ રત્ન નીકળ્યા છે એમ કહીએ તોયે ચાલે. તેની શાળામાં સ્વતન્ત્રતાનો પણ સ્પીરોટ દેખાતો હતો. તેના બાળકો પણ ગુરૂજ માટે ગાંડા થેલા થઈ જતા અને નિશાળના વિદ્યાર્થીઓએ કસરત, પ્રાર્થના, ગીતો, દાંડીયા રાસ લઈને પોતાના આનન્દના ઉમરા કાઢ્યા તે છતા

કાશીરામ કાઢની પાસે પચણે કામ નહિ કરાવતા. તેમજ પોતાની નિશાળની ડોગ પણ નહિ બતાવતા. નિશાળીયાઓએ દાંડી-આંરોસ સરસ લીધા. અત્યારથી તેના શરીર ખુબ વળતા હતા ત્યારે ત્યારે તે મોટા થશે ત્યારે કેટલું સરસ રમશે. તેની લગાઈ પણ સરસ હતી. આપણે બાલમન્દીરમાં તેમ કરાવી-એ તો પણ કાંઈ ખરાજ નથી. નિશાળમાં વાંચન ખુબ થયું હતું. અને અક્ષરો પણ બધા વિદ્યાર્થીના સારા અને ચોખ્ખા હતા. ચિત્રમાં પણ દીક કામ કરતા હતા. આ નિશાળમાં બધી વ્યવસ્થા સારી હતી. ગામડાની નિશાળમાં આ નિશાળ બેસ્ટ કહી શકાય. બધા જમવા બેસા ત્યાં પણ એજ વાત ચાલતી હતી. શીશુયુ કાશીરામના રૂઝો રૂઝાકું ચીક્ષણુ પ્રિય છે. વાતમાં ને વાતમાં પુરેપુરું બધાને પીરસતા પણ જુદી જતા. પણ પ્રેમથી પીરસાવતી ખીચડીને શાક પણ મીઠાં લાગતાં હતાં. એની નિશાળમાંથી ધણું વધારે જાણુ અને સાંભળણું ગમણું હતું પણ હું ખુબ યાદી ગઈ હતી મારાથી બેસાતુજ ન હતું તેથી સુષ ગઈ. અને એ તો હું ચોક્કસ કહું છું કે મેં એટલો વખત નહિ ભણવા માટે ગુમાવ્યો છે. પણ શરીરે માંત્યું નહિ ઉંચે સાંજે સ્ટેશને જવા માટે ગાડામાં બેઠાં અને ગાડામાં પણ ગિજુભાઈ અને તારાબેનની ગામડા વિશેના જીવન વિશે થતી ચર્ચામાં ખુબ રમ પડ્યો. રાત્રે ટ્રેઈનમાં પણ ચર્ચા-ચર્ચામાં ખુબજ આનન્દ પડ્યો. આવી રીતે અધ્યાપન મન્દીરના વિદ્યાર્થીઓની મુસાફરી વારંવાર ચાલે તો ખુબ જાણવાનું અને જોવાનું મળે.

સ્ત્રીહિત્ય અને

કોલેજ શિક્ષણ

લેખક : રા. અંબુદેવ વંશી

પ્રિય ચિ. જ્યોત્સના,

તારા ભાવિ અભ્યાસક્રમે પરત્વે મહારી
પરીક્ષામાં પાસ થઈ તું સુરત કોલેજમાં
જોડાવાનો વિચાર માંડી લાખી વિસ્તાર કોલે-
જમાં દાખલ થઈ એ જાણી આનંદ થયો.
આપણી પ્રાંતિમાં હજી ઘણી થોડી કચ્છાઓ
કોલેજમાં ગઈ છે. એટલે મહારી લાણેજ
ખી. એ. થશે એ વિચાર મને પુલકિત કરે
છે. સમાજની દીકરી પરવાહ ક્યાં વિના
તને વિસ્તાર કોલેજ સુધી લેણું મોકલવા
મોટું મહેરૂં બહેનને તો અલિનદેન આપ-
વાનું રહ્યું.

શાન્તિ પેરના મહારી કેટલાંક પંથ પરથી
તને એમ લાગી ગયું હોય છે કે હું સ્ત્રી-
શિક્ષણને વિરોધી છું. પણ જો તું એ
કાગળો જરા વંધારે કાગળથી વાંચશે તો
તને જણશે કે હું સ્ત્રીઓના ઉચ્ચશિક્ષણને
વિરોધી નથી. પણ મહારો વિરોધ તો એ
શિક્ષણ દેવાની પદ્ધતિ સામે છે.

મુઝાબ સુતીવસંદિમાં મુધારે થયાં વિના
વિસ્તાર કોલેજમાં મુધારો થવો શક્ય નથી.
અને એથીજ કોલેજના ચારકાને આપણે
એ મારે દોષિત ન ગણીએ. કેમકે જવુંજ
દોષ તો પછી બીજીમારા કાળાઓના રહેવા
નાનાં કાળા, એની ગાંધગાય જેવી રેતિ
વગેરે પર લાપણુ ભારેશો શા કામના? એજ

પ્રમાણ: વિસ્તાર કોલેજમાં મંગીત, બાત-
ચગેલ, બાલકાલ, વિવરણ, પાંચાત્ર
વગેરે સ્ત્રીઓને ઉપયોગી વિષયો શિખવાતા
નથી એ ફરીઆદ નકામીજ છે. ખી. એ.ની
ડીગ્રીના ખરે અર્થ કેક અર્થે કયાં વિદ્યા-
રહ. એવો થાય છે. પણ આપણી યુનીવર્સિ-
ટીના ઇન્સ્ટ્રુએટ તો લાણેજ એક કાળામાં થે
નિષ્ણાત હોય છે એટલે એને જોઈ અર્થ
કયા વિદ્યારહ. કેહેવામાં આવે તો મને
લાગે છે કે ભૂલ થવાનો સંભવ ઓછો રહે.

હજો. પણ કોલેજની આ જોઈ બીજી
રીતે પૂરી પાડી. સદાય એમ છે. મુઝાબમાં
જુદી જુદી સરચાઓ. કાગ. સ્ત્રીઉપયોગી
વિષયો શીખવાની વ્યવસ્થા છે. એની તને
કદાચ ખબર નહીં. વાષ. કમરુ. મી. એ.
તરફથી રમના દિવસોમાં, પાકયાત્ર, વ્યાયામ
અને શરીરશાસ્ત્ર શીખવવામાં આવે છે.
પ્રાર્થના સમાજ તરફથી મંગીતના વર્ગો ચાલે
છે. સોરઘવ સર્વિસ લીગ તરફથી સમાજશાસ્ત્ર,
માનસશાસ્ત્ર સમાજસેવાની ચળવળ વગેરે
પર વ્યાખ્યાનો આપાય છે. એ ઉપરાંત
ભગિની સમાજ અને હિંદુ સ્ત્રીમંડળ
તરફથી વર્ગો ચાલે છે. આ બધામાં પૂરતો
ભાગ લેજો. કોલેજમાં જોઈતી કાનડી ભાગ
તપ એટલે આ બધા મારે તને પૂરતો
વખત મળશે. એક વાત યાદ રાખજો કે
ખી. એ. થયા પછી, પરજોતિ તારે એક

સંસારનો બાર ઉપાડવાનો છે. એટલે આ તારાં 'શ્રીક્રીડા ને દ્રીગ્નોમેટ્રી' કરતાં ત્હને આ જીવનમાં વધારે કામમાં આવશે.

આ વાંચી છું કહીશ કે 'ત્યારે તો આ પ્રમાણે વર્તતાં ચાર વર્ષમાં બી. એ. થવાની આશા છોડીજ દેવી જોઈએ. પણ એવો ખોટો વિચાર કરીશ મા. કોલેજઅને નકામી લાજરીમાં ફેટલો બધો વખત ગાળે છે ત્હને ત્હને ખ્યાલ છે ને! વળી વર્ષમાં ત્રણ માસ તો કોલેજ બંધ રહે છે. ત્યારે વલસાડ ન આવતાં પ્રેમભાસીને ત્યાં રહી મુંગલિણિ અને મુમાતા થવાને આવશ્યક જ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્ન કરી શકાય. આ ત્રણ મહીના રવિવાર અને બીજી રજાઓ મળી વર્ષમાં ખાસ્સા ચાર પાંચ મહીના આ માટે મળે. આમ ચાર વર્ષમાં સોળ મહીનાનો સદુપયોગ એ માટે થાય. અને એ જાતે સાથે સાથે સહેલાઈથી ચાર વર્ષમાં કોલેજનો અભ્યાસક્રમ પણ પૂરો થાય.

ને જય, હું માનીશ મ્હને તો ચોકખુંજ એમ લાગે છે કે જે અભ્યાસક્રમ પૂરો કરવા છોકરાઓને ચાર વર્ષ લાગે તે માટે છોકરીઓએ પાંચ વર્ષ લેવાં જ જોઈએ. છોકરીઓની પ્રકૃતિ કુદરતી રીતેજ છોકરાઓ કરતાં નાનુક હોય છે અને વળી મહીનામાં ચાર દિવસ અસ્પૃશ્યતાવસ્થામાં ગાળવા પડે છે જે દરમ્યાન એમણે સંપૂર્ણ આરામ લેવો જોઈએ. આ હિસાબે એઓ વર્ષમાં ૩૫૫ દિવસજ કામ કરવા શક્તિમાન થાય. એ ઉપરાંત થોડા દિવસ મંદવાડમાં જાય. આ સંજોગોમાં વિદ્યાતિ લીધા વિના છોકરીઓ છોકરાઓ માફક કામ કર્યાંજ કરે તો એઓ એમની બરોબરી કરે એટલો ફાયદો એમને થાય પણ સાથે સાથે આને લીધેજ તેઓ જુદા જુદા રોગોના ભોગ થઈ પડે છે. આ વિષય પર

ત્હને વધારે માહિતિ મળે એટલા માટે આ સાથે ડો. જે. ટી. વિલ્સનનું 'ડીઝીઓર્સ ઓફ સ્કુલ ગર્લ્સ' પુસ્તક મોકલાવું છું. એ હું વાંચી જજે. અને ત્હારી સહીયરોને ખાસ કરીને રાધા, ચન્દ્રિકા ને બચુને વંચાવજે. રાધા, ચન્દ્રિકા ને બચુના નામ પર મ્હને બાર મૂકતો જોઈ ત્હને આશ્ચર્ય થશે. પણ આવું એકંજ કારણ છે. અને તે એ કે હું એમને સારી રીતે ઓળખું છું. રાધા ને ચન્દ્રિકાને કોલેજમાં 'કાર્ટ સાઇકલિંગ' માટે પદકો મળ્યાં છે અને બચુ ટેનીસમાં 'રનર અપ' થઈ છે. એ તો ત્હને ખબર છે ને?

હું એમ નથી કહેવા માંગતો કે છોકરીઓએ સાઇકલ પર નજ બેસવું કે ટેનીસ નજ રમવું. પણ પ્રકૃતિબેદ લંકામાં રાખી એમણે એમનું પુરૂષીકરણ થઈ અટકાવવું જોઈએ એટલુંજ હું તો સૂચવવા માગું છું.

મ્હને લાગે છે કે ત્હારા આગલા પત્રમાં તે લખેલું કે બચુને ચન્દ્રિકા માસિક અટકાવ પાળવાની વાતને પુરાણી ગણી હસી કાઢે છે. અને એ દિવસોમાં સાઇકલિંગ પણ કરે છે. આથી, એમને થું થું ને ફટલું શોષવું પડશે તે અત્યારે તો હું નથી કહી શકતો, પણ માતા થતી, વખતે આમ સ્ત્રીઓ કરતાં એમની સ્થિતિ વધારે ત્રાસદાયક થયા વિના નહિ રહે. વિલાયતના ધણા ડોક્ટરોનો પણ આવોજ અભિપ્રાય છે. આ વિષય પર ત્હને સંપૂર્ણ માહિતિ મળી શકે એવો એક પત્ર ત્હને લખવા મ્હને પૂજ્યેનને લખેલું. પણ એમણે તો એ ફરજ મ્હારા પર નાખી મ્હને પ્રેમભાસીને લખ્યું પણ એણે ય મ્હારા પરજ એ ફરજ નાખી એટલે બીજો કશોય ઉપાય ન રહેવાથી એ વાતો પણ આ પત્રમાંજ લખી નાખવા હું કટિબદ્ધ થાઉં છું.

અચુ કે રાધા શું કહે એની જરૂર છે દર-
કાર ક્ષમી વિના. ત્યારે અસ્પૃશ્યવસ્તુના દિવ-
સોમાં કૌલેજમાં ન જતાં પૂર્ણ વિશ્રાંતિ લેવી.
દૈવ ઉપરાંતનું સાધકિત્વ કે લાંબાં પગપર્ચ-
ન કરી શારીરિક શ્રમ ન કરવો. ઘર બેઠાં
વધિવા લખવાનું કામ કરવામાં કરી વધી
નથી. કૌલેજમાં તો લાંગલાગત તથ્યચાર કલાક
બેસી રહેવું પડે છે. એટલે એથી વધારે
શ્રમ લાગવાનો સંભવ છે. સ્પર્શસ્પર્શનો
નિર્બંધ પૂર્ણ વિશ્રાંતિ માટે જ કરવામાં આ-
વ્યો છે. અને બંધને લાગે છે કે એ પગાવેલે
જેમજે. આપણે ધર્મ ગણી કાઢ વેળાએ એ
એ નિર્બંધ દૂર કરવાની સવડ પણ શાસ્ત્રોએ
રાખી છે. પણ એ સવડનો વેળાક્રમેણ ઉપયોગ
કરીએ. નિર્બંધનું હૈયિય નહિ જેવું ન કરી
નાખવું જેમજે. નિયમોના તત્ત્વનું પાલન કરી
પરિસ્થિતિ પ્રમાણે એમાં ફેરફાર કરવા એ એક
જુરી વાત છે. પૂર્ણ વિશ્રાંતિ એ ઉત્તમ માર્ગ;
અર્ધવિશ્રાંતિ એ મધ્યમ માર્ગ અને વિશ્રાંતિ
નજ લેવાનો માર્ગ એટલે માતાં અને ગૃહિણિ
માટેની લાયકી ઓછી કરવાનો માર્ગ. એમજ
કહી શકાય. કૌલેજ જીવન છોડી તું ત્યારે
સંસારમાં પડશે ત્યારે તને આનો અનુભવ થશે.

વિનય ને મર્મોદા એજ શ્રીઓનાં જૂથ
છે. અને આ જૂથો વડેજ શ્રીઓ વધારે
શોભે છે. જય, તું કહીશ કે હમારી આ
માસિક વિશ્રાંતિનું કૌલેજમાં પ્રદર્શન શા
માટે કરીએ ? અને આ વાતને નકામી
સારાંજનિક શા માટે બનાવીએ ! એથી
અમારી મર્મોદાનું ઉદ્દેશન ન થાય કે ! અને
ઉપ તો આર્યોએ એક ડગલું આગળ વધી
કેં કંડે તો મને આશ્ચર્ય ન થાય. કારણ કે
પૌરાણિક પ્રમાણ પ્રમાણે એનો વિચાર તો
પરમેશ્વર સાથે બંધ ઉત્પાદનો છે. પણ એનેયે
કેવળ અનિર્વચ્ય મગધો અને ઉપાદરજ યર્ધ
જરો એની મને ખાતરી છે. ખરી મર્મોદા

અને મર્મોદાનો ડોંગ એ એ વચ્ચે ફરક છે
અને હમણાં હમણાં તો કૌલેજમાં એ ડોંગજ
જીવ યાત્રી રહ્યો છે. ગર્ભાવસ્થા. પ્રસૂતિ,
વિવાહ, કેશરચના, વગેરેનાં પ્રદર્શન યતાં ગણો
છે કે ! શ્રીઓને આની શરમ લાગે છે ?
જો આની શરમ ન લાગતી હોય તો મહી-
નામાં ચાર દિવસ વિશ્રાંતિ લેવાની વાતમાં
શું શરમાવાનું ? આ વિશ્રાંતિ લેવાથી અમે
નીચાં પડી જઈએ અને યુવકો કાષ્ટ જીવન
દષ્ટિબિંદુથી અમારા તરફ જુએ એ ત્હમારા
વિચાર બમભરેલો છે. કૌલેજના યુવકો ત્હમારી
તરફ પુત્રી, ભાવિ પત્ની, ભાવિ માતા વગેરે
દષ્ટિથી નથી જોતા કે ?

મ્હારું ચાહે તો હું મુંબઈ યુનીવર્સિટી-
માં એવો ફરાવ પાસ કરાવું કે અદાર વાં
ખેલાં શ્રીઓથી મેટ્રિક થવાય નહિ. અને
ત્યાર પછી પાંચ વર્ષ પહેલાં. ખી. એની
પરીક્ષામાં એસાય નહિ. મુંબઈ યુનીવર્સિટીમાં
વિવાહિત શ્રીઓની સંખ્યા વધશે ત્યારે મને
ખાતરી છે કે આ ફરાવ પાસ થશે. જય તું
શ્રી છે. અને ત્યારે માથે એક સંસારની
જવાબદારી આવી પડવાની છે, એ વાત
લક્ષમાં રાખજો. લોજમાં જમીને કે છરાનીને
ત્યાંથી મ્હા મંગારીને સંસાર નભાવવો તને
નહિ પરવડે. આટલા માટેજ સુગૃહિણિ કે
સુખાતા તરીકે યોગ્યતા વધારે એવા જે વિષયો
કૌલેજમાં શિખવાતા નથી તે વિષયો જ્ઞાન
ખીજ મર્યાદા દ્વારા મળવજો. ત્યારી ખીજ
સખીઓને ન ગમે એટલા ખાતર તું આ
જ્ઞાનથી ઉચ્ચી રહીશ નહિ.

ચાર વર્ષનો અભ્યાસક્રમ પૂરો કરવા
તને પાંચ વર્ષ લાગે તો ત્યારી સખીઓ
તને મંદબુદ્ધિની ગણી દરી કારે એ વિચાર
જહરાઈશ નહિ. આ વયમાં વૈદકશાસ્ત્ર
નિયમ પ્રમાણે વિશ્રાંતિ લીધા વિના પ્રજ્ઞી
મારક કામ કરવા પપલ દરીય તો મળજો

ધણું શ્રમ - પરશે. અને ત્હારી 'તંદુરસ્તી
પર' ખરાબ' અંસરે 'યશે.' મગજને 'શ્રમ
પડેવાથી લોહીમાંથી કેન્દ્રીયમ હોમોએપીન
'વગેરે' દ્રવ્યોનાં 'વધારે' વ્યય થાય છે.
'મૂળમાંજ' આ દ્રવ્યો 'પુરવો' કરતાં સ્ત્રી-
ઓમાં ઓછાં હોય છે. અને તેમાં તરણ
સ્ત્રીઓના 'શારીરિક' લોગોનાં વિકાસમાં આ
દ્રવ્યો વર્ધરાય છે. એટલે માનસિક શ્રમથી
આ દ્રવ્યોનાં 'વધારે' વ્યય થાય તો માનસ
અવયવોના સંપૂર્ણ વિકાસ ન થાય. ઇંગ્લેન્ડ
અને અમેરિકામાં ન્વાં સ્ત્રીઓ ઉચ્ચ શિક્ષણ
લેવાનું પ્રમાણમાં લે છે ત્યાં માતા થવા
માટેની સ્ત્રીઓની લામકાત ઘટતી નય છે,
એમ ત્યાંના ડોક્ટરોએ સપ્રમાણ સિદ્ધ કર્યું
છે. આને માટે 'રેન્ડી હોલ' ના લખેલા
'એડોલેસન્સ' નું સત્તરમું પ્રકરણ વાંચજ.
ઉચ્ચ શિક્ષણની આ અસર આપણે
ત્યાં પણ સ્ત્રીઓ પર થવા લાગી છે,
એમ મને લાગે છે અને તદ્દુ એના ભોગ
ન થઇ પડે એટલા માટેજ ત્હને આટલું
મોઢું હું લખું છું. ઇંગ્લાન્ડના ન્યાએ
જતા પહેલાં આમશિક્ષણ માટે જેમ
ઇંગની રસી મકાનની જરૂરની છે તેનીજ
રીત યુનીવર્સિટીનું ઉચ્ચ શિક્ષણ લેવાં જનાર
સ્ત્રીએ માતા કે ગૃહિણી તરીકે પોતાની લામ-
કાત એટલી ન થાય અને એ શિક્ષણનાં
ખરાબ પરિણામ બંને એટલાં ઓછાં કરી
શકાય એવા પ્રયત્નો કરવા જોઇએ ને એટલા
માટેજ બી. એ. થવા ત્હને ચારને બદલે
પાંચ વર્ષ લેવા ને માસિક વિગ્રાત પાંચમાં
હું લખું છું. તને કદાચ આ ઓડનો ગવાશે
લોગશે. પણ આ અનુભવસિદ્ધ વાત છે.
અને હું તો એટલે 'મુધી કદ્દુ' કે બોરોકે
પણ લોહીમાં વધારે કેન્દ્રીયમ અને ફોસ્ફોર
આપે એવું લેવા. . . . .
ફોસ્ફોરમાં લાલ્લી ઓકરીઓના આપર અને

આપર વિચારે માટે હું આટલું બધું લખું
છું એનું કારણ એજ કે માતા ને ગૃહિણી
ચંતી સ્ત્રીઓના હૃદયનો પણ વિકાસ થવે
જોઇએ એમ હું માનું છું. અને નોકરી
શોધવી સ્ત્રીઓનું હું પુરેપીકરણ થએલું
ગણું છું. તું બી. એ થઇ કાઇ કન્યાશાળાની
હેડમિસ્ટ્રેસ થાય તેના કરતાં તો તું સુગૃહિણી
કે સુમાતા થાય એ મને હજાર દરજ્જે
વધારે ગમે.

જતાં ત્હારે નોકરી કરવી હોય તો લખ
પછી કરજ. મુલાકાત ત્હને પ્રો. વસંત દેશામ
ને બતાવવા બેઠેને લખેલું અને આથી કે
બાના હેડને મેં એમને આમત્રેલા. પણ
ન્યારે ત્હને આ ખબર પડી સારે તે કેટલે
મિજાજ જોયેલો તે થાદ છે કે ફોરને જેમ
વેચવા માટે ધરાવેને બતાવો છે તેમ અમને
બતાવો છો. એટલે અમેયે ત્હમારે મન દોર-
જને. એમ તે કહેલું. અને જેમ માંદી છે
એમ. નાણી મેં એ પ્રસંગ દાખલો. પણ
પછી બીજેજ દિવસે નાટકમાં ત્હારી પુરશી
પાસે બેઠેલા યુવાનની ન્યારે મેં પ્રો. વસંત
દેશામ તરીકે જાણખાણ કરાવી ત્યારે ત્હને
કેટલો આનંદ થએલો. અને તે વખત એના
તરફ જોવાની ત્હારી દષ જોઇ કદાચ સુંદરી
પણ પોતાનો અભિનયકળાનું માન ઉણ
ગણત.

ત્હારો વિચાર અભ્યાસ પૂરો થયા પછી
લખ કરવાનો છે. અભ્યાસ તો પૂરો થશે.
પણ પ્રો. વસંત દેશામ જેવા વર ફરી નહિ
મળે. તું લખે છે પોતાના પગ પર ઉંઘા
ન રહી શકાય ત્યાં મુધી કોઇ સ્ત્રીએ લગ્ન
ન કરવો જોઇએ. કારણ કે ને કરે નારાયણે
ને વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થાય તો રિયતિ ઉઠક કદોડી
ન થઇ પડે પણ મને ત્હારી આ વિચાર
ચરખી ખોરી લાગે છે. સોગંથી વીસ વર્ષની
અંદર દરેક સ્ત્રીના અને પચ્ચાસથી ત્રીસની

અંદર દરેક પુરુષની લગ્ન થઈ જતાં જોઈએ. લગ્ન જો એના અર્થની ગલિરોઈ સમજીને દરવા હોય તો એ થાય એક જો સંતાન જોઈએ ને ત્યારે માનવ્ય અને ગૃહિણી કંઈક બંધુ પથોથોએ પોષિત થાય. તુ જેવી રીતે પુત્રી થઈ જતી તેવી જ માગી, લાભી, વંદુ, કામી થવાની અને પતિની માફક જોનાં આપતજનો સાથે તંદરિ સ્નેહસાંકળે જોડાવાનું રહ્યું. અને, આ માટે થોડો વેળા તો જોઈએ ને? અંદર કોઈ તુ મેટ્રીક થઈ ૨૨ મેં પાસે બી. એ. થશે ને. ૨૪ મેં વર્ગે બી. ડી. થશે ને ત્યાર પછી પતિ શોધીશ. આ કંઈક તારી ઉમર વધતી જવાતી અને એ સાથે જ તારી આર્થિક દૃષ્ટિ પણ વિશાળ થઈ જતી અને આને પરિણામે તારા આર્થિક પીરતાના વાંની પોદ શીમત કે જે તબુ બાળકના પિતા જોડે લગ્ન કર્યો પડવાના. વળી એ વર્ગે પતિના કુટુંબનાં માથુસો સાથે એકપ થયું થે જ્ઞને કંઈક પડશે. વળી તુ લખે છે કે પ્રેમ. ઉત્પત્તિ થયા પછી જ લગ્ન કરવાં. પણ એમને એમ એ ક્યાંથી થાય! દિમાત્ત્ય આપણી પાસે ન આવે તો આપણે દિમાત્ત્ય પાસે જવું ન જોઈએ કે? હું તો કહેવા છું કે કૌલેજમાંના સંદાયારી યુવાનોના પરિચયમાં આવવાનો એક પળ પ્રસંગ તુ જ્યાં ન દે. અને આ માટે યુવક સંધ વગેરેના સમય થયું જોઈએ. જો નહીં મેં કહ્યું છે કે જ્યાં લાયક મિત્રોને અપાનનાર, ધરે જોડાવી એમને છૂટી દરવા કરવા દેવા અને એ માટે કંઈક પણ થયાં છે. મદાર એક સુજરાતી નહિ એવા મિત્ર એક જમણાનાં યોગના ગોઠવી છે. જેથી કંઈ દેશનાર યુવક યુવતીઓને સમ્ય જનારો. આને એક નિયમ મને જરા વિચિત્ર લાગે. અને તે એકે કાંઈ પણ અવિશ્વાસ યુવક વા યુવતીને એક વર્ગથી

વધારે વાર આ જમણાનાં સમ્ય તરીકે ન રાખવાં. પેણ વિચાર ક્યા પછી આ નિયમ મને હવે એટલો બધો વિચિત્ર નથી લાગતો. કેક અરે આ અર્થમાં હું જ્ઞને કૌલેજના સંદાયારી યુવકોનાં પરિચયમાં આવવાનું કહું છું.

કૌ. મેરી સ્ટોપ્સ વૈવાહિક સ્થિતિને જ અલગ્યતા પામે માને છે. અને એણે આ સત્ય સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે. જ્યાં, આપણી યુવાનીમાં આપણને લગ્ન વિધિ કરતાં લાગે છે કારણ કે પરિણિત જીવનમાં અલગ્યતા પાળતાં આપણને આવડતું નથી નહિ તો ખર જોતાં લગ્ન એ વિધિ નથી પણ અનેક મોહ અને અસનમાંથી આપણને એ મુક્ત કરે છે. અને કૌલેજમાં બાળનાર દંપતીને તો લગ્ન ખાસ ઉપકારક થઈ પડે છે.

‘મનગમતો પતિ ન મળે તો?’ એ વળી તારો જોડે પ્રશ્ન છે. જ્યાં, કંઈક કંઈક ગીતે આપણને મનગમતો મળી છે? આપણી સામાજિક રાજકીય સ્થિતિ મનગમતો કરી જતાં એ જાણને પ્રયત્ન કરી મનગમતો કરી અશક્ય તો પતિને કાં નહિ! પતિ પસંદ કરતો વળતે આરોગ્ય શીઘ્ર, ને કુળની પસંદગી પાળતો સોંપવી ને શિક્ષણ ને સૌંદર્ય કન્યાએ તપાસવું. આ બધું સાધારણ મળી રહેતું હોય તો લગ્ન જોઈતો રહે. ફનીયામાં બધું આમ જ થાય છે.

જે કન્યા અવિવાહિત રહેવા સમજતી હોય તેના હૃદય વિશે શી કલ્પના કરવી તે મને સમજાતું નથી. સંદાનુશ્રુતિ, પ્રેમ, સદ્બાચના વગેરેના તો એનામાં લોપજ હોય જોઈએ. ઉચ્ચ, માન્ય ઉચ્ચ શ્રીશિક્ષણનું પરિણામ સ્ત્રોદર્યના નામ કરવામાં જ પરિણમે છે. આ સિદ્ધ કરવા દર જવું પડે એમ નથી. નમસ્કાર કાકર થઈ આવેલી મીસ

ચન્દ્રિકા દેશાઈ આતું સરસ ઉદારહરણ છે. ત્હને, યાદ હશે કે હાઈસ્કુલમાં એ આદર્શ ગાલિકા ગણાઈ અને ત્યારે એનું સૌંદર્ય પણ અજબ હતું. એ આદર્શ ગાલિકાની આજની સ્થિતિ જોઈ ? ચોવીસમે વર્ષે એમ. બી. બી. એસ. થઈ અને થોડાંક વર્ષ વિધાયત રહી એમ. ડી. થઈ આવી. ત્યાં અભ્યાસને અંગે મળતાં બધાજ પદેકા અને બક્ષિસો એને મળેલાં. પણ એ એનું સૌંદર્ય, સરીરસૌષ્ઠ્ય અને સુંદર સ્વભાવ ખોતી આવી. અત્યારે તો અઢાળ વૃદ્ધા જેવી લાગે છે.

મુંબઈમાં ડૉ. ભાષ્ટર દેશાઈએ આપેલી પાર્ટમાં એમને મળવાનું અને એમના વિચારો જાણવાનું સદ્ભાગ્ય મ્હને પ્રાપ્ત થયેલું. ત્યાં એમના લગ્ન પરના વિચારો સાંભળી તો હસતું કે રડતું તે મ્હને ન સમજાયું. એને મન લગ્ન સ્ત્રીને માટે પેટ ભરવાનો ધંધો છે. ભાવના અપરિપક્વ શુદ્ધિનું લક્ષણ છે. ને પ્રેમ એ ભોળપણમાં વિહારને આપેલું નામ છે. પુરૂષ એ સ્ત્રીનું રમકડું છે. એ કહેતી હતી કે, વિવાહ કરવા તો એવા કે જેમાંથી ગમે ત્યારે છૂટી શકાય. એ વિદ્વાન બહેનનું આ વ્યાખ્યાન સાંભળી હું તો ડક્કજ થઈ ગયો. અને આજ ભાવણની પૂર્ણાહુતિ કરતાં એણે કહ્યું કે શરીરમાં મન એજ અગત્યની વસ્તુ છે. અંતઃકરણ જેને ભાવનાનું સ્થાન મણવામાં આવે છે એતો કવિઓ અને ધર્મશાસ્ત્રીએ ઉત્પન્ન કરેલું એક જાતનું ધર્મિજન છે. બાકી અંતઃકરણ અથવા હૃદયસર રૂઢિચાલિયુ માટેના પંપનું નામ છે.

પણ સ્ત્રીમાં મન કરતાં હૃદયનો વિકાસ વધારે થવો જોઈએ. હાલના ઉચ્ચ શિક્ષણને લીધે સ્ત્રીઓમાં હૃદયનો વિકાસ ઓછો થાય છે. અને મનનો વિકાસ વધતો જાય છે. જમ, આ અસર ત્યારે પર ન થાય એની

કાળજી રાખજે. શુદ્ધિથી ભાવનાઓને નિયમિત કરવી. પણ એ વડે એને કચરી નખાય નહિ એટલું જોવું. લગ્નમાંથી હૃદય બાદ કરતાં પાસવી વ્યવહારજ બાકી રહેશે. સંસારમાંથી ભાવના નષ્ટ થતાં ધરતી વીથી થતાં વાર નહિ લાગે. પતિમાંથી ભાવના નષ્ટ થતાં એ કામાસક્ત. પશુ બને છે અને પત્નીમાંથી ભાવના નષ્ટ થતાં એમાં અને વેરયામાં ઝાઝો ફેર રહેતો નથી. કુદરતી રીતેજ પુરૂષમાં શુદ્ધિ વધારે હોય છે એટલે ઉચ્ચ શિક્ષણની ખરાબ અસર એના પર થતી નથી પણ સ્ત્રીઓ વધારે ભાવનાશાળી હોય છે, એટલે એમના પર આ ખરાબ શિક્ષણની અસર થયા વિના રહેતી નથી. જમ, આ જાતના ઉચ્ચ શિક્ષણથી યુરોપ અમેરિકામાં પણ સ્ત્રીનું પુરૂષીકરણ થઈ ઝડપથી થતું જાય છે. આને પરિણામે સ્ત્રી કે પુરૂષ એમાંથી એકની કક્ષામાં એઓ રહી શકતાં નથી. યુરોપના અનુકરણથી આપણે ત્યાં થતું એ સ્ત્રીઓનું પુરૂષીકરણ આપણને વધુ નુકસાનકારક છે. આવો અર્ધદગ્ધ સમાજ હિંદુસ્તાનનો ઉદ્ધાર કરશે કે ?

ગમે તેમ હોય પણ દરેક સ્ત્રીનું ધ્યેય મુગ્ધહિણિ અને સુમાતા થવાનું હોયું જોઈએ. સ્નેહશીલતા અને ગાંભીર્ય એ બે જુદીજ ચીજો છે. ગંભીર બનો પણ પ્રેમાળપણનો નાશ કરો નહિ, આત્મસંયમન કરો પણ નિર્ગુર થશો નહિ. અને આ આત્મસંયમન કરવાની ખરી તક તો લગ્નજ આપી શકે. એક બીજી વાત. ગઈ કાલે હસતાં હસતાં પ્રેમભાસીએ કહેલું કે હવેની છોકરીઓને ત્હમારો ' સૌભાગ્યવતી ભવ તો આશિર્વાદ નહિ ખરો. એમને તો ' કલાવતી ભવ ' (બી. એ. થા) ' એવિકા ભવ ' (નોકરી કર) વગેરે આશિર્વાદો રૂચશે.

ઉપર મ્હારે એટલુંજ કહેવાનું કે હૃદયનો

વિકાસ કરજે. એને કોઈ કંટ રહેવા દઈશ નહિ. સુગૃહિણિ અને સુમાતા થવાને આવશ્યક યાન મમે ત્યાંથી મેળવજે. શુદ્ધિનો વિકાસ શારીરિક વિકાસના માર્ગમાં ન આવે એની કાળજી રાખજે. માનસિક શ્રમ અને માનૃત્વ એ બે વચ્ચેનો વિરોધ લક્ષમાં રાખી વિચારી લેતી રહેજે. તું શ્રી છે એ કહી વિચરીશ નહિ. શ્રીઓજ રાષ્ટ્રનું હૃદય છે. તમેજ માનુષમિતી લાવિ આશા છે. સેવાને પ્રેમની મૂર્તિ છે. ત્હારા અંતઃકરણ, શુદ્ધિ

અને શરીરનો યોગ્ય વિકાસ કરતી જજે. તું સુગૃહિણિ અને સુમાતા થશે એટલે બમ્મ. ને ત્યારે તું બી. એ. ન થઈ દરો તો ચાલશે.

પત્ર બહુ લખી થઈ ગયો. અને મ્હારે સહવારે બેઠા :ઉડીને ડીસ્ટ્રીક્ટમાં જવું છે, પુરમદે પત્ર લખજે.

લી. અંબુના શુભાસિય.

સ. ગા. મા. ચીપલુનકરના 'સચિત્ત' માંના એક લેખને આધારે

નવી માતા

આજે સૌની આંખો 'નવી શ્રી' તરફ વળી છે. આજનો યુગ 'નવી શ્રી' માગે છે. પરંતુ આવતો યુગ 'નવી માતા' માગે છે. કારણ નવો યુગ બાળકનો છે. નવા યુગની માતા આમાંથી જ નીકળવી જોઈએ.

નવી પેઢી નવો ઉછેર માગે છે. શિક્ષણમાં નવી દિશા માગે છે.

આવતી પેઢીને માતાનો લાડપેદો પ્રેમ નથી જોઈતો. પણ તે બાળવિકાસને પોષે તેવો સાચો પ્રેમ માગે છે.

લાડપેદો પ્રેમમાં માતા પોતાને સંતોષે છે.

સાચા પ્રેમમાં માતા બાળકને પોષે છે.

લાડપેદો પ્રેમમાં માતા બાળકને અર્પણ બનાવે છે.

સાચા પ્રેમમાં માતા બાળકને સ્વાધીન બનવા મદદ આપે છે.

લાડપેદો પ્રેમમાં માતા બાળકની ઉગતી આકાંક્ષાઓ દબાવે છે.

સાચો પ્રેમ બાળકને વિકસવાનો પૂર્ણ અવકાશ આપે છે. નવી માતા સાચો પ્રેમ જાણે છે.

આપણી સ્ત્રીઓની જીવન સ્થિતિ

લેખિકા: શ્રી. તારાગૌરી પોરબે

વી સમી સદીના આગળ વધેલા યુગમાં દરેક ઉન્નતિઓમાં સ્ત્રીઉન્નતિ અને તેમનાં જીવનનો કંઈક ઉંડા ઉતરી વિચાર કરશું તો જણાશે કે સ્ત્રીઓનાં જીવન અને શારીરિક માનસિક અને આર્થિક દુઃખથી પીડાયેલાં છે.

હીંદની સ્ત્રીવર્ગમાંથી કંઈક એવી સંખ્યા નીકળે કે જે ઉન્નતિ દેવીના મંદીર શીખરે હોંચવાને યાલી નીકળી હોય. પરંતુ તે 'પર્વતમાં મુડીભર' છે. અને ત્રણ ચતુર્થાંશ જેટલો મોટો ભાગ આજે કેટલીએ અધોગતી ભોગથી રહેલ છે અને તે ખિયા-રીઓ તેના દુઃખથી એટલી તો ટેવાઈ ગએલી હોય છે કે તેને તેના સંયુક્ત શ્વસુરકુટુંબના બાળકોની, અને એવી એવી અનેક ચિંતાઓમાં તેની શાંતિ અને સ્વાસ્થ્યનો વિચાર કે માર્ગ લીધા વીના તેનું આખું જીવન 'તે' પુરું કરે છે.

પ્રથમ પિતૃગૃહે લીધેલી વાંચવા લખવા પુરતીજ જગવણી લઈ તેના જીવનનો કહેવાતો બાળકાળ પુરો કરી તે શ્વસુરગૃહે સીધાવે છે અને તે સાથેજ તે જાણે ઇશ્વરી યંત્ર હોય તેમ એક સામડી કેટલીએ જવાનદારી અને વીટંબનાઓ આવી પડે છે. સોજ વર્ષની પુત્રી અને પુત્રવધુ સરખાંજ હોય છતાંએ કુટુંબના દરેક જનોની કહેવાતાં સેવાનું ચક્ર તેને ધીર ચડે છે. વિવેક, વિનય વગેરે મદગુણ તો બુદ્ધિસીધાપ પરીપૂર્ણ કરવાજ નેહએ

વગેરે, ભાવો, શ્વસુરગૃહના દરેક અમુખ્યોને હોય છે. પતિદેવની દરેક રીતિ સુખ, સગવડો સાચવવી, બાળકોને સંભાળવાં અને કેટલાંક સંયુક્ત કુટુંબોમાં તો શ્વસુરગૃહના દરેક મનુષ્યો તે યાત્રી આવતી કુમળી બાળા ઉપર તેના દોર વ્યસાવે છે. તેને કામ કરવાનું યંત્રજ સમજાવે છે. ને તેને થાક ન લાગે. તેને આનંદ ન નેહએ, તેને હાસ્યની પણ જરૂર નહીં. કુટુંબમાં તેને ધરનાં મનુષ્યો સાથે ન જ સરખાવે. આ બધું શું મુશ્કેલી છે? આવી અને આવી બીજી કેટલીએ સાધારણ બાળકોમાં સ્ત્રીઓનાં તેજ, છુદ્ધિ અને શક્તિ હણી પડેલાં છે. અત્યંત, જેવી રીતે સમાજની સૌથી ઉત્તમ સેવા કરે છતાંએ તે પીડારાખ તેમ કંઈક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ છે. જોડની સૌથી વિશેષ સેવા, કે કાંઈ કરતાં, સોના દીવ સાચવતાં, તેને માટે માન ઉત્પન્ન થતું ભાગ્યે જ મળે. આવી સ્થિતિમાં તેમના પતિદેવ પણ તેમને તેજ સ્થિતિમાં નેહ એરી રહેવા માગે છે. તેમનામાં તેમની સ્ત્રીઓનો જીવન માર્ગ સરળ કરી આપવા સાદસ કે શીર્ષ હોતાં નથી. માત્ર સ્ત્રીઓનાં દુઃખિન જીવન માટે તે વાતોમાં દુઃખિન અને એટલા પુરવું જ હોય શકે છે. અને સ્ત્રીઓનાં દીપદર્શન માટે સમાજને કે કુટુંબને એ યજ્ઞ કહેવા હોય કે રૂઢીની દૃઢ વળી ગળપ તો જાણે કેમ તેમની કોર્નિન કંઈક લાગે એવું તેને યાદ છે. અને આથી તેને પણ કંઈ, પડી, ડોળી

નથી. અને આમ થતાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ વિશેષ કંદેહી થઇ જાય છે. તેમનાં હવનમાં નિરાશા, માનવહીનતા અને રૂદ્ધ વ્યાપી રહે છે. હિંદમાં કેટલુંએ આ જાતનું સ્ત્રીહવન છે. સમાજમાં આવાં સ્ત્રીહવનને લીધે અનેક પ્રયત્નો છતાં દેશ આઝાદ અને એ અસંભવિત છે. આવા સ્ત્રીહવનથી બનતી પ્રજા માવકાંગલી, શૌર્ષીની અને નીમાંસ્યજ હોય, અને વંશપરંપરા આવું જ ચાલ્યું આવ્યું તેનું પરિણામ અત્યારે હિંદની વસ્તી આવાજ મનુષ્યોથી ઉભરાયેલી છે અને બૂબે મરે છે.

હિંદને આવાં દુઃખોમાંથી બચાવવા અને આઝાદ બનાવવા માટે અનેક ક્ષેત્રોમાં આ વિશેષ છે. સ્ત્રી સમાજના સાધારણ કહેવાતા એવા રૂઢી બંધનોના સડા ફૂટ કરવા ઉંચી શીશીઓનીએ જરૂર ન હોય શકે. તેને માટે તો ચારિત્ર્ય જોઇએ મનુરની માફક શુદ્ધકર્મ કરતી પુત્ર વધુ માટે દયા જોઇએ, કશ્ચ જોઇએ માનવ પ્રેમ જોઇએ. સ્ત્રી અને દેશ ઉન્નતિની ધગથ જોઇએ.

રક્તી પત્નીને જોઇ પુરો જોડી ન રહે, તેના દુઃખમાં ભાગ લેવા તેના જરૂર રહેલી. ધનો તોડવા સમાજ સાથે સત્યાગ્રહ આદરે અને તેમાં પ્રાણ આપવા જેટલુંએ શૌર્ષ

અને શાસ્ત્ર કેળવે. તે આટલી વાત તો રહેજે સમજે અને પરજો અને નહિ તો તે પતિ થવાને લાયકજ નથી. આવાં પતિદેવોનાં ગમે તેટલાં ઉંચા પતિવ્રતથી પણ સ્વર્ગે નથી પહોંચવાનાં એટલું સ્ત્રીઓ પણ સમજતી થાય. અને તેમનાંમાંથી દાગીનાથી મદાવાને અને દરીયાની પેલી પારનાં સર્વોચ્ચ દેખાય તેવા વસ્ત્રોનો મોહ તજે, આ એક વાત પણ સ્ત્રીઓ સમજે તો તેની કેટલીએ મુશ્કેલીઓ રહેજે દુર થાય.

અત્યારે જગતભરની સ્ત્રીઓ પોતાના લક અને સુખસ્વાતંત્ર્ય માટે લડી રહી છે ત્યારે હિંદની સ્ત્રીઓ એક પગલુંએ ભરી ઉન્નત થવાની ઇચ્છા નહિ રાખે, સમાજ તેમાં સ્લાય નહિ આપે તો તેના વિદાસની તેની, કેળવણીની, તેમનાં આર્થ દંપતી હવનના આનંદની અને તેમાંથી બનતા વીર બુદ્ધિઓની આશા પણ બર્થ છે. અને જો તેને બદલે માત્ર કહેવાનાજ મનુષ્યોની વજીરું પ્રમાણ વધ્યેજ જશે તો વર્તમાન સમયની હિંદને આઝાદ બનાવવાની દરેકની અબીમાયાઓ સંપૂર્ણ અંશે, સ્ત્રી ઉન્નતિવિના, ફળીયુત થશે કે કેમ તે મને તો શંકાજ છે.

પ્રજા સર્વને સ્ત્રી ઉન્નતિ માટે શૌર્ષ અને શાસ્ત્ર આપો.

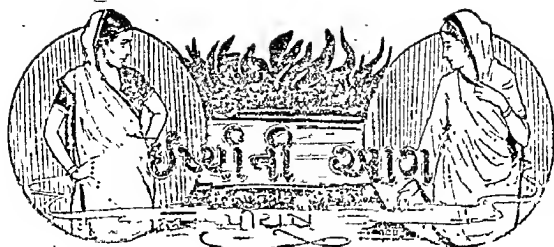

અમેજ સ્ત્રીઓની લાવના !

મને કહેતાં ઘણી દિલગીરી થાય છે કે હિંદમાં માત્ર થોડાક અપવાદ સિવાય, અમેજ સ્ત્રીઓએ પોતે જે દેશમાં રહે છે-કેટલીક વખત તો ૨૫-૩૦ વર્ષ કરતાં વધુ સમય થયાં-તે દેશની પ્રજા માટે કાંઈ પણ કરવાનો પ્રયત્ન કે વિચાર મરજો પણ ક્યો નથી. તેમની આસપાસ ફરી વલોડો અજાણનાનો અંધકાર તેઓ નિવાળે છે. તેઓ ને માટે મોટી મોટી વાતો કરે છે, દિલગીરિ દર્શાવે છે, પરંતુ એ બધુંયે તરત મજાજમાંથી અવાદ નીકળી જાય છે. કચેડોની આ પ્રજાને સુધારવા કે વધુ સારી સ્થિતિમાં મૂકવા એક આંગળી સરખી સંધિવાની તેઓએ તરડી લીધી નથી.

—લેડી દારાજ તાત

પ્રકરણ ૨૨ મુ

ઉપરની ઘટના બની ગયે ૭ માસ ઉપર થઈ ગયા હતા. હામ હામે થયેલા પરાજયને પરિણામે ફ્રેન્ચોએ અંગ્રેજો ઉપર એક સામઢું બળ અજમાવવા મોઢું લશ્કર તૈયાર કર્યું હતું. અંગ્રેજો પણ કાંઈ શાન્ત બેસી રહે એવા ઘોઝાજા હતા ? ફ્રેન્ચોને ત્રગતી સર્વ માહિતી મેળવવા માટે કેપ્ટન ફ્રેડે રમેશને દૂર દૂરના એક પ્રાંતમાં મોકલ્યો હતો. હજી મુઢી તે પાછો આવ્યો નહતો.

તે કાળમાં મુસાફરી માટેનાં સરળ સાધનો ન હતાં. તેમ મુસાફરોને સગવડ પડે એવાં પણ કાંઈ સાધનો માર્ગમાં ન હતાં. લાંબાં લાંબાં અંતરે ધર્મશાળાઓ આવેલી હતી. મુસાફરો રાત્રિની વેળા એવી ધર્મશાળાઓમાં આશ્રય લેતા. મુસાફરીને માર્ગ ચોર ડાકુઓથી ભરેલો હોઈ રાત્રિની મુસાફરી ભયવાદક હતી. વધુમાં ધર્મશાળા પણ ચોર ડાકુઓનાં જ ધામ થઈ પડી હતી. એટલે મુસાફર પોતાના નિર્ણિત સ્થાને સહી સજામત પહોંચે ત્યારે અર્થ એવી સ્થિતિ હતી.

‘અમુસીનું’ શામ કરવા ગયેલો રમેશ દૂર દૂરથી ઘોડેસ્વાર થઈ માંગે એક ધર્મશાળા

આગળ આવી પહોંચ્યો. આખો દિવસ તેણે મુસાફરી કરી હતી એટલે થોડો સમય આરામ લેવાની જરૂર જણાઈ. આ ધર્મશાળા ધણીજ નાંતી હતી. તેમાં ત્રણ દુકાનો હતી. ધર્મશાળા એ દુકાનદારોની માનેશીની હતી. આલુઆલુ વડનાં ઝાડોની ધોર ધરા હવાઈ રહેલી હતી.

ધર્મશાળા આગળ આવી રમેશે એક દુકાનદારને રાત્રિભર રહેવાની વ્યવસ્થા કરી આપવા જણાવ્યું. પરંતુ તે દિવસે મુસાફરોની ધર્મશાળા ભગાઈ ગયેલી હતી એટલે દુકાનદારે રમેશને ના પાડી.

એટલામાં તે રાત્રિ પડી ગઈ. મૂળ તે અંધારી રાત હતી. તેમાં આકાશમાં વાદળો હવાયાં. એટલે ચિત્રળીના ચમકાર વિના કાંઈ દૃષ્ટિએ પડતું ન હતું. દમભૂં વરસાદ પડ્યો એવો પણ રમેશને લાગ લાગ્યો.

રમેશે ફરી પેઢા દુકાનદારને રાત્રિ રોકાવાની વ્યવસ્થા કરી આપવા વિનંતિ કરી પરંતુ તે નિષ્ફળ ગઈ. એટલે રમેશે દુકાનમાંથી કાંઈક નાસ્તાની ખરીદી કરી અને એક એટાં વડની ઝાલમાં બેઠો. ઘોઝાને પણ આલુએ બાંધ્યા હતા.

રમેશ નારતો કરવા માંડ્યો ત્યાંજ મૂશજ
ધાર વૃષ્ટિ શરૂ થઈ. પહેલાં તો વડતી ઓથને
લીધે કાંઈ અસર ન થઈ; પણ ચોડીજ પારે
વડનાં પાંદડાને બેઠી પાણી રમેશ ઉપર પડવા
માંડ્યું. રમેશનાં એકેએક અંગે પાણી અડી
ચૂક્યું અને ઠંડીથી તે સહેજે ધ્રુજવા લાગ્યો.
પાણીથી લીંબવડું નારતાનું પડીકું ત્યાંજ
ફેંકી દીધું રમેશ ગ્રાન્તિથી ઉભો રહ્યો.

એક કસોટ મુઠ્ઠી એકધારી વૃષ્ટિ ચાલુ
રહી. વિજળીના ચમકારા પછું એટલાજ
થતા હતા. અને આકાશમાં થતો ગડગડાટ
તો જાણે ચાખું આલ તૂટી પડશે શું એવી
શ્રાન્તિ કરાવતો હતો. એટલામાં રમેશને ડાને
એક તીક્ષ્ણ ચીસ પડી. 'કાઘ' સંકટમાં
હશે ' એમ રમેશને થયું પરંતુ ચીસ કંઈ
ખાલુંથી આવી તે, તેની કર્પનામાં આવ્યું
નહિ. એટલામાં તો ચોડીપારે એક બીજી તીક્ષ્ણ
ચીસ પડી અને રમેશને માલમ પડ્યું કે
ધર્મશાળામાંની એક દુકાનમાંજ કે.ઈ.કે. રાંદ-
ટમાં સપડાયું છે. આવી ધર્મશાળાઓમાં
ચોર ડાકુઓ રંદ અને ગરીબડી પ્રજા પર જ
ત્રાસ વર્તાવે છે તે રમેશની જાણમાં હતું.
એટલે રમેશ તરતજ દોડી દુકાન આગળ
આવી પહોંચ્યો.

દુકાનનાં બારણાં બંધ હતાં. પરંતુ આ-
રણ્યમાં એક મોઢું ઝીંટ હતું. તેમાંથી જોતાં
રમેશને માલમ પડ્યું કે અંદર સ્ત્રીઓ સાથે
ચાર પાંચ માણસો ઉપર પાંચેક નીચ માણસો
અત્યાચાર ચલાવે છે. અને તેથીજ મદદ
માટે પેલા માણસોમાંથી કોઈકે ચીસ પાડી
દેશે.

શું કરવું તેના વિચારમાં ચોડીપાર રમેશે
લગાડી ત્યાં અંદર કાંઈક વધારે ત્રાસ વર્તા-
વતો હોય એમ રમેશને લાગ્યું. એટલે તેણે
બારણામાં જોરથી લાન મારી બૂમ મારી:
"અંદર કોણ છે ? આરણ્ય જલદી ઉઘાડો."

બારણામાં લાન લાગતાંજ અંદરનો દિવો
હોજની નાંખવામાં આવ્યો. અને ચાર માણ-
સોએ 'અમને બચાવો' 'અમને બચાવો'
તો પોતર કર્યો.

રમેશે ફરી બારણામાં લાત મારી. પરંતુ
બારણું કાંઈએ ઉઘાડ્યું નહિ. ઉઘટું પાછડું
આરણ્ય ઉઘડ્યું અને તેમાંથી પાંચેક માણ-
સોને પત્તાયન કરી જતા રમેશે જોયા. હવે
રમેશ ખૂબ ચીડાયો અને પોતાનું સર્વ, બળ
એકત્ર કરી તેણે બારણામાં એવાં તો જોરથી
લાન મારી કે બારણું ઉઘડી ગયું. અને
રમેશ અંદર ગયો.

અંદરના માણસો ભયથી થર થર કંપતાં
હતાં પરંતુ અંદર અંધાર હોય રમેશ કાંઈ
જ દેખી શક્યો નહિ. છતાં રમેશે પ્રશ્ન કર્યો:
"કેમ હવે તમે સંકટમાં નથી ને ?"

કાંઈ અત્તાતં પુરૂષે ઉત્તર આપ્યો: "અમને
પીડનારા હુદાશ્ઓ તો ભાગી ગયા છે. અમને
સર્વને તેમણે બાંધેલાં છે એટલે તમે અમને
બંધનમાંથી મુક્ત કરો તો સારું."

"બાંધાયેને બાંધેલા છે ?"

"મારી સાથે મારી પત્ની અને એક
મોટી અને એક નાની એમ બે છોકરીઓ
છે. મારી પત્નીનો તો અડી કાંઈ પત્તાં
લાગતો નથી. મોટી પુત્રી અડીજ છે. તે
બંધન વિનાતી છે. નાની પુત્રીનો કાંઈ પતો
નથી. પ્રજા જાણે તેઓ બંને હવે છે કે મરે
છે ! કૃપા કરી પહેલાં મને બંધનમુક્ત
કરો."

"પણ અડી તો પૂરેપૂરું અધકાર છે
એટલે મારાથી કાંઈ દેખી પણ શકાતું નથી.
નમારી પુત્રીને કહે તો તે તમારું બંધન
છોડે !"

"તેણે થયો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ તેનામાં
ગાંઠ ફૂટી શકતી નથી."

તમે કરી આપો તો તમારો ઘણોજ આભાર માનીશું. તમે કંપની સરકારના નોકર છો એટલે કોઈ પણ પ્રકારની અગવડ તમને નહિ પડે. ”

“ જો આપણે કાંઈ સાંજે વિજયગ્રામ પહોંચીએ તો તમને સુખરૂપ કલકત્તા પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા હું જરૂર કરી દઉં. કારણ કે અમારા કેપ્ટન ફોર્ડ સાહેબનાં પત્ની સાહેબને મળવાં આવેલાં છે; તેઓ પરમ દિવસે સવારે કલકત્તા જવા ઉપડનાર છે. તેમની સાથે તમે કોઈ પણ પ્રકારના લપ વિના કલકત્તા જઈ શકો. ”

“ અહીંથી તે ગામ કેટલુંક દૂરે ? ”

“ આસરે ત્રીસેક માઈલ દૂર. ”

“ સ્ત્રી બાળક સાથે બે દિવસમાં ત્યાં પહોંચવું અશક્ય છે. વળી હુટારની લાડીને સખ્ત પ્રહાર મારા પગ ઉપર પડેલો હોઈ મારાથી પણ ચાલી શકાય એમ નથી. ”

“ એ ખરું; પણ મને તે બોલે અહીંથી ખતી શકે તેટલાં વહેલાં વિજયગ્રામ આપણે પહોંચવું જોઈએ મને એક ઉપાય મુજબ છે. અહીંથી ત્રણ માઈલ ઉપર આનંદરાજ ગજપતિની હદ આવેલી છે. ત્યાં તેની કચેરી પણ છે. આપણે ત્યાંથી કાંઈ પણ વાહનની વ્યવસ્થા કરી શકીશું. ત્રણ માઈલ સુધી ચાલીને કેમ જવું એનોજ હવે વિચાર કરવાનો છે. ”

“ આ વખતે કાંઈ બોલવું જોઈએ એમ લાગ્યાથી સુચાર મદત્તરે બોલી: “ બાપુ ! હું થોડું થોડું ચાલીશ. મને ચાલવાનો તો મ્હાવરો છે. ”

પોતાની પુત્રીના આ શબ્દો સંભળી તેની માંએ પણ એવાજ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા. એટલે દુર્ગાચરણને ઘોડા ઉપર બેસવાની રહેશે સૂચના કરી. ઘોડાની લગામ રમેશે પોતાના

હાથમાં રાખી અને ચાર તથા તેની મા ઘોડાની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યાં. ખબર થાય તે પહેલાં તો તેઓ આનંદરાજ ગજપતિની હદમાં આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં બોબન વગેરેની વ્યવસ્થા કરી. અને એક ગાડી ભાડે કરી વિજયગ્રામ પ્રતિ પ્રયાણ કર્યું.

બીજો દિવસે સાંજે તેઓ વિજયગ્રામ આવી પહોંચ્યા કેપ્ટન ફોર્ડ સાહેબના પત્ની બીજો દિવસે જનાર હતાં પણ કાંઈક કારણ સર તેઓને એક અઠવાડિયું વધુ રોકાવાનું હતું હોવાથી દુર્ગાચરણે પણ એક અઠવાડિયું વિજયગ્રામ રોકાવાનું યોગ્ય ધાર્યું.

સુંદરીની વાડી પાસેનુંજ એક મકાન રમેશે, દુર્ગાચરણ બાથુ માટે ભાડે રાખ્યું. અને ત્યાં રહેવા માટે પૂરતી વ્યવસ્થા કરી આપી.

બે એક દિવસમાંજ સર્વત્ર એથી ખબર પડી ગઈ કે રમેશના કોઈક યોગબીતાં અહીં રહેવા આવ્યાં છે. કિશોરીના જાણવામાં પણ આ ખીના આવી. એટલે આ નવું આવનાર કોણ છે એ જાણવાની જિજ્ઞાસાથી કિશોરી પોતાની બે સખીઓને લઈ દુર્ગાચરણને ત્યાં આવી.

દુર્ગાચરણ બહાર ફરવા ગયો હતો. ચાર ઓટલા ઉપરજ બેસી હતી. અને નાની છોકરી બાલુમાં રમતી હતી.

આપણે ધરે કોઈ આવે છે એમ જાણી ચારેએ પરસ્પરામાં શેતરંજી ખીજાવી અને પોતાની માને ખબર આપી. બંનેએ હસીને કિશોરીને સત્કાર કર્યો.

અરમપરસ પરિચયનો વિધિ થયા બાદ કિશોરીએ ચાર તરફ જોઈ તેની માને પૂછ્યું: “ આ આપની પુત્રી ને ? ”

“ હા; બીજી પહેલે રમે છે. ”

“ એનું લગ્ન થયું છે ને ? ”

“ નહિ; એ આઠ વર્ષની હતી ત્યાંજ અમારે નોકરી માટે દૂર દેશ જવાનું થયું. ત્યાંથી ૯ વર્ષે આજે અમે પાછાં ફરીએ છીએ. એટલે એનું લગ્ન થઇ શક્યું નથી. હવે દેશમાં જઇનેજ લગ્ન કરીશું. તમારું લગ્ન તો થયું છે ને ? ”

“ નહિ; મારી એક સખિતું લગ્ન થયું છે. ” કિશોરીએ કાંઈક લાગિજત થઇને ઉત્તર આપ્યો.

એટલામાં દુર્ગાયરણ ફરીને આવી પહોંચ્યો. પોતાને ઘરે કાંઈ બહેનો આવેલી જોઇ તે પાછલી બાજુએથી ઘરમાં પ્રવેશ્યો. અને નાની છોકરીને રમાડવા લાગ્યો. ચાર સાથે વાતચીત કરવાનું જણાવી ચારની મા પણ અંદર ચાલી ગઇ.

કિશોરીએ તરત જ ચાર સાથે વાતચીત શરૂ કરી.

“ કાં, તમને અહીં ગમે છે ને ? ”

“ ગમે છે; પણ આ આખાથે પ્રાંતનું વાતાવરણ મને કાંઈ બહુ સારું નથી લાગતું. છેક નાની વયથી હું આ પ્રાંતમાં ફરી રહી છું. ”

“ લાલ પલટણવાળા રમેશ બાથુ તમારા શું સગા થાય ? ”

“ સગા તો કાંઈ નથી. એક પ્રાંતમાં સ્નેહાસ એટલું જ. ”

“ તમારે તેની સાથે આગળનું ઓળખાણ હશે. ”

“ નહિ રે; હમણાં બે દિવસ ઉપર જ તેમનો પરિચય થયો. ” ચાર એકએક પ્રશ્નનો ઉત્તર સરળતાથી આપતી હતી. કિશોરીને એકેએક પ્રશ્ન સહેતુ હતો.

“ કેમ, રમેશ બાથુ કેવા માણસ લાગે છે ? ”

“ ઘણા જ સારા, રૂપ અને ગુણ બન્નેમાં. ”

“ એવો પતિ મળે તો કાંઈ પણ સ્ત્રી પોતાને ઘણી જ સુખી માને, ખરું ને ? ”

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર ન આપતાં, ચાર, કિશોરી તરફ પ્રશાંત પરંતુ તિન કટાક્ષ કરતી જોઇ રહી. એ પ્રશ્ન પૂછવાનું કારણ તે ઓધી રહી. પણ કિશોરીનો ચહેરો તદ્દન નિર્વિકાર જણાતાં તે ગંભીરતાથી બોલી: “ પ્રત્યેક કુમારિકા પોતાને રૂપ અને ગુણ બન્નેથી સંપન્ન પતિ મળે એવી ઇચ્છા સહેજ જ ધરાવે છે; પણ આ પ્રશ્ન પૂછવાનું કારણ શું ? ”

“ કારણ શું હોય વળી ? ”

“ કારણ વિના કાંઈ એવો પ્રશ્ન પૂછાય ખરો ? ”

“ કારણ તો બીજું કાંઈ નથી. હું રમેશ બાથુને ઓળખું છું. તેઓ એક સદ્ગુહસ્થ છે એમ હું માતું છું. છતાં કાંઈ લોક તેને માટે ગમે તેમ બોલે છે. એટલે મેં તમને પૂછ્યું. ”

એટલામાં બહારથી કાંઈએ દુર્ગાયરણ બાથુને જૂમ મારી. તે રમેશ હતો. પાછળથી આવી દુર્ગાયરણ બાથુએ રમેશને ઘરમાં બોલાવ્યો. ઘરમાં પ્રવેશતાં જ રમેશે કિશોરીને પોતાની સખિઓ સાથે જોઇ. અને તરત જ નજર ફેરવી લીધી. કિશોરીએ રમેશ તરફ અમીલસી નજરે જોયું પરંતુ રમેશનું ધ્યાન તે તરફ નહતું.

દશેક મીનીટ પછી દુર્ગાયરણ બાથુએ રમેશ માટે નાસ્તાની તૈયારી કરવા ચારને જણાવ્યું એટલે કિશોરીની રમ લઇ તે નાસ્તાની તૈયારી કરવા ગઇ. બંગાળી લોકો નાસ્તાની તૈયારી કેમ કરે છે તે જોવાની

નિજાસાથી કિશોરીની એ સખિઓ આર સાથે ગઈ. કિશોરી એકલી જ ત્યાં બેસી રહી.

આરએ જતાં જતાં પ્રસન્ન, પ્રશાંત, કંઈ અને સ્થિર દષ્ટિથી રમેશ તરફ જોયું. રમેશની નજર પણ તે તરફ જ હતી. એટલે બંનેની દષ્ટિ મળી. આરની દષ્ટિમાં પવિત્રતા અને મૌન્ય નજરે પડ્યું. કિશોરી અને આર બંનેની દષ્ટિમાં આસમાન જમીનનો ફેર લાગ્યો. એક દષ્ટિમાં એર હતું; બીજામાં અમી હતું. રમેશના હૃદયમાંથી કિશોરીની મૂર્તિ ઓસરતી ગઈ અને તેને સ્થાને આરની મૂર્તિ સ્થપાતી હોય એમ રમેશને લાગ્યું.

એટલામાં દુર્ગાચરણ બાણ રમેશ પાસેથી ઉઠી બહાર ગયા. એ સંધીનો લાલ લઈ કિશોરી, રમેશ પાસે આવી અને બોલી: “ રમેશ બાણ ! ”

રમેશ ચમક્યો. થોડાજ દિવસમાં જે સ્વરમાંથી વીણાનો અણકાર સંભળાતો તે સ્વરમાંથી અત્યારે કોરતા નીકળી રહી હોય એ તેને લાગ્યું. રમેશ, કિશોરી તરફ એક તિરસ્કાર ભરી નજર ફેંકી; એ નજરે કિશોરીનાં હૃદયમાં આગ મગગાવી. છતાં એનો ભાવ બહાર દેખાવા ન દેતાં કિશોરીએ આંખમાં પાણી લાવી, કંઈ સ્વરે કહ્યું: “ તમારું મન આટલું બધું કોર હતું તો મને પહેલાં આશા શું કામ આપી ? ”

કિશોરીના આ શબ્દોથી રમેશને આશ્ચર્ય થયું. તે કાંઈક અસ્વસ્થ પણ થયો. તેણે કહ્યું: “ કિશોરી ! બોલ નહિ. આ સખ્ય ગૃહસ્થનું ઘર છે. ”

રમેશના શબ્દોથી કિશોરીનું હૃદય ઉછળી આવ્યું. કોંઈત સ્વરે તે બોલી: “ આ સખ્ય

ગૃહસ્થનું ઘર તો હું જુ' કોઈ વેચા છું ? અહીં બોલવાની પણ મને બંધી ? ”

“ પારકી સ્ત્રી સાથે બોલવું નહિ એવો અમારા દેશનો રિવાજ છે. ”

“ પણ આ દેશ અમારો છે. અહીં અમારા રિવાજ ચાલે. ”

“ તે કાંઈ નહિ. આ ઘરે જે રિવાજ પળાતા હોય તેજ આ ઘરમાં પળાવા જોઈએ. ”

“ રમેશ બાણ ! નકામો વાદવિવાદ શું કામ કરો છો ? હું કહું તે જરા સાંભળી લ્યો. હું તમને ખરા હૃદયથી આહું છું. તમે પણ મને આહતા હતા. પણ અત્યારે તો તમે મને ક્ષમાવી હોય એમ લાગે છે. તમે સ્ત્રી હૃદય જાણતા નથી. મારા પ્રેમનો તિરસ્કાર કરવાનું ફળ શુદ્ધ આવશે. એટલું વાદ રાખજો કે હું અંગબાલિકા નથી. ”

આ સાંભળી રમેશ તિરસ્કાર ભર્યું હસ્યો અને એ હાસ્યથી બગતી અગતી કિશોરી ત્યાંથી ચાલી ગઈ. કાંઈ પણ પ્રકારે રમેશને મુખી ન રહેવા દેવો એવી તેણે દૃઢ પ્રતિજ્ઞા લીધી.

વાડીમાં પ્રવેશતાંજ વિશ્વનાથ સામે મળ્યો. કિશોરીએ, પોતાના આ કાર્યમાં મદદ કરવા વચન આપે તો વિશ્વનાથની યરા કંઈક થયું.

કિશોરીના મોઢમાં ઉદય અનેકા વિશ્વનાથે પોતાની પ્રણયપાત્રીની ખાતર ગમે તે સ્પાદન એકવા તત્પરતા ખતાવી એટલે બંને આનંદની પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યાં.

(અપૂર્ણ)

ઈનામી પ્રશ્નો

સંપાદક: ડૉ. યશદેવના.

૧. 'ગુણસુંદરી'ના ૧૭૯લા અથવા અંકમાંથી એક અંકમાંના લેખમાંથી નીચેનું અવતરણ મૂક્યું છે. એ લેખ કયો ?

“.....લોકસંગીતમાં નવાં તત્ત્વોનું ભરણું એમની દ્વારા થતું હતું. આ જૈન કવિઓમાં ખાસ પ્રસિદ્ધ એવાં x x x/x”

૨. એજ અંકમાં છપાયેલી એક કવિતાના મથાળાના પહેલા શબ્દમાં છેલ્લો અક્ષર ખોટો છપાયો છે. તે ભુલ સુધારો.

.....હરિદાસમાં દાખલ થવા માટેની શરતો.

(૧) આ ઉપાણીની હરિદાસમાં માસિકના દરેક સ્ત્રીગ્રાહક તેમજ જે બહેનો પોતાના પતિ, ભ્રાતૃ, ભાઈ, પ્રિતાને નામે આશિક મંગાવતાં હોય તેઓ સ્વયં ભાગ લઈ શકશે. સ્ત્રીગ્રાહકના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ હરિદાસમાં ભાગ લઈ શકશે; (૨) જવાબ લખી મોકલનાર પોતાનો ગ્રાહક નંબર અવશ્ય જણાવવો. ગ્રાહક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિદાસમાં નામ દાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાની ઉપાણીનો જવાબ તે મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાશે. કાંઈ પણ સવાલ જવાબ કે સરિણુમના વ્યાજખી-ગેરવ્યાજખીપણા વિષે વાંધો લઈ શકાશે નહિ. (૫) માત્ર મોરટકાડમાં લખેલા જવાબો જ સ્વીકારવામાં આવશે. કુપન મોકલનાર પણ જવાબ એક સાદા કાર્ડમાં લખી તે કુપન સાથે પરખીડીઆમાં બંધ કરીને મોકલી આપે.

કુપન—જુન, ૧૯૩૦

માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેવાં કેમ બહેનો ઉપાણીની હરિદાસમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતાં હોય તો તેમણે આ કુપન ફાટીને પોતાના જવાબ સાથે એક આનાની રીપીટ સહિત ખીડવી. એવી રીતે કુપન મોકલનારને હરિદાસમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

તંત્રી, “ગુણસુંદરી”.

એપ્રિલ માસના ઇનામી પ્રશ્નોનું પરિણામ.

ખરા જવાબો નીચે પ્રમાણે છે:—

- (૧) જે હાથ ઝુલવે પાસણું તે જગતપર શાસન કરે.
 (૨) ન્હાના ન્હાના રાસ, રાસમંજરી, રાસચંદ્રિકા, શરદિની.
 (૩)

૦	૧૪	૧૩	૩
૧૧	૫	૬	૮
૭	૯	૧૦	૪
૧૨	૨	૧	૧૫

આ પ્રશ્નોના ૪૮ જવાબો આવેલા તેમાં ૪ જવાબો ' પોસ્ટકાર્ડ'ના નિયમનો ભંગ કરતા હોઈ તપાસ્યા નથી. બાકીના ૪૪ માંથી ૧૫ ના ત્રણ ખરા, ૨૧ ના બે ખરા અને ૭ નો એક ખરો છે. એકનો જવાબ ખોટો છે: ખરા જવાબ આપનાર બહેનોમાંથી શ્રીમતી બહેન હીરાલક્ષ્મી મોદીને 'ઇનામનું' પુસ્તક " વર્માની વિવિધ વાર્તાઓ." આપવામાં આવે છે, જે તેમણે મંગાવી લેવું.

ખરા જવાબ આપનાર બહેનોનાં નામ.

ત્રણ ખરા: શ્રીમતી બહેનો: (૧) હીરાલક્ષ્મી મોદી, (૨) ઉર્વશી ખસ, (૩) કપીલા લટ, (૪) નિર્મળા, (૫) મોતીબાઈ મરચંદ, (૬) સુરજ મરચંદ, (૭) કાન્તા પારેખ, (૮) શાન્તાગૌરી પારેખ, (૯) પદ્માવતી, (૧૦) સરસ્વતી શાસ્ત્રી, (૧૧) સૂર્યબાઈ ત્રિપાઠી, (૧૨) રૂક્મણી બકરી, (૧૩) જોકેરબહેન, (૧૪) દેવુંબહેન ચાવડા, અને (૧૫) રાધાબાઈ.

બે ખરા: (૧) લલિતાબહેન ગંજર, (૨) લાલુમતી લટ, (૩) પ્રેમકુંવર (૪) સચિતાગૌરી, (૫) ઉમીયા પાખ્યા, (૬) સુરેશ મજમુદાર, (૭) ચંદ્રકલા માપાણી, (૮) વસંતબાઈ, (૯) ઇન્દુમતી ત્રિપાઠી, (૧૦) નિરૂપમા મજમુદાર, (૧૧) શાન્તા કોઠારી, (૧૨) લીલાવતી દલાલ, (૧૩) ચંદ્રમણી, (૧૪) વિદ્યાગૌરી વકીલ, (૧૫) પદ્માવતી તોલાટ, (૧૬) સરસ્વતી, (૧૭) મા. નં. ૪૨૪૫, (૧૮) મધુમતી, (૧૯) નિર્મળાગૌરી મોકોડી, (૨૦) લલિતા ગોર, અને (૨૧) નિર્મળા મારફતીયા.

એક ખરો: (૧) વિદ્યાગૌરી ધણવાળા, (૨) કંચનબેન, (૩) લીલાવતી શાસ્ત્રી, (૪) મંગાબેન પટેલ, (૫) કમુદ મહેતા, (૬) કાશી પટેલ, અને (૭) રમણગૌરી.

સમાલોચના

વીરની હાકલ : સંગ્રાહક : રા. રણછોડજી કેસુરમાઈ મીસી. પ્રકાશક : શ્રી "પ્રસ્થાન" કાર્યાલય, અમદાવાદ. મૂલ્ય : બાર આના.

આ પુસ્તકકર્તા બીજું નામ "સરદાર વલ્લભભાઈની રજુગર્જનાઓ" છે અને તે સર્વથા યથાર્થ છે. સરદારે બારોડાગીના સત્યાગ્રહ-સંગ્રામ પ્રસંગે જે વીર ગૂર્જનાઓ કરેલી તેમનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ કરી, અત્યારને ટાંકે ખાસ કરીને, સંગ્રાહકે ગુજરાત ઉપર ઉપકાર કર્યો છે. જે પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખનાર શ્રી. મહાદેવભાઈ કહે છે તેમ "ગુજરાતમાં એક પણ ઘર આ પુસ્તક વિના ન હોયું" એમ; એક પણ પુરુષ કે સ્ત્રી આ પુસ્તક વાંચવાની તક ન ગુમાવે. "જેઓ સરદારને એક સાક્ષર તરીકે સ્વીકારવાના વિરાધી છે તેઓ આ પુસ્તક એક વાર જરૂર વાંચી નય એમના શબ્દોમાં જે ભેમ ભર્યું છે; એમની ગર્જનામાંથી જે આગ ઝરે છે તે ભલભલા સાક્ષરોની બાધમાં ચ નહિ દેખાય. હૃદયને સચોટ સ્પર્શ કરતી જે ગર્જનાઓ મુક્તિના મંત્ર શરૂખરો, દેશ સેવાની અને આત્મજોગની પ્રેરણા પાશે.

શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા : પ્રકાશક : શ્રી પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ, લી. વડોદરા.

૧. મોન્ટેસોરી પદ્ધતિનો આત્મા : પ્ર. ૧૭૩. અનુવાદક : રા. નરેન્દ્ર સિ. દેસાઈ. મૂલ્ય : રૂ. ૧-૨-૦. શ્રીમંત મહારાજ સાહેબે દેશી બાળકોની સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ કરવાના ઉદ્દેશથી જે લાખ રૂપીઆની રકમ અનામત કરી છે, તેના વ્યાવહારિક આ માળાના પુસ્તકો તૈયાર કરાવવામાં આવે છે. પ્રસ્તુત પુસ્તક અંગ્રેજી બાળકોમાં લખાયેલા શ્રી. મોન્ટેસોરી કેન્ડ્રીટ દ્વારાના મૂળ પુસ્તકનો અનુવાદ છે. તે મોન્ટેસોરીની શિક્ષણપદ્ધતિનો કોઈએ સ્વાસ્થ્ય મૂળ લેખિકાએ પોતાના પુસ્તકમાં લખ્યો છે; અને જે પદ્ધતિનો આદર્શ સુંદર રીતે સમજાવ્યો છે. અંગ્રેજી નહિ જાણતા માળાઓ માટે આ પુસ્તક એક સરળ સાધન યથા પડશે અને એમાંથી યથા ઉપયોગી બાબતો તેઓ જાણી શકશે.

૨. સામાજિક ઉત્ક્રાંતિ : પ્ર. ૧૭૩. અનુવાદક : રા. પ્રસન્નવદન ઇ. દક્ષિત અને રા.

ગોપાલિન્દ્ર હ. દવે. મૂલ્ય : રૂ. ૧-૦-૦. બેન્ડમીન કોટના મૂળ અંગ્રેજી પુસ્તક "સોશીઅલ ઇવોલ્યુશન" નો પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં સરળ અને સુંદર ગુજરાતીમાં અનુવાદ કરવામાં આવ્યો છે. બંને અનુવાદકો ગુજરાતી સાહિત્યના પ્રદેશમાં જાણીતા છે. માનવસમાજનો વિકાસ ઉત્તરોત્તર ક્રમે કેવે પ્રકારે થાય છે અને જે વિકાસમાં ક્યાં ક્યાં તત્વો કેવો કેવો ભાગ ભજવે છે, તે આ પુસ્તકના અભ્યાસથી જાણી શકાય છે.

૩. મહીપતરામ : લેખક : રા. ભાનુસુખરામ નિ. મહેતા. પ્રકાશક : શ્રી હુદાહામિત્ર રીમ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, વડોદરા મૂલ્ય : રૂ. ૧-૦-૦. મહીપતરામ એટલે ગુજરાતના એક અગ્રગણ્ય કેળવણીકાર અને આદિ-સુધારક મહાન નર. એવા મહાન ગુજરાતીજી જીવનચરિત્ર ધણાને પ્રેરણાદાયી અને માર્ગદર્શક થાય એમાં નવાઈ નથી. વધારામાં મહીપતરામના એક સંબંધીજનના દાવે તેમજ આ જીવન લખાયું છે કે એટલે અનેક ઉપયોગી માહિતી તેમાં લેખી યથા રાજી છે રા. ભાનુસુખરામ ગુજરાતી સાહિત્યના પ્રદેશમાં સારી રીતે જાણીતા છે અને આ જીવનચરિત્ર લખી મહીપતરામના જીવનની વિધિવિધ પ્રવૃત્તિઓની અને તેમજે લોભવેલી વિદેખણાઓની શંખી ક્ષતી તેમજે સાહિત્ય પર ઉપકાર કર્યો છે.

શ્રી દક્ષિણમૂર્તિ બાળસાહિત્યમાળા : સંપાદક : રા. મિત્રાભાઈ અને શ્રી. તારાબેન પ્રકાશક : શ્રી દક્ષિણમૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર, બાવનગર. મૂલ્ય : રૂ. ૭-૦-૦ (પાંચરૂપ સાથે).

આ ઉપયોગી અને આર્થિક બાળકોપયોગી માળાના પહેલાં ઉર પુસ્તકોની શંખી અને રાખી મથા છીએ ખીલે ચાર વધુ પુસ્તકો જે માળાના અગ્ર સંપાદકોએ તૈયાર કરી બાળકોના હાથમાં મુખી દીધા છે નં. ૭૩ માં શિવાજી મહારાજનું પ્રેરણા પાત્ર જીવનચરિત્ર આલેખાયું છે નં. ૭૪ માં હુદા અને સોરઠા આખ્યા છે. નં. ૭૫માં વિનોદી દુયેક છે, જે બાળકોને સારી રીતે હસાવશે. નં. ૭૬માં બાળકોના લેખો-શ્રી દક્ષિણમૂર્તિ બાલમંદિરના બાળકોએ લખેલા નાના લેખોનો સંગ્રહ છે. જે લેખો જે મંદિરના સંચા-

લોકોની કાર્યસક્રિત માટે ઉચ્ચ માન જરૂર આપ-
ણા હૃદયમાં ઉપભવે છે. ચારે પુસ્તકો બાળકોને,
રહેજે ગમી જાય એવી રહેલી અને સારી ભાષામાં
છે. જે માળાપોએ આ માળા હજી ન વસાવી હોય
તેઓ જરૂરી વસાવી લે, નહિ તો પાછળથી પસ્તાવું
પડશે. સાત રૂપિયામાં એ મફત છે.

શ્રી સયાજી બાલજ્ઞાનમાળા : પ્રકાશક :
શ્રી પુસ્તકલય સહાયક સહકારી મંડળ, લી.,
વડોદરા.

૧. બાલરામાયણ : પુ. ૮૬, લેખિકા : સી.
મંજુદેવી મા. પંડ્યા. મૂલ્ય : રૂ. ૦-૬-૮, રામા-
યણની કથા બાલકોને ગમે તેવી સરળ ભાષામાં
આ નાનડડા પુસ્તકમાં લેખિકા બહેને ઉતારી છે.
અત્યાર પહેલાં “ બાલ ભાગવત ” લખી એમણે
પોતાની સક્રિયતા પરિચય આપી દીધો છે. આ
પુસ્તક પણ “ બાલ ભાગવત ”ની જેમ બાળકોને
જરૂર ગમી જશે. આ પુસ્તક રા. વાસુદેવ ઝા.
આપ્ટેના મૂળ મરાઠીમાં લખાયેલા પુસ્તક પરથી
તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.

૨. રામાયણનું રહસ્ય : પુ. ૮૭ લેખક :
રા. મંજુલાલ ૨. મજમુદાર મૂલ્ય : રૂ. ૦-૬-૦.
સાદિલેના ઉંડા અભ્યાસી તરીકે રા. મંજુલાલનું
નામ જાણીતું છે. આ પુસ્તકમાં પણ તેમણે
અભ્યાસીની દૃષ્ટિએ રામાયણનો પરિચય કરાવ્યો છે.
મોટી ઉમ્મરના બાળકોને-કુમારોને એ વીરકથાનું
રહસ્ય જાણવા માટે આ પુસ્તક અત્યંત ઉપયોગી
યથ પડશે. પ્રસ્તાવના રૂપે આ પુસ્તક વાંચ્યા
પછી રામાયણની કથા વંચાય તો અનેક રાંકાઓનું
આવોઆપ નિવારણ યથ જશે.

વાર્તાગાદી : પ્રયોજક : રા. રમણલાલ નાના-
લાલ શાહ. પ્રકાશક : શ્રી જનરલ બુક ડિપો, મુંબઈ
૨. મૂલ્ય : રૂ. ૦-૪-૦

“ બાલકવન ” ના તંત્રી અને અનેક બાળકો-
પયોગી પુસ્તકોના સંપાદક યા લેખક તરીકે રા.
શાહનું નામ જાણીતું છે. આ નાનડડા પુસ્તકમાં
“ ઉંઠની ઉત્પત્તિ ”, “ ચંપાની વેલ ” અને
“ લોખી માછળ ” નામે ત્રણ વાર્તાઓ તેમણે
સરળ ભાષામાં આલેખી છે. સાચેના ચિત્રો પુસ્તકને
આકર્ષક બનાવે છે. વાર્તાઓમાંનું અદ્યુત તત્ત્વ
બાલજ્ઞાનસને હૃદયે રસતે દોરે કે કેમ તેનો ઉકેલ
શિક્ષણસાચીઆજ કરી શકે.

સાચો સીપાઈ : પ્રયોજક અને પ્રકાશક :
ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય : રૂ. ૦-૩-૬.

૧૯૦૪-૦૫ ના ચારસામાં જાપાને રશિયા સામે
લડાઈ જાહેર કરી અને પ્રખર સ્વદેશાભિમાનથી
દુરમનને સખત હાર આપી. એ પ્રસંગે અનેક
નવજુવાનોએ તેમજ મહિલાઓએ પોતાના દેશની
સ્વતંત્રતાને ખાતર આત્મલોકાજ આપેલા. આસાણે
એક એવોજ જુવાન હતો; દેશને ખાતર તે મર-
ણીઓ યથે લડ્યો. એવા એક જુવાનની સરળ
ભાષામાં લખાયેલી કથા બાળકોને આપોઆપ દેશ-
ભક્તિનો અણમૂલો પાકે શીખવશે. દરેક માળાપે
આ પુસ્તક પોતાના બાળકોના હાથમાં મુકવું જોઈએ.

સાલો વાંચીએ : લેખક : રા. ગિજુભાઈ,
પ્રકાશક : શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર, ભાવ-
નગર મૂલ્ય : બે આના.

શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ ભવનના સંચાલકોએ અક્ષર-
જ્ઞાનની જે ઉપયોગી યોજના કરી છે તેને અંગે
એક મહત્વના સાધન તરીકે આ પુસ્તક રચાયું છે.
એ યોજનાની ડાખી અમે અત્યાર પહેલાં કરાવી
મથા છીએ, આપણા અમણુ ભાઈ બહેનોને જરૂરી
વાંચતા કરી તેમને અજ્ઞાનાંધકારમાંથી જ્ઞાનના પ્રકા-
શમાં લાવવાની આ યોજના દરેક દેશપ્રેમીએ વ-
ધાવી લેવી જોઈએ. આ પુસ્તક તેમનો માર્ગ અ-
ત્યંત સરલ કરી આપે છે. ઢુંકા ઢુંકા રાખો અને
વાક્યોથી રાસબાત કરી જોડાક્ષરો વગેરે ઉપરોપર
કમે વાંચતા રહેલાઈથી આવડી જાય એવી, સીતે
આ પુસ્તક લખાયું છે. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે
આખા મહાજગતમાં એનો છુટ્ટો ઉપયોગ થાય.

પાંચાલી : લેખક : રા. નાનાલાલ. પ્રકાશક :
ઉપર પ્રમાણે મૂલ્ય : ચાર આના.

બાળજ્ઞાનસના અભ્યાસી તેમજ શિક્ષણ-
સાચી તરીકે રા. ગિજુભાઈની જેમ રા. નાનાલાલ
પણ અત્યંત જાણીતા છે અને કુમારોને ઉપયોગી
થાય એવાં પુસ્તકોના લેખક તરીકે સિદ્ધહસ્ત છે.
મહાભારતના જુદાં જુદાં પાત્રોનો તેમણે આ પુ-
સ્તક દ્વારા કુમારોને પરિચય કરાવવા માંડ્યો છે.
એમનું પહેલું પુસ્તક “ સૂત પુત્ર કણુ ” અત્યાર
પહેલાં સુંદર આવકાર પામ્યું છે અને તેવા જ
આદર આ પુસ્તકને પણ મળશે. કુમારોને તો આ
પુસ્તક આનંદ સાથે જ્ઞાન આપશે પણ મોટાં-
ઓને પણ એમાંથી ઘણું જાણવાનું મળશે; નહીં
જ દિલ લાપરો.

સતી જગત્

દિ. ૬

નાથી બાઈ કાઠરસી મહિલા વિદ્યાપીઠઃ
ની મરીશાઓનાં પરિણામ નીચે મુજબ નહેર
પણ છે:—

૭. એ બીજો વર્ગ: ઉપા બાપટ અને વસુ-
મતી વિધે:

‘બીહુ’ વર્ગ: (બીજો
વર્ગ) તારા પુરુષિય; બી-
નાશી; સારદસાઈ, સુમદ્રા
દોરશી (ત્રીજો વર્ગ) દુર્ગા
બોધા કુમ્ભ સંસ્કાર; બદા
મહેલા અને (વર્ગ નદિ)
પદા કાઠર.

પહેલું વર્ગ: (બીજો
વર્ગ) દિશ મવારકર; કાશી
આર્ય, સાન્તા વેત; (ત્રીજો
વર્ગ) લીલા દેસપાંડે;
વેલુ મોખલે; મનુ નેશી;
વમુના કાનેરા; બિન્દુ સંધે;
માલવી રજદીવે; નિર્મળા
દેસાઈ; સારદારેવી દેસાઈ;
(વર્ગ નદિ) દુર્ગા બોધા;
કાશી કાવેવલાર; અપમ્બી
દેસપાંડે.

અવેશ: (બીજો
વર્ગ) અનુભવારી, કમલા

પ્રાંતિય; સર્વ સાવકા, વમુના વગેરે; કુમ્ભમલની
દેસાઈ, આનંદની મિત્રા (ત્રીજો વર્ગ) કુખા
બાવે; વિષલ બાવે, અનુ દેસપાંડે; મુખાવાદેસ-
પાંડે; કુમ્ભા રોથે; મનુ મનોદર; અંદા નદા બાવે
મિત્રા; જહાવા પદેશર પ્રમાણી ફારા; કમલ

વિધે; હરિદાસ પરવાર; સાન્તા સાદ; કુખાબ-
આપતોનદે; કુમ્ભ કુખવાર; નલિની રોશર; મુખા-
વની મહેલા; કનીકા પાલે/વાળા; સાન્તા પ્રધાન;
હંદુમતી સાને; તારા અંજારપરે; રમા ત્રિવેદી; પ્રમે-
દા દેસાઈ; સંવિતા મહેલા;

કાદિંગી દેસાઈ, સરસ્વતી
ભવા; સરલા કાઠર; મનુ-
બાઈ-દલદલકર; સાલીની
માઈ, અરંધની આપરે; રમા
બોધે, (વર્ગ નદિ) અંદા
નેશી; કુમ્ભી બનાથે; વિ-
મલા મરાટે, અંધાવતી,
સાલીમામ; સાન્તા પામરે,
સોનુ, મુશાનન; નલિની,
નામપુરકર; મોષિમા મલારકર,
નિર્મળા નેશી, કુમ્ભીની
દિપનીસ; અવેશી સાદ;
સુખા મિત્રા, મંદુલા અંજિ-
વાંવર; વનતિલા વિવાનળ,
વિદેશીની સાદ.

સાધનાન્તા કાશી બે-
રે, અંદા કુતે. હંદુમતી
પ્રાંતિય, કમલા પારસનીસ,
કુમ્ભ સોનાશીર; ત્રિવે-
દિતા મુનશી, લીલાવતી વગે,
અંધાવતી સાદ, હરવપ્રમા
તારામજાવાળા, અંધાવતી

શ્રી. દેવિલા આંડવાતા
ચિત્રજીવારના વધુ અવધાસ
મટે અમેરિકા ગયાં છે.

સાદ, સંવિતો ત્રિવેદી, મુખાવતી બામ.
વિદ્યાનની ફનાતિકા : (૧) મુખાબ
પુનિરજાગીતી બી. કમળી, પરીક્ષમાં રોડેથી
મેસકોનનાસ, સારલા કાંદે અને પ્રેશાવી: ક.જાસ
ને વળુ નહેરો પસાર કર્યાં છે. (૨) હંદર

મીરાઈ સાયન્સની પરીક્ષામાં નીચે મુજબ બે-
હેનો પસાર થયાં છે:—(બીએ વર્ગ) મેગુલા
આપતેકર, કમલા બાગવત, ધન મહેતા, વસવ
સામંત, જનાં અવન; અને સાન્તા સપ્તર્ષિ. (પાસ
વર્ગ) મીરાં ભટ્ટ, કમળા ગોખલે; ખુરોડ કાપ-
ડ્યા, પેરીન મુલ્લાં દીરાજ; મહાલક્ષ્મી નાય.
સાન્તા નારવેકર; ધય ફોરેન્સ નન્સ; પીરોજ પ-
થારે; જંગુ બીડે, કમલા જોગ, માલવી શ્રી નારોય,
મધુલા નાય વીમલા મનોરે, ચાસું કાટક; ત્રિમળા
ત્રિમલશવ, વસંત ત્રિવેદી, જીવ દબીમ; પીરોજ
સનજરે, અને એલએનગીર એકીય ડેવીડ આમાં
કમલા બાગવતને મોસીસ લક્ષ્મી સામળદાસ
સ્કોલરશીપ; એગુલા આપતેકરને સર દિનયા
માલેકજી, પીટી એડીકલ સ્કોલરશીપ અને ધન
મહેતાને બહેરા-
મણ નરસીખાનજી.
દેવાજી સ્કોલર-
શીપ મળી છે.

કુમારી ક.
પિલા માંડ.
વાળા: બી એ
(ગ્રાન્ટ) જયા
માસમાં પેલાના
પિતા સાથે બ-
મેરીજ બંધાઈ
પડી જયાં છે. યુ.
એસ. એ. ની
મીરાઈન મુનિ-
વર્સિટીમાં એમ. ઇ. ડી. ની ડીગ્રી માટે તેઓ
અભ્યાસ કરનાર છે. ચાંદાદુજ યુવક સંધ્યા
વત્સાલી મંત્રી તરીકે તેમણે ડેટ્ટાક સમય
સુંદર ધર્મ બજાવ્યું છે. મુંબાઈમાં પ્રસારે રવ-
દેશી બબરમાં તેઓ આજળ પડતે બાજ લેતાં
દર્તા દેશમેરિજ સંઘમાં પણ તેમણે આગેવાની
બધો બાજ લીધો છે.

કન્યાઓને વ્યાયામ: મુંબાઈની શેઠ ગોઠ્ઠ-
દાસ તેજપલ્ક કન્યાશાળામાં ૧૯૨૨ માં સુજાત
વ્યાયામ મળે. બાળાઓને વ્યાયામ આપવા
ખાસ વર્ગ ખોલ્યો હતો. એ કન્યાઓને ઉત્સાહ
કાયમ રહે અને કન્યાશાળાના માનદંડને મદદ
મળે. એ ડેટ્ટાથી જયા માસમાં સર કાપસજ

બંકાંગીર હોલમાં એક મેળાવડો યથો હોતો. તેમાં
સંગીત, પદ્યાભાષ, શુદ્ધી, લેખ, અને લાઠી
ડ્રીલના પ્રયોગો થયા હતા.

નવાં દાકતર બહેનો: (૧) ફાનલ એમ.
બી. બી. એસ. ની પરીક્ષામાં પહેલા વિભાગમાં
નીચેનાં બહેનો પસાર થયાં છે:—શ્રી. વારાભાષ
એમલેકર, શુભ કાજરાલ, શ્રીના કપીલેશ્વર દર,
વાલેલેટ નાગરેય, યશવંતી પાર્વતીકર, અને
કમળા કારડે. બીજી એમ. બી. બી. એસ. માં
શ્રી સાન્તા દેસાઈ પસાર થયાં છે. પહેલી એમ.
બી. બી. એસ. માં તેઓ કાપડીયાતને આનંદી-
બાઈ પરબ બીલ વર્ગમાં અને લીલાવતી લેન્ડગે
પાસ વર્ગમાં પસાર થયાં છે.

(૨) એલ. સી. પી. એસની પહેલા વિભાગની
પરીક્ષામાં નીચે-
નાં બહેનો પસાર
થયાં: (૧) ક.
કમલા લેખરે (૨)
ક. કમલ દેખા.
એગોટ, (૩)
ક. દીરાભાઈ મ-
વાનકર, (૪) ક.
પ્રભાવતી જોગ,
(૫) ક. આદ
બંબોલી, (૬) ક.
સિદ્ધાલા કોઠારી,
(૭) ક. કમલિની
નીલકર, (૮) ક.

બોલક] સત્યાગ્રહક્રમમાં શ્રી. ખુરોડબહેન [બે પરી મેળા
મીરાં પરમાનંદ, (૯) ક. હરિબંબા પટેલ, (૧૦) ક.
યશવંતી પાટકર, અને (૧૧) શ્રી યવરબા વીરમારી.

વનિતા વિશ્વામ: (મુંબાઈ)ની નીચેની
વિવાર્થનીઓ બનકિયુલર ફાનલ પરીક્ષામાં પસાર
થઈ છે: મનિમોટી ત્રિવેદી, દિના અદ્વે, કમલાબેન
વિદ્યાબી, તહેમી સનગુ, સુના પદીયાળી, લીલા-
વતી કાપડીયા, કન્યાબેન સાંધ, વિવાર્થીની દવે,
યહેરાં ઉદયાકીશ, દીવાળી મહેતા, મહેતાં મિત્રી,
લીલાવતી વસિષ્ઠ, નર્મદા મહેતા, મુખાલની શુભ,
પ્રસન્ન મહેતા, પ્રેમકોર બેરોશી અને તહેમી મહેતા.

આયમસંતા ખપરમાં: (૧) મુંબાઈમાં
વડનારી જપર લક્ષ્મીબાઈ નામની ૨૦ વર્ષની સ્ત્રી
આયમસંતા દાઝી જયા માસમાં મરી ગઈ. આ

બાઈના રાજ ઉપર જુદીએ અભિપ્રાય આપતાં ૧૫ થી ૨૦ વર્ષની સુગંધતી સ્ત્રીઓમાં સ્થવના બેઠકારીતયાં ઉપયોગથી થતાં મરણોની દૃષ્ટિએ આવા કાંઈ બનાવો અટકાવવા માટે એક ખરડો વડી સરકારને સુપ્રત કરવાની કારોબારને બહામણ થઈ હતી. (૨) ઘાટકોપરમાં રેવાબાઈ નામની ૧૬ વર્ષની સ્ત્રી બંતી સગાવવા નતાં સાડી સગથી નવાથી ઠાઠી મરણ પામી.

‘બાઈમાં લગન.’ માદુઆમાં ગયા માસની ૬ લી તારીએ માંડવી મંદાસંભા છત્વાં સમિતિના મંત્રી શ્રી. વીરચંદ્રનાં પુત્રી શાંતાબહેનનું લગ્ન શ્રી. રતિલાલ મોહનલાલ સાથે શુદ્ધ ખાદીમાં થયું છે. કંપનીએ લગ્ન પછી પણ શુદ્ધ ખાદી પહેરવા ઉચ્ચ સાબી છે.

સી. જવડેર વરિતા

વિશ્રામ: અમદાવાદની

આ સ્ત્રી ઉપયોગી સંસ્થાનો

સંવત ૧૯૮૭-૮૮

વર્ષના કાર્યાલનો હેવાલ

પ્રકટ થયા છે. તે ઉપરથી

માલમ પડે છે કે સંસ્થામાં

હાલ વિશ્રામ, શાળા, અને

લગીન એમ ત્રણ ખાતાં

ચાલે છે. ધાર્મિક, શૈક્ષણિક

લગત અને રાજકીય-

આવકને યોગ્ય શિક્ષણ

અપાય છે. સંસ્થાના કુમારી

મંદિરમાં ૪૪ અને મદિદા વિદ્યાલયમાં ૪૬

મળા કુલ ૪૮૦ બહેનો અભ્યાસ કરે છે.

સંસ્થાને આર્થિક આશ્રયની નરેર છે.

૬૧. મીસ નાણાવટી. અમદાવાદના કનંદ

બી. જે. નાણાવટીનાં પુત્રી ડૉ. મીસ નાણાવટીએ

લંડનની એલ. આર. સી. પી. અને ઉચ્ચાંની

એમ. આર. સી. જે. ની પરીક્ષા પસાર કરી છે.

વધુ અભ્યાસ માટે તેઓ ઉચ્ચાં રહ્યાં છે.

પહેલવાન સ્ત્રીઓની કુસ્તી: રેડાબાદમાં

બેરિશની આખરે એ પહેલવાન સ્ત્રીએ રચ્ને

કુસ્તી બેઠાઈ હતી. જે સ્ત્રીઓમાં એક કારમીરી પહેલવાનની પુત્રી અને બીજી રેડાબાદના એક પહેલવાનની પત્ની હતી. કારમીરી પહેલવાનની પુત્રી જુવાન ઠાકરી હતી અને યશીજી ચપલ હતી. રેડાબાદી પહેલવાનની પત્ની નંદા અને સુસ્ત હતી. જેન મીનીટમાં કારમીરી શુવતીએ પોતાની હરિદેને ચીત કરી હતી.

શ્રીમતી ઇ. લક્ષ્મીકુટ્ટી: કોચીન રાજ્યમાં ન્યાયવિભાગમાં કારકુન નીમાયાં છે. કોચીન-રાજ્યમાં આવાં કામે નીમાનાર તેઓ પહેલાં બહેન છે.

બહાદુર બહેનોના મે-

મનસિંદમાં મંદિર પ્રવેશ

માટે ૨૬૧ દિવસથી સત્તા-

મદ ચાલતો હતો. ગયા

માસમાં એ પ્રશ્ન ૨૦૦,

બહાદુર બહેનોએ પોતાના

દાખમાં લીધા. મંદિર પ્રવેશ

પતો અટકાવવા માટે ચૂસ્ત

સત્તાતનીઓએ ગાંધીજી

બધી વાડ કુદાડી અને

દંથોડી વડી જે બહેનોએ

તોડી નાંખી અને ‘વટે-

માતરમ’ની જાળા કરી

સર ક્ષતિઓ માટે મંદિરનાં

બારણાં ખુલ્લાં પૂર્યાં.

જોષાલના ના. જે.

અમ માતા: નવાજ મુલ-

તાન બંદાન સાહેબા ગયા

માસની તા. ૧૨ રીએ

હુલ્લ બંધ પડી નવાથી

છન્નતનશીન થવાં, છે.

તા. ૧૧ મીએ તેમના ઉપર રાજ પ્રયોગ કરવામાં

આવ્યો હતો. ના. જે. અમ માતાએ પોતાના રાજ્યકાલ

દરમ્યાન, સ્ત્રીજગતની વિશે સારો રસ, લીધો છે.

સ્ત્રીઓ માટે ધરમ્ય ઉચોગની શાળા પણ તેમને

મદી હતી.

મંત્રીની સેવામાં: અખિલ બારન-મદિદા

પરિણતા મંત્રીપતેથી શ્રીમતી અમદાદી, સ્ત્રી-

પાખ્યાયે રાજનાયુ આપતાં તેમણે સ્થાન સ્વીક-

રતા કુંદનમદ વસ્ત્ર લગ્નકલ્યાણ નીચ નિયમ-

દરે વિનિ નિ વાં છે.

બાઈ શ્રી. માર્ગબહેન (મીસ સ્વેડ) નિ ધડી મોન

પુનર્લંબન: (૧) બારડોલી તાલુકાના મોતાલા બાદામી શ્રી રતિલાલ જયકૃષ્ણ જોશીએ અમદાવાદનાં રાધિકા ઓરીશ્વર બાદામી માતિનાં ૨૦ વર્ષનાં વિધવા બ્લેન વસંતગાંધી સાથે પુનર્લંબન કર્યું. (૨) વરોડા (મંચ પ્રાંત) ના શ્રી. બાલમચંદ બોપરાએ પોતાની જ્ઞાતિની પુત્રાન વિધવા ગુણીબાઈ. જોડે પુનર્લંબન કર્યું.

પ્રકીર્ણ: (૧) દેડાબાદ સાત્યાગ્રહ સમિતી તરફથી ત્રણ માસની રાજઆવમાં દેડાબાદ ખાતે શ્રી સખાદ ઉત્તરાયુ. (૨) સુરતની દશા પોરનાદ જ્ઞાતિની બહેનોએ જ્ઞાતિજોગન પ્રયત્ને જોડી કરવાનું હાલ્યું. (૩) '૧૨૭' પત્રના તંત્રી શ્રી. નાનજી પરમારને બનફી માટે સબ મનાં તેમનાં પત્ની 'સો. વિજયાબે' ૧૨૭ '૮' તંત્રી. પદ લીધું. (૪) ૨૮૧થી શ્રી જ્ઞાનાના બનાવો અટકાવવા માટે જો. બાદશાહ નામના એક પાશ્વરી યુવાને સ્વ પ્રીટિકર બનાવ્યું છે. (૫) વેદોદાર ખાતે મદ્રાસ ઇલાહાની શ્રીઓની એક તા. ૧૫ મી એપ્રિલે પ્રુકી મુકાબ છે. (૬) નાલાલ (ફક્તિલુ આદિમા) માં દિન્દી ઘોડીઓ માટે કાલકુલે પ્રુકી મુકાબ છે. (૭) મદુવાના સંપત્તી સાધવજી લવજી પદ વર્ષની વધે ૧૪ વર્ષની નમંદા નામની બાળાનો ભવ બગાડવા તેવાર થયા હતા તેથી યુવકોએ તે સામે પત્રમાં લઈ રૂબરૂબનાં બપ્પરમાં એક બાળાનો ભાગ અપાતે અટકાવ્યા છે.

પરદેશ.

: શ્રીઓનું પ્રતિનિધિ મંડળ: મિન્નને સારથાનિક સ્વરાજ આપવાનો વિચાર કરવા સંબંધમાં સાદી પરિસ્થિતિ ઉપજાવવા માટે દિન્દના બધા રાજકીય કેદીઓને તમા આપવાની 'દિન્દી' વગીર ગી. 'વેલ્લુક' બેનને વિનંતિ કરવા શ્રીઓના આંદર રાષ્ટ્રીય શાન્તિ અને સ્વતંત્રતા સંધ તરફથી એક પ્રતિનિધિ મંડળ તૈયાર છે.

ડચેસ ઓફ બેડફોર્ડ: સાદી એંગ્લોસ દિવસમાં ૧૮૮૦૦ માઇલની વિમાનમાં મુસાફરી કરી એપ્રિલની તા. ૨૮ મીએ ડચેસ ઓફ બેડફોર્ડ

પાલી આવી પદોંગી હતી. લંડનથી કેપ મુખીની મુસાફરીના રેકોર્ડ તેમણે તોડ્યા છે.

બુટ્ટાજી પરગુયા: (પેરુદેમ) તરફથી મુકાબલા પાર્લામેન્ટના સમાજવાદી સભ્ય તીલ થોર્ન ૭૨ વર્ષની વયે ત્રણ માસમાં ૪૨ વર્ષનાં મીસ બીએટ્રીસ નેડી કોલીન્સ જોડે બાંધીવાર થરવણા છે. મી. થોર્ને દલમના મદદનીશ તરીકે છંદંગીની રાજઆવ કરી હતી.

કુમારી સ્ટેલા ગેલ પેન્ટર: બન્દરાદમાં દારબાર મારતરની પદવી પર નીમાતાર પહેલાં અંગ્રેજ બાપ છે. તેઓ એક કુટુંબ નાવિક છે. અનેક દરિયાઓમાં તેમણે વિવિધ મેજબો છે.

પહેડી શ્રી આમરુદાસ: તીએનાની પોસ્ટ એડિસમાં નોકરી કરતી ફેક્ટરીમાં કાદવેર ને આમરુદાસ (એડીસ કોન્સીલર) ની પદવીએ ચડાવવામાં આવી છે.

વીએનામાં મંધાદારી શ્રીઓનો સંપ સ્થં પાથો છે.

શ્રીઓને લશ્કરી તાલીમ: રશિયાની રેલો સ્થુયનરી મીસ્ટરી કોન્સિલે સોનીએ લશ્કરી સાળાઓ જેવું કુશળ કર્યું છે કે શ્રીઓને રેલ લશ્કરમાં પ્યેટન કમાન્ડર અને સીઅર્લિ તથા તળીઓ અગવદારો તરીકેની તાલીમ આપવા માટે નિયમો પડ્યા.

મીસીસ રેઝા ગાન્ડામ્બે: પેરુદેમમાં એક્સલામની, વડી અલગતમાં ધારાસભી તરીકે વડીલાત કરવાની માંગણી કરનાર પહેલાં બાપ છે, તેઓ પેરુદેમના વેતની હોબ પેરીસ શા સુલના સ્નાતિક છે. કેટલાક વર્ષો ઉપર તેમણે બિરોડી ધારાસભીની પરીક્ષા આપી વડીલાત કરવાની રત્ન માંગી હતી. છેવટે પરવાનગી મળી અને પેરુદેમમાં શ્રીઓ માટે વડીલાતનો પ્રયોગ પ્રવેશ થયો.

હુટાઈ ઓકેરી: રોરોડોમાં કેથેડ્રીન બોઈસ નામની ૧૭ વર્ષની છોકરા ઓકેરીને જોમાં લેટે અલગવા માટે ૨ વર્ષ રેફરેન્સીમાં રાખવા હુકમ થયો.

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

ભારતનો મુક્તિ સંગ્રામ દિનપ્રતિદિન વિશેષ જનમતો જાય છે અને જેમ જેમ પ્રજા પોતાનું સ્વમાન વધુ તિવ્ર રીતે દેખાડતી જાય છે તેમ તેમ ભારતીય પ્રજાને મુક્તિની પાસમાં જરૂરી રાખવા સત્તાધારીઓ પોતાનો પ્રયત્ન હાય અજમાવતા જાય છે. પરિણામે પ્રજામાં વિશેષ જાગૃતિ આવતી જાય છે અને શાન્ત અને નિઃશસ્ત્ર પ્રજા ઉપર હથિયારો ઉગામી, બ્રિટિશ સરકારે પોતાની નરી પથુતાનું પ્રદર્શન કરી રહી છે.

મુખ્યાંશ અને પરાંઓ.

ગયા માસમાં મુખ્યાંશમાં અનેક જતાવેમાં એક જતાવની નોંધ પહેલી સેવી જોઈએ. મુખ્યાંશની રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિનાં પ્રાણ મમાં મીમતી કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયને તા. ૧૬ મી મેએ પરદેજ કરવામાં આવ્યા અને મીકાંના કાપડનો ભંજ કરવા માટે તેમજ ઉચ્ચેશ્વરી કરવાના આરોપ સર તેમને સરકારે સાબનવ માસની સાદી કેદથી નવાંજ્યાં છે. મીમતી કમલાદેવી એટલે મુખ્યાંશની ખરેખરી સંશક્તિ. મુખ્યાંશની આજર જો કોઈએ પણ રાખી દેલ તો જેમકે કહી શકાય કે શ્રીમતી

શ્રી. ઇન્દિરા ગાંધી

મુક્તિસંગ્રામમાં સરકારના ગદેમાન ખનનાર પ્રથમ મહિલાત્મ. જેમને એક વર્ષની સાદી કેદ મળી છે

કમલાદેવીએ. શ્રીમતી કમલાદેવીએ પોતાની વ્યવસ્થાશક્તિથી મુખ્યાંશને તો શું પરંતુ આખાં ભારતને આશ્ચર્યમજ્ઞ કર્યું છે. મુક્તિસંગ્રામની શરૂઆતથી તે પરદેજ થયાં ત્યાં સુધી શ્રીમતી કમલાદેવીએ જરા પણ

આરામ લીધા વિના પોતાની સેવા બજાવી છે. તેવું અનુકરણ સૌ બહેનો કરે તો ભારત કાલે આઝાદ અને. શ્રીમતી કમલાદેવી જેવાં આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાલિવાળાં મહિલાને પકડી સરકારે પોતાને માથે મોટા બોલને ઉંચક્યો છે એટલું જ કહીશું. મુખ્યાંશની એ અદ્ભુત સ્ત્રીશક્તિને અમારાં વંદન હો! શતવાર વંદન હો!

મુખ્યાંશને બીજાં અજાયબો બનાવ વિદેશી કાપડની દુકાનો પર ચોરી શરૂ થયાનો છે. દેશસેવિકા સંઘની બહેનોએ બૂલેટ્સ, બોમ્બવડો, અને પુટ્ટીથી મંગળદાસ મારકેટ, મું

લજ જેઠા મારકેટ, અને લક્ષ્મીદાસ મારકેટની વિદેશી કાપડની દુકાનો પર ચોરીનું કામ શરૂ કરી દીધું છે. સૌ. લીલાબહેન - મુનશી, સૌ. હર્યાબહેન મહેતા, શ્રીમતી પેરીબહેન કોટન, શ્રીમતી શાન્તિલા દેસાઈ, શ્રી. અન્ન-

પૂર્ણ દેશમુખ, વગેરેની આગેવાની હિંદુ આ બહેનોએ કેસરિયાં સહ વિદેશી વસ્ત્રોની દુકાનો પર સવારથી સાંજ સુધી ચોટી શરૂ કરી છે. દુકાનદારો તરફથી બહેનો તરફ ઘણોજ મારો વર્તાવ થયો છે. બહેનોને બેસવાની સગવડ કરી આપવામાં આવી અને બહેનોની ચોટી દરમ્યાન એક પણ દુકાને એકપાછોતો પણ વક્રે થયો નથી. બહેનોની ચોટીની સફળતા તો પૂરવાર થઇ ચૂકી છે. બહેનો અનેકનાં હૃદય-પલટા કરી ચકી છે. ઉપરાંત દેશસેવિકા સંઘ તરફથી વિદેશી વસ્ત્ર બહિષ્કારને અંગે સરખસ અને ખીલું પ્રચારકાર્ય પણ થતું રહ્યું છે અને પ્રજા ઉપર તેની ઊંડી અસર થાય છે.

રાષ્ટ્રીય શ્રી સલા, ગુજરાતી હિન્દુ શ્રી મંડળ, શ્રી લગિની સમાજ અને ખીજ સંસ્થાઓ તરફથી પણ વિદેશી વસ્ત્ર બહિષ્કારને અંગે નોંધભેર પ્રવૃત્તિ ઉપાડવામાં આવી છે. ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ અને અન્ય સંસ્થાઓ તરફથી તા. ૧૪ મીએ મુંબાઈની મહિલાઓનું પ્રચંડ સરખસ સ્વદેશી પ્રચારાર્થે નીકળ્યું હતું. મહિલાઓનું એવું સરખસ મુંબાઈમાં અગાઉ કદિયે નીકળ્યું નથી. વળી સ્વદેશી પ્રચારને અંગે જુદી જુદી ગાતિઓની બહેનોની સલાઓ પણ મળી ગઇ હતી. પાટીદાર સ્ત્રીઓની અને કપોળ બહેનોની

તેમજ ખીજ સલાઓ ભરાઈ હતી. તેમાં સૌ હંસાબહેન, શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ, સૌ અંબતિયાં ગોખે, શ્રીમતી કમલાદેવી, વગેરેએ ભાવણો કરી વિદેશી વસ્ત્રો બહિષ્કાર કરવા હાકલ પાડી હતી.

શ્રી. વિક્રમભાઈ પટેલ વડી ધારાસભાની પ્રમુખપદનું રાજીનામું આપી મુંબાઈ આવ્યા

શ્રી. કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય

મુક્તિસંગ્રામમાં સરકારના મહેમાન બનનાર ખીલ મહિલાઓ. એમને સાલ નવ માસની સારી કેદ મળી છે.

તે બાદ તેમણે મુંબાઈની મહિલાઓને સ્વદેશીના મંત્ર આપ્યો હતો. મુંબાઈમાં ભરાતી સલાઓમાં પણ હવે તો બહેનોની સંખ્યા મોટા પ્રમાણમાં ઘટી રી આપે છે. એજ મુંબાઈની મહિલાઓની જાગૃતિ બતાવવા માટે પૂરતું છે.

મજુર વિસ્તારમાં અને મુસ્લીમ બહેનોમાં પણ સારું પ્રચારકાર્ય થયું છે. શિખ અને મુસ્લીમ બહેનો પણ સંઘર્ષો નોંઝાઈ છે. બજારીતા એડવોકેટ શ્રી. કામદારના પત્ની શ્રીમતી રમીઆઈ કામદાર

દાર જેઓ આંકેક વર્ષ પહેલાં મુંબાઈની મહાસલામાં એક બજારીતા કાર્યકર હતાં તેઓ પણ નોંઝાયાં છે અને તેઓ ઘરેલું કાર્ય કરી રહ્યાં છે.

મુંબાઈની મારવાડી બહેનોમાં પણ જાગૃતિ આવી છે અને તેનું માન શ્રી. જમનાલાલ જગજનાં પત્ની શ્રીમતી જાનકીબાઈને ઘટે છે. મારવાડી બહેનોની સલાઓ ભરી

તેમણે સ્વદેશી પ્રચારની લાવના ભારવાદી સમાજમાં દાખલ કરાવી છે.

માત્ર સ્વદેશીનો જ ઉપયોગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા દરેકે નોંતિ કરાવ કરી ઉપાડી લીધી છે. તે વિદેશી કાપડોના બહિષ્કાર ધણી સહેલાઈથી સાધી શકાય.

મુંબાઈના પરાંઓમાં વિદેપારલેમાં તે મહારાષ્ટ્રની જાવણી છે; વાંદરાં, શાંતાકુંડ, મલાડ, અંધેરી, ઘાટકાપર, વગેરે સ્થળે પણ અહોનોની જાળી સારી છે. ઘાટકાપરમાં ગયા માસમાં, શ્રીમતી કમલાદેવીએ સ્વદેશી બજાર ખુલ્લું મૂક્યું હતું અને સૌ લીલાબહેન મુનશીએ સ્વદેશી પ્રચારની હિમાયત કરી વિદેશી કાપડોના સંપૂર્ણ બહિષ્કાર કરવાની હાકલ પાડી હતી. વિદેપારલેમાં તાડીના માંડવા પર અહોનોએ ચોક્કી શરૂ કરી દીધી છે.

શ્રી. ડૉ. સુચલકમ્બી દેડી

ગુજરાત-મહાગુજરાત

ભારતના મુક્તિવિદ્યાતા મહાત્મા ગાંધીજીએ તા. ૪ થીએ સુરતની ઉડતી મુલાકાત લઈ સુરતની મહિલાઓને મુક્તિમંત્ર આપ્યો હતો. વિદેશી વસ્ત્રોના બહિષ્કાર કરવા માટે આપણે આપણને જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં ખાદી ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ. તેથી દરેકે કાંતી સુતર બનાવવું જોઈએ એવો મ. ગાંધીજીને ઉપદેશ હતો. તે પછી તેઓશ્રી સુરતથી કરાડી જાવણીમાં આવી રહ્યાં મ. ગાંધીજી પંકાડશે એવી તો સૌને ક્યારની

ગાંધીજીની ગીરફતારીના વિરોધમાં મદ્રાસની ધારાસભાના ઉપપ્રમુખ પદવું અને સમાસદ તરીકેનું એમણે રાજીનામું આપ્યું છે.

બજાર હતી. પરંતુ સરકારે અત્યાર સુધી કાંઈક ઉઠાપણ વાપર્યું. પરંતુ પાછળથી સરકારની ધીરજ ન રહી અને તા. ૪ થી એ મધ્યરાત્રે હથિયારબંધ પોલીસ સાથે કરાડીની જાવણી પર દરોડો પાડ્યો. અને રાત્રે ૧ વાગ્યે મ. ગાંધીજીનું ઘરણું કબ્જે. કાળાં કામ માટે રાત્રિનો સમય પસંદ કરવાનું નોકરશાહીને ઠીક મુજબ.

મ. ગાંધીજીને યરવડા જેલમાં લઈ જવામાં આવ્યા. તેમની ગિરફતારીથી મુક્તિસંગ્રામમાં નવું ચેતન આવ્યું છે. પૂ. કરતુરબાએ મ. ગાંધીજીનું અધુરું રહેલું કામ પૂરું કરવાની પ્રજાને હાકલ પાડી છે. અને અગાઉથી નહીં ક્યાં પ્રમાણે મ. ગાંધીજીનું સ્થાન 'જે વર્ષના અગ્ર્યાસ સાહેબે લીધું. મ. ગાંધીજીએ નહીં ક્યાં પ્રમાણે ધરાસભાનાં મીઠાના અગરો પર દરોડો પાડવાનો કાર્યક્રમ અમલમાં મુકાવોજ નોંધ્યો. એ દરોડો પાડવા માટે પૂ. અગ્ર્યાસ સાહેબે પદ સેનિકા સાથે તા. ૧૨ મીએ મવારે પૂ. કરતુરબાના આશીર્વાદ લઈ દૂર કરી. ત્યાં તો સર્વ પકડાયા અને મળ પણ પામી ચૂક્યા.

પણ એમ પકડાવાથી કાંઈ નહીં કરેલા કાર્યક્રમમાં - થોડાજ દેર પડવાનો હતો? પૂ. અગ્ર્યાસ સાહેબને રથોને સેનાપતિ તરીકે મ. ગાંધીજીએ ભારતકાલિલા શ્રીમતી સરોજિની દેવીની નીમણુંક કરેલી હતી. ધામની

બેંક] ધારકોપરમાં સ્વદેશી બજાર-ખુલ્લું મુક્તિ વખતે ["શુભચાત્રી" દેવીને કે. તેમના
સૌ. લીલાવતી સુનરી: અને સૌ. કમલાદેવી અદોષાધ્યાય સૈનિકોને અન્ન તો
સરોજિની દેવી મહાસબાની કાર્યવાહક મમિ- શુ પશુ પાણી સરખુ: પશુ પહોંચાડવા
તિમાં હાજરી આપવા અદલાદાબાદ ગયા ન હેવા જોડલો ત્રાસ પોલીસે વર્તાવ્યો છે.
હતાં. ત્યાં પૂ. અબ્બાસ સાહેબની ગિરફતારીના ગામની બહેનો પાણીનાં ઘડાંભરી પાણી
ખચર જાણી તરતજ મુ'બાદ આપ્યાં. અને પાવા આવી હતી પણ પોલીસે તેમને હાંકી
તા, ૧૫મીની સવારે ઉંટડીની ડાહણીમાં ધાંકી હતી. શ્રી. સરોજિની દેવી અને તેમના
પહોંચી ગયાં. સૈનિકો એ છતાં મક્કમ બેસી રહ્યાં હતાં.
છેક રાત્રે એક વાગ્યે એટલે કે ૧૮ કલાક

તા. ૧૫ મીની સવારે સાડા છ વાગતાં રાષ્ટ્રધ્વજને વાંદન કરી શ્રીમતી સરોજિની દેવીએ પંચ સૈનિકો સાથે ધરાસણના અગ-
રોના કબજે લેવા માટે કુચ કરી. ૭-૫ મીનીટ તેઓ કરંટમ હાઉસ આગળ આવી પહોંચતાં તેમને રોકવામાં આવ્યા. સામે
પોલીસ સાંકળ કરીને ઉભા. કલેક્ટર અને ઉપધી પોલીસ મુપરિન્ટેન્ડન્ટ ત્યાં હતાં. તેમણે 'આગળ જવું. હોય તો જબરદસ્તી
કરીને જાઓ' એમ જણાવ્યું. એટલે સરો- જિની દેવીએ કહ્યું: "અમે સાંકળ તોડવા
પ્રયત્નમાં નથી. અમે પ્રાણાન્ત સુધી અહીંજ ઉભવાનાં છીએ." પામેથી કાઠક ખુરસી
લાવા આપા. અને શ્રીમતી સરોજિની દેવી બેઠી બેઠાં. યોડીવાર પછી સૈનિકો પણ બેઠાં. તે સાથે પોલીસે પણ બેસવા માંડ્યું.
આવી રીતે શ્રી. સરોજિની દેવી અને તેમના સૈનિકોને ૨૮ કલાક સુધી ત્યાં રોકી રાખ્યા. તેમાં ૧૮ કલાક સુધી તો શ્રીમતી સરોજિની દેવીને કે. તેમના સૈનિકોને અન્ન તો શુ પશુ પાણી સરખુ: પશુ પહોંચાડવા ન હેવા જોડલો ત્રાસ પોલીસે વર્તાવ્યો છે. ગામની બહેનો પાણીનાં ઘડાંભરી પાણી પાવા આવી હતી પણ પોલીસે તેમને હાંકી ધાંકી હતી. શ્રી. સરોજિની દેવી અને તેમના સૈનિકો એ છતાં મક્કમ બેસી રહ્યાં હતાં. છેક રાત્રે એક વાગ્યે એટલે કે ૧૮ કલાક પાણી અને અન્ન વિના રાખ્યા બાદ શ્રીમતી સરોજિની દેવી અને સૈનિકોને પાણી અને જોગાદ પહોંચાડવાની પોલીસે રજા આપી અને ગામલોકોએ તે પહોંચાડ્યું. તે પછી તો શ્રી. સરોજિની દેવીને વિસ્તરે આપવામાં આવ્યો હતો. બીજી સવારે પણ નારતો પહોંચાડવામાં આવ્યો. અને તા. ૧૬ મી. એ સવારે સાડાદશ વાગ્યે શ્રીમતી, સરોજિનીદેવી અને તેમના સૈનિકોને ગિરફતાર કર્યાં જાણી, હાં બહાર લઈ ગયા અને પછી ત્યાંથી છોડી મૂક્યાં.
તે બાદ શ્રીમતી, સરોજિની દેવી જાંટડીની

જાવણીમાં સર્વ
બવસ્થા સંભાળી
રહ્યાં હતાં. તેમને
તા. ૨૬ મીએ
પરદેશ કર્યો છે.

બેચ [વિદેશી વસ્ત્ર-બહિષ્કાર માટે બહેનોનું સરખસ ['સુવર્ણ']

સુરત જિલ્લામાં
પૂ. કર્તુરબા, અને
શ્રી. મીહુબહેન પી-
ટીટની આગેવાની
હેઠળ મહાનિષેધનું
પ્રચારકાર્ય થયું.
સરખસતા પ્રાપ્ત
છે. પૂ. કર્તુરબાએ
જલાલપુરમાં જા-
વણી રાખી છે.
અને તેઓ જલા-
લપુર તાલુકામાં
ગામડાંઓમાં મહાનિષેધનું
પ્રચારકાર્ય કરે છે;
સરખસો કાઢે છે અને
સભાઓ ભરે છે.
બીમરાડમાં તે બહેનોની
ચોક્કસે પરિણામે
પીકું પથ્થ બંધ થયું છે
હુંકમાં કહીએ તો સુરત
જિલ્લામાં મહાનિષેધનો
પ્રચાર ઘણી સરખતા
પામ્યો છે.

સુરત અને બારગની બહેનોએ તાપી
અને નર્મદા નદીમાંથી પાણી લાવી મીઠાના
કાપદાનો સામુદાયિક ભંગ કર્યો હતો.

અમદાવાદમાં વિદેશી વસ્ત્ર બહિષ્કાર
સમિતિ તરફથી વિદેશી વસ્ત્ર બહિષ્કાર માટે
સભાઓ ઐજ્ય છે અને સરખસો નીકળે છે
સો. ચારદા બહેન. શ્રી મુદુલા બહેન, શ્રીમતી
જોરશેઠ બહેન વગેરે અમદાવાદમાં સતત
પ્રવૃત્તિ ચલાવી રહ્યાં છે. શ્રીમતી જોરશેઠ બહેન
અને શ્રી. નંદુબહેન કાનુગાની; આગેવાની હેઠળ
યુવતીઓએ મહાનિષેધ માટે પીકાંની ચોક્કસ
કરવાનું કામ ઉપાડી લીધું છે. અમદાવાદની

આસપાસ આવેલાં ગામડાંઓમાં તેમણે એ
કામ ઉપાડી લીધું છે. કાંતણ પીજણના
વર્ગો ચાલુ થયા છે. અને એ રીતે વિદેશી
વસ્ત્ર બહિષ્કાર સાથે ખાદી ઉત્પન્ન પ્રચાર-
કાર્ય પુર જોડમાં આવે છે.

લેડી ચીત્રલાલની આગેવાની હેઠળ વિદેશી
કાપડની દુકાનો પર ચોક્કસ કરવાનું કામ પથ્થ
સર ચપ્પ ગયું છે. વેપારીઓ બહેનો તરફ
સન્મતાથી વર્તે છે.

સુરત અને અમદાવાદમાં પીકાંની ચોક્કસ
સંબંધમાં એક બે બનાવો એવા બન્યા છે
જે પ્રજાને શરમાવા યોગ્ય છે. સુરતમાં દારૂનાં
પીકાંની ચોક્કસ કરતાં બહેનો ઉપર પાંચર
ફેંકવાનો બનાવ બન્યો હતો. અમદાવાદમાં
એક દારૂગિયાએ એક બહેન પાસે સુગંધ કર-
વાની નીચ માગણી કરી હતી. એ બહેને જો
દારૂગિયા દારૂ છોડવા તૈયાર હોય તો તેમ
કરવા દેવાની હિંમત બતાવી એ માટે તે

જહેનની નિડરતાને ધન્યવાદ ઘટે છે. પરંતુ દારૂગિયાની આવી નીચ માગણીથી કેટલાક લાઘવો ઉરકરાર્થ ગયા અને તે દારૂગિયાને સખત માર મારી મારી મંગાવી. સમાજના એક અનિષ્ટને દૂર કરવા ખાતર આ જહેનોએ આવું કામ ઉપાડેલું છે. એમાં દરેક જહેન અને લાઘવે યથારાશિત મદદ કરવી એ સૌની ફરજ છે. આવા બનાવો બનતા અટકે એ જોવાની દરેક શહેરીની ફરજ છે.

અંગ્રેજ પ્રજા સ્ત્રીસન્માનની લાવના માટે મશહુર છે. કાંઈ પણ અંગ્રેજ બચ્ચો સ્ત્રી ઉપર હાથ ન ઉપાડે એવી માન્યતા સર્વત્ર પ્રચલિત છે. પરંતુ સ્ત્રીસન્માનની એ લાવના એ માત્ર બહારનો દંલ છે એવું પોક્કળ મવિનય કાવતલગની લડતે ખુલ્લું પાડ્યું છે. પીરમગામમાં તા. ૮ મીએ સો સવાસો સ્વયંસેવકોને રોશન ઉપર જ સખત તાપમાં બપોરના ત્રણ વાગ્યાથી રાત્રે લા મુધી થેરી રાખ્યા એ સમય દરમ્યાન સ્વયંસેવકોને પાણી પણ આપવામાં ન આવ્યું. આથી એક બે સ્વયંસેવકો તો બેભાન પણ થયા. ગામમાં આ વાત જણાતાં ૪૦૦ થી ૭૦૦ જહેનો દંડા પાણીનાં માટલાં લઈ સ્વયંસેવકોને પાણી પાયા રોશને આવી પહોંચી. શરૂઆતમાં તેઓને ન રોકી. પરંતુ પડીથી તો તેઓ ઉપર હુમલો થયો. એક અમલદાર મી. ગોલપ મોટરમાં બેસીને સ્ત્રીઓનાં ટોળાં તરફ મોટર હંકવા લાગ્યા. એટલે તેમની સાથેના ૧૫-૨૦ ઘોડે-સ્વારોએ-જેઓ પાસે બધાં હથિયારો અને લાકીઓ હતી-પણ ઘોડા દોડાવ્યા. ઘોડા દોડાવવાથી જહેનોમાં નાસલાગ થઈ. કેટલીક જહેનોને સખત વાગ્યું. કેટલીક ખાઇમાં પડી ગઇ. ખાઇ આગળ ઉબી રહેલી જહેનોને લાકીઓ પણ મારી. એકંદરે ૭ સ્ત્રીઓને ઇજા થઇ છે. આ ઉપરાંત બીજાસ નાશ પણ દેરાઈ. પાછળથી એક વિધવા

જહેનની લાજ કુટવાનો પણ એક નિર્ધે પ્રવળ કર્યો. આ જંગલીપણની કાંઈ હદ રહી નથી. 'નવજીવન'માં જહેનો ઉપર શુભરેલા અભ્યાસારને લગતી હુમલોનો ભોગ થનાર લાઇ, જહેનોની કૃત્રીયતા વાંચતાં હાથ કંપી ઉઠે છે. નુકસાનો લેકો જ આવું જંગલીપણ બતાવી શકે !

પુનામાં સ્વદેશી પ્રચાર અને વિદેશી વસ્ત્ર અલિધારની પ્રવૃત્તિ પૂર જોશમાં ઉપડી ચૂકી છે. પુનામાં શુભરાતી બંધુ સમાજના સ્ત્રી વિભાગ તરફથી પણ મહાભાગે યોગ્ય છે. શ્રીમતી પદ્માવતી દેસાઈ 'ખાદીપ્રચાર' ને લગતાં લાપણો કરે છે. લેડી કાકરસીએ પણ આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો છે. મહારાષ્ટ્રીય જહેનોમાં પણ મારી જનશક્તિ આવી છે. કાંતવાનો વર્ગ કાટવામાં આવ્યો છે. મોસીસ કૈતકર, શ્રીમતી આનંદીબાઈ, શ્રીમતી ચંપુ-આમ વગેરે જહેનો અસહકારક લાપણો કરે છે. મહાત્માજીની ગિરજતારી સંબંધમાં મોક્ષી સલામાં પ્રમુખ શ્રી. રુચિંદ્ર ચિંતામણ કેલકર વિદેશી કાપડ વાપરના હોવા સંબંધમાં લેડી વિદેશવાસ કાકરસીએ ટકાર કરી હતી.

મહારાષ્ટ્રના બીજા ભાગોમાં પણ જહેનોની જનશક્તિ કીક છે.

સંયુક્ત પ્રાંત:

સંયુક્ત પ્રાંતમાં આખા અને વિદેશી ખાતે પોલીસે સ્ત્રી સન્માનની જાળવવાને તિરાંગવિ આપી જહેનો ઉપર હુમલો કર્યો છે. અમલદારોમાં પરદેશી કાપડની કુદતો પર ચોરી થઇ હતી. મોસીસ ઉમા નેદરઃ અઘાતાવાદની મોડર્ન કાષ્ટકુલ પર ચોરી કરનાં હતાં. તેમણે કાષ્ટકુલના પ્રિન્સિપાલ ડો. ચોરે અપમાન કર્યું હતું. અઘાતાવાદમાં ચોરીમાં આગેવાનીભર્યો ભાગ લેનાર શ્રીમતી સ્વામી રાણદેવી; સી. કમલા નંદર, વગેરે મુખ્ય છે.

અલ્પસુંદરી

સુખ્યાનની પરદેશી કાપડની દુકાનો પર

દેશસેવિકા સંઘની સેવિકા-અરેનોની ચાલત-ચોરી

કાનપુરમાં પણ ચોક્કી શરૂ થઈ છે. દિલ્હીમાં એક માસ પછી ચોક્કી બંધ રાખવામાં આવી છે. પટનામાં વિદેશી કાપડની દુકાનો પર ચોક્કી શરૂ થઈ છે. પટનામાં મીસીસ સેવક હસન ઇમામની આગેવાની હેઠળ બહેનોનું પ્રયત્ન સરખસ કાઢવામાં આવ્યું હતું. દિલ્હીમાં અદાલત આગળ એકઠી નબેલી હબરેક બહેનો ઉપર પોલીસે લાડી ઉગામી હતી. તેને પરિણામે મીસીસ શહાની, પંડિત જ્વાહર-લાલનાં સાસુ અને સંત્યા નામની એક દસ વર્ષની બાલકાને સખ્ત માર પડ્યો છે. દસ ઉપર બહેનો આ રીતે ધાયસ થઈ છે.

પંજાબ:

પંજાબના બહુતા નેતા ડૉ. મહમદ આલમ જેલ નિવાસ પામ્યા એટલે તેમનાં પત્ની બેઝમ સાહેબા મહમદ આલમે પકડે ફગાવી દીધો અને મુસ્લીમ સ્ત્રીઓને પકડે ફગાવી દઈ આ ધર્મયુદ્ધમાં અંપણ-વવા હાકલ પાડી મીસ જુલ્સીની આગેવાની હેઠળ વિદેશી વસ્ત્ર બહિષ્કારની પ્રવૃત્તિ ઉપડી ચૂકી છે. ૧૦૦૦ ઉપર બહેનોનું સરખસ પણ નીકળ્યું હતું. જલંધરમાં મહાત્માજીની ગિર-ફતારી બાદ પ્રયત્ન સરખસ નીકળ્યું. સભા મળી. સભામાંથી લોકો શાન્તિથી વિખેરાતા હતા ત્યાં પોલીસે દંડા ઉગામ્યા તેમાં ત્રણેક સ્ત્રીઓને પણ ઈજા થઈ છે.

બંગાળ:

કલકત્તા, જેસોર વગેરે સ્થળોએ ૧૪૪ મી કલમ પ્રમાણે સભાબંધીનો દુકમ છતાં એ દુકમનો જંગ કરી બહેનોએ મોટી સભાઓ ભરી છે. સરખસો પણ કાઢ્યા છે. સ્વદેશીની પ્રતિષ્ઠા લેવાય છે. વિદેશી વસ્ત્ર બહિષ્કારની પ્રવૃત્તિ બેઝમેર ઉપડી છે.

મદ્રાસ:

ભારતના -ચુકિતસંભામમાં સ્ત્રીચકિતનું પહેલું અભિધાન મદ્રાસે આપ્યું છે. મદ્રાસનાં બહુતા કાર્યકર અને ચકિત સભાં મીસીસ રૂકિમણી લક્ષ્મીપતિને મીકાંના કાયદાનો લંગ કરવા તા ૧૪ મી એ પકડી એક વર્ષ સાદી કેદની સજા કરી છે. તેમને વેલોર ખાતેની સ્ત્રીઓની જેલમાં લઈ જવામાં આવ્યાં છે. મદ્રાસની પ્રવૃત્તિના સરખખત્યાર પદે સ્ત્રીમતી દુર્ગાવતીઆઈ છે. તેમણે તર્ક મીસીસ પ્રકા-શમે મીકાંના કાયદાનો લંગ કરી દીધો છે. ૧૪૪ મી કલમ પ્રમાણેના સભાબંધીના દુકમનો તેમણે જંગ કરી દીધો છે. ગામ-ડાંઓમાં પ્રચારકાર્ય કરી ચળવળની સમ-લુતી આપવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત દર્યાંચી, નાગપુર, આક્રાલા તેમજ અન્યત્ર સર્વ સ્થળે બહેનોમાં પુષ્કળ જાગૃતિ છે.

બહેનોમાં જાગૃતી જાગૃતિ હતી. તેમાં મહાત્મા ગાંધીજીની ગિરફતારીથી વિરોધ જાગૃતિ આવી છે. મહાત્મા ગાંધીજીની ગિર-ફતારીનો વિરોધ કરી મદ્રાસ ધારાસભાના ઉપપ્રમુખ ડૉ. મીસીસ મુથુલક્ષ્મી રેડ્ડીએ પોતાનાં એ પદનું તેમજ ધારાસભાના સભ્ય-પદનું રાજીનામું આપી દીધું છે. સૌ હંસા બહેન મહેતાએ પોતાને મળેલું જે. પી. પદ સરકારને પરત ક્યું છે. આ બન્ને બહેનોને અમારાં અભિનંદન.

ભારતની સ્ત્રીચકિત જાગી છે. સ્ત્રી જગદંબા છે. જાગશે ત્યારે પોતાનું અપ્પર ભરશે, અને એ અપ્પર ભરશે ત્યારે જ એ સતોષારો. આજે ભારતની સ્ત્રીચકિત જાગી છે. જય હો ભારતની સ્ત્રીચકિતનો ! જય હો ભારતમાતાનો !

નોંધ

સુકિતસંગ્રામમાં દેશની બહેનોનો હિસ્સો
 દિન પ્રતિદિન વધતો જ
 બહેનોનો હિસ્સો. નય છે. અથા અંકમાં
 અમે એ સંબંધી નોંધ
 લીધા પણ એ હિસ્સો અનેક રીતે વધી રહ્યો
 છે. પ. મહાત્મા ગાંધીજીએ બહેનો માટે બતાવેલી
 કાર્યદિશા અનેક બહેનોને ખબર પડી છે અને એ
 દિશાનું કાર્ય તેમણે યથાસક્તિ હાથે લીધું છે.
 મુંબાઈમાં દેશસેવિકા સંઘની બહેનોએ પરદેશી
 કાપડની દુકાનોની ચોખી કરવાનું કામ શરૂ કરી
 દીધું છે અને એ કાર્યમાં તેમણે અત્યાર સુધીમાં
 અપૂર્વ સફળતા મેળવી છે. પરદેશી કાપડ વેચનાર
 વેપારીને અને યેવા આવનાર ગ્રાહકને હાથ નેડીને
 નમ્રતાથી અને શાન્તિથી તેઓ સમભવ છે અને
 દેશદ્રોહી ન થવા વિનવે છે. સુરત અને અમદા-
 વાદમાં પણ એ ચોખીનું કામ બહેનો લગભગ દરેક
 કરી રહી છે. વધારામાં અમદાવાદમાં તેો દાર
 તાડીના પીઠાની પણ ચોખી તેમણે બેસાડી છે.
 દેશના અન્ય ભાગોમાં, ખાસ કરીને દીલ્હી, આગ્રા,
 કાંચી વગેરે સ્થળોમાં પરદેશી કાપડની દુકાનો
 પર ચોખી બેસાડી બહેનોએ એ દિશામાં મહાત્મા-
 જીની આજ્ઞા સફળ કીધી છે. અલબત્ત એ કાર્યમાં
 પણ ભેજમદારો અને વિટંબજીવો રહેશે છે.
 પરદેશી કાપડના વેપારીઓ અને પીઠાના માલી-
 કોના વિરોધ તેમને સહી હવે પડે છે અને પડશે.
 આપણે અત્યાર સુધી સ્વાર્થમાં જ ભેટલાં બધાં
 રચ્યા પચ્યા રણાં છીએ કે આ યુદ્ધ છે અને
 યુદ્ધમાં સૌ કોઈએ ભોજ આપવો જોઈએ, એ
 ખ્યાલ જ આપણને આવતો નથી. મુંબાઈ, સુરત
 અને અમદાવાદમાં એ સંબંધી બનેલા કેટલાક
 બનાવો આજા દેશને શરમાવે એવા છે. એ વેપારી

બાઈઓને લાખોનો સ્ટોક નકામો પડી રહેતો જોઈ,
 લાખો આવે એ કુદરતી છે. એ સ્ટોક ન. વેચાય તો
 પાણીને નાદાર થવાનો જ વખત આવે એમાં શંકા
 નથી. પરંતુ યુદ્ધને પ્રસંગે દેશની સ્વતંત્રતા ભયમાં
 હોય તેવે વખતે બ્યક્તિગત લાભલાભનો વિચાર
 ન જ કરી શકાય. એવે પ્રસંગે દેશની દરેક બ્ય-
 ક્તિએ અંજત સ્વાર્થનો વિચાર છોડી આજા
 દેશના લાભનો જ વિચાર કરવાનો છે. મહાત્મા
 ગાંધીજીના અર્થસાના સિદ્ધાંતને પરિણામે આ
 યુદ્ધ શાન્ત અસહકારનું સંવિનય ભંજનું ચાલે
 છે. એને બદલે દિંસાનું, તોષા ને બંદુકનું યુદ્ધ
 ચાલતું હોત તો અનેકના માલમીલત ઉંડાઈ કે
 કુંકાઈ ગયા હોત અને તેવે સમયે આપણે અત્યારે
 સ્ટેવું પડે છે તે કરતાંય વધારે સ્ટેવું પડત. એ
 દિશાએ ભેદ વેપારી બાઈઓએ આ યુદ્ધને વધારી
 લેવું જોઈએ અને એને સર્વ પ્રકારે ટોકા આપવો
 જોઈએ. ખરી રીતે ભેટાં તો પરદેશી મુંસરીમાં
 દેશ સપડાવે ત્યારથી આપણા વેપારીઓ વેપારી
 જ રહ્યા નથી પણ પરદેશીઓના આડવીઆ અને
 હાથો બની ગયા છે. એ વેપારીઓ ધારે તો
 દેશી કાપડ વેદા કરવામાં પોતાના સાધન, સમય
 અને શક્તિ રોકી શાચા વેપારીઓ બની શકે અને
 દેશને સ્વતંત્ર બતાવી શકે. દેશની સ્વતંત્રતા મેળવ-
 વવા માટે બીજા બધાંય હાથો બાજુ પર નમૂની
 અને ફક્ત વિદેશી વસ્ત્રના બાદિમારનું જ કાર્ય
 સફળતાથી પાર પડાય તો પણ બસ થશે વેપારી
 પ્રબને મદદત કરવી હોય તો તેના એ વેપાર
 પર ફટકો માર્યો જ છડકો. આપણા
 અત્યારના હલેલા વેપારી સાચા વેપારી બની
 દેશની સ્વતંત્રતા મેળવવામાં પોતાનો હિસ્સો
 આપશે ખરા !

શુભાઈ, સુરત અને અમદાવાદમાં વેપારીઓના સ્વાર્થને કારણે યા દાંડીયા-અત્યાચાર ઓના બચનને લીધે જે નહિ બનવા જેવા-શરમાવનારા બનાવો બન્યા તે તો પારોરામાં પ્લેવી પૂણી જેવા છે. એવા તો અનેક બનાવો બનશે અને તે બધા ય સેવિકા બહેનોએ દેશસેવાને ખાતર મુંજે ને હસ્તે મોઢે સ્વેવા પડશે. પરંતુ એથી વધારે બધ તો સરકાર તરફનો છે. અલબત્ત અત્યાર સુધીમાં પોર્ટફોલિયો કાર્યમાં સરકારે દબલગીરી નથી કરી અને ન્યાં સુધી અત્યારે ચાલે છે તેમ એ કાર્ય સંપૂર્ણ શાંતિથી ચાલશે ત્યાં સુધી દબલગીરી નહિ કરે, એવી આશા રાખી રાખાય. આર્થિક ગુલામીમાંથી છુટવાનો દેશ પ્રયત્ન કરે એમાં કશું ય કાયદા વિરુદ્ધ નથી; એમાં કોઈ પણ પ્રકારનો સ્વિનયમજન નથી. આજે ઇંગ્લાંડને પોતાને એ ઉપાય અજમાવવો પડે છે અને વિદેશી માલના બહિષ્કારનો-“ફ્રંક ટ્રિટિશ માલ વાપરો” એવો પોષાર કરવો પડે છે. એ મટે ત્યાં શ્રદ્ધાળીઓનું મોઢું મંડળ સ્પષ્ટપાત્રું છે અને તેમણે એ કાર્ય ઉપાડી લીધું છે. દિંદની સીએ પણ એ બાબતમાં પોતાની પવિત્ર ફરજ બજાવી રહી છે. એવી ફરજ બજાવતાં તેમને કદાચ સંકેત પડશે તો તે બધું તેઓ શાંતિથી અને મુંજે મોઢે સહી લેશે એમાં નરાય સંકા નથી અત્યાર પ્લેવાં અનેક સ્થળે ધલવા અત્યાચારો સ્વેવામાં બહેનોએ જે ભાગ ભજવ્યો છે તે જોઈ એ વિષે સી કોર્ટને ખાતરી થશે. તીરમખમ, દીલ્લી, આગ્રા અને પેશાવર વગેરે સ્થળોમાં શાન્ત, નિરાશ્ર બહેનો પર થોડા દોડાવી કે લાડીઓ ચલાવી આપણી કહેવાની સુધરેલી સરકારે પોતાની ડંચી સંસ્કૃતિના પરિચય કરાવ્યો છે. આપણું છતાં એ અત્યાચાર સહન કરનાર બહેનો નરાય ડગી નથી. જે મટે તેમને ધન્યવાદ થયે છે.

પરંતુ સૌથી વધારે ધન્યવાદ તો જે બહેનોએ અત્યાર સુધીમાં પોતાનાં બહિષ્કાર આપ્યાં છે, તેમને આપણે આપવો જોઈએ. સૌથી પ્લેવું બહિષ્કાર વેદારવધમાં શ્રી. રામજી લક્ષ્મીપતિનું લેવાયું. મીઠાના કાર્યવાહના

સ્વિનયમજન માટે સરકારે એમને પોતાના મહેમાન બનાવ્યા અને એક વર્ષની સારી કેદની સજા કરી. દિંદની મહિલાઓમાં જેલમાં જવાનું પ્રથમ માન ખાતરી જતાર એ બહેન છે. બીજાં બહેન સી. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય છે. એમને સી કોર્ટ એજાઈ છે એ રજુચંદીએ લડતની શરૂઆતથી જ સરકારને દરેક રીતે કાયર કરી હતી. એમણે કયા ગુન્ડો-સરકારની દૃષ્ટિએ નથી કયાં તે જ કહેવું મુશ્કેલ છે. પોતાને પકડવાની અને જેલમાં બેસાડવાની તેમણે સરકારને ફરજ પાડી છે. એમની પાછળ એમના નજીવ સી. સરોજિની નાયડુએ પણ સરકારની મહેમાની સ્વીકારી લીધી છે. ધરાસલાની ધાડના ગુન્ડા માટે બીજા આગેવાનો સાથે સરકારે એમને પણ પકડ્યાં છે, અને નવ માસની સારી કેદની સજા કરી છે. દિંદની સ્ત્રીશક્તિનાં એ ત્રણ પ્રતિનિધિઓએ આપણાં બહિષ્કાર માટે અમારાં અભિનંદન છે.

શુભાઈમાં અને બીજા સ્થળોમાં સ્થવથી બળી મરવાના અકસ્માતોની સંખ્યા સીએ અને દિવસે દિવસે વધતી જાય છે.

સંકલ્પ ખાસ કરીને એ અકસ્માતો શુભાઈ બહેનોને વધારે નડે છે. કેટલાક માને છે કે એ અકસ્માત નહિ પણ ખુબ કે આપધાતના કિસ્સા છે; અને કાયદાની સુઝાલમાંથી છટકવા તેને અકસ્માતનું સ્વરૂપ અપાય છે. કેટલાક કહે છે કે આપણી સીએનો પ્લેવેરેશ એ અકસ્માતો વધારે છે અને તે બદલ જોઈએ આ બાબતમાં અમે અત્રાઉ કેટલીક સૂચનાઓ કરી ગયા છીએ. સ્ટર કે સુઝાલીના અકસ્માતો થવાના અનેક કારણો દોષ છે. પ્લેટી વાત એ છે કે સ્ટવ જમીન પર રાખીને સળગાવાય છે અને પછી ચીજ-વસ્તુ લેવા માટે એની આસપાસ ફરવાનું થતાં કપડાંને જીજ લાગે છે. કેટલાક તો જમ્યાની તંબીને લીધે અત્રેશ બરોબર સ્ટવ સળગાવવાની જમ્યા લપર જ રાખે છે. કેટલાકને સ્ટવ સળગાવતા નથી આવડતો. જરૂર કરતાં વધારે પંપ મારવાથી; બનતે તથા પ્લેવાં પંપ મારવાથી અને એવા જ બીજાં કારણોને લીધે બહુકા યાય છે કે સ્ટવ ફાટે છે. આ સર્વ પરિસ્થિતિ ધ્યાનથી દોષ તો સૌથી સરસ રસતો એ છે કે (૧) સ્ટવ આશમાં સારી બનાવટનો અને મજબૂત લેગ

(૨) એ સ્ટવ કેમ સળગાવવો તેની તાલીમ લેવી,
 (૩) એ સ્ટવ જમીનથી કમમાં કમ ત્રણ ફુટ હંચે
 'ટબલ' કે ટીપાઇ પર સળગાવવો.
 આટલી ચોક્કસ શખવામાં આવે તો કેઇ પણ
 દિવસ અકસ્માત થવાનો સંભવ ન રહે. પરંતુ આપણી
 પ્રજા આવી સૂચનાઓને ભાગ્યેજ ગ્રહણકરે છે. આપણું
 સ્વાભાવિક આગસ અને આપણી બેઠકારી એ
 સૂચનાઓનો આપણી પાસે અનાદર કરાવે છે
 અને આપણને મૃત્યુના મુખમાં મુકે છે. અમુક વાત
 આપણા હિતની છે એમ સ્વીકારી લઇ, મુમુક્ષુ તરીકે
 તેનો ઉપયોગ કરવાને આપણે હજી તાલીમ નથી
 લીધી. પરિણામ એ આવે છે કે એવી બાબતો માટે
 દેશ દિશાંતરે કોને કાયદા ઘડાવવાનો પ્રયત્ન કરવો
 પડે છે. બાળવન હપર અંકુશ મુકનારો "શારદા"
 કાયદો એમું તાજું ઉદાહરણ છે. બાળવન સુરક્ષા
 નકારક છે એમ બંધુવા છતાં આપણે જાતિ સમુદ્ધ
 તરીકે એ માટે કરો પ્રયત્ન ન કર્યો; પરિણામે એ
 કાયદો ઘડવાની ફરજ પડી. સ્ટવની બાબતમાં પણ
 તેમજ થશે એમ લાગે છે. મુંબાઈના કોરોનરને
 અનેકવાર એ અકસ્માતો વિરુદ્ધ પોકાર કહાવ્યો છે
 અને પોતાની કોર્ટમાં સ્ટવનો ખુરદો કર્યો છે, છતાં

આપણી આંખો હમણી નથી એટલે તેમણે એક
 કાયદોનો ખરદો એ માટે તૈયાર કર્યો છે. એ
 ખરદોની મુખ્ય કલમોનો સાર આ પ્રમાણે છે:
 (૧) "પ્રાથમિક સ્ટવ" એટલે તેલની વરાળ
 અને હવાના બ્લાસ્ટથી થતી ગેસથી બળતો સુલો.
 (૨) એવો સુલો જમીન પર સળગવા દેવામાં નહિ
 આવે પણ ૪ ફીટ ઘાંબી, ત્રણ ફીટ હંચા અને
 એ ફીટ પહોળાં ટબલ ઉપર યા એવી કંઈ
 ભતાવેલી જગ્યા ઉપરજ સળગવા દેવામાં આવશે.
 આ કલમનો ભંગ કરનારને છ માસની કેદ યા હંડ
 અથવા બન્ને ભંતની સજા થશે. (૩) સ્ટવ સળગાવ-
 વનારે સ્ત્રીએ એક દિવસની તાલીમ લેવી જોઈએ.
 અને તે માટેનું સરકારીકેટ મેળવણું જોઈએ.
 એવા સરકારીકેટ વગરના ઘરમાં સ્ટવ સળગાવ-
 હરો અને અકસ્માત થશે તો કલમનો ભંગ કરના-
 રને, ફક્ત હાથવાની ધીલ પછી હરો તો બે વર્ષની
 અને મરણ થયું હરો તો દસ વર્ષની કેદની સજા
 થશે. આ ત્રણે કલમો અમારી સૂચનાને મળતી ન
 છે અને પ્રજાને તેને પોતાની યેલે અમલમાં
 નહિ મુકે તો કાયદો ફરજિયાત અમલમાં મુકાશે.
 પ્રજા એ કાયદો ઘડવાની ફરજ પાડશે ?

રૂપીઆ પાંચ ઈનામ

હજારો દરદીઓએ વાંપરી વખાણેલો

તવ્યા રામનો ખાસ શત્રુ

માને

દરાજનો રામબાણુ મલમ

આ મલમ દરાજ, ખસ, ખરજી તથા મડગુ-
મડને એકવાર લગાડવાથી ૨૪ કલાકમાં આરામ
કરી શકે છે. આ મલમથી કાયદો ચલે નથી
એવું સાબીત કરનારને રૂ. ૫ નું ઈનામ અપાયો.

હીમત: ડહી એકના ચાર આના

એક ડંડન સામદી મંગાવનારને સવા બે
રૂપીઆમાં ધેર બેઠાં મળશે.

વેધ ગરબહદાસ-દલપતરામ શાહ,

શ્રી આયુર્વેદ ઉપચાર આશ્રમ, સુ. અમદાવાદ.

(અંકેશ્વર ચક્રતે)

ગુજરાતના બહીતા વાર્તા દેખકોની

સેળ સુંદર વાર્તાઓ.

રા. રાયચુરા, રા. જાગીરદાર, રા. વર્મા,
રા. ખંધડીઆ, રા. પુરુષોત્તમ શાહ,
રા. મંડુલાઈ બેઠાણી, વગેરેની દુઝી
રસભરી વાર્તાઓનો

સુંદર સંગ્રહ

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૮-૦

(પોષ્ટલ બુક)

મળવાનાં ઠેકાણાં :

શ્રી પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ
લી. વડોદરા.

શ્રી " ગુણસુંદરી " કાર્યાલય, મુંબાઈ, ૪.
અને

બહીતા બુકસેલર પાસેથી

હાસ્યરસના બહીતા સેખર

રા. જાગીરદારની

રસભરી વાર્તાઓ

ઉંધિયું

(બીજી આવૃત્તિ)

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૮-૦

શ્રી. કેશવલાલ હ. શેઠની

કલા અને કરવાની સામાજિક

નવલિકાઓ

પુલ છાપ

ઉંચા એન્ટીક કાગળ-પાકું પૂઠું

મૂલ્ય : રૂ. ૨-૦-૦

કવિવર રવિન્દ્રનાથ

ટાગોરની સુંદર

નવલકથા

તૂટેલાં બંધન

અસ્પૃશ્યતા અને રૂઢી સામે બળવો

મૂલ્ય : રૂ. ૦-૮-૦

મળવાનાં ઠેકાણાં :

શ્રી " ગુણસુંદરી " કાર્યાલય, ૧૧૪, ગીરમામ બેંકરોડ, મુંબાઈ, ૪.

શ્રી અણયતા પ્રેસ, ચાર રસ્તા, અમદાવાદ.

અને

બહીતા બુકસેલર પાસેથી

ડાબી બાણુ બેઠેલા શ્રી. કમળાબહેન કલ્યાણજી, પરં પીઠાની ચોટી કરતાં હુમલો થયો હતો. વયમાં સૌ. જનકીબાઈ, જમનાલાલ અમળજ છે. જેમણે પોતાની ડાબની બહેનોને જાગૃત કરવામાં તેમજ વીરોપાધ્યેની સ્ત્રીપ્રવૃત્તિમાં આગેવાન ભાગ લેજો છે.

પુસ્તક ૧૪ મું

જુલાઈ ૧૯૩૦

[અંક ૫ મા]

આજની સ્ત્રીનો આદર્શ

ભારતમાં, એક સમયે, સ્ત્રી પુરુષની દેવી હતી. પણ, 'એ સ્થાનેથી તે ચરી પડી. પરંતુ, આજે, ભારતના વિરાટ મુક્તિસંગ્રામમાં, પુરુષની સહચરી થવાનો તેનો આદર્શ છે.

કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય

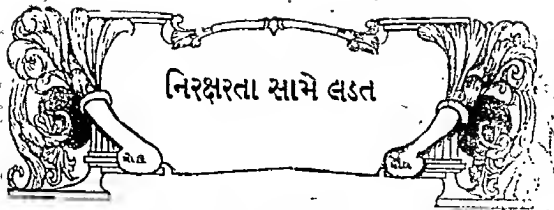
“ સૌ સ્ત્રીઓ સ્વદેશી વાપરે અને દારૂ જાંઘ કરાવી શકે તો સ્વરાજ્ય હશે નથી ” એમ મહાત્માજી કહે છે. સ્વાતંત્ર્યયુગમાં સ્ત્રીઓ આટલો કાળો નહીં આપે ?

લીલા મુનશી

આહુ સ્વરાજ્યની લડતમાં દરેક સ્ત્રીએ પોતાનો કાળો આપવાની જરૂર છે. આ તક જો જશે તો હિંદી સ્ત્રીઓને હમેશને માટે શુભામગિરિમાં રહેવું પડશે.

અંતિકા ગોસ્વાલે

લેખિકા: સૌ. હંસા મહેતા, ખી. એ.

થોડા વખતપર “ ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા ” માં સત્યાગ્રહની લડતમાં સ્ત્રીઓ જોડાય તે વિશે દીકરા આવી હતી કે ગાંધીજી બાણી જોઈને સ્ત્રીઓને આગળ કરે છે. આ લડતમાં સ્ત્રીઓ જોડાઈ ના હોત તો નવાઈ જેવું જ ગણાત. રાજકીય, આર્થિક, વગેરે દરેક જાતના સમાન હોય આજે સ્ત્રીઓ માગી રહી છે એટલે આ લડતમાં જો પુરુષોને સાથ ન આપત તો એને માટે શરમભરેલું જ ગણાત. પ્રથમ એ હોય છે કે આ રાષ્ટ્રચળવળમાં સ્ત્રીઓ કદ જાતનો ફાળો આપી શકે? ગાંધીજીએ પોતે સ્ત્રીઓને દારૂનિષેધ અને સ્વદેશી ચળવળનું કામ સોંપ્યું છે. આ કાર્યપ્રદેશ વિશે પુષ્કળ લખાયું છે અને બોધાયું છે એટલે એ બાબતે વિશેષ ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી. પરંતુ દરેક જાહેરના આ કાર્યમાં પોતાનો ફાળો આપી શકતી નથી. અનેક કારણોને લઈ સ્ત્રીઓ ઘર છોડી બહારના કામમાં વધારે વખત આપી શકતી નથી. કટલીક જાહેરના નોકરીને અંગે આ કાર્ય ઉપારી શકતી નથી. આ જાહેરને સાધ્ય એવું કામ તો અક્ષરજ્ઞાનનો પ્રચાર છે. અજ્ઞાનતા એ આ દેશનું મોટામાં મોટું

કલંક છે. એજ આપણી સર્વ અવનતિનું મૂળ છે. જેને વાંચતા આવડે તે પુસ્તકો દ્વારા થઈ જાન મેળવી શકે. આજનો જમાનો પુસ્તકોનો અને છાપાઓનો છે. એટલે દરેક વ્યક્તિને વાંચતા ના આવડે તો દરેક બાબતમાં પછાત રહે. આવી અજ્ઞાન જાહેરના પોતાની પડોશમાં હોય અથવા ગામમાં હોય તેમને અક્ષરજ્ઞાન આપી જાહેરના દેશની એક મોટામાં મોટી સેવા કરશે. ભાવનગરની દક્ષિણામર્તિ સંસ્થા તરફથી અક્ષરજ્ઞાન સંબંધી એક મુંદર યોજના બહાર પડી છે, જેથી એક મહિનાની અંદર ડાઘ પણ વ્યક્તિને વાંચતા શીખવી શકાય. આ યોજના વિશે જોઈતું સાહિત્ય પુરું પાડવાનું કામ મુંબઈમાં ભગિની સમાજે માથે લીધું છે. જે જાહેરની આ કામ કરવાની ઇચ્છા હોય તે ભગિનીસમાજના મંત્રા પાસેથી આ સાહિત્ય માગી લે. મુંબઈની અનેક શિક્ષકાઓ રાષ્ટ્રચળવળમાં પોતાનો ફાળો આપવા તત્પરપણે ચક્ર રહી છે. એ જાહેરના નોકરીને અંગે બીજું ન કરી શકે પરંતુ નિરક્ષરતા સામે લડતનું કાર્ય જરૂર સારી રીતે જાતવી શકે.

સ્ત્રીઓ અને દેશસેવા

લેખિકા: સૌ. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસ

ગુજરાતજીના ગુણપરીક્ષક કવિશ્રી ન્હાના-
લાલે ગુજરાતજીને 'ધરરખુ ગૃહિણી' કહી છે. એ ઉપમાને આપણે લાયક હોઈએ એ ગૌરવલયું છે; પરંતુ આપણી એ ગુણ-
ભાવના ને વિસ્તૃત ન થાય, ને ધરનો ઉગર છોડી ગામ દેશ કે સમાજસેવા કરવામાં કામ ન આવે તો આપણે એ ગુણ દીપી શકતો નથી.

આજે ગુજરાત તો શું પણ ભારત-
વર્ષની જનતા પર એ એક આક્ષેપ છે કે હિન્દીઓ પરાધિન તો છે પણ પરાજિતો નથી. આ આક્ષેપને બુલાવી દઈ, દુનિયાની દૃષ્ટિએ આપણા દેશની કિમ્મત અંકાવવી એ આપણી ફરજ છે. એ માટે હિન્દુસ્થાન આજે ગમે તેટલા ભોગે આપવા તૈયાર થયું છે. પુરૂષસમાજે 'એમાં' અદિતિય લાભ આપ્યો છે. આપણે ત્યાં સ્ત્રીસમાજ પરના અવસોધોને દાખને આ સ્વાતંત્ર્ય યુગે સેવામાં જીવન સમર્પણ કરવા ઘણીજ થોડી જાહેર આગળ આવી શકે છે. એનું કારણ કેટલાક કિંમતી ગણવામાં આવે છે. ને કે એ સિ-
વાય બીજાં ઘણાં કારણો છે. પરંતુ આવી પાતોમાં હવે હું જવાની કશી જરૂર નથી. બ્યારે દેશને જેટલી પુરૂષસમાજની સેવાની જરૂર છે તેટલીજ સ્ત્રી સમાજની છે તો

આપણી દરેક જાહેર પોતાના ગૃહસંસારને સંભાળી લઈ કેવી રીતે ઉપયોગી થાય તે માર્ગ શોધવો આવશ્યક હતો, જે આજે એકાએક આપણી આગળ આવીને ઉભો રહ્યો છે; ને આપણા જ ગૃહવ્યવહારને સંભા-
ળવામાં જ એ સેવા સ્વભાવિક થઈ જાય છે. આવી સરળતા 'સ્વદેશી વસ્ત્ર ને વસ્તુનાં વત' સેવામાં રહેલી છે.

આપણે કરકસર કરી ખોટા ખર્ચોથી બચાવી ધરનો લાભ શામાં છે તે નેત્ર વર્તન રાખીએ છીએ તે પ્રમાણે આપણા દેશને આપણે કયી રીતે લાભ કરી શકીએ તે વિચારવું ને આચરવું એ આપણો ધર્મ છે. આપણી જીવન-વ્યવસ્થાતની અનેક વસ્તુઓ માટે. આપણને પરદેશીઓ પર આધાર રાખવો પડે છે. હિન્દુસ્થાનની જો કોઈ મોટામાં મોટી શરમ હોય તો આ છે. આ શરમને સ્ત્રીઓ ધારે તો એમના એક જ નિશ્ચયથી નાષ્ટ કરી શકે છે. આપણી જીવન-
પ્રણાલી નેતાં સ્ત્રીઓને હાય જ ગૃહવ્યવ-
હારની વ્યવસ્થા રહેલી છે; અને જે સ્ત્રી જ પોતાના માર્ગમાંથી વિદેશી વસ્તુઓને બહિ-
ષ્કાર કરી સ્વદેશી વત આચરવા આગળ આવે તો પુરૂષોના બદારના કામ કરતાં કેટલું સંજીન કામ કરી શકે એ આપણે સમજ

શકીએ છાંએ. આજે જે હિન્દી સ્ત્રીત્વ ચાર દિવાલોમાં ગુંગળાતું દેખાય છે તેજ આવી જાતની પ્રતિષ્ઠા ધારણ કરતાં કેટલું. ઉઝ ને સફળ અને છે એ જો જગત જુવે તો ધન્યતા ઉચ્ચાર્યા સિવાય ન રહે ! જગત ભણે જુવે ને વિચારે કે હિન્દી સ્ત્રીસમાજ પોતાના કુટુંબ પર જે સ્નેહ ને વાત્સલ્ય રાખે છે તેજ સ્નેહ ને વાત્સલ્ય તેને પોતાના દેશમાં અનેલાં વસ્ત્ર ને વસ્તુ પર છે ।

એવો સફળ દિન તો ત્યારેજ આવે કે જ્યારે આપણે આપણી વસ્તુઓનો જ જીવન-જરૂરિયાતોમાં ઉપયોગ કરવાના એકધારા નિરધાર કરીએ; આપણી વસ્તુઓને ન અવગણીએ. આપણે કે આપણા દેશબાંધુઓ ન ખનાવી શકીએ તે વસ્તુ ને વસ્ત્ર આપણને ન ખપે, એના વગર ચાલુ તેટલી સરજતા કરી ક્ષમ્પ ચલાવી ક્ષમ્પએ એવી તિવ લાવના જો આપણી રંગરંગમાં વ્યાપી જાય તોજ આપણી ઉન્નતિ અર્થે સ્ત્રીત્વની સાચી ગુણપરિક્ષા થાય. આપણી જ દ્વારા આપણું ધન પરદેશીઓ લુંટી જાય એ આપણને ન ખૂંચે ? એ તો આપણી જ જગતની નજરે ધાંસી કરાવવા જેવું છે.

આપણા દેશ જો કે બીજા સુધરેલા દેશો કરતાં સાઠાઇમાં રહે પછુ તેનું કારણ તો આપણી ગરીબી છે. એ ગરીબીનાં અનેક કારણોમાંનું મુખ્ય તો આ પરાધિનપણું છે; ને પરાધિનપણું નષ્ટ થાય તે પહેલું એ નષ્ટ થવું જોઇએ. સ્વતંત્ર થવાનું એ સાચું હથિયાર છે. જે માત્ર સ્ત્રીધ્વજને જ આધિન રહ્યું છે, એમ જો આપણે માનતાં હાઇએ તો આપણે વિદેશીની વાસ પણ ન લઇએ;

આપણા સ્ત્રી સમાજ પર અવલંબન કરી રહેલ આ આજને ઉતારી દેવાને આપણે ધર્મ બજાવવા આપણે તૈયાર ન થઇએ, તો દેશ-સમાજ, ને આપણા અનેક દેશ બાંધવાને બેવકા નિવડવાનો આરોપ જગતભરની જનતા આપણા પર મૂકશે. એ ભાવિ કલંક-માંથી બચી જવા મહારી એકએક શિક્ષિત, અશિક્ષિત, જાહેરમાં કાર્ય કરતી કે ઘરખૂણે બેસી રહેતી, સમાજનું શ્રેય ધ્વંસીત્રી, કે સંસારને જ સંભાળતી બહેન એવી પ્રતિષ્ઠા હ્યે ને સ્વદેશી વ્રતનાં આચરણ શરૂ કરી દે.

જેને અનુકૂળતા હોય તેને બહારના ક્ષેત્રો કાર્ય કરવાને બોલાવે જ છે. દારૂ-નિષેધ ને વિદેશી બહિષ્કારની ચળવળ જગાવવા ભણે બહાર પડે. એ તો જરૂરું જ છે. પણ જેનાથી એ ન અને તે પોતાના ઘરના દરવાજામાં વિદેશી વસ્તુ ખેસવા નહીં દે હોય દેશની સેવાનું સાચું પૂરુષ જરૂર મળશે.

આપણી હિન્દુ સ્ત્રીઓ તો પોતાનાં સુખ સૌભાગ્ય અર્થે અનેક વિધ વ્રતાચરણ કરવા જન્મથી ટેવાયલી છે, તો આપણે આજે વધુ સહમજ્યાં તો ત્યારે જ કહેવાઇએ કે આપણા આજના સ્વતંત્રતાના યુગમાં 'સ્વ-દેશી વ્રત' ધારણ કરી જીવન સાથે જડી લઇએ, ને એ વ્રત-એ તપતા પૂરુષે સ્વાધિનતાનાં સુખ અનુભવવા ઉભા રહીએ.

આપણી આં સાચી દેશસેવા છે. સ્ત્રી જનતા આ સરળ માર્ગે સિધાવતાં દેશ-સેવિકા બને છે; ઘરરખુ રહી દેશરખુ બને છે, ને પોતાની તથા દેશની ઉન્નતિ સાથે છે, તો સ્વદેશી વ્રત કાં ન સ્વીકારીએ !

આજની લડત અને સ્ત્રીઓ.

લેખક: શ્રી. રતનબાઈ લક્ષ્મીદાસ મહેતા

ધૃણીવાર જાણાવવામાં આવે છે કે રાજકારણ અને સ્ત્રીઓને કાંઈ નિમિત્ત નથી. રાજકારણમાં સ્ત્રીઓએ પડવું ન જોઈએ, સ્ત્રીઓ એમાં સમજે નહિ અને સમજવાની જરૂર નથી. આ એક બહુ બૂલભરેલો ખ્યાલ છે. જેમ હવાની અસર 'સાગને કે માંદાને, બાળક કે વૃદ્ધ, રાજા કે રંક સ્ત્રી' યા પુરુષ દરેક ઉપર થાય છે તેમ રાજનીતિની અસર પણ પ્રત્યક્ષ રૂપે નહિ તો પરોક્ષ રીતે દરેક દરેક ઉપર થાય છે.

મને કોઈ પૂછશે કે કેવી રીતે ? સવારના આઠ ધીઓછા ને ? આઠ બનાવવામાં ખર્ચ આવતી દરેક વસ્તુ ઉપર દેક્ષ છે. જેવી કે ચાહ, સાકર, પ્રાયમસ, આસલેટ, કપ રક્ષાશી, પાણી, અને કાંડીનું બાકસ. નાહવા મથા તો સાથુ ઉપર, જમવા બેઠા તો જમીન મહેસુલ રૂપે દરેક અનાજ ઉપર અને મીઠાના કરની રજોતી તો હજી તાજીજ છે. ફરવા ચાલ્યા તો મોટર અને પેટ્રોલઉપર, વરઘોડામાં ચાલ્યા તો રેશમી કાપડ, હીરામણેક, ચાંદી ઉપર, લગનનું ખર્ચ ખાત્રને માંદા પડ્યા તો દવા પર, કમાયા તો ઇન્કમટેક્ષ, ઘરઘણી મથા તો હાઉસટેક્ષ, વારસો મળ્યો તો પાવર ટ્યો, ઈંડી પડી તો ગરમ કપડા ઉપર અને ગરમી પડી તો સુતરાઉ કપડા ઉપર, આમ ને આમ આપણે દેશોથી ઘેરાયલા છીએ. પણ આ દેશો આડકતરી રીતે અપાતા હોવાથી

આપણને એની બાજુ પડતી નથી. આવી રીતે રાજનીતિ આપણા જીવન સાથે કેટલી સંકલ્પાયેલી છે તેનો ખ્યાલ આવ્યો હશે. કરોનો વધારો એટલે મોંઘવારી અને મોંઘવારીનું પરીણામ અને મોંઘવારીની હામનો અનુભવ કેને નથી ? તારે શું સ્વરાજ્યમાં આપણને કર આપવા નહિ પડે ? કર તો સરકારનો ખર્ચ નલાવવા આપવોજ પડશે. પણ એ કર એટલો બધો નહિ હોય કે પ્રજાનું લોહી ચૂસે. બ્રીટીશ સરકારના હકુમત નીચેના કરો તો એક લૂંટ સમાન જ થઈ પડ્યા છે. અને એ લૂંટ એટલે હદ સુધી ચાલી રહી છે કે હિન્દુસ્તાનની તેનારા કરોડ વસ્તીમાંથી જ કરોડ માણસને એક ટંક પણ પુરૂ ખાવા મળતું નથી. અને અર્થશાસ્ત્રીઓ એમ પણ ગણતરી કરે છે કે જો સરકારની આ રાજનીતિ ચાલુ રહી તો ઘોડાજ વખતમાં દિવસ એવો આવશે કે તમે અને અમે બધાયે ખૂબે મરતા થઈશું. અને શું આવો દિવસ આવે ત્યાં લગણ બેસી રહેવું ?

બહેનો ! આવી ભયંકર સ્થિતિની અટકાયત એટલે સ્વરાજ. આ ચુસણનીતિનો નાશ એટલે સ્વરાજ. બૂખ્યાને અન્ન એટલે સ્વરાજ. અને એ સ્વરાજ્યને પ્રાપ્ત કરવા આજની સત્યાગ્રહની લડત. બૂખ્યા પેટે કોઈ પણ ધર્મ સમવાનો નથી. મોંઘા દુધરથી આપણા દેશનું જાળ મરણપ્રમાણ થીન

દેશો કરતાં અનેકગણું વધારે છે. ખોરાકનો અભાવે આપણા દેશબંધુઓના શરીરો હાડ-પીંજર બની રહ્યાં છે. કપડાના અભાવે અનેક સ્ત્રીઓ પોતાની લાજ સાંચવી શકતી નથી. પેટનો ખાડો પુરવા અનેક સ્ત્રીઓ પોતાનું શિયળ હુંટાવી રહી છે. હિન્દુસ્તાનના આકાશ નીચે વસતું મનુષ્ય પ્રાણી રાત્રીના સુવાના તો ડાંગ જ કરે છે અને હંમેશ ઉઠતી વખતે આગલા દહાડા કરતા નખળું હોય છે. કરોડોને સાર તો હંમેશનું જંગરણુ અથવા હંમેશની મુર્છા હોય છે. એ દુઃખી સ્થિતિનું વર્ણન અશક્ય છે. એ તો અનુભવથી જ ઓળખી શકાય. રામનામ જપાવીને કે દર્શનો કરાવેથી આપણે દુઃખથી પીડાતા દર્દીઓને શાંતિ આપી શકતા નથી. દુઃખથી રીઆતા હિંદનાં કરોડો બાળક એક જ દર્શનની આશા રાખે છે-શુન આપનારા અનાજનો. એ અનાજની ભેટ થઈ શકે તેમ નથી. તે કમાવું રહ્યું અને તે કમાવાની લડત તે સત્યાગ્રહ.

બહેનો ! તમારા ભાઈ ભાંડુ કે પતિને સલાહ આપતા સાંભળ્યા નથી કે ઘરમાં ખરચ ઘટાડો નહિતર મરી રહીશું ? સીક પડ્યા હોય છતાં ફવાના અખાડા કરતા જોયા નથી ? પોતીયાં ફાટ્યાં હોય તો પણ ફીંગડી મારી નલાવતા નથી અનુભવ્યા ? ઘણી ધંધાદારી હોય તો ખોટની પોક મુકતા નથી સાંભળ્યા ? નોકરીયાત હોય તો બીજા નોકરી નહિ મળે એ નિરાશાથી સવારથી સાંજ સુધી નીચી મુંડી ધારી ઘસડતા નથી જોયા. અને બેકારોની ઉન્હી હાથ જેણે અનુભવી હોય તેજ જાણે. આવા આવા દરથો દૈવતનો વાંકાકાદી નરી આંખે જોયા કરશું ? આવી વિપત્તિઓની સામે યથાવજર નિષ્ક્રિય પડી રહી, યોદ્ધામ આપણા શીર ઉપર પડ્યા દંડશું ? ભવિ-

ષ્યની પ્રજાને ભૂખમરાથી મરવા દઈશું ? દર્દીને થયું હોય તો આવો અમારી સાથે રણજંગમાં. દેશ વિષે પ્રેમ જંગ્યો હોય તો જોડાઓ દેશસેવિકા તરોડે. પુરુષોએ કેસરીયાં કર્યાં છે. સ્ત્રીઓની તે રાહ જુઓ છે... શું સ્ત્રીઓ તેઓને આજે દેશ ? દેશમાં આગ લાગી છે ત્યાં પોતાનાં ઘર સાચવી બેસી રહેશે ?

એક વખતનો સમૃદ્ધ હિન્દુસ્તાન આજે બીખારી-થયો છે. એક વખતનો, દુનીયાને વચ્ચેથી ઢાંકનાર હિન્દુસ્તાન પોતાનાં બાળકોને ઢાંકી શકતો નથી. અન્નને પરદેશ મોકલનાર હિન્દુસ્તાન પોતાનાજ સંતાનોને ભૂખે રાખે છે. હા ! આ સ્થિતિનો કરનાર કણ ? રાજા કાલ્હય કારણમ ! અને આપણો રાજા તે ?... બ્રિટિશ બહાદુર. હિંદુસ્તાન યશોગાન. સાંભળી રહેનીશ : દરબારમાં કાઠ-બેસે જળમાર્ગે હિંદુસ્તાન શોધવાનું બીકું ઝડપું. હિંદુસ્તાન શોધતાં અમેરિકા હાથ લાગ્યો, અને બંને દેશમાં બ્રિટિશોનું આક્રમણ ચાલ્યું. વખત જતાં હિન્દ અને અમેરિકા બેઉ બ્રિટિશ થઈ ગયા. અમેરિકામાં પણ સીતમ શુભરવા બ્રિટિશોએ બાકી રાખી નથી. ઇતિહાસ એમ જણાવે છે કે ત્યાંના મૂળવતની રેડ ઇન્ડિયનોને કાંઈવા જનવરોની માફક એમનો શીકાર કરવામાં આવ્યો. ચુસણીતિ અને લૂંટ સરખી રીતે શરૂ થયાં. હજુ તો હમણાં જન્મેલું અમેરિકાએ પરદેશી ધુસરી હેઠળ કચડાય ખરું કે ? બ્રિટિશ સરકારને કર આપવાની સાફ ના પાડી. લડાઈના મોરચા મેડાયા. સત્યનો જય થયો. સ્વાધીન અમેરિકા આજે જગતભરની પ્રજાઓમાં ગોખરે ઉભું છે. પરાધીન ભારત આજે જગતભરની પ્રજાઓમાં બીખારીમાં બીખારી દેશ છે. રાજા કાલ્હય કારણમ એ મૂત્ર દ્વેષ યરોયર સંભળવું

હશે. સ્વાધીન દેશ શું ન કરી શકે ? પરા-
ધીન દેશને શું ન થાય ?

અગ્રેજ સામ્રાજ્યનો અર્થ હિન્દ માટે
શું થાય છે તે સમજો :

૧ વિજ્ઞાપનના કામ ખાતર હિન્દી
અનુ નિસ ચોપણ.

૨ સુનેહ શાન્તિ અર્થે હોવા છતાં જગર
જસ્ત હરકરનો ખર્ચ અને ખર્ચાગમાં ખ-
ર્ચાગ મુકી નોકરી.

વાઈસરોયના પોનાના પગારનો દાખલો
આપી મદાતમાજીએ આ બાબત જરોજર
ઉઘાડી પાડી છે.

૩ ઉડાઉપણે આસતા દરેક સરકારી
ખાતાઓ.

(એકમે અને સંકર બરાબરનો દાખલો
મોજુદ છે.)

૪ ઘોડાંકે અગ્રેજોની સહીસકામતી ખા-
તર આખી પ્રજાને નિશ્ચિત બતાવવી અને
તેથી જન્મનું નષ્ટમકલ્પ.

૫ દારૂ, અરીણ અને મીઠા વેરો.

૬ વધતી જતી દમનનીતિ, પ્રેસ એક્ટ,
અંગ્રાંસ-ઓરડીન-સ.

૭ વસાહતોમાં વચતા હિન્દીઓ પ્રત્યેનું
સંરમભરેનું વર્તન અને ખીજા દેશોમાંથી
કાઢી મુકવા.

૮ કોરોની નિરંદરતા, લણેલાની બે-
કારી, ઉલોગોનો નાશ, વેપારીઓનાં દેવાગાં,
બેંકોનો ખૂંખરો, મલુગની ગુલામી અને
વધતી જતી મોંઘવારી.

૯ ઉપરની બાબતો ઉપર વધુ વિસ્તારથી
જણવામાં આવે તો એક મોટું પુસ્તક બરાબ
પૃષ્ઠ દુકમાં એક બે દર્શન આપીશ.

મધ્યપ્રાંત (નાગપુર)થી મુંબઈ ૩ લાવતાં
૧૦૦ ગોસડીઓ ૩. ૧૧૨૫) ખર્ચ આવે.
અરીથી ૭ દળર માઈલ વિજ્ઞાપન, એકલનાં

એટલીજ ગોસડીઓ ૨૨૫) રૂપીયામાં જાય
છે. પંજાબથી ધઉં મુંબઈ લાવવા કરતાં
હજારે માઈલ દૂર ઓરડેલીયાથી ધઉં લાવવો
સસ્તો પડે છે. એવીજ રીતે હુડીની મહુ
નીનીથી આપણાજ દને હજારો માઈલ છેડે
કાઢ જઈ મોંઘી મલુગીથી બનાવેલો માથ
રથાનિક મીત્રોમાં બનતા માત્ર કરતાં સસ્તો
પડે છે. રેલ્વે થવાથી વડાણ, ઉંદર અને
એલગાડીઓનો વ્યવહાર ટુટી પડશે. આ
વાહનો ચક્રાવનાર માણસો પોતાનો ધંધો
ખોઈ બેઠા, ગતાવનાર મુથાર, હુદાર રખડી
પડ્યા. રેલ્વેમાં વપરાતી દરેક ચીજો જેવી કે
કાપડા, પાટા, એન્જનો, ખીજા અને એવી
બીજી અનેક વસ્તુઓ તેવાર આવતી શરૂ થઈ
અને રેલ્વે માત્ર એકજ વ્યવહારનું સાધન
હોવાથી તેમાં માથું નૂર આપ્યા વગર છુટકો
જ નહિ, આવી રીતે દરેક હુદર ઉલોગો
નાશ પામ્યા. પરદેશી સ્ટીમર કંપનીની
અન્યાયી દરિદ્રાઈને લઈને આપણું વડાણવટું
ફુખ્યું. હિન્દના કાંતનાર માથે દરિદ્રાઈ ન
થઈ શકે તે ખાતર તે લોકના અંશુકા કાપી
નાખવામાં આવ્યા. આ અંશુ શું મુસવે છે ?
અંગ્રેજો આપણા ઉપર ભલાઈ કરવા રાન્ય
કરે છે ? હિન્દુસ્તાનની ગુલામી એટલે ઈંગ્લાં-
ડની બાદશાહી. હિન્દુસ્તાનનું જગર એટલે
ઈંગ્લાંડનો ધીકતો ધંધો. હિન્દુસ્તાન ઉપરનું
રાન્ય એટલે લાખો અંગ્રેજોની રોડી, મોજ-
મજાદ અને એકસઆરામ. જે દિવસે હિન્દુ-
સ્તાન બ્રિટિશ સિંહના પંજમાંથી છુટકું
એટલે સિંહનો જીખમરો.

અને હિન્દુસ્તાન બ્રિટિશ સિંહના પંજ-
માંથી કેમ છુટી શકે ? સુકિતના ત્રણ માર્ગ
છે. પહેલો કાકુલી-બાબ, ખીજો દિસાતમક
બળવો અને ત્રીજો અદિસાતમક સત્યાગ્રહ.
પહેલો માર્ગ આગાશ વર્ષ મુધી કેમિમે અજ-
માવ્યો પરંતુ બ્રિટિશ સિંહ સાંભવે એમ નથી.

અહેરાના કાન ખોલવા એસેમ્બલીમાં ખોળ્ય નાખનાર ભગતસિંગ અને દત્ત એમને અહેરાજી રાખી જેલમાં સીધાવ્યા. ખીન્ને માર્ગ સ્વપ્નેયે સાધ્ય નથી. નિઃશસ્ત્ર હિન્દુસ્તાન હુનીયામાં છેલ્લામાં છેલ્લી ઢાળથી સળંગ થયેલી બ્રિટિશ સલ્તનત સામે સામનો કરી શકે એમ નથી. રહ્યો છે ફકન એકજ માર્ગ હિન્દુસ્તાનને મારે-અહિસાત્મક સત્યાગ્રહનો, કાયદાભંગ કરી જેલો ભરવાનો, ઉંઘાડી છાતી રાખી ગોળી ઝીલવાનો.

અને આ હડત થોડાઘણાંથી થઈ શકે એમ નથી. ન્યારે આખો દેશ આ યુદ્ધને વાસ્તે તૈયાર થાય તો જ આપણી હત છે. મરદોએ જંપલાવ્યું છે. સ્ત્રીઓ એસી રહેશે ? સ્ત્રીઓ આ હડતમાં પોતાનો હિસ્સો કંઈ રીતે આપી શકે ? કાયદાભંગની સાથે રચનાત્મક કાર્ય પણ ધણું કરવાનું છે. અને આ રચનાત્મક કાર્યમાં સ્ત્રીઓ પોતાના ફાજો આપી શકે છે. એકત્રા કાયદાભંગથી સરકાર નમે એમ નથી. એના ખીસા ઉપર ન્યાં સુધી કાપ ન મુકાય ત્યાં સુધી એની શુદ્ધ કેકાણે આવે એમ નથી. પૈસો આ સંસ્કારનો પ્રાણ છે અને મહેસુલ ન ભરીને કે વિલાયતી માલ બોયકોટ કરીનેજ એના પ્રાણ આપણે બચાવી રાખીએ છીએ. તેથીજ પ્રથમ કાર્યક્રમ મીઠાચી શરૂ થાય છે. જે આપણે ઘેર મીઠું બનાવતા થઈએ અને વજર જાકાતી મીઠું વાપરતા થઈએ તો આપણે સરકારી તીજેરી ઉપર આન કરોડોને ફટકા ભગાવી શકીએ છીએ. અને, સમુદ્ર પરથી પાણી ભરી મીઠું પકવતું એ કાંઈ મુશ્કેલ વાત નથી.

ખીન્ને ગદ તે સ્વદેશીનો અને આ ગદ કેમ છતાય ? માત્રસા, લોખંડ, બટાટા અને ખીજન કેટલાંક ખતીન્ને સિવાય વિલાયતમાં કાંઈ પણ પાકતું નથી એમ કહીએ તો ચાલે. ખોરાકની ખાજતનો સઘજો આધાર એને પરદેશો ઉપર

જ છે. અને આ ખોરાકી, કાચા પદાર્થોમાંથી માલ બનાવી, વેચી ઉત્પન્ન થતા પૈસામાંથી તે મેળવે છે. એટલે કે કારખાનાનાં ભૂમળાં ઉપરજ ઇંગ્લાંડની સમૃદ્ધિ છે અને આ ભૂમળાં બંધ કરવા એ આપણી મોટામાં મોટી હત છે. અને આ હત આપણે સ્વદેશી કપડા વાપરીને મેળવી શકીએ એમ છીએ. વિલાયતી કાપડ સસ્તુ કરવા ખાતર હુડીનો ભાવ વધારી એક રૂપીયાના સોળ પેન્સ પરફી અદાર પેન્સ કરવામાં આવ્યો, આથી દેશને ગંભીર નુકશાન પહોંચ્યું અને ત્રણ વર્ષની અંદર તો બીખારી પડે પહોંચી ગયું. એટલેથી ન પાતું અને ખપાન અને પરદેશની હરિકાષ સાથે ન થઈ શક્યું તે ખાતર ખીજ દેશોના કાપડ ઉપર ખાસ વધારાની જકાત નાખી. આ ઉપરથી નેચું હશે કે લેન્કેશાયરના ભૂંગળા નભાવવા ખાતર સરકાર કેવીકે યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ રચે છે અને અમાનુષી વર્તન ચલાવી રહે છે. આપણે પણ તે ભૂંગળા ભાંગવા વિદેશી કાપડનો બોયકોટ કરી શકીએ છીએ.

વિલાયતી કાપડ વાપરી આપણે કેટલું પાપ કીધું તેનો સહજ ખ્યાલ આપીય. હિન્દુસ્તાનનો મોટામાં મોટો પાક રતો છે. આ રતો જેટલું ઉંચે ભાવે ખપાવી રાખીએ એટલો આપણને ફાયદો થાય. વિલાયતી કાપડમાં હિન્દુસ્તાનનું રૂ ધણે ભાગે વાપરવામાં આવતું નથી, એટલે હિન્દના રૂ રૂપી ધનને મોટું નુકશાન થયું. વિલાયતની કૃત્રિમ હરિકાષ આગળ હિન્દી મીત્રો ટકી શકી નહિ. મીઠ ઉલોગ પડી ભાંગ્યો, શેર બજાર ઘુટ્યું, રૂબજાર રંડાયું અને મલુરોની બેકારી અને હડતોગોની અવધિજ આવી ગઈ. એમાંથી ચર્ચા મુલ્કડો, અને આડકતરી રીતે આપણા શહેરની અને આખા દેશની પાવમાડી થઈ. દુનર ઉલોગ વિના કાંઈ પણ દેશ ટકી શકતો નથી. કામ કરવાને તૈયાર હોવા છતાં કામ

સોંસો વરસતી. ગુલામીની જાંજીર તોડવા
હિંદો આજે હામ ભીડી છે. વિનવણીઓને,
પાયાનાઓને, ધારાસભાઓને, રાઉન્ડટેબલ ડા-
ન્સરોને હિંદ આજે હોડે મારે છે, ને
સેવાઓને બિલ્લિન, સ્વાર્થતાગ, અને
નિભર્યાતાનાં તેજસ્વિ છે.

જિન્દગી માનવમેદનીથી ઉભરાતા શહેરો અને
ચાલત ગામડાઓમાંથી છીટીશ સિંહના પથુ-
જાળને સામનો કરવા સ્વેચ્છાથી દલ નિશ્ચયે
હજારો નરનારીઓ સત્યાગ્રહી સેનામાં જોડાઈ
જાય છે. આ સઘાઈ જીવ સંતોષરતી છે. દમ-
નીનીતિઓ અને પથુજાળના દરેક ઉપાયો એમને
દાંધળી દેવામાં ઉપયોગ લેવામાં આવશે. બી-
જાંજીરો એમની નહીં મસ્કરી કરશે. સ્વાર્થ-
સાધુઓ હવે માર્ગે દારવડા પ્રયત્ન કરશે.
ધર્મદોષીઓ એમાં ધમ્મને કુચ્છતો દેખશે.
આવા આવા અનેક પ્રયત્નો તેમના ઉત્સાહ
અને મુરાદને તોડી પાડવામાં કરવામાં આવશે.
પણ સત્યાગ્રહીઓને માટે આજે છેલ્લું સુદ
છે. એમાંથી હવે પાછી પાની છે જ નહિ.
વિનય કે મોત સિવાય એમને માટે બીજું
ભવિષ્ય જ નથી.

બહેનો! હવે તો નીકળો. ગામેગામની
સ્ત્રી કેટલી ઉત્સુકતાથી જાગી ઉઠી છે. શું

શહેરોમાં કે ગામડાઓમાં આજે સભાઓ
સ્ત્રીઓથી ઉભરાય છે. એમના પ્રાણ આજે
ચોતક જેવાં તેમની રેલાં છે. આં લડતનો
મેમ સમજ મોટો આત્મભોગ આપેવા તૈયાર
બન્યા છે. એમની આજે લગણની દંપતી
મથેલી હોઈઓ. ચનગનાટ કરી રહી છે.
સરકાર જેવી સરકાર સાથે ડોસીમાંઓ, અ-
ધોડ કે કન્યાઓએ સામનો કરવા કમર કરી
છે. એમની છાતીમાં દેશ પ્રેમી ભભૂકે છે.
જેલ, ગોળા કે માર હવે એને ડારી શકતાં
નથી. આંટલી હલ સુધી જાગૃત થયેલી બહે-
નોને તમે ભણેલી બહેનો, જમીને સમજાવે
કે સાચો પ્રેમ, સાચી હિંમત, અને સાચી
શક્તિ વિદ્યાપતી કુચ્છાઓને, દેહી દેવામાં છે.
એમને જમીને પાડે ભણાવે. કે હિન્દુસ્તાન
આખાંતી પોંચેમાંતીને છેલ્લે પગથીયે ખેસા-
નાર વિદ્યાપતી બોધેમાં જ છે. એમને જમીને
કેહો કે વિદેશી કાપડનો વેપાર કરનાર પતિ
કે પુત્રની માંમે સત્યાગ્રહ મારે, ખિનજાતી
માંકે રોધણી રોધે, દાર પિનાર સામે પીકડીય
કરે, અને આપણા દુશ્મનોની ભયંકર દમન-
નીતિથી નીંડરી રાષ્ટ્ર પાતેનું કતવ્ય કરે
જન્યે દેશત બે મહિના માટે નીકળી પડે.
દેશત બે મહિના માટે સર્વ ધર્માન્ત પરિ-
ત્યજ્ય રાષ્ટ્રધર્મ સંભાળવે.

ધરમાં નહિ પેસવા દઉં!

ખેડામાં ભર સભામાંથી જીનેજાતી મીઠું ખરીદવા માટે મગનલાલ મોતીલાલ
ગોલાને પકડ્યા એ બોધ મૈત્રિક નહોતો. એટલે કોળેવર તેમની કસોડી કરવા વોરંટ લાઈ
ધરે ગયા. કોળેવરે કહ્યું કે “મારી માગી તો તમને નહિ પ્રકડીએ.” મગનલાલના પત્ની
ધરમાં રોધતાં હતો તે આ સાંભળી બોલ્યાં: “મારી માગી તો તમારી વાત તમે જાણો.
હું તો તમને ધરમાં નહિ પેસવું દઉં. મારી માગી હવે તો હોય આ મારી જાગડીએ.
તમારે બદલે જવા હું તૈયાર છું.” પત્નીએ પ્રેરણા હિંમતથી મગનલાલને જેલ
સ્વીકારી.

સ્ત્રીઓ અને

વહેમ

લેખિકા: ડૉક્ટર કું. કુચુડ મહેતા

નિયાતો ઇતિહાસ સ્ત્રીઓને લીધે બનેલો છે છે. સ્ત્રીને લોકો અજાણા કહે છે. પણ ઇતિહાસ તેને સમજાતા કહે છે. સ્ત્રી એ દુનિયાનું જીવન જાગૃત એક મહાન જોર છે. આપણા દેશની, અત્યારની દુઃખી સ્થિતિ આપણા અનેક ખોટા વહેમોને લીધે છે, પણ તે વહેમોને ખોલવામાં સ્ત્રીઓએ મોટો ફાળો આપ્યો છે. આપણે જો દેશની અને સામાજિક જિંદગીનું ઇતિહાસ જોઈએ તો સ્ત્રીઓએ ખોટા વહેમો દૂર કરીને પુરોષોને સીધે માર્ગે દોરવા પડશે. આજે દેશમાં ન્યારે પુરોષો, બાળકો, બાળિકાઓ, બાળિકાઓ, બાળિકાઓ વિગેરે પહેરી રહ્યા છે ત્યારે સ્ત્રીઓ પર દેશી કાપડનો મોહ મુકી શકતી નથી, પરિણામ એ આવે છે કે ન્યારે ચળવળ સાંત થાય છે કે આપણે હતા ત્યાં આવીને હજારો સ્ત્રીઓ છીએ. આપણા લગ્ન અને એવા બીજા પ્રસંગોએ સ્ત્રીઓ પુરોષોના વિચાર અને કામને એટલો પૂર્ણ હવાલો લઈ લે છે કે તે લોકો બિચારા આટલીયાર જોગતા મન ન દુઃખાવા ખાતર કરીને, કુટીયાને વરસે વરસે પોતા દરે છે. તેજ પ્રમાણે દરેક વખતે,

બળાયા કે ઓરી નીકળે ત્યારે તો દેવી પધારે અને તેનો ઉત્સવ કરવા પડે. અને માતા કોપાયમાન ન થાય તેની ખાસ કાળજી લેવાય અને આમ કરવામાં દુર્ભાગી દર્દી મરે કે આંખ ગુમાવે કે બહેરો થાય કે બીજી કોઈ વિકૃતિ થાય તેની તેમને જરા પણ દરકાર નથી હોતી. એક રોગ આવે અને તેને દેવ કે દેવી તરીકે પૂજવું તે આ જમાનામાં હવે સહન ન થાય શકે એવી વસ્તુ છે અને તે સાથે વહેમ છે એમ સ્ત્રીઓ ગણવા માંડીને તે વહેમોને જડમૂળથી નહી કાઢે તો આપણી અધોગતી હજી કાયમજાર રહેશે.

આજની તારીખે માએ દીકરાને અને પત્નીએ પ્રતિને હસ્તે મોટે જોડાવાએ મોઢા સ્થાના દાખલા આપણા વીરદેશમાં મોજુદ છે હજી વિરાંગનાઓનો આપણા દેશમાં ટોટો નથી પડ્યો પણ હવે એ વખત આવ્યો છે કે ન્યારે આપણે આગસ છોડી દરેક સ્ત્રીએ બહાર પડી, અજાણતા પુરોષોને, વીર નરો બનાવીને, આપણી જોમ અને તેમ જ જાતી જિંદગી સાધવી.

બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો

લેખિકા: સૌ. તારાબાઈ માણેકલાલ પ્રેમચંદ, જે. પી.

બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો પસાર તો થયો; તા. ૧ લી એપ્રિલથી તે અમલમાં મુકવાનું ધારાસભાએ નક્કી કર્યું, ગવર્નર જનરલે બહાલી પણ આપી, પરંતુ જો બાળલગ્ન ખરેખરા અટકાવવા હોય તો આપણે લોકમત કેળવવો જોઈએ. ખરું સંગીન કામ કરવાનું આપણે હજી બાકી છે. જો એક વખત બાળકોને મોટી ઉંમરે પરણાવવાની રીત પડશે તો પછી મુશ્કેલી દૂર થશે. હજાર કે દસ હજાર માણસોમાં, એવા એક યુસ્ત માન્યતાવાળા, શાસ્ત્રને પોતાની રીતે અનુસરીને બાળકોએ કુમળી વયે 'પરણાવવાનું' માનતા હશે; પરંતુ ખરી રીતે તો સમાજનો મોટો ભાગ રીતને એટલો બધો આધીન થવાને ટેવાયલો છે, કે તેમને પ્રથા પડી હોય તેના કરતાં જુદી રીતે વર્તવાનું અશક્ય લાગે છે. ગામડાંઓમાં કે શહેરનાં સમજી માણસોને, તેમની કુમળી વયની બાળકી, કે જે શાળામાં લખવા અને મેદાનમાં રમવા યોગ્ય હોય તેને, આપણે પંરણાવતાં જોઈએ છીએ, ત્યારે આપણને દુઃખ થાય છે. તેમને પુછીએ ત્યારે કહે છે કે, "મારી તો ઘણી ઇચ્છા છે પરંતુ સમાજ સામે થવાની મારામાં હિંમત નથી." આવી રીતે પ્રથાને બોગ આપાય છે. દરેક

માઆપને પોતાના બાળકો વ્હાલાં હોય છે. બાળલગ્નને લીધે મરણપ્રમાણ વધારે હોય છે; આપણું બાળક એક વખત નાની ઉંમરમાં કચડાઈ ગયું તો પછી ટટાર થઈ શકતું નથી તે બધો ખ્યાલ તો હોય છે, એટલે 'લેડિનાં' મન તો કેળવાયલાં જ છે પરંતુ જે હિંમત નથી તે આ કાયદો આપી રહે છે. કારણ કે તેમને એકલાને સમાજથી જુદા પડવાનું રહેતું નથી.

બાળલગ્નનાં માઠાં પરિણામ અત્યારે વધારે કેમ દેખાય છે ? આજથી વીસ વર્ષ પહેલાં બાળાઓ બાર, તેર અથવા તો ચૌદ વર્ષની. ઉંમરે પરણવાની વિધીમાંથી પસાર થતી હતી તો પણ પરીણીત જીંદગી ગુનસ્તી ન હતી. તેને માઆપ સાસરે મોકલતા નહોતાં, અને સાસરોમાં સમજતાં હતા કે તેમની પુત્રવધુ હજી પરીણીત જીંદગી ગુનસ્તી રવાને મોગ્ય નથી. કદાચ છ કે આઠ મહિને એ ચાર મહિના રહે તો પણ તે એક મહેમાન તરફે કાંઈ પણ જવાબદારી વગર રહે. અત્યારે આપણી સંયુક્ત કુટુંબની ભાવના ઓછી થઈ છે; દુનિઆમાં જ્યાં આવવાનાં સાધનો ઘણાં ત્વરાથી કામ કરે છે એટલે આપણે એક નાના સમૂહમાં રહેતા હતા તે ઓછું થયું છે અને જુદા જુદા ગામોમાં

પોતાની શક્તિ હોય તે પ્રમાણે કામ કરીને સંસાર નિભાવવો પડે છે એટલે સ્ત્રીને ઉમરમાં મોટી હોય કે નાની હોય તો પણ હવે તો મોટે ભાગે પરણતાની સાથે તેને તેના પતિ વાસ્તે ધર માંડીને સંસારનો બોલો ઉઠાવવો પડે છે. એટલે જો તેની શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિ પુરી વિકાસ પામેલી ન હોય તો તેને સહન કરવું પડે છે, અને પરિણામ માંદગી, દુઃખ અને ઘણી વખત મૃત્યુમાં આવે છે. ખરી રીતે તો પુરુષ અને સ્ત્રી ન્યાં સુધી માતા અને પિતાની ફરજ વાસ્તે માનસિક, શારીરિક અને આર્થિક શક્તિવાળા ન થાય ત્યાં સુધી તેમને લગ્ન કરવાનો અધિકાર નથી. જો આપણે વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યને સિદ્ધાંત તરીકે સ્વીકારીએ તો ન્યાં સુધી સ્ત્રી કે પુરુષ પુરાં સમજદાર એટલે વીશ અને પચીસ વર્ષનાં ન થાય ત્યાં સુધી પોતાની જાંદગી કેવી રીતે ગુનરવી છે તે વિચારપૂર્વક નક્કી ન કરી શકે, તો પછી તેમના બાર કે સોળ વર્ષની ઉંમરે આપણે કેવી રીતે લગ્ન કરી શકીએ ? કોઈ સ્ત્રી કે પુરુષને દેશસેવામાં જાંદગી અર્પણ કરવી હોય, કોઇને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ પાછળ, કોઇને સાહિત્ય તો કોઇને સંશોધન પાછળ જાંદગી આપવી હોય, પરંતુ આપણે તો તેમને તેમની શક્તિઓ ખીલવવાની તક આપ્યા વગરજ બધાંને જાણે જાંદગીનું ખોય એક લગ્નજ કેમ હોય તેમ નક્કી કરીએ છીએ. શું હિન્દુસ્થાન જેવા દેશમાં તેવીશ કરોડની વસ્તીમાં મહાત્મા આંધીજી, ડૉ. ટાગોર, સર જમદીશ બોઝ અને સ્ત્રીકવિ મીરીસ સરોજની નામદુ અને જયજીનહેન પીટીટ જેવાં આત્મભોગ આપનારી શક્તિવાળા પુરુષો અને સ્ત્રીઓ નહીં હોય ? કેટલીએ અણુવીકસી કળા કરમાઈ ગઈ છે તેની આપણને ક્યાં ખબર છે ? બાળલગ્નથી દેશને

અનોંવિશાળ દષ્ટિએ જેતાં સમસ્ત હુનિઆતે કેટલું નુકસાન થાય છે તેનું માપ આપણે કાઢ્યું જ નથી. કેટલીએ માતાઓ પોતાની જીવાન બાળાઓને ભરણપાવકયામાં ગુમાવેછે. કેટલાંએ નાના કુમળાં બાળકાં માતાનો સંભાળ વગર દુઃખી થઈને મરી જાય છે અને જીવે છે તો જીવતાં કરતાં મરેલા હોય તો વધારે સુખ માને તેનો જો પંડિત માર્લબોયાજી અને મી. આચાર્ય વિચાર કરે તો બાળલગ્નને આટલો મજબુત ટેકો નજ આપે. મીડુનહેન પીટીટ અત્યારે આટલું સુંદર કામ કરી રહ્યાં છે તે જો તેમના માતા પિતાએ તેમને તેમની જાંદગીનું ક્ષેત્ર નક્કી કરવાની તક ન આપી હોત તો ન જ કરી શકતે.

છેલ્લાંએ વર્ષ થયાં મુબમમાં (ન્યુવેનાઇલ કોટ) સગીર બાળકોની જીદી અદાલત સ્થપાઈ છે તેમાં કામ કરતાં આપણને દેખાય છે કે મોટો ભાગ બાળકો નિરાશ્રિત હોય છે માટે અથવા તો બીજા માગવા માટે કોર્ટમાં લવાય છે. આ બધું બતાવે છે કે માબાપો તેમના બાળકોની સંભાળ ગરીબાઇને લીધે લઈ શકતાં નથી. ગરીબાઇને કારણે પણ બાળલગ્ન અટકાવવાં જ જોઈએ. માબાપ પોતાનું અને પોતાના બાળકોનું ભરણપોષણ ઘણી મુશ્કેલીથી કરતાં હોય તોપણ તેમનો દીકરો કે દીકરી અમુક ઉમરના થાય એટલે સમાજને અનુસરીને પરણાવી જ દે છે. તેનું પરિણામ વધારે ગરીબાઈ અને માબાપ, દીકરો, વડુ અને (વર્ષ એ વર્ષમાં પૌત્ર થાય એટલે તેને) પુરતો સાત્વિક ખોરાક મળી ન શકે, એટલે જીવે ખરાં, પરંતુ જાંદગી આનંદ કેપે ન લાગતાં એક દસરડો થાય અને નિર્બળ, દુઃખી જાંદગી મહામહેનતે ટકાવે છે. જેવટે સાધારણ માંદગીનો, પણ ઘણો સહન કરી શકતાં નથી અને નાની વયમાં જાંદગી દુઃખમાં અને ચિંતામાં પુરી કરે છે.

હિન્દુ સમાજમાં દીકરી જન્મતાં માળાપને અને સત્રાં બહાલ્યોને નિરાશા ઉત્પન્ન થાય છે તો શું માતાને તેની પુત્રી ઉપર પ્રેમ ઓછો હશે ? તેવો અન્યાય માતા જેવી પવિત્ર વ્યક્તિને કરવાને તો હિંમત ન જ કરાય પણ આપણી રૂઢી પ્રમાણે આપણી પુત્રીને આપણે એટલી પરતંત્ર દશામાં, અપંગ જેવી હાલતમાં રાખીએ છીએ કે તે પુત્રની માફક પોતાનું ભવિષ્ય ધડવાને લાયક થતી નથી, આપણે થવાં દેતાં નથી. માળાપ તો તેને અમુક ઉંમર પછી રૂઢી અને શાસ્ત્ર અનુસાર રાખે નહીં તો પછી તેને જેને સોંપીએ તે માણસ સારો હોય કે ન હોય તો પુત્રી દુઃખી થશે તે વિચારથી પુત્રી જન્મતાં નિરાશા થાય છે. જેમ પુત્ર પોતાની છંદગી

પોતાની શક્તિ અને આવડત પ્રમાણે નક્કી કરે શકે છે, તેમ પુત્રી કરે અને, કરી શકે, તો પુત્રજન્મ કે પુત્રીજન્મનો નફાવત નીકળી ગયો, જે આપણે આગલબની પ્રથા બંધ કરવાને શક્તિમાન થઈએ તો આપણી ઘણી-મુશ્કેલીઓ દૂર થાય; સતત ખંત અને મહેનત હોય તો આ ચીજ મુશ્કેલ તો નથી જ.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળે આગલબની પ્રતિબંધ કાયદાનું પ્રચારકામ હાથમાં ધીધું છે; હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ જે કામ ફાયાં ધરે છે તે પૂરા ખંતથી પુરું કરે છે એટલે, તેમને આ કામમાં પણ જરૂર સફળતા મળશે જ. સમાજ તેમને બધી રીતે મદદ કરશે એવી આશા રાખીએ.

મદ્ય નિષેધ અને સ્ત્રીઓ

[સહાત્મા ગાંધીજી]

દારૂનિષેધના કામમાં પણ મીઠુઅહેનતી માફક દરેક કુમારિકા નીકળી પડે તો આ ઓરપાડને તો 'સૂકું' કરી નાંખે. દારૂડિયા પાસે પુરો જશે, તો ગાળા દેશે, પણ કુમારિકા પેલા માણસ પાસે ચાલી ગય અને કહે કે તમે શું દારૂ પીઓ છો ? આ તે શું કરો છો ? દારૂ પીધા પછી તમે મા ને દીકરી વચ્ચેનો ભેદ ભૂલી જાઓ એ તમને શોભે ? આવા પ્રેમથી નીતરતા ચબ્દો સાંભળીને જ અમે તેવો દારૂડિયો હશે તેનું માથું નમી જશે, અને લલો હશે તો રડી-પડશે ને રામનું નામ લઈ દારૂ છોડવાની પ્રતિજ્ઞા લેશે, પણ હિન્દુસ્તાનની સ્ત્રીઓમાં એ જોશ, હિંમત, પરાપકાર, ક્યાં છે ? પણ એ હિંમત હું આપી શકું એમ છું. તમે ધર્મશ્રવણું નામ લઈને સરેરાશ ચાલ્યાં જાઓ, ત્યાં તમારા તરફ કુદૃષ્ટિ કરનાર કાણ છે ? મનમાં વિશ્વાસ રાખો કે પવિત્રતા એજ દાવ છે.

(સ્વરાજગીતામાંથી)

સજનીના શૃંગાર

(સંખ્યા: સૌ. દીપકમા દેસાઈ, વડોદરા)

રામ— શીલા મેર યદે છે શીલી નવિરમાં ।

સજની સોહાગિની સજસો શૃંગાર આ !

સજસો શૃંગાર આ, દીપસો સંસારમાં— સજની૦

સ્વજડિત ખંદી સોહે મુજનતા;

સ્વધર્મ અંદક લાલ, રાજ, સજની૦

સતચરિત્ર શ્રવણતણાં કુંવલ શાં જગમગે;

વાળી નીતિની વખણાય, રાજ, સજની૦

અજન રાન તણુ આંખે સફાઈથી;

લગતની સાડી સળાય, રાજ, સજની૦

સ્મિત વહન મુધાકર સરિખું;

પ્રકટે શા શીલના પ્રકાશ, રાજ, સજની૦

ખીતમ ગ્રેમનો હાર હીરાનો,

જુલી રહે કંઠમાંલ, રાજ, સજની૦

સમતા સહગુણના દીપે બાબુમંધ;

સુદી સૌભાગ્યની સોહાય, રાજ, સજની૦

કંકણ ફડાંવાન દીનતાનાં દીપે;

વોદી વિવેકની પેરાય, રાજ, સજની૦

પરમાર્થ પુણ્યના તુપર સજને;

કરે કીર્તિના જંકાર, રાજ, સજની૦

કુલદીપક સખિ ! આપા શૃંગારથી;

જળકી રહે વિશ્વમાંલ, રાજ, સજની૦

સ્ત્રી શું ન કરી શકે ?

(લેખિકા: સૌ. અંગાબેન પટેલ)

સંસારમાં આજે ભારે ઉલ્કાપાત થઇ રહ્યો છે, ન્યાં બેશો ત્યાં ક્રાન્તિની પ્રચંડ ત્રાસાઓ દેહીપ્રમાન થઇ રહી છે. કચરાને નિસ્તેજ બનેલાં તત્ત્વો પુનઃ નવજીવન ધારણ કરીને સતેજ થતાં જાય છે. દંભ અને પાખંડના પડદા ચીરાતા જાય છે સત્ય અને ન્યાય માટે મનુષ્યોની તૃણા પ્રજલ રાતી જાય છે. એવા મંથનકાળમાં સ્ત્રીગતિ રીતે શું કરી શકે તેના કરતાં સ્ત્રી શું ન કરી શકે એજ વિચારવું રહ્યું.

ઘણાં વર્ષ-અરે હજારો વર્ષ મુઢી સ્ત્રી, નીતિને અખળા ત્રામથી ઓળખાવી, મનુ મહારાજે સ્ત્રીને સ્વતંત્ર નહિ રહેવાની અને પુરુષોએ તેણીને સ્વતંત્ર નહિ રાખવાની પ્રલાપ આપી દીધી છે અને મનુના બીજા ગ્રંથકાને કુંડી મારનાર તેમના અનુયાયીઓએ એ આચારને શિર સાટે પાળી છે. મનુએ મીએ જે કાયદો લખ્યો છે, તેમાં ફરમાવ્યું કે કે સ્ત્રીને એવશ નીચડી નીતિને તિલાંજલી આપનારે એક સ્ત્રીની લોકપ્રતિમા કરી તેને તપાવી તેનું આર્ચીગન કરી મૃત્યુ પામવું ! આ આચારનું પાલન કેટલા પુરુષોએ કયું ? સંસારના ઇતિહાસમાં એક પણ દાખલો કોઇ મતાવશે ? પુરુષોના અત્યાચારથી પતિત થએલી કેટલી બહેનોનો સમાજ સત્કાર કયો ? શું મનુની આજ્ઞા આ રીતે પળાવી હશે ?

પરંતુ હવે તે યુગ બદલાતો જાય છે. અત્યારે સ્ત્રી પોતાને અખળા કહેવાવા ઇચ્છતી નથી. હાલ ઘણી ઘોડી સ્ત્રીઓ, બાળપણમાં પિતા, યુવાવસ્થામાં પતિ અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્ર પાસે રક્ષણ કરાવવાની ઇચ્છા રાખતી હશે. આ ક્રાંતિના યુગમાં દરેક સ્ત્રી પોતાની સ્થિતિ થોડે કે ઘણે અંશે સમજાવતી થઇ છે.

પરંતુ તેના કરતાં પણ અમત્યની બાબત તપાસીએ તો ન્યાં જાય છે, ન્યાં સાક્ષ છે, સાં પણ સ્ત્રીઓ યાદોમ જુકાવે છે. રશીઆની છુપી પોલીસમાં કેટલીએ સ્ત્રીઓએ કામ કયું હતું. જર્મનીને પરણીને પણ કેટલીએ બાઇઓએ પોતાના દેશ માટે કામ કરેલું છે. છેલ્લા મહાયુદ્ધમાં જર્મની અને ઇંગ્લાંડનું સમપણ સ્ત્રીગતિનું હોવા છતાં દેશ પહેલો અને સગપણ પછી એ નિયમ રાજકુળમાં જન્મેલી એ રાજરાણીઓએ સાંખેલો તે કાનાથી અજણ્યું છે ?

જાપાન અને કોરીઆનો ઇતિહાસ જોઇએ તો જણાય છે કે કોરીઆની સ્ત્રીઓ છૂટાપણ માટે દેશની સ્વતંત્રતા માટે કેટલા ભોગ આપી રહી છે ! ચીનમાં પણ શું છે ? સુનયાત્સેનની સ્ત્રી પોતે દેશને માટે મરવા તૈયાર થઇ છે.

ઘણા દિવસોથી પરાધીન રહેવા ટેવાયેલી હિન્દી બેનો પણ હવે આગળ વધે છે. ધીમે

પીમે આશાનાં અંકુરો કુટતાં જાય છે. છવ-
નમાં ઉત્સુકતા ઉત્પન્ન થતી જાય છે. પોતે
કંઈક ગુમાવ્યું છે એમ મનાવું જાય છે
અને ગુમાવેલું શોધવા જાનવીપક મળવાવાય
છે. ઘણુંએ સહન કર્યું પછી આજે દ્રૌપ-
દીના ભારતંવર્ષની ખાળાઓ છુદ્ધિયુક્ત પ્રશ્ન
પૂછે છે કે શું અમે અનાથ છીએ ? અમારો
હજી ક્યાંય પણ નથી ? પતિની, પુત્રની કે
પિતાની સંપત્તિમાં અમારો હજી નથી તો
તમારો સાથ અમારે શા કામનો ? યજ્ઞમાં
અમને અર્ધોગતા તરીકે ડાબે પડ્યો બેસાડી
આજ મુઘી અમારી સાથે જે છેતરપંડી
ચલાવી છે તે હવે વધારે વખત ચાલવી
મુશ્કેલ છે. આ બધામાં શિક્ષિત બેનોએ
મોટો ફાળો આપવો જોઈએ. આજે હામ
હામ પોતાની પ્રતિષ્ઠા માટે યજ્ઞ મંડાયા છે.
અંત્યજ, બ્રાહ્મણ, મજુર, મુડી, સત્તા અને
સામ્યવાદના રૂપમાં એકજ વસ્તુ અનેક રૂપમાં
પ્રકાશી રહી છે અને આવા યજ્ઞમાં આખા-
જૂદ પોતાનો ફાળો યથાશક્તિ આપી રહ્યાં છે.
તેવાં સમયમાં શ્રીજાતિ તરફથી પણ થોડું
કાર્ય નથી થતું. મજુર વર્ગમાં શ્રીઓ હડ-
તાલ વગેરેમાં પતિની સાથે રહીને કામ કરે
છે. કદાચ તે જ્ઞાનપૂર્વક નહિ હોય. કોઈ
બીકથી ત્રાસીને અથવા ઘરમાં ખાવાની આ-
પદા ભોગવીને હડતાલમાં જોગણ હોય. પરંતુ
જ્ઞાનપૂર્વક જોડાયેલી, ફળવાચલી અને અક્ષર-
જ્ઞાન લીધેલી બેનો પણ પોતાનો ફાળો યથા-
શક્તિ આપી રહેલી છે. તેઓ સ્વતંત્રતાથી
પોતાના વિચાર અને શક્તિને આધારે આજે
વર્તમાનમાં આજ્ઞતા મહાન ધર્મયુદ્ધમાં જોડા-
એલી છે. બધી બેનો કંઈ પતિ, પુત્ર કે
પિતાના રક્ષણ નીચે બંદાર પડી નથી. વ્યક્તિ
સ્વાતંત્ર્ય શ્રીઓમાં પણ છે. તેની ખાત્રી તો
આવી બેનોના પ્રસંગમાં આવનાર રહેજે
કરી શકે.

હવે શ્રીઓ અજાણનો ઇતિહાસ પારણ
કરી છવવા કરતાં મરવાનું વધારે પસંદ કરશે.
શ્રી શું નથી કરી શકતી ? શ્રીઓને દરેક
કામમાં પારંગત થતાં પુરોગતા કરતાં થોડી
મહેનત અને થોડો સમય લાગે છે. કેટલાક
દેશમાં શ્રીઓ ઓરીસ, તાર, ટેલીફોન, વિમાન
અને મોટરના કારખાનામાં કામ કરી શકે છે.
વળી પોલીસ, ગ્રામ્યર, ન્યાયાધીશ અને ગવ-
ર્નર સુધી તેમજ રાણી થઈને શાસન કરવા
લાયક શ્રી હતી, છે અને થશે. એટલું જ
નહિ પણ જગતમાં જેટલા મહાપુરો થઈ
ગયા, થાય છે અને થશે તેમનું પાલનપોષણ
કરનાર અને તેમનું ચારિત્ર્ય ઘડનાર શ્રી જ
છે. અક્ષરજ્ઞાન આપવામાં શ્રીઓ જ વહેલી
ફાવે છે ઉદ્યોગમાં પણ શ્રીઓ જ અપગતાથી
વધુ અને સારું કામ કરે છે. દીવાલખી, ભરત,
ગુંથણ, વણાટ, કાંતવું, પીંજવું, પીસવું,
ખેતર અને સડક ઉપર મજુરી કરવી એ
બધાં કામ શ્રીઓ જેટલી ખંત અને ધીરજથી
કરે છે, ભાગ્યેજ પુરોગતા તેમ કરી શકે છે.
નાનાં બાળકનું રક્ષણ કરવાનું કાર્ય પુરૂષને
બદલે શ્રીને સોંપવામાં કુદરતે અદ્ભૂત ડહાપણ
‘વાપર્યું’ છે. શૂદ્રસ્થાત્રમને ‘દીપાંવેશ’ અને
પુરોગતા દરેક કામમાં સક્રિય મદદ કરવી,
તેમજ સંકટ સમયે ધીરજ રાખીને તેમને
આશ્વાસન આપવું વગેરે શુભો અને આગત
જો શ્રીઓમાં ન હોત તો આ જ ડાલામાં
અપતા સખળ પુરોગતા શું થાત ?

આટલાટલી લાપકાત અને શક્તિવાળી
શ્રીઓને સંપત્તિસાચવવા નામત્તક ગળીવારસા
હજીમાંથી બાતલ રાખી છે, એ શું જોવો
તેવો પક્ષપાત છે ? નાનોસનો અન્યાય છે ?
દાસમાં આ આજતનો પ્રશ્ન રા જયકરે વારસા
દહતું અને વિજ્ઞાતીય અન્યતું બીસ વડી
ધારાસભામાં સારાથી ચર્ચાય છે અને શ્રીઓ
પણ દેશના ચારે ખુણેથી પોતપોતાની સં-

સ્થાઓ દ્વારા આ વાતને ટેકા આપી રહી છે. પરંતુ બધા કરતાં વધુ અસરકારક તો એ છે કે દરેક સ્ત્રી પોતાના હક્ક સમજતી થાય અને તેવી વાતનો પ્રચાર કરવા માટે કેળવાયેલી બેનો પરિણો ભરે તે ઉપરાંત બનતા સુધી ક્ષણોપક્ષણે પ્રચાર કરે, હરવા ફરવાની જગાઓમાં સ્ત્રીઓ એક બીજાના સંસર્ગમાં આવે, ત્યાં સાદાપ્રથી અને પ્રેમથી તેમની સાથે મળી જઈ ખૂબ ચર્ચા કરે, તો ઘણી બેનોને પરાક્ષ રીતે ઘણું જાણવાનું મળે અને ધીમે ધીમે જે વસ્તુ અત્યારે ધારાસભાની મદદથી સરકાર મારફતે કરાવવા ઇચ્છીએ છીએ તે આપોઆપ પાર પડે.

શ્રીયુત શારદાનું બીજ અને શ્રીયુત જમકરનું બીજ એ બંને જુદી રીતે આવે છે છતાં બંનેનો હેતુ સ્ત્રીમતિના કલ્યાણ માટેનો છે. અને તે માટે સ્ત્રીઓએ પોતાથી

બનતો ટેકા દરેક રીતે આપવો જોઈએ. છોકરી અને છોકરી બંને પ્રેમને ત્યાંથી આવેલાં છે. તો તેમના હક્ક સમાન કેમ ન હોઈ શકે ? સ્ત્રીઓની અત્યંત અવસ્થાનો લાભ ખૂબ લેવાયો છે અને તેના પરિણામે જ હિંદુસ્તાન દેશ જે જગદગુરુ ગણાતો હતો તે પરાધીન અને ગુલામ બન્યો છે એમ કહીએ તો તેમાં અતિશયોક્તિ જેવું લગીરે નથી.

દેશમાંથી લકમી ગઈ, ચિકત ગઈ, સાહસ ગયું અને ગુલામી આવી. સ્ત્રીઓની અવગણના કરી તેમને અજ્ઞાન રાખવામાં પુરોષોએ શું શું નથી ગુમાવ્યું ? હલુપણુ “ સ્ત્રી શું ન કરી શકે ? ” એ વાતનો વિચાર પુરોષો ગંભીરતાપૂર્વક કરેશે અને ખરો સત્તા પકડશે તો આવતી કાલે ધનારા સુધીનો ઉદય આજે થયા વગર રહેશે નહિ.

નિર્દય પુરોષ પ્રત્યે

[મહાત્મા ગાંધીજી]

પ્રાઇમસ સ્ટવથી રોજ ગુજરાતી બહેનો મર્યાદા કરે છે તેની નિર્દય ગુજરાતી કંઈ ચિંતા કરતા નેવામાં નથી આવતા. હમણાં જ એ બહેનો મરી ગયાના ખજાર મળ્યા છે. આ યાત્રામાં મેં જતે પણ તેમાં રહેલા ભયનો અનુભવ કર્યો. મારી સાથે રહેલા અનુભવી ને કુશળ સાથી પણ એ વખતે મોંઝા બન્યા. આ ઉપરથી મેં પ્રાઇમસ વાપરવાની બંધી જ કરી. સ્ત્રીઓને પ્રાઇમસ વાપરતાં ન આવડે, તેને વાપરવામાં આવડતની જરૂર છે જ. વળી આપણી સ્ત્રીઓ એ ચૂલાને ટેવડ પર નહિ રાખી શકે. એટલે પુરોષોનો ધર્મ છે કે તેમણે આ ચૂલાનો બહિષ્કાર કરવો. તેમ નથી કરતા ત્યાં લગી પ્રાઇમસથી બળતી છોકરી કે મોટી સ્ત્રીના મૃત્યુનું પાપ પુરુષને માથે છે. લીધેલા પ્રાઇમસ પણ ફેંટી દેવા જોઈએ. પ્રાઇમસથી ઘણો વખત બચે છે એ વાત મિથ્યા છે. તે બગડે છે ત્યારે તેની કેટલી સંભાળ રાખવી પડે છે એ હિસાબ કરવા યોગ્ય છે.

(નવજીવન)

હિંદી સ્ત્રીઓ અને સ્વરાજ સંગ્રામ

લેખિકા: કુમારી ખતુબેન લોટવાળા.

દેશમાં સ્વતંત્રતાની લડત પુર જોસમાં ચાલી રહી છે અને સરકારની દમનનીતિનો દોર પણ કાળો કેર વર્તાવી રહ્યો છે. તેવે વખતે સ્ત્રીઓની ફરજ, ઘરમાં, જોસી રહીને અંગર લાપણો સાંભળી ખેસી, રહેવામાં પુરી થતી નથી પણ રાષ્ટ્રીય લડતમાં પોતાનો હિસ્સો આપવામાં જ તેમનું કર્તવ્ય સમાવેલું છે. દેશના આપા મહાન યુદ્ધમાં સ્વયંસેવકો ઉપર થતા હુમ્માટ જ અને, દેશના બીર રુતોને બીરકતાર, કરવાના જવાબમાં જો દેશનું અરધું અંગ લડતમાં ન હોય તો હિંદની સ્ત્રીઓમાં સ્વદેશાભિમાનની, ઉણપ છે એવો આક્ષેપ બીજા દેશની સ્ત્રીઓ જરૂર આપણા પર મુકે. દેશને ખાતર જેલમાં જવા તો શું પણ મરતાને પણ તૈયાર છીએ એવી લાવના દરેક સ્ત્રીએ રાખવી જોઈએ. રાંજોગ-પચાત કેટલીક સ્ત્રીઓ જેલમાં ન જઈ શકે એ બનવા જોગ છે પણ એ લાવના પોથી દોષ તો વખત આવે એ પગલું લેતાં કોણ ન થાય. ત્યારે ઇવન મરણની લડત શરૂ થઈ સુધી દોષ ત્યારે જેલમાં જવું એ એકલા મરણનું કામ છે એમ કાંઈ પણ સ્વમાની સ્ત્રી બોલી કે નિચારી પણ શકે ખરી ! આપણે મરણા હકો માંગ્યા છે અને તે મેળવવાનો વખત આવે ત્યારે ખરી કેમ જવાય ? મરણા દરેક બોળવાની વાચકાત

પુરવાર કરવા માટે પુરો જોડાઈ આત્મ-ભોગ આપવાને તૈયાર થવું જોઈએ. છેલ્લી લડાઈ વખતે પુરોનું કામ ઉપાડી લઈ યુરોપની સ્ત્રીઓએ પોતાના હકો સંપાદન કર્યા હતા તેમ હિંદી સ્ત્રીઓએ એક કાંકરે બે પક્ષી મારવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દેશની સ્વતંત્રતા આગળ જાતિની સ્વતંત્રતાનો સવાલ તુરંત લાગશે પણ દેશની આગાદી મેળવતાં જો જાતિની સ્વતંત્રતા મેળવવાની તક મળે તો શા માટે તેનો લાભ ન લેવો. આ કારણને લઈને સ્ત્રીઓએ એવડા જોમથી કામ કરવું જોઈએ.

જો સ્ત્રીઓ જેલમાં ન જઈ શકે તેમને માટે ગાંધીજીએ બે સુચના કરી છે. એક તો સ્વદેશીનો પ્રચાર અને બીજો દારૂનીપેદ. બીજી સુચનાનો અમલ પ્રચાર દારૂ કરવા સિવાય કોઈમાં કંઈક અંશે મુશ્કેલ છે. પણ પહેલી સુચના સ્ત્રીઓ ધણી રહેલાઈથી અમલમાં મુકી શકે. પરદેશી કાપડો અદિ-કાદ એ મરકારને મહાત કરવાનું એક અનિ ઉત્તમ કથીઆર છે. અંગ્રીજોને મતાનો મોદ એટલો નથી જોડો મોદ તેમને દિંદને સુચવાનો છે. ધંગણાંડની જોડાઈકાલી કેટલેક અંશે દિંદને આખારી છે. પરદેશી કાપડ લેવું અમલ કરીએ એટલે તેમની નાંદગી ખાલી

યતી જન્ય એ ઇંગલન્ડ દ્વારા પણ હિસાબે સહન કરી શકે નહિ. સ્વદેશીના પ્રચારથી આપણા ઉદ્યોગને ઉત્તેજન મળશે, દેશમાં એટલા પૈસા બચશે અને કચોડો રૂપિયા અંગ્રેજોને મળતા અટકશે એટલે મનિસ્ટરમાં બજાબળાટ શરૂ થશે અને ત્યાંના વેપારીઓ સરકાર ઉપર દયાથી લાવશે જેથી સરકારને નમતું આપ્યા વગર છુટકો નથી. શાહી પસંદગી એજ સરકારના હાંમલ ગગડવાનો પુરાવો છે. બ્રિટીશ માલના બહિષ્કારની અસર અત્યારથી જ બ્રિટન પર થવા લાગી છે. કપડાનો મોડ પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓને વધારે છે એ વાત નિર્નિવાદ છે એટલે બહેનો મન પર લેતો સ્વરાજની ઉપા બહેલી ઉગે એમાં કંઈ શક નથી. જો કે સ્ત્રીઓમાં જગૃતિ ઘણી આવી છે અને એ જગૃતિનું માન મહાત્માજીને ઘટે છે પણ મોટે ભાગે બહેનો જેકમાં જવાને તૈયાર નથી તેમ જેલમાં જવા ઇચ્છા રખનાર બહેન પ્રતિકુલ સંજોગોને અંગે તેમ કરી શકતી નથી. આ બહેનો પોતે સદંતર પરદેશી કાપડો બહિષ્કાર કરી ઘેર ઘેર સ્વદેશીનો પેગામ પહોંચાડવાને કટિબદ્ધ થઈ જાય એ પણ દેશસેવા છે. જ્યાં સુધી લડત ચાલે છે ત્યાં સુધીજ માત્ર પરદેશી કાપડો મોડ તજવો એવો નિર્ણય કરવામાં કંઈ અર્થ નથી પણ જ્યાં સુધી દેશને પૂર્ણ સ્વતંત્રતા ન મળે ત્યાં સુધી એક પાઠનું પણ પરદેશી કાપડ નહિ ખરીદીએ એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ. જ્યાં સુધી બહેનોને સ્વદેશીની લગની નહિ લાગે ત્યાં સુધી તેમણે કરેલા કાર્યની કીમત નહિ અંકાય, કારણ કે લડાઈમાં જીતારને તેની ધુન લાગવી જોઈએ. દેશમાં ઘવાનળ સળગી ઉઠ્યો છે; દેશનેતાઓ જેકમાં સબંધ છે તેવે વખતે નોકરશાહીના પાપા દયમયાની મુકવાને બદલે તેની સાથે

સહકાર ટકાવી રાખવામાં કોઈ પણ રીતે કારણભૂત થવું એ દેશપ્રોહ છે. હમરો બહેનોએ કાયદાનો ભંગ કરી સરકારને બતાવી આપ્યું છે કે કાયદામાં સપડાવાની બીક હવે બહેનોએ બાબુએ મુકી છે. સરકાર પ્રત્યેના અસંતોષને અંગે બહેનોની અત્યાર સુધી છુપાઈ રહેલી શક્તિ પણ સતેજ થઈ છે એ સરકાર સારી રીતે સમજે છે. ખોટા ડોળ કરનાર સરકાર બહેનોપર હાથ છાંજવાળ્યો નો ઉગામે ત્યારે સ્ત્રીઓ કેમ શાંત બેસી રહી શકે ?

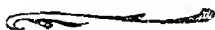
જે સ્ત્રીઓ ઘરમાંથી બહાર નીકળતી ન હતી, જે સ્ત્રીઓની જ મીટીંગમાં આવતા અચકાતી હતી તેજ સ્ત્રીઓ હજારોની સંખ્યામાં કોઈ પણ પુરૂષની મદદ વગર મીટીંગમાં આવે અને પોલીસના હુમલાની બીક રાખ્યા વગર સરખસોમાં મોખરે ચાલે એ સ્ત્રીઓના પરિવર્તનની અચુક નીશાની છે. જે બહેનોને સુધરતાં સૈકાં જોઈએ તે બહેનોમાં સંદંતર પરિવર્તન થવાનું કારણ મહાત્માજીની આ અગવળને આભારી છે. સ્ત્રીઓ હવે પોતાની ફરજ અદા ત્યારેજ કરશે કે જ્યારે પોતાની લાગવગથી તેઓ પુરૂષો પાસે દરેક પરદેશી વસ્તુનો ત્યાગ કરાવી શકશે. પુરૂષ પરદેશી ચીજોનો ગુલામ છે તે દેશનો દુસ્ત્રમ છે એટલુંજ નહિ પણ ધરતીપર ભાર સમાન છે, એ તેમને હમેશા સંભળાવ્યા કરવું જોઈએ. દુઃખદ વાત એ છે કે કેટલેક ઠેકણે સ્ત્રીઓ આપું કહેવાને બદલે સ્વયં-મેવીકાઓ કે જે તેમની પાસે પ્રતીમા લેવા આવવાને માટે જાય છે તેમને એવો જવાબ આપે છે કે અમારા પુરૂષોને પુછ્યા સિવાય પતિના અમારાથી લઈ શકાય નહિ. પુરૂષોને ગ્રેરણા રૂપ થવાને બદલે આ બહેનો ગુલામીનાં સ્વપ્નાં સેવે છે. જે તેમનામાં પુરૂષોથી સ્વતંત્ર થવાની શક્તિ નથી તો દેશને સ્વતંત્ર

કેમ કરી શકશે ? સ્વદેશીના શપથ ન લેનાર પુરોની સાથે અસહકાર કરવાને બદલે પુરોની મરજી પ્રમાણે ચાલવું એ સ્ત્રીઓ માટે શરમાવા જેવું છે.

વિદેશી કપડાના બહીષ્કારથી જ આપણે સંતોષ માનવાનો નથી પણ દેશમાં જે ચીજો બનતી હોય તેજ વાપરવાની કાળજી રાખવી જોઈએ. જે ચીજો ન બને અને જેના વગર નજ ચાલી શકે એમ હોય તોજ બીજા દેશો કે જે હિંદ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવતા હોય તેવાઓની જ ચીજો લેવી. ઘરમાં દરેક વસ્તુ સ્ત્રી લાવે છે એટલે જો બધું દેશી ખરીદવાનો જ નિર્ણય હોય તો સ્ત્રી આ સંજોગોમાં દેશને ઘણી ઉપયોગી ધન પડે એમાં મંદેહ નથી. આપણો દેશ તો પરતંત્ર છે પણ ટર્કી અને ઇટલી જેવા સ્વતંત્ર દેશોમાં પણ સ્વદેશી ચીજો જ વપરાય છે. આ દેશોના દાખલાતું અતુકરણ આપણે કરવું જોઈએ.

આપણાં જેવી નિરાશ પ્રજાતું એ અમુક સાધન છે.

મુંબઈમાં જે બધી ચાલીઓ છે તેની બહેનોએ બેગા મળીને સ્વદેશીની પ્રતિમા લેવી જોઈએ. જે બહેનોને બરાબર સમજ ન હોય તેમને સ્વદેશીથી શું કામદારો થાય છે તે સમજાવવાતું કામ ઉપાડી લેવું જોઈએ અને પોતાના ઘરમાં પુરો અને બાળકો દરેકને માટે સ્વદેશી કાપડજ ખરીદવું જોઈએ. ચાલીઓમાં રહેનારી બહેનોમાં સંપૂર્ણ હોય છે એટલે આ કામ બહુ સહેલાઈથી થઈ શકે. આ કામ જલદી અસરકારક થાય એવા પ્રયાસો કરીને ગાંધીજીતું અરધું કામ આપણે ઉપાડી લેવું જોઈએ. આશા છે કે પૈસાદાર બહેનો અને જેમના ઘણી કાપડના વેપારીઓ હોય તેઓ પોતાના પતિને એક વરસ સુધી વિદેશી કાપડનો એહર આપતા અટકાવવા પ્રયત્ન કરશે. ઘેર બેસીને પણ બહેનો આવું ઉમદા કામ કરી શકે એમ છે.

સ્વાતંત્ર્ય પ્રવૃત્તિમાં સ્ત્રીઓ

હવે સ્ત્રીઓએ સમજી લેવું જોઈએ કે દેશની માગણી પ્રમાણે તેમણે તેમની સેવાઓ ફરજ તરીકે આપવી જોઈએ અને લાલ લેવા જોઈએ. જે વખતે તેમના કામની, મદદની જરૂર છે અને તે તેમણે કરવી પણ જોઈએ તે વખતે પણ જો તેઓ માત્ર મોજીથી હક્કોની માગણીઓ જ કર્યા કરે તેનો કાંઈ અર્થ નથી; પણ ઉશ્કટાં તેઓ ઉપહાસને પાત્ર થશે. અને ધારો કે એવા માગ્યા મેહ વરસ્યા, તો પણ તે નકામા છે કારણ કે માત્ર મહેરબાનીથી મળેલા હક્કો માલવિતાના એ પોલા છે. ન્યાં સુધી પુરો સાથે જોડાનેડ કામ કરતાં સ્ત્રીઓને આવડે નહિ ત્યાં સુધી જો હક્કો મળે તો પણ જેનાથી કશું વળવાતું નથી. પણ ચકિત બતાવીને મેળવેલી વસ્તુ હક્કથી ભોગવવાની મળશે. દરેક દેશમાં એવું જ બન્યું છે.

કેટલાક સામાજિક કાયદાઓ

લેખિકા: કુમારી મીઠાં તાતા, બેરીસ્ટર-એટ-લૉ.

હિન્દના સૌસમાજની અંદર જગૃતિ આવતાં જ સ્ત્રીઓ કાયદાની બાબતમાં-ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ અને બાળકોને લગતા કાયદાઓમાં-રસ લેતી યશ છે. ઘણી સ્ત્રીઓએ ઉત્સાહપૂર્વક સામાજિક કામો ઉપાડી લીધાં છે અને તેથી જે ગરીબ મનુષ્ય વર્ગોની તેઓ સેવા કરવા માગે છે, તેમના જીવનને લગતા કાયદાઓનો હેતુ જાણુવા એ ઘણું અગત્યનું છે.

દાખલા તરીકે જીવાનીયાં અને છોકરાં-ઓને માટે જુદા જુદા ધારાધારણો છે. આખકારી કાયદા પ્રમાણે જે કોઈ દારૂના પરવાનાવાળો દુકાનદાર દેખીતી રીતે ૬૪ વર્ષથી નીચેની કોઈ વ્યક્તિને તેની દુકાનની હદમાં કે બહાર, તેને પોતાને અગર તેના જેવા બીજાને વાપરવા માટે માદક પદાર્થ આપે કે અપાવે તો તે ગુનેગાર ગણાય છે.

ઉગ્તાંમાં (જે કે અહીં નહિ) જે કોઈ દુકાનદાર દેખીતી રીતે સોઝ વર્ષની અંદરની વ્યક્તિને તમાકુ અથવા સીગારેટ વેચે, અથવા કોઈ દરત કે જુગારને માટે અથવા પૈસા લેવાને માટે તેવાં કામોમાં ભાગ લેવાને અથવા પૈસા ઉછીકા લેવાને પુખ્ત ઉમરના ન હોય એવી વ્યક્તિને માટે સરકાયુક્ત, નોટીસ અથવા જાહેરખબર મોકલે તો તે ગુનેા ગણાય છે.

મંજૂરની પ્રાથમિક કેળવણીને લગતો

૧૯૨૦ નો કાયદો જે વોર્ડોમાં પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત છે ત્યાંના માબાપોને તે મના છોકરાંઓને નિશાળે મોકલવાની ફરજ પાડે છે અને આવા બાળકોની કેળવણીમાં દખલ કરીને જે કોઈ માણસ અગીઆર વર્ષની અંદરના બાળકોને નોકરીએ રાખે તો તેને માટે શિક્ષા ફરજિયાત છે. જે કામ કરનારાઓ અને બીજી સ્ત્રીઓ સામાજિક ઉન્નતિમાં કામ કરવા માગતી હોય તેમની ફરજ છે કે તેમણે આવા કાયદાલંગની જાણ કરવી.

આરોગ્યના નિયમો અમલમાં લાવવા માટે કેટલાક બીજા ધારાધારણો છે. પ્રજાની આંતરિક તંદુરસ્તીને અસર કરનારાં ખાણાં અને પીણાંઓની સ્વચ્છતા અને મત સાચવવા અને સંભાળવા મ્યુનિસિપાલિટીના નિયમોનાં અને ખોરાકની બેળસેળાના કાયદાનાં કેટલાંક અંગેનો છે.

જતાં આવા કાયદાઓ પગલા કરતાં જંગમતા વધારે જોવામાં આવે છે કેમકે પ્રજામાંના ઘણાં આવા કાયદાઓ છે તે જાણવાની અથવા તો તેમને અમલમાં મુકાવવા જોવાની દરકાર કરતા નથી.

શહેર મુદરામાં ખાતાના નિયમ મુજબ કચરો કાઢવ અને ગંદવાડ એકઠો થવા દેવો, મકાનોને ત્રંદાં રાખવાં અથવા અંદર રહેનારાઓની નેમજ પાસાસીઓની નંદુરસ્તીને

નુકશાન કરે એટલી ધીમ વસ્તી રાખવી તે ગુના ગણાય છે, છતાં સામાજિક કાર્યકર્તાઓ દુર્ગંધ ભારતી ગટરો ધરો અને રસ્તાઓ મદન કરી લે છે.

લુભા લુભા કારખાનાના નિયમો અને મજૂરોના અર્થલોના નિયમો સ્ત્રીઓ અને બાળકો તથા બીજા અમજીવીઓના રક્ષણ માટે છે. આ સંબંધમાં ઇચ્છાસંતી ઔદ્યોગિક કાયદા સમિતિનું કામકાજ જણાવવું તે અસ્થાને ગણાશે નહિ.

આ સમિતિ ૧૮૯૮ માં મજૂરવર્ગને તેમના ધંધા પરત્વે કાયદેસર મળતા રક્ષણની ખબર આપવા, તેમજ જેને ઔદ્યોગિક નોકરો રાખવા સંબંધેના કાયદાના લંગની ફરીયાદ

કરી શકાય તેવી એક અધ્યયન સમિતિ બનાવવા માટે સ્થાપવામાં આવી હતી.

આ સમિતિએ કારખાનાઓના ઇન્સ્પેક્ટરો સાથે મળીને કામ કર્યું હતું, તદ્દુપરાંત નોકરી સંબંધેની સ્થિતિની કારખાનાના ઇન્સ્પેક્ટર સમક્ષ ફક્ત જુબાની આપવા બદલ ખરતરફ કરેલાં સ્ત્રીઓ તેમજ જુવાન વ્યક્તિઓને આર્થિક મદદ કરી હતી.

ઈંગ્લાંડમાં આ પ્રમાણે કાયદાઓ છે તો આપણા હિંદુસ્થાનમાં આ જાતના કાયદાઓનો જેટલો જેટલો અભાવ હોય તેટલો આપણા દેશને અનુકૂળ પડે તેટલા ફેરફાર સાથે કાયદામાં પૂરવણી કરી તે અભાવ દૂર કરવો જોઈએ.

બહેનોનું ખાસ ક્ષેત્ર

[મહાત્મા ગાંધીજી]

“આ કામમાં હું ખાસ બહેનોની મદદ માગું છું. બહેનો દારૂ પીનારના ઘરમાં જાય તે તેમને વિનવે. મેં મુક્તિકેન્દ્રની બહેનોને આવાં કામ કરતાં લાગી છે. તેમ જ હિંદી બહેનો કાં ને કરે ? શું હિંદુસ્તાનમાં હિંદુ, મુસલમાન કે પારસી બહેનો આના કરતાં કંઈ ઓછું કરશે ? શું દારૂની બંદીમાં ફસાયેલાં એમના લાઇઓ નથી ? હું એ દારૂ પીનારાઓને સમજાવવા જાઉં તો મારી સાથે કે બીજા પુરુષો સાથે એ કનિયા કરવાના છે. પણ એક પણ સ્ત્રીનું તેઓ અપમાન કે અનાદર નહિ કરે. તમને ન સમજે એવા એ હેવાન નથી. તમારો હાથ અડતાં તે સાનમાં આવશે અને પાછું પગલું લરશે અને તમારી આંખમાં પ્રેમ અને અમી વરસતાં હશે એ જોઇને જ આ તો સતી કે કાષ્ઠ પોગિની આવી છે એમ તેને થશે અને શરમાઇને દારૂ છોડશે.

તમે બહેનો દારૂ પીનારાઓનાં ઔરંગઝાદાઓને ઓળખતાં થશો. એમનાં રખડુઅભણ છોકરાં સાથે દોસ્તી કરશો અને તેમની પાસે ઉપર આલ અને તીચે ધરતી સિવાય કંઈ નથી છતાં તે ખીધે રાખે છે તે જોશો ત્યારે આ પવિત્ર કાર્ય કરવા માટે પ્રેરાયા વિના રહેશે નહિ.

સરકાર મને જોલમાં લઇ જાય તો આ સંદેશો હું બહેનો માટે મૂકી જાઉં છું. ગુજરાતની બહેનો આવી વાતમાં કસાયલી છે. તેમના જેટલી તાલીમ હિંદમાં બીજા કોઇ જગ્યાએ બહેનોને મળી નથી. તેઓ મીઠુબહેન જે ક્ષેત્ર તૈયાર કરીને ખેતી ગયેલ છે તે ક્ષેત્રમાં બધી બહેનો જંપલાવે.

આ અહિંસક લડતમાં પુરુષો કરતાં પણ બહેનો વધારે લાભ લઈ શકે, મારણ કે સ્ત્રીઓ તો ત્યાગ અને દયાની મૂર્તિ એટલે અહિંસાની મૂર્તિ છે. પુરુષ અહિંસાધર્મ બુદ્ધિથી સમજે છે, ત્યારે સ્ત્રી અહિંસા પીને જ જન્મેલી છે. પુરુષ તો જરાક જેટલી જવાબદારી બોગવી છૂટી જાય છે, ત્યારે બહેનોને તો ધણીની, આગકાની અને કુટુંબીઓની એવા કરવાની રહેલી છે.

લેખિકા: સૌ. તારામતી જમનાદાસ એરંકા

“ સુભુદંરી ” ના નામ પ્રમાણે, તેની માદક બહેનો પણ સુંદર સુભુવાળી જ હોય, તેમાં નવાહ નથી. તેવી સુભુસુંદરીઓને શું અસ્થ જાનવાળી વિશેષ શું કહી શકું? અત્યારે રાષ્ટ્રીય સપ્તાહ આવે છે, પુ. બાપુજીએ ઠેકઠેકાણે સવિનય લાંગતી લાગત શરૂ કરી દીધી છે, રાષ્ટ્રીય સપ્તાહમાં ફક્ત પણ મારો કાળો આપવા તનતોડ મહેનત કરી રહી છું. એક બાબુ કપાસ પીત્તવાનો ટગલા અંધ પડ્યો છે, બીજા પાસ ૩ પિંછ તૈયાર કરેલો મોઢા પૂણી બનાવરાવવા માટે પવનથી ઉઠાડી કરી રહ્યો છે, ત્રીજો ઠેકાણે માદાત્માજીનો શ્રવન ચક્ર ॥ રૂંડો મારો રેંદીઓ દોડી ॥ ના રાગ સાથે ચકર ચકર ક્યેં જાય છે. આ દરેક કામની સાથે વારા ફરતી એક ચિત્તે ગાંડાની માદક એવી તનમય બની ગઈ છું કે, દિવસ ક્યાં જાય છે તેની પણ ખબર પડતી નથી.

આપણી શું ફરજ છે તે બહેનોએ જરા-જરા બમનજુ નોંધજો. અત્યારે પુ. બાપુજીએ રેઝબરમાં છેલ્લી વખત ગરૂ કરી દીધી છે, ત્યારે બહેનોએ લાય નંદી જેવી રહેવું નોંધજો નહીં. જો બહેનો પારે તો પુરેમાં કરતાં પણ વધુ કરી શકે તેમ છે. આપણી ફરજ

તો તેજ કે દરેક બહેને દેશભિમાની થવા સતત પ્રયત્ન કરવો. દેશભિમાની યજ્ઞ ત્યારે જ આપણે આપણી માતાની કુખ ઉત્પન્ન. આપણે સ્વયંસેવિકા તરીકે બહાર ન પડી શકતાં હોઈએ તો તેથી દીકમીર ન થતાં, બીજાં કાંઈ પણ કાર્ય કરવા પાછળ મંડી જવું. બહાર પડવા સિવાય પણ લગ્ન-ઈની અંદર ભાગ લઈ શકીએ તેમ છે. ૧- વિદેશી માલનો સંપૂર્ણ બંદીબંધ, ૨-દર રાજ નિયમિત રેંદીઓ ફેરવવો, ૩- જે બહેન બહાર પડવા માંગતી હોય, છતાં બાળબચ્ચાંની સલાહ હોય તો તેમને જવાની સલાહ આપી, તેમનાં બાળકોને ચોતાના જેમ ગણી ઉછેરવો, ૪-બહાર પડેલી બહેનોના ધરની હરવખતે સંભાળ લેવી, ૫-સ્થિતિ પ્રમાણે પૈસાની મદદ કરવી, જોરે વણી રીતે આપણે આપણો કાળો આપી શકીએ તેમ છે.

આ સર્વમાં પહેલી ફરજ વિદેશીના બંદીબંધની છે, અત્યારે મેંકેડો ભાઈ બહેનો લગ્નમાં નોંડાયા છે, અને કેટલાકોને ગીરજ તાર પણ કરવામાં આવ્યા છે, રાષ્ટ્રપતિ જ્વાહીરલાલજી પણ સરકારના મહેમાન થઈ જેલ મહેલમાં બિરાજમાન થયા છે. તેવે વખતે પણ જો આપણે વિદેશી માલ વાપ-

રીએ તો તેને માટે બહેનોએ શરમાવા જેવું છે. મારી હજારો બહેનોના મોઢા હજુ ઉતરતો નથી તે શું સુચવે છે ? 'જો' તેવા મોહને હવે દરેક બહેન તિલાંજલી આપશે તો આપણે માટે સ્વચ્છતા સાધું દોડવું આવશે. જ્યારે સ્વદેશી વૃત્ત સંપુર્ણ રીતે પાળતાં થઈશું ત્યારે જ સ્વરાજ્યને માટે લાયક બનીશું.

આપણે જેમ નીમી એકાદશીથી ચાતુર્માસ માટે નિયમ લઈ, વૃત્ત ઉપવાસ કરીએ છીએ, તેમજ દેવલીક ચીજો પણ તજીએ છીએ, તેમ સ્વદેશીના પણ નિયમ લઈ વૃત્ત બરાબર પાળી વિદેશીને તજવું જોઈએ.

આ અંક બહાર પડશે ત્યારે આપણી લડત પૂર જોડાથી ચાલતી હશે, તેમજ ચાતુર્માસ પણ લગભગ આવશે, તો તેવા શુભ સમય ન જવા દેતાં દરેક બહેને પ્રતિજ્ઞા લઈ લેવી જોઈએ. ચાતુર્માસમાં નિયમ લેવાથી જે ફળ મળે છે, તેના કરતાં પણ વધારે ફળ દેશભેલાથી મળશે. વિલાપતી કાપડ એટલું બારીક હોય છે કે તેનાથી આપણું શરીર પણ બરાબર ઢાંકી શકતાં નથી. છતાં તેને માટે આપણા ગળ ઉપરાંત પૈસા ખર્ચ કરી તેવી અશ્રૂચ માલ વાપરી, આપણી જાતને તેમજ દેશને પણ એજ લગાડીએ છીએ.

આપણા દેશમાં બનતા માલને ઉત્તેજન ન આપતાં, પરદેશને ઉત્તેજન આ માટે આપવું ? હિન્દુસ્તાનમાં પણ દરેક ચીજ બને છે, અને જેવી જોઈએ તેવી તૈયાર થાય છે, માટે તે દરેક ચીજની તપાસ કરી જ્યાં બનતી હોય ત્યાંથી જ મંગાવી લેવી, જેથી

દેશીને નામે વિદેશીને ખાટવાં સંભવ રહે નહીં. દેશીને માટે તાજેતરમાં દલાલ વધુ કીમત ખેસવા સંભવ છે. છતાં તે પૈસા આપણા ધરમાં જ છે, તેમ સમજી દેશી માલને ઉત્તેજન આપવું.

ધણી બહેનો ખાદી જાડીની બૂમ પાડે છે, પણ ખાદી જાડી ને મોંઘી હોય તે અભાવિક છે. કારણ કે દરેક જણ કાંતવું નથી, જો દરેક જણ કાંતવું થઈ જાય તો ને અડચણ પણ દૂર થઈ શકે તેમ છે. રેડીઓ ફેરવવાથી શરીરમાં શુદ્ધિ રહે છે, દિવસ આનંદમાં જાય છે, પારખી નિદા કુથલી કરવાના પાપમાંથી મુક્ત થવાય છે, અને રાત્રે મીઠી નિદ્રા આવે છે. જો દરરોજ એકજ કલાક રેડીઓ ચલાવવાનો નિયમ રાખીએ, તો ચલાવનાર પોતે પોતાના બાર માસના કપડાં પુરતાં કરી શકે છે. ઝીણા પહેરવા હોય તો ઝીણું સુતર કાઢવાથી જેવાં જોઈએ તેવા કપડાં તૈયાર થઈ શકે છે. માટે દરેક બહેને દરરોજનો એક કલાક કાજલ પાડી રેડીઓ ફેરવવા મંડી જવું. ચોવીસ કલાકની અંદરથી એક કલાક તો રહેજે કાજલ પાડી શકાય. આમ રેડીઓ અને સ્વદેશીના વ્રતો લઈ પ્રતિજ્ઞા બરાબર પાળીશું તોજ બહેનોએ પોતાની ફરજ બજાવી ગણાશે. હિન્દુસ્તાનમાંથી કરોડો રૂપિયા વિદેશી માત્ર મારફતે સરકાર ધસડી જાય છે, તે અટકાવવા માટે બહેનોએજ પહેલી ફરજ બજાવવાની જરૂર છે. બહેનો જો ધારશે તો તે કામ સરેવું છે. દલેથી મ્હારી દરેક બહેન સ્વદેશી વૃત્તપાળી થાય તેજ ઇચ્છા.

ધર્મ યુદ્ધે નિમંત્રણ

લેખિકા: શ્રી. કમળા ઠહેત વ્યાસ, તંત્રી: "મહિલા બૂંધણ"

(મને મારીને રથ હું ખેડ બાળા રાજ કે એ લય)

ધર્મ યુદ્ધે તે આજ બહેની જુદા, સમય ખરો આગ્યો રે,
હાલે વાતોને છોડી પગ મૂકો, કર્તવ્ય-સમય આગ્યો રે; ધર્મ
જુઓ આપણા તે બધુ અને બહેનો, દશા કેવી, પામ્યા રે;
નિજ માતાના ઉદ્ધાર કાજ, અગ્નિપ્રસ્થ પામ્યા રે; ધર્મ
જેણે જોય તથી રીણી કે તાપ, તે આજ કુખ રહે છે રે;
મોટા રાજવી પણ જોનાથી લાગે, તે સંકટમાં વહે છે રે; ધર્મ
બહેની! યુગધર્મ આજ બદલાયો, કહે છે લોક સાચું રે,
ન્યાયે સાંભળું હું અત્યાચાર, કે વતમાને વાંચું રે; ધર્મ
છીએ આપણે જા, શકિતઅવતાર ધરા દો, ધૂળવી રે;
નકરી ખાસે સઉ દુશ્મનો તો હાર, સત્ય જય થાવી રે; ધર્મ

યુદ્ધમાં ધુમતી વીરાંગનાઓ

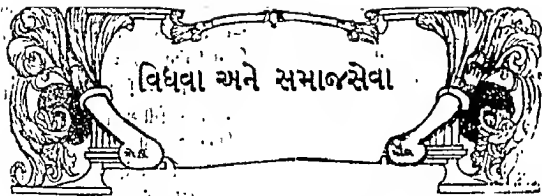
(એ રાજવી યરની રણીયામણી રે એ રાજ)

૫૬

રે...ધુમી ધુમી રહી છે રણચંડીઓ રે
આજે ભાવિ ભારતના ઉદ્ધારમાં
આજે સખી ભાવિ ભારતના ઉદ્ધારમાં;
રે...પહેરી કેવી શુભ યજ્ઞેત બંડીઓ રે;
એ તો નીકળી ભારતના ઉદ્ધારમાં હાં હા રે
રે...કેડું થોભે ને લોભે રે, રણસેત્ર
જેવા થોભે ને પુનિત ને પવિત્ર;
અહા ભાવસયું કેડું આ ચિત્ર રે ધુમી
સોયં કરે નિજ ચક્રમાં, કરતો નિર્મલ પ્રેમ,
લોકલુદ્ધ પીગળાવતી, સાંધી નિજની નેમ; રે
જેને જોયું ન આંગણું, મૂક્યો ન પગ ધરં બહાર,
સ્વતંત્રતાની ધગશથી, આજ થય તૈયાર; રે

૧ પંડિત મેળીલાલ નદેર અને જ્વાહીરલાલ નેપા પુરો.

૨ મુશ્કેલીને લોભાવનાડ. ૩ દેવ.

વિધવા અને સમાજસેવા

લેખિકા: કુ. સાકરચેન શાહ

હિંદુ સમાજમાં વિધવાઓની સંખ્યા એટલી મોટી છે કે તે એક ગંભીર પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરે છે. આ વિધવાની સંખ્યામાંથી મોટી ઉમરની વિધવાઓને બાદ કરીએ તો પણ ૧૫ થી ૩૫ વર્ષની લાખો વિધવાઓ આપણા સમાજમાં છે. તેમ ૧૫ વર્ષથી પણ નાની વિધવા બાળકોની મોટી સંખ્યા મોલુદ છે. આ બધી અકાળે વિધવા થયેલી બહેનોના જીવનનો પ્રશ્ન એક ગંભીર સ્વરૂપ પકડે છે.

આધુનિક કેળવણી શીષેક્ષા સુધારકો પત્રિ-મતું અનુકરણ કરી વિધવાઓના પુનર્જન્મની દિશાવત કરવા મંડી જાય છે. પરંતુ તે સાથે તેઓ પોતાની જવાબદારીનો વિચાર કરતા નથી. પુનર્જન્મની દિશાવત કરનારા કેળવણી પુરુષો પણ વખત આવતાં વિધવા સાથે સજ કરવાની હિંમત ધરાવતા નથી તો વિધવાઓનાં મન ખાલી પુનર્જન્મના વિચારથી ભરી દેરામાં શું ફાયદો ? મારા મન પ્રમાણે પુનર્જન્મ એ ચોક્કસ પુરુષોનો પ્રશ્ન છે. ત્યાં સુધી પુરુષો તે માટે તૈયાર ન હોય ત્યાં સુધી વિધવાઓએ તે પ્રમાણે અત્યંત રહેવું જોઈએ.

શ્રીમોને માટે ઘર એજ કેવળ જીવનનો દેવ છે એવી આપણા લોકોની માન્યતા છે. અને તે કારણે વિધવા તરફ અતિશય દીન-તાની નજરે જોવામાં આવે છે. પરંતુ દલ

જમાનો પલટાયો છે. શ્રીમોના જીવનનો હેતુ માત્ર પુરુષોની સુલાખી કરવામાં જ સમાપ્ત જતો નથી. અને તે પણ કેવા નિર્દય પુરુષો કે જે પોતાની ગત સ્ત્રીની લાચ દહાડિ-લામાં પુરી બળા નથી ત્યાં જ બીજા સંબંધ કરવાના રિવાજને તાબે થાય છે. કેમ જાણે એ મહિના સ્ત્રી વગરના રહી જાય તો પૃથ્વી રસાતાળ જવાની હોય. આવા કાયર પુરુષો પાસે વિધવાઓએ પુનર્જન્મની આશા રાખવી કેવળ વ્યર્થ છે. ઇશની બાબતમાં પુરુષો પણ ગાયની માફક જેમ દોરે તેમ જાય છે. તેવા પુરુષોએ પુનર્જન્મનાં બધાં પડકાર મુકી દેવાં જોઈએ. મારું માનવું એમ છે કે જે આપણે વિધવાઓનું ખરું દિત ચાલીએ તો જેમ અને તેમ વિધવાનો પ્રશ્ન પુનર્જન્મના પ્રશ્નથી એલાયદો જ રાખવો પડે છે.

એક જાણુ ત્યારે પુનર્જન્મની આવી નિરર્થક વાતો થાય છે ત્યારે બીજી જાણુ સમાજનો મોટો ભાગ જુદીજ માન્યતા ધરાવે છે. તેઓ કહે છે કે સ્ત્રી વિધવા થઈ પછી તેને આ પૃથ્વી પર કંઈજ આનંદ લેવાનો દર નથી. તેનાથી ન કંઈ સારાં કપડાં પહેવાય કે ન જોઈ ઉત્સવમાં ભાગ લેવાય. તેનાથી દોસીને વાન તો થાય જ કેમ ? વળી નેજે શરીરને પણ જેટલું અને તેટલું કટ

આપી ગાળી નાખવું જોઈએ. આવી દલીલો કરી સ્વાર્થી સગાંઓ તેની પાસે રાત દિવસ ગળ ઉપરાંત કામ કરાવે છે અને ઉપરથી કંટુ વચનો બોલી તેની લાગણીને દુભવે છે. તેઓ ભૂલી જાય છે કે સ્ત્રીની પતિ મરણ પામ્યો તેથી તે કંઈ માણસ મરી જતી નથી કે તેના સાધારણ હઠકા પણ ખુંચવી લેવાય. ઘણી ખાનદાન વિધવાઓ આ 'ખું' દુઃખ મુજે મોટે સહન કરે છે, પરંતુ જેઓ વિધવાના દુઃખી જીવને આ રીતે દુભવે છે તેમને પોતાની કૃરતાનું દેખું કળ ભોગવવું પડશે, તેનો વિચાર સરખો નથી.

જેઓ વિધવા તરફ કંઈક દિલસોજી ધરાવે છે તેઓ તેના જીવનને ધર્મમાં પરિવર્તિત કરે છે, તેને આખો વળત ધર્મના વ્યાખ્યાનો શાંતિથી આપે છે અને પુનઃપ્રાપ્તિ, દેવ દર્શન વિગેરે કરવામાં વ્યવસ્થા કરાવે છે. પરંતુ ધર્મ એ ઘણી ગૂઢ વસ્તુ છે. તે કંઈ માત્ર ગદારથી લાદી સકાતી નથી. ન્યાં સુધી અંતરથી શ્રદ્ધા તથા સમજણ ન હોય ત્યાં સુધી ગદારની ક્રિયા કરવાથી કંઈ લાભ નથી. ઘણી સ્ત્રીઓ સવારથી માંજ સુધી અનેક ધર્મક્રિયાઓ કરે છે છતાં તેઓ ઘરમાં કલેશ કંકાસ કરતી રહે છે અને બીજાની કુદૃષ્ટી કરવામાં તો ખૂબ રસ ધરાવે છે. વળી આ કહેવાના કળીયુગના જમાનામાં એકલું રામ નામ જાગીને જીવન વ્યતિત કરવું એ પણ દેવળ અશક્ય લાગે છે. ન્યારે સમાજમાં ચારે તરફ અજ્ઞાન અને દુર્દેશ નગર પડે છે તે વળતે પ્રભુને રિઝવાનો ખર્ચ ઉપાધ તો દુઃખી અને ગરીબની સેવા કરવામાં રહેલો છે. આપણે બીજાને લારણ નહિ પરંતુ ઉપયોગી બીજાઓની લાગણી થાય તો જ વિધવાઓના જીવનમાં ઉત્સાહ અને આનંદ આવે.

સેવાનો માર્ગ મારા પારવા પ્રમાણે વિધ-

વાના ખરા ઉદ્ધારનો માર્ગ છે. સેવા સદનના સ્થાપક રમાબાઈ રાનડે અને વનિતાવિશ્રામનાં વ્યવસ્થાપક શ્રીમતિ બાજીશીખરેન તથા શ્રીમતિ નાનીબહેન ગજજીર તેમજ જૈનમહિલાસ્થાન શ્રી મમનબહેન વિગેરેએ જીવનભરના પ્રયાસથી આ માર્ગની સફળતા પ્રત્યક્ષ બતાવી આપી વિધવા જીવનની સાર્થકતા સિદ્ધ કરી આપી છે. તેમના જીવનનો અભ્યાસ કરવાથી આપણને દેખાઈ આવે છે કે સેવાધર્મથી વિધવાઓ પોતાનો તેમજ સમાજનો પણ ઉદ્ધાર કરવામાં કેટલો મહાન ફાળો આપી શકે છે. સ્ત્રીઓનાં જીવન માત્ર ચાર દિવાલ વચ્ચે સમાઈ ન જતાં વસુધૈવ કુટુંબકમ જેવાં વિશાળ બની શકે છે તેની આપણને ખાતરી થાય છે. વિધવાના ખરા દિલચિતક શ્રીયુત્તર કેવેએ પણ વિધવાશ્રમ સ્થાપી સેવા-માર્ગની હિમાયત કરી છે.

આજે આપણી આગળ દેશસેવાના અનેક પ્રશ્નો ઉભા છે. તેમાંથી સૌથી વધુ અગત્યનો પ્રશ્ન કેળવણીનો છે. પ્રાથમિક કેળવણીનો દેશભરમાં પ્રચાર કરવાની અગત્યતા આ વર્ષે મુંબઈમાં ભરાયેલી સ્ત્રીઓની કોન્ફરન્સ બહેર કરી છે. પરંતુ તે કામ શિક્ષિકાની મોટી સંખ્યા વગર પાર પાડવું અશક્ય છે. પ્રાથમિક કેળવણીનું કામ પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓ વધુ સારી રીતે કરી શકે છે. યુરોપ અમેરિકામાં નાના બાળકોની શાળા માટે સ્ત્રી શિક્ષિકાને પસંદ કરવામાં આવે છે. આપણા દેશમાં લાંબો સંખ્યામાં વિધવા સ્ત્રીઓ છે. તેઓને જો યોગ્ય તક મળે તો તેઓ કેળવણી તથા બીજાં બહેર સેવાના કામ ઉપાડી લઈ દેશભરને આશિર્વાદરૂપ થઈ પડે એમ છે. સમાજનું દિલ ઇચ્છનારાઓએ વિધવા સ્ત્રીઓને શિક્ષણ લેવાને ઉત્તેજન આપી પોતાથી બનતી મદદ કરવી જોઈએ. ઉચ્ચ કુટુંબની અને સારી સ્થિતિની વિધવા બહેનો આગળ

આવે તો તેઓ આદર્શ શિક્ષિકા બની શકે. યજ્ઞવલ્ક, ગરીબની સેવા, દાંડતરી કામ વિગેરે તેઓના હાથમાં આપણા કુમળાં બાળકો પર સમાજસેવાનાં અનેક કામો મોલુદ છે. ઘણા સારા સંસ્કાર પડે, બાળપણમાં પડેલા સારા કે નરસા સંસ્કારની અસર જીવનભર ટકે છે. ભવિષ્યની પ્રજાના હિત માટે પ્રાય-મિક શાળાના શિક્ષિકા તરફ ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. કેળવણી, સ્ત્રીઓ માટે કેળવણી ઉપરાંત મંસાર સુધારો, રાજકીય આપણો કહેવાશે.

સ્ત્રી-સંસારની શોભા

સ્ત્રીની અધોગતિ પુરૂષે ભૂતકાળમાં કરી છે, અને પુરૂષે એનું જીવન શુભગાત્રી નાંખ્યું છે, છતાં સંસારમાં સ્ત્રીએ જ ધર્મ સાચવ્યો છે, ને સંસારને શોભાવ્યો છે. અજ્ઞાન સદનયીકતા કેળવી સંસારમાં સુખ, શાન્તિ, સ્નેહ, મધુરતા, મૃદુતા, ઉદારતા, પ્રસન્નતા, આનંદ વાણી વગેરે જે એણે અદ્ભુત સૃષ્ટિ પેદા કરી છે તે માટે ખરેખર તે 'જંનેતા' પદને યોગ્ય ફરી છે.

(પ્રસ્થાન)

હીરાભાઈ

માનવતાની સંજીવનીઓ:

સ્ત્રીઓએ, દેશની માતાઓ તરફ શાન્તિનું સ્વપ્ન ખરું પાડવા વિશ્વને આજા કરવી જોઈએ. તેમણે જ એ કરવું જોઈએ; તેમના વિના બીજા કોણથી એ ન બને. અને આ ધર્મ માટે એવી બુદ્ધિવાન માતાઓની જરૂર છે જેઓમાં આધ્યાત્મિક સત્તા હોય; જેઓનું હૃદય વિશાળ હોય; જેઓ પોતાનું કાર્ય ખરેખર જાણતા હોય અને જોને શું કબુલ છે તે માનવતાને જાણવા માટે જેમની પાસે યોગ્ય દયિયતા હોય. સ્ત્રીઓએ જોવાને શું જોઈએ છે તે જાણવું જોઈએ અને પછી તેને જ ચીકીને વજ્રથી રહેવું જોઈએ. મને એટલી જ ઇચ્છા છે કે શાન્તિનો પૂર જાંધવામાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ બંધાએ દેશોની સ્ત્રીઓ એકત્ર થાય વિશ્વનાં વાદળમાંથી નાશ પામતી માનવતાને તો જ ઉગારી શકશે. માનવતાને સંપૂર્ણ બંધ તો નથી. તે તો માત્ર માનવતાને જ સેવશે.

[સ્ત્રીની એક આધ્યાત્મિકતા પર્યાયમાંથી]

વિનાશને જ પન્થે વાળનારી વિષમય વસ્તુ છે.

“મનુષ્ય શબ્દમાં પુરુષ અને સ્ત્રી-જ-નેનો સમાવેશ થાય છે. એટલે ધ્રુવરદત કર્તવ્ય જેમ પુરુષ માટે છે, તેમ સ્ત્રી માટે પણ છે. “મહિષા અંક” માં મહિષા-એને જ સંબોધી ને બે બોલ લખીશ અને પુરુષના કર્તવ્યો તેમને વાસ્તે વિચારવાનાં રાખીશ.

મને તો એમ લાગે છે કે નક્કી સુધારાનો વાયુ દરિયાપારના દેશોમાંથી આપણા દેશ તરફ જેમ જેમ વધારે વાવા લાગ્યો છે, તેમ તેમ એ વા વટોળીઆ બેમા, સંસ્કૃતિ જેવી સુંદર વસ્તુની સાથે, આપણા દેશને પ્રતિકૂળ રજકણો પણ અહીં ધસડાઈ આવતા હોય છે. તે મોહક અને ભલકભયાં રજકણોથી અર્ધદગ્ધ કે માયામુગ્ધ અહીંની સુંદરીઓ અંગત જન્ય છે અને કર્તવ્યને ભૂલી, વિલાસના પાશમાં જકડાઈ જઈ હયાસના હકક કે સ્વતંત્રતાના સાક્ષા હેકળ સ્વચ્છન્દી જીવન જીવવાની ઝંઝ પકડી બેસે છે. સ્થિતિ ને આવી જ રહેશે, તો એને સરવાળે જે શેષ રહેવાની છે, તે બહુ લયંકર છે. બિલકુલ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં લખું, તો સ્ત્રીજાતિ, સ્ત્રીત્વ ગુમાવી બેસશે. માટે, નારી નારાયણી રહે, જગદમ્બા કે શકિતસ્વરૂપા રહે, ધ્રુવરદત કર્તવ્યોમાં સતત રત રહી, સંસારની રેને રેનેહરાગી પોતાના હૃદય પ્રદેશને વશાદાર રહી સદૈવ તેને સુરક્ષિત રાખે એજ ધટ છે.

નારીને હું નારાયણી કહું છું, જગદમ્બા કે શકિતસ્વરૂપા કહું છું, સંસારની રેનેહરાગી કે હૃદય પ્રદેશની રક્ષારાણી કહું છું. તે અર્થગા “જાત નથી, જીવનને ગુંગળાવી નીખનારી” ગુલામી સેવવા વાસ્તે મજબૂદ

અવાચક પ્રાણી પણ નથી. સ્ત્રીવર્ગ અનિષ્ઠ બંધનોની બેડીઓ તોડી, રાક્ષસી રૂઢીઓની ગુલામી સેવતી બન્ધ થાય એ તો આપણે અવશ્ય ઇચ્છીએ; પરંતુ અહીં “લાલ બતી” ધરવાની જરૂર છે કે એને માટે શૌર બંધાર મચાવનારા બંડખોર વિચારોની માત્રા રામબાણુ નથી જ. હાલના સુંદરી જીવનની ઉન્નતિ વાસ્તે તો પશ્ચિમના શિક્ષણને બદલે વિશુદ્ધ સંસ્કૃતિવાળી હૃદય-કેળવણીની જરૂર છે; ચિત્તને ચમકાવવાને બદલે કુન્દન જેવા ચારિત્ર્યની જરૂર છે. હૃદયની કેળવણીથી અને કુન્દન જેવા ચારિત્ર્યથી વંચિત રાખનારા વિલાસ પર અંકુશ રાખવાની જરૂર છે- એમ થાય એજ કર્તવ્ય છે.

વિલાસ પર અંકુશ મૂકવાની જરૂર ઘણે પ્રસંગે પ્રાપ્ત થાય છે. અઢકતી મુલાયમ લટ કે કાંકડી આંખડી; સુરીલો કંઠ કે દેહનું સૌન્દર્ય; વિલાસને ઉત્તેજનાર સુંદરી પાસેની આ સુંદર વસ્તુઓ પાછળ જ લટુ યધને વિવયના કીડા જેવી જાંઘળી ભોગવી ગયેલા રાણા-મહારાણા કે બાદશાહોની બાદશાહી ચાકી ગઈ હતી તે ઇતિહાસોમાં વંચાય છે; એથી-ઉલટું, રાજપૂત વીરોને વિલાસી ધૃતિઓમાંથી કર્તવ્યપન્થે કૂચ કરાવીને રાજપુતાણીઓએ પોતાનાં નામ અમર કર્યાં છે. તેમ તેમનાં પતિઓને પણ કેવી રીતે અમર કર્યાં છે તે આપણે ઇતિહાસમાં વાંચીએ છીએ.

આપણે ગુલામી સેવનો દેશ સ્વતંત્રતા માટે યુદ્ધ આદરે અને તે માટે મૈનિકાની ભરતી શરૂ થાય, ત્યારે પોતાના પતિનું કે પુત્રનું સુખ બેઠને જ રાચનારી સુંદરી ને પતિને કે પુત્રને રાખસુદમાં જતાં અટકાવે, કંઠે કે આસુ પાડે તો તેને આપણે કર્તવ્યથી વ્યુત થયેલી કેવળ વિલાસની જ પુતળા માનીએ.

એજ વિલાસના વ્યામોહથી તેજદાર છો-
કરી માયકાંગણી રહેવા પામે છે; પેટના એ-
કના એક દીકરાને છાતીએથી છૂટો કરતાં
મરવા પડતી માતાઓ, વિદેશ ખેડવા ઇચ્છ-
નાર પુત્રનું કલ્યાણ નથી કરતી, પણ હદ
વગરની વત્સલતા કે કાલમિલાં બહાલ-
વિલાસ ને લીધે તેના જીવતરનું ધડતર પાયા-
માંથી ખોદી કાઢવાનું નિમિત્ત વહેરે છે.

કદમી લ્યો કે, ખાનદાન અને પૈસે ટકે
સુખી કુટુંબની એક કન્યા છે. કિસ્મતે કે
સંન્યેસે તેને ગરીબ સાસરું અપાવ્યું.
કન્યાનો પતિ સામાન્ય રીતે સાદાઈથી જ
સંસાર નિર્વાહ ચલાવી શકે, એવી સ્થિતિ
હોય. છતાં પેલી કન્યાએ તો પોતાને
પિંપેર નોકર ચાકર રસોઈઆ પાસે કામ
લેતાં શીખી હોય, તેને સંગીત સિવાય એન
જ ન પડતું હોય, પોતાના ધરને ચક્ર-તો-
રણ વગેરેથી શણગારવા ઇચ્છતી હોય અને

એ ખર્ચ પતિ પાસેથી મળી શકે એમ ન
હોય તે છતાં ધારો કે “ઝીલક”ની રીત
પ્રમાણે તે ખર્ચ કરાવે તો તેને કર્તવ્યહીન
ન કહીએ તો ખીજી શી ઉપમા આપી
શકીએ ? અને તેના સંસાર તે દેવી રીતે
નિભાવી શકે ?

સુન્દરી મૌનદર્શસંપન્ન છે, સદૃશ્યા છે,
પ્રેમપાત્ર છે, કલાની દેવી છે, રસમૂર્તિ છે:
સર્જનદારે સુન્દરમાં સુન્દર, મહાનમાં મહાન
અને ઉંચામાં ઉંચા તત્ત્વોથી સુન્દરીને સર્જ
છે, સુન્દરી તેના ઉપયોગ કે ઉપભોગ બાંધે
કરે; પણ ખામોશ ! કેવળ વિલાસને રસતે
તો હરગીજ નહિ. ઇશ્વરદત્ત કર્તવ્યને પન્યે;
જે પન્ય પ્રજુતાબર્યો છે તે પ્રજુતો છે.

કર્તવ્યશીલ સુન્દરીઓની જ સંસાર વા-
ડીઓ મુહાગી હશે અથવા યશ અને નહિ
તો માનવીના મન્દિર-મન્દિરે છાનીદેવા
સમ્પત્તિઓ ધીકતી જ રહેવાની.

શ્રીશક્તિનો પ્રભાવ

સમસ્ત શ્રીશક્તિનો સંચય કરીને યોગ્ય માર્ગે દોરવો એ નેતાઓનું કામ છે,
બાકી આજ તો જે પ્રમાણે યુરોપના વિવ્રહ વખતે સ્ત્રીઓ કામ કરતી હતી તે જ રીતે
આપણી સ્ત્રીઓએ કામ આરંભ્યું છે-અડચણો, આપત્તિઓને ઠોકરે મારે છે, પુત્રોને,
પતિઓને આનંદથી આશીર્વાદ આપીને જોડાજોડાએ મોકલે છે, લાડીતો માર ખમચને
મોકલે છે, પ્રસંગ આવે પોતે પણ અપમાન અને માર શાન્તિથી સહન કરે છે. કાંઈ પણ
દેશ આ શ્રીશક્તિનો પ્રભાવ જોઈને આશ્ચર્ય યથા વગર રહે નહિ, અને શાન્તિ, પૈય
માયુષ આગળ પોતાનું માયું સહેજે નમાવે. જે દેશમાં શ્રી. સરોજિની દેવી, અને કમલ-
દેવી જેવાં રત્નો પાક્યાં છે તે દેશને ડરવાનું શું છે ? આ દેવીઓ અને યુવતી દેશને દિનિયા-
બરમાં શોભાવી રહ્યા છે, એટલે અતિ વિજયની આશા કેમ ન રાખીએ ?

શ્રીઓ અને ખાદી

[કંપિતરાનિવાસી શ્રીમંતી હુકમદેવીએ હિન્દી ભાષામાં મેનનીય લેખ લખેલો; તે " ત્યાગભૂમિ " માસિકના વૈવ-વૈરાષ અંકમાં પ્રકટ થયો છે. થોડાક ઉમેરણ સાથે, એ જ લેખનો આ અનુવાદ છે]

સ્વ. તંત્રતાના વર્તમાન સંગ્રામયુગે 'સ્વદેશી'નો પ્રશ્ન અતિ ઓવરસપ્ડ છે. તેમાંય વળી ખુદ ખાદીનો વિષય તો સર્વસામાન્ય થઈ પડ્યો છે. કેટલાકનાં મનમાં એવાય તરંગો ઉદ્ભવતા હશે, કે રાષ્ટ્રીય હિતમાં ખાદીપ્રચાર, એ શું અમોઘ શસ્ત્ર હશે ? આવી શંકા મોટે ભાગે ખુદનો તરફથી થતી હોય. તો નવાઈ નહિ. કારણ સ્પષ્ટ છે, કે સુન્દરીઓ તો આભરણ અને અંગપોષાક વડેજ સુંદર દેખાવને ? અને ખાદી તો ખડખડી રહી ! આજની સુન્દરીને તે ન ગમે ત્યારે તેને તરે-હવાર શંકાઓ થાય ને ? પણ હવે દીકરા-ચર્ચામાં ઉતર્યાં સિવાય ખાદીની મહત્તાનો જ વિચાર કરી લઉંએ—

૧. વિદેશી વસ્ત્રોના વગરણને લીધે આપણા ગરીબી દેશમાંથી વાર્ષિક શાક કરોડ રૂપિયા પરદેશ ધસઘસી જાય છે. પરિણામે ગરીબી વધે છે—ખીન શબ્દોમાં કહું તો આવક ઘટે છે અને ખર્ચ વધે જાય છે. લાખો આ પુરગો નામાંજૂખ્યાં રહેવા પામે છે, ત્યારે 'પરદેશી' ટોપીવાળાનાં ટોપાં આપણે પોંચે લીલાદેરે કરે છે ! હવે જો ખાદી સ્વીકારીએ, તો આપણાં સાક દેશાં રૂપિયા બચે—અથવા દેશ સાક કરોડ કમાવે. કારીગરોને રોજ મળે, બેકારી ઘટે.

૨. 'વિદેશી'ના બાગોદે જ આપણે પરાધીનના બોગરીએ છીએ. માનો કે 'સ્વ-દેશી', કાપડ, ઉત્તરજનને અભાવે ખીનકુલ ઉત્પન્ન થવું જ અટકી મળું અને વિદેશી

કાપડ મળવું બંધ થયું, તે એ પરાવશ-બંધને બોગે આપણી રી વધે થાય ને વિદેશી કાપડને જ કારણે આપણે ત્યાંના કાંતનારા, પીળનારા, વંલુકરો વગેરે નષ્ટપ્રાંયઃ સ્થિતિમાં મૂક્યા છે. રોગવારી, મોંઘવારી કે દુકાનનાં દરોજ બેકારીને જ લીધે વારંવાર થાય છે. પછી એ સ્થિતિનાં રૂપાન્તરે લૂટકાટ ચાલે, ધોડા પડે, ચોરીઓ થાય, ખૂના મરણી પણ ચાલે. કેમકે ગમે તેમ કરીને ચેટનો ખોડો તો પૂરવો જ જોઈએ ને ? ત્યારે, એવી વિપ-રીત દશાને મિટાવવાનો મુખ્ય મંત્ર ખાદી છે. ખાદીમાં સ્વમાન છે ને સ્વાધીનતા છે. ખાદી ધારીને વિદેશ તરફ મ્હોં વકાસીને નહિ રહેવું

પડે. ગરીબ કામદારોને રોજ મળે એટલે તેની નિષ્ઠા પણ મુધરે અને આખો દિવસ કામદારમાં પરાવાયણા તેના મનને 'નવરા ભેદ નખોદ' વચાગાનું પછી સૂચે જ નહિ. સૌ પોતપોતાનું મહેતાનાણું મેળવે અને ખાઈપીને ખુલે રહે. ધનિક અને સામાન્ય વર્ગ પોત-પોતાનાં ઇવનમાં જોગન્ લુએ અને સમાન ભાવથી વર્તી શકે. સૌ કુટુંબો સુખ અને સંતોષપૂર્વક રહી, શાન્તિપ્રદ ઇવન ઇવન થઈ શકે.

૩. વિદેશનાં ભ્રમકર્મણી, રંગબેરંગી, ચંદ્રીલા ને મોઝાઈ વાંધા સજ્જાથી અને પુરણમાં જનિઓને ઉચ્છેદનારી લાગણી વધવા પામે છે, નખરાં વધે છે ને શરદાં મટાં વધે છે, ધમડ વધે છે અને નરકોનામાં જન્મ વધે છે, દુઃખ દાંદોગવો વધે છે અને અકલ

ફરનારી કુદીઓની જમીનથી અદર આલવાની આદત વધે છે. સરજ ઉએ અવનવી નીકળતી કિશોરગણ-કાપડની કવોલિરીઓમાં ફસાઇ જતાં જતાં કપડાં પરનો મોહ જતો રહે, અને નવી ફેશનમાં ફસાઇ જવાય. એ રીતે વધારે પડતાં ખર્ચ થાય છે. આંતુ આંતુ વધે છે અને અંગ, શીષતા, સમ્માર્થ, સાદાઇ, સાત્વિકતા આદિ અસોષ થાય છે. પરિણમે માનસિક નયમોહ સમજાને અખળા બનાવે છે અને મદને નામદે ! ત્યારે ખાદીના પોષાકથી શુદ્ધતા જળવાય છે. સાદાઇ આવે છે, સ્વદેશનાં સૌ ભાઇ-બહેનો પ્રત્યે સુમાન ભાવથી જોવા જેટલી આંખ કેળવાય છે-ઉચ્ચનીચની ભાવના ભૂલી જવાય છે, સ્વદેશભિમન ઉત્પન્ન થાય છે.

૬. પરદેશી પોષાક સંજવાથી, ફેરનો સમજાવ લુગાઇમાં કપાતર પામે છે, સંગ-ફરને વેરવિખેર કરી નાખે છે. 'સ્વદેશી પોષાક' ને અભાવે, 'દેશી' નું જો 'પ્રિય' થયું જોઇએ, તે ચિન્હ આશુ જ નાય છે. ખાદીથી એ સમજ જળવાય છે. ખાદી પરિવર્તનને જોવી આખે છે. પરસ્પરમાં પ્રેમભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. વિદેશીઓ આપણા ખાદીનું-વિશિષ્ટ ચિન્હ નિરખી શકે છે કે જેનું પરદેશીઓમાં આપણે નિર્દોષ રતા છીએ.

૭. પરદેશી વસ્ત્રો પ્રમાણમાં ટકાઉ થોડાં અને ખર્ચાળ થઈ હોય છે. તેની જનાન જ જોવી હોય છે, કે તે 'મુકાબમ' અને ખડમલી' ગીજ ગામ ધો ખમતી જ નથી; પાણીને ત્યાં જઈને આવરના ઓછા કરી આપે છે-થોળીનું ખર્ચ પછુ અગ્રાધારણ સ્થાયી મેલે છે. દક્ષિણ એટલી જ નથી; તેમાં મેલ પાનું માંસો બરાબરો રહે છે; તે ઉપરાંત મેલ અને અદિશાની નજરે ચિયા-

રતાં તો આપણને નરી કંપારી જ રહે ! વિદેશી વસ્ત્રોની સાદાઇ-કે કુમાર-આણવામાં કેવાં કેવાં મૂળાં પ્રાણીની આંતરડી ને આંમડી સીચાયે છે તે જ ન જાણતા હોય તેમણે જાણી લેવું. હવે ખાદીનો મુકાબમો કરી જુઓ. તેના પરિધાનથી મર્મદા જળવાય છે. કિમતમાં સસ્તી અને જોગ-જોનમાં ટકાઉ. તે હડી મોસમમાં ગરમી આપે છે અને ગરમીમાં હંકક દે છે. થોળીનું ખર્ચ કમી કરાવે છે અને તે મેરી યતાં પુઓ એટલે પાછી બગડાની પ્રાંખ જેની ઉચ્ચની ને ઉચ્ચની !

૮. પરદેશી વસ્ત્રોમાં જે છવાન પડે છે એવું ખાદીમાં 'દશુ' ન ગમે. પરદેશનાં 'મુકાબમ હીરનીર' ત્યાળીમાં પડ્યાં કે કોડીનાં; અને ખાદી કાપાદી ગદિય રંગે રંગે ને ગુણે એકસરખી તમારી મેલાં ઉચ્ચ જરી. વિદેશી વસ્ત્રો એવાં, કે 'તે આખા' અંગને ન ટાંકી-સોડી-કોરના કપડાની કવોલિરી ભુદી, ખમીસનું કપડું-લુદુ, ગરી કે ફોલનું કપડું-લુદુ, થોલિનું કપડું-લુદુ; ખમ-જ્યાં-જુઓ ત્યાં લુદાઇ ને 'લુદાઇ' ત્યારે ખાદીમાંથી ટોળી જનાનાં શોધ, મધ્યસ્થ ખાદી શોધ, ધાનર બનાવી શોધ, જોઇએ તે જનાવો ખાદી જ જોવી કરાગરી ચાચા ખાનગન છે.

૯. ખાદીની મદતો અપાર છે; તે આપણે-જાણે કરીને બંદો-સાનમાં સગઇ જઇએ. શોર માટે અવશરે ખાદીમાં જ આંગડીનાં દેશન કરીએ. ખાદીથી જ આ ખાદી છે, એમ મક્કમપણે માનીએ. થેર થેર, વ્હોનાં જનાનાની રેડિયાપ્રતિ પાછી 'સર' કરીએ-મરતી વખતે પાનું સંકલ્પ કરીએ, કે કંદનમાં મારે, ખાદી જ જોડા.

ધર્મશુર્યો !!!

લેખિકા: શ્રીમતી ભગવતી ભટ્ટ

કુટુમ્બ દિવસથી સમસ્ત ભારતમાં આ મહાન લડત-સત્યાગ્રહ ચાલી રહ્યો છે. અનેક યોદ્ધાઓ, વીરો, શ્રીમતો, યુવાનો પોતાના દેશની મુક્તિને માટે જીવને મહેલ સમાન માતી અધાર ધરાવાસમાં પડ્યા છે. જ્યાંદીર ત્રમા યુવાન વિદ્યાન શ્રીમતો ને શ્રી મુનશી સમા વિદ્યાન સાક્ષરો આજે ધારા-મારમાં મરે છે. હિન્દુ, મુસ્લીમ, પારસી, ખ્રિસ્તી વગેરેની આ લડત છે. એમાં કોઈ દામનો કે દેશ વા પ્રાંતનો ભેદ નથી. કન્યા-કુમારીથી તે દિમાસવનાં ચક્રચક્રીત શિખરો મુખી આ લડત ફેલાઈ રહેલી છે. અનેક વિદ્યાર્થી, વકીલ, પટેલ, તલાટી, ડોક્ટર વગેરે એમાં ભાગ આપી રહેલા છે, તે રણ ચલવાને પ્રસંગે આપણા ધર્મશુર્યો દરુ કાં ઉપાધ રહેલા છે ?

હિન્દના ઓ ધર્મવિતાઓ ! હિન્દીઓએ આજ પર્વતે ત્હમને બહુ બહુ પૂન્યા, ત્હમરી સેવા કરી, ને ત્હમરી અધરી આ-ગાઓ ઉઠાવી. ને ત્હમેય આજ લગી હિન્દી-ઓની અતિશ્રદ્ધાને બંને બહુ સાજગીઓ બોગવી. હવે આજે હિન્દને ત્હમરી જરૂર પડી છે. ઉઠો, મોખરે યાઓ ! આ ધર્મ-ગુરમાં ધર્મચાર્ય વિના કેમ ચાલે ! ત્હમારા આજગ ચાવવાથી ત્હમાય ધણા અનુગામીઓ ત્હમરી પૂકે ચાલો.

મંદિરમ્હેલના ઓ મહાત્માને ! ત્હમે દરુ

ક્યારે જાગ્રત થશો ! ધર્મના ઉપદેશો તો બહુ કર્યો, આજે હવે દેશભક્તિના ધર્મો સમ-જાવવાના છે. ઉઠો ! જાગો ! ને સ્વમન્ત્રો એ દેશધર્મો ધર્મધિક્ષાઓને ! ત્હમારા શ્રદ્ધા-ઓ એ ધર્મશ્રદ્ધામાં સાચો ધર્મ છુટી જાય છે. આજે પુસ્તકો વાંચી સૂત્રો મોંઢે કરવાનો વખત નથી, આજે તો શીર સુકાવી આજગ થવાનું છે. શીર નમાવતા શીખવું તો હવે સુકાવતાં ય-શીખવો, ને દાખસો આપો.

ધર્મશુર્યો ! કેટલીય બહેનો રાજ ત્હમા-રામાં અવિચળ શ્રદ્ધા રાખી ત્હમને ચરણ-વન્દના કરવા આવે છે. તેઓ તો તેમાંજ સાચું શ્રેય માની રહી છે, સ્વમન્ત્રો ત્હમને સાચાં શ્રેયનાં સૂત્રો !! વર્ષોથી તેઓ ત્હમરી ચરણવન્દના કરે છે, શો ત્હમે તેનો ઉદાર કર્યો !! શી ત્હમે ત્હમની ઉન્નતિ કરી ! એ બહેનોને સાચાં પોતાનાં મનુષ્ય તરીકાનાં રચા-નનુષ્ય ત્હમે કદી ભાન દરાયું છે ? સ્વમન્ત્રો ત્હમને દેશભક્તિનાં મોખાં અમુક્કાં સૂત્રો ને આપો દેશસેવાના અમુક્કાં ઉપદેશો !!

સમસ્ત હિન્દના મહાન યન્ત્રો !! તાં ત્હમે તપ કર્યો છે ? સાચો તપસવી તો એકજ જાગ્યો છે ભારતમાં ને આજે વર્ષોથી તપ તપી જો દેહનાં મુદીમર દા-કાંય તપાવી રહ્યો છે. ત્હમને પૂન્યા કુલ-દાર ને ચન્દન ત્હેછએ છે. ત્હમને બેઠ પડવા ચરમી ત્હેછએ છે, ને અનેક શિષ્યો

તંભારી સેવા કરે, તોય તહમે રહેજ ઉણુપ આવતાં કોધવશ થાઓ છો. તેને પૂજવા-એ સાચરમતીના મહાન સંતને આરાધવા એમાંનું કંઈ ન જોઇએ. મુઝીબર' ચણા ખાધને ને એક વાર કપડું પહેરીને એ જગત પાસે-દેશમુકિત માગી રહ્યો છે. નથી એને પોતાના સ્વાર્થની રહેજે ગંધ, નથી પોતાની મુકિતની કે વિજયની જુરાએ ધમ્મા!! કેવલ જન્મ-ભૂમી ખાતર એ આજ સાઠ વર્ષની વયે ધુવાન સમું કાર્ય કરી રહ્યો છે. ભારતનો એ ભાગ્યવિધાતા છે, એક મહાન સેતાની છે, નિઃશસ્ત્ર યોધો છે. જગતના શુરો! તંભારો ય એ શુર છે. જાઓ ને આરાધો એ શુરને ! બતાવશે એ તંભારી મુકિતનો માર્ગ ! “ જયેદ્દા સર્વ મૂનાન-મ ” નો મહામંત્ર જે એ પાળે છે. તે તહમે ક્લીય પાડ્યો છે ? તહમે પોતાને મહાન માનો છો, ને અંત્યજ્ને દૂર રાખો છે, જેથી અંત્યજ્ને તહમને તિરસ્કારે છે. એ પોતે મહાન જતાં મહાન થવાની ધમ્મા છોડીને અંત્યજ્નેને ભેટે છે, માટે અંત્યજ્ને એને પૂજે છે; અંત્યજ્નથી માંડીને તે બ્રાહ્મણ સુધી, ગરીબથી તવગર સુધી એને પૂજી રહ્યા છે. તહમે ય એને વન્દન કરો, ને બેદલાવ શૂલી પાવન થાઓ હિન્દના ધર્મશુસ્ત શુરો !

શારદા એક્ટ સામે ને અંત્યજ્નેના મંદિર-પ્રવેશ સામે તહમે જે કાળજી રાખી, જે ભાષણો આપ્યાં, જે જહેમત ઉઠાવી, તેમાંની થોડી પણ દેશાન્નતિને કાળે ઉઠાવી છે ? એથી તહમે હલકા પડ્યા, ઘણાએ તંભારો તિરસ્કાર કર્યો. તેમાંથી ફરી પૂજવું હોય તો ભારતના મહાન સેનાનીને સાચ દો ! ગરીબોની તહારે ધાઓ ! ને હવે એ ભેટ સોગાદ લેવાનું, સુંદર ભોજન જમવાનું. ધરણ્યાંથી શણગારાવવાનું છોડી દો. અનામત હમ્મરો રૂપીયા કે જે તહમને ગ્રહાણુ-ઓએ ભેટમાં આપ્યા છે, તે બેન્કમાંથી લઈ ગરીબોને આપો. ગરીબો ભૂખે મરે ને તહમે મિષ્ટાન્ન ખાયા કરો, આનંદ કરો તે કેમ શોભે ? ગરીબો નાગા કરે ને તહમે રેશમી, જરીયાન વાગા ઝોટો એ તહમને કેમ જાળે ?

હો ! હો ! પ્રભુને માનનાર શુરો ! પ્રભુનો આદેશ છે કે “ જનનો જન્મ-મૃમિશ્ચ સ્વર્ગાદપિ ગરીયસિ ” એ તો હવે માનશોને ? જનો ! ને એ મહાન સૈનિકનાં આમંત્રણને માન આપી એને સાચ દો !! એની પડખે રહો. એ તહમને ક્યાર-નોય સાદ દઈ રહ્યો છે.

જોઈએ છે-ખંતીલા કાર્યકરો:

હિન્દની માતાઓ અને બાળકો મોટી મંજ્યામાં મરણ પામે છે. તેથી યે મોટી મંજ્યા માંદગી અને રોગથી નકામી બને છે. આપણા કરોડો ભાઈબહેનો રોગચાળાનો ભોગ બની જીવનના વસન્તકાળમાં જ આપણી પાસેથી ઝડપાઇ જાય છે. આપણા સુંદર શહેરોમાં હામહામે આપણી નગરે બીખારીઓ, વૃદ્ધ, યુવાન અને માંદાઓ નગરે પડે છે. અને એક શહેરનાં કુટુંબજાનામાં તો ૯ થી ૧૩ વર્ષની કુમળી કળી સમી બાળાઓ વેસ્યા-જીવન ગાળે છે. આવી સ્થિતિ ચાલતી હોય ત્યારે આપણને આજીવ અને બેદરકાર રહેવાનો જરાએ દક્ષ નથી. હિન્દની સ્ત્રીઓનાં આવાં આવાં અનેક દુઃખો દૂર કરવા માટે હિન્દને દગરો અને કરોડો ખંતીલા કાર્યકરોની જરૂર છે.

ડૉ. પ્રધુલક્ષ્મી રેડી

લેખક : મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ. ગાંધી

૧. એક દારૂપીકા કે એક વિદેશી કાપડની દુકાન ઉપર સંતોષકારક ચોટી કરવા માટે ઓછામાં ઓછી દશ સ્ત્રીઓની હુકડી હોવી જોઈએ. તેમણે તેમાંનાં એકને અગ્રેસર તરીકે ચૂંટવાં જોઈએ.

૨. ચોટીનું કામ શરૂ કરતાં પહેલાં દુકાનના માલિકને બીનબીને તેને તેના પાપયુક્ત ધંધાનો ત્યાગ કરાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, અને ત્રણ તથા વિદેશી કાપડથી થતી દેશની પાયમાલીના આંકડા પત્રિકાના રૂપમાં રજૂ કરીને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અહિંયાં એ કહેવાની જરૂર નથી રહેતી કે આ પત્રિકાઓ મજદુર દુકાનદાર સમગ્ર શહે તેવી ભાષામાં હોવી જોઈએ.

૩. દુકાનદાર તેનો ધંધો બંધ કરવા ના પાડે તો સ્વયંસેવિકાએ તેની દુકાન આગળ ચોટી કરવી જોઈએ, અને આવવા જવાનો રસ્તો ખુલ્લો રાખી ગ્રાહક તરીકે આવનારાઓને વ્યક્તિગત રીતે બીનબીનું જોઈએ.

૪. સ્વયંસેવિકાઓએ વાટાઘાટો અથવા પાટિયાં પોનાની ગાંધે રાખવાં જોઈએ, અને તેના ઉપર મોટા અક્ષરથી આવશ્યકતા પ્ર-

માણે વિદેશી કાપડ કે માદક પદાર્થોથી થતા નુકસાનની ચિત્રવણી આપનાર ધ્યાનવાક્યો હોવાં જોઈએ.

૫. બનતાં સુધી સ્વયંસેવિકાઓનો શોશક, અસુક પ્રકારનો અને એકસરખો હોવો જોઈએ.

૬. વખતોવખત સ્વયંસેવિકાઓએ પ્રાસંગિક, બંધબેસતાં સુંદર ભજનો ગાવાં જોઈએ.

૭. સ્વયંસેવિકાઓએ પુરુષો તરફથી કોઈ બતનાં બગાડકાર કે બગાડગરી ન થવા દેવાં જોઈએ; અથવા થવાનો સંભવ હોય તો તરત જ ત્યાં બહેંચી અટકાવવાં જોઈએ.

૮. ગમે તેમ થાપે છતાં કોઈ પણ પ્રસંગે અસ્તીય અથવા અયોગ્ય ભાષા, ગાજો અથવા ધમકીનો પ્રયોગ ન હોવો જોઈએ.

૯. સ્વયંસેવિકાઓનો દલીલથી અથવા આજીજીથી સમજાવવાનો દુકાનદારનો હક્કપત્રો કરવાનો સતત પ્રયત્ન હોવો જોઈએ; બગાડગરાઈથી કે ધમકીથી ધંધો છોડાવવાનો નહિ.

૧૦. જ્યાં

ચોક્કી થતી હોય ત્યાં પુરુષોએ કોઈ પણ સંજોગમાં મોટી-સંખ્યામાં એકઠા થવું નોંધ્યું નહિ. અથવા લોકોની અંતર-જગતમાં અડચણ નાંખવી નોંધ્યું નહિ; પણ આવી જગ્યાની આડો-શપડોશમાં સારી થોડે દારૂ અને વિદેશી કાપડોની વિરુદ્ધ તેઓ ઝીંકે રીતે આંદોલન કરી શકે છે, અને દારૂ અને વિદેશી કાપડોના ખર્ચાના પ્રચાર માટે સ્ત્રીઓને સરલ સંદર્ભવામાં મદદ આપી શકે છે.

૧૧. આ ચોક્કીની દિશા-લને મદદ આપવા માટે તેની પાછળ તકલી અને રેડિયોપ્રચાર માટે તેમજ નવાં ચોપાનિયાં અને

“સ્વરાજ્ય તો મેળવવું જ છે”

[સરકારની જે માસની મહેમાનગીરી મળતાં પહેલાં શ્રીમતી સત્યવતીદેવીએ અણલગને રાત્રી કરેલું નિવેદન]

હું સ્વામી અધ્યાનની પોતી અને એકવોરેટ શ્રી ધનીરામની દીકરી છું. જે બાળકોની હું માતા છું. સાધારણ રીતે ઘરના મારું યોગ્ય સ્થાન હતું. પણ આજે તો મારી માતૃભૂમિમાં જન્મભરણની લડાઈ ચાલી રહી છે. જે હાલના સ્ત્રીઓ ધરને ખૂણે છોડી મહાત્મા બાંધીછેના વ.વ.રા હેઠળ સ્વતંત્રતાના અધિકારમાં મુકામાં લાગ લેવા નીકળી પડી છે તેમાંની હું એક છું અને બીજા અસંખ્ય બહેનો તો હજી બહાર પડનાર છે. કહેવાતાં રાજદ્રોહી ભાષણો માટે મારી પાસે જામીનગીરી મળવામાં આવી છે હિન્દુસ્તાનની પરંપરાથી નમ્ર અને એક ખૂણે પડી રહેતી મનાયેલી સ્ત્રીઓ જામાનાની દેવ અને શરિઓને લાત મારી હિન્દુસ્તાનનાં કસોડા ગરીબોના અન્નસિદ્ધિ દરૂ માટે લડનાર ચોક્કીઓની હારોહાર ઉભી રહી જાતે એથી વધુ સચોટ લોકોમતવાસુ આ પરદેશી અમલ સામે ખીચું ક્યું હોઈ શકે?

બધે આજે મારા પર કેસ ચલાવી અને જેલમાં પૂરવામાં આવે પણ જગતના લોકમતની અદાલત સમક્ષ તો આ પરદેશી તંત્રને ફેંસલો થઈ ચૂક્યો છે પરદેશોનાં આધિપત્ય. અથવા લુલ્લગને બોલે અસહાય છે. અદેખરે કટોકટીને મામલો ખડો થાય છે ત્યારે જ સ્ત્રીઓ મેદાને પડે છે. અમારી પૂર્વજ મહાન નીરામના ઝંડીની રાણી લક્ષ્મીબાઈ પણ આજે જ અમે અમારાં ધરખાર અને ઉપાંચાક્રમાં છોડી પરદેશીની ગુલામીમાંથી માતૃભૂમિને મુક્ત કરવા બહાર નીકળ્યાં છીએ. કાળી કોટડી, બંદૂક અને નિર્દય મારની બીકથી અમે પોતા પ્રત્યેની અને ભવિષ્યની પ્રજા પ્રત્યેની ફરજ જાળવતાં અટકીશું નહિ. જે અસહાય સ્ત્રીઓ જેના લોટીમાં દિસાવું નામ પણ નથી અને જે દિસાથી મક્કમતાપૂર્વક ફર રહે છે અને જેના સાંત સમારણો ઉપર સરકારના રાજસત્ત્વ બાકી-તીઓ જામીની અને નિર્દય દુમલા કરી રહ્યા છે તે સ્ત્રીઓને મુખેથી નિકળતી સચી દશકોતોની જે સરકારને લીત છે તે સરકારના કિસ્સો બરાબ ચૂક્યા છે. હું અને મારી બીજા દળેડા બહેનો દુઃખ સદા તૈયાર છીએ, પણ અમારે હિન્દુસ્તાનનું સ્વરાજ્ય તો મેળવવું જ છે.

પ્રચારની નવી યોજનાઓ તૈયાર કરવાં માટે એક વ્યાપક સંસ્થા હોવી જોઈએ.

૧૨. બધી આવક અને ખર્ચની પાછળ પાછળ ચોખ્ખા અને વ્યવસ્થિત રીતે દિસાજ રાખવામાં આવેલો નોંધ્યો. અને વખતોવખત તેની તપાસ કરાવવી નોંધ્યો. આ કામ સ્ત્રીઓની દેખરેખ નીચે પુરોગે કરવાનું રહેશે.

આ બધી યોજના પાછળ એ માન્યતા રહેલી છે કે પુરુષોમાં સ્ત્રીજાતિ માટે સાચું માન અને તેમના ઉદારને માટે ખરેખરી ધન્ય છે. તે નહિ હોય તો કોઈ પણ માતની સંજગતા અમંભવિત છે.

(૧૦ છંદ માર્ગી)

આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓની

જાગૃતિ

લેખિકા: સૌ. નીલમ દેસાઈ

ગામેગામ ન્યાં હમણા પ્રગતિનાં ડંકા વાગી રહ્યાં છે, ત્યાં સમાજનું અડધું અંગ પણ પોતાને હિસ્સો આપી રહ્યું છે. પહેલાનાં સમયમાં હિંદની સ્ત્રીઓને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા હતી, અને સામાજિક કે રાજકીય એ બધીજ આબતોમાં તેઓ છુટથી ભાગ લઈ શકતી, એ આપણે જાણીએ છીએ. અહત્યાબાઈ હોદકર, અને ઝાંસીની રાણીની જીવનકથાઓથી આપણે અજાણ નથી. પુરુષોને પણ હંકારે એવી કાર્ય-દક્ષતા તેમણે બતાવી હતી અને દ્રઢતાપૂર્વક તેઓએ રાજ્યકારભાર ચલાવ્યો હતો, અને વખત આવે દેશના રક્ષણ સાર પણ તેઓ બહાર પડ્યાં હતાં. શૂરી રજપુતાણીઓના પરાક્રમે તથા આત્મભોગથી પણ આપણે જાણીતા છીએ. તેઓ દેશની 'શક્તિ' હતાં. સમાજનાં બંને અંગો ન્યારે સમતોલ પ્રમાણમાં રહેલા હોય છે ત્યારે તે સમાજની ચઢતી થાય છે, અને બીજાની સામે તે ટક્કર ઝીટી શકે છે, એ તે વખતની આપણા દેશની સ્વતંત્રતા અને જાહોજલાલીથી પુર-વાર થાય છે.

વખત જતાં આ બધું બદલાઈ ગયું. સ્ત્રીઓનું અસ્તિત્વ ધીમે ધીમે નાશ થવા માંડ્યું. તેઓ જુદી વ્યક્તિ તરીકે ગણાવાને બદલે માત્ર 'અબળા' તરીકેજ

ઓળખાવા માંડી. ઘણા સંજોગો ભેગા થવાથી આમ થયું. સામાજિક બંધનોએ હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓને સખત ઝકડી. એક વ્યક્તિ તરીકે તેની કિંમત હલકી પડી. કાયદામાં પણ સ્ત્રીઓને પુરુષોથી ઉતરણું સ્થાન મળ્યું. સંયુક્ત કુટુંબમાં પત્ની યા પુત્રી તરીકેના તેના હક્કો પર પાણી મુકાઈ. આથી સ્વાભાવિકજ થાય છે એમ થયું. પુત્ર કરતાં પુત્રી કંઈક ઉતરતી પંક્તિની છે એમ માન્યોના મનમાં ફર્યું. તેને પરિણામે પુત્રીઓ તરફ તેઓ બેદરકાર બન્યાં. તેમના શિક્ષણ યા માનસિક વિકાસ અર્થે કંઈ પણ કરવું જોઈએ એ તેઓને ફર્જ ન લાગ્યું. પુત્રી એ તો 'પારકું' ધન, તેના પર આપણે પૈસો શા અર્થે ખરચવો જોઈએ એ વિચાર બધાના મનમાં જડ થાવી બેઠો. પુરુષોને પણ પોતાની પત્ની કંઈક ઉતરતી છે એવું લાગવા માંડ્યું. એક જુદી વ્યક્તિ તરીકે તેને ગણવી જોઈએ એ તો એમને ખ્યાલજ નહીં હતો ! સ્ત્રી, એટલે 'ધર તથા છોકરાં સંચવનાર' આ તે વખતની એમની લાવના હતી આ લાવનાએ ધીમે ધીમે પુરુષ તથા સ્ત્રી વચ્ચેનો ભેદ વધાર્યો. સમાજનાં બે અંગો વચ્ચે આમ અભેદ પડ્યો આવી જતાં તેનો વિકાસ શિથિલ થયો.

આગળ વધવાને બદલે આપણે ધીમે ધીમે પહેલાતરું પણ ભૂલવા માડ્યું.

આ પ્રમાણે કયાં સુધી ચાલ્યા કરત પરંતુ સ્ત્રીઓને પોતાનેજ આવી પરાધીન સ્થિતિ સાધી. પોતે પણ એક સ્વતંત્ર વ્યક્તિ છે એ સિદ્ધ કરી આપવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો. શા માટે તેઓ પણ પુરુષોની માફક શિક્ષણ આદિ લઈ જાહેરમાં ન આવી શકે એમ તેમને થયું. કેટલીક 'ઉત્સાહી બહેનો'એ પોતે તાકીમ લઈ પોતાની બીજી અલગ બહેનોને પ્રકાશ આપવાનો દરવ કર્યો. ન્યાં ન્યાં બની શકે ત્યાં સ્ત્રી ઉપયોગી સંસ્થાઓ સ્થાપવામાં આવી. આ સંસ્થાઓમાં સ્ત્રીઓ મારે ખાસ જુદા જુદા વર્ગો કાઢવામાં આવ્યા. ત્યાં જોને જો ગમે તે વિષયપર તાકીમ આપવામાં આવતી. બંગાળમાં સ્વ. સરેન્જનસિની દત્તે આ કામ પ્રથમ ઉપાડી લીધું. ઠેર ઠેર ફરી તેમણે સ્ત્રીઓને કેળવવા ઉપદેશ આપ્યો તથા ગામેગામ મહિલા સમિતિઓ સ્થાપી બંગાળમાં તેમણે નામ સ્ત્રીશિક્ષણપ્રચાર અર્થે અમર થઈ ગયું છે.

મુંબાઈ, મદ્રાસ આદિ બીજાં ઇલાકાઓમાં પણ હવે ઘણી સ્ત્રીઉપયોગી સંસ્થાઓ ચાલે છે. તેની ઉત્પાદક પણ સ્ત્રીઓજ છે. ત્યાં સ્ત્રીઓને જરૂરી શિક્ષણ અપાવ છે,

તથા સંગીત, ભરતમ્યુચલ, વિગેરે મધ્યમ જાતની કળાઓ શીખવાનો હીક પ્રબંધ છે. સ્ત્રીઓ પણ સારી સંખ્યામાં એનો લાભ લે છે. બીજી રીતે પણ આપણી બહેનો જાહેરમાં આવી છે. હમણાં થોડા વખત પર જ સ્ત્રીઓની પરિવૃદ્ધ ભરાઈ હતી, જેના પ્રથમ પગલાં થોડાં વર્ષ પર જ મંડાયાં હતાં. તેમાં ઘણાં સ્ત્રીઉપયોગી પક્ષો ચર્ચાયા હતા. બાળકાલ સામે પ્રતિબંધ કરવા ખુબ ચળવળ તેઓએ ચલાવી હતી, અને આખરે તેને પરિણામે 'શારદા બીચ' કાયદા તરીકે પસાર થયું હતું. દરેક હીલચાલમાં સ્ત્રીઓ આગળ પડતો દિરસો આપે છે, તથા પુરુષોનાં જેટલી જ ઉપયોગી થઈ પડી છે. આરોગ્ય, બાળઉછેર, બાળશિક્ષણ, આદિ ઘણાં વિષયોમાં સ્ત્રીઓ રસપૂર્વક લાગ લે છે. હમણાંની રાજકીય લડતમાં પણ તેઓ પાછળ નથી. ન્યાં ન્યાં બની શકે ત્યાં ત્યાં તેઓ બનતું કરે છે, અને પુરુષોને નેહલી મદદ આપે છે. હાલની પરિસ્થિતિ જોતાં એમ લાગે છે કે હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ પોતાની પશ્ચિમની બહેનો કરતાં બીજકુલ પાછળ રહી ગઈ નથી. આ રીતે જો તેમની પ્રગતિ ચાલુ રહે તો તેઓ કેટલાંક આગળ વધશે એ કેમ કહી શકાય !

શ્રી યુજ્જ્ઞાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ

મજકર મંડળ તરફથી "ગૃહસ્થાશ્રમમાં દેશમેષ"ના વિષય ઉપર નિબંધ માંગવામાં આવ્યાં હતાં. કુલે નવ નિબંધ મળ્યા હતાં. મંડળની એનેછંગ કમિટીએ નિબંધ તપાસી પરિણામ જણાવવા માટે ગં. રતનબાઈ લક્ષ્મીદાસ મહેતા અને સો. કાંતાબહેન ખીરજીવાળા ખાંડવાળાને પરીક્ષક નિમ્યા હતા, તેમણે નીચે પ્રમાણે પરિણામ જણાવ્યું છે:

- ૧જું ઇનામ રૂ. ૪૦) સૌ. મુદુલા બેન્ડે દેવે.
- ૨જું ઇનામ રૂ. ૨૦) સૌ. કાંતાબહેન આનુગય દેસાઈ.
- ૩જું ઇનામ રૂ. ૧૦) સૌ. મલીમનમીરી મનુબાઈ પંડ્યા.

ઉપલા ઇનામો સ્વ. જ્યોતર્ણી દુલેદાસ જગનનાથ સ્મારક ફંડમાંથી આપવામાં આવ્યાં છે

આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓની

જાગૃતિ

લેખિકા: શ્રી. નીલમ દેસાઈ

ગાંધીજીના જન્મ દિવસે પ્રગટિનાં ડાકા વાગી રહ્યાં છે, ત્યાં સમાજનું અડધું અંગ પણ પોતાનો હિસ્સો આપી રહ્યું છે. પહેલાનાં સમયમાં હિંદની સ્ત્રીઓને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા હતી, અને સામાજિક કે રાજકીય એ બધીજ આખોતોમાં તેઓ છુટથી ભાગ લઈ શકતી, એ આપણે જાણીએ છીએ. અહલ્યાબાઈ હોશ્કર, અને ઝાંસીની રાણીની જીવનકથાઓથી આપણે અજાણ નથી. પુરુષોને પણ હંધાવે એવી કાર્ય-દક્ષતા તેમણે બતાવી હતી અને દ્રઢતાપૂર્વક તેઓએ રાજ્યકારભાર ચલાવ્યો હતો, અને વખત આવે દેશના રક્ષણ સાર પણ તેઓ બહાર પડ્યાં હતાં. શૂરી રજપુતાણીઓના પરાક્રમે તથા આત્મબોગથી પણ આપણે જાણીતા છીએ. તેઓ દેશની 'શક્તિ' હતાં. સમાજનાં બંને અંગો જ્યારે સમતોલ પ્રમાણમાં રહેલાં હોય છે ત્યારે તે સમાજની ચકતી થાય છે, અને બીજાની સામે તે ટક્કર ઝીલી શકે છે, એ તે વખતની આપણા દેશની સ્વતંત્રતા અને જાહોજલાલીથી પુરવાર થાય છે.

વખત જતાં આ બધું બદલાઈ ગયું. સ્ત્રીઓનું અસ્તિત્વ ધીમે ધીમે નાશ થવા માંડ્યું. તેઓ જુદી વ્યક્તિ તરીકે ગણવાને બદલે માત્ર 'અંગળા' તરીકેજ

ઓળખાવા માંડી. ઘણા સંજોગો ભેગા થવાથી આમ થયું. સામાજિક બંધનોએ હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓને સખત ઝકડી. એક વ્યક્તિ તરીકે તેની કિંમત હલકી પડી. કામદામાં પણ સ્ત્રીઓને પુરુષોથી ઉતરવું સ્થાન મળ્યું. સંયુક્ત કુટુંબમાં પત્ની યા પુત્રી તરીકેના તેના હકો પર પાણી મુકાયું. આથી સ્વાભાવિકજ થાય છે એમ થયું. પુત્ર કરતાં પુત્રી કંઈક ઉતરતી પંક્તિની છે એમ માન્યોના મનમાં ફર્યું. તેને પરિણામે પુત્રીઓ તરફ તેઓ બેદરકાર બન્યાં. તેમની શિક્ષણ યા માનસિક વિકાસ અર્થે કંઈ પણ કરવું જોઈએ એ તેઓને ફર્ક ન લાગ્યું. પુત્રી એ તો 'પારકું' ધન, તેના પર-આપણે પૈસો શા અર્થે ખર્ચવો જોઈએ એ વિચાર બધાના મનમાં જડ થાણી બેઠો. પુરુષોને પણ પોતાની પત્ની કંઈક ઉતરતી છે એવું લાગવા માંડ્યું. એક જુદી વ્યક્તિ તરીકે તેને ગણવી જોઈએ એવો એમને ખ્યાલજ નહીં હતો. સ્ત્રી, એટલે 'ઘર તથા છોકરાં સાચવનાર' આ તે વખતની એમની લાવના હતી આ લાવનાએ ધીમે ધીમે પુરુષ તથા સ્ત્રી વચ્ચેનો ભેદ વધાર્યો. સમાજનાં બે અંગો વચ્ચે આમ અભેદ પડેલો આવી જતાં તેનો વિકાસ શિથિલ થયો.

આગળ વધવાને બદલે આપણે ધીમે ધીમે પહેલાનું પણ ભૂલવા માડ્યું.

આ પ્રમાણે ક્યાં સુધી ચાલ્યા કરત પરંતુ સ્ત્રીઓને પોતાનેજ આવી પરાધીન કિયતિ સાધી. પોતે પણ એક સ્વતંત્ર વ્યક્તિ છે એ સિદ્ધ કરી આપવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો. આ માટે તેઓ પણ પુરુષોની માફક શિક્ષણ આદિ લઈ બહારમાં ન આવી શકે એમ તેમને થયું. કેટલીક ઉત્સાહી બહેનોએ પોતે તાલીમ લઈ પોતાની બીજી અભણ બહેનોને પ્રકાશ આપવાનો ઠરાવ કર્યો. ત્યાં ત્યાં બની શકે ત્યાં સ્ત્રી ઉપયોગી સંસ્થાઓ સ્થાપવામાં આવી. આ સંસ્થાઓમાં સ્ત્રીઓ માટે ખાસ જુદા જુદા વર્ગો કાઢવામાં આવ્યા. ત્યાં જોને જો ગમે તે વિષયપર તાલીમ આપવામાં આવતી. બંગાળમાં ૨૫. સરોજનલિની દત્તે આ કામ પ્રથમ ઉપાડી લીધું. ઠેર ઠેર ફરી તેમણે સ્ત્રીઓને કેળવવા ઉપદેશ આપ્યો તથા ગામેગામ મહિલા સમિતિઓ સ્થાપી બંગાળમાં તેમનું નામ સ્ત્રીશિક્ષણપ્રચાર અર્થે અમર થઈ ગયું છે.

મુંબાઈ, મદ્રાસ આદિ બીજા ઇલાકાઓમાં પણ હવે ઘણી સ્ત્રીઉપયોગી સંસ્થાઓ ખાલે છે. તેની ઉત્પાદક પણ સ્ત્રીઓજ છે. ત્યાં સ્ત્રીઓને જરૂરી શિક્ષણ અપાય છે,

તથા સંગીત, ભરતચંદ્રણ, વિગેરે સઘળી વાતની કળાઓ શીખવાનો હીક પ્રયત્ન છે. સ્ત્રીઓ પણ સારી સંખ્યામાં એનો લાભ લે છે. બીજી રીતે પણ આપણી બહેનો બહારમાં આવી છે. હમણાં થોડા વખત પર જ સ્ત્રીઓની પરિવહ ભરાઈ હતી, જેના પ્રથમ પગલાં થોડાં વર્ષ પર જ મંડાયાં હતાં તેમાં ઘણાં સ્ત્રીઉપયોગી પત્રો ચર્ચાયા હતા. બાળકામ સામે પ્રતિબંધ કરવા ખુબ ચળવળ તેઓએ ચલાવી હતી, અને આખરે તેને પરિણામે ' સારદા બીજ ' કાયદા તરીકે પસાર થયું હતું. દરેક હીલચાલમાં સ્ત્રીઓ આગળ પડતા ફિરો આપે છે, તથા પુરુષોનાં જેટલી જ ઉપયોગી થઈ પડી છે. આરોગ્ય, બાળકાકર, બાળશિક્ષણ, આદિ ઘણા વિષયોમાં સ્ત્રીઓ રસપૂર્વક લાગ લે છે. હમણાની રાજકીય સહતમાં પણ તેઓ પાછળ નથી. ત્યાં ત્યાં બની શકે ત્યાં ત્યાં તેઓ બનવું કરે છે, અને પુરુષોને જોઈતી મદદ આપે છે. હાલની પરિસ્થિતિ જોતાં એમ લાગે છે કે હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ પોતાની પશ્ચિમની બહેનો કરતાં બીજકુલ પાછળ રહી ગઈ નથી. આ રીતે જો તેમની પ્રગતિ ચાલુ રહે તો તેઓ કેટલાંકે આગળ નધગે એ કેમ કહી શકાય !

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળ

મજદુર મંડળ તરફથી " ગૃહસ્થાશ્રમમાં દેશસેવા "ના વિષય ઉપર નિબંધ માંગવામાં આવ્યાં હતાં. કુલે નવ નિબંધ મળ્યા હતાં. મંડળની મેનેજીંગ કમિટીએ નિબંધ તપાસી પરિણામ જણાવવા માટે ગં. રતનભાઈ લક્ષ્મીદાસ મહેતા અને ઓ. કાંતાભાઈ પીરજીવાણી આંદાવાને પરીક્ષક નિમ્ત્રા હતા, તેમણે નીચે પ્રમાણે પરિણામ જણાવ્યું છે:

૧જું ઇનામ રૂ. ૪૦) સૌ. મુદુલા ત્યેન્દ દયે.

૨જું ઇનામ રૂ. ૨૦) સૌ. કાંતાભાઈ આશુભાઈ દેસાઈ.

૩જું ઇનામ રૂ. ૧૦) સૌ. મન્દીમનમૌરી મનુભાઈ પટેળા.

ઉપરના ઇનામો સ્વ. જ્ઞાપતંત્રી દ્વેષદાસ જગનનાથ રમારક દ્વંદ્વમાંથી આપવામાં આવ્યાં છે

लेखिका: सौ. रमागौरी धीरजरास भट्ट.

ખડે તોને મારે સ્વદેશી ઉપર શું સમજાવવું ? ખડેનો તો સ્વદેશી જ હોય છે. ખડેનો કંઈ હોટલમાં ખાવાનું પસંદ કરતી નથી. ઉડ્યાં તેઓને તે તરફ બહુજ દંટાળો છે. ખડેનો તો પોતાનો અને આખા કુટુંબનો જોરાક ઘરમાંજ પકાવવાનો રાખે છે. આનું નામ સ્વદેશી. તમે તમારા કપડા તમારી મેજેજ તૈયાર કરી લો તેનું નામ સ્વદેશી. હોટલની પુરી તથા બટાટાનું શાક કેવું રોગી હોય છે ! તે જ પ્રમાણે પરદેશમાં ખનેશું કાપડ રોગી હોય છે. તેને અંગે અકાકાતાં આપણે અપવિત્ર બનીએ છીએ. પરદેશી કાપડની અંદર ગાયની ચરખી વિગેરે કંઈ મારે વપરાય છે એવું અંગેજ લેખકો કહે છે. ખડેનો ગાયને આપણે પવિત્ર માનીએ છીએ. ગાય માતા મારે આપણે આપણો જીવ આપવા તૈયાર થઈએ છીએ ! તો પછી આપણે થોડાક બપોરને વસ થઈને અથવા જરાક મોંઘું મળે તેથી આપણો ધર્મ પણ છોડવા તૈયાર થઈ જઈએ છીએ ! તેનું કારણ એટલું જ કે આપણને ઉપક્રી વાત સમજાતી નથી. અને હવે તમને તે જાગતી બજાર પડી છે તો આજથી જ પ્રતિજ્ઞા લો કે “ હું સ્વદેશી જ કાપડ વાપરીશ. ” પુરો કહે છે કે ઓછાને પરદેશી કાપડનો મોદ છે. આને આપણે બતાવી આપીએ કે અમને મોદ નથી. અમને લોભ નથી. અમને તો અમારા દેશની માજ છે અને “ પ્રાણ નય અર વચન ન જાય ” એ પ્રમાણે અમે આજે લિધેલી પ્રતિજ્ઞા પ્રાણ નય તો પણ છોડશું નહિ. અને મરતી વખતે

પણ કહી જશું કે મારા મરણ પછી મારા
શબને વિદેશી વસ્ત્રથી અલગાવશે નહિ. બહેનો
આપણે કંઈમાં કંઈ મત પાળી શકીએ
છીએ. આપણે અપવાસો કરી જાણીએ છીએ.
આપણામાં અંયમ છે. તો, આપણે ફક્ત
સ્વદેશી પહેરવાનું મત- છંદગીભર સુધી તો
જરૂર પાળશું.

દેશમાં ગરીબાણ પુષ્કળ વધી છે. એટલી
બધી કે માતાઓ પોતાના બાળકને શેર
ગશેર અનાજ માટે વેચી રહી છે. અને
લાંબો માણસોને એક ટંકનું પૂરતું અનાજ
મળતું નથી. આ ગરીબાણનું કારણ શું ?
અહિંના ધંધા નાશ પામ્યા. વણકરોના
અંગૂઠા કાપ્યા. અને પરદેશી કાપડ આપણા
ઉપર જાતીમ સરકારે પરાણે ભેસાડી દીધું.
જે સરકાર પરદેશી “ મીઠું ” આપણા ઉપર
“ મશીનગન ” ના બળે દાડી બેસે છે, તેને
પોતાનું કાપડ પરાણે ધુસાડતાં જતાં
આંચકા આવે એમ નથી. પણ તે સરકારને
ખબર નહીં હોય કે હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ
સ્વામે લડવાનું છે ! મહી કાનાણીઓ અને
આર્ય મહિલાઓ પોતાની ટેક પ્રાણ જતાં
પણ રાજે છે. શ્રેષ્ઠ જમનાકાવ્ય પરદેશી
કાપડ માટે લડત ચલાવતાં જ જેલમાં ગયા.
ભાઈ નેરામદામને નેટલા જ માટે જાંગમાં
ગોળી મારી ધાવણ કર્યા છે. આવા વીર નરો
પરદેશી કાપડની કુબેશ માટે સર્વશ્વ દોમે
છે, ત્યારે શું આપણે બેઠેનો પરદેશી અપ-
વિત કપડામાં દોરેા કરી મદાવતું ? હા
નહિ, બેઠેનો હા નહિ. અને એક અવાજ
બોલો બેઠેનો “ હા નહિ ”.

ભારત સેવિકા સંઘ

ઉદ્દેશ—

૧. આજન્મ દેશસેવા કરવા ઇચ્છતી સેવિકાઓનો સંઘ રચવો.
૨. આ સંઘ દ્વારા દેશની વિવિધ સેવા કરવી.
  - ક. સ્ત્રી વર્ગની સેવા.
  - ખ. સામાજિક સુધારણાનાં કાર્યો.
  - ગ. સ્ત્રીહક્કો માટે ચળવળ, સમાજ સામે અને સરકાર સામે.
  - ઘ. આરોગ્યવર્ધક હિંમતપ્રેરણા.
  - ચ. સ્ત્રીજીવણીના સુધારા વધારા.
  - છ. બાળસંભાળ અને શિક્ષણ, તેમજ સ્ત્રીઓની મુર્ખદેશીય ઉન્નતિના પ્રયાસો.
૩. સંઘમાં જોડાયેલી જાહેરની તાલીમ તેમજ નિર્વાહનો પ્રયત્ન.
- સંઘમાં જોડાનાર જાહેરની લાયકાત.

વય...૨૦ વર્ષથી ૪૫ વર્ષ સુધીની.

શરીર...નિરોગી-સેવાની યોગ્ય.

ગેહ...ભાતૃબાળાનું સારું જ્ઞાન...સામાન્ય જ્ઞાન...તેમજ હાંદી અને અંગેજી જરૂર પૂરતું.

શારીરિક શ્રમનું કામ કરવાની શરમ ના જોઈએ.

પોતાનું કામ પોતેજ કરી લે. કુટુંબ કરતેથી મોટા જોઈએ. નિર્મળ પવિત્ર જીવન ગાળે. અસ્પર્શતામાં નહિં જાનનાર. સામાજિક બાળતોમાં ખુલ્લું મન અને ઉદાર મન.

પ્રતિજ્ઞા.

૧. હું પ્રભુનાં સર્વ મંતાનેને સગાન ગણીશ.
  ૨. મારા ચિંતનમાં મારો દેશ પ્રથમ પદ ભોગવશે.
  ૩. મારી સર્વ શક્તિ હું દેશભાંડુઓની સેવામાં વાપરીશ.
  ૪. ન્યાતન્તરના તદ્દાવત વગર ભગિનીભાવથી હું સર્વના ઉત્કર્ષ માટે સતત પ્રયત્ન કરીશ.
  ૫. સમાજ મારે માટે જે વ્યવસ્થા કરશે તે ઉપરાંત કમાણી માટે ખાનગી હું કંઈજ વ્યવસાય નહિં કરું.
  ૬. હું આજીવન નિર્મળ પવિત્ર જીવન ગાળીશ અને દેશની સાથે ખાનગી કલ્પનામાં નહિં ઉતરું.
  ૭. આ સમાજના ઉદ્દેશનું ઉત્તરંધન થાય એવું વર્તન કે એવો વિચાર હું કદિ નહિં કરું.
- સમાજમાં જોડાનાર ઇચ્છનાર માટે પ્રથમનું એક વર્ષ ઉમેદવારીનું ગણાય. વ્યવસ્થાપક મંડળને જરૂર જણાય તો ઉમેદવારીનો સમય લંબાવાય પણ ખરો.
- તાલીમની તજવીજ:
- દરરોજ અભ્યાસક્રમનું પદનિગર શિક્ષણ તેમજ સેવાનું વ્યવહાર-જ્ઞાન. પર્યાટન, નીરિ-ક્ષણ અને પરીક્ષણથી-લદ્ય તેમજ શુદ્ધિનો-વિકાસ સેવા માટે આવશ્યક છે: જે-સેવિકાઓ માટે યોજવામાં આવશે.

ભાષાજ્ઞાન-વિસ્તાર.
વિશેષ ભાષાજ્ઞાન.
ઇતિહાસ-સામાજિક: ધાર્મિક: રાજદ્વારી
વિ. વિ.
સમાજશાસ્ત્ર.
જીવનચરિત્રો.
સંસ્થાઓનો ઇતિહાસ.
આરોગ્યશાસ્ત્ર અને વૈદક.
રાજ્યપદ્ધતિ.
દેશ પરદેશની રાજનીતિ.

(પુસ્તકોની યાદી અને અભ્યાસનો ક્રમ
યોજવો.)

ભારત-ભગિની

ભારતમાતાની સેવામાં પોતાનું જીવન
ગાળવા જંખતી-સતત નિષ્કામ સેવાની પ્રતિજ્ઞા-
નું પાલન કરવા તત્પર સેવિકાને જીવનની જરૂર-
રિયાત પૂરી પાડવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવશે.

ભગિની સેવામંદિર,
વિલાપારલા (પશ્ચિમ) } વ્યવસ્થાપક,
B. B. & C. I. Rg.

ભગિની સેવામંદિર : વિલાપારલા

બહેનો માટે તાલીમ વર્ગો

રાષ્ટ્રસેવાની ભાવનાના પૂર ઉછળી રહ્યાં છે. તાલીમથી કસાયેલી ભાવના ફળદાયી નીવડે છે. સ્વરાજ યજ્ઞમાં ધવિત્ર અવિદ્યાન અપાછ રહ્યાં છે. સ્ત્રીઓનો ઉત્સાહ અપૂર્વ છે. તાલીમથી સ્ત્રી, લોકોનું હૃદય પરિવર્તન કરી, ભારતનું ભાવિ ઘડશે સ્વરાજસાધનામાં બહેનો પણ યોગ્ય ફાળો આપી શકે તે સાર વિલાપારલા (પશ્ચિમ) અર્થશાસ્ત્ર ઉપર ભગિની સેવામંદિરમાં તાલીમ વર્ગો શરૂ કરવામાં આવશે.

સંખ્યા હાલ ૨૦ ની દાખલ કરવામાં આવશે. કાર્યક્રમ એક માસનો રહેશે. સમય અપેક્ષાનાં બે થી સાડાચારનો રહેશે દાખલ થવા હચ્ચનાર બહેને પત્રક ભરી મોકલાવવું.

આભ્યાસક્રમ

દેશદર્શન-દેશની, પરિસ્થિતિ-રાજકીય, સામાજિક, આર્થિક વિગ વ્યાખ્યાન માત્રા
સ્વદેશી ધર્મ અને ખાદીશાસ્ત્ર
આરોગ્યજ્ઞાન
સામાજિક દોષો, વહેમો, બીજો (મત્વપાન-અસ્પર્શતા-કુરિવાજો)
નીતિધર્મ અને રાજતંત્ર
ગૃહવ્યવસ્થા અને બાળકઉત્તર
અક્ષરજ્ઞાન પ્રચારનાં સાધન અને પ્રકર
નિરક્ષર બહેનોને અક્ષરજ્ઞાન
હિન્દી ભાષાનો સામાન્ય પરિચય

ઉદ્યોગ-વર્ગ

કાંતણ પીંજણ-તકલી

(૧) તકલીની બનાવટ અને ઉપયોગ (૨) રેમીયાનો ઉપયોગ અને દુરરની. (૩) સુતરની પરીક્ષા (૪) કપાસનો પરિચય. (૫) કપાસ લોઢવાની ક્રિયા. (૬) પીંજણનો ઉપયોગ; તેને તૈયાર કેમ કરવી; તેનો ઉપયોગ કેમ કરવો (૭) પુણી બનાવવાની કળા: પુણી પરીક્ષા. આ વર્ગોમાં દાખલ થવા માટે અરજના ફોર્મ " વ્યવસ્થાપિકા બહેન, શ્રી ભગિની સેવામંદિર. વિલાપારલા " એ સરનામે લખવાથી મળશે.

સ્ત્રીજગત્

હિન્દ

યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓ:

એમ. એ. : શ્રી. સુલોચના કસ્યાણુદાસ દે-
સાઈ, શ્રી. સરોજિની મહેતા, શ્રી. ચંદ્રકળા દાદે,
(બીજા વર્ગમાં); અને શ્રી. ગુલાબ દ. ઇન્દ્ર-
નીયર, શ્રી. માલતી શેકદાર, શ્રી. વિન્યા વિનાયક
વાટે, અને શ્રી. મધુરા ગોખલે (પાસ વર્ગ)

શ્રી. સરોજિની મહેતાને મીસ સોહાસીબાઈ
માનકર સ્કોલરશીપ મળી છે.

બીજા એલએલ. બી. : શ્રી. કાવેરી એલ.
ચાધરી અને ફેની અબવાળા (બીજા વર્ગમાં)
અને શાલિની બી. વાગલે (પાસ વર્ગમાં)

પહેલી એલએલ. બી. : ફેની ડી. મોખ-
દેજ (બીજા વર્ગ)

બી. એ. માં ૪૮ બહેનો પસાર થયાં છે
તેમાં ૨ પહેલા વર્ગમાં, ૨૫ બીજા વર્ગમાં અને
બાકીનાં પાસ વર્ગમાં છે. એંગ્લીની કોલેજ
(બીજા વર્ગ) ને એંગ્લીસ સ્કોલરશીપ મળી છે.

ઈન્ટર આર્ટ્સમાં ૧૬ બહેનો પસાર થયાં
છે. તેમાં ૪ બહેનો બીજા વર્ગમાં છે. શ્રી. બા-
ની અંબાલાલ સારાભાઈ (બીજા વર્ગ) ને
જામનાઈ બટ સ્કોલરશીપ અને બાઈ નાઇટ
પાલનજી લાલકાકા સ્કોલરશીપ મળી છે. શ્રી. ફેની
મહેસ્વાનજી સુનાવાળા (બીજા વર્ગ) ને ફૂલમજી
સોરબજી ભાવનગરી સ્કોલરશીપ મળી છે.

સ્કૂલ હીર્ષીંગ અને ગ્રેડીકમાં ૨૨૫
બહેનો પસાર થયાં છે તેમાં ૨૨ ગુજરાતી બહેનો
છે: શ્રી. ઇન્દુમતી શંકર નવમપક્ષી (વડોદરા)
ને નારાયણ મહાદેવ પરમાનંદ પ્રામજી, ચેટ્ટીદાસ
પ્રામજી, અને મીસ વસુનાબાઈ દલવી સ્કોલરશીપ

મળ્યાં છે. શ્રી. પ્રભા ગુલાબસિંહ મરચંદને વલ્લ-
ભદાસ વાલજી સ્કોલરશીપ, શ્રી. કૃષ્ણાતાઈ હમુરા
બજારને સરદાર ભીમરાવ રામરાવ સંસ્કૃત સ્કોલર-
શીપ, અને ફેણી ફેનાન્ડીઝને ડૉ. દાદાભાઈ નવ-
રોજ સ્કોલરશીપ મળ્યાં છે.

એલ. સી. પી. એમ. : મીસ રેલા બેન-
બીન, મીસ મેરી ડીમોજી, મીસીસ ચંપુબાઈ
રામકૃષ્ણ કાવાઈઝર; મીસ સહાદ કોલાઈ, મીસ
કાશીબાઈ પંડિત, રતનબાઈ પાળકર, પ્રતીબાઈ
રવાડે, ઇન્દ્રાબાઈ તરમડકર, અને મીસીસ પ્રમા-
વતી દલપુલે

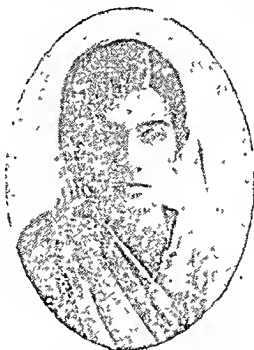
મીસ ઇલા ડીકીન્સન : મુંબાઈની વીજ-
લન્સ એસોસીએશનનાં મુખ્ય કાર્યકર્તા દત્તા.
ભાઈ માસમાં વેસ્પાટિ અટકાવનારા કાયદામાં
સુધારા કરાતા ખરડા સંબંધમાં તેમની સેવા
ઉપયોગી થઈ પડે એમ ધારી મુંબાઈની સરકારે
તેમને ધારાસભામાં નિયુક્ત કર્યાં. પરંતુ બાર-
તનાં આ ઐતિહાસિક મુકિનસામને દાખી દેવા
માટે સરકારે જે દમનનીતિ અખત્યાર કરી આર્ડર-
નન્સો કાઢવા માંડ્યા છે તે સામે વિરોધ દર્શાવી
તેમણે ધારાસભામાં સભ્યપદ છોડી દીધું છે.
અને હાલમાં ૪ ના. સમ્રાટના નમોઃસ્વતી માન
ચાંદનો દ્વાળામાં તેમને ફિસદે હિન્દનો બીજા વ-
ર્ગનો ચંદ્રક આપવાનું નક્કર થયેલું તે સ્વીકાર-
વા તેમણે ના પાડી છે. આ સાથે તેમણે વીજ-
લન્સ એસોસીએશનમાંથી પણ રાજીનામું આપ્યું
છે. મીસ ડીકીન્સનની આ સત્યપ્રિયતા માટે
અમારાં ખરાં અંતઃકરજનાં અભિનંદન.

તેમનાં આ કાર્યોનો ફર તરીકે યુનિસિપલ
કોર્પોરેશન તરફથી તેમને અભિનંદન આપી

હોરના છટાપણાની નવાજેશ કરતો કરાવ શ્રી. રૂમીદાસ તેરસી કોરપોરેશનમાં મુનાર હતા.

શુભરાતી બહેનોનો સ્વદેશી સ્ટોર : મુંબાઈમાં વનિતા વિઆમની સ્કામે હિન્દ સેવક સમાજનાં મકાનમાં મુંબાઈમાં ગ્રેન્યુએટ શુભરાતી બહેનોએ સ્વદેશી સ્ટોર કાટયો છે એની વ્યવસ્થાપક સમિતિનાં પ્રમુખ: શ્રી. હંસાબહેન મહેતા; મંત્રીઓ: શ્રી. કાન્તાબહેન ખાંડવાળા અને શ્રી. નિર્મળાબહેન દેસાઈ: અને સભ્યો: શ્રી. લીલાબહેન બેંકર; શ્રી. જયશ્રીબહેન રાયજી, શ્રી. હર્મિલા બહેન મહેતા, અને શ્રી. વીરબાળાબહેન દિક્ષિત છે. એમાં સ્વદેશી સાડીઓ, હુવાલ, નેપથીન, સાલુઓ, દંતમંજન તેમ જ બીજી નંદરીઆતની વસ્તુઓ મળી શકે છે.

શુભરાતીનાં પહેલાં વીમાની જહેન: સુરતના દયા શ્રીમાળા જ્ઞાતિના આગેવાન ડૉક્ટર મનલાલ મોતીરામ મહેતાનાં પુત્રી અને મુંબાઈના બેરીસ્ટર શ્રી. કાન્તિલાલ પારેખના પત્ની સી. હર્મિલાને વિમાનમાં હડવાની કળા શિખવા માટે 'અ વર્ગનું' પાયથેટનું ઘાઉંસ મળ્યું છે. આવી રીતે વિમાની કળામાં ફોટો મેળવનાર તેઓ પહેલાં જ તેમને અભારાં અભિનંદન

સૌ. સરોજિની મહેતા, બી. એ.

એમ. એ. ની પરીક્ષામાં બીજા વર્ગમાં પાસ થઈ એમણે માનકર સ્કોલરશીપ મેળવી છે.

શુભરાતી બહેન છે.

સુધારક લગ્નો : (૧) દયા શ્રીમાળા વલ્લિક શ્રી. શુભરાતી પ્રેમચંદ સાહે દયા સોરઠીયા જ્ઞાતિની યુવાન વિધવા દીવાળીબાઈ જોડે આજ સમાજ મંદિર મુંબાઈમાં પુનર્લગ્ન કર્યું : (૨) બાવનજરના દયા જોડેના વલ્લિક શ્રી. વૃણસીદાસે કુમારી કમળાબાઈ સાથે પ્રાર્થના સમાજમાં સીલક મેરેજ કર્યું : (૩) દયા જોડેના વલ્લિક

શ્રી. જટારાંકર જયચંદ આદીલસાહે દયા સોરઠીયા વલ્લિક શ્રી. પીતાંબર વાલજીની પુત્રી હેમકુંવર સાથે લગ્ન કર્યું.

બાળલગ્ન અટકાવ્યું : કાલીકટમાં એક બાલક યુવાન ૧૨ વર્ષની બાળા સાથે પરણનાર હતો. વરરાત્રને તે માટે રૂ. ૧૫૦૦) અપાઈ પણ મળ્યા હતા. આ બાળી કલિકટના ડૉ. મંજરી સુંદરને રૂ. ૧૦૦) ડીપોઝીટ મુખી જલ્લા મેજસ્ટ્રેટ સમક્ષ શારદા કાયદા પ્રમાણે ફરિયાદ નોંધાવી. પીછસ્ટ્રેટ બને

પક્ષ પર નોટીસો કઢાવી અને પરિણામે લગ્ન અટક્યું. અપાયલા પૈસા પાછા આપવામાં આવ્યા.

આપઘાત ! વખત સર રસોઈ ન કરવા માટે પતિદેવે કપડો અપાયી મુંબઈની કેલીઓ વાલીમાં પાર્વતીબાઈ નામની ૨૨ વર્ષની સ્ત્રીએ કુવામાં પડી આપઘાત કર્યો !

ભરૂચમાં કુમારિકા સંમેલન : તા. ૧૬ મીએ એ ભરૂચનાં 'કુમારિકા મંદિર' માં શ્રી. નટવરલાલ સુરતીનાં પ્રમુખપદે કુમારિકા સંમેલન થોભ્યું હતું. કુમારિકાનાં સંબોધ, સ્તાવન, સંવોદો થયા બાદ કુમારી સુમનબહેન અને કુમારી મુદ્રિકાએ આદર્શ

કુમારિકા કાજુ હોઈ શકે એ સંબંધી વિવેચનો કર્યાં હતાં. કુમારિકાએ વાલજીની દલાળી આપવામાં આવી હતી.

ચરવડાની સ્ત્રીઓની ભેલના બીજા સરકારી લેડી વિઝીટશે તરીકે મીસીસ જનકીબાઈ બક્ષ, મીસીસ એફ. પી. જ્ઞાંતીર, મીસીસ કુંજબાઈ કે. એ. ધાસવાળા અને મીસીસ સી. મદમદગીની ત્રણ વર્ષ માટે નીમણુંક થઈ છે

ભંદ્રમંદ્રોનો ઉત્કળાદ : ઇટર રાખ્ય તો

ફરી બાળ લગ્ન અટકાવનારો ખરડો પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે તે સામે 'ભંદ્રબદ્રોએ કકળાટ કરવા માંડ્યો છે. ઇડરની ઔદિચ્ય પીરતાળાશ ક્ષતિયુ' બીજું સમેલન મથા માસમાં મળ્યું હતું તેમાં એ કાયદાનો વિરોધ કરતો કરાવ થયો હતો.

રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડે : શ્રીમતી કમળાદેવી ચક્રોપાધ્યાયે અખિલ ભારત મહિલા પરિષદના મંત્રીપદેથી રાજીનામું આપતાં રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવાડે તે સ્થાને ચુંટાયાં છે. તેઓ સર મોરારીદાસ જોશીનાં પુત્રી હોઈ ડૉ. મીસ નાચુબાઈ જોશીને નામે નણીતાં છે.

શ્રીમતી રૂકિમણી લક્ષ્મીપતિ: ભારતનાં ઐતિહાસિક મુકિત સંગ્રામમાં જેલ નિવાસ ભોગવનાર પહેલાં બહેન છે. તેઓ ૧૮૯૧ માં જન્મ્યાં હતાં. તેઓ, રાજા ડી. રામરાવનાં પીત્રી અને મેજર એચ. એમ. રાજનનાં પુત્રી છે. મદ્રાસ યુનિવર્સિટીના તેઓ ગ્રેજ્યુએટ છે અને બિંગલપુત જીલ્લા મંડળનાં પ્રમુખ છે. યુરોપમાં તેમણે લાંબી મુસાફરી કરી છે. પેરીસમાં મળેલી આંતર રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી મહાસભામાં તેમણે હાજરી આપી હતી આંતર રાષ્ટ્રીય ફેલોશાપના લગ્નમગ ૧૦ વર્ષ સુધી તેઓ મંત્રી હતાં. તામીલ નાડુ મહાસભા સમિતિ તરફથી તેઓ અખિલ હિન્દ મહાસમિતિના સભ્ય ચુંટાયાં હતાં. આંધ્ર પ્રાંતની મહિલાઓની આગેવાની હોવા તેમને પ્રથમ જોલાવવામાં આવ્યાં હતાં પરંતુ તામીલ નાડુ પ્રાંતમાં તેમની હાજરીનો જરૂર વધારે હોવાથી આંધ્ર પ્રાંત જવાની તેમણે ના પાડી હતી. શુલ્ક સંધના પ્રમુખ તરીકે તેમણે યુવાનોને ઘણી પ્રેરણા આપી છે.

હાલે ૨૬ થયે : પૂર્વે હિન્દી રહેને પૂર્વ તહેવારની ૧૯૨૭-૨૮ ની આઇડ બુકમાં ચોલાનો

ફોટો પ્રકટ કરવા માટે શ્રી. સુશીલાબાળા દાસી નામની પડદેનશીન હિન્દુ બહેને હિન્દી વચ્ચે સામે રૂ. ૧૦૦૦૦ ની ટુકસાનીનો દાવો માંડ્યો હતો. ફોટો પ્રકટ કરવાથી કાંઈ પછ નાહોશી થઈ નથી એમ જણાવી જસ્ટીસ બેલેન્ડે દાવો કાઢી નાંખ્યો છે.

પરદેશ.

ખ્રિસ્તની મહિલાઓ ભારતને પડએ ! લંડનમાં હિન્દ પ્રજાસત્તાક સંઘના આશ્રયે બ્રિટિશ સ્ત્રીઓની પરિષદ એસેક્સ હોલમાં મથા

મીસ કમલામાઈ

તમકર જીલ્લા બોર્ડના સભ્ય નીમાયાં છે.

સ્થાન મળતું જોઈએ એવો કરાવ પ વિરોધ મતે થયો હતો. કોન્વેન્ટિય સોસ્ટાની પ્રતિનિધિએ કરાવનો વિરોધ કર્યો હતો. હિન્દીઓની હાંદગી અને સ્વતંત્રતા લાખમાં આવી પડે એવી રીતે બ્રિટિશ વહીવટ અત્યાદે ચાલી રહ્યો છે તે સામે દિલ્હિરિ દર્શાવતો, અને હિન્દમાં સંસ્થાન સમાન દરજ્જે સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિને ખ્રિસ્તમાં ટેકો આપવાની સોસ્ટાઓને વિનંતિ કરતા કરાવો સર્વાગ્રમતે ગયા હતા.

આપણે હિન્દને કચડી રહ્યાં છીએ : આયર્લેન્ડથી ઇસ્તમોંગ લંડન આવેલી ૫૯ વર્ષની

આચરીશ બાત્રુ ફીરોજોપસ બ્રિટનને પાલમિન્ટ સ્ટ્રીટમાં અપમાનજનક વર્તન ચલાવવાના આરોપ-સર બાઉસ્ટ્રીટ પોલીસ કોર્ટમાં હાજી કરવામાં આવી હતી. એક પોલીસ કોન્સ્ટેબલે બહુબળુ કે તે એક ટેલીફોન બોક્ષમાં 'હિન્દ માટે સ્વરાજ' એનાં શબ્દોવાળાં પ્લેકાર્ડો ચોંટાડી રહી હતી. બહાર ધણી દોઢ ટેલીફોન કરવા માટે લગા રહ્યા હતા. તેણે બોક્ષમાંથી નીકળવાની ના પાડતાં તેને પકડવામાં આવી. ફીરોજોપસ બ્રિટને મેજસ્ટ્રેટને કહ્યું: "હિન્દમાં અત્યારે અસંતોષ છે. આપણે આચરેન્ડને કચડ્યું હતું તેના કરતાં પણ વધુ ખરાબ રીતે હિન્દને કચડી રહ્યાં છીએ. હિન્દની સ્વતંત્રતા માટે હું અને બીજાંઓ આદેશમાં તેમ હિન્દમાં અમારી સ્વતંત્રતા ખાલસા કરવા તૈયાર છીએ. મજબૂર સરકારનાં વચનો અને સિદ્ધાંતો પ્રમાણે હિન્દને સંસ્થાન સમાન દરજ્જે મળે તે માટે મને અને જે કાંઈ સભા કરવામાં આવે તે ભાગવવા હું તૈયાર છું." "

મેજસ્ટ્રેટ તેની પાસે શાંતિ રાખવાનું બંધન માગતાં તેણે કહ્યું: "અરે હું પાંચ મીનીટ પણ શાન્ત રહેવાની નથી. હિન્દને ત્યાં સુધી આત્મ-નિર્ણયનો હક્ક નથી મળ્યો ત્યાં સુધી હું શાન્ત રહેનાર નથી." "

મેજસ્ટ્રેટ સાહેબે બ્રિટનને પોલીસ પહેરામાં રાખવા ફરમાવ્યું.

વિમાનખાળા મીસ એમી લેન્સન : ૨૨ વર્ષની સાહસિક અંગ્રેજ બાળા મીસ એમી લેન્સન તા. ૫ મી મેએ એસ્ટ્રેલિયા નવા વિમાનમાં એકલી હાજી હતી. ૨૦ દિવસમાં ૧૦૪૦૦ માઇલનો રસ્તો કાપી તા. ૨૪ મી મેએ ૫૦૦ માઇલનો દરિયા એળંગી તે એસ્ટ્રેલિયાના પોર્ટ હાર્બોન ખાતે પહોંચી હતી. રસ્તામાં અનેક તોફાનો અને અકસ્માતો તેને નડ્યા હતા પરંતુ તે સર્વને ન મજબૂરતાં તેણે પોતાનું સાહસ પૂરું કર્યું છે. મીસ એમી સેફ્ટીટ યુનિવર્સિટીની ગ્રેજ્યુએટ છે. એસ્ટ્રેલિયામાં તેને પત્નો આવકાર મળ્યા છે. એસ્ટ્રેલિયાનાં પાલમિન્ટ હાઉસનાં પત્રપાર ૭૫૨ ફીટર પ્રીમીયર મી. સ્કીને મીસ એમીને આવકાર આપ્યો હતો અને ત્યાંથી પ્રમુખની પુરશી પર તેને તેરી મલા દત્ત. મીસીસ •

સ્કીને કેનબેરાની સ્ત્રીઓ તરફથી એક હીરાની માળા ભેટ કરી હતી.

બહાદુર બાળા : ઇસ્ટઓરનમાં કાયદાનો અભ્યાસ કરનારા એ હિન્દી વિદ્યાર્થીઓ પાણીમાં તરતા હતા. તેઓમાંથી એક પાણીમાં ડુબવા માંડ્યો. તેની મદદે બીજાં ત્રણે તેની પાછુ એજ સ્થિતિ ધઈ. એક બહાદુર અંગ્રેજ બાળાની તે તરફ નજર જતાં તે પાણીમાં ફરી પડી; તરીને તેણે બન્ને હિન્દીઓને કિનારે ખેંચી કાઢ્યા. કિનારે આવ્યા બાદ અર્થો કલાકે બંને હિન્દીઓ બાનમાં આવ્યા હતા.

હિન્દમાં સ્ત્રી ચળવળ : મીસ પીકટન દરબરનીયેનાં આમંત્રણથી મયા માસની તા. ૧૬ મીએ સંખ્યાબંધ હિન્દી સ્ત્રીઓ આમની સમાજ મહાનમાં આ પાર્ટી માટે એકત્ર થયાં હતાં. તે વખતે મીસિસ સેને હિન્દી સ્ત્રીઓની ચળવળ સામાજિક સુધારામાંથી રાજકીય ચળવળમાં કેમ ફેરવાઈ ગઈ તે વિષે વિવેચન કર્યું હતું.

અનીતિ માટે કન્યાહરણ : આમની સંભામાં ગુજરાત, કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને મારવાડમાંથી કન્યાઓનાં હરણ કરી અનીતિમાન વેપાર સિંધમાં થાણે છે તેને લગતી માહિતી મેજર ચેલામ પોલે પૂછતાં હિન્દી વહીવટી મી. વેગલુડ એને જણાવ્યું હતું કે આવું નિયમિત ચાલતું નથી. પરંતુ પરજુલા લાયક છોકરીઓની માત્રણી સિંધમાં ધણી છે જે દલાલો પૂરી પાડે છે. દલાલો પૈસા આપીને નીચડી ફાતિઓની છોકરીઓ ખરીદી લીએ છે અને લગ્ન માટે વેચી નાખે છે.

ડૉ. મેરીયા વેન્ડોલ : ડેમોનની યુનિવર્સિટીના અધ્યાપક તરીકે નીમાનાર પહેલાંજ દેમેરીયન બાત્રુ છે. તેઓ બ્યુડાપેસ્ટનાં રાષ્ટ્રીય સંમેલનના બૂસ્ટર વિચારાચરના ખાતાના મુખ્ય કાર્યકર્તા છે.

પસંદગીનાં ઠાગો ! પોલાન્ડમાં વિવદ સદાયક સંદેશ છે. તેણે અત્યાર સુધીમાં ૪૪૦૦૦ ગ્રેડને પરજાણ્યાં છે. ફરેકનાં ઇવનનો અસ્થાયી કરીને એ સંસ્થાના પ્રમુખે એવો અભિપ્રાય આપ્યો છે કે ૪૨ અને ૪૬એ પોતપોતાની પસંદગીથી ફેરવાં લગેનાં માળાપની પસંદગીથી વધેનાં

લગ્નો કરનાં, સંસાર વધુ કલેરામય નીવડયો છે અને પસંદગીના લગ્નોમાં છૂટા છૂટા થયા થયા છે. માળાપની પસંદગીમાં સેંકડે દૃષ્ય લગ્નો સુખી નીવડયાં છે.

લોટરીથી લગ્ન : ઓસ્ટ્રેલીયાના એક યુવાને લોટરીથી લગ્ન કર્યાં છે. લગ્ન કરાવી આપનારી એક સંસ્થામાં જઈ તે યુવાને એની ઇચ્છા દર્શાવી કે સોરઠી નાખીને હું લગ્ન કરવા ધારું છું. જેનું નામ નીકળશે તેની સાથે હું પરણીશ. તેની ઇચ્છાનુસાર નવનૂનવ આનાની વીસ હજાર ટીકટો

કાટવામાં આવી, તે થોડાજ વખતમાં વેચાઈ ગઈ. તેની કિંમત પી. ૭૫૦, થઈ. તે રકમ પરણનાર સ્ત્રીને પૈસાં તરીકે આપવા રાખી મુક્યા. જેનેજે યુવકને ઘણો સમજાવ્યો કે આ રીતે આંધળી, બેઢેરી, લૂણી, લંગડી ગમે તેવી સ્ત્રી સાથે પરણવું પડશે. પરંતુ યુવક સમજાયો નહિ. લોટરીની ટીકટ બેંચાઈ અને જે છોકરીનું નામ નીકળ્યું તેની સાથે તે પરણ્યો. પી. ૭૫૦ ની રકમ તે સ્ત્રીને પૈસાં તરીકે અપાઈ. એ સ્ત્રી કેવી અને કેવા પ્રકારની છે તે હજી યુવકે જાહેર કયું નથી.

હજારો વંદન હો એ રાષ્ટ્રવંદને !

સીમલાની લેડી ધરવીન ગર્લ્સ સ્કૂલનો આ બનાવ છે. એક વર્ગની વિદ્યાર્થીનીઓ ગર્લ ગાઇડ પ્રવૃત્તિમાં જોડાવા તૈયાર નહતી. યુરોપીયન ચર્ચ ગાઇડ સિસિકા તેનું કારણ તપાસવા તે વર્ગમાં આવી, એક ૧૨ વર્ષની હિન્દુ અને કુલિન કુટુંબની વિદ્યાર્થીનીને બોલાવી. તેની સાથે નીચેના સંવાદ થયો :—

શિક્ષિકા : “ તમે ગર્લ ગાઇડ પ્રવૃત્તિમાં કેમ જોડાતાં નથી ? ”

પાલિકા : “ હું નથી જોડાવા માંગતી. ”

શિક્ષિકા : “ કારણ ? ”

પાલિકા : “ કારણ કે હું યુનીયન જેકને નમવા તૈયાર નથી. ”

શિક્ષિકા : “ શા માટે ? ”

✓ પાલિકા : “ તમે તમારા રાષ્ટ્રવંદને વંદન કરો ? ”

શિક્ષિકા : “ નહિ. ”

પાલિકા : “ ત્યારે અમે તમારા યુનીયન જેકને શા માટે નમન કરીએ ? ”

શિક્ષિકા : “ તું જાતે જ યુનિયન જેકને નમન કરવા તૈયાર નથી કે તારા માળાપિએ તેમ ન કરવા કહ્યું છે ? ”

પાલિકા : “ હું પોતે પણ યુનિયન જેકને નમન કરવા તૈયાર નથી તેમ મારા માતાપિતા પણ મને એમ કરવા દીએ નહિ. ”

શિક્ષિકા : “ યુનિયન જેકને સ્થાને તમારો કહેવાતો રાષ્ટ્રવંદ મૂકીએ તો તું એ ચળવળમાં જોડાઈ તેને વંદન કરે કે નહિ ? ”

પાલિકા : “ જરૂર કરું. ગર્લ ગાઇડની પ્રવૃત્તિમાં તો હું પહેલી જોડાઈ. અને રાષ્ટ્રવંદને એક વાર નહિ બે વાર નહિ પણ દુનિયા વાર વંદું. ”

મદ્રાસમાં ગાંધીજીની ગિરફતારી નિમિત્તે આ સાળાએ સંપૂર્ણ હડતાળ પાળી હતી.

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

તા. ૬ ફી એપ્રિલે દાંડીમાં ચીકાના કાચદાનો લાંગ કરી મહાત્મા ગાંધીજીએ આ ઐતિહાસિક મુક્તિસંગ્રામની ખરેખરી શરૂઆત કરી. હજી તો આવતી તા. ૬ ફીએ એ સંગ્રામની શરૂઆતને ત્રણ માસ પૂરા થશે. પરંતુ આટલા સમયમાં તો ભારતની પ્રજામાં નવચેતનની ચિનગારી, પ્રચંડ જવાબદારી પ્રકટી ઉઠી છે. સુધરેલી કહેવાતી બ્રિટિશ સરકારે એટલા કાલાવધિમાં પોતાનું નમ્ર સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. વીરમગામ, ધરાસણુ, મુંબાઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ વગેરે સર્વ સ્થળે આ સુધરેલી કહેવાતી સરકારે પોતાની પાશ-વતાનું નમ્ર દર્શન કરાવ્યું છે. જે પ્રજા સ્ત્રીસન્માનની ભાવનાને પોતાનું ખાસ લક્ષ્ય હોવાનો દંભ કરે છે તે પ્રજાએ હામ હામે અદિસક સ્ત્રીઓ પર અત્યંત અત્યાચાર કરી પોતાનો દંભ ખુલ્લો કર્યો છે. રાષ્ટ્ર બળમાં યુદ્ધમાં પણ રેડક્રોસ સ્વયંસેવકા-ધાયક થયેલાની સારવાર કરનારા સ્વયંસેવકાને અડકતું એ પણ પાપ ગણાય છે. છતાં આ અદિસક યુદ્ધમાં ધાયક થયેલાઓની સારવાર કરતા સ્વયંસેવકાને પણ લાકીના પ્રહાર પડ્યા છે. તે છતાં સરકાર પોતે તો હજી 'કાંઈ અત્યાચાર કર્યો નથી' એમજ જણાવે છે. પરંતુ પ્રજા હવે એવા સરકારી ખુલાસાઓમાં માને એમ નથી. બ્રિટિશ સત્તનતનું નમ્ર દર્શન ભારતે કર્યું છે અને પ્રેમની સેન્સરશી-પને પરિણામે ફુનીઆ હજી એનું દર્શન કરી શકી નથી. તે આ ઐતિહાસિક યુદ્ધનો છેવટનો અંતમ આની જતાં આ અત્યાચારો અગ્ની શકશે. દમનનીતિમાં મસ્ત અનેલી સર-

કારને એટલો ખ્યાલ નથી કે નિર્મળ ગણાતી બહેનો ઉપર લાકીઓ ઉપાડવામાં તેનું કદ ન તૈયાર થયું થઈ રહ્યું છે.

મુંબાઈ અને પરાંઓ:

મુંબાઈની સ્ત્રીશક્તિનો આવિર્ભાવ અજબ થયો છે. મુંબાઈની સ્ત્રી શક્તિનો વિચાર કરતાં દેશસેવિકા સંઘ નજરે પડે છે. અને ખરેખર કહેવું જોઈશે કે દેશસેવિકા સંઘની બહેનો ખરેખરી દેશની સેવા કરી રહી છે. મુંબાઈમાં વિદેશી કાપડની દુકાનોની ચોરીનું કામ સંઘે ઉપાડી લીધું છે, એ તો આપણે આગળ જાણી ગયા છીએ. મંગળદાસ માર-કેટ, મૂળજી જેઠા મારકેટ, લક્ષ્મીદાસ, મારકેટ, ભૂલેશ્વર, હીપી ચાક્, લીડી બજાર નજબજાર, સેનલસ્ટરોડ, ગિરગામ, ફેકલેન્ડ રોડ, દાદર, લાલબાગ, જામશી મહોલલા માંડવી, પરેલ વગેરે સ્થળે આવેલી વિદેશી કાપડની દુકાનો પર ચોરી કરવાનું કામ સેવિકા બહેનોએ અત્યંત સફળતાથી કર્યું છે. વિદેશી કાપડ ખરીદતા લોકોને અટકાવવામાં સફળ થતા ઉપરાંત આ બહેનો દેટલાકા પાસે માત્ર ખાદીજ વા માત્ર સ્વદે-શીજ કાપડ પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા પણ લેવાની શક્યાં છે. વધુ આનંદની વાત તો એ છે કે ના. વાઈસરોયસાહેબે મોટા જાહેરાતમાં કાદી વિદેશી કાપડની દુકાનો પર ચોરી કરતી એ કાર્યને મુન્દો બનાવ્યો છે; છતાં બહેનોમાં એથી ઉત્સાહ વધ્યો છે. પહેલાંના કરતાં વિશેષ ઉત્સાહમાં બહેનો ચોરીનું કાર્ય કરી રહી છે. સંઘ નરકથી સરખા પણ

કાઠવામાં આવ્યા હતાં તેમાં 'પણુ ઘણી બહેનોએ ભાગ લીધો હતો. મ. ગાંધીજીની ગિરફતારીને તા. ૫ મી જુને એક માસ થયો તે દિવસે ભૂલેશ્વર મહાસલા સમિતિ તરફથી ખાસ તકલી સરઘસ રાખ્યું હતું. તેમાં ૨૦૦ ઉપરાંત બહેનોએ ભાગ લીધો હતો. આ સરઘસની આગેવાની શ્રીમતી અવતિકાબાઈ ગોખલેએ લીધી હતી. ગયા માસમાં પારસીઓનું સરઘસ નીકળ્યું હતું. તેમાં પારસી બહેનો પણ મોટી સંખ્યામાં જોડાઈ હતી. વિશેષ આનંદની વાત તો એ છે કે પારસી બહેનોએ પણ હવે સ્વદેશીનો મંત્ર સ્વીકાર્યો છે. જ્યોર્જટ અને બીજી કિંમતી રેશમી સાડીઓમાં સદાકાળ સજ્જ રહેતી પારસી બહેનો ફલિકા યા બીજી હિન્દી મીઠની મુતરાઈ સાડીઓ પહે રતી થઈ ગઈ છે. ઉપરાંત પારસી બહેનોએ પોતાની મોજ શોખનાં બીજાં સાધનોમાં પણ સ્વદેશીનો સ્વીકાર કરવા માંડ્યો છે. સભાઓમાં તો બહેનોની સંખ્યા મોટા પ્રમાણમાં હોયજ.

તા. ૨૫ મી મેએ વડલાનાં મીઠાના અગરો પર દરોડો પાડવામાં આવ્યો હતો. તે પ્રસંગે ત્રણ ગુજરાતી બહેનો મીઠું લેતાં પકડાયાં હતાં. તેમને થોડી વારે છોડી મૂક્યાં હતાં. તા. ૧ લી જુને સામુદાયિક દરોડો પાડવામાં આવ્યો હતો. શ્રીમતી લીલાવતી મુનશી અને બીજાં ૮ બહેનોએ તેમાં ભાગ લીધો હતો. એ સર્વને પકડી પાછળથી છોડી મૂક્યાં હતાં. દેશસેવિકા સંઘની બહેનોનાં પ્રચારકાર્યને પરિણામે રેટિયાનો પણ સારો પ્રચાર થયો છે. ઘરે ઘરે આજે રેટિયો અને તકલી પ્રવેશ પામી ચૂક્યાં છે. લાડીયા, ખોખા, વશ્નિક તેમજ એવી બીજી કામની બહેનોએ પણ સ્વદેશીનો મંત્ર સ્વીકારી લીધો છે.

મુંબાઈ રૂઢાંસ પ્રધરણ તરફથી ગયા

માસમાં માધવબાગમાં સ્વદેશી બજાર ભરાયું હતું. તેમાં એક દિવસ ખાસ બહેનો માટે રાખવામાં આવ્યો હતો. એમાં ઉત્સાહી કાર્યકરોમાં શ્રીમતી બહેનો અચુબહેન લોટવાળા, ફેની બેસાનીયા, કુમરી મુસ, સૌ. લીલાબહેન મુનશી, મીસીસ ત્રિવેદી, મીસ. કારા, મીસીસ શ્રાદ્ધ વગેરે મુખ્ય છે. છેલ્લા દિવસે સ્વદેશી બજારની બધીએ આવદના રૂ. ૨૦૦૦) કોન્ગ્રેસ હોસ્પિટલને આપવામાં આવ્યા હતા. ધવાવલાઓની સારવાર માટે કોન્ગ્રેસ હોસ્પિટલ ખોલવામાં આવી છે. તેમાં પણ ઘણી બહેનોએ નર્સ તરીકે સ્વેચ્છાથી સેવા આપી છે રસોડામાં પણ કેટલીક બહેનો સેવા કરી રહી છે. આમાં કેટલીક બહેનો તો મોટાં ધનિક કુટુંબોમાંની છે. કુટુંબમાં કાંઈને કાંઈ રીતે મુંબાઈની બહેનો પોતાની સેવા આપી રહી છે.

વરલીની ખીલવણી ખાતાની આંધીઓને હાલ કામચલાઉ જેલ બનાવેલી છે. એની એક ચાલીમાં મજુર વર્ગના કુટુંબો રહે છે. ત્યાં સામે તારની વાડ કરવા માટે ખાસ લરકર ખોલાયું હતું. તે વખતે મજુર બહેનોએ ત્યાં સુધ જઈ સલામત કર્યો હતો. આવી કેટલીક બહેનોને સોલજરોએ લાડી મારી હતી. તે પછી પણ એક પકાણુ ચોટી-છરે લકરીબાઈ નામની તે ચાલીમાં રહેતી બાઈ પર હુલ્લો કરી સખત ધગ કરી હતી.

મુંબાઈની પરિસ્થિતિનું અવલોકન કરવા માટે રાષ્ટ્રપતિ પંડિત મોતીલાલ નહેરૂ તા. ૧૮ મીએ મુંબાઈ પધાર્યાં. તેમની સાથે તેમની પત્ની શ્રીમતી સ્વરૂપરાણી દેવી, પંડિત જવાહરલાલનાં પત્ની શ્રીમતી કમલાદેવી નહેરૂ પણ પધાર્યાં હતાં. શ્રીમતી સ્વરૂપરાણી દેવીએ એ સભાઓમાં ભાવણ કરી મુંબાઈની મહિલાઓને તેમનાં કાર્યબદલ અભિનંદન આપી પ્રેરણા આપ્યું હતું. પંડિત મોતીલાલ નહેરૂએ માધવ બાગમાં

મંગેશી પ્રયંત્ર ઓમેદન્ટીને સંબોધતાં દેશ-સેવિકા સંઘની સેવાની પ્રસંશા કરી હતી.

દેશસેવિકા સંઘ તરફથી શ્રીમતી સરો-જિની નાયડુ, શ્રીમતી કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય તેમજ બીજી બહેનોને પરદેશ થવા માટે અભિનંદન આપવા સલા મળી હતી.

આ બધા ઉપરાંત સેવિકાસંઘ પ્રગ્નમાં શાન્તિ સ્થાપવાનું અત્યંત પ્રસંશનીય કાર્ય કરી રહ્યો છે. કોટની વિદેશી કાપડની અંગ્રેજ માલિકોની દુકાનો પરથી સ્વયંસેવકોની ધર-પકડ થતાં

લોકોની મોટી મેદની ત્યાં એકત્ર રહે છે. તે લોકો શાન્ત હોવા છતાં સાજાંદો તેમના પર લાડી ઉગામે છે. એ રીતે ધણી લાઇઓ ઇજા

પણ પામ્યા છે. આ લોકોને શાન્ત રાખવા તથા ત્યાંથી તેમને

વિખેરી નાંખવા સાજાંદોની લાડી ઉપયોગમાં નથી આવતી. સેવિકા સંઘની બહેનોની નમ્ર વિનંતિ એ કામ ધણી સારી રીતે મારે છે. ગયા માસમાં સી. પી. ટેંક પરના રામનાગ માં સનાતન વલ્લુશ્રમધર્મપરિષદ મળી હતી. તે વખતે ત્યાં કેટલાટ ગપ્પાં દેલાતાં ધધિલ થઇ રહી હતી. એટલે વ્યવસ્થાપકોએ પોલીસ બોલાવી. પરંતુ તેથી શાન્તિ ન સ્થપાઇ. મદાસભાના સ્વયંસેવકો અને સેવિકા બહેનોએ શાન્તિ સ્થાપી. એક આખો દિવસ

બહેનો ત્યાં બેસી રહી. અને પરિણામે કાઇ પણ પ્રકારનું તોફાન તે દિવસે થવા પામ્યું નહિ. ખરી ખુશી તો એ છે કે જે કાળે એ બહેનો બહાર શાન્તિ સ્થાપતી હતી તે કાળે પરિવર્તમાં બહેનોનું અત્યાર સુધી અકલ્યાણ કરવામાં મોટો ફાળો આપનાર બાગવનની તરફેણના ઠરાવો થતા હતા. બહેનોની આટલી સેવા બદલ વ્યવસ્થાપકો મહાસભાના સ્વયંસેવકો કે સેવિકા બહેનોનો આભાર માનવા જેટલા પણ કૃતજ થઇ શક્યા નથી એ દિ-

સત્યાગ્રહી સ્ત્રીઓ

[તા ૪ થી ૭ જૂન સુધી અલાહાબાદમાં પંડિત મોતીલાલ નેહરુના પ્રમુખપદે મંગેશી મદાસભાની કાસેબારી સમિતિએ નીચેનો ઠરાવ પસાર કર્યો છે :]

જે સત્યાગ્રહી સ્ત્રીઓને આ સત્યાગ્રહની લડતમાં માર, અપમાન કે કારાવાસ સહેવા પડ્યા છે તેમને આ સમિતિ આદરપૂર્વક અભિનંદન આપે છે, અને તેમને ખાત્રી આપે છે કે તેમના કષ્ટ સહનથી અને આપભોગથી રાષ્ટ્રીય લડતને બહુ મારે બળ મળ્યું છે.

ખાસ કરીને આ સમિતિ શ્રીમતી સરોજિની નાયડુ, કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય કલિમણી લક્ષ્મીપતિ, સત્યવતીદેવી, મેત્રીદેવી, દુર્ગાબાઈ, કમલાબાઈ અને અંજલિ અમ્મલે કરેલી દેશ સેવાની આભાર સાથે કદર કરે છે.

લગિરિની વા-ત છે.

ગયા માસ દરમ્યાન ધરા-સણાના અ-ત્યાચારોનું જરે દર્શન કરનાર સરદાર વલ્લભભાઈના વીર પુત્રી કુમારી મણિ-બેન પટેલ મુબાઈ પ-ધાર્યાં હતાં. આઝાદ મે-દાનમાં તેમણે

ધરાસણાના પાશની અત્યાચારોનું હૃદયભેદક વર્ણન કર્યું હતું. જે ધણીની આંખમાં આંસુ લાવવા માટે પૂરતું હતું.

મુબાઈ પ્રાંતિક મ. સમિતિની નાણુ વિ-મદસભાઓ પરદેશ થઇ ગઇ. બીજી અને ત્રીજી વિમદ સભામાં શ્રીમતી પેરીન બહેન કેપ્ટન સભ્ય હતાં. ત્રીજી વિમદસભાનાં ઉપપ્રમુખ સ્થાને શ્રીમતી લીલાબહેન મુનશી એ બે બહેનોને જેલનિવાસ માન્યવાનો અવસર મળ્યો નથી. ચોથી વિમદસભાનાં પ્રમુખ શ્રીમતી

પેરીનખેન કેપ્ટન અને ઉપપ્રમુખ શ્રીમતી લીલાખેન મુનશીનીમાયલા છે. ક્યાં સુધી સરકાર તેઓને ગિરફતાર નથી કરતી તે આપણે જોઈશું.

તક્લી અને હાથ કંતામણીનો પ્રચાર કરવા માટે ગયા માસની તા. ૫ મી એ શ્રી. ભારત તક્લીમંડળની સ્થાપના શ્રીમતી અવન્ટિકાબાઈ ગોખલેના હાથે થઈ છે. તેના તરફથી સી. ડી. ટેકપરના કિશોરભુવનમાં એક વર્ગ શરૂ કરવામાં આવ્યો છે.

ગયા માસ-
માં ખીજે એક
મેધિવા જેવો
બનાવ બન્યો
છે મુંબાઈની
ધારાસભામાં
સભ્ય તરીકે
સરકારે ની-
મેલાં મુંબાઈ
વિશ્વનાથ એ-
સોસીએશનનાં
મુખ્ય કાર્ય-
કર્તા અંગ્રેજ
બાનુ મીસ
પ્રજા હીમીસ-
ને સરકારની

સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામમાં નિર્મળ બલિદાનો

૧ શ્રી. રૂકિમણી લક્ષ્મીપતિ	વેદારણ્યમ્	૧ વર્ષ સાદી
૨ શ્રી. કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય	મુંબાઈ	૬ માસ "
૩ શ્રી. સરોજિની નાયક	પ્રસન્ન	૬ માસ "
૪ શ્રી. કમલાદેવી વેલ્લંટમ્	નરસિંહપેટ (આંધ્ર)	૬ માસ "
૫ શ્રી. સત્યવતી દેવી	દિલ્હી	" "
૬ શ્રી. દુર્ગાબાઈ અમ્મલ	વેણર	૧ વર્ષ "
૭ શ્રી. કુંવરી મુંબાઈ	રાત્નકેન્દ્રી	૬ માસ "
૮ શ્રી. અંબાબી અમ્મલ	મદ્રાસ	" "
૯ શ્રી. સરસ્વતી અમ્મલ	"	" "
૧૦ શ્રી. સુનીતિ મિત્રા	લખનૌ	" "
૧૧ શ્રી. સરલાદેવી	છત્તપુર (આંધ્ર)	૧ વર્ષ "
૧૨ શ્રી. લક્ષ્મીબાઈ અમ્મા	ગંતર	—
૧૩ શ્રી. કનકમ્મા	બીમવરમ્	૬ માસ સાદી
૧૪ શ્રી. સુમદ્રામ્મા	જેઝવાડા	૬ માસ સાદી
૧૫ શ્રી. કાન્તિદેવી આવરથી	લખનૌ	—
૧૬ શ્રી. અબલા મુખ્ત	સીલહટ	—
૧૭ શ્રી. જયંતી સુરામ્મા	બરહમપુર	૬ માસ સાદી

એકત્ર થએલી
માનવ મેદની
પર લાગીને
નિર્દય મારો
ચલાવ્યો બધું
મળી ૩૦૦
ઉપર માણ-
સોને ઇન્ન
થઈ છે. આ
નિર્દય મારામાં
૬ બહેનોને
સખ્ત અને
કોર માર
પડ્યો છે. શ્રી-
મતી કૃષ્ણા-
કુમારી સર
દેસાઈ નામની

દમનનીતિના વિરોધ તરીકે ધારાસભામાંથી રાજીનામું આપ્યું છે. મુંબાઈની ધારાસભામાં સભ્ય તરીકે જગત તેઓ પહેલાંજ બાનુ છે. દમનનીતિના વિરોધ તરીકે લેડી સૌ. લક્ષ્મી-બાઈ જગમોહનદાસે 'જે. પી.' પદને તિલાંજલિ આપી છે. એ બંને જુનેને અમારાં અલિનંદન.

ગયા માસમાં એક અત્યંત કડક, હૃદય-પ્રાવક અને સરકાર પ્રત્યે ઘૃણા અને તિરસ્કાર ઉપજાવે એવો બનાવ તા. ૨૧ મીએ બન્યો.

મુંબાઈના વડા ઇલાકા મેજસ્ટ્રેટ તા. ૨૦ મીએ મુંબાઈ પ્રાંતિક મ. સમિતિને ફરમાન ક્યું કે એરબેનેડ મેદાનમાં સ્વયંસેવકો એકત્ર થઈ કવાયત કરે છે તેથી શાન્તિનો ભંગ થવાનો સંભવ છે માટે તેમ ન કરવું. આવા અન્યાયી હુકમનો અનાદર કરવા મહાસભા સમિતિએ દરાખ્યું. અને શનિવાર સવારમાં ૭ વાગ્યામાં સ્વયંસેવકો અને દેશસેવિકાસંઘની જુનેનો કવાયત, માટે ત્યાં એકત્ર થઈ ગઈ. તે વખતે પોલીસ અને સાફ્ટોએ

જુનેના હાથમાં રાષ્ટ્રધ્વજ હતો. એ જુનેને ત્રણ વખત સખ્ત ઘણા મારવામાં આવ્યા. તે પછી હોસો મારી તેમને નીચે પટકામાં આવ્યાં. અને ગળાથી દાબી ગંભીર હાલતમાં મૂક્યાં. આ જુને આ લખાય છે તે વખતે મહાસભાની ઇસ્પતાલમાં ગંભીર હાલતમાં પડ્યાં છે. જીન એક શીખ જુને શ્રી જગત-કુંવર મૂળરાજ પાંચ માસનાં ગર્ભવાળાં છે. એ જુનેનાં પગ ઉપર લાગીઓ મારવામાં આવી છે. તેમનાં પેદા ઉપર લાતો મારવામાં

આવી છે. શ્રીમતી ગંગુબહેન ચોકસીને પોલીસે બે વખત ઘણા મારી ખેંચી કાઢ્યાં હતાં. તેઓ બેભાન થઇ ગયાં હતાં. શ્રીમતી સોનાંબાઇને લાડીઓ મારી ઉંચકીને ફેંકી દેવામાં આવ્યાં. શ્રીમતી મહેર શ્રોધ નામનાં પારસી બહેન અને શ્રીમતી શુભાબાઇ ઇશ્વરલાલને પણ સખા ધન થઇ છે. આ જ બહેનોએ તો કો-એસ ઇસ્પિતાલમાં ગંભીર હાલતમાં રાખવામાં આવ્યાં છે. આ ઉપરાંત ૫-૭ બહેનોને તો તરત સારવાર કરી જવા દેવામાં આવ્યાં હતાં. સાધારણ ધન થયેલી છતાં જાણવામાં ન આવેલાં એવાં લગભગ બીજાં ૩૦-૪૦ બહેનોની સંખ્યા છે.

આવી રીતના નિર્દય અત્યાચારો પ્રજાના જોમ અને ઉત્સાહને દાખી દેવા માટે થાય છે. અને એ રીતે આ સંસ્તનતત્ત્વ પૈશાચિક વરૂષ ખુલ્લું થતું જાય છે. આવી રીતે અપાચારોનો ભોગ થઇ પડેલાં બહેનો પ્રત્યે માખા ભારતની મહિલાઓ ઉંડી દિલસોજી સાંવશે એમાં કાંઈ શંકા નથી. આવી અપૂર્વ ઝાઝાશીલતા દર્શાવ્યાના દાખલા માત્ર ભારતમાં જ મળી આવશે. પોલીસે ગુજરેલા આ અત્યાચારો તરફ ના. રાણી મેરીનું ધ્યાન ખેંચતો તાર મુંબાઇના ખિતાબધારીઓનાં પત્ની, તેમજ અન્ય સગાં સંબંધીઓ તરફથી કરવાનું હતું છે.

તા. ૧૨ મી જુને સોલાપુર દિન ઉજવવાને માટે મહાસભાની વિચિત્રસભાએ ચિરાટ સરઘસની યોજના કરી હતી. પોલીસ કમીસનરે એ સરઘસ કાઢવાની બંધી કરી. છતાં એ દુકમનો ભગ કરી સરઘસ કાઢવામાં આવ્યું. મોખરે દેશસેવિકાસંઘની બહેનો શ્રીમતી પેરીનબહેન કેપ્ટન, સૌ. લીલાબહેન મુનશી, વગેરેની આગેવાની હેઠળ હતી. સરઘસ લેખીંગન શેડ ઉપર અટકાવવામાં આવ્યું. સાંજના સાડાચાર વાગ્યે નીકળેલું સરઘસ

રાત્રિના બાર વાગ્યા મુધી ત્યાંને ત્યાં અટકી રહ્યું. એક પળ બહેન ત્યાંથી ચસી નહિ. બધી ત્યાં બેસી રહી. બાર વાગ્યે પોલીસ હારીને ત્યાંથી ગઇ અને સરઘસ નીકળ્યું. સભા ભરી અને પછી છેક ૪ વાગ્યે બધાં વિખેરાયાં.

મુંબાઇનાં પરાંઓની સ્ત્રીશક્તિ પણ જાણ્યું છે. વિલેપારલે, વાંદરા, મુલુન્ડ, અધેરી, ઘાટકાપર, મંદાડ, ધગેરે સ્થળે સ્વદેશીનું પ્રચારકાર્ય ધણું સાંકે થાય છે. સભાઓ ભરાય છે. વિલેપારલેએ મઘનિષેધનું ધણું સાર્કાર્ય કર્યું છે. વિલેપારલેની સ્વયંસેવિકાઓએ વિલેપારલેનાં બધાં તાડીના પીઠાં બંધ કરાવ્યાં છે; ને કે, તેમ કરતાં બહેનો બે વખત ત્યાં ઘણા ગંભીર અને શરમાવનારા બનાવો બન્યા છે. એક પીઠાં ઉપર ચોક્કી કરતાં શ્રી. કિશોરલાલ મશરવાળાનાં પુત્રી શ્રી. તારાબહેન ઉપર પીઠાંની આલેકની. છોકરીએ પાંચ પત્થરા ફેંક્યાં હતાં. તેથી શ્રી. તારાબહેનને આંખ અને માથા પરે સખત વાગ્યું હતું. એ કુમારિકાનાં લોહીથી પવિત્ર થયેલી પ્રવૃત્તિ સંપૂર્ણ સફળતામાં પરિણમી છે. બીજી પ્રસંગ કેટલાક ખિરિત બદમાશોએ બે બહેનો પર હાલો કર્યો છે. તેનો ભોગ થઇ પડેલાં એક બહેન શ્રીમતી કમળા બહેન કલ્યાણજી હતાં. પાછળથી આ ખિસ્તીઓએ માફી માંગી હતી. વિલેપારલેની પ્રવૃત્તિનાં આગેવાન શ્રીમતી જનકીબાઇ બજાજ છે. તેમણે તાડીનાં પીઠાંવાળાઓને આ કામ છોડી દેવની હદય સ્પર્શી વિરુદ્ધ કરી છે. તા. ૫ મી એ વિલેપારલેમાં ગાંધીદિન ઉજવાયો. શ્રીમતી સાકરે બહેન, સૌ. હંસા મહેતા શ્રીમતી રમીબાઇ કામદાર, શ્રીમતી જનકીબાઇ બજાજે ભાગલો કર્યો હતો.

વાંદરામાં સ્વદેશી પ્રચારને અંગે સખા મળી હતી, તેમાં એક અંગ્રેજ બાનુ મીસીસ

હેલીડે એ જણાવ્યું હતું કે હિન્દ સ્વતંત્ર દેશ છે એમ હું માનું છું અને તેથી સાયમન કમીશન સાથે હું સંમત થઈ શકતી નથી. મીસ અલ્ફ્રેડ દસ્તુર, મીસ મણિ ચંપ, મીસીસ ફર્નાન્ડીઝ વગેરે

જહેનો પણ સ્વ-દેશીની હિમાયત કરી રહ્યાં છે. વાંદરામાં તા. ૧૬ મીએ પીકાની હર-સજી હતી. આથી ૧૦ સેવિકાજહેનોએ ત્યાં જઈ ચોક્કસ કરી હતી. આથી હરસજીમાં ભાગ લેનારોની સંખ્યા તદ્દન ઘટી ગઈ હતી. સેવિકા જહેનોની ફરતે પોલીસે સાંકળ કરી લીધી તો બીજી સેવિકાઓએ પોલીસને સાંકળમાં ઘેરી લઈ પોતાનું કામ સાધ્યું હતું.

મલાડમાં દેશ સેવિકાસંઘની સ્થાપના થઈ છે. તેમાં પ્રમુખ શ્રીમતી કમલા જહેન વિજેદર, ઉપપ્રમુખ શ્રી. કાન્તા જહેન પાંડક અને સંજીઓ શ્રીમતી તારામતી એરંજા અને શ્રી. ગુલાબ જહેન મ્હાત્રે છે. આ ઉપરાંત બીજાં પરાંઓ પણ પોતાની શક્તિ મુજબ કાર્ય કરી રહ્યાં છે.

ગુજરાત-મહાગુજરાત:

આજુ લડતમાં ગુજરાતે અપૂર્વ કાબો આપ્યો છે તે ઉપરથી મ. ગાંધીજીએ પણ કહ્યું છે કે 'ગુજરાતે તો ગંઝળ કર્યો છે.'

મીસ ઇડા ડીકી-સન

મુબાઈના આ નણીતાં સામાજિક કાર્યકર્તા જહેને સરકારની દમનનીતિ વિરોધ તરીકે ધારાસભામાંથી પોતાની 'એકલવ્ય' રાજ્યપ્રતિ આપ્યું છે અને "ફેસરે હિન્દુઓ સાંદ સ્ત્રીકારવાની ના પાડી છે.

પરિણામે કુલારો, કાળીઓ, તેમજ બીજા કામતી પંચાયતો મંદિરનિષેધના દરોવા કરે છે, અને એ રીતે એ બીજો સંદેશ નાશ થાય એવા સ્તુત્ય પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે, ઓલપાડ,

રાષ્ટ્રપતિ પંડિત મોતીલાલ નેહરુ પણ ગુજરાતનાં કામ ઉપર મુગ્ધ થયા છે.

સુરત અને અમદાવાદ એ બે ગુજરાતનાં મોટાં શહેરોમાં ઘણું ચેતન આવ્યું છે. ખરું કાલે તો એ જલ્લાના ગામડાઓમાં થઈ રહ્યું છે. સુરતમાં પ્રમુખ પ્રેરણા આપનારા પ. કસ્તુરબા, શ્રી. મીહુજહેન પીટીટ અને ક. મણિ-જહેન પટેલ છે, શ્રી. મીહુજહેન સુરત જલ્લામાંથી મંદિરનિષેધ અને બાદીપ્રચારની અપૂર્વ સાંધના કરી રહ્યાં છે. તેમના પ્રયત્ને

ચિખડી, વલસાડ વગેરે રથજે શ્રી. ગંગાબહેન
ઝવેરી, શ્રી. જયમતિ મુનશી, કુ. રોહિણી
દેસાઈ વગેરે આ પ્રવૃત્તિમાં સારું કાર્ય કરી
રહ્યાં છે અને તેમને સફળતા પણ સારા
પ્રમાણમાં મળે છે. સુરત જીલ્લામાં અનેક
પીકાં બંધ થયાં છે. અને પીનારાઓની સંખ્યા
દિવસે દિવસે ઘટતીજ નય છે. સુરતની
કોલેજનાર ચોકી શરૂ થઈ છે. તેમાં બહેનો
પણ ભાગ લે છે.

અને મારડોશી—ભારતના ઇતિહાસમાં
અમર થયેલું બારડોશી તો આગળ પડતું જ
હોય ને ? ત્યાં તો સ્ત્રી સેવિકાદળની સ્થાપના
પણ થઈ અને શરૂઆતમાંજ ૫૦ બહેનો
સભ્ય થઈ ગઈ. મંડળનાં પ્રમુખ શ્રી. મંછા-
બહેન ભટ્ટ. ઉપપ્રમુખ: શ્રી. નર્મદાબહેન વ્યાસ;
મંત્રીઓ; શ્રી. મણિબહેન શાહ અને શ્રી.
શાંતાબહેન અને ખમનચી શ્રી. સુલોચનાબહેન
વ્યાસ સુટાયાં છે. બારડોશીના એક જાણીતા
ભાઈ શ્રી. કપીલરાયને દંડની સજા થઈ. તે
જાહેર દંડ ન ભરતાં જેલની સજા સ્વીકારી.

મની તથા તેમના સંબંધીઓની અનીચ્છા છતાં
મના સસરાએ દંડ ભર્યો અને શ્રી. કપીલરાય
જુટ્યા. આથી શ્રી. કપીલરાયનાં પત્ની શ્રી.
સુલોચના બહેનને ધણું લાગી આવ્યું છે.
તેમણે તેમના પિતાને એક વીરાંગનાને બાજે
તેમ કહેવડાવી દીધું છે કે “ મારા ઘર
ઉપર ફરીથી પગ ન મૂકશો, તમારું મોઢું
જેવા હું રાજી નથી. ” આ બહેનની આવી
નીચરતા માટે ધન્યવાદ થટે છે.

૫. માતૃશ્રી કસ્તુરબા વલસાડ, ભરૂચ
વગેરે રથજે જઈ ત્યાંની સ્ત્રી પ્રવૃત્તિને વેગ
આપી રહ્યાં છે. વલસાડમાં ધરામણામાં ધાવણ
થયેલા સૈનિકાની ડાવણી ખેલવામાં આવી
હતી. તેમાં સૈનિકાની માવજત કરવામાં
સ્ત્રીઓએ પણ સારો ફાળો આપ્યો છે. સભા-
ઓમાં ભાગણ કરી ૫. કસ્તુરબા બહેનોમાં
તો યુગ્મ પણ ભાષણોમાં પણ નવું ચેતન
રેડે છે. જલાલપુર તાલુકાના ખેડૂતોએ ૫.
કસ્તુરબાના પ્રમુખપદે જામીન મહેસુલ ન

ભરવા દરાવ કર્યો છે અને એ દરાવનું પાલન
પણ સખ્ત રીતે કરવા માંડ્યું છે.

ચિખડીમાં બહેનોએ ખીખાં કાર્ય ઉપરાંત
સુધરાઈનું કાર્ય પણ કરવા માંડ્યું છે.
સ્તંતાપરના કચરા-ગંદકી સાફ કરતાં બહેનોને
કેટલાક અફલતા ઓથમીરો ગમે તેવા શબ્દો
કહે છે છતાં દયાની દેવીઓ સમી એ બહેનો
સહનશીલતા દાખવે છે.

ખાદી, રેડિયો અને તકલીનો ગામડાંઓ-
માં અજબ પ્રચાર થઈ રહ્યો છે. ગુજરાતનું
એકેએક ગામ જાગૃત છે. વરણામા, આણંદ,
દહાણુ વગેરે રથજોએ કાર્યકર્તાઓ સુંદર કાર્ય
કરી રહ્યા છે.

કપડવંજની એક કન્યાશાળાનાં મહેતીજીએ
સરકાર પ્રત્યે વફાદારી દર્શાવવા છોકરીઓને
ફરમાવ્યું છે કે પરદેશી કાપડ પહેરી નિશાળમાં
આવવું, સરખસોમાં જવું નહિ, જશે તો દંડ
કરવામાં આવશે. ખાદી પહેરીને આવનારને નિ-
શાળમાં દાખલ કરવામાં આવશે નહીં. આ મહેતી-
જીને આટલી ખુમારી બતાવવા છતાં કપડવંજની
લોકો સાંખી રહ્યા હોય તો તે શરમાવનાર છે.
કપડવંજની પ્રજાએ સાચું ફરમાવવું જોઈએ
કે માત્ર ખાદી પહેરીનેજ છોકરીઓએ નિશા-
ળમાં જવું; સરખસોમાં પણ જવું અને એ
રીતે મહેતીજીની આરાનો-ખોટી અને અયોગ્ય
આરાનો સવિનય અનાદર કરવો.

આણંદમાં સરખસો નીકળે છે. મહેમદા-
વાદ, વાસદ, ઝોડ, કરમસદ, ખંભોત, વગેરે
ગામોમાં પીકાં પર ચોકી શરૂ થઈ ચૂકી છે.

સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામમાં ગુજરાત તરફથી
પહેલું નિર્મળ અલિદાન હાથમાંજ અપાયું છે.
એકા જીલ્લામાં મઘનિયેધનું કાર્ય કરતાં શ્રીમતી
ચંચળબહેન-શ્રી. રવિશંકર વ્યાસનાં બહેન-ને
પાંચ અફવાડિયાંની કેદ થઈ છે. એ પહેલાં
ગુજરાતી બહેનને તેમના જોસનિવાસ માટે
અભિનંદન ।

અમદાવાદમાં તો બહેનો કેટલાએ મગધ
થયાં પરદેશી કાપડની દુકાનો પર ચોકી કરે

છે. ચોટ્ટી પહેરાની સામે ના વાઇસરોયે કા-
ટેલાં જાહેરનામાની અસર આ જાહેનો પર
સારી થઈ છે. એટલે કે જાહેનોમાં વધારે ઉ-
ત્સાહ અને જોમ આવ્યું છે. પહેલાં કરતાં
પ્રજા જોમ દાખવી એ જાહેનો ચોટ્ટીનું કામ

કરે છે. જાહેરનામાની રૂએ
વિદેશી કાપડની દુકાનો
આગળ ચોટ્ટી કરતી
જાહેનોને પકડતો પોલીસ
આવી હતી. આથી દુકાનોના
માલીકાએ દુકાનો જ બંધ
કરી દીધી આથી ચોટ્ટી
થોડા વખત બંધ રહી.
પરંતુ પરદેશી કાપડની
દુકાનો પાછો ઉઘડતાં એ
કામ શરૂ થયું છે. શ્રી. શારદા
મહેતા, મીસીસ કાનુગા, મી-
સીસ દિવાન, કુમારી ભારતી
અંબાલાલ સારાલાલ, કુ-
મ્હુલા અંબાલાલ સારા-
લાલ, શ્રી. જોરશેઠ જાહેન
વગેરે ચોટ્ટીનું કામ કરી
રહ્યાં છે. અમદાવાદનાં
ગામડાઓમાં જાહેનો પીઠાં-
ની ચોટ્ટીનું સંરક્ષણ કાર્ય
કરી રહી છે.

વીરમગામ અને બીજે
સ્થળે પોલીસે અહીંસાશીલ
લેડો પર કરેલા અત્યાચાર
સામે વિરોધ દર્શાવી શ્રીમ-
તી લેડી વિદ્યાગૌરી નીલ-

કંઠે અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીમાંથી તેમજ
જેલ સમિતિમાંથી રાજનામાં આપ્યાં છે.

અમદાવાદની દશાખડાયા તાલિએ તાલિ-

વરા બંધ કરવા ઠરાવ્યું છે.

વીરમગામ, રાણપુર, ઘોલેરા ને શાહપુરમાં

જાહેનોપર પણ અત્યાચારો શુભરવામાં આવ્યા
છે. રાણપુરમાં શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણીનાં પત્ની
શ્રી. દમયંતીજાહેન અને શ્રી. કલ્લભાઇ કોડા-
રીનાં પત્ની શ્રી સુરજજાહેનની આગેવાની
હેઠળ બીજાજાતી મીઠું વેચાયું છે. રાણપુરમાં

મીઠું લઇ આવતી જાહેનો
અને બાળાઓપર પોલીસ
અત્યાચાર કર્યો છે. શાહ-
પુરમાં પણ એ જાહેનોને
ગંભીર ધ્વજ થયેલી છે.
કમીજવા, ઝેરરા, કુમરે-
ખાંમાં સ્ત્રીઓને લાદીના
સખ્ત પ્રહારો માર્યા, પગ
અને બીજા ભાગોપર પડ્યા
છે. નાની બાળાઓને પણ
આ અત્યાચારમાંથી છોડ-
વામાં આવી નથી.

મુંબાઇ ઇલાકા:

ઇલાકાના અન્ય ભા-
ગોમાં પણ સારી પ્રવૃત્તિ
ચાલે છે. મહારાષ્ટ્ર આ
વખતે નબળું લાગે છે.
ત્યાંથી ખાસ સ્ત્રી પ્રવૃત્તિના
ખખરે આવ્યા, જણાયા
નથી. જેકે પુનામાં કાંઈક
કાર્ય થયું છે. યાચ છે.
મીસીસ સત્યભામાખાઇ
કુરવલેકરની આગેવાની
હેઠળ જાહેનોએ સરવસ કાઢી

વિદેશી કાપડની દુકાનોપર ચોટ્ટી શરૂ કરી
છે. ચોટ્ટીમાં ૨૦ જાહેનો ભાગ લીએ છે.
પીઠાં પર ચોટ્ટી કરવાનું કાર્ય પણ હાથ
ધરાયું છે.

ચરધાની જેલમાં નવુંદ ભોગદ (શ્રી-

મિસિસ વીરેનીક અચુતન

આ ખ્રિસ્તિ મહિલાએ પોતાના
ધર્મની જાહેનોને મહાસમામાં
જોડાવા હાથ કરી છે

મતી સરોજિની નાયક અને શ્રીમતી કમલા-
દેવી ચટ્ટોપાધ્યાય) બેગાં મઝા માણી રહ્યાં છે.

સિંધમાં પણ પ્રવૃત્તિ હીક ચાલી રહી છે.
કરાંચીમાં શ્રીમતી બહેનો સરસ્વતી, જમનાબાઈ,
લીલાવતી, પાર્વતીદેવી, તેમજ બીજી બહેનો
સાર્થ કાર્ય કરી રહ્યાં છે. તેઓ સરઘસો કાઢે
છે અને સભાઓ ભરે છે. લારખાનામાં મોટું
પકવવાં ગયેલાં લોકોનાં ટોળાં ઉપર પોલીસે
હસ્તો કર્યો હતો. તેમાં ૬૦-૬૫ વર્ષની વૃદ્ધ
સ્ત્રીઓ અને ૫, ૧૨, અને ૧૩ વર્ષનાં
બાળકોને પણ ગંભીર ઇજા થઈ છે.

સંયુક્ત પ્રાંત:

દિલ્હી, લખનૌ અને અલ્લાહાબાદ એ
સંયુક્તપ્રાંતની સ્ત્રી પ્રવૃત્તિનાં મુખ્ય મથકો
છે. દિલ્હીની સ્ત્રી પ્રવૃત્તિનાં આગેવાન સ્વામી
શ્રદ્ધાનંદનાં દૌહિત્રી શ્રીમતી સત્યવતી દેવીને
તા. ૨૯ મી મે એ ફિતુર ફેલાવવાના માટે
જામીન ન આપવા માટે પકડવામાં આવ્યાં
અને તેમને ૭ માસની સાદી કેદની સંજ્ઞ
પણ થઈ ચૂકી. તેમનાં માનમાં દિલ્હીમાં
હડતાલ પડી હતી અને સરઘસ પણ નીકળ્યું
હતું. દિલ્હીની આગેવાની તે બાદ મીસીસ
કોલકીએ લીધી છે અને તેઓ પણ સુંદર
કાર્ય બજાવી રહ્યાં છે. જમના નદીમાં નહાવા
જતી બહેનોને ખાદી અને સ્વદેશી કાપડ
પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા તેમણે લેખડાવી છે. દર
સવારે મીસીસ કોલકી અને બીજી સ્વયંસેવિ-
કાઓ જમના નદીના સ્નાન ઘાટે યોડી કરી
અને ખાદી કે સ્વદેશીની પ્રતિજ્ઞા લીધા પછી
જ કાષ્ઠપણે સ્નાન કરવા જવા દેતી. સ્વયં-
સેવિકાઓનાં કાર્યથી ખુશ થઈ રાજકુમારિ
પંડિત મોતીલાલ નેદરએ પણ તેમને અભિ-
નંદન આપ્યું હતું. વિદેશી કાપડની દુકાનો
પર પણ બહેનો યોડી કરી છે અને તેનું
પરિણામ પણ સફળતામાં આવ્યું છે. ૧૪૪
મી કલમ પ્રમાણે સરઘસ કાઢવાની મનાઈ

હોવા છતાં બહેનોએ એ હુકમનો ભંગ કરી
સરઘસ કાઢ્યું હતું અને સભા પણ ભરી
હતી. વિદેશી વસ્ત્ર બહિષ્કાર માટે બહેનોએ
એક સમિતિ પણ સ્થાપી છે.

લખનૌમાં ૧૪૪ મી કલમ પ્રમાણે સભા-
બંધીનો હુકમ થયેલો છે તેનો છેડેચોડ ભંગ
થાય છે. ગયા માસની તા. ૧૪ મી એ
મીસીસ કાન્તિદેવી આવસ્થાની આગેવાની
હેડળ સ્વયંસેવિકાનો એક જથ્થો એ હુકમનો
ભંગ કરવા ગયો હતો. તેને પકડવામાં આવ્યો
છે. મીસીસ આવસ્થા પણ પકડાયાં છે. આ
પહેલાં તા. ૩૧ મી મે એ પકડાયેલાં મીસીસ
સુનીતિ મૈત્રીને સરઘસની આગેવાની લેવા
માટે ૭ માસની સાદી કેદ મળેલી છે.
અલ્લાહાબાદમાં શ્રીમતી સ્વરૂપરાણી નેહરૂ,
વગેરે સ્ત્રી પ્રવૃત્તિને આગળ ધપાવી રહ્યાં છે.
પોતાના પુત્રને મળવા ગયેલાં પૂ. કસ્તુરબાએ
દિલ્હી અને મીરઠમાં ભાષણો આપ્યાં હતાં.

પંજાબ:

લાહોરનાં ડૉ. આશમનાં પત્ની બેગમ
સાહેબા આલમે પકડો ફગાવી દઈ સ્ત્રી
પ્રવૃત્તિ હાથ ઉપાડી છે. સ્ત્રીઓની સભામાં
ભાષણો આપી સર્વને પકડો ફગાવી દઈ આ
પ્રવૃત્તિમાં જોડાવા તેઓ હાકલ કરી રહ્યાં છે.
લાહોરમાં ૧૪ વર્ષની અંદરના બાળકોનું
સરઘસ નીકળ્યું હતું. તે પોલીસે શેકી લીધું
હતું. તે સામે શિશુઓએ સલામત કર્યો
છેવટે તેઓને ૪-૪ની હુકમીમાં સ્તાપરથી
જવા દેવામાં આવ્યા હતા.

અમૃતસરની બહેનોએ યોડીનું કામ શરૂ
ક્યું છે. દરેક કોમની બહેનો સ્વયંસેવિકા
સાથે આ કાર્ય ઉપાડી રહી છે. સ્વયંસેવિકા
ઓએ પંડિત વજનાયના મહાનની, તેમજ
સરકારી હાઈસ્કૂલ અને સરકારી ગર્લ્સ હાઈ-
સ્કૂલની યોડી કરી હતી. તે દરમિયાન હાઈ-
સ્કૂલની સત્તાવાળાઓએ બહેનોનું અપમાન

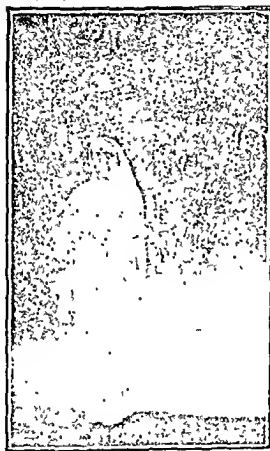
ક્યું હવું. પંખજની ગુજરાત જ્વલમાં મ. ગાંધીજીના એક પુત્ર શ્રી. દેવદાસ ગાંધી છે. તેમને મળવા માટે પૂ. કસ્તુરબા ગયાં છે. પૂ. કસ્તુરબાને અમૃતસરમાં સારો આવકાર મળ્યો છે.

દેરાઇસ્માલખાનમાં મેની આખરે નીક-

ળેલાં સ્ત્રીઓનાં સર-
ધસ પર પોલીસે
લાડી ચલાવી હતી.
અને પાછળથી ગોળી
બાર પણ કરવામાં
આવ્યો હતો. આથી
ધણુને ધન્ય ચક્ર છે.

અંગાળ:

કલકત્તામાં ૧૪૪
મી કક્ષમ પ્રમાણેના
સભાઅધીના હુકમ-
નો લંગ તો બહે-
નોએ અનેક વખત
કરી દીધો છે. શ્રીમ-
તી સરોજિની નાયક
અને શ્રીમતી કમલા-
દેવી ચટ્ટોપાધ્યાયને.
અલિનંદન આપવા
ગુજરાતી સ્ત્રી મંડળ
તરફથી સભા મળી
હતી. તેમાં શ્રીમતી
ઉર્મિલા દેવી તેમજ
અન્ય અંગાળી બહે-
નોએ પણ હાજરી આપી હતી. શ્રીમતી
સૌદામિની મહેતાએ અલિનંદનનો દરાવ મૂક્યો
હતો તેને શ્રીમતી મોતીબાઈ આણંદજી,
શ્રીમતી કેસરબાઈ વગેરેએ અતુભાદન આપ્યું
હવું. વળી પ્રતિબંધક નોટીસ જતાં શ્રદ્ધાનંદ
પાટ્ટેમાં શ્રીમતી ઉર્મિલા દેવીનાં પ્રયુખપદે

સૌ. તારામતી જી. એરંડા

વડોદરાના વડોદર સાક્ષરશ્રી રા. બ.
દરગોવિંદાસ કોઠવાલાના આ પુત્રી
એકા જીવવાના ગામેમાં ફરી કોતલ
પીજીજીના વર્ગો ગામેમાં સ્થાપી રહ્યાં છે.

સ્ત્રીઓની મોટી સંખ્યા મળી હતી. તેમાં શ્રી-
મતી સરોજિની દેવી અને શ્રીમતી કમલાદેવીને
અલિનંદન આપવામાં આવ્યું હવું. શ્રદ્ધાનંદ
પાટ્ટેના દરવાજા પોલીસે બંધ કર્યા હતા
એટલે સળીયા ઓળંગીને બહેનો સભામાં
ગઇ હતી. વિદેશી કાપડની હોળી કરવામાં

આવી હતી. તે
પોલીસે હોલવી નાંખી
હતી. કલકત્તાના
બરાબરમાં પીઠા-
પર ચોડી કરતી
બહેનોને પોલીસે
અટકમાં રાખી પા-
છળથી છોડી મૂકી
હતી. બહેનોએ સી-
નેમાઓપર પણ
ચોડી કરી હતી. તેને
પરિણામે સીનેમા
ખાલી રહ્યા હતા.
નારી સત્યાગ્રહ સમિ-
તિનાં અધિષ્ઠાત્રી
શ્રીમતી ઉર્મિલાદેવી
મીલના કામદારોમાં
પણ પ્રચાર કાર્ય
કરે છે.

શ્રીમતી સૌદા-
મિની મહેતા અને
શ્રી વિમલપ્રતિભાદે-
વીની આગેવાની હે-
ઠળ નારી સત્યાગ્રહ
સમિતિની ૬૦ બહેનોએ મેદાનમાં જઇ રમત
ગમતો બંધ કરાવી હતી. ગઇ તાં. ૨૧ મીએ
શ્રીમતી મોહિનીદેવી, શ્રી. ઇન્દુમતી ગોએન્કા,
શ્રી. શાન્તિ દાસ અને કુમારી જયેશીમંથી
ગંગુલીની આગેવાની હેઠળ મહિલાઓનું
સરઘસ નીકળ્યું હવું. આ કારણસર શ્રીમતી

ઉર્મિલાદેવી, શ્રીમતી વિમલપ્રતિભાદેવી, શ્રીમતી જ્યોતીર્ભયી ગંગુલી અને શ્રીમતી મોહિનીદેવીને પકડી ૬ માસ સાદી દેહની સજ્જ થઇ છે.

મીઠનાપુરનાં જાણીતાં કાર્યકર શ્રીમતી ચાર્લીલાદેવીને ૧૪૪ કલમ પ્રમાણે નોટીસ અપાયલી છે મ્યુનિસિપલ કન્યાશાળામાં તેઓ શિક્ષિકા હતાં. મદાસલાની ચળવળમાં જોડાવાથી તેમને અરતરફ કરવામાં આવ્યો છે.

પરાયબાર મહિલા સમિતિના મંત્રી અને શ્રી. પદ્મરાજ જૈનનાં પુત્રી શ્રીમતી ઇન્દુમતી ગોએન્કાની લખેલી- 'પોલીસ કમિ- આરીયોને અપીલ' નામની પુસ્તિકા જપ્ત કરવામાં આવી છે એ પુસ્તિકા માટે પોલીસે તેમના તેમજ બીજા સભ્યોનાં ઘરોની જડતી લીધી હતી. ગ્રેસના નામ વિના એ પુસ્તિકા પ્રકટ કરવા માટે શ્રીમતી ઇન્દુમતીને વડા પ્રધાન મેજસ્ટ્રેટ સમક્ષ હાજર કરવામાં આવ્યાં હતાં. તેમણે કામકાજમાં લાગ લીધેા નથી. તેમને ૬ માસ સાદી દેહની સજ્જ થઇ છે. બંગાળમાં સજ્જ પામનારાં તેઓ પહેલાં બહેન છે.

કોંતાઇ હાલમાં પોલીસોએ સ્ત્રીઓ ઉપર નિર્દય દસ્તા કર્યાં છે, ઘણાં બહેનોને ગંભીર ઇજા થયેલી છે.

મદાસ:

જેલમાં મહિલાઓની ભરતી વધુ કરવા- માં મદાસ પહેલું આવે છે. મદાસની સચિ- નક કાનુભંગ સમિતિના સરમુખત્યાર શ્રીમતી દુર્ગાબાઇને એક વર્ષની સાદી કેદ મળી ચૂકી છે. ગંગુરમાં શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઈ અમ્મલને ૧૬ સત્યાગ્રહી બહેનો સાથે પકડવામાં આવેલાં છે. બેઝવાડનાં શ્રીમતી સુલકામ્માને ૭ માસની સાદી કેદ મળી છે. ગંજમ હાલનાં કાર્યકર શ્રીમતી સરલાદેવીને ૬ માસ સાદી કેદ મળી છે બીમવરમનાં ૬૫ વર્ષનાં જુદાં કાર્યકર શ્રીમતી દનકામ્માને ૭ માસની સાદી કેદ મળી છે. ચૌગોડમાં ૧૦ સ્વયંસેવિકાઓને પકડી છે. મદાસમાં પણ ૧૪૪ મી દરમને

લગ કરવા માટે ત્રણ બહેનોને પકડી છે. રાજમહેન્દ્રીના કાર્યકર શ્રીમતી દુલ્લુરી સુઆ- મ્માને ૬ માસનો જેલનિવાસ મળ્યો છે. બહરામપુરનાં શ્રીમતી જયંતી સુરામ્માને ૬ માસ સજ્જત કેદ મળી છે.

તામીલ નાડુ મં. સમિતિના પ્રમુખ તરીકે મીસીસ પીચામુથુ અમ્મલ ચુંટાયાં છે.

કારાવડીમાં બહેનોએ અપૂર્વ રીતે રાષ્ટ્ર- ધ્વજનું રક્ષણ કયું છે. એક જાડ ઉપર બહેનોએ રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકરાવ્યો. પોલીસ એ ધ્વજ ખસેડવા આવી. પરંતુ બહેનોએ જાડની ફરતે સાંકળ કરી લીધી. એટલે આખરે પોલીસ યાદીને ચાડી ગઇ. ઇલોરમાં લોકોનાં ટોળાં પર પોલીસે ગોળાબાર કરતાં એક બહેન મરણ પામ્યાં છે. નેલોરમાં પીકાની ચોરી કરતાં ૭ બહેનો પકડાયાં.

મદાસમાં ગુજરાતી બહેનો ચરખા વર્ગ ચલાવે છે.

ખીરાર:

આકાશમાં બહેનોએ પીકાની ચોરીનું કામ ઉપાડ્યું છે. મીસીસ પ્રમિલા વગેરે આ કામ ચલાવી રહ્યાં છે એક દિવસ સખ્ત વરસાદ હોવા છતાં બહેનોએ ચોરીનું કામ છોડ્યું નહિ.

માત્ર હિન્દમાંજ નહિ પણ પૂર્વ આફ્રિ- કામાં પણ હિન્દી મહિલાઓ જાગી છે. હિન્દની લગત પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવવા પૂર્વ આફ્રિકાની હિન્દી બહેનો કાળો એક્ટ કરે છે. અને સભાઓમાં પણ મોટા પ્રમાણમાં લાગ લીએ છે.

શ્રીમતી અનસૂયાબાઇ કાલેએ સરકારની દમનનીતિનો વિરોધ કરી મધ્યપ્રાંત ધારા- સભાના સભ્યપદેથી રાજીનામું આપ્યું છે.

સ્ત્રીશક્તિ જાગી છે. અને તેજ ભારતનો ઉદ્ધાર કરશે. એ શક્તિનાં ખપ્પરમાં ચિલીય સ્તંભનતનો નાશ થશે અને તેને રથાને સ્વતંત્ર ભારતનું નવસર્જન થશે.

[ના. ૨૬-૬-૩૦]

વિચલિત નજરુ મહાત્મા ગાંધીજીના બા-
રત મૈયાની મુક્તિ અર્થેના
શક્તિસ્વરૂપા અહિંસક ધર્મયુદ્ધમાં સ્ત્રી-
સ્ત્રીઓ આએ ખાસ કરીને ગુજરાત-
તણેએ સારા નજરને આજે
દિગ્ગુહ બતાવી દીધું છે. જે ગુજરાતણે, ઘરમાંથી
બંધાર નીકળતાં હરે, જેઓ ખાતું પીતું અને
શુદ્ધકાર્યો સિવાય બીજું કંઈ નજરમાં છે કે નહિ
તે જાણે નહિ તેજ ગુજરાતણે, મહાત્માજીનો મો-
હનમય સ્વીકારી આજે રહુચંદિકા બની મહિમા-
સુર સમેલે લોકેશીયરના કાપડનો ધણો, જે હિન્દુ
રક્ત સુસી રહ્યો છે, તેનો સંહાર કરવા કેસરી
વાથા સજ્જ રહુસંઘમાં ધુમી રહી છે, એટલું જ
નહિ પણ તકલીથી સુતર કાંતી રહી છે, અપમાન
સહી રહી છે, મહોલે મહોલે ભ્રમણ કરી રહી
છે, અને રાત દિવસ અવિશ્રાંત શ્રમ કરી બૂખ
વરસ વેદી રહી છે ! ગુજરાતણીની શક્તિના
પ્રમાણમાં આ સઘળી સેવા સ્પષ્ટ છે, ખરેખર,
ન કશી શકાય તેવી છે !

હતાં આ સેવા હજી ઝાણી છે. સ્ત્રીઓએ વં-
ગર વિચારે કરેલાં પરિ-
હિન્દની શુદ્ધા-વર્તનના પ્રમાણમાં આ
મીતું કારણ સેવા કહો કે પ્રાયશ્ચિત્ત જે
સ્ત્રીઓ જ છે ! મણે તે ઝાણું છે. પ્રાચીન
કાળ તરફ ઝાંખી કરીએ.

તે સમયે જગતના ધણા દેશો અધિકારમાં હતા.
આજે જે જે દેશો સુધરેલા ચલાય છે, તેવું તે
નામ નિશાન પણ નહોતું ! ખુદ છઠ્ઠાંડને તે
વચ્ચ પહોંચાડું ય જાન નહોતું, આ અંગ્રેજ
પ્રબંધનવરણમાં પોતાની જિંદગી વ્યતીત કર-
તી હતી, તેના પુરાતન મળે આપણે જાણતવર્ષ
વિશે ક્યાની જાણ હતો અને તેમાં પણ ખાસ
કરી વસ્ત્રો હતપન કરવાની વિધામાં અતિ નિપુણ
હતો. સુતર કાંતવું અને તે પણ આજે મીઠમાં
હંથમાં હંથા નંખરવું સુતર જે યંત્રોદ્ધારા નીકળે
છે, તે કરતાં પણ સરસ હાથવડે રેડીયા પર કાંતવું

એતો હિંદી સ્ત્રીઓની એક અન્યમીતરી, અનુમુદ્ધી
હંમેસની કારીગરી હતી. એ સુતરથી બનેલો કાપડનો
વકો મુડીમાં સમાતો તે કાપડના રાકાપણની
ખાત્રી માટે, નખ વધારી તેમાં છિદ્ર પાડી, તે
છિદ્રોદ્ધારે તે કાપડના સુતરને ખંચી લેવાતું. એવું
હતમ મુલાયમ કાપડ હતપન કરતો દેશ માત્ર
એક હિંદ જ હતો આના પૂરાવા હજી મોજુદ છે.
ગુજરાતમાં હજીએ ધણા ગામોમાં ઘેરોર રેડીયાઓ
આળાયામાં પડયા પડયા રવડે છે આથી નિપુણ-
તાથી બનાવેલું કાપડ આખા હિંદને પૂરું પડતું
અને વધેલું કાપડ પરદેશોમાં મોકલી અપાતું.
પરંતુ કાળની ગતિ ગડન છે ! હિન્દના બાળના
અવજા પાસા પડયા અને તે અંગ્રેજોના હાથમાં
હડપાઈ પરતન બંધું ! આપણા કાપડની અલોક
કારીગરી પર અંગ્રેજો મોઢી પડયા જે અનુમુદ્ધ
ધધાના નાથ માટે અનેક ઉપાયો પ્રયત્ન, કાવા-
દાવા, છળબેદ, અત્યાચારો કરી, ભારતના એ
પુરાતન ધંધાતું નામનિશાન કાઢી નાખી એ
ધંધાને જટભૂળથી હણેલી દીધો ! છતાંએ જેમણે
અણુચીમાંથીજ સંસ્કાર પીધા હોય તે પ્રભુની ને
તજ રાકાતું નથી તેમ ૧૫૦ વરસના અંગ્રેજ
અમત્ર છતાંએ કાંતવાના ઉદ્યોગ પંચમ, કંદનીર
અને ખાસ કરીને મારવાડમાં અત્યાદે પણ ચાલુ
છે ત્યાંની સ્ત્રીઓ સુતર ઉપરાંત રેશમ અને લીન
પણ કાંતે છે.

હરાનથી આફતની મારી આવેલી પારસી
કામને હિન્દમાં આશ્રય આપનાર રાણા બંદીરાણાએ
ભારતના કેટલાક રીતવિવાજ સ્વીકારવા કહેલા તે
માંડેલો એક મુખ્ય વિવાજ કાંતવાનો મકયુ કર બોલો
હતો. તે કામ આજે પણ પોતાની કરતી પોતાના
કંદનીઓ પાસે કંતાવી વણાવી ધારણ કરી,
પોતાનું આપેલું વચન અસર કરે છે પરંતુ હિન્દી
સ્ત્રીઓ પચડું ચૂરી અને કાંતવું છાડ્યું ! તેથી
ભારત પડયો, પડયો તે કેડ ૧૬ કંદોડ રેખીઆના
પેર ખાડામાં ! તેમાં અન્યથા એ છે કે ૪૮
કંદોડ એટલે પોણા બાગડું પરદેશી કાપડ માત્ર

બહેનો માટેજ સાત સમુદ્રની પેટી પારથી આવ્યું ! બહેનોનો આ ધાર અપરાધ છે ! આ પાપમાંથી મુક્ત થવાનું પ્રાયશ્ચિત પૂજ્ય મહાત્માજીએ સૂચવ્યું છે, અને બહેનોએ તે સહયૃ સ્વીકાર્યું છે ! પણ આટલી સેવા અને ત્યાગ કંઈ પૂરતો કહેવાય ? આ વર્તમાન ધર્મયુદ્ધમાં સાચો હિસ્સો આપવા માટે પોતાના સંસારમાં બહેનોએ સાદાશ આણી, જોધા-ખર્ચ તેને લગજવો પડશે. પોતાના હીર-ચીરના રેશમી બહુમુલ્ય સુધાયમ વસ્ત્રો તથા ખાદ્ય પદાર્થોનું પરિપાત કરી, પોતાનું અને દેશનું આર્થિક દિન અત્યુક્ત સાધવનું પડશે પોતાના પતિ અને વડાદામાં વડાદા પુત્રોને રજૂના લેરી નાદો વાજતાં રજાંગણે દસરે મુખે વળાવવા પડશે અને એમ સુધાની રીતે ફાળવો જરૂરો ત્યારેજ સ્ત્રીઓએ કંઈ અપરાધનો દિસસો માતૃભૂમિ પ્રત્યે આપી જણાવશે. આ માટે કેમજ હૃદય નહિ રખાય, દેવે તો સિંહણની છાતી કરવી પડશે. જુઓ, ચીનની એક જૂદી ડોશી શું કહે છે :

“ એ જુદી સલનો મઠ તોડવા તેણે રાત્ર વપાડ્યાં, જેની ધાંવા ઢેલજ શિતજ શાંતિ પામવાને બદલે લોકોના હૈયામાં બહુમત દેખ સળગતો, તેની સત્તાને પૂજમાં રમણજાને શિરને યાદે એણે રખાવા પ્રલજ્જનોની સરકારી સ્ત્રીકારી અને ચીનના એ મહા ભલીમ સમ્રાટને યુદ્ધમાં કહેણ કદાબ્યાં. સમ્રાટે દરબાર બંધો. “ કાણ છે આ પતનું લજ નાર મનન ? ” ચીનના સાર્વભૌમ સત્તાધારી શહેનશાહ સામે કંઈ આંખો કરનાર કાણ છે આ ? એને માથે કાળ ભમી રહ્યાં છે. યમરાજનાં એને તેડાં આવ્યાં છે કે શું ? ”

સેનાપતિએ પડાર ક્યો : “ મનરજ, જેની માતા તો આપણા કેદખાનામાં સળટે છે, હુકમ કરો કે એનું ધર શિરથી તુડું પડે. ”

સમ્રાટે ફરમાન માટ્યું : “ જણાવો એ ડોશીને કે તારા પુત્રને તલવાર મ્યાન કરવાનું ફરમાવ, નહિ તો વાં રોડ પાચી તુડું થશે. ”

દાધમાં ખંજર લઈ સેનાપતિ ડોશીના કેદખાનામાં આવ્યો.

x

x

x

નાનકી ડોશીમાં એક જુએ એ બેઠી હતી, માથે એના મગજા લગ્યાં દનાં. સરીરે લાલ્લ મનો મનો હતો. પણ એ લાલ્લમના માથા પછળ

જાણડને ડોશીએ લેવો આત્મા બમુક્તો હતો. ખાર હથડ્યા ને ખંજર સહિત સેનાપતિએ આવી સમ્રાટનો સંદેશો કહ્યો.

“ તલવાર મ્યાન કરવાનું ફરમાવ તારા પુત્રને એ ડોશીમાં ! નહિ તો આ ખંજર તારી છાતીમાં ભોંઠાઈ, તને પળવારમાં છતી ન છતી કરશે ”

પણ જગતના ઇતિહાસે જેનાં નામ જણ્યાં નથી એની એ તો સિંહણ છતી ? એ નતમી વિરાંગનાની ગમનલેહી મર્જના ચીનના ઇતિહાસમાં સદાએ સુવર્ણાક્ષરે રહેશે !

“ નરાધમ ! નરાધમોના સરદાર તારા સમ્રાટને કહેજે, કે સિંહણનાં જાળક સિંહ નીચે છે. સમ્રાટની ધારે છું મને ડરાવવા છતે છે ! મારા સ્થિરની નીક મારા દેશને કાળે બચે વહો ! ” જૂદી વીરાંગનાએ સેનાપતિના હાથમાંથી ખંજર ટુંટી લીધું ને પોતાની છાતીમાં આરપાર ભોંઠી દીધું.

“ નીચ ! તારામાં કંઈ પણ દેખું દોષ, તો લઈ જાજે આ રક્ત ગળનું ખંજર ; ને સંલગાવજે મારો છેલ્લો ખોલ મારા સુપુત્રને કે ” એણે ! બલિમને કાળે તારી સમ્રાટ સદા-બમુક્તી રહો. તારી માતાના દેહની તને બીક છતી તે દેવે ટળી છે પ્રભનાં દુઃખાર્દમાં તારી બાળીશરી સત્ય અવિચળ રહો અને પુત્ર સુખી કરો મારું જનમ સ્થાન ; મારી માતૃભૂમિને સ્વદંત્ર કરો ! ”

દિલની મુક્તિ અર્થે પણ દિલ્લી બહેનોએ આવાં બલિદાન દેવાં પડ્યો, મારવાડી સ્ત્રીઓ- શ્રી રામના વનવાસ ગમનમાં ની દેશ પ્રત્યે જનકતનવા જનકીજ પતિથી ધગાર અને ત્યાગ. લેજમાં રહી રાધાં નહોતાં આજે એજ બનાવનું પુનઃ

રાવાંન, મનાદગ રોડ જનનાલાલજી જનજના પર્ષપત્ની શ્રીમતી જનકીબાઈ બલજે કરી બતાવ્યું છે. શ્રી. જનકીબાઈ ભલે મારવાડી છે. દિલ્લી કેમમાં ગુજરાતી કરતાં મહારાષ્ટ્રી સ્ત્રીઓનાં લાંબી દેશ છે. પણ તેથીયે વધારે કાપડ તે મારવાડી સ્ત્રીઓના પહેરવેશમાં વપરાય છે. તેમનો અળીયા ૩૦ થી ૪૦ વાર કાપડનો જનન વચમાં આવે છે. દાધમાં ગુડીઓ પડી અર્ધો દેશ દોષ તેટલી પડે છે, મધ્ય આંગનાની રીત પણ જુદી દોષ છે, માથામાં સોનાનો ઘીર. બાંધીને

ચોટલા શુભવર્ણીને છુટો રાખે છે, ને તેમાં ઘરેણા નાંખે છે. પુરુષ વર્ષના પડછાયાથી પાન સ્ત્રીઓ દૂર રહે છે, મોંઢું હથાકું રખાતું નથી. રસ્તામાં ચલતાંએ લાંબો ધુમટોાં જાય છે, ને જોવા માટે એક આંખ હથાકી રાખી જાય છે. આવો કડક મહાત્મા પાળનારી કોઈમાં જન્મેલાં શ્રી. ભત્રીજાં આજે પોતાના પતિને કારાવાસમાં વળાવી, પતિનું દેશસેવાનું અધુરું કાર્ય પૂર્ણ કરવા, સ્વજાનિના સમૂહા રિગભને ફેંકી દઈ ભગવાની ખાદી પહેરી, ધનના દમસે આજોડતાં આ બહેન મુંબઈના પરાંઓમાં દારૂ તાડીની ચોકી કરવાનું અતિ વિાટ કાર્ય કરે છે. એ સાર્ન્ટોના હુમલા, અપમાન અને અપશબ્દો દેશની આઝાદી માટે સહી રહ્યાં છે. આ ધીરાંગનાને પગફે હિન્દના આ આખરી યુદ્ધમાં તમામ મારવાડી બહેનો જોડાશે એવી અવધર્ષના છે !

દેશસેવિકાસંઘ દેશસેવાના કાર્યમાં હુંક સમયમાં વધારે મક્કમ અને દેશસેવિકા સંઘ વ્યવસ્થિત થતો જાય છે. આને સ્ત્રીશક્તિ પરદેશીઓની પરદેશી માલની હુકાન મુંબઈમાં કોટમાં આવેલી છે, તેની ચોકી સ્વયંસેવકો કરે છે, ત્યાં પણ આખીને પ્રસંગે દેશસેવિકાઓએ શાંતિ જળવવામાં સારો લાગ જાળવ્યો છે.

મુંબઈના પરાંઓમાં દારૂ તાડીની ચોકીમાં સ્ત્રીઓએ અજળ શાંતિ અને ધૈર્ય જતાવ્યું છે. પરદેશી કાપડની ચોકી કરતાં મદ્યપાન નિયેધ માટેની ચોકી કરવી કપરી છે કે અને ટેવના શુભામ અનેલા લાનભૂલા મનુષ્યો શું ન કરે ? તે કહેવાય તેમ નથી. આવા જોખમ ભરેલા કાર્યમાં પણ સ્ત્રીઓ ઝંખલાઈ છે, એજ જતાવી આવે છે કે સ્ત્રીઓમાં કેટલી તાકાત છે, કેટલી શક્તિ છરાઈ રહી છે અને સ્ત્રીઓ જો મન પર તે તો કેવા વિશ્વમાં વિકટ લયકર કામો કરી શકે છે તેની ખાતરી થાય છે !

મહાત્માજીની પાંજળ પૂજ્ય માતૃશ્રી કસ્તુરબા તો સમૃદ્ધિમાં બન્યાં છે, ને પોતાની વજ્રાવસ્થામાં જીવાનિયું જોમ જતાવી રહ્યાં છે. માહુજેન પીટીટ અને શુભસત કાઠિયાવાડની ઘણી બહેનો મહાત્માજીએ સોંપેલું કાર્ય માટે શ્રમપૂર્વક જતાવી રહ્યાં છે.

આજે ભારતવર્ષની સ્વતંત્રતાની પુનઃ રચના થકાય છે. ભારતમેયાની પ્રજાત ફેરી મુકેતની ક્ષપાની આછી મંડળ આછી ઝાંખી દેખાય છે. તેવે સમયે પ્રજાતમાં માતૃ

ભૂમિનું જાન કરવું એ સર્વેની પવિત્ર ફરજ છે. પ્રજાતીયાં એ, હિન્દનું જીવું સંગીત છે. પ્રાતઃ કાળમાં સાંસારિક પ્રથ થો તજ પ્રજાનું સ્મરણ કરવું અને દેશ કાળને અતુસરતા ઉપદેશના જાન પ્રજાત રાગમાં ગાવા એ આપણી પ્રાચીન પ્રથા છે. પણ અંગ્રેજ વિદ્રા ભણીને એ પણ શુભાવ્યું ! પર્વત ૧૫૦ વર્ષની શુભામીના યેનમાંથી જન્યત થવાની અને જન્યત થએલાએ ખીખને જન્યત કરવાની જરૂર છે, તે કાર્ય મુંબઈમાં થોડા સમયથી ઉપદ્રવ મંડળ કરે છે. આ મંડળની જેમ તેમાં જોળઈને અથવા સ્વતંત્ર રીતે ઘણી સ્ત્રીઓએ પણ ગતીએ ગતીએ ફેરી, માતૃ ભૂમિની મુકિતના ગાન ગાઈ, પ્રભને જન્યત કરી તેમની કંઈ હાકાડી દેતી જોઈએ.

સાબરમતીના સંતાના અહિંસક સત્યાગ્રહના પૂર ભારતી પ્રભમાં ફેલાતા બલિદાન એજ, અંગ્રેજ સરકાર ઝંખવાઈ ગઈ છે. તેને સારા

સારનું બાન રહ્યું નથી. અત્યાર સુધી મીઠાના કપડોના ભંગ થતો; હવે પરદેશી કાપડ અને દારૂવાડીના પીકેટીંગનું કાર્ય ઉમેરાયું. સરથસો સત્યાગ્રહ અને જનતાની સહનરીશતા અને જનનુરબાની જોઈ તેની આંખે તમ્બર આવી ગયાં. તેથી નિરાશ સ્વયંસેવકો પર લાકી ઉગામતાં ઉગમતાં હવે સ્ત્રીઓ અને જાળકેને છુટવા માંડ્યા છે. ધસસણુ આજે તો મુંબઈમાં દેખાય છે. બીજા સ્થળોએ હ્યારે એમની આંખ ફરે તો કદી શકાય તેમ નથી પરાંમાં તાડીના - લીલાંક વખતે મીસ લેસાનીયાનો હાથ એક સાર્ન્ટે મારી નાખ્યો હતો ને તા. ૨૧-૬-૩૦ ને ફોજ મુંબઈના આઝાદ મેદાનમાં સ્ત્રીઓને પણ લાકીથી ચોરેસ્વારીએ વધાવી છે. પણ જોમણી પ્રભ કદિ ઉધરી નથી અત્યાર સુધીમાં સ્ત્રીઓને પણ પકડવાના બનાવો જન્ય બન્યા છે. મોટી સંખ્યામાં પકડે ને જલમાં પડે તો મુંબઈને નવાઈ પાળવાનું નથી.

દિલ્લીમાં સ્વ. મહર્ષિ સ્વામી શ્રી અર્ધાનંદના દોહિત્રી શ્રીમતી સત્યવતી દેશને માતૃ ભૂમિની મુક્તિ અર્થે જેલનું માન મળ્યું છે. જે બંદેને કહેવાતા રાજદ્રોહી ભાષણે ક્યાં હતાં, તેથી તેમની પાસે સરકાર તરફથી જામીનગીરી ગ્રામવામાં આવી હતી; તે તેમણે ન આપી તેથી એક વરસની કેદ મળી છે. આ પ્રસંગે એમણે જે રેકૉર્ડ મેંટ રહ્યું હતું તે ફરકે કંટક્ત કરવા જેલું છે.

આ ઉપરાંત મુંબઈની ધારાસભાના પહેલાં ન ત્રી સભ્ય સુરેષીયત બંદેન માસ દીક્રીનસનનો દાખલો સરકારની દગલનીતિ પર સાચે પ્રકાશ પડે છે. સરકારના નિરાશ્રય અધિરક્ષકોનો પર થતા દુઃખતા ભેષ તેમને સરકાર તરફથી મળેલી ધારાસભાની બેઠકનું સહનામું આપી દીધું છે, તથા 'કેસરે દિન્દ મો આંદ લેવાની ના માફી છે. દિંદ પ્રત્યેની લકિત માટે જે સથળો બંદેને અમારા અભિનંદન છે !

દિંદ પ્રત્યેની લકિત માટે મુંબઈની પારસી કોમે સરખસ કાઢી પોતાની પારસી સ્ત્રીઓનો ફરજ બાળની છે. તે ઉપરાંત ભક્તિમાં રાંધ ધારાસભામાં માર મારકાનો વામાં પ્રખ્યાત યજ્ઞેષા પોલીસ અમલદાર મી. આં. દીયા બોરડીમાં પોતાના સસરાને ત્યાં ગયા હતા, તે વખતે પારસી સમાજ કાળા નાપટા સાથે સરખસ કાઢી એમના મકાન પર ગયા હતા. પારસી બંદેનો પણ હવે દેશભક્તિ શુ અને દેશદ્રોહ શુ તે સમજાવી ગય છે. તે ખુશી થવા જેલું છે -

રેકૉર્ડમાં કન્યાશાળાઓમાં લાંબી બુદ્ધિમતિ સત્યાગ્રહએ કન્યાઓ સમગ્ર સ્વદેશી એવાની એક સુંદર પ્રશંસા રજુ કરેલા ધગરા કે " તમને પુરસ્કૃત ગમે કે સૌત ૧૯૦૦ નવાજ આપનારી બાળાઓમાં ૨૩૧ બાળાઓએ પ્રુકથ થવા પ્રત્યે પસંદગી બવાલી હતી અને ૨૮૮ બાળાઓએ અમુક સત્તેજોમાં સી રહેવાની અને અમુક સત્તેજો

ગોમાં પ્રુકથ થવાની રચી પ્રશંસિત કરી હતી. માત્ર ૧૩૬ બાળાઓએ સૌત પસંદ કયું હતું. પેટી ૨૩૬ બાળાઓમાંની એકનો નવાજ અર્ધિ રજુ કરીએ છીએ.

" નારીપણું નથી ગમતું, ગુરુમાતા ! નારીપણું નથી ગમતું. દેશની માટીમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો અન્નપણ વડે દેહ પોષી, જેમ દેહને પ્રાણથી પણ પ્યારી જન્મભૂમિના કાળે કુરબાન કરી નાખવાતું ન મળે તેા જીવનનું સાધનું શું ? રજાં ગભૂમાં માતૃભૂમિના સ્વાતંત્ર્યપ્રેરણાથી અગદળતા વાવટા નીચે બખતર અને કવચ સજી પોતાના ખુન વહાવવાની તક ન મળે. તેા જે જન્મતા શાં બપનાં ? પ્રુકથેને માયાંબળમાં ફસાવનારી, મર્મપંથથી ભ્રષ્ટ કરનારી મોહક પૂતળી બનવાતું વિવાસ અને મોહમસ્ત્રીની પ્રતિભાવથી ડીંગણી બની રમાડયા કરવાતું જે અવતારે કપાળમાં લખ્યું, તે અવતાર એજે નદિ. તેા બીજું શું ? જ્યાં તેાપોની ગમતજોડી ગર્જનાએ ભણે સાચા બદાંડને હથમથાવી મૂળની દોષ, મ્હાનમાંથી કેસરીયા કરવા નીકળી પડેલી ખૂન-સુંદરીઓના વ્યક્તિગત વિજળીના ચમકારાને ધે ભૂલાવી રેતો દોષ, માતૃભૂમિને કાળે ધા ઝીલવાની અને ધા કરવાની ન્યાં દોડ બકાઇ રતી દોષ, જે સ્થાને માયાંને દુષેળીમાં હથને ધૂમવાતા દહાયા, જે રજુસંગ્રામની રમતોનાં ખેલન જે દેહે ન લોખવાયાં તે દેહે સૂર્યનો પ્રકાશ દીધો તેાથે શું, ન દીધો તેાથે શું ? પ્યારી નીનોતમેયાના (નવાજ) દિગ્ગજ્યનો કીર્તિસ્તંભ જે રશિર વડે ચખાઇ રપો દેથ, તે રશિરમાં જે દેહનાં રક્તખિન્દુઓ ન બળે, જે દેહ કરતાં તેા મન્ય એ લોખંડી ઓસલાઓને, જેની તોષ ને તલવાર બને છે !

માતા ! દેશને કાળે કુરબાની કરવાનો હથ પ્રુકથો લોખરે છે, એ વાદનો રેવા અને પ્રુકથવ નેહએ છે. નિર્બંજવાની પ્રતિષ્ઠા સરજી આ નારીપણું નથી ગમતું-નથી ગમતું ! "

આપણી સ્ત્રીઓમાં ન્યારિ આવા વિચારો દહાવરો ત્યારે દેશને આજાદ પનાં વાર નદિ લોખે-ધરોલ.

ગુણસુંદરી

પતિને પંથે

ગુજરાતના જાણીતા લેખિકા અને મુંબાઈની વિશ્વદસલાના ઉપપ્રમુખ
સૌ. લીલાવતી સુન્દરી
જેમને સરકારે ત્રણ માગ માટે પોતાના મહેમાન ગનાવ્યાં છે.

દિલ્હીમાં સ્વ. મહર્ષિ સ્વામી શ્રી શ્રદ્ધાનંદના દીકરો શ્રીમતી સત્યવતી દેવીને માતૃ ભૂમિની મુક્તિ અર્થે લેણું માન મળ્યું છે. એ બહેને કહેવાતા સાર્વજનિક બાપણે કર્યા હતાં, તેથી તેમની પાસે સરકાર તરફથી જમીનગીરી મામલામાં આવી હતી; તે તેમણે ન આપી તેથી એક વરસની કેદ મળી છે. આ પ્રસંગે એમણે જે રેટ-મેન્ટ રજુ કર્યું હતું તે દરેક કંટક કરવા જેવું છે.

આ ઉપરાંત મુંબઈની ધારાસભાના પહેલાં જ સ્ત્રી સભ્ય યુરોપીયન બહેન મીસ લીક્ષ્મીન-સનને દાખલો સરકારની દમનનીતિ પર સારો પ્રકાશ પડે છે. સરકારના નિરાશ્રય અધિકારીઓ પર થતા હુમલા જોઈ તેમને સરકાર તરફથી મળેલી ધારાસભાની બેઠકનું સહનિમિત્ત આપી દીધું છે, તથા 'કેસરે દિલ્હી'નો ચાંદ લેવાની ના માફી છે. દિલ્હી પ્રત્યેની ભક્તિ માટે એ સમગ્ર બહેનોને અમારા અભિનંદન છે !

દિલ્હી પ્રત્યેની ભક્તિ માટે મુંબઈની પારસી કોમે સરવસ કાદી પોતાની પારસી સ્ત્રીઓનો ફરજ બજાવી છે. તે ઉપરાંત ભક્તિમાં રાંત ધારાસભામાં માર મારવામાં પ્રખ્યાત યજ્ઞેશ પોલીસ અમલદાર મી. આં-

દીયા જોશીમાં પોતાના સસરાને ત્યાં ગયા હતા, તે વખતે પારસી સમાજ કળા વાવડા સાથે સરવસ કાદી એમના મકાન પર ગયા હતા. પારસી બહેનો પણ હવે હેરામકિત ગું અને હેરાદોહ ગું તે સમાજની ગથ છે. તે ખુશી થવા જેવું છે.

ટોળીઓની કન્યાસાગરોમાં લાંબી બુદ્ધિમતિ સચાલકોએ કન્યાઓ સમસ્ત સ્વદેશ સંચાની એક સુંદર પ્રદર્શન રજુ કરીશું ધારા કે “ તમને પુરુષત્વ ગમે કે સ્ત્રીત્વ ? ૧૬૦ જવાબ આપનારી બાળાઓમાં ૨૩૬ બાળાઓએ પુરુષ થવા પ્રત્યે વસંદની બતાવી હતી અને ૨૮૮ બાળાઓએ અમુક સંજોગોમાં સ્ત્રી રહેવાની અને અમુક સંજો-

ગોમાં પુરુષ થવાની રચી પ્રદર્શિત કરી હતી. માત્ર ૧૩૬ બાળાઓએ સ્ત્રીત્વ વસંદ કર્યું હતું. પેલી ૨૩૬ બાળાઓમાંની એકનો જવાબ અહિં રજુ કરીએ છીએ.

“ નારીપણું નથી ગમતું, ગુરુમાતા ! નારીપણું નથી ગમતું. દેશની માટીમાંથી ઉત્પન્ન થઈ તેના અન્નજળ વડે દેહ પોષી, એજ દેહને પ્રાણથી પણ પ્યારી જન્મભૂમિના કાળે કુરબાન કરી નાખવાનું ન મળે તો જીવનનું સારું શું ? રજા-મજામાં માતૃભૂમિના સ્વાતંત્ર્યપ્રેરણાથી કળકળવા વાવડા નીચે બખ્તર અને કવચ સજ પોતાના યુવ પઢાવવાની તક ન મળે તો એ જન્મવા રાંત ખપતાં ? પુરુષોને માર્યાબજામાં ફસાવનારી, ધર્મ-પંચથી ભ્રષ્ટ કરનારી મોહક પૂતળી બનવાનું વિલાસ અને મોહમસ્તીની પ્રતિભાદર્શી ડીંગલી બની રમાડ્યા કરવાનું જે અવતારે કપાળમાં લખ્યું, તે અવતાર એણે નહિ તો બીજું શું ? જ્યાં તેપોતી ગજનજોડી ગર્જનાઓ ભણે સારા બહાદુરો હથમથાવી મૂકી દોષ, મ્યાનમાંથી કેસરીયા કરવા નીકળી પડેલી ખડ્ગ-સુંદરીઓનો ચક્રચક્રાટ વિજળીના ચમકારાને થે ભૂલાવી દેતો હોય, માતૃભૂમિને કાળે ધા ઝીલવાનો અને ધા કરવાની ન્યાં દોહ બકાઈ રડી દોષ, એ સ્થાને માથાને હથેલીમાં લઇને ધૂમરાતા લઢાવા, એ રજસંગ્રામની રમતોનાં ખેલન જે દેહે ન ભોગવાયાં તે દેહે સંધનો પ્રકાશ દીડો તોયે શું, ન દીડો તોયે શું ? પ્યારી નીનોતમેયાના (જવાબ) દિગ્ગિજ્યને કીર્તિસ્તંભ જે સ્થિર વડે ચત્રાઈ રયો હોય, તે સ્થિરમાં જે દેહનાં રક્તબિન્દુઓ ન બને, એ દેહ કરો તો ધન્ય એ લોખંડી ચોસલાઓને, જેની તોપ ને તલવાર બને છે !

માતા ! દેશને કાળે કુરબાની કરવાનો હથ પુરુષો ભોગવે છે, એ લઢાવો લેવા મને પુરુષત્વ જોઈએ છે. નિર્જંગળની પ્રતિમા સરખું આ નારીપણું નથી ગમતું-નથી ગમતું ! ”

આખળી સ્ત્રીઓમાં ન્યાયે આવા વિચારો ઉદ્ભવશે ત્યારે દેશને આઝાદ થવાં વાર નહિ લાગે-થશે.

અરે! મારં ડોલ સાંભળશો?

તો અધીચે માતાઓ આ બાળકના જેટલું જ ભણતી હોત તો વિશ્વમાં વધુ સુખી અને વધુ તંદુરસ્ત બાલકો રમતાં હોત !

હું ઘણાજ તરસ્યો છું ! [ચિત્ર. નં. ૧]

હું ઘણાજ નાનો હતો ત્યારે હું ઘણી વખત ખૂબ-તરસ્યો થઈ જતો; મને તરસ

લાંબી છે એમ બતાવવા હું ખૂબ રડતો ત્યારે બા મને માન દૂધ આપતી. આંધી અને દુઃખ થતું અને તેથી મારે પાણીની ધાળીજી જરૂર પડતી. બધું પરચુરણ ખૂબ ખાવાનું મળ્યાથી હું મને થઈ જતો; મારા મમાજ મંદા થઈ જતા. મને સુમમાં થઈ આવતાં, ચરીર લાલ લાલ થઈ આવતું. હું અને બા ખૂબ દુઃખ પામતાં. હું ખૂબ રડતો હોઉં ત્યારે હું તરસ્યો થયો હોઉં છતાં હું ભૂખ્યોજ થયો છું એમ બા કેમ માનતી હતી ?

અરે ! ત્યાસ પણ નહિ લેવાય !

મારા નાક મારે પણ હું ઘણો નાનો હતો ત્યારે તેમણે મારે મારે એકે ભૂલ કરી હતી. અને તે બા મને બલેજ ખવાડી ત્યારે મારું નાક જરા ઉંચું તેથી હું ખરાબર ધાતી થઈતો નહિ. હું એવી નેજે

ભૂખ્યો થાતું એ ઘણું જ ભયંકર હતું.

કારણ કે ત્યાસ લેવા મારે મારે મારું મોં બહાર કાઢવું પડતું અને તેથી હું એક

સાથે એક મીનીટથી વધારે વખત ધાતી થઈતો નહિ. હું માથું ધુણાવતો અને પીગતો; અરે કેટલીક વખત તો તેનાં મ્તન છોડી ત્યાસ પાડતો. અને આ બધું હું ત્યાસ નહિ લઈ શકતો તેને કીધે હતું છતાં બા એમ ધારી લેતી કે તેનું દૂધ મારું નહિ તેથી હું આમ કરતો. એટલે તેણે મને શીશી દારા દૂધ પાવા માંડ્યું ! ચૂસવા મારે આ ઘણું મારું હતું. કારણ કે ચૂસવા સાથે હું ત્યાસ પણ લઈ શકતો હતો પરંતુ ત્યારે એક અન્યામીના ઘસતરે તેને ફરી જાતેજ ધસગવણ કરું ત્યારે મને આનંદ થયો. ધસગવણ પહેલાં તે મારું નાક મોં ટુવાડ વની ખરાબર સાથે કરતી અને પછી તો ધાવનાં ધાવનાં પણ હું ત્યાસ લઈ શકું

નીબતાં આવક રહેવા પ્રત્યે મને તિરસ્કાર
ઉપજતા.

મારી દાંતને ઉપયોગે [ચિત્ર નં. ૨]

ત્યારે મને પહેલાં આંક કે નવ દાંત
આપ્યા ત્યારે-દુઃખોને માટે બહુ મગર

ચર્ચ થયો. તેનો ઉપયોગ કરવા હું તત્પર
હતા. પરંતુ મને જ્યોત્સના દુધમાં મેળવીને

આપવામાં આવતો એટલે તેનો ઉપયોગ હું

કરી શકતો નહિ. આથી મોઢાંમાં મ-

કરા જેવી આવતી કોઈ પણ રાખત

વસ્તુ જેનો એટલે તે લેવા હું શકતો

પરંતુ તેઓ મારી કોઈની ને બેઠી

લેતા અને પરાણે દુઃખ મિથિત બોલત

મને આપતા. હું તે પછી શકતો તે

હતા મારા દાંતના ઉપયોગ માટે તેઓ

શું પાવતા હશે ? મને બહુ આશ્ચર્ય

થાય છે.

હીવો દર દરે !

[ચિત્ર નં. ૧]

આવતી. વળી મને હવા પણ નહિ મળતી

કરણ્ય કે જા દાંતમાં બધી હવા માર કો

જતાં. આથી બંધ બારી ઉઘોડવા માટે હું

રમતો; કાંઈક કંઈક પાણી મળે એવી પણ

ધમ્મા રાખતો પણ એ બધાને જાણે, મને

ધવડવંચામાં આવતો.

કોઈ મળવા આવ્યું હોય ત્યારે ?

[ચિત્ર નં. ૪]

મને દસતો રમતો (ખાસ કરીને મોઢ

મળવા આવ્યું હોય ત્યારે) રાખતો

પ્રયત્ન કરવામાં મને એટલો બધો બંધ

ઉપજતો કે તેની હું ચીસ પર ચીસ

પાડી હાંસી અને હું ગાંઘા જેવો

જાતી જતો તેમ બીજાઓ પણ માં

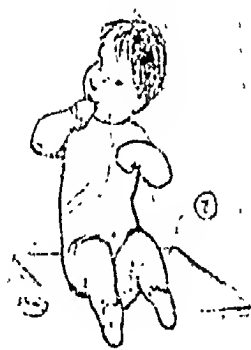
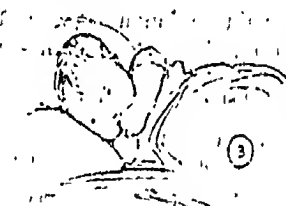
જેવાં મધ જતાં એનો જાને કાંઈ ખાત તકનો જાને

તમારે કહી રેજું કે પોતે તેના બાળામાં

એકનો દોષ ત્યારે અથવા તો પાણી

દબમાં પોતે નાંદો પડ્યો દોષ ત્યારે

ને ઘણી બધી હામે

છીએ થાય એ માટે--હું--ધણેજ નાનો હતો એમ તેઓ ધારતા; ત્યારે ખરી રીતે તેમ ન હતું.

રડવાનું મૂલ્ય મળે છે !

બીજા બૂત તેઓ એ કરતા કે હું રમતો હોઉં, ગંદો-ચઘ ગયો હોઉં, ત્યારે તેઓ મને ઉચકી લેતા. દરેક બાલકને 'રમવા' દૃશ્યનું ગમે છે. અને બપોરે હું આબુઆબુ નજર ફેરવું એટલે મને રમવાનું મને થાય. પરંતુ મને હું શાન્તિથી મારી જોદ્દી પર પડ્યો રહું તો આ મારી પાસે પહોં નહિ આવે. હું ત્યારે રડું ત્યારેજ તે મારી પાસે આવે અને રમે. થોડો મને એજ દેવ 'માટે' શિશું કરવામાં આવે છે. કારણ કે મને ત્યારે ત્યારે કોઈ ચીજની જરૂર પડે ત્યારે ત્યારે તે મેળવવા માટે હું રડું છું અને તોફાન કરું છું.

નિંદ્રાધીન થવાં માટે :
હું સૂતાં જોડલોં યાદી બહુ ત્યાં સુધી તેઓ મને સુવાડતા નહિ. એ એક મોઝામાં

મોટી ગંભીર બૂલ તેઓ મારે માટે કરતા. મારા સૂવાના વખતે-૭ વાગ્યે હું ધણેજ યાદી જતો અને તેથી હું ખૂબ રડતો. હું ખૂબ રડતો ત્યારે બાપે એમ વિચાર આવતો કે હજી આ બરાબર થાક્યો નથી અને તેથી ક્લાક (કોઈક વખત એ ક્લાક) થયાં રડ્યા કરે છે; અને પછીથી મને સૂવડાવે છે. આને બદલે જો મને ૬ વાગ્યેજ હું બહુ થાક્યો ન હોઉં તે વખતે સૂવડાવી દીધો હોત તો યાદીને હું ઉંઘી જઈ તેનાં કરતાં હું પહેલો નિદ્રાધીન થઈ ગયો હોત.

અને મારાં કપડાં ?
ઉંઘાવામાં સંખત તાપ પડે તે છતાં તેઓ મારાં કપડાં ગદગદતાં નહિ. બાપે કેમ હંવાની અસર મને થતી જ ન હોય ? મારા સામાન્ય કપડાં પહેલાં હોય ત્યારે મને ડવાની અસર જરૂર થાય જ પરંતુ ત્યારે આમ સંખત ગરમીને પરિણામે મને ઠંડી લાગે ત્યારે તેઓ ગરમ શાલ લાવીને મને ઓઢાડતા !

વીરંગનાની હાકલ

દશ વર્ષ પહેલાં, મારા પતિ દેશજંતુને પડખે રહી, એ ભારતમાતાના પુત્રો અને પુત્રીઓને આઝાદીની લડતમાં જોડવાવા હાકલ પાડી હતી. વિદ્યાર્થી આશ્રમે તે વખતે આપેલો ઉત્તર હું બૂઝી-ચકું એમ નથી ભારતના પુત્રો અને પુત્રીઓ દેશજંતુના પ્રેરકાર્મ ઉપર એકત્ર થઈ લડતમાં ખરાં હૃદયથી જોડાવતાં, એ દૃષ્ય હું કદિયે બૂઝી સકવાની નથી. આજે પરિસ્થિતિ વધુ ગંભીર ગતી છે અને તેથી જ તખીયન નાદુરસ્ત હોવા છતાં હું ફરું તમને આઝાદીની લડતમાં જોડાવ હાકલ પાડવા આવી છું. દેશના પુરાનોને હું મદાત્મા ગાંધીજીનો સંદેશ ન બૂલવા જણાવીશ. તમારાં યુવનનાં દરેક દરેક પગથારમાં મત્ત આચારમાં મૂકજો. નાના નાના બેદલાવ બૂઝી જાને અને દેશના બધાં ઘરે એકતાપી કાર્ય સાધજો.

[જંગના વિદ્યાર્થીઓને સંબોધતાં]

શ્રીમતી વાસંતીદેવી દાસ

અંભાતમાં રેંટીયાં યુગ

લેખક: રા. નમિયત ફ. પંડ્યા.

આજથી પોણેસો વર્ષ પૂર્વે અંભાતમાં ઘેરે ઘેર રેંટીયા આંવતા હતા. કોઈ ઘર રેંટીયા સિંચાવતું 'ભાગ્યેજ' હોય. અત્યારે એ કાળના છત્રીસા રેંટીયા નજરે ચડે છે ત્યારે ખરેખર આપણને આશ્ચર્ય થાય છે કે ક્યાં એ વિરાટ રેંટીયા અને ક્યાં અત્યારના આપણા નાનુક રેંટીયા. આ છત્રીસા રેંટીયાના એજ આંટામાં દોઢ વાર જેટલું સુતર ખેંચાય અને પાંડા વળ ચડે. એને વળ ચઢાવવા, કાંટ્યા પછી ફેરવવો જ ન પડે. સુતર કંતાવું જાય અને વળ ચડતો જાય. આટલું Revolution અત્યારના રેંટીયા નથી આપી શકતા.

સંવત ૧૯૨૫-૩૦માં ચોર લોકોનો ઘણો ભય રહેતો હતો અને એજ કારણે પોળેપોળે રેંટીયા ચોરી રહેતી. સંધ્યામાં વીલે વોળુ પાણી પરવારી સદુ વૃદ્ધો પોતપોતાના રેંટીયા લપટે ફળીઆ વચ્ચે કાંતવા બેઝે. રેંટીયાળી ચાદની ખીલી હોય; રેંટીયાઓના આઠ્ઠાદજનક મુરોથી વાતાવરણમાં પોતાના ગુંબાર રેડતા હોય; ત્યાં જુની લોકકથાઓ અને ગીતો પણ ગવાય; આઘે આઘે તરકર મહાસયો શીયાળના અવાજે પોતાના રોળી-વાળાઓને સંકેત પહોંચાડતા હોય; આમને આમ બાર વાગે એટલે રેંટીયાઓ સમેટાય. પછી આવે વૃદ્ધોનો વારો, તે ચાર વાગ્યા સુધી હુક્કા ગગડાવે અને રામાયણ કે મહા-ભારત સાંભળે.

તે વખતના સુતરીયાઓ ઘેરે ઘેરે પૂછીઓ પહોંચાડતા હતા. અને સુતરની કંતામણુ ઘેરે દોઢ આંગો આપતા, પણ આ દોઢ આનામાં, તો-તે જમાનામાં કેટલીય ડેસી.

માઓ તેમના, કહેવા પ્રમાણે રાજ કરતી; આવ્યા ગયા વરા કરતી; અને વટ વહેવાર સાચવતી.

અત્યારે એ સુખી યુગ આયમી ગયો છે; એ વિરાટ રેંટીયા ફેરવવાની હાથની શક્તિએ એસરી ગઈ છે. અને રેંટીયા માળીએ, પડ્યા પડ્યા; ઉધાઈ લાઆથી બગડી ગયા, કેટલા બળતણ તરીકે વપરાયા. આમ રેંટીયા યુગનો અંત આવ્યો. તે કાળનું એક લોક ગીત નીચે આપું છું.

આ લોકગીતમાં સાસુ રેંટીયો કંતાવા માટે વડુ પર કેટલી ખાંખત રાખતી હતી તે સ્વાભાવિક જણાઈ આવે છે. પરંતુ તેમાંજ દર્શાવ્યા પ્રમાણેના વડુછએ બહાનાં ન કાઢ્યાં હોત તો એ રેંટીયાયુગ આયમત ખરો ?

કલ્પે કલ્પે સાસુ પુણીઓ રે આપે;
વડુછ ચુલામાં નાખે રે-મ્હારી સહી રે સમાણી.
વડુરે વડુ મ્હને સુતર બતાવો, !
સુતર સુતરીઆને આપું રે..."
વડુરે વડુ મ્હને પેસા બતાવો !
પેસાની આણી ઝારી રે..."
વડુરે વડુ મ્હને, ઝારી બતાવો, !
ઝારી તો નંદવાણી રે..."
વડુરે વડુ મ્હને કટક બતાવો, !
કટક દરીઆમાં નાંખ્યા રે..."
વડુરે વડુ મ્હને દરિએ લઈ ચાલો !
સાસુને દરિઓ બતાવ્યો રે..."
બાઈછ છુડે છે, ને સાડો તરે છે, !
જેન્ને નગરીના લોકો રે.

બાઈછ ઝારી થાય છે,

મૂળ લેખક: પંડિત જતાદનપ્રસાદ હા “દિન”

અનુવાદક: રા રમણીકલાલ શીશનલાલ ગ્રહેતા

સુબોધને જોતાં જ પંડિત રૂદ્રપ્રતાપના તનમંદનમાં વંતાવા પ્રકટી ઉઠી; છતાં યે તે શાન્ત રહ્યા. એ વખતે એમના મુખ પર ચતા ફેરફારો ખાસ જોવા જેવા હતા. પશુ-સુબોધનું ધ્યાન એ તરફ ન ખેંચાયું; એની-આંખોમાં આંસુ ભર્યાં હતાં, હૃદય ભાવ-વશ અધીર બન્યું હતું. પાસે પહોંચતાં જ તે રૂદ્રપ્રતાપના ચરણોમાં લોટી પડ્યો-નાના એમ નહિ. રૂદ્રપ્રતાપજીએ ચરણો તો ઝટપટ દૂર ખેંચી લીધા હતા. બિચારા સુબોધનું મસ્તક તો ધરતી પરની ધૂળને ચૂમી રહ્યું હતું. કાણ જાણે ક્યાંયે અસ્પષ્ટ શબ્દોમાં એને શો આશિર્વાદ મળ્યો. હા, એટલું તો ખરું કે પંડિતજીએ એને કંપતા હાથે ઉઠાડ્યો અને અધિક પ્રયત્ને પોતાના અવાજમાં બની તેટલી કામળતા આંખોને બોલ્યા: “ખીજ બધા સમાચાર તો સારા છે ને ?”

ખસ આટલાજ પરિશ્રમથી એમના લગભગ પ્રદેશ પર પ્રસ્વેદ ખિન્દુઓ તરી આવ્યાં; અને રહેમને મ્વાસ ચઢ્યો.

સુબોધે રમાણથી આંખો લૂછતાં ગદગદ રજરે ઉત્તર વાળ્યો: “હા, એ બધી આંખની કૃપા છે.”

“એસ” કહીને પંડિતજીએ એક પુરણી તરફ આંગળી ચીંધી; અને પોતે પશુ પાસે જ એક બીજી પુરણીમાં બેઠા. હવે સુબોધને રહેમના ચહેરા તરફ બારીકાઈથી જોવાની તક મળી. એમના મુખ ઉપર ઉદાસીનતા અને બેચેની જણાઈ આવતાં હતાં. એને કાંઈક એવો અનુભવ થવા લાગ્યો કે: “આવ નહિ આદર નહિ, નહિ નૈનમમાં નેહ.” પરંતુ આ અગ્રિય મત્સ્ય પર સદસા વિશ્વાસ મૂક્યો એ એને માટે અતિ કઠીન હતું. હજી બે વર્ષ પહેલાં જ આ સુબોધ પંડિતજીના સ્નેહનો સાગર હતો. તેઓ એની પાછળ મરી શીટતા; અને કલાકો સુધી એને ગોદમાં લઈ સ્નેહપૂર્વક માથા પર હાથ ફેરવ્યા કરતા. ત્યારે તેઓ આજે આટલા બધા બદલાઈ રાખી ગયા ? શું સુબોધે એમની ઇચ્છા વિરહ જાણ વિદેશયાત્રા કરી તે માટે ? સુબોધ આ સમસ્યાનો ઉકેલ આશી રાક્યો નહિ કેટલીક ક્ષણ શાન્ત બેસી રહ્યા બાદ તે બોલ્યો: “અહિં તો સૌ કુશળ છે ને પિતાજી ?”

“અહિં તો સૌથે સારાં છે,” પંડિતજીએ ઉદાસીનતાની છવ્વની જગતની ભાવનામાં

કહ્યું : “ ઇશ્વર કાષ્ઠને કાઢી રીતે સીને નિલાવે
જ નય છે. ”

“ વખતને વહી જતાં કાંઈ વાર નથી
લાગતી, ” સુમેધ પોતાની ખુરશી એમની
નજીક લઈ જતાં બોલ્યો : “ જોતજોતામાં એ
વર્ષ તો પસાર થઈ ગયાં. જાણે હજી કાંઈ
જ વીતી ગઈ હોય એમ લાગે છે. ”

“ હા ” કહીને પંડિતજીએ માથું ઢલાવ્યું
અને એકવાર ખોરી ખોરી ખાંસી ખાંધને
મથું સાફ કરતાં પૂછ્યું : “ તું ” એકલો જ
આવ્યો છે કે વિલાયતથી ? કાંઈ સાથી. પણ
કાંઈ આવ્યો છે ? ”

પંડિતજીના આ અંગૂથપૂછે પ્રશ્નનો
આશય સ્પષ્ટમંજતાં સુમેધને વાર ન લાગી.
એનું હૃદય પ્રશ્નથી ધ્રુવાયું. એ કુંખી હૃદયે
બોલ્યો : “ સાથી સોબતી વળા કેવા પિતાંજી ? ”

નિષ્કપટ વાણીના આ નેહલેખાં બોળે
પણની થોડી થોડી મીઠી મીઠી ચોટ પડિત-
જના કાળજમાં પણ લાગી. પોતે મનમાં
એ વાતથી લજવાયાં, અને વાતનું કેવડું
ખદલતાં કાંઈક હસીને બોલ્યો : “ એ વર્ષ
પર્યંત વિલાયતમાં. અબાસ કંઈ ઉતર્યો
સાથે સોબતીને. અર્થ ને સ્વદેશે ? ” અરે
હું તો એ પૂંછું છું કે ત્વરી સાથેના ત્વરેના
કાંઈ દોસ્ત કે મિત્ર પણ આવ્યા છે કે
નહિ ? ”

સુમેધ પંડિતજીના હાસ્યથીજ એમના
હૃદયના ભાવ જાણી ગયો. એના હૃદયમાં એક
પ્રકારનું તોફાન જગમગ પેરવતું. એવંત સાવ
ધાનીથી એ દાંખી દેતાં ગંભીર મંત્રી જવાબ
આપ્યો : “ ના, જી, કાંઈ પણ નથી આવ્યું. ”

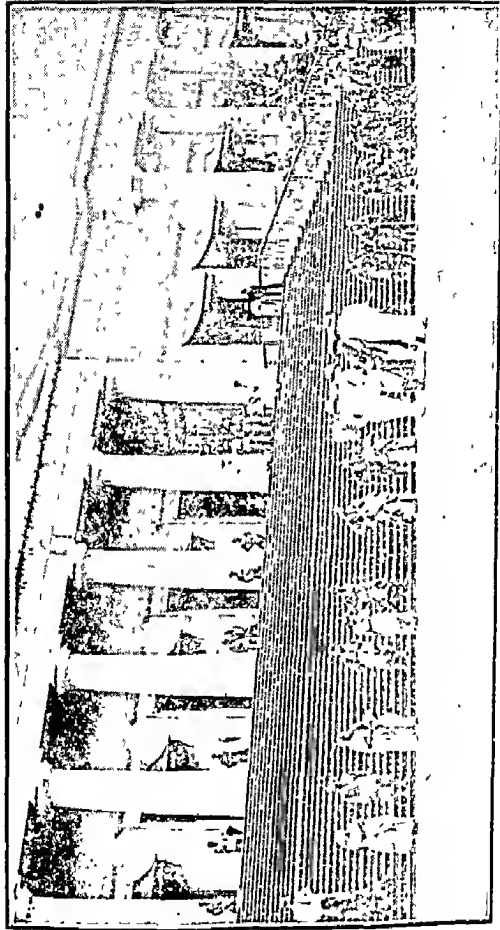
આ વખતે નોકર પંડિતજીને મારે
પીવાનું પાણી લઈને આવ્યો. પહેલાં તો
પંડિતજીએ એને દૂરથીજ આંખનો ઇશારો
કર્યો કે એ વખતે પાણી લઈને તહેણે અંદર
ન આવવું; પરંતુ તે ગમાર આદમી એમના

સ્વસ્થભાવ ઇશારાનો કાંઈ અર્થ ઉઠેલી શક્યો
નહિ. એ પાણી લઈને અંદર આવ્યો.
પંડિતજી ખીન્ને કાંઈ ઉપાય ન જોઈને રાતા-
પીંગા થઈ બોલ્યા : “ આટલી બધી વાર તું
ક્યાં મૂઓ તો ? કાંઈ પણ કામ તારાથી
બચ્ચે કલાક મૂકી તો થતુંજ નથી. આવ્યો
અત્યારે આટલો મોડો પાણી લઈને ! અને
અત્યારે બૂખ્યા પેટે પાણી પીવાનું ? ત્હને
સ્વમંજની સ્વમંજની યાકી ગયો તેણે હજી ડાખા.

નહિ. જા, તારું કાણું કર અહિંથી ! લઈ
જા પાણી પણ, મ્હારે અત્યારે નથી પીવું.
હજી તો મ્હારે ન્હાવાનું પંચું બાંધી છે. ”

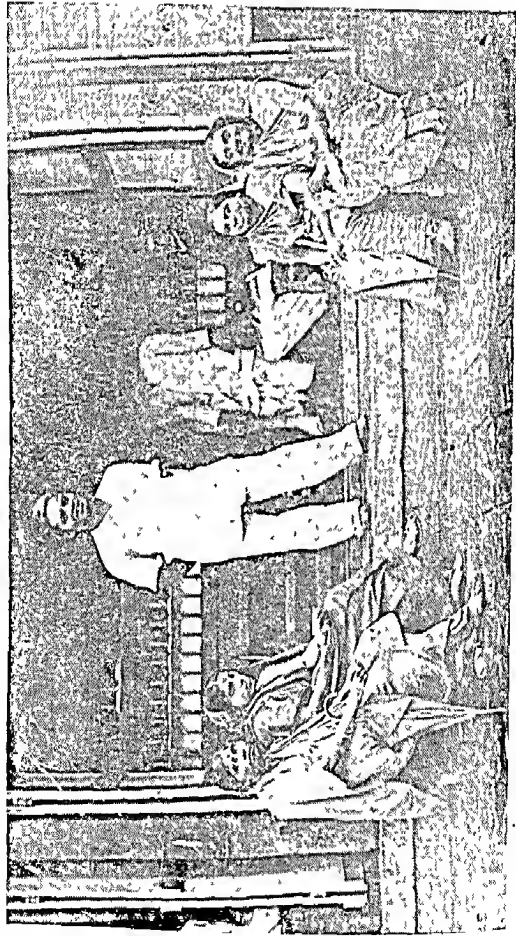
નોકર ચૂપચાપ આવ્યો. ગયો. સુમેધ
પંડિતજીએ પાણી કેમ ન પીવું. એનો અર્થ
એટલો સ્પષ્ટ રીતે સ્વદેશ ગયો કે, હવે એક
ક્ષણ પણ ત્યાં બેસી, રહેવું એના અગ્નિની
જવાલામાં બેસી, રહેવા બરાબર હતું. તે
ગભરાઈને ઉભો થઈ ગયો અને બોલ્યો :
“ ઠીક ત્હારે, ત્હને ન્હાવો, ધૂઓ, હવે
અંધારે પણ થવા આવ્યું છે. હું એ હવે
જઈશ. ” આટલું કહીને તે થોડીવાર ઉભો
રહ્યો. એણે પંડિતજી પાસેથી કાંઈક આશા
રાખી હતી; પણ ત્હમણે તો ફક્ત આટલું જ
કહ્યું. ઠીક. ”

પંડિતજીએ લોટી હાથમાં લીધી અને
સુમેધે પોતાનો માર્ગ લીધો. તે આવેશમાં
આવી જઈ ત્હાથી આવ્યો તો ખેરી પરંતુ
એના પગ આગળ વધી શક્યા નહિ. જાણે
પાછળા કાંઈ સ્ત્રીજ રહી ગઈ હોય તેમ એક
એક ડગલું માંડી તે ઉભો રહી જતો. મહા-
મુશીબતે તે આઠ દશ ડગલાં આવ્યો હશે,
એવામાં પાછળથી આવી કાંઈ એનો હાથ
પકડી લીધો. સુમેધે પાછળ ફરીને જોયું તો
એ હાથ પકડનાર એની સુધા હતી. એ

મુંબાઈના ટાકેન પેલમાં તા. ૨૧-૭-૩૦ ને દિવે તાડીના માંગનાઓની હરસાથ વળતે
 ઘાટી કરતી રહેવાની બહેનો

દશને દાદુ-ભાડીની બહીમાંથી સુકત કરવા

દશસિંહ મંચની બહેન ભાડીની દાદી સાથે ૬

અવિચલિત ભાવે ચૂપચાપ ઉભો રહ્યો. એની દ્રષ્ટિ તો જમીન તરફ ઢળેલી હતી.

સુધાએ કંપિત સ્વરે કહ્યું: “કાંઈ નહિ તો માને તો એકવાર મળી લે. આટલી ગધી ઉતાવળ શી?”

સુબોધનું આખું શરીર પસીનાથી ભીન્ન થઈ ગયું હતું. એના મુખમાંથી એક શબ્દ પણ ન નીકળી શક્યો. એનામાં સુધાના મુખ તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકવા જેટલીએ હિંમત રહી નહોતી. તે તો નત મસ્તકે સ્થિર ભાવે ઉભો જ રહ્યો.

સુધા ફરીથી બોલી: “ચાલો, મા બોલાવે છે!”

સુબોધે કાંઈ જવાબ ન આપ્યો, પણ તે ચૂપચાપ સુધાની પાછળ પાછળ ચાલ્યો.

અંદર પહોંચતાં જ સુધાની માએ દોડી આવીને એને છાતી સરસો ચાંપ્યો. આંખોમાંથી રોડનું અંમૃત ઉછાળતી તે બોલી: “બે વર્ષમાં જ આટલો ગધો નિર્મોહી થઈ ગયો કે ખેટા? ત્હારી આ અભાગિની મા તોને મળ્યા વિના જ ચાલ્યો જતો હતો કે? સુબોધ! માયા, મમતા બંધુયે હું બૂલી ગયો કે શું?”

સુબોધ બાળકની માફક રડવા લાગ્યો. એને રુદન કરતો જોઈ સુધાથી ત્યાં ઉભી શકાયું નહિ. માએ પાલવડે એની આંખમાંનાં આંશુ લૂછતાં કહ્યું: “ચાલો ખેટા! સુધાએ પણ આનંદ અને હર્ષપૂર્વક ત્હારે માટે મીઠાઈ બનાવી છે; અને મહેરોસોઈ બનાવી છે. ચાલ, આઈ પીને પાછી જવું હોય તો જાઓ.”

સુબોધ આતો ઇન્કાર કરી ચક્ર્યો નહિ. માની સાથે તે રસોડામાં ગયો. સુધા એને ખાવા સાર યાજી પીરસતી હતી. યાજીમાં પૂરી, કચોરી, પંકવાન અને બીજા તરેહ તરેહની વાનીઓ હતી.

સુબોધ આતો હતો તે વેળા વચ્ચે વચ્ચે વાતો પણ થતી હતી. એવામાં પડિત રૂપ પ્રતાપેષ્ટ પણ નેહાઈ ઘોઈ એક હાથમાં લોટો ભરી જઈ લઈ એ સ્થળે આવ્યા. પણ આ શું? એમનાં હાથમાંથી લોટો છૂટીને જમીન પર પડ્યો. તેઓ થર થર કંપવા લાગ્યા. સુબોધે જોયું તો પડિતજનાં નરેશનાં પુલી ગયાં હતાં. એના હાથમાંની મીઠાઈ યાજીમાં પડી ગઈ. સુધાએ જોયું કે એના પિતા દાંત કચકચોરી રહ્યા હતાં. બહીકની મારી તે ત્યાંથી ચાલી ગઈ. માતાએ જોયું તો એનો પતિ લાલ આંખોમાંથી પ્રલયની જવાંસા વરસાવી રહ્યો હતો. તે લયવિવિધ સ્વરે બોલી: “હું હાથ જોડીને કહું છું કે ત્હમે અત્યારે અહિંથી બહાર જાઓ. હું મારા પુત્રને જ માફ કરું.”

“નહિ મા! હવે હું નહિ આંધ શકું.” કહીને સુબોધ યાજીને પેડતી મૂકી હાથ મેઠાં ઘોઈ ધરતી બહાર ચાલી નીકળ્યો.

[૨.]

“ત્હમને સુધા પ્રત્યે પણ મમતા છે કે નહિ?”

“મમતા હોય કે ન હોય” પડિત રૂપ પ્રતાપેષ્ટએ કડક સ્વરે કહ્યું: “પણ હું ત્હારી કે એની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તી શકું તેમ નથી.”

“તો શું એને આમ રવડાની રવડાની મારી નાંખશો?”

“ત્રિધર્માની સાથે હું મ્હારી પુત્રીનું લગ્ન કદિ નહિ કરું.”

“સુબોધ ત્રિધર્મા છે? એ સુબોધ-જેને હું મ્હારા પુત્રવૃત્ત્ય ગણું છું? તે સુબોધ-જેને ખાતર સુધા જન આપી રહી છે? તે સુબોધ-જેને ત્હમે ત્હમરી ગાદમાં રમાડ્યો છે?”

“ હા, હા ” પત્નીની વાતને વચમાંથી જ કાપી નાખતાં પડિતજી ગઈ ઉઠ્યા, “ હા, હા, એ જ સુખોધ, એ જ ! હું એને વિધર્મી કરતાં ચે અધિક સ્વમયું છું. વિશાલત જમને કોઈ પોતાનાં ધર્મ અને ચારિત્ર્ય જાળવી શકતાં નથી. એણે ત્યાં જમને કોણ જાણે કેવાં ચે કૃત્યો કર્યાં, હશે. એનો સ્પર્શ કરવો એ પણ પાપ છે. એ હવે મ્હારે માટે જરાયે કામનો નથી રહ્યો. ”

“ પણ રાજસાહેબે વિશાલત તો જમ આપ્યા છે એમની સાથે બેસીને તો ત્હમે ખાઓ છોઃ પીઓ છો. એ વખતે ત્હમ્હારે ધર્મ બ્રજ થતાં મ્હેં કદિ નથી જ્ઞેયો. ”

“ હું એ સંબંધમાં વધુ ઉઠાપોહ કરવા નથી માગતો. સમાજની વિરુદ્ધ ઉભા રહેવાની મ્હારામાં શક્તિ નથી. એની સાથે કોઈ પણ રીતે સુધાનો વિવાહ નહિ થઈ શકે. ”

“ હીક છે. ત્હમને યોગ્ય લાગે તેમ કરો; પણ એટલું યાદ રાખજો કે પાછળથી એવા પરતાશો કે હવનભરે એ નહિ બુઝાય. દિવો લખને શોધતાં ચે આવો રૂપવાન અને શુભવાન છોકરો નહિ મળે. ”

“ કેમ નહિ મળે ? નન્દલાલ રૂપ અને શુભમાં એના કરતાં કંઈ રીતે વળા એજો છે ? એની સાથે સુધા રાણી બનીને રહેશે. એની ત્હને કોઈ ખબર છે ? સુખોધની પાસે શું બળ્યું છે ? રાખ ? નથી ધરબદાર કે નથી માખાપ. બહુ બહુ યશે તો મહિને પાંચસો રૂપિયાની નોકરી મળશે. બસ એટલું જ ને ? અને નન્દલાલની પાસે કેટલીયે જમીન—”

પતિનો પ્રત્યેક શબ્દ સુધાની માતાનો હૃદયને આરપાર વીધી નાખતો હતો. તે બોલીઃ “ ત્હારે એમ જ કહોને કે ત્હમે એના પૈસા પર મોહા છો ? સુખોધની વિધર્મી થયાની વાત તો માત્ર બ્હાનું જ છે. ”

પત્નીની આધૃષ્ટતા જોઈ પડિતજી ભૂંટી ઉઠ્યા કોધભર્યા. સ્વરે તે બોલ્યાઃ “ હા હા, હું એના પૈસા પર મોહી પડ્યો છું. મ્હારે મ્હારી દોકરી આપીને એની પાસેથી લાખ રૂપિયા લેવા છે ! એમને ? મ્હારી પાસે આવી આવી વાતો કરતાં ત્હને શરમ પણ નથી આવતી ? તું ત્હારા મનમાં એમ માનતી હશે કે ત્હારી બધી વાતો સાંભળીને હું ઝટપટ સુખોધને મ્હારો જન્માર્ધ બનાવીશ; અને સમાજની વિરુદ્ધ પડી મ્હારી છતી આંજે ખાડામાં પડીશ. એમ જ કે નહિ ? પણ એ ત્હારો ભ્રમ છે. હું કાંઈ એમ ત્હારા સ્ત્રીચરિત્રથી ફસાઈ એવો નથી. ”

“ ત્હમે હૃદયહીન છો, નહિ તો એકની એક પુત્રી પર આવો લીધણ અત્યાચાર કરતાં પહેલાં જરૂર એકવાર નારીહૃદયને સ્વમજવાનો ચત્ન કરત. હું ત્હમને ખાત્રી આપું છું કે સુધા આ જગતમાં સુખોધ સિવાય અન્ય કોઈને પોતાનું હૃદયદાન નહિ આપી શકે-ભલે ત્હમે એના શરીર પર ગમે તેટલો અધિકાર ધરાવતા હો તો પણ. હું સાથે સાથે એ પણ જણાવી દઉં છું કે નન્દલાલ તરફ એને રહેજ પણ અનુરાગ નથી. આ બધી પરિસ્થિતિ હોવા છતાંયે જો ત્હમે મારું કહ્યું ન માનો તો ત્હમ્હારી મરજી. ”

“ આ વિશાલત નથી કે છોકરીઓ ઇચ્છે ત્હેની સાથે લગ્ન કરી શકે. આ તો હિંદુસ્તાન છે પુત્ર-પુત્રીના વિવાહ અહિં માતાપિતાની ઇચ્છાથી થાય છે. નન્દલાલની સાથે સુધાનો સંબંધ બાંધતા તે સુખી નહિ થાય એમ હું માનતો નથી. આ બધી ત્હારી જ રાખતાની ચત છે. તું એને મેમસાહેબ બનાવવા ઇચ્છે છે; પણ હું એવું કદિ નહિજ ચવા દઉં એ તું ચોક્કસ માનજો. ”

“ માતી લઉં છું. ” સુધાની માએ આંખમાં આંશુ લાવી કહ્યુંઃ “ સારી રીતે સ્વમ-

છને માની લઈ છું કે ત્હમે મ્હારી સુધાને સુખના સૌથી ઉંચા શિખર પર બેસાડવા ઇચ્છો છો; અને સાથે સાથે એ પણ સ્વમજી લઈ છું કે એ શિખર પર સ્વકાવતાં પહેલાં જ એ અભાગિનીનો પગ લપસ્યા વિના નહિ જ રહે પણ લાચાર છું કે હું અમળા છું અને તે પણ અમળા છે. ત્હમે સુખ છો-ત્હમ્હારી પાસે શક્તિ છે-સાધન છે-સમાજ છે-ચાલ તે કરો, મું એક શબ્દ પણ હવે નહિ બોલું. મ્હારા બેઝવાની કિંમત જ શી-”

સુધાની મા પાલવમાં મ્હોં છૂપાવી રુદ્ધ કરવા લાગી. પંડિતજી એને ચેતી બેઠાને ત્યાંથી ખસી ગયા.

[૬]

નંદલાલની સાથે સુધાનો વિવાહ નક્કી થઈ ગયો હતો. નંદલાલ રોજ સાંજના આવતો અને સુધાની સાથે કેટલોક વખત-અને કાંઈ વારતો ઘણો વખત વાતો કરતો. એની આગળ સુધા હંમેશાં પ્રસન્ન રહેતી-એટલી મધુરતાથી વાતો કરતી કે નંદલાલ ઉપર એક જાતના નશા જેવો પ્રભાવ પડતો. કાંઈ વાર તે જલપાન કર્યા વિના જવા માંડતો, તો સુધા ત્હને એમ ને એમ જવા ન દેતી; અને દારની આડમાં ઉગી રહેતી. આવું બનવું ત્યારે નંદલાલ તો એમજ સ્વમજીતો કે સુધા ત્હને પ્રાણુથીયે અધિક ચાહે છે. તે આવેશમાં પણ આવી જતો, અને પ્રેમની કેટલીયે કવિતાઓ ગાવા લાગતો. સુધા પોતાના હૃદયના સુધના આવેશને દબાવી ચૂપ-ચાપ એની પ્રેમની કવિતાઓ અને વાતો સાંભળતી; અને તેના ગયા બાદ પોતાના એકજ દંડા નિઃશ્વાસમાં લપેટીને સમસ્ત માથાએને તે ઉંચે વાયુમંડળમાં વિખેરી નાખતી. આવી રીતે પ્રેમનો જોટો અભિનય થઈ રહ્યો હતો. પંડિત રૂદ્રપ્રતાપજી અને

પોતાનો સૌથી મહાન વિજય માનીને કુલ્યા સમાતા ન હતા. એક દિવસે ત્હમણે પોતાની પત્નીને મ્હેણું મારતાં કહ્યું: “લે, લેતી જા! તું તો કહેતી હતીને, કે સુધા સુખી નહિ થાય?”

“લગવાન કરે ને તે જન્મોજન્મ સુખી રહે-” સુધાની માતાએ પોતાની આંખમાંનાં આંસુ પાલવના છેડા વતી લૂંછતાં જવામ દીધા, “જગતમાં કંઈ એવી માતા હશે કે જે પોતાને સન્તાનને કુખી રહેવાનો અભિ-શાપ આપે?”

પંડિતજી બોલ્યાં, “તું જ નહોતી કહેતી કે નંદલાલની સાથે સુધા સુખી નહિ થાય? બોમ, હવે ત્હને શું લાગે છે?”

સુધાની માતાએ ગંભીર બની કહ્યું: “આવી આવી વાતો કરી મ્હને વધુ બાળ્યા ન કરો; સ્વમજ્યા? હું તો હજારે એવું સ્વમજી છું, અને સાંભળવા ઇચ્છતા હો તો એવું કહું છું પણ ખરી.”

પંડિતજીને ખાતરી હતી કે આ વખતે તેઓ પોતાની પત્નીના પરાલવનો આનન્દ લુંટી શકશે. તેઓ માનતા હતા કે પોતે જે વાતો કહી હતી એ બધી ખૂલી ગઈ હશે; પરન્તુ એવી ધારણામાં એમણે ચપ્પક ખાંધી હતી તે સ્વમજી. કોઈના માર્યા, અન્તરમાંજ ભૂતકતા, ભવાં સ્વકાવતીને દમામભર બોલ્યા: “ત્યારે શું તું એમ કહે છે કે- હજાર સુધા નંદલાલને નથી સ્કાતી?”

“હા, હું તો એમજ હડતાપૂર્વક માતું છું. સુધા દિવસે દિવસે ગળતી જાય છે એ ત્હમે જોઈ શકતા નથી શું? પહેલાં અધું શરીર પણ હવે તો નથી રહ્યું.”

“ત્હને તો આવી નકામી વાતો ચિત્ત ખીણું કાંઈ સ્વજી જ નથી” દાંત પીસનાં પંડિતજીએ કહ્યું: પણ તું તો નથી જાણતી કે સુધા નંદલાલને કેટલોક અધિક માને છે.

સુધાની માતાએ ગંભીરતા ધારણ કરતાં કહ્યું. “સંભવિત છે; કદાચ મ્હારી ભૂલ થતી હશે! પરંતુ એટલું તો યાદ રાખજો કે પોતાના હાવભાવના ભૂખ્યા પ્રેમીઓની પાસે પ્રેમનું વાસ્તવિક રૂપ નિરખવાને કાળે આંખો નથી મથતી—તે તો જાદૂની માયામાં લપટાઈ રહેવાથી પ્રેમનું આંતરિક સ્વરૂપ નથી સ્ફમજી શકતી.”

“હા, હા, એ તો બધું સ્ફમજીયો! ત્હારા સિદ્ધાન્ત બધા ત્હારી પાસેજ રહેવા દે,” કહીને પડિતજી ક્રોધાવેશમાં કાંઈક બચકતા ત્યાંથી આજ્ઞા ગયા.

[૪]

“જેટલા સ્નેહપૂર્વક હું તને ચાહું છું, સુધા, એટલા સ્નેહપૂર્વક તું મને ચાહે છે શું?” નન્દલાલે મ્હોમાં જલેખીને એક દુકડો મૂકતાં પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“તું ત્હમે એમ ધ્રુવો છો.” સુધાએ એના ગ્લાસમાં પાણી નાંખતાં કહ્યું: “કે હું પણ ત્હમને શબ્દોની મિથ્યા માયાજાળમાં ફસાવીને ત્હમારી આ શંકાનું નિવારણ કરું?”

“નહિ.” સુધાના ઉત્તરનો કાંઈ પણ મર્મ ન સ્ફમજતાં નન્દલાલ લપભર્યા સ્વરે બોલ્યો: “હું તો ફક્ત એમ જાણુવા માગું છું કે ત્હારા હૃદયમાં મ્હારે કાળે કેટલું સ્થાન છે?”

“ત્હમે નથી જાણતા,” સુધાએ અત્યંત ગંભીર બની જવાળ વાળ્યો, “કે અમારી અજગાઓની પાસે “હૃદય” નામની કોઈ ચીજ જ રહેતી નથી. લોકો જેને “હૃદય” કહે છે તે માત્ર એક પત્થરનો દુકડો છે.”

“તે પત્થરનો દુકડો છે?” નન્દલાલે આશ્ચર્યપૂર્વક પૂછ્યું: “આજે તું આવી આવી ગાંડી વાતો કેમ કરે છે, સુધા?”

“એમાં મ્હારી કાંઈ કસુર નથી.” સુધા અત્યંત નમ્રભાવે બોલી: “વાતની શરૂઆત કરનાર તો ત્હમે છો.”

“હીક છે.” નન્દલાલે જરા શુભકાંચી કહ્યું: “ફરીથી કદિ એવી ભૂલ નહિ કરે.” જલપાનની થાળી છોડીને તે ખુરશી પર જઈ બેઠો.

“એ પણ ત્હમે મ્હારા પર અન્યાય કરો છો,” સુધાએ દીનતાનો ભાવબ્રકટ કરતાં એની આગળ તાસક મૂકીને કહ્યું: “હું ત્હમને વાતો કરતાં અટકાવતી નથી. આવા પ્રકારની ભૂલ—જે એ ભૂલ જ હોય તો—તે કરવાનો ત્હમને અધિકાર છે. એ અધિકારની આડે હું આવવા ધ્રુવજીતી નથી.”

સુધાના આ કથનને નન્દલાલે પોતાના વિજય સ્વરૂપે માની લીધું; અને સાથે સાથે સુધાની દીનતા પર એને દયા આવી, તે બોલ્યો: “શા માટે? એવું તે એમાં શું છે?”

“કારણ કે હું સ્ત્રી છું—અજગા છું.”
“અને સ્ત્રી પણ એવી કે જેને પ્રેમ કરતાં નથી આવડવું.”

“હા, સંભવિત છે; કારણ કે મ્હારા સમાજમાં સ્ત્રીઓના પ્રેમનું કાંઈજ મહત્વ નથી.”

“એવું કહીને તું ત્હારા સમાજને નિન્દે છે.”

“એ પણ ચોખ્ખું છે, કારણ કે સમાજ જેને માટે એથી અધિક નિન્દા કોઈ નથી કે જે અજગાઓ પાસેથી પ્રેમનો કર વસુલ કર્યા કરે.”

“ત્હારે તું શું એમ સ્ફમજી, સુધા!” નન્દલાલે કાંઈક સતેજ થતાં કહ્યું: “કે હું ચે એવામાંને એક છું? અને તેવું જ કરું છું?” સુધાએ અત્યંત દીન અને નમ્ર સ્વરે કહ્યું: “ત્હમે ત્હમારે માટે એવું ક્યારે કર્યું છે?”

નન્દલાલ આ મીઠી કાતરતાના દર્દથી કંપી ઉઠ્યો. તે પાણી પાણી યધ જઈ બોલ્યો. “ મહેને ખાત્રી છે કે તું મહેને ચાહે છે—અને સાચા હૃદયથી ચાહે છે.”

સુધાના આખાંચે મુખમંડળ પર એક પ્રકારની લાલિમા પથરાઈ ગઈ—એ દોષની લાલિમા હતી કે લલ્લમતી એ સ્વમનનું ન હતું. તે અત્યંત પ્રયાસથી બોલી: “ એ આપની કૃપા છે.”

નન્દલાલ ગદ્ગદ યધ ગયો. સાથે જ એના સ્નેહની ધારા પણ ઉભરાઈ આવી. એના પૂરમાં તણાતાં તે બોલ્યો: “ પણ એક વાત પૂછું સુધા ? તું જવાબ આપીશ ? ”

“ પહેલેથી વચન કેવી રીતે આપી શકું ? ” સુધાએ કહ્યું: “ પણ કહેા તો ખરા, શી વાત છે ? ”

“ એજ કે તું મહેને “ત્હમે” કહીને શા માટે સંબોધે છે ? ”

સુધા આ પ્રશ્નથીજ અન્તરમાં બળી રહી; પરંતુ ઉપર ઉપરથી ખડખડાટ હસતી હસતી બોલી: “ શમા કરજો ! હવેથી કોઈ કોઈ ગલિ-પ્રદાનના સંબોધનથી વાતની શરૂઆત કરીશ. કેમ છે ને મંજૂર ? ”

“ અત્યંત આનન્દપૂર્વક: અરે એ ગાળ હું બતાવું—કહું તે. હવેથી મહેને “ તું ” કહીને બોલાવજો. ”

આ વખતે સુધાના હૃદયની જવાબા વધુ પ્રબળ બની: તે હસી શકી નહિ. એનું મુખમંડળ ગંભીર બન્યું. થોડી ક્ષણ પર્વત તે ચૂપચાપ એના મુખ તરફ જોઈ રહી. એની આંખમાંથી અગ્નિની ચીનગારીઓ વરસી રહી હતી; પરંતુ નન્દલાલ તો એને પ્રેમની સ્તિગ્ધ ન્યોતિજ સ્વમન્યો.

એણે ફરી પૂછ્યું: “ કહે, શા જવાબ આપે છે ? ”

“ હું સ્વમન શકતી નથી કે ” સુધાએ વિવાદભરી વાણીએ કહ્યું: “ આજે એકએક ત્હમે આવો પ્રશ્ન શા માટે પૂછો છો ? ”

“ કેમ ? ” નન્દલાલે જરા અચકાતા સ્વરે પૂછ્યું: “ એવો પ્રશ્ન શું ન પૂછાય ? ”

“ પૂછવોજ જોઈએ. ” સુધાએ વધુ દીન બની જવાખ આપ્યો: “ પરંતુ ત્હાં કે જ્ઞાં ઉપેક્ષાનો આભાસ થતો હેય. ”

“ નહિ, સુધા ! ” નન્દલાલ ગળગળો યધ બોલ્યો: “ એનો અર્થ એમ નથી કે તું મહેને મ્હાતી નથી. મહેને “ત્હમે” ને બદલે “ તું ” શબ્દ અધિક મીઠાશબ્દો લાગે છે. એટલેજ કહું છું કે તું મ્હારી આ વિનંતીનો સ્વીકાર કરી લે: બીજી કંઈ વાત નથી ”

“ પરંતુ મહેને તો “ ત્હમે ” જ કહીને સંબોધવામાં મુખ મળે છે. ” સુધાએ ધીરે ધીરે હસીને કહ્યું. “ શું ત્હમે મ્હારં એ મુખ છીનવી લેવા માગો છો ? ”

નન્દલાલ સુધાના આ કથનનો અર્થ સ્વમન્યો હોત તો તે એક પણ શબ્દ વધારે ઉચ્ચારવાની હિંમત ન કરી શકત, પરંતુ એને તો સુધાના પ્રત્યેક શબ્દમાંથી અનુરક્તિની બીખ મળી રહી હતી. તે ખુશ ખુશ યધ બોલ્યો, “ ના, ના, એમ શા માટે ? ત્હને જેમાં મુખ મળે તેમ કર. ત્હારા મુખમાંજ મ્હારં મુખ સમાયેલું છે. ”

સુધાએ હસીને પૂછ્યું: “ ખરેખર ? ”

“ ત્યારે શું જૂઠું ? તું તો મ્હારા પ્રાણનોયે પ્રાણ છે. ” નન્દલાલે ઉત્તર વાળ્યો.

“ ખરેખર ? ” સુધાએ આ વખતે પણ હસીને પૂછ્યું.

“ હવે ત્હેં મરકરી કરવા માંડીને ? ” નન્દલાલે જરા મહકાતાં કહ્યું: “ નહિ, જૂઠું—તફત જૂઠું. હો હું જાઉં છું—બહુ મોડું થયું છે. કાલે ફરીથી આવીશ. ”

એટલું કહી તે ત્યાંથી પોતાને ઘેર જવા નીકળ્યો.

નન્દલાલના ગયા બાદ સુધા એ ઓરડાનાં દ્વાર બંધ કરી, ઘણીવાર સુધી રડતી બેસી રહી. પ્રેમનો એ અભિનય એને અભિશાપ બની જલાવી રહ્યો હતો; અને પોતે બાપુી છુટીને એમાં બળી રહી હતી. અને એ એ જવાલામાં બળે નહિ તો શું કરે ? એ સિવાય એને માટે અન્ય કોઈ માર્ગ રહ્યો ન હતો.

[૫]

સુધાની હાલત જોઈને ડોક્ટરોએ સ્પષ્ટ જણાવી દીધું હતું કે એના શરીરમાં ક્ષયરોગ ધીમે ધીમે ધર કરી રહ્યો હતો; અને થોડા જ દિવસમાં લોહી પડવું શરૂ થશે.

જેતજેતામાં એના ગાલની લાક્ષી ઉડી ગઈ; આંખોની જ્યોતિ તેજવિહીન થઈ ગઈ; સૌન્દર્યની પ્રજ્ઞા કથાવે વિખરાઈ ગઈ; એના શરીરમાં હવે ધૌવનનો પ્રકાશ ન હતો; આથમતી સન્ધ્યા સખી એની દુર્બળ દેહલતા અંધકારનું ક્રીડાક્ષેત્ર બની ગઈ.

નન્દલાલના હોશકોશ ઉડી ગયા. એના શુભચિંતકોએ એને કહ્યું: “લાઈ ! હવે સુધાને મળવા જવાનું બંધ કરી દે. એનો રોગ એવો છે કે એના સંપર્કથી પણ એ વળગે છે.”

બાપે એને દિવાસો આપ્યો: “જે બેટા ! હું તને એનાથી વે વધુ સુંદર છોકરી સાથે ત્હારું લગ્ન કરી આપીશ. હવે પંડિતજીને ત્યાં ભૂલેચૂકે પણ ન જતો.”

નન્દલાલ પોતે પણ પ્રભુનો ઉપકાર માનવા લાગ્યો કે એવું લગ્ન સુધા સાથે ન થયું તે સારું થયું, નહિ તો જીવનભર રોવા વિના નસીબમાં બીજું કંઈજ ન રહેત ક્ષય મહાભયંકર દર્દ છે. એના પ્રેમની સર્વ પ્રતિજ્ઞાઓ હવામાં ઉડી ગઈ. રતેહતું સંગીત વિહીન

થઈ ગયું. “તું” અને “ત્હમે”ની મધુરતાનો બધોયે સ્વાદ નષ્ટ થઈ ગયો. હવે તો નહોતી પ્રથમની સુધા કે નહોતો પ્રથમનો નન્દલાલ. હવે તો તે ભૂલેચૂકે પણ સુધાની પાસે જતો ન હતો.

નન્દલાલનું આવવું જવું બંધ થયેલું જોઈ સુધાની મા, સર્વ પરિસ્થિતિ સ્હમજી ગઈ. પંડિત રૂપરાપજી હજી સુધી કાંઈ પણ સ્હમજી શક્યા ન હતા: અથવાઈતો સ્હમજ્યા હતા તોપણ તેઓ ચૂપચાપ બેસી રહ્યા હતા.

સુધાની માએ આંસુભરી આંખે કહ્યું: “હજીયે મ્હારું કહેવું માનો. જાઓ, સુખોધને બોલાવી લાવો. એને જોતાં જ સુધા ઉડીને બેઠી થશે.”

પંડિતજી રાતાપીળા થતા બોલ્યા: “ત્હારું બેજી કંઈક છે કે નહિ ? કાંઈ બે બે સ્થળે કાંઈના વિવાદ થયા સાંભળ્યા છે ?”

“ત્હમને શરમં તો આવતી જ નથી” સિંહજીની માથેક ગજીને કડકાઈથી મૂહિણીએ જવાબ આપ્યો: “શું ત્હમે હજીયે એમ માનો છો કે નન્દલાલને ત્હમે ત્હમારો જ માઈ બનાવી શકશો ? એ તો હવે ત્હમારા ધર તરફ નજર સરખીયે નહિ કરે. લગ્નની વાત તો કથાયે રહી.”

પંડિતજી આ વખતે કોણ જાણે શાયીયે ચૂપ થઈ ગયા. એમને પોતાને પણ કાંઈક એવી આશંકા થવા માંડી હતી. તેઓ કાંઈ પણ બોલ્યા વિના ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

[૬]

“આખરે જીત તો ત્હારી જ થઈ. મ્હને સ્વપ્ને ય ખ્યાલ ન હતો કે એ છોકરો આવી રીતે દેગો દઈ ન્હાસી જશે.”

“શું થયું ?” સુધાની માએ પૂછ્યું.
“તું કહેતી હતી એમજ આખરે બન્યું.”

પંડિતજી રૂઝમસ અવાજે બોલ્યા: “ નન્દ-
લાલે બીજો ટેકાણે લગ્ન કરી લીધું.”

સુધાની માતાને આ વખતે પોતાના પતિ
પર દયા ન આવી. તહેના હૃદયમાં ક્રોધની
જ્વાલા લાજુકી ઉઠી. ઉઝ સ્વરે તે બોલી:
“ જાઓને હવે, ક્યાં જવાના હતા? દીકરીને
પટરાણી બનાવવાની સાધના હવે પૂરી થઇને?
હાથનાં ક્યાં માટે હવે તો રહેયો એ આરો
નહિ આવે ?”

“ ખરેખર, રહેય હવે તો આરો નહિ
જ આવે.” પંડિતજીની આંખો આંસુભીની
થઇ. “ હવે હું રહું પણ ક્યા મુખે? હવે
તો ના રહ્યો અહિં તો કે ના રહ્યો ત્યાંના !”

“ ત્હમરી કરણીનું કળ ભોગવો: હવે
બીજું શું કરવાના હતા ?”

“ એ તો ભોગવેજ છૂટકો.” પંડિ-
તજીએ અત્યંત દીન સ્વરે કહ્યું: પણ શું
આવા વખતે તું પણ મ્હારી સાથે નહિ રહે ?”

સુધાની માતાનું હૃદય ધવાયું. એનું સ-
ધનું માન, સધજો રાજ, બધું હવામાં ઉડી
ગયું. પતિની આ દીનતા એનાથી ન જોવાઇ.
તે પતિના ચરણોમાં લોટી પડી અને રનેહ-
ગદ્ગદ સ્વરે બોલી: “ ત્હમારો સાથ ત્યજને
હું કેની જાયામાં રહી શકું, મ્હારા દેવ મ્હારો
અપરાધ ક્ષમા કરો ! મ્હેં ત્હમને ઘણું કઠોર
વચનો સંભળાવ્યાં છે.”

પંડિતજીએ એને આદરપૂર્વક ઉઠાડી અને
શિર ઝૂકાવી કહ્યું: “ ક્ષમા તો હું ત્હારી પાસે
માગી રહ્યો છું. મ્હેં ત્હને ઝોળખવામાં થાપ
ખાધી છે. હવે બતાવ, તું મ્હને શું કરવાનું
કહે છે ?”

“ હું શું કહું ?” સુધાની માતાએ
સાચા હૃદયે કહ્યું: “ ત્હમને યોગ્ય લાગે તેમ
કરો !”

“ નહિ, તું જેમ કહીશ, તેમ કરીશ.”

પતિના આ મધુર પરાજયે પત્નીના હૃદ-
યની સર્વ સુકુમાર લાવનાઓને હયમયાવી
મૂકી. તે ગદ્ગદ સ્વરે બોલી: “ મ્હને એક
લિક્ષા આપો !”

“ ભાગ: હું એ ખુશીથી આપીશ. મ્હારું
સર્વસ્વ શ્રીદાવીને પણ આપીશ.”

“ હું સુધાની જીવનલિક્ષા માગું છું.”

પંડિતજીના કાળજમાં જાણે કટારી
ભેંકાઇ હોય તેમ થયું. તે બોલ્યા: “ ત્હારી
દીકરી કાંઈ પણ રીતે સારી થાપ એમ હોય
તો મ્હને ઉપાય બતાવ. હું સર્વ કંઈ કર-
વાને તૈયાર છું.”

“ એને બીજું કંઈજ નથી થયું.
મુખોધને જોતાંજ તે ઉડીને બેઠી થશે. એમ
મ્હારું હૃદય મ્હને વારંવાર કહી રહ્યું છે.”

“ તો તું કહે છે શું ?”

“ સુધાને એને હરતક સોંપી દો.”

“ પણ હવે એ ન માને તો ?”

“ ત્હમે એક વાર યત્ન તો કરો.”

“ કીક છે: હું હમણાં જ જાઉં છું.”

[૭]

મુખોધની પાસેથી પંડિતજી પાછા ફર્યા
ત્યારે એમના ક્રોધની સીમા ન હતી. પત્નીને
જોતાંજ તેઓ ગર્જા ઉઠ્યા: “ હું તો પ્રય-
મથીજ કહેતો હતો કે એ નહિજ માને !”

“ શું કહ્યું ?”

“ કહે શું વળી? મ્હોંમાંથી એક શબ્દ
સરખોયે ન કાઢ્યો. પણ એના વ્યવહાર
પરથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવતું હતું, કે તે
આ ઘરમાં પગ મૂકવામાં પણ હવે પાપ
રહમજ છે. છોકરો વિદ્યાપત જન્મને દેવ
જની આગ્યો હોય એમ માનતો લાગે છે.
મ્હારી સાથે વાત સરખી પણ ન કરી !”

“ તે આ ઘરમાં પગ મૂકવામાં પાપ
રહમજતો હોય, અને ત્હમરી સાથે વાત

પણ ન કરી હોય તો તેમાં જરાયે આશ્ચર્ય જેવું નથી. એના પ્રતિ ત્હમે જે પ્રકારનો વ્યવહાર દાખવ્યો છે, એના પ્રમાણમાં ત્હમારે માટે આ કાંઈ વધુ અપમાન ન કહેવાય. અભિમાનના માર્યા ત્હમે એની સાથે કાંઈ પણ વાત ન કરતાં ફક્ત એના વ્યવહારોની જ પરીક્ષા કરી આવ્યા લાગો છો. ”

પત્નીની આ વાતોએ પંડિતજી ઉપર, ધા પર મીઠું લગાવ્યા જેવું કામ કર્યું. તેઓ ક્રોધથી ધુંધવાતા બોલ્યા. “એ મહોંમાંથી એક શબ્દ પણ ન બોલે અને શું હું એની પાસે ઉભો ઉભો દિવાનાની માફક બગડ્યા છું ? ”

“એણે ત્હમને કાંઈ કહ્યું ખરું કે નહિ ?

“કાંઈજ નહિ.”

“ત્હમે વાત છેડી હતી ? ”

“વાત છેડી ન હતી તો શું હું એનું મહોં જોવા ગયો હતો ? ”

“એની સાથે પણ આવી રીતે જ વાતો કરી હતી કે શું ? ”

“ત્હારે હું શું એમ સ્હમજે છે કે હું એના પગ ધોધને પીઉં ? ”

“મ્હને જો એમ કહ્યું હોત તો એમ કરત. ”

“તો જા, ત્હને કાંઈ તેમ કર—”

“પણ ત્હમે કાંઈ આવી સહેલાઈથી છટકી જઈ નહિ શકો ” ગૃહિણી એકદમ ઉભી થઈ ગઈ. “મ્હારી પુત્રીને પ્રાણ ત્હમારે બચાવવો પડશે, સુબોધને મનાવવો પડશે—કોઈ પણ પ્રકારે એ કામ પૂરું થયે જ ત્હમે છૂટા છો. ”

“હું મ્હને આ ઘરમાં રહેવા દેવા માગે છે કે નહિ ? ”

“ત્હમારી આ ધમકીથી કાંઈ હું કરી નહિં એમ નથી, સ્હમજ્યા ? ”

“ફીક છે. ” કહીને પંડિતજી આંગણા-

માંથી બહાર નીકળ્યા. સુધારી મા બે હાથે માથું દબાવી બેસી ગઈ અને રોતા લાગી. રૂદન કરવા સિવાય એને કોઈ બીજો માર્ગ સૂઝતો ન હતો.

પંડિતજી આંગણામાંથી બહાર નીકળ્યા ત્હારે થોડું થોડું અન્ધાર થયું હતું. તેઓ ક્યાં અને ક્યાં બાજુએ જતા હતા એનું ત્હમને ભાન ન હતું. ક્રોધ, સન્તાપ, અને અપમાનની જ્વાલાઓ એમના શરીરને જલાવી રહી હતી. એક રીતે કહીએ તો તેઓ પાગલ જેવા બન્યા હતા. આવી રીતે શતમૂન બની રસ્તે થઈ પસાર થતા હતા તેવામાં એમની દ્રષ્ટિ દૂરથી નન્દલાલ તરફ પડી. એને જોતાં જ એમની આંખમાં ખૂન ભરાઈ આવ્યું. તેઓ આવેગભર્યા નન્દલાલ તરફ દોડ્યા, અને એનો એક હાથ પકડીને એવતાં કહ્યું: “ત્હને જરા પણ શરમ ન આવી શું ? ”

સરિયામ રસ્તા પર આવી રીતે થયું અપમાન જોઈ નન્દલાલનું મગજ ફાટી ગયું. તે બધું જ વિસરી ગયો; અને પંડિતજીના હાથમાંથી, એક ઝટકો મારીને પોતાનો હાથ છોડાવતાં તે બોલ્યો: “કમ ? વળી એમાં શરમ શી વાતની ? કાંઈ ત્હમારી ચોરી થોડી જ કરી છે ? ”

પંડિતજી ક્રોધના માર્યા કંપી રહ્યા હતા દાંત પીસતાં તે બોલ્યા: “ચોરી નહિ, બેઈમાની, નીચ ! ત્હેં મ્હારી સાથે ઘેર બેઈમાની કરી છે ! દગાબાજ ! ત્હેં જગ-પૂર્વક મ્હારા સુવર્ણગૃહમાં આગ લગાવી આજે માટીમાં મેળવી દીધું છે. બેઈમા ! ત્હેં નફટાછથી મ્હારી સાથે વિશ્વાસઘાત કર્યો છે. નિર્લજ્જ ! નારાઈય-અધમ ! ત્હે—”

“બસ, બસ, બહુ થઈ ગયું. હવે એક શબ્દ પણ ઉચ્ચાર્યો છે તો બચીસે દાંત તોડી નાંખીશ.” કહીને નન્દલાલે બળપૂર્વક એમની

ગદને દયાની અને પોતાના સાથીઓને હુકમ દીધો: “ મારો સાદ્વાને ! પછી જોયું નજો.”

પંડિતજીને સખત માર પડ્યો; અને કળ ખાખ જમીન પર પડ્યા. એવામાં એ રથજે એક મોટર આવીને ઊંડી રહી અને ત્હેમાંથી એક યુવક ઉતરી પડ્યો. પંડિતજી બેહોશ થયા ન હતા. યુવક પર નજર પડતાં જ તે મ્હોટેથી રડી પડ્યા. સુબોધ વધુ વખત ત્હાં ઉભો રહી શક્યો નહિ. એની આંખોમાંથી ય આંસૂની ધારા વહેવા લાગી. પંડિતજીને મોટરમાં બેસાડી તે ત્હાંથી લઇ ગયો.

[૮]

બિચારી સુધા ઘણા વખતથી જાણતી હતી કે સર્વ અનર્થોનું મૂળ પોતે હતી; પણ એમાં તે બિચારી શું કરે ? એના હાથમાં કાંઈજ ન હતું. માતાપિતાના કલહ પર એ કેટલાયે આંસૂ સારી ચૂકી હતી. માતાના ઉચ્ચારેલા શબ્દો ભીંતની આડમાં છૂપાઈને એણે સ્પષ્ટ સાંભળ્યા. એની આંખે અન્ધારા ફરી વળ્યાં. એને લાગ્યું કે આખી દુનિયામાં એને સાન્ત્વના આપનાર હવે કાંઈજ ન હતું. તે વિચારવા લાગી: “ તેઓ પણ ના કહી ગયા. અહિં આવ્યાં ત્હોયે મ્હારા તરફ નજર સરખીયે ન કરી મા પણ કહે

છે કે અધા અનર્થ ને કલહનું મૂળ હું છું. હવે હું કઇ આશાએ જીવન ધારી રહું ? મ્હારા જીવનનું મૂલ્ય શું ? શા માટે આ અધાં હુ ખોતો હું અન્ત ન લાવું ? અધાના અપરાધો સાંભળી જીવિત રહેવામાં શો લાભ...”

ઘણા ઘણા વિચારોને અન્તે એણે આત્મહત્યા કરવાનો દઢ સંકલ્પ કર્યો. એને પોતાના જીવન પ્રત્યે ઘણા ઉત્પન્ન યષ્ઠ.

એક બાજુ એની માતા પતિની પાસે બેઠી બેઠી પોતાના લાગ્યને રડી રહી હતી; ત્યારે બીજી બાજુએ સુધા પોતાના એરડામાં બેસીને એક ભીપણ કાંડતી સૃષ્ટિ રચી રહી હતી.

સુધાએ પેટીમાંથી એક જખી કાઢી-અને ત્હેની સાથે એક ચમકતી તીક્ષ્ણ કટાર પણ. રહામે-દષ્ટિ સન્મુખ જખીને ગોઠવી તે ધુંટણુ-ભર બેઠી થોડી ક્ષણભર એમ બેસી રહ્યા બાદ તે એકાએક પોતાની જાતીમાં કટારી ભોંકવા જતી હતી એવામાં પાછળથી કાંઈએ આવીને ત્હેનો હાથ પકડી લીધો. કટારી સુધાના હાથમાંથી જમીન પર પડી ગઈ. એણે પાછળ ફરીને જોયું તો સુબોધ આંસુભરી આંખે ઉભો હતો. એણે ઝટપટ સુધાને પોતાની ગોદમાં લીધી અને કહ્યું: “ ચાલ, સુધા ! આપણે પિતાજીને જોઈ આવીએ.”

આદર્શ સ્ત્રી

“ આદર્શ સ્ત્રી તે છે કે જેનો આત્મા ખરાબ તબિયત, દૂર ગયેલા વિકાસ, અજ્ઞાન, શંકાઓથી એટલો અત્યાધિત રહે કે તે સ્ત્રી તરીકે બીજાઓની સુખપૂર્વક અને નિર્બંધ રીતે સેવા કરવામાં વિવેકભૂદિ, મગજશક્તિ પ્રેરણાશક્તિ, પ્રેમ અને દયાની પોતાની શક્તિ એનો સર્વાંશ ઉપયોગ કરી શકે. આદર્શ સ્ત્રી આદર્શ મનુષ્યની ખરાબર છે.”

મીસીસ એમ ઇ. કઝીન્ઝ

મહાયાગ

(૧)

તિમિરવાદા વિશ્વે તબ્યા,
પલટયો પૃથ્વીએ રંગ-
ઉપાની અંશુલી કેરા સ્પર્શથી;
ઉલટયો અધિક ઉમંગ,
કોણ રે પડી રેશે સેજમાં ?

(૨)

સાદ પલટયો મહાસિન્ધુએ,
વાયુ પેઠાંરે લંગ;
નાદ ભરે અવકાશને,
થડકે અવનીનાં અંગ;
કોણ રે પહોડી રેશે આ સમે ?

(૩)

નગર નગર નેત્ર ઊડતા,
ગામેગામ ઊઠે લોહ;
સઘણું સમર્પે મહાયાગમાં,
તણ ઉરખને શોહ;
કોણ રે પડી રેશે માનવી ?

(૪)

રણે રે ચઢે પણ શેષ ના,
ધાર્યા શાન્તિના નેમ;
એ દશિયાર હૈયે ધર્યા,
એક ત્યાગ, બીજું ગ્રેમ;
તપસ્યાની ઠાલ અહી વડી.

(૫)

વૈરવહિન રહ્યો પ્રજાવહી,
અહિં, તહિં ને ચોપાસ,
કંઈ કંઈ આસ ગળી જતા;
વ્યાપ્યો મહાન વિનાશ;
વીર ઉભા વણ કન્નિપયા.

(૬)

અસત મયે સત દાળવા,
ભૂંડા માયા વિસ્તાર;
સત તો અભય ધૂમે ગમ્મતું,
રામ નામને આધાર;
કહિયે દળે શું એ દાળિયું ?

સુદરણ ગા. બેરાધ

માબાપની

બાળક પ્રત્યે ફરજ

લેખક: રા. વૈકુંઠ શાહ

વિવિધતા શબ્દસમૂહની શબ્દરચના કાનને એટલી બધી વિચિત્ર લાગે છે કે સમૂહના શબ્દો કાને આવે છે કે તરતજ સમૂહમાં સત્યનું અસ્તિત્વ હશે કે કેમ તે માટે વિચાર આવે છે. “ છોકરાંઓની માબાપ પ્રત્યે ફરજ ” એ વિષય કાનને જેટલો વાસ્તવિક, વ્યવહારિક અને ઉપયોગી લાગે છે તેટલો “ માબાપની છોકરાં પ્રત્યે ફરજ ” એ લાગતો નથી.

આજની ચર્ચાના વિષયની ઉપયોગિતા, વ્યવહારિકતા અને ભગ્યતા ઉપર એક નિષ્પક્ષપાત દષ્ટિ ફેંકતાં એમ ચોક્કસ નહીં થશે કે પાછલો વિષય-માબાપની બાળક પ્રત્યે ફરજ-ભાવિ પ્રગતિઓનાં જીવન ધડવાનું મહાન કાર્ય આપે છે જ્યારે, આગલો વિષય-બાળકોની માબાપ પ્રત્યે ફરજ-જીવનની રંગભૂમિમાં નમ્રતાના પ્રવેશમાં અહીંતહીં થોડાઘણો ભાગ ભજવે છે.

કોઈક એમ કહેવા આગળ આવશે કે માતૃપિતા સ્વેચ્છાથી બાળકનાં લલાં ખાતર કોઈપણ જાતની દરકાર લે તેને ‘ ફરજ ’ શા માટે કહેવી ? કૈંક ઉડો વિચાર કરતાં એમ સ્પષ્ટ જણાશે કે તેને ફરજ જ કહી શકાય, કારણ કે માતૃપિતા જગતનાં નાટકની ઉચ્ચ રંગભૂમિ પર પાંડુ ભજવવાને એક પાત્ર મોકલે છે. સમસ્ત જગતની પ્રગતિમાં મોટી ઉંમરે તેજ બાળક ફાળો

આપશે એવો લ્હાવો મેળવવાની આશા સૌ માતાપિતાને હોય; અને તેને માટે બાળકની દરકાર રાખે તે ‘ ફરજ ’ ન લેખાય ? બીજું: બાળક વર્ષ કે બે વર્ષનું થાય ત્યારથી માબાપ પોતાની ફરજમાંથી મુક્ત થાય છે એમ સમજવામાં ભૂલ થાય છે, જન્મથી શરૂ થઈ બાળક બેએક વર્ષનું થાય ત્યાં સુધી માબાપ જે કષ્ટ લે છે તે સ્વાર્થ માટે છે. પોતાનું બાળક કેમ જીવે, પોતાનું બાળક નાનપણમાં જ મરણને શરણ કેમ ન થાય તે માટે છે વધારે ગંભીર વધારે અગત્યની અને પરમાર્થી ફરજ તો તે પછી અદા કરવાની હોય છે. માબાપ કિશોરાવસ્થામાં જે કષ્ટ લે છે તે, જીવનમાં નીતિ અને ચારિત્ર્યનું બળ રેડવાને, જ્યારે, બાળકની આસ્વાવસ્થામાં જે કષ્ટ લે છે તે સ્વાર્થ માટે. કિશોરાવસ્થામાં પૂરતું ધ્યાન રાખવાથી બાળક ભવિષ્યમાં સેવાભાવના પાંડુ ભજવવાને તત્પર રહે. ‘ આજનાં બાળકો ભવિષ્યનાં શહેરીઓ થશે ’ એ કથન માબાપે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. પોતાનાં એક કે બે બાળકોનું જીવન ધરીને તેઓ સમસ્ત રાષ્ટ્ર કે દેશનાં અસ્પૃશિ વિધાતા બને છે. એટલે, જે રાષ્ટ્ર કે દેશનાં હિતમાં કંઈ પણ ફાળો આપવો હોય તો માબાપે પોતાનાં બાળકનાં જીવનમાં રંગપૂર-વણી સારી રીતે કરવી. કન્યાનાં જીવન પર પણ માબાપે છોકરા ઉપર આપે તેટલું જ

ધ્યાન આપવું કારણ કે સ્ત્રીઓ પણ રાટનું એક અંગ છે.

માઆપે બાળકો પ્રત્યે ધણી ફરતે અગ્નિ-વવાની હોય છે તેમાંની મૂખ્ય પાંચ છે:

(૧) સુસંસ્કાર અને સારી છાપ બાળકના મનપર પાડવી, કારણ કે નાનપણમાં પડેલી છાપ બહુધા મોટી વયે ભુલ્લગી નથી ચારિત્ર્ય એ જીવનકુસુમનો પમરાટ છે અને સુસંસ્કારથી ઉત્તમ કોટિનું ચારિત્ર્ય ધરાય છે અને ચારિત્ર્યથી વ્યક્તિત્વ તરત બહાર આવે છે, માટે માતૃપિતાએ સંસ્કાર શુદ્ધ અને ઉચ્ચ પાડવા.

(૨) જ્ઞાન એ જીવનવાહન ચક્રાવચામાં ખીછ અમૂલ્ય અને ઉપયોગી વસ્તુ છે. જીવન-યુદ્ધ ચક્રાવચામાં, વચ્ચે આવતાં મહાન પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કરવાને જ્ઞાન બહુ જ કીમતી શોધો આપે છે. જ્ઞાનને લીધે શાંત મને ખરી દિ-શામાં વિચાર કરી શકાય છે અને નીવેડો ધણે ભાગે સત્ય નીવડે છે. જીવનનીકાને ધણા દુઃખદસ્થિતિમાંથી પસાર થવું પડે છે પણ તે બધાને જ્ઞાનના સુકાનથી ઓચારી જવાય છે. જ્ઞાન કેળવણીથી પ્રાપ્ત થાય છે. માઆપે બાળકોને યોગ્ય કેળવણી શાળાની તેમજ બહારની આપવા ચૂકવું નહિ.

(૩) “ પહેલું સુખ તે જતે નર્થા ” એ જૂની પુરાણી કહેવત અક્ષરયઃ સાચી છે. જે જીવનમાં આરોગ્ય ન હોય તો આપણાં આ-દર્શ અને મહત્વાકાંક્ષાઓ ‘હવાઈ કીજ્જા’ જ લેખાય. જે આરોગ્ય છે તો બધું છે. નાન-પણમાં જે શરીરખંધારણ હોય તેનાપર બાળ-કના જીવનનું આરોગ્ય અવલંબે છે. માટે માઆપે બાળકનું શરીરખંધારણ મજબૂત રાખવા પ્રયાસ કરવો.

(૪) બાલ્યાવસ્થાથી જ આપણું વા-તાવરણ એટલું અશુદ્ધ હોય છે અને આપણાં મનમાં ખીંકે એટલો બધો પગપેમારો કચો

હોય છે કે આપણે પુખ્ત વયે નીર ઘઉં એ ન જ કંઈપી શકાય. નાનપણમાં જ પરતંત્રતાને પવન ખાધો હોય પછી દિંદી-ઓમાં દેશને માટે પ્રેમ અને અભિમાન ક્યાંથી હોય ? જે નાનપણથી જ બાળકોને શીર્ષનાં પાક પઠાવાય, નાનપણથી જ પરતંત્રતા કેમ નાખડ કરી તે શીખવાય તો તેજ બાળકો ભવિષ્યમાં પ્રજાજનો તરિકે દેશોત્કર્ષમાં યથા-શક્તિ શોધો આપી દેહને સાક્ષ્ય આપે.

(૫) કેટલીકવાર લાડને લીધે અને કેટલીકવાર સમૃદ્ધ સ્થિતિને લીધે બાળકો-આડ-દશ વર્ષનાં બહુ પરાશ્રયી બને છે. શ્રીમંત પિતાના પુત્રને પાણી જેમણે તો નોકર આપે, લાડકવાયા પુત્રને પાણી જેમણે તો માતા આપે જે નાનપણથી જ પોતાનું કામ પોતે કરી લેવાની ટેવ હોય તો મોટપણે તે બાળક રંક સ્થિતિમાં આવી પડે તો સોમનસ ન પડે. માટે વડિલોએ બાળકમાં સ્વાશ્રય કેળવવો.

આ પાંચ વડિલોની મૂખ્ય ફરતે કંઈ શકાય. તે ઉપરાંત નાની નાની તો એટલી બધી ફરતે માઆપને માથે-ખાસ કરીને માતાને માથે-જઝુમે છે કે તે સૌને ઉદ્દેશ્ય અહીં અચક્રય થાય ઉપત્તી પાંચ ફરતે તરફ જ માઆપ પૂરવું લક્ષ આપે તો બાળક ચારિત્ર્યવાન બને એ નિઃસંશય છે. હવે એ પાંચ ફરતે અભવચાને માઆપે શું કરવું જેમણે તે તપાસીએ.

(૧) સંસ્કાર અને ચારિત્ર્ય:

(ક) બાળકનું મન હંમેશા બહુ જ ચંચળ હોય છે. નાનપણમાં તેમને દુરુણ ઝડણ કરતાં વાર નથી લાગતી ક્ષેપ-સારા ગુણ ઝડણ કરતાં પણ વાર નથી લાગતી. આપણે જેમણે છીએ કે બાળકો નાનપણથીજ નીચ આચાર વિચારના સોજ-

તીઓ સાથે ફરે છે અને રમે છે. આથી, નીચ છોકરાંઓ પોતાના મનને અસ્થિત બડોળ ઉચ્ચ કુળનાં બાળકનાં નિર્દોષ મન પર ઠાકવે છે. આ રીતિ સુધારવાને બાળ-મંદિર કે શારદા મંદિર જેવી સંસ્થાઓની શહેરે શહેરમાં આવશ્યકતા છે; કે જેથી સારા અને સુવિકાળા બાળકોની સંગતમાં આવતાં બાળકનાં આચાર વિચાર સારાં ધડાય. સરકાર-બંધારણનું આ પ્રથમ સોપાન.

(ખ) બાળસ્વભાવ હંમેશા અનુકર-ણશીલ હોય છે. જે કંઈ પણ સારું જુએ તેનું અનુકરણ ફરે. નહારાનું પણ ફરે. બાલ્યાવ-સ્થામાં તો બાળક માઆપ અને કુ-ટુંબીજનોનાં સં-ગમાં જ વધારે આવે, એટલે ધરનાં માણસો જેમ કરે તેમ કરતાં શીખે. મા-આપની ફરજ એ છે કે રહેણી કર-

ણીમાં અને બોલવામાં બહુ શુદ્ધ રહેવું. દા. ત. જો માઆપ સ્વચ્છ કપડાં પહેરે તો બાળક તે જુએ અને તેના મનપર હંડી અસર થાય જો માઆપ ધરની ચીજો વ્યવસ્થિત રાખે તો બાળક પણ તેમ કરવા મથે. જો માઆપ ધરમાં બીલતસ શબ્દો ન બોલે તો બાળકના મોંમાંથી તો તે ન જ નીકળે જો માઆપ ધરમાં કંઈક કરે તો બાળક જરૂર તેમ કરવા પ્રેરાય. માટે વડિલોએ વર્તન બને તેટલું શુદ્ધ રાખવું, એ સંસ્કાર પાડવાની આ બીજી રીત.

(ગ) એક દષ્ટિબિંદુથી સુસંસ્કાર

પાડવાનો ઉત્તમ રસ્તો એ કહી શકાય કે માતાએ ગર્ભવતી સ્થિતિમાં મનમાં ખરાબ વિચારોને જરાપણ સ્થાન ન આપવું. સુંદર અને ઉત્કૃષ્ટ આદર્શો રજુ કરતાં પુરતકો વાંચવા. માતા ગર્ભવતી દશામાં જે કંઈ પણ વાંચે છે કે વિચારે છે, તેની અસર બાળકનાં મનપર થાય છે એ વાત સર્વમાન્ય છે. એક ક્ષતિએ માતાને અર્પણપત્રિકાથી અંગલી આપતાં લખ્યું છે કે “ ...જે જન્મેતાએ મને ઉછેરતાં જે કષ્ટ લીધું છે તેથી વધારે કષ્ટ આદર્શને ઉછેરતાં લીધું છે, જે માતાએ

મારે માટે આદર્શ અને સંસ્કાર સિવાય બીજાં સ્વપ્નાં સેવ્યાં નહિ હોય, જેણે ઉદરમાં પણ આ-દર્શનું નીર જ રેડ્યું હશે તે અજોડ માતા-ને...” માતાએ ગર્ભવતી સ્થિતિ માં શુદ્ધ આચાર-વિચાર રાખવાં

બહેનોનો ભાગ

[મહાસમાજી કાશીબારી સમિતિ તા. ૨૭ મી જુનથી અઢાઢાબાદમાં મળી હતી તેમાં નીચેનો ઠરાવ પસાર થયો હતો:—]

હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ આ રાષ્ટ્રીય દિવસોમાં વધારે ને વધારે ભાગ લેતી નય છે, અને હુમલા, અપમાનો અને કાશવાસને બહાદુરીથી સહન કરી રહી છે તેની આ સમિતિ આશ્ચર્ય સાથે કદર કરે છે. ખાસ કરીને કલકત્તા નારી સત્યાગ્રહ સંઘનાં પ્રમુખ શ્રીમતી ઉર્મિલાલેવી અને તેમનાં સાથીઓ તથા દેશના બધા ભાગોમાં બીજી બહેનો યોગી તેમજ મહાસભાનું બીજું કામ કરીને દેશસેવા કરતાં પડાઈ છે અને જેલ ગઈ છે તેમને આ સમિતિ આદરપૂર્વક અભિનંદન આપે છે.

એટલું જ નહિ પણ ઉચ્ચઆદર્શ રજુ કરતાં પુ-સ્તકો વાંચવા એક વિદ્વાને લખ્યું છે “Womb is the real place for impressions” ઉદરમાં પણ ઉચ્ચ અદર્શ અને સંસ્કારથી ઉછેરેલાં બાળકોમાં ચારિત્ર્યનાં પૂર પ્રહેતાં હશે. ઉચ્ચ આદર્શનાં ઝરણથી જીવનપ્રવાહ ક્રેંક અદ્જુત શક્તિથી ઝાપે છે. આદર્શ અને ઉત્સાહભર્યો યુવાન સમસ્ત જગતને ડાલા-વવાને શક્તિમાન નીવડી શકે. માટે માતાએ એ બાળતપર અતિશય ધ્યાન આપવું.

(ધ) બાળકને વાતોસાહિત્ય બહુ પ્રિય

હોય છે. વાર્તા ચાલતી હોય ત્યારે બાળક આનંદમાં કસોડા કરે છે માટે માથાપે બાળકને વાર્તા કહેવી. રાગ-રાણીની નહિ, પણ ચોરી, અપ્રામાણિકતા, કસેશ વગેરેથી ઉદ્ભવતાં માહાં પરિણામો રજુ કરતી. આથી બાળકોનાં મનપર એ દુર્ગુણોની વિરુદ્ધ છાપ પડે. તે ઉપરાંત સારા ગુણોથી થતા ફાયદા પણ કહેવા.

(૨) કેળવણી:

કિશોરવય, કુમારવસ્થા અને યૌવનના થોડા સમય સુધી કેળવણી લેવાય છે. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓમાં અને વિદ્યાલયોમાં જે કેળવણી લેવાય છે તે તો બને તેટલી વધારે આપવી જ નેહાય. પરંતુ ફક્ત કેળવણીનું જ્ઞાન જીવનની લડતમાં વિધેના ફેડવાને બહુ બળ નથી આવતું, જે કે સાચી દષ્ટિએ વિચાર કરવાની ટેવ તેનાથી પડે છે. કેળવણી ઉપરાંત બીજું જ્ઞાન પરચુરણ સાહિત્યના વાંચન મારફતે મળે છે. આ વાંચન માટે શોખ કેળવવો નેહાય. તે માટે બાળકો પાસે નાનપણથી જ બાલસાહિત્યનાં પુસ્તકો વંચાવવા તદુપરાંત શાળાકીય કેળવણી આર્થિક સ્થિતિ પહેંચી શકે ત્યાં સુધી આપવા ચૂકવું જ નહિ. આ પ્રકારના જ્ઞાનને લીધે બાળકો ભવિષ્યમાં જીવનમાં જીવનદુઃખોને શાણપણથી બાળુએ કરશે. દુખ વખતે તેઓ પોતાની ચોપડીઓનાં નિર્જીવ પાત્રોનાં દુઃખ સ્મૃતિ પર લાવે છે અને તે કાલ્પનિક પાત્રોના જેવોજ વિચારશીલ માર્ગ શોધી કઢાડે છે એક નવલકથાનું દુઃખમાંથી પસાર થયું પાત્ર બોલે છે "Knowledge was my friend in my woe" દુઃખનાં ચીડેથી દૂર રહેતાં કરતાં તેની અંદરથી પસાર થયલાં જીવનયુદ્ધમાં વધારે શરીર થોડા લેખાય માટે "કેળવણીથી પૈસા મળતા નથી" એમ વિ-

ચારી કેળવણીથી બાળકોને દૂર ન રાખવા. મહાન લેખક John Ruskin લખે છે: "People are always thinking of education as a means of livelihood. Education is not a profitable business, but a costly one, nay, even the best attainments of it are always unprofitable in any terms of coins."

(૩) આરોગ્ય:

આપણે નેહાયે છીએ કે હેલ્થી બે સદીઓ થયાં હિંદની શારીરિક પ્રાપ્તિ ધરતી બળ છે. આજે આપણે શારીરિક ક્ષમ્યે એટલી બધી ચોખ્ખતાએ પહેંચ્યા છીએ કે કોઈ પઠાણ કે શીખ આપણી સામે આવે તો આપણે બે કુટ દૂર ચાલીએ ! આનું કારણ શું ? આપણું શારીરિક ધન-આપણું શરીરબંધારણ-એટલું બધું કોમળ હોય છે કે પંબબી, શીખ એવી કઠાવર જાતને નેહાયે અનાયાસે લથ પેસે છે. વધારે શરમની વાત એ છે કે આપણને પોતાની નબળાઈથી શરમ નથી આવતી ! કુમારો અને યુવાનો કસરત પર બ્યાન નથી આપતા. કેટલીક શાળામાં શારીરિક કેળવણી આપવાનો ડોળ થાય છે. પણ શરીરબંધારણ એમ ન સુધારાય. તેને માટે શરીર નાનપણથી કસવું નેહાય. નાનપણમાં અધરી કસરતો તો ન શીખવી શકાય પણ દોડવાની કે એવી કોઈ સહેલી કસરતો બાળકો કરી શકે. અને તો શુદ્ધ વાતાવરણવાળા અખાડાઓમાં બાળકોને મોકલવા. જે નાનપણમાં શરીરબંધારણ સારું હોય તો મોટપણે તે બગડવાનો સંભવ બહુ ઓછો છે. "Health is the first essential in life" માટે કસરત બાળકોને શીખવવી.

(૪) શૌર્ય અને દેશાભિમાન:

શૌર્ય, દેશાભિમાન અને સાહસ ચાલુ યુગમાં મોંઘા છે. શૌર્યનું તો નામ જ ન મળે “ સત્યાગ્રહ માટે સ્વયંસેવકો જોઈએ છે ” એ પ્રકારની માંગણી થાય તો સ્વેચ્છાથી કેટલાં તૈયાર થાય ? દોષ યુવાનોને નથી. દોષ વડિલોને અને જે વાતાવરણમાં ઉછર્યા તે વાતાવરણનો છે. એક ‘કોઈ’ નાના બાળકને કોઈ પણ વસ્તુથી દૂર રાખવું હોય તો તેને માટે કંઈ ને કંઈ બીક તૈયાર જ હોય, કોઈ ને માટે કંઈ તો કોઈ ને માટે કંઈ, દા. ત. કોઈ નાનું બાળક હોય ને રાત્રે અંધારામાં જવું હોય તો “ અંદર વાધ છે આપો આવ ” આ પ્રમાણે માથાપ પોતાનો બીકણ સ્વભાવ બાળકોમાં પ્રેરીને તેઓને સિંદનાં શિયાળ બનાવે છે. આ પ્રમાણે બીકના વાતાવરણમાં ઉછરેલું બાળક એટલું તો નાદિંમત બની જાય છે કે મોટપણે પણ તે ગુણ ત્યજી શકતું નથી. નાનપણથી જ સ્વભાવ બીકણ ધણી પછી શૌર્યની અપેક્ષા શી રીતે રખાય ? સર્વોત્તમ રસ્તો એ છે કે માથાપે બાળકને ‘ બીક ’ ચખ્ખે માત્રથી દૂર રાખવા. નાનપણમાં તો બાળક તદ્દન નીડર હોય છે. કેટલાક એવા પણ દાખલાઓ આપણે જોઈએ છીએ કે જ્યારે નાનાં બાળકો સપને પકડવા જતાં હોય. નાનપણમાં સાહસ અને દિંમત બનતાં પ્રમાણમાં પેદા કરવાં જોઈએ.

(૫) સ્વાશ્રય:

લક્ષ્મી હંમેશા અશ્રિય છે. પૈસાદારનાં ગરીબ, બનાવી શકે છે. કેટલાંક દાખલા એવા

બને છે કે બાળક નાનાં હોય ત્યારે ઘેર નોકર ચાકર ગાડી ધોઝા હોય અને બાળક મોટું થાય ત્યારે ખાવના પણ કાંધા પડે. આવી રંક સ્થિતિ થાય ત્યારે પોતે જે મોટાઈ ભોગવી હોય તે બહુ હરકત કરે છે. હુગડાં બંતે ધોવાં પડે ત્યારે વાંસો દુખે. આવાં આવાં અનેક કષ્ટો થયા કરે છે. પોતાનાં બાળકોને એવું કષ્ટ ન પડે તે માટે માથાપે નાનપણથી જ બાળકો પાસે તેમનું કામ તેમની પાસે જ કરાવવું. હુગડાં ધોવાં, પધારી કરવી વગેરે કામો તો તેમની પાસે જ કરાવવાં. કુમારોને રાંધણકામ પણ શીખવવી. આમ કરવાથી બાળકો સ્વાશ્રયી બને છે.

અંતે, માથાપે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી વાત તો એ છે કે તેમણે પોતાનું વર્તન શુદ્ધ રાખવું બાળકનાં સોબતીઓ કયા છે તેની તપાસ રાખવી. બને ત્યાંસુધી બાળકમાં સેવાભાવ ઉત્તેજિત રાખવા પ્રયાસ કરવા. સેવામાંજ જીવનનું સાક્ષ્ય છે.

જ્યારે હુપર પ્રમાણે આદર્શ પોષાય, ઉત્તમ ચારિત્ર્ય ધણાય, ઉત્તમ આરોગ્ય અનુભવાય અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ કોઈ પણ જ્ઞાતિ, સમાજ કે દેશ પ્રગતિને પથે અમર-અધ્ધ દોડાવી શકે. ત્યારે જ તે દેશ સુધરી શકે. જ્યારે હિંદમાં આવાં વિરલ અને આદર્શમય યુવકો થશે ત્યારે હિંદ આદર્શ અને સુધરેલા દેશની ગણનામાં આવશે. ભારત, આવાં સ્મૃતિસર્જિત ચિત્રો સંજીવન કરશે એ પૂર્વ-આશા પોપી વિરમીશ. *

* શ્રી સુ. દ. પો. હિતેન્દ્ર સલાની નિબંધ હરિદાસ માટે.

પૈસા ધીરશો ?

પ્રિય યશોદા,

આ જે ત્હમારો કાગળ મળ્યો તે મ્હને થયું કે ત્હમે પણ આમ એકની એક વાત રોજ પૂછાવ્યાં કરો છો તે જગરાં તો ખરાં. કોઇ માણસ જવાબ ન આપે ત્યારે એટલું સહમત લેવાનું કે એ કાર્ય એની મરતુ વિરુદ્ધ છે એટલી સહમતવા જેટલી સાધારણ શુદ્ધિ ય ત્હમારે ત્યાંથી પ્રવાસે ગઇ કે શું ?

ત્હમારી પાસે પૈસો અમૃત પૈસા માંજે છે ખરું ? એટલા તે ત્હમારો પાસે કેટલાક પૈસા છે કે એને ધીરવાં જેટલાં ઉઘાર થઇ ગયાં ? વધારાના છે ? સાચવવા મૂકેલ પડે છે ? એમ હોય તો આપોને ! એમાં મ્હારી પાસ શું કામ 'ચાર પૈસા'નો દંડ લ્યો છો !

ત્હમને હું લખતો નથી એ ત્હમારી ફરીઆદ ફરીથી આવે નહીં એ ખાતર એ ગંગવરે રક્ષ મોગની લઉં છું. મ્હારી 'ગરીબની સલાહ' ત્હમને રચશે ? મ્હારા અંતરના 'ઉંડા ઉંડાણ' ની સલાહ છે કે કોઇ ને યે ધીરશો નહીં. પછી તો ત્હમે ત્હમારા પૈસાના માલીક. જે એવડી આદત વ્હોરવી હોય તો ખુશીથી ધીરજો. પૈસો જરો ને મિત્ર પણ ટળશે. ખોટી વાત છે ? ૧૦૦ એ ૯૯ ટકા એમજ બને છે. ન્યારે ધીરેલા નાણાં પાછાં માંગનાં નથી લારે ત્હમને મ્હોડું બતાવતા એ શરમાય છે. ત્હમે માગો છો ત્યારે એને ખોડું લાગે છે. ત્હમે એની લાગણી દુઃખેલો છો. ત્હમને ખબર છે કે એમ કરવાથી ત્હમે

એને કેવા કફોડા સંજોગોમાં મૂકો છો ? ત્હમે એને, એ બિચારાની દીન દશાનું એમ કરીને લાન કરાવો છો. એથી ત્હમારા તરફથી એની જરા આંખ ફરે તો શી નવાઇ ?

મેક્સ ઓરલ એક સરસ સલાહ આપે છે. એ કહે છે કે "ન્યારે ધીરેલાં નાણાં પાછાં ફરે ત્યારે એવડી મોજ માણી લઉં કારણ કે એ ખોવાનો તો મ્હો કપારનોયે નિશ્ચય કરી લીધો હતો. ત્હમે એવો નિશ્ચય કરી શકો છો ? હોય તો જરૂર ધીરો અને ચડીભર સારાં કહેવાઓ. કારણ કોઇ પણ, ત્હમે ત્હને ધીરેલાં નાણાં પાછાં જ માગો ત્યાં સુધી ત્હમને લક્ષાં ગણુશે અને એમાં ખોડું શું છે ? ત્હમે પાછાં માગો તો એના મિત્ર શેના ? મિત્ર હોય તે તો અણીને વખતે ધીરે, ધીરો જાય.

અને એવાયે માણસો હોય છે. ત્હમને અનુભવ નથી થયો ! ગ્રે. કલિકાપ્રસાદને તો ત્હમે ઓગળો છો. એમને જવા દો. એમનું નામ નહીં લઉં, કદાચ બદનક્ષીતો દાવો માટે તો-ચોડા રૂપિયા, ઇચ્છાંડ ગયા તે મ્હેલા ધીરોતા. ઇચ્છાંડ જતી વખતે-પાછા આપવાની મુદતને છ મહીના ક્યારનાં થઇ ગયા હતા-માગ્યાં. પણ કોણ આપે ? પૈસા માગ્યા એથી તો એ વગાવા પણ નહીં ગએલા. એ વર્ષ રહીને એ પાછા ફર્યા ત્યારે, કોલેજમાં હજી લેક્ચર્સ પણ શરૂ નહોતાં કર્યાં ત્યાં તો એનો મધુ ચિટ્ટી લઇને

આગ્યો. મહેને અરાખર પાદ છે. એ આ પ્રમાણે હતી.

“ મહેને કાલનો સપ્ત તાર આવે છે અને રૂપિયાની અત્યંત જરૂર છે. ચિ મધુને દસ રૂપિયા આપશો તો ઘણાજ અભાર થશે. ત્હમારા આગત્તા રૂપિયા નીકળે છે તે બાજુ છું પણ માને થયા વિના કેવી રીતે આપું ? દવા માટે પણ ત્હમારે ત્યાંથી આવ્યા પછી જ મધુ જશે. જ માટે જરૂર મોકલશો. ”

હું તે વખતે ત્યાં ખેડો હતો. એ-મણે એ ચિઠ્ઠી મહારા હાથમાં મૂકી.

મહેં વાંચીને કહ્યું: કેમ ત્હમે આપો છો ને ? અને એટલી વારમાં તો પ્રેડેસર સાહેબે ઉત્તરબે જવાબ લખી વાલ્યો ને મહેને કહ્યું કે અત્યારે તો ત્હમે મહેને આપો તો છે. અને ત્હમે માનશો, મહે શું કહ્યું ? આ ત્હમારો અનુભવ એકો છે કે ત્હમને

આપું અને વળી પાછો માંગું... એવામાં મધુ ચાલ્યો ગયો ને પ્રેડેસર સાહેબને શીકર થઇ કે એમને ખોટું તો નહીં લાગે. મહેં એમને દી-લાંકી આપ્યો કે ખોટું લાગશે કે કેમ એ ત્હમે જાણો પણ એટલું તો ચોક્કસ કે આજથી ત્હમે મારા માણસ નથી. કારણ કે ત્હમે આવી તંગીમાં આવી પડેલાનો ભાવ પણ નથી પૂછતા. એમ તો એ જરૂર બધાને કહેવાના.

અને ત્હમને મહારી વાત તો ખખર છે મહેં કેટલાંને ધીયાં ને કેટલા પાછા આપી ગયા ? વળી મહેં કેવા સંજોગોમાં આપેલાં એ પણ ત્હમે જાણો છો. કાકાની કીકીના દીકરા ધનસ્વામ ! ત્હને ત્યાંથી ટાંચ ઉઠાડી અને તેથે પેન્ના ગોપાળ મારવાડીને ત્યાંથી મહારા ખાતે ઉપાડીને. અંબુને નોકરી મેળવવા અનામત (security) આપવા આપ્યાં-

આપાડી વાદળી

આપાડી વાદળી ! આપું ઉતારા
મહારે આંગણુ રાતવાસો રહે;
ઉંચી ટેકરીઓમાં સંઘ્યા સંતાણી
એકલ અંધારે ન પન્થ જડે.
પીળાં આ પાંદડાં ઉડે પવનમાં,
ઝાડવા લુખરાં ભૂતાના ઓળા;
ધરતી સુકાધને તરસી સુતી હો
અલિષેક જે શીત અવણે ઝીણું.
વનવનમાં એકે છે મોરવા
તેજવતુંલ એ ચાંદે ધર્યાં;
પ્રિયજન સી તુજ પ્રતીક્ષા કરતાં
જરણાં રહતાં તને કંખી રહ્યાં.
નવજળ વાદળી ! ચંલી ધડીક લા
દૂરના થાક તને લાગ્યા હશે;
મુંવાળી રાતને સ્નેહે ભીંજ્યો
પ્રભાતે સુખરૂપ પ.થે જલે.

સુ. ડા. પાટડીઆ

મહારા દાકતરનું બિલ મુલતવી રાખીને, પેન્ના હરમુખરખડતો હતો એથી કેટલુંક અંગત દુઃખ વેડીને દુકાન મંડાવી આપી. અને એ દરેકે ફક્ત એક એક મહીના-નોજ વાપડો કરેલો. પણ આજે ૩૦ દિવસને બદલે ૩૦ માસ થઇ ગયા છે. પણ-પણ જવાબેને એ વાત, આપ્યા ત્યારે લેવાની આશા થોડી રાખી હતી ! અને આજ તો કેટલાય દાખલાઓ-મહારા કે મહારા સ્નેહીઓના સિનેમાની

શીકમતી જેમ સ્મરણપટ પર આવ્યા જાય છે.

અને એમાં કંઈ એ બિચારાઓનો વાંક નથી પૈસા માગનારની જાતિનો એ ગુણુ છે. એ લોકો પૈસા પાછા આપે તો માને છે કે એમણે મહોરો ઉપકાર કર્યો અને એ મા? ધીરનારે એપનો આશાર માનવો જોઈએ. વળી આગણી ન્યાતમાં પેટા જાતિઓ છે તેમ એમનામાં પણ એ ન્યાત છે. એક વર્ગન

દેવાદારને પૈસા પાછા આપવાનું નથી જ્યારે બીજો વર્ગ જરા માન ઉત્પન્ન કરે એવો છે ખરો. એ કહે છે કે નાણાં હું ધોયેલાં. આપનાં તો છેવં. પણ સાચું ! છે ક્યાં ?

આથી મ્હારી તો ખાત્રી થઈ ગઈ છે કે જેટલા વધારાના હોય તેટલાજ ધીરવા.

પણ એમ તો જેટલાક નાણાં વ્યાજે ફેરવીનેજ માલદાર થયા છે ને ? એ શંકા રહેને કરતા.

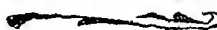
એ વાત સાચી છે. કારણ કે એ લોકોનો એ ધંધો છે; આપદાદાયી ઉતરી આવેલો એમનો એ વેપાર છે. એમાં એ લોકો “ નિષ્ણાત ” હોય છે ત્હમે તો નવાં નિશાળીઆ-અને એવાંજ રહેવાના. ત્હમે કે અરવિંદ એ લોકો પાસેથી ૧૨ થી ૨૦ ટકા વ્યાજ લઈ શકવાના અને એ જે જણુસ પર ? ને એવા ‘ મારવાડી ’ કે ‘ શાહલોક ’ થઈ શકે તો એના જેવો આ જમાનામાં

ત્હમારા પતિ માટે બીજો વેપાર નથી. એટલુંજ નહીં પણ જ્યારે ત્હમારામાંથી કોઈ આ દુનિઆથી કંટાળી ‘ પેસે પાર ’ જવા તૈયાર થશે ત્યારે ત્હમારાં છોકરાં ‘ રૂખાને ધૂધરે ’ રમતાં હશે અને ત્હમારું નામ કદાચ દિગંતમાં “ પરોપકારી ” “ લોકસેવક ” “ ઉદાર સખી ગૃહસ્થ ” વગેરે વગેરે તરીકે મશહૂર થશે.

પણ એ રીતે ત્હમે કરી શકશો ? નહીં તો મરશો ત્યારે ત્હમારાં છોકરાં દુઃખી થશે અને ત્હમારા એજ મિત્રો ત્હમારી પાછળ કહેશે, ‘ કેવાં મૂર્ખાં, પૈસો વેચી મારી, છોકરાં રચડાવી ગયાં. ’

એલો, ત્હમારો શો વિચાર છે ? છોકરાં એને સ્વચ્છવી, લલાં યવું છે કે જીવતા ‘ શાહલોક ’ અને ‘ મારવાડી ’ મુઘ થઈ પછી ‘ દોલા દીલ ’ના યવું છે !...એજ

સિ. તમારો
રતિલાલ તત્તા.

હિન્દનો ખરેખરો આત્મા

ગાંધીજી હિન્દનો ખરેખરો આત્મા છે. હિન્દને સંપૂર્ણ વિવાસ હોય એવા એક માત્ર હિન્દી ગાંધીજી છે. કારણ કે તેઓ માન ઉચ્ચ પ્રતિના રાજનીતિનજ નથી પરંતુ આત્મા અને સંનિષ્ઠ સમાજસુધારક, સમાજસેવક અને ગરીબ તેમજ અદ્યતોના મિત્ર છે. સાત્ત્વ, પ્રેમ અને ન્યાયનું તેઓ મૂર્તિમંત સ્વરૂપ છે. તેમની સેવા અને આત્મબોધે હિન્દના દરેકો દલ્યોને ગિતી લીધાં છે. હિન્દના ધિટીય વહીવટ સંબંધમાં હિન્દીઓનો મોટો ભાગ ગાંધીજીના સમ્બંધીય વિચારો અને મનોને અનુસરે છે એ પ્રમાણિક સત્ય છે.

ડૉ. મિસિસ મુધુલક્ષ્મી રેડી.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં દેશસેવા

૪

લેખિકા: સૌ. મૃદુલા જયેન્દ્ર દવે.

(હિંદુસ્ત્રીમંડળનો હરિદાઇનો નિબંધ)

મનની જન્મમૃતિશ્ચ સ્વર્ગાદપિ ગતીયસી

“ ભગ્નો દેશ ભારો, ભત્રી ભોમ ભારી,
મને પ્રાણથી નિત્ય છે એજ પ્યારી. ”

જિંદગી આપ્યાં કંઈક કરવાં એ નિષ્કળ છે. આ જ્ઞાતાનું કંઈક કરવું એના કરતાં આ ભાવનાયુક્ત કર્મ કરવું એવું જ નામ દેશસેવા. આ કંઈકથી પણ જો અન્ય મનુષ્યો કર્તવ્ય કરવા પ્રેરતા હોય તો એ દેશસેવાનો એક પ્રકાર થયો કહેવાય. તત્વતઃ દેશસેવા કેવળ એકદલી ભાવના નથી, પણ ભાવનાયુક્ત કર્તવ્ય છે. અંસારી જગમાં ફરેલા મનુષ્યો આવી ભાવનાયુક્ત દેશસેવા કરી શક્યા અગમ્ય છે, એમ ધ્યાનમાં રાખી છે. તત્વતઃ ગૃહસ્થાશ્રમમાં જીવન જીવનારોને પણ પ્રભુએ દેશસેવાની ઉમદા તક આપી છે.

દેશસેવાની પ્રાચીનતા:

ગૃહસ્થાશ્રમમાં દેશસેવા કરવાની જાતના પ્રાચીનકાળની છે, એ સ્પષ્ટિસિદ્ધ છે. અને

• આ નિબંધ મેર લેખિકા જ્ઞેનને શ્રી કુન્દ-
રત્ન હિંદુ સ્ત્રીમંડળ તરફથી રચ. જાણતી દ્વિતીય
અવસ્થામાં હતા. આ નિબંધ દેશમાંથી ૧૯૪૭
ખેડુ પંચમ આપવામાં આવ્યું છે

ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે. તે સમયમાં દરેક ઘરમાં જાતકથી તે વૃદ્ધ સુધી એ ભાવના હંમેશાં જગૃત રહેતી કાનિયો હંમેશાં દેશનું રક્ષણ કરવાને ઉત્સુક રહેતા તથા પ્રાણનો ભોગ આપના, એ હયા પ્રકારની દેશસેવા હતી સમય આવે કાનિયાળીઓ પણ પ્રાણનું રક્ષણ કરવા પોતાના યુવક સંતાનોનો ભોગ દેતી, પોતાનું જીવન સમર્પણ કરતી. પણ પ્રાણને જાળવવા મળતી પોતાના પતિને રાજ-ક્ષેત્રમાં ધૂમતા પ્રોત્સાહન દેવામાં એ પોતાના સૌભાગ્યના નાશનો ભય ભાગતી. છતાં પણ દેશને અર્થે તેની અવગણના કરતી. આગળો પેદમંજના પાદથી વનયાગાદિના કર્મથી નથા રાખતે પોતાના ધર્મમાં યુક્ત રહેવાનો મુદ્દ-ભોધ આપી પ્રાણની મેચ કરતા. ધરેયો જા-પાસથી દેશને સમૃદ્ધ રાખતા. યુમે રાજ્ય સ્ત્રીમંડળી પ્રાણની મેચ કરતા. આમ વર્તવ્ય-વચ્ચા અને કર્તવ્યનિષ્ઠપણથી દેશસેવા થતી. એ દેશસેવા કરનારાઓનો મોટો ભાગ ગૃહસ્થા-શ્રમીનો હતો. પાનપ્રખરને મંદિરમાં પડવાનો અધિકાર નહોતો. મંદિરમાં મો દેવજી

નહિ. જ્ઞાત્યારીનો સમય તો શારીરિક અને માનસિક કેળવણીનો અને ગહન પરિશ્રમ તથા વ્યાયામનો હોવાથી એ આશ્રમ પણ દેશસેવાને યોગ્ય નહોતો. એટલે ગૃહસ્થાશ્રમજ પ્રાચીન સમયમાં દેશસેવાને યોગ્ય મનાતો.

અર્વાચીન દેશસેવા:

અર્વાચીન સમયમાં પૂર્વોક્ત પ્રાચીન ભાવના બદલાઈ નથી. દેશને સમૃદ્ધ કરવાની ભાવના તેવીજ છે, સામાજિક પ્રશ્નો પણ તેજ ઉપરિચિત છે, છતાં તે પ્રશ્નો ચર્ચાવાની અને તેનો ઉકેલ કરવાની રીતિ જુદી છે. પ્રાચીન સંસ્કારો ઉપરી જવા લાગ્યા છે. પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિની અસર વિશેષ થતી જાય છે. એટલે દેશસેવાની ભાવનાનું રૂપ બદલાતું જાય છે. કેટલાકોનું માનવું એવું છે કે ગૃહસ્થાશ્રમી મનુષ્ય સાંસારિક સુખોની અભિલાષાથી, સતતિની જાળમાંથી, અથવા તો આશ્ચર્યિકાની પ્રાપ્તિના મહત્ત્વ પ્રશ્નથી ઘેરાયેલો હોવાથી દેશસેવા કરવા અશક્ત છે. અને જે આશ્ચર્ય કૌમારવ્રત પાળે તેજ સારી દેશસેવા કરી શકે. આ માન્યતા જૂલ ભરેલી છે. કેમકે દરેક જણ કૌમારવ્રત લેતો સંસાર ઉપશમે. તેમજ એ વ્રત દરેક મનુષ્યને આધ્ય નથી. એટલે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને જ દેશસેવા કરવાનો પ્રશ્ન જેવો ને તેવો જ રહે છે. સ્વ. દાદાભાઈ, સ્વ. શ્રીરાજશાહ, સ્વ. ગોખલે, સ્વ. તિલક, સ્વ. ઠાસ, સ્વ. રાનાડે, નેહરુ, ગાંધીજી, વગેરે દેશસેવકો ગૃહસ્થાશ્રમીજ હતા અને છે. સ્વ. દાદાભાઈ નવરોજીજી જાણીતા દેશસેવક હતા અને એ કાર્યકર દેશસેવકની જગ્યાં તો દર વર્ષે આપણા મંડળમાં ઉજવાય છે સ્વ. શ્રીરાજશાહે કોનીકલ પત્ર અને કેબ્રિસ દ્વારા દેશસેવા કરી હતી. સ્વ. લોકમાન્ય તિલક, એમણે પણ દેશને માટે આનંદ વર્ધી સુધી જેઠમાં રહીને પણ સ્વરાજ્યની લડત ચાલુ રાખી હતી સ્વ.

દેશબંધુ દાસ એરીસ્ટર હતા એમને 'પ્રેક્ષીસમાં' દર મહિને ૪૦ થી ૫૦ હજાર જેટલી આવક હતી તે ધંધો તેમણે દેશને માટે છોડી દીધો હતો. અને જરૂર જેટલું દ્રવ્ય રાખીને બાકીનું દેશને અર્પણ કર્યું હતું. પંડિત મોતીલાલ નેહરુએ મીલકતમાંથી મોટો હિસ્સો દેશાન્તરિણ કાર્યમાં અર્પણ કરી ઉંચા પ્રકારની દેશસેવા કરી છે. મહાત્મા ગાંધીજી હાલતો વાનપ્રસ્થ છે. પરંતુ ન્યૂરે ગૃહસ્થાશ્રમી હતા ત્યારે એમણે આફ્રિકામાં સત્યાગ્રહની લડત ચલાવી હતી. એમને પણ દેશને માટે જેલમાં જવું પડ્યું હતું. અને હજારે સ્વરાજ્યને માટે તેમના પ્રયાસો ચાલુજ છે. આ સર્વે દેશનેતાઓએ સ્વીકારેલો માર્ગ રાજકીય દેશસેવાનો હતો. શારદાબિલ્લના પ્રણેતા શ્રી. હરવિદ્યાસ શારદા તથા અન્ય દેશસેવકો સામાજિક દેશસેવાનો માર્ગ સાધી રહ્યા છે. અંત્યજાતને પણ પોતાની સ્થિતિનું ભાન કરાવનારાઓ પણ દેશસેવા કરનારા છે. જેણે દેશસેવા કરવા માંડી છે એવા દેશસેવકોનો મોટો ભાગ ગૃહસ્થાશ્રમીજ છે. એટલે પ્રાચીન કે અર્વાચીન દેશસેવાની રીતિ નિહાળીએ તો ગૃહસ્થાશ્રમીઓએજ વિશેષ કરી છે. વિશેષતઃ એ દેશસેવા કેટલા પ્રકારની છે અને કેવી રીતે ગૃહસ્થાશ્રમીઓ કરી શકે તે જોઈએ.

દેશસેવાના પ્રકાર:

અર્વાચીન દેશસેવાના પ્રકારો સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ, યુનર્જનની સાધના અને બાળજનને નિષેધ આદિથી સામાજિક ઉન્નતિ વ્યાપાર, કળા વિગેરેમાં અન્ય દેશો સાથે સ્પર્ધા કરી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવામાં સમાપ્ત થાય છે. આ સર્વમાં મહત્ત્વનો પ્રશ્ન સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિનો છે. એ હેતુ સાધવા માટે કાઉન્સિલમાં હક મેળવવા લડત ચલાવવી, અસહકાર સાધવો, ચરણા આદિની પ્રગતિ કરી સ્વદેશી માલને

ઉત્તેજન આપવું, સરકારી અમલદારોની મેરવર્તિલુક સામે લડત ચલાવવી એમ અનેક પગથીઓં છે. ગુરુસ્થાપ્તમીઓ આ પ્રકારોમાં કેવી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે અને આસ કરીને ગુરુના અલંકાર રૂપ, ગુરુસ્થાપ્તમના પ્રાચારૂપ, સ્ત્રીઓ મુખ્યત્વે કરીને શું કરી શકે તેનોજ વિચાર કરીએ.

દેશસેવાનું પ્રથમ પગથીઉં:

ગુરુસ્થાપ્તમી સ્ત્રીની મુખ્ય દેશસેવા બાળ-કુદરમાં સમાઈ છે. જેમાં બાળપણનાં ચંદ્રકાંતે તેમાં મોટ-પણનાં કામો હોય છે. આર્થ દેશને ઉદાત્ત અને ઉન્નત લાવનાયાળા અને કાર્યકર શક્તિયુક્ત દેશસેવકાથી ભરવો હોય, તે: તેવા સંસ્કારો જન્મથીજ પાડવા જોઈએ આ કાર્ય માતાજ કરી શકે. માતાના પોતાના વિચારો ઉન્નત કરવા જોઈએ. છોક-

રાંની તંદુરસ્તી અને બંધારણુ ખીણેલાં રહે તેમ કરવું. વિશુદ્ધ જીવનનાં મનુષ્યો ને ઉત્તમ દેશસેવકોનાં કથન કરવાં. દેશસેવામાં રહેલી સ્વાથ્રપ અને સહનશીલતાની લાવના રેડી તેમને સ્વાથ્રપી અને સહનશીલ જનાવવાં તથા દેશાભિમાન જાગૃત રહે એવાં ગીતો શીખવવાં જોઈએ. દેશસેવાનાં સિદ્ધાંતોનો આપણા ધર્મસૂત્રો માંડકજ અભ્યસ કરાવવો જોઈએ. બાળકો ઉદાત્ત લાવનાયાળાં અને નીતિરીતિ ગમજનારાં દરેક ઘરમાં કેળવાય

તો અસંખ્ય દેશસેવકો બહાર પડે એ નિસંશય છે. આવા દેશસેવકો દેશને અર્પણ કરવામાં સ્ત્રીઓની ઉચાં પ્રકારની દેશસેવાજ છે. આ વિગતમાં આધુનિક ચળવળ જોઈએ તો લાવનગરમાં દ્વિદાણુમૂર્તિલખન, સાન્તા-કુઝુંબું બાળમંદિર, શુક્રમતીર્યવું શુરકુળ વગેરે બાળવિદ્યાલયો છે. પણ સંતાનને કેળવવાને માટે માતા અશકત હોય તોજ તે કામનાં છે. બાપી ઉદાત્ત લાવનાયુક્ત હોંસલરી માતા જે કાર્ય સંતાનોને ઉછેરતાં કરી

અભિકારની સફળતા માટે

આજે ભારતવર્ષમાં સ્વતંત્રતા માટે શાન્ત યુદ્ધ ચાલી રહ્યું છે. દરેક ભારતવાસીએ તેની તૈયાર થવું જોઈએ. અને તેને માટે આજે દરેકની ફરજ છે કે દરેકે કાપડ ખરીદવું બંધ કરવું અને ખપત ઓછી કરી તમારી ખાસે ખાદી કે સ્વદેશી કપડું ન હોય અને તમારે નવું કપડું ખરીદવાની ખાસ વ્યવસ્થા હોય તો ઓછામાં ઓછું ખરીદો; ધોંગડા મારો; સાંધીને ચલાવો, પહેલાં કરતાં તમારી ખપત ઓછી કરો.

તમારા નવકારાના વખતમાં રેડીઆ કે તકડી પર કાંતે ગુદ્ધ ખાદીનો જ ઉપયોગ કરો. વખતો રીળી જવ. આને લીધે બેઝરી દૂર થશે.

[દેશસેવિકા સંઘની એક પત્રિકામાંથી]

શકશે તે આવાં વિદ્યાલયોથી થઈ શકશે નહિ. દાખલા તરિકે રાજેગારનો પુત્ર સિદ્ધરાજની તલવારથી ડરતો હતો. ત્યારે તેની સામે તરવાર લઈને લડવા માતા રાણુક-દેવીએજ પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું. આર્થ-ધર્મના ઉદ્ધારક શિ-વાજીના હૃદયમાં આર્થધર્મની લાવનાનું બીજરોપણ કરનાર તેની માતા જીજ્ઞાસુજ હતી.

બીજું પગથીઉં:

ગુરુસ્થાપ્તમી સ્ત્રીઓનો દેશસેવાનો બીજો પ્રકાર સ્ત્રીઓને કેળવવાનો છે. પ્રથમ તેમણે આઝાદી પાડેલીમાં અસંસ્કારી અલણુ સ્ત્રીઓને કેળવી પોતાના દ્રષ્ટાંત દ્વારા સુસંસ્કારી કરી, રાજકીય અને સામાજિક પ્રશ્નોમાં રસ લેતી કરવી, તેઓને પરિનિર્ણ કરતી અદેશની દેશાન્નતિના કાર્યમાં ભાગ લેતી યાવ એમ કરવું, તેઓના હૃદયમાં રહેલા દેશપ્રેમ ઉત્તત કરવો; પોતાને આવડતી કલાઓ તેઓને

શીખવતી. આ રીતે અભણ અને અજ્ઞાન સ્ત્રીઓને પણ સુધારી શકાય. આવી રીતે આડોશી પાડોશીની સ્ત્રીઓને સુધારી આગળ પડતી કરવી એ પણ દેશસેવાજ ગણી શકાય. આમ કરવામાં સ્ત્રીઓએ શિક્ષણ આપવા જવું જોઈએ પણ તેથી સામી સ્ત્રીને માનપ્રમાણનો ભય લાગે છે. તેથી કળા-પૂર્વક આ કામ કરવું પડે છે. મળવા જવાને બદલે અવારનવાર એક બીજાને મળતા રહેવું, ગૃહવ્યવસ્થામાં મદદ કરવી, સાથે નરમું વાતવાતમાં સમગતવતું પણ પોતાને શિક્ષા-મણુ દે છે એવું જાન સામી સ્ત્રીને ન થાય તેની સાવચેતી રાખવી. એવીજ રીતે છોકરાં ઉછેરતાં, કેળવનાં શીખવવું. ઉપદેશ આડકતરો અસર કરે છે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી. એવી રીતે અરસપરસ અથવા બીજી નયણી સ્ત્રીને એ સ્ત્રી સહાય કરતી થાય એવો રીતે કત્તાડ આપવો. આ રીતે એનાં છોકરાંને કદ સાથે શીખવો, બેટ તરિકે બાળકોને લાવતી ન્દાની ચોપડીઓ તેનાં બાળકોને બેટ આપીએ તો તેથી બાળકોને આનન્દ મળશે ને તે સ્ત્રી આપણા તરફ ઉપકારની દૃષ્ટિએ જોશે અને આપણું જોઈ અન્યથા તરફ આપણી પાછળ દોરશે. દેખાદેખીથી સ્ત્રીઓ વધુ કેળવાય છે, સ્પર્ધાથી તેઓ પ્રોત્સાહિત થાય છે, એ દેશસેવિકા ગૃહિણીએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું. વિશેષ દૃષ્ટાંત જોઈએ તો લામિની જૂવણ નામની ચોપડીમાં છે. તેમાં પિંગ્યા નામે એક સુસંસ્કારી સ્ત્રીએ ધણી સ્ત્રીઓને સુધારી હતી અને તે સ્ત્રીઓ. એટલી તો અગાળી હતી કે એક બીજા સાથે મારામારી પર પણ આવી જતી. આમ છતાં પિંગ્યાએ એ સર્વને ઉપદેશ દ્વારા સુધારી ત્યાં લગવડી અને મારામારીનો ત્રાસ દૂર કર્યો. ત્યાં સંપ અને ઉત્તમાદ સ્થાપી 'સાંતિનું' મારામાર સ્થાપી દીવું દતું

તે નવરાશના વખતમાં સર્વ સ્ત્રીઓને પોતાને લાં બોલાવતી અને સર્વને સહયોધ આપતી. રાત્રિના વખતમાં તેનો પતિ મનોહર સર્વ પુરુષોને બોધ આપતો અને ધાર્મિક વાનો સમજાવતો હતો. આ રીતે આ પતિ પત્ની ધીરજ અને ખંતથી પોતાના આડોશી પાડોશીને સુધારી શક્યાં હતાં. પરંતુ તે સ્ત્રીઓ જેટલી લટકણી હતી, તેટલી અભિમાની ન હતી અને તેથીજ દેવો ઉપદેશ સાંભળવા નવગ્રાંથને સમયે એકી થતી હતી. હાલ સ્ત્રીઓમાં અભિમાન તો બહુજ વધી ગયું છે. સરખે સરખી બહેનપણી પાસે શીખતાં અથવા પોતાનામાં કાંઈ પણ ઉણપ જણાતાં નાનમ લાગે છે. આવા સંજોગમાં દેશસેવિકા ગૃહિણીએ પોતાની સખીઓને સુધારવા માટે કળાપૂર્વક કામ કરવું પડે છે. અને તેમાં કેટલેક અંશે સફળતા પણ મળે છે.

ત્રીજી પગથીયું :

ગૃહસ્થાશ્રમી સ્ત્રીઓએ સામાજિક રિવાજો સુધારવા એ દેશસેવાનો ત્રીજો પ્રકાર છે. પ્રથમ સામા માણસના હૃદયમાં ખાતરી કરાવવી કે અમુક રિવાજો ખોટા છે. અમુક ખરચ ખોટો છે આવા પ્રકારની સમજુતિથી અથવા આવા પ્રકારની વાતોથી સ્ત્રીઓ સમજી શકે. સાંજના કે ગપોરના પુરુષવર્ગ નેકરીએ જાણ કે ધણી ખરી સ્ત્રીઓ બેગી મળીને કુચલી કરે છે. તેને જાહેર જો સ્ત્રીઓનો સમાજ સુધારી શકાય તો એના જેવી દેશસેવા સ્ત્રીઓને માટે બીજી નથી. અને સાંજ રિક પ્રત્યેનો ઉદ્વેગ જેટલો સંગોટ રીતે ગૃહિણી સૌભાગ્યવતી કરી શકશે, દૃષ્ટાંતો આપી શકશે, પોતાના અનુભવો જતાં શકશે તેવી રીતે વિધવા કે કુમારિકા જતાં શકશે નહિ. કેમકે અમારો સુધારવા માટે

મનુષ્યે પોતે મુધરતું નેષ્ટએ, ખમતું નેષ્ટએ ક્ષેત્રું કરતું નેષ્ટએ. સમાજ, મુધારાને બાધ દેનારાઓને તેમ કરતાં જુએ તોજ સમાજ મુધરે અને તેજ મુધારકની સેવા યથાર્થ ગણાય, એટલા માટે સ્ત્રીઓએ પોતાની દેશસેવાના નીચેના પ્રકાર ધ્યાનમાં રાખવા-

પ્રથમ રૂઝા કટવાનો રિવાજ તજવી ગત આત્માને શાંતિ આપવા માટે પ્રભુ પ્રાર્થના તથા ધર્મ પુસ્તકોનાં વાંચન કરાવવાં. એની પાછળ થતા ન્યાત વગરને બદલે તેમાં વપરાતું દ્રવ્ય અનાયાશ્રમ, વનિતા વિશ્રામ જેવી દેશસેવાની સંસ્થાઓમાં, અથવા તો ધર્મોદ્ધારવાળાં, મુસાફરખાનાં, અથવા ધર્મોદ્ધાર શિક્ષણપૂર્વે વગેરેમાં વાપરવા, તથા એમ કરવાનો અન્યને ઉપદેશ કરવો. હવે જેવા મંગળ પ્રસંગે પણ વરદોશ ન્યાતવરા વગેરેમાં શ્રીમતો અઘળક દ્રવ્ય ખરચે છે. ખાસ કરીને તેનાં કારણ રૂપ સ્ત્રીઓજ હોય છે. આવી આગતોમાં સ્ત્રી પુરૂષ બંનેને ઉપદેશ કરી એ દ્રવ્ય ઉપલી સંસ્થાઓમાં તથા અનાથોને મદદ કરવામાં વપરાવતું. એ સ્ત્રીઓ ધારે તો મહેલાઈથી કરી શકે.

દેશસેવિકા ગૃહિણીએ લટકણ સ્વભાવ, છપ્પાં, દોધ, અલંકાર વિગેરે દૂર કરી, શાંતિ, શમા, સદનસીલતા, સ્વાશ્રય, ધીરજ, સ્વાર્થત્યાગ, દયા આદિ સદ્ગુણોનું પ્રથમ પોતાનામાં અને પછી અન્યનામાં સિંચન કરવું. પરંપરે સદાય આપવાની અને સદકાર સાધવાની જુદી કેળવણી. કાષ્ટને પણ યથાશક્તિ મદદ આપવા તત્પર રહેવું.

આપણા દેશમાં શારદા મિત્ર જેવાં મિત્રો પસાર ગાય એમાં દેશને લાલ તો છે પણ તેમાં સ્ત્રીઓને શરમાવાનું છે. સ્ત્રીઓની રિયતિ સ્ત્રીઓએ જ મુધારની નેષ્ટએ. આગવન, રહસ્યન, કન્યાવિક્રય, “વરવિક્રય” વિગેરે દેશને અસોગતિએ પહોંચાડનારા બનાવો

તરફ સખત વિરોધ દર્શાવી તેથી થતા ગેરલામતું સમાજને લાન કરાવતું. પ્રાચીન કાળમાં આગવન થતાં હતાં પણ તે ફક્ત દરમુઓ, મુસલમાનો વિગેરેના ત્રાસને લીધેજ. પણ હાલમાં તે કારણ વગર પણ આગવનની સંખ્યા વધતી જાય છે. “વરવિક્રય” કન્યાવિક્રય, વૃદ્ધવ્રત એ દ્રવ્યની માલસે થતાં હતાં અને હજી ન્હાનાં ન્હાનાં ગામડાંઓમાં થાય છે. તો તેમાં પ્રથમ સ્ત્રીઓને સમજાવી પછી પુરૂષવર્ગ તરફ વળવું. પુનઃલગ્ન પણ ન્યાં આવશ્યક હોય ત્યાં સદાનુભૂતિ દર્શાવી પણ ન્યાં યોગ્ય ન હોય ત્યાં વિરોધ ઉઠાવવો એ પણ દેશસેવા કરનાર ગૃહિણીનું કર્તવ્ય છે.

સ્ત્રીઓએ ઘરની સ્વચ્છતા, આંગણાની સ્વચ્છતા શીખવી નેષ્ટએ, અને અન્યને શીખવવી નેષ્ટએ. ને પોતાનું ઘર અને આંગણું સ્વચ્છ રહે તોજ મહેલોનો સ્વચ્છ રહેશે. મહેલોના પછી લત્તો અને લત્તા પછી પોતાનું શહેર. એમ ઘર સ્વચ્છ હશે તો શહેર પણ સ્વચ્છ થશેજ. સ્વચ્છતાની સાથે સ્ત્રીઓએ સારવારનું કામ શીખવું પણ આવશ્યક છે ને તે આવડતું હશે તો પહેલાં પોતાના ઘરનાં જિમાર મનુષ્યોની સારવાર કરશે પછી આડોલી પાડેલીની પછી ગામ કે શહેરની અને પછી જ અન્ય ગામોમાં કરી જિમાર મનુષ્યોની સારવાર કરશે. રોગી મનુષ્યો પર દયા કરનાં પણ સારવાર ગરોબર ન હોય તો પછી ગમે તેટલાં ઔષધ આપો પણ રોગી મનુષ્ય વધારે પીડાય છે. ગરીબ મનુષ્યો નર્સ રાખી ચક્રનાં નથી. દેશસેવિકાઓ આવા ગરીબો અને રોગી મનુષ્યને બનતી મદદ આપી શકે અને દેશના મનુષ્યને આદ્યવિધનાં સાધનો બનાવી મુખી કરી શકે.

સ્ત્રીઓને સ્વાશ્રયી બનાવવી એ પણ એક પ્રકારની દેશસેવા છે. રેડીયો કાંનવો,

કુવાના પાણી ખેંચવા, વાસણો માંજવાં, દળવું, ભરવું, વગેરે સર્વ સ્ત્રીઓએ પોતાને હાથે જ કરવું જોઈએ. હાલમાં તો ગૃહકાર્ય કરતાં જ ગૃહિણીઓને નાનમ લાગે છે. ભટ કે ધાટી વગર તો ચાલે જ નહિ. કદાચ ભટ માંદો હોય, ધાટી દેશમાં ગયો હોય તો વી-શીઓમાંથી લાણું મંગાવાય છે, પરંતુ કકત ત્રણ કે ચાર દિવસ ગૃહિણીઓ સ્વહસ્તે પતિને જમાડતાં શરમાય છે. આવી સ્ત્રીઓ ભલે બાલ દષ્ટિએ સ્વતંત્ર હશે. પણ ખરી રીતે તો તે પરતંત્ર જ છે. હાલમાં સ્ત્રીઓની માંદગી અને માનસિક નબળાઈ વધી પડી છે અને તેને હાથે હીસ્ટેરીઆ વગેરે રોગો લાગુ પડે છે. પણ જો સ્ત્રીઓ સ્વાશ્રયી બનતાં શીખે તો આ રોગો નાશુદ થઈ શકે. ગૃહકાર્યથી સ્ત્રીઓને તેમને લાયકની કસરત મળે છે. સ્નાયુઓ મજબુત થાય છે અને શરીરના અવયવો પણ ધાટીયાં કસરતથી જ થાય છે. સ્ત્રીઓ જો તંદુરસ્ત હશે તો દેશસેવા વધારે સારી રીતે કરી શકશે આર્થ સ્ત્રીઓને ગૃહ-કાર્યથી એવી કસરત મળે છે કે તેને ખીજ કોઈ પણ જાતની કસરત કે રમતોની જરૂર નથી. જો સ્ત્રી તંદુરસ્ત હશે તો તેનાં બાળકો પણ તંદુરસ્ત હશે અને દેશને રોગી અને નબળાં સંતાનોથી ભરવા કરતાં તંદુરસ્ત અને સશક્ત સંતાનો અર્પણ કરવાં એજ ખરી દેશસેવા છે.

ચોથું પગથીઉં:

વધારે સમય અને સંજોગો અનુકૂળ હોય તો હિંદુ સ્ત્રીમંડળ જેવી સંસ્થાઓ સ્થપાવવી, તેમાં કામ કરવું, એમ ઘર અને પાડોશ સુધારી પછીજ શહેરમાં સેવા કરવા બહાર પડવું. અન્ય સ્ત્રીઓને એવી સંસ્થામાં જોડાવા ઉત્સાહ આપવો. સ્વ. જમનાબાઈ સક્કષ અને નાનીબેન ગજનરે, હિંદુસ્ત્રીમંડળ અને વનિતાવિશ્રામ જેવી દેશસેવાની સંસ્થાઓ

સ્થાપી છે. અને તેમાં સ્ત્રીઓજ દરેક જાતનું કામ કરે છે. આવી સંસ્થાઓ સ્થાપવી અને સ્થપાવવી, તેમાં કામ કરવું અને અન્યને કરવાનો ઉત્સાહ આપવો. એવી રીતે સ્ત્રીઓ જ સ્ત્રીઓને સુધારી આદર્શ દેશસેવિકાઓ બનાવી શકે. શહેરમાં એક સંસ્થા સારા પાયા પર ચાલતી હોય, તો અન્ય ગામોમાં કે શહેરોમાં તે સંસ્થાની શાખાઓ ચાલવી. જેવી રીતે હિંદુસ્ત્રીમંડળ ૧ સ્મૃત્તાકુકમાં છે. અને વનિતાવિશ્રામની સુરત અને રાજકોટમાં છે. પ્રો. કવેંએ પુનામાં સ્થાપેલી વીમેન યુની-વર્સિટીના આશરાં હેઠળ સ્થપાયેલાં મહિલા વિદ્યાલયો મુંબઈ, પુના, સુરત, અમદાવાદ વગેરે શહેરોમાં છે. આ પણ ઉંચા પ્રકારની દેશસેવા ગણાય અને તે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ કરી શકાય.

પાંચમું પગથીઉં:

દેશસેવિકા ગૃહિણીએ દેશને સમૃદ્ધ કરવા તરફ પણ લક્ષ આપવું જોઈએ. પરદેશી માણનો લ્યાગ કરી સ્વદેશી માણનો પ્રચાર કરવો. જો કે પરદેશી ચીજો આંખને ગમે તેમ મનને પણ ગમે છે અને તે વાપરવાનું સર્વને મન થાય છે. પણ આપણાથી તેવી ચીજો કેમ બનાવી ન શકાય? જો પ્રશ્ન આપણે આપણા મનનેજ કરવાનો છે. મનુષ્ય ધારે તે કરી શકે છે. આપણે આપણા દેશને સમૃદ્ધ કરવાની ખાસ જરૂર છે. દારણ કે દુનિયાના સર્વ દેશમાં આપણો દેશ વ્યાપાર, કલા વિગેરેમાં ઘણો પછાત પડે છે. આપણે આપણા દેશના હુન્નર ઉદ્યોગને ઉત્તેજા આપવું. હસ્તકળ, ચિત્રકળા, સંગીતકળા વગેરે કળાઓ શીખવી, અને અન્યને શીખ-વવી. પ્રદર્શનો ભરી દેશની હુન્નર કારીગીરી દેખાડે લાન કરાવવું અને તેમાં દિવસે દિવસે વધારો ચાલે તેવા પ્રયાસો ચાલુ રાખવા. ચિત્રકળામાં તો દક્ષિણી પરબુની સ્ત્રીઓ આ-

ગળ પડે છે. સાથીયા, કુદરતી દેખાવો, કે બનાવોના ચિત્રો એટલાં તો કળાપૂર્વક દોરે છે કે જ્નેનારને તે કુદરતી દેખાવજ લાગે છે. સંગીત-કલા, નૃત્યકલા વગેરેમાં દક્ષિણી, મદ્રાસી, તેલંગી, કણ્ઠાટકી, વગેરે સ્ત્રીઓ ધણીજ આગળ પડતી છે. સંગીતશાસ્ત્રીઓએ 'સંગીત રત્નાકર' જેવા સંગીતના ગ્રંથો રચ્યા છે. રા. ભાતખડેએ સંગીતશાસ્ત્રનાં ચાર પુસ્તકો કાઢી સંગીતકલાનો પ્રચાર કરવા માંડ્યો છે. કારણ કે

સ્ત્રીઓના કંઠ કુદરતીજ કામળ, મધુર, અને સુરીલા હોયછે. આવી આવી કલાને ઉત્તેજન આપવું, તેનો પ્રચાર કરવો એ પણ દેશ-સેવા જ ગણાય કારણ કે તેથી દેશની, સમૃદ્ધિ તથા પ્રખ્યાતિ વધે છે.

છઠ્ઠું

પગથિયું :

પોતાનું શહેર આમ આજ્ઞાદ થતું હોય તો પોતાનું ધ્યાન ગામ તરફ નાખવું. ત્યાંના ગામડીયા લોકોમાં ઉચ્ચ સરકારો રેડી તેમનું ધ્યાન ખેંચવું. તેમને સરકારી અમલદારોની ગેરવર્તણૂક, મહેસુલનો વધારા પડતો કર, તથા હિસાબ ખિતાબ સમગ્રતા કરવા, કારણ કે કેટલાક અમલદારો ગામડીયા લોકોને અસહ્ય અણીને છેતરે છે. તેઓમાં સંપ તથા

ઉત્સાહ વધારવો. ગામડીયા લોકો ભૂત પ્રેત, કામણ, વગેરે વહેમોને માને છે અને વહેમમાં ને વહેમમાં કેટલીક વાર ધણા દુખી થાય છે. માટે તેઓને ખોટા વહેમનું ભાત કરાવી વહેમ દૂર કરવા. તેઓને દાર પીતા અટકાવવા દારથી થતા ઘેર કાયદા સમજાવવા. લખ પ્રસંગે ગામડાંઓમાં નીચ વર્ણના લોકોમાં દાર પીવાનો રિવાજ હોય છે, અને

બે સત્તારીઓ જેલમાં

મહર્ષિ દાદાભાઈનાં પીત્રી અને મુખ્ય પ્રાતિક સમિતિનાં આગળનાં પ્રમુખ શ્રીમતી પરીનબહેન કેપ્ટનેને સરકારે જેલનું માન આપ્યું છે. પરીનબહેન આ માન મેળવનાર પ્રથમ પારસી સત્તારી છે. ગાંધીજી પરની તેમની નિષ્ઠા અને દેશની અનેકવિધ સેવા ધનું વરસતી છે. અસહકારની લડતમાં પણ તેમણે સરસ ફાળો આપ્યો હતો. આજે પારસી કેળમાં ભારે ભયૂતિ આવેલી છે, અને પરીનબહેન જેવાં સત્તારીની મિશ્તવારીથી તે અનેકમણી વધવી જાય છે. પારસી ભાઈઓ જો દારનો વેપાર છેડે અને પારસી ભાઈ બહેનો પરદેશી કાપડ છેડે તો પરીનબહેન તથા તેમના જેવી જે બીજી પારસી બહેનો સેવાકાર્ય કરી રહી છે તેમની સેવાની કામે ખરી કદર કરી ચડાયો.

આ લખ્યા પછી ખબર મળી છે કે શ્રીમતી લીલાવતી મુનશીને પણ સરકારે ત્રણ માસની કેદનું માન આપ્યું છે. ઉદ્ધા થોડાક વખતના તેમનાં કાર્યની અસર એટલી મુંઝવે ધમ્મ હતી કે સરકારને એમને બહાર રહેવા દેવાં પોસાય એમ નહોતું. બહેનોને માટે હવે જેલનાં દાર ખૂલ્યાં છે, એટલે જે બહેનોને એ ભાગ્ય મળે તેમને અમારાં અભિનંદન છે.

['નવજીવન' : તા ૬-૭-૩૦]

પરિણામે કેટલીક વખત સખત મારા-મારી પણ થાય છે. આ સર્વ બાબતની સમજૂતી આપી તેઓના દોષો દૂર કરવા. સ્ત્રીકેળવણી માટે ત્યાં શહેર જેવાં મંડળો સ્થાપવા; તેમાં સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવું. બાળકો માટે નિયાજો ઉઘાડી ગાળકેળવણીનો પ-

ણ પ્રચાર કરવો. તેઓને તંદુરસ્તી જાળવવાના નિયમો શીખવવા. સારવારનું કામ પણ ધીમે ધીમે શીખવવું. આ રીતે ગામડીયા લોકોમાં ઉત્સાહ પ્રેરી તેઓને સુસંસ્કારી બનાવવા એ પણ દેશસેવા થઈ.

સાતમું પગથીડું :

વિશેષ સમય અથવા અનુકૂળતા હોય અને રાજકીય પ્રશ્નો સમજાવતા હોય તેવા

વિષયોમાં પડી ગૃહસ્થાશ્રમી સ્ત્રીઓને દેશ-સેવા કરવાનો અવસર છે, ખારડોલીની પ્રજામાં જેમ લીલાવતી મુન્શી તથા અન્ય સ્ત્રીઓએ ભાગ લીધો હતો તેમ લેવો. વધુ અનુકૂળતા હોય તો ધારાસભામાં જઈ ત્યાં પણ લડત ચલાવી પ્રજાકીય હક મેળવી શકે. આવા રાજકીય પ્રશ્નોમાં મીસિસ એની બીસંટ, મીસિસ સરોજની નાયકુ તથા ડૉ. મીસીસ મુયુલક્ષ્મી રેડીનો દાખલો જાણવા યોગ્ય છે.

એની બીસંટ હિન્દુસ્થાનને સ્વરાજ્ય મળે માટે વિલાપતમાં તેમજ આપણા દેશમાં જાવણો કરે છે, માર્ગો ખતાવે છે, પ્રધાનો તથા પાર્લામેન્ટના મેમ્બરોને મળી સ્વરાજ્ય કેવી રીતે વહેંચું મળી શકે તે માટે ખટખટ કર્યા કરે છે. એમની ઉંમર હાલ ૮૨ કે ૮૩ વર્ષની છે. આટલી વૃદ્ધાવસ્થા હોવા છતાં હિન્દુસ્થાન કે જે પોતાનો દેશ નથી તેને માટે પણ પોતાની છંદગી અર્પણ કરી છે, એ ઘણું પ્રશંસનીય છે. રાજકીય કામ કરવા ઉપરાંત ધાર્મિક કામમાં પણ ઘણો ભાગ લે છે એમણે થીઓસોફીકલ સોસાયટીઓ તથા પી છે અને દુનિયામાં થીઓસોફીસ્ટ વર્મમાં માનનારા વધારે થાય તે માટે ઘણું પ્રચારકાર્ય કરે છે જે કે એ વાતપ્રસૂતી છે છતાં એને માર્ગે અનુકૂળ સંજોગોવાળા ગૃહિણી વિહરે અને દેશસેવા કરી શકે એ નિસંશય છે.

મીસિસ સરોજની નાયકુની પણ હિન્દુસ્થાનના છૂટાપણા માટેની સેવા અચાલ છે. થોડા વખત પર તેઓ અમેરિકા જઈ લગભગ ૨૦૦ લાખણો હિન્દુસ્થાનના સંબંધમાં આપી આવ્યાં હતાં અને ત્યાંના લોકોને હિન્દુસ્થાનનું ખરું જાન આપ્યું હતું. મીસ મેથેલું હિન્દુસ્થાન માટેનું " મધર ઇન્ડિયાનું " લખાણ ખરું નથી એમ ખતાવી આપ્યું હતું. હમણાં મીસિસ નાયકુ સરકારના મહેમાન યાદ જેક્ષમાં ગયાં છે. આ પ્રમાણે

જરાપણ આરામ લીધા વગર દેશને માટે તનતોડ મહેનત તેઓ કરી રહ્યાં છે.

ડૉ. મીસિસ મુયુલક્ષ્મી રેડી પણ ગૃહસ્થાશ્રમી છતાંપિ મદ્રાસની ધારાસભાનાં વાઇસ પ્રેસીડન્ટ હતાં અને પોતાનો અમૂલ્ય વખત દેશને માટે ધારાસભામાં રાજકીય પ્રશ્નોની ઉઠાવ માંજ આપતાં એ પણ એમની ઉમદા દેશસેવાજી હતી આવાં ઉદાહરણોથી ગૃહિણીઓમાં ઉત્સાહ પ્રેરાય; પરંતુ આ વિભાગ ખાસ કરીને અનુકૂળ સંજોગો અને ખાસ લાયકાતવાળા સ્ત્રીઓને માટે જ છે.

પ્રકીર્ણ દેશસેવા:

આવા પ્રકારમાં શારીરિક તંદુરસ્તીવાળી સ્ત્રીઓ વિશેષ સારું કામ કરી શકે. પરંતુ તે ન હોય ને પાસે પૈમા હોય તો સખાવતોથી દેશસેવા સાધી શકાય. એ જે ન હોય અને લેખનશક્તિ હોય તો લેખો દ્વારા, લાખણો દ્વારા, માસિક, અઢવાડિક કે દૈનિક પત્રો દ્વારા પણ કરી શકાય જેવાં કે કોનીક્ષન, નવજીવન, સૌરાષ્ટ્ર, પ્રતાપ, અમૃત બજાર પત્રિકા, કેમરી વિગેરે પત્રો. એમાં પણ દેશીરાજ્યની અંધાધૂંધીને ખુલ્લી પાડવી, ત્યાંની જાતમી મેળવવી, માર્ગો સૂચવવા પ્રજા પર થતો કરવેરાનો જીલમ, લગ્ન પ્રસંગે રાજ્યને ચાંદો આપવાનો રિવાજ, અમલદારોનો જીલમી દોર, લોકોમાં વધતા દુરાચારો, તેનાં કારણો ખતાવી પત્રો દ્વારા દેશને સુધારી શકાય. એ કાર્ય પણ દેશસેવાનું જ છે. એ પણ ન બની શકે તો દુઃખીને મદદ કરવી, અસ્વાસન દેવું, બનતી સહાય કરવી માંદું હોય તો હોસ્પિટલમાં લઈ જવું, એ પણ દેશસેવાજી છે.

આ ઉપરાંત દુકાનના વખતમાં સ્ત્રીઓ ઘણી સારી દેશસેવા કરી શકે છે. તેઓ મિતાહારી રહી શકે અન્ય શ્રીમંતો પાસે ઉધરાણું કરાવી શકે, મોંઝળા રથપારી દુઃખી જતોને તેમાંથી મદદ કરી શકે. જેવું આ

પુણ્યનું કામ છે તેવુંજ એ દેશસેવા કરનારે કર્તવ્ય છે.

વળી કેટલીક વાર કુદરતનો ક્રોધ થાય છે. તે વખતે ઓંઝોની શારીરિક નિર્જનતાને લીધે તેઓ શારીરિક પરિશ્રમ ન લઇ શકે તોયે સંગીન કામ કરી શકે. વડોદરા, અમદાવાદ વગેરેમાં જળપ્રલયો થયા હતા એવો મુમય આવી પડે, ગરિબ માણસો કુંપમાં પિતાના થઇ જાય, અનાજ ખેંચાઇ જાય તે વખતે, અથવા તો મુંબઇમાં અણધાર્યો ઇન્ફ્લુએન્સા ફાટી નીકળ્યો હોય, અને મુરતમાં પ્લેગ ચાલ્યો હોય, તેવી વખતે સાવચેતી રાખી હજારો મનુષ્યોને બચાવી શકે. જે સ્ત્રીઓ આરોગ્યવિદ્યા, પરિચારિકા કાર્ય, મીઠાવાઇદ્યરી વગેરેથી પરિચિત હશે તે સ્ત્રીઓ આવી વખતે ઘણી સારી દેશસેવા કરી શકે.

વળી ધર્માર્થ સ્ત્રીઓની આંખો ખોલવાનું કાર્ય જેટલું સારું સ્ત્રીઓ કરી શકે તેટલું પુરોગામી નહિં થાય. કેમકે ધર્મને બદલે ધર્ત્તમ કરનારાઓને હાથે ઘણી સ્ત્રીઓ ફસાય છે, અને ફસાવનાર વ્યક્તિઓ સ્ત્રીઓ હારાજ સ્ત્રીઓને ફસાવે છે. માટે ધર્મનું રહસ્ય સમજાવનારાં ભાષણો કરાવવાં, મંડલો રચાવવાં, અને ધર્મને બદલે ધર્ત્તમ કેટલાં જણા કરે છે તે સમજાવવાં મહારાજ લાયક બધે દેસ ધણે જાણીતો થયો હતો. એ કેસનું રહસ્ય સમજાવવું નીતિબદ્ધતા કેમ અને કેવી રીતે પેસે છે તે પર ધ્યાન ખેંચવું. ઘણી સ્ત્રીઓ પતિને બૂખ્યા તરસ્યા રાખી, બાગ-કેને રડતાં મૂકી, માંડી હોય તેમ 'જે, જે,' બોલતી દર્શન કરવા દોડી જાય છે, ઘણા મુશ્કીમાં અનેક પુરોગામી ઘણાઓ ખાય છે, મારાજોની સેવા કરવામાં પતિમેવા બૂલે છે, હાકરોને મારે છે. માટે તેવી સ્ત્રીઓને ખાસ બોધ દેવાની જરૂર છે. આવાં કાર્યોમાં સ્ત્રીઓ ઘણી સારી દેશસેવા કરી શકે છે.

આ વાતથી એમ નથી દરું કે દર્શન

કરવા જવું નહિં, દેવને માનવા નહિં, ધર્મ પાળવો નહિ ધર્મ પાળવો તો બરોજ, પરંતુ ધર્માર્થ બનવું નહિ. ધર્મ વગરની દેશસેવા નકામી છે. દેશસેવા કરનારે ધર્મમાં ચિત્ત રાખવું જોઇએ. ગમે તેટલી દુખી સ્થિતિ હોય પણ ધર્મ ચૂકવો નહિં. આપણા પવિત્ર ગ્રંથ ગીતાઓમાં ધર્મનું રહસ્ય સમજાવેલું છે. ઉપનિષદ, વિવેકચુડામણી, નગરખંડ, વિગેરેમાં પણ તેમજ છે. સર્વેએ પોતપોતાના ધર્મમાં રહી દેશસેવા કરવી પરંતુ તેથી એમ નથી દરું કે અન્ય ધર્મની નિંદા કરવી. હાલમાં હિન્દુઓ મુસલમાન ધર્મની, મુસલમાનો હિન્દુ ધર્મની નિંદા કરી રહ્યા છે. આપણા હિન્દુ ધર્મમાં પણ અનેક જાતના ધર્મ છે, જેવાકે સૈવ, વૈષ્ણવ, શુદ્ધ ધર્મ વગેરે. આમાં પણ એક બીજાની નિંદા થાય છે. આ ઇન્ડિયા યોગ્ય નથી. પોને પોતાનો ધર્મ બરાબર પાળી અન્યને તેનાજ ધર્મમાં યુક્ત રહેવાનું શીખવું જોઇએ. તેમ જતાં આપણામાંથી કોઇ પરધર્મી થઇ જવું હોય તો તેને અટકાવવું જોઇએ, આ બાબતમાં આર્થસમાજ ઘણું સારું કામ કરે છે હિન્દુ ધર્મને ઉન્નત કરવા પ્રયાસ કરે છે. તેઓ કહીયું સંનિગોમાં પરધર્મી થઇ ગયેલા હિન્દુઓને આર્થધર્મનું જ્ઞાન કરાવી સફળોપ આપી પત્ની હિન્દુ ધર્મમાં લે છે અને પરધર્મી થઇ જતા હિન્દુઓને સફળોપ આપી પરધર્મી થતા અટકાવે છે. પરંતુ તેઓ મર્તિપૂર્ણને માનના નથી તેથી કેટલાકો તેને વખોડે છે. પરંતુ તે યોગ્ય નથી. કારણ કે તેઓ હિન્દુધર્મનો ઉદ્ધાર કરી ઉંચા પ્રકારની દેશસેવા કરી રહ્યા છે. આર્થસમાજમાં સ્ત્રીઓ પણ કામ કરવામાં ભાગ લે છે તે ઇન્ડિયા યોગ્ય છે. અને એ ગૃહસ્થાશ્રમી સ્ત્રીઓથી પણ જની શકે એમ છે તો અનુદૃષ્ટ સંનિગોવાળી ગૃહિણીએ જની શકે તો ધર્મનો ઉદ્ધાર કરવા તત્પર રહેવું. કવિ નર્મદાશંકરના મતે દેશસેવા:

કવિ નર્મદાશંકર દેવાનિમાન પાંચ પ્રકાર

રત્નું જણાવે છે. તેમાં પહેલી વાત સંપત્તિ કરી છે, અને તે આર્યોમાં નથી માટે તે પ્રથમ આવે તો દેશસેવા ઉંચા પ્રકારની યજ્ઞ શકે એમ બતાવ્યું છે. પદ્માપદ્મી હોય છતાં છેવટે સમજૂતી પર આવવું જ જોઈએ. કેમકે તો જ ઘટુતન્ત્રશ્ચ ઘનન્ત્રતઃ એ સૂત્ર યથાર્થ કરે બીજી ઉપાય સમા દ્વારા અને પત્ર દ્વારાનો બતાવ્યો છે તેમાં હાલમાં અમૃતયજ્ઞાર પત્રિકાની સેવા મુખ્ય ગણાય છે. અને હમણાં તો સૌરાષ્ટ્ર, કોનીકલ જેવાં પંત્રો દીકા કામ કરે છે. એમણે કૃષિશાસ્ત્ર ખીલવવા પર ધ્યાન ખેંચ્યું છે તે વિચારવા જેવું છે. નર્મદાશંકરે આર્યોત્કર્ષમાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે હુખ્યુ દેશભિમાન નજ રાખવું. ધર્મ નાહુદ થાય છે માટે આર્યધર્મના પુનરુદ્ધારમાં આર્ય સમસ્તરત્નું દેશભિમાન અને દેશસેવાની ભાવના સમાધિ જવી જોઈએ. દેશસેવા કરવામાં ખારા શુભો:

આ પ્રકારથી ગૃહસ્થાશ્રમમાં દેશસેવા કરવામાં કેટલાક શુભોત્તી ખાસ આવશ્યકતા છે. સંપ ઉપર ને નિરાભિમાન ઉપર નર્મદાશંકરે યથાર્થ ભાર મૂક્યો છે. આપણને તો એ ઘણું જ જરૂરું છે. દેશસેવા કરવી તો કરનારાઓમાં પરસ્પર સ્પર્ધા બોધ્ય, ધર્મા નહિ; મંડનાત્મક બુદ્ધિ બોધ્ય એ ખંડનાત્મક નહિ. હાલમાં અંત્યજોને મંદિરમાં દાખલ કરવાની ચળવળ ચાલી છે, તે પણ ખંડનાત્મક છે, મંડનાત્મક નથી. એ ચળવળ કરનારાઓ એક પ્રકારની દેશસેવા કરે છે, પણ તે ખંડનાત્મક બુદ્ધિથી. એઓ અંત્યજોને પ્રથમ કેળવે, સુમંરકાર વાળા કરે એમનાં બુદ્ધિ મંદિરો સ્થપાવે, એમને હિન્દુ ધર્મના અભિમાની કરે તો એ દેશસેવા ખરી દેશસેવા કરી કહેવાય. વળી નિસ્વાય ઉત્તમ શુભ છે. કીર્તિનો લોભ, માર્ગ નામ બહાર આવે, હું દેશસેવક કહેવાઉં, એ

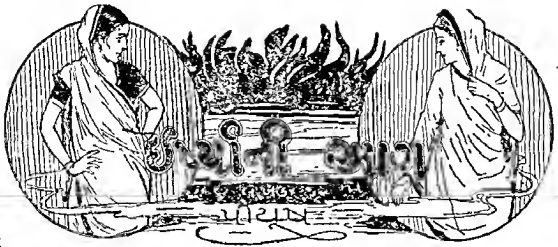
અભિલાષા ન જ જોઈએ. કર્મણ્યેવાધિ-કારસ્તે ની ભાવનાની ખાસ જરૂર છે. સ્વાશ્રય અને સહનશીલતા, નર્મદાશંકર કહે છે તેમ ધૈર્ય અને ખંત, એ શુભો ખાસ મહત્વના છે. નિરાશા હંમેશાં તજવી, ત્યાગ-બુદ્ધિ શીખવી, વિવેક કેળવવો, પ્રયાસોથી પરિણામ કેટલું ને કેવું આવ્યું તે જોવું. દરેક જણ નેતા થઈ શકે તો નથી એ તો વાત ધ્યાનમાં રાખવી. આવા શુભો હોય તો તે મનુષ્ય સારો દેશસેવક થઈ શકે. એથી કનિષ્ઠ શક્તિવાળાએ અન્ય ઉત્કૃષ્ટ જનોના કથન પ્રમાણે ચાલવું અને દોરાવું. ઉપસહાર:

દરેક જણ આ બધી સેવા કરી શકે તો નથી. માટે સેવાનો આધિકાર આવડત અને સંજોગો અનુસાર હોવો જોઈએ. આવડત ન હોય ને પાસે પૈસા હોય તો પૈસા ખરીદીને, પૈસાં હોય અને આવડત પણ હોય તો તેણે મોટા રાજકીય પ્રયોગો ઉદ્ધમાં પડવું. કેમકે ઘરની જંગળ તરફ અહુ ધ્યાન રોકવાની તેને જરૂર નથી. એની સવ પૈસાથી યજ્ઞ શકે પણ પાસે પૈસા થોડા હોય અને આવડત ન હોય તો તેણે ઘરભાંગીને તીરથ કરવાની જરૂર નથી. મનુષ્ય માત્રને ઘરની રિયતિ પહેલી જોવાની હોય છે. ઘરની અનેક ફરજો સમજવાની હોય છે, અનેક જંગલો ઉકેલવાની હોય છે. પછી બન્ને તે સ્ત્રી હોય કે પુરુષ હોય, પરંતુ તેણે પ્રથમ ઘર આપાદ કરવું, અને પછીજ શક્તિ પ્રમાણે દેશસેવામાં આગળ વધવું. બનતી મદદ દેશને કરવી, કેમકે જેવું ઘરમાં વર્તન સ્વભાવની છાપ, નીતિ, રીતી તેવી લેણપર અસર થાય છે. માટે પ્રથમ ઘર સંભાળવું અને નીતિ સાચવવી જેવું કથન તેરીજ પોતાની રહેણી કરણી રાખવી તોજ દેશસેવા ઉંચા પ્રકારની થશે.

શ્રી. ન્યાયનિર્ણય અદ્યદીન નૈવજનના પુત્રા
 શ્રી. સદીનાઆઠ હુકમાની
 ૬૪ વર્ષનાં આ સન્નારીને પીઠાની ચોક્કી માટે સરકારની
 પાંચ માસની મહેમાની મળી છે.

પ્રકરણ ૨૪મું

કુટલાક દિવસ પછી કેપ્ટન ફોર્ડનાં પત્ની, રક્ષક સાથે કલકત્તા ગયાં. તેમની સાથે દુર્ગાચરણ બાબુ પણ પોતાના કુટુંબને લઈ કલકત્તા ગયા તેમના ગયા બાદ થોડા દિવસ તો રમેશને અદુલ્લુ અદુલ્લુ લાગ્યું. એ રીતે ઘણા દિવસો વીતી ગયા. રમેશની કાર્યકુશળતા કંપની સરકારના અધિકારીઓનું ધ્યાન ખેંચ્યા કરતી હતી. કર્નલ કલાધવ પણ રમેશની કર્તવ્યપરાયણતા પર ખૂબ ચમકી ગયો. આથી રમેશનો પગાર પણ સારા પ્રમાણમાં વધ્યો અને તેનો દરજ્જો પણ ઉંચો ચઢ્યો. આ ઉપરાંત રમેશને એક સુવર્ણ ચંદ્રક પણ આપવામાં આવ્યો.

કલકત્તાથી, રમેશના શ્રીમાન મિત્ર રામજીવન સરકારના પત્રો રમેશ ઉપર આવતા. દરેક પત્રમાં “ પદ્મટલુની નોકરી છોડી કલકત્તા આવ્યો આવ; અહીં તને સારી નોકરી મળશે સૈનિકનું અધિક કામ કરવાનું તારે માટે યોગ્ય નથી. ” એવું તેઓ લખતા. રામજીવન સરકારની આવી અનેક ત્રિવિધ-ઓની ઉપેક્ષા કરવાનું રમેશને યોગ્ય ન લાગ્યું. નોકરીમાંથી તરતજ રાજીનામું ન આપતાં,

નવી નોકરી મળ્યા બાદ રાજીનામું આપવાનો તેણે વિચાર કર્યો. દરમિયાન તેણે એક માસની રજા માટે અરજી કરી... અધિકારીઓની કૃપા હોય રજાની અરજી તરતજ મંજૂર પણ થઈ ગઈ.

“ એક માસ માટે વિજયગ્રામ છોડવું પડશે; અને કલકત્તામાં ને નોકરીનું નક્કી થાય તો સદાને માટે વિજયગ્રામ છોડવું પડશે ” એ વિચાર સાથે રમેશના મનમાં અનેક વિચારો આવવા લાગ્યા. વિજયગ્રામનું નૈસર્ગિક સૌન્દર્ય પછી જોવાનું નહિ મળે; ગ્રામ્યજીવનનો રસાસ્વાદ કલકત્તામાં નહિ મળે; અરે છેલ્લે છેલ્લે રૂપસુંદરી કિશોરીનું કદિયે દર્શન નહિ થાય. બીજી બાજુ, કલકત્તા જઈ સુખી જીવન જીવવાની અભિલાષા પૂર્ણ થશે; રામજીવન સમા મિત્રનો સદાનો સહચાર રહેશે, અને કવચિત સુચારનાં દર્શનનો પણ લાભ મળશે, એ વિચારથી આનંદ પણ થતો હતો.

હાઈ અને શોકના સંમિશ્ર લાવમાં વિદ્યાર્થી રમેશ, કલકત્તા જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. સૈનિકનો પોશાક તેણે કેપ્ટનને સ્વા-

ધીન ક્યોં અને એક સામાન્ય ગૃહસ્થને જાગે એવો પોશાક ધારણ કર્યો. કલકત્તા જવા ઉપડવાના એક દિવસ અગાઉ તે નાથુને મળવા ગયો. એક ગૃહસ્થના પોશાકમાં પણ રમેશ શોભતો હતો એટલે તેને જોઈ, નાથુએ દેશર કરી: ‘ કાં કોઈ રૂપસુંદરીને ખુશ કરવા આવો પોશાક સજ્યો છે શું ? ’

રમેશ ચરમાઈ ગયો. ખરું કારણ જણાવી તેણે કહ્યું: “ હું કાલે કલકત્તા જઈ છું એટલે તમારી વિદાય લેવા આવ્યો છું. ”

નાથુનું મુખ ઉતરી ગયું. રમેશ જેવા ભક્ષા યુવાનનો સાથ શુભાવવા માટે તેને દિલગીરી થઈ. છતાં રમેશ, કલકત્તામાં સારું જીવન ગાળતો થાય એવી તેની અભિલાષા હતી. એટલે તેણે કહ્યું:

“ ઠીક; તમે કલકત્તા જાવ છો તો મારી એક વિનંતિ માન્ય કરો. હવે તમે આ સૈનિકના સાહસિક જીવનમાં પાછા ન પડતાં ત્યાંજ કોઈક મારી નોકરી શોધી, ગૃહસ્થાશ્રમી બનો તો વધારે સારું છે. તમારે માટે આ જીવન કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી. મારી આટલી વિનંતિ માન્ય કરો તો ઘણું આભારી થઈશ. ”

“ મારો વિચાર પણ તેવો જ છે. કલકત્તા જઈ હું સારી નોકરી શોધી કાઢીશ અને તરતજ આ નોકરીનું રાજીનામું આપીશ. પણ ખરેખર નાથુ ! તારા જેવો મિત્ર શુભાવર્તા મને શોધ થાય છે. ” રમેશે પોતાનો મનોગત વિચાર દર્શાવ્યો.

“ હા; કદાચ કિશોરીના વિરહ પણ સાક્ષરો. ” નાથુએ રમેશની મરકરી કરી.

રમેશ કાંઈ બોલ્યો નહિ. કિશોરીનું નામ સાંભળવાથી તેના મન ઉપર બે પ્રકારના ભાવ તરવરી ઉઠ્યા. કિશોરીનું સૌન્દર્ય દૃષ્ટ્યે તેને ઘેઘે બનાવી રહ્યું હતું. કિશોરીનું વર્તન તેના પ્રત્યે ઘૂણા ઉપજાવતું હતું. એટલે રમે-

શના મુખ ઉપર એ બંને પ્રકારના ભાવ તરવરી ઉઠ્યા. મંચમી હોઈ, રમેશ, કિશોરીની સૌન્દર્યજ્વાલામાં પતંગિયું બની હોમાઈ નથી ગયો તેમ હોમાવા તૈયાર પણ નથી બન્યો, એટલું નાથુને પણ આશ્ચર્ય હતું.

થોડા વધુ સમય આમતેમની વાતો કરવામાં વ્યતીત થયો. તે બાદ રમેશ જવા માટે ઉઠ્યો એટલે નાથુએ કહ્યું: “ રમેશ, આપણી મિત્રાચારીના સંસ્મરણ રૂપે આજે હું તને એક ભેટ આપું છું. તને મેં આગળ મારી પાસેની પેલી વીંટીનો પરચો બતાવ્યો હતો. એ વીંટી હું આજે તને ભેટ આપું છું. તને કોઈ પણ જાતની આનંદિ હોય તે વખતે એ વીંટીના બળે તારું અકલ્યાણ થઈ શકશે નહિ. માટે એ વીંટી સાચવી રાખજો. ” નાથુએ પોતાની પાસેથી એ વીંટી કાઢી, રમેશને આપી. રમેશે આભાર સાથે એ સ્વીકારી. બંને મિત્રો ભેટયા અને આંખમાં આંસુ સાથે તેઓ છૂટા પડ્યા.

મકરણ રપમું

રમેશને કલકત્તા આવ્યે પંદર દિવસ થઈ ગયા હતા. સમજીવન બાણ, રમેશને આવેશે જોઈ ઘણા જ આનંદિત થયા હતા. બંને મિત્રો દિલ્લોળનીથી ભેટયા. સમજીવન બાણએ રમેશ માટે એક સારી નોકરીની શોધ પણ કરવા માંડી.

કલકત્તામાં રમેશને કાંઈ વિશેષ કામ તો હતું જ નહિ. હરવું, ફરવું અને મજા કરી એ એનો નિત્યક્રમ હતો. પંદર દિવસમાં તો તે આખું ચે કલકત્તા ખુંદી વળ્યો. કલકત્તાનાં જેવાં જેવાં સ્થળોમાં એક પણ સ્થળ તેણે બાકી રાખ્યું નહિ. આજનાં કલકત્તામાં અને તે દિવસનાં કલકત્તામાં ઘણો ફેરફાર હતો એ વાંચકે જૂઝવાનું નથી.

દરરોજ સવારમાં દાતણ પાણી કરી ગંગા નદીનાં પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરવા જવાનો રમેશનો નિયમ હતો. અત્યારે નદી ઉપર સ્નાનઘાટો બાંધવામાં આવેલા છે તેવા ઘાટો તે વખતે બાંધેલા ન હતા. તેથી નદીમાં સ્નાન કરવું ત્રાસરૂપ હતું તે છતાં ધાર્મિક તહેવારોને પ્રસંગે, ધર્મપ્રેમી સ્ત્રી પુરુષો ગંગા સ્નાન કરવા આવતાં.

હમેશના નિયમ પ્રમાણે રમેશ ગંગાસ્નાન કરવા આવ્યો હતો. વર્ષા ઋતુ હતી એટલે ગંગાનો પ્રવાહ બેશબેર વહતો હતો. આ-કાશ વ્રાદળોથી છવાયલું હતું. વરસાદ ઝરઝર ઝરઝર વર્ષતો હતો. ધાર્મિક પર્વ હોવાથી શેઠના કરતાં ઘણા માણસો સ્નાન કરવા આવ્યાં હતાં.

રમેશ, એક બાણુએ સ્નાન કરી રહ્યો હતો. ગંગાના પ્રવાહમાં આજે પૂરને લીધે પુષ્કળ વેગ હતો. તેથી રમેશ જેવાને પણ પાણીમાં સ્થિર ઉભા રહેવું મુશ્કેલ લાગ્યું. તે સંધ્યાવંદન કરી રહ્યો હતો. એટલામાં 'ગયો, ગયો,' એવી કંઈક કિંકિયારી, તેની પાછળના ભાગ તરફથી પડી. રમેશ તરત જ ર્થો પરંતુ તેની સમજમાં કંઈ આવ્યું નહિ એટલે તેણે પાસેના એક ભાઈને પ્રશ્ન કર્યો: "ભાઈ, શું થયું? એ કિંકિયારી શાની પડી?"

'પેલા માણસે ચિંતાપૂર્ણ રીતે કહ્યું: "એક માણસ ડૂબી ગયો."

આ ઉત્તર સાંભળી, રમેશના હૃદયમાં તળવળાટ થઈ આવ્યો તેણે તરત જ પૂછ્યું, "કઈ જગ્યાએ તે ડૂબ્યો?"

પેલા માણસે આગળથી ચીંધી કહ્યું: "પેલો પર્યટ દેખાય છે ત્યાં તે નહાતો હતો. અને ત્યાંજ પ્રવાહના વેગને લીધે તે પડી ગયો અને ડૂબ્યો. ચિસ પાગનાર કાંઈ તેવું સંજોગી હોય એમ લાગે છે."

રમેશ, વધારે કંઈ પણ સાંભળ્યા વિના,

પેલા પર્યટના નજીક ગયો અને ત્યાંથી પાણીમાં ડૂબકી મારી ગંગાનો પ્રવાહ પૂર વેગમાં વહતો હતો, તેથી રમેશને ઘણી મુશ્કેલી પડી. પોતાનું સર્વ બળ એકત્ર કરી રમેશ પહેલી ડૂબકી મારી પણ ડૂબનાર માણસનો કાંઈ પતો લાગ્યો નહિ થોડી વારે તેણે બીજી ડૂબકી મારી. પાણીના સખત પ્રવાહને લીધે તે પણ એક બાણુ ધસડાયો. એટલામાં તેના પગે કાંઈ માણસ જેવું અથડાયું. તરતજ તેણે હાથ લગાડ્યો તો માણસ જ હતો એવી ખાત્રી થઈ. તેને એક હાથે પુષ્કળ બળ વાપરી પોતાની બાંધ ઉપર લીધો અને અત્યંત પરિશ્રમે તે કિનારે આવી પહોંચ્યો. કિનારે આવતાંતી સાથેજ તેને ચક્કર આવ્યાં અને તે નીચે બેસી ગયો.

ડૂબતા માણસને બચાવવા રમેશ જ પ-લાગ્યું તેથી કેટલાકો તેની હિંમત માટે તેને ધન્યવાદ દેવા લાગ્યા, તો કેટલાકો તેવાં સાહ-સને મૂર્ખાઈ ગણી તેને નિંદવા પણ લાગ્યા. છતાં એક મુલાન આવું સાદસ કરે તેથી તેને ધન્યવાદ આપનારાઓનો વર્ગ મોટો હોય એ તફાવત સંભવિત છે. રમેશ પોતાના જીવ સાથે એ માણસને બહાર કાઢ્યો તેથી ઘણા આનંદ પામ્યા.

રમેશ બે ચાર મીનીટમાંજ સાવધ થઈ ગયો. પેલો માણસ બેશુદ્ધ હતો. તેનામાં જીવ તો હતો જ. રમેશે તેના બે પગ પકડી પો-તાનું હતું તેટલું બધું બળ અજમાયી તેને ચક્કર ચક્કર ફેરવ્યો આને પરિણામે તે મા-ણસના શરીરમાં જેટલું પાણી ગયું હતું તેટલું બધું બહાર નીકળી ગયું. તે પછી બીજા કેટલાકની સહાયથી તેને શુદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો.

ઘણા સમય પછી તે શુદ્ધિમાં આવ્યો. પરંતુ તેનામાં ઉભા રહેવા જેટલી પણ શક્તિ ન હતી એટલે તે પાછો બેશુદ્ધ બન્યો. પાણીના

જેરમાં તેની બધીયે શક્તિ હણાઈ ગઈ હતી. આગના જેમ તે વખતે ગંગા નદીના કિનારે ગાડીઓ ફરતી ન હતી. કોઈ પણ રીતનાં વાહનનો બંદોબસ્ત ત્યાં થઈ એમ ન હતું. વળી વરસાદ પણ વર્ષાતો હતો એટલે તે માણસને ત્યાં ને ત્યાં ઝાઝો વખત રાખવો એ તેનાં મૃત્યુને સામું આમંત્રણ કરવા બરાબર હતું.

કોઈ પણ પ્રકારે તે માણસને તેને ઘરે લઈ જવાની જરૂર હતી. એટલે રમેશે પાસે ઉભેલા એક યુવાનને કહ્યું: “ભાઈ, તમે આમને માથાના ભાગ પરથી ઉંચકશો તો હું એને ખાંધ ઉપર લઈ ચકાશ.”

તે યુવાને સંમતિ દર્શાવી, તે સાથે એ પણ જણાવ્યું કે તેનું રહેઠાણ ઘણું લાંબું છે.

“કેટલું લાંબું છે?” રમેશે પ્રશ્ન કર્યો.

“મૃતોનની પૂર્વે આવેલાં ગોવિંદપુરમાં જવું પડશે.”

કલકત્તાનો ઉત્તર અને પૂર્વ તરફનો ભાગ તે સમયે મૃતોન ગોવિંદપૂર નામે ઓળખાતો હતો. રમેશે કહ્યું:

“ગોવિંદપુર કાંઈ બહુ દૂર નથી. હું તમારા ઉપર બહુ ભાર નહિ આવવા દઉં. તમે એમની ડોકી પકડી રાખી મદદ કરશો તો બસ છે. મારી ખાંધ ઉપર હું તેમનો સર્પે ભાર ઉપાડીશ. આ માણસને બને તેટલી ઉતાવળે તેને ઘેર પહોંચાડવો નેહ્યો. નહિ તો તેની સ્થિતિ ઘણી ગંભીર થઈ જશે.”

“ભરે, હું આપને સહાય કરવા તૈયાર છું.”

“આ માણસને મેં પહેલાં ક્યાંક જોયો છે; અરે તેની સાથે પરિચય પણ છે એવી મને યંકા થવા કરે છે.” બેશુદ્ધ માણસ તરફ એકી નજરે નેહ્યે રમેશે પેલાની યંકા આપ્યો હતો.

“હરો; કોઈક જગાએ તમારી અને તેની ઓળખાણ થઈ હશે. આ ગૃહસ્થ ઘણાજ સરળ મનના અને ભક્ષા છે.”

આ પછી વધુ વાતચીત ન કરતાં રમેશે પેલા યુવાનની સહાયથી બેશુદ્ધ માણસને ઉંચક્યો અને બન્નેએ ચાલવા માંડ્યું.

રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં રમેશે, પેલા યુવાનને પૂછ્યું: “આ ગૃહસ્થ કલકત્તાનાજ રહેવાસી છે કે?”

“નહિ; મૂળતો છે લાકાના પણ હમણાં સપરિવાર અહીંજ રહે છે હું પણ તેઓનાજ ગામનો છું. આ ગૃહસ્થ મદ્રાસ નોબરીએ હતા. લાકમાં જ કેટલાક માસ થયાં આવી રહ્યા છે.”

“એમનું નામ શું?”

“એમનું નામ દુર્ગાયરણુ રાય. અમે બન્ને એકજ માતિના છીએ. હું એમનો ફરનો ભાઈ થાઉં છું.”

દુર્ગાયરણુ રાય, એ નામ સાંભળતાં રમેશની સ્મૃતિ તાજ થઈ. હવે તેણે એ ગૃહસ્થને બરાબર ઓળખી કાઢ્યો.

આકાશમાંથી હવે વાદળાં કમી થયાં હતાં. સૂર્યનારાયણનો પ્રકાશ પડવા લાગ્યો. વરસાદથી ભીની બનેલી પૃથ્વી ઉપર સૂર્યનારાયણનાં તેજ કિરણો રમવા લાગ્યાં. આશુરે દસ્ય મધુર બન્યું.

ચોરીચાર વધુ વાદળાં આવે, દુર્ગાયરણુ આશુરું ઘર આવી પહોંચ્યું. આંખમાં આવતાંજ રમેશ સાથેના યુવાને બૂમ મારી: “ચાર, ઓ ચાર! બારણાં ઉઘાડ !”

તરતજ બારણું ઉઘાડ્યું. બારણાં ઉઘાડનાર વ્યક્તિ તો દુર્ગાયરણુ આશુરની સ્થિતિ જોતાંજ ચંબી ગઈ તેણે તો પોક મૂકી રડવા માંડ્યું. રડતાં રડતાં જ તે બોલી “આશુને શું થયું?”

રડનારી વ્યક્તિ વીશેઠ વર્ણની તરફની

હતી. તેના તરફ જોતાંજ રમેશના હૃદયમાં
નળે વિનળીનો આંચકો લાગ્યો હોય એવી
ઝણઝણાટી થઈ. કારણ કે તે સુચારૂ હતી.

પેલા યુવાને ફરી કહ્યું: “ ચાહે ! તું
રડ નહિ. તારા બાપુ અત્યારે સારા થઈ જશે.
હું પછી બધીએ પાત કઈ છું. પહેલાં તું
પથારી પાથર. તારા બાપુને પહેલાં સુવડા-
વવાની જરૂર છે. ”

ચાહેને રક્ષી બાણી, તેની મા પણ
રસોડામાંથી બહાર આવી. પોતાના પતિની
આવી સ્થિતિ જોતાં તેની આંખમાંથી પણ
આંસુ સરવા માંડ્યાં. તેણે તરતજ પથારી
કરી દીધી. રમેશ અને પેલા યુવાને દુર્ગાયર-
ણને સુવડાવ્યો.

પછીથી રમેશે કહ્યું: “ પહેલાં, જેમ
બને તેમ જલદી એક ખાસો ગરમ દૂધ
લાવો. પછીથી હું બધીએ પાત તમને કરીશ. ”

ચાહે તરતજ ઘરમાં જઈ દૂધથી ભરેલો
ખાસો લઈ આવી. દુર્ગાયરણને ભાત આવ્યું
હતું ગરમ ગરમ દૂધ તેને પાછ દેતાં,
તેનામાં કાંઈક શક્તિ આવી, થોડી વારે
દુર્ગાયરણ બાથ પથારીમાં બેઠો. દુર્ગાયરણે
રમેશને તરતજ ઓળખી કાઢ્યો. આનંદથી
તે બોલ્યો: “ઓહો ! રમેશ બાથ ! કલકત્તા
ધારે આવ્યા ? મારે ઘરે આવવાની આપે
રૂપા કરી તે માટે હું આપનો આભારી છું. ”

દુર્ગાયરણ બાથને એ ખબર નહોતી કે
પોતાની પ્રાણરક્ષા કરનાર રમેશ હતો. તેણે
તો એમ ધાર્યું કે રમેશ પોતાને ઘરે મળવા
આવ્યો હતો. પણ રમેશ કાંઈ પણ બોલે તે
પહેલાં તો પેલા યુવાને બધીએ ઠકીકત કહી
દીધી. એટલે દુર્ગાયરણની આંખમાં પાણી

ભરાઈ આવ્યું. તેણે ગદગદ કંઠે કહ્યું: “રમેશ
બાથ ! તમે કરેલા ઉપકારનું મનથી આ
જન્મમાં હું કદિ ફેરી શકનાર નથી. તમે મારા
ઉપર અનંદક ઉપકાર કર્યો છે. તમે આજે
મારું રક્ષણ ન કર્યું હોય તો...”

દુર્ગાયરણ આગળ કાંઈ બોલે તે પહેલાં
રમેશ વચ્ચે બોલ્યો: “ ગણ મેં વધારે શું
કર્યું છે ? મારી ફરજ બળવવા ઉપરાંત મેં
બીજું કંઈ છે શું કે તમે આટલો બધો
આભાર માની અને શરમાવો છો ? મેં માત્ર
મારું કર્તવ્ય બજાવ્યું છે. ”

ચાહે, પોતાના પિતાની પાસે બેસી તેમને
માથે હાથ ફેરવતી હતી. રમેશના સરળ,
કોમળ અને ઉદાર વચનો સાંભળી તેણે
હૃદય આનંદસાગરમાં ઉછળવા માંડ્યું,
આમ કેમ થાય છે તેની સમજ તેને પોતાને
ન હતી.

તે બાદ રમેશે, પોતે રજા લઈ કલકત્તા
આવી રામછવન બાથને ત્યાં ઉતર્યો છે
તે જણાવી જવા માટે રજા માંગી.
દુર્ગાયરણે જમ્યા વગર ન જવા દેવાની
હક કરી પરંતુ “ રામછવન બાથ રાત
જોઈ બેસી રહ્યા હશે ” એમ રમેશે જણા-
વતાં, તેને જવાની રજા આપી. તે સાથે
વખતોવખત હવે ઘરે આવતા રહેવાની નમ્ર
વિનંતિ પણ દુર્ગાયરણે કરી દીધી.

રમેશ ઉદ્યેદ જતાં જતાં ચાહે તરફ
એક પ્રેમભીની દૃષ્ટિ નાંખી. બંનેનાં ચાર
ચક્ષુઓનું મિલન થયું. અત્યાર સુધીમાં કદિયે
નં અનુભવેલો આનંદ મેળવતો રમેશ ત્યાંથી
વિદાય થયો.

(અપૂર્ણ)

બ્રિટિશ અને અમેરિકન પત્રકારો પણ તેમનાં કાર્યની મુંગી તેમજ ખુલ્લી પ્રસંશા કરી રહ્યા છે. રાષ્ટ્રીય મહાસભાના પ્રમુખ, પંડિત મેતીલાલ અને તે બાદ સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ તેમજ અન્ય દેશનેતાઓએ, આ ચળવળમાં બહેનોની ચળવળે જે અપૂર્વ બળ આપ્યું છે તેની મુકતકંઠે પ્રસંશા કરી છે અને તે સર્વોંશે યોગ્ય છે.

શ્રીમતી પેરીનબહેને અત્યાર સુધીમાં કરેલું બધુંયે કાર્ય મુંગું છે. તેમની ગિરજ-

તારીથી મુકિતસંગ્રામને એક શુદ્ધ અને નિર્મળ બલિદાન મળ્યું છે શ્રીમતી પેરીનબહેન જેલમાં છે છતાં ત્યાં બેઠાં બેઠાં પણ તેઓ મુંબાઈની સ્ત્રીશક્તિને પ્રેરણા આપશે. મુંબાઈની સ્ત્રીશક્તિ એ પ્રેરણા બીજી સંગ્રામમાં રહેતી આવી છે તેમ મોખરે રહેશે, તો પેરીનબહેન જેવા બહેનોનું જેલમ ગયેલું સાર્યક થશે. પ્રભુ ! ભારતની સ્ત્રીશક્તિને છે તેના કરતાં થે હજારો ધણું વધારે બળ આપો કે જેથી ભારતને સ્વતંત્રતા મેળવી આપવા તેઓ શક્તિમાન થાય !

હાલમાં સ્ત્રીઓનો હિસ્સો

ચળવળમાં સ્ત્રીઓ જે ભાગ લઈ રહી છે તેથી તો મિત્ર અને દુશ્મન બન્નેને એક સરખું આશ્ચર્ય ઉપજ્યું છે. એવી આશા રહી હતી કે ગુજરાત-જ્યાં મહાત્મા ગાંધીજીનો અવાજ ઘણો ઉડે પહેાંચે છે, ત્યાંની સ્ત્રીઓ આ ચળવળમાં ભાગ લેશે કારણ કે ત્યાં પડદાની પ્રથા નથી. એવી પણ આશા ન હતી કે બીજા પ્રાંતોમાં ત્યાં પડદાની પ્રથા નથી. ર્ધાની સ્ત્રીઓ રાજકીય ચળવળમાં આટલો રસ લેતી ઘરો પરંતુ બંગાળ જેવા પડદાની પ્રથાવાળા પ્રાંતોમાં પણ સ્ત્રીઓને જેલનિવાસ મળ્યો છે. ખરું કહીએ તો, કલકત્તાની સ્ત્રી સત્યાગ્રહીઓએ પોલીસને પુરોની સરખામણીમાં વધુ કામ કરવાની ફરજ પાડી છે.

શ્રીમતી સેરાજિની નાયક, શ્રીમતી કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય જેવાં સ્ત્રીઓની કેળવણી અને સમાજસુધારાની પ્રવૃત્તિનાં આગેવાનને પહેલાં જેલમાં મોકલવામાં આવ્યાં છે એ નોંધવા યોગ્ય છે, એ એમ બતાવે છે કે સામાજિક, કેળવણી વિષયક, રાજકીય બધીયે ચળવળો એકમેક સાથે સંબંધ ધરાવતી છે.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ

સ્વદેશી પ્રચારણ બજાવેલું કાર્ય

મનકુર મંડળ તરફથી સ્વદેશીના પ્રચારકાર્ય માટે નીચે મુજબ પ્રતિજ્ઞાપત્રો છપાવી તેના ઉપર સહીઓ કરાવવાનું કાર્ય કપાદી લેવામાં આવ્યું છે. પ્રતિજ્ઞાપત્રો ઉપર સહીઓ કરાવવામાં નીચે બહુવેલા બહેનોએ ખતપૂર્વક કામ કર્યું છે.

સ્વદેશી માટે પ્રતિજ્ઞા

હું અંતઃકરણપૂર્વક માનું છું કે દરેક હિંદીએ દેશની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવા અને સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે શુદ્ધ સ્વદેશી કપડ તથા પોતાના વપરાશની બીજી વસ્તુઓ સ્વદેશી બનાવટની જ વાપરવી જોઈએ, તેથી હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આજથી હું સ્વદેશી કપડ જેમાં એક પણ બે વર્ષ સુધી હું વિદેશી કપડ જેમાં એક પણ સ્વદેશી વસ્તુ હોય તે મહી ખરીદું, અને તેને બદલે અને ત્યાં લઈ શુદ્ધ ખાદી જ ખરીદીશ; અને મને જોઈએ તેની ખાદી નહીં મળી રાકે તો હિંદી માણીક્રીની અથવા હિંદીઓની વ્યવસ્થા નીચે ચાલતી માથણું સ્વદેશી સુતરનું કપડ ખરીદીશ, તેમજ અને ત્યાં સુધી મારી જરૂરીઆતની કપડ વપરાશની બીજી વસ્તુઓ હિંદી બનાવટની જ ખરીદીશ.

તા. ૧૯૩૦ સહી

સી. લેડી લક્ષ્મીબાઈ જમશેદનગરા, સી. જીતેન્દ્રમણી કાંતીલાલ ઠાકોર, સી. કમિલા મનેવાલા, સી. સરસ્વતી મારફતીયા, સી. કુંજસલા નયદુર્ગા વર્મા, સી. લલિતા ગુલાબદાસ, સી. મિલિખાબહેન પાડેખ, સી. લીલાવંતી હજીલાલ,

સી. સવિતા હજીલાલ દર, સી. અયુમતી કાંતિલાલ ઠાકોર, સી. અનીલા અનંતરાય ળાયા, સી. તારામણી રણજીતલાલ દલાલ, સી. મનોરમા ભાડુચંદ્ર ઠાકર, સી. નેનમુખમોરી મનહરલાલ મરચંદ, સી. લક્ષ્મી કીશનદાસ, સી. વસુમતી શીવલાલ, મં. મહાલક્ષ્મી મણીલાલ, સી. જમનાબહેન ત્રિજાનનદાસ માળવી, સી. લીલાવંતી દુર્ગુલાલ હાંસોદી, સી. કમળાવતી નટવરલાલ ખંભાતી, સી. વિદ્યામોરી દુર્ગુલાલ મુનશી, સી. પ્રાણકંઠર લાલશંકર જોશી, સી. અહિમનમોરી મનુમાઈ પંડયા, શ્રીયુત મણીશંકર ગળનંદ વેચ અને શ્રીયુત હજીલાલ કલિદાસ

મં. મહાલક્ષ્મી મણીલાલ, સી. કુંજસલા નયદુર્ગા વર્મા સી. જીતેન્દ્રમણી કાંતિલાલ ઠાકોર, સી. સરસ્વતી મોતીલાલ મારફતીયા અને શ્રીયુત મણીશંકર ગળનંદ વેચે ધણી સારી સંખ્યામાં સ્વદેશી વસ્ત્રો વાપરવાના પ્રતિજ્ઞાપત્રો ઉપર સહી લેવામાં મારે કામ કરીધો છે તે માટે તેમને અભિનંદન હજીએ છીએ.

રેડીઆ વર્ગ

મંડળના હોદ્દામાં રેડીઆવર્ગ અલાવવામાં આવે છે. લગભગ ૩૦ થી ૪૦ રેડીઆઓ રાખવામાં આવી છે. મંડળના વર્ગોમાં અભ્યાસ કરતી બહેનો અમુક વખતે રેડીઆ અલાવે છે. જે કોઈ બહેનો પોતાના ધરે કાંતવા ઈચ્છી હોય તેમને મંડળમાંથી રેડીઓ વાપરવા આપવામાં આવે છે. અચારનવાર સ્વદેશીના પ્રચાર માટે વ્યાખ્યાનો

અપાય છે વિનિતિપત્રા છપાવી બહોળો ફેલાવો કરવામાં આવે છે.

પ્રચારકાર્યમાં મદદ

મંડળ તરફથી સ્વદેશીયું પ્રચારકાર્ય છપાવી લેવામાં આર્થિક મદદની જરૂર હોવાથી નીચે મુજબ મંડળને નાણાની મદદ મળી છે. મદદ કરનારાઓનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

૨૭

- ૧૮૧) રોડ સુંદરલાલ ખીમચંદ અમરચંદ
- ૫૧) લેડી સી. લક્ષ્મીબાઈ જ્ઞાનમોહનદાસ
- ૫૧) લેડી સી. તારાબાઈ ચુનીલાલ મહેતા
- ૫૧) સી. લક્ષ્મીબાઈ પ્રાજી હરીલાલ
- ૨૫) સી. જમનાબાઈ ત્રીભોવનદાસ માળવી
- ૨૧) સી. વિદ્યાજીવરી કૃષ્ણલાલ મુન્શી
- ૧૫) સી. લક્ષ્મીબાઈ કે પાદેખ
- ૧૫) સી. તારાબહેન ચીમનલાલ શ્રોફ
- ૧૧) જં. ચંદાબાઈ ઠાકોરદાસ દેશાઈ,
- ૧૧) સી. જીતેન્દ્રમળી કાંતિલાલ ઠાકોર
- ૧૧) સી. કમળવંતી નરવરલાલ ખંસારી
- ૫) જં. રક્ષીકમળી બી. દેશાઈ
- ૫) સી. જમનાબાઈ માધવલાલ મુન્શી
- ૫) સી. વીરમતી કલ્યાણલાલ મળીઆર
- ૫) કૃ. વિજયાકુમારી ર. વોરા

શુભસાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ

ધનાગી નિખંધની લેખિત પરીક્ષાનું પરિણામ

વિષય-ગાંધીયુગમાં શ્રીકર્તવ્ય

મજબૂર મંડળ તરફથી ૬૨ વર્ષની ગાફી આલુ વર્ષમાં તા. ૨૭ મી જુન ૧૯૩૦ ને રાજ બપોરના

દોઢ વાગ્યે મંડળના હોલમાં “ ગાંધીયુગમાં શ્રી કર્તવ્ય ”ના વિષય ઉપર નિખંધ લખવાને પાંચ બહેનોએ ભાગ લીધો હતો. મજબૂર નિખંધો તપાસી તેનું પરિણામ જણાવવાને મંડળની કમિટીએ સી. લેડી તારાબાઈ ચુનીલાલ મહેતા અને સી. કળાવંતી બવાનીદાસ મોતીલાલની પરીક્ષા કરીકે નિમણૂક કરી હતી. જેમણે નીચે મુજબ પરિણામ જણાવ્યું છે:

૧૬. ધનામ બહેન સુસ્મિતા નંદમુખરૂપા મહેતા ૨. ૧૫
૨૭. ધનામ બહેન રાંતા નાનાલાલ વ્યાસ ૨. ૧૧
૩૭. ધનામ બહેન પ્રેમીલા રમાકાંત મરચંદ ૨. ૬

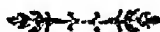
ઉપલા ધનામો ૨૫ પાર્વતીબાઈ હારિદાસ ત્રીભોવનદાસ રમાચ ફંડમાંથી અપાશે.

સે.૨

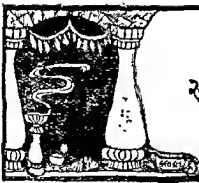
૨૭. જયકૃષ્ણ નામદાસ વર્માએ પોતાની “શારદા કવિતા” પત્રિકાના કોષીશબ્દના બંચની ફરિયાદી રીવઠાસ ફેસરીયા ઉપર માંડેલી. જે કેસમાં અ.રોષીએ માફી માંગી ૩. ૨૫) ની રામ ધર્માદામાં આપવા કબુલ્યું હતું. જે રામ મેલ્ટરેટ આ બાબે રા વર્માની સૂચનાથી મંડળને મોકલી આપી છે તેનો સ્વાભાવ સ્વીકાર કરીએ છીએ

સર ચુનીલાલ મહેતા તરફથી માસિક મદદ

મંડળમાં આવતા વ્યયામના વડોના નિમત્ત અર્થે ૬૨ મહિને ૨ ૪૦) ની મદદ સર ચુનીલાલ ની. મહેતાએ આપવાનું આવું કયું છે તે મારે કમિટિ તેમનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર મળે છે.

સમાલોચના

૬૧૦૫ કુંજુભાઈરઃ પ્રચીનકઃ રા. નારાયણ
વિસનજી હકુર. મૂલ્ય: રૂ. ૨-૮-૦.

ગુજરાતી સાહિત્યના પ્રદેશમાં એક અથાથ
લેખક તરીકે, ખાસ કરી ઐતિહાસિક નવલકથા-
ઓના એક તરીકે રા. હકુરજી નામ જાણીતું
છે. એમની કલમની અનેક પ્રેક્ષાદીઓ ગુજરાતના
સાહિત્યશીખીન વાચકવર્ગે ઉપભોગી છે. પરંતુ
એમાંના ધણીને લાગ્યે જ ખબર હશે-આમથિ-
કોમાં છુટાં છવાયાં પ્રકટ થયેલા એમના કાવ્યોના
વાચનથી ધણા વાચકોએ લાગ્યે જ એમ ધાર્યું
હશે-કે રા. હકુર કાવ્ય-પ્રદેશમાં પણ એક સિદ્ધ-
હસ્ત લેખક છે. ઇ. સ. ૧૮૬૮ થી મોડીને અત્યાર
સુધીમાં તેમણે લખેલા અનેક કાવ્યોનો આ
સંગ્રહ તેમની એ દિશાની પ્રવૃત્તિની અને તેમની
પ્રતિભાની ઝાંખી કરાવે છે. આ સંગ્રહમાં વિધવિધ
રચોને ઘેરે એવાં હવે રસના અનેક કાવ્યો સંગ્ર-
હાયાં છે ખાસ કરીને કરીમા અને ઝલતસંહારના
ભાષાંતરો ફારસી અને સંસ્કૃત-અને ભાષા પરનો
એમનો કાબુ સાબીત કરે છે. આ પુસ્તક પોતાના
“રિન્દુ-જયોતિ” આઠવાડીકના માહકોને ગ્રંથ-
કારે આજી વર્ષની પહેલી ભેટ તરીકે આપ્યું છે.

કેસરિયાં: લેખક: રા. કેશવલાલ હ. શેઠ,
ખડાચતા પ્રેસ, ચાર રસ્તા, અમદાવાદ. મૂલ્ય:
રૂ. ૦-૪-૦.

ગુજરાતના જાણીતા રાસલેખકોમાં લાલ કેશ-
વલાલ શેઠનું નામ મોખરે આવે છે. અત્યારના
મુકિતસંગ્રામને અનુકૂળ થાય એવાં-ખરૂં કહીએ
તો એ હાલતની પ્રેરણામાંથી જન્મેલાં ૧૮ પ્રેરક
રાસનો આ નાનકડો સંગ્રહ વેળાસર પ્રકટ કરી
ગુજરાતી આવડમ ઉપર લેખકે ઉપકાર કર્યો છે.
કેસરિયાં કરવા નીકળેલી ગુજરાતની જનતા આ
“કેસરિયાં” ને જરૂર વધાવી લેશે. સુંદર છપાઈ

અને દસ દેશનેતાઓના ચિત્રો સાથેનું આ આક-
ર્ષક પુસ્તક ચાર આનામાં ભારે નહિ પડે. શ્રીમં-
તોએ એની બહોળી સંખ્યામાં લ્હાળી કરવી જોઈએ.

ડો. મીનાચંદરનો દર્દી: લેખક: રા. ફીરો-
જશાહ રસ્તમજી મહેતા.

ખોટી શરમને કારણે આમડીના લર્થકર દર્દો
છુપાવવાથી સંસારનું કેવી રીતે સત્યાનારા વળે
છે તે દર્શાવતો આ નાટક મૂળ ફ્રેંચ ભાષામાં લખા
યેલો. અંગ્રેજીમાં એ Damaged Goods (રફી
માલ) ને નામે પ્રસિદ્ધ છે લેખકે એ નાટકના
વસ્તુને પારસી સંસારને લાગુ પાડી આ પુસ્તક
લખ્યું છે. પારસી પાંચોના મુખમાં મુકવા માટે
ખાસ પારસીશાહ ગુજરાતી વાપરી છે અને તે
શોભ્ય થયું છે. જે ગૃહસ્થે આ પુસ્તક કરાંચીના
પારસી કુટુંબોમાં બહેનવા માટે પોતાના ખર્ચે
છપાવ્યું છે, તેમને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.
આ નાટકનો બહોળો પ્રચાર થાય એ ઇચ્છવા
શોભ્ય છે.

ખાળકોના ગીતો: લેખક: રા. રમણલાલ
ખા. સોની પ્રકાશક: રા. ચુનીલાલ વી. બુટાલા,
મોડાસા. મૂલ્ય: રૂ. ૦-૫-૦.

ખાળકોના બડા હોસ્ત રા. જીગતરામજી કહે
છે તેમ આ ગીતોના રચનારને ખાળકો પોતાની
દુનિયામાં ખુશીથી દાખલ કરશે. ૪૩ ગીતોનો
આ સંગ્રહ ખાળકો માટે આનંદદાયક અને ઉપ-
યોગી નીવડશે એમાં શંકા નથી. ખાળકો જરૂર
એ ગીતોને આવકાર આપશે.

સાદી સીધી વાર્તા ભાગ ૧ : લેખક અને
પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે. મૂલ્ય: રૂ. ૦-૩-૦

આ ગુસ્તિકામાં લેખકે પોતાના અનુભવો વા-
ર્તાઓ દ્વારા આલેખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.
“આનો અંજુડો” “જંગા નોતર” અને “ખોડો”

મીને પ્રમાણપત્ર મેળવ્યાથી ૧૮ વર્ષથી ઓછી ઉમ્મરના ઠાકરાના અને ૧૪ વર્ષથી ઓછી ઉમ્મરની ઠાકરીના લગ્નની પરવાનગી આપવી. ૧૨૯ ૩૨ વિ. ૯ મંતે પસાર થયો હતો.

રાજ્યમંત્ર મંડળની બેઠકમાં મી. જયકરને હિંદુ વારસા સંબંધી ખરડો પણ પસાર થયો હતો.

શ્રી. આચાર્યને બંધીની ભેટ: રીમદમાં વડી ધારાસભાની બેઠકમાં ના. વર્ધસરેય ગયા માસમાં બાણજી કરવા માટે આવ્યા ૧ વખતે વાઈસરોયને કૃતજ્ઞતાના સ્થાન આગળ મહારાજાની કેટલીક સ્વયંસેવિકાઓએ દેખાવ કર્યો હતો. ૨૫ ઉપર સેવિકાઓ ખાદી ધારીને દરવાજા આગળ ઉભી રહી હતી. પોલીસે તેમને વિખરાઈ જવા જણાવ્યું છતાં તેઓ ખસી ન હતી. વાઈસરોય આવ્યા ત્યારે તેમણે " બજવો થયું " એમ, " ભગતસિંહ થયું " એમ, " ગાંધીજી જય " એવે ગાંધીય ચોક્કસ કર્યા હતા વાઈસરોયે એમનામાં પ્રવેશ કરતાં સેવિકાઓ ચાલી ગઈ હતી. વડી ધારાસભાના સભ્યો પેસસ જોસ ફિઝ અને અમરનાથ દત્તને પરે સ્વયંસેવિકાઓએ ચોક્કસ કરી, તેથી તેઓ તા. ૧૮ મી જુલાઈએ વડી ધારાસભાની બેઠકમાં જઈ શક્યા ન હતા. મીસીસ કુલ્સીની આગેવાની હેઠળ સ્વયંસેવિકાઓ દરરોજ વડી ધારાસભાના સભ્યોનાં રહેઠાણ પર રોકી કરી હતી. ચૂસ્ત સનાતની મી. એમ કે. તથાર્થે આ સંબંધમાં કાંઈક અસહ્ય વર્તન દર્શાવ્યું હતું એટલે સ્વયંસેવિકાઓએ ખાસ તેમની રોકી કરી. ગયા માસની ના. ૧૫મીએ તેમને કાંઈક માણસે આવી એક કવર આપ્યું શ્રી. આચાર્યે તે કવરમાં ને કવરમાં બાંધ્યું તે તેમાંથી એ કુટીયા નીકળી.

શારદા કાયદાનો બેઠક: રોહનક (પંબળ) માં ફરીથી મીસમી નામના ગવૈયાને ગામના મુખીની ચેતવણી છતાં પોતાના ૭ વર્ષના ઠાકરાને પરણાવવા માટે ૧૫ દિવસ સારી કેદની સજામાં હાજર ગવર્નર ધન કોન્સિયે ખાસ હુકમ કરી આ સજા માફ કરી ફરીયાને છોડી મૂકવા હુકમ કર્યો હતો.

૪ વર્ષના બાળકે ખૂન કર્યું: નિરામાણાદની સહી નામની હિન્દુ સ્ત્રીને એ બાળકો હતા. સહી નાના બાળક પ્રત્યે વધુ બદાહ દેખાડતી તે

૪ વર્ષના મોટા બાળકથી સહન થયું નહિ તેણે તેની માને જણાવ્યું કે જો નાના બાળક જેટલું હોત તેની સામે ન દેખાડવામાં આવે તો તે નાના બાળકને મારી નાંખશે. સહીએ આ તરફ કાંઈ ધ્યાન આપ્યું નહિ થોડાક દિવસ બાદ સહી કાંઈક કામ કરે નાના બાળકને ઘરે મૂકી બહાર ગયો. પાછી આવી ત્યારે બાળક હતું નહિ. તપાસ કરતાં ઘર પાસેના કુવામાંથી બાળકનું શબ મળી આવ્યું. મોટા બાળકે સત્તાતો ફરતો હતો. પોલીસ પટેલને સહીએ ખબર આપી. મોટા બાળકને ઠાકરી તપાસ માટે મોકલ્યા.

પ્રકીર્ણ: (૧) ત્રાણકોરનાં ના. મહારાજી, રીજન્ટે પોતાના રાજ્યમાંથી દેવદાસીની પ્રથા નાબૂદ કરી છે. (૨) નડિયાદનાં લલિતા બંનિતા વિશ્રામનો વાર્ષિક ઇનામનો મેલાવડો જુન માસમાં થયો હતો. (૩) દિલ્હીની સ્ત્રીઓને મતાધિકાર આપવાનો દરાવ દિલ્હી મ્યુનિસિપાલિટીએ પસાર કર્યો છે. (૪) કિશોરમંજી ઉપવિભાગમાં ગયા માસમાં થયેલાં કોમી રમખાણમાં એક સ્ત્રી મરણ પામી છે. (૫) મીસ ગુલેસ્તાન ને. બહ દુરજ મુંબઈ મુનિસિપાલિટીના એક ફેલા ચુંડાયા છે (૬) કચ્છી લોકાણા સ્વ. રોક તુલસીદાસની વિધવા પત્ની રાધાબાઈએ જુદી જુદી સંસ્થાઓને કુલ રૂ. ૨૪૪૩૬૦ ની સખાવત કરી છે. (૭) મુંબઈની ધારાસભાએ વેચ્યાવૃત્તિ અટકાવનારા કાયદામાં સુધારો કરનારો ખરડો પસાર કર્યો છે. (૮) મુંબઈના મુસ્લીમોએ શારદા કાયદા સામે વિરોધ દર્શાવતું સરખસ કાઢ્યું હતું.

પરદેશ

એ મીસનરી સ્ત્રીઓ પરહેજ: મીન મીસનરી સોસાયટીની એ મીસનરી અંગ્રેજી બાણજી મીસ નીરલટન અને મીસ હેરીસનને ફરીયાન પ્રાંતની રાજધાની દુબૈથી ૧૫૦ માઈલ ઉપર આવેલાં ચન્નન ખાતે લઘુઓએ પકડ્યાં છે આ બન્ને બાણજી એ સ્થળે એકલી કામ કરતી હતી. તેના છટકારા માટે લઘુઓએ એક લાખ ડોલરની માંગણી કરી છે.

કેમીઆની સ્ત્રીઓનો વિરોધ: પૂર્વ આફ્રિકાની સ્ત્રીઓના સંઘને આશ્રય નેશનલિમાં ગયા માસમાં કેનીઆ સંસ્થાનની સ્ત્રીઓની પરિષદ

ભરાઈ હતી. તેમાં પૂર્વઆફ્રિકાની નીતિ સંબંધમાં શાહી સરકારે બહાર પાડેલાં નિવેદન સામે વિરોધ દર્શાવી ત્યાંના દેશીઓનાં હિત જળવાવાંજ નેષ્ટએ એવા મત દર્શાવ્યા છે.

વિલાયતી સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય: લોડ એસ્ટર સ્ત્રીઓ તરફથી લડત ચલાવનાર તરીકે જાણીતા છે. ઉમરાવોની સભામાં અથા માસમાં તેમણે એવા ઠરાવ રજૂ કર્યા હતા કે સ્ત્રીઓને સુઠણીનો સંપૂર્ણ હક્ક મળ્યો છે. આમની સભાના તથા પ્રધાન મંડળના સભાસદ બનવાનો પણ તેઓને હક્ક મળ્યો છે એટલે ઉમરાવોની સભામાં પણ તેઓને પુરોવાના જેવા જ હક્ક સાથે દાખલ કરવાની ગોઠવણ ઉમરાવ સભાએ કરવી. આ ઠરાવ ૫૩ વિ. ૪૬ મતે હજી ગયો હતો. ઉમરાવ સભામાં ઉમરાવમંદીઓને દાખલ કરવાની આ છઠ્ઠી દર-આસ્ત નિષ્ફળ નીવડી છે.

હિન્દી શુલામીમાં રહેશે નહિ: યુરુદન ખાતે હિન્દી સ્ત્રીઓની જીનની આખરે મળેલી સભાએ મહાત્મા ગાંધીજી, શ્રી. સુભાષ બોઝ, મદદાલીઓ અને મીરત તેમજ બીજા રાજકીય કેદીઓને બીનશરતે છાડી મૂકવાની વિનંતિ કરતો દમનનીતિનો વિરોધ કરતો, મહાત્મા ગાંધીજીએ ભાગ લીધા વિનાની ગોળમેજી પરિષદનો હિંદીઓ સ્વીકાર નહિ કે અને મહાસભા તેમાં ભાગ ન લીધે અને ગાંધીજી જેલમાં હોય ત્યારે એ પરિ-ષદમાં ભાગ લેનારાઓ ભેરફા ગણાશે એવા ઠરાવો પસાર કર્યા છે. મીસીસ એન. સી. સેને પ્રમુખ-સ્થાનેથી ચાલુ ચળવળમાં સ્ત્રીઓ જે ભાગ લઈ રહી છે તેની પ્રસંશા કરી જણાવ્યું કે જે શિટ-નની પ્રત તેઓને પોતાનો નિર્ણય બાંધી લેવા જણાવે તો હિન્દી લાંબો કાળ સુધી શુલામીમાં રહેશે નહિ.

મીસ વિનફ્રેડ બ્રાઉન: હકચન કલાલું રાલનું ૬૫ મીસ બ્રાઉન હતી છે. મીસ વિનફ્રેડ બ્રાઉનની સરાસરી ઝડપ કલાકના ૧૦૨. ૭ માઈલની છે હાલમાં વિમાનો માટેની સીડલે ટ્રેરી પણ તે જિતી ગઈ છે.

અંગ્રેજ બાબુનો વિરોધ: સાયમન કમી-શનના હેવાલ વિશે મીસ એલન વીલ્કીન્સન નામનાં એક જાણીતાં અંગ્રેજ બાબુએ એવા અભિ-પ્રાય આપ્યો છે કે: “જે હેવાલ નીતિએ દૂર

કરીને હિન્દને બીજાં સંસ્થાનો માફક સમાન દરજ્જા પર મૂકતો નથી તે કદિ પણ સંતોષકારક લેખી શકાય નહિ. જે આખે શહેનશાહતો નેષ્ટતાજી હોય તો પછી સેફલાવ શા માટે હોવો નેષ્ટએ હિન્દ પોતાનો કારોબાર પોતાને હાથે કરે તે જોવાને હું દમોશાં તત્પર છું. મને લાગે છે કે આવી ગોઠવણ જે હેવાલમાં કરવામાં ન આવી હોય તે સંતોષકારક લેખી શકાય નહિ.”

મનાઈ કરેલું પુસ્તક રંગભૂમિપર: મીસ રેડકલીફ હોલની મનાઈ કરેલી નવલકથા “એકાં-તની ગર્તા” ૩૫૨થી નાટક તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે તે પેરીસમાં ભજવાવાર છે. જાણીતી અમેરિકન નટી મીસ વીલેટ કર્સો એ ભજવશે, એક જાણીતા નાટ્યકારે નવલકથા ૩૫૨થી નાટક લખ્યું છે. આ નવલકથા સામે શ્રેષ્ઠિત અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ બન્ને સ્થળે મનાઈ કરવામાં આવેલી છે છતાંયે પેરીસમાં એની ખપત ઘણી સારી છે.

જર્મનીમાં કુઆરા પર કર: જર્મનીનાં મુશીયન પ્રધાનમંડળનાં નાણાં ખાતાના વઝીર મી. મેલડનહેડે એવી સૂચના કરી હતી કે બજેટ-ટમાંની ખિટ પૂરવા માટે કુવારા સ્ત્રી પુરૂષો ૩૫૨ કર નાંખવો. આ સૂચના સામે વિરોધ હશે થયો છે.

જટાછેડાનાં કારણે: ન્યુયોર્કની સર્વોપરી અદાલતના ન્યાયમૂર્તિ મી. હેરી ઇ. લેવીસે જણાવ્યા પ્રમાણે લગ્નમંગલ મૂખ્ય કારણ કુટુંબની મર્યાદા છે એક દિવસમાં ૬૪ જટાછેડાની ડીઝીઓ મંજૂર કર્યા બાદ તેમણે જણાવ્યું “બા-લકો વિનાનું ઘર ઝાઝો સમય ટકતું નથી. આ ૬૪ મુકદમાઓમાં સંજોગશઘાં બાલકોની સંખ્યા ખાતર ૩૨ ની છે. મારી પાસે આવેલા જ્યેષ્ઠ છે-ડાના અસંખ્ય મુકદમાઓમા ઘણાં ખર્ચાં યુગલો બાલક વિનાનાં જ હોય છે. લગ્નનાં પરિણામે બાલક ન જન્મ્યું હોય એવું લગ્ન સરાસરી ત્રણ વર્ષ સુધી ટકી રહે છે. કેટલાંક તો એટલે સમય પણ ટકતાં નથી. જે આપેલા જ્યેષ્ઠ લગ્નમંગલ બધા યુવાન માણસોના જ છે. ઘણા યુવાન યુવ-તીઓ કોઈ પણ જાતની જવાબદારી લીધા વિના પરિશિષ્ટ જીવનનો આનંદ ભોગવવાજ આકર્ષાયા હોય એવું પણ મને લાગ્યું છે.”

નાંધ

મુંબાઈમાંથી સૌ. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય
સરકારના મહેમાન બન્યા
અભિનંદન પછી મુક્તિસંગ્રામમાં આ-
ગેવાનીકર્ષી ભાગ લેજી-

વતી મહિલાઓમાંથી એ માન ખાટવાડું સદમાગ્ય
સૌ. પરીન બહેન કેપ્ટન અને સૌ. લીલાવતી
મુન્શીને મળ્યું છે, જે માટે અમે એ બન્ને
બહેનોને અભિનંદન આપીએ છીએ. રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી
સંસ્થાની સ્થાપનાથી માંડીને આજ સુધીમાં સૌ.
પરીન બહેને દેશના હિતાર્થે તનતોડ મહેનત કરી
છે અને પોતે હિંદના દાદાની સાચી દોહિત્રી છે
તે સાબીત કરી આપ્યું છે. દેશરત્ન હિત એમણે
મળધુધીમાંથીજ પીધેલું છે અને તેને મૂર્ત સ્વરૂપ
આપવામાં તેમણે જરાય ક્યારા બતાવી નથી
સૌ. લીલાવતી મુન્શીએ પણ વીર પતિનાં વીરાં-
ગના પત્ની હોવાની સાબીત આપી છે. ધારા-
શાસ્ત્રી તરીકેની બાદશાહી આવક છોડી મુક્તિ-
સંગ્રામમાં બાદ મુન્શી જંપલાવી રાક્યા તેમાં
સૌ. લીલાબહેનનાં પ્રોત્સાહનને ફાળો જેવો તેવા
ન હતો. પરંતુ એટલેથીજ તેમને સંતોષ નહોતો
પતો. પતિને હસતે મુખે જેલમાં વિદાય કરી
તેમનું કાર્ય પોતે ઉપાડી લીધું અને આરામ કે
ખાનપાનની ફરજ વિના તે ચાલુ રાખ્યું. દેશ-
સેવિકા સંઘની સ્થાપનામાં તેમજ તેની પદ્ધતિસર
ચલવા કરવામાં સૌ. પરીન બહેન, સૌ લીલા-
બહેન અને સૌ. હંસાબહેને મોટા ફાળો આપ્યો છે.
બહેલાં જે બહેને જેલમાં સીધાવતાં કાર્યને સંધળો
ભાર સૌ. હંસાબહેનને માથે આવ્યો છે. મુંબઈના
વિગ્રહ સમાન પ્રમુખ તરીકે એ બહેન જે અચામ
મહેનત કરી રહ્યાં છે તે તેમની ખાનદાની અને
ફળવણીને શોભાવે એવી છે. થોડા સમયમાં એ
બહેનને પણ સરકાર પોતાની મહેમાનીનું માન

આપે તો તેમાં જરાય આશ્ચર્ય પામવા જેવું
નથી.

મુક્તિસંગ્રામના બીજાં બે નિર્મળ બસીદાને
સૌ સંકીનાબાઈ લુકમાની
સૌ. સંકીનાબાઈ અને શ્રી. કમળા બહેન
લુકમાની અને સંઘવીનાં છે. એમાંના
શ્રી. કમળા બહેન સૌ સંકીનાબાઈ લુકમાની
સંઘવી. પાંચઠ વર્ષની જમરના
વૃદ્ધ મહિલા છે. એમણે

પણ દેશહિત મળધુધીમાંથી પીધું છે. કેમિસના
આગલા પ્રમુખ અને મુંબાઈ હાઈકોર્ટના ન્યાયાધીશ
મહુમ બહરીન તૈયબખાં એ પુત્રી છે અને
મુંબાઈના નાણીતા ડોક્ટર લુકમાનીનાં પત્ની છે.
પાંચઠ વર્ષની જમરે પણ દેશસેવા માટેની
તેમની ધમરા અજબ છે. શ્રી કમળાબહેન નાણીતા
ગુજરાતી કુટુંબના વિધવા બહેન છે. એ બહેને
પણ દેશસેવાના કાર્યમાં અજબ હિમ્મત દાખવી
છે. વિધવા બહેનોને તેમણે અનુકરણીય દાખવે
બસાડ્યો છે અત્યારે હિંદુ સમાજમાં હીણાટી
અને રીબાટી અનેક વિધવા બહેનો છે.
એ બહેનો શ્રી. કમળાબહેનની જમ દેશ-
સેવામાં જંપલાવે તો હિંદુ સમાજ જેવાં અંધ
અને રૂઢિચુસ્ત સમાજના પડળ પણ ઉતરી જાય
અને અત્યારે હીણાટી છે તેને બદલે વિધવા
બહેનોને પૂજવાની એ સમાજને ફરજ પડે. એ
બન્ને મહિલાઓને સરકારે દારતાડીના પાકેટીયાના
ગુન્દા માટે પકડી છે. આખી દુનિયાના વિચારરે
અને સુધારકો મુક્ત કંઠે કણુલ કરે છે કે દાર-
તાડીનું બસન માનસિક અને શારીરિક અધોમતિ
આણે છે. એ બંદીમાંથી માનવીને બચાવવો તે
દરેક મનુષ્યને ધર્મ છે. અમેરિકા જેવા દેશ એ
બંદીમાંથી છૂટવા કાયદોનો આશ્રય લે છે. આટલું છતાં

આપણી સરકાર એ બદીને અટકાવાના પ્રયત્નોને ગુન્હો ગણે છે અને તેવા પ્રયત્નો કરનારને જેલમાં પૂરે છે. સામાન્ય મનુષ્યત્વને અને નોકરશાહીને એટલું અંતર હોય એમાં નવાઈ નથી.

જે કાર્ય માટે માતૃશ્રી સંકીર્ણાબાઈ અને બહેન કમળાબહેન જેવાં દેશસેવિકા બહેનો મહિલાસત્તા જેલ સેને

તે જ કાર્ય આજે હાંબા સમયથી દેશસેવિકા સંઘની બહેનો નિરંતરતા પૂર્વક મુખ્યમાં કરી રહી છે અને, પરાંઓમાં પણ એ કાર્ય ચાલે છે. તાડીના માંડવાઓના સરકારી લીલામને તેમણે પોતાના પ્રયત્નોથી નિમ્નજ કયાં છે અને તાડીનો વપરાશ એટલી ટકા ઓછો કરી નાંખ્યો છે. એ બહેનોમાંથી કેટલાંકને પણ રાજન હોલ પર લીલામ વખતે ચોક્કસ કરવા માટે પકડયાં હતાં. પરંતુ સરકાર પાસે તેમને જેલમાં રાખવા માટે જરૂરી સમ્મત નહિ હોવાને કારણે થા બીજા કોઈ અગમ્ય કારણસર પાછળથી છોડી મૂક્યાં છે. વાંદરામાં પણ એવીજ રીતે બહેનોને પકડવામાં આવી હતી અને એક ટંકનો નાસ્તો

કરાવી છોડી દીધો હતો. તાડીના પીઠાંની અને લીલામની ચોક્કસ ઉપરાંત સેવિકા બહેનોએ પરદેશી કાપડની દુકાનો ઉપર પણ સતત અને સફળ ચોક્કસ કરી લેવાયરને જળારો ફટકો લગાવ્યો છે. કોલ્લી દુકાનો પર અત્યારે પુરૂષ-સ્ત્રી-સેવિકા ચોક્કસ કરે છે અને દરેક એમાંના વીસ-પચીસ સરકારના મહેમાન બને છે. એ કાર્ય પણ પોતાને સોંપવા અનેક બહેનોએ વિવ્રહ સભા પાસે માંગણી કરી

છે. બહેનો એ પ્રમાણે ચોક્કસ કરવા હાથે પછી ચોક્કસ શું વલણ લે છે તે જોવાનું છે. અત્યારે મળતી માહિતી પ્રમાણે વધુ સ્ત્રીઓ મારે સરકાર પાસે જમ્યા નથી. તેમ છતાં પોતાની પ્રતિષ્ઠા જાળવવા ખાતર એ બહેનોને પણ પકડી તેમણે જેલમાં ચોક્કસ જેલશે દેશ પોતાના માલ વાપરવાનો આગ્રહ રાખે તે પણ નોકરશાહીની દૃષ્ટિમાં ગુન્હો ગણાય છે; જ્યારે એમનાં પોતાના દેશમાં

જ્યાંમાં ગુલિણીઓ “બ્રિટિશ માલ જ વાપરો”ની અળવળ ચલાવી રહી છે પણ જ્યાંમાં સ્વતંત્ર દેશ છે, હિંદુ પરતંત્ર છે, અને એ ગુલામીમાંથી છુટવાને જ આ મુક્તિસંગ્રામ છે. દેશની બહેનો એમાં જ મળો આપી રહી છે તે માટે દેશ તેમનો હૃદય માટે જાણી રહેશે.

અન્ય પ્રતિમાં પણ બહે - અન્ય પ્રતિમાં નોંધે મુક્તિ- સંગ્રામમાં મોટી સંખ્યા- ચામાં જંપલાવ્યું છે અને અનેક બહેનો-ખાનદાન તેમજ ધનવાન કુટુંબની બહેનોએ અત્યાર બહેનાં સરકારની મહેમાનીનું માન મેળવ્યું છે. મદ્રાસ, બંગા- લા, સંયુક્ત પ્રતિ, સિંધ વગેરે દરેક ભાગમાંથી બહે-

માસિકનું આઠમું વર્ષ

સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૦ થી શરૂ થાય છે ચાલુ અંક સાથે ૭મું વર્ષ પૂરું થયું છે. જે આઠકો એ નવા વર્ષમાં ચાલુ રહેવા છૂટકાં હોય તેઓ લવાજમ તરીકે એક વર્ષના રૂ. ૪-૪-૦ તથા વર્ષના રૂ. ૯-૧૨-૦ સત્વર ચોક્કસ આપે અને

મેટનું પુસ્તક

મંગાવી લે. આ નવા વર્ષનું મેટનું પુસ્તક સુરતના હેલ્થ ઓફીસર ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ રચિત

આ બ ઉ છે ર

નામે છે. માતાઓને એ પુસ્તક અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડશે. સાદી અને સરળ ભાષામાં એ પુસ્તકમાં બાળકોને કેમ ઉછેરવાં અને જુદા જુદા રોગોથી તેમને કેમ બચાવવાં તે વિષે વિગતવાર માહિતી આપવામાં આવી છે.

નોંધે અન્ય આત્મસેવક આપ્યાના અને નિરંતરતા બતાવ્યાના સમાચાર મળે છે. મદ્રાસમાં તો અનેક બહેનો પતિની પછી કે તે બહેનાં જેલમાં ગઈ છે. દેશની આઠકો મારે જીવે રહેલી એ બહેનોને અમે અંતઃસરણ પૂર્વક અભિનંદન આપીએ છીએ.

આલ-ઓગસ્ટ માસના અંક સાથે આ માસિક

પોતાનું જીવન વર્ષ નિર્વિઘ્ન પૂરું કરે છે તે માટે બાહ્ય ક્ષતિઓ અને બાહ્ય તનસુખો પોતાનો કીમતી અંગે પરમરૂપાણુ

પ્રભુનો

વર્ષની આભાર

આપ્યર માનીએ

છીએ.

આ વર્ષમાં માસિક

કને નિભાવી રા-

ખવા તેમજ સમૃદ્ધ

બનાવવા માટે અ-

નેક બહેનો અને

લાઠીઓએ પોતાનો

દાનો આપ્યો છે

આ વર્ષની શરૂ

આતથી અમે આ

હકને ભેટનું પુસ્તક

આપવાની પ્રથા

હાખલ કરી છે.

એ ભેટના પુસ્તક

તરીકે ગુજરાતના

નણીતા હાસ્યરસિક

લેખક લાઠી "મસ્ત-

ફરી" અમને પો-

તાની આઠ વાર્તાઓ

પુસ્તકાકારે પ્રકટ ક-

રવાની પરવાનગી

આપી આભારી કર્યા છે. ચાલુ વર્ષમાં માસિકને

કળાની દૃષ્ટિએ આકર્ષક બનાવવામાં ચિત્રકર

આવતો અંક

સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૦ નો-આઠમા વર્ષનો પહેલો અંક

વાર્તા અંક

થરો. એ અંકમાંના કેટલાંક આકર્ષણો :

ભારતીયોનો પંખો : કવિવર ન્હાનાલાલની ભાવ

પ્રધાન નવલિખા.

સાકરખાઇ

: શ. તારાચંદ્ર અડાલજીની રો-

ચક શૈલીથી લખાયેલી, એક

સતિનો પ્રભાવ દર્શાવતી વાર્તા.

કારભારીનું બહારવટું : શ. ધનશંકર ત્રિપાઠીની

ઐતિહાસિક વાર્તા

અણુમોલ મંત્ર

: શ. યશવંત મ. દેશાઈ

રણોન્માદ

: શ. અંબાલાલ નૃ. શાહ

હપરાંત શ. ગોકુળદાસ દા. રાયચુરા, શ. હોશાલાલ

હાલાભાઈ નજીરદાર, શ. જહુરાય ખંધડિયાની રસપ્રસરી

નવલિખાઓ, ચાલુ વાર્તા અને પ્રેરક કાવ્યો. એ આ

અંકના મુખ્ય આકર્ષણો છે.

વખતનો ભોગ આ-

પી અમને સહાય

આપી છે. તેવીજ

રીતે લેખક બહેનો

અને ભાઈઓએ

પણ પોતાનો સહ-

કાર ચાલુ રાખી

મસિકને સમૃદ્ધ

બનાવ્યું છે. વળી

દર વર્ષની જેમ

ખાસ જહેમત લે-

કાવી શ. મિત્રબાઈ,

શ્રી. તારાબહેન મો-

હક અને લાઈ ચ-

દ્રશંકર મ. ભટ્ટે

"બાળક અંક"

તેવાજ કરી આપીને

તેમજ શ્રી હીરાબી-

બહેન શહેડે અનેક

પ્રકારની જહેમત લે-

લી "મહિલા અંક"

તેવાજ કરી આપી

અમને આભારી

કર્યા છે એ સ-

ર્વનો અમે અતિ-

કરણપૂર્વક આભાર

માનીએ છીએ અને તેઓ પોતાનો સહકાર હવે પછી પણ ચાલુ રાખશે એવી વિનંતિ કરીએ છીએ.

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

હિંદુ સે દિવસે ભારતવાસીઓની આઝાદીની તમન્ના વિશેષ મહત્ત્વ વધણું ધારતી ગય છે. એ મહત્ત્વ વધણું સાથે ભારતની સ્ત્રીશક્તિને! જ્યુવાણ પણ ખૂબ ઉજળ્યો છે. દેશીક વખત તો એમ પણ લાગે છે કે મુક્તિસંગ્રામમાં સ્ત્રીઓ પુરુષોને હંકારી રહી છે. મુખ્યાંધ અને પરંખ્યા:

દેશસેવિકા સંઘનું હમેશનું પીકાંતી ચોડીનું કાર્ય ગયે માસે પણ ચાલુજ રહ્યું હતું. સંઘ તરફથી સરઘસ કાઢવામાં આવ્યાં હતાં. બહિષ્કાર સપ્તાહ અને મહાસભા સપ્તાહ ઉજવાયાં, તેમાં દેશસેવિકાઓએ અપૂર્વ કાળો આપ્યો છે. મહાસભાના સભ્યો નોંધવા માટે તેમજ સ્વદેશીની પ્રતિજ્ઞા લેવા ગયવા માટે સંખ્યાબંધ દેશસેવિકાઓ ધરેધર પટોંચી ગયા હતી અને તેમનાં કાર્યમાં ઘણે ભેદે અંશે સફળતા પ્રાપ્ત કરી હતી. ત્રણ લાખ ઉપર સ્ત્રી પુરુષોએ સ્વદેશીની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે અને એક લાખ લગભગ મહાસભાના સભ્યો નોંધાયા છે. આ ઉપરાંત દેશસેવિકાના કુટુંબને રાહત આપવા માટે સેવિકા બહેનોએ ફંડ પણ એકત્ર કર્યું હતું.

લોહાણા, ભાતીયા, વહોરા, મુસ્લીમ, જૈન, પારસી, વગેરે ખીછ અનેક જામની બહેનોએ સભાઓ ભરી લડતમાં સહાનુભૂતિ દર્શાવી સ્વદેશીને લગતા ઠરાવો કર્યા છે. સભાઓમાં બહેનોની હાજરી હવે હમરોની રહે છે. હિન્દની સ્ત્રીઓ કદિ બહાર આવતી નથી એ માન્યતાને મુખ્યાઈની જ નહિ પરંતુ આખા ભારતની મહિલાઓએ ખોટી પાડી છે.

કોન્ગ્રેસ હોરપીટલમાં પણ જાણીતા કુટુંબની બહેનો મદદ કરી રહી છે.

ગયા માસમાં મુખ્યાઈની વિગ્રહ સભાનાં પ્રમુખ અને ઉપપ્રમુખ શ્રીમતી પેરીનબહેન ક્રેપ્ટન અને શ્રીમતી લીલાવતી બહેન મુનશી સરકારની મહેમાની મેળવવા લાગ્યશાળી થયાં છે. એ બંને બહેનોએ મુખ્યાઈની ઘણી સારી સેવા બજાવી છે. શ્રીમતી પેરીનબહેને મુંબા મુંબા મુંદર કાર્ય કરી બતાવ્યું છે. શ્રીમતી લીલાબહેનનું કાર્ય પણ જાણીતું છે. તેની કદરવાનીમાં એ બંને બહેનોને ત્રણ ત્રણ માસની સાદી કેદની સગ થઈ છે. શ્રીમતી પેરીનબહેન પછી વિગ્રહસભાનાં પ્રમુખસ્થાને શ્રી ધીરજલાલ મોદી આવી ગયા. તેઓ પણ પરદેજ થતાં શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતા વિગ્રહ સભાનાં પ્રમુખસ્થાને આવ્યાં છે. આ લખાય છે તે વખત સુધી તો શ્રીમતી હંસાબહેન હજી બહાર રહી સેવા કરી રહ્યાં છે.

દેશની લડતમાં ખ્રિસ્તિઓ અને યાહુદીઓ પણ જોડાયા છે. તેમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા પણ ઠીક છે.

તાડીનાં પીકાંતો ટેન્ડરો આપવા માટે ગયા માસની શરૂઆતમાં ટેન્ડરો આપવા કેટલાક પારસીઓ તૈયાર થયા હતા. દેશ સેવિકા મંત્રે તેઓને તેમ કરતા અટકાવ્યા હતા. તા ૨૨-૨૩ મીએ તાડીનાં માંડવાઓનું લીલાંક ટાઉન હોલમાં રાખવામાં આવ્યું હતું. તા. ૨૨ મીએ સંખ્યાબંધ દેશસેવિકાઓએ ત્યાં જઈ ચોખી કરી હતી,

જેમાંથી ૪૬ બહેનોને પકડવામાં આવી હતી. આથી લીલાંકિમાં પણ કોઈએ ભાગ ન લીધો. પરિણામે લીલાંકિ બીજા દિવસ ઉપર મુલતવી રાખવું પડ્યું. લીલાંકિ મુલતવી રહ્યા બાદ તરત જ પકડેલાં બહેનોને પણ છોડી મૂક્યાં બીજા દિવસે પણ લીલાંકિને વખતે ચોખી કરવા માટે સેવિકા બહેનો ત્યાં હાજર થઈ ગઈ હતી. પરંતુ લીલાંકિમાં જનારાઓએ લીલાંકિને બહિષ્કાર કરવાનો પોતાનો નિર્ણય બહેર ક્યોં એટલે બહેનો ચોખી કરવા ન જતાં સાસુન બિહીંગમાં બેસી રહી.

* તકલી અને રેડિયાનો પ્રચાર પણ ફીક પ્રમાણમાં થઈ રહ્યો છે. કાંતવાનું કામ બેશબેર ચાલે છે અને હરિદ્રાધઓમાં પણ બહેનો મોરી સંખ્યામાં ભાગ લે છે.

શ્રીમતી મીરાંબહેન ખાદી પ્રચાર માટે પ્રવાસે ઉપડી ગયાં છે. તેઓ મુંબાઈ આવ્યા હતાં. પંડિત મોતીલાલ તહેરને પુત્રી મિસિસ પંડિત પણ મુંબાઈ આવ્યાં હતાં. તેમણે વિદ્યાર્થીઓની, પારસીઓની, ખ્રિસ્તીઓની એમ જુદી જુદી સભાઓમાં વ્યાખ્યાનો કરી આજાદી માટે મરી કીટયાની હાકલ પાડી હતી.

તા. ૨૧ મી જુને આજાદ મેદાનમાં પંડિત મોતીલાલ તહેરને સલામી આપવા માટે મનાઈ હુકમ છતાં સંખ્યાબંધ સ્વયંસેવિકા અને સેવિકાઓ હાજર રહી હતી. પોલીસે તેઓ ઉપર લાલીપ્રહાર ક્યોં હતો. તેમાં એક ગર્ભવતી સીખ મહિલા શ્રીમતી જગતકુંવરને સખત ધજા થઈ હતી. સાળા યથા બાદ એ બહેન પોતાને દેઘ જવા ઉપડી ગયાં છે. જતાં જતાં તેમને વિદાય આપવા માટે એક મેત્રાવડો કરવામાં આવ્યો હતો. શ્રીમતી જગતકુંવરને એક થેલી અર્પણ કરવામાં આવી હતી. પરંતુ તે થેલી તેમણે અનાણી સેવાદળને અર્પણ કરી હતી.

પરંઓમાંથી પણ આ વખતે બે બહેનોને જેલનિવાસનું માન મળ્યું છે. તેમાં એક ચેમ્બુરનાં સૌ. સફીનાબાઈ હુકમાની છે. તેમનું વય ૬૫ વર્ષનું છે છતાં તેમને ચોખી કરવાના ગુનાસર ૫ માસ સખત કેદની સજા કરવામાં આવી હતી. પાછળથી ગવર્નર-ઇન-કૌન્સિલે ખાસ હુકમથી તેમની સજા સાદી કરી છે અને તેમને 'અ' વર્ગમાં મૂક્યાં છે. જેલમાં એમની તબિયત બૂમડતો પંદર દિવસ માટે ઘેર પાછાં મોકલ્યાં છે. બીજાં બહેન ઘાટકોપરનાં શ્રીમતી કમલાબહેન સંઘવી છે. તેમને પણ ૫ માસની માંદી કેદની સજા થઈ છે.

ઉપરાંત બીજાં પરંઓમાં ચાલતું હવે તેવું કાર્ય ચાલુજ છે.

વાંદરા ખાતે તાડીના માંડવાનાં લીલાંકિ યનાર હતાં. તે વખતે વિલેપારલે સત્યાગ્રહ સમિતિ તરફથી સ્વયંસેવિકાઓએ ત્યાં ચોખી કરી હતી. ચોખી કરતી ૩૭ બહેનોને પોલીસે પરહેજ કરી હતી. તેમાં શેક જમનાલાલ બળજની બે નાની પુત્રીઓ પણ હતી. દૂધ ચેવડાને નારતો કરાવ્યા બાદ તેઓને છોડી મૂકવામાં આવી હતી.

ગુજરાત-કાઠિયાવાડ:

ગુજરાતમાંથી ભારતના મુકિત સંગ્રામમાં પહેલું નિર્માણ બળિદાન જીન માસમાં શ્રીમતી ચચળબેનનું અપાયું. તેમને ચોખી કરવા માટે ૫ અઠવાડિયાની સજા થઈ હતી. ઉપરાંત માતરમાં ભાવણ કરવા માટે રાજકોટના આરોપસર તેમને બે માસની વધુ કેદની સજા થઈ છે. શ્રીમતી ચચળબેન પછી ગયા માસમાં બીજાં બે વધુ બહેનોને ગિરફતારીનું માન મળ્યું છે. બોરસદમાં શ્રીમતી ગંગાબહેન અને શ્રીમતી મણિબેનને ચોખી કરતાં પકડી ૫ અઠવાડિયાની સજા કરવામાં આવી.

છે. આ બંને બહેનોની ગિરફતારીથી આખા ખેરસદ તાલુકાની સ્વયંસેવિકા બહેનોમાં ભાંટે ઉત્સાહ આવ્યો છે. અને તેમણે વધુ બેરથી ચોટીનું કામ ઉપડ્યું છે.

ચોટી બંધ કરી કાંપાબજારની કાપડની દુકાનોપર ચોટી શરૂ કરવામાં આવી છે. બલાલપુર, નવસારી, ખેરસદ, સુરત, ભરૂચ, તેમજ બીજાં ઘણે સ્થળે પીકાંની ચોટીનું કામ

સુરતમાં ગયા માસમાં પૂ. કસ્તુરમા-ની આગેવાની હેઠળ વિદેશી કાપડની ચોં-ટીનું કામ શરૂ થયું છે. મોટા મંદિરની કા-પડની દુકાનો પર ચોટી થતાં દુકાનો બંધ થઇ ગઇ હતી પૂ. ક-સ્તુરમા સાથે શ્રી. અન્નામ્મ સાહેબનાં પૌ-ત્રી શ્રીમતી અમીતા તે-યમણ પણ ચોટીનું કામ સારી રીતે સંભાળી રહ્યાં છે. ૫૦૦ ઉ-પર સ્ત્રીઓ-લી સ્વયંસેવિકા આ કામમાં ભાગ લઇ રહ્યાં છે. બરાનપુરી

સ્વાતંત્ર્ય સંશ્રામમાં નિર્માણ બલિદાનો			
૧૮ શ્રી. ચંચળ મહેન	એકા	૨ મા. ૫ અ. સાદી કેદ	
૧૯ શ્રી. ઇન્દુમતી ગોએન્કા	કલકત્તા	૬ માસ સાદી કેદ	
૨૦ શ્રી. હર્મિલાદેવી	"	૬ માસ "	
૨૧ શ્રી. વિમલપ્રતિભાદેવી	"	" "	
૨૨ શ્રી. જ્યોતીર્ભયા મજુમદી	"	" "	
૨૩ શ્રી. મોહિનીદેવી	"	" "	
૨૪ શ્રી. પેરીનબહેન કેપ્ટન	મુંબાઈ	૩ માસ "	
૨૫ શ્રી. લીલાબહેન મુનશી	"	" "	
૨૬ શ્રી. સુપ્રીનાબાઈ હુડમાની	ગેમ્બુર	૫ માસ "	
૨૭ શ્રી. કમળાબહેન સંઘવી	લાટકોપર	" "	
૨૮ શ્રી. મંજાબહેન	ખેરસદ	૫ અઠવાડિયાં "	
૨૯ શ્રી. મણિબહેન	"	" "	
૩૦ શ્રી. પાર્વતીદેવી	ચણ્ડા	એક વર્ષ "	
૩૧ શ્રી. હર્મિલાદેવી	મીરાટ	૬ માસ "	
૩૨ શ્રી. રમાદેવી	કલકત્તા	" "	
૩૩ શ્રી. સીદેવી	"	" "	
૩૪ શ્રી. ચમેલીદેવી	"	૬ માસ "	
૩૫ શ્રી. રાજકુમારી ગોએન્કા	}	૬ થી ૬ માસ "	
૩૬ શ્રી. શાન્તિદાસ અને			
૩૭-૩૮-૩૯-૪૦ ૪ બહેનો			
૪૧ શ્રી. ચાર્મીલાદેવી	મીરનાપુર	૬ માસ "	
૪૨ શ્રી. વિધુમુંદરામ્મા	છલોર	૪ માસ "	
૪૩ શ્રી. મીનાક્ષીઅમ્મા	મદ્રાસ	૬ માસ "	
૪૪ શ્રી. ચંદ્રમણિદેવી	બાલાસોર	" "	
૪૫ શ્રીમતી પદ્માસિની	મદ્રાસ	—	
૪૬ શ્રીમતી વેંકટામ્મા	}	એક બહેનને ૪ માસ અને બીજા બહેનોને ૬ મા. સા.	
૪૭ ૪૮-૪૯ બીજા ૩ બહેનો			
૫૦ શ્રી સરલાદેવી	સંયુક્ત પ્રાંત	૬ માસ	

નોંધ:—ત્રિસ્તાર યનાર બહેનોની સંખ્યા આના કરતાં મોટી હશે. આ સંખ્યા માત્ર નામ જણાવ્યાં હોય એનાં બહેનોની આપવામાં આવી છે.

પણ ઉત્સાહ-ભેર ચાલી રહ્યું છે.

હાસરામાં તા. ૨૦ મીએ સ્ત્રીઓની ગં-બજાર સભા મળી હતી. તે બાદ સ્ત્રીઓનું સરઘસ કાઢવામાં આવ્યું હતું. તા. ૨૧ મીએ સ્ત્રીઓ નિમિત્તે બહે-નોએ નગર કોર્ટનાં 'કચુ' હતું.

શ્રીમતી પે-રીનબહેન કે-પ્ટનને સજા થઇ તે માટે તેમને અભિ-નંદન આપવા નવસારી, અને અમદાવાદમાં પારસીઓની બાંહેડ સભા

ભાગળતા કાપડના વેપારીઓએ દિવાળી સુધી પરદેશી કાપડનો વેપાર ન કરવા ઠરાવ્યું છે. આ ઠરાવનો ભંગ કરનારને રૂ. ૫૦૧ નો નડક કરવાનું પણ ઠરાવ્યું છે. આથી ત્યાંની

મળી હતી. પારસીઓ પણ સારી રીતે અપનાવી રહ્યા છે. અમદાવાદમાં ત્રિદેશી કાપડની દુકાનોપર ગયા માસમાં પાટી ચોટી શરૂ થઇ હતી.

પાંચ કુવા અને મરકતી મારકેટના મહાજનોએ વિદેશી કાપડ વેચવાનું બંધ કર્યું છે. બીજાઓએ આવી કબજાન ન આપતાં ચોકો શરૂ થઈ. અને તરતજ દુકાનો બંધ થઈ હતી. ચોકી કરનારાઓમાં જાણીતા મીલમાલેક કુટુંબોનાં સ્ત્રી પુરોએ ભાગ લીધો હતો. શ્રીમતી સરલાદેવી અંબાલાલ સારાભાઈ, તેમજ તેમની પુત્રીઓ, કુ. મૃદલા અને કુ. ભારતીએ પણ ચોકી કરવામાં આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો.

ખાસ જગત્નાં પીઠાં ઉપર ચોકી કરતા એક ભાઈ પકડાયા તેમનું સ્થાન તેમનાં પત્નીએ લીધું. તેમનાં ઉપર એક પીલેલ સ્ત્રીએ દફલો કર્યો. તે છતાં તેમણે ત્યાંથી ખસવા ના પાડી. હુમલાથી તેમને કેટલીક ઇજા થઈ હતી.

સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલે તા. ૬મી એ ૨૫૦૦ ઉપર સ્ત્રીઓની મેદની મુમક્ષ બાંધણી કરતાં જણાવ્યું હતું કે ‘આ લડત અંત સુધી લડી લેવાની મહાત્માશક્તી પ્રતિભા સ્ત્રીઓએ પૂરી કરવાની છે. સ્ત્રીઓએ હજુ ધણું કાર્ય કરવાનું બાકી છે. દરેક દરેક ધરમાંથી તમારે એક એક માણસ આપવાનો છે. એક પણ કુટુંબમાં વિદેશી મુનરનો એક ધાત્રો ચરણો પણ ન હોવો જોઈએ.’

મજુર પ્રેક્ષની માવજત રાખવા માટે શ્રીમતી અનસુયા બહેન સારાભાઈ પાસેથી રૂ. ૧૦૦૦ ની નમીનગીરી માંગવામાં આવી છે.

વીરમગામમાં બહેનોની એક મુલાકાતે વિદેશી કાપડના બદિષ્કારને લગતો દરાવ થયો છે.

ધંધુકામાં જુન માસની આખરે અમદાવાદનાં ચારણ મંદિરવાળાં શ્રીમતી સચિતાબહેન ત્રિવેદીનાં પ્રમુખસ્થાને ધંધુકા

તાલુકા પરિષદ ભરાઈ હતી સ્વાગત પ્રમુખ સ્થાને શ્રી. દમયંતીબહેન ઝવેરચંદ મેઘાણી હતાં. બંને બહેનોએ ધોલેરા સત્યાગ્રહની લડતનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આપી સ્ત્રીઓની સ્પષ્ટ દરજ્જા દર્શાવી હતી. મહાસભાએ પૂર્ણ સ્વરાજની શરૂ કરેલી લડતમાં દિરસો આપવાનો દરાવ શ્રી. લાલુબહેન રોડે મૂક્યો હતો. તેને શ્રી. પુષ્પાબહેને ટેકો આપતાં તે પસાર થયો હતો. બીજા દરાવ દિન્દિમાં અને ખાસ કરીને વીરમગામમાં બહેનો ઉપર ઘોડા દોડાવી તેમજ બીજી રીતે કરેલા અત્યાચારોનો વિરોધ કરતો મૂક્યો હતો. તે પણ પસાર થયો હતો. શ્રી. દેવીબહેને પરદેશી કાપડના બદિષ્કારને લગતો દરાવ મૂક્યો હતો તે શ્રી. ગૌરીબહેનના ટેકાથી પસાર થયો હતો. ધંધુકા તાલુકા પ્રગ્નપરિષદની કાર્યવાહી તરફ સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ દર્શાવતો દરાવ શ્રીમતી ત્રિવેણીબહેને મૂક્યો હતો. તે પણ પસાર થયો હતો. ઉપસંહાર બાદ પરિષદનું કામકાજ ખતમ થયું હતું.

સંયુક્ત પ્રાંત:

અલાહાબાદમાં રાષ્ટ્રપતિ મોતીલાલ નેદર પકડાયા બાદ નેદર સમા મળી હતી. તેમાં શ્રીમતી સ્વરૂપરાણીએ ચોતાના પતિની ગિરફતારીને વધારી લઈ પોતે પણ જેલ જવાની તત્પરતા બતાવી હતી. તેમણે કહ્યું હતું “પંડિત મોતીલાલ નેદર જેવા પતિ અને જવાહરલાલ જેવો પુત્ર, જેમણે દેશ સેવા માટે તેમની હૃદયી દેશને અર્પણ કરી છે તેઓને, મેળવવા માટે હું ઇશ્વરનો આભાર માનું છું. દિન્દિની દરેક સ્ત્રી આવા પતિ અને આવા પુત્ર મેળવવા બાગ્યદાળી થાય તેમ હું ઇચ્છું છું.”

શ્રીમતી સ્વરૂપરાણી દેસી, શ્રીમતી કમ-

લાદેવી નહેરુ, શ્રીમતી કૃષ્ણા નહેરુ, શ્રીમતી ઉમા નહેરુ વગેરે અઘાહાખાદમાં અને આબુ-
જી આબુમાં સુંદર કાર્ય કરી રહ્યાં છે.

અઘાહાખાદની સરકારી કોલેજ ઉપર ગયા માસની તા. ૬મીએ ચોક્કી થઇ હતી. પંડિત મોતીલાલનાં પુત્રી મિસિસ પંડિત, શ્રીમતી ઉમા નહેરુ, શ્રીમતી સ્યામકુમારી નહેરુ, કુમારી કૃષ્ણા નહેરુ અને મિસિસ ઇન્દુ ત્યાંની દેખરેખ સંપત્તાં હતાં. રાષ્ટ્રધ્વજ ફર- ફરાવવામાં આવ્યો હતો. લાપણો થયાં. ત્યાં ગોલીસ અમલદારો આવી પહોંચ્યા હતા. તેમણે એ બહેનોને મુકા, લાતો વગેરેનો પ્રહાર કર્યો હતો ઘણી બહેનોને આંધી ઇજા થઇ હતી.

અઘાહાખાદમાં સ્વયંસેવિકાઓ પીકાંતી ચોક્કી કરે છે. શ્રી. પુરૂષોત્તમદાસ ટંકનની ગિરફતારી બાદ શ્રીમતી ઉમા નહેરુએ સ્વયં- સેવકોનો કબજો લીધો છે. અઘાહાખાદમાં અલ્હિદાર સંતાપ જીવવાયું, તે વખતે શ્રી- મતી ઉમા નહેરુ અને શ્રીમતી કમલા નહે- રુની આગેવાની હેઠળ મોટું સરઘસ કાઢવામાં આવ્યું હતું. તે બાદ શ્રીમતી સ્વરૂપરાણી દેવીનાં પ્રમુખપદે સભા ભરાઇ હતી. શ્રીમતી ઉમા નહેરુએ વિદ્યાર્થીઓને રાષ્ટ્રધ્વજ ફરફરા- વવાની વિરત્તિ કહી હતી. પંડિત જવાહર- લાલ નહેરુનાં પત્ની શ્રીમતી કમલાદેવીને મહાસભા કાર્યવાહક સમિતિનાં સભા નીમ- વામાં આવ્યાં છે.

આગ્રા શહેર અને જિલ્લામાં શ્રીમતી પા- ર્વતીદેવી અને શ્રીમતી વિદ્યાવતીની સરકારી હેઠળ સ્ત્રીઓને સભેર ચળવળ ચલાવી રહી છે. શ્રીમતી પાર્વતી દેવીને આગ્રા ખાતે તા. ૨૫- મીએ પકડી એક વર્ષની જેલની સજા કરવામાં આવી છે. શ્રીમતી પાર્વતીદેવીએ છેલ્લાં ત્રણ માસમાં સુંદર કાર્ય કરી આ

કાજ મેળવ્યું છે. ૧૯૨૧ માં અસહકારની ચળવળ પૂરજોશમાં ચાલી ત્યારે પણ શ્રીમતી પાર્વતીબહેન જેલનિવાસ પામ્યાં હતાં. તેઓ તે વખતે સજા પામનાર પહેલાંજ પંજાબી બહેન હતાં.

મીરઠમાં સત્યાગ્રહી સ્વયંસેવિકાઓનાં આગેવાન શ્રીમતી ઉર્મિલાદેવીને ૭ માસની સખત કેદની સજા થઇ છે. સજા થતાં કોર્ટમાંજ તેમના પતિએ શ્રી ઉર્મિલાદેવીને પુષ્પહાર પહેરાવી અભિનંદન આપ્યું હતું.

સંયુક્ત પ્રાંતની ધારાસભામાં પણ સ્ત્રીઓને માર પડે છે તેની બાબત ખૂબ ચર્ચા ચાલી હતી. સત્યાગ્રહમાં સરકારે બળ નવાપરવું જોઇએ એવી મતજાઓ દરાવ ચર્ચાતાં એક મુખ્ય મી. હાશીફ હુસેને જણાવ્યું હતું કે હિન્દીઓ સ્ત્રીવર્ગ પર જુદામુદા શુભરવામાં આવે તો તે સાંખી શકશે નહિ.

પંજાબ:

પંજાબમાં પણ ચળવળ ઠીક ચાલે છે. પંજાબની સંગ્રામ સમિતિના સરમુખત્યાર શ્રી. પુરૂષોત્તમદાસ સોંધી ગિરફતાર થતાં શ્રીમતી એન. જુહી પ્રમુખ ચુંટાયાં છે. લાહોરની લેડી મેકલીગન સ્ટ્રેટની પ્રિન્સિપાલને ખાદીની ખૂબ સજા છે. જાણીતા આગેવાન રાયબલ હંસરાજની પુત્રી કુ. સરોજિની દેવીને ખાદી પહેરવા માટે શાગામાંથી કાઢી મૂકી હતી. લાહોરનું મહિલા વિદ્યાલય સંપૂર્ણ હિન્દી સંસ્થા છે. જતાં ત્યાંની વિદ્યાર્થીનીઓને ' ઇન્કિલાબ જીન્દાખાદ ' નો પોકાર કરવા મનાઇ કરી. વિદ્યાર્થીનીઓએ એ મનાઇ હુકમ માનવા ના પાડી એટલે તેઓને આપ- વામાં આવતી સઘળી સગવડ ખુંચની લીધી છે. કુધીયાણામાં એક શાન્ત સરઘસ ઉપર લાડીપ્રહાર કરીને પોલીસે સ્ત્રી બાલકોને પણ ઇજા કરી છે.

૧૪૪ મી કલમનો લંગ કરવા માટે ૬ માસની સાદી કેદની સજા કરવામાં આવી છે. મથુરામાં પોલીસને ઉશ્કેરવા માટે એક સ્વયં-સેવિકાને છ માસ સખત કેદની સજા થઇ છે કાષ્ઠખતુરનાં એક બહેનને પણ એજ આરોપસર ૬ માસની સાદી કેદ મળી છે મદુરાના શ્રી. શ્રીનિવાસવર્ધનાં પત્ની શ્રીમતી પદ્માસિની પણ જેલમાં ગયાં છે.

હલોરમાં ૧૪૪ મી કલમનો લંગ કરવા માટે ૪ બહેનોને સજા થઇ છે. તેમાં એક બહેનને ૪ માસ સાદી અને બીજા ત્રણ બહેનને ૬ માસ સાદી કેદની સજા થઇ છે એક બહેન શ્રીમતી વેંકટામ્માના બે પુત્રો અને પત્તિ જેલમાં છે. અત્યારે તેમની સાથે બે વર્ષનો પુત્ર પણ જેલમાં જઇ રહ્યો છે પ્રકીર્ણ:

વડાલી (અમરાવતી) ખાતે શ્રીમતી દુર્ગાબાઇ જોશીની આગેવાની હેઠળ જંગલના કાચદાનો લંગ થયો. આકાશમાં શ્રીમતી મુશીલા ગાંધી દીક પ્રવૃત્તિ ચલાવી રહ્યાં છે

દિનાપુરના જાણીતા મારવાડી શ્રી રામ-કૃષ્ણ દાસમીયા અને તેમના લાઇએ રાષ્ટ્રીય-સેવા માટે એક લાખ રૂપિયા આપ્યા છે. મીંગીસ સેવક હસન હમામ અને મીસીસ સી. સી. દાસ સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિ ચલાવે છે. આસામના કેળવણીખાતાંના ડીરેક્ટરે

ફતવા કાઢેલો કે ધુરીની કન્યા હાઇસ્કૂલની વિદ્યાર્થીનીઓએ રાજકીય ચળવળમાં ભાગ નહિ લેવાની ખાત્રી આપવી. આ સામે વિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો. ૩૦૦ વિદ્યાર્થીનીઓમાંથી માત્ર ૫૦ વિદ્યાર્થીનીઓએ ખાત્રી આપી. છેવટે ફતવા જેથી લેવામાં આવ્યો.

અહમદનગરમાં પીઠાની ચોરી કરી એ સેવિકાઓ પાછી ધર તરફ જતી હતી. તેમાંથી એક સેવિકા શ્રીમતી શુનિતે એક માણસ ઉપાડી ગયો હતો. તે માણસને માસ સાદી કેદ અને રૂ. ૨૦ નો દંડ થયો છે.

જલગાંવમાં પ્રભાતફેરી માટે ૧૮ વર્ષની વયની અંદરની ૮ છોકરીઓ પર ૧૪૪ મી કક્ષમ પ્રમાણે આરોપ મૂકી ગુરુદે ગાર દરાવી છે બધી છોકરીઓમાંથી ૪ ને રૂ. ૧૦૦ નો દંડ અને બાકીની ૪ ને રૂ. ૫૦ નો દંડ કરવામાં આવ્યો હતો. ફંડ લેવાની ના પાડતાં તેમને છોડી દીધાં હતાં. પેશાવરમાં સ્વયંસેવિકાઓ પીઠાની ચોરી કરે છે.

ગયા માસ દરમ્યાન મહાસભાની કાર્યવાહક સમિતિ ગેરકાયદેસર બહાર ગઇ ત્યાં વિરોધ દર્શાવી મહાસભાનાં માણ પ્રમુખ ડૉ. એની બીસાન્ડ મહાસભામાં પાછાં જોડાયાં.

શ્રી કાર્યવાહક સમિતિના નવાજે
ચાલુતે પાતાવાઃ - તા. ૧૬.૭.૪૭ આવકા.

છતતી ચોક્કસ નિશાની

તરફથી સંવત્સવ સંમેલન-૧૯૪૮

“આપણે આપણા ઇતિહાસમાં તેમજ બીજી પ્રજાના ઇતિહાસમાં વીર રમણીય વિશે વાંચ્યું છે; પણ સ્વદેશની સ્વતંત્રતા માટે પુરુષોની સાથેસાથ સ્ત્રીઓનું નિર્ધારિત લશ્કર તમને કોઇ પણ દેશમાં મળશે નહીં, મને તો આ આપણી છતતી ચોક્કસ નિશાની લાગે છે અને આપણા વિરોધીઓ હારશે.”

[પંડિત મોતીલાલ નેહરુએ દેશસેવિકાની પ્રશંસા કરતાં ઉચ્ચારેલા શબ્દો.

જેનોએ કૃપા કરી વાંચવું નહિ ! ?

મુંબાઈમાં “શુભસુંદરી”ના વાચકો સંખ્યામંધ છે. એ વાચકોમાં પુરુષોની સંખ્યા પણ મોટી છે, તે અમારી ભણ્ણ પદાર નથી.

જ્યેષ્ઠ એ ભાઈએને એક બે ખાનગી વાત કહેવા માંગીએ છીએ; “ભાઈઓ, તમારાં સહલાગ્યે તમારા ગૃહરાણી રસોઈ કરવાની કળામાં કુશલ હોય તો અમારા તમને અભિનંદન છે. એવી કુશળ ગૃહિણીએ બનાવેલી રસોઈ પૃથ્વી પરનું અમૃત છે એ ન ભૂલ્યો અને એવું અમૃત છોડી પદારનો કચરો ખાવા ન જશે.

પૃથ્ણ તમારે કમનસીબે ધરવાળાં મુક્યન્ન મળ્યાં હોય ને ધાનનું મુળ કરતાં હોય છતાં પોતાની રસોઈ સારી થાય છે એવું અભિમાન રાખતાં હોય તો અમારે ત્યાં તેમને લઈ આવજો અને સારી રસોઈ કેવી હોય તે બતાવજો. થોડા ખર્ચે શીખવેલો એ પાઠ ડોક્ટરને ત્યાં જતા હજારો રૂપીઆ બચાવશે.

કુંવારા કે વિધુર ભાઈએને અમારે ભક્ષામણ કરવાની હોય જ નહિ. અમારી રસોઈ ચાખ્યો એટલે તમે એજ નિર્ણય પર આવ્યો કે ધરખટ-લાની જંબલમાં પડવાની કશી જરૂર નથી.

કોર્નર આંટોડ
ટે. નં. ૪૨૪૦૭ સુરતી હિંદુ હોટલ ટુલેશ્વર
ટે. નં. ૨૫૬૮૭

મહિલા અંક

ગુણ અંદરી

જુલાઈ ૧૯૩૦

અંક: ૫૩૦

સ્ત્રીલિંગીપદેશ

ક્રમ: ૭૩

આ અંકના બાલક વંચી :
શ્રી. દીવાળીબાઈ શ્રી. શાંડેડ.

મથાલય :
૧૧૪, ગીરમાથ બેઠક રોડ, મુંબાઈ, ૪.

દિવાળી : ૩-૪-૩૦
પરિણામ : ૩-૫-૩૦